श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ ब्रह्मवैवर्तेब्रह्मखण्डम् ॥ गणेशब्रह्मेशसुरेशशेषाः सुराश्चसर्वेमनवोमुनीन्द्राः ॥ सरस्वतीश्रीगिरिजादिका
श्चयंनमन्तिदेव्यः प्रणमामितंविभुम् ॥ १ ॥ स्थूलास्तनूर्विदधतंत्रिगुणंविराजंविश्वानिलोमविवरेषुमहान्तमाद्यम् ॥ सृष्ट्युन्मुखःस्वक
लयापिससर्जसूक्ष्मंनित्यंसमेत्यहृदियस्तमजंभजामि ॥ २ ॥ ध्यायन्तेध्याननिष्ठाःसुरनरमनवोयोगिनोयोगरूढाःसन्तःस्वप्नेऽपिस
न्तंकतिकतिजनिभिर्यंनपश्यन्तितत्त्वा ॥ ध्यायेस्वेच्छामयंतंत्रिगुणपरमहोनिर्विकारंनिरीहंभक्त्याध्यानैकहेतोर्निरुपमरुचिरश्यामरूपं
दधानम् ॥ ३ ॥ वन्देकृष्णंगुणातीतंपरंब्रह्माच्युतंयतः ॥ आविर्बभूवुःप्रकृतिब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ४ ॥ ॥ ॐ नमोभगवतेवासु
देवाय ॥ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरयेत् ॥ १ ॥ अमृतपरमपूर्वंभारतीकामधेनुंश्रुति
गणकृतवत्सोव्यासदेवोदुदोह ॥ अतिरुचिरपुराणंब्रह्मवैवर्तमेतत्पिबतपिबतमुग्धादुग्धमक्षय्यमिष्टम् ॥ २ ॥ भारतेनैमिषारण्येऋषयः
शौनकादयः ॥ नित्यांनैमित्तिकींकृत्वाक्रियामूषुःकुशासने ॥ १ ॥ एतस्मिन्नन्तरेसौतिमागच्छन्तंयदृच्छया ॥ प्रणतंसुविनीतंतंविलो
क्यददुरासनम् ॥ २ ॥ तंसम्पूज्यातिथिंभक्त्याशौनकोमुनिपुङ्गवः ॥ पप्रच्छकुशलंशांतंशान्तःपौराणिकंमुदा ॥ ३ ॥ वर्त्मायासवि
निर्मुक्तंवसन्तंसुस्थिरासने ॥ सस्मितंसर्वतत्त्वज्ञंपुराणानांपुराणवित् ॥ ४ ॥ परंकृष्णकथोपेतंपुराणंश्रुतिसंमतम् ॥ मङ्गलंमङ्गलार्हंच
मङ्गल्यंमङ्गलालयम् ॥ ५ ॥ सर्वमङ्गलबीजञ्चसर्वदामङ्गलप्रदम् ॥ सर्वामङ्गलनिघ्नञ्चसर्वसंपत्करंपरम् ॥ ६ ॥ हरिभक्तिप्रदंशश्व
त्सुखदंमोक्षदंभवेत् ॥ तत्त्वज्ञानप्रदंदारपुत्रपौत्रविवर्द्धनम् ॥ ७ ॥ पप्रच्छसुविनीतञ्चसुप्रीतोमुनिसंसदि ॥ यथाकाशेतारकाणांद्विजरा
जोविराजते ॥ ८ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ प्रस्थानं भवतःकुत्रकुतआयासि ते शिवम् ॥ किमस्माकंपुण्यदिनमद्यत्वद्दर्शनेनच ॥
॥ ९ ॥ वयमेवकलौभीताविशिष्टज्ञानवर्जिताः ॥ मुमुक्षवोभवेमग्नास्तद्धेतुंस्त्वमिहागतः ॥ १० ॥ भवान्साधुर्महाभागःपुराणेषुपुराण
वित् ॥ सर्वेषुचपुराणेषुनिष्णातोऽतिकृपानिधिः ॥११॥ श्रीकृष्णेनिश्चलाभक्तिर्यतोभवतिशाश्वती ॥ तत्कथ्यतांमहाभागपुराणंज्ञान

१ गणेशब्रह्मेशसुरासुरेश इतिपाठान्तरम् । २ देवं वा देवांश्चेतिपाठद्वयम् । ३ तद्धदंस्त्वमिहागतः ।

वर्द्धनम् ॥ १२ ॥ गरीयसीयात्राक्षांश्चकर्ममूलनिकृन्तनी ॥ संसारसन्निबद्धानांनिगडच्छेदकर्तरी ॥१३॥ भवदावाग्निदग्धानांपीयूषवृष्टि
वर्षिणी ॥ सुखदाऽऽनन्ददासौतेशश्वच्चेतसिजीविनाम् ॥ १४ ॥ यत्रादौसर्वबीजञ्चपरंब्रह्मनिरूपणम् ॥ तस्यसृष्ट्युन्मुखस्यापिसृष्टेरुत्की
र्त्तनंपरम् ॥ १५ ॥ साकारंवानिराकारंपरमात्मस्वरूपकम् ॥ किमाकारश्चतद्ब्रह्मतद्ध्यानंकिञ्चभावनम् ॥ १६ ॥ ध्यायन्तेवैष्णवाःकिं
वाशान्ताश्चयोगिनस्तथा ॥ मतंप्रधानंकेषांवागूढंवेदेनिरूपितम् ॥ १७ ॥ प्रकृतेश्चयआकारोयत्रवत्सनिरूपितः ॥ गुणानांलक्षणंयत्र
महदादेश्चनिश्चयः ॥ १८ ॥ गोलोकवर्णनंयत्रयत्रवैकुण्ठवर्णनम् ॥ वर्णनंशिवलोकस्ययत्रान्यत्स्वर्गवर्णनम् ॥ १९ ॥ अंशानांचक
लानाञ्चयत्रसौतेनिरूपणम् ॥ केप्राकृताःकाप्रकृतिःकआत्माप्रकृतेःपरः ॥ २० ॥ निगूढंजन्मयेषांवादेवानांदेवयोषिताम् ॥ समुत्पत्तिः
समुद्राणांशैलानांसरितामपि ॥२१॥ केवांशाः प्रकृतेश्चापिकलाःकावाकलाकलाः ॥ तासाञ्चचरितंध्यानंपूजास्तोत्रादिकंशुभम् ॥२२॥
दुर्गासरस्वतीलक्ष्मीसावित्रीणाञ्चवर्णनम् ॥ यत्रैवराधिकाख्यानमत्यपूर्वंसुधोपमम् ॥ २३ ॥ जीवकर्मविपाकश्चनरकाणाञ्चवर्णनम् ॥
कर्मणांखण्डनंयत्रयत्रतेभ्योविमोक्षणम् ॥२४॥ येषाञ्चजीविनांयद्यत्स्थानंयत्रशुभाशुभम् ॥ जीविनांकर्मणोयस्माद्यासुयासुचयोनिषु ॥
॥ २५ ॥ जीविनांकर्मणोयस्माद्योयोरोगोभवेदिह ॥ मोक्षणंकर्मणोयस्मात्तेषाञ्चतन्निरूपय ॥ २६ ॥ मनसातुलसीकालीगङ्गापृथ्वीव
सुन्धरा ॥ आसांयत्रशुभाख्यानमन्यासामपियत्रवै ॥ २७ ॥ शालिग्रामशिलानाञ्चदानानाञ्चनिरूपणम् ॥ अपूर्वंयत्रवासौतेधर्माधर्म
निरूपणम् ॥ ॥ २८ ॥ गणेश्वरस्यचरितंयत्रतज्जन्मकर्मच ॥ कवचस्तोत्रमन्त्राणांगूढानांयत्रवर्णनम् ॥ २९ ॥ यदपूर्वमुपाख्यानमश्रु
तंपरमाद्भुतम् ॥ कृत्वामनसितत्सर्वंसाम्प्रतंवक्तुमर्हसि ॥ ३० ॥ यत्रजन्मप्रभोविश्वेपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ परिपूर्णतमस्यापिकृष्णस्यपर
मात्मनः ॥ ३१ ॥ जन्मकस्यगृहेलब्धंपुण्येपुण्यवतोमुने ॥ सुतंप्रसुताकाधन्यामान्यापुण्यवतीसती ॥ ३२ ॥ आविर्भूयचतद्गेहात्काग
तःकेनहेतुना ॥ गत्वाकिंकृतवांस्तत्रकथंवापुनरागतः ॥ ३३ ॥ भारावतरणंकेनप्रार्थितोगोश्चकारसः ॥ विधायकिंवासेतुञ्चगोलोकंग

पा०—१ प्रकृतेश्चनिराकारं यत्रवासोनिरूपितः। २ यच्च जीवनंच। ३ अन्यया।

तवान्पुनः ॥ ३४ ॥ इतीदमन्यदाख्यानंपुराणंश्रुतिदुर्लभम् ॥ दुर्विज्ञेयंमुनीनाञ्चमनोनिर्मलकारणम् ॥ ३५ ॥ स्वज्ञानाद्यन्मयापृष्ट
मपृष्टंवाशुभाशुभम् ॥ सद्योवैराग्यजननंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३६ ॥ शिष्यपृष्टमपृष्टंवाव्याख्यानंकुरुतेचयः ॥ ससद्गुरुःसतांश्रेष्ठो
योग्यायोग्येचयःसमः ॥ ३७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ सर्वंकुशलमस्माकंत्वत्पादपद्मदर्शनात् ॥ सिद्धक्षेत्रादागतोऽहंयामिनाराय
णाश्रमम् ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वाविप्रसमूहञ्चनमस्कर्तुमिहागतः ॥ द्रष्टुंचनैमिषारण्यंपुण्यदंचापिभारते ॥ ३९ ॥ देवंविप्रंगुरुंदृष्ट्वाननमेद्यस्तु
संभ्रमात् ॥ सकालसूत्रंव्रजतियावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ४० ॥ हरिर्ब्राह्मणरूपेणशश्वद्भ्रमतिभूतले ॥ सुकृतीप्रणमेत्पुण्याद्ब्राह्मणंहरिरूपि
णम् ॥ ४१ ॥ भगवन्यत्त्वयापृष्टंज्ञातंसर्वमभीप्सितम् ॥ सारभूतंपुराणेषुब्रह्मवैवर्त्तमुत्तमम् ॥ ४२ ॥ पुराणोपपुराणानांवेदानांभ्रमभञ्ज
नम् ॥ हरिभक्तिप्रदंसर्वतत्त्वज्ञानविवर्द्धनम् ॥ ४३ ॥ कामिनांकामदंचेदंमुमुक्षूणांचमोक्षदम् ॥ भक्तिप्रदंवैष्णवानांकल्पवृक्षस्वरूपकम्
॥ ४४ ॥ ब्रह्मखण्डंसर्वबीजंपरब्रह्मनिरूपणम् ॥ ध्यायन्तेयोगिनः सन्तोवैष्णवायत्परात्परम् ॥ ४५ ॥ वैष्णवायोगिनः सन्तोनचभि
न्नाश्चशौनक ॥ स्वज्ञानपरिपाकेनभवन्तिजीविनःक्रमात् ॥ ४६ ॥ सन्तोभवन्तिसत्सङ्गाद्योगिसंगेनयोगिनः ॥ वैष्णवाभक्तसंगेनक्र
मात्सद्योगिनःपराः ॥ ४७ ॥ यत्रोद्भवश्चदेवानांदेवीनांसर्वजीविनाम् ॥ ततः प्रकृतिखण्डेचदेवीनांचरितंशुभम् ॥ ४८ ॥ जीवकर्मवि
पाकश्चशालिग्रामनिरूपणम् ॥ तासांचकवचस्तोत्रमन्त्रपूजानिरूपणम् ॥ ४९ ॥ प्रकृतेर्लक्षणंतत्रकलांशानांनिरूपणम् ॥ कीर्त्तेरुत्की
र्तनंतासांप्रभावश्चनिरूपितः ॥ ५० ॥ सुकृतीनांदुष्कृतीनांयद्यत्स्थानंशुभाशुभम् ॥ वर्णनंनरकाणांचरोगाणांमोक्षणंततः ॥ ५१ ॥
ततोगणेशखण्डेचतज्जन्मपरिकीर्तितम् ॥ अतीवापूर्वचरितंश्रुतिवेदसुदुर्लभम् ॥ ५२ ॥ गणेशभृगुसंवादेसर्वतत्त्वनिरूपणम् ॥ निगूढ
कवचस्तोत्रमन्त्रतन्त्रनिरूपणम् ॥ ५३ ॥ श्रीकृष्णजन्मखण्डंचकीर्तितंचततःपरम् ॥ भारतेपुण्यक्षेत्रेचश्रीकृष्णजन्मकर्मच ॥ ५४ ॥
भुवोभारावतरणंक्रीडाकौतुकमङ्गलम् ॥ सतांसेतुविधानंचजन्मखण्डेनिरूपितम् ॥ ५५ ॥ इदंतेकथितंविप्रपुराणप्रवरंपरम् ॥ चतुःख
ण्डैःपरिमितंसर्वधर्मनिरूपणम् ॥ ५६ ॥ सर्वेषामीप्सितंश्रीदंसर्वाशापूर्णकारणम् ॥ ब्रह्मवैवर्त्तकंनामसर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥ ५७ ॥ सार

भूतंपुराणेषुकेवलंवेदसंमितम् ॥ विवृतंब्रह्मकार्त्स्न्यंचकृष्णेनयत्रशौनक ॥ ५८ ॥ ब्रह्मवैवर्तकंतेनप्रवदन्तिपुराविदः ॥ इदंपुराणसूत्रंच पुरादत्तंचब्रह्मणे ॥ ५९ ॥ निरामयेचगोलोकेकृष्णेनपरमात्मना ॥ महातीर्थेपुष्करेचदत्तंधर्मायब्रह्मणा ॥ ६० ॥ धर्मेणदत्तंपुत्रायप्रीत्या नारायणायच ॥ ६१ ॥ नारदोव्यासदेवायप्रददौजाह्नवीतटे ॥ व्यासःपुराणसूत्रंततत्संव्यस्यविपुलंमहत् ॥ ६२ ॥ मह्यंददौसिद्धक्षेत्रेपु ण्यदेशेमनोहरम् ॥ मयेदंकथितंब्रह्मंस्तत्समग्रंनिशामय ॥ ६३ ॥ अष्टादशसहस्रन्तुव्यासेनेदंपुराणकम् ॥ पुराणकार्त्स्न्यश्रवणेयत् फलंलभतेनरः ॥ तत्फलंलभतेनूनमध्यायश्रवणेनच ॥ ६४ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेऽनुक्रमणिका नामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ किमपूर्वंश्रुतंसौतेपरमाद्भुतमीप्सितम् ॥ सर्वंकथयसंव्यस्यब्रह्मखण्डमनुत्तमम् ॥ ॥ १ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ वन्देगुरोःपादपद्मंव्यासस्यामिततेजसः ॥ हरिंदेवान्द्विजान्नत्वाधर्मान्वक्ष्येसनातनान् ॥ २ ॥ यच्छ्रुतंव्यासवक्त्रेणब्रह्मखण्डमनुत्तमम् ॥ अज्ञानान्धतमोध्वंसिज्ञानवर्त्मप्रदीपकम् ॥ ३ ॥ ज्योतिःसमूहंप्रलयेपुरासीत्केवलंद्विज ॥ सूर्य्यकोटिप्रभंनित्यमसंख्यंविश्वकारणम् ॥ ४ ॥ स्वेच्छामयस्यचविभोस्तज्ज्योतिरुज्ज्वलंमहत् ॥ ज्योतिरभ्यन्तरेलोकत्रयमेवमनो हरम् ॥ ५ ॥ तेषामुपरिगोलोकंनित्यमीश्वरवद्द्विज ॥ त्रिकोटियोजनायामविस्तीर्णंमण्डलाकृति ॥ ६ ॥ तेजःस्वरूपंसुमहद्रत्नभूमि मयंपरम् ॥ अदृश्यंयोगिभिःस्वप्नेदृश्यंगम्यश्चवैष्णवैः ॥ ७ ॥ योगेनधृतमीशेनचान्तरिक्षस्थितंवरम् ॥ आधिव्याधिजरामृत्युशोकभी तिविवर्जितम् ॥ ८ ॥ सद्रत्नरचितासंख्यमन्दिरैःपरिशोभितम् ॥ लयेकृष्णयुतंसृष्टौगोपगोपीभिरावृतम् ॥ ९ ॥ तदधोदक्षिणेसव्येप ञ्चाशत्कोटियोजनान् ॥ वैकुण्ठंशिवलोकंतुतत्समंसुमनोहरम् ॥ १० ॥ कोटियोजनविस्तीर्णंवैकुण्ठंमण्डलाकृति ॥ लयेशून्यंचसृ ष्टौचलक्ष्मीनारायणान्वितम् ॥ ११ ॥ चतुर्भुजैःपार्षदैश्चजरामृत्य्वादिवर्जितम् ॥ सव्येचशिवलोकंचकोटियोजनविस्तृतम् ॥ १२ ॥ लयेशून्यंचसृष्टौचसपार्षदशिवान्वितम् ॥ गोलोकाभ्यन्तरेज्योतिरतीवसुमनोहरम् ॥ १३ ॥ परमाह्लादकंशश्वत्परमानन्दकारकम् ॥

पा०—१ मीश्वरम् । २ संन्यस्य ।

ध्यायन्तेयोगिनःशश्वद्योगेनज्ञानचक्षुषा ॥ १४ ॥ तदेवानन्दजनकंनिराकारंपरात्परम् ॥ तज्ज्योतिरन्तरेरूपमतीवसुमनोहरम् ॥
॥ १५ ॥ नवीननीरदश्यामंरक्तपङ्कजलोचनम् ॥ शारदीयपार्वणेंदुशोभितंचामलाननम् ॥ १६ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यंलीलाधाममम
नोरमम् ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंसस्मितंपीतवाससम् ॥ १७ ॥ सद्रत्नभूषणौघेनभूषितंभक्तवत्सलम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंकस्तूरीकुंकु
मान्वितम् ॥ १८ ॥ श्रीवत्सवक्षःसंभ्राजत्कौस्तुभेनविराजितम् ॥ सद्रत्नसाररचितकिरीटमुकुटोज्वलम् ॥ १९ ॥ रत्नसिंहासनस्थं
चवनमलाविभूषितम् ॥ तदेवपरमंब्रह्मभगवन्तंसनातनम् ॥ २० ॥ स्वेच्छामयंसर्वबीजंसर्वाधारंपरात्परम् ॥ किशोरवयसंशश्वद्गो
पवेषविधायकम् ॥ २१ ॥ कोटिपूर्णेन्दुशोभाढ्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ निरीहंनिर्विकारञ्चपरिपूर्णतमंविभुम् ॥ २२ ॥ रासमण्डल
मध्यस्थंशान्तंरासेश्वरंवरम् ॥ माङ्गल्यंमङ्गलार्हंचमङ्गलंमङ्गलप्रदम् ॥ २३ ॥ परमानन्दबीजञ्चसत्यमक्षरमव्ययम् ॥ सर्वसिद्धेश्वरं
सर्वसिद्धिरूपंचसिद्धिदम् ॥ २४ ॥ प्रकृतेःपरमीशानंनिर्गुणंनित्यविग्रहम् ॥ आद्यंपुरुषमव्यक्तंपुरुहूतंपुरुष्टुतम् ॥ २५ ॥ सत्यंस्वत
न्त्रमेकंचपरमात्मस्वरूपकम् ॥ ध्यायन्त्येवैष्णवाःशान्ताःशान्तंतत्परमायणम् ॥ २६ ॥ एवंरूपंपरंबिभ्रद्भगवानेकएवसः ॥ दिग्भिश्च
नभसासार्द्धंशून्यंविश्वंददर्शह ॥ २७ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेपरब्रह्मनिरूपणंनामद्वितीयो
ऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ दृष्ट्वाशून्यमयंविश्वंगोलोकञ्चभयङ्करम् ॥ निर्जन्तुनिर्जलंघोरंनिर्वातंतमसावृतम् ॥ १ ॥
वृक्षशैलसमुद्रादिविहीनंविकृताकृतम् ॥ निर्मुक्तिकञ्चनिर्धातुनिःसस्यंनिस्तृणंद्विज ॥ २ ॥ आलोच्यमनसासर्वमेकएवासहायवान् ॥
स्वेच्छयास्रष्टुमारेभेसृष्टिंस्वेच्छामयः प्रभुः ॥ ३ ॥ आविर्बभूवुःसर्गादौपुंसोदक्षिणपार्श्वतः ॥ भवकारणरूपाश्चमूर्तिमन्तस्त्रयोगुणाः ॥
॥ ४ ॥ ततोमहानहङ्कारःपञ्चतन्मात्रएवच ॥ रूपरसगन्धस्पर्शशब्दाश्चैवेतिसञ्ज्ञकाः ॥ ५ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चात्स्वयंनारायणः प्रभुः ॥
श्यामोयुवापीतवासावनमालीचतुर्भुजः ॥ ६ ॥ शंखचक्रगदापद्मधरःस्मेरमुखाम्बुजः ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यःशार्ङ्गीकौस्तुभभूषणः ॥ ७ ॥
श्रीवत्सवक्षाः श्रीवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः ॥ शारदेन्दुप्रभामृष्टमुखेन्दुसुमनोहरः ॥ ८ ॥ कामदेवप्रभामृष्टरूपलावण्यसुन्दरः ॥

श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वातुष्टावतंपुटांजलिः ॥ ९ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ वरंवरेण्यंवरदंवरार्हंवरकारणम् ॥ कारणंकारणानाञ्चकर्म
तत्कर्मकारणम् ॥ १० ॥ तपस्तत्फलदंशश्वत्तपस्वीशंचतापसम् ॥ वन्देनवघनश्यामंस्वात्मारामंमनोहरम् ॥ ११ ॥ निष्कामंकाम
रूपंचकामघ्नंकामकारणम् ॥ सर्वंसर्वेश्वरंसर्वबीजरूपमनुत्तमम् ॥ १२ ॥ वेदरूपंवेदभवंवेदोक्तफलदंफलम् ॥ वेदज्ञंतद्विधानञ्चसर्ववेदवि
दांवरम् ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वाभक्तियुक्तश्चसउवासतदाज्ञया ॥ रत्नसिंहासनेरम्येपुरतः परमात्मनः ॥ १४ ॥ नारायणकृतंस्तोत्रंयः पठेत्सु
समाहितः ॥ त्रिसन्ध्यंयःपठेन्नित्यंपापंतस्यनविद्यते ॥ १५ ॥ पुत्रार्थीलभतेपुत्रंभार्य्यार्थीलभतेप्रियाम् ॥ भ्रष्टराज्योऽभेद्राज्यंधनंभ्रष्टध
नोलभेत् ॥ १६ ॥ कारागारेविपद्ग्रस्तःस्तोत्रेणानेनमुच्यते ॥ रोगात्प्रमुच्यतेरोगीध्रुवंश्रुत्वाचसंयतः ॥ १७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
आविर्बभूवतत्पश्चादात्मनोवामपार्श्वतः ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशःपंचवक्त्रोदिगम्बरः ॥ १८ ॥ तप्तकांचनवर्णाभजटाभारधरोवरः ॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः ॥१९॥ त्रिशूलपट्टिशधरोजपमालाकरः परः ॥ सर्वसिद्धेश्वरःसिद्धोयोगीन्द्राणांगुरोर्गुरुः ॥२०॥
मृत्योर्मृत्युरीश्वरश्चमृत्युर्मृत्यंजयःशिवः ॥ ज्ञानानन्दोमहाज्ञानीमहाज्ञानप्रदः परः ॥ २१ ॥ पूर्णचन्द्रप्रभामृष्टसुखदृश्योमनोहरः ॥
वैष्णवानांचप्रवरः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ २२ ॥ श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वातुष्टावतंपुटांजलिः ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गःसाश्रुनेत्रोऽतिगद्गदः ॥
॥ २३ ॥ "[1] महादेवउवाच ॥ ॥ जयस्वरूपंजयदंजयेशंजयकारणम् ॥ प्रवरंजयदानांचवन्देतमपराजितम् ॥ २४ ॥ विश्वंविश्वेश्वरे
शंचविश्वेशंविश्वकारणम् ॥ विश्वाधारंचविश्वस्तंविश्वकारणकारणम् ॥ २५ ॥ विश्वरक्षाकारणंचविश्वघ्नंविश्वजंपरम् ॥ फलबीजं
फलाधारंफलंचतत्फलप्रदम् ॥ २६ ॥ तेजःस्वरूपंतेजोदंसर्वतेजस्विनांवरम् ॥ इत्येवमुक्त्वातंनत्वारत्नसिंहासनेवरे ॥ नारायणंचसंभा
ष्यसउवासतदाज्ञया ॥ २७ ॥ इतिशम्भुकृतंस्तोत्रंयोजनःसंयतःपठेत् ॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्यविजयंचपदेपदे ॥ २८ ॥ सन्ततंवर्द्धतेमि
त्रंधनमैश्वर्य्यमेवच ॥ शत्रुसैन्यंक्षयंयातिदुःखानिदुरितानिच ॥ २९ ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तेशम्भुकृतंश्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ " ॥ सौतिरुवाच ॥

१ इदंस्तोत्रं न विद्यते एकस्मिन्पुस्तके ।

आविर्बभूवतत्पश्चात्कृष्णस्यनाभिपङ्कजात् ॥ महातपस्वीवृद्धश्चकमण्डलुकरोवरः ॥ ३० ॥ शुक्लवासाः शुक्लदन्तः शुक्लकेशश्चतुर्मुखः ॥ योगीशः शिल्पिनामीशः सर्वेषांजनकोगुरुः ॥ ३१ ॥ तपसांफलदाताचप्रदातासर्वसम्पदाम् ॥ स्रष्टाविधाताकर्त्ताचहर्त्ताचसर्वकर्मणाम् ॥ ३२ ॥ धाताचतुर्णांवेदानांज्ञातावेदप्रसूपतिः ॥ शान्तःसरस्वतीकान्तः सुशीलश्चकृपानिधिः ॥ ३३ ॥ श्रीकृष्णपुरतः स्थित्वातुष्टावतंपुटांजलिः ॥ पुलकांकितसर्वांगोभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ ३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कृष्णंवन्देगुणातीतंगोविन्दमेकमक्षरम् ॥ अव्यक्तमव्ययंव्यक्तंगोपवेषविधायिनम् ॥ ३५ ॥ किशोरवयसंशान्तंगोपीकान्तंमनोहरम् ॥ नवीननीरदश्यामंकोटिकन्दर्पसुन्दरम् ॥ ३६ ॥ वृन्दावनवनाभ्यर्णेरासमण्डलसंस्थितम् ॥ रासेश्वरंरासवासंरासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ ३७ ॥ इत्येवमुक्त्वातंनत्वारत्नसिंहासनेवरम् ॥ नारायणेशौसंभाष्यसउवासतदाज्ञया ॥ ३८ ॥ इतिब्रह्मकृतंस्तोत्रंप्रातरुत्थाययःपठेत् ॥ पापानितस्यनश्यन्तिदुःस्वप्नःसुस्वप्नोभवेत् ॥ ३९ ॥ भक्तिर्भवतिगोविन्देश्रीपुत्रपौत्रवर्द्धिनी ॥ अकीर्तिःक्षयमाप्नोतिसत्कीर्त्तिर्वर्द्धतेचिरम् ॥ ४० ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तेब्रह्मकृतंश्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चाद्वक्षसःपरमात्मनः ॥ सस्मितःपुरुषःकश्चिच्छुक्लवर्णोजटाधरः ॥ ४१ ॥ सर्वसाक्षीचसर्वज्ञःसर्वेषांसर्वकर्मणाम ॥ समःसर्वत्रसदयोहिंसाकोपविवर्जितः ॥ ४२ ॥ धर्मज्ञानयुतोधर्मोधर्मिष्ठोधर्मदोभवेत् ॥ सएवधर्मिणांधर्मःपरमात्माफलोद्भवः ॥ ४३ ॥ श्रीकृष्णपुरतःस्थित्वाप्रणम्यदण्डवद्भुवि ॥ तुष्टावपरमात्मानंसर्वेशंसर्वकामदम् ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीधर्मउवाच ॥ ॥ कृष्णंविष्णुंवासुदेवंपरमात्मानमीश्वरम ॥ गोविन्दंपरमानन्दमेकमक्षरमच्युतम॥ ४५ ॥ गोपेश्वरञ्चगोपीशंगोपंगोरक्षकंविभुम् ॥ गवामीशंचगोष्ठस्थंगोवत्सपुच्छधारिणम् ॥ ४६ ॥ गोगोपगोपीमध्यस्थंप्रधानंपुरुषोत्तमम् ॥ वन्देनवद्यमनघंश्यामंशांतंमनोहरम् ॥ ४७ ॥ इत्युच्चार्य्यसमुत्तिष्ठंरत्नसिंहासनेवरे ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशांस्तान्सम्भाष्यसउवासह ॥ ४८ ॥ चतुर्विंशतिनामानिधर्मवक्त्रोद्गतानिच ॥ यःपठेत्प्रातरुत्थायससुखीसर्वतोजयी ॥ ४९ ॥ मृत्युकालेहरेर्नामतस्यसाध्यंलभेद्ध्रुवम् ॥ सयात्यन्तेहरेः स्थानंहरिदास्यंभवेद्ध्रुवम् ॥ ५० ॥ नित्यंधर्मस्तंघटतेनाधर्मेतद्रतिर्भवेत् ॥ चतुर्वर्गफलंतस्य

शश्वत्करगतंभवेत् ॥ ५१ ॥ तंदृष्ट्वासर्वपापानिपलायन्तेभयेनच ॥ भयानिचैवदुःखानिवैनतेयमिवोरगाः ॥ ५२ ॥ ॥ इतिब्रह्म
वैवर्त्तेधर्मकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ आविर्बभूवकन्यैकाधर्मस्यवामपार्श्वतः ॥ मूर्त्तिर्मूर्तिमतीसाक्षाद्द्वितीयाकम
लालया ॥ ५३ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चान्मुखतःपरमात्मनः ॥ एकादेवीशुक्लवर्णावीणापुस्तकधारिणी ॥ ५४ ॥ कोटिपूर्णेन्दुशोभाढ्या
शरत्पङ्कजलोचना ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिता ॥ ५५ ॥ सस्मितासुदतीश्यामासुन्दरीणांचसुन्दरी ॥ श्रेष्ठाश्रुतीनांशा
स्त्राणांविदुषांजननीपरा ॥ ५६ ॥ वागधिष्ठातृदेवीसाकवीनामिष्टदेवता ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपाचशान्तरूपासरस्वती ॥ ५७ ॥ गोविन्द
पुरतःस्थित्वाजगौप्रथमतःसुखम् ॥ तन्नामगुणकीर्तिंचवीणयासाननर्त्तच ॥ ५८ ॥ कृतानियानिकर्माणिकल्पेकल्पेयुगेयुगे ॥ तानि
सर्वाणिहरिणातुष्टावसंपुटांजलिः ॥ ५९ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ रासमण्डलमध्यस्थंरासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ "रत्नसिंहासनस्थं
चरत्नभूषणभूषितम् ॥ ६० ॥ रासेश्वरंरासकरंवरंरासेश्वरीश्वरम् ॥ रासाधिष्ठातृदेवंचवन्देरासविनोदिनम् ॥ ६१ ॥" रासायासपरिश्रा
न्तंरासरासविहारिणम् ॥ रासोत्सुकानांगोपीनांकान्तंशान्तंमनोहरम् ॥ ६२ ॥ प्रणम्यचतमित्युक्त्वाप्रहृष्टवदनासती ॥ उवाससासका
माचरत्नसिंहासनेवरे ॥ ६३ ॥ इतिवाणीकृतंस्तोत्रंप्रातरुत्थाययःपठेत् ॥ बुद्धिमान्धनवान्सोऽपिविद्यावान्पुत्रवान्सदा ॥ ६४ ॥ इति
ब्रह्मवैवर्त्तेसरस्वतीकृतंश्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ आविर्बभूवमनसःकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ एकादेवीगौरवर्णारत्नालंकारभू
षिता ॥ ६५ ॥ पीतवस्त्रपरीधानासस्मितानवयौवना ॥ सर्वैश्वर्य्याधिदेवीसासर्वसम्पत्फलप्रदा ॥ स्वर्गेचस्वर्गलक्ष्मीश्चराजलक्ष्मीश्चरा
जसु ॥ ६६ ॥ साहरेः पुरतः स्थित्वापरमात्मानमीश्वरम् ॥ तुष्टावप्रणतासाध्वीभक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ ६७ ॥ महालक्ष्मीरुवाच ॥
सत्यस्वरूपंसत्येशंसत्यबीजंसनातनम् ॥ सत्याधारंचसत्यज्ञंसत्यमूलंनमाम्यहम् ॥ ६८ ॥ इत्युक्त्वाश्रीहरिंनत्वासाचोवाससुखासने ॥
तप्तकांचनवर्णाभाभासयन्तीदिशस्त्विषा ॥ ६९ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चाद्बुद्धेश्चपरमात्मनः ॥ सर्वाधिष्ठातृदेवीसामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
॥ ७० ॥ तप्तकांचनवर्णाभासूर्य्यकोटिसमप्रभा ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्याशरत्पंकजलोचना ॥७१॥ रक्तवस्त्रपरीधानारत्नाभरणभूषिता ॥

निद्रातृष्णाक्षुत्पिपासादयाश्रद्धाक्षमादिकाः ॥ ७२ ॥ तासांचसर्वशक्तीनामीशाधिष्ठातृदेवता ॥ भयंकरीशतभुजादुर्गादुर्गार्तिनाशिनी
॥ ७३ ॥ आत्मनःशक्तिरूपासाजगतांजननीपरा ॥ त्रिशूलशक्तिशार्ङ्गंचधनुःखड्गशराणिच ॥ ७४ ॥ शंखचक्रगदापद्ममक्षमालांक
मण्डलुम् ॥ वज्रमंकुशपाशंचभुशुण्डीदण्डतोमरम् ॥ ७५ ॥ नारायणास्त्रंब्रह्मास्त्रंरौद्रंपाशुपतंतथा ॥ पार्जन्यंवारुणंवाह्नंमान्धर्वंबिभ्रती
सती ॥ कृष्णस्यपुरतःस्थित्वातुष्टावतंमुदान्विता ॥ ७६ ॥ ॥ प्रकृतिरुवाच ॥ ॥ अहंप्रकृतिरीशानासर्वेशासर्वरूपिणी ॥ सर्वशक्ति
स्वरूपाचमयाचशक्तिमज्जगत ॥ ७७ ॥ त्वयासृष्टानस्वतन्त्रात्वमेवजगतांपतिः ॥ गतिश्चपातास्रष्टाचसंहर्त्ताचपुनर्विधिः ॥ ७८ ॥
स्रष्टुंस्रष्टाचसंहर्तुंसंहर्ता वेधसांविधिः ॥ परमानन्दरूपंत्वांवन्देचानन्दपूर्वकम् ॥ चक्षुर्निमेषकालेचब्रह्मणःपतनंभवेत् ॥ ७९ ॥ तस्य
प्रभावमतुलंवर्णितुंकःक्षमोविभो ॥ भ्रूभङ्गलीलामात्रेणविष्णुकोटिंसृजेत्तुयः ॥ ८० ॥ चराचरांश्चविश्वेषुदेवान्ब्रह्मपुरोगमान् ॥ मद्वि
धाःकतिवादेवीःस्रष्टुंशक्तश्चलीलया ॥८१॥ परिपूर्णतमंस्वीड्यंवन्देचानन्दपूर्वकम् ॥ महान्विराड्यत्कलांशोविश्वसंख्याश्रयोविभो ॥
वन्देचानन्दपूर्वंतंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ ८२ ॥ यंचस्तोतुमशक्ताश्चब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ वेदाअहंचवाणीचवन्देतंप्रकृतेःपरम् ॥८३॥
वेदाश्चविदुषांश्रेष्ठाःस्तोतुंशक्ताश्चनक्षमाः ॥ निर्लक्ष्यंकःक्षमःस्तोतुंतंनिरीहंनमाम्यहम् ॥ ८४ ॥ इत्येवमुक्त्वासादुर्गारत्नसिंहासनेवरे ॥
उवासनत्वाश्रीकृष्णंतुष्टुवुस्तां सुरेश्वराः ॥ ८५ ॥ इतिदुर्गाकृतंस्तोत्रंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ यःपठेदर्चनाकालेसजयीसर्वतःसुखी ॥
॥८६॥ दुर्गातस्यगृहंत्यक्त्वानैवयातिकदाचन ॥ भवाब्धौयशसाभातियात्यन्तेश्रीहरेःपुरम् ॥ ८७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मख
ण्डेसौतिशौनकसंवादेसृष्टिनिरूपणेदुर्गास्तोत्रंनामतृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ ३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चात्कृष्णस्यर
सनाग्रतः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशादेवीचैकामनोहरा ॥ १ ॥ शुक्लवस्त्रपरीधानासर्वालंकारभूषिता ॥ बिभ्रतीजपमालाञ्चसासावित्रीप्र
कीर्तिता ॥ २ ॥ सातुष्टावपुरःस्थित्वापरंब्रह्मसनातनम् ॥ पुटांजलिपरासाध्वीभक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ ३ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥
नमामिसर्वबीजंत्वांब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ परात्परतरंश्यामंनिर्विकारंनिरंजनम् ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वासस्मितादेवीरत्नसिंहासनेवरे ॥

उवासश्रीहरिंनत्वापुनरेवश्रुतिप्रसूः ॥ ५ ॥ आविर्बभूवतत्पश्चात्कृष्णस्यपरमात्मनः ॥ मानसाच्चपुमानेकस्तप्तकांचनसन्निभः ॥ ६ ॥ मनोमथ्नातिसर्वेषांपञ्चबाणेनकामिनाम् ॥ तन्नाममन्मथंतेनप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ ७ ॥ तस्यपुंसोवामपार्श्वात्कामस्यकामिनीवरा ॥ बभूवातीवललितासर्वेषांमोहकारिणी ॥ ८ ॥ रतिर्बभूवसर्वेषांतांदृष्ट्वासस्मितांसतीम् ॥ रतीतितेनतन्नामप्रवदंतिमनीषिणः ॥ ९ ॥ हरिंस्तुत्वातयासार्द्धंसउवासहरेःपुरः ॥ रत्नसिंहासनेचास्यपञ्चबाणोधनुर्द्धरः ॥ १० ॥ मारणंस्तम्भनञ्चैवजृम्भणंशोषणंतथा ॥ उन्मादनंपञ्चबाणान्पञ्चबाणोविभर्तिसः ॥ ११ ॥ बाणांश्चिक्षेपसर्वांश्चकामोबाणपरीक्षया ॥ सद्यःसर्वेसकामाश्चबभूवुरीश्वरेच्छया ॥ १२ ॥ रतिंदृष्ट्वाब्रह्मणश्चरेतःपातोबभूवह ॥ तत्रतस्थौमहायोगीवस्त्रेणाच्छाद्यलज्जया ॥ १३ ॥ वस्त्रंदग्ध्वासमुत्तस्थौज्वलदग्निःसुरेश्वरः ॥ कोटितालप्रमाणश्चसशिखश्चसमुज्ज्वलन् ॥ १४ ॥ कृष्णस्तद्वर्द्धनंदृष्ट्वाससर्जाम्पःस्वलीलया ॥ निःश्वासवायुनासार्द्धंमुखबिन्दुसमुद्गिरन् ॥ १५ ॥ विश्वौघंप्लावयामासमुखबिंदुजलंद्विज ॥ तत्रकिञ्चिज्जलकणंवह्निंशान्तंचकारह ॥ १६ ॥ ततःप्रभृतितेनाग्निस्तोयान्निर्वाणतांव्रजेत् ॥ आविर्भूतःपुमानेकस्ततस्तदधिदेवता ॥ १७ ॥ उत्तस्थौतज्जलादेकः पुमान्सवरुणःस्मृतः ॥ जलाधिष्ठातृदेवोऽसौसर्वेषांयादसाम्पतिः ॥ १८ ॥ आविर्बभूवकन्यैकातद्वह्नेर्वामपार्श्वतः ॥ सास्वाहावह्निपत्नींतांप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ १९ ॥ जलेशस्यवामपार्श्वात्कन्याचैकाबभूवसा ॥ वरुणानीतिविख्यातावरुणस्यप्रियासती ॥ २० ॥ बभूवपवनः श्रीमान्विभोर्निःश्वासवायुनः ॥ सचप्राणाश्चसर्वेषांनिःश्वासस्तत्फलोद्भवः ॥ २१ ॥ तस्यवायोर्वामपार्श्वात्कन्याचैकाबभूवह ॥ वायोः पत्नीसाचदेवीवायवीपरिकीर्तिता ॥ २२ ॥ कृष्णस्यकामबाणेनरेतःपातोबभूवह ॥ जलेतद्रेचनंचक्रेलज्जयासुरसंसदि ॥ २३ ॥ सहस्रवत्सरान्तेतड्डिम्भरूपंबभूव ॥ ततोमहान्विराड्जज्ञेविश्वौघाधारएवसः ॥ २४ ॥ यस्यैकलोमविवरेविश्वैकस्यव्यवस्थितिः ॥ स्थूलात्स्थूलतरः सोपिमहान्नान्यस्ततः परः ॥ २५ ॥ सएवषोडशांशोऽपिकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ महाविष्णुः सविज्ञेयः सर्वाधारःसनातनः ॥ २६ ॥ महार्णवेशयानः सपद्मपत्रंयथाजले ॥ बभूवतुस्तौद्वौदैत्यौतस्यकर्णमलोद्भवौ ॥ २७ ॥ तौजलाच्चसमुत्थायब्रह्माणंहन्तुमुद्यतौ ॥ नारायणश्च

भगवाञ्जघनेतौजघानह ॥ २८ ॥ बभूवमेदिनीकृत्स्नाकात्स्न्र्येनमेदसातयोः ॥ तत्रैवसन्तिविश्वानिसाचदेवीवसुन्धरा ॥ २९ ॥ ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेसृष्टिनिरूपणेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ गोगोप्यगोप्योगोलोकेकिंनित्याःकिंनुकल्पिताः ॥ ममसंदेहभेदार्थंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ सर्वादिसृष्टौताःकृताःप्रलये प्रलयेस्थिताः ॥ सर्वादिसृष्टिकथनंयन्मयाकथितंद्विज ॥२॥ सर्वादिसृष्टौकृतौचनारायणमहेश्वरौ ॥ प्रलयेप्रलयेव्यक्तौस्थितौतौप्रकृतिश्चसा ॥ ३ ॥ सर्वादौब्रह्मकल्पस्यचरितंकथितंद्विज ॥ वाराहपाद्मकल्पौद्वौकथयिष्यामिश्रोष्यसि ॥ ४ ॥ ब्राह्मवाराहपाद्माश्चकल्पाश्चत्रिविधामुने ॥ यथायुगानिचत्वारिक्रमेणकथितानिच ॥ ५ ॥ सत्यंत्रेताद्वापरश्चकलिश्चेतिचतुर्युगम् ॥ त्रिशतैश्चषष्ट्यधिकैर्युगैर्दिव्यंयुगंस्मृतम् ॥ ६ ॥ मन्वन्तरन्तुदिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ॥ चतुर्दशेषुमनुषुगतेषुब्रह्मणोदिनम् ॥ ७ ॥ त्रिशतैश्चषष्ट्यधिकैर्दिनैर्वर्षश्चब्रह्मणः ॥ अष्टोत्तरंवर्षशतंविधेरायुर्निरूपितम ॥ ८ ॥ एतन्निमेषकालस्तुकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ब्रह्मणश्चायुषाकल्पःकालविद्भिर्निरूपितः ॥ ९ ॥ क्षुद्रकल्पाबहुतरास्तेसंवर्तादयःस्मृताः ॥ सप्तकल्पांतजीवीसमार्कण्डेयश्चतन्मतः ॥ १० ॥ ब्रह्मणश्चदिनेनैवसकल्पःपरिकीर्तितः ॥ विधेश्चसप्तदिवसेमुनेरायुर्निरूपितम् ॥ ११ ॥ ब्राह्मवाराहपाद्माश्चत्रयःकल्पानिरूपिताः ॥ कल्पत्रयेयथासृष्टिःकथयामिनिशामय ॥ १२ ॥ ब्राह्मेचमेदिनींसृष्ट्वास्रष्टासृष्टिंचकारसः ॥ मधुकैटभयोश्चैवमेदसाचाज्ञयाप्रभोः ॥ १३ ॥ वाराहेतांसमुद्धृत्यलुप्तांमग्नांरसातलात् ॥ विष्णोर्वराहरूपस्यद्वाराचातिप्रयत्नतः ॥ १४ ॥ पाद्मेविष्णोर्नाभिपद्मेस्रष्टासृष्टिंविनिर्ममे ॥ त्रिलोकींब्रह्मलोकान्तांनित्यलोकत्रयंविना ॥ १५ ॥ एतत्तेकालसंख्यानमुक्तंसृष्टिनिरूपणे ॥ किंचिन्निरूपणंसृष्टेःकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ॥ १६ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ अतःपरंकिंचकारभगवान्सात्वतांपतिः ॥ एतान्सृष्ट्वाकिंचकारतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ अतःपरंतुगोलोकेगोलोकेशोमहान्प्रभुः ॥ एतान्सृष्ट्वाजगामासौसुरम्यंरासमंडलम् ॥ एतैःसमेतैर्भगवानतीवक

१ चतुर्दशसंख्येयांपूरकेषु इत्यर्थः । चालनीन्यायेन पृथक्पृथक्तत्पूरकत्वमस्येवेतिज्ञेयम् ।

मन[illegible]कम् ॥ १८ ॥ रम्याणांकल्पवृक्षाणांमध्येतीवमनोहरम् ॥ सुविस्तीर्णंचसुसमंसुस्निग्धंमण्डलाकृतम् ॥ १९ ॥ चन्दनागुरुकस्तू
रकु[illegible]मैश्चसुसंस्कृतम् ॥ दधिलाजसक्तुधान्यदूर्वापर्णपरिप्लुतम् ॥ २० ॥ पट्टसूत्रग्रन्थियुक्तंनवचन्दनपल्लवैः ॥ संयुक्तरम्भास्तंभानां
समू[illegible]:परिवेष्टितम् ॥ २१ ॥ सद्रत्नसारनिर्माणमण्डपानांत्रिकोटिभिः ॥ रत्नप्रदीपज्वलितैःपुष्पधूपाधिवासितैः ॥ २२ ॥ शृंगाराई
भोग[illegible]स्तुसमूहपरिवेष्टितम् ॥ अतीवललिताकल्पतल्पयुक्तैःसुशोभितम् ॥ २३ ॥ तत्रगत्वाचतैःसार्धंसमुवासजगत्पतिः ॥ दृष्ट्वारासं
वि[illegible]तास्तेबभूवुर्मुनिसत्तम ॥ २४ ॥ आविर्बभूवकन्यैकाकृष्णस्यवामपार्श्वतः ॥ धावित्वापुष्पमानीयददावर्घ्यंप्रभोःपदे ॥ २५ ॥
रासे[illegible]भूयगोलोकेसादधावहरेःपुरः ॥ तेनराधासमाख्यातापुराविद्भिर्द्विजोत्तम ॥ २६ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीसाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥
आवि[illegible]र्भूवप्राणेभ्यःप्राणेभ्योऽपिगरीयसी ॥ २७ ॥ देवीषोडशवर्षीयानवयौवनसंयुता ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानासस्मितासुमनोहरा ॥
॥ [illegible] ॥ सुकोमलांगीललितासुन्दरीषुचसुन्दरी ॥ बृहन्नितम्बभारार्त्तापीनश्रोणिपयोधरा ॥ २९ ॥ बन्धुजीवजितारक्तसुन्दरोष्ठाध
राव[illegible] ॥ मुक्तापंक्तिजिताचारुदन्तपंक्तिर्मनोहरा ॥ ३० ॥ शरत्पार्वणकोटीन्दुशोभामृष्टशुभानना ॥ चारुसीमन्तिनीचारुशरत्पङ्कज
लोच[illegible]ा ॥ ३१ ॥ खगेन्द्रचंचुविजितचारुनासामनोहरा ॥ स्वर्णगण्डूकविजितेगण्डयुग्मेचबिभ्रती ॥ ३२ ॥ दधतीचारुकर्णेचरत्ना
भर[illegible]भूषिते ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीयुक्तकुंकुमबिन्दुभिः ॥ ३३ ॥ सिन्दूरबिन्दुसंयुक्तसुकपोलामनोहरा ॥ सुसंस्कृतंकेशपाशंमालती
माल[illegible]भूषितम् ॥ ३४ ॥ सुगन्धकबरीभारंसुन्दरंदधतीसती ॥ स्थलपद्मप्रभामुष्टंपादयुग्मंचबिभ्रती ॥ ३५ ॥ गमनंकुर्वतीसाचहंस
खञ्ज[illegible]गञ्जनम् ॥ सद्रत्नसारनिर्माणांवनमालांमनोहराम् ॥ ३६ ॥ हारंहीरकनिर्माणंरत्नकेयूरकङ्कणम् ॥ सद्रत्नसारनिर्माणंपाशकं
सुम[illegible]हरम् ॥ ३७ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणंक्वणन्मञ्जीररञ्जितम् ॥ नानाप्रकारचित्राढ्यंसुन्दरंपरिबिभ्रती ॥ ३८ ॥ साचसम्भाष्य
गोवि[illegible]दंरत्नसिंहासनेवरे ॥ उवाससस्मिताभर्तुःपश्यन्तीमुखपङ्कजम् ॥ ३९ ॥ तस्याश्चलोमकूपेभ्यःसद्योगोपांगनागणः ॥ आविर्बभू
वरू[illegible]प्रवेशेनैवचतत्समः ॥ ४० ॥ लक्षकोटीपरिमितः शश्वत्सुस्थिरयौवनः ॥ संख्याविद्भिश्चसंख्यातोगोलोकेगोपिकागणः ॥ ४१ ॥

कृष्ण[illegible]स्यलोमकूपेभ्यः सद्योगोपगणोमुने ॥ आविर्बभूवरूपेणवेषेणैवचतत्समः ॥ ४२ ॥ त्रिंशत्कोटिपरिमितःकमनीयोमनोहरः ॥ संख्या
विज्ञै[illegible]असंख्यातोबल्लवानांगणःश्रुतौ ॥ ४३ ॥ कृष्णस्यलोमकूपेभ्यः सद्यश्चाविर्बभूवह ॥ नानावर्णोगोगणश्चशश्वत्सुस्थिरयौवनः ॥
॥ ४[illegible] ॥ बलीवर्दाःसुरभ्यश्चवत्सानानाविधाःशुभाः ॥ अतीवललिताःश्यामाबह्व्योवैकामधेनवः ॥ ४५ ॥ तेषामेकंबलीवर्दंकोटि
सिंह[illegible]मंबले ॥ शिवायप्रददौकृष्णोवाहनायमनोहरम् ॥ ४६ ॥ कृष्णांघ्रिनखरन्ध्रेभ्योहंसपंक्तिर्मनोहरा ॥ आविर्बभूवसहसास्त्रीपुंव
त्सस[illegible]न्विता ॥ ४७ ॥ तेषामेकंराजहंसंमहाबलपराक्रमम् ॥ वाहनायददौकृष्णोब्रह्मणेचतपस्विने ॥ ४८ ॥ वामकर्णस्यविवरात्कृ
ष्णस्[illegible]परमात्मनः ॥ गणः श्वेततुरङ्गाणामाविर्भूतोमनोहरः ॥ ४९ ॥ तेषामेकञ्चश्वेताश्वंधर्मार्थंवाहनायच ॥ ददौगोपाङ्गनेशश्चसंप्री
त्या[illegible]संसदि ॥ ५० ॥ दक्षकर्णस्यविवरात्पुंसश्चसुरसंसदि ॥ आविर्भूतासिंहपंक्तिर्महाबलपराक्रमा ॥ ५१ ॥ तेषामेकंददौकृष्णःप्रकृ
त्यैप[illegible]ादरम् ॥ अमूल्यरत्नमाल्यञ्चवरंयदभिवाञ्छितम् ॥ ५२ ॥ कृष्णोयोगेन योगीन्द्रश्चकाररथपञ्चकम ॥ शुद्धरत्नेन्द्रनिर्माणंम
नोय[illegible]यिमनोहरम् ॥ ५३ ॥ लक्षयोजनमूर्ध्वंचप्रस्थेचशतयोजनम् ॥ लक्षचक्रंवायुरहंलक्षक्रीडागृहान्वितम् ॥ ५४ ॥ शृङ्गारार्हैभो
गवस्[illegible]तल्पासंख्यसमन्वितम् ॥ रत्नप्रदीपलक्षाणांवाजिभिश्चविराजितम् ॥ ५५ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यंसद्रत्नकलशोज्ज्वलम् ॥
रत्नद[illegible]णभूषाढ्यंशोभितंश्वेतचामरैः ॥५६॥ वह्निशुद्धांशुकैश्चित्रैर्मुक्ताजालैर्विभूषितम् ॥ मणीन्द्रमुक्तामाणिक्यहीरहारविराजितम् ॥
॥ ५[illegible] ॥आरक्तवर्णरत्नेन्द्रसाररत्निर्माणकृत्रिमैः ॥ पङ्कजानामसंख्यैश्चसुन्दरैश्चसुशोभितम् ॥ ५८ ॥ ददौनारायणायैकंतेषांमध्येद्विजो
तमः[illegible]। एकंदत्त्वाराधिकायैररक्षाशेषमात्मने ॥ ५९ ॥ आविर्बभूवकृष्णस्यगुह्यदेशात्ततःपरम् ॥ पिङ्गलश्चपुमानेकःपिङ्गलैश्चगणैः
सह [illegible] ६० ॥ आविर्भूतायतोगुह्यात्तेनतेगुह्यकाःस्मृताः ॥ यः पुमान्सकुबेरश्चधनेशोगुह्यकेश्वरः ॥ ६१ ॥ बभूवकन्यकाचैकाकुबेरेवा
मपा[illegible]तः ॥ कुबेरपत्नीसादेवीसुन्दरीणांमनोरमा ॥ ६२ ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्चकूष्माण्डब्रह्मराक्षसाः ॥ वेतालाविकृतास्तस्याविर्भूता
गुह्य[illegible]ातः ॥ ६३ ॥ शङ्खचक्रगदापद्मधारिणोवनमालिनः ॥ पीतवस्त्रपरीधानाःसर्वेश्यामचतुर्भुजाः ॥ ६४ ॥ किरीटिनः कुण्ड

लिनोरत्नभूषणभूषिताः ॥ आविर्भूताःपार्षदाश्चकृष्णस्यमुखतोमुने ॥ ६५ ॥ चतुर्भुजान्पार्षदांश्चददौनारायणायच ॥ गुह्यकान्गुह्यके
शायभूतादींश्छङ्करायच ॥ ६६ ॥ द्विभुजाःश्यामवर्णाश्चजपमालाकरावराः ॥ ध्यायन्तश्चरणाम्भोजंकृष्णस्यसततंमुदा ॥ ६७ ॥
दास्येनियुक्तादासाश्चैवार्घ्यमादाययत्नतः ॥ आविर्भूतावैष्णवाश्चसर्वेकृष्णपरायणाः ॥ ६८ ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गाः साश्रुनेत्राःसगद्ग
दाः ॥ आविर्भूताःपादपद्मात्पादपद्मैकमानसाः ॥ ६९ ॥ आविर्बभूवुःकृष्णस्यदक्षनेत्राद्भयङ्कराः ॥ त्रिशूलपट्टिशधरास्त्रिनेत्राश्चन्द्रशे
खराः ॥ ७० ॥ दिगम्बरामहाकायाज्वलदग्निशिखोपमाः ॥ तेभैरवामहाभागाःशिवतुल्याश्चतेजसा ॥ ७१ ॥ रुरुसंहारकालाख्याअसि
तक्रोधभीषणाः ॥ महाभैरवखट्वाङ्गावित्यष्टौभैरवाःस्मृताः ॥ ७२ ॥ आविर्बभूवकृष्णस्यवामनेत्राद्भयङ्करः ॥ त्रिशूलपट्टिशव्याघ्रचर्मा
म्बरगदाधरः ॥ ७३ ॥ दिगम्बरोमहाकायस्त्रिणेत्रश्चन्द्रशेखरः ॥ सईशानोमहाभागोदिक्पालानामधीश्वरः ॥ ७४ ॥ डाकिन्यश्चैव
योगिन्यः क्षेत्रपालाः सहस्रशः ॥ आविर्बभूवुः कृष्णस्यनासिकाविवरोदरात् ॥ ७५ ॥ सुरास्त्रिकोटिसंख्यातादिव्यमूर्तिधरावराः ॥
आविर्बभूवुःसहसापुंसोवैपृष्ठदेशतः ॥ ७६ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेसृष्टिनिरूपणेब्रह्मखण्डेपञ्चमोऽध्यायः ॥
॥ ५ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ अथकृष्णोमहालक्ष्मींसादरंचसरस्वतीम् ॥ नारायणायप्रददौरत्नेन्द्रंमालयासह ॥ १ ॥ सावित्रीं
ब्रह्मणेप्रादान्मूर्तिंधर्मायसादरम् ॥ रतिंकामायरूपाढ्यांकुवेरायमनोरमाम् ॥ २ ॥ अन्याश्चयायाअन्येभ्योयाश्चयेभ्यःसमुद्भवाः ॥
तस्मैतस्मैददौकृष्णस्तांतांरूपवतींसतीम् ॥ ३ ॥ ततःशंकरमाहूयसर्वेशोयोगिनांगुरुम् ॥ उवाचप्रियमित्येवंगृह्णीयाःसिंहवाहिनीम् ॥
॥ ४ ॥ श्रीकृष्णस्यवचः श्रुत्वाप्रहसन्नीललोहितः ॥ उवाचभीतःप्रणतःप्राणेशंप्रभुमच्युतम् ॥ ॥ ५ ॥ ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ ॥
अधुनाहंनगृह्णामिप्रकृतिंप्राकृतोयथा ॥ त्वद्भक्त्यैकव्यवहितांदास्यमार्गविरोधिनीम् ॥ ६ ॥ तत्त्वज्ञानसमाच्छन्नांयोगद्वारकपाटिकाम् ॥
मुक्तीच्छाध्वंसरूपांचसकामांकामवर्द्धिनीम् ॥ ७ ॥ तपस्याच्छन्नरूपांचमहामोहकरण्डिकाम् ॥ भवकारागृहेघोरेदृढांनिगडरूपि
णीम् ॥ ८ ॥ शश्वद्विबुद्धिजननींसद्बुद्धिच्छेदकारिणीम् ॥ शश्वद्भिभोगसारांचविषयेच्छाविवर्द्धिनीम् ॥ ९ ॥ नेच्छामिगृहिणींनाथवरं

देहिमदीप्सितम् ॥ यस्ययद्वाञ्छितंतस्मैतद्ददातिसदीश्वरः ॥ १० ॥ त्वद्भक्तिविषयेदास्येलालसावर्द्धतेऽनिशम् ॥ तृप्तिर्नजायतेनामज
पनेपादसेवने ॥ ११ ॥ त्वन्नामपंचवक्त्रेणगुणंसन्मङ्गलालयम् ॥ स्वप्नेजागरणेशश्वद्गायन्गायन्भ्रमाम्यहम् ॥ १२ ॥ आकल्पकोटिं
कोटिंचतद्रूपध्यानतत्परम् ॥ भोगेच्छाविषयेनैवयोगेतपसिमन्मनः ॥ १३ ॥ त्वत्सेवनेपूजनेचवन्दनेनामकीर्त्तने ॥ सदोल्लसितमेषांच
विरतौविरतिंलभेत ॥ १४ ॥ स्मरणंकीर्त्तनंनामगुणयोःश्रवणंजपः ॥ त्वच्चारुरूपध्यानंत्वत्पादसेवाभिवन्दनम् ॥ १५ ॥ समर्पणंचा
त्मनश्चनित्यंनैवेद्यभोजनम् ॥ वरंवरेशदेहीदंनवधाभक्तिलक्षणम् ॥ १६ ॥ सार्ष्टिसालोक्यसारूप्यसामीप्यंसाम्यलीनताम् ॥ वदन्ति
षड्विधांमुक्तिंमुक्तामुक्तिविदोविभो ॥१७॥ अणिमालघिमाप्राप्तिःप्राकाम्यंमहिमातथा ॥ ईशित्वञ्चवशित्वंचसर्वकामावसायिता ॥ १८ ॥
सर्वज्ञदूरश्रवणंपरकायप्रवेशनम् ॥ वाक्सिद्धिःकल्पवृक्षत्वंस्रष्टुंसंहर्तुमीशता ॥ १९ ॥ अमरत्वंचसर्वाग्र्यंसिद्धयोऽष्टादशस्मृताः ॥
योगास्तपांसिसर्वाणिदानानिचव्रतानिच ॥ २० ॥ यशःकीर्त्तिर्वचःसत्यंधर्माण्यनशनानिच ॥ भ्रमणंसर्वतीर्थेषुस्नानमन्यसुरार्चनम् ॥
॥ २१ ॥ सुरार्चादर्शनंसप्तद्वीपसप्तप्रदक्षिणम् ॥ स्नानंसर्वसमुद्रेषुसर्वस्वर्गप्रदर्शनम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मत्वंचैवरुद्रत्वंविष्णुत्वंचपरंपदम् ॥
अतोऽनिर्वचनीयानिवाञ्छनीयानिसन्तिवा ॥२३॥ सर्वाण्येतानिसर्वेशकथितानिचयानिच ॥ तवभक्तिकलांशस्यकलांनार्हन्तिषोड
शीम् ॥ २४ ॥ शर्वस्यवचनंश्रुत्वाकृष्णस्तंयोगिनांगुरुम् ॥ प्रहस्योवाचवचनंसत्यंसर्वसुखप्रदम् ॥ २५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
मत्सेवांकुरुसर्वेशशर्वसर्वविदांवरं ॥ कल्पकोटिशतंयावत्पूर्णंशश्वदहर्निशम् ॥ २६ ॥ वरस्तपस्विनांत्वंचसिद्धानांयोगिनांतथा ॥
ज्ञानिनांवैष्णवानांचसुराणांचसुरेश्वर ॥ २७ ॥ अमरत्वंलभभवभवंमृत्युंजयोमहान् ॥ सर्वसिद्धिंचवेदांश्चसर्वज्ञत्वंचमद्वरात् ॥ २८ ॥
असंख्यब्रह्मणांपातंलीलयावत्सपश्यसि ॥ अद्यप्रभृतिज्ञानेनतेजसावयसाशिव ॥ २९ ॥ पराक्रमेणयशसामहसामत्समोभव ॥ प्राणा
नामधिकस्त्वंचनभक्तस्त्वत्परोमम ॥ ३० ॥ त्वत्परोनास्तिमेप्रेयांस्त्वंमदीयात्मनःपरः ॥ येत्वांनिन्दन्तिपापिष्ठाज्ञानहीनाविचेत
नाः ॥ ३१ ॥ पच्यन्तेकालसूत्रेणयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ कल्पकोटिशतान्तेचप्रहीष्यसिशिवांशिव ॥ ३२ ॥ ममाज्ञयार्थंचवचनंपा

लनंकर्त्तुमर्हसि ॥ त्वन्मुखान्निर्गतैवाक्यंनकरोम्यधुनेतिच ॥ ३३ ॥ मद्वाक्यंचस्ववाक्यंचपालनंतत्करिष्यसि ॥ गृहीत्वाप्रकृतिंश
म्भोदिव्यंवर्षसहस्रकम् ॥ ३४ ॥ सुखंमहच्च शृङ्गारंकरिष्यसिनसंशयः ॥ नकेवलंतपस्वीत्वमीश्वरोमत्समोमहान् ॥ ३५ ॥ काले
गृहीतपस्वीचयोगीस्वेच्छामयोहियः ॥ दुःखंचदारसंयोगेयत्त्वयाकथितंशिव ॥ ३६ ॥ कुस्त्रीददातिदुःखंचस्वामिनेनपतिव्रता ॥
कुलेमहतियाजाताकुलजाकुलपालिका ॥३७॥ करोतिपालनंस्नेहात्सत्पुत्रस्यसमंपतिम् ॥ पतिर्बन्धुःपतिर्भर्त्तादैवतंकुलयोषिताम् ॥
॥ ३८ ॥ पतितोऽपतितोवापिकृपणश्चेश्वरोऽथवा ॥ असत्कुलप्रसूतायाःपित्रोर्दुश्शीलमिश्रिताः ॥ ३९ ॥ ध्रुवंताःपरभोग्याश्चपतिंनि
न्दन्तिसन्ततम् ॥ आवयोरतिरिक्तंचयापश्यतिपतिंसती ॥ ४० ॥ गोलोकेस्वामिनासार्द्धंकोटिकल्पंप्रमोदते ॥ भवितासाशिवाशैवी
प्रकृतिर्वैष्णवीशिव ॥ ४१ ॥ मदाज्ञयाचतांसाध्वींग्रहीष्यसिभवायच ॥ प्रकृत्यायोनिसंयुक्तंत्वल्लिङ्गंतीर्थमृत्कृतम् ॥ ४२ ॥ तीर्थंसह
स्रंसंपूज्यभक्त्यापंचोपचारतः ॥ सदक्षिणंसंयतोयःपवित्रश्चजितेन्द्रियः ॥ ४३ ॥ कोटिकल्पंचगोलोकेमोदतेचमयासह ॥ लक्षंती
र्थेपूजयेद्योविधिवत्साधुदक्षिणम् ॥ ४४ ॥ नच्युतिस्तस्यगोलोकात्सभवेदावयोःसमः ॥ मृद्भस्मगोशकृत्पिण्डैस्तीर्थेवालुकयाऽपिवा ॥
॥ ४५ ॥ कृत्वालिङ्गंसकृत्पूज्यवसेत्कल्पायुतंदिवि ॥ प्रजावान्भूमिमान्विद्वान्पुत्रवान्धनवांस्तथा ॥४६॥ ज्ञानवान्मुक्तिमान्साधुःशिव
लिङ्गार्चनाद्भवेत् ॥ शिवलिङ्गार्चनंस्थानंमत्तीर्थंतीर्थमेवतत् ॥ भवेत्तत्रमृतःपापीशिवलोकंसगच्छति ॥ ४७ ॥ महादेवमहादेवमहादेवे
तिवादिनः ॥ पश्चाद्यामिमहात्रस्तोनामश्रवणलोभतः ॥ ४८ ॥ शिवेतिशब्दमुच्चार्य्यप्राणांस्त्यजतियोनरः ॥ कोटिजन्मार्जितात्पा
पान्मुक्तोमुक्तिंप्रयातिसः ॥ ४९ ॥ शिवकल्याणवचनंकल्याणंमुक्तिवाचकम् ॥ यतस्तत्प्रभवेत्तेनसशिवःपरिकीर्तितः ॥ ५० ॥
विच्छेदेधनबन्धूनांनिमग्नःशोकसागरे ॥ शिवेतिशब्दमुच्चार्य्यलभेत्सर्वशिवंनरः ॥ ५१ ॥ पापघ्नेवर्ततेशिश्चवश्चमुक्तिप्रदेतथा ॥
पापघ्नोमोक्षदोनृणांशिवस्तेनप्रकीर्तितः ॥५२॥ शिवेतिचशिवंनामयस्यवाचिप्रवर्त्तते ॥ कोटिजन्मार्जितंपापंतस्यनश्यतिनिश्चितम् ॥
॥ ५३ ॥ इत्युक्त्वाशूलिनेकृष्णोदत्त्वाकल्पतरुंमनुम् ॥ तत्त्वज्ञानंमृत्युजयमवोचत्सिंहवाहिनीम् ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥

अधुनातिष्ठवत्सेत्वंगोलोकेममसन्निधौ ॥ कालेभजिष्यसिशिवंशिवदञ्चशिवायनम् ॥ ५५ ॥ तेजःसुसर्वदेवानामाविर्भूयवरानने ॥ संहत्यदैत्यान्सर्वांश्चभवितासर्वपूजिता ॥ ५६ ॥ ततःकल्पविशेषेचसत्यंसत्ययुगेसति ॥ भवितादक्षकन्यात्वंसुशीलाशम्भुगेहिनी ॥ ॥ ५७ ॥ ततःशरीरंसंत्यज्ययज्ञेभर्तुश्चनिन्दया ॥ मेनायांशैलभार्य्यायांभवितापार्वतीतिच ॥ ५८ ॥ दिव्यंवर्षसहस्रञ्चविहरिष्यसिशम्भुना ॥ पूर्णंततःसर्वकालमभेदंत्वंलभिष्यसि ॥ ५९ ॥ कालेसर्वेषुविश्वेषुमहापूजासुपूजिते ॥ भविताप्रतिवर्षेचशारदीयासुरेश्वरि ॥ ॥ ६० ॥ ग्रामेषुनगरेष्वेवपूजिताग्रामदेवता ॥ भवतीभवितेत्येवंनामभेदेनचारुणा ॥ ६१ ॥ मदाज्ञयाशिवकृतैस्तन्त्रैर्नानाविधैरपि ॥ पूजाविधिंविधास्यामिकवचंस्तोत्रसंयुतम् ॥ ६२ ॥ भविष्यन्तिमहान्तश्चतवैवपरिचारकाः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांसिद्धाश्चफलभागिनः ॥ ६३ ॥ येत्वांमातर्भजिष्यन्तिपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ तेषांयशश्चकीर्तिश्चधर्मैश्वर्य्यंञ्चवर्द्धते ॥ ६४ ॥ इत्युक्काप्रकृतिंतस्यैमन्त्रमेकादशाक्षरम् ॥ दत्त्वासकामबीजञ्चमन्त्रराजमनुत्तमम् ॥ ६५ ॥ चकारविधिनाध्यानंभक्तंभक्तानुकम्पया ॥ श्रीमायाकामबीजाढ्यंददौमन्त्रंदशाक्षरम् ॥ ६६ ॥ सृष्ट्यौपयौगिकींशक्तिंसर्वसिद्धिंचकामदाम् ॥ तद्विशिष्टोत्कृष्टतत्त्वंज्ञानंतस्यैददौविभुः ॥ ६७ ॥ त्रयोदशाक्षरंमन्त्रंदत्त्वातस्मैजगत्पतिः ॥ कवचंस्तोत्रसहितंशङ्करायतथाद्विज ॥ ६८ ॥ दत्त्वाधर्मायतंमन्त्रंसिद्धिज्ञानंतदेवच ॥ कामायवह्नयेचैवकुवेरायचवायवे ॥ ६९ ॥ एवंकुवेरादिभ्यस्तुदत्त्वामन्त्रादिकंपरम् ॥ विधिंप्रोवाचसृष्ट्यर्थंविधातुर्विधिरेवसः ॥ ७० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मदीयंचतपःकृत्वादिव्यंवर्षसहस्रकम् ॥ सृष्टिंकुरुमहाभागविधेनानाविधांपराम् ॥ ७१ ॥ इत्युक्काब्रह्मणेकृष्णोददौमालांमनोरमाम् ॥ जगामसार्द्धंगोपीभिर्गोपैर्वृन्दावनं नम् ॥ ७२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेसृष्टिनिरूपणंनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ तदाब्रह्मातपःकृत्वासिद्धिंप्राप्ययथेप्सिताम् ॥ ससृजेपृथिवीमादौमधुकैटभमेदसा ॥ १ ॥ ससृजेपर्वतानष्टौप्रधानान्सुमनोहरान् ॥ क्षुद्रानसंख्यान्किब्रूमःप्रधानाख्यांनिशामय ॥ २ ॥ सुमेरुञ्चैवकैलासंमलयञ्चहिमालयम् ॥ उदयञ्चतथाऽस्तञ्चसुवेलंगन्धमादनम् ॥ ३ ॥ समुद्रान्ससृजेसप्तनदान्कतिविधानदीः ॥ वृक्षांश्चग्रामनगरं

समुद्राख्यानिशामय ॥ ४ ॥ लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलार्णवान् ॥ लक्षयोजनमानेनद्विगुणांश्चपरात्परान् ॥ ५ ॥ सप्तद्वीपांश्चतद्भू
मिमण्डलेकमलाकृते ॥ उपद्वीपांस्तथासप्तसीमाशैलांश्चसप्तच ॥ ६ ॥ निबोधविप्रद्वीपाख्यांपुरायाविधिनाकृता ॥ जम्बूशाककुशप्लक्ष
क्रौञ्चन्यग्रोधपौष्करान् ॥ ७ ॥ मेरोरष्टसुशृङ्गेषुससृजेऽष्टौपुरीःप्रभुः ॥ अष्टानांलोकपालानांविहारायमनोहराः ॥ ८ ॥ मूलेऽनन्तस्य
नगरींनिर्मायजगतांपतिः ॥ ऊर्ध्वेस्वर्गांश्चसप्तैवतेषामाख्यांनिशामय ॥ ९ ॥ भूर्लोकंचभुवर्लोकंस्वर्लोकंसुमनोहरम् ॥ जनोलोकंतपो
लोकंसत्यलोकंचशौनक ॥ १० ॥ शृङ्गमूर्ध्निब्रह्मलोकंजरादिपरिवर्जितम् ॥ तदूर्ध्वेध्रुवलोकंचसर्वतःसुमनोहरम् ॥ ११ ॥ तदधःसप्त
पातालान्निर्ममेजगदीश्वरः ॥ स्वर्गातिरिक्तभोगाढ्यानधोधःक्रमतोमुने ॥ १२ ॥ अतलंवितलंचैवसुतलंचतलातलम् ॥ महातलंच
पातालंरसातलमधस्ततः ॥ १३ ॥ सप्तद्वीपैःसप्तनाकैःसप्तपातालसंज्ञकैः ॥ एभिर्लोकैश्चब्रह्माण्डंब्रह्माधिकृतमेवच ॥ १४ ॥ एवञ्चासं
ख्यब्रह्माण्डंसर्वंकृत्रिममेवच ॥ महाविष्णोश्चलोम्नांचविवरेषुचशौनक ॥ १५ ॥ प्रतिविश्वेषुदिक्पालाब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ सुरानराद
यःसर्वेसन्तिकृष्णस्यमायया ॥ १६ ॥ ब्रह्माण्डगणनांकर्तुंनक्षमोजगतांपतिः ॥ नशङ्करोनधर्मश्चनचविष्णुश्चकेसुराः ॥ १७ ॥ संख्या
तुमीश्वरःशक्तोनसंख्यातुंतथापिसः ॥ विश्वाकाशदिशाश्चैवसर्वतोयद्यपिक्षमः ॥ १८ ॥ कृत्रिमाणिचविश्वानिविश्वस्थानिचयानिच ॥
अनित्यानिचविप्रेन्द्रस्वप्नवन्नश्वराणिच ॥ १९ ॥ वैकुण्ठःशिवलोकश्चगोलोकश्चतयोःपरः ॥ नित्योविश्वबहिर्भूतश्चात्माकाशदिशो
यथा ॥ २० ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेसृष्टिनिरूपणंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
ब्रह्माविश्वंविनिर्मायसावित्र्यांवरयोषिति ॥ चकारवीर्य्याधानंचकामुक्यांकामुकोयथा ॥ १ ॥ सादिव्यंशतवर्षंचधृत्वागर्भंसुदुस्सहम् ॥
सुप्रसूताचसुषुवेचतुर्वेदान्मनोहरान् ॥ २ ॥ विविधाञ्शास्त्रसंघांश्चतर्कव्याकरणादिकान् ॥ षट्त्रिंशत्संख्यकादिव्यारागिणीःसुमनो
हराः ॥ ३ ॥ षड्रागान्सुन्दरांश्चैवनानातालसमन्वितान् ॥ सत्यत्रेताद्वापरांश्चकलिंचकलहप्रियम् ॥ ४ ॥ वर्षमासमृतुंश्चैवतिथिंदण्ड
क्षणादिकम् ॥ दिनंरात्रिंचवारांश्चसन्ध्यामुषसमेवच ॥ ५ ॥ पुष्टिंचदेवसेनांचमेधांचविजयांजयाम् ॥ षट्कृत्तिकाश्चयोगांश्चकरणञ्चतपो

धनः ॥ ६ ॥ देवसेनांमहाषष्ठींकार्तिकेयप्रियांसतीम् ॥ मातृकासुप्रधानासाबालानामिष्टदेवता ॥ ७॥ ब्राह्मंपाद्मंचवाराहंकल्पत्रयमिदंस्मृतम् ॥ नित्यंनैमित्तिकंचैवद्विपरार्द्धंचप्राकृतम् ॥ ८ ॥ चतुर्विधंचप्रलयंकालंवैमृत्युकन्यकाम् ॥ सर्वान्व्याधिगणांश्चैवसाप्रसूयस्तनंददौ ॥ ९ ॥ अथधातुःपृष्ठदेशादधर्मःसमजायत ॥ अलक्ष्मीस्तद्वामपार्श्वाद्बभूवात्यन्तकामिनी ॥ १० ॥ नाभिदेशाद्विश्वकर्माजातोवैशिल्पिनांगुरुः ॥ महांतोवसवोऽष्टौचमहाबलपराक्रमाः ॥ ११ ॥ अथधातुश्चमनसआविर्भूताःकुमारकाः ॥ चत्वारःपंचवर्षीयाज्वलन्तोब्रह्मतेजसा ॥ १२ ॥ सनकश्चसनन्दश्चतृतीयश्चसनातनः ॥ सनत्कुमारोभगवांश्चतुर्थोज्ञानिनांवरः ॥ १३ ॥ आविर्बभूवमुखतःकुमारःकनकप्रभः ॥ दिव्यरूपधरःश्रीमान्सस्त्रीकःसुन्दरोयुवा ॥ १४ ॥ क्षत्रियाणांबीजरूपोनाम्नास्वायम्भुवोमनुः ॥ यास्त्रीसाशतरूपाचरूपाढ्याकमलाकला ॥ १५ ॥ सस्त्रीकश्चमनुस्तस्थौधात्राज्ञापरिपालकः ॥ स्वयंविधातापुत्रांश्चतानुवाचप्रहर्षितान ॥ १६ ॥ सृष्टिंकर्तुंमहाभागोमहाभागवतान्द्विज ॥ जग्मुस्तेचनहीत्युक्तातपंकृष्णपरायणाः ॥ १७ ॥ चुकोपहेतुनातेनविधाताजगतांपतिः ॥ कोपासक्तस्यचविधेर्ज्वलतोब्रह्मतेजसा ॥ १८ ॥ आविर्भूताललाटाच्चरुद्रएकादशप्रभो ॥ कालाग्निरुद्रःसंहर्तातेषामेकःप्रकीर्तितः ॥ ॥ १९॥ सर्वेषामेवविश्वानांसतामसइतिस्मृतः ॥ राजसश्चस्वयंब्रह्माशिवोविष्णुश्चसात्त्विकौ ॥ २० ॥ गोलोकनाथःकृष्णश्चनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ परमज्ञानिनोमूर्खावदंतेतामसंशिवम् ॥ २१ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपंचनिर्मलंवैष्णवाग्रण्यम् ॥ शृणुनामानिरुद्राणांवेदोक्तानिचयानिच ॥ २२ ॥ महान्महात्मामतिमान्भीषणश्चभयंकरः ॥ ऋतुध्वजश्चोर्ध्वकेशःपिंगलाक्षोरुचिः शुचिः ॥ २३ ॥ पुलस्त्योदक्षकर्णाच्चपुलहोवामकर्णतः ॥ दक्षनेत्रात्तथाऽत्रिश्चवामनेत्रात्क्रतुःस्वयम् ॥ २४ ॥ अरणिर्नासिकारन्ध्रादंगिराश्चमुखाद्रुचिः ॥ भृगुश्चवामपार्श्वाच्चदक्षोदक्षिणपार्श्वतः ॥ २५ ॥ छायायाःकर्दमोजातोनाभेःपञ्चशिखस्तथा ॥ वक्षसश्चैववोढुश्चकण्ठदेशाच्चनारदः ॥ २६ ॥ मरीचिःस्कन्धदेशाच्चैवापान्तरतमागलात ॥ वसिष्ठोरसनादेशात्प्रचेताअधरोष्ठतः ॥ २७ ॥ हंसश्चवामकुक्षेश्चदक्षकुक्षेर्यतिःस्वयम् ॥ सृष्टिंविधातुंसविधिश्चकाराज्ञांसुतान्प्रति ॥ पितुर्वाक्यंसमाकर्ण्यतमुवाचसनारदः ॥ २८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पूर्वमानयमज्ज्ये

ष्ठान्सनकादीन्पितामह ॥ कारयित्वादारयुक्तानस्मान्वदजगत्पते ॥ २९ ॥ पित्रातेतपसेयुक्ताःसंसारायवयंकथम् ॥ अहोहन्तप्रभोर्बु
द्धिर्विपरीतायकल्पते ॥ ३० ॥ कस्मैपुत्रायपीयूषात्परंदत्तंतपोऽधुना ॥ कस्मैददासिविषयंविषमंचविषाधिकम् ॥ ३१ ॥ अतीवनिम्ने
घोरेचभवाब्धौयःपतेत्पितः ॥ निष्कृतिस्तस्यनास्तीतिकोटिकल्पेगतेऽपिच ॥ ३२ ॥ निस्तारबीजंसर्वेषांबीजंचपुरुषोत्तमम् ॥ सर्वदं
भक्तिदंदास्यप्रदंसत्यंकृपामयम् ॥ ३३ ॥ भक्तैकशरणंभक्तवत्सलंस्वच्छमेवच ॥ भक्तप्रियंभक्तनाथंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ ३४ ॥
भक्ताराध्यंभक्तसाध्यंविहायपरमेश्वरम् ॥ मनोदधातिकोमूढोविषयेनाशकारणे ॥ ३५ ॥ विहायकृष्णसेवांचपीयूषादधिकांप्रियाम् ॥
कोमूढोविषमश्नातिविषमंविषयाभिधम् ॥ ३६ ॥ स्वप्नवन्नश्वरंतुच्छमसत्यंमृत्युकारणम् ॥ यथादीपशिखाग्रंचकीटानांसुमनोहरम् ॥
॥ ३७ ॥ यथाबडिशमांसंचमत्स्यापातसुखप्रदम् ॥ तथाविषयिणांतातविषयंमृत्युकारणम् ॥ ३८ ॥ इत्युक्त्वानारदस्तत्रविररामविधेः
पुरः ॥ तस्थौतातंनमस्कृत्यज्वलदग्निशिखोपमः ॥ ३९ ॥ ब्रह्माकोपपरीतश्चशशापतनयंद्विज ॥ उवाचकम्पिताङ्गश्चरक्तास्यःस्फुरि
ताधरः ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भविताज्ञानलोपस्तेमच्छापेनचनारद ॥ क्रीडामृगश्चत्वंसाध्योयोषिल्लुब्धश्चलम्पटः ॥ ४१ ॥
स्थिरयौवनयुक्तानांरूपाढ्यानांमनोहरः ॥ पंचाशत्कामिनीनाञ्चभर्ताचप्राणवल्लभः ॥ ४२ ॥ शृङ्गारशास्त्रवेत्ताचमहाशृङ्गारलोलुपः ॥
नानाप्रकारशृङ्गारनिपुणानांगुरोर्गुरुः ॥ ४३ ॥ गन्धर्वाणाञ्चसुवरःसुस्वरश्चसुगायनः ॥ वीणावादनसन्दर्भनिष्णातःस्थिरयौवनः ॥
॥ ४४ ॥ प्राज्ञोमधुरवाक्शान्तःसुशीलःसुन्दरःसुधीः ॥ भविष्यसिनसन्देहोनामतश्चोपबर्हणः ॥ ४५ ॥ ताभिर्दिव्यंलक्षयुगंविहृत्य
निर्जनेवने ॥ पुनर्मदीयशापेनदासीपुत्रश्चतत्परः ॥ ४६ ॥ वत्सवैष्णवसंसर्गाद्वैष्णवोच्छिष्टभोजनात् ॥ पुनःकृष्णप्रसादेनभविष्यसि
ममात्मजः ॥ ४७ ॥ ज्ञानंदास्यामितेदिव्यंपुनरेवपुरातनम् ॥ अधुनाभवनष्टस्त्वंमत्सुतोनिपतध्रुवम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मेत्युक्त्वासुतंविप्रविर
रामजगत्पतिः ॥ रुरोदनारदस्तातमवोचत्संपुटांजलिः ॥ ४९ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ क्रोधंसंहरसंहर्तस्तातततातजगद्गुरो ॥ स्रष्टुस्त
पस्वीशस्याहोक्रोधोऽयंमय्यनाकरः ॥ ५० ॥ शपेत्परित्यजेद्विद्वान्पुत्रमुत्पथगामिनम् ॥ तपस्विनंसुतंशप्तुंकथमर्हसिपंडित ॥ ५१ ॥

जनिर्भवतुमेब्रह्मन्यासुयासुचयोनिषु ॥ नजहातुहरेर्भक्तिर्मावेदंदेहिमेवरम् ॥ ५२ ॥ पुत्रश्चेज्जगतांधातुर्नास्तिभक्तिर्हरेःपदे ॥ सूकराद
तिरिक्तश्चसोऽधमोभारतेभुवि ॥ ५३ ॥ जातिस्मरोहरेर्भक्तियुक्तःसूकरयोनिषु ॥ जनिर्लभेत्सप्रवरोगोलोकंयातिकर्मणा ॥ ५४ ॥
गोविन्दचरणाम्भोजभक्तिमाध्वीकमीप्सितम् ॥ पिबतां वैष्णवादीनांस्पर्शपूतावसुन्धरा ॥ ५५ ॥ तीर्थानिस्पर्शमिच्छन्तिवैष्णवानां
पितामह ॥ पापानांपापितत्त्वानांक्षालनायात्मनामपि ॥ ५६ ॥ मन्त्रोपदेशमात्रेणनरामुक्ताश्चभारते ॥ परैश्चकोटिपुरुषैःपूर्वैःसार्धहरे
रहो ॥ ५७ ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मन्त्रग्रहणमात्रतः ॥ मुक्ताःशुध्यन्तियत्पूर्वंकर्मनिर्मूलयन्तिच ॥ ५८ ॥ पुत्रान्दारांश्चशिष्यां
श्चसेवकान्बान्धवांस्तथा ॥ योदर्शयतिसन्मार्गंसद्गतिस्तंलभेद्ध्रुवम् ॥ ५९ ॥ योदर्शयत्यसन्मार्गंशिष्यैर्विश्वासितोगुरुः ॥ कुम्भीपा
केस्थितिस्तस्ययावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ६० ॥ सकिंगुरुःसकिंतातःसकिंस्वामीसकिंसुतः ॥ यःश्रीकृष्णपदाम्भोजेभक्तिंदातुमनीश्वरः ॥
॥ ६१ ॥ शप्तोनिरपराधेनत्वयाऽहंचतुरानन ॥ मयाशप्तस्त्वमुचितोघ्नन्तंघ्नन्त्यपिपण्डिताः ॥ ६२ ॥ कवचस्तोत्रपूजाभिःसहितस्ते
मनुर्मनोः ॥ लुप्तोभवतुमच्छापात्प्रतिविश्वेषुनिश्चितम् ॥६३ ॥ अपूज्योभवविश्वेषुयावत्कल्पत्रयंपितः ॥ गतेषुत्रिषुकल्पेषुपूज्यपूज्यो
भविष्यसि ॥ ६४ ॥ अधुनायज्ञभागस्तेव्रतादिष्वपिसुव्रत ॥ पूजनंचास्तुमामैकंवन्द्योभवसुरादिभिः ॥ ६५ ॥ इत्युक्त्वानारदस्तत्रवि
रराम पितुःपुरः ॥ तस्थौसभायांसविधिर्हृदयेनविदूयता ॥ ६६ ॥ उपबर्हणगन्धर्वोनारदस्तेनहेतुना ॥ दासीपुत्रश्चशापेनपितुरेवचशौ
नक ॥ ६७ ॥ ततःपुनर्नारदश्चसंबभूवमहानृषिः ॥ ज्ञानंप्राप्यपितुःपश्चात्कथयिष्यामिचाधुना ॥ ६८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणे
सौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेब्रह्मनारदशापोपलम्भनंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ अथब्रह्मास्वपुत्रां
स्तानादिदेशचसृष्टये ॥ सृष्टिंप्रचक्रुस्तेसर्वेविप्रेन्द्रनारदंविना ॥ १ ॥ मरीचेर्मनसोजातःकश्यपश्चप्रजापतिः ॥ अत्रेर्नेत्रमलाच्चन्द्रःक्षीरो
देचबभूवह ॥ २ ॥ प्रचेतसोऽपिमनसोगौतमश्चबभूवह ॥ पुलस्त्यमानसःपुत्रोमैत्रावरुणएवच ॥ ३ ॥ मनोश्चशतरूपायांतिस्रःकन्याः
प्रजज्ञिरे ॥ आकूतिर्देवहूतिश्चप्रसूतिस्ताः पतिव्रताः ॥ ४ ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौद्वौचपुत्रौमनोहरौ ॥ उत्तानपादतनयोध्रुवःपरमधार्मि

कः ॥ ५ ॥ आकूतिंरुचयेप्रादाद्दक्षायाथप्रसूतिकाम् ॥ देवहूतिंकर्दमायपुत्रःकपिलःस्वयम् ॥ ६ ॥ प्रसूत्यांदक्षबीजेनषष्टिकन्याः प्रजज्ञिरे ॥ अष्टौधर्मायसददौरुद्रायैकादशस्मृताः ॥ ७ ॥ शिवायैकांसतींप्रादात्कश्यपायत्रयोदश ॥ सप्तविंशतिकन्याश्चदक्षश्चन्द्रायद त्तवान् ॥ ८ ॥ नामानिधर्मपत्नीनांमत्तोविप्रनिशामय ॥ शान्तिःपुष्टिर्धृतिस्तुष्टिःक्षमाश्रद्धामतिःस्मृतिः ॥ ९ ॥ शान्तेःपुत्रश्चसन्तो षःपुष्टःपुत्रोमहानभूत् ॥ धृतेर्धैर्य्यश्चतुष्टेश्चहर्षदर्पौसुतौस्मृतौ ॥ १० ॥ क्षमापुत्रःसहिष्णुश्चश्रद्धापुत्रश्चधार्मिकः ॥ मतेर्ज्ञानाभिधः पुत्रःस्मृतेर्जातिस्मरोमहान् ॥ ११ ॥ पूर्वपत्न्याश्चमूर्त्यांचनरनारायणावृषी ॥ बभूवुरेतेधर्मिष्ठाधर्मपुत्राश्चशौनक ॥ १२ ॥ नामानि रुद्रपत्नीनांसावधानंनिबोधमे ॥ कलाकलावतीकाष्ठाकालिकाकलहप्रिया ॥ १३ ॥ कन्दलीभीषणारास्नाप्रमोचाभूषणाशुकी ॥ एता सांबहवःपुत्राबभूवुःशिवपार्षदाः ॥ १४ ॥ सासतीस्वामिनिन्दायांतनुंतत्याजयज्ञतः ॥ पुनर्भूत्वाशैलपुत्रीलेभेसाशङ्करंपतिम् ॥ १५ ॥ कश्यपस्यप्रियाणांचनामानिशृणुधार्मिक ॥ अदितिर्देवमाताचै दैत्यमातादितिस्तथा ॥ १६ ॥ सर्पमातातथाकद्रूर्विनतापक्षिसूस्तथा ॥ सुरभिश्चगवांमातामहिषाणांचनिश्चितम् ॥ १७ ॥ सारमेयादिजन्तूनांसरमासूश्चतुष्पदाम् ॥ दनुःप्रसूर्दानवानामन्याश्चेत्येवमादिकाः ॥ ॥ १८ ॥ इन्द्रश्चद्वादशादित्याउपेन्द्राद्याःसुरामुने ॥ कथिताश्चादितेः पुत्रामहाबलपराक्रमाः ॥ १९ ॥ इन्द्रपुत्रोजयन्तश्चब्रह्मन्शच्या मजायत ॥ आदित्यस्यसवर्णायांकन्यायांविश्वकर्मणः ॥ २० ॥ शनैश्चरयमौपुत्रौकालिन्दीकन्यकातथा ॥ उपेंद्रवीर्य्यात्पृथ्व्यान्तुम ङ्गलःसमजायत ॥ २१ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ कथंसौतेसचोपेन्द्रान्मङ्गलःसमजायत ॥ वसुन्धरायांबलवान्तन्मेव्याख्यातुम र्हसि ॥ २२ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ उपेन्द्ररूपमालोक्यकामार्ताचवसुन्धरा ॥ विधायसुन्दरीवेषमक्षताप्रौढयौवना ॥ २३ ॥ मलयेनिर्जनेरम्येचारुचन्दनपल्लवे ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंरत्नभूषणभूषितम् ॥ २४ ॥ तंसुशीलंशयानञ्चशान्तंसस्मितमीप्सितम् ॥ सस्मितातस्यतल्पेचसहसासमुपस्थिता ॥ २५ ॥ सुरम्यांमालतीमालांददौतस्मैवरानना ॥ सुगन्धिचन्दनंचारुकस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ ॥ २६ ॥ उपेन्द्रस्तन्मनोज्ञात्वाकामिनींकामपीडिताम् ॥ नानाप्रकारश्रृंगारंचकारचतयासह ॥ २७ ॥ तदङ्गसङ्गसंसक्तामूर्छांप्रापराती

तदा ॥ मृतेवनिद्रितेवासौबीजाधानंकृतेहरौ ॥ २८ ॥ तांविलम्बांचसुश्रोणींसुखसम्भोगमूर्छिताम् ॥ बृहन्मुक्तनितम्बांचसस्मितांविपु
लस्तनीम् ॥ २९ ॥ क्षणंवक्षसिकृत्वातांतदोष्ठंचचुचुम्बह ॥ विहायतत्ररहसिजगामपुरुषोत्तमः ॥ ३० ॥ उर्वशीपथिगच्छन्तीबोधयामा
सतांमुने ॥ साचपप्रच्छवृत्तान्तंकथयामासभूश्वताम् ॥ ३१ ॥ वीर्य्यसंवरणंकर्त्तुंसाचाशक्ताचदुर्बला ॥ प्रवालस्याकरेत्रस्तावीर्य्यन्यासं
चकारसा ॥३२॥ तेनप्रवालवर्णश्चकुमारःसमपद्यत ॥ तेजसासूर्य्यसदृशोनारायणसुतोमहान् ॥ ३३ ॥ मङ्गलस्यप्रियामेधातस्यघण्टेश्व
रोमहान् ॥ व्रणदातातितेजस्वीविष्णुतुल्योबभूवह ॥ ३४ ॥ दितेर्हिरण्यकशिपुहिरण्याक्षौमहाबलौ ॥ कन्याचसिंहिकाविप्रसैंहिकेयश्च
तत्सुतः ॥ ३५ ॥ निर्ऋतिः सिंहिकासाचतेनसहुश्चनैर्ऋतः ॥ सूकरेणहिरण्याक्षोऽप्यनपत्योमृतोयुवा ॥ ३६ ॥ हिरण्यकशिपोःपुत्रः
प्रह्लादोवैष्णवाग्रणीः ॥ विरोचनश्चतत्पुत्रस्तत्पुत्रश्चबलिःस्वयम् ॥ ३७ ॥ बलेःपुत्रोमहायोगीज्ञानीशङ्करकिंकरः ॥ दितेर्वंशश्चकथितः
कद्रूवंशंनिबोधमे ॥ ३८ ॥ अनन्तंवासुकिंचैवकालीयंच धनञ्जयम् ॥ कर्कोटकंतक्षकंचपद्ममैरावतंतथा ॥ ३९ ॥ महापद्मंचशंकुंच
शंखंसंवरणंतथा ॥ धृतराष्ट्रंचदुर्द्धर्षंदुर्जयंदुर्मुखंबलम् ॥ ४० ॥ गोक्षंगोकामुकंचैवविरूपादींश्चशौनक ॥ नतेषांप्रवराश्चैवयावत्यः सर्प
जातयः ॥ ४१ ॥ कन्यकामनसादेवीकमलांशसमुद्भवा ॥ तपस्विनीनांप्रवरामहातेजस्विनीशुभा ॥ ४२ ॥ यत्पतिश्चजरत्कारुर्नारा
यणकुलोद्भवः ॥ आस्तीकस्तनयोयस्याविष्णुतुल्यश्चतेजसा ॥ ४३ ॥ एतेषांनाममात्रेणनास्तिनागभयंनृणाम् ॥ कद्रूवंशोनिगदितोवि
नतायाःशृणुष्वमे ॥ ४४ ॥वैनतेयारुणौपुत्रौविष्णुतुल्यपराक्रमौ ॥ तौबभूवुः क्रमेणैवयावत्यः पक्षिजातयः ॥ ४५ ॥ गावश्चमहिषाश्चै
वसुरभिप्रवराइमे ॥ सर्वेवैसारमेयाश्चबभूवुःसरमासुताः ॥ ४६ ॥ दानवाश्चदनोर्वंशाअन्यास्सामान्यजातयः ॥ उक्तःकश्यपवंशश्चचन्द्रा
ख्यानंनिबोधमे ॥ ४७ ॥ नामानिचन्द्रपत्नीनांसावधानंनिशामय ॥ अत्यपूर्वंचचरितंपुराणेषुपुरातनम् ॥ ४८ ॥ अश्विनीभरणीचै
वकृत्तिकारोहिणीतथा ॥ मृगशीर्षातथार्द्राचपूज्यासाध्वीपुनर्वसुः ॥ ४९ ॥ पुष्याश्लेषामघापूर्वफल्गुन्युत्तरफल्गुनी ॥ हस्ताचित्रात

१ बाणइत्यर्थः ।

थास्वातीविशाखाचानुराधिका ॥ ५० ॥ ज्येष्ठामूलातथापूर्वाषाढाचैवोत्तरास्मृता ॥ श्रवणाचधनिष्ठाचतथाशतभिषक्छुभा ॥ ५१ ॥
पूर्वाभाद्रोत्तराभाद्रारेवत्यन्ताविधुप्रियाः ॥ तासांमध्येचसुभगारोहिणीरसिकावरा ॥ ५२ ॥ सन्ततंरसभावेनचकारशशिनंवशम् ॥
रोहिण्युपगतश्चन्द्रोनयात्यन्यांचकामिनीम ॥ ५३ ॥ सर्वाभगिन्यःपितरंकथयामासुराहताः ॥ सपत्नीकृतसन्तापंप्राणनाशकरंपरम् ॥
॥ ५४ ॥ दक्षःप्रकुपितश्चन्द्रमशपन्मन्त्रपूर्वकम् ॥ द्रुतंश्वशुरशापेनयक्ष्मग्रस्तोबभूवसः ॥ ५५ ॥ दिनेदिनेयक्ष्मणासक्षीयमाणश्चदुःखि
तः ॥ वपुष्यर्द्धक्षीयमाणेशंकरंशरणंययौ ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वाचन्द्रंशंकरश्चक्लेशितंशरणागतम् ॥ करुणासागरस्तस्मैकृपयाचाभयंददौ ॥
॥ ५७ ॥ निर्मुक्तंयक्ष्मणाकृत्वास्वकपोलेस्थलंददौ ॥ अमरोनिर्भयोभूत्वासतस्थौशिवशेखरे ॥ ५८ ॥ तंशिवःशेखरेकृत्वाचाभवच्चन्द्र
शेखरः ॥ नास्तिदेवेषुलोकेषुशिवाच्छरणपंजरः ॥ ५९ ॥ दक्षकन्याः पतिंमुक्तंदृष्ट्वाचरुरुदुःपुनः ॥ आजग्मुःशरणंतातंदक्षंतेजस्विनां
वरम् ॥ ६० ॥ उच्चैश्चरुरुदुर्गत्वानिहत्याङ्गंपुनःपुनः ॥ तमूचुःकातरंदीनादीननाथंविधेःसुतम् ॥ ६१ ॥ ॥ दक्षकन्या ऊचुः ॥ ॥
स्वामिसौभाग्यलाभायत्वमुक्तोऽस्माभिरेवच ॥ सौभाग्यमस्तुनस्तातगतः स्वामीगुणान्वितः ॥ ६२ ॥ स्थितेचक्षुपिहेतातदृष्टंध्वान्त
मयंजगत् ॥ विज्ञातमधुनास्त्रीणांपतिरेवहिलोचनम् ॥ ६३ ॥ पतिरेवगतिःस्त्रीणांपतिः प्राणाश्चसम्पदः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां
हेतुःसेतुर्भवार्णवे ॥ ६४ ॥ पतिर्नारायणः स्त्रीणांव्रतंधर्मः सनातनः ॥ सर्वंकर्मवृथातासांस्वामिनांविमुखाश्चयाः ॥ ६५ ॥ स्नानंच
सर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदक्षिणा ॥ सर्वदानानिपुण्यानिव्रतानिनियमाश्चये ॥ ६६ ॥ देवार्चनंचानशनंसर्वाणिचतपांसिच ॥ स्वामिनः
पादसेवायाःकलांनार्हंतिषोडशीम् ॥ ६७ ॥ सर्वेषांबांधवानांचप्रियःपुत्रश्चयोषिताम् ॥ सएवस्वामिनोंशश्चशतपुत्रात्परः पतिः ॥ ६८ ॥
असद्वंशप्रसूतायासाद्वेष्टिस्वामिनंसदा ॥ यस्यामनश्चलंदुष्टंसंततंपरपूरुषे ॥ ६९ ॥ पतितंरोगिणंदुष्टंनिर्धनंगुणहीनकम् ॥ युवानं
चैववृद्धंवाभजेत्तंनत्यजेत्सती ॥ ७० ॥ सगुणंनिर्गुणंवापिद्वेष्टियासंत्यजेत्पतिम् ॥ पच्यतेकालसूत्रेसायावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ७१ ॥
कीटैःशुनकतुल्यैश्चभक्षितासादिवानिशम् ॥ भुङ्क्तेमृतवसामांसंपिबेन्मूत्रंचतृष्णया ॥ ७२ ॥ गृध्रःकोटिसहस्राणिशतजन्मानिमूकरः ॥

श्वापदःशतजन्मानिसाभवेद्दंधुहाततः ॥ ७३ ॥ ततोमानवजन्मानिलभेच्चेत्पूर्वकर्मणः ॥ विधवाधनहीनाचरोगयुक्ताभवेद्ध्रुवम् ॥ ७४ ॥
देहिनःकांतदानंचकामपूरंविधेःसुत ॥ विधात्रासदृशस्त्वंचपुनःस्रष्टुंक्षमोजगत् ॥ ७५ ॥ कन्यानांवचनंश्रुत्वादक्षःशंकरसन्निधिम् ॥ ज
गामशम्भुस्तंदृष्ट्वासमुत्थायननामच ॥ ७६ ॥ दक्षस्तस्याशिषंकृत्वासमुवाचकृपानिधिम् ॥ तत्याजकोपंदुर्द्धर्षोदृष्ट्वाचंप्रणतंशिवम् ॥
॥ ७७ ॥ ॥ दक्षउवाच ॥ ॥ देहिजामातरंशम्भोमदीयंप्राणवल्लभम् ॥ मत्सुतानांचप्राणानांपरमेवप्रियंपतिम् ॥ ७८ ॥ नचेद्दासि
जामातर्ममजामातरंविधुम् ॥ दास्यामिदारुणंशापंतुभ्यंत्वंकेनमुच्यसे ॥ ७९ ॥ दक्षस्यवचनंश्रुत्वातमुवाचकृपानिधिः ॥ सुधाधिकंच
वचनंब्रह्मन्शरणपंजरः ॥ ८० ॥ ॥ शिवउवाच ॥ ॥ करोषिभस्मसाच्चेन्मांदद्यावाशापमेवच ॥ नाहंदातुंसमर्थश्चचन्द्रञ्चशरणागतम् ॥
॥ ८१ ॥ शिवस्यवचनंश्रुत्वादक्षस्तंशप्तुमुद्यतः ॥ शिवःसस्मारगोविन्दंविपन्मोक्षणकारकम् ॥ ८२ ॥ एतस्मिन्नन्तरेकृष्णोवृद्धब्राह्म
णरूपधृक् ॥ समाययौतयोर्मूलंतौतंचनमतुःक्रमात् ॥ ८३ ॥ दत्त्वाशुभाशिषंतौसब्रह्मज्योतिःसनातनः ॥ उवाचशङ्करंपूर्वंपरिपूर्णतमो
द्विज ॥ ८४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ नचात्मनःप्रियःकश्चिच्छवेसर्वेषुवन्धुषु ॥ आत्मानंरक्षदक्षायदेहिचन्द्रंसुरेश्वर ॥ ८५ ॥ तप
स्विनांवरःशान्तस्त्वमेववैष्णवाग्रणीः ॥ समःसर्वेषुजीवेषुहिंसाक्रोधविवर्जितः ॥ ८६ ॥ दक्षःक्रोधीचदुर्द्धर्षस्तेजस्वीब्रह्मणःसुतः ॥ शि
ष्टोबिभेतिदुर्द्धर्षंनदुर्द्धर्षश्चकंचन ॥ ८७ ॥ नारायणवचःश्रुत्वाहसित्वाशङ्करःस्वयम् ॥ उवाचनीतिसारंच नीतिबीजंपरात्परम् ॥ ८८ ॥
शङ्करउवाच ॥ तपोदास्यामितेजश्चसर्वसिद्धिंचसम्पदम् ॥ प्राणांश्चनसमर्थोऽहंप्रदातुंशरणागतम् ॥ ८९ ॥ योददातिभयेनैवप्रपन्नं
शरणागतम् ॥ तंचधर्मःपरित्यज्ययातिशस्वासुदारुणम् ॥ ९० ॥ सर्वंत्यक्तुंसमर्थोऽहंनस्वधर्मंजगत्प्रभो ॥ यःस्वधर्मविहीनश्चसचसर्व
वहिष्कृतः ॥ ९१ ॥ यश्चधर्मंसदारक्षेद्धर्मस्तंपरिरक्षति ॥ धर्मवेदेश्वरंत्वंचकिंमांब्रूहिस्वमायया ॥ ९२ ॥ त्वंसर्वमातास्रष्टाचहन्ताचप
रिणामतः ॥ त्वयिभक्तिर्दृढायस्यतस्यकस्माद्भयंभवेत् ॥ ९३ ॥ शङ्करस्यवचःश्रुत्वाभगवान्सर्वभाववित् ॥ चन्द्रंचन्द्राद्रिनिष्कृष्य
दक्षायप्रददौहरिः ॥ ९४ ॥ प्रतस्थावर्द्धचन्द्रश्चनिर्व्याधिःशिवशेखरे ॥ निजग्राहपरंचन्द्रंविष्णुदत्तंप्रजापतिः ॥ ९५ ॥ यक्ष्मग्रस्तश्चतं

दृष्ट्वादक्षस्तुष्टावमाधवम् ॥ पक्षेपूर्णंक्षतंपक्षेतंचकारहरिःस्वयम् ॥ ९६ ॥ कृष्णस्तेभ्योवरंदत्त्वाजगामस्वालयंद्विज ॥ दक्षश्चन्द्रंगृहीत्वा
चकन्याभ्यःप्रददौपुनः॥ ९७ ॥ चन्द्रस्ताश्चपरिप्राप्यविजहारदिवानिशम् ॥ समंददर्शताःसर्वास्तत्प्रभृत्येवकम्पितः ॥ ९८॥ इत्येवंक
थितंसर्वंकिञ्चित्सृष्टिक्रमंमुने ॥ श्रुतश्चगुरुवक्त्रेणपुष्करेमुनिसंसदि ॥ ९९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेन
वमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ भृगोःपुत्रश्चच्यवनःशुक्रश्चज्ञानिनांवर ॥ क्रतोरपिक्रियाभार्य्यावालखिल्यानसूयत ॥
॥ १ ॥ त्रयःपुत्राश्चाङ्गिरसोबभूवुर्मुनिसत्तमाः ॥ बृहस्पतिरुतथ्यश्चशम्बरश्चापिशौनक ॥ २ ॥ वसिष्ठस्यसुतःशक्तिःशक्तेःपुत्रःपराश
रः ॥ पराशरसुतःश्रीमान्कृष्णद्वैपायनोहरिः ॥ ३ ॥ व्यासपुत्रःशिवांशश्चशुकश्चज्ञानिनांवरः ॥ विश्वश्रवाःपुलस्त्यस्ययस्यपुत्रोधने
श्वरः ॥ ४ ॥ शौनकउवाच ॥ अहोपुराणविदुषामत्यंतंदुर्गमंवचः ॥ नवुद्धंवचनंकिंचिद्धिनेशोत्पत्तिपूर्वकम् ॥ ५ ॥ अधुनाकथितंज
न्मधनेशस्येश्वरादिदम् ॥ पुनर्भिन्नक्रमंजन्मब्रवीषिकथमेवमाम् ॥ ६ ॥ सौतिरुवाच ॥ बभूवुरेतेदिक्पालाःपुराचपरमेश्वरात् ॥ पुन
श्चब्रह्मशापेनसचविश्वश्रवस्सुतः ॥ ७ ॥ गुरवेदक्षिणांदातुमुतथ्यश्चधनेश्वरम् ॥ ययाचेकोटिसौवर्णंयत्नतश्चप्रचेतसे ॥ ८ ॥ धनेशोवि
रसोभूत्वातस्मैतद्दातुमुद्यतः ॥ चकारभस्मसाद्विप्रपुनर्जन्मललाभसः ॥ ९ ॥ तेनविश्रवसःपुत्रःकुवेरश्चधनाधिपः ॥ रावणःकुम्भकर्ण
श्चधार्मिकश्चविभीषणः ॥ १० ॥ पुलहस्यसुतोवात्स्यःशाण्डिल्यश्चरुचेःसुतः ॥ सावर्णिर्गौतमाज्जज्ञेमुनिप्रवरएवसः ॥ ११ ॥ काश्य
पःकश्यपाज्जातोभरद्वाजोवृहस्पतेः ॥ (स्वयंवात्स्यश्चपुलहात्सावर्णिर्गौतमात्तथा ॥ १२ ॥ शाण्डिल्यश्चरुचेःपुत्रोमुनिस्तेजस्विनांव
रः ॥) बभूवुःपञ्चगोत्राश्चएतेषांप्रवराभवे ॥ १३ ॥ बभूवुर्ब्रह्मणोवक्त्रादन्याब्राह्मणजातयः ॥ ताःस्थितादेशभेदेषुगोत्रशून्याश्चशौनक ॥
॥ १४ ॥ चंद्रादित्यमनूनाञ्चप्रवराःक्षत्रियाःस्मृताः ॥ ब्रह्मणोवाहुदेशाच्चैवान्याःक्षत्रियजातयः ॥ १५ ॥ ऊरुदेशाच्चवैश्याश्चपादतःशूद्र
जातयः ॥ तासांसङ्करजातेनबभूवुर्वर्णसङ्कराः ॥ १६ ॥ गोपनापितभिल्लाश्चतथामोदककूवरौ ॥ ताम्बूलिस्वर्णकारौचवणिग्जातयए
वच ॥ १७ ॥ इत्येवमाद्याविप्रेन्द्रसच्छूद्राःपरिकीर्त्तिताः ॥ शूद्राविशोस्तुकरणोम्बष्ठोवैश्यद्विजन्मनोः ॥ १८ ॥ विश्वकर्माचशूद्रायां

वीर्य्याधानंचकारसः ॥ ततोबभूवुःपुत्राश्चनवैतेशिल्पकारिणः ॥ १९ ॥ मालाकारःकर्मकारःशंखकारःकुविन्दकः ॥ कुम्भकारःकांस्य
कारःषडैतेशिल्पिनांवराः ॥ २० ॥ सूत्रधारश्चित्रकारःस्वर्णकारस्तथैवच ॥ पतितास्तेब्रह्मशापादयाज्यावर्णसङ्कराः ॥ २१ ॥ ॥ शौन
कउवाच ॥ ॥ कथंदेवोविश्वकर्मावीर्य्याधानञ्चकारसः ॥ शूद्रायामधमायांचकथंतेपतितास्त्रयः ॥ २२ ॥ कथंतेषुब्रह्मशापोह्यभव
त्केनहेतुना ॥ हेपुराणविदां श्रेष्ठतन्नःशंसितुमर्हसि ॥ २३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ घृताचीकामतःकामंवेषंचक्रेमनोहरम् ॥ तामप
श्यद्विश्वकर्मागच्छन्तींपुष्करेपथि ॥ २४ ॥ आगच्छत्तद्विलोकाचप्रसादोत्फुल्लमानसः ॥ तांययाचेसशृङ्गारंकामेनहृतचेतनः ॥
॥ २५ ॥ रत्नालङ्कारभूषाढ्यांसर्वांवयवकोमलाम् ॥ यथाषोडशवर्षीयांशश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥२६ ॥ बृहन्नितम्बभारार्त्तांमुनिमानस
मोहिनीम् ॥ अतिवेगकटाक्षेणलोलांकामातिपीडिताम् ॥ २७ ॥ तच्छ्रोणींकठिनांदृष्ट्वावायुनापहृतांशुकाम् ॥ अतीवोच्चैःस्तनयुगं
कठिनंवर्तुलंपरम् ॥ २८ ॥ सुस्मितंचारुवक्त्रंचशरच्चंद्रविनिंदकम् ॥ पक्वबिम्बफलारक्तस्वोष्ठाधरमनोहरम् ॥ २९ ॥ सिंदूरबिंदुसंयु
क्तंकस्तूरीबिंदुसंयुतम् ॥ कपोलमुज्ज्वलंशश्वन्महार्हमणिकुण्डलम् ॥ ३० ॥ तामुवाचप्रियांशांतांकामशास्त्रविशारदः ॥ कामाग्निव
र्द्धनोद्योगिवचनंश्रुतिसुन्दरम् ॥ ३१ ॥ ॥ विश्वकर्मोवाच ॥॥ अयिक्वयासिललितेममप्राणाधिकेप्रिये ॥ ममप्राणांश्चापहृत्यतिष्ठका
न्तेक्षणंशुभे ॥ ३२ ॥ तवैवान्वेषणंकृत्वाभ्रमामिजगतीतलम् ॥ स्वप्राणांस्त्यक्तुमिष्टोऽहंत्वांनदृष्ट्वाहुताशने ॥ ३३ ॥ त्वंकामलोकंया
सीति श्रुत्वारम्भामुखान्मया ॥ आगच्छमहमेवाद्यचास्मिन्वर्त्मन्यवस्थितः ॥ ३४ ॥ अहोसरस्वतीतीरेपुष्पोद्यानेमनोहरे ॥ सुगंधि
मंदशीतेनवायुनासुरभीकृते ॥ ३५ ॥ यभकांतेमयासार्द्धंयूनाकांतेनशोभने ॥ विदग्धायाविदग्धेनसङ्गमोगुणवान्भवेत् ॥ ३६ ॥ स्थि
रयौवनसंयुक्तात्वमेवचिरजीविनी ॥ कामुकीकोमलांगीचसुन्दरीषुचसुन्दरी ॥ ३७ ॥ मृत्युंजयवरेणैवमृत्युकन्याजितामया ॥ कुबेर
भवनंगत्वाधनंलब्धंकुबेरतः ॥ ३८॥ रत्नमालाचवरुणाद्वायोःस्त्रीरत्नभूषणम् ॥ वह्निशुद्धंवस्त्रयुगंवह्नेःप्राप्तंमहौजसः ॥ ३९ ॥ कामशा
स्त्रंकामदेवाद्योषिद्रञ्जनकारणम् ॥ शृङ्गारशिल्पंयत्किञ्चिल्लब्धंचन्द्राच्चदुर्लभम् ॥ ४० ॥ रत्नमालांवस्त्रयुग्मंसर्वाण्याभरणानिच ॥

[illegible]द्विकृतंप्राप्तन्तत्क्षणमेवच ॥४१॥ गृहेतानिचसंस्थाप्यचागतोऽन्वेषणेभवे ॥ विरामेसुखसम्भोगेतुभ्यंदास्यामिसाम्प्रतम् ॥
[illegible] कामुकस्यवचःश्रुत्वाघृताचीसस्मितामुने ॥ ददौप्रत्युत्तरंशीघ्रंनीतियुक्तंमनोहरम् ॥ ४३ ॥ घृताच्युवाच ॥ त्वयायदुक्तंभ
[illegible]करोम्यधुनापरम् ॥ किन्तुसामयिकंवाक्यंब्रवीष्यामिस्मरातुर ॥ ४४ ॥ कामदेवालयंयामि कृतवेषाचतत्कृते ॥ यद्दिनेयत्कृ
[illegible]मोवयंतेषाञ्चयोषितः ॥ ४५ ॥ अद्याहंकामपत्नीचगुरुपत्नीतवाधुना ॥ त्वयोक्तमधुनेदञ्चपठितं कामदेवतः ॥ ४६ ॥ विद्यादाता
मन्त्रदातागुरुर्लक्षगुणैःपितुः ॥ मातुःसहस्रगुणवान्नास्त्यन्यस्तत्समोगुरुः ॥ ४७ ॥ गुरोःशतगुणैःपूज्यागुरुपत्नीश्रुतौश्रुता ॥ पितुःश
तगुणंपूज्यायथामाताविचक्षण ॥ ४८ ॥ मात्रासमागमेमूनोर्यावान्दोषःश्रुतौश्रुतः ॥ ततोलक्षगुणोदोषोगुरुपत्नीसमागमे ॥ ४९ ॥ मात
रित्येवशब्देनयाञ्चसम्भाषतेनरः ॥ सामातृतुल्यासत्येनधर्मःसाक्षीसतामपि ॥ ५० ॥ तयाहिसंगतोयस्स्यात्कालसूत्रंप्रयातिसः ॥
तत्रघोरेवसत्येवयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ५१ ॥ मात्रासहस्रमायोगेततोदोषश्चतुर्गुणः ॥ सार्द्धञ्चगुरुपत्न्याचतल्लक्षगुणएवच ॥ ५२ ॥
कुम्भीपाकेपतत्येवयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ प्रायश्चित्तंपापिनश्चतस्यनैवश्रुतौश्रुतम् ॥ ५३ ॥ चक्राकारंकुलालस्यतीक्ष्णधारञ्चखड्गवत् ॥
वसामूत्रपुरीषैश्चपरिपूर्णंसुदुस्तरम् ॥ ५४ ॥ शूलवत्कृमिसंयुक्तंतप्तमग्निसमंद्रवत् ॥ पापिनांतद्विहारञ्चकुम्भीपाकप्रकीर्तितम् ॥ ५५ ॥
यावान्दोषोहिपुंसाञ्चगुरुपत्नीसमागमे ॥ तावांश्चगुरुपत्न्यांवैतत्रचेत्कामुकीयदि ॥ ५६ ॥ अद्ययास्यामिकामस्यमन्दिरंतस्यकामि
नी ॥ वेषंकृत्वागमिष्यामित्वत्कृतेऽहंदिनान्तरे ॥ ५७ ॥ घृताचीवचनंश्रुत्वाविश्वकर्मारुरोपताम् ॥ शशापशूद्रयोनिञ्चव्रजेतिजगतीत
ले ॥ ५८ ॥ घृताचीतद्वचःश्रुत्वातंशशापसुदारुणम् ॥ लभजन्मभवेत्वञ्चस्वर्गभ्रष्टोभवेतिच ॥ ५९ ॥ घृताचीकामुक्त्वाचसागच्छत्का
ममन्दिरम् ॥ कामेनसुरतंकृत्वाकथयामासतांकथाम् ॥ ६० ॥ साभारतेचकामोत्त्यागोपस्यमदनस्यच ॥ पत्न्यांप्रयागेनगरेलेभेज
न्मचशौनक ॥ ६१ ॥ जातिस्मरातत्प्रसूताबभूवचतपस्विनी ॥ वरंनवव्रेधर्मिष्ठातपस्यायांमनोदधौ ॥ ६२ ॥ तपश्चकारतपसातप्तका
ञ्चनसन्निभा ॥ दिव्यञ्चशतवर्षंसागंगातीरेमनोरमे ॥ ६३ ॥ वीर्य्येणसुरकारोश्चनवपुत्रान्प्रसूयसा ॥ पुनःस्वर्लोकंगत्वाचसाघृताचीव

भूवह ॥ ६४ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ कथंवीर्य्यंसादधारसुरकारोस्तपस्विनी ॥ पुत्रान्नवप्रसूताचकुत्रवाकतिवासरान् ॥ ६५ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ विश्वकर्मातुतच्छापंसमाकर्ण्यरुषान्वितः ॥ जगामब्रह्मणःस्थानंशोकेनहृतचेतनः ॥ ६६ ॥ नत्वास्तुत्वाचब्रह्मा
णंकथयामासतांकथाम् ॥ ललाभजन्मब्राह्मण्यांपृथिव्यांसाज्ञयाविधेः ॥ ६७॥ सएवब्राह्मणोभूत्वाभुविकारुर्बभूवह ॥ नृपाणाञ्चगृहस्था
नांनानाशिल्पंचकारह ॥ ६८ ॥ शिल्पञ्चकारयामाससर्वेभ्यःसर्वतःसदा ॥ विचित्रंविविधंशिल्पमाश्चर्य्यंसुमनोहरम् ॥ ६९ ॥ एक
दातुप्रयागेचशिल्पंकृत्वानृपस्यच ॥ स्नातुंजगामगङ्गांसचापश्यत्तत्रकामिनीम् ॥ ७० ॥ घृताचींनवरूपांचयुवतिंतांतपस्विनीम् ॥
जातिस्मरांतांबुबुधेसचजातिस्मरोद्विज ॥ ७१ ॥ दृष्ट्वासकामःसहसाबभूवहृतचेतनः ॥ उवाचमधुरंशान्तःशान्तांतांचतपस्विनीम् ॥
॥ ७२ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ अहोऽधुनात्वमत्रैवघृताचिसुमनोहरे ॥ मामांस्मरसिरम्भोरुविश्वकर्माऽहमेवच ॥ ७३ ॥ शाप
मोक्षंकरिष्यामिभजमांतवसुन्दरि ॥ त्वत्कृतेऽतिदहत्येवमनोमेसचमन्मथः ॥ ७४ ॥ द्विजस्यवचनंश्रुत्वाघृताचीनवरूपिणी ॥ उवा
चमधुरंशान्तानीतियुक्तंपरंवचः ॥ ७५ ॥ ॥ गोपिकोवाच ॥ ॥ तद्दिनेकामकान्ताहमधुनाचतपस्विनी ॥ कथंत्वयासंगतास्यां
गंगातीरेचभारते ॥ ७६ ॥ विश्वकर्मन्निदंपुण्यंकर्मक्षेत्रञ्चभारतम् ॥ अत्रयत्क्रियतेकर्मभोगोऽन्यत्रशुभाशुभम् ॥ ७७ ॥ धर्मी
मोक्षकृतेजन्मप्रलभ्यतपसःफलात् ॥ निबद्धःकुरुतेकर्ममोहितोविष्णुमायया ॥ ७८ ॥ मायानारायणीशानापरितुष्टाचयंभवेत् ॥
तस्मैददातिश्रीकृष्णोभक्तिंतन्मन्त्रमीप्सितम् ॥ ७९ ॥ योमूढोविषयासक्तोलब्धजन्माचभारते ॥ विहायकृष्णंसर्वेशंसमुग्धोविष्णु
मायया ॥ ८० ॥ सर्वंस्मरामिदेवाहमहोजातिस्मरापुरा ॥ घृताचीसुरवेश्याहमधुनागोपकन्यका ॥ ८१ ॥ तपःकरोमिमोक्षार्थंगं
गातीरेसुपुण्यदे ॥ नात्रस्थलञ्चक्रीडायाःस्थिरस्त्वंभवकामुका ॥ ८२ ॥ अन्यत्रकृतपापंचगंगायांचविनश्यति ॥ गंगातीरेकृतं
पापंसद्योलक्षगुणंभवेत् ॥ ८३ ॥ तत्तुनारायणक्षेत्रेतपसाचविनश्यति ॥ यद्येवकामंतःकृत्वानिवृत्तश्चभवेत्पुनः ॥ ८४ ॥ घृता
चीवचनंश्रुत्वाविश्वकर्मानिलाकृतिः ॥ जगामतांगृहीत्वाचमलयंचन्दनालयम् ॥ ८५ ॥ रम्यायांमलयद्रोण्यांपुष्पतल्पेमनोरमे ॥

पुष्पचन्दनवातेनसंततंसुरभीकृते ॥ ८६ ॥ चकारसुखसम्भोगंतयासविजनेवने ॥ पूर्णंद्वादशवर्षंचवुबुधेनदिवानिशम् ॥ ८७ ॥ बभूव
गर्भःकामिन्याःपरिपूर्णःसुदुर्वहः ॥ सासुषावचतत्रैवपुत्रान्नवमनोहरान् ॥ ८८ ॥ कृतशिक्षितशिल्पांश्चज्ञानयुक्तांश्चशौनक ॥ पूर्णप्रा
क्तनतोयुग्यान्बलयुक्तान्विचक्षणान् ॥ ८९ ॥ मालाकारान्कर्मकाराञ्छङ्खकारान्कुविन्दकान् ॥ कुम्भकारान्सूत्रकारन्स्वर्णचित्रकरां
स्तथा ॥ ९० ॥ तौचतेभ्योवरंदत्त्वातान्संस्थाप्यमहीतले ॥ मानवींतनुमुत्सृज्यजग्मतुर्निजमन्दिरम् ॥ ९१ ॥ स्वर्णका
रःस्वर्णचौर्य्याद्ब्राह्मणानांद्विजोत्तम ॥ बभूवपतितःसद्योब्रह्मशापेनकर्मणा ॥ ९२ ॥ सूत्रधारोद्विजानान्तुशापेनपतितोभुवि ॥ शीघ्रंच
यज्ञकाष्ठानिनददौतेनहेतुना ॥ ९३ ॥ व्यतिक्रमेणचित्राणांसद्यश्चित्रकरस्तथा ॥ पतितोब्रह्मशापेनब्राह्मणानांचकोपतः ॥ ९४ ॥
कश्चिद्वणिग्विशेषश्चसंसर्गात्स्वर्णकारिणः ॥ स्वर्णचौर्य्यादिदोषेणपतितोब्रह्मशापतः ॥ ९५ ॥ कुलटायांचशूद्रायांचित्रकारस्यवीर्य्य
तः ॥ बभूवाट्टालिकाकारःपतितोजारदोषतः ॥ ९६ ॥ अट्टालिकाकारबीजात्कुम्भकारस्ययोपिति ॥ बभूवकोटकःसद्यःपतितोगृह
कारकः ॥ ९७ ॥कुम्भकारस्यबीजेनसद्यःकोटकयोषिति ॥ बभूवतैलकारश्चकुटिलःपतितोभुवि ॥ ९८ ॥ सद्यःक्षत्रियबीजेनराजपुत्र
स्ययोषिति ॥ बभूवतीवरश्चैवपतितोजारदोषतः ॥९९॥ तीवरस्यतुबीजेनतलकारस्ययोषिति ॥ बभूवपतितोदस्युर्लेटश्चपरिकीर्तितः॥
॥ १०० ॥ लेटस्तीवरकन्यायांजनयामासषट्सुतान् ॥ माल्लंमन्त्रंमातरञ्चभंडंकोलंकलन्दरम् ॥ १०१ ॥ ब्राह्मण्यांशूद्रवीर्य्येणपतितो
जारदोषतः ॥ सद्योबभूवचण्डालःसर्वस्मादधमोऽशुचिः ॥ १०२ ॥ तीवरेणचचण्डाल्यांचर्मकारोबभूवह ॥ चर्मकार्य्यांचचण्डालान्मां
सच्छेदोबभूवह ॥ १०३॥ मांसच्छेद्यांतीवरेणकोंचश्चपरिकीर्त्तितः ॥ कोंचस्त्रियान्तुकैवर्त्तात्कर्त्तारःपरिकीर्त्तितः ॥ १०४ ॥ सद्यश्चण्डा
लकन्यायांलेटवीर्य्येणशौनक ॥ बभूवतुस्तौद्वौपुत्रौदुष्टौहड्डिडमौतथा ॥ १०५ ॥ क्रमेणहड्डिकन्यायांसद्यश्चण्डालवीर्य्यतः ॥ बभूवुःप
ञ्चपुत्राश्चदुष्टावनचराश्चते ॥ १०६ ॥ लेटात्तीवरकन्यायांगंगातीरेचशौनक ॥ बभूवसद्योयोबालोगंगापुत्रःप्रकीर्तितः ॥ १०७॥ गंगापु

१ नटइतिपाठः । २ मल्लमितिपाठः । ३ कर्मकारइति पाठः । ४ कोरश्चेति कांडार इतिवापाठः ।

त्रस्यकन्यायांवीर्य्याद्वेषधारिणः ॥ बभूववेषधारीचपुत्रोयुंगीप्रकीर्तितः ॥ १०८ ॥ वैश्यात्तीवरकन्यायांसद्यःशुण्डीबभूवह ॥ शुण्डीयोषितिवैश्यात्तुपौण्ड्रकश्चबभूवह ॥ १०९ ॥ क्षत्रात्करणकन्यायांराजपुत्रोबभूवह ॥ राजपुत्र्यांतुकरणादागरीतिप्रकीर्तितः ॥ ११० ॥ क्षत्रवीर्य्येणवैश्यायांकैवर्त्तःपरिकीर्तितः ॥ कलौतीवरसंसर्गाद्धीवरःपतितोभुवि ॥ १११ ॥ तीवर्यांधीवरात्पुत्रोबभूवरजकःस्मृतः ॥ रजक्यांतीवराच्चैवकोयालीतिबभूवह ॥ ११२ ॥ नापिताद्गोपकन्यायांसर्वस्वीतस्ययोषिति ॥ क्षत्राद्बभूवव्याधश्चबलवान्मृगहिंसकः ॥ ११३ ॥ तीवराच्छुंडिकन्यायांबभूवुःसप्तपुत्रकाः ॥ तेकलौहड्डिसंसर्गाद्बभूवुर्दस्यवःसदा ॥ ११४ ॥ ब्राह्मण्यामृषिवीर्य्येणऋतोःप्रथमवासरे ॥ कुत्सितश्चोदरेजातःकूदरस्तेनकीर्तितः ॥ ११५ ॥ तदशौचंविप्रतुल्यंपतितोऋतुदोषतः ॥ सद्यःकोटकसंसर्गादधमोजगतीतले ॥ ११६ ॥ क्षत्रवीर्य्येणवैश्यायामृतोःप्रथमवासरे ॥ जातःपुत्रोमहादस्युर्बलवांश्चधनुर्द्धरः ॥ ११७ ॥ चकारवागतीतंचक्षत्रियेणापिवारितः ॥ तेनजात्याःसपुत्रश्चवागतीतः प्रकीर्तितः ॥ ११८ ॥ क्षत्रवीर्य्येणशूद्रायामृतुदोषेणपापतः ॥ बलवन्तोदुरन्ताश्चबभूवुर्म्लेच्छजातयः ॥ ११९ ॥ अविद्धकर्णाःक्रूराश्चनिर्भयारणदुर्जयाः ॥ शौचाचारविहीनाश्चदुर्द्धर्षाधर्मवर्जिताः ॥ १२० ॥ म्लेच्छात्कुविन्दकन्यायांजोलाजातिर्बभूवह ॥ जोलात्कुविन्दकन्यायांशरांकःपरिकीर्तितः ॥ १२१ ॥ वर्णसङ्करदोषेणबह्व्यश्चाश्रुतजातयः ॥ तासांनामानिसंख्याश्चकोवावक्तुंक्षमोद्विज ॥ १२२ ॥ वैद्योऽश्विनीकुमारेणजातोविप्रस्ययोषिति ॥ वैद्यवीर्य्येणशूद्रायांबभूवुर्बहवोजनाः ॥ १२३ ॥ तेचग्राम्यगुणज्ञाश्चमन्त्रौषधिपरायणाः ॥ तेभ्यश्चजाताःशूद्रायांयेव्यालग्राहिणोभुवि ॥ १२४ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ कथंब्राह्मणपत्न्यान्तुसूर्य्यपुत्रोऽश्विनीसुतः ॥ अहोकेनाविवेकेनवीर्य्याधानंचकारह ॥ १२५ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ गच्छन्तींतीर्थयात्रायांब्राह्मणींरविनन्दनः ॥ ददर्शकामुकःशान्तःपुष्पोद्यानेचनिर्जने ॥ १२६ ॥ तयानिवारितोयत्नाद्बलेनबलवान्सुरः ॥ अतीवसुन्दरींदृष्ट्वावीर्य्याधानंचकारसः ॥ १२७ ॥ द्रुतंतत्याजगर्भंसापु

१ कोयालीतिपाठः ।

ष्पोद्यानेमनोहरे ॥ सद्योवभूवपुत्रश्चतप्तकांचनसन्निभः ॥ १२८ ॥ सपुत्रास्वामिनोगेहंजगामव्रीडितासदा ॥ स्वामिनंकथयामास
यन्मार्गे दैवसङ्कटम् ॥ १२९ ॥ विप्रोरोपेणतत्याजतंचपुत्रंस्वकामिनीम् ॥ सरिद्बभूवयोगेनसाचगोदावरीस्मृता ॥ १३० ॥ पुत्रं
चिकित्साशास्त्रश्चपाठयामासयत्नतः ॥ नानाशिल्पंचमंत्रंचस्वयंसुरविनन्दनः ॥ १३१ ॥ विप्रश्चवेतनाज्ज्योतिर्गणनाच्चनिरन्तर
म् ॥ वेदधर्मपरित्यक्तोवभूवगणकोभुवि ॥ १३२ ॥ लोभीविप्रश्चशूद्राणामग्रेदानंगृहीतवान् ॥ ग्रहणेमृतदानानामग्रादानीवभूवमः ॥
॥ १३३ ॥ कश्चित्पुमान्ब्रह्मयज्ञेयज्ञकुण्डात्समुत्थितः ॥ समूतोधर्मवक्ताचमत्पूर्वपुरुषःस्मृतः ॥ १३४ ॥ पुराणंपाठयामासतश्चब्र
ह्माकृपानिधिः ॥ पुराणवक्तामूतश्चयज्ञकुण्डसमुद्भवः ॥ १३५ ॥ वैश्यायांमूतवीर्य्येणपुमानेकोवभूवह ॥ सभट्टोवावदूकश्चसर्वेषांस्तु
तिपाठकः ॥ १३६ ॥ एवंतेकथितःकिंचित्पृथिव्यांजातिनिर्णयः ॥ वर्णसङ्करदोषेणवह्व्योऽन्याःसंतिजातयः ॥ १३७ ॥ संबंधोयेषु
येषांयःसर्वजातिषुसर्वतः ॥ तत्त्वंब्रवीमिवेदोक्तंब्रह्मणाकथितंपुरा ॥ १३८ ॥ पितातातस्तुजनकोजन्मदाताप्रकीर्तितः ॥ अम्बामाताच
जननीजनयित्रीप्रसूरपि ॥ १३९ ॥ पितामहः पितृपितातत्पिताप्रपितामहः ॥ अतऊर्ध्वंज्ञातयश्चसगोत्राःपरिकीर्तिताः ॥ १४० ॥
मातामहःपितामातुः प्रमातामहएवच ॥ मातामहस्यजनकस्तत्पितावृद्धपूर्वकः ॥ १४१ ॥ पितामहीपितुर्मातातच्छ्वश्रूःप्रपितामही ॥
तच्छ्वश्रूश्चपरिज्ञेयासावृद्धप्रपितामही ॥ १४२ ॥ मातामहीमातृमातामातृतुल्याचपूजिता ॥ प्रमातामहीतिज्ञेयाप्रमातामहकामिनी ॥
॥ १४३ ॥ वृद्धमातामहीज्ञेयातत्पितुःकामिनीतथा ॥ पितृभ्रातापितृव्यश्चमातृभ्राताचमातुलः ॥ १४४ ॥ पितृष्वसापितुर्मातृष्वसा
मातुस्स्वसास्मृता ॥ सूनुश्चतनयःपुत्रोदायादश्चात्मजस्तथा ॥ १४५ ॥ धनभाग्वीर्य्यजश्चैवपुंसिजन्येचवर्त्तते ॥ जन्यायांदुहिता
कन्याचात्मजापरिकीर्तिता ॥ १४६ ॥ पुत्रपत्नीवधूर्ज्ञेयाजामातादुहितुःपतिः ॥ पतिःप्रियश्चभर्ताचस्वामिकान्तेचवर्तते ॥ १४७ ॥
देवरःस्वामिनोभ्राताननांदास्वामिनःस्वसा ॥ श्वशुरःस्वामिनस्तातःश्वश्रूश्चस्वामिनःप्रसूः ॥ १४८ ॥ भार्य्याजायाप्रियाकान्तास्त्रीश्च
पत्नीप्रकीर्तिता ॥ पत्नीभ्राताश्यालकश्चस्वसापत्न्याश्चश्यालिका ॥ १४९ ॥ पत्नीमातातथाश्वश्रूस्तत्पिताश्वशुरःस्मृतः ॥ सगर्भः

सोदरोभ्रातासगर्भाभगिनीस्मृता ॥ १५० ॥ भगिनीजोभागिनेयोभातृजोभ्रातृपुत्रकः ॥ आवुत्तोभगिनीकान्तोभगिनीपतिरेवच ॥ ॥ १५१ ॥ श्यालीपतिस्तुभ्राताचश्वशुरैकत्वहेतुना ॥ श्वशुरस्तुपिताज्ञेयोजन्मदातुः समोमुने ॥ १५२ ॥ अन्नदाताभयत्रातापत्नीतातस्तथैवच ॥विद्यादाताजन्मदातापंचैतेपितरोनृणाम् ॥ १५३ ॥ अन्नदातुश्चयापत्नीभगिनीगुरुकामिनी ॥ माताचतत्सपत्नीचकन्याप्रुत्रप्रियातथा ॥ १५४ ॥ मातुर्मातापितुर्माताश्वश्रूपित्रोःस्वसातथा ॥ पितृव्यस्त्रीमातुलानीमातरश्चचतुर्दश ॥ १५५ ॥ पौत्रस्तुपुत्रपुत्रेचप्रपौत्रस्तत्सुतेऽपिच ॥ तत्पुत्राद्याश्चयेवंश्याःकुलजाश्चप्रकीर्तिताः ॥ १५६ ॥ कन्यापुत्रश्चदौहित्रस्तत्पुत्राद्याश्चबांधवाः ॥ भागिनेयसुताद्याश्चपुरुषाबांधवाःस्मृताः ॥ १५७ ॥ भ्रातृपुत्रस्यपुत्राद्यास्तेपुनर्ज्ञातयः मृताः ॥ गुरुपुत्रस्तथाभ्रातापोष्यः परमवान्धवः ॥ १५८ ॥ गुरुकन्याचभगिनीपोष्यामातृसमामुने ॥ पुत्रस्यचगुरुर्भ्रातापोष्यःसुस्निग्धवान्धवः ॥ १५९ ॥ पुत्रस्यश्वशुरोभ्रातावन्धुर्वैवाहिकःस्मृतः ॥ कन्यायाःश्वशुरेचैवतत्सम्बन्धःप्रकीर्तितः ॥ १६० ॥ गुरुश्चकन्यकायाश्चभ्रातासुस्निग्धवान्धवः ॥ गुरुश्वशुरभ्रातृणांगुरुतुल्यःप्रकीर्तितः ॥ १६१ ॥ वन्धुतायेनसार्द्धंचतन्मित्रंपरिकीर्तितम् ॥ मित्रंसुखप्रदंज्ञेयंदुःखदोरिपुरुच्यते ॥ ॥ १६२ ॥ वान्धवोदुःखदोदैवान्निस्सम्बन्धोऽसुखप्रदः ॥ सम्बन्धास्त्रिविधाःपुंसांविप्रेन्द्रजगतीतले ॥ १६३ ॥ विद्याजोयोनिजश्चैवप्रीतिजश्चप्रकीर्तितः ॥ मित्रन्तुप्रीतिजंज्ञेयंससम्बन्धःसुदुर्लभः ॥ १६४ ॥ मित्रमातामित्रभार्य्यामातृतुल्यानसंशयः ॥ मित्रभ्रातामित्रपिताभ्रातृतातसमौनृणाम् ॥ १६५ ॥ चतुर्थनामसम्बन्धर्मित्याहकमलोद्भवः ॥ जारश्चोपपतिर्बन्धुर्दुष्टासम्भोगकर्त्तरि ॥ ॥ १६६ ॥ उपपत्न्यांनवज्ञाचप्रेयसीचित्तहारिणी ॥ स्वामितुल्यश्चजारश्चनवज्ञागृहिणीसमा ॥ १६७ ॥ सम्बन्धोदेशभेदेचसर्वदेशेविगर्हितः ॥ अवैदिकोनिन्दितस्तुविश्वामित्रेणनिर्मितः ॥ १६८ ॥ दुस्त्यजश्चमहद्भिस्तुदेशभेदेविधीयते ॥ अकीर्तिजनकःपुंसांयोषितांचविशेषतः ॥ १६९ ॥ तेजीयसांनदोषायविद्यमानेयुगेयुगे ॥ १७० ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेजातिसम्बन्धनिर्णयोनामदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ शौनकउवाच ॥ द्विजःसभार्य्यांसंत्यज्यकिञ्चकारविशेषतः ॥ अश्विनोर्वामहाभागकिंनामकस्यवंशजौ ॥ १ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
द्विजश्चसुतपानामभारद्वाजोमहामुनिः ॥ तपश्चकारकृष्णस्यलक्षवर्षंहिमालये ॥ २ ॥ महातपस्वीतेजस्वीप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥
ज्योतिर्ददर्शकृष्णस्यगगनेसंहसाक्षणम् ॥ ३ ॥ वरंसवव्रेनिर्लिप्तमात्मानंप्रकृतेःपरम् ॥ नचमोक्षंययाचेतंदास्यंभक्तिञ्चनिश्चलाम् ॥ ४ ॥
बभूवाकाशवाणीतिकुरुदारंपरिग्रहम् ॥ पश्चाद्दास्यंप्रदास्यामिभक्तिंभोगक्षयेद्विज ॥ ५ ॥ पितृणांमानसींकन्यांददौतस्मैविधिःस्वयम् ॥
तस्यांकल्याणमित्रश्चबभूवमुनिपुंङ्गव ॥ ६ ॥ यस्यस्मरणमात्रेणनभवेत्कुलिशाद्भयम् ॥ नद्रष्टव्यंबन्धुमात्रंनूनंतत्स्मरणाल्लभेत् ॥
॥ ७ ॥ कल्याणमित्रजननींपरित्यज्यमहामुनिः ॥ शशापसूर्य्यपुत्रश्चयज्ञभागवर्जितोभव ॥ ८ ॥ ससोदरश्चवापूज्योभवेतिचसुराधम ॥
व्याधिग्रस्तोजडांगश्चभूयात्तेऽकीर्तिमानिति ॥ ९ ॥ इत्युक्त्वासुतपागेहंप्रतस्थेसूनुनासह ॥ अश्विभ्यांसहितः सूर्य्यः प्रययौचतदन्ति
कम् ॥ १० ॥ पुत्राभ्यांव्याधियुक्ताभ्यांसूर्य्यस्त्रिजगताम्पतिः ॥ मुनीन्द्रंत्रैसुतपसंसतुष्टावचशौनक ॥ ११ ॥ ॥ सूर्य्यउवाच ॥ ॥
क्षमस्वभगवन्विप्रविष्णुरूपयुगेयुगे ॥ ममपुत्रापराधञ्चभारद्वाजमुनीश्वर ॥ १२ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्याः सुराः सर्वेचसन्ततम् ॥ भुञ्जते
विप्रदत्तन्तुफलपुष्पजलादिकम् ॥ १३ ॥ ब्राह्मणावाहितादेवाः शश्वद्विश्वेषुपूजिताः ॥ नचविप्रात्परोदेवोविप्ररूपीस्वयंहरिः ॥ १४ ॥
ब्राह्मणेपरितुष्टेचतुष्टोनारायणः स्वयम् ॥ नारायणेचसन्तुष्टेसन्तुष्टाः सर्वदेवताः ॥ १५ ॥ नास्तिगङ्गासमंतीर्थंनचकृष्णात्परःसुरः ॥
नशङ्कराद्वैष्णवश्चनसहिष्णुर्धरापरा ॥ १६ ॥ नचसत्यात्परोधर्मोनसाध्वीपार्वतीपरा ॥ नदैवाद्बलवान्कश्चिन्नचपुत्रात्परः प्रियः ॥
॥ १७ ॥ नचव्याधिसमःशत्रुर्नचपूज्योगुरोःपरः ॥ नास्तिमातृसमोबन्धुर्नचमित्रंपितुःपरम् ॥ १८ ॥ एकादशीव्रतान्नान्यत्तपोनानश
नात्परम् ॥ परंसर्वधनंरत्नंविद्यारत्नंपरंततः ॥ १९ ॥ सर्वाश्रमैःपरोविप्रोनास्तिविप्रसमोगुरुः ॥ वेदवेदांगतत्त्वज्ञइत्याहकमलोद्भवः ॥ २० ॥
सूर्य्यस्यवचनंश्रुत्वाभारद्वाजोननामतम् ॥ नीरुजौचापितत्पुत्रौचकारतपसःफलात् ॥ २१ ॥ पश्चाच्चतवपुत्रौचयज्ञभाजौभविष्यतः ॥

कलिजादितिपाठः ।

इत्युक्तातश्चसुतपाः प्रणम्याहस्करंमुनिः ॥२२॥ जगामगङ्गांसंत्रस्तोहरिसेवनतत्परः ॥ पुत्राभ्यांसहितःसूर्य्योजगामनिजमन्दिरम् ॥२३॥ बभूवतुस्तौपूज्यौचयज्ञभार्जाद्विजाशिषा ॥ एतत्सूर्यकृतंविप्रस्तोत्रंयोमानवःपठेत् ॥ विप्रपादप्रसादेनसर्वत्रविजयीभवेत् ॥ २४ ॥ ब्राह्मणेभ्योनमइतिप्रातरुत्थाययःपठेत् ॥ सस्नातः सर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ २५ ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानितानितीर्थानिसागरे ॥ सागरेयानितीर्थानिविप्रपादेषुतानिच ॥ २६ ॥ विप्रपादोदकंपीत्वायावत्तिष्ठतिमेदिनी ॥ तावत्पुष्करपात्रेषुपिबंतिपितरोजलम् ॥ २७ ॥ विप्रपादोदकंपुण्यंभक्तियुक्तश्चयःपिबेत् ॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ २८ ॥ महारोगीयदिपिबेद्विप्रपादोदकंद्विज ॥ मुच्यतेसर्वरोगाच्चमासमेकन्तुभक्तितः ॥ २९ ॥ [1]अविद्योवासविद्योवासंध्यापूतोहियोद्विजः ॥ सएवविष्णुसदृशोनहरौविमुखोयदि ॥ ३० ॥ घ्नन्तंविप्रंशपन्तंवानहन्यान्नचतंशपेत् ॥ गोभ्यःशतगुणंपूज्योहरिभक्तश्चसस्मृतः ॥ ३१ ॥ पादोदकञ्चनैवेद्यंभुङ्क्तेविप्रस्ययो द्विज ॥ नित्योनैवेद्यभोजीयोराजसूयफलंलभेत् ॥ ३२ ॥ एकादश्यांनभुङ्क्तेयोनित्यंकृष्णंसमर्चयेत् ॥ तस्यपादोदकंप्राप्यस्थलंतीर्थं भवेद्ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ योभुङ्क्तेभोजनोच्छिष्टंनित्यंनैवेद्यभोजनम् ॥ कृष्णदेवस्यपूतोऽसौजीवन्मुक्तोमहीतले ॥ ३४ ॥ अन्नंविष्ठापयोमूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ द्विजानांकुलजातानामित्याहकमलोद्भवः ॥ ३५ ॥ ब्रह्माचब्रह्मपुत्राश्चसर्वेविष्णुपरायणाः ॥ ब्राह्मणस्तत्कु लेजातोविमुखश्चहरौकथम् ॥ ३६ ॥ पित्रोर्मातामहादीनांसंसर्गस्यगुरोश्चवा ॥ दोषेणविमुखाःकृष्णेविप्राजीवन्मृताश्चते ॥ ३७ ॥ सकिंगुरुःसकिंतातःसकिंपुत्रःसकिंसखा ॥ सकिंराजासकिंबन्धुर्नदद्याद्योहरौमतिम् ॥ ३८ ॥ अवैष्णवाद्द्विजाद्विप्रचण्डालोवैष्ण वोवरः ॥ सगणःश्वपचोमुक्तोब्राह्मणोनरकंव्रजेत् ॥ ३९ ॥ सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यंकृष्णेवाविमुखोद्विजः ॥ सएवब्राह्मणाभासोवि षहीनोयथोरगः ॥ ४० ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमंत्रोयस्यकर्णेप्रविश्यति ॥ तंवैष्णवंमहापूतंजीवन्मुक्तंवदेद्विधिः ॥ ४१ ॥ पुंसांमातामहादी नांशतैः सार्द्धंहरेःपदम् ॥ प्रयातिवैष्णवःपुंसामात्मनःकुलकोटिभिः ॥ ४२ ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्राश्चतस्रोजातयोयथा ॥ स्वतन्त्राजा

---

१ सन्ध्याहीनोऽवैष्णवः तत्र विष्णुस्मरणादेःसर्वत्रैवाचरणात् । स्मार्ताश्चपञ्चायतनपूजकाः ।

तिरेकाचविश्वस्मिन्वैष्णवाभिधा ॥ ४३ ॥ ध्यायन्तिवैष्णवाःशश्वद्गोविन्दपदपङ्कजम् ॥ ध्यायतेबांश्चगोविन्दःशश्वत्तेषाञ्चसन्निधौ ॥
॥४४॥ सुदर्शनंसंनियोज्यभक्तानांरक्षणायच ॥ तथापिनहिनिश्चिन्तोऽवतिष्ठद्भक्तसन्निधौ ॥४५॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेसौति
शौनकसंवादेब्रह्मखण्डेविष्णुवैष्णवब्राह्मणप्रशंसानामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ ऋषिवंशप्रसंगे
नबभूवुर्विविधाःकथाः ॥ उपालम्भेनप्रस्तावात्कौतुकेनश्रुतामया ॥१॥ प्रजावान्समृजुःकेवाऊर्ध्वरेताश्चकश्चन ॥ पित्रासहविरोधेननार
दःकिञ्चकारसः ॥ २ ॥ पितुःशापेनपुत्रस्यकिंबभूवविरोधतः ॥ पितुर्वापुत्रशापेनसौतेतत्कथ्यतांशुभम् ॥ ३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
हंसोयतिश्चारणिश्चवोढुःपञ्चशिखस्तथा ॥ अपान्तरतमाश्चैवसनकाद्याश्चशौनक ॥ ४ ॥ एतैर्विनान्येबहवोब्रह्मपुत्राश्चसन्ततम् ॥
सांसारिकाःप्रजावन्तोगुर्वाज्ञापरिपालकाः ॥ ५ ॥ अपूज्यःपुत्रशापेनस्वयंब्रह्मप्रजापतिः ॥ तेनैवब्रह्मणोमन्त्रंनोपासन्तेविपश्चितः ॥
॥ ६ ॥ नारदोगुरुशापेनगन्धर्वश्चबभूवसः ॥ कथयामिसुविस्तीर्णतद्वृत्तांतंनिशामय ॥ ७ ॥ गन्धर्वराजःसर्वेषांगन्धर्वाणांवरोमहान् ॥
परमैश्वर्य्यसंयुक्तःपुत्रहीनोहिकर्मणा ॥ ८ ॥ गुर्वाज्ञयापुष्करेसपरमेणसमाधिना ॥ तपश्चकारशम्भोश्चकृपणोदीनमानसः ॥ ९ ॥
शिवस्यकवचंस्तोत्रंमन्त्रश्चद्वादशाक्षरम् ॥ ददौगन्धर्वराजायवसिष्ठश्चकृपानिधिः ॥ १० ॥ जजापपरमंमन्त्रंदिव्यंवर्षशतंमुने ॥ पुष्क
रेसनिराहारःपुत्रदुःखेनतापितः ॥ ११ ॥ विरामेशतवर्षस्यददर्शपुरतःशिवम् ॥ भासयंतंदशदिशोज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ १२ ॥ मह
त्तेजस्स्वरूपञ्चभगवंतंसनातनम् ॥ ईषद्धासंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ १३ ॥ तपोरूपंतपोबीजंतपस्याफलदंफलम् ॥ शरणागत
भक्तायदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ १४ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरंवृषभस्थंदिगम्बरम् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशंत्रिनेत्रंचंद्रशेखरम् ॥ १५ ॥ तप्तस्वर्णप्र
भाजुष्टजटाजालधरंवरम् ॥ नीलकण्ठश्चसर्वज्ञंनागयज्ञोपवीतकम् ॥१६॥ संहर्त्तारंचसर्वेषांकालंमृत्युंजयंपरम् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्ड
कोटिसंकाशमीश्वरम् ॥ १७ ॥ तत्त्वज्ञानप्रदंशांतंमुक्तिदंहरिभक्तिदम् ॥ दृष्ट्वाननामसहसागन्धर्वोदण्डवद्भुवि ॥ १८ ॥ वसिष्ठदत्तस्तो
त्रेणतुष्टावपरमेश्वरम् ॥ वरंवृणुष्वेतिशिवस्तमुवाचकृपानिधिः ॥ मययाचेहरेर्भक्तिंपुत्रंपरमवैष्णवम् ॥ १९ ॥ गन्धर्वस्यवचःश्रुत्वाचाह

सीचन्द्रशेखरः ॥ उवाचदीनंदीनेशोदीनबन्धुःसनातनम् ॥ २० ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ कृतार्थस्त्वंवरादेकादन्यच्चर्वितचर्वणम् ॥
गंधर्वराजवृणुषेकोवातृप्तोऽतिमंगले ॥ २१ ॥ यस्यभक्तिर्हरौवत्ससुदृढासर्वमंगला ॥ ससमर्थःसर्वविश्वंपातुंकर्त्तुंचलीलया ॥ २२ ॥
आत्मनःकुलकोटिंचशतंमातामहस्यच ॥ पुरुषाणांसमुद्धृत्यगोलोकंयातिनिश्चितम् ॥ २३ ॥ त्रिविधानिचपापानिकोटिज
न्मार्जितानिच ॥ निहत्यपुण्यभोगंचहरिदास्यंलभेद्ध्रुवम् ॥ २४ ॥ तावत्पत्नीसुतस्तावत्तावदैश्वर्यमीप्सितम् ॥ सुखंदुःखंनृणांतावद्या
वत्कृष्णेनमानसम् ॥ २५ ॥ कृष्णेमनसिसंजातेभक्तिखड्गोदुरत्ययः ॥ नराणांकर्मवृक्षाणांमूलच्छेदंकरोत्यहो ॥ २६ ॥ भवेद्येषांसुकृति
नांपुत्राःपरमवैष्णवाः ॥ कुलकोटिश्चतेषांतेउद्धरन्त्येवलीलया ॥ २७ ॥ चरितार्थःपुमानेकाद्वारमिच्छुर्वरादहो ॥ किंवरेणद्वितीयेन
पुंसांतृप्तिर्नमङ्गले ॥ २८ ॥ धनंसंचितमस्माकंवैष्णवानांसुदुर्लभम् ॥ श्रीकृष्णभक्तिदास्यश्चनवयंदातुमुत्सुकाः ॥ २९ ॥ वरयान्यं
वरंवत्सयत्तेमनसिवांछितम् ॥ इन्द्रत्वममरत्वंवाब्रह्मत्वंलभदुर्लभम् ॥ ३० ॥ सर्वसिद्धिंमहायोगंज्ञानंमृत्युञ्जयादिकम् ॥ सुखेनसर्वदा
स्यामिहरिदास्यंत्यजध्रुवम् ॥ ३१ ॥ शङ्करस्यवचःश्रुत्वाशुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥ उवाचदीनोदीनेशंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ३२ ॥
॥ गन्धर्वउवाच ॥ ॥ यत्पक्ष्मचालनेनैवब्रह्मणःपतनंभवेत् ॥ तद्ब्रह्मत्वंस्वप्नतुल्यंकृष्णभक्तोनचेच्छति ॥ ३३ ॥ इन्द्रत्वममरत्वंवासि
द्धियोगादिकंशिव ॥ ज्ञानंमृत्युजयाद्यंवानहिभक्तस्यवांछितम् ॥ ३४ ॥ सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसायुज्यंश्रीहरेरपि ॥ तत्र
निर्वाणमोक्षंचनहिवांछन्तिवैष्णवाः ॥ ३५ ॥ शश्वत्तत्रदृढाभक्तिर्हरिदास्यंसुदुर्लभम् ॥ स्वप्नेजागरणेभक्तावाञ्छन्त्येवंवरंवरम् ॥
॥ ३६ ॥ तद्दास्यंवैष्णवसुतंदेहिकल्पतरोवरम् ॥ त्वांप्राप्यलभतेतुच्छंवरंसर्ववरोऽवरः ॥ ३७ ॥ नदास्यसीदंचेच्छम्भोवरंदुष्कृतिनं
चमाम् ॥ कृत्वाहिस्वशिरश्छेदंप्रदास्यामिहुताशने ॥ ३८ ॥ गन्धर्ववचनंश्रुत्वातमुवाचकृपानिधिः ॥ भक्तंदीनंचभक्तेशोभक्तानु
ग्रहकारकः ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीशंकरउवाच ॥ ॥ हरिभक्तिंहरेर्दास्यंपुत्रंपरमवैष्णवम् ॥ चिरायुषंचगुणिनंशश्वत्सुस्थिरयौवनम् ॥ ४० ॥

१ भवेयुरित्यर्थः । एकवचनंत्वत्रार्षम् ।

ज्ञानिनंसुन्दरवरंगुरुभक्तंजितेन्द्रियम् ॥ गन्धर्वराजप्रवरंवरेमंलभमाशुचः ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वाशंकरस्तस्माज्जगामस्वालयंमुने ॥
गन्धर्वराजःसन्तुष्टआजगामस्वमन्दिरम् ॥ ४२ ॥ प्रफुल्लमानसाःसर्वेमानवाःसिद्धकर्मणः ॥ नारदस्तस्यभार्य्यायांलेभेजन्म
चभारते ॥ ४३ ॥ सुषावपुत्रंसावृद्धापर्वतेगन्धमादने ॥ गुरुर्वसिष्ठोभगवान्नामचक्रेयथोचितम् ॥ ४४ ॥ बालकस्यचतस्यैव
मङ्गलंमङ्गलेदिने ॥ उपशब्दोधिकार्थश्चपूज्येचवर्हणःपुमान् ॥ पूज्यानामधिकोबालस्तेनोपवर्हणाभिधः ॥ ४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते
महापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेनारदजन्मकथनंनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ पुत्रोत्सवे
चरत्नानिधनानिविविधानिच ॥ गन्धर्वराजःप्रददौब्राह्मणेभ्योमुदान्वितः ॥ १ ॥ उपवर्हणस्तुकालेनहरेर्मन्त्रंसुदुर्लभम् ॥
वसिष्ठेनतुसम्प्राप्यसचक्रेदुष्करंतपः ॥ २ ॥ एकदागण्डकीतीरेतश्चसम्प्राप्तयौवनम् ॥ गन्धर्वपत्न्योददृशुर्मूर्च्छामापुश्चतत्क्षणम् ॥
॥ ३ ॥ ताश्चतीव्रंतपःकृत्वाप्राणान्संत्यज्ययोगतः ॥ पञ्चाशत्ताबभूवुश्चकन्याश्चित्ररथस्यच ॥ ४ ॥ उपवर्हणगन्धर्वंताश्चतंवव्रिरे
पतिम् ॥ मुदामालाददुस्तस्मैकामुक्यः पितुराज्ञया ॥ ५ ॥ गृहीत्वाताश्चगन्धर्वोयुवासुस्थिरयौवनः ॥ दिव्यंत्रिलक्षवर्षञ्चरेमेरहसिका
मुकः ॥ ६ ॥ ततोऽपिसुचिरंराज्यंकृत्वाताभिःसहानिशम् ॥ जगामब्रह्मणःस्थानंहरिगाथांजगौमुने ॥ ७ ॥ दृष्ट्वासरम्भारम्भोरुनर्तने
कठिनंस्तनम् ॥ बभूवस्खलनंतस्यगन्धर्वस्यमहात्मनः ॥८॥ द्रुतंतत्याजसङ्गीतंमूर्च्छांप्रापसभातले ॥ उच्चैःप्रजहसुर्देवाब्रह्माकोपाच्छ
शापतम ॥ ९ ॥ व्रजत्वंशूद्रयोनिञ्चगान्धर्वींतनुमुत्सृज ॥ कालेवैष्णवसंसर्गान्मत्पुत्रस्त्वंभविष्यसि ॥ १० ॥ विनाविपत्तेर्महिमापुंसां
नैवभवेत्सुत ॥ सुखंदुःखंचसर्वेषांक्रमेणप्रभवेदिति ॥ ११ ॥ इत्येवमुक्त्वासविधिरमच्छत्पुष्कराद्गृहम् ॥ उपवर्हणगन्धर्वस्सजहौतांतनुं
तदा ॥ १२ ॥ मूलाधारंस्वाधिष्ठानंमणिपूरमनाहतम् ॥ विशुद्धमाज्ञाख्यंचेतिभित्त्वाषट्चक्रमेवच ॥ १३ ॥ इडांसुषुम्णांमेधांचपिंगलां
प्राणहारिणीम् ॥ सर्वज्ञानप्रदांचैवमनस्संयमिनींतथा ॥ १४ ॥ विशुद्धांचनिरुद्धांचवायुसंचारिणींतथा ॥ तेजश्शुष्ककरींचैवबलपुष्टि

१ करमिंकम्भेत्यर्थः । सन्धिर्विभक्तिलोपश्चार्षः ।

करींतथा ॥१५॥ बुद्धिसंचारिणींचैवज्ञानजृम्भनकारिणीम् ॥ सर्वप्राणहरांचैवपुनर्जीवनकारिणीम् ॥ १६ ॥ एताःषोडशधानाडीर्भित्त्वा
देहंसमेवच ॥ मनसासहितंब्रह्मरन्ध्रमानीययोगतः ॥ १७ ॥ स्थित्वामुहूर्तमात्मानमात्मन्येवयुयोजह ॥ जातिस्मरश्चयोगींद्रःसंप्रापब्रह्म
शौनक ॥ १८ ॥ वीणांत्रितन्त्रींदुष्प्राप्यांवामस्कन्धेनिधायच ॥ शुद्धस्फटिकमालांचविधृत्वादक्षिणेकरे ॥ १९ ॥ संजल्पन्परंमंत्रंब्रह्मवेदसा
रंपरात्परम् ॥ परंनिस्तारबीजंचकृष्णइत्यक्षरद्वयम् ॥ २० ॥ प्राच्यांकृत्वाशिरःस्थानंपश्चिमेचरणद्वयम् ॥ निधायदर्भेशयनेशयानःपुरु
षोयथा ॥२१॥ गन्धर्वराजस्तंदृष्ट्वाभार्य्ययासहतत्क्षणम् ॥ योगेनब्रह्मसम्प्रापश्रीकृष्णंमनसास्मरन् ॥ २२ ॥ पत्न्यश्चबान्धवाःसर्वेविल
प्यरुरुदुर्भृशम् ॥ जग्मुःक्रमेणशोकार्त्तामोहिताविष्णुमायया ॥ २३ ॥ पंचाशद्योषितांमध्येप्रधानामहिषीचया ॥ साध्वीमालावतीनाम्ना
परमाप्रेयसीवरा ॥२४॥ उच्चैरुरोदसातीव्रंकान्तंकृत्वाचवक्षसि ॥ इत्युवाचचशोकार्त्ताकान्तंसंबोध्यचैवहि॥२५ ॥ ॥ मालावत्युवाच॥ ॥
हेनाथरमणश्रेष्ठविदग्धरसिकेश्वर ॥ दर्शनंदेहिमांबन्धोनिमग्नांशोकसागरे ॥ २६ ॥ विस्रम्भंकेसुवसनेरम्येचन्दनकानने ॥ पुष्पभद्रानदी
तीरेपुष्पोद्यानेमनोहरे ॥२७॥ चन्दनाचलसान्निध्येचारुचन्दनकानने ॥ पुष्पचन्दनतल्पेचचन्दनानिलवासिते ॥ २८॥ गन्धमादनशै
लैकदेशेरम्येनदीतटे ॥ पुंस्कोकिलनिनादेचमालतीजलशालिनि ॥ २९ ॥ श्रीशैलेश्रीवनेदिव्येश्रीनिवासनिषेविते ॥ श्रीयुक्तेश्रीपदा
म्भोजे पूतेऽच्युतकृतेशुभे ॥ ३० ॥ पुरायायाकृताक्रीडावसन्तेरहसित्वया ॥ मयाचदुर्द्दैदासार्द्धंतयावैदूयतेमनः ॥ ३१ ॥ सुधातुल्ये
नवचसासिक्ताहंचपुरात्वया ॥ दूयतेसततं तेनपरमात्मातिदारुणम् ॥ ३२ ॥ साधुनासहसंसर्गो वैकुण्ठादपिदुर्लभः ॥ अहोततोऽति
विच्छेदोमरणादपिदुष्करः ॥ ३३ ॥ तस्मात्तेषांचविच्छेदःसाधुशोककरः परः ॥ ततोऽपिबन्धुविच्छेदःशोकःपरमदारुणः ॥ ३४ ॥
ततोऽपत्यवियोगोहिमरणादतिरिच्यते ॥ सर्वस्मात्पतिभेदोहितत्परंनास्तिसङ्कटम् ॥ ३५ ॥ शयनेभोजनेस्नानेस्वप्नेजागरणेपिच ॥
स्वामिविच्छेददुःखंचनूतनंचदिनेदिने ॥ ३६ ॥ सर्वशोकंविस्मरेत्स्त्रीस्वामिसंयोगमात्रतः ॥ बन्धुमन्यंनपश्यामियंदृष्ट्वाविस्मरेत्प
तिम् ॥ ३७ ॥ नांतोविशिष्टंपश्यामिबान्धवंस्वामिनाविना ॥ साध्वीनांकुलजातमनामित्याहकमलोद्भवः ॥ ३८ ॥ हेदिगीशाश्चदि

क्पालाहेधर्मत्वंप्रजापते ॥ गिरीशकमलाकान्तपतिदानंचदेहिमे ॥ ३९ ॥ इत्युक्काविरहार्त्तासाकन्याचित्ररथस्यच ॥ मूर्च्छांसंप्रापतं
त्रैवदुर्गमेगहनेवने ॥ ४० ॥ विचेतनातत्रतस्थौकान्तंकृत्वास्ववक्षसि ॥ परिपूर्णंदिवानक्तंसवैर्देवेश्वरक्षिता ॥ ४१ ॥ प्रभातेचेतनांप्राप्य
विललापभृशंमुहुः ॥ इत्युवाचपुनस्तत्रहरिंसंबोध्यसासती ॥ ४२ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ हेकृष्णजगतांनाथनाथनाहंजगद्वहिः ॥
त्वमेवजगतांपातामांनपासिकथंप्रभो ॥ ४३ ॥ अयंभर्त्तास्यभार्य्याहंममेतितवमायया ॥ त्वमेवसम्भवोभर्त्तासर्वेषांसर्वकारणः ॥ ४४ ॥
गन्धर्वःकर्मणाकान्तःकान्ताहंचास्यकर्मणा ॥ क्कगतःकर्मभोगान्तेकुत्रसंस्थाप्यमांप्रियाम् ॥ ४५ ॥ कोवाकस्याःपतिःपुत्रःकावाकस्य
प्रियाप्रभो ॥ संयुनक्तिविधाताचवियुनक्तिचकर्मणा ॥ ४६ ॥ संयोगेपरमानन्दोवियोगेप्राणसङ्कटम् ॥ शश्वज्जगतिमूर्खस्यनात्मारामस्यनिश्चितम् ॥ ४७ ॥ नश्वरोविषयःसत्यंभुविभोगश्चबान्धवः ॥ स्वयंत्यक्तःसुखायैवदुःखायत्याजितःपरैः ॥ ४८ ॥ तस्मात्सन्तःस्वयंत्यक्कापरमैश्वर्य्यमीप्सितम् ॥ ध्यायन्तेसततंकृष्णपादपद्मंनिरापदम् ॥ ४९ ॥ सर्वत्रज्ञानिनःसन्तःकास्त्रीज्ञानवती
भुवि ॥ ततोमह्यंविमूढायैदातुमर्हतिवाञ्छितम् ॥ ५० ॥ नमेवाञ्छामरत्वेचशक्रत्वेमोक्षवर्त्मनि ॥ इमंकान्तंवरंदेहिचतुर्वर्गकरंपरम् ॥
॥ ५१ ॥ यावतीकामिनीजातिर्जगत्यांजगदीश्वर ॥ कस्यैचिन्नहिदत्तश्चतेनधात्रेदृशःपतिः ॥ ५२ ॥ तस्मैदत्तागुणाःसर्वेरूपाणि
विविधानिच ॥ सुशीलानिचसर्वाणिचामरत्वंविनाहरे ॥ ५३ ॥ रूपेणचगुणेनैवतेजसाविक्रमेणच ॥ ज्ञानेनशान्त्यासन्तुष्ट्या
हरितुल्यःप्रभुर्मम ॥ ५४ ॥ हरिभक्तोहरिसमोगाम्भीर्य्येसागरोयथा ॥ दीप्तिमान्सूर्य्यतुल्यश्चशुद्धोवह्निसमस्तथा ॥ ५५ ॥
चन्द्रतुल्यःसुदृश्यश्चकन्दर्पसमसुन्दरः ॥ बुद्ध्याबृहस्पतिसमःकाव्येकविसमस्तथा ॥ ५६ ॥ वाणीचसर्वशास्त्रज्ञाप्रतिभायां
भृगोरिव ॥ कुबेरतुल्योधनवान्महान्दातामनोरिव ॥ ५७ ॥ धर्मेधर्मसमोधर्मीसत्येसत्यव्रताधिकः ॥ कुमारतुल्यस्तपसा
स्वाचारोब्रह्मणासमः ॥ ५८ ॥ ऐश्वर्य्येशक्रतुल्यश्चसहिष्णुःपृथिवीसमः ॥ एवम्भूतोमृतःकान्तःप्राणायान्तिनमेकथम् ॥
॥ ५९ ॥ अरेसुरायज्ञभाजोघृतंभोक्तुंक्षमाभुवि ॥ क्षणेनायज्ञभाजश्चकरिष्यामिस्वलीलया ॥ ६० ॥ नारायणजगत्कान्त

नाहमेवजगद्वहिः शीघ्रंजीवयमत्कान्तमन्यथात्वांशपाम्यहम् ॥ ६१ ॥ प्रजापतेः [illegible] ज्योमहीतले ॥ तवैवानधिकारित्वंकरिष्याम्यधुनाभवे ॥ ६२ ॥ हेशम्भोज्ञानलोपंतेकरिष्यामिशपेनच ॥ धर्मलोपश्चधर्मस्यकरिष्याम्येवलीलया ॥ ६३ ॥ यमाधिकारंदूरेचकरिष्यामिनसंशयः ॥ सत्यंकालंशपिष्यामिमृत्युकन्यांसुनिष्ठुराम् ॥ ६४ ॥ शपामिसर्वानत्रैवजरांव्याधिंविनाऽधुना ॥ व्याधिनाजरयामृत्युर्नह्यभूच्चपतेर्मम ॥ ६५ ॥ इत्युक्त्वाकौशिकीतीरेचागच्छच्छप्तुमेवतान् ॥ मालावतीमहासाध्वीशवंकृत्वास्ववक्षसि ॥ ६६ ॥ तांशप्तुमुद्यतांदृष्ट्वाब्रह्मादेवपुरोगमः ॥ जगामशरणंविष्णुंतीरंक्षीरपयोनिधेः ॥ ६७ ॥ तत्रस्नात्वाचतुष्टावपरमात्मानमीश्वरम् ॥ विष्णुंब्रह्माजगत्कान्तमित्युवाचहभीतवत् ॥ ६८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ उपबर्हणपत्नीसाकन्याचित्ररथस्यच ॥ कान्तहेतोश्चमांदेवाञ्छप्तुंत्वंरक्षमाधव ॥ ६९ ॥ स्मरन्तिसाधवःसन्तोजपन्तिमुनयोमुदा ॥ स्वप्नेजागरणेचैवसर्वकार्य्येषुमाधवम् ॥ ७० ॥ शरणागतदीनार्त्तपरित्राणपरायण ॥ रक्षरक्षहृषीकेशव्रजामःशरणंवयम् ॥ ७१ ॥ पूजामेपुत्रशापेनविहता साम्प्रतंप्रभो ॥ अधिकारहतंमाञ्चकुरुतेमालतीसती ॥ ७२ ॥ सर्वाधिकारोब्रह्माण्डेत्वयादत्तःपुराप्रभो ॥ सम्पदंतादृशीनाथयास्यत्येवाधुनामम ॥ ७३ ॥ ॥ ॥ महादेवउवाच ॥ ॥ त्वयादत्तंमहाज्ञानंगुप्तंसर्वेषुदुर्लभम् ॥ शतमन्वन्तरतपःफलेनपुष्करेपुरा ॥ ७४ ॥ ऐश्वर्य्यंवाधनंवापिविद्यावाविक्रमोऽथवा ॥ ज्ञानस्यपरमार्थस्यकलांनार्हतिषोडशीम् ॥ ७५ ॥ सर्वाज्ञातंसर्वगुप्तमत्यंतंदुर्लभंपरम् ॥ ममतवज्ञानरत्नंशापान्नियातियोषितः ॥ ७६ ॥ अहोपतिव्रतातेजःसर्वेषांतेजसांपरम् ॥ तेजोऽनलेनदग्धंमांरक्षरक्षहरेहरे ॥ ७७ ॥ ॥धर्मउवाच ॥ ॥ सर्वरत्नात्परंरत्नंधर्मएवसनातनः ॥ यास्यत्येवंविधोधर्मस्त्वयादत्तःपुराप्रभो ॥ ७८ ॥ सप्तमन्वन्तरतपःफलेनपरमेश्वर ॥ प्राप्तोधर्मोऽधुनायातिशापेनयोषितःप्रभो ॥ ७९ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ यज्ञभाजोघृतभुजोवयमेवत्वयाकृताः ॥ योषिच्छापेनतत्सर्वमधुनायातिमाधव ॥ ८० ॥ इत्युक्त्वासंयताःसर्वेतस्थुस्तत्रभयार्दिताः ॥ एतस्मिन्नंतरेऽकस्माद्वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ ८१ ॥ यूयंगच्छततन्मूलंविप्ररूपीजनार्दनः ॥ पश्चाद्यास्यतिशान्त्यर्थमितिवोरक्षणायच ॥ ८२ ॥ श्रुत्वातद्वचनंदेवाःप्रहृष्टमनसोन्मुखाः ॥ जग्मुर्मालावतीस्थानंकौशिकीतीरमी

श्वराः ॥ ८३ ॥ तामेवददृशुर्देवादेवींमालावतींसतीम् ॥ रत्नसारेन्द्रभूषाभिरुज्ज्वलांकमलाकलाम् ॥ ८४ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानां
सिन्दूरबिन्दुभूषिताम् ॥ शरच्चन्द्रप्रभांशान्तांद्योतयन्तींदिशस्त्विषा ॥ ८५ ॥ पतिसेवामहाधर्मचिरसञ्चिततेजसा ॥ प्रज्वलन्तींसु
प्रदीप्तशिखांवह्नेरिवोत्तमाम् ॥ ८६ ॥ योगासनंकुर्वतीञ्चशवंवक्षःस्थलस्थिताम् ॥ सुरम्यांस्वामिनोर्वीणांबिभ्रतींदक्षिणेकरे ॥ ८७ ॥
तर्जन्यङ्गुष्ठकोटिभ्यांशुद्धस्फटिकमालिकाम् ॥ भक्त्यास्नेहेनकान्तस्यबिभ्रतींयोगमुद्रया ॥ ८८ ॥ चारुचम्पकवर्णाभांबिम्बोष्ठींरत्न
मालिनीम् ॥ यथाषोडशवर्षीयांशश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥ ८९ ॥ बृहन्नितम्बभारार्त्तांपीनश्रोणिपयोधराम् ॥ पश्यन्तींशवमीशस्यशु
भदृष्ट्यापुनःपुनः ॥ ९० ॥ एवम्भूताञ्चतांदृष्ट्वादेवास्तेविस्मयंययुः ॥ स्थगिताञ्चक्षणंतत्रधार्मिकाधर्मभीरवः ॥ ९१ ॥ इतिश्रीब्रह्मवै
वर्त्तेमहापुराणेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मखण्डेमालावतीविलापोनामत्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ तत्र
स्थित्वाक्षणंदेवाब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ ययुर्मालावतीमूलंपरंमंगलदायकाः ॥ १ ॥ मालावतीसुरान्दृष्ट्वाप्रणनामपतिव्रता ॥ रुरोदकान्तं
संस्थाप्यदेवानांसन्निधौमुने ॥ २ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रकश्चिद्ब्राह्मणबालकः ॥ आजगामसुरगणाञ्चसभामतिमनोहरः ॥ ३ ॥ दण्डीछ
त्रीशुक्लवासाबिभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् ॥ दीर्घपुस्तकहस्तश्चसुप्रशान्तश्चसुस्मितः ॥४॥ चन्दनोक्षितसर्वांगःप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ सुरान्सं
भाष्यतत्रैवविस्मितान्विष्णुमायया ॥ ५ ॥ तत्रोवाससभामध्येतारामध्येयथाशशी ॥ उवाचदेवान्सर्वांश्चमालतींचविचक्षणः ॥ ६ ॥
॥॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ कथमत्रसुराःसर्वेब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ स्वयंविधाताजगतांस्रष्टावैकेनकर्मणा ॥ ७ ॥ सर्वब्रह्माण्डसंहर्त्ताशम्भुरत्र
स्वयंविभुः ॥ अहोत्रिजगतांसाक्षीधर्मोवैसर्वकर्मणाम् ॥ ८ ॥ कथंरविःकथंचन्द्रःकथमत्रहुताशनः ॥ कथंकालोमृत्युकन्याकथंवाऽत्र
यमादयः ॥ ९ ॥ हेमालावतितेक्रोडेकोतिशुष्कश्शवोनघे ॥ जीविकायाःकथंमूलेयोपितश्चपुमाञ्छवः ॥ १० ॥ इत्युक्तातांश्चतांविप्रो

१ शवं वक्षःस्थले स्थितं यस्याः सा ताम् । इति हि समासः कार्योऽत्र " इत्युक्त्वा कौशिकीतीरं जगाम शम्भुमेव ताम् । मालावती महासाध्वी शवं कृत्वा स्ववक्षसि" ॥ इति पूर्वमुक्त
स्मर्तव्यम् । नहि शवस्य वक्षःस्थले स्थितामिति न विप्रतिपत्तव्यम् ।

विररामसभातले ॥ मालावतीतंप्रणम्यसमुवाचविचक्षणम् ॥ ११ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ आनन्दपूर्वकंवन्देविप्ररूपंजनार्दनम् ॥ तुष्टादेवाहरिस्तुष्टोयस्यपुष्पजलेनच ॥ १२ ॥ अवधानंकुरुविभोशोकर्तायानिवेदने ॥ समाकृपासतांशश्वद्योग्यायोग्येकृपावताम् ॥ १३ ॥ उपबर्हणभार्य्याऽहंकन्याचित्ररथस्यच ॥ सर्वेमालावतींकृत्वावदन्तेविप्रपुङ्गव ॥ १४ ॥ दिव्यंलक्षयुगंरम्येस्थानेस्थानेमनोहरे ॥ कृतास्वच्छन्दतः क्रीडाचानेनस्वामिनासह ॥ १५ ॥ प्रियेस्नेहोहिसाध्वीनांयावान्विप्रेन्द्रयोपिताम् ॥ सर्वशास्त्रानुसारेणजानासित्वंविचक्षण ॥ १६ ॥ अकस्माद्ब्रह्मणः शापात्प्राणांस्तत्याजमत्पतिः ॥ देवानुदिश्यविलपयथाजीवतिमत्पतिः ॥ १७ ॥ स्वकार्य्यसाधनेसर्वेव्यग्राश्चजगतीतले ॥ भावाभावंनजानन्तिकेवलंस्वार्थतत्पराः ॥ १८ ॥ सुखंदुःखंभयंशोकः सन्तापः कर्मणांनृणाम् ॥ ऐश्वर्य्यंपरमानन्दोजन्ममृत्युश्चमोक्षणम् ॥ १९ ॥ देवाश्चसर्वजनकादातारः कर्मणांफलम् ॥ कर्त्तारः कर्मवृक्षाणांमूलच्छेदंचलीलया ॥ २० ॥ नहिदेवात्परोबन्धुर्नहिदेवात्परोबली ॥ दयावान्नहिदेवाच्चनचदातातत: परः ॥ २१ ॥ सर्वान्देवानहंयाचेपतिदानंममेप्सितम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांफलदांश्चसुरद्रुमान् ॥ २२ ॥ यदिदास्यन्तिदेवामेकान्तदानंयथेप्सितम् ॥ भद्रंतदान्यथातेभ्योदास्यामिस्त्रीवधंध्रुवम् ॥ २३ ॥ शपिष्यामिचसर्वांश्चदारुणंदुर्निवारकम् ॥ दुर्निवार्य्यः सतीशापस्तपसाकेनवार्य्यते ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वामालतीसाध्वीशोकार्तासुरसंसदि ॥ विररामद्विजश्रेष्ठस्तामुवाचचशौनक ॥ २५ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ कर्मणांफलदातारोदेवाः सत्यंचमालति ॥ नसद्यःसुचिरेणैवधान्यंकृपकवन्नृणाम् ॥ २६ ॥ गृहीचकृपकद्धाराक्षेत्रेधान्यंवपेत्सति ॥ तदङ्कुरोभवेत्कालेकालेवृक्षः फलत्यपि ॥ २७ ॥ कालेसुपक्वंभवतिकालेप्राप्नोतितद्गृही ॥ एवंसर्वंसमुन्नेयंचिरेणकर्मणः फलम् ॥ २८ ॥ अष्टीवपतिसंसारेगृहस्थोविष्णुमायया ॥ कालेतदङ्कुरोवृक्षः कालेप्राप्नोतितत्फलम् ॥ २९ ॥ पुण्यवान्पुण्यभूमौचकरोतिसुचिरंतपः ॥ तेषाञ्चफलदातारोदेवाः सत्यंनसंशयः ॥ ३० ॥ ब्राह्मणानांमुखेक्षेत्रेश्रेष्ठेऽनूपरएवच ॥ योयज्जुहोतिभक्त्याचसतत्प्राप्नोतिनिश्चितम् ॥ ॥ ३१ ॥ नबलंनचसौन्दर्य्यं नैश्वर्य्यं नधनंसुतः ॥ नैवस्त्रीनचसत्कान्तःकिम्भवेत्तपसाविना ॥ ३२ ॥ सेवतेप्रकृतिंयोहिभक्त्याजन्म

॥ ११ ॥ एते ब्रह्मादयोदेवाविद्यमानाश्चसंसदि ॥ त्वञ्चवेदविदांश्रेष्ठोनचकश्चिन्मदीश्वरः ॥ १२ ॥ नारींरक्षतिभर्त्ताचेन्नकोऽपिखण्डितुंक्षमः ॥ शास्तिंकरोतियदितनकोऽपिरक्षिताभुवि ॥ १३ ॥ एवंदेवेषुनोशक्तिः शक्तेनाब्रह्मरुद्रयोः ॥ स्त्रीपुम्भावश्चबोद्धव्यःस्वामीकर्त्ताचयोपिताम् ॥ ॥ १४ ॥ स्वामीकर्त्ताचहर्त्ताचशास्तापोष्टाचरक्षिता ॥ अभीष्टदेवः पूज्यश्चनगुरुःस्वामिनःपरः ॥ १५ ॥ कन्यासत्कुलजातायासाकान्तवशवर्तिनी ॥ यास्वतन्त्राचसादुष्टास्वभावात्कुटिलाध्रुवम् ॥ १६ ॥ दुष्टापरपुमांसञ्चसेवतेयानराधमा ॥ सानिन्दतिपतिंशश्वदसद्वंशप्रसूतिका ॥ १७ ॥ उपबर्हणभार्य्याहंकन्याचित्ररथस्यच ॥ वधूर्गन्धर्वराजस्यकान्तभक्तासदाद्विज ॥ १८ ॥ सर्वंकालयितुंशक्तस्त्वञ्चवेदविदांवर ॥ कालंयमंमृत्युकन्यांमदभ्याशंसमानय ॥ १९ ॥ मालावतीवचःश्रुत्वाविप्रोवेदविदांवरः ॥ सभामध्येसमाहूयतान्प्रत्यक्षंचकारह ॥ २० ॥ ददर्शमृत्युकन्याञ्चप्रथमंमालतीसती ॥ कृष्णवर्णांघोररूपांरक्ताम्बरधरांवराम् ॥ २१ ॥ सस्मितांषड्भुजांशान्तांदयायुक्तांमहासतीम् ॥ कालस्यस्वामिनोवामेचतुष्षष्टिसुतान्विताम् ॥ २२ ॥ कालंनारायणांशञ्चददर्शपुरतःसती ॥ महोग्ररूपंविकटंग्रीष्मसूर्य्यसमप्रभम् ॥ २३ ॥ षड्वक्त्रंषोडशभुजंचतुर्विंशतिलोचनम् ॥ षट्पादंकृष्णवर्णञ्चरक्ताम्बरधरंपरम् ॥ २४ ॥ देवस्यदेवंविकृतंसर्वसंहाररूपिणम् ॥ कालाधिदेवंसर्वेशंभगवन्तंसनातनम् ॥ २५ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यमक्षमालाकरंवरम् ॥ जपन्तंपरमंब्रह्मकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ २६ ॥ सतीददर्शपुरतोव्याधिसंघान्सुदुर्जयान् ॥ वयसाऽतिमहावृद्धान्स्तनन्धान्मातृसन्निधौ ॥ २७ ॥ स्थूलपादंकृष्णवर्णंधर्मिष्ठंरविनन्दनम् ॥ जपन्तंपरमंब्रह्मभगवन्तंसनातनम् ॥ २८ ॥ धर्माधर्मविचारज्ञंपरंधर्मस्वरूपिणम् ॥ पापिनामपिशास्तारंददर्शपुरतोयमम् ॥ २९ ॥ तांश्चदृष्ट्वाचनिःशङ्कापप्रच्छप्रथमंयमम् ॥ मालावतीमहासाध्वीप्रहृष्टवदनेक्षणा ॥ ॥ ३० ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ हेधर्मराजधर्मिष्ठधर्मशास्त्रविशारद ॥ कालव्यतिक्रमेकान्तंकथंहरसिमेविभो ॥ ३१ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ अप्राप्तकालोम्रियतेनकश्चिज्जगतीतले ॥ ईश्वराज्ञांविनासाध्विनामृतंचालयाम्यहम् ॥ ३२ ॥ अहंकालोमृत्युकन्याव्याधयश्चसुदुर्जयाः ॥ निषेकेणप्राप्तकालंकालयन्तीश्वराज्ञया ॥ ३३ ॥ मृत्युकन्याविचारज्ञायंप्राप्नोतिनिषेकतः ॥

तमहंकालयाम्येवपृच्छतांकेनहेतुना ॥ ३४ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ त्वमपिस्त्रीमृत्युकन्याजानासिस्वामिवेदनम् ॥ कथंहरसिमत्कान्तंजीवितायांमयिप्रिये ॥ ३५ ॥ ॥ मृत्युकन्योवाच ॥ ॥ पुराविश्वसृजासृष्टाऽप्यहमेवात्रकर्मणि ॥ नचक्षमापरित्यक्तुंबहुनातपसासति ॥ ३६ ॥ सतीसतीनांमध्येचकाचित्तेजस्विनीवरा ॥ मामेवभस्मसात्कर्तुंक्षमायदिभवेद्भवे ॥ ३७ ॥ सर्वापच्छान्तिरेवेहतदाभवतिसुन्दरि ॥ पुत्राणांस्वामिनःपश्चाद्भवितायद्भविष्यति ॥ ३८ ॥ कालेनप्रेरिताऽहश्चमत्पुत्राव्याधयश्चवै ॥ नगत्सुतानांदोपश्चनचमेशृणुनिश्चितम् ॥ ३९ ॥ पृच्छकालंमहात्मानंधर्मज्ञंधर्मसंसदि ॥ तदायदुचितंभद्रेतत्करिष्यसिनिश्चितम् ॥ ४० ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ हेकालकर्मणांसाक्षिन्कर्मरूपसनातन ॥ नारायणांशोभगवन्नमस्तुभ्यंपरायच ॥४१॥ कथंहरसिमत्कान्तंजीवितायांमयिप्रभो ॥ जानासिसर्वदुःखञ्चसर्वज्ञस्त्वंकृपानिधे ॥ ४२ ॥ ॥ कालपुरुषउवाच ॥ ॥ कोवाऽहंकोयमःकाचमृत्युकन्याचव्याधयः ॥ वयंभ्रमामःसततमीशाज्ञापरिपालकाः ॥ ४३ ॥ यस्यसृष्टाचप्रकृतिर्ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ सुरामुनीन्द्रामनवोमानवाःसर्वजन्तवः ॥४४॥ ध्यायन्तेतत्पदाम्भोजंयोगिनश्चविचक्षणाः ॥ जपन्तिशश्वन्नामानिपुण्यानिपरमात्मनः ॥ ४५ ॥ यद्भयाद्वातिवातोयंसूर्य्यस्तपतियद्भयात् ॥ स्रष्टाब्रह्माज्ञयायस्यपाताविष्णुर्यदाज्ञया ॥ ४६ ॥ संहर्त्ताशङ्करःसर्वजगतांयस्यशासनात् ॥ धर्मश्चकर्मणांसाक्षीयस्याज्ञापरिपालकः ॥ ४७ ॥ राशिचक्रंग्रहाःसर्वेभ्रमन्तियस्यशासनात् ॥ दिगीशाश्चैवदिक्पालायस्याज्ञापरिपालकाः ॥ ४८ ॥ यस्याज्ञयाचतरवःपुष्पाणिचफलानिच ॥ बिभ्रत्येवददत्येवकालेमालावतीसति ॥ ४९ ॥ यस्याज्ञयाजलाधारासर्वाधारावसुन्धरा ॥ क्षमावतीचपृथिवीकम्पितानभयेनच ॥ ५० ॥ सहसामोहितामायामाययायस्यसन्ततम् ॥ सर्वप्रसूर्याप्रकृतिःसाभीतायद्भयादहो ॥ ५१ ॥ यस्यान्तंनविदुर्वेदावस्तूनांभावगाअपि ॥ पुराणानिचसर्वाणियस्यैवस्तुतिपाठकाः ॥ ५२ ॥ यस्यनामविधिर्विष्णुःसेवतेसुमहान्विराट् ॥ षोडशांशोभगवतः सएवतेजसोविभोः ॥ ५३ ॥ सर्वेश्वरःकालकालोमृत्योर्मृत्युःपरा

१ केदनामितिपाठः । २ विदुः सर्वे इति पाठः ।

त्परः ॥ सर्वविघ्नविनाशायतंकृष्णंपरिचिन्तय ॥ ५४ ॥ सर्वाभीष्टञ्चभर्त्तारंप्रदास्यतिकृपानिधिः ॥ इमेयत्प्रेरिताः सर्वेसदातासर्व
सम्पदाम् ॥ ५५ ॥ इत्युक्त्वाकालपुरुषोविररामचशौनक ॥ कथांकथितुमारेभेपुनरेवतुब्राह्मणः ॥ ५६ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुरा
णेब्रह्मखण्डेमालावतीकालपुरुषसंवादेपञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ दृष्टःकालोयमोमृत्युकन्याव्या
धिगणाअहो ॥ कस्तेऽधुनाचसन्देहस्तंपृच्छकन्यकेशुभे ॥ १ ॥ ब्राह्मणस्यवचः श्रुत्वाहृष्टामालावतीसती ॥ यन्मनोनिहितंप्रश्नंच
कारजगदीश्वरन् ॥ २ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ त्वयायत्कथितोव्याधिःप्राणिनांप्राणहारकः ॥ तत्कारणञ्चविविधंसर्ववेदेनिरूपि
तम् ॥ ३ ॥ यतोनसञ्चरेद्व्याधिर्दुर्निवारोऽशुभावहः ॥ तदुपायञ्चसाकल्यंभवान्वक्तुमिहार्हति ॥ ४ ॥ यद्यत्पृष्टमपृष्टंवाज्ञातमज्ञातमे
वंवा ॥ सर्वंकथयतद्भद्रंत्वंगुरुर्दीनवत्सलः ॥ ५ ॥ मालावतीवचः श्रुत्वाविप्ररूपीजनार्दनः ॥ संहितांवक्तुमारेभेसंहितार्थंचवैद्यकीम् ॥
॥ ६ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ वन्देतंसर्वतत्त्वज्ञंसर्वकारणकारणम् ॥ वेदवेदांगबीजस्यबीजंश्रीकृष्णमीश्वरम ॥ ७ ॥ सईशश्चतुरोवे
दान्ससृजेमंगलालयान् ॥ सर्वमंगलमंगल्यबीजरूपःसनातनः ॥ ८ ॥ ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यान्दृष्ट्वावेदान्प्रजापतिः ॥ विचिन्त्यते
षामर्थंचैवायुर्वेदंचकारसः ॥ ९ ॥ कृत्वातुपंचमंवेदंभास्करायददौविभुः ॥ स्वतन्त्रसंहितांतस्माद्भास्करश्चचकारसः ॥ १० ॥ भास्क
रश्चस्वशिष्येभ्यआयुर्वेदंस्वसंहिताम् ॥ प्रददौपाठयामासतेचक्रुःसंहितास्ततः ॥ ११ ॥ तेषांनामानिविदुषांतन्त्राणितत्कृतानिच ॥
व्याधिप्रणाशबीजानिसाध्विमत्तोनिशामय ॥ १२ ॥ धन्वन्तरिर्दिवोदासःकाशीराजोऽश्विनीसुतौ ॥ नकुलःसहदेवोऽर्किश्च्यवनोजन
कोबुधः ॥ १३ ॥ जाबालोजाजलिःपैलःकरथोऽगस्त्यएवच ॥ एतेवेदांगवेदज्ञाःषोडशव्याधिनाशकाः ॥ १४ ॥ चिकित्सातत्त्व
विज्ञानंनामतन्त्रंमनोहरम् ॥ धन्वन्तरिश्चभगवांश्चकारप्रथमेसति ॥ १५ ॥ चिकित्सादर्पणंनामदिवोदासश्चकारसः ॥ चिकित्साकौ
मुदींदिव्यांकाशीराजश्चकारसः ॥ १६ ॥ चिकित्सासारतन्त्रंचभ्रमघ्नंचाश्विनीसुतौ ॥ तन्त्रंवैद्यकसर्वस्वंनकुलश्चचकारसः ॥ १७ ॥ चकार

१ वैदिकीमितिपाठः ।

सहदेवश्चव्याधिसिन्धुविमर्दनम् ॥ ज्ञानार्णवंमहातन्त्रंयमराजश्चकारह ॥ १८ ॥ च्यवनोजीवदानंचचकारभगवानृषिः ॥ चकारजनकोयोगीवैद्यसन्देहभञ्जनम ॥ १९ ॥ सर्वसारंचन्द्रसुतोजाबालस्तन्त्रसारकम् ॥ वेदांगसारंतन्त्रंचचकारजाजलिर्मुनिः ॥ २० ॥ पैलोनिदानंकरथस्तन्त्रंसर्वधरंपरम् ॥ द्वैधनिर्णयतन्त्रंचचकारकुम्भसम्भवः ॥२१॥ चिकित्साशास्त्रबीजानितन्त्राण्येतानिषोडश ॥ व्याधिप्रणाशबीजानिबलाधानकराणिच ॥ २२ ॥ मथित्वाज्ञानमन्त्रेणैवायुर्वेदपयोनिधिम् ॥ ततस्तस्मादुदाजह्रुर्नवनीतानिकोविदाः ॥ २३ ॥ एतानिक्रमशोदृष्ट्वादिव्यांभास्करसंहिताम् ॥ आयुर्वेदंसर्वबीजंसर्वंजानासिसुन्दरि ॥ २४ ॥ व्याधेस्तत्त्वपरिज्ञानं वेदनायाश्चनिग्रहः ॥ एतद्वैद्यस्यवैद्यत्वंनवैद्यःप्रभुरायुषः ॥ २५ ॥ आयुर्वेदस्यविज्ञाताचिकित्सासुयथार्थवित ॥ धर्मिष्ठश्चदयालुश्चतेनवैद्यःप्रकीर्तितः ॥ २६ ॥ जनकःसर्वरोगाणांदुर्वारोदारुणोज्वरः ॥ शिवभक्तश्चयोगीचनिष्ठुरोविकृताकृतिः ॥ २७ ॥ भीमस्त्रिपादस्त्रिशिराःषड्भुजोनवलोचनः ॥ भस्मप्रहरणोरौद्रःकालान्तकयमोपमः ॥ २८ ॥ मन्दाग्निस्तस्यजनकोमन्दाग्नेर्जनकास्त्रयः ॥ पित्तश्लेष्मसमीराश्चप्राणिनांदुःखदायकाः ॥ २९ ॥ वायुजःपित्तजश्चैवश्लेष्मजश्चतथैवच ॥ ज्वरभेदाश्चत्रिविधाश्चतुर्थश्चत्रिदोषजः ॥ ३० ॥ पाण्डुश्चकामलःकुष्ठःशोथःप्लीहाचशूलकः ॥ ज्वरातिसारग्रहणीकासव्रणहलीमकाः ॥ ३१ ॥ मूत्रकृच्छ्रश्चगुल्मश्चरक्तदोषविकारजः ॥ विषमेहश्चकुब्जश्चगोदश्चगलगण्डकः ॥ ३२ ॥ भ्रमरीसन्निपातश्चविषूचीदारुणीसति ॥ एषांभेदप्रभेदेनचतुःषष्टीरुजःस्मृताः ॥ ३३ ॥ मृत्युकन्यासुताश्चैतेजरातस्याश्चकन्यका ॥ जराचभ्रातृभिःसार्द्धंशश्वद्भ्रमतिभूतलम् ॥ ३४ ॥ एतेचोपायवेत्तारंनगच्छन्तिचसंयतम् ॥ पलायन्तेचतंदृष्ट्वावैनतेयमिवोरगाः ॥ ३५ ॥ चक्षुर्जलश्चव्यायामःपादाधस्तैलमर्दनम् ॥ कर्णयोर्मूर्ध्निंतैलश्चजराव्याधिविनाशनम् ॥ ३६ ॥ वसन्तेभ्रमणंवह्निसेवांस्वल्पांकरोतियः ॥ बालाश्चसेवतेकालेजरातंनोपगच्छति ॥ ३७ ॥ खातशीतोदकस्नायीसेवतेचन्दनद्रवम् ॥ नोपयातिजरातश्चनिदाघेऽनिलसेवकम् ॥ ३८ ॥ प्रावृष्युष्णोदकस्नायीघनतोयंनसेवते ॥ समयेचसमाहारीजरातन्नोपगच्छति ॥ ३९ ॥ शरद्रौद्रं

१ प्रातःशीतोदकस्नायी इति पाठः ।

नथ्क्ष॥तन्नमणतत्रवजयत् ॥ ख्यातस्नायीसमाहाराजरातनोपगच्छति ॥ ४० ॥ ख्यातस्नायीचहेमन्तेकालेवह्निञ्चसेवते ॥ भुङ्क्तेनवान्नमुष्णञ्चजरातंनोपगच्छति ॥ ४१ ॥ शिशिरेऽशुकवह्निंचनवोष्णान्नंचसेवते ॥ यश्चवोष्णोदकस्नायीजरातंनोपगच्छति ॥ ४२ ॥ सद्योमांसंनवान्नञ्चबालास्त्रीक्षीरभोजनम् ॥ घृतंचसेवतेयोहिजरातनोपगच्छति ॥ ४३ ॥ भुङ्क्तेसदन्नंक्षुत्कालेतृष्णायांपीयतेजलम् ॥ नित्यंभुंक्तेचताम्बूलंजरातंनोपगच्छति ॥ ४४ ॥ दधिहैयङ्गवीनंचनवनीतंतथागुडम् ॥ नित्यंभुङ्क्तेसंयमीयोजरातंनोपगच्छति ॥ ४५ ॥ शुष्कमासंस्त्रियंवृद्धांबालार्कंतरुणंदधि ॥ संसेवन्तंजरायातिप्रहृष्टाभ्रातृभिः सह ॥ ४६ ॥ रात्रौयेदधिसेवन्तेपुंश्चलीश्चरजस्वलाः ॥ तानुपैतिजराहृष्टाभ्रातृभिःसहसुन्दरि ॥ ४७ ॥ रजस्वलाचकुलटाचावीराजारदूतिका ॥ शूद्रयाजकपत्नीयाऋतुहीनाचयासति ॥ ४८ ॥ योहितासामन्नभोजीब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ॥ तेनपापेनसार्द्धंसाजरातमुपगच्छति ॥ ४९ ॥ पापानांव्याधिभिःसार्द्धंमित्रतासन्ततंध्रुवम् ॥ पापंव्याधिजराबीजंविघ्नबीजंचनिश्चितम् ॥ ५० ॥ पापेनजायतेव्याधिःपापेनजायतेजरा ॥ पापेनजायतेदैन्यंदुःखशोकोभयङ्करः ॥ ५१ ॥ तस्मात्पापंमहावैरंदोषबीजममंगलम् ॥ भारतेसततंसन्तोनाचरन्तिभयातुराः ॥ ५२ ॥ स्वधर्माचारयुक्तंचदीक्षितंहरिसेवकम् ॥ गुरुदेवातिथीनांचभक्तंसक्तंतपःसुच ॥ ५३ ॥ व्रतोपवासयुक्तंचसदातीर्थनिषेवकम् ॥ रोगाद्रवन्तितंदृष्ट्वावैनतेयमिवोरगाः ॥ ५४ ॥ एताञ्जरानसेवेतव्याधिसंघश्चदुर्जयः ॥ सर्वंबोध्यमसमयेकालेसर्वंग्रसिष्यति ॥ ५५ ॥ ज्वरश्चसर्वरोगाणांजनकःकथितःसति ॥ पित्तश्लेष्मसमीराश्चज्वरस्यजनकास्त्रयः ॥ ५६ ॥ एतेयथासंचरन्तिस्वयंयान्तिचदेहिषु ॥ तमेवविविधोपायंसाध्विमत्तोनिशामय ॥ ५७ ॥ क्षुधिजाज्वल्यमानायामाहाराभावएवच ॥ प्राणिनांजायतेपित्तंचक्रेचमणिपूरके ॥ ५८ ॥ तालबिल्वफलंभुक्त्वाजलपानंचतत्क्षणम् ॥ तदेवतुभवेत्पित्तंसद्यःप्राणहरंपरम् ॥ ५९ ॥ तप्तोदकंचशिरसिभाद्रेतिक्तंविशेषतः ॥ दैवग्रस्तश्चयोभुंक्तेपित्तंतस्यप्रजायते ॥ ६० ॥ सशर्करंचधान्याकंपिष्टंसीतोदकान्वितम् ॥ चणकंसर्वगव्यंचदधितक्रविवार्जितम् ॥ ६१ ॥ बिल्वंतालफ

१ प्रातःस्नायीतिपाठः ।

लंपक्वंसर्वमैक्षवमेवच ॥ आर्द्रकंमुद्गयूषंचतिलपिष्टंसशर्करम् ॥ ६२ ॥ पित्तक्षयकरंसद्योबलपुष्टिप्रदंपरम् ॥ पित्तनाशश्चतद्बीजमुक्तमन्य न्निबोधमे॥६३॥भोजनानन्तरंस्नानंजलपानंविनातृषा ॥ तिलतैलंस्निग्धतैलंस्निग्धमामलकीद्रवम्॥६४॥ पर्य्युषितान्नंतक्रंचपक्वंरम्भा फलंदधि ॥ मेघाम्बुशर्करातोयंसुस्निग्धजलसेवनम्॥६५॥नारिकेलोदकंरूक्षस्नानंपर्य्युषितेजले ॥ तरुमुंजापक्वफलंसुपक्वंकर्कटीफलम् ॥ ॥ ६६ ॥ खातस्नानश्चवर्षासुमूलकंश्लेष्मकारकम् ॥ ब्रह्मरन्ध्रेचतज्जन्ममहद्वीर्य्यविनाशनम् ॥ ६७ ॥ वह्निस्वेदंभ्रष्टभक्ष्यंपक्वतैलविशेष कम् ॥ भ्रमणंशुष्कभक्षंचशुष्कपक्वहरीतकी ॥ ६८॥ पिण्डारकमपक्वंचरम्भाफलमपक्वकम् ॥ वेसवारःसिन्धुवारअनाहारमपानकम् ॥ ॥ ६९ ॥ सघृतंरोचनाचूर्णंसघृतंशुष्कशर्करम् ॥ मरीचंपिप्पलंशुष्कमार्द्रकंजीवकंमधु ॥ ७० ॥ द्रव्याण्येतानिगान्धर्विसद्यःश्लेष्महरा णिच ॥ ॥बलपुष्टिकराण्येववायुबीजंनिशामय ॥ ७१ ॥ भोजनानन्तरंसद्योगमनंधावनंतथा ॥ छेदनंवह्नितापश्चशश्वद्भ्रमणमैथुनम् ॥ ॥ ७२ ॥ वृद्धस्त्रीगमनंचैवमनःसन्तापएवच ॥ अतिरूक्षमनाहारंयुद्धंकलहमेवच ॥ ७३ ॥ कटुवाक्यंभयंशोकःकेवलंवायुकारणम् ॥ आज्ञाख्यचक्रेतज्जन्मनिशामयतदौषधम् ॥ ७४ ॥ पक्वरम्भाफलंचैवसबीजंशर्करोदकम् ॥ नारिकेलोदकंचैवसद्यस्तक्रंसुपिष्टकम् ॥ ॥ ७५ ॥ माहिषंदधिमिष्टंचकेवलंवासशर्करम् ॥ सद्यःपर्य्युषितान्नंचसौवीरंशीतलोदकम् ॥ ७६ ॥ पक्वतैलविशेषंचतिलतैलंचकेवलम् ॥ लांगलीतालखर्जूरमुष्णमामलकीद्रवम् ॥ ७७ ॥ शीतलोष्णोदकस्नानंसुस्निग्धचन्दनद्रवम् ॥ स्निग्धपद्मपत्रतल्पंसुस्निग्धव्यजनानिच ॥ ॥७८॥ एतत्तेकथितंवत्सेसद्योवायुप्रणाशनम् ॥ वायवस्त्रिविधाःपुंसांक्लेशसन्तापकामजाः ॥७९॥ व्याधिसंघश्चकथितस्तन्त्राणिविवि धानिच ॥ तानिव्याधिप्रणाशायकृतानिसद्भिरेवच ॥ ८० ॥ तन्त्राण्येतानिसर्वाणिव्याधिक्षयकराणिच ॥ रसायनादयोयेषुचोपायाश्च सुदुर्लभाः ॥ ८१ ॥ नशक्तःकथितुंसाध्विवयथार्थंवत्सरेणच ॥ तेषांचसर्वतन्त्राणांकृतानांचविचक्षणैः ॥ ८२ ॥ केनरोगेणत्वत्कान्तोमृतः कथयशोभने ॥ तदुपायंकरिष्यामियेनजीवेदयंसति ॥ ८३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वाकन्याचित्ररथस्यच ॥ कथां

१ मायांबु इतिपाठः तस्यार्थः विजयांबु लोके भांग इति प्रसिद्धम् । २ दृष्टिभंगमितिपाठः ।

कथितुमारेभेसागन्धर्वीप्रहर्षिता ॥ ८४ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ योगेनप्राणांस्तत्याजब्रह्मणःशापहेतुना ॥ सभायांलज्जितःकान्तोमम
विप्रनिशामय ॥८५ ॥ सर्वंश्रुतमपूर्वंचशुभाख्यानंमनोहरम् ॥ भवेद्रक्तःकुतःकेषांमहल्लभ्यंविपद्विना ॥ ८६ ॥ अधुनामत्प्राणकान्तंदेहि
देहिविचक्षण ॥ नत्वावःस्वामिनासार्द्धंयास्यामिस्वगृहंप्रति ॥ ८७ ॥ मालावतीवचःश्रुत्वाविप्ररूपीजनार्दनः ॥ सभांजगामदेवानां
शीघ्रंविप्रस्तदन्तिकात् ॥ ८८ ॥ इतिश्रीब्रह्मवै० सौतिशौ०ब्रह्मखण्डेमालावतीविष्णुसंवादेचिकित्साप्रणयनेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥
॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ दृष्ट्वाद्विजंदेवसंघःप्रत्युत्थानंचकारच ॥ परस्परञ्चसम्भाषावभूवतत्रसंसदि ॥ १ ॥ मातंबुबुधिरेदेवाःश्रीहरिं
विप्ररूपिणम् ॥ पौर्वापर्य्यंविस्मृताश्चमोहिताविष्णुमायया ॥ २ ॥ सुरान्सम्बोध्यविप्रश्चवाचामधुरयाद्विज ॥ उवाचसत्यंपरमंप्राणि
नांयच्छुभावहम् ॥ ३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ उपवर्हणभार्य्येयंकन्याचित्ररथस्यच ॥ ययाचेजीवदानञ्चस्वामिनःशोककर्षिता ॥ ४ ॥
अधुनाकिमनुष्ठानमस्यकार्यस्यनिश्चितम् ॥ तन्मांब्रूतसुराःसर्वेनित्यंयत्समयोचितम् ॥ ५ ॥ शप्तुकामासुरान्सर्वान्साध्वीतेजस्विनीवरा ॥
अहंक्षेमाययुष्माकमागतोबोधितासती ॥ ६ ॥ स्तुतिःकृताचयुष्माभिःश्वेतद्वीपेहरेरपि ॥ युष्माकमीशोविष्णुश्चकथमेवात्रनागतः ॥
॥ ७ ॥ बभूवाकाशवाणीतिपश्चाद्यास्यतिकेशवः ॥ विपरीतंकथम्भूतंवाणीवाक्यमचञ्चलम् ॥ ८ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वास्वयंब्रह्मा
जगद्गुरुः ॥ उवाचवचनंसत्यंहितंपरममङ्गलम् ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मत्पुत्रोनारदःशप्तोगन्धर्वश्चोपवर्हणः ॥ योगेनप्राणां
स्तत्याजपुनःशापान्ममैवहि ॥ १० ॥ कालंलक्षयुगंव्याप्यस्थितिरस्यमहीतले ॥ शूद्रयोनिंततःप्राप्यभवितामत्सुतःपुनः ॥ ११ ॥
अस्यकालावशेषस्यकिञ्चिदस्तिद्विजोत्तम ॥ तच्चवर्षसहस्रञ्चैवायुरस्यास्तिसाम्प्रतम् ॥ १२ ॥ दास्यामिजीवदानञ्चस्वयंविष्णोःप्रसा
दतः ॥ यथैनंनस्पृशेच्छापस्तत्करिष्यामिनिश्चितम् ॥ १३ ॥ नागतोहरिरत्रेतित्वयायत्कथितंद्विज ॥ हरिःसर्वत्रसर्वात्माविग्रहःकुत
आत्मनः ॥ १४ ॥ स्वेच्छामयःपरंब्रह्मभक्तानुग्रहविग्रहः ॥ सर्वंपश्यतिसर्वज्ञःसर्वत्रास्तिसनातनः ॥ १५ ॥ विषिश्चव्यातिवचनोनुश्च
सर्वत्रवाचकः ॥ सर्वव्यापीचसर्वात्मातेनविष्णुःप्रकीर्त्तितः ॥ १६ ॥ अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोऽपिवा ॥ यःस्मरेत्पुण्डरीकाक्षं

सबाह्याभ्यन्तरःशुचिः ॥ १७ ॥ कर्मारम्भेचमध्येवाशेषेविष्णुंचयःस्मरेत् ॥ परिपूर्णंतस्यकर्मवैदिकंचभवेद्द्विज ॥ १८ ॥ अहंस्रष्टा
चजगतांविधातासंहरोहरः ॥ धर्मश्चकर्मणांसाक्षीयस्याज्ञापरिपालकः ॥ १९ ॥ कालःसंहरतेलोकान्यमःशास्ताचपापिनाम् ॥ उपै
तिमृत्युःसर्वांश्चभियायस्याज्ञयासदा ॥ २० ॥ सर्वेशायाचसर्वाद्याप्रकृतिःसर्वसूःपुरा ॥ साभीतायस्यपुरतोयस्याज्ञापरिपालिका ॥
॥ २१ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ पुत्राणांब्रह्मणस्तेषांकस्यवंशोद्भवोभवान् ॥ वेदानधीत्यभवताज्ञातःकःसारएवच ॥ २२ ॥ शिष्यः
कस्यमुनीन्द्रस्यकस्त्वंनाम्नाचभोद्विज ॥ बिभर्त्यर्कातिरिक्तंचशिशुरूपोऽसिसाम्प्रतम् ॥ २३ ॥ विडम्बयसिदेवांश्चविष्णुमस्माकमी
श्वरम् ॥ हृदिस्थश्चनजानासिपरमात्मानमीश्वरम् ॥ २४ ॥ यस्मिन्गतेपतेद्देहोदेहिनांपरमात्मनि ॥ प्रयान्तिसर्वेतत्पश्चान्नरदेवानुगा
इव ॥ २५ ॥ जीवस्तत्प्रतिबिम्बश्चमनोज्ञानश्चचेतना ॥ प्राणाश्चेन्द्रियवर्गाश्चबुद्धिर्मेधाधृतिःस्मृतिः ॥ २६ ॥ निद्रादयाचतन्द्राचक्षु
त्तृष्णापुष्टिरेवच ॥ श्रद्धासंतुष्टिरिच्छाचक्षमालज्जादिकाःस्मृताः ॥ २७ ॥ प्रयातियत्पुरःशक्तिरीश्वरेगमनोन्मुखे ॥ एतेसर्वेचशक्तिश्च
यस्याज्ञापरिपालकाः ॥ २८ ॥ ईश्वरेचस्थितेदेहीक्षमश्चसर्वकर्मसु ॥ गतेऽस्पृश्यःशवस्त्याज्यःकस्तंदेहीनमन्यते ॥ २९ ॥ स्वयंब्रह्माच
जगतांविधातासर्वकारकः ॥ पादारविन्दमनिशंध्यायतेद्रष्टुमक्षमः ॥ ३० ॥ युगलक्षंतपस्तप्तंश्रीकृष्णस्यचवेधसा ॥ तदाबभूवज्ञानीचज
गत्स्रष्टुंक्षमस्तदा ॥ ३१ ॥ असंख्यकालंसुचिरंतपस्तप्तंहरेर्मया ॥ तृप्तिंजगामनमनस्तृप्यतेकेनमङ्गले ॥ ३२ ॥ अधुनापञ्चवक्त्रेणयन्ना
मगुणकीर्तनम् ॥ गायन्भ्रमामिसर्वत्रनिःस्पृहःसर्वकर्मसु ॥ ३३ ॥ यत्तोयातिचमृत्युश्चयन्नामगुणकीर्त्तनात् ॥ शश्वज्जपन्तंतन्नामदृष्ट्वामृत्युः
पलायते ॥ ३४ ॥ सर्वब्रह्माण्डसंहर्त्ताऽप्यहंमृत्युंजयाभिधः ॥ सुचिरंतपसायस्यगुणनामानुकीर्त्तनात् ॥ ३५ ॥ कालेतत्रविलीनोऽहमावि
र्भूतस्ततःपुनः ॥ नकालोममसंहर्त्तानमृत्युर्यत्प्रसादतः ॥ ३६ ॥ गोलोकेयःसवैकुण्ठेश्वेतद्वीपेसएवच ॥ अंशांशिनोर्नभेदश्चब्रह्मन्व
ह्निस्फुलिंगवत् ॥ ३७ ॥ मन्वन्तरन्तुदिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ॥ अष्टाविंशतिमेशक्रेगतेचब्रह्मणोदिनम् ॥ ३८ ॥ एतत्संख्यावि
शिष्टस्यशतवर्षायुषोविधेः ॥ पातेलोचनपातश्चयद्विष्णोःपरमात्मनः ॥ ३९ ॥ अहंकलानामृषभःकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ परं

महिम्नःकोगच्छेन्नजानामिचकिञ्चन ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वाशङ्करस्तत्रविररामचशौनक ॥ धर्मश्चवकुमारेभ्यःसाक्षीसर्वकर्मणाम् ॥ ४१ ॥
॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ गत्पाणिपादौसर्वत्रचक्षुश्चसर्वदर्शनम् ॥ सर्वान्तरात्माप्रत्यक्षोऽप्रत्यक्षश्चदुरात्मनः ॥ ४२ ॥ अधुनाऽपि
सभांविष्णुर्नायातिइतियद्वचः ॥ त्वयोक्तंतत्कयाबुद्ध्यामुनीनांचमतिभ्रमः ॥ ४३ ॥ महन्निन्दाभवेद्यत्रनैवसाधुःशृणोतिताम् ॥
निन्दकःश्रोतृभिःसार्द्धंकुंभीपाकंव्रजेद्युगम ॥ ४४ ॥ श्रुत्वादैवान्महन्निन्दांश्रीविष्णोःस्मरणाद्बुधः ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यःपुण्यंप्राप्नोति
दुर्लभम् ॥ ४५ ॥ कामतोऽकामतोवापिविष्णुनिन्दांकरोतियः ॥ यःशृणोतिहसतिवासभामध्येनराधमः ॥ ४६ ॥ कुम्भीपाकेपचति
सयावद्बिब्रह्मणोवयः ॥ स्थलंभवेदपूतंचसुरापात्रंयथाद्विज ॥ ४७ ॥ प्राणीचनरकंयातिश्रुतन्तत्रैवचेद्ध्रुवम् ॥ विष्णुनिन्दाचत्रिविधाब्र
ह्मणाकथितापुरा ॥ ४८ ॥ अप्रत्यक्षंचकुरुतेकिंवातंचनमन्यते ॥ देवान्यसाम्यंकुरुतेज्ञानहीनोनराधमः ॥ ४९ ॥ तस्यात्रनिष्कृति
र्नास्तियावद्वैब्रह्मणःशतम् ॥ गुरोर्निन्दांयःकरोतिपितुर्निन्दांनराधमः ॥ सयातिकालसूत्रंचयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ५० ॥ विष्णुर्गुरुश्च
सर्वेषांजनकोज्ञानदायकः ॥ पोष्टापाताभयत्रातावरदाताजगत्त्रये ॥ ५१ ॥ एषांचवचनंश्रुत्वात्रयाणांविप्रपुङ्गव ॥ प्रहस्योवाच
तान्देवान्वाचामधुरयापुनः ॥ ५२ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ काकृताविष्णुनिन्दाऽहोहेदेवाधर्मशालिनः ॥ नागतोहारिरत्रे
तिव्यर्थाकाशसरस्वती ॥ ५३ ॥ इतिप्रोक्तंमयाभद्रंब्रूतधर्मार्थमीश्वराः ॥ सभायांपाक्षिकाःसन्तोघ्नन्तिस्मशतपूरुषम् ॥ ५४ ॥ यूयं
चभावुकाब्रूतविष्णुःसर्वत्रसन्ततम् ॥ इतिचेत्तत्कथंयाताःश्वेतद्वीपंवरायच ॥ ५५ ॥ अंशांशिनोर्नभेदश्चेदात्मनश्चेतिनिश्चितम् ॥
कलांहित्वानिषेवन्तेसन्वःपूर्णतमंकथम् ॥ ५६ ॥ कोटिजन्मदुराराध्यमसाध्यमसतामपि ॥ आशाबलवतीपुंसांकृष्णंसेवितुमि
च्छति ॥ ५७ ॥ किंक्षुद्राःकिंमहान्तश्चवाञ्छन्तिपरमंपदम् ॥ लब्धुमिच्छतिचन्द्रंचबाहुभ्यांवामनोयथा ॥ ५८ ॥ योविष्णु
र्विषयीविश्वेश्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ यूयंब्रह्मेशधर्माश्चदिक्पालाश्चदिगीश्वराः ॥ ५९ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्चसुरलोकाश्चरा
चराः ॥ एवंकतिविधाःसन्तिप्रतिविश्वेषुसन्ततम् ॥ ६० ॥ विश्वानांचसुराणांचकःसंख्यांकर्तुमीश्वरः ॥ सर्वेषामीश्वरःकृष्णो

भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ ६१ ॥ ऊर्ध्वंचसर्वब्रह्माण्डाद्वैकुण्ठंसत्यमीप्सितम् ॥ तस्मादूर्ध्वंचगोलोकःपंचाशत्कोटियोजनम् ॥ ६२ ॥ चतुर्भुजश्चवैकुण्ठेलक्ष्मीकान्तःसनातनः ॥ सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरावृतः ॥ ६३ ॥ गोलोकेद्विभुजःकृष्णोराधाकान्तःसनातनः ॥ गोपाङ्गनादिभिर्युक्तोद्विभुजैर्गोपपार्षदैः ॥ ६४ ॥ परिपूर्णतमंब्रह्मसचात्मासर्वदेहिनाम् ॥ स्वेच्छामयश्चविहरेद्रासेवृन्दावनेसदा ॥ ६५ ॥ तज्ज्योतिर्मंडलाकारंसूर्य्यकोटिसमप्रभम् ॥ ध्यायन्तेयोगिनःसन्तःसन्ततंचनिरामयम् ॥ ६६ ॥ नवीननीरदश्यामंद्विभुजंपीतवाससम् ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥ ६७ ॥ किशोरनयनंशश्वच्छान्तंसस्मितमीश्वरम् ॥ ध्यायन्तेवैष्णवाःसन्तःसेवन्तेसत्यविग्रहम ॥ ६८ ॥ यूयंचवैष्णवाब्रूतकस्यवंशोद्भवोभवान् ॥ शिष्यःकस्यमुनीन्द्रस्येत्येवंमांचपुनःपुनः ॥ ६९ ॥ यस्यवंशोद्भवोऽहंचयस्यशिष्यश्चबालकः ॥ तस्येदंवचनंज्ञानं देवसंघानिबोधत ॥ ७० ॥ शीघ्रंजीवयगन्धर्वंदेवेश्वरसुरेश्वर ॥ व्यक्तेविचारेमूर्खःकोवाग्युद्धेकिंप्रयोजनम् ॥ ७१ ॥ इत्युक्त्वाबालकस्तत्रविप्ररूपीजनार्दनः ॥ विरराममसभामध्येप्रजहासचशौनक ॥ ७२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तमहापुराणेब्रह्मखण्डेविष्णुसुरसंवसंवादेविष्णुप्रशंसाप्रणयनेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ देवाःसार्द्धंब्राह्मणेनमोहिताविष्णुमायया ॥ प्रययुर्मालतीमूलंब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ १ ॥ ब्रह्माकमण्डलुजलंददौगात्रेशवस्यच ॥ संचारंमनसस्तस्यचकारसुन्दरंवपुः ॥ २ ॥ ज्ञानदानंददौतस्मैज्ञानानन्दःशिवःस्वयम् ॥ धर्मज्ञानंस्वयंधर्मोजीवदानश्चब्राह्मणः ॥ ॥ ३ ॥ वह्निदर्शनमात्रेणबभूवजठरानलः ॥ कामदर्शनमात्रेणसर्वकामःसुनिश्चितम् ॥ ४ ॥ तस्यवायोरधिष्ठानाज्जगत्प्राणस्वरूपिणः ॥ निश्वासस्यचसञ्चारःप्राणानांचबभूवह ॥ ५ ॥ सूर्य्याधिष्ठानमात्रेणदृष्टिशक्तिर्बभूवह ॥ वाक्यंवाणीदर्शनेनशोभाश्रीदर्शनेनच ॥ ॥ ६ ॥ शवस्तथापिनोत्तस्थौयथाशेतेजडस्तथा ॥ विशिष्टबोधनंप्रापचाधिष्ठानंविनात्मनः ॥ ७ ॥ ब्रह्मणोवचनात्साध्वीतुष्टावपरमेश्वरम् ॥ स्नात्वाशीघ्रंसरित्तोयेधृत्वाधौतेचवाससी ॥ ८ ॥ ॥ मालावत्युवाच ॥ ॥ वन्देतंपरमात्मानंसर्वकारणकारणम् ॥ विनायेनशवाःसर्वेप्राणिनोजगतीतले ॥ ९ ॥ निर्लिप्तंसाक्षिरूपञ्चसर्वेषांसर्वकर्मसु ॥ विद्यमानंनदृष्टञ्चसर्वैःसर्वत्रसर्वदा ॥ १० ॥

येनसृष्टाचप्रकृतिःसर्वाधारापरात्परा ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनांप्रसूर्यात्रिगुणात्मिका ॥११॥ जगत्स्रष्टास्वयंब्रह्मानियतोयस्यसेवया ॥ पाता विष्णुश्चजगतांसंहर्त्ताशङ्करःस्वयम् ॥ १२ ॥ ध्यायन्तेयंसुराःसर्वेमुनयोमनवस्तथा ॥ सिद्धाश्चयोगिनःसन्तःसन्ततंप्रकृतेःपरम् ॥ १३ ॥ साकारंचनिराकारंपरंस्वेच्छामयंविभुम् ॥ वरंवरेण्यंवरदंवराहंवरकारणम् ॥ १४ ॥ तपःफलंतपोबीजंतपसांचफलप्रदम् ॥ स्वयंतपःस्वरूपश्चसर्वरूपश्चसर्वतः ॥ १५ ॥ सर्वाधारंसर्वबीजंकर्मतत्कर्मणांफलम् ॥ तेषांचफलदातारंतद्बीजंक्षयकारणम् ॥ १६ ॥ स्वयंतेजःस्वरूपंचभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ सेवाध्यानंनघटतेभक्तानांविग्रहंविना ॥ १७ ॥ तत्तेजोमण्डलाकारंसूर्य्यकोटिसमप्रभम् ॥ अतीवकमनीयंचरूपतत्रमनोहरम् ॥ १८ ॥ नवीननीरदश्यामंशरत्पङ्कजलोचनम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यमीषद्धास्यसमन्वितम् ॥ १९ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यंलीलाधाममनोहरम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंरत्नभूषणभूषितम् ॥ २० ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंपीतकौशेयवाससम् ॥ किशोरवयसंशान्तंराधाकान्तमनन्तकम् ॥ २१ ॥ गोपाङ्गनापरिवृतंकुत्रचिन्निर्जनेवने ॥ कुत्रचिद्रासमध्यस्थंराधयापरिषेवितम् ॥ २२ ॥ कुत्रचिद्गोपवेषंचवेष्टितंगोपबालकैः ॥ शतशृङ्गाचलोत्कृष्टेरम्येवृन्दावनेवने ॥ २३ ॥ निकरंकामधेनूनांरक्षन्तंशिशुरूपिणम् ॥ गोलोकेविरजातीरेपारिजातवनेवने ॥ २४ ॥ वेणुंक्वणन्तंमधुरंगोपीसम्मोहकारणम् ॥ निरामयंचवैकुंठेकुत्रचिच्चचतुर्भुजम् ॥ २५ ॥ लक्ष्मीकान्तंपार्षदैश्चसेवितंचचतुर्भुजैः ॥ कुत्रचित्स्वांशरूपेणजगतांपालनायच ॥ २६ ॥ श्वेतद्वीपेविष्णुरूपंपद्मयापरिषेवितम् ॥ कुत्रचित्स्वांशकलयाब्रह्माण्डेब्रह्मरूपिणम् ॥ २७ ॥ शिवस्वरूपंशिवदंस्वांशेनशिवरूपिणम् ॥ स्वात्मनःषोडशांशेनसर्वाधारंपरात्परम् ॥ २८ ॥ स्वयंमहद्विराड्रूपंविश्वौघंयस्यलोमसु ॥ लीलयास्वांशकलयाजगतांपालनायच ॥ २९ ॥ नानावतारंबिभ्रन्तंबीजंतेषांसनातनम् ॥ वसन्तंकुत्रचित्सन्तंयोगिनांहृदयेसताम् ॥ ३० ॥ प्राणरूपंप्राणिनांचपरमात्मानमीश्वरम् ॥ तंचस्तोतुमशक्ताहमबलानिर्गुणंविभुम् ॥ ३१ ॥ निर्लक्ष्यंचनिरीहंचसारंवाङ्मनसोःपरम् ॥ यंस्तोतुमक्षमोऽनन्तःसहस्रवदनेनच ॥ ३२ ॥ पञ्चवक्त्रश्चतुर्वक्त्रोगजवक्त्रःषडाननः ॥ यंस्तोतुंनक्षमामायामोहितायस्यमायया ॥ ३३ ॥ यंस्तोतुंनक्षमाश्रीश्चजडीभूतासरस्वती ॥ वेदानशक्तायंस्तोतुंकोवाविद्वांश्चवेदवित् ॥ ३४ ॥

किंस्तौमितमनीहंचशोकार्त्ताश्रीपरात्परम् ॥ इत्युक्त्वासाचगान्धर्वीविररामरुरोदच ॥ ३५ ॥ कृपानिधिंप्रणनामभयार्ताचपुनः
पुनः ॥ कृष्णश्चशक्तिभिःसार्द्धमधिष्ठानंचकारह ॥ ३६ ॥ भर्तुरस्यान्तरेतस्याः परमात्मानिराकृतिः ॥ उत्थायशीघ्रंवीणांचधृत्वास्ना
त्वाचवाससी ॥ ३७ ॥ प्रणनामदेवसंघंब्राह्मणंपुरतःस्थितम् ॥ नेदुर्दुन्दुभयोदेवाःपुष्पवृष्टिंचचक्रिरे ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वाचोपरिदंम्पत्योःप्रद
दुःपरमाशिषम् ॥ गन्धर्वोदेवपुरतोननर्त्तचजगौक्षणम् ३९ ॥ जीवितंपुरतःप्रापदेवानांचवरेणच ॥ जगामपत्न्यासार्द्धंचपित्रामात्रा
चहर्षितः ॥ ४० ॥ उपवर्हणगन्धर्वोगन्धर्वनगरंपुनः ॥ मालावतीरत्नकोटिंधनानिविविधानिच ॥ ४१ ॥ प्रददौब्राह्मणेभ्यश्चभो
जयामासतान्सती ॥ वेदांश्चपाठयामासकारयामासमङ्गलम् ॥ ४२ ॥ महोत्सवश्चविविधंहरेर्नामैकमङ्गलम् ॥ जग्मुर्देवाश्चस्वस्था
नंविप्ररूपीहरिःस्वयम् ॥ ४३ ॥ एतत्तेकथितंसर्वंस्तवराजश्चशौनक ॥ इदंस्तोत्रंपुण्यरूपंपूजाकालेतुयःपठेत् ॥ ४४ ॥ हरिभक्तिं
हरेर्दास्यंलभतेवैष्णवोजनः ॥ वरार्थी यः पठेद्भक्त्या चास्तिकःपरमास्थया ॥ ४५ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांनिश्चितंलभतेफलम् ॥
विद्यार्थीलभतेविद्यांधनार्थीलभतेधनम् ॥ ४६ ॥ भार्य्यार्थीलभतेभार्य्यांपुत्रार्थीलभतेसुतम् ॥ धर्मार्थीलभतेधर्मंयशोऽर्थीलभतेयशः॥
॥ ४७ ॥ भ्रष्टराज्योलभेद्राज्यंप्रजाभ्रष्टःप्रजांलभेत् ॥ रोगार्त्तोमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबन्धनात् ॥ ४८ ॥ भयान्मुच्येतभीतस्तुधनं
नष्टधनोलभेत ॥ दस्युग्रस्तोमहारण्येहिंस्रजन्तुसमन्वितः ॥ दावाग्निदग्धोमुच्येतनिमग्नश्चजलार्णवे ॥ ४९ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापु
राणेब्रह्मखण्डेगन्धर्वजीवदानेमहापुरुषस्तोत्रप्रणयनंनामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ मालावतीधनंदत्त्वा
ब्राह्मणेभ्यःप्रहर्षिता ॥ चकारविविधंवेशंस्वात्मनःस्वामिनःकृते ॥ १ ॥ भर्त्तुश्चकारशुश्रूषांपूजांचसमयोचिताम् ॥ तेनसार्द्धंसुर
सिकारेमेसासुचिरंमुदा ॥ २ ॥ महापुरुषस्तोत्रंचपूजांचकवचंमनुम् ॥ विस्मृतंबोधयामासस्वयंरहसिसुव्रता ॥ ३ ॥ पुरादत्तंवसि
ष्ठेनस्तोत्रपूजादिकंहरेः ॥ गन्धर्वायचमालत्यैमन्त्रमेकंचपुष्करे ॥ ४ ॥ विस्मृतंस्तोत्रकवचंवसिष्ठश्चकृपानिधिः ॥ गन्धर्वराजंरहसि

१ प्रणेमुर्देवसंघाश्चेतिपाठः । २ पुष्पवृष्टिमुचोदिवीतिपाठः ।

बोधयामासशूलिनः ॥ ५ ॥ एवंचंकारराज्यंचकुबेरभवनोपमे ॥ आश्रमेपरमानन्दोगन्धर्वोबान्धवैः सह ॥ ६ ॥ यथातथागताभि
श्वस्त्रीभिरन्याभिरेवच ॥ आगत्यताभिःस्वस्वामीसंप्राप्तःपरयामुदा ॥ ७ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ किंस्तोत्रंकवचंविष्णोर्मन्त्र
पूजाविधिःपुरा ॥ दत्तोविशिष्टस्ताभ्यांचतंभवान्वक्तुमर्हति ॥ ८ ॥ द्वादशाक्षरमन्त्रंचशूलिनःकवचादिकम् ॥ दत्तंगन्धर्वराजायवसिष्ठेन
चकिंपुरा ॥ ९ ॥ तदपिब्रूहिहेसौतेश्रोतुंकौतूहलंमम ॥ शङ्करस्तोत्रकवचंमन्त्रंदुर्गतिनाशनम् ॥ १० ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
तुष्टावयेनस्तोत्रेणमालतीपरमेश्वरम् ॥ तदेवस्तोत्रंदत्तंचमन्त्रंचकवचंशृणु ॥ ११ ॥ ॐनमोभगवतेरासमण्डलेशायस्वाहा ॥
इदंमन्त्रंकल्पतरुंप्रददौषोडशाक्षरम् ॥ १२ ॥ पुरादत्तंकुमारायब्रह्मणापुष्करेहरेः ॥ पुरादत्तंचकृष्णेनगोलोके शङ्करायच ॥ १३ ॥
ध्यानञ्चविष्णोर्वेदोक्तंशाश्वतंसर्वदुर्लभम् ॥ मूलेनसर्वदेयंचनैवेद्यादिकमुत्तमम् ॥ १४ ॥ अतीवगुप्तकवचंपितुर्वक्त्रान्मयाश्रुतम ॥ पित्रेद
त्तंपुराविप्रगंगायांशूलिनाध्रुवम् ॥ १५ ॥ शूलिनेब्रह्मणेदत्तंगोलोकेरासमण्डले ॥ धर्मायगोपीकान्तेनकृपयापरमाद्भुतम् ॥ १६ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ राधाकान्तमहाभागकवचंयत्प्रकाशितम् ॥ ब्रह्माण्डपावनंनामकृपयाकथयप्रभो ॥ १७ ॥ मांमहेशंचधर्मंचभक्तंचभ
क्तवत्सल ॥ त्वत्प्रसादेनपुत्रेभ्योदास्यामिभक्तिसंयुतः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ शृणुवक्ष्यामिब्रह्मेशधर्मेदंकवचंपरम् ॥ अहं
दास्यामियुष्मभ्यंगोपनीयंसुदुर्लभम् ॥ १९ ॥ यस्मैकस्मैनदातव्यंप्राणतुल्यंममैवहि ॥ यत्तेजोममदेहेऽस्तितत्तेजःकवचेऽपिच ॥ २० ॥
कुरुसृष्टिमिमंधृत्वाधातात्रिजगतांभव ॥ संहर्त्ताभवहेशम्भोममतुल्योभवेभव ॥ २१ ॥ हेधर्मत्वमिमंधृत्वाभवसाक्षीचकर्मणाम् ॥
तपसांफलदातारोयूयंभवतमद्वरात् ॥ २२ ॥ ब्रह्माण्डपावनस्यास्यकवचस्यहरिःस्वयम् ॥ ऋषिश्छन्दश्चगायत्रीदेवोऽहंजगदीश्वरः ॥
॥ २३ ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषुविनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ त्रिलक्षवारपठनात्सिद्धिदंकवचंविधे ॥ २४ ॥ योभवेत्सिद्धकवचोममतुल्योभवे
त्त्वसः ॥ तेजसासिद्धियोगेनज्ञानेनविक्रमेणच ॥ २५ ॥ प्रणवोमेशिरःपातुनमोरासेश्वरायच ॥ भालंपायान्नेत्रयुग्मंनमोराधेश्वराय ॥
॥ २६ ॥ कृष्णःपायाच्छ्रोत्रयुग्मं हे हरेघ्राणमेवच ॥ जिह्विकांवह्निजाया

डक्षरः ॥ ह्रींकृष्णायनमोवक्रंक्लींपूर्वेश्वभुजद्वयम् ॥ २८ ॥ नमोगोपांगनेशायस्कन्धावष्टाक्षरोऽवतु ॥ दन्तपंक्तिमोष्ठयुग्मंनमोगोपीश्वरा
यच ॥ २९ ॥ ॐनमोभगवतेरासमण्डलेशायस्वाहा ॥ स्वयंवक्षःस्थलंपातुमन्त्रोऽयंषोडशाक्षरः ॥ ३० ॥ ऐंकृष्णायस्वाहेतिचकर्णयुग्मंस
दाऽवतु ॥ ॐविष्णवेस्वाहेतिचकपोलंसर्वतोऽवतु ॥ ३१ ॥ ॐहरयेनमइतिपृष्ठंपादंसदाऽवतु ॥ ॐगोवर्द्धनधारिणेस्वाहासर्वशरीरकम् ॥
॥ ३२ ॥ प्राच्यांमांपातुश्रीकृष्णआग्नेय्यांपातुमाधवः ॥ दक्षिणेपातुगोपीशोनैर्ऋत्यांनन्दनन्दनः ॥ ३३ ॥ वारुण्यांपातुगोविन्दोवायव्यांरा
धिकेश्वरः ॥ उत्तरेपातुरासेशऐशान्यामच्युतःस्वयम् ॥ ३४ ॥ सततंसर्वतःपातुपरोनारायणःस्वयम् ॥ इतितेकथितंब्रह्मन्कवचंपरमाद्भु
तम् ॥ ३५ ॥ ममजीवनतुल्यंचयुष्मभ्यंदत्तमेवच ॥ अश्वमेधसहस्राणिवाजपेयशतानिच ॥ कलांनार्हन्तितान्येवकवचस्यैवधारणात् ॥ ३६ ॥
गुरुमभ्यर्च्यविधिवद्वस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ स्नात्वातंचमनस्कृत्यकवचंधारयेत्सुधीः ॥ ३७ ॥ कवचस्यप्रसादेनजीवन्मुक्तोभवेन्नरः ॥ यदि
स्यात्सिद्धकवचोविष्णुरेवभवेद्द्विज ॥ ३८ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ शिवस्यकवचंस्तोत्रंश्रूयतामितिशौनक ॥ वशिष्ठेनचयद्दत्तंगन्धर्वा
यचयोमनुः ॥ ३९ ॥ ॐनमोभगवतेशिवायस्वाहेतिचमनुः ॥ दत्तोवशिष्ठेनपुरापुष्करेकृपयाविभो ॥ ४० ॥ अयंमन्त्रोरावणायप्रदत्तो
ब्रह्मणापुरा ॥ स्वयंशम्भुश्चबाणायतथादुर्वाससेपुरा ॥ ४१ ॥ मूलेनसर्वंदेयंचनैवेद्यादिकमुत्तमम् ॥ ध्यायेन्नित्यादिकंध्यानंवेदोक्तंसर्वस
म्मतम् ॥ ४२ ॥ ॐनमोमहादेवाय ॥ ॥ बाणासुरउवाच ॥ ॥ महेश्वरमहाभागकवचंयत्प्रकाशितम् ॥ संसारपावनंनामकृपयाकथ
यप्रभो ॥ ४३ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ शृणुवक्ष्यामिहेवत्सकवचंपरमाद्भुतम् ॥ अहंतुभ्यंप्रदास्यामिगोपनीयंसुदुर्लभम् ॥ ४४ ॥
पुरादुर्वाससेदत्तंत्रैलोक्यविजयायच ॥ ४५ ॥ ममैवेदंचकवचंभक्त्यायोधारयेत्सुधीः ॥ जेतुंशक्नोतित्रैलोक्यंभगवन्नवलीलया ॥ ४६ ॥
संसारपावनस्यास्यकवचस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्चगायत्रीदेवोऽहंचमहेश्वरः ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषुविनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ ४७ ॥
पंचलक्षजपेनैवसिद्धिदंकवचंभवेत् ॥ योभवेत्सिद्धकवचोममतुल्योभवेद्भुवि ॥ तेजसासिद्धियोगेनतपसाविक्रमेणच ॥ ४८ ॥ शम्भुर्मे
मस्तकंपातुमुखंपातुमहेश्वरः ॥ दन्तपंक्तिंनीलकण्ठोऽप्यधरोष्ठंहरःस्वयम् ॥ ४९ ॥ कण्ठंपातुचन्द्रचूडःस्कन्धौवृषभवाहनः ॥ वक्षःस्थलंनी

लकण्ठःपातुपृष्ठंदिगम्बरः ॥५०॥ सर्वांगंपातुविश्वेशःसर्वदिक्षुचसर्वदा ॥ स्वप्नेजागरणेचैवस्थाणुर्मेपातुसन्ततम् ॥५१॥ इतितेकथितं
बाणकवचंपरमाद्भुतम् ॥ यस्मैकस्मैनदातव्यंगोपनीयंप्रयत्नतः ॥ ५२ ॥ यत्फलंसर्वतीर्थानांस्नानेनलभतेनरः ॥ तत्फलंलभतेनूनंकव
चस्यैवधारणत् ॥ ५३ ॥ इदंकवचमज्ञात्वाभजेन्मांयःसुमन्दधीः ॥ शतलक्षप्रजप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ ५४ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
इदंचकवचंप्रोक्तंस्तोत्रंचशृणुशौनक ॥ मन्त्रराजःकल्पतरुर्वशिष्ठोदत्तवान्पुरा ॥ ५५ ॥ ॐनमःशिवाय ॥ ॥ बाणासुरउवाच ॥ ॥
वन्देसुराणांसारंचसुरेशंनीललोहितम् ॥ योगीश्वरंयोगबीजंयोगिनांचगुरोर्गुरुम् ॥५६॥ ज्ञानानन्दंज्ञानरूपंज्ञानबीजंसनातनम् ॥ तप
सांफलदातारंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ५७ ॥ तपोरूपंतपोबीजंतपोधनधनंवरम् ॥ वरंवरेण्यंवरदमीड्यंसिद्धगणैर्वरैः ॥ ५८ ॥ कारणंभु
क्तिमुक्तीनांनरकार्णवतारणम् ॥ आशुतोषंप्रसन्नास्यंकरुणामयसागरम् ॥ ५९ ॥ हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसन्निभम् ॥ ब्रह्मज्यो
तिःस्वरूपञ्चभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ६० ॥ विषयाणांविभेदेनबिभ्रतंबहुरूपकम् ॥ जलरूपमग्निरूपमाकाशरूपमीश्वरम् ॥ ६१ ॥ वायुरूपंच
न्द्ररूपंसूर्य्यरूपंमहत्प्रभुम् ॥ आत्मनःस्वपदंदातुंसमर्थमवलीलया ॥ ६२ ॥ भक्तजीवनमीशंचभक्तानुग्रहकातरम् ॥ वेदानशक्तायंस्तो
तुंकिमहंस्तौमितंप्रभुम् ॥ ६३ ॥ अपरिच्छिन्नमीशानमहोवाङ्मनसोःपरम् ॥ व्याघ्रचर्माम्बरधरंवृषभस्थंदिगम्बरम् ॥ त्रिशूलप
ट्टिशधरंसस्मितंचन्द्रशेखरम् ॥ ६४ ॥ इत्युक्त्वास्तवराजेननित्यंबाणःसुसंयतः ॥ प्राणमच्छङ्करंभक्त्यादुर्वासाश्चमुनीश्वरः ॥ ६५ ॥
इदंदत्तंवसिष्ठेनगन्धर्वायपुरामुने ॥ कथितंचमहास्तोत्रंशूलिनःपरमाद्भुतम् ॥ ६६ ॥ इदंस्तोत्रंमहापुण्यंपठेद्भक्त्याचयोनरः ॥
स्नानस्यसर्वतीर्थानांफलमाप्नोतिनिश्चितम् ॥ ६७ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंवर्षमेकंशृणोतियः ॥ संयतश्चहविष्याशीप्रणम्यशङ्करं
गुरुम् ॥ ६८ ॥ गलत्कुष्ठीमहाशूलीवर्षमेकंशृणोतियः ॥ अवश्यंमुच्यतेरोगाद्व्यासवाक्यमितिश्रुतम् ॥ ६९ ॥ कारागारेऽ
पिबद्धोयोनैवप्राप्नोतिनिर्वृतिम् ॥ स्तोत्रंश्रुत्वामासमेकंमुच्यतेबन्धनाद्ध्रुवम् ॥ ७० ॥ भ्रष्टराज्योलभेद्राज्यंभक्त्यामासंशृणोति
यः ॥ मासंश्रुत्वासंयतश्चलभेद्भ्रष्टधनोधनम् ॥ ७१ ॥ यक्ष्मग्रस्तोवर्षमेकमास्तिकोयःशृणोतिचेत् ॥ निश्चितंमुच्यतेरोगा

च्छङ्करस्यप्रसादतः ॥ ७२ ॥ यःशृणोतिसदाभक्त्यास्तवराजमिमंद्विज ॥ तस्यासाध्यंत्रिभुवनेनास्तिकिंचिच्चशौनक ॥ ७३ ॥
कदाचिद्वन्धुविच्छेदोनभवेत्तस्यभारते ॥ अचलंपरमैश्वर्य्यंलभतेनात्रसंशयः ॥ ७४ ॥ सुसंयतोऽतिभक्त्याचमासमेकंशृणोतियः ॥
अभार्य्योलभतेभार्य्यांसुविनीतांसतींवराम् ॥ ७५ ॥ महामूर्खश्चदुर्मेधामासमेकंशृणोतियः ॥ बुद्धिंविद्यांचलभतेगुरूपदेशमात्रतः ॥
॥ ७६ ॥ कर्मदुःखीदरिद्रश्चमासंभक्त्याशृणोतियः ॥ ध्रुवंवित्तंभवेत्तस्यशङ्करस्यप्रसादतः ॥ ७७ ॥ इहलोकेसुखंभुक्त्वाकृत्वाकीर्तिंसुदु
र्लभाम् ॥ नानाप्रकारधर्मंचयात्यन्तेशङ्करालयम् ॥ ७८ ॥ पार्षदप्रवरोभूत्वासेवतेतत्रशङ्करम् ॥ यःशृणोतित्रिसन्ध्यंचनित्यंस्तोत्र
मनुत्तमम् ॥ ७९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेविष्णुशङ्करस्तोत्रकथनंनामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥
॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ मुदामालावतीसार्द्धंगन्धर्वश्चोपवर्हणः ॥ रेमेकालावशेषञ्चताभिश्चनिर्जनेवने ॥ १ ॥ गन्धर्वराजोसुमुदेपुत्र
दारादिभिःसह ॥ नानाविधंक्रतुवरंमहत्पुण्यंचकारह ॥२॥ राजत्वंबुभुजेराजाकुबेरभवनोपमे ॥ रेमेसुशीलयासार्द्धंस्थिरयौवनयुक्तया ॥
॥ ३ ॥ गन्धर्वराजःकालेचगङ्गातीरेमनोहरे ॥ पत्न्यासार्द्धंमसूंस्त्यक्त्वावैकुण्ठंचययौमुदा ॥ ४ ॥ शैवःशिवप्रसादेनपुत्रस्यविष्णु
सेवया ॥ बभूवदासोवैकुण्ठेविष्णोःश्यामचतुर्भुजः ॥ ५ ॥ कृत्वापित्रोश्चसत्कारंगन्धर्वश्चोपवर्हणः ॥ ब्राह्मणेभ्योददौविप्रधनानिविधि
धानिच ॥ ६ ॥ कालेस्वयंब्रह्मशापात्प्राणांस्त्यक्त्वाविचक्षणः ॥ सजज्ञेवृपलीगर्भेब्रह्मवीजेनशौनक ॥ ७ ॥ मालावतीवह्निकुण्डेपुष्करे
भारतेभुवि ॥ कृत्वातुवाञ्छितंकामंप्राणांस्तत्याजसासती ॥ ८ ॥ सृंजयस्यतुपत्न्यांचमनुवंशोद्भवस्यच ॥ जज्ञेनृपस्यसाध्वीसापुण्या
जातिस्मरावरा ॥ ९ ॥ उपवर्हणगन्धर्वःपतिर्मेभवितेतिच ॥ इतिकामाकामुकीसासुन्दरीसुन्दरीवरा ॥ १० ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥
ब्रह्मवीर्य्याच्छूद्रपत्न्यांगन्धर्वश्चोपवर्हणः ॥ जातःकेनप्रकारेणतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ११ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कान्यकुब्जेचदेशेच
द्रुमिलोनामराजकः ॥ कलावतीतस्यपत्नीवन्ध्याचापिपतिव्रता ॥ १२ ॥ स्वामिदोषेणसावन्ध्याकालेचभर्तुराज्ञया ॥ उपतस्थेवनेघो
रेनारदंकाश्यपंमुनिम् ॥ १३ ॥ ध्यायमानंचश्रीकृष्णंज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ तस्थौसुवेशंकृत्वासाध्यानान्तंचमुनेःपुरः ॥१४॥ ग्रीष्म

मध्याह्नमार्तण्डप्रभातुल्येनतेजसा ॥ तपन्तंदूरतोऽप्येवंसमीपंगन्तुमक्षमा ॥ १५ ॥ ध्यानान्तेचमुनिश्रेष्ठः परःकृष्णपरायणः ॥ ददर्श पुरतोदूरेसुन्दरींस्थिरयौवनाम् ॥ १६ ॥ चारुचम्पकवर्णाभांशरत्पङ्कजलोचनाम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ १७ ॥ बृहन्नितम्बभारार्त्तांपीनश्रोणिपयोधराम् ॥ शोभितांपीतवस्त्रेणसस्मितांरक्तलोचनाम् ॥ १८ ॥ मोहितांमुनिरूपेणकामबाणप्रपीडिताम् ॥ दर्शयन्तींस्तनश्रोणिंमैथुनासक्तचेतसा ॥ १९ ॥ सिन्दूरबिन्दुभूषाढ्यांसुचारुकज्जलोज्ज्वलाम् ॥ पदालक्तकशोभाढ्यांरूपेणेवयथोर्वशीम् ॥ २० ॥ मुनिःपप्रच्छदृष्ट्वातांकात्वंकामिनिनिर्जने ॥ कस्यपत्नीकथंवात्रसत्यंब्रूहिचपुंश्चलि ॥ २१ ॥ मुनेश्चवचनंश्रुत्वाकम्पिताचकलावती ॥ उवाचविनयेनैवकृत्वाचश्रीहरिंहृदि ॥ २२ ॥ ॥ कलावत्युवाच ॥ ॥ गोपिकाहंद्विजश्रेष्ठद्रुमिलस्यचकामिनी ॥ पुत्रार्थिनीचागताहंत्वन्मूलंभर्तुराज्ञया ॥ २३ ॥ वीर्य्याधानंकुरुमयिस्त्रीनोपेक्ष्याह्युपस्थिता ॥ तेजीयसांनदोषायवह्नेःसर्वभुजोयथा ॥ २४ ॥ वृषलीवचनंश्रुत्वाचुकोपमुनिसत्तमः ॥ उवाचनीतियंसत्यश्चकोपप्रस्फुरिताधरः ॥ २५ ॥ ॥ काश्यपउवाच ॥ ॥ यःस्वलक्ष्मीश्चभोगार्हांपरायदातुमिच्छति ॥ तंसात्यजतिमूढश्चवेदवादइतिध्रुवम् ॥ २६ ॥ नत्वंद्रुमिलभोगार्हापुनरेवभविष्यसि ॥ विरक्तेनस्वयंत्यक्तानगृह्णातिचत्वांपुनः ॥ २७ ॥ यःशूद्रपत्नींगृह्णातिब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः ॥ सचण्डालोभवेत्सत्यंनकर्मार्होद्विजातिषु ॥ २८ ॥ पितृश्राद्धेचयज्ञेचशिलास्पर्शेसुरार्चने ॥ नाधिकारश्चतस्यैवमित्याहकमलोद्भवः ॥ २९ ॥ कुम्भीपाकंस्वयंयातिपातयित्वाचपूरुषान् ॥ मातामहान्स्वात्मनश्चदशपूर्वान्दशापरान् ॥ ३० ॥ तत्तर्पणंमूत्रमेवपिण्डंसद्यःपुरीषकम् ॥ शालग्रामस्यतत्स्पर्शेचोपवासस्त्रिरात्रकम् ॥ ॥ ३१ ॥ तदिष्टदेवोगृह्णातिननैवेद्यंनतज्जलम् ॥ संन्यासिनांब्राह्मणानांतदन्नश्चपुरीषवत् ॥ ३२ ॥ कुम्भीपाकेपच्यतेसशक्रान्तंयावदेवहि ॥ एकविंशतिपुरुषैः सार्द्धंसत्यश्चपुंश्चलि ॥ ३३ ॥ पत्रोच्छिष्टश्चयोभुङ्क्तेशूद्राणांब्राह्मणाधमः ॥ तत्तुल्योऽधरभोजीचैवत्याज्ञिरसंभाषितम् ॥ ३४ ॥ शूद्रोवायदिगृह्णातिब्राह्मणींज्ञानदुर्बलः ॥ सपच्यतेकालसूत्रेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ३५ ॥ अष्टादशेन्द्रावच्छिन्नंकालंचकालसूत्रके ॥ ब्राह्मणीपच्यतेतत्रभक्षिताकृमिभिर्ध्रुवम् ॥ ३६ ॥ ततश्चण्डालयोनौचलब्ध्वाजन्मचब्राह्मणी ॥ शूद्रश्चकुष्ठीभवति

ज्ञातिभिःपरिवर्जितः ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वाचमुनिश्रेष्ठोविररामचशौनक ॥ वृषलीतत्पुरस्तस्थौशुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ ३८ ॥ एतस्मि
न्नन्तरेतेनपथायातिचमेनका ॥ तस्याऊरुंस्तनंदृष्ट्वामुनेर्वीर्य्यंपपातह ॥ ३९ ॥ ऋतुस्नाताचवृषलीपीत्वातत्क्षणंमुदा ॥ मुनिंप्रणम्यप्र
हृष्टाप्रययौभर्तुरन्तिकम् ॥ ४० ॥ गत्वाप्रणम्यद्रुमिलंकान्ताकान्तंमनोहरम् ॥ सर्वंनिवेदयामासवृत्तांतंगर्भहेतुकम् ॥४१॥ कलावती
वचःश्रुत्वाप्रहृष्टवदनेक्षणः ॥ उवाचकान्तांमधुरंपरिणामसुखावहम् ॥ ४२ ॥ ॥ द्रुमिलउवाच ॥ ॥ विप्रस्यवीर्यंत्वद्गर्भेवैष्णवस्यमहा
त्मनः ॥ वैष्णवोभविताबालस्त्वंचभाग्यवतीसती ॥४३॥ यद्गर्भेवैष्णवोजातोयस्यवीर्य्येणवासति ॥ तयोर्यातिचवैकुण्ठंपुरुषाणांशतं
शतम् ॥ ४४ ॥ तांचविष्णुविमानेनसद्रत्ननिर्मितेनच ॥ यातौवैकुण्ठनगरंजन्ममृत्युजराहरम् ॥ ४५ ॥ कस्यचिद्ब्राह्मणस्यैवगे
हंगच्छशुभानने ॥ पश्चान्ममान्तिकंभद्रेयास्यसीतिहरेःपुरम् ॥ ४६ ॥ इत्युक्त्वागोपराजश्चस्नात्वाकृत्वातुतर्पणम् ॥ संपूज्याभीष्टदेवञ्च
ब्राह्मणेभ्योधनंददौ ॥ ४७ ॥ अश्वानांचचतुर्लक्षंगजानांलक्षमेवच ॥ शतंमत्तगजेन्द्राणांब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ ४८ ॥ उच्चैःश्रवःप
चलक्षंरथानांचसहस्रकम् ॥ शकटानांत्रिलक्षञ्चब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ ४९ ॥ गवांद्वादशलक्षंचमहिषाणांत्रिलक्षकम् ॥ त्रिलक्षंरा
जहंसानांब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ ५० ॥ पारावतानांलक्षञ्चशुकानांचशतंमुने ॥ लक्षंचदासदासीनांब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ ५१ ॥
ग्रामाणांचसहस्रञ्चनगराणांशतंशतम् ॥ धान्यतण्डुलशैलंचब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ ५२ ॥ शतकोटिंसुवर्णानांरत्नानांचसहस्रकम् ॥
मुद्राणांकोटिकलशंब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ ५३ ॥ ददौतैजसपात्राणांभूषणानामसंख्यकम् ॥ तांस्त्रियंरत्नभूषाढ्यांब्राह्मणेभ्योददौमुदा
॥ ५४ ॥ राज्यंदत्त्वामहाराजोऽप्यन्तर्बाह्येहरिंस्मरन् ॥ जगामबदरींगोपोमनोगामीमुदान्वितः ॥ ५५ ॥ तत्रमासंतपःकृत्वागङ्गा
तीरेमनोहरे ॥ प्राणांस्तत्याजयोगेनसद्योदृष्टोमहर्षिभिः ॥ ५६ ॥ सचविष्णुविमानेनरत्नेन्द्रनिर्मितेनच ॥ संयुक्तोविष्णुदूतैश्चवैकुण्ठं
चजगामह ॥ ५७ ॥ तत्रप्रापहरेर्दास्यंहरिदासोबभूवसः ॥ वृत्तान्तञ्चकलावत्याःश्रूयतामितिशौनक ॥ ५८ ॥ गतेकलावतीनाथे
उच्चैश्चप्ररुरोदह ॥ वह्नौप्राणांस्त्यक्तुकामाब्राह्मणेनैवरक्षिता ॥ ५९ ॥ ब्राह्मणोमातरित्युक्त्वातांगृहीत्वामुदान्वितः ॥ जगामरत्नपूर्णंच

स्वगेहंचक्षणेनच ॥ ६० ॥ सांविप्रगेहेसाध्वींचसुषावतनयंवरम् ॥ तप्तकांचनवर्णाभंज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ ६१ ॥ तत्रस्थायोषितः
सर्वाददृशुर्बालकंशुभम् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डजितंतंब्रह्मतेजसा ॥ ६२ ॥ कामदेवाधिकरूपेचन्द्राधिकशुभाननम् ॥ शरत्पार्वणच
न्द्रास्यंशरत्पङ्कजलोचनम् ॥ ६३ ॥ हस्तपादादिवलितंसुकपोलंमनोहरम् ॥ पद्मचक्राङ्कितंपादपद्मंवाऽतुलमुज्ज्वलम् ॥ ६४ ॥
करयुग्मंवातुलंचरुदन्तंचस्तनार्थिनम् ॥ योषितोबालकंदृष्ट्वाप्रययुःस्वाश्रमंमुदा ॥ ६५ ॥ पुत्रदारयुतोविप्रःप्रहृष्टश्चननर्तह ॥ सबालो
ववृधेतत्रशुक्लपक्षेयथाशशी ॥ ६६ ॥ पुपोषब्राह्मणस्तांचसपुत्रांचयथासुताम् ॥ ६७ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौन
कसंवादेउपबर्हणजन्मकथनंनामविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ बभूवकालेबालश्चक्रमेणपञ्चहायनः ॥
जातिस्मरोज्ञानयुक्तःपूर्वमन्त्रस्मृतःसदा ॥ १ ॥ गीयतेसततंकृष्णयशोनामगुणादिकम् ॥ क्षणंरोदितिनृत्येनपुलकाञ्चितविग्रहः ॥ २ ॥
कृष्णसम्बन्धिनींगाथांशृणोतियत्रतत्रवै ॥ तत्सम्बन्धिपुराणश्चतत्रतिष्ठतिबालकः ॥ ३ ॥ धूलिधूसरसर्वाङ्गोधूलिनैवेद्यमीप्सितम् ॥
धूलिषुप्रतिमांकृत्वाधूलिनापूजयेद्धरिम् ॥ ४ ॥ पुत्रमाह्वयतेमाताप्रातराशायचेन्मुने ॥ हरिंसंपूजयामीतिमातरंसंवदेत्पुनः ॥ ५ ॥ ॥
शौनकउवाच ॥ ॥ किन्नामबालकस्यास्यजन्मन्यत्रबभूवह ॥ व्युत्पत्त्यासंज्ञयावापितद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ६ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥
अनावृष्टचवशेषेचकालेबालोबभूवह ॥ नारंददौजन्मकालेतेनायंनारदाभिधः ॥ ७ ॥ ददातिनारंज्ञानञ्चबालकेभ्यश्चबालकः ॥ जाति
स्मरोमहाज्ञानीतेनायंनारदाभिधः ॥ ८ ॥ वीर्य्येणनारदस्यैवबभूवबालकोमुने ॥ मुनीन्द्रस्यवरेणैवतेनायंनारदाभिधः ॥ ९ ॥ ॥
शौनकउवाच ॥ ॥ शिशुनामचविज्ञातंव्युत्पत्त्याचयथोचितम् ॥ मुनीन्द्रस्यकथंनामनारदश्चेतिमंगलम् ॥ १० ॥ ॥
सौतिरुवाच ॥ ॥ अपुत्रकायविप्रायधर्मपुत्रोनरोमुनिः ॥ ददौपुत्रंकश्यपायतेनायंनारदाभिधः ॥ ११ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥
अधुनानामव्युत्पत्तिःश्रुतासौतेशिशोरपि ॥ शूद्रयोनौब्रह्मपुत्रःकथंसनारदाभिधः ॥ १२ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कल्पान्तरेब्रह्म
कण्ठाद्बभूवुर्बहवोनराः ॥ नरान्ददौतत्कण्ठश्चतेनतन्नारदंस्मृतम् ॥ १३ ॥ ततोबभूवबालश्चनरदात्कण्ठदेशतः ॥ अतोब्रह्मानामचक्रेना

रदश्चेतिमंगलम् ॥ १४ ॥ साम्प्रतंशिशुवृत्तान्तंसावधानंनिशामय ॥ उपालम्भरहस्येनविशिष्टंकिंप्रयोजनम् ॥ १५ ॥ ववृधेगोपि
काबालोविप्रगेहेदिनेदिने ॥ सपुत्रांपालितांचक्रेब्राह्मणः स्वसुतांयथा ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेविप्राआययुर्विप्रमन्दिरम् ॥ शिशवःपञ्चव
र्षीयामहातेजस्विनोयथा ॥ १७ ॥ प्रच्छन्नंहतवन्तश्चग्रीष्ममध्याह्नभास्करम् ॥ मधुपर्कादिकंदत्त्वातान्ननामगृहीद्विज ॥ १८ ॥ फलमू
लादिकंकालेचत्वारोमुनिपुङ्गवाः ॥ विप्रदत्तंबुभुजिरेतच्छेषंबुभुजेशिशुः ॥ १९ ॥ चतुर्थकोमुनिस्तस्मैकृष्णमन्त्रंददौमुदा॥तेषांदासःस
बभूवद्विजस्यमातुराज्ञया ॥ २० ॥ एकदाशिशुमाताचगच्छन्तीनिशिवर्त्मनि ॥ ममारसर्पदष्टाचतत्क्षणंस्मरतीहरिम् ॥ २१ ॥सद्योजगा
मवैकुण्ठंविष्णुयानेनसासती ॥ विष्णुपार्षदसंयुक्तासद्रत्ननिर्मितेनच ॥ २२ ॥ प्रातर्बालोद्विजैःसार्धंप्रययौविप्रमन्दिरात ॥ तत्त्वज्ञानंद
दुस्तस्मैब्राह्मणाश्चकृपालवः ॥ २३ ॥ ब्रह्मपुत्राःशिशुंत्यक्त्वास्वस्थानंप्रययुःकिल ॥ महाज्ञानीशिशुस्तस्थौगंगातीरेमनोहरे ॥ २४ ॥
तत्रस्नात्वाविप्रदत्तंविष्णुमंत्रंजजापसः ॥ क्षुत्पिपासारोगशोकहरंवेदेषुदुर्लभम् ॥ २५ ॥ महारण्येचघोरेचअश्वत्थमूलसन्निधौ ॥ कृत्वा
योगासनंतस्थौसुचिरंतत्रबालकः ॥ २६ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ कंमन्त्रंबालकःप्रापकुमारेणचधीमता ॥ दत्तंपरंश्रीहरेश्च तद्भ
वान्वक्तुमर्हति ॥ २७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कृष्णेनदत्तोगोलोकेकृपयाब्रह्मणेपुरा ॥ द्वाविंशत्यक्षरोमन्त्रोवेदेषुचसुदुर्लभः॥२८॥
तञ्चब्रह्माददौभक्त्याकुमारायचधीमते ॥ कुमारेणसदत्तश्चमन्त्रश्चशिशवेद्विज ॥ २९ ॥ ॐश्रीनमोभगवतेरासमण्डलेश्वराय ॥ श्रीकृ
ष्णायस्वाहेतिचमन्त्रोऽयंकल्पपादपः ॥ ३० ॥ महापुरुषस्तोत्रञ्चपूर्वोक्तंकवचंचयत् ॥ अस्यापयोगिकंध्यानंसामवेदोक्तमेवच
॥ ३१ ॥ तेजोमण्डलरूपंचसूर्यकोटिसमप्रभे ॥ योगिभिर्वाञ्छितंध्यानेयोगैःसिद्धगणैःसुरैः ॥ ३२ ॥ ध्यायन्तेवैष्णवारूपं तदभ्यन्त
रसन्निधौ ॥ अतीवकमनीयानिर्वचनीयंमनोहरम् ॥ ३३ ॥ नवीनजलदश्यामंशरत्पंकजलोचनम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यंपक्वबिम्बा
धिकाधरम् ॥ ३४ ॥ मुक्तापंक्तिविनिन्द्यैकदन्तपंक्तिमनोहरम् ॥ सस्मितंमुरलीन्यस्तहस्तावलम्बमेनच ॥ ३५ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यं
लीलाधाममनोहरम् ॥ चन्द्रलक्षप्रभाजुष्टंपुष्टश्रीयुक्तविग्रहम् ॥ ३६ ॥ त्रिभंगभंगिनायुक्तंद्विभुजंपीतवाससम् ॥ रत्नकेयूरवलयरत्ननूपु

रभूषितम् ॥ ३७ ॥ रत्नकुण्डलयुग्मेनगण्डस्थलविराजितम् ॥ मयूरपुच्छचूडंचरत्नमालाविभूषितम् ॥ ३८ ॥ शोभितंजानुपर्य्यन्तं मालतीवनमालया ॥ चन्दनोक्षितसर्वांगंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ ३९ ॥ मणिनाकौस्तुभेन्द्रेणवक्षस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ वीक्षितंगोपिकाभिश्चशश्वद्व्रीडितलोचनैः ॥ ४० ॥ स्थिरयौवनयुक्ताभिर्वेष्टिताभिश्चसन्ततम् ॥ भूषणैर्भूषिताभिश्चराधावक्षःस्थलस्थितम् ॥४१॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चपूजितंवंदितंस्तुतम् ॥ किशोरंराधिकाकान्तंशान्तरूपंपरात्परम् ॥ ४२ ॥ निर्लिप्तंसाक्षिरूपंचनिर्गुणंप्रकृतेःपरम्॥ ध्यायेत्सर्वेश्वरंतंचपरमात्मानमीश्वरम् ॥ ४३ ॥ इदंतेकथितंध्यानंस्तोत्रंचकवचंमुने ॥ मन्त्रोपयोगिकंसत्यंमन्त्रश्चकल्पपादपः॥४४॥ साम्प्रतंबालकस्तस्थौध्यानस्थंस्तत्रशौनक ॥ दिव्यंवर्षसहस्रंचनिराहारःकृशोदरः ॥ ४५ ॥ शक्तिमान्परिपुष्टश्चसिद्धमन्त्रप्रभावतः ॥ ददर्शबालकोध्यानेदिव्यंलोकंचबालकम् ॥४६॥ रत्नसिंहासनस्थंचरत्नभूषणभूषितम् ॥ किशोरवयसंश्यामंगोपवेशंचसस्मितम्॥४७॥ गोपैर्गोपांगनाभिश्चवेष्टितंपीतवाससम् ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंचन्दनेनविचर्चितम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चस्तूयमानंपरात्परम् ॥ दृष्ट्वाचसुचिरंशान्तंशान्तश्चगोपिकासुतः ॥ ४९ ॥ विररामचशोकार्त्तोयदातद्रष्टुमक्षमः ॥ रुरोदाश्वत्थमूलेचनदृष्ट्वाबालकंशिशुः ॥ ५० ॥ बभूवाकाशवाणीतिरुदन्तंबालकंप्रति ॥ सत्यंप्रबोधयुक्तंचहितमेवमिताक्षरम् ॥ ५१ ॥ सकृद्यद्दर्शितंरूपंतदेवनाधुनापुनः ॥ अपिपक्वकषायाणांदुर्दर्शंचकुयोगिनाम् ॥५२॥ एतस्मिन्विग्रहेऽतीतेसंप्राप्तेदिव्यविग्रहे ॥ पुनर्द्रक्ष्यसिगोविन्दंजन्ममृत्युहरंहरिम्॥५३॥ इति श्रुत्वाबालकश्चविररामसुदान्वितः ॥ कालेतत्याजतीर्थेचतनुंकृष्णंहृदिस्मरन् ॥ ५४ ॥ नेदुर्दुन्दुभयःस्वर्गेपुष्पवृष्टिर्बभूवह ॥ बभूवशापमुक्तश्चनारदश्चमहामुनिः ॥ ५५ ॥ तनुंत्यक्त्वासजीवश्चविलीनोब्रह्मविग्रहे ॥ बभूवप्राक्तनान्नित्यः कालभेदेतिरोहितः ॥ ५६ ॥ आविर्भावस्तिरोभावःस्वेच्छयानित्यदेहिनाम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिर्भक्तानांनास्तिशौनक ॥ ५७ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे ब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेनारदशापविमोचनंनामैकविंशोध्यायः ॥ २१ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कतिकल्पान्तरेऽतीते स्रष्टुःसृष्टिविधौपुनः ॥ मरीचिमिश्रैर्मुनिभिःसार्द्धंकण्ठाद्बभूवसः ॥ १ ॥ विधेर्नरदनाम्नश्चकण्ठदेशाद्बभूवसः ॥ नारदश्चेतिवि

ख्यातोमुनीन्द्रस्तेनहेतुना ॥ २ ॥ यःपुत्रश्चेतसोधातुर्बभूवमुनिपुंगवः ॥ तेनप्रचेताइतिचनामचक्रेपितामहः ॥ ३ ॥ बभूव
धातुर्यःपुत्रःसहसादक्षपार्श्वतः ॥ सर्वकर्मणिदक्षश्चतेनदक्षःप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥ वेदेषुकर्दमःशब्दश्छायायांवर्त्ततेस्फुटः ॥ बभूव
कर्दमाद्बालःकर्दमस्तेनकीर्त्तितः ॥ ५ ॥ तेजोभेदेमरीचिश्चवेदेषुवर्त्ततेस्फुटम् ॥ जातः सद्योऽतितेजस्वीमरीचिस्तेनकीर्त्तितः ॥ ६ ॥
क्रतुसंघश्चबालेनक्रतोजन्मान्तरेऽधुना ॥ ब्रह्मपुत्रेऽपितन्नामक्रतुरित्यभिधीयते ॥७॥ प्रधानांगंमुखंधातुस्ततोजातश्चबालकः ॥ इरस्तेज
स्विवचनोऽप्ययंगिरस्तेनकीर्त्तितः ॥ ८ ॥ अतितेजस्विनिभृगुर्वर्त्ततेनाम्निशौनक ॥ जातःसद्योऽतितेजस्वीभृगुस्तेनप्रकीर्त्तितः ॥ ९ ॥
बालोऽप्यरुणवर्णश्चजातःसद्योऽतितेजसा॥प्रज्वलन्नूर्ध्वंतपसाचारुणिस्तेनकीर्त्तितः ॥१०॥ हंसाआत्मवशायस्ययोगेनयोगिनोध्रुवम्॥
बालःपरमयोगीन्द्रस्तेनहंसीप्रकीर्त्तितः ॥ ११ ॥ वशीभूतश्चशिष्यश्चजातः सद्योहिबालकः ॥ अतिप्रियश्चधातुश्च ... तेनकीर्त्ति
तः ॥ १२ ॥ सन्ततंयस्ययत्नश्चतपःसुबालकस्यच ॥ प्रकीर्त्तितोयतिस्तेनसंयतःसर्वकर्मसु ॥ पुलस्तपःसुवेदेषुवर्त्ततेहःस्फुटेऽपिच ॥
॥ १३ ॥ स्फुटस्तपःसमूहश्चपुलहस्तेनबालकः ॥ पुलस्तपःसमूहश्चयस्यास्तिपूर्वजन्मनाम ॥ तपःसंवस्वरूपश्चपुलस्त्यस्तेन
बालकः ॥ १४ ॥ त्रिगुणायांप्रकृत्यांचविष्णावश्चप्रवर्त्तते ॥ तयोर्भक्तिःसमायस्यतेनबालोऽत्रिरुच्यते ॥ १५ ॥ जटावह्निशिखारू
पाःपश्चमन्तिचमस्तके ॥ तपस्तेजोभवायस्यसचपश्चशिखःस्मृतः ॥ १६ ॥ अपान्तरतमेदेशेतपस्तेपेऽन्यजन्मनि ॥ अपान्तरतमाना
मशिशोस्तेनप्रकीर्तितम् ॥ १७ ॥ स्वयंतपःसमाप्नोतिवाहयेत्प्रापयेत्परान् ॥ वोढुंसमर्थस्तपसिवोढुस्तेनप्रकीर्तितः ॥ १८ ॥
तपसस्तेजसाबालोदीप्तिमान्सततंमुने ॥ तपःसुरोचतेचित्तंरुचिस्तेनप्रकीर्तितः ॥ १९ ॥ कोपकालेचभ्रुवुर्येस्रद्रुरेकादशस्मृताः ॥
रोदनादेवरुद्राश्चकोपितास्तेनहेतुना ॥ २० ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ रुद्रेष्वेकतमोबालोमहेशइतिमेभ्रमः ॥ भवान्पुराणतत्त्वज्ञः
सन्देहंछेत्तुमर्हति ॥ २१ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ विष्णुःसत्त्वगुणःपाताब्रह्मास्रष्टारजोगुणः ॥ तमोगुणास्तेरुद्राश्चदुर्निवारभयं
कराः ॥ २२ ॥ कालाग्निरुद्रःसंहर्त्तातेष्वेकःशंकरांशकः ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपश्चशिवश्चशिवदःसताम् ॥ २३ ॥ अन्येकृष्णस्यचक

लास्ताविंशौविष्णुशंकरौ ॥ समौसत्त्वस्वरूपौद्वौपरिपूर्णतमस्यच ॥ २४ ॥ उक्तंरुद्रोद्भवेकालेकथंविस्मरसिद्विज ॥ माययामोहि
ताःसर्वेमुनीनाञ्चमतिभ्रमः ॥ २५ ॥ सनकश्चसनन्दश्चतृतीयश्चसनातनः ॥ सनत्कुमारोभगवांश्चतुर्थोब्रह्मणःसुतः ॥ २६ ॥ ब्रह्मा
स्रष्टुंपूर्वपुत्रानुवाचतेनमेहिरे ॥ तेनप्रकोपितोधातारुद्राःकोपोद्भवामुने ॥ २७ ॥ सनकश्चसनन्दश्चतौद्वावानन्दवाचकौ ॥ आनन्दितौ
चबालौद्वौभक्तिपूर्णतमौसदा ॥ २८ ॥ सनातनश्चश्रीकृष्णोनित्यःपूर्णतमःस्वयम् ॥ तद्भक्तस्तत्समःसत्यंतेनबालःसनातनः ॥
॥ २९ ॥ सनत्तुनित्यवचनःकुमारःशिशुवाचकः ॥ सनत्कुमारंतेनेममुवाचकमलोद्भवः ॥ ३० ॥ ब्रह्मणोबालकानाञ्चव्युत्पत्तिःकथि
तामुने ॥ साम्प्रतंनारदाख्यानंश्रूयताञ्चयथाक्रमम् ॥ ३१ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मपुत्रव्युत्पत्ति
कथनंनामद्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ स्रष्टासृष्टिविधानेननियोज्यसर्वबालकान् ॥ नार
दंप्रेरयामाससृष्टिंकर्त्तुञ्चशौनक ॥ १ ॥ हितंसत्यंवेदसारंपरिणामसुखावहम् ॥ उवाचनारदंब्रह्मावेदवेदांगपारगम् ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
एहिवत्सकुलश्रेष्ठनारदप्राणवल्लभ ॥ ज्ञानदीपशिखाज्ञानतिमिरक्षयकारक ॥ ३ ॥ सर्वेषामपिवन्द्यानांजनकःपरमोगुरुः ॥ विद्यादा
तामन्त्रदाताद्वौसमौचपितुःपरौ ॥ ४ ॥ तवाहंजनकःपुत्रविद्यादाताचपालकः ॥ ममाज्ञयाचमत्प्रीत्याकुरुदारपरिग्रहम् ॥ ५ ॥ सचशि
ष्यःसोऽपिपुत्रोयश्चाज्ञांपालयेद्गुरोः ॥ नक्षेमंतस्यमूढस्ययोगुरोरवचस्करः ॥ ६ ॥ सपण्डितःसचज्ञानीसक्षेमीसचपुण्यवान् ॥ गुरोर्व
चस्करोयोहिक्षेमंतस्यपदेपदे ॥ ७ ॥ सर्वेषामाश्रमाणाञ्चप्रधानःपुण्यवान्गृही ॥ स्त्रीपुत्रपौत्रयुक्तञ्चमन्दिरंतपसःफलम् ॥ ८ ॥ पितरः
पूर्वकालेचतिथिकालेचदेवताः ॥ सर्वेगृहस्थमायान्तिनिपानमिवधेनवः ॥ ९ ॥ नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंकुर्वन्तिगृहिणःसदा ॥ इहएत
त्सुखंपुण्यंस्वर्गभोगःपरत्रच ॥ १० ॥ जीवन्मुक्तोगृहस्थश्चस्वधर्मपरिपालकः ॥ यशस्वीपुण्यवांश्चैवकीर्तिमान्धनवान्सुखी ॥ ११ ॥ यश
स्वीकीर्तिमान्योहिमृतोजीवतिसन्ततम् ॥ यशःकीर्तिविहीनोहिजीवन्नपिमृतोहिसः ॥ १२ ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वानारदोमुनिसत्तमः ॥
उवाचविनयंभीतःशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥ १३ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ एकदावाग्विरोधेनचोभयोस्तातपुत्रयोः ॥ हानिर्बभूवदे

वेनमहतीवायशस्करी ॥ १४ ॥ मयाप्राप्तश्चत्वच्छापाद्गान्धर्वंशौद्रमेवच ॥ जन्मकर्मचमच्छापात्त्वमपूज्योभवमव ॥ १५ ॥ बभूव
शापोमुक्तोमेकालेतेभवितावधे ॥ दोपायकल्पतेशश्वद्विरोधोनगुणायच ॥ १६ ॥ सपितासगुरुर्बन्धुःसपुत्रःसमधीश्वरः ॥ यःश्रीकृ
ष्णपादपद्मेदृढांभक्तिश्चकारयेत् ॥ १७ ॥ असद्वर्त्मनिचाज्ञानाद्गच्छन्तियदिबालकाः ॥ निवर्त्तयतितानेवसपिताकरुणानिधिः ॥
॥ १८ ॥ कारयित्वाकृष्णपादेभक्तित्यागश्चयःपिता ॥ अन्यस्मिन्विषयेपुत्रंसकिंहन्तप्रवर्त्तयेत् ॥ १९ ॥ दारग्रहोहिदुःखायकेवलंनसु
खायच ॥ तपःस्वर्गभक्तिमुक्तिकर्मणांव्यवधायकः ॥ २० ॥ योषितस्त्रिविधाब्रह्मन्गृहिणांमूढचेतसाम् ॥ साध्वीभोग्याचकुलटास्ताः
सर्वाःस्वार्थतत्पराः ॥ २१ ॥ परलोकभियासाध्वीतथैहयशसात्मनः ॥ कामस्नेहाचकुरुतेभर्तुःसेवांचसन्ततम् ॥ २२ ॥ भोग्याभोगा
र्थिनीशश्वत्कामस्नेहेनकेवलम् ॥ कुरुतेकान्तसेवाञ्चनचभोगादृतेक्षणम् ॥ २३ ॥ वस्त्रालंकारसम्भोगसुस्निग्धाहारमुत्तमम् ॥ यावत्प्रा
प्नोतिसाभोग्यातावच्चवशगाप्रिया ॥ २४ ॥ कुलाङ्गारसमानारीकुलटाकुलनाशिनी ॥ कपटात्कुरुतेसेवांस्वामिनोनचभक्तितः ॥ २५ ॥
सदापुंयोगमाशंसुर्मनसामदनातुरा ॥ आहारादधिकंजारंप्रार्थयन्तीनवंनवम् ॥२६॥ जारार्थेस्वपतिंतातहन्तुमिच्छतिपुंश्चली ॥ तस्यां
योविश्वसेन्मूढोजीवनंतस्यनिष्फलम् ॥ २७ ॥ कथितायोषितः सर्वाउत्तमाधममध्यमाः ॥ स्वात्मारामाविजानन्तिमनस्तासांनपण्डिताः
॥ २८ ॥ हृदयंक्षुरधाराभंशरत्पद्मोत्समंमुखम् ॥ सुधासमंसुमधुरंवचनंस्वार्थसिद्धये ॥ २९ ॥ प्रकोपेविषतुल्यंचविश्वासेसर्वनाशन
म् ॥ दुर्ज्ञेयंतदभिप्रायंनिगूढंकर्मकेवलम् ॥ ३० ॥ सदातासामविनयःप्रबलंसाहसंपरम् ॥ दोषोत्कर्षश्छलोत्कर्षःशश्वन्मायादुर
त्यया ॥ ३१ ॥ पुंसश्चाष्टगुणःकामःशश्वत्कामोजगद्गुरो ॥ आहारोद्विगुणोनित्यंनैष्ठुर्य्यंचचतुर्गुणम् ॥ ३२ ॥ कोपःपुंसःषड्गुणश्च
व्यवसायश्चनिश्चितम् ॥ यत्रेमेदोषनिवहाःकास्थातत्रपितामह ॥३३॥ काक्रीडाकिंसुखंपुंसोविण्मूत्रमलवेश्मनि ॥ तेजःप्रणष्टंसम्भोगे
दिवालापेयशःक्षयः ॥ ३४ ॥ धनक्षयोऽतिप्रीतौचात्यासक्तौचवपुःक्षयः ॥ साहित्येपौरुषंनष्टंकलहेमाननाशनम् ॥ सर्वनाशश्चविश्वा
सेब्रह्मन्नारीषुकिंसुखम् ॥ ३५ ॥ यावद्धनीचतेजस्वीसश्रीकोयोग्यतापरः ॥ पुमान्नारींवशीकर्तुंसमर्थस्तावदेवहि ॥ ३६ ॥ रोगिणंनि

र्द्धनंवृद्धंयोपिद्वैप्रेक्षतेऽप्रियम् ॥ लोकाचारभयात्तस्मैददात्याहारमल्पकम् ॥ ३७ ॥ इत्येवंकथितंसर्वंब्रह्मन्नात्मागमोयथा ॥ सर्वंजाना
सिसर्वज्ञस्त्वात्मारामेश्वरोभवान् ॥ ३८ ॥ अनुग्रहंकुरुविभोविदायंदेहिसाम्प्रतम् ॥ कृष्णभक्तिंप्रार्थयामित्वयिकल्पतरोःपरे ॥ ३९ ॥
इत्युक्त्वानारदस्तत्रधृत्वातातपदाम्बुजम् ॥ आज्ञांययाचेपितरंगन्तुंतपसिमङ्गले ॥ ४० ॥ कृताञ्जलिपुटोभूत्वाभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥
कृत्वाप्रदक्षिणंनत्वाब्रह्माणंगन्तुमुद्यतः ॥ ४१ ॥ गच्छन्तंतनयंदृष्ट्वाविधाताजगतांमुने ॥ रुरोदोच्चैर्मुक्तकण्ठंमहासांसारिकोयथा ॥४२ ॥
करेधृत्वासमालिङ्ग्यचुचुम्बचपुनःपुनः ॥ चिरंवक्षसिकृत्वाचवासयामासजानुनि ॥४३॥ स्वात्मारामेश्वरोब्रह्मायोगीन्द्राणांगुरोर्गुरुः ॥
भेदंसोढुंनशक्तोभूद्विच्छेदोदुःसहोनृणाम् ॥ ४४ ॥ कातरःपुत्रभेदेनमोहितोविष्णुमायया ॥ शोकार्त्तंविक्रुमंरोभेसुतंसम्बोध्यशौनक
॥ ४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेब्रह्मनारदसंवादेत्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ श्रीब्रह्मो
वाच ॥ ॥ त्वंगच्छतपसेवत्सकिंमेसंसारकर्मणि ॥ अहंयास्यामिगोलोकंविज्ञातंकृष्णमीश्वरम् ॥ १ ॥ सनकश्चसनन्दश्चतृ
तीयश्चसनातनः ॥ सनत्कुमारोनीरागश्चतुर्थःपुत्रएवच ॥ २ ॥ यतींहंसीचारुणिश्चवोढुःपञ्चशिखस्तथा ॥ पुत्रास्तपस्विनःसर्वेकिंमे
संसारकर्मणि ॥ ३ ॥ वचस्करोमरीचिर्मेअङ्गिराश्चभृगुस्तथा ॥ रुचिरत्रिःकर्दमश्चप्रचेताश्चक्रतुर्मनुः ॥ ४ ॥ वसिष्ठोवशगःशश्वत्सर्वेषु
चसुतेषुच ॥ अन्येऽविवेकिनोऽसाध्याःकिंमेसंसारकर्मणि ॥ ५ ॥ निबोधवत्सवक्ष्यामिवेदोक्तंवचनंशुभम् ॥ पारम्पर्य्यक्रमपरंचतुर्व
र्गफलप्रदम् ॥ ६ ॥ धर्मार्थकाममोक्षांश्चसर्वेवाञ्छन्तिपण्डिताः ॥ वेदप्रणिहितानेतान्सभासुमुनिशंसितान् ॥ ७ ॥ वेदप्रणिहितोधर्मो
ह्यधर्मस्तद्विपर्य्ययः ॥ आदौविप्रोयज्ञसूत्रंपरिधायसुखंसुखी ॥ ८ ॥ समधीत्यततोवेदान्ददातिगुरुदक्षिणाम् ॥ ततःप्रकृष्टकुलजांसुवि
नीतांसमुद्वहेत् ॥९॥ सासाध्वीकुलजायाचपतिसेवासुतत्परा ॥ सद्वंशेदुर्विनीताचसंभवेन्नकदाचन ॥ आकरेपद्मरागाणांजन्मकाचमणेः
कुतः ॥१०॥ असद्वंशप्रसूतायापित्रोर्दोषेणनारद ॥ दुर्विनीताचसादुष्टास्वतन्त्रासर्वकर्मसु ॥ ११ ॥ नवत्सदुष्टाःसर्वाश्चयोषितःकमला
कलाः ॥ स्ववेश्यांशाश्चकुलटाअसद्वंशसमुद्भवाः ॥ १२ ॥ निर्गुणंस्वामिनंसाध्वीसेवतेचप्रशंसति ॥ नसेवतेचकुलटाप्रियंनिंदति

सद्गुणम् १३॥साधुःसद्वंशजांकन्यांप्रयत्नेनपरिग्रहेत् ॥ तस्यांपुत्रान्समुत्पाद्यवृद्धस्तुतपसेव्रजेत् ॥१४॥ वरंहुतवहेवासःसर्पवक्रेचकण्टके॥
एतेभ्योदुःखदोवासःस्त्रियादुर्मुखयासह ॥१५॥ मत्तोधीतस्त्वयावेदोमह्यंचगुरुदक्षिणाम् ॥ पुत्रदेहीदमेवेहकुरुदारपरिग्रहम् ॥ १६ ॥
वत्सत्वंकुलजातांचपूर्वपत्नींचमालतीम् ॥ विवाहंकुरुकल्याणकल्याणेचदिनेनच ॥ १७ ॥ मनुवंशोद्भवस्येहसृंजयस्यगृहेसती ॥
त्वत्कृतेजन्मलब्ध्वाचकुरुतेभारतेतपः ॥ १८ ॥ गृहीष्वपरमांरत्नमालाश्चकमलाकलाम् ॥ भारतेनभवेद्व्यर्थंजनानांतपसःफलम् ॥
॥ १९ ॥ आदौ भवेद्गृहीलोकोवानप्रस्थस्ततःपरम् ॥ ततस्तपस्वीमोक्षायक्रमएषश्रुतौश्रुतः ॥ २० ॥ वैष्णवानांहरेरर्चातपस्याच
श्रुतौश्रुता ॥ २१ ॥ वैष्णवत्वंगृहेतिष्ठकुरुकृष्णपदार्चनम् ॥ अन्तर्बाह्येहरिर्यस्यतस्यकिंतपसासुत ॥ २२ ॥ नान्तर्बाह्येहरिर्य
स्यतस्यकिंतपसानव ॥ तपसाहरिराराध्योनान्यःकश्चनविद्यते ॥ २३ ॥ यत्रतत्रकृतंकृष्णसेवनंपरमंतपः ॥ वत्समद्वचनेनैवगृ
हेस्थित्वाहरिंभज ॥ २४ ॥ गृहीभवमुनिश्रेष्ठगृहिणांसर्वदासुखम् ॥ कामिन्यांसुखसम्भोगःस्वर्गभोगःसमोमतः ॥ २५ ॥
तद्दर्शनसुपस्पर्शंवाञ्छन्त्येवमुमुक्षवः ॥ सर्वस्पर्शसुखात्स्त्रीणामुपस्पर्शसुखंपरम् ॥ २६ ॥ ततःसुखतमेपुत्रदर्शनंस्पर्शनंमुने ॥
सर्वेभ्यःप्रेयसीकान्ताप्रियातेनप्रकीर्त्तिता ॥ २७ ॥ पुत्रप्रयोजनाकान्ताशतंकान्ताप्रियःसुतः ॥ नास्तिपुत्रात्परोबन्धुर्नास्तिपुत्रात्परः
प्रियः ॥ २८ ॥ सर्वेभ्योजयमन्विच्छेत्पुत्रादेकात्पराजयम् ॥ नचात्मनिप्रियोऽर्थश्चतस्मादपिसुतःप्रियः ॥ २९ ॥ अतःप्रियतमेपुत्रेन्य
सेदात्मपरंधनम् ॥ इत्येवमुक्त्वाब्रह्माविररामचशौनक ॥ उवाचवचनंतातंनारदोज्ञानिनांवरः ॥ ३० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
स्वयंविज्ञायसर्वार्थंस्वपुत्रंवेददर्शने ॥ प्रवर्त्तयत्यसन्मार्गेसदयालुः कथंपिता ॥ ३१ ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारमतिनश्वरम् ॥ जलरेखा
यथामिथ्यातथाब्रह्मञ्जगत्त्रयम् ॥ ३२ ॥ विहायहरिदास्यञ्चविषयेयन्मनश्चलम् ॥ दुर्लभंमानवंजन्मसाभूत्तन्निष्फलंक्वचित् ॥ ३३ ॥
कावाकस्यप्रियापुत्रोबन्धुःकोवाभवार्णवे ॥ कर्मोर्मिभिर्योजनाचतदपायोवियोजना ॥ ३४ ॥ सुकर्मकारयेद्योहितन्मित्रंसपितागुरुः ॥
दुर्बुद्धिंजनयेद्योहिसरिपुःस्यात्कथंपिता ॥३५॥ इत्येवंकथितंतातवेदबीजंयथागमम् ॥ ध्रुवंतथापिकर्त्तव्यंतवाज्ञापरिपालनम् ॥ ३६ ॥

आदौयास्यामिभगवन्नरनारायणाश्रमम् ॥ नारायणकथांश्रुत्वाकरिष्येदारसंग्रहम् ॥ ३७ ॥ इत्येवमुक्त्वासमुनिर्विरराममपितुः
पुरः ॥ पुष्पवृष्टिस्तदुपरितत्क्षणेनबभूवह ॥ ३८ ॥ क्षणंपितुःपुरःस्थित्वानारदोमुनिसत्तमः ॥ उवाचचपुनर्वेदंवचनंमङ्गलप्रदम् ॥
॥ ३९ ॥ ॥ श्रीनारदउवाच ॥ ॥ देहिमेकृष्णमन्त्रंचयन्मनोवाञ्छितंमम ॥ तत्सम्बन्धिचयज्ज्ञानंयत्रतद्गुणवर्णनम् ॥ ४० ॥
ततःपश्चात्करिष्यामित्वत्प्रीत्यांदारसंग्रहम् ॥ मानसेपरिपूर्णेचकार्य्यंकर्तुंपुमान्सुखी ॥ ४१ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाप्रहृष्टःकमलोद्भवः ॥
उवाचपुनरेवेदंपुत्रंज्ञानविदांवरः ॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पत्युर्मन्त्रंपितुर्मन्त्रंनगृह्णीयाद्विचक्षणः ॥ विविक्ताश्रमिणांचैवनम
न्त्रः सुखदायकः ॥ ४३ ॥ निषेकाल्लभ्यतेमन्त्रोगुरुर्भर्त्ताचकामिनी ॥ विद्यासुखंभयंदुःखंपुरुषैःस्वेच्छयानच ॥ ४४ ॥ महेश्वरस्त
वगुरुःप्राक्तनोनःपुरातनः ॥ गच्छवत्सशिवंशान्तंशिवदंज्ञानिनांगुरुम् ॥ ४५ ॥ ततएवभवान्मन्त्रंज्ञानंलब्ध्वापुरातनात् ॥ नारायण
कथांश्रुत्वाशीघ्रमागच्छमद्गृहम् ॥ ४६ ॥ इत्युक्त्वाजगतांधाताविररामचशौनक ॥ प्रणम्यपितरंभक्त्याशिवलोकंययौमुनिः ॥ ४७ ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मनारदोक्तसंसारसुखासुखवर्णनंनामचतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ छ ॥
॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ क्षणेनविप्रप्रवरोमुदान्वितोजगामशम्भोःसदनंमनोहरम् ॥ ऊर्ध्वंध्रुवाद्योजनलक्षमीप्सितंमहार्हरत्नौघवि
निर्मितंमहत् ॥ १ ॥ निराश्रयेयोगबलेनशम्भुनाधृतंविचित्रंविविधालयान्वितम् ॥ दृष्टंसुपुण्याशयसाधकैर्वरैर्मुनीन्द्रवर्यैःपरिपूरितंशु
भम् ॥ २ ॥ मयूखशून्यंरविचन्द्रयोर्मुनेहुताशनैर्वेष्टितमेवकेवलम् ॥ प्राकाररूपैरतिरिक्तवर्द्धितैरुच्चैरसंख्याप्रमितैः शिखोज्ज्वलैः ॥
॥ ३ ॥ पुरंवरंयोजनलक्षविस्तृतंत्रिकोटिरत्नेन्द्रगृहान्वितंसदा ॥ विराजितंहीरकसारनिर्मितैश्चित्रैर्विचित्रैर्विविधैर्मनोहरैः ॥ ४ ॥
माणिक्यमुक्तामणिदर्पणैर्युतंनस्वप्नदृष्टंद्विजविश्वकर्मणः ॥ आकल्पमेकैःशिवसेवितैर्जनैर्निषेवितंसन्ततमेवशौनक ॥ ५ ॥ सिद्धैर्नियु
क्तंशतकोटिलक्षैस्त्रिकोटिलक्षैश्चयुतंस्वपार्षदैः ॥ युक्तंत्रिलक्षैर्विकटैश्चभैरवैःक्षेत्रैश्चतुर्लक्षशतैश्चवेष्टितम् ॥ ६ ॥ सुरद्रुमैर्वेष्टितमेवसन्ततं
मन्दारवृक्षप्रवरैःसुपुष्पितैः ॥ विराजितंसुन्दरकामधेनुभिर्यथाबलाकाशनकैर्नभस्तलम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वामुनिर्विस्मयमापमानसेकिन्नात्र

चित्रंसुरयोगिनांगुरौ ॥ लोकंत्रिलोकाद्यविलक्षणंपरंभीमृत्युरोगार्त्तिजराहरंवरम् ॥ ८ ॥ दूरेसभामण्डलमध्यगंशिवंददर्शशान्तंशिवदं
मनोहरम् ॥ पञ्चत्रिनेत्रंविधुपञ्चवक्त्रकंगङ्गाधरंनिर्मलचन्द्रशेखरम् ॥ ९ ॥ प्रतप्तहेमाभजटाधरंविभुंदिगम्बरंशुभ्रमनन्तमक्षरम् ॥ मन्दाकि
नीपुष्करबीजमालयाकृष्णेतिनामैवमुदाजपन्तम् ॥१०॥ सुनीलकण्ठंभुजगेन्द्रमण्डितंयोगीन्द्रसिद्धेन्द्रमुनीन्द्रवन्दितम् ॥ सिद्धेश्वरंसि
द्धविधानकारणंमृत्युंजयंकालयमान्तकारकम् ॥११॥ प्रसन्नहास्यास्यमनोहरंवरंविश्वाश्रयाणांशिवदंवरप्रदम् ॥ सदाशुतोषंभवरोगवर्जितं
भक्तप्रियंभक्तजनैकबन्धुम् ॥१२॥ गत्वासमीपंमुनिरेपशूलिनंननाममूर्ध्नापुलकाङ्कविग्रहः ॥ वीणांत्रितन्त्रींक्वणयन्पुनर्जगौकृष्णंसतुष्टा
वकलंसुकण्ठः ॥ १३ ॥ दृष्ट्वामुनीन्द्रप्रवरञ्चसस्मितंविधेःसुतंवेदविदांवरिष्ठम् ॥ योगीन्द्रसिद्धेन्द्रमहर्षिभिःसह हर्षेणपीठादुदपश्यदीश्व
रः ॥१४॥ ददौचतस्मैमुनयेससंभ्रमादालिङ्गनञ्चाशिषमासनादिकम् ॥ पप्रच्छभद्रागमनप्रयोजनंतपोधनंतंतपसाञ्चशौनक ॥१५॥ सद्र
त्नसिंहासनसुन्दरेपरञ्चोवासशम्भुर्वरपार्षदैःसह ॥ नोवासधातुस्तनयःकृताञ्जलिस्तुष्टावभक्त्याप्रणतः प्रभुंद्विज ॥१६॥ गन्धर्वराजेनकृ
तेननारदस्तोत्रेणरम्येणशुभप्रदेनच ॥ स्तुत्वाप्रणामंपुनरेवकृत्वाभवाज्ञयोवासभवस्यवामतः ॥१७॥ चकारतत्रैवनिवेदनंशिवेमनोऽभि
लाषंनिजकामपूरके ॥ श्रुत्वामुनेस्तद्वचनंकृपानिधिर्द्रुतंप्रतिज्ञायचकारचोमिति ॥ १८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौ
नकसंवादेकैलासंप्रतिनारदागमनंनामपञ्चविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ हरिस्तोत्रञ्चकवचंमन्त्रं
पूजाविधिंपरम् ॥ हरंययाचेदेवर्षिर्ध्यानञ्चज्ञानमेवच ॥ १ ॥ स्तोत्रंचकवचंमन्त्रंध्यानंपूजाविधिंतथा ॥ तत्प्राक्तनीयज्ञानंचददौतस्मैमहे
श्वरः ॥ २ ॥ सर्वंप्राप्यमुनिश्रेष्ठःपरिपूर्णमनोरथः ॥ उवाचप्रणतोभक्त्यागुरुंप्रणतवत्सलम् ॥ ३ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ आह्निकं
ब्राह्मणानांचवदवेदविदांवर ॥ स्वधर्मपालनंनित्यंयतोभवतिनित्यशः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमहेश्वरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मेमुहूर्त्तेचोत्थायब्रह्म
रन्ध्रस्थपङ्कजे ॥ सूक्ष्मेसहस्रपत्रेस्वेनिर्मलेग्लानिवर्जिते ॥ ५ ॥ रात्रिंवासंपरित्यज्यगुरुंतत्रैवचिन्तयेत् ॥ व्याख्यामुद्राकरंप्रीतंसस्मितं
शिष्यवत्सलम् ॥ ६ ॥ प्रसन्नवदनंशान्तंपरितुष्टंनिरन्तरम् ॥ साक्षाद्ब्रह्मस्वरूपंचपरमंचिन्तयेत्सदा ॥ ७ ॥ ध्यात्वैवंगुरुमाराध्यह
त्पद्मेनिर्मलेसिते ॥ सहस्रपत्रेविस्तीर्णेदेवमिष्टंविचिन्तयेत् ॥ ८ ॥ यस्यदेवस्ययद्ध्यानंयद्रूपंतद्विचिन्तयेत् ॥ गृहीत्वातदनुज्ञांचकर्त्त

व्यंसमयोचितम् ॥ ९ ॥ आदौध्यात्वागुरुंनत्वासंपूज्यविधिपूर्वकम् ॥ पश्चात्तदाज्ञामादायंध्यायेदिष्टंप्रपूजयेत् ॥ १० ॥ गुरुप्रदर्शितो देवोमन्त्रपूजाविधिर्जपः ॥ नदेवेनगुरुर्दृष्टस्तस्माद्देवाद्गुरुःपरः ॥ ११ ॥ गुरुर्ब्रह्मागुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवोमहेश्वरः ॥ गुरुःप्रकृतिरीशाद्यागुरु श्चन्द्रोऽनलोरविः ॥ १२ ॥ गुरुर्वायुश्चवरुणोगुरुर्मातापितासुहृत् ॥ गुरुरेवपरंब्रह्मनास्तिपूज्योगुरोःपरः ॥ १३ ॥ अभीष्टदेवेरुष्टेचसम र्थोरक्षणेगुरुः ॥ नसमर्थोगुरौरुष्टेरक्षणेसर्वदेवताः ॥ १४ ॥ यस्यतुष्टोगुरुःशश्वज्जयस्तस्यपदेपदे ॥ यस्यरुष्टोगुरुस्तस्यसर्वनाशश्चसर्वदा ॥ १५ ॥ नसंपूज्यगुरुंदेवंयोमूढःपूजयेद्भ्रमात् ॥ ब्रह्महत्याशतंपापीलभतेनात्रसंशयः ॥ १६ ॥ सामवेदेचभगवानित्युवाचहरिः स्वयम् ॥ तस्मादभीष्टदेवाच्चगुरुःपूज्यतमःपरः ॥ १७ ॥ गुरुमिष्टंस्वयंध्यात्वास्तुत्वावैसाधकोमुने ॥ निर्मलंस्थलमासाद्यविण्मूत्रं ह्युत्सृजेन्मुदा ॥ १८ ॥ जलंजलसमीपंचसरन्ध्रंप्राणिसन्निधिम् ॥ देवालयसमीपंचवृक्षमूलंचवर्त्मच ॥ १९ ॥ हलोत्कर्षस्थलंचैवसस्य क्षेत्रंचगोष्ठकम् ॥ नदीकन्दरगर्भंचपुष्पोद्यानंचपंकिलम् ॥ २० ॥ ग्रामाद्यभ्यन्तरंचैवनृणांगृहसमीपकम् ॥ शंकुसेतुंशरवणंश्म शानंवह्निसन्निधिम् ॥ २१ ॥ क्रीडास्थलंमहारण्यंमंचकाधःस्थलंतथा ॥ वृक्षच्छायायुतंस्थानमन्तःप्राण्यत्रपर्णकम् ॥ २२ ॥ दूर्वा स्थानंकुशस्थानंवल्मीकस्थानमेवच ॥ वृक्षारोपणभूमिंचकार्य्यार्थंचपरिष्कृतम ॥ २३ ॥ एतत्सर्वंपरित्यज्यसूर्य्यतापविवर्जितम् ॥ कृत्वागर्त्तंपुरीपंचमूत्रंचपरिवर्जयेत ॥ २४ ॥ पुरीषमूत्रोत्सर्गंचदिवाकुर्य्यादुदङ्मुखः ॥ पश्चिमाभिमुखोरात्रौसन्ध्यायांदक्षिणामुखः ॥ २५ ॥ मौनीभूत्वाचनिश्वासंयथागन्धोनसञ्चरेत ॥ त्यक्त्वामृदासमाच्छाद्यशौचंकुर्य्याद्विचक्षणः ॥ २६ ॥ कृत्वातुलोष्टशौचं चजलशौचंततःपरम् ॥ मृद्युक्तंतज्जलंचैवतत्प्रमाणंनिशामय ॥ २७ ॥ एकांलिङ्गेमृदंदद्याद्वामहस्तेचतुष्टयम् ॥ उभयोर्हस्तयोर्द्वेतुमूत्र शौचंप्रकीर्तितम् ॥ २८ ॥ मूत्रशौचंद्विगुणितंमैथुनानन्तरंयदि ॥ मैथुनानन्तरंयद्वामूत्रशौचंचतुर्गुणम् ॥ २९ ॥ एकालिङ्गेगुदेतिस्रस्तथावामकरेदश ॥ उभयोःसप्तदातव्याःपादःपट्टनशुध्यति ॥ ३० ॥ पुरीषशौचंविप्राणांगृहिणामिदमेवच ॥ विधवानांद्विगुणितं शौचमेवंप्रकीर्त्तितम् ॥ ३१ ॥ यतीनां वैष्णवानांचब्रह्मर्षेर्ब्रह्मचारिणाम् ॥ चतुर्गुणंचगृहिणांतेषांशौचंप्रकीर्त्तितम् ॥ ३२ ॥ नोयावदुपनीयेतद्विजःशूद्रस्तथाङ्गना ॥ गन्धलेपक्षयकरंतेपांशौचंप्रकीर्त्तितम् ॥ ३३ ॥ शौचंक्षत्रविशोश्चैवद्विजानांगृहिणांसमम् ॥

द्विगुणंवैष्णवादीनांमुनीनांपरिकीर्त्तितम् ॥ ३४ ॥ न्यूनाधिकंनकर्त्तव्यशौचंशुद्धिमभीप्सता ॥ प्रायश्चित्तंप्रयुज्येतविहितातिक्रमेकृते ॥ ३५ ॥ शौचंतन्नियमंमत्तःसावधानंनिशामय ॥ मृच्छौचेचशुचिर्विप्रोऽप्यशुचिश्चव्यतिक्रमे ॥ ३६ ॥ वल्मीकमूषिकोत्खातांमृदमन्तर्जलांतथा ॥ शौचावशिष्टांगेहाच्चनादद्याल्लेपसम्भवाम् ॥ ३७ ॥ अन्तःप्राण्यवपर्णांचहलोत्खातांविशेषतः ॥ कुशमूलोत्थितांचैवदूर्वामूलोत्थितांतथा ॥ ३८ ॥ अश्वत्थमूलान्नीतांच तथैवशयनोत्थिताम् ॥ चतुष्पथाच्चगोष्ठानांगोष्पदानांतथैवच ॥ ३९ ॥ शस्यस्थलनांक्षेत्राणामुद्यानानांमृदंत्यजेत् ॥ स्नातोवाप्यथवाऽस्नातोविप्रःशौचेनशुध्यति ॥ ४० ॥ शौचहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हःसर्वकर्मसु ॥ कृत्वाशौचमिदंविप्रोमुखंप्रक्षालयेत्सुधीः ॥ ४१ ॥ आदौषोडशगण्डूषैर्मुखशुद्धिंविधायच ॥ दन्तकाष्ठेनदन्तंचतत्पश्चात्परिमार्जयेत् ॥ ४२ ॥ पुनःषोडशगण्डूषैर्मुखशुद्धिंसमाचरेत् ॥ दन्तमार्जनकाष्ठानांनियमंशृणुनारद ॥ ४३ ॥ निरूपितंसामवेदहारिणांचाह्निकक्रमे ॥ अपामार्गंसिन्धुवारमाम्रंचकरवीरकम् ॥ ४४ ॥ खदिरंचशिरीषंचजातिपुन्नागशालकम् ॥ अशोकमर्जुनंचैवक्षीरिवृक्षंकदम्बकम् ॥ ४५ ॥ जम्बूकंबकुलंतोक्मंपलाशंचप्रशस्तकम् ॥ बदरींपारिभद्रंचमन्दारंशाल्मलिंतथा ॥ ४६ ॥ वृक्षंकण्टकयुक्तंचलतादिपरिवर्जयेत् ॥ पिप्पलंचप्रियालंचतिन्तिडींकंचतालकम् ॥ ४७ ॥ खर्जूरंनारिकेलंचतालंचक्षरिवर्जयेत् ॥ दन्तशौचविहीनश्चसर्वशौचविहीनकः ॥ ४८ ॥ शौचहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हःसर्वकर्मसु ॥ कृत्वाशौचंशुचिर्विप्रोधृत्वाधौतेचवाससी ॥ ४९ ॥ प्रक्षाल्यपादावाचम्यप्रातःसन्ध्यांसमाचरेत् ॥ एवंत्रिसंध्यंसंध्यांचकुरुतेकुलजोद्विजः ॥५०॥सस्नातःसर्वतीर्थेषुत्रिसंध्यंयःसमाचरेत्॥सन्ध्यात्रितयहीनस्स्यादनर्हःसर्वकर्मसु॥५१॥यदह्नाकुरुतेकर्मनतस्यफलभाग्भवेत् ॥ नोपतिष्ठतियःपूर्वांनोपास्तेयस्तुपश्चिमाम् ॥ ५२ ॥ सशूद्रवद्बहिःकार्य्यःसर्वस्माद्द्विजकर्मणः ॥ पूर्वांसन्ध्यांपरित्यज्यमध्यमांपश्चिमांतथा ॥ ५३ ॥ ब्रह्महत्यामात्महत्यांप्रत्यहंलभतेद्विजः ॥ एकादशीविहीनोयःसन्ध्याहीनश्चयोद्विजः ॥ ५४ ॥ कल्पंव्रजेत्कालसूत्रंयथाहिवृषलीपतिः ॥ प्रातःसन्ध्यांविधायैवंगुरुमिष्टंसुरंनमेत् ॥ ५५ ॥ ब्रह्माणमीशंविष्णुंचमायांपद्मांसरस्वतीम् ॥ प्रणम्यगुरुमाज्यंचदर्पणंमधुकांचनम ॥ ५६ ॥ स्पृष्ट्वास्नानादिकंकालेकुर्यात्साधकसत्तमः ॥ पुष्करिण्यान्तुवाप्यान्तुयदास्नानंसमाचरेत् ॥ ५७ ॥ समुद्र

स्यपंचपिण्डानादौधर्मीविचक्षणः॥नद्यांनदेकन्दरेवातीर्थेवास्नानमाचरेत् ॥५८॥ कुर्य्यात्स्नात्वातुसङ्कल्पंततःस्नानंपुनर्मुने ॥ श्रीकृष्णप्रीतिकामश्चवैष्णवानांमहात्मनाम् ॥ ५९ ॥ सङ्कल्पोगृहिणांचैवकृतपातकनाशकः ॥ विप्रःकृत्वातुसङ्कल्पंमृदंगात्रेप्रलेपयेत् ॥ ६० ॥ वेदोक्तमन्त्रेणानेनदेहशुद्धिकृतेनरः ॥ अश्वक्रान्तेरथक्रांतेविष्णुक्रान्तेवसुन्धरे ॥ ६१ ॥ मृत्तिकेहरमेपापंयन्मयादुष्कृतंकृतम् ॥ उद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबाहुना ॥ ६२ ॥ आरुह्यममगात्राणिसर्वपापंप्रमोचय ॥ पुण्यंदेहिमहाभागेस्नानानुज्ञांकुरुष्वमाम् ॥ ६३ ॥ इत्युक्त्वाचजलेनाभिप्रमाणेमन्त्रपूर्वकम् ॥ चतुर्हस्तप्रमाणांचकृत्वामण्डलिकांशुभाम् ॥ ६४ ॥ तीर्थान्यावाहयेत्तत्रहस्तंदत्त्वातपोधन ॥ यानियानिचतीर्थानिसर्वाणिकथयामिते ॥ ६५ ॥ गङ्गेचयमुनेचैवगोदावरिसरस्वति ॥ नर्मदेसिन्धुकावेरिजलेऽस्मिन्सन्निधिंकुरु ॥ ॥ ६६ ॥ नलिनीनन्दिनीसीतामालिनीचमहापगा ॥ विष्णुपादाब्जसम्भूतागंगात्रिपथगामिनी ॥ ६७॥ पद्मावतीभोगवतीस्वर्णरेखाचकौशिकी ॥ दक्षापृथ्वीचसुभगाविश्वकायाशिवामृता ॥ ६८ ॥ विद्याधरीसुप्रसन्नातथालोकप्रसाधिनी ॥ क्षेमाचवैष्णवीशान्ताशान्तिदागोमतीसती ॥ ६९ ॥ सावित्रीतुलसीदुर्गामहालक्ष्मीःसरस्वती ॥ कृष्णप्राणाधिकाराधालोपामुद्रादितीरतिः ॥७०॥ अहल्याचादितिःसंज्ञास्वधास्वाहाप्यरुन्धती ॥ शतरूपादेवहूतिरित्याद्याःसंस्मरेत्सुधीः ॥ ७१ ॥ स्नात्वास्नात्वामहापूतःकुर्य्याच्चतिलकंबुधः ॥ बाह्वोर्मूलेललाटेचकण्ठदेशेचवक्षसि ॥ ७२ ॥ स्नानंदानंतपोहोमोदेवतापितृकर्मच ॥ तत्सर्वंनिष्फलंयातिललाटेतिलकंविना ॥७३॥ ब्राह्मणस्तिलकंकृत्वाकुर्य्यात्सन्ध्यांचतर्पणम् ॥ नमस्कृत्यसुरान्भक्त्यागृहंगच्छेन्मुदान्वितः ॥ ७४ ॥ प्रक्षाल्यपादौयत्नेनधृत्वाधौतेचवाससी ॥ मन्दिरंप्रविशेत्प्राज्ञइत्याहहरिरेवच ॥७५॥ विनापादक्षालनंयःस्नात्वाविशतिमन्दिरम् ॥ तस्यस्नानादिकंनष्टंजपहोमादिपञ्चकम् ॥७६॥ परिधायस्निग्धवस्त्रंगृहंचप्रविशेद्गृही ॥ रुष्टालक्ष्मीर्गृहाद्यातिशापंदत्त्वासुदारुणम् ॥७७॥ जङ्घोर्ध्वंतश्चयोविप्रःपादौप्रक्षालयेद्यदा ॥ तावद्भवतिचाण्डालोयावद्गङ्गांनपश्यति ॥ ७८ ॥ उपविश्यासनेब्रह्मञ्छुचिराचम्यसाधकः ॥ पूजांकुर्य्यात्तुवेदोक्तांभक्तियुक्तोहिसंयुतः ॥ ७९ ॥ शालग्रामेमणौमन्त्रेप्रतिमायांजलेस्थले ॥ गोपृष्ठेवागुरौविप्रेप्रशस्तमर्चनंहरेः ॥ ८० ॥ सर्वेषुशस्तापूजाचशालग्रामेचनारद ॥ सुराणामेवसर्वेषांयत्राधिष्ठानमेवच ॥८१॥सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ शालग्रामोदकेनैवयोऽभिषेकंसमाचरेत् ८२॥

शालग्रामजलंभक्त्यानित्यमश्नातियोनरः ॥ जीवन्मुक्तःसचभवेद्यात्यन्तेकृष्णमन्दिरम् ॥ ८३ ॥ शालग्रामशिलाचक्रंयत्रतिष्ठति नारद ॥ सचक्रोभगवांस्तत्रसर्वतीर्थानिनिश्चितम् ॥८४॥ तत्रयोम्रियतेदेहीज्ञानाज्ञानेनदैवतः ॥ रत्ननिर्मितयानेनसयातिश्रीहरेःपदम् ॥८५॥ शालग्रामंविनान्यत्रकःसाधुःपूजयेद्धरिम् ॥ कृत्वातत्रहरेःपूजांपरिपूर्णफलंलभेत् ॥८६॥ पूजाधारश्चकथितःश्रूयतांपूजनक्रमः ॥ हरेःपूजांबहुमतांकथयामियथागमम् ॥८७॥ कश्चिद्ददातिहरयेचोपचारांश्चषोडश ॥ सुन्दराणिपवित्राणिनित्यंभक्त्याचवैष्णवः ॥८८॥ कश्चिद्द्वादशवस्तूनिपंचवस्तूनिकश्चन ॥ येषामेवयथाशक्तिर्भक्तिर्मूलश्चपूजने ॥ ८९ ॥ आसनंवसनंपाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् ॥ पुष्पं चन्दनधूपश्चदीपंनैवेद्यमुत्तमम् ॥ ९० ॥ गन्धंमाल्यंचशय्यांचललितांसुविलक्षणाम् ॥ जलमन्नंचताम्बूलंसाधारंदेयमेवच ॥ ९१ ॥ गन्धान्नतल्पताम्बूलंविनाद्रव्याणिद्वादश ॥ पाद्यार्घ्यजलनैवेद्यपुष्पाण्येतानिपंचच ॥ ९२ ॥ सर्वाण्येतानिमूलेनदद्यात्साधकसत्तमः ॥ गुरूपदिष्टंमूलंचप्रशस्तंसर्वकर्मसु ॥ ९३ ॥ आदौकृत्वाभूतशुद्धिंप्राणायामंततःपरम् ॥ अंगप्रत्यंगयोर्न्यासंमन्त्रन्यासंततः परम् ॥ ९४ ॥ वर्णन्यासंविनिर्वर्त्यचार्घ्यपात्रंविनिर्दिशेत् ॥ त्रिकोणमण्डलंकृत्वातत्रकूर्मंप्रपूजयेत ॥ ९५ ॥ जलेनापूर्य्यशंखंचतत्रसं स्थापयेद्द्विजः ॥ जलंसंपूज्यविधिवत्तीर्थान्यावाहयेत्ततः ॥ ९६ ॥ पूजोपकरणंतेनजलेनक्षालयेत्पुनः ॥ ततोगृहीत्वापुष्पंचकृत्वायो गासनंशुचिः ॥ ९७ ॥ ध्यानेनगुरुदत्तेनध्यायेत्कृष्णमनन्यधीः ॥ ध्यात्वापाद्यादिकंसर्वंदद्यान्मूलेनसाधकः ॥ ९८ ॥ अंगप्रत्यंगदेवं चतन्त्रोक्तंपूजयेद्धरिम् ॥ मूलंजप्त्वायथाशक्तिदेवमन्त्रंविसर्जयेत् ॥ ९९ ॥ दत्त्वोपहारंविविधंस्तुत्वाचकवचंपठेत् ॥ ततःकृत्वापरीहारं मूर्ध्नाचप्रणमेद्भुवि ॥ १०० ॥ कृत्वावैदेवपूजाश्चयज्ञंकुर्य्याद्विचक्षणः ॥ श्रौतस्मार्त्ताग्नियुक्तश्चबलिंदद्यात्ततोमुने ॥ १०१ ॥ नित्यश्रा द्धंयथाशक्तिदानंवित्तानुरूपकम् ॥ कृत्वाकृतीसविहरेत्क्रमएषश्रुतौश्रुतः ॥ १०२ ॥ इतितेकथितंसर्वंवेदोक्तंसूत्रमुत्तमम् ॥ आह्निक स्यचविप्राणांकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १०३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेशिवनारदसंवादेआह्निकनिरूपणंनामषड्विंश तिनमोऽध्यायः ॥ ॥ २६ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ भक्ष्यंकिंवाप्यभक्ष्यंचद्विजानांगृहिणांप्रभो ॥ यतीनांवैष्णवानांचविधवाब्रह्म चारिणाम् ॥ १ ॥ किंकर्त्तव्यमकर्त्तव्यमभोग्यंभोग्यमेववा ॥ सर्वंकथयसर्वज्ञसर्वेशःसर्वकारणम् ॥ २ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥

कश्चित्तपस्वीविप्रश्चनिराहारीचिरंमुनिः ॥ कश्चित्समीरणाहारीफलाहारीचकश्चन ॥ ३ ॥ अन्नाहारीयथाकालेगृहीचगृहिणीयुतः ॥ येषा
मिच्छाचयाब्रह्मन्नृचीनांविविधागतिः ॥ ४ ॥ हविष्यान्नंब्राह्मणानांप्रशस्तंगृहिणांसदा ॥ नारायणोच्छिष्टमिष्टमभक्ष्यमनिवेदितम् ॥
॥ ५ ॥ अन्नंविष्ठाजलंमूत्रंयद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ विण्मूत्रंसर्वथाप्रोक्तमन्नंचहरिवासरे ॥ ६ ॥ ब्राह्मणःकामतोऽन्नंचयोभुङ्क्तेहरिवासरे ॥
त्रैलोक्यजनितंपापंसोऽपिभुङ्क्तेनसंशयः ॥ ७ ॥ नभोक्तव्यंनभोक्तव्यंनभोक्तव्यंचनारद ॥ गृहिभिर्ब्राह्मणैरन्नंसंप्राप्तेहरिवासरे ॥ ८ ॥
गृहीशैवश्चशाक्तश्चब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः ॥ प्रयातिकालसूत्रंचभुक्त्वाचहरिवासरे ॥९॥ कृमिभिःशालिमानैश्चभक्षितस्तत्रतिष्ठति ॥ विण्मू
त्रभोजनंकृत्वायावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ १० ॥ जन्माष्टमीदिनेरामनवमीदिवसेहरेः ॥ शिवरात्रौचयोभुङ्क्तेसोपिद्विगुणपातकी ॥ ११ ॥ उप
वासासमर्थश्चफलंमूलंजलंपिबेत ॥ नष्टेशरीरेसभवेदन्यथाचात्मघातकः ॥ १२ ॥ सकृद्भुङ्क्तेहविष्यान्नंविष्णोर्नैवेद्यमेवच ॥ नभवेत्प्र
त्यवायीसचोपवासफलंलभेत् ॥ १३ ॥ एकादश्यामनाहारंगृहीविप्रश्चभारते ॥ सचतिष्ठतिवैकुण्ठेयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ १४ ॥ गृहि
णांशैवशाक्तानामिदमुक्तंचनारद ॥ विशेषतोवैष्णवानांयतीनांब्रह्मचारिणाम् ॥ १५ ॥ नित्यंनैवेद्यभोजीयःश्रीविष्णोस्सहिवैष्णवः ॥
नित्यंशतोपवासानांजीवन्मुक्तफलंभवेत् ॥ १६ ॥ वांछन्तितस्यसंस्पर्शंतीर्थान्यखिलदेवताः ॥ आलापंदर्शनंचैवसर्वपापप्रणाशनम
॥ १७ ॥ द्विस्विन्नमन्नंपृथुकंशुद्धंदेशविशेषके ॥ नात्यन्तशस्तंविप्राणांभक्षणेननिवेदने ॥ १८ ॥ अभक्ष्यंवैयतीनांचविधवाब्रह्मचा
रिणाम् ॥ ताम्बूलंचयथाब्रह्मन्तथैतद्वस्तुनध्रुवम् ॥ १९ ॥ ताम्बूलंविधवास्त्रीणांयतीनांब्रह्मचारिणाम् ॥ तपस्विनांचविप्रेन्द्रगोमांस
सदृशंध्रुवम् ॥ २० ॥ सर्वेषांब्राह्मणानांयदभक्ष्यंशृणुनारद ॥ यदुक्तंसामवेदेचहरिणाचाह्निकक्रमे ॥ २१ ॥ ताम्रपात्रेपयःपानमुच्छि
ष्टघृतभाजनम् ॥ दुग्धंलवणसार्द्धंचसद्योगोमांसभक्षणम् ॥ २२ ॥ नारिकेलोदकंकांस्येताम्रपात्रेस्थितंलघु ॥ ऐक्षवंताम्रपात्रस्थंसुरा
तुल्यंनसंशयः ॥ २३ ॥ उत्थायवामहस्तेनयस्तोयंपिबतिद्विजः ॥ सुरापीचसविज्ञेयःसर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ २४. ॥ अनिवेद्यंहरे
रन्नंभुक्तशेषञ्चनित्यशः ॥ पीतशेषजलंचैवगोमांससदृशंमुने ॥ २५ ॥ वार्त्ताकिंणफलंचैवगोमांसंकार्त्तिकेस्मृतम् ॥ माघेचमूलकंचैवक

१ नवेच्छरीरेति पाठः । २ कांजिकम् इत्यर्थः ।

लम्बीशयनेतथा ॥ २६ ॥ श्वेतवर्णंचतालंचमसूरंमत्स्यमेवच ॥ सर्वेषांब्राह्मणानांचत्याज्यंसर्वत्रदेशके ॥२७॥ मत्स्यांश्चकामतोभुक्त्वा सोपवासस्त्र्यहंवसेत् ॥ प्रायश्चित्तंततःकृत्वाशुद्धिमाप्नोतिवाडवः ॥ २८ ॥ प्रतिपत्सुचकूष्माण्डमभक्ष्यंह्यर्थनाशनम् ॥ द्वितीयायांचबृहतींभोजनेनस्मरेद्धरिम् ॥ २९ ॥ अभक्ष्यंचपटोलंचशत्रुवृद्धिकरंपरम् ॥ तृतीयायांचतुर्थ्यांचमूलकंधननाशनम् ॥ ३० ॥ कलङ्ककारणंचैवपंचम्यांबिल्वभक्षणम् ॥ तिर्यग्योनिंप्रापयेत्तुषष्ठ्यांवैनिम्बभक्षणम् ॥ ३१ ॥ रोगवृद्धिकरंचैवनराणांतालभक्षणम् ॥ सप्तम्यांचतथातालंशरीरस्यचनाशकम् ॥ ३२ ॥ नारिकेलफलंभक्ष्यमष्टम्यांबुद्धिनाशनम् ॥ तुम्बीनवम्यांगोमांसंदशम्यांचकलम्बिका ॥ ३३ ॥ एकादश्यांतथाशिम्बीद्वादश्यांपूतिकातथा ॥ त्रयोदश्यांचवार्त्ताकीनभक्ष्यापुत्रनाशनम् ॥ ३४ ॥ चतुर्दश्यांमाषभक्ष्यंमहापापकरंपरम् पंचदश्यांतथामांसमभक्ष्यंगृहिणांमुने ॥ ३५ ॥ गृहिणांप्रोक्षितंमांसंभक्ष्यमन्यदिनेषुच ॥ प्रातःस्नानेतथाश्राद्धेपार्वणेव्रतवासरे ॥३६॥ प्रशस्तंसार्षपंतैलंपक्वतैलंचनारद ॥ कुहूपूर्णेन्दुसंक्रांतिचतुर्दश्यष्टमीषुच ॥ ३७ ॥ रवौश्राद्धेव्रताहेचदुष्टंस्त्रीतिलतैलकम् ॥ मांसंचरक्तशाकंचकांस्यपात्रेचभोजनम् ॥ ३८ ॥ निषिद्धंशयनंचैवकूर्ममांसंचमन्त्रितम् ॥ निषिद्धंसर्ववर्णानांदिवास्वस्त्रीनिषेवणम् ॥ ३९ ॥ रात्रौचदधिभक्ष्यंचशयनंसन्ध्ययोर्दिने ॥ रजस्वलास्त्रीगमनमेतन्नरककारणम् ॥ ४० ॥ उदक्यवीरयोरन्नंपुंश्चल्यन्नमभक्षकम् ॥ शूद्रान्नंयाजकान्नंचशूद्रश्राद्धान्नमेवच ॥ ४१ ॥ अभक्ष्यान्नंचविप्रपर्यदन्नंवृषलीपतेः ॥ ब्रह्मन्वार्धुषिकान्नंचगणकान्नमभक्षकम् ॥ ४२ ॥ अग्रदानिद्विजान्नंचचिकित्साकारकस्यच ॥ हस्तचित्राहरौतैलमग्राह्यंचाप्यभक्षकम् ॥४३॥ मूलेमृगेभाद्रपदेमांसंगोमांसतुल्यकम् ॥ अमायांकृत्तिकायांचद्विजैःक्षौरंविवर्जितम् ॥ ४४ ॥ कृत्वातुमैथुनंक्षौरंयोदेवांस्तर्पयेत्पितॄन् ॥ रुधिरंतद्भवेत्तोयंदाताचनरकंव्रजेत् ॥ ४५ ॥ यत्कर्त्तव्यमकर्त्तव्यंयद्भोज्यंयदभोज्यकम् ॥ सर्वंतुभ्यंनिगदितंकिंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ४६ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेब्रह्मखण्डे सौतिशौनकसंवादेनारदंप्रतिशिवोपदेशभक्ष्याभक्ष्यादिविवरणंनामसप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रुतंसर्वंजगन्नाथत्वत्प्रसादाज्जगद्गुरो ॥ भवान्ब्रह्मस्वरूपश्चवदब्रह्मनिरूपणम् ॥ १ ॥ प्रभोकिंब्रह्मसाकारंकिंनिराकारमीश्वर ॥

१ मयायामिति पाठः ।

किंतद्विशेषणंकिंवाप्यविशेषणमेवच ॥ २ ॥ किंवादृश्यमदृश्यंवालिप्तंदेहिषुकिंनवा ॥ किंवातल्लक्षणंशस्तंवेदेवाकिंनिरूपितम् ॥ ३ ॥
ब्रह्मातिरिक्ताप्रकृतिःकिंवाब्रह्मस्वरूपिणी ॥ प्रकृतेर्लक्षणंकिंवासारभूतंश्रुतौश्रुतम् ॥ ४ ॥ प्राधान्यंकस्यसृष्टौचद्वयोर्मध्येवरंपरम् ॥
विचार्य्यमनसासर्वंसर्वज्ञवदमांध्रुवम् ॥ ५ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वापञ्चवक्त्रःप्रहस्यच ॥ भगवान्कर्त्तुमारेभेपरब्रह्मनिरूपणम् ॥ ६ ॥
॥ ॥ महादेवउवाच ॥ ॥ यद्यत्पृष्टंत्वयावत्सनिगूढंज्ञानमुत्तमम् ॥ सुदुर्लभञ्चवेदेषुपुराणेषुचनारद ॥ ७ ॥ अहंब्रह्माचविष्णुश्चशेषोधर्मो
महान्विराट् ॥ सर्वंनिरूपितंब्रह्मन्नस्माभिःश्रुतिभिर्मुने ॥ ८ ॥ यद्विशेषणयुक्तञ्चदृश्यंप्रत्यक्षमेवच ॥ तन्निरूपितमस्माभिर्वेदवेदविदां
वर ॥ ९ ॥ वैकुण्ठेचपुराप्रष्टेधर्मेणब्रह्मणातदा ॥ यदुवाचहरिःकिञ्चिन्निवोधकथयामिते ॥ १० ॥ सारभूतञ्चतत्त्वानामज्ञानान्धकलोच
नम् ॥ द्वैधभ्रमतमोध्वंससुप्रकृष्टप्रदीपकम् ॥ ११ ॥ परमात्मस्वरूपञ्चपरंब्रह्मसनातनम् ॥ सर्वदेहस्थितंसाक्षिस्वरूपंदेहिकर्मणाम् ॥ १२ ॥
प्राणाःपञ्चस्वयंविष्णुर्मनोब्रह्माप्रजापतिः ॥ सर्वज्ञानस्वरूपेऽहंशक्तिःप्रकृतिरीश्वरी ॥ १३ ॥ आत्माधीनावयंसर्वेस्थितेतस्मिन्वयं
स्थिताः ॥ गतेगताश्चपरमेनरदेवमिवानुगाः ॥ १४ ॥ जीवस्तत्प्रतिविम्बञ्चसर्वभोगीहिकर्मणाम् ॥ यथार्कचन्द्रयोर्बिम्बंजलपूर्णघटे
षुच ॥ १५ ॥ विम्बंघटेषुभग्नेषुप्रलीनंचन्द्रसूर्ययोः ॥ तथालयप्रसंगेसजीवोब्रह्मणिलीयते ॥ १६ ॥ एकमेवपरंब्रह्मशेषेवत्सभवक्षये ॥
वयंप्रलीनास्तत्रैवजगदेतच्चराचरम् ॥ १७ ॥ तच्चज्योतिःस्वरूपञ्चमण्डलाकारमेवच ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डकोटिकोटिसमप्रभम् ॥ १८ ॥
आकाशमिवविस्तीर्णंसर्वव्यापकमव्ययम् ॥ सुखदृश्यंयथाचन्द्रबिम्बंयोगिभिरेवच ॥ १९ ॥ वदन्तियोगिनस्तत्रपरंब्रह्मसनातनम् ॥ दिवा
निशञ्चध्यायन्तेसत्यंतत्सर्वमङ्गलम् ॥ २० ॥ निरीहञ्चनिराकारंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ स्वेच्छामयंस्वतन्त्रञ्चसर्वकारणकारणम् ॥ २१ ॥
परमानन्दरूपंचपरमानन्दकारणम् ॥ परंप्रधानंपुरुषंनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥ तत्रैवलीनाप्रकृतिःसर्वबीजस्वरूपिणी ॥ २२ ॥ यथाप्रौदा
ह्रिकाशक्तिःप्रभासूर्येयथामुने ॥ यथादुग्धेचधावल्यंजलेशैत्यंयथैवच ॥ २३ ॥ यथाशब्दश्चगगनेयथागन्धःक्षितौसदा ॥ तथाहिनिर्गु
णंब्रह्मनिर्गुणाप्रकृतिस्तथा ॥ २४ ॥ सृष्ट्युन्मुखेनतद्ब्रह्मचांशेनपुरुषःस्मृतः ॥ सएवसगुणोवत्सप्राकृतोविषयीस्मृतः ॥ २५ ॥ त्रिगुणा
साहितत्रैवपराच्छायामयीस्मृता ॥ २६ ॥ यथामृदाकुलालश्चघटंकर्त्तुंक्षमःसदा ॥ तथाप्रकृत्यातद्ब्रह्मसृष्टिंस्रष्टुंक्षमोमुने ॥ २७ ॥ स्वर्णे

नकुण्डलंकर्त्तुंस्वर्णकारःक्षमोयथा ॥ तथाब्रह्मतयासार्द्धंसृष्टिंकर्तुमिहेश्वरः ॥ २८ ॥ कुलालसृष्टानचमृन्नित्याचैवसनातनी ॥ नस्वर्णका
रसृष्टंतत्स्वर्णंवानित्यमेवच ॥ २९ ॥ नित्यंतत्परमंब्रह्मनित्याचप्रकृतिःस्मृता ॥ द्वयोःसमंचप्राधान्यमितिकेचिद्वदन्तिहि ॥३०॥ मृदं
स्वर्णंसमाहर्त्तुंकुलालस्वर्णकारकौ ॥ नसमर्थौचमृत्स्वर्णंतयोराहरणेक्षमम् ॥ ३१ ॥ तस्मात्तत्प्रकृतेर्ब्रह्मपरमेवचनारद ॥ इतिकेचिद्वदन्त्ये
वंद्वयोर्वैनित्यताध्रुवम् ॥ ३२ ॥ केचिद्वदन्तितद्ब्रह्मस्वयंचप्रकृतिःपुमान् ॥ ब्रह्मातिरिक्तप्रकृतिर्वदन्तीतिचकेचन ॥ ३३ ॥ तद्ब्रह्मपरमं
धामसर्वकारणकारणम् ॥ तद्ब्रह्मलक्षणंब्रह्मन्निदंकिंचिच्छ्रुतौश्रुतम् ॥३४॥ ब्रह्मचात्माचसर्वेषांनिर्लिप्तंसाक्षिरूपिच ॥ सर्वव्यापिचसर्वा
दिलक्षणंचश्रुतौश्रुतम ॥ ३५ ॥ तद्ब्रह्मशक्तिःप्रकृतिःसर्वबीजस्वरूपिणी ॥ यतस्तच्छक्तिमद्ब्रह्मचेदंप्रकृतिलक्षणम् ॥ ३६ ॥ तेजोरूपं
चतद्ब्रह्मध्यायन्तेयोगिनःसदा ॥ वैष्णवास्तन्नमन्यन्तेमद्भक्ताःसूक्ष्मबुद्धयः ॥३७॥ तत्तेजःकस्यनाश्चर्यंध्यायन्तेपुरुषंविना ॥ कारणेन
विनाकार्यंकुतोवाप्रभवेद्भुवि ॥३८॥ ध्यायन्तेवैष्णवास्तस्मात्तन्नरूपंमनोहरम ॥ स्वेच्छामयस्यपुंसश्चसाकारस्यात्मनःसदा ॥ ३९ ॥
तत्तेजोमण्डलाकारेसूर्य्यकोटिसमप्रभे ॥नित्यंस्थलंचप्रच्छन्नंगोलोकाभिधमेवच ॥४०॥ लक्षकोट्यायोजनानांचतुरस्रंमनोहरम् ॥ रत्ने
न्द्रसारनिर्माणैर्गोपीभिश्चावृतंसदा॥४१॥सुदृश्यंवर्त्तुलाकारंयथाचंद्रस्यमण्डलम् ॥ नानारत्नैश्चखचितंनिराधारंतदिच्छया॥४२॥ऊर्ध्वं
चनित्यवैकुण्ठात्पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ गोगोपगोपीसंयुक्तंकल्पवृक्षसमन्वितम् ॥ ४३ ॥ कामधेनुभिराकीर्णंरासमण्डलमंडितम् ॥
वृंदावनवनाच्छन्नंविरजावेष्टितंमुने ॥४४॥ शतशृङ्गंशातकुम्भैःसुदीप्तंश्रीमदीप्सितम् ॥ लक्षकोट्यापरिमितैराश्रमैःसुमनोहरैः ॥४५॥
शतमंदिरसंयुक्तमाश्रमंसुमनोहरम् ॥ प्राकारपरिखायुक्तंपारिजातवनान्वितम् ॥ ४६ ॥ कौस्तुभेन्द्रेणमणिनाराजितंपरमोज्ज्वलम् ॥
हीरसारसुसंस्कृतसोपानैश्चातिसुंदरैः ॥ ४७ ॥ मणीन्द्रसाररचितैःकपाटैर्दर्पणान्वितैः ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यैराश्रमंचसुसंस्कृतम् ॥
॥४८॥ षोडशद्वारसंयुक्तंसुदीप्तंरत्नदीपकैः ॥ रत्नसिंहासनेरम्येमहार्घमणिनिर्मिते ॥४९॥ नानाचित्रविचित्राढ्येवसन्तंवरमीश्वरम् ॥
नवीननीरदश्यामंकिशोरवयसंशिशुम् ॥ ५० ॥ शरन्मध्याह्नमार्त्तण्डप्रभामोचकलोचनम् ॥ शरत्पार्वणपूर्णेन्दुशुभदीप्तिमदाननम् ॥
॥५१॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलानिन्दितमन्मथम् ॥ कोटिचंद्रप्रभाजुष्टंपुष्टंश्रीयुक्तविग्रहम् ॥५२॥ सस्मितंमुरलीहस्तंसुप्रशस्तंसुम

ङ्गलम् ॥ परमोत्तमपीतांशुकयुगेनसमुज्ज्वलम् ॥५३॥ चन्दनोक्षितसर्वांगंकौस्तुभेनविराजितम् ॥ आजानुमालतीमालावनमालावि
भूषितम् ॥५४॥ त्रिभङ्गभङ्गचसंयुक्तंमणिमाणिक्यभूषितम् ॥ मयूरपुच्छचूडञ्चसद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥५५॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमञ्जीर
रञ्जितम् ॥ रत्नकुण्डलयुग्मेनगण्डस्थलसुशोभितम् ॥५६॥ मुक्तापंक्तिसदृक्षाभदशनंसुमनोहरम् ॥ पक्वबिम्बाधरोष्ठञ्चनासिकोन्नतिशो
भनम् ॥ ५७ ॥ वीक्षितंगोपिकाभिश्चवेष्टिताभिस्समंततः ॥ स्थिरयौवनयुक्ताभिःसस्मिताभिश्चसादरम् ॥ ५८ ॥ भूषिताभिश्चसद्रत्न
निर्मितैर्भूषणैःपरम् ॥ सुरेन्द्रैश्चमुनीन्द्रैश्चमुनिभिर्मानवेन्द्रकैः ॥ ५९ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवानन्तधर्माद्यैर्वन्दितंमुदा ॥ भक्तप्रियंभक्तनाथं
भक्तानुग्रहकारकम् ॥६०॥ रासेश्वरंसुरसिकंराधावक्षस्थलस्थितम् ॥ एवंरूपमरूपंतंमुनेध्यायन्तिवैष्णवाः ॥ ६१ ॥ सततंध्येयमस्मा
कंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ अक्षरंपरमंब्रह्मभगवन्तंसनातनम् ॥ ६२ ॥ स्वेच्छामयंनिर्गुणञ्चनिरीहंप्रकृतेःपरम् ॥ सर्वाधारंसर्वबीजंसर्वज्ञं
सर्वमेवच ॥ ६३ ॥ सर्वेश्वरंसर्वपूज्यंसर्वसिद्धिकरंप्रदम् ॥ सएवभगवानादिर्गोलोकेद्विभुजःस्वयम् ॥ ६४ ॥ गोपवेपश्चगोपालैःपार्षदैः
परिवेष्टितः ॥ परिपूर्णतमःश्रीमान्श्रीकृष्णोराधिकेश्वरः ॥ ६५ ॥ सर्वान्तरात्मासर्वत्रप्रत्यक्षःसर्वगःस्मृतः ॥ कृपिश्चसर्ववचनोनकार
श्चात्मवाचकः ॥ सर्वात्माचपरंब्रह्मतेनकृष्णःप्रकीर्त्तितः ॥६६॥ कृषिश्चसर्ववचनोनकारश्चादिवाचकः ॥ सर्वादिपुरुषोव्यापीतेनकृष्णः
प्रकीर्त्तितः ॥६७॥ सएवांशेनभगवान्वैकुण्ठेचचतुर्भुजैः ॥ चतुर्भुजैःपार्षदैस्तैरावृतः कमलापतिः ॥६८॥ सएवकलयाविष्णुःपाताचज
गतांप्रभुः॥श्वेतद्वीपेसिन्धुकन्यापतिरेवचतुर्भुजः ॥६९॥ एतत्तेकथितंसर्वंपरब्रह्मस्वरूपकम् ॥ अस्माकंचिन्तनीयञ्चसेव्यंवन्दितमीप्सि
तम् ॥७०॥ इत्युक्त्वाशङ्करस्तत्रविररामचशौनक ॥७१॥गन्धर्वराजस्तोत्रेणतु ुवतश्चनारदः ॥ मुनिस्तोत्रेणसन्तुष्टोभगवानादिरच्युतः
॥७२॥ ज्ञानंमृत्युञ्जयस्तस्मैप्रददौवरमीप्सितम् ॥ मुनीन्द्रस्तंसंप्रणम्यप्रहृष्टवदनेक्षणः ॥ तदाज्ञयापुण्यरूपंययौनारायणाश्रमम् ॥७३॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेब्रह्मस्वरूपवैकुण्ठादिवर्णनंनारदप्रस्थानंनामाष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥
॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ ददर्शाश्रममाश्चर्य्यंदेवर्षिर्नारदस्तथा ॥ ऋषिर्नारायणस्यैवबदरीवनसंयुतम् ॥ १ ॥ नानावृक्षफलाकीर्णंपुंस्को
किलरुतश्रुतम् ॥ शरभेन्द्रैःकेसरीन्द्रैर्व्याघ्रैर्वै:परिवेष्टितम्॥२॥ऋषीन्द्रस्यप्रभावेणहिंसाभयविवर्जितम् ॥ महारण्यमगम्यञ्चस्वर्गादपि

मनोहरम् ॥ ३ ॥ सिद्धेन्द्राणांमुनीन्द्राणामाश्रमाणांत्रिकोटिभिः ॥ आवृतंचन्दनारण्यैःपारिजातवनान्वितम् ॥ ४ ॥ ददर्शतमृषीन्द्र
श्चसभामध्येमनोहरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थश्चवसन्तंयोगिनांगुरुम् ॥ ५ ॥ जपन्तंपरमंब्रह्मकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ प्रणनामचतंदृष्ट्वात्र
ह्मपुत्रश्चशौनक ॥ ६ ॥ उत्थायसहसालिङ्ग्ययुयुजेपरमाशिषम् ॥ पप्रच्छकुशलंस्नेहाच्चकारातिथिपूजनम् ॥ ७ ॥ रत्नसिंहासनेर
म्येवासयामासनारदम् ॥ निवसन्नासनेरम्येवत्मेश्रमविवर्जितः ॥ ८ ॥ उवाचतमृषिश्रेष्ठंभगवन्तंसनातनम् ॥ अधीतवेदान्सर्वाश्चपितुः
स्थानेसुदुर्गमान् ॥ ९ ॥ ज्ञानंसम्प्राप्ययोगीन्द्रान्मन्त्रंवैशङ्करादिभो ॥ मनोमेनहितृप्नोतिदुर्निवारंचचंचलम् ॥ १० ॥ दृष्टंमयात्वत्प
दाब्जंमनसाप्रेरितेनच ॥ किंचिज्ज्ञानविशेषंचलब्धुमिच्छामिसाम्प्रतम् ॥ ११ ॥ यत्रकृष्णगुणाख्यानंजन्ममृत्युजरापहम् ॥ १२ ॥
ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्चसुरेन्द्रश्चसुराविभो ॥ कंचिन्तयन्तिमुनयोमनवश्चविचक्षणाः ॥ १३ ॥ कस्मात्सृष्टिश्चभवतिकुत्रवासंप्रलीयते ॥
कोवासर्वेश्वरोविष्णुःसर्वकारणकारकः ॥ १४ ॥ तस्येश्वरस्यकिंरूपंकर्मवाकिंजगत्पते ॥ विचार्यमनसासर्वंतद्भवान्वक्तुमर्हति॥ १५॥
नारदस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यभगवानृषिः ॥ कथांकथितुमारेभेपुण्यांभुवनपावनीम् ॥ १६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेब्रह्मखण्डसौति
शौनकसंवादेनारायणंप्रतिनारदप्रश्नोनामैकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ लम्बोदरो
हरिरुमापतिरीशशेषाब्रह्मादयःसुरगणामनवोमुनीन्द्राः ॥ वाणीशिवात्रिपथगाकमलादिकाश्चमंचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥ १ ॥
संसारसागरमतीवगभीरघोरंदावाग्निसर्पपरिवेष्टितचेष्टिताङ्गम् ॥ संलंघ्यगन्तुमभिवाञ्छतियोहिदास्यंसंचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविन्दम् ॥
॥ २ ॥ गोवर्द्धनोद्धरणकीर्त्तिरतीवखिन्नाभूर्धारिताचदशनाग्रतएवचार्द्रा ॥ विश्वानिलोमविवरेषुबिभर्तुरादेःसंचिन्तयेद्भगवतश्चरणारवि
न्दम् ॥ ३ ॥ वेदांगवेदमुखनिःसृतकीर्त्तिरंशैर्वेदांगवेदजनकस्यहरेर्विधातुः ॥ जन्मांतकादिभयशोकविदीर्णदेहःसंचिन्तयेद्भगवतश्चरणा
रविन्दम् ॥ ४ ॥ गोपाङ्गनावदनपङ्कजषट्पदस्यरासेश्वरस्यरसिकारमणस्यपुंसः ॥ वृन्दावनेविहरतोव्रजवेषविष्णोःसंचिन्तयेद्भगवतश्च
रणारविन्दम् ॥५॥ चक्षुर्निमेषपतितोजगतांविधातातत्कर्मवत्सकथितुंभुविकःसमर्थः ॥ त्वंचापिनारदमुनेपरमादरेणसंचिन्तनंकुरुहरे
श्चरणारविन्दम् ॥ ६ ॥ यूयंवयंतस्यकलाकलांशाःकलाकलांशामनवोमुनीन्द्राः ॥ कलाविशेषाभवपारमुख्यामहान्विराड्यस्यकला

विशेषः ॥ ७ ॥ सहस्रशीर्षाशिरसःप्रदेशेबिभर्त्तिसिद्धार्थसमंचविश्वम् ॥ कूर्मेचशेषोमशकोगजेयथाकूर्मश्चकृष्णस्यकलाकलांशः ॥८॥ गोलोकनाथस्यविभोयशोऽमलंश्रुतौपुराणेनहिकिंचनस्फुटम् ॥ नपाद्ममुख्याःकथितुंसमर्थाःसर्वेश्वरंतंभजपाद्ममुख्यम् ॥ ९ ॥ विश्वेषुसर्वेषुचविश्वधाम्नः सन्त्येवशश्वद्विधिविष्णुरुद्राः ॥ तेषांचसंख्याःश्रुतयश्चदेवाः परंनजानन्तितमीश्वरंभज ॥ १० ॥ करोति सृष्टिंसविधेर्विधाताविधायनित्यांप्रकृतिंजगत्प्रसूम् ॥ ब्रह्मादयःप्राकृतिकाश्चसर्वेभक्तिप्रदांश्रीप्रकृतिंभजन्ति ॥ ११ ॥ ब्रह्मस्वरूपाप्र कृतिर्नभिन्नाययाचसृष्टिंकुरुतेसनातनः ॥ श्रियश्चसर्वाः कलयाजगत्सुमायाचसर्वेचतयाविमोहिताः ॥ १२ ॥ नारायणीसापरमास नातनीशक्तिश्चपुंसःपरमात्मनश्च ॥ आत्मेश्वरश्चापिययाचशक्तिमांस्तयाविनास्रष्टुमशक्तएव ॥ १३ ॥ गत्वाविवाहंकुरुवत्ससाम्प्रतं कर्तुंप्रयुक्तश्चपितुर्निदेशः ॥ गुरोर्निदेशप्रतिपालकोभवेःसर्वत्रपूज्योविजयीचसन्ततम् ॥ १४ ॥ स्वपत्नींपूजयेद्योहिवस्त्रालङ्कार चन्दनैः ॥ प्रकृतिस्तस्यसन्तुष्टायथाकृष्णोद्विजार्चने ॥ १५ ॥ साचयोषित्स्वरूपाचप्रतिविश्वेषुमायया ॥ योषितामपमानेनपराभूता चसाभवेत् ॥ १६ ॥ दिव्यास्त्रीपूजितायेनपतिपुत्रवतीसती ॥ प्रकृतिःपूजितातेनसर्वमङ्गलदायिनी ॥ १७ ॥ मूलप्रकृतिरेकासापूर्ण ब्रह्मस्वरूपिणी ॥ सृष्टौपंचविधासाचविष्णुमायासनातनी ॥ १८ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीयाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ सर्वासांप्रेयसी कान्तासाराधापरिकीर्तिता ॥ १९ ॥ नारायणप्रियालक्ष्मीःसर्वसम्पत्स्वरूपिणी ॥ रागाधिष्ठातृदेवीयासाचपूज्यासरस्वती ॥ २० ॥ सावित्रीवेदमाताचपूज्यरूपाविधेःप्रिया ॥ शङ्करस्यप्रियादुर्गायस्याःपुत्रोगणेश्वरः ॥ २१ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे ब्रह्मखण्डेसौतिशौनकसंवादेभगवत्स्तुतितत्स्वरूपमायास्वरूपवर्णनंनामत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्तें महापुराणे प्रथमं ब्रह्मखण्डं सम्पूर्णम् ॥

१ वागधिष्ठातृ इति पाठः ।

॥ अथ ब्रह्मवैवर्त महापुराणे द्वितीयः प्रकृतिखण्डः प्रारभ्यते ॥

ब्रह्मदेव.
नारद ऋषि
राधा
कृष्ण
दक्ष
दक्षकन्या
नारद

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीवेङ्कटेश्वरायनमः ॥ ॥ श्रीमहासरस्वत्यैनमः ॥ ॥ श्रीलक्ष्मीनरसिंहाभ्यांनमः ॥ ॥ अथप्रकृति
खण्डप्रारंभः ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ गणेशजननीदुर्गाराधालक्ष्मीःसरस्वती ॥ सावित्रीवैसृष्टिविधौप्रकृतिःपञ्चधास्मृता ॥ १ ॥
आविर्बभूवसाकेनकावासाज्ञानिनांवरा ॥ किंवातल्लक्षणंब्रूहिसाभवत्पंचधाकथम् ॥ २ ॥ सर्वासांचरितंपूजाविधानंकथमीप्सितम् ॥
अवतारंकुत्रकस्यास्तन्मांव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ प्रकृतेर्लक्षणंवत्सकोवावक्तुंक्षमोभवेत् ॥ किंचित्तथा
पिवक्ष्यामियच्छ्रुतंधर्मवक्त्रतः ॥ ४ ॥ प्रकृष्टवाचकःप्रश्चकृतिश्चसृष्टिवाचकः ॥ सृष्टौप्रकृष्टायादेवीप्रकृतिःसाप्रकीर्तिता ॥ ५ ॥ गुणे
प्रकृष्टसत्त्वेचप्रशब्दोवर्त्ततेश्रुतौ ॥ मध्यमेकृश्चरजंसि तिशब्दस्तमसिस्मृतः ॥ ६ ॥ त्रिगुणात्मस्वरूपायासर्वशक्तिसमन्विता ॥ प्रधा
नासृष्टिकरणेप्रकृतिस्तेनकथ्यते ॥ ७ ॥ प्रथमेवर्त्ततेप्रश्चकृतिस्स्यात्सृष्टिवाचकः ॥ सृष्टेराद्याचयादेवीप्रकृतिःसाप्रकीर्तिता ॥ ८ ॥
योगेनात्मासृष्टिविधौद्विधारूपोबभूवसः ॥ पुमांश्चदक्षिणार्द्धाङ्गोवामाङ्गःप्रकृतिःस्मृतः ॥ ९ ॥ साचब्रह्मस्वरूपास्यान्मायानित्यासना
तनी ॥ यथात्माचयथाशक्तिर्यथाग्नौदाहिकास्मृता ॥ १० ॥ अतएवहियोगीन्द्रःस्त्रीपुंभेदंनमन्यते ॥ सर्वंब्रह्ममयंब्रह्मञ्छश्वत्पश्यति
नारद ॥ ११ ॥ स्वेच्छामयस्येच्छयाचश्रीकृष्णस्यसिसृक्षया ॥ साविर्बभूवसहसामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ १२ ॥ तदाज्ञयापञ्चविधा
सृष्टिकर्मणिभेदतः ॥ अथभक्तानुरोधाद्वाभक्तानुग्रहविग्रहा ॥ १३ ॥ गणेशमातादुर्गायाशिवरूपाशिवप्रिया ॥ नारायणीविष्णुमाया
पूर्णब्रह्मस्वरूपिणी ॥ १४ ॥ ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिर्मनुभिःपूजितासदा ॥ सर्वाधिष्ठातृदेवीसाब्रह्मरूपासनातनी ॥ १५ ॥ यशोमंगलधर्म
श्रीसत्यपुण्यप्रदायिनी ॥ मोक्षहर्षप्रदात्रीयंशोकदुःखार्तिनाशिनी ॥ १६ ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणा ॥ तेजःस्वरूपापरमा
तदधिष्ठातृदेवता ॥ १७ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपाचशक्तिरीशस्यसन्ततम् ॥ सिद्धेश्वरीसिद्धरूपाऽसिद्धिदासिद्धिदेश्वरी ॥ १८ ॥ बुद्धि
निद्राक्षुत्पिपासाच्छायातन्द्रादयास्मृतिः ॥ जातिःक्षान्तिश्चशान्तिश्चकांतिर्भ्रांतिश्चचेतना ॥ १९ ॥ तुष्टिःपुष्टिस्तथालक्ष्मीर्वृत्तिर्माता
तथैवच ॥ सर्वशक्तिस्वरूपासाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ २० ॥ उक्तःश्रुतौश्रुतगुणश्चातिस्वल्पोयथागमम् ॥ गुणोऽस्त्यनन्तोऽनन्ताया

अपरांचनिशामय.॥ २१ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपायापद्माचपरमात्मनः ॥ सर्वसम्पत्स्वरूपायातदधिष्ठातृदेवता ॥ २२ ॥ कान्तादान्तातिशान्ताचसुशीलासर्वमंगला ॥ लोभान्मोहात्कामरोपान्मदाहङ्कारतस्तथा ॥ २३ .॥ त्यक्तानुरक्तापत्युश्चसर्वाद्याचपतिव्रता ॥ प्राणतुल्याभगवतःप्रेमपात्रीप्रियंवदा ॥ २४ ॥ सर्वसस्यात्मिकासर्वजीवनोपायरूपिणी ॥ महालक्ष्मीश्चवैकुण्ठेपतिसेवापरायणा ॥ ॥ २५ ॥ स्वर्गेचस्वर्गलक्ष्मीश्चराजलक्ष्मीचराजसु ॥ गृहेचगृहलक्ष्मीश्चमर्त्यानांगृहिणांतथा ॥ २६ ॥ सर्वेषुप्राणिद्रव्येषुशोभारूपामनोहरा ॥ प्रीतिरूपापुण्यवतांप्रभारूपानृपेषुच ॥ २७ ॥ वाणिज्यरूपावणिजांपापिनांकलहङ्करी ॥ दयामयीभक्तमाताभक्तानुग्रहकारिका ॥ २८ ॥ ॥ चपलेचपलाभक्तसम्पदोरक्षणायच ॥ जगज्जीवन्मृतंसर्वंययादेव्याविनामुने ॥ २९ ॥ शक्तिर्द्वितीयाकथितावेदोक्तासर्वसम्मता ॥ सर्वपूज्यासर्ववन्द्याचान्यांमत्तोनिशामय ॥ ३० ॥ वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिदेवतापरमात्मनः ॥ सर्वविद्यास्वरूपायासाचदेवीसरस्वती ॥ ३१ ॥ सुबुद्धिः कवितामेधाप्रतिभास्मृतिदासताम् ॥ नानाप्रकारसिद्धान्तभेदार्थकल्पनाप्रदा ॥ ॥ ३२ ॥ व्याख्याबोधस्वरूपाचसर्वसंदेहभंजिनी ॥ विचारकारिणीग्रंथकारिणीशक्तिरूपिणी ॥ ३३ ॥ सर्वसङ्गीतसन्धानतालकारणरूपिणी ॥ विषयज्ञानवाग्रूपाप्रतिविश्वंचजीविनाम् ॥ ३४ ॥ ययाविनाचविश्वौघोमूकोमृतसमः सदा ॥ व्याख्यामुद्राकराशान्तावीणापुस्तकधारिणी ॥ ३५ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपायासुशीलाश्रीहरिप्रिया ॥ हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदांभोजसन्निभा ॥ ३६ ॥ जपन्तीपरमात्मानंश्रीकृष्णंरत्नमालया ॥ तपस्स्वरूपातपसांफलदात्रीतपस्विनी ॥ ३७ ॥ सिद्धिविद्यास्वरूपाचसर्वसिद्धिप्रदासदा ॥ देवीतृतीयागदिताश्रीयुक्ताजगदम्बिका ॥ ३८ ॥ यथागमंयथाकिंचिदपरांसंनिबोधमे ॥ माताचतुर्णांवेदानांवेदाङ्गानांचछन्दसाम् ॥ ३९ ॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राणांतन्त्राणाञ्चविचक्षणा ॥ द्विजातिजातिरूपाचजपरूपातपस्विनी ॥ ४० ॥ ब्राह्मण्यतेजोरूपाचसर्वसंस्कारकारिणी ॥ पवित्ररूपासावित्रीगायत्रीब्रह्मणःप्रिया ॥ ४१ ॥ तीर्थानियस्याःसंस्पर्शंदर्शंवांछंति

१ प्रभेति पाठः ।

शुद्धये ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशाशुद्धसत्त्वस्वरूपिणी ॥ ४२ ॥ परमानंदरूपाचपरमाचसनातनी ॥ परब्रह्मस्वरूपाचनिर्वाण
सददायिनी ॥ ४३ ॥ ब्रह्मतेजोमयीशक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता ॥ यत्पादरजसापूतंजगत्सर्वञ्चनारद ॥ ४४ ॥ देवीचतुर्थीकथिताप
ञ्चमींवर्णयामिते ॥ प्रेमप्राणाधिदेवीयापञ्चप्राणस्वरूपिणी ॥ ४५ ॥ प्राणाधिकप्रियतमासर्वाद्यासुन्दरीवरा ॥ सर्वसौभाग्ययुक्ताचमा
निनीगौरवान्विता ॥ ४६ ॥ वामार्द्धांगस्वरूपाचसुगुणैस्तेजसासमा ॥ परावरासर्वमातापरमाद्यासनातनी ॥ ४७ ॥ परमानन्दरूपा
चधन्यामान्याचपूजिता ॥ रासक्रीडाधिदेवीचकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ४८ ॥ रासमण्डलसंभूतारासमण्डलमंडिता ॥ रासेश्वरीसुरसि
कारासावासनिवासिनी ॥ ४९ ॥ गोलोकवासिनीदेवीगोपीवेषविधायिका ॥ परमाह्लादरूपाचसन्तोषाहर्षरूपिणी ॥ ५० ॥ निर्गु
णाचनिराकारानिर्लिप्तात्मस्वरूपिणी ॥ निरीहानिरहङ्काराभक्तानुग्रहविग्रहा ॥ ५१ ॥ वेदानुसारध्यानेनविज्ञेयासाविचक्षणैः ॥ दृष्टिर्दृ
ष्टासहस्रेषुसुरेन्द्रैर्मुनिपुङ्गवैः ॥ ५२ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नालङ्कारभूषिता ॥ कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टश्रीयुक्ताभक्तविग्रहा ॥ ५३ ॥
श्रीकृष्णभक्तदास्यैकदायिनीसर्वसम्पदाम् ॥ अवतारेचवाराहेवृषभानुसुताचया ॥ ५४ ॥ यत्पादपद्मसंस्पर्शपवित्राचवसुन्धरा ॥
ब्रह्मादिभिरदृष्टायासर्वदृष्टाचभारते ॥५५॥ स्त्रीरत्नसारसंभूताकृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥ तथाघनेनवघनेलोलासौदामिनीमुने ॥५६॥ षष्टि
वर्षसहस्राणिप्रतप्तंब्रह्मणापुरा ॥ यत्पादपद्मनखरदृष्टयेचात्मशुद्धये ॥ ५७ ॥ स्वप्नेऽपिनैवदृष्टःस्यात्प्रत्यक्षेपिचकाकथा ॥ तेनैवतपसा
दृष्टाभूर्विन्दावनेवने ॥ ५८ ॥ कथितापञ्चमीदेवीसाराधापरिकीर्त्तिता ॥ अंशरूपाकलारूपाकलांशांशसमुद्भवा ॥ ५९ ॥ प्रकृतेःप्रति
विश्वंचरूपंस्यात्सर्वयोषितः ॥ परिपूर्णतमाःपञ्चविधादेव्यःप्रकीर्त्तिताः ॥ ६० ॥ यायाप्रधानांशरूपावर्णयामिनिशामय ॥ प्रधानांश
स्वरूपाचगङ्गाभुवनपावनी ॥ ६१ ॥ विष्णुपादाब्जसंभूताद्रवरूपासनातनी ॥ पापिपापेध्मदाहायज्वलदिन्धनरूपिणी ॥ ६२ ॥
दर्शनस्पर्शनस्नानपानैर्निर्वाणदायिनी ॥ गोलोकस्थानगमनसुसोपानस्वरूपिणी ॥ ६३ ॥ पवित्ररूपातीर्थानांसरिताञ्चपरावरा ॥ शम्भु
मौलिजटामेरुमुक्तापंक्तिस्वरूपिणी ॥ ६४ ॥ तपस्सम्पादिनीसद्योभारतेचतपस्विनाम् ॥ शंखपद्मक्षीरनिभाशुद्धसत्त्वस्वरूपिणी ॥६५॥

निर्मलानिरहङ्कारासाध्वीनारायणप्रिया ॥ प्रधानांशस्वरूपाचतुलसीविष्णुकामिनी ॥ ६६ ॥ विष्णुभूषणरूपाचविष्णुपादस्थितासती ॥ तपस्सङ्कल्पपूजादिसद्यस्सम्पादिनीमुने ॥ ६७ ॥ सारभूताचपुष्पाणांपवित्रापुण्यदासदा ॥ दर्शनस्पर्शनाभ्यांचसद्योनिर्वाणदायिनी ॥ ६८ ॥ कलौकलुषशुष्केध्मदाहनायाग्निरूपिणी ॥ यत्पादपद्मसंस्पर्शात्सद्यःपूतावसुन्धरा ॥ ६९ ॥ यत्स्पर्शदर्शंवाञ्छन्तितीर्थानामात्मशुद्धये ॥ ययाविनाचविश्वेषुसर्वंकर्मास्तिनिष्फलम् ॥ ७० ॥ मोक्षदायामुमुक्षूणांकामिनांसर्वकामदा ॥ कल्पवृक्षस्वरूपाचभारतेवृक्षरूपिणी ॥ ७१ ॥ त्राणायभारतानांचपूजानांपरदेवता ॥ प्रधानांशस्वरूपाचमनसाकश्यपात्मजा ॥ ७२ ॥ शङ्करप्रियशिष्याचमहाज्ञानविशारदा ॥ नागेश्वरस्यानन्तस्यभगिनीनागपूजिता ॥ ७३ नागेश्वरीनागमातासुन्दरीनागवाहिनी ॥ नागेन्द्रगणयुक्तासानागभूषणभूषिता ॥ ७४ ॥ नागेन्द्रवंदितासिद्धयोगिनीनागवासिनी ॥ विष्णुभक्ताविष्णुरूपाविष्णुपूजापरायणा ॥ ७५ ॥ तपःस्वरूपातपःसांफलदात्रीतपस्विनी ॥ दिव्यंत्रिलक्षवर्षंचतपस्तप्तंययाहरेः ॥ ७६ ॥ तपस्विनीषुपूज्याचतपस्विषुचभारते ॥ सर्पमन्त्राधिदेवीचज्वलन्तीब्रह्मतेजसा ॥ ७७ ॥ ब्रह्मस्वरूपापरमाब्रह्मभावनतत्परा ॥ जरत्कारुमुनेःपत्नीकृष्णशम्भुपतिव्रता ॥ ७८ ॥ आस्तीकस्यमुनेर्मातापवरस्यतपस्विनाम् ॥ प्रधानांशस्वरूपायादेवसेनाचनारद ॥ ७९ ॥ मातृकासापूज्यतमासाचषष्ठीप्रकीर्त्तिता ॥ शिशूनांप्रतिविश्वंतुप्रतिपालनकारिणी ॥ ८० ॥ तपस्विनीविष्णुभक्ताकार्तिकेयस्यकामिनी ॥ षष्ठांशरूपाप्रकृतेस्तेनषष्ठीप्रकीर्त्तिता ॥ ८१॥ पुत्रपौत्रप्रदात्रीचधात्रीचजगतांसदा ॥ सुन्दरीयुवतीरम्यासततंभर्त्तुरन्तिके ॥ ८२ ॥ स्थानेशिशूनांपरमावृद्धरूपाचयोगिनी ॥ पूजाद्वादशमासेषुयस्याःषष्ठ्यास्तुसन्ततम् ॥ ८३ ॥ पूजाचसूतिकागारेपरषष्ठदिनेशिशोः ॥ एकविंशतिमेचैवपूजाकल्याणहेतुकी ॥ ८४ ॥ शश्वन्नियमिताचैषानित्याकाम्याप्यतःपरा ॥ मातृरूपादयारूपाशश्वद्रक्षणकारिणी ॥ ८५ ॥ जलेस्थलेचान्तरिक्षेशिशूनांस्वप्नगोचरा ॥ प्रधानांशस्वरूपायादेवीमंगलचण्डिका ॥ ८६ ॥ प्रकृतेर्मुखसंभूतासर्वमंगल

१ शायिनी इति पाठः ।

दासदा ॥ सृष्टौमंगलरूपाचसंहारेकोपरूपिणी ॥ ८७ ॥ तेनमंगलचण्डीसापण्डितैःपरिकीर्त्तिता ॥ प्रतिमंगलवारेषुप्र
तिविश्वेषुपूजिता ॥ ८८ ॥ पंचोपचारैर्भक्त्याचयोषिद्भिःपरिपूजिता ॥ पुत्रपौत्रधनैश्वर्य्ययशोमंगलदायिनी ॥ ८९ ॥ शोक
सन्तापपापार्त्तिदुःखदारिद्र्यनाशिनी ॥ परितुष्टासर्ववाञ्छाप्रदात्रीसर्वयोषिताम् ॥ ९० ॥ रुष्टाक्षणेनसंहर्त्तुंशक्ताविश्वंमहेश्वरी ॥ प्रधा
नांशस्वरूपाचकालीकमललोचना ॥ ९१ ॥ दुर्गाललाटसंभूतारणेशुम्भनिशुम्भयोः ॥ दुर्गार्द्धांशस्वरूपास्याद्गुणैस्सातेजसासमा ॥
॥ ९२ ॥ कोटिसूर्य्यप्रभाजुष्टदिव्यसुन्दरविग्रहा ॥ प्रधानासर्वशक्तीनांवराबलवतीपरा ॥ ९३ ॥ सर्वसिद्धिप्रदादेवीपरमासिद्धियोगि
नी ॥ कृष्णभक्ताकृष्णतुल्यातेजसाविक्रमैर्गुणैः ॥ कृष्णभावनयाशश्वत्कृष्णवर्णासनातनी ॥ ९४ ॥ ब्रह्माण्डंसकलंहर्तुंशक्तानिःश्वा
समात्रतः ॥ रणंदैत्यैःसमंतस्याःक्रीडयाल्लोकरक्षया ॥ ९५ ॥ धर्मार्थकाममोक्षांश्चदातुंशक्तासुपूजिता ॥ ब्रह्मादिभिःस्तूयमानामुनि
भिर्मनुभिर्नरैः ॥ ९६ ॥ प्रधानांशस्वरूपाचप्रकृतिश्चवसुन्धरा ॥ आधारभूतासर्वेषांसर्वसंस्यप्रसूतिका ॥ ९७ ॥ रत्नाकारारत्नगर्भा
सर्वरत्नाकराश्रया ॥ प्रजादिभिःप्रजेशैश्चपूजितावन्दितासदा ॥ ९८ ॥ सर्वोपजीव्यरूपाचसर्वसम्पद्विधायिनी ॥ ययाविनाजगत्सर्वं
निराधारंचराचरम् ॥ ९९ ॥ प्रकृतेश्चकलायायास्तानिबोधमुनीश्वर ॥ यस्ययस्यचयाःपत्न्यस्ताःसर्वावर्णयामिते ॥ १०० ॥ स्वा
हादेवीवह्निपत्नीत्रिषुलोकेषुपूजिता ॥ ययाविनाहविर्दत्तंनग्रहीतुंसुराःक्षमाः ॥ १०१ ॥ दक्षिणायज्ञपत्नीचदीक्षासर्वत्रपूजिता ॥ यया
विनाचविश्वेषुसर्वंकर्मचनिष्फलम् ॥ १०२ ॥ स्वधापितॄणांपत्नीचमुनिभिर्मनुभिर्नरैः ॥ पूजितापैतृकंदानंनिष्फलञ्चययाविना ॥
॥ १०३ ॥ स्वस्तिदेवीवायुपत्नीप्रतिविश्वेषुपूजिता ॥ आदानञ्चप्रदानञ्चनिष्फलञ्चययाविना ॥ १०४ ॥ पुष्टिर्गणपतेःपत्नीपूजि
ताजगतीतले ॥ ययाविनापरिक्षीणाःपुमांसोयोषितोऽपिच ॥ १०५ ॥ अनन्तपत्नीतुष्टिश्चपूजितावन्दितासदा ॥ ययाविनानसन्तुष्टाः
सर्वेलोकाश्चसर्वतः ॥ १०६ ॥ ईशानपत्नीसम्पत्तिःपूजिताचसुरैर्नरैः ॥ सर्वेलोकादरिद्राश्चविश्वेषुचययाविना ॥ १०७ ॥ धृतिः
कपिलपत्नीचसर्वैःसर्वत्रपूजिता ॥ सर्वेलोकाअधीरास्स्युर्जगत्सुचययाविना ॥ १०८ ॥ यमपत्नीक्षमासाध्वीसुशीलासर्वपूजिता ॥

समुन्मत्ताश्चरुद्राश्चसर्वेलोकाययाविना ॥ १०९ ॥ क्रीडाधिष्ठातृदेवीसाकामपत्नीरतिःसती ॥ केलिकौतुकहीनाश्चसर्वेलोकाययाविना ॥ ११० ॥ सत्यपत्नीसतीमुक्तिःपूजिताजगतांप्रिया ॥ ययाविनाभवेल्लोकोबन्धुतारहितःसदा ॥ १११ ॥ मोहपत्नीदयासाध्वीपूजिताचजगत्प्रिया ॥ सर्वेलोकाश्चसर्वत्रनिष्फलाश्चययाविना ॥ ११२ ॥ पुण्यपत्नीप्रतिष्ठासापुण्यरूपाचपूजिता ॥ ययाविनाजगत्सर्वंजीवन्मृतसमंमुने ॥ ११३ ॥ सुकर्मपत्नीकीर्तिश्चधन्यामान्याचपूजिता ॥ ययाविनाजगत्सर्वंयशोहीनंमृतंयथा ॥ ११४ ॥ क्रियाउद्योगपत्नीचपूजितासर्वसम्मता ॥ ययाविनाजगत्सर्वमुच्छिन्नमिवनारद ॥ ११५ ॥ अधर्मपत्नीमिथ्यासासर्वधूर्तैश्चपूजिता ॥ ययाविनाजगत्सर्वमुच्छिन्नंविधिनिर्मितम् ॥ ११६ ॥ सत्येअदर्शनायाचत्रेतायांसूक्ष्मरूपिणी ॥ अर्द्धावयवरूपाचद्वापरेसंहृताह्रिया ॥ ११७ ॥ कलौमहाप्रगल्भाचसर्वत्रव्यापिकारणात् ॥ कपटेनसहभ्रात्राभ्रमत्येवगृहेगृहे ॥ ११८ ॥ शान्तिर्लज्जाचभार्येद्वेसुशीलस्यचपूजिते ॥ याभ्यांविनाजगत्सर्वमुन्मत्तमिवनारद ॥ ११९ ॥ ज्ञानस्यतिस्रोभार्याश्चबुद्धिर्मेधास्मृतिस्तथा ॥ याभिर्विनाजगत्सर्वंमूढंमृतसमंसदा ॥ १२० ॥ मूर्तिश्चधर्मपत्नीसाकान्तिरूपामनोहरा ॥ परमात्माचविश्वौघानिराधारायया विना ॥ १२१ ॥ सर्वत्रशोभारूपाचलक्ष्मीर्मूर्तिमतीसती ॥ श्रीरूपामूर्तिरूपाचमान्याधन्याचपूजिता ॥ १२२ ॥ कालाग्निरुद्रपत्नी चनिद्रायासिद्धयोगिनाम् ॥ सर्वलोकाःसमाच्छन्नामाययायोगेनरात्रिषु ॥ १२३ ॥ कालस्यतिस्रोभार्याश्चसन्ध्यारात्रिर्दिनानिच ॥ याभिर्विनाविधात्राचसंख्यांकर्तुंनशक्यते ॥ १२४ ॥ क्षुत्पिपासेलोभभार्येधन्येमान्येचपूजिते ॥ याभ्यांव्याप्तंजगत्सोभयुक्तंचिन्तितमेवच ॥ १२५ ॥ प्रभाचदाहिकाचैवद्वेभार्येतेजसस्तथा ॥ याभ्यांविनाजगत्स्रष्टुंविधाताचनहीश्वरः ॥ १२६ ॥ कालकन्येमृत्युजरेप्रज्वरस्यप्रियेप्रिये ॥ याभ्यांजगत्समुच्छिन्नंविधात्रानिर्मितेविधौ ॥ १२७ ॥ निद्राकन्याचतन्द्रासाप्रीतिरन्यासुखप्रिये ॥ याभ्यांव्याप्तंजगत्सर्वंविधिपुत्रविधेर्विधौ ॥ १२८ ॥ वैराग्यस्यचद्वेभार्येश्रद्धाभक्तिश्चपूजिते ॥ याभ्यांशश्वज्जगत्सर्वंजीवन्मुक्तमिदंमुने ॥ १२९ ॥ अदितिर्देवमाताचसुरभिश्चगवांप्रसूः ॥ दितिश्चदैत्यजननीकद्रूश्च

१ कलादितिपाठः ।

विनतादनुः ॥ १३० ॥ उपयुक्ताःसृष्टिविधौएताश्चप्रकृतेःकलाः ॥ कलाश्चान्याःसन्तिबह्वयस्तासुकाश्चिन्निबोधमे ॥ १३१ ॥ रोहिणीचन्द्रपत्नीचसंज्ञासूर्यस्यकामिनी ॥ शतरूपामनोर्भार्याशचीन्द्रस्यचगेहिनी ॥ १३२ ॥ ताराबृहस्पतेर्भार्यावसिष्ठस्याप्यरुन्धती ॥ अहल्यागौतमस्त्रीस्यादनसूयात्रिकामिनी ॥ १३३ ॥ देवहूतिःकर्दमस्यप्रसूतिर्दक्षकामिनी ॥ पितॄणांमानसीकन्यामेनकासाम्बिकाप्रसूः ॥ १३४ ॥ लोपामुद्रातथाहूतिःकुबेरस्यतुकामिनी ॥ वरुणानीयमस्त्रीचबलेर्विन्ध्यावलीतिच ॥१३५॥ कुन्तीचदमयन्तीचयशोदादेवकीसती ॥ गान्धारीद्रौपदीसव्यासावित्रीसत्यवत्प्रिया ॥ १३६ ॥ वृषभानुप्रियासाध्वीराधामाताकलावती ॥ मन्दोदरीचकौसल्यासुभद्राकैकयीतथा ॥ १३७ ॥ रेवतीसत्यभामाचकालिन्दीलक्ष्मणातथा ॥ मित्रविन्दानाग्नजितीतथा जाम्बवतीपरा ॥ १३८ ॥ लक्ष्मणारुक्मिणीसीतास्वयंलक्ष्मीःप्रकीर्तिता ॥ कलायोजनगन्धाचव्यासमातामहासती ॥ १३९ ॥ बाणपुत्रीतथोपाचचित्रलेखाचतत्सखी ॥ प्रभावतीभानुमतीतथामायावतीसती ॥ १४० ॥ रेणुकाचभृगोर्माताहलिमाताचरोहिणी ॥ एकानंशाचदुर्गासाश्रीकृष्णभगिनीमती ॥ १४१ ॥ बह्वयःसन्तिकलाश्चैवंप्रकृतेरेवभारते ॥ यायाश्चग्रामदेव्यस्ताःसर्वाश्चप्रकृतेःकलाः ॥ १४२ ॥ कलांशांशसमुद्भूताःप्रतिविश्वेषुयोषितः ॥ योषितामपमानेनप्रकृतेश्चपराभवः ॥ १४३ ॥ ब्राह्मणी जितायेनपतिपुत्रवतीसती ॥ प्रकृतिःपूजितातेनवस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ १४४ ॥ कुमारीचाष्टवर्षीयावस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ पूजितायेनविप्रस्यप्रकृतिस्तेनपूजिता ॥ १४५ ॥ सर्वाःप्रकृतिसम्भूताउत्तमाधममध्यमाः ॥ सत्त्वांशाश्चोत्तमाज्ञेयाःसुशीलाश्चपतिव्रताः ॥ १४६ ॥ मध्यमारजसश्चांशास्ताश्चभोग्याःप्रकीर्त्तिताः ॥ सुखसम्भोगवत्यश्चस्वकार्येतत्पराःसदा ॥ १४७ ॥ अधमास्तमसश्चांशाअज्ञातकुलसम्भवाः ॥ दुर्मुखाःकुलटाधूर्त्ताःस्वतन्त्राःकलहप्रियाः ॥ १४८ ॥ पृथिव्यांकुलटायाश्चस्वर्गेचाप्सरसांगणाः ॥ प्रकृतेस्तमसश्चांशाःपुंश्चल्यःपरिकीर्त्तिताः ॥ १४९ ॥ एवंनिगदितंसर्वं प्रकृतेर्भेदपञ्चकम् ॥ ताःसर्वाःपूजिताःपृथ्व्यांपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ १५० ॥ पूजितासुरथेनादौदुर्गादुर्गार्तिनाशिनी ॥ द्वितीयारामचन्द्रेणरावणस्यवधार्थिना ॥ १५१ ॥ तत्पश्चाज्जगतांमातात्रिषुलोकेषुपूजिता ॥ जातादौदक्षपत्न्यांचनिहन्तुंदैत्यदान

वान् ॥ १५२ ॥ ततोदेहंपरित्यज्ययज्ञेभर्तुश्चनिन्दया ॥ जज्ञेहिमवतःपत्न्यांलेभेपशुपतिंपतिम् ॥ १५३ ॥ गणेशश्चस्वयंकृष्णःस्कन्दो विष्णुकलोद्भवः ॥ बभूवतुस्तौतनयौपश्चात्तस्याश्चनारद ॥१५४॥ लक्ष्मीर्मङ्गलभूपेनप्रथमेपरिपूजिता ॥ त्रिषुलोकेषुतत्पश्चाद्देवतामुनि मानवैः ॥ १५५ ॥ सावित्रीप्रथमंचापिभक्त्यावैपरिपूजिता ॥ तत्पश्चात्त्रिषुलोकेषुदेवतामुनिमानवैः ॥ १५६ ॥ आदौसरस्वतीदेवी ब्रह्मणापरिपूजिता ॥ तत्पश्चात्त्रिषुलोकेषुदेवतामुनिमानवैः ॥ १५७॥ प्रथमंपूजिताराधागोलोकेरासमण्डले ॥ पौर्णमास्यांकार्त्तिक स्यकृष्णेनपरमात्मना ॥ १५८ ॥ गोपिकाभिश्चगोपैश्चबालिकाभिश्चबालकैः ॥ गवांगणैः सुरगणैस्तत्पश्चान्माययाहरेः ॥ १५९ ॥ तदाब्रह्मादिभिर्देवैर्मुनिभिर्मनुभिस्तथा ॥ पुष्पधूपादिभिर्भक्त्यापूजितावन्दितासदा ॥ १६० ॥ पृथिव्यांप्रथमेदेवीसुयज्ञेनचपूजिता ॥ शङ्करेणोपदिष्टेनपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ १६१ ॥ त्रिषुलोकेषुतत्पश्चादाज्ञयापरमात्मनः ॥ पुष्पधूपादिभिर्भक्त्यापूजितामुनिभिःसुरैः ॥ १६२ ॥ कलायायाःसुसंभूताःपूजितास्ताश्चभारते ॥ पूजिताग्रामदेव्यश्चग्रामेचनगरेमुने ॥ १६३ ॥ एवंतेकथितंसर्वंप्रकृतेश्चरितं शुभम् ॥ यथागमंलक्षणञ्चकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १६४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारायणनारदसंवादेप्रकृ तिस्वरूपतद्भेदवर्णनंनामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ समासेनश्रुतंसर्वंदेवीनांचरितंविभो ॥ विबोधनार्थंबोधस्यव्यासतोवक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ सृष्टेराद्यासृष्टिविधौकथमाविर्बभूवह ॥ कथंवापञ्चधाभूतावदवेदविदांवर ॥ २ ॥ भूतायायाश्चकलयातयात्रिगुणयाभवे ॥ व्यासेनतासांचरितंश्रोतुमिच्छामिसाम्प्रतम् ॥ ३ ॥ तासांजन्मानुकथनंध्यानंपूजाविधिं परम् ॥ स्तोत्रंकवचमैश्वर्य्यंशौर्यंवर्णयमंगलम् ॥ ४ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ नित्यात्माचनभोनित्यंकालोनित्योदिशोयथा ॥ विश्वेषांगोकुलंनित्यंनित्योगोलोकएवच ॥ ५ ॥ तदेकदेशोवैकुण्ठोलम्बभागःसनित्यकः ॥ तथैवप्रकृतिर्नित्याब्रह्मलीनासनातनी ॥ ६ ॥ यथाग्नौदाहिकाचन्द्रेपद्मेशोभाप्रभारवौ ॥ शश्वद्युक्तानभिन्नासातथाप्रकृतिरात्मनि ॥ ७॥ विनास्वर्णंस्वर्णकारःकुण्डलंकर्त्तु मक्षमः ॥ विनामृदाकुलालोहिघटंकर्त्तुंनहीश्वरः ॥ ८ ॥ नहिक्षमस्तथाब्रह्मासृष्टिंस्रष्टुंतयाविना ॥ सर्वशक्तिस्वरूपासातयास्याच्छ

क्तिमान्सदा ॥ ९ ॥ ऐश्वर्य्यवचनःशक्‍चतिःपराक्रमवाचकः ॥ तत्स्वरूपातयोर्दात्रीयासाशक्तिःप्रकीर्त्तिता ॥ १० ॥ समृद्धिबुद्धि
सम्पत्तियशसांवचनोभगः ॥ तेनशक्तिर्भगवतीभगरूपाचसासदा ॥ ११ ॥ तयायुक्तःसदात्माचभगवांस्तेनकथ्यते ॥ सचस्वे
च्छामयःकृष्णःसाकारश्चनिराकृतिः ॥ १२ ॥ तेजोरूपंनिराकारंध्यायन्तेयोगिनःसदा ॥ वदन्तितेपरंब्रह्मपरमात्मानमीश्वरम् ॥
॥ १३ ॥ अदृश्यंसर्वद्रष्टारंसर्वज्ञंसर्वकारणम् ॥ सर्वदंसर्वरूपान्तमरूपंसर्वपोषकम् ॥१४॥ वैष्णवास्तंनमन्यन्तेतद्भक्ताःसूक्ष्मदर्शिनः ॥
वदन्तिइतिकस्यतेजस्तेतेजस्विनंविना ॥ १५ ॥ तेजोमण्डलमध्यस्थंब्रह्मतेजस्विनंपरम् ॥ स्वेच्छामयंसर्वरूपंसर्वकारणकारणम् ॥
॥१६॥ अतीवसुन्दरंरूपंबिभ्रतंसुमनोहरम् ॥ किशोरवयसंशान्तंसर्वकान्तंपरात्परम् ॥१७॥ नवीननीरदाभासंरासैकश्यामसुन्दरम् ॥
शरन्मध्याह्नपद्मौघशोभामोचकलोचनम् ॥१८॥ मुक्तासारमहास्वच्छदन्तपंक्तिमनोहरम् ॥ मयूरपुच्छचूडञ्चमालतीमाल्यमंडितम् ॥
॥ १९ ॥ सुनासंसस्मितंशश्वद्भक्तानुग्रहकारकम् ॥ ज्वलदग्निविशुद्धैकपीतांशुकसुशोभितम् ॥ २० ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंरत्नभूषणभूषि
तम् ॥ सर्वाधारञ्चसर्वेशंसर्वशक्तियुतंविभुम् ॥ २१ ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदंसर्वस्वतन्त्रंसर्वमंगलम् ॥ परिपूर्णतमंसिद्धंसिद्धिदंसिद्धिकारणम् ॥
॥२२॥ ध्यायन्तेवैष्णवाःशश्वदेवंरूपंसनातनम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरंपरम् ॥२३॥ ब्रह्मणोवयसायस्यनिमेषउपचार्य्य
ते॥ सचात्मापरमंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयते ॥२४॥ कृषिस्तद्भक्तिवचनोनश्चतद्दास्यकारकः ॥ भक्तिदास्यप्रदातायःसकृष्णःपरिकीर्त्तितः ॥
॥ २५ ॥ कृषिश्चसर्ववचनोनकारोबीजवाचकः ॥ सर्वबीजंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयते ॥ २६ ॥ असंख्यब्रह्मणांपातेकालेऽतीतेऽपि
नारद ॥ यद्गुणानांनास्तिनाशस्तत्समानोगुणेनच ॥ २७ ॥ सकृष्णःसर्वसृष्ट्यादौसिसृक्षुस्त्वेकएवच ॥ सृष्ट्युन्मुखस्तदंशेनकालेनप्रे
रितःप्रभुः ॥ २८ ॥ स्वेच्छामयःस्वेच्छयाचद्विधारूपोबभूवह ॥ स्त्रीरूपावामभागांशाद्दक्षिणांशःपुमान्स्मृतः ॥ २९ ॥ तांददर्शमहाका
मीकामाधारःसनातनः ॥ अतीवकमनीयांचचारुचम्पकसन्निभाम् ॥ ३० ॥ पूर्णेन्दुबिम्बसदृशनितम्बयुगलांपराम् ॥ सुचारुकदली
स्तम्भसदृशश्रोणिसुन्दरीम् ॥ ३१ ॥ श्रीयुक्तश्रीफलाकारस्तनयुग्ममनोरमाम् ॥ पुष्ट्यायुक्तांसुललितांमध्यक्षीणांमनोहराम् ॥ ३२ ॥

अतीवसुन्दरींशान्तांसस्मितांवक्रलोचनाम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ ३३ ॥ शश्वच्चक्षुश्चकोराभ्यांपिबन्तींस
न्ततंमुदा ॥ कृष्णस्यसुन्दरमुखंचन्द्रकोटिविनिन्दकम् ॥ ३४ ॥ कस्तूरीविन्दुभिःसार्द्धमधश्चन्दनबिन्दुना ॥ समंसिन्दूरबिन्दुञ्चभालम
ध्येचबिभ्रतीम् ॥ ३५ ॥ सुवक्रकबरीभारंमालतीमाल्यभूषितम् ॥ रत्नेन्द्रसारहारञ्चदधतींकान्तकामुकीम् ॥ ३६ ॥ कोटिचन्द्रप्रभाजुष्ट
पुष्टशोभासमन्विताम् ॥ गमनैराजहंसींतांदृष्ट्वाखञ्जनगंजनीम् ॥ ३७ ॥ अतिमात्रंतयासार्द्धंरासेशोरासमण्डले ॥ रासोल्लासेषुरहसि
रासक्रीडांचकारह ॥ ३८ ॥ नानाप्रकारशृङ्गारंशृङ्गारोमूर्त्तिमानिव ॥ चकारसुखसम्भोगंयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ३९ ॥ ततःसचपरिश्रान्त
स्तस्यायोनौजगत्पिता ॥ चकारवीर्य्याधानञ्चनित्यानन्दःशुभक्षणे ॥ ४० ॥ गात्रतोयोपितस्तस्याःसुरतान्तेचसुव्रत ॥ निस्ससारश्रम
जलंश्रान्तायास्तेजसाहरेः ॥ ४१ ॥ महासुरतखिन्नायानिश्वासश्चबभूवह ॥ तदाधारश्रमजलंतत्सर्वंविश्वगोलकम् ॥ ४२ ॥ सचनिः
श्वासवायुश्चसर्वाधारोबभूवह ॥ निश्श्वासवायुःसर्वेषांजीविनाञ्चभवेषु च ॥ ४३ ॥ बभूवमूर्त्तिमद्वायोर्वामाङ्गात्प्राणवल्लभा ॥ तत्पत्नीस
त्पुत्राःप्राणाःपञ्चचजीविनाम् ॥ ४४ ॥ प्राणोऽपानःसमानश्चैवोदानोव्यानएवच ॥ बभूवुरेवतत्पुत्राअधःप्राणाश्चपञ्चच ॥ ४५ ॥ घर्मतोया
धिदेवश्चबभूववरुणोमहान् ॥ तद्वामाङ्गाच्चतत्पत्नीवरुणानीबभूवसा ॥ ४६ ॥ अथसाकृष्णशक्तिश्चकृष्णाद्गर्भंदधारह ॥ शतमन्वन्तरंयाव
ज्ज्वलन्तीब्रह्मतेजसा ॥ ४७ ॥ कृष्णप्राणाधिदेवीसाकृष्णप्राणाधिकप्रिया ॥ कृष्णस्यसंगिनीशश्वत्कृष्णवक्षस्थलस्थिता ॥ ४८ ॥ शत
मन्वन्तरातीतकालेपरमसुन्दरी ॥ सुषावाण्डंसुवर्णाभंविश्वाधारालयंपरम् ॥ ४९ ॥ दृष्ट्वाचाण्डंहिसादेवीहृदयेनविदूयता ॥ उत्ससर्ज
चकोपेनतदण्डंगोलकेजले ॥ ५० ॥ दृष्ट्वाकृष्णश्चतत्त्यागंहाहाकारंचकारह ॥ शशापदेवींदेवेशस्तत्क्षणंचयथोचितम् ॥ ५१ ॥ यतो
ऽपत्यंत्वयात्यक्तंकोपशीलेसुनिष्ठुरे ॥ भवत्वमनपत्यापिचाद्यप्रभृतिनिश्चितम् ॥ ५२ ॥ यायास्त्वदंशरूपाश्चभविष्यन्तिसुरस्त्रियः ॥ अन
पत्याश्चताःसर्वास्त्वत्समानित्ययौवनाः ॥ ५३ ॥ एतस्मिन्नन्तरेदेवीजिह्वाग्रात्सहसाततः ॥ आविर्बभूवकन्यैकाशुक्लवर्णामनोहरा ॥ ५४ ॥
पीतवस्त्रपरीधानावीणापुस्तकधारिणी ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यासर्वशास्त्राधिदेवता ॥ ५५ ॥ अथकालांतरेसाचद्विधारूपाबभूवह ॥ वामार्द्धा

गाचकमलादक्षिणार्द्धाचराधिका ॥ ५६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेकृष्णोद्विधारूपोबभूवह ॥ दक्षिणार्द्धस्स्याद्विभुजोवामार्द्धश्चचतुर्भुजः ॥ ५७ ॥
उवाचवार्णीश्रीकृष्णस्त्वमस्यभवकामिनी ॥ अत्रैवमानिनीराधानैवभद्रंभविष्यति ॥ ५८ ॥ एवंलक्ष्मींसंप्रददौतुष्टोनारायणायवै ॥
संजगामचवैकुण्ठंताभ्यांसार्द्धजगत्पतिः ॥ ५९ ॥ अनपत्येचतेद्वेचयतोराधांशसम्भवे ॥ नारायणाङ्गादभवन्पार्षदाश्चचतुर्भुजाः ॥ ६० ॥
तेजसावयसारूपगुणाभ्यांचसमाहरेः ॥ बभूवुःकमलाङ्गाच्चदासीकोट्यश्चतत्समाः ॥ ६१ ॥ अथगोलोकनाथस्यलोम्नांविवरतोमुने ॥
आसन्नसंख्यगोपाश्चवयसातेजसासमाः ॥६२॥ रूपेणसुगुणेनैववेषाद्यानिक्रमेणच ॥ प्राणतुल्याःप्रियाःसर्वेबभूवुःपार्षदाविभोः ॥६३॥
राधाङ्गलोमकूपेभ्योबभूवुर्गोपकन्यकाः ॥ राधातुल्याश्चसर्वास्तानाम्यतुल्याःप्रियंवदाः ॥ ६४ ॥ रत्नभूषणभूषाढ्याःशश्वत्सुस्थि
रयौवनाः ॥ अनपत्याश्चताःसर्वाःपुंसःशापेनसन्ततम् ॥ ६५ ॥ एतस्मिन्नन्तरेविप्रसहसाकृष्णदेहतः ॥ आविर्बभूवसादुर्गाविष्णुमाया
सनातनी ॥ ६६ ॥ देवीनारायणीशानासर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ बुद्ध्यधिष्ठातृदेवीसाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ६७ ॥ देवीनांबीजरूपाचमू
लप्रकृतिरीश्वरी ॥ परिपूर्णतमातेजःस्वरूपात्रिगुणात्मिका ॥ ६८ ॥ तप्तकाञ्चनवर्णाभासूर्य्यकोटिसमप्रभा ॥ ईषद्धासप्रसन्नास्यासह
स्रभुजसंयुता ॥६९॥ नानाशस्त्रास्त्रनिकरंबिभ्रतीसात्रिलोचना ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिता ॥ ७० ॥ यस्याश्चांशांशकलयाबभू
वुः सर्वयोषितः ॥ सर्वविश्वस्थितालोकामोहितामाययायया ॥ ७१ ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदात्रीचकामिनांगृहमेधिनाम् ॥ कृष्णभक्तिप्रदात्री
चवैष्णवानाञ्चवैष्णवी ॥७२॥ मुमुक्षूणांमोक्षदात्रीसुखिनांसुखदायिनी ॥ स्वर्गेषुस्वर्गलक्ष्मीःसागृहलक्ष्मीर्गृहेष्वसौ ॥ ७३ ॥ तपस्वि
षुतपस्याचश्रीरूपासानृपेषुच ॥ याचाग्नौदाहिकारूपाप्रभारूपाचभास्करे ॥ ७४ ॥ शोभास्वरूपाचन्द्रेचपद्मेषुचसुशोभना ॥ सर्वशक्ति
स्वरूपायाश्रीकृष्णेपरमात्मनि ॥ ७५ ॥ ययाचशक्तिमानात्माययावैशक्तिमज्जगत् ॥ ययाविनाजगत्सर्वंजीवन्मृतमिवस्थितम् ॥ ७६ ॥
याचसंसारवृक्षस्यबीजरूपासनातनी॥स्थितिरूपाबुद्धिरूपाफलरूपाचनारद॥७७॥क्षुत्पिपासादयाश्रद्धानिद्रातन्द्राक्षमाधृतिः॥ शान्ति
र्लज्जातुष्टिपुष्टिभ्रान्तिकान्त्यादिरूपिणी ॥७८॥ साचसंस्तूयसर्वेशंतत्पुरःसमुपस्थिता ॥ रत्नसिंहासनंतस्यैप्रददौराधिकेश्वरः ॥ ७९ ॥

एतस्मिन्नन्तरेतत्रसब्रह्माकश्चचतुर्मुखः ॥ पद्मनाभोनाभिपद्मान्निस्सतारपुमान्मुने ॥ ८० ॥ कमण्डलुधरःश्रीमांस्तपस्वीज्ञानिनांवरः ॥
चतुर्मुखैस्तंतुष्टावप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ८१ ॥ सुदतीसुन्दरीश्रेष्ठाशतचन्द्रसमप्रभा ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिता ॥ ८२ ॥
रत्नसिंहासनेरम्येस्तुत्वाचैसर्वकारणम् ॥ उवासस्वामिनासार्द्धंकृष्णस्यपुरतोमुदा ॥ ८३ ॥ एतस्मिन्नन्तरेकृष्णोद्विधारूपोबभूवसः ॥
वामार्द्धांगोमहादेवोदक्षिणोगोपिकापतिः ॥८४॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशःशतकोटिरविप्रभः ॥ त्रिशूलपट्टिशधरोव्याघ्रचर्मधरोहरः ॥८५॥
तप्तकाञ्चनवर्णाभजटाभारधरःपरः ॥ भस्मभूषणगात्रश्चसस्मितश्चन्द्रशेखरः ॥ ८६ ॥ दिगम्बरोनीलकण्ठःसर्पभूषणभूषितः ॥ बिभ्र
द्दक्षिणहस्तेनरत्नमालांसुसंस्कृताम् ॥८७॥ प्रजपन्पञ्चवक्त्रेणब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ सत्यस्वरूपंश्रीकृष्णंपरमात्मानमीश्वरम् ॥८८॥
कारणंकारणानाञ्चसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरंपरम् ॥ ८९ ॥ संस्तूयमृत्योर्मृत्युंतंजातोमृत्युञ्जयाभिधः ॥
रत्नसिंहासनेरम्येसमुवासहरेःपुरः ॥९०॥ इति श्रीब्र०महापु०द्वि०प्रकृ०नारायणनारदसंवादेदेवदेव्युत्पत्तिर्नामद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
॥ श्रीनारायणउवाच ॥ अथाण्डंतज्जलेतिष्ठद्यावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ततःस्वकालेसहसाद्विधारूपोबभूवसः ॥ १ ॥ तन्मध्येशिशुरेकश्चश
तकोटिरविप्रभः ॥ क्षणंरोरूयमाणश्चसशिशुःपीडितःक्षुधा ॥ २ ॥ पितृमातृपरित्यक्तोजलमध्येनिराश्रयः ॥ नैकब्रह्माण्डनाथोयो
ददर्शोर्ध्वमनाथवत् ॥ ३ ॥ स्थूलात्स्थूलतमःसोऽपिनाम्नादेवोमहाविराट् ॥ परमाणुर्यथासूक्ष्मात्परःस्थूलात्तथाप्यसौ ॥ ४ ॥ तेजसां
षोडशांशोऽयंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ आधारोऽसंख्यविश्वानांमहाविष्णुस्सुरेश्वरः ॥ ५ ॥ प्रत्येकंरोमकूपेषुविश्वानिनिखिलानिच ॥
अद्यापितेषांसंख्यांचकृष्णोवक्तुंनहिक्षमः ॥ ६ ॥ यथास्तिसंख्यारजसांविश्वानांनकदाचन ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनांतथासंख्यानविद्यते
॥ ७ ॥ प्रतिविश्वेषुसन्त्येवंब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ पातालाद्ब्रह्मलोकान्तंब्रह्माण्डंपरिकीर्त्तितम् ॥ ८ ॥ ततऊर्ध्वंचवैकुण्ठोब्रह्माण्डाद्बहिरे
वसः ॥ सचसत्यस्वरूपश्चशश्वन्नारायणोयथा ॥ ९ ॥ तदूर्ध्वंचैवगोलकःपंचाशत्कोटियोजनात् ॥ नित्यःसत्यस्वरूपश्चयथाकृष्णस्त
थाप्ययम् ॥ १० ॥ सप्तद्वीपमितापृथ्वीसप्तसागरसंयुता ॥ एकोनपंचाशदुपद्वीपासंख्यवनान्विता ॥ ११ ॥ ऊर्ध्वंसप्तसुवर्लोकाब्रह्म

लोकसमन्विताः ॥ पातालानिचसप्ताधश्चैवंब्रह्माण्डमेवच ॥१२॥ ऊर्ध्वंधरायाभूर्लोकोभुवर्लोकस्ततःपरः ॥ स्वर्लोकस्तुततःपश्चान्म
हर्लोकस्ततोजनः ॥१३ ॥ ततःपरस्तपोलोकःसत्यलोकस्ततःपरः ॥ ततःपरोब्रह्मलोकस्तप्तकांचननिर्मितः ॥ १४ ॥ एवंसर्वंकृत्रिमं
तद्बाह्याभ्यन्तरएवच ॥ तद्विनाशेविनाशश्चसर्वेषामेवनारद ॥ १५ ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वंविश्वसंघमनित्यकम् ॥ नित्यौगोलोकवैकुण्ठौस
त्यौशश्वदकृत्रिमौ ॥ १६ ॥ लोमकूपेचविश्वाण्डंप्रत्येकंतस्यनिश्चितम् ॥ एषांसंख्यांनजानातिकृष्णोऽन्यस्यापिकाकथा ॥ १७ ॥
प्रत्येकंप्रतिविश्वाण्डेब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ तिस्रःकोट्यःसुराणांचसंख्यासर्वत्रपुत्रक ॥ १८ ॥दिगीशाश्चैवदिक्पालानक्षत्राणिग्रहादयः ॥
भुविवर्णाश्चचत्वारोऽधोनागाश्चचराचराः ॥ १९ ॥ अथकालेनसविराडूर्ध्वंदृष्ट्वापुनःपुनः ॥ डिम्भान्तरंचशून्यंचनद्वितीयंकथंचन
॥२०॥ चिन्तामवापक्षुद्युक्तोरुरोदचपुनःपुनः ॥ ज्ञानंप्राप्यतदाध्यौकृष्णंपरमपूरुषम् ॥ २१ ॥ ततोददर्शतत्रैवब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥
नवीननीरदश्यामंद्विभुजंपीतवाससम् ॥२२॥ सस्मितंमुरलीहस्तंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ जहासबालकस्तुष्टोदृष्ट्वाजनकमीश्वरम् ॥ २३ ॥
वरंतस्मैददौतुष्टोवरेशःसमयोचितम् ॥ मत्समोज्ञानयुक्तश्चक्षुत्पिपासाविवर्जितः ॥ २४ ॥ ब्रह्माण्डासंख्यनिलयोभववत्सलयावधि ॥
निष्कामोनिर्भयश्चैवसर्वेषांवरदोवरः ॥ रोगमृत्युजराशोकपीडादिपरिवर्जितः ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वातद्दक्षकर्णेमहामन्त्रंपडक्षरम् ॥ त्रिःकृत्वा
त्वातदाहारंकल्पयामासवैप्रभुः ॥ श्रूयतांतद्ब्रह्मपुत्रनिबोधकथयामिते ॥ २८ ॥ प्रतिविश्वेपुनैवेद्यंदद्याद्वैवैष्णवोजनः ॥ षोडशांशंवि
प्रजजापादौवेदांगमवरंपरम् ॥ २६ ॥ प्रणवादिचतुर्थ्यन्तंकृष्णइत्यक्षरद्वयम् ॥ वह्निज्वालान्तमिष्टञ्चसर्वविघ्नहरंपरम् ॥ २७ ॥ मन्त्रंद
षयिणोविष्णोःपञ्चदशास्यवै ॥ २९ ॥ निर्गुणस्यात्मनश्चैवपरिपूर्णतमस्यच ॥ नैवेद्येनचकृष्णस्यनहिकिञ्चित्प्रयोजनम् ॥ ३० ॥
यद्ददातिचनैवेद्यंयस्मैदेवाययोजनः ॥ सचखादतितत्सर्वंलक्ष्मीदृष्ट्याचापुनर्भवेत् ॥ ३१ ॥ तञ्चमन्त्रंवरंदत्त्वातमुवाचपुनर्विभुः ॥ वरअ
न्यःकइष्टस्तेतंमेब्रूहिददामिते ॥ ३२ ॥ कृष्णस्यवचनंश्रुत्वातमुवाचमहाविराट् ॥ अदन्तोबालकस्तत्रवचनंसमयोचितम् ॥ ३३ ॥
महाविराडुवाच ॥ वरंमेत्वत्पदाम्भोजेभक्तिर्भवतुनिश्चला ॥ सन्ततंयावदायुर्मेक्षणंवासुचिरञ्चवा ॥ ३४ ॥ त्वद्भक्तियुक्तोयोलोकेजीव

न्मुक्तःससन्ततम् ॥ त्वद्भक्तिहीनोमूर्खश्चजीवन्नपिमृतोहिसः ॥ ३५ ॥ किंतज्जपेनतपसायज्ञेनयजनेनच ॥ व्रतेनैवोपवासेनपुण्यतीर्थ
निषेवया ॥ ३६ ॥ कृष्णभक्तिविहीनस्यपुंसस्स्याज्जीवनंवृथा ॥ येनात्मनाजीवितश्चतमेवनहिमन्यते ॥ ३७ ॥ यावदात्माशरीरेऽस्ति
तावत्स्याच्छक्तिसंयुतः ॥ पश्चाद्यान्तिगतेतस्मिन्नस्वतन्त्राश्चशक्तयः ॥ ३८ ॥ सचत्वंचमहाभागसर्वात्माप्रकृतेःपरः ॥ स्वेच्छामय
श्चसर्वाद्योब्रह्मज्योतिःसनातनः ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वाबालकस्तत्रविरराामचनारद ॥ उवाचकृष्णःप्रत्युक्तिंमधुरांश्रुतिसुन्दरीम् ॥ ४० ॥
॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ सुचिरंसुस्थिरंतिष्ठयथाहंत्वंतथाभव ॥ असंख्यब्रह्मणांपातेपातस्तेनभविष्यति ॥ ४१ ॥ अंशेनप्रतिविध्यण्डेत्वंच
पुत्रविराडभव ॥ त्वन्नाभिपद्मेब्रह्माचविश्वस्रष्टाभविष्यति ॥ ४२ ॥ ललाटेब्रह्मणश्चैवरुद्राश्चैकादशैवतु ॥ शिवांशेनभविष्यन्तिसृष्टिसंच
रणायवै ॥ ४३ ॥ कालाग्निरुद्रस्तेष्वेकोविश्वसंहारकारकः ॥ पाताविष्णुश्चविषयीक्षुद्रांशेनभविष्यति ॥ ४४ ॥ मद्भक्तियुक्तःसत
तंभविष्यसिवरेणमे ॥ ध्यानेनकमनीयंमांनित्यंद्रक्ष्यसिनिश्चितम् ॥ ४५ ॥ मातरंकमनीयांचममवक्षःस्थलस्थिताम् ॥ यामिलोकं
तिष्ठवत्सेत्युक्त्वासोऽन्तरधीयत ॥ ४६ ॥ गत्वाचनाकंब्रह्माणंशङ्करंसउवाचह ॥ स्रष्टारंस्रष्टुमीशंचसंहर्त्तारंचतत्क्षणम् ॥ ४७ ॥
॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ सृष्टिंस्रष्टुंगच्छवत्सनाभिपद्मोद्भवोद्भव ॥ महाविराड्लोककूपेक्षुद्रस्यचविधेःशृणु ॥ ४८ ॥ गच्छवत्समहादेव
ब्रह्मभालोद्भवोभव ॥ अंशेनचमहाभागस्वयंचसुचिरंतपः ॥ ४९ ॥ इत्युक्त्वाजगतांनाथोविररामविधेःसुतः ॥ जगामनत्वातंब्रह्मा
शिवश्चशिवदायकः ॥ ॥ ५० ॥ महाविराड्लोमकूपेब्रह्माण्डेगोलकेजले ॥ सबभूवविराट्क्षुद्रोविराडंशेनसाम्प्रतम् ॥ ५१ ॥
श्यामोयुवापीतवासाःशयानोजलतल्पके ॥ ईषद्धासःप्रसन्नास्योविश्वरूपीजनार्दनः ॥ ५२ ॥ तन्नाभिकमलेब्रह्माबभूवकमलोद्भवः ॥
संभूयपद्मदण्डंचबभ्रामयुगलक्षकम् ॥ ५३ ॥ नान्तंजगामदण्डस्यपद्मनाभस्यपद्मजः ॥ नाभिजस्यचपद्मस्यचिन्तामापपितामहः
॥ ५४ ॥ स्वस्थानंपुनरागत्यदध्यौकृष्णपदाम्बुजम् ॥ ततोददर्शक्षुद्रंतंध्यात्वातद्दिव्यचक्षुषा ॥ ५५ ॥ शयानंजलतल्पेचब्रह्माण्डपिण्ड
मावृते ॥ यल्लोमकूपेब्रह्माण्डंतंचतत्परमीश्वरम् ॥ ५६ ॥ श्रीकृष्णंचापिगोलोकंगोपगोपीसमन्वितम् ॥ तंसंस्तूयवरंप्रापततः

सृष्टिंचकारसः ॥ ५७ ॥ बभूवुर्ब्रह्मणःपुत्रामानसाःसनकादयः ॥ ततोरुद्राःकपालाचशिवस्यैकादशस्मृताः ॥ ५८ ॥ बभूवपाता
विष्णुश्चवामेक्षुद्रस्यपार्श्वतः ॥ चतुर्भुजश्चभगवाञ्श्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ ५९ ॥ क्षुद्रस्यनाभिपद्मेचब्रह्माविश्वंससर्जसः ॥
स्वर्गंमर्त्यंचपातालंत्रिलोकं सचराचरम् ॥ ६० ॥ एवंसर्वलोमकूपेविश्वंप्रत्येकमेवच ॥ प्रतिविश्वंक्षुद्रविराड्ब्रह्मविष्णु
शिवादयः ॥ ६१ ॥ इत्येवंकथितंवत्सकृष्णसङ्कीर्त्तनंशुभम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ६२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहा
पुराणेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेविश्वब्रह्माण्डवर्णनंनामतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रुतं
सर्वमपूर्वंचत्वत्प्रसादात्सुधोपमम् ॥ अधुनाप्रकृतीनांचव्यासंवर्णयभोप्रभो ॥ १ ॥ कस्याःपूजाकृताकेनकथंमर्त्येप्रकाशिता ॥ केन
वापूजिताकावाकेनकावास्तुतामुने ॥ २ ॥ कवचंस्तोत्रकंध्यानंप्रभावंचरितंशुभम् ॥ काभिःकाभ्योवरोदत्तस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥
॥ ३॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥गणेशजननीदुर्गाराधालक्ष्मीःसरस्वती॥ सावित्रीवैसृष्टिविधौप्रकृतिः पञ्चधास्मृता ॥४॥ आसीत्पूज्या
प्रसिद्धाचप्रभावःपरमाद्भुतः ॥ सुधोपमञ्चचरितंसर्वमङ्गलकारणम् ॥ ५ ॥ प्रकृत्यंशाःकलायाश्चतासांचचरितंशुभम् ॥ सर्ववक्ष्यामि
तेब्रह्मन्सावधानंनिशामय ॥ ६ ॥ वाणीवसुन्धरागङ्गाषष्ठीमङ्गलचण्डिका ॥ तुलसीमानसीनिद्रास्वधास्वाहाचदक्षिणा ॥ ७ ॥ तेज
सामत्समास्ताश्चरूपेणचगुणेनच ॥ ८ ॥ संक्षेपमासांचरितंपुण्यदंश्रुतिसुन्दरम् ॥ जीवकर्मविपाकञ्चतचवक्ष्यामिसुन्दरम् ॥ ९ ॥
दुर्गायाश्चैवराधायाविस्तीर्णंचरितंमहत् ॥ तच्चपश्चात्प्रवक्ष्यामिसंक्षेपात्क्रमतःशृणु ॥ १०॥ आदौसरस्वतीपूजाश्रीकृष्णेनविनिर्मिता ॥
यत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठमूर्खोभवतिपण्डितः ॥ ११ ॥ आविर्भूतायदादेवीवक्त्रतःकृष्णयोषितः ॥ इयेषकृष्णंकामेनकामुकीकामरूपिणी ॥
॥ १२ ॥ सचविज्ञायतद्भावंसर्वज्ञःसर्वमातरम् ॥ तामुवाचहितंसत्यंपरिणामसुखावहम् ॥ १३ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ भजना
रायणंसाध्विमदंशञ्चचतुर्भुजम् ॥ युवानंसुन्दरंसर्वगुणयुक्तंचमत्समम् ॥ १४ ॥ कामदंकामिनीनांचतासांतंकामपूरकम् ॥ कोटिकन्द

१ कालीति पाठः ।

पैलावण्यंलीलान्यकृतमन्मथम् ॥ १५ ॥ कान्तेकान्तंचमांकृत्वायदिस्थातुमिहेच्छसि ॥ त्वत्तोबलवतीराधानतेभद्रंभविष्यति ॥
॥ १६ ॥ योयस्माद्बलवान्वापिततोऽन्यंरक्षितुंक्षमः ॥ कथंपरान्साधयतियदिस्वयमनीश्वरः ॥ १७ ॥ सर्वेशस्सर्वशास्ताहंराधांरा
धितुमक्षमः ॥ तेजसास्त्वसमासाचरूपेणचगुणेनच ॥ १८ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीसाप्राणांस्त्यक्तुंचकःक्षमः ॥ प्राणतोऽपिप्रियःपुत्रकेषां
वास्तिचकश्चन ॥ १९ ॥ त्वंभद्रेगच्छवैकुण्ठंतवभद्रंभविष्यति ॥ पतिंतमीश्वरंकृत्वामोदस्वसुचिरंसुखम् ॥ २० ॥ विवर्जितालोभमो
हकामकोपनहिंसया ॥ तेजसात्वत्समालक्ष्मीरूपेणचगुणेनच ॥ २१ ॥ तयासार्द्धंभवप्रीत्यासुखंकालंप्रयास्यति ॥ गौरवंचापितत्तु
ल्यंकरिष्यतिपतिर्द्वयोः ॥ २२ ॥ प्रतिविश्वेषुतेपूजांमहतींतेमुदान्विताः ॥ माघस्यशुक्लपंचम्यांविद्यारम्भेषुसुन्दरि ॥ २३ ॥ मानवा
मनवोदेवामुनीन्द्राश्चमुमुक्षवः ॥ सन्तश्चयोगिनःसिद्धानागगन्धर्वकिंनराः ॥ २४ ॥ मद्वरेणकरिष्यन्तिकल्पेकल्पेयथाविधि ॥ भक्ति
युक्ताश्चदत्त्वावैचोपचारांश्चषोडश ॥ २५ ॥ काण्वशाखोक्तविधिनाध्यानेनस्तवनेनच ॥ जितेन्द्रियाःसंयताश्चपुस्तकेषुघटेऽपिच ॥
॥ २६ ॥ कृत्वासुवर्णगुटिकांगन्धचन्दनचर्चिताम् ॥ कवचन्तेग्रहीष्यन्तिकण्ठेवादक्षिणेभुजे ॥ २७ ॥ पठिष्यन्तिचविद्वांसःपूजाका
लेचपूजिते ॥ इत्युक्त्वापूजयामासतांदेवींसर्वपूजितः ॥ २८ ॥ ततस्तत्पूजनंचक्रुर्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ अनन्तश्चापिधर्मश्चमुनीन्द्राः
सनकादयः ॥ २९ ॥ सर्वेदेवाश्चमनवोनृपावामानवादयः ॥ बभूवपूजितानित्यासर्वलोकैःसरस्वती ॥ ३० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
पूजाविधानंस्तवनंध्यानंकवचमीप्सितम् ॥ पूजोपयुक्तंनैवेद्यंपुष्पंवाचन्दनादिकम् ॥ ३१ ॥ वदवेदविदांश्रेष्ठश्रोतुंकौतूहलंमम ॥ वर्द्ध
तेसाम्प्रतंशश्वत्किमिदंश्रुतिसुन्दरम् ॥ ३२ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुनारदवक्ष्यामिकाण्वशाखोक्तपद्धतिम् ॥ जगन्मातुः
सरस्वत्याःपूजाविधिसमन्विताम् ॥ ३३ ॥ माघस्यशुक्लपञ्चम्यांविद्यारम्भदिनेऽपिच ॥ पूर्वेऽह्निसंयमंकृत्वातत्रस्यात्संयतःशुचिः ॥
॥ ३४ ॥ स्नात्वानित्यक्रियांकृत्वाघटंसंस्थाप्यभक्तितः ॥ संपूज्यदेवषट्कञ्चनैवेद्यादिभिरेवच ॥ ३५ ॥ गणेशञ्चदिनेशञ्चवह्निंविष्णुं
शिवंशिवाम् ॥ संपूज्यसंयतोऽग्रेचततोऽभीष्टंप्रपूजयेत् ॥ ३६ ॥ ध्यानेनवक्ष्यमाणेनध्यात्वाबाह्यघटेबुधः ॥ ध्यात्वापुनःषोडशोपचारैस्तांपू

जयेद्व्रती ॥२७॥ पूजोपयुक्तंनैवेद्यंयद्यद्वेदेनिरूपितम् ॥ वक्ष्यामिसाम्प्रतंकिञ्चिद्यथाधीतंयथागमम् ॥२८॥ नवनीतंदधिक्षीरंलाजांश्चति
ललड्डुकान् ॥ इक्षुमिक्षुरसंशुक्लवर्णपक्वगुडंमधु ॥ २९ ॥ स्वस्तिकंशर्करांशुक्लधान्यस्याक्षतमक्षतम् ॥ अस्विन्नशुक्लधान्यस्यपृथुकं
शुक्लमोदकम् ॥ ४० ॥घृतसैन्धवसंस्कारैर्हविष्यैर्व्यंजनैस्तथा ॥ यवगोधूमचूर्णानांपिष्टकंघृतसंस्कृतम् ॥ ४१॥ पिष्टकंस्वस्तिकस्यापि
पक्वरम्भाफलस्यच ॥ परमान्नंचसघृतंमिष्टान्नंचसुधोपमम् ॥ ४२ ॥ नारिकेलंतदुदकंकेशरंमूलमार्द्रकम् ॥ पक्वरम्भाफलंचारुश्रीफ
लंबदरीफलम् ॥ कालदेशोद्भवंपक्वफलंशुक्लंसुसंस्कृतम् ॥ ४३ ॥ सुगन्धिशुक्लपुष्पञ्चगन्धाढ्यंशुक्लचन्दनम् ॥ नवीनंशुक्लवस्त्रंचशं
खंचसुमनोहरम् ॥ माल्यंचशुक्लपुष्पाणांमुक्ताहीरादिभूषणम् ॥ ४४ ॥ यद्दृष्टंचश्रुतौध्यानंप्रशस्तंश्रुतिसुन्दरम् ॥ तन्निबोधमहाभाग
भ्रमभञ्जनकारणम् ॥ ४५ ॥ सरस्वतींशुक्लवर्णांसस्मितांसुमनोहराम् ॥ कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टपुष्टश्रीयुक्तविग्रहाम् ॥ ४६ ॥ वह्नि
शुद्धांशुकाधानांसस्मितांसुमनोहराम् ॥ रत्नसारेन्द्रखचितवरभूषणभूषिताम् ॥ ४७ ॥ सुपूजितांसुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥
वन्देभक्त्यावन्दितांतांमुनीन्द्रमनुमानवैः ॥ ४८ ॥ एवंध्यात्वाचमूलेनसर्वंदत्त्वाविचक्षणः ॥ संस्तूयकवचंधृत्वाप्रणमेद्दण्डवद्भुवि
॥ ४९ ॥ येषांस्यादिष्टदेवीयं तेषांनित्यंशुभंमुने ॥ विद्यारम्भेचसर्वेषांवर्षान्तेपंचमीदिने ॥ ५० ॥ सर्वोपयुक्तमूलंचवैदिकाष्टाक्षरः
परः ॥ येषांयदुपदेशोवातेषांतन्मूलमेवच ॥ सरस्वतीचतुर्थ्यन्तोवह्निजायान्तएवच ॥ ५१ ॥ श्रींह्रींस्वरस्वत्यैस्वाहा ॥ लक्ष्मीमा
यादिकञ्चैवमन्त्रोऽयंकल्पपादपः ॥ ५२ ॥ पुरानारायणश्चेमंवाल्मिकायकृपानिधिः ॥ प्रददौजाह्नवीतीरेपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ ५३ ॥
भृगुर्ददौचशुक्रायपुष्करेसूर्य्यपर्वणि ॥ चन्द्रपर्वणिमारीचोददौवाक्पतयेमुदा ॥ ५४ ॥ भृगवेचददौतुष्टोब्रह्मावदरिकाश्रमे ॥
आस्तीकायजरत्कारुर्ददौक्षीरोदसन्निधौ ॥ विभाण्डकोददौमेरौऋष्यशृङ्गायधीमते ॥ ॥ ५५ ॥ शिवःकणादमुनयेगौतमायददौ
मुने ॥ सूर्य्यश्चयाज्ञवल्क्यायतथाकात्यायनायच ॥५६॥ शेषःपाणिनयेचैवभरद्वाजायधीमते ॥ ददौशाकटायनायसुतलेबलिसंसदि
॥५७ ॥ चतुर्लक्षजपेनैवमन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ यदिस्यात्सिद्धमन्त्रोहिवृहस्पतिसमोभवेत् ॥ ५८ ॥ कवचंशृणुविप्रेन्द्रयद्दत्तंविधिना

पुरा ॥ विश्वश्रेष्ठंविश्वजयंभृगवेगन्धमादने ॥ ५९ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मविदांश्रेष्ठब्रह्मज्ञानविशारद ॥ सर्वज्ञसर्वजनकस
र्वपूजकपूजित ॥ ६० ॥ सरस्वत्याश्चकवचंब्रूहिविश्वजयंप्रभो ॥ अयातयाममन्त्राणांसमूहोयत्रसंयुतः ॥ ६१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
शृणुवत्सप्रवक्ष्यामिकवचंसर्वकामदम् ॥ श्रुतिसारंश्रुतिसुखंश्रुत्युक्तंश्रुतिपूजितम् ॥ ६२ ॥ उक्तंकृष्णेनगोलोकेमह्यंवृन्दावनेवने ॥
रासेश्वरेणविभुनारासेवैरासमण्डले ॥ ६३ ॥ अतीवगोपनीयञ्चकल्पवृक्षसमंपरम् ॥ अश्रुताद्भुतमन्त्राणांसमूहैश्चसमन्वितम् ॥ ६४ ॥
यद्धृत्वापठनाद्ब्रह्मन्बुद्धिमांश्चबृहस्पतिः ॥ यद्धृत्वाभगवाञ्छुक्रःसर्वदैत्येषुपूजितः ॥ ६५ ॥ पठनाद्धारणाद्वाग्मीकवीन्द्रोवाल्मिकी
मुनिः ॥ स्वायम्भुवोमनुश्चैवयंद्धृत्वासर्वपूजिताः ॥ ६६ ॥ कणादोगौतमःकण्वःपाणिनिःशाकटायनः ॥ ग्रन्थंचकारयद्धृत्वादक्षः
कात्यायनःस्वयम् ॥ ६७ ॥ धृत्वावेदविभागञ्चपुराणान्यखिलानिच ॥ चकारलीलामात्रेणकृष्णद्वैपायनःस्वयम् ॥ ६८ ॥ शातातप
श्चसंवर्त्तोवसिष्ठश्चपराशरः ॥ यद्धृत्वापठनाद्ग्रन्थंयाज्ञवल्क्यश्चकारसः ॥ ६९ ॥ ऋष्यशृङ्गोभरद्वाजश्चास्तीकोदेवलस्तथा॥ जैगीषव्यो
थजाबालिर्यद्धृत्वासर्वपूजितः ॥ ७० ॥ कवचस्यास्यविप्रेन्द्रऋषिरेषप्रजापतिः ॥ स्वयंबृहस्पतिश्छन्दोदेवोरासेश्वरःप्रभुः ॥ ७१ ॥
सर्वतत्त्वपरिज्ञानेसर्वार्थेऽपिचसाधने ॥ कवितासुचसर्वासुविनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ ७२ ॥ ॐह्रींसरस्वत्यैस्वाहाशिरोमेपातुसर्वतः ॥
श्रींवाग्देवतायैस्वाहाभालंमेसर्वदावतु ॥ ७३ ॥ ॐसरस्वत्यैस्वाहेतिश्रोत्रंपातुनिरन्तरम् ॥ ॐश्रींह्रींभारत्यैस्वाहानेत्रयुग्मंसदावतु
॥ ७४ ॥ ॐह्रींवाग्वादिन्यैस्वाहानासांमेसर्वतोऽवतु ॥ ह्रींविद्याधिष्ठातृदेव्यैस्वाहाश्रोत्रंसदावतु ॥ ७५ ॥ ॐश्रींह्रींब्राह्म्यैस्वाहेति
दन्तपंक्तीःसदावतु ॥ ऐमित्येकाक्षरोमन्त्रोममकण्ठंसदावतु ॥ ७६ ॥ ॐश्रींह्रींपातुमेग्रीवांस्कन्धंमेश्रींसदावतु ॥ श्रींविद्याधिष्ठातृदे
व्यैस्वाहावक्षःसदावतु ॥ ७७ ॥ ॐह्रींविद्यास्वरूपायैस्वाहामेपातुनाभिकाम् ॥ ॐह्रींह्रींवाण्यैस्वाहेतिममपृष्ठंसदावतु ॥ ७८ ॥ ॐस
र्ववर्णात्मिकायैपादयुग्मंसदावतु ॥ ॐरागाधिष्ठातृदेव्यैसर्वांगंमेसदावतु ॥ ७९ ॥ ॐसर्वकण्ठवासिन्यैस्वाहाप्राच्यांसदावतु ॥ ॐह्रीं
जिह्वाग्रवासिन्यैस्वाहाग्निदिशिरक्षतु ॥ ८० ॥ ॐ ऐंह्रींश्रींसरस्वत्यैबुधजनन्यैस्वाहा ॥ सततंमन्त्रराजोऽयंदक्षिणेमांसदावतु ॥ ८१ ॥

ॐह्रींश्रींत्र्यक्षरोमन्त्रोनैर्ऋत्यांमेसदावतु ॥ कविजिह्वाग्रवासिन्यैस्वाहामांवारुणेऽवतु ॥८२॥ ॐसदम्बिकायैस्वाहावायव्येमांसदावतु ॥
ॐगद्यपद्यवासिन्यैस्वाहामामुत्तरेऽवतु ॥ ८३ ॥ ॐसर्वशास्त्रवासिन्यैस्वाहैशान्यांसदावतु ॥ ॐह्रींसर्वपूजितायैस्वाहाचोर्ध्वंसदावतु
॥ ८४ ॥ ऐंह्रींपुस्तकवासिन्यैस्वाहाऽधोमांसदावतु ॥ ॐग्रन्थबीजरूपायैस्वाहामांसर्वतोऽवतु ॥ ८५ ॥ इतितेकथितंविप्रसर्वमन्त्रौ
घविग्रहम् ॥ इदंविश्वजयंनामकवचंब्रह्मरूपकम् ॥ ८६ ॥ पुराश्रुतंधर्मवक्त्रात्पर्वतेगन्धमादने ॥ तवस्नेहान्मयाख्यातंप्रवक्तव्यंनकस्य
चित् ॥ ८७ ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधिवद्वस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ प्रणम्यदण्डवद्भूमौकवचंधारयेत्सुधीः ॥ ८८ ॥ पञ्चलक्षजपेनैवसिद्धन्तुक
वचंभवेत् ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचोबृहस्पतिसमोभवेत् ॥ ८९ ॥ महावाग्मीकवीन्द्रश्चत्रैलोक्यविजयीभवेत् ॥ शक्नोतिसर्वंजेतुंस
कवचस्यप्रभावतः ॥ ९० ॥ इदंतेकाण्वशाखोक्तंकथितंकवचंमुने ॥ स्तोत्रंपूजाविधानंचध्यानंवैवन्दनंतथा ॥ ९१ ॥ इति श्रीब्रह्मवै
वर्तेमहापुराणेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसरस्वतीकवचंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
वाग्देवतायाः स्तवनंश्रूयतांसर्वकामदम् ॥ महामुनिर्याज्ञवल्क्योयेनतुष्टावतांपुरा ॥ १ ॥ गुरुशापाच्चसमुनिर्हतविद्योबभूवह ॥ तदा
जगामदुःखार्तोरविस्थानञ्चपुण्यदम् ॥ २ ॥ संप्राप्यतपसासूर्यंकोणार्केदृष्टिगोचरे ॥ तुष्टावसूर्यंशोकेनरुरोदचपुनःपुनः ॥ ३ ॥
सूर्यस्तंपाठयामासवेदवेदाङ्गमीश्वरः ॥ उवाचस्तुहिवाग्देवींभक्त्याचस्मृतिहेतवे ॥ ४ ॥ तमित्युक्त्वादीननाथोह्यन्तर्द्धानंजगामसः ॥
मुनिःस्नात्वाचतुष्टावभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ ५ ॥ ॥ याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ कृपांकुरुजगन्मातर्मामेवंहततेजसम् ॥ गुरुशापा
त्स्मृतिभ्रष्टंविद्याहीनञ्चदुःखितम् ॥ ६ ॥ ज्ञानंदेहिस्मृतिंदेहिविद्यांविद्याधिदेवते ॥ प्रतिष्ठांकवितां देहिशक्तिंशिष्यप्रबोधिकाम् ॥ ७ ॥
ग्रन्थनिर्मितिशक्तिञ्चसच्छिष्यंसुप्रतिष्ठितम् ॥ प्रतिभांसत्सभायाञ्चविचारक्षमतांशुभाम् ॥ ८ ॥ लुप्तांसर्वांदैववशान्नवंकुरुपुनःपुनः ॥
यथांकुरंजनयतिभगवान्योगमायया ॥ ९ ॥ ब्रह्मस्वरूपापरमाज्योतीरूपासनातनी ॥ सर्वविद्याधिदेवीयातस्यैवाण्यैनमोनमः ॥
॥ १० ॥ ययाविनाजगत्सर्वंशश्वज्जीवन्मृतंसदा ॥ ज्ञानाधिदेवीयातस्यैसरस्वत्यैनमोनमः ॥ ११ ॥ ययाविनाजगत्सर्वंमूकमुन्मत्त

वत्सदा ॥ वागधिष्ठातृदेवीयातस्यैवाण्यैनमोनमः ॥ १२ ॥ हिमचन्दनकुन्देन्दुकुमुदाम्भोजसन्निभा ॥ वर्णाधिदेवीयातस्यैचाक्षरायै
नमोनमः ॥ १३ ॥ विसर्गबिन्दुमात्राणांयदधिष्ठानमेवच ॥ इत्थंत्वंगीयसेसद्भिर्भारत्यैतेनमोनमः ॥ १४ ॥ ययाविनाप्रसंख्यावान्सं
ख्यांकर्तुंनशक्नुते ॥ कालसंख्यास्वरूपायातस्यैदेव्यैनमोनमः ॥ १५ ॥ व्याख्यास्वरूपायादेवीव्याख्याधिष्ठातृदेवता ॥ भ्रमसिद्धान्त
रूपायातस्यैदेव्यैनमोनमः ॥ १६ ॥ स्मृतिशक्तिर्ज्ञानशक्तिर्बुद्धिशक्तिस्वरूपिणी ॥ प्रतिभाकल्पनाशक्तिर्याचतस्यैनमोनमः ॥ १७ ॥
सनत्कुमारोब्रह्माणंज्ञानंपप्रच्छयत्रवै ॥ बभूवजडवत्सोऽपिसिद्धान्तंकर्त्तुमक्षमः ॥ १८ ॥ तदाजगामभगवानात्माश्रीकृष्णईश्वरः ॥
उवाचसत्तमंस्तोत्रंवाण्याइतिविधिंतदा ॥ १९ ॥ सचतुष्टावतांब्रह्माचाज्ञयापरमात्मनः ॥ चकारतत्प्रसादेनतदासिद्धान्तमुत्तमम् ॥
॥ २० ॥ यदाप्यनन्तंपप्रच्छज्ञानमेकंवसुन्धरा ॥ बभूवमूकवत्सोऽपिसिद्धान्तंकर्त्तुमक्षमः ॥ २१ ॥ तदात्वांचसतुष्टावसंत्रस्तःकश्य
पाज्ञया ॥ ततश्चकारसिद्धान्तंनिर्मलंभ्रमभञ्जनम् ॥ २२ ॥ व्यासःपुराणसूत्रंचसमपृच्छतवाल्मिकिम् ॥ मौनीभूतःससस्मारत्वामेव
जगदम्बिकाम् ॥ २३ ॥ तदाचकारसिद्धान्तंत्वद्वरेणमुनीश्वरः ॥ सप्रापनिर्मलंज्ञानंप्रमादध्वंसकारणम् ॥ २४ ॥ पुराणसूत्रंश्रुत्वास
व्यासःकृष्णकलोद्भवः ॥ त्वांसिषेवेचदध्यौचशतवर्षंचपुष्करे ॥ तदात्वत्तोवरंप्राप्यसत्कवीन्द्रोबभूवह ॥ २५ ॥ तदावेदविभागंचपुराणा
निचकारह ॥ यदामहेन्द्रेपप्रच्छतत्त्वज्ञानंशिवा शिवम् ॥ २६ ॥ क्षणंत्वामेवसंचिन्त्यतस्यैज्ञानंददौविभुः ॥ पप्रच्छशब्दशास्त्रंचमहे
न्द्रश्चबृहस्पतिम् ॥ २७ ॥ दिव्यंवर्षसहस्रंचसत्वांदध्यौचपुष्करे ॥ तदात्वत्तोवरंप्राप्यदिव्यंवर्षसहस्रकम् ॥ उवाचशब्दशास्त्रंचतदर्थंच
सुरेश्वरम् ॥ २८ ॥ अध्यापिताश्चयैःशिष्यायैरधीतंमुनीश्वरैः ॥ तेचत्वांपरिसंचिन्त्यप्रवर्त्तन्तेसुरेश्वरि ॥ २९ ॥ त्वंसंस्तुतापूजिताच
मुनीन्द्रमनुमानवैः ॥ दैत्येन्द्रैश्चसुरैश्चापिब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥ ३० ॥ जडीभूतःसहस्रास्यःपंचवक्त्रश्चतुर्मुखः ॥ यांस्तोतुंकिमहंस्तौ
मितामेकास्येनमानवः ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वायाज्ञवल्क्यश्चभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ प्रणनामनिराहारोरुरोदचमुहुर्मुहुः ॥ ३२ ॥ तदाज्यो
तिस्स्वरूपासातेनादृष्टाप्युवाचतम् ॥ सुकवीन्द्रोभवेत्युक्त्वावैकुण्ठंचजगामह ॥ ३३ ॥ याज्ञवल्क्यकृतंवाणीस्तोत्रंयःसंयतःपठेत् ॥

सकवीन्द्रोमहावाग्मीबृहस्पतिसमोभवेत् ॥ ३४ ॥ महामूर्खश्चदुर्मेधावर्षमेकंचयःपठेत् ॥ सपंडितश्चमेधावीसुकविश्चभवेद्ध्रुवम् ॥ ३५ ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेयाज्ञवल्क्योक्तवाणीस्तवनंनामपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ छ ॥ ॥ नारायण
उवाच ॥ ॥ सरस्वतीसावैकुण्ठेस्वयंनारायणान्तिके ॥ गङ्गाशापेनकलयाकलहाद्भारतेसरित् ॥१॥ पुण्यदापुण्यजननीपुण्यतीर्थस्वरू
पिणी ॥ पुण्यवद्भिर्निषेव्याचस्थितिःपुण्यवतांमुने ॥ २ ॥ तपस्विनांतपोरूपातपस्याकाररूपिणी ॥ कृतपापेध्मदाहायज्वलदग्निस्वरूपि
णी ॥३॥ ज्ञानेसरस्वतीतोयेगतंयैर्मानवैर्भुवि ॥ तेषांस्थितिश्चवैकुण्ठेसुचिरंहरिसंसदि ॥४॥ भारतेकृतपापश्चस्नात्वातत्रैवलीलया ॥ मुच्य
तेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकेवसेच्चिरम् ॥५॥ चतुर्दश्यांपौर्णमास्यामक्षयायांदिनक्षये ॥ ग्रहणेचव्यतीपातेऽन्यस्मिन्पुण्यदिनेऽपिच ॥ ६ ॥
अनुषङ्गेणयःस्नातिहेलयाश्रद्धयापिवा ॥ सारूप्यंलभतेनूनंवैकुण्ठेसहरेरपि ॥ ७॥ सरस्वतीमन्त्रकश्चमासमेकन्तुयोजपेत् ॥ महामूर्खः
कवीन्द्रश्चसभवेन्नात्रसंशयः ॥ ८ ॥ नित्यंसरस्वतीतोयेयःस्नात्वामुण्डयेन्नरः ॥ नगर्भवासंकुरुतेपुनरेवसमानवः ॥ ९ ॥ इत्येवंकथितं
किंचिद्भारतीगुणकीर्त्तनम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १० ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ नारायणवचःश्रुत्वानारदो
मुनिसत्तमः ॥ पुनःपप्रच्छसन्देहच्छेदंशौनकसत्वरम् ॥११॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कथंसरस्वतीदेवीगङ्गाशापेनभारते ॥ कलया
कलहेनैवसमभूत्पुण्यदासरित्॥१२॥श्रवणेश्रुतिसाराणांवर्द्धतेकौतुकंमम॥ कथामृतानांनोतृप्तिःकेनश्रेयस्तितृप्यते॥१३॥ कथंशशापसा
गङ्गापूजितांतांसरस्वतीम् ॥ शान्तसत्त्वस्वरूपाचपुण्यदासर्वदानृणाम् ॥ १४ ॥ तेजस्विन्योर्द्वयोर्वादकारणंश्रुतिसुन्दरम् ॥ सुदुर्ल
भंपुराणेषुतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १५ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुनारदवक्ष्यामिकथामेतांपुरातनीम् ॥ यस्याःस्मरणमात्रे
णसर्वपापात्प्रमुच्यते ॥१६ ॥ लक्ष्मीस्सरस्वतीगङ्गातिस्रोभार्याहरेरपि ॥ प्रेम्णासमास्तास्तिष्ठन्तिसततंहरिसन्निधौ ॥ १७ ॥ चका
क्षमांचकारतद्दृष्ट्वालक्ष्मीर्नैवसरस्वती ॥१९॥ बोधयामासतांपद्मासत्त्वरूपाचसस्मिता ॥ क्रोधाविष्टाचसावाणीनचशान्ताबभूवह ॥२०॥

उवाचगङ्गांभर्त्तारंरक्तास्यारक्तलोचना ॥ कम्पिताकोपवेगेनशश्वत्प्रस्फुरिताधरा ॥ २१ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ सर्वत्रसमताबुद्धिःसद्भर्तुःकामिनीःप्रति ॥ धर्मिष्ठस्यवरिष्ठस्यविपरीताखलस्यच ॥ २२ ॥ ज्ञातंसौभाग्यमधिकंगंगायान्तेगदाधर ॥ कमलायांचतत्तुल्यंनचकिंचिन्मयिप्रभो ॥ २३ ॥ गङ्गायाःपद्मयासार्द्धंप्रीतिश्चापिसुसम्मता ॥ क्षमांचकारतेनेदंविपरीतंहरिप्रिया ॥ २४ ॥ किंजीवनेनमेऽत्रैवदुर्भगायाश्चसाम्प्रतम् ॥ निष्फलंजीवनंतस्यायापत्युःप्रेमवञ्चिता ॥ २५ ॥ त्वांसर्वेशंसत्त्वरूपंयेवदन्तिमनीषिणः ॥ तेचमूर्खानवेदज्ञानजानन्तिमतिंतव ॥ २६ ॥ सरस्वतीवचःश्रुत्वादृष्ट्वातांकोपसंयुताम् ॥ मनसातुसमालोच्यसजगामवहिःसभाम् ॥ २७ ॥ गतेनारायणेगङ्गामवोचन्निर्भयंरुषा ॥ रागाधिष्ठातृदेवीसावाक्यंश्रवणदुःसहम् ॥ २८ ॥ हेनिर्लज्जेसकामेत्वंस्वामिगर्वंकरोषिकिम् ॥ अधिकंस्वामिसौभाग्यंविज्ञापयितुमिच्छसि ॥ २९ ॥ मानहानिंकरिष्यामितवाद्यहरिसन्निधौ ॥ किंकरिष्यतितेकान्तोममवैकान्तवल्लभे ॥ ३० ॥ इत्येवमुक्त्वागङ्गायाःजिघृक्षुंकेशमुद्यताम् ॥ वारयामासतांपद्मामध्यदेशस्थितासती ॥ ३१ ॥ शशापवाणीतांपद्मांमहाकोपवतीसती ॥ वृक्षरूपासरिद्रूपाभविष्यसिनसंशयः ॥ ३२ ॥ विपरीतंयतोदृष्ट्वाकिंचिन्नोवक्तुमर्हसि ॥ सन्तिष्ठसिसभामध्येयथावृक्षोयथासरित् ॥ ३३ ॥ शापंश्रुत्वाचसादेवीनशशापचुकोपन ॥ तत्रैवदुःखितातस्थौवाणींधृत्वाकरेणच ॥ ३४ ॥ अत्युद्धतांचतांदृष्ट्वाकोपप्रस्फुरिताननां ॥ उवाचगङ्गातांदेवींपद्मांपद्मविलोचना ॥ ३५ ॥ ॥ गङ्गोवाच ॥ ॥ त्वमुत्सृजमहोग्रांतांपद्मेकिंमेकरिष्यति ॥ वाग्दुष्टावागधिष्ठात्रीदेवीयंकलहप्रिया ॥ ३६ ॥ यावतीयोग्यतास्याश्चयावतीशक्तिरेववा ॥ तथाकरोतुवादंचमयासार्द्धंसुदुर्मुखा ॥ ३७ ॥ स्वबलंयन्ममबलंविज्ञापयितुमर्हतु ॥ जानन्तुसर्वेह्युभयोःप्रभावंविक्रमंसति ॥ ३८ ॥ इत्येवमुक्त्वासादेवीवाण्यैशापंददाविति ॥ सरित्स्वरूपाभवतुसायात्वामशपद्रुषा ॥ ३९ ॥ अधोमर्त्यंसाप्रयातुसन्तियत्रैवपापिनः ॥ कलौतेषांचपापांशंलभिष्यतिनसंशयः ॥ ४० ॥ इत्येवंवचनंश्रुत्वातांशशापसरस्वती ॥ त्वमेवयास्यसिमहींपापिपापंलभिष्यसि ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रभगवानाजगामह ॥ चतुर्भुजश्चतुर्भिश्चपार्षदैश्चचतुर्भुजैः ॥ ४२ ॥ सरस्वतींकरेधृत्वावासयामासवक्षसि ॥ बोधयामाससर्वज्ञःसर्वज्ञानंपुरा

तनम् ॥ ४३ ॥ श्रुत्वारहरयंतासांचशापस्यकलहस्यच ॥ उवाचदुःखितास्ताश्चवाक्यंसामयिकंविभुः ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
लक्ष्मित्वंकलयागच्छधर्मध्वजगृहंशुभे ॥ अयोनिसम्भवाभूमौतस्यकन्याभविष्यसि ॥ ४५ ॥ तत्रैवदैवदोषेणवृक्षत्वंचलभिष्यसि ॥
मदंशस्यासुरस्यैवशंखचूडस्यकामिनी ॥ ४६ ॥ भूत्वापश्चान्ममत्पत्नीभविष्यसिनसंशयः ॥ त्रैलोक्यपावनीनाम्नातुलसीतिच
भारते ॥ ४७ ॥ कलयाचसरिद्भूत्वाशीघ्रंगच्छवरानने ॥ भारतंभारतीशापान्नाम्नापद्मावतीभव ॥ ४८ ॥ गङ्गेयास्यसिचांशेनपश्चात्त्वं
विश्वपावनी ॥ भारतंभारतीशापात्पापदाहायदेहिनाम् ॥ ४९ ॥ भगीरथस्यतपसातेननीतासुदुष्करात् ॥ नाम्नाभागीरथीपूता
भविष्यसिमहीतले ॥ ५० ॥ मदंशस्यसमुद्रस्यजायाजायेममाज्ञया ॥ मत्कलांशस्यभूपस्यशन्तनोश्चसुरेश्वरि ॥ ५१ ॥ गंगाशापेन
कलयाभारतंगच्छभारति ॥ कलहस्यफलंभुङ्क्ष्वसपत्नीभ्यांसहाच्युते ॥ ५२ ॥ स्वयंचब्रह्मसदनं ब्रह्मणः कामिनीभव ॥ गंगायातु
शिवस्थानमत्रपद्मैवतिष्ठतु ॥ ५३ ॥ शान्ताचक्रोधरहितामद्भक्तामत्स्वरूपिणी ॥ महासाध्वीमहाभागासुशीलाधर्मचारिणी ॥ ५४ ॥
यदंशकलयासर्वाधर्मिष्ठाश्चपतिव्रताः ॥ शान्तरूपाःसुशीलाश्चप्रतिविश्वेषुयोषितः ॥ ५५ ॥ तिस्रोभार्यास्त्रयःशालास्त्रयोभृत्याश्च
बान्धवाः ॥ ध्रुवंवेदविरुद्धाश्चनह्येतेमंगलप्रदाः ॥ ५६ ॥ स्त्रीपुंवच्चगृहेयेषांगृहिणांस्त्रीवशः पुमान् ॥ निष्फलंजन्मवैतेषामशुभंचपदेपदे
॥ ५७ ॥ मुखदुष्टायोनिदुष्टायस्यस्त्रीकलहप्रिया ॥ अरण्यंतेनगन्तव्यंमहारण्यंगृहाद्वरम् ॥ ५८ ॥ जनानाञ्चस्थलानांचपुराणांप्राप्ति
रेवच ॥ सततंसुलभातत्रनतेषांतद्गृहेऽपिच ॥ ५९ ॥ वरमग्नौस्थितिर्हिंस्रजन्तूनांसन्निधौसुखम् ॥ ततोऽपिदुःखंपुंसांचदुष्टस्त्रीसन्निधौध्रु
वम् ॥ ६० ॥ व्याधिज्वालाविषज्वालावरंपुंसांवरानने ॥ दुष्टस्त्रीणांमुखज्वालामरणादतिरिच्यते ॥ ६१ ॥ पुंसश्चस्त्रीजितस्येहजीवितं
निष्फलंध्रुवम् ॥ यदह्नाकुरुतेकर्मनतस्यफलभाग्भवेत् ॥ ६२ ॥ सनिन्दितोऽत्रसर्वत्रपरत्रनरकंव्रजेत् ॥ यशःकीर्तिविहीनोयोजीवन्नपि
मृतोहिसः ॥ ६३ ॥ बह्वीनांचसपत्नीनांनैकत्रश्रेयसिस्थितिः ॥ एकभार्य्यःसुखीनैवबहुभार्य्यःकदाचन ॥ ६४ ॥ गच्छगंगेशिवस्थानं
ब्रह्मस्थानंसरस्वति ॥ अत्रतिष्ठतुमद्गेहेसुशीलाकमलालया ॥ ६५ ॥ सुसाध्वायस्यपत्नीचसुशीलाचपतिव्रता ॥ इहस्वर्गसुखंतस्यधर्ममो

क्षौपरत्रच ॥ ६६ ॥ पतिव्रतायस्यपत्नीसचमुक्तः शुचिः सुखी ॥ जीवन्मृतोऽशुचिर्दुःखीदुश्शीलापतिरेवयः ॥ ६७ ॥ इत्युक्त्वाज
गतांनाथोविरराममचनारद ॥ अत्युच्चैरुरुदुर्देव्यः समालिङ्ग्यपरस्परम् ॥ ६८ ॥ ताश्चसर्वाःसमालोच्यक्रमेणोचुःसदीश्वरम् ॥ कम्पि
ताः साश्रुनेत्राश्चशोकेनचभयेनच ॥ ६९ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ प्रायश्चित्तंदेहिनाथदुष्टायांजन्मशोधकम् ॥ सत्स्वामिनापरि
त्यक्ताःकुत्रजीवन्तिकाःस्त्रियः ॥ ७० ॥ देहत्यागंकरिष्यामिध्रुवंयोगेनभारते ॥ अत्युच्चतोनिपतनंप्राप्तुमर्हतिनिश्चितम् ॥ ७१ ॥
॥ ॥ गंगोवाच ॥ ॥ अहंकेनापराधेनत्वयात्यक्ताजगत्पते ॥ देहत्यागंकरिष्यामिनिर्दोषायावधंलभ ॥ ७२ ॥ निर्दोषकामि
नीत्यागंकुरुतेयोजनोभवे ॥ सयातिनरकंकल्पंकिंतेसर्वेश्वरस्यवा ॥ ७३ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ नाथसत्त्वस्वरूपस्त्वंकोपःक
थमहोतव ॥ प्रसादंकुरुचास्मभ्यंमदीशस्यक्षमावरा ॥ ७४ ॥ भारतंभारतीशापाद्यास्यामिकलयायदि ॥ कतिकालंस्थितिस्तत्रकदा
द्रक्ष्यामितेपदम् ॥ ७५ ॥ दास्यन्तिपापिनःपापंमह्यंस्नानावगाहनात् ॥ केनतस्माद्विमुक्ताहमागमिष्यामितेपदम् ॥ ७६ ॥ कलयातु
लसीरूपाधर्मध्वजसुतासती ॥ भूत्वाकदालभिष्यामित्वत्पादाम्बुजमच्युत ॥ ७७ ॥ वृक्षरूपा भविष्यामितदधिष्ठातृदेवता ॥ मामुद्ध
रिष्यसिकदातन्मेब्रूहिकृपानिधे ॥ ७८ ॥ गंगासरस्वतीशापाद्यदियास्यतिभारतम् ॥ शापेनमुक्तापापाच्चकदात्वांवालभिष्यति ॥ ७९ ॥
गंगाशापेनसावाणीयदियास्यतिभारतम् ॥ कदाशापाद्विनिर्मुच्यलभिष्यतिपदंतव ॥ ८० ॥ तांवाणींब्रह्मसदनंगंगांवाशिवमन्दिरम् ॥
गन्तुंवदसिहेनाथतत्क्षमस्वचतेवचः ॥ ८१ ॥ इत्युक्त्वाकमलाकान्तपदंधृत्वाननामच ॥ सकेशैर्वेष्टयित्वाचरुरोदचपुनःपुनः ॥ ८२ ॥
उवाचपद्मनाभस्तांप्रभांकृत्वास्ववक्षसि ॥ ईषद्धासःप्रसन्नास्योभक्तानुग्रहकारकः ॥ ८३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ त्वाद्वाक्यमा
चरिष्यामिस्ववाक्यंचसुरेश्वरि ॥ समतांचकरिष्यामिश्शृणुतत्क्रममेवच ॥ ८४ ॥ भारतीयातुकलयासरिद्रूपाचभारतम् ॥ अर्द्धांशा
ब्रह्मसदनंस्वयंतिष्ठतुमद्गृहे ॥ ८५ ॥ भगीरथेननीतासागंगायास्यतिभारतम् ॥ पूतंकर्तुंत्रिभुवनंस्वयंतिष्ठतुमद्गृहे ॥ ८६ ॥ तत्रैवच
न्द्रमौलेश्चमौलिंप्राप्स्यतिदुर्लभम् ॥ ततःस्वभावतःपूताप्यतिपूताभविष्यति ॥ ८७ ॥ कलांशांशेनगच्छत्वंभारतेकमलोद्भवे ॥ पद्मा

वतीसरिद्रूपातुलसीवृक्षरूपिणी ॥ ८८ ॥ कलेःपञ्चसहस्रेचगतेवर्षेचमोक्षणम् ॥ युष्माकंसरितांभूयोमद्गृहेचागमिष्यथ ॥ ८९ ॥
सम्पदांहेतुभूताचविपत्तिःसर्वदेहिनाम् ॥ विनाविपत्तेर्महिमाकेषांपद्मेभवेद्भवे ॥ ९० ॥ मन्मन्त्रोपासकानांचसतांस्नानावगाहनात् ॥
युष्माकंमोक्षणंपापात्पापिस्पर्शनहेतुकात् ॥ ९१ ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिसन्त्यसंख्यानिसुन्दरि ॥ भविष्यन्तिचपूतानिमद्भक्तस्पर्श
दर्शनात् ॥ ९२ ॥ मन्मन्त्रोपासकाभक्ताभ्रमन्तेभारतेसति ॥ पूतंकर्त्तुंभारतञ्चसुपवित्रांवसुन्धराम् ॥ ९३ ॥ मद्भक्तायत्रतिष्ठन्तिपादं
प्रक्षालयन्तिच ॥ तत्स्थानंचमहातीर्थंसुपवित्रंभवेद्ध्रुवम् ॥ ९४ ॥ स्त्रीघ्नोगोघ्नःकृतघ्नश्चब्रह्मघ्नोगुरुतल्पगः ॥ जीवन्मुक्तोभवेत्पूतो
मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ ९५ ॥ एकादशीविहीनश्चसन्ध्याहीनोऽपिनास्तिकः ॥ नरघातीभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ ९६ ॥
असिजीवीमपीजीवीधावकःशूद्रयाजकः ॥ वृषवाहोभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ ९७ ॥ विश्वासघातीमित्रघ्नोमिथ्यासाक्ष्यप्रदा
यकः ॥ न्यासहारीभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ ९८ ॥ ऋणग्रस्तोवार्द्धुषिकोजारजःपुंश्चलीपतिः ॥ पूतश्चपुंश्चलीपुत्रोमद्भक्तस्पर्शदर्श
नात् ॥ ९९ ॥ शूद्राणांसूपकारश्चदेवलोग्रामयाजकः ॥ अदीक्षितोभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ १०० ॥ अश्वत्थघातकश्चैवमद्भक्ता
नांचनिन्दकः ॥ अनिवेदितभोजीचपूतोमद्भक्तदर्शनात् ॥ १०१ ॥ मातरंपितरंभार्य्यांभ्रातरंतनयंसुताम् ॥ गुरोःकुलञ्चभगिनींवंश
हीनञ्चबान्धवम् ॥ १०२ ॥ श्वश्रूञ्चश्वशुरञ्चैवयोनपुष्णातिनारद ॥ समहापातकीपूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ १०३ ॥ देवद्रव्यापहा
रीचविप्रद्रव्यापहारकः ॥ लाक्षालोहरसानांचविक्रेतादुहितुस्तथा ॥ १०४ ॥ महापातकिनश्चैतेशूद्राणांशवदाहकाः ॥ भवेयुरेतेपूताश्च
मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥ १०५ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ भक्तानांलक्षणंब्रूहिभक्तानुग्रहकारक ॥ येषांसन्दर्शनस्पर्शात्सद्यःपूतानराधमाः
॥ १०६ ॥ हरिभक्तिविहीनाश्चमहाहङ्कारसंयुताः ॥ स्वप्रशंसारताधूर्त्ताःशठाश्चसाधुनिन्दकाः ॥ १०७ ॥ पुनन्तिसर्वतीर्थानियेषां
स्नानावगाहनात् ॥ येषांचपादरजसापूतापादोदकान्मही ॥ १०८ ॥ येषांसन्दर्शनंस्पर्शं देवावाञ्छन्तिभारते ॥ सर्वेषांपरमोलाभोवै
ष्णवानांसमागमः ॥ १०९ ॥ नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः ॥ तेपुनन्त्युरुकालेनविष्णुभक्ताःक्षणादहो ॥ ११० ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ महालक्ष्मीवचःश्रुत्वालक्ष्मीकान्तश्चसस्मितः ॥ निगूढतत्त्वंकथितुमपिश्रेष्ठोपचक्रमे ॥ १११ ॥ ॥ श्रीनारायण
उवाच ॥ ॥ भक्तानांलक्षणंलक्ष्मिगूढंश्रुतिपुराणयोः ॥ पुण्यस्वरूपंपापघ्नंसुखदंभुक्तिमुक्तिदम् ॥ ११२ ॥ सारभूतंगोपनीयं
नवक्तव्यंखलेषुच ॥ त्वांपवित्रांप्राणतुल्यांकथयामिनिशामय ॥ ११३ ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रोयस्यकर्णेविशेद्द्विजः ॥ वदन्तिवेदवेदा
ज्ञास्तंपवित्रंनरोत्तमम् ॥ ११४ ॥ पुरुषाणांशतंपूर्वंपूतंतज्जन्ममात्रतः ॥ स्वर्गस्थंनरकस्थंवामुक्तिंप्राप्नोतितत्क्षणात् ॥ ११५ ॥
यैःकैश्चिद्यत्रवाजन्मलब्धंयेषुचजंतुषु ॥ जीवन्मुक्तास्तेचपूतायान्तिकालेहरेःपदम् ॥ ११६ ॥ मद्भक्तियुक्तोमत्पूजानियुक्तोमद्गुणान्वि
तः ॥ मद्गुणश्लाघनीयश्चमन्निविष्टश्चसन्ततम् ॥ ११७ ॥ मद्गुणश्रुतिमात्रेणसानन्दःपुलकान्वितः ॥ सगद्गदःसाश्रुनेत्रःस्वात्मविस्मृति
रेवच ॥ ११८ ॥ नवाञ्छन्तिसुखंमुक्तिंसालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ब्रह्मत्वममरत्वंवातद्वाञ्छाममसेवने ॥ ११९ ॥ इन्द्रत्वंचमनुत्वंच
देवत्वंचसुदुर्लभम् ॥ स्वर्गराज्यादिभोगंचस्वप्नेपिनहिवाञ्छति ॥ १२० ॥ ब्रह्माण्डानिविनश्यन्तिदेवाब्रह्मादयस्तथा ॥ कल्याणभ
क्तियुक्तश्चमद्भक्तोनप्रणश्यति ॥ १२१ ॥ भ्रमन्तिभारतेभक्तालब्ध्वाजन्मसुदुर्लभम् ॥ तेऽपियान्तिमहींपूतांकृत्वातीर्थंममालयम् ॥
॥ १२२ ॥ इत्येतत्कथितंसर्वंकुरुपद्मेयथोचितम् ॥ तदाज्ञाताश्चताश्चक्रुर्हरिस्तस्थौसुखासने ॥ १२३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे
प्रकृतिखण्डेद्वितीयेनारदनारायणसंवादेसरस्वत्युपाख्यानंनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
पुण्यक्षेत्रेह्याजगामभारतेसासरस्वती ॥ गङ्गाशापेनकलयास्वयंतस्थौहरेःपदम् ॥ १ ॥ भारतीभारतंगत्वा ब्राह्मी च ब्रह्मणःप्रिया ॥
वागधिष्ठातृदेवीसातेनवाणीचकीर्त्तिता ॥ २ ॥ सर्वंविश्वंपरिव्याप्यस्रोतस्येवहिदृश्यते ॥ हरिःसरस्सुतस्येयंतेननाम्नासरस्वती ॥ ३ ॥
सरस्वतीनदीसाचतीर्थरूपातिपावनी ॥ पापिपापेध्मदाहायज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥ ४ ॥ पश्चाद्भगीरथानीता महीं भागीरथी शुभा ॥
समाजगामकलयावाणीशापेननारद ॥ ५ ॥ तत्रैवसमयेताञ्चदधारशिरसाशिवः ॥ वेगंसोढुमशक्तायाभुवःप्रार्थनयाविभुः ॥ ६ ॥
पद्माजगामकलयासाचपद्मावतीनदी ॥ भारतंभारतीशापात्स्वयंतस्थौहरेःपदम् ॥ ७ ॥ ततोऽन्ययासाकलयाचालभज्जन्मभारते ॥ धर्म

ध्वजसुतालक्ष्मीर्विख्यातातुलसीतिच ॥ ८ ॥ पुरासरस्वतीशापात्तत्पश्चाद्धरिशापतः ॥ वभूववृक्षरूपासाकलया विश्वपावनी ॥ ९ ॥
कलेःपञ्चसहस्रश्चवर्षंस्थित्वाचभारते ॥ जग्मुस्ताश्चसरिद्रूपंविहायश्रीहरेःपदम् ॥ १० ॥ यानिसर्वाणितीर्थानि काशींवृंदावनंविना ॥
यास्यन्तिसार्द्धंताभिश्चहरेर्वैकुण्ठमाज्ञया ॥ ११ ॥ शालग्रामोहरेर्मूर्त्तिर्जगन्नाथश्चभारतम् ॥ कलेर्दशसहस्रान्तेययौत्यक्त्वाहरेःपदम् ॥
॥ १२ ॥ वैष्णवाश्चपुराणानिशङ्खाश्चश्राद्धतर्पणम् ॥ वेदोक्तानिचकर्माणिययुस्तैःसार्द्धमेवच ॥ १३ ॥ हरिपूजाहरेर्नामतत्कीर्त्तिगुण
कीर्त्तनम् ॥ वेदाङ्गानिचशास्त्राणिययुस्तैःसार्द्धमेवच ॥ १४ ॥ सत्त्वञ्चसत्यंधर्मश्चवेदाश्चग्राम्यदेवताः ॥ व्रतंतपस्यानशनंययुस्तैः
सार्द्धमेवच ॥ १५ ॥ वामाचाररताःसर्वेमिथ्याकापटचसंयुताः ॥ तुलसीवर्जितापूजाभविष्यतिततःपरम् ॥ १६ ॥ एकादशी
विहीनाश्चसर्वेधर्मविवार्जिताः ॥ हरिप्रसङ्गविमुखाभविष्यन्तिततःपरम् ॥ १७ ॥ शठाःक्रूरादाम्भिकाश्चमहाहङ्कारसंयुताः ॥
चौराश्चहिंसकाःसर्वेभविष्यन्तिततःपरम् ॥ १८ ॥ पुंसांभेदस्तथास्त्रीणांविवाहोवादनिर्णयः ॥ स्वस्वामिभेदोवस्तूनांनभविष्यत्यतः
परम् ॥१९॥ सर्वेजनाःस्त्रीवशाश्चपुंश्चल्यश्चगृहेगृहे ॥ तर्जनैर्भर्त्सनैःशश्वत्स्वामिनंताडयन्तिच ॥ २० ॥ गृहेश्वरीचगृहिणीगृहीभृत्या
धिकोऽधमः ॥ चेटीभृत्यासमावध्वःश्वश्रूश्चश्वशुरस्तथा ॥ २१ ॥ कर्त्तारोवलिनोगेहेयोनिसम्वन्धिवान्धवाः ॥ विद्यासम्वन्धिभिःसार्द्धं
सम्भाषाऽपिनविद्यते ॥ २२ ॥ यथापरिचितालोकास्तथापुंसश्चबान्धवाः ॥ सर्वकर्माक्षमाःपुंसोयोषितामाज्ञयाविना ॥ २३ ॥ ब्रह्म
क्षत्रियविट्शूद्राजात्याचारविनिर्णयः ॥ संध्याचयज्ञसूत्रंचभावलुप्तंनसंशयः ॥ २४ ॥ म्लेच्छाचाराभविष्यंतिवर्णाश्चत्वारएवच ॥ म्ले
च्छशास्त्रंपठिष्यंतिस्वशास्त्राणिविहायते ॥ ब्रह्मक्षत्रविशांवंशाःशूद्राणांसेवकाःकलौ ॥ २५ ॥ सूपकाराभविष्यंतिधावकावृषवाहकाः ॥
सत्यहीनाजनाःसर्वेसस्यहीनाचमेदिनी ॥ २६ ॥ फलहीनाश्चतरवोऽपत्यहीनाश्चयोषितः ॥ क्षीरहीनास्तथागावःक्षीरंसर्पिर्विवर्जि
तम् ॥ २७ ॥ दम्पतीप्रीतिहीनौचगृहिणःसुखवर्जिताः ॥ प्रतापहीनाभूपाश्चप्रजाश्चकरपीडिताः ॥ २८ ॥ जलहीनानदानद्योदीर्घिकाः
कन्दरादयः ॥ धर्महीनाःपुण्यहीनावर्णाश्चत्वारएवच ॥ २९ ॥ लक्षेषुपुण्यवान्कोऽपिनतिष्ठतिततःपरम् ॥ कुत्सिताविकृताकारानरा

नार्य्यश्चबालकाः ॥ ३० ॥ कुवार्त्ताःकुत्सितपथाभविष्यन्तिततःपरम् ॥ केचिद्ग्रामाश्चनगरानरशून्याभयानकाः ॥ ३१ ॥ केचित्स्व
ल्पकुटीरेणनरेणचसमन्विताः ॥ अरण्यानिभविष्यन्तिग्रामेषुनगरेषुच ॥ ३२ ॥ अरण्यवासिनःसर्वेजनाश्चकरपीडिताः ॥ सस्यानि
चभविष्यन्तितडागेषुनदीषुच ॥ ३३ ॥ क्षेत्राणिसस्यहीनानिप्रकृष्टान्यर्थतःपरम् ॥ हीनाःप्रकृष्टाधनिनोबलदर्पसमन्विताः ॥ ३४ ॥ प्रकृ
ष्टवंशजाहीनाभविष्यन्तिकलौयुगे ॥ अलीकवादिनोधूर्त्ताःशठावैसत्यवादिनः ॥ ३५ ॥ पापिनःपुण्यवन्तश्चाप्यशिष्टाःशिष्टएवच ॥
जितेन्द्रियालम्पटाश्चपुंश्चल्यश्चपतिव्रताः ॥ ३६ ॥ तपस्विनःपातकिनोविष्णुभक्ताअवैष्णवाः ॥ हिंसकाश्चदयायुक्ताश्चौराश्चनरघातिनः ॥
॥ ३७ ॥ भिक्षुवेषधराधूर्त्तानिन्दन्त्युपहसन्तिच ॥ भूतादिसेवानिपुणाजनानांमोदकारिणः ॥ ३८ ॥ पूजितास्तेभविष्यन्तिवञ्चका
ज्ञानदुर्बलाः ॥ वामनाव्याधियुक्ताश्चनरानार्य्यश्चसर्वतः ॥ ३९ ॥ अल्पायुषोजरायुक्तायौवनेषुकलौयुगे ॥ पलिताःषोडशेवर्षेमहावृद्धा
स्तुविंशतौ ॥ ४० ॥ अष्टवर्षाचयुवतीरजोयुक्ताचगर्भिणी ॥ वत्सरान्तेप्रसूतास्त्रीषोडशेनजरान्विता ॥ ४१ ॥ एताःकाश्चित्सहस्रेषुव
न्ध्याश्चापिकलौयुगे ॥ कन्याविक्रयिणःसर्वेवर्णाश्चत्वारएवच ॥ ४२ ॥ मातृजायावधूनाञ्चजारोपार्जनतत्पराः ॥ कन्यानांभगिनीनांच
जारोपार्जनजीविनः ॥ ४३ ॥ हर्ग्नाम्रांविक्रयिणोभविष्यन्तिकलौयुगे ॥ स्वयमुत्सृज्यदानंचकीर्तिवर्द्धनहेतवे ॥ ४४ ॥
तत्पश्चान्मनसालोच्यस्वयमुल्लंघयिष्यति ॥ देववृत्तिंब्रह्मवृत्तिंवृत्तिंगुरुकुलस्यच ॥ ४५ ॥ स्वदत्तांपरदत्तांवासर्वमुल्लंघयिष्यति ॥
कन्यकागामिनःकेचित्केचिच्छ्वश्रूभिगामिनः ॥ ४६ ॥ केचिद्वधूगामिनश्चकेचित्सर्वत्रगामिनः ॥ भगिनीगामिनःकेचित्स
पत्नीमातृगामिनः ॥ ४७ ॥ भ्रातृजायागामिनश्चभविष्यन्तिकलौयुगे ॥ अगम्यागमनञ्चैवकरिष्यन्तिगृहेगृहे ॥ ४८ ॥
आत्मयोनिंपरित्यज्यविहरिष्यंतिसर्वतः ॥ पत्नीनांनिर्णयोनास्तिभर्तृणाञ्चकलौयुगे ॥ ४९ ॥ प्रजानाञ्चैववस्तूनांग्रामाणाञ्च
विशेषतः ॥ अलीकवादिनःसर्वेसर्वेचौर्यार्थलम्पटाः ॥ ५० ॥ परस्परंहिंसकाश्चसर्वेचनरघातिनः ॥ ब्रह्मक्षत्रविशांवंशाभवि
ष्यन्तिचपापिनः ॥ ५१ ॥ लाक्षालोहरसानांचव्यापारंलवणस्यच ॥ वृषवाहाविप्रवंशाःशूद्राणांशवदाहिनः ॥ ५२ ॥ शूद्रान्नभोजिनः

सर्वेसर्वेचवृपलीरताः ॥ पञ्चपर्वपरित्यक्ताःकुहूरात्रिषुभोजिनः ॥ ५३ ॥ यज्ञसूत्रविहीनाश्चसन्ध्याशौचविहीनकाः ॥ ५४ ॥ पुंश्चली
वार्धुपाऽवीराकुट्टिनीचरजस्वला ॥ विप्राणांरन्धनागारेभविष्यन्तिचपाचिकाः ॥ ५५ ॥ अन्नानांनिर्णयोनास्तियोनीनांचविशेषतः ॥
आश्रमाणांजनानाञ्चसर्वेम्लेच्छाःकलौयुगे ॥ ५६ ॥ एवंकलौसंप्रवृत्तेसर्वेम्लेच्छमयाभवे ॥ हस्तप्रमाणेवृक्षेचांगुष्ठमानेचमानवे ॥
॥ ५७ ॥ विप्रस्यविष्णुयशसःपुत्रःकल्कीभविष्यति ॥ नारायणकलांशश्च भगवान्बलिनांवली ॥ ५८ ॥ दीर्घेणकरवालेनदीर्घघोटकवा
हनः ॥ म्लेच्छशून्यांचपृथिवींत्रिरात्रेणकरिष्यति ॥ ५९ ॥ निर्म्लेच्छांवसुधांकृत्वाचान्तर्द्धानंकरिष्यति ॥ अराजकाचवसुधादस्युग्रस्ता
भविष्यति ॥ ६० ॥ स्थूलप्रमाणंपड्ढात्रंवर्षाधाराप्लुतामही ॥ लोकशून्यावृक्षशून्यागृहशून्याभविष्यति ॥ ६१ ॥ ततश्चद्वादशादित्याः
करिष्यन्त्युदयंमुने ॥ प्राप्नोतिशुष्कतांपृथ्वीसमातेपांचतेजसा ॥ ६२ ॥ कलौगतेचदुर्द्धर्षेसंप्रवृत्तेकृतेयुगे ॥ तपस्सत्यसमायुक्तोधर्मः
पूर्णोभविष्यति ॥ ६३ ॥ तपस्विनश्चधर्मिष्ठावेदज्ञाब्राह्मणाभुवि ॥ पतिव्रताश्चधर्मिष्ठायोपितश्चगृहेगृहे ॥ ६४ ॥ राजानःक्षत्रियाः
सर्वेविप्रभक्ताःस्वधर्मिणः ॥ प्रतापवन्तोधर्मिष्ठाःपुण्यकर्मरताःसदा ॥ ६५ ॥ वैश्यावाणिज्यनिरताविप्रभक्ताश्चधार्मिकाः ॥ शूद्राश्चपुण्य
शीलाश्चधर्मिष्ठाविप्रसेविनः ॥ ६६ ॥ विप्रक्षत्रविशांवंशाविष्णुयज्ञपरायणाः ॥ विष्णुमन्त्ररताःसर्वेविष्णुभक्ताश्चवैष्णवाः ॥ ६७ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञाधर्मज्ञाऋतुगामिनः ॥ लेशोनास्तिह्यधर्माणांधर्मपूर्णेकृतेयुगे ॥६८॥ धर्मस्त्रिपाच्चत्रेतायांद्विपाच्चद्वापरेस्मृतः ॥ कलौ
प्रवृत्तेपादात्मासर्वलोपस्ततःपरम् ॥ ६९ ॥ वाराःसप्तयथाविप्रतिथयःषोडशस्मृताः ॥ यथाद्वादशमासाश्चऋतवश्चपडेवहि ॥ ७० ॥
द्वौपक्षौचायनेद्वेचचतुर्भिःप्रहरैर्दिनम् ॥ चतुर्भिःप्रहरैरात्रिर्मासस्त्रिंशद्दिनैस्तथा ॥ ७१ ॥ वर्षःपंचविधोज्ञेयःकालसंख्यानिबोधमे ॥
यथाचायांतियांत्येवतथायुगचतुष्टयम् ॥ ७२ ॥ वर्षेपूर्णेनराणांचदेवानांचदिवानिशम् ॥ शतत्रयेषष्ट्यधिकेनराणांचयुगेगते ॥ देवानां
चयुगोज्ञेयःकालसंख्याविदांमतः ॥ ७३ ॥ मन्वन्तरन्तुदिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ॥ मन्वतरसमंज्ञेयंचेन्द्रायुःपरिकीर्तितम् ॥ ७४ ॥
अष्टाविंशतिमेचेन्द्रेगतेब्राह्मंदिवानिशम ॥ अष्टोत्तरेवर्षशतेगतेपातोविधेर्भवेत् ॥ ७५ ॥ प्रलयःप्राकृतोज्ञेयस्तत्रादृष्टावसुन्धरा ॥ जल

भुतानिविश्वानिब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ७६ ॥ ऋपयोजीविनःसर्वेलीनाःकृष्णेपरात्परे ॥ तत्रैवप्रकृतिर्लीनातेनप्राकृतिकोलयः ॥ ७७ ॥
लयेप्राकृतिकेऽतीतेपातेचब्रह्मणोमुने ॥ निमेषमात्रःकालश्चकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ७८ ॥ एवंनश्यन्तिसर्वाणिब्रह्माण्डान्यखिलानिच ॥
स्थितौगोलोकवैकुण्ठौश्रीकृष्णश्चसदापदः ॥ ७९ ॥ निमेषमात्रःप्रलयोयत्रविश्वंजलप्लुतम् ॥ निमेषानंतरेकालेपुनःसृष्टिःक्रमेणच
॥ ८० ॥ एवंकतिविधासृष्टिर्लयःकतिविधोऽपिवा ॥ कतिकृत्वोगतायातःसंख्यांजानातिकःपुमान् ॥ ८१ ॥ सृष्टीनांचकलानांचब्रह्मा
ण्डानांचनारद ॥ ब्रह्मादीनांचविश्वण्डेसंख्यांजानातिकःपुमान् ॥ ८२ ॥ ब्रह्माण्डानांचसर्वेषामीश्वश्चैकएवसः ॥ सर्वेषांपरमात्माच
श्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥ ८३ ॥ ब्रह्मादयश्चतस्यांशास्तस्यांशश्चमहाविराट् ॥ तस्यांशश्चविराट्क्षुद्रस्तस्यांशाप्रकृतिःस्मृता ॥ ८४ ॥
सचकृष्णोद्विधाभूतोद्विभुजश्चचतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजश्चवैकुण्ठेगोलोकेद्विभुजःस्वयम् ॥ ८५ ॥ ब्रह्मादितृणपर्य्यन्तंसर्वंप्राकृतिकंभवेत् ॥
यद्यत्प्राकृतिकंसृष्टंसर्वंनश्वरमेवच ॥ ८६ ॥ विद्धयेकंसृष्टिमूलंतत्सत्यंनित्यंसनातनम् ॥ स्वेच्छामयंपरंब्रह्मनिर्लिप्तंनिर्गुणंपरम् ॥
॥ ८७ ॥ निरुपाधिंनिराकारंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ अतीवकमनीयञ्चनवीनघनसन्निभम् ॥ ८८ ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंगोपवेषंकिशोर
कम् ॥ सर्वज्ञंसर्वसेव्यंचपरमात्मानमीश्वरम् ॥ ८९ ॥ करोतिधाताब्रह्माण्डंज्ञानात्साकमलोद्भवः ॥ शिवोमृत्युञ्जयश्चैवसंहर्त्तासर्वत
त्त्ववित् ॥ ९० ॥ यस्यज्ञानाद्यत्तपसासर्वेशस्तत्समोमहान् ॥ महाविभूतियुक्तश्चसर्वज्ञःसर्वदास्वयम् ॥ ९१ ॥ सर्वव्यापीसर्व
पातासदातासर्वसम्पदाम् ॥ विष्णुःसर्वेश्वरःश्रीमान्यस्यज्ञानाज्जगत्पतिः ॥ ९२ ॥ महामायाचप्रकृतिःसर्वशक्तिमतीश्वरी ॥
यज्ज्ञानाद्यस्यतपसायद्भक्त्यायस्यसेवया ॥ ९३ ॥ सावित्रीवेदमाताचवेदाधिष्ठातृदेवता ॥ पूज्याद्विजानांवेदज्ञायज्ज्ञाद्यस्या
श्चसेवया ॥ ९४ ॥ सर्वविद्याधिदेवीसापूज्याचविदुषांपुरा ॥ यत्सेवयायत्तपसायस्यज्ञानात्सरस्वती ॥ ९५ ॥ यत्सेव
यायत्तपसाप्रदात्रीसर्वसंपदाम् ॥ धनसस्याधिदेवीसामहालक्ष्मीःसनातनी ॥ ९६ ॥ यत्सेवयायत्तपसासर्वविश्वेषुपूजिता ॥ सर्वग्रा
माधिदेवीसासर्वसम्पत्प्रदायिनी ॥ ९७ ॥ सर्वैश्वर्यासर्ववन्द्यासर्वेशंप्रापयापतिम् ॥ सर्वस्तुताचसर्वज्ञादुर्गादुर्गतिनाशिनी ॥ ९८ ॥

कृष्णवामांशसम्भूताकृष्णप्रेमाधिदेवता ॥ कृष्णप्राणाधिकाप्रेम्णाराधिकाकृष्णसेवया ॥ ९९ ॥ सर्वाधिकश्चरूपञ्चसौभाग्यंमा नगौरवम् ॥ कृष्णवक्षःस्थलस्थानंपत्नीत्वंप्रापसेवया ॥ १०० ॥ तपश्चकारसापूर्वंशतशृङ्गेचपर्वते ॥ दिव्यंयुगसहस्रञ्चनिराहारातिकर्शि ता ॥ १०१ ॥ कृशांनिःश्वासरहितांदृष्ट्वाचन्द्रकलोपमाम् ॥ कृष्णोवक्षःस्थलेकृत्वारुरोदकृपयाविभुः ॥ १०२ ॥ वरंतस्यैददौसारंसर्वे पामपिदुर्लभम् ॥ ममवक्षःस्थलेतिष्ठमयितेभक्तिरस्त्विति ॥ १०३ ॥ सौभाग्येनचमानेनप्रेम्णावैगौरवेणच ॥ त्वंमेश्रेष्ठापरंप्रेम्णाज्ये ष्ठात्वंसर्वयोषिताम् ॥१०४॥ वरिष्ठाचगरिष्ठाचसंस्तुतापूजितामया ॥ सन्ततंतवसाध्योऽहंवाध्यश्चप्राणवल्लभे ॥ १०५ ॥ इत्युक्त्वाजग तांनाथश्चक्रेनचेतनांततः ॥ सपत्नीरहितांताञ्चचकारप्राणवल्लभाम् ॥ १०६ ॥ येपांयायाश्चदेव्योवैपूजितास्तस्यसेवया ॥ तपस्यायाह शीयासांतासांतादृक्फलंमुने ॥ १०७ ॥ दिव्यंवर्षसहस्रञ्चतस्तप्त्वाहिमालये ॥ दुर्गाचतत्पदंध्यात्वासर्वपूज्याबभूवह ॥ १०८ ॥ सरस्व तीनपस्तप्त्वापर्वतेगन्धमादने ॥ लक्षवर्षञ्चदिव्यंचसर्ववन्द्याबभूवसा ॥ १०९ ॥ लक्ष्मीर्युगशतंदिव्यंतपस्तप्त्वाचपुष्करे ॥ सर्वसम्प त्प्रदात्रीसाचाभवत्तस्यसेवया ॥ ११० ॥ सावित्रीमलयेतप्त्वाद्विजपूज्याबभूवसा ॥ षष्टिवर्षसहस्रञ्चदिव्यंध्यात्वाचतत्पदम् ॥ १११ ॥ शतमन्वन्तरंतप्तंशंकरेणपुराविभो ॥ शतमन्वन्तरञ्चैवब्रह्मणातस्यभक्तितः ॥ ११२ ॥ शतमन्वन्तरंविष्णुस्तप्त्वापाताबभूवह ॥ शतम न्वन्तरंधर्मस्तप्त्वापूज्योबभूवह ॥ ११३ ॥ मन्वन्तरन्तपस्तेपेशेषोभक्त्याचनारद ॥ मन्वन्तरञ्चसूर्य्यश्चशक्रश्चन्द्रस्तथागुरुः ॥ ११४ ॥ दिव्यंशतयुगञ्चैववायुस्तप्त्वाचभक्तितः ॥ सर्वप्राणःसर्वपूज्यःसर्वाधारोबभूवसः ॥ ११५ ॥ एवंकृष्णस्यतपसासर्वेदेवाश्चपूजिताः ॥ मुनयोमानवाभूपाब्राह्मणाश्चैवपूजिताः ॥ ११६ ॥ एवंतेकथितंसर्वंपुराणञ्चतथागमम् ॥ गुरुवक्त्राद्यथाज्ञातंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ॥ ११७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेयुगतन्माहात्म्यमन्वन्तरकालेश्वरगुणनिरूपणंनामस प्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ हरेर्निमेषमात्रेणब्रह्मणःपातएवच ॥ तस्यपातेप्राकृतिकःप्रलयःपरिकीर्त्तितः ॥ १ ॥ प्रलयेप्राकृतेचोक्तंतत्रादृष्टावसुन्धरा ॥ जलप्लुतानिविश्वानिसर्वेलीनाहराविति ॥ २ ॥ वसुन्धरातिरोभूताकुत्रवातत्रतिष्ठति ॥ सृष्टेर्वि

थानसमयेसाविर्भूताकथंपुनः ॥ ३ ॥ कथंबभूवसाधन्यामान्यासर्वाश्रयाजया ॥ तस्याश्चजन्मविस्तारंवदमङ्गलकारणम् ॥ ४ ॥
॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ सर्वादिसृष्टौसर्वेषांजन्मकृष्णादितिश्रुतिः ॥ आविर्भावस्तिरोभावःसर्वेषुप्रलयेषुच ॥ ५ ॥ श्रूयतांवसुधा
जन्मसर्वमंगलमंगलम् ॥ विघ्ननिघ्नंपरंपापनाशनंपुण्यवर्द्धनम् ॥ ६ ॥ अहोकेचिद्वदन्तीतिमधुकैटभमेदसा ॥ बभूववसुधाधन्यातद्वि
रुद्धमतंशृणु ॥ ७ ॥ ऊचतुस्तौपुराविष्णुंतुष्टौयुद्धेनतेजसा ॥ आवांजहिनयत्रोर्वीपयसासंवृतेतिच ॥ ८ ॥ तयोर्जीवनकालेनप्रत्यक्षा
चभेत्स्फुटम् ॥ ततोबभूवमेदश्चमरणानन्तरंतयोः ॥ ९ ॥ मेदिनीतिचविख्यातेत्युक्तायैस्तन्मतंशृणु ॥ जलधौताकृशापूर्ववर्द्धितामे
दसायतः ॥ १० ॥ कथयामिचतज्जन्मसार्थकंसर्वसम्मतम् ॥ पुराश्रुतश्चश्रुत्युक्तंधर्मवक्त्राच्चपुष्करे ॥ ११ ॥ महाविराट्शरीरस्यजल
स्थस्यचिरंस्फुटम् ॥ मलोबभूवकालेनसर्वांगव्यापकोध्रुवम् ॥ १२ ॥ सचप्रविष्टःसर्वेषांतल्लोम्नांविवरेषुच ॥ कालेनमहतातस्माद्बभूवव
सुधामुने ॥ १३ ॥ प्रत्येकंप्रतिलोम्नांचस्थिताकूपेषुसास्थिरा ॥ आविर्भूतातिरोभूतासाचलाचपुनःपुनः ॥ १४ ॥ आविर्भूतासृष्टिकाले
तज्जलात्पर्युपस्थिता ॥ प्रलयेचतिरोभूताजलाभ्यन्तरवस्थिता ॥ १५ ॥ प्रतिविश्वेषुवसुधाशैलकाननसंयुता ॥ सप्तसागरसंयुक्तास
तद्वीपमितासती ॥ १६ ॥ हिमाद्रिमेरुसंयुक्ताग्रहचन्द्रार्कसंयुता ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चसुरैर्लोकैस्तथानुगा ॥ १७ ॥ पुण्यतीर्थसमायु
क्तापुण्यभारतसंयुता ॥ काञ्चनीभूमिसंयुक्तासर्वदुर्गसमन्विता ॥ १८ ॥ पातालाःसप्ततदधस्तदूर्ध्वंब्रह्मलोककः ॥ ध्रुवलोकश्चतत्रैवसर्वं
विश्वंचतत्रवै ॥ १९ ॥ एवंसर्वाणिविश्वानिपृथिव्यांनिर्मितानिवै ॥ ऊर्ध्वंगोलोकवैकुण्ठौनित्यौविश्वपरौचतौ ॥ २० ॥ नश्वराणिच
विश्वानिकृत्रिमाकृत्रिमाणिच ॥ प्रलयेप्राकृतेब्रह्मन्ब्रह्मणश्चनिपातने ॥ २१ ॥ महाविराडादिसृष्टौसृष्टःकृष्णेनचात्मना ॥ नित्ये
स्थितःसप्रलयेकाष्ठाकाशेश्वरैःसह ॥ २२ ॥ क्षित्यधिष्ठातृदेवीसावाराहेपूजितासुरैः ॥ मनुभिर्मुनिभिर्विप्रैर्गन्धर्वादिभिरेवच ॥ २३ ॥
विष्णोर्वराहरूपस्यपत्नीसाश्रुतिसम्मता ॥ तत्पुत्रोमंगलोज्ञेयःसुयशामंगलात्मजः ॥ २४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ पूजिताकेन
रूपेणवाराहेचसुरैर्मही ॥ वराहेणचवाराहीसर्वैःसर्वाश्रयासती ॥ २५ ॥ तस्याः पूजाविधानंचाप्यधश्चोद्धरणक्रमम् ॥ मंगलंमंगलस्या

पिजन्मव्यासंवदप्रभो ॥ २६ ॥ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ वाराहेचवराहश्चब्रह्मणासंस्तुतःपुरा ॥ उद्धारमहींहत्वाहिरण्याक्षंरसातलात् ॥
॥ २७ ॥ जलेतांस्थापयामासपद्मपत्रंयथार्णवे ॥ तत्रैवनिर्ममेब्रह्मासर्वंविश्वंमनोहरम् ॥ २८ ॥ दृष्ट्वातदधिदेवींचसकामांकामुकोहरिः ॥
वराहरूपीभगवान्कोटिसूर्य्यसमप्रभः ॥ २९ ॥ कृत्वारतिकरींशय्यांमूर्त्तिंचसुमनोहराम् ॥ क्रीडांचकाररहसिदिव्यवर्षमहर्नि
शम् ॥ ३० ॥ सुखसम्भोगसंस्पर्शान्मूर्च्छांसम्प्रापसुन्दरी ॥ विदग्धयाविदग्धेनसंगमोऽपिसुखप्रदः ॥ ३१ ॥ विष्णुस्तदंगसंश्लेषाद्
बुधेनदिवानिशम् ॥ वर्षान्तेचेतनांप्राप्यकामीनित्याजकामुकीम् ॥ ३२ ॥ दधारपूर्वरूपंहिवाराहंचैवलीलया ॥ पूजांचकारभक्त्याच
ध्यात्वाचधरणींसतीम् ॥ ३३ ॥ धूपैर्दीपैश्चनैवेद्यैःसिन्दूरैरनुलेपनैः ॥ वस्त्रैःपुष्पैश्चबलिभिःसंपूज्योवाचतांहरिः ॥ ३४ ॥ महाव
राहउवाच ॥ ॥ सर्वाधाराभवशुभेसर्वैःसंपूजिताशुभम् ॥ मुनिभिर्मनुभिर्देवैःसिद्धैर्वामानवादिभिः ॥ ३५ ॥ जलोच्छ्वासा
जलत्यागगृहारम्भप्रवेशने ॥ वापीतडागारम्भेचशुभेचकृषिकर्मणि ॥ ३६ ॥ तवपूजांकरिष्यन्तिसंभ्रमेणसुरादयः ॥ मूढायेन
करिष्यन्तियास्यन्तिनरकञ्चते ॥ ३७ ॥ ॥ वसुधोवाच ॥ ॥ वहामिमर्वैवाराहरूपेणाहंतवाज्ञया ॥ लीलामात्रेणभगव
न्विश्वंचसचराचरम् ॥ ३८ ॥ मुक्तांशुक्तिंहरेरर्चांशिवलिंगंशिलान्तथा ॥ शंखंप्रदीपंरत्नंचमाणिक्यंहीरकंमणिम् ॥ ३९ ॥
यज्ञसूत्रंचपुष्पंचपुस्तकंतुलसीदलम् ॥ जपमालांपुष्पमालांकर्पूरंचसुवर्णकम् ॥ ४० ॥ गोरोचनांचन्दनंचशालग्रामजलं
तथा ॥ एतान्वोढुमशक्ताहंक्लिष्टाचभगवञ्छृणु ॥ ४१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ द्रव्याण्येतानियेमूढाअर्पयिष्यन्तिसुन्दरि ॥
यास्यन्तितेकालसूत्रंदिव्यंवर्षशतंत्वयि ॥ ४२ ॥इत्येवमुक्त्वाभगवान्विरराम चनारद ॥ बभूवतेनगर्भेणतेजस्वीमङ्गलग्रहः ॥ ४३ ॥
पूजांचक्रुःपृथिव्याश्चतेसर्वेचाज्ञयाहरेः ॥ दध्युःकाण्वोक्तमार्गेणतुष्टुवुःस्तवनेनच ॥ ४४ ॥ दधुर्मूलेनमन्त्रेणनैवेद्यादिकमेवच ॥ संस्तु
तात्रिषुलोकेषुपूजितासाबभूवह ॥ ४५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ किंध्यानंस्तवनंकिंवातस्यमूलश्चकिंवद ॥ गूढंसर्वपुराणेषुश्रोतुंकौ
तूहलंमम ॥ ४६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ आदौचपृथिवीदेवीवराहेणसुपूजिता ॥ ततोहिब्रह्मणापश्चात्ततश्चपृथुनापुरा ॥ ४७ ॥

ततःसर्वैर्मुनीन्द्रैश्चमनुभिर्नारदादिभिः ॥ ध्यानंचस्तवनंमन्त्रंशृणुवक्ष्यामिनारद ॥४८॥ ॐह्रींश्रींवांवसुधायैस्वाहा ॥ इत्यनेनतुमन्त्रेण पूजिताविष्णुनापरा ॥ ४९ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांशतचन्द्रसमप्रभाम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गींसर्वभूषणभूषिताम् ॥ ५० ॥ रत्नाधारांरत्नगर्भांरत्नाकरसमन्विताम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांसस्मितांवन्दितांभजे ॥ ५१ ॥ ध्यानेनानेनसादेवीसर्वैश्चपूजिताभवेत् ॥ स्तवनंशृणु विप्रेन्द्रकाण्वशाखोक्तमेवच ॥ ५२ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ यज्ञसूकरजायात्वंजयंदेहिजयावहे ॥ जयेऽजयेजयाधारेजयशीलेजयप्रदे ॥ ५३ ॥ सर्वाधारेसर्वबीजेसर्वशक्तिसमन्विते ॥ सर्वकामप्रदेदेविसर्वेष्टंदेहिमेस्थिरे ॥ ५४ ॥ सर्वसस्यालयेसर्वसस्याढ्येसर्वसस्यदे ॥ सर्वसस्यहरेकालेसर्वसस्यात्मिकेक्षिते ॥ ५५ ॥ मङ्गलेमङ्गलाधारेमाङ्गल्येमङ्गलप्रदे ॥ मङ्गलार्थेमङ्गलांशेमङ्गलंदेहिमेपरम् ॥ ५६ ॥ भूमेभूमिपसर्वस्वेभूमिपालपरायणे ॥ भूमिपाहङ्काररूपेभूमिंदेहिचसुन्दरे ॥ ५७ ॥ इदंस्तोत्रंमहापुण्यंतांसंपूज्यचयःपठेत् ॥ कोटचन्तरे जन्मनिससंभवेद्भूमिपेश्वरः ॥ ५८ ॥ भूमिदानकृतंपुण्यंलभतेपठनाज्जनः ॥ दत्तापहारजात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ५९ ॥ अम्बुवीचीभूखननात्पापान्मुच्येतसध्रुवम् ॥ अन्यकूपेकुपदजात्पापान्मुच्येतसध्रुवम् ॥ ६० ॥ परभूश्राद्धजात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥ भूमौवीर्यत्यागपापाद्दीपादिस्थापनात्तथा ॥ ६१ ॥ पापेनमुच्यतेप्राज्ञःस्तोत्रस्यपठनान्मुने ॥ अश्वमेधशतंपुण्यंलभतेनात्रसंशयः ॥ ६२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपृथिव्युपाख्यानेपृथिवीस्तोत्रंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ भूमिदानकृतंपुण्यंपापंतद्धरणेनयत् ॥ परभूमौश्राद्धरूपंकूपेकुपदजंतथा ॥ १ ॥ अम्बुवीचीभूखननवीजत्यागजमेवच ॥ दीपादिस्थापनात्पापंश्रोतुमिच्छामियत्नतः ॥ २ ॥ अन्यद्वापृथिवीजन्यंपापंयत्प्रश्नतःपरम् ॥ यदस्तितत्प्रतीकारंवदवेदविदांवर ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ वितस्तिमात्रंभूमिंश्चयोददातिचभारते ॥ सन्ध्यापूतायविप्रायमयायाद्विष्णुमन्दिरम् ॥ ४ ॥ भूमिंश्चसर्वसस्याढ्यांब्राह्मणायददातियः ॥ भूमिरेणुप्रमाणंचवर्षंविष्णुपदेवसेत् ॥ ५ ॥ ग्रामंभूमिंचधान्यंचयोददात्याददातियः ॥ सर्वपापाद्विनिर्मुक्तौचोभौवैकुण्ठवासिनौ ॥ ६ ॥ भूमिदानंचतत्कालेयःसाधुश्चानुमोदते ॥ सप्रयातिचवैकुण्ठंमित्र

गोत्रसमन्वितः ॥ ७॥ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेत्तुयः ॥ कालसूत्रेतिष्ठतिसयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ८ ॥ तत्पुत्रपौत्रप्रभृतिर्भूमिहीनः
श्रियाहतः ॥ सुखहीनोदरिद्रःस्यादन्तेयातिचरौरवम् ॥ ९ ॥ गवांमार्गंविनिष्कृप्ययश्चसस्यंददातिसः ॥ दिव्यंवर्षशतंचैवकुम्भीपा
केचतिष्ठति ॥ १० ॥ गोष्ठंतडागंनिष्कृप्यमार्गेसस्यंददातियः ॥ सचतिष्ठत्यसीपत्रेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ११ ॥ नपंचपिंडमुद्धृत्यस्ना
तिकूपेपरस्ययः ॥ प्राप्नोतिनरकंचैवनस्नानफलमेवच ॥ १२ ॥ कामीभूमौचरहसिवीजत्यागंकरोतियः ॥ स्निग्धरेणुप्रमाणंचवर्षंतिष्ठ
तिरौरवे ॥ १३ ॥ अंबुवीच्यम्बुखननंयःकरोतिचमानवः ॥ सयातिकृमिदंशंचस्थितिस्तत्रचतुर्युगम् ॥ १४ ॥ परकीयेलुप्तकूपेकूपंमूढः
करोतियः ॥ पुष्करिण्यांचलुप्तायांतांददातिचयोनरः ॥ १५ ॥ सर्वंफलंपरस्यैवतप्तमूर्मिंव्रजेत्तुसः ॥ तत्रतिष्ठतिसंतप्तोयावदिंद्राश्च
तुर्दश ॥ १६ ॥ परकीयतडागेचपङ्कमुद्धृत्यचोत्सृजेत् ॥ रेणुप्रमाणवर्षंचब्रह्मलोकेवसेन्नरः ॥ १७ ॥ पिण्डंपित्रेभूमिभर्तुर्नप्रदाय
चमानवः ॥ श्राद्धंकरोतियोमूढोनरकंयातिनिश्चितम् ॥ १८ ॥ भूमौदीपंयोऽर्पयतिसोऽन्धःसप्तसुजन्मसु ॥ भूमौशंखंचसं
स्थाप्यकुष्ठंजन्मान्तरेलभेत् ॥ १९ ॥ मुक्तामाणिक्यहीरंचसुवर्णंच मणिन्तथा ॥ यश्चसंस्थापयेद्भूमौदरिद्रःसप्तजन्मसु ॥ २० ॥
शिवलिङ्गंशिलामर्च्यांयश्चार्पयतिभूतले ॥ शतमन्वन्तरंयावत्कृमिभक्षःसतिष्ठति ॥ २१ ॥ सूक्तंमन्त्रंशिलातोयंपुष्पंचतुलसी
दलम् ॥ यश्चार्पयतिभूमौचसतिष्ठेन्नरकेयुगम् ॥ २२ ॥ जपमालांपुष्पमालांकर्पूरंरोचनान्तथा ॥ योमूढश्चार्पयेद्भूमौसयाति
नरकंध्रुवम् ॥ २३ ॥ मुनेचन्दनकाष्ठंचरुद्राक्षंकुशमूलकम् ॥ संस्थाप्य भूमौ नरके वसेन्मन्वन्तरावधि ॥ २४ ॥
पुस्तकंयज्ञसूत्रंचभूमौसंस्थापयेत्तुयः ॥ नभवेद्विप्रयोनौचतस्यजन्मान्तरेजनिः ॥ २५ ॥ ब्रह्महत्यासमंपापमिह वै लभते
ध्रुवम् ॥ ग्रन्थियुक्तंयज्ञसूत्रंपूज्यंस्यात्सर्ववर्णकैः ॥ २६ ॥ यज्ञंकृत्वातुयोभूमिंक्षीरेणनहिसिंचति ॥ सयातितप्तमूर्मिंचसंतप्तः
सर्वजन्मसु ॥ २७ ॥ भूकम्पेग्रहणेयोहिकरोतिखननंभुवः ॥ जन्मान्तरेमहापापीसोऽङ्गहीनोभवेद्ध्रुवम् ॥ २८ ॥ भवनंयत्रसर्वेषांभूमि
स्तेनप्रकीर्त्तिता ॥ वसुरत्नंयादधातिवसुधाचवसुन्धरा ॥ २९ ॥ हरेरूरौचयाजातासाचोर्वीपरिकीर्त्तिता ॥ धराधरित्रीधरणीसर्वेषांधर

णात्तया ॥ ३० ॥ इज्याचयागभरणात्क्षोणीक्षीणालयेचया ॥ महालयेक्षयंयातिक्षितिस्तेनप्रकीर्त्तिता ॥ ३१ ॥ काश्यपीकश्यपस्येय मचलास्थितिरूपतः ॥ विश्वम्भरातद्धरणाच्चानन्तानन्तरूपतः ॥ ३२ ॥ पृथ्वीपृथुकन्यात्वाद्विस्तृतत्वान्महीमुने ॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपृथिव्युपाख्यानंनामनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रुतंपृथिव्युपाख्यानमतीवसुमनोहरम् ॥ गंगोपाख्यानमधुनावदवेदविदांवर ॥ १ ॥ भारतंभारतीशापादाजगामसुरेश्वरी ॥ विष्णुस्वरू पापरमास्वयंविष्णुपदीसती ॥ २ ॥ कथंकुत्रयुगेकेनप्रार्थिताप्रेरितापुरा ॥ तत्क्रमंश्रोतुमिच्छामिपापघ्नंपुण्यदंशुभम् ॥ ३ ॥ ॥ नारा यणउवाच ॥ ॥ राजराजेश्वरः श्रीमान्सगरःसूर्य्यवंशजः ॥ तस्यभार्याचवैदर्भीशैव्याचद्वेमनोहरे ॥ ४ ॥ सत्यस्वरूपःसत्येष्टः सत्यवाक्सत्यभावनः ॥ सत्यधर्मविचारज्ञःपरंसत्ययुगोद्भवः ॥ ५ ॥ एककन्यश्चैकपुत्रोबभूवसुमनोहरः ॥ असमञ्जइतिख्यातःशैव्यायां कुलवर्द्धनः ॥ ६ ॥ अन्याचाराधयामासशङ्करंपुत्रकामुकी ॥ बभूवगर्भस्तस्याश्चशिवस्यतुवरेणच ॥ ७ ॥ गतेशताब्देपूर्णेचमांसपिण्डं सुषावसा ॥ तद्दृष्ट्वाचशिवंध्यात्वारुरोदोच्चैःपुनःपुनः ॥ ८ ॥ शम्भुर्ब्राह्मणरूपेणतत्समीपंजगामह ॥ चकारसंविभज्यैतत्पिण्डंपष्टिसह स्रधा ॥ ९ ॥ सर्वेबभूवुःपुत्राश्चमहाबलपराक्रमाः ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डप्रभाजुष्टकलेवराः ॥ १० ॥ कपिलर्षेःकोपदृष्ट्याबभूवुर्भस्मसा च्चते ॥ राजारुरोदतच्छ्रुत्वाजगाममरणंशुचा ॥ ११ ॥ तपश्चकारासमंजोगङ्गानयनकारणात् ॥ तपःकृत्वालक्षवर्षंम्रियतेकालयोगतः ॥ ॥ १२ ॥ दिलीपस्तस्यतनयोगङ्गानयनकारणत् ॥ तपःकृत्वालक्षवर्षंययौलोकान्तरंनृपः ॥ १३ ॥ अंशुमाँस्तस्यपुत्रश्चगङ्गानयनकार णात् ॥ तपःकृत्वालक्षवर्षंमृतश्चकालयोगतः ॥ १४ ॥ भगीरथस्तस्यपुत्रोमहाभागवतःसुधीः ॥ वैष्णवोविष्णुभक्तश्चगुणवानजरामरः ॥ ॥ १५ ॥ तपःकृत्वालक्षवर्षंगङ्गानयनकारणात् ॥ ददर्शकृष्णंहृष्टास्यंसूर्य्यकोटिसमप्रभम् ॥ १६ ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंकिशोरंगोपवेषकम् ॥ परमात्मानमीशंचभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ १७ ॥ स्वेच्छामयंपरंब्रह्मपरिपूर्णतमंविभुम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चस्तुतंमुनिगणैर्युतम् ॥ १८ ॥ निर्लिप्तंसाक्षिरूपञ्चनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥ ईषद्धास्यंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ १९ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानंरत्नभूषणभूषितम् ॥ तुष्टा

वद्द्वानृपतिःप्रणम्यचपुनःपुनः ॥ २० ॥ लीलयाचवरंप्राप्यवांच्छितंवंशतारकम् ॥ तत्राजगामगङ्गासास्मरणात्परमात्मनः ॥ २१ ॥
तंप्रणम्यप्रतस्थौचतत्पुरःसंपुटाञ्जलिः ॥ उवाचभगवांस्तत्रतांदृष्ट्वासुमनोहराम् ॥ कुर्वतींस्तवनंदिव्यंपुलकाञ्चितविग्रहाम् ॥ २२ ॥
॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ भारतंभारतीशापाद्गच्छशीघ्रंसुरेश्वरि ॥२३॥ सगरस्यसुतान्सर्वान्पूतान्कुरुममाज्ञया ॥ त्वत्स्पर्शवायुनापूतायास्य
न्तिममममन्दिरम् ॥ २४ ॥ बिभ्रतोदिव्यमूर्त्तिन्तेदिव्यस्यन्दनगामिनः ॥ मत्पार्षदाभविष्यन्तिसर्वकालंनिरामयाः ॥२५॥ कर्मभोगंस
मुच्छिद्यकृतंजन्मनिजन्मनि ॥ नानाविधंमहत्स्वल्पंपापंस्याद्भारतेनृभिः ॥२६॥ गङ्गायाःस्पर्शवातेननश्यतीतिश्रुतौश्रुतम् ॥ स्पर्शनं
दर्शनाद्देव्याःपुण्यंदशगुणंततः ॥ २७ ॥ मौसलस्नानमात्रेणसामान्यदिवसेनृणाम् ॥ कोटिजन्मार्जितंपापंनश्यतीतिश्रुतौश्रुतम् ॥२८॥
यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच ॥ नानाजन्मार्जितान्येवकामतोऽपिकृतानिच ॥२९॥ तानिसर्वाणिनश्यंतिमौसलस्नानतो
नृणाम् ॥ पुण्याहस्नानजंपुण्यंवेदानैववदन्तिच ॥ ३० ॥ केचिद्वदंतितेदेविफलमेवयथागमम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्चसर्वेनैवविदन्ति
च ॥ ३१ ॥ सामान्यदिवसस्नानसङ्कल्पंशृणुसुन्दरि ॥ पुण्यंदशगुणञ्चैवमौसलस्नानतःपरम् ॥ ३२ ॥ ततस्त्रिंशद्गुणंपुण्यंरविसंक्रमणे
दिने ॥ अमायाञ्चापितत्तुल्यंद्विगुणंदक्षिणायने ॥ ३३ ॥ ततोदशगुणंपुण्यंनराणामुत्तरायणे ॥ चातुर्मास्यांपौर्णमास्यामनन्तंपुण्य
मेवच ॥ ३४ ॥ अक्षयायाञ्चतत्तुल्यंनैतद्वेदेनिरूपितम् ॥ असंख्यपुण्यफलदमेतेषुस्नानदानकम् ॥ ३५ ॥ सामान्यदिवसेस्नानंध्या
नाच्छतगुणंफलम् ॥ मन्वन्तरेषुदेवेशियुगादिषुतथैवच ॥ ३६ ॥ माघस्यसितसप्तम्यांभीष्माष्टम्यांतथैवच ॥ तथाऽशोकाष्टमीति
थ्यांनवम्यांचतथाहरेः ॥ ३७ ॥ ततोऽपिद्विगुणंपुण्यंनन्दायांतवदुर्लभम् ॥ दशपापहरायांतुदशम्यांसुमहत्फलम् ॥ ३८ ॥ नन्दासमंच
वारुण्यांमहत्पूर्वेचतुर्गुणम् ॥ ततश्चतुर्गुणंपुण्यंद्विमहत्पूर्वकेसति ॥ ३९ ॥ पुण्यंकोटिगुणंचैवसामान्यस्नानतोभवेत् ॥ चन्द्रसूर्योपरागेषु
स्मृतंदशगुणंततः ॥ ४० ॥ पुण्येप्यर्द्धोदयेकालेततःशतगुणंफलम् ॥ सर्वेषामेवसङ्कल्पोवैष्णवानांविपर्ययः ॥ ४१ ॥ फलसन्धानर
हिताजीवन्मुक्ताश्चवैष्णवाः ॥ मत्प्रीतिभक्तिकामास्तेसर्वदासर्वकर्मसु ॥ ४२ ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रोयस्यकर्णेविशत्परः ॥ जीवन्मुक्तं

वैष्णवन्तंवेदाःसर्वेवदन्तिच ॥ ४३ ॥ पुरुषाणांशतंपूर्वंपैतृकञ्चपरंशतम् ॥ मातामहस्यचशतंमातरंमातृमातरम् ॥ ४४ ॥ भगिनींभ्रातरञ्चैवभागिनेयंचमातुलम् ॥ श्वश्रूञ्चश्वशुरंचैवगुरुपत्नींगुरोःसुतम् ॥ ४५ ॥ गुरुंचज्ञानदातारंमित्रंचसहचारिणम् ॥ भृत्यंशिष्यंतथाचेटींप्रजाःस्वाश्रमसन्निधौ ॥ ४६ ॥ उद्धरेदात्मनासार्द्धंमन्त्रग्रहणमात्रतः ॥ मन्त्रग्रहणमात्रेणजीवन्मुक्तोभवेन्नरः ॥ ४७ ॥ तस्यसंस्पर्शनात्पूतंतीर्थंचभुविभारते ॥ तस्यैवपादरजसासद्यःपूतावसुन्धरा ॥ ४८ ॥ पादोदकस्थानमिदंतीर्थमेवभवेद्ध्रुवम् ॥ अन्नंविष्ठाजलंमूत्रंयद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ ४९ ॥ खादन्तिनोवैष्णवाश्चसदानैवेद्यभोजिनः ॥ विष्णोर्निवेदितान्नंचनित्यंयेभुंजतेनराः ॥ ५० ॥ पूतानिसर्वतीर्थानितेषांचस्पर्शनादहो ॥ विष्णोःपादोदकपुण्यंनित्यंयेभुञ्जतेनराः ॥ ५१ ॥ तत्पापानिपलायंतेवैनतेयादिवोरगाः ॥ तेषांदर्शनमात्रेणपूतञ्चभुवनत्रयम् ॥ ५२ ॥ विष्णोःसुदर्शनंचक्रंसंततंतांश्चरक्षति ॥ मद्गुणश्रवणाद्येचपुलकाङ्कितविग्रहाः ॥ ५३ ॥ गद्गदाःसाश्रुनेत्राश्चनरास्तेवैष्णवोत्तमाः ॥ पुत्रादपिपरःस्नेहोमयियेषांनिरन्तरम् ॥ गृहाद्याश्रमयिन्यस्तास्तेनरावैष्णवोत्तमाः ॥ ५४ ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्य्यन्तंमत्तःसर्वंचराचरम् ॥ सर्वेषामहमेवेशइतिज्ञावैष्णवोत्तमाः ॥ ५५ ॥ असंख्यकोटिब्रह्माण्डंब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ प्रलयेमयिलीयन्तेचेतिज्ञावैष्णवोत्तमाः ॥ ५६ ॥ तेजःस्वरूपंपरमंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ स्वेच्छामयंनिर्गुणञ्चनिरीहंप्रकृतेःपरम् ॥ ॥ ५७ ॥ सर्वेप्राकृतिकामत्तआविर्भूतास्तिरोहिताः ॥ इतिजानन्तियेदेवितेनरावैष्णवोत्तमाः ॥ ५८ ॥ इत्येवमुक्त्वादेवेशोविररामतयोःपुरः ॥ उवाचतंत्रिपथगाभक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ ५९ ॥ ॥ गङ्गोवाच ॥ ॥ यामिचेद्भारतंनाथभारतीशापतःपुरा ॥ तवाज्ञयाचराजेन्द्रतपसाचैवसाम्प्रतम् ॥ ६० ॥ यानिकानिचपापानिमह्यंदास्यन्तिपापिनः ॥ तानिमेकेननश्यन्तितदुपायंवदप्रभो ॥ ६१ ॥ कतिकालंपरिमितंस्थितिर्मेतत्रभारते ॥ कदायास्यामिसर्वेशतद्विष्णोःपरमंपदम् ॥ ६२ ॥ ममान्यद्वाञ्छितंयद्यत्सर्वंजानासिसर्ववित् ॥ सर्वांतरात्मन्त्सर्वज्ञतदुपायंवदप्रभो ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ जानामिवाञ्छितंगङ्गेतवसर्वंसुरेश्वरि ॥ पतिस्तेरुद्ररूपोऽयंलवणोदोभविष्यति ॥ ६४ ॥ ममैवांशःसमुद्रश्चत्वञ्चलक्ष्मीस्वरूपिणी ॥ विदग्धायाविदग्धेनसङ्गमोगुणवान्भुवि ॥ ६५ ॥

यावत्यः सन्तिनद्यश्चभारत्याद्याश्चभारते ॥ सौभाग्यंतवनास्त्येवलवणोदस्यसागते ॥ ६६ ॥ अद्यप्रभृतिदेवेशिकलेःपञ्चसहस्रकम् ॥ वर्षं
स्थितिस्तेभारत्याभुविशापेनभारते ॥ ६७ ॥ नित्यंवारिधिनासार्द्धंकरिष्यसिरहोरतिम् ॥ त्वमेवरसिकादेवीरसिकेन्द्रेणसंयुता
॥ ६८ ॥ त्वांतोषयन्तिस्तोत्रेणभगीरथकृतेनच ॥ भारतस्थाजनाःसर्वेपूजयिष्यन्तिभक्तितः ॥ ६९ ॥ ध्यानेनकौथुमोक्तेनध्यात्वा
त्वांपूजयिष्यति ॥ यःस्तौतिप्रणमेन्नित्यंसोऽश्वमेधफलंलभेत् ॥ ७० ॥ गङ्गागङ्गेतियोब्रूयाद्योजनानांशतैरपि ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यो
विष्णुलोकंसगच्छति ॥ ७१ ॥ सहस्रपापिनांस्नानाद्यत्पापंतेभविष्यति ॥ मद्भक्तदर्शनेतावत्तदैवहिविनश्यति ॥ ७२ ॥
पापिनान्तुसहस्राणांशवस्पर्शेनयत्तव ॥ मन्मन्त्रोपासकस्नानात्तदघश्चविनश्यति ॥ ७३ ॥ यत्रयत्रभवद्गङ्गेमन्नामगुण
कीर्त्तनम् ॥ तत्रैवत्वमधिष्ठानंकरिष्यस्यघमोचनात् ॥ ७४ ॥ सार्द्धंसरिद्भिःश्रेष्ठाभिःसरस्वत्यादिभिःशुभे ॥ तत्तुतीर्थंभ
वेत्सद्योयत्रमद्गुणकीर्त्तनम् ॥ ७५ ॥ यद्रेणुस्पर्शमात्रेणपूतोभवतिपातकी ॥ रेणुप्रमाणंवर्षञ्चसवैकुण्ठेवसेद्ध्रुवम् ॥ ७६ ॥
ज्ञानेनत्वयियेभक्त्यामन्नामस्मृतिपूर्वकम् ॥ समुत्सृजन्तिप्राणांश्चतेगच्छन्तिहरेःपदम् ॥ ७७ ॥ पार्षदप्रवरास्तेचभविष्यन्तिह
रेश्चिरम् ॥ असंख्यकंप्राकृतिकंलयंद्रक्ष्यन्तितेनराः ॥ ७८ ॥ मृतस्यबहुपुण्येनतच्छवंत्वयिविन्यसेत् ॥ प्रयातिसचवैकुण्ठंयाव
दस्थनांस्थितिस्त्वयि ॥ ७९ ॥ कायव्यूहंततःकृत्वाभोजयित्वास्वकर्मकम् ॥ तस्मैददामिसारूप्यंतंकरोमिचपार्षदम् ॥
॥ ८० ॥ अज्ञानीत्वज्जलस्पर्शाद्यदिप्राणान्समुत्सृजेत् ॥ तस्मैददामिसारूप्यंतंकरोमिचपार्षदम् ॥ ८१ ॥ अन्यत्रवात्यजेत्प्राणां
स्त्वन्नामस्मृतिपूर्वकम् ॥ तस्मैददामिसालोक्यमसंख्यप्रलयावधिम् ॥ ८२ ॥ अन्यत्रवान्त्यजेत्प्राणान्मन्नामस्मृतिपूर्वकम् ॥ तस्मैद
दामिसालोक्यंयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ८३ ॥ तीर्थेऽप्यतीर्थेमरणेविशेषोनास्तिकश्चन ॥ मन्मन्त्रोपासकानांचनित्यंनैवेद्यभोजिनाम् ॥
॥ ८४ ॥ पूतंकर्तुंसशक्तोहिलीलयाभुवनत्रयम् ॥ रत्नेन्द्रसारयानेनगोलोकंसप्रयातिच ॥ ८५ ॥ मद्भक्तबान्धवायेयेतेतेपुण्यधियः
शुभे ॥ तेयान्तिरत्नयानेनगोलोकञ्चसुदुर्लभम् ॥ ८६ ॥ यत्रतत्रमृतायेचज्ञानाज्ञानेनवासति ॥ जीवन्मुक्ताश्चतेपूताभक्तसन्निधिमा

व्रतः ॥ ८७ ॥ इत्युक्त्वाश्रीहरिस्तांचतमुवाचभगीरथम् ॥ स्तुहिगङ्गामिमांभक्त्यापूजांकुरुचसाम्प्रतम् ॥ ८८ ॥ भगीरथस्तांतुष्टाव
पूजयामासभक्तितः ॥ ध्यानेनकौथुमोक्तेनस्तोत्रेणचपुनःपुनः ॥ ८९ ॥ श्रीकृष्णंप्रणनामाथपरमात्मानमीश्वरम् ॥ भगीरथश्चगङ्गां
चसोन्तर्द्धायगतोहरिः ॥ ९० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्तोत्रेणकेनध्यानेनकेनपूजाक्रमेणच ॥ पूजांचकारनृपतिर्वेदवेदविदांवर॥
॥ ९१ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ स्नात्वानित्यक्रियां कृत्वाधृत्वाधौतेचवाससी ॥ पादौप्रक्षाल्यचाचम्यसंयतोभक्तिपूर्वकम् ॥
॥ ९२ ॥ गणेशञ्चदिनेशञ्चवह्निंविष्णुंशिवंशिवाम् ॥ सम्पूजयेन्नरश्शुद्धःसोऽधिकारीचपूजने ॥ ९३ ॥ गणेशंविघ्ननाशायनिष्पापाय
दिवाकरम् ॥ वह्निंस्वशुद्धयेविष्णुंमुक्तयेपूजयेन्नरः ॥ ९४ ॥ शिवंज्ञानायतदिनांशिवांबुद्धिविवृद्धये ॥ सम्पूज्यैतल्लभेत्प्राज्ञोविपरीतमतोऽ
न्यथा ॥ ९५ ॥ दध्यावनेनतद्ध्यानंशृणुनारदतत्त्वतः ॥ ध्यानंचकौथुमोक्तंवैसर्वपापप्रणाशनम् ॥ ९६ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांगङ्गां
पापप्रणाशिनीम् ॥ कृष्णविग्रहसम्भूतांकृष्णतुल्यांपरांसतीम् ॥ ९७ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ शरत्पूर्णेन्दुशतक
प्रभाजुष्टकलेवराम् ॥ ९८ ॥ ईषद्धासप्रसन्नास्यांशश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥ नारायणप्रियांशान्तांसत्सौभाग्यसमन्विताम् ॥ ९९ ॥
बिभ्रतींकवरीभारंमालतीमाल्यसंयुताम् ॥ सिन्दूरबिन्दुललितांसार्द्धंचन्दनबिन्दुभिः ॥ १०० ॥ कस्तूरीपत्रकंगण्डेनानाचित्रसम
न्वितम् ॥ पक्वबिम्बसमानैकचार्वोष्ठपुटमुत्तमम् ॥ १०१ ॥ मुक्तापंक्तिप्रभाजुष्टदन्तपंक्तिमनोहराम् ॥ सुचारुवक्त्रनयनांसकटाक्षम
नोरमाम् ॥ १०२ ॥ कठिनंश्रीफलाकारंस्तनयुग्मंचबिभ्रतीम् ॥ बृहच्छ्रोणींसुकठिनांरम्भास्तम्भपरिष्कृताम् ॥ १०३ ॥ स्थलपद्म
प्रभाजुष्टपादपद्मयुगंधराम् ॥ रत्नाभरणसंयुक्तंकुंकुमाक्तंसयावकम् ॥ १०४ ॥ देवेन्द्रमौलिमन्दारमकरन्दकणारुणम् ॥ सुरसिद्धमुनी
न्द्रादिदत्तार्घ्यैस्संयुतंसदा ॥ १०५ ॥ तपस्विमौलिनिकरभ्रमरश्रेणिसंयुतम् ॥ मुक्तिप्रदंमुमुक्षूणांकामिनांस्वर्गभोगदम् ॥ १०६ ॥
वरांवरेण्यांवरदांभक्तानुग्रहकातराम् ॥ श्रीविष्णोःपददात्रीञ्चभजेविष्णुपदींसतीम् ॥ १०७ ॥ इतिध्यानेनचानेनध्यात्वात्रिपथगां
शुभाम् ॥ दत्त्वासंपूजयेद्ब्रह्मन्नुपहारांश्चषोडश ॥ १०८ ॥ आसनंपाद्यमर्घ्यञ्चस्नानीयञ्चानुलेपनम् ॥ धूपंदीपञ्चनैवेद्यंताम्बूलंशीतलं

जलम् ॥ १०९ ॥ वसनंभूपणंमाल्यंगन्धमाचमनीयकम् ॥ मनोहरंसुतल्पञ्चदेयान्येतानिपोडश ॥ ११० ॥ दत्त्वाभक्त्यासं
प्रणमेत्स्तुत्वातांसंपुटाञ्जलिः ॥ संपूज्यैवंप्रकारेणसोऽश्वमेधफलंलभेत् ॥ १११ ॥ स्तोत्रंनैकोथुमोक्तञ्चसंवादंविष्णुवेधसोः ॥ शृणुनार
दवक्ष्यामिपापघ्नञ्चसुपुण्यदम् ॥ ११२ ॥ ॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥ ॥ श्रोतुमिच्छामिदेवेशलक्ष्मीकान्तनमःप्रभो ॥ विष्णोविष्णुपदी
स्तोत्रंपापघ्नंपुण्यकारणम् ॥ ११३ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ शिवसंगीतसंमुग्धश्रीकृष्णाङ्गद्रवोद्भवाम् ॥ राधाङ्गद्रवसम्भूतांतां
गङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११४ ॥ याजन्मसृष्टेरादौचगोलोकेरासमण्डले ॥ सन्निधानेशङ्करस्यतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११५ ॥ गोपैर्गो
पीभिराकीर्णेशुभेराधामहोत्सवे ॥ कार्त्तिकीपूर्णिमाजातांतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११६ ॥ कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्येलक्षगुणाततः ॥
समावृतायागोलोकंतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११७ ॥ षष्टिलक्षैर्योजनैर्याततोदैर्घ्येचतुर्गुणा ॥ समावृतायावैकुण्ठंतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥
॥ ११८ ॥ त्रिंशल्लक्षैर्योजनैर्याततोदैर्घ्येचतुर्गुणा ॥ आवृताब्रह्मलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ११९ ॥ त्रिंशल्लक्षैर्योजनै
र्यादैर्घ्येपञ्चगुणाततः ॥ आवृताशिवलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२० ॥ षड्योजनसुविस्तीर्णा दैर्घ्येदशगुणाततः ॥
मन्दाकिनीयेन्द्रलोकेतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२१ ॥ लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्येसप्तगुणाततः ॥ आवृताध्रुवलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्य
हम् ॥ १२२ ॥ लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्येषड्गुणिताततः ॥ आवृताचन्द्रलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२३ ॥ योजनैष्षष्टि
साहस्रैर्दैर्घ्येदशगुणाततः ॥ आवृतासूर्य्यलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२४ ॥ लक्षयोजनविस्तीर्णादैर्घ्येपड्गुणिताततः ॥ आवृ
तासत्यलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२५ ॥ दशलक्षैर्योजनैर्यादैर्घ्येपंचगुणाततः ॥ आवृतायातपोलोकंतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥
॥ १२६ ॥ सहस्रयोजनायांचदैर्घ्येसप्तगुणाततः ॥ आवृताजनलोकंयातांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२७ ॥ सहस्रयोजनायामदै
र्घ्येसप्तगुणाततः ॥ आवृतायाचकैलासंतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२८ ॥ पातालेयाभोगवतीविस्तीर्णादशयोजना ॥
ततोदशगुणादैर्घ्येतांगङ्गांप्रणमाम्यहम् ॥ १२९ ॥ क्रोशैकमात्रविस्तीर्णाततःक्षीणानकुत्रचित् ॥ क्षितौचालकनन्दायातांगङ्गांप्रणमा

म्यहम् ॥ १२० ॥ मत्स्येयाक्षीरवर्णा च त्रेतायामिन्दुसन्निभा ॥ द्वापरे चन्दनाभा च तां गङ्गां प्रणमाम्यहम् ॥ १२१ ॥ जलप्रभा कलौ या च
नान्यत्र पृथिवीतले ॥ स्वर्गे च नित्यं क्षीराभा तां गङ्गां प्रणमाम्यहम् ॥ १२२ ॥ यस्याः प्रभाव अतुलः पुराणे च श्रुतौ श्रुतः ॥ या पुण्यदा पाप
हर्त्री तां गङ्गां प्रणमाम्यहम् ॥ १२३ ॥ यत्तोयकणिकास्पर्शः पापिनां च पितामह ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं कोटिजन्मार्जितं दहेत ॥ १२४ ॥
इत्येवं कथितं ब्रह्मन्गङ्गापद्यैकविंशतिम् ॥ स्तोत्ररूपं च परमं पापघ्नं पुण्यबीजकम् ॥ १२५ ॥ नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सुरेश्वरीम् ॥
अश्वमेधफलं नित्यं लभते नात्र संशयः ॥ १२६ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्प्रियाम् ॥ रोगान्मुच्येत रोगी च बद्धो मुच्येत बन्ध
नात् ॥ १२७ ॥ अस्पष्टकीर्त्तिः सुयशा मूर्खो भवति पण्डितः ॥ यः पठेत्प्रातरुत्थाय गङ्गास्तोत्रमिदं शुभम् ॥ १२८ ॥ शुभं भवेत्तु दुःस्वप्नं
गङ्गास्नानफलं लभेत् ॥ १३९ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ भगीरथोऽनया स्तुत्या स्तुत्वा गङ्गां च नारद ॥ जगाम तां गृहीत्वा च यत्र
नष्टाश्च सागराः ॥ १४० ॥ वैकुण्ठं ते ययुस्तूर्णं गङ्गायाः स्पर्शवायुना ॥ भगीरथेन सानीता तेन भागीरथी स्मृता ॥ १४१ ॥ इत्येवं कथितं
सर्वं गङ्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥ पुण्यदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १४२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ शिवसङ्गीतसंमुग्धे श्रीकृष्णे
द्रवतां गते ॥ द्रवतां च गतायां च राधायां किं बभूव ह ॥ १४३ ॥ तत्रस्थाश्च जना ये ये ते च किं चक्रुरुद्यमम् ॥ एतत्सर्वं सुविस्तीर्णं प्रभो वक्तुमिहा
र्हसि ॥ १४४ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ कार्त्तिकीपूर्णिमायां च राधायाः सुमहोत्सवे ॥ कृष्णः संपूज्य तां राधामवसद्रासमण्डले ॥
॥ १४५ ॥ कृष्णेन पूजितां तां तु संपूज्याहृतमानसाः ॥ ऊचुर्ब्रह्मादयः सर्वे ऋषयः सनकादयः ॥ १४६ ॥ एतस्मिन्नन्तरे कृष्णसंगीतश्च
सरस्वती ॥ जगौ सुन्दरतानेन वीणया च मनोहरम् ॥ १४७ ॥ तुष्टो ब्रह्मा ददौ तस्यै महारत्नाढ्यमालिकाम् ॥ शिरोमणीन्द्रसारं च सर्व
ब्रह्माण्डदुर्लभम् ॥ १४८ ॥ कृष्णः कौस्तुभरत्नं च सर्वरत्नात्परं वरम् ॥ अमूल्यरत्नखचितं हारसारं च राधिका ॥ १४९ ॥ नारायणश्च
भगवान्वनमालां मनोहराम् ॥ अमूल्यरत्नकलितं लक्ष्मीर्मकरकुण्डलम् ॥ १५० ॥ विष्णुमाया भगवती मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ दुर्गा
नारायणीशानी विष्णुभक्तिं सुदुर्लभाम् ॥ १५१ ॥ धर्मबुद्धिं च धर्मस्तु यशश्च विपुलं भवे ॥ वह्निशुद्धांशुकं वह्निर्वायुश्च मणिनूपुरम् ॥ १५२ ॥

एतस्मिन्नंतरेशम्भुर्ब्रह्मणाप्रेरितोमुहुः ॥ जगौश्रीकृष्णसंगीतंरासोल्लाससमन्वितम् ॥ १५३ ॥ मूर्च्छांप्रापुःसुराःसर्वेचित्रपुत्तलिका
यथा ॥ क्षणेनचेतनांप्राप्यददृशूरासमण्डलम् ॥ १५४ ॥ स्थलंसर्वंजलाकीर्णंहीनराधाहरिंतथा ॥ अत्युच्चैरुरुदुःसर्वेगोपागोप्यःसुरा
द्विजाः ॥ १५५ ॥ ध्यानेनधाताबुबुधेसर्वमेतदभीप्सितम् ॥ गतश्चराधयासार्द्धंश्रीकृष्णोद्रवतामिति ॥ १५६ ॥ ततोब्रह्मादयःसर्वे
तुष्टुवुःपरमेश्वरम् ॥ स्वमूर्त्तिंदर्शयविभोवाञ्छितंवरमेवनः ॥ १५७ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रवाग्बभूवाशरीरिणी ॥ तामेवशुश्रुवुःसर्वेसुव्यक्तां
मधुरांशुभाम् ॥ १५८ ॥ सर्वात्माहमियंशक्तिर्भक्तानुग्रहविग्रहा ॥ ममाप्यस्याश्चदेहेनचकिमावयोः ॥ १५९ ॥ मनवोमानवाः
सर्वेमुनयश्चैववैष्णवाः ॥ मन्मन्त्रपूतामांद्रष्टुमागमिष्यन्तिमत्पदम् ॥ १६० ॥ मूर्त्तिंद्रष्टुंचसुव्यग्रायूयंयदिसुरेश्वराः ॥ करोतिशम्भुस्त
त्रैवमदीयंवाक्यपालनम् ॥ १६१ ॥ स्वयंविधातात्वंब्रह्मन्नाज्ञांकुरुजगद्गुरो ॥ कर्त्तुंशास्त्रविशेषञ्चवेदांगंसुमनोहरम् ॥ १६२ ॥ अपूर्व
मन्त्रनिकरैःसर्वाभीष्टफलप्रदैः ॥ स्तोत्रैश्चकवचैर्ध्यानैर्युतंपूजाविधिक्रमैः ॥ १६३ ॥ मन्मन्त्रंकवचंस्तोत्रंकृत्वायत्नेनगोपय ॥ भवन्ति
विमुखायेनजनानांयत्करिष्यति ॥ १६४ ॥ सहस्रेषुशतेष्वेकोमन्मन्त्रोपासकोभवेत् ॥ तेनजनामन्त्रपूताश्चागमिष्यंतिमत्पदम् ॥
॥ १६५ ॥ अन्यथाचभविष्यन्तिसर्वेगोलोकवासिनः ॥ निष्फलंभवितासर्वंब्रह्माण्डञ्चैववेधसः ॥ १६६ ॥ जनाःपञ्चप्रकाराश्च
युक्ताःसृष्टुर्भवेभवे ॥ पृथिवीवासिनःकेचित्केचित्स्वर्गनिवासिनः ॥ १६७ ॥ अधोनिवासिनःकेचिद्ब्रह्मलोकनिवासिनः ॥ केचिद्रा
वैष्णवाःकेचिन्ममलोकनिवासिनः ॥ १६८ ॥ इदंकर्तुंमहादेवःकरोतुसुरसंसदि ॥ प्रतिज्ञांसुदृढांसद्यस्ततोमूर्तिंचपश्यसि ॥ १६९ ॥
इत्येवमुक्त्वागगनेविरराससनातनः ॥ तच्छ्रुत्वाचजगन्नाथस्तमुवाचशिवंमुदा ॥ १७० ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वाज्ञानेशोज्ञानिनांवरः ॥
गङ्गातोयंकरेधृत्वास्वीचकारवचस्तुमः ॥ १७१ ॥ संयुक्तंविष्णुमायाद्यैर्मन्त्राद्यैःशास्त्रमुत्तमम् ॥ वेदसारंकरिष्यामिकृष्णाज्ञापाल
नायच ॥ १७२ ॥ गङ्गातोयमुपस्पृश्यमिथ्यायदिवदेज्जनः ॥ सयातिकालसूत्रञ्चयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ १७३ ॥ इत्युक्तेशङ्करेब्रह्मन्गो
लोकेसुरसंसदि ॥ आविर्बभूवश्रीकृष्णोराधयासहतत्परः ॥ १७४ ॥ तेतंदृष्ट्वाचसंहृष्टाःसंस्तूयपुरुषोत्तमम् ॥ परमानन्दपूर्णाश्चचक्रुश्च

पुनरुत्सवम् ॥ १७५ ॥ कालेनशम्भुर्भगवाञ्छास्त्रदीपंचकारसः ॥ इत्येवंकथितंसर्वंसुगोप्यञ्चसुदुर्लभम् ॥ १७६ ॥ साचैवंद्रवरूपा
यागङ्गागोलोकसम्भवा ॥ राधाकृष्णाङ्गसम्भूताभुक्तिमुक्तिफलप्रदा ॥ १७७ ॥ स्थानेस्थानेस्थापितासाकृष्णेनपरमात्मना ॥ कृष्ण
स्वरूपापरमासर्वब्रह्माण्डपूजिता ॥ १७८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेनारदनारायणसंवादेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेगङ्गोपाख्यानंनाम
दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कलेःपञ्चसहस्रेसाममतीतेसुरेश्वरि ॥ क्वगतासामहाभागातन्मेव्या
ख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ भारतंभारतीशापात्समागत्येश्वरेच्छया ॥ जगामतत्त्ववैकुण्ठंशापान्तेपुनरेवसा
॥ २ ॥ भारतंभारतीत्यक्त्वाचागमत्तद्धरेःपदम् ॥ पद्मावतीचशापान्तेगङ्गायाश्चैवनारद ॥ ३ ॥ गङ्गासरस्वतीलक्ष्मीश्चैतास्तिस्रः
प्रियाहरेः ॥ तुलसीसहिताब्रह्मंश्चतस्रःकीर्त्तिताःश्रुतौ ॥ ४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ हेतुनाकेनदेवीवैविष्णुपादाब्जसंभवा ॥ धातुः
कमंडलुस्थाचशङ्करस्यशिरोगता ॥ ५ ॥ बभूवसामुनिश्रेष्ठगङ्गानारायणप्रिया ॥ अहोकेनप्रकारेणतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥
॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ पुराबभूवगोलोकेसागङ्गाद्रवरूपिणी ॥ राधाकृष्णाङ्गसम्भूतातदंशातत्स्वरूपिणी ॥ ७ ॥ द्रवाधि
ष्ठातृरूपायारूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ नवयौवनसम्पन्नारत्नाभरणभूपिता ॥ ८ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मास्यासस्मितासुमनोहरा ॥ तप्तकाञ्चन
वर्णाभाशरच्चन्द्रसमप्रभा ॥ ९ ॥ स्निग्धप्रभातिसुस्निग्धाशुद्धसत्त्वस्वरूपिणी ॥ सुपीनकठिनश्रोणीसुनितम्बयुगंवरम् ॥ १० ॥ पीनो
न्नतंसुकठिनंस्तनयुग्मंसुवर्त्तुलम् ॥ सुचारुनेत्रयुगलंसुकटाक्षंसुवक्रिमम् ॥ ११ ॥ वक्रिमंकबरीभारंमालतीमाल्यसंयुतम् ॥ सिन्दूरवि
न्दुललितंसार्द्धंचन्दनविन्दुभिः ॥ १२ ॥ कस्तूरीपत्रिकायुक्तंगण्डयुग्मंमनोहरम् ॥ बन्धूककुसुमाकारमधरोष्ठञ्चसुंदरम् ॥ १३ ॥ पक्व
दाडिमबीजाभदन्तपंक्तिसमुज्ज्वलाम् ॥ वाससीवह्निशुद्धेचनीवीयुक्तेचबिभ्रती ॥ १४ ॥ सासकामाकृष्णपार्श्वेसमुत्तस्थेसुलज्जिता ॥
पद्मपत्रसमानाभ्यांलोचनाभ्यांविभोर्मुखम् ॥ १५ ॥ निमेपरहिताभ्याञ्चपिबन्तीसततंमुदा ॥ प्रफुल्लवदनाहर्षान्नवसङ्गमलालसा ॥ १६ ॥
मूर्च्छिताप्रभुरूपेणपुलकाङ्कितविग्रहा ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रविद्यमानाचराधिका ॥ १७ ॥ गोपीत्रिंशत्कोटियुक्ताकोटिचन्द्रसमप्रभा ॥

कोपेनरक्तपद्मास्यारक्तपङ्कजलोचना ॥ १८ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभामत्तवारणगामिनी ॥ अमूल्यरत्नखचितनानाभरणभूषिता ॥ १९ ॥ माणिक्यखचितंहारममूल्यंवह्निशौचकम् ॥ पीताभवस्त्रयुगलंनीवीयुक्तंचबिभ्रती ॥ २० ॥ स्थलपद्मप्रभाजुष्टंकोमलंचसुरञ्जितम् ॥ कृष्णदत्तार्घ्यसंयुक्तंविन्यस्यन्तीपदाम्बुजम् ॥ २१ ॥ रत्नेन्द्रराजखचितविमानादवरुह्यच ॥ सेव्यमानाचसखिभिःश्वेतचामरवायुना ॥ २२ ॥ कस्तूरीबिन्दुतिलकंचन्दनेन्दुसमन्वितम् ॥ दीप्तदीपप्रभाकारंसिन्दूरारुणसुन्दरम् ॥ २३ ॥ दधतीभालमध्येचसीमन्ताध स्तदुज्ज्वलम् ॥ पारिजातप्रसूनादिमालायुक्तंसुवक्रिमम् ॥ २४ ॥ सुचारुकबरीभारंकम्पयन्तीचकम्पिता ॥ सुचारुनासासंयुक्तमोष्ठं कम्पयतीरुषा ॥ २५ ॥ गत्वातस्थौकृष्णपार्श्वेरत्नसिंहासनेवरे ॥ सखीनाञ्चसमूहैश्चपरिपूर्णाविभोःसभा ॥ २६ ॥ ताञ्चदृष्ट्वासमुत्तस्थौ कृष्णःसादरमच्युतः ॥ संभाष्यमधुरालापैःसस्मितश्चससंभ्रमः ॥ २७ ॥ प्रणेमुरभिसंत्रस्ताःगोपानम्रात्मकन्धराः ॥ तुष्टुवुस्तेचभक्त्या तंतुष्टावपरमेश्वरम् ॥ २८ ॥ उत्थायगङ्गासहसासम्भाषांचचकारसा ॥ कुशलंपरिपप्रच्छभीतातिविनयेनच ॥ २९ ॥ नम्रभाव स्थितात्रस्ताशुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ ध्यानेनशरणापन्नाश्रीकृष्णचरणाम्बुजे ॥ ३० ॥ तद्धृत्पद्मेस्थितःकृष्णोभीतायैचाभयंददौ ॥ बभूवस्थिरचित्तासासर्वेश्वरवरेणच ॥ ३१ ॥ ऊर्ध्वंसिंहासनस्थांचराधांगङ्गाददर्शसा ॥ सुस्निग्धांसुखदृश्यांचज्वलन्तींब्रह्मतेजसा ॥ ३२ ॥ असंख्यब्रह्मणामाद्यांचादिसृष्टिंसनातनीम् ॥ यथाद्वादशवर्षीयांकन्याञ्चनवयौवनाम् ॥ ३३ ॥ विश्ववृन्देनिरुपमांरूपेण चगुणेनच ॥ शान्तांकान्तामनन्तान्तामाद्यन्तरहितांसतीम् ॥ ३४ ॥ शुभांसुभद्रांसुभगांस्वामिसौभाग्यसंयुताम् ॥ सौन्दर्य्यसुन्दरींश्रे ष्ठांसुन्दरीष्वखिलासुच ॥ ३५ ॥ कृष्णार्द्धाङ्गींकृष्णसमांतेजसावयसात्विषा ॥ पूजिताञ्चमहालक्ष्मींमहालक्ष्मीश्वरेणच ॥ ३६ ॥ प्रच्छा द्यमानांप्रभयासभामीशस्यसुप्रभाम् ॥ सखीदत्तंचताम्बूलंगृह्णतीमन्यदुर्लभम् ॥ ३७ ॥ अजन्यांसर्वजननींधन्यांमान्याञ्चमानिनीम् ॥ कृष्णप्राणाधिदेवीञ्चप्राणप्रियतमांरमाम् ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वारासेश्वरींतृप्तिंनजगामसुरेश्वरी ॥ निमेषरहिताभ्यांचलोचनाभ्यांपपौचताम् ॥ ३९ ॥ एतस्मिन्नन्तरेराधाजगदीशमुवाचसा ॥ वाचामधुरयाशान्ताविनीतासस्मितामुने ॥ ४० ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥

केयंप्राणेशकल्याणीसस्मितात्वन्मुखाम्बुजम् ॥ पश्यन्तीसततंपार्श्वेसकामारक्तलोचना ॥ ४१ ॥ मूर्च्छाप्राप्नोतिरूपेणपुलकाङ्कितविग्रहा ॥ वस्त्रेणमुखमाच्छाद्यनिरीक्षन्तीपुनःपुनः ॥ ४२ ॥ त्वञ्चापिमांमन्निरीक्ष्यसकामःसस्मितःसदा ॥ मयिजीवतिगोलोकेभूतादुर्वृत्तिरीदृशी ॥ ४३ ॥ त्वमेवचैवंदुर्वृत्तंवारंवारंकरोपिच ॥ क्षमांकरोमिनेप्रेम्णास्त्रीजातिःस्निग्धमानसा ॥ ४४ ॥ संगृह्येमांप्रियामिष्टांगोलोकाद्गच्छलम्पट ॥ अन्यथानहितेभद्रंभविष्यतिसुरेश्वर ॥ ४५ ॥ दृष्टस्त्वंविरजायुक्तोमयाचन्दनकानने ॥ क्षमाकृतामयापूर्वंसखीनांवचनादहो ॥ ४६ ॥ त्वयामच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंपुरा ॥ देहंसन्त्यज्यविरजानदीरूपावभूवसा ॥ ४७ ॥ कोटियोजनविस्तीर्णाततोदैर्घ्येचतुर्गुणा ॥ अद्यापिविद्यमानामातवसत्कीर्तिरूपिणी ॥ ४८ ॥ गृहंमयिगतायाञ्चपुनर्गत्वानदन्तिकम् ॥ उच्चैरुरोदीर्विरजेविरजेचेतिसंस्मरन् ॥ ४९ ॥ तदातोयात्समुत्थायसायोगात्सिद्धयोगिनी ॥ सालङ्कारामूर्तिमतीददौतुभ्यञ्चदर्शनम् ॥ ५० ॥ ततस्ताञ्चसमाश्लिष्यवीर्याधानंकृतंत्वया ॥ ततोबभूवुस्तस्याश्चसमुद्राःसप्तचैवहि ॥ ५१ ॥ दृष्टस्त्वंशोभयागोप्यायुक्तश्चम्पककानने ॥ सद्योमच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंत्वया ॥ ५२ ॥ शोभादेहंपरित्यज्यप्राविशच्चन्द्रमण्डलम् ॥ ततस्तस्याःशरीरञ्चस्निग्धंतेजोबभूवह ॥ ५३ ॥ संविभज्यत्वयादत्तंहृदयेनविदूयता ॥ रत्नायकिञ्चित्स्वर्णायकिञ्चिन्मणिवरायच ॥ ५४ ॥ किञ्चित्स्त्रीणांमुखाब्जेभ्यःकिञ्चिद्राज्ञेचकिञ्चन ॥ किञ्चित्प्रकृष्टवस्त्रेभ्योरौप्येभ्यश्चापिकिञ्चन ॥ ५५ ॥ किञ्चिच्चन्दनपङ्केभ्यस्तोयेभ्यश्चापिकिञ्चन ॥ किञ्चित्किसलयेभ्यश्चपुष्पेभ्यश्चापिकिंचन ॥ ५६ ॥ किञ्चित्फलेभ्यःसस्येभ्यःसुपक्वेभ्यश्चकिञ्चन ॥ नृपदेवगृहेभ्यश्चसंस्कृतेभ्यश्चकिंचन ॥ ५७ ॥ दृष्टस्त्वंप्रभयागोप्यायुक्तोवृन्दावनेवने ॥ सद्योमच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंत्वया ॥ ५८ ॥ प्रभादेहंपरित्यज्यप्राविशत्सूर्यमण्डलम् ॥ ततस्तस्याःशरीरंचतीक्ष्णंतेजोबभूवह ॥ ५९ ॥ संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाचरुदतापुरा ॥ विभज्यचक्षुषोर्दत्तंलज्जयातद्भयेनच ॥ ६० ॥ हुताशनायकिंचिच्चनृपेभ्यश्चापिकिंचन ॥ किंचित्पुरुषसंघेभ्योदेवेभ्यश्चापिकिंचन ॥ ६१ ॥ किंचिद्दस्युगणेभ्यश्चनागेभ्यश्चापिकिंचन ॥ ब्राह्मणेभ्योमुनिभ्यश्चतपस्विभ्यश्चकिंचन ॥ ६२ ॥ स्त्रीभ्यःसौभाग्ययुक्ताभ्योयशस्विभ्यश्चकिंचन ॥ तच्चदत्त्वाचसर्वेभ्यःपूर्वंरोदितुमुद्यतः ॥ ६३ ॥

शान्त्यागोप्यायुतस्त्वंचदृष्टोवैरासमण्डले ॥ वसन्तेपुष्पशय्यायांमाल्यवांश्चन्दनोक्षितः ॥ ६४ ॥ रत्नप्रदीपैर्युक्तश्चरत्ननिर्मि
तमन्दिरे ॥ रत्नभूषणभूषाढ्योरत्नभूषितयासह ॥ ६५ ॥ त्वयादत्तंचताम्बूलंभुक्तवत्यैसुवासितम् ॥ तयादत्तञ्चताम्बूलंभुक्तवांस्त्वंपुरा
विभो ॥ ६६ ॥ सद्योमच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंत्वया ॥ शान्तिर्देहंपरित्यज्यभियालीनात्वयिप्रभो ॥ ६७ ॥ ततस्तस्याःशरीरंच
गुणश्रेष्ठंबभूवह ॥ संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाचरुदतापुरा ॥६८॥ विश्वेविषयिणेकिंचित्सत्त्वरूपायविष्णवे ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपायैकिंचि
ल्लक्ष्म्यैपुराविभो ॥ ६९ ॥ त्वन्मन्त्रोपासकेभ्यश्चवैष्णवेभ्यश्चकिंचन ॥ तपस्विभ्यश्चधर्मायधर्मिष्ठेभ्यश्चकिंचन ॥ ७० ॥ मयापूर्वंहि
दृष्टस्त्वंगोप्याचक्षमयासह ॥ सुवेषवान्माल्यवांश्चगन्धचन्दनसंयुतः ॥ ७१ ॥ रत्नभूषितयाचारुचन्दनोक्षितयातया ॥ सुखेनमूर्छि
तस्तल्पेपुष्पचन्दनसंयुते ॥ ७२ ॥ श्लिष्टोऽभून्निद्रयासद्यः सुखेननवसङ्गमात् ॥ मयाप्रबोधितौसाचभवांश्चस्मरणंकुरु ॥ ७३ ॥
गृहीतंपीतवस्त्रंतेमुरलीचमनोहरा ॥ वनमालाकौस्तुभश्चाप्यमूल्यंरत्नकुण्डलम् ॥ ७४ ॥ पश्चात्प्रदत्तंप्रेम्णाचसखीनांवचनादहो ॥
लज्जयाकृष्णवर्णोऽभूद्यापिचभवान्प्रभो ॥ ७५ ॥ क्षमादेहंपरित्यज्यलज्जयापृथिवींगता ॥ ततस्तस्याःशरीरंचगुणश्रेष्ठंबभूवह ॥
॥ ७६ ॥ संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाचरुदतापुरा ॥ किंचिद्दत्तंविष्णवेचवैष्णवेभ्यश्चकिंचन ॥ ७७ ॥ धर्मिष्ठेभ्यश्चधर्मायदुर्बलेभ्यश्च
किंचन ॥ तपस्विभ्योऽपिदेवेभ्यः पंडितेभ्यश्चकिंचन ॥ ७८ ॥ एतत्तेकथितंसर्वंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ त्वद्गुणंबहुविस्तारंजा
नामिचपरंप्रभो ॥ ७९ ॥ इत्येवमुक्त्वासाराधारक्तपंकजलोचना ॥ गङ्गांवक्तुंसमारेभेनम्रास्यांलज्जितांसतीम् ॥ ८० ॥ गङ्गा
रहस्यंयोगेनज्ञात्वावैसिद्धयोगिनी ॥ तिरोभूयसभामध्यात्स्वजलंप्रविवेशसा ॥ ८१ ॥ राधायोगेनविज्ञायसर्वत्रावस्थितांच
ताम् ॥ पानंकर्त्तुंसमारेभेगण्डूषान्सिद्धयोगिनी ॥ ८२ ॥ गङ्गारहस्यंयोगेनज्ञात्वावैसिद्धयोगिनी ॥ श्रीकृष्णचरणाम्भोजं
परमंशरणंययौ ॥ ८३ ॥ गोलोकंचैववैकुण्ठंब्रह्मलोकादिकंतथा ॥ ददर्शराधासर्वत्रनैवगङ्गांददर्शसा ॥ ८४ ॥ सर्वतोजल
शून्यंचशुष्कपङ्कजगोलकम् ॥ जलजन्तुसमूहैश्चमृतदेहैःसमन्वितम् ॥ ८५ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवानन्तधर्मेन्द्रेन्दुदिवाकराः ॥ मनवोमा

नवाःसर्वेदेवाःसिद्धास्तपस्विनः ॥ ८६ ॥ गोलोकंचसमाजग्मुःशुष्ककण्ठौष्ठतालुकाः ॥ सर्वेप्रणेमुर्गोविन्दंसर्वेशंप्रकृतेःपरम ॥ ८७ ॥
वरंवरेण्यंवरदंवरिष्ठंवरकारणम् ॥ वरेशंचवरार्हंचसर्वेषांप्रवरंप्रभुम् ॥ ८८ ॥ निरीहंचनिराकारंनिर्लिप्तंचनिराश्रयम् ॥ निर्गुण
चनिरुत्साहंनिर्व्यूहंचनिरञ्जनम् ॥ ८९ ॥ स्वेच्छामयंचसाकारंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ सत्यस्वरूपंसत्येशंसाक्षिरूपंसनातनम् ॥
॥ ९० ॥ परंपरेशंपरमंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ प्रणम्यतुष्टुवुःसर्वेभक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥ ९१ ॥ सगद्गदाःसाश्रुनेत्राःपुलकाङ्कितवि
ग्रहाः ॥ सर्वेसंस्तूयसर्वेशंभगवन्तंपरंहरिम् ॥ ९२ ॥ ज्योतिर्मयंपरंब्रह्मसर्वकारणकारणम् ॥ अमूल्यरत्नखचितचित्रसिंहासनस्थितम
॥ ९३ ॥ सेव्यमानञ्चगोपालैःश्वेतचामरवायुना ॥ गोपालिकानृत्यगीतंपश्यन्तंसस्मितंमुदा ॥ ९४ ॥ वल्गुवेषैःपरिवृतंगोपैश्चशतकोटि
भिः ॥ चन्दनोक्षितसर्वांगंरत्नभूषणभूषितम् ॥ ९५ ॥ नवीननीरदश्यामंकिशोरंपीतवाससम् ॥ यथाद्वादशवर्षीयंबालगोपालरूपिणम् ॥
॥ ९६ ॥ कोटिचन्द्रप्रभाजुष्टपुष्टश्रीयुक्तविग्रहम् ॥ स्वतेजसापरिवृतंसुसाहश्यंमनोहरम् ॥ ९७ ॥ कोटिकन्दर्पसौन्दर्य्यलीलालाव
ण्यविग्रहम् ॥ दृश्यमानञ्चगोपीभिःसस्मिताभिश्चसन्ततम् ॥ ९८ ॥ भूषणैर्भूषिताभिश्चमहारत्नविनिर्मितैः ॥ पिबन्तीभिर्लोचना
भ्यांमुखचन्द्रंप्रभोर्मुदा ॥ ९९ ॥ प्राणाधिकप्रियतमाराधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ तयाप्रदत्तंताम्बूलंभुक्तवन्तंसुवासितम् ॥ परिपूर्ण
तमंरासेददृशुःसर्वतःसुराः ॥ १०० ॥ मुनयोमानवाःसिद्धास्तपसाचतपस्विनः ॥ प्रहृष्टमानसाःसर्वेजग्मुःपरमविस्मयम् ॥ १०१ ॥
परस्परंसमालोच्यतेतमूचुश्चतुर्मुखम् ॥ निवेदितुंजगन्नाथंस्वाभिप्रायमभीप्सितम् ॥ १०२ ॥ ब्रह्मातद्वचनंश्रुत्वास्थितंविष्णोस्तु
दक्षिणे ॥ वामतोवामदेवस्यचागमत्कृष्णमुत्तमम् ॥ १०३ ॥ परमानन्दयुक्तञ्चपरमान्दरूपकम् ॥ सर्वंकृष्णमयंधाताचापश्यद्रासम
ण्डले ॥ १०४ ॥ सर्वंसमानवेषञ्चसमानासनसंस्थितम् ॥ १०५ ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंवनमालाविभूषितम् ॥ मयूरपुच्छचूडञ्चकौ
स्तुभेनविराजितम् ॥ १०६ ॥ अतीवकमनीयञ्चसुन्दरंशान्तविग्रहम् ॥ गुणभूषणरूपेणतेजसावयसात्विषा ॥ १०७ ॥ वाससायशसा
कृत्यामूर्त्यासुन्दरयासमम् ॥ परिपूर्णतमंसर्वंसर्वैश्वर्य्यसमन्वितम् ॥ १०८ ॥ कःसेव्यस्सेवकोवेतिदृष्टानिर्वक्तुमक्षमः ॥ क्षणंतेजः

स्वरूपश्चरूपराशियुतंक्षणम् ॥ १०९ ॥ एकमेवक्षणंकृष्णंराधयासहितंपरम् ॥ प्रत्येकासनसंस्थश्चतयाचसहितंक्षणम् ॥ ११० ॥ राधारूपधरंकृष्णंकृष्णरूपकलत्रकम् ॥ किंस्त्रीरूपश्चपुंरूपंविधाताध्यातुमक्षमः ॥ १११ ॥ हृत्पद्मस्थश्चश्रीकृष्णंधाताध्यानेनचेतसा॥ चकारस्तवनंभक्त्याप्रणम्याथत्वनेकधा ॥ ११२ ॥ ततःसचक्षुरुन्मील्यपुनश्चतदनुज्ञया ॥ अपश्यत्कृष्णमेकञ्चराधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ११३ ॥ स्वपार्षदैःपरिवृतंगोपीमण्डलमण्डितम् ॥ पुनःप्रणेमुस्तंदृष्ट्वातुष्टुवुश्चपुनश्चते ॥ ११४ ॥ विज्ञायतदभिप्रायंतानुवाचसुरेश्वरः ॥ सर्वात्मासर्वयज्ञेशःसर्वेशःसर्वभावनः ॥ ११५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ आगच्छकुशलंब्रह्मन्नागच्छकमलापते ॥ इहागच्छ महादेवशश्वत्कुशलमस्तुवः ॥ ११६ ॥ आगताःस्थमहाभागागङ्गानयनकारणात् ॥ गङ्गामच्चरणाम्भोजेभयेनशरणंगता ॥ ११७ ॥ राधेमांपातुमिच्छन्तीदृष्ट्वामत्सन्निधानतः ॥ दास्यामीमांवहिःकृत्वायूयंकुरुतनिर्भयाम् ॥ ११८ ॥ श्रीकृष्णस्यवचःश्रुत्वासस्मितःकमलोद्भवः ॥ तुष्टावसर्वाराध्यान्तांराधांश्रीकृष्णपूजिताम् ॥ ११९ ॥ वक्त्रैश्चतुर्भिःसंस्तूयभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ धाताचतुर्णांवेदानामुवाचचतुराननः ॥ १२० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ गङ्गात्वदङ्गसम्भूताप्रभोर्वैरासमण्डले ॥ द्रवरूपाचसाजातामुग्धयाशङ्करस्वरात् ॥ १२१ ॥ कृष्णांशाचत्वदंशाचत्वत्कन्यासदृशीप्रिया ॥ तन्मन्त्रग्रहणंकृत्वाकरोतुतवपूजनम् ॥ १२२ ॥ भविष्यतिपतिस्तस्यावैकुण्ठेचचतुर्भुजः ॥ भूगतायाःकलायाश्चलवणोदश्ववारिधिः ॥ १२३ ॥ गोलोकस्थाचयाराधासर्वत्रस्थातथात्मिका ॥ तदात्मिकात्वंदेवेशिसर्वदाचतवात्मजा ॥ १२४ ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वास्वीचकारचसस्मिता ॥ बहिर्बभूवसाकृष्णपादांगुष्ठनखाग्रतः ॥ १२५ ॥ तत्रैवसंवृताशान्तातस्थौतेषाञ्चमध्यतः ॥ उवासतोयादुत्थायतदधिष्ठातृदेवता ॥ ॥ १२६ ॥ तत्तोयंब्रह्मणाकिञ्चित्स्थापितश्चकमण्डलौ ॥ किंचिद्धारशिरसिचन्द्रार्द्धेचन्द्रशेखरः ॥ १२७ ॥ गङ्गायैराधिकामन्त्रंप्रददौकमलोद्भवः ॥ तत्स्तोत्रंकवचंपूजाविधानंध्यानमेवच ॥ १२८ ॥ सर्वंतत्सामवेदोक्तंपुरश्चर्य्याक्रमंतथा ॥ गङ्गातामेवसंपूज्यवैकुण्ठंप्रययौसती ॥ १२९ ॥ लक्ष्मीःसरस्वतीगङ्गातुलसीविश्वपावनी ॥ एतानारायणस्यैवचतस्रोयोपितोमुने ॥ १३० ॥ अथतंसस्मितःकृष्णोब्रह्माणंसमुवाचह ॥

सर्वकालस्यवृत्तान्तंदुर्बोध्यमविपश्चिताम् ॥ १३१ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ गृहाणगङ्गांहेब्रह्मन्हेविष्णोहेमहेश्वर ॥ शृणुकाल
स्यवृत्तान्तंयदतीतंनिशामय ॥ १३२ ॥ यूयंचयेऽन्यदेवाश्चमुनयोमनवस्तथा ॥ सिद्धास्तपस्विनश्चैवयेयेऽत्रैवसमागताः ॥
॥ १३३ ॥ तेतेजीवन्तिगोलोकेकालचक्रविवर्जिते ॥ जलप्लुतंसर्वविश्वमागतंप्राकृतेलये ॥ १३४ ॥ ब्रह्माद्याश्चेऽन्यविश्व
स्थास्तेलीनाअधुनामयि ॥ वैकुण्ठंचविनासर्वंसजलंपश्यपद्मज ॥ १३५ ॥ गत्वासृष्टिंकुरुपुनर्ब्रह्मलोकादिकंपरम् ॥ सब्रह्माण्डं
विरचयपश्चाद्गङ्गाचयास्यति ॥ १३६ ॥ एवमन्येषुविश्वेषुसृष्ट्वाब्रह्मादिकंपुनः ॥ करोम्यहंपुनःसृष्टिंगच्छशीघ्रंसुरैःसह ॥ १३७ ॥
मच्चक्षुषोर्निमेषेणब्रह्मणःपतनंभवेत् ॥ गताःकतिविधास्तेचभविष्यन्तिचवेधसः ॥ १३८ ॥ इत्युक्काराधिकानाथोजगामान्तः
पुरंमुने ॥ देवागत्वापुनःसृष्टिंचक्रुरेवप्रयत्नतः ॥ १३९ ॥ गोलोकेचस्थितागङ्गावैकुण्ठेशिवलोकके ॥ ब्रह्मलोकेतथान्यत्रयत्रतत्र
पुरास्थिता ॥ १४० ॥ तत्रैवसागतागङ्गाचाज्ञयापरमात्मनः ॥ निर्गताविष्णुपादाब्जात्तेनविष्णुपदीस्मृता ॥ १४१ ॥ इत्येवं
कथितंसर्वंगंगोपाख्यानमुत्तमम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १४२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृति
खण्डेनारदनारायणसंवादेगङ्गोपाख्यानेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ लक्ष्मीःसरस्वतीगङ्गातुलसीलोकपावनी ॥
एतानारायणस्यैवचतस्रश्चप्रियाइति ॥ १ ॥ गङ्गाजगामवैकुण्ठमिदमेवश्रुतंमया ॥ कथंसातस्यपत्नीचबभूवब्रूहिकेशव ॥ २ ॥
॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ गङ्गाजगामवैकुण्ठंतत्पश्चाज्जगतोविधिः ॥ गत्वोवाचतयासार्द्धंप्रणम्यजगदीश्वरम् ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ ॥ राधाकृष्णाङ्गसंभूतायादेवीद्रवरूपिणी ॥ तदधिष्ठातृदेवीयंरूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ ४ ॥ नवयौवनसम्पन्नासुशीलासुन्दरी
वरा ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपाचक्रोधाहङ्कारवर्जिता ॥ ५ ॥ यदङ्गसम्भवानान्यंवृणोतीयंचतंविना ॥ तत्रापिमानिनीराधामहातेजस्विनी
वरा ॥ ६ ॥ समुद्यतापातुमिमांभीतयंबुद्धिपूर्वकम् ॥ विवेशचरणाम्भोजेकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ७ ॥ सर्वविशुष्कंगोलोकंदृष्ट्वाहमगमं
तदा ॥ गोलोकंयत्रकृष्णश्चसर्ववृत्तान्तलब्धये ॥ ८ ॥ सर्वान्तरात्मासर्वेषांज्ञात्वाभिप्रायमेवच ॥ वहिश्चकारगङ्गांचपादाङ्गुष्ठनखा

ग्रतः ॥ ९ ॥ दत्त्वास्यैराधिकामन्त्रंपूरयित्वाचगोलकम् ॥ संप्रणम्यचराधेशंगृहीत्वात्रागमंविभो ॥ १० ॥ गान्धर्वेणविवाहेनगृहाणेमां
सुरेश्वरीम् ॥ सुरेश्वरस्त्वंरसिकोरसिकांरसभावनः ॥ ११ ॥ पुंरत्नंपुंसुदेवेषुस्त्रीरत्नंस्त्रीष्वियंसती ॥ विदग्धायाविदग्धेनसङ्गमोगुणवा
न्भवेत् ॥ १२ ॥ उपस्थितांचयःकन्यांनगृह्णातिमदेनच ॥ तंविहायमहालक्ष्मीरुष्टायातिनसंशयः ॥ १३ ॥ योभवेत्पंडितःसोऽपिप्र
कृतिंनावमन्यते ॥ सर्वेप्राकृतिकाःपुंसःकामिन्यःप्रकृतेःकलाः ॥ १४ ॥ त्वमेवभगवानाद्योनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ अर्द्धांगोद्विभुजःकृष्णो
ऽप्यर्द्धांगेनचतुर्भुजः ॥ १५ ॥ कृष्णवामाङ्गसम्भूतापरमाराधिकापुरा ॥ दक्षिणाङ्गात्स्वयंसाचवामाङ्गात्कमलायथा ॥ १६ ॥ तेनत्वां
सावृणोत्येवयतस्त्वद्देहसम्भवा ॥ स्त्रीपुंसौचतथैकाङ्गौयथाप्रकृतिपूरुषौ ॥ १७ ॥ इत्येवमुक्त्वाधाताचतांसमर्प्यजगामसः ॥ गान्धर्वेण
विवाहेनतांजग्राहहरिःस्वयम् ॥ १८ ॥ शय्यांरतिकरींकृत्वापुष्पचन्दनचर्चिताम् ॥ रेमेरमापतिस्तत्रगङ्गयासहितोमुदा ॥ १९ ॥
गांपृथ्वींचगतायस्मात्स्वस्थानंपुनरागता ॥ निर्गताविष्णुपादाच्चगङ्गाविष्णुपदीस्मृता ॥ २० ॥ मूर्च्छांसम्प्रापसादेवीनवसङ्गममात्रतः ॥
रसिकासुखसम्भोगाद्रसिकेश्वरसंयुता ॥ २१ ॥ तद्दृष्ट्वादुःखितावाणीसापत्न्येर्ष्याविवर्जिता ॥ नित्यमीर्ष्यतितांवाणीनचगङ्गासरस्व
तीम् ॥ २२ ॥ गङ्गयासहितस्यैवतिस्रोभार्यारमापतेः ॥ सार्द्धंतुलस्यापश्चाच्चचतस्रोह्यभवन्मुने ॥ २३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणे
द्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेगङ्गोपाख्यानंनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नारायण
प्रियासाध्वीकथंसाचबभूवह ॥ तुलसीकुत्रसम्भूताकावासापूर्वजन्मनि ॥ १ ॥ कस्यवासाकुलेजाताकस्यकन्यातपस्विनी ॥ केनवात
पसासाचसंप्रापप्रकृतेःपरम् ॥ २ ॥ निर्विकल्पंनिरीहञ्चसर्वसाक्षिस्वरूपकम् ॥ नारायणंपरंब्रह्मपरमात्मानमीश्वरम् ॥ ३ ॥ सर्वाराध्य
ञ्चसर्वेशंसर्वज्ञंसर्वकारणम् ॥ सर्वाधारंसर्वरूपंसर्वेषांपरिपालकम् ॥ ४ ॥ कथमेतादृशीदेवीवृक्षत्वंसमवापह ॥ कथंसाप्यसुरग्रस्तासंब
भूवतपस्विनी ॥ ५ ॥ सन्दिग्धंमेमनोलोलंप्रेरयेन्मांमुहुर्मुहुः ॥ छेत्तुमर्हसिसन्देहंसर्वसन्देहभञ्जन ॥ ६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
मनुश्चदक्षसावर्णिःपुण्यवान्वैष्णवःशुचिः ॥ यशस्वीकीर्त्तिमांश्चैवविष्णोरंशसमुद्भवः ॥ ७ ॥ तत्पुत्रोधर्मसावर्णिर्धार्मिष्ठोवैष्णवःशुचिः ॥

तत्पुत्रोविष्णुसावर्णिर्वैष्णवश्चजितेन्द्रियः ॥ ८ ॥ तत्पुत्रोदेवसावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः ॥ तत्पुत्रोराजसावर्णिर्महाविष्णुपरायणः ॥ ९ ॥ वृषध्वजश्चतत्पुत्रोवृषध्वजपरायणः ॥ यस्याश्रमेस्वयंशम्भुरासीद्देवयुगत्रयम् ॥ १० ॥ पुत्रादपिपरःस्नेहोनृपतस्मिञ्छिवस्यच ॥ नचनारायणंमेनेनचलक्ष्मींसरस्वतीम् ॥ ११ ॥ पूजांचसर्वदेवानांदूरीभूतांचकारसः ॥ भाद्रेमासिमहालक्ष्मीपूजांमत्तोऽत्यजन्नृपः ॥ ॥ १२ ॥ माघेसरस्वतीपूजांदूरीभूतांचकारसः ॥ यज्ञंचविष्णुपूजांचनिनिन्देनचकारसः ॥ १३ ॥ नकोऽपिदेवोभूपेन्द्रंश शापशिवकारणात् ॥ भ्रष्टश्रीर्भवभूपेतिचाशपत्संदिवाकरः ॥ १४ ॥ शूलंगृहीत्वातंसूर्य्यंधृतवाञ्छङ्करःस्वयम् ॥ पित्रासार्द्धंदिनेशश्च ब्रह्माणंशरणंययौ ॥ १५ ॥ शिवस्त्रिशूलहस्तश्चब्रह्मलोकंययौक्रुधा ॥ ब्रह्मासूर्य्यंपुरस्कृत्यवैकुण्ठंचययौभिया ॥ १६ ॥ शूलंगृहीत्वात त्रापिधृतवाञ्छङ्करोरविम् ॥ ब्रह्मकश्यपमार्त्तण्डाःसंत्रस्ताःशुष्कतालुकाः ॥ १७ ॥ नारायणंचसर्वेशंतेययुःशरणंभिया ॥ मूर्ध्नाप्रणेमु स्तेगत्वातुष्टुवुश्चपुनःपुनः ॥ १८ ॥ सर्वंनिवेदनंचक्रुर्भियस्तेकारणंहरौ ॥ १९ ॥ नारायणश्चकृपयाऽभयंतेभ्योददौमुने ॥ स्थिरभव तहेभीताभयंकिंवोमयिस्थिते ॥ २० ॥ स्मरन्तियेयत्रतत्रमांविपत्तौभयान्विताः ॥ तांस्तत्रगत्वारक्षामिचक्रहस्तस्त्वरान्वितः ॥ २१ ॥ पाताहंजगतांदेवःकर्त्ताहंसततंसदा ॥ स्रष्टाचब्रह्मरूपेणसंहर्त्ताशिवरूपतः ॥ २२ ॥ शिवोऽहंत्वमहंचापिसूर्य्योऽहंत्रिगुणात्मकः ॥ विधा यनानारूपंचकुर्यांसृष्ट्यादिकाःक्रियाः ॥ २३ ॥ यूयंगच्छतभद्रंवोभविष्यतिभयंकुतः ॥ अद्यप्रभृतिवोनास्तिमद्वराच्छङ्कराद्भयम् ॥ ॥ २४ ॥ आशुतोषःसभगवाञ्छङ्करश्चसतांगतिः ॥ भक्ताधीनश्चभक्तेशोभक्तात्माभक्तवत्सलः ॥ २५ ॥ सुदर्शनंशिवश्चैवममप्राणा धिकप्रियौ ॥ ब्रह्माण्डेषुनतेजस्वीहेब्रह्मन्ननयोःपरः ॥ २६ ॥ शक्तःस्रष्टुंमहादेवःसूर्य्यकोटिंचलीलया ॥ कोटिंचब्रह्मणामेवंकिमसाध्य ञ्चशूलिनः ॥ २७ ॥ बाह्यज्ञानंनतस्यकिंचिद्ध्यायतोमांदिवानिशम् ॥ मन्नाममद्गुणंभक्त्यापञ्चवक्त्रेणगीयते ॥ २८ ॥ अहमेवंचिन्तया मितत्कल्याणंदिवानिशम् ॥ येयथामांप्रपद्यन्तेतांस्तथैवभजाम्यहम् ॥ २९ ॥ शिवस्वरूपोभगवाञ्छिवाधिष्ठातृदेवता ॥ शिवोभवति यस्माच्चशिवंतेनविदुर्बुधाः ॥ ३० ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रचागमच्छङ्करःस्वयम् ॥ शूलहस्तोवृषारूढोरक्तपङ्कजलोचनः ॥ ३१ ॥ अवरुह्य

वृपात्तूर्णभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ ननामभक्त्यातंशान्तंलक्ष्मीकान्तंपरात्परम् ॥ ३२ ॥ रत्नसिंहासनस्थंचरत्नालङ्कारभूषितम ॥
किरीटिनंकुंडलिनंचक्रिणंवनमालिनम् ॥ ३३ ॥ नवीननीरदश्यामंसुन्दरंचचतुर्भुजम् ॥ चतुर्भुजैःसेवितंचश्वेतचामरवायुना ॥३४॥
चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंभूषितंपीतवाससा ॥ लक्ष्मीप्रदत्तताम्बूलंभुक्तवन्तंचनारद ॥ ३५ ॥ विद्याधरीनृत्यगीतंशृण्वन्तंसस्मितंमुदा ॥
ईश्वरंपरमात्मानंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ३६ ॥ तंननाममहादेवोब्रह्माणश्चननाममः ॥ ननाममूर्य्योभक्त्याचसंत्रस्तश्चन्द्रशेखरम् ॥३७॥
कश्यपश्चमहाभक्तयातुष्टावचननामच ॥ शिवःसंस्तूयमवैशंसमुवासमुखासने ॥ ३८ ॥ सुखासनेसुखासीनंविश्रान्तंचन्द्रशेखरम् ॥
श्वेतचामरवातेनसेवितंविष्णुपार्षदैः ॥ ३९ ॥ अक्रोधंसत्त्वसंसर्गात्प्रसन्नंसम्मितंमुदा ॥ स्तूयमानंपञ्चवक्त्रैःपरंनारायणंविभुम् ॥४०॥
तमुवाचप्रसन्नात्माप्रसन्नंसुरसंसदि ॥ पीयूषतुल्यंमधुरंवचनंसुमनोहरम् ॥ ४१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अत्यन्तमुपहास्यंचशि
वप्रश्नंशिवेशिवम् ॥ लौकिकंवैदिकंचैवत्वांपृच्छामितथापिशम् ॥ ४२ ॥ तपसांफलदातारंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ सम्पत्प्रश्नंतपःप्रश्न
मयोग्यंत्वांचसाम्प्रतम् ॥ ४३ ॥ ज्ञानाधिदेवंसर्वज्ञंज्ञानंपृच्छामिकिंवृथा ॥ निरापदिविपत्प्रश्नमलंमृत्युञ्जयेहरे ॥ ४४ ॥ त्वामेववाग्धनं
कप्रियम् ॥ सूर्य्यःशशापइतिमेहेतुगगमकोपयोः ॥ ४६ ॥ पुत्रवात्सल्यशोकेनमूर्य्यंहन्तुंसमुद्यतः ॥ सब्रह्माणंप्रपन्नश्चसमूर्य्यश्चविधि
त्वयि ॥ ४७ ॥ त्वांयेशरणमापन्नाध्यानेनवचमापिवा ॥ निरापदस्तेनिश्शङ्काजरामृत्युश्चतैर्जितः ॥ ४८ ॥ साक्षाद्येशरणापन्नास्त
त्फलंकिंवदामिभोः ॥ हरिस्मृतिश्चाभयदासर्वमङ्गलदासदा ॥ ४९ ॥ किंमेभक्तस्यभवितातन्मेब्रूहिजगत्प्रभो ॥ श्रीहतस्यास्यमूढस्य
सूर्य्यशापेनहेतुना ॥ ५० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कालोऽतियातोदैवेनयुगानामेकविंशतिः ॥ वैकुण्ठेघटिकार्द्धेनशीघ्रंयाहिनृपा
लयम् ॥ ५१ ॥ वृषध्वजोमृतःकालाद्दुर्निवार्य्यात्सुदारुणात् ॥ हंसध्वजश्चतत्पुत्रोमृतःसोऽपिश्रियाहतः ॥५२॥ तत्पुत्रौचमहाभागौ

१ स्य इति पाठः।

धर्मध्वजकुशध्वजौ ॥ हतश्रियौसूर्य्यशापात्तौवैपरमवैष्णवौ ॥५३॥ राज्यभ्रष्टौश्रियाभ्रष्टौकमलातोपसावुभौ ॥ तयोश्चभार्य्ययोर्लक्ष्मीः
कलयाचजनिष्यति ॥ ५४ ॥ सम्पद्युक्तौतदातौचनृपश्रेष्ठौभविष्यतः ॥ मृतस्तेसेवकःशम्भोगच्छयूयञ्चगच्छत ॥ ५५ ॥ इत्युक्त्वाच
सलक्ष्मीकःसभातोभ्यन्तरंगतः ॥ देवाजग्मुश्चसंहृष्टाःस्वाश्रमंपरमंमुदा ॥ ५६ ॥ शिवश्चतपसेशीघ्रंपरिपूर्णतमोययौ ॥ ५७ ॥ इति
श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायण
उवाच ॥ ॥ लक्ष्मींतौचसमाराध्यचोग्रेणतपसामुने ॥ प्रत्येकंवरमिष्टञ्चसंप्रापतुरभीप्सितम् ॥ १ ॥ महालक्ष्यावरेणैवतौपृथ्वीशौ
बभूवतुः ॥ धनवन्तौपुत्रवन्तौधर्मध्वजकुशध्वजौ ॥ २ ॥ कुशध्वजस्यपत्नीचदेवीमालावतीसती ॥ सासुषावचकालेनकमलांशांसुतां
सतीम् ॥३॥ साचभूतलसम्बन्धाज्ज्ञानयुक्ताबभूवह ॥ कृत्वावेदध्वनिंस्पष्टमुत्तस्थौसूतिकागृहे ॥ ४ ॥ वेदध्वनिंसाचकारजातमात्रेण
कन्यका ॥ तस्मात्तांतेवेदवतींप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ ५ ॥ जातमात्रेणसुस्नाताजगामतपसेवनम् ॥ सर्वैर्निषिद्धायत्नेननारायणपरायणा
॥ ६ ॥ एकमन्वन्तरञ्चैवपुष्करेचतपस्विनी ॥ अत्युग्रांवैतपस्यांतुलीलयाचचकारसा ॥ ७ ॥ तथापिपुष्टानकृशानवयौवनसंयुता ॥
शुश्रावखेचसहसासावाचमशरीरिणीम् ॥ ८ ॥ जन्मान्तरेतेभर्त्ताचभविष्यतिहरिःस्वयम् ॥ ब्रह्मादिभिर्दुराराध्यंपतिंलप्स्यसि
सुन्दरि ॥ ९ ॥ इतिश्रुत्वातुसारुष्टाचकारचपुनस्तपः ॥ अतीवनिर्जनस्थानेपर्वतेगन्धमादने ॥ १० ॥ तत्रैवंसुचिरंतप्त्वाविश्वस्यसमु
वाससा ॥ददर्शपुरतस्तत्ररावणंदुर्निवारणम् ॥ ११ ॥ दृष्ट्वासातिथिभक्त्याचपाद्यंतस्मैददौकिल ॥ सुस्वादुफलमूलञ्चजलञ्चापिसुशीत
लम् ॥ १२ ॥ तच्चभुक्त्वासपापिष्टश्चावात्सीत्तत्समीपतः ॥ चकारप्रश्नमितितांकात्वंकल्याणिचेतिच ॥ १३ ॥ तञ्चदृष्ट्वावरारोहांपी
नोन्नतपयोधराम् ॥ शरत्पद्मनिभास्याञ्चसस्मितांसुदतींसतीम् ॥ १४ ॥ मूर्च्छामवापकृपणःकामबाणप्रपीडितः ॥ तांकरेणसमाकृष्य
सम्भोगंकर्त्तुमुद्यतः ॥ १५ ॥ सासतीकोपदृष्ट्याचस्तम्भितंतंचकारह ॥ सजडोहस्तपादैश्चाकिंचिद्वक्तुंनचक्षमः ॥ १६ ॥ तुष्टावमनसा

१ तपसाविति पाठः ।

देवींपद्मांशांपद्मलोचनाम् ॥ सातस्तवेनसन्तुष्टाप्राकृतंतंमुमोचह ॥१७॥ शशापचमदर्थेत्वंविनश्यसिसबान्धवः ॥ स्पृष्टाहंचत्वयाका
माद्भिसृजाम्यवलोकय ॥१८॥ इत्युक्त्वासाचयोगेनदेहत्यागंचकारह ॥ गङ्गायांतांचसंन्यस्यस्वगृहंरावणोययौ ॥ १९॥ अहोकिमद्भुतं
दृष्टंकिंकृतंवामयाधुना ॥ इतिसंचिन्त्यसंस्मृत्यविललापपुनःपुनः ॥२०॥ साचकालान्तरेसाध्वीबभूवजनकात्मजा ॥ सीतादेवीतिवि
ख्यातायदर्थेरावणोहतः ॥२१॥ महातपस्विनीसाचतपसापूर्वजन्मनः ॥ लेभेरामश्चभर्तारंपरिपूर्णतमंहरिम् ॥ २२ ॥ संप्राप्यतपसा
दुःखंचापिसुखंलभेत् ॥ २४ ॥ नानाप्रकारविभवंचकारसुचिरंसती ॥ सम्प्राप्यसुकुमारन्तमतीवनवयौवनम् ॥ २५ ॥ गुणिनंरसिकं
शान्तंकान्तवेषमनुत्तमम् ॥ स्त्रीणांमनोज्ञंरुचिरंतथालेभेयथेप्सितम् ॥ २६ ॥ पितुर्वचःपालनार्थंसत्यसन्धोरघूत्तमः ॥ जगाम
कानननंपश्चात्कालेनचबलीयसा ॥ २७॥ तस्थौसमुद्रनिकटेसीतयालक्ष्मणेनच ॥ ददर्शतत्रवह्निंचविप्ररूपधरंहरिः ॥ २८ ॥ तंरा
मंदुःखितंदृष्ट्वासचदुःखीबभूवह॥उवाचकिंचित्सत्येष्टंसत्यंसत्यपरायणः ॥ २९ ॥ वह्निरुवाच ॥ भगवञ्छ्रूयतांवाक्यंकालेनयदुपस्थि
तम् ॥ सीताहरणकालोऽयंतवैवसमुपस्थितः ॥ ३० ॥ दैवंचदुर्निवार्य्यंवैनचदैवात्परंबलम् ॥ मत्प्रसूंमयिसंन्यस्यच्छायांरक्षान्तिकेऽधु
ना ॥ ३१ ॥ दास्यामिसीतांतुभ्यंचपरीक्षासमयेपुनः ॥ देवैःप्रस्थापितोऽहंचनचविप्रोहुताशनः ॥ ३२ ॥ रामस्तद्वचनंश्रुत्वानप्रकाश्य
चलक्ष्मणम् ॥ स्वच्छन्दंस्वीचकारासौहृदयेनविदूयता ॥ ३३ ॥ वह्निर्योगेनसीतावन्मायासीतांचकारह ॥ तत्तुल्यगुणरूपांतांददौ
रामायनारद ॥ ३४ ॥ सीतांगृहीत्वासययौगोप्यंवक्तुंनिषेध्यच ॥ लक्ष्मणोनैवबुबुधेगोप्यमन्यस्यकाकथा ॥ ३५ ॥ एतस्मिन्नन्तरे
रामोददर्शकनकंमृगम् ॥ सीतातंप्रेरयामासतदर्थेयत्नपूर्वकम् ॥ ३६ ॥ संन्यस्यलक्ष्मणंरामोजानक्यारक्षणेवने ॥ स्वयंजगाम
हन्तुंतंविव्यधेसायकेनच ॥ ३७ ॥ लक्ष्मणेतिचशब्दंवैकृत्वामायामृगस्तदा ॥ प्राणांस्तत्याजसहसापुरोदृष्ट्वाहरिंस्मरन् ॥ ३८ ॥
मृगरूपंपरित्यज्यदिव्यरूपंविधायच ॥ रत्ननिर्मितयानेनवैकुण्ठंसजगामह ॥ ३९ ॥ वैकुण्ठस्यमहाद्वारेकिङ्करोद्वारपालयोः ॥

जयविजययोश्चैवबलवांश्चजयाभिधः ॥ ४० ॥ शापेनसनकादीनांसम्प्राप्तोराक्षसींतनुम् ॥ पुनर्जगामतद्वारमादौसद्वारपालयोः ॥ ४१ ॥ अथशब्दंचसाश्रुत्वालक्ष्मणंतिचविक्लवम् ॥ सीतातंप्रेरयामासलक्ष्मणंगममन्त्रियौ ॥ ४२ ॥ गतेचलक्ष्मणेगमंरावणोदुर्निवारणः ॥ सीतांगृहीत्वाप्रययौलङ्कामेवस्वलीलया ॥ ४३ ॥ विषमादचगमश्चवनेदृष्ट्वाचलक्ष्मणम् ॥ तूर्णंचस्वाश्रमंगत्वासीतांनैवददर्शसः ॥ ४४ ॥ मूर्च्छांसम्प्राप्यसुचिरंविललापभृशंपुनः ॥ पुनर्बभ्रामगहनेतदन्वेषणपूर्वकम् ॥ ४५ ॥ कालेसंप्राप्यतद्वार्त्तांगृध्रद्वारानदीतटे ॥ सहायंवानरंकृत्वाचाबध्नात्सागरंहरिः ॥ ४६ ॥ लङ्कांगत्वारघुश्रेष्ठश्चावधीत्सायकेनच ॥ सबान्धवंरावणंचसीतांसम्प्रापदुःखिताम् ॥ ४७ ॥ तांचवह्निपरीक्षांवैकारयामाससत्वरम् ॥ हुताशनस्तत्रकालेवास्तवींजानकींददौ ॥ ४८ ॥ छायाचोवाचवह्निंचगमंश्चविनयान्विता ॥ करिष्यामीतिकिमहंतदुपायंवदस्वमे ॥ ४९ ॥ ॥ वह्निरुवाच ॥ ॥ त्वंगच्छतपसेदेवि पुष्करंचसुपुण्यदम् ॥ कृत्वातपस्यांतत्रैवस्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यसि ॥ ५० ॥ साचतद्वचनंश्रुत्वाप्रतेपेपुष्करेतपः ॥ दिव्यंत्रिलक्षवर्षंचस्वर्गेलक्ष्मीर्बभूवह ॥ ५१ ॥ साचकालेनतपसायज्ञकुण्डसमुद्भवा ॥ कामिनीपाण्डवानांचद्रौपदीद्रुपदात्मजा ॥ ५२ ॥ कृतेयुगेवेदवतीकुशध्वजसुताशुभा ॥ त्रेतायांरामपत्नीचसीतेतिजनकात्मजा ॥ ५३ ॥ तच्छायाद्रौपदीदेवीद्वापरेद्रुपदात्मजा ॥ त्रिहायणीतिसाप्रोक्ताविद्यमानायुगत्रये ॥ ५४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ प्रियाःपञ्चकथंतस्याबभूवुर्मुनिपुङ्गव ॥ इतिमेचित्तसन्देहंदूरीकुरुमहाप्रभो ॥ ५५ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ लङ्कायांवस्तुतःसीतारामंसंप्रापनारद ॥ रूपयौवनसम्पन्नाछायासावहुविह्वला ॥ ५६ ॥ रामाग्न्योराज्ञयातप्त्वायायाचेशङ्करंवरम् ॥ कामातुरापतिव्यग्राप्रार्थयन्तीपुनःपुनः ॥ ५७ ॥ पतिंदेहिपतिंदेहिपतिंदेहित्रिलोचन ॥ पतिंदेहिपतिंदेहिपञ्चवारंपतिव्रता ॥ ५८ ॥ शिवस्तत्प्रार्थनांश्रुत्वासस्मितोरसिकेश्वरः ॥ प्रियेतवप्रियाःपञ्चभवन्तीतिवरंददौ ॥ ॥ ५९ ॥ तेनासीत्पाण्डवानांचपंचानांकामिनीप्रिया ॥ इत्येवंकथितंसर्वंप्रस्तुतंवस्तुतःशृणु ॥ ६० ॥ अथसंप्राप्यलङ्कायांसीतांरामोमनोहराम् ॥ विभीषणायतांलङ्कांदत्त्वाऽयोध्यांययौपुनः ॥ ६१ ॥ एकादशसहस्राब्दंकृत्वाराज्यंचभारते ॥ जगामसर्वैर्लोकैश्चसार्द्धंवै

कुण्ठमेवच ॥ ६२ ॥ कमलांशावेदवतीकमलायांविशेशमा ॥ कथितंपुण्यमाख्यानंपुण्यदंपापनाशनम् ॥ ६३ ॥ सततंमूर्तिमन्तश्चवे
दाश्चत्वारएवच ॥ सन्तियस्याश्चजिह्वाग्रेसाचवेदवतीस्मृता ॥ ६४ ॥ कुशध्वजसुताख्यानमुक्तंसंक्षेपतस्तव ॥ धर्मध्वजसुताख्यानंनि
बोधकथयामिते ॥ ६५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेवेदवतीप्रस्तावेचतुर्दशोऽ
ध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ धर्मध्वजस्यपत्नीचमाधवीतिचविश्रुता ॥ नृपेणसार्द्धंसारागाद्रेमेवैगन्ध
मादने ॥ १ ॥ शय्यांरतिकरींकृत्वापुष्पचन्दनचर्चिता ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गीपुष्पचन्दनवायुना ॥ २ ॥ स्त्रीरत्नमतिचार्वंगीरत्नभूषण
भूषिता ॥ कामुकीरसिकश्रेष्ठारसिकेशेनसंगता ॥ ३ ॥ सुरताद्विरतिर्नासीत्तयोःसुरतविज्ञयोः ॥ गतंवर्षशतंदैवंनजानीतांदिवानिशम् ॥
॥ ४ ॥ ततोराजस्वलांप्राप्यसुरताद्विररामसः ॥ कामुकीसुन्दरीकिंचिन्नचतृप्तिंजगामसा ॥ ५ ॥ दधारगर्भंसासद्योदेवाब्दशतकंसती ॥
श्रीगर्भाश्रीयुतासाचसंबभूवदिनेदिने ॥ ६ ॥ शुभक्षणेशुभदिनेशुभयोगेनसंयुते ॥ शुभलग्नेशुभांशेचशुभस्वामिगृहान्विते ॥ ७ ॥
कार्त्तिकीपूर्णिमायांचसितवारेचपद्मजे ॥ सुषावसाचपद्मांशांपद्मिनींसुमनोहराम् ॥ ८ ॥ पादपद्मयुगेचैवपद्मरागविराजिताम् ॥
राजराजेश्वरींलक्ष्मींसर्वावयवसुन्दरीम् ॥ ९ ॥ राजलक्ष्मीलक्ष्मयुक्तांराजलक्ष्म्यधिदेवताम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यांशरत्पङ्कजलो
चनाम् ॥ १० ॥ पक्वबिम्बाधरोष्ठींचपश्यन्तींसस्मितांगृहम् ॥ हस्तपादतलारक्तांनिम्ननाभिंमनोरमाम् ॥ ११ ॥ तदधस्त्रिवलीयुक्तांवृ
त्तवल्गुनितम्बिनीम् ॥ शीतेसुखोष्णसर्वाङ्गींग्रीष्मेचसुखशीतलाम् ॥ १२ ॥ श्यामांसुकेशींरुचिरांन्यग्रोधपरिमण्डलाम् ॥ श्वेतचम्प
कवर्णाभांसुन्दरीष्वेकसुन्दरीम् ॥ १३ ॥ नरानार्य्यश्चतांदृष्ट्वातुलनांदातुमक्षमाः ॥ तेननाम्नाचतुलसींतांवदन्तिपुराविदः ॥ १४ ॥
साचभूमिष्ठमात्रेणयोग्यास्त्रीप्रकृतिर्यथा ॥ सर्वैर्निषिद्धातपसेजगामबदरीवनम् ॥ १५ ॥ तत्रदैवाब्दलक्षंचचकारपरमंतपः ॥ ममनारा
यणःस्वामीभवितेतिविनिश्चिता ॥ १६ ॥ ग्रीष्मेपञ्चतपाःशीतेतोयस्थासाचसुन्दरी ॥ प्रकाशस्थावृष्टिधारांसहन्तीचदिवानिशम् ॥
॥ १७ ॥ विंशत्सहस्रवर्षंचफलतोयाशनाचसा ॥ त्रिंशच्छतसहस्राब्दंपत्राहारातपस्विनी ॥ १८ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राब्दंवाय्वाहाराकृ

शोदरी ॥ ततोदशसहस्राब्दंनिराहाराबभूवसा ॥ १९ ॥ निर्लक्ष्यांचैकपादस्थांदृष्ट्वातांकमलोद्भवः ॥ समाययावरदातुपरवदारका श्रमम ॥ २० ॥ चतुर्मुखश्चसांदृष्ट्वाप्राणंसीद्धंसवाहनम् ॥ तामुवाचजगत्कर्त्ताविधाताजगतामपि ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वरंवृणुष्वतुलसियत्तेमनसिवाञ्छितम् ॥ हरिभक्तिश्चमुक्तिंवाप्यजरामरतामपि ॥ २२ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ शृणुतातप्रवक्ष्या मियन्मेमनसिवाञ्छितम् ॥ सर्वज्ञस्यापिपुरतःकालज्जाममसाम्प्रतम् ॥ २३ ॥ अहञ्चतुलसीगोपीगोलोकेऽहंस्थितापुरा ॥ कृष्णप्रि याकिङ्करीचतदंशातत्सखीप्रिया ॥ २४ ॥ गोविन्देनसहासक्तामतृप्तांमांचमूर्च्छिताम्॥रासेश्वरीसमागत्यचापश्यद्रासमण्डले ॥ २५ ॥ गोविन्दंभर्त्सयामासमांशशापरुषान्विता ॥ याहित्वंमानवींयोनिमित्येवंचपितामह ॥ २६ ॥ मामुवाचसगोविन्दोमदंशंत्वंचतुर्भुजम् ॥ लभिष्यसितपस्तत्त्वाभारतेब्रह्मणोवरात् ॥ २७ ॥ इत्येवमुक्त्वादेवेशोप्यन्तर्धानमवापसः ॥ देव्याभियातनुंत्यक्त्वालब्धंजन्म मयाभुवि ॥ २८ ॥ अहंनारायणंकान्तंशान्तंसुन्दरविग्रहम् ॥ साम्प्रतंलब्धुमिच्छामिवरमेवंचदेहिमे ॥ २९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सुदामानामगोपश्चश्रीकृष्णाङ्गसमुद्भवः ॥ तदंशश्चातितेजस्वीचालभज्जन्मभारते ॥ ३० ॥ साम्प्रतंराधिकाशापादनुवंशसमुद्भवः ॥ शंखचूडइतिख्यातस्त्रैलोक्येनचतत्परः ॥ ३१ ॥ गोलोकेत्वांपुरादृष्ट्वाकामोन्मथितमानसः ॥ विलंघितुंनशक्तोनिराधिकायाःप्रभावतः ॥ ३२ ॥ सचजातिस्मरस्तस्मात्त्वांललाभवरेणच ॥ जातिस्मरातुत्वमपिसर्वंजानासिसुन्दरि ॥ ३३ ॥ अधुनातस्यपत्नीचभवभावि निशोभने ॥ पश्चान्नारायणंकान्तंशान्तमेवलभिष्यसि ॥ ३४ ॥ शापान्नारायणस्यैवकलयादैवयोगतः ॥ प्राप्नोषिवृक्षरूपंतंत्वंपूताविश्व पावनी ॥ ३५ ॥ प्रधानासर्वपुष्पाणांविष्णुप्राणाधिकाभवेत् ॥ त्वयाविनाचसर्वेषांपूजाचविफलाभवेत ॥ ३६ ॥ वृन्दावनेवृक्षरूपा नाम्नावृन्दावनीतिच ॥ त्वत्पत्रैर्गोपिकागोपाःपूजयिष्यन्तिमाधवम् ॥ ३७ ॥ वृक्षाधिदेवीरूपेणसार्द्धंकृष्णेनसन्ततम् ॥ विहरिष्यसि गोपेनस्वच्छन्दंमद्वरेणच ॥ ३८ ॥ इत्येवंवचनंश्रुत्वासस्मितादृष्टमानसा ॥ प्रणनामचधातारंतंचकिंचिदुवाचह ॥ ३९ ॥ ॥ तुल स्युवाच ॥ ॥ यथामेद्विभुजेकृष्णेवाञ्छाचश्यामसुन्दरे ॥ सत्यंब्रवीमिहेतातननथाचचतुर्भुजे ॥ ४० ॥ अतृप्ताहंचगोविन्देदैवाच्छृ

ङ्गनरभङ्गतः ॥ गोविन्दस्यैववचनात्प्रार्थयामिचतुर्भुजम् ॥ ४१ ॥ तत्प्रसादेनगोविन्दंपुनरेवसुदुर्लभम् ॥ ध्रुवमेवंलभिष्यामिराधाभीतिं प्रमोचय ॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ गृहाणराधिकामंत्रंददवैषोडशाक्षरम् ॥ तस्याश्चप्राणतुल्यात्वंमद्वरेणभविष्यसि ॥ ४३ ॥ शृङ्गारंयुव योगोप्यमाज्ञास्यतिचराधिका ॥ राधासमात्वंसुभगागोविन्दस्यभविष्यसि ॥ ४४ ॥ इत्येवमुक्त्वादत्त्वाचदेव्यैतत्सोडशाक्षरम् ॥ मंत्रंतस्यै जग...नास्तोत्रंचकवचंपरम् ॥ ४५ ॥ सर्वंपूजाविधानंचपुरश्चर्य्याविधिक्रमम् ॥ परंशुभाशिषंकृत्वासोऽन्तर्द्धानमवापह ॥ ४६ ॥ साचब्रह्मो पदेशेनपुण्येबदरिकाश्रमे ॥ जजापपरमंमंत्रंयदिष्टंपूर्वजन्मनः ॥ ४७ ॥ दिव्यंद्वादशवर्षंश्चपूजाश्चैवचकारसा ॥ बभूवसिद्धासादेवीतत्प्रत्या देशमापच ॥ ४८ ॥ सिद्धेतपसिमन्त्रेचवरंप्राप्ययथेप्सितम् ॥ बुभुजेचमहाभागंयद्विश्वेषुसुदुर्लभम् ॥ ४९ ॥ प्रसन्नमानसादेवीतत्याज तपसःक्लमम् ॥ सिद्धेफलेनराणाश्चदुःखश्चसुखमुत्तमम् ॥ ५० ॥ भुक्त्वापीत्वाचसन्तुष्टाशयनश्चचकारसा ॥ तल्पेमनोरमेतत्र पुष्पचन्द नचर्चिते ॥ ५१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेतुलसीवरप्रदानंनामपञ्चदशो ऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ तुलसीपरितुष्टासाचास्वाप्सीद्धृष्टमानसा ॥ नवयौवनसम्पन्नाप्रशं सन्तीवराङ्गना ॥ १ ॥ चिक्षेपपञ्चबाणश्चपञ्चबाणांश्चतांप्रति ॥ पुष्पायुधेनसादग्धापुष्पचन्दनचर्चिता ॥ २ ॥ पुलकाञ्चितसर्वाङ्गीक म्पितारक्तलोचना ॥ क्षणंसाशुष्कतांप्रापक्षणंमूर्च्छामवापह ॥ ३ ॥ क्षणमुद्विग्नतांप्रापक्षणंतन्द्रांसुखावहाम् ॥ क्षणंसादहनंप्रापक्षणंप्राप प्रमत्तताम् ॥ ४ ॥ क्षणंसाचेतनांप्रापक्षणंप्रापविषण्णताम् ॥ उत्तिष्ठन्तीक्षणंतल्पाद्गच्छन्तीनिकटंक्षणम् ॥ ५ ॥ भ्रमन्तीक्षणमुद्वेगा द्विवसन्तीक्षणंपुनः ॥ क्षणमेवसमुद्वेगादस्वाप्सीत्पुनरेवसा ॥ ६ ॥ पुष्पचन्दनतल्पश्चतद्बभूवातिकण्टकम् ॥ विषमाहारकंस्वादु दिव्यरूपंफलंजलम् ॥ ७ ॥ निलयश्चनिराकारःसूक्ष्मवस्त्रंहुताशनः ॥ सिन्दूरपत्रकश्चैवव्रणतुल्यश्चदुःखदम् ॥ ८ ॥ क्षणंददर्शतन्द्रायां सुवेषंपुरुषंसती ॥ सुन्दरश्चयुवानंचसस्मितंरसिकेश्वरम् ॥ ९ ॥ चन्दनोक्षितसर्वांगंरत्नभूषणभूषितम् ॥ आगच्छन्तंमाल्यवन्तंपश्यं तंतन्मुखाम्बुजम् ॥ १० ॥ कथयन्तंरतिकथांचुम्बन्तमधरंमुहुः ॥ शयानंपुष्पतल्पेचसमाश्लिष्यन्तमङ्गकम् ॥ ११ ॥

पुनरेवतुगच्छन्तमागच्छन्तंवसन्तकम् ॥ कान्तंकथासिप्राणेशतिष्ठेत्येवमुवाचसा ॥ १२ ॥ पुनःस्वचेतनांप्राप्यविललापपुनःपुनः ॥
एवंतपोवनेसाचतस्थौतत्रैवनारद ॥ १३ ॥ शंखचूडोमहायोगीजैगीषव्यान्मनोरमम् ॥ कृष्णस्यमन्त्रंसम्प्राप्यप्राप्यसिद्धिं
तुपुष्करे ॥ १४ ॥ पठन्सदातुकवचंसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ब्रह्मेशाच्चवरंप्राप्ययत्तन्मनसिवाञ्छितम् ॥ १५ ॥ आज्ञयात्र
ह्मणः सोऽपिबदरींवैसमाययौ ॥ आगच्छन्तंशंखचूडमपश्यत्तुलसीमुने ॥ १६ ॥ नवयौवनसम्पन्नंकामदेवसमप्रभम् ॥ १७ ॥
श्वेतचम्पकवर्णाभंरत्नभूषणभूषितम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यंशरत्पङ्कजलोचनम् ॥ १८ ॥ महारत्नगणाकृतविमानस्थंमनो
हरम् ॥ रत्नकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थलविराजितम् ॥ १९ ॥ पारिजातप्रसूनाढ्यमाल्यवन्तंचसुस्मितम् ॥ कस्तूरीकुंकुमयुतंसुगन्धि
तिलकोज्ज्वलम् ॥ २० ॥ सादृष्ट्वासन्निधानेतंमुखमाच्छाद्यवाससा ॥ सस्मितातंनिरीक्षन्तीसकटाक्षंपुनःपुनः ॥ २१ ॥ बभूवसानम्रमु
खीनवसङ्गमलज्जिता ॥ कामुकीकामबाणेनपीडितापुलकान्विता ॥ २२ ॥ पिबन्तीतन्मुखाम्भोजंलोचनाभ्यांचसन्ततम् ॥ ददर्शशंख
चूडश्चकन्यामेकांतपोवने ॥ २३ ॥ पुष्पचन्दनतल्पस्थांवसन्तींवाससावृताम् ॥ पश्यन्तींतन्मुखंशश्वत्सस्मितांसुमनोहराम् ॥ २४ ॥
सुपीनकठिनश्रोणींपीनोन्नतपयोधराम् ॥ मुक्तापङ्क्तिप्रभाजुष्टदन्तपङ्क्तिंसुबिभ्रतीम् ॥ २५ ॥ पक्वबिम्बाधरोष्ठींचसुनासांसुंदरीं
वराम् ॥ तप्तकांचनवर्णाभांशरच्चन्द्रसमप्रभाम् ॥ २६ ॥ स्वतेजसापरिवृतांसुखदृश्यांमनोरमाम् ॥ कस्तूरीबिन्दुभिःसार्द्धमधश्चन्दन
बिन्दुना ॥ २७ ॥ सिन्दूरबिन्दुनाशश्वत्सीमन्ताधःस्थलोज्ज्वलाम् ॥ निम्ननाभिगभीरांचतदधस्त्रिवलीयुताम् ॥ २८ ॥
करपद्मतलारक्तांनखचन्द्रैर्विभूषिताम् ॥ स्थलपद्मप्रभाजुष्टंपादपद्मंचबिभ्रतीम् ॥ २९ ॥ आरक्तवर्णललितमलक्तकसमप्रभम् ॥
स्थलपद्मेषुजलजैःपद्मरागविराजिताम् ॥ ३० ॥ शरदिन्दुविनिन्द्यैकनखेन्द्रौघविराजिताम् ॥ अमूल्यरत्नसंमिश्रयावकेनस्व
लंकृताम् ॥ ३१ ॥ मणीन्द्रमुख्यखचितक्वणन्मञ्जीररञ्जिताम् ॥ ३२ ॥ दधतींकबरीभारंमालतीमाल्यसंयुतम् ॥ अमूल्यरत्नं
संकृतमकराकृतिरूपिणा ॥ ३३ ॥ चित्रकुण्डलयुग्मश्रीसुषुमापरिशोभिताम् ॥ रत्नेन्द्रमुक्ताहारश्रीस्तनमध्यस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ३४ ॥

रत्नकंकणकेयूरशंखभूषणभूषिताम् ॥ रत्नांगुलीयकैर्दिव्यैरतुल्यावलिभिर्युताम् ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वातांललितांरम्यांसुशीलांसुदतींसतीम् ॥
उवासतत्समीपेचमधुरंतामुवाचसः ॥ ३६ ॥ शंखचूडउवाच ॥ कात्वंकस्यचकन्यासिधन्येमान्येसुयोषिताम् ॥ कात्वंकामिनिकल्या
णिसर्वकल्याणदायिनि ॥ ३७ ॥ स्वर्गभोगादिसारेतिविहारेहाररूपिणि ॥ संसारदारसारेचमायाधारेमनोहरे ॥ ३८ ॥ जगद्विलक्षणे
क्षामेमुनीनांमोहकारिणि ॥ मौनंत्यक्त्वाकिंकरंमांसम्भाषांकुरुसुन्दरि ॥ ३९ ॥ इत्येवंवचनंश्रुत्वासकामावामलोचना ॥ सस्मितानम्र
वदनासकामंतमुवाचसा ॥ ४० ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ धर्मध्वजसुताहंचतपस्यायांतपोवने ॥ तपस्विनीहतिष्ठामिकस्त्वंगच्छयथासु
खम् ॥ ४१ ॥ कामिनींकुलजातांचरहस्येकाकिनींसतीम् ॥ नपृच्छतिकुलेजातएवमेवश्रुतौश्रुतम् ॥ ४२ ॥ लम्पटोऽसत्कुलेजातोध
र्मशास्त्रार्थवर्जितः ॥ येनाश्रुतःश्रुतेरर्थःसकामीच्छतिकामिनीम् ॥ ४३ ॥ आपातमधुरामन्तेचान्तकांपुरुषस्यताम् ॥ विषकुम्भाका
ररूपाममृतास्याश्वसन्ततम् ॥ ४४ ॥ हृदये क्षुरधाराभांशश्वन्मधुरभाषिणीम् ॥ स्वकार्य्यपरिनिष्पत्तितत्परांसततंसदा ॥ ४५ ॥
कार्य्यार्थेस्वामिवशगामन्यथैवावशांसदा ॥ स्वान्तर्मलिनरूपांचप्रसन्नवदनेक्षणाम् ॥ ४६ ॥ श्रुतौपुराणेयासांचचरित्रमनिरूपितम् ॥
तासुकोविश्वसेत्प्राज्ञोह्यप्राज्ञइवसर्वदा ॥ ४७ ॥ तासांकोवारिपुर्मित्रंप्रार्थयन्तींनवंनवम् ॥ दृष्ट्वासुवेशंपुरुषमिच्छन्तींहृदयेसदा ॥ ४८ ॥
बाह्येस्वात्मसतीत्वंचज्ञापयन्तींप्रयत्नतः ॥ शश्वत्कामांचरामांचकामाधारांमनोहराम् ॥ ४९ ॥ बाह्येछलाच्छादयन्तींस्वान्तर्मैथुनला
लसाम् ॥ कान्तंग्रसन्तींरहसिबाह्येऽतीवसुलज्जिताम् ॥ ५० ॥ मानिनींमैथुनाभावेकोपिनींकलहांकुराम् ॥ संभीतांभूरिसम्भोगा
त्स्वल्पमैथुनदुःखिताम् ॥ ५१ ॥ सुमृष्टान्नंशीततोयमाकांक्षन्तींचमानसे ॥ सुन्दरंरसिकंकान्तंयुवानंगुणिनंसदा ॥ ५२ ॥ सुतात्परम
तिस्नेहंकुर्वन्तींरतिकर्त्तरि ॥ प्राणाधिकंप्रियतमंसम्भोगकुशलंप्रियम् ॥ ५३ ॥ पश्यन्तींरिपुतुल्यंचवृद्धंवामैथुनाक्षमम् ॥ कलहंकुर्वतीं
शश्वत्तेनसार्द्धंसुकोपनाम् ॥ ५४ ॥ चर्चयाभक्षयन्तींतंकीनाशइवगोरजः ॥ दुस्साहसस्वरूपांचसर्वदोषाश्रयांसदा ॥ ॥ ५५ ॥
शश्वत्कपटरूपांचसर्वदोषाश्रयांसदा ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनांदुस्त्यज्यांमोहरूपिणीम् ॥ ५६ ॥ तपोमार्गार्गलांशश्वन्मुक्तिद्वार

कपाटिकाम् ॥ ५७ ॥ हरेर्भक्तिव्यवहितांसर्वमायाकरण्डिकाम् ॥ संसारकारागारेचशश्वन्निगडरूपिणीम् ॥ ५८ ॥ इन्द्रजा
लस्वरूपांचमिथ्यावादिस्वरूपिणीम् ॥ बिभ्रतींबाह्यसौन्दर्य्यमध्याङ्गमतिकुत्सितम् ॥ ५९ ॥ नानाविण्मूत्रपू
यानामाधारंमलसंयुतम् ॥ दुर्गन्धिदोषसंयुक्तंरक्ताक्तंचाप्यसंस्कृतम् ॥ ६० ॥ मायारूपंमायिनांचविधिनानिर्मितंपुरा ॥
विषरूपांमुमुक्षूणामदृश्यांचैवसर्वदा ॥ ६१ ॥ इत्युक्त्वातुलसीतंचविरराम चनारद ॥ सस्मितःशंखचूडश्चप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६२ ॥
॥ शंखचूडउवाच ॥ ॥ त्वयायत्कथितंदेविनचसर्वमलीककम् ॥ किंचित्सत्यमलीकञ्चकिंचिन्मत्तोनिशामय ॥ ६३ ॥ निर्मितंद्वि
विधंधात्रास्त्रीरूपंसर्वमोहनम् ॥ कृत्यारूपंवास्तवंचप्रशस्यंचाप्रशंसितम् ॥ ६४ ॥ लक्ष्मीसरस्वतीदुर्गासावित्रीराधिकादिकम् ॥
सृष्टिसूत्रस्वरूपंचाप्याद्यंस्रष्टुर्विनिर्मितम् ॥ ६५ ॥ एतासामंशरूपंयत्स्त्रीरूपंवास्तवंस्मृतम् ॥ तत्प्रशंस्यंयशोरूपंसर्वमङ्गलका
रणम् ॥ ६६ ॥ शतरूपादेवहूतिस्स्वधास्वाहाचदक्षिणा ॥ छायावतीरोहिणीचवरुणानीशचीतथा ॥ ६७ ॥ कुबेरवायुपत्नीसाप्यदि
तिश्चदितिस्तथा ॥ लोपामुद्रानसूयाचकैटभीतुलसीतथा ॥ ६८ ॥ अहल्यारुन्धतीमेनातारामन्दोदरीपरा ॥ दमयन्तीवेदवतीगङ्गाचयमु
नातथा ॥ ६९ ॥ पुष्टिस्तुष्टिःस्मृतिर्मेधाकालिकाचवसुन्धरा ॥ षष्ठीमङ्गलचण्डीचमूर्त्तिर्वैधर्मकामिनी ॥ ७० ॥ स्वस्तिःश्रद्धाचका
न्तिश्चतुष्टिःशान्तिस्तथापरा ॥ निद्रातन्द्राक्षुत्पिपासासन्ध्यारात्रिर्दिनानिच ॥ ७१ ॥ सम्पत्तिवृत्तिकीर्त्यश्चक्रियाशोभाप्रभांशकम् ॥
यत्स्त्रीरूपश्चसम्भूतमुत्तमंतद्युगेयुगे ॥ ७२ ॥ कृत्यास्वरूपंतद्यत्तुस्वर्वेश्यादिकमेवच ॥ तदप्रशंस्यंविश्वेषुपुंश्चलीरूपमेवच ॥ ७३ ॥
सत्त्वप्रधानंयद्रूपंतच्चशुद्धंस्वभावतः ॥ तदुत्तमञ्चविश्वेषुसाध्वीरूपंप्रशंसितम् ॥ ७४ ॥ तद्वास्तवञ्चविज्ञेयंप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ रजो
रूपंतमोरूपंकृत्यासुद्विविधंस्मृतम् ॥ ७५ ॥ स्थानाभावात्क्षणाभावान्मध्यवृत्तेरभावतः ॥ देहक्लेशेनरोगेणसत्संसर्गेणसुन्दरि ॥ ७६ ॥
बहुगोष्ठावृतेनैवरिपुराजभयेनच ॥ रजोरूपस्यसाध्वीत्वमेतेनैवोपजायते ॥ ७७ ॥ इदंमध्यमरूपञ्चप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ तमोरूपं
दुर्निवार्य्यमधमंतद्विदुर्बुधाः ॥ ७८ ॥ नपृच्छतिकुलेजातःपण्डितश्चपरस्त्रियम् ॥ निर्जनेदुर्जनेवापिरहस्येवचसास्त्रियम् ॥ ७९ ॥

आगच्छामित्वेत्समीपमाज्ञयाब्रह्मणोऽधुना ॥ गान्धर्वेणविवाहेनत्वांग्रहीष्यामिशोभने ॥ ८० ॥ अहमेवशंखचूडोदेवविद्रावकारकः ॥
दनुवंशोद्भवोविश्वेसुदामाहंहरेःपुरे ॥ ८१ ॥ अहमष्टसुगोपेषुगोगोपीपार्षदेषुच ॥ अधुनादानवेन्द्रोऽहंराधिकायाश्चशापतः ॥ ८२ ॥
जातिस्मरोऽहंजानामिकृष्णमन्त्रप्रभावतः ॥ जातिस्मरात्वंतुलसीसंसक्ताहरिणापुरा ॥ ८३ ॥ त्वमेवराधिकाकोपाज्जातासिभारते
भुवि ॥ त्वांसम्भोक्तुमिच्छकोऽहंनालंराधाभयात्ततः ॥ ८४ ॥ इत्येवमुक्त्वासपुमान्विररामममहामुने ॥ सस्मितातुलसीहृष्टाप्रवक्तुमुपच
क्रमे ॥ ८५ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ एवंविधोबुधोविश्वेबुधेषुचप्रशंसितः ॥ कान्तमेवंविधंकान्ताशश्वदिच्छतिकामतः ॥ ८६ ॥
त्वयाहमधुनासत्यंविचारेणपराजिता ॥ सनिन्दितश्चाप्यशुचिर्य्यःपुमांश्चस्त्रियाजितः ॥ ८७ ॥ निन्दन्तिपितरोदेवाबान्धवाःस्त्रीजितं
जनम् ॥ स्त्रीजितंमनसावाचापिताभ्राताचनिन्दति ॥ ८८ ॥ शुध्येद्विप्रोदशाहेनजातकेमृतकेतथा ॥ भूमिपोद्वादशाहेनवैश्यःपञ्चदशा
हतः ॥८९॥ शूद्रोमासेनवेदेषुमातृवद्वर्णसङ्करः ॥ अशुचिःस्त्रीजितःशुध्येच्चितादाहनकालतः ॥९०॥ नगृह्णन्तीच्छयातस्यपितरःपिण्ड
तर्पणम् ॥ नगृह्णन्तीच्छयादेवास्तस्यपुष्पजलादिकम् ॥ ९१ ॥ किंतस्यज्ञानतपसाजपहोमप्रपूजनैः ॥ किंविद्ययावायशसास्त्रीभिर्य
स्यमनोहृतम् ॥ ९२ ॥ विद्याप्रभावज्ञानार्थमयात्वंचपरीक्षितः ॥ कृत्वापरीक्षांकान्तस्यवृणोतिकामिनीवरम् ॥ ९३ ॥ वरायगुणहीना
यवृद्धायाज्ञानिनेतथा ॥ दरिद्रायचमूर्खायरोगिणेकुत्सितायच ॥ ९४ ॥ अत्यन्तकोपयुक्तायचात्यन्तदुर्मुखायच ॥ पंगुलायांगहीनाय
चान्धायबधिरायच ॥ ९५ ॥ जडायचैवमूकायक्लीबतुल्यायपापिने ॥ ब्रह्महत्यांलभेत्सोऽपियःस्वकन्यांददातिच. ॥ ९६ ॥ शान्ताय
गुणिनेचैवयूनेचविदुषेऽपिच ॥ वैष्णवायसुतांदत्त्वादशवाजिफलंलभेत् ॥ ९७ ॥ यःकन्यापालनंकृत्वाकरोतिविक्रयंयदि ॥ विपदाधन
लोभेनकुम्भीपाकंसगच्छति ॥९८॥ कन्यामूत्रपुरीषंचतत्रभक्षतिपातकी ॥ कृमिभिर्दंशितःकाकैर्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ९९ ॥ तदन्ते
व्याधयोनौचलभतेजन्मनिश्चितम् ॥ विक्रीणातिमांसभारंवहत्येवदिवानिशम् ॥ १०० ॥ इत्येवमुक्त्वातुलसीविररामतपोवने ॥ एत
स्मिन्नन्तरेब्रह्मातयोरन्तिकमाययौ ॥ १०१ ॥ मूर्धाननामतुलसीशंखचूडश्चनारद ॥ उवासतत्रदेवेशश्चोवाचचतयोर्हितम् ॥ १०२ ॥

किंकरोषिशंखचूडसंवादमनयासह ॥ गान्धर्वेणविवाहेनत्वमस्याग्रहणंकुरु ॥ १०३ ॥ त्वंचपुरुषरत्नंचस्त्रीरत्नंस्त्रीष्वियंसती ॥ विद
ग्धायाविदग्धेनसङ्गमोगुणवान्भवेत् ॥ १०४ ॥ निर्विरोधसुखंराजन्कोवात्यजतिदुर्लभम् ॥ योऽविरोधसुखत्यागीसपशुर्नात्रसंश
यः ॥ १०५ ॥ किमुपेक्षसित्वंकान्तमीदृशंगुणिनंसति ॥ देवानामसुराणांचदानवानांविमर्दनम् ॥ १०६ ॥ यथालक्ष्मीश्चलक्ष्मीशेय
थाकृष्णेचराधिका ॥ यथामयिचसावित्रीभवानीचभवेयथा ॥ १०७ ॥ यथाधरावराहेचयथामेनाहिमालये ॥ यथात्रावनसूयाच
दमयन्तीनलेयथा ॥ १०८ ॥ रोहिणीचयथाचन्द्रेयथाकामेरतिःसती ॥ यथादितिःकश्यपेचवशिष्ठेऽरुन्धतीयथा ॥ १०९ ॥ यथा
हल्यागौतमेचदेवहूतिश्चकर्दमे ॥ यथाबृहस्पतौताराशतरूपामनौयथा ॥ ११० ॥ यथाचदक्षिणायज्ञेयथास्वाहाहुताशने ॥ यथाश
चीमहेन्द्रेचयथापुष्टिर्गणेश्वरे ॥ १११ ॥ देवसेनायथास्कन्देधर्मेमूर्तिर्यथासती ॥ सौभाग्यासुप्रियात्वंचशंखचूडेतथाभव ॥ ११२ ॥ अने
नसार्द्धंसुचिरंसुन्दरेणचसुन्दरि ॥ स्थानेस्थानेविहारंचयथेच्छंकुरुसन्ततम् ॥ ११३ ॥ पश्चात्प्राप्स्यसिगोविन्दंगोलोकेपुनरेवच ॥
चतुर्भुजंचवैकुण्ठेशंखचूडेमृतेसति ॥ ११४ ॥ इत्येवमाशिषंकृत्वास्वालयंप्रययौविधिः ॥ गान्धर्वेणविवाहेनजगृहेतांचदानवः ॥
॥ ११५ ॥ स्वर्गेदुन्दुभिवाद्यंचपुष्पवृष्टिर्बभूवह ॥ सरेमेरमयासार्द्धंवासगेहेमनोहरे ॥ ११६ ॥ मूर्च्छांसम्प्रापतुलसीनवसङ्गमसङ्गता ॥
निमग्नानिर्जनेसाध्वीसम्भोगसुखसागरे ॥ ११७ ॥ चतुःषष्टिकलामानंचतुःषष्टिविधंसुखम् ॥ कामशास्त्रेयन्निरुक्तंरसिकानांयथेप्सि
तम् ॥ ११८ ॥ अङ्गमत्यङ्गसंश्लेषपूर्वकंस्त्रीमनोहरम् ॥ तत्सर्वंसुखशृङ्गारंचकाररसिकेश्वरः ॥ ११९ ॥ अतीवरम्येदेशेचसर्वजन्तु
विवर्जिते ॥ पुष्पचन्दनतल्पेचपुष्पचन्दनवायुना ॥ १२० ॥ पुष्पोद्यानेनदीतीरेपुष्पचन्दनचर्चिते ॥ गृहीत्वारसिकारामांपुष्प
चन्दनचर्चिताम् ॥ १२१ ॥ भूषितांभूषणैःसर्वैरतीवसुमनोहराम् ॥ सुरतेर्विरतिर्नास्तितयोःसुरतविज्ञयोः ॥ १२२ ॥ जहारमानसं
भर्तुर्लीलयातुलसीसती ॥ चेतनांरसिकायाश्चजहाररसभाववित् ॥ १२३ ॥ वक्षसश्चन्दनंबाह्वोस्तिलकंविजहारसा ॥ सचजग्राह
तस्याश्चसिन्दूरबिन्दुपत्रकम् ॥ १२४ ॥ सतद्वक्षसितस्याश्चनखरेखांददौमुदा ॥ साददौतद्वामपार्श्वेकरभूषणलक्षणम् ॥ १२५ ॥

राजातदोष्ठपुटकेददौदशनदशनम् ॥ तद्गण्डयुगलेसाचप्रददौतच्चतुर्गुणम् ॥ १२६ ॥ सुरतेर्विरतौतौचसमुत्थायपरस्परम् ॥ सुवेशञ्च
क्रतुस्तत्रयत्तन्मनसिवाञ्छितम् ॥ १२७ ॥ कुंकुमाक्तचन्दनेनसातस्मैतिलकंददौ ॥ सर्वाङ्गेसुन्दरेरम्येचकारचानुलेपनम् ॥ १२८ ॥
सुवासितञ्चताम्बूलंवह्निशुद्धेचवाससी ॥ पारिजातस्यकुसुमंमाल्यञ्चैवसुशोभनम् ॥ १२९ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणमंगुलीयकमुत्तमम् ॥
सुन्दरञ्चमणिवरंत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ १३० ॥ दासीतवाहमित्येवंसमुच्चार्यपुनःपुनः ॥ ननामपरयाभक्त्यास्वामिनंगुणशालिनम् ॥
॥ १३१ ॥ सस्मितातन्मुखाम्भोजंलोचनाभ्यांपपौपुनः ॥ निमेषरहिताभ्याञ्चसकटाक्षञ्चसुन्दरम् ॥ १३२ ॥ सचताञ्चसमाकृष्यच
कारवक्षसिप्रियाम् ॥ सस्मितंवाससाच्छन्नंददर्शमुखपङ्कजम् ॥ १३३ ॥ चुचुम्बकठिनेगण्डबिम्बोष्ठेपुनरेवच ॥ ददौतस्यैवस्त्रयुग्मं
वरुणादाहृतञ्चयत् ॥ तदाहृतांरत्नमालांत्रिषुलोकेषुविश्रुताम् ॥ १३४ ॥ ददौमञ्जीरयुग्मञ्चस्वाहायाश्चहृतञ्चयत् ॥ केयूरयुग्मंछाया
यारोहिण्याश्चैवकुण्डलम् ॥ १३५ ॥ अंगुलीयकरत्नानिरत्याश्चवरभूषणम् ॥ शंखंसुरुचिरंचित्रंयद्दत्तंविश्वकर्मणा ॥ १३६ ॥ विचित्र
पीठकश्रेणींशय्याञ्चापिसुदुर्लभाम् ॥ भूषणानिचदत्त्वाचपरीहारञ्चकारह ॥ १३७ ॥ निर्मायकबरीभारंतस्याश्चमाल्यसंयुतम् ॥ सुचि
त्रंपत्रकंगण्डेजयलेखसमंतथा ॥ १३८ ॥ चन्द्रलेखात्रिभिर्युक्तंचन्दनेनसुगन्धिना ॥ परितःपरितश्चित्रैःसार्द्धंकुंकुमबिन्दुभिः ॥
॥ १३९ ॥ ज्वलत्प्रदीपाकारञ्चसिन्दूरतिलकंददौ ॥ तत्पादपद्मयुगलेस्थलपद्मविनिन्दिते ॥ १४० ॥ चित्रालक्तकरागञ्चनखरेषु
ददौमुदा ॥ स्ववक्षसिमुहुर्न्यस्तंसरागञ्चरणाम्बुजम् ॥ १४१ ॥ हेदेवितवदासोहमित्युच्चार्य्यपुनःपुनः ॥ रत्ननिर्माणयानेनताञ्चकृत्वा
स्ववक्षसि ॥ १४२ ॥ तपोवनंपरित्यज्यराजस्थानान्तरंययौ ॥ मलयेदेवनिलयेशैलेशैलेवनेवने ॥ १४३ ॥ स्थानेस्थानेऽतिरम्येच
पुष्पोद्यानेऽतिनिर्जने ॥ कन्दरेकन्दरेसिन्धुतीरेचसुन्दरेवने ॥ १४४ ॥ पुष्पभद्रानदीतीरेनीरवातमनोहरे ॥ पुलिनेपुलिनेदिव्ये
नद्यांनद्यांनदेनदे ॥ १४५ ॥ मधौमधुकराणाञ्चमधुरध्वनिनादिते ॥ विनिस्यन्देसुपवनेनन्दनेगन्धमादने ॥ १४६ ॥ देवोद्यानेदे
ववनेचित्रेचन्दनकानने ॥ चम्पकानांकेतकीनांमाधवीनाञ्चमाधवे ॥ १४७ ॥ कुन्दानांमालतीनाञ्चकुमुदाम्भोजकानने ॥ कल्पवृक्षे

कल्पवृक्षेपारिजातवनेवने ॥ १४८ ॥ निर्जनेकाञ्चनीस्थानेधन्येकांचनपर्वते ॥ कांचीवनेकिंचनकेकंचुकेकांचनाकरे ॥ १४९ ॥
पुष्पचन्दनतल्पेचपुंस्कोकिलरुतेश्रुते ॥ पुष्पचन्दनसंयुक्तःपुष्पचन्दनवायुना ॥ १५० ॥ कामुक्याकामुकःकामात्सरेमेरामयासह ॥
नतृप्तोदानवेन्द्रश्चतृप्तिंनैवजगामसा ॥ १५१ ॥ हविषाकृष्णवर्त्मेववव्रृधेमदनस्तयोः ॥ तयासहसमागत्यस्वाश्रमंदानवस्ततः ॥ १५२ ॥
रम्यंक्रीडालयंकृत्वाविजहारपुनस्ततः ॥ एवंसंबुभुजेराज्यंशंखचूडःप्रतापवान् ॥ १५३ ॥ एकमन्वन्तरंपूर्णंराजराजेश्वरोबली ॥ देवाना
मसुराणांचदानवानांचसन्ततम् ॥ १५४ ॥ गन्धर्वाणांकिन्नराणांराक्षसानांचशास्तिदः ॥ हृताधिकारादेवाश्चचरन्तिभिक्षुकायथा ॥
॥ १५५ ॥ पूजाहोमादिकंतेषांजहारविषयंबलात् ॥ आश्रयंचाधिकारंचशस्त्रास्त्रभूषणादिकम् ॥ १५६ ॥ निरुद्यमाःसुराःसर्वेचित्रपुत्तलि
कायथा ॥ तेचसर्वेविषण्णाश्चप्रजग्मुर्ब्रह्मणःसभाम् ॥ १५७ ॥ वृत्तान्तंकथयामासूरुरुदुश्चभृशंमुहुः ॥ तदाब्रह्मासुरैःसार्द्धंजगामशङ्कराल
यम् ॥ १५८ ॥ सर्वंसंकथयामासविधाताचन्द्रशेखरम् ॥ ब्रह्माशिवश्चतैःसार्द्धंवैकुण्ठञ्चजगामह ॥ १५९ ॥ सुदुर्लभंपरंधामजरामृत्युहरंपरम्
सम्प्रापचवरंद्वारमाश्रमाणांहरेरहो ॥ १६० ॥ ददर्शद्वारपालांश्चरत्नसिंहासनस्थितान् ॥ शोभितान्पीतवस्त्रैश्चरत्नभूषणभूषितान् ॥
॥ १६१ ॥ वनमालान्वितान्सर्वान्श्यामसुन्दरविग्रहान् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरांश्चैवचतुर्भुजान् ॥ १६२ ॥ सस्मितान्पद्मवक्त्रांश्चपद्मने
त्रान्मनोहरान् ॥ ब्रह्मातान्कथयामासवृत्तान्तंगमनार्थकम् ॥ १६३ ॥ तेनुज्ञाञ्चददुस्तस्मैप्रविवेशतदाज्ञया ॥ एवञ्चषोडशद्वारान्निरी
क्ष्यकमलोद्भवः ॥ १६४ ॥ देवैःसार्द्धंतानतीत्यप्रविवेशहरेःसभाम् ॥ देवर्षिभिःपरिवृतांपार्षदैश्चचतुर्भुजैः ॥ १६५ ॥ नारायणस्व
रूपैश्चसर्वैःकौस्तुभभूषितैः ॥ पूर्णेन्दुमण्डलाकारांचतुरस्रांमनोहराम् ॥ १६६ ॥ मणीन्द्रसारनिर्माणांहीरासारसुशोभिताम् ॥
अमूल्यरत्नखचितांरचितांस्वेच्छयाहरेः ॥ १६७ ॥ माणिक्यमालाजालाढ्यांमुक्तापंक्तिविभूषिताम् ॥ मण्डितांमण्डलाकारैरत्न
दर्पणकोटिभिः ॥ १६८ ॥ विचित्रैश्चित्ररेखाभिर्नानाचित्रविचित्रिताम् ॥ पद्मरागेन्द्ररचितैरचितांपद्मकृत्रिमैः ॥ १६९ ॥ सोपान
शतकैर्युक्तांस्यमन्तकविनिर्मितैः ॥ पट्टसूत्रग्रन्थियुतैश्चारुचन्दनपल्लवैः ॥ १७० ॥ इन्द्रनीलमणिस्तम्भैर्वेष्टितांसुमनोरमाम् ॥

सहस्रपूर्णकुम्भानांसमूहैश्चसमन्विताम् ॥ १७१ ॥ पारिजातप्रसूनानांमालाजालैर्विराजिताम् ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तैश्चसुगन्धि
चन्दनद्रवैः ॥ १७२ ॥ सुसंस्कृतान्तुसर्वत्रवासितांगन्धवायुना ॥ विद्याधरीसमूहानांसङ्गीतैश्चमनोहराम् ॥ १७३ ॥ सहस्र
योजनायामांपरिपूर्णांश्चकिंकरैः ॥ ददर्शश्रीहरिंब्रह्माशङ्करैश्चसुरैःसह ॥ १७४ ॥ वसन्तंतन्मध्यदेशेयथेन्दुतारकावृतम् ॥ अमूल्यरत्न
निर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् ॥ १७५ ॥ किरीटिनंकुण्डलिनंवनमालाविभूषितम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधारिणंचचतुर्भुजम् ॥ १७६ ॥
नवीननीरदश्यामंसुन्दरंसुमनोहरम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणसर्वाभरणभूषितम् ॥ १७७ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंबिभ्रन्तंकेलिपंकजम् ॥
पुरतोनृत्यगीतञ्चपश्यन्तंसस्मितंमुदा ॥ १७८ ॥ शान्तंसरस्वतीकान्तंलक्ष्मीधृतपदाम्बुजम् ॥ भक्तप्रदत्तताम्बूलंभुक्तवन्तंसुवासितम्
॥ १७९ ॥ गङ्गयापरयाभक्त्यासेवितंश्वेतचामरैः ॥ सर्वैश्चस्तूयमानञ्चभक्तिनम्रात्मकन्धरैः ॥ १८० ॥ एवंविशिष्टंतंदृष्ट्वापरिपूर्णतमं
विभुम् ॥ ब्रह्मादयःसुराःसर्वेप्रणम्यतुष्टुवुस्तदा ॥ १८१ ॥ पुलकाङ्कितसर्वांगाःसाश्रुनेत्राःसगद्गदाः ॥ भक्त्यापरमयाभक्ताभीतानम्रात्म
कन्धराः ॥ १८२ ॥ पुटाञ्जलियुतोभूत्वाविधाताजगतामपि ॥ वृत्तान्तंकथयामासविनयेनहरेःपुरः ॥ १८३ ॥ हरिस्तद्वचनंश्रुत्वासर्वज्ञः
सर्वभाववित् ॥ प्रहस्योवाचब्रह्माणंरहस्यञ्चमनोहरम् ॥ १८४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शंखचूडस्यवृत्तान्तंसर्वंजानामिपद्मज ॥
मद्भक्तस्यचगोपस्यमहातेजस्विनःपुरा ॥ १८५ ॥ सुराःशृणुततत्सर्वमितिहासंपुरातनम् ॥ गोलोकस्यैवचरितंपापघ्नंपुण्यकारणम्
॥ १८६ ॥ सुदामानामगोपश्चपार्षदप्रवरोमम ॥ सप्रापदानवींयोनिंराधाशापात्सुदारुणात् ॥ १८७ ॥ तत्रैकदाहमगमंस्वालयाद्रास
मण्डलम् ॥ विहायमानिनींराधांममप्राणाधिकांपराम् ॥ १८८ ॥ सामांविरजयासार्द्धंविज्ञायकिंकरीमुखात् ॥ पश्चात्क्रुधासाजगाम
मांददर्शचतत्रच ॥ १८९ ॥ विरजाञ्चनदीरूपांमांज्ञात्वाचतिरोहितम् ॥ पुनर्जगामसारुष्टास्वालयंसखिभिःसह ॥ १९० ॥ मांदृष्ट्वाम
न्दिरेदेवीसुदामसहितंपुरा ॥ भृशंमांभर्त्सयामासमौनीभूतञ्चसुस्थिरम् ॥ १९१ ॥ तच्छ्रुत्वाचसुमहांश्चसुदामातांचुकोपह ॥ सचतांभ
र्त्सयामासकोपेनममसन्निधौ ॥ १९२ ॥ तच्छ्रुत्वासाकोपयुक्तारक्तपंकजलोचना ॥ बहिष्कर्तुञ्चकाराज्ञांसंत्रस्ताममसंसदि ॥ १९३ ॥

सखीलक्षंसमुत्तस्थौदुर्वारंतेजसोज्ज्वलम् ॥ वहिश्चकारतंतूर्णंजल्पन्तश्चपुनःपुनः ॥ १९४ ॥ साचतद्वचनंश्रुत्वासमारुष्टाशशापतम् ॥
याहिरेदानवींयोनिमित्येवंदारुणंवचः ॥ १९५ ॥ तंगच्छन्तंशपन्तश्चरुदन्तंमांप्रणम्यच ॥ वारयामाससातुष्टारुदन्तीकृपयापुनः
॥ १९६ ॥ हेवत्सतिष्ठमागच्छक्कयासीतिपुनःपुनः ॥ समुच्चार्य्यचतत्पश्चाज्जगामसाचविस्मिता ॥ १९७ ॥ गोप्यश्चरुरुदुःसर्वागोपा
श्चेतिसुदुःखिताः ॥ तेसर्वेराधिकाचापितत्पश्चाद्बोधितामया ॥ १९८ ॥ आयास्यतिक्षणार्धेनकृत्वाशापस्यपालनम् ॥ सुदामंस्त्वमि
हागच्छेत्युवाचसानिवारिता ॥ १९९ ॥ गोलोकस्यक्षणार्द्धेनचैकमन्वन्तरंभवेत् ॥ पृथिव्यांजगतांधातरित्येवंवचनंध्रुवम् ॥ २०० ॥
सएवशंखचूडश्चपुनस्तत्रैवयास्यति ॥ महाबलिष्ठोयोगीशः सर्वमायाविशारदः ॥ २०१ ॥ ममशूलंगृहीत्वाचशीघ्रंगच्छतभारतम् ॥
शिवःकरोतुसंहारंममशूलेनरक्षसः ॥ २०२ ॥ ममैवकवचंकण्ठेसर्वमंगलमंगलम् ॥ बिभर्तिदानवःशश्वत्संसारविजयीततः ॥ २०३॥
तत्रब्रह्मन्स्थितेकण्ठेनकोऽपिहिंसितुंक्षमः ॥ तद्याच्ञांचकरिष्यामिविप्ररूपोऽहमेवच ॥ २०४ ॥ सतीत्वभङ्गस्तत्पत्न्यायत्रकालेभवि
ष्यति ॥ तत्रैवकालेतन्मृत्युरितिदत्तोवरस्त्वया ॥ २०५ ॥ तत्पत्न्याश्चोदरेवीर्य्यमर्पयिष्यामिनिश्चितम् ॥ तत्क्षणेनैवतन्मृत्युर्भविष्य
तिनसंशयः ॥ २०६ ॥ पश्चात्सादेहमुत्सृज्यभविष्यतिप्रियामम ॥ इत्युक्त्वाजगतांनाथोददौशूलंहरायच ॥ २०७ ॥ शूलंदत्त्वाययौशी
घ्रंहरिरभ्यन्तरंमुदा ॥ भारतंचययुर्देवाब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥२०८॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेतुलस्युपाख्यानेषोडशोऽ
ध्यायः॥१६॥ ७ ॥नारायणउवाच ॥ ब्रह्माशिवंसंनियोज्यसंहारेदानवस्यच ॥ जगामस्वालयंतूर्णंयथास्थानंमहामुने॥ १ ॥चन्द्रभागा
नदीतीरेवटमूलेमनोहरे ॥ तत्रतस्थौमहादेवोदेवनिस्तारहेतवे ॥२॥ दूतंकृत्वापुष्पदन्तंगन्धर्वेश्वरमीप्सितम् ॥ शीघ्रंप्रस्थापयामासशंख
चूडान्तिकंमुदा ॥ ३ ॥ सचेश्वराज्ञयाशीघ्रंययौतन्नगरंवरम् ॥ महेन्द्रनगरोत्कृष्टंकुबेरभवनाधिकम् ॥ ४ ॥ पञ्चयोजनविस्तीर्णंदैर्घ्येत
स्त्रिगुणंमुने ॥ स्फाटिकाकारमणिभिस्समन्तात्परिवेष्टितम् ॥सप्तभिःपरिखाभिश्चदुर्गमाभिःसमन्वितम् ॥५॥ ज्वलदग्निनिभैर्नित्यंशोभितं
रत्नकोटिभिः ॥ युक्तश्चवीथिशतकैर्मणिवेदिसमन्वितैः ॥ ६ ॥ परितोवणिजांसंघैर्नानावस्तुविराजितैः ॥ सिन्दूराकारमणिभिर्निर्मितैश्च

विचित्रितैः ॥७॥ भूषितंभूषितैर्दिव्यैराश्रमैःशतकोटिभि ॥ गत्वाददर्शतन्मध्येशंखचूडालयंवरम्॥८॥अतीववलयाकारंयथापूर्णेन्दुमण्ड
लम् ॥ ज्वलदग्निशिखाभिश्चपरिखाभिश्चतसृभिः ॥९॥ सुदुर्गमञ्चशत्रूणामन्येषांसुगमंसुखम् ॥ अत्युच्चैर्गगनस्पर्श्यमणिप्राचीरवेष्टितम्॥
॥ १० ॥ राजितंद्वादशद्वारैर्द्वारपालसमन्वितैः॥ रत्नकृत्रिमपद्माढ्यैरत्नदर्पणभूषितैः॥ ११ ॥ मणीन्द्रसारखचितैःशोभितंलक्षमन्दिरैः ॥
शोभितंरत्नसोपानैरत्नस्तम्भविराजितैः ॥ १२ ॥ रत्नचित्रकपाटाद्यैः सद्रत्नकलशान्वितैः ॥ रत्नेन्द्रचित्रराजीभिःसुदीप्ताभिर्विराजितैः
॥ १३ ॥ परितोरक्षितंशश्वद्दानवैः शतकोटिभिः ॥ दिव्यास्त्रधारिभिःशूरैर्महाबलपराक्रमैः ॥ १४ ॥ सुन्दरैश्चसुवेषैश्चनानालङ्कारभू
षितैः ॥ तान्दृष्ट्वापुष्पदन्तोऽपिवरद्वारंददर्शसः ॥ १५ ॥ द्वारेनियुक्तंपुरुषंशूलहस्तञ्चसस्मितम् ॥ तिष्ठन्तंपिङ्गलाक्षञ्चताम्रवर्णभयङ्करम्
॥ १६ ॥ कथयामासवृत्तान्तंजगामतदनुज्ञया ॥ अतिक्रम्यनवद्वारंजगामाभ्यन्तरंपुरम् ॥ १७ ॥ नकैश्चिद्वारितोदूतोदूतरूपेणतस्यच ॥
गत्वासोऽभ्यंतरंद्वारंद्वारपालमुवाचह ॥ १८ ॥ रणस्थसर्ववृत्तान्तंविज्ञापयितुमीश्वरम् ॥ सचतंकथयित्वाचदूतंगन्तुमुवाचह ॥ १९ ॥
सगत्वाशंखचूडंतंददर्शसुमनोहरम् ॥ सभामण्डलमध्यस्थंस्वर्णसिंहासनस्थितम् ॥ २० ॥ मणीन्द्रखचितंचित्रंरत्नदण्डसमन्वितम् ॥
रत्नकृत्रिमपुष्पैश्चप्रशस्तंशोभितंसदा ॥ २१ ॥ भृत्येनहस्तविधृतंस्वर्णच्छत्रंमनोहरम् ॥ सेवितंपार्षदगणैर्व्यजनैः श्वेतचामरैः ॥ २२ ॥
सुवेषंसुन्दरंरम्यंरत्नभूषणभूषितम् ॥ माल्यानुलेपनंसूक्ष्मवस्त्रञ्चदधतंमुने ॥ २३ ॥ दानवेन्द्रैःपरिवृतंसुवेषञ्चत्रिकोटिभिः ॥ शतकोटि
भिरन्यैश्चभ्रमद्भिश्शस्त्रधारिभिः ॥ २४ ॥ एवंभूतंचतंदृष्ट्वापुष्पदन्तःसविस्मयः ॥ उवाचरणवृत्तान्तंयदुक्तंशङ्करेणच ॥ २५ ॥ पुष्पदन्त
उवाच ॥ राजेन्द्रशिवदूतोऽहंपुष्पदन्ताभिधः प्रभो ॥ यदुक्तंशङ्करेणैवतद्ब्रवीमिनिशामय ॥ २६ ॥ राज्यंदेहिचदेवानामधिकारंच
साम्प्रतम् ॥ देवाश्चशरणापन्नादेवेशेश्रीहरौपरे ॥ २७ ॥ दत्त्वात्रिशूलंहरिणातुभ्यंप्रस्थापितःशिवः ॥ चन्द्रभागानदीतीरेवटमूलेत्रि
लोचनः ॥ २८ ॥ विषयंदेहितेषांचयुद्धंवाकुरुनिश्चितम् ॥ गत्वावक्ष्यामिकिंशम्भुंतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ २९ ॥ दूतस्यवचनंश्रुत्वाशं
खचूडःप्रहस्यच ॥ प्रभातेऽहमागमिष्यामित्वंचगच्छेत्युवाचह ॥ ३० ॥ सगत्वोवाचतूर्णंतंवटमूलस्थमीश्वरम् ॥ शंखचूडस्यवचनंतदी

यंयत्परिच्छदम् ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्नन्तरेस्कन्दआजगामशिवान्तिकम् ॥ वीरभद्रश्चनन्दीचमहाकालःसुभद्रकः ॥ ३२ ॥ विशालाक्ष
श्चबाणश्चपिङ्गलाक्षोविकम्पनः ॥ विरूपोविकृतिश्चैवमणिभद्रश्चबाष्कलः ॥ ३३ ॥ कपिलाक्षोदीर्घदंष्ट्रोविकटस्ताम्रलोचनः ॥ काल
ङ्कटोबलीभद्रःकालजिह्वःकुटीचरः ॥ ३४ ॥ बलोन्मत्तोरणश्लाघीदुर्जयोदुर्गमस्तथा ॥ अष्टौचभैरवारौद्रारुद्राश्चैकादशस्मृताः ॥३५॥
वसवोवासवाद्याश्चआदित्याद्वादशस्मृताः ॥ हुताशनश्चचन्द्रश्चविश्वकर्माश्विनौचतौ ॥ ३६ ॥ कुबेरश्चयमश्चैवजयन्तोनलकूबरः ॥
वायुश्चवरुणश्चैवबुधोवैमङ्गलस्तथा ॥ ३७ ॥ धर्मश्चशनिरीशानःकामदेवश्चवीर्य्यवान् ॥ उग्रदंष्ट्राचोग्रचण्डाकोट्टरीकैटभीतथा॥३८॥
स्वयंशतभुजादेवीभद्रकालीभयङ्करी ॥ रत्नेंद्रराजखचितविमानोपरिसंस्थिता ॥ ३९ ॥ रक्तवस्त्रपरीधानारक्तमाल्यानुलेपना ॥ नृत्य
न्तीचहसन्तीचगायन्तीसुस्वरंमुदा ॥४०॥ अभयंददतीभक्तमभयासाभयंरिपुम् ॥ बिभ्रतीविकटांजिह्वांसुलोलांयोजनायताम् ॥४१॥
खर्परंवर्त्तुलाकारंगंभीरंयोजनायतम् ॥ त्रिशूलंगगनस्पर्शिशक्तिंवैयोजनायताम् ॥ ४२ ॥ शंखंचक्रंगदांपद्मंशरांश्चापंभयङ्करम् ॥
मुद्गरंमुशलंवज्रंखड्गंफलकमुज्ज्वलम् ॥ ४३ ॥ वैष्णवास्त्रंवारुणास्त्रमाग्नेयंनागपाशकम् ॥ नारायणास्त्रंब्रह्मास्त्रंगान्धर्वंगारुडंतथा ॥४४॥
पार्जन्यंवैपाशुपतंजृम्भणास्त्रंचपार्वतम् ॥ माहेश्वरास्त्रंवायव्यंदण्डंसम्मोहनन्तथा ॥ नानाविधान्यायुधानिदिव्यास्त्रशतकंपरम् ॥
॥ ४५ ॥ आगत्यतत्रतस्थौसायोगिनीनांत्रिकोटिभिः ॥ सार्द्धंवेडाकिनीनांचविकटानांत्रिकोटिभिः ॥ ४६ ॥ भूतप्रेतपिशा
चाश्चकूष्माण्डाब्रह्मराक्षसाः ॥ वेतालाश्चैवयक्षाश्चराक्षसाश्चैवकिन्नराः ॥ ४७ ॥ ताभिश्चैवसहस्कन्दःनत्वावैचन्द्रशेखरम् ॥ पितुःपार्श्वे
सभायाश्चसमुवासभवाज्ञया ॥ ४८ ॥ अथदूतेगतेतत्रशंखचूडःप्रतापवान् ॥ उवाचतुलसींवार्त्तांगत्वाभ्यन्तरमेवच ॥ ४९ ॥ रणवार्त्तां
चसाश्रुत्वाशुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ उवाचमधुरंसाध्वीहृदयेनविदूयता ॥ ५० ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ हेप्राणनाथहेबन्धोतिष्ठमेव
क्षसिक्षणम् ॥ हेप्राणाधिष्ठातृदेवरक्षमेजीवनंक्षणम् ॥ ५१ ॥ भुंक्ष्वजन्मसुभोग्यंतद्यद्वैमनसिवांछितम् ॥ पश्यामित्वांक्षणंकिञ्चिल्लोच
नाभ्यांपिपासिता ॥ ५२ ॥ आन्दोलयन्तिप्राणामेमनोदग्धंचसन्ततम् ॥ दुःस्वप्नंचमयादृष्टंचाद्यैवचरमेनिशि ॥ ५३ ॥ तुलसीवच

नंश्रुत्वाऽपीत्वानृपेश्वरः ॥ उवाचवचनंप्राज्ञोहितंसत्यंयथोचितम् ॥ ५४ ॥ ॥ शंखचूडउवाच ॥ ॥ कालेनयोजितंसर्वंकर्म
भोगनिबन्धने ॥ शुभंहर्षंसुखंदुःखंभयंशोकममङ्गलम् ॥ ५५ ॥ कालेभवन्तिवृक्षाश्चशाखावन्तश्चकालतः ॥ क्रमेणपुष्पवन्तश्चफल
वन्तश्चकालतः ॥ ५६ ॥ तेषांफलानिपक्वानिप्रभवंत्येवकालतः ॥ तेसर्वेफलिनःकालेकालेकालंप्रयान्तिच ॥ ५७ ॥ भवन्तिकाले
भूतानिकालेकालंप्रयान्तिच ॥ कालेभवन्तिविश्वानिकालेनश्यन्तिसुन्दरि ॥ ५८ ॥ स्रष्टाचकालेसृजतिपातापातिचकालतः ॥ संह
र्त्तासंहरेत्कालेसंचरन्तिक्रमेणते ॥ ५९ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरःप्रकृतेःपरः ॥ स्रष्टापाताचसंहर्त्तासकृत्स्नांशेनसर्वदा ॥ ६० ॥
कालेसएवप्रकृतिंनिर्मायस्वेच्छयाप्रभुः ॥ निर्मायप्राकृतान्सर्वान्विश्वस्थांश्चचराचरान् ॥ ६१ ॥ आब्रह्मस्तंबपर्य्यन्तंसर्वंकृत्रिममेवच ॥
प्रवदन्तिचकालेननश्यत्यपिहिनश्वरम् ॥ ६२ ॥ भजसत्यंपरंब्रह्मराधेशंत्रिगुणात्परम् ॥ सर्वेशंसर्वरूपंचसर्वात्मानन्तमीश्वरम् ॥ ६३ ॥
जलंजलेनसृजतिजलंपातिजलेनयः ॥ हरेज्जलंजलेनैवतंकृष्णंभजसन्ततम् ॥ ६४ ॥ यस्याज्ञयावातिवातःशीघ्रगामीचसन्ततम् ॥
यस्याज्ञयाचतपनस्तपत्येवयथाक्षणम् ॥ ६५ ॥ यथाक्षणंवर्षतीन्द्रोमृत्युश्चरतिजन्तुषु ॥ यथाक्षणंदहत्यग्निश्चन्द्रोभ्रमतिभीतवत् ॥
॥ ६६ ॥ मृत्योर्मृत्युंकालमूलंयमस्यचयमंपरम् ॥ स्रष्टारंस्रष्टुरपिचपातुःपालकमेवच ॥ ६७ ॥ संहर्त्तारंचसंहर्त्तुस्तंकृष्णंशरणंव्रज ॥
कोबन्धुश्चैवकेषांवासर्वबन्धुंभजप्रिये ॥ ६८ ॥ अहंकोवात्वंचकावाविधिनायोजितःपुरा ॥ त्वयासार्द्धंकर्मणाचपुनस्तेनवियोजितः ॥
॥ ६९ ॥ अज्ञानीकातरःशोकेविपत्तौचनपण्डितः ॥ सुखंदुःखंभ्रमत्येवचक्रनेमिक्रमेणच ॥ ७० ॥ नारायणंतंसर्वेशंकान्तंप्राप्स्यसिनिश्चि
तम् ॥ तपःकृतंयदर्थेचपुराबदरिकाश्रमे ॥ ७१ ॥ मयात्वंतपसालब्धाब्रह्मणश्चवरेणहि ॥ हरेरर्थेतवतपोहरिंप्राप्स्यसिकामिनि ॥ ७२ ॥
वृन्दावनेचगोविन्दंगोलोकेत्वंलभिष्यसि ॥ अहंयास्यामितल्लोकंतनुंत्यक्त्वाचदानवीम् ॥ ७३ ॥ तत्रद्रक्ष्यसिमांत्वंचत्वांचद्रक्ष्यामिसन्त
तम् ॥ आगमंराधिकाशापाद्भारतञ्चसुदुर्लभम् ॥ ७४ ॥ पुनर्यास्यामितत्रैवकःशोकोमेशृणुप्रिये ॥ त्वंहिदेहंपरित्यज्यदिव्यरूपंविधायच ॥
॥ ७५ ॥ तत्कालंप्राप्स्यसिहरिंमाकान्तेकातराभव ॥ इत्युक्त्वाचदिनान्तेचतयासार्द्धंमनोहरे ॥ ७६ ॥ सुष्वापशोभनेतल्पेपुष्पचन्दनचर्चि

ते ॥ नानाप्रकारविभवेचचाररत्नमन्दिरे ॥ ७७॥ रत्नप्रदीपसंयुक्तेस्त्रीरत्नंप्राप्यसुन्दरीम् ॥ निनायरजनींराजाक्रीडाकौतुकमङ्गलैः ॥ ॥ ७८ ॥ कृत्वावक्षसिकान्तांतांरुदन्तीमतिदुःखिताम् ॥ कृशोदरींनिराहारांनिमग्नांशोकसागरे ॥ ७९ ॥ पुनस्तांबोधयामासदिव्यज्ञानेनबोधवित् ॥ पुराकृष्णेनयद्दत्तंभाण्डीरेतत्त्वमुत्तमम् ॥ ८० ॥ सचतस्यैददौतच्चसर्वशोकहरंपरम् ॥ ज्ञानंसंप्राप्यसादेवीप्रसन्नवदनेक्षणा ॥ ८१ ॥ क्रीडांचकारहर्षेणसर्वंमत्वातिनश्वरम् ॥ तौदम्पतीचक्रीडार्त्तौनिमग्नौसुखसागरे ॥ ८२ ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गौमूर्च्छितौनिर्जनेमुने ॥ अङ्गप्रत्यङ्गसंयुक्तौसुप्रीतौसुरतोत्सुकौ ॥ ८३ ॥ एकाङ्गौचतथातौद्वौचार्द्धनारीश्वरौयथा ॥ प्राणेश्वरंचतुलसीमेनेप्राणाधिकंपरम् ॥ ८४ ॥ प्राणाधिकांचतांमेनेराजाप्राणाधिकेश्वरीम् ॥ तौस्थितौसुखसुप्तौचतन्द्रितौसुन्दरौसमौ ॥ ८५ ॥ सुवेषौसुखसम्भोगादचेष्टौसुमनोहरौ ॥ क्षणंसचेतनौतौचकथयन्तौरसाश्रयाम् ॥ कथांमनोहरांदिव्यांहसन्तौचक्षणंपुनः ॥८६॥ भुक्तवन्तौचताम्बूलंप्रदत्तंचपरस्परम् ॥८७॥ परस्परंसेवितौचसुप्रीत्याश्वेतचामरैः ॥ क्षणंशयानौसानन्दौवसन्तौचक्षणंपुनः ॥८८॥ क्षणंकेलिनियुक्तौचरसभावसमन्वितौ ॥ सुरताद्विरतिर्नास्तितौतद्विषयपण्डितौ ॥८९॥ सततंजययुक्तौद्वौक्षणंनैवपराजितौ ॥९०॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेतुलसीशंखचूडसम्भोगोनामसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ श्रीकृष्णंमनसाध्यात्वाराजाकृष्णपरायणः ॥ ब्राह्मेमुहूर्त्तेचोत्थायपुष्पतल्पान्मनोहरात् ॥ १ ॥ रात्रिवासःपरित्यज्यस्नात्वामङ्गलवारिणा ॥ धौतेचवाससीधृत्वाकृत्वातिलकमुज्ज्वलम् ॥ २ ॥ चकाराह्निकमावश्यमभीष्टगुरुवन्दनम् ॥ दध्याज्यंमधुलाजांश्चसोपश्यद्वस्तुमङ्गलम् ॥ ३ ॥ रत्नश्रेष्ठंमणिश्रेष्ठंवस्त्रश्रेष्ठंचकांचनम् ॥ ब्राह्मणेभ्योददौभक्त्यायथानित्यञ्चनारद ॥ ४ ॥ अमूल्यरत्नंयत्किञ्चिन्मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ ददौविप्रायगुरवेयात्रामङ्गलहेतवे ॥ ५ ॥ गजरत्नंचाश्वरत्नंधेनुरत्नंमनोहरम् ॥ ददौसर्वंदरिद्रायविप्रार्थंमङ्गलायच ॥ ६ ॥ कोशागारसहस्रञ्चनगराणांत्रिलक्षकम् ॥ ग्रामाणांशतकोटिञ्चब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ ७ ॥ पुत्रंकृत्वाचराजेन्द्रंसुचन्द्रंदानवेषुच ॥ पुत्रेसमर्प्यभार्य्याश्चराज्यंवैसर्वसम्पदम् ॥ ८ ॥ प्रजानुचरसंघंचकोशौघंवाहनादिकम् ॥ स्वयं

सन्नाहयुक्तश्चचतुष्पाणिर्बभूवह ॥ ९ ॥ भृत्यद्वाराक्रमेणैवसचक्रेसैन्यसंचयम् ॥ अश्वानांचत्रिलक्षेणपंचलक्षेणहस्तिनाम् ॥ १० ॥ रथानामयुतेनैवधानुष्काणांत्रिकोटिभिः ॥ त्रिकोटिभिश्चर्मिणांचशूलिनांचत्रिकोटिभिः ॥ ११ ॥ कृतासेनापरिमितादानवेन्द्रेणनारद ॥ यस्यांसेनापतिश्चैवयुद्धशास्त्रविशारदः ॥ १२ ॥ महारथःसविज्ञेयोरथिनांप्रवरोरणे ॥ त्रिलक्षाक्षौहिणीसेनापतिंकृत्वानराधिपः ॥ ॥ १३ ॥ त्रिंशदक्षौहिणीवाद्यभाण्डौघंचचकारसः ॥ बहिर्बभूवशिबिरान्मनसाश्रीहरिंस्मरन् ॥ १४ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितंविमानंह्यारुरोहसः ॥ गुरुवर्गान्पुरस्कृत्यप्रययौशङ्करान्तिकम् ॥ १५ ॥ पुष्पभद्रानदीतीरेयत्राक्षयवटःशुभः ॥ सिद्धाश्रमश्चसिद्धानांसिद्धिक्षेत्रंचनामतः ॥ १६ ॥ कपिलस्यतपस्थानंपुण्यक्षेत्रंचभारते ॥ पश्चिमोदधिपूर्वेचमलयस्यचपश्चिमे ॥ १७ ॥ श्रीशैलोत्तरभागेचगन्धमादनदक्षिणे ॥ पंचयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्येशतगुणातथा ॥ शाश्वतीजलपूर्णाचपुष्पभद्रानदीशुभा ॥ १८ ॥ लवणोदप्रियाभार्य्याशश्वत्सौभाग्यसंयुता ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशाभारतेचसुपुण्यदा ॥ १९ ॥ शरावतीमिश्रिताचनिर्गतासाहिमालयात् ॥ गोमन्तंवामतःकृत्वाप्रविष्टापश्चिमोदधौ ॥ २० ॥ तत्रगत्वाशंखचूडोलुलोकेचन्द्रशेखरम् ॥ वटमूलेसमासीनंसूर्य्यकोटिसमप्रभम् ॥ २१ ॥ कृत्वायोगासनेस्थित्वामुद्रायुक्तंचसस्मितम् ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशंज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ २२ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरंव्याघ्रचर्माम्बरंवरम् ॥ तप्तकांचनवर्णाभंजटाजालंचबिभ्रतम् ॥ २३ ॥ त्रिनेत्रंपंचवक्त्रंचनागयज्ञोपवीतिनम् ॥ मृत्युञ्जयंकालमृत्युंविश्वमृत्युकरंपरम् ॥ ॥ २४ ॥ भक्तमृत्युहरंशान्तंगौरीकान्तंमनोरमम् ॥ तपसांफलदातारंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ २५ ॥ आशुतोषंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ विश्वनाथंविश्वरूपंविश्वबीजंचविश्वजम् ॥ २६ ॥ विश्वम्भरंविश्ववरंविश्वसंहारकारणम् ॥ कारणंकारणानांचनरकार्णवतारणम् ॥ २७ ॥ ज्ञानप्रदंज्ञानबीजंज्ञानानन्दंसनातनम् ॥ अवरुह्यविमानाच्चसंदृष्ट्वादानवेश्वरः ॥ २८ ॥ सर्वैःसार्द्धंभक्तियुक्तःशिरसाप्रणनामसः ॥ वामतोभद्रकालींचस्कन्दंतत्पुरतःस्थितम् ॥ २९ ॥ आशिषंचददौतस्मैकालीस्कन्दश्चशङ्करः ॥ उत्तस्थुर्दानवंदृष्ट्वासर्वेनन्दीश्वरादयः ॥ ३० ॥ परस्परंचसम्भाषांतेचक्रुस्तत्रसाम्प्रतम् ॥ राजाकृत्वाचसम्भाषामुवासशिवसन्निधौ ॥ ३१ ॥ प्रसन्नात्मामहा

देवोभगवांस्तमुवाचह ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ विधाताजगतांब्रह्मापिताधर्मस्यधर्मवित् ॥ मरीचिस्तस्यपुत्रश्चवैष्णवश्चापिधार्मिकः ॥ ३३ ॥ कश्यपश्चापितत्पुत्रोधार्मिष्ठश्चप्रजापतिः ॥ दक्षःप्रीत्याददौतस्मैभक्त्याकन्यास्त्रयोदश ॥ ३४ ॥ तास्वेकाचदनुःसाध्वीतत्सौभाग्येनवर्द्धिता ॥ चत्वारिंशद्दनोःपुत्रादानवास्तेजसोज्ज्वलाः ॥ ३५ ॥ तेष्वेकोविप्रचित्तिश्चमहाबलपराक्रमः ॥ तत्पुत्रोधार्मिकोदम्भोविष्णुभक्तोजितेन्द्रियः ॥ ३६ ॥ जजापपरमंमन्त्रंपुष्करेलक्षवत्सरम् ॥ शुक्राचार्य्यंगुरुंकृत्वाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ३७ ॥ तदात्वांतनयंप्रापपरंकृष्णपरायणम् ॥ पुरात्वंपार्षदोगोपोगोपेष्वष्टसुधार्मिकः ॥ ३८ ॥ अधुनाराधिकाशापाज्जातस्त्वंदानवेश्वरः ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्य्यन्तंभ्रमंमेनेचवैष्णवः ॥ ३९ ॥ सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यैक्यंहरेरपि ॥ दीयमानंनगृह्णन्तिवैष्णवाःसेवनंविना ॥ ४० ॥ ब्रह्मत्वममरत्वंवातुच्छंमेनेचवैष्णवः ॥ इन्द्रत्वंवाकुबेरत्वंनमेनेगणनासुच ॥ ४१ ॥ कृष्णभक्तस्यतेकिंवादेवानांविषयेभ्रमे ॥ देहिराज्यश्चदेवानांमत्प्रीतिंकुरुभूमिप ॥ ४२ ॥ सुखंस्वराज्येत्वंतिष्ठदेवास्सन्तुस्वकेपदे ॥ अलंभ्रातृविरोधेनसर्वेकश्यपवंशजाः ॥ ४३ ॥ यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच ॥ ज्ञातिद्रोहस्यपापस्यकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ४४ ॥ स्वसम्पदांचहानिंचयदिराजेन्द्रमन्यसे ॥ सर्वावस्थासुसमताकेषांयातिचसर्वदा ॥ ४५ ॥ ब्रह्मणश्चतिरोभावोलयेप्राकृतिकेसति ॥ आविर्भावःपुनस्तस्यप्रभवेदीश्वरेच्छया ॥ ४६ ॥ ज्ञानंबुद्धिश्चतपसास्मृतिर्लोकस्यनिश्चितम् ॥ करोतिसृष्टिंज्ञानेनस्रष्टासोऽपिक्रमेणच ॥ ४७ ॥ परिपूर्णतमोधर्मःसत्येसत्याश्रयःसदा ॥ सोऽपित्रिभागस्त्रेतायांद्विभागोद्वापरेस्मृतः ॥ ४८ ॥ एकभागःकलेःपूर्वंतद्ध्रासश्चक्रमेणच ॥ कलामात्रंकलेःशेषेकुह्वांचन्द्रकलायथा ॥ ४९ ॥ यादृक्तेजोरवेर्ग्रीष्मेनतादृक्शिशिरेपुनः ॥ दिनेचयादृङ्मध्याह्नेसायंप्रातर्नतत्समम् ॥ ५० ॥ उदयंयातिकालेनबाल्यताञ्चक्रमेणच ॥ प्रकाण्डताञ्चतत्पश्चात्कालेऽस्तंपुनरेवसः ॥ ५१ ॥ दिनेप्रच्छन्नतांयातिकालेवैदुर्दिनेघने ॥ राहुग्रस्तेकम्पितश्चपुनरेवप्रसन्नताम् ॥ ५२ ॥ परिपूर्णतमश्चन्द्रःपूर्णिमायाञ्चयादृशः ॥ तादृशोनभवेन्नित्यंक्षयंयातिदिनेदिने ॥ ५३ ॥ पुनःसपुष्टतांयातिपरकुह्वादिनेदिने ॥ सम्पद्युक्तःशुक्लपक्षेकृष्णेम्लानश्चय

क्ष्मणा ॥ ५४ ॥ राहुग्रस्तेदिनेम्लानोदुर्दिनेनिविडेघने ॥ कालेचन्द्रोभवेच्छुद्धोभ्रष्टश्रीःकालभेदके ॥ ५५ ॥ भविष्यतिबलिश्चेन्द्रो भ्रष्टश्रीःसुतलेऽधुना ॥ कालेनपृथ्वीसस्याढ्यासर्वाधारावसुन्धरा ॥ ५६ ॥ कालेजलेनिमग्नासातिरोभूताविपद्गता ॥ कालेनश्यन्तिविश्वानिप्रभवन्त्येवकालतः ॥ ५७ ॥ चराचराश्चकालेननश्यन्तिप्रभवन्तिच ॥ ईश्वरस्यैवसमताकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ५८ ॥ अहंमृत्युञ्जयोयस्मादसंख्यंप्राकृतंलयम् ॥ अदृश्यश्चापिपश्यामिवारंवारंपुनःपुनः ॥ ५९ ॥ सचप्रकृतिरूपश्चसएवपुरुषःस्मृतः ॥ सचात्मासर्वजीवश्चनानारूपधरःपरः ॥ ६० ॥ करोतिसततंयोहितन्नामगुणकीर्त्तनम् ॥ कालंमृत्युंसजयतिजन्मरोगंजरांभयम् ॥ ६१ ॥ स्रष्टाकृतोविधिस्तेनपाताविष्णुःकृतोभवे ॥ अहंकृतश्चसंहर्त्तावयंविषयिणोयतः ॥ ६२ ॥ कालाग्निरुद्रंसंहारेनियुज्यविषयेनृप ॥ अहङ्करोमिसततंतन्नामगुणकीर्त्तनम् ॥ ६३ ॥ तेनमृत्युञ्जयोऽहञ्चज्ञानेनानेननिर्भयः ॥ मृत्युर्मत्तोभयाद्यातिवैनतेयादिवोरगः ॥ ६४ ॥ इत्युक्त्वासचसर्वेशःसर्वज्ञःसर्वभावनः ॥ विरराामाथशर्वश्चसभामध्येचनारद ॥ ६५ ॥ राजातद्वचनंश्रुत्वाप्रशशंसपुनःपुनः ॥ उवाचसुंदरंदेवंपरंविनयपूर्वकम् ॥ ६६ ॥ ॥ शंखचूडउवाच ॥ ॥ त्वयायत्कथितंनाथसर्वंसत्यंचनानृतम् ॥ तथापिकिञ्चिद्यत्सत्यंश्रूयतांमन्निवेदनम् ॥ ६७ ॥ ज्ञातिद्रोहेमहत्पापंत्वयोक्तमधुनात्रयम् ॥ गृहीत्वातस्यसर्वस्वंकुतःप्रस्थापितोबलिः ॥६८॥ मयासमुद्धृतंसर्वमैश्वर्यंविक्रमेणच ॥ सुतलाच्चसमुद्धर्त्तुंनालंसोऽपिगदाधरः ॥ ६९ ॥ सभ्रातृकोहिरण्याक्षःकथंदेवैश्चहिंसितः ॥ शुंभादयश्चासुराश्चैकथंदेवैर्निपातिताः ॥ ७० ॥ पुरासमुद्रमथनेपीयूषंभक्षितंसुरैः ॥ क्लेशभाजोवयंतत्रतेःसर्वफलभाजनैः ॥ ७१ ॥ क्रीडाभाण्डमिदंविश्वंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ यदाददातियस्मैसतस्यैश्वर्यंभवेत्तदा ॥ ७२ ॥ देवदानवयोर्वादःशश्वन्नैमित्तिकःसदा ॥ पराजयोजयस्तेषांकालेऽस्माकंक्रमेणच ॥ ७३ ॥ तत्रावयोर्विरोधेचगमनंनिष्फलंतव ॥ समसम्बन्धिनोर्बन्ध्वोरीश्वरस्यमहात्मनः ॥ ७४ ॥ जायतेमहतीलज्जास्पर्द्धास्माभिःसहाधुना ॥ ततोऽधिकाचसमरेकीर्त्तिहानिःपराजये ॥ ७५ ॥ शंखचूडवचःश्रुत्वाप्रहस्याहत्रिलोचनः ॥ यथोचितंसुमधुरमत्युग्रंदानवेश्वरम् ॥ ७६ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ युष्माभिःसहयुद्धंमेब्रह्मवंशसमुद्भवैः ॥ कालज्जामहतीराजन्नकीर्तिर्वापरा

जये ॥ ७७ ॥ युद्धंमादौहरेरेवमधुनाकैटभेनच ॥ हिरण्यकशिपोश्चैवसहतेनात्मनानृप ॥ ७८ ॥ हिरण्याक्षस्ययुद्धञ्चपुनस्तेनगदा भृता ॥ त्रिपुरैःसहयुद्धंचमयाचःपिपुराकृतम् ॥ ७९ ॥ सर्वेश्वर्य्याःसर्वमातुःप्रकृत्याश्चबभूवह ॥ सहशुम्भादिभिःपूर्वंसमरंपरमाद्भुतम् ॥ ८० ॥ पार्षदप्रवरस्त्वञ्चकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ येयेहताश्चतेदैत्यानहिकेऽपित्वयासमाः ॥ ८१ ॥ कालज्ञामहतीराजन्ममयुद्धेत्वया सह ॥ सुराणांशरणस्यैवप्रेपितस्यहरेरहो ॥ ८२ ॥ देहिराज्यंचदेवानांवाग्व्ययेकिंप्रयोजनम् ॥ युद्धंमाकुरुमत्सार्द्धमितिमेनिश्चितंवचः ॥ ८३ ॥ इत्युक्त्वाशंकरस्तत्रविरराम चनारद ॥ उत्तस्थौशंखचूडश्चस्वामात्यैःसहसत्वरः ॥ ८४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेनारदनारायणसंवादेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेतुलस्युपाख्यानेशिवशंखचूडसंवादेऽष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शिवंप्रणम्यशिरसादानवेन्द्रःप्रतापवान् ॥ समारुरोहयानञ्चस्वामात्यैःसहसत्वरः ॥ १ ॥ बभूवुस्तेचसंक्षुब्धाःस्कन्दशक्त्यार्दितास्तदा ॥ नेदुर्दुन्दुभयःस्वर्गेपुष्पवृष्टिर्बभूवह ॥ २ ॥ स्कन्दस्योपरितत्रैवसमरेचभयङ्करे ॥ स्कन्दस्यसमरंहृङ्घामहदद्भुतमुल्बणम् ॥ ३ ॥ दानवानांक्षयकरंयथाप्राकृतिकंलयम् ॥ राजाविमानमारुह्यशरवर्षञ्चकारह ॥ ४ ॥ नृपस्यशरवृष्टिश्चघनवृष्टिर्यथातथा ॥ महान्घोरान्धकारश्चवह्न्युत्थानंबभूवह ॥ ५ ॥ देवाः प्रदुद्रुवुश्चान्येसर्वेनन्दीश्वरादयः ॥ एकाकीकार्त्तिकेयस्तुतस्थौसमरमूर्द्धनि ॥ ६ ॥ पर्वतानाञ्चसर्पाणांशिलानांशाखिनांतथा ॥ शश्वच्चकारवृष्टिञ्चदुर्वार्य्याञ्चभयङ्करीम् ॥ ७ ॥ नृपस्यशरवृष्ट्याचप्रच्छन्नःशिवनन्दनः ॥ नीरदेनचसान्द्रेणसंच्छन्नोभास्करोयथा ॥ ८ ॥ धनुस्स्कन्दस्यचिच्छेददुर्वहञ्चभयङ्करम् ॥ बभञ्जचरथंदिव्यंचिच्छेदरथघोटकान् ॥ ९ ॥ मयूरंजर्जरीभूतंदिव्यास्त्रेणचकारसः ॥ शक्तिंचिक्षेपसूर्य्याभांतस्यवक्षोविभेदिनीम् ॥ १० ॥ क्षणंमूर्छांचसंप्राप्यचेतनामुपलभ्यसः ॥ गृहीत्वान्यद्धनुर्दिव्यंयद्दत्तंविष्णुनापुरा ॥ ११ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितंयानमारुह्यचाग्निभूः ॥ शस्त्रमस्त्रंगृहीत्वाचचकाररणमुल्बणम् ॥ १२ ॥ सर्पांश्चपर्वतांश्चैववृक्षांश्चप्रस्तरांस्तथा ॥ सर्वांश्चिच्छेदकोपेनदिव्यास्त्रेणशिवात्मजः ॥ १३ ॥ आग्नेयंवारुणास्त्रेणवारयमासवै

१ अत्र कलहकारणमिति पाठः । २ वाग्विति पाठः ।

गुहः ॥ रथंधनुश्चचिच्छेदशंखचूडस्यलीलया ॥ १४ ॥ सवाहंसारथिञ्चैवकिरीटंमुकुटोज्ज्वलम् ॥ चिक्षेपशक्तिमुल्काभांदानवेन्द्रस्य वक्षसि ॥ १५ ॥ मूर्च्छांसंप्राप्यराजोपलभ्यवैचेतनांपुनः ॥ आरुह्यवैयानमन्यंधनुर्जग्राहसत्वरः ॥ १६ ॥ चकारशरजालञ्चमायया मायिनांवरः ॥ गुहञ्चाच्छाद्यसमरेशरजालेननारद ॥ १७ ॥ जग्राहशक्तिमव्यर्थांशतसूर्य्यसमप्रभाम् ॥ प्रलयाग्निशिखारूपांविष्णोर्वै तेजसावृताम् ॥ १८ ॥ चिक्षेपताञ्चकोपेनमहावेगेनकार्त्तिके ॥ पपातशक्तिस्तद्गात्रेवह्निराशिरिवोज्ज्वला ॥ १९ ॥ मूर्च्छांसंप्रापश त्तयाचकार्त्तिकेयोमहाबलः ॥ कालीगृहीत्वातंक्रोडेनिनायशिवसन्निधौ ॥ २० ॥ शिवस्तंदर्शनादेवजीवयामासलीलया ॥ ददौबलम नन्तञ्चसचोत्तस्थौप्रतापवान् ॥ २१ ॥ शिवःस्वसैन्यंदेवांश्चप्रेरयामाससत्वरः ॥ दानवेन्द्रैःसमैन्यैश्चयुद्धारम्भोबभूवह ॥ २२ ॥ स्वयं महेन्द्रोयुयुधेसार्द्धंचवृषपर्वणा ॥ भास्करोयुयुधेविप्रचित्तिनासहसत्वरः ॥ २३ ॥ दम्भेनसहचन्द्रश्चचकारसमरंपरम् ॥ कालेश्वरे णकालश्चगोकर्णेनहुताशनः ॥ २४ ॥ कुबेरःकालकेयेनविश्वकर्मामयेनच ॥ भयङ्करेणमृत्युश्चसंहारेणयमस्तथा ॥ २५ ॥ कल विङ्केनवरुणश्चञ्चलेनसमीरणः ॥ बुधश्चघृतपृष्ठेनरक्ताक्षेणशनैश्चरः ॥ २६ ॥ जयन्तोरत्नसारेणवसवोवर्चसाङ्गणैः ॥ अश्विनौवैर्दीप्ति मताधूम्रेणनलकूबरः ॥ २७ ॥ धनुर्द्धरेणधर्मश्चमण्डूकाक्षेणमङ्गलः ॥ शोभाकरेणैवेशानःपिठरेणचमन्मथः ॥ २८ ॥ उल्कामुखे नधूम्रेणखड्गेनापिध्वजेनच ॥ कांचीमुखेनपिण्डेनधूम्रेणसहनन्दिना ॥ २९ ॥ विश्वेनचपलाशेनचादित्यायुयुधुःपरम ॥ एकादश महारुद्राश्चैकादशभयङ्करैः ॥ ३० ॥ महामारीचयुयुधेचोग्रदण्डादिभिःसह ॥ नन्दीश्वरादयःसर्वेदानवानांगणैःसह ॥ ३१ ॥ युयुधुश्चमहद्युद्धेप्रलयेचभयङ्करे ॥ वटमूलेचशम्भुश्चतस्थौकाल्यासुतेनच ॥ ३२ ॥ सर्वेचयुयुधुःसैन्यसमूहाःसततंमुने ॥ रत्नसिंहासने रम्येकोटिभिर्दानवैःसह ॥ ३३ ॥ उवासशंखचूडश्चरत्नभूषणभूषितः ॥ शङ्करस्यचयोधाश्चयुद्धेसर्वेपराजिताः ॥ ३४ ॥ देवाश्चदुद्रुवुःसर्वे भीताश्चक्षतविक्षताः ॥ चकारकोपंस्कन्दश्चदेवेभ्यश्चाभयंददौ ॥ ३५ ॥ बलञ्चस्वगणानांवैवर्द्धयामासतेजसा ॥ स्वयमेकश्चयुयुधेदानवा नांगणैःसह ॥ ३६ ॥ अक्षौहिणीनांशतकंसमरेसजघानह ॥ खर्परंपातयामासकालीकमललोचना ॥ ३७ ॥ पपौरक्तंदानवानांक्रुद्धा

साशतखर्परम् ॥ दशलक्षंगजेन्द्राणांशतलक्षंचवाजिनाम् ॥ ३८ ॥ समादायैकहस्तेनमुखेचिक्षेपलीलया ॥ कबन्धानांसहस्रंच
ननर्त्तसमरेमुने ॥ ३९ ॥ स्कन्दस्यशरजालेनदानवाःक्षतविक्षताः ॥ भीताश्चदुद्रुवुःसर्वेमहाबलपराक्रमाः ॥ ४० ॥ वृषपर्वाविप्रचि
त्तिर्दम्भश्चापिविकङ्कनः ॥ स्कन्देनसार्द्धंयुयुधुस्तेचसर्वेक्रमेणच ॥ ४१ ॥ कालीजगामसमरमरक्षत्कार्त्तिकंशिवः ॥ वीरास्तामनुजग्मु
श्चतेचनन्दीश्वरादयः ॥ ४२ ॥ सर्वेदेवाश्चगन्धर्वायक्षराक्षसकिन्नराः ॥ राज्यभाण्डाश्चबहुशःशतकोटिर्विलाहकाः ॥ ४३ ॥ साचगत्वा
चसंग्रामंसिंहनादंचकारह ॥ देव्यास्तैसिंहनादेनप्रापुर्मूर्च्छांचदानवाः ॥ ४४ ॥ अट्टाट्टहासमशिवंचकारचपुनःपुनः ॥ हृष्टापपौचमा
ध्वीकंननर्त्तरणमूर्द्धनि ॥ ४५ ॥ उग्रदंष्ट्राचोग्रचण्डाकोट्टरीचपपौमधु ॥ योगिनीनांडाकिनीनांगणाःसुरगणादयः ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वाका
लींशंखचूडःशीघ्रमाजिंसमाययौ ॥ दानवाश्चभयंप्रापूराजातेभ्योऽभयंददौ ॥ ४७॥ कालीचिक्षेपचाग्नेयंप्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ राजा
निर्वापयामासवारुणेनसलीलया ॥ ४८ ॥ चिक्षेपवारुणंसा चतत्तीव्रंमहदद्भुतम् ॥ गान्धर्वेणचचिच्छेददानवेन्द्रश्चलीलया ॥ ४९ ॥ माहे
श्वरंप्रचिक्षेपकालीवह्निशिखोपमम् ॥ राजाजघानतच्छीघ्रंवैष्णवेनचलीलया ॥ ५० ॥ नारायणास्त्रंसादेवीचिक्षिपेमन्त्रपूर्वकम् ॥ राजान
नामतंदृष्ट्वाचावरुह्यरथाद्दहो ॥ ५१ ॥ ऊर्ध्वंजगामतच्छस्त्रंप्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ पपातशंखचूडश्चभक्त्यावैदण्डवद्भुवि ॥ ब्रह्मास्त्रंसाच
चिक्षेपयत्नतोमन्त्रपूर्वकम् ॥ ५२॥ ब्रह्मास्त्रेणमहाराजानिर्वाणञ्चचकारह ॥ चिक्षेपातीवदिव्यास्त्रंसादेवीमन्त्रपूर्वकम् ॥ ५३ ॥ राजादिव्या
स्त्रजालेननिर्वाणञ्चचकारह ॥ देवीचिक्षेपशक्तिञ्चयत्नतोयोजनायताम् ॥ ५४॥ राजातीक्ष्णास्त्रजालेनशतखण्डंचकारह ॥ जग्राहमन्त्रपूर्वं
श्चदेवीपाशुपतंरुषा ॥ ५५ ॥ निक्षेप्तुंसानिषिद्धाचवाग्बभूवाशरीरिणी ॥ मृत्युःपाशुपतेनास्तिनृपस्यचमहात्मनः ॥ ५६॥ यावदस्त्येवक
ण्ठेऽस्यकवचंहिहरेरिति ॥ यावत्सतीत्वमस्तीहसत्याश्चनृपयोषितः ॥ ५७ ॥ तावदस्यजरामृत्युर्नास्तीतिब्रह्मणोवरः ॥ इत्याकर्ण्यमहा
कालीनतच्चिक्षेपसासती ॥ ५८ ॥ शतलक्षंदानवानामग्रहीछीलयाक्रुधा ॥ अत्तुंजगामवेगेनशंखचूडंभयंकरी ॥ ५९ ॥ दिव्यास्त्रेणसु

१ अग्रसल्लीलया क्षुधेति पाठः ।

तीक्ष्णेनवारयामासदानवः ॥ खड्गंचिक्षेपसादेवीग्रीष्मसूर्योपमंपरम् ॥ ६० ॥ दिव्यास्त्रैर्दानवेन्द्रोयंशतखण्डंचकारसः ॥ पुनरत्तुंमहादेवीवेगेनचजगामतम् ॥ ॥ ६१ ॥ सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमान्ववृधेदानवेश्वरः ॥ निवारयामासचतांसर्वसिद्धेश्वरोवरः ॥ वेगेनमुष्टिनाकालीकोपयुक्ताभयंकरी ॥ ६२ ॥ बभञ्जाथरथंतस्यचाहनत्सारथिंसती ॥ साचशूलञ्चचिक्षेपप्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ ६३ ॥ वामहस्तेनजग्राहशंखचूडश्चलीलया ॥ मुष्ट्याजघानतंदेवीमहाकोपेनवेगतः ॥ ६४ ॥ बभ्रामव्यथयादैत्यः क्षणंमूर्च्छामवापह ॥ क्षणेनचेतनांप्राप्यसमुत्तस्थौप्रतापवान् ॥ ६५ ॥ नचक्रेबाहुयुद्धंसदेव्यासहननामताम् ॥ देव्याश्चास्त्रञ्चचिच्छेदचाग्रहीत्स्वेनतेजसा ॥ ६६ ॥ नास्त्रंचिक्षेपतांभक्त्यामातृबुद्ध्याचवैष्णवः ॥ ॥ ६७ ॥ गृहीत्वादानवंदेवीभ्रामयित्वापुनःपुनः ॥ ऊर्ध्वंचप्रेरयामासमहावेगेनकोपतः ॥ ६८ ॥ ऊर्ध्वात्पपातवेगेनशंखचूडःप्रतापवान् ॥ निपत्यचसमुत्तस्थौसनत्वाभद्रकालिकाम् ॥६९॥ रत्नेन्द्रसारखचितंविमानाग्र्यंमनोहरम् ॥ आरुरोहरथंहृष्टोनविश्रान्तोमहारणे ॥ ७० ॥ क्षतजंदानवानाञ्चमांसंचविपुलंक्षुधा ॥ पीत्वाभुक्त्वाभद्रकालीययौसाशंकरान्तिकम् ॥ ॥७१॥ उवाचरणवृत्तान्तंपौर्वापर्य्येयथाक्रमम् ॥ श्रुत्वाजहासशम्भुश्चदानवानांविनाशनम् ॥ ७२ ॥ लक्षंचदानवेन्द्राणामवशिष्टंरणेऽधुना ॥ उद्वृत्तंभुक्ताsार्द्धंतदन्यंभुक्तमीश्वर ॥ ७३ ॥ संग्रामेदानवेन्द्रंचहन्तुंपाशुपतेनवै ॥ अवध्यस्तवराजेतिवाग्बभूवाशरीरिणी ॥७४॥ राजेन्द्रश्चमहाज्ञानीमहाबलपराक्रमः ॥ नचचिक्षेपमय्यस्त्रंचिच्छेदममसायकम् ॥ ७५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेकालीशंखचूडयुद्धएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ शिवस्तत्त्वंसमाकर्ण्यतत्त्वज्ञानविशारदः ॥ ययौस्वयंचसमरंस्वगणैःसहनारद ॥ १ ॥ शंखचूडःशिवंदृष्ट्वाविमानादवरुह्यच ॥ ननामपरयाभक्त्यादण्डवत्पतितोभुवि ॥ २ ॥ तंप्रणम्यचवेगेनविमानंह्यारुरोहसः ॥ तूर्णंचकारसन्नाहंधनुर्जग्राहदुर्वहम् ॥ ३ ॥ शिवदानवयोर्युद्धंपूर्णमब्दंबभूवह ॥ नवैवभूवतुर्ब्रह्मन्तयोर्जयपराजयौ ॥४॥ न्यस्तशस्त्रश्चभगवान्न्यस्तशस्त्रश्चदानवः ॥ रथस्थःशंखचूडश्चवृषस्थोवृषभध्वजः ॥ ॥ ५ ॥ दानवानांचशतकमुद्धृतंचबभूवह ॥ रणेयेयेमृताःशंभोर्जीवयामासतान्विभुः ॥ ६ ॥ ततोविष्णुर्महामायोवृद्धब्राह्मणरूप

धृक् ॥ आगत्यचरणस्थानमवोचद्दानवेश्वरम् ॥ ७ ॥ वृद्धब्राह्मणउवाच ॥ देहिभिक्षांचराजेन्द्रमह्यंविप्रायसाम्प्रतम् ॥ त्वंसर्वसम्पदां दातायन्मेमनसिवाञ्छितम् ॥ ८ ॥ निराहारायवृद्धायतृपितायातुरायच ॥ पश्चात्त्वांकथयिष्यामिपुरःसत्यंचकुर्विति ॥ ॥ ९ ॥ ओमित्युवाचराजेन्द्रः प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ कवचार्थीजनश्चाहमित्युवाचसमायया ॥ १० ॥ तच्छ्रुत्वादानवश्रेष्ठोददौकवचमुत्तमम् ॥ गृहीत्वाकवचंदिव्यंजगामहरिरेवच ॥ ११ ॥ शंखचूडस्यरूपेणजगामतुलसींप्रति ॥ गत्वातस्यांमाययाचवीर्याधानंचकारह ॥ १२ ॥ अथशम्भुर्हरेःशूलंदानवार्थंसमग्रहीत ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डशतकप्रभमुज्ज्वलम् ॥ १३ ॥ नारायणाधिष्ठिताग्रंब्रह्माधिष्ठितमध्यमम् ॥ शिवाधिष्ठितमूलंचकालाधिष्ठितधारकम् ॥ १४ ॥ किरणावलिसंयुक्तंप्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ दुर्निवार्य्यंचदुर्धर्षमव्यर्थंवैरिघातकम् ॥ १५ ॥ तेजसाचक्रतुल्यंचसर्वशस्त्रविघातकम् ॥ शिवकेशवयोरन्यद्दुर्वहंचभयंकरम् ॥ १६ ॥ धनुस्सहस्रंदैर्घ्येणविस्तृत्याशतहस्तकम् ॥ सजीवंब्रह्मरूपंचनित्यरूपमनिर्मितम् ॥ १७ ॥ संहर्तुंसर्वविध्यण्डमेकदादैवलीलया ॥ चिक्षेपघूर्णनंकृत्वाशंखचूडेचनारद ॥ १८ ॥ राजाचापंपरित्यज्यश्रीकृष्णचरणाम्बुजम् ॥ ध्यानंचकारभक्त्याचकृत्वायोगासनंधिया ॥ १९ ॥ शूलंचभ्रमणंकृत्वान्यपतद्दानवोपरि ॥ चकारभस्मसात्तञ्चसरथञ्चैवलीलया ॥ २० ॥ राजाधृत्वादिव्यरूपंबालकंगोपवेषकम् ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंरत्नभूषणभूषितम् ॥ २१ ॥ नानारत्नसुभूपाढ्यगोपकोटिभिरावृतम् ॥ गोलोकादागतंयानमारुह्यतत्पुरंययौ ॥ २२ ॥ गत्वाननामशिरसाराधामाधवयोर्मुने ॥ भक्त्यातच्चरणाम्भोजंरासेवृन्दावनेमुने ॥ सुदामानंतौचदृष्ट्वाप्रसन्नवदनेक्षणौ ॥ २३ ॥ तदाचचक्रतुःक्रोडेस्नेहेनपरिसंस्तुतौ ॥ अथशूलञ्चवेगेनप्रययौशूलिनःकरम् ॥ २४ ॥ शङ्करस्तेनशूलेनशूलपाणिर्बभूवसः ॥ सशिवस्तेनशूलेनदानवस्यास्थिजालकम् ॥ २५ ॥ प्रेम्णाचप्रेरयामासलवणोदेचसागरे ॥ अस्थिभिःशंखचूडस्यशंखजातिर्बभूवह ॥ २६ ॥ नानाप्रकाररूपाचश्रेष्ठापूतासुरार्चने ॥ प्रशस्तंशंखतोयञ्चदेवानांप्रीतिदंपरम् ॥ २७ ॥ तीर्थतोयस्वरूपञ्चपवित्रंशंकरंविना ॥ शंखशब्दोभवेद्यत्रतत्रलक्ष्मीश्चसुस्थिरा ॥ २८ ॥ सुस्नातःसर्वतीर्थेषु यःस्नातःशंखवारिणा ॥ शंखोहरेरधिष्ठानंयत्रशंखस्ततोहरिः ॥ २९ ॥ तत्रैवसततंलक्ष्मीर्दूरीभूतममङ्गलम् ॥ स्त्रीणाञ्चशंखध्वनिभिःशू

द्राणाश्चविशेषतः ॥ भीतारुष्टायातिलक्ष्मीःस्थलमन्यंस्थलात्ततः ॥ ३० ॥ शिवश्चदानवंहत्वाशिवलोकंजगामसः ॥ प्रहृष्टोवृषमारुह्य स्वगणैश्चसमावृतः ॥ ३१ ॥ सुराःस्वविषयंप्रापुःपरमानन्दसंयुताः ॥ नेदुर्दुन्दुभयःस्वर्गेजगुर्गन्धर्वकिन्नराः ॥ ३२ ॥ बभूवपुष्पवृष्टिश्चशिवस्योपरिसन्ततम् ॥ प्रशशंसुःसुरास्तश्चमुनीन्द्रप्रवरादयः ॥ ३३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेशंखचूडवधेशङ्खप्रस्तावोनामविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नारायणश्चभगवन्वीर्य्याधानश्चकारह ॥ तुलस्यांकेनरूपेणतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ नारायणश्चभगवान्देवानांसाधनेनच ॥ शंखचूडस्यरूपेणरेमेतद्रामयासह ॥ २ ॥ शंखचूडस्यकवचंगृहीत्वामाययाहरिः ॥ पुनर्विधायतद्रूपंजगाम तुलसीगृहम् ॥ ३ ॥ दुन्दुभिंवादयामासतुलसीद्वारसन्निधौ ॥ जयशब्दरवद्वाराबोधयामाससुन्दरीम् ॥ ४ ॥ तच्छ्रुत्वासाचसाध्वीच परमानन्दसंयुता ॥ राजमार्गंगवाक्षेणददर्शपरमादरात ॥ ५ ॥ ब्राह्मणेभ्योधनंदत्त्वाकारयामासमङ्गलम् ॥ बन्दिभ्योभिक्षुकेभ्यश्चवाचिकेभ्योधनंददौ ॥ ६ ॥ अवरुह्यरथाद्देवोदेव्याश्चभवनंययौ ॥ अमूल्यरत्नसंक्लृप्तंसुन्दरंसुमनोहरम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वाचपुरतःकान्तंशान्तंकान्तामुदान्विता ॥ तत्पादंक्षालयामासननामचरुरोदच ॥ ८ ॥ रत्नसिंहासनेरम्येवासयामासकामुकी ॥ ताम्बूलंचददौतस्मैकर्पूरादिसुवासितम् ॥ ९ ॥ अद्यमेसफलंजन्मह्यद्यमेसफलाःक्रियाः ॥ रणागतंचप्राणेशंपश्यन्त्याश्चपुनर्गृहे ॥ १० ॥ सस्मितासकटाक्षंचसकामापुलकांचिता ॥ पप्रच्छरणवृत्तान्तंकान्तंमधुरयागिरा ॥ ११ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ असंख्यविश्वसंहर्त्रासार्द्धमाजौतवप्रभो ॥ कथंबभूवविजयस्तन्मेब्रूहिकृपानिधे ॥ १२ ॥ तुलसीवचनंश्रुत्वाप्रहस्यकमलापतिः ॥ शंखचूडस्यरूपेण तामुवाचानृतंवचः ॥ १३ ॥ श्रीहरिरुवाच ॥ आवयोःसमरंकान्तेपूर्णमब्दंबभूवह ॥ नाशोबभूवसर्वेषांदानवानाश्चकामिनि ॥ १४ ॥ प्रीतिश्चकारयामासब्रह्माचस्वयमावयोः ॥ देवानामधिकारश्चप्रदत्तोब्रह्मणापुरा ॥ १५ ॥ मयागतंस्वभवनंशिवलोकंशिवोगतः ॥ इत्युक्त्वाजगतांनाथःशयनश्चचकारह ॥ १६ ॥ रेमेरमापतिस्तत्ररामयासहनारद ॥ सासाध्वीसुखसम्भोगादाकर्षणव्यतिक्रमात् ॥ सर्वं

वितर्कयामासकस्त्वमेवेत्युवाचह ॥१७॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ कोवात्वंवदमायेशोभुक्ताहंमाययात्वया ॥ १८ ॥ दूरीकृतंमत्सतीत्वमथवात्वांशपामहे ॥ तुलसीवचनंश्रुत्वाहरिःशापभयेनच ॥ १९ ॥ दधारलीलयाब्रह्मन्स्वांमूर्तिंसुमनोहराम् ॥ ददर्शपुरतोदेवीदेवदेवंसनातनम् ॥ नवीननीरदश्यामंशरत्पङ्कजलोचनम् ॥२०॥ कोटिकन्दर्पलीलाभंरत्नभूषणभूषितम् ॥ ईषद्धास्यंप्रसन्नास्यंशोभितंपीतवाससा ॥ २१ ॥ तंदृष्ट्वाकामिनीकामान्मूर्छांसंप्रापलीलया ॥ पुनश्चचेतनांप्राप्यपुनःसातमुवाचह ॥ २२ ॥ हेनाथतेदयानास्तिपाषाणसदृशस्यच ॥ छलेनधर्मभंगेनममस्वामीत्वयाहतः ॥ २३ ॥ पाषाणसदृशस्त्वञ्चदयाहीनोयतःप्रभो ॥ तस्मात्पाषाणरूपस्त्वंभुविदेवभवाधुना ॥ २४ ॥ येवदन्तिदयासिन्धुंत्वान्तेभ्रान्तानसंशयः ॥ भक्तोविनापराधेनपरार्थेचकथंहतः ॥ २५ ॥ ॥ दुर्वृत्तस्त्वञ्चसर्वज्ञोनजानासिपरव्यथाम् ॥ अतस्त्वमेकजनुषिस्वमेवविस्मरिष्यसि ॥२६॥ इत्युक्त्वाचमहासाध्वीनिपत्यचरणेहरेः ॥ भृशंरुरोदशोकार्त्ताविललापमुहुर्मुहुः ॥२७॥ तस्याश्चकरुणांदृष्ट्वाकरुणामयसागरः ॥ नारायणस्तांबोधयितुमुवाचकमलापतिः ॥२८॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तपस्त्वयाकृतंसाध्विमदर्थेभारतेचिरम् ॥ त्वदर्थेशंखचूडश्चचकारसुचिरंतपः ॥२९॥ कृत्वात्वांकामिनींकामीविजहारचतत्फलात् ॥ अधुनादातुमुचितंतवैवतपसःफलम् ॥ ३० ॥ इदंशरीरंत्यक्त्वाचदिव्यंदेहंविधायच ॥ रासेमेरमयासार्द्धंत्वंरमासदृशीभव ॥ ३१ ॥ इयंतनुर्नदीरूपागण्डकीतिचविश्रुता ॥ पूतासुपुण्यदानॄणांपुण्याभवतुभारते ॥ ३२ ॥ तवकेशसमूहाश्चपुण्यवृक्षाभवन्त्विति ॥ तुलसीकेशसम्भूतातुलसीतिचविश्रुता ॥ ३३ ॥ त्रिलोकेषुचपुष्पाणांपत्राणांदेवपूजने ॥ प्रधानरूपातुलसीभविष्यतिवरानने ॥ ३४ ॥ स्वर्गेमर्त्त्येचपातालेवैकुण्ठेममसन्निधौ ॥ भवन्तुतुलसीवृक्षावराःपुष्पेषुसुन्दरि ॥ ३५ ॥ गोलोकेविरजातीरेरासेवृन्दावनेभुवि ॥ भाण्डीरेचम्पकवनेरम्येचन्दनकानने ॥ ३६ ॥ माधवीकेतकीकुन्दमल्लिकामालतीवने ॥ भवन्तुतरवस्तत्रपुण्यस्थानेषुपुण्यदाः ॥ ३७ ॥ तुलसीतरुमूलेचपुण्यदेशेसुपुण्यदे ॥ अधिष्ठानन्तुतीर्थानांसर्वेषाञ्चभविष्यति ॥ ३८ ॥ तत्रैवसर्वदेवानांसमधिष्ठानमेवच ॥ तुलसीपत्रपतनंप्राप्तायोयश्चवरानने ॥ ३९ ॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ तुलसीपत्रतोयेनयोऽभिषेकंसमाचरेत् ॥ ४० ॥ सुधाघटसहस्रेणसातुष्टिर्न

भवेद्धरेः ॥ याचतुर्भिर्भवेन्नृणांतुलसीपत्रदानतः ॥ ४१ ॥ गवामयुतदानेनयत्फलंलभतेनरः ॥ तुलसीपत्रदानेनतत्फलंलभतेसति ॥ ४२ ॥ तुलसीपत्रतोयञ्चमृत्युकालेचयोलभेत् ॥ समुच्यतेसर्वपापाद्विष्णुलोकंसगच्छति ॥ ४३ ॥ नित्यंयस्तुलसीतोयंभुङ्क्तेभक्त्याचयोनरः ॥ सएवजीवन्मुक्तश्चगङ्गास्नानफलंलभेत् ॥ ४४ ॥ नित्यंयस्तुलसींदत्त्वापूजयेन्माञ्चमानवः ॥ लक्षाश्वमेधजंपुण्यंलभतेनात्रसंशयः ॥४५॥ तुलसींस्वकरेधृत्वादेहेधृत्वाचमानवः ॥ प्राणांस्त्यजतितीर्थेषुविष्णुलोकंसगच्छति ॥४६॥ तुलसीकाष्ठनिर्माणमालांगृह्णातियोनरः ॥ पदेपदेऽश्वमेधस्यलभतेनिश्चितंफलम् ॥ ४७ ॥ तुलसींस्वकरेधृत्वास्वीकारंयोनरक्षति ॥ सयातिकालसूत्रञ्चयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ४८ ॥ करोतिमिथ्याशपथंतुलस्यायोहिमानवः ॥ सयातिकुम्भीपाकञ्चयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ४९ ॥ तुलसीतोयकणिकांमृत्युकालेचयोलभेत् ॥ रत्नयानंसमारुह्यवैकुण्ठंसप्रयातिच ॥ ५० ॥ पूर्णिमायाममायाञ्चद्वादश्यांरविसंक्रमे ॥ तैलाभ्यङ्गेचास्नातेचमध्याह्नेनिशिसन्ध्ययोः ॥ ५१ ॥ आशौचेऽशुचिकालेवारात्रिवासान्वितेनराः ॥ तुलसींयेचछिन्दन्तितेछिन्दन्तिहरेःशिरः ॥५२॥ त्रिरात्रंतुलसीपत्रंशुद्धं[1]पर्य्युषितंसति ॥ श्राद्धेव्रतेवादानेवाप्रतिष्ठायांसुरार्चने ॥ ५३ ॥ भूगतंतोयपतितंयद्दत्तंविष्णवेसति ॥ शुद्धन्तुतुलसीपत्रंक्षालनादन्यकर्मणि ॥५४॥ वृक्षाधिष्ठात्रीदेवीयागोलोकेचनिरामये ॥ कृष्णेनसार्द्धंरहसिनित्यंक्रीडांकरिष्यति ॥ ५५ ॥ नद्यधिष्ठातृदेवीयाभारतेचसुपुण्यदा ॥ लवणोदस्यपत्नीचमदंशस्यभविष्यति ॥ ५६ ॥ त्वञ्चस्वयंमहासाध्वीवैकुण्ठेममसन्निधौ ॥ रमासमाचरासेचभविष्यसिनसंशयः ॥ ५७ ॥ अहञ्चशैलरूपीचगण्डकीतीरसन्निधौ ॥ अधिष्ठानंकरिष्यामिभारतेतवशापतः ॥ ५८ ॥ वज्रकीटाश्चकृमयोवज्रदंष्ट्राश्चतत्रवै ॥ तच्छिलाकुहरेचक्रंकरिष्यन्तिमदीयकम् ॥ ५९ ॥ एकद्वारेचतुश्चक्रंवनमालाविभूषितम् ॥ नवीननीरदश्यामंलक्ष्मीनारायणाभिधम् ॥ ६० ॥ एकद्वारेचतुश्चक्रंनवीननीरदोपमम् ॥ लक्ष्मीजनार्दनंज्ञेयंरहितंवनमालया ॥ ६१ ॥ द्वारद्वयेचतुश्चक्रंगोष्पदेनसमन्वितम् ॥ रघुनाथाभिधंज्ञेयंरहितंवनमालया ॥ ६२ ॥ अतिक्षुद्रंद्विचक्रञ्चनवीनजलदप्रभम् ॥

१ तच्छिलासु हरेश्चक्रम् इति पाठः ।

दधिवामनाभिधंज्ञेयंगृहिणाश्वसुखप्रदम् ॥ ६३ ॥ अतिक्षुद्रंद्विचक्रंचवनमालाविभूषितम् ॥ विज्ञेयश्रीधरंदेवंश्रीप्रदंगृहिणांसदा ॥ ६४ ॥ स्थूलंचवर्तुलाकाररहितंवनमालया ॥ द्विचक्रंस्फुटमत्यन्तंज्ञेयं दामो दराभिधम् ॥ ६५ ॥ मध्यमंवर्त्तुलाकारंद्विचक्रं वाणविक्षतम् ॥ रणरामाभिधंज्ञेयंशरतूणसमन्वितम् ॥ ६६ ॥ मध्यमंसप्तचक्रंचछत्रतूणसमन्वितम् ॥ राजराजेश्वरंज्ञेयंराजसम्पत्प्रदंनृणाम् ॥ ६७ ॥ द्विसप्तचक्रंस्थूलंचनवीनजलदप्रभम् ॥ अनन्ताख्यंचविज्ञेयंचतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ६८ ॥ चक्राकारंद्विचक्रंचसश्रीकंजलदप्रभम् ॥ सगोष्पदंमध्यमंचविज्ञेयंमधुसूदनम् ॥ ६९ ॥ सुदर्शनंचैकचक्रंगुप्तचक्रंगदाधरम् ॥ द्विचक्रंहयवक्राभंहयग्रीवंप्रकीर्त्तितम् ॥ ७० ॥ अतीवविस्तृतास्यंचद्विचक्रंविकटंसति ॥ नरसिंहाभिधंज्ञेयंसद्योवैराग्यदं नृणाम् ॥ ७१ ॥ द्विचक्रंविस्तृतास्यंचवनमालासमन्वितम् ॥ लक्ष्मीनृसिंहंविज्ञेयंगृहिणांसुखदं सदा ॥ ७२ ॥ द्वारदेशेद्विचक्रंचसश्रीकंचसमंस्फुटम् ॥ वासुदेवंचविज्ञेयं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ७३ ॥ प्रद्युम्नं सूक्ष्मचक्रंचनवीननीरदप्रभम् ॥ सुषिरेच्छिद्रबहुलंगृहिणांचसुखप्रदम् ॥ ॥ ७४ ॥ द्वे चक्रे चैकलग्नेचपृष्ठेयत्रतुपुष्कलम् ॥ संकर्षणन्तुविज्ञेयंसुखदं गृहिणां सदा ॥ ७५ ॥ अनिरुद्धन्तु पीताभं वर्त्तुलंचातिशोभनम् ॥ सुखप्रदंगृहस्थानांप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ ७६ ॥ शालग्रामशिलायत्रतत्रसन्निहितोहरिः ॥ तत्रैव लक्ष्मीर्वसतिसर्वतीर्थसमन्विता ॥ ७७ ॥ यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच ॥ तानिसर्वाणिनश्यन्तिशालग्रामशिलार्चनात् ॥ ७८ ॥ छत्राकारेभवेद्राज्यंवर्तुलेचमहाश्रियः ॥ दुःखंचशकटाकारेशूलाग्रेमरणंध्रुवम् ॥ ७९ ॥ विकृतास्येचदारिद्र्यंपिङ्गलेहानिरेवच ॥ लग्नचक्रेभवेद्व्याधिर्विदीर्णेमरणंध्रुवम् ॥ ८० ॥ व्रतंदानंप्रतिष्ठाचश्राद्धंचदेवपूजनम् ॥ शालग्रामशिलायाश्चैवाधिष्ठानात्प्रशस्तकम् ॥ ८१ ॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ शालग्रामशिलातोयैर्योऽभिषेकंसमाचरेत् ॥ ८२ ॥ सर्वदानेषुयत्पुण्यंप्रादक्षिण्येभुवोयथा ॥ सर्वयज्ञेषुतीर्थेषुव्रतेष्वनशनेषुच ॥ ८३ ॥ तस्यस्पर्शंचवाञ्छन्तितीर्थानिनिखिलानिच ॥ जीवन्मुक्तोमहापूतो

१ छत्राकारमिति पाठः ।

भवेद्देवनसंशयः ॥ ८४ ॥ पाठेचतुर्णांवेदानांतपसांकरणेसति ॥ तत्पुण्यंलभतेनूनंशालग्रामशिलार्चनात् ॥ ८५ ॥ शालग्रामशिला तोयंनित्यंभुङ्क्तेचयोनरः ॥ सुरेप्सितंप्रसादंचजन्ममृत्युजराहरम् ॥ ८६ ॥ तस्यस्पर्शंचवाञ्छन्तितीर्थानिनिखिलानिच ॥ जीवन्मुक्तोमहापूतोऽप्यन्तेयातिहरेःपदम् ॥ ८७ ॥ तत्रैवहरिणासार्द्धमसंख्यंप्राकृतंलयम् ॥ पश्यत्येवहिदास्येचनिर्मुक्तोदास्यकर्मणि ॥ ८८ ॥ यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच ॥ तंचदृष्ट्वाभियायान्तिवैनतेयमिवोरगाः ॥ ८९ ॥ तत्पादपद्मरजसासद्यःपूतावसुन्धरा ॥ पुसांलक्षंतत्पितॄणांनिस्तारस्तस्यजन्मनः ॥ ९० ॥ शालग्रामशिलातोयंमृत्युकालेचयोलभेत् ॥ सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकंसगच्छति ॥ ९१ ॥ निर्वाणमुक्तिंलभतेकर्मभोगाद्विमुच्यते ॥ विष्णुपादेप्रलीनश्चभविष्यतिनसंशयः ॥ ९२ ॥ शालग्रामशिलांधृत्वामिथ्यावादंवदेत्तुयः ॥ सयातिकूर्मदंष्ट्रञ्चयावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ९३ ॥ शालग्रामशिलांस्पृष्ट्वास्वीकारंयोन पालयेत् ॥ सप्रयात्यसिपत्रञ्चलक्षमन्वन्तराधिकम् ॥ ९४ ॥ तुलसीपत्रविच्छेदंशालग्रामेकरोतियः ॥ तस्यजन्मान्तरेकालेस्त्रीविच्छेदोभविष्यति ॥ ९५ ॥ तुलसीपत्रविच्छेदंशंखेयोहिकरोतिच ॥ भार्य्याहीनोभवेत्सोऽपिरोगीचसप्तजन्मसु ॥ ९६ ॥ शालग्रामञ्चतुलसींशंखमेकत्रएवच ॥ योरक्षतिमहाज्ञानीसभवेच्छ्रीहरिप्रियः ॥ ९७ ॥ सकृदेवहियोयस्यांवीर्य्याधानंकरोतियः ॥ तद्विच्छेदेतस्यदुःखंभवेदेवपरस्परम् ॥ ९८ ॥ त्वंप्रियाशंखचूडस्यचैकमन्वन्तरावधि ॥ शंखेनसार्द्धंत्वद्भेदःकेवलंदुःखदस्तव ॥ ९९ ॥ इत्युक्त्वाश्रीहरिस्तांश्चविरराम सादरम् ॥ साचदेहंपरित्यज्यदिव्यरूपंदधारह ॥ १०० ॥ यथाश्रीश्चतथासाचाप्युवासहरिवक्षसि ॥ प्रजगामतयासार्द्धंवैकुण्ठंकमलापतिः ॥ १०१ ॥ लक्ष्मीःसरस्वतीगङ्गातुलसीचापिनारद ॥ हरेःप्रियाश्चतस्रश्चबभूवुरीश्वरस्यच ॥ १०२ ॥ सद्यस्तदेहजाताचबभूवगण्डकीनदी ॥ हरेरंशेनशैलश्चतत्तीरेपुण्यदोनृणाम् ॥ १०३ ॥ कुर्वन्तितत्रकीटाश्चशिलांबहुविधांमुने ॥ जलेपतन्तियायाश्चजलदाभाश्चनिश्चितम् ॥ १०४ ॥ स्थलस्थाःपिङ्गलाज्ञेयाश्चोपतापाद्धरेरिति ॥ इत्येवंकथितंस

१ निर्मुक्तो इति पाठः ।

वैकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १०९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारायणनारदसंवादेतुलस्युपाख्यानएकविंश
तितमोऽध्यायः ॥ ॥ २१ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तुलसीचजगत्पूज्यापूतानारायणप्रिया ॥ तस्याःपूजाविधानञ्चस्तोत्रंकिं
नश्रुतंमया ॥ १ ॥ केनपूज्यास्तुताकेनपुराप्रथमतोमुने ॥ तवपूज्यासावभूवकेनवावदमामहो ॥ २ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ नारद
स्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यगरुडध्वजः ॥ कथांकथितुमारेभेपुण्यरूपांपुरातनीम् ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरिःसंप्राप्यतुलसीं
रेमेचरमयासह ॥ रमासमान्तांसौभाग्यांचकारगौरवेणच ॥ ४ ॥ सेहेलक्ष्मीश्चगङ्गाचतस्याश्चनवसङ्गमम् ॥ सौभाग्यंगौरवंकोपान्नसे
हेचसरस्वती ॥ ५ ॥ सातांजघानकलहेमानिनीहरिसन्निधौ ॥ व्रीडयास्वापमानाच्चसान्तर्द्धानंचकारह ॥ ६ ॥ सर्वसिद्धेश्वरीदेवीज्ञा
निनीसिद्धयोगिनी ॥ वभूवादर्शनंकोपात्सर्वत्रचहरेरहो ॥ ७ ॥ हरिर्नदृष्ट्वातुलसींबोधयित्वासरस्वतीम् ॥ तदनुज्ञांगृहीत्वाचजगाम
तुलसीवनम् ॥ ८ ॥ तत्रगत्वाचस्नात्वाचतुलस्यातुलसींसतीम् ॥ पूजयामासध्यात्वातांस्तोत्रंभक्त्याचकारह ॥ ९ ॥ लक्ष्मीमाया
कामवाणीबीजपूर्वंदशाक्षरम् ॥ वृन्दावनीतिङेन्तञ्चवह्निजायान्तमेवच ॥ १० ॥ श्रींह्रींक्लींऐंवृन्दावन्यैस्वाहा ॥ अनेनकल्पतरुणाम
न्त्रराजेननारद ॥ पूजयेच्चविधानेनसर्वसिद्धिंलभेन्नरः ॥ ११ ॥ घृतदीपेनधूपेनसिन्दूरचन्दनेनच ॥ नैवेद्येनचपुष्पेणचोपहारेणनारद ॥
॥ १२ ॥ हरिस्तोत्रेणतुष्टासाचाविर्भूयमहीरुहात् ॥ प्रपन्नाचरणाम्भोजेजगामशरणंशुभम् ॥ १३ ॥ वरंतस्यैददौविष्णुर्जगत्पूज्याभवे
तिच ॥ अहंत्वांचधरिष्यामिस्वमूर्ध्निवक्षसीतिच ॥ १४ ॥ सर्वेत्वांधारयिष्यन्तिस्वयंमूर्ध्निसुरादयः ॥ इत्युक्त्वातांगृहीत्वाचप्रययौस्वाल
यंविभुः ॥ १५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ किंध्यानंस्तवनंकिंवाकिंवापूजाविधिक्रमम् ॥ तुलस्याश्चमहाभागतन्मेव्याख्यातुमर्ह
सि ॥ १६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अन्तर्हितायांतस्याञ्चगत्वाचतुलसीवनम् ॥ हरिःसंपूज्यतुष्टावतुलसींविरहातुरः ॥
॥ १७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ वृन्दारूपाश्चवृक्षाश्चयदैकत्रभवन्तिच ॥ विदुर्बुधास्तेनवृन्दामत्प्रियांतांभजाम्यहम् ॥
॥ १८ ॥ पुरावभूवयादेवीह्यादौवृन्दावनेवने ॥ तेनवृन्दावनीख्यातातांसौभाग्यांभजाम्यहम् ॥ १९ ॥ असंख्येषुचविश्वेषुपूजितायानिर

न्तरम् ॥ तेनविश्वपूजिताख्यांजगत्पूज्यांभजाम्यहम् ॥ २० ॥ असंख्यानिचविश्वानिपवित्राणिययासदा ॥ तांविश्वपावनींदेवींविरहे
णस्मराम्यहम् ॥ २१ ॥ देवानतुष्टाःपुष्पाणांसमूहेनयया विना ॥ तांपुष्पसारांशुद्धांचद्रष्टुमिच्छामिशोकतः ॥ २२ ॥ विश्वेयत्प्राप्ति
मात्रेणभक्त्यानन्दोभवेद्धुवम् ॥ नन्दिनीतेनविख्यातासाप्रीताभविताहिमे ॥ २३ ॥ यस्यादेव्यास्तुलानास्तिविश्वेषुनिखिलेषुच ॥
तुलसीतेनविख्याततांयामिशरणंप्रिये ॥ २४ ॥ कृष्णजीवनरूपायाशश्वत्प्रियतमासती ॥ तेनकृष्णजीवनीतिममरक्षतुजीवनम् ॥
॥ २५ ॥ इत्येवंस्तवनंकृत्वातत्रतस्थौरमापतिः ॥ ददर्शतुलसींसाक्षात्पादपद्मेनतांसतीम् ॥ २६ ॥ रुदतीमभिमानेनमानिनींमान
पूजिताम् ॥ प्रियांदृष्ट्वाप्रियःशीघ्रंवासयामासवक्षसि ॥ २७ ॥ भारत्याज्ञांगृहीत्वाचस्वालयञ्चययौहरिः ॥ भारत्यासहतत्प्रीतिंकारया
माससत्वरम् ॥ २८ ॥ वरंविष्णुर्ददौतस्यैविश्वपूज्याभवेतिच ॥ शिरोधार्य्याचसर्वेषांवन्द्यामान्याममेतिच ॥ २९ ॥ विष्णोर्वरेणसा
देवीपरितुष्टाबभूवह ॥ सरस्वतीतामाश्लिष्यवासयामाससन्निधौ ॥ ३० ॥ लक्ष्मीर्गङ्गासस्मितातांसमाश्लिष्यचनारद ॥ गृहंप्रवेशया
मासविनयेनसतींतदा ॥ ३१ ॥ वृन्दांवृन्दावनींविश्वपावनींविश्वपूजिताम् ॥ पुष्पसारांनन्दिनींचतुलसींकृष्णजीवनीम् ॥ ३२ ॥
एतन्नामाष्टकञ्चैतत्स्तोत्रंनामार्थसंयुतम् ॥ यःपठेत्ताञ्चसंपूज्यसोऽश्वमेधफलंलभेत् ॥ ३३ ॥ कार्त्तिकीपूर्णिमायाञ्चतुलस्याजन्ममङ्ग
लम् ॥ तत्रतस्याश्चपूजाचविहिताहरिणापुरा ॥ ३४ ॥ तस्यांयःपूजयेत्ताञ्चभक्त्याचविश्वपावनीम् ॥ सर्वपापाद्विनिर्मुक्तोविष्णुलोकंस
गच्छति ॥ ३५ ॥ कार्त्तिकेतुलसीपत्रंविष्णवेयोददातिच ॥ गवामयुतदानस्यफलमाप्नोतिनिश्चितम् ॥ ३६ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंप्रि
याहीनोलभेत्प्रियाम् ॥ बन्धुहीनोलभेद्बन्धुंस्तोत्रस्मरणमात्रतः ॥ ३७ ॥ रोगीप्रमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबन्धनात् ॥ भयान्मुच्येत
भीतस्तुपापान्मुच्येतपातकी ॥ ३८ ॥ इत्येवंकथितंस्तोत्रंध्यानंपूजाविधिंशृणु ॥ त्वमेववेदजानासिकाण्वशाखोक्तमेवच ॥३९॥ यद्वृक्षे
पूजयेत्ताञ्चभक्त्याचावाहनंविना ॥ उपचारैःषोडशभिर्ध्यानंपातकनाशनम् ॥ ४० ॥ तुलसींपुष्पसारांचसतींपूज्यांमनोहराम् ॥ कृत्स्न
पापेध्मदाहायज्वलदग्निशिखोपमाम् ॥ ४१ ॥ पुष्पेषुतुलनाप्यस्यानासीद्देवीषुवामुने ॥ पवित्ररूपासर्वासुतुलसीसाचकीर्त्तिता ॥४२॥

शिरोधार्य्याश्चसर्वेषामीप्सितांविश्वपावनीम् ॥ जीवन्मुक्तांमुक्तिदाञ्चभजेतांहरिभक्तिदाम् ॥ ४३ ॥ इतिध्यात्वाचसंपूज्यस्तु
त्वाचप्रणमेद्बुधः ॥ उक्तंतुलस्युपाख्यानंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि॥४४॥इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतुलस्यु
पाख्यानंनामद्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तुलस्युपाख्यानमिदंश्रुतमीशसुधोपमम् ॥ यत्तुसावित्र्युपाख्या
नंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ पुरायेनसमुद्भूतासाश्रुताचश्रुतिप्रसूः ॥ केनवापूजितादेवीप्रथमेकैश्चवापरे ॥ २ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
ब्रह्मणावेदजननीपूजिताप्रथमेमुने ॥ द्वितीयेचदेवगणैस्तत्पश्चाद्विदुषांगणैः ॥ ३ ॥ तथाचाश्वपतिःपूर्वंपूजयामासभारते ॥ तत्पश्चात्पूजया
मासुर्वर्णाश्चत्वारएवच ॥ ४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कोवासोऽश्वपतिर्ब्रह्मन्केनवातेनपूजिता ॥ सर्वपूज्याचसावित्रीतन्मेव्याख्यातु
मर्हसि ॥ ५ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ मद्रदेशेमहाराजोबभूवाश्वपतिर्मुने ॥ वैरिणांबलहर्त्ताचमित्राणांदुःखनाशनः ॥ ६ ॥ आसी
त्तस्यमहाराज्ञीमहिषीधर्मचारिणी ॥ मालतीतिचसाख्यातायथालक्ष्मीर्गदाभृतः ॥ ७ ॥ साचराज्ञीमहासाध्वीवसिष्ठस्योपदेशतः ॥
चकाराराधनंभक्त्यासावित्र्याश्चैवनारद ॥ ८ ॥ प्रत्यादेशंनसाप्रापमहिषीनददर्शताम् ॥ गृहंजगामसादुःखाद्धृदयेनविदूयता ॥ ९ ॥
राजातांदुःखितांदृष्ट्वाबोधयित्वानयेनवै ॥ सावित्र्यास्तपसेभक्त्याजगामपुष्करंतदा ॥ १० ॥ तपश्चचारतत्रैवसंयतःशतवत्सरम् ॥
नददर्शचसावित्रींप्रत्यादेशोबभूवह ॥ ११ ॥ शुश्रावाकाशवाणीञ्चनृपेन्द्रश्चाशरीरिणीम् ॥ गायत्रीदशलक्षञ्चजपंकुर्विति
नारद ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रप्रजगामपराशरः ॥ प्रणनामनृपस्तञ्चमुनिर्नृपमुवाचह ॥ १३ ॥ ॥ पराशर
उवाच ॥ ॥ सकृज्जपश्चगायत्र्याःपापंदिनकृतंहरेत् ॥ दशधाप्रजपान्नृणांदिवाराज्यघमेवच ॥ १४ ॥ शतधाचजपाच्चैवंपापंमा
सार्जितंपरम् ॥ सहस्रधाजपाच्चैवंकल्मषंवत्सरार्जितम् ॥ १५ ॥ लक्षंजन्मकृतंपापंदशलक्षंत्रिजन्मनः ॥ सर्वजन्मकृतंपापंशतलक्षो
विनश्यति ॥ १६ ॥ करोतिमुक्तिंविप्राणांजपोदशगुणस्ततः ॥ करंसर्पफणाकारंकृत्वातुऊर्ध्वमुद्रितम् ॥ १७ ॥ आनम्रमूर्द्धमचलं

१ महाराज्ञः इति पाठः । २ अनम्रमूर्धानमितिपाठः ।

प्रजपेत्प्राङ्मुखोद्विजः ॥ अनामिकामध्यदेशादथोवामक्रमेणच ॥ १८ ॥ तर्जनीमूलपर्य्यन्तंजपस्यैपक्रमःकरे ॥ श्वेतपङ्कजबीजानांस्फाटिकानाञ्चसंस्कृताम् ॥ १९ ॥ कृत्वावामालिकांराजञ्जपेत्तीर्थेसुरालये ॥ संस्थाप्यमालामश्वत्थपत्रसप्तसुसंयतः ॥ २० ॥ कृत्वागोरोचनाक्ताञ्चगायत्र्यास्नापयेत्सुधीः ॥ गायत्रीशतकंतस्यांजपेच्चविधिपूर्वकम् ॥ २१ ॥ अथवापञ्चगव्येनस्नातामालाचसंस्कृता ॥ अथगङ्गोदकेनैवस्नातावातिसुसंस्कृता ॥ २२ ॥ एवंक्रमेणराजर्षेदशलक्षंजपंकुरु ॥ साक्षाद्द्रक्ष्यसिसावित्रींत्रिजन्मपातकक्षयात् ॥ २३ ॥ नित्यंनित्यंत्रिसन्ध्यञ्चकरिष्यसिदिनेदिने ॥ मध्याह्नेचापिसायाह्नेप्रातरेवशुचिःसदा ॥ २४ ॥ सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हःसर्वकर्मसु ॥ यदह्नाकुरुतेकर्मनतस्यफलभाग्भवेत् ॥ २५ ॥ नोपतिष्ठतियःपूर्वांनोपास्तेयश्चपश्चिमाम् ॥ सशूद्रवद्बहिष्कार्य्यःसर्वस्माद्द्विजकर्मणः ॥ २६ ॥ यावज्जीवनपर्य्यन्तंयस्त्रिसन्ध्यांकरोतिच ॥ सचसूर्य्यसमोविप्रस्तेजसातपसासदा ॥ ॥ २७ ॥ तत्पादपद्मरजसासद्यःपूतावसुन्धरा ॥ जीवन्मुक्तःसतेजस्वीसन्ध्यापूतोहियोद्विजः ॥ २८ ॥ तीर्थानिचपवित्राणितस्यस्पर्शनमात्रतः ॥ ततःपापानियान्त्येवदैनतेयाद्दिवोरगाः ॥ २९ ॥ नगृह्णन्तिसुराःपूजांपितरः पिण्डतर्पणम् ॥ स्वेच्छयाचद्विजातेश्चत्रिसन्ध्यरहितस्यच ॥ ३० ॥ विष्णुमन्त्रविहीनश्चत्रिसन्ध्यरहितोद्विजः ॥ एकादशीविहीनश्चविषहीनोयथोरगः ॥ ३१ ॥ हरेरनैवेद्यभोजीधावकोवृषवाहकः ॥ शूद्रान्नभोजीविप्रश्चविषहीनोयथोरगः ॥ ३२ ॥ शवदाहीचशूद्राणांयोविप्रोवृषलीपतिः ॥ शूद्राणांसूपकारश्चविषहीनोयथोरगः ॥ ३३ ॥ शूद्राणाञ्चप्रतिग्राहीशूद्रयाजीचयोद्विजः ॥ असिजीवीमषीजीवीविषहीनोयथोरगः ॥ ३४ ॥ योविप्रोऽवीरान्नभोजीऋतुस्नातान्नभोजकः ॥ भगजीवीवार्धुषिकोविषहीनोयथोरगः ॥ ३५ ॥ यःकन्याविक्रयीविप्रोयोहरेर्नामविक्रयी ॥ योविद्याविक्रयीभूपविषहीनोयथोरगः ॥ ३६ ॥ सूर्य्योदयेचद्विर्भोजीमत्स्यभोजीचयोद्विजः ॥ शिलापूजादिरहितोविषहीनोयथोरगः ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वाचमुनिश्रेष्ठःसर्वंपूजाविधिक्रमम् ॥ तमुवाचचसावित्र्याध्यानादिकमभीप्सितम् ॥ ३८ ॥ दत्त्वासर्वंनृपेन्द्रायप्रययौस्वालयंमुनिः ॥ राजासंपूज्यसावित्रींददर्शवरमापच ॥ ३९ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ किंवाध्यानञ्चसावित्र्याःकिं

वापूजाविधानकम् ॥ स्तोत्रंमन्त्रंच किंदत्त्वाप्रययौसपराशरः ॥ ४० ॥ नृपःकेनविधानेनसंपूज्यश्रुतिमातरम् ॥ वरंचकिंवासंप्रापवद
सोऽश्वपतिर्नृपः ॥ ४१ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ ज्येष्ठेकृष्णत्रयोदश्यांशुद्धेकालेचसंयतः ॥ व्रतमेवचतुर्दश्यांव्रतीभक्त्या
समाचरेत् ॥ ४२ ॥ व्रतंचतुर्दशाब्दंचद्विसप्तफलसंयुतम् ॥ दत्त्वाद्विसप्तनैवेद्यंपुष्पधूपादिकंतथा ॥ ४३ ॥ वस्त्रंयज्ञोपवीतंचभोज्यंच
विधिपूर्वकम् ॥ संस्थाप्यमङ्गलघटंफलशाखासमन्वितम् ॥ ४४ ॥ गणेशंचदिनेशंचवह्निंविष्णुंशिवंशिवाम् ॥ संपूज्यपूजयेदिष्टंघटे
आवाहितेमुने ॥ ४५ ॥ शृणुध्यानंचसावित्र्याश्चोक्तंमाध्यन्दिनेचयत् ॥ स्तोत्रंपूजाविधानंचमन्त्रश्चसर्वकामदम् ॥ ४६ ॥ तप्तकांचन
वर्णाभांज्वलन्तींब्रह्मतेजसा ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डसहस्रसमसुप्रभाम् ॥ ४७ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ वह्निशु
द्धांशुकाधानांभक्तानुग्रहकातराम् ॥ ४८ ॥ सुखदांमुक्तिदांशान्तांकान्तांचजगतांविधेः ॥ सर्वसम्पत्स्वरूपांचप्रदात्रींसर्वसम्पदाम् ॥
॥ ४९ ॥ वेदाधिष्ठातृदेवींचवेदशास्त्रस्वरूपिणीम् ॥ वेदबीजस्वरूपांचभजेत्वांवेदमातरम् ॥ ५० ॥ ध्यात्वाध्यानेनचानेनदत्त्वापुष्पंस्व
मूर्द्धनि ॥ पुनर्ध्यात्वाघटेभक्त्यादेवीमावाहयेद्व्रती ॥ ५१ ॥ दत्त्वाषोडशोपचारंवेदोक्तमन्त्रपूर्वकम् ॥ सम्पूज्यस्तुत्वाप्रणमेद्देवदेवींविधान
तः ॥ ५२ ॥ आसनंपाद्यमर्घ्यंचस्नानीयश्चानुलेपनम् ॥ धूपंदीपश्चनैवेद्यंताम्बूलंशीतलंजलम् ॥ ५३ ॥ वसनंभूषणंमा
ल्यंगन्धमाचमनीयकम् ॥ मनोहरंसुतल्पश्चदेयान्येतानिषोडश ॥ ५४ ॥ दारुसारविकारंचहेमादिनिर्मितश्चवा ॥ देवाधारंपुण्यदश्चम
यानित्यंनिवेदितम् ॥ ५५ ॥ तीर्थोदकंचपाद्यंचपुण्यदंप्रीतिदंमहत् ॥ पूजाङ्गभूतंशुद्धञ्चमयाभक्त्यानिवेदितम् ॥ ५६ ॥ पवित्ररूप
मर्घ्यंचदूर्वापुष्पाक्षतान्वितम् ॥ पुण्यदंशंखतोयाक्तंमयातुभ्यंनिवेदितम् ॥ ५७ ॥ सुगन्धिधात्रीतैलञ्चदेहसौन्दर्यकारणम् ॥ मयानि
वेदितंभक्त्यास्नानीयंप्रतिगृह्यताम् ॥ ५८ ॥ मलयाचलसम्भूतंदेहशोभाविवर्द्धनम् ॥ सुगन्धियुक्तंसुखदंमयातुभ्यंनिवेदितम् ॥
॥ ५९ ॥ गन्धद्रव्योद्भवःपुण्यःप्रीतिदोदिव्यगन्धदः ॥ मयानिवेदितोभक्त्याधूपोऽयंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६० ॥ जगतांदर्शनीयंचदर्शनं
दीप्तिकारणम् ॥ अन्धकारध्वंसबीजंमयातुभ्यंनिवेदितम् ॥ ६१ ॥ तुष्टिदंपुष्टिदंचैवप्रीतिदंक्षुद्विनाशनम् ॥ पुण्यदंस्वादुरूपंचनैव

द्यंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६२ ॥ ताम्बूलश्चवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ तुष्टिदंपुष्टिदंचैवमयाभक्त्यानिवेदितम् ॥ ६३ ॥ सुशीतलंवासितं चपिपासानाशकारणम् ॥ जगतांजीवरूपंचजीवनंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६४ ॥ देहशोभास्वरूपञ्चसभाशोभाविवर्द्धनम् ॥ कार्पासजंचकृमि जंवसनंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६५ ॥ कांचनादिभिगवद्धश्रीयुक्तंश्रीकरंसदा ॥ सुखदंपुण्यदंचैवभूषणंप्रतिगृह्यताम् ॥ ६६ ॥ नानापुष्पलता कीर्णंबहुभासासमन्वितम् ॥ प्रीतिदंपुण्यदंचैवमाल्यंवैप्रतिगृह्यताम् ॥६७॥ सर्वमङ्गलरूपश्चसर्वमङ्गलदोवरः ॥ पुण्यप्रदश्चगन्धाढ्योग न्धश्चप्रतिगृह्यताम् ॥ ६८ ॥ शुद्धंशुद्धिप्रदंचैवशुद्धानांप्रीतिदंमहत् ॥ रम्यमाचमनीयंचमयादत्तंप्रगृह्यताम्॥ ६९ ॥ रत्नसारादिनिर्माणं पुष्पचन्दनसंयुतम् ॥ सुखदंपुण्यदंचैवसुतल्पंप्रतिगृह्यताम् ॥ ७० ॥ नानावृक्षसमुद्भूतंनानारूपसमन्वितम् ॥ फलस्वरूपंफलदंफलञ्च प्रतिगृह्यताम् ॥ ७१ ॥ सिन्दूरंचवरंरम्यंभालशोभाविवर्द्धनम् ॥ भूषणंभूषणानांचसिन्दूरंप्रतिगृह्यताम् ॥ ७२ ॥ विशुद्धग्रन्थिसं युक्तंपुण्यसूत्रविनिर्मितम् ॥ पवित्रंवेदमन्त्रेणयज्ञसूत्रंश्चगृह्यताम् ॥ ७३ ॥ द्रव्याण्येतानिमूलेनदत्त्वास्तोत्रंपठेत्सुधीः ॥ ततःप्रण म्यविप्रायव्रतीदद्याच्चदक्षिणाम् ॥ ७४ ॥ सावित्रीतिचतुर्थ्यन्तंवह्निजायान्तमेवच ॥ लक्ष्मीमायाकामपूर्वंमन्त्रमष्टाक्षरंविदुः ॥ ७५ ॥ श्रींह्रींक्लींसावित्र्यैस्वाहा ॥ मध्यन्दिनोक्तंस्तोत्रंचसर्ववाञ्छाफलप्रदम् ॥ विप्रजीवनरूपंचनिबोधकथयामिते ॥ ७६ ॥ कृष्णेनदत्तां सावित्रींगोलोकेब्रह्मणेपुरा ॥ नयानिसातेनसार्द्धंब्रह्मलोकंतुनारद ॥ ७७ ॥ ब्रह्माकृष्णाज्ञयाभक्त्यापर्यष्टौद्वेदमातरम् ॥ तदासापरि तुष्टाचब्रह्माणंचकमेसती ॥ ७८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नारायणस्वरूपेचनारायणिसनातनि ॥ नारायणात्समुद्भूतेप्रसन्नाभवसु न्दरि ॥ ७९ ॥ तेजस्स्वरूपेपरमेपरमानन्दरूपिणि ॥ द्विजातीनांजातिरूपेप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ८० ॥ नित्येनित्यप्रियेदेविनित्यान न्दस्वरूपिणि ॥ सर्वमङ्गलरूपेणप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ८१ ॥ सर्वस्वरूपेविप्राणांमन्त्रसारेपरात्परे ॥ सुखदेमोक्षदेदेविप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ८२ ॥ विप्रपापेन्धदाहायज्वलदग्निशिखोपमे ॥ ब्रह्मतेजःप्रदेदेविप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ८३ ॥ कायेनमनसावाचायत्पापंकुरुते द्विजः ॥ तत्तेस्मरणमात्रेणभस्मीभूतंभविष्यति ॥ ८४ ॥ इत्युक्त्वाजगतांधातातत्रतस्थौचसंसदि ॥ सावित्रीब्रह्मणासार्द्धंब्रह्मलोकंजगा

मसा ॥ ८५ ॥ अनेनस्तवराजेनसंस्तूयाश्वपतिर्नृपः ॥ ददर्शतांचसावित्रींवरंप्रापमनोगतम् ॥ ८६ ॥ स्तवराजमिदंपुण्यंत्रिसन्ध्यायांचयःपठेन् ॥ पाठेचतुर्णांवेदानांयत्फलंतल्लभेद्ध्रुवम् ॥ ॥ ८७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेसावित्रीस्तोत्रकथनंनामत्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ स्तुत्वासोऽश्वपतिस्तेन संपूज्यविधिपूर्वकम् ॥ ददर्शतत्रतांदेवींसहस्रार्कसमप्रभाम् ॥ १ ॥ उवाचसातंराजानंप्रसन्नासस्मितासती ॥ यथामातास्वपुत्रंचद्योतयन्तीदिशस्त्विषा ॥ २ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ जानामितेमहाराजयत्तेमनसिवर्त्तते ॥ वाञ्छितंतवपत्न्याश्चसर्वंदास्यामिनिश्चितम् ॥ ३ ॥ साध्वीकन्याभिलाषंचकरोतितवकामिनी ॥ त्वंप्रार्थयसिपुत्रंचभविष्यतिचतेक्रमात् ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वासामहादेवीब्रह्मलोकंजगामह ॥ राजाजगामस्वगृहंतत्कन्यादौबभूवह ॥ ५ ॥ राज्ञोयनाचमाविघ्याबभूवकमलाकला ॥ सावित्रीतिचतन्नामचकाराश्वपतिर्नृपः ॥ ६ ॥ कालेनसावर्द्धमानाबभूवचदिनेदिने ॥ रूपयौवनसम्पन्नाशुक्लेचन्द्रकलायथा ॥ ७ ॥ सावरंवरयामासद्युमत्सेनात्मजंतदा ॥ सावित्रीसत्यवन्तंचनानागुणसमन्वितम् ॥ ८ ॥ राजातस्मैददौताञ्चरत्नभूषणभूषिताम् ॥ सचसार्धंकौतुकेनतांगृहीत्वागृहंययौ ॥ ९ ॥ सचसंवत्सरेऽतीतेसत्यवान्सत्यविक्रमः ॥ जगामफलकाष्ठार्थंप्रहर्षंपितुराज्ञया ॥१०॥ जगामतत्रसावित्रीतत्पश्चाद्दैवयोगतः ॥ निपत्यवृक्षाद्दैवेनप्राणांस्तत्याजसत्यवान् ॥ ११ ॥ यमस्तज्जीवपुरुषंबद्ध्वांगुष्ठसमंमुने ॥ गृहीत्वागमनञ्चक्रेतत्पश्चात्प्रययौसती ॥१२॥ पश्चात्तांसुन्दरींदृष्ट्वायमःसंयमिनीपतिः ॥ उवाचमधुरंसाध्वींसाधूनांप्रवरोमहान् ॥ १३ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ अहोक्वयासिसावित्रिगृहीत्वामानुषींतनुम् ॥ यदियास्यसिकान्तेनसार्धंदेहंतदात्यज ॥१४॥ गन्तुंमर्त्योनशक्नोतिगृहीत्वापाञ्चभौतिकम् ॥ देहञ्चयमलोकञ्चनश्वरंनश्वरःसदा ॥ १५ ॥ पूर्णश्चभर्त्तुस्तेकालःह्यभवद्भारतेसति ॥ सकर्मफलभोगार्थंसत्यवान्यातिमद्गृहम् ॥१६॥ कर्मणाजायतेजन्तुःकर्मणैवप्रलीयते ॥ सुखंदुःखंभयंशोकंकर्मणैवप्रपद्यते ॥ १७ ॥ कर्मणेन्द्रोभवेज्जीवोब्रह्मपुत्रःस्वकर्मणा ॥ स्वकर्मणाहरेर्दासोजन्मादिरहितोभवेत् ॥ १८ ॥ स्वकर्मणासर्वसिद्धिममरत्वंलभेद्ध्रुवम् ॥ लभेत्स्वकर्मणाविष्णोःसालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ १९ ॥ कर्मणाब्राह्मणत्वञ्चमु

कत्वश्चस्वकर्मणा ॥ सुरत्वश्चमनुत्वश्चराजेन्द्रत्वंलभेन्नरः ॥ २० ॥ कर्मणाचमुनीन्द्रत्वंतपस्वित्वञ्चकर्मणा ॥ कर्मणाक्षत्रियत्वंचवैश्यत्वंचस्वकर्मणा ॥ २१ ॥ कर्मणाचैवशूद्रत्वमन्त्यजत्वंस्वकर्मणा ॥ २२ ॥ स्वकर्मणाचम्लेच्छत्वंलभतेनात्रसंशयः ॥ स्वकर्मणा जङ्गमत्वंस्थावरत्वंस्वकर्मणा ॥ २३ ॥ स्वकर्मणाचशैलत्वंवृक्षत्वंचस्वकर्मणा ॥ स्वकर्मणापशुत्वंचपक्षित्वंचस्वकर्मणा ॥ २४ ॥ स्वकर्मणाक्षुद्रजन्तुःकृमित्वंचस्वकर्मणा ॥ स्वकर्मणाचसर्पत्वंगन्धर्वत्वंस्वकर्मणा ॥ २५ ॥ स्वकर्मणाराक्षसत्वंकिन्नरत्वंस्वकर्मणा ॥ स्वकर्मणाचयक्षत्वंकूष्माण्डत्वंस्वकर्मणा ॥ २६ ॥ स्वकर्मणाचप्रेतत्वंवेतालत्वंस्वकर्मणा ॥ भूतत्वंचपिशाचत्वंडाकिनीत्वंस्वकर्मणा ॥ ॥ २७ ॥ दैत्यत्वंदानवत्वंचाप्यसुरत्वंस्वकर्मणा. ॥ कर्मणापुण्यवाञ्जीवोमहापापीस्वकर्मणा ॥ २८ ॥ कर्मणासुन्दरोऽरोगीमहारोगीचकर्मणा ॥ कर्मणाचान्धःकाणश्चकुत्सितश्चस्वकर्मणा ॥ २९ ॥ कर्मणानरकंयान्तिजीवाःस्वर्गस्वकर्मणा ॥ कर्मणाशक्रलोकंचसूर्य्यलोकंस्वकर्मणा ॥ ३० ॥ कर्मणाचन्द्रलोकंचवह्निलोकंस्वकर्मणा ॥ कर्मणावायुलोकंचकर्मणावरुणालयम् ॥ ३१ ॥ तथाकुवेरलोकंचनरोयातिस्वकर्मणा ॥ कर्मणाध्रुवलोकंचशिवलोकंस्वकर्मणा ॥ ३२ ॥ यतिनक्षत्रलोकंचसत्यलोकंस्वकर्मणा ॥ जनोलोकंतपोलोकंमहर्लोकंस्वकर्मणा ॥ ३३ ॥ स्वकर्मणाचपातालंब्रह्मलोकंस्वकर्मणा ॥ कर्मणाभारतंपुण्यंसर्वेप्सितवरप्रदम् ॥ ॥ ३४ ॥ कर्मणायातिवैकुण्ठंगोलोकंचनिरामयम् ॥ कर्मणाचिरजीवीचक्षणायुश्चस्वकर्मणा ॥ ३५ ॥ कर्मणाकोटिकल्पायुःक्षीणायुश्चस्वकर्मणा ॥ जीवसंचारमात्रायुर्गर्भेमृत्युःस्वकर्मणा ॥ ३६ ॥ इत्येवंकथितंसर्वंमयातत्त्वंचसुन्दरि ॥ कर्मणातेमृतोभर्त्तागच्छवत्सेयथासुखम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेकर्मविपाकेकर्मणःसर्वहेतुत्वप्रदर्शनंनामचतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ यमस्यवचनंश्रुत्वासावित्रीचपतिव्रता ॥ तुष्टावपरयाभक्त्यातमुवाचमनस्विनी ॥ १ ॥ सावित्र्युवाच ॥ किंकर्म्मवाशुभंधर्म्मराजकिंवाऽशुभंनृणाम् ॥ कर्म्मनिर्मूलयन्त्येवकेनवासाधवोजनाः ॥ २ ॥ कर्म्मणांवीजरूपःकःकोवाकर्म्मफलप्रदः ॥ किंकर्म्मतद्भवेत्केनकोवातद्धेतुरेवच ॥ ३ ॥

कोवाकर्म्मफलभुङ्क्तकोवानिर्लिप्तएवच ॥ कोवादेहीकश्चदेहःकोवात्रैकर्मकारकः ॥४॥ किंविज्ञानमनोबुद्धिःकेवाप्राणाःशरीरिणाम् ॥ कानीन्द्रियाणिकिंतेषांलक्षणंदेवताश्चकाः ॥ ५ ॥ भोक्ताभोजयिताकोवाकोभोगः काचनिष्कृतिः ॥ कोजीवःपरमात्माकस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥ यमउवाच ॥ वेदेनविहितंकर्मतन्मयेमङ्गलंपरम् ॥ अवैदिकन्तुयत्कर्म्मतद्देवाशुभमेवच ॥ ७॥ अहैतुकीविष्णुसेवासङ्कल्परहितासताम् ॥ कर्म्मनिर्म्मूलनात्मासाचैवहरिभक्तिदा ॥ ८ ॥ हरिभक्तोनरोयश्चसचमुक्तःश्रुतौश्रुतम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिविवर्जितः ॥ ९ ॥ मुक्तिश्चद्विविधासाध्वि श्रुत्युक्तासर्वसम्मता ॥ निर्वाणपददात्रीचहरिभक्तिप्रदानृणाम् ॥ १० ॥ हरिभक्तिस्वरूपांचमुक्तिंवाञ्छन्तिवैष्णवाः ॥ अन्येनिर्वाणरूपांचमुक्तिमिच्छन्तिमाधवः ॥ ॥ ११ ॥ कर्म्मणोबीजरूपश्चसन्ततंतत्फलप्रदः ॥ कर्म्मरूपश्चभगवाञ्छ्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥ १२ ॥ सोऽपितद्धेतुरूपश्चकर्म्मतेनभवेत्सति ॥ जीवः कर्म्मफलंभुङ्क्तेआत्मानिर्लिप्तएवच ॥ १३ ॥ आत्मनःप्रतिबिम्बंचदेहीजीवःसएवच ॥ पांचभौतिकरूपश्चदेहोनश्वरएवच ॥ १४ ॥ पृथिवीवायुराकाशोजलंतेजस्तथैवच ॥ एतानिसूत्ररूपाणिसृष्टिःसृष्टिविधौहरेः ॥ १५ ॥ कर्त्ताभोक्ताचदेहीचस्वात्माभोजयितासदा ॥ भोगोविभवभेदश्चनिष्कृतिर्मुक्तिरेवच ॥ १६ ॥ सदसद्भेदबीजञ्चज्ञानंनानाविधंभवेत् ॥ विषयाणांविभागानांभेदबीजञ्चकीर्त्तितम् ॥ १७ ॥ बुद्धिर्विवेचनारूपाज्ञानसंदीपिनीश्रुतौ ॥ वायुभेदाश्चवैप्राणाबलरूपाश्चदेहिनाम् ॥ १८ ॥ इन्द्रियाणांप्रवरमीश्वराणांसमूहकम् ॥ प्रेरकंकर्मणांचैवदुर्निवार्य्यंचदेहिनाम् ॥ १९ ॥ अनिरूप्यमदृश्यञ्चज्ञानभेदंमनःस्मृतम् ॥ लोचनंश्रवणंघ्राणंत्वग्जिह्वादिकमिन्द्रियम् ॥ २० ॥ अङ्गिनामङ्गरूपञ्चप्रेरकंसर्वकर्मणाम् ॥ रिपुरूपंमित्ररूपंसुखदंदुःखदंसदा ॥ २१ ॥ सूर्य्योवायुश्चपृथिवीवाण्याद्यादेवताःस्मृताः ॥ प्राणदेहादिभृद्योहिसजीवःपरिकीर्त्तितः ॥ २२ ॥ परमात्मापरंब्रह्मनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ कारणंकारणानांचश्रीकृष्णोभगवान्स्वयम् ॥ २३ ॥ इत्येवंकथितंसर्वंमयापृष्टंयथागमम् ॥ ज्ञानिनांज्ञानरूपंचगच्छवत्सेयथासुखम् ॥ २४ ॥ सावित्र्युवाच ॥ त्यक्त्वाक्वयामिकान्तंवात्वांवाज्ञानार्णवंबुधम् ॥ प्रश्नंयद्यत्करोमित्वांतद्वान्वक्तुमर्हसि ॥ २५ ॥ कांकांयोनिंयातिजी

वःकर्मणाकेनवायम ॥ केनवाकर्मणास्वर्गंकेनवानरकंपितः ॥ २६ ॥ केनवाकर्मणामुक्तिःकेनभक्तिर्भवेद्धरेः ॥ केनवाकर्मणारोगी
चारोगीकेनकर्मणा ॥ २७ ॥ केनवादीर्घजीवीचकेनाल्पायुश्चकर्म्मणा ॥ केनवाकर्म्मणादुःखीकेनवाकर्म्मणासुखी ॥२८॥ अङ्गहीन
श्चकाणश्चबधिरःकेनकर्म्मणा ॥ अन्धोवाकृपणोवापिप्रमत्तःकेनकर्म्मणा ॥ २९ ॥ क्षिप्तोऽतिलुब्धकश्चैवकेनवानरघातकः ॥ केनसि
द्धिमवाप्नोतिसालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ३० ॥ केनवाब्राह्मणत्वञ्चतपस्वित्वंचकेनवा ॥ स्वर्गभोगादिकंकेनवैकुण्ठंकेनकर्म्मणा ॥ ३१ ॥
गोलोकंकेनवाब्रह्मन्सर्वोत्कृष्टंनिरामयम् ॥ नरकंवाकतिविधंकिंसंख्यंनामकिंतथा ॥ ३२ ॥ कोवाकंनरकंयातिकियन्तंतेषुतिष्ठति ॥
पापिनांकर्म्मणाकेनकोवाव्याधिःप्रजायते ॥ ३३ ॥ यद्यदस्तिमयापृष्टंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे
द्वितीयेप्रकृतिखंडेनारदनारायणसंवादेकर्म्मविपाकेयमोक्त्यनन्तरंसावित्रीप्रश्नोनामपञ्चविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ नारायण
उवाच ॥ ॥ सावित्रीवचनंश्रुत्वाजगामविस्मयंयमः ॥ प्रहस्यवक्तुमारेभेकर्म्मपाकञ्चजीविनाम् ॥ १ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥
कन्याद्वादशवर्षीयावत्सेत्वंवयसाधुना ॥ ज्ञानन्तेपूर्वविदुषांयोगिनांज्ञानिनांपरम् ॥ २ ॥ सावित्रीवरदानेनत्वंसावित्रीकलासति ॥
प्राप्तापुराभूभृताचतपसातत्समाशुभे ॥ ३ ॥ यथाश्रीःश्रीपतेःक्रोडेभवानीचभवोरसि ॥ यथाराधाचश्रीकृष्णेसावित्रीब्रह्मवक्षसि ॥ ४ ॥
धर्मोरसियथामूर्त्तिःशतरूपामनौयथा ॥ कर्दमेदेवहूतिश्चवसिष्ठेऽरुन्धतीयथा ॥ ५ ॥ अदितिःकश्यपेचापियथाहल्याचगौतमे ॥ यथाश
चीमहेन्द्रेचयथाचन्द्रेचरोहिणी ॥६॥ यथारतिःकामदेवेयथास्वाहाहुताशने ॥ यथास्वधाचपितृषुयथासंज्ञादिवाकरे ॥ ७ ॥ वरुणानीच
वरुणेयज्ञेचदक्षिणायथा ॥ यथाधरावराहेचदेवसेनाचकार्त्तिके ॥ ८ ॥ सौभाग्यासुप्रियात्वञ्चभवसत्यवतिप्रिये ॥ इतितुभ्यंवरंदत्तम
परंचयदीप्सितम् ॥ वृणुदेविमहाभागेसर्वंदास्यामिनिश्चितम् ॥ ९ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ सत्यवदौरसेनैवपुत्राणांशतकंमम ॥
भविष्यतिमहाभागवरमेतन्मदीप्सितम् ॥ १० ॥ मत्पितुःपुत्रशतकंश्वशुरस्यचचक्षुषी ॥ राज्यलाभोभवत्वेवरमेवंमदीप्सितम् ॥ ११ ॥
अन्तेसत्यवतासार्द्धंयास्यामिहरिमन्दिरम् ॥ समतीतेलक्षवर्षेदेहीमंमेजगत्प्रभो ॥ १२ ॥ जीवकर्म्मविपाकञ्चश्रोतुंकौतूहलञ्चमे ॥ विश्व

विस्तारबीजञ्चतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १३ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ भविष्यतिमहासाध्विसर्वंमानसिकंतव ॥ जीवकर्म्मविपाकञ्च कथयामिनिशामय ॥ १४. ॥ शुभानामशुभानाञ्चकर्म्मणांजन्मभारते ॥ पुण्यक्षेत्रेऽत्रसर्वत्रनान्यत्रभुञ्जतेजनाः ॥ १५ ॥ सुरादैत्या दानवाश्चगन्धर्वाराक्षसादयः ॥ नराश्चकर्म्मजनकानसर्वेसमर्जीविनः ॥ १६ ॥ विशिष्टजीविनःकर्म्मभुञ्जतेसर्वयोनिषु ॥ विशेषतोमान वाश्चभ्रमन्तिसर्वयोनिषु ॥ १७ ॥ शुभाशुभंभुञ्जतेचकर्मपूर्वार्जितंपरम् ॥ शुभेनकर्म्मणायान्तितेस्वर्गादिकमेवच ॥ १८ ॥ कर्म्मणा चाशुभेनैवभ्रमन्तिनरकेषुच ॥ कर्म्मनिर्मूलनेमुक्तिःसाचोक्ताद्विविधामता ॥ १९ ॥ निर्वाणरूपासेवाचकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ रोगीकु कर्म्मणाजीवश्चारोगीशुभकर्म्मणा ॥ २० ॥ दीर्घजीवीचक्षीणायुःसुखीदुःखीचनिश्चितम् ॥ अन्धादयश्चाङ्गहीनाःकुत्सितेनचकर्मणा ॥ ॥ २१ ॥ सिद्ध्यादिकमवाप्नोतिसर्वोत्कृष्टेनकर्म्मणा ॥ सामान्यंकथितंसर्वंविशेषंशृणुसुन्दरि ॥ २२ ॥ सुदुर्लभंसुगोप्यञ्चपुराणेषु श्रुतिष्वपि ॥ २३ ॥ दुर्लभामानवीजातिःसर्वजातिषुभारते ॥ सर्वाभ्योब्राह्मणःश्रेष्ठःप्रशस्तःसर्वकर्म्मसु ॥ २४ ॥ विष्णुभक्तोद्विजश्चे वगरीयान्भारतेततः ॥ निष्कामश्चसकामश्चवैष्णवोद्विविधःसति ॥ २५ ॥ सकामश्चप्रधानश्चनिष्कामोभक्तएवच ॥ कर्मभोगीसका मश्चनिष्कामोनिरुपद्रवः ॥ २६ ॥ सयातिदेहंत्यक्त्वाचपदंविष्णोर्निरामयम् ॥ पुनरागमनंनास्तितेषांनिष्कामिणांसति ॥ २७ ॥ येसे वन्तेचद्विभुजंकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ गोलोकंयान्तितेभक्तादिव्यरूपविधारिणः ॥ २८ ॥ येचनारायणंभक्ताःसेवन्तेचचतुर्भुजम् ॥ वैकुण्ठंयान्तितेसर्वेदिव्यरूपविधारिणः ॥ २९ ॥ सकामिनोवैष्णवाश्चगत्वावैकुण्ठमेवच ॥ भारतंपुनरायान्तितेषांजन्मद्विजा तिषु ॥ ३० ॥ कालेनतेचनिष्कामाभविष्यन्तिक्रमेणच ॥ भक्तिंचनिर्मलांबुद्धिंतेभ्योदास्यतिनिश्चितम् ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणाद्वैष्णवादन्ये सकामाःसर्वजन्मसु ॥ नतेषांनिर्म्मलाबुद्धिर्विष्णुभक्तिविवर्जिताः ॥ ३२ ॥ तीर्थाश्रिताद्विजायेचतपस्यानिरताःसति ॥ तेयान्ति ब्रह्मलोकंचपुनरायान्तिभारतम् ॥ ३३ ॥ स्वधर्म्मनिरताविप्राःसूर्य्यभक्ताश्चभारते ॥ व्रजन्तिसूर्य्यलोकंतेपुनरायान्तिभारतम् ॥ ३४ ॥ स्वधर्म्मनिरताविप्राःशैवाःशाक्ताश्चगाणपाः ॥ तेयान्तिशिवलोकंचपुनरायान्तिभारतम् ॥ ३५ ॥ येविप्राअन्यदेवेष्टाःस्वधर्म्मनिर

ताःसति ॥ तेगत्वाशक्रलोकंचपुनरायान्तिभारतम् ॥ ३६ ॥ हरिभक्ताश्चनिष्कामाःस्वधर्म्मरहिताद्विजाः ॥ तेऽपियान्तिहरेर्लोकं
क्रमाद्भक्तिवलादहो ॥ ३७ ॥ स्वधर्म्मरहिताविप्रादेवान्यसेविनःसदा ॥ भ्रष्टाचाराश्चवालाश्चतेयान्तिनरकंध्रुवम् ॥ ३८ ॥ स्व
धर्म्मनिरताश्चैववर्णाश्चत्वारएवच ॥ भवन्त्येवशुभस्यैवकर्म्मणःफलभागिनः ॥ ३९ ॥ स्वधर्म्मरहितास्तेचनरकंयान्तिहिध्रुवम् ॥ भार
तेचभवन्त्येवकर्म्मणःफलभागिनः ॥ ४० ॥ स्वधर्मनिरताविप्राःस्वधर्म्मनिरतायच ॥ कन्यांददतिविप्रायचन्द्रलोकंव्रजन्तिते ॥ ४१ ॥
वसन्तितत्रतेसार्धियावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ सालङ्कृतायादानेनद्विगुणंफलमुच्यते ॥ ४२ ॥ सकामायान्तितल्लोकंननिष्कामाश्च
वैष्णवाः ॥ तेप्रयान्तिविष्णुलोकंफलसन्धानवर्जिताः ॥ ४३ ॥ गव्यंचरजतंभाय्यांवस्त्रंसस्यंफलंजलम् ॥ येददत्येवविप्रेभ्यस्त
ल्लोकंहिव्रजन्तिच ॥ ४४ ॥ वसन्तितेचतल्लोकंयावन्मन्वन्तरंसति ॥ कालंचसुचिरंवासंकुर्वन्तितत्रतेजनाः ॥ ४५ ॥ येददतिसुवर्णंच
गांचताम्रादिकंसति ॥ तेयान्तिसूर्य्यलोकंचशुचयेब्राह्मणायच ॥ ४६ ॥ वसन्तितत्रतेलोकेवर्षाणामयुतंसति ॥ विपुलेचचिरंवासंकुर्व
न्तिचनिरामयाः ॥ ४७ ॥ ददातिभूमिंविप्रेभ्योधान्यानिविपुलानिच ॥ सयातिविष्णुलोकञ्चश्वेतद्वीपंमनोहरम् ॥ ४८ ॥ तत्रैवनिवस
त्येवयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ विपुलंविपुलेवासंकरोतिपुण्यवान्सति ॥ ४९ ॥ गृहंददतिविप्राययेजनाभक्तिपूर्वकम् ॥ तेयान्तिसुरलोकञ्च
चिरंतत्रभवन्तिते ॥ ५० ॥ गृहरेणुप्रमाणाब्दंदानंपुण्यदिनेयदि ॥ विपुलंविपुलेवासंकुर्वन्तिमानवाःसति ॥ ५१ ॥ यस्मैयस्मैचदेवाय
योददातिगृहंनरः ॥ सयातितस्यलोकञ्चरेणुमानाब्दमेवच ॥ ५२ ॥ सौधेचतुर्गुणंपुण्यंपूर्त्तेशतगुणंफलम् ॥ प्रकृष्टेऽष्टगुणंतस्मादित्या
हकमलोद्भवः ॥ ५३ ॥ योददातितडागंचसर्वभूतायभारत ॥ सयातिजनलोकंचवर्षाणामयुतंसति ॥ ५४ ॥ वाप्यांफलंशतगुणंप्राप्नो
तिमानवस्ततः ॥ तथासेतुप्रदानेनतडागस्यफलंलभेत् ॥ ५५ ॥ धनुश्चतुःसहस्रेणदैर्घ्यमानेननिश्चितम् ॥ न्यूनावातावतीपस्थेसावा
पीपरिकीर्त्तिता ॥ ५६ ॥ दशवापीसमाकन्यायदिपात्रेप्रदीयते ॥ फलंददातिद्विगुणंयदिसालङ्कृताभवेत ॥ ५७ ॥ तत्फलंचतडागेचप
ङ्कोद्धारेणतत्फलम् ॥ वाप्याश्चपङ्कोद्धारेणवापीतुल्यफलंलभेत् ॥ ५८ ॥ अश्वत्थवृक्षमारोप्यप्रतिष्ठांचकरोतियः ॥ सयातितपसोलोकं

वर्षाणामयुतंपरम् ॥ ५९ ॥ पुष्पोद्यानंयोददातिसावित्रिसर्वभूतये ॥ सवसेद्ध्रुवलोकेचवर्षाणामयुतंध्रुवम् ॥ ६० ॥ योददातिविमानं चविष्णवेभारतेसति ॥ विष्णुलोकेवसेत्सोऽपियावन्मन्वन्तरंपरम् ॥ ६१ ॥ चित्रयुक्तेचविपुलेफलंतस्यचतुर्गुणम् ॥ रथार्धशिबिका दानेफलमेवलभेद्ध्रुवम् ॥ ६२ ॥ योददातिभक्तियुक्तोहरयेदोलमन्दिरम् ॥ विष्णुलोकेवसेत्सोऽपियावन्मन्वन्तरंपरम् ॥ ६३ ॥ राजमार्गसौधयुक्तंयःकरोतिपतिव्रते ॥ वर्षाणामयुतंसोऽपिशक्रलोकेमहीयते ॥ ६४ ॥ ब्राह्मणेभ्योऽपिदेवेभ्योदानेसमफलंलभेत ॥ यच्चदत्तंहितद्भोक्तुर्नदत्तंनोपतिष्ठते ॥ ६५ ॥ भुक्त्वास्वर्गादिकंसौख्यंपुरायान्तिचभारते ॥ लभेद्विप्रकुलेष्वेवक्रमेणैवोत्तमादिषु ॥ ॥ ६६ ॥ भारतेपुण्यवान्विप्रोभुक्त्वास्वर्गादिकंपरम ॥ पुनःसोऽपिभवेद्विप्रोनपुनःक्षत्रियादयः ॥ ६७ ॥ क्षत्रियोवापिवैश्योवाकल्पको टिशतेनच ॥ तपसाब्राह्मणत्वंचनप्राप्नोतिश्रुतौश्रुतम् ॥ ६८ ॥ स्वधर्मरहिताविप्रानानायोनिंव्रजन्तिच ॥ भुक्त्वाचकर्मभोगंचविप्रयो निंलभेत्पुनः ॥ ६९ ॥ माभुक्तंक्षीयतेकर्म्मकल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकल्पकोटिशतैरपि ॥ ७० ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यं कृतंकर्म्मशुभाशुभम् ॥ देवतीर्थसहायेनकायव्यूहेनशुध्यति ॥ ७१ ॥ एतत्तेकथितंसर्वंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ७२ ॥ इति श्रीब्रह्म वैवर्त्तेमहापुराणेनारदनारायणसंवादेप्रकृतिखण्डेसावित्र्युपाख्यानेकर्म्मविपाकेकर्मानुरूपस्थानगमनंनामषड्विंशतितमोऽध्यायः ॥२६॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ प्रयान्तिस्वर्गमन्यंचयेनयेनैवकर्म्मणा ॥ मानवाःपुण्यवन्तश्चतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ यमउवाच ॥ अन्नदानं चविप्राययःकरोतिचभारते ॥ अन्नप्रमाणवर्षंचशक्रलोकेमहीयते ॥ २ ॥ अन्नदानात्परंदानंनभूतंनभविष्यति ॥ नात्रपात्रपरीक्षास्यान्न कालनियमःक्वचित् ॥ ३ ॥ देवेभ्योब्राह्मणेभ्योवाददातिचासनंयदि ॥ महीयतेवह्निलोकेवर्षाणामयुतंध्रुवम् ॥ ४ ॥ योददातिचविप्रा यदिव्यांधेनुंपयस्विनीम् ॥ तल्लोममानवर्षंचवैकुण्ठेचमहीयते ॥ ५ ॥ चतुर्गुणंपुण्यदिनेतीर्थेशतगुणंफलम् ॥ दानंनारायणक्षेत्रेफलंको टिगुणंभवेत् ॥ ६ ॥ गांयोददातिविप्रायभारतेभक्तिपूर्वकम् ॥ वर्षाणामयुतंचैवचन्द्रलोकेमहीयते ॥ ७ ॥ यश्चोभयमुखीदानंकरोतिब्राह्म णायच ॥ तल्लोममानवर्षंचवैकुण्ठेचमहीयते ॥८॥ योददातिब्राह्मणायशालिग्रामंसवस्त्रकम् ॥ महीयतेसवैकुण्ठेयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥९॥

योददातिब्राह्मणायछत्रंचसुमनोहरम् ॥ वर्षाणामयुतंसोऽपिमोदतेवरुणालये ॥ १० ॥ विप्रायपादुकायुग्मंयोददातिचभारते ॥
महीयतेवायुलोकेवर्षाणामयुतंसति ॥ ११ ॥ योददातिब्राह्मणायशय्यांदिव्यांमनोहराम् ॥ महीयतेचन्द्रलोकेयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ १२ ॥
योददातिप्रदीपञ्चदेवायब्राह्मणायच ॥ यावन्मन्वन्तरंसोऽपिब्रह्मलोकेमहीयते ॥ १३ ॥ सम्प्राप्यमानवींयोनिंचक्षुष्मांश्चभवेद्ध्रुवम् ॥
नयातियमलोकंचतेनपुण्येनसुन्दरि ॥ १४ ॥ करोतिगजदानञ्चयोहिविप्रायभारते ॥ यावदिन्द्रादिदेवस्यलोकेचार्धासनेवसेत् ॥ १५ ॥
भारतेयोऽश्वदानंचकरोतिब्राह्मणायच ॥ मोदतेवारुणेलोकेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ १६ ॥ प्रकृष्टांशिबिकांयोहिददातिब्राह्मणायच ॥
महीयतेविष्णुलोकेयावन्मन्वन्तरंसति ॥ १७ ॥ योददातिचविप्रायव्यजनंश्वेतचामरम् ॥ महीयतेवायुलोकेवर्षाणामयुतंध्रुवम् ॥
॥ १८ ॥ धान्याचलंयोददातिब्राह्मणायचभारते ॥ सचधान्यप्रमाणाब्दंविष्णुलोकेमहीयते ॥ १९ ॥ ततःस्वयोनिंसंप्राप्यचिरजीवी
भवेत्सुखी ॥ दाताग्रहीतातौद्वौचध्रुवंवैकुण्ठगामिनौ ॥ २० ॥ सततंश्रीहरेर्नामभारतेयोजपेन्नरः ॥ सएवचिरजीवीचततोमृत्युःपला
यते ॥ २१ ॥ योनरोभारतेवर्षेदोलनंकारयेद्धरेः ॥ पूर्णिमारजनीशेषेजीवन्मुक्तोभवेन्नरः ॥ २२ ॥ इहलोकेसुखंभुक्त्वायात्यन्तेविष्णु
मन्दिरम् ॥ निश्चितंनिवसेत्तत्रशतमन्वन्तरावधि ॥ २३ ॥ फलमुत्तरफाल्गुन्यांततोऽपिद्विगुणंभवेत् ॥ कल्पान्तजीवीसभवेदित्याह
कमलोद्भवः ॥ २४ ॥ तिलदानंब्राह्मणाययःकरोतिचभारते ॥ तिलप्रमाणवर्षञ्चमोदतेविष्णुमंदिरे ॥ २५ ॥ ततःस्वयोनिंसंप्राप्य
चिरजीवीभवेत्सुखी ॥ ताम्रपात्रस्थदानेनद्विगुणञ्चफलंलभेत् ॥ २६ ॥ सालंकृताञ्चभोग्याञ्चसवस्त्रांसुन्दरींप्रियाम् ॥ योददातिब्राह्मणा
यभारतेचपतिव्रताम् ॥ २७ ॥ महीयतेचन्द्रलोकेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ तत्रस्ववेंश्यया साद्धंमोदतेचदिवानिशम् ॥ २८ ॥ ततोगन्धर्व
लोकेचवर्षाणामयुतंसति ॥ दिवानिशंकौतुकेनचोर्वश्यासहमोदते ॥ २९ ॥ ततोजन्मसहस्रञ्चप्राप्नोतिसुन्दरींप्रियाम् ॥ सतींसौभाग्य
युक्ताञ्चकोमलांप्रियवादिनीम् ॥ ३० ॥ ददातिसफलंवृक्षंब्राह्मणायचयोनरः ॥ फलप्रमाणवर्षञ्चशक्रलोकेमहीयते ॥ ३१ ॥ पुनःस्व
योनिंसंप्राप्यलभतेसुतमुत्तमम् ॥ सफलानाञ्चवृक्षाणांसहस्रंचप्रशंसितम् ॥ ३२ ॥ केवलंफलदानंचब्राह्मणायददातियः ॥ सुचिरंस्वर्गे

वासश्चकृत्वायातिचभारतम् ॥ ३३ ॥ नानाद्रव्यसमायुक्तंनानासस्यसमन्वितम् ॥ ददातियश्चविप्रायभारतेविपुलंगृहम् ॥ ३४ ॥ कुबेरलोकेवसतिसचमन्वन्तरावधि ॥ ततःस्वयोनिंसंप्राप्यमहांश्चधनवान्भवेत् ॥ ३५ ॥ योजनःसस्यसंयुक्तांभूमिंचरुचिरांसति ॥ ददातिभक्त्याविप्रायपुण्यक्षेत्रेचवासति ॥ ३६ ॥ महीयतेसवैकुण्ठेमन्वन्तरशतंध्रुवम् ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यमहांश्चभूमिवान्भवेत् ॥ ३७ ॥ तंनत्यजतिभूमिश्चजन्मनांशतकंपरम् ॥ श्रीमांश्चधनवांश्चैवपुत्रवांश्चप्रजेश्वरः ॥ ३८ ॥ सप्रजंचप्रकृष्टंचग्रामंदद्याद्विजातये ॥ लक्षमन्वन्तरंचैववैकुण्ठेसमहीयते ॥ ३९ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यग्रामलक्षंलभेद्ध्रुवम् ॥ नजहातिचतंपृथ्वीजन्मनांलक्षमेवच ॥ ४० ॥ सप्रजंसुप्रकृष्टंचपक्वसस्यसमन्वितम् ॥ नानापुष्करिणीवृक्षंफलभोगसमन्वितम् ॥ ४१ ॥ नगरंयश्चविप्रायददातिभारतेभुवि ॥ महीयतेसवैकुण्ठेदशलक्षेन्द्रकालकम् ॥ ४२ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यराजेन्द्रोभारतेभवेत् ॥ नगराणांचनियुतंलभतेनात्रसंशयः ॥ ४३ ॥ धरातंनजहात्येवजन्मनांनियुतंध्रुवम् ॥ परमैश्वर्य्यसंयुक्तोभवेदेवमहीतले ॥ ४४ ॥ नगराणांचशतकंदेशंयोहिद्विजातये ॥ सुप्रकृष्टप्रजायुक्तंददातिभक्तिपूर्वकम् ॥ ४५ ॥ वापीतडागसंयुक्तंनानावृक्षसमन्वितम् ॥ महीयतेसवैकुण्ठेकोटिमन्वन्तरावधि ॥ ४६ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यजम्बूद्वीपपतिर्भवेत् ॥ परमैश्वर्य्यसंयुक्तोयथाशक्रस्तथाभुवि ॥ ४७ ॥ महीतंनजहात्येवजन्मनांकोटिमेवच ॥ कल्पान्तजीवीसभवेद्राजराजेश्वरोमहान् ॥ ४८ ॥ स्वाधिकारंसमग्रंचयोददातिद्विजातये ॥ चतुर्गुणंफलंचातोभवेत्तस्यनसंशयः ॥ ॥ ४९ ॥ जम्बूद्वीपंयोददातिब्राह्मणायपतिव्रते ॥ फलंशतगुणंचातोभवेत्तस्यनसंशयः ॥ ५० ॥ सप्तद्वीपमहीदातुःसर्वतीर्थानुसेविनः ॥ सर्वेषांतपसांकर्त्तुःसर्वोपवासकारिणः ॥ ५१ ॥ सर्वदानप्रदातुश्चसर्वसिद्धेश्वरस्यच ॥ अस्त्येवपुनरावृत्तिर्नभक्तस्यहरेर्हो ॥ ५२ ॥ असंख्यब्रह्मणांपातंपश्यंतिवैष्णवाःसति ॥ निवसन्तिहिगोलोकेवैकुण्ठेवाहरेःपदे ॥ ५३ ॥ विष्णुमन्त्रोपासकश्चविहायमानवींतनुम् ॥ बिभर्त्तिदिव्यरूपंचजन्ममृत्युजरापहम् ॥ ५४ ॥ लब्ध्वाविष्णोश्चसारूप्यंविष्णुसेवांकरोतिच ॥ सचपश्यतिगोलोकेह्यसंख्यंप्राकृतंलयम् ॥ ५५ ॥ नश्यन्तिदेवाःसिद्धाश्चविश्वानिनिखिलानिच ॥ कृष्णभक्तानन्श्यन्तिजन्ममृत्यु

जराहराः ॥ ५६ ॥ कार्त्तिकेतुलसीदानंकरोतिहरयेचयः ॥ युगंपत्रप्रमाणंचमोदतेहरिमन्दिरे ॥ ५७ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यहरिभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ सुखीचचिरजीवीचसभवेद्भारतेभुवि ॥ ५८ ॥ घृतप्रदीपंहरयेकार्त्तिकेयोददातिच ॥ पलप्रमाणंवर्षंच मोदतेहरिमन्दिरे ॥ ५९ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यविष्णुभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ महाधनाढ्यःसभवेच्चक्षुष्मांश्चैवदीप्तिमान् ॥ ६० ॥ माघे यःस्नातिगङ्गायामरुणोदयकालतः ॥ युगषष्टिसहस्राणिमोदतेहरिमन्दिरे ॥ ६१ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यविष्णुभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ जितेन्द्रियाणांप्रवरःसभवेद्भारतेभुवि ॥६२॥ माघेयःस्नातिगङ्गायांप्रयागेचारुणोदये ॥ वैकुण्ठेमोदतेसोऽपिलक्षमन्वन्तरावधि ॥६३॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यविष्णुमन्त्रंलभेद्ध्रुवम् ॥ त्यक्त्वाचमानुषंदेहंपुनर्यातिहरेःपदम् ॥ ६४ ॥ नास्तितत्पुनरावृत्तिर्वैकुण्ठाच्चमहीतले ॥ करोतिहरिदास्यञ्चलब्ध्वासारूप्यमेवच ॥ ६५ ॥ नित्यस्नायीचगङ्गायांसपूतःसूर्यवद्भुवि ॥ पदेपदेऽश्वमेधस्यलभतेनिश्चितंफलम् ॥ ६६ ॥ तस्यैवपादरजसासद्यःपूतावसुन्धरा ॥ मोदतेसचवैकुण्ठेयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ६७ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यतपस्विप्रवरोभवेत् ॥ स्वधर्मनिरतःशुद्धोविद्वांश्चसुजितेन्द्रियः ॥ ६८ ॥ मीनकर्कटयोर्मध्येगाढंतपतिभास्करे ॥ भारतेयोददात्येवजलमेवसुवासितम् ॥ ६९ ॥ मोदतेसचवैकुण्ठेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यसुखीनिष्कपटोभवेत् ॥७०॥ वैशाखेहरयेभक्त्यायोददातिचचन्दनम् ॥ युगषष्टिसहस्राणिमोदतेविष्णुमन्दिरे ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यरूपवांश्चसुखीभवेत् ॥ ७१ ॥ वैशाखेसक्तुदानञ्चयःकरोतिद्विजातये ॥ सक्तुरेणुप्रमाणाब्दंमोदतेविष्णुमन्दिरे ॥ ७२ ॥ करोतिभारतेयोहिकृष्णजन्माष्टमीव्रतम् ॥ शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्रसंशयः ॥ ७३ ॥ वैकुण्ठेमोदतेसोऽपियावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यकृष्णभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ ७४ ॥ इहैवभारते वर्षेशिवरात्रिंकरोतियः ॥ मोदतेशिवलोकेचसप्तमन्वन्तरावधि ॥ ७५ ॥ शिवायशिवरात्रौचबिल्वपत्रंददातियः ॥ पत्रप्रमाणञ्चयुगंमोदतेशिवमंदिरे ॥ ७६ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यशिवभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ विद्यावान्पुत्रवाञ्छ्रीमान्प्रजावान्भूमिवान्भवेत् ॥ ७७ ॥ चैत्रमासेऽथवामाघेशङ्करंयोऽर्चयेद्व्रती ॥ करोतिनर्त्तनंभक्त्यावेत्रपाणिर्दिवानिशम् ॥ ७८ ॥ मासंवाप्यर्द्धमासंवादशसप्तदिनानिवा ॥

दिनमानंयुगंसोऽपिशिवलोकेमहीयते ॥ ७९ ॥ श्रीरामनवमींयोहिकरोतिभारतेनरः ॥ सप्तमन्वन्तरंयावन्मोदतेविष्णुमन्दिरे ॥ ८० ॥
पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यरामभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ जितेन्द्रियाणांप्रवरोमहांश्चधार्मिकोभवेत् ॥ ८१ ॥ शारदीयांमहापूजांप्रकृतेर्यःकरोतिच ॥
महिषैश्छागलैर्मेषैरिक्षुकूष्मण्डकैस्तथा ॥ ८२ ॥ नैवेद्यैरुपहारैश्चधूपदीपादिभिस्तथा ॥ नृत्यगीतादिभिर्वाद्यैर्नानाकौतुकमङ्गलैः ॥
॥ ८३ ॥ शिवलोकेवसेत्सोऽपिसप्तमन्वन्तरावधि ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यबुद्धिंचनिर्मलांलभेत् ॥ ८४ ॥ अचलांश्रियमाप्नोतिपुत्रपौत्रा
दिवर्द्धिनीम् ॥ महाप्रभावयुक्तश्चगजवाजिसमन्वितः ॥ ८५ ॥ राजराजेश्वरःसोऽपिभवेदेवनसंशयः ॥ भाद्रशुक्लाष्टमींप्राप्यमहाल
क्ष्मीञ्चयोऽर्चयेत् ॥ ८६ ॥ नित्यंभक्त्यापक्षमेकंपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ दत्त्वातस्यैप्रकृष्टानिचोपचाराणिषोडश ॥ ८७ ॥ वैकुण्ठेमोदते
सोऽपियावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यराजराजेश्वरोभवेत् ॥ ८८ ॥ कार्त्तिकीपूर्णिमायाञ्चकृत्वातुरासमण्डलम् ॥ गोपानांश
तकंकृत्वागोपीनांशतकंतथा ॥ ८९ ॥ शिलायांप्रतिमायांवाश्रीकृष्णंराधयासह ॥ भारतेपूजयेद्दत्त्वाचोपचाराणिषोडश ॥ ९० ॥
गोलोकेचवसेत्सोऽपियावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ भारतंपुनरागत्यहरिभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ ९१ ॥ क्रमेणसुदृढांभक्तिंलब्ध्वामन्त्रंहरेरपि ॥
देहंत्यक्त्वाचगोलोकंपुनरेवप्रयातिसः ॥ ९२ ॥ तत्रकृष्णस्यसारूप्यंसंप्राप्यपार्षदोभवेत् ॥ पुनस्तत्पतनंनास्तिजरामृत्युहरोमहान् ॥
॥ ९३ ॥ शुक्लांवाप्यथवाकृष्णांकरोत्येकादशींचयः ॥ वैकुण्ठेमोदतेसोपियावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ९४ ॥ भारतंपुनरागत्यहरिभक्तिंलभे
द्ध्रुवम् ॥ पुनर्यातिचवैकुण्ठंनतस्यपतनंभवेत् ॥ ९५ ॥ भाद्रेशुक्लेचद्वादश्यांयःशक्रंपूजयेन्नरः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिशक्रलोकेमहीयते
॥ ९६ ॥ रविवारेऽर्कसंक्रान्त्यांसप्तम्यांशुक्लपक्षतः ॥ सम्पूज्यार्कंहविष्यान्नंयःकरोतिचभारते ॥ ९७ ॥ महीयतेसोऽर्कलोकेयावच्चन्द्र
दिवाकरौ ॥ भारतंपुनरागत्यचारोगीश्रीयुतोभवेत् ॥ ९८ ॥ ज्येष्ठशुक्लेचतुर्दश्यांसावित्रींयोहिपूजयेत् ॥ महीयतेब्रह्मलोके सप्तमन्वन्त
रावधि ॥ ९९ ॥ पुनर्महींसमागत्यश्रीमानतुलविक्रमः ॥ चिरजीवीभवेत्सोऽपिज्ञानवान्सम्पदायुतः ॥ १०० ॥ माघस्यशुक्लपंचम्यां

१ कृष्णइतिपाठः ।

पूजयेद्यः सरस्वतीम् ॥ संयतो भक्तितो दत्त्वा चोपचाराणि षोडश ॥ १०१ ॥ महीयते स वैकुण्ठे यावद्ब्रह्मदिवानिशम् ॥ संप्राप्य च पुनर्जन्म स भवेत्कविपण्डितः ॥ १०२ ॥ गां सुवर्णादिकं यो हि ब्राह्मणाय ददाति च ॥ नित्यं जीवनपर्य्यन्तं भक्तियुक्तश्च भारते ॥ १०३ ॥ गवां लोमप्रमाणाब्दं द्विगुणं विष्णुमन्दिरे ॥ मोदते हरिणा सार्द्धं क्रीडाकौतुकमङ्गलैः ॥ १०४ ॥ ततः पुनरिहागत्य विष्णुभक्तिं लभेद्ध्रुवम् ॥ ततः पुनरिहागत्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥ गोमांश्च पुत्रवान्विद्वाञ्ज्ञानवान्सर्वतः सुखी ॥ १०५ ॥ भोजयेद्यो हि मिष्टान्नं ब्राह्मणेभ्यश्च भारते ॥ विप्रलोमप्रमाणाब्दं मोदते विष्णुमन्दिरे ॥ १०६ ॥ ततः पुनरिहागत्य स सुखी धनवान्भवेत् ॥ विद्वान्सुचिरजीवी च श्रीमानतुलविक्रमः ॥ १०७ ॥ यो वक्ति वा ददात्येव हरेर्नामानि भारते ॥ युगनामप्रमाणं च विष्णुलोके महीयते ॥ १०८ ॥ ततः पुनरिहागत्य विष्णुभक्तिं लभेद्ध्रुवम् ॥ यदि नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं लभेत् ॥ १०९ ॥ नाम्नां कोटिं हरेर्यो हि क्षेत्रे नारायणे जपेत् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो जीवन्मुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥ ॥ ११० ॥ लभते न पुनर्जन्म वैकुण्ठे स महीयते ॥ लभेद्विष्णोश्च सारूप्यं न तस्य पतनं भवेत् ॥ १११ ॥ यः शिवं पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिङ्गं च पार्थिवम् ॥ यावज्जीवनपर्य्यन्तं स याति शिवमन्दिरम् ॥ ११२ ॥ मृदां रेणुप्रमाणाब्दं शिवलोके महीयते ॥ ततः पुनरिहागत्य राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥ ११३ ॥ शिलां च योऽर्चयेन्नित्यं शिलातोयं च भक्षति ॥ महीयते स वैकुण्ठे यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ ११४ ॥ ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्तिं सुदुर्लभाम् ॥ महीयते विष्णुलोके न तस्य पतनं भवेत् ॥ ११५ ॥ तपांसि चैव सर्वाणि व्रतानि निखिलानि च ॥ कृत्वा तिष्ठति वैकुण्ठे यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ११६ ॥ ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥ ततो मुक्तो भवेत्पश्चात्पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ॥ ११७ ॥ यः स्नाति सर्वतीर्थेषु भुवि कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ स च निर्वाणतां याति न तज्जन्म भवेद्भुवि ॥ ११८ ॥ पुण्यक्षेत्रे भारते च योऽश्वमेधं करोति च ॥ अश्वलोमप्रमाणाब्दं शक्रस्यार्द्धासने वसेत् ॥ ११९ ॥ चतुर्गुणं राजसूये फलमाप्नोति मानवः ॥ नरमेधेऽश्वमेधार्द्धं गोमेधे च तदेव च ॥ १२० ॥ पुत्रेष्टौ च तदर्द्धं च सुपुत्रं च लभेद्ध्रुवम् ॥ लभते लाङ्गलेष्टौ च गोमेधसदृशं फलम् ॥ १२१ ॥ तत्समानश्च

१ यानुकूलेष्टौ इति पाठः ।

विप्रेष्टौवृद्धियागेचतत्फलम् ॥ पद्मयज्ञेतदर्द्धञ्चफलमाप्नोतिमानवः ॥ १२२ ॥ विशोकेचविशोकंचपद्मार्द्धस्वर्गमश्नुते ॥ विजयेविजयीराजास्वर्गेपद्मसमंलभेत् ॥ १२३ ॥ प्राजापत्येप्रजालाभोभूवृद्धिर्भूभृतांभवेत् ॥ इहराजश्रियंलब्ध्वापद्मार्द्धस्वर्गमश्नुते ॥ ऋद्धियागेमहैश्वर्य्यंस्वर्गेपद्मसमंभवेत् ॥ १२४ ॥ विष्णुयज्ञःप्रधानंचसर्वयज्ञेषुसुन्दरि ॥ ब्रह्मणाचकृतःपूर्वंमहासम्भारसंयुतः ॥ १२५ ॥ बभूवकलहोयत्रदक्षशङ्करयोःसति ॥ शेपुश्चनन्दिनंविप्रानन्दीविप्रांश्चकोपतः ॥ १२६ ॥ यतोहेतोर्दक्षयज्ञंबभञ्चचन्द्रशेखरः ॥ चकारविष्णुयज्ञंचपुरादक्षप्रजापतिः ॥१२७॥ धर्मश्चकश्यपश्चैवशेषश्चापिचकर्दमः ॥ स्वायम्भुवोमनुश्चैवतत्पुत्रश्चप्रियव्रतः ॥१२८॥ शिवःसनत्कुमारश्चकपिलश्चध्रुवस्तथा ॥ राजसूयसहस्राणांसमृद्धयाचक्रतुर्भवेत ॥ १२९ ॥ राजसूयसहस्राणांफलमाप्नोतिनिश्चितम् ॥ विष्णुयज्ञात्परोयज्ञोनास्तिवेदेफलप्रदः ॥१३०॥ बहुकल्पान्तर्जीवीचजीवन्मुक्तोभवेद्ध्रुवम् ॥ ज्ञानेनतेजसाचैवविष्णुतुल्योभवेदिह ॥ १३१ ॥ देवानांचयथाविष्णुर्वैष्णवानांयथाशिवः ॥ शास्त्राणांचयथावेदाआश्रमाणांचब्राह्मणाः ॥ १३२ ॥ तीर्थानांचयथागङ्गापवित्राणांचवैष्णवाः ॥ एकादशीव्रतानांचपुष्पाणांतुलसीयथा ॥१३३॥ नक्षत्राणांयथाचन्द्रःपक्षिणांगरुडोयथा ॥ यथास्त्रीणांचप्रकृतिराधाराणांवसुन्धरा ॥ १३४ ॥ शीघ्रगानांचेन्द्रियाणांचञ्चलानांयथामनः ॥ प्रजापतीनांब्रह्माचप्रजेशानांप्रजापतिः ॥ १३५ ॥ वृन्दावनंवनानांचवर्षाणांभारतंयथा ॥ श्रीमतांचयथाश्रीश्चविदुषांचसरस्वती ॥ १३६ ॥ पतिव्रतानांदुर्गाचसौभाग्यानांचराधिका ॥ विष्णुयज्ञस्तथावत्सेयज्ञेषुचमहानिति ॥ १३७ ॥ अश्वमेधशतेनैवशक्रत्वंलभतेध्रुवम् ॥ सहस्रेणविष्णुपदंसंप्रापपृथुरेवच ॥ १३८ ॥ स्नानञ्चसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षणम् ॥ सर्वेषांचव्रतानांचतपसांफलमेवच ॥ १३९ ॥ पाठश्चतुर्णांवेदानांप्रादक्षिण्यंभुवस्तथा ॥ फलंबीजमिदंसर्वंमुक्तिदंकृष्णसेवनम् ॥ १४० ॥ पुराणेषुचवेदेषुचेतिहासेषुसर्वतः ॥ निरूपितंसारभूतंकृष्णपादाम्बुजार्चनम् ॥ १४१ ॥ तद्वर्णनञ्चतद्ध्यानंतन्नामगुणकीर्त्तनम् ॥ तत्स्तोत्रंस्मरणञ्चैववन्दनंजपएवच ॥ १४२ ॥ तत्पादोदकनैवेद्यभक्षणंनित्यमेवच ॥ सर्वसम्मतमित्येवंसर्वेप्सितमिदंसति ॥ १४३ ॥ भजकृष्णंपरंब्रह्मनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥ गृहाणस्वामिनंवत्सेसुखंगच्छस्वमन्दिरम् ॥ १४४ ॥ एतत्तेकथितंसर्ववि

पाकंकर्मणांनृणाम् ॥ सर्वेप्सितंसर्वमतंपरंतत्त्वप्रदंनृणाम् ॥ १४९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेनारदनारायणसंवादेप्रकृतिखण्डेसावित्र्यायमसंवादेसावित्र्युपाख्यानेशुभकर्मविपाकप्रकथनंनामसप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ हरेरुत्कीर्त्तनंश्रुत्वासावित्रीयमवक्त्रतः ॥ साश्रुनेत्रासपुलकायमंपुनरुवाचसा ॥१॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ हरेरुत्कीर्त्तनंधर्मस्वकुलोद्धारकारणम् ॥ श्रोतॄणांचैववक्तॄणांजन्ममृत्युजराहरम् ॥ २ ॥ दानानांचव्रतानांचसिद्धीनांतपसांपरम् ॥ योगानांचैववेदानांसेवनंकीर्त्तनंहरेः ॥ ३ ॥ मुक्तत्वममरत्वंवासर्वसिद्धित्वमेववा ॥ श्रीकृष्णसेवनस्यैवकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ४ ॥ भजामिकेनविधिनाश्रीकृष्णंप्रकृतेःपरम् ॥ मूढांमामवलांतातवदवेदविदांवर ॥ ५ ॥ शुभकर्म्मविपाकश्चश्रुतंनृणांमनोहरम् ॥ कर्म्माशुभविपाकश्चतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वासासतीब्रह्मन्भक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ तुष्टावधर्म्मराजश्चवेदोक्तेनस्तवेनच ॥ ७ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ तपसाधर्म्ममाराध्यपुष्करेभास्करःपुरा ॥ धर्मांशंयंसुतंप्रापधर्मराजंनमाम्यहम् ॥ ८ ॥ समतासर्वभूतेषुयस्यसर्वस्यसाक्षिणः ॥ अतोयन्नामशमनमितितंप्रणमाम्यहम् ॥ ९ ॥ येनान्तश्चकृतोविश्वेसर्वेषांजीविनांपरम् ॥ कर्मानुरूपकालेनतंकृतान्तंनमाम्यहम् ॥ १० ॥ विभर्तिदण्डंदण्डघायपापिनांशुद्धिहेतवे ॥ नमामितंदण्डधरंयःशास्तासर्वकर्म्मणाम् ॥ ११ ॥ विश्वेयःकलयत्येवसर्वायुश्चापिसन्ततम् ॥ अतीवदुर्निवार्य्यश्चतंकालंप्रणमाम्यहम् ॥ १२ ॥ तपस्वीवैष्णवोधर्म्मीसंयमीविजितेन्द्रियः ॥ जीविनांकर्म्मफलदंतंयमंप्रणमाम्यहम् ॥ १३ ॥ स्वात्मारामश्चसर्वज्ञोमित्रंपुण्यकृतांभवेत् ॥ पापिनांक्लेशदोयश्चपुण्यंमित्रंनमाम्यहम् ॥ १४ ॥ यज्जन्मब्रह्मणोवंशेज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ योध्यायतिपरंब्रह्मब्रह्मवंशंनमाम्यहम् ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वासाचसावित्रीप्रणनामयमंमुने ॥ यमस्तांविष्णुभजनंकर्म्मपाकमुवाचह ॥ १६ ॥ इदंयमाष्टकंनित्यंप्रातरुत्थाययःपठेत् ॥ यमात्तस्यभयंनास्तिसर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ १७ ॥ महापापीयदिपठेन्नित्यंभक्त्याचनारद ॥ यमःकरोतितंशुद्धंकायव्यूहेननिश्चितम् ॥ १८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्रीकृतयमस्तोत्रंनामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ यमस्तस्यैविष्णुमन्त्रंदत्त्वाचविधि

पूर्वकम् ॥ कर्म्माशुभंविपाकश्चतामुवाचरवेःसुतः ॥ १ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ शुभकर्म्मविपाकश्चश्रुतंनानाविधंसति ॥ कर्माशुभविपाकश्चकथयामिनिशामय ॥ २ ॥ नानाप्रकारंस्वर्गंचयातिजीवःसुकर्म्मणा ॥ कुकर्म्मणाचनरकंयातिनानाविधंनरः ॥३॥ नरकाणांचकुण्डानिसन्तिनानाविधानिच ॥ नानापुराणभेदेननामभेदानितानिच ॥४॥ विस्तृतानिगभीराणिक्लेशदानिचजीविनाम् ॥ भयङ्कराणिघोराणिहेवत्सेकुत्सितानिच ॥५॥ षडशीतिश्चकुण्डानिसंयमन्यांचसन्तिच ॥ निबोधतेषांनामानिप्रसिद्धानिश्रुतौसति ॥ ॥ ६ ॥ वह्निकुण्डंतप्तकुण्डंक्षारकुण्डंभयानकम ॥ विट्कुण्डंमूत्रकुण्डश्चश्लेष्मकुण्डश्चदुःसहम् ॥ ७ ॥ गरकुण्डंदूषिकाकुण्डंवसाकुण्डंतथैवच ॥ शुक्रकुण्डमसृक्कुण्डमश्रुकुण्डश्चकुत्सितम् ॥ ८ ॥ कुण्डंगात्रमलानांचकर्णविट्कुण्डमेवच ॥ मज्जाकुण्डंमांसकुण्डंनखकुण्डश्चदुस्तरम् ॥ ९ ॥ लोम्नांकुण्डंकेशकुण्डमस्थिकुण्डश्चदुःखदम् ॥ ताम्रकुण्डंलौहकुण्डंप्रतप्तंक्लेशदंमहत् ॥ १० ॥ तीक्ष्णकण्टककुण्डश्चविषकुण्डश्चविघ्नदम ॥ धर्म्मकुण्डंतप्तसुराकुंडंचापिप्रकीर्त्तितम् ॥ ११॥ प्रतप्ततैलकुण्डंचदन्तकुण्डंचदुर्वहम् ॥ कृमिकुण्डंपूयकुण्डंसर्पकुण्डंदुरन्तकम् ॥१२॥ मशकुंडंदंशकुण्डंभीमंगरलकुण्डकम् ॥ कुण्डश्चवज्रदंष्ट्राणांवृश्चिकानाञ्चसुव्रते ॥१३॥ शरकुण्डंशूलकुण्डंखड्गकुण्डश्चभीषणम् ॥ गोलकुण्डंनक्रकुण्डंकाककुंण्डंशुचास्पदम् ॥१४॥ सञ्चालकुण्डंवाजकुण्डंवन्यकुण्डंसुदुस्तरम् ॥ तप्तपाषाणकुण्डंचतीक्ष्णपाषाणकुण्डकम् ॥ १५ ॥ लालाकुण्डमसिकुण्डंचूर्णकुण्डंसुदारुणम् ॥ चक्रकुण्डंवज्रकुण्डंकूर्म्मकुण्डंमहोल्बणम् ॥ १६ ॥ ज्वालाकुण्डंभस्मकुण्डंपूतिकुण्डंचसुन्दरि ॥ तप्तसूर्यमसीपत्रंक्षुरधारंसुचीमुखम् ॥१७॥ गोधामुखंनक्रमुखंगजदंशंचगोमुखम् ॥ कुम्भीपाकंकालसूत्रमवटोदमरुन्तुदम् ॥ १८ ॥ पांशुभोजंपाशवेष्टंशूलप्रोतंप्रकम्पनम् ॥ उल्कामुखमन्धकूपंवेधनंदण्डताडनम् ॥ १९ ॥ जालबन्धंदेहचूर्णंदलनंशोषणङ्करम् ॥ सर्पज्वालामुखंजिह्मधूमान्धंनागवेष्टनम् ॥ २० ॥ कुण्डान्येतानिसावित्रिपापिनांक्लेशदानिच ॥ नियुक्तैःकिङ्करगणैरक्षितानिचसन्ततम् ॥ २१ ॥ दण्डहस्तैःशूलहस्तैःपाशहस्तैर्भयङ्करैः ॥ शक्तिहस्तैर्गदाहस्तैर्मदमत्तैश्चदारुणैः ॥ २२ ॥ तमोयुक्तैर्दयाहीनैर्दुर्निवार्य्यैचसर्वतः ॥ तेजस्विभिश्चनिःशङ्कैस्ताम्रपिङ्गललोचनैः ॥ २३ ॥ योगयुक्तैः

सिद्धयोगैर्नानारूपधरैर्वरैः ॥ आसन्नमृत्युभिर्दृष्टैः पापिभिःसर्वजीविभिः ॥ २४ ॥ स्वकर्म्मनिरतैःशैवैःशाक्तैःसौरैश्चगाणपैः ॥ अदृष्टैःपुण्यकृद्भिश्चसिद्धयोगिभिरेवच ॥ २५ ॥ स्वधर्म्मनिरतैर्वापिविरतैर्वास्वतन्त्रकैः ॥ बलवद्भिश्चनिःशङ्कैःस्वप्नदृष्टैश्चवैष्णवैः ॥ २६ ॥ एतत्तेकथितंसाध्विकुंडसंख्यानिरूपणम् ॥ येषांनिवासोयत्कुंडेनिबोधकथयामिते ॥ २७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे न.रदनारायणसंवादेप्रकृतिखण्डेसावित्र्युपाख्यानेयमसावित्रीसंवादेनरककुंडसंख्यानंनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ यमउवाच ॥ हरिसेवारतःशुद्धोयोगीसिद्धोव्रतीसति ॥ तपस्वीब्रह्मचारीचनयातिनरकंयतिः ॥१॥ कटुवाचावान्धवांश्चखलत्वेनचयो नरः ॥ दग्धान्करोतिबलवान्वह्निकुण्डंप्रयातिसः ॥ २ ॥ गात्रलोमप्रमाणाब्दंतत्रस्थित्वाहुताशने ॥ पशुयोनिमवाप्नोतिरौद्रेदग्धस्त्रि जन्मनि ॥ ३ ॥ ब्राह्मणंतृषितंक्षुब्धंप्रतप्तंगृहमागतम् ॥ नभोजयतियोमूढस्तप्तकुंडंप्रयातिसः ॥ ४ ॥ तत्रलोमप्रमाणाब्दंस्थित्वातत्र चदुःखितः ॥ ततस्थलेवह्निकुण्डेपक्षीचसप्तजन्मसु ॥५॥ रविवारार्कसंक्रान्त्याममायांश्राद्धवासरे ॥ वस्त्राणांक्षारसंयोगंकरोतियोहिमा नवः ॥ ६ ॥ सयातिक्षारकुण्डश्चमूत्रमानाब्दमेवच ॥ सव्रजेद्रजकीयोनिंसप्तजन्मसुभारते ॥ ७ ॥ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेत्तुयः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिविट्कुण्डश्चप्रयातिसः ॥ ८ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिविड्भोजीतत्रतिष्ठति ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिविट्कृमिश्चपुनर्भुवि ॥ ९ ॥ परकीयतडागेचतडागंयःकरोतिच ॥ उत्सृजेद्दैवदोषेणमूत्रकुण्डंप्रयातिसः ॥ १० ॥ तद्रेणुमानवर्षञ्चतद्भोजीतत्रतिष्ठति ॥ भारतेगोधि काचैवसभवेत्सप्तजन्मसु ॥ ११ ॥ एकाकीमिष्टमश्नातिश्लेष्मकुण्डंप्रयातिसः ॥ पूर्णमब्दशतञ्चैवतद्भोजीतत्रतिष्ठति ॥ १२ ॥ पूर्णम ब्दशतञ्चैवसप्रेतोभारतेभवेत् ॥ श्लेष्ममूत्रगरञ्चैवपूयंभुङ्क्तेततःशुचिः ॥ १३ ॥ पितरंमातरञ्चैवगुरुंभार्य्यांसुतंसुताम् ॥ योनपुष्णात्य नाथञ्चगरकुण्डंप्रयातिसः ॥ १४ ॥ पूर्णमब्दसहस्रञ्चतद्भोजीतत्रतिष्ठति ॥ ततोव्रजेद्भूतयोनिंशतवर्षंततःशुचिः ॥ १५ ॥ दृष्ट्वातिथिंव क्रचक्षुःकरोतियोहिमानवः ॥ पितृदेवास्तस्यजलंनगृह्णन्तिचपापिनः ॥ १६ ॥ यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच ॥ इहैवलभतेचान्तेदूषिकाकुण्डमाव्रजेत् ॥ १७ ॥ [illegible] सप्तजन्मसु ॥ १८ ॥

दत्त्वाद्रव्यञ्चविप्रायचान्यस्मैदीयतेयदि ॥ सतिष्ठतिवसाकुण्डेतद्लोजीशतवत्सरम् ॥ १९ ॥ ततोभवेत्सचण्डालस्त्रिजन्मनिततः शुचिः ॥ कृकलासोभवेत्सोऽपिभारतेसप्तजन्मसु ॥ ततोभवेन्मानवश्चदरिद्रोऽल्पायुरेवच ॥ २० ॥ पुमांसंकामिनीत्रापिकामिनींवापुमानथ ॥ यःशुक्रंपाययत्येवशुक्रकुण्डंप्रयातिसः ॥ २१ ॥ पूर्णमब्दशतञ्चैवतद्लोजीतत्रतिष्ठति ॥ योनिकृमिःशताब्दञ्चभवेद्धुविततः शुचिः ॥ २२ ॥ सन्ताडचचगुरुंविप्रंरक्तपातञ्चकारयेत् ॥ सचतिष्ठत्यसृक्कुण्डेतद्लोजीशतवत्सरम् ॥ २३ ॥ ततोभवेद्व्याधजन्मसप्तजन्मसुभारते ॥ ततःशुद्धिमवाप्नोतिमानवश्चक्रमेणच ॥ २४ ॥ अश्रुस्रवन्तंगायन्तंभक्तंदृष्ट्वाचगद्गदम् ॥ श्रीकृष्णगुणसंगीतेहसत्येवहियोनरः ॥ २५ ॥ सवसेदश्रुकुण्डेचतद्लोजीशतवत्सरम् ॥ ततोभवेत्सचण्डालोत्रिजन्मनिततःशुचिः ॥ ॥ २६ ॥ करोतिखलतांशश्वदशुद्धहृदयोनरः ॥ कुण्डंगात्रमलानाञ्चसचयातिदशाब्दकम् ॥ २७ ॥ ततःसगार्दभींयोनिमवाप्नोति त्रिजन्मनि ॥ त्रिजन्मनिचशार्गालींततःशुद्धोभवेद्धुवम् ॥ २८ ॥ बधिरंयोहसत्येवनिन्दत्येवहिमानवः ॥ सवसेत्कर्णविट्कुण्डेतद्लोजीशतवत्सरम् ॥ २९ ॥ ततोभवेत्सबधिरोदरिद्रःसप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मस्वङ्गहीनस्ततःशुद्धिंलभेद्धुवम् ॥ ३० ॥ लोभात्स्वपालनार्थायजीविनंहन्तियोनरः ॥ मज्जाकुण्डेवसेत्सोऽपितद्लोजीलक्षवर्षकम् ॥ ३१ ॥ ततोभवेत्सशशकोमीनश्चसप्तजन्मसु ॥ एणादयश्चकर्म्मभ्यस्ततःशुद्धिंलभेद्धुवम् ॥ ३२ ॥ स्वकन्यापालनंकृत्वाविक्रीणातिहियोनरः ॥ अर्थलोभान्महामूढोमांसकुण्डंप्रयातिसः ॥ ३३ ॥ कन्यालोमप्रमाणाब्दंतद्लोजीतत्रतिष्ठति ॥ तंचकुण्डेप्रहारंचकरोतियमकिङ्करः ॥ ३४ ॥ मांसभारंमूर्ध्निकृत्वारक्तधारांलिहेत्क्षुधा ॥ ततोहिभारतेपापीकन्याविट्सुकृमिर्भवेत् ॥ ३५ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिव्याधश्चसप्तजन्मसु ॥ त्रिजन्मनिवराहश्च कुकुरस्सप्तजन्मसु ॥ ३६ ॥ सप्तजन्मसुमण्डूकोजलौकाःसप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मसुकाकश्चततःशुद्धिंलभेद्धुवम् ॥ ३७ ॥ व्रतानामुपवासानांश्राद्धादीनांचसंयमे ॥ नकरोतिक्षौरकर्मसोऽशुचिःसर्वकर्मसु ॥ ३८ ॥ सचतिष्ठतिकुण्डेषुनखादीनांचसुन्दरि ॥ तदेवदिनमाना

१ पानयत्येवेतिपाठः ।

ब्दंतद्भोजीदण्डताडितः ॥ ३९ ॥ सकेशंपार्थिवंलिङ्गंयोवार्चयतिभारते ॥ सतिष्ठतिकेशकुण्डेमृद्रेणुमानवर्षकम् ॥ ४० ॥ तदन्तेया
वनींयोनिंप्रयातिहरकोपतः ॥ शताब्दाच्छुद्धिमाप्नोतिस्वकुलंलभतेध्रुवम् ॥ ४१ ॥ पितॄणांयोविष्णुपदेपिण्डंनैवददातिच ॥ सतिष्ठत्य
स्थिकुण्डेचस्वलोमाब्दंमहोल्बणे ॥ ४२ ॥ ततःस्वयोनिंसंप्राप्यखञ्जःसप्तसुजन्मसु ॥ भवेन्महादरिद्रश्चततःशुद्धोहिदण्डतः ॥
॥ ४३ ॥ यःसेवतेमहामूढोगुर्विणींचस्वकामिनीम् ॥ प्रतप्ततांम्रकुण्डेचशतवर्षंसतिष्ठति ॥ ४४ ॥ अवीरान्नंचयोभुङ्क्तेऋतुस्नातान्नमे
वच ॥ लौहकुण्डेशताब्दश्चसचतिष्ठतितमके ॥ ४५ ॥ सव्रजेद्राजकींयोनिंकर्मकारींचसप्तसु ॥ महाव्रणीदरिद्रश्चततःशुद्धोभवेन्नरः ॥
॥ ४६ ॥ योहिघर्माक्तहस्तेनदेवद्रव्यमुपस्पृशेत ॥ शतवर्षप्रमाणंचघर्मकुण्डेसतिष्ठति ॥ ४७ ॥ यःशूद्रेणाभ्यनुज्ञातोभुङ्क्तेशूद्रान्नमेवच ॥
सचतप्तसुराकुण्डेशताब्दंतिष्ठतिद्विजः ॥ ४८ ॥ ततोभवेच्छूद्रयाजीब्राह्मणःसप्तजन्मसु ॥ शूद्रश्राद्धान्नभोजीचततःशुद्धोभवेद्ध्रुवम् ॥
॥ ४९ ॥ वाग्दुष्टाकटुवाचायाताडयेत्स्वामिनंसदा ॥ तीक्ष्णकण्टककुण्डेसातद्रोजीतत्रतिष्ठति ॥ ५० ॥ ताडितायमदूतेनदण्डेनच
चतुर्युगम् ॥ ततउच्चैःश्रवाःसप्तजन्मस्वेवततःशुचिः ॥ ५१ ॥ विषेणजीविनंहन्तिनिर्दयोयोहिपामरः ॥ विषकुण्डेचतद्भोजीसहस्राब्द
श्चतिष्ठति ॥ ५२ ॥ ततोभवेन्नृघातीचव्रणीस्यात्सप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मसुकुष्ठीचततःशुद्धोभवेद्ध्रुवम् ॥ ५३ ॥ दण्डेनताडयेद्योहिवृष
श्चवृषवाहकः ॥ भृत्यद्वारास्वतन्त्रोवापुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ ५४ ॥ प्रतप्ततैलकुण्डेचसतिष्ठतिचतुर्युगम् ॥ गवांलोमप्रमाणाब्दंवृषोभवति
तत्परम् ॥ ५५ ॥ दन्तेनहन्तिजीवंयोलौहेनवडिशेनवा ॥ दन्तकुण्डेवसेत्सोऽपिवर्षाणामयुतंसति ॥ ५६ ॥ ततःस्वयोनिंसंप्राप्यचो
दरव्याधिसंयुतः ॥ क्लिष्टेनजन्मनैकेनततःशुद्धोभवेन्नरः ॥ ५७ ॥ योभुंक्तेचवृथामांसंमत्स्यभोजीचब्राह्मणः ॥ हरेरनैवेद्यभोजीकृमि
कुण्डंप्रयातिसः ॥ ५८ ॥ स्वलोममानवर्षंचतद्भोजीतत्रतिष्ठति ॥ ततोभवेन्म्लेच्छजातिस्त्रिजन्मनिततोद्विजः ॥ ५९ ॥ ब्राह्मणः
शूद्रयाजीयःशूद्रश्राद्धान्नभोजकः ॥ शूद्राणांशवदाहीचपूयकुण्डंव्रजेद्ध्रुवम् ॥ ६० ॥ यावल्लोमप्रमाणाब्दंयजमानस्यसुव्रते ॥ ताडितो

१ कुलेनेतिपाठः । २ कुंतइतिपाठः ।

यमदूतेनतद्रोजीतत्रतिष्ठति ॥ ६१ ॥ ततोभारतमागत्यसशूद्रःसप्तजन्मसु ॥ महाशूलीदरिद्रश्चततःशुद्धःपुनर्द्विजः ॥ ६२ ॥ लघुंकृत्वं महान्तंवासर्पंहन्तिचयोनरः ॥ स्वात्मलोमप्रमाणाब्दंसर्पकुंडंप्रयातिसः ॥ ६३ ॥ सर्पेणभक्षितःसोऽपियमदूतेनताडितः ॥ वसेच्चसर्प विड्जीवीततःसर्पोभवेद्ध्रुवम् ॥ ६४ ॥ ततोभवेन्मानवश्चाप्यल्पायुर्दद्रुसंयुतः ॥ महाक्लेशेनतन्मृत्युःसर्पेणभक्षणंध्रुवम् ॥ ६५ ॥ विधिप्रकल्प्यजीवांश्चक्षुद्रजन्तूंश्चहन्तियः ॥ सदंशमशकेकुण्डेजन्ममानदिनाब्दकम् ॥ ६६ ॥ दिवानिशंभक्षितस्तैरनाहारश्चशब्दकृत ॥ बद्धहस्तपदादिश्चयमदूतेनताडितः ॥ ६७॥ ततोभवेत्क्षुद्रजन्तुर्जातिर्वैयावतीस्मृता ॥ ततोभवेन्मानवश्चसोऽङ्गहीनस्ततःशुचिः ॥६८॥ योमूढोमधुगृह्णातिहत्वाचमधुमक्षिकाः ॥ सएवगरलेकुंडेजीवमानदिनाब्दकम् ॥ ६९ ॥ भक्षितोगरलैर्दग्धोयमदूतेनताडितः ॥ ततो हिमक्षिकाजातिस्ततःशुद्धोभवेन्नरः ॥ ७० ॥ दण्डंकरोत्यदण्ड्येचविप्रेदण्डंकरोति च ॥ सकुण्डंवज्रदंष्ट्राणांकीटानांप्रयातिच ॥ ७१ ॥ तल्लोममानवर्षंचतत्रतिष्ठत्यहर्निशम् ॥ शब्दकृद्भक्षितस्तैश्चनतःशुद्धोभवेन्नरः ॥७२॥ अर्थलोभेनयोभूपःप्रजादण्डंकरोतिच ॥ वृश्चिकाना श्चकुंडेपुतल्लोमाब्दंवसेद्ध्रुवम् ॥ ७३ ॥ ततोवृश्चिकजातिश्चसप्तजन्मसुजायते ॥ ततोनरश्चाङ्गहीनोव्याधियुक्तोभवेद्ध्रुवम् ॥७४॥ ब्राह्मणः शस्त्रधारीयोह्यन्येषांधावकोभवेत ॥ सन्ध्याहीनश्चमूढश्चहरिभक्तिविहीनकः ॥ ७५ ॥ सतिष्ठतिस्वलोमाब्दंकुंडादिषुशरादिषु ॥ विद्धः शरादिभिःशश्वत्ततःशुद्धोभवेन्नरः ॥ ७६ ॥ कारागारेसान्धकारेनिवध्नातिप्रजाश्चयः ॥ प्रमत्तःस्वल्पदोषेणगोलकुण्डंप्रयातिसः ॥ ॥७७॥तत्कुण्डंतप्ततोयाक्तंसान्धकारंभयङ्करम् ॥ तीक्ष्णदंष्ट्रैश्चकीटैश्चसंयुक्तंगोलकुंडकम् ॥७८॥ कीटैर्विद्धोवसेत्तत्रप्रजालोमाब्दमेवच ॥ ततोभवेन्नीचभृत्यस्ततःशुद्धोनरोभुवि ॥ ७९ ॥ सरोवरादुत्थितांश्चनक्रादीन्हन्तियःसति ॥ नक्रकंटकमानाब्दंनक्रकुंडंप्रयातिसः ॥ ॥ ८० ॥ ततोनक्रादिजातिश्चभवेन्नद्यादिषुध्रुवम् ॥ ततःसद्योविशुद्धोहिदंडेनैवनरःपुनः ॥ ८१ ॥ वक्षःश्रोणीस्तनास्यंचयःपश्यतिपर स्त्रियाः ॥ कामेनकामुकोयोहिपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ ८२ ॥ सवसेत्काककुंडेचकाकैश्चक्षुण्णलोचनः ॥ ततःस्वलोममानाब्दंततश्चान्धस्त्रि जन्मनि ॥ ८३ ॥ सप्तजन्मदरिद्रश्चमहाक्रूरश्चपातकी ॥ भारतेस्वर्णकारश्चसचस्वर्णवणिक्ततः ॥ ८४ ॥ योभारतेताम्रचौरोलोहचौरश्च

सुन्दरि ॥ सस्वलोमप्रमाणाब्दंवज्रकुंडंप्रयातिवै ॥ ८५ ॥ तत्रैववज्रविड्भोजीवज्रैश्चक्षुण्णलोचनः ॥ ताडितोयमदूतेनततःशुद्धोभवे न्नरः ॥ ८६ ॥ भारतेदेवचौरश्चदेवद्रव्यादिहारकः ॥ सुदुष्करेवज्रकुंडेस्वलोमाब्दंवसेद्ध्रुवम् ॥ ८७ ॥ देहदग्धोहितद्वज्रैरनाहारश्चशब्द कृत् ॥ ताडितोयमदूतेनततःशुद्धोभवेन्नरः ॥ ८८ ॥ रौप्यगव्यांशुकानांचयश्चौरःसुरविप्रयोः ॥ तप्तपाषाणकुण्डेचस्वलोमाब्दंवसे द्ध्रुवम् ॥ ८९ ॥ त्रिजन्मनिबकःसोऽपिश्वेतहंसस्त्रिजन्मनि ॥ जन्मैकंशंखचिल्लश्चततोऽन्येश्वेतपक्षिणः ॥ ९० ॥ ततोरक्तविकारीचशू लीवैमानवोभवेत् ॥ सप्तजन्मसुचाल्पायुस्ततःशुद्धोभवेन्नरः ॥ ९१॥ रैत्यकांस्यादिपात्रश्चयोहरेत्सुरविप्रयोः ॥ तीक्ष्णपाषाणकुंडेचस्व लोमाब्दंवसेद्ध्रुवम् ॥ ९२ ॥ सभवेदश्वजातिश्चभारतेसप्तजन्मसु ॥ ततोऽधिकाङ्गयुक्तश्चपादरोगीततःशुचिः ॥ ९३ ॥ पुंश्चल्यन्न श्चयोभुङ्क्तेपुंश्चलीजीव्यजीवनः ॥ स्वलोममानवर्षंचलालाकुण्डेवसेद्ध्रुवम् ॥ ९४ ॥ ताडितोयमदूतेनतद्भोजीतत्रनिष्ठति ॥ ततश्चक्षु श्शूलरोगीततःशुद्धःक्रमेणसः ॥ ९५ ॥ म्लेच्छसेवीमषीजीवीयोविप्रोभारतेभुवि ॥ सचतत्रमषीकुण्डेस्वलोमाब्दंवसेद्ध्रुवम् ॥ ९६ ॥ ताडितोयमदूतेनतद्भोजीतत्रनिष्ठति ॥ ततस्त्रिजन्मनिभवेत्कृष्णवर्णःपशुःश्रुति ॥ ९७ ॥ त्रिजन्मनिभवेच्छागःकृष्णसर्पस्त्रिजन्मनि ॥ ततश्चतालवृक्षश्चततःशुद्धोभवेन्नरः ॥ ९८ ॥ धान्यादिसस्यंताम्बूलंयोहरेत्सुरविप्रयोः ॥ आसनश्चतथातल्पंचूर्णकुण्डंप्रयातिसः ॥ ॥ ९९ ॥ शताब्दंतत्रनिवसेद्यमदूतेनताडितः ॥ ततोभवेन्मेषजातिःकुक्कुटश्चत्रिजन्मनि ॥ १०० ॥ ततोभवेन्मानवश्चकासव्याधि युतोभुवि ॥ वंशहीनोदरिद्रश्चाप्यल्पायुश्चततःशुचिः ॥१०१॥ चक्रंकरोतिविप्राणांहृत्वाद्रव्यश्चयोनरः ॥ सवसेच्चक्रकुण्डेचशताब्दं दण्डताडितः ॥ १०२ ॥ ततोभवेन्मानवश्चतैलकारस्त्रिजन्मनि ॥ व्याधियुक्तोभवेद्रोगीवंशहीनस्ततःशुचिः ॥ १०३ ॥ वान्धवेषुच विप्रेषुकुरुतेवक्रतांनरः ॥ प्रयातिवक्रकुण्डंचवसेत्तत्रयुगंसति ॥ १०४ ॥ ततोभवेत्सवक्राङ्गोहीनाङ्गः सप्तजन्मसु ॥ दरिद्रोवंशहीनश्च भार्य्याहीनस्ततः शुचिः ॥१०५॥ शयनेकूर्ममांसंचब्राह्मणोयोहिभक्षति ॥ कूर्म्मकुण्डेवसेत्सोऽपिशताब्दंकूर्म्मभक्षितः ॥१०६॥ ततो भवेत्कूर्म्मजन्मत्रिजन्मनिचसूकरः ॥ त्रिजन्मनिबिडालश्चमयूरश्चत्रिजन्मनि ॥१०७॥ घृततैलादिकंचैवयोहरेत्सुरविप्रयोः ॥ ज्वालकु

ण्डंसवैयातिभस्मकुण्डंचपातकी ॥ १०८ ॥ तत्रस्थित्वाशताब्दंचसभवेत्तैलपायिकः ॥ सप्तजन्मसुमत्स्यःस्यान्मूषकश्चततःशुचिः ॥ १०९ ॥ सुगन्धितैलंधात्रींचगन्धद्रव्यंतथैववा ॥ भारतेपुण्यवर्षेचयोहरेत्सुरविप्रयोः ॥ ११० ॥ वसेद्दुर्गन्धकुण्डेचदुर्गन्धंचलभेत्सदा ॥ स्वलोममानवर्षंचततोदुर्गन्धिकोभवेत् ॥ १११ ॥ दुर्गन्धिकःसप्तजनौमृगनाभिस्त्रिजन्मनि ॥ सप्तजन्मसुगन्धिश्चततोवैमानवोभवेत् ॥ ११२ ॥ बलेनैवखलत्वेनहिंसारूपेणवासति ॥ बलीचयोहरेद्भूमिंभारतेपरपैतृकीम् ॥ ११३ ॥ सवसेत्तप्तशूलेचभवेत्तप्तोदिवानिशम् ॥ तप्ततैलेयथाजीवोदग्धोभ्रमतिसन्ततम् ॥ ११४ ॥ भस्मसान्नभवत्येवभोगदेहोननश्यति ॥ सप्तमन्वन्तरंपापीसन्तप्तस्तत्रतिष्ठति ॥ ११५ ॥ शब्दंकरोत्यनाहारोयमदूतेनताडितः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिविट्कृमिर्भारतेततः ॥ ११६ ॥ ततोभवेद्भूमिहीनोदरिद्रश्चततःशुचिः ॥ ततःस्वयोनिंसंप्राप्यशुभकर्म्माभवेत्पुनः ॥ ११७ ॥ छिनत्तिजीविनःखड्गैर्दयाहीनःसुदारुणः ॥ नरघातीहन्तिनरमर्थलोभेनभारते ॥ ११८ ॥ असिपत्रेचसवसेद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ तेषुचेद्ब्राह्मणान्हन्तिशतमन्वन्तरंतदा॥११९॥ छिन्नाङ्गश्चभवेत्पापीखड्गधारेणसन्ततम् ॥ अनाहारःशब्दकृच्चयमदूतेनताडितः ॥१२०॥ चंडालःशतजन्मानिभारतेसूकरोभवेत् ॥ कुक्कुरःशतजन्मानिसृगालःसप्तजन्मसु ॥ १२१ ॥ व्याघ्रश्चसप्तजन्मानिवृकश्चैवत्रिजन्मनि ॥ जन्मसप्तसुगण्डीस्यान्महिषश्चत्रिजन्मनि ॥१२२॥ ग्रामंवानगरंवापिदाहनंयःकरोतिच ॥ क्षुरधारेवसेत्सोऽपिच्छिन्नाङ्गस्त्रियुगंसति ॥ १२३ ॥ ततःप्रेतोभवेत्सद्योवह्निवक्त्रोभ्रमेन्महीम् ॥ सप्तजन्मामेध्यभोजीखद्योतःसप्तजन्मसु ॥ १२४ ॥ ततोभवेन्महाशूलीमानवःसप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मगलत्कुष्ठीततःशुद्धोभवेन्नरः ॥१२५॥ परकर्णोपजापेनपरनिन्दांकरोतियः ॥ परदोषेमहातोषीदेवब्राह्मणनिन्दकः ॥ १२६ ॥ सूचीमुखेसचवसेत्सूचीविद्धोयुगत्रयम् ॥ ततोभवेद्वृश्चिकश्चसर्पस्स्यात्सप्तजन्मसु ॥ १२७ ॥ वज्रकीटःसप्तजनौभस्मकीटस्ततःपरम् ॥ ततोभवेन्मानवश्चमहाव्याधिस्ततःशुचिः ॥ १२८ ॥ गृहिणांचगृहंभित्त्वावस्तुस्तेयंकरोतियः ॥ गाश्चच्छागांश्चमेषांश्चयातिगोधामुखंचसः ॥ १२९ ॥ ततोभवेत्सप्तजनौगोजातिर्व्याधिसंयुतः ॥ त्रिजन्ममेषजातिश्चच्छागजातिस्त्रिजन्मनि ॥ १३० ॥ ततोभवेन्मानवश्चनित्यरोगीदरिद्रकः ॥ भार्य्याहीनोवन्धु

हीनःसन्तापीचततःशुचिः ॥ १३१ ॥ सामान्यद्रव्यचौरश्चयातिनक्रमुखंयुगम् ॥ ततोभवेन्मानवश्चमहारोगीततःशुचिः ॥ १३२ ॥ हन्तिगाश्चगजांश्चैवतुरगांश्चनरांस्तथा ॥ सयाति गजदंशंचमहापापीयुगत्रयम् ॥ १३३ ॥ ताडितो यमदूतेनगजदन्तेनसन्ततम् ॥ सभवेद्गजजातिश्चतुरगश्चत्रिजन्मनि ॥ गोजातिर्म्लेच्छजातिश्चततःशुद्धो भवेन्नरः ॥ १३४ ॥ जलंपिबन्तीं तृपितांगांवारयति यो नरः ॥ तच्छुश्रूषाविहीनश्च गोमुखं याति मानवः ॥ १३५ ॥ नरकं गोमुखाकारंकृमितप्तोदकान्वितम् ॥ तत्रतिष्ठतिसन्ततो यावन्मन्वन्तरावधि ॥ १३६ ॥ ततोनरोऽपिगोहीनोमहारोगीदरिद्रकः ॥ सप्तजन्मन्यन्त्यजातिःततःशुद्धोभवेन्नरः ॥ १३७ ॥ गोहत्यांब्रह्महत्याञ्चयःकरोत्यतिदेशिकीम् ॥ योहिगच्छेदगम्याञ्चसन्ध्याहीनोऽप्यदीक्षितः ॥ ॥ १३८ ॥ प्रतिग्राहीचतीर्थेषुग्रामयाजीचदेवलः ॥ शूद्राणांसूपकारश्चप्रमत्तोवृषलीपतिः ॥ १३९ ॥ गोहत्यांब्रह्महत्याञ्चस्त्रीहत्यांचकरोतियः॥ मित्रहत्यांभ्रूणहत्यांमहापापीचभारते ॥१४०॥ कुम्भीपाकेसचवसेद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ताडितोयमदूतेनचूर्ण्यमानश्चसन्ततम ॥ १४१ ॥ क्षणंपततिवह्नौचक्षणंपततिकण्टके ॥ क्षणंचतप्ततैलेषुतप्ततोयेषुचक्षणम् ॥१४२॥ क्षणंचतप्तपाषाणेतप्तलोहेक्षणंततः ॥ गृध्रकोटिसहस्राणिशतजन्मानिसूकरः ॥१४३॥ काकश्चसप्तजन्मानिसर्पस्स्यात्सप्तजन्मसु ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिततोवैविट्कृमिर्भवेत् ॥ ॥१४४॥ ततोभवेत्सवृषणोगलत्कुष्ठीदरिद्रकः ॥ यक्ष्मग्रस्तोवंशहीनोभार्य्याहीनस्ततःशुचिः ॥ १४५ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ ब्रह्महत्याचगोहत्याकिंविधावातिदेशिकी ॥ कावानृणामगम्यावाकोवासन्ध्याविहीनकः ॥१४६॥ अदीक्षितःपुमान्कोवाकोवातीर्थेप्रतिग्रही ॥ द्विजःकोवाग्रामयाजीकोवाविप्रश्चदेवलः ॥ १४७ ॥ शूद्राणांसूपकारःकःप्रमत्तोवृषलीपतिः ॥ एतेषांलक्षणंसर्वंवदवेदविदांवर ॥१४८॥ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णेचतदर्चायांमृन्मय्यांप्रकृतौतथा ॥ शिवेचशिवलिङ्गेवासूर्य्येसूर्य्यमणौतथा॥१४९॥ गणेशेवातदर्चायामेवंसर्वत्रसुंदरि ॥ करोतिभेदबुद्धिंयोब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ॥१५० ॥ स्वगुरौस्वेष्टदेवेवाजन्मदातरिमातरि ॥ करोतिभेदबुद्धिंयोब्रह्महत्यांलभे

१ तृष्णार्त्तेतिपाठः ।

त्तमः ॥१५१॥ वैष्णवेष्वन्यभक्तेषुब्राह्मणेष्वितरेषुच ॥ करोतिसमतांयोहिब्रह्महत्यांलभेत्तमः ॥१५२॥ योमूढोविष्णुनैवेद्यंचान्यनैवेद्यकेनथा ॥ हरेःपादोदकेष्वन्यदेवपादोदकेतथा ॥ करोतिसमतांयोहिब्रह्महत्यांलभेत्तमः ॥ १५३ ॥ सर्वेश्वरेश्वरेकृष्णेसर्वकारणकारणे ॥ सर्वाद्येसर्वदेवानांसेव्येसर्वान्तरात्मनि ॥१५४॥ माययाऽनेकरूपेवाप्येकएवहिनिर्गुणे ॥ करोत्यन्येनसमतांब्रह्महत्यांलभेत्तमः ॥ १५५॥ पितृदेवार्चनांपौर्वापरांवेदविनिर्मिताम् ॥ यःकरोतिनिषेधंश्चब्रह्महत्यांलभेत्तमः ॥ १५६ ॥ येनिन्दन्तिहृषीकेशंतन्मन्त्रोपासकंतथा ॥ पवित्राणांपवित्रंचब्रह्महत्यांलभन्तिते ॥ १५७ ॥ शिवंशिवस्वरूपंचकृष्णप्राणाधिकंप्रियम् ॥ पवित्राणांपवित्रंचज्ञानानन्दंसनातनम ॥ ॥ १५८ ॥ प्रधानंवैष्णवानांचदेवानांसेव्यमीश्वरम् ॥ येनार्चयन्तिनिन्दन्तिब्रह्महत्यांलभंतिते ॥ १५९ ॥ येविष्णुमायांनिन्दन्तिविष्णुभक्तिप्रदांसतीम् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपांचप्रकृतिंसर्वमातरम् ॥१६०॥ सर्वदेवीस्वरूपांचसर्वाद्यांसर्ववन्दिताम् ॥ सर्वकारणरूपांचब्रह्महत्यांलभंतिते ॥ १६१ ॥ कृष्णजन्माष्टमींरामनवमींपुण्यदांपराम ॥ शिवरात्रिंतथाचैकादशींवारंरवेस्तथा ॥ १६२ ॥ पंचपर्वाणिपुण्यानियेनकुर्वंतिमानवाः ॥ लभन्तेब्रह्महत्यांनेचाण्डालाधिकपापिनः ॥ १६३ ॥ अम्बुवीच्यांभुखननेजलेशौचादिकंचये ॥ कुर्वन्तिभारतेवर्षेब्रह्महत्यांलभंतिते ॥ १६४ ॥ गुरुंचमातरंतातंसाध्वींभार्य्यांसुतंसुताम् ॥ अनाथान्योनपुष्णातिब्रह्महत्यांलभेत्तमः ॥ १६५ ॥ विवाहोयस्यनभवेन्नपश्यतिसुतंचयः ॥ हरिभक्तिविहीनोयोब्रह्महत्यांलभेत्तमः ॥ १६६ ॥ हरेर्नैवेद्यभोजीनित्यंविष्णुंनपूजयेत् ॥ पुण्यंपार्थिवलिंगंवाब्रह्महत्यांलभेत्तमः ॥ १६७ ॥ आहारंकुर्वतींगांचपिबन्तींयोनिवारयेत् ॥ यातिगोविप्रयोर्मध्येगोहत्यांचलभेत्तमः ॥ १६८ ॥ दण्डैर्गास्ताडयेन्मूढोयोविप्रोवृषवाहकः ॥ दिनेदिनेगवांहत्यांलभतेनात्रसंशयः ॥ १६९ ॥ ददातिगोभ्यउच्छिष्टंयोजयेद्वृषवाहकम् ॥ भोजयेद्वृषवाहान्नंसगोहत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ १७० ॥ वृषलीपतियाजयेद्योभुङ्क्तेन्नंतस्ययोनरः ॥ गोहत्याशतकंसोपिलभतेनात्रसंशयः ॥ १७१ ॥ पादंददातिवह्नौचगाश्चपादेननाडयेत् ॥ गृहंविशेदधौतांघ्रिःस्नात्वागोवधमाप्नुयात् ॥ १७२ ॥ योभुंक्तेस्निग्धपादेनशेतेस्निग्धांघ्रिरेवच ॥ सूर्य्योदयेचद्विभोजीसगोहत्यांलभेद्ध्रुवम्॥१७३॥अवीरान्नंचयोभुङ्क्तेयोनिजीवीचयोद्विजः ॥ यस्त्रिसन्ध्या

विहीनश्चसगोहत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ १७४ ॥ पितॄंश्चपर्वकालेचतिथिकालेचदेवताम् ॥ नसेवतेतिथिंयोहिगोहत्यांसलभेद्ध्रुवम् ॥ १७५ ॥
स्वभर्तरिचकृष्णेचभेदबुद्धिंकरोतिया ॥ कटूक्त्याताडयेत्कान्तंसागोहत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ १७६ ॥ गोमार्गखननंकृत्वावपतेसस्यमेवच ॥
तडागेवातदूर्ध्वेवासगोहत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ १७७ ॥ प्रायश्चित्तंगोवधस्ययःकरोतिव्यतिक्रमम् ॥ अर्थलोभादथाज्ञानात्सगोहत्यांलभे
द्ध्रुवम् ॥ १७८ ॥ राजकेदैवकेयत्नाद्गोस्वामीगांनपालयेत् ॥ दुःखंददातियोमूढोगोहत्यांसलभेद्ध्रुवम् ॥ १७९ ॥ प्राणिनंलंघयेद्योहि
देवार्चायांरतंजलम् ॥ नैवेद्यंपुष्पमन्नंचसगोहत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ १८० ॥ शश्वन्नास्तीतिवादीयोमिथ्यावादीप्रतारकः ॥ देवद्वेषीगुरुद्वेषीस
गोहत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ १८१ ॥ देवताप्रतिमांदृष्ट्वागुरुंवाब्राह्मणंसति ॥ सम्भ्रमान्ननमेद्योहिसगोहत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ १८२ ॥ नददात्या
शिषंकोपात्प्रणतायचयोद्विजः ॥ विद्यार्थिनेचविद्यांवैसगोहत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ १८३ ॥ गोहत्याब्रह्महत्याचकथिताचातिदेशिकी ॥
यथाश्रुतंसूर्य्यवक्त्रात्किंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १८४ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ वास्तवेचातिदेशेचसम्बन्धेपापपुण्ययोः ॥ न्यूना
धिकेचकोभेदस्तन्मांव्याख्यातुमर्हसि ॥ १८५ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ कुत्रापिवास्तवःश्रेष्ठोन्यूनोतिदेशिकस्सदा ॥ कुत्रातिदेशि
कःश्रेष्ठोवास्तवोन्यूनएवच ॥ १८६ ॥ कुत्रवासमतासाध्वितयोर्वेदप्रमाणतः ॥ करोतिनत्रनास्थांयोगुरुहत्यांलभेत्तुसः ॥ १८७ ॥ पुरा
परिचितेविप्रेविद्यामन्त्रप्रदातरि ॥ गुरौपितृत्वमारोपाद्गस्तुतश्श्रेष्ठउच्यते ॥ १८८ ॥ पितुःशतगुणामातामातुःशतगुणस्तथा ॥ विद्या
मन्त्रप्रदाताचगुरुःपूज्यःश्रुतेर्मतः ॥ १८९ ॥ गुरुतोगुरुपत्नीचगरीयसीचगरीयसी ॥ यथेष्टदेवपत्नीचपूज्याचाभीष्टदेवता ॥ १९० ॥
विप्रःशिवसमोयश्चविष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ राजातिदेशिकाच्छ्रेष्ठोवास्तवोगुणलक्षतः ॥ १९१ ॥ सर्वगङ्गासमंतोयंसर्वेव्याससमाद्वि
जाः ॥ ग्रहणेसूर्य्यशशिनोश्चात्रैवसमनातयोः ॥ १९२ ॥ आतिदेशिकहत्यायावास्तवश्चचतुर्गुणः ॥ सम्मतःसर्ववेदानामित्याहकम
लोद्भवः ॥ १९३ ॥ आतिदेशिकहत्यायाभेदश्चकथितःसति ॥ यायाऽगम्यानृणामेवनिबोधकथयामिते ॥ १९४ ॥ स्वस्त्रीगम्याचसर्वे
षामितिवेदेनिरूपिता ॥ अगम्याचतदन्यायाचेतिवेदविदोविदुः ॥ १९५ ॥ सामान्यंकथितंसर्वंविशेषंशृणुसुन्दरि ॥ अत्यगम्याश्रया

यवैनिबोधकथयामिते ॥ १९६ ॥ शूद्राणांविप्रपत्नीचविप्राणांशूद्रकामिनी ॥ अत्यगम्यातिनिन्द्याचलोकेवेदेपतिव्रते ॥ १९७ ॥ शूद्रश्चेद्ब्राह्मणींगच्छेद्ब्रह्महत्याशतंलभेत् ॥ तत्समंब्राह्मणीचापिकुम्भीपाकंव्रजेद्ध्रुवम् ॥ १९८ ॥ यदिशूद्रांव्रजेद्विप्रोवृषलीपतिरेवसः ॥ सभ्रष्टोविप्रजातेश्चचण्डालात्सोऽधमःस्मृतः ॥ १९९ ॥ विष्ठासमश्चतत्पिंडोमूत्रतुल्यंचतर्पणम् ॥ तत्पितृणांसुराणाञ्चपूजनेतत्समंसति ॥ २०० ॥ कोटिजन्मार्जितंपुण्यंसन्ध्यार्चातपसार्जितम् ॥ द्विजस्यवृषलीभोगान्नश्यत्येवनसंशयः ॥ २०१ ॥ ब्राह्मणश्चसुरापीतीविड्भोजीवृषलीपतिः ॥ हरिवासरभोजीचकुम्भीपाकंव्रजेद्ध्रुवम् ॥ २०२ ॥ गुरुपत्नींराजपत्नींसपत्नीमातरंप्रसूम् ॥ सुतांपुत्रवधूंश्वश्रूंसगर्भाभगिनींसति ॥ २०३ ॥ सोदरभ्रातृजायांचमातुलानींपितृप्रसूम् ॥ मातुःप्रसूंतत्स्वसारंभगिनींभ्रातृकन्यकाम् ॥ ॥२०४॥ शिष्यांचशिष्यपत्नींचभागिनेयस्यकामिनीम् ॥ भ्रातुःपुत्रप्रियाञ्चैवाप्यगम्यामाहपद्मजः ॥ २०५ ॥ एतास्वेकामनेकांवायोव्रजेन्मानवोऽधमः ॥ स्वमातृगामीवेदेषुब्रह्महत्याशतंलभेत् ॥ २०६ ॥ अकर्म्मार्होऽपिसोऽस्पृश्योलोकेवेदेऽतिनिन्दितः ॥ सयातिकुम्भीपाकञ्चमहापापीसुदुस्तरम् ॥ २०७ ॥ करोत्यशुद्धांसन्ध्याञ्चसन्ध्यांवानकरोतियः ॥ त्रिसन्ध्यांवर्जयेद्योवासन्ध्याहीनश्चसद्विजः॥ २०८ ॥ वैष्णवञ्चतथाशैवंशाक्तंसौरञ्चगाणपम् ॥ योऽहङ्कारान्नगृह्णातिमन्त्रंसोऽदीक्षितःस्मृतः ॥ २०९ ॥ प्रवाहमवधिंकृत्वायावद्धस्तचतुष्टयम् ॥ तत्रनारायणःस्वामीगङ्गागर्भान्तरेवरे ॥ २१० ॥ तत्रनारायणक्षेत्रेकुरुक्षेत्रेहरेःपदे ॥ वाराणस्यांवदर्य्याञ्चगङ्गासागरसङ्गमे ॥ २११ ॥ पुष्करेभास्करक्षेत्रेप्रभासेरासमंडले ॥ हरिद्वारेचकेदारेसोमेवदरपावने ॥ २१२ ॥ सरस्वतीनदीतीरेपुण्येवृन्दावनेवने ॥ गोदावर्य्याञ्चकौशिक्यांत्रिवेण्याञ्चहिमालये ॥ २१३ ॥ एष्वन्यत्रचयोदानंप्रतिगृह्णातिकामतः ॥ सचतीर्थप्रतिग्राहीकुम्भीपाकंप्रयातिच ॥ २१४ ॥ शूद्रातिरिक्तयाजीयोग्रामयाजीचकीर्त्तितः ॥ नथादेवोपजीवीयोदेवलःपरिकीर्त्तितः ॥ ॥ २१५ ॥ शूद्रपाकोपजीवीयःसूपकारइतिस्मृतः ॥ सन्ध्यापूजाविहीनश्चप्रमत्तःपतितःस्मृतः ॥ २१६ ॥ उक्तंपूर्वप्रकरणेलक्षणंवृषलीपतेः ॥ एतेमहापातकिनःकुंभीपाकिप्रयान्तते ॥ २१७ ॥ कुंडान्यन्यानितेयान्तिनिबोधकथयामिते ॥ २१८ ॥

इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेयमसावित्रीसंवादेकर्मविपाकेपापिनरकनिरूपणं शिवप्राशस्त्यंब्रह्महत्यादिपदार्थपरिभाषानिरूपणंनामत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ हरिसेवांविनासाध्विनलभेत्कर्मखंडनम् ॥ शुभकर्म्मस्वर्गबीजंनरकञ्चकुकर्म्मतः ॥ १ ॥ पुंश्चल्यन्नञ्चयोभुङ्क्तेवेश्यान्नञ्चपतिव्रते ॥ तांव्रजेत्तुद्विजोयोहिकालसूत्रंप्रयातिसः ॥ २ ॥ शतवर्षंकालसूत्रेस्थित्वाशूद्रोभवेद्ध्रुवम् ॥ तत्रजन्मनिरोगीचततःशुद्धोभवेद्द्विजः ॥ ३ ॥ पतिव्रताचैकपत्नीद्वितीयेकुलटास्मृता ॥ तृतीयेधर्षिणीज्ञेयाचतुर्थेपुंश्चलीस्मृता ॥ ४ ॥ वेश्याचपञ्चमेषष्ठेयुग्मीचपरिकीर्तिता ॥ अतऊर्ध्वंमहावेश्यासाऽस्पृश्यासर्वजातिषु ॥ ५ ॥ योद्विजःकुलटांगच्छेद्धर्षिणींपुंश्चलीमपि ॥ वेश्यांयुग्मींमहावेश्यामवटोदंप्रयातिसः ॥ ६ ॥ शताब्दंकुलटागामीधृष्टागामीचतुर्गुणम् ॥ षड्गुणंपुंश्चलीगामीवेश्यागामीगुणाष्टकम् ॥ ७ ॥ युग्मीगामीदशगुणंवसेत्तत्रनसंशयः ॥ महावेश्याकामुकश्चततःशतगुणंवसेत् ॥ ८ ॥ तदाहिसर्वगामीचेत्येवमाहपितामहः ॥ तत्रैवयातनांभुङ्क्तेयमदूतेनताडितः ॥ ९ ॥ तित्तिरिःकुलटागामीधृष्टागामीचवायसः ॥ कोकिलःपुंश्चलीगामीवेश्यागामीवृकस्तथा ॥ १० ॥ युग्मीगामीसूकरश्चसप्तजन्मसुभारते ॥ महावेश्याकामुकश्चश्मशानेशाल्मलिस्तरुः ॥ ११ ॥ योभुङ्क्तेज्ञानहीनश्चग्रहणेचन्द्रसूर्य्ययोः ॥ अरुन्तुदंसयात्येवचन्द्रमानाब्दमेवच ॥ १२ ॥ ततोभवेन्मानवस्स्यादुदरव्याधिसंयुतः ॥ गुल्मयुक्तश्चकाणश्चदंतहीनस्ततःशुचिः ॥ १३ ॥ वाक्प्रदत्तांहिकन्यांचयश्चान्यस्मैददातिच ॥ सवसेत्पांशुभोगेचतद्भोजीचशताब्दकम् ॥ १४ ॥ दत्तापहारीयःसाध्विपाशवेष्टंशताब्दकम् ॥ निवसेच्छरशय्यायांयमदूतेनताडितः ॥ १५ ॥ नपूजयेद्योहिभक्त्याशिवलिङ्गञ्चपार्थिवम् ॥ सयातिशूलिनःकोपाच्छूलप्रोतंसुदारुणम् ॥ १६ ॥ स्थित्वाशताब्दंतत्रैवश्वापदःसप्तजन्मसु ॥ ततोभवेदेवलश्चसप्तजन्मस्वतःशुचिः ॥ १७ ॥ करोतिदण्डंयोविप्रेयद्भयात्कम्पतेद्विजः ॥ प्रकम्पनेवसेत्सोऽपिविप्रलोमाब्दमेवच ॥ १८ ॥ प्रकोपवदनाकोपात्स्वामिनंयाचपश्य

१ एकः पतिर्यस्याःसेत्यर्थः । २ द्वितीयेद्वयोःसतीत्यर्थः । ३ युग्मेतिपाठः ।

...कुलचसा ॥ १९ ॥ ...शनिश्चैवमनन्यभक्तिः ॥ ...

माणकम् ॥ २० ॥ ततोभवेन्मानवीचविधवासप्तजन्मसु ॥ भुक्त्वादुःखंचवैधव्यंव्याधियुक्तातनःशुचिः ॥ २१ ॥ याब्राह्म
णीशूद्रभोग्यासान्धकूपंप्रयातिच ॥ तप्तशौचोदकेध्वान्तेतदाहारादिवानिशम् ॥ २२ ॥ निवसेदतिमन्तप्तायमदूतेनता
डिता ॥ शौचोदकेनिमग्नाचयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ २३ ॥ काकीजन्मसहस्राणिशतजन्मानिसूकरी ॥ कुक्कुटीशतजन्मा
निशृगालीसप्तजन्मसु ॥ २४ ॥ पारावतीसप्तजन्मवानरीसप्तजन्मसु ॥ ततोभवेत्साचण्डालीसर्वभोग्याचभारते ॥ २५ ॥ ततोभवे
च्चरजकीयक्ष्मग्रस्ताचपुंश्चली ॥ ततःकुष्ठयुतातैलकारीशुद्धाभवेत्ततः ॥ २६ ॥ वेश्यावसेद्वेधनेचयुग्मीविदण्डताडने ॥ जालबन्धेम
हावेश्याकुलटादेहचूर्णके ॥ २७ ॥ स्वैरिणीदलनेचैवधृष्टावैशोषणेतथा ॥ निवसेद्यातनायुक्तायमदूतेनताडिता ॥ २८ ॥ विण्मूत्र
भक्षणंतत्रयावन्मन्वन्तरंसति ॥ ततोभवेद्विट्क्रिमिश्चवर्षलक्षंततःशुचिः ॥ २९ ॥ ब्राह्मणोब्राह्मणींगच्छेत्क्षत्रियामपिक्षत्रियः ॥ वैश्यो
वैश्यांचशूद्रांचशूद्रोवापिव्रजेद्यदि ॥ ३० ॥ स्ववर्णपरदारीचकषंयातितयासह ॥ भुक्त्वाकषायतप्तोदंनिवसेद्द्वादशाब्दकम् ॥३१॥ ततोवि
प्रोभवेच्छुद्धश्चैवंचक्षत्रियादयः ॥ योषितश्चापिशुध्यन्तीत्येवमाहपितामहः ॥ ३२ ॥ क्षत्रियोब्राह्मणींगच्छेद्वैश्योवापिपतिव्रते ॥ मातृ
गामीभवेत्सोऽपिशूर्पेचनरकंव्रजेत् ॥ ३३ ॥ शूर्पाकारैश्चक्रिमिभिर्ब्राह्मण्यासहभक्षितः ॥ प्रतप्तमूत्रभोजीचयमदूतेनताडितः ॥ ३४ ॥
तत्रैवयातनांभुंक्तेयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ सप्तजन्मसुवाराहश्छागलश्चततःशुचिः ॥३५॥ करेधृत्वाचतुलसींप्रतिज्ञांयोनपालयेत् ॥ मिथ्या
वाशपथंकुर्य्यात्सचज्वालामुखंव्रजेत ॥ ३६ ॥ गङ्गातोयंकरेधृत्वाप्रतिज्ञांयोनपालयेत् ॥ शिलांचदेवप्रतिमांसचज्वालामुखंव्रजेत ॥
॥ ३७ ॥ दत्त्वाचदक्षिणंहस्तंप्रतिज्ञांयोनपालयेत् ॥ स्थित्वादेवगृहेवापिसचज्वालामुखंव्रजेत् ॥ ३८ ॥ स्पृष्ट्वाचब्राह्मणंगांचवह्निंविष्णु
समंसति ॥ नपालयेत्प्रतिज्ञांचसचज्वालामुखंव्रजेत् ॥ ३९ ॥ मित्रद्रोहीकृतघ्नश्चयोहिविश्वासघातकः ॥ मिथ्यासाक्ष्यप्रदश्चैवसचज्वा

युग्मीचेति पाठः । २ जालबन्धे इतिपाठः ।

लामुखव्रजत् ॥ ४० ॥ एतेतत्रवसन्त्येवयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ यथाङ्गारप्रदग्धाश्चयमदूतैश्चताडिताः ॥ ४१ ॥ चण्डालस्तुलसीस्पर्शीसप्तज
न्मस्वतःशुचिः ॥ म्लेच्छोगङ्गाजलस्पर्शीपञ्चजन्मस्वतःशुचिः ॥ ४२ ॥ शिलास्पर्शीविट्कृमिश्चसप्तजन्मसुसुन्दरि ॥ अर्चास्पर्शीव्रणकृ
मिस्सप्तजन्मस्वतःशुचिः ॥४३॥ दक्षहस्तप्रघाताचसर्पस्स्यात्सप्तजन्मसु ॥ ततोभवेद्धस्तहीनोमानवश्चततःशुचिः ॥४४॥ मिथ्यावादी
देवगृहेदेवलःसप्तजन्मसु ॥ विप्रादिस्पर्शकारीचसोऽप्रदानीभवेद्ध्रुवम् ॥ ४५ ॥ ततोभवन्तिमूकास्तेबधिराश्चत्रिजन्मसु ॥ भार्याहीनावंश
हीनाबुद्धिहीनास्ततःशुचिः ॥४६॥ मित्रद्रोहीचनकुलःकृतघ्नश्चापिगण्डकः ॥ विश्वासघातीव्याघ्रश्चसप्तजन्मसुभारते ॥४७॥ मिथ्यासा
क्ष्यप्रदश्चैवभल्लूकःसप्तजन्मसु ॥ पूर्वान्सप्तपरान्सप्तपुरुषान्हन्तिचात्मनः॥४८॥नित्यक्रियाविहीनश्चजडत्वेनयुतोद्विजः ॥ यस्यानास्था
वेदवाक्येमन्दंहसतिसन्ततम् ॥ ४९ ॥ व्रतोपवासहीनश्चसद्वाक्यपरिनिन्दकः ॥ जिह्मेजिह्मोवसेत्सोपिशताब्दश्चहिमोदके ॥ ५० ॥ जल
जंतुर्भवेत्सोऽपिशतजन्मक्रमेणच ॥ ततोनानाप्रकाराचमत्स्यजातिस्ततःशुचिः ॥ ५१ ॥ योवाधनस्यापहारंदेवब्राह्मणयोश्चरेत् ॥ पात
यित्वास्वपुरुषान्दशपूर्वान्दशापरान ॥ ५२ ॥ स्वयंयातिचधूमान्धंधूमध्वान्तसमन्वितम ॥ धूमक्लिष्टोधूमभोजीवसेत्तत्रचतुर्युगम् ॥
॥ ५३ ॥ ततोमूषकजातिश्चशतजन्मानिभारते ॥ ततोनानाविधाःपक्षिजातयःकृमिजातयः ॥ ५४ ॥ ततोनानाविधावृक्षजा
तयश्चततोनरः ॥ भार्याहीनोवंशहीनःशबरोव्याधिसंयुतः ॥ ५५ ॥ ततोभवेत्स्वर्णकारःसुवर्णस्यवणिक्तथा ॥ ततोयवनसे
वीचब्राह्मणोगणकस्ततः ॥ ५६ ॥ विप्रोदेवज्ञोपजीवीवैद्यजीवीचिकित्सकः ॥ व्यापारीलोहलाक्षादेरसादेर्विक्रयीचयः ॥
॥ ५७ ॥ सयातिनागवेष्टञ्चनागैर्वेष्टितएवच ॥ वसेत्स्वलोममानाब्दंतत्रवैनागदंशितः ॥ ५८ ॥ ततोभवेत्सगणकोवैद्योवैसप्त
जन्मसु ॥ गोपश्चकर्म्मकारश्चशंखकारस्ततःशुचिः ॥ ५९ ॥ प्रसिद्धानिचकुण्डानिकथितानिपतिव्रते ॥ अन्यानिचाप्रसि

१ पेटक इति पाठः ।

द्धानितत्रक्षुद्राणि सन्ति वै ॥ ६० ॥ सन्ति पातकिनस्तेषु स्वकर्म्मफलभोगिनः ॥ भ्रमन्ति तावत्संसारे किंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ६१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेकर्मविपाकेपापिनांकुण्डनिर्णयोनामैकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ धर्मराजमहाभागवेदवेदाङ्गपारग ॥ नानापुराणेतिहासपाञ्चरात्रप्रदर्शक ॥ १ ॥ सर्वेषुसारभूतंयत्सर्वेष्टंसर्वसम्मतम् ॥ कर्मच्छेदेबीजरूपंप्रशंस्यंसुखदंनृणाम् ॥ ॥ २ ॥ यशःप्रदंधर्मदंचसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ येनयामींनतेयान्तियातनांभवदुःखदाम् ॥ ३ ॥ कुण्डानिचनपश्यन्तितत्रनैवपतन्ति च ॥ नभवेद्येनजन्मादितत्कर्मवदसुव्रत ॥ ४ ॥ किमाकाराणिकुण्डानिकानितेषांमतानिच ॥ केनरूपेणतत्रैवसदातिष्ठन्तिपापिनः ॥ ॥ ५ ॥ स्वदेहेभस्मसाद्भूतेयान्तिलोकान्तरंनराः ॥ केनदेहेनवाभोगंभुञ्जतेवाशुभाशुभम् ॥ ६ ॥ सुचिरंक्लेशभोगेनकथंदेहोननश्यति ॥ देहोवाकिंविधोब्रह्मन्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ७ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सावित्रीवचनंश्रुत्वाधर्मराजोहरिंस्मरन् ॥ कथांकथितुमारेभेगुरुंनत्वाचनारद ॥ ८ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ वत्सेचतुर्षुवेदेषुधर्मेषुसंहितासुच ॥ पुराणेष्वितिहासेषुपाञ्चरात्रादिकेषुच ॥ ९ ॥ अन्येषुसर्वशास्त्रेषुवेदाङ्गेषुचसुव्रते ॥ सर्वेष्टंसारभूतञ्चमङ्गलंकृष्णसेवनम् ॥ १० ॥ जन्ममृत्युजरारोगशोकसन्तापतारणम् ॥ सर्वमङ्गलरूपञ्चपरमानन्दकारणम् ॥ ११ ॥ कारणंसर्वसिद्धीनांनरकार्णवतारणम् ॥ भक्तिवृक्षाङ्कुरकरंकर्मवृक्षनिकृन्तनम् ॥ १२ ॥ गोलोकमार्गसोपानमविनाशिपदप्रदम् ॥ सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यादिप्रदंशुभे ॥ ॥ १३ ॥ कुण्डानियमदूतञ्चयमंचयमकिङ्करान् ॥ स्वप्नेपिनहिपश्यन्तिसतिश्रीकृष्णकिङ्कराः ॥ १४ ॥ हरिव्रतंयेकुर्वन्तिगृहिणःकर्मभोगिनः ॥ येस्नान्तिहरितीर्थेचनाश्नन्तिहरिवासरे ॥ १५ ॥ प्रणमन्तिहरिंनित्यंहर्य्यर्चांपूजयन्तिच ॥ नयान्तितेचघोरांचममसंयमनींपुरीम् ॥ १६ ॥ त्रिसन्ध्यपूताविप्राश्चशुद्धाचारसमन्विताः ॥ स्वधर्मनिरताःशान्तानयान्तियममन्दिरम् ॥ १७ ॥ तेस्वर्गंयोगिनोन्येचशुद्धादेवान्यकिंकराः ॥ यान्त्यायान्तिचमर्त्यंचस्वर्गंचनहिनिर्वृताः ॥ निवृत्तिंनहिलिप्सन्तिकृष्णसेवांविना

नराः ॥ १८ ॥ स्वधर्म्मनिरताश्चापिस्वधर्मविरतास्तथा ॥ गच्छन्तोमर्त्यलोकंचदुर्द्धर्षायमकिङ्कराः ॥ १९ ॥ भीताःकृष्णोपासका
चवैनतेयादिवोरगाः ॥ स्वदूतंपाशहस्तंचगच्छन्तंतंवदाम्यहम् ॥ २० ॥ यास्यसीतिचसर्वत्रहरिभक्ताश्रमंविना ॥ कृष्णमन्त्रो
पासकानांनामानिचनिकृन्तनम् ॥ २१ ॥ करोतिनस्वराजल्याचित्रगुप्तश्चभीतवत् ॥ मधुपर्कादिकंब्रह्मातेषांचकुरुतेपुनः ॥
॥ २२ ॥ विलंघ्यब्रह्मलोकंचगोलोकेगच्छतांसताम् ॥ दुरितानिचनश्यन्तितेषांसंस्पर्शमात्रतः ॥ २३ ॥ यथासुप्रज्वलद्वह्नौ
काष्ठानिचतृणानिच ॥ प्राप्नोतिमोहःसंमोहंतांश्चदृष्ट्वातिभीतवत् ॥ २४ ॥ कामश्चकामिनंयातिलोभक्रोधौततःसति ॥ मृत्युः
पलायतेरोगोजराशोकोभयंतथा ॥ २५ ॥ कालःशुभाशुभंकर्म्महर्षोभोगस्तथैवच ॥ येयेनयान्तियामींचकथितास्तेमयासति ॥
॥ २६ ॥ शृणुदेहस्यविवृतिंकथयामियथागमम् ॥ पृथिवीवायुराकाशंतेजस्तोयमितिस्फुटम् ॥ २७ ॥ देहिनांदेहबीजंचस्रष्टुःसृष्टिवि
धौपरम् ॥ पृथ्व्यादिपंचभूतैश्चयोदेहोनिर्मितोभवेत् ॥ २८ ॥ सकृत्रिमोनश्वरश्चभस्मसाच्चभवेदिह ॥ वृद्धाङ्गुष्ठप्रमाणेनयोजीवःपुरुषा
कृतिः ॥ २९ ॥ बिभर्तिसूक्ष्मदेहंचतद्रूपंभोगहेतवे ॥ सदेहोनभवेद्भस्मज्वलदग्नौममालये ॥ ३० ॥ जलेननष्टोदेहोवाप्रहारेसुचिरं
कृते ॥ नशस्त्रेचनचास्त्रेचसुतीक्ष्णेकण्टकेतथा ॥ ३१ ॥ तप्तद्रवेतप्तलोहेतप्तपाषाणएवच ॥ प्रतप्तप्रतिमाश्लेषेऽप्यत्यूर्ध्वपतनेऽपिच ॥
॥ ३२ ॥ नचदग्धोनभग्नश्चभुंक्तेसंतापमेवच ॥ कथितंदेविवृत्तान्तंकारणंचयथागमम् ॥ कुण्डानांलक्षणंसर्वंनिबोधकथयामिते ॥
॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेद्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ छ ॥
॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ पूर्णेन्दुमण्डलाकारंसर्वंकुण्डंचवर्तुलम् ॥ अतीवनिम्नंपाषाणभेदैश्चखचितंसति ॥ १ ॥ ननश्वरंचाप्रलयंनि
र्मितंचेश्वरेच्छया ॥ क्लेशदंचैपातकिनांनानारूपंतदालयम् ॥ २ ॥ ज्वलदङ्गाररूपंचशतहस्तशिखान्वितम् ॥ परितःक्रोशमानंचवह्नि
कुण्डंप्रकीर्त्तितम् ॥ ३ ॥ महच्छब्दंप्रकुर्वद्भिःपापिभिःपरिपूरितम् ॥ रक्षितंममदूतैश्चताडितैश्चापिसन्ततम् ॥ ४ ॥ प्रतप्तोदकपूर्णंचहि
स्रजन्तुसमन्वितम् ॥ महाघोरान्धकारंचपापिसंघेनसंकुलम् ॥ ५ ॥ प्रकुर्वताकाकुशब्दंप्रहारैर्घूर्णितेनच ॥ क्रोशार्द्धमानंमद्दूतैस्ताडि

तेनचरक्षितम् ॥ ६॥ ततक्षारोदकैःपूर्णनक्रैश्चपरिवेष्टितम् ॥ सङ्कुलंपापिभिश्चैवक्रोशमानंभयानकम् ॥ ७॥ त्राहीतिशब्दंकुर्वद्भिर्ममदूतैश्चताडितैः ॥ प्रचलद्भिरनाहारैःशुष्ककण्ठौष्ठतालुकैः ॥ ८॥ विण्मूत्रैरेवपूर्णंचक्रोशमानंचकुत्सितम् ॥ अतिदुर्गन्धिसंयुक्तंव्याप्तंपापिभिरेवच ॥ ९ ॥ ताडितैर्ममदूतैश्चाप्यनाहारैरुपद्रवैः ॥ रक्षेतिशब्दंकुर्वद्भिस्तत्कीटैरेवभक्षितम् ॥ १० ॥ तप्तमूत्रद्रवैःपूर्णंमूत्रकीटैश्चसंकुलम् ॥ युक्तंमहापापिभिश्चतत्कीटैर्दंशितंसदा ॥ ११ ॥ गव्यूतिमानंध्वान्ताक्तंशब्दकृद्भिश्चसन्ततम् ॥ मद्दूतैस्ताडितैर्घोरैःशुष्ककण्ठौष्ठतालुकैः ॥ १२॥ श्लेष्मपूर्णंक्रोशमितंवेष्टितंचेष्टितैःसदा ॥ तद्भोजिभिःपापिभिश्चतत्कीटैर्भक्षितैःसदा ॥ १३ ॥ क्रोशार्द्धंगरपूर्णंचगरभोजिभिरन्वितम् ॥ गरकीटैर्भक्षितैश्चपापिभिःपूर्णमेवच ॥ १४ ॥ ताडितैर्ममदूतैश्चशब्दकृद्भिश्चकंपितैः ॥ सर्पाकारैर्वज्रदंष्ट्रैःशुष्ककण्ठैःसुदारुणैः ॥ १५ ॥ नेत्रयोर्मलपूर्णंचक्रोशार्द्धंकीटसंयुतम् ॥ पापिभिःसंकुलंशश्वद्द्रवद्भिःकीटभक्षितैः ॥ ॥ १६ ॥ वसारसेनपूर्णंचक्रोशतुर्य्यंसुदुस्सहम् ॥ तद्भोजिभिःपातकिभिर्व्याप्तंदूतैश्चताडितैः ॥ १७ ॥ शुक्रपूर्णंक्रोशतुर्य्यंशुक्रकीटैश्चभक्षितैः ॥ क्रन्दद्भिःपापिभिःशश्वत्संकुलंव्याकुलैर्भिया ॥ १८ ॥ दुर्गन्धिरक्तपूर्णंचवापीमानंगभीरकम् ॥ तद्भोजिभिःपापिभिश्चसंकुलंकीटभक्षितैः ॥ १९ ॥ पूर्णंनेत्राश्रुभिर्नृणांवाप्यर्द्धंपापिभिर्युतम् ॥ ताडितैर्ममदूतैश्चतद्भक्ष्यैःकीटभक्षितैः ॥ २० ॥ नृणांगात्रमलैःपूर्णंतद्भक्ष्यैःपापिभिर्युतम् ॥ ताडितैर्ममदूतैश्चव्यग्रैश्चकीटभक्षितैः ॥ २१ ॥ कर्णविट्परिपूर्णंचतद्भक्ष्यैःपापिभिर्युतम् ॥ वापीतुर्य्यप्रमाणंचरुदद्भिःकीटभक्षितैः ॥ २२ ॥ मज्जापूर्णंनराणांचमहादुर्गन्धिसंयुतम् ॥ महापातकिभिर्युक्तंवापीतुर्य्यप्रमाणकम् ॥ ॥ २३ ॥ परिपूर्णंस्निग्धमांसैर्ममदूतैश्चताडितैः ॥ पापिभिःसङ्कुलंचैववापीमानंभयानकम् ॥ २४ ॥ कन्याविक्रयिभिश्चैवतद्भक्ष्यैःकीटभक्षितैः ॥ त्राहीतिशब्दंकुर्वद्भिस्त्रासितैश्चभयानकम् ॥ २५ ॥ वापीतुर्य्यप्रमाणंचनखादिकचतुष्टयम् ॥ पापिभिःसंकुलंशश्वन्ममदूतैश्चताडितैः ॥ २६ ॥ प्रतप्तताम्रकुंडंचताम्रपर्य्युन्मुखान्वितम् ॥ ताम्राणांप्रतिमालक्षैःप्रतप्तैरावृतंसदा ॥ २७ ॥ प्रत्येकंप्रति

१ तद्वाक्यैरितिपाठः ।

माश्लिष्टैरुदद्भिः पापिभिर्युतम् ॥ गव्यूतिमानं विस्तीर्णं ममदूतैश्च ताडितैः ॥ २८॥ प्रतप्तलोहधारं च ज्वलदङ्गारसंयुतम् ॥ लौहानां प्रतिमा
लक्षैः प्रतप्तैरावृतं सदा ॥ २९ ॥ प्रत्येकं सर्वसंश्लिष्टैः शश्वद्भिचलितैर्भिया ॥ रक्षरक्षेति शब्दं च कुर्वद्भिर्दूतताडितैः ॥ ३० ॥ महापातकिभि
र्युक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥ भयानकं ध्वान्तयुक्तं लौहकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥ ३१ ॥ घर्मकुण्डं तप्तसुराकुण्डं चाप्यर्द्धमेव च ॥ तद्भोजिभिः
पापिभिश्च व्याप्तं मद्दूतताडितैः ॥ ३२ ॥ अधः शाल्मलिवृक्षस्यतीक्ष्णकंटककुण्डकम् ॥ लक्षपौरुषमानं च क्रोशमानं चदुःखदम् ॥ ३३ ॥
धनुर्मानैकण्टकैश्च सुतीक्ष्णैः परिवेष्टितम् ॥ ३४ ॥ प्रत्येकं कंटकैर्विद्धं महापातकिभिर्युतम् ॥ वृक्षाग्रान्निपतद्भिश्च ममदूतैश्च ताडितैः ॥
॥ ३५ ॥ जलं देहीति शब्दश्च कुर्वद्भिः शुष्कतालुकैः ॥ महाभयातिव्यग्रैश्च दण्डसंभिन्नमस्तकैः ॥ प्रचलद्भिर्यथा तप्ततैले जीविभिरेव च ॥
॥ ३६ ॥ विषौघैस्तक्षकादीनां पूर्णं च क्रोशमानकम् ॥ तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं ममदूतैश्च ताडितैः ॥ ३७ ॥ प्रतप्ततैलपूर्णं च कीटादि
परिवर्जितम् ॥ तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं स्निग्धगात्रैश्च दंष्टिनैः ॥ ३८ ॥ काकुशब्दं प्रकुर्वद्भिश्चलद्भिर्दूतताडितैः ॥ महापातकिभिर्युक्तं
द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥ ३९ ॥ शस्त्रकुण्डं ध्वान्तयुक्तं क्रोशमानं भयानकम् ॥ शूलाकारैः सुतीक्ष्णाग्रैर्लौहशस्त्रैश्च वेष्टितम् ॥ ४० ॥
शस्त्रतल्पस्वरूपं पंचक्रोशतुर्य्यप्रमाणकम् ॥ पातकिभिर्वेष्टितं च कुन्तविद्धैश्च वेष्टितम् ॥ ४१ ॥ ताडितैर्ममदूतैश्च शुष्ककण्ठोष्ठता
लुकैः ॥ कीटैः संपीड्यमानैश्च सर्पयानैर्भयङ्करैः ॥ ४२ ॥ तीक्ष्णदन्तैश्च विकृतैर्व्याप्तं ध्वान्तयुतं सति ॥ महापातकिभिर्युक्तं भीतैर्वा कीटभ
तैः ॥ ४४ ॥ द्विगव्यूतिप्रमाणश्च हिमतोयप्रपूरितम् ॥ तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकोटिभिरावृतम् ॥ ४५ ॥ सर्पवेष्टितगात्रैश्च पापिभिः सर्पभ
क्षितैः ॥ ४३ ॥ अतिदुर्गन्धिसंयुक्तं क्रोशार्द्धं पूयसंयुतम् ॥ तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं ममदूतैश्च ताडि
क्षितैः ॥ संकुलं शब्दकृद्भिश्च ममदूतैश्च ताडितैः ॥ ४६ ॥ कुण्डत्रयं मशादीनां पूर्णं च मशकादिभिः ॥ सर्वं क्रोशार्द्धमानं च महापातकिभि
र्युतम् ॥ ४७ ॥ हस्तपादादिभिर्बद्धैः क्षतैः क्षतजलोहितैः ॥ हाहेति शब्दं कुर्वद्भिः प्रचलद्भिश्च सन्ततम् ॥ ४८॥ वज्रवृश्चिकयोः कुण्डं ताभ्या

१ त्रिगव्यूतिमिति पाठः ।

श्चपरिपूरितम् ॥ वाप्यर्द्धंपापिभिर्युक्तंवज्रवृश्चिकदंशितैः ॥ ४९ ॥ कुण्डत्रयंशरादीनांतैरेवपरिपूरितम् ॥ तैर्विद्धैःपापिभिर्युक्तंवाप्यर्द्धैरक्तलोहितैः ॥ ५० ॥ तप्तपङ्कोदकैःपूर्णंसध्वान्तंगोलकुण्डकम् ॥ कीटैःसंपीड्यमानैश्चभक्षितैःपापिभिर्युतम् ॥ ५१ ॥ वाप्यर्द्धंपरिपूर्णंचजलस्थैर्नक्रकोटिभिः ॥ दारुणैर्विकृताकारैर्भक्षितैःपापिभिर्युतम् ॥ ५२ ॥ विण्मूत्रश्लेष्मभक्ष्यैश्चसंयुक्तंशतकोटिभिः ॥ काकैश्चविकृताकारैर्धनुर्लक्षश्चपापिभिः ॥ ५३ ॥ सञ्चालवाजयोःकुण्डंताभ्यांचपरिपूरितम् ॥ भक्षितैःपापिभिर्युक्तंशब्दकृद्भिश्चसन्ततम् ॥ ५४ ॥ धनुःशतंवज्रयुक्तंपापिभिःसङ्कुलंसदा ॥ शब्दकृद्भिर्वज्रदग्धैरन्तर्ध्वान्तमयंसदा ॥ ५५ ॥ वापीद्विगुणमानश्चतप्तप्रस्तरनिर्मितम् ॥ ज्वलदङ्गारसदृशंचलद्भिःपापिभिर्युतम् ॥ ५६ ॥ क्षुरधारोपमैस्तीक्ष्णैःपाषाणैर्निर्मितंपरम् ॥ महापातकिभिर्युक्तंक्षतंक्षतजलोहितैः ॥ ५७ ॥ दुर्गन्धिलालापूर्णंचतद्भक्ष्यैःपापिभिर्युतम् ॥ क्रोशमानंगभीरञ्चममदूतैश्चताडितैः ॥ ५८ ॥ तप्ततोयेजनाकारैःपरिपूर्णंधनुश्शतम् ॥ चलद्भिःपापिभिर्युक्तंममदूतेनताडितैः ॥ ५९ ॥ पूर्णंचूर्णद्रवैःक्रोशमानंपापिभिरन्वितम् ॥ तद्भोजिभिःप्रदग्धैश्चममदूतैश्चताडितैः ॥६०॥ कुण्डंकुलालचक्राभंघूर्ण्यमानंचसन्ततम् ॥ सुतीक्ष्णषोडशारंचघूर्णितैःपापिभिर्युतम् ॥६१॥ अतीववक्रंनिम्नंचद्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥ कन्दराकारनिर्माणंतप्तोदकसमन्वितम् ॥६२॥ महापातकिभिर्युक्तंभक्षितैर्जलजन्तुभिः ॥ प्रचलद्भिःशब्दकृद्भिर्ध्वान्तयुक्तंभयानकम् ॥६३ ॥ कोटिभिर्विकृताकारैःकच्छपैश्चसुदारुणैः ॥ जलस्थैःसंयुतंतैश्चभक्षितैःपापिभिर्युतम् ॥ ६४॥ ज्वालाकलापैस्तेजोभिर्निर्मितंक्रोशमानकम् ॥ शब्दकृद्भिःपापिभिश्चचलद्भिःसंयुतंसदा ॥ ६५ ॥ क्रोशमानंगभीरश्चतप्तभस्मभिरन्वितम् ॥ शश्वच्चलद्भिःसंयुक्तंपापिभिर्भस्मभक्षितैः ॥ ६६ ॥ तप्तपाषाणलोष्टानांसमूहैःपरिपूरितम् ॥ प्राणिभिर्दग्धगात्रैश्चयुक्तंवैशुष्कतालुकैः ॥ ६७ ॥ क्रोशमानंध्वान्तमयंगभीरमतिदारुणैः ॥ ताडितैर्ममदूतैश्चदग्धकुण्डंप्रकीर्तितम् ॥ ६८ ॥ अत्यूर्मियुक्ततोयश्चप्रतप्तक्षारसंयुतम् ॥ नानाप्रकारविकृतंजलजन्तुसमन्वितम् ॥ ६९ ॥ द्विगव्यूतिप्रमाणश्चगभीरंध्वान्तसंयुतम् ॥ तद्भक्ष्यैःपापिभिर्युक्तंदंशितैर्जलजन्तुभिः ॥७०॥

१ नीलकंठिपाठः ।

चलद्भिः क्रन्दमानैश्च नपश्यद्भिः परस्परम् ॥ उत्तप्तसूर्मिकुण्डञ्च कीर्तितञ्च भयानकम् ॥ ७१ ॥ असिपत्रवनस्यैवाप्युच्चैस्तालतरोरधः ॥
क्रोशार्द्धमानकुण्डञ्च पतत्पत्रसमन्वितम् ॥ ७२ ॥ पापिनां रक्तपूर्णञ्च वृक्षाग्रात्पततां परम् ॥ परित्राहीतिशब्दं च कुर्वतामसतामपि ॥
॥ ७३ ॥ गभीरं ध्वान्तसंयुक्तं रक्तकीटसमन्वितम् ॥ तदसीपत्रकुण्डञ्च कीर्तितं च भयानकम् ॥७४॥ धनुश्शतप्रमाणञ्च क्षुराकारास्त्रसङ्कुल
म् ॥ पापिनां रक्तपूर्णं च क्षुरधारं भयानकम् ॥ ७५ ॥ सूचीवाश्यास्त्रसंयुक्तं पापिरक्तौघपूरितम् ॥ पञ्चाशद्धनुरायामं क्लेशदं सूचिकामुखम्
॥ ७६ ॥ गोधाह्वजन्तुभेदस्य मुखाकृतिभयानकम् ॥ कूपरूपं गभीरं च धनुर्विंशतिमानकम् ॥ ७७ ॥ महापातकिनां चैव महाक्लेशकरं प
रम् ॥ तत्कीटभक्षितानां च नम्रास्यानां च सन्ततम् ॥ ७८ ॥ कुण्डं नरमुखाकारं धनुष्षोडशमानकम् ॥ गभीरं कूपरूपञ्च पापिष्ठैः संकुलं स
दा ॥ ७९ ॥ गजेन्द्राणां समूहेन व्याप्तं कुण्डाकृतिस्थलम् ॥ गजदन्तहतानां च पापिनां रक्तपूरितम् ॥ ८० ॥ तत्कीटभक्षितानां च दीनशब्द
कृतां सदा ॥ धनुश्शतप्रमाणं च कीर्त्तितं गजदंशनम् ॥ ८१ ॥ धनुस्त्रिंशत्प्रमाणं च कुण्डं वै गोमुखाकृति ॥ पापिनां दुःखदञ्चैव गोमुखं परिकी
र्तितम् ॥ ८२ ॥ भ्रमितं कालचक्रेण सन्ततञ्च भयानकम् ॥ कुम्भाकारं ध्वान्तयुक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥८३॥ लक्षमानवमानञ्च गभीरम
तिविस्तृतम् ॥ कुत्रचित्तप्ततैलञ्च कुण्डाभ्यन्तरमन्तिके ॥ ८४ ॥ कुत्रचित्तप्तलोहादिकुण्डं ताम्रादिकं तथा ॥ कुत्रचित्तप्तपाषाणकुण्डाभ्य
न्तरमन्तिके ॥८५॥ पापिनां च प्रधानैश्च महापातकिभिर्युतम् ॥ परस्परं नपश्यद्भिः शब्दकृद्भिश्च सन्ततम् ॥८६॥ ताडितैर्यमदूतैश्च दण्डैश्च मु
सलैस्तथा ॥ ८७ ॥ घूर्णमानं पतद्भिश्च मूर्च्छितैश्च मुहुर्मुहुः ॥ पातितैर्यमदूतैश्चाप्यत्यूर्ध्वात्पतितैः क्षणम् ॥ ८८ ॥ यावन्तः पापिनः सन्ति
सर्वकुण्डेषु सुन्दरि ॥ चतुर्गुणाः सन्ति तत्र कुम्भीपाके च दुस्तरे ॥ ८९ ॥ सुचिरं पतितांश्चैव भोगदेहविवर्जिताः ॥ सर्वकुण्डप्रधानञ्च कुम्भी
पाकं प्रकीर्तितम् ॥ ९० ॥ कालनिर्मितसूत्रेण निबद्धा यत्र पापिनः ॥ उत्थापिताश्च मद्दूतैः क्षणमेव निमज्जिताः ॥ ९१ ॥ निश्वासबन्धाः
सुचिरं[1] कुण्डानामन्तरे तथा ॥ अतीवक्लेशयुक्ताश्च भोगदेहा अनश्वराः ॥ ९२ ॥ दण्डेन मुसलेनैव यमदूतैश्च ताडिताः ॥ प्रतप्ततोययुक्तञ्च

१ सुचिरं पाच्यमानास्तत्र इति पाठः ।

कालमूत्रंप्रकीर्तितम् ॥ ९३ ॥ अवटःकूपभेदश्चयत्रोदश्चतदाकृति ॥ प्रतप्ततोयपूर्णञ्चधनुर्विंशत्प्रमाणकम् ॥ ९४ ॥ व्याप्तंमहापापिभि
श्चदग्धगात्रैश्चसन्ततम् ॥ मद्दूतैस्ताडितैःशश्वदवटोदंप्रकीर्तितम् ॥ ९५ ॥ यत्तोयस्पर्शमात्रेणसर्वव्याधिश्चपापिनाम् ॥ भवेदकस्मा
त्पततांयत्रकुण्डेधनुश्शते ॥ ९६ ॥ सर्वरुद्धाःपापिनश्चव्यथंतेयत्रसन्ततम् ॥ हाहेतिशब्दंकुर्वन्तस्तद्वारुन्तुदंविदुः ॥ ९७ ॥ तप्तपांसु
भिराकीर्णंज्वलद्भिस्तुसुदग्धकैः ॥ तद्रक्ष्यैःपापिभिर्युक्तंपांसुभोजंधनुश्शतम् ॥ ९८ ॥ पततांपापिनांयत्रभवेद्वप्रकम्पनम् ॥ पातमा
त्रेणपापीवैभवेत्पाशेनवेष्टितः ॥ ९९ ॥ क्रोशमानेचकुण्डेवैविदुस्तत्पाशवेष्टनम् ॥ धनुर्विंशतिमानञ्चशूलप्रोतंप्रकीर्तितम् ॥ १०० ॥
पातमात्रेणपापीचशूलेनग्रथितोभवेत् ॥ पततांपापिनांयत्रभवेदेवप्रकम्पनम् ॥ १०१ ॥ अतीवहिमतोयेचक्रोशार्द्धञ्चप्रकम्पनम् ॥ दद
त्येवहिमाहूतायत्रोल्काःपापिनांमुखे ॥ १०२ ॥ धनुर्विंशतिमानञ्चतदुल्काभिश्चसङ्कुलम् ॥ लक्षमानवमानञ्चगभीरञ्चधनुश्शतम् ॥
॥ १०३ ॥ नानाप्रकारक्रिमिभिःसंयुक्तञ्चभयानकैः ॥ अत्यन्धकारव्याप्तंयत्कूपाकारञ्चवर्तुलम् ॥ १०४ ॥ तद्रक्ष्यैःपापिभिर्युक्तंनप
श्यद्भिःपरस्परम् ॥ तप्ततोयप्रदग्धैश्चचलद्भिःकीटभक्षितैः ॥ ध्वान्तेनचक्षुषाचान्धैरन्धकूपंप्रकीर्तितम् ॥ १०५ ॥ नानाप्रकारशस्त्रौघै
र्यत्रविद्धाश्चपापिनः ॥ धनुर्विंशतिमानञ्चवेधनंतत्प्रकीर्तितम् ॥ १०६ ॥ दण्डेनताडितायत्रममदूतैश्चपापिनः ॥ धनुःषोडशमानञ्च
तत्कुण्डंदण्डताडनम् ॥ १०७ ॥ निबद्धाश्चमहाजालैर्यथामीनाश्चपापिनः ॥ धनुस्त्रिंशत्प्रमाणंचजालबद्धंप्रकीर्तितम् ॥ १०८ ॥
पततांपापिनांकुण्डेदेहाश्चूर्णीभवन्तिच ॥ लौहवेदिनिबद्धान्तःकोटिमानवमानकम् ॥१०९॥ गभीरंध्वान्तयुक्तञ्चधनुर्विंशतिमानकम्॥
मूर्च्छितानांजडानांतद्देहचूर्णंप्रकीर्तितम् ॥ ११० ॥ दलिताःपापिनोयत्रमद्दूतैर्मुसलैःसदा ॥ धनुष्षोडशमानंचतत्कुण्डंदलनंस्मृत
म् ॥ १११ ॥ पातमात्रेयत्रपापीशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥ वालुकासुचतप्तासुधनुस्त्रिंशत्प्रमाणकम् ॥ ११२ ॥ शतमानवमानंचगभी
रंध्वान्तसंयुतम् ॥ जलाहारैर्विरहितंशोषणंतत्प्रकीर्तितम् ॥ ११३ ॥ नानाचर्मकषायोदैःपरिपूर्णंधनुश्शतम् ॥ दुर्गन्धियुक्तंतद्रक्ष्यैःपा
पिभिःसङ्कुलंमहत् ॥ ११४ ॥ शूर्पाकारमुखंकुण्डंधनुर्द्वादशमानकम् ॥ तप्तलौहीवालुकाभिःपूर्णंपातकिभिर्युतम् ॥ ११५ ॥ अन्तरा

ग्निशिखानांचज्वालाव्याप्तमुखंसदा ॥ धनुर्विंशतिमानंचयस्यकुण्डस्यसुन्दरि ॥ ११६ ॥ ज्वालाभिर्दग्धगात्रैश्चपापिभिर्व्याप्तमेवय
त् ॥ तन्महत्क्लेशदंशश्वत्कुण्डंज्वालामुखंस्मृतम् ॥ ११७ ॥ पातमात्राद्यत्रपापीमूर्च्छितोव्यथितोभवेत् ॥ ततेष्टकाभ्यन्तरितंवाप्य
र्द्धजिह्मकुण्डकम् ॥ ११८ ॥ धूमान्धकारयुक्तंचधूमान्धैःपापिभिर्युतम् ॥ धनुश्शतंश्वासवद्धैर्धूमान्धंपरिकीर्तितम् ॥ ११९ ॥ पात्रमा
त्राद्यत्रपापीनागैस्संवेष्टितोभवेत् ॥ धनुश्शतंनागपूर्णंनागवेष्टनकुण्डकम् ॥ १२० ॥ षडशीतिश्चकुण्डानिमयोक्तानिनिशामय ॥
लक्षणंचापितेषांचकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १२१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्र्यु
पाख्यानेयमलोकस्थनरककुण्डलक्षणप्रकथनंनामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ हरिभक्तिंदेहिम
ह्यंसारभूतांसुदुर्लभाम् ॥ त्वत्तःसर्वंश्रुतंदेवनावशिष्टोऽधुनामम ॥ १ ॥ किंचित्कथयमेधर्मश्रीकृष्णगुणकीर्त्तनम् ॥ पुंसांलक्षोद्धारबी
जंनरकार्णवतारकम् ॥ २ ॥ कारणंमुक्तिकार्याणांसर्वाशुभनिवारणम ॥ दारणंकर्मवृक्षाणांकृतपापौघहारकम् ॥ ३ ॥ मुक्तयः
कतिधासन्तिकिंवातासांचलक्षणम् ॥ हरिभक्तेर्मूर्तिभेदंनिषेकस्यापिलक्षणम् ॥ ४ ॥ तत्त्वज्ञानविहीनाचस्त्रीजातिर्विधिनिर्मिता ॥
किंतज्ज्ञानंसारभूतंवदवेदविदांवर ॥ ५ ॥ सर्वदानंह्यनशनंतीर्थस्नानंव्रतंतपः ॥ अज्ञानेज्ञानदानस्यकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ६ ॥
पितुःशतगुणामातागौरवेणातिरिच्यते ॥ मातुःशतगुणैःपूज्योज्ञानदातागुरुःप्रभो ॥ ७ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ पूर्वंसर्वोवरोदत्तो
यस्तेमनसिवाञ्छितः ॥ अधुनाहरिभक्तिस्तेवत्सेभवतुमद्वरात् ॥ ८ ॥ श्रोतुमिच्छसिकल्याणिश्रीकृष्णगुणकीर्त्तनम् ॥ वक्तॄणांप्रश्नकर्तॄ
णांश्रोतॄणांकुलतारकम् ॥ ९ ॥ शेषोवक्त्रसहस्रेणनहियद्वक्तुमीश्वरः ॥ मृत्युञ्जयोनक्षमश्चवक्तुंपंचमुखेनच ॥ १० ॥ धाताचतुर्णांवेदानां
विधाताजगतामपि ॥ ब्रह्माचतुर्मुखेनैवनालंविष्णुश्चसर्ववित् ॥ ११ ॥ कार्त्तिकेयःषण्मुखेननापिवक्तुमलंध्रुवम् ॥ नगणेशःसमर्थश्चयो
गीन्द्राणांगुरोर्गुरुः ॥ १२ ॥ सारभूताश्चशास्त्राणांवेदाश्चत्वारएवच ॥ कलामात्रंयद्गुणानांनविदन्तिबुधाश्चये ॥ १३ ॥ सरस्वतीचैयत्ने

१ जडीभूतेतिपाठः ।

ननालंयद्गुणवर्णने ॥ सनत्कुमारोधर्मश्वसनकश्चसनातनः ॥ १४ ॥ सनन्दःकपिलःसूर्य्यायेचान्येब्रह्मणःसुताः ॥ विचक्षणानयद्गु
णंकेवान्येजडबुद्धयः ॥ १५ ॥ नयद्गुणंक्षमाःसिद्धामुनीन्द्रायोगिनस्तथा ॥ केवान्येचवयंकेवाभगवद्गुणवर्णने ॥ १६ ॥ ध्यायन्ति
यत्पदाम्भोजंब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ अतिसाध्यंस्वभक्तानांतदन्येषांसुदुर्लभम् ॥ १७ ॥ कश्चित्किंचिद्विजानातितद्गुणोत्कीर्त्तनंम
हत् ॥ अतिरिक्तंविजानातिब्रह्माब्रह्मसुतादयः ॥ १८ ॥ ततोऽतिरिक्तंजानातिगणेशोज्ञानिनांगुरुः ॥ सर्वातिरिक्तंजानातिसर्वज्ञःशम्भुरे
वच ॥ १९ ॥ तस्मैदत्तंपुराज्ञानंकृष्णेनपरमात्मना ॥ अतीवनिर्जनेरम्येगोलोकेरासमण्डले ॥ २० ॥ तत्रैवकथितंकिंचिद्यद्गुणोत्की
र्त्तनंपुनः ॥ धर्मायकथयामासशिवलोकेशिवःस्वयम् ॥ २१ ॥ धर्मस्तत्कथयामासपुष्करेभास्करायच ॥ पितामम यमाराध्यमांप्राप
तपसासति ॥ २२ ॥ पूर्वंस्वविषयश्चाहंनगृह्णामिप्रयत्नतः ॥ वैराग्ययुक्तस्तपसेगन्तुमिच्छामिसुव्रते ॥ २३ ॥ तदामांकथयामासपि
तातद्गुणकीर्त्तनम् ॥ यथागमंतद्वदामिनिबोधातीवदुर्गमम् ॥ २४ ॥ तद्गुणंमनजानातितदन्यस्यचकाकथा ॥ यथाकाशंनजानातिस्वा
न्तमेववरानने ॥ २५ ॥ सर्वान्तरात्माभगवान्सर्वकारणकारणम् ॥ सर्वेश्वरश्चसर्वाद्यःसर्ववित्सर्वरूपधृक् ॥ २६ ॥ नित्यरूपीनित्य
देहीनित्यानन्दोनिराकृतिः ॥ निरंकुशश्चनिश्शंकोनिर्गुणश्चनिराश्रयः ॥ २७ ॥ निर्लिप्तःसर्वसाक्षीचसर्वाधारःपरात्परः ॥ प्रकृति
स्तद्विकाराचप्राकृतास्तद्विकारजाः ॥ २८ ॥ स्वयंपुमांश्चप्रकृतिःस्वयञ्चप्रकृतेःपरः ॥ रूपंविधत्तेऽरूपश्चभक्तानुग्रहहेतवे ॥ २९ ॥
अतीवकमनीयञ्चसुन्दरंसुमनोहरम् ॥ नवीननीरदश्यामंकिशोरंगोपवेषकम् ॥ ३० ॥ कन्दर्पकोटिलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥
शरन्मध्याह्नपद्मानांशोभामोषकलोचनम् ॥ ३१ ॥ शरत्पार्वणकोटीन्दुशोभासंशोभिताननम् ॥ अमूल्यरत्नखचितंरत्नाभरणभू
षितम् ॥ ३२ ॥ सस्मितंशोभितंशश्वदमूल्याऽऽपीतवाससा ॥ परंब्रह्मस्वरूपंचज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ ३३ ॥ सुखदृश्यंचशा
न्तञ्चराधाकान्तमनन्तकम् ॥ गोपीभिर्वीक्ष्यमाणञ्चसस्मिताभिःसमन्ततः ॥ ३४ ॥ रासमण्डलमध्यस्थंरत्नसिंहासनस्थितम् ॥

१ ब्रह्मविशारदाःइतिपाठः ।

वंशीक्कणन्तंद्विभुजंवनमालाविभूषितम् ॥ ३५ ॥ कौस्तुभेनमणीन्द्रेणसुन्दरंवक्षसोज्ज्वलम् ॥ कुंकुमागरुकस्तूरीचन्दनार्चितवि
ग्रहम् ॥ ३६ ॥ चारुचम्पकमालाब्जमालतीमाल्यमंडितम् ॥ चारुचम्पकशोभाढ्यचूडावक्रिमराजितम् ॥ ३७ ॥ ध्यायन्तिचैवम्भू
तंवैभक्ताभक्तिपरिप्लुताः ॥ यद्भयाज्जगतांधाताविधत्तेसृष्टिमेवच ॥ ३८ ॥ करोतिलेखनंकर्मानुरूपंसर्वदेहिनाम् ॥ तपसांफल
दाताचकर्मणाश्चयदाज्ञया ॥ ३९ ॥ विष्णुःपाताचसर्वेषांयद्भयात्पातिसन्ततम् ॥ कालाग्निरुद्रःसंहर्त्तासर्वविश्वेषुयद्भयात् ॥ ४० ॥
शिवोमृत्युञ्जयश्चैवज्ञानिनांचगुरोर्गुरुः ॥ यज्ज्ञानदानात्सिद्धेशोयोगीशःसर्ववित्स्वयम् ॥ ४१ ॥ परमानन्दयुक्तश्चभक्तिवैराग्यसं
युतः ॥ यत्प्रसादाद्वातिवातःप्रवरः शीघ्रगामिनाम् ॥ ४२ ॥ तपनश्चप्रतपतियद्भयात्सन्ततंसति ॥ यदाज्ञयावर्पतीन्द्रोमृत्यु
श्चरतिजन्तुषु ॥ ४३ ॥ यदाज्ञयादहेद्वह्निर्जलमेवसुशीतलम् ॥ दिशोरक्षन्तिदिक्पालामहाभीतायदाज्ञया ॥ ४४ ॥ भ्रमन्तिराशि
चक्राणिग्रहावैयद्भयेनच ॥ भयात्फलन्तिवृक्षाश्चपुष्पन्त्यपिचयद्भयात् ॥ ४५ ॥ भयात्फलानिपक्वानिनिष्फलास्तरवोभयात् ॥
यदाज्ञयास्थलस्थाश्चनजीवन्तिजलेषुच ॥ ४६ ॥ नथास्थलेजलस्थाश्चनजीवन्तियदाज्ञया ॥ अहंनियमकर्त्ताचधर्माधर्मेचयद्भ
यात् ॥ ४७ ॥ कालश्चकलयेत्सर्वंभ्रमत्येवयदाज्ञया ॥ अकालेनहरेत्कालोमृत्युर्वैयद्भयेनच ॥ ४८ ॥ ज्वलदग्नौपतन्तञ्चगभी च
जलार्णवे ॥ वृक्षाग्रात्तीक्ष्णखड्गेचसर्पादीनांमुखेषुच ॥ ४९ ॥ नानाशस्त्रास्त्रविद्धञ्चरणेषुविषमेषुच ॥ पुष्पचन्दनतल्पेचबन्धुवर्गैश्च
रक्षितम् ॥ ५० ॥ शयानंतन्त्रमन्त्रैश्चकालेकालोहरेद्भयात् ॥ धत्तेवायुस्तोयराशिंतोयंकूर्मंयदाज्ञया ॥ ५१ ॥ कूर्मोऽनन्तंसचक्षोणीं
समुद्रान्सप्तपर्वतान् ॥ सर्वांश्चैवक्षमारूपोनानारूपंबिभर्त्तिसः ॥ ५२ ॥ यतःसर्वाणिभूतानिलीयन्तेन्तेचतत्रवै ॥ इन्द्रायुश्चैवदि
व्यानांयुगानामेकसप्ततिः ॥ ५३ ॥ अष्टाविंशच्छक्रपातेब्रह्मणस्स्यादहर्निशम् ॥ पष्ट्यधिकेपञ्चशतेसहस्रेपंचविंशतौ ॥ ५४ ॥ युगेन-
णांशक्रायुरेवंसंख्याविदोविदुः ॥ एवंत्रिंशद्दिनैर्मासोद्वाभ्यांताभ्यामृतुःस्मृतः ॥ ५५ ॥ ऋतुभिःषड्भिरेवाब्दंशताब्दंब्रह्मणोवयः ॥ ब्र

१ अष्टाधिके इति पा० ।

गश्चनिपातेवैचक्षुरुन्मीलनंहरेः ॥ ५६ ॥ चक्षुर्निमीलनेतस्यलयंप्राकृतिकंविदुः ॥ प्रलयेप्राकृताःसर्वेदेवाद्याश्चचराचराः ॥ ५७ ॥ लीनाधातरिधाताचश्रीकृष्णेनाभिपङ्कजे ॥ विष्णुःक्षीरोदशायीचवैकुण्ठेयश्चतुर्भुजः ॥ ५८ ॥ विलीनावामपार्श्वेचकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ रुद्राद्याभैरवाद्याश्चयावन्तश्चशिवानुगाः ॥ ५९ ॥ शिवाधारेशिवेलीनाज्ञानानन्देसनातने ॥ ज्ञानाधिदेवःकृष्णस्यमहादेवस्यचात्मनः ॥ ६० ॥ तस्यज्ञानेविलीनश्चबभूवाथक्षणंहरेः ॥ दुर्गायांविष्णुमायायांविलीनाःसर्वशक्तयः ॥ ६१ ॥ साचकृष्णस्यबुद्धौचबुद्ध्यधिष्ठातृदेवता ॥ नारायणांशःस्कन्दश्चलीनोवक्षसितस्यच ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णांशश्चतद्बाहौदेवाधीशोगणेश्वरः ॥ पद्मांशभूतापद्मायांसाराधायांचसुव्रते ॥ ६३ ॥ गोप्यश्चापिचतस्यांचसर्वादेवयोषितः ॥ कृष्णप्राणाधिदेवीसातस्यप्राणेषुसास्थिता ॥ ६४ ॥ सावित्रीचसरस्वत्यांवेदशास्त्राणियानिच ॥ स्थितावाणीचजिह्वायांतस्यैवपरमात्मनः ॥ ६५ ॥ गोलोकस्थस्यगोपाश्चविलीनास्तस्यलोमसु ॥ तत्प्राणेषुचसर्वेषांप्राणावाताहुताशनः ॥ ६६ ॥ जठराग्नौविलीनश्चजलंतद्रसनाग्रतः ॥ वैष्णवाश्चरणाम्भोजेपरमानन्दसंयुताः ॥ ६७ ॥ सारात्सारतराभक्तिरसपीयूषपायिनः ॥ विराट्क्षुद्रश्चमहतिलीनः कृष्णेमहान्विराट् ॥ ६८ ॥ यस्यैवलोमकूपेषुविश्वानिनिखिलानिच ॥ यस्यचक्षुर्निमेषेणमहांश्चप्रलयोभवेत् ॥ ६९ ॥ चक्षुरुन्मीलनेसृष्टिर्यस्यैवपरमात्मनः ॥ यावन्निमेषेसृष्टिस्स्यात्तावदुन्मीलनेव्ययः ॥ ७० ॥ ब्रह्मणश्चशताब्देनसृष्टिस्तत्रलयःपुनः ॥ ब्रह्मसृष्टिलयानाञ्चसंख्यानास्त्येवसुव्रते ॥ ७१ ॥ यथाभूरजसाञ्चैवसंख्यानञ्चनिशामय ॥ चक्षुर्निमेषेप्रलयोयस्यसर्वान्तरात्मनः ॥ ७२ ॥ उन्मीलनेपुनःसृष्टिर्भवेदेवेश्वरेच्छया ॥ तद्गुणोत्कीर्त्तनंवक्तुंब्रह्माण्डेषुचकःक्षमः ॥ ७३ ॥ यथाश्रुतंतातवक्त्रात्तथोक्तञ्चयथागमम् ॥ मुक्तयश्चचतुर्वेदैर्निरुक्ताश्चचतुर्विधाः ॥ ७४ ॥ तत्प्रधानाहरेर्भक्तिर्मुक्तेरपिगरीयसी ॥सालोक्यदाहरेरेकाचान्यासारूप्यदापरा ॥ ७५ ॥ सामीप्यदाचनिर्वाणदात्रीचैवमितिस्मृतिः ॥ भक्तास्तानहिवाञ्छन्तिविनातत्सेवनादिकम् ॥ ७६ ॥ सिद्धत्वममरत्वंचब्रह्मत्वंचावहेलया ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिभयशोकादिखण्डनम् ॥ ७७ ॥ धारणंदिव्यरूपस्यविष्णुर्निर्वाणमोक्षदम् ॥ मुक्तिश्चसेवारहिताभक्तिःसेवाविवर्द्धिनी ॥ ७८ ॥ भक्तिमुक्त्योरयंभेदोनिषेकेल

क्षणंशृणु ॥ विदुर्बुधानिषेकंचभोगंचकृतकर्मणाम् ॥ ७९ ॥ तत्खण्डनंचशुभदंपरंश्रीकृष्णसेवनम् ॥ तत्त्वज्ञानमिदंसाध्विसारंवेलोक
वेदयोः ॥ ८० ॥ विप्रमंशुभदंचोक्तंगच्छवत्सेयथासुखम् ॥ इत्युक्त्वासूर्य्यपुत्रश्चजीवयित्वाचतत्पतिम् ॥ ८१ ॥ तस्यैशुभाशिषंदत्त्वाग
मनंकर्त्तुमुद्यतः ॥ दृष्ट्वायमंचगच्छन्तंसावित्रीतंप्रणम्यच ॥ ८२ ॥ रुरोदचरणेधृत्वासद्विच्छेदोऽतिदुःखदः ॥ सावित्रीरोदनंदृष्ट्वायम
स्सोयंकृपानिधिः ॥ ८३ ॥ तामित्युवाचसन्तुष्टस्स्वरोदीच्चापिनारद ॥ ८४ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ लक्षवर्षंसुखंभुक्त्वापुण्य
क्षेत्रेचभारते ॥ अन्तेयास्यसिगोलोकेश्रीकृष्णभवनंशुभे ॥ ८५ ॥ गत्वाचस्वगृहंभद्रेसावित्र्याश्चव्रतंकुरु ॥ द्विसप्तवर्षपर्य्यन्तंनारी
णांमोक्षकारणम् ॥ ८६ ॥ ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यांसावित्र्याश्चव्रतंशुभम् ॥ शुक्लाष्टम्यांभाद्रपदेमहालक्ष्म्याव्रतंशुभम् ॥ ८७ ॥
द्व्यष्टवर्षंव्रतंचेदंप्रत्यब्दंपक्षमेवच ॥ करोतिपरयाभक्त्यासायातिचहरेःपदम् ॥ ८८ ॥ प्रतिमङ्गलवारेचदेवींमङ्गलचण्डिकाम् ॥
प्रतिमासंशुक्लषष्ठ्यांषष्ठींमङ्गलदायिकाम् ॥ ८९ ॥ तथाचाषाढसंक्रान्त्यांमनसासर्वसिद्धिदाम् ॥ राधांरासेचकार्त्तिक्यांकृष्णप्राणाधि
कांप्रियाम् ॥ ९० ॥ उपोष्यशुक्लाष्टम्यांचप्रतिमासेवरप्रदाम् ॥ विष्णुमायांभगवतींदुर्गांदुर्गार्तिनाशिनीम् ॥ ९१ ॥ प्रकृतिं
जगदम्बांचपतिपुत्रवतींसतीम् ॥ पतिव्रतासुशुद्धासुयन्त्रेषुप्रतिमासुच ॥ ९२ ॥ यानारीपूजयेद्भक्त्याधनसन्तानहेतवे ॥
इहलोकेसुखभुक्त्वायात्यन्तेश्रीहरेःपदम् ॥ ९३ ॥ इत्युक्त्वातांधर्मराजोजगामनिजमन्दिरम् ॥ गृहीत्वास्वामिनंसाचसावित्री
चनिजालयम् ॥ ९४ ॥ सावित्रीसत्यवन्तंचवृत्तान्तंचयथाक्रमम् ॥ अन्यांश्चकथयामासबान्धवांश्चैवनारद ॥ ९५ ॥ सावित्रीजनकःपु
त्रान्सम्प्रापक्रमेणच ॥ श्वशुरश्चक्षुषीराज्यंसाचपुत्रान्वरेणच ॥ ९६ ॥ लक्षवर्षंसुखंभुक्त्वापुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ जगामस्वामिनासार्द्धं
गोलोकंसापतिव्रता ॥ ९७ ॥ सवितुश्चाधिदेवीयामन्त्राधिष्ठातृदेवता ॥ सावित्रीचापिवेदानांसावित्रीतेनकीर्त्तिता ॥ ९८ ॥ इत्येवंक
थितंवत्ससावित्र्याख्यानमुत्तमम् ॥ जीवकर्मविपाकंचकिंपुनःश्रोतुमिच्छसि ॥ ९९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिख
ण्डेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेसावित्र्यायमोपदेशसमानिनामचतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इतिसावि

क्ष्म्युपाख्यानम् ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्यात्मनश्चैवनिर्गुणस्यनिराकृतेः ॥ सावित्रीयमसंवादेश्रुतंसुविमलं
यशः ॥ १ ॥ तद्गुणोत्कीर्त्तनंसत्यंमङ्गलानांचमङ्गलम् ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामिलक्ष्म्युपाख्यानमीश्वर ॥ २ ॥ केनादौपूजितासापि
किम्भूताकेनवापुरा ॥ तद्गुणोत्कीर्त्तनंसत्यंवदवेदविदांवर ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सृष्टेरादौपुराब्रह्मन्कृष्णस्यपरमात्म
नः ॥ देवीवामांशसंभूताचासीत्सारासमण्डले ॥ ४ ॥ अतीवसुन्दरीश्यामान्यग्रोधपरिमण्डला ॥ यथाद्वादशवर्षीयारम्यासुस्थिरयौ
वना ॥ ५ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभासुखदृश्यामनोहरा ॥ शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभासंशोभितानना ॥ ६ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानांशोभा
शोभितलोचना ॥ साचदेवीद्विधाभूतासहसैवेश्वरेच्छया ॥ ७ ॥ समारूपेणवर्णनतेजसावयसात्विषा ॥ यशसावाससामूर्त्याभूषणेन
गुणेनच ॥८॥ स्मितेनवीक्षणेनैववचसागमनेनच ॥ मधुरेणस्वरेणैवनयेनानुनयेनच ॥९॥ तद्वामांशामहालक्ष्मीर्दक्षिणांशाचराधिका ॥
राधादौवरयामासद्विभुजंचपरात्परम् ॥ १० ॥ महालक्ष्मीश्चतत्पश्चाच्चकमेकमनीयकम् ॥ कृष्णस्तद्गौरवेणैवद्विधारूपोबभूवह ॥ ११ ॥
दक्षिणांशोवैद्विभुजोवामांशश्चचतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजायद्विभुजोमहालक्ष्मींददौपुरा ॥ १२॥ लक्ष्यतेदृश्यतेविश्वंस्निग्धदृष्ट्यायया निशम् ॥
देवीषुयाचमहतीमहालक्ष्मीश्चसास्मृता ॥ १३ ॥ द्विभुजोराधिकाकान्तोलक्ष्मीकान्तश्चतुर्भुजः ॥ गोलोकेद्विभुजस्तस्थौगोपैर्गोपीभि
रावृतः ॥१४॥ चतुर्भुजश्चवैकुण्ठंप्रययौपद्मयासह ॥ सर्वांशेनसमौतौद्वौकृष्णनारायणौपरौ ॥ १५ ॥ महालक्ष्मीश्चयोगेननानारूपा
बभूवसा ॥ वैकुण्ठेचमहालक्ष्मीःपरिपूर्णतमापरा ॥ १६ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपाचसर्वसौभाग्यसंयुता ॥ प्रेम्णासावैप्रधानाचसर्वासुरम
णीषुच ॥ १७ ॥ स्वर्गेचस्वर्गलक्ष्मीश्चशक्रसम्पत्स्वरूपिणी ॥ पातालेषुचमर्त्येषुराजलक्ष्मीश्चराजसु ॥ १८ ॥ गृहलक्ष्मीर्गृहेष्वेवगृ
हिणीचकलांशया ॥ सम्पत्स्वरूपागृहिणांसर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १९ ॥ गवांप्रसूःसासुरभिर्दक्षिणायज्ञकामिनी ॥ क्षीरोदसिन्धुकन्या
साश्रीरूपापद्मिनीषुच ॥ २० ॥ शोभारूपाचचन्द्रेसासूर्य्यमंडलमंडिता ॥ विभूषणेषुरत्नेषुफलेषुजलजेषुच ॥ २१ ॥ नृपेषुनृप

१ प्रेम्णाचानुनयेनेतिपाठः ।

पत्नीषुदिव्यस्त्रीषुगृहेषुच ॥ सर्वसस्येषुवस्त्रेषुस्थानेसासंस्कृतेतथा ॥ २२ ॥ प्रतिमासुचदेवानांमङ्गलेषुघटेषुच ॥ माणिक्येषुचमुक्तासु माल्येषुचमनोहरा ॥ २३ ॥ मणीन्द्रेषुचहारेषुक्षीरेवैचन्दनेषुच ॥ वृक्षशाखासुरम्यासुनवमेघेषुवस्तुषु ॥ २४ ॥ वैकुंठेपूजितासादौ देवीनारायणेनच ॥ द्वितीयेब्रह्मणाभक्त्यातृतीयेशङ्करेणच ॥ २५ ॥ विष्णुनापूजितासाचक्षीरोदेभारतेमुने ॥ स्वायम्भुवेनमनुनामानवे न्द्रैश्चसर्वतः ॥२६॥ ऋषीन्द्रैश्चमुनीन्द्रैश्चसद्भिश्चगृहिभिर्भवेत ॥ गन्धर्वाद्यैश्चनागाद्यैः पातालेषुचपूजिता ॥२७॥ शुक्लाष्टम्यांभाद्रपदेपूजा वैब्रह्मणाकृता ॥ भक्त्याचपक्षपर्य्यन्तंत्रिषुलोकेषुनारद ॥ २८ ॥ चैत्रेपौषेचभाद्रेचपुण्येमङ्गलवासरे ॥ विष्णुनानिर्मितापूजात्रिषुलोके षुभक्तितः ॥ २९ ॥ वर्षान्तेपौषसंक्रांत्यांमेध्यामावाह्यचाङ्गणे ॥ मनुस्तांपूजयामाससाभूताभुवनत्रये ॥ ३० ॥ राज्ञासंपूजितासावै मङ्गलेनैवमङ्गला ॥ केदारेणैवनीलेननलेनसुबलेनच ॥ ३१ ॥ ध्रुवेणोत्तानपादेनशक्रेणबलिनातथा ॥ कश्यपेनचदक्षेणमनुनाच विवस्वता ॥ ३२ ॥ प्रियव्रतेनचन्द्रेणकुबेरेणैववायुना ॥ यमेनवह्निनाचैववरुणेनैवपूजिता ॥ ३३ ॥ एवंसर्वत्रसर्वैश्चवन्दितापूजिता सदा ॥ सर्वैश्वर्य्याधिदेवीसासर्वसम्पत्स्वरूपिणी ॥ ३४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेलक्ष्म्युपा ख्यानेलक्ष्मीस्वरूपपूजादिवर्णनंनामपञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नारायणप्रियासाचवरावै कुण्ठवासिनी ॥ वैकुण्ठाधिष्ठातृदेवीमहालक्ष्मीःसनातनी ॥ १ ॥ कथंबभूवसादेवीपृथिव्यांसिन्धुकन्यका ॥ किंतद्ध्यानंच कवचंसर्वपूजाविधिक्रमम् ॥ २ ॥ पुराकेनस्तुतादौसातन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ पुरादुर्वास सःशापाद्भ्रष्टश्रीकःपुरन्दरः ॥ बभूवदेवसंघश्चमर्त्यलोकश्चनारद ॥ ४ ॥ लक्ष्मीःस्वर्गादिकंत्यक्त्वारुष्टापरमदुःखिता ॥ गत्वाली नाचवैकुण्ठेमहालक्ष्म्यांचनारद ॥ ५ ॥ तदाशोकाद्ययुर्देवादुःखिताब्रह्मणःसभाम् ॥ ब्रह्माणंचपुरस्कृत्यययुर्वैकुण्ठमेवच ॥ ६ ॥ वैकुण्ठेशरणापन्नादेवानारायणेपरे ॥ अतीवदैन्ययुक्ताश्चशुष्ककण्ठोष्ठतालुकाः ॥ ७ ॥ तदालक्ष्मीश्चकलयापुरानारायणाज्ञया ॥ बभूव

१ कर्दमेनेतिपाठः ।

सिन्धुकन्यामाशक्रसम्पत्स्वरूपिणी ॥ ८ ॥ तदामथित्वाक्षीरोदंदेवादैत्यगणैःसह ॥ संप्रापुश्चवरंलक्ष्म्यादद्दशुस्ताश्चतत्रहि ॥ ९ ॥ सुरादिभ्योवरंदत्त्वावनमालाञ्चविष्णवे ॥ ददौप्रसन्नवदनातुष्टाक्षीरोदशायिने ॥ १० ॥ देवाश्चाप्यसुराक्रान्तंराज्यंप्रापुश्चतद्वरात ॥ तांसंपूज्यचसंस्तूयसर्वत्रचनिरापदः ॥ ११ ॥ नारदउवाच ॥ कथंशशापदुर्वासामुनिश्रेष्ठःपुरन्दरम् ॥ केनदोषेणवाब्रह्मन्ब्रह्मिष्ठंब्रह्मवित्पुरा ॥ १२ ॥ ममन्थकेनरूपेणजलधिस्तैःसुरादिभिः ॥ केनस्तोत्रेणसादेवीशक्रेसाक्षाद्बभूवह ॥ १३ ॥ कोवातयोश्चसंवादोब्रूभवत्तद्वदप्रभो ॥ १४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ मधुपानप्रमत्तश्चत्रैलोक्याधिपतिःपुरा ॥ क्रीडांचकाररहसिरम्भयासहकामुकः ॥ १५ ॥ कृत्वाक्रीडांतयासार्द्धंकामुक्याहृतचेतनः ॥ तस्थौतत्रमहारण्येकामोन्मथितचेतनः ॥ १६ ॥ कैलासशिखरंयान्तंवैकुण्ठाद्दपिपुङ्गवम् ॥ दुर्वाससंददर्शेन्द्रोज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ १७ ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डसहस्रप्रभमीश्वरम् ॥ प्रतप्तकांचनाभासंजटाभारमहोज्ज्वलम् ॥ ॥ १८ ॥ शुक्लयज्ञोपवीतश्चचीरंदण्डंकमण्डलुम् ॥ महोज्ज्वलंचतिलकंबिभ्रतंचन्द्रसन्निभम् ॥ १९ ॥ समन्वितंशिष्यवर्गैर्वेदवेदाङ्गपारगैः ॥ दृष्ट्वाननामशिरसासम्भ्रमात्तंपुरन्दरः ॥ २० ॥ शिष्यवर्गंसभक्त्यावैतुष्टावचमुदान्वितः ॥ मुनिनाचसशिष्येणतस्मैदत्ताश्शुभाशिषः ॥ २१ ॥ विष्णुदत्तंपारिजातपुष्पञ्चसुमनोहरम् ॥ मृत्युरोगजराशोकहरंमोक्षकरंददौ ॥ २२ ॥ शक्रःपुष्पंगृहीत्वाचप्रमत्तोराजसम्पदा ॥ भ्रमेणस्थापयामासतत्रैवहस्तिमस्तके ॥ २३ ॥ हस्तीतत्स्पर्शमात्रेणरूपेणचगुणेनच ॥ तेजसावयसाकान्त्याविष्णुतुल्योबभूवसः ॥ २४ ॥ त्यक्त्वाशक्रंगजेन्द्रश्चाप्यगच्छद्घोरकाननम् ॥ नशशाकमहेन्द्रस्तंरक्षितुंतेजसामुने ॥ २५ ॥ तत्पुष्पंत्यक्तवन्तञ्चदृष्ट्वाशक्रंमुनीश्वरः ॥ तंशशापमहातेजाःक्रोधसंरक्तलोचनः ॥ २६ ॥ ॥ दुर्वासाउवाच ॥ ॥ अरेश्रियाप्रमत्तस्त्वंकथंमामवमन्यसे ॥ मद्दत्तपुष्पंगर्वेणन्यक्तवान्हस्तिमस्तके ॥ २७ ॥ विष्णोर्निवेदितंपुष्पंनैवेद्यंवाफलंजलम् ॥ प्राप्तिमात्रेणभोक्तव्यंत्यागेनब्रह्महाजनः ॥ ॥ २८ ॥ भ्रष्टश्रीर्भ्रष्टबुद्धिश्चभ्रष्टज्ञानोभवेन्नरः ॥ यस्त्यजेद्विष्णुनैवेद्यंभाग्येनोपस्थितंशुभम् ॥ २९ ॥ प्राप्तिमात्रेणयोभुङ्क्तेभक्त्याविष्णुनिवेदितम ॥ पुंसांशतंसमुद्धृत्यजीवन्मुक्तःस्वयंभवेत् ॥ ३० ॥ विष्णुनैवेद्यभोजीयोनित्यंतुप्रणमेद्धरिम् ॥ पूजयेत्स्तौतिवाभक्त्यास

विष्णुसदृशोभवेत् ॥ ३१ ॥ तत्स्पर्शवायुनासद्यस्तीर्थौघश्चविशुध्यति ॥ तत्पादरजसामूढसद्यःपूतावसुन्धरा ॥ ३२ ॥ पुंश्चल्यन्नमवी रान्नंशूद्रश्राद्धान्नमेवच ॥ यद्धरेरनिवेद्यंचवृथामांसमभक्षकम ॥ ३३ ॥ शिवलिङ्गप्रदत्तान्नंयदन्नंशूद्रयाजिनाम् ॥ चिकित्सकद्वि जानांचदेवलान्नंतथैवच ॥ ३४ ॥ कन्याविक्रयिणामन्नंयदन्नंयोनिजीविनाम ॥ अनुष्णान्नंपर्युषितंसर्वभक्ष्यावशेषितम् ॥ ॥ ३५ ॥ शूद्रापतिद्विजान्नंचवृषवाहद्विजान्नकम् ॥ अदीक्षितद्विजान्नश्चयदन्नंशवदाहिनाम् ॥ ३६ ॥ अगम्यगामिनांचैवद्वि जानामन्नमेवच ॥ मित्रद्रुहांकृतघ्नानामन्नंविश्वासघातिनाम ॥ ३७ ॥ मिथ्यासाक्ष्यप्रदानांचब्राह्मणानांतथैवच ॥ एतत्सर्वंवि शुध्येतविष्णुनैवेद्यभक्षणात् ॥ ३८ ॥ श्वपचोविष्णुसेवीचवंशानांकोटिमुद्धरेत् ॥ हरेरभक्तोविप्रश्चस्वश्चरक्षितुमक्षमः ॥ ३९ ॥ अज्ञानाद्यदिगृह्णातिविष्णोर्निर्माल्यमेवच ॥ सप्तजन्मार्जितात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ४० ॥ ज्ञात्वाभक्त्याचगृह्णातिविष्णोर्नैवेद्य मेवच ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ४१ ॥ यस्मात्संस्थापितंपुष्पंगर्वाद्वैहस्तिमस्तके ॥ तस्माद्धुष्मान्परित्यज्ययया तुलक्ष्मीर्हरेःपदम् ॥ ४२ ॥ नारायणस्यभक्तोऽहंनबिभेमीश्वरंविधिम् ॥ कालंमृत्युजरांचैवकानन्यान्गणयामिच ॥ ४३ ॥ किंकरि ष्यतितेनातःकश्यपश्चप्रजापतिः ॥ बृहस्पतिर्गुरुश्चैवनिश्शङ्कस्यचमेहरेः ॥ ४४ ॥ इदंपुष्पंयस्यमूर्ध्नितस्यचैपूजनंपुरः ॥ मूर्ध्नि च्छिन्नेशिवशिरांश्छित्त्वेदंयोजयिष्यति ॥ ४५ ॥ इतिश्रुत्वामहेन्द्रश्चधृत्वातच्चरणद्वयम् ॥ उच्चैरुरोदशोकार्त्तस्तमुवाचभया कुलः ॥ ४६ ॥ ॥ इन्द्रउवाच ॥ ॥ दत्तःसमुचितःशापोमह्यंमत्तायहेप्रभो ॥ हृतात्वयाचेत्सम्पत्तिःकियज्ज्ञानंचदेहिमे ॥ ॥ ४७ ॥ ऐश्वर्यंविपदांबीजंप्रच्छन्नज्ञानकारणम् ॥ मुक्तिमार्गार्गलंदार्ढ्यंद्धरिभक्तिव्यपायकम् ॥ ४८ ॥ जन्ममृत्युजरारोगशोकदुः खांकुरंपरम् ॥ सम्पत्तितिमिरान्धश्चमुक्तिमार्गंनपश्यति ॥ ४९ ॥ सम्पन्मत्तःसुमूढश्चसुरामत्तःसचेतनः ॥ बान्धवैर्वेष्टितःसोऽपिबन्धु द्वेषकरोमुने ॥ ५० ॥ सम्पन्मदेप्रमत्तश्चविषयान्धश्चविह्वलः ॥ महाकामीमाहसिकःसत्त्वमार्गंनपश्यति ॥ ५१ ॥ द्विविधोविषयान्धश्च राजसस्तामसःस्मृतः ॥ अशास्त्रज्ञस्तामसश्चशास्त्रज्ञोराजसःस्मृतः ॥ ५२ ॥ शास्त्रेचद्विविधंमार्गंनिर्दिष्टंमुनिपुङ्गव ॥ प्रवृत्तिबीजमेकं

चनिवृत्तेःकारणंपरम् ॥ ५३ ॥ चरन्तिजीविनश्चादौप्रवृत्तौदुःखवर्त्मनि ॥ स्वच्छन्देचाप्रसन्नेचनिर्निरोधेचसन्ततम् ॥ ५४ ॥ आपात मधुरंलोभात्क्लेशंचसुखमानिनः ॥ परिणामोत्पत्तिबीजेजन्ममृत्युजराकरे ॥ ५५ ॥ अनेकजन्मपर्य्यन्तंकृत्वाचभ्रमणंमुदा ॥ स्वकर्म विहितायांचनानायोन्यांक्रमेणच ॥ ५६ ॥ ततःकृष्णानुग्रहाच्चसत्सङ्गंलभतेजनः ॥ सहस्रेषुशतेष्वेकोभवाब्धेःपारकारणम् ॥ ॥ ५७ ॥ साधुःसत्त्वप्रदीपेनमुक्तिमार्गंप्रदर्शयेत् ॥ तदाकरोतियत्नंचजीवीबन्धनखण्डने ॥ ५८ ॥ अनेकजन्मयोगेनतपसानशने नच ॥ तदालभेन्मुक्तिमार्गंनिर्विघ्नंसुखदंपरम् ॥ ५९ ॥ इदंश्रुतंगुरोर्वक्त्रात्प्रसङ्गावसरेणच ॥ नहिपृष्टमतोऽन्यच्चभवदुःखोऽवदेपिताः ॥ ॥ ६० ॥ अधुनाविधिनादत्तोविपत्तौज्ञानसागरः ॥ सम्पद्रूपाविपदियंममनिस्तारकारिणी ॥ ६१ ॥ ज्ञानसिन्धोदीनबन्धोमह्यंदीना यसाम्प्रतम् ॥ देहिकिञ्चिज्ज्ञानसारंभवपारंदयानिधे ॥ ६२ ॥ इन्द्रस्यवचनंश्रुत्वाप्रहस्यज्ञानिनांगुरुः ॥ ज्ञानंकथितुमारेभेह्यतितुष्टः सनातनः ॥ ६३ ॥ ॥ दुर्वासाउवाच ॥ ॥ अहोमहेन्द्रमाङ्गल्यमात्मानंद्रष्टुमिच्छसि ॥ आपाततोदुःखबीजंपरिणामसुखावहम् ॥ ॥ ६४ ॥ स्वगर्भयातनानाशपीडाखण्डनकारणम् ॥ दुष्पारासारदुर्वारसंसारार्णवतारकम् ॥ ६५ ॥ कर्मवृक्षांकुरच्छेदकारणंसर्वतार कम् ॥ सन्तोषसन्ततिकरंप्रवरंसर्ववर्त्मनाम् ॥ ६६ ॥ दानेनतपसावापिव्रतेनानशनादिना ॥ कर्मणास्वर्गभोगादिसुखंभवतिजीवि नाम् ॥ ६७ ॥ काम्यानांकर्मणाञ्चैवमूलंसंछिद्ययत्नतः ॥ अधुनेदंमोक्षबीजंसंकल्पाभावएवच ॥ ६८ ॥ यत्कर्मसात्त्विकंकुर्य्यादसंक ल्पितमेवच ॥ सर्वंकृष्णार्पणंकृत्वापरेब्रह्मणिलीयते ॥ ६९ ॥ सांसारिकाणामेतत्तुनिर्वाणंमोचकंविदुः ॥ नेच्छन्तिवैष्णवास्तत्तुसेवा विरहकातराः ॥ ७० ॥ सेवांकुर्वन्तितेनित्यंविधायोत्तमदेहकम् ॥ गोलोकेवापिवैकुण्ठेतस्यैवपरमात्मनः ॥ ७१ ॥ हरिसेवादिरूपाञ्च मुक्तिमिच्छन्तिवैष्णवाः ॥ जीवन्मुक्ताश्चतेशक्रस्वकुलोद्धारकारिणः ॥ ७२ ॥ स्मरणंकीर्त्तनंविष्णोरर्चनंपादसेवनम् ॥ वन्दनंस्तवनं नित्यंभक्त्यानैवेद्यभक्षणम् ॥ ७३ ॥ चरणोदकपानञ्चतन्मन्त्रजपनंपरम् ॥ इदंनिस्तारबीजञ्चसर्वेषामीप्सितंभवेत् ॥७४॥ इदंमृत्युञ्जय ज्ञानंदत्तंमृत्युञ्जयेनमे ॥ तच्छिष्योऽहञ्चनिश्शङ्कस्तत्प्रसादाच्चसर्वतः ॥ ७५ ॥ सजन्मदानासगुरुःसचबन्धुःसतांपरः ॥ योददातिहरेर्भ

किंत्रैलोक्येचसुदुर्लभाम् ॥ ७६ ॥ दर्शयेदन्यमार्गञ्चविनाश्रीकृष्णसेवनम् ॥ सचतंनाशयत्येवध्रुवंतद्वधभाग्भवेत् ॥७७॥ सन्ततंजगतां
कृष्णनामम्मङ्गलकारणम् ॥ मङ्गलंवर्द्धतेनित्यंनभवेदायुषोव्ययः ॥ ७८ ॥ तेभ्योऽप्यपैतिकालश्चमृत्युस्स्याद्रोगएवच ॥ सन्तापश्चैवशो
कश्चवैनतेयादिवोरगाः ॥ ७९ ॥ कृष्णमन्त्रोपासकश्चब्राह्मणःश्वपचोऽपिवा ॥ ब्रह्मलोकंसमुल्लंघ्ययातिगोलोकमुत्तमम् ॥८० ॥ ब्रह्मणा
पूजितःसोऽपिमधुपर्कादिनाचयः ॥ स्तुतःसुरैश्चसिद्धैश्चपरमानन्दभावनः ॥ ८१ ॥ ज्ञानसारंतपःसारंब्रह्मसारंपरंशिवम् ॥ शिवेनोक्तं
योगसारंश्रीकृष्णपदसेवनम् ॥८२॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्य्यन्तंसर्वंमिथ्यैवकेवलम् ॥ भजसत्यंपरंब्रह्मराधेशंप्रकृतेःपरम् ॥ ८३ ॥ अतीव
सुखदंसारंभक्तिदंमुक्तिदंपरम् ॥ सिद्धियोगप्रदञ्चैवदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ८४ ॥ योगिनामपिसिद्धानांयतीनाञ्चतपस्विनाम् ॥ सर्वेषां
कर्मभोगोऽस्तिननारायणसेविनाम् ॥ ८५ ॥ भस्मसाच्चभवेत्पापंयदुपस्पर्शमात्रतः ॥ ज्वलदग्नौपातितञ्चयथाशुष्केन्धनंतथा ॥८६॥
ततोरोगाद्विपन्तेपापानिचभयानिच ॥ दूरतश्चपलायन्तेयमदूतास्ततोभयात् ॥८७॥ तावन्निबद्धःसंसारेकारागारेविधेर्जनः ॥ नयाव
त्कृष्णतन्त्रञ्चप्राप्नोतिगुरुवक्त्रतः ॥ ८८ ॥ कृतकर्मौघभोगाख्यनिगडच्छेदकारणम् ॥ मायाजालोच्छेदकरंमायापाशनिकृन्तनम् ॥
॥८९॥ गोलोकमार्गसोपानंनिस्तारंबीजकारणम् ॥ भक्त्यङ्कुरस्वरूपञ्चनित्यंवृद्धमनश्वरम् ॥ ९० ॥ सारञ्चसर्वतपसांयोगानांसाधनं
तथा ॥ सिद्धीनांवेदपाठानांव्रतादीनांचनिश्चितम् ॥ ९१ ॥ दानानांतीर्थशौचानांयज्ञादीनांपुरन्दर ॥ पूजानामुपवासानामित्याहकम
लोद्भवः ॥ ९२ ॥ पुंसांलक्षंपितॄणांचशतंमातामहस्यच ॥ पूर्वंपरञ्चतत्संख्यंपितरंमातरंगुरुम् ॥ ९३ ॥ सहोदरंकलत्रञ्चबन्धुंशिष्यंच
किङ्करम् ॥ समुद्धरेच्चश्वशुरंश्वश्रूकन्यांचतत्सुतम् ॥ ९४ ॥ स्वात्मानंचमतीर्थ्यंचगुरुपत्नींगुरोःसुतम् ॥ उद्धरेद्बलवान्भक्तोमंत्रग्रहण
मात्रतः ॥ ९५ ॥ मन्त्रग्रहणमात्रेणजीवन्मुक्तोभवेन्नरः ॥ तत्स्पर्शपूतस्तीर्थौघःसद्यःपूतावसुन्धरा ॥ ९६ ॥ अनेकजन्मपर्य्यन्तं
दीक्षाहीनोभवेन्नरः ॥ तदन्यदेवमन्त्रञ्चलभतेपुण्यलेशतः ॥ ९७ ॥ सप्तजन्मसुदेवानांकृत्वासेवांस्वकर्मतः ॥ लभतेचरवेर्मन्त्रंसाक्षिणः

१ नयानामिति पाठः ।

सर्वकर्म्मणाम् ॥ ९८ ॥ जन्मत्रयंभास्करञ्चसेवित्वामानवःशुचिः ॥ लभेद्गणेशमन्त्रञ्चसर्वविघ्नहरंपरम् ॥ ९९ ॥ जन्मत्रयंतंनिषेव्य
निर्विघ्नश्चभवेन्नरः ॥ विघ्नेशस्यप्रसादेनदिव्यज्ञानंलभेन्नरः ॥ १०० ॥ तदाज्ञानप्रदीपेनसमालोच्यमहामतिः ॥ अज्ञानान्धतम
श्छित्त्वामहामायांभजेन्नरः ॥ १०१ ॥ प्रकृतिंविष्णुमायांचदुर्गांदुर्गतिनाशिनीम् ॥ सिद्धिदांसिद्धिरूपांचपरमांसिद्धियोगिनीम् ॥
॥ १०२ ॥ वाणीरूपांचपद्मांचभद्रांकृष्णप्रियात्मिकाम् ॥ नानारूपांतांनिषेव्यजन्मनांशतकंनरः ॥ १०३ ॥ तत्प्रसादाद्भवेज्ज्ञानी
ज्ञानानन्दंतदाभजेत् ॥ कृष्णंज्ञानाधिदेवंचमहादेवंसनातनम् ॥ १०४ ॥ शिवंशिवस्वरूपंचशिवदंशिवकारणम् ॥ परमानन्दरूपंच
परमानन्ददायिनम् ॥ १०५ ॥ सुखदंमोक्षदंचैवदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ अमरत्वप्रदञ्चैवदीर्घमायुष्यदंपरम् ॥ १०६ ॥ इन्द्रत्वञ्चमनुत्व
ञ्चदातुंशक्तञ्चलीलया ॥ राजेन्द्रत्वप्रदञ्चैवज्ञानदंहरिभक्तिदम् ॥ १०७ ॥ जन्मत्रयंतमाराध्यचाशुतोषप्रसादतः ॥ सर्वदस्यप्रसादेन
शङ्करस्यमहात्मनः ॥ १०८ ॥ वरदस्यवरेणैवहरिभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ तदातद्भक्तसंसर्गात्कृष्णमन्त्रंलभेद्ध्रुवम् ॥ १०९ ॥ निर्म्मलज्ञान
दीपेनप्रदीप्तेनचतत्त्ववित् ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्य्यन्तंसर्वंमिथ्यैवपश्यति ॥ ११० ॥ दयानिधेःप्रसादेननिर्म्मलज्ञानमालभेत् ॥ वरदस्य
वरेणैवहरिभक्तिंलभेद्ध्रुवम् ॥ १११ ॥ तदानिवृत्तिमाप्नोतिसारात्सारांपरात्पराम् ॥ यत्रदेहेलभेन्मन्त्रंतद्देहावधिभारते ॥ ११२ ॥
तत्पाञ्चभौतिकंत्यक्त्वाबिभृयाद्दिव्यरूपकम् ॥ करोतिदास्यंगोलोकेवैकुण्ठेवाहरेःपदे ॥ ११३ ॥ परमानन्दसंयुक्तोमोहादिपुविवर्जितः॥
नविद्यतेपुनर्जन्मपुनरागमनंहरे ॥ ११४ ॥ पुनश्चनपिबेत्क्षीरंधृत्वामातृस्तनंपरम् ॥ विष्णुमन्त्रोपासकानांगङ्गादेःतीर्थसेविनाम् ॥
॥ ११५ ॥ स्वधर्मिणाञ्चभिक्षूणांपुनर्जन्मनविद्यते ॥ तीर्थंपरित्यजेत्पापंकिंयांकृत्वाहरिंभजेत् ॥ ११६ ॥ अयंनिरूपितोधात्रास्वधर्म
स्तीर्थसेविनाम् ॥ तन्नाममन्त्रंप्रजपेत्तत्सेवादिषुतत्परः ॥ ११७ ॥ व्रतोपवासरतइत्युक्तोवैविष्णुसेविनाम् ॥ सदन्नेवाकदन्नेवालोष्टेवा
काञ्चनेतथा ॥ ११८ ॥ समबुद्धिर्यस्यशश्वत्ससंन्यासीतिकीर्त्तितः ॥ दण्डंकमण्डलुंरक्तवस्त्रमात्रञ्चधारयेत् ॥ ११९ ॥ नित्यंप्रवासीनै
कत्रस्यात्संन्यासीतिकीर्त्तितः ॥ शूद्राचारद्विजान्नञ्चभुङ्क्तेलोभादिवर्जितः ॥ १२० ॥ किन्तुकिंचिन्नयाचेतससंन्यासीतिकीर्त्तितः ॥

नव्यापारीनाश्रमीचसर्वकर्मविवर्जितः ॥ १२१ ॥ ध्यायेन्नारायणंशश्वत्ससंन्यासीतिकीर्त्तितः ॥ शश्वन्मौनीब्रह्मचारीसंभाषापापरिवर्जितः ॥ १२२ ॥ सर्वंब्रह्ममयंपश्येत्ससंन्यासीतिकीर्त्तितः ॥ सर्वत्रसमबुद्धिश्चहिंसामायाविवर्जितः ॥ १२३ ॥ क्रोधाहङ्काररहितः ससंन्यासीतिकीर्त्तितः ॥ अयाचितोपस्थितंचमिष्टामिष्टंचभुक्तवान् ॥ १२४ ॥ नयाचनेभक्षणार्थीससंन्यासीतिकीर्त्तितः ॥ नचपश्येन्मुखंस्त्रीणांनतिष्ठेत्तत्समीपतः ॥ १२५ ॥ दारवीमपियोषांचनस्पृशेद्यःसभिक्षुकः ॥ अयंसंन्यासिनांधर्मइत्याहकमलोद्भवः ॥ ॥ १२६ ॥ विपर्य्ययेविनाशश्चजन्मयाम्यंभयंभवेत् ॥ जन्मदुःखंयाम्यदुःखंजीविनामतिदारुणम् ॥ १२७ ॥ सुरसूकरयोनौवागर्भेदुःखंसमंसुर ॥ योनौवाक्षुद्रजन्तूनांपश्वादीनांतथैवच ॥ १२८ ॥ गर्भेस्मरन्तिसर्वेतेकर्म्मजन्मशतोद्भवम् ॥ विस्मरेन्निर्गतोजीवोगर्भाद्वैविष्णुमायया ॥ स्वदेहंपातियत्नेनसुरोवाकीटएववा ॥ १२९ ॥ योनेरभ्यन्तरेशुक्रेपतितेपुरुषस्यच ॥ शुक्रंशोणितयुक्तंचसहसातत्क्षणंभवेत् ॥ १३० ॥ रक्ताधिकेमातृसमश्चैनरेपितुराकृतिः ॥ युग्माहेचभवेत्पुत्रःकन्यकातद्विपर्य्यये ॥ १३१ ॥ रविभौमगुरूणांचवारेचेत्तद्भवेत्सुतः ॥ अयुग्माहेतदितरेवारेवैकन्यकाभवेत् ॥ १३२ ॥ प्रथमप्रहरेजन्मयस्यसोऽल्पायुरेवच ॥ द्वितीयेमध्यमश्चैवतृतीयेतत्परेभवेत् ॥ १३३ ॥ चतुर्थेचिरजीवीस्यात्क्षणानामनुरूपकः ॥ दुःखीवाथसुखीवापिपूर्वकर्मानुरूपतः ॥ १३४ ॥ यादृशेचक्षणेजन्मप्रसवस्तादृशेभवेत् ॥ प्रसूतिक्षणचर्चांचकुर्वन्त्येवंविचक्षणाः ॥ १३५ ॥ कललस्त्वेकरात्रेणप्रवृद्धःस्याद्दिनेदिने ॥ सततमेवदशकालेमासेगण्डुसमोभवेत् ॥ १३६ ॥ मासत्रयेमांसपिण्डोहस्तपादादिवर्जितः ॥ सर्वावयवसम्पन्नोदेहीमासेचपञ्चमे ॥ १३७ ॥ भवेत्तुजीवसंचारःषण्मासेसर्वतत्त्ववित् ॥ दुःखीस्वल्पस्थलस्थायीशकुन्तइवपञ्जरे ॥ १३८ ॥ मातृजग्धान्नपानंचभुङ्क्तेऽमेध्यस्थलेस्थितः ॥ हाहेतिशब्दंकुर्वाणश्चिन्तयेदीश्वरंपरम् ॥ १३९ ॥ एवंचचतुरोमासान्भुक्त्वापरमयातनाम् ॥ प्रेरितोवायुनाकालेगर्भाद्वैनिर्गतोभवेत् ॥ १४० ॥ दिग्देशकालाव्युत्पन्नोविस्मृतोविष्णुमायया ॥ शश्वद्विण्मूत्रसंयुक्तःशिशुःस्याच्छैशवावधि ॥ १४१ ॥ परायत्तोऽप्यक्षमश्चमशकादिनिवारणे ॥ कीटादिभुक्तोदुःखीचरौतितत्रपुनःपुनः ॥ १४२ ॥ स्तनान्धोऽप्यसमर्थश्चयाच्ञांकर्त्तुमभी

प्सिताम् ॥ नवाणीनिस्सरेत्तस्यपौगण्डावधिसुस्फुटा ॥ १४३ ॥ पौगण्डेयातनांभुक्ताप्राप्नुतेयौवनंपुनः ॥ नस्मरेन्मायया देहोगर्भादेयातनांपुनः ॥ १४४ ॥ आहारमैथुनार्त्तश्चनानामोहादिवेष्टितः ॥ पुत्रंकलत्रमनुगंयत्नेनपरिपालयेत् ॥ १४५ ॥ एवंयावत्समर्थश्चतावद्वेहिपूजितः ॥ असमर्थंचमन्यन्तेवान्धवागोजरंयथा ॥ १४६ ॥ यदातीवजरायुक्तोजडोऽतिवधिरोभवेत ॥ कासश्वासादियुक्तश्चपरायत्तोऽतिमूढवत् ॥ १४७ ॥ तदन्तरेऽनुतापंचकुरुतेसन्ततंपुनः ॥ नसेवितंहरेस्तीर्थंसत्संङ्गश्चापिकामतः ॥ १४८ ॥ पुनश्चमानवींयोनिंलभामिभारतेयदि ॥ तदातीर्थंगमिष्यामिभजेवैकृष्णमित्यहो ॥ १४९ ॥ इत्येवमादिमनसिकुर्वन्तंतंजडंसुर ॥ गृह्णातियमदूतश्चकालेप्राप्तेऽतिदारुणः ॥१५०॥सपश्येद्यमदूतंचपाशहस्तंचदण्डिनम्॥अतीवकोपरक्ताक्षंविकृताकारमुल्बणम् ॥१५१॥ दुर्निवार्य्यमुपायैश्चक्लिष्टश्चभयङ्करम् ॥ दुर्दृश्यंसर्वसिद्धिज्ञंसर्वादृष्टंपुरःस्थितम् ॥ १५२ ॥ दृष्टमात्रान्महाभीतोविण्मूत्रञ्चसमुत्सृजेत ॥ तदाप्राणांस्त्यजेत्सद्योदेहंवैपांचभौतिकम् ॥ १५३॥ अङ्गुष्ठमात्रंपुरुषंगृहीत्वायमकिङ्करः ॥ विन्यस्यभोगदेहेचस्वस्थानंप्रापयेद्द्रुतम् ॥ १५४ ॥ जीवोगत्वायमंपश्येत्सर्वधर्मज्ञमेवच ॥ रत्नसिंहासनस्थंचसस्मितंसुस्थिरंपरम् ॥ १५५ ॥ धर्माधर्मविचारज्ञंसर्वज्ञंसर्वतोमुखम् ॥ विश्वेष्वेकाधिकारंचविधात्रानिर्मितंपुरा ॥ १५६ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानंरत्नभूषणभूषितम् ॥ वेष्टितंपार्षदगणैर्दूतैश्चापित्रिकोटिभिः ॥ १५७ ॥ जपन्तंश्रीकृष्णनामशुद्धस्फाटिकमालया ॥ ध्यायमानंतत्पदाब्जंपुलकाङ्कितविग्रहम् ॥ १५८ ॥ सगद्गदंसाश्रुनेत्रंसर्वत्रसमदर्शिनम् ॥ अतीवकमनीयंचशश्वत्सुस्थिरयौवनम् ॥ १५९ ॥ स्वतेजसाप्रज्वलन्तंसुखदृश्यंविचक्षणम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्राभंचित्रगुप्तपुरःस्थितम् ॥ १६० ॥ पुण्यात्मनांशान्तरूपंपापिनांचभयङ्करम् ॥ तंदृष्ट्वाप्रणमेद्देहीमहाभीतश्चतिष्ठति ॥ १६१ ॥ चित्रगुप्तविचारेणयेषांयदुचितंफलम् ॥ शुभाशुभंचकुरुतेतदेवरविनन्दनः ॥ १६२ ॥ एवंतेषांगतायातेनिवृत्तिर्नास्तिजीविनाम् ॥ निवृत्तिहेतुरूपंचश्रीकृष्णपदसेवनम् ॥ १६३ ॥ इत्येवंकथितंसर्वंपरंप्रार्थयवाञ्छितम् ॥ सर्वदास्यामितेवत्सनमेऽसाध्यंचकिंचन ॥१६४॥

१ गोजरंवृद्धवृषभमित्यर्थः ।

॥ ॥ महेन्द्रउवाच ॥ ॥ इन्द्रत्वंचगतंभद्रंकिमैश्वर्य्यैःप्रयोजनम् ॥ कल्पवृक्षमुनिश्रेष्ठदेहिमेपरमंपदम् ॥ १६५ ॥ महेन्द्रस्यवचःश्रुत्वा
प्रहस्यमुनिपुङ्गवः ॥ तमुवाचवचःसत्यंवेदोक्तंसारमेवच ॥ १६६ ॥ ॥ दुर्वासाउवाच ॥ ॥ परंपदंविषयिणांमहेन्द्रातिसुदुर्ल
भम् ॥ मुक्तिर्युष्मद्विधानांचनलयेप्राकृतेऽपिच ॥ १६७ ॥ आविर्भावःसृष्टिविधौतिरोभावोलयेऽपिच ॥ यथाजागरणंसुप्तिर्भवत्येवक्र
मेणच ॥ १६८ ॥ यथाभ्रमतिकालश्चतथाविषयिणोध्रुवम् ॥ चक्रनेमिक्रमेणैवनित्यमेवेश्वरेच्छया ॥ १६९ ॥ पलमेकंभवेदेवयथा
विपलषष्टिभिः ॥ षष्टिभिश्चपलैर्दण्डोमुहूर्त्तोद्विगुणात्ततः ॥ १७० ॥ त्रिंशद्भिश्चमुहूर्त्तैश्चभवेदेवदिवानिशम् ॥ दशपंचदिवारात्रिः
पक्षमेकंविदुर्बुधाः ॥ १७१ ॥ पक्षाभ्यांशुक्लकृष्णाभ्यांमासएवविधीयते ॥ ऋतुर्द्वाभ्यांचमासाभ्यांसंख्याविद्भिःप्रकीर्त्तितः ॥ १७२ ॥
ऋतुत्रयेणायनंचताभ्यांद्वाभ्यांचवत्सरः ॥ त्रिंशत्सहस्राधिकैश्चत्रिचत्वारिंशल्लक्षकैः ॥ १७३ ॥ वत्सरैर्नरमानैश्चयुगानांचचतुष्टयम् ॥
षष्ट्याधिकेपंचशतेसहस्रेपंचविंशतौ ॥ १७४ ॥ युगेनगणांशकायुर्मनोरायुःप्रकीर्त्तितम् ॥ दिग्लक्षेन्द्रनिपातेऽष्टसहस्राधिकएवच
॥ १७५ ॥ निपातोब्रह्मणस्तत्रभवेत्प्राकृतिकोलयः ॥ लयेप्राकृतिकेवत्सकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ १७६ ॥ चक्षुर्निमेषःसृष्टि
श्चपुनरुन्मीलनेतथा ॥ ब्रह्मसृष्टिलयानांचसंख्यानास्तिश्रुतौश्रुतम् ॥ १७७ ॥ यथापृथिव्यारेणूनामित्यूचेचन्द्रशेखरः ॥
एतेषांमोक्षणंनास्तिकथितानिचयानितु ॥ १७८ ॥ सृष्टिसूत्रस्वरूपंहिचान्यद्वृणुवरंसुर ॥ मुनीन्द्रस्यवचःश्रुत्वादेवेन्द्रोविस्मितोमुने ॥
॥ १७९ ॥ आत्मनःपूर्वमैश्वर्य्यंवरयामासतत्रवै ॥ तत्प्राप्स्यस्यचिरेणैवेत्युक्त्वासप्रययौगृहम् ॥ १८० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापु
राणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्वासोमुनिसुरेन्द्रसंवादेलक्ष्म्युपाख्यानेइन्द्रंप्रतिदुर्वासःशापादिकथनंनामषट्त्रिंशोऽध्यायः॥
॥ ३६ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ हरेर्गुणंसमाकर्ण्यज्ञानंप्राप्यपुरन्दरः ॥ किंचकारगृहंगत्वातन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥
॥ नारायणउवाच ॥ श्रीकृष्णस्यगुणंश्रुत्वावीतरागोवभूवसः ॥ वैराग्यंवर्द्धयामासतदाब्रह्मन्दिनेदिने ॥ २ ॥ मुनिस्थानाद्गृहंगत्वासदद
र्शामरावतीम् ॥ दैत्यैरसुरसंघैश्चसमाकीर्णांभयाकुलाम् ॥ ३ ॥ विषण्णवान्धवांश्चैववन्धुहीनांचकुत्रचित् ॥ पितृमातृकलत्रादिविहीनामति

चंचलाम् ॥४॥ शत्रुग्रस्तांचदृष्ट्वातामगमद्वाक्पतिंप्रति ॥ शक्रोमन्दाकिनीतीरेददर्शगुरुमीश्वरम् ॥५॥ ध्यायमानंपरंब्रह्मगङ्गातोयेस्थितं
परम ॥ सूर्य्याभिसंमुखंपूर्वमुखंवैविश्वतोमुखम् ॥ ६ ॥ साश्रुनेत्रंपुलकितंपरमानन्दसंयुतम् ॥ वरिष्ठंचगरिष्ठंचधर्मिष्ठंचेष्टसेविनम् ॥ ७ ॥
श्रेष्ठंचबन्धुवर्गाणामतिश्रेष्ठंचमानिनाम् ॥ ज्येष्ठंचबन्धुवर्गाणांनेष्टंचसुरवैरिणाम् ॥ ८ ॥ दृष्ट्वागुरुंजपन्तंचतत्रतस्थौसुरेश्वरः ॥ प्रहरा
न्तेगुरुंदृष्ट्वाचोत्थितंप्रणनामसः ॥ ९ ॥ प्रणम्यचरणाम्भोजेरुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ वृत्तान्तंकथयामासब्रह्मशापादिकंतथा ॥ १० ॥ पुन
र्वरोमयालब्धोज्ञानिनामपिदुर्लभाम् ॥ वैरिग्रस्तांस्वीयपुरींक्रमेणैवसुरेश्वरः ॥ ११ ॥ शिष्यस्यवचनंश्रुत्वासतांबुद्धिमतांवरः ॥ बृह
स्पतिरुवाचेदंकोपरक्तान्तलोचनः ॥ १२ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ श्रुतंसर्वंसुरश्रेष्ठमागेदीर्वचनंशृणु ॥ नकातरोहिनीतिज्ञोविपत्तौस्यात्क
दाचन ॥ १३ ॥सम्पत्तिर्वाविपत्तिर्वानश्वरास्वप्नरूपिणी ॥ पूर्वंस्वकर्मायत्ताचस्वयंकर्त्तातयोरपि ॥ १४ ॥ सर्वेषांचभ्रमत्येवशश्वज्ज
न्मनिजन्मनि ॥ चक्रनेमिक्रमेणैवतत्रकापरिदेवना ॥ १५ ॥ भुङ्क्तेहिस्वकृतंकर्मसर्वत्रापिचभारते ॥ शुभाशुभंचयत्किंचित्स्वकर्मफलं
भुक्पुमान् ॥ १६ ॥ नाभुक्तंक्षीयतेकर्मकल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभम् ॥ १७ ॥ इत्येवमुक्तंवेदेचकृष्णेनप
रमात्मना ॥ साम्निकौथुमशाखायांसंबोध्यस्वकुलोद्भवम् ॥१८॥ जन्मभोगावशेषेचसर्वेषांकृतकर्मणाम् ॥ अनुरूपश्चतेषांवैभारतेऽन्यत्रचै
वहि ॥१९॥ कर्मणाब्रह्मशापंचकर्मणाचशुभाशिषम् ॥ कर्मणाचमहालक्ष्मींलभेद्दैन्यञ्चकर्मणा ॥ २० ॥ कोटिजन्मार्जितंकर्मजीविनामनु
गच्छति ॥ नहित्यजेद्विनाभोगात्तंछायेवपुरन्दर ॥२१॥ कालभेदेदेशभेदेपात्रभेदेचकर्मणाम् ॥ न्यूनताधिकतावापिभवेदेवहिकर्मणाम् ॥
॥२२॥ वस्तुदानेचवस्तूनांसमंपुण्यंसमेदिने ॥ दिनभेदेकोटिगुणमसंख्यंवाधिकंततः ॥२३॥ समदेशेचवस्तूनांदानेपुण्यंसमंनृपन् ॥ देश
भेदेकोटिगुणमसंख्यंवाधिकंततः ॥ २४ ॥ समेपात्रेसमंपुण्यंवस्तूनांकर्त्तुरेवच ॥ पात्रभेदेशतगुणमसंख्यंवाततोऽधिकम् ॥ २५ ॥ यथा
फलन्तिसस्यानिन्यूनान्यप्यधिकानिच ॥ कर्षकाणांक्षेत्रभेदेपात्रभेदेफलंतथा ॥ २६ ॥ सामान्यदिवसेविप्रेदानंसमफलंभवेत् ॥ अमा
यांरविसंक्रान्त्यांफलंशतगुणंभवेत् ॥ चातुर्मास्यांपौर्णमास्यामनन्तफलमेवच ॥ २७ ॥ ग्रहणेशशिनःकोटिगुणञ्चफलमेवच ॥ सूर्य्यं

स्यग्रहणेचापिततोदशगुणंफलम् ॥ २८ ॥ अक्षयायामक्षयश्चाप्यसंख्यफलमुच्यते ॥ एवमन्यत्रपुण्याहेफलाधिक्यंभवेदिह ॥ २९ ॥ यथा दानेतथास्नानेजपेवैपुण्यकर्मसु ॥ एवंसर्वत्रबोद्धव्यंनराणांकर्मणांफलम् ॥३०॥ सामान्यदेशेदानञ्चविप्रेसमफलंभवेत् ॥ तीर्थेदेवगृहेचैवफ लंशतगुणंस्मृतम् ॥ ३१ ॥ गङ्गायांवैकोटिगुणंक्षेत्रेनारायणेऽव्ययम् ॥ कुरुक्षेत्रेवदय्र्यांचकाश्यांकोटिगुणंतथा ॥ ३२ ॥ यथाचवैको टिगुणंतथावैविष्णुमन्दिरे ॥ केदारेवैलक्षगुणंहरिद्वारेतथाफलम् ॥ ३३ ॥ पुष्करेभास्करक्षेत्रेदशलक्षगुणंफलम् ॥ एवंसर्वत्रबोद्ध व्यंफलाधिक्यंक्रमेणच ॥ ३४ ॥ सामान्यब्राह्मणेदानंसममेवफलंलभेत् ॥ लक्षंत्रिसन्ध्यंपूतेचपण्डितेचजितेन्द्रिये ॥ ३५ ॥ विष्णु मन्त्रोपासकेचबुधेकोटिगुणंफलम् ॥ एवंसर्वत्रबोद्धव्यंफलाधिक्यंगुणाधिके ॥ ३६ ॥ यथादण्डेनसूत्रेणशरावेणजलेनच ॥ कुम्भंनिर्मा तिचक्रेणकुम्भकारोमृदाभुवि ॥ ३७ ॥ तथैवकर्मसूत्रेणफलंधातादवातिच ॥ यस्याज्ञयासृष्टिविधौतञ्चनारायणंभज ॥ ३८ ॥ सविधा ताविधातुश्चपातुःपाताजगत्रये ॥ स्रष्टुःस्रष्टाचसंहर्त्तुःसंहर्त्ताकालकालकः ॥ ३९ ॥ महाविपत्तौसंसारेयःस्मरेन्मधुसूदनम् ॥ विपत्तौत स्यसम्पत्तिर्भवेदित्याहशङ्करः ॥ ४० ॥ इत्येवमुक्त्वाजीवश्चसमालिङ्ग्यसुरेश्वरम् ॥ दत्त्वाशुभाशिषंचेष्टंबोधयामासनारद ॥ ४१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेबृहस्पतिमहेंद्रसंवादेमहालक्ष्म्युपाख्यानेकर्मफलनिरूपणंनामसप्तत्रिं शत्तमोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरिंध्यात्वाहरिर्ब्रह्मञ्जगामब्रह्मणःसभाम् ॥ बृहस्पतिंपुरस्कृत्यसर्वैःसुरगणैःसह ॥ १ ॥ शीघ्रंगत्वाब्रह्मलोकंदृष्ट्वाचकमलोद्भवम् ॥ प्रणेमुर्देवताःसर्वागुरुणासहनारद ॥ २ ॥ वृत्तान्तंकथयामाससुराचार्य्योविधिंविभुम् ॥ प्रहस्योवाचतच्छ्रुत्वामहेन्द्रंकमलोद्भवः ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वत्समद्वंशजातोऽसिप्रपौत्रोमेविचक्षणः ॥ बृहस्पतेश्चशिष्यस्त्वंसुरा णामधिपःस्वयम् ॥ ४ ॥ मातामहस्तेदक्षश्चविष्णुभक्तःप्रतापवान् ॥ कुलत्रयंयच्छुद्धञ्चकथंसोऽहंकृतोभवेत् ॥ ५ ॥ मातापतिव्रतायस्यपि ताशुद्धोजितेन्द्रियः ॥ मातामहोमातुलश्चकथंसोऽहंकृतोभवेत् ॥ ६ ॥ जनःपैतृकदोषेणदोषान्मातामहस्यच ॥ गुरोर्दोषान्नीतिदोषैर्हरि

१ त्रिभिरितिपाठः ।

द्वेषीभवेद्ध्रुवम् ॥ ७॥ सर्वान्तरात्माभगवान्सर्वदेहेष्ववस्थितः ॥ यस्यदेहात्सप्रयातिसशवस्तत्क्षणंभवेत् ॥ ८॥ मनोऽहमिन्द्रियेशश्चब्रह्मा
नरूपोहिशङ्करः ॥ असवःप्रकृतिर्विष्णुर्बुद्धिर्भगवतीसती ॥ ९ ॥ निद्रादयःशक्तयश्चताःसर्वाःप्रकृतेःकलाः ॥ आत्मनःप्रतिबिंबंचजी
वोभोगीशरीरभृत् ॥ १० ॥ आत्मनीशेगतेदेहात्सर्वेयान्तिससंभ्रमात् ॥ यथावर्त्मनिगच्छन्तंनरदेवमिवानुगाः ॥ ११ ॥ अहंशिवश्च
शेषश्चविष्णुर्धर्मोमहान्विराट् ॥ वयंयदंशाभक्ताश्चतत्पुष्पंन्यकृतंत्वया ॥ १२ ॥ शिवेनपूजितंपादपद्मंपुष्पेणयेनच ॥ तच्चदुर्वाससादत्तं
दैवेनान्यकृतंसुर ॥ १३ ॥ तत्पुष्पंमस्तकेयस्यकृष्णपादाब्जतश्च्युतम् ॥ सर्वेषांवैसुरगणांचतत्पूजापुरतोभवेत् ॥ १४ ॥ दैवेनवञ्चि
तस्त्वञ्चदैवञ्चबलवत्तरम् ॥ भाग्यहीनंजनंमूढंकोवारक्षितुमीश्वरः ॥ १५ ॥ कृष्णंनमन्यतेयोहिश्रीनाथंसर्ववन्दितम् ॥ प्रयातिरुष्टात
दासीमहालक्ष्मीर्विहायतम् ॥ १६ ॥ शतयज्ञेनयालब्धादीक्षितेनत्वयापुरा ॥ साश्रीर्गताधुनाकोपात्कृष्णनिर्माल्यवर्जनात् ॥ १७ ॥
अधुनागच्छवैकुण्ठंमयाचगुरुणासह ॥ निषेव्यतत्रश्रीनाथंश्रियंप्राप्स्यसितद्वरात् ॥ १८ ॥ इत्येवमुक्त्वासब्रह्मासर्वैःसुरगणैःसह ॥
शीघ्रंजगामवैकुण्ठंयत्रश्रीशस्तयासह ॥ १९ ॥ तत्रगत्वापरंब्रह्मभगवन्तंसनातनम् ॥ दृष्ट्वातेजःस्वरूपञ्चप्रज्वलन्तंस्वतेजसा ॥ २० ॥
ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डशतकोटिसमप्रभम् ॥ शांतञ्चानादिमध्यान्तंलक्ष्मीकान्तमनन्तकम् ॥ २१ ॥ चतुर्भुजैःपार्षदैश्चसरस्वत्यास्तुतं
नतम् ॥ भक्त्याचतुर्भिर्वेदैश्चगङ्गयापारिषेवितम् ॥ २२ ॥ तंप्रणेमुःसुराःसर्वेमूर्ध्नाब्रह्मपुरोगमाः ॥ भक्तिनम्राःसाश्रुनेत्रास्तुष्टुवुःपुरुषो
त्तमम् ॥ २३ ॥ वृत्तान्तंकथयामासस्वयंब्रह्माकृताञ्जलिः ॥ रुरुदुर्देवताःसर्वाःस्वाधिकारच्युताश्चताः ॥ २४ ॥ सचापश्यत्सुरगणंवि
पद्ग्रस्तंभयाकुलम् ॥ रत्नभूषणशून्यञ्चवाहनादिविवर्जितम् ॥ २५ ॥ शोभाशून्यंहतश्रीकंपरिवारैरनावृतम् ॥ उवाचकातरंदृष्ट्वाविपन्न
भयभञ्जनः ॥ २६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ माभैर्ब्रह्मन्हेसुराश्चभयंकिंवोमयिस्थिते ॥ दास्यामिलक्ष्मीमचलांपरमैश्वर्यवर्द्धि
नीम् ॥ २७ ॥ किञ्चमद्वचनंकिञ्चिच्छ्रूयतांसमयोचितम् ॥ हितंसत्यंसारभूतंपरिणामसुखावहम् ॥ २८ ॥ जनाश्चासंख्यविश्वस्था
मदधीनाश्चसन्ततम् ॥ यथातथाहंमद्भक्तैःपराधीनःस्वतन्त्रकः ॥ २९ ॥ योयोरुष्टोहिमद्भक्तेमत्परेहिनिरङ्कुशः ॥ तद्गृहेऽहंनतिष्ठामि

पद्मयासहनिश्चितम् ॥ ३० ॥ दुर्वासाःशङ्करांशश्चवैष्णवोमत्परायणः ॥ तच्छापादागतोहश्चसश्रीकोवोगृहादपि ॥ ३१ ॥ यत्रशंख
ध्वनिर्नास्तितुलसीचशिलार्चनम् ॥ नभोजनश्चविप्राणांनपद्मातत्रतिष्ठति ॥ ३२ ॥ मद्भक्तानांचमेनिन्दायत्रयत्रभवेत्सुराः ॥ महारुष्टा
महालक्ष्मीस्ततोयातिपराभवात् ॥ ३३ ॥ मद्भक्तिहीनोयोमूढोयोभुङ्क्तेहरिवासरे ॥ ममजन्मदिनेचापियातिश्रीस्तद्गृहादपि ॥ ३४ ॥
मन्नामविक्रयीयश्चविक्रीणातिस्वकन्यकाम् ॥ यत्रातिथिर्नभुंक्तेचमत्प्रियायातितद्गृहात् ॥ ३५ ॥ पापिनांयोगृहंयातिशूद्रश्राद्धान्न
भोजिनाम् ॥ महारुष्टाततोयातिमन्दिरात्कमलालया ॥ ३६ ॥ शूद्राणांशवदाहीचभाग्यहीनश्चवाडवः ॥ यातिरुष्टातद्गृहाच्च
देवीकमलवासिनी ॥ ३७ ॥ शूद्राणांसूपकारोयोब्राह्मणोवृषवाहकः ॥ तत्तोयपानभीताचकमलायातितद्गृहात् ॥ ३८ ॥ विप्रोय
वनसेवीचदेवलःशूद्रयाजकः ॥ तत्तोयपानभीताचवैष्णवीयातितद्गृहात् ॥ ३९ ॥ विश्वासघातीमित्रघ्नोनरघातीकृतघ्नकः ॥ अगम्यां
यातियोविप्रोमद्भार्य्यायातितद्गृहात् ॥ ४० ॥ अशुद्धहृदयःक्रूरोहिंसकोनिन्दकोद्विजः ॥ ब्राह्मण्यांशूद्रजातश्चयातिदेवीचतद्गृहात् ॥
॥ ४१ ॥ योविप्रःपुंश्चलीपुत्रोमहापापीचतत्पतिः ॥ अवीरान्नश्चयोभुङ्क्तेतस्माद्यातिजगत्प्रसूः ॥ ४२ ॥ तृणंछिनत्तिनखरैस्तैर्वा
योहिलिखेन्महीम् ॥ जिह्मोवामलवासाश्चसाप्रयातिचतद्गृहात् ॥ ४३ ॥सूर्य्योदयेचद्विर्भोजीदिवाशायीचवाडवः ॥ दिवामैथुनकारीच
तस्माद्यातिहरिप्रिया ॥ ४४ ॥ आचारहीनोयोविप्रोयश्चशूद्रप्रतिग्रही ॥ अदीक्षितोहियोमूढस्तस्माल्लोलाप्रयातिच ॥ ४५ ॥ स्निग्ध
पादश्चनग्नोवायःशेतेज्ञानदुर्बलः ॥ शश्वद्धर्मातिवाचालोयातिवैतद्गृहात्सती ॥ ४६ ॥ शिरस्नातश्चतैलेनयोऽन्यदङ्गमुपस्पृशेत ॥ स्वा
ङ्गेचवादयेद्वाद्यंरमायातिचतद्गृहात् ॥ ४७ ॥ व्रतोपवासहीनोयःसन्ध्याहीनोऽशुचिर्द्विजः ॥ विष्णुभक्तिविहीनोयस्तस्माद्यातिहरि
प्रिया ॥ ४८ ॥ ब्राह्मणंनिन्दयेद्योहितान्वैद्वेष्टिचसन्ततम् ॥ हिंसाकारीदयाहीनोयातिसर्वप्रसूस्ततः ॥ ४९ ॥ यत्रतत्रहरेरर्चाहरेरुत्की
र्त्तनंशुभम् ॥ तत्रतिष्ठंतिसादेवीकमलासर्वमङ्गला ॥ ५० ॥ यत्रप्रशंसाकृष्णस्यतद्भक्तस्यपितामह ॥ साचकृष्णप्रियादेवीतत्रतिष्ठति

१ नतोयमानभीताचेतिपाठः ।

सन्ततम् ॥ ५१ ॥ यत्रशंखध्वनिःशंखःशिलाचतुलसीदलम् ॥ तत्सेवावन्दनंध्यानंतत्रसातिष्ठतिस्वयम् ॥ ५२ ॥ शिवलिङ्गार्च
नंयत्रतस्यचोत्कीर्त्तनंशुभम् ॥ दुर्गार्चनंतद्गुणाश्चतत्रपद्मनिवासिनी ॥ ५३ ॥ विप्राणांसेवनंयत्रतेषांवैभोजनंशुभम् ॥ अर्चनंसर्व
देवानांतत्रपद्ममुखीसती ॥ ५४ ॥ इत्युक्त्वाचसुरान्सर्वान्त्रमामाहरमापतिः ॥ क्षीरोदसागरेजन्मलभस्वकलयारमे ॥ ५५ ॥
इत्युक्त्वातांजगन्नाथोब्रह्माणंपुनराहच ॥ मथित्वासागरंलक्ष्मींदेवेभ्योदेहिपद्मज ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वाकमलाकान्तोदेवश्चान्तरधान्मुने ॥
देवाश्चिरेणकालेनययुःक्षीरोदसागरम् ॥ ५७ ॥ मन्थानंमन्दरंकृत्वाकूर्मंकृत्वाचभाजनम् ॥ रज्जुंकृत्वावासुकिंचममन्थुश्चैवसागरम् ॥
॥ ५८ ॥ धन्वन्तरिश्चपीयूषमुच्चैःश्रवसमीप्सितम् ॥ नानारत्नंहस्तिरत्नंप्रापुर्लक्ष्म्याश्चदर्शनम् ॥ ५९ ॥ वनमालांददौसाचक्षीरोदशा
यिनेमुने ॥ सर्वेश्वरायरम्यायविष्णवेवैष्णवीसती ॥ ६० ॥ देवैःस्तुतापूजिताचब्रह्मणाशङ्करेणच ॥ ददौदृष्टिंसुरगृहेब्रह्मशापविमोचि
काम् ॥ ६१ ॥ प्रापुर्देवाःस्वविषयंदत्यैर्ग्रस्तंभयङ्करैः ॥ महालक्ष्मीप्रसादेनवरदानेननारद ॥ ६२ ॥ इत्येवंकथितंसर्वंलक्ष्म्युपाख्या
नमुत्तमम् ॥ सुखदंसारभूतञ्चकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ६३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेल
क्ष्म्युपाख्यानेसमुद्रमथनंनामाष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ हरेरुत्कीर्त्तनंभद्रंश्रुतंतज्ज्ञानमुत्तमम् ॥
ईप्सितंलक्ष्म्युपाख्यानंध्यानंस्तोत्रादिकंवद ॥ १ ॥ हरिणापूजितापूर्वंततोब्रह्मादिभिस्तथा ॥ शक्रेणभ्रष्टराज्येनसार्द्धंसुरगणेनच ॥
॥ २ ॥ ध्यानेनपूजिताकेनविधिनाकेनवापुरा ॥ केनस्तुतावास्तोत्रेणतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥
स्नात्वातीर्थेपुराशक्रोधृत्वाधौतेचवाससी ॥ क्षीरोदेसंस्थाप्यघटंदेवषट्कञ्चपूजयेत् ॥ ४ ॥ गणेशञ्चदिनेशञ्चवह्निंविष्णुंशिवंशिवाम् ॥ एता
न्भक्त्यासमभ्यर्च्यपुष्पगन्धादिभिस्तथा ॥५॥ तत्रावाह्यमहालक्ष्मींपरमैश्वर्य्यरूपिणीम् ॥ पूजाञ्चकारदेवेशोब्रह्मणाचपुरोधसा ॥ ६ ॥
पुरस्थितेषुमुनिषुब्राह्मणेषुगुरौतथा ॥ देवादिषुचदेवेशेज्ञानानन्देशिवेमुने ॥ ७ ॥ पारिजातस्यपुष्पञ्चगृहीत्वाचन्दनोक्षितम् ॥ ध्यात्वा
देवींमहालक्ष्मींपूजयामासनारद ॥ ८ ॥ ध्यानञ्चसामवेदोक्तंयदुक्तंब्रह्मणेपुरा ॥ ध्यानेनहरिणातेनतन्निबोधवदामिते ॥ ९ ॥ सहस्र

दलपद्मस्यकर्णिकावासिनींपराम् ॥ शरत्पार्वणकोटीन्दुप्रभाजुष्टकरांवराम् ॥ १० ॥ स्वतेजसाप्रज्वलन्तींसुखदृश्यांमनोहराम् ॥ प्रतप्तकाञ्चननिभांशोभांमूर्तिमतींसतीम् ॥ ११ ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यांशोभितांपीतवाससा ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांरम्यांसुस्थिरयौवनाम् ॥ १२ ॥ सर्वसम्पत्प्रदात्रीञ्चमहालक्ष्मींभजेशुभाम् ॥ ध्यानेनानेनतांध्यात्वाचोपहारैस्सुसंयुतः ॥ १३ ॥ सम्पूज्यब्रह्मवाक्येनचोपहाराणिषोडश ॥ ददौभक्त्याविधानेनप्रत्येकंमन्त्रपूर्वकम् ॥ १४ ॥ प्रशंस्यानिप्रहृष्टानिदुर्लभानिवराणिच ॥ अमूल्यरत्नखचितंनिर्मितंविश्वकर्मणा ॥ आसनञ्चविचित्रञ्चमहालक्ष्मिप्रगृह्यताम् ॥ १५ ॥ शुद्धंगङ्गोदकमिदंसर्ववन्दितमीप्सितम् ॥ पापेध्मवह्निरूपञ्चगृह्यतांकमलालये ॥ १६ ॥ पुष्पचन्दनदूर्वादिसंयुतंजाह्नवीजलम् ॥ शंखगर्भस्थितंशुद्धंगृह्यतांपद्मवासिनि ॥ ॥ १७ ॥ सुगन्धियुक्ततैलञ्चसुगन्धामलकीजलम् ॥ देहसौन्दर्य्यबीजञ्चगृह्यतांश्रीहरिप्रिये ॥ १८ ॥ वृक्षनिर्यासरूपञ्चगन्धद्रव्यादिसंयुतम् ॥ कृष्णकान्तेपवित्रोवैधूपोयंप्रतिगृह्यताम् ॥१९॥ मलयाचलसंभूतंवृक्षसारंमनोहरम् ॥ सुगन्धियुक्तंसुखदंचन्दनंदेविगृह्यताम् ॥ ॥ २० ॥ जगच्चक्षुस्स्वरूपञ्चध्वान्तप्रध्वंसकारणम् ॥ प्रदीपंशुद्धरूपञ्चगृह्यतांपरमेश्वरि ॥ २१ ॥ नानोपहाररूपञ्चनानारससमन्वितम् ॥ नानास्वादुकरञ्चैवनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् ॥ २२ ॥ अन्नंब्रह्मस्वरूपञ्चप्राणरक्षणकारणम् ॥ तुष्टिदंपुष्टिदञ्चान्नंमधुरंप्रतिगृह्यताम् ॥ ॥ २३ ॥ शाल्यक्षतसुपक्वञ्चशर्करागव्यसंयुतम् ॥ सुस्वादुरम्यंपद्मेचपरमान्नंप्रगृह्यताम् ॥ २४ ॥ शर्करागव्यपक्वञ्चसुस्वादुसुमनोहरम् ॥ मयानिवेदितंलक्ष्मिस्वस्तिकंप्रतिगृह्यताम् ॥ २५ ॥ नानाविधानिरम्याणिपक्वानिचफलानितु ॥ स्वादुरस्यानिकमलेगृह्यतांफलदानिच ॥ २६ ॥ सुरभिस्तनसम्भूतंसुस्वादुसुमनोहरम् ॥ मर्त्यामृतञ्चगव्यंवैगृह्यतामच्युतप्रिये ॥ २७ ॥ सुस्वादुरससंयुक्तमिक्षुवृक्षरसोद्भवम् ॥ अग्निपक्वमपक्वंवागुडंवैदेविगृह्यताम् ॥ २८ ॥ यवगोधूमसस्यानांचूर्णरेणुसमुद्भवम् ॥ सुपक्वगुडगव्याक्तंमिष्टान्नंदेविगृह्यताम् ॥ २९ ॥ सस्यचूर्णोद्भवंपक्वंस्वस्तिकादिसमन्वितम् ॥ मयानिवेदितंदेविपिष्टकंप्रतिगृह्यताम् ॥ ३० ॥ पार्थिवंवृक्षभेदंचविविधैर्द्रव्यकारणम् ॥ सुस्वादुरससंयुक्तमैक्षवंप्रतिगृह्यताम् ॥ ३१ ॥ शीतवायुप्रदञ्चैवदाहेचसुखदंपरम् ॥ कमलेगृह्यताञ्चेदं

व्यजनंश्वेतचामरम् ॥ ३२ ॥ ताम्बूलञ्चवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ जिह्वाजाड्यच्छेदकरंताम्बूलंदेविगृह्यताम् ॥ ३३ ॥ सुवा
सितंशीतलञ्चपिपासानाशकारणम् ॥ जगज्जीवनरूपञ्चजीवनंदेविगृह्यताम् ॥ ३४ ॥ देहसौन्दर्य्यबीजंचसदाशोभाविवर्द्धनम् ॥
कार्पासजंचकृमिजंवसनंदेविगृह्यताम् ॥ ३५ ॥ रत्नस्वर्णविकारंचदेहसौख्यविवर्द्धनम् ॥ शोभाधानंश्रीकरंचभूषणंप्रतिगृह्यताम् ॥
॥ ३६ ॥ नानाकुसुमसन्दर्भंबहुशोभाप्रदंपरम् ॥ सुरलोकप्रियंशुद्धंमाल्यंदेविप्रगृह्यताम् ॥ ३७ ॥ शुद्धिदंशुद्धिरूपंचसर्वमंगलमंगलम् ॥
गन्धवस्तूद्भवंरम्यंगन्धंदेविप्रगृह्यताम् ॥ ३८ ॥ पुण्यतीर्थोदकंचैवविशुद्धंशुद्धिदंसदा ॥ गृह्यतांकृष्णकान्तेत्वंरम्यमाचमनीयकम् ॥
॥ ३९ ॥ रत्नसारैस्संग्रथितंपुष्पचन्दनसंयुतम् ॥ रत्नभूषणभूपाढ्यंसुतल्पंप्रतिगृह्यताम् ॥ ४० ॥ यद्यद्द्रव्यमपूर्वंचपृथिव्यामस्तिदुर्ल
भम् ॥ देवभूपाढ्यभोग्यंचतद्द्रव्यंदेविगृह्यताम् ॥ ४१ ॥ द्रव्याण्येतानिदत्त्वावैमूलेनदेवपुङ्गव ॥ मूलंजजापभक्त्याचदशलक्षंविधानतः ॥
॥ ४२ ॥ जपेनदशलक्षेणमन्त्रसिद्धिर्बभूवह ॥ मन्त्रश्चब्रह्मणादत्तःकल्पवृक्षश्चसर्वदः ॥ ४३ ॥ लक्ष्मीर्मायाकामवाणीततःकमलवा
सिनी ॥ स्वाहान्तोवैदिकोमन्त्रराजोऽयंद्वादशाक्षरः ॥ ४४ ॥ श्रींह्रींक्लींऐंकमलवासिन्यैस्वाहा ॥ कुबेरोऽनेनमन्त्रेणसर्वैश्वर्य्यमवाप्त
वान् ॥ राजराजेश्वरोदक्षःसावर्णिर्मनुरेवच ॥ ४५ ॥ मङ्गलोऽनेनमन्त्रेणसप्तद्वीपवतीपतिः ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौकेदारोनृपएवच ॥
॥ ४६ ॥ एतेचसिद्धाराजेन्द्रामन्त्रेणानेननारद ॥ सिद्धेमन्त्रेमहालक्ष्मीर्ददौशक्रायदर्शनम् ॥ ४७ ॥ रत्नेन्द्रव्यूहखचितविमानस्था
वरप्रदा ॥ सप्तद्वीपवतींपृथ्वींछादयन्तीत्विषाचसा ॥ ४८ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभारत्नभूषणभूषिता ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्याभक्तानुग्रह
कारिका ॥ ४९ ॥ बिभ्रतीरत्नमालांचकोटिचन्द्रसमप्रभा ॥ दृष्ट्वाजगत्प्रसूंशान्तांतांतुष्टावपुरन्दरः ॥ ५० ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गःसाश्रु
नेत्रःकृताञ्जलिः ॥ ब्रह्मणाचप्रदत्तेनस्तोत्रराजेनसंयतः ॥ सर्वाभीष्टप्रदेनैववैदिकेनैवतत्रच ॥ ५१ ॥ ॥ इन्द्रउवाच ॥ ॥
ॐनमःकमलवासिन्यैनारायण्यैनमोनमः ॥ कृष्णप्रियायैसारायैपद्मायैचनमोनमः ॥ ५२ ॥ पद्मपत्रेक्षणायैचपद्मास्यायैनमोनमः ॥

१ वैदिकोमन्त्रराजोयंप्रसिद्धोद्वादशाक्षरइतिपाठः ।

पद्मासनायैपद्मिन्यैवैष्णव्यैचनमोनमः ॥ ५३ ॥ सर्वसम्पत्स्वरूपायैसर्वदात्र्यैनमोनमः ॥ सुखदायैमोक्षदायैसिद्धिदायैनमोनमः ॥ ॥ ५४ ॥ हरिभक्तिप्रदात्र्यैचहर्षदात्र्यैनमोनमः ॥ कृष्णवक्षस्थितायैचकृष्णेशायैनमोनमः ॥५५॥ कृष्णशोभास्वरूपायैरत्नाढ्यायैनमोनमः ॥ सम्पत्त्यधिष्ठातृदेव्यैमहादेव्यैनमोनमः ॥ ५६ ॥ सस्याधिष्ठातृदेव्यैचसस्यलक्ष्म्यैनमोनमः ॥ नमोबुद्धिस्वरूपायैबुद्धिदायै नमोनमः ॥ ५७ ॥ वैकुण्ठेचमहालक्ष्मीर्लक्ष्मीःक्षीरोदसागरे ॥ स्वर्गलक्ष्मीरिन्द्रगेहेराजलक्ष्मीर्नृपालये ॥ ५८ ॥ गृहलक्ष्मीश्चगृहिणां गेहेचगृहदेवता ॥ सुरभिस्सागरांमातादक्षिणायज्ञकामिनी ॥ ५९ ॥ अदितिर्देवमातात्वंकमलाकमलालये ॥ स्वाहात्वंचहविर्दा नेकव्यदानेस्वधास्मृता ॥ ६० ॥ त्वंहिविष्णुस्वरूपाचसर्वाधारावसुन्धरा ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपात्वंनारायणपरायणा ॥ ६१ ॥ क्रोधहिंसावर्जिताचवरदाचशुभानना ॥ परमार्थप्रदात्वंचहरिदास्यप्रदापरा ॥ ६२ ॥ ययाविनाजगत्सर्वंभस्मीभूतमसारकम् ॥ जीवन्मृतंचविश्वंचशवतुल्यंययाविना ॥ ६३ ॥ सर्वेषांचपरात्वंहिसर्वबान्धवरूपिणी ॥ ययाविनानसंभाष्योबान्धवैर्बान्धवः सदा ॥ ६४ ॥ त्वयाहीनोबन्धुहीनस्त्वयायुक्तःसबांधवः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांत्वंचकारणरूपिणी ॥ ६५ ॥ स्तनन्धयानांत्वं माताशिशूनांशैशवेयथा ॥ तथात्वंसर्वदामातासर्वेषांसर्वविश्वतः ॥ ६६ ॥ त्यक्तस्तनोमातृहीनःसचेज्जीवतिदैवतः ॥ त्वयाहीनोजनः कोऽपिनजीवत्येवनिश्चितम् ॥ ६७ ॥ सुप्रसन्नस्वरूपात्वंमेप्रसन्नाभवाम्बिके ॥ वैरिग्रस्तद्विपयंदेहिमह्यंसनातनि ॥ ६८ ॥ वयंयावत्त्वयाहीनाबन्धुहीनाश्चभिक्षुकाः ॥ सर्वसंपद्विहीनाश्चतावदेवहरिप्रिये ॥ ६९ ॥ राज्यंदेहिश्रियंदेहिबलंदेहिसुरेश्वरि ॥ कीर्तिंदेहिधनंदेहिपुत्रान्मह्यंचदेहिवै ॥ ७० ॥ कामंदेहिमतिंदेहिभोगान्देहिहरिप्रिये ॥ ज्ञानंदेहिचधर्मञ्चसर्वसौभाग्यमीप्सितम् ॥ ॥ ७१ ॥ सर्वाधिकारमेवंवैप्रभावञ्चप्रतापकम् ॥ जयंपराक्रमंयुद्धेपरमैश्वर्य्यमेवच ॥ ७२ ॥ इत्युक्त्वातुमहेन्द्रश्चसर्वैःसुरगणैःसह ॥ ननामसाश्रुनेत्रोयंमूर्ध्नाचैवपुनःपुनः ॥ ७३ ॥ ब्रह्माचशङ्करश्चैवशेषोधर्मश्चकेशवः ॥ सर्वेचक्रुःपरीहारंसुरार्थेचपुनःपुनः ॥ ७४ ॥ देवेभ्य

---

१ चरुद्रनिपाठः । २ बुद्धिस्वरूपायैबुद्धिदायैइतिपाठः ।

श्ववरंदत्त्वापुष्पमालांमनोहराम् ॥ केशवायददौलक्ष्मीःसन्तुष्टासुरसंसदि ॥ ७५ ॥ ययुर्देवाश्चसन्तुष्टाःस्वंस्वंस्थानञ्चनारद ॥ ७६ ॥
देवीययौहरेःक्रोडंहृष्टाक्षीरोदशायिनः ॥ ययतुस्तौस्वस्वगृहंब्रह्मेशानौचनारद ॥ दत्त्वाशुभाशिषंतौचदेवेभ्यःप्रीतिपूर्वकम् ॥ ७७ ॥
इदंस्तोत्रंमहापुण्यंत्रिसन्ध्यंयःपठेन्नरः ॥ कुवेरतुल्यःसभवेद्राजराजेश्वरोमहान् ॥ ७८ ॥ सिद्धस्तोत्रंयदिपठेत्सोऽपिकल्पतरुर्नरः ॥
पञ्चलक्षजपेनैवस्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ७९ ॥ सिद्धिःस्तोत्रंयदिपठेन्मासमेकञ्चसंयतः ॥ महासुखीचराजेन्द्रोभविष्यतिनसंशयः ॥
॥ ८० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ पुष्पंदुर्वाससादत्तमस्तिवैयस्यमस्तके ॥ तस्यसर्वापुरःपूजेत्युक्तंपूर्वंत्वयाप्रभो ॥ ८१ ॥ तद्देवस्था
पितंपुष्पंगजेन्द्रस्यैवमस्तके ॥ यतोजन्मगणेशस्यसचमत्तोवनंगतः ॥ ८२ ॥ मूर्ध्निच्छिन्नेगणपतेःशनेर्दृष्ट्यापुरामुने ॥ तत्स्कन्धेयोज
यामासहस्तिमस्तंहरिःस्वयम् ॥ ८३ ॥ अधुनोक्तंदेवपद्मंसंपूज्यचपुरन्दरः ॥ पूजयामासलक्ष्मींचक्षीरोदेचसुरैःसह ॥ ८४ ॥ अहोपु
राणवक्तॄणांदुर्बोधंवचनंनृणाम् ॥ सुव्यक्तमस्यसिद्धान्तंवदवेदविदांवर ॥ ८५ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ यदाशशापशक्रञ्च
दुर्वासामुनिपुङ्गवः ॥ तदानास्त्येवतज्जन्मपूजाकालेबभूवसः ॥ ८६ ॥ सुचिरंदुःखितादेवाबभ्रमुर्ब्रह्मशापतः ॥ पश्चात्प्रापुश्चतांलक्ष्मींवरे
णचहरेर्मुने ॥ ८७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेलक्ष्म्युपाख्यानंलक्ष्मीपूजाविधानंनामैकोन
चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ छ ॥ श्रीलक्ष्म्युपाख्यानंसमाप्तम् ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नारायणमहाभागसमश्चैवत्वयाप्रभो ॥
रूपेणचगुणैश्चैवयशसातेजसात्विषा ॥ १ ॥ त्वमेवज्ञानिनांश्रेष्ठःसिद्धानांयोगिनांतथा ॥ तपस्विनांमुनीनांचपरोवेदविदांतथा ॥
महालक्ष्म्याउपाख्यानंविज्ञातंमहदद्भुतम् ॥ २ ॥ अन्यत्किञ्चिदुपाख्यानंनिगूढंवदसाम्प्रतम् ॥ अतीवगोपनीयंयदुपयुक्तञ्चस
र्वतः ॥ अप्रकाश्यंपुराणेषुवेदोक्तंधर्मसंयुतम् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ नानाप्रकारमाख्यानमप्रकाश्यंपुराणतः ॥
श्रुतांकतिविधंगूढमास्तेब्रह्मन्सुदुर्लभम् ॥ ४ ॥ तेषुयत्सारभूतञ्चश्रोतुंकिंवात्वमिच्छसि ॥ तन्मेब्रूहिमहाभागपश्चाद्वक्ष्यामितत्पुनः ॥
॥ ५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्वाहादेवहविर्दानेप्रशस्तासर्वकर्मसु ॥ पितृदानेस्वधाशस्तादक्षिणासर्वतोवरा ॥ ६ ॥ एतासांचरि

तंजन्मफलंप्राधान्यमेवच ॥ श्रोतुमिच्छामितेवक्त्राद्वदवेदविदांवर ॥ ७ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यमुनि
पुङ्गवः ॥ कथांकथितुमारेभेपुराणोक्तांपुरातनीम् ॥ ८ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ सृष्टेःप्रथमतोदेवाश्चाहारार्थंययुःपुरा ॥ ब्रह्मलो
केब्रह्मसभामगम्यांसुमनोहराम् ॥ ९ ॥ गत्वानिवेदनंचक्रुर्मुनेत्वाहारहेतुकम् ॥ ब्रह्माश्रुत्वाप्रतिज्ञायसिषेवेश्रीहरेःपदम् ॥१०॥ यज्ञरूपो
हिभगवान्कलयाचबभूवसः ॥ यज्ञेयद्यद्धविर्दानंदत्तंतेभ्यश्चवेधसा ॥११॥ हविर्ददतिविप्राश्चभक्त्याचक्षत्रियादयः ॥ सुरानैवप्राप्नुवन्ति
तदानंमुनिपुङ्गव ॥ १२ ॥ देवाविषण्णास्तेसर्वेतत्सभांचपुनर्ययुः ॥ गत्वानिवेदनंचक्रुराहाराभावहेतुकम् ॥ १३ ॥ ब्रह्माश्रुत्वातुमन
साश्रीकृष्णंशरणंययौ ॥ प्रकृतिंपूजयामासध्यायन्नेवतदाज्ञया ॥ १४ ॥ प्रकृतिःकलयाचैवसर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ बभूवदाहिकाशक्तिर
ग्नेःस्वाहास्वरूपिणी ॥ १५ ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तण्डप्रभान्यक्कारकारिणी ॥ अतीवसुन्दरीरामारमणीयामनोहरा ॥ १६ ॥ ईषद्धास्यप्र
प्रसन्नास्याभक्तानुग्रहकारिणी ॥ उवाचेतिविधेरग्रेपद्मयोनेवरंवृणु ॥ १७ ॥ विधिस्तद्वचनंश्रुत्वासम्भ्रमात्समुवाचताम् ॥ १८ ॥
॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ त्वमग्नेर्दाहिकाशक्तिर्भवपत्नीचसुन्दरी ॥ दग्धुंनशक्तस्स्वहुतंहुताशश्चत्वयाविना ॥ १९ ॥ त्वन्नामोच्चार्य्यमन्त्रा
न्तेयदास्यनिहविर्नरः ॥ सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवंतिसुराःसानन्दपूर्वकम् ॥ २० ॥ अग्नेःसम्पत्स्वरूपाचश्रीरूपाचगृहेश्वरी ॥ देवानांपूजिता
शश्वन्नरादीनांभवाम्बिके ॥ २१ ॥ ब्रह्मणश्चवचःश्रुत्वासाविषण्णाबभूवह ॥ तमुवाचस्वयंदेवीस्वाभिप्रायंस्वयम्भुवम् ॥ २२ ॥ स्वाहो
वाच ॥ ॥ अहंकृष्णंभजिष्यामितपसासुचिरेणच ॥ ब्रह्मंस्तदन्यद्यत्किंचित्स्वप्नवद्भ्रमएवच ॥ २३ ॥ विधाताजगतांत्वंचशम्भुर्मृ
त्युञ्जयःप्रभुः ॥ बिभर्तिशेषोविश्वञ्चधर्म्मःसाक्षीचदेहिनाम् ॥ २४ ॥ सर्वाद्यपूज्योदेवानांगणेषुचगणेश्वरः ॥ प्रकृतिःसर्वसूःसर्वैपूजिता
यत्प्रसादतः ॥ २५ ॥ ऋषयोमुनयश्चैवपूजितायंनिषेव्यच ॥ तत्पादपद्मंब्रह्मैक्यभावाद्वैचिन्तयाम्यहम् ॥ २६ ॥ पद्मास्यापाद्ममित्यु
क्त्वापद्मलाभानुसारतः ॥ जगामतपसेपाद्मेपद्मादीशस्यपद्मजा ॥ २७ ॥ तपस्तेपेलक्षवर्षमेकपादेनपाद्मजा ॥ तदाददर्शश्रीकृष्णंनिर्गुणंप्र
कृतेःपरम् ॥ २८ ॥ अतीवकमनीयंचरूपंदृष्ट्वाचसुन्दरी ॥ मूर्च्छांसम्प्रापकामेनकामेशस्यचकामुकी ॥ २९ ॥ विज्ञायतदभिप्रा

यंसर्वज्ञस्तामुवाचसः ॥ स्वक्रोडेचसमुत्थाप्यक्षीणाङ्गींतपसाचिरम् ॥ ३० ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ वाराहेचत्वमंशेनममपत्नीभविष्यसि ॥ नाम्नानाग्नजितीकन्याकान्तेनग्नजितस्यच ॥ ३१ ॥ अधुनाधुनादाहिकात्वंभवपत्नीचभाविनि ॥ मन्त्राङ्गरूपापूताचमत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥ ३२ ॥ वह्निस्त्वांभक्तिभावेनसम्पूज्यचगृहेश्वरीम् ॥ रमिष्यतेत्वयासार्द्धंरामयारमणीयया ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वान्तर्दधेदेवोदेवीमाश्वास्यनारद ॥ तत्राजगामसन्त्रस्तोवह्निर्ब्रह्मनिदेशतः ॥ ३४ ॥ ध्यानेश्चसामवेदोक्तैर्ध्यात्वातांजगदम्बिकाम् ॥ सम्पूज्यपरितुष्टावपाणिंजग्राहमन्त्रतः ॥ ३५ ॥ तदादिव्यंवर्षशतंसरेमेरामयासह ॥ अतीवनिर्जनेरम्येसम्भोगसुखदेसदा ॥ ३६ ॥ बभूवगर्भतस्याश्चहुताशस्यैवतेजसा ॥ तद्धारचसादेवीदिव्यंद्वादशवत्सरम् ॥ ३७ ॥ ततःसुषावपुत्रांश्चरमणीयान्मनोहरान् ॥ दक्षिणाग्निंगार्हपत्याहवनीयान्क्रमेणच ॥ ३८ ॥ ऋषयोमुनयश्चैवब्राह्मणाःक्षत्रियादयः ॥ स्वाहान्तंमन्त्रमुच्चार्यहविर्ददतिनित्यशः ॥ ३९ ॥ स्वाहायुक्तश्चमन्त्रंचयोगृह्णातिप्रशस्तकम् ॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्यब्रह्मन्ग्रहणमात्रतः ॥ ४० ॥ विषहीनोयथासर्पोवेदहीनोयथाद्विजः ॥ पतिसेवाविहीनास्त्रीविद्याहीनोयथानरः ॥ ४१ ॥ फलशाखाविहीनश्चयथावृक्षोहिनिंदितः ॥ स्वाहाहीनस्तथामन्त्रोनहुतंफलदायकः ॥ ४२ ॥ परितुष्टाद्विजाःसर्वेदेवाःसंप्रापुराहुतिम् ॥ स्वाहान्तेनैवमन्त्रेणसफलंसर्वकर्मच ॥ ४३ ॥ इत्येवंवर्णितंसर्वंस्वाहोपाख्यानमुत्तमम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्वाहापूजाविधानंचध्यानंस्तोत्रंमुनीश्वर ॥ संपूज्यवह्निस्तुष्टावयेनतांवदमेप्रभो ॥ ४५ ॥ नारायणउवाच ॥ ध्यानञ्चसामवेदोक्तंस्तोत्रंपूजाविधानकम् ॥ वदामिश्रूयतांब्रह्मन्सावधानंनिशामय ॥ ४६ ॥ सर्वयज्ञारम्भकालेशालग्रामेघटेऽथवा ॥ स्वाहांसंपूज्ययत्नेनयज्ञंकुर्य्यात्फलाप्तये ॥ ४७ ॥ स्वाहांमन्त्राङ्गभूतांचमन्त्रसिद्धिस्वरूपिणीम् ॥ सिद्धांचसिद्धदांनॄणांकर्मणांफलदांभजे ॥ ४८ ॥ इतिध्यात्वाचमूलेनदत्त्वापाद्यादिकंनरः ॥ सर्वसिद्धिंलभेत्स्तुत्वामूलंस्तोत्रंमुनेशृणु ॥ ४९ ॥ ॐह्रींश्रींवह्निजायायैदेव्यैस्वाहेत्यनेनच ॥ यःपूजयेच्चतांदेवींसर्वेष्टंलभतेध्रुवम् ॥ ५० ॥ वह्निरुवाच ॥ स्वाहा

१ धूतांचेतिपाठः ।

याप्रकृतेरंशामन्त्रतन्त्राङ्गरूपिणी ॥ मन्त्राणांफलदात्रीचधात्रीचजगतांसती ॥ ५१ ॥ सिद्धिस्वरूपासिद्धाचसिद्धिदासर्वदानृणाम् ॥
हुताशदाहिकाशक्तिस्तत्प्राणाधिकरूपिणी ॥ ५२ ॥ संसारसाररूपाचघोरसंसारतारिणी ॥ देवजीवनरूपाचदेवपोषणकारिणी ॥ ५३ ॥
षोडशैतानिनामानियःपठेद्भक्तिसंयुतः ॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्यचेहलोकेपरत्रच ॥ ५४ ॥ नाङ्गहीनोभवेत्तस्यसर्वकर्मसुशोभनम ॥
अपुत्रोलभतेपुत्रमभार्य्योलभतेप्रियाम् ॥ ५५ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेस्वाहोपाख्याने
स्वाहाजन्मादिकथनंनामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ इति स्वाहोपाख्यानंसमाप्तम् ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
शृणुनारदवक्ष्यामिस्वधोपाख्यानमुत्तमम् ॥ पितृणांचतृप्तिकरंश्राद्धानांफलवर्द्धनम् ॥ १ ॥ सृष्टेरादौपितृगणान्ससर्जजगतांविधिः ॥
चतुरोवैमूर्त्तिमतस्त्रींश्चतेजस्स्वरूपिणः ॥ २ ॥ सप्तदृष्ट्वापितृगणान्सिद्धिरूपान्मनोहरान् ॥ आहारंससृजेतेषांश्राद्धतर्पणपूर्वकम् ॥ ३ ॥
स्नानंतर्पणपर्य्यन्तंश्राद्धान्तंदेवपूजनम् ॥ आह्निकंचत्रिसन्ध्यान्तंविप्राणांचश्रुतौश्रुतम् ॥ ४ ॥ नित्यंनकुर्य्याद्योविप्रस्त्रिसन्ध्यं
श्राद्धतर्पणम् ॥ बलिंवेदध्वनिंसोऽपिविषहीनोयथोरगः ॥ ५ ॥ हरिसेवाविहीनश्चश्रीहरेरनिवेद्यभुक् ॥ भस्मान्तंसूतकंतस्यनकर्मार्हः
सनारद ॥ ६ ॥ ब्रह्माश्राद्धादिकंसृष्ट्वाजगामपितृहेतवे ॥ नप्राप्नुवंतिपितरोददतिब्राह्मणादयः ॥ ७ ॥ सर्वेप्रजग्मुःक्षुधिताविषण्णाब्रह्म
णःसभाम् ॥ सर्वेनिवेदनञ्चक्रुस्तमेवजगतांविधिम् ॥ ८ ॥ ब्रह्माचमानसींकन्यांससृजेतांमनोहराम् ॥ रूपयौवनसम्पन्नांशरच्चन्द्रसम
प्रभाम् ॥ ९ ॥ विद्यावतींगुणवतीमतिरूपवतींसतीम् ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ १० ॥ विशुद्धांप्रकृतेरंशांसस्मि
तांवरदांशुभाम् ॥ स्वधाभिधानांसुदतींलक्ष्मींलक्षणसंयुताम् ॥ ११ ॥ शतपद्मपदन्यस्तपादपद्मञ्चबिभ्रतीम् ॥ पत्नींपितृणांपद्मास्यां
पद्मजांपद्मलोचनाम् ॥ १२ ॥ पितृभ्यस्तांददौकन्यांतुष्टेभ्यस्तुष्टिरूपिणीम् ॥ ब्राह्मणानांचोपदेशञ्चकारगोपनीयकम् ॥ १३ ॥
स्वधान्तंमन्त्रमुच्चार्य्यपितृभ्योदेहिचेतिच ॥ क्रमेणतेनविप्राश्चपित्रेदानंददुःपुरा ॥ १४ ॥ स्वाहाशस्तादेवदानेपितृदानेस्वधावरा ॥
सर्वत्रदक्षिणाशस्ताहतोयज्ञस्त्वदक्षिणः ॥ १५ ॥ पितरोदेवताविप्रामुनयोमानवास्तथा ॥ पूजाञ्चक्रुःस्वधांशान्तांतुष्टावपरमा

दरम् ॥ १६ ॥ देवादयश्चसन्तुष्टाःपरिपूर्णमनोरथाः ॥ विप्रादयश्चपितरःस्वधादेवीवरेणच ॥ १७॥ इत्येवंकथितंसर्वंस्वधोपाख्यानमुत्तमम् ॥ सर्वेषांचतुष्टिकरंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्वधापूजाविधानञ्चध्यानंस्तोत्रंमहामुने ॥ श्रोतुमिच्छामियत्नेनवदवेदविदांवर ॥ १९ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ तद्ध्यानंस्तवनंब्रह्मन्वेदोक्तंसर्वसम्मतम् ॥ सर्वंजानासिवक्ष्येऽवेज्ञातुमिच्छसिवृद्धये ॥ २० ॥ शरत्कृष्णत्रयोदश्यांमघायांश्राद्धवासरे ॥ स्वधांसंपूज्ययत्नेनततःश्राद्धंसमाचरेत् ॥ २१ ॥ स्वधांनाभ्यर्च्ययोविप्रःश्राद्धंकुर्य्यादहंमतिः ॥ नभवेत्फलभाक्सत्यंश्राद्धतर्पणयोस्तथा ॥ २२ ॥ ब्रह्मणोमानसींकन्यांशश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥ पूज्यांपितॄणांदेवानांश्राद्धानांफलदांभजे ॥ २३ ॥ इतिध्यात्वाघटेरम्येशालग्रामेऽथवाशुभे ॥ दद्यात्पाद्यादिकंतस्यैमूलेनेतिश्रुतौश्रुतम् ॥ ॥ २४ ॥ ॐह्रींश्रींक्लींस्वधादेव्यैस्वाहेतिचमहामनुम् ॥ समुच्चार्य्यचसंपूज्यस्तुत्वातांप्रणमेद्द्विजः ॥ २५ ॥ स्तोत्रंशृणुमुनिश्रेष्ठब्रह्मपुत्रविशारद ॥ सर्ववाञ्छाप्रदंनृणांब्रह्मणायत्कृतंपुरा ॥ २६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ स्वधोच्चारणमात्रेणतीर्थस्नायीभवेन्नरः ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्योवाजपेयफलंलभेत् ॥ २७ ॥ स्वधास्वधास्वधेत्येवंयदिवारत्रयंस्मरेत् ॥ श्राद्धस्यफलमाप्नोतिकालतर्पणयोस्तथा ॥ २८ ॥ श्राद्धकालेस्वधास्तोत्रंयःशृणोतिसमाहितः ॥ लभेच्छ्राद्धशतानाञ्चपुण्यमेवनसंशयः ॥ २९ ॥ स्वधास्वधास्वधेत्येवंत्रिसन्ध्यंयःपठेन्नरः ॥ प्रियांविनीतांसलभेत्साध्वींपुत्रंगुणान्वितम् ॥ ३० ॥ पितॄणांप्राणतुल्यात्वंद्विजजीवनरूपिणी ॥ श्राद्धाधिष्ठातृदेवीचश्राद्धादीनांफलप्रदा ॥ ३१ ॥ बहिर्मन्मनसोगच्छपितॄणांतुष्टिहेतवे ॥ संप्रीतयेद्विजातीनांगृहिणांवृद्धिहेतवे ॥ ३२ ॥ नित्यानित्यस्वरूपासिगुणरूपासिसुव्रते ॥ आविर्भावस्तिरोभावःसृष्टौचप्रलयेतव ॥३३॥ ॐस्वस्तिचनमःस्वाहास्वधात्वंदक्षिणातथा ॥ निरूपिताश्चतुर्वेदेषट्प्रशस्ताश्चकर्मिणाम् ॥३४॥ पुरासीत्त्वंस्वधागोपीगोलोकेराधिकासखी ॥ धृतास्वोरसिकृष्णेनयतस्तेनस्वधास्मृता ॥ ३५ ॥ ध्वस्तात्वंराधिकाशापाद्गोलोकाद्विश्वमागता ॥ कृष्णाश्लिष्टातयादृष्टापुरावृन्दावनेवने ॥ ३६ ॥ कृष्णालिङ्गनपुण्येनभूतामेमानसीसुता ॥ अतृप्तसुरतेतेनचतुर्णांस्वामिनांप्रिया ॥ ३७॥ स्वाहासासुन्दरीगोपीपुरासीद्राधिकासखी ॥ रतौस्वयंकृष्णमाहतेनस्वाहाप्रकीर्त्तिता ॥ ३८॥

कृष्णेनसार्द्धंसुचिरंवसन्तेरासमण्डले ॥ प्रमत्तासुरतेश्लिष्टादृष्टासाराधयापुरा ॥ ३९ ॥ तस्याःशापेनसाध्वस्तागोलोकाद्विश्वमागता ॥
कृष्णालिङ्गनपुण्येनसमभूद्वह्निकामिनी ॥४०॥ पवित्ररूपापरमादेवाद्यैर्वन्दितानृभिः ॥ यन्नामोच्चारणेनैवनरोमुच्येतपातकात् ॥ ४१ ॥
यासुशीलाभिधागोपीपुरासीद्राधिकासखी ॥ उवासदक्षिणेक्रोडेकृष्णस्यचमहात्मनः ॥ ४२ ॥ प्रध्वस्तासाचतच्छापाद्गोलोकाद्वि
श्वमागता ॥ कृष्णालिङ्गनपुण्येनसाबभूवचदक्षिणा ॥ ४३ ॥ साप्रेयसीरतौदक्षाप्रशस्तासर्वकर्मसु ॥ उवासदक्षिणेभर्तुर्दक्षिणातेनकी
र्त्तिता ॥ ४४ ॥ गोप्योबभूवुस्तिस्रोवैस्वधास्वाहाचदक्षिणा ॥ कर्मिणांकर्मपूर्णार्थंपुराचैवेश्वरेच्छया ॥ ४५ ॥ इत्येवमुक्त्वासब्रह्माब्रह्म
लोकेचसंसदि ॥ तस्थौचसहसासद्यःस्वधासाविर्बभूवह ॥ ४६ ॥ तदापितृभ्यःप्रददौतामेवकमलाननाम् ॥ तांसंप्राप्यययुस्तेच
पितरश्चप्रहर्षिताः ॥ ४७ ॥ स्वधास्तोत्रमिदंपुण्यंयःशृणोतिसमाहितः ॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुवेदपाठफलंलभेत् ॥ ४८ ॥ इति
श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेस्वधोपाख्यानेस्वधोत्पत्तितत्पूजादिकंनामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥
॥ ॥ इतिस्वधोपाख्यानंसमाप्तम् ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ उक्तंस्वाहास्वधाख्यानंप्रशस्तंमधुरंपरम् ॥ वक्ष्या
मिदक्षिणाख्यानंसावधानंनिशामय ॥ १ ॥ गोपीसुशीलागोलोकेपुरासीत्प्रेयसीहरेः ॥ राधाप्रधानासध्रीचीधन्यामान्यामनो
हरा ॥ अतीवसुन्दरीरामासुभगासुदतीसती ॥ २ ॥ विद्यावतीगुणवतीसतीरूपवतीतथा ॥ कलावतीकोमलाङ्गीकान्ताकमल
लोचना ॥ ३ ॥ सुश्रोणीसुस्तनीश्यामान्यग्रोधपरिमण्डला ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यारत्नालङ्कारभूषिता ॥ ४ ॥ श्वेतचम्पकवर्णा
भाबिम्बोष्ठीमृगलोचना ॥ कामशास्त्रसुनिष्णाताकामिनीकलहंसगा ॥ ५ ॥ भावानुरक्ताभावज्ञाकृष्णस्यप्रियभामिनी ॥
रसज्ञारसिकारासेरासेशस्यरसोत्सुका ॥ ६ ॥ उवासदक्षिणेक्रोडेराधायाःपुरतःपुरा ॥ संबभूवानम्रमुखोभयेनमधुसूदनः ॥ ७ ॥
दृष्ट्वाराधांचपुरतोगोपीनांप्रवरांवराम् ॥ मानिनींरक्तवदनांरक्तपङ्कजलोचनाम् ॥ ८ ॥ कोपेनकम्पिताङ्गींचकोपनांकोपदर्श
नाम् ॥ कोपेननिष्ठुरंवक्तुमुद्यतांस्फुरिताधराम् ॥ ९ ॥ आगच्छन्तींचवेगेनविज्ञायतदनन्तरम् ॥ विरोधभीतोभगवानन्तर्द्धानं

जगामसः ॥ १० ॥ पलायन्तश्चतंशान्तंसत्त्वाधारंसुविग्रहम् ॥ विलोक्यकम्पितागोपीसुशीलान्तर्दधौभिया ॥ ११ ॥ विलोक्यसङ्कटं तत्रगोपीनांलक्षकोटयः ॥ बद्धाञ्जलिपुटाभीताभक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥१२॥ रक्षरक्षेत्युक्तवत्योहेदेवीतिपुनःपुनः ॥ ययुर्भयेनशरणंतस्याश्चरणपङ्कजे ॥ १३ ॥ त्रिलक्षकोटयोगोपाःसुदामादयएवच ॥ युयुर्भयेनशरणंतत्पादाब्जेचनारद ॥ १४ ॥ पलायन्तञ्चकान्तंवैविज्ञायपरमेश्वरी ॥ पलायन्तींसहचरींसुशीलांचशशापसा ॥ १५ ॥ अद्यप्रभृतिगोलोकंसाचेदायातिगोपिका ॥ सद्योगमनमात्रेणभस्मसाञ्चभविष्यति ॥ १६ ॥ इत्येवमुक्त्वातत्रैवदेवदेवीश्वरीरुषा ॥ रासेश्वरीरासमध्येरासेशंचाजुहावह ॥ १७ ॥ नालोक्यपुरतःकृष्णंराधाविरहकातरा ॥ युगकोटिसमंमेनेक्षणभेदेनसुव्रता ॥ १८ ॥ हेकृष्णहेप्राणनाथागच्छप्राणाधिकप्रिय ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवेहप्राणायान्तित्वयाविना ॥ १९ ॥ स्त्रीगर्वःपतिसौभाग्याद्वर्द्धतेचदिनेदिने ॥ सुखीचेद्विभवोयस्मात्तंभजेद्धर्मतःसदा ॥ २० ॥ पतिर्बन्धुःकुलस्त्रीणामधिदेवःसदागतिः ॥ परंसम्पत्स्वरूपश्चसुखरूपश्चमूर्तिमान् ॥ २१ ॥ धर्मदःसुखदःशश्वत्प्रीतिदःशांतिदःसदा ॥ सम्मानदोमानदश्चमान्योवैमानखण्डनः ॥ २२ ॥ सारात्सारतमःस्वामीबन्धूनांबन्धुवर्द्धनः ॥ नचभर्त्तुःसमोबन्धुःसर्वबन्धुषुदृश्यते ॥ २३ ॥ भरणादेवभर्त्तायंपालनात्पतिरुच्यते ॥ शरीरेशाञ्चसस्वामीकामदःकान्तएवच ॥ २४ ॥ बन्धुश्चसुखबन्धाञ्चप्रीतिदानात्प्रियःपरः ॥ ऐश्वर्यदानादीशश्चप्राणेशात्प्राणनाथकः ॥२५॥ रतिदानाञ्चरमणःप्रियोनास्तिप्रियात्परः ॥ पुत्रस्तुस्वामिनःशुक्राज्जायतेतेनसप्रियः॥२६॥ शतपुत्रात्परःस्वामीकुलजानांप्रियःसदा ॥ असत्कुलप्रसूतायाकान्तंविज्ञातुमक्षमा ॥ २७ ॥ स्नानञ्चसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदक्षिणाम् ॥ प्रादक्षिण्यंपृथिव्याश्चसर्वाणिचतपांसिवै ॥ २८ ॥ सर्वाण्येवव्रतादीनिमहादानानियानिच ॥ उपोषणानिपुण्यानियान्यन्यानिचविश्वतः ॥ ॥ २९ ॥ गुरुसेवाविप्रसेवादेवसेवादिकञ्चयत् ॥ स्वामिनःपादसेवायाःकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ३० ॥ गुरुविप्रेष्टदेवेषुसर्वेभ्यश्चपतिर्गुरुः ॥ विद्यादातायथापुंसांकुलजानांतथाप्रियः ॥३१॥ गोपीत्रिलक्षकोटीनांगोपानांचतथैवच ॥ ब्रह्माण्डानामसंख्यानांतत्रस्थानांतथैवच ॥ ३२ ॥ रमादिगोपकान्तानामीश्वरीयत्प्रसादतः ॥ अहंनजानेतंकान्तंस्त्रीस्वभावोदुरत्ययः ॥ ३३ ॥ इत्युच्चाराधिकाकृष्णंतत्र

दध्यौसुभक्तितः ॥ आरात्संप्रापतंतेनविजहाररचतत्रवै ॥ २४ ॥ अथसादक्षिणादेवीध्वस्तागोलोकतोमुने ॥ सुचिरञ्चतपस्तप्त्वा विवेशकमलातनौ ॥ २५ ॥ अथदेवादयः सर्वेयज्ञंकृत्वासुदुष्करम् ॥ नलभन्तेफलंतेषांविषण्णाःप्रययुर्विधिम् ॥ २६ ॥ विधि र्निवेदनंश्रुत्वादेवादीनांजगत्पतिः ॥ दध्यौसुचिन्तितोभक्त्यातत्प्रत्यादेशमापसः ॥ २७ ॥ नारायणश्चभगवान्महालक्ष्मीश्चदेहतः ॥ मर्त्यलक्ष्मींविनिष्कृष्यब्रह्मणेदक्षिणांददौ ॥ २८ ॥ ब्रह्माददौतांयज्ञायपूर्णार्थंकर्मणांसताम् ॥ यज्ञःसंपूज्यविधिवत्तांतुष्टावरमां मुदा ॥ २९ ॥ तप्तकांचनवर्णाभांचन्द्रकोटिसमप्रभाम् ॥ अतीवकमनीयांचसुन्दरींसुमनोहराम् ॥ ४० ॥ कमलास्यांको मलाङ्गींकमलायतलोचनाम् ॥ कमलासनसंपूज्यांकमलाङ्गसमुद्भवाम् ॥ ४१ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांबिम्बोष्ठींसुदतींसतीम् ॥ बिभ्रतींकबरीभारंमालतीमाल्यभूषितम् ॥ ४२ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ ॥ सुवेषाढ्यांचसुस्नातांमुनिमानस मोहिनीम् ॥ ४३ ॥ कस्तूरीबिन्दुभिःसार्द्धंचन्दनैश्चसुगन्धिभिः ॥ सिन्दूरबिन्दुनात्यन्तंमस्तकाधस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ४४ ॥ सुप्रशस्तनितम्बाढ्यांबृहच्छ्रोणिपयोधराम् ॥ कामदेवाधाररूपांकामबाणप्रपीडिताम् ॥ ४५ ॥ तांदृष्ट्वारमणीयाञ्चयज्ञोमूर्च्छा मवापह ॥ पत्नींतामेवजग्राहविधिबोधितमार्गतः ॥ ४६ ॥ दिव्यंवर्षशतञ्चैवतांगृहीत्वाथनिर्जने ॥ यज्ञोरेमेमुदायुक्तोरामयारमया सह ॥ ४७ ॥ गर्भंदधारसादेवीदिव्यंद्वादशवत्सरम् ॥ ततःसुषावपुत्रञ्चफलंवैसर्वकर्मणाम् ॥ ४८ ॥ कर्मणांफलदाताचदक्षि णाकर्मणांसताम् ॥ परिपूर्णेकर्मणिचतत्पुत्रःफलदायकः ॥ ४९ ॥ यज्ञोदक्षिणयासार्द्धंपुत्रेणचफलेनच ॥ कर्मणांफलदाताचेत्येवंवे दविदोविदुः ॥ ५० ॥ यज्ञश्चदक्षिणांप्राप्यपुत्रंचफलदायकम् ॥ फलंददौचसर्वेभ्यःकर्मठेभ्योयदामुने ॥ ५१ ॥ तदादेवाद यस्तुष्टाःपरिपूर्णमनोरथाः ॥ स्वस्थानंप्रययुःसर्वेधर्मवक्त्रादिदंश्रुतम् ॥ ५२ ॥ कृत्वाकर्मचकर्तातुतूर्णंदद्याच्चदक्षिणाम् ॥ तत्क्षणंफलमाप्नोतिवेदैरुक्तमिदंमुने ॥ ५३ ॥ कर्ताकर्मणिपूर्णेपितत्क्षणाद्यदिदक्षिणाम् ॥ नदद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्चदैवेनाज्ञानतोऽथवा ॥ ५४ ॥ मुहूर्त्तेसमतीतेचद्विगुणासाभवेद्ध्रुवम् ॥ ५५ ॥ एकरात्रेव्यतीतेतुभवेद्रसगुणाचसा ॥ त्रिरात्रेवैदशगुणंसप्ताहेद्विगुणा

ततः ॥ ५६ ॥ मासेलक्षगुणाप्रोक्ताब्राह्मणानांचवर्द्धते ॥ संवत्सरेव्यतीतेतुसात्रिकोटिगुणाभवेत् ॥ ५७ ॥ कर्म्मतद्यजमाना
नांसर्वंवनिष्फलंभवेत् ॥ स्वब्रह्मस्वापहारीनकर्माहोऽशुचिर्नरः ॥ ५८ ॥ दरिद्रोव्याधियुक्तश्चतेनपापेनपातकी ॥ तद्गृहाद्या
तिलक्ष्मीश्चशापंदत्त्वासुदारुणम् ॥ ५९ ॥ पितरोनैवगृह्णन्तितद्दत्तंश्राद्धतर्पणम् ॥ एवंसुराश्चतत्पूजांतद्दत्तांपावकाहुतिम् ॥
॥ ६० ॥ दाताददातिनोदानंगृहीतातन्नयाचते ॥ उभौतौनरकंयातच्छिन्नरज्जुर्यथाघटः ॥ ६१ ॥ नार्पयेद्यजमानश्चेद्याचितारंचदक्षि
णाम् ॥ भवेद्ब्रह्मस्वापहारीकुम्भीपाकंव्रजेद्ध्रुवम् ॥ ६२ ॥ वर्षलक्षंवसेत्तत्रयमदूतेनताडितः ॥ ततोभवेत्सचण्डालोव्याधियुक्तोदरि
द्रकः ॥ ६३ ॥ पातयेत्पुरुषान्सप्तपूर्वान्वैपूर्वजन्मनः ॥ इत्येवंकथितंविप्रकिंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
यत्कर्मदक्षिणाहीनंकोभुङ्क्तेतत्फलंमुने ॥ पूजाविधिंदक्षिणायाःपुरायज्ञकृतंवद ॥ ६५ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ कर्मणोऽदक्षिण
स्यैवकुतएवफलंमुने ॥ सदक्षिणेकर्मणिचफलमेवप्रवर्त्तते ॥६६॥ यायाकर्मणिसामग्रीवलिर्भुङ्क्तेचतांमुने ॥ वलयेतत्प्रदत्तश्चवामनेनपुरा
मुने ॥ ६७ ॥ अश्रोत्रियंश्राद्धवस्तुचाश्राद्धंदानमेवच ॥ वृषलीपतिविप्राणांपूजाद्रव्यादिकंचयत् ॥ ६८ ॥ ऋत्विजानकृतंयज्ञमशु
चेःपूजनंचयत् ॥ गुरावभक्तस्यकर्मवलिर्भुङ्क्तेनसंशयः ॥ ६९ ॥ दक्षिणायाश्चयद्ध्यानंस्तोत्रंपूजाविधिक्रमम् ॥ तत्सर्वंकाण्वशाखोक्तं
प्रवक्ष्यामिनिशामय ॥ ७० ॥ पुरासंप्राप्यतांयज्ञःकर्मदक्षांचदक्षिणाम् ॥ मुमोहतस्याःरूपेणतुष्टुवेकामकातरः ॥ ७१ ॥ ॥ यज्ञउ
वाच ॥ ॥ पुरागोलोकगोपीत्वंगोपीनांप्रवरापरा ॥ राधासमातत्सखीचश्रीकृष्णप्रेयसीप्रिये ॥ ७२ ॥ कार्त्तिकीपूर्णिमायान्तुरासे
राधामहोत्सवे ॥ आविर्भूतादक्षिणांशात्कृष्णस्यातोहिदक्षिणा ॥ ७३ ॥ पुरात्वञ्चसुशीलाख्याशीलेनसुशुभेनच ॥ कृष्णदक्षांशवासा
च्चराधाशापाच्चदक्षिणा ॥ ७४ ॥ गोलोकात्त्वंपरिध्वस्ताममभाग्यादुपस्थिता ॥ कृपांकुरुत्वमेवाद्यस्वामिनंकुरुमांप्रिये ॥ ७५ ॥ कर्तॄ
णांकर्मणांदेवीत्वमेवफलदासदा ॥ त्वयाविनाचसर्वेषांसर्वंकर्मचनिष्फलम् ॥ ७६ ॥ फलशाखाविहीनश्चयथावृक्षोमहीतले ॥ त्वया

१ दन्छ्दमिनिशाट ।

विनातथाकर्मकर्तॄणांचनशोभते ॥ ७७ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाश्चदिक्पालादयएवच ॥ कर्मणश्चफलंदातुंनशक्ताश्चत्वयाविना ॥ ७८ ॥
कर्मरूपीस्वयंब्रह्मा फलरूपीमहेश्वरः ॥ यज्ञरूपीविष्णुरहंत्वमेषांसाररूपिणी ॥ ७९ ॥ फलदातापरंब्रह्मनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ स्वयंकृष्ण
श्चभगवान्नचशक्तस्त्वयाविना ॥ ८० ॥ त्वमेवशक्तिःकान्तेमेशश्वज्जन्मनिजन्मनि ॥ सर्वकर्मणिशक्तोऽहंत्वयासहवरानने ॥ ८१ ॥ इत्यु
क्त्वातत्पुरस्तस्थौयज्ञाधिष्ठातृदेवकः ॥ तुष्टाबभूवसादेवीभेजेतंकमलाकला ॥ ८२ ॥ इदंचदक्षिणास्तोत्रंयज्ञकालेचयःपठेत् ॥ फलंच
सर्वयज्ञानांलभतेनात्रसंशयः ॥ ८३ ॥ राजसूयेवाजपेयेगोमेधेनरमेधके ॥ अश्वमेधेलाङ्गलेचविष्णुयज्ञेयशस्करे ॥ ८४ ॥ धनदेभूमि
देफलदेपुत्रेष्टौगजमेधके ॥ लोहयज्ञेस्वर्णयज्ञेपटलव्याधिखण्डने ॥ ८५ ॥ शिवयज्ञेरुद्रयज्ञेशक्रयज्ञेचबन्धके ॥ इष्टौवरुणयागेचकन्दु
केवैरिमर्दने ॥ ८६ ॥ शुचियागेधर्मयागेरेचनेपापमोचने ॥ बन्धनेकर्मयागेचमणियागेसुभद्रके ॥ ८७ ॥ एतेषांचसमारम्भेइदंस्तोत्रंचयः
पठेत् ॥ निर्विघ्नेनचतत्कर्मसाङ्गंभवतिनिश्चितम् ॥ ८८ ॥ इदंस्तोत्रञ्चकथितंध्यानंपूजाविधानकम् ॥ शालग्रामेघटेवापिदक्षिणांपूजये
त्सुधीः ॥ ८९ ॥ लक्ष्मीदक्षांशसम्भूतांदक्षिणांकमलाकलाम् ॥ सर्वकर्मसुदक्षांचफलदांसर्वकर्मणाम् ॥ ९० ॥ विष्णोःशक्तिस्वरूपांच
सुशीलांशुभदांभजे ॥ ध्यात्वाऽनेनैववरदांसुधीर्मूलेनपूजयेत् ॥ ९१ ॥ दत्त्वापाद्यादिकंदेव्यैवेदोक्तेनचनारद ॥ ॐश्रींक्लींह्रींदक्षिणायै
स्वाहेतिचविचक्षणः ॥ ९२ ॥ पूजयेद्विधिवद्भक्त्यादक्षिणांसर्वपूजिताम् ॥ इत्येवंकथितंसर्वंदक्षिणाख्यानमुत्तमम् ॥ ९३ ॥ सुखदंप्री
तिदंचैवफलदंसर्वकर्मणाम ॥ ४ ॥ इदञ्चदक्षिणाख्यानंयःशृणोतिसमाहितः ॥ ९४ ॥ अङ्गहीनञ्चतत्कर्मनभवेद्भारतेभुवि ॥ अपुत्रोलभते
पुत्रंनिश्चितञ्चगुणान्वितम् ॥ ९५ ॥ भार्य्याहीनोलभेद्भार्य्यांसुशीलांसुन्दरींपराम् ॥ वरारोहांपुत्रवतींविनीतांप्रियवादिनीम् ॥ ९६ ॥
पतिव्रतांसुव्रतांचशुद्धांचकुलजांवराम् ॥ विद्याहीनोलभेद्विद्यांधनहीनोधनंलभेत् ॥ ९७ ॥ भूमिहीनोलभेद्भूमिंप्रजाहीनोलभेत्प्रजाः ॥
सङ्कटेबन्धुविच्छेदेविपत्तौबन्धनेतथा ॥ ९८ ॥ मासमेकमिदंश्रुत्वामुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ९९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेद्वितीयप्रकृ

१ दाहदानि पाठः । २ शत्रुयज्ञेइतिपाठः । ३ पूजामीचिन्तयेदितिपाठः ।

तिखण्डेनारदनारायणसंवादेदक्षिणोपाख्यानेदक्षिणोत्पत्तितत्पूजादिविधाननामद्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ छ ॥ नारद उवाच ॥ अनेकासाञ्चदेवीनांश्रुतमाख्यानमुत्तमम् ॥ अन्यासांचरितंब्रह्मन्वदवेदविदांवर ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सर्वासांचरितंविप्रवेदेष्वस्तिपृथक्पृथक्॥ पूर्वोक्तानांचदेवीनांत्वंकासांश्रोतुमिच्छसि॥१२॥नारदउवाच॥षष्ठीमङ्गलचण्डीचमनसाप्रकृतेःकला॥ उत्पत्तिमासांचरितंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ षष्ठांशाप्रकृतेर्याचसाचषष्ठीप्रकीर्त्तिता ॥ बालकाधिष्ठातृदेवीविष्णुमायाचबालदा ॥ ४ ॥ मातृकासुचविख्यातादेवसेनाभिधाचसा ॥ प्राणाधिकप्रियासाध्वीस्कन्दभार्य्याचसुव्रता ॥ ॥ ५ ॥ आयुःप्रदाचबालानांधात्रीरक्षणकारिणी ॥ सततंशिशुपार्श्वस्थायोगाद्वैसिद्धियोगिनी ॥ ६ ॥ तस्याःपूजाविधौब्रह्मन्नितिहासविधिंशृणु ॥ यच्छ्रुतंधर्ममुखतोसुखदंपुत्रदंपरम् ॥ ७ ॥ राजाप्रियव्रतश्चासीत्स्वायम्भुवमनोःसुतः ॥ योगीन्द्रोनोद्वहेद्भार्य्यांतपस्यासुरतःसदा ॥ ८ ॥ ब्रह्माज्ञयाचयत्नेनकृतदारोबभूवसः ॥ सुचिरंकृतदारश्चनलेभेतनयंमुने ॥ ९ ॥ पुत्रेष्टियज्ञंतञ्चापिकारयामासकश्यपः ॥ मालिन्यैतस्यकान्तायैमुनिर्यज्ञचरुंददौ ॥ १० ॥ भुक्त्वाचरुञ्चतस्याश्चसद्योगर्भोबभूवह ॥ दधारतञ्चसादेवीदैवंद्वादशवत्सरम् ॥ ११ ॥ ततःसुषावसाब्रह्मन्कुमारंकनकप्रभम् ॥ सर्वावयवसम्पन्नंमृतमुत्तारलोचनम् ॥ १२ ॥ तंदृष्ट्वारुरुदुःसर्वाबान्धवस्त्रियः ॥ मूर्च्छामवापतन्मातापुत्रशोकेनसुव्रता ॥ १३ ॥ श्मशानञ्चययौराजागृहीत्वाबालकंमुने ॥ रुरोदतत्रकान्तारेपुत्रंकृत्वास्ववक्षसि ॥ १४ ॥ नोत्सृज्यबालकंराजाप्राणांस्त्यक्तुंसमुद्यतः ॥ ज्ञानयोगंविसस्मारपुत्रशोकात्सुदारुणात् ॥ १५ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रविमानंचददर्शह ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशंमणिराजविराजितम् ॥ १६ ॥ तेजसाज्वलितंशश्वच्छोभितंक्षौमवाससा ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यंपुष्पमालाविराजितम् ॥ १७ ॥ ददर्शतत्रदेवींचकमनीयांमनोहराम् ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांरम्यसुस्थिरयौवनाम् ॥ १८ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ कृपामयींयोगसिद्धांभक्तानुग्रहकारिणीम् ॥ १९ ॥ दृष्ट्वातांपुरतोराजातुष्टावपरमादरात् ॥ चकारपूजनंतस्याविहायभुविबालकम् ॥ २० ॥ पप्रच्छराजातांदृष्ट्वाग्रीष्ममूर्य्यसमप्रभाम् ॥ तेजसाज्वलितांशा

न्तांकान्तांस्कन्दस्यनारद ॥ २१ ॥ ॥ प्रियव्रतउवाच ॥ ॥ कात्वंसुशोभनेकान्तेकस्यकान्तासिसुव्रते ॥ कस्यकन्यावरारोहे धन्यामान्याचयोषिताम् ॥ २२ ॥ नृपेन्द्रस्यवचःश्रुत्वाजगन्मङ्गलदायिनी ॥ उवाचदेवसेनासादेवरक्षणकारिणी ॥ २३ ॥ .देवानां दैत्यभीतानांपुरासेनाबभूवसा ॥ जयंददौचतेभ्यश्चदेवसेनाचतेनसा ॥ २४ ॥ देवसेनोवाच ॥ ब्रह्मणोमानसीकन्यादेवसेनाहमीश्वरी ॥ सृष्ट्वामांमनसोधातादर्दौस्कन्दायभूमिप ॥ २५ ॥ मातृकासुचविख्यातास्कन्दसेनाचसुव्रता ॥ विश्वेषष्ठीतिविख्यातापष्ठांशाप्रकृतेर्यतः ॥ २६ ॥ पुत्रदाऽहमपुत्रायप्रियदात्रीप्रियायच ॥ धनदाचदरिद्रेभ्यःकर्तृभ्यःशुभकर्मदा ॥ २७ ॥ सुखंदुःखंभयंशोकंहर्षमङ्गलमेवच ॥ सम्पत्तिश्चविपत्तिश्चसर्वंभवतिकर्मणा ॥ २८ ॥ कर्मणाबहुपुत्रीचवंशहीनश्चकर्मणा ॥ कर्मणारूपवांश्चैवरोगीशश्वत्स्वकर्मणा ॥ २९ ॥ कर्मणामृतपुत्रश्चकर्मणाचिरजीविनः ॥ कर्मणागुणवन्तश्चकर्मणाचाङ्गहीनकाः ॥ ३० ॥ तस्मात्कर्मपरंराजन्सर्वेभ्यश्चश्रुतौश्रुतम् ॥ कर्मरूपीचभगवांस्तद्वाराफलदोहरिः ॥ ३१ ॥ इत्येवमुक्त्वासादेवीगृहीत्वाबालकंमुने ॥ महाज्ञानेनसहसाजीवयामासलीलया ॥ ३२ ॥ राजाददर्शतंबालंसस्मितंकनकप्रभम् ॥ देवसेनाचपश्यन्तंनृपमम्बरमेवच ॥ ३३ ॥ गृहीत्वाबालकंदेवीगगनंगन्तुमुद्यता ॥ पुनस्तुष्टावतांराजाशुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥ ३४ ॥ नृपस्तोत्रेणसादेवीपरितुष्टाबभूवह ॥ उवाचतंनृपंब्रह्मन्वेदोक्तंकर्मनिर्मितम् ॥ ३५ ॥ ॥ देवसेनोवाच ॥ ॥ त्रिषुलोकेषुराजात्वंस्वायम्भुवमनोःसुतः ॥ ममपूजाञ्चसर्वत्रकारयित्वास्वयंकुरु ॥ ३६ ॥ तदादास्यामिपुत्रन्तेकुलपद्मंमनोहरम् ॥ सुव्रतंनामविख्यातंगुणवन्तंसुपण्डितम् ॥ ३७ ॥ जातिस्मरञ्चयोगीन्द्रंनारायणपरायणम् ॥ शतक्रतुकरंश्रेष्ठंक्षत्रियाणांचवन्दितम् ॥ ३८ ॥ मत्तमातङ्गलक्षाणांधृतवन्तंबलंशुभम् ॥ धन्विनंगुणिनंशुद्धंविदुषांप्रियमेवच ॥ ३९ ॥ योगिनंज्ञानिनञ्चैवसिद्धरूपंतपस्विनम् ॥ यशस्विनञ्चलोकेषुदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ४० ॥ इत्येवमुक्त्वासादेवीतस्मैतद्बालकंददौ ॥ राजाचतंस्वीचकारत

१ कर्तात्मकमितिपाठः । २ धनिनांगुणिनामितिपाठः ।

त्पूजार्थश्चसुव्रतः ॥ ४१ ॥ जगामदेवीस्वर्गंचदत्त्वातस्मैशुभंवरम् ॥ आजगाममहाराजास्वगृहंहृष्टमानसः ॥ आगत्यकथया
मासवृत्तान्तंपुत्रहेतुकम् ॥ ४२ ॥ तुष्टाबभूवुःसन्तुष्टानरानार्य्यश्चनारद ॥ मङ्गलंकारयामासर्वत्रसुतहेतुकम् ॥ देवींचपूजयामास
ब्राह्मणेभ्योधनंददौ ॥ ४३ ॥ राजाचप्रतिमासेषुशुक्लषष्ठ्यांमहोत्सवम् ॥ षष्ठ्यादेव्याश्चयत्नेनकारयामाससर्वतः ॥ ४४ ॥ बालानांसू
तिकागारेषष्ठाहेयत्नपूर्वकम् ॥ तत्पूजांकारयामासचैकविंशतिवासरे ॥ ४५ ॥ बालानांशुभकार्य्येचशुभान्नप्राशनेतथा ॥ सर्वत्रवर्द्ध
यामासस्वयमेवचकारह ॥ ४६ ॥ ध्यानंपूजाविधानंचस्तोत्रंमत्तोनिशामय ॥ यच्छ्रुतंधर्मवक्त्रेणकौथुमोक्तंचसुव्रत ॥ ४७ ॥ शाल
ग्रामेघटेवाथवटमूलेऽथवामुने ॥ भित्त्यांपुत्तलिकांकृत्वापूजयेद्वाविचक्षणः ॥ ४८ ॥ षष्ठांशांप्रकृतेःशुद्धांसुप्रतिष्ठांचसुव्रताम् ॥ सुपुत्र
दांचशुभदांदयारूपांजगत्प्रसूम् ॥ ४९ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ पवित्ररूपांपरमांदेवसेनांपरांभजे ॥ ५० ॥ इति
ध्यात्वास्वशिरसिपुष्पंदत्त्वाविचक्षणः ॥ पुनर्ध्यात्वाचमूलेनपूजयेत्सुव्रतांसतीम् ॥ ५१ ॥ पाद्यार्घ्याचमनीयैश्चगन्धधूपप्रदीपकैः ॥
नैवेद्यैर्विविधैश्चापिफलेनचशुभेनच ॥ ५२ ॥ मूलमोंह्रींषष्ठीदेव्यैस्वाहेतिविधिपूर्वकम् ॥ अष्टाक्षरंमहामन्त्रंयथाशक्तिजपेन्नरः ॥ ५३ ॥
ततःस्तुत्वाचनमतेभक्तियुक्तःसमाहितः ॥ स्तोत्रंचसामवेदोक्तंधनपुत्रफलप्रदम् ॥ ५४ ॥ अष्टाक्षरंमहामन्त्रंलक्षधायोजपेन्मुने ॥ सपुत्रं
लभतेनूनमित्याहकमलोद्भवः ॥ ५५ ॥ स्तोत्रंशृणुमुनिश्रेष्ठसर्वेषांचशुभावहम् ॥ वाञ्छाप्रदंचसर्वेषांगूढंवेदेचनारद ॥ ५६ ॥ ॥ प्रिय
व्रतउवाच ॥ ॥ नमोदेव्यैमहादेव्यैसिद्ध्यैशान्त्यैनमोनमः ॥ शुभायैदेवसेनायैषष्ठीदेव्यैनमोनमः ॥ ५७ ॥ वरदायैपुत्रदायैधनदायै
नमोनमः ॥ सुखदायैमोक्षदायैषष्ठीदेव्यैनमोनमः ॥ ५८ ॥ शक्तेःषष्ठांशरूपायैसिद्धायैचनमोनमः ॥ मायायैसिद्धयोगिन्यैषष्ठीदेव्यैनमो
नमः ॥ ५९ ॥ परायैपारदायैचषष्ठीदेव्यैनमोनमः ॥ सारायैसारदायैचपारायैसर्वकर्मणाम् ॥ ६० ॥ बालाधिष्ठातृदेव्यैचषष्ठीदेव्यैनमो
नमः ॥ कल्याणदायैकल्याण्यैफलदायैचकर्मणाम् ॥ ६१ ॥ प्रत्यक्षायैचभक्तानांषष्ठीदेव्यैनमोनमः ॥ पूज्यायैस्कन्दकान्तायैसर्वेषांसर्व
कर्मसु ॥ ६२ ॥ देवरक्षणकारिण्यैषष्ठीदेव्यैनमोनमः ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपायैवन्दितायैनृणांसदा ॥ ६३ ॥ हिंसाक्रोधैर्वर्जितायैषष्ठीदेव्यै

नमोनमः ॥ धनंदेहिप्रियांदेहिपुत्रंदेहिसुरेश्वरि ॥ ६४ ॥ धर्मंदेहियशोदेहिषष्ठीदेव्यैनमोनमः ॥ भूमिंदेहिप्रजांदेहिदेहिविद्यांसुपूजिते ॥ ६५ ॥ कल्याणंचजयंदेहिषष्ठीदेव्यैनमोनमः ॥ इतिदेवींचसंस्तूयलेभेपुत्रंप्रियव्रतः ॥ ६६ ॥ यशस्विनंचराजेन्द्रंषष्ठीदेवीप्रसादतः ॥ षष्ठीस्तोत्रमिदंब्रह्मन्यःशृणोतिचवत्सरम ॥ ६७ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंवरंसुचिरजीविनम् ॥ वर्षमेकंचयाभक्त्यासंयत्तेदंशृणोतिच ॥ ॥ ६८ ॥ सर्वपापाद्विनिर्मुक्तामहावन्ध्याप्रसूयते ॥ वीरपुत्रंचगुणिनंविद्यावन्तंयशस्विनम् ॥ ६९ ॥ सुचिरायुष्मन्तमेवषष्ठीमातृप्रसादतः ॥ काकवन्ध्याचयानारीमृतापत्याचयाभवेत् ॥ ७० ॥ वर्षंश्रुत्वालभेत्पुत्रंषष्ठीदेवीप्रसादतः ॥ रोगयुक्तेचबालेचपितामाता शृणोतिच ॥ ७१ ॥ मासंचमुच्यतेबालःषष्ठीदेवीप्रसादतः ॥ इति श्रीब्रह्म०म०द्वि०प्र०नारदनारायणसं०षष्ठ्युपाख्यानेषष्ठीदेव्युत्पत्तितत्पूजास्तोत्रादिकथनंनामत्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ कथितंषष्ठ्युपाख्यानंब्रह्मपुत्रयथागमम् ॥ देवीमङ्गलचण्डीचतदाख्यानंनिशामय ॥ १ ॥ तस्याःपूजादिकंसर्वंधर्मवक्त्राच्चयच्छ्रुतम् ॥ श्रुतिसम्मतमेवेष्टंसर्वेषांविदुषामपि ॥ २ ॥ चण्डायावर्त्ततेचण्डीजाग्रतीशत्रुमण्डले ॥ मङ्गलेषुचयादक्षामङ्गलामेवचंडिका ॥ ३ ॥ दुर्गायांविद्यतेचण्डीमङ्गलोऽपि महीसुते ॥ मङ्गलाभीष्टदेवीयासास्यान्मङ्गलचण्डिका ॥ ४ ॥ मङ्गलोमनुवंशश्चसप्तद्वीपावनीपतिः ॥ तस्यपूज्याभीष्टदेवीतेनमङ्गलचंडिका ॥ ५ ॥ मूर्त्तिभेदेनसादुर्गामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ कृपारूपातिप्रत्यक्षायोपितामिष्टदेवता ॥ ६ ॥ प्रथमेपूजितासाचशङ्करेणपुरापरा ॥ त्रिपुरस्यवधेघोरेविष्णुनाप्रेरितेनच ॥ ७ ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मोपदेशेनदुर्गप्रस्थेचसङ्कटे ॥ आकाशात्पतितेयानेरुपादैत्येनपातिते ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्चदुर्गांतुष्टावशङ्करः ॥ साचमङ्गलचण्डीयमभवद्रूपभेदतः ॥ ९ ॥ उवाचपुरतःशम्भोर्भयंनास्तीतितेप्रभो ॥ भगवान्वृषरूपश्चसर्वेशश्चबभूवह ॥ १० ॥ युद्धशक्तिस्वरूपाहंभविष्यामितदाज्ञया ॥ मयात्मनाचहरिणासहायेनवृषध्वज ॥ ११ ॥ जहिदैत्यञ्चदेवेशसुराणांपदघातकम् ॥ इत्युक्त्वान्तर्हितादेवीशम्भोःशक्तिर्बभूवसा ॥ १२ ॥ विष्णुदत्तेनशस्त्रेणजघानतमुमापतिः ॥ मुनीन्द्रपतिते दैत्येसर्वेदेवामहर्षयः ॥ १३ ॥ तुष्टुवुःशंकरंदेवाभक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥ सद्यःशिरसिशम्भोश्चपुष्पवृष्टिर्बभूवह ॥ १४ ॥ ब्रह्माविष्णु

श्चसन्तुष्टोददौतस्मैशुभाशिषम् ॥ ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्चसुस्नातःशङ्करःशुचिः ॥ १५ ॥ पूजयामासतांशक्तिंदेवींमङ्गलचंडिकाम् ॥ पाद्या र्घ्याचमनीयैश्चबलिभिर्विविधैरपि ॥ १६ ॥ पुष्पचन्दननैवेद्यैर्भक्त्यानानाविधैर्मुने ॥ छागैर्मेषैश्चमहिषैर्गण्डैर्मायाविभिर्वरैः ॥ १७ ॥ वस्त्रालङ्कारमाल्यैश्चपायसैःपिष्टकैरपि ॥ मधुभिश्चसुधाभिश्चपक्वैर्नानाविधैःफलैः ॥ १८ ॥ सङ्गीतैर्नर्त्तनैर्वाद्यैरुत्सवैःकृष्णकीर्त्तनैः ॥ ध्यात्वामाध्यन्दिनोक्तेनध्यानेनविधिपूर्वकम् ॥ १९ ॥ ददौद्रव्याणिमूलेनमन्त्रेणैवचनारद ॥ ॐह्रींश्रींक्लींसर्वपूज्येदेविमङ्गलचंडिके ॥ ऐंक्रूंफट्स्वाहेत्येवंचाप्येकविंशाक्षरोमनुः ॥ २० ॥ पूज्यःकल्पतरुश्चैवभक्तानांसर्वकामदः ॥ दशलक्षजपेनैवमन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥२१॥ मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्यसविष्णुःसर्वकामदः ॥ ध्यानञ्चश्रूयतांब्रह्मन्वेदोक्तंसर्वसम्मतम् ॥ २२ ॥ देवींषोडशवर्षीयांरम्यांसुस्थिरयौवनाम् ॥ सर्वरूपगुणाढ्याञ्चकोमलाङ्गींमनोहराम् ॥२३॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांचन्द्रकोटिसमप्रभाम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ ॥ २४ ॥ बिभ्रतींकबरीभारंमल्लिकामाल्यभूषितम् ॥ बिम्बोष्ठींसुदतींशुद्धांशरत्पद्मनिभाननाम् ॥ २५ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांसुनीलो त्पललोचनाम् ॥ जगद्धात्रींचदात्रींचसर्वेभ्यःसर्वसम्पदाम् ॥ २६ ॥ संसारसागरेघोरेपोतरूपांवरांभजे ॥ २७ ॥ देव्याश्चध्यानमित्ये वंस्तवनंश्रूयतांमुने ॥ प्रयतःसङ्कटग्रस्तोयेनतुष्टावशङ्करः ॥ २८ ॥ ॥ शङ्करउवाच ॥ ॥ रक्षरक्षजगन्मातर्देविमङ्गलचण्डिके ॥ संहर्त्री विपदांराशेर्हर्षमङ्गलकारिके ॥२९॥ हर्षमङ्गलदक्षेचहर्षमङ्गलचण्डिके ॥ शुभेमङ्गलदक्षेचशुभमङ्गलचण्डिके ॥३०॥ मङ्गलेमङ्गलार्हेच सर्वमङ्गलमङ्गले ॥ सतांमंगलदेदेविसर्वेषांमंगलालये ॥ ३१ ॥ पूज्यामंगलवारेचमंगलाभीष्टदैवते ॥ पूज्येमंगलभूपस्यमनुवंशस्यस न्ततम् ॥ ३२ ॥ मंगलाधिष्ठातृदेविमंगलानाञ्चमंगले ॥ संसारमंगलाधारेमोक्षमंगलदायिनि ॥ ३३ ॥ सारेचमंगलाधारेपारेत्वंसर्वक र्मणाम् ॥ प्रतिमंगलवारेचपूज्येत्वंमंगलप्रदे ॥ ३४ ॥ स्तोत्रेणानेनशम्भुश्चस्तुत्वामंगलचण्डिकाम् ॥ प्रतिमंगलवारेचपूजांकृत्वागतः शिवः ॥ ३५ ॥ देव्याश्चमङ्गलस्तोत्रंयःशृणोतिसमाहितः ॥ तन्मङ्गलंभवेच्छश्वन्नभवेत्तदमङ्गलम् ॥ ३६ ॥ प्रथमेपूजितादेवीशम्भु नासर्वमंगला ॥ द्वितीयेपूजितादेवीमंगलेनग्रहेणच ॥ ३७ ॥ तृतीयेपूजिताभद्रामंगलेननृपेणच ॥ चतुर्थेमंगलेवाग्सुन्दरीभिश्चपू

जिता ॥ पञ्चमेमंगलाकांक्षैर्नरैर्मंगलचण्डिका ॥ ३८ ॥ पूजिताप्रतिविश्वेषुविश्वेशैःपूजितासदा ॥ ततःसर्वत्रसंपूज्यासावभूवसुरेश्वरी ॥३९॥ देवादिभिश्चमुनिभिर्मनुभिर्मानवैर्मुने ॥ देव्याश्चमंगलस्तोत्रंयःशृणोतिसमाहितः ॥४०॥ तन्मंगलंभवेच्छश्वन्नभवेत्तदमंगलम् ॥ वर्द्धन्तेतत्पुत्रपौत्रामंगलञ्चदिनेदिने ॥ ४१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेमंगलोपाख्यानेत त्स्तोत्रादिकथनंनामचतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥॥ नारायणउवाच ॥ ॥उक्तंद्वयोरुपाख्यानंब्रह्मपुत्रयथागमम् ॥ श्रूयतांमनसा ख्यानंयच्छ्रुतंधर्मवक्त्रतः ॥ १ ॥ कन्याभगवतीसाचकश्यपस्यचमानसी ॥ तेनेयंमनसादेवीमनसायाचदीव्यति ॥ २ ॥ मनसाध्याय तेयावापरमात्मानमीश्वरम् ॥ तेनसामनसादेवीयोगेनैतेनदीव्यति ॥ ३ ॥ आत्मारामाचसादेवीवैष्णवीसिद्धयोगिनी ॥ त्रियुगञ्चतप स्तप्त्वाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ४ ॥ जरत्कारुशरीरंच दृष्ट्वायांक्षणमीश्वरः ॥ गोपीपतिर्नामचक्रेजरत्कारुरितिप्रभुः ॥ ५ ॥ वाञ्छितञ्चददौतस्यैकृपयाचकृपानिधिः ॥ पूजांचकारयामासचकारचपुनःस्वयम् ॥ ६ ॥ स्वर्गेचनागलोकेचपृथिव्यांब्रह्मलोकतः ॥ भृशंजगत्सुगौरीसासुन्दरीचमनोहरा ॥ ७ ॥ जगद्गौरीतिविख्यातातेनसापूजितासती ॥ शिवशिष्याचसादेवीतेनशैवीतिकीर्त्तिता ॥ ८ ॥ विष्णुभक्तातीवरम्यावैष्णवीतेननारद ॥ नागानांप्राणरक्षित्रीजनमेजययज्ञके ॥ ९ ॥ नागेश्वरीतिविख्यातासानागभगिनी तथा ॥ विषंसंहर्तुमीशासातेनसाविषहारिणी ॥ १० ॥ सिद्धंयोगंहरात्प्रापतेनासौसिद्धयोगिनी ॥ महाज्ञानञ्चगोप्यंचमृतसञ्जीवि नींपराम् ॥ ११ ॥ महाज्ञानयुतांतांचप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ आस्तीकस्यमुनीन्द्रस्यमातासावैतपस्विनः ॥ १२ ॥ आस्तीकमातावि ख्याताजरत्कारुरितिस्मृता ॥ प्रियामुनेर्जरत्कारोर्मुनीन्द्रस्यमहात्मनः ॥ १३ ॥ योगिनोविश्वपूज्यस्यजरत्कारोःप्रियाततः ॥ १४ ॥ ॐनमोमनसायै ॥ जरत्कारुर्जगद्गौरीमनसासिद्धयोगिनी ॥ वैष्णवीनागभगिनीशैवीनागेश्वरीतथा ॥ १५ ॥ जरत्कारुप्रियास्तीकमाताविषहरीतिच ॥ महाज्ञानयुताचैवसादेवीविश्वपूजिता ॥ १६ ॥ द्वादशैतानिनामानिपूजाकालेचयःपठेत् ॥ तस्यनागभयंना स्तितस्यवंशोद्भवस्यच ॥ १७ ॥ नागभीतेचशयनेनागग्रस्तेचमन्दिरे ॥ नागक्षतेनागदुर्गेनागवेष्टितविग्रहे ॥ १८ ॥ इदंस्तोत्रंपठित्वा

तुमुच्यतेनात्रसंशयः ॥ नित्यंपठेद्यस्तंदृष्ट्वानागवर्गःपलायते ॥ १९ ॥ दशलक्षजपेनैवस्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ स्तोत्रंसिद्धंभवेद्यस्य सविषंभोक्तुमीश्वरः ॥ २० ॥ नागौघंभूषणंकृत्वासभवेन्नागवाहनः ॥ नागासनोनागतल्पोमहासिद्धोभवेन्नरः ॥ २१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेमनसोपाख्यानेमनसास्तोत्रादिकथनंनामपञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः॥४५॥छ॥ नारायणउवाच ॥ पूजाविधानंस्तोत्रञ्चश्रूयतांमुनिपुंगव ॥ ध्यानञ्चसामवेदोक्तंदेवीपूजाविधानकम् ॥१॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांनागयज्ञोपवीतिनीम् ॥२॥ महाज्ञानयुतांचैवप्रवरांज्ञानिनांसताम् ॥ सिद्धाधिष्ठातृदेवींचसिद्धांसिद्धिप्रदां भजे ॥ ३ ॥ इतिध्यात्वाचतांदेवींमूलेनैवप्रपूजयेत् ॥ नैवेद्यैर्विविधैर्दीपैःपुष्पैर्धूपानुलेपनैः ॥ ४ ॥ मूलमन्त्रश्चवेदोक्तोभक्तानांवाञ्छितप्रदः ॥ मूलकल्पतरुर्नामसुसिद्धोद्वादशाक्षरः ॥ ५ ॥ ॐ ह्रींश्रींक्लींऐंमानसादेव्यैस्वाहेतिकीर्त्तितः ॥ पंचलक्षजपेनैवमन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ६ ॥ मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्यससिद्धोजगतीतले ॥ सुधासमंविषंतस्यधन्वन्तरिसमोभवेत् ॥ ७ ॥ ब्रह्मन्नाषाढसंक्रान्त्यांगुडाशाखासुयत्नतः ॥ आवाह्यदेवींमासान्तंपूजयेद्योहिभक्तितः ॥ ८ ॥ पञ्चम्यांमानसाख्यायांदेव्यैदद्याच्चयोवलिम् ॥ धनवान्पुत्रवांश्चैव कीर्तिमान्सभवेद्ध्रुवम् ॥ ९ ॥ पूजाविधानंकथितंतदाख्यानंनिशामय ॥ कथयामिमहाभागयच्छ्रुतंधर्मवक्त्रतः ॥ १० ॥ पुरानागभयाक्रान्ताबभूवुर्मानवाभुवि ॥ यान्यान्खादन्तिनागाश्चनतेजीवन्तिनारद ॥ ११ ॥ मन्त्रांश्चससृजेभीतःकश्यपोब्रह्मणार्थितः ॥ वेदबीजानुसारेणचोपदेशेनवेधसः ॥ १२ ॥ मन्त्राधिष्ठातृदेवींतांमानसांससृजेततः ॥ तपसामनसातेनमानसासाबभूवह ॥ १३ ॥ कुमारीसाचसंभूयचागमच्छङ्करालयम् ॥ भक्त्यासम्पूज्यकैलासेतुष्टुवेचन्द्रशेखरम् ॥ १४ ॥ दिव्यंवर्षसहस्रञ्चतंसिषेवेमुनेःसुता ॥ आशुतोषोमहेशश्चताञ्चतुष्टोबभूवह ॥ १५ ॥ महाज्ञानंददौतस्यैपाठयामाससामच ॥ कृष्णमन्त्रंकल्पतरुंददावष्टाक्षरंमुने ॥ १६ ॥ लक्ष्मीमायाकामबीजंङेन्तंकृष्णपदंतथा ॥ ॐश्रींह्रींक्लींकृष्णाय ॥ त्रैलोक्यमङ्गलंनामकवचंपूजनक्रमम् ॥ १७ ॥ स्तवनंसर्वपूज्यञ्च ध्यानंभुवनपावनम् ॥ पुरश्चर्याक्रमञ्चापिवेदोक्तंसर्वसम्मतम् ॥ १८ ॥ प्राप्यमृत्युञ्जयाज्ज्ञानंपरंमृत्युञ्जयंसती ॥ जगामतपसेसाध्वी

पुष्करंशङ्कराज्ञया ॥ १९ ॥ त्रियुगञ्चतपस्तप्त्वाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ सिद्धाबभूवसादेवीददर्शपुरतःप्रभुम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वाकृशाङ्गींबा
लांश्चकृपयाचकृपानिधिः ॥ पूजांचकारयामासचकारचहरिःस्वयम् ॥ २१ ॥ वरंचप्रददौतस्यैपूजितात्वंभवेभव ॥ वरंदत्त्वाचकल्या
ण्यैसद्यश्चान्तर्दधेविभुः ॥ २२ ॥ प्रथमेपूजितासाचकृष्णेनपरमात्मना ॥ द्वितीयेशङ्करेणैवकश्यपेनसुरेणच ॥ २३ ॥ मनुनामुनिना
चैवब्रह्मिनामानवादिना ॥ बभूवपूजितासाचत्रिषुलोकेषुसुश्रुता ॥ २४ ॥ जरत्कारुमुनीन्द्रायकश्यपस्तांददौपुरा ॥ अयाचितोमुनि
श्रेष्ठोजग्राहब्राह्मणाज्ञया ॥ २५ ॥ कृत्वोद्वाहंमहायोगीविश्रान्तस्तपसाचिरम् ॥ सुष्वापदेव्याजघनेवटमूलेचपुष्करे ॥ २६ ॥ निद्रां
जगामसमुनिःस्मृत्वानिद्रेशमीश्वरम् ॥ जगामास्तंदिनकरःसायंकालउपस्थितः ॥ २७ ॥ संचिन्त्यमनसातत्रमनसाचपतिव्रता ॥
धर्मलोपभयेनैवचकारालोचनंसती ॥ २८ ॥ अकृत्वापश्चिमांसन्ध्यांनित्यांचैवद्विजन्मनाम् ॥ ब्रह्महत्यादिकंपापंलभिष्यतिपति
र्मम ॥ २९ ॥ नोपतिष्ठतियःपूर्वांनोपास्तेयश्चपश्चिमाम् ॥ ससर्वदाशुचिर्नित्यंब्रह्महत्यादिकंलभेत ॥ ३० ॥ वेदोक्तमितिसंचिन्त्य
बोधयामासतंमुनिम् ॥ सचबुद्धामुनिश्रेष्ठस्तांचुकोपभृशंमुनिः ॥ ३१ ॥ ॥ जरत्कारुरुवाच ॥ ॥ कथंमेसुव्रतेसाध्विनिद्रा
भङ्गःकृतस्त्वया ॥ व्यर्थंव्रतादिकंतस्यायाभर्त्तुश्चापकारिणी ॥ ३२ ॥ तपश्चानशनंचैवव्रतंदानादिकंचयत् ॥ भर्त्तुरप्रियकारिण्याःसर्वं
भवतिनिष्फलम् ॥ ३३ ॥ ययापतिःपूजितश्चश्रीकृष्णःपूजितस्तया ॥ पतिव्रताव्रतार्थंचपतिरूपीहरिःस्वयम् ॥ ३४ ॥ सर्वदानंसर्व
यज्ञःसर्वतीर्थनिषेवणम् ॥ सर्वंतपोव्रतंसर्वमुपवासादिकंचयत् ॥ ३५ ॥ सर्वधर्मश्चसत्यंचसर्वदेवप्रपूजनम् ॥ तत्सर्वंस्वामिसेवायाःकलां
नार्हन्तिषोडशीम् ॥ ३६ ॥ सुपुण्येभारतेवर्षेपतिसेवांकरोतिया ॥ वैकुण्ठंस्वामिनासार्द्धंसायातिब्रह्मणःपदम् ॥ ३७ ॥ विप्रियंकुरुते
भर्त्तुर्विप्रियंवदतिप्रियम् ॥ असत्कुलप्रजातायास्तत्फलंश्रूयतांसति ॥ ३८ ॥ कुम्भीपाकंव्रजेत्साचयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ततो
भवतिचाण्डालीपतिपुत्रविवर्जिता ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वाचमुनिश्रेष्ठोबभूवस्फुरिताधरः ॥ चकम्पेमनसासाध्वीभयेनोवाचतंपतिम् ॥
॥ ४० ॥ ॥ मनसोवाच ॥ ॥ सन्ध्यालोपभयेनैवनिद्राभंगःकृतस्तव ॥ कुरुशान्तिमहाभागदुष्टायाममसुव्रत ॥ ४१ ॥

शृंगाराहारनिद्राणांयश्चभंगंकरोतिच ॥ सव्रजेत्कालसूत्रंचस्वामिनश्चविशेपतः ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वामनसादेवीस्वामिनश्चरणाम्बुजे ॥ पपातभक्त्याभीताचरुरोदचपुनःपुनः ॥ ४३ ॥ कुपितंचमुनिंदृष्ट्वाश्रीसूर्य्यंशप्तुमुद्यतम् ॥ तत्राजगामभगवान्सन्ध्ययासहनारद ॥ ४४ ॥ तत्रागत्यमुनिश्रेष्ठमवोचद्भास्करःस्वयम् ॥ विनयेनविनीतश्चतयासहयथोचितम् ॥ ४५ ॥ श्रीसूर्य्य उवाच ॥ ॥ सूर्य्यास्तसमयंदृष्ट्वाधर्मलोपभयेनच ॥ त्वांबोधयामासविप्रनाहमस्तंगतस्तदा ॥ ४६ ॥ क्षमस्वभगवन्ब्रह्मन्मांशप्तुंनोचितंमुने ॥ ब्राह्मणानांचहृदयंनवनीतसमंसदा ॥ ४७ ॥ तेषांक्षणार्द्धंक्रोधश्चततोभस्मभवेज्जगत् ॥ पुनःस्रष्टुंद्विजःशक्तोनतेजस्वी द्विजात्परः ॥ ४८ ॥ ब्रह्मणोवंशसम्भूतःप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ श्रीकृष्णंभावयेन्नित्यंब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ ४९ ॥ सूर्य्यस्यवचनंश्रुत्वाद्विजस्तुष्टोबभूवह ॥ सूर्य्योजगामस्वस्थानंगृहीत्वाब्राह्मणाशिषम् ॥ ५० ॥ तत्याजमनसांविप्रःप्रतिज्ञापालनायच ॥ रुदन्तींशोकयुक्तांचहृदयेनविदूयता ॥ ५१ ॥ सास्मारगुरुंशम्भुमिष्टदेवंहरिंविधिम् ॥ कश्यपंजन्मदातारंविपत्तौभयकर्शिता ॥ ५२ ॥ तत्राजगामभगवान्गोपीशःशम्भुरेवच ॥ विधिश्चकश्यपश्चैवमनसांपरिचिन्तयन् ॥५३॥ सचदृष्ट्वाभीष्टदेवंनिर्गुणंप्रकृतेःपरम ॥ तुष्टावपरयाभक्त्याप्रणनाममुहुर्मुहुः ॥ ५४ ॥ नमश्चकारशम्भुञ्चब्रह्माणंकश्यपंतथा ॥ कथमागमनंत्वत्रेत्येवंप्रश्नंचकारसः ॥ ५५ ॥ ब्रह्मातद्वचनंश्रुत्वासहसासमयोचितम् ॥ तमुवाचनमस्कृत्यहृषीकेशपदाम्बुजम् ॥ ५६ ॥ यदित्यक्ताधर्मपत्नीधर्मिष्ठामनसासती ॥ कुरुष्वास्यांसुतोत्पत्तिंधर्मसंस्थापनायवै ॥ ५७ ॥ यतिर्वाब्रह्मचारीवाभिक्षुर्वनचरोऽपिवा ॥ जायायांचसुतोत्पत्तिंकृत्वापश्चाद्भवेन्मुनिः ॥ ५८ ॥ अकृत्वातुसुतोत्पत्तिंविरागीयस्त्यजेत्प्रियाम् ॥ स्रवेत्तपस्तत्पुण्यञ्चचालिन्याश्चयथाजलम् ॥ ५९ ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वाजरत्कारुमुनीश्वरः ॥ चक्रेतन्नाभिसंस्पर्शंयोगाद्वैमन्त्रपूर्वकम् ॥ ६० ॥ तस्यैशुभाशिषंदत्त्वाययुर्देवामुदान्विताः ॥ मुदान्विताचमनसाजरत्कारुर्मुदान्वितः ॥ ६१ ॥ मुनेःकरस्पर्शमात्रात्सद्योगर्भोबभूवह ॥ मनसायामुनिश्रेष्ठमुनिश्रेष्ठउवाचताम् ॥ ६२ ॥ ॥ जरत्कारुरु

१ ब्राह्मणोब्रह्मणोवंशे—इतिपाठः ।

वाच ॥ ॥ गर्भेणानेनमनसेतवपुत्रोभविष्यति ॥ जितेन्द्रियाणांप्रवरोधर्मिष्ठोवैष्णवाग्रणी ॥ ६३ ॥ तेजस्वीचतपस्वीचयशस्वी
चगुणान्वितः ॥ वरोवेदविदाञ्चैवयोगिनांज्ञानिनांतथा ॥ ६४ ॥ सचपुत्रोविष्णुभक्तोधार्मिकःकुलमुद्धरेत् ॥ नृत्यन्तिपितरःसर्वेजन्म
मात्रेणवैमुदा ॥ ६५ ॥ पतिव्रतासुशीलायासप्रियाप्रियवादिनी ॥ धर्मिष्ठापुत्रमाताचकुलजाकुलपालिका ॥ ६६ ॥ हरिभक्तिप्रदो
बन्धुस्तदिष्टंयत्सुखप्रदम् ॥ योबन्धच्छित्सचपिताहरेर्वर्त्मप्रदर्शकः ॥ ६७ ॥ सागर्भधारिणीयाचगर्भवासविमोचिनी ॥ विष्णुमन्त्र
प्रदाताचसगुरुर्विष्णुभक्तिदः ॥ ६८ ॥ गुरुश्चज्ञानदाताचतज्ज्ञानंकृष्णभावनम् ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्य्यन्तंयतोविश्वंचराचरम् ॥ ६९ ॥
आविर्भूतंतिरोभूतंकिंवाज्ञानंतदन्यतः ॥ वेदजंयोगजंयद्यत्तत्सारंहरिसेवनम् ॥ ७० ॥ तत्त्वानांसारभूतञ्चहरेरन्यद्विडम्बनम् ॥ दत्तंज्ञानं
मयातुभ्यंसस्वामीज्ञानदोहियः ॥७१॥ ज्ञानात्प्रमुच्यतेबन्धात्सरिपुर्योहिबन्धदः ॥ विष्णुभक्तियुतंज्ञानंयोददातिहिसोगुरुः ॥ ७२ ॥
सरिपुःशिष्यघातीचयतोबन्धान्नमोचयेत् ॥ जननीगर्भजात्क्लेशाद्यमताडनजात्तथा ॥७३॥ नमोचयेद्यःसकथंगुरुस्तातोहिबान्धवः ॥
परमानन्दरूपञ्चकृष्णमार्गमनश्वरम् ॥ ७४ ॥ नदर्शयेद्यःसकथंकीदृशोबान्धवोनृणाम् ॥ भजसाध्विपरंब्रह्माच्युतंकृष्णञ्चनिर्गुणम् ॥
निर्मूलञ्चपुराकर्मभवेद्यत्सेवयाध्रुवम् ॥ ७५ ॥ मयाछलेनत्वंत्यक्तादोषंमेक्षम्यतांप्रिये ॥ क्षमायुतानांसाध्वीनांसत्त्वात्क्रोधोनविद्यते ॥
॥ ७६ ॥ पुष्करेतपसेयामिगच्छदेवियथासुखम् ॥ श्रीकृष्णचरणाम्भोजेध्यानविच्छेदकातरः ॥ ७७ ॥ धनादिषुस्त्रियांप्रीतिःप्रवृत्ति
पथगामिनाम् ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजेनिस्पृहाणांमनोरथाः ॥ ७८ ॥ जरत्कारुवचःश्रुत्वामनसाशोककातरा ॥ सासाश्रुनेत्राविनयादु
वाचप्राणवल्लभम् ॥ ७९ ॥ ॥ मनसोवाच ॥ ॥ दोषेणाहंत्वयात्यक्तानिद्राभङ्गेनतेप्रभो ॥ यत्रस्मरामित्वांबन्धोतत्रमामागमि
ष्यसि ॥ ८० ॥ बन्धुभेदःक्लेशतमःपुत्रभेदस्ततःपरः ॥ प्राणेशभेदःप्राणानांविच्छेदात्सर्वतःपरः ॥ ८१ ॥ पतिःपतिव्रतानाञ्चशत
पुत्राधिकःप्रियः ॥ सर्वस्माच्चप्रियःस्त्रीणांप्रियस्तेनोच्यतेबुधैः ॥ ८२ ॥ पुत्रेयथैकपुत्राणांवैष्णवानांयथाहरौ ॥ नेत्रेयथैकनेत्राणांतृषि
तानांयथाजले ॥ ८३ ॥ क्षुधितानांयथान्नेचकामुकानांयथास्त्रियाम् ॥ यथापरस्वेचौराणांयथाजारेकुयोषिताम् ॥ ८४ ॥ विदुषाञ्च

यथाशास्त्रंवणिज्यंवाणिजांयथा ॥ तथाशश्वन्मनःकान्तेसाध्वीनांयोषितांप्रभो ॥८५॥ इत्युक्त्वामनसादेवीपपातस्वामिनःपदे ॥ क्षणञ्च कारक्रोडेतांकृपयाचकृपानिधिः ॥८६॥ नेत्रोदकेनमनसांस्नापयामासतांमुनिः ॥ साश्रुणाचमुनेःक्रोडंसिषेवेभेदकातरा ॥ ८७ ॥ तदा ज्ञानेनतौद्वौचविशोकौचबभूवतुः ॥ स्मारंस्मारंपदाम्भोजंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ८८ ॥ जगामतपसेविप्रःसकान्तांसुप्रबोध्यच ॥ जगा ममनसाशम्भोःकैलासंमं दिरंगुरोः ॥ ८९ ॥ पार्वतीबोधयामासमनसांशोककर्शिताम् ॥ शिवश्चातीवबोधेनशिवेनचशिवालये॥९०॥ सुप्रशस्तेदिनेसाध्वीसुषुवेमङ्गलेक्षणे ॥ नारायणांशंपुत्रंचज्ञानिनांयोगिनांगुरुम् ॥ ९१ ॥ गर्भस्थितोमहाज्ञानंश्रुत्वाशङ्करवक्त्रतः ॥ सबभूवमहायोगीयोगिनांज्ञानिनांगुरुः ॥ ९२ ॥ जातकंकारयामासवाचयासासमङ्गलम् ॥ वेदांश्चपाठयामासशिवायचशिवःशिशोः॥ ॥ ९३ ॥ रत्नत्रिकोटिलक्षञ्चब्राह्मणेभ्योददौशिवः ॥ पार्वतीचगवांलक्षंरत्नानिविविधानिच ॥९४॥ शम्भुश्चचतुरोवेदान्वेदाङ्गानितरां स्तथा ॥ बालकंपाठयामासज्ञानंमृत्युञ्जयंपरम् ॥ ९५ ॥ भक्तिरास्तेस्वकान्तेचाभीष्टेदेवेहरौगुरौ ॥ यस्यास्तेनचतत्पुत्रोबभूवास्तीक एवच ॥ ९६ ॥ जगामतपसेविष्णोःपुष्करंशङ्कराज्ञया ॥ संप्राप्यचमहामन्त्रंतपश्चपरमात्मनः ॥ ९७ ॥ दिव्यंवर्षत्रिलक्षञ्चतपस्तप्त्वा तपोधनः ॥ आजगाममहायोगीनमस्कर्तुंशिवंप्रभुम् ॥ ९८ ॥ शङ्करञ्चनमस्कृत्यपुरःकृत्वाचबालकम् ॥ साचाजगाममनसाकश्यप स्याश्रमंपितुः ॥ ९९ ॥ तांसपुत्रांसुतांदृष्ट्वामुदंप्रापप्रजापतिः ॥ शतलक्षञ्चरत्नानांब्राह्मणेभ्योददौमुने ॥ १०० ॥ ब्राह्मणान्भोजया मासत्वसंख्यान्श्रेयसेशिशोः ॥ अदितिश्चदितिश्चान्यामुदंप्रापुःपरंतथा ॥१०१॥ सासपुत्राचसुचिरंतस्थौतातालयेतदा ॥ तदीयंपुनरा ख्यानंवक्ष्येत्वंतन्निशामय ॥ १०२ ॥ अथाभिमन्युतनयेब्रह्मशापःपरीक्षिते ॥ बभूवसहसाब्रह्मन्दैवदोषेणकर्मणा ॥ १०३॥ सप्ताहेसम तीतेतुतक्षकस्त्वाञ्चदंक्ष्यति ॥ शशापशृङ्गीकौशिक्याजलंसंस्पृश्यचेतिसः ॥ १०४ ॥ राजाश्रुत्वातत्प्रवृत्तिगङ्गाद्वारंजगामसः ॥ तत्र तस्थौचसप्ताहंशुश्रुवेधर्मसंहिताम् ॥ १०५ ॥ सप्ताहेसमतीतेतुगच्छन्तंतक्षकंपथि ॥ धन्वन्तरिर्मोचयितुमपश्यद्गन्तुकोनृपम् ॥१०६॥

१ शिवश्चातिज्ञानेनेतिपाठः ।

तयोर्बभूवसंवादः सुप्रीतिश्चपरस्परम् ॥ धन्वन्तरेर्मणिंश्रेष्ठंतक्षकःस्वेच्छयाददौ ॥ १०७ ॥ सययौतंगृहीत्वातुतुष्टसंहृष्टमानसः ॥ अपश्यत्तक्षकस्तूर्णंनृपंमंश्चकसंस्थितम् ॥ १०८ ॥ राजाजगामवैकुण्ठंस्मारंस्मारंहरिंगुरुम् ॥ संस्कारंकारयामासपितुर्वैजनमेजयः ॥ ॥ १०९ ॥ राजाचकारयज्ञंचसर्पसत्राभिधंमुने ॥ प्राणांस्तत्याजसर्पाणांसमूहोब्रह्मतेजसा ॥ ११० ॥ सतक्षकश्चभीतश्चमहेन्द्रंशरणंययौ ॥ सेन्द्रश्चतक्षकंहन्तुंविप्रवर्गःसमुद्यतः ॥ १११ ॥ अथदेवाश्चमुनयश्चाययुर्मनसान्तिकम् ॥ तांतुष्टावमहेन्द्रश्चसमक्षंभयकातरः ॥ ॥ ११२ ॥ तत्रआस्तीकआगत्यमातुर्यज्ञमथाज्ञया ॥ महेन्द्रतक्षकप्राणान्ययाचेभूमिपंवरम् ॥ ११३ ॥ ददौवरंनृपश्रेष्ठःकृपयाब्राह्मणाज्ञया ॥ यज्ञंसमाप्यविप्रेभ्योदक्षिणांचददौमुदा ॥ ११४ ॥ विप्राश्चमुनयोदेवागत्वाचमनसान्तिकम् ॥ मनसांपूजयामासुस्तुष्टुवुश्चपृथक्पृथक् ॥ ११५ ॥ शक्रःसंभृतसंभारोभक्तियुक्तःसदाशुचिः ॥ मनसांपूजयामासतुष्टावपरमादरात् ॥ ११६ ॥ उपचारैःषोडशभिर्बलिंदत्त्वाप्रियंतदा ॥ प्रददौपरितुष्टश्चब्रह्मविष्णुसुराज्ञया ॥ ११७ ॥ संपूज्यमनसांदेवींप्रययुःस्वालयंश्चते ॥ इत्येवंकथितंसर्वंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ११८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ केनस्तोत्रेणतुष्टावमहेन्द्रोमनसांसतीम् ॥ पूजाविधिक्रमंतस्याःश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ११९ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सुस्नातःशुचिराचान्तोधृत्वाधौतेचवाससी ॥ रत्नसिंहासनेदेवींवासयामासभक्तितः ॥ १२० ॥ स्वर्गगङ्गाजलैर्नवरत्नकुम्भस्थितेनच ॥ स्नापयामासमनसांमहेन्द्रोवेदमन्त्रतः ॥ १२१ ॥ वाससीवासयामासवह्निशुद्धेमनोरमे ॥ सर्वांगेचन्दनंलिप्त्वापाद्यार्घ्यंभक्तिसंयुतः ॥ १२२ ॥ गणेशश्चदिनेशश्चवह्निंविष्णुंशिवंशिवाम् ॥ संपूज्यदेवषट्कंश्चपूजयामासतांसतीम् ॥ १२३ ॥ ॐ ह्रींश्रींमनसादेव्यैस्वाहेत्येवंश्चमन्त्रतः ॥ दशाक्षरेणमन्त्रेणददौसर्वान्यथोचितम् ॥ १२४ ॥ उपचारान्षोडशकान्भक्तितोदुर्लभान्हरिः ॥ पूजयामासभक्त्याचब्रह्मणाप्रेरितोमुदा ॥ १२५ ॥ वाद्यंनानाप्रकारश्चवादयामासतत्रवै ॥ बभूवपुष्पवृष्टिश्चनभसोमनसोपरि ॥ १२६ ॥ देवोविप्राज्ञयातत्रब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया ॥ तुष्टावसा

१ समस्तकमंस्थितमितिपाठः।

श्रुनेत्रश्चपुलकांचितविग्रहः ॥ १२७ ॥ ॥ महेन्द्रउवाच ॥ ॥ देवित्वांस्तोतुमिच्छामिसाध्वीनांप्रवरांवराम् ॥ परात्पराञ्चपरमां
नहिस्तोतुंक्षमोऽधुना ॥ १२८ ॥ स्तोत्राणांलक्षणंवेदेस्वभावाख्यानतःपरम् ॥ नक्षमःप्रकृतिंवक्तुंगुणानांतवसुव्रते ॥ १२९ ॥ शुद्धस
त्त्वस्वरूपात्वंकोपहिंसाविवर्जिता ॥ नचशप्तोमुनिस्तेनत्यक्तयाचत्वयायतः ॥ त्वंमयापूजितासाध्विजननीचयथादितिः ॥ १३० ॥
दयारूपाचभगिनीक्षमारूपायथाप्रसूः ॥ त्वयामेरक्षिताःप्राणापुत्रदाराःसुरेश्वरि ॥ १३१ ॥ अहंकरोमित्वांपूज्यांममप्रीतिश्चवर्द्धते ॥
नित्यंयद्यपिपूज्यात्वंभवेऽत्रजगदंबिके ॥ १३२ ॥ तथापितवपूजांवैवर्द्धयामिपुनःपुनः ॥ येत्वामाषाढसंक्रान्त्यांपूजयिष्यन्तिभक्तितः
॥ १३३ ॥ पञ्चम्यांमनसाख्यायांमासांतेवादिनेदिने ॥ पुत्रपौत्रादयस्तेषांवर्द्धन्तेचधनानिच ॥ १३४ ॥ यशस्विनःकीर्त्तिमन्तो
विद्यावन्तोगुणान्विताः ॥ येत्वांनपूजयिष्यन्तिनिन्दन्त्यज्ञानतोजनाः ॥ १३५ ॥ लक्ष्मीहीनाभविष्यन्तितेषांनागभयंसदा ॥ त्वं
स्वर्गलक्ष्मीःस्वर्गेचवैकुण्ठेकमलाकला ॥ १३६ ॥ नारायणांशोभगवाञ्जरत्कारुर्मुनीश्वरः ॥ तपसातेजसात्वांचमनसाससृजेपिता ॥
॥ १३७ ॥ अस्माकंरक्षणायैवतेनत्वंमनसाभिधा ॥ मनसादेवितुंशक्ताचात्मनासिद्धयोगिनी ॥ १३८ ॥ तेनत्वंमनसादेवीपूजितावं
न्दिताभवे ॥ यांभक्त्यामानसादेवाःपूजयन्त्यनिशंभृशम् ॥ १३९ ॥ तेनत्वांमनसादेवींप्रवदन्तिपुराविदः ॥ सत्त्वरूपाचदेवीत्वंशश्व
त्सत्त्वनिषेवया ॥ १४० ॥ योहियद्भावयेन्नित्यंशतंप्राप्नोतितत्समम् ॥ इन्द्रश्चमनसांस्तुत्वागृहीत्वाभगिनींचताम ॥ १४१ ॥ निर्ज
गामस्वभवनंभूषावासपरिच्छदाम् ॥ पुत्रेणसार्द्धंसादेवीचिरंतस्थौपितुर्गृहे ॥ १४२ ॥ भ्रातृभिःपूजिताशश्वन्मान्यावन्द्याचसर्वतः ॥
गोलोकात्सुरभीब्रह्मंस्तत्रागत्यसुपूजिताम् ॥ १४३ ॥ तांस्नापयित्वाक्षीरेणपूजयामाससादरम् ॥ ज्ञानस्यकथयामासस्वरूपंसर्वदुर्ल
भम् ॥ तदादेवैःपूजितासास्वर्गलोकंपुनर्ययौ ॥ १४४ ॥ इदंस्तोत्रंपुण्यबीजंतांसंपूज्यचयःपठेत् ॥ तस्यनागभयंनास्तितस्यवंशे
भवेच्चयः ॥ १४५ ॥ विषंभवेत्सुधातुल्यंसिद्धस्तोत्रंयदापठेत् ॥ पञ्चलक्षजपेनैवसिद्धस्तोत्रोभवेन्नरः ॥ १४६ ॥ सर्प
शायीभवेत्सोऽपिनिश्चितंसर्पवाहनः ॥ १४७ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे द्वितीयेप्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादेमनसोपा

ख्यानेतदुत्पत्तिपूजास्तोत्रादिकथनंनामषट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कावासासुरभीदेवीगोलोका
दागताचया ॥ तज्जन्मचरितंब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ गवामधिष्ठातृदेवीगवामाद्यागवांप्रसूः ॥
गवांप्रधानासुरभीगोलोकेचसमुद्भवा ॥ २ ॥ सर्वादिसृष्टेःकथनंकथयामिनिशामय ॥ बभूवतेनतज्जन्मपुरावृन्दावनेवने ॥ ३ ॥
एकदाराधिकानाथोराधयासहकौतुकात् ॥ गोपाङ्गनापरिवृतःपुण्यंवृन्दावनंययौ ॥ ४ ॥ सहसातत्ररहसिविजहारचकौतुकात् ॥
बभूवक्षीरपानेच्छातदास्वेच्छापरस्यच ॥ ५ ॥ ससृजेसुरभींदेवीलीलयावामपार्श्वतः ॥ वत्सयुक्तांदुग्धवतींवत्सानाञ्चमनोरमाम् ॥
॥ ६ ॥ दृष्ट्वासवत्सांसुरभींरत्नभाण्डेदुदोहसः ॥ क्षीरंसुधातिरिक्तञ्चजन्ममृत्युहरंपरम् ॥ ७ ॥ तदुष्णञ्चपयःस्वादुपपौगोपीपतिःस्व
यम् ॥ सरोबभूवपयसाभाण्डविस्रंसनेनच ॥ ८ ॥ दीर्घेचविस्तृतेचैवपरितःशतयोजनम् ॥ गोलोकेषुप्रसिद्धंतद्रम्यंक्षीरसरोव
रम् ॥ ९ ॥ गोपिकानाञ्चराधायाःक्रीडावापीबभूवसा ॥ रत्नेनरचितातूर्णंभूतावापीश्वरेच्छया ॥ १० ॥ बभूवकामधेनूनांस
हसालक्षकोटयः ॥ तावन्तोहिसवत्साश्चसुरभीलोमकूपतः ॥ ११ ॥ तासांपुत्राश्चपौत्राश्चसंबभूवुरसंख्यकाः ॥ कथिताचगवां
सृष्टिस्तयासंपूरितंजगत् ॥ १२ ॥ पूजांचकारभगवान्सुरभ्याश्चपुरामुने ॥ ततोबभूवतत्पूजात्रिषुलोकेषुदुर्लभा ॥ १३ ॥
दीपान्वितापरदिनेश्रीकृष्णस्याज्ञयाभवे ॥ बभूवसुरभीपूजाधर्म्मवक्त्रादितिश्रुतम् ॥ १४ ॥ ध्यानंस्तोत्रंमूलमन्त्रंयद्यत्पूजावि
धिक्रमम् ॥ वेदोक्तंचमहाभागनिबोधकथयामिते ॥ १५ ॥ ॐसुरभ्यैनमइतिमन्त्रोयंषडक्षरः ॥ सिद्धोलक्षजपेनैवभक्तानांक
ल्पपादपः ॥ १६ ॥ स्थितंध्यानंयजुर्वेदेपूजनंसर्वसम्मतम् ॥ ऋद्धिदांवृद्धिदांचैवमुक्तिदांसर्वकामदाम् ॥ १७ ॥ लक्ष्मीस्व
रूपांपरमांराधासहचरींपराम् ॥ गवामधिष्ठातृदेवींगवामाद्यांगवांप्रसूम् ॥ १८ ॥ पवित्ररूपांपूज्यांचभक्तानांसर्वकामदाम् ॥
ययापूतंसर्वविश्वंतांदेवींसुरभींभजे ॥ १९ ॥ घटेवाधेनुशिरसिबद्धस्तम्भेगवांचवा ॥ शालग्रामेजलेऽग्नौवासुरभींपूजयेद्द्विजः ॥ २० ॥
दीपान्वितापरदिनेपूर्वाह्णेभक्तिसंयुतः ॥ यःपूजयेच्चसुरभींसचपूज्योभवेद्भुवि ॥ २१ ॥ एकदात्रिषुलोकेषुवाराहेविष्णुमायया ॥

क्षीरंजहारसहसाचिन्तिताश्चसुरादयः ॥ २२ ॥ तेगत्वाब्रह्मणोलोकंब्रह्माणंतुष्टुवुस्तदा ॥ तदाज्ञयाचसुरभींतुष्टुवेपाकशासनः ॥ ॥ २३ ॥ ॥ महेन्द्रउवाच ॥ ॥ नमोदेव्यैमहादेव्यैसुरभ्यैचनमोनमः ॥ गवांबीजस्वरूपायैनमस्तेजगदम्बिके ॥ २४ ॥ नमोराधाप्रियायैचपद्मांशायैनमोनमः ॥ नमःकृष्णप्रियायैचगवांमात्रेनमोनमः ॥ कल्पवृक्षस्वरूपायैप्रदात्र्यैसर्वसंपदाम् ॥ ॥ २५ ॥ श्रीदायैधनदायैचबुद्धिदायैनमोनमः ॥ शुभदायैप्रसन्नायैगोप्रदायैनमोनमः ॥ २६ ॥ यशोदायैसौख्यदायैधर्मज्ञायैनमो नमः ॥ स्तोत्रश्रवणमात्रेणतुष्टाहृष्टाजगत्प्रसूः ॥ २७॥ आविर्बभूवतत्रैवब्रह्मलोकेसनातनी ॥ महेन्द्रायवरंदत्वावाञ्छितंसर्वदुर्लभम् ॥ ॥ २८ ॥ जगामसाचगोलोकंययुर्देवादयोगृहम् ॥ बभूवविश्वंसहसादुग्धपूर्णंचनारद ॥ २९ ॥ दुग्धाद्घृतंततोयज्ञस्ततःप्रीतिःसुरस्यच ॥ इदंस्तोत्रंमहापुण्यंभक्तियुक्तश्चयःपठेत् ॥ ३० ॥ सगोमान्धनवांश्चैवकीर्त्तिमान्पुण्यवान्भवेत् ॥ सुस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ ३१ ॥ इहलोकेसुखंभुक्त्वायात्यन्तेकृष्णमन्दिरम् ॥ सुचिरंनिवसेत्तत्रकुरुतेकृष्णसेवनम् ॥ ३२ ॥ नपुनर्भवनंतस्यब्रह्मपुत्रभवेभवेत् ॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेसुरभ्युपाख्यानेतदुत्पत्तितत्पूजादिकथनंनामसप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ नारदउवाच ॥ नारायणमहाभागनारायणपरायण ॥ नारायणांशभगवन्ब्रूहिनारायणीकथाम् ॥ १ ॥ श्रुतंसुरभ्युपाख्यानमतीवसुमनोहरम् ॥ गोप्यंसर्वपुराणेषुपुराविद्भिःप्रशंसितम् ॥ २ ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामिराधिकाख्यानमुत्तमम् ॥ तदुत्पत्तिञ्चतद्ध्यानंस्तोत्रंकवचमुत्तमम् ॥ ३ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ पुराकैलासशिखरेभगवन्तंसनातनम् ॥ सिद्धेशंसिद्धिदंसर्वस्वरूपंशङ्करंपरम् ॥ ४ ॥ प्रफुल्लवदनंप्रीतंसस्मितंमुनिभिःस्तुतम् ॥ कुमारायप्ररोचन्तंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ५ ॥ रासोत्सवरसाख्यानंरासमण्डलवर्णनम् ॥ तदाख्यानावसानेचप्रस्तावावसरेसती ॥ ६ ॥ पप्रच्छपार्वतीस्फीतासस्मिताप्राणवल्लभम् ॥ स्तवनंकुर्वतीभीताप्राणेशेनप्रसादिता ॥ ७ ॥ प्रोवाचतंमहादेवंमहादेवीसुरेश्वरी ॥ अपूर्वंराधिकाख्यानंपुराणेषुसुदुर्लभम् ॥ ८ ॥ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ आगमंनिखिलंनाथश्रुतंसर्वमनुत्तमम् ॥ पाञ्चरात्रादिकंनीतिशास्त्रंयोगश्चयोगिनाम् ॥ ९ ॥ सिद्धानांसिद्धिशास्त्र

श्चनानातन्त्रंमनोहरम् ॥ भक्तानांभक्तिशास्त्रंचकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ १० ॥ देवीनामपिसर्वासांचरितंत्वन्मुखाम्बुजात् ॥ अधुना
श्रोतुमिच्छामिराधिकाख्यानमुत्तमम् ॥ ११ ॥ श्रुतांश्रुतंप्रशस्तंचराधायाश्चसमासतः ॥ त्वन्मुखात्काण्वशाखायांव्यासेनोक्तांवदाधुना
॥ १२ ॥ आगमाख्यानकालेचभवतास्वीकृतंपुरा ॥ नहीश्वरव्याहृतिश्चमिथ्याभवितुमर्हति ॥ १३ ॥ तदुत्पत्तिश्चतद्ध्यानंनाम्नोमाहा
त्म्यमुत्तमम् ॥ पूजाविधानंचरितंस्तोत्रंकवचमुत्तमम् ॥ १४ ॥ आराधनविधानञ्चपूजापद्धतिमीप्सिताम् ॥ साम्प्रतंब्रूहिभगवन्मां
भक्तांभक्तवत्सल ॥ १५ ॥ कथंनकथितंपूर्वमागमाख्यानकालतः ॥ पार्वतीवचनंश्रुत्वानम्रवक्त्रोबभूवसः ॥ १६ ॥ पंचवक्त्रश्चभगवा
ञ्छुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥ स्वसत्यभङ्गभीतश्चमौनीभूयविचिन्तयन् ॥ १७ ॥ सस्मारकृष्णंध्यानेनाभीष्टदेवंकृपानिधिम् ॥ तदनुज्ञांच
संप्राप्यस्वार्द्धाङ्गांतामुवाचसः ॥ १८ ॥ निषिद्धोऽहंभगवताकृष्णेनपरमात्मना ॥ आगमारम्भसमयेराधाख्यानप्रसङ्गतः ॥ १९ ॥
मदर्द्धाङ्गस्वरूपात्वंनमद्भिन्नास्वरूपतः ॥ अतोऽनुज्ञांददौकृष्णोमह्यंवक्तुंमहेश्वरि ॥ २० ॥ मदिष्टदेवकान्तायाराधायाश्चरितंसति ॥
अतीवगोपनीयंचसुखदंकृष्णभक्तिदम् ॥ २१ ॥ जानामितदहंदुर्गेसर्वंपूर्वापरंवरम् ॥ यज्जानामिरहस्यंचनतद्ब्रह्माफणी
श्वरः ॥ २२ ॥ नतत्सनत्कुमारश्चनचधर्मःसनातनः ॥ नदेवेन्द्रोमुनीन्द्राश्चसिद्धेन्द्राःसिद्धपुङ्गवाः ॥ २३ ॥ मत्तोबलवतीत्वंचप्राणां
स्त्यक्तुंसमुद्यता ॥ अतस्त्वांगोपनीयंचकथयामिसुरेश्वरि ॥ २४ ॥ शृणुदुर्गेप्रवक्ष्यामिरहस्यंपरमाद्भुतम् ॥ चरितंराधिकायाश्चदुर्लभं
चसुपुण्यदम् ॥ २५ ॥ पुरावृन्दावनेरम्येगोलोकेरासमण्डले ॥ शतशृङ्गैकदेशेचमालतीमल्लिकावने ॥ २६ ॥ रत्नसिंहासनेरम्येतस्थौ
तत्रजगत्पतिः ॥ स्वेच्छामयश्चभगवान्बभूवरमणोत्सुकः ॥ २७ ॥ रिरंसोस्तस्यजगतांपत्युस्तन्मल्लिकावने ॥ इच्छयाचभवेत्सर्वं
तस्यस्वेच्छामयस्यच ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नन्तरेदुर्गेद्विधारूपोबभूवसः ॥ दक्षिणाङ्गश्चश्रीकृष्णोवामार्द्धाङ्गश्चराधिका ॥ २९ ॥
बभूवरमणीरम्यारासेशारमणोत्सुका ॥ अमूल्यरत्नाभरणारत्नसिंहासनस्थिता ॥ ३० ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानाकोटिपूर्णशशिप्रभा ॥
तप्तकांचनवर्णाभाराजिताचस्वतेजसा ॥ ३१ ॥ सस्मितासुदतीशुद्धाशरत्पद्मनिभानना ॥ बिभ्रतीकबरींरम्यांमालतीमाल्य

मंडिताम् ॥ ३२ ॥ रत्नमालांचदधतीग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् ॥ मुक्ताहारेणशुभ्रेणगङ्गाधारानिभेनच ॥ ३३ ॥ संयुक्तंवर्तुलोत्तुङ्गसुमेरुगिरिसन्निभम् ॥ कठिनंसुन्दरंदृश्यंकस्तूरीपत्रचिह्नितम् ॥ ३४ ॥ माङ्गल्यंमङ्गलार्हंचस्तनयुग्मश्चबिभ्रती ॥ नितम्बश्रोणिभागर्तानवयौवनसुन्दरी ॥ ३५ ॥ कामातुरांसस्मितांतांददर्शरसिकेश्वरः ॥ दृष्ट्वाकान्तांजगत्कान्तोबभूवरमणोत्सुकः ॥ ३६ ॥ दृष्ट्वाचैनंमुकान्तश्चसादधावहरेःपुरः ॥ तेनराधासमाख्यातापुराविद्भिर्महेश्वरि ॥ ३७ ॥ राधाभजतितंकृष्णंसचतांचपरस्परम् ॥ उभयोःसर्वसाम्यंचसदासन्तोवदन्तिच ॥ ३८ ॥ भवनंधावनंरासेस्मरत्यालिङ्गनंजपन् ॥ तेनजल्पतिसङ्केतंतत्रराधांसईश्वरः ॥ ३९ ॥ राशब्दोच्चारणाद्भक्तोरातिमुक्तिंसुदुर्लभाम् ॥ धाशब्दोच्चारणाद्दुर्गेधावत्येवहरेःपदम् ॥ ४० ॥ कृष्णवामांशसम्भूताराधारासेश्वरीपुरा ॥ तस्याश्चांशांशकलयाबभूवुर्देवयोषितः ॥ ४१ ॥ राइत्यादानवचनोधाचनिर्वाणवाचकः ॥ ततोऽवाप्नोतिमुक्तिंचतेनराधाप्रकीर्तिता ॥ ४२ ॥ बभूवगोपीसंघश्चराधायालोमकूपतः ॥ श्रीकृष्णलोमकूपेभ्योबभूवुःसर्ववल्लवाः ॥ ४३ ॥ राधावामांशभागेनमहालक्ष्मीर्बभूवसा ॥ तस्याधिष्ठातृदेवीसागृहलक्ष्मीर्बभूवसा ॥ ४४ ॥ चतुर्भुजस्यसापत्नीदेवीवैकुण्ठवासिनी ॥ तदंशाराजलक्ष्मीश्चराजसम्पत्प्रदायिनी ॥ ४५ ॥ तदंशामर्त्यलक्ष्मीश्चगृहिणांचगृहेगृहे ॥ दीपाधिष्ठातृदेवीचसाचैवगृहदेवता ॥ ४६ ॥ स्वयंराधाकृष्णपत्नीकृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीचतस्यैवपरमात्मनः ॥ ४७ ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तंसर्वंमिथ्यैवपार्वति ॥ भजसत्यंपरंब्रह्मराधेशंत्रिगुणात्परम् ॥ ४८ ॥ परंप्रधानंपरमंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ सर्वाद्यंसर्वपूज्यश्चनिरीहंप्रकृतेःपरम् ॥ ४९ ॥ स्वेच्छामयंनित्यरूपंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ तद्भिन्नानाञ्चदेवानांप्राकृतंरूपमेवच ॥ ५० ॥ तस्यप्राणाधिकाराधाबहुसौभाग्यसंयुता ॥ महाविष्णोःप्रसूःसाचमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ५१ ॥ मानिनींराधिकांसन्तःसेवन्तेनित्यशस्सदा ॥ सुलभंयत्पदाम्भोजंब्रह्मादीनांसुदुर्लभम् ॥ ५२ ॥ स्वप्नेराधापदाम्भोजंनहिपश्यन्तिवल्लवाः ॥ स्वयंदेवीहरेःक्रोडेछायारूपेणका

१ भगराधारणार्मितिपाठः । २ यानांतिपाठः ।

मिनी ॥ ५३ ॥ स चन्द्रा दश गोपानां रायाणप्रवरः प्रिये ॥ श्रीकृष्णांशश्च भगवान्विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ ५४ ॥ सुदामशापात्सा देवी गोलोकादागता महीम् ॥ वृषभानुगृहे जाता तन्माता च कलावती ॥ ५५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे द्वितीये प्रकृतिखण्डे नारदनारायणसंवादान्तर्गतहरगौरीसंवादे राधोपाख्याने राधोत्पत्तितत्पूजादिकथनं नामाष्टचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कथं सुदामशापश्च माधवे वीललाभ ह ॥ कथं शशाप भृत्यो हि स्वाभीष्टदेवकामिनीम् ॥ १ ॥ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ गोप्यं सर्वपुराणेषु शुभदं भक्तिमुक्तिदम् ॥ २ ॥ एकदा राधिकेशश्च गोलोके रासमण्डले ॥ शतशृङ्गाख्यगिर्येकदेशे वृन्दावने वने ॥ ३ ॥ गृहीत्वा विरजां गोपीं सुभाग्यां राधिकासमाम् ॥ क्रीडाश्चकार भगवान्रत्नभूषणभूषितः ॥ ४ ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्ते रत्ननिर्माणमण्डले ॥ अमूल्यरत्नखचितमञ्चके पुष्पतल्पके ॥ ५ ॥ कस्तूरीकुंकुमारक्ते सुचन्दनसुधूपिते ॥ सुगन्धिमालतीमालासमूहपरिमण्डिते ॥ ६ ॥ सुरताद्विरतिर्नास्ति दम्पती रतिपण्डितौ ॥ तौ द्वौ परस्परासक्तौ सुखसम्भोगतन्त्रिणौ ॥ ७ ॥ मन्वन्तराणां लक्षश्च कालः परिमितो गतः ॥ गोलोकस्य स्वल्पकाले जन्मादिरहितस्य च ॥ ८ ॥ दूत्यश्च तत्र ज्ञात्वाथ जगदुस्तां तु राधिकाम् ॥ श्रुत्वा परमरुष्टा सा तत्याज हरिमीश्वरी ॥ ९ ॥ प्रबोधिता च सखिभिः कोपरक्तास्यलोचना ॥ विहाय रत्नालङ्कारं वह्निशुद्धांशुके शुभे ॥ १० ॥ क्रीडापद्मश्च सद्रत्नामूल्यदर्पणमुज्ज्वलम् ॥ निर्माजयामास सती सिन्दूरं चित्रपत्रकम् ॥ ११ ॥ प्रक्षाल्य तोयाञ्जलिभिर्मुखरागमलक्तकम् ॥ विस्रस्तकबरीभारा मुक्तकेशी प्रकम्पिता ॥ १२ ॥ शुक्लवस्त्रपरीधाना हुक्षावेशादिवर्जिता ॥ ययौ यानान्तिकं तूर्णं प्रियालीभिर्निवारिता ॥ १३ ॥ आजुहाव सखीसंघं रोपविस्फुरिताधरा ॥ शश्वत्कम्पान्विताङ्गी सा गोपीभिः परिवारिता ॥ १४ ॥ ताभिर्भक्त्या युताभिश्च कातराभिश्च संस्तुता ॥ आरुरोह रथं दिव्यममूल्यं रत्ननिर्मितम् ॥ दशयोजनविस्तीर्णं दैर्घ्येन च्छतयोजनम् ॥ १५ ॥ सहस्रचक्रयुक्तं च ना

१ रायाणो नामः कश्चन वैश्यः ।

नाचित्रसमन्वितम् ॥ नानाविचित्रवसनैःसूक्ष्मैःक्षौमैर्विराजितम् ॥ १६ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणदर्पणैःपरिशोभितम् ॥ मणीन्द्र
जालमालाभिःपुष्पमालासहस्रकैः ॥ १७ ॥ सद्रत्नकलशैर्युक्तंरम्यैर्मन्दिरकोटिभिः ॥ त्रिलक्षकोटिभिःसार्द्धंगोपीभिश्चप्रियालि
भिः ॥ १८ ॥ ययौरथेनतेनैवसुमनोमालिनाप्रिये ॥ श्रुत्वाकोलाहलंगोपःसुदामाकृष्णपार्षदः ॥ १९ ॥ कृष्णंकृत्वासावधानंगोपैःसा
र्द्धंपलायितः ॥ भयेनकृष्णःसन्त्रस्तोविहायविरजांसतीम् ॥ २० ॥ स्वप्रेममग्नःकृष्णोऽपितिरोधानंचकारसः ॥ सासतीसमयंज्ञात्वावि
चार्य्यस्वहृदिक्रुधा ॥ २१ ॥ राधाप्रकोपभीताचप्राणांस्तत्याजतत्क्षणम् ॥ विरजालिगणास्तत्रभयविह्वलकातराः ॥ २२ ॥ प्रययुः
शरणंसाध्वींविरजांतत्क्षणंभिया ॥ गोलोकेसासरिद्रूपाजातावैशैलकन्यके ॥ २३ ॥ कोटियोजनविस्तीर्णादीर्घेशतगुणातथा ॥ गोलो
कंवेष्टयामासपरिखेवमनोहरा ॥ २४ ॥ बभूवुःक्षुद्रनद्यश्चतदान्यागोप्यएवच ॥ सर्वानद्यस्तदंशाश्चप्रतिविश्वेषुसुन्दरि ॥ २५ ॥ इमे
सप्तसमुद्राश्चविरजानन्दनाभुवि ॥ अथागत्यमहाभागाराधारासेश्वरीपरा ॥ २६ ॥ नदृष्ट्वाविरजांकृष्णंस्वगृहंचपुनर्ययौ ॥ जगामकृष्ण
स्तांराधांगोपालैरष्टभिःसह ॥ २७ ॥ गोपीभिर्द्वारियुक्ताभिर्वारितोपिपुनःपुनः ॥ दृष्ट्वाकृष्णंचसादेवीभर्त्सयामासतंतदा ॥२८॥ सुदा
माभर्त्सयामासतांतथाकृष्णसन्निधौ ॥ क्रुद्धाशशापसादेवीसुदामानंसुरेश्वरी ॥ २९ ॥ गच्छत्वमासुरींयोनिंगच्छदूरमतोद्रुतम् ॥ शशा
पतांसुदामाचत्वमितोगच्छभारतम्॥३०॥ भवगोपीगोपकन्यामुख्याभिःस्वाभिरेवच ॥ तत्रतेकृष्णविच्छेदोभविष्यतिशतंसमाः॥३१॥
तत्रभारावतरणंभगवांश्चकरिष्यति ॥ इतिशप्त्वासुदामासौप्रणम्यजननींहरिम् ॥ साश्रुनेत्रोमोहयुक्तस्ततोगंतुंसमुद्यतः ॥ ३२ ॥राधाज
गामतत्पश्चात्साश्रुनेत्रातिविह्वला ॥ वत्सक्वयासीत्युच्चार्य्यपुत्रविच्छेदकातरा ॥३३॥ कृष्णस्तांबोधयामासविद्ययाचकृपानिधिः ॥ शीघ्रं
संप्राप्स्यसिसुतंमारुदस्त्वंवरानने ॥ ३४ ॥ सचासुरःशंखचूडोबभूवतुलसीपतिः ॥ मच्छूलभिन्नकायेनगोलोकंवैजगामसः ॥ ३५ ॥
राधाजगामवाराहेगोकुलंभारतंसती ॥ वृषभानोश्चवैश्यस्यसाचकन्याबभूवह ॥ ३६ ॥ अयोनिसम्भवादेवीवायुगर्भाकलावती ॥
सुषुवेमाययावायुंसातत्राविर्बभूवह ॥ ३७ ॥ अतीतेद्वादशाब्देतुदृष्ट्वातांनवयौवनाम् ॥ सार्द्धंरायाणवैश्येनतत्सम्बन्धंचकारसः ॥ ३८ ॥

छायांसंस्थाप्यतद्गेहेसान्तर्द्धानमवापह ॥ बभूवतस्यवैश्यस्यविवाहश्छाययासह ॥ ३९ ॥ गतेचतुर्दशाब्देतुकंसभीतेश्छलेनच ॥
जगामगोकुलंकृष्णःशिशुरूपीजगत्पतिः ॥ ४० ॥ कृष्णमातायशोदायारायाणस्तत्सहोदरः ॥ गोलोकेगोपकृष्णांशःसम्बन्धात्कृ
ष्णमातुलः ॥ ४१ ॥ कृष्णेनसहराधायाःपुण्येवृन्दावनेवने ॥ विवाहंकारयामासविधिनाजगतांविधिः ॥ ४२ ॥ स्वप्नेराधापदाम्भो
जंनहिपश्यन्तिबल्लवाः ॥ स्वयंराधाहरेःक्रोडेछायारायाणमन्दिरे ॥ ४३ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणितपस्तेपेपुराविधिः ॥ राधिकाचरणांभो
जदर्शनार्थीचपुष्करे ॥ ४४ ॥ भारावतरणेभूमेर्भारतेनन्दगोकुले ॥ ददर्शतत्पदाम्भोजंतपसस्तत्फलेनच ॥ ४५ ॥ किञ्चित्कालंसवै
कृष्णःपुण्येवृन्दावनेवने ॥ रेमेगोलोकनाथश्चराधयासहभारते ॥ ४६ ॥ ततःसुदामशापेनविच्छेदश्चबभूवह ॥ तत्रभारावतरणंभूमेःकृष्ण
श्चकारसः ॥ ४७ ॥ शताब्देसमतीतेतुतीर्थयात्राप्रसङ्गतः ॥ ददर्शकृष्णंसाराधासचतांचपरस्परम् ॥ ४८ ॥ ततोजगामगोलोकंराध
यासहतत्त्ववित् ॥ कलावतीयशोदाचपर्ययगाद्राधयासह ॥ ४९ ॥ वृषभानुश्चनन्दश्चययौगोलोकमुत्तमम् ॥ सर्वेगोपाश्चगोप्यश्चययुस्ता
याःसमागताः ॥ ५० ॥ छायागोपाश्चगोप्यश्चप्रापुर्मुक्तिश्चसन्निधौ ॥ रेमिरेताश्चतत्रैवसार्द्धंकृष्णेनपार्वति ॥ ५१ ॥ षट्त्रिंशल्लक्षको
ट्यश्चगोप्योगोपाश्चतत्समाः ॥ गोलोकंप्रययुर्मुक्ताःसार्धंकृष्णेनराधया ॥ ५२ ॥ द्रोणःप्रजापतिर्नन्दोयशोदातत्प्रियाधरा ॥ संप्रापपूर्वं
तपसापरमात्मानमीश्वरम् ॥ ५३ ॥ वसुदेवःकश्यपश्चदेवकीचादितिःसती ॥ देवमातादेवपिताप्रतिकल्पेस्वभावतः ॥ ५४ ॥ पितॄणांमा
नसीकन्याराधामाताकलावती ॥ वसुदामापिगोलोकाद्वृषभानुःसमाययौ ॥ ५५ ॥ इत्येवंकथितंदुर्गेराधिकाख्यानमुत्तमम् ॥ सम्पत्करं
पापहरंपुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥५६॥ श्रीकृष्णश्चद्विधारूपोद्विभुजश्चचतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजश्चवैकुण्ठेगोलोकेद्विभुजःस्वयम् ॥५७॥ चतुर्भुजस्य
पत्नीचमहालक्ष्मीःसरस्वती ॥ गङ्गाचतुलसीचैवदेव्योनारायणप्रियाः ॥ ५८ ॥ श्रीकृष्णपत्नीसाराधातदर्द्धाङ्गसमुद्भवा ॥ तेजसा
वयसासाध्वीरूपेणचगुणेनच ॥ ५९ ॥ आदौराधांसमुच्चार्यपश्चात्कृष्णंवदेद्बुधः ॥ व्यतिक्रमेब्रह्महत्यांलभतेनात्रसंशयः ॥ ६० ॥ कार्त्ति
कीपूर्णिमायाञ्चगोलोकेरासमण्डले ॥ चकारपूजांराधायास्तत्सम्बन्धिमहोत्सवम् ॥६१॥ सद्रत्नघुटिकायाश्चकृत्वातत्कवचंहरिः ॥ दधा

रकण्ठेवाहौंचदक्षिणेसहगोपकैः ॥६२॥ कृत्वाध्यानञ्चभक्त्याचस्तोत्रमेतच्चकारसः ॥ राधाचर्वितताम्बूलंचखादमधुसूदनः ॥ ६३ ॥ राधापू ज्याचकृष्णस्यतत्पूज्योभगवान्प्रभुः ॥ परस्पराभीष्टदेवेभेदकृन्नरकंव्रजेत् ॥६४॥ द्वितीयेपूजितासाचधर्मेणब्रह्मणामया ॥ अनन्तवासुकि भ्यांचरविणाशशिनापुरा ॥ ६५ ॥ महेन्द्रेणचरुद्रैश्चमनुनामानवेनच ॥ सुरेन्द्रैश्चमुनीन्द्रैश्चसर्वविश्वैश्चपूजिता ॥ ६६ ॥ तृतीयेपूजिता माचसप्तद्वीपेश्वरेणच ॥ भारतेचसुयज्ञेनपुत्रैर्मित्रैर्मुदान्वितैः ॥ ६७ ॥ ब्राह्मणेनाभिशप्तेनदैवदोषेणभूभृता ॥ व्याधिग्रस्तेनहस्तेनदुःखिना चविदूयता ॥ ६८ ॥ संप्रापराज्यंभ्रष्टश्रीःसचराधावरेणच ॥ स्तोत्रेणब्रह्मदत्तेनस्तुत्वाचपरमेश्वरीम् ॥ ६९ ॥ अभेद्यंकवचंतस्याःकण्ठे बाहौदधारसः ॥ ध्यात्वाचकारपूजाञ्चपुष्करेशतवत्सरान् ॥ ७० ॥ अन्तेजगामगोलोकंरत्नयानेनभूमिपः ॥ इतितेकथितंसर्वंकिम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ७१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादान्तर्गतहरगौरीसंवादेराधोपाख्यानेराधाया सुदामशापादिकथनंनामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कोवासुयज्ञोनृपतिःकुत्रवंशेवभूवसः ॥ कथंविप्राभिशप्तश्चकथंसंप्रापराधिकाम् ॥ १ ॥ सर्वात्मनश्चकृष्णस्यपत्नीश्रीकृष्णपूजिताम् ॥ कथंविण्मूत्रधारीचसिषेवेपरमेश्वरीम् ॥ ॥ २ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणितपस्तेपेपुराविधिः ॥ यत्पादाम्भोजरेणूनांलब्धयेपुष्करेविभुः ॥ ३ ॥ कथंददर्शतांदेवींमहालक्ष्मींपुरा सतीम् ॥ दुर्दर्शामपियुष्माकंदृश्यासाभूत्कथंनृणाम् ॥ ४ ॥ कथंत्रिजगतांधातातस्मैतत्कवचंददौ ॥ ध्यानंपूजाविधिंस्तोत्रंतस्या व्याख्यातुमर्हसि ॥ ५ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ स्वायम्भुवोमनुर्देविमनूनामादिरेवच ॥ ब्रह्मात्मजस्तपस्वीचशतरूपापतिःप्रभुः ॥ ६ ॥ उत्तानपादस्तत्पुत्रस्तत्पुत्रोध्रुवएवच ॥ ध्रुवस्यकीर्तिर्विख्यातस्त्रैलोक्येशैलकन्यके ॥ ७ ॥ उत्कलस्तस्यपुत्रश्चनारायणपरायणः ॥ सहस्रंराजसूयानांपुष्करेसचकारह ॥ ८ ॥ सर्वाणिरत्नपात्राणिब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ अमूल्यरत्नराशीनांसहस्रंतेजसावृतम् ॥ ९ ॥ ब्राह्मणेभ्योददौराजायज्ञान्तेसमहोत्सवे ॥ दृष्ट्वातच्छोभनंयज्ञंविधाताजगतांप्रिये ॥ १० ॥ सुयज्ञंनामनृपतिंचकारसुरसंसदि ॥ सचरा जासुयज्ञश्चमनुवंशसमुद्भवः ॥ ११ ॥ अन्नदातारत्नदातादातावैसर्वसम्पदाम् ॥ दशलक्षंगवाञ्चैवरत्नशृङ्गपरिच्छदम् ॥ १२ ॥ नित्यं

ददौसविप्रेभ्योमुदायुक्तःसदक्षिणम् ॥ गवांद्वादशलक्षाणांददौनित्यंमुदान्वितः ॥ १३ ॥ सुपक्वानिचमांसानिब्राह्मणेभ्यश्चपार्वति ॥ षष्टो
टीर्ब्राह्मणानाञ्चभोजयामासनित्यशः ॥ १४ ॥ चोष्यैश्चव्यैर्लेह्यपेयैरतितृप्तंदिनेदिने ॥ विप्रलक्षंसूपकारंभोजयामासतत्परम् ॥ १५ ॥
पूर्णमन्नञ्चमूपाक्तंसगव्यंमांसवर्जितम् ॥ विप्राभोजनकालेचमनुवंशसमुद्भवम् ॥ १६ ॥ नतुष्टुवुःसुयज्ञञ्चतुष्टुवुस्तत्पितृंश्चते ॥ दिनेसुयज्ञ
यज्ञान्तेपञ्चत्रिंशल्लक्षकोटयः ॥ १७ ॥ चक्रुःसुभोजनंविप्राश्चातितृप्ताश्चसुन्दरि ॥ गृहीतानिचरत्नानिस्वगृहंवोढुमक्षमाः ॥ १८ ॥ वृष
लेभ्योददुःकिञ्चित्किञ्चित्पथिचतत्यजुः ॥ विप्राणांभोजनान्तेचविप्रान्येभ्योददौनृपः ॥ १९ ॥ तथाप्युर्वरितंतत्रचान्नराशिसहस्रकम् ॥
कृत्वायज्ञंमहाबाहुःसमुवासस्वसंसदि ॥ २० ॥ रत्नेन्द्रसारसंक्लृप्तच्छत्रकोटिसमन्विते ॥ रत्नसिंहासनेरम्येपट्टवस्त्रैःसुसंस्कृते ॥ २१ ॥
चन्दनादिसुसंसृष्टेरम्येचन्दनपल्लवैः ॥ शाखायुक्तैःपूर्णकुम्भैरम्भावृक्षैश्चशोभिते ॥ २२ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीघनसिन्दूरसंस्कृते ॥
वसुवासवचन्द्रेन्द्ररुद्रादित्यसमन्विते ॥ २३ ॥ मुनिनारदमन्वादिब्रह्मविष्णुशिवान्विते ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रविप्रएकःसमाययौ ॥ २४ ॥
रूक्षोमलिनवासाश्चशुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥ रत्नसिंहासनस्थञ्चमाल्यचन्दनचर्चितम् ॥ २५ ॥ राजानमाशिषञ्चक्रेसस्मितःसम्पुटा
ञ्जलिः ॥ प्रणनामनृपस्तञ्चनोत्तस्थौकिंचिदेवहि ॥ २६ ॥ सभासदश्चनोत्तस्थुर्जहसुःस्वल्पमेवच ॥ मुनिभ्योपिचदेवेभ्योनमस्कृत्य
द्विजोत्तमः ॥ २७ ॥ शशापनृपतिंक्रोधात्तत्रातिष्ठन्निरङ्कुशः ॥ गच्छदूरमतोराज्याद्भ्रष्टश्रीर्भवपामर ॥ २८ ॥ भवाचिरंगलत्कुष्ठीबुद्धिही
नोऽप्युपद्रुतः ॥ इत्युक्त्वाकंपितःक्रोधात्सभास्थाञ्छप्तुमुद्यतः ॥ २९ ॥ येयत्रजहसुःसर्वेसमुत्तस्थुःसभासदः ॥ सर्वेचक्रुःप्रणामंतेक्रोधं
तत्याजनाडवः ॥ ३० ॥ प्रणम्यागत्यराजातंरुरोदभयकातरः ॥ निस्ससारसभामध्याद्दृदयेनविदूयता ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणोगृढरूपीच
प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ तत्पश्चान्मुनयःसर्वेप्रययुर्भयकातराः ॥ ३२ ॥ हेविप्रतिष्ठतिष्ठेतिसमुच्चार्य्यपुनःपुनः ॥ पुलहश्चपुलस्त्यश्चप्रचे
ताभृगुरंगिराः ॥ ३३ ॥ मरीचिःकश्यपश्चैववसिष्ठःक्रतुरेवच ॥ शुक्रोबृहस्पतिश्चैवदुर्वासालोमशस्तथा ॥ ३४ ॥ गौतमश्चकणादश्चकण्वः
कात्यायनःकठः ॥ पाणिनिर्जाजलिश्चैवऋष्यशृङ्गोविभाण्डकः ॥ ३५ ॥ तैत्तिरिश्चाप्यापिशलिर्मार्कण्डेयोमहातपाः ॥ सनकश्च

सनन्दश्चवोढुः पैलः सनातनः ॥ ३६ ॥ सनत्कुमारोभगवान्नरनारायणावृषी ॥ पराशरोजरत्कारुःसंवर्त्तःकरभस्तथा ॥ ३७ ॥ भरद्वाज
श्चवाल्मीकिरौर्वश्चच्यवनस्तथा ॥ अगस्त्योऽत्रिरुतथ्यश्चसङ्कर्तास्तीकआसुरिः ॥ ३८ ॥ शिलालिर्लाङ्गलिश्चैवशाकल्यःशाकटायनः॥
गर्गोवत्सःपञ्चशिखोजमदग्निश्चदेवलः ॥ ३९ ॥ जैगीषव्योवामदेवोवालखिल्यादयस्तथा ॥ शक्तिर्दक्षःकर्दमश्चप्रस्कन्नःकपिलस्तथा ॥
॥ ४० ॥ विश्वामित्रश्चकौत्सश्चाप्यृचीकोऽप्यघमर्पणः ॥ एतेचान्येचमुनयःपितरोऽग्निर्हरिप्रियाः[1] ॥४१॥ दिक्पालादेवताःसर्वाविप्रंपश्चा
त्समाययुः॥ब्राह्मणंबोधयामासुर्वासयामासुरीश्वरि ॥ ४२ ॥ समूचुस्तंक्रमेणैवनीतिंनीतिविशारदाः ४३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणे
द्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादान्तर्गतहरगौरीसंवादेराधोपाख्यानेसुयज्ञोपाख्यानंनामपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ छ ॥
श्रीपार्वत्युवाच ॥ किमूचुर्ब्राह्मणंब्रह्मन्ब्राह्मणाब्रह्मणःसुताः ॥ नीतिज्ञानीतिवचनंतन्मांव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥
सन्तोप्यतंब्राह्मणश्चस्तवेनविनयेनच ॥ क्रमेणवकुमारेभमुनिसंघोवगानते ॥२॥ सनत्कुमारउवाच ॥ त्वत्पश्चादागतालक्ष्मीःकीर्तिःसत्त्वं
यशस्तथा ॥ सुशीलश्चमहैश्वर्यंपितरोऽग्निःसुरास्तथा ॥ ३ ॥ आगतानृपगेहेभ्यःकृत्वाभ्रष्टश्रियंनृपम् ॥ भवतुष्टोद्विजश्रेष्ठचाशुतोपश्च
वाडवः ॥ ४ ॥ ब्राह्मणानान्तुहृदयंकोमलंनवनीतवत् ॥ शुद्धंसुनिर्मलञ्चैवमार्जितंतपसामुने ॥ ५ ॥ क्षमस्वागच्छविप्रेन्द्रशुद्धंकुरुनृपा
लयम् ॥ आशिषंकुरुतस्मैत्वंपवित्रपदरेणुना ॥ ६ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ अतिथिर्यस्यभग्नाशोगृहात्प्रतिनिवर्त्तते ॥ पितरस्तस्य
देवाश्चवह्निश्चैवतथैवच ॥ ७ ॥ निराशाःप्रतिगच्छन्तिचातिथेरप्रतिग्रहात् ॥ क्षमस्वागच्छविप्रेन्द्रशुद्धंकुरुनृपालयम् ॥ ८ ॥ स्त्रीघ्नैर्गोघ्नैः
कृतघ्नैश्चब्रह्मघ्नैर्गुरुतल्पगैः ॥ तुल्यदोषोभवत्येतैर्यस्यातिथिरनर्चितः ॥ ९ ॥ ॥ पुलस्त्यउवाच ॥ ॥ पश्यन्तियेवक्रदृष्ट्याचाति
थिंगृहमागतम् ॥ दत्त्वास्वपापंतस्मैतत्पुण्यमादायगच्छति ॥ १० ॥ क्षमस्वनृपदोषञ्चगच्छवत्सयथासुखम् ॥ राजास्वकर्मदोषेणनो
त्तस्थौतत्क्षमांकुरु ॥ ११ ॥ ॥ पुलहउवाच ॥ ॥ राजश्रियाविद्ययावाब्राह्मणंयोऽवमन्यते ॥ विप्रस्त्रिसन्ध्याहीनोयःश्रीहीनः

[1] हविःप्रियाःइतिपाठः ।

क्षत्रियोभवेत् ॥ १२ ॥ एकादशीविहीनश्चविष्णुनैवेद्यवञ्चितः ॥ क्षमस्वागच्छविप्रेन्द्रशुद्धंकुरुनृपालयम् ॥ १३ ॥ ॥ क्रतुरुवाच ॥ ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियोवापिवैश्योवाशूद्रएवच ॥ दीक्षाहीनोभवेत्सोऽपिब्राह्मणंयोऽवमन्यते ॥ १४ ॥ धनहीनःपुत्रहीनोभार्याहीनोभवेद्ध्रुवम् ॥ क्षमस्वागच्छभगवञ्छुद्धंकुरुनृपालयम् ॥ १५ ॥ ॥ अङ्गिराउवाच ॥ ॥ ज्ञानवान्ब्राह्मणोभूत्वाब्राह्मणंयोऽवमन्यते ॥ वृषवाहोभवेत्सोऽपिभारतेसप्तजन्मसु ॥ १६ ॥ ॥ मरीचिरुवाच ॥ ॥ पुण्यक्षेत्रेभारतेचदेवञ्चब्राह्मणंगुरुम् ॥ विष्णुभक्तिविहीनश्चसभवेद्योऽवमन्यते ॥ १७ ॥ ॥ कश्यपउवाच ॥ ॥ वैष्णवंब्राह्मणंदृष्ट्वायोसत्यमवमन्यते ॥ विष्णुमन्त्रविहीनश्चतत्पूजाविरतोभवेत् ॥ १८ ॥ ॥ प्रचेताउवाच ॥ ॥ अतिथिंब्राह्मणंदृष्ट्वानाभ्युत्थानंकरोतियः ॥ पितृभक्तिविहीनस्स्यात्सभवेद्भारते भुवि ॥ १९ ॥ प्राप्नोतिकौञ्चरींयोनिंसमूढःसप्तजन्मसु ॥ शीघ्रंगच्छद्विजश्रेष्ठराज्ञेदेह्याशिषश्शुभाः ॥ २० ॥ ॥ दुर्वासाउवाच ॥ ॥ गुरुंवाब्राह्मणंवापिदेवताप्रतिमामपि ॥ दृष्ट्वाशीघ्रंनप्रणमेत्सभवेत्सूकरोभुवि ॥ २१ ॥ मिथ्यासाक्षीचभवतितथाविश्वासघातकः ॥ क्षमस्वसर्वमस्माकमातिथ्यग्रहणंकुरु ॥ २२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ छलेनकथितोधर्मोयुष्माभिर्मुनिपुङ्गवैः ॥ सर्वंकृत्वाचविस्पष्टंमांमूढंबोधयन्त्वहो ॥ २३ ॥ स्त्रीघ्नगोघ्नकृतघ्नानांगुरुस्त्रीगामिनान्तथा ॥ ब्रह्मघ्नानाञ्चकोदोषोव्रतमांयोगिनांवराः ॥ ॥ २४ ॥ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥ कामतोगोवधेराजन्वर्षंतीर्थंभ्रमेन्नरः ॥ यवयावकभोजीचकरेणचजलंपिबेत् ॥ २५ ॥ तदा धेनुशतंदिव्यंब्राह्मणेभ्यःसदक्षिणम् ॥ दत्त्वामुच्यतिपापाच्चभोजयित्वाशतंद्विजान् ॥ २६ ॥ प्रायश्चित्तेतुवैचीर्णेसर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ पापावशेषाद्भवतिदुःखीचाण्डालएवच ॥ २७ ॥ आतिदेशिकहत्यायांतदर्धंफलमश्नुते ॥ प्रायश्चित्तानुकल्पेनसर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ ॥ २८ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ गोहत्याद्विगुणंपापंस्त्रीहत्यायांभवेद्ध्रुवम् ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिकालसूत्रेवसेद्ध्रुवम् ॥ २९ ॥ ततोभवेन्महापापीसूकरःसप्तजन्मसु ॥ ततोभवतिसर्पश्चसप्तजन्मन्यतःशुचिः ॥ ३० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ स्त्रीहत्याद्विगुणंपापंब्रह्महत्याकृतोभवेत् ॥ लक्षवर्षंमहाघोरेकुम्भीपाकेवसेद्ध्रुवम् ॥ ३१ ॥ ततोभवेन्महापापीविष्ठाकीटःशताब्दकम् ॥

ततोभवतिसर्पश्चसप्तजन्मन्यतःशुचिः ॥ ३२ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ दोषःकृतघ्नेराजेन्द्रब्रह्महत्याचतुर्गुणः ॥ निष्कृतिर्नास्ति वेदोक्ताकृतघ्नानाञ्चनिश्चितम् ॥ ३३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ लक्षणञ्चकृतघ्नानांवदवेदविदांवर ॥ कृतघ्नःकतिधाप्रोक्तःकेपुकोदोपएवच ॥ ३४ ॥ ॥ ऋष्यशृङ्गउवाच ॥ ॥ कृतघ्नाःषोडशविधाःसामवेदेनिरूपिताः ॥ सर्वःप्रत्येकदोषेणप्रत्येकंफलमश्नुते ॥ ३५ ॥ कृतेसत्येचपुण्येचस्वधर्मेतपसिस्थिते ॥ प्रतिज्ञायाञ्चदानेचस्वगोष्ठीपरिपालने ॥ ३६ ॥ गुरुकृत्येदेवकृत्येकाम्यकृत्येद्विजार्चने ॥ नित्यकृत्येचविश्वासेपरधर्मप्रदानयोः ॥ ३७ ॥ एतान्योहन्तिपापिष्ठःसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ एतेषांसन्तिलोकाश्चतज्जन्मभिन्नयोनिषु ॥ ३८ ॥ यान्यांश्चनरकांस्तेचयान्तिराजेन्द्रपापिनः ॥ तेतेचनरकाःसन्तियमलोकेसुनिश्चितम् ॥ ३९ ॥ ॥ ॥ सुयज्ञउवाच ॥ ॥ केकिंकृत्वाकृतघ्नाश्चकान्कान्गच्छन्तिरौरवान् ॥ प्रत्येकंश्रोतुमिच्छामिवक्तुमर्हसिमेप्रभो ॥ ४० ॥ ॥ कात्यायनउवाच ॥ ॥ कृत्वाशपथरूपञ्चसत्यंहन्तिनपालयेत् ॥ सकृतघ्नःकालसूत्रेवसेदेवचतुर्युगम् ॥ ४१ ॥ सप्तजन्मसुकाकश्चसप्तजन्मसुपेचकः ॥ ततःशूद्रोमहाव्याधिःसप्तजन्मस्वतःशुचिः ॥ ४२ ॥ ॥ श्रीसनन्दनउवाच ॥ ॥ पुण्यंकृत्वावदत्येवकीर्तिवर्द्धनहेतुना ॥ सकृतघ्नस्तप्तसूर्म्यांवसत्येवयुगत्रयम् ॥ ४३ ॥ पञ्चजन्मसुमण्डूकस्त्रिषुजन्मसुकर्कटः ॥ तदामूकोमहाव्याधिर्दरिद्रश्चततःशुचिः ॥ ४४ ॥ ॥ ॥ सनातनउवाच ॥ ॥ स्वधर्मंहन्तियोविप्रःसन्ध्यात्रयविवर्जितः ॥ अतर्पयंश्चयस्स्नातिविष्णुनैवेद्यवर्जितः ॥ ४५ ॥ विष्णुपूजाविहीनश्चविष्णुमन्त्रविहीनकः ॥ एकादशीविहीनश्रीकृष्णजन्मदिनेतदा ॥ ४६ ॥ शिवरात्रौचयोभुङ्क्तेश्रीरामनवमीदिने ॥ पितृकृत्यादिहीनोयःसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ ४७ ॥ कुम्भीपाकेवसत्येवंयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ततश्चाण्डालतांयातिसप्तजन्मसुनिश्चितम् ॥ ४८ ॥ शतजन्मनिगृध्रश्चशतजन्मनिसूकरः ॥ ततोभवेद्ब्राह्मणश्चशूद्राणांसूपकारकः ॥ ४९ ॥ ततोभवेज्जन्मसप्तब्राह्मणोवृषवाहकः ॥ शूद्राणांशवदाहीचभवेत्सप्तसुजन्मसु ॥ ५० ॥ द्विजोभूत्वासप्तजन्मभारतेवृषलीपतिः ॥ भुक्त्वास्वभोगलेशञ्चश्रमित्वायातिरौरवम् ॥ ५१ ॥ पुनःपुनः पापयोनिंनरकञ्चपुनःपुनः ॥ ततोभवेद्गर्दभश्चमार्जारःपञ्चजन्मसु ॥ ५२ ॥ पञ्चजन्मसुमण्डूकोभवे

च्छुद्रस्ततःक्रमात् ॥ ५३ ॥ सुयज्ञउवाच ॥ शूद्राणांमूपकरणेशूद्राणांशवदाहने ॥ शूद्रान्नभोजनेवापिशूद्रस्त्रीगमनेऽपिच ॥ ५४ ॥
ब्राह्मणानांचकोदोषोवृषाणांवाहनेतथा ॥ एतान्सर्वान्समालोच्यब्रूहिमांनिश्चयंमुने ॥ ५५ ॥ पराशरउवाच ॥ शूद्राणांमूपका
रश्चयोविप्रोज्ञानदुर्बलः ॥ असिपत्रेवसत्येवयुगानामेकसप्ततिः ॥ ५६ ॥ ततोभवेद्दर्दभश्चमूषिकः सप्तजन्मसु ॥ तैलकीटस्सप्तजन्मस्व
तःशुद्धोभवेन्नरः ॥ ५७ ॥ जरत्कारुरुवाच ॥ भृत्यद्वारास्वयंवापियोविप्रोवृषवाहकः ॥ सकृतघ्नइतिख्यातःप्रसिद्धोभारतेनृप ॥ ५८ ॥
ब्रह्महत्यासमंपापंतन्नित्यंवृषताडने ॥ वृषपृष्ठेभारदानात्पापंतद्द्विगुणंभवेत् ॥ ५९ ॥ सूर्य्यातपेवाहयेद्यःक्षुधितंतृषितंवृषम् ॥ ब्रह्म
हत्याशतंपापंलभतेनात्रसंशयः ॥ ६० ॥ अन्नंविष्ठाजलंमूत्रंविप्राणांवृषवाहिनाम् ॥ नाधिकारोभवेत्तेषांपितृदेवार्चनेनृप ॥ ६१ ॥ ला
लाकुण्डेवसत्येवयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ विष्ठाभक्ष्यंमूत्रजलंनत्रतस्यभवेद्ध्रुवम् ॥ ६२ ॥ त्रिसन्ध्यंताडयेत्तञ्चशूलेनयमकिङ्करः ॥ उल्कां
ददातिमुखतःसूच्याकृन्ततिसन्ततम् ॥ ६३ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिविष्ठायाञ्चकृमिर्भवेत् ॥ ततःकाकोपञ्चजन्मस्वथैवंबकएवच ॥
॥ ६४ ॥ पञ्चजन्मसुगृध्रश्चशृगालःसप्तजन्मसु ॥ ततोदरिद्रःशूद्रश्चमहाव्याधिस्ततःशुचिः ॥ ६५ ॥ भारद्वाज उवाच ॥ शूद्राणांशव
दाहीयःसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ वयःप्रमाणांराजेन्द्रब्रह्महत्यांलभेद्ध्रुवम् ॥ ६६ ॥ तत्तुल्ययोनिभ्रमणात्तत्तुल्यनरकाच्छुचिः ॥ योदो
षोब्राह्मणानांचशूद्राणांशवदाहने ॥ ६७ ॥ तावदेवभवेद्दोषःशूद्रश्राद्धान्नभोजने ॥ ६८ ॥ विभाण्डक उवाच ॥ पितृश्राद्धेचशूद्राणांभु
ङ्क्तेयोब्राह्मणोऽधमः ॥ सुरापीतीब्रह्मघातीपितृदेवार्चनाद्बहिः ॥ ६९ ॥ मार्कण्डेयउवाच ॥ योदोषोब्राह्मणानाञ्चशूद्रस्त्रीगमनेनृप ॥
अहंवक्ष्यामिवेदोक्तंसावधानंनिशामय ॥ ७० ॥ कृतघ्नानांप्रधानश्चयोविप्रोवृषलीपतिः ॥ कृमिदंष्ट्रेवसेत्सोऽपियावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥७१॥
कृमिभक्ष्योभवेद्विप्रोविह्वलोयमकिङ्करैः ॥ प्रतिमांतांतप्तलौहीमाश्लेषयतिनित्यशः ॥ ७२ ॥ ततश्चपुंश्चलीयोनौकृमिर्भवतिनिश्चि
तम् ॥ एवंवर्षसहस्रञ्चततःशूद्रस्ततःशुचिः ॥ ७३ ॥ सुयज्ञउवाच ॥ अन्येषांचकृतघ्नानांवदकर्मफलंमुने ॥ श्लाघ्योमेब्राह्मशापश्चक

१ विद्रश्चेतिपाठः ।

स्यसम्पद्विनापदम् ॥ ७४ ॥ धन्योऽहंकृतकृत्योऽहंसफलंजीवनंमम ॥ आगतास्तुयतोमुक्तामद्गेहेमुनयःसुराः ॥ ७५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वि० प्र०. नारदनारायणसंवादेनृपमुनिसंवादेराधोपाख्यानेकर्मविपाकोनामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ अन्येषाञ्चकृतघ्नानांयद्यत्कर्मफलंप्रभो ॥ तेषांकिमूचुर्मुनयोवेदवेदाङ्गपारगाः ॥ १ ॥ श्रीमहेश्वरउवाच ॥ प्रश्नंकुर्वतिराजेन्द्रेसर्वेषुमुनिषुप्रिये ॥ तत्रप्रवक्तुमारेभेऋषिर्नारायणोमहान् ॥ २ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेत्तुयः ॥ सकृतघ्नइतिज्ञेयःफलञ्चशृणुभूमिप ॥ ३ ॥ यावन्तोरेणवःसिक्ताविप्राणांनेत्रबिन्दुभिः ॥ तावद्वर्षसहस्रञ्चशूलप्रोतेमतिष्ठति ॥ ४ ॥ ततोङ्गारञ्चतद्भक्ष्यंपानंवैतप्तमूत्रकम् ॥ ततांगारेचशयनंताडितोयमकिङ्करैः ॥ ५ ॥ तदन्तेचमहापापीविष्ठायांजायतेकृमिः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिदेवमानेनभारते ॥ ६ ॥ ततोभवेद्भूमिहीनःप्रजाहीनश्चमानवः ॥ दरिद्रःकृपणोरोगीशूद्रोनिन्द्यस्ततःशुचिः ॥ ७ ॥ नारदउवाच ॥ हन्तियःपरकीर्त्तिञ्चस्वकीर्त्तिवानराधमः ॥ सकृतघ्नइतिख्यातस्तत्फलञ्चनिशामय ॥ ८ ॥ अन्धकूपेवसेत्सोऽपियावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ कीटैर्नकुलगृध्रैश्चभक्षितःसततंनृप ॥ ९ ॥ तप्तक्षारोदकंपापीनित्यंपिबतिवैततः ॥ सप्तजन्मस्वतःसर्पःकाकःपञ्चस्वतःशुचिः ॥ १० ॥ ॥ देवलउवाच ॥ ब्रह्मस्वंवागुरुस्वंवादेवस्वंवापियोहरेत् ॥ सकृतघ्नइतिज्ञेयोमहापापीचभारते ॥ ११ ॥ अवटोदेवसेत्सोऽपियावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ततोभवेत्सुरापीसततःशूद्रस्ततःशुचिः ॥ १२ ॥ जैगीषव्यउवाच ॥ पितृमातृगुरूंश्चापिभक्तिहीनोनपालयेत् ॥ वाचापिताडयेत्तांश्चसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ वाचाचताडयेन्नित्यंस्वामिनंकुलटाचया ॥ १३ ॥ साकृतघ्नीतिविख्याताभारतेपापिनीवरा ॥ वह्निकुण्डंमहाघोरंतौप्रयातस्सुनिश्चितम ॥ १४ ॥ तत्रवह्नौवसत्येवयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ततोभवेज्जलौकाश्चसप्तजन्मस्वतःशुचिः ॥ १५ ॥ ॥ वाल्मीकिरुवाच ॥ यथातरुषुवृक्षत्वंसर्वत्रनजहातिच ॥ तथाकृतघ्नताराजन्सर्वपापेषुवर्त्तते ॥ १६ ॥ मिथ्यासाक्ष्यंयोददातिकामात्क्रोधात्तथाभयात् ॥ सभायांपाक्षिकंवक्तिसकृतघ्नइतिस्मृतः ॥ १७ ॥ पुण्यमात्रंचापिराजन्योहन्तिसकृतघ्नकः ॥ सर्वत्रापिचसर्वेषांपुण्यहानौकृतघ्नता ॥ १८ ॥ मिथ्यासाक्ष्यंपाक्षिकंवाभारतेवक्तियोनृप ॥ यावदिन्द्रसहस्रञ्चसर्पकुण्डेवसेद्ध्रुवम् ॥ १९ ॥ सन्ततंवेष्टितः

सर्पैर्भीतोवैभक्षितस्तथा ॥ भुङ्क्तेचसर्वंविण्मूत्रंयमदूतेनताडितः ॥ २० ॥ कृकलासोभवेत्तत्रभारतेसप्तजन्मसु ॥ सप्तजन्मसुमण्डूकः
पितृभिःसप्तभिःसह ॥ २१ ॥ ततोभवेद्वैवृक्षश्चमहारण्येतुशाल्मलिः ॥ ततोभवेन्नरोमूकस्ततःशूद्रस्ततःशुचिः ॥ २२ ॥ आस्तीकउ
वाच ॥ गुर्वङ्गनानांगमनेमातृगामीभवेन्नरः ॥ नराणांमातृगमनेप्रायश्चित्तंनविद्यते ॥ २३ ॥ भारतेचनृपश्रेष्ठयोदोषोमातृगामिनाम् ॥
ब्राह्मणीगमनेचैवशूद्राणांतावदेवहि ॥ २४ ॥ ब्राह्मण्यास्तावदेवस्याद्दोषःशूद्रेणमैथुने ॥ कन्यानांपुत्रपत्नीनांश्वश्रूणांगमनेतथा ॥ २५ ॥
सगर्भभ्रातृपत्नीनांभगिनीनांतथैवच ॥ दोषंवक्ष्यामिराजेन्द्रयदाहकमलोद्भवः ॥२६॥ यःकरोतिमहापापीचैताभिःसहमैथुनम् ॥ जीवन्मृ
तोभवेत्सोऽपिचंडालोऽस्पृश्यएवच॥२७॥नाधिकारोभवेत्तस्यसूर्यमण्डलदर्शने॥शालग्रामंतज्जलञ्चतुलस्याश्चदलंजलम् ॥२८॥ सर्वती
र्थजलञ्चैवविप्रपादोदकंतथा ॥ स्प्रष्टुञ्चनैवशक्नोतिविट्तुल्यःपातकीनरः ॥२९॥ देवंगुरुंब्राह्मणञ्चनमस्कर्त्तुंनचार्हति ॥ विष्ठाधिकंतदन्न
ञ्चजलंमूत्राधिकन्तथा ॥ ३० ॥ देवताःपितरोविप्रानैवगृह्णन्तिभारते ॥ भवेत्तदङ्गवातेनतीर्थमङ्गारवाहनम् ॥ ३१ ॥ सप्तरात्रंह्युपवसेदैव
स्पर्शात्तथाद्विजः ॥ भाराक्रान्ताचपृथिवीतद्भारंवोढुमक्षमा ॥३२॥ तत्पापात्पतितोदेशःकन्याविक्रयिणोयथा ॥ तत्स्पर्शाच्चतदालापा
च्छयनाश्रयभोजनात् ॥ ३३ ॥ नृणांचतत्समंपापंभवत्येवनसंशयः ॥ कुम्भीपाकेवसेत्सोऽपियावद्वैब्रह्मणःशतम् ॥ ३४ ॥ दिवानिशंभ्र
मेत्तत्रचक्रावर्त्तंनिरन्तरम् ॥ दग्धोवाग्निशिखाभिश्चयमदूतैश्चताडितः ॥ ३५ ॥ एवंनित्यंमहापापीभुङ्क्तेनिरययातनाम् ॥ विष्ठाहारश्च
सर्वत्रकुम्भीपाकेथपातितः ॥ ३६ ॥ गतेप्राकृतिकेघोरेमहतिप्रलयेतथा ॥ पुनःसृष्टेःसमारम्भेतद्विधोवाभवेत्पुनः ॥ ३७ ॥ षष्टिवर्ष
सहस्राणिविष्ठायांचकृमिर्भवेत् ॥ ततोभवतिचण्डालोभार्य्याहीनोनपुंसकः ॥ ३८ ॥ सप्तजन्मसुशूद्रश्चगलत्कुष्ठीनपुंसकः ॥ ततो
भवेद्ब्राह्मणश्चाप्यन्धःकुष्ठीनपुंसकः ॥ ३९ ॥ लब्ध्वैवंसप्तजन्मानिमहापापीभवेच्छुचिः ॥ ४० ॥ मुनयऊचुः ॥ इत्येवंकथितंसर्वमस्मा
भिर्वोयथागमम् ॥ एभिस्तुल्योभवेद्दोषोऽप्यतिथीनांपराभवे ॥ ४१ ॥ प्रणामंकुरुविप्रेन्द्रंगृहंप्रापयनिश्चितम् ॥ संपूज्यब्राह्मणंयत्ना
द्गृहीत्वाब्राह्मणाशिषम् ॥ ४२ ॥ वनंगच्छमहाराजतपस्यांकुरुसत्वरम् ॥ ब्रह्मशापैर्विनिर्मुक्तःपुनरेवागमिष्यसि ॥ ४३ ॥ इत्युक्ता

मुनयःसर्वेययुस्तूर्णंस्वमन्दिरम् ॥ सुराश्चापिचराजानोबन्धुवर्गाश्चपार्वति ॥ ४४ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारद
नारायणसंवादेहरगौरीसंवादेराधोपाख्यानेसुयज्ञोपाख्यानेकर्मविपाकोनामद्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥ ॥छ॥ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥
गतेषुमुनिसंघेषुश्रुत्वाकर्मफलंनृणाम् ॥ किञ्चकारनृपश्रेष्ठोब्रह्मशापेनविह्वलः ॥ १ ॥ अतिथिर्ब्राह्मणोवापिकिञ्चकारतदाप्रभो ॥
जगामनृपगेहंवानवातद्वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ गतेषुमुनिसंघेषुनिद्राग्रस्तोनराधिपः ॥ प्रेरितश्चव
सिष्ठेनधर्मिष्ठेनपुरोधसा ॥ ३ ॥ पपातदण्डवद्भूमौपादयोर्ब्राह्मणस्यच ॥ त्यक्त्वामन्युंद्विजश्रेष्ठोददौतस्मैशुभाशिषम् ॥ ४ ॥
सस्मितंब्राह्मणंदृष्ट्वात्यक्तमन्युंकृपामयम् ॥ उवाचनृपतिश्रेष्ठःसाश्रुनेत्रःकृताञ्जलिः ॥ ५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कुत्रवंशे
भवाञ्जातःकिंनामभवतःप्रभो ॥ किंनामवापितद्ब्रूहिक्ववासःकथमागतः ॥ ६ ॥ विप्ररूपीस्वयंविष्णुर्गूढःकपटमानुषः ॥
साक्षात्समूर्तिमानग्निःप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ७ ॥ कोवागुरुस्तेभगवन्निष्टदेवश्चभारते ॥ तवरूपःकथमयंज्ञानपूर्णस्यसाम्प्रतम् ॥
॥ ८ ॥ गृहाणराज्यंनिखिलमैश्वर्य्यंकोशमेवच ॥ स्वभृत्यंकुरुमेपुत्रंमाञ्चदासींस्त्रियंमुने ॥ ९ ॥ सप्तसागरसंयुक्तांसप्तद्वीपां
वसुन्धराम् ॥ अष्टादशोपद्वीपाढ्यांसशैलवनशोभिताम् ॥ १० ॥ मयाभृत्येनशाधित्वंराजेन्द्रोभवभारते ॥ रत्नेन्द्रसारखचितेतिष्ठ
सिंहासनेवरे ॥ ११ ॥ नृपस्यवचनंश्रुत्वाजहासमुनिपुङ्गवः ॥ उवाचपरमंतत्त्वमज्ञातंसर्वदुर्लभम् ॥ १२ ॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥
मरीचिर्ब्रह्मणःपुत्रस्तत्पुत्रःकश्यपःस्वयम् ॥ कश्यपस्यसुताःसर्वेप्राप्तादेवत्वमीप्सितम् ॥ १३ ॥ तेषुत्वष्टामहाज्ञानीचकारपरमंतपः ॥
दिव्यंवर्षसहस्रञ्चपुष्करेदुष्करंतपः ॥ १४ ॥ सिषेवेब्राह्मणार्थञ्चदेवदेवंहरिंपरम् ॥ नारायणाद्वरंप्रापविप्रंतेजस्विनंसुतम् ॥ १५ ॥ ततो
बभूवतेजस्वीविश्वरूपस्तपोधनः ॥ पुरोधसंचकारेन्द्रोवाक्पतौतंकुधागते ॥ १६ ॥ मातामहेभ्योदैत्येभ्योदत्तवन्तंघृताहुतिम् ॥ चिच्छे
दतंशुनासीरोब्राह्मणंमातुराज्ञया ॥१७॥ विश्वरूपस्यतनयोविरूपोमत्पितानृप ॥ अहञ्चसुतपानामविरागीकाश्यपोद्विजः ॥ १८ ॥

१ मत्पितामहः-इतिपाठः ।

महादेवोममगुरुर्विद्याज्ञानमनुप्रदः ॥ अभीष्टदेवःसर्वात्माश्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥ १९ ॥ तच्चिन्तयामिपादाब्जंनमेवाञ्छास्ति
सम्पदि ॥ सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यंराधिकापतेः ॥२०॥ तेनदत्तंनगृह्णामिविनातत्सेवनंशुभम् ॥ ब्रह्मत्वममरत्वंवामन्येऽहंजल
बिम्बवत् ॥२१॥ भक्तिव्यवहितंमिथ्याभ्रममेवतुनश्वरम् ॥ इन्द्रत्वंवामनुत्वंवासौरत्वंवानराधिप॥२२॥नमन्येजलरेखेतिनृपत्वंकेनगण्य
ते ॥ श्रुत्वासुयज्ञयज्ञेतेमुनीनांगमनंनृप ॥ २३ ॥ लालसांविष्णुभक्तिंतेसंप्रापयितुमागतः ॥ केवलानुगृहीतस्त्वंनहिशप्तोमयाधुना ॥२४॥
समुद्धृतश्चपतितोघोरेनिम्नेभवार्णवे ॥ नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः ॥ २५ ॥ तेपुनन्त्युरुकालेनकृष्णभक्ताश्चदर्शनात् ॥
राजन्निर्गम्यतांगेहाद्देहिराज्यंसुतायच ॥२६॥ पुत्रेन्यस्यप्रियांसाध्वींगच्छवत्सवनंद्रुतम्॥ब्रह्मादिस्तम्बपर्य्यन्तंसर्वंमिथ्यैवभूमिप ॥२७॥
श्रीकृष्णंभजराधेशंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ ध्यानसाध्यंदुराराध्यंब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥२८॥ आविर्भूतैस्तिरोभूतैःप्राकृतैःप्रकृतेःपरम् ॥
ब्रह्मास्रष्टाहरिःपाताहरःसंहारकारकः ॥ २९ ॥ दिक्पालाश्चदिगीशाश्चभ्रमन्त्येवास्यमायया ॥ यदाज्ञयावातिवायुःसूर्य्योदिनपतिःसदा ॥
॥ ३० ॥ निशापतिःशशीशश्वत्सस्यसुस्निग्धताकरः ॥ कालेनमृत्युःसर्वेषांसर्वविश्वेषुवैभवेत् ॥ ३१ ॥ कालेवर्षतिशक्रश्चदहत्यग्निश्च
कालतः ॥ भीतवद्विश्वशास्ताचप्रजासंयमनोयमः ॥ ३२ ॥ कालःसंहरतेकालेकालेसृजतिपातिच ॥ स्वदेशेवैसमुद्रश्चस्वदेशेवैवसुन्धरा
॥ ३३ ॥ स्वदेशेपर्वताश्चैवस्वाःपातालाःस्वदेशतः ॥ स्वर्लोकाःसप्तराजेन्द्रसप्तद्वीपावसुन्धरा ॥ ३४ ॥ शैलसागरसंयुक्ताःपातालाः
सप्तचैवहि ॥ ब्रह्माण्डमेभिर्लोकैश्चडिम्बाकारंजलप्लुतम् ॥ ३५ ॥ सन्त्येवप्रतिविश्वण्डेब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ सुरानराश्चनागाश्चगन्धर्वा
राक्षसादयः ॥ ३६ ॥ आपातालाद्ब्रह्मलोकपर्य्यन्तंडिम्बरूपकम् ॥ इदमेवतुविश्वण्डमुत्तमंकृत्रिमंनृप ॥३७॥ नाभिपद्मेविराड्विष्णोः
क्षुद्रस्यजलशायिनः ॥ स्थितंयथापद्मवीजंकर्णिकायाञ्चपङ्कजे ॥३८॥ एवंसोऽपिशयानस्स्याज्जलतल्पेसुविप्लुते॥ ध्यायत्येवमहायो
गीप्राकृतःप्रकृतेःपरम् ॥ ३९ ॥ कालभीतश्चकालेशंकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ महाविष्णोर्लोमकूपसाधारःसोऽस्तिविस्तृते ॥ कूपेषुलो
म्नांप्रत्येकमेवंविश्वानिसन्तिवै ॥ ४० ॥ महाविष्णोर्गात्रलोम्नांब्रह्माण्डानाञ्चभूमिप ॥ संख्यांकर्तुंनशक्नोतिकृष्णोऽप्यन्यस्यका

कथा ॥ ४१ ॥ महाविष्णुःप्राकृतिकःसोऽपिडिम्बोद्भवःसदा ॥ भवेत्कृष्णेच्छयाडिम्बःप्रकृतेर्गर्भसम्भवः ॥ ४२ ॥ सर्वाधारोमहान्वि ष्णुःकालभीतःसशङ्कितः ॥ कालेशंध्यायतिस्वैरंकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ ४३ ॥ एवञ्चसर्वविश्वस्थाब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ महान्विराट् क्षुद्रविराट्सर्वेप्राकृतिकाःसदा ॥ ४४ ॥ मासर्वबीजरूपाचमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ कालेलीनाचकालेशंकृष्णेतंध्यातिस्मसा ॥ ४५ ॥ एवंसर्वेकालभीताःप्रकृतिःप्राकृतास्तथा ॥ आविर्भूतास्तिरोभूताःकालेनपरमात्मनि ॥ ४६ ॥ इत्येवंकथितंसर्वंमहाज्ञानंसुदुर्लभम् ॥ शिवेनगुरुणादत्तंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादान्तर्गतहरगौरीसंवादेराधोपाख्यानेसुयज्ञोपाख्यानेसुयज्ञंप्रत्यतिथ्युपदेशोनामत्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कुत्राधारोमहाविष्णोःसर्वाधारस्यतस्यच ॥ कालभीतस्यकतिचकालमायामुनीश्वर ॥ १ ॥ क्षुद्रस्यकतिचित्कालंब्रह्मणःप्रकृतेस्तथा ॥ मनोरिन्द्रस्यचन्द्रस्यसूर्यस्यायुस्तथैवच ॥ २ ॥ अन्येषांचैजनानाञ्चप्राकृतानांपरंवयः ॥ वेदोक्तंसुविचार्य्यञ्चवदवेदविदांवर ॥३॥ विश्वानामूर्ध्वभागेचकस्स्याद्गोलोकएवसः ॥ कथयस्वमहाभागसन्देहच्छेदनंकुरु ॥४॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ गोलोकोनृपविश्वानांविस्तृतश्चनभस्समः ॥ तथानित्यंडिम्बरूपश्श्रीकृष्णेच्छासमुद्भवः ॥ ५ ॥ जलेनपरिपूर्णश्चकृष्णस्यमुखविन्दुना ॥ सृष्ट्युन्मुखस्यादिसर्गेपरिश्रान्तस्यखेलतः ॥ ६ ॥ प्रकृत्यासहयुक्तस्यकलयानिजयानृप ॥ तत्राधारोमहाविष्णोर्विश्वाधारस्यविस्तृतः ॥ ७ ॥ प्रकृतेर्गर्भसंयुक्तडिम्बोद्भूतस्यभूमिप ॥ सुविस्तृतेजलाधारेशयानश्चमहाविराट् ॥ ८ ॥ राधेश्वरस्यकृष्णस्यषोडशांशःप्रकीर्त्तितः ॥ दूर्वादलश्यामरूपःसस्मितश्चचतुर्भुजः ॥ ९ ॥ वनमालाधरःश्रीमाञ्छोभितःपीतवाससा ॥ ऊर्ध्वंनभसितद्विष्णोर्नित्यवैकुण्ठएवच ॥ १० ॥ आत्माकाशसमोनित्योविस्तृतश्चन्द्रबिम्बवत् ॥ ईश्वरेच्छासमुद्भूतोनिर्लक्ष्यश्चनिराश्रयः ॥११॥ आकाशवत्सुविस्तारोरत्नौघैश्चविनिर्मितः ॥ तत्रनारायणःश्रीमान्वनमालीचतुर्भुजः ॥ १२ ॥ लक्ष्मीसरस्वतीगङ्गातुलसीपतिरीश्वरः ॥

---

१ संभूतइतिपाठः । २ संविष्टोनित्यवैकुण्ठश्चेतिपाठः ।

सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरावृतः ॥ १३ ॥ सर्वेशःसर्वसिद्धेशोभक्तानुग्रहविग्रहः ॥ श्रीकृष्णश्चद्विधाभूतोद्विभुजश्चचतुर्भुजः ॥ १४ ॥ चतुर्भुजश्चवैकुण्ठेगोलोकेद्विभुजःस्वयम् ॥ ऊर्ध्वंवैकुण्ठलोकाच्चपंचाशत्कोटियोजनात् ॥ १५ ॥ गोलोकोवर्त्तुलाकारोवरिष्ठस्सर्वलोकतः ॥ अमूल्यरत्नखचितैर्मन्दिरैश्चविभूषितः ॥ १६ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितैःस्तम्भसोपानचित्रितैः ॥ मणीन्द्रदर्पणासक्तैःकपाटैःकलशोज्ज्वलैः १७ ॥ नानाचित्रविचित्रैश्चशिबिरैश्चविराजितः ॥ कोटियोजनविस्तीर्णोदैर्घ्येशतगुणस्तथा ॥ विरजासरिदाकीर्णश्शतशृङ्गैस्सुवेष्टितः ॥ १८ ॥ सरिदर्धप्रमाणेनदैर्घ्येणचततेनच ॥शैलार्द्धपरिमाणेनयुक्तोवृन्दावनेनच ॥ १९ ॥ तदर्द्धमानविलसद्रासमण्डलमण्डितः ॥ सरिच्छैलवनादीनांमध्येगोलोकएवच ॥ २० ॥ यथापङ्कजमध्येचकर्णिकासुमनोहरा ॥ तत्रगोगोपगोपीभिर्गोपीशोरासमण्डले ॥ २१ ॥ रासेश्वर्य्याराधिकयासंयुक्तःसन्ततंनृप ॥ द्विभुजोमुरलीहस्तःशिशुर्गोपालरूपधृक् ॥ २२ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानोरत्नभूषणभूषितः ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गोरत्नमालाविराजितः ॥ २३ ॥ रत्नसिंहासनस्थश्चरत्नच्छत्रेणशोभितः ॥ तथासप्रियगोपालैःसेवितःश्वेतचामरैः ॥ २४ ॥ भूषिताभिश्चगोपीभिर्मालाचन्दनचर्चितः ॥ सस्मितःसकटाक्षाभिःसुवेषाभिश्चवीक्षितः ॥ २५ ॥ कथितोलोकविस्तारोयथाशक्तियथागमम् ॥ यथाश्रुतंशम्भुवक्त्रात्कालमानंनिशामय ॥ २६ ॥ पात्रंपट्पलसंभूतंगभीरंचतुरङ्गुलम् ॥ ॥ २७ ॥ स्वर्णमापकृतच्छिद्रंदण्डैश्चचतुरङ्गुलैः ॥ यावज्जलप्लुतंपात्रंतत्कालंदण्डमेवच ॥ २८ ॥ दण्डद्वयंमुहूर्त्तंचयामस्तस्यचतुष्टयम् ॥ वासरश्चाष्टभिर्यामैःपक्षस्तैर्दशपञ्चभिः ॥ २९ ॥ मासोद्वाभ्यांचपक्षाभ्यांवर्षद्वादशमासकैः ॥ मासेनवैनराणांचपितॄणांतदहर्निशम् ॥ ३० ॥ कृष्णपक्षेदिनंप्रोक्तंशुक्करात्रिःप्रकीर्त्तिता ॥ वत्सरेणनराणांचदेवानांचदिवानिशम् ॥ ३१ ॥ अयनंह्युत्तरमहोरात्रिर्वैदक्षिणायनम् ॥ युगकर्मानुरूपंचनरादीनांवयोनृप ॥ ३२ ॥ प्रकृतेःप्राकृतानांचब्रह्मादीनांनिशामय ॥ कृतंत्रेताद्वापरंचकलिश्चेतिचतुर्युगम् ॥ ३३ ॥ दिव्यैर्द्वादशसाहस्रैःसावधानंनिशामय ॥ चत्वारित्रीणिचद्व्येकंसहस्राणिकृतादिकम् ॥ ३४ ॥ तेषांचसन्ध्यासन्ध्यांशौद्वेसहस्रेप्रकीर्त्तिते ॥ त्रिचत्वारिंशकैर्लक्षैस्सविंशतिसहस्रकैः ॥ ३५ ॥ चतुर्युगंपरिमितंनरमानक्रमेणच ॥ लक्षैश्चसप्तदशभि

स्साष्टविंशसहस्रकैः ॥ ३६ ॥ कृतंयुगंनृमानेनसंख्याविद्भिःप्रकीर्त्तितम् ॥ सहस्रैष्षण्णवतिभिर्लक्षैर्द्वादशभिस्सह ॥ ३७ ॥ त्रेतायुगंपरि
मितंकालविद्भिःप्रकीर्त्तितम् ॥ अष्टलक्षैस्सहमितंचतुष्षष्टिसहस्रकम् ॥ ३८ ॥ परिमाणंद्वापरस्यसंख्याविद्भिरितीरितम् ॥ सद्वात्रिंशत्सह
स्रैश्चचतुर्लक्षैश्चवत्सरैः ॥ नृमानाद्वैकलियुगंविदुःकालविदोबुधाः ॥ ३९ ॥ तत्रसप्तचवारावैतिथयःषोडशस्मृताः ॥ दिवारात्र्यश्चपक्षौ
द्वौमासोवर्षंचनिर्मितम् ॥ ४० ॥ तथाभ्रमतितच्चक्रमेवमेवचतुर्युगम् ॥ तथायुगानिराजेन्द्रतथामन्वन्तराणिच ॥ ४१ ॥ मन्वन्तरन्तु
दिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ॥ एवंक्रमाद्भ्रमन्त्येवमनवश्चचतुर्दश ॥ ४२ ॥ पञ्चविंशतिसाहस्रंषष्ट्यन्तशतपञ्चकम् ॥ नरमानंयुगंचैव
परंमन्वन्तरंस्मृतम् ॥ ४३ ॥ आख्यानंचमनूनांचधर्मिष्ठानांनराधिप ॥ यच्छ्रुतंशिववक्त्रेणतत्त्वंमत्तोनिशामय ॥ ४४ ॥ आद्योमनुर्ब्रह्म
पुत्रःशतरूपापतिव्रता ॥ धर्मिष्ठानांवरिष्ठश्चगरिष्ठोमनुषुप्रभुः ॥ ४५ ॥ स्वायम्भुवःशम्भुशिष्योविष्णुव्रतपरायणः ॥ जीवन्मुक्तो
महाज्ञानीभवतःप्रपितामहः ॥ ४६ ॥ राजसूयसहस्रंचचक्रेवैनर्मदातटे ॥ त्रिलक्षमश्वमेधंचत्रिलक्षंनरमेधकम् ॥ ४७ ॥ गोमेधंच
चतुर्लक्षंविधिवन्महदद्भुतम् ॥ ब्राह्मणानांत्रिकोटीश्चभोजयामासनित्यशः ॥ ४८ ॥ पञ्चलक्षगवांमांसैःसुपक्वैर्घृतसंस्कृतैः ॥
चर्व्यैश्चोष्यैर्लेह्यपेयैर्मिष्टद्रव्यैःसुदुर्लभैः ॥ ४९ ॥ अमूल्यरत्नलक्षंचदशकोटिसुवर्णकम् ॥ स्वर्णशृङ्गयुतंदिव्यंगवांलक्षंसुपूजितम् ॥ ५० ॥
वह्निशुद्धानिवस्त्राणिमुनीन्द्राणांचलक्षकम् ॥ भूमिंचसर्वसस्याढ्यांगजेन्द्राणांचलक्षकम् ॥ त्रिलक्षमश्वरत्नंचशातकुम्भविभूषितम् ॥
॥ ५१ ॥ सहस्ररथरत्नंचशिबिकालक्षमेवच ॥ त्रिकोटिस्वर्णपात्राणिसान्नसजलर्माप्सितम् ॥ त्रिकोटिस्वर्णभूषाश्चकर्पूरादिसुवासि
तम् ॥ ५२ ॥ ताम्बूलंसुविचित्रंचत्रिकोटिस्वर्णतल्पकम् ॥ रत्नेन्द्रखचितैर्मञ्चैरचितैर्विश्वकर्मणा ॥ ५३ ॥ वह्निशुद्धांशुकैश्चित्रै
राजितंमाल्यजालकैः ॥ नित्यंददौब्राह्मणेभ्योविष्णुप्रीत्याशिवाज्ञया ॥ ५४ ॥ संप्राप्यशंकराज्ज्ञानंकृष्णमन्त्रंसुदुर्लभम् ॥ संप्राप्य
कृष्णदास्यंचगोलोकंवैजगामसः ॥ ५५ ॥ दृष्ट्वामुक्तंस्वपुत्रंचप्रहृष्टोभूत्प्रजापतिः ॥ तुष्टावशंकरंतुष्टःससृजेन्यंमनुंविधिः ॥ ५६ ॥
यतःस्वयम्भुपुत्रोयमतःस्वायम्भुवोमनुः ॥ स्वारोचिषोमनुश्चैवद्वितीयोवह्निनन्दनः ॥ ५७ ॥ राजावदान्योधर्मिष्ठःस्वायम्भुवसमोमहा

न् ॥ प्रियव्रतसुतावन्योद्वौमनूधर्मिणांवरौ ॥ ५८ ॥ तौतृतीयौचतुर्थौचवैष्णवौतापसोत्तमौ ॥ तौचशङ्करशिष्यौचकृष्णभक्तिपराय णौ ॥ ५९ ॥ धर्मिष्ठानांवरिष्ठश्चरैवतःपंचमोमनुः ॥ षष्ठश्चाक्षुषोज्ञेयोविष्णुभक्तिपरायणः ॥ ६० ॥ श्राद्धदेवःसूर्य्यसुतोवैष्णवःसप्त मोमनुः ॥ सावर्णिःसूर्य्यतनयोवैष्णवोमनुरष्टमः ॥ ६१ ॥ नवमोदक्षसावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः ॥ दशमोब्रह्मसावर्णिर्ब्रह्म ज्ञानविशारदः ॥ ६२ ॥ ततश्चधर्मसावर्णिर्मनुरेकादशःस्मृतः ॥ धर्मिष्ठश्चवरिष्ठश्चवैष्णवव्रततत्परः ॥ ६३ ॥ ज्ञानीचरुद्रसावर्णि र्मनुश्चद्वादशःस्मृतः ॥ धर्मात्मादेवसावर्णिर्मनुरेवंत्रयोदशः ॥ ६४ ॥ चतुर्दशोमहाज्ञानीचन्द्रसावर्णिरेवच ॥ यावदायुर्मनूनांस्या दिन्द्राणांतावदेवहि ॥ ६५ ॥ चतुर्दशेन्द्रावच्छिन्नंब्रह्मणोदिनमुच्यते ॥ तावतीब्रह्मणोरात्रिःसाचब्राह्मीनिशानृप ॥ ६६ ॥ काल रात्रिश्चसाज्ञेयावेदेषुपरिकीर्त्तिता ॥ ब्रह्मणोवासरेराजन्क्षुद्रकल्पःप्रकीर्त्तितः ॥ ६७ ॥ सप्तकल्पेचिरंजीवीमार्कण्डेयोमहातपाः ॥ ब्रह्म लोकादधःसर्वेलोकादग्धाश्चतत्रवै ॥ ६८ ॥ उत्थितेनैवमहसासङ्कर्षणमुखाग्निना ॥ चन्द्रार्कब्रह्मपुत्राश्चब्रह्मलोकंगताध्रुवम् ॥ ६९ ॥ ब्रह्मरात्रिव्यतीतेतुपुनश्चससृजेविधिः ॥ तस्यांब्रह्मनिशायाञ्चक्षुद्रःप्रलयउच्यते ॥ ७० ॥ देवाश्चमनवश्चैवतत्रदग्धानरादयः ॥ एवं त्रिंशद्दिवारात्रैर्ब्रह्मणोमासएवच ॥ ७१ ॥ वर्षद्वादशमासैश्चब्रह्मसम्बन्धिचैवहि ॥ एवंपञ्चदशाब्देतुगतेचब्रह्मणोनृप ॥ दैनंदिनस्तु प्रलयोवेदेषुपरिकीर्त्तितः ॥ ७२ ॥ मोहरात्रिश्चसाप्रोक्तावेदविद्भिःपुरातनैः ॥ तत्रसर्वेप्रणष्टास्स्युश्चन्द्रार्कादिदिगीश्वराः ॥ ७३ ॥ आदित्यावसवोरुद्रामनवोमानवादयः ॥ ऋषयोमुनयश्चैवगन्धर्वाराक्षसादयः ॥ ७४ ॥ मार्कण्डेयोलोमशश्चपेचकश्चिरजीवि नः ॥ इन्द्रद्युम्नश्चनृपतिश्चाकूपारश्चकच्छपः ॥ ७५ ॥ नाडीजंघोबकश्चैवसर्वेनष्टाश्चतत्रवै ॥ ब्रह्मलोकादधःसर्वेलोकानागाल यास्तथा ॥ ७६ ॥ ब्रह्मलोकंययुःसर्वेब्रह्मपुत्रादयस्तथा ॥ गतेदैनंदिनेब्रह्मालोकांश्चससृजेपुनः ॥ ७७ ॥ एवंशताब्दपर्य्य न्तंपरमायुःप्रजापतेः ॥ ब्रह्मणश्चनिपातेस्यान्महाकल्पोभवेन्नृप ॥ ७८ ॥ प्रकीर्त्तितामहारात्रिःसैवचेहपुरातनैः ॥ ब्रह्मणश्चनिपा

१ दुर्गमितिपाठः ।

तेचब्रह्माण्डौघोजलप्लुतः ॥ ७९ ॥ वेदमाताचसावित्रीवेदाधर्म्मादयस्तथा ॥ सर्वेप्रणष्टामृत्युश्चप्रकृतिश्चशिवंविना ॥ ८० ॥ नारायणेप्रलीनाश्चविश्वस्थावैष्णवास्तथा ॥ कालाग्निरुद्रःसंहर्त्तासर्वरुद्रगणैःसह ॥ ८१ ॥ मृत्युञ्जयेमहादेवेप्रलीनःसतमोगुणः ॥ ब्रह्मणश्च निपातेननिमेषःप्रकृतेर्भवेत् ॥ ८२ ॥ नारायणस्यशम्भोश्चमहाविष्णोश्चनिश्चितम् ॥ निमेषान्तेपुनःसृष्टिर्भवेत्कृष्णेच्छयानृप ॥ ॥ ८३ ॥ कृष्णोनिमेषरहितोनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ सगुणानांनिमेषश्चकालसंख्यावयोमितः ॥ ८४ ॥ निर्गुणस्यचनित्यस्यचाद्यन्तरहितस्यच ॥ निमेषाणांसहस्रेणप्रकृतेर्दण्डउच्यते ॥ ८५ ॥ षष्टिदण्डात्मिकातस्यावासरश्चप्रकीर्त्तितः ॥ त्रिंशद्रात्रिंदिनैर्मासोवर्षं द्वादशमासकैः ॥ ८६ ॥ एवंगतेशताब्देचश्रीकृष्णेप्रकृतेर्लयः ॥ प्रकृत्यांचप्रलीनायांश्रीकृष्णेप्राकृतोलयः ॥ ८७ ॥ सर्वान्संहृत्यसा चैकामहाविष्णोःप्रसूश्चया ॥ कृष्णवक्षसिलीनाचमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ८८ ॥ सन्तोवदन्तितांदुर्गांविष्णुमायांसनातनीम् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपांचपरांनारायणींसतीम् ॥ ८९ ॥ बुद्ध्यधिष्ठातृदेवींचश्रीकृष्णस्यैवनिर्गुणाम् ॥ यन्मायामोहिताश्चैवब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ॥ ९० ॥ वैष्णवास्तांमहालक्ष्मींपरांराधांवदन्तिते ॥ अर्द्धाङ्गांचमहालक्ष्मीःप्रियानारायणस्यच ॥ ९१ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवींचप्रेम्णाप्राणाधिकांवराम् ॥ स्थिरप्रेममयींशक्तिंनिर्गुणांनिर्गुणस्यच ॥ ९२ ॥ नारायणश्चशम्भुश्चसंहृत्यस्वगणान्बहून् ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपीश्रीकृष्णेलीनश्चनिर्गुणे ॥ ९३ ॥ गोपागोप्यश्चगावश्चसवत्साश्चनराधिप ॥ सर्वेलीनाःप्रकृत्यांचप्रकृतिःपरमेश्वरे ॥ ॥ ९४ ॥ महाविष्णौविलीनाश्चतेसर्वेक्षुद्रविष्णवः ॥ महाविष्णुःप्रकृत्याश्चसाचैवंपरमात्मनि ॥ ९५ ॥ प्रकृतिर्योगनिद्राचश्रीकृष्णनयनद्वये ॥ अधिष्ठानश्चकारैवंमाययाचेश्वरेच्छया ॥ ९६ ॥ प्रकृतेर्वासरोयावन्मितःकालःप्रकीर्त्तितः ॥ तावद्वृन्दावनेनिद्राकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ९७ ॥ अमूल्यरत्नतल्पेचवह्निशुद्धांशुकार्चिते ॥ गन्धचन्दनमाल्यौघवाय्वादिसुरभीकृते ॥ ९८ ॥ पुनःप्रजागरेतस्यसर्वसृष्टिर्भवेत्पुनः ॥ एवंसर्वेप्राकृताश्चश्रीकृष्णंनिर्गुणंविना ॥ ९९ ॥ तद्वन्दनंतत्स्मरणंतस्यध्यानंतदर्चनम् ॥ कीर्त्तनंतद्गुणानांश्चमहापात

१ ज्ञाता–इतिपाठः ।

कनाशनम् ॥ १०० ॥ एतत्तेकथितंसर्वंयद्यन्मृत्युञ्जयाच्छ्रुतम् ॥ यथागमंमहाराजकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १०१ ॥ ॥ सुयज्ञउवाच ॥
कालाग्निरुद्रोविश्वानांसंहर्त्ताचतमोगुणः ॥ ब्रह्मणोऽन्तेविलीनश्चसत्त्वंमृत्युञ्जयेशिवे ॥ १०२ ॥ शिवोर्लीनोनिर्गुणेचश्रीकृष्णेप्राकृतेलये ॥
कथंतवगुरोर्नाममृत्युञ्जयइतिश्रुतम् ॥ १०३ ॥ कथंप्रसूर्महाविष्णोर्मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ असंख्यानिचविश्वानिसन्तिवैयस्यलोमसु ॥
॥ १०४ ॥ ॥ सुतपाउवाच ॥ ॥ ब्रह्मणोऽन्तेमृत्युकन्याप्रणष्टाजलबिम्बवत् ॥ संहर्त्रीसर्वलोकानांब्रह्मादीनांनराधिप ॥ १०५ ॥
कतिधामृत्युकन्यानांब्रह्मणांकोटिशोलये ॥ कालेनलीनःशम्भुश्चसत्त्वरूपेचनिर्गुणे ॥ १०६ ॥ मृत्युकन्याजिताशश्वच्छिवेनगुरुणा
मम ॥ नमृत्युनाजितःशम्भुःकल्पेकल्पेश्रुताश्रुतम् ॥ १०७ ॥ शम्भुर्नारायणस्यैवप्रकृतेश्चनराधिप ॥ नित्यानांलीनतानित्येतन्मा
यानतुवास्तवी ॥ १०८ ॥ स्वयंपुमान्निर्गुणश्चकालेनसगुणःस्वयम् ॥ स्वयंनारायणःशम्भुर्माययाप्रकृतिःस्वयम् ॥ १०९ ॥
तदंशस्तत्समःशश्वद्यथावह्नेःस्फुलिङ्गवत् ॥ येयेचब्रह्मणासृष्टारुद्रादित्यादयस्तथा ॥ ११० ॥ कल्पेकल्पेजितास्तेतेनश्वरामृत्युक
न्यया ॥ नशिवोब्रह्मणासृष्टःसत्योनित्यःसनातनः ॥ १११ ॥ कतिधाब्रह्मणांपातोयन्निमेषेणभूमिप ॥ अथादिसर्गेश्रीकृष्णःप्रकृ
त्याश्चजगद्गुरुः ॥ ११२ ॥ चकारवीर्य्याधानञ्चपुण्येवृन्दावनेवने ॥ तद्रामांशसमुद्भूतारामेरासेश्वरीपरा ॥ ११३ ॥ गर्भंद
धारसागाधायावद्वैब्रह्मणोवयः ॥ ततःसुषावसाडिम्भंगोलोकेरासमण्डले ॥ ११४ ॥ चुकोपडिम्भंसाद्दष्ट्वाहृदयेनविदूयता ॥
तड्डिम्भंप्रेरयामासतदधोविश्वगोलके ॥ ११५ ॥ त्यक्त्वापत्यंमहादेवीरुरोदचमुहुर्मुहुः ॥ कृष्णस्तांबोधयामासमहायोगेनयोग
वित् ॥ ११६ ॥ बभूवतस्माड्डिम्भाच्चसर्वाधारोमहाविराट् ॥ ११७ ॥ ॥ सुयज्ञउवाच ॥ ॥ अद्यमेसफलंजन्मजीवनं
सार्थकंमम ॥ शापोमेवररूपश्चाप्यभवद्भक्तिकारणम् ॥ ११८ ॥ सुदुर्लभाहरेर्भक्तिःसर्वमङ्गलमङ्गला ॥ नतस्याश्चसमंविप्रवेदोक्तं
भक्तिपञ्चकम् ॥ ११९ ॥ यथाभक्तिर्ममभवेच्छ्रीकृष्णेपरमात्मनि ॥ सुदुर्लभाचसर्वेषांतत्कुरुष्वमहामुने ॥ १२० ॥ नह्य
म्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः ॥ तेपुनन्त्युरुकालेनकृष्णभक्ताश्चदर्शनात् ॥ १२१ ॥ सर्वेषामाश्रमाणाञ्चद्विजातेर्जाति

रुत्तमा ॥ स्वधर्मनिरताश्चैवतेषुश्रेष्ठश्चभागते ॥ १२२ ॥ कृष्णमन्त्रोपासकश्चकृष्णभक्तिपरायणः ॥ नित्यंनैवेद्यभोजीचतत
श्रेष्ठोमहान्शुचिः ॥ १२३ ॥ त्वंविष्णवंद्विजश्रेष्ठंमहाज्ञानार्णवंपरम् ॥ संप्राप्यशिवशिष्यश्चकंयामिशरणंमुने ॥ १२४ ॥
अधुनाहंगलत्कुष्ठीतवशापान्महामुने ॥ कथंतपस्यामशुचिर्नाधिकारीकरोमिच ॥ १२५ ॥ ॥ सुतपाउवाच ॥ ॥ हरिभ
क्तिप्रदात्रीसाविष्णुमायासनातनी ॥ साचयाननुगृह्णातितेभ्योभक्तिंददातिच ॥ १२६ ॥ यांश्चमायामोहयतितेभ्यस्तांनददा
तिच ॥ करोतिवञ्चनांतेषांनश्वरेणधनेनच ॥ १२७ ॥ कृष्णप्रेममयींशक्तिंप्राणाधिष्ठातृदेवताम् ॥ भजराधांनिर्गुणांतांप्रदा
त्रींसर्वसम्पदाम् ॥ १२८ ॥ शीघ्रंयास्यसिगोलोकंतदनुग्रहसेवया ॥ सासेविताश्रीकृष्णेनसर्वाराध्येनपूजिता ॥ १२९ ॥
ध्यानसाध्यंदुराराध्यंभक्ताःसंसेव्यनिर्गुणम् ॥ सुचिरेणचगोलोकंप्रयान्तिबहुजन्मतः ॥ १३० ॥ कृपामयीचसंसेव्यभक्ताया
न्त्यचिरेणवै ॥ साप्रमूश्चमहाविष्णोःसर्वसम्पत्स्वरूपिणी ॥ १३१ ॥ सहस्रवर्षपर्य्यन्तंविप्रपादोदकंपिब ॥ कामदेवस्वरूप
श्चरोगहीनोभविष्यसि ॥ १३२ ॥ विप्रपादोदकक्लिन्नायावत्तिष्ठतिमेदिनी ॥ तावत्पुष्करपत्रेषुपिबन्तिपितरोजलम् ॥ १३३ ॥ पृथि
व्यांयानितीर्थानितानितीर्थानिसागरे ॥ सागरेयानितीर्थानिविप्रपादेषुतानिच ॥ १३४ ॥ विप्रपादोदकञ्चैवपापव्याधिविनाशनम् ॥
सर्वतीर्थोदकसमंभुक्तिमुक्तिप्रदंशुभम ॥ १३५ ॥ विप्रोमानवरूपीचदेवदेवोजनार्दनः ॥ विप्रेणदत्तंद्रव्यञ्चभुञ्जतेसर्वदेवताः ॥ १३६ ॥
इत्येवमुक्त्वाविप्रश्चगृहीत्वातस्यपूजनम् ॥ जगामगृहमित्युक्त्वात्वायास्येवत्सरान्तरे ॥ १३७ ॥ भक्त्याचबुभुजेराजाविप्रपादोदकंशिवे ॥
विप्रांश्चपूजयामासभोजयामासवत्सरम् ॥१३८॥ संवत्सरेव्यतीतेतुनिर्मुक्तोव्याधितोनृपः ॥ आजगाममुनिश्रेष्ठःसुतपाःकश्यपाग्रणीः ॥
॥ १३९ ॥ राधापूजाविधानञ्चस्तोत्रञ्चकवचंमनुम् ॥ ध्यानञ्चसामवेदोक्तंददौतस्मैनृपायसः ॥ १४० ॥ राजन्निर्गम्यतांशीघ्रमित्युक्त्वा
तपसेमुनिः ॥ जगामस्वालयाद्दुर्गंनिर्जगामत्वरन्नृपः ॥ १४१ ॥ रुरुदुर्बान्धवाःसर्वेत्रिरात्रंशोकमूर्च्छिताः ॥ भार्य्याश्चतत्यजुःप्राणान्पु
त्रोराजाबभूवह ॥ १४२ ॥ सुयज्ञःपुष्करंगत्वाचक्रेवैदुष्करंतपः ॥ दिव्यंवर्षशतंराजाजजापपरमंमनुम् ॥ १४३ ॥ तदाददर्शगगनेरथ

स्थांपरमेश्वरीम् ॥ सतद्दर्शनमात्रेणनिष्पापश्चबभूवह ॥ १४४ ॥ तत्याजमानुषंदेहंदिव्यांमूर्त्तिंदधारह ॥ सादेवीतेनयानेनरत्नेन्द्रैर्नि
र्मितेनच ॥ १४५ ॥ नृपंनीत्वाचगोलोकंतत्रचैषाययौतदा ॥ राजाददर्शगोलोकंनद्याविरजयावृतम् ॥ १४६॥ वेष्टितंपर्वतेनैवशतशृङ्गे
नचारुणा ॥ श्रीवृन्दावनसंयुक्तंरासमण्डलमण्डितम् ॥ १४७ ॥ गोगोपगोपीनिकरैःशोभितंपरिसेवितैः ॥ रत्नेन्द्रसाररचितैर्मन्दिरैःसु
मनोहरैः ॥ १४८ ॥ नानाचित्रविचित्रैश्चराजितंपरिशोभितम् ॥ सप्तत्रिंशद्भिराक्रीडैःकल्पवृक्षसमन्वितैः ॥ १४९ ॥ पारिजातद्रुमाकीर्णं
वेष्टितंकामधेनुभिः ॥ आकाशवत्सुविस्तार्णंवर्त्तुलंचन्द्रबिम्बवत् ॥ १५० ॥ अत्यूर्ध्वमपिवैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजनम् ॥ शून्येस्थि
तंनिराधारंध्रुवमेवेश्वरेच्छया ॥ १५१ ॥ आत्माकाशसमंनित्यमस्माकञ्चसुदुर्लभम् ॥ अहंनारायणोऽनन्तोब्रह्माविष्णुर्महान्विराट् ॥
॥१५२॥ धर्मःक्षुद्रविराट्संयोगङ्गालक्ष्मीःसरस्वती ॥ त्वंविष्णुमायासावित्रीतुलसीचगणेश्वरः ॥१५३॥ सनत्कुमारःस्कन्दश्चनरनाराय
णवृषी ॥ कपिलोदक्षिणायज्ञोब्रह्मपुत्राश्चयोगिनः ॥ १५४ ॥ पवनोवरुणश्चन्द्रःसूर्योरुद्रोहुताशनः ॥ कृष्णमन्त्रोपासकाश्चभारतस्था
श्चवैष्णवाः ॥ १५५ ॥ एभिर्दृष्टश्चगोलोकोनान्यैर्दृष्टःकदाचन ॥ निरामयेचतत्रैवरत्नसिंहासनेस्थितम् ॥ १५६ ॥ रत्नमालाकिरीटैश्चभू
षितंरत्नभूषणैः ॥ सुनिर्मलैःपीतवस्त्रैःवह्निशुद्धैर्विराजितम् ॥ १५७ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंकिशोरंगोपरूपिणम् ॥ नवीननीरदश्यामश्वे
तपङ्कजलोचनम् ॥ १५८ ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यमीषद्धास्यंमनोहरम् ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥१५९॥ स्वेच्छामयंपरं
ब्रह्मनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥ ध्यानसाध्यंदुराराध्यमस्माकञ्चसुदुर्लभम् ॥ १६० ॥ प्रियैर्द्वादशगोपालैःसेवितंश्वेतचामरैः ॥ वीक्षितंगोपि
कावृन्दैःसस्मितैःसुमनोहरैः ॥ १६१ ॥ पीडितैःकामबाणैश्चशश्वत्सुस्थिरयौवनैः ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानैरत्नभूषणभूषितैः ॥ १६२ ॥
रासमण्डलमध्यस्थंश्रीकृष्णंपरात्परम् ॥ ददर्शराजातत्रैवराधयादर्शितंतदा ॥ १६३ ॥ स्तुतंचतुर्भिर्वेदैश्चमूर्तिमद्भिर्मनोहरैः ॥
रागिणीनाञ्चरागाणामतीवसुमनोहरम् ॥ १६४ ॥ श्रुतवन्तञ्चसङ्गीतंयन्त्रवक्त्रोत्थितंशिवे ॥ नित्ययाचसनातन्याप्रकृत्याचसहत्वया
॥ १६५ ॥ शश्वत्पूजितपादाब्जमखण्डतुलसीदलैः ॥ कस्तूरीकुङ्कुमाक्तैश्चगन्धचन्दनचर्चितैः ॥ १६६ ॥ दूर्वाभिरक्षताभिश्चपारिजा

तप्रसूनकैः ॥ निर्मलैर्विरजातोयैर्दत्तार्घ्यैरतिशोभितम् ॥ १६७ ॥ सुप्रसन्नंस्वतन्त्रञ्चसर्वकारणकारणम् ॥ सर्वेषांचान्तरात्मानं सर्वेशंसर्वजीवनम् ॥ १६८ ॥ सर्वाधारंपरंपूज्यंब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ सर्वसम्पत्स्वरूपञ्चदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ १६९ ॥ सर्वमङ्गलरूपञ्चसर्वमङ्गलकारणम् ॥ सर्वमङ्गलदंसर्वमङ्गलानांचमङ्गलम् ॥ १७० ॥ तंदृष्ट्वानृपतिस्त्रस्तोह्यवरुह्यरथात्त्वरन् ॥ साश्रुनेत्रःपुलकितोमूर्ध्नासप्रणनामच ॥ १७१ ॥ परमात्माददौतस्मैस्वदास्यञ्चशुभाशिषम् ॥ स्वभक्तिनिश्चलांसन्यामस्माकंच सुदुर्लभाम् ॥ १७२ ॥ राधावरुह्यस्वरथात्कृष्णवक्षस्युवासमा ॥ गोपीभिःसुप्रियाभिश्चसेविताश्वेतचामरैः ॥ १७३ ॥ सम्भाषिताश्रीकृष्णेनसस्मितेनचपूजिता ॥ समुत्थितेनसहसाभक्त्यावैसम्भ्रमेणच ॥ १७४ ॥ आदौराधांसमुच्चार्य्यपश्चात्कृष्णंचमाधवम् ॥ प्रवदन्तिचवेदेषुवेदविद्भिःपुरातनैः ॥ १७५ ॥ विपर्य्ययंयेवदन्तियेनिन्दन्तिजगत्प्रसूम् ॥ कृष्णप्राणाधिकांप्रेममयींशक्तिंच राधिकाम् ॥ १७६ ॥ तेपच्यंतेकालसूत्रेयावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ भवन्तिस्त्रीपुत्रहीनारोगिणःशतजन्मसु ॥ १७७ ॥ इत्येवंकथितंदुर्गेराधिकाख्यानमुत्तमम् ॥ सात्वंसतीभगवतीवैष्णवीचसनातनी ॥ १७८ ॥ नारायणीविष्णुमायामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ माययामांपृच्छसित्वंसर्वज्ञासर्वरूपिणी ॥ १७९ ॥ स्त्रीजातिष्वधिदेवीचपराजातिस्मरावरा ॥ कथितंराधिकाख्यानंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ॥ १८० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेद्वितीयप्रकरणेनारदनारायणसंवादेहरगौरीसंवादेराधाख्यानेसुयज्ञाख्यानेसुतपःसुयज्ञसंवादेसुयशसोगोलोकप्राप्तिर्नामचतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इतिसुयज्ञोपाख्यानंसमाप्तम् ॥ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्यस्थितेमन्त्रेचान्येषामीश्वरस्यवः ॥ कथंजग्राहराधायामन्त्रंवैवैष्णवोनृपः ॥ १ ॥ किंविधानञ्चकिंध्यानंकिंस्तोत्रंकवचञ्चकिम् ॥ कंमन्त्रञ्चददौराज्ञेतांपूजापद्धतिंवद ॥ २ ॥ श्रीमहेश्वरउवाच ॥ हेविप्रकंभजामीतिप्रश्नंकुर्वतिराजनि ॥ शीघ्रंप्राप्नोमि गोलोकंकस्याराधनतोमुने ॥ ३ ॥ इत्युक्तवन्तंराजेन्द्रमुवाचब्राह्मणोत्तमः ॥ तत्सेवयाचतल्लोकंप्राप्स्यसेबहुजन्मतः ॥ ४ ॥ तंप्राणाधिष्ठातृदेवींभजराधांपरात्पराम् ॥ कृपामयीप्रसादेनशीघ्रंप्राप्नोतितत्पदम् ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वाराधिकामन्त्रंददौतस्मैषडक्षरम् ॥ ॐराधेति

चतुर्थ्यन्तंवह्निजायान्तमेवच ॥ ६ ॥ प्राणायामंभूतशुद्धिंमन्त्रन्यासंतथैवच ॥ कराङ्गन्यासमेवञ्चध्यानंसर्वंसुदुर्लभम् ॥ ७ ॥ स्तोत्रञ्चकवचंतञ्चशिक्षयामासभक्तितः ॥ राजातेनक्रमेणैवजजापपरमंमनुम् ॥ ८ ॥ ध्यानञ्चसामवेदोक्तंमङ्गलानाञ्चमङ्गलम् ॥ कृष्णस्तांपूजयामासपुराध्यानेनयेनच ॥ ९ ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांकोटिचन्द्रसमप्रभाम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यांशरत्पङ्कजलोचनाम् ॥ सुश्रोणींसुनितम्बाञ्चपक्वबिम्बाधरांवराम् ॥ १० ॥ मुक्तापङ्क्तिप्रतिनिधिदन्तपङ्क्तिमनोहराम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांभक्तानुग्रहकारिकाम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांरत्नमालाविभूषिताम् ॥ ११ ॥ रत्नकेयूरवलयांरत्नमञ्जीररञ्जिताम् ॥ रत्नकुंडलयुग्मेनविचित्रेणविराजिताम् ॥ सूर्य्यप्रभाप्रतिकृतिगण्डस्थलविराजिताम् ॥ १२ ॥ अमूल्यरत्नखचितग्रैवेयकविभूषिताम् ॥ सद्रत्नसारखचितकिरीटमुकुटोज्ज्वलाम् ॥ रत्नाङ्गुलीयसंयुक्तांरत्नपाशकशोभिताम् ॥ १३ ॥ बिभ्रतींकबरीभारंमालतीमाल्यशोभिताम् ॥ रूपाधिष्ठातृदेवीञ्चमत्तवारणगामिनीम् ॥ १४ ॥ गोपीभिःसुप्रियाभिश्चसेवितांश्वेतचामरैः ॥ कस्तूरीबिन्दुभिःसार्द्धमधश्चन्दनबिन्दुना ॥ १५ ॥ सिन्दूरबिन्दुनाचारुसीमन्ताधःस्थलोज्ज्वलाम् ॥ नित्यंसुपूजितांभक्त्याकृष्णेनपरमात्मना ॥ १६ ॥ कृष्णसौभाग्यसंयुक्तांकृष्णप्राणाधिकांवराम् ॥ कृष्णप्राणाधिदेवीञ्चनिर्गुणाञ्चपरात्पराम् ॥ १७ ॥ महाविष्णुविधात्रीञ्चप्रदात्रींसर्वसम्पदाम् ॥ कृष्णभक्तिप्रदांशान्तांमूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ १८ ॥ वैष्णवींविष्णुमायांचकृष्णप्रेममयींशुभाम् ॥ रासमण्डलमध्यस्थांरत्नसिंहासनस्थिताम् ॥ रासेरासेश्वरयुतांराधांरासेश्वरींभजे ॥ १९ ॥ ध्यात्वापुष्पंमूर्ध्निदत्त्वापुनर्ध्यायेज्जगत्प्रभुम् ॥ दद्यात्पुष्पंपुनर्ध्यात्वाचोपचाराणिषोडश ॥ २० ॥ आसनंवसनंपाद्यमर्घ्यंगन्धानुलेपनम् ॥ धूपंदीपंसुपुष्पंचस्नानीयंरत्नभूषणम् २१ ॥ नानाप्रकारनैवेद्यंताम्बूलंवासितंजलम् ॥ मधुपर्कंरत्नतल्पमुपचाराणिषोडश ॥ २२ ॥ प्रत्येकंवेदमन्त्रेणदत्तंभक्त्याचभूभृता ॥ मन्त्रांश्चश्रूयतांदुर्गेवेदोक्तान्सर्वसम्मतान् ॥ २३ ॥ रत्नसारविकारंचनिर्मितंविश्वकर्म्मणा ॥ वरंसिंहासनंरम्यंराधेपूजासुगृह्यताम् ॥ २४ ॥ अमू

१ सिद्धचारणैः-इतिपाठः ।

ल्यरत्नखचितममूल्यंसूक्ष्ममेवच ॥ वह्निशुद्धंनिर्मलंचवसनंदेविगृह्यताम् ॥ २५ ॥ सद्रत्नसारपात्रस्थंसर्वतीर्थोदकंशुभम ॥
पादप्रक्षालनार्थंचराधेपाद्यंचगृह्यताम् ॥ २६ ॥ दक्षिणावर्त्तशंखस्थंसद्दूर्वापुष्पचन्दनम ॥ पूतंयुक्तंतीर्थतोयैराधेऽर्घ्यंप्रतिगृह्यताम ॥
॥ २७ ॥ पार्थिवद्रव्यसंभूतमतीवसुरभीकृतम् ॥ मङ्गलार्हंपवित्रंचराधेगन्धंगृहाणमे ॥ २८ ॥ श्रीखण्डचूर्णंसुस्निग्धंकस्तूरीकुङ्कु
मान्वितम् ॥ सुगन्धयुक्तंदेवेशिगृह्यतामनुलेपनम् ॥ २९ ॥ वृक्षनिर्याससंयुक्तंपार्थिवद्रव्यसंयुतम् ॥ अग्निखण्डशिखाजातंधूपंदेविगृहा
णमे ॥ ३० ॥ अन्धकारभयहरममूल्यमणिशोभितम् ॥ रत्नप्रदीपंशोभाढ्यंगृहाणपरमेश्वरि ॥ ३१ ॥ पारिजातप्रसूनंचगन्धच
न्दनचर्चितम् ॥ अतीवशोभनंरम्यंगृह्यतांपरमेश्वरि ॥ ३२ ॥ सुगन्धामलकीचूर्णंसुस्निग्धंसुमनोहरम् ॥ विष्णुतैलसमायुक्तंस्ना
नीयंदेविगृह्यताम् ॥ ३३ ॥ अमूल्यरत्नखचितंकेयूरवलयादिकम् ॥ शङ्खसुशोभनंराधेगृह्यतांभूषणंमम ॥ ३४ ॥ कालदेशोद्भवं
पक्वफलंचैलड्डुकादिकम् ॥ परमान्नंचमिष्टान्नंनैवेद्यंदेविगृह्यताम् ॥ ३५ ॥ ताम्बूलंचवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ सर्वभोगा
धिकंस्वादुताम्बूलंदेविगृह्यताम् ॥ ३६ ॥ अशनंरत्नपात्रस्थंसुस्वादुसुमनोहरम् ॥ मयानिवेदितंभक्त्यागृह्यतांपरमेश्वरि ॥ ३७ ॥
रत्नेन्द्रसारखचितंवह्निशुद्धांशुकान्वितम् ॥ पुष्पचन्दनचर्चाढ्यंपर्यङ्कंदेविगृह्यताम् ॥ ३८ ॥ एवंसंपूज्यदेवींतांदद्यात्पुष्पाञ्जलि
त्रयम् ॥ यत्नेनपूजयेद्देवींनायिकाश्चव्रतेव्रती ॥ ३९ ॥ प्रागादिक्रमयोगेनदक्षिणावर्त्ततःप्रिये ॥ भक्त्यापंचोपचारेणसुप्रियाःपरिचा
रिकाः ॥ ४० ॥ मालावतींपूर्वकोणेवह्निकोणेचमाधवीम् ॥ दक्षिणेरत्नमालांचसुशीलांनैर्ऋतेसतीम् ॥ ४१ ॥ पश्चिमेवैशशिक
लांपारिजातांचमारुते ॥ पद्मावतीमुत्तरेचाथैशान्यांसुन्दरींतथा ॥ ४२ ॥ यूथिकामालतीपद्ममालादद्याद्व्रतेव्रती ॥ परिहारंचकुरुते
सामवेदोक्तमेवच ॥ ४३ ॥ त्वंदेवीजगतांमाताविष्णुमायासनातनी ॥ कृष्णप्राणाधिदेवीचकृष्णप्राणाधिकाशुभा ॥ ४४ ॥
कृष्णप्रेममयीशक्तिःकृष्णेसौभाग्यरूपिणी ॥ कृष्णभक्तिप्रदेराधेनमस्तेमङ्गलप्रदे ॥ ४५ ॥ अद्यमेसफलंजन्मजीवनंसार्थकंमम ॥ पूजि
तासिमयासाचयाश्रीकृष्णेनपूजिता ॥ ४६ ॥ कृष्णवक्षसियाराधासर्वसौभाग्यसंयुता ॥ रासेरासेश्वरीरूपावृन्दावृन्दावनेवने ॥ ४७ ॥

कृष्णप्रियाचगोलोकेतुलसीकाननेतुया ॥ चम्पावतीकृष्णसङ्गेक्रीडाचम्पककानने ॥ ४८ ॥ चन्द्रावलीचन्द्रवनेशतशृंगेसतीतिच ॥
विरजादर्पहन्त्रीचविरजातटकानने ॥ ४९ ॥ पद्मावतीपद्मवनेकृष्णाकृष्णसरोवरे ॥ भद्राकुञ्जकुटीरेचकाम्यावैकाम्यकेवने ॥ ५० ॥
वैकुण्ठेचमहालक्ष्मीर्वाणीनारायणोरसि ॥ क्षीरोदेसिन्धुकन्याचमर्त्येलक्ष्मीर्हरिप्रिया ॥ ५१ ॥ सर्वस्वर्गेस्वर्गलक्ष्मीर्देवदुःखविना
शिनी ॥ सनातनीविष्णुमायादुर्गाशङ्करवक्षसि ॥ ५२ ॥ सावित्रीवेदमाताचकलयाब्रह्मवक्षसि ॥ कलयाधर्मपत्नीत्वंनरनारायण
प्रभोः ॥ ५३ ॥ कलयातुलसीत्वञ्चगङ्गाभुवनपावनी ॥ लोमकूपोद्भवागोप्यःकलांशारोहिणीरतिः ॥५४॥ कलाकलांशरूपाचशतरू
पाशचीदितिः ॥ अदितिर्देवमाताचत्वत्कलांशाहरिप्रिया ॥ ५५ ॥ देव्यश्चमुनिपत्न्यश्चत्वत्कलाकलयाशुभे ॥ कृष्णभक्तिंकृष्णदास्यं
देहिमेकृष्णपूजिते ॥ ५६ ॥ एवंकृत्वापरीहारंस्तुत्वाचकवचंपठेत् ॥ पुराकृतंस्तोत्रमेतद्भक्तिदास्यप्रदंशुभम ॥ ५७ ॥ एवंनित्यंपूजयेद्
योविष्णुतुल्यःसभारते ॥ जीवन्मुक्तश्चपूतश्चगोलोकंयातिनिश्चितम ॥ ५८ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायाञ्चराधांयःपूजयेच्छिवे ॥ एवं
क्रमेणप्रत्यब्दंराजसूयफलंलभेत ॥ ५९ ॥ परमैश्वर्ययुक्तस्स्यादिहलोकेसपुण्यवान् ॥ सर्वदापापनिर्मुक्तोयात्यन्तेविष्णुमन्दिरम् ॥
॥ ६० ॥ आदौदेवंक्रमेणैवरासेवृन्दावनेवने ॥ स्तुतासापूजिताराधाश्रीकृष्णेनपुरासती ॥ ६१ ॥ संपूजिताद्वितीयेचधात्रात्वंक्रमेणच ॥
त्वद्वरेणचसंप्राप्यविधातावेदमातरम् ॥ ६२ ॥ नारायणोमहालक्ष्मींप्रापसंपूज्यभारतीम् ॥ गङ्गाञ्चतुलसीञ्चैवपरांभुवनपावनीम् ॥६३॥
विष्णुःक्षीरोदशायीचप्रापसिन्धुसुतांतथा ॥ मृतायांदक्षकन्यायांमयाकृष्णाज्ञयापुरा ॥ ६४ ॥ त्वमेवदुर्गासम्प्राप्तापूजितापुष्करेचसा ॥
अदितिंकश्यपःप्रापचन्द्रःसंप्रापरोहिणीम ॥ ६५ ॥ कामोरतिञ्चसंप्रापधर्मोमूर्त्तिपतिव्रताम ॥ देवाश्चमुनयश्चैवयांसंपूज्यप्रतिव्रताम् ॥
॥ ६६ ॥ संप्रापुर्यद्वरेणैवधर्मकामार्थमोक्षकम् ॥ एवंपूजाविधानञ्चकथितञ्चस्तवंशृणु ॥ ६७ ॥ श्रीमहेश्वरउवाच ॥ एकदामानिनी
राधाबभूवारोचराप्रभोः ॥ संसक्तस्यतुलस्यांचगोप्याश्चतुलसीवने ॥ ६८ ॥ सासंहत्यस्वमूर्त्तीश्चकलाःसर्वाश्चलीलया ॥ सर्वत्रभुव

१ चन्द्रावली–इतिपाठः। २ नारायणोवने-इतिपाठः ।

दैवताश्चब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ६९ ॥ भ्रष्टैश्वर्य्याश्चनिःश्रीकाभार्य्याहीनाह्युपद्रुताः ॥ तेचसर्वेसमालोच्यश्रीकृष्णंशरणंययुः ॥ ७० ॥
तेषांस्तोत्रेणसन्तुष्टःस्नात्वासंपूज्यतांशुचिः ॥ तुष्टावपरमात्मासस्सर्वेषांराधिकांसतीम् ॥ ७१ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥
एवमेवप्रियोऽहंतेप्रमोदश्चैवतेमयि ॥ सुव्यक्तमव्यक्तापद्यवचनंतेवरानने ॥ ७२ ॥ हेकृष्णत्वंममप्राणाजीवात्मेनिचमन्ततम् ॥ यद्ब्रूहिनि
त्यंप्रेम्णात्वंसांप्रतंतद्गतंद्रुतम् ॥ ७३ ॥ तस्मात्सर्वमलीकन्तेवचनंजगदंबिके ॥ क्षुरधारश्चहृदयंस्त्रीजातीनांचसर्वतः ॥ ७४ ॥ अस्मा
कंवचनंसत्यंयद्ब्रवीमिचनद्ध्रुवम् ॥ पञ्चप्राणाधिदेवीत्वंराधाप्राणाधिकेनिमे ॥ ७५ ॥ शक्तोनरक्षितुंत्वांचयांतिप्राणास्त्वयाविना ॥
विनाधिष्ठातृदेवीञ्चकोवाकुत्रचजीवति ॥ ७६ ॥ महाविष्णोश्चमातात्वंमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ सगुणात्वञ्चकलयानिर्गुणास्वयमेवतु ॥
॥ ७७ ॥ ज्योतीरूपानिराकाराभक्तानुग्रहविग्रहा ॥ भक्तानांरुचिवैचित्र्यान्नानामूर्त्तीश्चबिभ्रती ॥ ७८ ॥ महालक्ष्मीश्चवैकुण्ठेभारती
चसतांप्रसूः ॥ पुण्यक्षेत्रेभारतेचसतीत्वंपार्वतीतथा ॥ ७९ ॥ तुलसीपुण्यरूपाचगङ्गाभुवनपावनी ॥ ब्रह्मलोकेचसावित्रीकलयात्वंव
सुन्धरा ॥ ८० ॥ गोलोकेराधिकात्वञ्चसर्वगोपालकेश्वरी ॥ त्वयाविनाहंनिर्जीवोह्यशक्तःसर्वकर्म्मसु ॥ ८१ ॥ शिवःशक्तस्त्वयाश
क्त्याशवाकारस्त्वयाविना ॥ वेदकर्त्तास्वयंब्रह्मावेदमात्रात्वयासह ॥ ८२ ॥ नारायणस्त्वयालक्ष्म्याजगत्पाताजगत्पतिः ॥ फलंददाति
यज्ञश्चत्वयादक्षिणयासह ॥ ८३ ॥ बिभर्त्तिसृष्टिंशेषश्चत्वांकृत्वामस्तकेभुवम् ॥ बिभर्त्तिगङ्गारूपांत्वांमूर्ध्निगङ्गाधरःशिवः ॥ ८४ ॥ शक्ति
मच्चजगत्सर्वंशवरूपंत्वयाविना ॥ वक्तासर्वस्त्वयावाण्यामूतोमूकस्त्वयाविना ॥ ८५ ॥ यथामृदाघटंकर्त्तुंकुलालःशक्तिमान्सदा ॥
सृष्टिंस्रष्टुंतथाहञ्चप्रकृत्याचत्वयासह ॥ ८६ ॥ त्वयाविनाजडश्चाहंसर्वत्रचनशक्तिमान् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपात्वंत्वमागच्छममान्तिकम् ॥
॥ ८७ ॥ वह्नौत्वंदाहिकाशक्तिर्नाग्निःशक्तस्त्वयाविना ॥ शोभास्वरूपाचन्द्रेत्वंत्वांविनानससुन्दरः ॥ ८८ ॥ प्रभारूपाहिसूर्य्येत्वं
त्वांविनानसभानुमान् ॥ नकामःकामिनीबन्धुस्त्वयारत्याविनाप्रिये ॥ ८९ ॥ इत्येवंस्तवनंकृत्वातांसंप्रापजगत्प्रभुः ॥ देवाबभूवुः
सश्रीकाःसभार्य्याःशक्तिसंयुताः ॥ ९० ॥ सस्त्रीकञ्चजगत्सर्वंसमभूच्छैलकन्यके ॥ गोपीपूर्णश्चगोलोकोह्यभवत्तत्प्रसादतः ॥ ९१ ॥

राजाजगामगोलोकमितिस्तुत्वाहरिप्रियाम् ॥ श्रीकृष्णेनकृतंस्तोत्रंराधायायःपठेन्नरः ॥ ९२ ॥ कृष्णभक्तिश्चतद्दास्यंसंप्राप्नोतिनसंश
यः ॥ स्त्रीविच्छेदेयःशृणोतिमासमेकमिदंशुचिः ॥ ९३ ॥ अचिराल्लभतेभार्य्यांसुशीलांसुन्दरींसतीम् ॥ भार्य्याहीनोभाग्यहीनोवर्षमेकं
शृणोतियः ॥ ९४ ॥ अचिराल्लभतेभार्य्यांसुशीलांसुन्दरींसतीम् ॥ पुरामयाचत्वंप्राप्तास्तोत्रेणानेनपार्वति ॥ ९५ ॥ मृतायांदक्षकन्या
यामाज्ञयापरमात्मनः ॥ स्तोत्रेणानेनसंप्राप्तासावित्रीब्रह्मणापुरा ॥ ९६ ॥ पुरादुर्वाससःशापान्निःश्रीकेदेवतागणे ॥ स्तोत्रेणानेनदेवै
स्तैःसंप्राप्ताश्रीःसुदुर्लभा ॥ ९७ ॥ शृणोतिवर्षमेकञ्चपुत्रार्थीलभतेसुतम् ॥ महाव्याधीरोगमुक्तोभवेत्स्तोत्रप्रसादतः ॥ ९८ ॥ कार्त्ति
कीपूर्णिमायांतुतांसंपूज्यपठेत्तुयः ॥ अचलांश्रियमाप्नोतिराजसूयफलंलभेत् ॥ ९९ ॥ नारीशृणोतिचेत्स्तोत्रंस्वामिसौभाग्यसंयुता ॥
भक्त्याशृणोतियःस्तोत्रंबन्धनान्मुच्यतेध्रुवम् ॥ १०० ॥ नित्यंपठतियोभक्त्याराधांसंपूज्यभक्तितः ॥ सप्रयातिचगोलोकंनिर्मुक्तोभ
वबन्धनात् ॥ १०१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेहरगौरीसंवादेश्रीराधिकोपाख्यानेराधा
पूजास्तोत्रादिकथनंनामपञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ पूजाविधानंस्तोत्रञ्च श्रुतमत्यद्भु
तंमया ॥ अधुनाकवचंब्रूहिश्रोष्यामित्वत्प्रसादतः ॥ १ ॥ ॥ श्रीमहेश्वरउवाच ॥ ॥ शृणुवक्ष्यामिहेदुर्गेकवचंपरमाद्भुतम् ॥
पुरामह्यंनिगदितंगोलोकेपरमात्मना ॥ २ ॥ अतिगुह्यंपरंतत्त्वंसर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ यद्धृत्वापठनाद्ब्रह्मासंप्राप्नोत्वेदमातरम् ॥
॥ ३ ॥ यद्धृत्वाहंतवस्वामीसर्वमातासुरेश्वरी ॥ नारायणश्चयद्धृत्वामहालक्ष्मीमवापसः ॥ ४ ॥ यद्धृत्वापरमात्माचनिर्गुणःप्रकृ
तेःपरः ॥ बभूवशक्तिमान्कृष्णःसृष्टिंकर्त्तुंपुराविभुः ॥ ५ ॥ विष्णुःपाताचयद्धृत्वासंप्राप्तस्सिन्धुकन्यकाम् ॥ शेषोविभर्त्तिब्रह्माण्डंमूर्ध्नि
सर्षपवद्यतः ॥ ६ ॥ प्रत्येकंलोमकूपेपुत्रब्रह्माण्डानिमहान्विराट् ॥ बिभर्तिधारणाद्यस्यसर्वाधारोबभूवसः ॥ ७ ॥ यद्धारणाच्चपठनाद्ध
र्म्मःसाक्षीचसर्वतः ॥ यद्धारणात्कुवेरश्चधनाध्यक्षश्चभारते ॥ ८ ॥ इन्द्रःसुराणामीशश्चपठनाद्धारणाद्विभुः ॥ नृपाणांमनुरीशश्चपठ
नाद्धारणात्प्रभुः ॥ ९ ॥ श्रीमांश्चन्द्रश्चयद्धृत्वाराजसूयंचकारसः ॥ स्वयंसूर्य्यस्त्रिलोकेशःपठनाद्धारणाद्धरिः ॥ १० ॥ यद्धृत्वा

पठनादग्निर्जगत्पूतंकरोतिच ॥ यद्धृत्वावातिवातोऽयंपुनातिभुवनत्रयम् ॥ ११ ॥ यद्धृत्वाचस्वतन्त्रोहिमृत्युश्चरतिजन्तुषु ॥ त्रिसप्त कृत्वानिःक्षत्रांचकारचवसुन्धराम् ॥ १२ ॥ जामदग्न्यश्चरामश्चपठनाद्धारणात्प्रभू ॥ पपौसमुद्रंयद्धृत्वापठनात्कुम्भसम्भवः ॥ १३ ॥ सनत्कुमारोभगवान्यद्धृत्वाज्ञानिनांगुरुः ॥ जीवन्मुक्तौचसिद्धौचनरनारायणावृषी ॥ १४ ॥ यद्धृत्वापठनात्सिद्धोवसिष्ठोब्रह्मपुत्रकः ॥ सिद्धेशःकपिलोयस्माद्यस्माद्दक्षःप्रजापतिः ॥ १५ ॥ यस्माद्भृगुश्चमांत्रेरिष्टिकूर्म्मःशेषंविभर्त्तिच ॥ सर्वाधारोयतोवायुर्वरुणः पवनो यतः ॥ १६ ॥ ईशानोदिक्पतिश्चैवयमःशास्तायतःशिवे ॥ कालःकालाग्निरुद्रश्चसंहर्त्ताजगतांयतः ॥ १७ ॥ यद्धृत्वागौतमःसिद्धः कश्यपश्चप्रजापतिः ॥ वसुदेवसुतंप्रापचैकांशेनतुतत्कलाम् ॥ १८ ॥ पुरास्वजायाविच्छेदेदुर्वासामुनिपुङ्गवः ॥ संप्रापरामःसीताञ्च रावणेनहृतांपुरा ॥ १९ ॥ पुरानलश्चसंप्रापदमयन्तींयतः सतीम् ॥ शंखचूडोमहावीरोदैन्यानामीश्वरोयतः ॥ २० ॥ वृषोवहनिमां दुर्गेयतोहिगरुडोहरिम् ॥ एवंसंप्रापसंसिद्धिंसिद्धाश्चमुनयःपुरा ॥ २१ ॥ यद्धृत्वाचमहालक्ष्मीःप्रदात्रीसर्वसम्पदाम् ॥ सरस्वतीसतांश्रेष्ठा यतःक्रीडावतीरतिः ॥ २२ ॥ सावित्रीवेदमाताचयतःसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ सिन्धुकन्यामर्त्यलक्ष्मीर्यतोविष्णुमवापसा ॥२३॥ यद्धृ त्वातुलसीपूतागङ्गाभुवनपावनी ॥ यद्धृत्वासर्वसस्याढ्यासर्वाधारावसुन्धरा ॥ २४ ॥ यद्धृत्वामनसादेवीसिद्धावैविश्वपूजिता ॥ यद्धृत्वादे वमाताचविष्णुंपुत्रमवापसा ॥ २५ ॥ पतिव्रताचयद्धृत्वालोपामुद्राप्यरुन्धती ॥ लेभेचकपिलंपुत्रंदेवहूतीयतःसती ॥ २६ ॥ प्रियव्र तोत्तानपादौसुतौप्रापचतत्प्रसूः ॥ त्वन्माताचापिसंप्रापत्वांदेवींगिरिजांयतः ॥२७॥ एवंसर्वेसिद्धगणाःसर्वैश्वर्य्यमवाप्नुयुः ॥ श्रीजगन्म ङ्गलस्यास्यकवचस्यप्रजापतिः ॥२८॥ ऋषिश्छन्दोऽस्यगायत्रीदेवीरासेश्वरीस्वयम् ॥ श्रीकृष्णभक्तिसंप्राप्तौविनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ ॥ २९॥ शिष्यायकृष्णभक्तायब्राह्मणायप्रकाशयेत् ॥ शठायपरशिष्यायदत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ ३० ॥ राज्यंदेयंशिरोदेयंनदेयंकव चंप्रिये ॥ कण्ठेधृतमिदंभक्त्याकृष्णेनपरमात्मना ॥३१॥ मयादृष्टश्चगोलोकेब्रह्मणाविष्णुनापुरा ॥ ॐराधेतिचतुर्थ्यन्तंवह्निजायान्त

१ मुराः-इतिपाठः । २ देवीरासेश्वर-इतिपाठः ।

मेवच ॥ ३२ ॥ कृष्णेनोपासितोमन्त्रःकल्पवृक्षःशिरोऽवतु ॥ ॐह्रींश्रींराधिकाङेन्तंवह्निजायान्तमेवच ॥ ३३ ॥ कपालंनेत्रयुग्म
ञ्चश्रोत्रयुग्मंसदाऽवतु ॥ ॐऐंह्रींश्रींराधिकायैवह्निजायान्तमेवच ॥ ३४ ॥ मस्तकंकेशसंघांश्चमन्त्रराजःसदाऽवतु ॥ ओंरांराधा
चतुर्थ्यन्तंवह्निजायान्तमेवच ॥ ३५ ॥ सर्वसिद्धिप्रदःपातुकपोलंनासिकांमुखम् ॥ क्लींश्रीकृष्णप्रियाङेन्तंकण्ठंपातुनमोऽन्तकम् ॥
॥ ३६ ॥ ओंरांरासेश्वरीङेन्तंस्कन्धंपातुनमोऽन्तकम् ॥ ओंरांरासविलासिन्यैस्वाहापृष्ठंसदावतु ॥ ३७ ॥ वृन्दावनंविलासिन्यैस्वाहा
वक्षःसदावतु ॥ तुलसीवनवासिन्यैस्वाहापातुनितम्बकम् ॥ ३८ ॥ कृष्णप्राणाधिकाङेन्तंस्वाहान्तंप्रणवादिकम् ॥ पादयुग्मञ्चसर्वाङ्गं
सन्ततंपातुसर्वतः ॥ ३९ ॥ प्राच्यांरक्षतुसाराधावह्नौकृष्णप्रियावतु ॥ दक्षेरासेश्वरीपातुगोपीशानैर्ऋतेऽवतु ॥ ४० ॥ पश्चिमेनिर्गुणा
पातुवायव्येकृष्णपूजिता ॥ उत्तरेसन्ततंपातुमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ४१ ॥ सर्वेश्वरीसदैशान्यांपातुमांसर्वपूजिता ॥ जलेस्थलेचान्तरिक्षे
स्वप्नेजागरणेतथा ॥ ४२ ॥ महाविष्णोश्चजननीसर्वतःपातुसन्ततम् ॥ कवचंकथितंदुर्गेश्रीजगन्मङ्गलंपरम् ॥ ४३ ॥ यस्मैकस्मैनदा
तव्यंगुह्याद्गुह्यतरंपरम् ॥ तवस्नेहान्मयाख्यातंप्रवक्तव्यंनकस्यचित् ॥ ४४ ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधिवद्वस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ कण्ठवादक्षिणे
बाहौधृत्वाविष्णुसमोभवेत् ॥ ४५ ॥ शतलक्षजपेनैवसिद्धञ्चकवचंभवेत् ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचोनदग्धोवह्निनाभवेत् ॥ ४६ ॥ एतस्मा
त्कवचाद्दुर्गेराजादुर्य्योधनःपुरा ॥ विशारदोजलस्तम्भंवह्निस्तम्भंचनिश्चितम् ॥ ४७ ॥ मयासनत्कुमारायपुरादत्तञ्चपुष्करे ॥ सूर्य्य
पर्वणिमेरौचससान्दीपनयेददौ ॥ ४८ ॥ बलायतेनदत्तंचददौदुर्य्योधनायसः ॥ कवचस्यप्रसादेनजीवन्मुक्तोभवेन्नरः ॥ ४९ ॥ नित्यं
पठतिभक्त्येदंतन्मन्त्रोपासकश्चयः ॥ विष्णुतुल्योभवेन्नित्यंराजसूयफलंलभेत् ॥ ५० ॥ स्नानेनसर्वतीर्थानांसर्वदानेनयत्फलम् ॥ सर्व
व्रतोपवासेनपृथिव्याश्चप्रदक्षिणैः ॥ ५१ ॥ सर्वयज्ञेपुदीक्षायांनित्यंवैसत्यरक्षणे ॥ नित्यंश्रीकृष्णसेवायांकृष्णनैवेद्यभक्षणे ॥ ५२ ॥ पाठे
चतुर्णां वेदानांयत्फलञ्चलभेन्नरः ॥ तत्फलंलभतेनूनंपठनात्कवचस्यच ॥ ५३ ॥ राजद्वारेश्मशानेचसिंहव्याघ्रान्वितेवने ॥ दावाग्नौसंक

१ वृन्दावनविलासिन्यैस्वाहापातुनितंबकम् । तुलसीवनवासिन्यैस्वाहावाहुंसदावतु—इतिपाठः ।

टेचैवदस्युचौरान्वितेभये ॥ ५४ ॥ कारागारेविपद्ग्रस्तेघोरेचदृढबन्धने ॥ व्याधियुक्तोभवेन्मुक्तोधारणात्कवचस्यच ॥ ५५ ॥ इत्येतत्कथितंदुर्गेतवैवेदंमहेश्वरि ॥ त्वमेवसर्वरूपामांमायापृच्छसिमायया ॥ ५६ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ इत्युक्त्वाराधिकाख्यानंस्मारंस्मारश्चमाधवम् ॥ पुलकाङ्कितसर्वाङ्गःसाश्रुनेत्रोवभूवसः ॥ ५७ ॥ नकृष्णसदृशोदेवोनगङ्गासदृशीसरित् ॥ नपुष्करात्परंतीर्थंनवर्णोब्राह्मणात्परः ॥ ५८ ॥ परमाणोःपरंसूक्ष्मंमहाविष्णोःपरोमहान् ॥ नभःपरञ्चविस्तीर्णंयथानास्त्येवनारद ॥ ५९ ॥ यथानवैष्णवाज्ज्ञानीयोगीन्द्रःशङ्करात्परः ॥ कामक्रोधलोभमोहाजितास्तेनैवनारद ॥ ६० ॥ स्वप्नेजागरणेशश्वत्कृष्णध्यानरतःशिवः ॥ यथाकृष्णस्तथाशम्भुर्नभेदोमाधवेशयोः ॥ ६१ ॥ यथाशम्भुर्वैष्णवेषुयथादेवेषुमाधवः ॥ तथेदंकवचंवत्सकवचेषुप्रशस्तकम् ॥ ६२ ॥ शिशब्दोमङ्गलार्थश्चवकारोदातृवाचकः ॥ मङ्गलानांप्रदातायःसशिवःपरिकीर्त्तितः ॥ ६३ ॥ नराणांसन्ततंविश्वेशंकल्याणंकरोतियः ॥ कल्याणंमोक्षइत्युक्तंसएवंशङ्करःस्मृतः ॥ ६४ ॥ ब्रह्मादीनांसुराणाञ्चमुनीनांवेदवादिनाम् ॥ तेषांचमहतांदेवोमहादेवःप्रकीर्तितः ॥ ॥ ६५ ॥ महतीपूजिताविश्वेमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ तस्यादेवःपूजितश्चमहादेवःसचस्मृतः ॥ ६६ ॥ विश्वस्थानाञ्चसर्वेषांमहतामीश्वरःस्वयम् ॥ महेश्वरञ्चतेनेमंप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ ६७ ॥ हेब्रह्मपुत्रधन्योऽसियद्गुरुश्चमहेश्वरः ॥ श्रीकृष्णभक्तिदातायोभवान्पृच्छतिमाञ्चकिम् ॥ ६८ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेराधिकोपाख्यानेतन्मन्त्रादिकथनंनामपट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ छ ॥ इतिराधोपाख्यानम् ॥ नारदउवाच ॥ सर्वाख्यानंश्रुतंब्रह्मन्नतीवपरमाद्भुतम् ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामिदुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥ १ ॥ दुर्गानारायणीशानाविष्णुमायाशिवासती ॥ नित्यासत्याभगवतीशर्वाणीसर्वमङ्गला ॥ २ ॥ अम्बिकावैष्णवीगौरीपार्वतीचसनातनी ॥ नामानिकौथुमोक्तानिसर्वेषांशुभदानिच ॥ ३ ॥ अर्थंषोडशनाम्नांचसर्वेषामीप्सितंवरम् ॥ ब्रूहिवेदविदांश्रेष्ठवेदोक्तंसर्वसम्मतम् ॥ ४ ॥ केनवापूजितासादौद्वितीयेकेनवापुरा ॥ तृतीयेवा

१ रिपुग्रस्ते इतिपाठः ।

चतुर्थेवाकेनसर्वत्रपूजिता ॥ ५ ॥ नारायणउवाच ॥ अर्थंषोडशनाम्नांचविष्णुर्वेदेचकारसः ॥ ज्ञात्वापुनःपृच्छसित्वंकथयामियथा
गमम् ॥ ६ ॥ दुर्गोदैत्येमहाविघ्नेभवबन्धेचकर्म्मणि ॥ शोकेदुःखेचनरकेयमदण्डेचजन्मनि ॥ ७ ॥ महाभयेऽतिरोगेचाप्याशब्दो
हन्तृवाचकः ॥ एतान्हन्त्येवयादेवीसादुर्गापरिकीर्त्तिता ॥ ८ ॥ यशसातेजसारूपैर्नारायणसमागुणैः ॥ शक्तिर्नारायणस्ये
यंतेननारायणीस्मृता ॥ ९ ॥ ईशानःसर्वसिद्धयर्थंचाशब्दोदातृवाचकः ॥ सर्वसिद्धिप्रदात्रीयासापीशानाप्रकीर्त्तिता ॥ १० ॥ सृष्टा
मायापुरासृष्टौविष्णुनापरमात्मना ॥ मोहितंमाययाविश्वंविष्णुमायाप्रकीर्तिता ॥ ११ ॥ शिवेकल्याणरूपाचशिवदाचशिवप्रिया[1] ॥
प्रियेदातरिचाशब्दोशिवातेनप्रकीर्तिता ॥ १२ ॥ सद्बुद्ध्यधिष्ठातृदेवीविद्यमानायुगेयुगे ॥ पतिव्रतासुशीलाचसासतीपरिकीर्तिता ॥
॥ १३ ॥ यथानित्योहिभगवान्नित्याभगवतीतथा ॥ स्वमाययातिरोभूतातत्रेशेप्राकृतेलये ॥ १४ ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्य्यन्तंसर्वंमिथ्यैव
कृत्रिमम् ॥ दुर्गासत्यस्वरूपासाप्रकृतिर्भगवान्यथा ॥ १५ ॥ सिद्धैश्वर्यादिकंसर्वंयस्यामस्तियुगेयुगे ॥ सिद्धादिकेभगोज्ञेयस्तेनसा
भगवतीस्मृता ॥ १६ ॥ सर्वान्मोक्षंप्रापयतिजन्ममृत्युजरादिकम् ॥ चराचरांश्चविश्वस्थान्छर्वाणीतेनकीर्त्तिता ॥ १७ ॥ मङ्गलंमोक्ष
वचनंचाशब्दोदातृवाचकः ॥ सर्वान्मोक्षान्याददातिसैवस्यात्सर्वमङ्गला ॥ १८ ॥ हर्षेसम्पदिकल्याणेमङ्गलंपरिकीर्तितम् ॥ तान्ददाति
चसर्वेभ्यस्तेनसासर्वमङ्गला ॥ १९ ॥ अम्बेतिमातृवचनोवन्दनेपूजनेसदा ॥ पूजितावन्दितामाताजगतांतेनसांबिका ॥ २० ॥ विष्णु
भक्ताविष्णुरूपाविष्णोःशक्तिस्वरूपिणी ॥ सृष्टौचविष्णुनासृष्टावैष्णवीतेनकीर्तिता ॥ २१ ॥ गौरःपीतेचनिर्लिप्तेपरेब्रह्मणिनिर्म्मले[2] ॥
तस्यात्मनःशक्तिरियंगौरीतेनप्रकीर्तिता ॥ २२ ॥ गुरुःशम्भुश्चसर्वेषांतस्यशक्तिःप्रियासती ॥ गुरुःकृष्णश्चतन्मायागौरीतेनप्रकी
र्त्तिता ॥ २३ ॥ तिथिभेदेपर्वभेदेकल्पभेदेन्यभेदके ॥ ख्यातौतेषुचविख्यातापार्वतीतेनकीर्तिता ॥ २४ ॥ महोत्सवविशेषेचपर्वन्निति
सुकीर्तिता ॥ तस्याधिदेवीयासाचपार्वतीपरिकीर्त्तिता ॥ २५ ॥ पर्वतस्यसुतादेवीसाविर्भूताचपर्वते ॥ पर्वताधिष्ठातृदेवीपार्वतीतेनकी

---

१ शिवेचेतिपाठः । २ सर्वभेदे–इतिपाठः ।

र्त्तिता ॥ २६ ॥ सर्वकालेसनाप्रोक्तोविस्तृतेचतर्नानिच ॥ सर्वत्रसर्वकालेचविद्यमानासनातनी ॥ २७ ॥ अर्थःषोडशनाम्नाञ्चकीर्त्तित
श्चमहामुने ॥ यथागमंत्वंवेदोक्तोपाख्यानंचनिशामय ॥ २८ ॥ प्रथमेपूजितासाचकृष्णेनपरमात्मना ॥ वृन्दावनेचसृष्ट्यादौगोलोके
रासमण्डले ॥ २९ ॥ मधुकैटभभीतेनब्रह्मणासाद्वितीयतः ॥ त्रिपुरप्रेरितेनैवतृतीयेत्रिपुरारिणा ॥ ३० ॥ भ्रष्टश्रियामहेन्द्रेणशापादुर्वा
ससःपुरा ॥ चतुर्थेपूजितादेवीभक्त्याभगवतीसती ॥ ३१ ॥ तदामुनीन्द्रैःसिद्धेन्द्रैर्देवैश्चमुनिपुङ्गवैः ॥ पूजितासर्वविश्वेषुसमभूत्सर्वतः
सदा ॥३२॥ तेजस्सुसर्वदेवानांसाविर्भूतापुरामुने ॥ सर्वेदेवाददुस्तस्यैशस्त्राण्याभरणानिच ॥ ३३ ॥ दुर्गादयश्चदैत्याश्चनिहतादुर्गया
तया ॥ दत्तंस्वराज्यंदेवेभ्योवरञ्चयदभीप्सितम् ॥ ३४ ॥ कल्पान्तरेपूजितासासुरथेनमहात्मना ॥ राज्ञाचमेधशिष्येणमृन्मय्याञ्चसरि
त्तटे ॥ ३५ ॥ मेषादिभिश्चमहिषैःकृष्णसारैश्चमण्डकैः ॥ छागैरिक्षुसुकूष्माण्डैःपक्षिभिर्बलिभिर्मुने ॥ ३६ ॥ वेदोक्ताश्चैवदत्त्वैवमुप
चारांस्तुषोडश ॥ ध्यात्वाचकवचंधृत्वासंपूज्यचविधानतः ॥ ३७ ॥ राजाकृत्वापरीहारंवरंप्रापयथेप्सितम् ॥ मुक्तिंसंप्रापवैश्यश्चसं
पूज्यचसरित्तटे ॥ ३८ ॥ तुष्टावराजावैश्यश्चसाश्रुनेत्रःकृताञ्जलिः ॥ ससर्जमृन्मयींतांवैगम्भीरेनिर्मलेजले ॥ ३९ ॥ मृन्मयींतामदृष्ट्वाच
जलधौतांनराधिपः ॥ रुरोदचतदावैश्यस्ततःस्थानान्तरंययौ ॥ ४० ॥ त्यक्त्वादेहञ्चवैश्यस्तुपुष्करेदुष्करंतपः ॥ ४१ ॥ कृत्वाजगाम
गोलोकंदुर्गादेवीवरेणसः ॥ राजाययौस्वराज्यञ्चपूज्योनिष्कण्टकंबली ॥ ४२ ॥ भोगञ्चबुभुजेभूपःषष्टिवर्षसहस्रकम् ॥ भार्यांस्व
राज्यंसंन्यस्यपुत्रेवैकालयोगतः ॥ ४३ ॥ मनुर्बभूवसावर्णिस्तप्त्वावैपुष्करेतपः ॥ इत्येवंकथितंवत्ससमासेनयथागमम् ॥ ४४ ॥
दुर्गाख्यानंमुनिश्रेष्ठकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गो
पाख्यानेदुर्गादिनामव्युत्पत्त्यादिकथनंनामसप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कस्यवंशोद्भवोराजासुरथो
धर्म्मिणांवरः ॥ कथंसंप्रापवैज्ञानंमेधसोज्ञानिनांवरात् ॥ १ ॥ कस्यवंशोद्भवोब्रह्मन्मेधसोमुनिसत्तम ॥ बभूवकुत्रसंवादोनृपस्यमुनि
नासह ॥ २ ॥ सख्यंवभूवकुत्रास्यवाप्रभोनृपवैश्ययोः ॥ व्यासेनश्रोतुमिच्छामिवदवेदविदांवर ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अत्रि

श्वब्रह्मणःपुत्रस्तस्यपुत्रोनिशाकरः ॥ सचकृत्स्नाराजसूयंद्विजराजोबभूवह ॥ ४ ॥ गुरुपत्न्यांचतारायांतस्याभूच्चबुधःसुतः ॥ बुधपुत्रस्तु चैत्रश्चतत्पुत्रःसुरथःस्मृतः ॥ ५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ गुरुपत्न्याश्चतारायांममभूत्तत्सुतःकथम् ॥ अहोव्यतिक्रमंब्रूहिवेदस्यचमहा मुने ॥ ६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सम्पन्मत्तोमहाकामीव्यचरज्जाह्नवीतटे ॥ तारांसुरगुरोःपत्नींधर्मिष्ठाञ्चपतिव्रताम् ॥ ७ ॥ सुस्नातां सुन्दरींरम्यांपीनोन्नतपयोधराम् ॥ सुश्रोणींसुनितम्बाढ्यांमध्यक्षीणांमनोहराम् ॥ ८ ॥ सुदतींकोमलांगीञ्चनवयौवनसंयुताम् ॥ सूक्ष्मवस्त्रपरीधानांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ ९ ॥ कस्तूरीबिन्दुनासार्द्धमधश्चन्दनबिन्दुना ॥ सिन्दूरबिन्दुनाचारुफालमध्यस्थलोज्ज्व लाम् ॥ १० ॥ वायुनाधोवस्त्रहीनांसकामांरक्तलोचनाम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यांपक्वबिम्बाधरांवराम् ॥ ११ ॥ सस्मितांन म्रवक्त्रांचलज्जयाचन्द्रदर्शनात् ॥ गच्छतींस्वगृहंहर्षान्मत्तवारणगामिनीम् ॥ १२ ॥ तांदृष्ट्वामन्मथाक्रान्तश्चन्द्रोलज्जांजहौमुने ॥ पुलकाङ्कितसर्वांगःसकामस्तामुवाचसः ॥ १३ ॥ ॥ चन्द्रउवाच ॥ ॥ योषिच्छ्रेष्ठेक्षणंतिष्ठवरिष्ठेरसिकासुच ॥ सुविदग्धेविद ग्धानांमनोहरसिसन्ततम् ॥ १४ ॥ निषेव्यप्रकृतिंजन्मसहस्रंकामसागरे ॥ तपःफलेनत्वांप्रापबृहच्छ्रोणींबृहस्पतिः ॥ १५ ॥ अहो तपस्विनासार्द्धमविदग्धेनवेधसा ॥ योजितात्वंरसवतीशश्वत्कामातुरावरा ॥ १६ ॥ किंवासुखञ्चविज्ञातमविज्ञेषुसमागमे ॥ विद ग्धायाविदग्धेनसङ्गमःसुखसागरः ॥ १७ ॥ कामेनकामिनीत्वञ्चदग्धासिव्यर्थमीश्वरि ॥ कर्मणावात्मदोषाद्वाकोजानातिमनः स्त्रियाः ॥ १८ ॥ दिनेदिनेवृथायातिदुर्लभंनवयौवनम् ॥ नवीनयौवनस्थायावृद्धेनस्वामिनातव ॥ १९ ॥ शश्वत्तपस्यायुक्तश्चकृष्ण मात्मानमीप्सितम् ॥ स्वप्नेजागरणेवापिध्यायन्नास्तेबृहस्पतिः ॥ २० ॥ सर्वकामरसज्ञात्वंनिष्कामंकाममीप्सितम् ॥ ध्यायन्तीक मुकीशश्वद्यूनांशृङ्गारमात्मनि ॥ २१ ॥ अन्यश्चत्वन्मनःकामोभिन्नंत्वद्भर्तुरीप्सितम् ॥ ययोश्चभिन्नोविषयोकाप्रीतिःसङ्गमेतयोः ॥ ॥ २२ ॥ वासन्तीपुष्पतल्पेचगन्धचन्दनचर्चिते ॥ मोदस्वमांगृहीत्वात्वंवसन्तेमाधवीवने ॥ २३ ॥ सुगन्धयुत्फुल्लकुसुमेनिर्जनेच न्दनेवने ॥ भवतीयुवतीभाग्यवतीतत्रैवमोदताम् ॥ २४ ॥ चन्दनेचम्पकवनेशीतचंपकवायुना ॥ रम्येचम्पकतल्पेचक्रीडांकुरुमया

मह ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वामदनोन्मत्तोमदनाधिकसुन्दरः ॥ पपातचरणेदेव्यामन्दोमन्दाकिनीतटे ॥ २६ ॥ निरुद्धमार्गाच
न्द्रेणशुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ अभीतोवाचकोपेनरक्तपङ्कजलोचना ॥ २७ ॥ ॥ तारोवाच ॥ ॥ धिक्त्वांचन्द्रनृणंमन्येपरस्त्री
लम्पटंशठम् ॥ अत्रेरभाग्यात्त्वंपुत्रोव्यर्थन्तेजन्मजीवनम् ॥ २८ ॥ अरेकृत्वाराजसूयमात्मानंमन्यसेबली ॥ बभूवपुण्यंतेव्यर्थंविप्रस्त्री
पुचयन्मनः ॥ २९ ॥ यस्यचित्तंपरस्त्रीषुसोऽशुचिःसर्वकर्मसु ॥ नकर्मफलभाक्पापीनिन्द्योविश्वेषुसर्वतः ॥ ३० ॥ सतीन्त्वंमेनाश
यसियक्ष्मग्रस्तोभविष्यसि ॥ अत्युच्छ्रितोनिपतनंप्राप्नोतीतिश्रुतौश्रुतम् ॥ ३१ ॥ दुष्टानांदर्पहाकृष्णोदर्पंतेनिहनिष्यति ॥ त्यजमां
म तरंवत्ससत्यंतेशंभविष्यति ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वातारकासाध्वीरुरोदचमुहुर्मुहुः ॥ चकारसाक्षिणंधर्मंसूर्यंवायुंहुताशनम् ॥ ३३ ॥
ब्रह्माणंपरमात्मानमाकाशंपवनंधराम् ॥ दिनंरात्रिश्चसन्ध्याश्चसर्वसुरगणंमुने ॥ ३४ ॥ तारकावचनंश्रुत्वानभीतःसचुकोपह ॥ करेधृ
त्वारथेतूर्णंस्थापयामाससुन्दरीम् ॥ ३५ ॥ रथञ्चालयामासमनोयायीमनोहरम् ॥ मनोहरांगृहीत्वातांसरेमेमनोहरम् ॥ ३६ ॥
विमपन्दकेसुरवनेचन्दनेपुष्पभद्रके ॥ पुष्करेचनदीतीरेपुष्पितेपुष्पकानने ॥ ३७ ॥ सुगन्धिपुष्पतल्पेचपुष्पचन्दनवायुना ॥ निर्ज
नेमलयद्रोण्यांस्निग्धचन्दनचर्चिते ॥ ३८ ॥ शैलेशैलेनदेनद्यांशृङ्गारंकुर्वतोस्तयोः ॥ गतंवर्षशतंहर्षान्मुहूर्तमिवनारद ॥ ३९ ॥ बभूव
शरणापन्नोभीतोदैत्येषुचन्द्रमाः ॥ तेजस्विनितथाशुक्रेनेपाश्चबलिनांगुरौ ॥ ४० ॥ अभयञ्चददौतस्मैकृपयाभृगुनन्दनः ॥ गुरुंजहास
देवानांसुविपक्षंबृहस्पतिम् ॥ ४१ ॥ सभायांजहसुर्दैत्याबलिनोदितिनन्दनाः ॥ अभयञ्चददुस्तस्मैभीतायचकलङ्किने ॥ ४२ ॥
सतीसतीत्वध्वंसेनपापिष्ठचन्द्रमण्डले ॥ बभूवशशरूपश्चकलङ्कंनिर्मलेमलम् ॥ ४३ ॥ उवाचतंमहाभीतंशुक्रोवेदविदांवरः ॥ हितं
तथ्यंवेदयुक्तंपरिणामसुखावहम् ॥ ४४ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ त्वमहोब्रह्मणःपौत्रोऽप्यत्रेर्भगवतःसुतः ॥ दुर्नीतंकर्मतेपुत्रनीचवन्नय
शस्करम् ॥ ४५ ॥ राजसूयस्यसुफलेनिर्मलेकीर्तिमण्डले ॥ सुधाराशौसुराविन्दुरूपमङ्कमुपार्जितम् ॥ ४६ ॥ त्यजदेवगुरोःपत्नींप्रसु
मित्रमहासतीम् ॥ धर्मिष्ठस्यवरिष्ठस्यब्राह्मणानांबृहस्पतेः ॥ ४७ ॥ शम्भोःसुराणामीशस्यगुरुपुत्रस्यवेधसः ॥ पौत्रस्याङ्गिरसे

नित्यंज्वलतोब्रह्मतेजसा ॥ ४८ ॥ शत्रोरपिगुणावाच्यादोषावाच्यागुरोरपि ॥ इतिसद्वंशजातानांस्वभावश्चसतामपि ॥ ४९ ॥
सशत्रुर्मेसुरगुरुःपरोविश्वेनिशाकर ॥ तथापिसहजाख्यानंवर्णितंधर्मसंसदि ॥ यत्रलोकाश्चधर्मिष्ठास्तत्रधर्मःसनातनः ॥ ५० ॥
यतोधर्मस्ततःकृष्णोयतःकृष्णस्ततोजयः[१] ॥ गौरेकंपश्चव्याघ्रीसिंहीसतप्रसूयते ॥ ५१ ॥ हिंसकाःप्रलयंयान्तिधर्मोरक्षतिधार्मि
कम् ॥ देवाश्चगुरवोविप्राःशकायद्यपिरक्षितुम् ॥ ५२ ॥ तथापिनहिरक्षन्तिधर्मघ्नंपापिनंजनम् ॥ कुलटाविप्रपत्नीनांगमनेसुरवि
प्रयोः ॥ ५३ ॥ ब्रह्महत्याषोडशांशपातकंचभवेद्ध्रुवम् ॥ तासामुपस्थितानांचगमनेनचतुर्थकम् ॥ ५४ ॥ विप्रपत्नीसतीनांचगमनंचैव
लेनचेत् ॥ ब्रह्महत्याशतपापंभवेदेवश्रुतौश्रुतम् ॥ ५५ ॥ धर्मंचरमहाभागब्राह्मणींत्यजसाम्प्रतम् ॥ कृत्वानुतापंपापाच्चनिवृत्तिस्तुमहा
फला ॥ ५६ ॥ उपायेनचतेपापंदूरीभूतंभवेन्ननु ॥ शरणागतभीतस्यमयिदेवस्यधर्मतः ॥ ५७ ॥ शस्त्रहीनंचभीतंचदीनंचशर
णार्थिनम् ॥ योनरक्षत्यधर्मिष्ठःकुम्भीपाकेवसेद्ध्रुवम् ॥ ५८ ॥ राजसूयशतानांचरक्षितालभतेफलम् ॥ परमैश्वर्ययुक्तश्चधर्मेणसभवे
दिह ॥ ५९ ॥ इत्युक्त्वादैत्यगुरुःस्वर्गेमन्दाकिनीतटे ॥ स्नात्वातंस्नापयामासविष्णुपूजांचकारसः ॥ ६० ॥ विष्णुपादाब्जजाते
नतत्रैवेद्यंशुभप्रदम् ॥ गङ्गोदकेनपुण्येनभोजयामासचन्द्रकम् ॥ ६१ ॥ क्रोडेकृत्वातुतंभीतंलज्जितंपापकर्म्मणा ॥ कुशहस्तस्तमित्यू
चेस्मारंस्मारंहरिंमुने ॥ ६२ ॥ शुक्रउवाच ॥ यद्यस्तिमेतपःसत्यंसत्यंपूजाफलंहरे ॥ सत्यंव्रतफलंचैवसत्यंसत्यवचःफलम् ॥ ६३ ॥
तीर्थस्नानफलंसत्यंसत्यंदानफलंयदि ॥ उपवासफलंसत्यंपापान्मुक्तोभवान्भवेत् ॥ ६४ ॥ विप्रंत्रिसन्ध्याहीनंयाविष्णुपूजाविही
नकम् ॥ तन्नाप्नोतुमहाघोरंचन्द्रपापंसुदारुणम् ॥ ६५ ॥ स्वभार्य्यांवंचनंकृत्वायःप्रयातिपरस्त्रियम् ॥ सयातुनरकंघोरंचन्द्रपापेन
पातकी ॥ ६६ ॥ वाचावाताडयेत्कान्तंदुश्शीलादुर्मुखाचया ॥ सायुगंचन्द्रपापेनयातुलालामुखंध्रुवम् ॥ ६७ ॥ अनैवेद्यंवृथान्नंचय
श्चभुङ्क्तेहरेर्द्विजः ॥ सयातुकालसूत्रंचचन्द्रपापाच्चतुर्युगम् ॥ ६८ ॥ अम्बुवाच्यंभूखननंयःकरोतिनराधमः ॥ चन्द्रपापाद्युगशतंका

१ जयोऽस्तिपाठः ।

लमूत्रंसगच्छतु ॥ ६९ ॥ स्वकान्तंवंचयित्वाचयायातिपरपूरुषम् ॥ सायातुवह्निकुण्डंचचन्द्रपापाच्चतुर्युगम् ॥ ७० ॥ कीर्त्तिंकरोति रजसापरकीर्त्तिविलुप्यच ॥ सयुगंचन्द्रपापेनकुम्भीपाकञ्चगच्छतु ॥ ७१ ॥ पितरंमातरंभार्य्यायोनपुष्णातिपातकी ॥ स्वगुरुंचन्द्र पापेनयातुचण्डालतांध्रुवम् ॥ ७२ ॥ कुलटान्नमवीरान्नमृतुस्नातान्नमेवच ॥ योऽश्नातिचन्द्रपापञ्चयातुतंपापिनंध्रुवम् ॥ ७३ ॥ सयातुतेनपापेनकुम्भीपाकंचतुर्युगम् ॥ तस्मादुत्तीर्य्यचाण्डालींयोनिमाप्नोतिपातकी ॥ ७४ ॥ दिवसेयोग्राम्यधर्मंमहापापीकरोतिच ॥ योगच्छेत्कामतःकामीगुर्विणींवाग्जंम्वलाम् ॥ ७५ ॥ तंयातुचन्द्रपापञ्चमहाघोरञ्चपापिनम् ॥ सयातुतेनपापेनकालसूत्रंचतुर्युगम् ॥ ॥ ७६ ॥ मुखंश्रोणींस्तनञ्चापियःपश्यतिपरस्त्रियाः ॥ कामतःकामदग्धश्चयातुतंचन्द्रकल्मषम् ॥ ७७ ॥ सयातुलालाभक्ष्यञ्चचन्द्र पापाच्चतुर्युगम् ॥ तस्मादुत्तीर्य्यभवतुचाण्डालोन्धोनपुंसकः ॥ ७८ ॥ कुहूपूर्णेन्दुसंक्रान्तिचतुर्दश्यष्टमीषुच ॥ मांसंमसूरंलकुचंय श्वभुङ्क्तेरवेर्दिने ॥ ७९ ॥ कुरुतेग्राम्यधर्म्मञ्चयातुतंचन्द्रकिल्बिषम् ॥ चतुर्युगंकालसूत्रंतेनपापेनगच्छतु ॥ ८० ॥ तस्मादुत्तीर्य्यचा ण्डालींयोनिमाप्नोतिपातकी ॥ सप्तजन्मसुसद्रोगीदरिद्रःकुब्जएवच ॥ ८१ ॥ एकादश्यांचयोभुङ्क्तेकृष्णजन्माष्टमीदिने ॥ शिवरात्रौम हापापीयातुतंचन्द्रपातकम् ॥ ८२ ॥ सयातुकुम्भीपाकञ्चयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ तेनपापेनचाप्नोतुचाण्डालींयोनिमेवच ॥ ८३ ॥ ताम्रस्थंदुग्धमाध्वीकमुच्छिष्टेघृतमेवच ॥ नारिकेलोदकंकांस्येदुग्धंसलवणंतथा ॥ ८४ ॥ पीतशेषजलंचैवभुक्तशेषंतथौदनम् ॥ असकृच्चौदनंभुङ्क्तेसूर्य्येनास्तंगतेद्विजः ॥ ८५ ॥ तंयातुचन्द्रपापञ्चदुर्निवारञ्चदारुणम् ॥ सयातुतेनपापेनचान्धकूपंचतुर्युगम् ॥ ॥ ८६ ॥ स्वकन्याविक्रयीविप्रोदेवलोवृषवाहकः ॥ शूद्राणांशवदाहीचतेषांचैसूपकारकः ॥ ८७ ॥ अश्वत्थतरुघातीच विष्णुवैष्णवनिन्दकः ॥ तंयातुचन्द्रपापञ्चदारुणंपापिनंभृशम् ॥ ८८ ॥ सयातुतस्मात्पापाच्चततसूर्मीञ्चपातकी ॥ शश्वद्दग्धोभव तुसयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ८९ ॥ तस्मादुत्तीर्य्यचाण्डालींयोनिमाप्नोतिपातकी ॥ सप्तजन्मसुचाण्डालोवृषभःपञ्चजन्मसु ॥ ९० ॥ गर्दभोजन्मशतकंसूकरस्सप्तजन्मसु ॥ तीर्थध्वांक्षस्सप्तसुवैविट्क्रमिःपञ्चजन्मसु ॥ जलौकाजन्मशतकंशुचिर्भवतुतत्परम् ॥ ९१ ॥

वृथामांसंचयोभुङ्क्तेस्वार्थंपाकान्नमेवच ॥ तददत्तंमहापापीप्राप्नुयाच्चन्द्रपातकम् ॥ ९२ ॥ सयातुचन्द्रपापेनचासिपत्रंचतुर्युगम् ॥
ततोभवतुसर्पश्चपशुस्स्यात्सप्तजन्मसु ॥ ९३ ॥ विप्रोवार्द्धुषिकोयोहियोनिर्जीवीचिकित्सकः ॥ हरेर्नाम्नांचविक्रेतायश्चवास्वाङ्ग
विक्रयी ॥ ९४ ॥ स्वधर्मकथकश्चैवयश्चस्वात्मप्रशंसकः ॥ मषीजीवीधावकश्चकुलटापोष्यएवच ॥ ९५ ॥ तंयातुचन्द्रपापश्च
चन्द्रोभवतुविज्वरः ॥ सयातुतेनपापेनशूलप्रोतंसुदारुणम् ॥ ९६ ॥ तत्रविद्धोभवतुसयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ततोदरिद्रोरोगीचदी
क्षाहीनोनरःपशुः ॥ ९७ ॥ लाक्षामांसरसानांचतिलानांलवणस्यच ॥ अश्वानांचैवलोहानांविक्रेतानरघातकः ॥ ९८ ॥ विप्रः
कुलालःचौरश्चयातुतंचन्द्रपातकम् ॥ सयातुतेनपापेनक्षुरधारंसुदुःसहम् ॥९९॥ तत्रच्छिन्नोभवतुसयावदिन्द्रसहस्रकम् ॥ तस्मादुर्त्ती
र्यसभवेत्सृगालःसप्तजन्मसु ॥१००॥ सप्तजन्मसुमार्जारोमहिषोजन्मपञ्चकम् ॥ सप्तजन्मसुभल्लूकःकुक्कुरस्सप्तजन्मसु ॥ १०१ ॥ मत्स्य
श्चंजन्मशतकंकर्कटीजन्मपञ्चकम् ॥ गोधिकाजन्मशतकंगर्दभःसप्तजन्मसु ॥१०२॥ सप्तजन्मसुमण्डूकस्ततस्यान्मानवोऽधमः ॥ चर्म्म
कारश्चरजकस्तैलकारश्चवर्द्धकिः ॥१०३॥ नाविकःशवजीवीचव्याधश्चस्वर्णकारकः ॥ कुम्भकारोलोहकारस्ततःक्षत्रस्ततोद्विजः॥१०४॥
इतिचन्द्रंशुचिंकृत्वासमुवाचतुतारकाम् ॥ त्यक्त्वाचन्द्रंमहामाध्विगच्छकान्तमितिद्विजः ॥ १०५ ॥ प्रायश्चित्तंविनापूतात्वमेवंशुद्धमा
नसा ॥ अकामायावलिष्ठेननस्त्रीजारेणदुष्यति ॥ १०६ ॥ इत्येवमुक्त्वाशुक्रश्चचन्द्रंवातारकांसतीम् ॥ सस्मितांसस्मितंचैवचकारचशुभा
शिषः॥१०७॥ इतिश्री०ब्र०वै०महा०पु०प्रकृतिख०द्विती०नारदनारायणसं० दुर्गोपाख्यानेतारचन्द्रयोर्दोषनिवारणंनामाष्टपञ्चाशत्त
मोऽध्यायः ॥५८॥ ॥ नारदउवाच ॥ बृहस्पतिःकिञ्चकारतारकाहरणान्तरे ॥ कथंसंप्रापतांसाध्वींतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥१॥ श्रीनारा
यणउवाच ॥ दृष्ट्वाविलम्बंतारायाः भ्रान्त्याचापिगुरुःस्वयम् ॥ प्रस्थापयामासशिष्यमन्वेषार्थंचजाह्नवीम् ॥ २ ॥ शिष्योगत्वाचतद्वृत्तं
ज्ञात्वावैलोकवक्त्रतः ॥ रुदन्नुवाचस्वगुरुंतारकाहरणंमुने ॥ ३ ॥ श्रुत्वासुरगुरुर्वार्तांशशिनाचप्रियांहृताम् ॥ मुहूर्त्तंप्रापमूर्च्छांचततःसं

१ जन्मपंचकमितिपाठः । २ आलुश्चजन्मशतकंकुक्कुटोवेतिपाठः ।

प्याचेतनाम् ॥ ४ ॥ रुरोदोच्चैःसशिष्यश्चहृदयेनविदूयता ॥ शोकेनलज्जयाविष्टोविललापमुहुर्मुहुः ॥ ५ ॥ उवाचशिष्यान्सम्बोध्य नीतिंचश्रुतिसम्मताम् ॥ साश्रुनेत्रःसाश्रुनेत्राञ्छोकार्तःशोककार्शितान् ॥ ६ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ हेवत्साःकेनशमोऽहंनजानेकारणं परम् ॥ दुःखंधर्म्मविरुद्धोयःसम्प्राप्नोतिनसंशयः ॥ ७ ॥ यस्यनास्तिसतीभार्य्यागृहेषुप्रियवादिनी ॥ अरण्यंतेनगंतव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥८॥ भावानुरक्तावनिताहृतायस्यचशत्रुणा॥अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥९॥ सुशीलासुन्दरीभार्य्यागतायस्यगृहाद्गृहो॥ अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥ १० ॥ दैवेनापहृतायस्यपतिसाध्यापतिव्रता ॥ अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥११॥ यस्यमातागृहेनास्तिगृहिणीवासुशासिता ॥ अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥१२॥ प्रियाहीनंगृहंयस्यपूर्णंद्रविणबन्धुभिः ॥ अरण्यंतेनगन्तव्यंयथारण्यंतथागृहम् ॥१३॥ भार्य्याशून्यावनसमाःसभार्य्याश्चगृहागृहाः ॥ गृहिणीचगृहंप्रोक्तंनगृहंगृहमुच्यते ॥ १४ ॥ अशुचिःस्त्रीविहीनश्चदैवेपित्र्येचकर्मणि ॥ यदह्नाकुरुतेकर्मनतस्यफलभाग्भवेत ॥१५॥ दाहिकाशक्तिहीनश्चयथामन्दोहुताशनः ॥ प्रभाहीनायथासूर्य्यःशोभाहीनोयथाशशी ॥ १६ ॥ शक्तिहीनोयथाजीवोयथाचात्मातनुंविना ॥ विनाधारंयथाधेयोयथेशःप्रकृतिंविना ॥१७॥ नचशक्तोयथायज्ञः फलदोदक्षिणांविना ॥ कर्मणांचफलंदातुंसामग्रीमूलमेवच ॥१८॥ विनास्वर्णंस्वर्णकारोयथाशक्तःस्वकर्मणि ॥ यथाशक्तःकुलालश्चमृत्तिकांचविनाद्विजाः ॥ १९ ॥ तथागृहीनशक्तश्चसततंसर्वकर्मणि ॥ गृहाधिष्ठातृदेवींचस्वशक्तिंगृहिणींविना ॥२०॥ भार्य्यामूलाःक्रियाः सर्वाभार्य्यामूलागृहास्तथा ॥ भार्य्यामूलंसुखंसर्वंगृहस्थानांगृहेसदा ॥ २१ ॥ भार्य्यामूलःसदाहर्षोभार्य्यामूलंचमङ्गलम् ॥ भार्य्यामूलंचसंसारोभार्य्यामूलंचसौरभम् ॥ २२ ॥ यथारथश्चरथिनांगृहिणांचतथागृहम् ॥ सारथिस्तुयथातेषांगृहिणांचतथाप्रिया ॥ २३ ॥ सर्वरत्नप्रधानाचस्त्रीरत्नंदुष्कुलादपि ॥ गृहीतासागृहस्थेनेत्याहकमलोद्भवः ॥ २४ ॥ यथाजलंविनापद्मंपद्मंशोभांविनायथा ॥ तथैवपुंसांस्वगृहंगृहिणांगृहिणींविना ॥ २५ ॥ इत्येवमुक्त्वास गुरुः प्रविवेश गृहंमुहुः ॥ गृहाद्बहिर्निस्ससारभूयोभूयः शुचा

१ वरंवनमित्यस्तिकांचविनाइति पाठः । २ चतुर्थ्यश्चेति पाठः । ३ सौरव्यमिति पाठः ।

न्वितः ॥ २६ ॥ मुहुर्मुहुश्चमूर्च्छांचचेतनांसमवापसः ॥ भूयोभूयोरुरोदोच्चैःस्मारंस्मारंप्रियागुणान् ॥ २७ ॥ अथान्तरेमहाज्ञानीज्ञानि
भिश्चप्रबोधितः ॥ सच्छिष्यैर्मुनिभिश्चान्यैःपुरन्दरगृहंययौ ॥ २८ ॥ सगुरुःपूजितस्तेनचातिथ्येनमरुत्वता ॥ तमुवाचस्ववृत्तान्तंह
दिशल्यमिवाप्रियम् ॥ २९ ॥ बृहस्पतिवचःश्रुत्वारक्तपङ्कजलोचनः ॥ तमुवाचमहेन्द्रश्चकोपप्रस्फुरिताधरः ॥ ३० ॥ ॥ महेन्द्र
उवाच ॥ ॥ दूतानांसहस्रञ्चजारकर्मणिगच्छतु ॥ अतीवनिपुणंदक्षंतत्त्वप्राप्तिनिमित्तकम् ॥ ३१ ॥ यत्रास्तिपातकीचन्द्रोमन्मा
त्रातारयासह ॥ गच्छामितत्रसन्नद्धःसर्वैर्देवगणैःसह ॥ ३२ ॥ त्यजचिन्तांमहाभागसर्वंभद्रंभविष्यति ॥ भद्रबीजंदुर्गमिदंकस्य
सम्पद्विपद्विना ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वाचशुनासीरोदूतानाञ्चसहस्रकम् ॥ तूर्णंप्रस्थापयामासतत्कर्मनिपुणंमुने ॥ ३४ ॥ तेदूतावि
श्वपशनंययुर्निर्जनमेवच ॥ मुहुर्लंघ्यश्चविश्वेषुभ्रमित्वाशक्रमाययुः ॥ ३५ ॥ चन्द्रश्चशुक्रभवनेतंप्रपन्नंचविज्वरम् ॥ दृष्ट्वासतारकं
भीतंकथयामासुरीश्वरम् ॥ ३६ ॥ इतिश्रुत्वाशुनासीरोनतवक्त्रोबृहस्पतिम् ॥ उवाचशोकसन्तप्तोहृदयेनविदूयता ॥ ३७ ॥
॥ ॥ महेन्द्रउवाच ॥ ॥ शृणुनाथप्रवक्ष्यामिपरिणामसुखावहम ॥ भयंत्यजमहाभागसर्वंभद्रंभविष्यति ॥ ३८ ॥ त्वयानवि
जितःशुक्रोनमयादितिनन्दनः ॥ एतदालोच्यचन्द्रश्चजगामशरणंकविम् ॥ ३९ ॥ गच्छशीघ्रंब्रह्मलोकमस्माभिःसार्द्धमेवच ॥
ब्रह्मणःसहयास्यामःकैलासेशङ्करंवयम् ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वातुमहेन्द्रश्चसन्तप्तोगुरुणासह ॥ जगामब्रह्मलोकञ्चसुखदृश्यंनिरामयम् ॥
॥ ४१ ॥ तत्रदृष्ट्वाचब्रह्माणंननामगुरुणासह ॥ प्रोवाचसर्ववृत्तान्तंदेवानामीश्वरंपरम ॥ ४२ ॥ महेन्द्रवचनंश्रुत्वाहसित्वाकमलो
द्भवः ॥ हितंतथ्यंनीतिसारमुवाचविनयान्वितः ॥ ४३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ योददातिपरस्मैचदुःखमेवचसर्वतः ॥ तस्मैददातिदुःखञ्च
शास्ताकृष्णःसनातनः ॥ ४४ ॥ अहंस्रष्टाचसृष्टेश्चपाताविष्णुःसनातनः ॥ यथारुद्रश्चसंहर्तादाताविचरितःशिवः ॥ ४५ ॥
निरन्तरंसर्वसाक्षीधर्मोऽसर्वकारणम ॥ सर्वेदेवाविषयिणःकृष्णाज्ञापरिपालकाः ॥ ४६ ॥ बृहस्पतिस्तपस्वीसंवर्तश्चजितेन्द्रियः ॥

१ कैलासशंकरालयमिति पाठः ।

अथश्चांगिरसःपुत्रावेदवेदाङ्गपारगाः ॥ ४७ ॥ संवर्त्तायकनिष्ठायनचकिञ्चिद्ददौगुरुः ॥ सवभ्रुवतपस्वीचकृष्णंध्यायतिचेश्वरम् ॥ ४८ ॥
मध्यमस्योतथ्यकस्यसतींभार्य्यांचगुर्विणीम् ॥ जहारकामनस्तांवभ्रातृजायामकामुकीम् ॥ ४९ ॥ योहरेद्भ्रातृजायांचकामीका
मादकामुकीम् ॥ ब्रह्महत्यासहस्रंचलभतेनात्रसंशयः ॥ ५० ॥ सयातिकुम्भीपाकञ्चयावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ भ्रातृजायापहारीचमातृ
गामीभवेन्नरः ॥ ५१ ॥ तस्मादुत्तीर्य्यपापीचविष्ठायांजायतेकृमिः ॥ वर्षकोटिसहस्राणितत्रस्थित्वाचपातकी ॥ ५२ ॥ ततोभ
वेन्महापापीवर्षकोटिसहस्रकम् ॥ पुंश्चलीयोनिगर्तेचकृमिश्चैवपुरन्दर ॥ ५३ ॥ गृध्रकोटिसहस्राणिशतजन्मानिकुक्कुरः ॥ भ्रातृजायापह
रणाच्छतजन्मानिमूकरः ॥ ५४ ॥ ददातियोनदायञ्चवलिष्टोदुर्वलायच ॥ सयातिकुम्भीपाकञ्चयावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ ५५ ॥
माभुङ्क्तक्षीयतेकर्म्मकल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभम् ॥ ५६ ॥ जगद्गुरोःशिवस्यापिगुरुपुत्रोबृहस्पतिः ॥
ज्ञातंकरोतुवृत्तान्तमीश्वरंवलिनांवरम् ॥ ५७ ॥ सर्वेसमूहादेवानांसब्रह्माश्चसवाहनाः ॥ मध्यस्थामुनयश्चैवसन्तुवैनर्मदातटे ॥ ५८ ॥
पश्चादहञ्चयास्यामिपुण्यंतन्नर्म्मदातटम् ॥ गुरुस्तद्गुरुपुत्रोपिशीघ्रंयातुशिवालयम् ॥ ५९ ॥ महेन्द्रउवाच ॥ कथंवावेदकर्त्तुश्चसि
द्धानांयोगिनांगुरोः ॥ मृत्युञ्जयस्यशम्भोश्चगुरुपुत्रोबृहस्पतिः ॥ ६० ॥ अङ्गिरास्तवपुत्रश्चतत्पुत्रश्चबृहस्पतिः ॥ त्वत्तोज्ञानीमहादेवः
कथंशिष्योगुरोःपितुः ॥ ६१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कथयमतिगुनाचपुराणेपुपुरन्दर ॥ इमांपुराप्रवृत्तिंचकथयामिनिशामय ॥ ६२ ॥
मृतवत्साकर्म्मदोषाद्भार्य्याचाङ्गिरसःपुरा ॥ व्रतंचकारसाचैवंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ६३ ॥ व्रतंपुंसवनंनामवर्षमेकंचकारसा ॥
सनत्कुमारोभगवान्कारयामासतांव्रतम् ॥ ६४ ॥ तदागत्यचगोलोकात्परमात्माकृपामयः ॥ स्वेच्छामयंपरंब्रह्मभक्तानुग्रहविग्रहः ॥
॥ ६५ ॥ सुव्रतांचसलक्ष्मीकांतामुवाचकृपानिधिः ॥ प्रणतांसाश्रुनेत्रांचविनीतांचतयास्तुतः ॥ ६६ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ गृहाणे
दंव्रतफलंममतेजस्समन्वितम् ॥ भुंक्ष्वमद्वरतः पुत्रिभविष्यतिमदंशतः ॥ ६७ ॥ पतिर्गुरुश्चदेवानांमहतांज्ञानिनांवरः ॥ पुत्रस्तेभविता
साध्विमद्वरेणबृहस्पतिः ॥ ६८॥ मद्वरेणभवेद्योहिसचमद्वरपुत्रकः ॥ त्वद्गर्भेममपुत्रोऽयंचिरजीवीभविष्यति ॥ ६९ ॥ वरजोवीर्य्यजश्चैव

क्षेत्रजःपालकस्तथा ॥ विद्यामन्त्रसुतांचैवगृहीतःसतमःसुतः ॥ ७० ॥ इत्युक्त्वाराधिकानाथःस्वलोकंचजगामसः ॥ ॥ श्रीकृष्ण
वरपुत्रोऽयंज्ञानीश्वरगुरुःस्वयम् ॥ मृत्युञ्जयंमहाज्ञानंशिवायप्रददौपुरा ॥ ७१ ॥ दिव्यंवर्षत्रिलक्षञ्चतपश्चक्रेहिमालये ॥ स्वयो
गज्ञानमखिलंतेजस्स्वात्मसमंपरम् ॥ स्वशक्तिंविष्णुमायांचस्वांशंवैवाहनंवृषम् ॥ ७२ ॥ स्वशूलञ्चस्वकवचंस्वमन्त्रंद्वादशाक्षरम् ॥
कृपामयःस्तुतस्तेनश्रीकृष्णश्चपरात्परः ॥ शिवलोकेशिवासाचविष्णुमायाशिवप्रिया ॥ ७३ ॥ शक्तिर्नारायणस्येयंसाविर्भूतासनात
नी ॥ तेजस्सुसर्वदेवानांसाविर्भूतासनातनी ॥ ७४ ॥ जघानदैत्यनिकरंदेवेभ्यःप्रददौपदम् ॥ कल्पान्तेदक्षकन्याचसामूलप्रकृतिःस
ती ॥ ७५ ॥ पितृयज्ञेतनुंत्यक्त्वायोगाद्वैसिद्धयोगिनी ॥ बभूवशैलकन्यासासाध्वीवैभर्तृनिन्दया ॥ ७६ ॥ कालेनकृष्णतपसाशङ्करंप्राप
सुन्दरी ॥ श्रीकृष्णोहिगुरुःशम्भोःपरमात्मापरात्परः ॥ ७७ ॥ कृष्णस्यवरपुत्रोऽयंस्वयमेवबृहस्पतिः ॥ अतोहेतोःसुरगुरुर्गुरुपुत्रःशिवस्य
च ॥ ७८ ॥ इत्येवंकथितंसर्वमतिगुह्यंपुरातनम् ॥ इतिप्रधानसम्बन्धःश्रुतश्चकथितोमया ॥ ७९ ॥ पारंपरिकमन्यञ्चकथयामिनिशाम
य ॥ दुर्वासागरुडश्चैवशङ्करांशःप्रतापवान् ॥ ८० ॥ शिष्योऽचाङ्गिरसस्त्वौर्वोगुरुपुत्रोऽथवाततः ॥ प्राणाधिकायांसत्यांचमृतायां
दक्षशापतः ॥ ८१ ॥ स्वज्ञानंस्वंचभगवान्विसस्मारस्वमोहतः ॥ स्मरणंकारयामासकृष्णेनप्रेरितोऽङ्गिराः ॥ ८२ ॥ अतोहे
तोर्गुरुश्चैवंमन्सुतस्स्याच्छिवस्यमः ॥ शीघ्रंगच्छतुकैलासंस्वयमेवबृहस्पतिः ॥ ८३ ॥ त्वंगच्छतत्रसन्नद्धःसदेवोनर्म्मदातटम् ॥
इत्युक्त्वाजगतांधाताविरराममचनारद ॥ ८४ ॥ गुरुर्ययौचकैलासंमहेन्द्रोनर्म्मदातटम् ॥ ८५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तमहापुराणे
द्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेबृहस्पतेःकैलासगमनंनामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नारायणमहाभागवेदवेदाङ्गपारग ॥ निपीतश्चमहाख्यानंत्वन्मुखेन्दुविनिस्सृतम् ॥ १ ॥ अधुनाश्रोतु
मिच्छामिकिमुवाचबृहस्पतिः ॥ शिवश्चगत्वाकैलासंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ २ ॥ जगत्कर्त्ताविधाताचकिंवातंप्रत्युवाचसः ॥ एतत्सर्वं
समालोच्यवदवेदविदांवर ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शीघ्रंगत्वाचकैलासंप्रपूश्रीःशङ्करंगुरुः ॥ प्रणम्यतस्थौपुरतोलज्जाव

नतकन्धरः ॥ ४ ॥ दृष्ट्वागुरुसुतंशम्भुरुदतिष्ठत्कुशासनात् ॥ आलिङ्गनंददौतस्मैशीघ्रंमाङ्गलिकाशिषः ॥ ५ ॥ स्वासनेवासयित्वा तंपप्रच्छकुशलंवचः ॥ उवाचमधुरंवाक्यंभीतंतंलज्जितंशिवः ॥ ६ ॥ ॥ श्रीशङ्करउवाच ॥ ॥ कथमेवंवियस्त्वञ्चदुःखीमलिन विग्रहः ॥ साश्रुनेत्रोलज्जितश्चभ्रातस्तत्कारणंवद ॥ ७ ॥ किंवातपस्याहीनानेमनस्याहीनाऽथवामुने ॥ किंवाश्रीकृष्णसेवायाम्राविहीना देवदोपतः ॥ ८ ॥ किंवागुरौभक्तिहीनोऽभीष्टदेवेऽथवागुरौ ॥ किंवानरक्षितुंशक्तःप्रपन्नंशरणागतम् ॥ ९ ॥ किंवाऽतिथिस्तेविमुखःकिं वापोष्याबुभुक्षिताः ॥ किंवास्वतनयाःशिष्याःवातेकिंवापुत्रोऽवत्रस्करः ॥ १० ॥ सुशामितोनशिष्योवाकिंभृत्याश्चोत्तरप्रदाः ॥ किंवाते विमुखालक्ष्मीःकिंवारुष्टोगुरुस्तव ॥ ११ ॥ गरिष्ठश्चवरिष्ठश्चशश्वत्सन्तुष्टमानसः ॥ गुरुस्तववसिष्ठश्चश्रेष्ठःश्रेष्ठःसतामहो ॥ १२ ॥ किंवारुष्टोऽभीष्टदेवःकिंवारुष्टाश्चबान्धवाः ॥ किंवारुष्टाविष्णवाश्चकिंवातेप्रबलोरिपुः ॥ १३ ॥ किंवातेबन्धुविच्छेदोविग्रहोबलिनासह ॥ किंवापदंपरग्रस्तंकिंवाबन्धुधनञ्चवा ॥ १४ ॥ केननेवाकृतानिन्दाखलेर्वापापिभिर्मुने ॥ केनवात्वंपरित्यक्तोवान्धवेनप्रियेणवा ॥ ॥ १५ ॥ बन्धुस्त्यक्तस्त्वयाकिंवावैराग्येणकुधाथवा ॥ किंवातीर्थेनहिंस्रातंनदत्तंपुण्यवासरे ॥ १६ ॥ गुरुनिन्दाबन्धुनिन्दाखलव क्त्राच्छ्रुताथवा ॥ गुरुनिन्दाहिसाधूनांमरणादतिरिच्यते ॥१७॥ असद्वंशप्रजातानांखलानांनिन्दनंतथा ॥ दौश्शील्यमेवमसतांशश्वन्ना गकिणामिह ॥ १८ ॥ परप्रशंसकाःसन्तःपुण्यवन्तोहिभारते ॥ शश्वन्मङ्गलयुक्ताश्चराजन्तेमनसासदा ॥ १९ ॥ पुत्रेयशसितोयेचसमृ द्धेचपराक्रमे ॥ ऐश्वर्य्येवाप्रतापेचप्रजाभूमिधनेषुच ॥ २० ॥ वचनेषुचबुद्धौचस्वभावेचचरित्रतः ॥ आचारेव्यवहारेचज्ञायतेहृदयं नृणाम् ॥ २१ ॥ यादृग्येषाञ्चहृदयंतादृक्तेषाञ्चमङ्गलम् ॥ यादृग्येषांपूर्वपुण्यंतादृक्तेषाञ्चमानसम् ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वाचमहादेवोवि रराममुसंसदि ॥ तमुवाचमहावक्तास्वयमेवबृहस्पतिः ॥ २३ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अकथ्यमेववृत्तान्तंकथयामिकिमी श्वर ॥ लोकाःकर्मवशान्नित्यंनानाजन्मसुयत्कृतम् ॥ २४ ॥ स्वकर्मणांफलंभुङ्क्तेजन्तुर्जन्मनिजन्मनि ॥ नहिनष्टञ्चतत्कर्मविनाभो

१ मित-दुःखिताः ।

गाच्चभारते ॥ २५ ॥ सुखंदुःखंभयंशोकोनराणांभारतप्रभो ॥ केचिद्वदन्तिहिभवेत्स्वकृतेनचकर्मणा ॥ २६ ॥ केचिद्वदन्तिदैवेनस्व भावेनेतिकेचन ॥ त्रिविधागतयोब्रह्मन्यवेदवेदाङ्गपारग ॥ २७ ॥ स्वयञ्चकर्मजनकःकर्मैवेदेवकारणम् ॥ स्वभावोजायतेनृणांस्वात्म नःपूर्वकर्मणः ॥ २८ ॥ स्वकर्मणाञ्चसर्वेषांजन्तूनांप्रतिजन्मनि ॥ सुखंदुःखंभयंशोकंस्वात्मनश्चप्रजायते ॥ २९ ॥ स्वकर्मफलभो क्ताचजीवोहिसगुणःसदा ॥ आत्मभोजयितासाक्षीनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ ३० ॥ सएवात्मासर्वमेभ्यःसर्वेषाञ्चफलप्रदः ॥ सर्वसृज तिदेवश्चस्वभावंकर्मचैवहि ॥ ३१ ॥ कर्मणाचनृणांलज्जाप्रशंसाचप्रफुल्लता ॥ लज्जाबीजञ्चवृत्तान्तंतथापिकथयामिते ॥ ३२ ॥ इत्युक्तासर्ववृत्तान्तमवोचत्तंबृहस्पतिः ॥ श्रुत्वाबभूवनम्रास्योगौरीशोलज्जयानदा ॥ ३३ ॥ जपमालाकराद्भ्रष्टाकोपाविष्टस्यशूलिनः ॥ बभूवसद्यःकम्पश्चरक्तपङ्कजलोचने ॥ ३४ ॥ संहर्त्तुरीशोरुद्रस्यविष्णोःपातुःसखाशिवः ॥ स्रष्टुस्तुल्यश्चमान्यश्चस्वात्मनःपरमात्मनः ॥ ॥ ३५ ॥ निर्गुणस्यचकृष्णस्यप्रकृतीशस्यनारद ॥ कोपात्प्रवक्तुमारेभेशुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥ ३६ ॥ ॥ शिवउवाच ॥ ॥ शिवम स्तुचसाधूनांवैष्णवानांसतामिह ॥ अवैष्णवानाममतामशिवञ्चपदेपदे ॥ ३७ ॥ ददातिवैष्णवेभ्यश्चयोदुःखंसुस्थितोजनः ॥ श्रीकृष्ण स्तस्यसंहर्त्ताविघ्नस्तस्यपदेपदे ॥ ३८ ॥ अवैष्णवानांहृदयंनहिशुद्धंसदामलम् ॥ श्रीकृष्णमन्त्रस्मरणंमनोनैर्मल्यकारणम् ॥ ३९ ॥ भिद्यतेहृदयग्रन्थिश्छिद्यन्तेसर्वसंशयाः ॥ विष्णुमन्त्रोपासनयाक्षीयतेकर्मतन्नृणाम ॥ ४० ॥ अहोश्रीकृष्णदासानांकःस्वभावःसुनि र्मलः ॥ हतभार्य्योमूर्च्छितश्चनशशापरिपुंगुरुः ॥ ४१ ॥ गुरुर्यस्यवरिष्ठश्चक्रोधहीनश्चधार्मिकः ॥ शतपुत्रघ्नमप्येनंनशशापरिपुंमुनिः ॥ ॥ ४२ ॥ निश्श्वासाद्वैसुरगुरोर्भ्रातुर्ममबृहस्पतेः ॥ भस्मीभूतोनिमेषेणशतचन्द्रोभवेद्ध्रुवम् ॥ ४३ ॥ तथापितंनोशशापधर्म्मभङ्ग भयेनच ॥ तपस्याक्षीयतेशत्रुःकोपाविष्टस्यनित्यशः ॥ ४४ ॥ अहोह्यत्रेरसत्पुत्रःपरस्त्रीलुब्धकःशठः ॥ तपस्विनोवैष्णवस्यब्रह्म पुत्रस्यधीमतः ॥ ४५ ॥ धर्मिष्ठाब्रह्मणःपुत्रावैष्णवाब्राह्मणास्तथा ॥ केचिद्देवाद्विजादैत्याःपौत्राश्चत्रिविधामताः ॥ ४६ ॥ येसा

त्त्विकाब्राह्मणास्तेदेवाराजसिकास्तथा ॥ दैत्यास्तामसिकारौद्राबलिष्ठाश्चोद्धताःसदा ॥ ४७ ॥ स्वधर्मनिरताविप्रानारायणपरा
यणाः ॥ शै[illegible]शाक्ताश्चतेदेवादैत्याःपूजाविवर्जिताः ॥ ४८ ॥ मुमुक्षवोविष्णुभक्ताब्राह्मणादास्यलिप्सवः ॥ ऐश्वर्य्यलिप्सवोदेवाश्चा
सुरास्तामसास्तथा ॥ ४९ ॥ ब्राह्मणानांस्वधर्मश्चकृष्णस्याच्चर्चनमीप्सितम् ॥ निष्कामानांनिर्गुणस्यपरस्यप्रकृतेरपि ॥ ५० ॥ येब्राह्म
णावैष्णवाश्चस्वतन्त्राःपरमंपदम् ॥ यान्त्यन्योपासकाश्चान्यैःसार्द्धंचप्राकृतेलये ॥ ५१ ॥ वर्णानांब्राह्मणाःश्रेष्ठाःसाधवोवैष्णवायदि ॥
विष्णुमन्त्रविहीनेभ्योद्विजेभ्यःश्वपचोवरः ॥ ५२ ॥ परिपक्वाविपक्वावावैष्णवाःसाधवश्चते ॥ मनतंपानितांश्चैवविष्णुचक्रंसुदर्शनम् ॥
॥ ५३ ॥ यथावह्नौशुष्कतृणंभस्मीभूतंभवेत्सदा ॥ तथापापंवैष्णवषुकाष्ठानीवहुताशने ॥ ५४ ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रोयस्यकर्णेप्रवे
क्ष्यति ॥ तंवैष्णवंमहापूतंप्रवदन्तिमनीषिणः ॥५५॥ पुंसांशतंपितॄणाञ्चशतंमातामहस्यच ॥ स्वसोदरांश्चजननीमुद्धरन्त्येववैष्णवाः ॥
॥ ५६ ॥ गयायांपिण्डदानेनपिण्डदाःपिण्डभोजिनम् ॥ समुद्धरन्तिपुंसाञ्चवैष्णवाश्चशतंशतम् ॥ ५७ ॥ यन्त्रग्रहणमात्रेणजीवन्मु
क्तोभवेन्नरः ॥ यमस्तस्मान्महाभीतोवैनतेयादिवोरगः ॥ ५८ ॥ पुनंत्येवहितीर्थानिगङ्गादीनिचभारते ॥ कृष्णमन्त्रोपासकाश्चस्पर्श
मात्रेणवाक्पते ॥ ५९ ॥ पापानिपापिनांतीर्थंयावन्तिप्रभवन्तिच ॥ नश्यन्तितानिसर्वाणिवैष्णवस्पर्शमात्रतः ॥ ६० ॥ कृष्णमन्त्रो
पासकानांरजसापादपद्मयोः ॥ सद्योमुक्ताःपातकेभ्यःकृत्स्नापूतावसुन्धरा ॥ ६१ ॥ वायुश्चपवनोवह्निःसूर्य्यःसर्वंपुनातिच ॥ एतेपूता
वैष्णवानांस्पर्शमात्रेणलीलया ॥ ६२ ॥ अहंब्रह्माचशेषश्चधर्मःसाक्षीचकर्म्मणाम् ॥ एतेहृष्टाश्चवाञ्छन्तिवैष्णवानांसमागमम् ॥
॥ ६३ ॥ फलंकर्मानुरूपेणसर्वेषांभारतेभवेत् ॥ नभवेत्तद्वैष्णवेचसिद्धधान्येयथाङ्कुरम् ॥ ६४ ॥ हन्तितेषांकर्म्मपूर्वंभक्तानांभक्त
वत्सलः ॥ कृपयास्वपदंतेभ्योददात्येवकृपानिधिः ॥ ६५ ॥ तेजस्विनांचप्रवरंवैष्णवंभृगुनन्दनम् ॥ सचन्द्रोदुर्बलोभीतःशुक्रंचशरणं
ययौ ॥ ६६ ॥ सुदर्शनोबलिष्ठंचशुक्रंजेतुंनशक्तिमान् ॥ तथापिचोद्धरिष्यामितारांमन्त्रेणयद्गुरोः ॥ ६७ ॥ भजसत्यंपरंब्रह्मकृष्ण
मात्मानमीश्वरम् ॥ सुप्रसन्नेभगवतिपत्नींप्राप्स्यसिलीलया ॥ ६८ ॥ मन्त्रंतस्यप्रदास्यामिभ्रातःकल्पतरुंपरम् ॥ कोटिजन्माघ

निघ्नंचसर्वमङ्गलकारणम् ॥ ६९ ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्य्यन्तंनश्वरंजलबिम्बवत् ॥ शरणंयाहिगोविन्दंपरमात्मानमीश्वरम् ॥ तावद्भवे
च्छाभोगेच्छास्त्रीसुखेच्छानृणामिह ॥ ७० ॥ यावद्गुरुमुखाम्भोजान्नप्राप्नोतिमनुंहरेः ॥ संप्राप्यदुर्लभंमन्त्रंवितृष्णोहिभवेन्नरः ॥ ७१ ॥
इन्द्रत्वममरत्वंचनहिवाञ्छन्तिवैष्णवाः ॥ नहिवाञ्छन्तिमोक्षंचदास्यंभक्तिंविनाहरेः ॥ ७२ ॥ भक्तिनिर्मथनंभक्तोमोक्षंनोवाञ्छति
प्रभोः ॥ ज्ञानंमृत्युञ्जयत्वंचसर्वसिद्धिंतदीप्सितम् ॥ ७३ ॥ वाक्सिद्धिंचैवधातृत्वंभक्तानांनहिवांछितम् ॥ भक्तिंविहायकृष्णस्यविषयं
योहिवांछति ॥ ७४ ॥ विषमत्ति सुधां त्यक्त्वावंचितोविष्णुमायया ॥ अहंब्रह्माचविष्णुश्चधर्मोऽनन्तश्चकश्यपः ॥ ७५ ॥
कपिलश्चकुमारश्चनरनारायणावृषी ॥ स्वायम्भुवोमनुश्चैवप्रह्लादश्चपराशरः ॥ ७६ ॥ भृगुःशुक्रश्चदुर्वासावसिष्ठःक्रतुरङ्गिराः ॥
बलिश्चवालखिल्याश्चवरुणश्चहुताशनः ॥ ७७ ॥ वायुःसूर्य्यश्चगरुडोदक्षोगणपतिःस्वयम् ॥ एतेपराभक्तवराःकृष्णस्यपरमा
त्मनः ॥ ७८ ॥ येचतस्यकलाःश्रेष्ठास्तेतद्भक्तिपरायणाः ॥ इत्युक्त्वाशङ्करस्तस्मैददौकल्पतरुंमनुम् ॥ ७९ ॥ लक्ष्मीमाया
कामबीजंङेन्तंकृष्णपदंमुने ॥ परंपूजाविधानश्चस्तोत्रश्चकवचंमुने ॥ ८० ॥ तत्पुरश्चरणंध्यानंशुद्धेमन्दाकिनीतटे ॥ गुरुःसंप्रा
प्यतंमन्त्रंशङ्कराच्चजगद्गुरोः ॥ ८१ ॥ विषण्णोहिभवाच्योचचभूत्वतमुवाचह ॥ ८२ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ आज्ञांकुरुजगन्ना
थयामितप्तुंहरेस्तपः ॥ नागतिष्ठतुनत्रैवननयामेप्रयोजनम् ॥ ८३ ॥ पश्यामिविषतुल्यश्चसर्वंनश्वरमीश्वर ॥ श्रीकृष्णंशरणंया
मिसत्यंनित्यञ्चनिर्गुणम् ॥ ८४ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ परग्रस्तांस्त्रियंत्यक्त्वानप्रशंस्यंतपोमुने ॥ सम्भावितस्यदुश्चर्चामरणाद
तिरिच्यते ॥ ८५ ॥ पुरोगच्छमहाभागनमेतंनर्मदातटम् ॥ यत्रब्रह्मादयोदेवास्तत्राहंयामिमत्वरम् ॥ ८६ ॥ शिवस्यवचनंश्रुत्वाययौसु
रगुरुःस्वयम् ॥ आययौचमहाभागःशङ्करोनर्मदातटम् ॥ ८७ ॥ सगणंशङ्करंदृष्ट्वाप्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ प्रणेमुर्देवताःसर्वामनवोमुनय
स्तथा ॥ ८८ ॥ ननामशम्भुःशिरसाविष्णुञ्चकमलोद्भवम् ॥ ददौविष्णुर्महेशायप्रेम्णालिङ्गनमासनम् ॥ ८९ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्राचा

१ ददनुर्मीमहेशायेतिपाठः ।

गमचबृहस्पतिः ॥ प्रणनाममहादेवंविष्णुञ्चकमलोद्भवम् ॥९०॥ सूर्य्यधर्ममनन्तञ्चनरंमांचमुनीश्वरान् ॥ स्वगुरुंपितरंभक्त्याचावमत्तत्र
संसदि ॥ ९१ ॥ सचिन्त्यमनसायुक्तिमूचेतत्रचसंसदि ॥ स्वयंविष्णुश्चभगवान्ब्रह्माणंचन्द्रशेखरम् ॥ ९२ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ युवां
चमुनयश्चैवसमुद्रपुलिनंद्रुतम् ॥ शुक्रंकश्चिचमध्यस्थंप्रस्थापयितुमर्हथ ॥ ९३ ॥ विग्रहेणैवविपमंभविष्यतिनसंशयः ॥ सदाशिषासुर
गुरुस्तारांप्राप्स्यतिनिश्चितम् ॥ ९४ ॥ सुरैःस्तुतश्चसन्तुष्टःशुक्राचार्य्योभविष्यति ॥ सुरैःशुक्रोहिनजितःकृष्णचक्रेणरक्षितः ॥ ९५ ॥
युवाभ्यांप्रार्थ्यमानोऽहंयुवयोःस्तवनेनच ॥ श्वेतद्वीपादागतोऽस्मिपरितुष्टःस्तवेनच ॥ शुक्राश्रमसमीपर्णसर्वागच्छन्तुदेवताः ॥ ९६ ॥
रिपुर्वलिष्टःस्तोत्रेणवशीभूतइतिश्रुतिः ॥ इत्युक्त्वाजगतांनाथस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ९७ ॥ स्तुतोब्रह्मादिभिर्देवैःप्रणतैःपरिपूजितः ॥
गतेचजगतांनाथेश्वेतद्वीपंचनारद ॥ ९८ ॥ चिन्तिताश्चसुराःसर्वेविपण्णमनसस्तथा ॥ मुनीन्देवांश्चसंबोध्यब्रह्मावैतत्रसंसदि ॥ ९९ ॥
उवाचनीतिसारंतत्सम्मतंशङ्करस्यसः ॥ १०० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ममशम्भोश्चधर्मस्यविष्णोर्वासर्वसाक्षिणः ॥ अस्माकञ्चस
मःस्नेहोदैत्येदेवेचपुत्रकाः ॥ १०१ ॥ दैत्यानांचगुरुंशुक्रंप्रपन्नश्चनिशाकरः ॥ नजितश्चसुरैःशुक्रःपूजितोदितिनन्दनैः ॥ १०२ ॥ तार
हेतोरहंयामिशुक्रस्यभवनंसुराः ॥ सर्वेसमुद्रपुलिनंयान्तुविष्णोर्निदेशतः ॥ १०३ ॥ इत्युक्त्वाजगतांधाताचागमच्छुक्रसन्निधिम् ॥
प्रययुर्देवताविप्राःसमुद्रपुलिनंमुने ॥१०४॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेम० ङ्कि० प्र० नारदनारायणसंवादेश्रीकृष्णोपदिष्टतारोद्धरणोपायज्ञानंनाम
षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ ततःपरंकिंरहस्यंवभूवासुरदेवयोः ॥ श्रोतुमिच्छामिभगवन्परंकौतूहलंमम ॥ १ ॥
॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ ब्रह्माजगामनिलयंशुक्रस्यचमहात्मनः ॥ नानादैत्यगणाकीर्णंरत्नमण्डपभूषितम् ॥ २ ॥ पञ्चा
शत्कोटिभिःशिष्यैःपरीतंब्रह्मवादिभिः ॥ सप्तभिःपरिखाभिश्चवेष्टितंदुर्गमेवच ॥ ३ ॥ रक्षितंरक्षकगणैर्दैत्यैश्चशतकोटिभिः ॥
पद्मरागैर्विरचितैःप्राकारैःपरिशोभितम् ॥ ४ ॥ ददर्शजगतांधातासभायांभृगुनन्दनम् ॥ स्तुतंमुनिगणैर्दैत्यैरत्नसिंहासनस्थि
तम् ॥ ५ ॥ जपन्तंपरमंब्रह्मकृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ कोटिसूर्य्यप्रभंशश्वज्ज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ ६ ॥ दृष्ट्वापौत्रंप्रभायुक्तंविधाता

हृष्टमानसः ॥ आत्मानंकृतिनंमेनेपुत्रपौत्रश्चनारद ॥ ७ ॥ दृष्ट्वापितामहंशुक्रोधातारंजगतांप्रभुम् ॥ उत्थायसहसाभीतःप्रणनाम
कृताञ्जलिः ॥ ८ ॥ आदायपूजयामासचोपचारांस्तुषोडश ॥ तुष्टावपरयाभक्त्यासम्भ्रमेणयथागमम् ॥ ९ ॥ विद्यामन्त्रप्रदातारं
दातारंसर्वसम्पदाम् ॥ स्वकर्म्मणांचफलदंसर्वेषांविश्वतोवरम् ॥ १० ॥ शुक्रस्यस्तवनेनैवसन्तुष्टोजगतांपतिः ॥ अवरुह्यरथात्तूर्ण
मवसत्तत्रसंसदि ॥ ११ ॥ शुक्रेणशिरसोदत्तरत्नसिंहासनेवरे ॥ तेजसाज्वलितेरम्येनिर्म्मितेविश्वकर्म्मणा ॥ १२ ॥ शुक्रः
प्रणम्यब्रह्माणंकुमारंशकुनंक्रतुम् ॥ वसिष्ठञ्चमरीचिञ्चसनन्दञ्चसनातनम् ॥ १३ ॥ कपिलंवैपंचशिखंवोढुसंगिरसंमुने ॥ धर्म
साश्चनरंभक्त्याप्रणनामकृताञ्जलिः ॥ १४ ॥ प्रत्येकंपूजयामाससादरञ्चयथोचितम् ॥ सिंहासनेषुरत्नेषुवासयामासधार्मिकः ॥
॥ १५ ॥ प्रहृष्टवदनाःसर्वेप्रणेमुर्दितिनन्दनाः ॥ ऋषिसंघाश्चधातारंतुष्टुवुश्चयथागमम् ॥ १६ ॥ सर्वान्संस्तूयसकविरुवाचत्स
म्पुटाञ्जलिः ॥ साश्रुनेत्रःसपुलकःप्रणतोविनयान्वितः ॥ १७ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ अद्यमेसफलंजन्मजीवितंचसुजीवितम् ॥
स्वयंविधाताभगवान्साक्षाद्दृष्टःस्वमन्दिरे ॥ १८ ॥ साक्षाद्दृष्टाश्चतत्पुत्राभगवन्तःसनातनाः ॥ तुष्टःकृष्णोऽद्यमामेवपरमात्मापरात्परः
॥ १९ ॥ कृतार्थकर्तुमीशामांयुष्माकंस्वागतंशिशुम् ॥ स्वात्मारामेषुकुशलंप्रश्नमेवंविडम्बनम् ॥ २० ॥ पवित्रंकर्तुमीशामांहेतुनागम
नेनवः ॥ अपरंब्रूथकिंवापिशास्तनःकरवाणिकिम् ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ उद्विग्नश्चिरविच्छेदात्त्वांपौत्रंद्रष्टुमागतः ॥ विच्छे
दःपुत्रपौत्राणांमरणादतिरिच्यते ॥ २२ ॥ कुशलंतेमुनिश्रेष्ठपुत्रयोश्चापियोषितः ॥ कुशलंतेस्वधर्माणांकाम्यानांतपसामपि ॥ २३ ॥
दिनेदिनेऽपरिच्छिन्नंश्रीकृष्णार्चनमीप्सितम् ॥ स्वगुरोःसेवनंनित्यमविच्छिन्नंभवेत्तव ॥ २४ ॥ गुर्विष्टयोःपूजनञ्चसर्वमङ्गलकारणम् ॥
पापाधिरोगशोकघ्नंपुण्यहर्षप्रदंशुभम् ॥ २५ ॥ अभीष्टदेवःसन्तुष्टोगुरौतुष्टेनृणामिह ॥ इष्टदेवेचसन्तुष्टेसन्तुष्टाःसर्वदेवताः ॥ २६ ॥
गुरुर्विप्रःसुरोरुष्टोयेषांपातकिनामिह ॥ तेषाञ्चकुशलंनास्तिविघ्नस्तस्यपदेपदे ॥ २७ ॥ तुष्टश्चसततंवत्सश्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥
सर्वान्तरात्माभगवांस्तवभक्त्याचनिर्गुणः ॥ २८ ॥ तवतुष्टोगुरुरहंविधाताजगतामपि ॥ मयितुष्टेहरिस्तुष्टोहरौतुष्टेतुदेवताः ॥ २९ ॥

साम्प्रतंशृणुमेशीघ्रमत्रागमनकारणम् ॥ प्रेषितस्यसुराणांचविश्वसंहर्तुरेवच ॥ ३० ॥ शिवस्यगुरुपुत्रस्यसाध्वींतारांबृहस्पतेः ॥ अपहृ
त्यनिशानाथस्त्वेवशरणागतः ॥ ३१ ॥ शम्भुर्धर्मश्चसूर्यश्चशक्रोऽनन्तश्चपुत्रक ॥ आदित्यावसवोरुद्रादिक्पालाश्चदिगीश्वराः ॥
॥ ३२ ॥ युद्धायायान्तिसन्नद्धास्त्रिंशत्कोट्यश्चदेवताः ॥ नागाःकिम्पुरुषाश्चैवयक्षरक्षसगुह्यकाः ॥ ३३ ॥ भूताःप्रेताःपिशाचाश्चकू
ष्माण्डाब्रह्मराक्षसाः ॥ किन्नराश्चैवगन्धर्वाःसमुद्रपुलिनेऽधुना ॥ ३४ ॥ तारकामयसंग्रामेमध्यस्थोऽहंसुतैःसह ॥ देहितारांगर्णींकिंवान्य
जचन्द्रश्चकामिनम ॥ ३५ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ आगच्छन्तुसुराःसर्वेसन्नद्धारणदुर्मदाः ॥ योऽन्येविनामहेशञ्चसर्वेषाञ्चगुरुंपरम् ॥
॥ ३६ ॥ ॥ दैत्याऊचुः ॥ उभयेषांगुरुःशम्भुर्मान्योवन्द्यश्चसर्वदा ॥ धर्मश्चसाक्षीसर्वेषांत्वमेवचपितामह ॥ ३७॥ अन्यांश्चतृणतुल्यांश्च
नहिमन्यामहेवयम् ॥ आगच्छन्तुचयोत्स्यामोव्रजब्रह्मञ्जगद्गुरो ॥ ३८ ॥ कृपयागुरुपुत्रस्यनद्यायातिमहेश्वरः ॥ आग्नेयास्त्रप्रयोक्ष्यामः
पश्चाद्योत्स्यामहेप्रभो ॥ ३९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कालाग्निरुद्रःसंहर्ताविश्वस्यबलिनांवरः ॥ त्वत्सार्द्धेनसार्द्धञ्चकोवायुद्धंकरिष्यति ॥
॥ ४० ॥ भद्रकालीजगन्माताखड्गखर्परधारिणी ॥ तयादुर्द्धर्षयासार्द्धंकोवायुद्धंकरिष्यति ॥ ४१ ॥ सासहस्रभुजादेवीमुण्डमाला
विभूषणा ॥ योजनायतवक्त्राचदशयोजनविस्तृता ॥ ४२ ॥ सप्ततालप्रमाणाश्चयस्यादन्ताभयानकाः ॥ कोशप्रमाणजिह्वाचमहालो
लाभयङ्करी ॥ ४३ ॥ अतीवरौद्राःसन्नद्धाभीमाःशङ्करकिङ्कराः ॥ अतिभीमाभैरवाश्चनन्दीचरणकर्कशः ॥ ४४ ॥ शिवस्यपार्षदाः
सर्वेमहाबलपराक्रमाः ॥ वीरभद्रादयःशूराःकोटिसूर्यसमप्रभाः ॥ ४५ ॥ सहस्रमूर्द्धःशेषस्यफणामण्डलभूषणम् ॥ विश्वंसर्षपतुल्यं
चकोवायोद्धाचतत्समः ॥ ४६ ॥ कालाग्निरुद्रःसंहर्तायस्यशम्भोश्चकिङ्कराः ॥ शूलिनस्त्रिपुरघ्नस्यज्वलतोब्रह्मतेजसा ॥ ४७ ॥
यस्यपाशुपतास्त्रेणदुर्निवार्य्येणपुत्रकाः ॥ भस्मीभूतंभवेद्विश्वंदैत्यानांचैवकाकथा ॥ ४८ ॥ यस्यशूलेनभिन्नश्चशंखचूडःप्रतापवान् ॥
सुदामापार्षदवरःकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ४९ ॥ त्रिकोटिसूर्यसदृशस्तेजस्वीपरमाद्भुतः ॥ राधाकवचकण्ठश्चसर्वदैत्यजनेश्वरः ॥
॥ ५० ॥ मधुकैटभयोर्हन्ताहिरण्यकशिपोश्चयः ॥ सचविष्णुःसमायातिश्वेतद्वीपात्स्वयंप्रभुः ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वाजगतांधाताविरराम

चसंसदि ॥ प्रहस्योवाचदैत्येयोदानवानामधीश्वरः ॥ ५२ ॥ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ ॥ नमस्तुभ्यंजगद्धातःसर्वेषांप्राक्तनेश्वर ॥
सर्वपूज्यःसर्वनाथःकिंवक्ष्यामिनवाग्रतः ॥ ५३ ॥ हिरण्यकशिपोर्हन्तामधुकैटभयोश्चयः ॥ साकलायस्यकृष्णस्यपरिपूर्णतमस्यच ॥
॥ ५४ ॥ सर्वान्तरात्मनस्तस्यचक्रंनामसुदर्शनम् ॥ अस्माकंलोकमस्मांश्चतद्रारक्ष्यतिदुस्सहम् ॥ ५५ ॥ ततोनवलवाञ्छ
स्भुर्नचपाशुपतंविधे ॥ नचकालीनशेषश्चनचरुद्रादयःसुराः ॥ ५६ ॥ यस्यलोमसुविश्वानिनिखिलानिजगत्पते ॥ सर्वाधा
रस्यचविभोःस्थूलात्स्थूलतरस्यच ॥ ५७ ॥ षोडशांशो भगवतः स नैव हिमहान्विराट् ॥ अनन्तोनहितत्स्थूलोनका
लीबृहतीततः ॥ ५८ ॥ आगच्छन्तुसुराःसर्वेयुद्धंकुर्वन्तुसाम्प्रतम् ॥ न बिभेमि शरेभ्यश्च नचपाशुपताद्धरात् ॥ ५९ ॥
नमस्तस्मैभगवतेशिवायशिवरूपिणे ॥ नमोऽनन्तायसाधुभ्योवैष्णवेभ्यःप्रजापते ॥ ६० ॥ श्रीकृष्णस्यप्रसादेननिर्भयोऽ
हंनिरामयः ॥ नमेस्वात्मबलंब्रह्मंस्तद्बलंयत्प्रभोर्बलम् ॥ ६१ ॥ स्वपापेनमृतस्तातोपुराविष्णुनिन्दया ॥ निर्बन्धाच्छंखचूड
श्चदर्पाच्चमधुकैटभौ ॥ ६२ ॥ त्रिपुरःकिङ्करोऽस्माकंवीरत्वेननगण्यते ॥ नथापि प्रेरितस्तेन सरथस्थो महेश्वरः ॥ ६३ ॥
इत्युक्त्वादानवश्रेष्ठोविरराम चसंसदि ॥ उवाचजगतांधातापुनरेवचनारद ॥ ६४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विनाशकारणंयुद्धमुभयोर्दैत्यदे
वयोः ॥ सुप्रीत्याचरणंवत्ससर्वमङ्गलकारणम् ॥ ६५ ॥ तारांभिक्षांदेहिमह्यंभिक्षुकायचवैधसे ॥ विमुखेभिक्षुकेराजन्गृहस्थः
सर्वपापभाक् ॥ ६६ ॥ ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ स्वकीर्तिरक्षराजेन्द्रसिंहस्त्वंसुरदैत्ययोः ॥ यस्यभिक्षुर्जगद्धातातस्यकीर्तिश्चकाकथा
॥ ६७ ॥ ॥ सनातनउवाच ॥ ॥ नजितस्त्वंसुरेन्द्रैश्चब्रह्मेशानपुरोगमैः ॥ रक्षितःकृष्णचक्रेणवैष्णवःपुण्यवाञ्छुचिः ॥ ६८ ॥
॥ ॥ सनन्दनउवाच ॥ . ॥ यस्येष्टदेवःसर्वात्माश्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः ॥ गुरुश्चवैष्णवःशुक्रःसचकेनजितोमहान् ॥ ६९ ॥ ॥ सन
कउवाच ॥ ॥ पुण्यवान्नजितःकेनजितःपापीस्वपातकैः ॥ पुण्यदीपोननिर्वातिपापण्डेनैववायुना ॥ ७० ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥
स्थितेमदीश्वरे
देहितारांमहाभागचन्द्रप्राणाधिकंगुरोः ॥ स्वकीर्तिरक्षसुचिरंप्रार्थयामःपुनःपुनः ॥ ७१ ॥ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ ॥ स्थितेमदीश्वरे

साक्षाद्वहिर्भृत्योविराजते ॥ कर्त्तारंब्रह्मिमन्त्रार्थंगुरुंशुक्रंमनोवरम् ॥ ७२ ॥ शिष्याणामाधिपत्येचसाधूनांगुरुरीश्वरः ॥ गुरौसमर्पितंपूर्वं सर्वैश्वर्यंमुनीश्वरे ॥ ७३ ॥ वयंभृत्याश्चपोष्याश्चसर्वेगुरोःपरिचारकाः ॥ तेचशिष्याःकुशलिनोगुर्वाज्ञांपालयन्तिये ॥ ७४ ॥ प्रह्लादस्य वचःश्रुत्वाचक्रःप्रार्थनांकविम ॥ ददौशुक्रश्चतारांतांचन्द्रश्चमलिनंमुने ॥ ७५ ॥ दत्त्वातारांविधुंशुक्रःप्रणनामविधेःपदे ॥ नमस्कृत्य मुनिभिश्चप्रणतःस्वपुरंययौ ॥ ७६ ॥ प्रह्लादःसगणोभक्त्यानमस्कृत्यविधेःपदे ॥ प्रत्येकंवैमुनिगणान्प्रणतःस्वगृहंययौ ॥ ७७ ॥ प्रह्लादस्तारांचप्रगतांस्वपदेसतीम् ॥ लज्जयातिप्रशङ्कांचरुदतींगुर्विणींमुने ॥ ७८ ॥ चन्द्रश्चप्रगतंयातःकोडेसंस्थाप्यमायया ॥ उवाचमलिनांतारांकातरांचकृपामयः ॥ ७९ ॥ तारेत्यजभयंमत्तःभयंकिंतेमयिस्थिते ॥ सौभाग्ययुक्तास्वपतौभविष्यसिवरेणमे ॥ ॥ ८० ॥ दुर्बलाबलिनाग्रस्तानिष्कामानच्युताभवेत् ॥ प्रायश्चित्तेनशुद्धासानचैजारेणदुष्यति ॥ ८१ ॥ सकामाकामतोजारंभजते स्वसुखेनच ॥ प्रायश्चित्तान्नशुद्धासास्वामिनापरिवर्जिता ॥ ८२ ॥ कुम्भीपाकेपच्यतेसायावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ अन्नंविष्ठाजलंमूत्रंस्प र्शनंसर्वपापदम् ॥ ८३ ॥ पापीयस्याश्चतस्याश्चसाधुभिःपरिवर्जितम् ॥ कस्यगर्भंवदशुभेगच्छवत्सेगुरोर्गृहम् ॥ ८४ ॥ त्यजलज्जां महाभागेसर्वंचप्राक्तनाद्भवेत् ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वातमुवाचसतीतदा ॥ ८५ ॥ चन्द्रस्यगर्भंहेतातविभर्म्यस्यस्वकर्मणा ॥ सर्वेसमाक्षिणः सन्तिदुर्बलायाःप्रजापते ॥ ८६ ॥ यदाजग्राहचन्द्रोमांदयाहीनश्चदुर्मतिः ॥ इत्युक्त्वातारकादेवीसुषावकनकप्रभम् ॥ ८७ ॥ कुमा रंसुन्दरंतत्रज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ गृहीत्वातनयंचन्द्रोनत्वाब्रह्माणमीश्वरम् ॥ ८८ ॥ जगामसस्वभवनंब्रह्मासिन्धुतटंययौ ॥ साध्वीं तारांचगुरवेदत्त्वाऽप्यभयंददौ ॥ ८९ ॥ आशिषंशम्भुधर्माभ्यांदत्त्वालोकंययौविधिः ॥ देवाययुःस्वभवनंस्वगृहंचबृहस्पतिः ॥ ॥ ९० ॥ भावानुरक्तवनितांप्राप्यसंहृष्टमानसः ॥ तारकागर्भसंभूतःसएवचबुधःस्वयम् ॥ ९१ ॥ तेजस्वीसद्गुरोब्रह्मंश्चन्द्रस्यतनयो महान् ॥ सएवनन्दनवनेचित्रांसंप्राप्यनिर्जने ॥ ९२ ॥ घृताच्यागर्भसंभूतांकुबेरस्यचरेतसा ॥ दृष्ट्वाचनिर्जनेरम्यांकन्यांकमलला चनाम ॥ ९३ ॥ अतीवयौवनस्थांचबालांषोडशवार्षिकीम् ॥ गान्धर्वेणविवाहेनतांजग्राहविधोःसुतः ॥ ९४ ॥ तस्यासथायंरहसि

वीर्य्याधानंचकारसः ॥ बभूवराजाचित्रायांचैत्रोवैमण्डलेश्वरः ॥ ९५ ॥ सप्तद्वीपवतींपृथ्वींशास्तिवैधार्मिकोबली ॥ शतंनद्योघृता नांचदध्नांनद्यःशतानिच ॥ ९६ ॥ शतानिनद्योदुग्धानांमधुनद्यश्चषोडश ॥ दशनद्यश्चतैलानांशर्करालक्षराशयः ॥ ९७ ॥ मिष्टान्नानांस्वस्तिकानांलक्षराशिश्चनित्यशः ॥ पञ्चकोटिगवांमांसंसापूपंस्वन्नमेवच ॥ ९८ ॥ एतेषांचनदीराशीर्भुञ्जतेब्राह्मणामुने ॥ गवांलक्षश्चरत्नानांमणीनांलक्षमेवच ॥ ९९ ॥ शतलक्षंसुवर्णानांलक्षंवैसूक्ष्मवाससाम् ॥ रत्नानांभूषणंपात्रमतीवसुमनोहरम् ॥ १०० ॥ ददौद्विजातयेराजानित्यंवैजीवितावधि ॥ तस्यचैत्रस्यपुत्रश्चराजाधिरथएवच ॥ १०१ ॥ तस्यपुत्रश्चसुरथश्चक्रवर्त्तीबृहच्छ्रवाः ॥ महा ज्ञानंचसंप्राप्यमेधसोमुनिसत्तमात् ॥ १०२ ॥ भेजेपुराविष्णुमायांपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥ शरत्कालेमहापूजांचकारससरित्तटे ॥ १०३ ॥ वैश्येनसार्धंसमहाञ्ज्ञानिनांमुनिसत्तम ॥ राजाकलिङ्गदेशस्यविराधश्चविशांवरः ॥ १०४ ॥ तस्यपुत्रोमहायोगीद्रुमिणोज्ञानिनांवरः ॥ द्रुमिणोवैष्णवःप्राज्ञःपुष्करेदुष्करंतपः ॥ १०५ ॥ कृत्वासमाधिसंप्रापज्ञानिनांवैष्णवाग्रणीः ॥ पुत्रैर्दारैर्निरस्तश्चधनलोभाद्दुरात्मभिः ॥ ॥ १०६ ॥ सचकोटिसुवर्णञ्चनित्यंदत्त्वाजलंपपौ ॥ मुक्तिंसंप्रापसंसेव्यविष्णुमायांसनातनीम् ॥ १०७ ॥ राजालेभेमनुत्वञ्चराज्यं निष्कण्टकंमुने ॥ उवाचमधुरंवाक्यंधातात्रिजगतांपतिः ॥ १०८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायण संवादेदुर्गोपाख्यानेगुरोस्ताराप्राप्तिबुधोत्पत्त्यादिवर्णनंनामैकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कथंराजामहाज्ञानंसंप्रापमुनिसत्तमात् ॥ वैश्योमुक्तिंमेधसश्चतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ ध्रुवस्यपौत्रोबलवान्नन्दिरुत्कलनन्दनः ॥ स्वायम्भुवमनोर्वंश्यःसत्यवादीजितेन्द्रियः ॥ २ ॥ अक्षौहिणीनांशतकंगृहीत्वासैन्य मेवच ॥ कोलाश्चवेष्टयामाससुरथस्यमहामतेः ॥ ३ ॥ युद्धंबभूवनियतंपूर्णमब्दञ्चनारद ॥ चिरंजीवीवैष्णवश्चजिगायसुरथंनृपः ॥ ४ ॥ एकाकीसुरथोभीतोनन्दिनाचबहिष्कृतः ॥ निशायांहयमारुह्यजगामगहनंवनम् ॥ ५ ॥ ददर्शतत्रवैश्यञ्चपुष्पभद्रानदीतटे ॥ तयो र्बभूवसंप्रीतिःकृतबान्धवयोर्मुने ॥ ६ ॥ वैश्येनसार्द्धंनृपतिरगच्छन्मेधसाश्रमम् ॥ पुष्करंदुष्करंपुण्यक्षेत्रंवैभारतेसताम् ॥ ७ ॥ ददर्श

तत्रनृपतिर्मुनिंतंतीव्रतेजसम् ॥ शिष्येभ्यश्चप्रवोचन्तंब्रह्मतत्त्वंसुदुर्लभम् ॥ ८ ॥ राजाननामवैश्यश्चशिरसामुनिपुङ्गवम् ॥ मुनिस्तौ
पूजयामासददौताभ्यांशुभाशिषम् ॥ ९ ॥ प्रश्नंचकारकुशलंजातिनामपृथक्पृथक् ॥ ददौप्रत्युत्तरंराजाक्रमेणमुनिपुङ्गवम् ॥ १० ॥
॥ ॥ सुरथउवाच ॥ ॥ राजाहंसुरथोब्रह्मंश्चैत्रवंशसमुद्भवः ॥ वहिर्भूतःस्वराज्याच्चनन्दिनाबलिनाधुना ॥ ११ ॥ किमुपायंकरिष्यामि
कथंराज्यंभवेन्मम ॥ तन्मांब्रूहिमहाभागत्वामहंशरणागतम् ॥ १२ ॥ अयंवैश्यःसमाधिश्चस्वगृहाच्चवहिष्कृतः ॥ पुत्रैःकलत्रैर्दैवेनधनलो
भेनधार्मिकः ॥ १३ ॥ ब्राह्मणायददौनित्यंरत्नकोटिंदिने दिने ॥ निषिद्ध्यमानःपुत्रैश्चकलत्रैर्बान्धवैरयम् ॥१४॥ कोपान्निराकृतस्तैश्चपु
नरन्वेषितःशुचा ॥ अयंगृहञ्चनययौविरक्तोज्ञानवाञ्छुचिः ॥ १५ ॥ पुत्राश्चपितृशोकेनगृहंत्यक्त्वाययुर्वनम् ॥ दत्त्वादानानिविप्रेभ्यो
विरक्ताःसर्वकर्मसु ॥ १६ ॥ सुदुर्लभंहरेर्दास्यंवैश्यस्यास्यचवाञ्छितम् ॥ कथंप्राप्नोतिनिष्कामस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १७ ॥
॥ ॥ श्रीमेधाउवाच ॥ ॥ करोतिमाययाच्छन्नंविष्णुमायादुरत्यया ॥ निर्गुणस्यचकृष्णस्यत्रिगुणाविश्वमाज्ञया ॥ १८ ॥ कृपांक
रोतियेषांसाधर्मिणांचकृपामयी ॥ तेभ्योददातिकृपयाकृष्णभक्तिंसुदुर्लभाम् ॥ १९ ॥ येषांमायाविनांमायानकरोतिकृपांनृप ॥ माय
याताभ्रिवभ्रातिमोहजालेनदुर्गतान् ॥ २० ॥ नश्वरंनित्यसंसारेभ्रामयेद्वैरासदा ॥ कुर्वन्तीनित्यबुद्धिंश्चविहायपरमेश्वरम् ॥ २१ ॥
देवमन्यंनिषेवन्तेतन्मन्त्रञ्चजपन्तिच ॥ मिथ्याकिञ्चिन्निमित्तञ्चकृत्वामनसिलोभतः ॥ २२ ॥ सप्तजन्मसुसंसेव्यदेवताश्चहरेःकलाः ॥
तदाप्रकृत्याकृपयासेवन्तेप्रकृतिंतदा ॥ २३ ॥ सप्तजन्मसुसंसेव्यविष्णुमायांकृपामयीम् ॥ शिवेभक्तिंलभन्तेतेज्ञानानन्देसनातने
॥ २४ ॥ ज्ञानाधिष्ठातृदेवञ्चहरेस्संसेव्यशङ्करम् ॥ अचिराद्विष्णुभक्तिंचप्राप्नुवन्तिमहेश्वरात् ॥ २५ ॥ सेवन्तेसगुणंसत्त्वंविष्णुंविषयि
णंतदा ॥ सत्त्वज्ञानाच्चपश्यन्तिज्ञानंवैनिर्म्मलंनराः ॥ २६ ॥ निषेव्यसगुणंविष्णुंसात्त्विकावैष्णवानराः ॥ लभन्तेनिर्गुणेभक्तिं
श्रीकृष्णेप्रकृतेःपरे ॥ २७ ॥ गृह्णन्तिसन्तस्तद्भक्तामन्त्रंतस्यनिरामयम् ॥ निषेव्यनिर्गुणंदेवंतेभवन्तिचनिर्गुणाः ॥ २८ ॥ असंख्य
ब्रह्मणांपातंतेचपश्यन्तिवैष्णवाः ॥ दास्यंकुर्वन्तिसततंगोलोकेचनिरामये ॥ २९ ॥ कृष्णभक्तात्कृष्णमन्त्रंयोगृह्णातिनरोत्तमः ॥

पुरुषाणांसहस्रंचस्वपितॄणांसमुद्धरेत् ॥ २० ॥ मातामहानांसाहस्रमुद्धरेन्मातरंतथा ॥ दासादिकंसमुद्धृत्यगोलोकंसप्रयातिच ॥ २१ ॥
भवार्णवेमहाघोरेकर्णधारस्वरूपिणी ॥ दीनान्पारयतेनित्यंकृष्णभक्त्याचनौकया ॥ २२ ॥ स्वकर्मबन्धनंछेत्तुंवैष्णवानांचवैष्णवी ॥
तीक्ष्णशस्त्रस्वरूपासाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ २३ ॥ विवेचिकाचावरणीशक्तेःशक्तिर्द्विधानृप ॥ पूर्वंददातिभक्तायचेतरायपरात्परा ॥
॥ २४ ॥ सत्यस्वरूपःश्रीकृष्णस्तस्मात्सर्वंचनश्वरम् ॥ बुद्धिर्विवेचिकेत्येवंवैष्णवानांसनातनी ॥ २५ ॥ नित्यरूपाममेयंश्रीरिति
चावरणीचधीः ॥ अवैष्णवानामसतांकर्म्मभोगभुजामहो ॥ २६ ॥ अहंप्रचेतसःपुत्रःपौत्रश्चब्रह्मणोनृप ॥ भजामिकृष्णमात्मानंज्ञानं
संप्राप्यशङ्करात् ॥ २७ ॥ गच्छराजन्नदीतीरंभजदुर्गांसनातनीम् ॥ बुद्धिमावरणींतुभ्यंदेवीदास्यतिकामिने ॥ २८ ॥ निष्कामायच
वैश्यायवैष्णवायचवैष्णवी ॥ बुद्धिंविवेचिकांशुद्धांदास्यत्येवकृपामयी ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वाचमुनिश्रेष्ठोददौताभ्यांकृपानिधिः ॥ पूजावि
धानंदुर्गायाःस्तोत्रंचकवचंमनुम् ॥ ४० ॥ वैश्योमुक्तिंचसंप्रापतांनिषेव्यकृपामयीम् ॥ राजाराज्यंमनुत्वंचपरमैश्वर्यमीप्सितम् ॥४१॥
इत्येवंकथितंसर्वंदुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिख
ण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेसुरथमेधस्संवादेसुरथवैश्ययोरभिलषितसिद्धिर्नामद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ नारदउवाच ॥ नारायणमहाभागवदवेदविदांवर ॥ राजाकेनप्रकारेणसिषेवेप्रकृतिंपराम् ॥ १ ॥ समाधिर्नामवैश्योवानिष्कामंनिर्गुणं
विभुम् ॥ भेजेकेनप्रकारेणप्रकृतेरुपदेशतः ॥ २ ॥ किंवापूजाविधानञ्चध्यानंवामनुमेवच ॥ किंस्तोत्रंकवचंकिंवाददौराज्ञेमहामुनिः ॥
॥ ३ ॥ वैश्यायप्रकृतिस्तस्मैकिंवाज्ञानंददौपरम् ॥ साक्षाद्बभूवसहसाकेनवाप्रकृतिस्तयोः ॥ ४ ॥ ज्ञानंसंप्राप्यवैश्यश्चकिंपदंप्रापदुर्ल
भम् ॥ गतिर्बभूवराज्ञश्चकावाताञ्चशृणोम्यहम् ॥ ५ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ राजावैश्यश्चसंप्राप्यमन्त्रंवैमेधसोमुनेः ॥
स्तोत्रञ्चकवचंदेव्याध्यानञ्चैवपुरस्क्रियाम् ॥ जजापपरमंमन्त्रंराजावैश्यश्चपुष्करे ॥ ६ ॥ स्नात्वात्रिकालंवर्षञ्चततःशुद्धोबभूवसः ॥

१ स्नानमदीतिपाठः ।

साक्षाद्बभूवतत्रैवमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ७ ॥ राज्ञेददौराज्यवरंमनुत्वंवांछितंसुखम् ॥ ज्ञानंनिगूढंवैश्यायददौचातिसुदुर्लभम् ॥ ८ ॥ यदत्तंशूलिनेपूर्वंकृष्णेनपरमात्मना ॥ निराहारमनिर्क्लिष्टंदृष्ट्वावैश्यंकृपामयी ॥ ९ ॥ रुरोदकृत्वाक्रोडेतमचेष्टंश्वासवर्जितम ॥ चेतनांकुरुभोवत्सेत्युच्चार्य्यचपुनःपुनः ॥ १० ॥ चेतनांचददौतस्मैस्वयंचैतन्यरूपिणी ॥ संप्राप्यचेतनांवैश्योरुरोदप्रकृतेःपुरः ॥ ॥ ११ ॥ तमुवाचप्रसन्नासाकृपयाऽतिकृपामयी ॥ १२ ॥ ॥ श्रीप्रकृतिरुवाच ॥ ॥ वरंवृणुष्वहेवत्सयत्तेमनसिवर्त्तते ॥ ब्रह्मत्वममरत्वं वाततोवातिसुदुर्लभम् ॥ १३ ॥ इन्द्रत्वंवामनुत्वंवासर्वसिद्धत्वमेवच ॥ तुच्छंतुभ्यंनदास्यामिनश्वरंबालवञ्चनम ॥ १४ ॥ ॥ वैश्य उवाच ॥ ॥ ब्रह्मत्वममरत्वंवामातर्मनहिवांछितम् ॥ ततोऽतिदुर्लभंकिंवानजानेनदभीप्सितम् ॥ १५ ॥ त्वय्येवशरणापन्नोदेहि यद्वाञ्छितंतव ॥ अनश्वरंसर्वसारंवरंमेदातुमर्हसि ॥ १६ ॥ ॥ प्रकृतिरुवाच ॥ ॥ अदेयंनास्तिमेतुभ्यंदास्यामिममवांछितम ॥ यतोयास्यसिगोलोकंपदमेवसुदुर्लभम् ॥ १७ ॥ सर्वसारञ्चयज्ज्ञानंसुरर्षीणांसुदुर्लभम ॥ तद्गृह्यतांमहाभागगच्छवत्सहरेःपदम् ॥ १८ ॥ स्मरणंवन्दनंध्यानमर्चनंगुणकीर्त्तनम् ॥ श्रवणंभावनंसेवाकृष्णेसर्वनिवेदनम् ॥ १९ ॥ एतदेवंवैष्णवानांनवधाभक्तिलक्षणम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधियमताडनखण्डनम् ॥ २० ॥ आयुर्हरतिलोकानांरविर्वहिसन्ततम् ॥ नवधाभक्तिहीनानामसतांपापिना मपि ॥ २१ ॥ भक्तास्तद्गतचित्ताश्चवैष्णवाश्चिरजीविनः ॥ जीवन्मुक्ताश्चनिष्पापाजन्मादिपरिवर्जिताः ॥ २२ ॥ शिवःशेषश्च धर्मश्चब्रह्माविष्णुर्महान्विराट् ॥ सनत्कुमारःकपिलःसनकश्चसनन्दनः ॥ २३ ॥ वोढुःपञ्चशिखोदक्षोनारदश्चसनातनः ॥ भृगुर्मरीचिर्दुर्वासाःकश्यपःपुलहोऽङ्गिराः ॥ २४ ॥ मेधावीलोमशःशुक्रोवसिष्ठःक्रतुरेवच ॥ बृहस्पतिःकर्दमश्चशक्तिरत्रिः पराशरः ॥ २५ ॥ मार्कण्डेयोबलिश्चैवप्रह्लादश्चगणेश्वरः ॥ यमःसूर्य्यश्चवरुणोवायुश्चन्द्रोहुताशनः ॥ २६ ॥ अक्रूपारउ लूकश्चनाडीजंघश्चवायुजः ॥ नरनारायणौकूर्म्मइन्द्रद्युम्नोविभीषणः ॥ २७ ॥ नवधाभक्तियुक्ताश्चकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ एतेमहान्तोध र्मिष्ठाभक्तानांप्रवरास्तथा ॥ २८ ॥ येतद्भक्तास्तेतदंशाजीवन्मुक्ताश्चसन्ततम् ॥ पापापहारास्तीर्थानांपृथिव्याश्चविशाम्पते ॥ २९ ॥

ऊर्ध्वंचसप्तस्वर्गाश्चसप्तद्वीपावसुन्धरा ॥ अधस्सप्तचपातालाएतद्ब्रह्माण्डमेवच ॥ २० ॥ एवंविधानांविश्वानांसंख्यानास्त्येवपुत्रक ॥
एवञ्चप्रतिविश्वेषुब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ २१ ॥ देवादेवर्षयश्चैवमनवोमानवादयः ॥ सर्वाश्रमाश्चसर्वत्रसंतिवद्धाश्चमायया ॥ ३२ ॥
महाविष्णोर्लोमकूपेसन्तिविश्वानियस्यच ॥ सषोडशांशःकृष्णस्यचात्मनश्चमहाविराट् ॥ २३ ॥ भजसत्यंपरंब्रह्मनित्यंनिर्गुण
मच्युतम् ॥ प्रकृतेःपरमीशानंकृष्णमात्मानमीप्सितम् ॥ २४ ॥ निरीहञ्चनिराकारंनिर्विकारंनिरञ्जनम् ॥ निष्कामंनिर्विरोधं
चनित्यानन्दंसनातनम् ॥ २५ ॥ स्वेच्छामयंसर्वरूपंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ तेजस्स्वरूपंपरमंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ २६ ॥
ध्यानासाध्यंदुराराध्यंशिवादीनांचयोगिनाम् ॥ सर्वेश्वरंसर्वपूज्यंसर्वेषांसर्वकामदम् ॥ २७ ॥ सर्वाधारंचसर्वज्ञंसर्वानन्दकरं
परम् ॥ सर्वधर्मप्रदंसर्वैसर्वज्ञंप्राणरूपिणम् ॥ २८ ॥ सर्वधर्मस्वरूपंचसर्वकारणकारणम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंपररूपंचभक्तिदम् ॥
॥ २९ ॥ दास्यदंधर्मदंचैवसर्वसिद्धिप्रदंसताम् ॥ सर्वंतदतिरिक्तंचनश्वरंकृत्रिमंसदा ॥ ४० ॥ परात्परतरंशुद्धंपरिपूर्णतमंशिवम् ॥
यथासुखंगच्छवत्सभगवन्तमधोक्षजम् ॥ ४१ ॥ कृष्णेतिद्व्यक्षरंमन्त्रंगृहीत्वाकृष्णदास्यदम् ॥ पुष्करंदुष्करंगत्वादशलक्षमिमंजप
॥ ४२ ॥ दशलक्षजपेनैवंमन्त्रसिद्धिर्भवेत्तव ॥ इत्युक्त्वासाभगवतीतत्रैवान्तरधीयत ॥४३॥ वैश्योनत्वाचतांभक्त्याचागमत्पुष्करंमुने ॥
पुष्करंदुस्तरंतत्वासलेभेकृष्णमीश्वरम् ॥ भगवत्याःप्रसादेनकृष्णदासोवभूवसः ॥ ४४ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डे
नारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेसुरथसमाधिमेधस्संवादेप्रकृतिवैश्यसंवादकथनंनामत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ छ ॥ ॥ नाराय
णउवाच ॥ ॥ राजायेनक्रमेणैवभेजेतांप्रकृतिंपराम् ॥ तच्छ्रूयतांमहाभागवदोक्तंक्रममेवच ॥ १ ॥ स्नात्वाचम्यमहाराजःकृत्वान्या
सत्रयंतदा ॥ स्वकराङ्गाङ्गमन्त्राणांभूतशुद्धिंचकारसः ॥ २ ॥ प्राणायामंततःकृत्वाकृत्वाचशंखशोधनम् ॥ ध्यात्वादेवींचमृण्मय्यांचका
रावाहनंतदा ॥ ३ ॥ पुनर्ध्यात्वाचभक्त्याचपूजयामासभक्तितः ॥ देव्याश्चदक्षिणेभागेसंस्थाप्यकमलालयाम् ॥ ४ ॥ संपूज्यभक्तिभावे
नभक्त्यापरमधार्मिकः ॥ देवषट्कंसमावाह्यदेव्याश्चपुरतोघटे ॥ ५ ॥ भक्त्याचपूजयामासविधिपूर्वंचनारद ॥ गणेशञ्चदिनेशंचवह्निंवि

ष्णुंशिवंशिवाम् ॥ ६ ॥ देवषट्कंन्संपूज्यनमस्कृत्यविचक्षणः ॥ तदाध्यायेन्महादेवींध्यानेनानेनभक्तितः ॥ ७ ॥ ध्यानंचसामवेदोक्तंपरंकल्पतरुंमुने ॥ ध्यायेन्नित्यंमहादेवींमूलप्रकृतिरीश्वरीम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनांपूज्यांवन्द्यांसनातनीम् ॥ नारायणींविष्णुमायांवैष्णवींविष्णुभक्तिदाम् ॥ ९ ॥ सर्वस्वरूपांसर्वेषांसर्वाधारांपरात्पराम् ॥ सर्वविद्यासर्वमन्त्रसर्वशक्तिस्वरूपिणीम् ॥ १० ॥ सगुणांनिर्गुणांसत्यांवरांस्वेच्छामयींसतीम् ॥ महाविष्णोश्चजननींकृष्णस्यार्द्धाङ्गसम्भवाम् ॥ ११ ॥ कृष्णप्रियांकृष्णशक्तिंकृष्णबुद्ध्यधिदेवताम् ॥ कृष्णस्तुतांकृष्णपूज्यांकृष्णवन्द्यांकृपामयीम् ॥ १२ ॥ तप्तकांचनवर्णाभांकोटिसूर्य्यसमप्रभाम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांभक्तानुग्रहकारकाम् ॥ १३ ॥ दुर्गांशतभुजांदेवींमहादुर्गतिनाशिनीम् ॥ त्रिलोचनप्रियांसाध्वींत्रिगुणांचत्रिलोचनाम् ॥ १४ ॥ त्रिलोचनप्राणरूपांशुद्धार्द्धचन्द्रशेखराम् ॥ बिभ्रतींकबरीभारंमालतीमाल्यमण्डितम् ॥ १५ ॥ वर्त्तुलंवामवक्रञ्चशम्भोर्मानसमोहिनीम् ॥ रत्नकुण्डलयुग्मेनगण्डस्थलविराजिताम् ॥ १६ ॥ नासादक्षिणभागेनबिभ्रतींगजमौक्तिकम् ॥ अमूल्यरत्नंबहुलंबिभ्रतींश्रवणोपरि ॥ १७ ॥ मुक्तापंक्तिविनिन्द्यैकदन्तपंक्तिसुशोभिताम् ॥ पक्वबिम्बाधरोष्ठींचसुप्रसन्नांसुमङ्गलाम् ॥ १८ ॥ चित्रपत्रावलीरम्यकपोलयुगलोज्ज्वलाम् ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमञ्जीररञ्जिताम ॥ १९ ॥ रत्नकङ्कणभूपाढ्यांरत्नपाशकशोभिताम् ॥ रत्नांगुलीयनिकरैःकराङ्गुलिचयोज्ज्वलाम् ॥ २० ॥ पदाङ्गुलिनखासक्तालक्तरेखासुशोभनाम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांगन्धचन्दनचर्चिताम् ॥ २१ ॥ बिभ्रतींस्तनयुग्मञ्चकस्तूरीबिन्दुशोभिताम् ॥ सर्वरूपगुणवतींगजेन्द्रमन्दगामिनीम् ॥ २२ ॥ अतीवकान्तांशान्तांचनितान्तांयोगसिद्धिषु ॥ विधातुश्चविधात्रींचसर्वधात्रीश्चशङ्करीम ॥ २३ ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यामतीवसुमनोहराम् ॥ कस्तूरीबिन्दुभिःसार्द्धमधश्चन्दनबिन्दुना ॥ ॥ २४ ॥ सिन्दूरबिन्दुनाशश्वद्भालमध्यस्थलोज्ज्वलाम् ॥ शरन्मध्याह्नकमलप्रभामोचनलोचनाम् ॥ २५ ॥ चारुकज्जलरेखाभ्यांसर्वतश्चसमुज्ज्वलाम ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलानिन्दितविग्रहाम् ॥ २६ ॥ रत्नसिंहासनस्थांचसद्रत्नमुकुटोज्ज्व

१ सम्पक्वेतिपाठः ।

निशुम्भशुम्भमथिनींमहि
लाम् ॥ सृष्टौस्रष्टुःशिल्परूपांदयांपातुश्चपालने ॥ २७ ॥ संहारकालेसंहर्त्तुःपरांसंहाररूपिणीम् ॥ निशुम्भशुम्भमथिनींमहि
पासुरमर्दिनीम् ॥ २८ ॥ पुरात्रिपुरयुद्धेचसंस्तुतांत्रिपुरारिणा ॥ मधुकैटभयोर्युद्धेविष्णुशक्तिस्वरूपिणीम् ॥ २९ ॥ सर्वदैत्य
निहन्त्रींचरक्तबीजविनाशिनीम् ॥ नृसिंहशक्तिरूपांचहिरण्यकशिपोर्वधे ॥ ३० ॥ वराहशक्तिंवाराहेहिरण्याक्षवधेतथा ॥ परब्रह्मस्व
रूपांचसर्वशक्तिंसदाभजे ॥ ३१ ॥ इतिध्यात्वास्वशिरसिपुष्पंदत्त्वाविचक्षणः ॥ पुनर्ध्यात्वाचैवभक्त्याकुर्यादावाहनन्ततः ॥
॥ ३२ ॥ प्रकृतेःप्रतिमांधृत्वामन्त्रमेवंपठेन्नरः ॥ जीवन्यासंततःकुर्यान्मनुनानेनयत्नतः ॥ ३३ ॥ एह्येहिभगवत्यम्बशिवलो
कात्सनातनि ॥ गृहाणममपूजांचशारदीयांसुरेश्वरि ॥ ३४ ॥ इहागच्छजगत्पूज्येतिष्ठतिष्ठमहेश्वरि ॥ हेमातरस्यामर्चायांसन्नि
रुद्धाभवांबिके ॥ ३५ ॥ इहागच्छन्तुत्वत्प्राणाश्चाधिप्राणैःमहाच्युते ॥ इहागच्छन्तुत्वरितंतवैवसर्वशक्तयः ॥ ३६ ॥ ॐह्रीं
श्रींक्लींचदुर्गायैवह्निजायान्तमेवच ॥ समुच्चार्ययोगिस्निप्राणाःसन्निष्ठन्तुसदाशिवे ॥ ३७ ॥ सर्वेन्द्रियाधिदेवास्तेइहागच्छन्तुचण्डिके ॥
तेशक्तयोऽत्रागच्छन्तुइहागच्छन्तुईश्वराः ॥ ३८ ॥ सइहागच्छेत्यावाह्यपरिहारंकरोतिच ॥ मन्त्रेणानेनविप्रेन्द्रतच्छृणुष्वस
माहितः ॥ ३९ ॥ स्वागतंभगवत्यम्बशिवलोकाच्छिवप्रिये ॥ प्रसादंकुरुमांभद्रेभद्रकालिनमोऽस्तुते ॥ ४० ॥ धन्योऽहं
कृतकृत्योऽहंसफलंजीवनंमम ॥ आगतासियतोदुर्गेमाहेश्वरिमदालयम् ॥ ४१ ॥ अद्यमेसफलंजन्मसार्थकंजीवनंमम ॥ पूजया
मियतोदुर्गांपुण्यक्षेत्रेचभारते ॥४२॥ भारतेभवनींपूज्यांदुर्गांयःपूजयेद्बुधः ॥ सोऽन्तेयातिचगोलोकंपरमैश्वर्यवानिह ॥ ४३ ॥ कृत्वा
चवैष्णवीपूजांविष्णुलोकंव्रजेत्सुधीः ॥ माहेश्वरीश्चसंपूज्यशिवलोकंचगच्छति ॥ ४४ ॥ सात्त्विकीराजसीचैवत्रिधापूजाचतामसी ॥
भगवत्याश्चवेदोक्ताचोत्तमामध्यमाधमा ॥ ४५ ॥ सात्त्विकीवैष्णवानांचशाक्तादीनांचराजसी ॥ अदीक्षितानामसतामन्येषांतामसी
स्मृता ॥ ४६ ॥ जीवहत्याविहीनायावरापूजातुवैष्णवी ॥ वैष्णवायान्तिगोलोकंवैष्णवींवलिदानतः ॥ ४७ ॥ माहेश्वरीराजसीच

१ नृसिंहरूपमितिपाठः । २ भारतमितिपाठः ।

बलिदानसमन्विना ॥ शाक्तादयोराजसाश्चकैलासंयान्तितेतथा ॥ ४८ ॥ किरातास्त्रिदिवंयान्तितामस्यापूजयानया ॥ त्वमेवजगतांमातश्चतुर्वर्गफलप्रदा ॥ ४९ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपाचकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरात्वञ्चपरात्परा ॥ ५० ॥ सुखदामोक्षदाभद्राकृष्णभक्तिप्रदासदा ॥ नारायणिमहामायेदुर्गेदुर्गतिनाशिनि ॥ ५१ ॥ दुर्गेतिस्मृतिमात्रेणयातिदुर्गंनृणामिह ॥ इतिकृत्वापरीहारंदेव्यावामेचसाधकः ॥ ५२ ॥ त्रिपद्याउपरिप्राज्ञःशंखंसंस्थापयेत्सुधीः ॥ तत्रदत्त्वाजलंपूर्णंदूर्वांपुष्पञ्चचन्दनम् ॥ ५३ ॥ धृत्वादक्षिणहस्तेनमन्त्रमेवंपठेन्नरः ॥ पुण्यस्त्वंशंखपुण्यानांमङ्गलानांचमङ्गलम् ॥ प्रभूतःशंखचूडात्त्वंपुराकल्पेपवित्रकः ॥ ५४ ॥ ततोऽर्घ्यपात्रंसंस्थाप्यविधिनानेनपण्डितः ॥ दत्त्वासंपूजयेद्देवीमुपचाराणिषोडश ॥ ५५ ॥ त्रिकोणमण्डलंकृत्वासजलेनकुशेनच ॥ कूर्मंशेषंधरित्रीञ्चपूजयेत्तत्रधार्मिकः ॥ ५६ ॥ त्रिपदींस्थापयेत्तत्रत्रिपद्यांशङ्खमेवच ॥ शंखेत्रिभागतोयञ्चदत्त्वासंपूजयेत्ततः ॥ ५७ ॥ गङ्गेचयमुनेचैवगोदावरिसरस्वति ॥ नर्म्मदेसिन्धुकावेरिचन्द्रभागेचकौशिकि ॥ ५८ ॥ स्वर्णरेखेकनखलेपारिभद्रेचगण्डकि ॥ श्वेतगङ्गेचन्द्ररेखेपम्पेचम्पेचगोमति ॥ ५९ ॥ पद्मावतित्रिपर्णाशेविपाशेविरजेप्रभे ॥ शतद्रुदेचेलगङ्गेजलेऽस्मिन्सन्निधिंकुरु ॥ ६० ॥ वह्निंसूर्य्यंचचन्द्रञ्चविष्णुंचवरुणंशिवम् ॥ पूजयेत्तत्रतोयेचतुलस्याचन्दनेनच ॥ नैवेद्यानिचसर्वाणिप्रोक्षयेत्तज्जलेनच ॥ ६१ ॥ प्रत्येकंवैततोदद्यादुपचारांश्चषोडश ॥ आसनंवसनंपाद्यंस्नानीयमनुलेपनम् ॥ ६२ ॥ मधुपर्कंगन्धमर्घ्यंपुष्पंनैवेद्यमीप्सितम् ॥ पुनराचमनीयञ्चताम्बूलंरत्नभूषणम् ॥ ६३ ॥ धूपंप्रदीपंतल्पञ्चेत्युपचारास्तुषोडश ॥ ६४ ॥ अमूल्यरत्नसंकॢप्तंनानाचित्रविराजितम् ॥ वरंसिंहासनश्रेष्ठंगृह्यतांशङ्करप्रिये ॥ ६५ ॥ अनन्तसूत्रप्रभवमीश्वरेच्छाविनिर्मितम् ॥ ज्वलदग्निविशुद्धञ्चवसनंगृह्यतांशिवे ॥ ६६ ॥ अमूल्यरत्नपात्रस्थंनिर्मलंजाह्नवीजलम् ॥ पादप्रक्षालनार्थायदुर्गेदेविप्रगृह्यताम् ॥ ६७ ॥ सुगन्धामलकीस्निग्धद्रवमेतत्सुदुर्लभम ॥. सुपक्वंविष्णुतैलंचगृह्यतांपरमेश्वरि ॥ ६८ ॥ कस्तूरीकुङ्कुमाक्तंचसुगन्धिद्रुतचन्दनम् ॥ सुवासितंजगन्मातर्गृह्यतामनुलेपनम् ॥ ६९ ॥ माध्वीकंरत्नपात्रस्थंसुपवित्रंसुमङ्गलम् ॥ मधुपर्कंमहादेविगृह्यतांप्रीतिपूर्वकम् ॥ ७० ॥ सुगन्धमूलचूर्णंचसुगन्धद्रव्यसंयुतम् ॥ सुपवित्रंमङ्गला

ईदेविगन्धंगृहाणमे ॥ ७१ ॥ पवित्रंशंखपात्रस्थंदूर्वापुष्पाक्षतान्वितम् ॥ स्वर्गमन्दाकिनीतोयमर्घ्यंचण्डिगृहाणमे ॥ ७२ ॥ सुगन्धि
पुष्पश्रेष्ठंचपारिजाततरूद्भवम् ॥ नानापुष्पादिमाल्यानिगृह्यतांजगदम्बिके ॥ ७३ ॥ दिव्यंसिद्धान्नमामान्नंपिष्टकंपायसादिकम् ॥
मिष्टान्नंलड्डुकफलंनैवेद्यंगृह्यतांशिवे ॥ ७४ ॥ सुवासितंशीततोयंकर्पूरादिसुसंस्कृतम् ॥ मयानिवेदितंभक्त्यागृह्यतांशैलकन्यके ॥
॥ ७५ ॥ गुवाकपर्णचूर्णंचकर्पूरादिसुवासितम् ॥ सर्वभोगकरंरम्यंताम्बूलंदेविगृह्यताम्॥७६ ॥ अमूल्यरत्नसारैश्चखचितंचेश्वरेच्छया ॥
सर्वाङ्गशोभनकरंभूषणंदेविगृह्यताम् ॥ ७७ ॥ तरुनिर्य्यासचूर्णंचगन्धवस्तुसमन्वितम् ॥ हुताशनशिखाशुद्धंधूपंचदेविगृह्यताम् ॥
॥ ७८ ॥ दिव्यरत्नविशेषंचसान्द्रध्वान्तनिवारकम् ॥ सुपवित्रंप्रदीपंचगृह्यतांपरमेश्वरि ॥ ७९ ॥ रत्नसारगणाकीर्णंदिव्यंपर्य्य
ङ्कमुत्तमम् ॥ सूक्ष्मवस्त्रैश्चसंस्यूतंदेवितल्पंप्रगृह्यताम ॥ ८० ॥ एवंसंपूज्यतांदुर्गांदद्यात्पुष्पाञ्जलिंमुने ॥ ततोऽष्टनायकादेवीर्यत्नतः
परिपूजयेत् ॥ ८१ ॥ उग्रचण्डांप्रचण्डांचचण्डोग्रांचण्डनायिकाम् ॥ अतिचण्डांचचण्डांचचण्डांचण्डवतींतथा ॥ ८२ ॥
पद्मेचाष्टदलेचैताःप्रागादिक्रमतस्तथा ॥ पंचोपचारैःसंपूज्यभैरवान्मध्यदेशतः ॥ ८३ ॥ आदौमहाभैरवंचतथासंहारभैरवम् ॥
असितांगभैरवंचरुरुभैरवमेवच ॥ ८४ ॥ कालभैरवमप्येवंक्रोधभैरवमेवच ॥ ताम्रचूडंचन्द्रचूडमन्तेवैभैरवद्वयम् ॥ ८५ ॥
एतान्संपूज्यमध्येवैनवशक्तीश्चपूजयेत ॥ तत्रपद्मेचाष्टदलेमध्येवैभक्तिपूर्वकम ॥ ८६ ॥ ब्रह्माणींवैष्णवींचैवरौद्रींमाहेश्वरींतथा ॥
नारसिंहींचवाराहीमिन्द्राणींकार्त्तिकींतथा ॥ ८७ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपाञ्चप्रधानांसर्वमङ्गलाम् ॥ नवशक्तीश्चसंपूज्यघटेदेवांश्चपूजयेत् ॥
॥ ८८ ॥ शङ्करंकार्त्तिकेयञ्चसूर्य्यंसोमंहुताशनम् ॥ वायुञ्चवरुणंचैवदेव्याश्चेटीवटुंतथा ॥ ८९ ॥ चतुष्षष्टियोगिनीनांसंपूज्यविधि
पूर्वकम् ॥ यथाशक्तिवलिंदत्त्वाकरोतिस्तवनंबुधः ॥ ९० ॥ कवचंचगलेबध्वापठित्वाभक्तिपूर्वकम् ॥ ततःकृत्वापरीहारं
नमस्कुर्य्याद्विचक्षणः ॥ ९१ ॥ वलिदानविधानंचश्रूयतांमुनिसत्तम ॥ मायातिंमहिषंछागंदद्यान्मेषादिकंशुभम् ॥ ९२ ॥ मत्स्य

१ मायात्रमिनिपाठः ।

वर्षंसुप्रीतादुर्गामायातिदानतः ॥ महिषाच्छतवर्षंचदशवर्षंचछागलात् ॥९३॥ वर्षंमेषेणकूष्माण्डैःपक्षिभिर्हरिणैस्तथा ॥ दशवर्षंकृष्ण
सारैःसहस्राब्दंचगण्डकैः ॥ ९४ ॥ कृत्रिमैःपिष्टकलितैःषण्मासंपशुभिस्तथा ॥ मासंसुपक्वादिफलैरक्षतैरितिनारद ॥ ९५ ॥ युवकंव्या
धिहीनंचसर्वाङ्गलक्षणान्वितम् ॥ विशुद्धमविकाराङ्गंसुवर्णपुष्टमेवच ॥ ९६ ॥ शिशुनाबलिनादातुर्हन्तिपुत्रंचचण्डिका ॥ वृद्धे
नष्टेगुरुजनंकृशेनापीष्टबान्धवान् ॥ ९७ ॥ धनंचैवाधिकाङ्गेनहीनाङ्गेनप्रजास्तथा ॥ कामिनींशृङ्गभङ्गेनकाणेनभ्रातरंस्तथा ॥
॥ ९८ ॥ त्रुटिकेनभवेन्मृत्युर्विप्रस्याश्चित्रमस्तकैः ॥ हन्तिमित्रंताम्रपृष्ठैश्वपृष्ठीःपुच्छहीनतः ॥ ९९ ॥ मायातीनांस्वरूपंचश्रूयतांमुनि
सत्तम ॥ वस्याद्यथर्ववेदोक्तंफलहानिर्व्यतिक्रमे ॥ १०० ॥ पितृमातृविहीनंचयुवकंव्याधिवर्जितम् ॥ विवाहितंदीक्षितंचपरदारवि
हीनकम् ॥ १०१ ॥ अजारजंविशुद्धंचसच्छूद्रपरिपोषितम् ॥ तद्बन्धुभ्योधनंदत्त्वाक्रीतंमूल्यातिरेकतः ॥ १०२ ॥ स्नापयित्वाचतंक
र्तापूजयेद्वस्त्रचन्दनैः ॥ माल्यैर्धूपैश्चसिन्दूरैर्दधिरोचनादिभिः ॥ १०३ ॥ तंचवर्षंभ्रामयित्वाभृत्यद्वारेणयत्नतः ॥ वर्षान्तेचसमुत्सृ
ज्यदुर्गायैतंनिवेदयेत् ॥ १०४ ॥ अष्टमीनवमीमध्येदद्यान्मायातिमेवच ॥ इत्येवंकथितंसर्वंबलिदानंप्रसङ्गतः ॥ १०५ ॥ बलिंस्तु
त्वाचदत्त्वाचधृत्वाचकवचंबुधः ॥ प्रणम्यदण्डवद्भूमौदद्याद्विप्रायदक्षिणाम् ॥ १०६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिख
ण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेपूजाविधिबलिपशुलक्षविशेषोनामचतुष्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
श्रुतंसर्वंमहाभागसुधारसपरंवरम् ॥ स्तोत्रंचकवचंपूजाफलंकालंवदप्रभो ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ आर्द्रायांबोधयेद्देवींमूले
नैवप्रवेशयेत ॥ उत्तरेणार्चयित्वातांश्रवणायांविसर्जयेत् ॥ २ ॥ आर्द्रायुक्तनवम्यान्तुकृत्वादेव्याश्चबोधनम् ॥ पूजायाःशतवार्षिक्याः
फलमाप्नोतिमानवः ॥ ३ ॥ मूलायान्तुप्रवेशेचनरमेधफलंलभेत् ॥ उत्तरेपूजनंकृत्वावाजपेयफलंलभेत् ॥ ४ ॥ कृत्वाविसर्जनंदेव्याः
श्रवणायांचमानवः ॥ लक्ष्मीश्चपुत्रपौत्रांश्चलभतेनात्रसंशयः ॥ ५ ॥ भुवःप्रदक्षिणंपुण्यंपूजायांलभतेनरः ॥ नक्षत्रयोगाभावेतुपार्वत्या
श्चैवनारद ॥ ६ ॥ नवम्यांबोधनंकृत्वापक्षंसंपूज्यमानवः ॥ अश्वमेधफलावाप्त्यैदशम्यांचविसर्जयेत् ॥ ७ ॥ सप्तम्यांपूजनंकृत्वाबलिं

दद्याद्विचक्षणः ॥ अष्टम्यांपूजनंशस्तंबलिदानविवर्जिनम् ॥ ८ ॥ अष्टम्यांबलिदानेनविपत्तिर्जायतेनृणाम् ॥ दद्याद्विचक्षणोभक्त्या
नवम्यांविधिवद्बलिम् ॥ ९ ॥ बलिदानेनविप्रेन्द्रदुर्गाप्रीतिर्भवेन्नृणाम् ॥ हिंसाजन्यंनपापञ्चलभतेयज्ञकर्मणि ॥ १० ॥ उत्सर्ग
कर्त्तादातांचच्छेत्तापोष्टाचरक्षकः ॥ अग्रेपश्चान्निबद्धाचसप्तैतेऽवधकारिणः ॥ ११ ॥ योयंहन्तिसतंहन्तिनेतिवेदोक्तमेवंच ॥ कुर्वन्ति
वैष्णवींपूजांवैष्णवास्तेनहेतुना ॥१२॥ एवंसंपूज्यसुरथःपूर्णवर्षञ्चभक्तितः ॥ कवचञ्चगलेबद्ध्वातुष्टावपरमेश्वरीम् ॥१३॥ स्तोत्रेणपरितु
ष्टासातस्यसाक्षाद्बभूवह ॥ सददर्शपुरोदेवींग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् ॥ १४ ॥ तेजस्वरूपांपरमांसगुणांनिर्गुणांवराम् ॥ दृष्ट्वातांकमनीयां
चतेजोमण्डलमध्यतः ॥ १५ ॥ स्वेच्छामयींकृपारूपांभक्तानुग्रहकारिणीम् ॥ पुनस्तुष्टावराजेन्द्रोभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ १६ ॥ स्तवे
नपरितुष्टासासस्मिताभक्तिपूर्वकम् ॥ उवाचसत्यंराजेन्द्रंकृपयाजगदम्बिका ॥ १७ ॥ प्रकृतिरुवाच ॥ साक्षात्संप्राप्यमांराजन्वृणोपि
विभवंवरम् ॥ ददामितुभ्यंविभवंसाम्प्रतंवाञ्छितंतव ॥१८॥ निर्जित्यसर्वाञ्छत्रूंश्चलब्ध्वाराज्यमकण्टकम् ॥ भविष्यसिमहाराजसावर्णि
र्मनुरष्टमः ॥ १९ ॥ दास्यामितुभ्यंज्ञानञ्चपरिणामेनराधिप ॥ भक्तिंदास्यंचपरमेश्रीकृष्णेपरमात्मनि ॥ २० ॥ वृणोतिविभवंयोहि
साक्षान्मांप्राप्यमन्दधीः ॥ माययावञ्चितःसोऽपिविषमत्त्यमृतंत्यजेत् ॥ २१ ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यंतंसर्वंनश्वरमेवच ॥ नित्यंसत्यंपरंब्र
ह्मकृष्णंनिर्गुणमेवच ॥२२॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामहमाद्यापरात्परा ॥ सगुणानिर्गुणाचापिवरास्वेच्छामयीसदा ॥ २३ ॥ नित्यानित्या
सर्वरूपासर्वकारणकारणम् ॥ बीजरूपाचसर्वेषांमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥२४॥ पुण्येवृन्दावनेरम्येगोलोकेरासमण्डले ॥ राधाप्राणाधिकाह
ञ्चकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ २५ ॥ अहंदुर्गाविष्णुमायाबुद्ध्यधिष्ठातृदेवता ॥ अहंलक्ष्मीश्चवैकुण्ठेस्वयंदेवीसरस्वती ॥२६॥ सावित्रीवेद
माताऽहंब्रह्माणीब्रह्मलोकतः ॥ अहंगङ्गाचतुलसीसर्वाधारावसुन्धरा ॥२७॥ नानाविधाहंकलयामाययासर्वयोषितः ॥ साहंकृष्णेनसंसृ
ष्टानृपभ्रूभङ्गलीलया ॥ २८ ॥ भ्रूभङ्गलीलयासृष्टोयेनपुंसामहान्विराट् ॥ लोम्नांकूपेषुविश्वानियस्यसन्तिहिनित्यशः ॥ २९ ॥ असं

१ मुक्तिदास्यंचपरममितिपाठः ।

स्थानिचतान्येवकृत्रिमाणिचमायया ॥ अनित्येनित्यबुद्धिंचसर्वेकुर्वन्तिसन्ततम् ॥ ३० ॥ सप्तसागरसंयुक्तासप्तद्वीपावसुन्धरा ॥ तद
धःसप्तपातालाःस्वर्लोकाश्चैवसप्तच ॥ ३१ ॥ एवंविश्वंबहुविधंब्रह्माण्डंब्रह्मणाकृतम् ॥ प्रत्येकंसर्वविश्वेष्वण्डेब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥३२॥
सर्वेषामीश्वरःकृष्णइतिज्ञानंपरात्परम् ॥ वेदानांचव्रतानांचतीर्थानांतपसांतथा ॥ ३३ ॥ देवानाञ्चैवमर्त्येषांसारःकृष्णइतिस्मृतः ॥
तद्भक्तिहीनोयोमूढःसचजीवन्मृतोध्रुवम् ॥ ३४ ॥ पवित्राणिचतीर्थानितद्भक्तस्पर्शवायुना ॥ तन्मन्त्रोपासकश्चैवजीवन्मुक्तइति
स्मृतः ॥ ३५ ॥ मन्त्रग्रहणमात्रेणनरोनारायणोभवेत् ॥ विनाजपेनतपसाविनातीर्थेनपूजया ॥ ३६ ॥ मातामहानांशतकंपितॄणांचस
हस्रकम् ॥ पुंसामेवंसमुद्धृत्यगोलोकंचसगच्छति ॥ ३७ ॥ इदंज्ञानंसारभूतंकथितंतेनराधिप ॥ मन्वन्तरान्तेभोगान्तेभक्तिंदास्यामि
तेहरौ ॥ ३८ ॥ माभुक्तंक्षीयतेकर्म्मकल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्म्मशुभाशुभम् ॥ ३९ ॥ अहंयमनुगृह्णामितस्मैदा
स्यामिनिर्मलाम् ॥ निश्चलांसुदृढांभक्तिंश्रीकृष्णेपरमात्मनि ॥ ४० ॥ करोमिवञ्चनांयंयंतेभ्योदास्यामिसम्पदम् ॥ प्रातःस्वप्नस्वरू
पाञ्चमिथ्येतिभ्रमरूपिणीम् ॥ ४१ ॥ इतितेकथितंज्ञानंगच्छवत्सयथासुखम् ॥ इत्युक्त्वाचमहादेवीतत्रैवान्तरधीयत ॥ ४२ ॥ राजासंप्रा
प्यराज्यञ्चनत्वातांप्रययौगृहम् ॥ इतितेकथितंवत्सदुर्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥ ४३ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारद
नारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेप्रकृतिसुरथसंवादेज्ञानकथनंनामपञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
श्रुतंसर्वंनावशिष्टंकिञ्चिदेवहिनिश्चितम् ॥ प्रकृतेःकवचंस्तोत्रंब्रूहिमेमुनिसत्तम ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ पुरास्तुतासागोलो
केकृष्णेनपरमात्मना ॥ संपूज्यमधुमासेचसंप्रीतेरासमण्डले ॥ मधुकैटभयोर्युद्धेद्वितीयेविष्णुनापुरा ॥ २ ॥ तत्रैवकालेसादुर्गाब्रह्मणा
प्राणसङ्कटे ॥ चतुर्थेसंस्तुतादेवीभक्त्याचत्रिपुरारिणा ॥ ३ ॥ पुरात्रिपुरयुद्धेचमहाघोरतरेमुने ॥ पञ्चमेसंस्तुतादेवीवृत्रासुरवधेतथा ॥
॥ ४ ॥ शक्रेणसर्वदेवैश्चघोरेचप्राणसङ्कटे ॥ तदामुनीन्द्रैर्मनुभिर्मानवैःसुरथादिभिः ॥ ५ ॥ संस्तुतापूजितासाचकल्पेकल्पेपरात्परा ॥
स्तोत्रञ्चश्रूयतांब्रह्मन्सर्वविघ्नविनाशकम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंभवसन्तारकारणम् ॥ ६ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ त्वमेवसर्वजन

नीमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ त्वमेवाद्यामृष्टिविधौस्वेच्छयात्रिगुणात्मिका ॥ ७ ॥ कार्य्यार्थेसगुणात्वञ्चवस्तुतोनिर्गुणास्वयम् ॥ परब्रह्म
स्वरूपात्वंसत्यानित्यासनातनी ॥ ८ ॥ तेजस्स्वरूपापरमाभक्तानुग्रहविग्रहा ॥ सर्वस्वरूपासर्वेशासर्वाधारापरात्परा ॥ ९ ॥
सर्ववीजस्वरूपाचसर्वपूज्यानिराश्रया ॥ सर्वज्ञासर्वतोभद्रासर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १० ॥ सर्वबुद्धिस्वरूपाचसर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ सर्व
ज्ञानप्रदादेवीसर्वज्ञासर्वभाविनी ॥ ११ ॥ त्वंस्वाहादेवदानेचपितृदानेस्वधास्वयम् ॥ दक्षिणासर्वदानेचसर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ १२ ॥
निद्रात्वञ्चदयात्वञ्चतृष्णात्वञ्चात्मनःप्रिया ॥ क्षुत्क्षान्तिःशान्तिरीशाचकान्तिः सृष्टिश्चशाश्वती ॥ १३ ॥ श्रद्धापुष्टिश्चतन्द्राचलज्जा
शोभादयातथा ॥ सतांसम्पत्स्वरूपाश्रीर्विपत्तिरसतामिह ॥ १४ ॥ प्रीतिरूपापुण्यवतांपापिनांकलहाङ्कुरा ॥ शश्वत्कर्ममयीशक्तिः
सर्वदासर्वजीविनाम् ॥ १५ ॥ देवेभ्यःस्वपदोदात्रीधातुर्धात्रीकृपामयी ॥ हितायसर्वदेवानांसर्वासुरविनाशिनी ॥ १६ ॥ योगनि
द्रायोगरूपायोगदात्रीचयोगिनाम् ॥ सिद्धिस्वरूपासिद्धानांसिद्धिदासिद्धयोगिनी ॥ १७ ॥ ब्रह्माणीमाहेश्वरीचविष्णुमायाच
वैष्णवी ॥ भद्रदाभद्रकालीचसर्वलोकभयङ्करी ॥ १८ ॥ ग्रामेग्रामेग्रामदेवीगृहदेवीगृहेगृहे ॥ सतांकीर्त्तिःप्रतिष्ठाचनिन्दात्वमसतां
सदा ॥ १९ ॥ महायुद्धेमहामारीदुष्टसंहाररूपिणी ॥ रक्षास्वरूपाशिष्टानांमातेवहितकारिणी ॥ २० ॥ वन्द्यापूज्यास्तुता
त्वंचब्रह्मादीनाञ्चसर्वदा ॥ ब्रह्मण्यरूपाविप्राणांतपस्याचतपस्विनाम् ॥ २१ ॥ विद्याविद्यावतांत्वञ्चबुद्धिर्बुद्धिमतांसताम् ॥ मेधास्मृतिस्व
रूपाचप्रतिभाप्रतिभावताम् ॥ २२ ॥ राज्ञांप्रतापरूपाचविशांवाणिज्यरूपिणी ॥ सृष्टौसृष्टिस्वरूपात्वंरक्षारूपाचपालने ॥ २३ ॥ तथा
न्तेत्वंमहामारीविश्वेविश्वैश्चपूजिते ॥ कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिश्चमोहिनी ॥ २४ ॥ दुरत्ययामेमायात्वंययासंमोहितंजगत् ॥ यया
मुग्धोहिविद्वांश्चमोक्षमार्गंनपश्यति ॥ २५ ॥ इत्यात्मनाकृतंस्तोत्रंदुर्गायादुर्गनाशनम् ॥ पूजाकालेपठेद्योहिसिद्धिर्भवतिवाञ्छिता[१] ॥
॥ २६ ॥ वन्ध्याचकाकवन्ध्यांचमृतवत्साचदुर्भगा ॥ श्रुत्वास्तोत्रंवर्षमेकंसुपुत्रंलभतेध्रुवम् ॥ २७ ॥ कारागारेमहाघोरेयोबद्धोदृढब

१ सिद्धंभवतिवांछितमितिपाठः ।

न्धने ॥ श्रुत्वास्तोत्रंमासमेकंबन्धनान्मुच्यतेध्रुवम् ॥ २८ ॥ यक्ष्मग्रस्तोगलत्कुष्ठीमहाशूलीमहाज्वरी ॥ श्रुत्वास्तोत्रंवर्षमेकंसद्योरोगात्प्रमुच्यते ॥ २९ ॥ पुत्रभेदेप्रजाभेदेपत्नीभेदेचदुर्गतः ॥ श्रुत्वास्तोत्रंमासमेकंलभतेनात्रसंशयः ॥ ३० ॥ राजद्वारेश्मशानेचमहारण्येरणस्थले ॥ हिंस्रजन्तुसमीपेचश्रुत्वास्तोत्रंप्रमुच्यते ॥ ३१ ॥ गृहदाहेचदावाग्नौदस्युसैन्यसमन्विते ॥ स्तोत्रश्रवणमात्रेणलभतेनात्रसंशयः ॥ ३२ ॥ महादरिद्रोमूर्खश्चवर्षंस्तोत्रंपठेत्तुयः ॥ विद्यावान्धनवांश्चैवसभवेन्नात्रसंशयः ॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेदुर्गास्तोत्रंनामसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ भगवन्सर्वधर्म्मज्ञसर्वज्ञानविशारद ॥ ब्रह्माण्डमोहनंनामप्रकृतेःकवचंवद ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुवक्ष्यामिहेवत्सकवचञ्चसुदुर्लभम् ॥ श्रीकृष्णेनैवकथितंकृपयाब्रह्मणेपुरा ॥ २ ॥ ब्रह्मणाकथितंसर्वंधर्मार्थंजाह्नवीतटे ॥ धर्मेणदत्तंमह्यञ्चकृपयापुष्करेप्रभुः ॥ ३ ॥ त्रिपुरारिश्चयद्धृत्वाजघानत्रिपुरंपुरा ॥ मुमोचधातायद्धृत्वामधुकैटभयोर्भयम् ॥ जघानरक्तबीजंतंयद्धृत्वाभद्रकालिका ॥ ॥ ४ ॥ यद्धृत्वातुमहेन्द्रश्चसंप्रापकमलालयाम् ॥ यद्धृत्वाचमहाकालश्चिरजीवीचधार्मिकः ॥ ५ ॥ यद्धृत्वाचमहाज्ञानीनन्दीसानन्दपूर्वकम् ॥ यद्धृत्वाचमहायोद्धारामःशत्रुभयङ्करः ॥ ६ ॥ यद्धृत्वाशिवतुल्यश्चदुर्वासाज्ञानिनांवरः ॥ ॐदुर्गेतिचतुर्थ्यन्तंस्वाहान्तोमेशिरोऽवतु ॥ ७ ॥ मन्त्रःषडक्षरोऽयञ्चभक्तानांकल्पपादपः ॥ विचारोनास्तिवेदेषुग्रहणेचमनोर्मुने ॥ ८ ॥ मन्त्रग्रहणमात्रेणविष्णुतुल्योभवेन्नरः ॥ ममवक्त्रंसदापातुॐदुर्गायैनमोऽन्ततः ॥ ९ ॥ ॐदुर्गेरक्षयतिचकण्ठंपातुसदामम ॥ ॐ–ह्रींश्रीमितिमन्त्रोऽयंस्कन्धंपातुनिरन्तरम ॥ १० ॥ ॐह्रींश्रींक्लीमितिपृष्ठञ्चपातुमेसर्वतःसदा ॥ ह्रींमेवक्षस्थलंपातुहस्तंश्रीमितिसन्ततम् ॥ ११ ॥ ॐश्रींह्रींक्लींपातुसर्वाङ्गंस्वप्नेजागरणेतथा ॥ प्राच्यांमांप्रकृतिःपातुपातुवह्नौचचण्डिका ॥ १२ ॥ दक्षिणेभद्रकालीचनैरृत्यांचमहेश्वरी ॥ वारुण्यांपातुवाराहीवायव्यांसर्वमङ्गला ॥ १३ ॥ उत्तरेवैष्णवीपातुतथैशान्यांशिवप्रिया ॥ जलेस्थलेचान्तरिक्षेपातुमांजगदम्बिका ॥ १४ ॥

इतितेकथितंवत्सकवचञ्चसुदुर्लभम् ॥ यस्मैकस्मैनदातव्यंप्रवक्तव्यंनकस्यचित् ॥ १५ ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधिवद्वस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ कवचंधारयेद्यस्तुसोऽपिविष्णुर्नसंशयः ॥ १६ ॥ भ्रमणेसर्वतीर्थानांपृथिव्याश्चप्रदक्षिणे ॥ यत्फलंलभतेलोकस्तदेतद्धारणान्मुने ॥ १७ ॥ पञ्चलक्षजपेनैवसिद्धमेतद्भवेद्ध्रुवम् ॥ लोकेचसिद्धकवचंनास्त्रंविध्यतिसङ्कटे ॥ १८ ॥ नतस्यमृत्युर्भवतिजलेवह्नौविशेद्ध्रुवम् ॥ जीवन्मुक्तोभवेत्सोऽपिसर्वसिद्धेश्वरःस्वयम् ॥ १९ ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचोविष्णुतुल्योभवेद्ध्रुवम् ॥ कथितंप्रकृतेःखण्डंसुधाखण्डात्परंमुने ॥ २० ॥ याचैवमूलप्रकृतिर्यस्याःपुत्रोगणेश्वरः ॥ कृत्वाकृष्णव्रतंसाचलेभेगणपतिंसुतम् ॥ २१ ॥ स्वांशेनकृष्णोभगवान्बभूवचगणेश्वरः ॥ श्रुत्वाचप्रकृतेः खण्डं सुश्राव्यञ्च सुधोपमम् ॥ २२ ॥ भोजयित्वाचदध्यन्नंतस्मैदद्याच्चकांचनम् ॥ सवत्सांसुरभिरम्यांदद्याद्वैभक्तिपूर्वकम् ॥ २३ ॥ वासोऽलङ्काररत्नैश्चतोषयेद्वाचकंमुने ॥ पुष्पालङ्कारवसनैरुपहारगणैस्तथा ॥ २४ ॥ पुस्तकंपूजयेद्देवंभक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥ एवंकृत्वायःशृणोतितस्यविष्णुःप्रसीदति ॥ २५ ॥ वर्द्धतेपुत्रपौत्रादिर्यशस्वीतत्प्रसादतः ॥ लक्ष्मीर्वसतितद्गेहेह्यन्तेगोलोकमाप्नुयात् ॥ लभेत्कृष्णस्यदास्यंसभक्तिंकृष्णेसुनिश्चलाम् ॥ २६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेद्वितीयेप्रकृतिखण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गोपाख्यानेब्रह्माण्डमोहनकवचंनामसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ७ ॥

॥ समाप्तश्चायं श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेप्रकृतिखण्डोद्वितीयः ॥

॥ इति ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे द्वितीयं प्रकृतिखण्डं समाप्तम् ॥

॥ अथ ब्रह्मवैवर्त्त महापुराण तृतीयो गणपतिखण्डः प्रारभ्यते ॥

गणपतिखंड-३-

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीमद्वेङ्कटेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॥ अथ ब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयगणपतिखण्डंप्रारभ्यते ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरञ्चैवनरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरयेत् ॥ १ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रुतंप्रकृतिखण्डंतदमृतार्णवमुत्तमम् ॥ सर्वोत्कृष्टमभीष्टञ्चमूढानांज्ञानवर्द्धनम् ॥ २ ॥ अधुनाश्रीगणेशस्यखण्डंश्रोतुमिहागतः ॥ तज्जन्मचरितंनृणांसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ३ ॥ कथंजज्ञेसुरश्रेष्ठःपार्वत्याउदरेशुभे ॥ देवीकेनप्रकारेणचालभत्तादृशंसुतम् ॥ ४ ॥ सचांशःकस्यदेवस्यकथंजन्मललाभसः ॥ अयोनिसम्भवःकिंवाकिंवाऽसौयोनिसम्भवः ॥ ५ ॥ किंवातद्ब्रह्मतेजोवाकिंतस्यचपराक्रमः ॥ कातपस्याचकिंज्ञानंकिंवातन्निर्म्मलंयशः ॥ ६ ॥ कथंतस्यपुरःपूजाविश्वेषुनिखिलेषुच ॥ स्थितेनारायणेशम्भौजगदीशेचधातरि ॥ ७ ॥ पुराणेषुनिगूढञ्चतज्जन्मपरिकीर्त्तितम् ॥ कथंवागजवक्त्रोऽयमेकदन्तोमहोदरः ॥ ८ ॥ एतत्सर्वंसमाचक्ष्वश्रोतुंकौतूहलंमम ॥ सुविस्तीर्णंमहाभागतदतीवमनोहरम् ॥ ९ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ शृणुनारदवक्ष्यामिरहस्यंपरमाद्भुतम् ॥ पापसन्तापहरणंसर्वविघ्नविनाशनम् ॥ १० ॥ सर्वमङ्गलदंसारंसर्वश्रुतिमनोहरम् ॥ सुखदंमोक्षबीजञ्चपापमूलनिकृन्तनम् ॥ ११ ॥ दैत्यार्दितानांदेवानांतेजोराशिसमुद्भवा ॥ देवीसंहृत्यदैत्यौघान्दक्षकन्याबभूवह ॥ १२ ॥ साचनाम्नासतीदेवीस्वामिनोनिन्दयापुरा ॥ देहंसंत्यज्ययोगेनजाताशैलप्रियोदरे ॥ १३ ॥ शङ्करायददौताञ्चपार्वतींपर्वतोमुदा ॥ तांगृहीत्वामहादेवोजगामविजनंवनम् ॥ १४ ॥ शय्यांरतिकरींकृत्वापुष्पचन्दनचर्चिताम् ॥ सरेमेनर्म्मदातीरेपुष्पोद्यानेतयासह ॥ १५ ॥ सहस्रवर्षपर्य्यन्तंदैवमानेननारद ॥ तयोर्बभूवश्शृङ्गारोविपरीतादिकोमहान् ॥ १६ ॥ दुर्गाङ्गस्पर्शमात्रेणमदनान्मूर्च्छितःशिवः ॥ मूर्च्छितासाशिवस्पर्शाद्बुबुधेनदिवानिशम् ॥ १७ ॥ हंसकारण्डवाकीर्णेपुंस्कोकिलरुताकुले ॥ नानापुष्पविकासाढ्यभ्रमरध्वनिगुञ्जिते ॥ १८ ॥ सुगन्धिकुसुमाश्लेषिवायुनासुरभीकृते ॥ अतीवसुखदेतत्रसर्वजन्तुविवर्जिते ॥ १९ ॥ दृष्ट्वातयोस्तच्छृङ्गारं चिन्तां प्रापुःसुराःपराम् ॥ ब्रह्माणञ्चपुरस्कृत्यययुर्नारायणान्ति

१ अनेनार्थेतिचपाठः ।

क्रम् ॥ २० ॥ तंनत्वाकथयामासब्रह्मावृत्तान्तमीप्सितम ॥ संतस्थुर्देवताः सर्वाश्चित्रपुत्तलिकायथा ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
सहस्रवर्षपर्य्यन्तंदेवमानेनशङ्करः ॥ रतौरतश्चनिश्चेष्टानयोर्नाविरामह ॥ २२ ॥ मैथुनस्यविरामेचदम्पत्योर्जगदीश्वर ॥ किम्भूतंभ
वितापत्यंतंध्यंकथितुमर्हसि ॥ २३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ चिन्तानास्तिजगद्धातःसर्वंभद्रंभविष्यति ॥ मयियेशरणापन्ना
स्तेषांदुःखंकुतोविधे ॥ २४ ॥ येनोपायेनतद्वीर्य्यंभूमौपततिनिश्चितम ॥ तत्कुरुष्वप्रयत्नेनसार्द्धंदेवगणेनच ॥ २५ ॥ यदाचशम्भो
र्वीर्य्यंतत्पार्वत्याउदरेपतेत ॥ ततोऽपत्यश्चभवितासुरासुरविमर्दकम् ॥ २६ ॥ ततःशक्रादयःसर्वेसुरानारायणाज्ञया ॥ प्रययुर्नर्म्मदातीरं
ययौब्रह्मानिजालयम् ॥ २७ ॥ तत्रैवपर्वतद्रोणीबहिर्देशसुराःपराः ॥ विषण्णवदनाःसर्वेबभूवुर्भयकातराः ॥ २८ ॥ शक्रोराजाकुबेरश्च
कुबेरोवरुणस्तथा ॥ समीरणंचवरुणोयमंचैवसमीरणः ॥ २९ ॥ हुताशनंयमश्चैवभास्करश्चहुताशनः ॥ चन्द्रंतथाभास्करश्चर्वाशानं
चन्द्रएवच ॥ ३० ॥ एवंदेवाःप्रेरयन्तिदेवांश्चरतिभञ्जने ॥ हरशृङ्गारभङ्गंचकुर्विन्युक्तापरस्परम् ॥ ३१ ॥ द्वारिस्थितोवक्रशिराःशक्रः
प्राहमहेश्वरम् ॥ ३२ ॥ ॥ इन्द्रउवाच ॥ किङ्करोपिमहादेवयोगीश्वरनमोऽस्तुते ॥ जगदीशजगद्वीजभक्तानांभयभञ्जन ॥ ३३ ॥
हरिर्जगामेत्युक्त्वातमाजगामचभास्करः ॥ उवाचभीतोद्वारस्थोभयार्त्तोवक्रचक्षुषा ॥ ३४ ॥ ॥ श्रीसूर्य्यउवाच ॥ ॥ किङ्करोपिम
हादेवजगतांपरिपालक ॥ सुरश्रेष्ठमहाभागपार्वतीशनमोऽस्तुते ॥ ३५ ॥ इत्येवमुक्त्वाश्रीसूर्य्यःसजगामभयात्ततः ॥ आजगामतथाचन्द्र
अवोचद्धक्रकन्धरः ॥ ३६ ॥ चन्द्रउवाच ॥ किङ्करोषित्रिलोकेशत्रिलोचननमोऽस्तुते ॥ आत्मारामस्वयंपूर्णपुण्यश्रवणकीर्त्तन ॥ ३७ ॥
इत्येवमुक्त्वाभीतश्चविरराममनिशापतिः ॥ समीरणोपिद्वारस्थस्संवीक्ष्योवाचसादरम् ॥ ३८ ॥ पवनउवाच ॥ किंकरोपिजगन्नाथजगद्वन्द्यो
नमोऽस्तुते ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांबीजरूपसनातन ॥ ३९ ॥ इत्येवंस्तवनंश्रुत्वायोगज्ञानविशारदः ॥ त्यक्तुकामोनतत्याजशृङ्गारंपार्व
तीभयात् ॥ ४० ॥ दृष्ट्वासुरान्भयार्त्तांश्चपुनःस्तोतुंसमुद्यतान् ॥ विजहौसुखसम्भोगंकण्ठलग्नांचपार्वतीम् ॥ ४१ ॥ उत्तिष्ठतो

पाठान्तराणि—१ ततः । २ शक्रःकुबेरमथवत् । ३ सर्वंप्रोवाचसादरम् । ४ ततदेवः । ५ स्वात्मारामः । ६ आनम्य ।

महेशस्यत्रासलज्जायुतस्यच ॥ भूमौपपाततद्वीर्य्यंततःस्कन्दोबभूवह ॥ ४२ ॥ पश्चात्तांकथयिष्यामिकथामतिमनोहराम ॥ स्कन्द
जन्मप्रसङ्गेचसाम्प्रतंवाञ्छितंशृणु ॥ ४३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेप्रथमोऽध्यायः ॥१॥
॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ त्यक्त्वारतिंमहादेवोददर्शपुरतःसुरान् ॥ पलायध्वमितिप्राहकृपयापार्वतीभयात् ॥ १ ॥ देवाःपलायि
ताभीताःपार्वतीशापहेतुना ॥ सर्वब्रह्माण्डसंहर्त्ताचकम्पेपार्वतीभयात् ॥ २ ॥ तल्पादुत्थायसादुर्गानचदृष्ट्वापुरस्सुरान् ॥ समुत्थि
तंकोपवह्निस्तम्भयामासदेहतः ॥ ३ ॥ अद्यप्रभृतितेदेवाव्यर्थवीर्य्याभवन्त्विति ॥ शशापदेवीतान्देवानतिरुष्टाबभूवह ॥ ४ ॥
ततःशिवःशिवांदृष्ट्वाक्रोधसंरक्तलोचनाम् ॥ रुदन्तींनम्रवदनांलिखन्तींधरणीतलम् ॥ ५ ॥ शिवस्तांदुःखितांदृष्ट्वाक्रोधसंरक्तलो
चनाम् ॥ हस्तेगृहीत्वादेवेशोवासयामासवक्षसि ॥ ६ ॥ अतीवभीतःसंत्रस्तउवाचमधुरंवचः ॥ ॥ शङ्करउवाच ॥ ॥ कथं
रुष्टागिरिश्रेष्ठकन्येधन्येमनोहरे ॥ ७ ॥ ममसौभाग्यरूपेचप्राणाधिष्ठातृदेवते ॥ किन्तेऽभीष्टंकरिष्यामिवदमांजगदम्बिके ॥ ८ ॥
ब्रह्माण्डमध्येनिखिलेकिमसाध्यमिहावयोः ॥ अहोनिरपराधंमांप्रसन्नाभवसुन्दरि ॥ ९ ॥ दैवादज्ञातदोषस्यशांतिमेकर्त्तुमर्हसि ॥
त्वयायुक्तःशिवोऽहञ्चसर्वेषांशिवदायकः ॥ १० ॥ त्वयाविनाहीश्वरश्चशवतुल्योऽशिवःसदा ॥ प्रकृतिस्त्वञ्चबुद्धिस्त्वंशक्तिस्त्वञ्च
क्षमादया ॥ ११ ॥ तुष्टिस्त्वञ्चतथापुष्टिःशांतिस्त्वंक्षांतिरेवच ॥ क्षुत्त्वंछायातथानिद्रातन्द्राश्रद्धासुरेश्वरि ॥ १२ ॥ सर्वाधारस्वरूपा
त्वंसर्वबीजस्वरूपिणी ॥ स्मितपूर्वंवदवचःसाम्प्रतंमरमंशिवे ॥ १३ ॥ त्वत्कोपविषसंदग्धंद्रुतंजीवयमांमृतम् ॥ १४ ॥ शङ्कर
स्यवचःश्रुत्वाक्षमायुक्ताचपार्वती ॥ उवाचमधुरंदेवीहृदयेनविदूयता ॥ १५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ किन्वाहंकथयिष्यामिसर्व
ज्ञंसर्वरूपिणम् ॥ आत्मारामंपूर्णकामंसर्वदेहेष्ववस्थितम् ॥ १६ ॥ कामिनीमानसंकाममप्रज्ञंस्वामिनंवदेत् ॥ सर्वेषांहृदयज्ञञ्च
हृदीशंकथयामिकिम् ॥ १७ ॥ सुगोप्यंसर्वनारीणांलज्जाजननकारणम् ॥ अकथ्यमपिसर्वासांमहेशकथयामिते ॥ १८ ॥ सुखेषुमध्ये

१ सर्वानर्थेतिपाठः ।

स्त्रीणांचविभवेषुसुरेश्वर ॥ सत्पुंसासहसम्भोगोनिर्जनेषुपरंसुखम् ॥ १९ ॥ तद्भंगेनचयद्दुःखंतत्समंनास्तिचस्त्रियाः ॥ कान्तानां कान्तविच्छेदशोकःपरमदारुणः ॥ २० ॥ कृष्णपक्षेयथाचन्द्रःक्षीयमाणोदिनेदिने ॥ तथाकान्तंविनाकान्ताक्षीणाकान्तक्षणे क्षणे ॥ २१ ॥ चिन्ताज्वरश्चसर्वेषामुपतापश्चत्रासताम् ॥ साध्वीनांकान्तविच्छेदस्तुरगानाञ्चमैथुनम् ॥ २२ ॥ रतिभङ्गोदुःखमेकंद्वितीयंवीर्य्यपातनम् ॥ दुःखातिरेकिदुःखञ्चतृतीयमनपत्यता ॥ २३ ॥ त्रैलोक्यकान्तंकान्तंत्वांलब्धापिनचमेसुतः ॥ याखीपुत्रविहीनाच जीवनंतन्निरर्थकम् ॥ २४ ॥ जन्मान्तरसुखंपुण्यंतपोदानसमुद्भवम् ॥ सद्वंशजातपुत्रश्चपरत्रेहसुखप्रदः ॥ २५ ॥ सुपुत्रःस्वामिनांशश्च स्वामितुल्यसुखप्रदः ॥ कुपुत्रश्चकुलाङ्गारोमनस्तापायकेवलम् ॥ २६ ॥ स्वामीस्वांशेनसुस्त्रीणांगर्भेजन्मलभेद्ध्रुवम् ॥ साध्वीस्त्रीमातृतुल्याचसततंहितकारिणी ॥ २७ ॥ असाध्वीवैरितुल्याचशश्वत्सन्तापदायिनी ॥ मुखदुष्टायोनिदुष्टाचासाध्वीतित्रिधास्मृता ॥ २८ ॥ किमुपायंकरिष्यामिवदयोगीश्वरेश्वर ॥ उपायसिन्धोतपसांसर्वेषाञ्चफलप्रद ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वापार्वतीदेवीनम्रवक्त्राबभूवह ॥ प्रहस्यश ङ्करोदेवोबोधयामासपार्वतीम् ॥ ३० ॥ सत्पुत्रबीजंसुखदंतापनाशनकारणम् ॥ मितंस्निग्धंसुरुचिरंप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ शृणुपार्वतिवक्ष्यामितवभद्रंभविष्यति ॥ उपायतःकार्य्यसिद्धिर्भवत्येवजगत्त्रये ॥ १ ॥ सर्ववांछितसिद्धेस्तुबीजरूपंसुमङ्गलम् ॥ मनसःप्रीतिजननमुपायंकथयामिते ॥ २ ॥ हरेराराधनंकृत्वाव्रतंकुरुवरानने ॥ व्रतञ्चपुण्यकंनामवर्षमेकंकरिष्यसि ॥ ३ ॥ महाकठोरबीजञ्चवांछाकल्पतरुंपरम् ॥ सुखदंपुण्यदंसारंपुत्रदंसर्वसौख्यदम् ॥ ४ ॥ नदीनांचयथागङ्गादेवानांचहरिर्यथा ॥ वैष्णवानांयथाहञ्चदेवीनांत्वंयथाप्रिये ॥ ५ ॥ वर्णानांचयथाविप्रस्तीर्थानांपुष्करंयथा ॥ पुष्पाणांपारिजातंचपत्राणांतुलसीयथा ॥ ६ ॥ यथा पुण्यप्रदानाञ्चतिथिरेकादशीस्मृता ॥ रविवारश्चवाराणांयथापुण्यप्रदःशिवे ॥ मासानांमार्गशीर्षश्चाप्यृतूनांमाधवोयथा ॥ ७ ॥ संवत्सरोवत्सराणांयुगानांचकृतंयथा ॥ विद्याप्रदश्चपूज्यानांगुरूणांजननीयथा ॥ साध्वीपत्नीयथाप्तानांविश्वस्तानांमनोयथा ॥ ८ ॥ यथा

धनानांरत्नश्चप्रियाणांचयथापतिः ॥ यथापुत्रश्चबन्धूनांवृक्षाणांकल्पपादपः ॥ ९ ॥ फलानांवैचूतफलंवर्षाणांभारतंयथा ॥ वृन्दावनं
वनानांचशतरूपाचयोपिताम् ॥ १० ॥ यथाकाशीपुरीणांचसूर्यस्तेजस्विनांयथा ॥ यथेन्दुःसुखदानांचसुन्दराणांचमन्मथः ॥ ११ ॥
शास्त्राणांचयथावेदाःसिद्धानांकपिलोयथा ॥ हनूमान्वानराणांचक्षेत्राणांब्राह्मणाननम् ॥ १२ ॥ यशोदानांयथाविद्याकविताचमनो
हरा ॥ आकाशोव्यापकानांचब्रह्मज्ञानांलोचनंयथा ॥ १३ ॥ विभवानांहरिकथासुखानांहरिचिन्तनम् ॥ स्पर्शानांपुत्रसंस्पर्शोहिंस्राणांचय
थाखलः ॥ १४ ॥ पापानांचयथामिथ्यापापिनांपुंश्चलीयथा ॥ पुण्यानांचयथासत्यंतपसांहरिसेवनम् ॥ १५ ॥ यथाघृतश्चगव्यानां
यथाब्रह्मातपस्विनाम् ॥ अमृतंभक्ष्यवस्तूनांसस्यानांधान्यकंयथा ॥ १६ ॥ पुण्यदानांयथातोयंशुद्धानांचहुताशनः ॥ सुवर्णंतैजसा
नांचमिष्टानांप्रियभाषणम् ॥ १७ ॥ गरुडःपक्षिणांचैवहस्तिनामिन्द्रवाहनम् ॥ योगिनांचकुमारश्चदेवर्षीणांचनारदः ॥ १८ ॥
गन्धर्वाणांचित्ररथोजीवोबुद्धिमतांयथा ॥ सुकवीनांयथाशुक्रःकाव्यानांचपुराणकम् ॥ १९ ॥ स्रोतस्वतांसमुद्रश्चयथापृथ्वीक्षमाव
ताम् ॥ लाभानांचयथामुक्तिर्हरिभक्तिश्चसम्पदाम् ॥ २० ॥ पवित्राणांवैष्णवाश्चवर्णानांप्रणवोयथा ॥ विष्णुमन्त्रश्चमन्त्राणांबीजा
नांप्रकृतिर्यथा ॥ २१ ॥ विदुषांचयथावाणीगायत्रीछन्दसांयथा ॥ यथाकुबेरोयक्षाणांसर्पाणांवासुकिर्यथा ॥ २२ ॥ यथापितातेशै
लानांगवांचसुरभिर्यथा ॥ वेदानांसामवेदश्चतृणानांचयथाकुशः ॥ २३ ॥ सुखदानांयथालक्ष्मीर्मनोवैशीघ्रगामिनाम् ॥ अक्षराणा
मकारश्चयथातातोहितैषिणाम् ॥ २४ ॥ शालग्रामश्चमूर्तानांपशूनांविष्णुपञ्जरः ॥ चतुष्पदानांपञ्चास्योमानवोजीविनांयथा ॥ २५ ॥
यथास्वान्तंचेन्द्रियाणांमन्दाग्निश्चरुजांयथा ॥ बलिनांचयथाशक्तिरहंशक्तिमतांयथा ॥ २६ ॥ महान्विराट्चस्थूलानांसूक्ष्माणांपरमा
णुकः ॥ यथेन्द्रआदितेयानांदैत्यानांचबलिर्यथा ॥ २७ ॥ यथादधीचिर्दातॄणांप्रह्लादश्चैवसाधुषु ॥ ब्रह्मास्त्रञ्चयथास्त्राणांचक्राणांच
सुदर्शनम् ॥ २८ ॥ नृणांराजारामचन्द्रोधन्विनांलक्ष्मणोयथा ॥ सर्वाधारःसर्वसेव्यःसर्वबीजंचसर्वदः ॥ सर्वसारोयथाकृष्णो

१ वीराणामितिपाठः ।

व्रतानांपुण्यकंयथा ॥ २९ ॥ व्रतंकुरुमहाभागेत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ सर्वश्रेष्ठश्चपुत्रस्तेव्रतादेवभविष्यति ॥ ३० ॥ व्रताराध्य
श्रीकृष्णःसर्वेषांवाञ्छितप्रदः ॥ जनोयत्सेवनान्मुक्तःपितृभिःकोटिभिःसह ॥ ३१ ॥ हरिमन्त्रंगृहीत्वाचहरिसेवांकरोतियः ॥
भारतेजन्मसफलंस्वात्मनःसंकरोतिच ॥ ३२ ॥ उद्धृत्यकोटिपुरुषान्वैकुण्ठंयातिनिश्चितम् ॥ श्रीकृष्णपार्षदोभूत्वासुखंतत्रैवमोदते ॥
॥ ३३ ॥ सहोदरान्स्वभृत्यांश्चस्वबन्धून्सहचारिणः ॥ स्वस्त्रियश्चसमुद्धृत्यभक्तोयातिहरेःपदम् ॥ ३४ ॥ तस्माद्गृहाणगिरिजेहरेर्मन्त्रं
सुदुर्लभम् ॥ जपमन्त्रंव्रतेतत्रपितृणांमुक्तिकारणम् ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वाशंकरोदेवोगत्वागिरिजयासह ॥ शीघ्रञ्चजाह्नवीतीरेहरेर्मन्त्रं
मनोहरम् ॥ ३६ ॥ तस्यैददौचसंप्रीत्याकवचंस्तोत्रसंयुतम् ॥ पूजाविधाननियमंकथयामासतांमुने ॥ ३७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहा
पुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ श्रुत्वाव्रतविधानञ्च
दुर्गासंहृष्टमानसा ॥ सर्वव्रतविधानञ्चसंप्रष्टुमुपचक्रमे ॥ १ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ सर्वंव्रतविधानंमांवदवेदविदांवर ॥ हेनाथकरुणा
सिन्धोदीनबन्धोपरात्पर ॥ २ ॥ कानिव्रतोपयुक्तानिद्रव्याणिचफलानिच ॥ सनियमंभक्ष्यंविधानंतत्फलंप्रभो ॥ ३ ॥ देहिमह्यं
विनीतायैनियुक्तंसत्पुरोहितम् ॥ पुष्पोपहारान्विप्रांश्चद्रव्याहरणकिंकराम् ॥४॥ अन्यानिचोपयुक्तानिमयाज्ञातानियानिच ॥ मन्त्रियो
जयतत्सर्वंस्त्रीणांस्वामीचसर्वदः ॥ ५ ॥ पिताकौमारकालेचसदापालनकारकः ॥ भर्त्तामध्येसुतःशेषेत्रिधावस्थासुयोषिताम् ॥ ६ ॥
तातोऽशोकःप्राणतुल्यांदत्त्वासत्स्वामिनेसुताम् ॥ स्वामीनिवृत्तिमाप्नोतिसंन्यस्यस्वसुतेप्रियाम् ॥ ७ ॥ बन्धुत्रययुतायास्त्रीसाच
भाग्यवतीपरा ॥ किञ्चिद्विहीनामध्याचसर्वहीनाऽधमाभुवि ॥ ८ ॥ एतेषाञ्चसमीपस्थाप्रशंस्यासाजगत्त्रये ॥ निन्दितान्येषुसंन्यस्ता
सर्वमेतच्छ्रुतौश्रुतम् ॥ ९ ॥ सर्वात्माभगवांस्त्वंचसर्वसाक्षीचसर्ववित् ॥ देहिमह्यंपुत्रवरंस्वात्मनिर्वृतिहेतुकम् ॥ १० ॥ स्वात्मवो
धानुमानेनमहात्मनिनिवेदितम् ॥ सर्वान्तराभिप्रायज्ञंबोधज्ञंबोधयामिकिम् ॥ ११ ॥ इत्युक्त्वापार्वतीप्रीत्यापपातस्वामिनःपदे ॥
कृपासिन्धुश्चभगवान्प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १२ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ शृणुदेविप्रवक्ष्यामिविधानंनियमंफलम् ॥ फलानिचैव

द्रव्याणिव्रतयोग्यानियानिच ॥ १३ ॥ विप्राणांशतकंशुद्धंफलपुष्पोपहारकम् ॥ किंकराणांचशतकंद्रव्याहरणकारकम् ॥ १४ ॥ दासीनांशतकंलक्षंनियुक्तश्चपुरोहितम् ॥ सर्वव्रतविधानज्ञंवेदवेदान्तपारगम् ॥ १५ ॥ प्रवरंहरिभक्तानांसर्वज्ञंज्ञानिनांवरम् ॥ सनत्कुमारंमत्तुल्यंगृहाणव्रतहेतवे ॥ १६ ॥ देविशुद्धेचकालेचपरंनियमपूर्वकम् ॥ माघशुक्लत्रयोदश्यांव्रतारम्भः शुभः प्रिये ॥ १७ ॥ गात्रंसुनिर्म्मलंकृत्वाशिरस्संस्कारपूर्वकम् ॥ उपोष्यपूर्वदिवसेवस्त्रंसंशोध्ययत्नतः ॥ १८ ॥ अरुणोदयवेलायांतल्पादुत्थायसुव्रती ॥ मुखप्रक्षालनंकृत्वास्नात्वावैनिर्मलेजले ॥१९॥ आचम्ययत्नपूतोहिहरिस्मरणपूर्वकम् ॥ दत्त्वार्घ्यंहरयेभक्त्यागृहमागत्यसत्वरम् ॥२०॥ धौतेचवाससीधृत्वाह्युपविश्यासनेशुचौ ॥ आचम्यतिलकंधृत्वासमाप्यस्वाह्निकंपुनः ॥ २१ ॥ घटंसंस्थाप्यविधिवत्स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ पुरोहितस्यवरणंपुरःकृत्वाप्रयत्नतः ॥ २२ ॥ सङ्कल्पंवेदविहितंव्रतमेतत्समाचरेत् ॥ व्रतेद्रव्याणिनित्यानिचोपचारास्तुषोडश ॥ २३ ॥ देयानिनित्यंदेवेशिकृष्णायपरमात्मने ॥ आसनंस्वागतंपाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् ॥ २४ ॥ स्नानीयंमधुपर्कंचवस्त्राण्याभरणानिच ॥ सुगन्धिपुष्पधूपश्चदीपनैवेद्यचन्दनम् ॥ २५ ॥ यज्ञसूत्रश्चताम्बूलंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ द्रव्याण्येतानिपूजायाश्चाङ्गरूपाणिसुन्दरि ॥ २६ ॥ देविकिञ्चिद्विहीनेनचाङ्गहानिःप्रजायते ॥ अङ्गहीनश्चयत्कर्म्मचाङ्गहीनोयथानरः ॥ अङ्गहीनेचकार्य्येचफलहानिःप्रजायते ॥ २७ ॥ अष्टोत्तरशतंपुष्पंपारिजातस्यविष्णवे ॥ देयंप्रतिदिनंदुर्गेस्वात्मनोरूपहेतवे ॥ २८ ॥ श्वेतचम्पकपुष्पाणांलक्षमक्षतमीप्सितम् ॥ प्रदेयंहरयेभक्त्यावर्णसौन्दर्य्यहेतवे ॥ २९ ॥ सहस्रपत्रपद्मानामक्षतंलक्षकंतथा ॥ भक्त्यादेयंचहरयेमुखसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ३० ॥ अमूल्यरत्नरचितंदर्पणानांसहस्रकम् ॥ देयंनारायणायैवनेत्रयोर्दीप्तिहेतवे ॥ ३१ ॥ नीलोत्पलानांलक्षञ्चदेयंकृष्णायभक्तितः ॥ व्रताङ्गभूतंदेवेशिचक्षुषोरूपहेतवे ॥ ३२ ॥ हिमालयोद्भवंलक्षंरुचिरंश्वेतचामरम् ॥ प्रदेयंकेशवायैवकेशसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ३३ ॥ अमूल्यंरत्नरचितंपुटकानांसहस्रकम् ॥ प्रदेयंगोपिकेशायनासासौन्दर्यहेतवे ॥ ३४ ॥ बन्धूकपुष्पलक्षञ्चदेयंराधेश्वरायच ॥ सौम्योष्ठाधरयोश्चैववर्णसौन्दर्यहेतवे ॥ ३५ ॥ मुक्ताफलानांलक्षञ्चदन्तसौन्दर्यहेतवे ॥ देयंगोलो

कनाथायशैलजेभक्तिपूर्वकम् ॥ ३६ रत्नगण्डूषलक्षञ्चगण्डसौन्दर्य्यहेतवे ॥ महेश्वरायदातव्यंव्रतेशैलेन्द्रकन्यके ॥ ३७ ॥ रत्न
पाशकलक्षञ्चदेयंब्रह्मेश्वरायच ॥ ओष्ठाधःस्थलरूपायव्रतीप्राणेशिभक्तितः ॥ ३८ ॥ कर्णभूषणलक्षञ्चरत्नसारविनिर्म्मितम् ॥
देयंसर्वेश्वरायैवकर्णसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ३९ ॥ माध्वीककलशानाञ्चलक्षंरत्नविनिर्म्मितम् ॥ देयंविश्वेश्वरायैवस्वरसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ४० ॥
सुधापूर्णचकुम्भानांसहस्रंरत्ननिर्म्मितम ॥ देयंकृष्णायदेवशिवाक्यसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ४१ ॥ रत्नप्रदीपलक्षंचगोपवेषविधायिने ॥
देयंकिशोरवेषायदृष्टिसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ४२ ॥ धत्तूरकुसुमाकाररत्नपात्रसहस्रकम् ॥ देयंगोरक्षकायैववलसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ४३ ॥
सद्रत्नसाररचितंपद्मनालसहस्रकम् ॥ देयंचण्डकपालायवाहुसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ४४ ॥ लक्षंचरक्तपद्मानांकरसौन्दर्य्यहेतवे ॥ देयंगोपां
गनेशायनारायणिहरिव्रते ॥ ४५ ॥ अङ्गुलीयकलक्षंचरत्नसारविनिर्म्मितम् ॥ अङ्गुलीनांचरूपार्थंदेयंदेवेश्वरायच ॥ ४६ ॥ मणीन्द्र
सारलक्षंचश्वेतवर्णमनोहरम् ॥ देयंमुनीन्द्रनाथायनखसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ४७ ॥ सद्रत्नसारहाराणांलक्षंचातिमनोहरम् ॥ देयंमदनमोहा
यवक्षःसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ४८ ॥ सुपक्वश्रीफलानांचलक्षंचसुमनोहरम् ॥ देयंसिद्धेन्द्रनाथायस्तनसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ४९ ॥ सद्रत्नवर्तुला
कारपत्रलक्षंमनोहरम् ॥ देयंपद्मालयेशायदेहसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ५० ॥ सद्रत्नसाररचितंनाभीनांचसहस्रकम् ॥ प्रदेयंपद्मनाभायनाभि
सौन्दर्य्यहेतवे ॥ ५१ ॥ सद्रत्नसाररचितंरथचक्रसहस्रकम् ॥ नितम्बसौन्दर्य्यार्थंचदेयंवैचक्रपाणये ॥ ५२ ॥ सुवर्णरम्भास्तम्भानां
लक्षंचसुमनोहरम् ॥ प्रदेयंश्रीनिवासायश्रोणिसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ५३ ॥ शतपत्रस्थलाब्जानांलक्षमम्लानमक्षतम् ॥ प्रदेयंपद्मनेत्रायपा
दसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ५४ ॥ सुवर्णरचितानांचखञ्जनानांसहस्रकम् ॥ गतिसौन्दर्य्यहेत्वर्थंदेयंलक्ष्मीश्वरायच ॥ ५५ ॥ राजहंससह
स्रंचगजेंद्राणांसहस्रकम् ॥ सुवर्णरचितंदेयंहरयेगतिहेतवे ॥ ५६ ॥ सुवर्णच्छत्रलक्षंचदेयंनारायणायच ॥ विचित्ररत्नसारेणमूर्द्धसौन्द
र्य्यहेतवे ॥ ५७ ॥ मालतीनांचकुसुममक्षतंलक्षमीश्वरि ॥ देयंवृन्दावनेशायहास्यसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ५८ ॥ अमूल्यरत्नलक्षंचदेयंनारा

१ स्वर्णकमलायेतिपाठः ।

यणायवै ॥ सुव्रतेव्रतपूर्णार्थंशीलसौन्दर्य्यहेतवे ॥ ५९ ॥ स्वच्छस्फटिकसङ्काशंमणीन्द्रश्रेष्ठलक्षकम् ॥ देयंमुनीन्द्रनाथायमनस्सौ
न्दर्य्यहेतवे ॥ ६० ॥ प्रवालसारसङ्काशंमणिसारसहस्रकम् ॥ देयंकृष्णायभक्त्याचप्रियारागविवृद्धये ॥ ६१ ॥ माणिक्यसारलक्षंचदेयं
कृष्णाययत्नतः ॥ जन्मनःकोटिपर्य्यन्तंस्वामिसौभाग्यहेतवे ॥ ६२ ॥ कूष्माण्डंनारिकेलंचजम्बीरंश्रीफलंतथा ॥ फलान्येतानिदेयानि
हरयेपुत्रहेतवे ॥ ६३ ॥ रत्नेन्द्रसारलक्षंवदेयंकृष्णाययत्नतः ॥ असंख्यजन्मपर्य्यन्तंस्वामिनोधनवृद्धये ॥ ६४ ॥ वाद्यंनानाप्रकार
श्चकांस्यतालादिकंपरम् ॥ व्रतेसम्पत्तिवृद्ध्यर्थंश्रीहरिंश्रावयेद्व्रती ॥ ६५ ॥ पायसंपिष्टकंसर्पिःशर्कराक्तंमनोहरम् ॥ प्रदेयंहर
येभक्त्यास्वामिनोभोगवृद्धये ॥ ६६ ॥सुगन्धिपुष्पमालानांलक्षमक्षतमीप्सितम् ॥ प्रदेयंहरयेभक्त्याहरिभक्तिविवृद्धये ॥ ६७ ॥
नैवेद्यानिचदेयानिस्वादूनिमधुराणिच ॥ श्रीकृष्णप्रीतिप्राप्त्यर्थंदुर्गेनानाविधानिच ॥ ६८ ॥ नानाविधानिपुष्पाणितुलसीसंयु
तानिच ॥ श्रीकृष्णप्रीतयेभक्त्याव्रतेदेयानिसुव्रते ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणानांसहस्रंचप्रत्यहंभोजयेद्व्रती ॥ स्वात्मनःसस्यवृद्ध्यर्थंव्रते
जन्मनिजन्मनि ॥ ७० ॥ पुष्पाञ्जलिशतंदेयंनित्यंपूर्णंचपूजने ॥ प्रणामशतकंदेविकर्तव्यंभक्तिवृद्धये ॥ ७१ ॥ षण्मासांश्चहविष्या
न्नंमासान्पञ्चफलादिकम् ॥ हविःपक्षंजलंपक्षंव्रतेभक्षेचसुव्रते ॥ ७२ ॥ रत्नप्रदीपशतकंवह्निंदद्यादिवानिशम् ॥ रात्रौकुशासनंकृत्वानि
त्यंजागरणंव्रते ॥ ७३ ॥ स्मरणंकीर्त्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणम् ॥ संकल्पोऽध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्तिरित्यपि ॥ ७४ ॥ स्वप्नमैथुन
कंत्याज्यंव्रतिनाव्रतशुद्धये ॥ सम्पूर्णेचव्रतेदेविप्रतिष्ठातदनन्तरम् ॥ ७५ ॥ त्रिशतंवैषष्ट्यधिकंरक्तकंवस्त्रसंयुतम् ॥ सभोज्यंसोपवीत
ञ्चसोपहारंददात्वयम् ॥ ७६ ॥ त्रिशतंवैषष्ट्यधिकसहस्रंविप्रभोजनम् ॥ त्रिशतंवैषष्ट्यधिकंसहस्रंतिलहोमकम् ॥ ७७ ॥ त्रिशतंवै
षष्ट्यधिकंसहस्रंस्वर्णमेवच ॥ देयाव्रतसमाप्तौचदक्षिणाविधिबोधिता ॥ ७८ ॥ अन्यांसमाप्तिदिवसेकथयिष्यामिदक्षिणाम् ॥ एतद्व्रत
फलंदेविदृढाभक्तिर्हरौभवेत् ॥ ७९ ॥ हरितुल्योभवेत्पुत्रोविख्यातोभुवनत्रये ॥ सौंदर्यंस्वामिसौभाग्यमैश्वर्य्यंविपुलंधनम् ॥ ८० ॥
सर्ववांछितसिद्धीनांबीजंजन्मनिजन्मनि ॥ इत्येवंकथितंदेविव्रतंकुरुमहेश्वरि ॥ ८१ ॥ पुत्रस्तेभवितासाध्वीत्युक्त्वासविर

रामह ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपुण्यकव्रतविधानंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥
॥ नारायणउवाच ॥ श्रुत्वाव्रतविधानंचदुर्गासंहृष्टमानसा ॥ पुनःपप्रच्छकान्तंसादिव्यांव्रतकथांशुभाम् ॥ १ ॥ ॥ श्रीपार्व
त्युवाच ॥ ॥ किमद्भुतंव्रतंनाथविधानंफलमस्यच ॥ अधिकांतत्कथांब्रूहिव्रतंकेनप्रकाशितम् ॥ २ ॥ अथपुण्यकव्रतकथा ॥
॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ शतरूपामनोःपत्नीपुत्रदुःखेनदुःखिता ॥ ब्रह्मणःस्थानमागत्यसाब्रह्माणमुवाचह ॥ ३ ॥
॥ शतरूपोवाच ॥ ॥ ब्रह्मन्केनप्रकारेणवन्ध्यायाश्चसुतोभवेत् ॥ तन्मेब्रूहिजगद्धातः सृष्टिकारणकारण ॥ ४ ॥ तज्जन्मनिष्फलं
ब्रह्मन्नैश्वर्य्यंधनमेवच ॥ किंचिन्नशोभतेगेहेविनापुत्रेणपुत्रिणाम् ॥ ५ ॥ तपोदानोद्भवंपुण्यजन्मान्तरसुखावहम् ॥ सुखदोमोक्षदः
प्रीतिदातापुत्रश्चपुत्रिणाम् ॥ ६ ॥ पुत्रीपुत्रमुखंदृष्ट्वाचाश्वमेधशतोद्भवम् ॥ फलंपुन्नामनरकत्राणहेतुंलभेद्ध्रुवम् ॥ ७ ॥ पुत्रोत्पत्तेरुपा
यंवैवदमांतापसंयुताम् ॥ तदाभद्रंनचेद्ब्रह्मन्सदयास्यामिकाननम् ॥ ८ ॥ गृहाणराज्यमैश्वर्य्यंधनंपृथ्वीप्रजावहाम् ॥ किमेतेनावयो
स्तातविनापुत्रैरपुत्रिणोः ॥ ९ ॥ अपुत्रिणोमुखंद्रष्टुंविद्वान्नोत्सहतेऽशिवम् ॥ मुखंदर्शयितुंलज्जांसमवाप्नोत्यपुत्रकः ॥ १० ॥ अथवागर
लंभुक्त्वाप्रवेक्ष्यामिहुताशनम् ॥ अपुत्रपात्रमशिवंगृहंस्यात्स्त्रीविहीनकम् ॥ ११ ॥ इत्येवमुक्त्वासासाक्षाद्ब्रह्मणोग्रेरुरोदह ॥ कृपानिधि
श्चतांदृष्ट्वाप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणुवत्सेप्रवक्ष्यामिपुत्रोपायंसुखावहम् ॥ सर्वैश्वर्य्यादिबीजंचसर्ववांछाप्र
दंशुभम् ॥ १३ ॥ माघशुक्लत्रयोदश्यांव्रतमेतत्सुपुण्यकम् ॥ कर्तव्यंशुक्लकालेचकृष्णमाराध्यसर्वदम् ॥ १४ ॥ संवत्सरश्चकर्त्तव्यंसर्व
विघ्नविनाशनम् ॥ द्रव्याणिवेदैरुक्तानिव्रतेदेयानिसुव्रते ॥ १५ ॥ व्रतंचकाण्वशाखोक्तंसर्ववाञ्छितसिद्धिदम् ॥ कृत्वापुत्रंलभेच्छु
भेविष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥ १६ ॥ ब्रह्मणश्चवचःश्रुत्वासाकृत्वाव्रतमुत्तमम् ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौलेभेपुत्रौमनोहरौ ॥ १७ ॥
व्रतंकृत्वादेवहूतिर्लेभेसिद्धेश्वरंसुतम् ॥ नारायणांशंकपिलंपुण्यकंपुण्यदंशुभम् ॥ १८ ॥ अरुन्धतीदंकृत्वातुलेभेशक्तिसुतंशुभा ॥
शक्तिकान्ताव्रतंकृत्वासुतंलेभेपराशरम् ॥ १९ ॥ अदितिश्चव्रतंकृत्वालेभेवामनकंसुतम् ॥ शचीजयन्तंपुत्रंचलेभेकृत्वेदमीश्वरी ॥२०॥

उत्तानपादपत्नीदंकृत्वालेभेध्रुवंसुतम् ॥ कुबेरजायाकृत्वेदंलेभेचनलकूबरम् ॥ २१ ॥ सूर्य्यपत्नीमनुंलेभेकृत्वेदंव्रतमुत्तमम् ॥
अत्रिपत्नीसुतंचन्द्रंलेभेकृत्वेदमुत्तमम् ॥ २२ ॥ लेभेचाङ्गिरसःपत्नीकृत्वेदंव्रतमुत्तमम् ॥ बृहस्पतिंसुरगुरुंपुत्रमस्यप्रभावतः ॥ २३ ॥
भृगोर्भार्य्याव्रतंकृत्वालेभेदैत्यगुरुंसुतम् ॥ शुक्रंनारायणांशंचसर्वतेजस्विनांवरम् ॥ २४ ॥ इत्येवंकथितंदेविव्रतानांव्रतमुत्तमम् ॥
त्वमेवंकुरुकल्याणिहिमालयसुतेशुभे ॥ २५ ॥ साध्व्यंराजेन्द्रपत्नीनांदेवीनांचसुखावहम् ॥ व्रतमेतन्महासाध्विसाध्वीनांप्राणतः
प्रियम् ॥ २६ ॥ व्रतस्यास्यप्रभावेणस्वयंगोपाङ्गनेश्वरः ॥ ईश्वरःसर्वभूतानांतवपुत्रोभविष्यति ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वाशंकरस्तत्रवि
रराम चनारद ॥ व्रतश्चकारसादेवीप्रहृष्टाशङ्कराज्ञया ॥ २८ ॥ इत्येवंकथितंसर्वंकिम्भूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ सुखदंमोक्षदंसारंग
णेशजनिकारणम् ॥ २९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपुण्यकव्रतकथनंनामपंचमोऽध्यायः ॥
॥ ५ ॥ ॥छ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ नारायणवचःश्रुत्वानारदोहृष्टमानसः ॥ किंपप्रच्छपुनःसाधोतन्मेब्रूहितपोधन ॥ १ ॥
॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ नारायणवचःश्रुत्वानारदोहृष्टमानसः ॥ व्रतारम्भविधानश्चसंप्रष्टुमुपचक्रमे ॥ २ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
कृतंकेनप्रकारेणव्रतमेतच्छुभावहम् ॥ तन्मेब्रूहिमुनिश्रेष्ठपार्वत्याभर्तुराज्ञया ॥ ३ ॥ ललाभजन्मभूतेशःकृतेसुव्रतयाव्रते ॥ ब्रह्मन्केनप्र
कारेणतन्नःशंसितुमर्हसि ॥ ४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ कथयित्वाकथांदिव्यांविधानश्चव्रतस्यच ॥ स्वयंविधातातपसांजगा
मतपसेशिवः ॥ ५ ॥ हरेराराधनव्यग्रोमूर्त्तिभेदधरोहरिः ॥ हरिभावनशीलश्चहरिध्यानपरायणः ॥ ६ ॥ परमानन्दपूर्णश्चज्ञानानन्दः
सनातनः ॥ दिवानिशंनजानातिहरिमंत्रंबहिःस्मरन् ॥ ७ ॥ प्रहृष्टमनसादेवीपार्वतीभर्तुराज्ञया ॥ किङ्करान्प्रेरयामासविप्रांश्च
व्रतहेतवे ॥ ८ ॥ आनीयसर्वद्रव्याणिव्रतेयोग्यानियानिच ॥ व्रतंकर्त्तुंसमारेभेशुभदासाशुभेक्षणे ॥ ९ ॥ सनत्कुमारोभगवानाजगाम
विधेःसुतः ॥ मूर्तिमांस्तेजसांराशिःप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ १० ॥ ब्रह्माजगामहृष्टश्चब्रह्मलोकात्सभार्य्यकः ॥ अतित्रस्तोहिभगवाना
जगाममहेश्वरः ॥ ११ ॥ विष्णुःक्षीरोदशायीचसलक्ष्मीकश्चतुर्भुजः ॥ भगवाञ्जगतांपाताशास्ताभक्तासपार्षदः ॥ १२ ॥ वनमाला

धरःश्यामोभूषितोरत्नभूषणैः ॥ तथासम्भृतसम्भारोरत्नयानेननारद ॥ १३ ॥ सनकश्चसनन्दश्चकपिलश्चसनातनः ॥ आसुरिश्च क्रतुर्हंसोवोढुःपञ्चशिखोऽरुणिः ॥ १४ ॥ यतिश्चसुमतिश्चैववसिष्ठश्चसहानुगः ॥ पुलहश्चपुलस्त्यश्चाप्यत्रिश्चभृगुरंगिराः ॥ १५ ॥ अगस्त्यश्चप्रचेताश्चदुर्वासाश्च्यवनस्तथा ॥ मरीचिःकश्यपःकण्वोजरत्कारुश्चगौतमः ॥ १६ ॥ बृहस्पतिरुतथ्यश्चसंवर्तःसौभरिस्तथा ॥ जाबालिर्जमदग्निश्चजैगीषव्यश्चदेवलः ॥ १७ ॥ गोकामुखोवक्ररथःपारिभद्रःपराशरः ॥ विश्वामित्रोवामदेवऋष्यशृंगोविभाण्डकः ॥ १८ ॥ मार्कण्डेयोमृकण्डुश्चपुष्करोलोमशस्तथा ॥ कौत्सोवत्सश्चदक्षश्चबालाग्निरघमर्षणः ॥ १९ ॥ कात्यायनःकणादश्चपाणिनिः शाकटायनः ॥ शङ्करापिशलिश्चैवशाकल्यःशंखएवच ॥ २० ॥ एतेचान्येचबहवःसशिष्यामुनयोमुने ॥ आवाञ्चधर्म्मपुत्रौचनर नारायणौसमौ ॥ २१ ॥ दिक्पालाश्चतथादेवायक्षगन्धर्वकिन्नराः ॥ आजग्मुःपर्वताःसर्वेसगणाःपार्वतीव्रते ॥ २२ ॥ हिमालयःशैल राजःसापत्यश्चसभार्य्यकः ॥ सगणःसानुगश्चैवरत्नभूषणभूषितः ॥ २३ ॥ तथासम्भृतसम्भारोनानाद्रव्यसमन्वितः ॥ मणिमाणिक्यरत्ना निव्रतेयोग्यानियानिच ॥ २४ ॥ नानाप्रकारवस्तूनिजगत्यांदुर्लभानिच ॥ लक्षञ्चगजरत्नानामश्वरत्नंत्रिलक्षकम् ॥ २५ ॥ दशलक्षंगवांरत्नंशतलक्षंसुवर्णकम् ॥ रुचकानांहीरकाणांस्पर्शानाञ्चतथैवच ॥ २६ ॥ मुक्तानांचचतुर्लक्षंकौस्तुभानांसहस्रकम् ॥ सुस्वादुनानाद्रव्याणां लक्षभाराणिकौतुकी ॥ अनन्तरत्नप्रभवआजगामसुताव्रते ॥ २७ ॥ ब्राह्मणामनवःसिद्धानागाविद्याधरा स्तथा ॥ संन्यासिनोभिक्षुकाश्चवन्दिनःपार्वतीव्रते ॥ २८ ॥ विद्याधरीनर्त्तकीचनर्त्तकाऽप्सरसांगणाः ॥ नानाविधावाद्य भाण्डाआजग्मुःशिवमन्दिरम् ॥ २९ ॥ कैलासराजमार्गंचचन्दनेनसुसंस्कृतम् ॥ आम्रपल्लवसूत्राढ्यंकदलीस्तम्भशोभितम् ॥ ॥ ३० ॥ दूर्वाधान्यफलैःपर्णलाजपुष्पैर्विभूषितम् ॥ निर्मितंपद्मरागेणददृशुस्तेगणामुदा ॥ ३१ ॥ उच्चैःसिंहासनेष्वेते पूजिताःशङ्करेणच ॥ कैलासवासिनःसर्वेपरमानन्दसंयुताः ॥ ३२ ॥ दानाध्यक्षः शुनासीरः कुबेरः कोशरक्षकः ॥

१ गोकामुखश्चक्रकरइतिपाठः । २ प्रस्कण्वइतिपाठः ।

आदेष्टाचस्वयंसूर्य्यःपरिवेष्टाजलाधिपः ॥ ३३ ॥ दध्नांनद्यःसहस्राणिदुग्धानांचतथैवच ॥ सहस्राणिघृतानाचगुडानाचशता
निच ॥ ३४ ॥ माध्वीकानांसहस्राणितैलानांचशतानिच ॥ लक्षाणिचैवतक्राणांबभूवुःपार्वतीव्रते ॥ ३५ ॥ पीयूषाणांचकुम्भा
निशतलक्षाणिनारद ॥ मिष्टान्नानांशर्कराणांबभूवुर्लक्षराशयः ॥ यवगोधूमचूर्णानांघृताक्तानांचनारद ॥ ३६ ॥ स्वस्तिकानांचपूर्णा
नांबभूवुर्लक्षराशयः ॥ गुडसंस्कृतलाजानांबभूवुःकोटिराशयः ॥ ३७ ॥ शालीनांपृथुकानांचराशीनांदशकोटयः ॥ वरतण्डुलराशी
नांमुनेसंख्यानविद्यते ॥ ३८ ॥ स्वर्णरौप्यप्रवालानांमणीनांचमहामुने ॥ बभूवुःपर्वतास्तत्रकैलासेपार्वतीव्रते ॥ ३९ ॥ पायसंपिष्टकं
चैवशाल्यन्नंसुमनोहरम् ॥ चकारलक्ष्मीःपाकंचव्यञ्जनंघृतसंस्कृतम् ॥ ४० ॥ बुभुजेदेवर्षिगणैःशिवोनारायणेनच ॥ बभूवुर्ल
क्षविप्राश्चपरिवेषणकारकाः ॥ ४१ ॥ ताम्बूलञ्चददौतेभ्यःकर्पूरादिसुवासितम् ॥ रत्नसिंहासनस्थेभ्योविप्रलक्षाःसुदक्षकाः ॥ ४२ ॥
रत्नसिंहासनस्थंचविष्णुंक्षीरोदशायिनम् ॥ सेव्यमानंपार्षदैश्चसस्मितैःश्वेतचामरैः ॥ ४३ ॥ ऋषिभिस्तूयमानंचसिद्धैर्देवगणैस्तथा ॥
विद्याधरीणांनृत्यानिपश्यन्तंसस्मितंमुदा ॥ ४४ ॥ गन्धर्वाणांचसङ्गीतंश्रुतवन्तंमनोहरम् ॥ पप्रच्छशङ्करोब्रह्मन्ब्रह्मेशंप्रीतिपूर्वकम् ॥
॥ ४५ ॥ ब्रह्मणाप्रेरितोयुक्तंव्रतंकर्त्तव्यमीप्सितम् ॥ देवर्षिगणपूर्णायांसभायांसंपुटाञ्जलिः ॥ ४६ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥
मदीयंवचनंनाथश्रीनिवासशृणुप्रभो ॥ तपस्स्वरूपतपसांकर्मणाञ्चफलप्रद ॥ ४७ ॥ व्रतानांजपयज्ञानांपूजानांसर्वपूजित ॥ सर्वेषांबीज
रूपेणवाञ्छाकल्पतरोहरे ॥ ४८ ॥ सुपुण्यंचव्रतंकर्त्तुंब्रह्मन्निच्छतिपार्वती ॥ पुत्रार्थिनीसाशोकार्त्ताहृदयेनविदूयता ॥ ४९ ॥ रतिभङ्गे
कृतेदेवैर्व्यर्थवीर्य्यशुचार्दिता ॥ प्रबोधितामयासाध्वीविविधैर्वचनामृतैः ॥ ५० ॥ सत्पुत्रंस्वामिसौभाग्यंसुव्रतायाचतेव्रते ॥ ताभ्यां
विनानसन्तुष्टास्वप्राणांस्त्यक्तुमिच्छति ॥ ५१ ॥ पुरात्यक्तास्वदेहश्चपितृयज्ञेचमानिनी ॥ मन्निन्दयाहिमवतिपुनर्जन्मललाभसा ॥
॥ ५२ ॥ सर्वंजानासिवृत्तान्तंसर्वज्ञंत्वांवदामिकिम् ॥ दीनांतांवदतत्त्वज्ञपरिणामशुभप्रदाम् ॥ ५३ ॥ दुर्निवार्य्यश्चसर्वेशस्त्रीस्वभाव
श्चापलः ॥ दुस्त्याज्यंयोगिभिःसिद्धैरस्माभिश्चतपस्विभिः ॥ ५४ ॥ जितेन्द्रियैर्जितक्रोधैःस्त्रीरूपंमोहकारणम् ॥ सर्वमायाकरण्डञ्च

कामवर्द्धनकारणम् ॥ ५५ ॥ ब्रह्मास्त्रंकामदेवस्यदुर्भेद्यंजयकारणम् ॥ सुनिर्मितश्चविधिनासर्वाद्यंविधिपूर्वकम् ॥५६॥ मोक्षद्वारकपाटश्चहरिभक्तिनिरोधनम् ॥ संसारबन्धनस्तम्भरज्जुरूपमकृन्तनम् ॥ ५७ ॥ वैराग्यनाशबीजश्चशश्वद्रागविवर्द्धनम् ॥ पत्तनंसाहसानाञ्चदोषाणामालयंसदा ॥ ५८ ॥ अप्रत्ययानांक्षेत्रञ्चस्वयंकपटमूर्तिमत् ॥ अहङ्काराश्रयंशश्वद्विपकुम्भंसुधामुखम् ॥ ५९ ॥ सर्वैरसाध्यमानञ्चदुराराध्यंचसर्वदा ॥ स्वकार्य्यसाध्याचाराढ्यंकलहाङ्कुरकारणम् ॥ ६० ॥ सर्वंनिवेदितंब्रह्मन्कर्त्तव्यंवक्तुमर्हसि ॥ कार्य्यंसर्वंपरामर्शंपरिणामसुखावहम् ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्त्वाभगवान्निरीक्ष्यब्रह्मणोमुखम् ॥ विरराम सभामध्येस्तुत्वाचकमलापतिम् ॥ ६२ ॥ शङ्करस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यजगदीश्वरः ॥ हितंचनीतिवचनंप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६३ ॥ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ सुपुण्यकव्रतंसारंसतीसन्तानहेतवे ॥ स्वामिसौभाग्यबीजंचपत्नीतेकर्त्तुमिच्छति ॥ ६४ ॥ सर्वासाध्यंदुराराध्यंसर्वकामफलप्रदम् ॥ सुखदंसुखसारंचमोक्षदंपार्वतीश्वर ॥ ६५ ॥ आत्मासाक्षिस्वरूपश्चज्योतीरूपःसनातनः ॥ निराश्रयश्चनिर्लिप्तोनिरुपाधिर्निरामयः ॥ ६६ ॥ भक्तप्राणश्चभक्तेशोभक्तानुग्रहकारकः ॥ दुराराध्योहियोऽन्येषांभक्तानामतिसाधकः ॥ ॥ ६७ ॥ भक्त्यधीनोहिभगवान्सर्वसिद्धोहिनिष्फलः ॥ तेयस्यचकलाःपुंसोब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ६८ ॥ महान्विराड्यदंशश्चनिर्लिप्तःप्रकृतेःपरः ॥ अव्ययोनिग्रहश्चोग्रोभक्तानुग्रहविग्रहः ॥ ६९ ॥ उग्रग्रहोग्रहाणांचग्रहनिग्रहकारकः ॥ त्रिकोटिजन्ममध्ये[1]चनसाध्योभवताविना ॥ ७० ॥ लब्ध्वाहिभारतेजन्महरिभक्तिंलभेन्नरः ॥ सेवनंक्षुद्रदेवानांकृत्वासप्तसुजन्मसु ॥ ७१ ॥ सूर्य्यमन्त्रमवाप्नोति केवलंसतदाशिषा ॥ सूर्य्यमन्त्रंसमाराध्यत्रिषुजन्मसुभारते ॥ ७२ ॥ प्राप्नोतिशैवंमन्त्रंचसर्वदंमानवोमुदा ॥ संसेव्यपरयाभक्त्यात्वामेवंसप्तजन्मसु ॥ ७३ ॥ प्राप्नोतिमायामन्त्रंचत्वत्पदाब्जप्रसादतः ॥ शतंजन्मसुचाराध्यमायांनारायणींपराम् ॥ ७४ ॥ नारायणकलांसेव्यांसमवाप्नोतिमानवः ॥ कलांनिषेव्यवर्षेऽत्रपुण्यक्षेत्रेसुदुर्लभे ॥ ७५ ॥ कृष्णभक्तिमवाप्नोतिभक्तसंसर्गहैतुकीम् ॥ संप्राप्य

१ त्रिकोटिजन्मसाध्यश्चनसाध्योभारतेविनेतिपाठः ।

भक्तिंनिष्पक्कांश्रामंभ्रामंचभारते ॥ ७६ ॥ प्राप्नोतिपरिपक्कांचभक्तिंभक्तनिषेवया ॥ तदाभक्तप्रसादेनदेवानामाशिषाशिव ॥ श्रीकृष्ण
मन्त्रंप्राप्नोतिनिर्वाणफलदंपरम् ॥ ७७ ॥ कृष्णव्रतंकृष्णमन्त्रंसर्वकामफलप्रदम् ॥ कृष्णतुल्योभवेद्भक्तश्चिरंकृष्णनिषेवया ॥ ७८ ॥
महतिप्रलयेपातःसर्वेषांवैसुनिश्चितम् ॥ नपातःकृष्णभक्तानांसाधूनामविनाशिनाम् ॥ ७९ ॥ अविनाशिनिगोलोकेमोदन्तेकृष्ण
किङ्कराः ॥ हसन्तितेसुनिश्चिन्तादेवान्ब्रह्मादिकान्छिव ॥ ८० ॥ त्वंसंहर्त्ताचसर्वेषांनभक्तानांमहेश्वर ॥ मायामोहयतेसर्वा
न्भक्तान्नकृपयामम ॥ ८१ ॥ मायानारायणीमातासर्वेषांकृष्णभक्तिदा ॥ नकृष्णभक्तिंप्राप्नोतिविनामायानिषेवणम् ॥ ८२ ॥ साच
नारायणीमायामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ कृष्णप्रियाकृष्णभक्ताकृष्णतुल्याविनाशिनी ॥ ८३ ॥ साचतेजस्स्वरूपाचस्वेच्छाविग्रहधा
रिणी ॥ आविर्भूताचदेवानांतेजसासुरनिग्रहे ॥ ८४ ॥ निहत्यदैत्यसंघांश्चदक्षपत्न्यांचभारते ॥ ललाभदक्षस्तपसाजन्मचानेकजन्मनः॥
॥ ८५ ॥ त्यक्त्वादेहंपितुर्यज्ञेसासतीतवनिन्दया ॥ जगामदेवीगोलोकंकृष्णशक्तिःसनातनी ॥ ८६ ॥ गृहीत्वाविग्रहंतस्यागुणरूपाश्र
यंपरम् ॥ भ्रामंभ्रामंभारतेत्वंविषण्णोऽभूःपुराहर ॥ ८७ ॥ प्रबोधितोमयात्वंचश्रीशैलेषुसरित्तटे ॥ ललाभजन्मसाशैलकान्तायाम
चिरेणच ॥ ८८ ॥ करोतुपुण्यकंसाध्वीसुव्रतासुव्रतंशिवा ॥ राजसूयसहस्राणांपुण्यंशङ्करपुण्यके ॥ ८९॥ राजसूयसहस्राणांव्रतेय
त्रधनव्ययः ॥ नसाध्यंसर्वसाध्वीनांव्रतमेतत्त्रिलोचन ॥ ९० ॥ स्वयंभूतेशनाथस्त्वंपुण्यकस्यप्रभावतः ॥ पार्वतीगर्भजातश्चवरः
पुत्रोभविष्यति ॥ ९१ ॥ स्वयंदेवगणानांसयस्मादीशःकृपानिधिः ॥ गणेशइतिविख्यातोभविष्यतिजगत्त्रये ॥ ९२ ॥ यस्यस्म
रणमात्रेणविघ्ननाशोभवेद्ध्रुवम् ॥ जगतांहेतुनानेनविघ्ननिघ्नाभिधोविभुः ॥ ९३ ॥ नानाविधानिद्रव्याणियस्माद्देयानिपुण्यके ॥
भुक्त्वालम्बोदरत्वञ्चतेनलम्बोदरःस्मृतः ॥ ९४ ॥ शनिदृष्ट्याशिरश्छेदाद्गजवक्त्रेणयोजितः ॥ गजाननःशिशुस्तेनसर्वेषांसर्वसिद्धिदः ॥
॥ ९५ ॥ दंतभंगःपरशुनापर्शुरामस्यवैयतः ॥ हेतुनातेनविख्यातश्चैकदन्ताभिधःशिशुः ॥ ९६ ॥ पूज्यश्चसर्वदेवानामस्माकंजगतां
विभुः ॥ सर्वाग्रेपूजनन्तस्यभवितामद्वरेणवै ॥९७॥ पूजाग्रसर्वदेवानामग्रेसंपूज्यतंजनः ॥ पूजाफलमवाप्नोतिनिर्विघ्नेनवृथान्यथा ॥९८॥

गणेशंचदिनेशंचविष्णुंशम्भुंहुताशनम् ॥ दुर्गामेतान्सन्निषेव्यपूजयेद्देवतान्तरम् ॥ ९९ ॥ गणेशपूजनेविघ्ननिर्मूलंजगतां भवेत् ॥ निर्व्याधिःसूर्य्यपूजायांशुचिःश्रीविष्णुपूजने ॥ १०० ॥ मोक्षश्चपापनाशश्चयशश्चैश्वर्यमुत्तमम् ॥ तत्त्वज्ञानंसुतृप्तीनांबीजं शंकरपूजनात् ॥ १०१ ॥ स्वबुद्धिशुद्धिजननंकीर्त्तितंवह्निपूजनम् ॥ विधिसंस्कृतवह्नेस्तुपूजातोज्ञानतोमृतिः ॥ १०२ ॥ दाताभो क्ताचभवतिशंकराग्निनिषेवणात् ॥ हरिभक्तिप्रदश्चैवपरंदुर्गार्चनंशिवम् ॥ १०३ ॥ विपरीतंत्रिजगतामेतेषांपूजनंविना ॥ एवंक्रमोमहा देवकल्पेकल्पेऽस्तिनिश्चितम् ॥ १०४ ॥ एतेशश्वद्विद्यमानानित्याःसृष्टिपरायणाः ॥ आविर्भावतिरोभावौचैवतेषामीश्वरेच्छया ॥ ॥ १०५ ॥ इत्युक्त्वाश्रीहरिस्तत्रविरराम सभातले ॥ प्रहृष्टादेवताविप्राःपार्वत्यासहशंकरः ॥ १०६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृती येगणेशखण्डेनारदनारायणसंवादेव्रताज्ञाग्रहणंनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरेराज्ञांसमादायहरःसंहृष्टमानसः ॥ उवाचपार्वतींप्रीत्याहरिसंलापमङ्गलम् ॥१॥ शिवाज्ञाञ्चसमादायशिवासंहृष्टमानसा ॥ वाद्यञ्चवादयामासमङ्गलंमङ्गलव्रते ॥२॥ सुस्ना तासुदतीशुद्धाबिभ्रतीधौतवाससी ॥ संस्थाप्यरत्नकलशंशुक्लधान्योपरिस्थिरम् ॥ ३ ॥ आम्रपल्लवसंयुक्तंफलाक्षतसुशोभितम् ॥ चन्द नागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेनविराजितम् ॥ ४ ॥ रत्नासनस्थारत्नाढ्यारत्नोद्भवसुतासती ॥ रत्नसिंहासनस्थांश्चसंपूज्यमुनिपुङ्गवान् ॥ ५ ॥ रत्नसिंहासनस्थञ्चसंपूज्यसुपुरोहितम् ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीरत्नभूषणभूषितम् ॥ ६ ॥ संस्थाप्यपुरतोभक्त्यादिक्पालान्रत्नभूषितान् ॥ देवान्नरांश्चनागांश्चसमर्च्यविधिबोधितम् ॥ ७ ॥ समर्च्यपरयाभक्त्याब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेनविराजितान् ॥ ॥ ८ ॥ वह्निशुद्धैस्सुवस्त्रैश्चसद्रत्नैर्भूषणैस्तथा ॥ पूजाद्रव्यैश्चविविधैःपूजितान्पुण्यकेमुने ॥ समारंभेव्रतंदेवीस्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ ९ ॥ आवाह्याभीष्टदेवंतंश्रीकृष्णंमङ्गलेघटे ॥ भक्त्याददौक्रमेणैवचोपचारांस्तुषोडश ॥ १० ॥ यानिव्रतेविधेयानिदेयानिविविधानिच ॥ प्रददौतानिसर्वाणिप्रत्येकंफलदानिच ॥ ११ ॥ व्रतोक्तमुपहारञ्चदुर्लभंभुवनत्रये ॥ तच्चसर्वंददौभक्त्यासुव्रतेसुव्रतासती ॥ १२ ॥ दत्त्वाद्रव्याणिसर्वाणिवेदमन्त्रेणसासती ॥ होमञ्चकारयामासत्रिलक्षंतिलसर्पिषा ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासपूजयित्वातिथींस्तथा ॥१३॥

भोजयामाससादेवीसुव्रतेसुव्रतासती ॥ प्रत्यहंसविधानञ्चचक्रेसापूर्णवत्सरम् ॥ १४ ॥ समाप्तिदिवसेविप्रस्तामुवाचपुरोहितः ॥
सुव्रतेसुव्रतेमह्यंदेहित्वंपतिदक्षिणाम् ॥ १५ ॥ इति तद्वचनंश्रुत्वाविलप्यसुरसंसदि ॥ मूर्च्छांप्रापमहामायामायामोहितचेतसा ॥ १६ ॥
तांचतेमूर्च्छितांदृष्ट्वाप्रहस्यमुनिपुंगवाः ॥ शङ्करंप्रेपयामासब्रह्माविष्णुश्चनारद ॥ १७ ॥ संप्रार्थितःसभासद्भिःशिवांबोधयितुंतदा ॥
शिवःसमुद्यमञ्चक्रेप्रवक्तुंवदतांवरः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठभद्रेभद्रंतेभविष्यतिनसंशयः ॥ साम्प्रतंचेतनंकृत्वा
मदीयंवचनंशृणु ॥ १९ ॥ शिवःशिवांतामित्युक्ताशुष्ककण्ठोष्ठतालुकाम् ॥ वक्षसिस्थापयामासकारयामासचेतनाम् ॥ २० ॥ हितं
सत्यंमितंसर्वंपरिणामसुखावहम् ॥ यशस्करञ्चफलदंप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥२१॥ शृणुदेविप्रवक्ष्यामियद्वेदेननिरूपितम् ॥ सर्वसम्मतमिष्टञ्च
धर्मार्थंधर्म्मसंसदि ॥२२॥ सर्वेषांकर्म्मणांदेविसारभूताचदक्षिणा ॥ यशोदाफलदानित्यंधर्मिष्ठेधर्म्मकर्म्मणि ॥ २३ ॥ दैवंवापैतृकंवापि
नित्यंनैमित्तिकंप्रिये ॥ यत्कर्म्मदक्षिणाहीनंतत्सर्वंनिष्फलंभवेत् ॥ दाताचकर्म्मणातेनकालसूत्रंव्रजेद्ध्रुवम् ॥ २४ ॥ अथा
न्तेदैन्यमाप्नोतिशत्रुणापरिपीडितः ॥ दक्षिणाविप्रमुद्दिश्यतत्कालंतुनदीयते ॥ २५ ॥ तन्मुहूर्त्तंव्यतीतेतुदक्षिणाद्विगुणाभवेत् ॥
चतुर्गुणादिनातीतेपक्षेशतगुणाभवेत् ॥२६॥ मासेपञ्चशतघ्नास्यात्पण्मासेतच्चतुर्गुणा ॥ संवत्सरेव्यतीतेतुकर्म्मतन्निष्फलंभवेत् ॥ २७ ॥
दाताचनरकंयातियावद्वर्षसहस्रकम् ॥ पुत्रपौत्रधनैश्वर्य्यैःक्षयमाप्नोतिपातकात् ॥ धर्मोनष्टोभवेत्तस्यधर्म्महीनेचकर्म्मणि ॥ २८ ॥
॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ रक्षस्वधर्मंधर्मिष्ठेधर्मज्ञेधर्मकर्मणि ॥ सर्वेषांचभवेद्रक्षास्वधर्मपरिपालने ॥२९॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
यश्चकेननिमित्तेननधर्मंपरिरक्षति ॥ धर्मेनष्टेचधर्मज्ञेतस्यकर्ताविनश्यति ॥ ३० ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ मांरक्षयत्नतःसाध्विप्रदाय
पतिदक्षिणाम् ॥ मयिस्थितेमहासाध्विसर्वंभद्रंभविष्यति ॥ ३१ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ धर्मंरक्षमहासाध्विकुरुपूर्णंव्रतंसति ॥ वयंतव
व्रतेपूर्णेकुर्मस्त्वांपूर्णमानसाम् ॥ ३२ ॥ ॥ मुनयऊचुः ॥ ॥ कृत्वासाध्विपूर्णहोमंदेहिविप्रायदक्षिणाम् ॥ स्थितेष्वस्मासुधर्मज्ञेकि

सर्वमितिपाठः ।

मभद्रंभविष्यति ॥ ३३ ॥ ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ शिवेशिवंदेहिमह्यंनचेद्व्रतफलंत्यज ॥ सुचिरंसंचितस्यापिस्वात्मनस्तपसः फलम् ॥ ३४ ॥ कर्मण्यदक्षिणेसाध्वियागस्याहंतुतत्फलम् ॥ प्राप्स्यामियजमानस्यसंपूर्णकर्मणःफलम् ॥३५॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ किंकर्मणामेदेवेशाःकिमेदक्षिणयामुने ॥ किंपुत्रेणचधर्मेणयत्रभर्त्ताचदक्षिणा ॥ ३६ ॥ वृक्षार्चनेफलंकिंवैयदिभूमिर्नचार्च्यते ॥ गतेचकारणेकार्य्यंकुतःसस्यंकुतःफलम् ॥ ३७ ॥ प्राणास्त्यक्ताःस्वेच्छयाचेद्देहेस्स्यात्किंप्रयोजनम् ॥ दृष्टिशक्तिविहीनेनचक्षुषाकिंप्रयोजनम् ॥ ३८ ॥ शतपुत्रसमः स्वामीसाध्वीनांचसुरेश्वराः ॥ यदिभर्त्ताव्रतेदेयःकिंव्रतेनसुतेनवा ॥ ३९ ॥ भर्त्तुर्वंशश्चतनयः केवलंभर्तृमूलकः ॥ यत्रमूलंभवेद्भ्रष्टंतद्वाणिज्यश्चनिष्फलम् ॥ ४० ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ पुत्रादपिपरःस्वामीधर्मश्चस्वामिनःपरः ॥ नष्टेधर्मेचधर्मिष्ठेस्वामिनाकिंसुतेनवा ॥४१॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ स्वामिनश्चपरोधर्मोधर्मात्सत्यश्चसुव्रते ॥ सत्यंसंकल्पितंकर्मनतुभ्रष्टंकुरुव्रतम् ॥ ४२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ निरूपितश्चवेदेषुस्वशब्दोधनवाचकः ॥ तद्यस्यास्तीतिसस्वामीविदज्ञशृणुमद्वचः ॥ ४३ ॥ तस्यदातासदास्वामीनचस्वस्वामितांलभेत् ॥ अहोऽव्यवस्थाभवतांवेदज्ञानामबोधतः ॥ ४४ ॥ ॥ धर्म्मउवाच ॥ ॥ पत्नीविनान्यंस्वंसाध्विस्वामिनंदातुमक्षमा ॥ दम्पतीध्रुवमेकांगौद्वयोर्दानेद्वकौसमौ ॥४५॥ ॥पार्वत्युवाच॥ ॥ पितादहातिजामात्रेसचगृह्णातितत्सुताम् ॥ नश्रुतंविपरीतश्चश्रुतौश्रुतिपरायणाः ॥ ४६ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ बुद्धिस्वरूपात्वंदुर्गेबुद्धिमन्तोवयंत्वया ॥ वेदज्ञेवेदवेदेषुकेवात्वांजेतुमीश्वराः ॥ ४७ ॥ निरूपितापुण्यकेतुव्रतेस्वामीचदक्षिणा ॥ श्रुतौश्रुतोयःसधर्म्मोविपरीतोह्यधर्मकः ॥ ४८ ॥ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ केवलंवेदमाश्रित्यकःकरोतिविनिर्णयम् ॥ बलवाँल्लौकिकोवेदाल्लोकाचारश्चकस्त्यजेत् ॥ ४९ ॥ वेदेप्रकृतिपुंसोश्चगरीयान्पुरुषोध्रुवम् ॥ निबोधतसुराःप्राज्ञाबालाहंकथयामिकिम् ॥ ५० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ नपुमांसंविनासृष्टिर्नसाध्विप्रकृतिंविना ॥ श्रीकृष्णश्चद्वयोःस्रष्टासमौप्रकृतिपूरुषौ ॥ ५१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ सर्वस्रष्टाचयःकृष्णःसोंशेनसगुणःपुमान् ॥ पुमान्गरीयान्प्रकृतेस्तथैवनततश्चसा ॥ ५२ ॥ एतस्मिन्नन्तरेदेवामुनयस्तत्रसंसदि ॥ रत्नेंद्रसाररचितमाकाशेददृशूरथम् ॥ ५३ ॥

पार्षदैस्संपरिवृतंयुतंश्यामैश्चतुर्भुजैः ॥ वनमालापरिवृतैरत्नभूषणभूषितैः ॥ अवरुह्यमुदायानादाजगामसभातलम् ॥ ५४ ॥
तुष्टुवुस्तंसुरेन्द्रास्तेदेवंवैकुण्ठवासिनम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरमीशञ्चतुर्भुजम् ॥ ५५ ॥ लक्ष्मीसरस्वतीकान्तंशान्तंतंसुमनोहरम् ॥
सुखदृश्यमभक्तानामदृश्यंकोटिजन्मभिः ॥ ५६ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यंकोटिचन्द्रसमप्रभम् ॥ अमूल्यरत्नरचितचारुभूषणभूषितम् ॥
॥ ५७ ॥ सेव्यंब्रह्मादिदेवैश्चसेवकैःसततंस्तुतम् ॥ तद्ब्रासासंपरिप्रच्छन्नैर्वेष्टितश्चसुरर्षिभिः ॥ ५८ ॥ वासयामासतंतत्ररत्नसिंहासने
वरे ॥ तंप्रणेमुश्चशिरसाब्रह्मशक्तिशिवादयः ॥ ५९ ॥ सम्पुटाञ्जलयःसर्वेपुलकाङ्काश्रुलोचनाः ॥ ६० ॥ सस्मितस्तांश्चपप्रच्छसर्वंमधु
रयागिरा ॥ प्रबोधितःसुबोधज्ञःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ ॥ सद्बुद्ध्याबुधिमन्तोनवक्तुमुचितंसुराः ॥
सर्वेशक्त्यायथाविश्वेशक्तिमन्तोहिजीविनः ॥ ६२ ॥ ब्रह्मादितृणपर्य्यन्तंसर्वंप्राकृतिकंजगत् ॥ सत्यंसत्यंविनामांचमयाशक्तिःप्रका
शिता ॥ ६३ ॥ आविर्भूताचसामत्तःसृष्टौदेवीमदिच्छया ॥ तिरोहिताचसाशेषेसृष्टिसंहरणेमयि ॥ ६४ ॥ प्रकृतिःसृष्टिकर्त्रीचसर्वेषां
जननीपरा ॥ ममतुल्याचमन्मायातेननारायणीस्मृता ॥ ६५ ॥ सुचिरंतपसातत्तंशंभुनाध्यायताचमाम् ॥ तेनतस्मैमयादत्तातपसांफ
लरूपिणी ॥ ६६ ॥ व्रतञ्चलोकशिक्षार्थमस्यानस्वार्थमेवच ॥ स्वयंव्रतानांतपसांफलदात्रीजगत्त्रये ॥ ६७ ॥ माययामोहिताः
सर्वेकिमस्यावास्तवंव्रतम् ॥ साध्यमस्याव्रतफलंकल्पेकल्पेपुनःपुनः ॥ ६८ ॥ सुरेश्वरामदंशाश्चब्रह्मशक्तिमहेश्वराः ॥ कलाःक
लांशरूपाश्चजीविनश्चसुरादयः ॥ ६९ ॥ मृदाविनाघटंकर्त्तुंकुलालश्चयथाऽक्षमः ॥ विनास्वर्णंस्वर्णकारःकुण्डलंकर्त्तुमक्षमः ॥ ७० ॥
विनाशक्त्यानथाहञ्चस्वसृष्टिंकर्तुमक्षमः ॥ शक्तिप्रधानासृष्टिश्चसर्वदर्शनसम्मता ॥ ७१ ॥ अहमात्माहिनिर्लिप्तोऽदृश्यःसाक्षीचदेहि
नाम् ॥ देहाःप्राकृतिकाःसर्वेनश्वराःपाञ्चभौतिकाः ॥ ७२ ॥ अहंनित्यःशरीरीचभानुर्विग्रहविग्रहः ॥ सर्वाधारासाप्रकृतिःसर्वात्माहं
जगत्सुच ॥ ७३ ॥ अहमात्मामनोब्रह्माज्ञानरूपोमहेश्वरः ॥ पञ्चप्राणाःस्वयंविष्णुर्बुद्धिःप्रकृतिरीश्वरी ॥ ७४ ॥ मेधानिद्रादयश्चैताः

१ भानुमान्भानुर्विग्रहइतिपाठः ।

सर्वाश्च प्रकृतेः कलाः ॥ साच शैलेन्द्रकन्यैषा त्विति वेदे निरूपितम् ॥ ७५ ॥ अहं गोलोकनाथश्च वैकुण्ठेशः सनातनः ॥ गोपीगोपैः परिवृ
तस्तत्रैव द्विभुजः स्वयम् ॥ चतुर्भुजोऽत्र देवेशो लक्ष्मीशः पार्षदैर्वृतः ॥ ७६ ॥ ऊर्ध्वं परश्च वैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजने ॥ ममाश्रयश्च गो
लोके यत्राहं गोपिकापतिः ॥ ७७ ॥ व्रताराध्यस्स द्विभुजः सच तत्फलदायकः ॥ यद्रूपं चिन्तयेद्यो हि तच्च तत्फलदायकः ॥ ७८ ॥
व्रतं पूर्णं कुरु शिवे शिवं दत्त्वा च दक्षिणाम् ॥ पुनः समुचितं मूल्यं दत्त्वा नाथं मर्हाप्यसि ॥ ७९ ॥ विष्णुदेहा यथा गावो विष्णुदेहस्तथा शिवः ॥
द्विजाय दत्त्वा गोमूल्यं गृहाण स्वामिनं शुभे ॥ ८० ॥ यज्ञपत्नीं यथा दातुं क्षमः स्वामी सदैव तु ॥ तथा सा स्वामिनं दातुमीश्वरीति श्रुतेर्मतम् ॥
॥ ८१ ॥ इत्युक्त्वा स सभामध्ये तत्रैवान्तरधीयत ॥ दृष्टास्ते साच संहृष्टा दक्षिणां दातुमुद्यता ॥ ८२ ॥ कृत्वा शिवा पूर्णहोमं सा शिवं दक्षि
णां ददौ ॥ स्वस्तीत्युक्त्वा च जग्राह कुमारो देवसंसदि ॥ ८३ ॥ उवाच दुर्गा संत्रस्ता शुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ कृताञ्जलिपुटा विप्रं हृदयेन
विदूयता ॥ ८४ ॥ पार्वत्युवाच ॥ गोमूल्यं मत्पतिसममिति वेदे निरूपितम् ॥ गवां लक्षं प्रयच्छामि देहि मे तं स्वामिनं द्विज ॥ ८५ ॥
तदा दास्यामि विप्रेभ्यो दानानि विविधानि च ॥ आत्महीनो हि देहश्च कर्म्म किं कर्तुमीश्वरः ॥ ८६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥
गवां लक्षेण मे देवि वित्वल्गुना किं प्रयोजनम् ॥ दत्तस्यामूल्यरत्नस्य गवां प्रत्यर्पणेन च ॥ ८७ ॥ स्वस्य स्वस्य स्वयं दाता लोकः सर्वो जगत्त्रये ॥
कर्त्तुमेवेप्सितं कर्म भवेत्किं वा परेच्छया ॥ ८८ ॥ दिगम्बरं पुरः कृत्वा भ्रमिष्यामि जगत्त्रयम् ॥ बालकानां बालिकानां समूहस्मितकारणम् ॥
॥ ८९ ॥ इत्युक्त्वा ब्रह्मणः पुत्रो गृहीत्वा शङ्करं मुने ॥ सन्निधौ वासयामास तेजस्वी देवसंसदि ॥ ९० ॥ दृष्ट्वा शिवं गृह्यमाणं कुमारेण च पार्वती ॥
समुद्यता ततुं त्यक्तुं शुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ ९१ ॥ विचिन्त्य मनसा साध्वी त्येवमेव दुरत्ययम् ॥ न दृष्टोऽभीष्टदेवश्च न च प्राप्तं फलं व्रते ॥
॥ ९२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवाः पार्वतीसहितास्तदा ॥ सद्यो ददृशुराकाशे तेजसां निकरं परम् ॥ ९३ ॥ कोटिसूर्य्यप्रभोर्ध्वं च प्रज्वलन्तं
दिशो दश ॥ कैलासशैलं पुरतः सर्वदेवादिभिर्युतम् ॥ ९४ ॥ सर्वाश्रयं गणाच्छन्नं विस्तीर्णं मण्डलाकृतिम् ॥ तच्च दृष्ट्वा भगवतस्तुष्टुवुस्ते
क्रमेण च ॥ ९५ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ ब्रह्माण्डानि च सर्वाणि यल्लोमविवरेषु च ॥ सोऽयं ते षोडशांशश्च के वयं यो महाविराट् ॥ ९६ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वेदोपयुक्तंदृश्यंयत्प्रत्यक्षंद्रष्टुमीश्वर ॥ स्तोतुंतद्वर्णितुमहंशक्तःकिंस्तौमितत्परः ॥ ९७ ॥ ॥ श्रीमहादेव
उवाच ॥ ॥ ज्ञानाधिष्ठातृदेवोऽहंस्तौमिज्ञानपरश्चकिम् ॥ सर्वानिर्वचनीयंतंत्वांचस्वेच्छामयंविभुम् ॥ ९८ ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥
अदृश्यमवतारेषुयद्दृश्यंसर्वजन्तुभिः ॥ किंस्तौमितेजोरूपन्तद्भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ९९ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ केवयंत्वत्कलांशाश्च
किंवात्वांस्तोतुमीश्वराः ॥ स्तोतुंनशक्तावेदायंनचशक्तासरस्वती ॥ १०० ॥ ॥ मुनयऊचुः ॥ ॥ वेदान्पठित्वाविद्वांसोवयंकिंवेदकार
णम् ॥ स्तोतुमीशानवाणीचत्वांवाङ्मनसयोःपरम् ॥ १०१ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ वागधिष्ठातृदेवींमांवदन्तेवेदवादिनः ॥
किञ्चिन्नशक्तात्वांस्तोतुमहोवाङ्मनसोःपरम् ॥ १०२ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ वेदप्रसूरहंनाथसृष्टात्वत्कलयापुरा ॥ किंस्तौमिस्त्री
स्वभावेनसर्वकारणकारणम् ॥ १०३ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ त्वदंशविष्णुकान्ताहंजगत्पोषणकारिणी ॥ किंस्तौमित्वत्कला
सृष्टाजगतांबीजकारणम् ॥ १०४ ॥ ॥ हिमालयउवाच ॥ ॥ हसन्तिसन्तोमांनाथकर्मणास्थावरंपरम् ॥ स्तोतुंसमुद्यतं
क्षुद्रःकिंस्तौमिस्तोतुमक्षमः ॥ १०५ ॥ क्रमेणसर्वेतंस्तुत्वादेवाविरेमुर्मुने ॥ देव्यश्चमुनयसर्वेपार्वतीस्तोतुमुद्यता ॥ १०६ ॥ धौतव
स्त्राजटाभारंबिभ्रतीसुव्रताव्रते ॥ प्रेरितापरमात्मानंव्रताराध्यंशिवेनच ॥ १०७ ॥ ज्वलदग्निशिखारूपातेजोमूर्तिमतीसती ॥ तपसां
फलदामाताजगतांसर्वकर्मणाम् ॥ १०८ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कृष्णजानासिमांभद्रनाहंत्वांज्ञातुमीश्वरी ॥ केवाजानन्तिवेद
ज्ञावेदावावेदकारकाः ॥ १०९ ॥ त्वदंशास्त्वांनजानन्तिकथंज्ञास्यन्तितेकलाः ॥ त्वञ्चापितत्त्वंजानासिकिमन्येज्ञातुमीश्व
राः ॥ ११० ॥ सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमोऽव्यक्तःस्थूलात्स्थूलतमोमहान् ॥ विश्वस्त्वंविश्वरूपश्चविश्वबीजंसनातनः ॥ १११ ॥ कार्यंत्वं
कारणंत्वञ्चकारणानांचकारणम् ॥ तेजस्स्वरूपोभगवान्निराकारोनिराश्रयः ॥ ११२ ॥ निर्लिप्तोनिर्गुणःसाक्षीस्वात्मारामःपरात्परः ॥
प्रकृतीशोविराड्बीजंविराड्रूपस्त्वमेवच ॥ सगुणस्त्वंप्राकृतिकःकलयासृष्टिहेतवे ॥ ११३ ॥ प्रकृतिस्त्वंपुमांस्त्वञ्चवेदाऽन्योनकचि
द्भवेत् ॥ जीवस्त्वंसाक्षिणोभोगीस्वात्मनःप्रतिबिम्बकम् ॥ ११४ ॥ कर्मत्वंकर्मबीजंत्वंकर्मणांफलदायकः ॥ ध्यायन्तियोगिनस्तेज

स्त्वदीयमशरीरियत ॥ केचिच्चतुर्भुजंशान्तंलक्ष्मीकान्तंमनोहरम् ॥ ११५ ॥ वैष्णवाश्चैवसाकारंकमनीयंमनोहरम् ॥ शंखचक्रगदा पद्मधरंपीताम्बरंपरम् ॥ ११६ ॥ द्विभुजंकमनीयञ्चकिशोरंश्यामसुन्दरम् ॥ शान्तंगोपाङ्गनाकान्तंरत्नभूषणभूषितम् ॥ ११७ ॥ एवंतेजस्विनंभक्ताःसेवन्तेसन्ततंमुदा ॥ ध्यायन्तियोगिनोयत्तत्कुतस्तेजस्विनंविना ॥ ११८ ॥ तत्तेजोबिभ्रतीदेवदेवानांनिजसा पुरा ॥ आविर्भूतासुराणाञ्चवधायब्रह्मणास्तुता ॥ ११९ ॥ नित्यातेजस्स्वरूपाहंधृत्वावैविग्रहंविभो ॥ स्त्रीरूपंकमनीयञ्चविधायसमु पस्थिता ॥ १२० ॥ माययातवमायाहंमोहयित्वासुरान्पुरा ॥ निहत्यसर्वाञ्छैलेन्द्रमगमंतंहिमालयम् ॥ १२१ ॥ ततोऽहंसंस्तुतादेवै स्तारकाक्षेणपीडितैः ॥ अभवंदक्षजायायांशिवर्ष्ठाभवजन्मनि ॥ १२२ ॥ त्यक्त्वादेहंदक्षयज्ञेशिवाहंशिवनिन्दया ॥ अभवंशैलजाया यांशैलाधीशस्यकर्मणा ॥ १२३ ॥ अनेकतपसाप्रातःशिवश्चात्रापिजन्मनि ॥ पाणिजग्राहमेयोगीप्रार्थितोब्रह्मणाविभुः ॥ १२४ ॥ शृङ्गारजश्चतत्तेजोनालभंदेवमायया ॥ स्तौमित्वामेवतेनेशपुत्रदुःखेनदुःखिना ॥ १२५ ॥ व्रतेभवद्विधंपुत्रंलब्धुमिच्छामिसाम्प्रतम् ॥ दैवेनविहिताविदेसाङ्गेम्बस्वामिदक्षिणा ॥ १२६ ॥ श्रुत्वासर्वंकृपासिन्धोकृपांमेकर्तुमर्हसि ॥ इत्युक्त्वापार्वतीतत्रविरराममचनारद ॥ ॥ १२७ ॥ भारतेपार्वतीस्तोत्रंयःशृणोतिसुसंयतः ॥ सत्पुत्रंलभतेनूनंविष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥ १२८ ॥ संवत्सरंहविष्याशीहरिमभ्य र्च्यभक्तितः ॥ सुपुण्यकव्रतफलंलभतेनात्रसंशयः ॥ १२९ ॥ विष्णुस्तोत्रमिदंब्रह्मन्सर्वसम्पत्तिवर्द्धनम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंस्वामिसौभा ग्यवर्द्धनम् ॥ १३० ॥ सर्वसौन्दर्य्यबीजञ्चयशोराशिविवर्द्धनम् ॥ हरिभक्तिप्रदंतत्त्वज्ञानबुद्धिसुखप्रदम् ॥ १३१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैव र्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपुण्यकव्रतेपतिदानेपार्वतीकृतंश्रीकृष्णस्तोत्रकथनंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ पार्वत्याःस्तवनंश्रुत्वाश्रीकृष्णःकरुणानिधिः ॥ स्वरूपंदर्शयामाससर्वादृश्यंसुदुर्लभम् ॥ १ ॥ स्तुत्वादेवीव्रतपराकृष्णसंलग्नमानसा ॥ ददर्शतेजसांमध्येस्वरूपंसर्वमोहनम् ॥ २ ॥ सद्रत्नसाररचितेहीरकेणपरिष्कृते ॥ युक्ते माणिक्यमालाभीरत्नपूर्णेमनोरमे ॥ ३ ॥ पीतांशुकंवह्निशुद्धंवरंवंशकरंपरम् ॥ वनमालागलंश्यामंरत्नभूषणभूषितम् ॥ ४ ॥

किशोरवयसंचित्रवेषंवेचन्दनाङ्कितम् ॥ चारुस्मितास्यमीड्यंतच्छारदेन्दुविनिन्दकम् ॥ ५ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तंकेकिपिच्छा
वचूडकम् ॥ गोपाङ्गनापरिवृतंराधावक्षस्थलोज्ज्वलम् ॥ ६ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥ अतीवहृष्टंसर्वैष्टंभक्ता
नुग्रहकारकम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वारूपंरूपवतीपुत्रंतदनुरूपकम् ॥ मनसावरयामासवरंसंप्राप्यतत्क्षणम् ॥ ८ ॥ वरंदत्त्वावरेशस्तुयत्त्र
न्मनसिवाञ्छितम् ॥ दत्त्वाभीष्टंसुरेभ्यश्चतत्तेजोऽन्तरधीयत ॥ ९ ॥ कुमारंबोधयित्वातुदेवदेव्यैदिगम्बरम् ॥ ददुर्निरुपमंतत्रप्र
हृष्टायैकृपान्विताः ॥ १० ॥ ब्राह्मणेभ्योददौदुर्गारत्नानिविविधानिच ॥ सुवर्णानिचभिक्षुभ्योवन्दिभ्योविश्वनन्दिता ॥
॥ ११ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासदेवान्वैपर्वतांस्तथा ॥ शङ्करंपूजयामासचोपहारैरनुत्तमैः ॥ १२ ॥ दुन्दुभिंवादयामासकारया
मासमङ्गलम् ॥ सङ्कीर्तंगापयामासहरिसम्बन्धिसुन्दरम् ॥ १३ ॥ व्रतंसमाप्यसादुर्गादत्त्वादानानिसस्मिता ॥ सर्वांश्चभोज
यित्वातुबुभुजेस्वामिनासह ॥ १४ ॥ ताम्बूलञ्चवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ क्रमात्प्रदायसर्वेभ्योबुभुजेतेनकौतुकात् ॥ १५ ॥
पयःफेननिभांशय्यांरम्यांसद्रत्नमञ्चके ॥ पुष्पचंदनसंयुक्तांकस्तूरीकुङ्कुमान्विताम् ॥ रहसिस्वामिनासार्द्धंसुष्वापपरमेश्वरी ॥
॥ १६ ॥ कैलासस्यैकदेशेचरम्येचन्दनकानने ॥ सुगन्धिकुसुमाढ्येनवायुनासुरभीकृते ॥ १७ ॥ भ्रमरध्वनिसंयुक्तेपुंस्कोकिल
रुताश्रये ॥ व्यहार्षीत्सासुरसिकातत्रतेनसहाम्बिका ॥ १८ ॥ रेतःपतनकालेचसविष्णुर्विष्णुमायया ॥ विधायविप्ररूपन्तदाजगामर
तेर्गृहम् ॥ १९ ॥ जटावन्तंविनातैलंकुचैलंभिक्षुकंमुने ॥ अतीवशुक्लदशनंतृष्णयापरिपीडितम् ॥ २० ॥ अतीवकृशगात्रञ्चविभ्रत्तिल
कमुज्ज्वलम् ॥ बहुकाकुस्वरंदीनंदैन्यात्कुत्सितमूर्तिमत् ॥ २१ ॥ आजुहावमहादेवमतिवृद्धोऽन्नयाचकः ॥ दण्डावलम्बनंकृत्वारति
द्वारेऽतिदुर्बलः ॥ २२ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ किङ्करोपिमहादेवरक्षमांशरणागतम् ॥ सप्तरात्रिव्रतेऽतीतेपारणाकांक्षिणंक्षुधा ॥
॥ २३ ॥ किङ्करोपिमहादेवहेतातकरुणानिधे ॥ पश्यवृद्धंजराग्रस्तंतृषयापरिपीडितम् ॥ २४ ॥ मातरुत्तिष्ठमेऽन्नंत्वंप्रयच्छाद्यशिवं
जलम् ॥ अनन्तरत्नोद्भवजेरक्षमांशरणागतम् ॥ २५ ॥ मातर्मातर्जगन्मातरेहिनाहंस्थितोबहिः ॥ सीदामितृषयाकस्मात्स्थितायामा

त्ममातरि ॥ २६ ॥ इतिकाकुस्वरंश्रुत्वाशिवस्योत्तिष्ठतोमुने ॥ पपातवीर्य्यंशय्यायांनयोनौप्रकृतेस्तदा ॥ २७ ॥ उत्तस्थौपार्वतीत्र
स्तासूक्ष्मवस्त्रंपिधायच ॥ आजगामबहिर्द्वारंपार्वत्यासहशङ्करः ॥ २८ ॥ ददर्शब्राह्मणंदीनंजरयापरिपीडितम् ॥ वृद्धंलुलितगात्रश्चवि
भ्रतंदण्डमाननम् ॥ २९ ॥ तपस्विनमशान्तश्चशुष्ककण्ठौष्ठतालुकम् ॥ कुर्वन्तंपरयाभक्त्याप्रणामंस्तवनंतयोः ॥ ३० ॥ श्रुत्वातद्व
चनंतत्रनीलकण्ठःसुधोपमम् ॥ उवाचपरयाप्रीत्याप्रसन्नस्तंप्रहस्यच ॥ ३१ ॥ ॥ शङ्करउवाच ॥ गृहंतेकुत्रविप्रर्षेवदवेदविदांवर ॥
किन्नामभवतः क्षिप्रंज्ञातुमिच्छामिसाम्प्रतम् ॥ ३२ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ आगतोसिकुतोविप्रममभाग्यादुपस्थितः ॥ अद्यमेम
फलंजन्मब्राह्मणोमद्गृहेऽतिथिः ॥ ३३ ॥ अतिथिःपूजितोयेनत्रिजगत्तेनपूजितम् ॥ तत्रैवाधिष्ठितादेवाब्राह्मणागुरवोद्विज ॥ ३४ ॥
तीर्थान्यतिथिपादेषुशश्वत्तिष्ठन्तिनिश्चितम् ॥ तत्पादधौततोयेनमिश्रितानिलभेद्गृही ॥ ३५ ॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥
अतिथिःपूजितोयेनस्वात्मशक्त्यायथोचितम् ॥ ३६ ॥ महादानानिसर्वाणिकृतानितेनभूतले ॥ अतिथिःपूजितोयेनभारतेभक्ति
पूर्वकम् ॥ ३७ ॥ नानाप्रकारपुण्यानिवेदोक्तानिचयानिवै ॥ अन्येचातिथिसेवायाःकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ३८ ॥ अपूजितोऽ
तिथिर्यस्यभवनाद्विनिवर्त्तते ॥ पितृदेवाग्नयःपश्चाद्गुरवोयान्त्यपूजिताः ॥ ३९ ॥ यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच ॥
तानिसर्वाणिलभतेनाभ्यर्च्यातिथिमीप्सितम् ॥ ४० ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ जानासिवेदान्वेदज्ञेवेदोक्तंकुरुपूजनम् ॥ क्षुत्तृड्
भ्यांपीडितोमातर्वचनश्चश्रुतोश्रुतम् ॥ ४१ ॥ व्याधियुक्तोनिराहारोयदावाऽनशनव्रती ॥ मनोरथेनोपहारंभोक्तुमिच्छतिमानवः ॥
॥ ४२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ भोक्तुमिच्छसिकिंविप्रत्रैलोक्येचसुदुर्लभम् ॥ दास्यामिभोक्तुंत्वामद्यमज्जन्मसफलंकुरु ॥
॥ ४३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ व्रतेसुव्रतयासर्वमुपहारंसमाहृतम् ॥ नानाविधंमिष्टमिष्टंभोक्तुंश्रुत्वासमागतः ॥ ४४ ॥ सुव्रतेत
वपुत्रोऽहमग्रेमांपूजयिष्यसि ॥ दत्त्वामिष्टानिवस्तूनित्रैलोक्येदुर्लभानिच ॥ ४५ ॥ ताताःपञ्चविधाःप्रोक्तामातरोविविधाःस्मृताः ॥
पुत्रःपञ्चविधःसाध्विकथितोवेदवादिभिः ॥ ४६ ॥ विद्यादाताऽन्नदाताचभयत्राताचजन्मदः ॥ कन्यादाताचवेदोक्तानराणांपितरः

स्मृताः ॥ ४७ ॥ गुरुपत्नीगर्भधात्रीस्तनदात्रीपितुःस्वसा ॥ स्वसामातुःसपत्नीचपुत्रभार्य्यान्नदायिका ॥ ४८ ॥ भृत्यःशिष्यश्चपोष्यश्च
वीर्य्यजःशरणागतः ॥ धर्मपुत्राश्चचत्वारोवीर्य्यजोधनभागिति ॥ ४९ ॥ क्षुत्तृड्भ्यांपीडितोमातर्वृद्धोऽहंशरणागतः ॥ साम्प्रतंतव
वन्ध्यायाअनाथःपुत्रएवच ॥ ५० ॥ पिष्टकंपरमान्नञ्चसुपक्वानिफलानिच ॥ नानाविधानिपिष्टानिकालदेशोद्भवानिच ॥ ५१ ॥
पक्वान्नंस्वस्तिकंक्षीरमिक्षुमिक्षुविकारजम् ॥ घृतंदधिचशाल्यन्नंघृतपक्वञ्चव्यञ्जनम् ॥ ५२ ॥ लड्डुकानितिलानाञ्चमृष्टान्नैः मधु
डानिच ॥ ममाज्ञातानिवस्तूनिसुधयातुल्यकानिच ॥ ५३ ॥ ताम्बूलञ्चवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ चलंसुनिर्म्मलंस्वादुद्रव्या
ण्येतानिवासितम् ॥ ५४ ॥ द्रव्याणियानिभुक्त्वामेचारुलम्बोदरंभवेत् ॥ अनन्तरत्नोद्भवजेतानिमत्संप्रदास्यसि ॥ ५५ ॥
रत्नसिंहासनंरम्यममूल्यंरत्न
स्वामीतेत्रिजगत्कर्त्ताप्रदातासर्वसम्पदाम् ॥ महालक्ष्मीस्वरूपात्वंसर्वैश्वर्य्यप्रदायिनी ॥ ५६ ॥ हरिप्रियाहरेःशक्तिस्त्वमे
भूषणम् ॥ वह्निशुद्धांशुकंचारुप्रदास्यसिसुदुर्लभम् ॥ ५७ ॥ सुदुर्लभंहरेर्मन्त्रंहरौभक्तिंदृढांसति ॥ मनःसुनि
वसर्वदास्थिना ॥ ५८ ॥ ज्ञानंमृत्युञ्जयंनामदत्तृशक्तिंसुखप्रदाम् ॥ सर्वसिद्धिञ्चकिंमातर्देयंस्वसुतायच ॥ ५९ ॥ भोगा
र्मलंकृत्वाधर्मंतपसिसन्ततम् ॥ ॥ श्रेष्ठसर्वकर्ग्ग्यामिनकामेजन्महेतुके ॥ ६० ॥ स्वकामात्कुरुतेकर्मकर्मणोभोगएवच ॥
शुभाशुभांज्ञेयांनोहेतूसुखदुःखयोः ॥ ६१ ॥ दुःखंनकस्माद्भवनिसुखंवाजगदम्बिके ॥ सर्वस्वकर्मणोभोगस्तेनतद्विरतोबुधः ॥ ६२ ॥
कर्मनिर्मूलयन्त्येवसन्तोहिसततंमुदा ॥ हरिभावनबुद्ध्यानत्तपसाभक्तमञ्जनः ॥ ६३ ॥ इन्द्रियद्रव्यसंयोगसुखंविध्वंसनावधि ॥
हरिसंलापरूपञ्चसुखंनत्सर्वकालिकम् ॥ ६४ ॥ हरिस्मरणशीलानांनायुर्यातिसतांमति ॥ ननेषामीश्वरःकालोनत्रमृत्युञ्जयोध्रुवम् ॥
॥ ६५ ॥ चिरंजीवन्तिनेभक्ताभारतेचिरजीविनः ॥ सर्वसिद्धिंचविज्ञायस्वच्छन्दंसर्वगामिनः ॥ ६६ ॥ जातिस्मराह
रेर्भक्ताजानतेकोटिजन्मनः ॥ कथयन्तिकथांजन्मलभन्तेस्वेच्छयामुदा ॥ ६७ ॥ पंपुनन्तिनेपूतास्तीर्थानिस्वीयलीलया ॥
पुण्यक्षेत्रेऽत्रसेवायैपरार्थंचभ्रमन्तिते ॥ ६८ ॥ वैष्णवानांपदस्पर्शात्सद्यःपूतावसुन्धरा ॥ कालंगोदोहमात्रंतुतीर्थंयत्रवसन्तिते ॥ ६९ ॥

गुरोरास्याद्विष्णुमन्त्रः श्रुतौ यस्य प्रविश्यति ॥ तं वैष्णवं तीर्थपूतं प्रवदन्ति पुराविदः ॥ ७० ॥ पुरुषाणां शतं पूर्वमुद्धरंति शतं परम् ॥ लीलया भारते भक्त्या सोदरान्मातरं तथा ॥ ७१ ॥ मातामहानां पुरुषान्दश पूर्वान्दशापरान् ॥ मातुः प्रसूमुद्धरन्ति दारुणाद्यमताडनात् ॥ ॥ ७२ ॥ भक्तदर्शनमाश्लेषं मानवाः प्राप्नुवन्ति ये ॥ ते याताः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षिताः ॥ ७३ ॥ न लिप्ताः पातकैर्भक्ता सन्ततं हरिमानसाः ॥ यथाग्नयः सर्वभक्ष्या यथा द्रव्येषु वायवः ॥ ७४ ॥ त्रिकोटिजन्मनामन्ते प्राप्नोति जन्ममानवम् ॥ प्राप्नोति भक्तसंगं स मानुषे कोटिजन्मतः ॥ ७५ ॥ भक्तसंगाद्भवेद्भक्तेरंकुरो जीवितः सति ॥ अभक्तदर्शनादेव म च प्राप्नोति शुष्कताम् ॥ ७६ ॥ पुनः प्रफुल्लतां याति वैष्णवालापमात्रतः ॥ अंकुरश्चाविनाशी च वर्द्धते प्रतिजन्मनि ॥ ७७ ॥ तत्तरोर्वर्द्धमानस्य हरिदास्यं फलं सति ॥ परिणामे भक्तिपाके पार्षदश्च भवेद्धरेः ॥ ७८ ॥ महतिप्रलये नाशो न भवेत्तस्य निश्चितम् ॥ सर्वसृष्टेश्च संहारे ब्रह्मलोकस्य वेधसः ॥ ७९ ॥ तस्मान्नारायणे भक्तिं देहि मामम्बिके सदा ॥ न भवेद्विष्णुभक्तिश्च विष्णुमायेत्वया विना ॥ ८० ॥ तद्व्रतं लोकशिक्षार्थं स्वतपस्तत्र पूजनम् ॥ सर्वेषां फलदात्री त्वं नित्यरूपा सनातनी ॥ ८१ ॥ गणेशरूपः श्रीकृष्णः कल्पे कल्पे तवात्मजः ॥ त्वत्क्रोडमागतः क्षिप्रमित्युक्त्वान्तरधीयत ॥ ८२ ॥ कृत्वान्तर्धानमीशश्च बालरूपं विधाय सः ॥ जगाम पार्वतीतल्पं मन्दिराभ्यन्तरस्थितम् ॥ ८३ ॥ तल्पस्थे शिववीर्ये च मिश्रितः सत्वभूव ह ॥ ददर्श गेहशिखरं प्रसूते बालके यथा ॥ ८४ ॥ शुद्धचम्पकवर्णाभः कोटिचन्द्रसमप्रभः ॥ सुखदृश्यः सर्वजनैश्चक्षूरश्मिविवर्द्धकः ॥ ॥ ८५ ॥ अतीवसुन्दरतनुः कामदेवविमोहनः ॥ मुखं निरुपमं बिभ्रच्छारदेन्दुविनिन्दकम् ॥ ८६ ॥ सुन्दरे लोचने बिभ्रच्चारुपद्मविनिन्दके ॥ ओष्ठाधरपुटं बिभ्रत्पक्वबिम्बविनिन्दकम् ॥ ८७ ॥ कपालं च कपोलं च परं सुमनोहरम् ॥ नासाग्रं रुचिरं बिभ्रत्खगेन्द्रचंचुविनिन्दकम् ॥ ८८ ॥ त्रैलोक्ये वै निरुपमं सर्वांगं बिभ्रदुत्तमम् ॥ शयानः शयने रम्ये प्रेरयन्हस्तपादकम् ॥ ८९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे तृतीये गणेशखण्डे नारदनारायणसंवादे गणेशोत्पत्तिवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ हरौ तिरोहिते शर्वाणी दुर्गा शङ्करस्तदा ॥ ब्राह्मणान्वेषणं कृत्वा बभ्राम परितो मुने ॥ १ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ अये विप्रेन्द्राति

वृद्धकगतोऽसिक्षुधातुरः ॥ हेतातदर्शनंदेहिप्राणान्वैरक्षमेविभो ॥ २ ॥ शिवशीघ्रंसमुत्तिष्ठब्राह्मणान्त्रेपणंकुरु ॥ क्षणमुन्मनसोरे
पगतःप्रत्यक्षमावयोः ॥ ३ ॥ अगृहीत्वागृहात्पूजांगृहिणोऽतिथिरीश्वर ॥ यदियातिक्षुधार्त्तश्चतस्यकिंजीवनंवृथा ॥ ४ ॥
पितरस्तन्नगृह्णंतिपिण्डदानञ्चतर्पणम् ॥ तस्याहुतिंनगृह्णातिवह्निःपुष्पंजलंसुराः ॥ ५ ॥ हव्यंपुष्पंजलंद्रव्यमशुचेश्चसुरासमम् ॥
अमेध्यसदृशःपिण्डःस्पर्शनंपुण्यनाशनम् ॥ ६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रवाग्बभूवाशरीरिणी ॥ कैवल्ययुक्तांसादुर्गांतांशुश्रावशुचातुरा ॥
॥ ७ ॥ शान्ताभवजगन्मातस्स्वसुतंपश्यमन्दिरे ॥ कृष्णंगोलोकनाथंतंपरिपूर्णतमंपरम् ॥ ८ ॥ सुपुण्यकव्रततरोःफलरूपं
सनातनम् ॥ यत्तेजोयोगिनःशश्वद्ध्यायन्तिसन्ततंमुदा ॥ ९ ॥ ध्यायन्तिवैष्णवादेवाब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ यस्यपूज्यस्य
सर्वाग्रेकल्पेकल्पेचपूजनम् ॥ १० ॥ यस्यस्मरणमात्रेणसर्वविघ्नोविनश्यति ॥ पुण्यराशिस्वरूपञ्चस्वसुतंपश्यमन्दिरे ॥ ११ ॥
कल्पेकल्पेध्यायसियंज्योतीरूपंसनातनम् ॥ पश्यत्वंमुक्तिदंपुत्रंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ १२ ॥ तववाञ्छापूर्णबीजंतपःकल्पतरोः
फलम् ॥ सुन्दरंस्वसुतंपश्यकोटिकन्दर्पनिन्दकम् ॥ १३ ॥ नायंविप्रःक्षुधार्त्तश्चविप्ररूपीजनार्दनः ॥ किंवाविलापंकुरुषेक
वावृद्धःकचातिथिः ॥ सरस्वतीत्येवमुक्त्वाविरराम्चनारद ॥ १४ ॥ त्रस्ताश्रुत्वाकाशवाणींजगामस्वालयंसती ॥ ददर्शबालंपर्य्यं
केशयानंसस्मितंमुदा ॥ १५ ॥ पश्यन्तंगेहशिखरंशतचन्द्रसमप्रभम् ॥ स्वप्रभापटलेनैवद्योतयन्तंमहीतलम् ॥ १६ ॥
कुर्वन्तंभ्रमणंतल्पेपश्यन्तंस्वेच्छयामुदा ॥ उमेतिशब्दंकुर्वन्तंरुदन्तंतंस्तनार्थिनम् ॥ १७ ॥ दृष्ट्वातदद्भुतंरूपंत्रस्ताशङ्करसन्निधिम् ॥
गत्वासोवाचगिरिशंसर्वमङ्गलमङ्गला ॥ १८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ गृहमागच्छसर्वेशतपसांफलदायकम् ॥ कल्पेकल्पेध्यायसियंतं
पश्यागत्यमन्दिरम् ॥ १९ ॥ शीघ्रंपुत्रमुखंपश्यपुण्यबीजंमहोत्सवम् ॥ पुन्नामनरकत्राणंकारणंभवतारणम् ॥ २० ॥ स्नानञ्चस
र्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षणम् ॥ पुत्रसंदर्शनस्यास्यकलांनार्हतिषोडशीम् ॥ २१ ॥ सर्वदानेनयत्पुण्यंक्ष्माप्रदक्षिणतश्चयत् ॥ पुत्रदर्शन
पुण्यस्यकलांनार्हतिषोडशीम् ॥ २२ ॥ सर्वैस्तपोभिर्यत्पुण्यंयदेवानशनैर्व्रतैः ॥ सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्यकलांनार्हतिषोडशीम् ॥ २३ ॥

यद्विप्रभोजनैःपुण्यंयद्देवसुरसेवनैः ॥ सत्पुत्रप्राप्तिपुण्यस्यकलांनार्हतिषोडशीम् ॥ २४ ॥ पार्वत्यावचनंश्रुत्वाशिवःसंहृष्टमानसः ॥
आजगामस्वभवनंक्षिप्रंवैकान्तयासह ॥ ददर्शतल्पेस्वसुतंतप्तकाञ्चनसन्निभम् ॥ २५ ॥ हृदयस्थञ्चयद्रूपंतद्देवातिमनोहरम् ॥ दुर्गा
तल्पात्समादायकृत्वावक्षसितंसुतम् ॥ चुचुम्बानन्दजलधौनिमग्नासेत्युवाचतम् ॥ २६ ॥ संप्राप्यामूल्यरत्नंत्वांपूर्णमेवसनातनम् ॥
यथामनोदरिद्रस्यसहसाप्राप्यसद्धनम् ॥ २७ ॥ कान्तेसुचिरमायातेप्रोषितेयोषितोयथा ॥ मानसंपरिपूर्णञ्चबभूवचतथामम ॥ २८ ॥
सुचिरंगतमायान्तमेकपुत्रायथासुतम् ॥ दृष्ट्वातुष्टायथावत्सतथाहमपिमाम्प्रतम् ॥ २९ ॥ मद्रत्नंसुचिरंभ्रष्टंप्राप्यहृष्टोयथाजनः ॥
अनावृष्टौसुवृष्टिञ्चसंप्राप्याहंतथासुतम् ॥ ३० ॥ यथासुचिरमन्धानांस्थितानाञ्चनिराश्रये ॥ चक्षुस्सुनिर्मलंप्राप्यमनःपूर्णंतथैवमे ॥
॥ ३१ ॥ दुस्तरेसागरेघोरेपतितस्यचसंकटे ॥ अनौकस्यप्राप्यनौकांमनःपूर्णंतथामम ॥ ३२ ॥ तृष्णयाशुष्ककण्ठानांसुचिराच्च
सुशीतलम् ॥ सुवासितंजलंप्राप्यमनःपूर्णंतथामम ॥ ३३ ॥ दावाग्निपतितानाञ्चस्थितानांचनिराश्रये ॥ निरग्निमाश्रयंप्राप्यमनःपूर्णं
तथामम ॥ ३४ ॥ चिरंबुभुक्षितानाञ्चव्रतोपोषणकारिणाम् ॥ ३५ ॥ मदन्नंपुरतोदृष्ट्वामनःपूर्णंतथामम ॥ इत्युक्त्वापार्वतीतत्र
क्रोडेकृत्वास्वबालकम् ॥ ३६ ॥ प्रीत्यास्तनंददौतस्मैपरमानन्दमानसा ॥ क्रोडेचकारभगवान्बालकंहृष्टमानसः ॥ ३७ ॥
चुचुंबगंडेददौतंयुयुजेचाशिषंमुदा ॥ ३८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेबालगणेशदर्शनंनाम
नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ तौदम्पतीबहिर्गत्वापुत्रमङ्गलहेतवे ॥ विविधानिचरत्नानिद्विजे
भ्योददतुर्मुदा ॥ १ ॥ वन्दिभ्योभिक्षुकेभ्यश्चदानानिविविधानिच ॥ नानाविधानिवाद्यानिवादयामासशङ्करः ॥ २ ॥ हिमालयश्च
रत्नानांददौलक्षंद्विजातये ॥ सहस्रंचगजेन्द्राणामश्वानांचत्रिलक्षकम् ॥ ३ ॥ दशलक्षंगवांचैवपञ्चलक्षंसुवर्णकम् ॥ मुक्तामाणिक्यर
त्नानिमणिश्रेष्ठानियानिच ॥ ४ ॥ अन्यान्यपिचदानानिवस्त्राण्याभरणानिच ॥ सर्वाण्यमूल्यरत्नानिक्षीरोदोत्पत्तिकानिच ॥
॥ ५ ॥ ब्राह्मणेभ्योददौविष्णुःकौस्तुभंकौतुकान्वितः ॥ ब्रह्माविशिष्टदानानिविप्राणांवाञ्छितानिच ॥ सुदुर्लभानिसृष्टौचब्राह्मणेभ्योद

दौमुदा ॥ ६ ॥ धर्मःसूर्य्यश्चशक्रश्चदेवाश्चमुनयस्तथा ॥ गन्धर्वाःपर्वतादेव्योददुर्दानंक्रमेणच ॥ ७ ॥ माणिक्यानांसहस्राणिरत्नानां
चशतानिच ॥ शतानिकौस्तुभानांचहीरकाणांशतानिच ॥ ८ ॥ हरिद्वर्णमणीन्द्राणांसहस्राणिमुदान्विताः ॥ ९ ॥ गवांरत्नानिल
क्षाणिगजरत्नसहस्रकम् ॥ अमूल्यान्यन्यरत्नानिश्वेतवर्णानिकौतुकात् ॥ १० ॥ शतलक्षंसुवर्णानांवह्निशुद्धांशुकानिच ॥ ब्राह्मणे
भ्योददौब्रह्मातत्रक्षीरोदधिर्मुदा ॥ ११ ॥ हारश्चामूल्यरत्नानांत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ अतीवनिर्मलंसारंसूर्य्यभानुविनिन्दकम् ॥
॥ १२ ॥ परिष्कृतश्चमाणिक्यैर्हीरकैश्चविराजितम् ॥ रम्यंकौस्तुभमध्यस्थंददौदेवीसरस्वती ॥ १३ ॥ त्रैलोक्यसारंहारश्चसद्रत्नगण
निर्मितम् ॥ भूषणानिचसर्वाणिसासावित्रीददौमुदा ॥ १४ ॥ लक्षंसुवर्णलोष्ट्रानांधनानिविविधानिच ॥ शतान्यमूल्यरत्नानांकुवेरश्च
ददौमुदा ॥ १५ ॥ दानानिदत्त्वाविप्रेभ्यस्तेसर्वेददृशुःशिशुम् ॥ परमानन्दसंयुक्ताःशिवपुत्रोत्सवेमुने ॥ १६ ॥ भारंवोढुमशक्ताश्चत्रा
ह्मणाबन्दिनस्तथा ॥ स्थायंस्थायञ्चगच्छन्तोधनानिपथिकातराः ॥ १७ ॥ कथयन्तिकथाःसर्वेविश्रान्ताःपूर्वदायिनाम् ॥ वृद्धाःशृ
ण्वन्तिमुदितायुवानोभिक्षुकामुने ॥ १८ ॥ विष्णुःप्रमुदितस्तत्रवादयामासदुन्दुभिम् ॥ सङ्गीतंपाययामासकारयामासनर्तनम् ॥
वेदांश्चपाठयामासपुराणानिचनारद ॥ १९ ॥ मुनीन्द्राननयामासपूजयामासतान्मुदा ॥ आशिषंदापयामासकारयामासमङ्गलम् ॥
सार्द्धंदेवैश्चदेवीभिर्ददौतस्मैशुभाशिषः ॥ २० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ शिवेनतुल्यंज्ञानन्तेपरमायुश्चबालक ॥ पराक्रमेमयातुल्यः
सर्वसिद्धीश्वरोभव ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यशसातेजगत्पूर्णंसर्वेपूज्योभवाचिरम् ॥ सर्वेषांपुरतःपूजाभवत्त्वतिसुदुर्लभा ॥
॥ २२ ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ मयातुल्यःसुधर्मिष्ठोभवान्भवतुदुर्लभः ॥ सर्वज्ञश्चदयायुक्तोहरिभक्तोहरेःसमः ॥ २३ ॥ महादे
वउवाच ॥ ॥ दाताभवमयातुल्योहरिभक्तश्चबुद्धिमान् ॥ विद्यावान्पुण्यवाञ्छान्तोदान्तश्चप्राणवल्लभ ॥ २४ ॥ ॥ लक्ष्मीरु
वाच ॥ ॥ ममस्थितिश्चगेहेतेदेहेभवतुशाश्वती ॥ पतिव्रतामयातुल्याशान्ताकान्तामनोहरा ॥ २५ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥

१ अश्वरत्नानीतिपाठः ।

मयातुल्यासुकवितायारणाशक्तिरेवच ॥ स्मृतिर्विवेचनाशक्तिर्भवत्वतितरांसुत ॥ २६ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ वत्साहंवेदजननीवेदज्ञानीभवाचिरम् ॥ मन्मन्त्रजपशीलश्चप्रवरोवेदवादिनाम् ॥ २७ ॥ ॥ हिमालयउवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णेतिमतिःशश्वद्भक्तिर्भवतुशाश्वती ॥ श्रीकृष्णतुल्योगुणवान्भवकृष्णपरायणः ॥ २८ ॥ ॥ मेनकोवाच ॥ ॥ समुद्रतुल्योगाम्भीर्य्येकामतुल्यश्चरूपवान् ॥ श्रीयुक्तःश्रीपतिसमोधर्म्मेधर्मसमोभव ॥ २९ ॥ ॥ वसुन्धरोवाच ॥ ॥ क्षमाशीलोमयातुल्यःशरण्यःसर्वरत्नवान् ॥ निर्विघ्नोविघ्ननिघ्नश्चभववत्सशुभाश्रयः ॥ ३० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ताततुल्यमहायोगीसिद्धसिद्धिप्रदःशुभः ॥ मृत्युञ्जयश्चभगवान्भवत्वतिविशारदः ॥ ३१ ॥ ऋषयोमुनयःसिद्धासर्वेयुयुजुराशिषः ॥ ब्राह्मणावन्दिनश्चैवयुयुजुःसर्वमङ्गलम् ॥ ३२ ॥ सर्वंतेकथितंवत्ससर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ गणेशजन्मकथनंसर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ३३ ॥ इमंसुमङ्गलाध्यायंयःशृणोतिसुसंयतः ॥ सर्वमङ्गलसंयुक्तःसभवेन्मङ्गलालयः ॥ ३४ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रमधनोलभतेधनम् ॥ कृपणोलभतेसत्त्वंशश्वत्सम्पत्प्रदायिच ॥ ३५ ॥ भार्य्यार्थीलभतेभार्य्यांप्रजार्थीलभतेप्रजाम् ॥ आरोग्यंलभतेरोगीसौभाग्यंदुर्भगालभेत् ॥ ३६ ॥ भ्रष्टपुत्रंनष्टधनंप्रोषितञ्चप्रियंलभेत् ॥ शोकाविष्टःसदानन्दंलभतेनात्रसंशयः ॥ ३७ ॥ यत्पुण्यंलभतेमर्त्योगणेशाख्यानकश्रुतौ ॥ तत्फलंलभतेनूनमध्यायश्रवणान्मुने ॥ ३८ ॥ अयञ्चमङ्गलाध्यायोयस्यगेहेचनिष्ठति ॥ सदामङ्गलसंयुक्तःसभवेन्नात्रसंशयः ॥ ३९ ॥ यात्राकालेचपुण्याहेयःशृणोतिसमाहितः ॥ सर्वाभीष्टंसलभतेश्रीगणेशप्रसादतः ॥ ४० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयगणेशखण्डेनारदनारायणसंवादेगणेशोद्भवमंगलंनामदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरिस्तमाशिषंकृत्वारत्नसिंहासनेवरे ॥ देवैश्चमुनिभिःसार्द्धमवसत्तत्रसंसदि ॥ १ ॥ दक्षिणेशंकरस्तस्यवामेब्रह्माप्रजापतिः ॥ पुरतोजगतांसाक्षीधर्मोधर्मवतांवरः ॥ २ ॥ तथाधर्मसमीपेचसूर्य्यःशक्रःकलानिधिः ॥ देवाश्चमुनयोब्रह्मन्नूषुःशैलाःसुखासने ॥ ३ ॥ ननर्त्तनर्त्तकश्रेणीजगुर्गन्धर्वकिन्नराः ॥ श्रुतिसारंश्रुतिसुखंतुष्टुवुःश्रुतयोहरिम् ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रद्रष्टुंशङ्करनन्दनम् ॥ आजगाममहायोगीसूर्य्यपुत्रः

शनैश्चरः ॥ ५ ॥ अत्यन्तनम्रवदनईषन्मुद्रितलोचनः ॥ अन्तर्बहिःस्मरन्कृष्णंकृष्णैकगतमानसः ॥ ६ ॥ तपःफलाशीते
जस्वीज्वलदग्निशिखोपमः ॥ अतीवसुन्दरःश्यामःपीताम्बरधरोवरः ॥ ७ ॥ प्रणम्यविष्णुंब्रह्माणंशिवंधर्मंरविंसुरान् ॥ मुनीन्द्रा
न्बालकंद्रष्टुंजगामतदनुज्ञया ॥ ८ ॥ प्रधानद्वारमासाद्यशिवतुल्यपराक्रमम् ॥ द्वास्थंशूलहस्तश्चविशालाक्षमुवाचह ॥ ९ ॥
॥ ॥ शनैश्चरउवाच ॥ ॥ शिवाज्ञयाशिशुंद्रष्टुंयामिशंकरकिंकर ॥ विष्णुप्रमुखदेवानांमुनीनामनुरोधतः ॥ १० ॥ आज्ञां
देहिचमांगन्तुंपार्वतीसन्निधिंबुध ॥ पुनर्यामिशिशुंदृष्ट्वाविषयासक्तमानसः ॥ ११ ॥ ॥ विशालाक्षउवाच ॥ ॥ आज्ञावहोन
देवानांनाहंशंकरकिंकरः ॥ मार्गंदातुंनशक्तोऽहंविनामन्मातुराज्ञया ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वाभ्यन्तरंगत्वाप्रेरितःसशिवाज्ञया ॥ ददौ
मार्गंग्रहेशायविशालाक्षोमुदाततः ॥ १३ ॥ शनिरभ्यन्तरंगत्वाचानमन्नम्रकन्धरः ॥ रत्नसिंहासनस्थाश्चपार्वतींसस्मितांमुदा ॥
॥ १४ ॥ सखिभिःपञ्चभिःशश्वत्सेवितांश्वेतचामरैः ॥ सखिदत्तञ्चताम्बूलमुपभुज्यसुवासितम् ॥ १५ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानां
रत्नभूषणभूषिताम् ॥ पश्यन्तींनर्त्तकीनृत्यंपुत्रंधृत्वाचवक्षसि ॥ १६ ॥ नतंसूर्यसुतंदृष्ट्वादुर्गासंभाष्यसत्वरम् ॥ शुभाशिषंददौ
तस्मैपप्रच्छातन्मङ्गलंशुभम् ॥ १७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कथमानम्रवक्त्रस्त्वंश्रोतुमिच्छामिसाम्प्रतम् ॥ किंनपश्यसिमांसाधोवा
लकंवाग्रहेश्वर ॥ १८ ॥ ॥ शनिरुवाच ॥ ॥ सर्वेस्वकर्मणासाध्विभुञ्जतेतपसःफलम् ॥ शुभाशुभञ्चयत्कर्मकोटिकल्पैर्न
लुप्यते ॥ १९ ॥ कर्मणाजायतेजन्तुर्ब्रह्मेन्द्राद्यर्क्षमन्दिरे ॥ कर्मणानरगेहेषुपश्वादिषुचकर्मणा ॥ २० ॥ कर्मणानरकंयातिवैकुण्ठंया
तिकर्मणा ॥ स्वकर्मणाचराजेन्द्रोभृत्यश्चापिस्वकर्मणा ॥ २१ ॥ कर्मणासुन्दरःशश्वद्व्याधियुक्तःस्वकर्मणा ॥ कर्मणाविषयीमा
तर्निर्लिप्तश्चस्वकर्मणा ॥ २२ ॥ कर्मणाधनवाँल्लोकोदैन्ययुक्तःस्वकर्मणा ॥ कर्मणासत्कुटुम्बीचकर्मणाबन्धुकण्टकः ॥ २३ ॥
सुभार्य्यश्चसुपुत्रश्चसुखीशश्वत्स्वकर्मणा ॥ अपुत्रकश्चकुस्त्रीकोनिस्त्रीकश्चस्वकर्मणा ॥ २४ ॥ इतिहासश्चातिगोप्यंशृणुशङ्करव
ल्लभे ॥ अकथ्यंजननीपार्श्वेलज्जाजनककारणम् ॥ २५ ॥ आबाल्यात्कृष्णभक्तोऽहंकृष्णध्यानैकमानसः ॥ तपस्यासुरतश्शश्वद्विषये

पिरतःसदा ॥ २६ ॥ पितादद‍ौविवाहेतुकन्याश्चित्ररथस्यच ॥ अतितेजस्विनीशश्वत्तपस्यासुरतासती ॥ २७ ॥ एकदासात्ऋतुस्नातासुवेषंस्वविधायच ॥ रत्नालङ्कारसंयुक्तामुनिमानसमोहिनी ॥ २८ ॥ हरेःपादंध्यायमानंपश्यन्तीमदमोहिता ॥ मत्समीपंसमागत्यसस्मितालोललोचना ॥ २९ ॥ शशापमामपश्यन्तमृतुनाशाच्चकोपतः ॥ बाह्यज्ञानविहीनञ्चध्यानसंलग्नमानसम् ॥ ३० ॥ नदृष्टाहंत्वयायेननकृतमृतुरक्षणम् ॥ त्वयादृष्टंचयद्वस्तुमूढसर्वंविनश्यति ॥ ३१ ॥ अहंचविरतोध्यानात्तोषयंस्तांतदासतीम् ॥ शापंमोक्तुंनशक्तासापश्चात्तापमवापह ॥ ३२ ॥ तेनमातर्नपश्यामिकिञ्चिद्वस्तुस्वचक्षुषा ॥ ततःप्रकृतिनम्रास्यःप्राणिहिंसाभयादहम् ॥ ॥ ३३ ॥ शनैश्चरवचःश्रुत्वाचाहसत्पार्वतीमुने ॥ उच्चैःप्रजहसुःसर्वानर्त्तकीकिन्नरीगणाः ॥ ३४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेशनिपार्वतीसंवादेशनेरधोदृष्टिकारणकथनंनामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥

॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ दुर्गातद्वचनंश्रुत्वासस्माग्हरिमीश्वरम् ॥ ईश्वरेच्छावशीभूतंजगदेवेत्युवाचह ॥ १ ॥ साचदेवीदैववशाशनिंप्रोवाचकौतुकात् ॥ पश्यमांमच्छिशुमितिनिषेकःकेनवार्य्यते ॥ २ ॥ पार्वत्यावचनंश्रुत्वाशनिर्मनेहृदास्वयम् ॥ पश्यामिकिंनपश्यामिपार्वतीसुतमित्यहो ॥ यदिबालोमयादृष्टस्तस्यविघ्नोभवेद्ध्रुवम् ॥ ३ ॥ अन्यथासुप्रशस्तंचपुरतःस्वात्मरक्षणम् ॥ इत्येवमुक्त्वाधर्मिष्ठोधर्मंकृत्वातुसाक्षिणम् ॥ बालंद्रष्टुंमनश्चक्रेनतुतन्मातरंशनिः ॥ ४ ॥ विषण्णमानसःपूर्वंशुष्ककण्ठौष्ठतालुकः ॥ सव्यलोचनकोणेनददर्शचशिशोर्मुखम् ॥ ५ ॥ शनेश्चदृष्टिमात्रेणचिच्छेदमस्तकंमुने ॥ चक्षुर्निमीलयामासतस्थौनम्राननःशनिः ॥ ॥ ६ ॥ तस्थौचपार्वतीक्रोडेतत्सर्वांगंसलोहितम् ॥ विवेशमस्तकंकृष्णेगत्वागोलोकमीप्सितम् ॥ ७ ॥ मूर्च्छांसंप्रापसादेवीविलप्यचभृशंमुहुः ॥ मत्तेवचपृथिव्यान्तुकृत्वावक्षसिबालकम् ॥ ८ ॥ विस्मितास्तेसुराःसर्वेचित्रपुत्तलिकायथा ॥ देव्यश्चशैलागन्धर्वाःसर्वेकैलासवासिनः ॥ ९ ॥ तान्सर्वान्मूर्च्छितान्दृष्ट्वारुह्यगरुडंहरिः ॥ जगामपुष्पभद्रांसचोत्तरस्यांदिशिस्थिताम् ॥ १० ॥

१ मृतेवेतिपाठः ।

पुष्पभद्रानदीतीरेह्यपश्यत्काननेस्थितम् ॥ गजेन्द्रंनिद्रितंतत्रशयानंहस्तिनीयुतम् ॥ ११ ॥ तथोदक्छिरसंरम्यंमूर्च्छितंसुरतश्रमात् ॥
परितःशावकान्कृत्वापरमानन्दमानसम् ॥ १२ ॥ शीघ्रंसुदर्शनेनैवचिच्छेदतच्छिरोमुदा ॥ स्थापयामासगरुडेरुधिराक्तंमनोहरम् ॥
॥ १३ ॥ गजच्छिन्नाङ्गविक्षेपात्प्रबोधंप्राप्यहस्तिनी ॥ शावकान्बोधयामासचाशुभंवदतीतदा ॥ रुरोदशावकैःसार्द्धंसाविलप्यशुचा
तुरा ॥ १४ ॥ तुष्टावकमलाकान्तंशान्तंसस्मितमीश्वरम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरंपीताम्बरंपरम् ॥ गरुडस्थंजगत्कान्तंभ्रामयन्तंसुद
र्शनम् ॥ १५ ॥ निषेकंखण्डितुंशक्तंनिषेकजनकंविभुम् ॥ निषेकभोगदातारंभोगनिस्तारकारणम् ॥ १६ ॥ प्रभुस्तत्स्तवनात्तुष्टस्त
स्यैविप्रवरंददौ ॥ मुण्डात्तुण्डंपृथक्कृत्ययुयुजेऽन्यगजस्यच ॥ १७ ॥ जीवयामासतंतत्रब्रह्मज्ञानेनसर्ववित् ॥ सर्वाङ्गेयोजयामासगजस्य
चरणाम्बुजम् ॥ १८ ॥ त्वंजीवाकल्पपर्यन्तंपरिवारैःसमंगज ॥ इत्युक्त्वाचमनोयायीकैलासंह्यजगामसः ॥ १९ ॥ आहृत्यपार्वतीह
स्ताद्बालंकृत्वास्ववक्षसि ॥ रुचिरंतच्छिरस्तस्यसम्यग्योजयामासबालके ॥ २० ॥ ब्रह्मस्वरूपोभगवान्ब्रह्मज्ञानेनलीलया ॥ जीवयामा
सतंशीघ्रंहुङ्कारोच्चारणेनच ॥ २१ ॥ पार्वतींबोधयित्वातुकृत्वाक्रोडेचतंशिशुम् ॥ बोधयामासतांकृष्णआध्यात्मिकविबोधनैः ॥ २२ ॥
॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मादिकीटपर्यन्तंफलंभुंक्तेस्वकर्मणः ॥ जगद्बुद्धिस्वरूपासित्वंनजानासिकिंशिवे ॥ २३ ॥ कल्पकोटिश
तंभोगीजीविनांतत्स्वकर्मणा ॥ उपस्थितोभवेन्नित्यंप्रतियोनौशुभाशुभैः ॥ २४ ॥ इन्द्रःस्वकर्मणाकीटयोनौजन्मलभेत्सति ॥ कीटश्चा
पिभवेदिन्द्रःपूर्वकर्मफलेनवै ॥ २५ ॥ सिंहोऽपिमक्षिकांहन्तुमक्षमःप्राक्तनंविना ॥ मशकोहस्तिनंहन्तुंक्षमःस्वप्राक्तनेनच ॥ २६ ॥ सुखं
दुःखंभयंशोकमानन्दंकर्मणःफलम् ॥ सुकर्मणःसुखंहर्षमितरत्पापकर्मणः ॥२७॥ इहैवकर्मणोभोगःपरत्रचशुभाशुभैः ॥ कर्मोपार्जनयोग्यञ्च
पुण्यक्षेत्रञ्चभारतम् ॥२८॥ कर्मणःफलदाताचविधाताविधेरपि ॥ मृत्योर्मृत्युःकालकालोनिषेकस्यनिषेककृत् ॥२९॥ संहर्तुरपिसंहर्त्ता
पातुःपातापरात्परः ॥ गोलोकनाथःश्रीकृष्णःपरिपूर्णतमःस्वयम् ॥ ३० ॥ वयंयस्यकलाःपुंसोब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ महाविराडचदंशश्च
यल्लोमविवरेजगत् ॥ ३१ ॥ कलांशाःकेऽपितद्धर्मेकलांशांशाश्चकेचन ॥ चराचरंजगत्सर्वंतत्रतस्थौविनायकः ॥ ३२ ॥ श्रीविष्णोर्वच

नंश्रुत्वापरितुष्टाचपार्वती ॥ स्तनंददौचशिशवेतंप्रणम्यगदाधरम् ॥ ३३ ॥ तुष्टावपार्वतीतुष्टाप्रेरिताशङ्करेणच ॥ कृताञ्जलिपुटाभक्त्या विष्णुंतंकमलापतिम् ॥ ३४ ॥ आशिषंयुयुजेविष्णुःशिशुश्चशिशुमातरम् ॥ ददौगलेवालकस्यकौस्तुभञ्चस्वभूषणम् ॥ ३५ ॥ ब्रह्माददौ स्वमुकुटंधर्मोऽरत्नभूषणम् ॥ क्रमेणदेव्योरत्नानिददुःसर्वेयथोचितम् ॥ ३६ ॥ तुष्टावतंमहादेवश्चात्यंतंहृष्टमानसः ॥ देवाश्चमुनयः शैलागन्धर्वाःसर्वयोषितः ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वाशिवःशिवाचैववालकंमृतजीवितम ॥ ब्राह्मणेभ्योददौतत्रकोटिरत्नानिनारद ॥ ३८ ॥ अश्वानाश्चगजानाञ्चसहस्राणिशतानिच ॥ वन्दिभ्यःप्रददौतत्रवालकेमृतजीविते ॥ ३९ ॥ हिमालयश्चसंहृष्टोहृष्टादेवाश्चतत्रवै ॥ ददुर्दानानिविप्रेभ्योवन्दिभ्यःसर्वयोषितः ॥ ४० ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासकारयामासमङ्गलम् ॥ वेदांश्चपाठयामासपुराणानिरमापतिः ॥ ४१ ॥ शनिंसंलज्जितंदृष्ट्वापार्वतीकोपशालिनी ॥ शशापचसभामध्येऽप्यङ्गहीनोभवेतिच ॥ ४२ ॥ दृष्ट्वाशप्तंशनिंसूर्य्यः कश्यपश्चयमस्तथा ॥ तेऽतिरुष्टाःसमुत्तस्थुर्गामुकाःशङ्करालयात् ॥ ४३ ॥ रक्ताक्षास्तेरक्तमुखाःकोपप्रस्फुरिताधराः ॥ तांधर्मसाक्षिणं कृत्वाविष्णुंसंशप्तुमुद्यताः ॥ ४४ ॥ ब्रह्मातान्बोधयामासविष्णुनाप्रेरितःसुरैः ॥ रक्तास्यांपार्वतीञ्चैवकोपप्रस्फुरिताधराम् ॥ ४५ ॥ ब्रह्माणमूचुस्तेतत्रक्रमेणसमयोचितम् ॥ भीरवोदेवताःसर्वेमुनयःपर्वतास्तथा ॥ ४६ ॥ ॥ कश्यपउवाच ॥ ॥ दुर्दृष्टोऽयंप्राक्तनेनपत्नीशापेनसर्वदा ॥ बालंददर्शयत्नेनतस्यवैमातुराज्ञया ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीसूर्य्यउवाच ॥ ॥ तंधर्मसाक्षिणंकृत्वासूनोर्वैमातुराज्ञया ॥ यत्पुत्रोऽतिप्रयत्नेनह्यपश्यत्पार्वतीसुतम् ॥ ४८ ॥ यथानिरपराधंनमत्पुत्रंसाशशापह ॥ तत्पुत्रस्याङ्गभङ्गश्चभविष्यतिनसंशयः ॥ ४९ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ प्रदायस्वयमाज्ञाञ्चशशापेयंस्वयंकथम् ॥ वयंशपामःकोऽधर्मोजिघांसोश्चविहिंसने ॥ ५० ॥ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शशापपार्वतीरुष्टास्त्रीस्वभावाच्चचापलात् ॥ सर्वेषांवचनेनैवक्षन्तुमर्हन्तुसाधवः ॥ ५१ ॥ दुर्गेदत्त्वात्वमाज्ञांच पुत्रदर्शनहेतवे ॥ कथंशपसिनिर्दोषमतिथिंत्वद्गृहागतम् ॥ ५२ ॥ इत्युक्त्वाशनिमादायबोधयित्वाचपार्वतीम् ॥ तांतंसमर्पणंचक्रेशापमोचनहेतवे ॥ ५३ ॥ बभूवपार्वतीतुष्टाब्रह्मणोवचनान्मुने ॥ शान्ताबभूवुस्तेतत्रदिनेशयमकश्यपाः ॥ ५४ ॥ उवाचपार्वतीतत्रसन्तु

प्रातंशनैश्वरम् ॥ प्रसादिताशिवेनैवब्रह्मणापरिसेविता ॥ ५५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ग्रहराजोभवशनेमद्वरेणहरिप्रियः ॥ चिर
जीवीचयोगीन्द्रोहरिभक्तस्यकाविपत् ॥ ५६ ॥ अद्यप्रभृतिनिर्विघ्नाहरौभक्तिर्दृढास्तुते ॥ शापोऽमोघस्ततोमेद्यकिंचित्खञ्जोभविष्य
सि ॥ ५७ ॥ इत्युक्त्वापार्वतीतुष्टाबालंधृत्वाचवक्षसि ॥ उवासयोषितांमध्येतस्मैदत्त्वाशुभाशिषः ॥ ५८ ॥ शनिर्जगामदेवानांसमीपं
हृष्टमानसः ॥ प्रणम्यभक्त्यातांब्रह्मन्नम्बिकांजगदम्बिकाम् ॥ ५९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायण
संवादेशनिकृतगणेशदर्शनतज्जातगणेशशिरःपतनविष्णुकृतगणेशशिरोयोजनशनिशापादिकथनंनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अथविष्णुःशुभेकालेदेवैश्चमुनिभिःसह ॥ पूजयामासतंबालमुपहारैरनुत्तमैः ॥ १ ॥ सर्वाग्रे
तवपूजाचमयादत्तासुरोत्तम ॥ सर्वपूज्यश्चयोगीन्द्रोभववत्सेत्युवाचतम् ॥ २ ॥ वनमालांददौतस्मैब्रह्मज्ञानंचमुक्तिदम् ॥ सर्व
सिद्धिंप्रदायैवचकारात्मसमंहरिः ॥ ३ ॥ ददौद्रव्याणिचार्हाणिचोपचारांश्चषोडश ॥ नामभिःस्तवनंचक्रेमुनिभिश्चसमंसुरैः ॥
॥ ४ ॥ विघ्नेशश्चगणेशश्चहेरम्बश्चगजाननः ॥ लम्बोदरश्चैकदन्तःशूर्पकर्णोविनायकः ॥ ५ ॥ एतान्यष्टौचनामानिसर्वसि
द्धिप्रदानिच ॥ आशिषंदापयामासचानयामासतान्मुनीन् ॥ ६ ॥ सिद्धासनंददौधर्मस्तस्मैब्रह्माकमण्डलुम् ॥ शङ्करोयोग
पट्टंचतत्त्वज्ञानंसुदुर्लभम् ॥ ७ ॥ रत्नसिंहासनंशक्रःसूर्यश्चमणिकुण्डले ॥ माणिक्यमालांचन्द्रश्चकुबेरश्चकिरीटकम् ॥ ८ ॥ वह्निशु
द्धंचवसनंददौतस्मैहुताशनः ॥ रत्नच्छत्रंचवरुणोवायूरत्नाङ्गुलीयकम् ॥ ९ ॥ क्षीरोदोद्भवसद्रत्नरचितंवलयंवरम् ॥ मञ्जीरंचापिकेयूरं
ददौपद्मालयामुने ॥ १० ॥ कण्ठभूषांचसावित्रीभारतीहारमुज्ज्वलम् ॥ क्रमेणसर्वदेवाश्चदेव्यश्चयौतकंददुः ॥ ११ ॥ मुनयःपर्वताश्चैव
रत्नानिविविधानिच ॥ वसुन्धराददौतस्मैवाहनायचमूषकम् ॥ १२ ॥ क्रमेणदेवादेव्यश्चमुनयःपर्वतादयः ॥ गन्धर्वाःकिन्नरायक्षाम
नवोमानवास्तथा ॥ १३ ॥ नानाविधानिद्रव्याणिस्वादूनिमधुराणिच ॥ पूजांचक्रुश्चतेसर्वेक्रमाद्वैभक्तिपूर्वकम् ॥ १४ ॥

१ भूषणंददुःइतिपाठः ।

पार्वतीजगतांमातास्मेराननसरोरुहा ॥ रत्नसिंहासनेपुत्रंवासयामासनारद ॥ १५ ॥ सर्वतीर्थोदकैरत्नकलशावर्जितैस्तुतैः ॥
स्नापयामासवेदोक्तमन्त्रेणमुनिभिस्तदा ॥ अग्निशुद्धेचवसनेददौतस्मैसतीमुदा ॥ १६ ॥ गोदावर्युदकैःपाद्यमर्घ्यंगङ्गोदके
नच ॥ दूर्वाभिरक्षतापुष्पैश्चंदनेनसमन्वितम् ॥ १७ ॥ पुष्करोदकमानीयपुनराचमनीयकम् ॥ मधुपर्कंरत्नपात्रैरासवंशर्करा
न्वितम् ॥ १८ ॥ स्नानीयंविष्णुतैलंचस्वर्वैद्याभ्यांविनिर्मितम् ॥ अमूल्यरत्नरचितचारुभूषाकदम्बकम् ॥ १९ ॥ पारिजातप्रसूना
नामन्येषांशतकानिच ॥ मालतीचम्पकादीनांपुष्पाणिविविधानिच ॥ पूजार्हाणिचपत्राणितुलसीसहितानिच ॥ २० ॥ चन्दना
गुरुकस्तूरीकुङ्कुमानिचसादरम् ॥ रत्नप्रदीपनिकरंधूपञ्चपरितोददौ ॥ २१ ॥ नैवेद्यंचप्रियश्चैवतिललड्डुकपर्वतान् ॥ यवगोधूमचूर्णानां
लड्डुकानांचपर्वतान् ॥ २२ ॥ पक्वान्नानांपर्वतांश्चसुस्वादुसुमनोहरान् ॥ पर्वतान्स्वस्तिकानांचसुस्वादुशर्करान्वितान् ॥ २३ ॥
गुडाक्तानांचलाजानांपृथुकानांचपर्वतान् ॥ शालयन्नानांपिष्टकानांपर्वतानन्यव्यञ्जनैःसह ॥ पयोभृत्कलशानांचलक्षाणिप्रददौमुदा ॥
॥ २४ ॥ लक्षाणिदधिपूर्णानांकलशानांचपूजने ॥ मधुभृत्कलशानांचत्रिलक्षाणिचसुन्दरी ॥ २५ ॥ सर्पिस्सुवर्णकुम्भानांपंचलक्षा
णिसादरम् ॥ दाडिमानांश्रीफलानामसंख्यानिफलानिच ॥ २६ ॥ खर्जूराणांकपित्थानांजम्बूनांविविधानिच ॥ आम्राणांपनसानां
चकदलीनांचनारद ॥ फलानिनारिकेलानामसंख्यानिददौमुदा ॥ २७ ॥ अन्यानिपरिपक्वानिकालदेशोद्भवानिच ॥ ददौतानिमहा
भागस्वादूनिमधुराणिच ॥ २८ ॥ स्वच्छंसुनिर्मलंचैवकर्पूरादिसुवासितम् ॥ गङ्गाजलंचपानार्थंपुनराचमनीयकम् ॥ २९ ॥ ताम्बूलं
चवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ सुवर्णपात्रशतकंभक्ष्यपूर्णंचनारद ॥ ३० ॥ शैलेश्वरीशैलराजःशैलजःशैलराजजः ॥ शैलराजप्रिया
मात्याःपुपूजुःशैलजात्मजम् ॥ ३१ ॥ ॐ-श्रींह्रींक्लींगणेश्वरायब्रह्मरूपायचारवे ॥ सर्वसिद्धिप्रदेशायविघ्नेशायनमोनमः ॥ ३२ ॥
इत्यनेनैवमन्त्रेणदत्त्वाद्रव्याणिभक्तितः ॥ सर्वेप्रमुदितास्तत्रब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥३३॥ द्वात्रिंशदक्षरोमालामन्त्रोऽयंसर्वकामदः ॥ धर्मा
र्थकाममोक्षाणांफलदःसर्वसिद्धिदः ॥३४॥ पंचलक्षजपेनैवमन्त्रसिद्धिस्तुमन्त्रिणः ॥ मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्यसचविष्णुश्चभारते ॥ ३५ ॥

॥ महावाग्ग्मीमहासिद्धिःसर्वसिद्धिसमन्वितः ॥ ३६ ॥ वाक्पातगुरुतायातस्य
विघ्नानिचपलायन्तेतन्नामस्मरणेनच ॥ महावाग्ग्मीमहासिद्धिःसर्वसिद्धिसमन्वितः ॥ ३६ ॥ वाक्पातगुरुतायातस्य
साक्षात्सुनिश्चितम् ॥ महाकवींद्रोगुणवान्विदुषांचगुरोर्गुरुः ॥ ३७ ॥ संपूज्यानेनमन्त्रेणदेवा आनन्दसंयुताः ॥ नानाविधानिवाद्यानि
वादयामासुरुत्सवे ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासुः कारयामासुरुत्सवम् ॥ ददुर्दानानितेभ्यश्चवन्दिभ्यश्चविशेषतः ॥ ३९ ॥ ॥
॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अथविष्णुःसभामध्येतंसम्पूज्यगणेश्वरम् ॥ तुष्टावपरयाभक्त्यासर्वविघ्नविनाशकम् ॥ ४० ॥ ईशत्वांस्तो
तुमिच्छामिब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥ नैववर्णयितुंशक्तोस्म्यनुरूपमनीहकम् ॥ ४१ ॥ प्रवरंसर्वदेवानांसिद्धानांयोगिनांगुरुम् ॥ सर्वस्व
रूपंसर्वेशंज्ञानराशिस्वरूपिणम् ॥ ४२ ॥ अव्यक्तमक्षरंनित्यंसत्यमात्मस्वरूपिणम् ॥ वायुतुल्यंचनिर्लिप्तंचाक्षतंसर्वसाक्षिणम् ॥
॥ ४३ ॥ संसारार्णवपारेचमायापोतंसुदुर्लभे ॥ कर्णधारस्वरूपञ्चभक्तानुग्रहकारकम् ॥ ४४ ॥ वरंश्रेष्ठंवरंदंवरदानामपीश्वरम् ॥
सिद्धंसिद्धिस्वरूपञ्चसिद्धिदंसिद्धिसाधनम् ॥ ४५ ॥ ध्यानातिरिक्तंध्येयंचध्यानासाध्यञ्चधार्मिकम् ॥ धर्मस्वरूपंधर्मज्ञंधर्माधर्म
फलप्रदम् ॥ ४६ ॥ बीजंसंसारवृक्षाणामङ्कुरञ्चतदाश्रयम् ॥ स्त्रीपुंनपुंसकानाञ्चरूपमेतदतीन्द्रियम् ॥ ४७ ॥ सर्वाद्यमग्रपूज्यंचसर्व
पूज्यंगुणार्णवम् ॥ स्वेच्छयासगुणंब्रह्मनिर्गुणंस्वेच्छयापुनः ॥ ४८ ॥ स्वयंप्रकृतिरूपञ्चप्राकृतंप्रकृतेःपरम् ॥ त्वांस्तोतुमक्षमोऽनन्तः
सहस्रवदनेरपि ॥ ४९ ॥ नक्षमःपंचवक्त्रश्चनक्षमश्चतुराननः ॥ सरस्वतीनशक्ताचनशक्तोऽहंतवस्तुतौ ॥ नशक्ताश्चचतुर्वेदाःकेवातेवे
दवादिनः ॥ ५० ॥ इत्येवंस्तवनंकृत्वामुनीशसुरसंसदि ॥ सुरेशश्चसुरैःसार्द्धंविररामरमापतिः ॥ ५१ ॥ इदंविष्णुकृतंस्तोत्रंगणेशस्य
चयःपठेत् ॥ सायंप्रातश्चमध्याह्नेभक्तियुक्तःसमाहितः ॥ ५२ ॥ तद्विघ्ननाशंकुरुतेविघ्नेशःसततंमुने ॥ वर्द्धतेसर्वकल्याणंकल्याणजनकः
सदा ॥ ५३ ॥ यात्राकालेपठित्वायोयातितद्भक्तिपूर्वकम् ॥ तस्यसर्वाभीष्टसिद्धिर्भवत्येवनसंशयः ॥ ५४ ॥ तेनदृष्टञ्चदुःस्वप्नंसुस्वप्नमुप
जायते ॥ कदापिनभवेत्तस्यग्रहपीडाचदारुणा ॥ ५५ ॥ भवेद्विनाशःशत्रूणांबन्धूनाञ्चापिवर्द्धनम् ॥ शश्वद्विघ्नविनाशश्चशश्वत्सम्पद्वि
वर्द्धनम् ॥ ५६ ॥ स्थिराभवेद्गृहेलक्ष्मीःपुत्रपौत्रविवर्द्धनम् ॥ सर्वैश्वर्यमिहप्राप्यह्यन्तेविष्णुपदंलभेत ॥ ५७ ॥ फलञ्चापिचतीर्थानां

यज्ञानांयद्भवेद्धुवम् । महतांसर्वदानानांतद्गणेशप्रसादतः ॥ ५८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रुतंस्तोत्रंगणेशस्यपूजनश्चमनोहरम् ॥ कवचंश्रोतुमिच्छामिसाम्प्रतंभवतारणम् ॥ ५९ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ पूजायांसुनिवृत्तायांसभामध्येशनैश्चरः ॥ उवाच विष्णुंसर्वेषांतारकंजगतांगुरुम् ॥ ६० ॥ ॥ शनैश्चरउवाच ॥ ॥ सर्वदुःखविनाशायपापप्रशमनायच ॥ कवचंविघ्ननिघ्नस्यवद वेदविदांवर ॥ ६१ ॥ बभूवनोविवादश्चशक्त्यावैमाययासह ॥ तद्विघ्नप्रशमार्थंचकवचंधारयाम्यहम् ॥ ६२ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ विनायकस्यकवचंत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ सुगोप्यश्चपुराणेषुदुर्लभंचागमेषुच ॥ ६३ ॥ उक्तंकौथुमशाखायांसामवेदेमनोहरम् ॥ कवचंविघ्ननाथस्यसर्वविघ्नहरंपरम् ॥ ६४ ॥ राज्यंदेयंशिरोदेयंप्राणादेयाश्चसूर्यज ॥ एवम्भूतश्चकवचंनदेयंप्राणसङ्कटे ॥ ॥ ६५ ॥ आविर्भावस्तिरोभावःस्वेच्छयायस्यमायया ॥ नित्योऽयमेकदन्तश्चकवचंचास्यवत्सक ॥ ६६ ॥ पूजास्यनित्यास्तोत्रंच कल्पेकल्पेऽस्तिसन्ततम् ॥ अस्यवैजन्मनःपूर्वंमुनयश्चसिषेविरे ॥ ६७ ॥ यथामदवतारेषुजन्मविग्रहधारणम् ॥ तथागणेश्वरस्यापिजन्मशैलसुतोदरे ॥ ६८ ॥ यद्धृत्वामुनयःसर्वेजीवन्मुक्ताश्चभारते ॥ निश्शङ्काश्चसुराःसर्वेशत्रुपक्षविमर्दकाः ॥ ६९ ॥ कवचंविभ्रतांमृत्युर्नभियायातिसन्निधिम् ॥ नायुर्व्ययोनाशुभञ्चब्रह्माण्डेनपराजयः ॥ ७० ॥ दशलक्षजपेनैवसिद्धंतुकवचंभवेत् ॥ योभवेत्सिद्धकवचोमृत्युंजेतुंसचक्षमः ॥ ७१ ॥ सुसिद्धकवचोवाग्मीचिरंजीवीमहीतले ॥ सर्वत्रविजयीपूज्योभवेद्ग्रहणमात्रतः ॥ ७२ ॥ मालामन्त्रमिमंपुण्यंकवचंमङ्गलंशुभम् ॥ बिभ्रतांसर्वपापानिप्रणश्यन्तिसुनिश्चितम् ॥ ७३ ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्चकूष्माण्डाब्रह्मराक्षसाः ॥ डाकिनीयोगिनीयक्षवेतालभैरवादयः ॥ ७४ ॥ बालग्रहाग्रहाश्चैवक्षेत्रपालादयस्तथा ॥ वर्मणःशब्दमात्रेणपलायन्तेचभीरवः ॥ ७५ ॥ आधयोव्याधयश्चैवशोकाश्चैवभयावहाः ॥ नयान्तिसन्निधिंतेषांगरुडस्ययथोरगाः ॥ ७६ ॥ ऋजवेगुरुभक्तायस्वशिष्यायप्रकाशयेत् ॥ खलायपरशिष्यायदत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ ७७ ॥ संसारमोहकस्यास्यकवचस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्चबृहतीदेवोलम्बोदरःस्वयम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषुविनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ ७८ ॥ सर्वेषांकवचानांचसारभूतमिदंमुने ॥ ॐगंहुंश्री

गणेशायस्वाहामेपातुमस्तकम् ॥ द्वात्रिंशदक्षरोमन्त्रोललाटंमेसदावतु ॥ ७९ ॥ ॐ ह्रींक्लींश्रींगमितिवैंसततंपातुलोचनम् ॥ तालुक
पातुविघ्नेशःसततंधरणीतले ॥ ८० ॥ ॐ ह्रींश्रींक्लींमितिपरंसन्ततंपातुनासिकाम् ॥ ओंगौंगंशूर्पकर्णायस्वाहापात्वधरंमम ॥ दन्तां
श्चतालुकांजिह्वांपातुमेषोडशाक्षरः ॥ ८१ ॥ ॐ लंश्रींलम्बोदरायेतिस्वाहागण्डंसदावतु ॥ ॐ क्लींह्रींविघ्ननाशायस्वाहाकर्णंसदावतु ॥
॥ ८२ ॥ ॐ-श्रींगंगजाननायेतिस्वाहास्कन्धंसदावतु ॥ ॐ ह्रींविनायकायेतिस्वाहापृष्ठंसदावतु ॥ ८३ ॥ ॐ क्लींह्रींमितिकङ्कालं
पातुवक्षःस्थलंपरम् ॥ करौपादौसदापातुसर्वांगंविघ्ननाशकृत् ॥ ८४ ॥ प्राच्यांलम्बोदरःपातुचाग्नेय्यांविघ्ननायकः ॥ दक्षिणेपातुविघ्ने
शोनैर्ऋत्यांतुगजाननः ॥ ८५ ॥ पश्चिमेपार्वतीपुत्रोवायव्यांशंकरात्मजः ॥ कृष्णस्यांशश्चोत्तरेचपरिपूर्णतमस्यच ॥ ८६ ॥ ऐशान्या
मेकदन्तश्चहेरम्बःपातुचोर्द्धतः ॥ अधोगणाधिपःपातुसर्वपूज्यश्चसर्वतः ॥ स्वप्नेजागरणेचैवपातुमांयोगिनांगुरुः ॥ ८७ ॥ इतिते
कथितंवत्ससर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ संसारमोहनंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ८८ ॥ श्रीकृष्णेनपुरादत्तंगोलोकेरासमण्डले ॥ वृन्दावनेवि
नीतायमह्यंदिनकरात्मज ॥ ८९ ॥ मयादत्तञ्चतुभ्यञ्चयस्मैकस्मैनदास्यसि ॥ परंवरंसर्वपूज्यंसर्वसंकटतारणम् ॥ ९० ॥ गुरुमभ्यर्च्य
विधिवत्कवचंधारयेत्तुयः ॥ कण्ठेवादक्षिणेबाहौसोऽपिविष्णुर्नसंशयः ॥ ९१ ॥ अश्वमेधसहस्राणिवाजपेयशतानिच ॥ ग्रहेन्द्रकवच
स्यास्यकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ९२ ॥ इदंकवचमज्ञात्वायोभजेच्छंकरात्मजम् ॥ शतलक्षप्रजप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ ९३ ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेसंसारमोहनंनामकवचम् ॥ दत्त्वेदंसूर्य्यपुत्रायविरराससुरेश्वरः ॥ परमानन्दसंयुक्तादेवास्तस्थुःसमीपतः ॥ ९४ ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेगणेशपूजास्तवकवचकथनंनामत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ छ ॥
॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ देवास्तस्यांसभायांतेसर्वेसंहृष्टमानसाः ॥ गन्धर्वामुनयःशैलाःपश्यन्तःसुमहोत्सवम् ॥ १ ॥ एत
स्मिन्नन्तरेदुर्गास्मेराननसरोरुहा ॥ उवाचविष्णुंप्रणतादेवेशंतत्रसंसदि ॥ २ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ त्वंपातासर्वजगतांनाथनाहं
जगद्बहिः ॥ कथंमत्स्वामिनोवीर्य्यममोघंरक्षितंप्रभो ॥ ३ ॥ रतिभङ्गेकृतेदेवैर्ब्रह्मणाप्रेरितैस्त्वया ॥ भूमौनिपतितंवीर्य्यंकेनदेवेन

निर्हतम् ॥ ४ ॥ सर्वेदेवास्त्वत्पुरतस्तदन्विष्यन्तुसादरम् ॥ अराजकंकथमिदंतिष्ठतित्वयिराजनि ॥ ५ ॥ पार्वतीवचनंश्रुत्वा
प्रहस्यजगदीश्वरः ॥ उवाचदेववर्गंचमुनिवर्गंचतिष्ठति ॥ ६ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ देवाःशृणुतमद्वाक्यंपार्वतीवचनंश्रुतम् ॥
शिवस्यामोघवीर्य्यंयत्तत्पुराकेननिर्हतम् ॥ ७ ॥ सभामानयतक्षिप्रंनचेद्दण्डमिहार्हथ ॥ सकोराजानशास्तायःप्रजावाध्यश्च
पाशिकः ॥ ८ ॥ विष्णोस्तद्वचनंश्रुत्वासमालोच्यपरस्परम् ॥ ऊचुःसर्वेशिवावाक्यैस्त्रासिताःपुरतोहरेः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
तद्वीर्य्यंनिर्हतंयेनपुण्यभूमौचभारते ॥ सवञ्चितोभवत्वत्रपुण्याहेपुण्यकर्मणि ॥ १० ॥ ॥ श्रीमहादेवउवाच ॥ ॥ मद्वीर्य्यंनिर्हतंयेनपुण्य
भूमौचभारते ॥ सवञ्चितोभवत्वत्रसेवनेपूजनेतव ॥ ११ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ सवञ्चितोभवत्वत्रशरणागतरक्षणे ॥ एकादशीव्रतेचैवतद्वीर्य्यं
येननिर्हतम् ॥ १२ ॥ ॥ इन्द्रउवाच ॥ ॥ तद्वीर्य्यंनिर्हतंयेनपापिनांपापमोचने ॥ भवत्वत्रयशोलुप्तन्तत्पुण्यंकर्मसन्ततम् ॥ १३ ॥
॥ वरुणउवाच ॥ ॥ भवत्वत्रकलौजन्मवर्षेस्याद्भारतेहरे ॥ शूद्रयाजकपत्न्याश्चगर्भेतद्येननिर्हतम् ॥ १४ ॥ ॥ कुबेरउवाच ॥ ॥
न्यासहारीभवतुविश्वासघ्नश्चमित्रहा ॥ सत्यघ्नश्चकृतघ्नश्चतद्वीर्य्यंयेननिर्हतम् ॥ १५ ॥ ॥ ईशानउवाच ॥ ॥ परद्रव्यापहारीच
सभवत्वत्रभारते ॥ नरघातीगुरुद्रोहीतद्वीर्य्यंयेननिर्हतम् ॥ १६ ॥ ॥ रुद्राऊचुः ॥ ॥ तेमिथ्यावादिनःसन्तुभारतेपारदारिकाः ॥
गुरुनिन्दारताःशश्वत्तद्वीर्य्यंयैश्चनिर्हतम् ॥ १७ ॥ ॥ कामदेवउवाच ॥ ॥ कृत्वाप्रतिज्ञांयोमूढोनसम्पालयतेभ्रमात् ॥ भाजनंत
स्यपापस्यसभवेद्येनतद्धृतम् ॥ १८ ॥ स्वर्वैद्यावूचतुः ॥ मातुःपितुर्गुरोश्चैवस्त्रीपुत्राणांचपोषणं ॥ भवेतांवञ्चितौतौचयाभ्यांवीर्य्यंचत
द्धृतम् ॥ १९ ॥ ॥ सर्वेदेवाऊचुः ॥ ॥ मिथ्यासाक्ष्यप्रदातारोभवन्त्वत्रचभारते ॥ अपुत्रिणोदरिद्राश्चयैश्चवीर्य्यंहितद्धृतम् ॥
॥ २० ॥ ॥ देवपत्न्यऊचुः ॥ ॥ तानिन्दंतुस्वभर्त्तारंगच्छन्तुपरपूरुषम् ॥ सन्तुबुद्धिविहीनाश्चयाभिर्वीर्य्यंहितद्धृतम् ॥ २१ ॥
देवानांवचनंश्रुत्वादेवीनांचहरिःस्वयम् ॥ कर्मणांसाक्षिणंधर्मंसूर्य्यंचन्द्रंहुताशनम् ॥ २२ ॥ पवनंपृथिवींतोयंसन्ध्येरात्रिंदिवंमुने ॥
उवाचजगतांकर्त्तापाताशास्ताजगत्त्रये ॥ २३ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ देवैर्ननिर्हतंवीर्य्यंतदेतत्केननिर्हतम् ॥ तदमोघंभ

गवतोनहेशस्यजगद्गुरोः ॥ २४ ॥ यूयंचसाक्षिणोविश्वेसततंसर्वकर्मणाम् ॥ युष्माभिर्निर्हृतंकिंवाकिम्भूतंवक्तुमर्हथ ॥ २५ ॥
ईश्वरस्यवचः श्रुत्वासभायांकम्पिताश्चते ॥ परस्परंसमालोच्यक्रमेणोचुःपुरोहरेः ॥ २६ ॥ ॥ श्रीधर्मउवाच ॥ ॥ रतेरुत्तिष्ठतो
वीर्यंपपातवसुधातले ॥ मयाज्ञातममोघंतच्छङ्करस्यप्रकोपतः ॥ २७ ॥ ॥ क्षितिरुवाच ॥ ॥ वीर्य्यंवोढुमशक्ताहंतद्ब्रह्मन्न्यक्षि
पंपुरा ॥ अनीवदुर्वहंब्रह्मन्नबलांक्षन्तुमर्हसि ॥ २८ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वीर्य्यंवोढुमशक्तोऽहंन्यक्षिपंशरकानने ॥ दुर्व
लस्यजगन्नाथकिंयशःकिंचपौरुषम् ॥ २९ ॥ ॥ वायुरुवाच ॥ ॥ शरेषुपतितंवीर्य्यंसद्योबालोबभूवह ॥ अतीवसुन्दरोविष्णो
स्वर्णरेखानदीतटे ॥ ३० ॥ ॥ श्रीसूर्य्यउवाच ॥ ॥ रुदन्तंबालकंदृष्ट्वागममस्ताचलंप्रति ॥ प्रेरितःकालचक्रेणनिशिसंस्थातुम
क्षमः ॥ ३१ ॥ ॥ चन्द्रउवाच ॥ ॥ रुदन्तंबालकंप्राप्यगृहीत्वाकृत्तिकागणः ॥ जगामस्वालयंविष्णोगच्छन्वदरिकाश्रमात ॥
॥ ३२ ॥ ॥ जलमुवाच ॥ ॥ अमुंरुदन्तमानीयस्तनंदत्वास्तनार्थिने ॥ वर्द्धयामासुरीशस्यतंताःसूर्य्याधिकप्रभम्[1] ॥ ३३ ॥
॥ ॥ सन्ध्येऊचतुः ॥ ॥ अधुनाकृत्तिकानांचषण्णांतत्पोष्यपुत्रकः ॥ तन्नामचक्रुस्ताःप्रेम्णाकार्त्तिकेयइतिस्वयम् ॥ ३४ ॥
॥ ॥ रात्रिरुवाच ॥ ॥ नचक्रुर्बालकंनाश्चलोचनानामगोचरम् ॥ प्राणेभ्योऽपिप्रेमपात्रंयःपोष्यस्तस्यपुत्रकः ॥ ३५ ॥ ॥ दिन
मुवाच ॥ यानियानिचवस्तूनित्रैलोक्येदुर्लभानिच ॥ प्रशंसितानिस्वादूनिभोजयामासुरेवतम् ॥ ३६ ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वास
न्तुष्टोमधुसूदनः ॥ तेसर्वेहरिमित्यूचुःसभायांहृष्टमानसाः ॥ ३७ ॥ पुत्रस्यवार्त्तांसम्प्राप्यपार्वतीहृष्टमानसा ॥ कोटिरत्नानिवि
प्रेभ्योददौवहुधनानिच ॥ ददौसर्वाणिविप्रेभ्योवासांसिविविधानिच ॥ ३८ ॥ लक्ष्मीःसरस्वतीमेनासावित्रीसर्वयोषितः ॥ विष्णुश्च
सर्वदेवाश्चब्राह्मणेभ्योददुर्धनम् ॥ ३९ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणेशखण्डेनारदनारायणसंवादेकार्त्तिकेयजन्मकथनं
नामचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ पुत्रस्यवार्त्तांसम्प्राप्यपार्वत्यासहशङ्करः ॥ प्रेरितो

[1] सूर्य्यसमप्रभोइतिपाठः ।

विष्णुनादेवैर्मुनिभिःपर्वतैर्मुने ॥ १ ॥ दूतान्प्रस्थापयामासमहाबलपराक्रमान् ॥ वीरभद्रंविशालाक्षंशंकुकर्णंकबन्धकम् ॥ २ ॥ नन्दीश्वरंमहाकालंवज्रदन्तंभगन्दरम् ॥ गोधामुखंदधिमुखंज्वलदग्निशिखोपमम ॥ ३ ॥ लक्षञ्चक्षेत्रपालानांभूतानाञ्चत्रिलक्षकम ॥ वेतालानांचतुर्लक्षंयक्षाणांपञ्चलक्षकम् ॥ ४ ॥ कुष्माण्डानाञ्चतुर्लक्षंत्रिलक्षंब्रह्मरक्षसाम ॥ डाकिनीनाञ्चतुर्लक्षंयोगिनीनांत्रिलक्षकम् ॥ ५ ॥ रुद्रांश्चभैरवांश्चैवशिवतुल्यपराक्रमान् ॥ अन्यांश्चविकृताकारानसंख्यानपिनारद ॥ ६ ॥ तेसर्वेशिवदूताश्चनानाशस्त्रास्त्रपाणयः ॥ कृत्तिकानाञ्चभवनंवेष्टयामासुरुज्ज्वलम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वातान्कृत्तिकाःसर्वाभयविह्वलमानसाः ॥ कार्त्तिकेयंचजगृहुर्ज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ ८ ॥ ॥ कृत्तिकाऊचुः ॥ ॥ वत्ससैन्यान्यसंख्यानिवेष्टयामासुरालयम् ॥ नजानीमोवयंकस्यकरालानिचबालक ॥ ९ ॥ ॥ कार्त्तिकेयउवाच ॥ ॥ भयंत्यजतकल्याण्योभयंकिंवोमयिस्थिते ॥ दुर्निवार्य्यःकर्मपाकोमातरःकेनवार्य्यते ॥ ॥ १० ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रसेनानीर्नन्दिकेश्वरः ॥ पुरतःकार्त्तिकेयस्यतिष्ठंस्तासामुवाचह ॥ ११ ॥ ॥ नन्दिकेश्वरउवाच ॥ ॥ भ्रातःप्रवृत्तिंशृणुमेमातुश्चापिशुभावहाम् ॥ प्रेषितस्यसुरेन्द्रस्यसंहर्तुःशङ्करस्यच ॥ १२ ॥ कैलासेसर्वदेवाश्चब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ सभायांतेवसन्तश्चगणेशोत्सवमङ्गलम् ॥ १३ ॥ शैलेन्द्रकन्यातंविष्णुंजगतांपरिपालकम् ॥ संबोध्यकथयामासतवान्वेषणकारणम् ॥ ॥ १४ ॥ पप्रच्छदेवान्विष्णुस्तान्क्रमेणावामिहेतवे ॥ प्रत्युत्तरंददुस्तेतुप्रत्येकञ्चयथोचितम् ॥ १५ ॥ त्वमत्रकृत्तिकास्थानेकथयामासुरीश्वरम् ॥ सर्वेधर्मादयोदेवाधर्माधर्मस्यसाक्षिणः ॥ यावभूवगृहःक्रीडापार्वतीशिवयोःपुरा ॥ १६ ॥ दृष्ट्वास्यचसुरैःशम्भोर्वीर्य्यंभूमौपपातह ॥ भूमिस्तदक्षिपद्वह्नौवह्निश्चशरकानने ॥ ततोलब्धःकृत्तिकाभिस्ताभिर्गच्छसाम्प्रतम् ॥ १७ ॥ तत्राभिषेकंविष्णुश्चकरिष्यतिसुरैःसह ॥ शस्त्रंलब्ध्वाखिलंदेवतारकंसंहनिष्यसि ॥ पुत्रस्त्वंविश्वसंहर्तुस्त्वांगोप्तुंनक्षमाइमाः ॥ १८ ॥ नाग्निंगोप्तुंयथाशक्तःशुष्कवृक्षःस्वकोटरे ॥ दीप्तिमांस्त्वञ्चविश्वेषुतासांगेहेषुशोभसे ॥ यथापतन्महाकूपेद्विजराजोनराजते ॥ १९ ॥ करोपिजगदालोकंनाच्छन्नोऽस्याङ्गतेजसा ॥ यथासूर्य्यःकराच्छन्नोनभवेत्पूरुषस्यच ॥ २० ॥ विष्णुस्त्वञ्चजगद्व्यापीनामांव्याप्योऽसिशाम्भव ॥ यथान

केषांव्याप्यश्चतत्सर्वंव्यापकंनभः ॥ २१ ॥ योगींद्रानानुलितस्त्वंभोगीचपरिपोषणे ॥ नैवलिप्तोयथात्माचकर्म्मभोगेषुजीविनाम् ॥
॥ २२ ॥ विश्वाधारस्त्वमीशश्चनामृतेसम्भवेत्स्थितिः ॥ सागरस्ययथानद्यांसरितामाश्रयस्यच ॥ २३ ॥ नहिसर्वेश्वरावासःसम्भवे
त्कृत्तिकालये ॥ गरुडस्ययथावासःक्षुद्रेचचटकोदरे ॥ २४ ॥ त्वाञ्चदेवानजानन्तिभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ गुणानांतेजसांराशिंयथाज्ञान
मयोगिनः ॥ २५ ॥ त्वामनिर्वचनीयञ्चकथंजानन्तिकृत्तिकाः ॥ यथापरांहरेर्भक्तिमभक्तामूढचेतसः ॥ २६ ॥ भ्रातर्येयंनजान
न्तितेतंकुर्वन्त्यनादरम् ॥ नाद्रियन्ते यथाभेकास्त्वेकावासंचपंकजम् ॥ २७ ॥ ॥ कार्तिकेयउवाच ॥ ॥ भ्रातःसर्वं जाना
मिज्ञानंत्रैकालिकञ्चयत् ॥ ज्ञानीत्वंकाप्रशंसातेयतोमृत्युञ्जयाश्रितः ॥ २८ ॥ कर्मणाजन्मयेषांवायासुयासुचयोनिषु ॥ तास्तुतेनि
र्वृतिंभ्रातर्नाप्नुवन्तिचसन्ततम् ॥ २९ ॥ येयत्रसन्तिसन्तोवामूढावाकर्मभोगतः ॥ तेऽपितंबहुमन्यन्तेमोहिताविष्णुमायया ॥ ३० ॥
साम्प्रतंजगतांमाताविष्णुमायासनातनी ॥ सर्वाद्याविष्णुमायाचसर्वदाविष्णुमङ्गला ॥ ३१ ॥ शैलेन्द्रपत्नीगर्भेसाचालभज्जन्मभारते ॥
दारुणञ्चतपस्तप्त्वासम्प्रापच्छङ्करंपतिम् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मादितृणपर्य्यन्तंसर्वंमिथ्यैवकृत्रिमम् ॥ सर्वेकृष्णोद्भवाःकालेविलीनास्तत्रकेव
लम् ॥ ३३ ॥ कल्पेकल्पेजगन्माताममातामेप्रतिजन्मनि ॥ यज्जन्ममाययाबद्धोनित्यःसृष्टिविधावहम् ॥ ३४ ॥ प्रकृतेरुद्भवास्सत्यं
जगत्यांसर्वयोषितः ॥ काश्चिदंशाःकलाःकाश्चित्कलांशांशेनकाश्चन ॥ ३५ ॥ कृत्तिकाज्ञानवत्यश्चयोगिन्यःप्रकृतेःकलाः ॥ स्तनैश्च
संवर्द्धितोऽहमुपहारेणसन्ततम् ॥ ३६ ॥ तासामहंपोष्यपुत्रोमदम्बाःपोषणादिमाः ॥ तस्याश्चप्रकृतेःपुत्रोगतस्त्वत्स्वामिवीर्य्यतः ॥
॥ ३७ ॥ नगर्भजोऽहंशैलेन्द्रकन्यायानन्दिकेश्वर ॥ साचमेधर्मतोमातातथेमाःसर्वसम्मताः ॥ ३८ ॥ स्तनदात्रीगर्भधात्रीभक्ष्यदात्री
गुरुप्रिया ॥ अभीष्टदेवपत्नीचपितुःपत्नीचकन्यका ॥ ३९ ॥ सगर्भकन्याभगिनीपुत्रपत्नीप्रियाप्रसूः ॥ मातुर्मातापितुर्मातासोदर
स्यप्रियातथा ॥ ४० ॥ मातुःपितुश्चभगिनीमातुलानीतथैवच ॥ जनानांवेदविहितामातरःषोडशस्मृताः ॥ ४१ ॥ इमाश्चसर्वसिद्धि
ज्ञाःपरमैश्वर्य्यसंयुताः ॥ नक्षुद्राब्रह्मणःकन्यास्त्रिषुलोकेषुपूजिताः ॥४२॥ विष्णुनाप्रेरितस्त्वञ्चशम्भोःपुत्रसमोमहान् ॥ गच्छयामित्व

त्यासार्द्धंद्रक्ष्यामिसुरसंचयम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणेशखण्डेनारदनारायणसंवादेनन्दिकार्त्तिकेयसंवादोनाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ . ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्त्वातंशीघ्रंबोधयित्वाचकृत्तिकाः ॥ उवाचकिंचिद्युक्तंवचनंशङ्करात्मजः ॥ १ ॥ ॥ कार्त्तिकेयउवाच ॥ ॥ याम्यामिशंकरस्थानंद्रक्ष्यामिसुरसञ्चयम् ॥ मातरंबन्धुवर्गांश्चाप्याज्ञामिदत्तमातरः ॥ २ ॥ दैवाधीनंजगत्सर्वंजन्मकर्मशुभावहम् ॥ संयोगश्चवियोगश्चनचदैवात्परंबलम् ॥ ३ ॥ कृष्णायत्तञ्चतद्दैवंसचदैवात्परस्ततः ॥ भजन्तिसततंसन्तः परमात्मानमीश्वरम् ॥ ४ ॥ दैवंवर्द्धयितुंशक्तःक्षयंकर्त्तुंम्वलीलया ॥ नदैववद्धस्तद्भक्तश्चाविनाशीतिनिर्णयः ॥ ५ ॥ तस्माद्भजतगोविन्दंमोहंत्यजतदुःखदम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंजन्ममृत्युभयापहम् ॥ ६ ॥ परमानन्दजननंमोहजालनिकृन्तनम् ॥ शश्वद्भजन्तियत्सर्वेब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ७ ॥ कोऽहंभवाम्बायूयंमाकंकावायूयंसमात्मिकाः ॥ तत्कर्मस्रोतसांसर्वेपुञ्जीभूतश्चफेनवत् ॥ ८ ॥ संश्लेषंवावियोगंवासर्वमीश्वरचिन्तया ॥ ब्रह्माण्डमीश्वराधीनंनस्वतन्त्रंविदुर्बुधाः ॥ ९ ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यञ्चजगत्त्रयम् ॥ मायामनित्येकुर्वन्तिमाययामूढचेतसः ॥ १० ॥ सन्तस्तत्रनलिप्यन्तेवाधुवत्कृष्णचेतसः ॥ तस्मान्मोहंपरित्यज्यचाज्ञांदत्तमातरः ॥ ११ ॥ इत्येवमुक्त्वातान्नत्वासार्द्धंशङ्करपार्षदैः ॥ यात्राञ्चकारभगवान्मनसाश्रीहरिंस्मरन् ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रददर्शरथमुत्तमम् ॥ विश्वकर्मकृतंरम्यंहीरकेणविराजितम् ॥ १३ ॥ सद्रत्नसाररचितंमाणिक्येनविराजितम् ॥ पारिजातप्रसूनानांमालाजालैश्चशोभितम् ॥ १४ ॥ मणीन्द्रदर्पणैःश्वेतचामरैरतिदीपितम् ॥ क्रीडार्हमन्दिरैरम्यैश्चित्रितैश्चित्रितंवरम् ॥ १५ ॥ शतचक्रंसुविस्तीर्णंमनोयायिमनोहरम् ॥ प्रस्थापितंचपार्वत्यावेष्टितंपार्षदैर्वरैः ॥ १६ ॥ समारुहन्तंयानंतान्हृदयेनविदूयता ॥ सहसाचेतनांप्राप्यमुक्तकेश्यःशुचातुराः ॥ १७ ॥ दृष्ट्वाचस्वपुरस्स्कन्दंस्तंभिताश्चातिशोकतः ॥ उन्मत्ताइवतत्रैववक्रुमगरेभिरेभिया ॥ १८ ॥ ॥ कृत्तिकाऊचुः ॥ ॥ किंकुर्मःक्वचयास्यामोवयंवत्सत्वदाश्रयाः ॥ विहायास्मान्क्वयासिस्वंनायंधर्मस्तवाधुना ॥ १९ ॥ स्नेहेनवर्द्धितोऽस्माभिःपुत्रोऽस्माकंस्वधर्मतः ॥ नायंधर्मोमातृवर्गानुरक्तःसुतस्त्य

जेत् ॥ २० ॥ इत्युक्त्वाकृत्तिकाःसर्वाःकृत्वावक्षसितंसुतम् ॥ पुनर्मूर्च्छामवापुस्ताःसुतविच्छेददारुणम् ॥ २१ ॥ कुमारोबोधयित्वाता अध्यात्मवचनेन वै ॥ ताभिश्चपार्षदैःसार्द्धमारुरोहरथंमुने ॥ २२ ॥ पूर्णकुम्भंद्विजंवेश्यांशुक्लधान्यानिदर्पणम् ॥ दध्याज्यंमधुलाजां श्चपुष्पंदूर्वाक्षतान्सितान् ॥ २३ ॥ वृषंगजेन्द्रंतुरगंज्वलदग्निंसुवर्णकम् ॥ पूर्णंचपरिपक्वानिफलानिविविधानिच ॥२४॥ पतिपुत्रवतीं नारींप्रदीपंमणिमुत्तमम् ॥ मुक्तांप्रसूनमालांचसद्योमांसञ्चचन्दनम् ॥ २५ ॥ ददर्शैतानिवस्तूनिमङ्गलानिपुरोमुने ॥ शृगालंनकुलं कुम्भंशवंवामेशुभावहम् ॥ २६ ॥ राजहंसंमयूरंचखञ्जनंचशुकंपिकम् ॥ पारावतंशंखचिह्नंचक्रवाकञ्चमङ्गलम् ॥ २७ ॥ कृष्णसारंच सुरभिंचमरींश्वेतचामरम् ॥ धेनुंचवत्ससंयुक्तांपताकांदक्षिणेशुभाम् ॥ २८ ॥ नानाप्रकारवाद्यंचाप्यश्रौषीन्मङ्गलध्वनिम् ॥ मनोहरं चसङ्गीतंघण्टाशंखध्वनिंतथा ॥२९॥ दृष्ट्वाश्रुत्वामङ्गलंसद्यगमत्तातमन्दिरम् ॥ क्षणेनानन्दयुक्तश्चमनोयायिरथेनच ॥ ३० ॥ कुमारः प्राप्यकैलासंन्यग्रोधाक्षयमूलके ॥ क्षणंतस्थौकृत्तिकाभिःपार्षदप्रवरैःसह ॥ ३१ ॥ पार्वतीमङ्गलंकृत्वाराजमार्गमनोहरम् ॥ पद्मरागे रिन्द्रनीलैःसंस्कृतंपरितःपुरम् ॥ ३२ ॥ रम्भास्तम्भसमूहैश्चपट्टसूत्रांशुकैस्तथा ॥ श्रीखण्डपल्लवैर्युक्तंपूर्णकुम्भैःसुशोभितम् ॥ ३३ ॥ पूर्णकुम्भजलैर्व्याप्तंसिक्तंचन्दनवारिभिः ॥ असंख्यरत्नदीपैश्चमणिराजैर्विराजितम् ॥ ३४ ॥ नटनर्त्तकवेश्यानामुत्सवैःसंकुलंसदा ॥ वन्दिभिर्विप्रवर्गैश्चदूर्वापुष्पकरैर्युतम् ॥ ३५ ॥ पतिपुत्रवतीभिश्चसाध्वीभिश्चसमन्वितम् ॥ लक्ष्मींसरस्वतींदुर्गांसावित्रींतत्सरस्वतीम् ॥ ॥ ३६ ॥ अरुन्धतीमहल्यांचदितिंतारांमनोरमाम् ॥ अदितिंशतरूपांचशचींसन्ध्यांचरोहिणीम् ॥ ३७ ॥ अनसूयांतथास्वाहांसंज्ञांवरु णकामिनीम् ॥ आकूतिंचप्रसूतिंचदेवहूतिंचमेनकाम् ॥ ३८ ॥ तामेकपाटलामेकपर्णांमैनाककामिनीम् ॥ वसुन्धरांचमनसांपुरस्कृ त्यसमाययौ ॥ ३९ ॥ रम्भातिलोत्तमामेनाघृताचीमोहिनीशुभा ॥ उर्वशीरत्नमालाचसुशीलाललिताकला ॥ ४० ॥ कदम्बमालासु रसावनमालाचसुन्दरी ॥ एताश्चान्याश्चबहवोविप्रेन्द्राप्सरसाङ्गणाः ॥ ४१ ॥ सङ्गीतनर्त्तनपराःसस्मितावेषसंयुताः ॥ करतालकराः सर्वाजग्मुरानन्दपूर्वकम् ॥ ४२ ॥ देवाश्चमुनयःशैलागन्धर्वाःकिन्नरास्तथा ॥ सर्वेययुःप्रमुदिताःकुमारस्यानुमज्जने ॥ ४३ ॥ नानाप्र

कारवाद्यैश्चरुद्रैर्वापार्षदैःसह ॥ भैरवैःक्षेत्रपालैश्चययौसार्द्धंमहेश्वरः ॥ ४४ ॥ अथशक्तिधरोदृष्ट्वोदृष्वारात्पार्वतींतदा ॥ अवरुह्यरथात्तूर्णं शिरसाप्रणनामह ॥ ४५ ॥ तंपश्चात्प्रमुखंदेवीगणंचमुनिकामिनीम् ॥ शिवश्चपरयाभक्त्यासर्वान्संभाष्ययत्नतः ॥४६॥ कार्त्तिकेयंशिवाद्दृष्ट्वाक्रोडेकृत्वाचुचुम्बच ॥ शङ्करश्चसुराःशैलादेव्योवैशैलयोषितः ॥ ४७ ॥ पार्वतीप्रमुखादेव्यस्तथादेवश्चशङ्करः ॥ शैलाश्चमुनयःसर्वेददुस्तस्मैशुभाशिषः ॥ ४८ ॥ कुमारःसगणैःसार्द्धमागत्यचशिवालयम् ॥ ददर्शतंसभामध्येविष्णुंक्षीरोदशायिनम् ॥४९॥ रत्नसिंहासनस्थश्चरत्नभूषणभूषितम् ॥ धर्मब्रह्मेन्द्रचन्द्रार्कवह्निवाय्वादिभिर्युतम् ॥ ५० ॥ ईषद्धास्यंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ स्तुतंमुनीन्द्रैर्देवेन्द्रैःसेवितंश्वेतचामरैः ॥५१॥ तंदृष्ट्वाजगतांनाथंभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ पुलकान्वितसर्वांगःशिरसाप्रणनामह ॥५२॥ विधिंधर्मंश्चदेवांश्चमुनीन्द्रांश्चमुदान्वितान् ॥ प्रणनामपृथक्तत्रप्रापतेभ्यश्शुभाशिषः ॥५३॥ पृथक्संभाष्यसर्वांश्चाप्युवासकनकासने ॥ ददौधनानिविप्रेभ्यःपार्वत्यासहशङ्करः ॥ ५४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेकार्त्तिकेयागमनंनामषोडशोध्यायः ॥१६॥ नारायणउवाच ॥ ॥ अथविष्णुर्जगत्कान्तोदृष्टःकृत्वाशुभक्षणम् ॥ रत्नसिंहासनेरम्येवासयामासषण्मुखम् ॥ १ ॥ नानाविधानिवाद्यानिकांस्यतालादिकानिच ॥ नानाविधानियन्त्राणिवादयामासकौतुकात् ॥ २ ॥ वेदमन्त्राभिषिक्तैश्चसर्वतीर्थोदपूर्णकैः ॥ सद्रत्नकुम्भशतकैःस्नापयामासतंमुदा ॥ ३ ॥ सद्रत्नसारखचितंकिरीटंमङ्गलाङ्गदे ॥ अमूल्यरत्नखचितभूषणानिबहूनिच ॥ ४ ॥ वह्निशुद्धांशुकेदिव्येक्षीरोदार्णवसम्भवम् ॥ कौस्तुभंवनमालांचतस्मैचक्रंददौमुदा ॥ ५ ॥ ब्रह्माददौयज्ञसूत्रंवेदांवैवेदमातरम् ॥ सन्ध्यामन्त्रंकृष्णमन्त्रस्तोत्रंश्चकवचंहरेः ॥ ६ ॥ कमण्डलुंचब्रह्मास्त्रंविद्यांवैरिमर्दिनीम् ॥ धर्मोधर्ममतिंदिव्यांसर्वजीवदयांददौ ॥ ॥ ७ ॥ परंमृत्युञ्जयंज्ञानंसर्वशास्त्रावबोधनम् ॥ शश्वत्सुखप्रदंतत्त्वज्ञानश्चसुमनोहरम् ॥ ८ ॥ योगतत्त्वंसिद्धितत्त्वंब्रह्मज्ञानंसुदुर्लभम् ॥ शूलंपिनाकंपरशुंशक्तिंपाशुपतंधनुः ॥ संहारास्त्रविनिक्षेपंतत्संहारंददौशिवः ॥ ९ ॥ श्वेतच्छत्रंरत्नमालांददौतस्मैजलेश्वरः ॥ गजेन्द्रश्चहयेन्द्रंचसुधाकुम्भंसुधानिधिः ॥ १० ॥ मनोयायिरथंसूर्य्यःसन्नाहश्चमनोरमम् ॥ यमदण्डंयमश्चैवमहाशक्तिंहुताशनः ॥

नानाशस्त्राण्युपायानिसर्वेदेवाददुर्मुदा ॥ ११ ॥ कामशास्त्रंकामदेवोददौतस्मैमुदान्वितः ॥ क्षीरोदोऽमूल्यरत्नानिविशिष्टेरत्ननूपुरे ॥
॥ १२॥ पार्वतीसस्मिताहृष्टापरमानन्दमानसा ॥ महाविद्यांसुशीलांचविद्यांमेधांदयांस्मृतिम् ॥ १३ ॥ बुद्धिंसुनिर्मलांशान्तितुष्टिंपुष्टिं
क्षमांधृतिम् ॥ सुदृढांचहरौभक्तिंहरिदास्यंददौमुदा ॥ १४ ॥ प्रजापतिर्देवसेनांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ सुविनीतांसुशीलांचसुन्द
रीसुमनोहराम् ॥ १५ ॥ ददौतस्मैवेदमन्त्रैर्विवाहविधिनास्वयम् ॥ यांवदन्तिमहाषष्ठींपण्डिताःशिशुपालिकाम् ॥ १६ ॥
अभिषिच्यकुमारञ्चसर्वेदेवाययुर्गृहम् ॥ मुनयश्चैवगन्धर्वाःप्रणम्यजगदीश्वरान् ॥ १७ ॥ नारायणञ्चब्रह्माणंधर्मंतुष्टावशङ्करः ॥ प्रणना
महरितातंधर्ममालिङ्ग्यनारद ॥ १८ ॥ प्रीत्याययौचशैलेन्द्रःसगणःशङ्करार्चितः ॥ येयेतत्रागताःसर्वेययुरानन्दपूर्वकम् ॥ १९ ॥
परमानन्दसंयुक्तोदेव्यासहमहेश्वरः ॥ कालान्तरेचतान्सर्वान्पुनरानीयशङ्करः ॥ पुष्टिंददौविवाहेनगणेशायमहात्मने ॥ २० ॥ सुता
भ्यांसगणैःसार्द्धंपार्वतीहृष्टमानसा ॥ सिषेवेस्वामिनःपादपद्मंसासर्वकामदम् ॥ २१ ॥ इत्येवंकथितंसर्वंकुमारस्याभिषेचनम् ॥
विवाहःपूजनंतस्यगणेशस्यविवाहकम् ॥ २२ ॥ पार्वतीपुत्रलाभश्चदेवानांचसमागमः ॥ कातेमनसिवाञ्छास्तिकिंभूयःश्रोतुमि
च्छसि ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेकुमारगणेशविवाहकुमाराभिषेककथनं
नामसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नारायणमहाभागवेदवेदाङ्गपारग ॥ पृच्छामित्वामहं
किंचिदतिसन्देहवान्यतः ॥ १ ॥ सुतस्यत्रिदशेशस्यशंकरस्यमहात्मनः ॥ विघ्ननिघ्नस्ययद्विघ्नमीश्वरस्यकथंप्रभो ॥ २ ॥
परिपूर्णतमःश्रीमान्परमात्मापरात्परः ॥ गोलोकनाथःस्वांशेनपार्वतीतनयःस्वयम् ॥ ३ ॥ अहोभगवतस्तस्यमस्तकच्छेदनं
विभो ॥ ग्रहदृष्ट्याग्रहेशस्यकथंमेवक्तुमर्हसि ॥ ४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सावधानंशृणुब्रह्मन्नितिहासंपुरातनम् ॥
विघ्नेशस्यबभूवेदंविघ्नंयेनचनारद ॥ ५ ॥ एकदाशंकरःसूर्य्यंजघानपरमक्रुधा ॥ सुमालिमालिहन्तारंशूलेनबहुवत्सलः ॥ ६ ॥
श्रीसूर्य्योऽमोघशूलेनाशनितुल्येनतेजसा ॥ जहौसचेतनांसद्योरथाच्चनिपपातह ॥ ७ ॥ ददर्शकश्यपःपुत्रंमृतमुत्तानलोचनम् ॥

कृत्वावक्षसितंशोकाद्विललापभृशंमुहुः ॥ ८ ॥ हाहाकारंसुराश्चक्रुर्विलेपुर्भयकातराः ॥ अन्धीभूतंजगत्सर्वंबभूवतमसावृतम् ॥ ॥ ९ ॥ निष्प्रभंतनयंदृष्ट्वाचाशपत्कश्यपःशिवम् ॥ तपस्वीब्रह्मणःपौत्रःप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ १० ॥ मत्पुत्रस्ययथावक्षश्छिन्नं शूलेनतेऽद्यवै ॥ त्वत्पुत्रस्यशिरश्छिन्नंभविष्यतिनसंशयः ॥ ११ ॥ शिवश्चगलितक्रोधःक्षणेनैवाशुतोषकः ॥ ब्रह्मज्ञानेनतन्सू र्यंजीवयामासतत्क्षणात् ॥ १२ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानामंशश्चत्रिगुणात्मकः ॥ सूर्यश्चचेतनांप्राप्यसमुत्तस्थौपितुःपुरः ॥ १३ ॥ ननामपितरंभक्त्याशंकरंभक्तवत्सलः ॥ विज्ञायशम्भोःशापञ्चकश्यपंसचुकोपह ॥ १४ ॥ विषयान्नैवजग्राहकोपेनैवमुवाचह ॥ विषयां श्चपरित्यज्यभजेश्रीकृष्णमीश्वरम् ॥ १५ ॥ सर्वंतुच्छमनित्यञ्चनश्वरंचेश्वरंविना ॥ विहायमङ्गलंसत्यंविद्वान्नेच्छेदमङ्गलम् ॥ १६ ॥ देवैश्चप्रेरितोब्रह्मासमागत्यससम्भ्रमः ॥ बोधयित्वारविंतत्रयुयोजविषयेष्वजः ॥ १७ ॥ तस्मैदत्त्वाशिषश्शम्भुर्ब्रह्माचस्वालयं मुदा ॥ जगामकश्यपश्चैवस्वर्गंशिरविरेवच ॥ १८ ॥ अथमालीसुमालीचव्याधिग्रस्तौबभूवतुः ॥ श्वित्रौगलितसर्वाङ्गौशक्तिहीनौ तप्रभौ ॥ १९ ॥ तावुवाचस्वयंब्रह्मायुवाञ्चभजतांरविम् ॥ सूर्यकोपेनमलिनौयुवामेवंहतप्रभौ ॥ २० ॥ सूर्यस्यकवचंस्तोत्रंसर्वपूजा विधिंविधिः ॥ जगामकथयित्वातौब्रह्मलोकंसनातनः ॥ २१ ॥ ततस्तौपुष्करंगत्वासिषेवातेरविंमुने ॥ स्नात्वात्रिकालंभक्त्याचजप न्तौमन्त्रमुत्तमम् ॥ २२ ॥ ततःसूर्याद्वरंप्राप्यनिजरूपौबभूवतुः ॥ इत्येवंकथितंसर्वंकिम्भूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ २३ ॥ इति श्रीब्रह्म वैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेविघ्नेशविघ्नकथनंनामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ किंस्तोत्रंकवचंनाथब्रह्मणालोकसाक्षिणा ॥ दानवाभ्यांपुरादत्तंसूर्यस्यपरमात्मनः ॥ १ ॥ किंवापूजाविधानंवाकिं मन्त्रंव्याधिनाशनम् ॥ सर्वंचास्यमहाभागतन्मेत्वंवक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाभगवान्करुणा निधिः ॥ स्तोत्रञ्चकवचंमन्त्रंमूचेतत्पूजनक्रमम् ॥ ३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुनारदवक्ष्यामिसूर्यपूजाविधेःक्रमम् ॥ स्तोत्रञ्चकवचंसर्वपापव्याधिविमोचकम् ॥ ४ ॥ सुमालिमालिनौदैत्यौव्याधिग्रस्तौबभूवतुः ॥ विधिस्तस्मरतुःस्तोत्रंशिवमन्त्रप्रदाय

कम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मागत्वाचवैकुण्ठंपप्रच्छकमलापतिम् ॥ शिवंतत्रैवसंपश्यन्वसन्तंहरिसन्निधौ ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सुमा
लिमालिनौदैत्यौव्याधिग्रस्तौबभूवतुः ॥ कउपायोवदहरेतयोर्व्याधिविनाशने ॥ ७ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ कृत्वासूर्य्यस्य
सेवाञ्चपुष्करेपूर्णवत्सरम ॥ व्याधिहन्तुर्मदंशस्यतौचमुक्तौभविष्यतः ॥ ८ ॥ ॥ शङ्करउवाच ॥ ॥ सूर्य्यस्तोत्रंचकवचंमन्त्रंकल्प
तरुंपरम् ॥ देहिताभ्यांजगत्कान्तव्याधिहन्तुर्महात्मनः ॥ ९ ॥ आरोग्यसम्पत्प्रदातारंसर्वदातारहरिःस्वयम् ॥ व्याधिहन्तादिनकरो
यस्ययोविषयोविधे ॥ १० ॥ तयोस्तुमन्त्रंसंप्राप्ययथौदैत्यगृहंविधिः ॥ तदाप्रणम्यनंदृष्ट्वातस्मैददतुरासनम ॥ ११ ॥ तावुवाचस्वयं
ब्रह्मारोगग्रस्तौदयानिधिः ॥ स्नानाहाररहितौपूयदुर्गन्धसंयुतौ ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ गृहीत्वाकवचंस्तोत्रंमन्त्रंपूजा
विधिक्रमम् ॥ गत्वाहिपुष्करंवत्सौभजथः प्रणतौरविम् ॥ १३ ॥ ॥ तावूचतुः ॥ ॥ भजावःकेनविधिनाकेनमन्त्रेणवाविधे ॥
किंस्तोत्रंकवचंकिंवातदावाभ्यांवदाधुना ॥ १४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कृत्वात्रिकालंस्नानञ्चमन्त्रेणानेनभास्करम् ॥ संसेव्य
भास्करंभक्त्यानीरुजौचभविष्यथः ॥ १५ ॥ ॐ ह्रींनमोभगवतेसूर्यायपरमात्मनेस्वाहा ॥ इत्यनेनचमन्त्रेणसावधानंदिवाकरम् ॥
संपूज्यभक्त्यादत्त्वावैचोपहारांस्तुषोडश ॥ एवंसंवत्सरंयावद्ध्रुवंमुक्तौभविष्यथः ॥ १६ ॥ अपूर्वंकवचंतस्ययुवाभ्यांप्रददाम्यहम् ॥
यद्दत्तंगुरुणापूर्वमिन्द्रायप्रीतिपूर्वकम् ॥ १७ ॥ तत्सहस्रभगाङ्गायशापेनगौतमस्यच ॥ अहल्याहरणेनैवपापयुक्तायसङ्कटे ॥ १८ ॥
॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ इंद्रशृणुप्रवक्ष्यामिकवचंपरमाद्भुतम् ॥ यद्धृत्वामुनयःपूताजीवन्मुक्ताश्चभारते ॥ १९ ॥ कवचंबिभ्रतो
व्याधिर्नभियायातिसन्निधिम् ॥ यथादृष्ट्वावैनतेयंपलायन्तेभुजङ्गमाः ॥ २० ॥ शुद्धायगुरुभक्तायस्वशिष्यायप्रकाशयेत् ॥ खलाय
परशिष्यायदत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥ जगद्विलक्षणस्यास्यकवचस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्चगायत्रीदेवोदिनकरःस्वयम ॥
व्याधिप्रणाशेसौन्दर्य्येविनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ २२ ॥ सद्योरोगहरंसारंसर्वपापप्रणाशनम् ॥ ॐ क्लींह्रींश्रींश्रीसूर्यायस्वाहामेपातुम

१ आर्य्यामितिपाठः ।

स्तकम् ॥ २३ ॥ आष्टादशाक्षरोमन्त्रःकपालंमेसदावतु ॥ ॐ ह्रींह्रींश्रींश्रींसूर्य्यायस्वाहामेपातुनासिकाम् ॥ २४ ॥ चक्षुर्मेपातु सूर्य्यश्चताराकाश्चविकर्त्तनः ॥ भास्करोमेऽधरंपातुदन्तान्दिनकरःसदा ॥ २५ ॥ प्रचण्डःपातुगण्डंमेमार्त्तण्डःकर्णमेवच ॥ मिहिरश्चसदास्कन्धेजंघेपूषासदावतु ॥ २६ ॥ वक्षःपातुरविःशश्वन्नाभिंसूर्य्यःस्वयंसदा ॥ कङ्कालंमेसदापातुसर्वदेवनमस्कृतः ॥ ॥ २७ ॥ करौपातुसदाब्रध्नःपातुपादौप्रभाकरः ॥ विभाकरोमेसर्वांगंपातुसन्ततमीश्वरः ॥ २८ ॥ इतितेकथितंवत्सकवचंसुम नोहरम् ॥ जगद्विलक्षणंनामत्रिजगत्सुसुदुर्लभम् ॥ २९ ॥ पुरादत्तश्चमनवेपुलस्त्येनतुपुष्करे ॥ मयादत्तश्चतुभ्यंतद्यस्मैकस्मैनदेहि भोः ॥ ३० ॥ व्याधितोमुच्यसेत्वंचकवचस्यप्रसादतः ॥ भवानरोगीश्रीमांश्चभविष्यतिनसंशयः ॥ ३१ ॥ लक्षवर्षहविष्येण यत्फलंलभतेनरः ॥ तत्फलंलभतेनूनंकवचस्यास्यधारणात् ॥ ३२ ॥ इदंकवचमज्ञात्वायोमूढोभास्करंयजेत् ॥ दशलक्ष प्रजप्तोऽपिमन्त्रसिद्धिर्नजायते ॥ ३३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ धृत्वेदंकवचंवत्सौकृत्वाचस्तवनंरवेः ॥ युवांव्याधिविनिर्मुक्तौ निश्चितंतुभविष्यथः ॥ ३४ ॥ स्तवनंसामवेदोक्तंसूर्य्यस्यव्याधिमोचनम् ॥ सर्वपापहरंसारंधनारोग्यकरंपरम् ॥ ३५ ॥ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तंब्रह्मपरमंधामज्योतीरूपंसनातनम् ॥ त्वामहंस्तोतुमिच्छामिभक्तानुग्रहकारकम् ॥ ३६ ॥ त्रैलोक्यलोचनंलोकनाथंपापविमोचनम् ॥ तपसांफलदातारंदुःखदंपापिनांसदा ॥ ३७ ॥ कर्मानुरूपफलदंकर्म बीजंदयानिधिम् ॥ कर्मरूपंक्रियारूपमरूपंकर्मबीजकम् ॥ ३८ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानामंशश्चत्रिगुणात्मकम् ॥ व्या धिदंव्याधिहन्तारंशोकमोहभयापहम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंभक्तिदंसर्वकामदम् ॥ ३९ ॥ सर्वेश्वरंसर्वरूपंसाक्षिणंसर्वकर्मणाम् ॥ प्रत्यक्षंसर्वलोकानामप्रत्यक्षंमनोहरम् ॥ ४० ॥ शश्वद्रसहरंपश्चाद्रसदंसर्वसिद्धिदम् ॥ सिद्धिस्वरूपंसिद्धेशंसिद्धानांपरमंगुरुम् ॥ ॥ ४१ ॥ स्तवराजमिदंप्रोक्तंगुह्याद्गुह्यतरंपरम् ॥ त्रिसन्ध्यंयःपठेन्नित्यंव्याधिभ्यस्संप्रमुच्यते ॥ ४२ ॥ आन्ध्यंकुष्ठंचदारिद्र्यंरोगःशो कोभयंकलिः ॥ तस्यनश्यतिविश्वेशश्रीसूर्य्यकृपयाध्रुवम ॥ ४३ ॥ महाकुष्ठीचगलितोचक्षुर्हीनोमहाव्रणी ॥ यक्ष्मग्रस्तोमहाशूलीना

नान्याधियुतोऽपिवा ॥ ४४ ॥ मासंकृत्वाहविष्यान्नंश्रुत्वानोमुच्यतेध्रुवम् ॥ स्नानञ्चसर्वतीर्थानांलभतेनात्रसंशयः ॥ ४५ ॥ पुष्करं गच्छतंशीघ्रंभास्करंभजतंसुतौ ॥ इत्येवमुक्त्वासविधिर्जगामस्वालयंमुदा ॥ ४६ ॥ तौनिषेव्यदिनेशंतंनीरुजौसंबभूवतुः ॥ इत्येवंकथितंवत्सकिम्भूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४७ ॥ सर्वविघ्नहरंसारंविघ्नेशंविघ्ननाशनम् ॥ स्तोत्रेणानेनतंस्तुत्वामुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ४८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेविघ्नकारणकथनंनामैकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ७ ॥ नारदउवाच ॥ हरेरंशसमुत्पन्नोहरितुल्योभवान्धिया ॥ तेजसाविक्रमेणैवमत्प्रश्नंश्रोतुमर्हसि ॥ १ ॥ विघ्ननिघ्नस्ययद्विघ्नंश्रुतंतत्परमाद्भुतम् ॥ तद्विघ्नकारिणश्चैवविश्वकारणवक्त्रतः ॥ २ ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामिपरंसन्देहभञ्जनम् ॥ त्रैलोक्यनाथतनयेगजास्यायोजनार्थकम् ॥ ३ ॥ स्थितेष्वन्येषुबहुषुजन्तुष्वब्जभुवःपते ॥ सुप्राणिनांसुरूपेषुनानारूपेषुरूपिणाम् ॥ ४ ॥ श्रीनारायणउवाच ॥ गजास्ययोजनायाश्चकारणंशृणुनारद ॥ गोप्यंसर्वपुराणेषुवेदेषुचसुदुर्लभम् ॥ ५ ॥ तारणंसर्वदुःखानांकारणंसर्वसम्पदाम् ॥ हारणं विपदांचैवरहस्यंपापमोचनम् ॥ ६ ॥ महालक्ष्म्याश्चचरितंसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ सुखदंमोक्षदञ्चैवचतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ७ ॥ शृणुतात प्रवक्ष्येऽहमितिहासंपुरातनम् ॥ रहस्यंपाद्मकल्पस्यपुरातातमुखाच्छ्रुतम् ॥ ८ ॥ एकदेवमहेन्द्रश्चपुष्पभद्रानदीययौ ॥ महासम्पन्मदोन्मत्तःकामीराजश्रियान्वितः ॥ ९ ॥ तत्तीरेऽतिरहःस्थानेपुष्पोद्यानेमनोहरे ॥ अतीवदुर्गमेऽरण्येसर्वजन्तुविवर्जिते ॥ १० ॥ भ्रमरध्वनिसंयुक्तेपुंस्कोकिलरुतश्रवे ॥ सुगन्धिपुष्पसंश्लिष्टवायुनासुरभीकृते ॥ ११ ॥ ददर्शरम्भांतत्रैवचन्द्रलोकात्समागताम् ॥ सुरतश्रमविश्रान्तिकामुत्कींकामकामुकीम् ॥ १२ ॥ इच्छन्तीमीप्सितांक्रीडांगच्छन्तींमदनाश्रमम् ॥ एकाकिनीमुन्मनस्कांमन्मथोद्गतमानसाम् ॥ १३ ॥ सुश्रोणींसुदतींश्यामांबिम्बाधरसरोरुहाम् ॥ बृहन्नितम्बभारार्त्तांमत्तवारणगामिनीम् ॥ १४ ॥ सस्मितास्यशरच्चन्द्रांसुकटाक्षञ्चबिभ्रतीम् ॥ बिभ्रतींकबरींरम्यांमालतीमाल्यशोभिताम् ॥ १५ ॥ वह्निशुद्धांशुकधरांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ कस्तूरीबिन्दुनासार्द्धंसिन्दूरंबिभ्रतींमुदा ॥ १६ ॥ नीलोत्पलदलश्यामकज्जलोज्ज्वललोचनाम् ॥ मणिकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थलविराजिताम् ॥ १७ ॥

अत्युन्नतंसुकठिनंपत्रराजिविराजितम् ॥ सुखदंरसिकानांचस्तनयुग्मंचबिभ्रतीम् ॥ १८ ॥ सर्वशोभांसुवेषाढ्यांसुभगांसुरतोत्सुकाम् ॥ प्राणाधिकांचदेवानांस्वच्छांस्वच्छन्दगामिनीम् ॥ १९ ॥ वरामप्सरसांरम्यामनीलस्थिरयौवनाम् ॥ गुणरूपवतींशान्तां मुनिमानसमोहिनीम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वातामतिवेषाढ्यांतत्कटाक्षेणपीडितः ॥ इन्द्रोऽतीन्द्रियचापल्यात्प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २१ ॥ ॥ इन्द्रउवाच ॥ ॥ क्वगच्छसिवरारोहेकगतामिमनोहरे ॥ मयादृष्टाहिसुचिरात्कल्याणिसुभगेधुना ॥ २२ ॥ तवान्वेषणकर्ताहंश्रुत्वा वाचिकमग्रतः ॥ त्वयासक्तमनाश्चास्मिनान्यांगणयामिच ॥ २३ ॥ सुधापिनजलार्थीयःकिमिच्छेत्पङ्किलंजलम् ॥ पङ्कनेच्छेच्चन्द नार्थीपंकजार्थीनचोत्पलम् ॥ २४ ॥ सुधार्थीनसुरामिच्छेद्दुग्धार्थीनाविलंजलम् ॥ सुगन्धिपुष्पशायीयोह्यनलपंनचेच्छति ॥ ॥ २५ ॥ स्वर्गीचनरकंनेच्छेत्सुभोगीदुष्टभोजनम् ॥ पण्डितैःसहसंवासीनेच्छेत्स्त्रीसन्निधिंनरः ॥ विहायरत्नाभरणंकोऽपी च्छेल्लोहभूषणम् ॥ २६ ॥ त्वांनाश्लिष्यमहाविज्ञांकोमूढोगन्तुमिच्छति ॥ विहायगङ्गांकोविज्ञोनदीमन्यांचवाञ्छति ॥ २७ ॥ इन्द्रियैश्चेन्द्रियगतिंवर्द्धयन्तींपदेपदे ॥ वरंप्रार्थयितारश्चप्राणिनश्चसुखार्थिनः ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वाभगवानवरुह्यगजेश्वरात् ॥ कामयुक्तश्चपुरतस्तस्थौतस्याश्चनारद ॥ २९ ॥ श्रुत्वातद्वचनंरम्भामहाशृंगारलोलुपा ॥ जहासानम्रवदनापुलकाञ्चितविग्रहा ॥ ॥ ३० ॥ स्मेराननकटाक्षेणस्तनोर्वोर्दर्शनेनच ॥ नर्मोक्तिगर्भवाक्येनचाहरत्तस्यचेतनाम् ॥ ३१ ॥ मितंसारंसुमधुरंसु स्निग्धंकोमलंप्रियम् ॥ पुरुषायत्तबीजश्चप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३२ ॥ ॥ रम्भोवाच ॥ ॥ यास्यामिवाञ्छितंयत्र प्रश्नेनतवकिंफलम् ॥ नाहंसन्तोषजननीधूर्त्तानांदुष्टमित्रता ॥ ३३ ॥ यथामधुकरोलोभात्सर्वपुष्पासवंलभेत् ॥ स्वादु यत्रातिरिक्तंसतत्रतिष्ठतिसन्ततम् ॥ ३४ ॥ तथैवकामुकोलोकेभ्रमेद्भ्रमरवत्परः ॥ चाञ्चल्यात्सहिकाम्येववायुवद्भ्रमसागरे ॥ ३५ ॥ सुपुमानङ्गवत्स्त्रीणांयथाशाखाश्चशाखिषु ॥ कामुकीकाकवल्लोलःफलंभुक्त्वाप्रयातिच ॥ ३६ ॥ स्वकार्य्यमुद्धरेद्यावत्तावद्वास प्रयोजनम् ॥ स्थितिःकार्य्यानुरोधेनयथाकाष्ठेहुताशनः ॥ ३७ ॥ यावत्तडागेतोयानितावद्यादांसितेषुच ॥ शोषारम्भेचतो

यानियान्तिस्थानान्तंपुनः ॥ ३८ ॥ त्वंदेवानामीश्वरोऽसिकामिनीनांचवांछितः ॥ पुमांसंरसिकंशश्वद्वांछन्तिरमिकाःसुखा
त् ॥ ३९ ॥ युवानंरसिकंशान्तंसुवेषंसुन्दरंप्रियम् ॥ गुणिनंधनिनंस्वच्छंकान्तमिच्छतिकामिनी ॥ ४० ॥ दुश्शीलंरोगि
णंवृद्धंरतिशक्तिवियोजितम् ॥ अदातारमविज्ञञ्चनैववांछन्तिय पितः ॥ ४१ ॥ कामूढानचवाञ्छन्तित्वामेवंगुणसागरम् ॥ तवाज्ञा
कारिणींदासींगृहाणात्रयथासुखम् ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वासस्मितासाचनंपपौवक्रचक्षुषा ॥ कामाग्निदग्धाविगलज्ज्ञातस्थौसमी
पतः ॥ ४३ ॥ ज्ञात्वाभावंस्मरर्त्तायाःस्मरशास्त्रविशारदः ॥ गृहीत्वातांपुष्पतल्पेविजहाररतयासह ॥ ४४ ॥ चुचुम्बरहसि
प्रौढांनग्नांचसुभगांवराम् ॥ पक्वबिम्बाधरोष्ठींचसुदत्याचुंबितस्तया ॥ ४५ ॥ नानाप्रकारश्शृङ्गाराद्विपरीतादिकान्मुने ॥ सुखी
बभूवतस्यांवैशृङ्गारोमूर्त्तिमानिव ॥ ४६ ॥ तौकामाहितचित्तौनोबुबुधातेदिवानिशम् ॥ अन्योन्यगतचित्तौचकामार्त्तौज्ञानव
र्जितौ ॥ ४७ ॥ सचकृत्वास्थलेक्रीडांतयासहसुरेश्वरः ॥ ययौजलविहारार्थंपुष्पभद्रानदीजलम् ॥ ४८ ॥ सचकारजलक्री
डांतयासहमुदाक्षणम् ॥ जलात्स्थलेस्थलात्तोयेविजहारपुनःपुनः ॥ ४९ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतेनवर्त्मनामुनिपुङ्गवः ॥ सशिष्योया
तिदुर्वासावैकुण्ठाच्छङ्करालयम् ॥ ५० ॥ तञ्चदृष्ट्वामुनीन्द्रञ्चदेवेन्द्रःस्वस्थमानसः ॥ ननामागत्यसहसाददौतस्मैसचाशिषः ॥
॥ ५१ ॥ पारिजातप्रसूनंयद्दत्तंनारायणेनवै ॥ तच्चदत्तंमहेन्द्रायमुनीन्द्रेणमहात्मना ॥ ५२ ॥ दत्त्वापुष्पंमहाभागस्तमुवाचकृ
पानिधिः ॥ माहात्म्यंतस्ययत्किंचिदपूर्वंमुनिसत्तमः ॥ ५३ ॥ ॥ दुर्वासाउवाच ॥ ॥ सर्वविघ्नहरंपुष्पंनारायणनिवेदितम् ॥
मूर्ध्नीदंयस्यदेवेन्द्रजयस्तस्यैवसर्वतः ॥ ५४ ॥ पुरःपूजाचसर्वेषांदेवानामग्रणीर्भवेत् ॥ तच्छायेवमहालक्ष्मीर्नजहातिकदापितम् ॥
॥ ५५ ॥ ज्ञानेनतेजसाबुद्ध्याविक्रमेणबलेनच ॥ सर्वदेवाधिकःश्रीमान्हरितुल्यपराक्रमः ॥ ५६ ॥ भक्त्यामूर्ध्निनगृह्णातियोऽहङ्कारेण
पामरः ॥ नैवेद्यञ्चहरेरेवसभ्रष्टश्रीःस्वजातिभिः ॥ इत्युक्त्वाशङ्कराशं सययौगमच्छङ्करालयम् ॥ ५७ ॥ तत्सरम्भांतिकेतिष्ठञ्चिक्षेपगजम

१ अविचार्यमतिनिपातः ।

स्तके ॥ तेनभ्रष्टश्रियंदृष्ट्वासाजगामसुरालयम् ॥ ५८ ॥ पुंश्चलीयोग्यमिच्छन्तीनापरंचश्चलाधमा ॥ देवराजंपरित्यज्यगजराजोमहाबली ॥ ५९ ॥ प्रविवेशमहारण्यंतंनिक्षिप्यस्वतेजसा ॥ तत्रैवकारिणींप्राप्यमत्तःसंबुभुजेबलात् ॥ ६० ॥ सातोवभूववशगायोपिज्जातिः सुखार्थिनी ॥ तयोर्बभूवापत्यांनांनिवहस्तत्रकानने ॥ ६१ ॥ हरिस्तन्मस्तकंछित्त्वायोजयामासबालके ॥ इत्येवंकथितंवत्सकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ गजास्ययोजनायाश्चकारणंपापनाशनम् ॥ ६२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेगणपतेर्गजास्ययोजनाहेतुकथनंनामविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तेदेवाब्रह्मशापेननिःश्रीकाःकेनवाप्रभो ॥ बभूवुस्तद्रहस्यञ्चगोपनीयंसुदुर्लभम् ॥ १ ॥ कथंवाप्रापुरेनेतांकमलांजगतांप्रसूम् ॥ किञ्चकारमहेन्द्रश्चतद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ गजेन्द्रेणपराभूतोरम्भयाचसुमन्दधीः ॥ भ्रष्टश्रीर्दैन्ययुक्तश्चसजगामामरावतीम् ॥ ॥ ३ ॥ तांददर्शनिरानन्दोनिरानन्दांपुरींमुने ॥ दैन्यग्रस्तांवन्धुहीनांवैरिवर्गैःसमाकुलाम् ॥ ४ ॥ इतिश्रुत्वादूतमुखाज्जगामगुरुमन्दिरम् ॥ तेनदेवगणैःसार्द्धंजगामब्रह्मणःसभाम् ॥ ५ ॥ नत्वाननामतंशक्रःसुरैःसार्द्धंतथागुरुः ॥ तुष्टावतंदवाक्यैश्चस्तोत्रेणापिचसंयतः ॥ ॥ ६ ॥ प्रवृत्तिंकथयामासवाक्पतिस्तंप्रजापतिम् ॥ श्रुत्वाब्रह्मानम्रवक्त्रःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मत्प्रपौत्रोऽसिदेवेन्द्रशश्वद्राजश्रियाज्वलन् ॥ लक्ष्मीसमःशचीभर्त्तापरस्त्रीलोलुपःसदा ॥ ८ ॥ गौतमस्याभिशापेनभगाङ्गःसुरसंसदि ॥ पुनर्लज्जाविहीनस्त्वंपरस्त्रीरतिलोलुपः॥९॥यःपरस्त्रीषुनिरतस्तस्यश्रीर्वाकुतोयशः ॥ सचनिन्द्यःपापयुक्तःशश्वत्सर्वसभासुच ॥१०॥ नैवेद्यंश्रीहरेरेवदत्तंदुर्वाससाचते ॥ गजमूर्ध्नित्वयान्यस्तंरम्भयाऽऽहतचेतसा ॥११॥ कमलाम्भासर्वभोग्याकाधुनात्वंश्रियाहतः ॥ सर्वसौख्यप्रदात्रीत्वांगतात्यक्त्वाक्षणेनसा ॥ १२ ॥ वेश्यासश्रीकमिच्छन्तीनिःश्रीकंनचचञ्चला ॥ नवंनवंप्रार्थयन्तीपरिनिन्द्यपुरातनम् ॥ १३ ॥ यद्गतंतद्गतंवत्सनिष्पन्नंननिवर्त्तते ॥ भजनारायणंभक्त्यापद्मायाःप्राप्तिहेतवे ॥ १४ ॥ इत्युक्त्वातंजगत्स्रष्टुःस्तोत्रञ्चकवचंददौ ॥ नारायणस्यमन्त्रञ्चनारायणपरायणः ॥ १५ ॥ सनैःसार्द्धञ्चगुरुणाह्यजपन्मन्त्रीमीप्सितम् ॥ गृहीत्वाकवचंतेनपर्यष्टौत्पुष्करेहरिम् ॥ १६ ॥

वर्षमेकंनिराहारोभारतेपुण्यदेशुभे ॥ सिषेवेकमलाकान्तंकमलाप्राप्तिहेतवे ॥ १७ ॥ आगत्यतंहरिस्तस्मैवाञ्छितञ्चवरंददौ ॥ लक्ष्मी स्तोत्रञ्चकवचंमन्त्रमैश्वर्य्यवर्द्धनम् ॥ १८ ॥ दत्त्वाजगामवैकुण्ठमिन्द्रःक्षीरोदमेवच ॥ गृहीत्वाकवचंस्तुत्वाप्रापपद्मालयांमुने ॥ ॥ १९ ॥ सुरेश्वरोऽरिंजित्वावैह्यलभच्चामरावतीम् ॥ प्रत्येकञ्चसुराःसर्वेस्वालयंप्रापुरीप्सितम् ॥ २० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे तृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेशक्रलक्ष्मीप्राप्तिर्नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ आविर्भूयहरिस्तस्मैकिंस्तोत्रंकवचंददौ ॥ महालक्ष्म्याश्चलक्ष्मीशस्तन्मेब्रूहितपोधन ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ पुष्करेच तपस्तप्त्वाविररामसुरेश्वरः ॥ आविर्बभूवतत्रैवक्लिष्टंदृष्ट्वाहरिःस्वयम् ॥ २ ॥ तमुवाचहृषीकेशोवरंवृणुयथेप्सितम् ॥ सचवव्रेवरंलक्ष्मी मीशस्तस्मैददौमुदा ॥ ३ ॥ वरंदत्त्वाहृषीकेशःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ हितंसत्यञ्चसारंचपरिणामसुखावहम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमधुसूदन उवाच ॥ ॥ गृहाणकवचंशक्रसर्वदुःखविनाशनम् ॥ परमैश्वर्य्यजनकंसर्वशत्रुविमर्दनम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मणेचपुरादत्तंविष्टपे च जलप्लुते ॥ यद्धृत्वाजगतांश्रेष्ठःसर्वैश्वर्य्ययुतोविधिः ॥ ६ ॥ बभूवुर्मनवःसर्वेसर्वैश्वर्य्ययुतायतः ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदस्यास्यकवचस्यऋषिर्विधिः ॥ ७ ॥ पङ्क्तिश्छन्दश्चसादेवीस्वयंपद्मालयावरा ॥ सिद्ध्यैश्वर्य्यसुखेष्वेवविनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ यद्धृत्वाकवचंलोकःसर्वत्रविजयीभवेत् ॥ ॥ ८ ॥ मस्तकंपातुमेपद्माकण्ठंपातुहरिप्रिया ॥ नासिकांपातुमेलक्ष्मीःकमलापातुलोचने ॥ ९ ॥ केशान्केशवकान्ताचकपालंकम लालया ॥ जगत्प्रसूर्गण्डयुग्मंस्कन्धंसम्पत्प्रदासदा ॥१०॥ ॐश्रींकमलवासिन्यैस्वाहापृष्ठंसदावतु ॥ ॐह्रींश्रींपद्मालयायैस्वाहावक्षः सदावतु ॥ पातुश्रीर्ममकङ्कालंबाहुयुग्मञ्चतेनमः ॥ ११ ॥ ॐह्रींश्रींलक्ष्म्यैनमःपादौपातुमेसंततंचिरम् ॥ ॐह्रींश्रींनमःपद्मायैस्वाहा पातुनितम्बकम् ॥ १२ ॥ ॐश्रींमहालक्ष्म्यैस्वाहासर्वाङ्गंपातुमेसदा ॥ ॐह्रींश्रींक्लींमहालक्ष्म्यैस्वाहामांपातुसर्वतः ॥ १३ ॥ इति ते क थितंवत्ससर्वसम्पत्करंपरम् ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ १४ ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधिवत्कवचंधारयेत्तु यः ॥ कण्ठेवादक्षिणे बाहौससर्वविजयीभवेत् ॥ १५ ॥ महालक्ष्मीर्गृहंतस्यनजहातिकदाचन ॥ तस्यच्छायेवसततंसाचजन्मनिजन्मनि ॥ १६ ॥ इदं कवच

मज्ञात्वाभजेल्लक्ष्मींसमन्दधीः ॥ शतलक्षप्रजापेपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ १७ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ दत्त्वातस्मैचकवचं मन्त्रंवैषोडशाक्षरम् ॥ सन्तुष्टश्चजगन्नाथोजगतांहितकारणम् ॥ १८ ॥ ॐह्रींश्रींक्लींनमोमहालक्ष्म्यैस्वाहा ॥ ददौतस्मैचकृपयाचेन्द्रायचमहामुने ॥ १९ ॥ ध्यानञ्चसामवेदोक्तंगोपनीयंसुदुर्लभम् ॥ सिद्धैर्मुनीन्द्रैर्दुष्प्राप्यंध्रुवंसिद्धिप्रदंशुभम् ॥ २० ॥ श्वेतचम्पकवर्णाभांशतचन्द्रसमप्रभाम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानांरत्नभूषणभूषिताम् ॥ २१ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांभक्तानुग्रहकारिकाम् ॥ सहस्रदलपद्मस्थांस्वस्थाञ्चसुमनोहराम् ॥ २२ ॥ शान्ताञ्चश्रीहरेःकान्तांतांभजेज्जगतांप्रसूम् ॥ २३ ॥ ध्यानेनानेनदेवेन्द्रोध्यात्वालक्ष्मींमनोहराम् ॥ भक्त्यासंपूज्यतस्यैचचोपचारांस्तुषोडश ॥ २४ ॥ स्तुत्वानेनस्तवेनैववक्ष्यमाणेनवासव ॥ नत्वावरंगृहीत्वाचलभिष्यसिचनिर्वृतिम् ॥ ॥ २५ ॥ स्तवनंशृणुदेवेन्द्रमहालक्ष्म्याःसुखप्रदम् ॥ कथयामिसुगोप्यञ्चत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ २६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ देवित्वांस्तोतुमिच्छामिनक्षमाःस्तोतुमीश्वराः ॥ बुद्धेरगोचरांसूक्ष्मांतेजोरूपांसनातनीम् ॥ अनिर्वाच्यगुणाढ्याञ्चकोवानिर्वक्तुमीश्वरः ॥ २७ ॥ स्वेच्छामयींनिराकारांभक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥ स्तौमिवाङ्मनसापारांकिंवाऽहंजगदम्बिके ॥ २८ ॥ परांचतुर्णांवेदानांपारबीजंभवार्णवे ॥ सर्वसस्याधिदेवींचसर्वासामपिसम्पदाम् ॥२९॥ योगिनांचैवयोगानांज्ञानानांज्ञानिनांतथा ॥ वेदानांवैवेदविदांजननींवर्णयामिकिम् ॥ ॥ ३० ॥ ययाविनाजगत्सर्वमबीजंनिष्फलंध्रुवम् ॥ यथास्तनंधयानांचविनामात्रासुखंभवेत् ॥ ३१ ॥ प्रसीदजगतांमातारक्षास्मानतिकातरान् ॥ वयंत्वच्चरणाम्भोजेप्रपन्नाःशरणंगताः ॥ ३२ ॥ नमःशक्तिस्वरूपायैजगन्मात्रेनमोनमः ॥ ज्ञानदायैबुद्धिदायैसर्वदायैनमोनमः ॥ ३३ ॥ हरिभक्तिप्रदायिन्यैमुक्तिदायैनमोनमः ॥ सर्वज्ञायैसर्वदायैमहालक्ष्म्यैनमोनमः ॥ ३४ ॥ कुपुत्राःकुत्रचित्सन्तिनकुत्रापिकुमातरः ॥ कुत्रमातापुत्रदोषंतंविहायचगच्छति ॥ ३५ ॥ स्तनन्धयेभ्यइवमेहेमातर्देहिदर्शनम् ॥ कृपांकुरुकृपासिन्धोत्वमस्मान्भक्तवत्सले ॥ ३६ ॥ इत्येवंकथितंवत्सपद्मायाश्चशुभावहम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंशुभदंसम्पदःप्रदम् ॥ ३७ ॥ इदंस्तोत्रंमहापुण्यं

१ नक्षमःस्तोतुमित्यपि०।

पूजाकालेचयःपठेत् ॥ महालक्ष्मीर्गृहंतस्यनजहातिकदाचन ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वाश्रीहरिस्तत्रतत्रैवान्तरधीयत ॥ देवोजगामक्षीरोदंसु
रैःसार्द्धंतदाज्ञया ॥ २९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेलक्ष्मीस्तवकवचपूजाकथनंनामद्वा
विंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ इन्द्रश्चगुरुणासार्द्धंसुरैस्संहृष्टमानसः ॥ जगामशीघ्रंपद्मायै
तीरंक्षीरपयोनिधेः ॥ कवचञ्चगलेबद्ध्वासद्रत्नगुटिकान्वितम् ॥ मनसास्तवनंदिव्यंस्मारंस्मारंपुनःपुनः ॥ १ ॥ तेसर्वेभक्तियुक्ता
श्चतुष्टुवुःकमलालयाम् ॥ साश्रुनेत्राश्चदीनाश्चभक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥ २ ॥ सातेषांस्तवनंश्रुत्वासद्यःसाक्षाद्बभूवह ॥ सहस्रदलपद्म
स्थाशनचन्द्रसमप्रभा ॥ ३ ॥ जगद्व्याप्तंसुप्रभयाजगन्मात्रंययामुने ॥ तानुवाचजगद्धात्रीहितंसारंयथोचितम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमहाल
क्ष्मीरुवाच ॥ ॥ वत्सानेच्छामिवोगेहान्गन्तुंनेवंक्षमाधुना ॥ भ्रष्टान्दृष्ट्वाब्रह्मशापाद्बिभेमिब्रह्मशापतः ॥ ५ ॥ प्राणामेब्राह्मणाःस
र्वेशश्वत्पुत्राधिकंप्रियाः ॥ विप्रदत्तश्चयत्किञ्चिदुपजीव्यंसदैवच ॥ ६ ॥ विप्राब्रुवन्तुमांतुष्टायास्यामिभवदाज्ञया ॥ नमेपूजांध्रुवंकर्त्तुं
क्षमास्तेचतपस्विनः ॥ ७ ॥ गुरुभिर्ब्राह्मणैर्देवैर्भिक्षुभिर्वैष्णवैस्तथा ॥ यत्रभाग्यंभवेद्देवास्तेशप्ताःसन्तितैस्सदा ॥ ८ ॥ नारायणश्चभग
वान्बिभेतिब्रह्मशापतः ॥ सर्वबीजश्चभगवान्सर्वेशश्चसनातनः ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नन्तरेब्रह्मन्ब्राह्मणाहृष्टमानसाः ॥ आजग्मुःसस्मिताः
सर्वेज्वलन्तोब्रह्मतेजसा ॥ १० ॥ अङ्गिराश्चप्रचेताश्चक्रतुश्चभृगुरेवच ॥ पुलहश्चपुलस्त्यश्चमरीचिश्चात्रिरेवच ॥ ११ ॥ सनकश्चसन
न्दश्चतृतीयश्चसनातनः ॥ सनत्कुमारोभगवान्साक्षान्नारायणात्मकः ॥ १२ ॥ कपिलश्चासुरिश्चैववोढुःपञ्चशिखस्तथा ॥ दुर्वासाः
कश्यपोऽगस्त्योगौतमःकण्वएवच ॥ १३ ॥ और्वःकात्यायनश्चैवकणादःपाणिनिस्तथा ॥ मार्कण्डेयोलोमशश्चवसिष्ठोभगवान्स्वयम्
॥ १४ ॥ ब्राह्मणाविविधैर्द्रव्यैःपूजयामासुरीश्वरीम् ॥ देवा नारायणनैवेद्यैरुपहारेणभक्तितः ॥ १५ ॥ स्तुत्वामुनीन्द्रास्तांभक्त्याचक्रुरा
राधनंमुदा ॥ आगच्छदेवभवनंमर्त्यञ्चजगदम्बिके ॥ १६ ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वातानुवाचजगत्प्रसूः ॥ परितुष्टागामुकीचनिर्भयाब्राह्म
णाज्ञया ॥ १७ ॥ ॥ श्रीमहालक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ गृहान्यास्यामिदेवानांयुष्माकंचाज्ञयाद्विजाः ॥ येषांगेहंनगच्छामिशृणुध्वंभार

तेषुच ॥ १८ ॥ स्थिरगपुण्यवतांगेहेसुनीतिपथवेदिनाम् ॥ गृहस्थानांनृपाणांवापुत्रवत्पालयामितान् ॥ १९ ॥ यंयंरुष्टोगुरुर्देवोमाता
तातश्चबान्धवाः ॥ अतिथिःपितृलोकश्चयामितस्यनमन्दिरम् ॥ २० ॥ मिथ्यावादीचयःशश्वदनध्यायीचयःसदा ॥ सत्त्वहीनश्चदु
श्शीलोनगेहंतस्ययाम्यहम् ॥ २१ ॥ सत्यहीनःस्थाप्यहारीमिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः ॥ विश्वासघ्नःकृतघ्नोयोयामितस्यनमन्दिरम् ॥
॥ २२ ॥ चिन्ताग्रस्तोभयग्रस्तःशत्रुग्रस्तोऽतिपातकी ॥ ऋणग्रस्तोऽतिकृपणोनगेहंयामिपापिनाम् ॥ २३ ॥ दीक्षाहीनश्चशोकार्त्तो
मन्दधीःस्त्रीजितःसदा ॥ नयाम्यपिकदागेहंपुंश्चल्याःपतिपुत्रयोः ॥ २४ ॥ योदुर्वाक्कलहाविष्टःकलिःशश्वद्यदालये ॥ स्त्रीप्रधानागृहेय
स्ययामितस्यनमन्दिरम् ॥ २५ ॥ यत्रनास्तिहरेःपूजातदीयगुणकीर्त्तनम् ॥ नोत्सुकस्तत्प्रशंसायांयामितस्यनमन्दिरम् ॥ २६ ॥
कन्यान्नवेदविक्रेतानरघातीचहिंसकः ॥ नरकागारसदृशंयामितस्यनमन्दिरम् ॥ २७ ॥ मातरंपितरंभार्यांगुरुपत्नींगुरुंसुतम् ॥ अना
थांभगिनींकन्यामनन्याश्रयबान्धवान् ॥ २८ ॥ कार्पण्याद्योनपुष्णातिसञ्चयंकुरुतेसदा ॥ तद्गेहान्नरकागारान्नयामितान्नमुनीश्वरः ॥
॥ २९ ॥ दशनंवसनंयस्यसमलंरूक्षमस्तकम् ॥ विकृतोग्रासहासोचयामितस्यनमन्दिरम् ॥ ३० ॥ मूत्रंपुरीषमुत्सृज्ययस्तत्पश्यति
मन्दधीः ॥ यःशेतेस्निग्धपादेनयामितस्यनमन्दिरम् ॥ ३१ ॥ अधौतपादःशायीयोनग्नःशेतेऽतिनिद्रितः ॥ सन्ध्याशायीदिवाशायी
यामितस्यनमन्दिरम् ॥ ३२ ॥ मूर्ध्नितैलंपुरोदत्त्वायोऽन्यदङ्गमुपस्पृशेत् ॥ ददातिपश्चाद्गात्रेवायामितस्यनमन्दिरम् ॥ ३३ ॥ दत्त्वा
तैलंमूर्ध्निगात्रेविण्मूत्रंयःसमुत्सृजेत् ॥ प्रणमेदाहरेत्पुष्पंयामितस्यनमन्दिरम् ॥ ३४ ॥ तृणंछिनत्तिनखैर्नखैर्विलिखेन्महीम् ॥
गात्रेपादेमलंयस्ययामितस्यनमन्दिरम् ॥ ३५ ॥ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंसुरस्यच ॥ योहरेज्ज्ञानशीलश्चयामितस्यनमन्दिरम् ॥
॥ ३६ ॥ यत्कर्मदक्षिणाहीनंकुरुतेमूढधीःशठः ॥ सपापीपुण्यहीनश्चयामितस्यनमन्दिरम् ॥ ३७ ॥ मन्त्रविद्योपजीवीचग्रामयाजी
चिकित्सकः ॥ सूपकृद्देवलश्चैवयामितस्यनमन्दिरम् ॥ ३८ ॥ विवाहंधर्मकार्य्यंवायोनिहन्तिचकोपतः ॥ दिवामैथुनकारीयोया
मितस्यनमन्दिरम् ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वासामहालक्ष्मीरन्तर्द्धानंजगामह ॥ ददौदृष्टिंचदेवानांगृहेमर्त्येचनारद ॥ ४० ॥ तांप्रणम्यसुराः

सर्वेमुनयश्चमुदान्विताः ॥ प्रजग्मुःस्वालयंशीघ्रंशत्रुत्यक्तंसुदृश्युतम् ॥ ४१ ॥ नेदुर्दुन्दुभयःस्वर्गेबभूवुःपुष्पवृष्टयः ॥ प्रापुर्देवाःस्वराज्यं
चनिश्चलांकमलांमुने ॥ ४२ ॥ इत्येवंकथितंवत्सलक्ष्मीचरितमुत्तमम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंकिंपुनःश्रोतुमिच्छसि ॥ ४३ ॥ इति श्रीब्र
ह्मवैवर्त्तमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेगणपतेर्गजास्यत्वकारणलक्ष्मीब्राह्मणविरोधादिलक्ष्मीचरित्रकथनंनाम त्रयो
विंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नारायणमहाभागहरेरंशसमुद्भव ॥ सर्वंश्रुतंत्वत्प्रसादाद्गणेश
चरितंशुभम् ॥ १ ॥ दन्तद्वययुतंवक्रंगजराजस्यबालके ॥ विष्णुनायोजितंब्रह्मन्नेकदन्ततः कथंशिशुः ॥ २ ॥ कुतोगतोऽस्यदन्तोऽन्य
स्तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ सर्वेश्वरस्त्वंसर्वज्ञःकृपावान्भक्तवत्सलः ॥ ३ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वास्मेराननसरो
रुहः ॥ एकदन्तस्यचरितंप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुनारदवक्ष्येऽहमितिहासंपुरातनम् ॥ एकदन्तस्य
चरितंसर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ५ ॥ एकदाकार्त्तवीर्य्यश्चजगामवृगयांमुने ॥ मृगान्निहत्यबहुलान्परिश्रान्तोबभूवसः ॥ ६ ॥ निशामुखे
दिनेऽतीतेतत्रतस्थौवनेनृपः ॥ जमदग्न्याश्रमाभ्याशेचोपोष्यानीकसंयुतः ॥ ७ ॥ प्रातःसरोवरेगजास्नातःशुचिरलंकृतः ॥ तदात्रेयेन
दत्तंब्रह्मजपद्भक्तितोमनुम् ॥ ८ ॥ मुनिर्ददर्शराजानंशुष्ककण्ठोष्ठतालुकम् ॥ प्रीत्यादरेणमृदुलंपप्रच्छकुशलंमुनिः ॥ ९ ॥ ननाम
सम्भ्रमाद्राजामुनिंसूर्य्यसमप्रभम् ॥ सचतस्मैददौप्रीत्याप्रणतायशुभाशिषः ॥ १० ॥ वृत्तान्तंकथयामासराजाचानशनादिकम् ॥
संभ्रमेणैवमुनिनात्रस्तोराजानिमन्त्रितः ॥ ११ ॥ विज्ञाप्यतंमुनिश्रेष्ठःप्रययौस्वालयंमुदा ॥ एतद्वृत्तंकामधेनुंकथयामासभीतवत् ॥
॥ १२ ॥ उवाचसामुनिंभीतंभयंकिंतेमयिस्थिते ॥ जगद्भोजयितुंशक्तास्त्वंमयाकोनृपोमुने ॥ १३ ॥ राजभोजनयोग्यार्हंयद्यद्द्रव्यं
प्रयाचसे ॥ सर्वंतुभ्यंप्रदास्यामित्रिपुलोकेषुदुर्लभम् ॥ १४ ॥ सौवर्णानिवराण्याणिपात्राणिविविधानिच ॥ भोजनार्हाण्यसंख्यानि
पाकपात्राणियानिच ॥ १५ ॥ पात्राणिस्वादुपूर्णानिप्रददौमुनयेचसा ॥ नानाविधानिस्वादूनिपरिपक्वफलानिच ॥ १६ ॥ पनसाम्र
श्रीफलानिनारिकेलादिकानिच ॥ राशीभूतान्यसंख्यानिस्वादुलड्डुकराशयः ॥ १७ ॥ यवगोधूमचूर्णानांभक्ष्याणिविविधानिच ॥

पक्वान्नानांपर्वतांश्चपरमान्नस्यकन्दरान् ॥ १८ ॥ दुग्धानाञ्चघृतानाञ्चनदीर्दध्नांददौमुदा ॥ शर्कराणांतथाराशिंमोदकानाञ्चपर्वतान् ॥
॥ १९ ॥ पृथुकानांसुशीलानांपर्वतान्प्रददौमुदा ॥ ताम्बूलंचददौपूर्णंकर्पूरादिसुवासितम् ॥ २० ॥ नृपयोग्यंकौतुकाञ्चसुन्दरंवस्त्रभूष
णम् ॥ मुनिःसम्भृतसम्भारोदत्त्वाद्रव्यंमनोहरम् ॥ २१ ॥ भोजयामासराजानंससैन्यमपिलीलया ॥ यद्यत्सुदुर्लभंवस्तुपरिपूर्णंनृपे
श्वरः ॥ २२ ॥ जगामविस्मयंराजादृष्ट्वापात्राण्युवाचह ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ द्रव्याण्येतानिसचिवदुर्लभान्यश्रुतानिच ॥ २३ ॥
ममासाध्यानिसहसाक्वागतान्यवलोकय ॥ नृपाज्ञयाचसचिवःसर्वंदृष्ट्वामुनेर्गृहे ॥ २४ ॥ राजानंकथयामासवृत्तान्तंमहदद्भुतम् ॥
॥ ॥ सचिवउवाच ॥ ॥ दृष्टंसर्वंमहाराजनिबोधमुनिमन्दिरम् ॥ २५ ॥ वह्निकुण्डंयज्ञकाष्ठकुशपुष्पफलान्वितम् ॥ कृष्ण
चर्मस्रुवस्रुग्भिःशिष्यसंघैश्चसङ्कुलम् ॥ २६ ॥ तैजसाधारसस्यादिसर्वसम्पद्विवर्जितम् ॥ वृक्षचर्मपरीधानादृष्टाःसर्वेजटाधराः ॥
॥ २७ ॥ गृहैकदेशेदृष्टासाकपिलैकामनोहरा ॥ चार्वङ्गीचन्द्रवर्णाभारक्तपङ्कजलोचना ॥ २८ ॥ ज्वलन्तीतेजसातत्रपूर्णचन्द्रसम
प्रभा ॥ सर्वसम्पद्गुणाधारासाक्षाद्विवहरिप्रिया ॥ २९ ॥ इत्येवंबोधितोराजादुर्बुद्धिःसचिवाज्ञया ॥ मुनिंययाचेतांधेनुंनिबद्धःकालपा
शतः ॥ ३० ॥ किंवापुण्यञ्चकाबुद्धिकःकालःसर्वतोबली ॥ पुण्यवान्बुद्धिमान्दैवाद्राजेन्द्रोयाचतद्विजम् ॥ ३१ ॥ पुण्यात्प्रजायते
कर्मपुण्यरूपञ्चभारते ॥ पापात्प्रजायतेकर्मपापरूपंभयावहम् ॥ ३२ ॥ पुण्यात्कृत्वास्वर्गभोगंजन्मपुण्यस्थलेनृणाम् ॥ पापाद्दुःखाच
नरकंकुत्सितंजन्मजीविनाम् ॥ ३३ ॥ जीविनांनिष्कृतिर्नास्तिस्थितेकर्मणिनारद ॥ तेनकुर्वन्तिसन्तश्चसन्ततंकर्मणःक्षयम् ॥३४॥
साविद्यातत्तपोज्ञानंसगुरुःसचबान्धवः ॥ सामातासपितापुत्रस्तत्क्षयंकारयेत्तुयः ॥ ३५ ॥ जीविनांदारुणोरोगःकर्मभोगःशुभाशुभः ॥
भक्तवैद्यस्तंनिहन्तिकृष्णभक्तिरसायनात् ॥ ३६ ॥ मायाददातितांभक्तिंप्रतिजन्मनिसेविता ॥ परितुष्टाजगद्धात्रीभक्तेभ्योबुद्धि
दायिनी ॥ ३७ ॥ परापरमभक्तायमायायस्मैददातिच ॥ मायांतस्मैमोहयितुंनविवेकंकदाचन ॥ ३८ ॥ मायाविमोहितोराजामुनि
मानीययत्नतः ॥ उवाचविनयाद्भक्त्याकृताञ्जलिपुटोमुदा॥३९॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ देहिभिक्षांकल्पतरोकामधेनुञ्चकामदाम् ॥ मह्यंभ

कार्यंभक्तेशभक्तानुग्रहकारक ॥ ४० ॥ युष्मद्विधानांदातॄणामदेयंनास्तिभारते ॥ दधीचिर्देवताभ्यश्चददौस्वास्थिपुराश्रुतम् ॥ ४१ ॥
भ्रूभङ्गलीलामात्रेणतपोराशेतपोधन ॥ समूहंकामधेनूनांस्त्रष्टुंशक्तोऽस्मिभारते ॥ ४२ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ अहोव्यतिक्रमंरा
जन्ब्रवीपिशठवञ्चक ॥ दानंदास्यामिविप्रोऽहंक्षत्रियायकथंनृप ॥ ४३ ॥ कृष्णेनदत्तागोलोकेब्रह्मणेपरमात्मना ॥ कामधेनुरियंयज्ञेन
देयाप्राणतःप्रिया ॥ ४४ ॥ ब्रह्मणाभृगवेदत्ताप्रियपुत्रायभूमिप ॥ मह्यंदत्ताचभृगुणाकपिलापैतृकीमम ॥ ४५ ॥ गोलोकजाकाम
धेनुर्दुर्लभाभुवनत्रये ॥ लीलामात्रात्कथमहंकपिलांस्त्रष्टुमीश्वरः ॥ ४६ ॥ नाहंग्रहालिकोमूढस्तुल्यानोत्थापितोबुधः ॥ अणेनभस्मसा
त्कर्तुंक्षमोऽहमतिथिविना ॥ ४७ ॥ गृहंगच्छगृहंगच्छमेकोपंनैववर्द्धय ॥ पुत्रदारादिकंपश्यदैवबाधितपामर ॥ ४८ ॥ मुनेस्तद्वचनं
श्रुत्वाचुकोपसनराधिपः ॥ नत्वामुनिंसैन्यमध्यंप्रययौविधिबाधितः ॥ ४९ ॥ गत्वासैन्यमकार्षंसकोपप्रस्फुरिताधरः ॥ किङ्करा
न्प्रेषयामासधेनुमानयितुंबलात् ॥ ५० ॥ कपिलासन्निधिंगत्वारुरोदमुनिपुङ्गवः ॥ कथयामासवृत्तान्तंशोकेनहतचेतनः ॥ ५१ ॥
रुदन्तंब्राह्मणंदृष्ट्वासुरभिस्तमुवाचह ॥ साक्षाल्लक्ष्मीस्वरूपासाभक्तानुग्रहकारिका ॥ ५२ ॥ ॥ सुरभिरुवाच ॥ ॥ इन्द्रोवाहालि
कोवापित्वस्तुस्त्वंदातुमीश्वरः ॥ शास्तापालयितादातास्ववस्तूनाञ्चसन्ततम् ॥ ५३ ॥ स्वेच्छयाचेन्नृपेन्द्रायमांददासितपोधन ॥ तेनसा
र्द्धंगमिष्यामिस्वेच्छयाचतवाज्ञया ॥ ५४ ॥ अथवानददामित्वंनगमिष्यामितेगृहात् ॥ मत्तोदत्तेनसैन्येनदूरीकुरुनृपंद्विपम् ॥ ५५ ॥
कथंरोदिपिसर्वज्ञमायामोहितचेतनः ॥ संयोगश्चवियोगश्चकालसाध्योनचात्मनः ॥५६॥ त्वंवाकोमेतवाहंकासम्बन्धःकालयोजितः ॥
यावदेवहिसम्बन्धोममत्वंतावदेवहि ॥ ५७ ॥ मनोजानातियद्द्रव्यमात्मीयंचेतिकेवलम् ॥ दुःखञ्चतस्यविच्छेदाद्यावत्स्वत्त्वञ्चतत्रवै ॥
॥ ५८ ॥ इत्युक्त्वाकामधेनुश्चसुषावविविधानिच ॥ शस्त्राण्यस्त्राणिसैन्यानिसूर्यतुल्यप्रभाणिच ॥ ५९ ॥ निर्गताःकपिलावक्त्रात्त्रिको
ट्यःखड्गधारिणाम् ॥ विनिस्सृतानासिकायाःशूलिनःपञ्चकोटयः ॥ ६० ॥ विनिस्सृतालोचनाभ्यांशतकोटिधनुर्द्धराः ॥ कपाला
न्निसृतावीरास्त्रिकोट्योदण्डधारिणाम् ॥ ६१ ॥ वक्षस्स्थलान्निस्सृताश्चत्रिकोटिःशक्तिधारिणाम् ॥ शतकोट्योगदाहस्ताःपृष्ठदेशाद्वि

निर्गताः ॥ ६२ ॥ विनिस्सृताःपादतलाद्वाद्यभाण्डाःसहस्रशः ॥ जंघादेशान्निस्सृताश्चत्रिकोटयोराजपुत्रकाः ॥ ६३ ॥ विनिर्गतागुह्य
देशात्रिकोटिम्लेच्छजातयः ॥ दत्त्वासैन्यानिकपिलामुनयेचाभयंददौ ॥ युद्धंकुर्वन्तुसैन्यानित्वंनयाहीत्युवाचह ॥ ६४ ॥ मुनिः
सम्भृतसम्भारैर्हर्षयुक्तोबभूवह ॥ नृपेणप्रेरितोभृत्योनृपंसर्वमुवाचह ॥ ६५ ॥ कपिलासैन्यवृत्तान्तमात्मवर्गपराजयम् ॥ तच्छ्रुत्वानृप
शार्दूलस्त्रस्तःकातरमानसः ॥ दूतान्संप्रेष्यसैन्यानिचाजहारस्वदेशतः ॥ ६६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेना
रदनारायणसंवादएकदन्तत्वहेतुप्रश्नप्रसङ्गेजमदग्निकार्त्तवीर्ययुद्धारंभवर्णनंनामचतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नाराय
णउवाच ॥ ॥ हरिंस्मरन्कार्तवीर्य्योहृदयेनविदूयता ॥ दूतंप्रस्थापयामासकुपितोमुनिसन्निधिम् ॥ १ ॥ युद्धंदेहिमुनिश्रेष्ठकिंवाधेनु
श्चवाञ्छिताम् ॥ मह्यंभृत्यायातिथयेसुविचार्य्ययथोचितम् ॥ २ ॥ दूतस्यवचनंश्रुत्वाजहासमुनिपुङ्गवः ॥ हितंसत्यंनीतिसारंसर्वंदूत
मुवाचह ॥३॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ दृष्टोनृपोनिराहारःसमानीतोमयागृहम् ॥ विविधश्चयथाशक्त्याभोजितश्चयथोचितम् ॥४॥ कपिलांया
चतेराजाममप्राणाधिकांप्रियाम् ॥ तांदातुमक्षमोदूतयुद्धंदास्यामिनिश्चितम् ॥ ५ ॥ मुनेस्तद्वचनंश्रुत्वादूतःसर्वमुवाचह ॥ नृपेन्द्रश्चस
भामध्येसन्नाहैस्संयुतंभिया ॥ ६ ॥ मुनिश्चकपिलामाहमामत्रंकिङ्करोम्यहम् ॥ कर्णधारंविनानौकातथासैन्यंविनामया ॥७॥ कपिला
चददौतस्मैशस्त्राणिविविधानिच ॥ युद्धशास्त्रोपदेशश्चमन्त्रानस्त्रौपयोगिकम् ॥ ८ ॥ जयंभवतुतेविप्रयुद्धेप्यसिनिश्चितम् ॥ तवमृत्युर्न
भवितासन्यसस्त्रंविनामुने ॥ ९ ॥ नृपेणसार्द्धंतेयुद्धमयुक्तंब्राह्मणस्यच ॥ दत्तात्रेयस्यशिष्येणव्यर्थंशक्तिधारिणा ॥ इत्युक्त्वाकपिलाब्रह्म
न्विराममनस्विनी ॥ १० ॥ मुनिर्मनस्वीसैन्यश्चसज्जीकृत्यततोमुने ॥ गृहीत्वासर्वसैन्यश्चसजगामरणाजिरम् ॥ ११ ॥ राजाजगा
मयुद्धायननामसुनिपुङ्गवम् ॥ उभयोःसैन्ययोर्युद्धंबभूवबहुदुष्करम् ॥ १२ ॥ राजसैन्यंजितंसर्वंकपिलासेनयाबलात् ॥ विचित्रंचरथंरा
ज्ञोबभंजेलीलयारणे ॥ १३ ॥ धनुश्चिच्छेदसज्यंतत्सामेनाकापिलीमुदा ॥ नृपेन्द्रःकापिलेयानिजेतुंसैन्यानिचाक्षमः ॥ १४ ॥ सैन्या
नितंशस्त्रवृष्ट्यान्यस्तशस्त्रश्चकारह ॥ शरवृष्ट्याशस्त्रवृष्ट्याराजामूर्च्छामवापह ॥ १५ ॥ किञ्चिच्छिष्टंबलंराज्ञःकिंचिद्वपलायितम् ॥

मुनीन्द्रोमूर्च्छितंदृष्ट्वानृपेन्द्रमतिथिंमुने ॥ १६ ॥ कृपानिधिश्चकृपयातन्मैन्यंमजहारच ॥ गत्वासैन्यंविलीनञ्चकपिलायांचकृत्रिमम् ॥ ॥ १७ ॥ नृपायमुनिनाशीघ्रंदत्ताश्चरणरेणवः ॥ आशीर्वादंप्रदत्तञ्जयोऽस्त्विस्तिकृपालुना ॥ कमण्डलुजलंप्रोक्ष्यजीवयामासतं नृपम् ॥ १८ ॥ सराजाचेननांप्राप्यसमुत्थायरणाजिरात् ॥ मूर्ध्नाननामभक्त्याचमुनिश्रेष्ठंकृतांजलिः ॥ १९ ॥ मुनिःशुभाशिषंदत्त्वा राजानंस्वालिलिङ्गसः ॥ पुनस्तंस्नापयित्वाचभोजयामासयत्नतः ॥ २० ॥ नवनीतंहिहृदयंब्राह्मणानांनुसन्ततम् ॥ अन्येषांक्षुरधा राभमसाध्यंदारुणंसदा ॥ उवाचतंमुनिश्रेष्ठोगृहंगच्छधराधिप ॥ २१ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ रणंदेहिमहाबाहोयेनुंकिंवामयेप्सि ताम् ॥ २२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेजमदग्निकार्तवीर्यार्जुनयुद्धवर्णनंनामपञ्चविंशतित मोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरिंस्मरन्मुनिश्रेष्ठोवाक्यंश्रुत्वाचभूभृतः ॥ हितंमत्यंनीतिसारंप्रवक्तुमु पचक्रमे ॥ १ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ गृहंगच्छमहाभागरक्षधर्मंसनातनम् ॥ सर्वंसम्पत्तिस्थिरंशश्वत्स्थितेधर्मेसुनिश्चितम ॥ २ ॥ त्वांचदृष्ट्वानिराहारंसमानीयगृहंनृप ॥ तवपूजामकरवंयथाशक्तिविधानतः ॥ ३ ॥ साम्प्रतंमूर्च्छितंदृष्ट्वाप्रादांगंगुरुशुभाशिषम ॥ अददां चेतयांचकेवक्तुमेवोचितंनच ॥ ४ ॥ नृपस्तद्वचनंश्रुत्वाप्रणम्यमुनिपुङ्गवम् ॥ रथमन्यंसमारुह्ययुद्धंदेहीत्युवाचह ॥ ५ ॥ मुनिःकृत्वा चसन्नाहंतेयोद्धुमुपचक्रमे ॥ राजानंयुयुधेतत्रकोपेनाहतचेतनः ॥ ६ ॥ कपिलादत्तशस्त्रेणन्यस्तशस्त्रंचकारतम् ॥ कपिलादत्तयाशक्त्या पुनर्मूर्च्छामवापच ॥ ७ ॥ पुनश्चचेतनांप्राप्यराजाराजीवलोचनः ॥ मुनिनायुयुधेतत्रकोपेनपुनरेवच ॥ ८ ॥ आग्नेयंयोजयामाससम रेनृपपुङ्गवः ॥ मुनिर्निर्वापयामासवारुणेनचलीलया ॥ ९ ॥ नृपेन्द्रोवारुणास्त्रञ्चचिक्षेपसमरेमुनौ ॥ वायव्यास्त्रेणसमुनिःशमयामास लीलया ॥ १० ॥ वायव्यास्त्रंनृपश्रेष्ठश्चिक्षेपसमरेतदा ॥ गान्धर्वेणमुनिश्रेष्ठःशमयामासतत्क्षणम् ॥ ११ ॥ नागास्त्रञ्चनृपश्रेष्ठश्चिक्षेप रणमूर्द्धनि ॥ गारुडेनमुनिश्रेष्ठोनिजघानक्षणान्मुदा ॥ १२ ॥ माहेश्वरंमहास्त्रञ्चशतसूर्यसमप्रभम ॥ चिक्षेपनृपतिश्रेष्ठोद्योतयन्तं दिशोदश ॥ १३ ॥ वैष्णवास्त्रेणदिव्येनत्रिलोकव्यापकेनच ॥ मुनिर्निर्वापयामासबहुयत्नेननारद ॥ १४ ॥ मुनिर्नारायणास्त्रञ्चचि

शिरोमन्त्रपूर्वकम् ॥ शस्त्रंदृष्ट्वामहाराजोननामशरणंययौ ॥ १५ ॥ ऊर्ध्वंचभ्रमणंकृत्वाक्षणंदीप्त्वादिशोदश ॥ प्रलयाग्निसमंतत्रस्त्वय मन्तरधीयत ॥ १६ ॥ जृम्भणास्त्रंचसमुनिश्चिक्षेपरणमूर्द्धनि ॥ निद्रांप्रापत्तेनराजासुप्त्वापचमृतोयथा ॥ १७ ॥ दृष्ट्वानृपंनिद्रितंतं चार्द्धचन्द्रेणतत्क्षणम् ॥ चिच्छेदसारथियानंधनुर्बाणंमुनिस्तदा ॥ १८ ॥ मुकुटंचक्षुरप्रेणच्छत्रंसन्नाहमेवच ॥ अस्त्रंतूणंवाजिगणवि विधेनचभूभृतः १९ ॥ मुनिस्तत्सचिवान्सर्वान्नागास्त्रेणैवलीलया ॥ निबध्यस्थापयामासप्रहस्यसमरस्थले ॥ २० ॥ मुनिस्तंबोधया मासमुमन्त्रेणैवलीलया ॥ निबद्धसर्वामात्यानांदर्शयामासभूमिपम् ॥ २१ ॥ दर्शयित्वानृपंतांश्चमोचयामासतत्क्षणम् ॥ नृपेन्द्रमाशिषं कृत्वागृहंगच्छेत्युवाचह ॥ २२ ॥ राजाकोपात्समुत्थायशूलमुद्यम्ययत्नतः ॥ चिक्षेपतंमुनिश्रेष्ठंमुनिःशक्त्याजघानतम् ॥ २३ ॥ एत स्मिन्नन्तरेब्रह्मासमागत्यरणस्थलम् ॥ सप्रीतिंजनयामाससुनीत्याचपरम्परम् ॥२४॥ मुनिर्ननामब्रह्माणंसन्तुष्टश्चरणस्थले ॥ राजान त्वाविधिंचर्षिस्त्वपुरंप्रययौतदा ॥२५॥ मुनिर्ययौस्वाश्रमंचस्वलोकंकमलोद्भवः ॥ इत्येवंकथितंकिंचिदपरंकथयामिते ॥२६॥ इति श्रीब्र ह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेजमदग्निकार्त्तवीर्ययुद्धोपशमवर्णनंनामषड्विंशतितमोऽध्यायः ॥२६॥ नाराय णउवाच ॥ ॥ हरिंस्मृत्वागृहंगत्वाराजाविस्मितमानसः ॥ आजगाममहारण्येजमदग्न्याश्रमंपुनः ॥१॥ रथानांचचतुर्लक्षंरथिनांदश लक्षकम् ॥ अश्वेन्द्राणांगजेन्द्राणांपदातीनामसंख्यकम् ॥ २ ॥ राजेन्द्राणांमहत्त्वश्चमहाबलपराक्रमम् ॥ महासमृद्धियुक्तश्चत्रैलोक्यंजे तुमीश्वरः ॥ ३ ॥ सर्वतोवेष्टयामासजमदग्न्याश्रमंमुदा ॥ रथस्थोवर्मयुक्तश्चकार्त्तवीर्य्यार्जुनःस्वयम् ॥ ४ ॥ सैन्यशब्दैर्वाद्यशब्दैर्म हाकोलाहलैर्मुने ॥ जमदग्न्याश्रमस्थाश्चमूर्च्छामापुर्भयेनच ॥५॥ कुटींप्रविश्यबलवान्गृहीत्वाकपिलांशुभाम् ॥ पुरंगन्तुम्मनश्चक्रेदुर्बु द्धिरसदाश्रयः ॥ ६ ॥ समुत्तस्थौमुनिश्रेष्ठोगृहीत्वासशरंधनुः ॥ एकाकीमुक्तगात्रश्चधेनुंनत्वाहरिंस्मरन् ॥ ७ ॥ आश्रमस्थाञ्जनान्स र्वान्समाश्वास्यचयत्नतः ॥ आजगामरणस्थानंनिश्शंकोनृपतेःपुरः ॥ ८ ॥ निर्ममेशरजालञ्चमुनिर्मन्त्रपूर्वकम् ॥ आच्छादयत्स्वा श्रमंतैर्मानवंवर्मणायथा ॥ ९ ॥ अपरंशरजालञ्चनिर्ममेमुनिपुङ्गवः ॥ तेनैवारयामाससर्वसैन्यंयथाक्रमम् ॥ १० ॥ मुनिनाशरजाले

नसर्वसैन्यंसमावृतम ॥ तानिसर्वाणिशुत्रानियथापत्राणिपञ्जरे ॥ ११ ॥ राजादृष्ट्वामुनिश्रेष्ठमवरुह्यरथात्पुरः ॥ सार्द्धंनृपेन्द्रैर्भक्त्याच
प्रणनामकृताञ्जलिः ॥ १२ ॥ नत्वारुरोहयानंसमुनेःप्राप्यशुभाशिषः ॥ आरुह्यचनृपश्रेष्ठःस्वयानंहृष्टमानसः ॥ १३ ॥ नृपैःसार्द्धंनृप
श्रेष्ठश्चिक्षेपमुनिपुङ्गवे ॥ अस्त्रंशस्त्रंगदांशक्तिंजघानक्रीडयामुनिः ॥ मुनिश्चिक्षेपदिव्यास्त्रंचिच्छेदलीलयानृपः ॥ १४ ॥ शूलंचिक्षेप
नृपतिस्तञ्जघानतदामुनिः ॥ अपरंशरजालंचनिर्ममेमुनिपुङ्गवः ॥ १५ ॥ शस्त्रौघैर्दुर्निवार्य्यैश्चखण्डंखण्डंचकारसः ॥ निबद्धाःशर
जालेननचशक्ताःपलायितुम् ॥ १६ ॥ जृम्भणास्त्रेणमुनिनातेचसर्वेविजृम्भिताः ॥ हस्त्यश्वरथपादातसहितंसर्वसैन्यकम् ॥ १७ ॥
राजानंनिद्रितंदृष्ट्वानजघानमुनीश्वरः ॥ गृहीत्वाकपिलांहृष्टोरुदन्तींशोकमूर्च्छिताम् ॥ बोधयित्वापुरःकृत्वास्वाश्रमंगन्तुमुद्यतः ॥
॥ १८ ॥ एतस्मिन्नन्तरेराजाचेतनांप्राप्यनारद ॥ निवारयामाससमुनिंगृहीत्वासशरंधनुः ॥ १९ ॥ जगामकपिलात्रस्तास्वस्थानञ्च
रणाजिरात् ॥ मुनिश्चतस्थौनिश्शङ्कोगृहीत्वासशरंधनुः ॥ २० ॥ ब्रह्मास्त्रञ्चनृपश्रेष्ठःसचिक्षेपमुनौतदा ॥ ब्रह्मास्त्रेणमुनीन्द्रस्यसद्योनि
र्वाणतांगतम ॥ २१ ॥ दिव्यास्त्रेणमुनिश्रेष्ठोनृपस्यसशरंधनुः ॥ रथञ्चसारथिंचैवचिच्छेदवर्मदुर्वहम् ॥ २२ ॥ अथराजामहाक्रुद्धोदद
र्शस्वसमीपतः ॥ दत्तेनदत्तांशक्तिंनामेकपूरुषघातिनीम् ॥ २३ ॥ जग्राहनत्वादत्तंतंसनत्वाशक्तिमुल्बणाम् ॥ चूर्णयामासतत्रैवशतसू
र्य्यसमप्रभाम ॥ २४ ॥ यत्तेजःसर्वदेवानांतेजोनारायणस्यच ॥ शम्भोश्चब्रह्मणश्चैवमायायाश्चैवनारद ॥ २५ ॥ तत्रैवावाहयामाससः
योगीमन्त्रपूर्वकम् ॥ तेजसाच्छोतयामासगगनंचदिशोदश ॥ २६ ॥ दृष्ट्वाक्षिपन्तींतांदेवाहाहाकारेणचुक्रुशुः ॥ आकाशस्थाश्चसमरंप
श्यन्तोदुःखिताहृदा ॥ २७ ॥ चिक्षेपतांचूर्णयित्वाकार्त्तवीर्य्यार्जुनःस्वयम् ॥ सद्यःपपातसाशक्तिर्ज्वलन्तीमुनिवक्षसि ॥ २८ ॥
विदार्य्ययोगेमुनेःशक्तिर्जगामहरिसन्निधिम् ॥ दत्तायहरिणादत्ताशस्त्रास्त्रनिधयेतदा ॥ २९ ॥ मूर्च्छांसम्प्राप्यसमुनिःप्राणांस्तत्याजत
त्क्षणम् ॥ तेजोऽम्बरेभ्रमित्वाचब्रह्मलोकंजगामह ॥ ३० ॥ युद्धेमुनिंमृतंदृष्ट्वारुरोदकपिलामुहुः ॥ हेताततातेत्युच्चार्य्यगोलोकंसाज
गामह ॥ ३१ ॥ सर्वंसाकथयामासगोलोकेकृष्णमीश्वरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थंतंगोपैर्गोपीभिरावृतम् ॥ ३२ ॥ कृष्णेनब्रह्मणेदत्ताब्रह्म

णाभृगदेपुरा ॥ साप्रीत्यापुष्करेब्रह्मन्भृगुणाजमदग्नये ॥ ३३ ॥ नत्वाचकामधेनूनांसमूहंसाजगामह ॥ तदश्रुबिन्दुनामर्त्यैरत्नसंघो बभूवह ॥ ३४ ॥ अथराजातंनिहत्यबोधयित्वास्वसैन्यकम् ॥ प्रायश्चित्तंविनिर्वर्त्यजगामस्वपुरंमुदा ॥ ३५ ॥ प्राणनाथंमृतंश्रुत्वाज गामरेणुकासती ॥ मुनिंवक्षसिसंस्थाप्यक्षणंमूर्च्छामवापसा ॥ ३६ ॥ ततःसाचेतनांप्राप्यनरुरोदपतिव्रता ॥ एहिवत्सभृगोरामरामरा मेत्युवाचह ॥ ३७ ॥ आजगामभृगुस्तूर्णंक्षणाद्वैपुष्करादहो ॥ ननाममातरंभक्त्यामनोयायीचयोगवित् ॥ ३८ ॥ दृष्ट्वारामोमृतंता तंशोकार्त्तांजननींसतीम् ॥ आकर्ण्यरणवृत्तान्तंप्रयान्तींकपिलांशुचा ॥ ३९ ॥ विललापभृशंतत्रहेतातजननीतिच ॥ चिंतांचकारयो गीन्द्रश्चन्दनैराज्यसंयुताम् ॥ ४० ॥ रेणुकारामसादायतूर्णंकृत्वास्ववक्षसि ॥ चुचुम्बगण्डेशिरसिरुरोदोच्चैर्भृशंमुहुः ॥ ४१ ॥ रामरा ममहाबाहोक्वयामित्वांविहायच ॥ वत्सवत्सेतिकृत्वैवंविललापभृशंमुहुः ॥ ४२ ॥ मत्प्राणाधिकहेवत्समदीयंवचनंशृणु ॥ पित्रोःशेष क्रियांकृत्वायायायुद्धंनपुत्रक ॥ ४३ ॥ गृहेतिष्ठसुखंवत्सतपस्यांकुरुशाश्वतीम् ॥ समरेनैवसुखदंदारुणंक्षत्रियैःसह ॥ ४४ ॥ मातुर्वच नमश्रुत्वाप्रतिज्ञांतांचकारह ॥ त्रिःसप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यामिध्रुवंमहीम् ॥ ४५ ॥ कार्तवीर्य्यंहनिष्यामिलीलयाक्षत्रियाधमम् ॥ पितॄंश्चतर्पयिष्यामिक्षत्रियक्षतजैस्तथा ॥ ४६ ॥ इत्युदीर्य्यभृगोर्मातुर्विललापमुहुर्मुहुः ॥ हितंतथ्यंनीतिसारंबोधयामाससमा नम् ॥ ४७ ॥ ॥ रामउवाच ॥ ॥ पितुःशासनहन्तारंपितुर्वैवधिशायकम् ॥ योनहन्तिमहामूढोरौरवंसव्रजेद्ध्रुवम् ॥ ॥ ४८ ॥ अग्निदोगरदश्चैवशस्त्रपाणिर्धनापहः ॥ क्षेत्रदारापहारीचपितृबन्धुविहिंसकः ॥ ४९ ॥ सततंमन्दकारीचनिन्दकः कटुजल्पकः ॥ एकादशैतेपापिष्ठावधार्हावेदसम्मताः ॥ ५० ॥ द्विजानांद्रविणादानंस्थानान्निर्वासनंमति ॥ वपनंताडनञ्चैववधमाहु र्मनीषिणः ॥ ५१ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रचाजगामभृगुःस्वयम् ॥ अतिव्रस्तोमनस्वीचहृदयेनविदूयता ॥ ५२ ॥ दृष्ट्वातंरेणुकारा मौविनतौसंबभूवतुः ॥ सतावुवाचवेदोक्तंपरलोकहितायच ॥ ५३ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ मद्वंशजातोज्ञानीत्वंकथंविलपसेसुत ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वंसंसारेचचराचरम् ॥ ५४ ॥ सत्यसारंसत्यबीजंकृष्णंचिन्तयपुत्रक ॥ यद्भूतंतद्भूतंवत्सगतंनैवागमिष्यति ॥ ५५ ॥

यद्भवेत्तद्भवत्येवभवितायद्भविष्यति ॥ पूर्वार्जितंस्वीयकर्मफलंकेननिवार्य्यते ॥ ५६ ॥ भूतंभव्यंभविष्यंचयत्कृष्णेननिरूपितम् ॥
निरूपितंयत्तत्कर्म केनवत्सनिवार्य्यते ॥ ५७ ॥ मायाबीजंमायिनाश्चशरीरंपाश्चभौतिकम् ॥ संकेतपूर्वकंनामप्रातःस्वप्नसमंसुत ॥
॥ ५८ ॥ क्षुधानिद्रादयाशान्तिःक्षमाकान्त्यादयस्तथा ॥ यान्तिप्राणामनोज्ञानंप्रयातेपरमात्मनि ॥ ५९ ॥ बुद्धिश्चशक्तयःसर्वाराजेन्द्रमिवकिङ्कराः ॥ सर्वंतमनुगच्छन्तितंकृष्णंभजयत्नतः ॥ ६० ॥ केवाकेषाश्चपितरःकेवाकेषांसुताःसुत ॥ कर्मोर्मिप्रेरिताःसर्वेभवाब्धौदुस्तरेपरम् ॥ ६१ ॥ ज्ञानिनोमारुदन्त्येवमारोदीःपुत्रसाम्प्रतम् ॥ रोदनाश्रुप्रपतनान्मृतानांनरकंध्रुवम् ॥ ६२ ॥ संकेताख्योच्चारणेनयद्रुदन्तिचबान्धवाः ॥ शतवर्षंरुदित्वातंप्राप्नुवन्तिननिश्चितम् ॥ पार्थिवांशश्चपृथिवीगृह्णात्यस्थित्वचादिकम् ॥ ६३ ॥
तोयांशश्चतथातोयंशून्यांशंगगनंतथा ॥ वाय्वंशश्चतथावायुस्तेजस्तेजांशकंतथा ॥ ६४ ॥ सर्वेविलीनाःसर्वेषुकोवाऽऽयास्यतिरोदनात् ॥
नामश्रुतियशःकर्मकथामात्रावशेषितः ॥ ६५ ॥ वेदोक्तश्चैवयत्कर्मकुरुतत्पारलौकिकम् ॥ सचबन्धुःसुपुत्रश्चपरलोकहिताययः ॥
॥ ६६ ॥ भृगोस्तद्वचनंश्रुत्वाशोकंतत्याजतत्क्षणम् ॥ रेणुकाचमहासाध्वीतंवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे
तृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेजमदग्निसंहारपरशुरामप्रतिज्ञादिवर्णनंनामसप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ रेणुकोवाच ॥ ब्रह्मन्ननुगमिष्यामिप्राणनाथस्यसाम्प्रतम् ॥ ऋतोश्चतुर्थदिवसेमृतोऽयंचाद्यमानदः ॥ १ ॥ कर्त्तव्याकाव्यवस्थात्रवदवेदविदांवर ॥ त्वमागतोमेसहसापुण्येनकतिजन्मनाम् ॥ २ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ अहोपुण्यवतोभर्तुरनुगच्छमहासति ॥ चतुर्थदिवसंशुद्धंस्वामिनःसर्वकर्मसु ॥ ३ ॥ शुद्धाभर्त्तुश्चतुर्थेऽह्निशुद्धादैवपित्र्ययोः ॥ दैवकर्मणिपित्र्येचपञ्चमेऽह्निविशुद्ध्यति ॥ ४ ॥ व्यालग्राहीयथाव्यालंबिलादुद्धरतेबलात् ॥ तद्वत्स्वामिनमादायसाध्वीस्वर्गंप्रयातिच ॥ ५ ॥ मोदतेस्वामिनातत्रयावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
अतऊर्ध्वंकर्मभोगंभुंक्ष्वसाध्विशुभाशुभम् ॥ ६ ॥ सपुत्रोभक्तिदातायःसाचस्त्रीयानुगच्छति ॥ सबन्धुर्दानदातायःसशिष्योगुरुमर्च

१ क्षुन्निद्रातृड्दयाशान्तिरितिपाठः ।

येत् ॥ ७ ॥ सोऽभीष्टदंवोयोरक्षेत्सराजापालयेत्प्रजाः ॥ सचस्वामीप्रियांधममतिंदातुमिहेश्वरः ॥ ८ ॥ सगुरुर्धर्मदातायोहरिभक्तिप्रदायकः ॥ एतेप्रशंस्यावेदेषुपुराणेषुचनिश्चितम् ॥ ९ ॥ ॥ रेणुकोवाच ॥ ॥ गन्तुंस्वस्वामिनासार्द्धंकाशक्ताभार्गवमुने ॥ काचाप्यशक्तानारीषुतन्मेब्रूहितपोधन ॥ १० ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ बालापत्याश्वगर्भिण्योह्यदृष्टऋतवस्तथा ॥ रजस्वलाचकुलटागलित्व्याधिसंयुता ॥ ११ ॥ पतिसेवाविहीनायाह्यभक्ताकटुभाषिणी ॥ एतागच्छन्तिचेद्देवान्नकान्तंप्राप्नुवन्तिताः ॥ १२ ॥ संस्कृताग्निंपुरोदत्त्वाचितासुशयितंपतिम् ॥ कान्तास्तमनुगच्छन्तिकान्ताश्चेत्प्राप्नुवन्तिताः ॥ १३ ॥ अनुगच्छन्तियाःकान्तंतमेवप्राप्नुवन्तिताः ॥ सार्द्धंकृत्वापुण्यभोगंदिविजन्मनिजन्मनि ॥ १४ ॥ इयंतेकथितासाध्विव्यवस्थागृहिणांध्रुवम् ॥ तीर्थज्ञानमृतानांचवैष्णवानांगतिंशृणु ॥ १५ ॥ यासाध्वीवैष्णवंकान्तंयत्रयत्रानुगच्छति ॥ प्रयातिस्वामिनासार्द्धं वैकुण्ठेहरिसन्निधिम् ॥ १६ ॥ विशेषोनास्तिभक्तानांतीर्थेवान्यत्रनारद ॥ मरणेनफलंतुल्यंमुक्तानांकृष्णभाविनाम् ॥ १७ ॥ तयोःपातोनास्तितस्मान्महतिप्रलयेसति ॥ नारायणंतंभजेतपुमाँस्त्रीकमलालयाम् ॥ १८ ॥ तीर्थज्ञानमृतश्चापिवैकुण्ठंयातिनिश्चितम् ॥ सभार्योमोदतेतत्रयावद्वैब्रह्मणःशतम् ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वारेणुकांतत्रजामदग्न्यमुवाचह ॥ वेदोक्तंवचनंसर्वंसभृगुःसमयोचितम् ॥ २० ॥ एहिवत्समहाभागत्यजशोकममङ्गलम् ॥ उत्तानंकुरुतातश्चदक्षिणाशिरसंभृगो ॥ २१ ॥ वस्त्रंयज्ञोपवीतश्चनूतनंपरिधापय ॥ अनश्रुनयनोभूत्वासन्तिष्ठन्दक्षिणामुखः ॥ २२ ॥ अरणीसंभवाग्निश्चगृहाणप्रीतिपूर्वकम् ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिसर्वेषांस्मरणंकुरु ॥ २३ ॥ गयादीनिचतीर्थानियेचपुण्याःशिलोच्चयाः ॥ कुरुक्षेत्रश्चगङ्गाश्चयमुनाश्चसरिद्वराम् ॥ २४ ॥ कौशिकींचन्द्रभागाश्चसर्वपापप्रणाशिनीम् ॥ गण्डकीमथकाशीश्चपनसांसरयूंतथा ॥ २५ ॥ पुष्पभद्राश्चभद्राश्चनर्मदाश्चसरस्वतीम् ॥ गोदावरीश्चकावेरींस्वर्णरेखांचपुष्करम् ॥ २६ ॥ रैवतंचवराहंचश्रीशैलंगन्धमादनम् ॥ हिमालयंचकैलासंसुमेरुंरत्नपर्वतम् ॥ २७ ॥ वाराणसींप्रयागश्चपुण्यंवृन्दावनंवनम् ॥ हरिद्वारंचबदरींस्मारंस्मारंपुनःपुनः ॥ २८ ॥ चन्दनागरुकस्तूरीसुगन्धिकुसुमंतथा ॥ प्रदायवाससाच्छाद्यस्थापयैनंचितोपरि ॥ २९ ॥

कर्णाक्षिनासिकास्येत्वंशलाकांचहिरण्मयीम् ॥ कृत्वानिर्मन्थनंतातविप्रेभ्योदेहिसादरम् ॥ २० ॥ सतिलंताम्रपात्रंचधेनुंचर जतंतथा ॥ सदक्षिणंसुवर्णंचदत्त्वाग्निंदेह्यकातरः ॥ २१ ॥ ॐकृत्वादुष्कृतंकर्म्मजानतावाप्यजानता ॥ मृत्युकालवशंप्राप्यन रंपंचत्वमागतम् ॥ २२ ॥ धर्माधर्मसमायुक्तंलोभमोहसमावृतम् ॥ दहसर्वाणिगात्राणिदिव्यांल्लोकान्सगच्छतु ॥ २३ ॥ इमंमन्त्रंप ठित्वातुतातंकृत्वाप्रदक्षिणम् ॥ मन्त्रेणानेनदेह्यग्निंजनकायहरिंस्मरन् ॥ २४ ॥ ॐअस्मत्कुलेत्वंजातोऽसित्वदीयोजायतांपुनः ॥ असौस्वर्गायलोकायस्वाहेतिवदसाम्प्रतम् ॥ २५ ॥ अग्निंदेहिशिरःस्थानेहेभृगोभ्रातृभिःसह ॥ तच्चकारभृगुःसर्वंसगोत्रैराज्ञयाभृगोः ॥ ॥ २६ ॥ अथपुत्रंरेणुकासाकृत्वातत्रस्ववक्षसि ॥ उवाचकिंचिद्वचनंपरिणामसुखावहम् ॥ २७ ॥ अविरोधोभवान्धौचसर्वमङ्गलमङ्ग लम् ॥ विरोधोनाशबीजंचसर्वोपद्रवकारणम् ॥ २८ ॥ अकर्त्तव्योविरोधोवैदारुणैःक्षत्रियैःसह ॥ प्रतिज्ञाचैवकर्त्तव्यामदीयेवचने श्रुते ॥ २९ ॥ आलोच्यब्रह्मणासार्द्धंभृगुणादिव्यमन्त्रिणा ॥ यथोचितंचकर्त्तव्यंसद्भिरालोचनंशुभम् ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वातंपरित्यज्य कान्तंकृत्वास्ववक्षसि ॥ सासुष्वापचितायांचपश्यन्तीतंहरिस्मृतिः ॥ ३१ ॥ वह्निंददौचितायांचसरामोभ्रातृभिःसह ॥ भ्रातृभिःपितृ शिष्यैश्चसार्द्धंसविललापच ॥ ३२ ॥ रामरामेतिरामेतिवाक्यमुच्चार्य्यसासती ॥ पुरस्ताज्जामदग्न्यस्यभस्मीभूताबभूवसा ॥ ३३ ॥ भर्त्तुर्नामसमाकर्ण्यतत्राजग्मुर्हरेश्वराः ॥ रथस्थाःश्यामवर्णाश्चसर्वेचारुचतुर्भुजाः ॥ ३४ ॥ शंखचक्रगदापद्मधारिणोवनमालिनः ॥ किरीटिनःकुण्डलिनःपीतकौशेयवाससः ॥ ३५ ॥ रथेकृत्वारेणुकांतांगत्वातेब्रह्मणःपदम् ॥ जमदग्निंसमादायप्रजग्मुर्हरिसन्निधिम् ॥ ॥ ३६ ॥ तौदम्पतीचवैकुण्ठेतस्थतुर्हरिसन्निधौ ॥ कृत्वादास्यंहरेःशश्वत्सर्वमङ्गलमङ्गलम् ॥ ३७ ॥ अथरामोब्राह्मणैश्चभृगुणा सहनारद ॥ पित्रोःशेषक्रियांकृत्वाब्राह्मणेभ्योधनंददौ ॥ ३८ ॥ गोभूहिरण्यवासांसिदिव्यशय्यांमनोरमाम् ॥ सुवर्णाधारसहितांजल मन्नञ्चचन्दनम् ॥ ३९ ॥ रत्नदीपंरौप्यशैलंसुवर्णासनमुत्तमम् ॥ सुवर्णाधारसहितंताम्बूलञ्चसुवासितम् ॥ ४० ॥ छत्रञ्चपादुकेचैवफ

१ सुकृतमितिपाठः ।

ब्राह्मणेभ्योधनंदत्वाब्रह्मलोकंजगामसः ॥५१॥ ददर्शब्रह्मलोकमशातकुम्भ
लंमाल्यंमनोहरम् ॥ फलंमूलादिकञ्चैवमिष्टान्नञ्चमनोहरम् ॥ ५२ ॥ ददर्शतत्रब्रह्माणंज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ रत्नसिंहासनस्थञ्चरत्नभूषणभू
विनिर्मितम् ॥ स्वर्णप्राकारसंयुक्तंस्वर्णस्तम्भैर्विभूषितम् ॥ ५२ ॥ ददर्शतत्रब्रह्माणंज्वलन्तंब्रह्मतेजसा ॥ रत्नसिंहासनस्थञ्चरत्नभूषणभू
पितम् ॥ ५३ ॥ सिद्धैस्तपश्चान्द्रायणैःऋषीन्द्रैःपरिवेष्टितम ॥ विद्याधरीणांनृत्यञ्चपश्यन्तंसस्मितंमुदा ॥ ५४ ॥ सङ्गीतमुपशृण्वन्तं
गीयमानञ्चगायकैः ॥ चन्दनागरुकस्तूरीकुंकुमेनविराजितम् ॥ ५५ ॥ तपसांफलदातारंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ धातारंसर्वजगतांक
र्त्तारंचेश्वरंपरम् ॥ ५६ ॥ परिपूर्णतमंब्रह्मजपन्तंकृष्णमीश्वरम् ॥ गुह्ययोगंप्रवोचंतंपृच्छन्तंशिष्यमण्डलम् ॥ ५७ ॥ दृष्ट्वातमव्ययंभ
क्त्याप्रणनामभृगुःपुरः ॥ उच्चैश्चरोदनंकृत्वास्ववृत्तान्तमुवाचह ॥ ५८ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मंस्त्वद्वंशजातोऽहंजमदग्निसुतो
विधे ॥ पितामहस्त्वमस्माकंसर्वज्ञंकथयामिकिम् ॥ ५९ ॥ मृगयामागतंभूपंपितामेचोपवासिनम् ॥ पारणांकारयामासकपिलाद
त्तवस्तुना ॥ ६० ॥ सराजाकपिलालोभात्कार्त्तवीर्य्यार्जुनःस्वयम् ॥ घातयामासमत्तातमित्युक्त्वोच्चैरुरोदसः ॥ ६१ ॥ निरुध्य
बाष्पंसपुनरुवाचकरुणानिधिः ॥ मातामेऽनुगतामाध्वीमांविहायजगद्गुरो ॥ ६२ ॥ अधुनाहमनाथश्चत्वंमेमातापितागुरुः ॥
कर्त्तापालयितादातापाहिमांशरणागतम् ॥ ६३ ॥ आगतोऽहंतवसभांप्रमातुर्मातुराज्ञया ॥ उपायंजगन्नाथमद्वैरिहननंकुरु ॥ ६४ ॥
सराजासचधर्मिष्ठःसदयालुर्यशस्करः ॥ सपूज्यःसस्थिरश्रीश्चयोदीनंपरिपालयेत् ॥ ६५ ॥ धनिदीनौसमंदृष्ट्वायःप्रजांनचपालयेत् ॥
तद्देहाद्यातिरुष्टाश्रीःसभवेद्भ्रष्टराज्यकः ॥ ६६ ॥ श्रुत्वाविप्रवटोर्वाक्यंकरुणासागरोविधिः ॥ दत्त्वाशुभाशिषंतस्मैत्रासयामासत्व
क्षसि ॥ ६७ ॥ श्रुत्वाभृगोःप्रतिज्ञाञ्चविस्मितश्चतुराननः ॥ अतीवदुष्करांघोरांबहुजीवविघातिनीम् ॥ ६८ ॥ कर्मणातद्भवेत्सर्वमि
तिकृत्वातुमानसे ॥ उवाचजामदग्न्यंतंपरिणामसुखावहम् ॥ ६९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ प्रतिज्ञादुष्करावत्सबहुजीवविघाति
नी ॥ सृष्टिरेषाभगवतःसम्भवेदीश्वरेच्छया ॥ ७० ॥ सृष्टिःसृष्टामयापुत्रक्लेशेनैवेश्वराज्ञया ॥ सृष्टिलुप्तांप्रतिज्ञातेदारुणाऽकरुणापरा ॥
॥ ७१ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकर्त्तुमिच्छसिमेदिनीम् ॥ एकक्षत्रियदोषेणनज्ञातिंहन्तुमिच्छसि ॥ ७२ ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रैर्नित्या

सृष्टिश्चतुर्विधेः ॥ आविर्भूतातिरोभूताहरेरेवपुनःपुनः ॥ ७३ ॥ अन्यथात्वत्प्रतिज्ञाचभविताप्राक्तनेनते ॥ वह्वायासेनतेकार्य्यसिद्धि र्भवितुमर्हति ॥ ७४ ॥ शिवलोकंगच्छवत्सशङ्करंशरणंव्रज ॥ पृथिव्यांवहवोभूपाःसन्तिशङ्करकिङ्कराः ॥ ७५ ॥ विनाज्ञयामहेशस्य कोवातान्हतुमीश्वरः ॥ बिभ्रतःकवचंदिव्यंशक्तंवैशङ्करस्यच ॥ ७६ ॥ उपायंकुरुयत्नेनजयबीजंशुभावहम् ॥ उपायतःसमा रब्धाःसर्वेसिद्ध्यन्त्युपक्रमाः ॥ ७७ ॥ श्रीकृष्णमन्त्रकवचग्रहणंकुरुशङ्करात् ॥ दुर्लभंवैष्णवंतेजःशैवंशाक्तंविजेष्यति ॥ ७८ ॥ गुरु स्तेजगतांनाथःशिवोजन्मनिजन्मनि ॥ मन्त्रोमत्तोनयुक्तस्तेयोयुक्तःसभवेद्विधिः ॥७९॥ कर्मणालभ्यतेमन्त्रःकर्मणालभ्यतेगुरुः॥ स्वय मेवोपतिष्ठन्तेयेयेषांतेपुतेध्रुवम् ॥ ८० ॥ त्रैलोक्यविजयंनामगृहीत्वाकवचंवरम् ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यसिमहींभृगो ॥ ८१ ॥ दिव्यंपाशुपतंतुभ्यंदातादास्यतिशङ्करः ॥ तेनदत्तेनमन्त्रेणक्षत्रसंघंविजेष्यसि ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपति खण्डेनारदनारायणसंवादेभृगोर्ब्रह्मलोकगमनेब्रह्मोक्तोपायवर्णनंनामाष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वाप्रणम्यचजगद्गुरुम् ॥ स्फीतस्तस्माद्वरंप्राप्यशिवलोकंजगामसः ॥ १ ॥ लक्षयोजनमूर्ध्वश्चब्रह्मलोका द्विलक्षणम् ॥ अनिर्वाच्यसुशोभाढ्यंवाय्वाधारंमनोहरम् ॥ २ ॥ वैकुण्ठंदक्षिणेयस्यगौरीलोकश्चवामतः ॥ यदधोध्रुवलोकश्चसर्वलो कात्परःस्मृतः ॥ ३ ॥ तेषामूर्ध्वंचगोलोकःपञ्चाशत्कोटियोजनः ॥ अतऊर्ध्वंनलोकश्चसर्वोपरिचसस्मृतः ॥ ४ ॥ मनोयायीसयोगी न्द्रःशिवलोकंददर्शह ॥ उपमानोपमेयाभ्यांरहितंमहदद्भुतम् ॥ ५ ॥ योगीन्द्राणांवरेण्यैश्चसिद्धविद्याविशारदैः ॥ कोटिकल्पतपःपूतैः पुण्यवद्भिर्निषेवितम् ॥ ६ ॥ वेष्टितंकल्पवृक्षाणांसमूहैर्वाञ्छितप्रदैः ॥ समूहैःकामधेनूनामसंख्यानांविराजितम् ॥ ७ ॥ पारिजातत रूणांचवनराजिविराजितम् ॥ पुष्पोद्यानायुतैर्युक्तंसदाचातिसुशोभितम् ॥ ८ ॥ मणीन्द्रसाररचितैःशोभितैर्मणिवेदिभिः ॥ राज मार्गशतैर्दिव्यैःसर्वतःपरिभूषितम् ॥ ९ ॥ मणीन्द्रसारनिर्माणशतकोटिगृहैर्युतम् ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यैर्मणीन्द्रकलशोज्ज्वलैः ॥ ॥ १० ॥ तन्मध्यदेशेरम्येचददर्शशङ्करालयम ॥ मणीन्द्रसाररचितप्राकारंसुमनोहरम् ॥ ११ ॥ अत्यूर्ध्वमम्बरस्पर्शिक्षीरनीरनिभं

परम् ॥ षोडशद्वारसंयुक्तंशोभितंशतमन्दिरैः ॥ १२ ॥ अमूल्यरत्नरचितैरत्नसोपानभूषितैः ॥ रत्नस्तम्भकपाटैश्चहीरकेणपरिष्कृतैः ॥ १३ ॥ माणिक्यजालमालाभिःसद्रत्नकलशोज्ज्वलैः ॥ नानाविचित्रचित्रेणचित्रितैःसुमनोहरैः ॥ १४ ॥ आलयस्यपुरस्तत्रसिंहद्वारंददर्शसः ॥ रत्नेन्द्रसारखचितकपाटैश्चविराजितैः ॥ १५ ॥ शोभितंवेदिकाभिश्चबाह्याभ्यन्तरतःसदा ॥ रचिताभिःपद्मरागैर्महामरकतैर्गृहम् ॥ १६ ॥ नानाप्रकारचित्रेणचित्रितंसुमनोहरम् ॥ करालरूपावद्राक्षीद्वारपालौभयङ्करौ ॥ १७ ॥ महाकरालदन्तास्यौविरक्तौरक्तलोचनौ ॥ दग्धशैलप्रतीकाशौमहाबलपराक्रमौ ॥ १८ ॥ विभूतिभूषितांगौचव्याघ्रचर्माम्बरौवरौ ॥ पिङ्गलाक्षौविशालाक्षौजटिलौचत्रिलोचनौ ॥ १९ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरौज्वलन्तौब्रह्मतेजसा ॥ तौदृष्ट्वामनसाभीतस्त्रस्तःकिञ्चिदुवाचह ॥ २० ॥ विनयेनविनीतश्चदुर्विनीतौमहाबलौ ॥ आत्मनःसर्ववृत्तान्तंकथयामासतत्पुरः ॥ २१ ॥ विप्रस्यवचनंश्रुत्वाकृपायुक्तौबभूवतुः ॥ गृहीत्वाज्ञाञ्चरद्वाराशंकरस्यमहात्मनः ॥२२॥ प्रवेष्टुमाज्ञांददतुरीश्वरानुचरौवरौ ॥ भृगुस्तदाज्ञामादायप्रविवेशहरिंस्मरन् ॥ २३ ॥ प्रत्येकंषोडशद्वारेददर्शसुमनोहराः ॥ द्वारपालैर्नियुक्ताश्चनानाचित्रविचित्रिताः ॥ २४ ॥ दृष्ट्वातामहदाश्चर्य्यादपश्यच्छूलिनःसभाम् ॥ नानासिद्धगणाकीर्णांमहर्षिगणसेविताम् ॥ २५ ॥ पारिजातसुगन्धाढ्यवायुनासुरभीकृताम् ॥ ददर्शतत्रदेवेशंशङ्करंचन्द्रशेखरम् ॥ २६ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरंव्याघ्रचर्माम्बरंपरम् ॥ विभूतिभूषिताङ्गंतंनागयज्ञोपवीतिनम् ॥ रत्नसिंहासनस्थञ्चरत्नभूषणभूषितम् ॥ २७ ॥ महाशिवंशिवकरंशिवबीजंशिवाश्रयम् ॥ आत्मारामंपूर्णकामंसूर्य्यकोटिसमप्रभम् ॥२८॥ ईषद्धास्यंप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकातरम् ॥ शश्वज्ज्योतिस्स्वरूपञ्चलोकानुग्रहविग्रहम् ॥ २९ ॥ धृतवन्तंजटाजालंदक्षकन्यासमन्वितम् ॥ तपसांफलदातारंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ३० ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशंपञ्चवक्त्रंत्रिलोचनम् ॥ गुह्यंब्रह्मप्रवोचन्तंशिष्येभ्यस्तत्त्वमुद्रया ॥ ३१ ॥ स्तूयमानञ्चयोगीन्द्रैःसिद्धेन्द्रैःपरिसेवितम् ॥ पार्षदप्रवरैश्शश्वत्सेवितंश्वेतचामरैः ॥ ३२ ॥ ध्यायमानंपरंब्रह्मपरिपूर्णतमंपरम् ॥ स्वेच्छामयंगुणातीतंजरामृत्युहरंपरम् ॥ ३३ ॥ ज्योतीरूपञ्चसर्वाद्यंश्रीकृष्णंप्रकृतेःपरम् ॥ ध्यायन्तंपरमानन्दंपुलकांचितविग्रहम् ॥ सुस्वरंसाश्रुनेत्रंतमुद्गायन्तंगुणार्णवम् ॥ ३४ ॥

भूतेन्द्रैर्वैरुद्रगणैःक्षेत्रपालैश्चवेष्टितम् ॥ मूर्ध्नाननामपरशुरामोदृष्ट्वातमादरात् ॥ ३५ ॥ तद्वामेकार्त्तिकेयंचदक्षिणेचगणेश्वरम् ॥ नन्दीश्वरंमहाकालंवीरभद्रंचतत्पुरः ॥ अङ्केददर्शकान्तांतांगौरींशैलेन्द्रकन्यकाम् ॥ ३६ ॥ ननामसर्वान्मूर्ध्नाचभक्त्याचपरयामुदा ॥ दृष्ट्वाहरंपरंतोपात्स्तोतुंसमुपचक्रमे ॥ ३७ ॥ सगद्गदपदंदीनस्माश्रुनेत्रोऽतिकातरः ॥ कृताञ्जलिपुटःशान्तःशोकार्त्तःशोकनाशनम् ॥ ॥३८॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥ ईशत्वांस्तोतुमिच्छामिसर्वथास्तोतुमक्षमः ॥ अक्षराक्षयबीजंचकिंवास्तौमिनिरीहकम् ॥३९॥ नयो जनांकर्त्तुमीशोदेवेशंस्तौमिमूढधीः ॥ वेदानशक्तायंस्तोतुकस्त्वांस्तोतुमिहेश्वरः ॥ ४० ॥ वाग्बुद्धिमनसांदूरंसारात्सारंपरात्परम् ॥ ज्ञानमात्रेणसाध्यंचसिद्धंसिद्धैर्निषेवितम् ॥ ४१ ॥ यमाकाशमिवाद्यन्तमध्यहीनंतथाऽव्ययम् ॥ विश्वतन्त्रमतन्त्रञ्चस्वतन्त्रंतन्त्रबीज कम् ॥ ४२ ॥ ध्यानासाध्यंदुराराध्यमतिसाध्यंकृपानिधिम् ॥ त्राहिमांकरुणासिन्धोदीनबन्धोऽतिदीनकम् ॥ ४३ ॥ अद्यमेसफलं जन्मजीवितंचसुजीवितम् ॥ स्वप्नेप्यदृष्टंभक्तैश्चाधुनापश्यामिचक्षुषा ॥ ४४ ॥ शक्रादयःसुरगणाःकलयायस्यसम्भवाः ॥ चराचराः कलांशेनतंनमामिमहेश्वरम् ॥ ४५ ॥ स्त्रीरूपंक्लीबरूपंचपौरुषंचबिभर्त्तियः ॥ सर्वाधारंसर्वरूपंतंनमामिमहेश्वरम् ॥ ४६ ॥ यंभास्कर स्वरूपंचशशिरूपंहुताशनम् ॥ जलरूपंवायुरूपंतंनमामिमहेश्वरम् ॥ ४७ ॥ अनन्तविश्वसृष्टीनांसंहर्त्तारंभयङ्करम् ॥ क्षणेनलीलामा त्रेणतंनमामिमहेश्वरम् ॥ ४८ ॥ यःकालःकालकालश्चकलिर्बीजंचकालजः ॥ अजःप्रजश्चयःसर्वस्तंनमामिमहेश्वरम् ॥ ४९ ॥ इत्येवमुक्त्वासभृगुःपपातचरणाम्बुजे ॥ आशिषंचददौतस्मैसुप्रसन्नोबभूवसः ॥ ५० ॥ जामदग्न्यकृतंस्तोत्रंयःपठेद्भक्तिसंयुतः ॥ सर्व पापविनिर्मुक्तःशिवलोकंसगच्छति ॥ ५१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपरशुरामस्यकैलास गमनंनामैकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ शङ्करउवाच ॥ ॥ कस्त्वंवटोकस्यपुत्रःक्वासःस्तवनंकथम् ॥ किंवातेऽहंकरिष्यामिवाञ्छितंवदसाम्प्रतम् ॥ १ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ शोकाकुलंत्वांपश्यामिविमनस्कंसुविस्मितम् ॥ वयसातिशिशुंशान्तंगुणेनगुणिनांवरम् ॥ २ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ जमदग्निसुतोऽहञ्चभृगुवंशसमुद्भवः ॥ रेणुकाम्बामेपरशुरामो

हंनामतःप्रभो ॥ ३ ॥ कर्णाहिमांदयासिन्धोविद्यापण्येनकिङ्करम् ॥ त्वामीशशरणापन्नंरक्षमांदीनवत्सल ॥ ४ ॥ मृगयामागतंभूपं
पितामेचोपवासिनम् ॥ चकारातिथ्यमानीयकपिलादत्तवस्तुना ॥ ५ ॥ राजातंकपिलालोभाद्घातयामासमन्दधीः ॥ कपिलातं
मृतंदृष्ट्वागोलोकञ्चजगाममा ॥ ६ ॥ मातानुगमनंचक्रेह्यनाथोऽहंचसाम्प्रतम् ॥ त्वंमेपिताशिवामातारक्षमांपुत्रवत्प्रभो ॥ ७ ॥ मयाकृ
तांप्रतिज्ञाचशोकेनैवातिदुष्करा ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यामिमहीमिति ॥ ८ ॥ कार्त्तवीर्य्यंहनिष्यामिसमग्रंतातघातकम् ॥
इत्येतत्परिपूर्णंमेभगवान्कर्त्तुमर्हति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वादृष्ट्वादुर्गामुखंहरः ॥ बभूवानम्रवक्त्रश्चमाचशुष्कोष्ठतालुका ॥
॥ १० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ तपस्विन्विप्रपुत्रस्त्वंनिर्भूपांकर्तुमिच्छसि ॥ त्रिस्सप्तकृत्वःकोपेनसाहसस्तेमहान्वटो ॥ ११ ॥
हन्तुमिच्छसिनिःशस्त्रःसहस्रार्जुनमीश्वरम् ॥ भ्रूभङ्गलीलयायस्यरावणस्यपराजयः ॥ १२ ॥ तस्मैप्रदत्तंदत्तेनश्रीहरेःकवचंवटो ॥
शक्तिरव्यर्थरूपाचययातेहिंसितःपिता ॥ १३ ॥ हरेर्मन्त्रंसंस्तवनंयःपठेच्चदिवानिशम् ॥ कोवाशक्नोतितंहन्तुंनपश्यामिहभूतले ॥
॥ १४ ॥ अयेविप्रगृहंगच्छकिङ्करिष्यतिशङ्करः ॥ अन्येभूपाश्चमद्भृत्याःकाभीस्तेषांमयिस्थिते ॥ १५ ॥ ॥ काल्युवाच ॥ ॥
अयेविप्रवटोजाल्मनिर्भूपान्कर्तुमिच्छसि ॥ यथाहिवामनश्चन्द्रंकरेणाहर्तुमिच्छति ॥ १६ ॥ कृतयज्ञान्महापुण्यान्महाबलपराक्र
मान् ॥ दिगम्बरसहायेनमद्भृत्यान्हन्तुमिच्छसि ॥ १७ ॥ सनयोर्वचनंश्रुत्वारुरोदोच्चैश्चशोकतः ॥ सहसापुरतस्तेषांप्राणांस्त्यक्तुंस
मुद्यतः ॥ १८ ॥ विप्रस्यरोदनंश्रुत्वाशङ्करःकरुणानिधिः ॥ पश्यन्दुर्गाञ्चकालींचज्ञात्वाशयमथोविभुः ॥ १९ ॥ तयोरनुमतिंप्राप्य
सर्वेशोभक्तवत्सलः ॥ जमदग्निसुतंसद्यःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २० ॥ ॥ शंकरउवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृतिहेवत्सत्वंमेपुत्रसमोमहान् ॥
दास्यामिमन्त्रंगुह्यंतेत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ २१ ॥ एवंभूतञ्चकवचंदास्यामिपरमाद्भुतम् ॥ लीलयामत्प्रसादेनकार्त्तवीर्य्यंहनिष्यसि ॥
॥ २२ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यसिमहींद्विज ॥ जगत्तेयशसापूर्णंभविष्यतिनसंशयः ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वाशंकरस्तस्मैददौमन्त्रं
सुदुर्लभम् ॥ त्रैलोक्यविजयंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ २४ ॥ स्तवंपूजाविधानञ्चपुरश्चरणपूर्वकम् ॥ मन्त्रसिद्धेरनुष्ठानं

यथावन्नियमक्रमम् ॥ २५ ॥ सिद्धिस्थानंकालसंख्यंकथयामासनारद ॥ वेदवेदाङ्गादिकंचपाठयामासतत्क्षणम् ॥ २६ ॥
नागपाशंपाशुपतंब्रह्मास्त्रञ्चसुदुर्लभम् ॥ नारायणास्त्रमाग्नेयंवायव्यंवारुणंतथा ॥ २७ ॥ गान्धर्वंगारुडंचैवजृम्भणास्त्रंतथैवच ॥
गदांशक्तिंचपरशुंशूलमव्यर्थमुत्तमम् ॥ २८ ॥ नानाप्रकारशस्त्रास्त्रमन्त्रञ्चविधिपूर्वकम् ॥ शस्त्रास्त्राणांचसंहारंतूणीचाक्षयसायकौ
॥ २९ ॥ आत्मरक्षणसन्धानंसंग्रामविजयक्रमम् ॥ मायायुद्धञ्चविविधंहुंकारंमन्त्रपूर्वकम् ॥ ३० ॥ रक्षणञ्चस्वसैन्यानां
परसैन्यविमर्दनम् ॥ नानाप्रकारमतुलमुपायंरणसंकटे ॥ संहारेमोहिनींविद्यांददौमृत्युहरांहरः ॥ ३१ ॥ स्थित्वाचिरंगुरो
र्वासेसर्वविद्यांविबोध्यसः ॥ तीर्थंकृत्वामन्त्रसिद्धिंतांश्चनत्वाजगामसः ॥ ३२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारद
नारायणसंवादेपरशुरामस्यशिवदत्तास्त्रशस्त्रादिप्राप्तिवर्णनंनामत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
भगवञ्छ्रोतुमिच्छामिकिंमन्त्रंभगवान्हरः ॥ कृपयादात्परशुरामायस्तोत्रंचवर्मच ॥ १॥ कोवास्यमन्त्रस्याराध्यःकिंफलंकवचस्यच ॥
स्तवनस्यफलंकिंवातद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ २ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ मन्त्राराध्योहिभगवान्परिपूर्णतमःस्वयम् ॥ गोलोक
नाथः श्रीकृष्णोगोपगोपीश्वरःप्रभुः ॥ ३ ॥ त्रैलोक्यविजयंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ स्तवराजंमहापुण्यंभूतियोगसमुद्भवम् ॥ ४ ॥
मन्त्रकल्पतरुंनामसर्वकामफलप्रदम् ॥ ददौपरशुरामायरत्नपर्वतसन्निधौ ॥ ५ ॥ स्वयंप्रभानदीतीरेपारिजातवनान्तरे ॥ आश्रमे
लोकदेवस्यमाधवस्यचसन्निधौ ॥ ६ ॥ ॥ महादेवउवाच ॥ ॥ वत्सागच्छमहाभागभृगुवंशसमुद्भव ॥ पुत्राधिकोऽसिप्रेम्णामे
कवचग्रहणंकुरु ॥ ७ ॥ शृणुराममप्रवक्ष्यामिब्रह्माण्डेपरमाद्भुतम् ॥ त्रैलोक्यविजयंनामश्रीकृष्णस्यजयावहम् ॥ ८ ॥ श्रीकृष्णेनपु
रादत्तंगोलोकेराधिकाश्रमे ॥ रासमण्डलमध्येचमह्यंवृन्दावनेवने ॥ ९ ॥ अतिगुह्यतरंतत्त्वंसर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ पुण्यात्पुण्यतरञ्चैव
परंस्नेहाद्ददामिते ॥ १० ॥ यद्धृत्वापठनाद्देवीमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ शुम्भंनिशुम्भंमहिषंरक्तबीजंजघानह ॥ ११ ॥ यद्धृत्वाहञ्चजगतां
संहर्त्तासर्वतत्त्ववित् ॥ अवध्यंत्रिपुरंपूर्वंदुरन्तमपिलीलया ॥ १२ ॥ यद्धृत्वापठनाद्ब्रह्मासमृजेसृष्टिमुत्तमाम् ॥ यद्धृत्वाभगवाञ्छेषोवि

धत्तेविश्वमेवच ॥ १३ ॥ यद्धृत्वाकूर्मराजश्चशेषंधत्तेहिलीलया ॥ यद्धृत्वाभगवान्वायुर्विश्वाधारोविभुःस्वयम् ॥ १४ ॥ यद्धृत्वावरु
णःसिद्धःकुवेरश्चधनेश्वरः ॥ यद्धृत्वापठनादिन्द्रोदेवानामधिपःस्वयम् ॥ १५ ॥ यद्धृत्वाभातिभुवनेतेजोराशिःस्वयंरविः ॥ यद्धृत्वा
पठनाच्चन्द्रोमहाबलपराक्रमः ॥ १६ ॥ अगस्त्यःसागरान्सप्तयद्धृत्वापठनात्पपौ ॥ चकारतेजसाजीर्णंदैत्यंवातापिसंज्ञकम् ॥ १७॥
यद्धृत्वापठनाद्देवीसर्वाधारावसुन्धरा ॥ यद्धृत्वापठनात्पूतागङ्गाभुवनपावनी ॥ १८ ॥ यद्धृत्वाजगतांसाक्षीधर्मोधर्मभृतांवरः ॥ सर्व
विद्याधिदेवीमायच्चधृत्वासरस्वती ॥ १९ ॥ यद्धृत्वाजगतांलक्ष्मीरन्नदात्रीपरात्परा ॥ यद्धृत्वापठनाद्वेदान्सावित्रीसासुपावच ॥ २० ॥
वेदाश्चधर्मवक्तारोयद्धृत्वापठनाद्भृगो ॥ यद्धृत्वापठनाच्छुद्धस्तेजस्वीहव्यवाहनः ॥ सनत्कुमारोभगवान्यद्धृत्वाज्ञानिनांवरः ॥
॥ २१ ॥ दातव्यंकृष्णभक्तायसाधवेचमहात्मने ॥ शठायपरशिष्यायदत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥ त्रैलोक्यविजयस्यास्यकव
चस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्चगायत्रीदेवोरासेश्वरःस्वयम् ॥ २३ ॥ त्रैलोक्यविजयप्राप्तौविनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ परात्परञ्चकवचं
त्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ २४ ॥ प्रणवोमेशिरःपातुश्रीकृष्णायनमःसदा ॥ पायात्कपालंकृष्णायस्वाहापञ्चाक्षरःस्मृतः ॥ २५ ॥
कृष्णेतिपातुनेत्रेचकृष्णस्वाहेतितारकम् ॥ हरयेनमइत्येवंभ्रूलतांपातुमेसदा ॥ २६ ॥ ॐगोविंदायस्वाहेतिनासिकांपातुसन्ततम् ॥
गोपालायनमोगण्डौपातुमेसर्वतःसदा ॥ २७ ॥ ॐ–नमोगोपाङ्गनेशायकर्णौपातुसदामम ॥ ॐकृष्णायनमःशश्वत्पातुमेऽधरयु
ग्मकम् ॥ २८ ॥ ॐगोविन्दायस्वाहेतिदन्तौघंमेसदावतु ॥ पातुकृष्णायदन्ताधोदन्तोर्ध्वंक्लींसदावतु ॥ २९ ॥ ॐश्रीकृष्णाय
स्वाहेतिजिह्विकांपातुमेसदा ॥ रासेश्वरायस्वाहेतितालुकंपातुमेसदा ॥ ३० ॥ राधिकेशायस्वाहेतिकण्ठंपातुसदामम ॥ नमो
गोपाङ्गनेशायवक्षःपातुसदामम ॥ ३१ ॥ ॐगोपेशायस्वाहेतिस्कन्धंपातुसदामम ॥ नमःकिशोरवेषायस्वाहापृष्ठंसदावतु ॥
॥ ३२ ॥ उदरंपातुमेनित्यंमुकुन्दायनमःसदा ॥ ॐ–ह्रींक्लींकृष्णायस्वाहेतिकरौपादौसदामम ॥ ३३ ॥ ॐविष्णवेनमो
बाहुयुग्मंपातुसदामम ॥ ॐह्रींभगवतेस्वाहानखरंपातुमेसदा ॥ ३४ ॥ ॐनमोनारायणायेतिनखरन्ध्रंसदावतु ॥ ॐ ह्रींह्रींप

ज्ञनाभायनाभिंपातुसदाम्मम ॥ ३५ ॥ ॐसर्वेशायस्वाहेतिकङ्कालंपातुमेसदा ॥ ॐगोपीरमणायस्वाहानितम्बंपातुमेसदा ॥
॥ ३६ ॥ ॐ-गोपीरमणनाथायपादौपातुसदामम ॥ ॐ ह्रींक्लींरसिकेशायस्वाहामर्वंसदावतु ॥ ३७ ॥ ॐकेशवायस्वाहेतिमम
केशान्सदावतु ॥ नमःकृष्णायस्वाहेतिब्रह्मरन्ध्रंसदावतु ॥ ३८ ॥ ॐमाधवायस्वाहेतिमेलोमानिसदावतु ॥ ॐह्रींश्रींरसिकेशाय
स्वाहासर्वंसदावतु ॥ ३९ ॥ परिपूर्णतमःकृष्णःप्राच्यांमांसर्वदावतु ॥ स्वयंगोलोकनाथोमामाग्नेय्यांदिशिरक्षतु ॥ ४० ॥ पूर्णब्रह्मस्वरू
पश्चदक्षिणेमांसदावतु ॥ नैर्ऋत्यांपातुमांकृष्णःपश्चिमेपातुमांहरिः ॥ ४१ ॥ गोविन्दःपातुमांशश्वद्वायव्यांदिशिनित्यशः ॥ उत्तरेमांस
दापातुरसिकानांशिरोमणिः ॥ ४२ ॥ ऐशान्यांमांसदापातुवृन्दावनविहारकृत ॥ वृन्दावतीप्राणनाथःपातुमामूर्ध्वदेशतः ॥ ४३ ॥ सदै
वमाधवः पातुबलिहारीमहाबलः ॥ जलेस्थलेचान्तरिक्षेनृसिंहःपातुमांसदा ॥ ४४ ॥ स्वप्नेजागरणेशश्वत्पातुमांमाधवःसदा ॥ सर्वा
न्तरात्मानिर्लिप्तःपातुमांसर्वतोविभुः ॥ ४५ ॥ इतितेकथितंवत्ससर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ त्रैलोक्यविजयंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ४६ ॥
मयाश्रुतंकृष्णवक्त्रात्प्रवक्तव्यंनकस्यचित् ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधिवत्कवचंधारयेत्तुयः ॥ ४७ ॥ कण्ठेवादक्षिणेवाहौसोऽपिविष्णुर्नसंशयः ॥
सचभक्तोवसेद्यत्रलक्ष्मीर्वाणीवसेत्ततः ॥ ४८ ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचोजीवन्मुक्तोभवेत्तुसः ॥ निश्चितंकोटिवर्षाणांपूजायाःफलमाप्नु
यात् ॥ ४९ ॥ राजसूयसहस्राणिवाजपेयशतानिच ॥ अश्वमेधायुतान्येवनरमेधायुतानिच ॥ ५० ॥ महादानानियान्येवप्रादक्षिण्यंभु
वस्तथा ॥ त्रैलोक्यविजयस्यास्यकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ५१ ॥ व्रतोपवासनियमंस्वाध्यायाध्ययनंतपः ॥ स्नानञ्चसर्वतीर्थेषुनास्या
र्हन्तिकलामपि ॥ ५२ ॥ सिद्धित्वममरत्वञ्चदासत्वंश्रीहरेरपि ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचःसर्वंप्राप्नोतिनिश्चितम् ॥ ५३ ॥ सभवेत्सिद्ध
कवचोदशलक्षंजपेत्तुयः ॥ योभवेत्सिद्धकवचःसर्वज्ञःसभवेद्ध्रुवम् ॥ ५४ ॥ इदंकवचमज्ञात्वाभजेत्कृष्णंसुमन्दधीः ॥ कोटिकल्पंप्र
जप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ ५५ ॥ गृहीत्वाकवचंवत्समहींनिःक्षत्रियांकुरु ॥ त्रिस्सप्तकृत्वानिश्शंकःसदानन्दोहिलीलया ॥
॥ ५६ ॥ राज्यंदेयंशिरोदेयंप्राणादेयाश्चपुत्रक ॥ एवंभूतञ्चकवचंनदेयंप्राणसंकटे ॥ ५७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीये

गणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपरशुरामायश्रीकृष्णकवचप्रदानंनामैकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ छ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥
सम्प्राप्तंकवचंनाथशश्वत्सर्वाङ्गरक्षणम् ॥ सुखदंमोक्षदंसारंशत्रुसंहारकारणम् ॥ १ ॥ अधुनाभगवन्मन्त्रंस्तोत्रंपूजाविधिंप्रभो ॥
देहिमह्यमनाथायशरणागतपालक ॥ २ ॥ ॥ महादेवउवाच ॥ ॥ ॐ श्रींनमःश्रीकृष्णायपरिपूर्णतमायच ॥ मन्त्रेषुमन्त्रराजो
ऽयंमहान्सप्तदशाक्षरः ॥ ३ ॥ सिद्धोऽयंपंचलक्षेणजपेनमुनिपुङ्गव ॥ तद्दशांशंचहवनंतद्दशांशाभिषेचनम् ॥ तर्पणंतद्दशांशंचतद्दशां
शंचमार्जनम् ॥ सुवर्णानांचशतकंपुरश्चरणदक्षिणा ॥ ४ ॥ मन्त्रसिद्धस्यपुंसश्चविश्वंकरतलंमुने ॥ शक्तःपातुंसमुद्रांश्चविश्वंसंहर्तु
मीश्वरः ॥ ५ ॥पांचभौतिकदेहेनवैकुण्ठङ्गन्तुमीश्वरः ॥ तस्यसंस्पर्शमात्रेणपदपङ्कजरेणुना ॥ पूतानिसर्वतीर्थानिसद्यःपूतावसुन्धरा ॥
॥ ६ ॥ ध्यानंचसामवेदोक्तंशृणुमन्मुखतोमुने ॥ सर्वेश्वरस्यकृष्णस्यभक्तिमुक्तिप्रदायिच ॥ ७ ॥ नवीनजलदश्यामंनीलेन्दीवरलो
चनम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यमीषद्धास्यंमनोहरम् ॥ ८ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थंतंरत्नभूषणभूषि
तम् ॥ ९ ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंपीताम्बरधरंवरम् ॥ वीक्ष्यमाणंचगोपीभिःसस्मिताभिश्चसन्ततम् ॥ १० ॥ प्रफुल्लमालतीमालावन
मालाविभूषितम् ॥ दधतङ्कुन्दपुष्पाढ्यांचूडांचन्द्रकचर्चिताम् ॥ ११ ॥ प्रभांक्षिपन्तींनभसश्चन्द्रतारान्वितस्यच ॥ रत्नभूषितसर्वाङ्गं
राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ १२ ॥ सिद्धेन्द्रैश्चमुनीन्द्रैश्चदेवेन्द्रैःपरिसेवितम् ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशैश्चश्रुतिभिश्चस्तुतंभजे ॥ १३ ॥ ध्यानेना
नेनतंध्यात्वाचोपचारांस्तुषोडश ॥ दत्त्वाभक्त्याचसंपूज्यसर्वज्ञत्वंलभेत्पुमान् ॥ १४ ॥ अर्घ्यंपाद्यञ्चासनञ्चवसनंभूषणंतथा ॥
गामर्घ्यंमधुपर्कञ्चयज्ञसूत्रमनुत्तमम् ॥ १५ ॥ धूपदीपौचनैवेद्यंपुनराचमनीयकम् ॥ नानाप्रकारपुष्पाणिताम्बूलञ्चसुवासितम् ॥
॥ १६ ॥ मनोहरंदिव्यतल्पंकस्तूर्यगरुचन्दनैः ॥ भक्त्याभगवतेदेयंमाल्यंपुष्पाञ्जलित्रयम् ॥ १७ ॥ ततःषडङ्गंसम्पूज्यपश्चात्सम्पूज
येद्गणम् ॥ श्रीदामानंसुदामानंवसुदामानमेवच ॥ १८ ॥ हरिभानुंचन्द्रभानुंसूर्यभानुंसुभानुकम् ॥ पार्षदप्रवरान्सप्तपूजयेद्भक्ति
भावतः ॥ १९ ॥ गोपीश्वरींराधिकांचमूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ कृष्णशक्तिंकृष्णपूज्यांपूजयेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ २० ॥ गोपगोपीगणंशान्तं
मांब्रह्माणञ्चपार्वतीम् ॥ लक्ष्मींसरस्वतींपृथ्वींसर्वदेवंसपार्षदम् ॥ २१ ॥ देवषट्कंसमभ्यर्च्यपुनःपञ्चोपचारतः ॥ पश्चाद्देवंक्रमेणैव

श्रीकृष्णंपूजयेत्सुधीः ॥ २२ ॥ गणेशश्चदिनेशश्चवह्निंविष्णुंशिवंशिवाम् ॥ देवपट्कंसमभ्यर्च्यचेष्टदेवश्चपूजयेत् ॥ २३ ॥ गणेशंविघ्ननाशायव्याधिनाशायभास्करम् ॥ आत्मनःशुद्धयेवह्निंश्रीविष्णुंमुक्तिहेतवे ॥ २४ ॥ ज्ञानायशङ्करंदुर्गांपरमैश्वर्यहेतवे ॥ सम्पूजनेफलमिदंविपरीतमपूजने ॥ २५ ॥ ततःकृत्वापरीहारमिष्टदेवश्चभक्तितः ॥ स्तोत्रश्चसामवेदोक्तंपठेद्वत्तया च तच्छृणु ॥ २६ ॥ महादेवउवाच ॥ ॥ परंब्रह्मपरंधामपरंज्योतिःसनातनम् ॥ निर्लिप्तंपरमात्मानंनमाम्यखिलकारणम् ॥ २७ ॥ स्थूलात्स्थूलतमंदेवंसूक्ष्मात्सूक्ष्मतमंपरम् ॥ सर्वदृश्यमदृश्यश्चस्वेच्छाचारंनमाम्यहम् ॥ २८ ॥ साकारश्चनिराकारंसगुणंनिर्गुणंप्रभुम् ॥ सर्वाधारश्चसर्वश्चस्वेच्छारूपंनमाम्यहम् ॥ २९ ॥ अतीवकमनीयंचरूपंनिरुपमंविभुम् ॥ करालरूपमत्यन्तंबिभ्रतंप्रणमाम्यहम् ॥ ३० ॥ कर्म्मणःकर्म्मरूपंतंसाक्षिणंसर्वकर्मणः ॥ फलंचफलदातारंसर्वरूपं नमाम्यहम ॥ ३१ ॥ स्रष्टा पाताचसंहर्त्ताकलयामूर्तिभेदतः ॥ नानामूर्तिःकलांशेनयःपुमांस्तंनमाम्यहम ॥ ३२ ॥ स्वयंप्रकृतिरूपश्चमाययाचस्वयंपुमान् ॥ तयोःपरंस्वयंशश्वत्तंनमामिपरात्परम् ॥ ३३ ॥ स्त्रीपुन्नपुंसकंरूपंयोबिभर्तिस्वमायया ॥ स्वयंमायास्वयंमायीयोदेवस्तंनमाम्यहम् ॥ ३४ ॥ तारकंसर्वदुःखानांसर्वकारणकारणम् ॥ धारकंसर्वविश्वानांसर्वबीजंनमाम्यहम् ॥ ३५ ॥ तेजस्विनांरविर्योहिसर्वजातिषुब्राडवः ॥ नक्षत्राणांचयश्चन्द्रस्तंनमामिजगत्प्रभुम् ॥ ३६ ॥ रुद्राणांवैष्णवानांचज्ञानिनांयोहिशंकरः ॥ नागानांयोहिशेषश्चतंनमामिजगत्पतिम् ॥ ३७ ॥ प्रजापतीनांयोब्रह्मासिद्धानांकपिलःस्वयम् ॥ सनत्कुमारोमुनिषुतंनमामिजगद्गुरुम ॥ ३८ ॥ देवानांयोहिविष्णुश्चदेवीनांप्रकृतिःस्वयम् ॥ स्वायम्भुवोमनूनांयोमानवेषुचवैष्णवः ॥ नारीणांशतरूपाचबहुरूपंनमाम्यहम् ॥ ३९ ॥ ऋतूनांयोवसन्तश्चमासानांमार्गशीर्षकः ॥ एकादशीतिथीनांचनमाम्यखिलरूपिणम ॥ ४० ॥ सागरःसरितांयश्चपर्वतानांहिमालयः ॥ वसुन्धरासहिष्णूनांतंसर्वंप्रणमाम्यहम् ॥ ४१ ॥ पत्राणांतुलसीपत्रंदारुरूपेषुचन्दनम् ॥ वृक्षाणांकल्पवृक्षोयस्तंनमामिजगत्पतिम् ॥ ४२ ॥ पुष्पाणांपारिजातश्चसस्यानांधान्यमेवच ॥ अमृतंभक्ष्यवस्तूनांनानारूपंनमाम्यहम् ॥ ४३ ॥ ऐरावतोगजेन्द्राणांवैनतेयश्चपक्षिणाम् ॥ कामधेनुश्चधेनूनांसर्वरूपंनमाम्यहम् ॥ ४४ ॥ तैजसानांसु

वर्णंचधान्यानांयवएवच ॥ यःकेसरीपशूनांचवररूपंनमाम्यहम् ॥ ४५ ॥ यक्षाणांचकुबेरोयोग्रहाणांचबृहस्पतिः ॥ दिक्पालानांमहेन्द्र
श्चतंनमामिपरंवरम् ॥ ४६ ॥ वेदसंघश्चशास्त्राणांपंडितानांसरस्वती ॥ अक्षराणामकारोयस्तंप्रधानंनमाम्यहम् ॥ ४७ ॥ मन्त्राणां
विष्णुमन्त्रश्चतीर्थानांजाह्नवीस्वयम् ॥ इन्द्रियाणांमनोयोहिसर्वश्रेष्ठंनमाम्यहम् ॥ ४८ ॥ सुदर्शनंचशस्त्राणांव्याधीनांवैष्णवोज्वरः ॥
तेजसांब्रह्मतेजश्चवरेण्यंतंनमाम्यहम् ॥ ४९ ॥ बलंयोवैबलवतांमनोवैशीघ्रगामिनाम् ॥ कालःकलयतांयोहितंनमामिविलक्षणम् ॥
॥ ५० ॥ ज्ञानदातागुरूणांचमातृरूपश्चबन्धुषु ॥ मित्रेषुजन्मदातायस्तंसारंप्रणमाम्यहम् ॥ ५१ ॥ शिल्पिनांविश्वकर्मायःकाम
देवश्चरूपिणाम् ॥ पतिव्रताचपत्नीनांनमस्यंतंनमाम्यहम् ॥ ५२ ॥ प्रियेषुपुत्ररूपोयोनृपरूपोनरेषुच ॥ शालग्रामश्चयन्त्राणांतंवि
शिष्टंनमाम्यहम् ॥५३॥ धर्म्मःकल्याणबीजानांवेदानांसामवेदकः ॥ धर्म्माणांसत्यरूपोयोविशिष्टंतंनमाम्यहम् ॥ ५४ ॥ जलंशैत्यस्व
रूपोयोगन्धरूपश्चभूमिषु ॥ शब्दरूपश्चगगनेतंप्रणम्यंनमाम्यहम् ॥ ५५ ॥ क्रतूनांराजसूयोयोगायत्रीछन्दसांचयः ॥ गन्धर्वाणांचि
त्ररथस्तंगरिष्ठंनमाम्यहम् ॥ ५६ ॥ क्षीरस्वरूपोगव्यानांपवित्राणांचपावकः ॥ पुण्यदानांचयःस्तोत्रंतंनमामिशुभप्रदम् ॥ ५७ ॥
तृणानांकुशरूपोयोव्याधिरूपश्चवैरिणाम् ॥ गुणानांशान्तरूपोयश्चित्ररूपंनमाम्यहम् ॥ ५८ ॥ तेजोरूपोज्ञानरूपःसर्वरूपश्चयो
महान् ॥ सर्वानिर्वचनीयंचतंनमामिस्वयंविभुम् ॥ ५९ ॥ सर्वाधारेषुयोवायुर्यथात्मानित्यरूपिणाम् ॥ आकाशोव्यापकानांयोव्या
पकंतं नमाम्यहम् ॥ ६० ॥ वेदानिवर्चनीयं यन्नस्तोतुंपंडितःक्षमः ॥ यदनिर्वचनीयंचकोवातत्स्तोतुमीश्वरः ॥ ६१ ॥ वेदा
नशक्तायंस्तोतुंजडीभूतासरस्वती ॥ तंचवाङ्मनसाऽपारंकोविद्वान्स्तोतुमीश्वरः ॥ ६२ ॥ शुद्धतेजस्स्वरूपंचभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥
अतीवकमनीयंचश्यामरूपंनमाम्यहम् ॥ ६३ ॥ द्विभुजंमुरलीवक्त्रंकिशोरंसस्मितंमुदा ॥ शश्वद्गोपाङ्गनाभिश्चवीक्ष्यमाणंनमा
म्यहम् ॥ ६४ ॥ राधयादत्तताम्बूलंभुक्तवन्तंमनोहरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थंचतमीशंप्रणमाम्यहम् ॥ ६५ ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यं
सेवितंश्वेतचामरैः ॥ पार्षदप्रवरैर्गोपकुमारैस्तंनमाम्यहम् ॥ ६६ ॥ वृन्दावनान्तरेरम्येरासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ रासमण्डलमध्य

स्थंनमामिरसिकेश्वरम् ॥ ६७ ॥ शतशृङ्गेमहाशैलेगोलोकेरत्नपर्वते ॥ विरजापुलिनेरम्येप्रणमामिविहारिणम् ॥ ६८ ॥ परिपूर्ण तमंशान्तंराधाकान्तंमनोहरम् ॥ सत्यंब्रह्मस्वरूपंचनित्यंकृष्णंनमाम्यहम् ॥ ६९ ॥ श्रीकृष्णस्यस्तोत्रमिदंत्रिसन्ध्यंयःपठेन्नरः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांसदाताभारते भवेत् ॥ ७० ॥ हरिदास्यं हरौभक्तिंलभेत्स्तोत्रप्रसादतः ॥ इहलोकेजगत्पूज्योविष्णुतुल्योभवे द्ध्रुवम् ॥ ७१ ॥ सर्वसिद्धेश्वरः शान्तोऽप्यन्तेयातिहरेःपदम् ॥ तेजसायशसाभातियथासूर्य्योमहीतले ॥ ७२ ॥ जीवन्मुक्तः कृष्णभक्तःसभवेन्नात्रसंशयः ॥ अरोगीगुणवान्विद्वान्पुत्रवान्धनवान्सदा ॥ ७३ ॥ षडभिज्ञोदशवलोमनोयायीभवेद्ध्रुवम् ॥ सर्वज्ञःसर्व दश्चैवसदातासर्वसम्पदाम् ॥ कल्पवृक्षसमःशश्वद्भवेत्कृष्णप्रसादतः ॥ ७४ ॥ इत्येवंकथितंस्तोत्रंवत्सत्वंगच्छपुष्करम् ॥ तत्रकृत्वामन्त्र सिद्धिंपश्चात्प्राप्स्यसिवाञ्छितम् ॥७५॥ त्रिःसप्तकृत्वोनिर्भूपांकुरुपृथ्वींयथासुखम् ॥ ममाशिषामुनिश्रेष्ठश्रीकृष्णस्यप्रसादतः ॥७६॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेस्तवप्रदानंनामद्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शिवंप्रणम्यसभृगुर्दुर्गांकालींमुदान्वितः ॥ गत्वापुष्करतीर्थञ्चमन्त्रसिद्धिंचकारह ॥ १ ॥ सवभुवनि राहारोमासंभक्तिसमन्वितः ॥ ध्यायन्कृष्णपदाम्भोजंवायुरोधञ्चकारसः ॥ २ ॥ ददर्शचक्षुरुन्मील्यगगनंतेजसावृतम् ॥ दिशोदश द्योतयन्तंसमाच्छन्नदिवाकरम् ॥ ३ ॥ तेजोमण्डलमध्यस्थंरत्नयानंददर्शह ॥ ददर्शतत्रपुरुषमत्यन्तंसुन्दरंवरम् ॥ ४ ॥ ईषद्धास्यप्र सन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकम् ॥ प्रणम्यदण्डवन्मूर्ध्नावरंवव्रेतमीश्वरम् ॥ ५ ॥ त्रिःसप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यामिमहीमिति ॥ पदारविन्देसु दृढांभक्तिमनपायिनीम् ॥ ६ ॥ दास्यंसुदुर्लभंशश्वत्त्वत्पादाब्जेचदेहिमे ॥ कृष्णस्तस्मैवरंदत्त्वातत्रैवान्तरधीयत ॥ ७ ॥ भृगुःप्रण म्यभवनंतजगामपरात्परम् ॥ पस्पन्ददक्षिणाङ्गञ्चपरंमङ्गलसूचकम् ॥ ८ ॥ वाञ्छाप्रतीनिजजननंसुस्वप्नञ्चददर्शह ॥ मनःप्रसन्नंस्फीतञ्च तद्बभूवदिवानिशम् ॥ संभाष्यस्वजनंसर्वंगृहेतस्थौमुदान्वितः ॥ ९ ॥ स्वशिष्यान्पितृशिष्यांश्चभ्रातृवर्गांश्चबान्धवान् ॥ आनीयानीय विविधान्मन्त्रांश्चसचकारह ॥ १० ॥ पौर्वापर्य्यंस्ववृत्तान्तंतानेवोक्ताशुभक्षणे ॥ तैरेवसार्द्धंवलवान्वभूवगमनोन्मुखः ॥ ११ ॥

ददर्शमङ्गलंरामःशुश्रावजयमूचकम् ॥ बुबुधेमनसासर्वंस्वजयंवैरिसंक्षयम् ॥ १२ ॥ यात्राकालेचपुरतःशुश्रावसहसामुनिः ॥
हरिशब्दंसिंहशब्दंघण्टादुन्दुभिवादनम् ॥ १३ ॥ आकाशवाणीसङ्गीतंजयस्तेभवितेतिच ॥ नवेङ्गितश्चकल्याणंमेघशब्दंजयावहम् ॥
॥ १४ ॥ चकारयात्रांभगवाञ्छुत्वैवंविविधंशुभम् ॥ ददर्शपुरतोविप्रबन्दिदैवज्ञभिक्षुकान् ॥ १५ ॥ ज्वलत्प्रदीपंदधतींपतिपुत्रव
तींसतीम् ॥ पुरोददर्शस्मेरास्यांनानाभूपणभूपिताम् ॥ १६ ॥ शवंशिवांपूर्णकुम्भंचापश्चनकुलन्तथा ॥ गच्छन्ददर्शरामश्चयात्रामङ्ग
लमूचकम् ॥ १७ ॥ कृष्णसारंगजंसिंहंतुरङ्गंगण्डकंद्विपम् ॥ चमरींराजहंसञ्चचक्रवाकंशुकंपिकम् ॥ १८ ॥ मयूरंखञ्जनंचैवशंखचि
ल्लंचकोरकम् ॥ पारावतंबलाकञ्चकारण्डंचातकंचटम् ॥ १९ ॥ सौदामनींशक्रचापंमूर्य्यंमूर्य्यप्रभांशुभाम् ॥ सद्योमांसंसर्जीवञ्चम
त्स्यंशंखंसुवर्णकम् ॥ २० ॥ माणिक्यंरजतंमुक्तांमणीन्द्रञ्चप्रवालकम् ॥ दधिलाजाञ्छुक्लधान्यंशुक्लपुष्पञ्चकुङ्कुमम् ॥ २१ ॥
पर्णंपताकांछत्रञ्चदर्पणंश्वेतचामरम् ॥ धेनुंवत्सप्रयुक्ताञ्चरथस्थंभूमिपंतथा ॥ २२ ॥ दुग्धमाज्यंतथापूगममृतंपायसन्तथा ॥
शालग्रामंपक्वफलंस्वस्तिकंशर्करांमधु ॥ २३ ॥ माज्जारंञ्चवृपेन्द्रञ्चमेपंपर्वतमृपिकम् ॥ मेघाच्छन्नस्यचन्द्रस्यचन्द्रमण्डलम् ॥
॥ २४ ॥ कस्तूरींव्यजनंतोयंहरिद्रांतीर्थमृत्तिकाम् ॥ सिद्धार्थंसर्पपंदूर्वांविप्रबालञ्चबालिकाम् ॥ २५ ॥ मृगंदृश्यांपट्पदंचकर्पूरंपी
तवाससम् ॥ गोमूत्रंगोपुरीपञ्चगोधूलिंगोपदाङ्कितम् ॥ २६ ॥ गोष्ठंगवांवर्त्मरम्यांगोशालांगोगतिंशुभाम् ॥ भूपणंदेवमूर्तिंच
ज्वलदग्निंमहोत्सवम् ॥ २७ ॥ ताम्रञ्चस्फटिकंवंद्यंसिन्दूरंमाल्यचन्दनम् ॥ गन्धञ्चहीरकंरत्नंददर्शदक्षिणेशुभम् ॥ २८ ॥
सुगन्धिवायोराघ्राणंप्रापविप्राशिपंशुभाम् ॥ २९ ॥ इत्येवंमङ्गलंज्ञात्वाप्रययौसमुदान्वितः ॥ अस्तंगतेदिनकरेनर्म्मदातीरसन्नि
धौ ॥ ३० ॥ तत्राक्षयवटंदिव्यंददर्शसुमनोहरम् ॥ अत्यूर्ध्वंविस्तृतमतिपुण्याश्रमपदंपरम् ॥ ३१ ॥ पौलस्त्यतपसःस्थानंसुग
न्धिमरुदन्वितम् ॥ कार्त्तवीर्य्यार्जुनाभ्याशेतत्रतस्थौगणैःसह ॥ ३२ ॥ सुष्वापपुष्पशय्यायांकिङ्करैःपरिसेवितः ॥ निद्रांय
यौपरिश्रान्तःपरमानन्दसंयुतः ॥ ३३ ॥ निशातीतेचसभृगुश्चारुस्वप्नंददर्शह ॥ नचिन्तितंयन्मनसावायुपित्तकफंविना ॥ ३४ ॥

गजाश्वशैलप्रासादगोवृक्षफलितेषुच ॥ आरुह्यमाणमात्मानंरुदन्तंकृमिभक्षितम् ॥ ३५ ॥ आरुह्यमाणमात्मानंनौकायांचन्दनोक्षि
तम् ॥ धृतवन्तंपुष्पमालांशोभितंपीतवाससा ॥ ३६ ॥ विण्मूत्रोक्षितसर्वाङ्गंवसापूयसमन्वितम् ॥ वीणांवरांवादयन्तमात्मान
ञ्चददर्शह ॥ ३७ ॥ विस्तीर्णपद्मपत्रैश्चस्वंददर्शसरित्तटे ॥ दध्याज्यमधुसंयुक्तंभुक्तवन्तंचपायसम् ॥ ३८ ॥ भुक्तवन्तंचता
म्बूलंलभन्तंब्राह्मणाशिषम् ॥ फलपुष्पप्रदीपञ्चपश्यन्तंस्वं ददर्श ह ॥ ३९ ॥ परिपक्वफलं क्षीरमुष्णान्नंशर्करान्वितम ॥
स्वस्तिकंभुक्तवन्तंस्वंददर्शचपुनःपुनः ॥ ४० ॥ जलौकसावृश्चिकेनमीनेनभुजगेनच ॥ भक्षितंभीतमात्मानंपलायन्तंददर्शसः ॥
॥ ४१ ॥ ततोददर्शचात्मानंमण्डलंचन्द्रसूर्ययोः ॥ पतिपुत्रवतींनारींपश्यन्तंसस्मितंद्विजम् ॥ ४२ ॥ सुवेषयाकन्यकयास
स्मितेनद्विजेनच ॥ ददर्शश्लिष्टमात्मानंतुष्टेनपरितुष्टया ॥ ४३ ॥ फलितंपुष्पितंवृक्षंदेवताप्रतिमांनृपम् ॥ गजस्थञ्चरथस्थञ्चपश्य
न्तंस्वंददर्शह ॥ ४४ ॥ पीतवस्त्रपरीधानांरत्नालङ्कारभूषिताम् ॥ विशन्तींब्राह्मणीं गेहंपश्यन्तंस्वंददर्शह ॥ ४५ ॥ शंखञ्चस्फटिकं
श्वेतमालांमुक्तांचचन्दनम् ॥ सुवर्णंरजतंरत्नंपश्यन्तंस्वंददर्शह ॥ ४६ ॥ गजंवृषञ्चसर्पञ्चश्वेतञ्चश्वेतचामरम ॥ नीलोत्पलंदर्पणञ्चभा
र्गवोवैददर्शह ॥ ४७ ॥ रथस्थंनवरत्नाढ्यंमालतीमाल्यभूषितम् ॥ रत्नसिंहासनस्थंस्वंभृगुःस्वप्नेददर्शह ॥ ४८ ॥ पद्मश्रेणींपूर्णकुम्भंद
धिलाजान्घृतंमधु ॥ पर्णच्छत्रंछत्रिणञ्चभृगुःस्वप्नेददर्शह ॥ ४९ ॥ चक्रपंक्तिंहंसपंक्तिंकन्यापंक्तिंरतान्विताम् ॥ पूजयन्तींवटंशुभ्रंभृगुः
स्वप्नेददर्शह ॥ ५० ॥ मण्डपस्थंद्विजगणंपूजयन्तंहरंहरिम् ॥ जयोऽस्त्वित्युक्तवन्तंतंभृगुःस्वप्नेददर्शह ॥ ५१ ॥ सुधावृष्टिंपर्णवृष्टिंफल
वृष्टिञ्चशाश्वतीम् ॥ पुष्पचन्दनवृष्टिञ्चभृगुःस्वप्नेददर्शह ॥ ५२ ॥ सद्योमांसंजीवमत्स्यंमयूरंश्वेतखञ्जनम् ॥ सरोवरञ्चतीर्थानिभृगुःस्वप्ने
ददर्शह ॥ ५३ ॥ पारावतंशुकंचापंशंखचिल्लञ्चचातकम् ॥ व्याघ्रंसिंहञ्चसुरभींभृगुःस्वप्नेददर्शह ॥ ५४ ॥ गोरोचनांहरिद्राञ्चशुक्लधान्या
चलंवरम् ॥ ज्वलदग्निंतथादूर्वांभृगुःस्वप्नेददर्शह ॥ ५५ ॥ देवालयसमूहञ्चशिवलिङ्गञ्चपूजितम् ॥ अर्चितांमृन्मयींशैवांभृगुःस्वप्नेदद
र्शह ॥ ५६ ॥ यवगोधूमचूर्णानांभक्ष्याणिविविधानिच ॥ भृगुर्ददर्शस्वप्नेचबुभुजेचपुनःपुनः ॥ ५७ ॥ दिव्यवस्त्रपरीधानारत्नभूषण

भूषिताः ॥ अगम्यागमनंस्वप्नेचकारभृगुनन्दनः ॥ ५८ ॥ ददर्शनर्त्तकीवेश्यारुधिरञ्चसुरांपपौ ॥ रुधिरोक्षितसर्वाङ्गःस्वप्नेचभृगुनन्दनः ॥ ५९ ॥ पक्षिणांपीतवर्णानांमानुषाणाञ्चनारद ॥ मांसानिबुभुजेरामोहृष्टःस्वप्नेऽरुणोदये ॥ ६० ॥ अकस्मान्निगडैर्बद्धंक्षनंशस्त्रेण स्वंपुनः ॥ दृष्ट्वाचबुबुधेप्रातःसमुत्तस्थौहरिंस्मरन् ॥ ६१ ॥ अतीवहृष्टःस्वप्नेनप्रातःकृत्यञ्चकारसः ॥ मनसाबुबुधेसर्वंविजेष्यामिरिपुं ध्रुवम् ॥ ६२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेत्रयस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ छ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ सप्रातराह्निकंकृत्वासमालोच्यचतैःसह ॥ दूतंप्रस्थापयामासकार्त्तवीर्य्याश्रमंभृगुः ॥ १ ॥ सदूतःशीघ्रमागत्यवसन्तंराजसंसदि ॥ वेष्टितंसचिवैःसार्द्धमुवाचनृपतीश्वरम् ॥ २ ॥ ॥ रामदूतउवाच ॥ नर्म्मदातीरसान्निध्येन्यग्रोधाक्षयमूलके ॥ सभृगुर्भ्रातृभिःसार्द्धंतत्रत्वंगन्तुमर्हसि ॥ ३ ॥ युद्धंकुरुमहाराजजातिभिर्ज्ञातिभिःसह ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यतिमहीमिति ॥ ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वारामदूतश्चाप्यगच्छद्रामसन्निधिम् ॥ राजाविधायसन्नाहंसमरंगन्तुमुद्यतः ॥५॥ गच्छन्तंसमरंदृष्ट्वाप्राणेशंसामनोरमा ॥ तमेववारयामासवासयामाससन्निधौ ॥ ६ ॥ राजामनोरमांदृष्ट्वाप्रसन्नवदनेक्षणः ॥ तामुवाचसभामध्येवाक्यंमानसिकंमुने ॥ ७ ॥ कार्त्तवीर्य्यार्जुनउवाच ॥ ॥ मामेवाह्वयतेकान्तेजमदग्निसुतोमहान् ॥ सतिष्ठन्नर्म्मदातीरेरणायभ्रातृभिःसह ॥ ८ ॥ सम्प्राप्यशङ्करच्छत्रंमन्त्रञ्चकवचंहरेः ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकर्त्तुमिच्छतिमेदिनीम् ॥ ९ ॥ आन्दोलयतिमेप्राणामनःसंक्षुभितंमुहुः ॥ शश्वत्स्फुरतिवामांगंदृष्टंस्वप्नंशृणुप्रिये ॥ १० ॥ तैलाभ्यक्तिमात्मानमपश्यंगर्दभोपरि ॥ ओढ्रपुष्पस्यमाल्यंचबिभ्रतंरक्तचन्दनम् ॥ ११ ॥ रक्तवस्त्रपरीधानंलोहालङ्कारभूषितम् ॥ क्रीडन्तंचहसन्तञ्चनिर्वाणाङ्गारराशिना ॥१२॥ भस्माच्छन्नांचपृथिवींजपापुष्पान्वितांसति ॥ रहितंचन्द्रसूर्य्याभ्यांरक्तसन्ध्यान्वितंनभः ॥ १३॥ मुक्तकेशांचनृत्यन्तींविधवांछिन्ननासिकाम् ॥ रक्तवस्त्रपरीधानामपश्यंचाट्टहासिनीम् ॥ १४ ॥ सशरामग्निरहितांचितांभस्मसमन्विताम ॥ भस्मवृष्टिमसृग्वृष्टिमग्निवृष्टिमपीश्वरि ॥ १५ ॥ पक्वतालफलाकीर्णांपृथिवीमस्थिसंयुताम् ॥ अपश्यंकर्परौघंचछिन्नकेशनखान्वितम् ॥ १६ ॥ पर्वतंलवणानांचराशीभूतंकपर्दकम ॥ चूर्णानाञ्चै

वतैलानामहंशंकन्दरंनिशि ॥ १७ ॥ अहंशंपुष्पितंवृक्षमशोककरवीरयोः ॥ तालवृक्षश्चफलितंतत्रचैवपतत्फलम् ॥ १८ ॥
स्वकरात्पूर्णकलशःपपातचबभञ्जच ॥ इत्यपश्यंचगगनात्सम्पतच्चन्द्रमण्डलम् १९ ॥ अपश्यमम्बरात्सूर्य्यमण्डलसम्पतद्भुवि ॥
उल्कापातंधूमकेतुंग्रहणञ्चन्द्रसूर्य्ययोः ॥ २० ॥ विकृताकारपुरुषंविकटास्यंदिगम्बरम् ॥ आगच्छन्तञ्चाग्रतस्तमपश्यञ्चभयान
कम् ॥ २१ ॥ बालाद्वादशवर्षीयावस्त्रभूषणभूषिता ॥ संरुष्टायानिमद्गेहादित्यपश्यमहंनिशि ॥ २२ ॥ आज्ञां त्वं देहिग
जेन्द्रत्वद्गेहाद्यामिकाननम ॥ वदमित्त्वंमामितिचनिश्यपश्यमहंशुचा ॥ २३ ॥ रुष्टोविप्रोमांशपतेसंन्यासीचतथागुरुः ॥
भित्तौपुत्तलिकाश्चित्रानृत्यन्तीश्चददर्शह ॥ २४ ॥ चञ्चलानांचगृध्राणांकाकानांनिकरैःसदा ॥ पीडितंमहिषाणांचम्बमपश्य
महंनिशि ॥ २५ ॥ पीडितंतैलयन्त्रेणभ्रामितंतैलकारिणा ॥ दिगम्बरान्पाशहस्तानपश्यमहमीश्वरि ॥ २६ ॥ नृत्य
न्तिगायकाःसर्वेगानंगायन्तिमेगृहे ॥ विवाहंपरमानन्दमित्यपश्यमहंनिशि ॥ २७ ॥ रमणंकुर्वतोलोकान्केशाकेशिचकुर्वतः ॥
अहंशममरंरात्रौकाकानांचशुनामपि ॥ २८ ॥ मोदकानिचपिण्डानिश्मशानंशवसंयुतम् ॥ रक्तवस्त्रंशुक्लवस्त्रमपश्यंनिशिकामिनि ॥
॥ २९ ॥ कृष्णाम्बराकृष्णवर्णानग्नाविमुक्तकेशिनी ॥ विधवाश्लिष्यतिचमामपश्यंनिशिशोभने ॥ ३० ॥ नापितोमुण्डतेमुण्डंश्म
श्रुश्रेणींचमेप्रिये ॥ वक्षःस्थलञ्चनखरमित्यपश्यमहंनिशि ॥ ३१ ॥ पादुकाचर्मरज्जूनामपश्यंराशिमुल्बणम् ॥ चक्रंभ्रमन्तंभूमौच
कुलालस्येतिसुन्दरि ॥ ३२ ॥ वात्ययाघूर्णमानञ्चशुष्कवृक्षंनमुत्थितम ॥ घूर्णमानंकबन्धंवैचापश्यंनिशिसुव्रते ॥ ३३ ॥ ग्रथि
तांमुण्डमालांचघूर्णमानांचवात्यया ॥ अनीवघोरदशनामप्यपश्यमहंवरे ॥ ३४ ॥ भूतप्रेतामुक्तकेशावमन्तश्चहुताशनम् ॥ मांभीष
यन्तिसततमित्यपश्यमहंनिशि ॥ ३५ ॥ दग्धजीवंदग्धवृक्षंव्याधिग्रस्तंनरंपरम् ॥ अङ्गहीनञ्चवृपलमप्यपश्यमहंनिशि ॥ ३६ ॥
गेहपर्वतवृक्षाणांसहसापतनंपरम् ॥ मुहुर्मुहुर्वज्रपातमप्यपश्यमहंनिशि ॥ ३७ ॥ कुक्कुराणांसृगालानांरोदनञ्चमुहुर्मुहुः ॥ गृहेगृहेच
नियतमपश्यंसर्वतोनिशि ॥ ३८ ॥ अधश्शिरस्तूर्द्ध्वपादंमुक्तकेशंदिगम्बरम् ॥ भूमौभ्रमन्तंगच्छन्तंचाप्यपश्यमहंनरम् ॥ ३९ ॥

विकृताकारशब्दंचयामार्दोदेवरोदनम् ॥ प्रातःश्रुत्वैवावबुद्धःकउपायोवदाधुना ॥ ४० ॥ नृपतेर्वचनंश्रुत्वाहृदयेनविदूयता ॥ सगद्गदं चरुदतीतमुवाचनृपेश्वरम् ॥ ४१ ॥ ॥ मनोरमोवाच ॥ ॥ हेनाथरमणश्रेष्ठश्रेष्ठःसर्वमहीभृताम् ॥ प्राणातिरेकप्राणेशशृणुवाक्यं शुभावहम् ॥ ४२ ॥ नारायणांशोभगवाञ्जामदग्न्योमहाबली ॥ सृष्टिसंहर्त्तुरीशस्यशिष्योऽयंजगतःप्रभोः ॥ ४३ ॥ त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपांकरिष्यामिमहीमिति ॥ प्रतिज्ञायस्यरामस्यतेनमार्द्धरणंत्यज ॥ ४४ ॥ पापिनंरावणंजित्वाशूरंत्वमपिमन्यसे ॥ त्वयानजि तोनाथस्वपापेनपराजितः ॥ ४५ ॥ योनरक्षतिधर्म्मंचतस्यकोरक्षिताभुवि ॥ सनश्यतिस्वयंमूढोजीवन्नपिमृतोहिसः ॥ ४६ ॥ शुभाशुभस्यसततंसाक्षीधर्म्मस्यकर्म्मणः ॥ आत्मारामःस्थितःस्वान्तःमूढस्त्वंनहिपश्यसि ॥ ४७ ॥ पुत्रदारादिकंयद्यत्सर्वैश्वर्यं सुधर्म्मिणाम् ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यंनश्वरंनृप ॥ ४८ ॥ संसारस्वप्नसदृशंमत्वासन्तोऽत्रभारते ॥ ध्यायन्तिसततंधर्म्मंतपःकुर्वन्ति भक्तितः ॥ ४९ ॥ दत्तेनदत्तंयज्ज्ञानंतत्सर्वंविस्मृतंत्वया ॥ अग्निचेद्विप्रहिंसायांकुबुद्धेस्तेन्मनःकथम् ॥ ५० ॥ सुखार्थंमृगयांगत्वा तत्रोपोष्यद्विजाश्रमे ॥ भुक्त्वामिष्टमपूर्वंचहतोविप्रोनिरर्थकम् ॥ ५१ ॥ गुरुविप्रसुराणांचयःकरोतिपराभवम् ॥ अभीष्टदेवस्तंरुष्टोवि पत्तिस्तस्यसन्निधौ ॥ ५२ ॥ स्मरणंकुरुराजेन्द्रदत्तात्रेयपदाम्बुजम् ॥ गुरोर्भक्तिश्चसर्वेषांसर्वविघ्नविनाशिनी ॥ ५३ ॥ गुरुदेवंसमभ्य र्च्यतंभृगुंशरणंव्रज ॥ विप्रेदेवेप्रसन्नेचक्षत्रियाणांनहिक्षतिः ॥ ५४ ॥ विप्रस्यकिंकरोभूपोवैश्योभूपस्यभूमिप ॥ सर्वेषांकिङ्कराःशूद्रा ब्राह्मणस्यविशेषतः ॥ ५५ ॥ अयशःशरणंशश्वत्क्षत्रियस्यचक्षत्रिये ॥ महद्यशस्तच्छरणंगुरुदेवद्विजेषुच ॥ ५६ ॥ ब्राह्मणंभजराजे न्द्रगरीयांसंसुरादपि ॥ ब्राह्मणेपरितुष्टेचसन्तुष्टाःसर्वदेवताः ॥ ५७ ॥ इत्येवमुक्त्वाराजेन्द्रंक्रोडेकृत्वामहासती ॥ मुहुर्मुहुर्मुखंदृष्ट्वाविल लापरुरोदच ॥ ५८ ॥ क्षणंतिष्ठमहाराजपुनरेवमुवाचसा ॥ स्नानंकुरुमहाराजभोजयिष्यामिवाञ्छितम् ॥ ५९ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरी कर्पूरैःकुङ्कुमैर्युतम् ॥ अनुलेपंकरिष्यामिसर्वांगेतवसुन्दर ॥ ६० ॥ क्षणंसिंहासनेतिष्ठक्षणंवक्षसिमेप्रभो ॥ सभायांपुष्पगचितेतल्पे पश्यामिशोभनम् ॥ ६१ ॥ शतपुत्राधिकःप्रेम्णासतीनांवैपतिर्नृप ॥ निरूपितोभगवतावेदेषुहरिणास्वयम् ॥ ६२ ॥ मनोरमावचः

श्रुत्वाराजापरमपंडितः ॥ बोधयामासतांराज्ञींददौप्रत्युत्तरंपुनः ॥ ६३ ॥ कार्त्तवीर्य्यार्जुनउवाच ॥ शृणुकान्तेप्रवक्ष्यामिश्रुतंसर्वंत्वयेरि
तम् ॥ शोकार्त्तानांचवचनंनप्रशंस्यंसभासुच ॥ ६४ ॥ सुखंदुःखंभयंशोकःकलहःप्रीतिरेवच ॥ कर्मभोगार्हकालेनसर्वंभवतिसुन्दरि ॥
॥ ६५ ॥ कालोददातिराजत्वंकालोमृत्युंपुनर्भवम् ॥ कालःसृजतिसंसारंकालःसंहरतेपुनः ॥६६॥ करोतिपालनंकालःकालरूपीजना
र्दनः ॥ कालस्यकालःश्रीकृष्णोविधातुर्विधिरेवच ॥ ६७ ॥ संहर्त्तुर्वापिसंहर्त्तापातुःपाताचकर्मकृत् ॥ सकर्मणांकर्मरूपीददातिनपरा
फलम् ॥ कःकेनहन्यतेजन्तुःकर्मणावैविनासति ॥ ६८ ॥ स्रष्टासृजतिसृष्टिंश्चसंहर्त्तासंहरेत्पुनः ॥ पातापातिचभूतानियस्याज्ञांपरिपा
लयेत् ॥ ६९ ॥ यस्याज्ञयावातिवातःसन्ततंभयविह्वलः ॥ शश्वत्सञ्चरतेमृत्युःसूर्यस्तपतिसन्ततम् ॥ ७० ॥ वर्षतीन्द्रोदहत्यग्निःका
लोभ्रमतिभीतवत् ॥ तिष्ठन्तिस्थावराःसर्वेचरन्तिसततंचराः ॥ ७१ ॥ वृक्षाश्चपुष्पिताःकालेफलिताःपल्लवान्विताः ॥ शुष्यन्तिका
लतःकालेवर्द्धन्तेचतदाज्ञया ॥ ७२ ॥ आविर्भूतातिरोभूतासृष्टिरेवतदाज्ञया ॥ तस्याज्ञयाभवेत्सर्वंनकिञ्चित्स्वेच्छयानृणाम् ॥ ७३ ॥
नारायणांशोभगवाञ्जामदग्न्योमहाबलः ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यतिमहीमिति ॥ ७४ ॥ प्रतिज्ञाविफलातस्यनभवेत्तुकदाचन ॥
निश्चितंतस्यवध्योऽहमितिजानामिसुव्रते ॥ ७५ ॥ ज्ञात्वासर्वंभविष्यञ्चशरणंयामितत्कथम् ॥ प्रतिष्ठितानांचाकीर्त्तिर्मरणादतिरि
च्यते ॥ ७६ ॥ इत्येवमुक्त्वाराजेन्द्रःसमरंगन्तुमुद्यतः ॥ वाद्यश्चवादयामासकारयामासमङ्गलम् ॥ ७७ ॥ शतकोटिर्नृपाणांचराजेन्द्रा
णांत्रिलक्षकम् ॥ अक्षौहिणीनांशतकंमहाबलपराक्रमम् ॥ ७८ ॥ अश्वानांचगजानांचपदातीनांतथैवच ॥ असंख्यकंरथानांचगृहीत्वा
गन्तुमुद्यतः ॥ ७९ ॥ बभूवस्तिमितासाध्वीदृष्ट्वातंगमनोन्मुखम् ॥ धृतवन्तश्चसन्नाहमक्षयंसशरंधनुः ॥ ८० ॥ क्रीडागारेक्षणंतस्थौ
कृत्वाकान्तंस्ववक्षसि ॥ पश्यन्तीतन्मुखाम्भोजंचुचुम्बचमुहुर्मुहुः ॥ ८१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदना
रायणसंवादेचतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ मनोरमाप्राणनाथंक्षणंकृत्वास्ववक्षसि ॥
भविष्यंमनसाचक्रेयद्यत्स्वामिमुखाच्छ्रुतम् ॥ १ ॥ पुत्रांश्चपुरतःकृत्वाबान्धवांश्चस्वकिङ्करान् ॥ सस्मारस्माहरिपदंमेनेसत्यंभवेन्मुने ॥२॥

योगेनभित्त्वाषट्चक्रंवायुंसंस्थाप्यमूर्द्धनि ॥ ब्रह्मरन्ध्रस्थकमलेसहस्रदलसंयुते ॥ ३ ॥ स्वान्तमाकृष्यविषयाज्जलबुद्बुदसन्निभात ॥ संस्थाप्यब्रह्मज्ञानेनलोलंब्रह्मणिनिष्कले ॥ ४ ॥ द्विविधंकर्मसंन्यस्यनिर्मूलमपुनर्भवम् ॥ तत्रप्राणांश्चतत्याजनचप्राणाधिकंप्रियम् ॥ ५ ॥ सराजातांमृतांदृष्ट्वाविललापरुरोदच ॥ सन्नाहंसंपरित्यज्यकृत्वावक्षस्युवाचताम् ॥ ६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ मनोरमेसमुत्तिष्ठनयास्यामिरणाजिरम् ॥ सचेतनामांपश्येतिविलपन्तंमुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ मनोरमेसमुत्तिष्ठमयासार्द्धंगृहंव्रज ॥ नकरिष्यामिसमरंभृगुणासहभामिनि ॥ ८ ॥ मनोरमेसमुत्तिष्ठश्रीशैलंव्रजसुन्दरि ॥ तत्रक्रीडांकरिष्यामित्वयासार्द्धंयथापुरा ॥ ९ ॥ मनोरमेसमुत्तिष्ठव्रजगोदावरींप्रिये ॥ जलक्रीडांकरिष्यामित्वयासार्द्धंयथापुरा ॥ १० ॥ मनोरमेसमुत्तिष्ठनन्दनंव्रजसुन्दरि पुष्पभद्रानदीतीरेविहरिष्यामिनिर्जने ॥ ११ ॥ मनोरमेसमुत्तिष्ठमलयंव्रजसुन्दरि ॥ त्वयासार्द्धंगमिष्येहंतत्रचन्दनकानने ॥ १२ ॥ शीतेनगन्धयुक्तेनवायुनासुरभीकृते ॥ भ्रमरध्वनिसंयुक्तेपुंस्कोकिलरुतश्रिते ॥ १३ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमालेपनंकुरु ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंपश्यमांसस्मितेसति ॥ १४ ॥ सुधातुल्यंसुमधुरंवचनंवयप्रिये ॥ कुटिलभ्रूविकारश्चकथनंकुरुपेऽधुना ॥ १५ ॥ नृपस्यरोदनंश्रुत्वावाग्बभूवाशरीरिणी ॥ स्थिरोभवमहाराजकुरुषेरोदनंकथम् ॥ १६ ॥ त्वंमहाज्ञानिनांश्रेष्ठोदत्तात्रेयप्रसादतः ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वंसंसारंपश्यशोभनम् ॥१७॥ कमलांशाचमासाध्वीजगामकमलालयम् ॥ त्वमेवगच्छवैकुण्ठंरणंकृत्वारणाजिरे ॥ १८ ॥ इत्येवंवचनंश्रुत्वाजहौशोकंनराधिपः ॥ ततश्चन्दनकाष्ठेनचितांदिव्यांचकारह ॥ १९ ॥ संस्कारंसम्यक्कारयित्वापुत्रद्वारादद्दाहताम् ॥ नानाविधानिरत्नानिब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ २० ॥ नानाविधानिदानानिवस्त्राणिविविधानिच ॥ मनोरमायाःपुण्येनब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ २१ ॥ भुज्यतांभुज्यतांशश्वद्दीयतांदीयतामिति ॥ शब्दोबभूवसर्वत्रकार्तवीर्याश्रमेमुने ॥ २२ ॥ कोपेपुत्त्वाधिकारेषुस्थितंयद्बद्धनंतदा ॥ मनोरमायाःपुण्येनब्राह्मणेभ्योददौमुदा ॥ २३ ॥ राजाजगामसमरंदृदयेनविदूयता ॥ सार्द्धंसैन्यसमूहैश्चवाद्यभाण्डैरसंख्यकैः ॥ २४ ॥ ददर्शामङ्गलंराजापुरोवर्त्मनिवर्त्मनि ॥ यथांनथापिसमरंनाजगामगृहंपुनः ॥ २५ ॥

मुक्तकेशींछिन्ननासांरुदतींचदिगम्बराम् ॥ कृष्णवस्त्रपरीधानामपरांविधवामपि ॥ २६ ॥ मुखदुष्टांयोनिदुष्टांव्याधियुक्ताञ्चकुट्टि
नीम् ॥ पतिपुत्रविहीनांचडाकिनींपुंश्चलींतथा ॥ २७ ॥ कुम्भकारंतैलकारंव्याधंसर्पोपजीविनम् ॥ कुचैलमतिरूक्षा
ङ्गंनग्नंकाषायवासिनम् ॥ २८ ॥ वसाविक्रयिणञ्चैवकन्याविक्रयिणन्तथा ॥ चितादग्धंशवंभस्मनिर्वाणाङ्गारमेवच ॥ २९ ॥
सर्पक्षतंनरंसर्पगोधांचशशकंविषम् ॥ श्राद्धपाकञ्चपिण्डञ्चमोटकञ्चतिलांस्तथा ॥ ३० ॥ देवलंवृषवाहञ्चशूद्रश्राद्धान्नभोजिन
म् ॥ शूद्रान्नपाचकंशूद्रयाजकंग्रामयाजकम् ॥ ३१ ॥ कुशपुत्तलिकांचैवशवदाहनकारिणम् ॥ शून्यकुम्भंभग्नकुम्भंतैलंलवणम
स्थिच ॥ ३२ ॥ कार्पासंकच्छपंचूर्णंकुक्कुरंशब्दकारिणम ॥ दक्षिणेचमृगालञ्चकुर्वन्तंभैरवंरवम् ॥ ३३ ॥ कपर्दकञ्चक्षौरञ्च
च्छिन्नकेशंनखंमलम् ॥ कलहञ्चविलापञ्चतथातत्कारिणंजनम् ॥ ३४ ॥ अमङ्गलंरुदन्तञ्चरुदन्तंशोककारिणम् ॥ ३५ ॥ मिथ्या
साक्ष्यप्रदातारंचौरञ्चनरघातिनम् ॥ पुंश्चलीपतिपुत्रौचपुंश्चल्योदनभोजिनम् ॥ ३६ ॥ देवतागुरुविप्राणांवस्तुवित्तापहारिणम् ॥ दत्ता
पहारिणंदस्युंहिंसकंसूचकंखलम् ॥३७॥ पितृमातृविरक्तञ्चद्विजाश्वत्थघातिनम् ॥ सत्यघ्नञ्चकृतघ्नंचस्थाप्यस्याप्यपहारिणम् ॥३८॥
विप्रमित्रद्रोहमेवंक्षनंविश्वासघातकम् ॥ गुरुदेवद्विजानांचनिन्दकंस्वाङ्गघातकम् ॥ ३९ ॥ जीवानांघातकंचैवस्वाङ्गहीनंचनिर्दयम् ॥
व्रतोपवासहीनंचदीक्षाहीनंनपुंसकम् ॥ ४० ॥ गलितव्याधिगात्रञ्चकाणंबधिरमेवच ॥ पुल्कसंछिन्नलिङ्गञ्चसुरामत्तंसुरांतथा ॥ ४१ ॥
क्षिप्तंवमन्तंरुधिरंमहिषंगर्दभंतथा ॥ मूत्रंपुरीषंश्लेष्माणंक्षुधितंनृकपालकम् ॥ ४२ ॥ चण्डवातंरक्तवृष्टिंझञ्झांचैवृक्षपातनम् ॥ वृकंचसू
करंगृध्रंश्येनंकंकंचभल्लुकम् ॥ ४३ ॥ पाशंचशुष्ककाष्ठंचवायसंगन्धकंतथा ॥ ४४ ॥ प्रतिग्राहिब्राह्मणञ्चतन्त्रमन्त्रोपजीविनम् ॥
वैद्यंचरक्तपुष्पंचाप्यौषधंतुपमेवच ॥४५॥ कुवार्त्तांमृतवार्त्तांचविप्रशापंचदारुणम् ॥ दुर्गन्धिवातंदुःशब्दंराजापश्यत्सवर्त्मनि ॥ ४६ ॥
मनश्चकुत्सितंप्राणाःक्षुभिताश्चनिरन्तरम् ॥ वामाङ्गस्पन्दनंदेहजाड्यंराज्ञोबभूवह ॥ ४७ ॥ तथापिराजानिश्शङ्कोददर्शसमराङ्गणम् ॥
सर्वसैन्यसमायुक्तःप्रविवेशरणाजिरम् ॥ ४८ ॥ अवरुह्यरथात्तूर्णंदृष्ट्वाचपुरतोभृगुम् ॥ ननामदण्डवद्भूमौराजेन्द्रैःसहभक्तितः ॥ ४९ ॥

आशिषंयुयुजेरामःस्वर्गंयाहीतिवाञ्छितम् ॥ तेषांसद्यंतद्बभूवुर्दुर्लंघ्याब्राह्मणाशिषः ॥ ५० ॥ भृगुंप्रणम्यराजेन्द्रोराजेन्द्रैःसहतत्क्ष
णात् ॥ आरुरोहरथंपूर्णंनानायुधसमन्वितम् ॥ ५१ ॥ नानाप्रकारवाद्यञ्चदुन्दुभिंमुरजादिकम् ॥ वादयामाससहसाब्राह्मणेभ्योददौ
धनम् ॥ ५२ ॥ उवाचरामोराजेन्द्रंराजेन्द्राणांचसंसदि ॥ हितंसत्यंनीतिसारंवाक्यंवेदविदांवरः ॥ ५३ ॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥
शृणुराजेन्द्रधर्मिष्ठचन्द्रवंशसमुद्भव ॥ विष्णोरंशस्यशिष्यस्त्वंदत्तात्रेयस्यधीमतः ॥ ५४ ॥ स्वयंविद्वांश्चवेदांश्चश्रुत्वावेदविदोमुखात् ॥
कथंदुर्बुद्धिरधुनासज्जनानांविहिंसना ॥ ५५ ॥ त्वंपूर्वमहनोलोभान्निर्गिहंब्राह्मणंकथम् ॥ ब्राह्मणीशोकसन्तप्ताभस्मसार्द्धंगतामृता ॥
॥ ५६ ॥ किंभविष्यतितेभूपपरत्रैवानयोर्वधात् ॥ सर्वंमिथ्यैवसंसारंपद्मपत्रेयथाजलम् ॥ ५७ ॥ सत्कीर्त्तिश्चाथदुष्कीर्त्तिःकथामात्रा
वशेषिता ॥ विडम्बनाद्यकिमतोदुष्कीर्त्तेश्चसतामहो ॥ ५८ ॥ क्वगताकपिलात्वंक्वक्वविवादोमुनिःकुतः ॥ यत्कृतंविदुषाराज्ञानष्टं
तंहालिकेनतत् ॥ ५९ ॥ त्वामुपोषितमीशंहिदृष्ट्वातानोहिधार्मिकः ॥ पारणांकारयामासदत्तंतस्यफलंत्वया ॥ ६० ॥ अधीतंवि
धिवद्दत्तंब्राह्मणेभ्योदिनेदिने ॥ जगत्तेयशसापूर्णमयशोवार्द्धकेकथम् ॥ ६१ ॥ दातावरिष्ठोधर्म्मिष्ठोयशस्वीपुण्यवान्सुधीः ॥
कार्त्तवीर्यार्जुनसमोनभूतोनभविष्यति ॥ ६२ ॥ पुरातनानन्दीतिवन्दितोधरणीतले ॥ योविख्यातःपुराणेषुतस्यदुष्कीर्त्तिरीदृशी ॥
॥ ६३ ॥ दुर्वाक्यंदुःसहंराजंस्तीक्ष्णास्त्रादपिजीविनाम् ॥ सङ्कटेऽपिसतांवक्त्रात्किमुक्तिर्नविनिर्गता ॥ ६४ ॥ नददामिद्विरुक्तिन्तेप्रकृतं
कथयाम्यहम् ॥ उत्तरंदेहिराजेन्द्रमह्यंराजेन्द्रसंसदि ॥ ६५ ॥ सूर्य्यचन्द्रमनुनाश्चवंशजाःसन्तिसंसदि ॥ सत्यंवदसभायाञ्चशृण्वन्तु
पितरःसुराः ॥ ६६ ॥ शृण्वन्तुसर्वेराजेन्द्राःसदसत्कर्मसाक्षिणः ॥ पश्यन्तोहिसमंसन्तःपाक्षिकंनवदन्तिच ॥ ६७ ॥ इत्युक्त्वारे
णुकेयश्चविररामरणस्थले ॥ राजाबृहस्पतिसमःप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ६८ ॥ कार्त्तवीर्य्यार्जुनउवाच ॥ शृणुरामहरेरंशोहरिभक्तोजिते
न्द्रियः ॥ श्रुतोधर्मोमुखाद्येषांत्वञ्चतेषांगुरोर्गुरुः ॥ ६९ ॥ कर्म्मणावाप्यमद्ध्याकरोतिब्रह्मभावनाम् ॥ स्वधर्म्मनिरतःशुद्ध
स्तस्माद्ब्राह्मणउच्यते ॥ ७० ॥ अन्तर्बहिश्चमननात्कुरुतेकर्म्मनित्यशः ॥ मौनीशश्वद्वदेत्कालेयोवैसमुनिरुच्यते ॥ ७१ ॥

स्वर्णेलोष्ठेगृहेऽरण्येपङ्केसुस्निग्धचन्दने ॥ समताभावनायस्यसयोगीपरिकीर्त्तितः ॥ ७२ ॥ सर्वजीवेषुयोविष्णुंभावयेत्समता धिया ॥ हरौकरोतिभक्तिश्चहरिभक्तःसचस्मृतः ॥ ७३ ॥ तपोधनंब्राह्मणानांतपःकल्पतरुर्यथा ॥ तपस्याकामधेनुश्चसन्त तंतपसिस्पृहा ॥ ७४ ॥ ऐश्वर्य्येक्षत्रियाणाञ्चवाणिज्येचतथाविशाम् ॥ क्षत्रियाणाञ्चतपसिस्पृहातीवाऽप्रशंसिता ॥ ७५ ॥ ब्राह्मणानांविवादेचस्पृहातीवविनिन्दिता ॥ ७६ ॥ रागीराजसिकंकार्य्यंकुरुतेकर्म्मरागतः ॥ रागान्धोयोराजसिकस्तेनगजा प्रकीर्तितः ॥ ७७ ॥ रागतःकामधेनुश्चमयावैयाचितामुने ॥ कोदोषएवमेजातःक्षत्रियस्यानुरागिणः ॥ ७८ ॥ कुतःकस्यमुनेर स्तिकामधेनुस्त्वयाविना ॥ स्पृहारणेवाभोगेवायुष्माकञ्चव्यतिक्रमः ॥ ७९ ॥ त्रिंशदक्षौहिणींसेनांराजेन्द्राणांत्रिकोटिकाम् निहत्यायान्तमेकंमांनहन्तुंसहनंमुने ॥ ८० ॥ आत्मानंहन्तुमायान्तमपिवेदाङ्गपारगम् ॥ नदोषोहननेतस्यनतेनब्रह्महाभवम् ॥ ॥ ८१ ॥ प्रायश्चित्तंहिंसकानांनवेदेषुनिरूपितम् ॥ वधःसमुचितस्तेषामित्याहकमलोद्भवः ॥ ८२ ॥ पित्रातेनिहताभूपामहाबल पराक्रमाः ॥ इदानींराजपुत्राश्चशिशवोऽत्रसमागताः ॥ ८३ ॥ त्रिःसप्तकृत्वोनिर्भूपांकृत्स्नांकर्त्तुंमहीमिति ॥ त्वयाकृताप्रतिज्ञायात स्यास्त्वंपालनंकुरु ॥ ८४ ॥ क्षत्रियाणांरणोधर्मोरणेमृत्युर्नगर्हितः ॥ रणेस्पृहाब्राह्मणानांलोकेवेदेविडम्बना ॥ ८५ ॥ तपोधनानां विप्राणांवाग्बलानांयुगेयुगे ॥ शान्तिःस्वस्त्ययनंकर्म्मविप्रधर्मोनसङ्गरः ॥ ८६ ॥ क्षत्रियाणांबलंयुद्धंव्यापारश्चबलंविशाम् ॥ भिक्षा बलंभिक्षुकाणांशूद्राणांविप्रसेवनम् ॥ ८७ ॥ हरौभक्तिर्हरेर्दास्यंवैष्णवानांबलंहरिः ॥ हिंसाबलंखलानाञ्चतपस्याचतपस्विनाम् ॥ ॥ ८८ ॥ बलंवेषश्चवेश्यानांयोषितांयौवनंबलम् ॥ बलंप्रतापोभूपानांबालानांरोदनंबलम् ॥ ८९ ॥ सतांसत्यंबलंमिथ्याबलमेवा सतांसदा ॥ अनुगानामनुगमःस्वल्पस्वानाञ्चसञ्चयः ॥ ९० ॥ विद्याबलंपंडितानांधैर्य्यंसाहसिनांबलम् ॥ ९१ ॥ धनंबलञ्चधनिनां शुचीनाञ्चविशेषतः ॥ बलंविवेकःशान्तानांगुणिनांबलमेकता ॥ ९२ ॥ गुणोबलञ्चगुणिनांचौराणांचौर्य्यमेवच ॥ प्रियवाक्यञ्चकाप ट्यमधर्म्मःपुंश्चलीबलम् ॥ ९३ ॥ हिंसाचहिंस्रजन्तूनांसतीतांपतिसेवनम् ॥ वरशापौसुराणाञ्चशिष्याणांगुरुसेवनम् ॥ ९४ ॥ बलं

धर्मोगृहस्थानांभृत्यानांराजसेवनम् ॥ बलंस्तवःस्तावकानांब्रह्मचब्रह्मचारिणाम् ॥९५॥ यतीनाञ्चसदाचारोन्यासःसंन्यासिनांबलम् ॥ पापंबलंपातकिनामशक्तानांहरिर्बलम् ॥ ९६ ॥ पुण्यंबलंपुण्यवतांप्रजानांनृपतिर्बलम् ॥ फलंबलञ्चवृक्षाणांजलजानांजलंबलम् ॥९७॥ जलंबलञ्चमत्स्यानांमत्स्यानाञ्चजलंबलम् ॥ शान्तिर्बलंचभूपानांविप्राणांचविशेषतः ॥९८॥ विप्रःशान्तोरणोद्योगीनैवदृष्टोनचश्रुतः ॥ स्थितेनारायणेदेवेवभूवान्यविपर्य्ययः ॥ ९९ ॥ इत्येवमुक्त्वाराजेन्द्रोविरराम रणाजिरे ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वासद्यस्तूष्णींवभूवह ॥१००॥ रामस्यभ्रातरःसर्वेतीक्ष्णशस्त्रासिपाणयः ॥ आरेभिरेरणंकर्त्तुंमहावीरास्तदाज्ञया ॥ १०१ ॥ रणोन्मुखांश्चतान्दृष्ट्वामत्स्यराजोमहाबलः ॥ समारंभेरणंकर्त्तुंमङ्गलोमंगलालयः ॥१०२॥ शरजालेनराजेन्द्रोवारयामासतानपि ॥ चिच्छिदुःशरजालञ्चजमदग्निसुतास्तदा॥१०३॥ राजांचिक्षेपदिव्यास्त्रंशतसूर्य्यप्रभंमुने ॥ माहेश्वरेणमुनयश्चिच्छिदुश्चैवलीलया ॥ १०४ ॥ दिव्यास्त्रेणैवमुनयश्चिच्छिदुःसशरंधनुः ॥ रथञ्चसारथिंचैवराज्ञःसन्नाहमेवच ॥ १०५ ॥ न्यस्तशस्त्रंनृपंदृष्ट्वामुनयोहर्षविह्वलाः ॥ दधारशूलिनःशूलंमत्स्यराजजिघांसया ॥१०६॥ शूलनिःक्षेपसमयेवाग्बभूवाशरीरिणी ॥ शूलंत्यजतविप्रेन्द्राःशिवस्याव्यर्थमेवच ॥ १०७ ॥ शिवस्यकवचंदिव्यंदत्तंदुर्वाससापुरा ॥ मत्स्यराजगलेऽस्त्येतत्सर्वावयवरक्षणम् ॥ १०८ ॥ प्राणानांचप्रदातारंकवचंयाचतंनृपम् ॥ तदानिक्षितशूलञ्चजघाननृपतिश्चिरम् ॥ ॥ १०९ ॥ तच्छूलंतंनृपंप्राप्यशतखण्डंगतंमुने ॥ श्रुत्वैवाकाशवाणीञ्चशृङ्गीसंन्यासवेषकृत् ॥ ११० ॥ ययाचेकवचंभूपंजमदग्निसुतो महान् ॥ राजाददौचकवचंब्रह्माण्डविजयंपरम् ॥१११॥ गृहीत्वाकवचंतच्चशूलेनैवजघानह ॥ पपातमत्स्यराजश्चशतचन्द्रसमाननः॥ महाबलिष्ठोगुणवांश्चन्द्रवंशसमुद्भवः ॥ ११२ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ शिवस्यकवचंब्रूहिमत्स्यराजेनयद्धृतम् ॥ नारायणमहाभागश्रोतुंकौतूहलंमम ॥ ११३ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ कवचंशृणुविप्रेन्द्रशङ्करस्यमहात्मनः ॥ ब्रह्माण्डविजयंनामसर्वावयवरक्षणम् ॥ ११४ ॥ पुरादुर्वाससादत्तंमत्स्यराजायधीमते ॥ दत्त्वाषडक्षरंमन्त्रंसर्वपापप्रणाशनम् ॥ ११५ ॥ स्थितेचकवचेदेहेनास्तिमृत्युश्चजीविनाम् ॥ अस्त्रेशस्त्रेजलेवह्नौसिद्धिश्चेन्नास्तिसंशयः ॥ ११६ ॥ यद्धृत्वापठनाद्बाणःशिवत्वंप्रापलीलया ॥ बभूवशिव

तुल्यश्चयद्धृत्वानन्दिकेश्वरः ॥११७॥ वीरश्रेष्ठोवीरभद्रोसाम्बोऽभूद्धारणाद्यतः ॥ त्रैलोक्यविजयीराजाहिरण्यकशिपुःस्वयम् ॥ ११८ ॥
हिरण्याक्षश्चविजयीचाभवद्धारणाद्दिसः ॥ यद्धृत्वापठनात्सिद्धोदुर्वासाविश्वपूजितः ॥११९॥ जैगीषव्योमहायोगीपठनाद्धारणाद्यतः ॥
यद्धृत्वावामदेवश्चदेवलःपवनःस्वयम् ॥ अगस्त्यश्चपुलस्त्यश्चाप्यभवद्विश्वपूजितः ॥ १२० ॥ ॐनमःशिवायेतिचमस्तकंमेसदावतु ॥
ॐ नमःशिवायेतिचस्वाहाभालंसदावतु ॥ १२१ ॥ ॐ ह्रींश्रींक्लींशिवायेतिस्वाहानेत्रेसदातु ॥ ॐ ह्रींक्लींहूंशिवायेतिनमोमेपातुना
सिकाम् ॥ १२२ ॥ ॐनमःशिवायशान्तायस्वाहाकण्ठंसदावतु ॥ ॐ ह्रींश्रींहूंसंहारकर्त्रेस्वाहाकर्णौसदावतु ॥ १२३ ॥ ॐ ह्रींश्रीं
पञ्चवक्त्रायस्वाहादन्तंसदावतु ॥ ॐ ह्रींमहेशायस्वाहाचाधरंपातुमेसदा ॥ १२४ ॥ ॐ ह्रींश्रींक्लींत्रिनेत्रायस्वाहाकेशान्सदावतु ॥
ॐह्रींऐंमहादेवायस्वाहावक्षःसदावतु ॥ १२५ ॥ ॐ ह्रींश्रींक्लींऐंरुद्रायस्वाहानाभिंसदावतु ॥ ॐह्रींऐंश्रींमीश्वरायस्वाहापृष्ठंसदावतु ॥
॥ १२६ ॥ ॐ ह्रींक्लींमृत्युञ्जयायस्वाहाभ्रुवौसदावतु ॥ ॐ ह्रींश्रींक्लींमीशानायस्वाहापार्श्वंसदावतु ॥ १२७॥ ॐ ह्रींमीश्वरायस्वाहा
चोदरंपातुमेसदा ॥ ॐश्रींह्रींमृत्युञ्जयायस्वाहावाहूसदावतु ॥ १२८ ॥ ॐह्रींश्रींक्लींमीश्वरायस्वाहापातुकरौमम ॥ ॐमहेश्वरायरुद्राय
नितम्बंपातुमेसदा ॥ १२९ ॥ ॐ ह्रींश्रींभूतनाथायस्वाहापादौसदावतु ॥ ॐ सर्वेश्वरायसर्वायस्वाहापादौसदावतु ॥ १३० ॥
प्राच्यांमांपातुभूतेशआग्नेय्यांपातुशङ्करः ॥ दक्षिणेपातुमांरुद्रोनैर्ऋत्यांस्थाणुरेवच ॥ १३१ ॥ पश्चिमेखण्डपरशुर्वायव्यांचन्द्रशे
खरः ॥ उत्तरेगिरिशःपातुचैशान्यामीश्वरःस्वयम् ॥ १३२ ॥ ऊर्ध्वेमृडःसदापातुचाधोमृत्युञ्जयःस्वयम ॥ जलेस्थलेचान्तरिक्षेस्वप्ने
जागरणेसदा ॥ १३३ ॥ पिनाकीपातुमांप्रीत्याभक्तंवैभक्तवत्सलः ॥ इतितेकथितंवत्सकवचंपरमाद्भुतम् ॥ १३४ ॥ दशलक्षज
पेनैवसिद्धिर्भवतिनिश्चितम् ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचोरुद्रतुल्योभवेद्ध्रुवम् ॥ १३५ ॥ तवस्नेहान्मयाख्यातंप्रवक्तव्यंनकस्यचित् ॥
कवचंकाण्वशाखोक्तमतिगोप्यंसुदुर्लभम् ॥ १३६ ॥ अश्वमेधसहस्राणिराजसूयशतानिच ॥ सर्वाणिकवचस्यास्यकलांनार्हन्ति
षोडशीम् ॥ १३७ ॥ कवचस्यप्रसादेनजीवन्मुक्तोभवेन्नरः ॥ सर्वज्ञःसर्वसिद्धीशोमनोयायीभवेद्ध्रुवम् ॥ १३८ ॥ इदंकवच

मज्ञात्वाभजेद्यःशङ्करप्रभुम् ॥ शतलक्षंप्रजप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ १३९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपति
खण्डेनारदनारायणसंवादेशङ्करकवचप्रकथनंनामपञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ मत्स्यराजे
निपतितेराजायुद्धविशारदः ॥ राजेन्द्रान्प्रेषयामासयुद्धेशस्त्रविशारदान् ॥ १ ॥ बृहद्बलंसोमदत्तंविदर्भमिथिलेश्वरम् ॥ निषधाधिप
तिश्चैवमगधाधिपतिन्तथा ॥ २ ॥ आययुःसमरेयोद्धुंजामदग्न्यंमहारथाः ॥ त्रितयाक्षौहिणीभिश्चसेनाभिःसहनारद ॥ ३ ॥
रामस्यभ्रातरःसर्वेवीरास्तीक्ष्णास्त्रपाणयः ॥ वारयामासुरस्त्रैश्चनानेवरणमूर्द्धनि ॥ ४ ॥ तेवीराःशरजालेनदिव्यास्त्रेणप्रयत्नतः ॥ वारया
मासुरेकैकंभ्रातृवर्गान्भृगोस्तथा ॥ ५ ॥ आययौसमरेशीघ्रंदृष्ट्वातांश्चपराजितान् ॥ पिनाकहस्तःसभृगुर्ज्वलदग्निशिखोपमः ॥ ६ ॥
चिक्षेपनागपाशञ्चजामदग्न्योमहाबलः ॥ चिच्छेदतंगारुडेनसोमदत्तोमहाबलः ॥ ७ ॥ भृगुःशङ्करशूलेनसोमदत्तंजघानह ॥ बृहद्बल
ञ्चगदयाविदर्भंमुष्टिभिस्तथा ॥ ८ ॥ मैथिलंमुद्गरेणैवशक्त्यावैनैषधंतथा ॥ मागधंचरणोद्घातैरस्त्रजालेनसैनिकान् ॥ ९ ॥ निहत्य
निखिलान्भूपान्संहाराग्निसमोरणे ॥ दुद्रावकार्त्तवीर्य्यञ्चजामदग्न्योमहाबलः ॥ १० ॥ दृष्ट्वातंयोद्धुमायान्तंराजानश्चमहारथाः ॥ आययुः
समरंकर्त्तुंकार्त्तवीर्य्यंनिवार्य्यच ॥ ११ ॥ कान्यकुब्जाश्चशतशःसौराष्ट्राःशतशस्तथा ॥ राष्ट्रीयाःशतशश्चैववीरेन्द्राःशतशस्तथा ॥ १२ ॥
सौम्यावाङ्गाश्चशतशोमहाराष्ट्रास्तथादश ॥ तथागुर्जरजातीयाःकलिङ्गाःशतशस्तथा ॥ १३ ॥ कृत्वातुशरजालञ्चभृगुश्चिच्छेदतत्क्षणम् ॥
तंच्छित्त्वाभ्युत्थितोरामोनीहारमिवभास्करः ॥ १४ ॥ त्रिरात्रंयुयुधेरामस्तैःसार्द्धंसमराजिरे ॥ द्वादशाक्षौहिणीसेनांतथाचिच्छेदपर्शुना ॥
॥ १५ ॥ रम्भास्तम्भसमूहञ्चयथाखड्गेनलीलया ॥ छित्त्वासेनांभूपवर्गंजघानशिवशूलतः ॥ १६ ॥ सर्वांस्तान्निहतान्दृष्ट्वामुख्यवंशस
मुद्भवः ॥ आजगामसुचन्द्रश्चलक्षराजेन्द्रसंयुतः ॥ १७ ॥ द्वादशाक्षौहिणीभिश्चसेनाभिःसहसंयुगे ॥ कोपेनयुयुधेरामंसिंहंसिंहोय
थारणे ॥ १८ ॥ भृगुःशङ्करशूलेननृपलक्षंनिहत्यच ॥ द्वादशाक्षौहिणींसेनामहन्वैपर्शुनाबली ॥ १९ ॥ निहत्यसर्वाःसेनाश्चसुचन्द्रंयु
युधेबली ॥ नागास्त्रंप्रेरयामासनिहन्तुंतंभृगुःस्वयम् ॥ २० ॥ नागपाशञ्चचिच्छेदगारुडेननृपेश्वरः ॥ जहासचभृगुंराजासमरेचपुनः

पुनः ॥ २१ ॥ भृगुर्नारायणास्त्रश्चचिक्षेपरणमूर्द्धनि ॥ अस्तंययौतंनिहन्तुंशतसूर्य्यसमप्रभम् ॥ २२ ॥ दृष्ट्वास्त्रंनृपशार्दूलश्चावरुह्यर थात्क्षणात् ॥ न्यस्तशस्त्रःप्राणमच्चस्तुत्वानारायणंशिवम् ॥ २३ ॥ तमेवप्रणतंत्यक्त्वाययौनारायणान्तिकम् ॥ अत्रराजोभगवंतोरामः संप्रापविस्मयम् ॥ २४ ॥ भृगुःशक्तिश्चमुसलंतोमरंपट्टिशंतथा ॥ गदांपर्शुंश्चकोपेनचिक्षिपेतज्जिघांसया ॥ २५ ॥ जग्राहकालीतान्सर्वा न्सुचन्द्रस्यन्दनस्थिता ॥ चिक्षेपशिवशूलंसनृपमाल्यंबभूवतत् ॥ २६ ॥ ददर्शपुरतोरामोभद्रकालींजगत्प्रसूम् ॥ वहन्तींमुण्डमाला श्चविकटास्यांभयङ्करीम् ॥ २७ ॥ विहायशस्त्रमस्त्रश्चपिनाकश्चभृगुस्तदा ॥ तुष्टावतांमहामायांभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ २८ ॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥ नमःशङ्करकान्तायैसारायैतेनमोनमः ॥ नमोदुर्गतिनाशिन्यैमायायैतेनमोनमः ॥ २९ ॥ नमोनमोजग द्धात्र्यैजगत्कर्त्र्यैनमोनमः ॥ नमोऽस्तुतेजगन्मात्रेकारणायैनमोनमः ॥ ३० ॥ प्रसीदजगतांमातःसृष्टिसंहारकारिणि ॥ त्वत्पादौश रणंयामिप्रतिज्ञांसार्थिकांकुरु ॥ ३१ ॥ त्वयिमेविमुखायांश्चाकोमांरक्षितुमीश्वरः ॥ त्वंप्रसन्नाभवशुभेमांभक्तंभक्तवत्सले ॥ ३२ ॥ युष्माभिःशिवलोकेचमह्यंदत्तोवरःपुरा ॥ तंवरंसफलंकर्तुंत्वमर्हसिवरानने ॥ ३३ ॥ रेणुकेयस्तवंश्रुत्वाप्रसन्नाभवदम्बिका ॥ माभैरित्येवमुक्त्वातुतत्रैवान्तरधीयत ॥ ३४ ॥ एतद्भृगुकृतंस्तोत्रंभक्तियुक्तश्चयःपठेत् ॥ महाभयात्समुत्तीर्णःसभवेदेवलीलया ॥ ३५ ॥ सपूजितश्चत्रैलोक्येतत्रैवविजयीभवेत् ॥ ज्ञानिश्रेष्ठोभवेच्चैववैरिपक्षविमर्दकः ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नन्तरेब्रह्माभृगुंधर्मभृतांवरम् ॥ आगत्य कथयामासरहस्यंराममेवच ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणुराममहाभागरहस्यंपूर्वमेवच ॥ सुचन्द्रजयहेतुश्चप्रतिज्ञाफलमेवच ॥ ॥ ३८ ॥ दशाक्षरीमहाविद्यादत्तादुर्वाससापुरा ॥ सुचन्द्रायैवकवचंभद्रकाल्याःसुदुर्लभम् ॥ ३९ ॥ कवचंभद्रकाल्याश्चदेवानाञ्चसु दुर्लभम् ॥ कवचंतद्गलेयस्यसर्वशत्रुविमर्दकम् ॥ ४० ॥ अतीवपूज्यंशस्तश्चत्रैलोक्यजयकारणम् ॥ तस्मिन्स्थितेचकवचेकस्त्वं जेतुमलंभुवि ॥ ४१ ॥ भृगोगच्छतुभिक्षार्थंकरोतुप्रार्थनांनृपम् ॥ सूर्य्यवंशोद्भवोराजादातापरमधार्मिकः ॥ ४२ ॥ प्राणांश्चकवचं

१ ऽभूच्चण्डिकेतिपाठः ।

मन्त्रंसर्वदास्यतिनिश्चितम् ॥ ४३ ॥ भृगुःसंन्यासिवेषेणगत्वाराजान्तिकंमुने ॥ भिक्षाञ्चकारमन्त्रञ्चकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ४४ ॥ राजाददौचतन्मन्त्रंकवचंपरमादरात् ॥ ततःशङ्करशूलेनतंजघाननृपंभृगुः ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेभृगुकार्तवीर्ययुद्धवर्णनंनामषट्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कवचंश्रोतुमिच्छामितांचविद्यांदशाक्षरीम् ॥ नाथत्वत्तोहिसर्वज्ञभद्रकाल्याश्चसाम्प्रतम् ॥ १ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुनारदवक्ष्यामिमहाविद्यांदशाक्षरीम् ॥ गोपनीयंचकवचंत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ २ ॥ ॐह्रींश्रींक्लींकालिकायैस्वाहेतिचदशाक्षरीम् ॥ दुर्वासाहिददौराज्ञेपुष्करेसूर्य्यपर्वणि ३ ॥ दशलक्षजपेनैवमन्त्रसिद्धिःकृतापुरा ॥ पंचलक्षजपेनैवपठन्कवचमुत्तमम् ॥ ४ ॥ बभूवसिद्धकवचोऽप्ययोध्यामाजगामसः ॥ कृत्स्नांहिपृथिवींजिग्येकवचस्यप्रसादतः ॥ ५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रुतादशाक्षरीविद्यात्रिषुलोकेषुदुर्लभा ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामिकवचंब्रूहिमेप्रभो ॥ ६ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुवक्ष्यामिविप्रेन्द्रकवचंपरमाद्भुतम् ॥ नारायणेनयद्दत्तंकृपयाशूलिनेपुरा ॥ ७ ॥ त्रिपुरस्यवधेघोरेशिवस्यविजयायच ॥ तदेवशूलिनादत्तंपुरादुर्वाससेमुने ॥ ८ ॥ दुर्वाससाचयद्दत्तंसुचन्द्रायमहात्मने ॥ अतिगुह्यतरंतत्त्वंसर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ ९ ॥ ॐह्रींश्रींक्लींकालिकायैस्वाहामेपातुमस्तकम् ॥ क्लींकपालंसदापातुह्रींह्रींह्रींमितिलोचने ॥ १० ॥ ॐह्रींत्रिलोचनेस्वाहानासिकांमेसदावतु ॥ क्लींकालिकेरक्षरक्षस्वाहादन्तान्सदावतु ॥ ११ ॥ क्लींभद्रकालिकेस्वाहापातुमेऽधरयुग्मकम् ॥ ॐह्रींह्रींक्लींकालिकायैस्वाहाकण्ठंसदावतु ॥ ॥ १२ ॥ ॐह्रींकालिकायैस्वाहाकर्णयुग्मंसदावतु ॥ ॐक्रींक्रींक्लींकाल्यैस्वाहास्कन्धंपातुसदामम ॥ १३ ॥ ॐक्रींभद्रकाल्यैस्वाहाममवक्षःसदावतु ॥ ॐक्लींकालिकायैस्वाहाममनाभिंसदावतु ॥ १४ ॥ ॐह्रींकालिकायैस्वाहाममपृष्ठंसदावतु ॥ रक्तबीजविनाशिन्यैस्वाहाहस्तौसदावतु ॥ १५ ॥ ॐह्रींक्लींमुण्डमालिन्यैस्वाहापादौसदावतु ॥ ॐह्रींचामुण्डायैस्वाहासर्वाङ्गंमेसदावतु ॥ १६ ॥ प्राच्यांपातुमहाकालीचाग्नेय्यांरक्त

१ क्रींक्रींक्रींक्रींमितिपाठः ।

दन्तिका ॥ दक्षिणेपातुचामुण्डानैर्ऋत्यांपातुकालिका ॥ १७ ॥ श्यामाचवारुणेपातुवायव्यांपातुचण्डिका ॥ उत्तरेविकटास्याचाप्यै
शान्यांसाट्टहासिनी ॥ १८ ॥ पातूर्ध्वंलोलजिह्वासामायाद्यापात्वधः सदा ॥ जलेस्थलेचान्तरिक्षेपातुविश्वप्रसूःसदा ॥ १९ ॥
इतितेकथितंवत्ससर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ सर्वेषांकवचानांचसारभूतंपरात्परम् ॥ २० ॥ सप्तद्वीपेश्वरोराजासुचन्द्रोऽस्यप्रसादतः ॥ कवच
स्यप्रसादेनमान्धातापृथिवीपतिः ॥ २१ ॥ प्रचेतालोमशश्चैवयतःसिद्धोबभूवह ॥ यतोहियोगिनांश्रेष्ठःसौभरिःपिप्पलायनः ॥
॥ २२ ॥ यदिस्यात्सिद्धकवचःसर्वसिद्धीश्वरोभवेत् ॥ महादानानिसर्वाणितपांस्येवंव्रतानिच ॥ निश्चितंकवचस्यास्यकलांनार्हन्ति
षोडशीम् ॥ २३ ॥ इदंकवचमज्ञात्वाभजेत्कालींजगत्प्रसूम् ॥ शतलक्षंप्रजप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ २४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते
महापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेभद्रकालीकवचनिरूपणंनामसप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥३७॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
सुचन्द्रेपतितेब्रह्मन्राजेन्द्राणांशिरोमणौ ॥ अगमत्पुष्कराक्षस्तुसेनाऽक्षौहिणीयुतः ॥ १ ॥ सूर्यवंशोद्भवोराजासुचन्द्रतनयोमहान् ॥
महालक्ष्मीसेवकश्चलक्ष्मीवान्सूर्यसन्निभः ॥ २ ॥ महालक्ष्म्याश्चकवचंगलेयस्यमनोहरम् ॥ परमैश्वर्यसंयुक्तस्त्रैलोक्यविजयीततः ॥
॥ ३ ॥ तंदृष्ट्वाभ्रातरःसर्वेरेणुकेयस्यधीमतः ॥ आययुःसमरंकर्तुंनानाशस्त्रास्त्रपाणयः ॥ ४ ॥ राजेन्द्रःशरजालेनच्छेदयामासतांस्तया ॥
चिच्छिदुःशरजालंचतेवीराश्चैवलीलया ॥ ५ ॥ चिच्छिदुःस्यन्दनंराज्ञस्तेवीराःपञ्चबाणतः ॥ सारथिंपञ्चबाणेनरथाश्वंदश
बाणतः ॥ ६ ॥ तद्धनुःसप्तबाणेनतूर्णंवैपञ्चबाणतः ॥ चिच्छिदुस्तद्भ्रातृवर्गास्त्रिप्राःशङ्करशूलतः ॥ ७ ॥ तेचाऽक्षौहिणींसेनां
निजघ्नुश्चापिलीलया ॥ हन्तुंनृपेन्द्रंतेवीराःशिवशूलंनिचिक्षिपुः ॥ गलेबभूवतच्छूलंराज्ञःपुष्करमालिका ॥ ८ ॥ शक्तिंचपरिघंचैव
भुशुण्डींमुद्गरन्तथा ॥ गदांचचिक्षिपुर्विप्राःकोपेनज्वलदग्नयः ॥ ९ ॥ तानिशस्त्राणिचूर्णानिस्माभूतोदेहयोगतः ॥ विस्मिताभ्रातरः
सर्वेभृगोरेवमहामुने ॥ १० ॥ रथंधनुश्चशस्त्राणिचास्त्राणिविविधानिच ॥ सेनांप्रस्थापयामासकार्त्तवीर्यार्जुनःस्वयम् ॥११॥ राजास्य
न्दनमारुह्यपुष्कराक्षोमहाबलः ॥ चकारशरजालंचमहाघोरतरंमुने ॥ १२ ॥ चिच्छिदुःशरजालंचतेवीराःशस्त्रपाणयः ॥ राजाप्रस्वाप

नेनैवनिद्रितांस्तांश्चकारह ॥ १३ ॥ आनृंश्चनिद्रितान्दृष्ट्वाजामदग्न्योमहाबलः ॥ क्षतविक्षतसर्वाङ्गान्बोधयामासतत्त्वतः ॥ १४ ॥ बोधयित्वातान्निवार्य्यजगामरणमूर्द्धनि ॥ चिक्षेपपर्शुंकोपेनशीघ्रंराजजिघांसया ॥ १५ ॥ छित्त्वाराज्ञःकिरीटञ्चपर्शुर्भूमौपपातह ॥ जग्राहपरशुंशीघ्रंजामदग्न्योमहाबलः ॥ १६ ॥ तदाशङ्करशूलञ्चचिक्षिपेमन्त्रपूर्वकम् ॥ नृपस्यकुण्डलंछित्त्वाजगामशिवसन्निधिम् ॥ ॥ १७ ॥ राजानिहन्तुंतंरामंशरजालञ्चकारह ॥ चिच्छेदशरजालञ्चरेणुकेयश्चलीलया ॥ १८ ॥ क्रमेणराजानानास्त्रंचिक्षिपेमन्त्रपूर्वकम् ॥ तच्चिच्छेदक्रमेणैवभृगुःशस्त्रभृतांवरः ॥ १९ ॥ भृगुश्चिक्षेपनानास्त्रंमहासन्धानपूर्वकम् ॥ तच्चिच्छेदमहाराजःसन्धानेनैवलीलया ॥ २० ॥ रामश्चिक्षेपसन्धायब्रह्मास्त्रंमन्त्रपूर्वकम् ॥ राजानिर्वापणञ्चक्रेसन्धानेनैवलीलया ॥ २१ ॥ सर्वाण्यस्त्राणिशस्त्राणि रामःपाशुपतंविना ॥ चिक्षेपकोपविभ्रान्तोभूपश्चिच्छेदतानिच ॥ २२ ॥ रामःस्तुत्वाशिवंनत्वाददेपाशुपतंमुने ॥ नारायणश्चभगवानवोचद्विप्ररूपधृक् ॥ २३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ किङ्करोपिभृगोवत्सत्वमेवज्ञानिनांवरः ॥ नरंहन्तुंपाशुपतंकोपात्किंक्षिपसि भ्रमात् ॥ २४ ॥ विश्वंपाशुपतेनैवभवेद्भस्मचसत्वरम् ॥ सर्वध्वंस्याच्छस्त्रमिदंविनाश्रीकृष्णमीश्वरम् ॥ २५ ॥ अहोपाशुपतंजेतुंनालमेवसुदर्शनम् ॥ हरेःसुदर्शनञ्चैवसर्वास्त्रपरिमर्दकम् ॥२६॥ खट्वांगिनःपाशुपतंहरेरेवसुदर्शनम् ॥ एतेप्रधानेसर्वेषामस्त्राणाञ्चजगत्त्रये ॥ ॥ २७ ॥ त्यजपाशुपतंब्रह्मन्मदीयंवचनंशृणु ॥ यथाजेष्यसिराजानंपुष्कराक्षंमहाबलम् ॥ २८ ॥ कार्त्तवीर्य्यमजेतारंयथाजेष्यसि साम्प्रतम् ॥ श्रूयतांसावधानेनतत्सर्वंकथयामिते ॥ २९ ॥ महालक्ष्म्याश्चकवचंत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् ॥ भक्त्याचपुष्कराक्षेणधृतंकण्ठे विधानतः ॥ ३० ॥ परंदुर्गतिनाशिन्याःकवचंपरमाद्भुतम् ॥ धृतंचदक्षिणेबाहौपुष्कराक्षसुतेनच ॥ ३१ ॥ कवचस्यप्रसादेनविश्वंजेतुंक्षमौचतौ ॥ कोजेताचत्रिभुवनेदेहेचकवचेस्थिते ॥ ३२ ॥ अहंयास्यामिभिक्षार्थंसन्निधानेतयोर्मुने ॥ करिष्यामिचतद्भिक्षांप्रतिज्ञासफलायते ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणस्यवचःश्रुत्वारामःसंत्रस्तमानसः ॥ उवाचब्राह्मणंवृद्धंहृदयेनविदूयता ॥ ३४ ॥ ॥ परशुराम उवाच ॥ ॥ नजानामिमहाप्राज्ञकस्त्वंब्राह्मणरूपधृक् ॥ शीघ्रंचब्रूहिमांमूढंतदागच्छनृपान्तिकम् ॥ ३५ ॥ जामदग्न्यवचःश्रुत्वाप्र

हस्यब्राह्मणःस्वयम् ॥ उक्त्वाचाहंविष्णुरितियय‍ौभिक्षितुमीश्वरः ॥ ३६ ॥ गत्वातयोःसन्निधानंययाचेकवचेचतौ ॥ ददतुस्तौचकवचे विष्णवेविष्णुमायया ॥ गृहीत्वाकवचेविष्णुर्वैकुण्ठंनिजंगामसः ॥ ३७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ महालक्ष्म्याश्चकवचंकेनदत्तंम हामुने ॥ पुष्कराक्षायभूपायश्रोतुंकौतूहलंमम ॥ ३८ ॥ कवचंचापिदुर्गायाःपुष्कराक्षसुतायच ॥ दुर्लभंकेनवादत्तंतद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ॥ ३९ ॥ कवचंचापिकिम्भूतंतयोर्वातस्यकिंफलम् ॥ मन्त्रौतुकिंप्रकारौचतन्मेब्रूहिजगद्गुरो ॥ ४० ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ दत्तंसनत्कुमारेणपुष्कराक्षायधीमते ॥ महालक्ष्म्याश्चकवचंमन्त्रश्चापिदशाक्षरः ॥ ४१ ॥ स्तवनश्चापिगोप्यंवैप्रोक्तंतचारितश्चयत् ॥ ध्यानंचसामवेदोक्तंपूजांचैवमनोहराम ॥ ४२ ॥ दुर्गायाश्चापिकवचंदत्तंदुर्वाससापुरा ॥ स्तवनंचापिगोप्यंचमन्त्रश्चापिदशाक्षरः ॥ ॥ ४३ ॥ पश्चाच्छ्रोष्यसितत्सर्वंदेव्याश्चपरमाद्भुतम् ॥ महायुद्धसमारम्भेदत्तंप्रार्थनयाचयत् ॥ ४४ ॥ महालक्ष्म्याश्चमन्त्रंच शृणुतंकथयामिते ॥ ॐश्रीकमलवासिन्यैस्वाहेतिपरमाद्भुतम् ॥ ४५ ॥ ध्यानंचसामवेदोक्तंशृणुपूजाविधिंमुने ॥ दत्तंतस्मैकुमारेणपुष्क राक्षायधीमते ॥ ४६ ॥ सहस्रदलपद्मस्थांपद्मनाभप्रियांसतीम् ॥ पद्मालयांपद्मवक्त्रांपद्मपत्राभलोचनाम् ॥ ४७ ॥ पद्मपुष्पप्रियां पद्मपुष्पतल्पाधिशायिनीम् ॥ पद्मिनींपद्महस्तांचपद्ममालाविभूषिताम ॥ ४८ ॥ पद्मभूषणभूषाढ्यांपद्मशोभाविवर्द्धनीम् ॥ पद्माटवीं प्रपश्यन्तींसस्मितांतांभजेमुदा ॥ ४९ ॥ चन्दनाष्टदलेपद्मेपद्मपुष्पेणपूजयेत् ॥ गणंसम्पूज्यदत्त्वाचैवोपचारांश्चषोडश ॥ ५० ॥ ततःस्तुत्वाचप्रणमेत्साधकोभक्तिपूर्वकम् ॥ कवचंश्रूयतांब्रह्मन्सर्वसारंवदामिते ॥ ५१ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुविप्रे न्द्रपद्मायाःकवचंपरमंशुभम् ॥ पद्मनाभेनयद्दत्तंब्रह्मणेनाभिपद्मके ॥ ५२ ॥ सम्प्राप्यकवचंब्रह्मातत्पद्मेससृजेजगत ॥ पद्मालयाप्रसादे नसलक्ष्मीकोबभूवसः ॥ ५३ ॥ पद्मालयावरंप्राप्यपाद्मश्चजगतांप्रभुः ॥ पाद्मेनपद्मकल्पेचकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ५४ ॥ दत्तंसनत्कुमारा यप्रियपुत्रायधीमते ॥ कुमारेणचयद्दत्तंपुष्करायचनारद ॥ ५५ ॥ यद्धृत्वापाठनाद्ब्रह्मासर्वसिद्धेश्वरोमहान् ॥ परमैश्वर्य्यसंयुक्तःसर्व सम्पत्समन्वितः ॥ ५६ ॥ यद्धृत्वाचधनाध्यक्षःकुबेरश्चधनाधिपः ॥ स्वायम्भुवोमनुःश्रीमान्पठनाद्धारणाद्यतः ॥ ५७ ॥ प्रियव्रतोत्ता

नपादौलक्ष्मीवन्तौयतोमुने ॥ पृथुःपृथ्वीपतिःसद्योऽभवद्धारणाद्यतः ॥ ५८ ॥ कवचस्यप्रसादेनस्वयंदक्षःप्रजापतिः ॥ धर्मश्च कर्म्मणांसाक्षीपातायस्यप्रसादतः ॥५९॥ यद्धृत्वादक्षिणेबाहौविष्णुःक्षीरोदशायितः ॥ भक्त्याविधत्तेकण्ठेचशेषोनारायणांशकः ॥६०॥ यद्धृत्वावामनंलेभेकश्यपश्चप्रजापतिः ॥ सर्वदेवाधिपःश्रीमान्महेन्द्रोधारणाद्यतः ॥ ६१ ॥ राजामरुत्तोभगवानभवद्धारणाद्यतः ॥ त्रैलोक्याधिपतिःश्रीमान्नहुषोयस्यधारणात् ॥ ६२ ॥ विश्वंविजिग्येखट्वाङ्गःपठनाद्धारणाद्यतः ॥ मुचुकुन्दोयतःश्रीमान्मान्धातृतनयोमहान् ॥ ६३ ॥ सर्वसम्पत्प्रदस्यास्यकवचस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्चबृहतीदेवीपद्मालयास्वयम् ॥ ६४ ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषुविनियोगःप्राकीर्त्तितः ॥ पुण्यबीजंचमहतांकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ६५ ॥ ॐह्रींकमलवासिन्यैस्वाहामेपातुमस्तकम् ॥ श्रींमेपातुकपालंचलोचनेश्रींश्रियैनमः ॥ ६६ ॥ ॐश्रींश्रियैस्वाहेतिचकर्णयुग्मंसदावतु ॥ ॐश्रींक्लींमहालक्ष्म्यैस्वाहामेपातुनासिकाम् ॥ ६७ ॥ ॐश्रींपद्मालयायैचस्वाहादन्तान्सदावतु ॥ ॐश्रींकृष्णप्रियायैचदन्तरन्ध्रंसदावतु ॥ ६८ ॥ ॐश्रींनारायणेशायैममकण्ठंसदावतु ॥ ॐश्रींकेशवकान्तायैममस्कन्धंसदावतु ॥६९॥ ॐश्रींपद्मनिवासिन्यैस्वाहानाभिंसदावतु ॥ ॐह्रींश्रींसंसारमात्रेममवक्षःसदावतु ॥७०॥ ओंश्रींसोंकृष्णकान्तायैस्वाहापृष्ठंसदावतु ॥ ओंह्रींश्रींश्रियैस्वाहाचममहस्तौसदावतु ॥७१॥ ॐश्रीनिवासकान्तायैममपादौसदावतु ॥ ॐह्रींश्रींक्लींश्रियैस्वाहासर्वाङ्गंमेसदावतु ॥ ७२ ॥ प्राच्यां पातुमहालक्ष्मीराग्नेय्यांकमलालया ॥ पद्मामांदक्षिणेपातुनैर्ऋत्यांश्रीहरिप्रिया ॥ ७३ ॥ पद्मालयापश्चिमेमांवायव्यांपातुसास्वयम् ॥ उत्तरेकमलापातुचैशान्यांसिन्धुकन्यका ॥ ७४ ॥ नारायणीचपातूर्ध्वमधोविष्णुप्रियाऽवतु ॥ सन्ततंसर्वतःपातुविष्णुप्राणाधिकामम ॥ ७५ ॥ इतितेकथितंवत्ससर्वमन्त्रौघविग्रहम् ॥ सर्वैश्वर्य्यप्रदंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ७६ ॥ सुवर्णपर्वतंदत्त्वामेरुतुल्यंद्विजायते ॥ यत्फलंलभतेधर्मीकवचेनततोऽधिकम् ॥ ७७ ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधिवत्कवचंधारयेत्तुयः ॥ कण्ठेवादक्षिणेबाहौसश्रीमान्प्रतिजन्मनि ॥ ७८ ॥ अस्तिलक्ष्मीर्गृहेतस्यनिश्चलाशतपूरुषम् ॥ . देवेन्द्रै

[1] श्रीमितिपाठः ।

श्वासुरेन्द्रैश्चसोऽवध्योनिश्चितंभवेत् ॥ ७९ ॥ ससर्वपुण्यवान्धीमान्सर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुयस्येदंकवचंगले ॥ ॥ ८० ॥ यस्मैकस्मैनदातव्यंलोभमोहभयैरपि ॥ गुरुभक्तायशिष्यायशरण्यायप्रकाशयेत् ॥ ८१ ॥ इदंकवचमज्ञात्वाजपे ल्लक्ष्मींजगत्प्रसूम् ॥ कोटिसंख्यंप्रजप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डे नारदनारायणसंवादेश्रीलक्ष्मीकवचवर्णनंनामाष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ कवचंकथि तंब्रह्मन्पद्मायाश्चमनोहरम् ॥ परंदुर्गतिनाशिन्याःकवचंकथयप्रभो ॥ १ ॥ पद्माक्षप्राणतुल्यंचजीवनंबलकारणम् ॥ कवचानांचयत्सारं दुर्गासेवनकारणम् ॥ २ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शृणुनारदवक्ष्यामिदुर्गायाःकवचंशुभम् ॥ श्रीकृष्णेनैवयद्दत्तंगोलोकेब्रह्मणेपुरा ॥ ३ ॥ ब्रह्मात्रिपुरसंग्रामेशङ्करायददौपुरा ॥ जघानत्रिपुरंरुद्रोयद्धृत्वाभक्तिपूर्वकम् ॥ ४ ॥ हरोददौगौतमायपद्माक्षायचगौतमः ॥ यतोबभूवपद्माक्षः सप्तद्वीपेश्वरोजयी ॥ ५ ॥ यद्धृत्वापठनाद्ब्रह्माज्ञानवाञ्छक्तिमान्भुवि ॥ शिवोबभूवसर्वज्ञोयोगिनांचगुरुर्यतः ॥ शिवतुल्योगौतमश्चबभू वमुनिसत्तमः ॥ ६ ॥ ब्रह्माण्डविजयस्यास्यकवचस्यप्रजापतिः ॥ ऋषिश्छन्दश्चगायत्रीदेवीदुर्गतिनाशिनी ॥ ७ ॥ ब्रह्माण्डविजयेचैव विनियोगःप्रकीर्त्तितः ॥ पुण्यतीर्थंचमहतांकवचंपरमाद्भुतम् ॥ ८ ॥ ॐह्रींदुर्गतिनाशिन्यैस्वाहामेपातुमस्तकम् ॥ ॐह्रींमेपातुकपालंचा प्योंह्रींश्रींपातुलोचने ॥ ९ ॥ पातुमेकर्णयुग्मश्चाप्योंदुर्गायैनमःसदा ॥ ॐह्रींश्रीमितिनासांमेसदापातुचसर्वतः ॥ १० ॥ ह्रींश्रींह्रूमिति दन्तांश्चपातुक्लीमोष्ठयुग्मकम् ॥ क्लींक्लींक्लींपातुकण्ठंचदुर्गेरक्षतुगण्डके ॥ ११ ॥ स्कन्धंमहाकालिदुर्गेस्वाहापातुनिरन्तरम् ॥ वक्षो विपद्विनाशिन्यैस्वाहामेपातुसर्वतः ॥ १२ ॥ दुर्गेदुर्गेरक्षपार्श्वौस्वाहानाभिंसदावतु ॥ दुर्गेदुर्गेदेहिरक्षांपृष्ठंमेपातुसर्वतः ॥ १३ ॥ ॐह्रीं दुर्गायैस्वाहाचहस्तौपादौसदावतु ॥ ॐह्रींदुर्गायैस्वाहाचसर्वाङ्गंमेसदावतु ॥ १४ ॥ प्राच्यांपातुमहामायाचाग्नेय्यांपातुकालिका ॥ दक्षिणेदक्षकन्याचनैर्ऋत्यांशिवसुन्दरी ॥ १५ ॥ पश्चिमेपार्वतीपातुवाराहीवारुणेसदा ॥ कुबेरमाताकौबेर्यामैशान्यामीश्वरी सदा ॥ १६ ॥ ऊर्ध्वंनारायणीपातुत्वम्बिकाधःसदावतु ॥ ज्ञानंज्ञानप्रदापातुस्वप्नेनिद्रासदावतु ॥ १७ ॥ इतितेकथितंवत्ससर्वमन्त्रौ

धविग्रहम् ॥ ब्रह्माण्डविजयंनामकवचंपरमाद्भुतम् ॥ १८ ॥ सुस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुयत्फलम् ॥ सर्वव्रतोपवासेचतत्फलंलभते
नरः ॥ १९ ॥ गुरुमभ्यर्च्यविधिवद्वस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ कण्ठेवादक्षिणेबाहौकवचंधारयेत्तुयः ॥ २० ॥ सचत्रैलोक्यविज
यीसर्वशत्रुप्रमर्दकः ॥ इदंकवचमज्ञात्वाभजेद्दुर्गतिनाशिनीम् ॥ २१ ॥ शतलक्षंप्रजप्तोऽपिनमन्त्रःसिद्धिदायकः ॥ २२ ॥ कवचं
काण्वशाखोक्तमुक्तंनारदसिद्धिदम् ॥ यस्मैकस्मैनदातव्यंगोपनीयंसुदुर्लभम् ॥ २३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तमहापुराणेतृतीयेगणपति
खण्डेनारदनारायणसंवादेदुर्गतिनाशिनीकवचंनामैकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥
तंगृहीत्वातदाविष्णौवैकुण्ठंचगतेसति ॥ सपुत्रंचसहस्राक्षंजघानभृगुनन्दनः ॥ १ ॥ कृत्वायुद्धन्तुसनाहंब्रह्मास्त्रेणप्रयत्नतः ॥ राजा
कवचहीनोऽपिसपुत्रश्चपपातह ॥ २ ॥ पतितेतुसहस्राक्षेकार्त्तवीर्य्यार्जुनःस्वयम् ॥ आजगाममहावीरोद्विलक्षाक्षौहिणीयुतः ॥
॥ ३ ॥ सुवर्णरथमारुह्यरत्नसारपरिच्छदम् ॥ नानास्त्रंपरितःकृत्वातस्थौसमरमूर्द्धनि ॥ ४ ॥ समरेतंपरशुरामोराजेन्द्रंचददर्शह ॥
रत्नालङ्कारभूषाढ्यैराजेन्द्राणांचकोटिभिः ॥ ५ ॥ रत्नातपत्रभूषाढ्यंरत्नालंकारभूषितम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वाङ्गंसस्मितंसुमनोहरम् ॥
॥ ६ ॥ राजादृष्ट्वामुनीन्द्रंतमवरुह्यरथाद्दहो ॥ प्रणम्यरथमारुह्यतस्थौनृपगणैःसह ॥ ७ ॥ ददौशुभाशिषंतस्मैरामश्चसमयोचितम ॥
प्रोवाचचगतार्थंतंस्वर्गंगच्छेतिसानुगः ॥ ८ ॥ उभयोःसेनयोर्युद्धमभवत्तत्रनारद ॥ पलायितारामशिष्याभ्रातरश्चमहाबलाः ॥ क्षतवि
क्षतसर्वाङ्गाःकार्त्तवीर्य्यप्रपीडिताः ॥९ ॥ नृपस्यशरजालेनरामःशस्त्रभृतांवरः ॥ नददर्शस्वसैन्यंचराजसैन्यंतथैवच ॥ १० ॥ चिक्षेप
रामश्चाग्नेयंबभूवाग्निमयंरणे ॥ निर्वापयामासराजावारुणेनैवलीलया ॥११॥ चिक्षेपरामोगान्धर्वंशैलसर्पसमन्वितम् ॥ वायव्येनमहा
राजःप्रेरयामासलीलया ॥ १२ ॥ चिक्षेपरामोनागास्त्रंदुर्निवार्य्यंभयंकरम् ॥ गारुडेनमहाराजःप्रेरयामासलीलया ॥ १३ ॥ माहेश्वरं
चभगवांश्चिक्षेपभृगुनन्दनः ॥ निर्वापयामासराजावैष्णवास्त्रेणलीलया ॥ १४ ॥ ब्रह्मास्त्रंचिक्षिपेरामोनृपनाशायनारद ॥ ब्रह्मास्त्रेणचशान्तं
तत्प्राणनिर्वापणंरणे ॥ १५ ॥ दत्तदत्तंचयच्छूलमव्यर्थंमन्त्रपूर्वकम् ॥ जग्राहराजापरशुरामनाशायसंयुगे ॥१६॥ शूलंददर्शरामश्चशत

सूर्य्यसमप्रभम् ॥ प्रलयाग्निशिखोद्रिक्तंदुर्निवार्य्यंसुरैरपि ॥ १७ ॥ पपातशूलंसमरेरामस्योपरिनारद ॥ मूर्च्छामवापसभृगुःपपातचह
हरिस्मरन् ॥ १८ ॥ पतितेतुतदारामेसर्वेदेवाभयाकुलाः ॥ आजग्मुःसमरंतत्रब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १९ ॥ शङ्करश्चमहाज्ञानीमहा
ज्ञानेनलीलया ॥ ब्राह्मणंजीवयामासतूर्णंनारायणाज्ञया ॥ २० ॥ भृगुश्चचेतनांप्राप्यददर्शपुरतःसुरान् ॥ प्रणनामपरंभक्त्यालज्जान
म्रात्मकन्धरः ॥ २१ ॥ राजादृष्ट्वासुरेशांश्चभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ प्रणम्यशिरसामूर्ध्नातुष्टावचसुरेश्वरान् ॥ २२ ॥ तत्राजगा
मभगवान्दत्तात्रेयोरणस्थलम् ॥ शिष्यरक्षानिमित्तेनकृपालुर्भक्तवत्सलः ॥ २३ ॥ भृगुःपाशुपतास्त्रंचसोग्रहीत्कोपसंयुतः ॥ दत्तदत्ते
नदृष्टेनबभूवस्तम्भितोभृगुः २४ ॥ ददर्शस्तम्भितोरामोराजानंरणमूर्द्धनि ॥ नानापार्षदयुक्तेनकृष्णेनाऽऽरक्षितंरणे ॥ २५ ॥
सुदर्शनंप्रज्ज्वलन्तंभ्रमणंकुर्वतासदा ॥ सस्मितेनस्तुतेनैवब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥ २६ ॥ गोपालशतयुक्तेनगोपवेषविधारिणा ॥
नवीनजलदाभेनवंशीहस्तेनगायता ॥ २७ ॥ एतस्मिन्नन्तरेतत्रवाग्बभूवाशरीरिणी ॥ दत्तेनदत्तंकवचंकृष्णस्यपरमात्मनः ॥
॥ २८ ॥ राज्ञोऽस्तिदक्षिणेबाहौसद्रत्नगुटिकान्वितम् ॥ गृहीतकवचेशम्भौभिक्षयायोगिनांगुरौ ॥ २९ ॥ तदाहन्तुंनृपंशक्तो
भृगुश्चेतिचनारद ॥ श्रुत्वाऽशरीरिणींवाणीं शङ्करोद्विजरूपधृक् ॥ ३० ॥ भिक्षांकृत्वातुकवचमानीयचनृपस्यच ॥ शम्भुनां
भृगवेदत्तंकृष्णस्यकवचंचयत् ॥ ३१ ॥ एतस्मिन्नन्तरेदेवाजग्मुःस्वस्थानमुत्तमम् ॥ प्रत्युवाचापिपरशुरामोवैसमरेनृपम् ॥
॥ ३२ ॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥ राजेन्द्रोत्तिष्ठसमरंकुरुसाहसपूर्वकम् ॥ कालभेदेजयोनृणांकालभेदेपराजयः ॥ ३३ ॥
अधीतंविधिवद्दत्तंकृत्स्नापृथ्वीसुशासिता ॥ सम्यक्कृतश्चसंग्रामोत्वयाहंमूर्च्छितोऽधुना ॥ ३४ ॥ जिताःसर्वेचराजेन्द्रालीलयारावं
णोजितः ॥ जितोऽहंदत्तशूलेनशम्भुनाजीवितःपुनः ॥ ३५ ॥ रामस्यवचनंश्रुत्वाराजापरमधार्म्मिकः ॥ मूर्ध्नाप्रणम्यतंभक्त्या
यथार्थोक्तिमुवाचह ॥ ३६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ किमधीतंतथादत्तंकावापृथ्वीसुशासिता ॥ गताःकतिविधाभूपाममादृशा
धरणीतले ॥ ३७ ॥ बुद्धिस्तेजोविक्रमश्चविविधारणमन्त्रणा ॥ श्रीरैश्वर्य्यंतथाज्ञानंदानशक्तिश्चलौकिकम् ॥ ३८ ॥

आचारोविनयोविद्याप्रतिष्ठापरमंतपः ॥ सर्वैमनोरमासङ्गेगतमेवममप्रभो ॥ ३९ ॥ साचस्त्रीप्राणतुल्यामेसाध्वीपद्मांशसम्भवा ॥ यज्ञे षुपत्नीमानेत्रस्नेहेर्क्रीडतिसङ्गिनी ॥ ४० ॥ आबाल्यात्सङ्गिनीशश्वच्छयनेभोजनेरणे ॥ तांविनाप्राणहीनोऽहंविषहीनोयथोरगः ॥४१॥ त्वयानदृष्टंयुद्धंमेपुरेयंशोचनास्थिता ॥ द्वितीयाशोचनाविप्रहतोऽहंब्राह्मणेनच ॥४२॥ कालेसिंहःसृगालंचसृगालःसिंहमेवच ॥ कालेव्या घ्रंहन्तिमृगोगजेन्द्रंहरिणस्तथा ॥ ४३ ॥ मक्षिकांमक्षिकाकालेगरुडश्चतथोरगः ॥ किङ्करःस्तौतिराजेन्द्रंकालेराजाचकिङ्करम् ॥ ४४ ॥ इन्द्रश्चमानवःकालेकालेब्रह्मामरिष्यति ॥ तिरोभूत्वासाप्रकृतिःकाले श्रीकृष्णविग्रहे ॥ ४५ ॥ मरिष्यन्तिसुराःसर्वेत्रिलोकस्थाश्चरा चराः ॥ सर्वेकालेलयंयान्तिकालोहिदुरतिक्रमः ॥ ४६ ॥ कालस्यकालःश्रीकृष्णःस्रष्टुःस्रष्टायथेच्छया ॥ संहर्ताचैवसंहर्तुःपातुःपाता परात्परः ॥ ४७ ॥ महास्थूलात्स्थूलतमःसूक्ष्मात्सूक्ष्मतमःकृशः ॥ परमाणुपरःकालःकालस्याल्कालभेदकः ॥ ४८ ॥ यस्यलोमा निविश्वानिसपुमांश्चमहाविराट् ॥ तेजसाषोडशांशश्चकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ ४९ ॥ ततःक्षुद्रविराड्जातःसर्वेषांकारणंपरम् ॥ यःस्र ष्टाचस्वयंब्रह्मायन्नाभिकमलोद्भवः ॥ ५० ॥ नाभेःकमलदण्डस्ययोन्तंनप्रापयत्नतः ॥ भ्रमणाल्लक्षवर्षश्चततःस्वस्थानसंस्थितः ॥ ५१ ॥ तपश्चक्रेततस्तत्रलक्षवर्षश्चवायुभुक् ॥ ततोददर्शगोलोकंश्रीकृष्णश्चसपार्षदम् ॥ ५२ ॥ गोपगोपीपरिवृतंद्विभुजंमुरलीधरम् ॥ रत्नसिं हासनस्थश्चराधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ५३ ॥ दृष्ट्वानुज्ञांगृहीत्वाचप्रणम्यचपुनःपुनः ॥ ईश्वरेच्छाश्चविज्ञायस्रष्टुंसृष्टिंमनोदधे ॥ ५४ ॥ यःशिवःसृष्टिसंहर्त्तासचस्रष्टुर्ललाटजः ॥ विष्णुःपाताक्षुद्रविराट्श्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ ५५ ॥ सृष्टिकारणभूताश्चब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ सन्तिविश्वेषुसर्वेषुश्रीकृष्णस्यकलोद्भवाः ॥ ५६ ॥ तेऽपिदेवाःप्राकृतिकाः प्राकृतश्चमहाविराट् ॥ सर्वप्रसूतिप्रकृतिःश्रीकृष्णःप्रकृतेः परः ॥ ५७ ॥ नशक्तःपरमेशोऽपितांशक्तिंप्रकृतिंविना ॥ सृष्टिंविधातुंमायेशोनसृष्टिर्माययाविना ॥ ५८ ॥ साचकृष्णेतिरोभूत्वासृष्टि संहारकारके ॥ साविर्भूतासृष्टिकालेसाचनित्यामहेश्वरी ॥ ५९ ॥ कुलालश्चघटंकर्तुंयथाऽशक्तोमृदंविना ॥ स्वर्णंविनास्वर्णकारः

१ पुराणःपरमइतिपाठः ।

कुण्डलङ्कर्तुमक्षमः ॥ ६० ॥ साचशक्तिःसृष्टिकालेपञ्चधाचेश्वरेच्छया ॥ राधापद्माचसावित्रीदुर्गादेवीसरस्वती ॥ ६१ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीयाकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ प्राणाधिकप्रियतमासाराधापरिकीर्त्तिता ॥ ६२ ॥ ऐश्वर्य्याधिष्ठातृदेवीसर्वमङ्गलकारिणी ॥ परमानन्दरूपाचसालक्ष्मीःपरिकीर्त्तिता ॥ ६३ ॥ विद्याधिष्ठातृदेवीयापरमेशस्यदुर्लभा ॥ यामातावेदशास्त्राणांसासावित्रीप्रकीर्तिता ॥ ॥ ६४ ॥ बुद्ध्यधिष्ठातृदेवीयासर्वशक्तिस्वरूपिणी ॥ सर्वज्ञानात्मिकासर्वासादुर्गादुर्गनाशिनी ॥ ६५ ॥ वागधिष्ठातृदेवीयाशास्त्रज्ञानप्रदासदा ॥ कृष्णकण्ठोद्भवासास्यायाचदेवीसरस्वती ॥ ६६ ॥ पञ्चधादौस्वयंदेवीमूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ततःसृष्टिक्रमेणैवबहुधाकलयाचसा ॥ ६७ ॥ योपितःप्रकृतेरंशाःपुमांसःपुरुषस्यच ॥ माययासृष्टिकालेचतद्भिनानभवेद्भवः ॥ ६८ ॥ सृष्टिश्चइतिविश्वेपुत्रह्मन्त्रह्मोद्भवा सदा ॥ पाताविष्णुश्चसंहर्त्ताशिवःशश्वच्छिवप्रदः ॥ ६९ ॥ दत्तदत्तंज्ञानमिदंराममह्यञ्चपुष्करे ॥ दीक्षाकालेचमाघ्याञ्चमुनिप्रवरसन्निधौ ॥ ७० ॥ इत्युक्त्वाकार्त्तवीर्य्यश्चरामंनत्वाचसस्मितः ॥ आरुरोहरथंशीघ्रंगृहीत्वासशरंधनुः ॥ ७१ ॥ रामस्ततोराजसैन्यंब्रह्मास्त्रेणजघानह ॥ नृपंपाशुपतेनैवलीलयाश्रीहरिंस्मरन् ॥ ७२ ॥ एवंत्रिस्सप्तकृत्वश्चक्रमेणचवसुन्धराम् ॥ रामश्चकारनिर्भूपांलीलयाचशिवंस्मरन् ॥ ७३ ॥ गर्भस्थंमातुरङ्कस्थंशिशुंवृद्धञ्चमध्यमम् ॥ जघानक्षत्रियंरामःप्रतिज्ञापालनायवै ॥ ७४ ॥ कार्त्तवीर्य्यश्चगोलोकंत्वगमत्कृष्णसन्निधिम् ॥ जगामतोपात्परशुरामश्चश्रीहरिंस्मरन् ॥ ७५ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांमहींदत्त्वामहेश्वरः ॥ रमणंतेनपरशुरामंदत्त्वाचकातरम् ॥ ७६ ॥ देवाश्चमुनयोदेव्यःसिद्धगन्धर्वकिन्नराः ॥ सर्वेचक्रुःपुष्पवृष्टिंराममूर्ध्निचनारद ॥ ७७ ॥ स्वर्गेदुन्दुभयोनेदुर्हर्षशब्दोबभूवह ॥ यशसाचैवपरशुरामस्यापूरितंजगत् ॥ ७८ ॥ ब्रह्माभृगुश्चशुक्रश्चवाल्मीकिश्च्यवनस्तथा ॥ जमदग्निर्ब्रह्मलोकादाजगामप्रहर्षितः ॥ ७९ ॥ पुलकाञ्चितसर्वाङ्गाःसानन्दाश्रुसमन्विताः ॥ दूर्वापुष्पकराःसर्वेकुर्वन्तोमङ्गलाशिपः ॥ ८० ॥ प्रणनामचतान्रामोदण्डवत्पतितोभुवि ॥ क्रोडेचकारब्रह्मादीक्रमात्तातेतिसंवदन् ॥ ८१ ॥ तमुवाचाथपरशुरामंब्रह्माजगद्गुरुः ॥ वेदसारंनीतियुतंपरिणामसुखावहम् ॥ ८२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणुरामप्रवक्ष्यामिसर्वसम्पत्करंपरम् ॥ काण्व

शाखोक्तवचनंसत्यंवैसर्वसम्मतम् ॥ ८३ ॥ पूज्यानामेवसर्वेषामिष्टःपूज्यतमःपरः ॥ जनकोजन्मदानाच्चपालनाच्चपितास्मृतः ॥८४॥
गरीयाञ्जन्मदातुश्चसोऽन्नदातापितामुने ॥ विनान्नंनश्वरोदेहोनित्यंश्चपितुरुद्भवः ॥ ८५ ॥ तयोःशतगुणंमातापूज्यामान्याचवन्दिता ॥
गर्भधारणपोषाभ्यांसैवप्रोक्तांगरीयसी ॥ ८६ ॥ तेभ्यःशतगुणंपूज्योऽभीष्टदेवःश्रुतौश्रुतः ॥ ज्ञानविद्यामन्त्रदाताऽभीष्टदेवात्परोगुरुः ॥
॥ ८७ ॥ गुरुवद्गुरुपुत्रश्चगुरुपत्नीततोऽधिका ॥ देवेरुष्टेगुरूरक्षेद्गुरौरुष्टेनकश्चन ॥ ८८ ॥ गुरुर्ब्रह्मागुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवोमहेश्वरः ॥
गुरुरेवपरंब्रह्मब्राह्मणेभ्यःप्रियःपरः ॥ ८९ ॥ गुरुर्ज्ञानंददात्येवज्ञानञ्चहरिभक्तिदम् ॥ हरिभक्तिप्रदातायः कोवाबन्धुस्ततःपरम् ॥ ९० ॥
अज्ञानतिमिराच्छन्नोज्ञानदीपंयतोलभेत् ॥ लब्ध्वाचनिर्मलंपश्येत्कोवाबन्धुस्ततःपरः ॥ ९१ ॥ गुरुदत्तंसुमन्त्रञ्चजप्त्वाज्ञानंततो
लभेत् ॥ सर्वज्ञत्वाचसिद्धिश्चकोवाबन्धुस्ततोऽधिकः ॥ ९२ ॥ सुखंजयतिसर्वत्रविद्ययागुरुदत्तया ॥ ययापूज्योऽपिजगतिकोवा
बन्धुस्ततोऽधिकः ॥ ९३ ॥ विद्यान्धोवाधनान्धोवायोमूढोनयजेद्गुरुम् ॥ ब्रह्महत्यादिकंपापंलभतेनात्रसंशयः ॥ ९४ ॥ दरिद्रंपति
तंक्षुद्रंनरंबुद्ध्याभजेद्गुरुम् ॥ तीर्थस्नातोऽपिनशुचिर्नाधिकारीचकर्मसु ॥ ९५ ॥ अभीष्टदेवःश्रीकृष्णोगुरुस्तेशङ्करःस्वयम् ॥ शरणं
गच्छहेपुत्रदेवपूज्यतमंगुरुम् ॥ ९६ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपात्त्वयापृथ्वीकृतायतः ॥ प्राप्तात्वयाहरेर्भक्तिस्तंशिवंशरणंव्रज ॥ ९७ ॥
शिवाश्चशिवरूपश्चशिवदंशिवकारणम् ॥ शिवाराध्यंशिवंशान्तंगुरुंत्वंशरणंव्रज ॥ ९८ ॥ गोलोकनाथोभगवानंशेनशिवरूपधृक् ॥
यइष्टदेवःसगुरुस्तमेवशरणंव्रज ॥९९॥ आत्माकृष्णःशिवोज्ञानंमनोऽहंसर्वजीविषु॥प्राणाविष्णोस्सापकृतिस्सर्वशक्तियुतासुत ॥१००॥
ज्ञानदंज्ञानरूपञ्चज्ञानबीजंसनातनम् ॥ मृत्युञ्जयंकालकालंतंगुरुंशरणंव्रज ॥ १०१ ॥ ब्रह्मज्योतिस्स्वरूपन्तंभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ शरणं
व्रजसर्वज्ञंभगवन्तंसनातनम् ॥१०२॥ प्रकृतिर्लक्षवर्षञ्चतपस्तप्त्वायमीश्वरम् ॥ कान्तंप्रियपतिंलेभेतंगुरुंशरणंव्रज ॥१०३॥ इत्युक्त्वामु
निभिःसार्द्धजगामकमलोद्भवः ॥ रामश्चगन्तुंकैलासंमनश्चक्रेचनारद ॥१०४॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेतृतीयेगणेशखण्डेनारदनारा

१ ननित्यंपितुरुद्भवः । २ मैथुनंयस्ततोऽधिकः । ३ वंशहीनस्तरः । ४ जपध्यानार्दिसिद्धिकः । ५ प्राणाऽश्वलेनिषठः ।

यणसंवादेभृगोःकैलासगमनोपदेशोनामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हरेश्चकवचंधृत्वा कृत्वानिःक्षत्रियांमहीम् ॥ रामोजगामकैलासंनमस्कर्त्तुंशिवंगुरुम् ॥ १ ॥ गुरुपत्नींशिवामम्बांद्रष्टुंगुरुसुतौचतौ ॥ गुणैर्नारायणसमौ कार्तिकेयगणेश्वरौ ॥ २ ॥ मनोयायीमहात्मासभृगुस्संप्राप्यतत्क्षणम् ॥ ददर्शपर्वतंरम्यमतीवसुमनोहरम् ॥ ३ ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशैर्मणिभिःसुमनोहरैः ॥ सुवर्णभूमिसदृशैःराजमार्गैर्विराजितम् ॥ ४ ॥ सिन्दूरारुणवर्णैश्चवेष्टितंमणिवेदिभिः ॥ संयुक्तमुक्तानिकरैः पूरितंमणिमण्डपैः ॥ ५ ॥ यक्षाणामालयैर्दिव्यैःसंयुक्तंशतकोटिभिः ॥ कपाटस्तम्भसोपानैःशोभितैर्मणिनिर्मितैः ॥ ६ ॥ सुवर्णकलशैर्दिव्यैराजतैःश्वेतचामरैः ॥ रत्नकाञ्चनपूर्णैश्चयक्षेन्द्रगणवेष्टितैः ॥ ७ ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यैर्दीपितैःसुन्दरीगणैः ॥ बालिकाभिर्बालकैश्चचित्रपुत्तलिकाकरैः ॥ ८ ॥ क्रीडद्भिःसस्मितैःशश्वत्स्वच्छन्दश्चविराजितैः ॥ पारिजातद्रुमगणैःस्वर्णदीतीरनीरजैः ॥ ९ ॥ आकीर्णपुष्पजालैश्चपुष्पितैश्चसुगन्धिभिः ॥ कल्पवृक्षाश्रितैःसिद्धैःकामधेनुपुरस्कृतैः ॥ १० ॥ सिद्धविद्यासुनिपुणैःपुण्यवद्भिर्निषेवितम् ॥ त्रिलक्षयोजनोच्छ्रायैर्वटवृक्षैरथाक्षयैः ॥ ११ ॥ शतयोजनविस्तीर्णैःशतस्कन्धसमन्वितैः ॥ असंख्यशाखानिकरैरसंख्यफलसंयुतैः ॥ १२ ॥ नानापक्षिगणाकीर्णैःसुमनोहरशब्दितैः ॥ कम्पितैःशीतवातेनमण्डितश्चसुगन्धिना ॥ १३ ॥ पुष्पोद्यानसहस्रेणसरसाञ्चशतेनच ॥ सिद्धेन्द्रालयलक्षैश्चमणिरत्नविकारजैः ॥ १४ ॥ रामश्चदृष्ट्वानगरमतिसंहृष्टमानसः ॥ ददर्शपुरतोरम्यंश्रीयुक्तंशङ्करालयम् ॥ १५ ॥ सुवर्णमूल्यशतकैर्मणिभिःस्वर्णवर्णकैः ॥ खचितंरत्नसारैश्चरचितंविश्वकर्मणा ॥ १६ ॥ त्रिपञ्चयोजनोच्छ्रायंचतुर्योजनविस्तृतम् ॥ चतुरस्रंचतुष्कोणंप्राकारंसुमनोहरम् ॥ १७ ॥ द्वारंरत्नकपाटेननानाचित्रान्वितेनच ॥ मणीन्द्रवेदिभिर्युक्तंमणिस्तम्भविराजितैः ॥ १८ ॥ तद्दक्षिणेवृषेन्द्रश्चवामेसिंहश्चनारद ॥ नन्दीश्वरंमहाकालंपिङ्गलाक्षंभयङ्करम् ॥ १९ ॥ विशालाक्षश्चबाणश्चविरूपाक्षंमहाबलम् ॥ विकटाक्षंभास्कराक्षंरक्ताक्षंविकटोदरम् ॥ २० ॥ संहारभैरवं कालभैरवञ्च भयङ्करम् ॥ रुरुभैरवमीशाभंमहाभैरवमेवच ॥ २१ ॥ कृष्णाङ्गभैरवञ्चैवक्रोधभैरवमुल्बणम् ॥ कपालभैरवञ्चैवरुद्रभैरवमेवचं ॥ २२ ॥

सिद्धेन्द्रादींश्रुद्रगणान्विद्याधरसुगुह्यकान् ॥ भूतान्प्रेतान्पिशाचांश्चकूष्माण्डान्ब्रह्मराक्षसान् ॥ २३ ॥ वेतालान्दानवांश्चैवयोगीन्द्रांश्चज टाधरान् ॥ यक्षान्किम्पुरुषांश्चैवकिन्नरांश्चददर्शह ॥ २४ ॥ तान्दृष्ट्वानन्दिकेशाज्ञांगृहीत्वाभृगुनन्दनः ॥ तान्सम्भाष्याभ्यन्तरञ्चज गामानन्दसंयुतः ॥ २५ ॥ रत्नेन्द्रसारखचितंददर्शशतमन्दिरम् ॥ अमूल्यरत्नकलशैरुज्ज्वलद्भिश्चविराजितम् ॥ २६ ॥ अमूल्य रत्नरचितैर्मुक्तानिर्मलदर्पणैः ॥ हीरसारविकारैश्चकपाटैश्चविराजितम् ॥ २७ ॥ गोरोचनाभिर्मणिभिर्युतंस्तम्भसहस्रकैः ॥ मणि सारविकारैश्चसोपानैःपरिशोभितम् ॥ २८॥ ददर्शाभ्यन्तरंद्वारंनानाचित्रैश्चचित्रितम् ॥ माणिक्यमुक्ताग्रथितैर्मालाजालैर्विराजितम् ॥ ॥ २९ ॥ ददर्शकार्त्तिकेयंचवामेदक्षेगणेश्वरम् ॥ वीरभद्रंमहाकायंशिवतुल्यपराक्रमम् ॥ ३० ॥ प्रधानपार्षदगणान्क्षेत्रपालांश्च नारद ॥ रत्नसिंहासनस्थांश्चरत्नभूषणभूषितान् ॥ ३१ ॥ तान्सम्भाष्यभृगुःश्रीघ्रंमहाबलपराक्रमः ॥ पर्शुहस्तस्सपरशुरामोहन्तुंस मुद्यतः ॥ ३२ ॥ गच्छन्तंतंगणेशश्चक्षणंतिष्ठेत्युवाचह ॥ निद्रितोनिद्रयायुक्तोमहादेवोऽधुनेतिच ॥ ३३ ॥ ईश्वराज्ञांगृहीत्वाहमत्रा गत्यक्षणान्तरे ॥ त्वयासार्द्धंगमिष्यामिभ्रातस्तिष्ठात्रसाम्प्रतम् ॥ ३४ ॥ गणेशवाक्यंपरशुरामश्श्रुत्वामहाबलः ॥ बृहस्पतिसमोवक्ता प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेकैलासवर्णनंनामैकचत्वारिंशत्तमो ऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥ यास्याम्यन्तःपुरंभ्रातःप्रणामंकर्त्तुमीश्वरम् ॥ प्रणम्यमातरंभक्त्यायास्या मित्वरितंगृहम् ॥ १ ॥ त्रिस्सप्तकृत्वोनिर्भूपांकृत्वापृथ्वींचलीलया ॥ कार्त्तवीर्य्यःसुचन्द्रश्चहतोयस्यप्रसादतः ॥ २ ॥ नानाविद्याय तोलब्धानानाशास्त्रंसुदुर्लभम् ॥ तंगुरुंजगतांनाथंद्रष्टुमिच्छामिसाम्प्रतम् ॥३॥ सगुणंनिर्गुणंचैवभक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ सत्यंसत्यस्वरूप ञ्चब्रह्मज्योतिःसनातनम् ॥४॥ स्वेच्छामयंदयासिन्धुंदीनबन्धुंमुनीश्वरम् ॥ आत्मारामंपूर्णकामंव्यक्ताव्यक्तंपरात्परम् ॥५॥ परापराणां स्रष्टारंपुरुहूतंपुरस्कृतम् ॥ पुराणंपरमात्मानमीशानंत्वादिमव्ययम् ॥६॥ सर्वमङ्गलमाङ्गल्यंसर्वमङ्गलकारणम् ॥ सर्वमङ्गलदंशान्तंसर्वै श्वर्य्यप्रदंवरम् ॥ ७ ॥ आशुतोषंप्रसन्नास्यंशरणागतवत्सलम् ॥ भक्ताभयप्रदंभक्तवत्सलंसमदर्शनम् ॥ ८ ॥ इत्थंपरशुरामोऽस्था

दुक्तागणपतेःपुरः ॥ वाचामधुरयातत्रसमुवाचगणेश्वरः ॥ ९ ॥ क्षणंतिष्ठक्षणंतिष्ठशृणुभ्रातरिदंवचः ॥ रहःस्थलस्थितोनैवद्रष्टव्यः स्त्रीयुतःपुमान् ॥ १० ॥ स्त्रीसंयुक्तंचपुरुषंयःपश्यतिनराधमः ॥ करोतिरसभंगंवाकालसूत्रंव्रजेद्ध्रुवम् ॥ ११ ॥ तत्रतिष्ठतिपापीयान्यावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ विशेषतश्चपितरंगुरुंभूतपतिंद्विज ॥ १२ ॥ रहःसुरतसंसक्तंनहिपश्येद्विचक्षणः ॥ कामतःकोपतोवापियःपश्येत्सुरतोन्मुखम् ॥ १३ ॥ स्त्रीविच्छेदोभवेत्तस्यध्रुवंसप्तसुजन्मसु ॥ श्रोणीवक्षस्थलंवक्त्रंयःपश्यतिपरस्त्रियः ॥ कामतोऽपिविमूढश्चसोऽन्धोभवतिनिश्चितम् ॥ १४ ॥ गणेशस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यभृगुनन्दनः ॥ तामुवाचमहाकोपान्निष्ठुरंवचनंमुने ॥ १५ ॥ ॥ परशुराम उवाच ॥ ॥ अहोश्रुतंकिंवचनमपूर्वंनीतिसंयुतम् ॥ इदमेवमहोनैवंश्रुतमीश्वरवक्त्रतः ॥ १६ ॥ श्रुतंश्रुतौवाक्यमिदंकामिनांचविकारिणाम् ॥ निर्विकारस्यचशिशोर्नदोषःकश्चिदेवहि ॥ यास्याम्यन्तःपुरंभ्रातस्त्वंकिंतिष्ठबालक ॥ १७ ॥ यथादृष्टिंकरिष्यामिमत्कार्य्यंसमयोचितम् ॥ तथैवतातोमाताचेत्येवंनैवनिरूपितम् ॥ १८ ॥ जगतांपितरौतौचपार्वतीपरमेश्वरौ ॥ पार्वतीस्त्रीपुमाञ्छम्भुरितिकैर्ननिरूपितः ॥ १९ ॥ सर्वरूपःशङ्करश्चसर्वारूपाचपार्वती ॥ गुणातीतस्यकाक्रीडातद्भङ्गोवाकुतोविभो ॥ २० ॥ क्रीडालज्जाभीतिभङ्गोग्राम्यस्यैवनचेशितुः ॥ स्तनन्धयंचमांदृष्ट्वापित्रोर्लज्जाकुतोभवेत् ॥ २१ ॥ लज्जायाश्चकुतोलज्जालज्जेशस्यचसाकुतः ॥ लज्जालज्जांकिमाप्नोतितापंकिंवाहुताशनः ॥ २२ ॥ शीतंशैत्यमहोभ्रातर्निदाघोदाहमेवच ॥ भीतिर्भीतिमवाप्नोतिमृत्योर्मृत्युर्बिभेतिकिम् ॥ २३ ॥ कुतोज्वरोज्वरंहन्तिव्याधिर्व्याधिश्चजीर्य्यति ॥ संहर्त्तापिसंहर्त्तुःकालःकालाद्बिभेतिकिम् ॥ २४ ॥ त्वष्टारंसृजतेत्वष्टापातापातिंतेमते ॥ क्षुत्क्षुधंसमवाप्नोतितृष्णातृष्णांप्रयातिकिम् ॥२५॥ निद्रानिद्रांचशोभांश्रीःशान्तिःशांतिश्चनेमते ॥ पुष्टिःपुष्टिंकिमाप्नोतितुष्टिस्तुष्टिंक्षमाक्षमम् ॥ आत्मनःपरमात्मास्तिशक्तिःशक्त्याबिभेतिकिम् ॥ २६ ॥ कामक्रोधौलोभमोहौस्त्वात्मनैतेनबाधिताः ॥ दयानबद्धादययानेच्छाबद्धेच्छयाप्रभो ॥ २७ ॥ ज्ञानबुद्ध्योःकोविकारोजगंनोबाधतेजरा ॥ चिन्तानचिंतयाग्रस्ताचक्षुश्चक्षुर्नपश्यति ॥ २८ ॥ हर्षोमुदंकिंप्राप्नोतिशोकंशोकोनबाधते ॥ काविपत्तिर्विपत्तेश्चसम्पत्तिःसम्पदःकुतः ॥ २९ ॥ मेधाया

धारणाशक्तिःस्मृतेर्वास्मरणंकुतः ॥ नदग्धःस्वप्रतापेनविवस्वानितिसम्मतः ॥ ३० ॥ विपरीतमतोभ्रातस्त्वयैवाचरितोऽधुना ॥ नश्रुतोऽयंगुरुमुखान्नदृष्टोनश्रुतोश्रुतः ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वाचापिपरशुरामश्शश्वत्प्रहस्यमः ॥ शीघ्रंगन्तुंमनश्चक्रेतद्गृहाभ्यन्तरंमुदा ॥ ॥ ३२ ॥ तच्चरामवचःश्रुत्वाजितक्रोधोगणेश्वरः ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपश्चप्रहस्यतमुवाचह ॥ ३३ ॥ ॥ गणपतिरुवाच ॥ ॥ अज्ञानतिमिराच्छन्नोज्ञानंप्राप्नोतितद्विदः ॥ पितुर्भ्रातुर्मुखाज्ज्ञानंदुर्लभंभाग्यवाँछमेत् ॥ ३४ ॥ श्रुतंज्ञानंविशिष्टञ्ज्ञानिनामपिदुर्लभम् ॥ किञ्चिन्मेत्वंमन्दबुद्धेःशृणुभ्रातर्निवेदनम् ॥ ३५ ॥ योनिर्गुणःसनिर्लिप्तःशक्तिभिर्नहिसंयुतः ॥ सिसृक्षुराश्रितश्शक्त्यानिर्गुणःसगुणोभवेत् ॥ ३६ ॥ यावन्तिचशरीराणिभोगार्हाणिमहामुने ॥ प्राकृतानिचसर्वाणिविनाश्रीकृष्णविग्रहम् ॥ ३७ ॥ ध्यायन्तियोगिनस्तञ्चशुद्धज्योतिस्स्वरूपिणम् ॥ हस्तपादादिरहितंनिर्गुणंप्रकृतेःपरम् ॥ ३८ ॥ वैष्णवास्तंनमस्यन्तिभक्तानुग्रहकारकम् ॥ कुतोबभूवतज्ज्योतिरहोतेजस्विनोविना ॥ ३९ ॥ ज्योतिरभ्यन्तरेनित्यंशरीरंश्यामसुन्दरम् ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंसस्मितंपीतवाससम् ॥ ४० ॥ अतीवामूल्यसद्रत्नभूषणैश्चविभूषितम् ॥ ज्योतिरभ्यन्तरेमूर्त्तिंपश्यन्तिकृपयाविभोः ॥ ४१ ॥ तदादास्येनियुक्तास्तेभवन्त्येवेश्वरेच्छया ॥ योगस्तपोवादास्यस्यकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ४२ ॥ यदासृष्ट्युन्मुखःकृष्णःससृजेप्रकृतिंमुदा ॥ तद्योनौह्यर्पितंवीर्य्यंवीर्य्याड्डिंभोबभूवह ॥ ४३ ॥ दिव्येनलक्षवर्षेणगर्भाड्डिम्भोविनिर्गतः ॥ तदाबभूवनिश्श्वासस्ततोवायुर्बभूवह ॥ ४४ ॥ निश्श्वासेनसमंभ्रातमुखविन्दुर्विनिर्गतः ॥ ततोबभूवसहसाजलराशिर्हरेःपुरः ॥ ४५ ॥ तज्जलेचस्थितोडिम्भोदिव्यवर्षाणिलक्षकम् ॥ ततोबभूवसहसाविश्वाधारोमहाविराट् ॥ ४६ ॥ यावन्तिगात्रलोमानितस्यसन्तिमहात्मनः ॥ ब्रह्माण्डानिचतावन्तिविद्यमानानिनिश्चितम् ॥ ४७ ॥ तत्रैवप्रतिविध्यण्डेब्रह्माविष्णुमहेश्वराः ॥ देवाश्चमुनयश्चैवविद्यमानाश्चराचराः ॥ ४८ ॥ महाविराडाश्रयश्चसर्वस्यचजनस्यच ॥ निश्श्वासवायुर्भगवन्बभूवश्रीहरेर्मुने ॥ ४९ ॥ महाविष्णुश्चकलयाततःक्षुद्रविराडभूत् ॥ तन्नाभिकमलेब्रह्माशङ्करस्तल्ललाटजः ॥ ५० ॥ विष्णुस्तदंशःपातायःश्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ एवन्तेप्रतिविध्य

ण्डेब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ५१ ॥ स्वयञ्चस्वांशकलयानानामूर्त्तिधरोहरिः ॥ तदाभवच्चसगुणःसर्वशक्तियुतस्तदा ॥ ५२ ॥ कथंलज्जा
दिरहितःसचस्वेच्छामयोमहान् ॥ सर्वदासर्वभोगार्हःसर्वशक्तिसमन्वितः ॥ ५३ ॥ लज्जानास्त्येवलज्जायामतोऽयंसर्वसम्मतः ॥ याच
लज्जावतीदेवीतस्यलज्जाकुतोगता ॥ ५४ ॥ सर्वशक्तिमतीदुर्गाप्रकृत्यासाचशैलजा ॥ तस्यालज्जादयःसन्तिसर्वदासर्वसम्मताः ॥
॥ ५५ ॥ पञ्चधाप्रकृतिर्याचश्रीकृष्णस्यबभूवह ॥ राधापद्माचसावित्रीदुर्गादेवीसरस्वती ॥ ५६ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीयाकृष्णस्यपरमा
त्मनः ॥ प्राणाधिकाप्रियासाचराधाऽऽस्तेतस्यवक्षसि ॥ ५७ ॥ विद्याधिष्ठातृदेवीयासावित्रीब्रह्मणःप्रिया ॥ लक्ष्मीर्नारायणस्यैवसर्व
सम्पत्स्वरूपिणी ॥५८॥ सरस्वतीद्विधाभूत्वाकृष्णस्यमुखनिर्गता ॥ सावित्रीब्रह्मणःकान्तास्वयंनारायणस्यच ॥५९॥ बुद्ध्यधिष्ठातृदे
वीयाज्ञानमूःशक्तिसंयुता ॥ सादुर्गाशूलिनःकान्तातस्यालज्जाकुतोगता ॥ ६० ॥ प्रकृतिःपञ्चधाभ्रातर्गोलोकेचबभूवह ॥ इमाःप्रधानाः
कलयाबभूवुर्नैकधायतः ॥६१॥ विप्रेन्द्रनित्यंवैकुण्ठंब्रह्माण्डात्परमुच्यते ॥ अविनाशिस्थलंशश्वद्यथेप्राकृतिकेध्रुवम् ॥६२॥ तत्रनारा
यणोदेवःकृष्णार्द्धांशश्चतुर्भुजः ॥ वनमालीपीतवासाःशत्त्यावैपद्मयासह ॥६३॥ स्वयंकृष्णश्चगोलोकेद्विभुजःश्यामसुन्दरः ॥ सस्मि
तोमुरलीहस्तोराधावक्षस्थलस्थितः ॥ ६४ ॥ शश्वद्गोगोपगोपीभिःसंयुक्तोगोपरूपधृक् ॥ परिपूर्णतमःश्रीमान्निर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥
॥ ६५ ॥ स्वेच्छामयःस्वतन्त्रस्तुपरमानन्दरूपधृक् ॥ सुराःकलोद्भवायस्यषोडशांशोमहाविराट् ॥ ६६ ॥ यतोभवंतिविश्वानिस्थूलसू
क्ष्मादिकानिच ॥ पुनस्तत्रप्रलीयन्तएवमेवमुहुर्मुहुः ॥ ६७ ॥ गोलोकऊर्ध्ववैकुण्ठात्पञ्चाशत्कोटियोजनः ॥ नास्तिलोकस्तदूर्ध्वंच
नास्तिकृष्णात्परःप्रभुः ॥ ६८ ॥ इदंश्रुतंशम्भुवक्त्रान्मयातेकथितंद्विज ॥ क्षणंतिष्ठाधुनाभ्रातरीश्वरःसुरतोन्मुखः ॥ ६९ ॥ इति श्रीब्र
ह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेगणेशपरशुरामसंवादोनामद्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ छ ॥
नारायणउवाच ॥ गणेशवचनंश्रुत्वासतदारागतःसुधीः ॥ पर्शुहस्तस्सवेगमोनिर्भयोगन्तुमुद्यतः ॥ १ ॥ गणेश्वरस्तदादृष्ट्वाशीघ्रमु
त्थाययत्नतः ॥ वारयामाससप्रीत्याचकारविनयंपुनः ॥ २ ॥ रामस्तंप्रेरयामासहुंकृत्वातुपुनःपुनः ॥ बभूवचनतस्तत्रवाग्युद्धंहस्तकर्ष

णेः ॥ ३ ॥ पर्शुनिक्षेपणंकर्त्तुमनश्चक्रेभृगुस्तदा ॥ हाहाकृत्वाकार्त्तिकेयोबोधयामाससंसदि ॥ ४ ॥ अत्यर्थमत्रहेभ्रातर्गुरुपुत्रेकथंक्षिपेः ॥ गुरुवद्गुरुपुत्रश्चमाभवान्हन्तुमर्हति ॥५॥ पर्शुंक्षिपन्तंकुपितंरक्तपद्मदलेक्षणम् ॥ गणेशोबोधयामासनिवर्त्तस्वेत्युवाचतम् ॥ ६ ॥ पुनर्गणेशंरामश्चप्रेरयामासकोपतः ॥ पपातपुरतोवेगान्मानहीनोगजाननः ॥ ७ ॥ गजाननःसमुत्थायधर्मंकृत्वातुसाक्षिणम् ॥ पुनस्तंबोधयामासजितक्रोधःशिवात्मजः ॥ ८ ॥ निवर्त्तस्वनिवर्त्तस्वेत्युच्चार्य्यचपुनःपुनः ॥ प्रवेशनेनेकाशक्तिरीश्वराज्ञांविनाप्रभो ॥ ९ ॥ मम भ्रातात्वमतिथिर्विप्रासम्बन्धतोध्रुवम् ॥ ईश्वरप्रियशिष्यश्चसोदैवेतेनहेतुना ॥ १० ॥ नब्रह्मकार्त्तवीर्य्यश्चभूपास्तेक्षुद्रजन्तवः ॥ अतोविप्रनजानामिमाश्चविश्वेश्वरात्मजम् ॥ ११ ॥ क्षणंतिष्ठनिवर्त्तस्वसमगंत्राह्मणातिथे ॥ क्षणान्तरेत्वयासार्द्धंयास्यामीश्वरसन्निधिम् ॥ १२ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ हेरम्बवचनंश्रुत्वाप्रजहासपुनःपुनः ॥ पर्शुंक्षेप्तुंमनश्चक्रेप्रणम्यहरिशङ्करौ ॥ १३ ॥ पर्शुंक्षिपन्तंकोपेनतंचरामंगजाननः ॥ दृष्ट्वासुमूर्षुदेवेशोधर्मंकृत्वातुसाक्षिणम् ॥१४॥ योगेनवर्द्धयामासशुण्डांतांकोटियोजनाम् ॥ योगीन्द्रस्तत्रसन्तिष्ठन्भ्रामयित्वापुनःपुनः ॥ १५ ॥ शतधावेष्टयित्वातुभ्रामयित्वातुनत्रतं ॥ ऊर्द्ध्वमुत्तोलयवेगेनक्षुद्रार्हिंगरुडोयथा ॥ १६ ॥ सप्तद्वीपांश्चशैलांश्चमेरुंचाखिलसागरान् ॥ क्षणेनदर्शयामासरामंयोगपराहतम् ॥ १७ ॥ हस्तपादाद्यनाथंतंजडंसर्वाङ्गकम्पितम् ॥ पुनस्तंभ्रामयामासदर्पितंदर्पनाशनः ॥ १८ ॥ भूर्लोकश्चभुवर्लोकंस्वर्लोकञ्चसुरेश्वरः ॥ जनोलोकंतपोलोकंध्रुवलोकञ्चतत्परम् ॥ १९ ॥ गौरीलोकंशम्भुलोकंदर्शयामासनारद ॥ दर्शयित्वातुविध्यण्डंसपर्णामनसागरान् ॥ २० ॥ पुनरुद्धिगर्णंचक्रेसनक्रमकरोदकम् ॥ तत्रतंपातयामासगंभीरेसागरोदके ॥ २१ ॥ मुमूर्षुतंसन्तरन्तंपुनर्जग्राहलीलया ॥ पुनस्तत्रभ्रामयित्वाब्रह्माण्डादूर्द्ध्वमप्यसुम् ॥ ॥ २२ ॥ वैकुण्ठंदर्शयामाससलक्ष्मीकंचतुर्भुजम् ॥ क्षणंतत्रभ्रामयित्वायोगीन्द्रोयोगमायया ॥ २३ ॥ पुनःकरञ्चयोगेनवर्द्धयामास लीलया ॥ गोलोकंदर्शयामासविरजाञ्चनदीश्वरीम् ॥ २४ ॥ वृन्दावनंशृङ्गशतंशैलेन्द्रंरासमण्डलम् ॥ गोपीगोपादिभिः सार्द्धंश्रीकृष्णंश्यामसुन्दरम् ॥ २५ ॥ द्विभुजंमुरलीहस्तंसस्मितंसुमनोहरम् ॥ रत्नसिंहासनस्थञ्चरत्नभूषणभूषितम् ॥ २६ ॥

तेजसाकोटिसूर्य्याभंराधावक्षस्थलस्थितम् ॥ एवंकृष्णंदर्शयित्वाप्रणमय्यपुनःपुनः ॥ २७ ॥ क्षणंनलम्बमानश्चभ्रामयित्वापुनः
पुनः ॥ दृष्ट्वाकृष्णंचेष्टदेवंसर्वपापप्रणाशनम् ॥ भ्रूणहत्यादिकंपापंभृगोर्दूरंचकारह ॥ २८ ॥ नभवेद्यातनानष्टाविनाभोगेनपापजा ॥
स्वल्पांचबुभुजेरामोगताऽन्याकृष्णदर्शनात् ॥ २९ ॥ क्षणेनचेतनांप्राप्यभुविवेगात्पपातह ॥ बभूवदूरीभूतश्चगणेशस्तम्भनंभृगोः
॥ ३० ॥ सस्मारकवचंस्तोत्रंगुरुदत्तंसुदुर्लभम् ॥ अभीष्टदेवंश्रीकृष्णंगुरुंशम्भुंजगद्गुरुम् ॥ ३१ ॥ चिक्षेपपर्शुमव्यर्थंशिवतु
ल्यश्चतेजसा ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डप्रभाशतगुणंमुने ॥ ३२ ॥ पितुरव्यर्थमस्त्रञ्चदृष्ट्वागणपतिःस्वयम् ॥ जग्राहवामदन्तेननास्त्रं
व्यर्थंश्चकारह ॥ ३३ ॥ निपात्यपर्शुर्वेगेनच्छित्त्वादन्तंसमूलकम् ॥ जगामरामहस्तञ्चमहादेवबलेनच ॥ ३४ ॥ हाहेतिशब्दमाका
शेदेवाश्चकुर्महाभिया ॥ वीरभद्रःकार्तिकेयःक्षेत्रपालाश्चपार्षदाः ॥ ३५ ॥ पपातभूमौदन्तश्चसरक्तःशब्दयंस्तदा ॥ पपातगैरि
कायुक्तोयथास्फटिकपर्वतः ॥ ३६ ॥ शब्देनमहताविप्रचकम्पेपृथिवीभिया ॥ कैलासस्थाजनाःसर्वेमूर्च्छामापुःक्षणंभिया ॥ ३७ ॥
निद्राबभञ्जतत्कालेनिद्रेशस्यजगत्प्रभोः ॥ आजगामबहिःशम्भुःपार्वत्यासहसम्भ्रमात् ॥ ३८ ॥ पुरोददर्शहेरम्बंलोहितास्यंक्षतेनतम् ॥
भग्नदन्तंजितक्रोधंसस्मितंलज्जितंमुने ॥ ३९ ॥ पप्रच्छपार्वतीशीघ्रंस्कन्दंकिमितिपुत्रक ॥ सचतांकथयामाससवार्तांपौर्वापरींभिया ॥
॥ ४० ॥ चुकोपदुर्गाकृपयारुरोदचमुहुर्मुहुः ॥ उवाचशम्भोःपुरतःपुत्रंकृत्वास्ववक्षसि ॥ ४१ ॥ सम्बोध्यशम्भुंशोकेन
भियाविनयपूर्वकम् ॥ उवाचप्रणतासाध्वीप्रणतार्त्तिहरंपतिम् ॥ ४२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेगणपतिखण्डेनारद
नारायणसंवादेगणेशदन्तभङ्गकारणवर्णनंनामत्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ सर्वे
जानन्तिजगतिदुर्गांशङ्करकिङ्करीम् ॥ अपेक्षारहितादासीतस्यावैजीवनंवृथा ॥ १ ॥ ईश्वरस्यसमाःसर्वास्तृणपर्वतजातयः ॥
दासीपुत्रस्यशिष्यस्यदोषःकस्येतिचप्रभो ॥ २ ॥ विचारंकर्तुमुचितंत्वञ्चधर्मविदांवरः ॥ वीरभद्रःकार्त्तिकेयःपार्षदाःसन्तिसाक्षिणः ॥
॥ ३ ॥ साक्ष्येमिथ्यांकोवदेद्वाद्वावेवांभ्रातरौसमौ ॥ साक्ष्येममेशत्रुमित्रेसतांधर्मनिरूपणे ॥ ४ ॥ साक्षीसभायांयत्साक्ष्यंजानन्नप्यन्य

थावदेत् ॥ कामतःक्रोधतोवापिलोभेनचभयेनच ॥ ५ ॥ सयातिकुम्भीपाकञ्चनिपात्यशतपूरुषम् ॥ तैश्चसार्द्धंवसेत्तत्रयावच्चन्द्रदिवाकरम् ॥ ६ ॥ अहंविरोधितुंशक्तानिर्णेत्रीद्वयोरपि ॥ तथापितवसाक्षात्तुममाज्ञानिन्दिताश्रुतौ ॥ ७ ॥ किंकराणांप्रभातत्रनृपेवसतिसंसदि ॥ उदितेभास्करेपृथ्व्यांखद्योतोहियथाप्रभो ॥ ८ ॥ सुचिरंतपसाप्राप्तंत्वदीयंचरणाम्बुजम् ॥ परित्यागभयेनैवसन्ततंभीतयामया ॥ ९ ॥ यत्किंचित्कोपशोकाभ्यामुक्तंमोहेनतत्परम् ॥ तत्क्षमस्वजगन्नाथपुत्रस्नेहाच्चदारुणात् ॥ १० ॥ त्वयायदिपरित्यक्तातदापुत्रेणतेनकिम् ॥ साध्व्याःसद्वंशजायाश्चशतपुत्राधिकःपतिः ॥ ११ ॥ असद्वंशप्रसूतायादुश्शीलाज्ञानवर्जिता ॥ स्वामिनंमन्यतेनासौपित्रोर्दोषेणकुत्सिता ॥ १२ ॥ कुत्सितंपतितंमूढंदरिद्रंरोगिणंजडम् ॥ कुलजाविष्णुतुल्यञ्चकान्तंपश्यतिसन्ततम् ॥ १३ ॥ हुताशनोवासूर्य्योवासर्वतेजस्विनांवरः ॥ पतिव्रतानेजसश्चकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ १४ ॥ महादानानिपुण्यानिव्रतान्यनशनानिच ॥ तपांसिपतिसेवायाःकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ १५ ॥ पुत्रोवापिपितावापिबान्धवोऽथसहोदरः ॥ योषितांकुलजातानांनकश्चित्स्वामिनःसमः ॥१६॥ इत्युक्त्वास्वामिनंदुर्गाददर्शपुरतोभृगुम् ॥ शम्भोःपदाब्जंसेवन्तंनिर्भयंतमुवाचह ॥१७॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ अहोराममहाभागब्रह्मवंश्योऽसिपण्डितः ॥ पुत्रोऽसिजमदग्नेश्चशिष्योवैयोगिनांगुरोः ॥ १८ ॥ मातातेरेणुकासाध्वीपद्मांशासत्कुलोद्भवा ॥ मातामहोवैष्णवश्चमातुलश्चततोऽधिकः ॥ १९ ॥ त्वञ्चरेणुकभूपस्यमनुवंशोद्भवस्यच ॥ दौहित्रोमातुलःसाधुःशूरोविष्णुपदाश्रयः ॥ २० ॥ कस्यदोषेणदुर्द्धर्षस्त्वंनजानेऽप्यशुद्धधीः ॥ येषांदोषैर्जनोदुष्टस्तमृतेशुद्धमानसः ॥ २१ ॥ अमोघंप्राप्यपर्शुञ्चगुरुञ्चकरुणानिधिम् ॥ परीक्षांक्षत्रियेकृत्वाबभूवास्यसुतेपुनः ॥ २२ ॥ गुरवेदक्षिणादानमुचितञ्चश्रुतौश्रुतम् ॥ भग्नोदन्तस्ततस्तस्यच्छिन्धिमस्तकमप्यहो ॥ २३ ॥ गणेश्वरंरणेजित्वास्थितश्चेदावयोःपुरः ॥ मत्त्वंलब्ध्वाशिषोलोकेपूजितोऽभूर्जगत्त्रये ॥ २४ ॥ पर्शुनाऽमोघवीर्य्येणशङ्करस्यवरेणच ॥ हन्तुंशक्तःसृगालश्चसिंहंशार्दूलमाखुभुक् ॥ २५ ॥ त्वद्विधंलक्षकोटिञ्चहन्तुंशक्तोगणेश्वरः ॥ जितेन्द्रियाणांप्रवरोनहिहन्तिचमक्षिकाम् ॥ २६ ॥ तेजसाकृष्णतुल्योऽयंकृष्णांशश्चगणेश्वरः ॥ देवाश्चान्येकृष्णकलाःपूजास्यपुरत

स्ततः ॥ २७ ॥ व्रतप्रभावतःप्राप्तःशङ्करस्यवरेणच ॥ शोकेनातिकठोरेणनहिसम्पद्विनापदम् ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वापार्वतीरोषात्तंरामंहन्तु मुद्यता ॥ रामःसस्मारतंकृष्णंप्रणम्यमनसागुरुम् ॥ २९ ॥ एतस्मिन्नंतरेदुर्गाददर्शपुरतोद्विजम् ॥ अतीववामनंबालंसूर्य्यकोटिसम प्रभम् ॥ ३० ॥ शुक्लदन्तंशुक्लवस्त्रंशुक्लयज्ञोपवीतिनम् ॥ दंडिनंछत्रिणञ्चैवसुप्रभंतिलकोज्ज्वलम् ॥ ३१ ॥ दधतंतुलसीमालांसस्मितं सुमनोहरम् ॥ रत्नकेयूरवलयंरत्नमालाविभूषितम् ॥ ३२ ॥ रत्ननूपुरपादश्चसद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥ रत्नकुण्डलयुग्माढ्यगण्डस्थल विराजितम् ॥ ३३ ॥ स्थिरमुद्रांदर्शयन्तंभक्तवामकरेणच ॥ दक्षिणेऽभयमुद्रांचभक्तेशंभक्तवत्सलम् ॥ ३४ ॥ बालिकाबालक गणैर्नागरैःसस्मितैर्युतम् ॥ कैलासवासिभिःसर्वैरावृद्धैरीक्षितंमुदा ॥ ३५ ॥ तंदृष्ट्वासम्भ्रमाच्छम्भुःसभृत्यःसहपुत्रकः ॥ मूर्ध्नाभक्त्या प्राणमच्चदुर्गायैदण्डवद्भुवि ॥ ३६ ॥ आशिषंप्रददौबालःसर्वेभ्योवांछितप्रदाम् ॥ तंदृष्ट्वाबालकाःसर्वेमहाश्चर्य्यययुर्भिया ॥ ३७ ॥ दत्त्वातस्मैशिवोभक्त्यातूपचारांस्तुषोडश ॥ पूजाञ्चकारश्रुत्युक्तांपरिपूर्णतमस्यच ॥ ३८ ॥ तुष्टावकाण्वशाखोक्तस्तोत्रेणनतकन्धरः ॥ पुलकांकितसर्वाङ्गोभगवन्तंसनातनम् ॥ ३९ ॥ रत्नसिंहासनस्थश्चप्रावोचच्छङ्करःस्वयम् ॥ अतीवतेजसात्यन्तंप्रच्छन्नाकृतिमेवच ॥ ४० ॥ ॥ शङ्करउवाच ॥ ॥ आत्मारामेषुकुशलप्रश्नोतीवविडंबनम् ॥ तेशश्वत्कुशलाधाराःकुशलाःकुशलप्रदाः ॥ ४१ ॥ अद्यमे सफलंजन्मजीवितञ्चसुजीवितम् ॥ प्राप्तस्त्वमतिथिर्ब्रह्मन्कृष्णसेवाफलोदयात् ॥ ४२ ॥ परिपूर्णतमःकृष्णोलोकनिस्तारहेतवे ॥ पुण्य क्षेत्रेहिकलयाभारतेचकृपानिधिः ॥४३॥ अतिथिःपूजितोयेनपूजिताःसर्वदेवताः ॥ अतिथिर्यस्यसन्तुष्टस्तस्यतुष्टोहरिःस्वयम् ॥ ४४ ॥ स्नानेनसर्वतीर्थेषुसर्वदानेनयत्फलम् ॥ सर्वव्रतोपवासेनसर्वयज्ञेषुदीक्षया ॥ ४५ ॥ सर्वैस्तपोभिर्विविधैर्नित्यैर्नैमित्तिकादिभिः ॥ तदेवा तिथिसेवायाःकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ४६ ॥ अतिथिर्यस्यभग्नाशोयातिरुष्टश्चमन्दिरात् ॥ कोटिजन्मार्जितंपुण्यंतस्यनश्यति निश्चितम् ॥ ४७ ॥ स्त्रीगोघ्नश्चकृतघ्नश्चब्रह्मघ्नोगुरुतल्पगः ॥ पितृमातृगुरूणाञ्चनिन्दकोनरघातकः ॥ ४८ ॥ सन्ध्याहीनोस्वघातीच सत्यघ्नोहरिनिन्दकः ॥ ब्रह्मस्वरस्थाप्यहारीचमिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः ॥ ४९ ॥ मित्रद्रोहीकृतघ्नश्चवृषवाहश्चसूपकृत् ॥ शवदाहीग्रामया

जीब्राह्मणोवृषलीपतिः ॥ ५० ॥ शूद्रश्राद्धान्नभोजीचशूद्रश्राद्धेषुभोजकः ॥ कन्याविक्रयकारीचश्रीहरेर्नामविक्रयी ॥ ५१ ॥ लाक्षा
मांसतिलानांचलवणस्यतिलस्यच ॥ विक्रेताब्राह्मणश्चैवतुरगाणांगवांतथा ॥ ५२ ॥ एकादशीकृष्णसेवाहीनोविप्रश्चभारते ॥ एतेमहा
पातकिनस्त्रिषुलोकेषुनिन्दिताः ॥ ५३ ॥ कालसूत्रेचनरकेपतन्तिब्रह्मणांशतम् ॥ एतेभ्योऽप्यधिकःसोपियश्चातिथिपराङ्मुखः ॥
॥ ५४ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ शङ्करस्यवचःश्रुत्वासन्तुष्टःश्रीहरिःस्वयम् ॥ मेघगम्भीरयावाचातमुवाचजगत्पतिः ॥ ५५ ॥
विष्णुरुवाच ॥ श्वेतद्वीपादागतोऽहंज्ञात्वाकोलाहलंभव ॥ अस्यरामस्यरक्षार्थंकृष्णभक्तस्यसाम्प्रतम ॥ ५६ ॥ नैतेषांकृष्णभक्ता
नामशुभंविद्यतेक्वचित् ॥ रक्षामितांश्चक्रहस्तोगुरुमन्यंविनाशिव ॥ ५७ ॥ नाहंपातागुरौरुष्टेबलवद्गुरुहेलनम् ॥ तत्परःपातकीना
स्तिसेवाहीनोगुरोश्चयः. ॥ ५८ ॥ मान्यःपूज्यश्चसर्वेभ्यःसर्वेषांजनकोभवेत् ॥ अहोयस्यप्रसादेनसर्वान्पश्यतिमानवः ॥ ५९ ॥
जनकोजन्मदानाच्चरक्षणाच्चपितानृणाम् ॥ ततोविस्तारकरणात्कलयासप्रजापतिः ॥ ६० ॥ पितुःशतगुणंमातापोषणाद्गर्भधारणात् ॥
वन्द्यापूज्याचमान्याचप्रसूस्स्याद्वैवसुन्धरा ॥ ६१ ॥ मातुःशतगुणंवन्द्यःपूज्योमान्योऽन्नदायकः ॥ यद्विनानश्वरोदेहोविष्णुश्चकलयान्नदः
॥ ६२ ॥ ॥ अन्नदातुःशतगुणोऽभीष्टदेवःपरःस्मृतः ॥ गुरुस्तस्माच्छतगुणोविद्यामन्त्रप्रदायकः ६३ ॥ अज्ञानतिमिराच्छन्नंज्ञा
नदीपेनचक्षुषा ॥ यःसर्वार्थदर्शयतितत्परोनैवबान्धवः ॥ ६४ ॥ गुरुदत्तेनमन्त्रेणतपसेष्टसुखंलभेत् ॥ सर्वज्ञत्वंसर्वसिद्धिंतत्परोनै
वबान्धवः ॥ ६५ ॥ सर्वंजयतिसर्वत्रविद्ययागुरुदत्तया ॥ तस्मात्पूज्योहिजगतिकोवाबन्धुस्ततोऽधिकः ॥ ६६ ॥ विद्यान्धोवाध
नान्धोवायोमूढोनभजेद्गुरुम् ॥ ब्रह्महत्यादिभिःपापैःसलिप्तोनात्रसंशयः ॥ ६७ ॥ दरिद्रंपतितंक्षुद्रंनरंबुद्ध्याचरेद्गुरुम् ॥ तीर्थस्नातो
ऽपिनशुचिर्नाधिकारीचकर्म्मसु ॥ ६८ ॥ पितरंमातरंभार्य्यांगुरुपत्नींगुरुंपरम् ॥ योनपुष्णातिकापट्यात्समहापातकीशिव ॥ ६९ ॥
गुरुर्ब्रह्मागुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवोमहेश्वरः ॥ गुरुरेवपरंब्रह्मगुरुर्भास्कररूपकः ॥ ७० ॥ गुरुश्चन्द्रस्तथेन्द्रश्चवायुश्चवरुणोऽनलः ॥ सर्वरूपोहि
भगवान्परमात्मास्वयंगुरुः ॥ ७१ ॥ नास्तिवेदात्परंशास्त्रंनहिकृष्णात्परःसुरः ॥ नास्तिगङ्गासमंतीर्थंनपुष्पंतुलसीदलात् ॥ ७२ ॥

नास्तिक्षमावतीभूमेःपुत्रान्नास्त्यपरःप्रियः ॥ नचदैवात्पराशक्तिर्नैकादश्याःपरंव्रतम् ॥ ७३ ॥ शालग्रामात्परोयन्त्रोनक्षेत्रंभारतात्परम् ॥ परंपुण्यस्थलानाञ्चपुण्यंवृन्दावनंयथा ॥ ७४ ॥ मोक्षदानांयथाकाशीवैष्णवानांयथाशिवः ॥ नपार्वत्याःपरासाध्वीनगणेशात्परो वशी ॥ ७५ ॥ नचविद्यासमोबन्धुर्नास्तिकश्चिद्गुरोःपरः ॥ विद्यादातुःपुत्रदारौतत्समौनात्रसंशयः ॥ ७६ ॥ गुरुस्त्रियाश्चपुत्रेचाप्य भवद्रामहेलनम् ॥ परंसम्मार्जनंकर्तुमागतोऽहतवालयम् ॥ ७७ ॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ इत्येमुक्त्वाशम्भुश्चदुर्गांसम्बोध्य नारद ॥ उवाचभगवांस्तत्रसत्यसारंपरंवचः ॥ ७८ ॥ ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ ॥ शृणुदेविप्रवक्ष्यामिमदीयंवचनंशुभम् ॥ नीति युक्तंवेदसारंपरिणामसुखावहम् ॥ ७९ ॥ यथातेगजवक्त्रश्चकार्तिकेयश्चपार्वति ॥ तथापरशुरामश्चभार्गवोनात्रसंशयः ॥ ८० ॥ नास्त्येषु स्नेहभेदश्चतवाशङ्करस्यच ॥ विचार्य्यसर्वंसर्वज्ञेकुरुमातर्यथोचितम् ॥ ८१ ॥ पुत्रेणसार्द्धंपुत्रस्यविवादोदैवदोषतः ॥ दैवंहन्तुंको हिशक्तोदैवञ्चबलवत्तरम् ॥ ८२ ॥ पुत्राभिधानंवेदेषुपश्यवत्सेवरानने ॥ एकदन्तइतिख्यातंसर्वदेवनमस्कृतम् ॥ ८३ ॥ पुत्र नामाष्टकंस्तोत्रंसामवेदोक्तमीश्वरि ॥ शृणुष्वावहितंमातःसर्वविघ्नहरंपरम् ॥ ८४ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ गणेशमेकदन्तञ्च हेरम्बंविघ्ननायकम् ॥ लम्बोदरंशूर्पकर्णंगजवक्त्रंगुहाग्रजम् ॥ ८५ ॥ अष्टाख्यार्थंचपुत्रस्यशृणुमातर्हरप्रिये ॥ स्तोत्राणांसारभूतञ्चसर्व विघ्नहरंपरम् ॥ ८६ ॥ ज्ञानार्थवाचकोगश्चणश्चनिर्वाणवाचकः ॥ तयोरीशंपरंब्रह्मगणेशंप्रणमाम्यहम् ॥ ८७ ॥ एकशब्दः प्रधानार्थोदन्तश्चबलवाचकः ॥ बलंप्रधानंसर्वस्मादेकदन्तंनमाम्यहम् ॥ ८८ ॥ दीनार्थवाचकोहेश्चरम्बःपालकवाचकः ॥ पालकं दीनलोकानांहेरम्बंप्रणमाम्यहम् ॥ ८९ ॥ विपत्तिवाचकोविघ्नोनायकःखण्डनार्थकः ॥ विपत्खण्डनकारंतंप्रणमेविघ्ननायकम् ॥ ॥ ९० ॥ विष्णुदत्तैश्चनैवेद्यैर्यस्यलम्बंपुरोदरम् ॥ पित्रादत्तैश्चविविधैर्वन्देलम्बोदरञ्चतम् ॥ ९१ ॥ शूर्पाकारौचयत्कर्णौविघ्नवारण कारकौ ॥ सम्पदौज्ञानरूपौचशूर्पकर्णंनमाम्यहम् ॥ ९२ ॥ विष्णुप्रसादंमुनिनादत्तंयन्मूर्ध्निपुष्पकम् ॥ तद्गजेन्द्रमुखंकान्तंगज वक्त्रंनमाम्यहम् ॥ ९३ ॥ गुहस्याग्रेचजातोऽयमाविर्भूतोहरालये ॥ वन्देगुहाग्रजंदेवंसर्वदेवाग्रपूजितम् ॥ ९४ ॥ एतन्नामाष्टकं

दुर्गेनानाशक्तियुतंपरम् ॥ एतन्नामाष्टकंस्तोत्रंनानार्थसहितंशुभम् ॥ ९५ ॥ त्रिसन्ध्यंयःपठेन्नित्यंससुखीसर्वतोजयी ॥ ततोविघ्नाःपलायन्तेवैनतेयाद्यथोरगाः ॥ ९६ ॥ गणेश्वरप्रसादेनमहाज्ञानीभवेद्ध्रुवम् ॥ पुत्रार्थीलभतेपुत्रंभार्य्यार्थीकुशलस्त्रियम् ॥ ॥ ९७ ॥ महाजडःकवीन्द्रश्चविद्यावांश्चभवेद्ध्रुवम् ॥ पुत्रस्त्वंपश्यवेदेचतथाकोपंचनोकुरु ॥ ९८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे तृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेगणेशस्तोत्रकथनंनामचतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ ॥ नारायणउवाच ॥ ॥ पार्वतींबोधयित्वातुविष्णूरामसुवाचह ॥ हितंसारंनीतिसारंपरिणामसुखावहम् ॥ १ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ रामत्वमधुनासत्यमपराधीश्रुतेर्म्मते ॥ कोपात्कृत्वादन्तभङ्गंगणेशस्यस्थितोऽशिवे ॥ २ ॥ स्तोत्रेणैवमयोक्तेनस्तुत्वागणपतिंपरम् ॥ काण्वशाखोक्तविधिनास्तौहिदुर्गांजगत्प्रसूम् ॥ ३ ॥ श्रीकृष्णस्यपराशक्तिर्बुद्धिरूपाजगत्प्रभोः ॥ अस्याश्चतवरुष्टायांहताबुद्धिर्भविष्यति ॥ ४ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपेयमनयाशक्तिमज्जगत ॥ अनयाशक्तिमान्कृष्णोनिर्गुणःप्रकृतेःपरः ॥ ५ ॥ सृष्टिंकर्त्तुंनशक्तश्चब्रह्मशक्त्याऽनयाविना ॥ वयंमस्यांप्रसूताश्चब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ६ ॥ सुरसंघेऽसुरग्रस्तेकालेघोरतरेद्विज ॥ तेजस्सुसर्वदेवानामाविर्भूतापुरासती ॥ ७ ॥ कृष्णाज्ञयाऽसुरान्हत्वादत्त्वातेभ्यःपदन्ततः ॥ दक्षपत्न्यांजनिंलेभेदक्षस्यतपसापुरा ॥ ८ ॥ भार्य्याभूत्वाशङ्करस्य पुनःपत्युश्चनिन्दया ॥ देहंत्यक्त्वाशैलपत्न्यांजानिंलेभेपुरासती ॥ ९ ॥ शङ्करस्तपसालब्धोयोगीन्द्राणांगुरोर्गुरुः ॥ लब्धोगणपतिः पुत्रःकृष्णांशःकृष्णसेवया ॥ १० ॥ यंध्यायस्येवनित्यंकिंतंनजानासिबालक ॥ सएवभगवान्कृष्णश्चांशेनगिरिजासुतः ॥ ११ ॥ कृताञ्जलिर्नतोभूत्वास्तौहिदुर्गांशिवप्रियाम् ॥ शिवांशिवप्रदांशैवांशिवबीजांशिवेश्वरीम् ॥ १२ ॥ शिवायाःस्तोत्रराजेनपुराशूलिकृतेनवै ॥ त्रिपुरस्यवधेघोरेब्रह्मणाप्रेरितेनच ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वाश्रीपदंशीघ्रंजगामश्रीनिकेतनम् ॥ गतेहरौहरिंस्मृत्वारामस्तांस्तोतुमुद्यतः ॥ १४ ॥ स्तोत्रेणविष्णुदत्तेनसर्वविघ्नहरेणच ॥ धर्म्मार्थकाममोक्षाणांकारणेनचनारद ॥ १५ ॥ कृताञ्जलिपुटोभूत्वास्नात्वागङ्गोदकेशुभे ॥ गुरुंप्रणम्यभक्तेशंधृत्वाधौतेचवाससी ॥ १६ ॥ आचम्यनत्वामूर्ध्नातांभक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ पुलकाञ्चितसर्वाङ्गश्चानन्दा

श्रुसमन्वितः ॥ १७ ॥ ॥ ॥ परशुरामउवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्यचगोलोकेपरिपूर्णतमस्यच ॥ आविर्भूताविग्रहतःपुरासृष्टचुन्मुखस्यच ॥ १८ ॥ सूर्य्यकोटिप्रभायुक्तावस्त्रालङ्कारभूषिता ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानासस्मितासुमनोहरा ॥ ॥ १९ ॥ नवयौवनसम्पन्नासिन्दूरारुण्यशोभिता ॥ ललितंकबरीभारंमालतीमाल्यमण्डितम् ॥ २० ॥ अहोऽनिर्वचनीयात्वंचारुमूर्त्तिश्वबिभ्रती ॥ मोक्षप्रदामुमुक्षूणांमहाविष्णोर्विधिःस्वयम् ॥ २१ ॥ मुमोहक्षणमात्रेणदृष्ट्वात्वांसर्वमोहिनीम् ॥ बालैस्संभूयसहसासस्मिताधावितापुरा ॥ २२ ॥ सद्भिःख्यातातेनराधामूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ कृष्णस्तांसहसाभीतोवीर्य्याधानश्वकारह ॥ २३ ॥ ततोडिम्भंमहज्जज्ञेततोजातोमहाविराट् ॥ यस्यैवलोमकूपेषुब्रह्माण्डान्यखिलानिच ॥ २४ ॥ राधारतिक्रमेणैवतन्निश्श्वासोबभूवह ॥ सनिश्श्वासोमहावायुःसविराड्विश्वधारकः ॥ २५ ॥ भयघर्म्मजलेनैवपुप्लुवेविश्वगोलकम् ॥ सविराड्विश्वनिलयोजलराशिर्बभूवह ॥ २६ ॥ ततस्त्वंपञ्चधाभूयपञ्चमूर्तीश्वबिभ्रती ॥ प्राणाधिष्ठातृमूर्तिर्याकृष्णस्यपरमात्मनः ॥ कृष्णप्राणाधिकांराधांतांवदन्तिपुराविदः ॥ २७ ॥ वेदाधिष्ठातृमूर्तिर्यावेदशास्त्रप्रसूरपि ॥ तांसावित्रींशुद्धरूपांप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ २८ ॥ ऐश्वर्य्याधिष्ठातृमूर्तिःशांतिस्त्वंशान्तरूपिणी ॥ लक्ष्मींवदन्तिसन्तस्तांशुद्धांसत्त्वस्वरूपिणीम् ॥ २९ ॥ रागाधिष्ठातृदेवीयाशुक्लमूर्तिस्सतांप्रसूः ॥ सरस्वतींतांशास्त्रज्ञांशास्त्रज्ञाःप्रवदन्त्यहो ॥ ॥ ३० ॥ बुद्धिर्विद्यासर्वशक्तेर्यामूर्तिरधिदेवता ॥ सर्वमङ्गलमङ्गल्यासर्वमङ्गलरूपिणी ॥ ३१ ॥ सर्वमङ्गलबीजस्यशिवस्यनिलयेऽधुना ॥ ३२ ॥ शिवेशिवास्वरूपात्वंलक्ष्मीर्नारायणान्तिके ॥ सरस्वतीचसावित्रीवेदसूर्ब्रह्मणःप्रिया ॥ ३३ ॥ राधारासेश्वरस्यैवपरिपूर्णतमस्यच ॥ परमानन्दरूपस्यपरमानन्दरूपिणी ॥ ३४ ॥ त्वत्कलांशांशकलयादेवानामपियोषितः ॥ ३५ ॥ त्वंविद्यायोषितःसर्वास्सर्वेषांबीजरूपिणी ॥ छायासूर्य्यस्यचन्द्रस्यरोहिणीसर्वमोहिनी ॥ ३६ ॥ शचीशक्रस्यकामस्यकामिनीरतिरीश्वरी ॥ वरुणानीजलेशस्यवायोःस्त्रीप्राणवल्लभा ॥ ३७ ॥ वह्नेःप्रियाहिस्वाहाचकुबेरस्यचसुन्दरी ॥ यमस्यतुसुशीलाचनैर्ऋतस्यचकैटभी ॥ ३८ ॥ ऐशानीस्याच्छशिकलाशतरूपामनोःप्रिया ॥ देवहूतिःकर्दमस्यवसिष्ठस्याप्यरुन्धती ॥ ३९ ॥

लोपामुद्राप्यगस्त्यस्यदेवमाताऽदितिस्तथा ॥ अहल्यागोतमस्यापिसर्वाधारावसुन्धरा ॥ ४० ॥ ॥ गङ्गाचतुलसीचापि पृथिव्यांयासरिद्वरा ॥ एताःसर्वाश्चयाह्यन्याःसर्वास्त्वत्कलयाम्बिके ॥ ४१ ॥ गृहलक्ष्मीर्गृहेनृणांराजलक्ष्मीश्चराजसु ॥ तपस्विनांतपस्यात्वंगायत्रीब्राह्मणस्यच ॥ ४२ ॥ सतांसत्त्वस्वरूपात्वमसतांकलहाङ्कुरा ॥ ज्योतीरूपानिर्गुणस्यशक्तिस्त्वंसगुणस्यच ॥ ४३ ॥ सूर्य्येप्रभास्वरूपात्वंदाहिकाचहुताशने ॥ जलेशैत्यस्वरूपाचशोभारूपानिशाकरे ॥ ४४ ॥ त्वंभूमौगन्धरूपाचाप्याकाशेशब्दरूपिणी ॥ क्षुत्पिपासादयस्त्वञ्चजीविनांसर्वशक्तयः ॥ ४५ ॥ सर्वबीजस्वरूपात्वंसंसारेसाररूपिणी ॥ स्मृतिर्मेधाचबुद्धिर्वाज्ञानशक्तिर्विपश्चिताम् ॥ ४६ ॥ कृष्णेनविद्यायादत्तासर्वज्ञानप्रसूःशुभा ॥ शूलिनेकृपयासात्वंययामृत्युञ्जयःशिवः ॥ ४७ ॥ सृष्टिपालनसंहारशक्तयस्त्रिविधाश्चयाः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानांसात्वमेवनमोऽस्तुते ॥ ४८ ॥ मधुकैटभभीत्याचत्रस्तोधाताप्रकम्पितः ॥ स्तुत्वामुक्तश्चयांदेवींतांमूर्ध्नाप्रणमाम्यहम् ॥ ४९ ॥ मधुकैटभयोर्युद्धेत्रातासौविष्णुरीश्वरीम् ॥ बभूवशक्तिमांस्तुत्वात्वांदुर्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ५० ॥ त्रिपुरस्यमहायुद्धेसरथेपतितेशिवे ॥ यांतुष्टुवुःसुराःसर्वेतांदुर्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ५१ ॥ विष्णुनावृषरूपेणस्वयंशम्भुःसमुत्थितः ॥ जघानत्रिपुरंस्तुत्वातांदुर्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ५२ ॥ यदाज्ञयावातिवातःसूर्य्यस्तपतिसन्ततम् ॥ वर्षतीन्द्रोदहत्यग्निस्तांदुर्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ५३ ॥ यदाज्ञयाहिकालश्चशश्वद्भ्रमतिवेगतः ॥ मृत्युश्चरतिजन्तूनांतांदुर्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ५४ ॥ स्रष्टासृजतिसृष्टिंचपातापातियदाज्ञया ॥ संहर्त्तासंहरेत्कालेतांदुर्गांप्रणमाम्यहम् ॥ ५५ ॥ ज्योतिस्स्वरूपोभगवाञ्छ्रीकृष्णोनिर्गुणःस्वयम् ॥ ययाविनानशक्तश्चसृष्टिंकर्तुंनमामिताम् ॥ ५६ ॥ रक्षरक्षजगन्मातरपराधंक्षमस्वमे ॥ शिशूनामपराधेनकुतोमाताहिकुप्यति ॥ ५७ ॥ उक्त्वापरशुरामश्चेतिनत्वातांरुरोदह ॥ तुष्टादुर्गासम्भ्रमेणचाभयञ्चवरंददौ ॥ ५८ ॥ अमरोभवहेपुत्रवत्ससुस्थिरतांव्रज ॥ सर्वप्रसादात्सर्वत्रजयोऽस्तुतवसन्ततम् ॥ ५९ ॥ सर्वान्तरात्माभगवांस्तुष्टस्यात्सन्ततंहरिः ॥ भक्तिर्भवतुतेकृष्णेशिवदेचशिवेगुरौ ॥ ॥ ६० ॥ इष्टदेवेगुरौयस्यभक्तिर्भवतिशाश्वती ॥ तंहन्तुंनहिशक्तावारुष्टावासर्वदेवताः ॥ ६१ ॥ श्रीकृष्णस्यचभक्तस्त्वंशिष्योवै

शङ्करस्यच ॥ गुरुपत्नींस्तौषियस्मात्कस्त्वांहन्तुमिहेश्वरः ॥ ६२ ॥ अहोनकृष्णभक्तानामशुभंविद्यतेक्वचित् ॥ अन्यदेवेषुयेभक्तान
भक्तावानिरङ्कुशाः ॥ ६३ ॥ चन्द्रमाबलवांस्तुष्टोयेषांभाग्यवतांभृगो ॥ तेषांतारागणारुष्टाःकिंकुर्वंतिचदुर्बलाः ॥ ६४ ॥ यस्मैतुष्ट
पालयतिनरदेवोमहान्सुखी ॥ तस्यकिंवाकरिष्यन्तिरुष्टाभृत्याश्चदुर्बलाः ॥ ६५ ॥ इत्युक्त्वापार्वतीतुष्टादत्त्वारामायचाशिषम् ॥ जग
मान्तःपुरंतूर्णंहर्षशब्दोबभूवह ॥ ६६ ॥ स्तोत्रंवैकण्वशाखोक्तंपूजाकालेचयःपठेत् ॥ यात्राकालेतथाप्रातर्वाञ्छितार्थंलभेद्ध्रुवम् ।
॥ ६७ ॥ पुत्रार्थीलभतेपुत्रंकन्यार्थीकन्यकांलभेत् ॥ विद्यार्थीलभतेविद्यांप्रजार्थीचाप्नुयात्प्रजाः ॥ भ्रष्टराज्योलभेद्राज्यंनष्टवि
त्तोधनंलभेत् ॥ ६८ ॥ यस्यरुष्टोगुरुर्देवोराजावाबान्धवोऽथवा ॥ तस्मैतुष्टश्चवरदःस्तोत्रराजप्रसादतः ॥ ६९ ॥ दस्युग्रस्तःफणिग्र
स्तश्शत्रुग्रस्तोभयानकः ॥ व्याधिग्रस्तोभवेन्मुक्तःस्तोत्रस्मरणमात्रतः ॥ ७० ॥ राजद्वारेश्मशानेचकारागारेचबन्धने ॥ जलराशौनि
मग्नश्चमुक्तस्तत्स्मृतिमात्रतः ॥ ७१ ॥ स्वामिभेदेपुत्रभेदेमित्रभेदेचदारुणे ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेणवाञ्छितार्थंलभेद्ध्रुवम् ॥ ७२ ॥ कृत्वा
हविष्यंवर्षंचस्तोत्रराजंशृणोतिया ॥ भक्त्यादुर्गांचसम्पूज्यमहावन्ध्याप्रसूयते ॥ ७३ ॥ लभतेसादिव्यपुत्रंज्ञानिनंचिरजीविनम् ॥
असौभाग्याचसौभाग्यंषण्मासश्रवणाल्लभेत् ॥ ७४ ॥ नवमासंकाकवन्ध्यामृतवत्साचभक्तितः ॥ स्तोत्रराजंयाशृणोतिसापुत्रंलभतेध्रु
वम् ॥ ७५ ॥ कन्यामातापुत्रहीनापञ्चमासंशृणोतिया ॥ घटेसम्पूज्यदुर्गांचसापुत्रंलभतेध्रुवम् ॥ ७६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे
तृतीयेगणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपरशुरामकृतदुर्गास्तोत्रंनामपञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नाराय
णउवाच ॥ स्तुत्वातांपरशुरामोसौहर्षसंफुल्लमानसः ॥ स्तोत्रेणहरिणोक्तेनसतुष्टावगणाधिपम् ॥ १ ॥ पूजांचकारभक्त्याचनैवेद्यैर्विवि
धैरपि ॥ धूपैर्दीपैश्चगन्धैश्चपुष्पैश्चतुलसींविना ॥ २ ॥ सम्पूज्यभ्रातरंभक्त्यामरामःशङ्कराज्ञया ॥ गुरुपत्नींगुरुंनत्वागमनंकर्तुमुद्यतः ॥
॥ ३ ॥ नारदउवाच ॥ पूजांभगवतश्चक्रेरामोगणपतेर्यदा ॥ नैवेद्यैर्विविधैःपुष्पैस्तुलसींचविनाकथम् ॥ ४ ॥ तुलसीसर्वपुष्पाणांमा
न्याधन्यामनोहरा ॥ कथंपूजांसारभूतांनगृह्णातिगणेश्वरः ॥ ५ ॥ नारायणउवाच ॥ शृणुनारदवक्ष्येहमितिहासंपुरातनम् ॥ ब्रह्मकल्प

इत्याकर्ण्यसुरश्रेष्ठस्तांशशापशिवात्मजः ॥ देवित्वमसुरग्रस्ताभविष्यसिनसंशयः ॥ २९ ॥ तत्पश्चान्महतांशापाद्वृक्षस्त्वंभवितेतिच ॥ महातपस्वीत्युक्त्वातांविरराम्चनारद ॥ ३० ॥ शापंश्रुत्वातुतुलसीमारुरोदपुनःपुनः ॥ तुष्टावचसुरश्रेष्ठंसप्रसन्नउवाचताम् ॥ ३१ ॥ ॥ गणेश्वरउवाच ॥ ॥ पुष्पाणांसारभूतात्वंभविष्यसिमनोरमे ॥ कलांशेनमहाभागेस्वयंनारायणप्रिया ॥ ३२ ॥ प्रियात्वंसर्वदेवानांश्रीकृष्णस्यविशेषतः ॥ पूजाविमुक्तिदानॄणांमयाभोग्यानित्यशः ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वातांसुरश्रेष्ठोजगामतपसेपुनः हरेराराधनव्यग्रोबदरीसन्निधिंययौ ॥ ३४ ॥ जगामतुलसीदेवीहृदयेनविदूयता ॥ निराहारातपश्चक्रेपुष्करेलक्षवर्षकम् ॥ ३५ ॥ पश्चान्मुनीन्द्रशापेनगणेशस्यचनारद ॥ साप्रियाशंखचूडस्यबभूवसुचिरंमुने ॥ ३६ ॥ ततःशङ्करशूलेनसममारासुरेश्वरः ॥ साकलांशेनवृक्षत्वंययौनारायणप्रिया ॥ ३७ ॥ कथितश्चेतिहासस्तेश्रुतोधर्ममुखात्पुरा ॥ मोक्षप्रदश्चसारश्चपुराणेनप्रकीर्तितः ॥ ३८ ॥ ततःपरशुरामोसौजगामतपसेवनम् ॥ प्रणम्यशङ्करंदुर्गासंपूज्यचगणेश्वरम् ॥ ३९ ॥ पूजितोवन्दितःसर्वैःसुरेन्द्रमुनिपुङ्गवैः ॥ पार्वतीशिवसान्निध्येसुखंतस्थौगणेश्वरः ॥ ४० ॥ इदंगणपतेःखण्डंयःशृणोतिसमाहितः ॥ सराजसूययज्ञस्यफलमाप्नोतिनिश्चितम् ॥ ४१ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंश्रीगणेशप्रसादतः ॥ धीरंवीरञ्चधनिनंगुणिनंचिरजीविनम् ॥ ४२ ॥ यशस्विनंपुत्रिणञ्चविद्वांसंसुकवीश्वरम् ॥ जितेन्द्रियाणांप्रवरंदातारंसर्वसम्पदाम् ॥ ४३ ॥ सुशीलंचसदाचारंप्रशंस्यंवैष्णवंलभेत् ॥ अहिंसकंदयालुञ्चतत्त्वज्ञानविशारदम् ॥ ४४ ॥ भक्त्यागणेशंसंपूज्यवस्त्रालङ्कारचन्दनैः ॥ श्रुत्वागणपतेःखण्डंमहावन्ध्याप्रसूयते ॥ ४५ ॥ मृतवत्साकाकवन्ध्याप्रसूतेपुत्रंलभेद्ध्रुवम् ॥ अदूष्यदूषणपराशुद्धाचैवलभेत्सुतम् ॥ ४६ ॥ संपूर्णंब्रह्मवैवर्त्तंश्रुत्वायल्लभतेफलम् ॥ तत्फलंलभतेमर्त्यःश्रुत्वेदंखण्डमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ वाञ्छांकृत्वातुमनसिशृणोतिपरमास्थितः ॥ तस्मैददातिसर्वेष्टंसुरश्रेष्ठोगणेश्वरः ॥ ४८ ॥ श्रुत्वा

१ वृतेतिपाठः ।

गणपतेःखण्डंविघ्ननाशाययत्नतः ॥ स्वर्णयज्ञोपवीतञ्चश्वेतच्छत्रञ्चमाल्यकम् ॥ ४९ ॥ प्रदीयतेवाचकायस्वस्तिकंतिललड्डुकान् ॥ परिपक्वफलान्येवदेशकालोद्भवानिच ॥ ५० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेतृतीयेमहागणपतिखण्डेनारदनारायणसंवादेपरशुरामागमनैतत्खण्डश्रवणफलवर्णनंनामषट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ❀ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते तृतीयं महागणपतिखण्डं समाप्तम् ❀ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां क्षेमराज–श्रीकृष्णदासश्रेष्ठिना स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर"
(स्टीम्) मुद्रणयन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।
संवत् १९६७, शके १८३२.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥ ॥ अथ ब्रह्मवैवर्तीयश्रीकृष्णजन्मखण्डप्रारंभः ॥ ॥

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुतं प्रथमतो ब्रह्मन्ब्रह्मखण्डं मनोहरम् ॥ ब्रह्मणो वदनांभोजात्परमाद्भुतमेव च ॥ १ ॥ ततस्तद्वचनात्तूर्णं समागत्य तवांतिकम् ॥ श्रुतं प्रकृतिखंडं च सुधाखंडात्परं वरम् ॥ २ ॥ ततो गणपतेः खंडमखंडभवखंडनम् ॥ न मे तृप्तं मनो लोलं विशिष्टं श्रोतुमिच्छति ॥ ३ ॥ श्रीकृष्णजन्मखंडं च जन्मादेः खंडनं नृणाम् ॥ प्रदीपं सर्वतत्त्वानां कर्मघ्नं हरिभक्तिदम् ॥ ४ ॥ सद्यो वैराग्यजननं भवरोगनिकृंतनम् ॥ कारणं मुक्तिबीजानां भवाब्धेस्तारणं परम् ॥ ५ ॥ कर्मोपभोगरोगाणां खंडने च रसायनम् ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजप्राप्तिसोपानकारणम् ॥ ६ ॥ जीवनं वैष्णवानां च जगतां पावनं परम् ॥ वद विस्तार्य मां भक्तं शिष्यं च शरणागतम् ॥ ७ ॥ केन वा प्रार्थितः कृष्ण आजगाम महीतलम् ॥ सर्वांशेरेक एवेशः परिपूर्णतमः स्वयम् ॥ ८ ॥ युगे कुत्र कुतो हेतोः कुत्र वाविर्बभूव ह ॥ वसुदेवोऽस्य जनकः को वा का वा च देवकी ॥ ९ ॥ वद कस्य कुले जन्म मायया सुविडंबनम् ॥ किं चकार समागत्य केन रूपेण वा हरिः ॥ ॥ १० ॥ जगाम गोकुलं कंसभयेन सूतिकागृहात् ॥ कथं कंसात्कीटतुल्याद्भयेशस्य भयं मुने ॥ ११ ॥ हरिर्वा गोपवेषेण गोकुले किं चकार ह ॥ कुतो गोपांगनासार्धं विजहार जगत्पतिः ॥ १२ ॥ का वा गोपांगना के वा गोपाला बालरूपिणः ॥ का वा यशोदा को नंदः किं वा पुण्यं चकार ह ॥ १३ ॥ कथं राधा पुण्यवती देवी गोकुलवासिनी ॥ व्रजे वा व्रजकन्या सा बभूव प्रेयसी हरेः॥१४॥ कथं गोप्यो दुराराध्यं संप्रापुरीश्वरं परम् ॥ कथं ताश्च परित्यज्य जगाम मथुरां पुनः ॥ १५ ॥ भारावतरणं कृत्वा किं विधाय जगाम सः ॥ कथयस्व महाभाग पुण्यश्रवणकीर्तन ॥ १६ ॥ सुदुर्लभां हरिकथां तरणिं भवसागरे ॥ निषेकभोगनिगडक्लेशच्छेदनकर्तनीम् ॥ १७ ॥ पापेंधमानां दहने ज्वलदग्निशिखामिव ॥ पुंसां श्रुतवतां कोटिजन्मकिल्बिषनाशिनीम् ॥ १८ ॥

१ गोलोकवासिनी इति पाठान्तरम् ।

मुक्तिं कर्णसुधारम्यां शोकसागरनाशिनीम् ॥ मह्यं भक्ताय शिष्याय ज्ञानं देहि कृपानिधे ॥ १९ ॥ तपोजपमहादानात्पृथिव्यां तीर्थदर्शनात् ॥ श्रुतिपाठादनशनाद्व्रताद्देवार्चनादपि ॥ २० ॥ दीक्षायाः सर्वयज्ञेषु यत्फलं लभते नरः ॥ षोडशीं ज्ञानदानस्य कलां नार्हति तत्फलम् ॥ २१ ॥ पित्राहं प्रेषितो ज्ञानादानाय तव सन्निधिम् ॥ सुधासमुद्रं संप्राप्य को वान्यत्पातुमिच्छति ॥ २२ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ मया ज्ञातोऽसि धन्यस्त्वं पुण्यराशिः सुमूर्तिमान् ॥ करोषि भ्रमणं लोकान्पावितुं कुलपावन ॥ २३ ॥ जनानां हृदयं सद्यः सुव्यक्तं वचनेन वै ॥ शिष्ये कलत्रे कन्यायां दौहित्रे बांधवेऽपि च ॥ २४ ॥ पुत्रे पौत्रे च वचसि प्रतापे चापदि स्त्रियाम् ॥ वृद्धौ वैरिणि विद्यायां ज्ञायते हृदयं नृणाम् ॥ २५ ॥ जीवन्मुक्तोऽसि पूतस्त्वं शुद्धभक्तो गदाभृतः ॥ पुनासि पादरजसा सर्वाधारां वसुन्धराम् ॥ २६ ॥ पुनासि लोकान्त्सर्वांश्च स्वीयविग्रहदर्शनात् ॥ सुमंगलां हरिकथां तेन त्वं श्रोतुमिच्छसि ॥२७॥ यत्र कृष्णकथाः संति तत्रैव सर्वदेवताः ॥ ऋषयो मुनयश्चैव तीर्थानि निखिलानि च ॥ २८ ॥ कथाः श्रुत्वा कथांते ते यांति सन्तो निरापदम् ॥ भवंति तानि तीर्थानि येषु कृष्णकथाः शुभाः ॥ २९ ॥ सद्यः कृष्णकथावक्ता स्वस्य पुंसां शतंशतम् ॥ समुद्धृत्य श्रुतवतां पुनाति निखिलं कुलम् ॥ ३० ॥ प्रष्टा तु प्रश्नमात्रेण पुनाति कुलमात्मनः ॥ श्रोता श्रवणमात्रेण स्वकुलं स्वस्वबांधवान् ॥ ३१ ॥ शतजन्मतपस्तप्तो जन्मेदं भारते लभेत् ॥ करोति सफलं जन्म श्रुत्वा हरिकथामृतम् ॥ ३२ ॥ अर्चनं वंदनं मन्त्रजपः सेवनमेव च ॥ स्मरणं कीर्तनं शश्वद्गुणश्रवणमीप्सितम् ॥ ३३ ॥ निवेदनं तस्य दास्यं नवधा भक्तिलक्षणम् ॥ करोति जन्म सुफलं कृत्वैतानि च नारद ॥ ३४ ॥ न च विघ्नो भवेत्तस्य परमायुर्न नश्यति ॥ न याति तत्पुरः कालो वैनतेयमिवोरगः ॥ ३५ ॥ न जहाति समीपं च क्षणं तस्य हरिः स्वयम् ॥ उपतिष्ठंति तूर्णं तमणिमादिकसिद्धयः ॥ ३६ ॥ सुदर्शनं भ्रमत्येव तस्य पार्श्वे दिवानिशम् ॥ कृष्णाज्ञया च रक्षार्थं को वा किं कर्तुमीश्वरः ॥ ३७ ॥ न यांति तत्समीपं च स्वप्नेऽपि यमकिंकराः ॥

१ यशसि श्रियाम्–इति पाठान्तरम् । २ वृद्धौ–इति पाठान्तरम् । ३ तपःपूत–इति पाठान्तरम् ।

ज्वलदग्निं यथा दृष्ट्वा शलभा न व्रजंति तम ॥ ३८ ॥ व्याधयो विपदः शोका विघ्नाश्च न प्रयांति तम् ॥ न याति तत्समीपं च मृत्युर्मृत्युभयान्मुने ॥ ३९ ॥ ऋषयो मुनयः सिद्धाः सन्तुष्टाः सर्वदेवताः ॥ स च सर्वत्र निःशंकः सुखी कृष्णप्रसादतः ॥ ४० ॥ तव कृष्णकथायां च रतिरात्यंतिकी सदा ॥ जनकस्य स्वभावो हि जन्ये तिष्ठति निश्चितम् ॥ ४१ ॥ विप्रेंद्र का प्रशंसेयं जन्म ते ब्रह्ममानसे ॥ यत्र यत्र कुले जन्म तन्मतिस्तादृशी भवेत् ॥ ४२ ॥ पिता विधाता जगतां कृष्णपादाब्जसेवया ॥ नित्यं करोति यः शश्वन्नवधा भक्तिलक्षणम् ॥ ४३ ॥ रतिः कृष्णकथायां च यस्याश्रुपुलकोद्गमः ॥ मनो निमग्नं तत्रैव स भक्तः कथितो बुधैः ॥ ४४ ॥ पुत्रदारादिकं सर्वं जानाति श्रीहरेरिति ॥ आत्मना मनसा वाचा स भक्तः कथितो बुधैः ॥ ४५ ॥ निर्जने तीर्थसंपर्के निःसंगा ये मुदान्विताः ॥ ध्यायंते चरणांभोजं श्रीहरेस्ते च वैष्णवाः ॥ ४६ ॥ दयास्ति सर्वजीवेषु सर्वं कृष्णमयं जगत् ॥ यो जानाति महाज्ञानी स भक्तो वैष्णवो मतः ॥ ४७ ॥ शश्वद्ये नाम गायंति गुणं मंत्रं जपंति च ॥ कुर्वंति श्रवणं गाथा वदंति तेऽतिवैष्णवाः ॥ ४८ ॥ लब्धानीष्टानि वस्तूनि प्रदातुं हरये मुदा ॥ तूर्णं यस्य मनो हृष्टं स भक्तो ज्ञानिनां वरः ॥ ४९ ॥ यन्मनो हरिपादाब्जे स्वप्ने ज्ञाने दिवानिशम् ॥ पूर्वकर्मोपभोगं च बहिर्भुंक्ते स वैष्णवः ॥ ५० ॥ गुरुवक्त्राद्विष्णुमंत्रो यस्य कर्णे विशत्ययम् ॥ तं वैष्णवं महापूतं प्रवदंति मनीषिणः ॥ ५१ ॥ पूर्वान्त्सप्त परान्सप्त सप्त मातामहादिकान् ॥ सोदरानुद्धरेद्भक्तः स्वप्रसूं च प्रसूप्रसूम् ॥ ५२ ॥ कलत्रं कन्यकां बंधुं शिष्यं दौहित्रमात्मनः ॥ किंकरान्किंकरीश्चैवमुद्धरेद्वैष्णवः सदा ॥ ॥ ५३ ॥ सदा वांछंति तीर्थानि वैष्णवस्पर्शदर्शने ॥ पापिदत्तानि पापानि तेषां नश्यंति संगतः ॥ ५४ ॥ गोदोहनक्षणं यावद्यत्र तिष्ठंति वैष्णवाः ॥ तत्र सर्वाणि तीर्थानि संति तावन्महीतले ॥ ५५ ॥ ध्रुवं तत्र मृतः पापी मुक्तो याति हरेः पदम् ॥ तथैव ज्ञानगंगायामंते कृष्णस्मृतौ यथा ॥५६॥ तुलसीकानने गोष्ठे श्रीकृष्णमंदिरे पैरे॥ वृंदारण्ये हरिद्वारे तीर्थेष्वन्येषु वा यथा ॥५७॥ पापानि पापिनां यांति तीर्थस्नाना

१ यो हरेरिव—इति पाठान्तरम् । २ पदे इति वा पाठः ।

वगाहनात् ॥ तेषां पापानि नश्यंति वैष्णवस्पर्शवायुना ॥ ५८ ॥ न हि स्थातुं शक्नुवंति पापान्येव कृतानि च ॥ ज्वलदग्नौ यथा क्षिप्रं शुष्काणि हि तृणानि च ॥ ५९ ॥ भक्तं वर्त्मनि गच्छंतं येये पश्यंति मानवाः ॥ सप्तजन्मार्जिताघानि तेषां नश्यंति निश्चितम् ॥ ६० ॥ ये निंदंति हृषीकेशं तद्भक्तं पुण्यरूपिणम् ॥ शतजन्मार्जितं पुण्यं तेषां नश्यति निश्चितम् ॥ ६१ ॥ ते पच्यंते महाघोरे कुंभीपाके भयानके ॥ भक्षिताः कीटसंघेन यावचंद्रदिवाकरौ ॥ ६२ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण पुण्यं नश्यति निश्चितम् ॥ गंगां स्नात्वा रविं नत्वा तदा विद्वान्विशुध्यति ॥ ६३ ॥ वैष्णवस्पर्शमात्रेण मुक्तो भवति पातकी ॥ तस्य पापानि हंत्येव स्वांतःस्थो मधुसूदनः ॥ ॥ ६४ ॥ इत्येवं कथितो विप्र विष्णुवैष्णवयोर्गुणः ॥ अधुना श्रीहरेर्जन्म निबोध कथयामि ते ॥ ६५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे विष्णुवैष्णवयोर्गुणप्रशंसाप्रस्ताववर्णनंनाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ येन वा प्रार्थितः कृष्ण आजगाम महीतलम् ॥ यंयं विधाय भूमौ स जगाम स्वालयं विभुः ॥१॥ भारावतरणोपायं दुष्टानां च वधोद्यमम् ॥ सर्वं ते कथयिष्यामि सुविचार्य विधानतः ॥२॥ अधुना गोपवेषं च गोकुलागमनं हरेः ॥ राधागोपालिका येन निबोध कथयामि ते ॥ ३ ॥ शंखचूडवधं पूर्वं संक्षेपात्कथितं श्रुतम् ॥ अधुना तत्सुविस्तार्य निबोध कथयामि ते ॥ ४ ॥ श्रीदाम्नः कलहश्चैव बभूव राधया सह ॥ श्रीदामा शंखचूडश्च शापात्तस्या बभूव ह ॥ ५ ॥ राधां शशाप श्रीदामा याहि योनिं च मानवीम् ॥ व्रजे व्रजांगना भूत्वा विचरस्व महीतले ॥ ६ ॥ भीता श्रीदामशापात्सा श्रीकृष्णं समुवाच ह ॥ गोपीरूपा भविष्यामि श्रीदामा मां शशाप ह ॥ ७ ॥ कमुपायं करिष्यामि वद मां भयभंजन ॥ त्वया विना कथमहं धरिष्यामि स्वजीवनम् ॥ ८ ॥ क्षणमेकं युगशतं कालनाथ त्वया विना ॥ चक्षुर्निमेषविरहाद्भवेदंधं मनो मम ॥ ९ ॥ शरत्पार्वणचंद्राभं सुधापूर्णाननं तव ॥ नाथ चक्षुश्चकोराभ्यां पिबाम्यहमहर्निशम् ॥ १० ॥ त्वमात्मा मे मनः प्राणा देहमात्रं वहाम्यहम् ॥ दृष्टिशक्तिश्च चक्षुस्त्वं जीवनं परमं धनम् ॥ ११ ॥ स्वप्ने ज्ञाने त्वयि मनः स्मरामि त्वत्पदांबुजम् ॥ तव दास्यं विना नाथ न जीवामि क्षणं विभो ॥ १२ ॥

कृष्णस्तद्वचनं श्रुत्वा बोधयामास सुंदरीम् ॥ वक्षसि प्रेयसीं कृत्वा चकार निर्भयां च ताम् ॥ १३ ॥ महीतलं गमिष्यामि वाराहे च वरानने ॥ मया सार्धं भूगमनं जन्म तेपि निरूपितम् ॥ १४ ॥ व्रजं गत्वा व्रजे देवि विहरिष्यामि कानने ॥ मम प्राणाधिका त्वं च भयं किं ते मयि स्थिते ॥ १५ ॥ तामित्युक्त्वा हरिस्तत्र विरराम जगत्पतिः ॥ अतो हेतोर्जगन्नाथो जगाम नंदगोकुलम् ॥ १६ ॥ किं वा तस्य भयं कंसाद्भयांतकारकस्य च ॥ मात्रा भयच्छलेनैव जगाम राधिकांतिकम् ॥ १७ ॥ विजहार तया सार्धं गोपत्वं विधाय सः ॥ सहगोपांगनाभिश्च प्रतिज्ञापालनाय च ॥ १८ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितः कृष्णः समागत्य महीतलम् ॥ भारावतरणं कृत्वा जगाम स्वालयं विभुः ॥ १९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ श्रीदाम्नः कलहश्चैव कथं वा राधया सह ॥ संक्षेपात्कथितं पूर्वं सव्यस्य कथयाधुना ॥ २० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ एकदा राधया सार्धं गोलोके श्रीहरिः स्वयम् ॥ विजहार महारण्ये निर्जने रासमंडले ॥ ॥ २१ ॥ राधिकासुखसंभोगाद्बुबुधे न स्वकं परम्॥कृत्वा विहारं श्रीकृष्णस्तामपृष्ट्वा विहाय च ॥२२॥ गोपिकां विरजामन्यां शृङ्गारार्थं जगाम ह ॥ वृंदारण्ये च विरजा सुभगा राधिकासमा ॥२३॥ तस्या वयस्याः सुंदर्यो गोपीनां शतकोटयः ॥ कृष्णप्राणाधिका गोपी धन्या मान्या च योषिताम् ॥२४॥ रत्नसिंहासनस्था सा ददर्श हरिमंतिके ॥ ददर्श श्रीहरिस्तां च शरच्चंद्रनिभाननाम्॥२५॥मनोहरां सस्मितां च पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ सदा षोडशवर्षीयां प्रोद्भिन्नवयौवनाम् ॥२६॥ रत्नालंकारशोभाढ्यां भूषितां शुक्लवाससा ॥ पुलकांकितसर्वांगीं कामबाणप्रपीडिताम् ॥२७॥ दृष्ट्वा तां श्रीहरिस्तूर्णं विजहार तया सह ॥ पुष्पतल्पे महारण्ये निर्जने रत्नमंडपे ॥२८॥ मूर्च्छामवाप विरजा कृष्णशृंगारकौतुकात् ॥ कृत्वा वक्षसि प्राणेशं कोटिकंदर्पसन्निभम् ॥ २९ ॥ तया सक्तं श्रीहरिं च रत्नमंडपसंस्थितम् ॥ दृष्ट्वा च राधिकाल्यश्च चक्रुस्तां च निवेदनम् ॥ ३० ॥ तासां च वचनं श्रुत्वा सुष्वाप च चुकोप ह ॥ भृशं रुरोद सा देवी रक्तपंकजलोचना ॥ ३१ ॥ ता उवाच महादेवी मां तं दर्शयितुं क्षमाः ॥ यदि सत्यं ब्रूत यूयं मया सार्धं प्रगच्छत ॥ ३२ ॥ करिष्यामि फलं गोप्याः कृष्णस्य च यथोचितम् ॥ को रक्षिताऽद्य तस्याश्च मयि शास्तिं प्रकुर्वति ॥ ३३ ॥ शीघ्रमानयताल्यश्च

तया सार्द्धं हरिं प्रियम् ॥ अंतर्वक्रं सस्मितं च विषकुंभं सुधामुखम् ॥ ३४ ॥ मदाश्रयं समागंतुं यूयं दासं न दास्यथ ॥ तमेव मंडपं रम्यं यात संरक्षतेश्वरम् ॥ ३५ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा काश्चिद्गोप्यो भयान्विताः ॥ ताः सर्वाः संपुटांजल्यो भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ तामूचुः पुरतः स्थित्वा सर्वा एव प्रियां सतीम् ॥ ३६ ॥ ॥ आल्य ऊचुः ॥ ॥ वयं तं दर्शयिष्यामो विरजासहितं विभुम् ॥ ३७ ॥ तासां च वचनं श्रुत्वा रथमारुह्य सुंदरी ॥ जगाम सार्धं गोपीभिस्त्रिषष्टिशतकोटिभिः ॥ ३८ ॥ रत्नेंद्रसाररचितं कोटिसूर्यसमप्रभम् ॥ मणींद्रसाररचितं कलशानां त्रिकोटिभिः ॥ ३९ ॥ राजितं चित्रराजीभिर्वैजयंतीविराजितम् ॥ लक्षचक्रसमायुक्तं मनोयायि मनोहरम् ॥ ४० ॥ मणिसारविकारैश्च कोटिस्तंभैः सुशोभितम् ॥ नानाचित्रविचित्रैश्च सहितैः सुमनोहरैः ॥ ४१ ॥ सिंदूराकारमणिभिर्मध्यदेशे विभूषितैः ॥ रत्नकृत्रिमसिंहैश्च रथचक्रोर्ध्वसंस्थितैः ॥ ४२ ॥ चतुर्लक्षपरिमितैश्चित्रघंटासमन्वितैः ॥ चित्रपुत्तलिशोभाढ्यैर्विचित्रैश्च विराजितम् ॥ ४३ ॥ रतिमंदिरलक्षैश्च रत्नसारविनिर्मितैः ॥ मणिसारकपाटैश्च शोभितैश्चित्रवाजिभिः ॥ ४४ ॥ मणींद्रसारकलशैः शेखरोज्ज्वलितैर्युतम् ॥ भोगद्रव्यसमायुक्तं वेषद्रव्यसमन्वितम् ॥ ४५ ॥ शोभितं रत्नशय्याभी रत्नपात्रघटान्वितम् ॥ हरिन्मणीनां वेदीनां समूहेन समन्वितम् ॥ ४६ ॥ कुंकुमाभमणीनां च सोपानकोटिभिर्युतम् ॥ स्यमंतकैः कौस्तुभैश्च रुचकैः प्रवरैस्तथा ॥ ४७ ॥ पद्मकृत्रिमकोटीनां शतकैश्च सुशोभितम् ॥ चित्रकाननवापीभिर्विशिष्टाभिर्विराजितम् ॥ ४८ ॥ रत्नेंद्रसाररचितकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ शतयोजनमूर्ध्वं च दशयोजनविस्तृतम् ॥ ४९ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाकोटिविराजितम् ॥ कुंदानां करवीराणां यूथिकानां तथैव च ॥ ५० ॥ सुचारुचंपकानां च नागेशानां मनोहरैः ॥ मल्लिकानां मालतीनां माधवीनां सुगंधिनाम् ॥ ५१ ॥ कदंबानां च मालानां कदंबैश्च विराजितम् ॥ सहस्रदलपद्मानां मालाभिश्च विराजितम् ॥ ॥ ५२ ॥ चित्रपुष्पोद्यानसरःकाननैश्च विभूषितम् ॥ सर्वेषां स्यंदनानां च श्रेष्ठं वायुवहं परम् ॥ ५३ ॥ तत्सूक्ष्मवस्त्रसाराणां वरैराच्छादितं परम् ॥ रत्नदर्पणलक्षाणां शतकैश्च समन्वितम् ॥ ५४ ॥ श्वेतचामरकोटीभिर्वस्त्रकोटिभिरन्वितम् ॥

चंदनागरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चितैः ॥ ५५ ॥ पारिजातप्रसूनानां कोटितल्पविराजितम् ॥ कोटिघंटासमायुक्तं पताकाकोटिभिर्युतम् ॥ ५६ ॥ रत्नशय्याकोटिभिश्च चित्रवस्त्रपरिच्छदैः ॥ चंदनाक्तैश्चंपकानां कुंकुमैश्च विचित्रितैः ॥ ५७ ॥ पुष्पोपधानसंयुक्तैः शृंगारार्हैभिरन्वितम् ॥ अदृश्यैरश्रुतैर्द्रव्यैः सुंदरैश्च विभूषितम् ॥ ५८ ॥ एवंभूताद्रथात्तूर्णमवरुह्य हरिप्रिया ॥ जगाम सहसा देवी तं रत्नमंडपं मुने ॥ ५९ ॥ द्वारे नियुक्तं ददर्श द्वारपालं मनोहरम् ॥ लक्षगोपैः परिवृतं स्मेराननसरोरुहम् ॥ ६० ॥ गोपं श्रीदाम नामानं श्रीकृष्णप्रियकिंकरम् ॥ तमुवाच रुषा देवी रक्तपंकजलोचना ॥ ६१ ॥ गच्छ दूरं गच्छ दूरं रतिलंपटकिंकर ॥ कीदृशीं मत्परां कांतां द्रक्ष्यामि त्वत्प्रभोरहम् ॥ ६२ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा निःशंकः पुरतः स्थितः ॥ तामेव न ददौ गंतु वेत्रपाणिर्महाबलः ॥ ६३ ॥ तूर्णं च राधिकालयश्च श्रीदामानं सकिंकरम् ॥ बलेन प्रेरयामासुः कोपेन स्फुरिताधराः ॥ ६४ ॥ श्रुत्वा कोलाहलं शब्दं गोपिकानां हरिः स्वयम् ॥ ज्ञात्वा च कोपितां राधामंतर्धानं चकार ह ॥ ६५ ॥ विरजा राधिकाशब्दादंतर्धानं हरेरपि ॥ दृष्ट्वा राधां भयार्ता सा जहौ प्राणांश्च योगतः ॥ ६६ ॥ सद्यस्तत्र सरिद्रूपं तच्छरीरं बभूव ह ॥ व्याप्तं च वर्तुलाकारं तया गोलोकमेव च ॥ ६७ ॥ कोटियोजनविस्तीर्णं प्रस्थेतिनिम्नमेव च ॥ दैर्घ्ये दशगुणं चारु नानारत्नाकरं परम् ॥ ६८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे विरजानंदप्रस्तावर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधा रतिगृहं गत्वा न ददर्श हरिं मुने ॥ विरजां च सरिद्रूपां दृष्ट्वा गेहं जगाम सा ॥१॥ श्रीकृष्णो विरजां दृष्ट्वा सरिद्रूपां प्रियां सतीम् ॥ उच्चै रुरोद विरजातीरे नीरमनोहरे ॥ २ ॥ ममांतिकं समागच्छ प्रेयसीनां परे वरे ॥ त्वया विनाहं सुभगे कथं जीवामि सुंदरि ॥३ ॥ नद्यधिष्ठात्रि देवि त्वं भव मूर्तिमती सती ॥ ममाशिषा रूपवती सुंदरी योषितां वरा ॥४॥ पूर्वरूपाच्च सौभाग्यादिदानीं सुभगा भव ॥ पुरातनं शरीरं ते सरिद्रूपमभूत्सति ॥ ५ ॥ जलादुत्थाय चागच्छ विधाय तनुमुत्तमाम् ॥ अष्टौ सिद्धीर्मया दत्ताः सुरसुं

१ तनतां तनुम्—इति वा पाठः ।

दरि सत्वरम् ॥ ६ ॥ कृष्णाज्ञया च विरजा विधाय तनुमुत्तमाम् ॥ आजगाम हरेरग्रे साक्षाद्राधेव सुंदरी ॥ ७ ॥ पीतवस्त्रपरीधाना
स्मेराननसरोरुहा ॥ पश्यंतं प्राणनाथं च पश्यंती वक्रचक्षुषा ॥ ८ ॥ नितंबश्रोणिभारार्ता पीनोन्नतपयोधरा ॥ मानिनी माननीनां
च गजेंद्रमंदगामिनी ॥ ९ ॥ सुंदरी सुंदरीणां च धन्या मान्या च योषिताम् ॥ चारुचंपकवर्णाभा पक्वबिंबाधरा वरा ॥ १० ॥ पक्व
दाडिमबीजाभदंतपंक्तिमनोहरा ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्या फुल्लेंदीवरलोचना ॥ ११ ॥ कस्तूरीबिंदुना सार्धं सिंदूरबिंदुभूषिता ॥ चारुपत्रक
शोभाढ्या सुचारुकबरीयुता ॥ १२ ॥ रत्नकुंडलगंडस्था भूषिता रत्नमालया ॥ गजमौक्तिकनासाग्रा मुक्ताहारविराजिता ॥ १३ ॥
रत्नकंकणकेयूरचारुशंखकरोज्ज्वला ॥ किंकिणीजालशब्दाढ्या रत्नमंजीररंजिता ॥ १४ ॥ तां च रूपवतीं दृष्ट्वा प्रेमोद्रेका
जगत्पतिः ॥ चकारालिंगनं तूर्णं चुचुंब च मुहुर्मुहुः ॥ १५ ॥ नानाप्रकारशृंगारं विपरीतादिकं विभुः ॥ रहसि प्रेयसीं प्राप्य चकार
च पुनःपुनः ॥ १६ ॥ विरजा सा रजोयुक्ता धृत्वा वीर्यममोघकम् ॥ सद्यो बभूव तत्रैव धन्या गर्भवती सती ॥ १७ ॥ दधार गर्भमी
शस्य दिव्यं वर्षशतं च सा ॥ ततः सुषाव तत्रैव पुत्रान्सप्त मनोहरान् ॥ १८ ॥ माता सा सप्तपुत्राणां श्रीकृष्णस्य प्रिया सती ॥
तस्थौ तत्र सुखासीना सार्द्धं पुत्रैश्च सप्तभिः ॥ १९ ॥ एकदा हरिणा सार्द्धं वृंदारण्ये च निर्जने ॥ विजहार पुनः साध्वी शृंगारा
सक्तमानसा ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र मातुः क्रोडं जगाम ह ॥ कनिष्ठपुत्रस्तस्याश्च भ्रातृभिः पीडितो भिया ॥ २१ ॥
भीतं स्वतनयं दृष्ट्वा तत्याज तां कृपानिधिः ॥ क्रोडे चकार बालं सा कृष्णो राधागृहं ययौ ॥ २२ ॥ प्रबोध्य बालं सा साध्वी न
ददर्शांतिके प्रियम् ॥ विललाप भृशं तत्र शृंगारातृप्तमानसा ॥ २३ ॥ शशाप स्वसुतं कोपाल्लवणोदो भविष्यसि ॥ कदापि ते जलं
केचिन्न खादिष्यंति जीविनः ॥ २४ ॥ शशाप बालान्सर्वांश्च यांतु मूढा महीतलम् ॥ गच्छध्वं च महीं मूढा जंबुद्वीपं मनोह
रम् ॥ २५ ॥ स्थितिर्नैकत्र युष्माकं भविष्यति पृथक्पृथक् ॥ द्वीपेद्वीपे स्थितिं कृत्वा तिष्ठंतु सुखिनः सदा ॥ २६ ॥ द्वीपस्थाभि
र्नदीभिश्च सह क्रीडंतु निर्जने ॥ कनिष्ठो मातृशापाच्च लवणोदो बभूव ह ॥ २७ ॥ कनिष्ठः कथयामास मातृशापं च

बालकान् ॥ आजग्मुर्दुःखिताः सर्वे मातृस्थानं च बालकाः॥२८॥ श्रुत्वा विवरणं सर्वे प्रजग्मुर्धरणीतलम् ॥ प्रणम्य चरणं मातुर्भक्तिनम्रात्ममूर्तयः ॥ २९ ॥ सप्तद्वीपसमुद्राश्च सप्त तस्थुर्विभागशः ॥ कनिष्ठाद्वृद्धपर्यंतं द्विगुणं द्विगुणं मुने ॥ ३० ॥ लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलार्णवाः ॥ एतेषां च जलं पृथ्व्यां सस्यार्थं च भविष्यति ॥ ३१ ॥ व्याप्ताः समुद्राः सप्तैव सप्तद्वीपां वसुंधराम् ॥ रुरुदुर्बालकाः सर्वे मातृभ्रातृशुचान्विताः ॥ ३२ ॥ रुरोद च भृशं साध्वी पुत्रविच्छेदकातरा ॥ मूर्च्छामवाप शोकेन पुत्राणां भर्तुरेव च ॥ ३३ ॥ तां शोकसागरे मग्नां विज्ञाय राधिकापतिः ॥ आजगाम पुनस्तस्याः स्मेराननसरोरुहः ॥ ३४ ॥ दृष्ट्वा हरिं सा तत्याज शोकं रोदनमेव च ॥ आनंदसागरे मग्ना दृष्ट्वा कांतं बभूव ह ॥ ३५ ॥ चकार श्रीहरिं क्रोडे विजहार स्मरातुरा ॥ तां च पुत्रपरित्यक्तां हरिस्तुष्टो बभूव ह ॥ ३६ ॥ वरं तस्यै ददौ प्रीत्या प्रपन्नवदनेक्षणः ॥ कांते नित्यं तव स्थानमागमिष्यामि निश्चितम् ॥ ३७ ॥ यथा राधा तत्समा त्वं भविष्यसि प्रिया मम ॥ पुत्रान्द्रक्ष्यसि नित्यं त्वं मद्वरस्य प्रसादतः ॥ ३८ ॥ इत्युक्तवंतं श्रीकृष्णं वसंतं विरजांतिके ॥ दृष्ट्वा राधावयस्याश्च कथयामासुरीश्वरम् ॥ ३९ ॥ श्रुत्वा रुरोप सा देवी सुष्वाप क्रोधमंदिरे ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णो जगाम राधिकांतिकम् ॥ ४० ॥ स तस्थौ राधिकाद्वारे श्रीदाम्ना सह नारद ॥ रासेश्वरी हरिं दृष्ट्वा रुष्टोवाच प्रियं पुरः ॥ ४१ ॥ मत्तो बहुतराः कांता गोलोके संति ते हरे ॥ याहि तासां सन्निधानं मया ते किं प्रयोजनम् ॥ ४२ ॥ विरजा प्रेयसी कांता सरिद्रूपा बभूव ह ॥ देहं त्यक्त्वा मम भयात्तथाऽपि याहि तां प्रति ॥ ४३ ॥ तत्तीरे मंदिरं कृत्वा तिष्ठतिष्ठ च याहि ताम् ॥ नदी बभूव सा त्वं च नदो भवितुमर्हसि ॥ ४४ ॥ नदस्य नद्या सार्द्धं च संगमो गुणवान्भवेत् ॥ स्वजातौ परमा प्रीतिः शयने भोजने सुखात् ॥ ४५ ॥ देवचूडामणेः क्रीडा नद्या सार्द्धमहो बत ॥ महाजनः स्मेरमुखः श्रुत्वा सद्यो भविष्यति ॥ ४६ ॥ ये त्वां वदंति सर्वेशं ते किं जानंति तत्त्वतः ॥ भगवान्सर्वभूतात्मा नदीं संभोक्तुमिच्छति ॥ ४७ ॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी विरराम

१ रुष्टोवाचाप्रियं तदा—इति पाठान्तरम् । २ सार्धं मयागिनम्—इति वा पाठः ।

रुपान्विता ॥ नोत्तस्थौ भूमिशयनाद्रोपीलक्षसमन्विता ॥४८॥ काश्चिच्चामरहस्ताश्च काश्चित्सूक्ष्मांशुकांबराः ॥ काश्चित्तांबूलहस्ताश्च काश्चिन्मालाकरा वराः ॥४९॥ वासितोदकराः काश्चित्काश्चित्पद्मकरा वराः ॥ काश्चित्सिंदूरहस्ताश्च पानहस्ताश्च काश्चन ॥ ५० ॥ रत्नालंकारहस्ताश्च काश्चित्कज्जलवाहिकाः ॥ वेणुवीणाकराः काश्चित्काश्चित्कंकतिकाकराः ॥ ५१ ॥ काश्चिदावीरहस्ताश्च यंत्रहस्ताश्च काश्चन ॥ सुगंधितैलहस्ताश्च काश्चन प्रमदोत्तमाः ॥ ५२ ॥ करतालकराः काश्चिद्दुंदुहस्ताश्च काश्चन ॥ काश्चिन्मृदंगमुरजमुरलीतानकारिकाः ॥ ५३ ॥ ॥ संगीतनिपुणाः काश्चित्काश्चिन्नर्तनतत्पराः ॥ क्रीडावस्तुकराः काश्चिन्मधुहस्ताश्च काश्चन ॥ ५४ ॥ सुधापात्रकराः काश्चिदंघ्रिपीठकराः पराः ॥ वेषवस्तुकराः काश्चित्काश्चिच्चरणसेविकाः ॥ ५५ ॥ पुटांजलिकराः काश्चित्काश्चित्स्तुतिपरा वराः ॥ एवं कतिविधाः संति राधिकापुरतो मुने ॥ ५६ ॥ बहिर्देशस्थिताः काश्चित्कोटिशः कोटिशः सदा ॥ काश्चिद्द्वारनियुक्ताश्च वयस्या वेत्रधारिकाः ॥ ५७ ॥ कृष्णमभ्यंतरं गंतुं न ददुर्द्वारसंस्थिताः ॥ पुरःस्थितं तं प्राणेशं राधा पुनरुवाच सा ॥ नानुरूपमत्यकथ्यमयोग्यमतिकर्कशम् ॥ ५८ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ हे कृष्ण विरजाकांत गच्छ मत्पुरतो हरे ॥ कथं दुनोपि मां लोलरतिचौरातिलंपट ॥ ५९ ॥ शीघ्रं पद्मावतीं गच्छ रत्नमालां मनोरमाम् ॥ अथवा वनमालां वा रूपेणाप्रतिमां व्रज ॥ ६० ॥ हे नदीकांत देवेश देवानां च गुरोर्गुरो ॥ मया ज्ञातोसि भद्रं ते गच्छगच्छ ममाश्रमात ॥ ६१ ॥ शश्वत्ते मानुषाणां च व्यवहारस्य लंपट ॥ लभतां मानुषीं योनिं गोलोकाद्व्रज भारतम् ॥ ६२ ॥ हे सुशीले शशिकले हे पद्मावति माधवि ॥ निवार्यतां च धूर्तोऽयं किमस्यात्र प्रयोजनम् ॥ ६३ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा तमूचुर्गोपिका हरिम् ॥ हितं तथ्यं च विनयं सारं यत्समयोचितम् ॥ ६४ ॥ काश्चिदूचुरिति हरे गच्छ स्थानांतरं क्षणम् ॥ राधाकोपापनयने ह्यागमिष्यामहे वयम् ॥ ६५ ॥ काश्चिदूचुरिति प्रीत्या क्षणं गच्छ गृहांतरम् ॥ त्वयैव वर्धिता राधा त्वां विना कं च वक्ष्यंति ॥ ६६ ॥

१ माल्यालंकारहस्ता-इति पा०। २ मधुरेति पा०। ३ संस्थितम-इति पा०। ४ ममाश्रयात्-इति पा०। ५ कश्च रक्षतीति पा०।

काश्चिदूचुरिति प्रेम्णा राधिकायां हरिं मुने ॥ क्षणं वृंदावनं गच्छ मानापनयनावधि ॥ ६७ ॥ काश्चिदित्यूचुरीशं च परिहास परं वचः ॥ मानापनयनं भक्त्या मानिन्याः[1] कुरु कामुक ॥ ६८ ॥ काश्चनोचुरितीशं तं याहि जायांतरं तव ॥ लोलुपस्य कथं नाथ करिष्यामो यथोचितम् ॥ ६९ ॥ काश्चनोचुरिति हरिं सस्मितं पुरतः स्थितम् ॥ गत्वा समीपमुत्थाय मानापनयनं कुरु ॥ ७० ॥ काश्चनोचुरिति प्राणनाथं गोप्यो दुरक्षरम् ॥ कः क्षमः सांप्रतं द्रष्टुं राधिकामुखपंकजम् ॥ ७१ ॥ काश्चनो चुरिति विभुं व्रज स्थानांतरं हरे ॥ कोपापनयने काले पुनरागमनं तव ॥ ७२ ॥ काश्चनोचुरितीदं तं प्रगल्भाः प्रमदोत्तमाः ॥ वयं त्वां दारयिष्यामो न चेद्याहि गृहांतरम् ॥ ७३ ॥ काश्चिन्निवारयामासुर्माधवं प्रमदोत्तमाः ॥ स्मितवक्त्रं च सर्वेशं स्वस्थम क्रोधमीश्वरम् ॥ ७४ ॥ गोपीभिर्वार्यमाणे च जगत्कारणकारणे ॥ सद्यश्चुकोप श्रीदामा हरौ गेहांतरं गते ॥ ७५ ॥ कोपादु वाच श्रीदामा राधिकां परमेश्वरीम् ॥ रक्तपद्मेक्षणां रुष्टां रक्तपंकजलोचनाम्[2] ॥ ७६ ॥ ॥ श्रीदामोवाच ॥ ॥ कथं वदसि मातस्त्वं कटुवाक्यं मदीश्वरम् ॥ विचारणां विना देवि करोषि भर्त्सनं वृथा ॥ ७७ ॥ ब्रह्मानंतेशदेवेशं[3] जगत्कारणकारणम् ॥ वाणीपद्मालयामायाप्रकृतीशं च निर्गुणम् ॥ ७८ ॥ स्वात्मारामं पूर्णकामं करोषि त्वं विडंबनम् ॥ देवीनां प्रवरा त्वं च निबोध यस्य सेवया ॥ ७९ ॥ यस्य पादार्चनेनैव सर्वेषामीश्वरी परा ॥ तन्न जानासि कल्याणि किमहं वक्तुमीश्वरः ॥ ८० ॥ भ्रूभंगलीलया कृष्णः स्रष्टुं शक्तश्च त्वद्विधाः ॥ कोटिशः कोटिशो देव्यस्त्वं न जानासि निर्गुणम् ॥ ८१ ॥ वैकुंठे श्रीहरेरस्य चरणांबुजमार्जनम् ॥ करोति केशैः शश्वच्छ्रीः सेवनं भक्तिपूर्वकम् ॥ ८२ ॥ सरस्वती च स्तवनैः कर्णपीयूषसुंदरैः ॥ सततं स्तौति यं भक्त्या न जानासि तमीश्वरम् ॥ ८३ ॥ भीता च प्रकृतिर्माया सर्वेषां बीजरूपिणी ॥ सततं स्तौति यं भक्त्या तं न जानासि मानिनि ॥ ८४ ॥ स्तुवंति सततं वेदा महिम्नः षोडशीं कलाम् ॥ कदापि न विजानंति तं न जानासि भामिनि ॥ ८५ ॥

१ कामिन्याः—इ० पा० । २ रक्तपंकजलोचनः—इ०पा० । ३ धर्मेशं—इति पा० । ४ जीवेति पा० ।

वक्त्रैश्चतुर्भिर्यं ब्रह्मा वेदानां जनको विभुः ॥ स्तौति सेवां च कुरुते चरणांबुजमीश्वरि ॥ ८६ ॥ शंकरः पंचभिर्वक्त्रैः स्तौति यं योगिनां गुरुः ॥ साश्रुपूर्णः सपुलकः सेवते चरणांबुजम् ॥ ८७ ॥ शेषः सहस्रवदनैः परमात्मानमीश्वरम् ॥ सततं स्तौति यं भक्त्या सेवते चरणांबुजम् ॥८८॥ धर्मः पाता च सर्वेषां साक्षी च जगतां पतिः ॥ भक्त्या च चरणांभोजं सेवते सततं मुदा ॥ ८९ ॥ श्वेतद्वीपनिवासी यः पाता विष्णुः स्वयं विभुः ॥ तस्यांशश्च तथा यं यं धार्यतेप्यक्षरं परम् ॥ ९० ॥ सुरासुरमुनींद्राश्च मनवो मानवा बुधाः ॥ सेवंते न हि पश्यंति स्वप्नेपि चरणांबुजम् ॥९१॥ क्षिप्रं रोषं परित्यज्य भज पादांबुजं हरेः ॥ भ्रूभंगलीलामात्रेण सृष्टिसंहर्तुरेव च ॥ ९२ ॥ निमेषमात्रादस्यैव ब्रह्मणः पतनं भवेत् ॥ यस्यैकदिवसेप्यष्टाविंशतींद्राः पतंत्यपि ॥ ९३ ॥ एवमष्टोत्तरशतमायुर्यस्य जगद्विधेः ॥ त्वं वा कान्याश्च वा राधे मदीश्वरवशेखिलम् ॥ ९४ ॥ श्रीदाम्नो वचनं श्रुत्वा केवलं कटुमुज्ज्वलम् ॥ सद्यश्चुकोप सा ब्रह्मन्सद्यः प्राणेश्वरी हरेः ॥९५॥ रासेश्वरी बहिर्गत्वा तमुवाच ह निष्ठुरम् ॥ स्फुरदोष्ठी मुक्तकेशी रक्तांभोरुहलोचना ॥ ९६ ॥

॥ राधिकोवाच ॥ ॥ रेरे जाल्म महामूढ शृणु लंपटकिंकर ॥ त्वं च जानासि सर्वार्थं न जानामि त्वदीश्वरम् ॥ ९७ ॥ त्वदीश्वरश्च श्रीकृष्णो न ह्यस्माकं व्रजाधम ॥ जानामि जनकं स्तौषि सदा निंदसि मातरम् ॥ ९८ ॥ यथाऽसुराश्च त्रिदशा नित्यं निंदंति संततम् ॥ तथा निंदसि मां मूढ तस्मात्त्वमसुरो भव ॥ ९९ ॥ गोप व्रजासुरीं योनिं गोलोकाच्च बहिर्भव ॥ मयाद्य शप्तो मूढस्त्वं कस्त्वां रक्षितुमीश्वरः ॥ १०० ॥ रासेश्वरी तमित्युक्त्वा सुष्वाप विरराम च ॥ वयस्याः सेवयामासुश्चामरै रत्नमुष्टिभिः ॥ श्रुत्वा च वचनं तस्याः कोपेन स्फुरिताधरः ॥ शशाप तां च श्रीदामा व्रज योनिं च मानुषीम् ॥ १०१ ॥

॥ श्रीदामोवाच ॥ ॥ मानुष्या इव कोपस्ते तस्मात्त्वं मानुषी भुवि ॥१०२॥ भविष्यसि न संदेहो मया शप्ता त्वमंबिके ॥ छायया कलया वापि परशक्त्या कलंकिना ॥ १०३ ॥ मूढा रांपाणपत्नीं त्वां वक्ष्यंति जगतीतले ॥ रापाणः श्रीहरेरंशो वैश्यो वृंदावने वने ॥ १०४ ॥ भविष्यति महायोगी

१ स्तौति नित्यं सवने च-इति पा० । २ अस्यांशश्च तथा चार्यं ध्यायतेनुअर्णवरम्-इति पा० । ३ पतनं हरेः-इ०पा० । ४ कटुमुल्बणम् पा० । ५ रायाणपत्नीं-इ०पा०

राधाशापेन गर्भजः ॥ गोकुले प्राप्य तं कृष्णं विहरिष्यसि कानने ॥ १०५ ॥ भविता ते वर्षशतं विच्छेदो[1] हरिणा सह ॥ पुनः प्राप्य तमीशं च गोलोकमागमिष्यसि ॥ १०६ ॥ तामित्युक्त्वा च नत्वा च स जगाम हरेः पुरः ॥ गत्वा प्रणम्य श्रीकृष्णं शापाख्यानमुवाच ह ॥ १०७ ॥ आनुपूर्व्यात्तु तत्सर्वं रुरोद च भृशं पुनः ॥ उवाच तं रुदंतं च गच्छध्वं धरणीतलम् ॥ १०८ ॥ न जेता ते त्रिभुवने ह्यसुरेंद्रो भविष्यसि ॥ काले शंकरशूलेन देहं त्यक्त्वा ममांतिकम् ॥ १०९ ॥ आगमिष्यसि पंचाशद्युगांते[2] तु ममाशिषा ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा तमुवाच शुचान्वितः ॥ ११० ॥ त्वद्भक्तिरहितं मां च कदाचिन्न करिष्यसि ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिं नत्वा जगाम स्वाश्रमाद्बहिः ॥ १११ ॥ पश्चाज्जगाम सा देवी रुरोद च पुनःपुनः ॥ क्व यासि वत्सेत्युच्चार्य विललाप भृशं सती ॥ ११२ ॥ श्रीदामाऽपि च तां नत्वा रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ स एव शंखचूडश्च बभूव तुलसीपतिः ॥ ११३ ॥ गते श्रीदाम्नि सा देवी जगामेश्वरसन्निधिम् ॥ सर्वं निवेदयामास हरिः प्रत्युत्तरं ददौ ॥ ११४ ॥ शोकातुरां च तां कृष्णो बोधयामास प्रेयसीम् ॥ शंखचूडश्च काले न संप्राप पुनरीश्वरम् ॥ ११५ ॥ राधा जगाम धरणीं वाराहे हरिणा सह ॥ वृषभानुगृहे जन्म ललाभ गोकुले मुने ॥ ११६ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं श्रीकृष्णाख्यानमंगलम् ॥ सर्वेषां वांछितं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ११७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे सप्तसमुद्रजन्मराधाश्रीदामशापोद्भवो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ केन वा प्रार्थितः कृष्णो महीं च केन हेतुना ॥ आजगाम जगन्नाथो वद वेदविदां वर ॥ १ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पुरा वाराहकल्पे सा भाराक्रांता वसुंधरा ॥ भृशं बभूव शोकार्ता ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ २ ॥ सुरैश्चासुरसंतप्तैर्भृशमुद्विग्नमानसैः ॥ सार्द्धं तैस्तां दुर्गमां च जगाम वेधसः सभाम् ॥ ३ ॥ ददर्श तस्यां देवेशं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ऋषीन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सिद्धेंद्रैः सेवितं मुदा ॥ ४ ॥ अप्सरोगणनृत्यं च पश्यंतं सस्मितं मुदा ॥ गंधर्वाणां च संगीतं श्रुतवंतं मनोहरम् ॥ ५ ॥ जपंतं परमं ब्रह्म

१ विरहो–इति पा० । २ युगेतीति–इति पाठः ।

कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् ॥ भक्त्यानंदाश्रुपूर्णं तं पुलकांकितविग्रहम् ॥ ॥ ६ ॥ भक्त्या सा त्रिदशैः सार्द्धं प्रणम्य चतुराननम् ॥ सर्वं निवेदनं चक्रे दैत्यभारादिकं मुने ॥ साश्रुपूर्णा सपुलका तुष्टाव च रुरोद च ॥७॥ तामुवाच जगद्धाता कथं स्तौषि च रोदिषि ॥ कथमागमनं भद्रे वद भद्रं भविष्यति ॥ ८ ॥ सुस्थिरा भव कल्याणि भयं किं ते मयि स्थिते ॥ आश्वास्य पृथिवीं ब्रह्मा देवान्पप्रच्छ सादरम् ॥ ९ ॥ कथमागमनं देवा युष्माकं मम सन्निधिम् ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा देवा ऊचुः प्रजापतिम् ॥ १० ॥ भाराक्रांता च वसुधा दस्युग्रस्ता वयं प्रभो ॥ त्वमेव जगतां स्रष्टा शीघ्रं नो निष्कृतिं कुरु ॥ ११ ॥ गतिस्त्वमस्या भो ब्रह्मन्निर्वृतिं कर्तुमर्हसि ॥ पीडिता येन भारेण पृथिवीयं पितामह ॥ १२ ॥ वयं तेनैव दुःखार्तास्तद्भारहरणं कुरु ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा पप्रच्छ तां जगद्विधिः ॥ १३ ॥ दूरीकृत्य भयं वत्से सुखं तिष्ठ ममांतिकम् ॥ केषां भारमशक्ता त्वं सोढुं पंकजलोचने ॥ १४ ॥ अपनेष्यामि तं भद्रे भद्रं ते भविता ध्रुवम् ॥ तस्य सा वचनं श्रुत्वा तमुवाच स्वपीडनम् ॥ पीडिता येन येनैवं प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ १५ ॥ ॥ क्षितिरुवाच ॥ ॥ शृणु तात प्रवक्ष्यामि स्वकीयां मानसीं व्यथाम् ॥ विना बंधुं सविश्वासं नान्यं कथितुमर्हति ॥ १६ ॥ स्त्रीजातिरबला शश्वद्रक्षणीया स्वबंधुभिः ॥ जनकस्वामिपुत्रैश्च गर्हितान्यैश्च निश्चितम् ॥ १७ ॥ त्वया पृष्टा जगत्तात न लज्जा कथितुं मम ॥ येषां भारैः पीडिताहं श्रूयतां कथयामि ते ॥ १८ ॥ कृष्णभक्तिविहीना ये ये च तद्भक्तनिंदकाः ॥ तेषां महापातकिनामशक्ता भारवाहने ॥ १९ ॥ स्वधर्माचारहीना ये नित्यकृत्यविवर्जिताः ॥ श्रद्धाहीनाश्च वेदेषु तेषां भारेण पीडिता ॥ २० ॥ पितृमातृगुरुस्त्रीणां पोषणं पुत्रपोष्ययोः ॥ ये न कुर्वंति तेषां च न शक्ता भारवाहने ॥ २१ ॥ ये मिथ्यावादिनस्तात दयासत्यविवर्जिताः ॥ निंदका गुरुदेवानां तेषां भारेण पीडिता ॥ २२ ॥ मित्रद्रोही कृतघ्नश्च मिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः ॥ विश्वासघ्नो न्यासहर्ता तेषां भारेण पीडिता ॥ २३ ॥ कल्याणसूक्तसामानि हरेर्नामैकमंगलम् ॥ कुर्वंति विक्रयं ये वै तेषां भारेण पीडिता ॥ २४ ॥

१ स्थाप्यहारी–इ०पा० । २ युक्तनामानि–इ०पा० ।

जीवघाती गुरुद्रोही ग्रामयाजी च लुब्धकः ॥ शवदाही शूद्रभोजी तेषां भारेण पीडिता ॥ २५ ॥ पूजायज्ञोपवासादिव्रतानि विविधानि च ॥ येये मूढा निहंतारस्तेषां भारेण पीडिता ॥ २६ ॥ सदा द्विषंति ये पापा गोविप्रसुरवैष्णवान् ॥ हरिं हरिकथां भक्तिं तेषां भारेण पीडिता ॥ २७ ॥ शंखादीनां च भारेण पीडिताहं यथा विधे ॥ ततोधिकानां दैत्यानां भारेण परिपीडिता ॥ २८ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं मद्व्यथाया निवेदनम् ॥ त्वया यदि सुपाल्याहं प्रतीकारं कुरु प्रभो ॥ २९ ॥ इत्येवमुक्त्वा वसुधा रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥ ब्रह्मा तद्रोदनं दृष्ट्वा तामुवाच कृपानिधिः ॥ ३० ॥ भारं तवापनेष्यामि दस्यूनामप्युपायतः ॥ उपायतोऽपि कार्याणि सिद्ध्यंत्येव वसुन्धरे ॥ ३१ ॥ कालेन भारहरणं करिष्यति मदीश्वरः ॥ मन्त्रं मंगलकुम्भं च शिवलिंगं च कुंकुमम् ॥ ३२ ॥ मधुकाष्ठं चंदनं च कस्तूरीं तीर्थमृत्तिकाम् ॥ खड्गगंडकखंडं च स्फाटिकं पद्मरागकम् ॥ ३३ ॥ इंद्रनीलं सूर्यमणिं रुद्राक्षं कुशमूलकम् ॥ शालग्रामशिलां शंखं तुलसीं प्रतिमां जलम् ॥३४॥ शंखं प्रदीपमालां च शिलामर्च्यां च घंटिकाम् ॥ निर्माल्यं चैव नैवेद्यं हरिद्रर्णमणिं तथा॥ ग्रंथियुक्तं यज्ञसूत्रं दर्पणं श्वेतचामरम् ॥ ३५ ॥ गोरोचनं च मुक्तां च शुक्तिं माणिक्यमेव च ॥ पुराणसंहितां वह्निं कर्पूरं परशुं तथा ॥ ३६ ॥ रजतं कांचनं चैव प्रवालं रत्नमेव च ॥ कुशबीजं तीर्थतोयं गव्यं गोमूत्रगोमयम् ॥ ३७ ॥ त्वयि ये स्थापयिष्यंति मूढाश्चैतानि सुन्दरि ॥ पच्यंते कालसूत्रेण वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥ ३८ ॥ ब्रह्मा पृथ्वीं समाश्वास्य देवताभिस्तया सह ॥ जगाम जगतां धाता कैलासं शंकरालयम् ॥ ३९ ॥ गत्वा तमाश्रमं रम्यं ददर्श शंकरं विधिः ॥ वसन्तमक्षयवटमूले स्वःसरितस्तटे ॥ ४० ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानं दक्षकन्यास्थिभूषणम् ॥ त्रिशूलपट्टिशधरं पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ ४१ ॥ नानासिद्धैः परिवृतं योगींद्रगणसेवितम् ॥ परितोऽप्सरसां नृत्यं पश्यंतं सस्मितं मुदा ॥ ४२ ॥ गंधर्वाणां च संगीतं श्रुतवन्तं कुतूहलात् ॥ पश्यन्तीं पार्वतीं प्रीत्या पश्यन्तं वक्रचक्षुषा ॥ ४३ ॥ जपन्तं पञ्चवक्त्रेण हरेर्नामैकमङ्गलम् ॥मंदाकिनीपद्मबीजमालया पुलकांकितम् ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा

१ पूजायज्ञोपवासानां व्रतानां नियमस्य च–इ०पा० । २ शंखचूडस्य–इ०पा० । ३ सनाथाहम्–इ०पा० । ४ यंत्रम्–इ०पा० । ५ तिष्ठंति कालसूत्रे ते–इ०पा० ।

तस्थावग्रे स धूर्जटेः ॥ पृथिव्या सुरसंघैश्च सार्द्धं प्रणतकंधरैः ॥ ४५ ॥ उत्तस्थौ शंकरः शीघ्रं भक्त्या दृष्ट्वा जगद्गुरुम् ॥ ननाम मूर्ध्ना संप्रीत्या लब्धवानाशिषं ततः ॥ ४६ ॥ प्रणेमुर्देवताः सर्वे शंकरं चन्द्रशेखरम् ॥ प्रणनाम धरा भक्त्या चाशिषं युयुजे हरः ॥ ४७ ॥ वृत्तांतं कथयामास पार्वतीशं प्रजापतिः ॥ श्रुत्वानतमुखस्तूर्णं शंकरो भक्तवत्सलः ॥ ४८ ॥ भक्तापायं समाकर्ण्य पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ बभूवतुस्तौ दुःखार्तौ बोधयामास तौ विधिः ॥ ४९ ॥ ततो ब्रह्मा महेशश्च सुरसंघान्वसुन्धराम् ॥ गृहं प्रस्थापयामास समाश्वास्य प्रयत्नतः ॥ ५० ॥ ततो देवेश्वरैस्तूर्णमागत्य धर्ममंदिरम् ॥ सह तेन समालोच्य प्रजग्मुर्भवनं हरेः ॥ ५१ ॥ वैकुंठं परमं धाम जरामृत्युहरं परम् ॥ वायुना धार्यमाणं च ब्रह्मांडादूर्ध्वमुत्तमम् ॥ कोटियोजनमूर्ध्वं च ब्रह्मलोकात्सनातनम् ॥ ५२ ॥ वर्णनीयं न कविभिर्विचित्रं रत्ननिर्मितम् ॥ पद्मरागैरिंद्रनीलै राजमार्गैर्विभूषितम् ॥ ५३ ॥ ते मनोयायिनः सर्वे संप्रापुस्तं मनोहरम् ॥ हरेरंतःपुरं गत्वा ददृशुः श्रीहरिं सुराः ॥ ५४ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च रत्नालंकारभूषितम् ॥ रत्नकेयूरवलयरत्ननूपुरशोभितम् ॥ ५५ ॥ रत्नकुण्डलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानं वनमालाविभूषितम् ॥ ५६ ॥ शांतं सरस्वतीकांतं लक्ष्मीधृतपदांबुजम् ॥ कोटिकन्दर्पलीलाभं स्मितवक्त्रं चतुर्भुजम् ॥ ५७ ॥ सुनन्दनंदकुमुदैः पार्षदैरुपसेवितम् ॥ चन्दनोक्षितसर्वांगं सुरत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥ परमानन्दरूपं च भक्तानुग्रहकारकम् ॥५८॥ तं प्रणेमुः सुरेंद्राश्च भक्त्या ब्रह्मादयो मुने ॥ तष्टुवुः परया भक्त्या भक्तिनम्रात्मकन्धराः॥ परमानंदभारार्ताः पुलकांचितविग्रहाः ॥ ५९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नमामि कमलाकांतं शांतं सर्वेशमच्युतम् ॥ वयं यस्य कलाभेदाः ॥ कलांशकलया सुराः॥६०॥ मनवश्च मुनींद्राश्च मानुषाश्च चराचराः ॥ कलाकलांशकलया भूतास्त्वत्तो निरंजन॥६१॥ च शंकर उवाच ॥ त्वामक्षयमक्षरं वा व्यक्तमव्यक्तमीश्वरम्[1] ॥ अनादिमादिमानंदरूपिणं सर्वरूपिणम्॥६२॥ अणिमादिकसिद्धीनां कारणं सर्वकारणम् ॥ सिद्धिज्ञंसिद्धिदं सिद्धिरूपं कः स्तोतुमीश्वरः॥६३॥ ॥धर्म उवाच॥ ॥ वेदे निरूपितं वस्तु वर्णनीयं विचक्षणैः ॥ वेदे निर्वचनीयं यत्त

१ राममव्यक्तमीश्वरम्–इ०पा० ।

न्निर्वक्तुं च कः क्षमः ॥ यस्य संभावनीयं यद्गुणरूपं निरंजनम् ॥ ६४ ॥ तदतिरिक्तं स्तवनं किमहं स्तौमि निर्गुणम् ॥ ब्रह्मादीनामिदं स्तोत्रं षट्श्लोकोक्तं महामुने ॥ ६५ ॥ पठित्वा मुच्यते दुर्गाद्वांछितं च लभेन्नरः ॥ देवानां स्तवनं श्रुत्वा तानुवाच हरिः स्वयम् ॥ ६६ ॥ गोलोकं यात यूयं च यामि पश्चाच्छ्रिया सह ॥ नरनारायणौ तौ द्वौ श्वेतद्वीपनिवासिनौ ॥ ६७ ॥ एते यास्यंति गोलोकं तथा देवी सरस्वती ॥ अनंता[1] मम माया च कार्तिकेयो गणाधिपः ॥ सावित्री वेदमाता च पश्चाद्यास्यंति निश्चितम् ॥ ६८ ॥ तत्राहं द्विभुजः कृष्णो गोपीभी राधया सह ॥ अत्राहं कमलायुक्तः सुनंदादिभिरावृतः ॥ ६९ ॥ नारायणश्च कृष्णोऽहं श्वेतद्वीपनिवासकृत् ॥ ममैवैताः[2] कलाः सर्वे देवा ब्रह्मादयः स्मृताः ॥ ७० ॥ कलाकलांशकलया सुरासुरनरादयः ॥ गोलोकं यात यूयं च कार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥ ७१ ॥ वयं पश्चाद्गमिष्यामः सर्वेषामिष्टसिद्धये ॥ इत्युक्त्वा वै सभामध्ये विरराम हरिः स्वयम् ॥ ७२ ॥ प्रणम्य देवताः सर्वा जग्मुर्गोलोकमद्भुतम् ॥ विचित्रं परमं धाम जरामृत्युहरं परम् ॥ ७३ ॥ ऊर्ध्वं वैकुंठतो गम्यं पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ वायुना धार्यमाणं च निर्मितं स्वेच्छया विभोः ॥ ७४ ॥ तमनिर्वचनीयं च देवास्ते गमनोत्सुकाः ॥ ते मनोयायिनः सर्वे संप्रापुर्विरजातटम् ॥ ७५ ॥ दृष्ट्वा देवाः सरित्तीरं विस्मयं परमं ययुः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं सुविस्तीर्णं मनोहरम् ॥ ७६ ॥ मुक्तामाणिक्यपरममणिरत्नाकरान्वितम् ॥ कृष्णशुभ्रहरिद्रक्तमणिराजिविराजितम् ॥ ७७ ॥ प्रवालांकुरमुद्भूतं कुत्रचित्सुमनोहरम् ॥ परमामूल्यसद्रत्नाकरराजिविभूषितम् ॥ ७८ ॥ विधेरदृश्यमाश्चर्यं निधिश्रेष्ठाकरान्वितम् ॥ पद्मरागेंद्रनीलाना माकरं कुत्रचिन्मुने ॥ ७९ ॥ कुत्रचिच्च मरकताकरश्रेणीसमन्वितम् ॥ स्यमंतकाकरं कुत्र कुत्रचिद्रुचकाकरम् ॥ ८० ॥ अमूल्यपीत वर्णाभं मणिश्रेण्याकरान्वितम् ॥ रत्नाकरं कुत्रचिच्च कुत्रचित्कौस्तुभाकरम् ॥ ८१ ॥ कुत्र निर्वचनीयानां मणीनामाकरं परम् ॥ कुत्रचित्कुत्रचिद्रम्यविहारस्थलमुत्तमम् ॥ ८२ ॥ दृष्ट्वा तु परमाश्चर्यं जग्मुस्तत्पारमीश्वराः ॥ ददृशुः पर्वतश्रेष्ठं शतशृंगं मनोर

१ अनंतः—इ० पा० । २ ममैवामी—इ० पा० ।

मम् ॥ ८३ ॥ पारिजाततरूणां च वनराजिविराजितम् ॥ कल्पवृक्षैः परिवृतं वेष्टितं कामधेनुभिः ॥ ८४ ॥ कोटियोजनमूर्ध्वं च दैर्घ्यं दशगुणोत्तरम् ॥ शैलप्रस्थपरिमितं पंचाशत्ककोटियोजनम् ॥८५॥ प्राकाराकारमस्यैव शिखरे रासमंडलम् ॥ दशयोजनविस्तीर्णं वर्तुलाकारमुत्तमम् ॥ ८६ ॥ पुष्पोद्यानसहस्रेण पुष्पितेन सुगंधिना ॥ संकुलेन मधुव्राणां समूहेन समन्वितम् ॥ ८७ ॥ सुरतद्रव्यसंयुक्तै राजितं रतिमंदिरैः ॥ रत्नमंडपकोटीनां सहस्रेण समन्वितम् ॥ ८८ ॥ रत्नसोपानयुक्तेन सद्रत्नकलशेन च ॥ हरिन्मणीनां स्तंभेन शोभितेन च शोभितम् ॥ ८९ ॥ सिंदूरवर्णमणिभिः परितः खचितेन च ॥ इन्द्रनीलैर्मध्यगतैर्मंडितेन मनोहरैः ॥९०॥ रत्नप्राकारसंयुक्तमणिभेदैर्विराजितम् ॥ द्वारैः कपाटसंयुक्तैश्चतुर्भिश्च विराजितम् ॥ ९१ ॥ रज्जुग्रंथिसमायुक्तं रसालपल्लवान्वितैः ॥ परितः कदलीस्तंभसमूहैश्च समन्वितम् ॥ ९२ ॥ शुक्लधान्यपर्णजालफलदूर्वांकुरान्वितम् ॥ चंदनागरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चितम ॥ ९३ ॥ वेष्टितं गोपकन्यानां समूहैः कोटिशो मुने ॥ रत्नालंकारसंयुक्तै रत्नमालाविराजितैः ॥ ९४ ॥ रत्नकंकणकेयूररत्ननूपुरभूषितैः ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितैः ॥ ९५ ॥ रत्नांगुलीयललितैर्हस्तांगुलिविराजितैः ॥ रत्नपाशकवृन्दैश्च[1] विराजितपदांगुलैः ॥ ९६ ॥ भूषितै रत्नभूषाभिः सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलैः ॥ गजेंद्रमुक्तालंकारैर्नासिकामध्यराजितैः ॥ ९७ ॥ सिंदूरबिंदुना सार्द्धमलकाधःस्थलोज्ज्वलैः ॥ चारुचंपकवर्णाभैश्चंदनद्रवचर्चितैः ॥ ९८ ॥ पीतवस्त्रपरीधानैर्बिंबाधरमनोहरैः ॥ शरत्पार्वणचन्द्राणां प्रभां मुष्णन्मुखोज्ज्वलैः[2] ॥ ९९ ॥ शरत्प्रफुल्लपद्मानां शोभामोषणलोचनैः[3] ॥ कस्तूरीपत्रिकायुक्तै रेखाक्तकज्जलोज्ज्वलैः ॥ १०० ॥ प्रफुल्लमालतीमालाजालैः कबरशोभितैः ॥ मधुलुब्धमधुव्राणां समूहैश्चापि संकुलैः ॥ चारुणा गमनेनैव गजखंजनगंजनैः ॥ १०१ ॥ वक्रभ्रूभंगसंयोगश्लक्ष्णस्मितसमन्वितैः ॥ पक्वदाडिमबीजाभदंतपंक्तिविराजितैः ॥ १०२ ॥ खगेंद्रचंचुशोभाढ्यनासिकोन्नतभूषितैः ॥ गजेंद्रगंडयुग्माभस्तनभारनतैरिव ॥ १०३ ॥ नितंबकठिनश्रोणीपीनभारभरानतैः ॥

१ षट्कैश्च पदांगुलिविराजितैः—इ०पा० । २ प्रभाजुष्टमुखोज्ज्वलैः—इ०पा० । ३ मोचनैः—इ०पा० ।

कंदर्पशरचेष्टाभिर्जर्जरीभूतमानसैः ॥ १०४ ॥ दर्पणैः पूर्णचंद्रास्यसौंदर्यदर्शनोत्सुकैः ॥ राधिकाचरणांभोजसेवासक्तमनोरथैः॥ १०५ ॥सुंदरीणां समूहैश्च रक्षितं राधिकाज्ञया ॥ क्रीडासरोवराणां च लक्षैश्च परिवेष्टितम् ॥ १०६ ॥ श्वेतरक्तैर्लोहितैश्च वेष्टितैः पद्मराजितैः ॥ सुकूजद्भिर्मधुव्राणां समूहैः संकुलैः सदा ॥ १०७ ॥ पुष्पोद्यानसहस्रेण पुष्पितेन समन्वितम् ॥ कोटिकुंजकुटीरैश्च पुष्पशय्यासमन्वितैः ॥ १०८ ॥ भोगद्रव्यसकर्पूरतांबूलवस्त्रसंयुतैः ॥ रत्नप्रदीपैः परितः श्वेतचामरदर्पणैः ॥ ॥ १०९ ॥ विचित्रपुष्पमालाभिः शोभितैः शोभितं मुने ॥ तं रासमंडपं दृष्ट्वा जग्मुस्ते पर्वताद्बहिः ॥ ११० ॥ ततो विचक्षणं रम्यं ददृशुः सुंदरं वनम् ॥ वनं वृंदावनं नाम राधामाधवयोः प्रियम् ॥ १११ ॥ क्रीडास्थानं तयोरेव कल्पवृक्षचयान्वितम् ॥ विरजातीरनीरात्कैः कंपितं मंदवायुभिः ॥ ११२ ॥ कस्तूरीयुक्तपत्राब्जैः पुष्पौघैः सुरभीकृतम् ॥ नवपल्लवसंसक्तपरपुष्टरुतैर्युतम्॥११३॥ कुत्र हेलिकदंबानां कदंबैः.कमनीयकम् ॥ मंदाराणां चंपकानां चन्दनानां तथैव च॥११४॥ सुगंधिकुसुमानां च गंधेन सुरभीकृतम् ॥ आम्राणां नागरंगाणां पनसानां तथैव च ॥ ११५ ॥ तालानां नारिकेलानां वृंदैर्वृंदारकं वनम् ॥ जंबूनां बदरीणां च खर्जूराणां विशेषतः ॥ ११६ ॥ गुर्वाकाम्रातकानां च जंबीराणां च नारद ॥ कदलीनां श्रीफलानां दाडिमानां मनोहरैः ॥ ११७ ॥ सुपक्वफलसंयुक्तैः समूहैश्च विराजितम् ॥ पिप्पलीनां च शालानामश्वत्थानां तथैव च ॥ ११८ ॥ निंबानां शाल्मलीनां च तित्तिडीनां च शोभनैः ॥ अन्येषां तरुभेदानां संकुलैः संकुलं सदा ॥ ११९ ॥ परितः कल्पवृक्षाणां वृन्दैर्वृन्दैर्विराजितम् ॥ मल्लिकामालतीकुंदकेतकीमाधवीलताः ॥ १२० ॥ एतासां च समूहैश्च यूथिकाभिः समन्वितम् ॥ चारुकुंजकुटीरैस्तैः पंचाशत्कोटिभिर्मुने ॥ १२१ ॥ रत्नप्रदीपदीपैश्च धूपेन सुरभीकृतैः ॥ शृंगारद्रव्ययुक्तैश्च वासितैर्गंधवायुभिः ॥ १२२ ॥ चंदनाक्तैः पुष्पतल्पैर्मालाजालसमन्वितैः ॥ मधुलुब्धमधुव्राणां कलशब्दैश्च शब्दितम् ॥ १२३ ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यैर्गोपीवृंदैश्च वेष्टितम् ॥ पंचाशत्कोटिगोपीभी रक्षितं राधिका

१ वृन्दावनम् ० पा० । २ पिथालानाम् इ० पा० ।

ज्ञया ॥१२४॥ द्वात्रिंशत्काननं तत्र रम्यं रम्यं मनोहरम् ॥ वृंदावनाभ्यतरितं निर्जनस्थानमुत्तमम् ॥ १२५ ॥ सुपक्कमधुरस्वादुफलैर्वृं दारकं मुने ॥ गोष्ठानां च गवां चैव समूहैश्च समन्वितम् ॥ १२६ ॥ पुष्पोद्यानसहस्रेण पुष्पितेन सुगंधिना ॥ मधुलुब्धमधुव्राणां समूहेन समन्वितम् ॥ ॥ १२७ ॥ पंचाशत्कोटिगोपीनां विलासैश्च विराजितम् ॥ श्रीकृष्णतुल्यरूपाणां सद्रत्नगुंठितैर्वरैः ॥ १२८ ॥ दृष्ट्वा वृंदावनं रम्यं ययुर्गोलोकमीश्वराः ॥ परितो वर्तुलाकारं कोटियोजनविस्तृतम् ॥ १२९ ॥ रत्नप्राकारसंयुक्तं चतुर्द्वारान्वितं मुने ॥ गोपानां च समूहैश्च द्वारपालैः समन्वितम् ॥१३०॥ आश्रमै रत्नखचितैर्नानाभोगसमन्वितैः ॥ गोपीनां कृष्णभृत्यानां पंचाशत्कोटिभिर्युतम् ॥१३१॥ भक्तानां गोपवृन्दानामाश्रमैः शतकोटिभिः ॥ ततोऽधिकसुविस्तीर्णैः सद्रत्नग्रथितैर्युतम् ॥१३२॥ आश्रमैः पार्षदानां च ततोऽधिकविलक्षणैः ॥ अमूल्यरत्नरचितैः संयुक्तं दशकोटिभिः ॥ १३३ ॥ पार्षदप्रवराणां च श्रीकृष्णरूपधारिणाम् ॥ आश्रमैः कोटिभिर्युक्तं सद्रत्नेन विनिर्मितैः ॥ १३४ ॥ राधिकाशुद्धभक्तानां गोपीनामाश्रमैर्वरैः ॥ सद्रत्नरचितैर्द्रव्यैर्द्वात्रिंशत्कोटिभिर्युतम् ॥१३५॥ तासां च किंकरीणां च भवनैः सुमनोहरैः ॥ मणिरत्नादिरचितैः शोभितं दशकोटिभिः ॥१३६॥ शतजन्मतपःपूता भक्ता ये भारते भुवि ॥ हरिभक्तिपरा ये च कर्मनिर्वाणकारकाः ॥१३७॥ स्वप्ने ज्ञाने हरेर्ध्याने विविष्टमानसा मुने ॥ राधाकृष्णेति कृष्णेति प्रजपंतो दिवानिशम् ॥ १३८ ॥ तेषां श्रीकृष्णभक्तानां निवासैः सुमनोहरैः ॥ सद्रत्नमणिनिर्माणैर्नानाभोगसमन्वितैः ॥ १३९ ॥ पुष्पशय्यापुष्पमालाश्वेतचामरशोभितैः ॥ रत्नदर्पणशोभाढ्यैर्हरिन्मणिसमर्पितैः ॥ १४० ॥ अमूल्यरत्नकलशसमूहान्वितशेखरैः ॥ सूक्ष्मवस्त्राभ्यंतरितैः संयुक्तं शतकोटिभिः ॥ १४१ ॥ देवास्तमद्भुतं दृष्ट्वा कियद्दूरं ययुर्मुदा ॥ तत्राक्षयवटं रम्यं ददृशुर्जगदीश्वराः ॥ ॥ १४२ ॥ पंचयोजनविस्तीर्णमूर्ध्वं तद्द्विगुणं मुने ॥ सहस्रस्कंधसंयुक्तशाखासंस्थासमन्वितम् ॥ १४३ ॥ रक्तपक्वफलाकीर्णं शोभितं रत्नवेदिभिः ॥ कृष्णस्वरूपांस्तन्मूले ददृशुर्वल्लभान्छिशून् ॥ १४४ ॥ पीतवस्त्रपरीधानान्क्रीडासक्तमनोहरान् ॥ चन्दनोक्षितसर्वां

१ वृन्दावनम्–इ० पा०। २ ग्रथितैः–इ० पा०। ३ प्रवलान्–इ० पा०।

गात्रत्नभूषणभूषितान् ॥ १४५ ॥ ददृशुस्तत्र देवेशाः पार्षदप्रवरान्हरेः ॥ ततोऽविदूरे ददृशू राजमार्गं मनोहरम् ॥ १४६ ॥ सिंदूराका रमणिभिः परितो रचितं मुने ॥ इंद्रनीलैः पद्मरागैर्हीरकै रुचकैस्तथा ॥ १४७ ॥ निर्मितैर्वेदिभिर्युक्तं परितो रत्नमंडपम् ॥ चंदनागुरु कस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चितम् ॥ १४८ ॥ दधिपूर्णलाजफलपुष्पदूर्वांकुरान्वितम् ॥ सूक्ष्मसूत्रग्रंथियुक्तश्रीखंडपल्लवान्वितम् ॥ १४९ ॥ रंभास्तंभसमूहैश्च कुङ्कुमाक्तैर्विराजितम् ॥ सद्रत्नमंडलघटैः फलशाखासमन्वितैः ॥ १५० ॥ सिंदूरकुङ्कुमाक्तैश्च गंधचंदनचर्चितैः ॥ भूषितैः पुष्पमालाभिः पादपैः परिभूषितम् ॥ १५१ ॥ गोपिकानां समूहैश्च क्रीडासक्तैश्च वेष्टितम् ॥ बहुमूल्येन रत्नेन रत्नसोपाननिर्मितान् ॥ १५२ ॥ वह्निशौचांशुकै रम्यैः श्वेतचामरदर्पणैः ॥ रत्नतल्पविचित्रैश्च पुष्पमाल्यैर्विराजितान् ॥ १५३ ॥ षोडशद्वारसंयुक्तान्द्वारपालैश्च रक्षितान् ॥ परितः परिखायुक्तान्रत्नप्राकारवेष्टितान् ॥ १५४ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चितान् ॥ गृहान्मनोरमान्दृष्ट्वा ते देवा गमनोत्सुकाः ॥ १५५ ॥ जग्मुः शीघ्रं कियद्दूरं ददृशुः सुंदरं ततः ॥ आश्रमं राधिकायाश्च रासेश्वर्याश्च नारद ॥ १५६ ॥ देवाधिदेव्या गोपीनां वरायाश्चारुनिर्मितम् ॥ प्राणाधिकायाः कृष्णस्य रम्यद्रव्यमनोहरम् ॥ १५७ ॥ सर्वानिर्वचनीयं च पंडितैर्न निरूपितम् ॥ सुचारुवर्तुलाकारं षड्गव्यूतिप्रमाणकम् ॥ १५८ ॥ शतमंदिरसंयुक्तं ज्वलितं रत्नतेजसा ॥ अमूल्यरत्नसाराणां चयैर्विरचितं वरम् ॥ १५९ ॥ दुर्लंघ्याभिर्गभीराभिः परिखाभिः सुशोभितम् ॥ कल्पवृक्षैः परिवृतं पुष्पोद्यानशतांतरम् ॥ १६० ॥ सुमूल्यरत्नखचितप्राकारैः परिवेष्टितम् ॥ सद्रत्नवेदिकायुक्तैर्युक्तं द्वारैश्च सप्तभिः ॥ १६१ ॥ संयुक्तं रत्नश्चित्रैश्च विचित्रैर्वर्तुलं मुने ॥ प्रधानसप्तद्वारेभ्यः क्रमशः क्रमशो मुने ॥ १६२ ॥ सर्वतोऽपि ततस्तत्र षोडशद्वारसंयुतम् ॥ देवा दृष्ट्वा च प्राकारं सहस्रधनुरुच्छ्रितम् ॥ १६३ ॥ सद्रत्नक्षुद्रकलशसमूहैः सुमनोहरैः ॥ प्रदीप्तं तेजसा रम्यं परमं विस्मयं ययुः ॥ १६४ ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य कियद्दूरं ययुर्मुदा ॥ पुरतो गच्छतां तेषां पश्चाद्भूतस्तदाश्रमः ॥ १६५ ॥ गोपानां गोपिकानां च ददृशुश्चाश्रमान्परान् ॥ अमूल्यरत्नरचिताञ्छतकोटिमितान्मुने ॥ १६६ ॥

दर्शंदर्शं च परितो गोपानां सर्वमाश्रमम् ॥ गोपिकानां चापरं वा रम्यं रम्यं नवं नवम् ॥ १६७ ॥ गोलोकं निखिलं दृष्ट्वा पुलकांगं ययुः सुराः ॥ तदेव वर्तुलाकारं रम्यं वृंदावनं वनम् ॥ १६८ ॥ ददृशुः शतशृंगं च तद्बहिर्विरजानदीम् ॥ विरजां तां ययुर्देवा ददृशुः शून्यमेव च ॥ १६९ ॥ वाय्वाधारं च गोलोकं सद्रत्नमयमद्भुतम् ॥ ईश्वरेच्छाविनिर्माणं राधिकाज्ञानुबंधनात् ॥ १७० ॥ युक्तं सहस्रैः सरसां केवलं मंगलालयम् ॥ नृत्यं च ददृशुस्तत्र देवाश्च सुमनोहरम् ॥ १७१ ॥ सुतानं चारुसंगीतं राधाकृष्णगुणान्वितम् ॥ श्रुत्वैव गीतपीयूषं मूर्च्छामापुः सुरा मुने ॥ १७२ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य ते देवाः कृष्णमानसाः ॥ ददृशुः परमाश्चर्यं स्थानेस्थाने मनोहरम् ॥ १७३ ॥ ददृशुर्गोपिकाः सर्वा नानावेषविधायिकाः ॥ काश्चिन्मृदंगहस्ताश्च काश्चिद्वीणाकरा वराः ॥ १७४ ॥ काश्चिच्चामरहस्ताश्च करतालकराः पराः ॥ काश्चिद्यंत्रवाद्यहस्ता रत्ननूपुरशोभिताः ॥ १७५ ॥ सद्रत्नकिंकिणीजालशब्देन शब्दिता वराः ॥ काश्चिन्मस्तककुंभाश्च नृत्यभेदमनोरथाः ॥ १७६ ॥ पुंवेषनायिकाः काश्चित्काश्चित्तासां च नायिकाः ॥ कृष्णवेषधराः काश्चिद्राधावेषधराः पराः ॥ १७७ ॥ काश्चित्संयोगविरताः काश्चिदालिंगने रताः ॥ क्रीडासक्ताश्च ता दृष्ट्वा सस्मिता जगदीश्वराः ॥ १७८ ॥ प्रगच्छंतः कियद्दूरं ददृशुश्चाश्रमान्बहून् ॥ राधासखीनां गेहांश्च प्रधानानां च नारद ॥ १७९ ॥ रूपेणैव गुणेनैव वेषेण यौवनेन च ॥ सौभाग्येनैव वयसा सदृशीनां च तत्र वै ॥ १८० ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्याश्च राधिकायाश्च गोपिकाः ॥ वेषानिर्वचनीयाश्च तासां नामानि च शृणु ॥ १८१ ॥ सुशीला च शशिकला यमुना माधवी रती ॥ कदंबमाला कुंती च जाह्नवी च स्वयंप्रभा ॥ १८२ ॥ चंद्रमुखी च सावित्री गायत्री सुमुखी सुखा ॥ पद्मालया पारिजाता गौरी च सर्वमंगला ॥ १८३ ॥ कालिका कमला दुर्गा भारती च सरस्वती ॥ गंगांबिका मधुमती चंपा पर्णा च सुंदरी ॥ १८४ ॥ कृष्णप्रिया सती चैव नंदिनी नंदनेति च ॥ एताः समानाः सद्रत्नरचिता

१ पद्ममुखी सावित्री च सुधामुखी ॥ शुभा पद्मा—इ० पा० ।

राधिकाप्रियाः ॥ १८५ ॥ एतासां समरूपाणां रत्नधातुविचित्रितान् ॥ नानाप्रकारचित्रेण चित्रितान्सुमनोहरान् ॥ १८६ ॥ अमूल्यरत्नकलशसमूहैः शिखरोज्ज्वलान् ॥ सद्रत्नरचिताञ्छुभ्रानाश्रमान्ददृशुस्तथा ॥ १८७ ॥ ब्रह्मांडाद्बहिरूर्ध्वं च नास्ति लोकस्तदूर्ध्वकः ॥ ऊर्ध्वं शून्यमयं सर्वं तदंता सृष्टिरेव च ॥ १८८ ॥ रसातलेभ्यः सप्तभ्यो नास्त्यधः सृष्टिरेव च ॥ तदधश्च जलं ध्वांतमगंतव्यमदृश्यकम् ॥ ब्रह्मांडांतं तद्बहिश्च सर्वं मत्तो निशामय ॥ १८९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे गोलोकवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गोलोकं निखिलं दृष्ट्वा देवास्ते हृष्टमानसाः ॥ पुनराजग्मू राधायाः प्रधानद्वारमेव च ॥ १ ॥ सद्रत्नमणिनिर्माणं वेदिकायुग्मसंयुतम् ॥ हरिद्राकारमणिना वज्रसंमिश्रितेन च ॥ २ ॥ अमूल्यरत्नरचितकपाटेन विभूषितम् ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुर्वीरभानुमनुत्तमम् ॥ ३ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च रत्नाभरणभूषितम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानं सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ४ ॥ द्वारं चित्रविचित्रेण विचित्रं परमाद्भुतम् ॥ सर्वं निवेदनं चक्रुर्देवा दौवारिकं मुदा ॥ ५ ॥ तानुवाच द्वारपालो निःशंकं त्रिदशेश्वरान् ॥ नाहं विनाज्ञया गंतुं दातुं सांप्रतमीश्वरः ॥ ६ ॥ किंकरान्प्रेषयामास श्रीकृष्णस्थानमेव च ॥ हरेरनुज्ञां संप्राप्य ददौ गंतुं सुरान्मुने ॥ ७ ॥ तं संभाष्य ययुर्देवा द्वितीयं द्वारमुत्तमम् ॥ ततोऽधिकं विचित्रं च सुंदरं सुमनोहरम् ॥ ८ ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुश्चंद्रभानुं च नारद ॥ किशोरं श्यामलं चारु स्वर्णवेत्रधरं वरम् ॥ ९ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ गोपानां च समूहेन पंचलक्षेण शोभितम् ॥ १० ॥ तं संभाष्य ययुर्देवास्तृतीयं द्वारमुत्तमम् ॥ ततोऽतिसुन्दरं चित्रं ज्वलन्तं मणितेजसा ॥ ११ ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुः सूर्यभानुं च नारद ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं किशोरं श्यामसुन्दरम् ॥ १२ ॥ मणिकुण्डलयुग्मेन कपोलस्थलराजितम् ॥ रत्नदंडकरं श्रेष्ठं प्रेष्यं राधेशयोः परम् ॥ १३ ॥ नवलक्षेण गोपानां वेष्टितं च नृपेंद्रवत् ॥ तं संभाष्य ययुर्देवाश्चतुर्थं द्वारमेव च ॥ १४ ॥ तेभ्यो विलक्षणं रम्यं सुदीप्तं मणितेजसा ॥ अत्यद्भुतविचित्रेण भूषितं सुमनोहरम् ॥ १५ ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुर्वसुभानुं व्रजेश्वरम् ॥ किशोरं सुन्दरवरं

मणिदण्डकरं परम् ॥ १६ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ पक्वबिंबाधरोष्ठं च सस्मितं सुमनोहरम् ॥ १७ ॥ तं संभाष्य ययुर्देवाः पञ्चमं द्वारमेव च ॥ वज्रभित्तिस्थितैश्चित्रविचित्रैर्ज्वलितं परम् ॥ १८ ॥ द्वारपालं च ददृशुर्देवभानुं च तत्र वै ॥ चारुसिंहासनस्थं च रत्नभूषणभूषितम् ॥ १९ ॥ मयूरपिच्छचूडं च रत्नमालाविभूषितम् ॥ कदंबपुष्पसंसक्तसद्रत्नकुण्डलोज्ज्वलम् ॥ २० ॥ चंदनागरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवचर्चितम् ॥ नृपेंद्रवरतुल्यं च दशलक्षप्रजान्वितम् ॥ २१ ॥ तं वेत्रपाणिं संभाष्य ययुर्देवा मुदान्विताः ॥ विलक्षणं द्वारषट्कं चित्रराजिविराजितम् ॥ २२ ॥ वज्रभित्तियुग्मयुक्ते पुष्पमाल्यविभूषिते ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशुः शुक्रभानुं व्रजेश्वरम् ॥ २३ ॥ नानालंकारशोभाढ्यं दशलक्षप्रजान्वितम् ॥ श्रीखंडपल्लवासक्तकपोलं कुण्डलोज्ज्वलम् ॥ २४ ॥ तूर्णं सुरास्तं संभाष्य ययुर्द्वारं च सप्तमम् ॥ नानाप्रकारचित्रं च षड्भ्यश्चातिविलक्षणम् ॥ २५ ॥ द्वारे नियुक्तं ददृशू रत्नभानुं हरेः प्रियम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं पुष्पमालाविभूषितम् ॥ भूषितं भूषणै रम्यैर्मणिरत्नमनोहरैः ॥ २६ ॥ गोपेंद्रैर्दशलक्षैश्च राजेंद्रमिव राजितम् ॥ रत्नसिंहासनस्थं च स्मेराननसरोरुहम् ॥ २७ ॥ तं वेत्रहस्तं संभाष्य जग्मुर्देवेश्वरा मुदा ॥ विचित्रमष्टमं द्वारं सप्तभ्योपि विलक्षणम् ॥ २८ ॥ दौवारिकं ते ददृशुः सुपार्श्वं सुमनोहरम् ॥ सस्मितं सुन्दरवरं श्रीखण्डतिलकोज्ज्वलम् ॥ २९ ॥ बन्धुजीवाधरोष्ठं च रत्नकुण्डलमंडितम् ॥ सर्वालंकारशोभाढ्यं रत्नदण्डधरं वरम् ॥ ३० ॥ गोपेंद्रैर्दशलक्षैश्च किशोरैश्च समन्वितम् ॥ ततः शीघ्रं ययुर्देवा नवमं द्वारमीप्सितम् ॥ ३१ ॥ वज्रसद्रत्नरचितं चतुर्वेदसमन्वितम् ॥ अपूर्वचित्ररचितमालाजालैर्विराजितम् ॥ ३२ ॥ द्वारपालं च ददृशुः सुबलं ललिताकृतिम् ॥ नानाभूषणशोभाढ्यं भूषणार्हं मनोहरम् ॥ ३३ ॥ वज्रेंद्रैर्दशलक्षैश्च संयुक्तं सुमनोहरम् ॥ तं दण्डहस्तं सम्भाष्य सुरा द्वारांतरं ययुः ॥ ३४ ॥ विशिष्टं दशमद्वारं दृष्ट्वा ते विस्मयं ययुः ॥ सर्वानिर्वचनीयं चाप्यदृष्टमश्रुतं मुने ॥ ३५ ॥ ददृशुर्द्वारपालं च सुदामानं च सुन्दरम् ॥ अनिर्वचनीयरूपं कृष्णतुल्यं मनोह

१ युक्तं च– इ० पा० । २ भूषाढ्यम्–इ० पा० । ३ विस्मिताः सुरा–इ० पा० ।

रम् ॥ ३६ ॥ गोपविंशतिलक्षाणां समूहैः परिवारितम् ॥ तं दण्डहस्तं दृष्ट्वैव जग्मुर्द्वारांतरं सुराः ॥ ३७ ॥ द्वारमेकादशाख्यं च सुचित्रं महदद्भुतम् ॥ द्वारपालं च तत्रस्थं श्रीदामानं व्रजेश्वरम् ॥ ३८ ॥ राधिकापुत्रतुल्यं च पीतवस्त्रेण भूषितम् ॥ अमूल्यरत्नरचितरत्नसिंहासनस्थितम् ॥ ३९ ॥ अमूल्यरत्नभूषाभिर्भूषितं सुमनोहरम् ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुंकुमेन विराजितम् ॥ ४० ॥ गण्डस्थलकपोलार्हसद्रत्नकुण्डलोज्ज्वलम् ॥ सद्रत्नश्रेष्ठरचितविचित्रमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ४१ ॥ प्रफुल्लमालतीमालाजालैः सर्वांगभूषितम् ॥ कोटिगोपैः परिवृतं राजेन्द्राधिकमुज्ज्वलम् ॥ ४२ ॥ तं संभाष्य ययुर्द्वारं द्वादशाख्यं सुरा मुदा ॥ अमूल्यरत्नरचितवेदिकाभिः समन्वितम् ॥ ४३ ॥ सर्वेषां दुर्लभं चित्रमदृश्यमश्रुतं मुने ॥ वज्रभित्तिस्थितं चित्रं सुन्दरं सुमनोहरम् ॥ ४४ ॥ द्वारे नियुक्ता ददृशुर्देवा गोपांगना वराः ॥ नवयौवनसंपन्ना रत्नाभरणभूषिताः ॥ ४५ ॥ पीतवस्त्रपरीधानाः कबरीभारभूषिताः ॥ सुगंधिमालतीमालाजालैः सर्वांगभूषिताः ॥ ४६ ॥ रत्नकंकणकेयूररत्ननूपुरभूषिताः ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गण्डस्थलविराजिताः ॥ ४७ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचार्चिताः ॥ पीनश्रोणीभरानम्रा नितंबाभारपीडिताः ॥ ४८ ॥ गोपीनां शतकोटीनां श्रेष्ठाः प्रेष्ठा हरेरपि ॥ गोपीश्च कोटिशो दृष्ट्वा सुरास्ते विस्मयं ययुः ॥ ४९ ॥ संभाष्य ता मुदा युक्ता ययुर्द्वारांतरं मुने ॥ ततश्च क्रमशो विप्र त्रिषु द्वारेषु तत्र वै ॥ ५० ॥ गोपांगनानां श्रेष्ठाश्च ददृशुः सुमनोहराः ॥ वराणां च वरा रम्या धन्या मान्याश्च शोभनाः ॥ ५१ ॥ सर्वाः सौभाग्ययुक्ताश्च राधिकायाः प्रियाश्च ताः ॥ भूषिता भूषणै रम्यैः प्रोद्भिन्ननवयौवनाः ॥ ५२ ॥ एवं द्वारत्रयं दृष्ट्वा स्वैमा[1]ज्ञानाद्भुताश्रुतम् ॥ अदृश्यमतिरम्यं चाप्यनिरूप्यं विचक्षणैः ॥ ५३ ॥ तास्ताः संभाष्य देवास्ते विस्मिता ययुरीश्वराः ॥ राधिकाभ्यंतरं द्वारं षोडशाख्यं मनोहरम् ॥ ५४ ॥ सर्वासां च प्रधानं च गोप्यं गोपांगनागणैः ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्यानां निकरैर्वेष्टितं मुने ॥ ५५ ॥ तेषामनिर्वचनीयैर्नानागुणसमन्वितैः ॥ रूपयौवनसंपन्नै[2] रत्नालंकारभूषितैः ॥ ५६ ॥ रत्नकंकणके

१ रम्य–इ० पा० । २ रूपयौवनसंपन्नाः–इ० पा० । ३ सुज्ञानादद्भुताश्रयम्–इ० पा० ।

थूररत्ननूपुरभूषितैः ॥ सद्रत्नाककिंणीजालैर्मध्यदेशविभूषितैः ॥ ५७ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितैः ॥ प्रफुल्लमालतीमालाजालैर्वक्षस्थलोज्ज्वलैः ॥ ५८ ॥ शरत्पार्वणपद्मानां प्रभां मुष्णन्मुखेंदुभिः ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालेन वेष्टितैः ॥ ॥ ५९ ॥ पक्कबिंबाधरोष्ठैश्च स्मेराननसरोरुहैः ॥ पक्वदाडिमबीजाभिः शोभितैर्दंतपंक्तिभिः ॥ ६० ॥ चारुचंपकवर्णाभिर्मध्यस्थलकृशैर्मुने ॥ गजमौक्तिकयुक्ताभिर्नासिकाभिर्विराजितैः ॥ ६१ ॥ खगेंद्रचारुचंचूनां शोभामुष्णाभिरेव च ॥ गजेंद्रगंडकठिनस्तनभारभरानतैः ॥ ६२ ॥ पीनश्रोणिभरार्तैश्च मुकुंदपदमानसैः ॥ निमेषरहिता देवा द्वारं च ददृशुश्च ताः ॥६३॥ सद्रत्नमणिरत्नैश्च वेदिकायुग्मशोभितम् ॥ हरिन्मणीनां स्तंभानां समूहैः संयुतं सदा ॥ ६४ ॥ सिंदूराकारमणिभिर्मध्यस्थलविराजितैः ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विभूषितम् ॥ ६५ ॥ तत्संस्पर्शैर्गंधवाहैः सर्वत्र सुरभीकृतम् ॥ दृष्ट्वा तत्परमाश्चर्यं राधिकाभ्यंतरं सुराः ॥ ६६ ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजदर्शनैकमनोरथाः ॥ ताः संभाष्य ययुः शीघ्रं पुलकांचितविग्रहाः ॥ ६७ ॥ भक्त्युद्रेकादश्रुपूर्णाः किंचिन्नम्रात्मकंधराः ॥ आरात्ते ददृशुर्देवा राधिकाभ्यंतरं वरम् ॥ ६८ ॥ मंदिराणां च मध्यस्थं चतुःशालं मनोहरम् ॥ अमूल्यरत्नसाराणां सारेण रचितं परम् ॥ ६९ ॥ नानारत्नमणिस्तंभैर्वज्रयुक्तैश्च भूषितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजितम् ॥ ७० ॥ मुक्तासमूहैर्माणिक्यैः श्वेतचामरदर्पणैः ॥ अमूल्यरत्नसाराणां कलशैर्भूषितं मुने ॥ ७१ ॥ पट्टसूत्रग्रंथियुक्तश्रीखंडपल्लवान्वितैः ॥ मणिस्तंभसमूहैश्च रम्यप्रांगणभूषितम् ॥ ७२ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवसंयुतम् ॥ शुक्लधान्यशुक्लपुष्पप्रवालफलतंडुलैः ॥ ७३ ॥ पर्णदूर्वाक्षतैर्लाजैर्निर्मंछनविभूषितैः ॥ फलयुक्तै रत्नकुंभैः सिंदूरकुंकुमान्वितैः ॥ ७४ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालायुक्तैर्विराजितम् ॥ प्रसूनाक्तैर्गंधवाहैः सर्वत्र सुरभीकृतम् ॥ ७५ ॥ सर्वानिर्वचनीयं च यद्द्रव्यमनिरूपितम् ॥ ब्रह्मांडे दुर्लभं यद्यद्वस्तुभिस्तैर्विराजितम् ॥ ७६ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैः सुशोभितम ॥ रत्नशय्यासु ललिताः सूक्ष्मवस्त्रपरिच्छदाः ॥ ७७ ॥ कोटिशो

१ नम्रास्य-इ० पा० ।

रत्नकुंभाश्च रत्नपात्राणि नारद ॥ अमूल्यानि च चारूणि तैस्तैरेव विभूषितम्॥७८॥ नानाप्रकारवाद्यानां कलनादैर्निनादितम् ॥ स्वर यंत्रैश्च वीणाभिर्गोपीसंगीतसुश्रुतम् ॥ ७९ ॥ मोहितं वाद्यशब्दैश्च मृदंगानां च नारद ॥ गोपानां कृष्णतुल्यानां समूहैः परिवारितम् ॥ ॥८०॥ राधासखीनां गोपीनां वृंदैर्वृंदैर्विराजितम् ॥ राधाकृष्णगुणोद्रेकपदसंगीतसुश्रुतम्॥८१॥एवमभ्यंतरं दृष्ट्वा बभूवुर्विस्मिताःसुराः॥ शुश्रुवुर्मधुरं गीतं ददृशुर्नृत्यमुत्तमम्॥८२॥ तत्र तस्थुः सुराः सर्वे ध्यानैकतानमानसाः ॥ रत्नसिंहासनं रम्यं ददृशुस्त्रिदशेश्वराः॥८३॥ धनुःशतप्रमाणं च परितो वर्तुलाकृतिम् ॥ सद्रत्नक्षुद्रकलशसमूहैश्च समन्वितम् ॥८४॥ चित्रपुत्तलिकापुष्पचित्रकाननभूषितम् ॥ तत्र तेजःसमूहं च सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ८५ ॥ प्रभया ज्वलितं ब्रह्मन्नाश्चर्यमहदद्भुतम् ॥ सप्ततालप्रमाणं तद्व्याप्तमूर्ध्वं समन्ततः ॥८६॥ तेजोमुखं च सर्वेषां महाश्रमविवर्जितम् ॥ सर्वव्यापि सर्वबीजं चक्षूरोधकरं परम् ॥८७॥ दृष्ट्वा तेजःस्वरूपं च ते देवा ध्यानतत्पराः ॥ प्रणेमुः परया भक्त्या भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ ८८ ॥ परमानन्दसंयोगादश्रुपूर्णविलोचनाः ॥ पुलकांकितसर्वांगा वांछापूर्णमनोरथाः ॥ ८९ ॥ नत्वा तेजःस्वरूपं च तमीशं त्रिदशेश्वराः ॥ तत्रोत्थाय ध्यानयुक्ताः प्रतस्थुस्तेजसः पुरः ॥ ९० ॥ ध्यात्वैवं जगतां धाता बभूव संपुटांजलिः ॥ दक्षिणे शंकरं कृत्वा वामे धर्मं च नारद ॥ ९१ ॥ भक्त्युद्रेकात्प्रतुष्टाव ध्यानैकतानमानसः ॥ परात्परं गुणातीतं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ९२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वरं वरेण्यं वरदं वरदानां च कारणम् ॥ कारणं सर्वभूतानां तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९३ ॥ मंगलं मंगलानां च मंगलं मंगलप्रदम् ॥ समस्तमंगलाधारं तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९४ ॥ स्थितं सर्वत्र निर्लिप्तमात्मरूपं परात्परम् ॥ निरीहमवितर्क्यं च तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९५ ॥ सगुणं निर्गुणं ब्रह्म ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ साकारं च निराकारं तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९६ ॥ तमनिर्वचनीयं च व्यक्तमव्यक्तमेककम् ॥ स्वेच्छामयं सर्वरूपं तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९७ ॥ गुणत्रयविभागाय रूपत्रयधरं परम् ॥ कलया ते कृताः सर्वे किं जानन्ति श्रुतेः परम् ॥ ९८ ॥ सर्वाधारं सर्व

१ सुराः-इ० पा० ।

रूपं सर्वबीजमबीजकम् ॥ सर्वांतकमनन्तं च तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ ९९ ॥ लक्ष्यं षड्गुणरूपं च वर्णनीयं विचक्षणैः ॥ किं वर्णयामि लक्ष्यं च तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०० ॥ अशरीरं विग्रहवदिंद्रियं यदतींद्रियम् ॥ यदसाक्षि सर्वसाक्षि तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०१ ॥ गमनार्हमपादं यदचक्षुः सर्वदर्शनम् ॥ हस्तास्यहीनं यद्भोक्तृ तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०२ ॥ वेदे निरूपितं वस्तु सन्तः शक्ताश्च वर्णितुम् ॥ वेदेऽनिरूपितं यत्तत्तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०३ ॥ सर्वेशं यदनीशं यत्सर्वादि यदनादि यत् ॥ सर्वात्मकमनात्मं यत्तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥ १०४ ॥ अहं विधाता जगतो वेदानां जनकः स्वयम् ॥ पाता धर्मो हरो हर्ता स्तोतुं शक्ता न केपि यत् ॥ १०५ ॥ सेवया तव धर्मोयं पालने च निरूपितः ॥ तवाज्ञया च संहर्ता त्वया काले निरूपिते ॥ १०६ ॥ निःशेषोत्पत्तिकर्ताऽहं त्वत्पादांभोजसेवया ॥ कर्मिणां फलदाता च त्वं भक्तानां च नः प्रभुः ॥ १०७ ॥ ब्रह्मांडे बिंबसदृशे भूर्त्वा विषयिणो वयम् ॥ एवं कतिविधाः संति तेष्वनन्तेषु सेवकाः ॥ १०८ ॥ यथा न संख्या रेणूनां तथा तेषामणीयसाम् ॥ सर्वेषां जनकश्चेशो यस्तं स्तोतुं च के क्षमाः ॥ १०९ ॥ एकैकलोमविवरे ब्रह्मांडमेकमेककम् ॥ यस्यैव महतो विष्णोः षोडशांशस्तवैव सः ॥ ११० ॥ ध्यायंते योगिनः सर्वे तवैतद्रूपमीप्सितम् ॥ त्वद्भक्तदास्यनिरताः सेवंते चरणांबुजम् ॥ १११ ॥ किशोरं सुंदरतरं यद्रूपं कमनीयकम् ॥ मंत्रध्यानानुरूपं च दर्शयास्माकमीश्वर ॥ ११२ ॥ नवीनजलदश्यामं पीतांबरधरं वरम् ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं सस्मितं सुमनोहरम् ॥ ११३ ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीजालमंडितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवचर्चितम् ॥ ११४ ॥ अमूल्यरत्नसाराणां सारभूषणभूषितम् ॥ अमूल्यरत्नरचितकिरीटमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ११५ ॥ शरत्प्रफुल्लपद्मानां प्रभामोष्यास्यचंद्रकम् ॥ पक्वबिंबसमानेन ह्यधरोष्ठेन राजितम् ॥ ११६ ॥ पक्वदाडिमबीजाभदंतपंक्तिमनोहरम् ॥ केलीकदंबमूले च स्थितं रासरसोन्मुखम् ॥ ११७ ॥ गोपीवक्त्रस्मिततनुं राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ एवं वांछितरूपं ते द्रष्टुं को वा न चोत्सुकः ॥ ११८ ॥ इत्येवमुक्त्वा विश्वसृट् प्रणनाम

१ सर्वांतःकरणं तच्च–इ० पा० । २ रक्षितारं च रक्षाक्षि–इ० पा० । ३ निषेकलिपिकर्ताहम्–इ० पा० । ४ भूत्वा–इ० पा० ।

पुनःपुनः ॥ एवं स्तोत्रेण तुष्टाव धर्मोऽपि शंकरः स्वयम् ॥११९॥ ननाम भूयोभूयश्च साश्रुपूर्णविलोचनः ॥ तिष्ठंतोऽपि पुनः स्तोत्रं प्रचक्रुस्त्रिदशेश्वराः ॥ १२० ॥ ध्यातास्तत्राश्रमे सर्वे श्रीकृष्णतेजसा मुने ॥ स्तवराजमिमं नित्यं ब्रह्मेशधर्मभिः कृतम् ॥ १२१ ॥ पूजाकाले हरेरेवं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ॥ सुदुर्लभां दृढां भक्तिं निश्चलां लभते हरेः ॥ १२२ ॥ सुरासुरमुनींद्राणां दुर्लभं दास्यमेव च ॥ अणिमादिकसिद्धिं च सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ १२३ ॥ इहैव विष्णुतुल्यश्च विख्यातः पूजितो ध्रुवम् ॥ वाक्सिद्धिर्मंत्रसिद्धिश्च भवेत्तस्य सुनिश्चितम् ॥ १२४ ॥ सर्वसौभाग्यसंयुक्तं यशसा पूरितं जगत् ॥ पुत्रश्च विद्या कविता निश्चला कमला तथा ॥ १२५ ॥ पत्नी पतिव्रता साध्वी सुशीला सुस्थिराः प्रजाः ॥ कीर्तिश्च चिरकालीना त्वंते कृष्णांतिके गतिः ॥ १२६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे गोलोकवर्णने श्रीकृष्णस्तोत्रराजपठनंनाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ ध्यात्वा स्तुत्वा च तिष्ठंतो देवास्ते तेजसः पुरः ॥ ददृशुस्तेजसो मध्ये शरीरं कमनीयकम् ॥ १ ॥ सजलांभोदवर्णाभं सस्मितं सुमनोहरम् ॥ परमाह्लादकं रूपं त्रैलोक्यचित्तमोहनम् ॥ २ ॥ गंडस्थलकपोलाभ्यां ज्वलन्मकरकुण्डलम् ॥ सद्रत्ननूपुराभ्यां च चरणांभोजराजितम् ॥ ३ ॥ वह्निशुद्धहरिद्राभामूल्यवस्त्रविराजितम् ॥ मणिरत्नेंद्रसाराणां स्वेच्छाकौतुकनिर्मितैः ॥ ४ ॥ भूषितं भूषणै रम्यैस्तद्भूषणैव भूषितैः ॥ विनोदमुरलीयुक्तबिंबाधरमनोहरम् ॥ ५ ॥ प्रसन्नेक्षणपश्यंतं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ सद्रत्नगुटिकायुक्तकवचोरःस्थलोज्ज्वलम् ॥ ६ ॥ कौस्तुभासक्तसद्रत्नप्रदीप्ततेजसोज्ज्वलम् ॥ तत्र तेजसि चार्वंगीं ददृशू राधिकाभिधाम् ॥ ७ ॥ पश्यंतं सस्मितं कांतं पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ मुक्तापंक्तिविनिंद्यैकदंतपंक्तिविराजिताम् ॥ ॥ ८ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शरत्पंकजलोचनाम् ॥ शरत्पार्वणचन्द्राभाविनिंदास्यमनोहराम् ॥ ९ ॥ बंधुजीवप्रभामुष्टाधरौष्ठरुचिराननाम् ॥ रणन्मंजीरयुग्मेन पादांबुजविराजिताम् ॥ १० ॥ मणींद्राणां प्रभामोषनखराजिविराजिताम् ॥ कुङ्कुमाभासमाच्छा

द्यपदाधोरागभूषिताम् ॥ ११ ॥ अमूल्यरत्नसाराणां रशनाश्रोणिभूषिताम् ॥ हुताशनविशुद्धांशुकामूल्यज्वलितोज्ज्वलाम् ॥ १२ ॥ महामणींद्रसाराणां किङ्किणीमध्यसंयुताम् ॥ सद्रत्नहारकेयूरकरकंकणभूषिताम् ॥ १३ ॥ रत्नेंद्रसाररचितकपोलोज्ज्वलकुंडलाम् ॥ कर्णोपरि मणीन्द्राणां कर्णभूषणभूषिताम् ॥ १४ ॥ खगेंद्रचंचुनासाग्रगजेंद्रमौक्तिकान्विताम् ॥ मालतीमालया वक्रकबरीभारशोभिताम् ॥ १५ ॥ मालया कौस्तुभेंद्राणां वक्षःस्थलसुशोभिताम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालोज्ज्वलांबराम् ॥ १६ ॥ रत्नांगुलीयनिकरैः करांगुलिविभूषिताम् ॥ दिव्यशंखविकारैश्च चित्ररागविभूषितैः ॥ १७ ॥ सूक्ष्मसूत्राकृतै रम्यैर्भूषितां शंखभूषणैः ॥ सद्रत्नसारगुटिकाराजिसूत्रसुशोभिताम् ॥१८॥ प्रतप्तस्वर्णवर्णाभामाच्छाद्य चारुविग्रहाम् ॥ नितम्बश्रोणिललितां पीनस्तननतांबराम् ॥१९॥ भूषितां भूषणैः सर्वैः सौंदर्येण विभूषितैः ॥ विस्मितास्त्रिदशाः सर्वे दृष्ट्वा तामीश्वरीं वराम् ॥ तुष्टुवुस्ते सुराः सर्वे पूर्णसर्वमनोरथाः ॥२०॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तव चरणसरोजे मन्मनश्चंचरीको भ्रमतु सततमीश प्रेमभक्त्या सरोजे ॥ भुवनविभवभोगात्तापशांत्यौषधाय सुदृढसुपरिपक्वां देहि भक्तिं च दास्यम् ॥ २१ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ भवजलनिधिमग्नश्चित्तमीनो मदीयो भ्रमति सततमस्मिन्घोरसंसारकूपे ॥ विषयमतिविनिंद्यं सृष्टिसंहाररूपमपनय तव भक्तिं देहि पादारविंदे ॥ २२ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ तव निजजन सार्द्धं संगमो मे मदीश भवतु विषयबंधच्छेदने तीक्ष्णखड्गः ॥ तव चरणसरोजे स्थानदानैकहेतुर्जनुषि जनुषि भक्तिं देहि पादारविंदे ॥२३॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा परिपूर्णैकमानसाः ॥ कामपूरस्य पुरतस्तिष्ठंतो राधिकापतेः ॥ २४ ॥ सुराणां स्तवनं श्रुत्वा तानुवाच कृपानिधिः ॥ हितं तथ्यं च वचनं स्मेराननसरोरुहः ॥ २५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ तिष्ठतागच्छत सुरा मदीया नात्र संशयः ॥ शिवाश्रयाणां कुशलं प्रष्टुं युक्तं न सांप्रतम् ॥ २६ ॥ निश्चिंता भवतात्रैव का चिंता वो मयि स्थिते ॥ स्थितोऽहं सर्वजीवेषु प्रत्यक्षोऽहं स्तवेन वै ॥ २७ ॥ युष्माकं यमभिप्रायं सर्वं जानामि निश्चितम् ॥ शुभाशुभं

१ पाशकश्रेणिशोभिताम्–इ०पा० । २ रक्तसूत्राक्तशोभिताम्–इ०पा० । ३ सदैव–इ०पा० । ४ यदभिप्रायम्–इ०पा० ।

च यत्कर्म काले खलु भविष्यति ॥ २८ ॥ महत्क्षुद्रं च यत्कर्म सर्वं कालकृतं सुराः ॥ स्वेस्वे काले च तरवः फलिताः पुष्पिणः सदा ॥ २९ ॥ परिपक्वफलाः काले काले पक्वफलान्विताः ॥ सुखं दुःखं विपत्संपच्छोकचिंताशुभाशुभम् ॥ ३० ॥ स्वकर्मफलनिष्ठं च सर्वकालेष्युपस्थितम् ॥ न हि कस्य प्रियः को वा विप्रियो वा जगत्त्रये ॥ ३१ ॥ काले कार्यवशात्सर्वे भवंत्येवाप्रियाः प्रियाः ॥ राजानो मनवः पृथ्व्यां दृष्टा युष्माभिरत्र वै ॥ ३२ ॥ स्वकर्मफलपाकेन सर्वे कालवशंगताः ॥ युष्माकमधुना चैव गोलोके यत्क्षणं गतम् ॥ ३३ ॥ पृथिव्यां तत्क्षणेनैव सप्त मन्वंतरं गतम् ॥ इंद्राः सप्त गतास्तत्र देवेंद्र श्चाष्टमोऽधुना ॥ ३४ ॥ कालचक्रं भ्रमत्येव मदीयं च दिवानिशम् ॥ इंद्राश्च मानवा भूपाः सर्वे कालवशंगताः ॥ ३५ ॥ कीर्तिः पृथ्व्यां पुण्यमद्य कथामात्रावशेषितम् ॥ अधुनाऽपि च राजानो दुष्टाश्च हरिनिंदकाः ॥ ३६ ॥ बभूवुर्बहवो भूमौ महाबल पराक्रमाः ॥ सर्वे यास्यंति राजानः कालांतरवशं ध्रुवम् ॥ ३७ ॥ उपस्थितोपि कालोयं वातो वाति निरंतरम् ॥ वह्निर्दहति सूर्यश्च तपत्येव ममाज्ञया ॥ ३८ ॥ व्याधयः संति देहेषु मृत्युश्चरति जंतुषु ॥ वर्षंत्येते जलधराः सर्वे देवा ममाज्ञया ॥ ३९ ॥ ब्राह्मण्यनिष्ठा विप्राश्च तपोनिष्ठास्तपोधनाः ॥ ब्रह्मर्षयो ब्रह्मनिष्ठा योगनिष्ठाश्च योगिनः ॥ ४० ॥ ते सर्वे मद्भयाद्भीताः स्वकर्मधर्मतत्पराः ॥ मद्भक्ताश्चैव निःशंकाः कर्मनिर्मूलकारकाः ॥ ४१ ॥ देवाः कालस्य कालोहं विधाता धातुरेव च ॥ संहारकर्तुः संहर्ता पातुः पाता परात्परः ॥ ४२ ॥ ममाज्ञयाऽयं संहर्ता नाम्ना तेन हरः स्मृतः ॥ त्वं विश्वसृड् सृष्टिहेतोः पाता धर्मस्य रक्षणात् ॥ ४३ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यंतसर्वेषामहमीश्वरः ॥ स्वकर्मफलदाताऽहं कर्मनिर्मूलकारकः ॥ ४४ ॥ अहं यान्संहरिष्यामि कस्तेषामपि रक्षिता ॥ यानहं पालयिष्यामि तेषां हंता न कोपि वा ॥ ४५ ॥ सर्वेषामपि संहर्ता स्रष्टा पाताऽहमेव च ॥ नाहं शक्तश्च भक्तानां संहारे नित्यदेहिनाम् ॥ ४६ ॥ भक्ता ममानुगा नित्यं मत्पादार्चनतत्पराः ॥ अहं भक्तांतिके शश्वत्तेषां

---

१ कालेन ग्रासं कालांतकस्य च—इ०पा० ।

रक्षणहेतवे ॥ ४७ ॥ सर्वे नश्यंति ब्रह्मांडे प्रभवंति पुनःपुनः ॥ न मे भक्ताः प्रणश्यंति निःशंकाश्च निरापदः ॥ ४८ ॥ अतो विपश्चितः सर्वे दास्यं वांछंति नो वरम् ॥ ये मां दास्यं प्रयाचंते धन्यास्तेऽन्ये च वंचिताः ॥ ४९ ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिभयं च यमयातना ॥ अन्येषां कर्मिणामस्ति न भक्तानां च कर्हिचित् ॥ ५० ॥ भक्ता न लिप्ताः पापेषु पुण्येषु सत्कर्मिणः ॥ अहं धुनोमि तेषां च कर्मभोगान्सुनिश्चितम् ॥ ५१ ॥ अहं प्राणश्च भक्तानां भक्ताः प्राणा ममापि च ॥ ध्यायंते ते च मां नित्यं तान्स्मरामि दिवानिशम् ॥ ५२ ॥ चक्रं सुदर्शननाम षोडशारं सुतीक्ष्णकम् ॥ यत्तेजः षोडशांशोऽपि नास्ति सर्वेषु जीविषु ॥ ५३ ॥ भक्तांतिके तु तच्चक्रं दत्त्वा रक्षार्थमीप्सितम् ॥ न स्वास्थ्यं न च प्रीतिर्मे[1] यामि तेषां च सन्निधिम् ॥ ५४ ॥ न मे स्वास्थ्यं च वैकुंठे गोलोके राधिकांतिके ॥ यत्र तिष्ठंति भक्तास्ते तत्र तिष्ठाम्यहर्निशम् ॥ ५५ ॥ प्राणेभ्यः प्रेयसी राधा स्थितोरसि दिवानिशम् ॥ यूयं प्राणाधिका लक्ष्मीर्न मे भक्तात्परा प्रिया ॥ ५६ ॥ भक्तदत्तं च यद्द्रव्यं भक्त्या श्नामि सुरेश्वराः ॥ अभक्तदत्तं नाश्नामि ध्रुवं भुंक्ते बलिं स्वयम् ॥ ५७ ॥ स्त्रीपुत्रस्वजनांस्त्यक्त्वा ध्यायंते मामहर्निशम् ॥ युष्मान्विहाय तान्नित्यं स्मराम्यहमहर्निशम् ॥ ५८ ॥ दुष्टा यदा मे भक्तानां ब्राह्मणानां गवामपि ॥ क्रतूनां देवतानां च हिंसां कुर्वंति निश्चितम् ॥ ५९ ॥ तथाचिरं ते नश्यंति यथा वह्नौ तृणानि च ॥ न कोपि रक्षिता तेषां मयि हंतर्युपस्थिते ॥ ६० ॥ यास्यामि पृथिवीं देवा यात यूयं स्वमालयम् ॥ यूयं चैवांशरूपेण[2] शीघ्रं गच्छत भूतलम् ॥ ६१ ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो गोपानाहूय गोपिकाः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं सत्यं यत्समयोचितम् ॥ ६२ ॥ गोपा गोप्यश्च शृणुत यात नंदव्रजं परम् ॥ वृषभानुगृहे क्षिप्रं गच्छ त्वमपि राधिके ॥ ६३ ॥ वृषभानुप्रिया साध्वी नंदगोपकलावती ॥ सुबलस्य सुता सा च कमलांशसमुद्भवा ॥ ॥ ६४ ॥ पितॄणां मानसी कन्या धन्या मान्या च योषिताम् ॥ पुरा दुर्वाससः शापाज्जन्म तस्या व्रजे गृहे ॥ ६५ ॥ तस्या[3] गृहे

[1] तथापि न प्रतीतिर्मे–इ० पा० । [2] क्लेशांशे ये च–इ० पा० । [3] तस्यां लभस्व त्वं जन्म–इ० पा० ।

जन्म लभ शीघ्रं नंदव्रजं व्रज ॥ त्वामहं बालरूपेण गृह्णामि कमलानने ॥ ६६ ॥ त्वं मे प्राणाधिका राधे तव प्राणाधिकोप्यहम् ॥ न किंचिदावयोर्भिन्नमेकांगं सर्वदैव हि ॥ ६७ ॥ श्रुत्वेवं राधिका तत्र रुरोद प्रेमविह्वला ॥ पपौ चक्षुश्चकोराभ्यां मुखचंद्रं हरेर्मुने ॥६८॥ जनुर्लेभत गोपाश्च गोप्यश्च पृथिवीतले ॥ गोपानामुत्तमानां च मंदिरे मंदिरे शुभे ॥ ६९ ॥ एतस्मिन्नंतरे सर्वे ददृशू रथमुत्तमम् ॥ मणिरत्नेंद्रसारेण हीरकेण विभूषितम् ॥ ७० ॥ श्वेतचामरलक्षेण शोभितं दर्पणायुतैः ॥ सूक्ष्मकाषायवस्त्रेण वह्निशुद्धेन भूषितम् ॥ ॥ ७१ ॥ सद्रत्नकलशानां च सहस्रेण सुशोभितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजितम् ॥ ७२ ॥ पार्षदप्रवरैर्युक्तं शात कुंभमयं शुभम् ॥ तेजःस्वरूपमतुलं शतसूर्यसमप्रभम् ॥ ७३ ॥ तत्रस्थं पुरुषं श्यामं सुन्दरं कमनीयकम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरं पीतांबरं वरम् ॥ ७४ ॥ किरीटिनं कुण्डलिनं वनमालाविभूषितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवचर्चितम् ॥ ७५ ॥ चतुर्भुजं स्मेरवक्त्रं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ मणिरत्नेंद्रसाराणां सारभूषणभूषितम् ॥ ७६ ॥ देवीं तद्वामतो रम्यां शुक्लवर्णां मनोहराम् ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यां शोभितां पीतवाससा ॥ ७७ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यां शरत्पंकजलोचनाम् ॥ पक्वबिंबाधरोष्ठीं च स्मेरयुक्तां मनोहराम् ॥ ७८ ॥ वेणुवीणाग्रंथहस्तां भक्तानुग्रहकातराम् ॥ विद्याधिष्ठातृदेवीं च ज्ञानरूपां सरस्वतीम् ॥ ७९ ॥ अपरां दक्षिणे रम्यां शतचंद्रसमप्रभाम् ॥ प्रतप्तस्वर्णवर्णाभां सस्मितां सुमनोहराम् ॥ ८० ॥ सद्रत्नकुण्डलाभ्यां च सुकपोलविराजिताम् ॥ अमूल्यरत्नखचितामूल्यवस्त्रेण भूषिताम् ॥ ८१ ॥ अमूल्यरत्नकेयूरकरकंकणशोभिताम् ॥ सद्रत्नसारमंजीरकलशब्दसमन्विताम् ॥ ८२ ॥ मणींद्रकिंकिणीयुक्तमध्यदेशसमन्विताम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालावक्षःस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ८३ ॥ प्रफुल्लमालतीमालासंयुक्तकबरीयुताम् ॥ शरच्चंद्रप्रभामुष्णन्मुखचारुविभूषिताम् ॥ ८४ ॥ कस्तूरीबिंदुसंयुक्तसिन्दूरतिलकान्विताम् ॥ सुचारुकज्जलासक्तशरत्पंकजलोचनाम् ॥ ८५ ॥ सहस्रदलसंसक्तलीलाकमलसंयुताम् ॥ नारायणं च पश्यंतं पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ ८६ ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं सस्त्रीकः सहपार्षदः ॥ जगाम च सभां रम्यां गोपगोपीसमन्विताम् ॥ ८७ ॥ देवा गोप्यश्च गोपा

श्च तस्थुः प्रांजलयो मुदा ॥ सामवेदोक्तस्तोत्रेण कृतेन च सुरर्षिभिः ॥ ८८ ॥ गत्वा नारायणो देवो विलीनः कृष्णविग्रहे ॥ दृष्ट्वा च परमाश्चर्यं ते सर्वे विस्मयं ययुः ॥ ८९ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शातकुंभमयाद्रथात् ॥ अवरुह्य स्वयं विष्णुः पाता च जगतां पतिः ॥ ९० ॥ आजगाम चतुर्बाहुर्वनमालाविभूषितः ॥ पीतांबरधरः श्रीमान्सस्मितः सुमनोहरः ॥ ९१ ॥ सर्वालंकारशोभाढ्यः सूर्यकोटिसमप्रभः ॥ उत्तस्थुस्ते च तं दृष्ट्वा तुष्टुवुः प्रणता मुने ॥ ९२ ॥ स चापि लीनस्तत्रैव राधिकेशस्य विग्रहे ॥ ते दृष्ट्वा महदाश्चर्यं विस्मयं परमं ययुः ॥ ९३ ॥ संविलीने हरेरंगे श्वेतद्वीपनिवासिनि ॥ एतस्मिन्नंतरे तूर्णमाजगाम त्वरान्वितः ॥ ९४ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशो नाम्ना संकर्षणः स्मृतः ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः शतसूर्यसमप्रभः ॥ ९५ ॥ आगतं तुष्टुवुः सर्वे दृष्ट्वा तं विष्णुविग्रहम् ॥ स चागत्य नतस्कंधस्तुष्टाव राधिकेश्वरम् ॥ ९६ ॥ सहस्रमूर्ध्ना भक्त्या च प्रणनाम च नारद ॥ आवां च धर्मपुत्रौ द्वौ नरनारायणाभिधौ ॥ ९७ ॥ लीनोऽहं कृष्णपादाब्जे बभूव फाल्गुनोवरः ॥ ब्रह्मेशशेषधर्माश्च तस्थुरेकत्र तत्र वै ॥ ९८ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवा ददृशू रथमुत्तमम् ॥ स्वर्णसारविकारं च नानारत्नपरिच्छदम् ॥ ९९ ॥ मणींद्रसारसंयुक्तं वह्निशुद्धांशुकान्वितम् ॥ श्वेतचामरसंयुक्तं भूषितं दर्पणान्वितैः ॥ १०० ॥ सद्रत्नसारकलशसमूहेन विराजितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैः सुशोभितम् ॥ १०१ ॥ सहस्रचक्रसंयुक्तं मनोयायि मनोहरम् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रभामोषकरं वरम् ॥ १०२ ॥ मुक्तामाणिक्यवज्राणां समूहेन समुज्ज्वलम् ॥ चित्रपुत्तलिकापुष्पसरःकाननचित्रितम् ॥ १०३ ॥ देवानां दानवानां च रथानां प्रवरं मुने ॥ यत्नेन शंकरप्रीत्या निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ १०४ ॥ पंचाशद्योजनोर्ध्वं च चतुर्योजनविस्तृतम् ॥ रैवितुल्यवधूयुक्तैः शोभितं रतिमंदिरैः ॥ १०५ ॥ तत्रस्थां ददृशुर्देवीं रत्नालंकारभूपिताम् ॥ प्रदग्धस्वर्णसाराणां प्रभामोषकरद्युतिम् ॥ १०६ ॥ तेजःस्वरूपामतुलां मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ सहस्रभुजसंयुक्तां नानायुधसमन्विताम् ॥ १०७ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां भक्तानुग्रहकातराम् ॥

१ रतितल्पसमायुक्तम्–इ० पा० ।

गंडस्थलकपोलस्थसद्रत्नकुंडलोज्ज्वलाम् ॥ १०८ ॥ रत्नेन्द्रसाररचितक्कणन्मंजीररंजिताम् ॥ मणींद्रमेखलायुक्तमध्य देशसुशोभिताम् ॥ १०९ ॥ सद्रत्नसारकेयूरकरकंकणभूषिताम् ॥ मंदारपुष्पमालाभिरुरःस्थलसमुज्ज्वलाम् ॥ ११० ॥ नितंबक ठिनश्रोणीं पीनोन्नतकुचानताम् ॥ शरत्सुधाकराभासविनिंदास्यमनोहराम् ॥ १११ ॥ कज्जलोज्ज्वलरेखाक्तशरत्पंकजलोच नाम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीचित्रपात्रविभूषिताम् ॥ ११२ ॥ मुक्तापंक्तिप्रभामुष्टदंतराजिविराजिताम् ॥ प्रफुल्लमालतीमालासं सक्तकबरीं वराम् ॥ ११३ ॥ पक्षींद्रचंचुनासाग्रगजेंद्रमौक्तिकान्विताम् ॥ वह्निशुद्धांशुकेनातिज्वलितेन समुज्ज्वलाम् ॥ ११४ ॥ सिंहपृष्ठसमारूढां सुताभ्यां सहितां मुदा ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं श्रीकृष्णं प्रणनाम च ॥ ११५ ॥ सुताभ्यां संहिता देवी समुवा स वरानना ॥ गणेशः कार्तिकेयश्च नत्वा कृष्णं परात्परम् ॥ ११६ ॥ ननाम शंकरं धर्ममनंतं कमलोद्भवम् ॥ उत्तस्थुराराते देवा दृष्ट्वा तौ त्रिदशेश्वरौ ॥ ११७ ॥ आशिषं च ददुर्देवा वासयामासुरंतिके ॥ ताभ्यां सह सदालापं चक्रुर्देवा मुदान्विताः ॥ ११८ ॥ तस्थुर्देवाः सभामध्ये देवस्य पुरतो हरेः ॥ गोपा गोप्यश्च बहुशो बभूवुर्विस्मयाकुलाः ॥ ११९ ॥ उवाच कम लां कृष्णः स्मेराननसरोरुहः ॥ त्वं गच्छ भीष्मकगृहं नानारत्नसमन्वितम् ॥ १२० ॥ वैदर्भ्या उदरे जन्म लभ देवि सना तनि ॥ तव पाणिं ग्रहीष्यामि गत्वाऽहं कुंडिनं सति ॥ १२१ ॥ ता देव्यः पार्वतीं दृष्ट्वा समुत्थाय त्वरान्विताः ॥ रत्नसिं हासने रम्ये वासयामासुरीश्वरीम् ॥ १२२ ॥ विप्रेंद्र पार्वतीलक्ष्मीवागधिष्ठातृदेवताः ॥ तस्थुरेकासने तत्र संभाष्य च यथोचि तम् ॥ १२३ ॥ ताश्च संभाषयामासुः संप्रीत्या गोपकन्यकाः ॥ ऊचुर्गोपालिकाः काश्चिन्मुदा तासां च संनिधौ ॥ १२४ ॥ श्रीकृष्णः पार्वतीं तत्र समुवाच जगत्पतिः॥ देवि त्वमंशरूपेण जन नंदव्रजे शुभे ॥ १२५ ॥ उदरे च यशोदायाः कल्याणी नंदरेतसा ॥ लभ जन्म महामाये सृष्टिसंहारकारिणि ॥ १२६ ॥ ग्रामेग्रामे च पूजां ते कारयिष्यामि भूतले ॥ कृत्स्ने महीतले

१ कपोलाभ्याम्–इ० पा० । २ सहसा–इ० पा० ।

भक्त्या नगरेषु वनेषु च ॥ १२७ ॥ तत्राधिष्ठातृदेवीं त्वां पूजयिष्यंति मानवाः ॥ द्रव्यैर्नानाविधैर्दिव्यैर्बलिभिश्च मुदान्विताः ॥ १२८ ॥ त्वद्भूमिस्पर्शमात्रेण सूतिकामंदिरे शिवे ॥ पिता मां तत्र संस्थाप्य त्वामादाय गमिष्यति ॥ १२९ ॥ कंसदर्शनमात्रेण गमिष्यसि शिवांतिकम् ॥ भारावतरणं कृत्वागमिष्यामि स्वमाश्रमम् ॥ १३० ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तूर्णमुवाच च षडाननम् ॥ अंशरूपेण वत्स त्वं गमिष्यसि महीतलम् ॥ १३१ ॥ जांबवत्याश्च गर्भे च लभ जन्म सुरेश्वर ॥ अंशेन देवताः सर्वा गच्छंतु धरणीतलम् ॥ १३२ ॥ भारहारं करिष्यामि वसुधायाश्च निश्चितम् ॥ इत्युक्त्वा राधिकानाथस्तस्थौ सिंहासने वरे ॥ १३३ ॥ तस्थुर्देवाश्च देव्यश्च गोपा गोप्यश्च नारद ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा समुत्तस्थौ हरेः पुरः ॥ पुटांजलिर्जगत्कांतमुवाच विनयान्वितः ॥ १३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अवधानं कुरु विभो किंकरस्य निवेदनम् ॥ १३५ ॥ आज्ञां कुरु महाभाग कस्य कुत्र स्थलं भुवि ॥ भर्ता पातोद्धारकर्ता सेवकानां प्रभुः सदा ॥ १३६ ॥ स भृत्यः सर्वदा भक्त ईश्वराज्ञां करोति यः ॥ के देवाः केन रूपेण देव्यश्च कलया कया ॥ १३७ ॥ कुत्र कस्याभिधेयं च विषयं च महीतले ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच जगत्पतिः ॥ १३८ ॥ यत्र यस्यावकाशं च कथयामि विधानतः ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ कामदेवो रौक्मिणेयो रतिर्मायावती सती ॥ १३९ ॥ शंबरस्य गृहे या च छायारूपेण संस्थिता ॥ त्वं तस्य पुत्रो भविता नाम्नानिरुद्ध एव च ॥ १४० ॥ भारती शोणितपुरे बाणपुत्री भविष्यति ॥ अनंतो देवकीगर्भाद्रौहिणेयो जगत्पतिः ॥ १४१ ॥ मायया गर्भसंकर्षान्नाम्ना संकर्षणः प्रभुः ॥ कालिंदी सूर्यतनया गंगांशेन महीतले ॥ १४२ ॥ अर्द्धांशेनैव तुलसी लक्ष्मणा राजकन्यका ॥ सावित्री वेदमाता च नाम्ना नाग्नजिती सती ॥ १४३ ॥ वसुंधरा सत्यभामा शैब्या देवी सरस्वती ॥ रोहिणी मित्रविंदा च भविता राजकन्यका ॥ १४४ ॥ सूर्यपत्नी रत्नमाला कलया च जगत्प्रभोः ॥ स्वाहांशेन सुशीला च रुक्मिण्याद्याः

१ जगन्नाथम्–इ० पा० ।

स्त्रियो नव ॥ १४५ ॥ दुर्गांशार्द्धाज्जांबवती महिषीणां दश स्मृताः ॥ अर्द्धांशेन शैलपुत्री यातु जांबवतो गृहम् ॥ १४६ ॥
कैलासे शंकराज्ञा च बभूव पार्वतीं पुरा ॥ कैलासगामिनं विष्णुं श्वेतद्वीपनिवासिनम् ॥ आलिंगनं देहि कांते नास्ति दोषो ममा
ज्ञया ॥ १४७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कथं शिवाज्ञा तां देवीं बभूव राधिकापते ॥ विष्णोः संभाषणे पूर्वं श्वेतद्वीपनिवासिनः ॥ १४८ ॥
॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ पुरा गणेशं द्रष्टुं च प्रजग्मुः सर्वदेवताः ॥ श्वेतद्वीपात्स्वयं विष्णुर्जगाम शंकरालये ॥१४९॥ दृष्ट्वा गणेशं
मुदितः समुवास सुखासने ॥ सुखेन ददृशुः सर्वे त्रैलोक्यमोहनं वपुः ॥ १५० ॥ किरीटिनं कुंडलिनं पीतांबरधरं वरम् ॥ सुंदरं श्याम
रूपं च नवयौवनसंयुतम् ॥ १५१ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवसंयुतम् ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यं स्मेराननसरोरुहम् ॥ १५२ ॥ रत्न
सिंहासनस्थं च पार्षदैः परिवेष्टितम् ॥ वंदितं च सुरैः सर्वैः शिवेन पूजितं स्तुतम्॥ १५३ ॥तं दृष्ट्वा पार्वती विष्णुं प्रसन्नवदनेक्षणा ॥
मुखमाच्छादितं चक्रे वाससा व्रीडया सती ॥ १५४ ॥ अतीव सुन्दरं रूपं दर्शंदर्शं पुनःपुनः ॥ ददर्श मुखमाच्छाद्य निमेषरहिता
सती ॥ १५५ ॥ परमाद्भुतवेषं च सस्मिता वक्रचक्षुषा ॥ सुखसागरसम्मग्ना बभूव पुलकांचिता ॥ १५६ ॥ क्षणं ददर्श पञ्चास्यं शुभ्र
वर्णं त्रिलोचनम् ॥ त्रिशूलपरिघधरं कन्दर्पकोटिसुन्दरम् ॥ १५७ ॥ क्षणं ददर्श श्यामं तमेकास्यं च द्विलोचनम् ॥ चतुर्भुजं
पीतवस्त्रं वनमालाविभूषितम् ॥ १५८ ॥ एकं ब्रह्म मूर्तिभेदमभेदं वा निरूपितम् ॥ दृष्ट्वा बभूव सा माया सकामा विष्णु
मायया ॥ १५९ ॥ मदंशाश्च त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ताभ्यामौत्कर्षपाताच्च श्रेष्ठः सत्त्वगुणात्मकः ॥ १६० ॥
दृष्ट्वा तं पार्वती भक्त्या पुलकांचितविग्रहा ॥ मनसा पूजयामास परमात्मानमीश्वरम् ॥ १६१ ॥ दुर्गांतराभिप्रायं च बुबुधे शंकरः
स्वयम् ॥ सर्वांतरात्मा भगवानंतर्यामी जगत्पतिः ॥ १६२ ॥ दुर्गां निर्जनमाहूय तामुवाच हरः स्वयम् ॥ बोधयामास विविधं हितं
तथ्यमखंडितम् ॥ १६३ ॥ ॥ श्रीशंकर उवाच ॥ ॥ निवेदनं मदीयं च निबोध शैलकन्यके ॥ शृंगारं देहि भद्रं ते हरये परमा
त्मने ॥ १६४ ॥ अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च ब्रह्मैकं च सनातनम् ॥ वेदैको वेदरहितो विषयान्मूर्तिभेदकः ॥ १६५ ॥ एका प्रकृतिः सर्वेषां

माता त्वं सर्वरूपिणी ॥ स्वयंभूरसि वाणी त्वं लक्ष्मीनारायणोरसि ॥ १६६ ॥ मम वक्षसि दुर्गा त्वं निर्वोधाध्यात्मकं सति ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच सुरेश्वरी ॥ १६७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ दीनबंधो कृपासिंधो तव मामकृपा कथम् ॥ सुचिरं तपसा लब्धो नाथस्त्वं जगतां मया ॥ १६८ ॥ मादृशीं किंकरीं नाथ न परित्यक्तुमर्हसि ॥ अयोग्यमीदृशं वाक्यं मामा वद महेश्वर ॥ १६९ ॥ तव वाक्यं महादेव करिष्याम्येव पालनम् ॥ देहांतरे जन्म लब्ध्वा भजिष्यामि हरिं हर ॥ १७० ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा विरराम महेश्वरः ॥ उच्चैर्जहासाभयदः पार्वत्यै चाभयं ददौ ॥ १७१ ॥ तत्प्रतिज्ञापालनाय पार्वती जांबवद्गृहे ॥ लभिष्यति जनुर्धातर्नाम्ना जांबवती सती ॥ १७२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भूमौ कतिविधे भूपे संस्थिते पार्वती कथम् ॥ ललाभ भारते जन्म निंदिते भल्लुके गृहे ॥ १७३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ रामावतारे त्रेतायां देवांशाश्च ययुर्महीम् ॥ हिमालयांशो भल्लूको जांबवान्नाम किंकरः ॥ १७४ ॥ रामस्य वरदानेन चिरंजीवी श्रिया युतः ॥ कोटिसिंहबलाधानं विधत्ते च महाबलः ॥ १७५ ॥ पितुरंशगृहे दुर्गा जगामांशेन भूतलम् ॥ पूर्वं पूर्वस्य वृत्तांतं कथितं शृणु मन्मुखात् ॥ १७६ ॥ सर्वेषां च सुराणां वै वंशा गच्छंतु भूतलम् ॥ नृपपुत्रा मत्सहाया भविष्यंति रणे विधे ॥ १७७ ॥ कमलाकलया सर्वा भवंतु नृपकन्यकाः ॥ मन्महिष्यो भविष्यंति सहस्राणां च षोडश ॥ १७८ ॥ धर्मोऽयमंशरूपेण पांडुपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ वायोरंशाद्भीमसेनः स वज्री ह्यर्जुनः स्वयम् ॥ १७९ ॥ नकुलः सहदेवश्च स्वर्वैद्यांशसमुद्भवौ ॥ सूर्यांशः कर्णवीरश्च विदुरः स यमः स्वयम् ॥ १८० ॥ दुर्योधनः कलेरंशः समुद्रांशश्च शंतनुः ॥ अश्वत्थामा शंकरांशो द्रोणो वह्न्यंशसंभवः ॥ १८१ ॥ हुताशनांशो भगवान्धृष्टद्युम्नो महाबलः ॥ चंद्रांशोऽप्यभिमन्युश्च भीष्मश्चैव वसूद्भवः ॥ १८२ ॥ वसुदेवः कश्यपांशोप्यदित्यंशा च देवकी ॥ वस्वंशो नंदगोपश्च यशोदा वसुकामिनी ॥ १८३ ॥ द्रौपदी कमलांशा च यज्ञकुंडसमुद्भवा ॥ सुभद्रा शतरूपांशा देवकीगर्भसंभवा ॥ १८४ ॥ देवा गच्छंतु पृथिवीमंशेन

१ पालयिष्यामि सर्वथा—इ० पा० । २ बलाधारः क्रियते च—इ० पा० ।

भारहारकाः ॥ कलया देवपत्न्यश्च गच्छंतु पृथिवीतलम् ॥ १८५ ॥ इत्येवमुक्त्वा भगवान्विरराम च नारद ॥ सर्वं विवरणं श्रुत्वा तत्रोवास प्रजापतिः ॥ १८६ ॥ कृष्णस्य वामे वाग्देवी दक्षिणे कमलालया ॥ पुरतो देवताः सर्वाः पार्वती चापि नारद ॥ १८७ ॥ गोप्यो गोपाश्च परितो राधा वक्षःस्थलस्थिता ॥ एतस्मिन्नंतरे सा च तमुवाच व्रजेश्वरी ॥ १८८ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ शृणु नाथ प्रवक्ष्यामि किंकरी वचनं प्रभो ॥ प्राणा दहंति सततमांदोलयति मे मनः ॥ १८९ ॥ चक्षुर्निमीलनं कर्तुमशक्ता तव दर्शने ॥ त्वया विना कथं नाथ यास्यामि धरणीतलम् ॥ १९० ॥ कियत्कालांतरेणैव मेलनं मे त्वया सह ॥ प्राणेश्वर ब्रूहि सत्यं भविष्यत्येव गोकुले ॥ १९१ ॥ निमेषं च युगशतं भविता मे त्वया विना ॥ कं द्रक्ष्यामि क्व यास्यामि को वा मां पालयिष्यति ॥ १९२ ॥ मातरं पितरं बंधुं भ्रातरं भगिनीं सुतम् ॥ त्वया विनाऽहं प्राणेश चिंतयामि न कंचन ॥ १९३ ॥ करोषि मायया छन्नां मां चेन्मायेश भूतले ॥ विस्मृतां विभवं दत्त्वा सत्यं मे शपथं कुरु ॥ १९४ ॥ अनुक्षणं मम मनोमधुपो मधुसूदन ॥ करोतु भ्रमणं नित्यं समाध्वीके पदांबुजे ॥ १९५ ॥ यत्रयत्र च यस्यां वा योनौ जन्म भवत्विदम् ॥ त्वं स्वस्य स्मरणं दास्यं मह्यं दास्यसि वांछितम् ॥[1] १९६ ॥ कृष्णस्त्वं राधिकाहं च प्रेमसौभाग्यमावयोः ॥ न विस्मरामि भूमौ च देहि मह्यं वरं परम ॥ १९७ ॥ यथा तन्वा सह प्राणाः शरीरं छायया सह ॥ तथावयोर्जन्म यातु देहि मह्यं वरं विभो ॥ १९८ ॥ चक्षुर्निमेषविच्छेदो भविता नावयोर्भुवि ॥ तत्रागत्यापि कुत्रापि देहि मह्यं वरं प्रभो ॥ १९९ ॥ मम प्राणैस्तव तनुः केन वा करुणा हरे ॥ आत्मना मुरलीपादौ मनसा वा विनिर्मितौ ॥ २०० ॥ स्त्रियः कतिविधाः संति पुरुषा वा पुरुष्टुतः ॥ नास्ति कुत्रापि कांता वा कांत्या शतया च मादृशी ॥ २०१ ॥ तव देहार्धभागेन केन वाऽहं विनिर्मिता ॥ अयमेवावयोर्भेदो नास्त्यतस्त्वयि मे मनः ॥ २०२ ॥ ममात्मा मानसं प्राणास्त्वयि संस्थापिता यथा ॥ तवात्ममानसप्राणा मयि वा संस्थिता

१ वांछितं हरे–इ० पा०।

स्तथा ॥ २०३ ॥ अतो निमेषविरहादात्मनोर्विक्लवं मनः ॥ प्रदग्धंसन्ततं प्राणा दहंति विरहश्रुतौ ॥ २०४ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा देवी तत्रैव सुरसंसदि ॥ भूयोभूयो रुरोदोच्चैर्धृत्वा तच्चरणांबुजम् ॥ २०५ ॥ क्रोडे कृत्वा तु तां कृष्णो मुखं संमृज्य वाससा ॥ बोधयामास विविधं सत्यं तथ्यं हितं वचः ॥ २०६ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ आध्यात्मिकं परं योगं शोकच्छेदनकारकम् ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि योगींद्राणां च दुर्लभम् ॥ २०७ ॥ आधाराधेययोः सर्वं ब्रह्मांडं पश्य सुन्दरि ॥ आधारव्यतिरेकेण नास्त्याधेयस्य संभवः ॥ ॥ २०८ ॥ फलाधारं च पुष्पं च पुष्पाधारं च पल्लवम् ॥ स्कन्धश्च पल्लवाधारः स्कन्धाधारस्तरुः स्वयम् ॥ २०९ ॥ वृक्षाधारो प्यंकुरश्च जीवशक्तिसमन्वितः ॥ अष्टिरेकांकुराधारश्चाष्ट्याधारो वसुन्धरा ॥ २१० ॥ शेषो वसुन्धराधारः शेषाधारो हि कच्छपः ॥ वायुश्च कच्छपाधारो वाय्वाधारोहमेव च ॥ २११ ॥ ममाधारस्वरूपा त्वं त्वयि तिष्ठामि सांप्रतम् ॥ त्वं च शक्तिसमूहा च मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ २१२ ॥ त्वं शरीरस्वरूपाऽसि त्रिगुणाधाररूपिणी ॥ तवात्माहं निरीहश्च चेष्टावांश्च त्वया सह ॥ २१३ ॥ पुरुषाद्वीर्यमुत्पन्नं वीर्यात्सन्ततिरेव च ॥ तयोराधाररूपा च कामिनी प्रकृतेः कला ॥ २१४ ॥ विना देहेन क्वात्मा च क्व शरीरं विनात्मना ॥ प्राधान्यं च तयोर्देवि विना त्वाद्य कुतो भवः ॥ २१५ ॥ न कुत्राप्यावयोर्भेदो राधे संसारबीजयोः ॥ यत्रात्मा तत्र देहं च न भेदो विनयेन किम् ॥ २१६ ॥ यथा क्षीरे च धावल्यं दाहिका च हुताशने ॥ भूमौ गन्धो जले शैत्यं तथा त्वयि मयि स्थिते ॥ २१७ ॥ धावल्यदुग्धयोरैक्यं दाहिकानलयोर्यथा ॥ भूगन्धजलशैत्यानां नास्ति भेदस्तथाऽऽवयोः ॥ २१८ ॥ मया विना त्वं निर्जीवा चादृश्योऽहं त्वया विना ॥ त्वया विना भवं कर्तुं नालं सुन्दरि निश्चितम् ॥ २१९ ॥ विना मृदा घटं कर्तुं यथा नालं कुलालकः ॥ विना स्वर्णं स्वर्णकारोऽलंकारं कर्तुमक्षमः ॥ २२० ॥ स्वयमात्मा यथा नित्यस्तथा त्वं प्रकृतिः स्वयम् ॥ सर्वशक्तिसमायुक्ता सर्वाधारा सनातनी ॥ २२१ ॥ मम प्राणसमा लक्ष्मीर्वाणी च सर्वमंगला ॥ ब्रह्मेशानन्तधर्माश्च त्वं मे प्राणाधिका प्रिया ॥ २२२ ॥ समीपस्था इमे सर्वे सुरा देव्यश्च राधिके ॥ एभ्योप्यभ्यधिका नो चेत्कथं वक्षः

स्थलस्थिता ॥ २२३ ॥ त्यजाश्रुमोक्षणं राधे भ्रांतिं च निष्फलां सति ॥ विहाय शंकां निःशंकं वृषभानुगृहं व्रज ॥ २२४ ॥ कलावत्याश्च जठरे मासानां नव सुन्दरि ॥ वायुना पूरयित्वा च गर्भं रोधय मायया ॥ २२५ ॥ दशमे समनुप्राप्ते त्वमाविर्भव भूतले ॥ स्वात्मरूपं परित्यज्य शिशुरूपं विधाय च ॥ २२६ ॥ वायुनिःसारणे काले कलावत्याः समीपतः ॥ भूमौ विवसनीभूय पतित्वा रोदिषि ध्रुवम् ॥ २२७ ॥ अयोनिसंभवा त्वं च भविता गोकुले सति ॥ अयोनिसंभवोऽहं च नावयोर्गर्भसंस्थितिः ॥२२८॥ भूमिसंस्पृष्टमात्रे मां गोकुले प्रापयिष्यति ॥ तव हेतोर्गमिष्यामि कृत्वा कंसभयं छलम् ॥ २२९ ॥ यशोदामंदिरे मां च सानन्दं नन्दनंदनम् ॥ नित्यं द्रक्ष्यसि कल्याणि ममाश्लेषणपूर्वकम् ॥ २३० ॥ स्मृतिस्ते भविता काले वरेण मम राधिके ॥ स्वच्छन्दं विहरिष्यामि नित्यं वृन्दावने वने ॥ २३१ ॥ त्रिःसप्तशतकोटीभिर्गोपीभिर्गोकुलं व्रज ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्याभिः सुशीलादिभिरेव च ॥ २३२ ॥ संस्थाप्य संख्यारहिता गोपीर्गोकुल एव च ॥ ता आश्वास्य प्रबोधैश्च मितया च सुधागिरा ॥ २३३ ॥ अहं गोपाल सुहृदः संस्थाप्यात्रैव राधिके ॥ वसुदेवाश्रमं पश्चाद्यास्यामि मथुरां पुरीम् ॥ २३४ ॥ व्रजं व्रजन्तु क्रीडार्थं मम संगे प्रियात्प्रियाः ॥ बल्लवानां गृहे जन्म लभन्तां गोपकोटयः ॥ २३५ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णो विरराम च नारद ॥ ऊचुर्देवाश्च देव्यश्च गोपा गोप्यश्च तत्र वै ॥ २३६ ॥ ब्रह्मेशशेषधर्माश्च श्रीकृष्णं तं परात्परम् ॥ शिवापद्मासरस्वत्यस्तुष्टुवुः परया मुदा ॥ २३७ ॥ भक्त्या गोपाश्च गोप्यश्च विरहज्वरकातराः ॥ तत्र संस्तूय श्रीकृष्णं प्रणेमुः प्रेमविह्वलाः ॥ २३८ ॥ प्राणाधिकं प्रियं कांतं राधापूर्णमनोरथम् ॥ परितुष्टोऽभवद्भक्त्या विरहज्वरकातराम् ॥ २३९ ॥ साश्रुपूर्णातिदीनां च दृष्ट्वा राधां भयाकुलाम् ॥ प्रबोधवचनं श्रुत्यमुवाच तां हरिः स्वयम् ॥ २४० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ प्राणाधिके महादेवि स्थिरा भव भयं त्यज ॥ यथा त्वं च तथाऽहं च का चिंता ते मयि स्थिते ॥ २४१ ॥ किं तु ते कथयिष्यामि किंचिदेवास्त्यमंगलम् ॥ वर्षाणां शतकं पूर्णं त्वद्विच्छेदो मया सह ॥ २४२ ॥ श्रीदामशापजन्येन कर्मभोगेन सुन्दरि ॥ भविष्यत्येव मम च मथुरागमनं ततः ॥ २४३ ॥ तत्र भारावतरणं पित्रोर्बंधनमो

चनम् ॥ मालाकारतंतुवायकुब्जिकानां च मोक्षणम् ॥ २४४ ॥ घातयित्वा च यवनं मुचुकुन्दस्य मोक्षणम् ॥ द्वारकायाश्च निर्माणं राजसूयस्य दर्शनम् ॥ २४५ ॥ उद्वाहं राजकन्यानां सहस्राणां च षोडश ॥ दशाधिकशतस्यापि शत्रूणां दमनं तथा ॥ २४६ ॥ मित्रोपकरणं चैव वाराणस्याश्च दाहनम् ॥ हरस्य जृंभणं तत्र बाणस्य भुजकृंतनम् ॥ २४७ ॥ पारिजातस्य हरणं यद्यत्कर्माणि तानि च ॥ गमनं तीर्थयात्रायां मुनिसंघप्रदर्शनम् ॥ २४८ ॥ संभाषणं च बंधूनां यज्ञसंपादनं पितुः ॥ शुभक्षणे पुनस्तत्र त्वया सार्द्धं प्रदर्शनम् ॥ करिष्यामि च तत्रैव गोपिकानां च दर्शनम् ॥ २४९ ॥ तुभ्यमाध्यात्मिकं दत्त्वा पुनः सत्यं त्वया सह ॥ दिवानिशमविच्छेदो मया सार्द्धमतःपरम् ॥ २५० ॥ भविष्यति त्वया सार्द्धं पुनरागमनं व्रजे ॥ कांते विच्छेदसमये वर्षाणां शतके सति ॥ २५१ ॥ नित्यं संमीलनं स्वप्ने भविष्यति त्वया सह ॥ मम नारायणांशो यस्तस्य यानं च द्वारकाम्[1] ॥ २५२ ॥ शतवर्षांतरे साध्यमेतदेव सुनिश्चितम् ॥ भविष्यति पुनस्तत्र वने रासस्त्वया सह ॥ २५३ ॥ पुनः पित्रोश्च गोपीनां शोकसंमार्जनं परम् ॥ कृत्वा भारावतरणं पुनरागमनं मम ॥ २५४ ॥ त्वया सहापि गोलोकं गोपैर्गोपीभिरेव च ॥ मम नारायणांशस्य वाण्या च पद्मया सह ॥ २५५ ॥ वैकुंठगमनं राधे नित्यस्य परमात्मनः ॥ श्वेतद्वीपं धर्मगेहमंशानां च भविष्यति ॥ २५६ ॥ देवानां चैव देवीनामंशा यास्यंति स्वक्षयम्[2] ॥ पुनः संस्थितिरत्रैव गोलोके मे त्वया सह ॥ २५७ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं भविष्यं च शुभाशुभम् ॥ मया निरूपितं यत्तत्कांते केन निवार्यते ॥ २५८ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णः कृत्वा राधां स्ववक्षसि ॥ तस्थौ तस्थुः सुराः सर्वे सुरपत्न्यश्च विस्मिताः ॥ २५९ ॥ उवाच श्रीहरिर्देवान्देवीं च समयोचितम् ॥ देवा गच्छत कार्यार्थं स्वालयं विषयोचितम् ॥ २६० ॥ गच्छ पार्वति कैलासं सुताभ्यां स्वामिना सह ॥ मया नियोजितं कर्म सर्वं काले भविष्यति ॥ २६१ ॥ भविता कलया जन्म सर्वेषां च व्रजेश्वरि ॥ क्षुद्राणां चैव

[1] गतस्य द्वारकां त्वत्तो मम नारायणांशस्य–इ० पा० । [2] वासः–इ० पा० ।

महतां देवं लंबोदरं विना ॥ २६२ ॥ प्रणम्य श्रीहरिं देवाः स्वालयं प्रययुर्मुदा ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं भक्त्या प्रणम्य पुरुषोत्तमम् ॥ २६३ ॥ हरिणा योजितं कर्म कर्तुं व्यग्रा महीं ययुः ॥ भर्त्रा निरूपितं स्थानं देवानामपि दुर्लभम् ॥ २६४ ॥ उवाच राधिकां कृष्णो वृषभानुगृहं व्रज ॥ गोपगोपीसमूहैश्च सह पूर्वनिरूपितैः ॥ २६५ ॥ अहं यास्यामि मथुरां वसुदेवालयं प्रिये ॥ पश्चात्कंसभयव्याजाद्गोकुलं तव सन्निधिम् ॥ २६६ ॥ राधा प्रणम्य श्रीकृष्णं रक्तपंकजलोचना ॥ भृशं रुरोद पुरतः प्रेमविच्छेदकातरा ॥ २६७ ॥ स्थायंस्थायं क्वचिद्यांती गत्वागत्वा पुनःपुनः ॥ पुनःपुनः समागत्य दर्शंदर्शं हरेर्मुखम् ॥ २६८ ॥ पपौ चक्षुश्चकोराभ्यां निमेषरहिता सती ॥ शरत्पार्वणचंद्राभसुधापूर्णं प्रभोर्मुखम् ॥ २६९ ॥ ततः प्रदक्षिणीकृत्य सप्तधा परमेश्वरी ॥ प्रणम्य सप्तधा चैव पुनस्तस्थौ हरेः पुरः ॥ २७० ॥ आजग्मुर्गोपिकानां च त्रिःसप्तशतकोटयः ॥ आजगाम च गोपानां समूहः कोटिसंख्यकः ॥२७१॥ गोपानां गोपिकानां च समूहैः सह राधिका ॥ पुनः प्रणम्य तं राधा तत्र तस्थौ च नारद ॥ २७२ ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्याभिर्गोपीभिः सह सुंदरी ॥ गोपानां च समूहैश्च प्रणम्य प्रययौ महीम् ॥ २७३ ॥ हरिणा योजितं स्थानं प्रजग्मुर्नंदगोकुलम् ॥ वृषभानुगृहं राधा गोपीगोपगृहं ययौ ॥ २७४ ॥ महीं गतायां राधायां गोपीभिः सह गोपकैः ॥ बभूव श्रीहरिः सद्यः पृथिवीं गमनोत्सुकः ॥ २७५ ॥ संभाष्य गोपान्गोपीश्च नियोज्य स्वीयकर्मणि ॥ मनोयायी जगन्नाथो जगाम मथुरां हरिः ॥ २७६ ॥ पूर्वं यद्यदपत्यं च देवकीवसुदेवयोः ॥ बभूव सद्यस्तत्कंसः पुत्रषट्कं जघान ह ॥ २७७ ॥ शेषांशं सप्तमं गर्भं माययाकृष्य गोकुले ॥ निधाय रोहिणीगर्भे जगाम चाज्ञया हरेः ॥ २७८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

॥ नारद उवाच ॥ ॥ तस्यातिरेकं कृष्णस्य महत्पुण्यकरं परम् ॥ वद जन्म महाभाग जन्ममृत्युजरापहम् ॥ १ ॥ वसुदेवः कस्य पुत्रः कस्य कन्या च देवकी ॥ को वसुर्देवकी का वा विवाहं चोभयोर्वद ॥ २ ॥ कथं जघान कंसस्तत्पुत्रषट्कं च दारुणः ॥ कस्मिन्दिने हरेर्जन्म श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥३॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कश्यपो वसुदेवश्च देवमाता च देवकी ॥ पूर्वपुण्यफलेनैव

प्रापतुः श्रीहरिं सुतम् ॥ ४ ॥ देवमीढान्मारिषायां वसुदेवो महानभूत् ॥ यस्योद्भवे देवसंघो वादयामास दुंदुभिम् ॥ ५ ॥ आनकं च महाहृष्टाः श्रीहरेर्जनकं च तम् ॥ संतः पुरातनास्तेन वदंत्यानकदुंदुभिम् ॥ ६ ॥ आहुकस्य सुतः श्रीमान्यदुवंशसमुद्भवः ॥ देवको ज्ञानसिंधुश्च तस्य कन्या च देवकी ॥ ७ ॥ गर्गो यदुकुलाचार्यः संबंधं वसुना सह ॥ देवक्याः कारयामास विधिवच्च यथोदितम् ॥ ८ ॥ महासंभृतसंभारो वसुदेवः शुभे क्षणे ॥ उद्वाहे देवकीं तस्मै देवकः प्रददौ किल ॥ ९ ॥ अश्वानां च सहस्राणि गजानां च शतानि च ॥ सालंकृतानां दासीनां शतानि सुंदराणि च ॥ १० ॥ नानाविधानि द्रव्याणि रत्नानि विविधानि च ॥ मणिश्रेष्ठानि वस्त्राणि स्वर्णपात्राणि नारद ॥ ११ ॥ सद्रत्नभूषितां कन्यां शतचंद्रसमप्रभाम् ॥ त्रैलोक्यमोहिनीं धन्यां मान्यां श्रेष्ठां च योषिताम् ॥ १२ ॥ रूपाधारां गुणाधारां सुस्मितां वक्रलोचनाम् ॥ नवसंगमयोग्यां च प्रोद्भिन्नवयौवनाम् ॥ १३ ॥ तां गृहीत्वा रथे कृत्वा प्रस्थानसमये तदा ॥ कंसो हृष्टःसहचरो भगिन्युद्वाहकर्मणि ॥ १४ ॥ तस्या रथसमीपस्थे कंसे गच्छति तत्क्षणे ॥ कंसं संबोध्य गगने वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ १५ ॥ कथं हृष्टोऽसि राजेंद्र शृणु सत्यं वचो हितम् ॥ देवक्या ह्यष्टमो गर्भो मृत्युहेतुस्तवैव हि ॥ १६ ॥ श्रुत्वैवं देवकीं कंसः खड्गहस्तो महाबलः ॥ देववाक्याद्भयात्क्रोधात्पापिष्ठो हंतुमुद्यतः ॥ १७ ॥ तां हंतुमुद्यतं दृष्ट्वा वसुदेवः सुपंडितः ॥ बोधयामास नीतिज्ञो नीतिशास्त्रविशारदः ॥ १८ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ राजनीतिं न जानासि शृणु मे वचनं हितम् ॥ यशस्करं च दोषघ्नं शास्त्रोक्तं समयोचितम् ॥ १९ ॥ अस्या एवाष्टमो गर्भो मृत्युश्चेत्तव भूमिप ॥ इमां च हत्वा दुष्कीर्तिं करोषि त्वं नरः कथम् ॥ २० ॥ वधे च क्षुद्रजंतूनां हिंसकानां च पंडितः ॥ कार्षापणं समुत्सृज्य मृत्युकाले प्रमुच्यते ॥ २१ ॥ अहिंसकानां क्षुद्राणां वधः शतगुणं ध्रुवम् ॥ प्रायश्चित्तं मृत्युकाले कथितं पद्मयोनिना ॥ २२ ॥ वधे विशिष्टजंतूनां पश्वादीनां च कामतः ॥ ततः शतगुणं पापं निश्चितं मनुरब्रवीत् ॥ २३ ॥ नराणां म्लेच्छजातीनां वधे शतगुणं ततः ॥ म्लेच्छानां च शतानां च यत्पापं लभते वधे ॥ २४ ॥

१ मकरोत्तदा–इ० पा० । २ हि तत्–इ० पा० ।

सच्छूद्रैकस्य च वधे तत्पापं लभते पुमान् ॥ सच्छूद्राणां शतानां च यत्पापं लभते वधे ॥ २५ ॥ तत्पापं लभते नूनं गोवधैकेन निश्चितम् ॥ गवां दशगुणं पापं ब्राह्मणस्य वधे भवेत् ॥ २६ ॥ विप्रहत्यासमं पापं स्त्रीवधे लभते नरः ॥ विशेषतो हि भगिनी पोष्या च शरणागता ॥ २७ ॥ स्त्रीहत्याशतपापं च भवेदस्या वधे नृप ॥ तपो जपं च दानं च पूजनं तीर्थदर्शनम् ॥ २८ ॥ विप्राणां भोजनं होमं स्वर्गार्थं कुरुते बुधः ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं स्वप्नतुल्यसमं भवम् ॥ २९ ॥ पश्यंति सततं संतो धर्मं कुर्वंति यत्नतः ॥ भगिनीं त्यज धर्मिष्ठ स्ववंशापरंभास्कर ॥ ३० ॥ बुधाः कतिविधाः संति सभायां पृच्छयतां नृप ॥ अस्याश्चैवाष्टमो गर्भो यदपत्यं भविष्यति ॥ ३१ ॥ वंधो तुभ्यं प्रदास्यामि तेन मे किं प्रयोजनम् ॥ अथवा यान्यपत्यानि भवंति ज्ञानिनां वर ॥ ३२ ॥ तानि सर्वाणि दास्यामि त्वत्तः को मे वरः प्रियः ॥ भगिनीं त्यज राजेंद्र कन्यातुल्यां प्रियां तव ॥ ३३ ॥ मिष्टान्नपानदानेन वर्धिता मनुजां सदा ॥ वसुदेववचः श्रुत्वा तत्याज भगिनीं नृपः ॥ ३४ ॥ वसुदेवः प्रियां नीत्वा जगाम निजमंदिरे ॥ क्रमादपत्यषट्कं च यद्यद्भूतं च नारद ॥ ३५ ॥ ददौ तस्मै वसुः सत्यात्स जघान क्रमेण तान् ॥ देवक्याः सप्तमे गर्भे कंसो रक्षां ददौ भिया ॥ ॥ ३६ ॥ रोहिणीजठरे माया तमाकृष्य ररक्ष च ॥ रक्षकाः कथयामासुर्गर्भस्रावो बभूव ह ॥ ३७ ॥ तस्माद्बभूव भगवानात्मा संकर्पणः प्रभुः ॥ तस्या एवाष्टमो गर्भो वायुपूर्णो बभूव ह ॥ ३८ ॥ गते च नवमे मासि दशमे समुपस्थिते ॥ दृष्टिं ददौ च गर्भे च भगवान्सर्वदर्शनः ॥ ३९ ॥ स्वयं रूपवती देवी सर्वासां योषितां वरा ॥ बभूव दर्शनात्सद्यः सुंदरी सा चतुर्गुणा ॥ ४० ॥ ददर्श देवकीं कंसः प्रफुल्लवदनेक्षणाम् ॥ तेजसा प्रज्वलंतीं च मायामिव दिशो दश ॥ ४१ ॥ ज्योतिषां संहतिं चैव यथा मूर्तिमतीमिव ॥ दृष्ट्वा तामसुरेंद्रश्च विस्मयं परमं ययौ ॥ ४२ ॥ अस्माद्गर्भादपत्यं च मृत्युबीजं ममैव च ॥ इत्येवमुक्त्वा कंसश्च ददौ रक्षां प्रयत्नतः ॥ देवकीं वसुदेवं च सप्तद्वारं ररक्ष च ॥ ४३ ॥ पूर्णे च दशमे मासे गर्भः पूर्णो बभूव ह ॥ बभूव सा चलस्पंदा जडरूपा च

१ पद्मभास्कर–इ० पा० ।

नारद ॥ ४४ ॥ गर्भे च वायुना पूर्णे निर्लिप्तो भगवानजित् ॥ हृत्पद्मकोशे देवक्या अधिष्ठानं चकार ह ॥ ४५ ॥ सा बिभ्रं भरगर्भा च मंदिराभ्यंतरे सती ॥ उवास जडरूपा च क्लेशयुक्ता बभूव ह ॥ ४६ ॥ उवास च क्षणं देवी क्षणमुत्थाय तिष्ठति ॥ क्षणं व्रजति पादैकं क्षणं स्वपिति तत्र वै ॥ ४७ ॥ दृष्ट्वा च देवकीं शीघ्रं वसुदेवो महामनाः ॥ प्रसूतिसमयं ज्ञात्वा सस्मार हरिमीश्वरम् ॥ ४८ ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्ते मंदिरे सुमनोहरे ॥ स्थापयामास खड्गं च लोहं तोयं हुताशनम् ॥ ४९ ॥ मंत्रज्ञं च नरं चैव बंधुपत्नीर्भयाकुलः ॥ विद्वांसं ब्राह्मणं चैव त्रस्तो बंधूंश्च सादरम् ॥ ५० ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्या रात्रेर्द्वौ प्रहरौ गतौ ॥ व्याप्तं च गगनं मेघैः क्षणद्युतिसमन्वितैः ॥ ५१ ॥ ववुश्च वायवश्रेष्ठा ययुर्निद्रां च रक्षकाः ॥ अचेष्टिताश्च शयने मृता इव विचेतनाः ॥ ५२ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र चाजग्मुस्त्रिदशेश्वराः ॥ तुष्टुवुर्धर्मब्रह्मेशा गर्भस्थं परमेश्वरम् ॥ ५३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ जगद्योनिरयोनिस्त्वमनंतोऽव्यय एव च ॥ ज्योतिःस्वरूपो ह्यनघः सगुणो निर्गुणो महान् ॥ ५४ ॥ भक्तानुरोधात्साकारो निराकारो निरंकुशः ॥ निर्व्यूहो निखिलाधारो निःशंको निरुपद्रवः ॥ ५५ ॥ निरुपाधिश्च निर्लिप्तो निरीहो निधनांतकः ॥ स्वात्मारामः पूर्णकामो निमिषो नित्य एव च ॥ ५६ ॥ स्वेच्छामयः सर्वहेतुः सर्वः सर्वगुणाश्रयः ॥ सुखदो दुःखदो दुर्गो दुर्जनांतक एव च ॥ ५७ ॥ सुभगो दुर्भगो वाग्ग्मी दुराराध्यो दुरत्ययः ॥ वेदहेतुश्च वेदाश्च वेदांगो वेदविद्विभुः ॥ ५८ ॥ इत्येवमुक्त्वा देवाश्च प्रणेमुश्च मुहुर्मुहुः ॥ हर्षाश्रुलोचनाः सर्वे ववृषुः कुसुमानि च ॥ ५९ ॥ द्विचत्वारिंशन्नामानि प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ दृढां भक्तिं हरेर्दास्यं लभते वांछितं फलम् ॥ ६० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मादिकृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा देवास्ते स्वालयं ययुः ॥ ६१ ॥ बभूव जलवृष्टिश्च निश्चेष्टा मथुरापुरी ॥ घोरांधकारनिबिडा बभूव यामिनी मुने ॥ ६२ ॥ गते सप्तमुहूर्ते तु चाष्टमे समुपस्थिते ॥ वेदातिरिक्तदुर्ज्ञेये सर्वोत्कृष्टे शुभे क्षणे ॥ ६३ ॥ शुभग्रहे दृष्टियुक्तेप्यदृष्टे चाशुभग्रहे ॥ अर्धरात्रे समुत्पन्ने रोहिण्या

१--स्वयम्--इ० पा० । २ निर्दोषो--इ० पा० ।

मष्टमीतिथौ ॥ ६४ ॥ जयंतीयोगसंयुक्ते चार्धचंद्रोदये मुने ॥ दृष्ट्वादृष्ट्वा क्षणं लग्नं भीताः सूर्यादयस्तदा ॥ ६५ ॥ गगने क्रममुल्लंघ्य जग्मुर्मीनं शुभावहाः ॥ सुप्रसन्ना ग्रहाः सर्वे बभूवुस्तत्र संस्थिताः॥६६॥ एकादशास्ते प्रीतया च मुहूर्तं धातुराज्ञया ॥ ववर्षुश्च जलधरा ववुर्वाताःसुशीतलाः ॥ ६७ ॥ सुप्रसन्ना च पृथिवी प्रसन्नाश्च दिशो दश ॥ ऋषयो मनवश्चैव यक्षगंधर्वकिन्नराः ॥६८॥ देवा देव्यश्च मुदिता ननृतुश्चाप्सरोगणाः॥ जगुर्गंधर्वपतयो विद्याधर्यश्च नारद ॥६९॥ सुखेन सुस्रुवुनद्यो जज्वलुश्चाग्नयो मुदा ॥ नेदुर्दुंदुभयो नाके चानकाश्च मनोहराः ॥ ७० ॥ पारिजातप्रसूनानां महावृष्टिर्बभूव ह ॥ जगाम सूतिकागेहं नारीरूपं विधाय भूः ॥ ७१ ॥ जयशब्दः शंखशब्दो हरिशब्दो बभूव ह ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र पपात देवकी सती ॥ ७२ ॥ निःससार च वायुश्च देवकीजठराततः ॥ तत्रैव भगवान्कृष्णो दिव्यरूपं विधाय च ॥ ७३ ॥ हृत्पद्मकोशाद्देवक्या हरिराविर्बभूव ह ॥ अतीव कमनीयं च शरीरं सुमनोहरम् ॥ ७४ ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं स्फुरन्मुकुटकुंडलम् ॥ ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ७५ ॥ मणिरत्नेंद्रसाराणां भूषणैश्च विभूषितम् ॥ नवीननीरदश्यामं शोभितं पीतवाससा ॥ ७६ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चितम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं बिंबाधरमनोहरम् ॥ ७७ ॥ मयूरपिच्छचूडं च सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥ त्रिभंगवक्रमध्यं च वनमालाविभूषितम् ॥ ७८ ॥ श्रीवत्सवक्षसं चारु कौस्तुभेन विराजितम् ॥ किशोरवयसं शांतं कांतं ब्रह्मेशयोः परम् ॥७९॥ ददर्श वसुदेवश्च देवकीपुरतो मुने ॥ तुष्टाव परया भक्त्या विस्मयं परमं ययौ ॥ ८० ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ साश्रुपूर्णः सपुलको देवक्या च प्रिया सह ॥ ८१ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ त्वामतींद्रियमव्यक्तमक्षरं निर्गुणं विभुम् ॥ ध्यानासाध्यं च सर्वेषां परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८२ ॥ स्वेच्छामयं सर्वरूपं स्वेच्छारूपधरं परम् ॥ निर्लिप्तं परमं ब्रह्म बीजरूपं सनातनम् ॥ ८३ ॥ स्थूलात्स्थूलतरं व्याप्तमतिसूक्ष्ममदर्शनम् ॥ स्थितं सर्वशरीरेषु साक्षिरूपमदृश्यकम् ॥ ८४ ॥ शरीरवंतं सगुणमशरीरं गुणोत्करम् ॥ प्रकृतिं प्रकृतीशं च प्राकृतं प्रकृतेः परम् ॥ ८५ ॥

१ मुनयः–इ० पा० । २ श्रीमंतमींद्रियातीतम्–इ० पा० ।

सर्वेशं सर्वरूपं च सर्वांतकरमव्ययम् ॥ सर्वाधारं निराधारं निर्व्यूहं स्तौमि किं विभुम् ॥ ८६ ॥ अनंतः स्तवनेऽशक्तोऽशक्ता देवी
सरस्वती ॥ यं वा स्तोतुमशक्तश्च पंचवक्त्रः षडाननः ॥ ८७ ॥ चतुर्मुखो वेदकर्ता यं स्तोतुमक्षमः सदा ॥ गणेशो न समर्थश्च योगीं
द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ८८ ॥ ऋषयो देवताश्चैव मुनींद्रमनुमानवाः ॥ स्वप्ने तेषामदृश्यं च त्वामेवं किं स्तुवंति ते ॥ ८९ ॥ श्रुतयः
स्तवनेऽशक्ताः किं स्तुवंति विपश्चितः ॥ विहायैवं शरीरं च बालो भवितुमर्हसि ॥ ९० ॥ वसुदेवकृतं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठन्नरः ॥
भक्तिं दास्यमवाप्नोति श्रीकृष्णचरणांबुजे ॥ ९१ ॥ विशिष्टपुत्रं लभते हरिदासं गुणान्वितम् ॥ संकटं निस्तरेत्तूर्णं शत्रुभीत्या
प्रमुच्यते ॥ ९२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते वसुदेवकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ नारायण उवाच ॥ वसुदेववचः श्रुत्वा तमुवाच हरिः स्वयम् ॥
प्रसन्नवदनः श्रीमान्भक्तानुग्रहकातरः ॥ ९३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ तपसां च फलेनैव पुत्रोऽहं तव सांप्रतम् ॥ वरं वृणीष्व भद्रं
ते भविष्यति न संशयः ॥ ९४ ॥ पुरा तपस्विनां श्रेष्ठः सुतपास्त्वं प्रजापतिः ॥ पत्नी ते पृश्निनाम्नी च तपसाराधितस्त्वया
॥ ९५ ॥ पुत्रो मत्सदृशस्तत्र दृष्ट्वा मां च वृतो बुधैः ॥ मया दत्तो वरस्तुभ्यं मत्समो भविता सुतः ॥ ९६ ॥ दत्त्वा तुभ्यं वरं
तात मनसालोच्य चिंतितः ॥ मत्समो नास्ति भुवने पुत्रोऽहं तेन हेतुना ॥ ९७ ॥ तपसां च प्रभावेण त्वमेव कश्यपः स्वयम् ॥
सुतपा देवमातेयमदितिश्च पतिव्रता ॥ ९८ ॥ अधुना कश्यपांशस्त्वं वसुदेवः पिता मम ॥ देवकी देवमातेयमदितेरंशसंभवा
॥ ९९ ॥ त्वत्तोदित्यां वामनोऽहं पुत्रस्तेंशेन संभवः ॥ अधुना परिपूर्णोऽहं पुत्रस्ते तपसां फलात् ॥ १०० ॥ मां वा त्वं पुत्रभावेन
ब्रह्मभावेन वा पुनः ॥ मां प्राप्तोसि महाप्राज्ञ जीवन्मुक्तो भविष्यसि ॥१०१॥ यशोदाभवनं शीघ्रं मां गृहीत्वा व्रजं व्रज ॥ संस्थाप्य
तत्र मां तात मायामादाय स्थापय ॥ १०२॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्र बालरूपो बभूव ह ॥ नग्नं भूमौ शयानं च ददर्श श्यामलं
सुतम् ॥ १०३ ॥ दृष्ट्वा स बालकं तत्र मोहितो विष्णुमायया ॥ किं वा कूटं च तंद्रायामपूर्वं सूतिकागृहम् ॥१०४॥ इत्युक्त्वा वसुदे

१ विभो–इति पा० । २ वरः–इति पा० । ३ तपसः–इति पा० ।

वश्च समालोच्य स्त्रिया सह ॥ गृहीत्वा बालकं क्रोडे जगाम नन्दगोकुलम् ॥ १०५ ॥ गत्वा नन्दव्रजं शीघ्रं विवेश सूतिकागृहम् ॥ ददर्श शयनाविष्टां यशोदां निद्रयान्विताम् ॥ १०६ ॥ निद्रान्वितं च नन्दं च सर्वं तत्र गृहे स्थितम् ॥ ददर्श बालिकां नग्नां तप्तकांचनसन्निभाम् ॥ १०७ ॥ ईषद्धास्यां प्रसन्नास्यां पश्यन्तीं गृहशेखरम् ॥ तां दृष्ट्वा वसुदेवश्च विस्मयं परमं ययौ ॥ १०८ ॥ संस्थाप्य तत्र पुत्रं च कन्यामादाय सत्वरम् ॥ जगाम मथुरां हृष्टः स्वकांतासूतिकागृहम् ॥ १०९ ॥ स्थापयामास तत्रैव महामायां च बालिकाम् ॥ रोरूयमाणां तामेव दृष्ट्वा हृष्टा च देवकी॥११०॥ रोदनेनैव सा बाला बोधयामास रक्षकान् ॥ उत्थाय रक्षकाः शीघ्रं बालिकां जगृहुस्तदा ॥ १११ ॥ गृहीत्वा बालिकां ते च प्रजग्मुः कंससन्निधिम् ॥ जगाम देवकी पश्चाद्वसुदेवश्च शोकतः ॥ ११२ ॥ दृष्ट्वा च बालिकां कंसो नातिहृष्टो महामुने ॥ रोरूयमाणां कल्याणीं तदया न बभूव ह ॥ ११३ ॥ तां गृहीत्वा च पाषाणे हन्तुं यांतं सुदारुणम् ॥ उवाच वसुदेवश्च देवकी परमादरम् ॥११४॥ भोभोः कंस नृपश्रेष्ठ नीतिशास्त्रविशारद ॥ निबोध वाक्यं सत्यं च नीतियुक्तं मनोरमम् ॥ ११५ ॥ हत्वाऽऽवयोः पुत्रषट्कं दया ते नास्ति बांधव ॥ अधुना चाष्टमे गर्भे बालिकामबलां मम ॥ ११६ ॥ हत्वा तव किमैश्वर्यं भविष्यति महीतले ॥ स्त्रीमेव हंतुमबल किं क्षमा रणमूर्धनि ॥ ११७ ॥ इत्येवमुक्त्वा तं वसुदेवकी च सभातले ॥ रुरोद पुरतस्तत्र कंसस्य च दुरात्मनः ॥ कंसस्तयोर्वचः श्रुत्वा तामुवाच दुरात्मना ॥११८॥ ॥ कंस उवाच ॥ ॥ शृणु वाक्यं मदीयं च निबोध बोधयामि ते ॥ ११९ ॥ तृणेन पर्वतं हन्तुं शक्तो धाता च दैवतः ॥ कीटेन सिंहशार्दूलं मशकेन गजं तथा ॥ १२० ॥ शिशुना च महावीरं महांतं क्षुद्रजन्तुभिः ॥ मूषकेन च मार्जारं मंडूकेन भुजंगमम् ॥१२१॥ एवं जन्येन जनकं भक्ष्येणैव च भक्षकम् ॥ वह्निना च जलं नष्टुं वार्ह्नि शुष्कतृणेन च ॥ १२२ ॥ पीताः सप्तसमुद्राश्च द्विजेनैकेन जन्तुना ॥ धातुर्गतिर्विचित्रा तु दुर्ज्ञेया भुवनत्रये ॥ १२३ ॥ दैवेन बालिका नष्टुं मां समर्था भविष्यति ॥ बालिकां च वधिष्यामि नात्र कार्या विचारणा ॥ १२४ ॥ इत्येवमुक्त्वा कंसश्च गृहीत्वा बालिकां तदा ॥ हंतुमारब्धवान्कंसस्तमुवाच वसुस्तदा ॥ १२५ ॥

वृथा हिंसितवान्राजन्देहि बालां कृपानिधे ॥ स तच्छ्रुत्वा विचारज्ञः कंसस्तुष्टो महामुने ॥ १२६ ॥ संबोधयन्तं तत्रैव वाग्बभूवा शरीरिणी ॥ हे कंस हंसि कां मूढ न विज्ञाय हरेर्गतिम् ॥ १२७ ॥ कुत्रचित्त्वन्निहन्तास्ति काले व्यक्तो भविष्यति ॥ श्रुत्वैव देववाणीं च तत्याज बालिकां नृपः ॥ १२८ ॥ वसुदेवो देवकी च तामादाय मुदान्वितौ ॥ जग्मतुः स्वगृहं तौ च कन्यां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ १२९ ॥ मृतामिव पुनः प्राप्य ब्राह्मणेभ्यो ददौ धनम् ॥ सा परा भगिनी विप्र कृष्णस्य परमात्मनः ॥ १३० ॥ एकानंशेति विख्याता पार्वत्यंशसमुद्भवा ॥ वसुस्तां द्वारकायां तु रुक्मिण्युद्वाहकर्मणि ॥ १३१ ॥ ददौ दुर्वाससे भक्त्या शंकरांशाय भक्तितः ॥ एवं निगदितं सर्वं कृष्णजन्मानुकीर्तनम् ॥ जन्ममृत्युजरातिघ्नं सुखदं पुण्यदं मुने ॥ १३२ ॥

॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे कृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ नारद उवाच ॥ ॥ जन्माष्टमीव्रतं ब्रूहि व्रतानां व्रतमुत्तमम् ॥ फलं जयंतीयोगस्य सामान्येनैव सांप्रतम् ॥ १ ॥ को वा दोषोप्यकरणे भोजने वा महामुने ॥ उपवासफलं किं वा जयंत्यां च सुसंमतम् ॥ २ ॥ व्रतं पूजाविधानं च संयमस्य च सांप्रतम् ॥ उपवासपारणयोः सुविचार्य वद प्रभो ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ कृत्वा हविष्यं सप्तम्यां संयतः पारणे तथा ॥ अरुणोदयवेलायां समुत्थाय परेहनि ॥ ४ ॥ प्रातःकृत्यं संविधाय स्नात्वा संकल्पमाचरेत् ॥ व्रतोपवासयोर्ब्रह्मन्श्रीकृष्णप्रीतिहेतुकम् ॥ ५ ॥ मन्वादिदिवसे प्राप्ते यत्फलं स्नानपूजनैः ॥ फलं भाद्रपदेऽष्टम्यां भवेत्कोटिगुणं द्विज ॥ ६ ॥ तस्यां तिथौ वारिमात्रं पितॄणां यः प्रयच्छति ॥ गयाश्राद्धं कृतं तेन शताब्दं नात्र संशयः ॥७॥ स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा निर्माय सूतिकागृहम् ॥ लोहखंडवह्निजालैर्युक्तं रक्षकसंघकैः ॥ ॥ ८ ॥ तत्र द्रव्यं बहुविधं नाभिच्छेदनकर्तनम् ॥ धात्रीस्वरूपां नारीं च यत्नतः स्थापयेद्बुधः ॥ ९ ॥ पूजाद्रव्याणि चारूणि सोपचाराणि षोडश ॥ फलान्यष्टौ च मिष्टानि द्रव्याण्येव हि नारद ॥ १० ॥ जातीफलं च कंकोलं दाडिमं श्रीफलं तथा ॥ नारि

१ लोहखड्ग–इ० पा० । २ नाडी–इ० पा० ।

केरं च जंबीरं कूष्मांडं च सुवाससम् ॥ ११ ॥ आसनं वसनं पाद्यं मधुपर्कं तथैव च ॥ अर्घ्यमाचमनीयं च स्नानीयं शयनं तथा ॥ १२ ॥ गंधं पुष्पं च नैवेद्यं तांबूलमनुलेपनम् ॥ धूपदीपौ भूषणं वै चोपचारांश्च षोडश ॥ १३ ॥ पादप्रक्षालनं कृत्वा धृत्वा धौते च वाससी ॥ आचम्य चासने स्थित्वा स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ १४ ॥ घटस्यारोपणं कृत्वा संपूज्य पंच देवताः ॥ घटे ह्यावाहनं कृत्वा श्रीकृष्णं परमेश्वरम् ॥ १५ ॥ वसुदेवं देवकीं च यशोदां नंदमेव च ॥ रोहिणीं बलदेवं च षष्ठीदेवीं वसुंधराम् ॥ १६ ॥ रोहिणीं ब्राह्मणीं चैव अष्टमीं स्थानदेवताम् ॥ अश्वत्थाम्ना सह बलिं हनुमंतं विभीषणम् ॥ १७ ॥ कृपं परशुरामं च वेदव्यासं मृकंडकम् ॥ सर्वस्यावाहनं कृत्वा ध्यानं कुर्याद्धरेस्तदा ॥ १८ ॥ पुष्पकं मस्तके न्यस्य पुनर्ध्यायेद्विचक्षणः ॥ ध्यानं च सामवेदोक्तं शृणु वक्ष्यामि नारद ॥ १९ ॥ ब्रह्मणा कथितं पूर्वं कुमाराय महात्मने ॥ २० ॥ बालं नीलांबुजाभमतिशयरुचिरं स्मेरवक्त्रांबुजं तं ब्रह्मेशानंतधर्मैः कतिकतिदिवसैः स्तूयमानं परं यत् ॥ ध्यानासाध्यमृषीन्द्रैर्मुनिगणमनुजैः सिद्धसंघैरसाध्यं योगींद्राणामचिंत्यमतिशयमतुलं साक्षिरूपं भजेऽहम् ॥ २१ ॥ ध्यात्वा पुष्पं च दत्त्वा च तत्सर्वं च निवेदयेत् ॥ एवं व्रती व्रतं कुर्याच्छृणु मंत्रक्रमं मुने ॥ २२ ॥ आसनं सर्वशोभाढ्यं सद्रत्नमणिनिर्मितम् ॥ विचित्रं च विचित्रेण गृह्यतां शोभनं हरे ॥ २३ ॥ वसनं वह्निशौचं च निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ प्रतप्तस्वर्णखचितं चित्रितं गृह्यतां हरे ॥ २४ ॥ पादप्रक्षालनार्थं च स्वर्णपात्रस्थितं जलम् ॥ पवित्रं निर्मलं चारु पाद्यं च गृह्यतां हरे ॥ २५ ॥ मधुसर्पिर्दधिक्षीरं शर्करासंयुतं परम् ॥ स्वर्णपात्रस्थितं देयं स्नानार्थं गृह्यतां हरे ॥ २६ ॥ दूर्वाक्षतं शुक्लपुष्पं स्वच्छतोयसमन्वितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसहितं गृह्यतां हरे ॥ २७ ॥ सुस्वादु स्वच्छतोयं च वासितं गंधवस्तुना ॥ शुद्धमाचमनीयं च गृह्यतां परमेश्वर ॥ २८ ॥ गंधद्रव्यसमायुक्तं विष्णो तैलं सुवासितम् ॥ आमलक्या द्रवं चैव स्नानीयं गृह्यतां हरे ॥ २९ ॥ सद्रत्नमणिसारेण रचितां सुमनोहराम् ॥ छादितां सूक्ष्मवस्त्रेण शय्यां च गृह्यतां

१ मनोहरम्–इ० पा० ।

हरे ॥ ३० ॥ चूर्णं च वृक्षभेदानां मूलानां द्रवसंयुतम् ॥ कस्तूरीद्रवसंयुक्तं गन्धं च गृह्यतां हरे ॥ ३१ ॥ पुष्पं सुगंधियुक्तं च संयुक्तं कुंकुमेन च ॥ सुप्रियं सर्वदेवानां सांप्रतं गृह्यतां हरे ॥ ३२ ॥ गृह्यतां स्वस्तिकोक्तं च मिष्टद्रव्यसमन्वितम् ॥ सुपक्कफलसंयुक्तं नैवेद्यं गृह्यतां हरे ॥ ३३ ॥ लड्डुकं मोदकं चैव सर्पिः क्षीरं गुडं मधु ॥ नवोद्धृतं दधि तक्रं नैवेद्यं गृह्यतां हरे ॥ ३४ ॥ शीतलं शर्करायुक्तं क्षीरस्वादुसुपक्ककम् ॥ तांबूलं भोगसारं च कर्पूरादिसमन्वितम् ॥ ३५ ॥ भक्त्या निवेदितमिदं गृह्यतां परमेश्वर ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवसंयुतम् ॥ ३६ ॥ अबीरचूर्णं रुचिरं गृह्यतां परमेश्वर ॥ तरुभेदरसोत्कर्षो गंधयुक्तोऽग्निना सह ॥ ३७ ॥ सुप्रियः सर्वदेवानां धूपोऽयं गृह्यतां हरे ॥ घोरांधकारनाशैकहेतुरेव शुभावहः ॥ ३८ ॥ सुप्रदीपो दीप्तिकरो दीपोऽयं गृह्यतां हरे ॥ पवित्रं निर्मलं तोयं कर्पूरादिसमायुतम् ॥ ३९ ॥ जीवनं सर्वबीजानां पानार्थं गृह्यतां हरे ॥ नानापुष्पसमायुक्तं ग्रथितं सूक्ष्मतंतुना ॥ ४० ॥ शरीरभूषणवरं माल्यं च प्रतिगृह्यताम् ॥ दत्त्वा देयानि द्रव्याणि पूजोपयोगितानि च ॥ ४१ ॥ व्रतस्थानस्थितं द्रव्यं हरये देयमेव च ॥ फलानि तरुबीजानि स्वादूनि सुंदराणि च ॥ ४२ ॥ वंशवृद्धिकराण्येव गृह्यतां परमेश्वर ॥ आवाहितांश्च देवांश्च प्रत्येकं पूजयेद्व्रती ॥ ४३ ॥ तान्पूज्य भक्तिभावेन दद्यात्पुष्पांजलित्रयम् ॥ सुनंदनंदकुमुदान्गोपान्गोपीश्च राधिकाम् ॥ ४४ ॥ गणेशं कार्तिकेयं च ब्रह्माणं च शिवं शिवाम् ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं चैव दिक्पालांश्च ग्रहांस्तथा ॥ ४५ ॥ शेषं सुदर्शनं चैव पार्षदप्रवरांस्तथा ॥ सम्पूज्य सर्वदेवांश्च प्रणम्य दंडवद्भुवि ॥ ब्राह्मणेभ्यश्च नैवेद्यं दत्त्वा दद्याच्च दक्षिणाम् ॥ ४६ ॥ कथां च जन्माध्यायोक्तां शृणुयाद्भक्तिभावतः ॥ तदा कुशासने स्थित्वा कुर्याज्जागरणं व्रती ॥ ४७ ॥ प्रभाते चाह्निकं कृत्वा संपूज्य श्रीहरिं मुदा ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा च कारयेद्धरिकीर्तनम् ॥ ४८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ व्रतकालव्यवस्थां च वेदोक्तां सर्वसंमताम् ॥ वेदार्थं च समालोच्य संहितां

१ सचूर्णो–इ० पा० । २ संयुतः–इ० पा० । ३ संयुक्तो–इ० पा० । ४ गन्धश्च–इ० पा० । ५ वनस्पतिसमुद्भवम्–इ० पा० । ६ गृह्यतां परमेश्वर–इ० पा० । ७ सुवासितम्–इ० पा० । ८ कुर्याच्छ्रीहरिकीर्तनम्–इ० पा० ।

च पुरातनीम् ॥ ४९ ॥ उपवासे जागरणे व्रते किं वा फलं मुने ॥ किं वा पापं तत्र भुक्त्वा वद वेदविदां वर ॥ ५० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अष्टमी कर्क्षसंयुक्ता रात्र्यर्धे यदि दृश्यते ॥ स एव मुख्यकालश्च तत्र जातः स्वयं हरिः ॥ ५१ ॥ जयं पुण्यं च कुरुते जयंती तेन संस्मृता ॥ तत्रोपोष्य व्रतं कृत्वा कुर्याज्जागरणं बुधः ॥ ५२ ॥ सर्वापवादः कालोऽयं प्रधानः सर्वसंमतः ॥ इति वेदविदां वाणी चेत्युक्ता वेधसा पुरा ॥ ५३ ॥ तत्र जागरणं कृत्वा यश्चोपोष्य व्रतं चरेत् ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५४ ॥ वर्जनीया प्रयत्नेन सप्तमीसहिताष्टमी ॥ सा सर्क्षापि न कर्तव्या सप्तमीसहिताष्टमी ॥ अविद्धायां कर्क्षयायां जातो देवकिनंदनः ॥ ५५ ॥ वेदवेदांगगुप्तेतिविशिष्ट मंगलक्षणे ॥ व्यतीते रोहिणीऋक्षे व्रती कुर्याच्च पारणाम् ॥ ५६ ॥ तिथ्यंते च हरिं स्मृत्वा कृत्वा देवार्चनं व्रती ॥ पारणं पावनं पुंसां सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५७ ॥ उपवासांगभूतं च फलदं सिद्धिकारणम् ॥ सर्वेष्वेवोपवासेषु दिवा पारणमिष्यते ॥ ५८ ॥ अन्यथा फलहानिः स्यात्कृते धारणपारणे ॥ न रात्रौ पारणं कुर्यादृते वै रोहिणीव्रतात् ॥५९॥ निशायां पारणं कुर्याद्वर्जयित्वा महानिशाम् ॥ पूर्वाह्णे पारणं शस्तं कृत्वा विप्रसुरार्चनम् ॥ ६० ॥ सर्वेषां संमतं कुर्यादृते वै रोहिणीव्रतम् ॥ बुधसोमसमायुक्ता जयंती यदि लभ्यते ॥६१॥ न कुर्याद्गर्भवासं च तत्र कृत्वा व्रतं व्रती ॥ उदये चाष्टमी किंचिन्नवमी सकला यदि ॥ ६२ ॥ भवेद्बुधेंदुसंयुक्ता प्राजापत्यर्क्षसंयुता ॥ अपि वर्षशतेनापि लभ्यते वा न लभ्यते ॥ ६३ ॥ व्रतं तत्र व्रती कुर्यात्पुंसां कोटिं समुद्धरेत् ॥ नृणां विना व्रतेनापि भक्तानां हीनसंपदाम् ॥ ६४ ॥ कृतेनैवोपवासेन प्रीतो भवति माधवः ॥ भक्त्या नानोपचारेण रात्रौ जागरणेन च ॥६५॥ फलं ददाति दैत्यारिर्जयंतीव्रतसंभवम् ॥ वित्तशाठ्यमकुर्वाणः सम्यक्फलमवाप्नुयात् ॥६६॥ कुर्वाणो वित्ताशाठ्यं च लभते सदृशं फलम् ॥ अष्टम्यामथ रोहिण्यां न कुर्यात्पारणं बुधः ॥६७॥ हन्यात्पुराकृतं पुण्यं चोपवासार्जितं फलम् ॥ तिथिरष्टगुणं हंति नक्षत्रं च चतुर्गुणम् ॥ ६८ ॥ तस्मात्प्रयत्नतः कुर्यात्तिथिभांते च पारणम् ॥ महानिशायां प्राप्तायां

१ कर्क्षेण ब्रह्मनक्षत्रेण रोहिणीनक्षत्रेण संयुक्तेत्यर्थः । पादमेकं तु–इ० पा० ।

तिथिर्भांतं यदा भवेत् ॥ ६९ ॥ तृतीयेह्नि मुनिश्रेष्ठ पारणं कुरुते बुधः ॥ षण्मुहूर्ते व्यतीते तु रात्रावेव महानिशा ॥ ७० ॥ लभते
ब्रह्महत्यां च तत्र भुक्त्वा च नारद ॥ गोमांसविण्मूत्रसमं तांबूलं च फलं जलम् ॥ ७१ ॥ पुंसामभक्ष्यं शुद्धानामोदनस्य च का
कथा ॥ त्रियामां रजनीं प्राहुस्त्यक्त्वाद्यं च चतुष्टयम् ॥ ७२ ॥ नाडीनां तदुभे सन्ध्ये दिवसाद्यंतसंज्ञिते ॥ जन्माष्टम्यां च शुद्धायां
कृत्वा जागरणं व्रतम् ॥ ७३ ॥ शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ जन्माष्टम्यां च शुद्धायामुपोष्य केवलं नरः ॥ ७४ ॥
अश्वमेधफलं तस्य व्रतं जागरणं विना ॥ यद्बाल्ये यच्च कौमारे यौवने यच्च वार्धके ॥ ७५ ॥ सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र
संशयः ॥ श्रीकृष्णजन्मदिवसे यश्च भुंक्ते नराधमः ॥ ७६ ॥ स भवेन्मातृगामी च ब्रह्महत्याशतं लभेत् ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं
तस्य नश्यति निश्चितम् ॥ ७७ ॥ अनर्हश्चाशुचिः शश्वद्दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ अन्ते वसेत्कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ७८ ॥
कृमिभिः शूलतुल्यैश्च तीक्ष्णदंष्ट्रैश्च भक्षितः ॥ पापी ततः समुत्थाय भारते जन्म चेल्लभेत् ॥ ७९ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां च
कृमिर्भवेत् ॥ गृध्रकोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥ ८० ॥ श्वापदः शतजन्मानि सृगालः सप्त जन्म च ॥ सप्तजन्मसु सर्पश्च
काकश्च सप्तजन्मसु ॥ ८१ ॥ ततो भवेन्नरो मूको गलत्कुष्ठी सदातुरः ॥ ततो भवेत्पशुघ्नश्च व्यालग्राही ततो भवेत ॥ ८२ ॥ तदंते
च भवेद्दस्युर्धर्महीनश्च गृध्रकः ॥ ततो भवेत्स रजकस्तैलकारस्ततो भवेत् ॥ ८३ ॥ ततो भवेद्देवलको ब्राह्मणश्च सदाशुचिः ॥ उपवा
सासमर्थश्चेदेकं विप्रं च भोजयेत् ॥ ८४ ॥ तावद्धनानि वा दद्याद्यद्भुक्तं द्विगुणं भवेत् ॥ सहस्रसंमितां देवीं जपेद्वा प्राणसंयमान् ॥
॥ ८५ ॥ कुर्याद्द्वादशसंख्याकान्यथार्थं तद्व्रते नरः ॥ इत्येवं कथितं वत्स श्रुतं यद्धर्मवक्त्रतः ॥ व्रतोपवासपूजानां विधानमकृते च
यत् ॥ ८६ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णजन्मखण्डे कृष्णजन्माष्टमीव्रतपूजोपवासनिरूपणंनामा
ष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ संस्थाप्य गोकुले कृष्णं यशोदामंदिरे वसुः ॥ जगाम स्वगृहं नन्दः किञ्चकार महो

१ दण्डानाम्–इ० पा० । २ शतजन्मसु–इ० पा० । ३ हीनो नरध्रकः–इ० पा० । ४ सुतोत्सवम्–इ०पा० ।

प्रभुः ॥ १ ॥ किञ्चकार हरिस्तत्र कतिवर्षस्थितिः प्रभोः ॥ बालक्रीडनकं तस्य वर्णय क्रमशो मुने ॥ २ ॥ पुरा कृता या प्रतिज्ञा
गोलोके राधया सह ॥ तत्कृतं केन विधिना प्रतिज्ञापालनं हरेः ॥ ३ ॥ कीदृग्वृन्दावनं नाम मण्डलं किंविधं वद ॥ रासक्रीडां
जलक्रीडां संव्यस्य वर्णय प्रभो ॥ ४ ॥ नन्दस्तपः किञ्चकार यशोदा चाथ रोहिणी ॥ हरेः पूर्वं च हलिनः कुत्र जन्म बभूव ह ॥
॥ ५ ॥ पीयूषखंडमाख्यानमपूर्वं श्रीहरेः स्मृतम् ॥ विशेषतः कविमुखान्नव्यं नूनं पदे पदे ॥ ६ ॥ स्वरासमण्डलक्रीडां वर्णय स्वयमेव
च ॥ परोक्षवर्णनात्काव्यं प्रशस्तं नव्यवर्णनम् ॥७॥ श्रीकृष्णांशो भवान्साक्षाद्योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ यो यस्यांशः सच जनस्तस्यैव
सुखतः सुखी ॥ ८ ॥ त्वयैव वर्णितौ पादौ विलीनौ तु युवां हरेः ॥ साक्षाद्गोलोकनाथांशस्त्वमेव तत्समो महान् ॥ ९ ॥ ॥ नारायण
उवाच ॥ ॥ ब्रह्मेशशेषविघ्नेशाः कूर्मो धर्मोहमेव च ॥ नरश्च कार्तिकेयश्च श्रीकृष्णांशा वयं नव ॥ १० ॥ अहो गोलोकनाथस्य महिमा
केन वर्ण्यते ॥ यं स्वयं नो विजानीमो न वेदाः किं विपश्चितः ॥ ११ ॥ सूकरो वामनः कल्किर्बौद्धः कपिलमीनकौ ॥ एते चांशाः
कलाश्चान्ये संत्येव कतिधा मुने ॥ १२ ॥ कूर्मो नृसिंहो रामश्च श्वेतद्वीपविराड्विभुः ॥ परिपूर्णतमः कृष्णो वैकुण्ठे गोकुले स्वयम् ॥
॥ १३ ॥ वैकुण्ठे कमलाकांतो रूपभेदाच्चतुर्भुजः ॥ गोलोके गोकुले राधाकांतोयं द्विभुजः स्वयम् ॥ १४ ॥ अस्यैव तेजो नित्यं
च चित्ते कुर्वंति योगिनः ॥ भक्ताः पादाम्बुजं तेजः कुतस्तेजस्विनं विना ॥ १५ ॥ शृणु विप्र वर्णयामि यशोदानन्दयोस्तपः ॥
रोहिण्याश्च यतो हेतोर्ददृशुस्ते हरेर्मुखम् ॥ १६ ॥ वसूनां प्रवरो नन्दो नाम्ना द्रोणस्तपोधनः ॥ तस्य पत्नी धरा साध्वी यशोदा सा
तपस्विनी ॥१७॥ रोहिणी सर्पमाता च कद्रूश्च सर्पकारिणी ॥ एतेषां जन्मचरितं निबोध कथयामि ते ॥१८॥ एकदा च धराद्रोणौ
पर्वते गन्धमादने ॥ पुण्यदे भारते वर्षे गौतमाश्रमसन्निधौ ॥ १९ ॥ चक्रतुश्च तपस्तत्र वर्षाणामयुतं मुने ॥ श्रीकृष्णदर्शनार्थं च
निर्जने सुप्रभातटे ॥२०॥ न ददर्श हरिं द्रोणो धरा चैव तपस्विनी ॥ कृत्वाग्निकुंडं वैराग्यात्प्रवेष्टुं समुपस्थितौ॥२१॥ तौ मर्तुकामौ

१ कविमुखे काव्यं नूत्नं पदेपदे-इ० पा० । २ हइय-इ० पा० ।

दृष्ट्वा च वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ द्रक्ष्यथः श्रीहरिं पृथ्व्यां गोकुले पुत्ररूपिणम् ॥ २२ ॥ जन्मांतरे वसुश्रेष्ठ दुर्दर्शं योगिनां विभुम् ॥ ध्यानासाध्यं च विदुषां ब्रह्मादीनां च वंदितम् ॥ २३ ॥ श्रुत्वैवं तद्धराद्रोणौ जग्मतुः स्वालयं सुखात् ॥ लब्ध्वा तु भारते जन्म दृष्टं ताभ्यां हरेर्मुखम् ॥ २४ ॥ यशोदानंदयोरेवं कथितं चरितं तव ॥ सुगोप्यं त्रिदशानां च रोहिणीचरितं शृणु ॥ २५ ॥ एकदा देवमाता च पुष्पोत्सवदिने सती ॥ विज्ञापनं चरद्वारा चकार कश्यपं मुने ॥ २६ ॥ सुस्नाता सुंदरी देवी रत्नालंकारभूषिता ॥ चकार वेषं विविधं ददर्श दर्पणे मुखम् ॥ २७ ॥ कस्तूरीबिंदुना सार्द्धं सिंदूरबिंदुसंयुतम् ॥ रत्नकुंडलशोभाढ्यं पत्राभरणभूषितम् ॥ २८ ॥ गजमौक्तिकसंयुक्तं नासाग्रं सुमनोहरम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं शरत्पंकजलोचनम् ॥ २९ ॥ वक्रभ्रूभंगिना युक्तं विचित्रकज्जलोज्ज्वलम् ॥ पक्वदाडिमबीजाभदंतपंक्तिविराजितम् ॥ ३० ॥ पक्वबिंबाधरोष्ठं च सस्मितं सुंदरं सदा ॥ अतीव कमनीयं च मुनींद्रचित्तमोहनम् ॥ ३१ ॥ एवंभूतं मुखं दृष्ट्वा सुंदरी स्वगृहे स्थिता ॥ पश्यंती पतिमार्गं च कामबाणप्रपीडिता ॥ ३२ ॥ शुश्राव वार्तामदितिः कश्यपं कद्रुसंयुतम् ॥ रत्नसारसमारंभे तस्या वक्षस्थले स्थितम् ॥ ३३ ॥ श्रुत्वा चुकोप साध्वी सा हताशा रतिकातरा ॥ न शशाप पतिं प्रेम्णा शशाप सर्पमातरम् ॥ ३४ ॥ न देवालययोग्या सा धर्मिष्ठा धर्मनाशिनी ॥ दूरं गच्छतु स्वर्लोकादात्मयोनिं च मानवीम् ॥ ३५ ॥ श्रुत्वैवं सा चरद्वारा शशाप देवमातरम् ॥ सा चैवं मानवीं योनिं यातु मर्त्ये जरायुताम् ॥ ३६ ॥ कश्यपो बोधयामास कद्रुं च सर्पमातरम् ॥ काले यास्यसि मर्त्यं च मया सह शुचिस्मिते ॥ ३७ ॥ त्यज भीतिं लभ सुखं द्रक्ष्यसि श्रीहरेर्मुखम् ॥ एवमुक्त्वा कश्यपश्च जगाम चादितेर्गृहम् ॥ ३८ ॥ वांछां पूर्णां च तस्याश्च चकार भगवान्विभुः ॥ ऋतौ तत्र महेंद्रश्च बभूव च सुरर्षभः ॥३९॥ अदितिर्देवकी चैव सर्पमाता च रोहिणी ॥ कश्यपो वसुदेवश्च श्रीकृष्णजनको महान् ॥ ४० ॥ रहस्यं गोपनीयं च सर्वं निगदितं मुने ॥ अधुना बलदेवस्य जन्माख्यानं मुने शृणु ॥ ४१ ॥ अनंतस्याप्रमेयस्य सहस्रशिरसः प्रभोः ॥ रोहिणी वसुदेवस्य भार्यारत्नं च प्रेयसी ॥ ४२ ॥ जगाम गोकुलं

साध्वी वसुदेवाज्ञया मुने ॥ संकर्षणस्य रक्षार्थं कंसभीता पलायिता ॥ ४३ ॥ देवक्याः सप्तमं गर्भं माया कृष्णाज्ञया तदा ॥ रोहि
ण्या जठरे तत्र स्थापयामास गोकुले ॥ ४४ ॥ संस्थाप्य च तदा गर्भं कैलासं सा जगाम ह ॥ दिनांतरे कतिपये रोहिणी
नंदमंदिरे ॥ ४५ ॥ सुषाव पुत्रं कृष्णांशं तप्तरौप्याभमीश्वरम् ॥ ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ४६ ॥ तस्यैव जन्म
मात्रेण देवा मुमुदिरे तदा ॥ स्वर्गे दुंदुभयो नेदुरानका मुरजादयः ॥ ४७ ॥ जयशब्दं शंखशब्दं चक्रुर्देवा मुदान्विताः ॥ नंदो
हृष्टो ब्राह्मणेभ्यो धनं बहुविधं ददौ ॥ ४८ ॥ चिच्छेद नाडीं धात्री च स्नापयामास बालकम् ॥ जयशब्दं जगुर्गोप्यः सर्वाभ
रणभूषिताः ॥ ४९ ॥ परपुत्रोत्सवं नंदश्चकार परमादरात् ॥ तदा यशोदा गोपीभ्यो ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ५० ॥ धनानि
नानावस्तूनि तैलं सिंदूरमेव च ॥ इत्येवं कथितं वत्स यशोदानंदयोस्तपः ॥ ५१ ॥ जन्माख्यानं च हलिनो रोहिणीचरितं
तथा ॥ अधुना ते वांछनीयं नंदपुत्रोत्सवं शृणु ॥ ५२ ॥ सुखदं मोक्षदं सारं जन्ममृत्युजरापहम् ॥ मंगलं कृष्णचरितं वैष्ण
वानां च जीवनम् ॥ ५३ ॥ सर्वाशुभविनाशं च भक्तिदास्यप्रदं हरेः ॥ श्रीकृष्णं वसुदेवश्च संस्थाप्य नंदमंदिरे ॥ ५४ ॥ गृहीत्वा
बालिकां हृष्टो जगाम निजमंदिरम् ॥ कथितं चरितं तस्याः श्रुतं संमुखतो मुने ॥ ५५ ॥ अधुना गोकुले कृष्णचरितं शृणु
मंगलम् ॥ वसुदेवे गृहं याते यशोदा नंद एव च ॥ ५६ ॥ मंगले सूतिकागारे जयगारे जयान्विते ॥ ददर्श पुत्रं भूमिस्थं
नवीननीरदप्रभम् ॥ ५७ ॥ अतीव सुंदरं नग्नं पश्यंतं गृहशेखरम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं नीलेंदीवरलोचनम् ॥५८॥ रुदंतं च हसंतं च
वेणुसंसक्तविग्रहम् ॥ हस्तद्वयं सुविन्यस्तं प्रेमवंतं पदांबुजम् ॥ ५९ ॥ दृष्ट्वा नंदः स्त्रिया सार्द्धं हरिं हृष्टो बभूव ह ॥ धात्री तं
स्नापयामास शीततोयेन बालकम् ॥ ६० ॥ चिच्छेद नाडीं बालस्य हर्षाद्गोप्यो जयं ददुः ॥ आजग्मुर्गोपिकाः सर्वा
बृहच्छ्रोण्यश्चलत्कुचाः ॥ ६१ ॥ बालिकाश्च वयस्याश्च विप्रपत्न्यश्च सूतिकाम् ॥ आशिषं युयुजुः सर्वा ददृशुर्बालकं मुदा ॥ ६२ ॥
क्रोडे चक्रुः प्रशंसंत्य ऊषुस्तत्र च काश्चन ॥ नंदः सचैलः स्नातश्च धृत्वा धौते च वाससी ॥ ६३ ॥ पारंपर्यविधिं तत्र चकार हृष्ट

मानसः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास कारयामास मंगलम् ॥ ६४ ॥ वाद्यानि वादयामास बंदिभ्यश्च ददौ धनम् ॥ ततो नंदश्च सानंदं ब्राह्मणेभ्यो ददौ धनम् ॥ ६५ ॥ सद्रत्नानि प्रवालानि हीरकाणि च सादरम् ॥ तिलानां पर्वतान्सप्त सुवर्णशतकं मुने ॥ ६६ ॥ रौप्यं धान्याचलं वस्त्रं गोसहस्रं मनोहरम् ॥ दधि दुग्धं शर्करां च नवनीतं घृतं मधु ॥ ६७ ॥ मिष्टान्नं सल्लड्डुकौघं स्वादूनि मोदकानि च ॥ भूमिं च सर्वसस्याढ्यां वायुवेगांस्तुरंगमान् ॥ ६८ ॥ तांबूलानि च तैलानि दत्त्वा हृष्टो बभूव ह ॥ रक्षितुं सूतिकागारं योजयामास ब्राह्मणान् ॥ ६९ ॥ तत्र मंत्रज्ञमनुजान्स्थविरान्गोपिकागणान् ॥ वेदांश्च पाठयामास हरेर्नामैकमंगलम् ॥ ७० ॥ भक्त्या च ब्राह्मणद्वारा पूजयामास देवताः ॥ गोपालिकाश्च वृद्धाश्च रत्नालंकारभूषिताः ॥ ७१ ॥ सस्मिताः शीघ्रगामिन्य आजग्मुनंदमंदिरम् ॥ नानाविधाश्च गणका ज्योतिःशास्त्रविशारदाः ॥ ७२ ॥ वाक्सिद्धाः पुस्तककरा आजग्मुर्नंदमंदिरम् ॥ सस्मिता विप्रपत्न्यश्च वयस्याः स्थविरा वराः ॥ ७३ ॥ बालिका बालकयुता आजग्मुर्नंदमंदिरम् ॥ तेभ्योपि प्रददौ रत्नं धनानि विविधानि च ॥ ७४ ॥ वरवस्त्राणि रौप्याणि गोसहस्राणि सादरम् ॥ नंदस्तेभ्यो नमस्कृत्य चकार विनयं मुदा ॥ ७५ ॥ आशिषं युयुजुः सर्वे ददृशुर्बालकं परम् ॥ एवं संभृतसंभारो बभूव व्रजपुंगवः ॥७६॥ गणकैः कारयामास यद्भविष्यं शुभाशुभम् ॥ एवं ववर्ध बालश्च शुक्लपक्षे यथा शशी ॥ ७७ ॥ नंदालये हली चैव भुंक्ते मातुः पयोधरम् ॥ तदा च रोहिणी हृष्टा तत्र पुत्रोत्सवे मुदा ॥ ७८ ॥ तैलसिंदूरतांबूलं धनं ताभ्यो ददौ मुने ॥ दत्त्वाशिषश्च शिरसि ताश्च ते स्वालयं ययुः ॥ ७९ ॥ यशोदारोहिणीनंदास्तस्थुर्गेहे मुदान्विताः ॥ ८० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे नंदपुत्रोत्सवोनाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ कंसः सभामध्ये स्वर्णसिंहासनस्थितः ॥ शुश्राव वाचं गगने सूनृतामशरीरिणीम् ॥ १ ॥ किं करोषि महामूढ चिंतां स्वश्रेयसः कुरु ॥ जातः कालो धरण्यां ते तिष्ठोपाये नराधिप ॥ २ ॥ नंदाय तनयं दत्त्वा वसुदेवस्तवांतकम् ॥ कन्यामादाय तुभ्यं च दत्त्वा संमायया स्थितः ॥३॥

मायांशा कन्यकेयं च वासुदेवः स्वयं हरिः ॥ तत्र हंता गोकुले च वर्द्धते नंदमंदिरे ॥ ४ ॥ देवक्याः सप्तमो गर्भो वर्द्धते नंदमंदिरे ॥ देवक्याः सप्तमो गर्भो न सुस्रावामृतं सुतम् ॥ ५ ॥ स्थापयामास माया तं रोहिणीजठरे किल ॥ तत्र जातश्च शेषांशो बलदेवो महाबलः ॥ ६ ॥ गोकुले तौ च वर्द्धेते कालौ ते नंदमंदिरे ॥ श्रुत्वेति वचनं राजा बभूवानम्रकंधरः ॥ ७ ॥ चिंतामवाप सहसा तत्याजाहारमुन्मनाः ॥ पूतनां च समानीय प्राणेभ्यः प्रेयसीं सतीम् ॥८॥ उवाच भगिनीं राजा सभामध्ये च नीतिवित् ॥ ॥ कंस उवाच ॥ ॥ पूतने गोकुलं गच्छ कार्यार्थं नंदमंदिरम् ॥ ९ ॥ विषाक्तं च स्तनं कृत्वा शिशवे देहि सत्वरम् ॥ त्वं मनोयायिनी वत्से मायाशास्त्रविशारदा ॥ १० ॥ मायामानुषरूपं च विधाय व्रज योगिनि ॥ दुर्वाससो महामंत्रं प्राप्य सर्वत्रगामिनी ॥ ११ ॥ सर्वरूपं विधातुं त्वं शक्तासि सुप्रतिष्ठिते ॥ इत्युक्त्वा तां महाराजस्तस्थौ संसदि नारद ॥ १२ ॥ जगाम पूतना कंसं प्रणम्य कामचारिणी ॥ तप्तकांचनवर्णाभा नानालंकारभूषिता ॥ १३ ॥ बिभ्रती कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥ कस्तूरीबिंदुना युक्तं सिंदूरं दधती मुदा ॥ ॥ १४ ॥ मंजीररशनाभ्यां च कलशब्दं प्रकुर्वती ॥ संप्राप्य गोष्ठं दुर्दर्शं नंदालयमनोहरम् ॥ १५ ॥ परिखाभिर्गभीराभिर्दुर्लंघ्याभिश्च वेष्टितम् ॥ रचितं प्रस्तरैर्दिव्यैर्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ १६ ॥ इंद्रनीलैर्मरकतैः पद्मरागैश्च भूषितम् ॥ सुवर्णकलशैर्दिव्यैश्चित्रितैः शेखरोज्ज्वलैः ॥ १७ ॥ प्राकारैर्गगनस्पर्शैश्चतुर्द्वारसमन्वितैः ॥ युक्तं लोहकपाटैश्च द्वारपालसमन्वितैः ॥ १८ ॥ वेष्टितं सुन्दरं रम्यं सुन्दरीगणवेष्टितम् ॥ मुक्तामाणिक्यपरशैः[1] पूर्णरत्नादिभिर्धनैः ॥ १९ ॥ स्वर्णपात्रघटाकीर्णं गवां कोटिभिरन्वितम् ॥ भरणीयैः किंकरैश्च गोपलक्षैः समन्वितम् ॥ २० ॥ दासीनां च सहस्रैश्च कर्मण्यग्रैः समन्वितम् ॥ प्रविवेशाश्रमं साध्वी सस्मिता सुमनोहरा ॥ ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा तां प्रविशंतीं च गोप्यो दृष्ट्वानुमेनिरे[2] ॥ किं वा पद्मालया दुर्गा कृष्णं द्रष्टुं समागता ॥ २२ ॥ प्रणेमुर्गोपिका गोपाः पप्रच्छुः कुशलं च ताम् ॥ ददौ सिंहासनं पाद्यं वासयामास तत्र वै ॥ २३ ॥ पप्रच्छ कुशलं सा च गोपानां बालकस्य च ॥ उवास

१ परशैः—इ० पा० । २ गोप्यस्ता बहुमेनिरे—इ० पा० ।

सस्मिता साध्वी पाद्यं जग्राह सादरम् ॥ २४ ॥ तामूचुर्गोपिकाः सर्वाः का त्वमीश्वरि सांप्रतम् ॥ वासस्ते कुत्र किं नाम किं वात्र कर्म नो वद ॥ २५ ॥ तासां च वचनं श्रुत्वा साप्युवाच मनोहरम् ॥ मथुरावासिनी गोपी सांप्रतं विप्रकामिनी ॥ २६ ॥ श्रुतं वाचिकवक्त्रेण तत्त्वं मंगलसूचकम् ॥ बभूव स्थविरे काले नंदपुत्रो महानिति ॥ २७ ॥ श्रुत्वागताहं तं द्रष्टुमाशिषं कर्तुमीप्सिताम् ॥ पुत्रमानय तं दृष्ट्वा यामि कृत्वा तमाशिषम् ॥ २८ ॥ ब्राह्मणीवचनं श्रुत्वा यशोदा हृष्टमानसा ॥ प्रणमय्य सुतं क्रोडे ददौ ब्राह्मणयोषितः ॥ २९ ॥ कृत्वा क्रोडे तु तं साध्वी चुचुंब च पुनःपुनः ॥ स्तनं ददौ सुखासीना हरिं पुण्यवती सती ॥ ॥ ३० ॥ अहोऽद्भुतोऽयं बालस्ते सुन्दरो गोपसुन्दरि ॥ गुणैर्नारायणसमो बालोयमित्युवाच ह ॥ ३१ ॥ कृष्णो विषस्तनं पीत्वा जहास वक्षसि स्थितः ॥ तस्याः प्राणैः सह पपौ विषक्षीरं सुधामिव ॥ ३२ ॥ तत्याज बालकं साध्वी प्राणांस्त्यक्त्वा पपात ह ॥ विकृताकारवदना चोत्तानवदना मुने ॥ ३३ ॥ स्थूलदेहं परित्यज्य सूक्ष्मदेहं विवेश सा ॥ आरुरोह रथं शीघ्रं रत्नसारविनिर्मितम् ॥ ३४ ॥ पार्षदप्रवरैर्दिव्यैर्वेष्टितं[1] सुमनोहरैः ॥ श्वेतचामरलक्षेण शोभितं लक्षदर्पणैः ॥ ३५ ॥ वह्निशौचेन वस्त्रेण सूक्ष्मेण भूषितं वरम् ॥ नानाचित्रविचित्रैश्च सद्रत्नकलशैर्युतम् ॥ ३६ ॥ सुंदरं शतचक्रं च ज्वलितं रत्नतेजसा ॥ पार्षदास्तां रथे कृत्वा जग्मुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा तमद्भुतं लोका गोपिकाश्चातिविस्मिताः ॥ कंसः श्रुत्वा च तत्सर्वं विस्मितश्च बभूव ह ॥ ३८ ॥ यशोदा बालकं नीत्वा क्रोडे कृत्वा स्तनं ददौ ॥ मंगलं कारयामास विप्रद्वारा शिशोर्मुने[2] ॥ ३९ ॥ ददाह देहं तस्याश्च नंदः सानंदपूर्वकम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसमं संप्राप्य सौरभम् ॥ ४० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सा वा का राक्षसीरूपा कथं पुण्यवती सती ॥ केन पुण्येन तं दृष्ट्वा जगाम कृष्णमंदिरम् ॥ ४१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ बलियज्ञे वामनस्य दृष्ट्वा रूपं मनोहरम् ॥ बलिकन्या रत्नमाला पुत्रस्नेहं चकार तम् ॥ ४२ ॥ मनसा मानसं चक्रे पुत्रस्य सदृशो मम ॥ पिबेद्यदि स्तनं कृष्णः

१ वेष्टितम्–इ० पा० । २ मुने–इ०पा० ।

करोमि तं च वक्षसि ॥ ४३ ॥ हरिस्तन्मानसं ज्ञात्वा पपौ जन्मांतरे स्तनम् ॥ ददौ मातृगतिं तस्यै कामपूरः कृपानिधिः ॥ ४४ ॥ दत्त्वा विषस्तनं कृष्णं पूतना राक्षसी मुने ॥ भक्त्या मातृगतिं प्राप कं भजाम विना हरिम् ॥ ४५ ॥ इत्येवं कथितं विप्र श्रीकृष्ण गुणकीर्तनम् ॥ पदेपदे सुमधुरं प्रवरं कथयामि ते ॥ ४६ ॥ इति श्रीब्र० म० श्रीकृ० ना० पूतनामोक्षोनाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा गोकुले साध्वी यशोदा नंदगेहिनी ॥ गृहकर्माणि संसक्ता कृत्वा बालं स्ववक्षसि ॥ १ ॥ वात्यारूपं तृणावर्तमागच्छंतं च गोकुलम् ॥ श्रीहरिर्मनसा ज्ञात्वा भारयुक्तो बभूव ह ॥२॥ भाराक्रांता यशोदा च तत्याज बालकं तदा ॥ शयनं कारयित्वा च जगाम यमुनां मुने ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वात्यारूपधरोऽसुरः ॥ आदाय तं भ्रामयित्वा गत्वा च शतयोजनम् ॥ ४ ॥ बभंज वृक्षशाखाश्च ह्यंधीभूतं च गोकुलम् ॥ चकार सद्यो मायावी पुनस्तत्र पपात ह ॥ ५ ॥ असुरोपि हरिस्पर्शाज्जगाम हरिमंदिरम् ॥ सुंदरं रथमारुह्य कृत्वा कर्मक्षयं स्वकम् ॥ ६ ॥ पांड्यदेशोद्भवो राजा शापाद्दुर्वाससोऽसुरः ॥ श्रीकृष्णचरणस्पर्शाद्गोलोकं स जगाम ह ॥ ७ ॥ वात्यारूपे गते गोपा गोप्यश्च भयविह्वलाः ॥ न दृष्ट्वा बालकं तत्र शयानं शयने मुने ॥ ८ ॥ सर्वे निजघ्नुः स्वं वक्षःस्थलं शोकाकुला भयात् ॥ केचिन्मूर्च्छामवापुश्च रुरुदुश्चापि केचन ॥ ९ ॥ अन्वेषणं प्रकुर्वंतो ददृशुर्बालकं व्रजे ॥ धूलिधूसरसर्वांगं पुष्पोद्यानांतरस्थितम् ॥ १० ॥ बाह्यैकदेशे सरसस्तीरे नीरसमन्विते ॥ पश्यंतं गगनं शश्वद्रुदंतं भयकातरम् ॥ ११ ॥ गृहीत्वा बालकं नंदः कृत्वा वक्षसि सत्वरम् ॥ दर्शंदर्शं मुखं तस्य रुरोद च शुचान्वितः ॥ १२ ॥ यशोदा रोहिणी शीघ्रं दृष्ट्वा बालं रुरोद च ॥ कृत्वा वक्षसि तद्वक्त्रं चुचुंब च मुहुर्मुहुः ॥ १३ ॥ मंगलं कारयामास स्नापयामास बालकम् ॥ स्तनं ददौ यशोदा च प्रसन्नवदनेक्षणा ॥१४॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं शशाप दुर्वासाः पांड्यदेशोद्भवं नृपम् ॥ सुविचार्य वद ब्रह्मन्नितिहासं पुरातनम् ॥ १५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ पांड्यदेशाधिपो राजा सहस्राक्षः प्रतापवान् ॥ स्त्रीसहस्रं समादाय कामबाणप्रपीडितः ॥ १६ ॥ मनोहरे निर्जने च पर्वते गंधमादने ॥ विजहार नदीतीरे पुष्पोद्याने

मनोरमे ॥ १७ ॥ नानाप्रकारशृंगारं विपरीतादिकं नृपः ॥ नखदंतक्षतांगं च कामिनीनां चकार सः ॥ १८ ॥ कृत्वा मूर्तिसहस्रं च योगींद्रो नृपतीश्वरः ॥ कृत्वा स्थलविहारं च जलक्रीडां चकार ह ॥ १९ ॥ नार्यो विवसनाः सर्वा नग्नाश्च नृपयोषितः ॥ विजह्रुश्च पुष्पभद्रानदीतीरे मनोहरे ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र समायातो महामुनिः ॥ शिष्यलक्षैः परिवृतो गच्छन्वै शंकरं प्रति ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा मुनिं महामत्तो नोत्तस्थौ न ननाम ह ॥ वाचा हस्तेन राजा च संभाषां न चकार ह ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा चुकोप नृपतिं शशाप स्फुरिताधरः ॥ असुरो भव पापिष्ठ योगाद्भ्रष्टो भुवं व्रज ॥ २३ ॥ भारते लक्षवर्षं च स्थातव्यं ते नराधम ॥ ततो हरिपदस्पर्शाद्गोलोकं यास्यसि ध्रुवम् ॥ २४ ॥ स्थानेस्थाने हे महिष्यो जनिं लभत भारते ॥ राजेंद्रगेहे राजेंद्राद्भविष्यथ मनोहराः ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वा तु मुनींद्रस्तु जगाम शंकरालयम् ॥ हाहाशब्दं विचक्रुश्च शिष्यसंघाः कृपालवः[1] ॥ २६ ॥ गते मुनींद्रे राजेंद्रो रुरोद च सरित्तटे ॥ रुरुदू रमणीयाश्च रमण्यो विरहातुराः ॥ ॥ २७ ॥ हे नाथ रमणश्रेष्ठेत्युच्चार्य च पुनःपुनः ॥ त्वां विना वा क्व यास्यामो वयं त्वं वा क्व यास्यसि ॥ २८ ॥ वयं नो विहरिष्यामस्त्वया सार्द्धं सुनिर्जने ॥ न करिष्यसि राज्यं त्वं न यास्यामो गृहं वयम् ॥ २९ ॥ शरच्चंद्रप्रभामुष्टं न द्रक्ष्यामो मुखं तव ॥ प्रसारिताभ्यां बाहुभ्यां नानयिष्याम इत्यतः ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा रुरुदुः सर्वाः पुरुस्कृत्य नराधिपम् ॥ मूर्च्छामवापुश्चरणं धृत्वा राज्ञः सरित्तटे ॥ ३१ ॥ राजाऽग्निकुंडमाधाय नारीभिः सह नारद ॥ स्मृत्वा हरिपदांभोजं ज्वलदग्निं विवेश ह ॥३२॥ हाहाकारं सुराः सर्वे विचक्रुर्गगने स्थिताः ॥ इत्यूचुर्मुनयश्चैवं दैवं च बलवत्तरम्॥३३॥ स च राजा तृणावर्तो जगाम हरिमंदिरम् ॥ महिष्यो भारते वर्षे लेभिरे जन्म वाञ्छितम् ॥ ३४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेर्माहात्म्य मुत्तमम् ॥ मोक्षणं नृपतेश्चैव मुनींद्रशापहेतुकम् ॥ ३५ ॥ इति श्रीब्र० म० श्रीकृष्णज० नारायणनारदसम्वादे तृणावर्तवधोनामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा मंदिरे नन्दपत्नी सानंदपूर्वकम् ॥ कृत्वा वक्षसि गोविंदं क्षुधितं

१ कृपालयाः—इ०पा० ।

च स्तनं ददौ ॥ १ ॥ एतस्मिन्नंतरे गोप्य आजग्मुर्नंदमंदिरम् ॥ स्थविराश्च वयस्याश्च बालिका बालकान्विताः ॥ २ ॥ अतृप्तं बालकं शीघ्रं संन्यस्य शयने सती ॥ प्रणनाम समुत्थाय कर्मण्यौत्थानिके मुदा ॥ ३ ॥ तैलसिंदूरतांबूलं ददौ ताभ्यो मुदान्विता ॥ मिष्टवस्तूनि वस्त्राणि भूषणानि च गोपिका ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नन्तरे कृष्णो रुरोद क्षुधितस्तदा ॥ प्रेरयित्वा स चरणं मायेशो मायया विभुः॥५॥ पपात चरणं तस्य प्रवीणे शकटे मुने ॥ विश्वंभरपदाघातात्तच्च चूर्णं बभूव ह ॥६॥ वभंज शकटं पेतुर्भग्नकाष्ठानि तत्र वै ॥ पपात दधिदुग्धं च नवनीतं घृतं मधु ॥७॥ दृष्ट्वाश्चर्यं गोपिकाश्च दुद्रुवुर्बालकं भयात् ॥ ददृशुर्भग्नशकटमिंधनाभ्यंतरे शिशुम् ॥८॥ भग्नभांडसमूहं च पतितं बहुगोरसम् ॥ प्रेरयित्वा तु काष्ठानि जग्राह बालकं भिया ॥ ९ ॥ मायारक्षितसर्वांगं रुदितं क्षुधितं क्षुधा ॥ स्तनं ददौ यशोदा तं रुरोद च भृशं शुचा ॥ १० ॥ पप्रच्छुर्बालकान्गोपा बभंज शकटं कथम् ॥ किंचिद्धेतुं न पश्यामः सहसेति किमद्भुतम् ॥ ११ ॥ इत्यूचुर्बालकाः सर्वे गोपाः शृणुत मद्वचः ॥ श्रीकृष्णस्य पदाघाताद्बभंज शकटं ध्रुवम् ॥ १२ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं गोपा गोप्यश्च जहसुर्मुदा ॥ न हि जग्मुः प्रतीतिं च मिथ्येत्यूचुर्व्रजे प्रजाः ॥ १३ ॥ शिशोः स्वस्त्ययनं कार्यं चक्रुर्ब्राह्मणपुंगवाः ॥ हस्तं दत्त्वा शिशोर्गात्रेप पाठ कवचं द्विजः ॥ १४ ॥ वदामि तत्ते विप्रेन्द्र कवचं सर्वरक्षणम् ॥ यदत्तं मायया पूर्वं ब्राह्मणे नाभिपंकजे ॥१५॥ निद्रिते जगतीनाथे जले च जलशायिनि ॥ भीताय स्तुतिकर्त्रे च मधुकैटभयोर्भयात् ॥ १६ ॥ ॥ योगनिद्रोवाच ॥ दूरीभूतं कुरु भयं भयं किं ते हरौ स्थिते ॥ स्थितायां मयि च ब्रह्मन्सुखी तिष्ठ जगत्पते ॥ १७ ॥ श्रीहरिः पातु ते वक्त्रं मस्तकं मधुसूदनः ॥ श्रीकृष्णश्चक्षुषी पातु नासिकां राधिकापतिः ॥ १८ ॥ कर्णयुग्मं च कण्ठं च कपालं पातु माधवः ॥ कपोलं पातु गोविन्दः केशांश्च केशवः स्वयम् ॥ १९ ॥ अधरोष्ठं हृषीकेशो दंतपंक्तिं गदाग्रजः ॥ रासेश्वरश्च रसनां तालुकं वामनो विभुः ॥२०॥

---

१ भोजनानि–इ० पा० । २ तु–इ०पा० । ३ रस–इ०पा० । ४ पप्रच्छ बालकान् गोपी–इ०पा० । ५ पश्यामि–इ०पा० । ६ तूर्णम्–इ०पा० । ७ सुखम्–इ०पा० ।

वक्षः पातु मुकुन्दश्च जठरं पातु दैत्यहा ॥ जनार्दनः पातु नाभिं पातु विष्णुश्च मेहनम् ॥ २१ ॥ नितंबयुग्मं गुह्यं च पातु ते पुरुषोत्तमः ॥ जानुयुग्मं जानकीशः पातु ते सर्वदा विभुः ॥ २२ ॥ हस्तयुग्मं नृसिंहश्च पातु सर्वत्र संकटे ॥ पादयुग्मं वराहश्च पातु ते कमलोद्भवः ॥ २३ ॥ ऊर्ध्वं नारायणः पातु ह्यधस्तात्कमलापतिः ॥ पूर्वस्यां पातु गोपालः पातु वह्नौ दशास्यहा ॥ २४ ॥ वनमाली पातु याम्यां वैकुंठः पातु नैर्ऋतौ ॥ वारुण्यां वासुदेवश्च सतो रक्षाकरः स्वयम् ॥ २५ ॥ पातु ते संततमजो वायव्यां विष्टरश्रवाः ॥ उत्तरे च सदा पातु तेजसा जलजासनः ॥ २६ ॥ ऐशान्यामीश्वरः पातु पातु सर्वत्र शत्रुजित् ॥ जले स्थले चांतरिक्षे निद्रायां पातु राघवः ॥ २७ ॥ इत्येवं कथितं ब्रह्मन्कवचं परमाद्भुतम् ॥ कृष्णेन कृपया दत्तं स्मृतेनैव पुरा मया ॥ २८ ॥ शुंभेन सह संग्रामे निर्लक्ष्ये घोरदारुणे ॥ गगने स्थितया सद्यः प्राप्तिमात्रेण सो जितः ॥ २९ ॥ कवचस्य प्रभावेण धरण्यां पतितो मृतः ॥ पूर्वं वर्षशतं खे च कृत्वा युद्धं भयावहम् ॥ ३० ॥ मृते शुंभे च गोविन्दः कृपालुर्गगनस्थितः ॥ मालां च कवचं दत्त्वा गोलोकं स जगाम ह ॥ ३१ ॥ कल्पांतरस्य वृत्तांतं कृपया कथितं मुने ॥ अभ्यंतरभयं नास्ति कवचस्य प्रभावतः ॥ ३२ ॥ कोटिशः कोटिशो नष्टा मया दृष्टाश्च वेधसः ॥ अहं च हरिणा सार्द्धं कल्पेकल्पे स्थिरा सदा ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा कवचं दत्त्वा सांतर्धानं चकार ह ॥ निःशंको नाभिकमले तस्थौ स कमलोद्भवः ॥ ३४ ॥ सुवर्णगुटिकायां च कृत्वेदं कवचं परम् ॥ कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ बध्नीयाद्यः सुधीः सदा ॥ ३५ ॥ विषाग्निजलशत्रुभ्यो भयं तस्य न जायते ॥ जले स्थले चांतरिक्षे निद्रायां रक्षतीश्वरः ॥ ३६ ॥ संग्रामे वज्रपाते च विपत्तौ प्राणसंकटे ॥ कवचस्मरणादेव सद्यो निःशंकतां व्रजेत ॥ ३७ ॥ बद्ध्वेदं कवचं कण्ठे शंकरस्त्रिपुरं पुरा ॥ जघान लीलामात्रेण दुरंतमसुरेश्वरम् ॥ ३८ ॥ बद्ध्वेदं कवचं काली रक्तबीजं चखाद सा ॥ सहस्रशीर्षा धृत्वेदं विश्वं धत्ते तिलं यथा ॥ ३९ ॥ आवां सनत्कुमारश्च धर्मसाक्षी च कर्मणाम् ॥ कवचस्य प्रभावेण सर्वत्र जयिनो वयम् ॥ ४० ॥

१ ते हनुम्-इ० पा० । २ माल्यम्-इ० पा० । ३ सर्प-इ० पा० । ४ प्रसादेन-इ० पा० ।

तस्य नन्दशिशोः कण्ठे चकार कवचं द्विजः ॥ आत्मनः कवचं कण्ठे दधार च स्वयं हरिः ॥ ४१ ॥ प्रभावः कथितः सर्वः कवचस्य हरेस्तथा ॥ अनन्तस्याच्युतस्यैव प्रभावमतुलं मुने ॥ ४२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसम्वादे शकटभंजनयोगनिद्रोक्तकवचन्यासोनाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अपरं कृष्णमाहात्म्यं शृणु किंचिन्महामुने ॥ विघ्ननिघ्नं पापहरं महापुण्यकरं परम् ॥ १ ॥ एकदा नंदपत्नी च कृत्वा कृष्णं स्ववक्षसि ॥ स्वर्णसिंहासनस्था च क्षुधितं तं स्तनं ददौ ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र विप्रेंद्रैकः समागतः ॥ वृतः शिष्यसमूहैश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ३ ॥ प्रजपन्परमं ब्रह्म शुद्धस्फटिकमालया ॥ दंडी छत्री शुक्लवासा दंतपंक्तिविराजितः ॥ ४ ॥ ज्योतिर्ग्रंथो मूर्तिमांश्च वेदवेदांगपारगः ॥ परिबिभ्रज्जटाजालं तप्तकांचनसन्निभम् ॥ ५ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यो गौरांगः पद्मलोचनः ॥ योगींद्रो धूर्जटेः शिष्यः शुद्धभक्तो गदाभृतः ॥ ६ ॥ व्याख्यामुद्राकरः श्रीमाञ्छिष्यानध्यापयन्मुदा ॥ वेद व्याख्यां कतिविधां प्रकुर्वन्निव लीलया ॥ ७ ॥ एकीभूय चतुर्वेदस्तेजसा मूर्तिमानिव ॥ साक्षात्सरस्वतीकंठः सिद्धांतिकविशारदः ॥ ८ ॥ ध्यानैकनिष्ठः श्रीकृष्णपादांभोजे दिवानिशम् ॥ जीवन्मुक्तो हि सिद्धेशः सर्वज्ञः सर्वदर्शनः ॥ ९ ॥ तं दृष्ट्वा सा समुत्तस्थौ यशोदा प्रणनाम च ॥ पाद्यं गां मधुपर्कं च स्वर्णसिंहासनं ददौ ॥ १० ॥ बालकं वंदयामास मुनींद्रं सस्मितं मुदा ॥ मुनिश्च मनसा चक्रे प्रणामशतकं हरिम् ॥ ११ ॥ आशिषं प्रददौ प्रीत्या वेदमंत्रोपयोगिकम् ॥ प्रणनाम च शिष्यांश्च ते तां युयुजुराशिषम् ॥१२॥ शिष्यान्पाद्यादिकं भक्त्या प्रददौ च पृथक्पृथक् ॥ सशिष्यांघ्री च प्रक्षाल्य समुवास सुखासने ॥१३॥ समुद्यता सा प्रष्टुं च पुटांजलियुता सती ॥ स्वक्रोडे बालकं कृत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ १४ ॥ स्वात्मारामं मंगलं च प्रष्टुं यद्यपि न क्षमा ॥ तथापि भवतो नाम शिवं पृच्छामि सांप्रतम् ॥ १५ ॥ अबलाबुद्धिहीनाया दोषं क्षंतुं सदार्हसि ॥ मूढस्य सततं दोषं क्षमां कुर्वंति साधवः ॥ १६ ॥ अंगिरा वाऽथ वाऽत्रिर्वा मरीचिर्गौतमोऽथ वा ॥ क्रतुः किं वा प्रचेता वा पुलस्त्यः पुलहोथ वा ॥१७॥ दुर्वासाः कर्दमस्त्वं

वा वशिष्ठो गर्ग एव वा ॥ जैगीषव्यो देवलो वा कपिलो वा स्वयं विभुः ॥ १८ ॥ सनत्कुमारः सनकः सनंदो वा सनातनः ॥ वोढुः पंचशिखो वा त्वमासुरिः सौभरिः किमु ॥ १९ ॥ विश्वामित्रोऽथ वाल्मीको वामदेवोऽथ कश्यपः ॥ संवर्तः किमुतथ्यो वा किं कचो वा बृहस्पतिः ॥ २० ॥ भृगुः शुक्रश्च च्यवनो नरनारायणोऽथवा ॥ सक्थिनः पराशरो व्यासः शुकदेवोऽथ जैमिनिः ॥ २१ ॥ मार्कण्डेयो लोमशश्च कण्वः कात्यायनस्तथा ॥ आस्तीको वा जरत्कारुर्ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥ २२ ॥ पौलस्त्यस्त्वमगस्त्यो वा शरद्वान्गिगिरेव च ॥ शमीकोरिष्टनेमिश्च मांडव्यः पैल एव च ॥ २३ ॥ पाणिनिर्वा कणादो वा शाकल्यः शाकटायनः ॥ अष्टावक्रो भागुरिर्वा सुमंतुर्वत्स एव वा ॥ २४ ॥ जाबालो याज्ञवल्क्यश्च वैशंपायन एव च ॥ यतिर्हंसी पिप्पलादो मैत्रेयः करुषस्तथा ॥ २५ ॥ उपमन्युर्गौरमुखोऽरुणिरौर्वोऽथ कक्षिवान् ॥ भरद्वाजो वेदशिराः शंकुकर्णोऽथ शौनकः ॥ २६ ॥ एतेषां पुण्यश्लोकानां को भवान्वद मे प्रभो ॥ प्रत्युत्तरार्हा नाहं चेत्तथापि वक्तुमर्हसि ॥ २७ ॥ किंकरः किंकरी वापि समर्था प्रष्टुमीश्वरम् ॥ यो यस्य सेवानियतः स कं पृच्छति तं विना ॥ २८ ॥ धन्याहं कृतकृत्याहं सफलं जीवितं मम ॥ त्वत्पादाब्जरजःस्पर्शो जन्मकोट्यंहसां क्षयः ॥ २९ ॥ त्वत्पादोदकसंस्पर्शात्सद्यः पूता वसुंधरा ॥ तवागमनमात्रेण तीर्थीभूतो ममाश्रमः ॥ ३० ॥ येये श्रुताः श्रुतौ ब्रह्मञ्छ्रुतिसारा महाजनाः ॥ तेषामेको मया दृष्टः पूर्वपुण्यफलोदयात् ॥ ३१ ॥ शिष्या वेदा मूर्तिमंतो ग्रीष्ममध्याह्नभास्कराः ॥ गोकुलं मत्कुलं सद्यः पुनंति पादरेणुना ॥ ३२ ॥ आशिषं कर्तुमर्हंति प्रसन्नमनसा शिशुम् ॥ पूर्णस्वस्त्ययनं सद्यो विप्राशीर्वचनं ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ इत्येवमुक्त्वा नंदस्त्री भक्त्या तस्थौ मुनेः पुरः ॥ नरं प्रस्थापयामास नंदमानयितुं सती ॥ ३४ ॥ यशोदावचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगवः ॥ जहसुः शिष्यसंघाश्च भासयंतो दिशो दश ॥ ३५ ॥ हितं तथ्यं नीतियुक्तं महत्पुण्यकरं परम् ॥ तामुवाच मुदा युक्तः शुद्धिबुद्धिर्महामुनिः ॥ ३६ ॥ ॥ श्रीगर्ग उवाच ॥ ॥ सुधामयं ते वचनं लौकिकं च

१ जीवनम्-इ०पा० । २ सर्वम्-इ०पा० । ३ चरम्-इ०पा० । ४ प्रीतिकरम्-इ०पा० । ५ समयोचितम्-इ०पा० ।

कुलोचितम् ॥ यस्य यत्र कुले जन्म स एव तादृशो भवेत् ॥ ३७ ॥ सर्वेषां गोपपद्मानां गिरिभानुश्च भास्करः ॥ पत्नीपद्मासमा तस्य नाम्ना पद्मावती सती ॥३८॥ तस्याः कन्या यशोदा त्वं यशोवर्द्धनकारिणी ॥ बल्लवानां च प्रवरो लब्धो नंदश्चवल्लभः ॥३९॥ नंदो यस्त्वं च या भद्रे बालो यो येन वा गतः ॥ जानामि निर्जने सर्वं वक्ष्यामि नंदसन्निधिम् ॥ ४० ॥ गर्गोहं यदुवंशानां चिरकालं पुरोहितः ॥ प्रस्थापितोऽहं वसुना नान्यसाध्ये च कर्मणि ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे नंदः श्रुतमात्रं जगाम ह ॥ ननाम दंडवद्भूमौ मूर्ध्ना तं मुनिपुंगवम् ॥ ४२ ॥ शिष्यान्ननाम मूर्ध्ना च ते तं युयुजुराशिषम् ॥ समुत्थायासनात्तूर्णं यशोदानंद एव च ॥ ४३ ॥ गृहीत्वाभ्यंतरं रम्यं जगाम विदुषां वरः ॥ गर्गो नंदो यशोदा च सपुत्रा सा मुदान्विता ॥ वाक्यं गर्गस्तदोवाच निगूढं निर्जने मुने ॥ ४४ ॥ श्रीगर्ग उवाच ॥ अयि नंद प्रवक्ष्यामि वचनं ते सुखावहम् ॥ प्रस्थापितोहं वसुना येन तच्छ्रूयतामिति ॥४५॥ वसुना सूतिकागारे शिशुः प्रत्यर्पणं कृतः ॥ पुत्रोऽयं वसुदेवस्य ज्येष्ठश्च तस्य च ध्रुवम् ॥ ४६ ॥ कन्या ते तेन या नीता मथुरां कंसभीरुणा ॥ अस्यान्नप्राशनायाहं नामानुकरणाय च ॥ गूढेन प्रेषितस्तेन तस्योद्योगं कुरु द्विज ॥४७॥ पूर्णब्रह्मस्वरूपोयं शिशुस्ते मायया महीम् ॥ आगत्य भारहरणं कर्ता धात्रा च सेवितः ॥ गोलोकनाथो भगवाञ्छ्रीकृष्णो राधिकापतिः ॥ ४८ ॥ नारायणो यो वैकुंठे कमलाकांत एव च ॥ श्वेतद्वीपनिवासी यः पिता विष्णुश्च सोप्यजः ॥ ४९ ॥ कपिलोन्ये तदंशाश्च नरनारायणावृषी ॥ सर्वेषां तेजसां राशिर्मूर्तिमानागतः किमु ॥ ५० ॥ तं वसुं दर्शयित्वा च शिशुरूपो बभूव ह ॥ सांप्रतं सूतिकागारादाजगाम तवालयम् ॥ ५१ ॥ अयोनिसंभवश्चायमाविर्भूतो महीतले ॥ वायुपूर्णं मातृगर्भं कृत्वा च मायया हरिः ॥ ५२ ॥ आविर्भूय वसुं मूर्तिं दर्शयित्वा जगामह ॥ युगेयुगे वर्णभेदो नामभेदोस्य बल्लव ॥ ५३ ॥ शुक्लः पीतस्तथा रक्त इदानीं कृष्णतां गतः ॥ शुक्लवर्णः सत्ययुगे सुतीव्रतेजसावृतः ॥ ५४ ॥ त्रेतायां रक्तवर्णोयं पीतोयं द्वापरे विभुः ॥ कृष्णवर्णः कलौ श्रीमांस्तेजसां राशिरेव च ॥ ५५ ॥ परिपूर्णतमं ब्रह्म तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥

---

१ बल्लानाम्–इ०पा० । २ शुभावहम्–इ० पा० । ३ पाता–इ० पा० । ४ सुतीव्रः–इ० पा० ।

ब्रह्मणो वाचकः कोयमृकारोऽनंतवाचकः ॥ ५६ ॥ शिवस्य वाचकः षश्च नकारो धर्मवाचकः ॥ अकारो विष्णुवचनः श्वेतद्वीपनिवासिनः ॥ ५७ ॥ नरनारायणार्थस्य विसर्गो वाचकः स्मृतः ॥ सर्वेषां तेजसां राशिः सर्वमूर्तिस्वरूपकः ॥ ५८ ॥ सर्वाधारः सर्वबीजस्तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ कर्मनिर्मूलवचनः कृषिर्नो दास्यवाचकः ॥ ५९ ॥ अकारो दातृवचनस्तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ कृषिर्निश्चेष्टवचनो नकारो भक्तिवाचकः ॥ ६० ॥ अकारः प्रातिवचनस्तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ कृषिर्निर्वाणवचनो नकारो मोक्षवाचकः ॥ ॥ ६१ ॥ अकारो दातृवचनस्तेन कृष्ण इति स्मृतः ॥ नाम्नां भगवतो नंद कोटीनां स्मरणेन यत् ॥ ६२ ॥ तत्फलं लभते नूनं कृष्णेति स्मरणे नरः ॥ यद्विधं स्मरणात्पुण्यं वचनाच्छ्रवणात्तथा ॥ ६३ ॥ कोटिजन्मांहसो नाशो भवेद्यत्स्मरणादिकात् ॥ विष्णोर्नाम्नां च सर्वेषां सारात्सारं परात्परम् ॥६४॥ कृष्णेति सुंदरं नाम मंगलं भक्तिदायकम् ॥ ककारोच्चारणाद्भक्तः कैवल्यं मृत्युजन्महम् ॥६५॥ ऋकाराद्दास्यमतुलं षकाराद्भक्तिमीप्सिताम् ॥ नकारात्सहवासं च तत्समं कालमेव च ॥६६॥ तत्सारूप्यं विसर्गाच्च लभते नात्र संशयः ॥ ककारोच्चारणादेव वेपंते यमकिंकराः ॥६७॥ ऋकारोक्तेर्न तिष्ठंति षकारात्पातकानि च ॥ नकारोच्चारणाद्रोगा अकाराn्मृत्युरेव च ॥ ६८ ॥ ध्रुवं सर्वे पलायंते नामोच्चारणभीरवः ॥ स्मृत्युक्तिश्रवणोद्योगात्कृष्णनाम्नो व्रजेश्वर ॥ ६९ ॥ रथं गृहीत्वा धावंति गोलोकात्कृष्णकिंकराः ॥ पृथिव्या रजसः संख्यां कर्तुं शक्ता विपश्चितः ॥ ७० ॥ नाम्नः प्रभावसंख्यानं संतो वक्तुं न च क्षमाः ॥ पुरा शंकरवक्त्रेण नाम्नोऽस्य महिमा श्रुतः ॥ ७१ ॥ गुणान्नामप्रभावं च किंचिज्जानाति मद्गुरुः ॥ ब्रह्मानंतश्च धर्मश्च सुरर्षिमनुमानवाः ॥ ७२ ॥ वेदाः संतो न जानंति महिम्नः षोडशीं कलाम् ॥ इत्येवं कथितो नंद महिमा च सुतस्य च ॥ ७३ ॥ यथामति यथाज्ञानं गुरुवक्त्राद्यथा श्रुतम् ॥ कृष्णः पीतांबरः कंसध्वंसी च विष्टरश्रवाः ॥ ७४ ॥ देवकीनंदनः श्रीशो यशोदानंदनो हरिः ॥ सनातनोऽच्युतोऽनंतः सर्वेशः सर्वरूपधृक् ॥ ७५ ॥ सर्वाधारः सर्वगतिः सर्वकारणकारणम् ॥ राधाबंधू राधिकात्मा राधिकाजीवन

१ अकारः प्राप्तिवचनः–इ० पा० । २ मयाश्रुतम्–इ०पा० । ३ विष्णुः–इ० पा० ।

स्वयम् ॥ ७६ ॥ राधाप्राणो राधिकेशो राधिकारमणः स्वयम् ॥ राधिकासहचारी च राधामानसपूरणः ॥ ७७ ॥ राधाधनो राधिकांगो राधिकासक्तमानसः ॥ राधिकाचित्तचोरश्च राधाप्राणाधिकः प्रभुः ॥ ७८ ॥ परिपूर्णतमं ब्रह्म गोविंदो गरुडध्वजः ॥ नामान्येतानि कृष्णस्य श्रुतानि मन्मुखाद्धृदि ॥ ७९ ॥ जन्ममृत्युहराण्येव रक्ष नंद शुभेक्षण ॥ कृतं निरूपणं नाम्नां कनिष्ठस्य यथा श्रुतम् ॥ ८० ॥ ज्येष्ठस्य हलिनो नाम्नः संकेतं शृणु मन्मुखात् ॥ गर्भसंकर्षणादेव नाम्ना संकर्षणः स्मृतः ॥ ८१ ॥ नास्त्यंतोस्यैव वेदेषु तेनानंत इति स्मृतः ॥ बलदेवो बलोद्रेकाद्धली च हलधारणात् ॥८२॥ शितिवासा नीलवासान्मुसली मुसलायुधात् ॥ रेवत्या सह संभोगाद्रेवतीरमणः स्वयम् ॥ ८३ ॥ रोहिणीगर्भवासात्तु रौहिणेयो महामतिः ॥ इत्येवं ज्येष्ठपुत्रस्य श्रुतं नाम निवेदितम् ॥८४॥ यास्याम्यहं गृहं नंद सुखं तिष्ठ स्वमंदिरे ॥ ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा नंदःस्तब्धो बभूव ह ॥ ८५ ॥ निश्चेष्टा नंदपत्नी च जहास बालकः स्वयम् ॥ प्रणम्योवाच नंदस्तं वाक्यं विनयपूर्वकम् ॥८६॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ गतश्चेत्त्वं तदा कर्म करिष्यत्येव को महान् ॥ ८७ ॥ स्वयं शुभेक्षणं कृत्वा कुरु नाम्नान्नप्राशनम् ॥ यन्नामौघश्च कथितो राधाप्राणादिको दश ॥ ॥८८॥ तस्यापि का वा राधेति कन्यका कस्य च ध्रुवम् ॥ नंदस्य वचनं श्रुत्वा जहास मुनिपुंगवः ॥ निगूढं परमं तत्त्वं रहस्यं कथयामि ते ॥ ८९ ॥ ॥ श्रीगर्ग उवाच ॥ ॥ शृणु नंद प्रवक्ष्यामि इतिहासं पुरातनम् ॥ ९० ॥ पुरा गोलोकवृत्तांतं श्रुतं शंकरवक्त्रतः ॥ श्रीदाम्नो राधया सार्द्धं बभूव कलहो महान् ॥ ९१ ॥ श्रीदामशापाद्देवेन गोपी राधा च गोकुले ॥ वृषभानुसुता सा च माता तस्याः कलावती ॥ ९२ ॥ कृष्णस्यार्द्धांगसंभूता नाथस्य सदृशी सती ॥ गोलोकवासिनी सेयमत्र कृष्णाज्ञयाधुना ॥ ९३ ॥ अयोनिसंभवा देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ मातुर्गर्भं वायुपूर्णं कृत्वा च मायया सती ॥ ९४ ॥ वायुनिःसरणे काले धृत्वा च शिशुविग्रहम् ॥ आविर्बभूव मायेयं पृथ्व्यां कृष्णोपदेशतः ॥ ९५ ॥ वर्धते सा व्रजे राधा शुक्ले चंद्रकला यथा ॥ श्रीकृष्णतेज

१ सांप्रतं व्रज--इ०पा० ।

सोऽर्द्धेन सा च मूर्तिमती सती ॥ ९६ ॥ एका मूर्तिर्द्विधाभूता भेदो वेदे निरूपितः ॥ इयं स्त्री सा पुमान् किंवा सा वा कांता पुमानयम् ॥ ९७ ॥ द्वे रूपे तेजसा तुल्ये रूपेण च गुणेन च ॥ पराक्रमेण बुद्ध्या वा ज्ञानेन संपदापि च ॥ ९८ ॥ पुरतो गमनेनैव किं तु सा वयसाधिका ॥ ध्यायते तामयं शश्वदिमं सा स्मरति प्रियम् ॥ ९९ ॥ रचिता सास्य प्राणैश्च तत्प्राणैर्मूर्तिमानयम् ॥ अस्य राधानुसारेण गोकुलागमनं परम् ॥ १०० ॥ स्वीकारं सार्थकं कर्तुं गोकुले यत्कृतं पुरा ॥ कंसभीतिच्छलेनैव गोकुलागमनं हरेः ॥१०१॥ प्रतिज्ञापालनार्थाय भयेशस्य भयं कुतः ॥ राधाशब्दस्य व्युत्पत्तिः सामवेदे निरूपिता ॥ १०२ ॥ नारायणस्तामुवाच ब्रह्माणं नाभिपंकजे ॥ ब्रह्मा तां कथयामास ब्रह्मलोके च शंकरम् ॥ १०३ ॥ पुरा कैलासशिखरे मामुवाच महेश्वरः ॥ देवानां दुर्लभां नंद निशामय वदामि ते ॥ १०४ ॥ सुरासुरमुनींद्राणां वांछितां मुक्तिदां पराम् ॥ रेफो हि कोटिजन्माघं कर्मभोगं शुभाशुभम् ॥१०५॥ आकारो गर्भवासं च मृत्युं च रोगमुत्सृजेत् ॥ धकार आयुषो हानिमाकारो भवबंधनम् ॥ १०६ ॥ श्रवणस्मरणोक्तिभ्यः प्रणश्यति न संशयः ॥ रेफो हि निश्चलां भक्तिं दास्यं कृष्णपदांबुजे ॥ १०७ ॥ सर्वेप्सितं सदानंदं सर्वसिद्धौघमीश्वरम् ॥ धकारः सहवासं च तत्तुल्यकालमेव च ॥ १०८ ॥ ददाति सार्ष्टिसारूप्यं तत्त्वज्ञानं हरेः समम् ॥ आकारस्तेजसां राशिं दानशक्तिं हरौ यथा ॥१०९॥ योगशक्तिं योगमतिं सर्वकालं हरिस्मृतिम् ॥ श्रुत्युक्तिस्मरणाद्योगान्मोहजालं च किल्बिषम् ॥ ११० ॥ रोगशोकमृत्युयमा वेपंते नात्र संशयः ॥ राधामाधवयोः किंचिद्व्याख्यानं च यतः श्रुतम् ॥ १११ ॥ तदुक्तं च यथाज्ञानं साकल्यं वक्तुमक्षमः ॥ आरात्वृंदावने नंद विवाहो भविताऽनयोः ॥ ११२ ॥ पुरोहितो जगद्धाता कृत्वाऽग्निं साक्षिणं मुदा ॥ कुबेरपुत्रमोक्षं च गव्यस्याहृत्य भक्षणम् ॥ ॥ ११३ ॥ हिंसनं धेनुकस्यैव कानने तालभोजनम् ॥ बककेशिप्रलंबानां हिंसनं चाऽथ लीलया ॥ ११४ ॥ मोक्षणं द्विजपत्नीनां मिष्टान्नपानभोजनम् ॥ भंजनं शक्रयागस्य शक्राद्गोकुलरक्षणम् ॥ ११५ ॥ गोपीनां वस्त्रहरणं व्रतसंपादनं तथा ॥ ताभ्यः पुनर्वस्त्रदानं वरदानं यथेप्सितम् ॥ ११६ ॥ चेतसां हरणं तासामयं वश्याः करिष्यति ॥ रासोत्सवं महारम्यं सर्वेषां हर्षवर्द्धनम् ॥ ११७ ॥

पूर्णचन्द्रोदये नक्तं वसंते रासमंडले ॥ गोपीनां नवसभोगात्कृत्वा पूर्णं मनोरथम् ॥ ११८ ॥ ताभिः सह जलक्रीडां करिष्यति कुतूहलात ॥ विच्छेदोस्य वर्षशतं श्रीदामशापहेतुकम् ॥ ११९ ॥ गोपालैर्गोपिकाभिश्च भविता राधया सह ॥ मथुरागमनं तत्र गोपीनां शोकवर्द्धनम् ॥ १२० ॥ पुनः प्रबोधनं तासां दानमाध्यात्मिकस्य च ॥ स्यंदनाक्रूरयो रक्षां सद्यस्ताभ्यां करिष्यति ॥ १२१ ॥ रथमारोहणं कृत्वा मथुरागमनं पुनः ॥ पितृभ्रातृव्रजैः सार्द्धं विलंघ्य यमुनां व्रजे ॥ १२२ ॥ अक्रूराय ज्ञानदानं दर्शयित्वा स्वकं जले ॥ कौतुकेन च सायाह्ने नगरात्सर्वदर्शनम् ॥ १२३ ॥ मालाकारतंतुवायकुब्जानां बंधमोक्षणम् ॥ धनुर्भंगं शंकरस्य यागस्थान प्रदर्शनम् ॥ १२४ ॥ हिंसनं गजमल्लानां दर्शनं नृपतेः पुरः ॥ कंसस्य हिंसनं सद्यः पित्रोर्निगडमोक्षणम् ॥ १२५ ॥ प्रबोधनं च युष्मा कमुग्रसेनाभिषेचनम् ॥ तस्यतस्य वधूनां च ज्ञानाच्छोकापनोदनम् ॥ १२६ ॥ भ्रातुः स्वस्योपनयनं विद्यादानं गुरोर्मुखात् ॥ गुरुपुत्रप्रदानं च पुनरागमनं गृहे ॥ १२७ ॥ छलनं नृपसैन्यानां यवनस्य दुरात्मनः ॥ निर्माणं द्वारकायाश्च मुचुकुंदस्य मोक्षणम् ॥ ॥ १२८ ॥ द्वारकागमनं चैव यादवैः सह कौतुकात् ॥ स्त्रीसंघानां विहरणं ताभिः सार्द्धं च क्रीडनम् ॥ १२९ ॥ सौभाग्यवर्धनं तासां पुत्रपौत्रादिकस्य च ॥ मणिसंबंधिनो मिथ्याकलंकस्य च मोक्षणम् ॥ १३० ॥ साहाय्यं पांडवानां च भारावतरणादिकम् ॥ निष्पन्नं राजसूयस्य धर्मपुत्रस्य लीलया ॥ १३१ ॥ पारिजातस्य हरणं शक्राहंकारमर्दनम् ॥ व्रतपूर्णं च सत्याया बाणस्य भुजकृंतनम् ॥ १३२ ॥ मर्दनं शिवसैन्यानां हरस्य जृंभणं परम् ॥ हरणं बाणपुत्र्याश्चैवानिरुद्धस्य मोक्षणम् ॥ १३३ ॥ वाराणस्याश्च दहनं विप्रदारिद्र्यभंजनम् ॥ विप्रपुत्रप्रदानं च दुष्टानां दमनादिकम् ॥ १३४ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन युष्माभिः सह दर्शनम् ॥ कृत्वा च राधया सार्धं व्रजमागमिता पुनः ॥ १३५ ॥ प्रस्थापयित्वा द्वारां च परं नारायणांशकम् ॥ सर्वं निष्पादनं कृत्वा गोलोकं राधया सह ॥ १३६ ॥ गमिष्यंत्येव गोलोकं नाथोयं जगतां पतिः ॥ नारायणश्च वैकुंठं गमिता स्म त्वया सह ॥ १३७ ॥ धर्मगेह मृषी द्वौ च विष्णुः क्षीरोदमेव च ॥ इत्येवं कथितं नंद भविष्यं वेदनिर्णयम् ॥ १३८ ॥ श्रूयतां सांप्रतं कर्म यदर्थं गमनं मम ॥

माघशुक्लचतुर्दश्यां कुरु कर्म शुभे क्षणे ॥ १३९ ॥ गुरुवारे च रेवत्यां विशुद्धे चंद्रतारके ॥ चंद्रस्थे मीनलग्ने च लग्नेशपूर्णदर्शने
॥ १४० ॥ वणिजे करणोत्कृष्टे शुभयोगे मनोहरे ॥ सुदुर्लभे दिने तत्र सर्वोत्कृष्टोपयोगिके ॥ १४१ ॥ आलोच्य पंडितैः सार्द्धं
कुरु कर्म मुदान्वितः ॥ इत्युक्त्वा बहिरागत्य स उवास मुनीश्वरः ॥ १४२ ॥ हृष्टो नंदो यशोदा च कर्मोद्योगं चकार
ह ॥ एतस्मिन्नंतरे द्रष्टुं गर्गं गोपाश्च गोपिकाः ॥ १४३ ॥ बालका बालिकाश्चैव आजग्मुर्नंदमंदिरम् ॥ ददृशुस्ते मुनिश्रेष्ठं
ग्रीष्ममध्याह्नभास्करम् ॥ १४४ ॥ शिष्यसंघैः परिवृतं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ गूढयोगं प्रवोचंतं सिद्धाय पृच्छते मुदा ॥
॥ १४५ ॥ पश्यंतं सस्मितं नंदभवनानां परिच्छदम् ॥ स्वर्णसिंहासनस्थं च योगमुद्राधरं वरम् ॥ १४६ ॥ भूतं भव्यं भवि
ष्यं च पश्यंतं ज्ञानचक्षुषा ॥ हृदीश्वरं प्रपश्यत सिद्धं मंत्रप्रभावतः ॥ १४७ ॥ बहिर्यशोदाक्रोडस्थं तादृशं सस्मितं शिशुम् ॥
महेशदत्तध्यानेन यद्रूपं च निरूपितम् ॥ १४८ ॥ तं दृष्ट्वा परमप्रीत्या पूर्णभूतमनोरथम् ॥ साश्रुनेत्रं पुलकितं निमग्नं भक्ति
सागरे ॥ १४९ ॥ हृदि पूजां प्रणामं च कुर्वंतं योगचर्यया ॥ मूर्ध्ना प्रणेमुस्ते तं च स च तानाशिषं ददौ ॥ १५० ॥ आसन
स्थो मुनिस्तस्थौ ते जग्मुः स्वालयं मुदा ॥ नंदः स्वानंदयुक्तश्च बंधून्मंगलपत्रिकाः ॥ १५१ ॥ प्रस्थापयामास शीघ्रमा
राद्दूरस्थितान्मुदा ॥ दधिकुल्यां दुग्धकुल्यां घृतकुल्यां प्रपूरिताम् ॥ १५२ ॥ गुडकुल्यां तैलकुल्यां मधुकुल्यां च विस्तृताम् ॥
नवनीतकुल्यां पूर्णां च तक्रकुल्यां यदृच्छया ॥ १५३ ॥ शर्करोदककुल्यां च परिपूर्णां च लीलया ॥ तंडुलानां च शाली
नामुच्चैश्च शतपर्वतान् ॥ १५४ ॥ पृथुकानां शैलशतं लवणानां च सप्त च ॥ सप्त शैलाञ्छर्कराणां लड्डुकानां च सप्त च
॥ १५५ ॥ परिपक्वफलानां च तत्र षोडश पर्वतान् ॥ यवगोधूमचूर्णानां पक्वलड्डुकपिंडकान् ॥ १५६ ॥ मोदकानां च शैलं
च स्वस्तिकानां च पर्वतान् ॥ कपर्दकानामत्युच्चैः शैलान्सप्त च नारद ॥ १५७ ॥ कर्पूरादिकयुक्तानां तांबूलानां च मंदिरम् ॥
विस्तृतं द्वारहीनं च वासितोदकसंयुतम् ॥ १५८ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमेन समन्वितम् ॥ नानाविधानि रत्नानि स्वर्णानि

विविधानि च ॥ १५९ ॥ मुक्ताफलानि रम्याणि प्रवालानि मुदान्वितः ॥ नानाविधानि चारूणि वासांसि भूषणानि च ॥ १६० ॥ पुत्रान्नप्राशने नंदः कारयामास कौतुकात् ॥ संस्कारयुक्तं रुचिरं चंदनद्रवचर्चितम् ॥ १६१ ॥ प्रांगणं कदलीस्तंभै रसालनवपल्लवैः ॥ ग्रथितैः सूक्ष्मवस्त्रेण वेष्टयामास कौतुकात् ॥ १६२ ॥ युक्तं मंगलकुंभैश्च फलपल्लवसंयुतैः ॥ चंदनागुरुकस्तूरीपुष्पमालाविराजितैः ॥ १६३ ॥ माल्यानां वरवस्त्राणां राशिभिश्च विराजितम् ॥ गवां च मधुपर्काणामासनानां च नारद ॥ १६४ ॥ फलानां जलकुंभानां समूहैश्च समन्वितम् ॥ नानाप्रकारैर्वाद्यैश्च दुर्लभैः सुमनोहरैः ॥ १६५ ॥ ढक्कानां दुंदुभीनां च पटहानां तथैव च ॥ मृदंगमुरजादीनामानकानां समूहकैः ॥ १६६ ॥ वंशीसन्नहनीकांस्यशरयंत्रैश्च शब्दितम् ॥ विद्याधरीणां नृत्येन भृंगिमाभ्रमणेन च ॥ १६७ ॥ गंधर्वनायकानां च संगीतैर्मूर्च्छनायुतैः ॥ स्वर्णसिंहासनानां च रथानां निःस्वनैर्युतम् ॥ १६८ ॥ एतस्मिन्नंतरे नंदमुवाच वाचको मुदा ॥ आजग्मुर्बल्लवेंद्राश्च बांधवा बल्लवास्तथा ॥ १६९ ॥ अश्वस्थाश्च गजस्थाश्च रथस्थाश्चेति सत्वरम् ॥ आजग्मू राजपुत्राश्च रत्नालंकारभूषिताः ॥ १७० ॥ आगतो गिरिभानुश्च सस्त्रीकश्च सकिंकरः ॥ रथानां च चतुर्लक्षं गजानां च तथैव च ॥ १७१ ॥ तुरंगमाणां कोटिश्च शिबिकानां तथैव च ॥ ऋषींद्राणां मुनींद्राणां विप्राणां च विपश्चिताम् ॥ १७२ ॥ वंदिनां भिक्षुकाणां च समूहैश्च समीपतः ॥ गोपानां गोपिकानां च संख्यां कर्तुं च कः क्षमः ॥ १७३ ॥ पश्यागत्य बहिर्भूयेत्युवाच प्रांगणे स्थितः ॥ श्रुत्वैवं तानुपव्रज्य समानीय व्रजेश्वरः ॥ १७४ ॥ प्रांगणे वासयामास पूजयामास सत्वरम् ॥ ऋष्यादिकसमूहं च प्रणम्य शिरसा भुवि ॥ पाद्यादिकं च तेभ्यश्च प्रददौ सुसमाहितः ॥ १७५ ॥ वस्तुभिर्बंधुभिः पूर्णं बभूव नंदगोकुलम् ॥ न कोपि कस्य शब्दं च श्रोतुं शक्तश्च तत्र वै ॥ १७६ ॥ त्रिमुहूर्तं कुबेरश्च श्रीकृष्णप्रीतये मुदा ॥ चकार स्वर्णवृष्ट्या च परिपूर्णं च गोकुलम् ॥ १७७ ॥ कौतुकापह्नवं चक्रुर्बंधुवर्गाश्च क्रीडया ॥ आनम्रकंधराः सर्वे दृष्ट्वा नंदस्य संपदम् ॥१७८॥ नंदः कृताह्निकः पूतो धृत्वा धौते च वाससी ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमेनैव भूषितः ॥१७९॥

उवास पादौ प्रक्षाल्य स्वर्णपीठे मनोहरे ॥ गर्गस्य च मुनींद्राणां गृहीत्वाज्ञां व्रजेश्वरः ॥ १८० ॥ संस्मृत्य विष्णुमाचांतः स्वस्ति वाचनपूर्वकम् ॥ कृत्वा कर्म च वेदोक्तं भोजयामास बालकम् ॥ १८१ ॥ गर्गवाक्यानुसारेण बालकस्य मुदान्वितः ॥ कृष्णेति मंगलं नाम ररक्ष च शुभे क्षणे ॥ १८२ ॥ सघृतं भोजयित्वा च कृत्वा नाम जगत्पतेः ॥ वाद्यानि वादयामास कारयामास मंगलम् ॥ १८३ ॥ नानाविधानि स्वर्णानि धनानि विविधानि च ॥ भक्ष्यद्रव्याणि वासांसि ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ १८४ ॥ बंदिभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च सुवर्णं विपुलं ददौ ॥ भाराक्रांताश्च ते सर्वे न शक्ता गन्तुमेव च ॥ १८५ ॥ ब्राह्मणान्बन्धुवर्गांश्च भिक्षुकांश्च विशेषतः ॥ मिष्टान्नं भोजयामास परिपूर्णं मनोहरम् ॥ १८६ ॥ दीयतां दीयतां चैव खाद्यतां खाद्यतामिति ॥ बभूव शब्दोऽत्युच्चैश्च सततं नन्दगोकुले ॥ १८७ ॥ रत्नानि परिपूर्णानि वासांसि भूषणानि च ॥ प्रवालानि सुवर्णानि मणिसाराणि यानि च ॥ १८८ ॥ चारूणि स्वर्णपात्राणि कृतानि विश्वकर्मणा ॥ गत्वा गर्गाय विनयं चकार व्रजपुंगवः ॥ १८९ ॥ शिष्येभ्यः स्वर्णभाराणि प्रददौ विनयान्वितः ॥ द्विजेभ्योऽप्यवशिष्टेभ्यः परिपूर्णानि नारद ॥ १९० ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गृहीत्वा श्रीहरिं गर्गो जगाम निभृतं मुदा ॥ तुष्टाव परया भक्त्या प्रणम्य च तमीश्वरम् ॥ १९१ ॥ साश्रुनेत्रः सपुलको भक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ पुटांजलियुतो भूत्वोवाच कृष्णपदांबुजे ॥ १९२ ॥ ॥ गर्ग उवाच ॥ ॥ हे कृष्ण जगतां नाथ भक्तानां भयभंजन ॥ प्रसन्नो भव मामीश देहि दास्यं पदांबुजे ॥ १९३ ॥ त्वत्पित्रा मे धनं दत्तं तेन मे किं प्रयोजनम् ॥ देहि मे निश्चलां भक्तिं भक्तानामभयप्रद ॥ १९४ ॥ अणिमादिकसिद्धिषु योगेषु मुक्तिषु प्रभो ॥ ज्ञानतत्त्वेऽमरत्वे वा किञ्चिन्नास्ति स्पृहा मम ॥ १९५ ॥ इंद्रत्वे वा मनुत्वे वा स्वर्गलोकफले चिरम् ॥ नास्ति मे मनसो वांछा त्वत्पादसेवनं विना ॥ १९६ ॥ सालोक्यं सार्ष्टिसारूप्ये सामीप्यैकत्वमीप्सितम् ॥ नाहं गृह्णामि ते ब्रह्मंस्त्वत्पादसेवनं विना ॥ १९७ ॥ गोलोके वापि पाताले वासे नास्ति मनोरथः ॥ किन्तु ते चरणांभोजे सन्ततं स्मृतिरस्तु मे ॥ १९८ ॥ त्वन्मंत्रं शंकरात्प्राप्य कतिजन्मफलोदयात् ॥ सर्वज्ञोऽहं सर्व

दर्शी सर्वत्र गतिरस्तु मे ॥ १९९ ॥ कृपां कुरु कृपासिन्धो दीनबन्धो पदांबुजे ॥ रक्ष मामभयं दत्त्वा मृत्युर्मे किं करिष्यति ॥ ॥ २०० ॥ सर्वेषामीश्वरः सर्वस्त्वत्पादांभोजसेवया ॥ मृत्युंजयोऽतकालश्च बभूव योगिनां गुरुः ॥ २०१ ॥ ब्रह्मा विधाता जगतां त्वत्पादांभोजसेवया ॥ यस्यैकदिवसे ब्रह्मन्पतंतींद्राश्चतुर्दश ॥ २०२ ॥ त्वत्पादसेवया धर्मः साक्षी च सर्वकर्मणाम् ॥ पाता च फल दाता च जित्वा कालं सुदुर्जयम् ॥२०३॥ सहस्रवदनः शेषो यत्पादांबुजसेवया ॥ धत्ते सिद्धार्थवद्विश्वं शिवः कण्ठे विषं यथा ॥ ॥२०४॥सर्वसंपद्विधात्री या देवीनां च परात्परा ॥ करोति सततं लक्ष्मीः केशैस्त्वत्पादमार्जनम् ॥२०५॥ प्रकृतिर्बीजरूपा सा सर्वेषां शक्तिरूपिणी ॥ स्मारंस्मारं त्वत्पदाब्जं बभूव तत्परा वरा ॥ २०६ ॥ पार्वती सर्वरूपा सा सर्वेषां बुद्धिरूपिणी ॥ त्वत्पादसेवया कांतं ललाभ शिवमीश्वरम् ॥ २०७ ॥ विद्याधिष्ठात्री देवी या ज्ञानमाता सरस्वती ॥ पूज्या बभूव सर्वेषां संपूज्य त्वत्पदांबुजम् ॥२०८ ॥ सावित्री वेदजननी पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ब्रह्मणो ब्राह्मणानां च गतिस्त्वत्पादसेवया ॥ २०९ ॥ क्षमा जगद्बिभर्तु च रत्नगर्भा वसुंधरा ॥ प्रसूतिः सर्वसस्यानां त्वत्पादपद्मसेवया ॥ २१० ॥ राधा ममांशसंभूता तव तुल्या च तेजसा ॥ स्थित्वा वक्षसि ते पादं सेवतेऽन्यस्य का कथा ॥ २११ ॥ यथा शर्वादयो देवा देव्यः पद्मादयो यथा ॥ सनाथं कुरु मामीश ईश्वरस्य समा कृपा ॥ २१२ ॥ न यास्यामि गृहं नाथ न गृह्णामि धनं तव ॥ कृत्वा मां रक्ष पादाब्जसेवायां सेवकं रतम् ॥ २१३ ॥ इति स्तुत्वा साश्रुनेत्रः पपात चरणो हरेः ॥ रुरोद च भृशं भक्त्या पुलकांचितविग्रहः ॥ २१४ ॥ गर्गस्य वचनं श्रुत्वा जहास भक्तवत्सलः ॥ उवाच तं स्वयं कृष्णो मयि ते भक्तिरस्त्विति ॥ २१५ ॥ इदं गर्गकृतं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥ दृढां भक्तिं हरेर्दास्यं स्मृतिं च लभते ध्रुवम् ॥ ॥ २१६ ॥ जन्ममृत्युजरारोगशोकमोहादिसंकटात् ॥ तीर्णो भवति श्रीकृष्णदाससेवनतत्परः ॥ २१७ ॥ कृष्णस्य सहकालं च कृष्णसार्द्धं च मोदते ॥ कदाचिन्न भवेत्तस्य विच्छेदो हरिणा सह ॥ २१८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ हरिं मुनिः स्तवं कृत्वा ददौ नन्दाय तं मुदा ॥ उवाच तं गृहं यामि कुर्वाज्ञामिति बल्लव ॥ २१९ ॥ अहो विचित्रं संसारो मोहजालेन वेष्टितः ॥ संमीलनं च

विरहो नराणां सिन्धुफेनवत् ॥२२०॥ गर्गस्य वचनं श्रुत्वा रुरोद नन्द एव च ॥ सद्विच्छेदो हि साधूनां मरणादतिरिच्यते ॥२२१॥ सर्वशिष्यैः परिवृतं मुनीद्रं गन्तुमुद्यतम् ॥ सर्वे नंदादयो गोपा रुदन्तो गोपिकास्तदा ॥ २२२ ॥ प्रणेमुः परमप्रीत्या चक्रुस्तं विनयं मुने ॥दत्त्वाऽऽशिषं मुनिश्रेष्ठो जगाम मथुरां मुदा ॥ २२३ ॥ ऋषयो मुनयश्चैव बंधुवर्गाश्च बल्लवाः ॥ सर्वे जग्मुर्धनैः पूर्णाः स्वालयं हृष्टमानसाः ॥ २२४ ॥ प्रजग्मुर्बंदिनः सर्वे परिपूर्णमनोरथाः ॥ मिष्टद्रव्यांशुकोत्कृष्टतुरगस्वर्णभूषणैः ॥ २२५ ॥ आकंठ पूर्णा भुक्त्या च भिक्षुका गंतुमक्षमाः ॥ स्वर्णवस्त्रभरोद्रेकपरिश्रांता मुदान्विताः ॥ २२६ ॥ सुमंदगामिनः केचित्केचिद्भूमौ च शेरते ॥ केचिद्वर्त्मनि तिष्ठन्तश्चोत्तिष्ठन्तश्च केचन ॥ २२७ ॥ केचिदूषुः प्रमुदिता हसंतस्तत्र केचन ॥ कपर्दकानां वस्तूनां शेषांश्चोर्वरितान्ब हून् ॥ २२८ ॥ केचित्तानाददुः स्थित्वा दर्शयंतश्च केचन ॥ केचिन्नृत्यं प्रकुर्वंतो गायंतस्तत्र केचन ॥ २२९ ॥ केचिद्बहुविधा गाथाः कथयंतः पुरातनाः ॥ मरुत्तश्वेतसगरमांधातॄणां च भूभृताम् ॥ २३० ॥ उत्तानपादनहुषनलादीनां च याः कथाः ॥ श्रीरामस्याश्व मेधस्य रंतिदेवस्य कर्मणाम् ॥ २३१ ॥ येषांयेषां नृपाणां च श्रुता वृद्धमुखात्कथाः ॥ कथयंतश्च ताः केचिच्छ्रुतवंतश्च केचन ॥२३२॥ स्थायंस्थायं गताः केचित्स्वापंस्वापं च केचन ॥ एवं सर्वे प्रमुदिताः प्रजग्मुः स्वालयं मुदा ॥ २३३ ॥ हृष्टो नंदो यशोदा च बालं कृत्वा च वक्षसि ॥ तस्थौ स्वमंदिरे रम्ये कुबेरभवनोपमे ॥ २३४ ॥ एवं प्रवर्द्धितौ बालौ शुक्लचंद्रकलोपमौ ॥ गवां पुच्छं च भित्तिं च धृत्वा चोत्तस्थतुर्मुदा ॥२३५॥ शब्दार्द्धं वा तदर्द्धं वा क्षमौ वक्तुं दिनेदिने ॥ पित्रोर्हर्षं च वर्द्धंतौ गच्छंतौ प्रांगणे मुने ॥२३६॥ बालो द्विपादं पादं वा गंतुं शक्तो बभूव ह ॥ गंतुं शक्तो हि जानुभ्यां प्रांगणे वा गृहे हरिः ॥ २३७ ॥ वर्षाधिको हि वयसा कृष्णात्संकर्षणः स्वयम् ॥ ततो मुदं वर्द्धयंतौ वर्द्धितौ च दिनेदिने ॥ २३८ ॥ व्रजंतौ गोकुले बालौ प्रहृष्टगमने क्षमौ ॥ उक्तवंतौ स्फुटं वाक्यं माया बालकविग्रहौ ॥ २३९ ॥ गर्गो जगाम मथुरां वसुदेवाश्रमं मुने ॥ स तं ननाम पप्रच्छ पुत्रयोः कुशलं तयोः ॥ २४० ॥ मुनिस्तं कथयामास कुशलं सुमहोत्सवम् ॥ आनंदाश्रुनिमग्नश्च श्रुतमात्राद्बभूव ह ॥ २४१ ॥ देवकी परमप्रीत्या पप्रच्छ च पुनःपुनः ॥

आनंदाश्रुनिमग्ना सा रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥ २४२ ॥ गर्गस्तावाशिषं दत्त्वा जगाम स्वालयं मुदा ॥ स्वगृहे तस्थतुस्तौ च कुबेरभवनोपमे ॥ २४३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ यत्र कल्पे कथा चेयं तत्र त्वमुपबर्हणः ॥ पंचाशत्कामिनीनां च पतिर्गंधर्वपुंगवः ॥ २४४ ॥ तासां प्राणाधिकस्त्वं च शृंगारनिपुणो युवा ॥ ततोऽभूद्ब्रह्मणः शापाद्दासीपुत्रो द्विजस्य च ॥ २४५ ॥ ततोऽधुना ब्रह्मपुत्रो वैष्णवोच्छिष्टभोजनात् ॥ सर्वदर्शी च सर्वज्ञः स्मारको हरिसेवया ॥ २४६ ॥ कथितं कृष्णचरितं नामान्नप्राशनादिकम् ॥ जन्ममृत्युजरातिघ्नमपरं कथयामि ते ॥२४७॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे कृष्णान्नप्राशनवर्णननामकरणप्रस्तावोनाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ छ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ एकदा नंदपत्नी च स्नानार्थं यमुनां ययौ ॥ गव्यपूर्णं गृहं दृष्ट्वा जहास मधुसूदनः ॥ १ ॥ दधिदुग्धाज्यतक्रं च नवनीतं मनोरमम् ॥ गृहस्थितं च यत्किंचिच्चखाद मधुसूदनः ॥ २ ॥ मधु हैयंगवीनं यत्स्वस्तिकं शकटस्थितम् ॥ भुक्त्वा पीत्वांशुकैर्वक्त्रसंस्कारं कर्तुमुद्यतम् ॥ ३ ॥ ददर्श बालकं गोपी स्नात्वाऽऽगत्य स्वमंदिरम् ॥ गव्यशून्यं भग्नभांडं मध्वादिरिक्तभाजनम् ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा पप्रच्छ बालांश्च अहो कर्मेदमद्भुतम् ॥ यूयं वदत सत्यं च कृतं केन सुदारुणम् ॥ ५ ॥ यशोदावचनं श्रुत्वा सर्वमूचुश्च बालकाः ॥ चखाद सत्यं बालस्ते नास्मभ्यं दत्तमेव च ॥ ६ ॥ बालानां वचनं श्रुत्वा चुकोप नन्दगेहिनी ॥ वेत्रं गृहीत्वा दुद्राव रक्तपंकजलोचना ॥ ७ ॥ पलायमानं गोविंदं ग्रहीतुं न शशाक ह ॥ ध्यानासाध्यं शिवादीनां दुरापमपि योगिनाम् ॥ ८ ॥ यशोदा भ्रमणं कृत्वा विश्रांता घर्मसंयुता ॥ तस्थौ कोपपरीतात्मा शुष्ककण्ठौष्ठतालुका ॥ ९ ॥ विश्रांतां मातरं दृष्ट्वा कृपालुः पुरुषोत्तमः ॥ संतस्थौ पुरतो मातुः सस्मितो जगदीश्वरः ॥ ॥१०॥ करे धृत्वा च तं देवी समानीय स्वमालयम् ॥ बद्ध्वा वस्त्रेण वृक्षे च तताड मधुसूदनम् ॥११॥ बद्ध्वा कृष्णं यशोदा सा जगाम स्वालयं प्रति ॥ हरिस्तस्थौ वृक्षमूले जगतां पतिरीश्वरः ॥ १२ ॥ श्रीकृष्णस्पर्शमात्रेण सहसा तत्र नारद ॥ पपात वृक्षः शैलाभः शब्दं कृत्वा भयानकम् ॥ १३ ॥ सुवेषः पुरुषो दिव्यो वृक्षादाविर्बभूव ह ॥ दिव्यस्यंदनमारुह्य जगाम स्वालयं पुरः ॥ १४ ॥ प्रणम्य

जगतीनाथं शातकौंभपरिच्छदम् ॥ किशोरः सस्मितो गौरो रत्नालंकारभूषितः ॥ १५ ॥ सा वृक्षपतनं दृष्ट्वा भिया त्रस्ता व्रजेश्वरी ॥ क्रोडे चकार बालं तं रुदंतं श्यामसुन्दरम् ॥ १६ ॥ आजग्मुर्गोकुलस्थाश्च गोपा गोप्यश्च तद्गृहम् ॥ यशोदां भर्त्सयामासुः शांतिं चक्रुः शिशोर्मुदा ॥ १७ ॥ अत्यंतस्थविरे काले तनयोऽयं बभूव ह ॥ धनं धान्यं च रत्नं वा तत्सर्वं पुत्रहेतुकम् ॥ १८ ॥ सुमतिर्नास्ति ते सत्यं ज्ञातं नंद व्रजेश्वरि ॥ न भक्षितं यत्पुत्रेण तत्सर्वं निष्फलं भुवि ॥१९॥ पुत्रं बद्ध्वा गव्यहेतोर्वृक्षमूले च निष्ठुरे॥ गृहकर्मणि व्यग्रायां दैवाद्वृक्षः पपात ह ॥ २० ॥ वृक्षस्य पतनाद्गोपी भाग्याद्बालोपि जीवितः ॥ प्रनष्टे बालके मूढे वस्तूनां किं प्रयोजनम् ॥ २१ ॥ आशिषं युयुजुर्विप्रा बन्दिनश्च शुभावहम् ॥ द्विजेन कारयामासुर्नामसंकीर्तनं हरेः ॥ २२ ॥ एवं कृत्वा जनाः सर्वे प्रययुर्निजमंदिरम् ॥ उवाच पत्नीं नंदश्च रक्तपंकजलोचनः ॥ २३ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ यास्यामि तीर्थमद्यैव कंठे कृत्वा तु बालकम् ॥ अथवा त्वं गृहाद्गच्छ त्वया मे किं प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ शतकूपाधिका वापी शतवापीसमं सरः ॥ सरःशताधिको यज्ञः पुत्रो यज्ञशताधिकः ॥ २५ ॥ तपोदानोद्भवं पुण्यं जन्मांतरसुखप्रदम् ॥ सुखप्रदोऽपि सत्पुत्र इहैव च परत्र च ॥२६॥ पुत्रादपि परो बंधुर्न भूतो न भविष्यति ॥ एवमुक्त्वा स्वभार्यां च तस्थौ नंदः स्वमंदिरे ॥ यशोदा रोहिणी चैव नियुक्ता गृहकर्मणि ॥ २७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सुवेषः पुरुषः को वा वृक्षरूपी च गोकुले ॥ भगवन्हेतुना केन वृक्षत्वं समवाप ह ॥२८॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ कुबेरतनयः श्रीमान्नाम्ना यो नलकूबरः ॥ जगाम नंदनवनं क्रीडार्थं सह रंभया ॥ २९ ॥ निर्जने सरसस्तीरे पुष्पोद्याने मनोहरे॥ वटवृक्षसमीपे च सौरभे पुष्पवायुना ॥ ३० ॥ विधाय पुष्पशयनं रत्नदीपैश्च दीपितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवसंयुतम् ॥ ३१ ॥ परितः पुष्पमाल्यैश्च क्षौमवस्त्रैश्च वेष्टितम् ॥ तत्र रंभां समानीय विजहार यथेच्छया ॥३२॥ शृंगाराष्टप्रकारं च विपरीतादिकं सुखम् ॥ चुंबनं षट्प्रकारं च यथास्थानं निरूपितम् ॥३३॥ अंगप्रत्यंगसंयोगत्रिविधाश्लेषणं मुदा ॥ नखदंतकरक्रीडां चकार रसिकेश्वरः॥३४॥ जलात्स्थले स्थलात्तोये कामशास्त्रविशारदः॥ रतिभोगं प्रकुर्वंतं ददर्श देवलो मुनिः॥३५॥ नग्नां रंभां मुक्तकेशीं पीनश्रोणिपयोधराम्॥

नखदंतक्षतांगीं च पुलकांचितविग्रहाम् ॥ २६ ॥ पश्यंतीं प्राणनाथं च पश्यंतं सस्मितं मुदा ॥ वक्रभ्रूभंगसंयुक्तां कामुकीं च ददर्श ताम् ॥ २७ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजिताम् ॥ विचित्ररत्नमाल्यैश्च पुष्पमाल्यैश्च भूषिताम् ॥२८॥ किंकिणीजालसंयुक्तां सिंदूरबिंदुसंयुताम् ॥ तया युक्तं पुलकितं नोत्तिष्ठंतं स्मरान्वितम् ॥ २९ ॥ वृक्षत्वं याहि पापिष्ठेत्युवाच मुनिपुंगवः॥ शशाप रंभां कामार्तां मानुषी त्वं भवेति च ॥४०॥ जन्मेजयस्य सुभगा भविता कामिनीति च ॥ त्वमेव गोकुलं गच्छ वृक्षरूपी भवेति च ॥४१॥ श्रीकृष्णस्पर्शमात्रेण पुनरायास्यसि गृहम् ॥ रंभे त्वमिंद्रसंयोगात्पुनरायास्यसि ध्रुवम् ॥ ४२ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्जगाम निजमंदिरम् ॥ कुबेरतनयः श्रीमान्स जगाम निजालयम् ॥ ४३ ॥ इत्येवं कथितं विप्र रंभाख्यानं वदामि ते ॥ सुचंद्रस्य गृहे रंभा ललाभ जन्म भारते ॥ ४४ ॥ कन्या लक्ष्मीस्वरूपा च बभूव सुंदरी वरा ॥ तां च सालंकृतां कृत्वा सुचंद्रो नृपतीश्वरः ॥ ४५ ॥ नानाकौतुकसंयुक्तां ददौ जन्मेजयाय च ॥ जन्मेजयस्य सुभगा बभूव महिषी वरा ॥ ४६ ॥ स्थानेस्थाने निर्जने च राजा रेमे तया सह ॥ एकदा नृपतिश्रेष्ठश्चाश्वमेधेन दीक्षितः ॥ ४७ ॥ अश्वसंगोपनं कृत्वा तस्थौ शक्रश्च मंदिरे ॥ यज्ञाश्वं रुचिरं मत्वा कौतुकेन च सुंदरी ॥४८॥ द्रष्टुं जगाम सा साध्वी चाश्वमेकाकिनी मुदा ॥ शक्रोऽश्वनिकटे भूत्वा धर्षयामास तां सतीम् ॥ ४९ ॥ तया निवार्यमाणश्च रेमे तत्र तया सह ॥ मूर्च्छामवाप शक्रश्च बुबुधे न दिवानिशम् ॥ ५० ॥ सा च संभोगमात्रेण देहं तत्याज योगतः ॥ नृपस्य लज्जया भीत्या शक्रः स्वर्गं जगाम ह ॥ ५१ ॥ राजा श्रुत्वा मृतां दृष्ट्वा विललाप भृशं मुहुः ॥ यज्ञं समाप्य विप्रेभ्यो ददौ पूर्णां च दक्षिणाम् ॥ ५२ ॥ रंभा च मानवं देहं त्यक्त्वा स्वर्गं जगाम ह ॥ इत्येवं कथितं सर्वं वृक्षार्जुनविभंजनम् ॥ ५३ ॥ नलकूबरमोक्षश्च रंभायाश्च महामुने ॥ पुण्यदं कृष्णचरितं जन्ममृत्युजरापहम् ॥ इत्येवं कथितं सर्वमपरं कथयामि ते ॥ ५४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे वृक्षार्जुनभंजनोनाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा कृष्णसहितो नंदो वृंदावनं ययौ ॥ तत्रोपवनभांडीरे चारयामास गोधनम् ॥ १ ॥ सरः सुस्वादुतोयं च पाययामास तत्पपौ ॥ उवास वृक्षमूले

च बालं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णो मायामानुषविग्रहः ॥ चकार माययाऽकस्मान्मेघाच्छन्नं नभो मुने ॥ ३ ॥
मेघावृतं नभो दृष्ट्वा श्यामलं काननांतरम् ॥ झंझावातं महाशब्दं वज्रशब्दं च दारुणम् ॥४॥ वृष्टिधारामतिस्थूलां कंपमानांश्च पादपान् ॥
दृष्ट्वैवं पतितस्कंधान्नंदो भयमवाप ह ॥५॥ कथं यास्यामि गोवत्सान्विहाय स्वाश्रमं बत ॥ गृहं यदि न यास्यामि भविता बालकस्य
किम् ॥ ६ ॥ एवं नंदे प्रवदति रुरोद श्रीहरिस्तदा ॥ पयोभिया हरिश्चैव पितुः कंठं दधार सः ॥७॥ एतस्मिन्नंतरे राधाजगाम कृष्ण
सन्निधिम् ॥ गमनं कुर्वती राजहंसखंजनगंजनम् ॥ ८ ॥ शरत्पार्वणचंद्राभामुष्टवक्रमनोहरा ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभामोचनलो
चना ॥ ९ ॥ परितस्तारकापक्ष्मविचित्रकज्जलोज्ज्वला ॥ खगेंद्रचंचुचारुश्रीशंसानाशकनासिका ॥ १० ॥ तन्मध्यस्थलशोभार्ह
स्थूलमुक्ताफलोज्ज्वला ॥ कबरीवेषसंयुक्ता मालतीमाल्यवेष्टिता ॥ ११ ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रभामुष्टककुंडला ॥ पक्वबिंबफलानां च
श्रीमुष्टाधरयुग्मका ॥ १२ ॥ मुक्तापंक्तिप्रभातैकदंतपंक्तिसमुज्ज्वला ॥ ईषत्प्रफुल्लकुन्दानां सुप्रभानाशकस्मिता ॥ १३ ॥ कस्तूरीबिंदु
संयुक्तसिंदूरबिन्दुभूषितां ॥ कपालं मल्लिकायुक्तं बिभ्रती श्रीयुतं सती ॥ १४ ॥ सुचारुवर्तुलाकारकपोलपुलकान्विता ॥ मणिरत्नेंद्रसा
राणां हारोरःस्थलभूषिता ॥ १५ ॥ सुचारुश्रीफलयुगकठिनस्तनसंगता ॥ पत्रावलीश्रियायुक्ता दीप्ता सद्रत्नतेजसा ॥ १६ ॥ सुचा
रुवर्तुलाकारमुदरं सुमनोहरम् ॥ विचित्रत्रिवलीयुक्तं निम्ननाभिं च बिभ्रती ॥ १७ ॥ सद्रत्नसाररचितमेखलाजालभूषिता ॥
कामास्त्रसारभ्रूभंगयोगींद्रचित्तमोहिनी ॥ १८ ॥ कठिनश्रोणियुगलं धरणीधरनिंदितम् ॥ स्थलपद्मप्रभामुष्टचरणं दधती मुदा ॥
॥ १९ ॥ रत्नभूषणसंयुक्तं यावकद्रवसंयुतम् ॥ मणींद्रशोभासंमुष्टसालक्तकपुनर्भवम् ॥ २० ॥ सद्रत्नसाररचितक्वणन्मंजीर
रंजितम् ॥ रत्नकंकणकेयूरचारुशंखविभूषिता ॥ २१ ॥ रत्नांगुलीयनिकरवह्निशुद्धांशुकोज्ज्वला ॥ चारुचंपकपुष्पाणां प्रभा
मुष्टकलेवरा ॥ २२ ॥ सहस्रदलसंयुक्तक्रीडाकमलमुज्ज्वलम् ॥ श्रीमुखश्रीदर्शनार्थं बिभ्रती रत्नदर्पणम् ॥ २३ ॥ दृष्ट्वा
तां निर्जने नंदो विस्मयं परमं ययौ ॥ चंद्रकोटिप्रभामुष्टां भासयंतीं दिशो दश ॥ २४ ॥ ननाम तां साश्रुनेत्रो भक्तिनम्रात्म

कंधरः ॥ जानामि त्वां गर्गमुखात्पद्माधिकप्रियां हरेः ॥ २५ ॥ जानामीमं महाविष्णोः परं निर्गुणमच्युतम् ॥ तथापि मोहितोहं च मानवो विष्णुमायया ॥ २६ ॥ गृहाण प्राणनाथं च गच्छ भद्रे यथासुखम् ॥ पश्चाद्दास्यसि मत्पुत्रं कृत्वा पूर्णमनोरथम् ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वा प्रददौ तस्यै रुदंतं बालकं भिया ॥ जग्राह बालकं राधा जहास मधुरं सुखात् ॥ २८ ॥ उवाच नंदं सा यत्नात्र प्रकाश्यं रहस्यकम् ॥ अहं दृष्टा त्वया नंद कतिजन्मफलोदयात् ॥ २९ ॥ प्राज्ञस्त्वं गर्गवचनात्सर्वं जानासि कारणम् ॥ अकथ्यमावयोर्गोप्यं चरितं गोकुले व्रज ॥ ३० ॥ वरं वृणु व्रजेश त्वं यत्ते मनसि वांछितम् ॥ ददामि लीलया तुभ्यं देवानामपि दुर्लभम् ॥ ३१ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा तामुवाच व्रजेश्वरः ॥ युवयोश्चरणे भक्तिं देहि नान्यत्र मे स्पृहा ॥ ३२ ॥ युवयोः सन्निधौ वासं दास्यसि त्वं सुदुर्लभम् ॥ आवाभ्यां देहि जगतामंबिके परमेश्वरि ॥ ३३ ॥ श्रुत्वा नंदस्य वचनमुवाच परमेश्वरी ॥ दास्यामि दास्यमतुलमिदानीं भक्तिरस्तु ते ॥ ३४ ॥ आवयोश्चरणांभोजे युवयोश्च दिवानिशम् ॥ प्रफुल्लहृदये शश्वत्स्मृतिरस्तु सुदुर्लभा ॥ ३५ ॥ माया युवां च प्रच्छन्नौ न करिष्यति मद्वरात् ॥ गोलोके यास्यथांते च विहाय मानवीं तनुम् ॥ ३६ ॥ एवमुक्त्वा तु सानंदं कृत्वा कृष्णं स्ववक्षसि ॥ दूरं निनाय श्रीकृष्णं बाहुभ्यां च यथेप्सितम् ॥ ३७ ॥ कृत्वा वक्षसि तं कामाच्छ्लेषं चुचुंब च ॥ पुलकांकितसर्वांगी सस्मार रासमंडलम् ॥ ३८ ॥ एतस्मिन्नंतरे राधा मायासद्रत्नमंडपम् ॥ ददर्श रत्नकलशशतेन च समन्वितम् ॥ ३९ ॥ नानाविचित्रचित्राढ्यं चित्रकाननशोभितम् ॥ सिंदूराकारमणिभिः स्तंभसंघैर्विराजितम् ॥ ४० ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवयुक्तया ॥ संयुक्तं मालतीमालासमूहपुष्पशय्यया ॥ ४१ ॥ नानाभोगसमायुक्तं दिव्यदर्पणसंयुतम् ॥ मणींद्रमुक्तामाणिक्यमालाजालैर्विभूषितम् ॥ ४२ ॥ मणींद्रसाररचितकपाटेन समन्वितम् ॥ भूषितं भूषितैर्वस्त्रैः पताकानिकरैर्वरैः ॥ कुङ्कुमाकारमणिभिः सप्तसोपानसंयुतम् ॥ ४३ ॥ युक्तं षट्पदसंयुक्तैः पुष्पोद्यानं च पुष्पितैः ॥ सा देवी मंडपं दृष्ट्वा जगामाभ्यंतरं मुदा ॥ ४४ ॥ ददर्श तत्र तांबूलं कर्पूरादिसमन्वितम् ॥

जलं च रत्नकुंभस्थं स्वच्छं शीतं मनोहरम् ॥ ४५ ॥ सुधामधुभ्यां पूर्णानि रत्नकुंभानि नारद ॥ पुरुषं कमनीयं च किशोर श्यामसुंदरम् ॥ ४६ ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं चंदनेन विभूषितम् ॥ शयानं पुष्पशय्यायां सस्मितं सुमनोहरम् ॥ ४७ ॥ पीतवस्त्रपरी धानं प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ मणींद्रसारनिर्माणं क्वणन्मंजीररंजितम् ॥ ४८ ॥ सद्रत्नसारनिर्माणकेयूरवलयान्वितम् ॥ मणींद्रकुंडला भ्यां च गंडस्थलविराजितम् ॥ ४९ ॥ कौस्तुभेन मणींद्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यप्रभामुष्टमुखोज्ज्वलम् ॥ ५० ॥ शरत्प्रफुल्लकमलप्रभामोचनलोचनम् ॥ मालतीमाल्यसंश्लिष्टशिखिपिच्छसुशोभितम् ॥ ५१ ॥ त्रिवंकचूडां बिभ्रंतं पश्यंतं रत्नमंदिरम् ॥ क्रोडं बालकशून्यं च दृष्ट्वा तं नवयौवनम् ॥ ५२ ॥ सर्वस्मृतिस्वरूपा सा तथापि विस्मयं ययौ ॥ रूपं रासेश्वरी दृष्ट्वा मुमोह सुमनोहरम् ॥ ५३ ॥ कामाच्चक्षुश्चकोराभ्यां मुखचंद्रं पपौ मुदा ॥ निमेषरहिता राधा नवसंगमला लसा ॥ ५४ ॥ पुलकांकितसर्वांगी सस्मिता मदनातुरा ॥ तामुवाच हरिस्तत्र स्मेराननसरोरुहाम् ॥ नवसंगमयोग्यां च पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ ५५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ राधे स्मरसि गोलोकवृत्तांतं सुरसंसदि ॥ ५६ ॥ अद्य पूर्णं करिष्यामि स्वी कृतं यत्पुरा प्रिये ॥ त्वं मे प्राणाधिका राधे प्रेयसी च वरानने ॥ ५७ ॥ यथा त्वं च तथाहं च भेदो हि नावयोर्ध्रुवम् ॥ यथा क्षीरे च धावल्यं यथाग्नौ दाहिका सति ॥ ५८ ॥ यथा पृथिव्यां गंधश्च तथाहं त्वयि संततम् ॥ विना मृदा घटं कर्तुं विना स्वर्णेन कुंडलम् ॥ ५९ ॥ कुलालः स्वर्णकारश्च न हि शक्तः कदाचन ॥ तथा त्वया विना सृष्टिमहं कर्तुं न च क्षमः ॥ ६० ॥ सृष्टेराधारभूता त्वं बीजरूपोहमच्युतः ॥ आगच्छ शयने साध्वि कुरु वक्षःस्थले हि माम् ॥ ६१ ॥ त्वं मे शोभा स्वरूपासि देहस्य भूषणं यथा ॥ कृष्णं वदंति मां लोकास्त्वयैव रहितं यदा ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णं च तदा तेपि त्वयैव सहितं परम् ॥ त्वं च श्रीस्त्वं च संपत्तिस्त्वमाधारस्वरूपिणी ॥ ६३ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपासि सर्वरूपोहमक्षरः ॥ यदा तेजःस्वरूपोहं

१ प्राणप्रिया–इ० पा० ।

तेजोरूपासि त्वं तदा ॥ ६४ ॥ न शरीरी यदाहं च तदा त्वमशरीरिणी ॥ सर्वबीजस्वरूपोऽहं सदा योगेन सुन्दरि ॥ ६५ ॥ त्वं च शक्तिस्वरूपा च सर्वस्त्रीरूपधारिणी ॥ ममांगांशस्वरूपा त्वं मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ६६ ॥ शक्त्या बुद्ध्या च ज्ञानेन मया तुल्या वरानने ॥ आवयोर्भेदबुद्धिं च यः करोति नराधमः ॥ ६७ ॥ तस्य वासः कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ पूर्वान्सप्त परान्सप्त पुरुषान्पातयत्यधः ॥ ६८ ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं तस्य नश्यति निश्चितम् ॥ अज्ञानादावयोर्निंदां ये कुर्वंति नराधमाः ॥ ६९ ॥ पच्यंते नरके घोरे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ राशब्दं कुर्वतस्त्रस्तो ददामि भक्तिमुत्तमाम् ॥ ७० ॥ धाशब्दं कुर्वतः पश्चाद्यामि श्रवणलोभतः ॥ ये सेवंते च दत्त्वा मामुपचारांश्च षोडश ॥ यावज्जीवनपर्यन्तं या प्रीतिर्जायते मम ॥ ७१ ॥ सा प्रीतिर्मम जायेत राधाशब्दात्ततोधिका ॥ प्रिया न मे तथा राधे राधावक्ता ततोधिकः ॥ ७२ ॥ ब्रह्मानंतः शिवो धर्मो नरनारायणावृषी ॥ कपिलश्च गणेशश्च कार्तिकेयश्च मत्प्रियः ॥ ७३ ॥ लक्ष्मीः सरस्वती दुर्गा सावित्री प्रकृतिस्तथा ॥ मम प्रियाश्च देवाश्च तास्तथापि न तत्समाः ॥७४॥ ते सर्वे प्राणतुल्या मे त्वं मे प्राणाधिका सती ॥ भिन्नस्थानस्थितास्ते च त्वं च वक्षःस्थले स्थिता ॥ ७५ ॥ या मे चतुर्भुजा मूर्तिर्बिभर्त्ति वक्षसि प्रियाम् ॥ सोऽहं कृष्णस्वरूपस्त्वां विवहामि स्वयं सदा ॥ ७६ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णस्तस्थौ तल्पे मनोरमे ॥ उवाच राधिका नाथं भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ ७७ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ स्मरामि सर्वं जानामि विस्मरामि कथं विभो ॥ यत्त्वं वदसि सर्वाहं त्वत्पादाब्जप्रसादतः ॥ ७८ ॥ ईश्वरस्याप्रियाः केचित्प्रियाश्च कुत्र केचन ॥ ये यथा मां न स्मरंति तथा तेषु तवाकृपा ॥ ७९ ॥ तृणं च पर्वतं कर्तुं समर्थः पर्वतं तृणम् ॥ तथापि योग्यायोग्ये च संपत्तौ च समा कृपा ॥ ८० ॥ तिष्ठत्यहं शयानस्त्वं कथाभिर्यत्क्षणं गतम् ॥ तत्क्षणं च युगसमं नाहं प्रापयितुं क्षमा ॥ ८१ ॥ वक्षःस्थले च शिरसि देहि ते चरणांबुजम् ॥ दुनोति मन्मनः सद्यस्त्वदीयविरहानलात् ॥ ८२ ॥ पुरः पपात मे दृष्टिस्त्वदीयचरणांबुजे ॥ नीता मया न हि क्लेशाद्द्रष्टुमन्यत्कलेवरम् ॥ ८३ ॥ प्रत्येकमंगं दृष्ट्वैव दत्ता शांते मुखांबुजे ॥ दृष्ट्वा मुखारविंदं च नान्यं गन्तुं च सा

क्षमा ॥ ८४ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा जहास पुरुषोत्तमः ॥ तामुवाच हितं तथ्यं श्रुतिस्मृतिनिरूपितम् ॥८५॥॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ ॥ न खंडनीयं तत्तत्र मया पूर्वं निरूपितम् ॥ तिष्ठ भद्रे क्षणं भद्रं करिष्यामि तव प्रिये ॥ ८६ ॥ त्वन्मनोरथपूर्णस्य स्वयं कालः समागतः ॥ यस्य यल्लिखितं पूर्वं यत्र काले निरूपितम् ॥ ८७ ॥ तदेव खंडितुं राधे क्षमो नाहं च को विधिः ॥ विधातुश्च विधाताहं येषां यल्लेखनं कृतम् ॥ ८८ ॥ ब्रह्मादीनां च क्षुद्राणां न तत्खंडयं कदाचन ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्माऽऽजगाम पुरतो हरेः ॥ ८९ ॥ मालाकमंडलुकर ईषत्स्मेरचतुर्मुखः ॥ गत्वा ननाम तं कृष्णं प्रतुष्टाव यथागमम् ॥९०॥ साश्रुनेत्रः पुलकितो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ स्तुत्वा नत्वा जगद्धाता जगाम हरिसन्निधिम् ॥ ९१ ॥ पुनर्नत्वा प्रभुं भक्त्या जगाम राधिकांतिकम् ॥ मूर्ध्ना ननाम भक्त्या च मातुस्तच्चरणांबुजे ॥ ९२ ॥ चकार संभ्रमेणैव जटाजालेन वेष्टितम् ॥ कमंडलुजलेनैव शीघ्रं प्रक्षालितं मुदा ॥ ९३ ॥ यथागमं प्रतुष्टाव पुटांजलियुतः पुनः ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ हे मातस्त्वत्पदांभोजं दृष्टं कृष्णप्रसादतः ॥ ९४ ॥ सुदुर्लभं च सर्वेषां भारते च विशेषतः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तप्तं पुरा मया ॥ ९५ ॥ भास्करे पुष्करे तीर्थे कृष्णस्य परमात्मनः ॥ आजगाम वरं दातुं वरदाता हरिः स्वयम् ॥ ९६ ॥ वरं वृणीष्वेत्युक्ते च स्वाभीष्टं च वृतं मुदा ॥ राधिकाचरणांभोजं सर्वेषामपि दुर्लभम् ॥ ९७ ॥ हे गुणातीत मे शीघ्रमधुनैव प्रदर्शय ॥ मयेत्युक्तो हरिरयमुवाच मां तपस्विनम् ॥ ९८ ॥ दर्शयिष्यामि काले च वत्सेदानीं क्षमेति च ॥ नहीश्वराज्ञा विफला तेन दृष्टं पदांबुजम् ॥ ९९ ॥ सर्वेषां वांछितं मातर्गोलोके भारतेधुना ॥ सर्वा देव्यः प्रकृत्यंशा जन्याः प्राकृतिका ध्रुवम् ॥ १०० ॥ त्वं कृष्णांगार्धसंभूता तुल्या कृष्णेन सर्वतः ॥ श्रीकृष्णस्त्वमयं राधा त्वं राधा वा हरिः स्वयम् ॥ १०१ ॥ न हि वेदेषु मे दृष्ट इति केन निरूपितम् ॥ ब्रह्मांडाद्बहिरूर्ध्वं च गोलोकोस्ति यथांबिके ॥ १०२ ॥ वैकुण्ठश्चाप्यजन्यश्च त्वमजन्या तथांबिके ॥ यथा समस्तब्रह्मांडे श्रीकृष्णांशांशजीविनः ॥१०३॥ तथा शक्तिस्वरूपा त्वं तेषु सर्वेषु संस्थिता ॥ पुरुषाश्च हरेरंशास्त्वदंशा निखिलाः स्त्रियः ॥ १०४ ॥ आत्मना देहरूपा त्वमस्याधारस्त्वमेव हि ॥ अस्यानुप्राणैस्त्वं मातस्त्वत्प्राणैरयमीश्वरः ॥१०५॥

किमहो निर्मितः केन हेतुना शिल्पकारिणा ॥ नित्योऽयं च तथा कृष्णस्त्वं च नित्या तथांबिके ॥ १०६ ॥ अस्यांशा त्वं त्वदंशो वाप्ययं केन निरूपितः ॥ अहं विधाता जगतां देवानां जनकः स्वयम् ॥ १०७ ॥ तं पठित्वा गुरुमुखाद्भवंत्येव बुधा जनाः ॥ गुणानां वास्तवानां ते शतांशं वक्तुमक्षमः ॥ १०८ ॥ वेदो वा पंडितो वान्यः को वा त्वां स्तोतुमीश्वरः ॥ स्तवानां जनकं ज्ञानं बुद्धिर्ज्ञानांबिका सदा ॥ १०९ ॥ त्वं बुद्धेर्जननी मातः को वा त्वां स्तोतुमीश्वरः ॥ यद्वस्तु दृष्टं सर्वेषां तद्धि वक्तुं बुधः क्षमः ॥ ११० ॥ यददृष्टाश्रुतं वस्तु तन्निर्वक्तुं च कः क्षमः ॥ अहं महेशोनंतश्च स्तोतुं त्वां कोपि न क्षमः ॥ १११ ॥ सरस्वती च वेदाश्च क्षमः कःस्तोतुमीश्वरः ॥ यथागमं यथोक्तं च न मां निंदितुमर्हसि ॥११२॥ ईश्वराणामीश्वरस्य योग्यायोग्ये समा कृपा ॥ जनस्य प्रतिपाल्यस्य क्षणे दोषः क्षणे गुणः ॥ ११३ ॥ जननी जनको यो वा सर्वं क्षमति स्नेहतः ॥ इत्युक्त्वा जगतां धाता तस्थौ च पुरतस्तयोः ॥११४॥ प्रणम्य चरणांभोजं सर्वेषां वंद्यमीप्सितम् ॥ ब्रह्मणा च कृतं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥११५॥ राधामाधवयोः पादे भक्तिर्दास्यं लभेद्ध्रुवम् ॥ कर्मनिर्मूलनं कृत्वा मृत्युं जित्वा सुदुर्जयम् ॥ विलंघ्य सर्वलोकांश्च याति गोलोकमुत्तमम् ॥११६॥ ॥श्रीनारायण उवाच॥ ॥ ब्रह्मणः स्तवनं श्रुत्वा तमुवाच ह राधिका ॥ ११७ ॥ वरं वृणु विधातस्त्वं यत्ते मनसि वर्तते ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा तामुवाच जगद्विधिः ॥११८॥ वरं च युवयोः पादपद्मभक्तिं च देहि मे ॥ इत्युक्ते विधिना राधा तूर्णमोमित्युवाच ह ॥ ११९ ॥ पुनर्ननाम तां भक्त्या विधाता जगतां पतिः ॥ तदा ब्रह्मा तयोर्मध्ये प्रज्वाल्य च हुताशनम् ॥१२०॥ हरिं संस्मृत्य हवनं चकार विधिना विधिः ॥ उत्थाय शयनात्कृष्ण उवास वह्निसन्निधौ ॥ १२१ ॥ ब्रह्मणोक्तेन विधिना चकार हवनं स्वयम् ॥ प्रणमय्य पुनः कृष्णं राधां तां जनकः स्वयम् ॥ १२२ ॥ कौतुकं कारयामास सप्तधा च प्रदक्षिणाम् ॥ पुनः प्रदक्षिणां राधां कारयित्वा हुताशनम् ॥ १२३ ॥ प्रणमय्य ततः कृष्णं वासयामास तं विधिः ॥ तस्या हस्तं च श्रीकृष्णं ग्राहयामास तं विधिः ॥ १२४ ॥ वेदोक्तसप्तमंत्रांश्च पाठयामास माधवम् ॥ संस्थाप्य राधिकाहस्तं हरेर्वक्षसि वेदवित् ॥ १२५ ॥ श्रीकृष्णहस्तं राधायाः पृष्ठदेशे प्रजापतिः ॥ स्थापया

मास मंत्रांस्त्रीन्पाठयामास राधिकाम् ॥ १२६ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालां जानुविलंबिताम् ॥ श्रीकृष्णस्य गले ब्रह्मा राधाद्वारा ददौ मुदा ॥ १२७ ॥ प्रणमय्य पुनः कृष्णं राधां च कमलोद्भवः ॥ राधागले हरिद्वारा ददौ मालां मनोहराम् ॥ पुनश्च वासयामास श्रीकृष्णं कमलोद्भवः ॥ १२८ ॥ तद्वामपार्श्वे राधां च सस्मितां कृष्णचेतसम् ॥ पुटांजलिं कारयित्वा माधवं राधिकां विधिः ॥ ॥ १२९ ॥ पाठयामास वेदोक्तान्पंच मंत्रांश्च नारद ॥ प्रणमय्य पुनः कृष्णं समर्प्य राधिकां विधिः ॥ १३० ॥ कन्यकां च यथा तातो भक्त्या तस्थौ हरेः पुरः ॥ एतस्मिन्नंतरे देवाः सानंदपुलकोद्गमाः ॥ १३१ ॥ दुंदुभिं वादयामासुश्चानकं मुरजादिकम् ॥ पारिजातप्रसूनानां पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥ १३२ ॥ जगुर्गंधर्वप्रवरा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ तुष्टाव श्रीहरिं ब्रह्मा तमुवाच ह सस्मितः ॥ १३३ ॥ युवयोश्चरणांभोजे भक्तिं मे देहि दक्षिणाम् ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा तमुवाच हरिः स्वयम् ॥ १३४ ॥ मदीयचरणांभोजे सुदृढा भक्तिरस्तु ते ॥ स्वस्थानं गच्छ भद्रं ते भविता नात्र संशयः ॥ १३५ ॥ मया नियोजितं कर्म कुरु वत्स ममाज्ञया ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा विधाता जगतां मुने ॥ १३६ ॥ प्रणम्य राधां कृष्णं च जगाम स्वालयं मुदा ॥ गते ब्रह्मणि सा देवी सस्मिता वक्रचक्षुषा ॥ ॥१३७ ॥ सा ददर्श हरेर्वक्त्रं चच्छाद व्रीडया मुखम् ॥ पुलकांकितसर्वांगी कामबाणप्रपीडिता ॥ १३८ ॥ प्रणम्य श्रीहरिं भक्त्या जगाम शयनं हरेः॥ चंदनागुरुपंकं च कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ १३९ ॥ ललाटे तिलकं कृत्वा ददौ कृष्णस्य वक्षसि ॥ सुधापूर्णं रत्नपात्रं मधुपूर्णं मनोहरम् ॥ १४० ॥ प्रददौ हरये भक्त्या बुभुजे जगतीपतिः ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ १४१ ॥ ददौ कृष्णाय सा राधा सादरं बुभुजे हरिः ॥ चखाद सस्मिता राधा हरिदत्तं सुधारसम् ॥ १४२ ॥ तांबूलं तेन दत्तं च बुभुजे पुरतो हरेः ॥ कृष्णश्चर्विततांबूलं राधिकायै मुदा ददौ ॥ १४३ ॥ चखाद परया भक्त्या पपौ तन्मुखपंकजम् ॥ राधाचर्विततांबूलं ययाचे मधुसूदनः ॥ १४४ ॥ जहास न ददौ राधा क्षमेत्युक्तं तया मुदा ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवमुत्तमम् ॥ राधिकायाश्च सर्वांगे प्रददौ माधवः स्वयम् ॥ १४५ ॥ यः कामो ध्यायते नित्यं यस्यैकचरणांबुजम् ॥ बभूव तस्य स वशो राधासंतोषकारणात् ॥ १४६ ॥

यद्भृत्यभृत्यैर्मदनो जितः सर्वक्षणं मुने ॥ स्वेच्छामयो हि भगवाञ्जितस्तेन कुतूहलात् ॥ १४७ ॥ करे धृत्वा च तां कृष्णः स्थापया
मास वक्षसि ॥ चकार शिथिलं वस्त्रं चुंबनं च चतुर्विधम् ॥ १४८ ॥ बभूव रतियुद्धेन विच्छिन्ना क्षुद्रघंटिका ॥ चुंबनेनोष्ठरागश्च
ह्याश्लेषेण च पत्रकम् ॥ १४९ ॥ शृंगारेणैव कबरी सिंदूरतिलकं मुने ॥ जगामालक्तकांकश्च विपरीतादिकेन च ॥ १५० ॥ पुलकां
कितसर्वांगी बभूव नवसंगमात् ॥ मूर्च्छामवाप सा राधा बुबुधे न दिवानिशम् ॥ १५१ ॥ प्रत्यंगेनैव प्रत्यंगमंगेनांगं समाश्लिषत् ॥
शृङ्गाराष्टविधं कृष्णश्चकार कामशास्त्रवित् ॥ १५२ ॥ पुनस्तां च समाश्लिष्य सस्मितां वक्रलोचनाम् ॥ क्षतविक्षतसर्वांगीं नखदंतैश्च
कार ह ॥ १५३ ॥ कंकणानां किंकिणीनां मंजीराणां मनोहरः ॥ बभूव शब्दस्तत्रैव शृंगारसमरोद्भवः ॥ १५४ ॥ पुनस्तां च समाकृ
ष्य शय्यायां च निवेश्य च ॥ चकार रहितां राधां कबरीबंधवाससा ॥ १५५ ॥ निर्जने कौतुकात्कृष्णः कामशास्त्रविशारदः ॥
चूडावेषांशुकैर्हीनं चकार तं च राधिका ॥ १५६ ॥ न कस्य कस्माद्धानिश्च तौ द्वौ कार्यविशारदौ ॥ जग्राह राधाहस्तात्तु माधवो रत्न
दर्पणम् ॥ १५७ ॥ मुरलीं माधवकराज्जग्राह राधिका बलात् ॥ चित्तापहारं राधायाश्चकार माधवो बलात् ॥ १५८ ॥ जहार राधि
का रासान्माधवस्यापि मानसम् ॥ निवृत्ते कामयुद्धे च सस्मिता वक्रलोचना ॥ १५९ ॥ प्रददौ मुरलीं प्रीत्या श्रीकृष्णाय महात्मने ॥
प्रददौ दर्पणं कृष्णः क्रीडाकमलमुज्ज्वलम् ॥ १६० ॥ चकार कबरीं रम्यां सिंदूरतिलकं ददौ ॥ विचित्रपत्रकं वेषं चकारैवंविधं हरिः
॥ १६१ ॥ विश्वकर्मा न जानाति सखीनामपि का कथा ॥ वेषं विधातुं कृष्णस्य यदा राधा समुद्यता ॥ १६२ ॥ बभूव शिशुरूपं
च कैशोरं च विहाय च ॥ ददर्श बालरूपं तं रुदंतं पीडितं क्षुधा ॥ १६३ ॥ यादृशं प्रददौ नंदो भीतं तादृशमच्युतम् ॥ विनि
श्वस्य च सा राधा हृदयेन विदूयता ॥ १६४ ॥ इतस्ततस्तं पश्यंती शोकार्ता विरहातुरा ॥ उवाच कृष्णमुद्दिश्य काकू
त्क्रमिति कातरा ॥ १६५ ॥ मायां करोषि मायेश किंकरीं कथमीदृशीम् ॥ इत्येवमुक्त्वा सा राधा पपात च रुरोद च ॥
॥१६६॥ रुरोद कृष्णस्तत्रैव वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ कथं रोदिषि राधे त्वं स्मर कृष्णपदांबुजम् ॥ १६७ ॥ आरासमंडलं यावन्नक्रम

त्रागमिष्यति ॥ करिष्यसि रतिं नित्यं हरिणा सार्द्धमीप्सिताम् ॥ १६८ ॥ छायां विधाय स्वगृहे स्वयमागत्य मा रुद ॥ कृत्वा क्रोडे च प्राणेशं मायेशं बालरूपिणम् ॥ १६९ ॥ त्यज शोकं गृहं गच्छ सुंदरीत्थं प्रबोधिता ॥ श्रुत्वैवं वचनं राधा कृत्वा क्रोडे च बालकम् ॥ १७० ॥ ददर्श पुष्पोद्यानं च वनं सद्रत्नमंडपम् ॥ तूर्णं वृंदावनाद्राधा जगाम नंदमंदिरम् ॥ १७१ ॥ सा मनोयायिनी देवी निमिषार्धेन नारद ॥ संसिक्तस्निग्धमधुररसना रक्तलोचना ॥ १७२ ॥ यशोदायै शिशुं दातुमुद्यता सेत्युवाच ह ॥ गृहीत्वैवं शिशुं स्थूलं रुदंतं च क्षुधातुरम् ॥ १७३ ॥ गोष्ठे त्वत्स्वामिना दत्तं प्राप्नोमि यातनां पथि ॥ संसिक्तं वसनं वत्से मेघाच्छन्नेतिदुर्दिने ॥ १७४ ॥ पिच्छिले कर्दमोद्रेके यशोदा वोढुमक्षमा ॥ गृहाण बालकं भद्रे स्तनं दत्त्वा प्रबोधय ॥ १७५ ॥ गृहं चिरं परित्यक्तं यामि तिष्ठ सुखं सति ॥ इत्युक्त्वा बालकं दत्त्वा जगाम स्वगृहं प्रति ॥ १७६ ॥ यशोदा बालकं नीत्वा चुचुंब च स्तनं ददौ ॥ बहिर्निविष्टा सा राधा स्वगृहे गृहकर्मणि ॥ १७७ ॥ नित्यं नक्तं रतिं तत्र चकार हरिणा सह ॥ इत्येवं कथितं वत्स श्रीकृष्णचरितं शुभम् ॥ सुखदं मोक्षदं पुण्यमपरं कथयामि ते ॥ १७८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे राधाकृष्णविवाहनवसंगमप्रस्तावोनाम पंचदशोध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ माधवो बालकैः सार्द्धमेकदा हलिना सह ॥ भुक्त्वा पीत्वा च क्रीडार्थं जगाम श्रीवनं मुने ॥ १ ॥ तत्र नानाविधां क्रीडां चकार मधुसूदनः ॥ कृत्वा तां शिशुभिः सार्द्धं चालयामास गोधनम् ॥ २ ॥ ययौ मधुवनं तस्माच्छ्रीकृष्णो गोधनैः सह ॥ तत्र स्वादु जलं पीत्वा वने च स महाबलः ॥ ॥ ३ ॥ तत्रैकदैत्यो बलवाञ्छ्वेतवर्णो भयंकरः ॥ विकृताकारवदनो बकाकारश्च शैलवत् ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा च गोकुलं गोष्ठे शिशुभिर्बलकेशवौ ॥ यथा ह्यगस्त्यो वातापिं सर्वं जग्रास लीलया ॥ ५ ॥ बकग्रस्तं हरिं दृष्ट्वा सर्वे देवा भयान्विताः ॥ चक्रुर्हाहेति संत्रस्ता धावंतः शस्त्रपाणयः ॥ ६ ॥ शक्रश्चिक्षेप वज्रं च मुनेरस्थिविनिर्मितम् ॥ न ममार बकस्तस्मात्पक्षमेकं ददाह च ॥ ७ ॥ नीहारास्त्रं शशधरः शीतार्तस्तेन दानवः ॥ यमदंडं सूर्यपुत्रस्तेन कुंठो बभूव ह ॥ ८ ॥ वायव्यास्त्रं च वायुश्च तेन स्थानांतरं ययौ ॥ वरुणश्च

शिलावृष्टिं चकार तेन पीडितः ॥ ९ ॥ हुताशनश्च वाह्नेन पक्षांश्चैव ददाह सः ॥ कुबेरस्यार्धचंद्रेण छिन्नपादो बभूव ह ॥ १० ॥ ईशानस्य च शूलेन बभूव मूर्च्छितोऽसुरः ॥ ऋषयो मुनयश्चैव कृष्णं चक्रुर्भियाशिषम् ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ददाह दैत्यसर्वांगं बाह्याभ्यंतरमीश्वरः ॥ १२ ॥ तत्सर्वं वमनं कृत्वा प्राणांस्तत्याज दानवः ॥ बकं निहत्य बलवाञ्छिशुभिर्गोधनैः सह ॥ १३ ॥ ययौ केलिकदंबानां काननं सुमनोहरम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वृषरूपधरोसुरः ॥ १४ ॥ नाम्ना प्रलंबो बलवान्महाधूर्तश्च शैलवत् ॥ शृंगाभ्यां च हरिं धृत्वा भ्रामयामास तत्र वै ॥ १५ ॥ दुद्रुवुर्बालकाः सर्वे रुरुदुश्च भयातुराः ॥ बलो जहास बलवाञ्ज्ञात्वा भ्रातरमीश्वरम् ॥ १६ ॥ बालकान्बोधयामास भयं किमित्युवाच ह ॥ तद्विषाणं गृहीत्वा च स्वयं श्रीमधुसूदनः ॥ १७ ॥ भ्रामयित्वा च गगने पातयामास भूतले ॥ प्राणांस्तत्याज दैत्येंद्रो निपत्य च महीतलम् ॥ १८ ॥ जहसुर्बालकाः सर्वे ननृतुश्च जगुर्मुदा ॥ हत्वा प्रलंबं श्रीकृष्णो बलेन सह सत्वरम् ॥ १९ ॥ गोधनं चारयामास ययौ भांडीरमीश्वरः ॥ गच्छंतं माधवं दृष्ट्वा केशी दैत्येश्वरो बली ॥ २० ॥ वेष्टयामास तं शीघ्रं खुरेण विलिखन्महीम् ॥ मूर्ध्नि कृत्वा हरिं तुष्टो गगनं शतयोजनम् ॥ २१ ॥ उत्पात्य भ्रामयामास पपात च महीतले ॥ जग्राह स हरिं पापी चर्वयामास कोपतः ॥ २२ ॥ स भग्नदंतो दैत्यश्च वज्रांगचर्वणादहो ॥ श्रीकृष्णतेजसा दग्धः प्राणांस्तत्याज भूतले ॥ २३ ॥ स्वर्गे दुंदुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र पार्षदा दिव्यरूपिणः ॥ २४ ॥ तत्राजग्मुः स्यंदनस्था द्विभुजाः पीतवाससः ॥ किरीटिनः कुंडलिनो वनमालाविभूषिताः ॥ ॥ २५ ॥ विनोदमुरलीहस्ताः क्वणन्मंजीररंजिताः ॥ चंदनोक्षितसर्वांगा गोपवेषधरा वराः ॥ २६ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकातराः ॥ प्रदीप्तं रथमास्थाय रत्नसारविनिर्मितम् ॥ २७ ॥ भांडीरवनमाजग्मुर्यत्र सन्निहितो हरिः ॥ दिव्यवस्त्रपरीधाना रत्नालंकारभूषिताः ॥ २८ ॥ प्रणमय्य हरिं स्तुत्वा जग्मुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ मुक्त्वा देहं परित्यज्य वैष्णवाः पुरुषास्त्रयः ॥ संप्राप्य दानवीं योनिं बभूवुः कृष्णपार्षदाः ॥ २९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ के ते च दिव्यपुरुषा वैष्णवा दैत्यरूपिणः॥ कथयस्व महाभाग श्रुतं किं

परमाद्भुतम् ॥ ३० ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ शृणु ब्रह्मन्प्रवक्ष्येहमितिहासं पुरातनम् ॥३१॥ श्रुतं महेशवदनात्सूर्यपर्वणि पुष्करे ॥ हरेर्गुणप्रसंगेन कथयामास शंकरः ॥३२॥ संपृष्टो मुनिसंघश्च मया धर्मेण ब्रह्मणा ॥ ब्रह्मपुत्र महाभाग कथां भुवनपावनीम् ॥३३॥ कथयामास विस्तार्य सावधानं निशामय ॥ गन्धर्वेशो गन्धवाहः पर्वते गन्धमादने ॥ ३४ ॥ महांस्तपस्विप्रवरो हरिसेवनतत्परः ॥ पुत्रा बभूवुश्चत्वारो गंधर्वप्रवरा मुने ॥ ३५ ॥ सस्मरुः कृष्णपादाब्जं स्वप्ने ज्ञाने दिवानिशम् ॥ ते च दुर्वाससः शिष्याः श्रीकृष्णार्चनतत्पराः ॥ ३६ ॥ नित्यं दत्त्वा च कमलं संपूज्य तं पपुर्जलम् ॥ वसुदेवः सुहोत्रश्च सुदर्शनसुपार्श्वकौ ॥ ३७ ॥ चत्वारो वैष्णवश्रेष्ठास्तेपुस्ते पुष्करे तपः ॥ चिरकालं तपस्तप्त्वा बभूवुः सिद्धमंत्रिणः ॥ ३८ ॥ ज्येष्ठो दुर्वाससो योगं संप्राप्य योगिनां वरः ॥ सिद्धश्चाकृतदारश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ३९ ॥ सद्यो देहं परित्यज्य बभूव कृष्णपार्षदः ॥ एकदा भ्रातरस्ते च जग्मुश्चित्रसरोवरम् ॥ ॥ ४० ॥ पद्मानि कृष्णपूजार्थमाहर्तुमुदये रवेः ॥ पद्मानां चयनं कृत्वा गच्छतो वैष्णवान्मुने ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा निबध्य संजग्मुः सर्वे शंकरकिंकराः ॥ बलिष्ठा दुर्बलान्धृत्वा जग्मुः शंकरसन्निधिम् ॥ ४२ ॥ ते सर्वे शंकरं दृष्ट्वा प्रणेमुः शिरसा भुवि ॥ तानुवाच शिवः शीघ्रं प्रयुज्याशिषमुत्तमाम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकातरः ॥ ४३ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ के यूयं पद्महर्तारः पार्वत्याश्च सरोवरे ॥ ४४ ॥ लक्षयक्षै रक्षणीयं पार्वतीव्रतहेतवे ॥ नित्यं सहस्रकमलं ददाति हरये सती ॥ ४५ ॥ व्रते त्रैमासिके भक्त्या पतिसौभाग्यवर्द्धने ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा तमूचुर्वैष्णवा भिया ॥ पुटांजलियुताः सर्वे भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ ४६ ॥ ॥ गंधर्वा ऊचुः ॥ ॥ वयं गंधर्वप्रवरा गंधवाहसुता विभो ॥ ४७ ॥ हरये कमलं दत्त्वा पिबामो जलमीश्वर ॥ वयं न विद्मो हे नाथ पार्वत्या रक्षितं सरः ॥ ४८ ॥ गृहाण कमलं सर्वं युष्माकं च फलं कुरु ॥ न दास्यामोऽद्य कमलं पास्यामोऽद्य जलं हर ॥ ४९ ॥ किं वा कथं न पास्यामस्तुभ्यं दत्तानि तानि च ॥ नित्यं ध्यात्वा यत्पदाब्जं पद्मेन पूजयामहे ॥ ५० ॥ साक्षात्तस्मै प्रदत्त्वा च पद्मं पूता वयं प्रभो ॥ एकं ब्रह्म ह्यद्वितीयं क्व देहः क्व च रूपवान् ॥ ५१ ॥ भक्तानुग्रहतो देहो रूपभेदश्च मायया ॥ किं तु गृहाण

पद्मानि त्वमेव मत्प्रभुः प्रभो ॥ ५२ ॥ यतो नो मानसं पूर्णं तद्रूपं दर्शयाच्युत ॥ द्विभुजं कमनीयं च किशोरं श्यामसुन्दरम् ॥ ॥ ५३ ॥ विनोदमुरलीहस्तं पीतांबरधरं परम् ॥ एकवक्त्रं द्विनयनं चंदनागुरुचर्चितम् ॥ ५४ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं रत्नालंकारभूषितम् ॥ कौस्तुभेन मणींद्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ ५५ ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यभूषितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालां राजिविभूषितम् ॥ ५६ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यलीलाधाममनोहरम् ॥ गोपीसंघैर्दृश्यमानं सस्मितैर्वक्रलोचनैः ॥ ५७ ॥ नवयौवनसंपन्नं राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ब्रह्मादिभिः स्तूयमानं वंद्यं ध्येयमभीप्सितम् ॥ ५८ ॥ स्वात्मारामं पूर्णकामं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ इत्युक्त्वा पुरतः शम्भोस्तस्थुर्गंधर्वपुंगवाः ॥ ५९ ॥ श्रीकृष्णरूपश्रवणात्पुलकांकितविग्रहः ॥ गन्धर्वाणां वचः श्रुत्वा शिवस्तानित्युवाच ह ॥ ६० ॥ श्रीकृष्णरूपश्रवणात्साश्रुपूर्णविलोचनः ॥ मयैव यूयं विज्ञाता वैष्णवप्रवरा महीम् ॥ ६१ ॥ पूतां कर्तुं च भ्रमथ चरणांभोजरेणुना ॥ अहं वांछां करोम्येव श्रीकृष्णभक्तदर्शने ॥ ६२ ॥ समागमो हि साधूनां त्रिषु लोकेषु दुर्लभः ॥ पार्वत्याश्च सुराणां च सदा यूयं मम प्रियाः ॥ ६३ ॥ आत्मनश्चात्मभक्तेभ्यो वैष्णवाश्च प्रियाश्च नः ॥ किन्तु मोघं च न भवेन्मया यत्स्वीकृतं पुरा ॥ ६४ ॥ तच्छ्रूयतां महाभागाः पार्वतीव्रतकर्मणि ॥ सरसश्चैव पद्मानि यैर्हृतानि व्रतांतरे ॥ ६५ ॥ ते तूर्णमासुरीं योनिं गमिष्यंति न संशयः ॥ न हि श्रीकृष्णभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ ६६ ॥ संप्राप्य मानवीं योनिं गोलोकं यास्यथ ध्रुवम् ॥ यूयं श्रीकृष्णरूपं च प्रत्यक्षं द्रष्टुमुत्सुकाः ॥ ६७ ॥ ध्रुवं द्रक्ष्यथ भो वत्सा वृन्दारण्ये च भारते ॥ दृष्ट्वा कृष्णं ततो मृत्युं संप्राप्य वैष्णवोत्तमाः ॥ ६८ ॥ दिव्यं स्यंदनमारुह्य गमिष्यथ हरेर्गृहम् ॥ अधुना वांछनीयं च रूपं द्रष्टुमिहोत्सुकाः ॥६९॥ तत्सर्वं पश्यतेत्युक्त्वा दर्शयामास तच्छिवः ॥ रूपं दृष्ट्वा साश्रुनेत्राः प्रणम्य सर्वरूपिणम् ॥ ७० ॥ आजग्मुर्दानवीं योनिमिति ते दानवेश्वराः ॥ वसुदेवः पुरा मुक्तः सहोत्रश्च बकासुरः ॥ ७१ ॥ सुदर्शनः प्रलंबोयं स्वयं केशी सुपार्श्वकः ॥ हरस्य वरदानेन दृष्ट्वा रूपमनुत्तमम् ॥ ७२ ॥ मृत्युं संप्राप्य श्रीकृष्णाज्जग्मुस्ते कृष्णमंदिरम् ॥ इत्येवं कथितं विप्र हरेश्चरितमद्भुतम् ॥ बककेशिप्रलंबाना

मोक्षणं मोक्षकारकम् ॥७३॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुतं सर्वं महाभाग त्वत्प्रसादाद्यदद्भुतम् ॥७४॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि पार्वत्या किं कृतं व्रतम् ॥ को वाराध्यो व्रतस्यास्य किं फलं नियमश्च कः ॥ ७५ ॥ कानि द्रव्याणि भगवन्व्रतोपयोगिकानि च ॥ कतिकालं व्रतं किं वा प्रतिष्ठायां निरूपणम् ॥ ७६ ॥ सुविचार्य वद विभो श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ व्रतं त्रैमासिकं नाम पतिसौभाग्यवर्द्धनम् ॥ ७७ ॥ आराध्यो भगवान्कृष्णो राधिकासहितो मुने ॥ विषुवे च समारंभः समाप्तिर्दक्षिणायने ॥ ७८ ॥ संयम्य पूर्वदिवसे कृत्वावश्यं हविष्यकम् ॥ स्नात्वा वैशाखसंक्रांत्यां संकल्प्य जाह्नवीतटे ॥७९॥ घटे मणौ शालग्रामे जले वा पूजयेद्व्रती॥ ध्यायेद्भक्त्या च राधेशं संपूज्य पंच देवताः ॥ ८० ॥ ध्यानं च सामवेदोक्तं निबोध कथयामि ते ॥ नवीननीरदश्यामं पीतकौशेय वाससम् ॥ ८१ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यमीषद्धास्यसमन्वितम् ॥ शरत्प्रफुल्लपद्माक्षं मंजुलांछनरंजितम् ॥ ८२ ॥ मानसं गोपिकानां च मोहयंतं मुहुर्मुहुः ॥ राधया दृश्यमानं च राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ८३ ॥ ब्रह्मानंतेशधर्माद्यैः स्तूयमानमहं भजे ॥ ध्यात्वा कृष्णं च ध्यानेन तमावाह्य व्रती मुदा ॥ ८४ ॥ ध्यायेत्तदा राधिकां च ध्यानं मध्यंदिने रतम् ॥ राधां रासेश्वरीं रम्यां रासोल्लासरसोत्सुकाम् ॥ ॥ ८५ ॥ रासमंडलमध्यस्थां रासाधिष्ठातृदेवताम् ॥ रासेश्वरोरःस्थलस्थां रसिकां रसिकप्रियाम् ॥ ८६ ॥ रसिकप्रवरां रम्यां रमां च रमणोत्सुकाम् ॥ शरद्राजीवराजीनां प्रभामोचनलोचनाम् ॥ ८७ ॥ वक्रभ्रूभंगसंमुक्तां मंजीरेणैव रंजिताम् ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यामीषद्धास्यमनोहराम् ॥ ८८ ॥ चारुचंपकवर्णाभां चंदनेन विभूषिताम् ॥ कस्तूरीबिंदुना सार्धं सिंदूरबिंदुना युताम् ॥ ८९ ॥ चारुपत्रावलीयुक्तां वह्निशुद्धांशुकोज्ज्वलाम् ॥ सद्रत्नकुंडलाभ्यां च सुकपोलस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ९० ॥ रत्नेंद्रसारहारेण वक्षःस्थलविराजिताम् ॥ रत्नकंकणकेयूरकिंकिणीरत्नरंजिताम् ॥ ९१ ॥ सद्रत्नसाररचितक्वणन्मंजीररंजिताम् ॥ ब्रह्मादिभिश्च सेव्येन श्रीकृष्णेनैव सेविताम् ॥ ९२ ॥ सर्वेशेन स्तूयमानां सर्वबीजां भजाम्यहम् ॥ इति ध्यात्वा च कृष्णेन सहितां तां च पूजयेत् ॥ ९३ ॥ भक्त्या दत्त्वा प्रतिदिनमुपचारांश्च षोडश ॥ प्रत्येकं च पृथक्कृत्वा सर्वं दद्याद्व्रती मुदा ॥ ९४ ॥ सहस्रकमलं दिव्यं शतमष्टोत्तरं मुने ॥ होमं

कुर्याद्व्रती नित्यमष्टोत्तरशताहुतीः ॥ ९५ ॥ दद्याद्भक्त्या च कृष्णाय स्वाहेत्युच्चार्य यत्नतः ॥ रसालस्य कदल्याश्च ह्यामं वा पक्व
मेव च ॥ ९६ ॥ नित्यमष्टोत्तरशतं दद्याद्भक्त्याक्षतैः फलम् ॥ नित्यं च भोजयेद्भक्त्या ब्राह्मणानां शतं मुने ॥ ९७ ॥ होमं कुर्याद्व्र
ती नित्यमष्टोत्तरशताहुतीः ॥ दद्याद्भक्त्या च कृष्णाय राधिकासहिताय च ॥ ९८ ॥ तिलेन हवनं कुर्यादाज्यमिश्रेण नारद ॥
वाद्यं च वादयेन्नित्यं कारयेद्धरिकीर्तनम् ॥ ९९ ॥ एवं मासत्रयं कृत्वा प्रतिष्ठां तदनंतरम् ॥ प्रतिष्ठादिवसे तत्र विधानं शृणु नारद ॥
॥ १०० ॥ कमलानां च नवतिसहस्राण्यक्षतानि च ॥ ब्राह्मणानां सहस्राणि नव विप्रेंद्र यत्नतः ॥ १०१ ॥ भोजयेत्परमान्नानि
स्वादूनि मिष्टकानि च ॥ फलं विंशाधिकं सप्तशतं नवसहस्रकम् ॥ १०२ ॥ दद्यान्नानाविधं द्रव्यं नैवेद्यं सुमनोहरम् ॥ संस्कृता
ग्निं च संस्थाप्य होमं कुर्याद्विचक्षणः ॥ १०३ ॥ नवतिं च सहस्राणि हुत्वाज्येन तिलेन च ॥ सवस्त्रं च सभोज्यं च यज्ञसूत्रफला
न्वितम् ॥ १०४ ॥ गंधपुष्पार्चितान्भक्त्या दद्यान्नवतिलड्डुकान् ॥ दद्यान्नवतिकुंभांश्च शीततोयप्रपूरितान् ॥ १०५ ॥ एवंविधं
व्रतं कृत्वा दद्याद्विप्राय दक्षिणाम् ॥ दक्षिणायाः परिमितं वेदेषु यन्निरूपितम् ॥ १०६ ॥ वृषेंद्राणां सहस्रं च स्वर्णशृंगसमन्वितम् ॥
इत्येवं कथितं विप्र कृतं त्रैमासिकव्रतम् ॥ १०७ ॥ विशिष्टसंततिकरं पतिसौभाग्यवर्द्धनम् ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेण सौभाग्यं शतज
न्मनि ॥ १०८ ॥ सत्पुत्रजननी सा च भवेज्जन्मशतं ध्रुवम् ॥ कदापि न भवेत्तस्या भेदश्च पतिपुत्रयोः ॥ १०९ ॥ दासतुल्यो
भवेत्पुत्रो भर्ता च स्ववचस्करः ॥ अनुक्षणं भवेद्राधाकृष्णभक्तियुता सती ॥ ११० ॥ भवेद्व्रतप्रभावेण प्राप्तज्ञानहरिस्मृतिः ॥
व्रतं च सामवेदोक्तं कृतं पूर्वमथावयोः ॥ १११ ॥ सर्वेषां च व्रतानां च श्रेष्ठं शृणु वदामि ते ॥ स्वायंभुवस्य च मनोः शतरू
पाभिधा सती ॥ ११२ ॥ तया कृतं प्रथमतः कृत्वागस्त्यं पुरोहितम् ॥ तदा कृतं देवहूत्या चाकूत्या च कृतं तदा ॥ ११३ ॥
पुरोहितं पुलस्त्यं च कृत्वा श्रुत्युक्तया मुने ॥ चकार रोहिणी तत्तु क्रतुं कृत्वा पुरोहितम् ॥ ११४ ॥ रतिश्चकार तद्भक्त्या गौतमस्त
त्पुरोहितः ॥ अकारि तद्व्रतं भक्त्या तारया गुरुकांतया ॥ ११५ ॥ महासंभृतसंभारो वसिष्ठस्तत्पुरोहितः ॥ तद्दृष्ट्वा गुरुपत्न्याश्च

शक्रशच्या कृतं व्रतम्॥ ११६ ॥ महासंभृतसंभारस्तत्पुरोधा बृहस्पतिः ॥ व्रतं चकार स्वाहा च सर्वतोपि विलक्षणम् ॥ ११७ ॥ अतिसंभृतसंभारो मरीचिस्तत्पुरोहितः ॥ तद्दृष्ट्वा पार्वती ब्रह्मन्नुवाच शंकरं मुदा ॥ पुटांजलियुता देवी भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥११८॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ आज्ञां कुरु जगन्नाथ करोमि व्रतमुत्तमम् ॥ ११९ ॥ आवयोरिष्टदेवस्य व्रतानां च परं व्रतम् ॥ हरेराराधनं नाथ सर्वमंगलकारणम् ॥ १२० ॥ इष्टं दत्तं श्रुतेः पाठं तीर्थं पृथ्व्याः प्रदक्षिणम् ॥ हरेराराधनस्यापि कलां नार्हंति षोडशीम् ॥ १२१ ॥ बहिरभ्यंतरे यस्य हरिस्मृतिरनुक्षणम् ॥ जीवन्मुक्तस्य तस्यैव मुक्तिर्भवति दर्शनात् ॥ ॥ १२२ ॥ तस्य पादाब्जरजसा सद्यः पूता वसुंधरा ॥ तस्य दर्शनमात्रेण पुनाति भुवनत्रयम् ॥ १२३ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च धर्मश्च शेषस्त्वं च गणेश्वरः ॥ ध्यायंध्यायं यत्पदाब्जं तेजसा तत्समो महान् ॥ १२४ ॥ यश्च यं संततं ध्यायेत्स तमाप्नोति निश्चितम् ॥ गुणेन तेजसा बुद्ध्या ज्ञानेन तत्समो भवेत् ॥ १२५ ॥ कृष्णस्य स्मरणाद्ध्यानात्तपसा तस्य सेवया ॥ मया प्राप्तो हि भगवान्स्वामी वा पुत्र एव च ॥१२६॥ प्रलब्धं लीलया सव पूर्णं मन्मानसं तदा ॥ स्वामी मे त्वादृशः पुत्रौ कार्तिकेयगणेश्वरौ ॥ १२७ ॥ पिता हिमाद्रिः कृष्णांशो मम किं दुर्लभं प्रभो ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा सुप्रीतः शंकरः स्वयम् ॥ प्रहस्योवाच मधुरं पुलकांकितविग्रहः ॥१२८॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ महालक्ष्मीस्वरूपासि किमसाध्यं तवेश्वरि ॥१२९॥ सर्वसंपत्स्वरूपा त्वमनंतशक्तिरूपिणी ॥ त्वं च यस्य गृहे देवि स चश्वर्यस्य भाजनम् ॥ १३० ॥ न लक्ष्मीर्यद्गृहे तस्य जीवनान्मरणं वरम् ॥ अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च त्वयि भक्त्या शुभप्रदे ॥ १३१ ॥ संहारसृष्टिकाले च त्वत्प्रसादाद्वयं क्षमाः ॥ को वा हिमालयः कोहं कौ कार्तिकगणेश्वरौ ॥ ॥ १३२ ॥ त्वद्विहीना अशक्ताश्च त्वया च वयमीश्वराः ॥ युक्ताः पतिव्रता याश्च याः पुराज्ञाः श्रुतौ श्रुताः ॥१३३॥ गृहीत्वाज्ञामीश्वरस्य व्रतं कुरु पतिव्रते ॥ व्रतमेतत्कृतं याभिस्ताभ्यः कुरु विलक्षणम् ॥ १३४ ॥ सनत्कुमारो भगवान्व्रते तेऽस्तु पुरोहितः ॥ कमलानां ब्राह्मणानां द्रव्याणां दायकोऽप्यहम् ॥१३५॥ कुबेरं द्रव्यकोशे च रक्षकं कुरु सुंदरि ॥ व्रते च दानाध्यक्षोहं धनदात्री च श्रीः

स्वयम् ॥ १३६ ॥ पाठको वह्निदेवश्च वरुणो जलदायकः ॥ वस्तूनां वाहका यक्षास्तदध्यक्षः षडाननः ॥ १३७ ॥ स्थानसंस्कार कर्ता च व्रतेऽत्र पवनः स्वयम् ॥ परिवेष्टा स्वयं शक्रश्चंद्रोऽधिष्ठापको व्रते ॥ १३८ ॥ सूर्यश्च दाननिर्वक्ता योग्यायोग्यं यथोचि तम् ॥ व्रतोपयुक्तं यद्द्रव्यं दत्त्वा नियमितं प्रिये ॥ १३९ ॥ ततोधिकं फलं पुष्पं हरये देहि सुंदरि ॥ व्रते नियमितान्विप्रान्भोज यित्वा ततोधिकान् ॥ १४० ॥ असंख्यान्ब्राह्मणान्देवि भक्त्या कुरु निमंत्रणम् ॥ समाप्तिदिवसे स्वर्णं रत्नं मुक्तां प्रवालकम् ॥१४१॥ व्रतोक्तां दक्षिणां दत्त्वा सर्वं देहि द्विजातये ॥ इत्युक्त्वा शंकरस्तां च कारयामास तद्व्रतम् ॥ १४२ ॥ व्रतं चकार सा दुर्गा सर्वा भ्यश्च विलक्षणम् ॥ इत्येवं कथितं विप्र पार्वत्या यद्व्रतं कृतम् ॥ १४३ ॥ रत्नं वोढुमशक्ताश्च ब्राह्मणाः पार्वतीव्रते ॥ इतिहासः श्रुतः सर्वः प्रकृतं शृणु नारद ॥ १४४ ॥ श्रीकृष्णबालचरितं नूतनंनूतनं पदेपदे ॥ हत्वा तान्दानवेंद्रांश्च शिशुभिः सह गोकुले ॥ १४५ ॥ जगाम स्वगृहं कृष्णः कुबेरभवनोपमम् ॥ सर्वेभ्यो वनवार्तां च प्रोक्ता च शिशुभिर्मुदा ॥ १४६ ॥ श्रुत्वैवं विस्मिताः सर्वे नंदो भय मवाप ह ॥ आनीय वृद्धान्गोपांश्च गोपिकाः स्थविरास्तथा ॥ १४७ ॥ युक्तिं चकार तैः सार्द्धमालोच्य समयोचिताम् ॥ कृत्वा युक्तिं च गोपेशस्तत्स्थानं त्यक्तुमुद्यतः ॥१४८॥ गंतुं वृन्दावनं सर्वानुवाच तत्क्षणं मुने ॥ नंदाज्ञां च समाकर्ण्य ते सर्वे गंतुमुद्यताः ॥१४९॥ गोपाश्च गोपिकाश्चैव बालका बालिकास्तथा ॥ कृष्णेन हलिना सार्धं प्रययुर्बालिका मुदा ॥ १५० ॥ संगीतं च प्रगायंतो नानावेष समन्विताः ॥ वेणुप्रवादकाः केचित्केचिच्छृंगप्रवादकाः ॥ १५१ ॥ करतालकराः केचिद्वीणाहस्ताश्च केचन ॥ शरयंत्रकराः केचिच्छृं गहस्ताश्च केचन ॥ १५२ ॥ नवपल्लवकर्णाश्च केचिद्गोपालबालकाः ॥ केचिन्मुकुलकर्णाश्च पुष्पकर्णाश्च केचन ॥ १५३ ॥ नवमा ल्यकराः केचित्केचिदाजानुमालिनः ॥ केचित्पल्लवचूडाश्च पुष्पचूडाश्च केचन ॥ १५४ ॥ गोपालबालकाः सर्वे विप्रेंद्र नवकोटयः ॥ जग्मुर्गोप्यो वयस्याश्च कोटिशः कोटिशो मुदा ॥ १५५ ॥ वृद्धाश्च कोटिशस्तत्र बृहच्छ्रोण्यश्चलत्कुचाः ॥ राधिकासहचारिण्यो बाला गोपालिका मुने ॥१५६॥ ताः सुशीलादयो भव्या नानालंकारभूषिताः ॥ दिव्यवस्त्रपरीधानाः सस्मितास्ता ययुर्मुदा ॥१५७॥

काश्चिदारुह्य शिबिकां रथमारुह्य काश्चन ॥ राधा स्यंदनमारुह्य शातकौंभपरिच्छदम् ॥ १५८ ॥ ताभिर्युक्ता ययौ देवी रत्नालंकारभूषिता ॥ यशोदा रोहिणी चैव रत्नालंकारभूषिता ॥ १५९ ॥ ययौ स्यंदनमारुह्य शातकौंभपरिच्छदम् ॥ नंदः सुनंदः श्रीदामा गिरिभानुर्विभाकरः ॥ १६० ॥ वीरभानुश्चंद्रभानुर्गजस्थाः प्रययुर्मुदा ॥ श्रीकृष्णबलदेवौ तौ रत्नालंकारभूषितौ ॥ १६१ ॥ स्वर्णस्यंदनमास्थाय जग्मतुः परया मुदा ॥ कोटिशः कोटिशो गोपा वृद्धाश्च यौवनान्विताः ॥ १६२ ॥ अश्वस्थाश्च गजस्थाश्च रथस्थाश्चैव केचन ॥ गोपा ययुर्मुदायुक्ताश्चोद्धता नंदकिंकराः ॥ १६३ ॥ वृषस्था गर्दभस्थाश्च संगीततानतत्पराः ॥ अपरा राधिकादास्यस्त्रिसप्तशतकोटयः ॥ १६४ ॥ मुदान्विताः सस्मिताश्च स्वर्णालंकारभूषिताः ॥ काश्चित्संदूरहस्ताश्च काश्चित्कज्जलवाहिकाः ॥ १६५ ॥ काश्चित्कंदुकहस्ताश्च काश्चित्पुत्तलिकाकराः ॥ भोगद्रव्यकराः काश्चित्क्रीडाद्रव्यकरा वराः ॥१६६॥ वेषद्रव्यकराः काश्चित्काश्चिन्मालाकरा वराः ॥ काश्चिद्वाद्यकहस्ताश्च प्रययुर्गोपिका मुदा ॥१६७॥ वह्निशुद्धांशुकानां च वाहिकाश्चैव काश्चन ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रववाहिकाः॥१६८॥काश्चित्संगीतनिरताः काश्चिच्चित्रकथारताः॥ कोटिशः कोटिशो रम्याः प्रययुः शिबिकान्विताः॥ ॥ १६९ ॥ कोटिशः कोटिशश्चाश्वाः कोटिशः कोटिशो रथाः ॥ कोटिशः कोटिशश्चैव शकटा द्रव्यपूरिताः॥१७०॥ कोटिशः कोटिशश्चैव वृषेंद्रा द्रव्यवाहकाः ॥ कोटिशः कोटिशश्चैव दशलक्षाणि हस्तिनाम् ॥ १७१ ॥ हस्तिपांकुशयुक्तानि ययुर्वृंदावनं वनम् ॥ सर्वे वृंदावनं गत्वा दृष्ट्वा शून्यगृहं मुने ॥१७२॥ वृक्षमूले यथास्थानं तस्थुः सर्वे यथोचितम् ॥ उवाच गोपाञ्छ्रीकृष्णो गृहांश्चेष्टतमान्व्रजाः ॥ १७३ ॥ अद्य संतिष्ठतेत्येवं श्रुत्वा श्रीकृष्णभाषितम् ॥ कुत्र संति गृहाः कृष्णेत्येवमूचुस्तु गोपकाः॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा श्रीकृष्णो वाक्यमब्रवीत् ॥१७४॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ अत्र स्थाने गृहाः संति प्रसन्ना देवनिर्मिताः ॥ १७५ ॥ देवप्रीतिं विना शक्ता न हि द्रष्टुं च केचन ॥ अद्य तिष्ठत गोपालाः संपूज्य वनदेवताः ॥ १७६ ॥ प्रातर्यूयं गृहान्रम्यान्द्रक्ष्यथाद्य ध्रुवं मुदा ॥ धूपदीपादिनैवेद्यैर्बलिभिः पुष्पचंदनैः ॥ १७७ ॥ देवीं च वटमूलस्थां पूजां कुरुत चंडिकाम् ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा गोपाः संपूज्य

देवताम् ॥ भुक्त्वा भोगान्दिने रात्रौ तत्रैव सुषुपुर्मुदा ॥१७८॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे बकप्रलंबकेशिवधपूर्वकवृंदावनगमनंनाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ सुप्तेषु व्रजनंदेषु नक्तं वृन्दावने वने ॥ सुनिद्रिते च निद्रेशे मातृवक्षःस्थलस्थिते ॥ १ ॥ निद्रितासु च गोपीषु रम्यतल्पस्थितासु च ॥ यूनां च सुखसंयोगानुषक्तमानसासु च ॥ २ ॥ कासुचिच्छिशुयुक्तासु सखीयुक्तासु कासुचित् ॥ कासुचिच्छकटस्थासु स्यंदनस्थासु कासुचित् ॥ ३ ॥ पूर्णेंदुकौमुदीयुक्ते स्वर्गादपि मनोहरे ॥ नानाप्रकारकुसुमवायुना सुरभीकृते ॥ ४ ॥ सर्वप्राणिनि निश्चेष्टे मुहूर्ते पंचमे गते ॥ तत्राजगाम भगवाञ्छिल्पिनां च गुरोर्गुरुः ॥ ५ ॥ बिभ्रद्दिव्यांशुकं सूक्ष्मं रत्नमाल्यं मनोहरम् ॥ रत्नालंकारमतुलं श्रीमन्मकरकुंडलम् ॥ ६ ॥ ज्ञानेन वयसा वृद्धो दर्शनीयः किशोरवत् ॥ अतीव सुंदरः श्रीमान्कामदेवसमप्रभः ॥ ७ ॥ विशिष्टशिल्पनिपुणैः सार्द्धं शिल्पित्रिकोटिभिः ॥ मणिरत्नैर्हेमरत्नैर्लोहास्त्रयुतहस्तकैः ॥ ८ ॥ आजग्मुर्यक्षनिकराः कुबेरवनकिंकराः ॥ स्फाटिकारत्नवेषाश्च दीर्घस्कंधाश्च केचन ॥ ९ ॥ पद्मरागकराः केचिदिंद्रनीलकरा वराः ॥ केचित्स्यमंतककराश्चंद्रकांतकरास्तथा ॥ १० ॥ सूर्यकांतकराश्चान्ये प्रभाकरकरा वराः ॥ केचित्परशुहस्ताश्च लोहसारकरा वराः ॥ ११ ॥ केचिच्च गंधसाराणां मणींद्राणां च वाहकाः ॥ केचिच्चामरहस्ताश्च केचिद्दर्पणवाहकाः ॥ १२ ॥ स्वर्णपात्रघटादीनां वाहकाश्चैव केचन ॥ विश्वकर्मा च सामग्रीं दृष्ट्वा तु सुमनोहराम् ॥ १३ ॥ नगरं कर्तुमारेभे ध्यात्वा कृष्णं शुभेक्षणम् ॥ पंचयोजनविस्तीर्णं भारते श्रेष्ठमुत्तमम् ॥ १४ ॥ पुण्यक्षेत्रं तीर्थसारमतिप्रियतमं हरेः ॥ तत्रस्थानां मुमुक्षूणां परं निर्वाणकारणम् ॥ १५ ॥ गोलोकस्य च सोपानं सर्वेषां वांछितप्रदम् ॥ चतुष्कोटिचतुःशालं तत्रैवातिमनोहरम् ॥ १६ ॥ कपाटस्तंभसोपानसहितैः प्रस्तरैर्वरैः ॥ चित्रपुत्तलिकापुष्पकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ १७ ॥ शैलजाश्मविनिर्माणवेदिप्रांगणसंयुतम् ॥ शिलाप्राकारसंयुक्तं प्रचकाराथ लीलया ॥ १८॥ यथोचितबृहत्क्षुद्रद्वारद्वयसमन्वितम् ॥ स्फाटिकाकारमणिभिर्मुदा युक्तो विनिर्ममे ॥ १९ ॥ सोपानैर्गंधसाराणां स्तंभैः शंकुवि

निर्मितैः ॥ कपाटैर्लोहसाराणां राजतैः कलशोज्ज्वलैः ॥ २० ॥ वज्रसारविनिर्माणप्राकारैः परिशोभितम् ॥ कृत्वाऽऽश्रमं बहु वानां यथास्थानं यथोचितम् ॥ वृषभान्वालयं रम्यं कर्तुमारब्धवान्पुनः ॥ २१ ॥ प्राकारपरिखायुक्तं चतुर्द्वारान्वितं परम् ॥ चारुविंशच्चतुःशालं महामणिविनिर्मितम् ॥ २२ ॥ रत्नसारविकारैश्च तूलिकानिकरैर्वरैः ॥ सुवर्णाकारमणिभिरारोहैरतिसुंदरैः ॥ २३ ॥ लोहसारकपाटैश्च शोभितं चित्रकृत्रिमैः ॥ मंदिरेमंदिरे रम्ये सुवर्णकलशोज्ज्वलम् ॥ २४ ॥ तदाश्रमेकदेशे च निजं नेतिमनोहरे ॥ चारुचंपकवृक्षाणामुद्यानाभ्यंतरे मुने ॥ २५ ॥ संभोगार्थं कलावत्याः स्वामिना सह कौतुकात् ॥ विशिष्टेन मर्णींद्रेण चकाराट्टालिकालयम् ॥ २६ ॥ युक्तं नवभिरारोहैरिंद्रनीलविनिर्मितैः ॥ स्थूणाकपाटनिकरैर्गंधसारविकारजैः ॥ अत्युच्छ्रितं मनोरम्यं सर्वतोपि विलक्षणम् ॥ २७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कलावती का भगवन्कस्य पत्नी मनोहरा ॥ यत्नतो यद्गृहं रम्यं निर्ममे सुरकारुणा ॥ २८ ॥ नरायण उवाच ॥ ॥ पितॄणां मानसी कन्या कमलांशा कलावती ॥ सुंदरी वृषभानस्य पतिव्रतपरायणा ॥ यस्याश्च तनया राधा कृष्णप्राणाधिका प्रिया ॥ २९ ॥ श्रीकृष्णार्द्धांशसंभूता तेन तुल्या च तेजसा ॥ यस्याश्च चरणांभोजरजःपूता वसुंधरा ॥ यस्यां च सुदृढां भक्तिं संतो वांछंति संततम् ॥ ३० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पितॄणां मानसीं कन्यां व्रजे तिष्ठन्कथं मुने ॥ ३१ ॥ मानवः केन पुण्येन कथमाप सुदुर्लभाम् ॥ वृषभानुर्व्रजपतिः पुरासीत्को महानहो ॥ कस्य वा केन तपसा राधा कन्या बभूव ह ॥ ३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा महर्षिर्ज्ञानिनां वरः ॥ प्रहस्योवाच प्रीत्या तमितिहासं पुरातनम् ॥ ३३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ बभूवुः कन्यकास्तिस्रः पितॄणां मानसात्पुरा ॥ ३४ ॥ कलावतीरत्नमालामेनकाश्चातिदुर्लभाः ॥ रत्नमाला च जनकं वरयामास कामुकी ॥ ३५ ॥ शैलाधिपं हरेरंशं मेनका सा हिमालयम् ॥ दुहिता रत्नमालाया अयोनिसंभवा सती ॥ ३६ ॥ श्रीरामपत्नी श्रीः साक्षात्सीता सत्यपरायणा ॥ कन्य

१ वृषभानोर्गृहम्—इ०पा० ।

का मेनकायाश्च पार्वती सा पुरा सती ॥ ३७ ॥ अयोनिसंभवा सा च हरेर्माया सनातनी ॥ सा लेभे तपसा देवं हरं नारायणात्मकम् ॥ ३८ ॥ कलावती सुचंद्रं च मनुवंशसमुद्भवम् ॥ स च राजा हरेरंशस्तां संप्राप्य कलावतीम् ॥३९॥ मन्ये गुणवतां श्रेष्ठमात्मानमतिसुंदरम् ॥ अहो रूपमहो वेषमहो अस्या नवं वयः ॥ ४० ॥ सुकोमलांगं ललितं शरच्चंद्राधिकाननम् ॥ गमनं दुर्लभमहो गजखंजनगंजनम् ॥ ४१ ॥ कटाक्षैर्मोहितुं शक्ता मुनींद्राणां च मानसम् ॥ श्रोणीयुग्मं सुललितं रंभास्तंभविनिर्मितम् ॥ ४२ ॥ स्तनद्वयं सुकठिनमतिपीनोन्नतं मुने ॥ नितंबयुगलं चारु रथचक्रविनिर्मितम् ॥ ४३ ॥ हस्तौ पादौ च रक्तौ च पक्वबिंबफलाधरम् ॥ पक्वदाडिमबीजाभं दंतपंक्तिमनोहरम् ॥ ४४ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानां प्रभामोचनलोचनम् ॥ भूषणैर्भूषितं रूपं कृतं सद्रत्नभूषणम् ॥ ॥ ४५ ॥ इतीव मत्वा दृष्ट्वा च कामबाणप्रपीडितः ॥ दिव्यं स्यंदनमारुह्य कामुक्या सह कामुकः ॥ ४६ ॥ क्रीडां चकार रहसि स्थानेस्थाने मनोहरे ॥ रम्यायां मलयद्रोण्यां चंदनागुरुवायुना ॥ ४७ ॥ चारुचंपकपुष्पाणां तल्पे रतिसुखावहे ॥ मालतीमल्लिकानां च पुष्पोद्यानेतिपुष्पिते ॥ ४८ ॥ पुष्पभद्रानदीतीरे निर्जने केतकीवने ॥ पश्चिमाब्धितटांतस्थकानने जंतुवर्जिते ॥ ४९ ॥ नंदने मंदरद्रोण्यां कावेरीतीरजे वने ॥ शैलेशैले सुरम्ये च नद्यांनद्यां नदेनदे ॥ ५० ॥ द्वीपेद्वीपे तु रहसि स रेमे वामया सह ॥ नवसंगमसंयोगाद्बुबुधे न दिवानिशम् ॥ ५१ ॥ एवं वर्षसहस्रं तद्गतमेव मुहूर्तवत् ॥ कृत्वा विहारं सुचिरं स विरक्तो बभूव ह ॥ ५२ ॥ जगाम तपसे विंध्यशैलं तीर्थं तया सह ॥ भारतेतिप्रशस्यं च पुलहाश्रममुत्तमम् ॥ ५३ ॥ तपस्तेपे नृपस्तत्र दिव्यवर्षसहस्रकम् ॥ मोक्षाकांक्षी निःस्पृहश्च निराहारः कृशोदरः ॥ ५४ ॥ मूर्छामाप मुनिश्रेष्ठ ध्यात्वा कृष्णपदांबुजम् ॥ तद्गात्रव्यातवल्मीकं साध्वी दूरं चकार सा ॥ ५५ ॥ निश्चेष्टितं पतिं दृष्ट्वा त्यक्तं प्राणैश्च पंचभिः ॥ मांसशोणितरिक्तं तमस्थिसंसक्तविग्रहम् ॥ ५६ ॥ उच्चै रुरोद शोकार्ता निर्जने तु कलावती ॥ हे नाथनाथेत्युच्चार्य कृत्वा वक्षसि मूर्च्छितम् ॥ ५७ ॥ विललाप महादीना पतिव्रतपरायणा ॥ दृष्ट्वा नृपं निराहारं कृशं धमनिसंयुतम् ॥५८॥ श्रुत्वा च रोदनं तस्याः कृपया च कृपानिधिः ॥ आविर्बभूव जगतां विधाता कमलोद्भवः ॥५९॥

क्रोडे कृत्वा च तं तूर्णं रुरोद भगवान्विभुः ॥ ब्रह्मा कमंडलुजलेनासिच्य नृपविग्रहम् ॥ ६० ॥ जीवं संचारयामास ब्रह्मज्ञाने न ब्रह्मवित् ॥ नृपेंद्रश्चेतनां प्राप्य पुरो दृष्ट्वा प्रजापतिम् ॥ ६१ ॥ प्रणनाम च तं दृष्ट्वा तं च कामसमप्रभम् ॥ तमुवाचेति संतुष्टो वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ ६२ ॥ स विधेर्वचनं श्रुत्वा वव्रे निर्वाणमीप्सितम् ॥ दयानिधे त्वं दयया वरं दातुं समुद्यतः ॥ ६३ ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमान्स्मेराननसरोरुहः ॥ कृत्वानुमानं मनसि शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ ६४ ॥ तमुवाच सती त्रस्ता वरं दातुं समुद्यतम् ॥ ॥ कमलावत्युवाच ॥ ॥ यदि मुक्तिं नृपेंद्राय ददासि कमलोद्भव ॥ ६५ ॥ अतोबलाया हे ब्रह्मन्का गतिर्भविता वद ॥ विना कांतं च कांतानां का शोभा चतुरानन ॥ ६६ ॥ व्रतं पतिव्रतायाश्च पतिरेव श्रुतौ श्रुतम् ॥ गुरुश्चाभीष्टदेवश्च तपोधर्ममयः पतिः ॥ ६७ ॥ सर्वेषां च प्रियतरो न बंधुः स्वामिनः परः ॥ सर्वधर्मात्परा ब्रह्मन्पतिसेवा सुदुर्लभा ॥ ६८ ॥ स्वामिसेवाविहीनायाः सर्वं तन्निष्फलं भवेत् ॥ व्रतं दानं तपः पूजा जपहोमादिकं च यत्॥६९॥ स्नानं च सर्वतीर्थेषु पृथिव्याश्च प्रदक्षिणम् ॥ दीक्षा च सर्वयज्ञेषु महादानानि यानि च ॥ ७० ॥ पठनं सर्ववेदानां सर्वाणि च तपांसि च ॥ वेदज्ञानां ब्राह्मणानां भोजनं देवसेवनम् ॥७१॥ एतानि स्वामिसेवायाः कलां नार्हंति षोडशीम् ॥ स्वामिसेवाविहीना या वदंति स्वामिने कटुम् ॥७२॥ पतंति कालसूत्रे च यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ सर्पप्रमाणाः कृमयो दंशंति च दिवानिशम् ॥ ७३ ॥ संततं विपरीतं च कुर्वंति शब्दमुल्बणम् ॥ मूत्रश्लेष्मपुरीषाणां कुर्वंति भक्षणं मुदा ॥७४॥ मुखे तासां ददत्येवमुल्कां च यमकिंकराः ॥ भुक्त्वा भोगं च नरके कृमियोनिं प्रयांति ताः ॥ ७५ ॥ भक्षंति जन्मशतकं रक्तमांसपुरीषकम् ॥ श्रुत्वाहं विदुषां वक्त्राद्वेदवाक्येषु निश्चितम् ॥ ७६ ॥ जानामि किंचिदबला त्वं वेदजनको विभुः ॥ गुरोर्गुरुश्च विदुषां योगिनां ज्ञानिनां तथा ॥ ७७ ॥ सर्वज्ञमेवंभूतं त्वां बोधयामि किमच्युत ॥ प्राणाधिकोयं कांतोयं यदि मुक्तो बभूव ह ॥ ॥ ७८ ॥ मम को रक्षिता ब्रह्मन्धर्मस्य यौवनस्य च ॥ कौमारे रक्षिता तातो दत्त्वा पात्राय सत्कृती ॥७९॥ सर्वदा रक्षिता कांतस्तद्भावे च तत्सुतः ॥ त्रिष्ववस्थासु नारीणां त्रातारश्च त्रयः स्मृताः ॥ ८० ॥ याः स्वतंत्राश्च ता नष्टाः सर्वधर्मबहिष्कृताः ॥ असत्कु

लप्रसूतास्ताः कुलटा दुष्टमानसाः ॥ ८१ ॥ शतजन्मकृतं पुण्यं तासां नश्यति पद्मज ॥ पुत्रस्नेहो यथा बाल्ये तथा यूनि च वार्द्धके ॥ ८२ ॥ पतिव्रतानां कांते च सर्वकाले समा स्पृहा ॥ सुते स्तनंधये स्नेहो मातॄणां चातिशोभिते ॥ ८३ ॥ पतिस्नेहस्य साध्वीनां कलां नार्हति षोडशीम् ॥ स्तनंधे स्तनदानांतमिष्टान्ने भोजनावधि ॥ ८४ ॥ कांते चित्तं सतीनां च स्वप्ने ज्ञाने च संततम् ॥ दुःखांतो बंधुविच्छेदः पुत्राणां च ततोधिकः ॥ ८५ ॥ सुदारुणः स्वामिनश्च दुःखं नातः परं स्त्रियाः ॥ अविदग्धा यथा दग्धा ज्वलदग्नौ विषादने ॥ ८६ ॥ तथा विदग्धा दग्धा स्याद्विदग्धविरहानले ॥ नान्ने तृष्णा जले तृष्णा साध्वीनां स्वामिनं विना ॥ ८७ ॥ विरहाग्नौ मनो दग्धं वह्नौ शुष्कतृणं यथा ॥ न हि कांतात्परो बन्धुर्न हि कांतात्परः प्रियः ॥८८॥ न हि कांतात्परो देवो नहि कान्तात्परो गुरुः ॥ न हि कांतात्परो धर्मो न हि कांतात्परं धनम् ॥ ८९ ॥ न हि कांतात्पराः प्राणा न हि कांतात्परः स्त्रियाः ॥ निमग्नं कृष्णपादाब्जे वैष्णवानां यथा मनः ॥ ९० ॥ यथैकपुत्रे मातुश्च यथा स्त्रीषु च कामिनाम् ॥ धनेषु कृपणानां च चिरकालार्जितेषु च ॥ ९१ ॥ यथा भयेषु भीतानां शास्त्रेषु विदुषां यथा ॥ स्तनादाने शिशूनां च शिल्पेषु शिल्पिनां यथा ॥ ९२ ॥ यथा जारे पुंश्चलीनां साध्वीनां च तथा प्रिये ॥ तं विना जीवितुं ब्रह्मन्क्षणमेकं न च क्षमम् ॥ ९३ ॥ मरणं जीवनं तासां जीवनं मरणाधिकम् ॥ सद्भर्तृरहितानां च शोकेन हतचेतसाम् ॥ अन्यशोकनिमग्नानां कालेन पानभोजनात् ॥ ९४ ॥ विपरीतः कांतशोको वर्द्धते भक्षणादहो ॥ कर्म च्छाया सतीनां च संगिनीनां सती वरा (?) ॥ ९५ ॥ इतरे भोगदेहांते साध्वी जन्मनिजन्मनि ॥ करोषि चेज्जगद्धातरिमं मुक्तं मया विना ॥ ९६ ॥ त्वां शस्वाहं त्वयि विभो पश्य दास्यामि स्त्रीवधम् ॥ श्रुत्वा कलावतीवाक्यमुवाच विस्मितो विधिः ॥ हितं पीयूषसदृशं भयसंविग्नमानसः ॥ ९७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वत्से मुक्तिं न दास्यामि स्वामिनं च त्वया विना ॥ ॥ ९८ ॥ मुक्तं कर्तुं त्वया सार्द्धं सांप्रतं नाहमीश्वरः ॥ मातर्मुक्तिर्विना भोगाद्दुर्लभा सर्वसंमता ॥ ९९ ॥ निर्वाणतां समाप्नोति भोगी भोगविकृंतने ॥ कतिवर्षं स्वर्गभोगं कुरुष्व स्वामिना सह ॥ १०० ॥ ततस्तु युवयोर्जन्म भविता भारते सति ॥ यदा भविष्यति

सती कन्या ते राधिका स्वयम् ॥ १०१ ॥ जीवन्मुक्तौ तया सार्द्धं गोलोकं च गमिष्यथः ॥ कतिकालं नृपश्रेष्ठ भुंक्ष्व भोगं स्त्रिया सह ॥ १०२ ॥ साध्वी वै सत्त्वयुक्ता च मा मां शप्तुं त्वमर्हसि ॥ जीवन्मुक्ताः समाः सन्तः कृष्णपादाब्जमानसाः ॥ १०३ ॥ वांछंति हरिदास्यं च दुर्लभं न च निर्वृतिम् ॥ इत्युक्त्वा तौ वरौ दत्त्वा सन्तस्थौ पुरतस्तयोः ॥ १०४ ॥ ययतुस्तौ तं प्रणम्य जगाम स्वालयं विधिः ॥ आजग्मतुस्तौ कालेन भुक्त्वा भोगं च भारतम् ॥ १०५ ॥ परं पुण्यप्रदं दिव्यं ब्रह्मादीनां च वांछितम् ॥ सुचंद्रो वृषभानुश्च ललाभ जन्म गोकुले ॥ १०६ ॥ पद्मावत्याश्च जठरे सुरभानस्य रेतसा ॥ जातिस्मरो हरेरंशः शुक्लपक्षे यथा शशी ॥ १०७ ॥ ववर्द्धानुदिनं तत्र व्रजगेहे व्रजाधिपः ॥ सर्वज्ञश्च महायोगी हरिपादाब्जमानसः ॥ १०८ ॥ नन्दबन्धुर्वदान्यश्च रूपवान्गुणवान्सुधीः ॥ कलावती कान्यकुब्जे बभूवायोनिसंभवा ॥ १०९ ॥ जतिस्मरा महासाध्वी सुन्दरी कमलाकला ॥ कान्यकुब्जे नृपश्रेष्ठो भनंदन उरुक्रमः ॥ ११० ॥ स तां संप्राप्य यागांते यज्ञकुंडसमुत्थिताम् ॥ नग्नां हसन्तीं रूपाढ्यां स्तनांधामिव बालिकाम् ॥ १११ ॥ तेजसा प्रज्वलन्तीं च प्रतप्तकनकप्रभाम् ॥ कृत्वा वक्षसि राजेंद्रः स्वकांतायै ददौ मुदा ॥ ११२ ॥ मालावती स्तनं दत्त्वा तां पुपोष प्रहर्षिता ॥ तदन्नप्राशनदिने सतां मध्ये शुभे क्षणे ॥ ११३ ॥ नामरक्षणकाले च वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ कलावतीति कन्याया नाम रक्ष नृपेति च ॥ ११४ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा तच्चकार महीपतिः ॥ विप्रेभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च बंदिभ्यश्च धनं ददौ ॥ ११५ ॥ सर्वेभ्यो भोजयामास चकार सुमहोत्सवम् ॥ कालेन सा रूपवती यौवनस्था बभूव ह ॥ ११६ ॥ अतीव सुन्दरश्यामा मुनिमानसमोहिनी ॥ चारुचंपकवर्णाभा शरच्चंद्रनिभानना ॥ ११७ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या प्रफुल्लपद्मलोचना ॥ नितंबश्रोणिभारार्ता स्तनभारनता सती ॥ ११८ ॥ गच्छंती राजमार्गेण गजेंद्रमंदगामिनी ॥ ददर्श नन्दः पथि तां गच्छंतीं च मुदान्वितः ॥ ११९ ॥ जितेंद्रियश्च ज्ञानी च मूर्च्छामाप तथापि च ॥ त्रस्तो लोकान्पथि गतांस्तूर्णं पप्रच्छ सादरम् ॥ १२० ॥ गच्छन्ती कस्य कन्येयमिति होवाच तं जनः ॥ भनंदनस्य नृपतेः कन्या नाम्ना कलावती ॥ १२१ ॥ कमलाकलया धन्या संभूता नृपमं

दिरे ॥ कौतुकेन च गच्छंती क्रीडार्थं सखिमंदिरम् ॥ १२२ ॥ व्रजं व्रज व्रजश्रेष्ठेत्युक्त्वा लोको जगाम ह ॥ प्रहृष्टमानसो नन्दो जगाम राजमंदिरम् ॥ १२३ ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं विवेश नृपतेः सभाम् ॥ उत्थाय राजा संभाष्य स्वर्णसिंहासनं ददौ ॥ १२४ ॥ इष्टालापं बहुतरं चकार च परस्परम् ॥ विनयावनतो नन्दः सम्बंधोक्तिं चकार ह ॥ १२५ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ शृणु राजेंद्र वक्ष्यामि विशेषवचनं शुभम् ॥ संबन्धं कुरु कन्याया विशिष्टेन च सांप्रतम् ॥ १२६ ॥ सुरभानुसुतः श्रीमान्वृषभानुर्व्रजाधिपः ॥ नारायणांशो गुणवान्सुन्दरश्च सुपंडितः ॥ १२७ ॥ स्थिरयौवनयुक्तश्च योगी जातिस्मरो युवा ॥ कन्या तेऽयोनिसंभूता यज्ञकुण्डसमुद्भवा ॥ १२८ ॥ त्रैलोक्यमोहिनी शांता कमलांशा कलावती ॥ स च योग्यस्त्वद्दुहितुस्तद्योग्या ते च कन्यका ॥ १२९ ॥ विदग्धाया विदग्धेन संबन्धो गुणवान्नृप ॥ इत्येवमुक्त्वा नंदस्तु विरराम च संसदि ॥ उवाच तं नृपश्रेष्ठो विनयावनतो मुने ॥ ॥ १३० ॥ ॥ भनंदन उवाच ॥ ॥ संबन्धो हि विधिवशो न मे साध्यो व्रजाधिप ॥ १३१ ॥ प्रजापतिर्योगकर्ता जन्मदाताहमेव च ॥ का कस्य पत्नी कन्या वा वरः को वा ससाधनः ॥ १३२ ॥ कर्मानुरूपफलदः सर्वेषां कारणं विधिः ॥ भवितव्यं कृतं कर्म तदमोघं श्रुतौ श्रुतम् ॥ १३३ ॥ अन्यथा निष्फलं सर्वमनीशस्योद्यमो यथा ॥ वृषभानप्रिया धात्रा लिखिता चेत्सुता मम ॥ ॥ १३४ ॥ पुरा भूतेव को वाहं केनान्येन निवार्यते ॥ इत्येवमुक्त्वा राजेंद्रो विनयानतकंधरः ॥ १३५ ॥ मिष्टान्नं भोजयामास सादरेण च नारद ॥ नृपानुज्ञामुपादाय व्रजराजो व्रजं गतः ॥ १३६ ॥ गत्वा स कथयामास सुरभानस्य संसदि ॥ सुरभानश्च यत्नेन नंदनेन च सादरम् ॥ १३७ ॥ संबंधं योजयामास गर्गद्वारा च सत्वरम् ॥ विवाहकाले राजेंद्रो विपुलं यौतकं ददौ ॥ ॥ १३८ ॥ गजरत्नमश्वरत्नं रत्नानि मणिभूषणम् ॥ वृषभानुर्मुदा युक्तः प्राप्य तां च कलावतीम् ॥ १३९ ॥ रेमे मुनिर्जने रम्ये बुबुधे न दिवानिशम् ॥ चक्षुर्निमेषविरहाद्व्याकुलां स्वामिना विना ॥ १४० ॥ व्याकुलो वृषभानश्च क्षणेन च तया विना ॥ जातिस्मरा च सा कन्या मायामानुषरूपिणी ॥ १४१ ॥ जातिस्मरो हरेरंशो वृषभानो मुदान्वितः ॥ ववर्द्ध च तयोः प्रेम नित्यंनित्यं

नवंनवम् ॥ १४२ ॥ सदा सकामा सा प्रौढा स च कामसमो युवा ॥ तयोः कन्या च कालेन राधिका सा बभूव ह ॥ दैवात्सुदाम शापेन श्रीकृष्णस्याज्ञया पुरा ॥ १४३ ॥ अयोनिसंभवा सा च कृष्णप्राणाधिका सती ॥ यस्या दर्शनमात्रेण तौ विमुक्तौ बभूवतुः ॥ ॥ १४४ ॥ इतिहासश्च कथितः प्रकृतं शृणु सांप्रतम् ॥ पापेंधनानां दाहे च ज्वलदग्निशिखोपमः ॥ १४५ ॥ वृषभानाश्रमं गत्वा शिल्पिनां प्रवरो मुदा ॥ स्थानांतरं विश्वकर्मा जगाम स्वगणैः सह ॥ १४६ ॥ क्रोशमात्रं स्थलं चारु मनसालोच्य तत्त्ववित् ॥ आश्रमं कर्तुमारेभे नंदस्य सुमहात्मनः ॥ १४७ ॥ कृत्वानुमानं बुद्ध्या च सर्वतोपि विलक्षणम् ॥ परिखाभिर्गभीराभिश्चतुर्भिः संयुतं वरम् ॥ १४८ ॥ दुर्लंघ्याभिर्वैरिभिश्च खनिताभिश्च प्रस्तरैः ॥ पुष्पोद्यानैः पुष्पिताभिः पारावारेषु पुष्पितैः ॥ १४९ ॥ चारु चंपकवृक्षैश्च पुष्पितैः सुमनोहरैः ॥ परितो वासिताभिश्च सुगंधिवायुना मुने ॥ १५० ॥ आम्रैर्गुडालैः पनसैः खर्जूरैर्नारिकेलकैः ॥ दाडिमैः श्रीफलैर्भृंगैर्जंबीरैर्नागरंगकैः ॥ १५१ ॥ तुंगैराम्रातकैर्जंबुसमूहैश्च फलान्वितैः ॥ कदलीनां केतकीनां कदंबानां कदंबकैः ॥ ॥ १५२ ॥ सर्वतः शोभिताभिश्च फलैस्तैः पुष्पितैरहो ॥ क्रीडार्हाभिर्निगूढाभिर्वाञ्छिताभिश्च सर्वदा ॥ १५३ ॥ परिखानां रहः स्थाने चकार मार्गमुत्तमम् ॥ दुर्गमं परवर्गाणां स्वानां च सुगमं सदा ॥ १५४ ॥ संकेतेन मणिस्तंभैश्छादितैः स्वल्पपाथसा ॥ स्तंभसीमाकृतमहो न संकीर्णं न विस्तृतम् ॥ १५५ ॥ परिखोपरिभागे च प्राकारं सुमनोहरम् ॥ धनुःशतप्रमाणं च चकारातिसमुच्छ्रितम् ॥ १५६ ॥ प्रस्तरस्य प्रमाणं च पंचविंशतिहस्तकम् ॥ सिंदूराकारमणिभिर्निर्मितं चातिसुंदरम् ॥ १५७ ॥ बाह्ये द्वाभ्यां च संयुक्तमंतरे सप्तभिस्तथा ॥ द्वार्भिश्च सन्निरुद्धाभिर्मणिसारकपाटकैः ॥ १५८ ॥ हरिन्मणीनां कलशैश्चित्रयुक्तैर्विराजितम् ॥ मणिसारविकारैश्च कपाटैश्च सुशोभितम् ॥ १५९ ॥ स्वर्णसारविनिर्माणकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ नंदालयं विनिर्माय बभ्राम नगरं पुनः ॥ १६० ॥ राजमार्गांश्च विविधान्स च चारूंश्चकार ह ॥ रक्तभानुविकारैश्च वेदीभिश्च सुपत्तनैः ॥ १६१ ॥ पारावारे च परितो निबद्धांश्च मनोहरान् ॥ वाणिज्यार्हैश्च वणिजां परितो मणिमंडपैः ॥ १६२ ॥ सर्वतो दक्षिणे वामे ज्वलद्भिश्च विराजितान् ॥

ततो वृंदावनं गत्वा निर्ममे रासमंडलम् ॥ १६३ ॥ सुंदरं मंडलाकारं मणिप्राकारसंयुतम् ॥ परितो योजनायामं मणिवेदिभिरन्वितम् ॥ १६४ ॥ मणिसारविकारैश्च मंडपैर्नवकोटिभिः ॥ शृंगारार्हैश्च चित्राढचै रतितल्पसमन्वितैः ॥ १६५ ॥ नानाजातिप्रसूनानां वायुना सुरभीकृतैः ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्तैः सुवर्णकलशोज्ज्वलैः ॥ १६६ ॥ पुष्पोद्यानैः पुष्पितैश्च सरोभिश्च सुशोभितम् ॥ रासस्थलं विनिर्माय जगामान्यत्स्थलं पुरः ॥ १६७ ॥ दृष्ट्वा वृंदावनं रम्यं परितुष्टो बभूव ह ॥ वृंदावनाभ्यंतरे च स्थानेस्थाने सुनिर्जने ॥ १६८ ॥ कृत्वा परिमितं बुद्ध्या मनसालोच्य यत्नतः ॥ विलक्षणानि रम्याणि तत्र त्रिंशद्वनानि च ॥ १६९ ॥ राधामाधवयोरेव क्रीडार्थं च विनिर्ममे ॥ ततो मधुवनाभ्याशे निर्जनेतिमनोहरे ॥ १७० ॥ वटमूलसमीपे च सरसः पश्चिमे तटे ॥ चंपकोद्यानपूर्वायां केतकीवनमध्यतः ॥१७१॥ पुनस्तयोश्च क्रीडार्थं चकार रत्नमंडपम् ॥ चतुर्भिर्वेदिकाभिश्च परीतमतिसुंदरम् ॥ ॥१७२॥सद्रत्नसाररचितै राजितं तूलिकाशतैः ॥ अमूल्यरत्नरचितैर्नानाचित्रेण चित्रितैः॥१७३॥ कपाटैर्नवभिर्युक्तं नवद्वारैर्मनोहरैः॥ रत्नेंद्रचित्रकलशैः कृत्रिमैश्च त्रिकोटिभिः ॥ १७४ ॥ परितः परितो भित्त्यामूर्ध्वं च परिशोभितम् ॥ महामणींद्रविकृतैरारोहैर्नवभिर्युतम् ॥१७५॥ सद्रत्नसाररचितकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ पताकातोरणैर्युक्तं शोभितं श्वेतचामरैः ॥१७६॥ सर्वतः पुरतो दीप्तममूल्यरत्नदर्पणैः ॥ धनुःप्रमाणशतकमूर्ध्वमग्निशिखोपमम् ॥ १७७ ॥ शतहस्तप्रमाणं च प्रस्तारं वर्तुलाकृतिम् ॥ शोभितं रत्नतल्पैश्च तदभ्यंतरमुत्तमम् ॥१७८॥ वह्निशुद्धांशुकैर्वस्त्रैर्मालाजालविचित्रितैः॥ पारिजातप्रसूनानां माल्योपधानसंयुतैः॥१७९॥चन्दनागुरुकस्तूरीकुंकुमैः सुरभीकृतम् ॥ नवशृङ्गारयोग्यैश्च कामवर्द्धनकारिभिः ॥ १८० ॥ मालतीचंपकानां च पुष्पराजिभिरन्वितम् ॥ सकर्पूरैश्च तांबूलैः सद्रत्नपात्रसंस्थितैः॥ १८१ ॥ वज्रसारेण खचितैर्मुक्ताजालविलंबिभिः ॥ रत्नसारघटाकीर्णं रत्नपीठैः सुसंयुतम् ॥ १८२ ॥ रत्नसिंहासनैर्युक्तं रत्नचित्रेण चित्रितैः ॥ क्षरितैश्चंद्रकांतैश्च सुसिक्तं जलविन्दुभिः ॥१८३॥ शीतवासिततोयेन संयुक्तं भोगवस्तुभिः ॥ कृत्वा रतिगृहं रम्यं नगरं च पुनर्ययौ ॥ १८४ ॥ यानि येषां मंदिराणि तन्नामानि लिलेख सः ॥ मुदा युक्तो विश्वकर्मा शिष्यैर्यक्ष

गणैः सह ॥ १८५ ॥ निद्रेशं निद्रितं नत्वा प्रययौ स्वालयं मुने ॥ सर्वत्रैवं सुकृतिनां समस्तं भगवत्कृपा ॥ १८६ ॥ नेहाश्चर्यं च नगरं बभूवेशेच्छया भुवि ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्चरितमंगलम् ॥ सुखदं पातकहरं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १८७ ॥ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं वृन्दावनं नाम काननस्यास्य भारते ॥ व्युत्पत्तिरस्य संज्ञा वा तत्त्वं वद सुतत्त्ववित् ॥ १८८ ॥ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा ऋषिर्नारायणो मुदा ॥ प्रहस्योवाच निखिलं तत्त्वमेव पुरातनम् ॥ १८९ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पुरा केदारनृपतिः सप्तद्वीपपतिः स्वयम् ॥ १९० ॥ आसीत्सत्ययुगे ब्रह्मन्सत्यधर्मरतः सदा ॥ स रेमे सह नारीभिः पुत्रपौत्रगणैः सह ॥ १९१ ॥ पुत्रानिव प्रजाः सर्वाः पालयामास धार्मिकः ॥ कृत्वा क्रतुशतं राजा लेभे नेंद्रत्वमीप्सितम् ॥ १९२ ॥ कृत्वा नानाविधं पुण्यं फलकांक्षी न च स्वयम् ॥ नित्यं नैमित्तिकं सर्वं श्रीकृष्णप्रीतिपूर्वकम् ॥ १९३ ॥ केदारतुल्यो राजेंद्रो न भूतो भविता पुनः ॥ पुत्रेषु राज्यं संन्यस्य प्रियां त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ १९४ ॥ जैगीषव्योपदेशेन जगाम तपसे वनम् ॥ हरेरैकांतिको भक्तो ध्यायते संततं हरिम् ॥ १९५ ॥ शश्वत्सुदर्शनं चक्रमस्ति यत्सन्निधौ मुने ॥ चिरं तप्त्वा मुनिश्रेष्ठो गोलोकं च जगाम सः ॥ १९६ ॥ केदारंनाम तीर्थं च तन्नाम्ना च बभूव ह ॥ तत्राद्यापि मृतः प्राणी सद्यो मुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥ १९७ ॥ कमलांशा तस्य कन्या नाम्ना वृंदा तपस्विनी ॥ न वव्रे सा वरं कंचिद्योगशास्त्रविशारदा ॥ १९८ ॥ दत्तो दुर्वाससा तस्यै हरेर्मंत्रः सुदुर्लभः ॥ सा विरक्ता गृहं त्यक्त्वा जगाम तपसे वनम् ॥ १९९ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तेपे सुनिर्जने ॥ आविर्बभूव श्रीकृष्णस्तत्पुरो भक्तवत्सलः ॥ २०० ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमान्वरं वृण्वित्युवाच सः ॥ दृष्ट्वा सा राधिकाकांतं शांतं सुंदरविग्रहम् ॥ २०१ ॥ मूर्च्छां संप्राप सा सद्यः कामबाणप्रपीडिता ॥ सा च शीघ्रं वरं वव्रे पतिस्त्वं मे भवेति च ॥ २०२ ॥ ओमित्युक्त्वा च रहसि चिरं रेमे तया सह ॥ सा जगाम च गोलोकं कृष्णेन सहकौतुकात् ॥ २०३ ॥ राधासमा सा सौभाग्याद्गोपीश्रेष्ठा बभूव ह ॥ वृंदा यत्र तपस्तेपे तत्तु वृंदावनं स्मृतम् ॥ २०४ ॥ वृंदयात्र कृता क्रीडा तेन वा मुनि

पुंगव ॥ अथान्यं चेतिहासं च शृणुष्व वत्स पुण्यदम् ॥ २०५ ॥ येन वृंदावनं नाम निबोध कथयामि ते ॥ कुशध्वजस्य कन्ये द्वे धर्मशास्त्रविशारदे ॥ २०६ ॥ तुलसीवेदवत्यौ च विरक्ते भवकर्मणि ॥ तपस्तप्त्वा वेदवती प्राप नारायणं परम् ॥ २०७ ॥ सीता जनककन्या सा सर्वत्र परिकीर्तिता ॥ तुलसी च तपस्तप्त्वा वांछां कृत्वा हरिं प्रति ॥ २०८ ॥ दैवाद्दुर्वाससः शापात्प्राप्य शंखासुरं प्रति ॥ पश्चात्संप्राप्य कमलाकांतं कांतं मनोहरम् ॥ २०९ ॥ सा चैव हरिशापेन वृक्षरूपा सुरेश्वरी ॥ तस्याः शापेन च हरिः शालग्रामो बभूव ह ॥ २१० ॥ तथा तस्थौ च सततं शिलावक्षसि सुंदरी ॥ विस्तीर्णं कथितं सर्वं तुलसीचरितं च ते ॥ तथापि च प्रसंगेन किंचिदुक्तं मुने पुनः ॥ २११ ॥ तस्याश्च तपसः स्थानं तदिदं च तपोधन ॥ तेन वृंदावनं नाम प्रवदंति मनीषिणः ॥ २१२ ॥ अथ वा ते प्रवक्ष्यामि परं हेत्वंतरं शृणु ॥ येन वृंदावनं नाम पुण्यक्षेत्रस्य भारते ॥ २१३ ॥ राधाषोडशनाम्नां च वृंदानाम श्रुतौ श्रुतम् ॥ तस्याः क्रीडावनं रम्यं तेन वृंदावनं स्मृतम् ॥ २१४ ॥ गोलोके प्रीतये तस्याः कृष्णेन निर्मितं पुरा ॥ क्रीडार्थं भुवि तन्नाम्ना वनं वृंदावनं स्मृतम् ॥ २१५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कानि षोडश नामानि राधिकाया जगद्गुरो ॥ तानि मे वद शिष्याय श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ २१६ ॥ श्रुतं नाम्नां सहस्रं च सामवेदे निरूपितम् ॥ तथापि श्रोतुमिच्छामि त्वत्तो नामानि षोडश ॥ २१७ ॥ अभ्यंतराणि तेषां वा तदन्यान्येव मे विभो ॥ अहो पुण्यस्वरूपाणि भक्तानां वांछितानि च ॥ २१८ ॥ नामानि तेषां व्युत्पत्तिं सर्वेषां दुर्लभानि च ॥ पावनानि जगन्मातुर्जगतामपि कारणम् ॥ २१९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधा रासेश्वरी रासवासिनी रसिकेश्वरी ॥ कृष्णप्राणाधिका कृष्णप्रिया कृष्णस्वरूपिणी ॥ २२० ॥ कृष्णवामांगसंभूता परमानंदरूपिणी ॥ कृष्णा वृंदावनी वृंदा वृंदावनविनोदिनी ॥ २२१ ॥ चंद्रावती चंद्रकांता शतचंद्रनिभानना ॥ नामान्येतानि साराणि तेषामभ्यंतराणि च ॥ २२२ ॥ राधेत्येवं च संसिद्धा राकारो दानवाचकः ॥ स्वयं निर्वाणदात्री या सा राधा परिकीर्तिता ॥ २२३ ॥ रासेश्वरस्य पत्नीयं तेन रासेश्वरी स्मृता ॥

रासे च वासो यस्याश्च तेन सा रासवासिनी ॥ २२४ ॥ सर्वासां रसिकानां च देवीनामीश्वरी परा ॥ प्रवदंति पुरा संत स्तेन तां रसिकेश्वरीम् ॥ २२५ ॥ प्राणाधिका प्रेयसी सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥ कृष्णप्राणाधिका सा च कृष्णेन परिकीर्तिता ॥२२६॥ कृष्णस्यातिप्रिया कांता कृष्णो वास्याः प्रियः सदा ॥ सर्वैर्देवगणैरुक्ता तेन कृष्णप्रिया स्मृता ॥ २२७ ॥ कृष्णरूपं सन्निधातुं या शक्ता चावलीलया ॥ सर्वांशैः कृष्णसदृशी तेन कृष्णस्वरूपिणी ॥ २२८ ॥ वामांगार्द्धेन कृष्णस्य या संभूता परा सती ॥ कृष्णवामांगसंभूता तेन कृष्णेन कीर्तिता ॥ २२९ ॥ परमानंदराशिश्च स्वयं मूर्तिमती सती ॥ श्रुतिभिः कीर्तिता तेन परमानंदरूपिणी ॥ २३० ॥ कृषिर्मोक्षार्थवचनो न एवोत्कृष्टवाचकः ॥ आकारो दातृवचनस्तेन कृष्णा प्रकीर्तिता ॥ २३१ ॥ अस्ति वृंदावनं यस्यास्तेन वृंदावनी स्मृता ॥ वृंदावनस्याधिदेवी तेन वाथ प्रकीर्तिता ॥ २३२ ॥ संघः सखीनां वृंदः स्यादकारोप्यस्तिवाचकः ॥ सखिवृंदोस्ति यस्याश्च सा वृंदा परिकीर्तिता ॥ २३३ ॥ वृंदावने विनोदश्च सोस्या ह्यस्ति च तत्र वै ॥ वेदा वदंति तां तेन वृन्दावनविनोदिनीम् ॥ २३४ ॥ नखचंद्रावलीवक्त्रचंद्रोस्ति यत्र संततम् ॥ तेन चंद्रावली सा च कृष्णेन परिकीर्तिता ॥ २३५ ॥ कांतिरस्ति चंद्रतुल्या सदा यस्या दिवानिशम् ॥ सा चंद्रकांता हर्षेण हरिणा परिकीर्तिता ॥ २३६ ॥ शरच्चंद्रप्रभा यस्याश्चाननेस्ति दिवानिशम् ॥ मुनिना कीर्तिता तेन शरच्चंद्रप्रभानना ॥ २३७ ॥ इदं षोडशनामोक्तमर्थव्याख्यानसंयुतम् ॥ नारायणेन यद्दत्तं ब्रह्मणे नाभिपंकजे ॥ २३८ ॥ ब्रह्मणा च पुरा दत्तं धर्माय जनकाय मे ॥ धर्मेण कृपया दत्तं मह्यमादित्यपर्वणि ॥ २३९ ॥ पुष्करे च महातीर्थे पुण्याहे देवसंसदि ॥ राधाप्रभावप्रस्तावे सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ २४० ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं तुभ्यं दत्तं मया मुने ॥ निंदकायावैष्णवाय न दातव्यं महामुने ॥ २४१ ॥ यावज्जीवमिदं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥ राधामाधवयोः पादपद्मे भक्तिर्भवेदिह ॥ २४२ ॥ अंते लभेत्तयोर्दास्यं शश्वत्सहचरो भवेत् ॥ अणिमादिकसिद्धिं च संप्राप्य नित्यविग्रहम् ॥ २४३ ॥ व्रतदानोपवासैश्च सर्वैर्नियमपूर्वकैः ॥ चतुर्णां चैव वेदानां पाठैः सर्वार्थसंयुतैः ॥ २४४ ॥ सर्वेषां यज्ञ

तीर्थानां करणैर्विधिबोधितैः ॥ प्रदक्षिणेन भूमेश्च कृत्स्नाया एव सप्तधा ॥ २४५ ॥ शरणागतरक्षायामज्ञानां ज्ञानदानतः ॥ देवानां वैष्णवानां च दर्शनेनापि यत्फलम् ॥ २४६ ॥ तदेव स्तोत्रपाठस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ स्तोत्रस्यास्य प्रभावेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ २४७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ संप्राप्तं परमाश्चर्यं स्तोत्रं सर्वसुदुर्लभम् ॥ कवचं चापि देव्याश्च संसारविजयं प्रभो ॥ ॥ २४८ ॥ कृतं स्तोत्रं सुयत्नेन प्राप्तं तदपि दुर्लभम् ॥ श्रुत्वा कृष्णकथां चित्रां त्वत्पादाब्जप्रसादतः ॥ २४९ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि यद्रहस्यं च तद्वद ॥ प्रातश्च नगरं दृष्ट्वा किमूचुर्वल्लवा मुने ॥ २५० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गतायां तत्र यामिन्यां गते च विश्वकर्मणि ॥ अरुणोदयवेलायां जनाः सर्वे जजागरुः ॥ २५१ ॥ उत्थाय दृष्ट्वा नगरं सर्वेभ्योपि विलक्षणम् ॥ किमाश्चर्यं किमाश्चर्यमित्यूचुर्व्रजवासिनः ॥ २५२ ॥ कांश्चिद्गोपान्केचिदूचुः कुत एतदभूदिदम् ॥ न जाने केन रूपेण को भूमौ प्रभवेदिति ॥ २५३ ॥ बुबुधे मनसा नंदो गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ श्रीहरेरिच्छया सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ २५४ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यंतं यस्य भ्रूभंगलीलया ॥ आविर्भूतं तिरोभूतं तस्यासाध्यं च किं कुतः ॥ २५५ ॥ विवरेष्वेव यल्लोम्नां ब्रह्मांडान्यखिलानि च ॥ ईशस्य तन्महाविष्णोः किमसाध्यं हरेरहो ॥ २५६ ॥ ब्रह्मानंतेशधर्माश्च ध्यायंते यत्पदांबुजम् ॥ किमसाध्यं तदीशस्य मायामानुषरूपिणः ॥ २५७ ॥ भ्रामंभ्रामं तन्नगरं दर्शंदर्शं गृहंगृहम् ॥ पाठंपाठं च नामानि सर्वेभ्यो निलयं ददौ ॥ २५८ ॥ कृत्वा शुभक्षणं नंदो वृषभानश्च कौतुकी ॥ चकार सगणैः सार्द्धं मुदाश्रमनिवेशनम् ॥ २५९ ॥ सर्वे वृन्दावनस्थाश्च प्रसन्नवदनेक्षणाः ॥ मुदा प्रवेशनं चक्रुः स्वंस्वमाश्रममुत्तमम् ॥ २६० ॥ सर्वे मुमुदिरे गोपाः स्वेस्वे स्थाने मनोहरे ॥ बालका बालिकाश्चैव चिक्रीडुश्च प्रहर्षिताः ॥ २६१ ॥ श्रीकृष्णो बलदेवश्च शिशुभिः सह कौतुकात् ॥ क्रीडां चकार तत्रैव स्थानेस्थाने मनोहरे ॥ २६२ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं निर्माणं नगरस्य च ॥ अबलानां वने रासमंडलस्य च नारद ॥ २६३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे श्रीवृन्दावननगरवर्णनंनाम सप्तदशोध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ अहो किमद्भुतं सूत रहस्यं सुमनोहरम् ॥

श्रुतं कृष्णस्य चरितं सुखदं मोक्षदं परम् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा नगरनिर्माणं नारदो मुनिसत्तमः ॥ पप्रच्छ कृष्ण चरितमपरं सुमनोहरम् ॥ २ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णाख्यानचरितं पीयूषमृषिसत्तम ॥ ज्ञानसिंधो निगद मां शिष्यं च शरणागतम् ॥ ३ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा मुदा नारायणः स्वयम् ॥ उवाच परमीशस्य चरितं परमाद्भुतम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा बालकैः सार्धं बलेन सह माधवः ॥ जगाम श्रीमधुवनं यमुनातीरनीरजम् ॥ ५ ॥ विचेरुर्गोसहस्रैश्च चिक्रीडुर्बालकास्तदा ॥ विश्रांतास्तृट्परीताश्च क्षुधा च परिपीडिताः ॥ ६ ॥ तमूचुर्गोपशिशवः श्रीकृष्णं परया मुदा ॥ क्षुदस्मान्बाधते कृष्ण किं कुर्मो ब्रूहि किंकरान् ॥७॥ शिशूनां वचनं श्रुत्वा तानुवाच दयानिधिः ॥ हितं तथ्यं च वचनं प्रसन्नवदनेक्षणः॥८॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ बाला गच्छत विप्राणां यज्ञस्थानं सुखावहम् ॥ अन्नं याचत ताञ्छीघ्रं ब्राह्मणांश्च क्रतून्मुखान् ॥ ९ ॥ विप्रा आंगिरसाः सर्वे स्वाश्रमे श्रीवनांतिके ॥ यज्ञं कुर्वंति विप्राश्च श्रुतिस्मृतिविशारदाः ॥ १० ॥ निःस्पृहा वैष्णवाः सर्वे मां यजंति मुमुक्षवः ॥ मायया मां न जानंति मायामानुषरूपिणम् ॥ ११ ॥ न चेद्ददति युष्मभ्यमन्नं विप्राः क्रतून्मुखाः ॥ तत्कांता याचत क्षिप्रं दयायुक्ताः शिशून्प्रति ॥ १२ ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा ययुर्बालकपुंगवाः ॥ पुरतो ब्राह्मणानां च तस्थुरानम्रकंधराः ॥ १३ ॥ इत्यूचुर्बालकाः शीघ्रमन्नं दत्त द्विजोत्तमाः ॥ न शुश्रुवुर्द्विजाः केचित्केचिच्छ्रुत्वा स्थिताः स्थिताः॥१४॥ ते ययू रंधनागारं ब्राह्मण्यो यत्र पाचिकाः ॥ गत्वा बाला विप्रभार्याः प्रणेमुर्नतकंधराः ॥ १५ ॥ नत्वोचुर्बालकाः सर्वे विप्रभार्याः पतिव्रताः ॥ अन्नं दत्त मातरोऽस्मान्क्षुधार्तान्बालकानपि ॥ १६ ॥ बालानां वचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा तांश्च मनोहरान् ॥ पप्रच्छुः सादरं साध्व्यः स्मेराननसरोरुहाः ॥१७॥ ॥ विप्रपत्न्य ऊचुः ॥ ॥ के यूयं प्रेषिताः केन कानि नामानि कोविदाः ॥ दास्यामोऽन्नं बहुविधं व्यंजनैः सहितं वरम् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणीनां वचः श्रुत्वा ता ऊचुस्ते मुदान्विताः ॥ स्निग्धा हसंतः स्फीताश्च सर्वे गोपालबालकाः ॥१९॥ ॥ बाला ऊचुः ॥ ॥ प्रेषिता रामकृष्णाभ्यां वयं क्षुत्पीडिता भृशम् ॥ दत्तान्नं मातरोऽस्मभ्यं क्षिप्रं यामस्तदंतिकम् ॥ २० ॥ इतो विदूरे भाण्डीरे वनाभ्यंतरमेव

च ॥ वटमूले मधुवने वसन्तौ रामकेशवौ ॥ २१ ॥ विश्रांतौ क्षुधितौ तौ च याचेतेऽन्नं च मातरः ॥ किमु देयमदेयं वा शीघ्रं वदत
नोऽधुना ॥ २२ ॥ गोपानां वचनं श्रुत्वा हृष्टानंदाश्रुलोचनाः ॥ पुलकांकितसर्वांगास्तत्पादाब्जमनोरथाः ॥ २३ ॥ नानाव्यजन
संयुक्तं शाल्यन्नं सुमनोहरम् ॥ पायसं पिष्टकं स्वादु दधि क्षीरं घृतं मधु ॥ २४ ॥ रौप्ये कांस्ये राजते च पात्रे कृत्वा मुदान्विताः ॥
ताः सर्वा विप्रपत्न्यश्च प्रययुः कृष्णसन्निधिम् ॥ २५ ॥ नानामनोरथं कृत्वा मनसा गमनोत्सुकाः ॥ पतिव्रतास्ता धन्याश्च श्रीकृ
ष्णदर्शनोत्सुकाः ॥ २६ ॥ श्रीकृष्णं ददृशुर्गत्वा रामं च सहबालकम् ॥ वटमूले वसन्तं तमुडुमध्ये यथोडुपम् ॥ २७ ॥ श्यामं
किशोरवयसं पीतकौशेयवाससम् ॥ सुन्दरं सस्मितं शांतं राधाकांतं मनोहरम् ॥ २८ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं रत्नालंकारभूषितम् ॥
रत्नकुण्डलयुग्माभ्यां गंडस्थलविराजितम् ॥ २९ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्ननूपुरभूषितम् ॥ आजानुलंबितां शुभ्रां बिभ्रतं रत्नमालि
काम् ॥ ३० ॥ मालतीमालया कंठवक्षःस्थलविराजितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमांचितविग्रहम् ॥ ३१ ॥ सुनसं सुकपोलं च पक्व
बिंबाधरं वरम् ॥ पक्वदाडिमबीजाभं बिभ्रतं दंतमुत्तमम् ॥ ३२ ॥ शिखिपिच्छसमायुक्तं बद्धचूडं परात्परम् ॥ कदंबपुष्पयुग्माभ्यां
कर्णमूले विराजितम् ॥ ३३ ॥ ध्यानासाध्यं योगिनां च भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ब्रह्मेशधर्मशेषेंद्रैः स्तूयमानं मुनीश्वरैः ॥ ३४ ॥ दृष्ट्वे
मीश्वरं भक्त्या प्रणेमुर्द्विजयोषितः ॥ स्वानां ज्ञानानुरूपं च तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ॥३५॥ ॥ विप्रपत्न्य ऊचुः ॥ ॥ त्वं ब्रह्म परमं धाम निरी
हो निरहंकृतिः ॥ निर्गुणश्च निराकारः साकारः सगुणः स्वयम् ॥ ३६ ॥ साक्षिरूपश्च निर्लिप्तः परमात्मा निराकृतिः ॥ प्रकृतिः पुरुष
स्त्वं च कारणं च तयोः परम् ॥ ३७ ॥ सृष्टिस्थित्यंतविषये ये च देवास्त्रयः स्मृताः ॥ ते त्वदंशाः सर्वबीजा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
॥ ३८ ॥ यस्य लोम्नां च विवरे चाखिलं विश्वमीश्वर ॥ महाविराण्महाविष्णुस्त्वं तस्य जनको विभो ॥ ३९ ॥ तेजस्त्वं चापि तेज
स्वी ज्ञानं ज्ञानी च तत्परः ॥ वेदेऽनिर्वचनीयस्त्वं कस्त्वां स्तोतुमिहेश्वरः ॥ ४० ॥ महदादिसृष्टिसूत्रं पंचतन्मात्रमेव च ॥ बीजं
त्वं सर्वशक्तीनां सर्वशक्तिस्वरूपकः ॥ ४१ ॥ सर्वशक्तीश्वरः सर्वः सर्वशक्त्याश्रयः सदा ॥ त्वमनीहः स्वयंज्योतिः सर्वानन्दः सना

तनः ॥ ४२ ॥ अहोप्याकारहीनस्त्वं सर्वविग्रहवानपि ॥ सर्वेंद्रियाणां विषयं जानासि नेंद्रियी भवान् ॥ ४३ ॥ सरस्वती जडीभूता यत्स्तोत्रे यन्निरूपणे ॥ जडीभूतो महेशश्च शेषो धर्मो विधिः स्वयम् ॥ ४४ ॥ पार्वती कमला राधा सावित्री वेदसूरपि ॥ वेदश्च जड तां याति के वा शक्ता विपश्चितः ॥ ४५ ॥ वयं किं स्तवनं कुर्मः स्त्रियः प्राणेश्वरेश्वर ॥ प्रसन्नो भव नो देव दीनबन्धो कृपां कुरु ॥ ॥ ४६ ॥ इति पेतुश्च ता विप्रपत्न्यस्तच्चरणांबुजे ॥ अभयं प्रददौ ताभ्यः प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ ४७ ॥ विप्रपत्नीकृतं स्तोत्रं पूजाकाले च यः पठेत् ॥ स गतिं विप्रपत्नीनां लभते नात्र संशयः ॥४८॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ ताः पदांभोजपतिता दृष्ट्वा श्रीमधुसूदनः ॥ वरं वृणुत कल्याणं भविता चेत्युवाच ह ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा विप्रपत्न्यो मुदान्विताः ॥ तमूचुर्वचनं भक्त्या भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ ५० ॥ ॥ द्विजपत्न्य ऊचुः ॥ वरं कृष्ण न गृह्णीमो नः स्पृहा त्वत्पदांबुजे ॥ देहि त्वं दास्यमस्मभ्यं दृढां भक्तिं सुदुर्लभाम् ॥ ५१ ॥ पश्यामोऽनुक्षणं वक्त्रसरोजं तव केशव ॥ अनुग्रहं कुरु विभो न यास्यामो गृहं पुनः ॥ ५२ ॥ द्विजपत्नीवचः श्रुत्वा श्रीकृष्णः करुणानिधिः ॥ ओमित्युक्त्वा त्रिलोकेशस्तस्थौ बालकसंसदि ॥५३॥ प्रदत्तं विप्रपत्नीभिर्मिष्टमन्नं सुधोपमम् ॥ बालकान्भोजयित्वा तु स्वयं च बुभुजे विभुः ॥ ५४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शातकुंभं रथं परम् ॥ ददृशुर्विप्रपत्न्यश्च पतंतं गगनाद्दहो ॥ ५५ ॥ रत्नदर्पणसंयुक्तं रत्नसारपरिच्छदम् ॥ रत्नस्तंभैर्निबद्धं च सद्रत्नकलशोज्ज्वलम् ॥५६॥ श्वेतचामरसंयुक्तं वह्निशुद्धांशुकान्वितम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजितम्॥५७॥शतचक्रसमायुक्तं मनोयायि मनोहरम् ॥ वेष्टितं पार्षदैर्दिव्यैर्वनमालाविभूषितैः॥५८॥ पीतवस्त्रपरीधानै रत्नालंकारभूषितैः ॥ नवयौवनसंपन्नैः श्यामलैः सुमनोहरैः ॥ ५९ ॥ द्विभुजैर्मुरलीहस्तैर्गोपवेषधरैर्वरैः ॥ शिखिपिच्छगुंजमालाबद्धवक्रिमचूडकैः ॥ ६० ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं ते प्रणम्य हरेः पदम् ॥ रथमारोहणं कर्तुमूचुर्ब्राह्मणकामिनीः ॥ ६१ ॥ विप्रभार्या हरिं नत्वा जग्मुर्गोलोकमीप्सितम् ॥ बभूवुर्गोपिकाः सद्यस्त्यक्त्वा मानुषविग्रहान् ॥ ६२ ॥ हरिश्छायां विनिर्माय तासां

१ रथस्यारोहणम् –इ० पा० ।

च विष्णुमायया ॥ प्रस्थापयामास गृहान्ब्राह्मणानां स्वयं विभुः ॥ ६३ ॥ विप्राश्च भार्या उद्दिश्य परमोद्विग्नमानसाः ॥ अन्वेषणं प्रकुर्वंतो ददृशुः पथि कामिनीः ॥ ६४ ॥ दृष्ट्वोचुर्ब्राह्मणाः सर्वे तास्ते च विनयान्विताः ॥ पुलकांकितसर्वांगाः प्रसन्नवदनेक्षणाः ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ ॥ अहोतिधन्या यूयं च दृष्टो युष्माभिरीश्वरः ॥ अस्माकं जीवनं व्यर्थं वेदपाठोऽप्यनर्थकः ॥ ६६ ॥ वेदे पुराणे सर्वत्र विद्वद्भिः परिकीर्तिताः ॥ हरेर्विभूतयः सर्वाः सर्वेषां जनको हरिः ॥ ६७ ॥ तपो जपो व्रतं ज्ञानं वेदाध्ययनमर्चनम् ॥ तीर्थस्नानमनशनं सर्वेषां फलदो हरिः ॥ ६८ ॥ श्रीकृष्णः सेवितो येन किं तस्य तपसां फलैः ॥ प्राप्तः कल्पतरुर्येन किं तस्यान्येन शाखिना ॥ ६९ ॥ श्रीकृष्णो हृदये यस्य तस्य किं कर्मभिः कृतैः ॥ किं वा न सागरस्यैव पौरुषं कूपलंघने ॥ ॥ ७० ॥ इत्येवमुक्त्वा विप्राश्च गृहीत्वा कामिनीवराः ॥ आजग्मुः स्वगृहं हृष्टास्ताभिः सार्धं च रेमिरे ॥ ७१ ॥ तासां ततोधिकं प्रेम क्रीडासु सर्वकर्मसु ॥ दाक्षिण्यं मायया शक्त्या ब्राह्मणानामतर्कितम् ॥ ७२ ॥ अथ नारायणः सोयं बलेन शिशुभिः सह ॥ जगाम स्वालयं तूर्णं पूर्णब्रह्म सनातनः ॥ ७३ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥ पुरा श्रुतं धर्मवक्त्रात्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ऋषींद्र केन पुण्येन बभूव विप्रयोषिताम् ॥ मुनींद्रयोगसिद्धानां दुर्लभा गतिरीश्वरी ॥ ॥ ७५ ॥ इमाः का वा पुण्यवत्यः पुरा तस्थुर्महीतलम् ॥ आजग्मुः केन दोषेण वद संदेहभञ्जनम् ॥७६॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ सप्तर्षीणां रमण्यश्च रूपेणाप्रतिमाः पराः ॥ गुणवत्यः सुशीलाश्च धर्मिष्ठाश्च पतिव्रताः ॥ ७७ ॥ नवीनयौवनाः सर्वाः पीनश्रोणिपयोधराः ॥ दिव्यवस्त्रपरीधाना रत्नालंकारभूषिताः ॥ ७८ ॥ तप्तकांचनवर्णाभाः स्मेराननसरोरुहाः ॥ मुनीनां मोहितुं शक्ता मानसं वक्रचक्षुषा ॥ ७९ ॥ दृष्ट्वा तासां स्तनश्रोणिमुखानि सुंदराणि च ॥ अनलश्चकमे ताश्च मदनानलपीडितः ॥ ८० ॥ अग्निस्थानस्थितानां च शिखया सुरतोन्मुखः ॥ स्पृष्ट्वा चांगानि तासां च बभूव हतचेतनः ॥ ८१ ॥ पतिव्रता न जानंति पतिपादाब्जमानसाः ॥ अग्निरंगानि तासां च दर्शंदर्शं मुमोह च ॥ ८२ ॥ वह्नेश्च मानसं ज्ञात्वा भगवानंगिरा मुनिः ॥ शशाप तं चेत्यु

वाच सर्वभक्षो भवेति ह ॥ ८३ ॥ वह्निः सचेतनो भूत्वा तुष्टाव मुनिपुंगवम् ॥ व्रीडया नम्रवदनश्चकंपे ब्रह्मतेजसा ॥ ८४ ॥ क्रुद्धो मुनिवरः स्पृष्टाः कामिन्यश्च शशाप ह ॥ यात यूयं पापयुक्ता मानुषीं योनिमेव च ॥ ८५ ॥ भारते ब्राह्मणानां च गृहे लभत जन्म वै ॥ करिष्यंति विवाहं च युष्माकं कुलजा द्विजाः ॥ ८६ ॥ श्रुत्वा वाक्यं मुनेस्ताश्च रुरुदुः प्रेमविह्वलाः ॥ पुटांजलियुताः सर्वा ऊचुस्तं विदुषां वरम् ॥ ८७ ॥ ॥ मुनिपत्न्य ऊचुः ॥ ॥ न त्यजास्मान्मुनिश्रेष्ठ निष्पापाश्च पतिव्रताः ॥ अजानंत्यः परस्पृष्टा न च नस्त्यक्तुमर्हसि ॥ ८८ ॥ भक्तानां किंकरीणां च न दंडं कर्तुमर्हसि ॥ युष्माकं चरणांभोजं कदा द्रक्ष्यामहे वयम् ॥ ॥ ८९ ॥ खड्गच्छेदाद्वज्रपातात्सर्वप्रहरणान्मुने ॥ दारुणः कांतविच्छेदः साध्वीनां दुःसहः सदा ॥ ९० ॥ ब्रह्मिष्ठानां गुणवतां परान्कांतान्महामुनीन् ॥ एवंभूतान्कथं त्यक्त्वा यास्यामः पृथिवीतलम् ॥ ९१ ॥ यास्यामो यदि विप्रेश कदात्रागमनं वद ॥ अज्ञानस्पर्शदोषश्च न स्यान्नो विधिबोधितः ॥ ९२ ॥ अहल्यया पुनः प्राप्तः स्वामींद्रस्य प्रधर्षणात् ॥ सा संभोगात्पुनः शुद्धा स्पर्शनाद्वर्जिता वयम् ॥ ९३ ॥ विचारं कुरु धर्मिष्ठ वेदवेदांगपारग ॥ विश्वकर्तुश्च पुत्रस्त्वं सर्ववेदविदांवर ॥९४॥ अन्येषां च भयात्कांता व्रजंति शरणं पतिम् ॥ स्वकांतभयसंविग्नाः शरणं कं व्रजंति ताः ॥ ९५ ॥ अभयं देहि धर्मिष्ठ भययुक्ताभ्य एव च ॥ पुत्रे शिष्ये कलत्रे च को दंडं कर्तुमक्षमः ॥ ९६ ॥ दुर्बलः सबलो वापि स्ववस्तूनामपीश्वरः ॥ स्वद्रव्यविक्रयं कर्तु न चान्यो रक्षितुं क्षमः ॥९७॥ कामिनीनां वचः श्रुत्वा दयालुर्मुनिपुंगवः ॥ प्रेम्णा रुरोद तासां च निरीक्ष्य मुखपंकजम् ॥९८॥ वेदवेदांगपारज्ञो ज्ञानिनां योगिनां वरः ॥ पत्नीविच्छेदविषये मूर्च्छां प्राप तथापि सः ॥९९॥ सर्वे बभूवुः शोकार्ता विरहोद्विग्नमानसाः ॥ निरीक्ष्य तासां वक्राणि तस्थुः पुत्तलिका यथा ॥ ॥१००॥ कृत्वा विलापं सुचिरं सर्ववेदविदां वरः ॥ भ्रातृभिश्च सहालोच्य ता उवाच शुचातुरः ॥ १०१ ॥ ॥ अंगिरा उवाच ॥ ॥ यूयं शृणुत वक्ष्यामि वचनं सत्यमेव च ॥ स्वकर्मभोगिनां भोगमाकर्माच्च श्रुतौ श्रुतम् ॥ १०२ ॥ गतो भोगश्च युष्माकमस्माभिः सह निश्चितम् ॥ गते भोगे पुनर्भोगो न हि वेदे निरूपितः ॥ १०३ ॥ शुभाशुभं च यत्कर्म भारते कृतिभिः सह ॥ नाभुक्तं क्षीयते कर्म

स पच्यते कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ १०५ ॥
जन्मकोटिशतैरपि ॥ १०४ ॥ परभुक्तां च कांतां च यो भुंक्ते स नराधमः ॥ स पच्यते कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ १०६ ॥ देवताः पितरस्तस्य हव्य
न सा देवे न सा पैत्र्ये पाकार्हा पापसंयुता ॥ तस्या आलिंगने भर्ता भ्रष्टश्रीस्तेजसा हतः ॥ १०६ ॥ देवताः पितरस्तस्य हव्य
न सा देवे न सा पैत्र्ये पाकार्हा पापसंयुता ॥ तस्या आलिंगने भर्ता भ्रष्टश्रीस्तेजसा हतः ॥ अन्यथा
दाने च तर्पणे ॥ सुखिनो न भवंत्येवमित्याह कमलोद्भवः ॥ १०७ ॥ तस्माद्यत्नेन भार्याया रक्षणं कुरुते सुधीः ॥ अन्यथा
पापभाग्भर्ता निश्चितं नरकं व्रजेत् ॥ १०८ ॥ पदेपदे सावधानः कांतां रक्षति पंडितः ॥ न व्रती न स्थली योषा दोषाणां च
करंडिका ॥ १०९ ॥ कलत्रं पाकपात्रं च सदा रक्षितुमर्हति ॥ परस्पर्शादशुद्धां च शुद्धां स्वस्पर्शने सदा ॥ ११० ॥ स्वकांतं च
परित्यज्य परं गच्छति याधमा ॥ कुंभीपाकं सा प्रयाति यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ १११ ॥ तामेव यमदूताश्च संस्थाप्य नरकांतरे ॥
उत्तिष्ठति विद्रावेत्कुर्वंति दंडताडनाम् ॥ ११२ ॥ सर्पप्रमाणाः कीटाश्च तीक्ष्णदंष्ट्राः सुदारुणाः ॥ दशंति पुंश्चलीं तत्र सततं च
दिवानिशम् ॥ ११३ ॥ विकृताकारशब्दं च करोति शाश्वतं भिया ॥ न ममार प्रहारेण सूक्ष्मदेहविधारिणी ॥ ११४ ॥ मुहू
तार्धं सुखं भुक्त्वा लोकेऽत्र यशसा हता ॥ पतिता परलोके च गतिमेतादृशीं लभेत् ॥ ११५ ॥ परस्पृष्टा च वै नारी या स्पृहां
कुरुते परम् ॥ सापि दुष्टा परित्याज्या चेत्याह कमलोद्भवः ॥ ११६ ॥ तस्मान्नारीं परैर्यत्नाददृष्टां कृतिभिः कृता ॥ असूर्यंपश्या
या दाराः शुद्धास्ताश्च पतिव्रताः ॥ ११७ ॥ स्वच्छंदगामिनी या च स्वतंत्रा सूकरीसमा ॥ अंतर्दुष्टा सदा सैव निश्चितं परगामिनी
॥ ११८ ॥ स्वामिसाध्या च या नारी कुलधर्मभिया स्थिता ॥ कांतेन सार्द्धं सा कांता वैकुंठं याति निश्चितम् ॥ ११९ ॥ यात
यूयं च पृथिवीं मानुषीं योनिमीप्सिताम् ॥ कृष्णदर्शनमात्रेण गोलोकं यास्यथ ध्रुवम् ॥ १२० ॥ हरिणा निर्मिताश्छाया युष्माकं
योगमायया ॥ ता विप्रमंदिरे स्थित्वा चागमिष्यंति नो ध्रुवम् ॥ १२१ ॥ पुनरंशेन नः पत्न्यो भविष्यथ न संशयः ॥ युष्माकं
मम शापश्च बभूव च वराधिकः ॥ १२२ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्विरराम शुचान्वितः ॥ ता आगत्य महीं शापाद्बभूवुर्विप्रयो
षितः ॥ १२३ ॥ दत्त्वान्नं हरये भक्त्या प्रजग्मुर्हरिमंदिरम् ॥ बभूव निश्चितं तासां शापश्च संपदोधिकः ॥ १२४ ॥ निंद्या नीचा

च संपत्तिर्विपत्तिर्महतो वरा ॥ अहो सद्यः सतां कोपश्चोपकाराय कल्पते ॥ १२५ ॥ विना विपत्तेर्महिमा कुतः कस्य भवेद्भुवि ॥ भूताः कांतपरित्यागान्मुक्ता ब्राह्मणयोषितः ॥ १२६ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्चरितमुत्तमम् ॥ अहो पुण्यवतीनां च मोक्षाख्यानं मनोहरम् ॥ १२७ ॥ श्रीकृष्णाख्यानं विप्रेंद्र नूतनंनूतनं पदेपदे ॥ न हि तृप्तिः श्रुतवतां केन श्रेयसि तृप्यते ॥ १२८ ॥ यावद्रम्यं तत्कथितं यच्छ्रुतं गुरुवक्त्रतः ॥ वद मां वांछितं यत्ते किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १२९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ यद्यच्छ्रुतं त्वया पूर्वं गुरुवक्त्रात्कृपानिधे ॥ मंगलं कृष्णचरितं तन्मे ब्रूहि जगद्गुरो ॥ १३० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा देवर्षिवचनमृषिर्नारायणः स्वयम् ॥ अपरं कृष्णमाहात्म्यं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १३१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे विप्रपत्नीमोक्षणप्रस्तावोनामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा बालकैः सार्धं बलदेवं विना हरिः ॥ जगाम यमुनातीरं यत्र कालियमंदिरम् ॥ १ ॥ परिपक्वफलं भुक्त्वा यमुनातीरजे वने ॥ स्वेच्छामयस्तृट्परीतः पपौ च निर्मलं जलम् ॥ २ ॥ गोकुलं चारयामास शिशुभिः सह कानने ॥ विजहार च तैः सार्द्धं स्थापयामास गोकुलम् ॥ ३ ॥ क्रीडानिमग्नचित्तोयं बालकाश्च मुदान्विताः ॥ भुक्त्वा नवतृणं गावो विषतोयं पपुर्मुने ॥ ४ ॥ विषाक्तं च जलं पीत्वा दारुणांतकचेष्टया ॥ ज्वालाभिः कालकूटानां सद्यः प्राणांश्च तत्यजुः ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा मृतं गोसमूहं गोपाश्चिन्ताकुला भिया ॥ विषण्णवदनाः सर्वे तमूचुर्मधुसूदनम् ॥ ६ ॥ ज्ञात्वा सर्वं जगन्नाथो जीवयामास गोकुलम् ॥ उत्तस्थुस्तत्क्षणं गावो ददृशुः श्रीहरेर्मुखम् ॥ ७ ॥ कृष्णः कदंबमारुह्य यमुनानीरतीरजम् ॥ पपात सर्पभवने नागमध्ये नराकृतिः ॥ ८ ॥ शतहस्तप्रमाणं च जलोत्थानं बभूव ह ॥ बाला हर्षं विषादं च मेनिरे तत्र नारद ॥ ९ ॥ सर्पो नराकृतिं दृष्ट्वा कालियः क्रोधविह्वलः ॥ जग्राह श्रीहरिं तूर्णं तप्तलोहं यथा नरः ॥ १० ॥ दग्धकंठोदरो नागश्चोद्विग्नो ब्रह्मतेजसा ॥ प्राणा यांत्येवमुक्त्वा च चकारोद्गमनं पुनः ॥ ११ ॥ भग्नदंतो रक्तमुखः कृष्णवज्रांगचर्वणात् ॥ रक्तवक्त्रस्य भगवानुत्तस्थौ मस्तकोपरि ॥ १२ ॥ नागो विश्वंभराक्रांतः स प्राणांस्त्यक्तुमुद्यतः ॥ चकार रक्तोद्गमनं पपात मूर्च्छितो मुने ॥ १३ ॥

दृष्ट्वा तं मूर्छितं नागा रुरुदुः प्रेमविह्वलाः ॥ १४ ॥ केचित्पलायिता भीताः केचित्प्रविविशुर्बिलम् ॥ मरणाभिमुखं कांतं दृष्ट्वा सा सुरसा सती ॥१५॥ नागिनीभिः सह प्रेम्णा रुरोद पुरतो हरेः ॥ पुटांजलियुता तूर्णं प्रणम्य श्रीहरिं भिया ॥ धृत्वा पादारविंदे च तमुवाच भियाकुला ॥ १६ ॥ ॥ सुरसोवाच ॥ ॥ हे जगत्कांत कांतं मे देहि मानं च मानद ॥ पतिः प्राणाधिकः स्त्रीणां नास्ति बंधुश्च तत्परः ॥ १७ ॥ सकलभुवननाथ प्राणनाथं मदीयं न कुरु वधमनंतप्रेमसिंधो सुबंधो ॥ अखिलभुवनबंधो राधिकाप्रेमसिंधो पतिमिह कुरु दानं मे विधातुर्विधातः ॥ १८ ॥ त्रिनयनविधिशेषाः षण्मुखश्चास्यसंघैः स्तवनविषयजाड्यात्स्तोतुमीशा न वाणी ॥ न खलु निखिलवेदाः स्तोतुमन्येपि देवाः स्तवनविषयशक्ताः संति संतस्तवैव ॥ १९ ॥ कुमतिरहमधिज्ञा योषितां क्वाधमा वा क्व भुवनगतिरीशश्चक्षुषो गोचरापि ॥ विधिहरिहरशेषैः स्तूयमानश्च यस्त्वमतनुमनुजमीशं स्तोतुमिच्छामि तं त्वाम् ॥ २० ॥ स्तवनविषयभीता पार्वती यस्य पद्मा श्रुतिगणजनयित्री स्तोतुमीशा न यं त्वाम् ॥ कलिकलुषनिमग्ना वेदवेदांगशास्त्रश्रवणविषयमूढा स्तोतुमिच्छामि किं त्वाम् ॥ २१ ॥ शयानो रत्नपर्यंके रत्नभूषणभूषितः ॥ रत्नभूषणभूषांगी राधावक्षसि संस्थितः ॥ २२ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगः स्मेराननसरोरुहः ॥ प्रोद्यत्प्रेमरसांभोधौ निमग्नः सततं सुखात् ॥ २३ ॥ मल्लिकामालतीमालाजालैः शोभितशेखरः ॥ पारिजातप्रसूनानां गंधामोदितमानसः ॥ २४ ॥ पुंस्कोकिलकलध्वानैर्भ्रमरध्वनिसंयुतैः ॥ कुसुमेषुविकारेण पुलकांकितविग्रहः ॥ २५ ॥ प्रियाप्रदत्ततांबूलं भुक्तवान्यः सदा मुदा ॥ वेदा अशक्ता यं स्तोतुं जडीभूता विचक्षणाः ॥ २६ ॥ तमनिर्वचनीयं च किं स्तौमि नागवल्लभा ॥ वंदेहं त्वत्पदांभोजं ब्रह्मेशशेषसेवितम् ॥ २७ ॥ लक्ष्मीसरस्वतीदुर्गाजाह्नवीवेदमातृभिः ॥ सेवितं सिद्धसंघैश्च मुनींद्रैर्मनुभिः सदा ॥२८॥ निष्कारणायाखिलकारणाय सर्वेश्वरायापि परात्पराय ॥ स्वयंप्रकाशाय परावराय परावराणामधिपाय ते नमः ॥ २९ ॥ हे कृष्ण हे कृष्ण सुरासुरेश ब्रह्मेश शेषेश प्रजापतीश ॥ मुनीश मन्वीश चराचरेश सिद्धीश सिद्धेश गणेश पाहि ॥ ३० ॥ धर्मेश धर्मीश शुभाशुभेश वेदेश वेदेष्वनिरूपितश्च ॥ सर्वेश सर्वात्मक सर्वबंधो जीवीश जीवेश्वर पाहि

मत्प्रभुम् ॥ ३१ ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ विधृत्य चरणांभोजं तस्थौ नागेशवल्लभा ॥ ३२ ॥ नागपत्नीकृतं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥ सर्वपापात्प्रमुक्तस्तु यात्यंते श्रीहरेः पदम् ॥ ३३ ॥ इह लोके हरेर्भक्तिमंते दास्यं लभेद्ध्रुवम् ॥ लभते पार्षदो भूत्वा सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ३४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नागपत्नीवचः श्रुत्वा भगवान्सर्वनंदनः ॥ प्रहृष्टोत्फुल्लनयनः किमुवाच हरिः स्वयम् ॥ ३५ ॥ कथयस्व महाभाग रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा भगवान्सर्वदर्शनः ॥ ३६ ॥ उवाच परमात्मानं मधुवृंदं पदेपदे ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ नागपत्नीवचःश्रुत्वा श्रीकृष्णस्तामुवाच ह ॥ ३७ ॥ पुटांजलियुतां पादे पतितां भयविह्वलाम् ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ नागेशे वरं वृणु भयं त्यज ॥ ३८ ॥ गृहाण कांतं हे मातर्मद्वरादजरामरम् ॥ कालिंदीह्रदमुत्सृज्य स्वकीयं भवनं व्रज ॥ ३९ ॥ भर्त्रा सगोष्ठ्या सार्द्धं च गच्छ वत्से सुखी भव ॥ अद्य प्रभृति नागेशि भूता कन्या च त्वं मम ॥ ४० ॥ त्वत्प्राणाधिक एवायं जामाता च न संशयः ॥ मत्पादपद्मचिह्नेन गरुडस्त्वत्पतिं शुभे ॥ ४१ ॥ कृत्वा च स्तवनं भक्त्या प्रणमिष्यति मत्पदम् ॥ त्यज त्वं गरुडाद्भीतिं शीघ्रं रमणकं व्रज ॥ ४२ ॥ ह्रदान्निर्गच्छ वत्से त्वं वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ ४३ ॥ उवाच साश्रुनेत्रा सा भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ ॥ सुरसोवाच ॥ ॥ वरं दास्यसि चेदानीं वरदेश्वर मेपि च ॥ ४४ ॥ त्वत्पादाब्जे दृढां भक्तिं निश्चलां दातुमर्हसि ॥ मन्मनस्त्वत्पदांभोजे भ्रमतु भ्रमरो यथा ॥ ४५ ॥ तव स्मृतेर्विस्मृतिर्मे कदापि न भविष्यति ॥ स्वकांते मम सौभाग्यं कांतोयं ज्ञानिनां वरः ॥ ४६ ॥ इत्येवं प्रार्थनीयं च परिपूर्णं कुरु प्रभो ॥ इत्येवमुक्त्वा सर्पस्त्री प्रतस्थौ पुरतो हरेः ॥ ४७ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं ददर्श श्रीहरेर्मुखम् ॥ लोचनाभ्यां पपौ वक्त्रं निमेषरहितं सती ॥ ४८ ॥ सर्वांगपुलकोद्भिन्ना सानंदाश्रुपरिप्लुता ॥ सुंदरं बालकं दृष्ट्वा पुत्रस्नेहं प्रकुर्वती ॥ ॥ ४९ ॥ उवाच पुनरेवेदं भक्त्युद्रेकपरिप्लुता ॥ न यास्यामि रमणकं तत्र नास्ति प्रयोजनम् ॥ ५० ॥ सर्पः करोतु संसारं कुरु मां निजकिंकरीम् ॥ न वांछा मम हे कृष्ण सालोक्यादिचतुष्टये ॥ ५१ ॥ त्वत्पदांभोजसेवायाः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ विना त्वत्पा

दसेवां च यो वांछति वरांतरम्॥५२॥भारते दुर्लभं जन्म लब्ध्वासौ वञ्चितः स्वयम् ॥ नागपत्न्या वचः श्रुत्वा स्मेराननसरोरुहः॥५३॥ प्रसन्नमानसः श्रीमानोमित्येवमुवाच ह ॥ एतस्मिन्नंतरे दिव्यः सद्रत्नसारनिर्मितः ॥ ५४ ॥ आजगाम रथस्तूर्णमुद्दीप्तस्तेजसा मुने ॥ पार्षदप्रवरैर्युक्तो वस्त्रमालापरिच्छदः ॥ ५५ ॥ शतचक्रो वायुवेगो मनोयायी मनोहरः ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं श्यामलाः श्याम किंकराः ॥ ५६ ॥ प्रणम्य कृष्णं तां नीत्वा जग्मुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ हरिश्छायां विनिर्माय ददौ सर्पाय तेजसा ॥५७॥ स च किंचिन्न बुबुधे मोहितो विष्णुमायया ॥ अवरुह्य सर्पमूर्ध्नः श्रीकृष्णः करुणानिधिः॥५८॥ ददौ हस्तं च कृपया शीघ्रं कालियमस्तके ॥ संप्राप्य चेतनां सद्यो ददर्श पुरतो हरिम् ॥५९॥ पुटाञ्जलियुतां साश्रुपूर्णां च सुरसां सतीम् ॥ प्रणनाम हरिं सद्यो रुरोद प्रेमविह्वलः ॥६०॥ भक्त्युद्रेकात्साश्रुनेत्रां पुलकांकितविग्रहाम् ॥ तूष्णींभूतां च तां दृष्ट्वा समुवाच कृपानिधिः ॥ यदीश्वरस्य सततं योग्यायोग्ये समा कृपा ॥६१॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ वरं वृणु त्वं कालिय यस्ते मनसि वर्तते ॥६२॥ त्वं मे प्राणाधिको वत्स सुखं तिष्ठ भयं त्यज ॥ तस्याहमनुगृह्णामि योतिभक्तो ममांशजः ॥ ६३ ॥ किंचित्तद्दमनं कृत्वा त्वत्प्रसादं करोम्यहम् ॥ त्वद्वंशजातान्सर्पांश्च हंति यो मानवाधमः ॥ ६४ ॥ ब्रह्महत्यासमं पापं भविता तस्य निश्चितम् ॥ मत्पादपद्मचिह्ने यः करोति दंडताडनम् ॥६५॥ द्विगुणं ब्रह्महत्याया भविता तस्य किल्बिषम्॥ लक्ष्मीर्यास्यति तद्गेहाच्छापं दत्त्वा सुदारुणम्॥६६॥ वंशायुर्यशसां हानिर्भविता तस्य निश्चितम् ॥ ध्रुवं वर्षशतं कालसूत्रे यास्यति मद्गिरा ॥ ६७ ॥ त्वत्प्रमाणाः कीटसंघा दंशिष्यंति च संततम् ॥ भोगांते जन्म लब्ध्वा च तन्मृत्युस्तस्य दंशनात् ॥ ६८ ॥ तस्य वंशोद्भवानां च त्वद्वंशाद्भविता भयम् ॥ ये च त्वद्वंशजान्दृष्ट्वा सुपदांकं मदीयकम् ॥ ६९ ॥ प्रणमिष्यंति भक्त्या ते मुच्यंते सर्वपातकात् ॥ गच्छ शीघ्रं रमणकं त्यज भीतिं खगाधिपात् ॥ ७० ॥ मत्पदांकं मूर्ध्नि दृष्ट्वा त्वां भक्त्या प्रणमिष्यति ॥ तव त्वद्वंशजानां च गरुडान्न भयं क्वचित् ॥ ७१ ॥ सर्वेषां ज्ञातिसर्पाणां वरोऽद्य भव मद्वरात् ॥ वरं किं परमं वत्स वांछितं वरयाधुना ॥ ७२ ॥ भयं त्यक्त्वा कथय मां त्वदीयं दुःखभंजनम् ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा कालियः कंपितो भिया ॥

पुटांजलियुतो भूत्वा तमुवाच भुजंगमः ॥ ७३ ॥ ॥ कालिय उवाच ॥ ॥ वरेन्यस्मिन्मम विभो वांछा नास्ति वरप्रद ॥ ॥ ७४ ॥ भक्तिं स्मृतिं त्वत्पदाब्जे देहि जन्मनि जन्मनि ॥ जन्म ब्रह्मकुले वापि तिर्यग्योनिषु वा समम् ॥ ७५ ॥ तद्भवेत्सफलं यत्र स्मृतिस्त्वच्चरणांबुजे ॥ तन्निष्फलः स्वर्गवासो नास्ति चेत्त्वत्पदस्मृतिः ॥ ७६ ॥ त्वत्पादध्यानयुक्तस्य यत्तत्स्थानं च तत्परम् ॥ क्षणं वा कोटिकल्पं वा पुरुषायुः क्षयोस्तु वा ॥ ७७ ॥ यदि त्वत्सेवया याति सफलो निष्फलोथवा ॥ तेषां चायुर्व्ययो नास्ति ये त्वत्पादाब्जसेवकाः ॥ ७८ ॥ न संति जन्ममरणरोगशोकार्तिभीतयः ॥ इंद्रत्वे वामरत्वे वा ब्रह्मत्वे चातिदुर्लभे ॥७९॥ वांछा नास्त्येव भक्तानां त्वत्पादसेवनं विना ॥ सुजीर्णपटखंडस्य समं नूतनमेव च ॥ ८० ॥ पश्यंति भक्ताः किं चान्यत्सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ संप्राप्तस्त्वन्मनुर्ब्रह्मन्ननंताद्यावदेव हि ॥ ८१ ॥ तावत्त्वद्भावनेनैव त्वद्वर्णोहमनुग्रहात् ॥ मां च भक्तमपक्वं वा विज्ञाय गरुडः स्वयम् ॥ ॥ ८२ ॥ देशाद्दूरं च न्यक्कारं चकार दृढभक्तिमान् ॥ भवता च दृढां भक्तिं दत्त्वा मे वरदेश्वर ॥ ८३ ॥ स च उक्तश्च भक्तोहं न मां त्यक्तुं क्षमोधुना ॥ त्वत्पादपद्मचिह्नाक्तं दृष्ट्वा श्रीमस्तकं मम ॥ ८४ ॥ सदोषं गुणयुक्तं मां सोऽधुना त्यक्तुमक्षमः ॥ ममाराध्याश्च नागेंद्रा न तद्वाध्योहमीश्वर ॥ ८५ ॥ भयं न केभ्यः सर्वत्र तमनंतं गुरुं विना ॥ यं देवेंद्राश्च देवाश्च मुनयो मनवो नराः ॥ ८६ ॥ स्वप्ने ध्याने न पश्यंति चक्षुषोर्गोचरः स मे ॥ भक्तानुरोधात्साकारः कुतस्ते विग्रहो विभो ॥ ८७ ॥ सगुणस्त्वं च साकारो निराकारश्च निर्गुणः ॥ स्वेच्छामयः सर्वधाम सर्वबीजं सनातनम् ॥ ८८ ॥ सर्वेषामीश्वरः साक्षी सर्वात्मा सर्वरूपधृक् ॥ ब्रह्मेशशेषधर्मेंद्र वेदवेदांगपारगाः ॥ ८९ ॥ स्तोतुं यमीशं ते जाड्याः सर्पः स्तोष्यति त विभुम् ॥ हे नाथ करुणासिंधो दीनबंधो क्षमाधमम् ॥९०॥ खलस्वभावादज्ञानात्कृष्ण त्वं चर्वितो मया ॥ नास्त्रलक्ष्यो यथाकाशो न दृश्यांतो न लंघ्यकः ॥ ९१ ॥ न स्पृश्यो हि न चावर्यस्तथा तेजस्त्वमेव च ॥ इत्येवमुक्त्वा नागेंद्रः पपात चरणांबुजे ॥ ९२ ॥ ओमित्युक्त्वा हरिस्तुष्टः सर्वं तस्मै वरं ददौ ॥ नागराजकृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ ९३ ॥ तद्वंश्यानां च तस्यैव नागेभ्यो न भयं भवेत् ॥ स नागशय्यां कृत्वैव स्वप्तुं शक्तः सदा

भुवि ॥ ९४ ॥ विषपीयूषयोर्भेदो नास्त्येव तस्य भक्षणे ॥ नागग्रस्ते नागघाते प्राणांते विषभोजनात् ॥ ९५ ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण सुस्थो भवति मानवः ॥ भूर्जे कृत्वा स्तोत्रमिदं कंठे वा दक्षिणे करे ॥ ९६ ॥ बिभर्ति यो भक्तियुक्तो नागेभ्योपि न तद्भयम् ॥ यत्र गेहे स्तोत्रमिदं नागस्तत्र न तिष्ठति ॥ ९७ ॥ विषाग्निवज्रभीतिश्च न भवेत्तत्र निश्चितम् ॥ इह लोके हरेर्भक्तिं स्मृतिं च सततं लभेत् ॥ अंते च स्वकुलं पूत्वा दास्यं च लभते ध्रुवम् ॥ ९८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ नागेंद्राय वरं दत्त्वा पुनस्तं जगदीश्वरः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं परिणामसुखावहम् ॥ ९९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ गच्छ त्वं च रमणकं यथेंद्रनगरं परम् ॥ ॥ १०० ॥ सार्द्धं स्वगोष्ठ्या नागेंद्र यमुनाजलवर्त्मना ॥ श्रुत्वा नागो हरेराज्ञां रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ १०१ ॥ कदा द्रक्ष्यामि त्वत्पादपद्मं नाथेत्युवाच ह ॥ प्रणम्य शतकृत्वश्च स्त्रिया गोष्ठ्या सहेश्वरम् ॥ १०२ ॥ जगाम जलमार्गेण नागेंद्रो विरहातुरः ॥ यमुनाह्रदतोयं च बभूवामृतकल्पकम् ॥ १०३ ॥ प्रसन्ना जंतवः सर्वे बभूवुस्तेन नारद ॥ गत्वा ददर्श भवनं यथेंद्रनगरं परम् ॥ १०४ ॥ आज्ञया च कृपासिंधोर्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ तत्र तस्थौ च नागेंद्रः स्त्रिया पुत्रगणैः सह ॥ १०५ ॥ निःशंको हर्षयुक्तश्च हरिभावनतत्परः ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्चरितमद्भुतम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं परं किं श्रोतुमिच्छसि ॥ १०६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ महर्षेर्वचनं श्रुत्वा नारदो हर्षविह्वलः ॥ ऋषिं पप्रच्छ संदेहं सर्वसंदेहभंजनम् ॥ १०७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं विहाय कालियः स्वपूर्वभवनं परम् ॥ जगाम यमुनातीरं तन्मे ब्रूहि जगद्गुरो ॥ १०८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्येहमितिहासं पुरातनम् ॥ १०९ ॥ यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रान्मे मलये सूर्यपर्वणि ॥ कृष्णाख्यानप्रसंगेन सुप्रभापश्चिमे तटे ॥ ११० ॥ पप्रच्छ धर्मं पुलहः कथितं मुनिसंसदि ॥ इदमाख्यानमाश्चर्यमुवाच तं कृपानिधिः ॥ १११ ॥ तत्र श्रुतं मया विप्र निबोध कथयामि ते ॥ शेषाज्ञया नागगणाः प्रतिसंवत्सरं भिया ॥ ११२ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायां तु कुर्वंति गरुडार्चनम् ॥ पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्बलिभिर्मुदा ॥ ११३ ॥ पुष्करे च महातीर्थे सुस्नातो भक्तिसंयुतः ॥ तस्य पूजां च काली

थो न चकारात्यहंकृतः ॥ ११४ ॥ नागपूजोपकरणं बलाद्भक्षितुमुद्यतः ॥ चक्रुर्निवारणं नागा नीतिमूचुर्मदोद्धतम् ॥ ११५ ॥ न शक्ता वारणे ते चेत्याविर्भूतः खगेश्वरः ॥ दृष्ट्वा खगेश्वरं नागाः कालीयप्राणरक्षया ॥ ११६ ॥ प्राणशक्त्या च युयुधुर्यावत्सूर्योदयं मुने ॥ पक्षींद्रतेजसा सर्वे समुद्विग्नाः पलायिताः ॥ ११७ ॥ अनन्तं शरणं जग्मुः सर्वेषामभयप्रदम् ॥ पलायनपरान्दृष्ट्वा नागांश्च करुणानिधिः ॥ ११८॥ तत्र तस्थौ च निःशंकः कालीयस्तं ददर्श ह ॥ स्मृत्वा हरिपदांभोजं कालीयो युयुधे मुने ॥ ११९ ॥ मुहूर्तं च तयोर्युद्धं बभूवातीव दारुणम् ॥ पराजितश्च नागेंद्रस्तेजसा गरुडस्य च ॥ १२० ॥ भिया पलायनं कृत्वा जगाम यमुना ह्रदम् ॥ न तं सौभरिशापेन खगेंद्रो गन्तुमीश्वरः ॥ तत्र तस्थौ भिया नागो जग्मुः पश्चाच्च तद्गणाः ॥१२१॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथं तु सौभरेः शापो बभूव गरुडाय वै ॥ कथं न शक्तो गन्तुन्तं ह्रदमीश्वरवाहनः ॥ १२२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च वर्षाणां तत्र सौभरिः ॥ १२३ ॥ तपस्तप्त्वा महासिद्धो दध्यौ कृष्णपदांबुजम् ॥ समीपे ध्यायमानस्य कूले च यमुन जले ॥ १२४ ॥ गणेन सार्धं निःशंकः करोति भ्रमणं मुदा ॥ पुच्छमुत्फाल्य बहुधा परितः परमेच्छया ॥ १२५ ॥ मुनिं प्रदक्षिणी कृत्य यात्यायाति मुदान्वितः ॥ सकुलं सुमहात्मानं दर्शंदर्शं खगाधिपः ॥ १२६ ॥ जग्राह चंचुना मीनं मुनींद्रस्य समीपतः ॥ गच्छन्तं तं मीनमुखं ददर्श कोपचक्षुषा ॥ १२७ ॥ प्रकंपितो मुनेर्दृष्ट्या मीनस्तोये पपात ह ॥ तमुवाच मुनींद्रश्च पुनरादातुमुद्यतम् ॥ मीनश्च गरुडत्रासात्तस्थौ मुनिसमीपतः ॥ १२८ ॥ ॥ सौभरिरुवाच ॥ ॥ गच्छ दूरं गच्छ दूरं खगेंद्र मत्समीपतः ॥१२९॥ का योग्यता मत्पुरस्ते ग्रहीतुं जीवमुल्बणम् ॥ श्रीकृष्णवाहनं ज्ञात्वा चात्मानं बहु मन्यसे ॥१३०॥ त्वद्विधान्कोटिशः कृष्णः स्रष्टुं शक्तश्च वाहकान् ॥ करोमि भस्मसाच्चूर्णं त्वां च भ्रूभंगलीलया ॥ १३१ ॥ वाहनं च त्वमीशस्य न वयं तव किंकराः ॥ अद्य प्रभृति पक्षींद्र यद्यागच्छसि मे ह्रदम् ॥ १३२ ॥ मदीयशापात्तूर्ण च भस्मसाद्भविता ध्रुवम् ॥ मुनींद्रस्य वचः श्रुत्वा प्रचचाल खगेश्वरः ॥ १३३ ॥ स्मारंस्मारं कृष्णपादं तं प्रणम्य जगाम ह ॥ अद्यप्रभृति विप्रेंद्र पतगेंद्रस्य संततम् ॥ १३४ ॥ ह्रदस्य श्रुतिमा

त्रेण कंपो भवति निश्चितम् ॥ इतिहासश्च कथितो यः श्रुतो धर्मवक्त्रतः ॥ १३५ ॥ सरहस्य श्रातसुख प्रकृत शृणु मगलम् ॥ ।वज्रा
य सुचिरं बाला नोत्तस्थौ तज्जलाद्धरिः ॥ १३६ ॥ चक्रुर्विषादं मोहाच्च रुरुदुर्यमुनातटे ॥ स्ववक्षोघातनं चक्रुः केचिद्बालाः शुचा
कुलाः ॥ १३७ ॥ केचिन्निपत्य भूमौ च मूर्छां प्रापुर्हरिं विना ॥ ह्रदं प्रवेष्टुं केचिच्च विरहेण समन्विताः ॥१३८॥ केचिद्गोपालबालाश्च
चक्रुश्च तन्निवारणम् ॥ कृत्वा विलापं केचिच्च प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यताः ॥ १३९ ॥ तेषां केचिज्ज्ञानवंतो रक्षां चक्रुः प्रयत्नतः ॥
केचिदूचुश्च हाहेति कृष्णकृष्णेति केचन ॥ १४० ॥ केचिद्वक्तुं प्रवृत्तिं च प्रययुर्नंदसन्निधिम् ॥ केचित्संमीलितास्तत्र शोकमोहभया
तुराः ॥ १४१ ॥ इत्यूचुः किं करिष्यामः कुतोऽस्माकं गतो हरिः ॥ हे नंदसूनो हे कृष्ण प्राणेभ्योऽप्यधिकप्रिय ॥ १४२ ॥ हे बंधो
दर्शनं देहीत्यूचुः प्राणाः प्रयांति हि ॥ एतस्मिन्नंतरे केचिद्बालका नंदसन्निधिम् ॥ १४३ ॥ संप्रापुरतिलोलाश्च रुदंतः शोकविह्वलाः ॥
प्रवृत्तिमूचुस्तं शीघ्रं यशोदां मूलतो बलम् ॥ १४४ ॥ गोपान्गोपालिकाश्चैव रक्तपंकजलोचनाः ॥ श्रुत्वा वार्तां च ते सर्वे शीघ्रं
जग्मुः शुचान्विताः ॥ १४५ ॥ कालिंदनंदिनीतीरं रुरुदुर्बालकैर्युताः ॥ गत्वा समीलिताः सर्वे रुरुदुः शोकमूर्च्छिताः ॥ १४६ ॥
ह्रदं विशन्तीमंबां तां केचिच्चक्रुर्निवारणम् ॥ गोपा गोपालिकाश्चैव जघ्नुरंगानि शोकतः ॥ १४७ ॥ केचिद्विललपुस्तत्र मूर्च्छां प्रापुश्च
केचन ॥ ह्रदं विशंतीं तां राधां वारयामास काचन ॥ १४८ ॥ मूर्च्छां च प्राप सा शोकान्मृतेव च सरित्तटे ॥ विलप्या
तिभृशं नंदो मूर्च्छां प्राप पुनः पुनः ॥ १४९ ॥ भूयोपि रोदनं कृत्वा भूयो मूर्च्छामवाप ह ॥ विलपंतं भृशं नंदं यशोदां
शोककर्शिताम् ॥ १५० ॥ गोपाश्च गोपिकाश्चैव राधिकामतिमूर्च्छिताम् ॥ रुदतो बालकान्सर्वान्बालिकाश्च शुचान्विताः ॥
सर्वांश्च बोधयामास बलश्च ज्ञानिनां वरः ॥ १५१ ॥ ॥ श्रीबलदेव उवाच ॥ ॥ गोपा गोपालिका बालाः सर्वे शृणुत
मद्वचः ॥ १५२ ॥ हे नंद ज्ञानिनां श्रेष्ठ गर्गवाक्यस्मृतिं कुरु ॥ जगद्बिभर्तुः शेषस्य संहर्तुः शंकरस्य च ॥ १५३ ॥ विधातुः संवि
धातुश्च भुवि कस्मात्पराजयः ॥ परमाणुः परो व्यूहः स्थूलात्स्थूलः परात्परः ॥ १५४ ॥ विद्यमानोप्यविदृश्यः संयोगो

योगिनामपि ॥ दिशां नास्ति समाहारः स्पृश्यो नाकाश एव च ॥ १५५ ॥ अपि सर्वेश्वरो बाध्य इत्यूचुः श्रुतयः स्फुटम् ॥ नात्मा दृश्यो नात्मलक्ष्यो न वध्यो न हि दृश्यकः ॥ १५६ ॥ नाग्निग्रस्तो न हिंस्यश्चापीदमाध्यात्मिका विदुः ॥ विग्रहोस्यैव कृष्णस्य भक्तध्यानार्थमेव च ॥ १५७ ॥ ज्योतिःस्वरूपस्य विभोर्नाद्यंतमध्यमात्मनः ॥ जलप्लुते च ब्रह्मांडे जलशायी जनार्दनः ॥ १५८ ॥ यन्नाभिपद्मजो ब्रह्मा तस्येशस्य हृदे विपत् ॥ मशकश्चेत्क्षमो ग्रस्तुं ब्रह्मांडमखिलं पितः ॥ १५९ ॥ न तथापि तदीशं तं ग्रस्तुं सर्पः क्षमो भवेत् ॥ इत्येवं कथितं सर्वमाध्यात्मिकमनुत्तमम् ॥ १६० ॥ निगूढं योगिनां सारं संशयच्छेदकारणम् ॥ बलदेववचः श्रुत्वा गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ १६१ ॥ तत्याज शोकं नंदश्च व्रजश्च व्रजयोषितः ॥ प्रबोधं मेनिरे सर्वे न यशोदा न राधिका ॥ १६२ ॥ बंधुविच्छेदविषये प्रबोधे न स्थितं मनः ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णमुत्पततं जलाम्बुने ॥ १६३ ॥ ददृशुस्तं सुप्रसन्ना व्रजाश्च व्रजयोषितः ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं सस्मितं सुमनोहरम् ॥ १६४ ॥ अस्निग्धवस्त्रम स्निग्धमलुप्तचंदनांजनम् ॥ सर्वाभरणसंयुक्तं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ १६५ ॥ मयूरपिच्छचूडं च वंशीवदनमच्युतम् ॥ यशोदा बालकं दृष्ट्वा कृत्वा वक्षसि सस्मिता ॥ १६६ ॥ चुचुंब वदनांभोजं प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ क्रोडे चकार नंदश्च बलश्च रोहिणी मुदा ॥ १६७ ॥ निमेषरहिताः सर्वे ददृशुः श्रीमुखं हरेः ॥ प्रेमांधा बालकाः सर्वे चक्रुरालिंगनं हरेः ॥ १६८ ॥ पपुश्चक्षुश्चकोरैश्च मुखचंद्रं च गोपिकाः ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सहसा काननांतरम् ॥ १६९ ॥ दावाग्निर्वेष्टयामास तैः सर्वैः सह गोकुलम् ॥ दृष्ट्वा शैलप्रमाणाग्निं परितः काननांतरे ॥ १७० ॥ प्रणाशं मेनिरे सर्वे भयमापुश्च संकटे ॥ श्रीकृष्णं तुष्टुवुः सर्वे संपुटांजलयो व्रजाः ॥ बाला गोप्यश्च संत्रस्ता भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ १७१ ॥ ॥ बाला ऊचुः ॥ ॥ यथा संरक्षितं ब्रह्मन्सर्वापत्स्वेव नः कुलम् ॥ ॥ १७२ ॥ तथा रक्षां कुरु पुनर्दावाग्नेर्मधुसूदन ॥ त्वमिष्टदेवतास्माकं त्वमेव कुलदेवता ॥ १७३ ॥ स्रष्टा पाता च संहर्ता जगतां च जगत्पते ॥ वह्निर्वा वरुणो वापि चंद्रो वा सूर्य एव च ॥ १७४ ॥ यमः कुबेरः पवन ईशानाद्याश्च देवताः ॥ ब्रह्मेशशेषधर्मेंद्रा

मुनींद्रा मनवः स्मृताः ॥ १७५ ॥ मानवाश्च तथा दैत्या यक्षराक्षसकिंनराः ॥ येये चराचराश्चैव सर्वे तत्र विभूतयः ॥ १७६ ॥ आविर्भावस्तिरोभावः सर्वेषां च तवेच्छया ॥ अभयं देहि गोविंद वह्निसंहरणं कुरु ॥ १७७ ॥ वयं त्वां शरणं यामो रक्ष नः शरणागतान् ॥ इत्येवमुक्त्वा ते सर्वे तस्थुर्ध्यात्वा पदांबुजम् ॥ १७८ ॥ दूरीभूतस्तु दावाग्निः श्रीकृष्णामृतदृष्टितः ॥ दूरीभूते च दावाग्नौ ननृतुस्ते मुदान्विताः ॥ १७९ ॥ सर्वापदः प्रणश्यंति हरिस्मरणमात्रतः ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ १८० ॥ वह्नितो न भवेत्तस्य भयं जन्मनि जन्मनि ॥ शत्रुग्रस्ते च दावाग्नौ विपत्तौ प्राणसंकटे ॥ १८१ ॥ स्तोत्रमेतत्पठित्वा तु मुच्यंते नात्र संशयः ॥ शत्रुसैन्यं क्षयं याति सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ इह लोके हरेर्भक्तिमंते दास्यं लभेद्ध्रुवम् ॥ १८२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ दावाग्निमोक्षणं कृत्वा तैः सार्द्धं शृणु नारद ॥ जगाम श्रीहरिर्गेहं कुबेरभवनोपमम् ॥ १८३ ॥ ब्राह्मणेभ्यो धनं नंदः परिपूर्णं ददौ मुदा ॥ भोजनं कारयामास ज्ञातिवर्गांश्च बांधवान् ॥ १८४ ॥ नानाविधं मंगलं च हरेर्नामानुकीर्तनम् ॥ वेदांश्च पाठयामास विप्रद्वारा मुदान्वितः ॥ १८५ ॥ एवं मुमुदिरे सर्वे वृंदारण्ये गृहेगृहे ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजध्यानैकतानमानसाः ॥ १८६ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्चरितमंगलम् ॥ कलिकिल्बिषकाष्ठानां दहने दहनोपमम् ॥१८७॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे कालीयदमनदावाग्निमोक्षणंनामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा बालकैः सार्द्धं बलेन सह माधवः ॥ भुक्त्वा पीत्वानुलिप्तश्च वृंदारण्यं जगाम ह ॥ १ ॥ क्रीडां चकार भगवान्कौतुकेन च तैःसह ॥ क्रीडानिमग्नचित्तानां दूरं तद्गोकुलं ययौ ॥ २ ॥ तस्य प्रभावं विज्ञातुं विधाता जगतां पतिः ॥ चकार निर्हृतिं गाश्च वत्सांश्च बालकानपि ॥ ३ ॥ विज्ञाय तदभिप्रायं सर्वज्ञः सर्वकारकः ॥ पुनश्चकार तत्सर्वं योगींद्रो योगमायया ॥ ४ ॥ जगाम श्रीहरिर्गेहं कालयित्वा च गोकुलम् ॥ बलेन बालकैः सार्धं क्रीडाकौतुकमानसः ॥ ५ ॥ एवं चकार भगवान्वर्षमेकं च प्रत्यहम् ॥ यमुनागमनं गोभिर्बलेन सह बालकैः ॥ ६ ॥ ब्रह्मा प्रभावं विज्ञाय लज्जानम्रात्मकंधरः ॥ आजगाम हरेः स्थानं भांडीरवटमूलके ॥ ७ ॥ ददर्श कृष्णं तत्रैव

गोपालगणवेष्टितम् ॥ यथा पार्वणचंद्रं च विभांतं स्वगणैः सह ॥ ८ ॥ रत्नसिंहासनस्थं च हसंतं सस्मितं मुदा ॥ पीतवस्त्रपरीधानं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥९॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमंजीररंजितम् ॥ रत्नकुंडलयुग्माभ्यां स्वकपोलस्थलोज्वलम् ॥१०॥ कोटिकंदर्पलावण्यं लीलाधाममनोहरम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमार्चितविग्रहम् ॥११॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विभूषितम् ॥ नवीननीरदश्यामं प्रोद्भिन्नवयौवनम् ॥ १२ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तं मयूरपिच्छचूडकम् ॥ स्वांगसौंदर्यदीप्त्या च कृतभूषणभूषितम् ॥१३॥ शरत्पार्वणचंद्रस्य प्रभामुष्टास्यसुंदरम् ॥ पक्वबिंबाधरौष्ठं च खगेंद्रचंचुनासिकम् ॥ १४ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानां प्रभामोचनलोचनम् ॥ मुक्तापंक्तिविनिंद्यैकदंतपंक्तिमनोहरम् ॥१५॥ कौस्तुभेन मणींद्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ शांतं च राधिकाकांतं परिपूर्णतमं परम् ॥१६॥ एवंभूतं प्रभुं दृष्ट्वा प्रणनामातिविस्मितः ॥ दर्शंदर्शमीश्वरं तं प्रणनाम पुनःपुनः ॥ १७ ॥ यद्दृष्टं हृदयांभोजे तद्रूपं बहिरेव च ॥ या मूर्तिः पुरतो दृष्टा सा पश्चात्परितस्ततः ॥ १८ ॥ तत्र वृंदावने सर्वं दृष्ट्वा कृष्णसमं मुने ॥ ध्यायंध्यायं च तद्रूपं तत्र तस्थौ जगद्गुरुः ॥ ॥ १९ ॥ गावो वत्साश्च बालाश्च लतागुल्माश्च वीरुधः ॥ सर्वं वृंदावनं ब्रह्मा श्यामरूपं ददर्श ह ॥ २० ॥ दृष्ट्वैवं परमाश्चर्यं पुनर्ध्यानं चकार ह ॥ ददर्श त्रिजगद्ब्रह्मा नान्यत्कृष्णं विना मुने ॥ २१ ॥ क्व च वृक्षः क्व वा शैलः क्व मही क्व च सागराः ॥ क्व देवाः क्व च गंधर्वा मुनींद्राः क्व च मानवाः ॥ २२ ॥ क्व चात्मा क्व जगद्बीजं क्व स्वर्गः क्वायमेव च ॥ सर्वं च स्वदृशा ब्रह्मा ददर्श मायया हरेः ॥ २३ ॥ क्व कृष्णो जगतां नाथः क्व वा मायाविभूतयः ॥ सर्वं कृष्णमयं दृष्ट्वा किंचिन्निर्वक्तुमक्षमः ॥ २४ ॥ किं स्तौमि किं करोमीति मनसैवं प्रगृह्य च ॥ तत्र स्थित्वा जगद्धाता जपं कर्तुं समुद्यतः ॥ २५ ॥ सुखं योगासनं कृत्वा बभूव संपुटांजलिः ॥ पुलकांकितसर्वांगः साश्रुनेत्रोतिदीनवत् ॥ २६ ॥ इडां सुषुम्नां मध्यां च पिंगलां नलिनीं धुराम् ॥ नाडीषट्कं च योगेन निबद्ध्य च प्रयत्नतः ॥ २७ ॥ मूलाधारं स्वाधिष्ठानं मणिपूरं मनोहरम् ॥ विशुद्धं परमाज्ञाख्यं षट्चक्रं च निबद्ध्य च ॥ २८ ॥ लंघनं कारयित्वा च तत्षट्चक्रं क्रमाद्विधिः ॥ ब्रह्मरंध्रं समानीय वायुबंधं चकार ह ॥२९॥ निबध्य वायुं मध्यां तामानीय हृदयांबुज

म् ॥ तं वायुं भ्रामयित्वा च योजयामास मध्यया ॥ ३० ॥ एवं कृत्वा तु निष्पंदो यो दत्तो हरिणा पुरा ॥ जजाप परमं मंत्रं तस्यै व च दशाक्षरम् ॥ ३१ ॥ मुहूर्तं च जपं कृत्वा ध्यायंध्यायं पदांबुजम् ॥ ददर्श हृदयांभोजे सर्वतेजोमयं मुने ॥ ३२ ॥ तत्तेजसोंतरे रूपमतीव सुमनोहरम् ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं भूषितं पीतवाससा ॥ ३३ ॥ श्रुतिमूलस्थलन्यस्तज्वलन्मकरकुंडलम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ३४ ॥ यद्दृष्टं ब्रह्मरंध्रे च हृदि तद्ददर्शेव च ॥ दृष्ट्वा च परमाश्चर्यं तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ ३५ ॥ यत्स्तोत्रं च पुरा दत्तं हरिणैकार्णवे मुने ॥ तमीशं तेन विधिना भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सर्वस्वरूपं सर्वेशं सर्वकारण कारणम् ॥ सर्वानिर्वचनीयं तं नमामि शिवरूपिणम् ॥ ३७ ॥ नवीनजलदाकारं श्यामसुंदरविग्रहम् ॥ स्थितं जंतुषु सर्वेषु निर्लिप्तं साक्षिरूपिणम् ॥ ३८ ॥ स्वात्मारामं पूर्णकामं जगद्व्यापिजगत्परम् ॥ सर्वस्वरूपं सर्वेषां बीजरूपं सनातनम् ॥ ३९ ॥ सर्वाधारं सर्ववरं सर्वशक्तिसमन्वितम् ॥ सर्वाराध्यं सर्वगुरुं सर्वमंगलकारणम् ॥ ४० ॥ सर्वमंत्रस्वरूपं च सर्वसंपत्करं वरम् ॥ शक्तियुक्तमयुक्तं च स्तौमि स्वेच्छामयं विभुम् ॥ ४१ ॥ शक्तीशं शक्तिबीजं च शक्तिरूपधरं वरम् ॥ संसारसागरे घोरे शक्तिनौकासमन्वितम् ॥ ४२ ॥ कृपालुं कर्णधारं च नमामि भक्तवत्सलम् ॥ आत्मस्वरूपमेकांतं लिप्तं निर्लिप्तमेव च ॥ ४३ ॥ सगुणं निर्गुणं ब्रह्म स्तौमि स्वेच्छास्वरूपिणम् ॥ सर्वेंद्रियादिदेवं तमिंद्रियालयमेव च ॥ ४४ ॥ सर्वेंद्रियस्वरूपं च विराड्रूपं नमाम्यहम् ॥ वेदं च वेदजनकं सर्ववेदांगरूपिणम् ॥ ४५ ॥ सर्वमंत्रस्वरूपं च नमामि परमेश्वरम् ॥ सारात्सारतरं द्रव्यमपूर्वमनिरूपिणम् ॥ ४६ ॥ स्वतंत्रमस्वतंत्रं च यशोदानंदनं भजे ॥ संतं सर्वशरीरेषु तमदृष्टमनूहकम् ॥ ४७ ॥ ध्यानासाध्यं विद्यमानं योगींद्राणां गुरुं भजे ॥ रासमंडलमध्यस्थं रासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ ४८ ॥ गोपीभिः सेव्यमानं च तं धरेशं नमाम्यहम् ॥ सतां सदैव संतं तमसंतमसतामपि ॥ ४९ ॥ योगीशं योगसाध्यं च नमामि शिवसेवितम् ॥ मंत्रबीजं मंत्रराजं मंत्रदं फलदं फलम् ॥ ॥ ५० ॥ मंत्रसिद्धिस्वरूपं तं नमामि च परात्परम् ॥ सुखं दुःखं च सुखदं दुःखदं पुण्यमेव च ॥५१॥ पुण्यप्रदं च शुभदं शुभबीजं

नमाम्यहम् ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा दत्त्वा गाश्च स बालकान् ॥ ५२ ॥ निपत्य दंडवद्भूमौ रुरोद प्रणनाम च ॥ ददर्श चक्षुरुन्मील्य विधाता जगतां मुने ॥ ५३ ॥ ब्रह्मणा च कृतं स्तोत्रं नित्यं भक्त्या च यः पठेत् ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यंते श्रीहरेः पदम् ॥ ५४ ॥ लभते दास्यमतुलं स्थानमीश्वरसन्निधौ ॥ लब्ध्वा च कृष्णसान्निध्यं पार्षदप्रवरो भवेत् ॥ ५५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गते जगत्कारणे च ब्रह्मलोके च ब्रह्मणि ॥ श्रीकृष्णो बालकैः सार्धं जगाम स्वालयं विभुः ॥ ५६ ॥ गावो वत्साश्च बालाश्च जग्मुर्वर्षांतरे गृहम् ॥ श्रीकृष्णमायया सर्वे मेनिरे ते दिनांतरम् ॥ ५७ ॥ गोपा गोपालिकाः किंचित्तत्कर्तुं न क्षमास्तदा ॥ योगिनः कृत्रिमं सर्वं किं नूत्नं वा पुरातनम् ॥ ५८ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं श्रीकृष्णचरितं शुभम् ॥ सुखदं मोक्षदं पुण्यं सर्वकालसुखावहम् ॥ ५९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे गोवत्सबालकहरणप्रस्तावो नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदानंदयुक्तश्च नंदो गोपव्रजे मुने ॥ दुंदुभिं वादयामास शक्रयागकृतोद्यमः ॥ १ ॥ दधि क्षीरं घृतं तक्रं नवनीतं गुडं मधु ॥ एतान्यादाय शक्रस्य पूजां कुर्वंत्विति ब्रुवन् ॥ २ ॥ येये संत्यत्र नगरे गोपा गोप्यश्च बालकाः ॥ बालिकाश्च द्विजा भूयो वैश्याः शूद्राश्च भक्तितः ॥ ३ ॥ इत्येवं श्रावयामास स्वयमेव मुदान्वितः ॥ यष्टिमारोपयामास रम्यस्थाने सुविस्तृते ॥ ४ ॥ ददौ तत्र क्षौमवस्त्रं मालाजालं मनोहरम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवमेव च ॥ ५ ॥ स्नातः कृताह्निको भक्त्या धृत्वा धौते च वाससी ॥ उवास स्वर्णपीठे च प्रक्षालितपदांबुजः ॥ ६ ॥ नानाप्रकारपात्रैश्च ब्राह्मणैश्च पुरोहितैः ॥ गोपालैर्गोपिकाभिश्च बालाभिः सह बालकैः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्राजग्मुर्नगरवासिनः ॥ महासंभृतसंभारा नानोपायनसंयुताः ॥ ८ ॥ आजग्मुर्मुनयः सर्वे ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ शांताः शिष्यगणैः सार्धं वेदवेदांगपारगाः ॥ ९ ॥ गर्गश्च गालवश्चैव शाकल्यः शाकटायनः ॥ गौतमः कश्यपः कण्वो वात्स्यः कात्यायनस्तथा ॥ १० ॥ सौभरिर्वामदेवश्च याज्ञवल्क्यश्च पाणिनिः ॥ ऋष्यशृंगो गौरमुखो भरद्वाजश्च वामनः ॥ ११ ॥ कृष्णद्वैपायनः शृंगी सुमंतुर्जैमिनिः

कचः ॥ पराशरश्च मैत्रेयो वैशंपायन एव च ॥ १२ ॥ ब्राह्मणाश्च कतिविधा भिक्षुका बंदिनस्तथा ॥ भूपा वैश्याश्च शूद्राश्च समाजग्मुर्महोत्सवे ॥ १३ ॥ दृष्ट्वा मुनींद्रान्नंदश्च ब्राह्मणान्भूमिपांस्तथा ॥ स्वर्णपीठात्समुत्तस्थौ व्रजाश्चोत्तस्थुरेव च ॥ १४ ॥ प्रणम्य वासयामास मुनींद्रान्विप्रभूमिपान् ॥ तेषामनुमतिं प्राप्य तत्रोवास पुनर्मुदा ॥ १५ ॥ पाकं च यष्टिनिकटे कर्तुमाज्ञां चकार ह ॥ पाकप्राज्ञं ब्राह्मणानां शतमानीय सादरम् ॥ १६ ॥ तत्र रत्नप्रदीपाश्च जज्वलुः परितस्तथा ॥ अंधीभूतं च धूपेन स्थानं तत्सुरभीकृतम् ॥ १७ ॥ नानाविधानि पुष्पाणि माल्यानि विविधानि च ॥ नैवेद्यं च बहुविधमपूर्वं सुमनोहरम् ॥ १८ ॥ तिललड्डुकपूर्णं च मंडकानां सहस्रकम् ॥ स्वस्तिकैः परिपूर्णं च यष्टिस्थानं च नारद ॥ १९ ॥ कलशानां सहस्रं च पूर्णं शर्करया मुने ॥ यवगोधूमचूर्णानां लड्डुकैर्मधुरैर्वरैः ॥ २० ॥ घृतपक्वैर्विप्रकृतैः पूर्णानि कलशानि च ॥ वृक्षपक्वानि रम्याणि चारुरंभाफलानि च ॥ २१ ॥ फलानि परिपक्वानि कालदेशोद्भवानि च ॥ क्षीराणां कुंभलक्षाणि दध्नां तावंति नारद ॥ २२॥ मधूनां कुंभशतकं सर्पिःकुंभसहस्रकम् ॥ कलशानां त्रिलक्षाणि तक्रपूर्णानि निश्चितम् ॥ २३ ॥ घटानां पंचलक्षाणि गुणपूर्णानि निश्चितम् ॥ तिलतैलेन पूर्णं च कलशानां सहस्रकम् ॥ २४ ॥ वृषेंद्राश्च बहुविधा भोगार्हद्रव्यवाहकाः ॥ नानाविधानि पात्राणि सौवर्णराजतानि च ॥२५॥ स्वर्णपीठानि च ब्रह्मन्नाजग्मुर्यष्टिसन्निधिम् ॥ वस्त्राणि वरणार्हाणि चारूणि भूषणानि च ॥ २६ ॥ नानाविधानि वाद्यानि चारूणि मधुराणि च ॥ वादकाः स्वरयंत्राणि वादयामासुरुत्सवे ॥ २७ ॥ छागलानां सहस्राणि महिषाणां शतानि च ॥ मेषकाणां च लक्षाणि ह्यानयामास तत्र वै ॥२८॥ शतान्येव गण्डकानामाजग्मुर्यष्टिसंनिधिम् ॥ प्रेक्षितानि च सर्वाणि रक्षितानि च रक्षकैः ॥२९॥ बालकानां बालिकानां वृक्षाणां वृक्षयोषिताम् ॥ यूनां च युवतीनां च संख्यां कर्तुं च कः क्षमः॥३०॥ गायकानां च संगीतं नर्तकानां च नर्तनम् ॥ श्रुत्वा दृष्ट्वा जनाः सर्वे मुमुदुः सुमहोत्सवे ॥ ३१ ॥ रंभोर्वशी मेनका च घृताची मोहिनी रतिः ॥ प्रभावती भानुमती विप्रचित्तिस्तिलोत्तमा ॥ ३२ ॥ चंद्रप्रभा सुप्रभा च रत्नमाला मदालसा ॥ रेणुका रमणी ब्रह्मन्नेता आजग्मुरुत्सवे ॥ ३३ ॥ तासां

नृत्येन गीतेन स्तनास्यश्रोणिदर्शनात् ॥ रूपेण वक्रदृष्ट्या च मूर्छां प्रापुश्च मानवाः ॥ ३४ ॥ एतस्मिन्नंतरे शीघ्रमाजगाम हरिः स्वयम् ॥ गोपालबालकैः सार्धं बलेन बलशालिना ॥३५॥ दृष्ट्वा तं च जनाः सर्वे संभ्रांता हर्षविह्वलाः ॥ उत्तस्थुराराद्गीताश्च पुलकांकितविग्रहाः ॥ ३६ ॥ क्रीडास्थानात्समायांतं शांतं सुंदरविग्रहम् ॥ विनोदमुरलीवेणुशृंगशब्दसमन्वितम् ॥ ३७ ॥ सद्रत्नसारभूषाभिर्भूषितं कौस्तुभेन च ॥ चंदनागुरुपंकेन चर्चितं श्यामविग्रहम् ॥ ३८ ॥ शरन्मध्याह्नपद्मास्यं पश्यंतं रत्नदर्पणे ॥ चारुचंदनचंद्रेण कस्तूरीबिंदुना सह ॥ ३९ ॥ शशांकेन यथाकाशं भालमध्यविराजितम् ॥ मालतीमालया श्यामकंठवक्षःस्थलोज्ज्वलम् ॥ ४० ॥ बकपंक्त्या यथाकाशं शारदीयं सुनिर्मलम् ॥ चारुणा पीतवस्त्रेण शोभितं श्यामविग्रहम् ॥ ४१ ॥ विभांतं विद्युता शश्वन्नवीनं नीरदं यथा ॥ कुंदप्रसूनैर्गुंजाभिर्बद्धवक्रिमचूडकम् ॥ ४२ ॥ यथेंद्रधनुषा भाति विभातं भगणैर्नभः ॥ रत्नकुंडलदीप्त्या च स्मितवक्त्रसुशोभितम् ॥ ४३ ॥ शरत्प्रफुल्लपद्मं च द्युमणेः किरणैर्यथा ॥ विप्रक्षत्रियवैश्याश्च मुनयो बल्लवा मुने ॥ ४४ ॥ प्रणम्य वासयामासु रत्नसिंहासने शुभे ॥ उवास रत्नपीठे स तेषां मध्ये जगत्पतिः ॥ ४५ ॥ यथा बभौ शरच्चंद्रो ज्योतिषामंतरे च खे ॥ श्रुत्वा तमूचुस्ते सर्वे जगतामीश्वरं परम् ॥ ४६ ॥ स्वेच्छामयं गुणातीतं ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ दृष्ट्वा महोत्सवं शीघ्रमुवाच पितरं हरिः ॥ सर्वेषां दुर्लभां नीतिं नीतिशास्त्रविशारदः ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भोभो बल्लवराजेंद्र किं करोषीह सुव्रत ॥ ४८ ॥ आराध्यः कश्च का पूजा किं फलं पूजने भवेत् ॥ फलेन साधनं किं वा कः साध्यः साधनेन च ॥ ४९ ॥ देवे रुष्टे भवेत्किं वा पूजायाः प्रतिबंधके ॥ तुष्टो देवः किं ददाति फलमत्र परत्रकम् ॥ ५० ॥ काचिद्ददात्यत्र फलं परत्रेह न काचन ॥ काचिच्च नोभयत्रापि चोभयत्रापि काचन ॥ ५१ ॥ अवेदविहिता पूजा सर्वहानिकरंडिका ॥ पूजेयमधुना वा ते किमु वा पुरुषक्रमात् ॥ ५२ ॥ दृष्टो देवस्त्वया कस्मिन्पूजेयं चानुसारिणी ॥ साक्षात्खादति देवस्ते साक्षात्किं वा न खादति ॥ ५३ ॥ साक्षाद्भुंक्ते च यो देवः सुप्रशस्तं तदर्चनम् ॥ साक्षात्खादति नैवेद्यं विप्ररूपी जनार्दनः ॥ ५४ ॥ ब्राह्मणे परितुष्टे

च संतुष्टाः सर्वदेवताः ॥ किं तस्य देवपूजायां यो नियुक्तो द्विजार्चने ॥ ५५ ॥ पूजिता ब्राह्मणा येन पूजिताः सर्वदेवताः ॥ देवाय दत्त्वा नैवेद्यं द्विजाय न प्रयच्छति ॥ ५६ ॥ भस्मीभूतं च नैवेद्यं पूजनं निष्फलं भवेत् ॥ विप्राय देवनैवेद्यदानाद्ध्रुवमनंतकम् ॥५७॥ तुष्टो देवो वरं दत्त्वा प्रयाति च स्वमंदिरम् ॥ दत्त्वा देवाय नैवेद्यं मूढो भुंक्ते स्वयं यदि ॥ ५८ ॥ दत्तापहारी देवस्वं भुक्त्वा च नरकं व्रजेत् ॥ देवदत्तं न भोक्तव्यं नैवेद्यं च विना हरेः ॥ ५९ ॥ प्रशस्तं सर्वदेवेषु विष्णुनैवेद्यभोजनम् ॥ अन्नं विष्ठा जलं मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ ६० ॥ सर्वेषां च क्रममिदं ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ न दत्त्वा वस्तु देवाय दत्तं विप्राय चेत्सुधीः ॥ ६१ ॥ भुक्त्वा विप्रमुखे देवास्तुष्टाः स्वर्गं प्रयांति च ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन विप्राणामर्चनं कुरु ॥ ६२ ॥ प्रशस्तफलदातॄणामिह लोके परत्र च ॥ जपस्तपश्च पूजा वा यज्ञदानं महोत्सवम् ॥ ६३ ॥ सर्वेषां कर्मणां सारं विप्रतुष्टिश्च दक्षिणा ॥ ब्राह्मणानां शरीरेषु तिष्ठंति सर्वदेवताः ॥ ॥ ६४ ॥ पादेषु सर्वतीर्थानि पुण्यानि पादधूलिषु ॥ पादोदके च विप्राणां तीर्थतोयानि संति च ॥ ६५ ॥ तत्स्पर्शात्सर्वतीर्थेषु स्नानजन्यफलं लभेत् ॥ नश्यंति भक्षणाद्रोगा भक्तिभावेन बल्लव ॥ ६६ ॥ सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यंते नात्र संशयः ॥ पापं पंचविधं कृत्वा यो विप्रं प्रणमेद्व्रजे ॥ ६७ ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ ब्राह्मणस्पर्शमात्रेण मुक्तो भवति पातकी ॥६८॥ दर्शनान्मुच्यते पापादिति वेदे निरूपितम् ॥ अप्राज्ञो वाथ प्राज्ञो वा ब्राह्मणो विष्णुविग्रहः ॥ ६९ ॥ प्रियाः प्राणाधिका विष्णोर्ये विप्रा हरिसेविनः ॥ द्विजानां हरिभक्तानां प्रभावो दुर्लभः श्रुतौ ॥ ७० ॥ येषां पादाब्जरजसा सद्यः पूता वसुंधरा ॥ तेषां च पादचिह्नं यत्तीर्थं तत्परिकीर्तितम् ॥ ७१ ॥ तेषां च स्पर्शमात्रेण तीर्थपापं प्रणश्यति ॥ आलिंगनात्सदालापात्तेषामुच्छिष्टभोजनात् ॥ ॥ ७२ ॥ दर्शनात्स्पर्शनाच्चैव सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ भ्रमणे सर्वतीर्थानां यत्पुण्यं स्नानतो भवेत् ॥ ७३ ॥ हरिदासस्य विप्रस्य तत्पुण्यं दर्शनाल्लभेत् ॥ ये विप्रा हरये दत्त्वा नित्यमन्नं च भुंजते ॥ ७४ ॥ उच्छिष्टभोजनात्तेषां हरेर्दास्यं लभेन्नरः ॥ न दत्त्वा हरये भक्त्या भुंजते चेद्भ्रमादपि ॥ ७५ ॥ पुरीषसदृशं वस्तु जलं मूत्रसमं भवेत् ॥ शूद्रश्चेद्धरिभक्तश्च नैवेद्यभोजनोत्सुकः ॥ ७६ ॥ आमान्नं

हरये दत्त्वा पाकं कृत्वा च खादति ॥ विप्रक्षत्रियवैश्यानां शालग्रामशिलार्चने ॥ ७७ ॥ अधिकारो न शूद्राणां हरेरभ्यर्चने तथा ॥ द्रव्याण्येतानि गोपेंद्र विप्रेभ्यश्चेन्न दास्यति ॥ ७८ ॥ भस्मीभूतानि सर्वाणि भविष्यंति न संशयः ॥ अन्नं च सर्वजीवेभ्यः पुण्यार्थं दातुमर्हति ॥ ७९ ॥ दत्त्वा विशिष्टजीवेभ्यो विशिष्टं फलमाप्नुयात् ॥ अतो दत्त्वा मानुषेभ्यो लभतेऽष्टगुणं फलम् ॥ ८० ॥ शूद्राणां द्विगुणं पुण्यं वैश्येभ्योन्नं प्रदाय च ॥ दत्त्वान्नं क्षत्रियेभ्योपि वैश्यानां द्विगुणं भवेत् ॥ क्षत्रियाणां शतगुणं विप्रेभ्योन्नं प्रदाय च ॥ ८१ ॥ विप्राणां च शतगुणं शास्त्रज्ञे ब्राह्मणे फलम् ॥ शास्त्रज्ञानां शतगुणं भक्ते विप्रे लभेद्ध्रुवम् ॥ ८२ ॥ स चान्नं हरये दत्त्वा भुंक्ते भक्त्या च सादरम् ॥ विष्णवे विप्रभक्ताय दत्त्वा दातुश्च यत्फलम् ॥ ८३ ॥ तत्फलं लभते नूनं भक्तब्राह्मणभोजने ॥ भक्ते तुष्टे हरिस्तुष्टो हरौ तुष्टे च देवताः ॥ ८४ ॥ भवंति सिद्धाः शाखाश्च यथा मूलनिषेचनात् ॥ द्रव्याण्येतानि देवाय यद्येकस्मै प्रयच्छति ॥ ८५ ॥ सर्वे देवाश्च रुष्टाश्चेद्देवैःकः किं करिष्यति ॥ अथवार्द्धं च वस्तूनां देहि गोवर्धनाय च ॥ ८६ ॥ गा वर्धयति नित्यं यस्तेन गोवर्धनः स्मृतः ॥ गोवर्धनसमस्तात पुण्यवान्न महीतले ॥ ८७ ॥ नित्यं ददाति गोभ्यो यो नवीनानि तृणानि च ॥ तीर्थस्थानेषु यत्पुण्यं यत्पुण्यं विप्रभोजने ॥ ८८ ॥ सर्वव्रतोपवासेषु सर्वेष्वेव तपःसु च ॥ यत्पुण्यं च महादासे यत्पुण्यं हरिसेवने ॥ ८९ ॥ भुवः पर्यटने यत्तु सर्ववाक्येषु यद्भवेत् ॥ यत्पुण्यं सर्वयज्ञेषु दीक्षायां च लभेन्नरः ॥ ९० ॥ तत्पुण्यं लभते प्राज्ञो गोभ्यो दत्त्वा तृणानि च ॥ भुक्तवंतीं तृणं यश्च गां वारयति कामतः ॥ ९१ ॥ ब्रह्महत्या भवेत्तस्य प्रायश्चित्ताद्विशुध्यति ॥ सर्वे देवा गवामंगे तीर्थानि तत्पदेषु च ॥ ९२ ॥ तद्गुह्येषु स्वयं लक्ष्मीस्तिष्ठत्येव सदा पितः ॥ गोष्पदाक्तमृदा यो हि तिलकं कुरुते नरः ॥ ९३ ॥ तीर्थस्नातो भवेत्सद्यो जयस्तस्य पदेपदे ॥ गावस्तिष्ठंति यत्रैव तत्तीर्थं परिकीर्तितम् ॥ ९४ ॥ प्राणांस्त्यक्त्वा नरस्तत्र सद्यो मुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥ ब्राह्मणानां गवामंगं यो हंति मानवाधमः ॥ ९५ ॥ ब्रह्महत्यासमं पापं भवेत्तस्य न संशयः ॥ नारायणांशान्विप्रांश्च गाश्च ये घ्नंति मानवाः ॥ ९६ ॥ कालसूत्रं च ते यांति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णो विरराम च नारद ॥ ९७ ॥

आनंदयुक्तो नंदश्च तमुवाच स्मिताननः ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ पौर्वापरीयं पूजेति महेंद्रस्य महात्मनः ॥ ९८ ॥ सुवृष्टिसाधनी साध्यं सर्वसस्यमनोहरम् ॥ सस्यानि प्राणिनां प्राणाः सस्याज्जीवंति जीविनः ॥ ९९ ॥ पूजयंति व्रजस्थाश्च महेंद्रं पुरुषक्रमात् ॥ महोत्सवं वत्सरांते निर्विघ्नाय शिवाय च ॥ १०० ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा बलेन सह माधवः ॥ उच्चैर्जहास स पुनरुवाच पितरं मुदा ॥ १ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥अहो श्रुतं विचित्रं ते वचनं परमाद्भुतम् ॥ उपहास्यं लोकशास्त्रं वेदेष्वेव विगर्हितम्॥२॥ निरूपणं नास्ति कुत्र शक्राद्वृष्टिः प्रजायते ॥ अपूर्वं नीतिवचनं श्रुतमद्य मुखात्तव ॥ ३ ॥ शृणु नीतिं श्रुतिमतां हे तात नानयं वदेः ॥ वचनं सामवेदोक्तं संतो जानंति सर्वतः ॥४॥ प्रश्नं कुरुष्व मंत्रांश्च विविधानपि संसदि ॥ ब्रुवंतु परमार्थं च किमिंद्राद्वृष्टिरेव च ॥ ५ ॥ सूर्याद्धि जायते तोयं तोयात्सस्यानि शाखिनः ॥ तेभ्योन्नानि फलान्येव तेभ्यो जीवंति जीविनः ॥ ६ ॥ सूर्यग्रस्तं च नीरं च काले तस्मात्समुद्भवः ॥ सूर्यो मेघादयः सर्वे विधात्रा ते निरूपिताः ॥ ७ ॥ यत्राब्दे यो जलधरो गजश्च सागरो मतः ॥ सस्याधिपो नृपो मंत्री विधात्रा ते निरूपिताः ॥ ८ ॥ जलांदिकानां सस्यानां तृणानां च निरूपितम् ॥ अब्देऽब्देस्त्येव तत्सर्वं कल्पेकल्पे युगेयुगे ॥ ९ ॥ हस्ती समुद्रा दादाय करेण जलमीप्सितम् ॥ दद्याद्घनाय तद्द्याद्वातेन प्रेरितो घनः ॥११०॥ स्थानेस्थाने पृथिव्यां च कालेकाले यथोचितम् ॥ ईशेच्छयाविर्भूतं च न भवेत्प्रतिबंधकम् ॥ ११ ॥ भूतं भव्यं भविष्यच्च महत्क्षुद्रं च मध्यमम् ॥ धात्रा निरूपितं कर्म केन तात निवार्यते ॥ १२ ॥ जगच्चराचरं सर्वं कृतं तेनेश्वराज्ञया ॥ आदौ विनिर्मितं भक्ष्यं पश्चाज्जीव इति स्मृतः ॥ १३ ॥ अभ्यासा त्स स्वभावो हि स्वभावात्कर्म एव च ॥ जायते कर्मणां भोगो जीविनां सुखदुःखयोः ॥ १४ ॥ यातनाजन्ममरणरोगशोकभ यानि च ॥ समुत्पत्तिर्विपद्विद्या कविता वा यशोऽयशः ॥ १५ ॥ पुण्यं च स्वर्गवासश्च पापं नरकसंस्थितिः ॥ भुक्तिर्मुक्तिर्हरेर्दास्यं कर्मणा घटते नृणाम् ॥ १६ ॥ सर्वेषां जनको हीशश्चाभ्यासः शीलकर्मणाम् ॥ धातुश्च फलदाता च सर्वं तस्येच्छया भवेत्॥१७॥ विनिर्मितो विराड्येन तत्त्वानि प्रकृतिर्जगत् ॥ कूर्मश्च शेषधरणी चाब्रह्मस्तंब एव च ॥ १८ ॥ यस्याज्ञया मरुत्कूर्मं धत्ते शेषं बिभ

र्ति सः ॥ शेषो वसुंधरां मूर्ध्ना सा च सर्वं चराचरम् ॥ १९ ॥ यस्याज्ञया सदा पाति जगत्प्राणो जगत्त्रये ॥ तपति भ्रमणं कृत्वा भूगोलं सुप्रभाकरः ॥ १२० ॥ दहत्यग्निः संचरते मृत्युश्च सर्वजंतुषु ॥ उत्पत्तिः शाखिनां काले पुष्पाणि च फलानि च ॥ २१ ॥ स्वेस्वे स्थाने समुद्राश्च तूर्णं मज्जंत्यधोऽधुना ॥ तमीशं भज भक्त्या च शक्रः किं कर्तुमीश्वरः ॥ २२ ॥ ब्रह्मांडं च कतिविधमाविर्भूतं तिरोहितम् ॥ विधयश्च कतिविधा यस्य भ्रूभंगलीलया ॥ २३ ॥ मृत्योर्मृत्युः कालकालो विधातुर्विधिरेव सः ॥ भज तं शरणं तात स ते रक्षां करिष्यति ॥ २४ ॥ अहोष्टाविंशतिर्देद्राणां पतने यदहर्निशम् ॥ विधातुरेव जगतामष्टोत्तरशताधिकः ॥ २५ ॥ निमेषाधस्य पतनं निर्गुणस्यात्मनः प्रभोः ॥ एवंभूते तिष्ठतीशे शक्रपूजाविडंबनम् ॥ २६ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णो विरराम च नारद ॥ प्रशशंसुश्च मुनयो भगवंतं सभासदः ॥ २७॥ नंदः सपुलको हृष्टः सभार्यां साश्रुलोचनः ॥ आनंदयुक्ता मनुजा यदि पुत्रैः पराजिताः ॥ २८ ॥ श्रीकृष्णाज्ञां समाज्ञाय चकार स्वस्तिवाचनम् ॥ क्रमेण वरणं तत्र सर्वेषां च चकार ह ॥ २९॥ पर्वतस्य मुनींद्राणां चकार पूजनं मुदा ॥ बुधानां ब्राह्मणानां च गवां वह्नेश्च सादरम् ॥ १३० ॥ तत्र पूजासमाप्तौ च क्रतौ च सुमहोत्सवे ॥ नानाप्रकारवाद्यानां बभूव शब्द उल्बणः ॥ ३१ ॥ जयशब्दः शंखशब्दो हरिशब्दो बभूव ह ॥ वेदमंगलकांडं च पपाठ मुनिपुंगवः ॥ ३२ ॥ बंदिनां प्रवरो डिंडी कंसस्य सचिवः प्रियः ॥ उच्चैः पपाठ पुरतो मंगलं मंगलाष्टकम् ॥ ३३ ॥ कृष्णः शैलांतिकं गत्वा भिन्नां मूर्तिं विधाय च ॥ वस्तु खादामि शैलोस्मि वरं वृणिवत्युवाच ह ॥ ३४ ॥ उवाच नंदं श्रीकृष्णः पश्य शैलं पितः पुरः ॥ वरं प्रार्थय भद्रं ते भविता चेत्युवाच ह ॥ ३५ ॥ हरेर्दास्यं हरेर्भक्तिं वरं वव्रे स बल्लवः ॥ द्रव्यं भुक्त्वा वरं दत्त्वा सोंतर्धानं चकार ह ॥ ॥ ३६ ॥ मुनींद्रान्ब्राह्मणांश्चैव भोजयित्वा च गोपपाः ॥ बंदिभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च मुनिभ्यश्च धनं ददौ ॥ ३७ ॥ मुनिभ्यो ब्राह्मणेभ्योपि दत्त्वा नंदो मुदान्वितः ॥ रामकृष्णौ पुरस्कृत्य सगणः स्वालयं ययौ ॥ ३८ ॥ रौप्यं वस्त्रं सुवर्णं च वरमश्वं मणिं तथा ॥ भक्ष्यं

१ विभर्ति—इ०पा० । २ विधयाश्च—इ० पा० ।

द्रव्यं बहुविधं बंदिने डिंडिने ददौ ॥ ३९ ॥ स्तुत्वा नत्वा रामकृष्णौ मुनयो ब्राह्मणा ययुः ॥ ययुरप्सरसः सर्वा गंधर्वाः किंनरा स्तथा ॥ १४० ॥ राजानो बल्लवाः सर्वे चागता ये महोत्सवे ॥ सर्वे प्रणम्य श्रीकृष्णं ययुः सादरपूर्वकम् ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे शक्रः कोपप्रस्फुरिताधरः ॥ मखभंगे बहुविधां निंदां श्रुत्वा सुरेश्वरः ॥४२॥ मरुद्भिर्वारिदैः सार्धं रथमारुह्य सत्वरम् ॥ जगाम नंद नगरं वृंदारण्यं मनोहरम् ॥ ४३ ॥ सर्वे देवा ययुः पश्चाद्युद्धशास्त्रविशारदाः ॥ शस्त्रास्त्रपाणयः कोपाद्रथमारुह्य नारद ॥ ४४ ॥ वायु शब्दैर्मेघशब्दैः सैन्यशब्दैर्भयानकैः ॥ चकंपे नगरं सर्वं नंदो भयमवाप ह ॥ ४५ ॥ भार्यां संबोध्य स्वगणमुवाच शोककातरः ॥ रहः स्थलं समानीय नीतिशास्त्रविशारदः ॥ ४६ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ हे यशोदे समागच्छ वचनं शृणु रोहिणि ॥ रामकृष्णौ समादाय व्रज दूरं व्रजात्प्रिये ॥ बालका बालिका नार्यो यांतु दूरं भयाकुलाः ॥ ४७ ॥ बलवंतश्च गोपालास्तिष्ठंतु मत्समीपतः ॥ पश्चाच्च निर्गमिष्यामो वयं च प्राणसंकटात् ॥४८॥ इत्युक्त्वा बल्लवश्रेष्ठः सस्मार श्रीहरिं भिया ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रा त्मकंधरः ॥ काण्वशाखोक्तस्तोत्रेण तुष्टाव ह शचीपतिम् ॥ ४९ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ इंद्रः सुरपतिः शक्रो दितिजः पवना ग्रजः ॥ १५० ॥ सहस्राक्षो भगांगश्च कश्यपांगज एव च ॥ बिडौजाश्च सुनासीरो मरुत्वान्पाकशासनः ॥५१॥ जयंतजनकः श्रीमा ञ्छचीशो दैत्यसूदनः ॥ वज्रहस्तः कामसखो गौतमीव्रतनाशनः ॥ ५२ ॥ वृत्रहा वासवश्चैव दधीचिदेहभिक्षुकः ॥ विष्णुश्च वामन भ्राता पुरुहूतः पुरंदरः ॥ ५३ ॥ दिवस्पतिः शतमखः सुत्रामा गोत्रभिद्विभुः ॥ लेखर्षभो बलारातिर्जंभभेदी सुराश्रयः ॥ ५४ ॥ संक्रं दनो दुश्च्यवनस्तुराषाण्मेघवाहनः ॥ आखंडलो हरिहयो नमुचिप्राणनाशनः ॥ ५५ ॥ वृद्धश्रवा वृषश्चैव दैत्यदर्पनिषूदनः ॥ षट्च त्वारिंशन्नामानि पापघ्नानि विनिश्चितम् ॥ ५६ ॥ स्तोत्रमेतत्कौथुमोक्तं नित्यं यदि पठेन्नरः ॥ महाविपत्तौ शक्रस्तं वज्रहस्तश्च रक्षति ॥ ५७ ॥ अतिवृष्टिशिलावृष्टिवज्रपाताच्च दारुणात् ॥ कदाचिन्न भयं तस्य रक्षिता वासवः स्वयम् ॥ ५८ ॥ यत्र गेहे स्तोत्र मिदं यश्च जानाति पुण्यवान् ॥ न तत्र वज्रपतनं शिलावृष्टिश्च नारद ॥ ५९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स्तोत्रं नंदमुखाच्छ्रुत्वा

... ॥ तथा ... सा च सर्व ... ॥ १९ ॥ यस्याज्ञया सदा पाति जगत्प्राणो जगत्त्रये ॥ तपति भ्रमणं कृत्वा ... प्रभाकरः ॥ १२० ॥ वह्नित्याज्ञः संचरते मृत्युश्च सर्वजंतुषु ॥ उत्पत्तिः शाखिनां काले पुष्पाणि च फलानि च ॥ २१ ॥ ... स्थाने समुद्रास्य तूर्णं मन्वंत्यधोऽधुना ॥ तमीशं भज भक्त्या च शक्रः किं कर्तुमीश्वरः ॥ २२ ॥ ब्रह्मांडं च कतिविधमावि... तिरोहितम् ॥ विधयश्च कतिविधा यस्य भ्रूभंगलीलया ॥ २३ ॥ मृत्योर्मृत्युः कालकालो विधातुर्विधिरेव सः ॥ भज तं शरणं ... स ते रक्षां करिष्यति ॥ २४ ॥ अहोरात्रविंशदिंद्राणां पतने यदहर्निशम् ॥ विधातुरेव जगतामष्टोत्तरशताधिकः ॥ २५ ॥ निमे... पतनं निर्गुणस्यात्मनः प्रभोः ॥ एवंभूते तिष्ठतीशे शक्रपूजाविडंबनम् ॥ २६ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णो विरराम च नारद ॥ ... मुनयो भगवंतं समासदः ॥ २७ ॥ नंदः सपुलको हृष्टः सभार्यः साश्रुलोचनः ॥ आनंदयुक्ता मनुजा यदि पुत्रैः परा... ॥ २८ ॥ श्रीकृष्णाज्ञां समाज्ञाय चकार स्वस्तिवाचनम् ॥ क्रमेण वरणं तत्र सर्वेषां च चकार ह ॥ २९ ॥ पर्वतस्य मुनी... चकार पूजनं मुदा ॥ बुधानां ब्राह्मणानां च गवां वह्नेश्च सादरम् ॥ १३० ॥ तत्र पूजासमाप्तौ च क्रतौ च सुमहोत्सवे ॥ ...नाप्रकारवाद्यानां बभूव शब्द उल्बणः ॥ ३१ ॥ जयशब्दः शंखशब्दो हरिशब्दो बभूव ह ॥ वेदमंगलकांडं च पपाठ मुनिपुंग... ॥ ३२ ॥ वंदिनां प्रवरो डिंडी कंसस्य सचिवः प्रियः ॥ उच्चैः पपाठ पुरतो मंगलं मंगलाष्टकम् ॥ ३३ ॥ कृष्णः शैलांतिकं गत्वा ... स्तुतिं विधाय च ॥ वस्तु खादामि शैलोस्मि वरं वृणिवत्युवाच ह ॥ ३४ ॥ उवाच नंदं श्रीकृष्णः पश्य शैलं पितः पुरः ॥ ... ते भविता चेत्युवाच ह ॥ ३५ ॥ हरेर्दास्यं हरेर्भक्तिं वरं वव्रे स बल्लवः ॥ द्रव्यं भुक्त्वा वरं दत्त्वा सोंतर्धानं चकार ह ॥ ... ॥ ... भोजयित्वा च गोपपाः ॥ वंदिभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च मुनिभ्यश्च धनं ददौ ॥ ३७ ॥ मुनिभ्यो ब्राह्मणेभ्यो ... ॥ रामकृष्णौ पुरस्कृत्य सगणः स्वालयं ययौ ॥ ३८ ॥ रौप्यं वस्त्रं सुवर्णं च वरमश्वं मणिं तथा ॥ ...

[illegible] ॥ ३९ ॥ स्तुत्वा नत्वा रामकृष्णौ मुनयो ब्राह्मणा ययुः ॥ ययुरप्सरसः सर्वा गंधर्वाः किन्नरा[illegible] ॥ ४० ॥ [illegible] सर्वे चागता ये महोत्सवे ॥ सर्वे प्रणम्य श्रीकृष्णं ययुः सादरपूर्वकम् ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे शक्रः कोपप्रस्फुरिताधरः ॥ मखभंगे बहुविधां निंदां श्रुत्वा सुरेश्वरः ॥४२॥ मरुद्भिर्वारिदैः सार्धं रथमारुह्य सत्वरम् ॥ जगाम नंदनगरं वृंदारण्यं मनोहरम् ॥ ४३ ॥ सर्वे देवा ययुः पश्चाद्युद्धशास्त्रविशारदाः ॥ शस्त्रास्त्रपाणयः कोपाद्रथमारुह्य नारद ॥ ४४ ॥ वाद्यशब्दैर्मेघशब्दैः सैन्यशब्दैर्भयानकैः ॥ चकंपे नगरं सर्वं नंदो भयमवाप ह ॥ ४५ ॥ भार्यां संबोध्य स्वगणमुवाच शोककातरः ॥ रहःस्थलं समानीय नीतिशास्त्रविशारदः ॥ ४६ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ हे यशोदे समागच्छ वचनं शृणु रोहिणि ॥ रामकृष्णौ समादाय व्रज दूरं व्रजात्प्रिये ॥ बालका बालिका नार्यो यांतु दूरं भयाकुलाः ॥ ४७ ॥ बलवंतश्च गोपालास्तिष्ठंतु मत्समीपतः ॥ पश्चाच्च निर्गमिष्यामो वयं च प्राणसंकटात् ॥४८॥ इत्युक्त्वा बल्लवश्रेष्ठः सस्मार श्रीहरिं भिया ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ काण्वशाखोक्तस्तोत्रेण तुष्टाव ह शचीपतिम् ॥ ४९ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ इंद्रः सुरपतिः शक्रो दितिजः पवनाग्रजः ॥ १५० ॥ सहस्राक्षो भगांगश्च कश्यपांगज एव च ॥ बिडौजाश्च सुनासीरो मरुत्वान्पाकशासनः ॥५१॥ जयंतजनकः श्रीमाञ्छचीशो दैत्यसूदनः ॥ वज्रहस्तः कामसखो गौतमीव्रतनाशनः ॥ ५२ ॥ वृत्रहा वासवश्चैव दधीचिदेहभिक्षुकः ॥ जिष्णुश्च वामनभ्राता पुरुहूतः पुरंदरः ॥ ५३ ॥ दिवस्पतिः शतमखः सुत्रामा गोत्रभिद्विभुः ॥ लेखर्षभो बलारातिर्जंभभेदी सुराश्रयः ॥ ५४ ॥ संक्रंदनो दुश्च्यवनस्तुराषाण्मेघवाहनः ॥ आखंडलो हरिहयो नमुचिप्राणनाशनः ॥ ५५ ॥ वृद्धश्रवा वृषश्चैव दैत्यदर्पनिषूदनः ॥ षट्चत्वारिंशन्नामानि पापघ्नानि विनिश्चितम् ॥ ५६ ॥ स्तोत्रमेतत्कौथुमोक्तं नित्यं यदि पठेन्नरः ॥ महाविपत्तौ शक्रस्तं वज्रहस्तश्च रक्षति ॥ ५७ ॥ अतिवृष्टिशिलावृष्टिवज्रपाताच्च दारुणात् ॥ कदाचिन्न भयं तस्य रक्षिता वासवः स्वयम् ॥ ५८ ॥ यत्र गेहे स्तोत्र[illegible] ॥ न तत्र वज्रपतनं शिलावृष्टिश्च नारद ॥ ५९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स्तोत्रं [illegible]

कोप मधुसूदनः ॥ १६० ॥ उवाच पितरं नीतिं प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ कं स्तौषि भीरो को वेंद्रस्त्यज भीतिं ममांतिके ॥ ६१ ॥
क्षणार्द्धे भस्मसात्कर्तुं क्षमोहमवलीलया ॥ गावश्च वत्सांश्च बालांश्च योषितो हि भयातुराः ॥ ६२ ॥ गोवर्धनस्य कुहरे संस्थाप्य तिष्ठ
निर्भयम् ॥ बालस्य वचनं श्रुत्वा तच्चकार मुदान्वितः ॥ ६३ ॥ हरिर्दधार शैलं तं वामहस्तेन दंडवत् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र दीप्तो
पि रत्नतेजसा ॥ ६४ ॥ अंधीभूतश्च सहसा बभूव रजसावृतः ॥ सवातो मेघनिकरश्चछाद गगनं मुने ॥ ६५ ॥ वृंदावने बभूवा
तिवृष्टिरेव निरंतरम् ॥ शिलावृष्टिर्वज्रवृष्टिरुल्कापातः सुदारुणः ॥ ६६ ॥ समस्तं पर्वतस्पर्शात्पतितं दूरतस्ततः ॥ विफलस्तत्समा
रंभो यथानीशोद्यमो मुने ॥ ६७ ॥ दृष्ट्वा मोघं च तत्सर्वं सद्यः शक्रश्चुकोप ह ॥ जग्राहामोघकुलिशं दधीच्यस्थिविनिर्मितम्
॥ ६८ ॥ दृष्ट्वा तं वज्रहस्तं च जहास मधुसूदनः ॥ सहस्तं स्तंभयामास वज्रमेवातिदारुणम् ॥ ६९ ॥ सहामरगणं मोघं चकार स्तं
भनं विभुः ॥ सर्वे तस्थुर्निश्चलास्ते भित्तौ पुत्तलिका यथा ॥ १७० ॥ हरिणा जृंभितः शक्रः सद्यस्तंद्रामवाप ह ॥ ददर्श सर्वं
तंद्रायां तत्र कृष्णमयं जगत् ॥ ७१ ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नालंकारभूषितम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानं रत्नसिंहासनस्थितम् ॥ ७२ ॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगमेतत्सर्वं चराचरम् ॥ ७३ ॥ दृष्ट्वाद्भुततमं तत्र सद्यो मूर्छामवाप ह ॥
सस्मार मंत्रं तत्रैव प्रदत्तं गुरुणा पुरा ॥ ७४ ॥ सहस्रदलपद्मस्थं ददर्श ज्योतिरुल्बणम् ॥ तत्रांतरे दिव्यरूपमतीव सुमनोहरम् ॥
॥ ७५ ॥ नवीनजलदोत्कर्षं श्याममसुंदरविग्रहम् ॥ सद्रत्नसारनिर्माणज्वलन्मकरकुंडलम् ॥ ७६ ॥ ज्वलन्मणींद्रमकरकिरीटोज्ज्वल
शेखरम् ॥ ज्वलता कौस्तुभेंद्रेण कंठवक्षःस्थलोज्ज्वलम् ॥ ७७ ॥ मणिकेयूरवलयमणिमंजीररंजितम् ॥ अंतर्बहिः समं दृष्ट्वा तुष्टाव
परमेश्वरम् ॥ ७८ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ अक्षरं परमं ब्रह्म ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ गुणातीतं निराकारं स्वेच्छामयमनंतकम्
॥ ७९ ॥ भक्तध्यानाय सेवायै नानारूपधरं वरम् ॥ शुक्लरक्तपीतश्यामं युगानुक्रमणेन च ॥ १८० ॥ शुक्लतेजःस्वरूपं च सत्ये
सत्यस्वरूपिणम् ॥ त्रेतायां कुंकुमाकारं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ८१ ॥ द्वापरे पीतवर्णं च शोभितं पीतवाससा ॥ कृष्णवर्णं कलौ

[illegible] परिपूर्णतमं प्रभुम् ॥ ८२ ॥ नवधाराधरोत्कृष्टश्यामसुंदरविग्रहम् ॥ नंदैकनंदनं वंदे यशोदानंदनं प्रभुम् ॥ ८३ ॥ गोपिका[illegible]
[illegible]तनहरं राधाप्राणाधिकं परम् ॥ विनोदमुरलीशब्दं कुर्वंतं कौतुकेन च ॥ ८४ ॥ रूपेणाप्रतिमेनैव रत्नभूषणभूषितम् ॥ कंदर्पकोटि
सौंदर्यं बिभ्रतं शांतमीश्वरम् ॥८५॥ क्रीडंतं राधया सार्धं वृन्दारण्ये च कुत्रचित् ॥ कुत्रचिन्निर्जनेरण्ये राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥८६॥
जलक्रीडां प्रकुर्वंतं राधया सह कुत्रचित् ॥ राधिकाकबरीभारं कुर्वंतं कुत्रचिद्वने ॥ ८७ ॥ कुत्रचिद्राधिकापादे दत्तवंतमलक्तकम् ॥
सदा चर्विततांबूलं गृह्णंतं कुत्रचिन्मुदा ॥ ८८ ॥ पश्यंतं कुत्रचिद्राधां पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ दत्तवंतं च राधायै कृत्वा मालां च कुत्र
चित् ॥ ८९ ॥ कुत्रचिद्राधया सार्धं गच्छंतं रासमंडलम् ॥ राधादत्तां गले मालां धृतवंतं च कुत्रचित् ॥ १९० ॥ सार्धं गोपालि
काभिश्च विहरंतं च कुत्रचित् ॥ राधां गृहीत्वा गच्छंतं विहाय तां च कुत्रचित् ॥ ९१ ॥ विप्रपत्नीदत्तमन्नं भुक्तवंतं च कुत्रचित् ॥
भुक्तवंतं तालफलं बालकैः सह कुत्रचित् ॥ ९२ ॥ वस्त्रं गोपालिकानां च हरंतं कुत्रचिन्मुदा ॥ गवां गणं व्याहरंतं कुत्रचिद्बालकैः
सह ॥ ९३ ॥ कालियमूर्ध्नि पादाब्जं दत्तवंतं च कुत्रचित् ॥ विनोदमुरलीशब्दं कुर्वंतं कुत्रचिन्मुदा ॥ ९४ ॥ गायंतं रम्यसंगीतं कुत्र
चिद्बालकैः सह ॥ स्तुत्वा शक्रःस्तवेंद्रेण प्रणनाम हरिं भिया ॥ ९५ ॥ पुरा दत्तेन गुरुणा रणे वृत्रासुरेण च ॥ कृष्णेन दत्तं कृपया
ब्रह्मणे च तपस्यते ॥ ९६ ॥ एकादशाक्षरो मंत्रः कवचं सर्वलक्षणम् ॥ दत्तमेतत्कुमाराय पुष्करे ब्रह्मणा पुरा ॥ ९७ ॥ कुमारोंगिरसे
दत्तं गुरवेंगिरसा मुने ॥ इदमिंद्रकृतं स्तोत्रं नित्यं भक्त्या च यः पठेत् ॥ ९८ ॥ स हि प्राप्य दृढां भक्तिमंते दास्यं लभेद्ध्रुवम् ॥
जन्ममृत्युजराव्याधिशोकेभ्यो मुच्यते नरः ॥ न हि पश्यति स्वप्नेपि यमदूतं यमालयम् ॥९९॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ इंद्रस्य वचनं
श्रुत्वा प्रसन्नः श्रीनिकेतनः ॥ २०० ॥ प्रीत्या तस्मै वरं दत्त्वा स्थापयामास पर्वतम् ॥ प्रणम्य च हरिं शक्रः प्रययौ स्वगणैः सह ॥१॥
[illegible] जनाः सर्वे व्रजग्मुर्गह्वराद्गृहम् ॥ ते सर्वे मेनिरे कृष्णं परिपूर्णतमं विभुम् ॥ २ ॥ पुरस्कृत्य व्रजस्थांश्च प्रययौ स्वालयं
[illegible]रिः ॥ [illegible] [illegible] कृष्णं तं पूर्णब्रह्म सनातनम् ॥ पुलकांचितसर्वांगो भक्तिपूर्णाश्रुलोचनः ॥ ३ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवा

गोब्राह्मणहिताय च ॥ ४ ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमोनमः ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ५ ॥ अनंत कोटिब्रह्मांडधामधाम्ने नमोस्तु ते ॥ नमो मत्स्यादिरूपाणां जीवरूपाय साक्षिणे ॥ ६ ॥ निर्लिप्ताय निर्गुणाय निराकाराय ते नमः ॥ अतिसूक्ष्मस्वरूपाय स्थूलात्स्थूलतमाय च ॥ ७ ॥ सर्वेश्वराय सर्वाय तेजोरूप नमोस्तु ते ॥ अतिप्रत्यक्षरूपाय ध्यानासाध्याय योगि नाम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां वंद्याय नित्यरूपिणे ॥ धात्रे चतुर्णां वर्णानां युगेष्वेव चतुर्षु च ॥ ९ ॥ शुक्लरक्तपीतश्यामाभिधानगु णशालिने ॥ योगिने योगरूपाय गुरवे योगिनामपि ॥२१०॥ सिद्धेश्वराय सिद्धाय सिद्धानां गुरवे नमः ॥ यं स्तोतुमक्षमो ब्रह्मा विष्णुर्यं स्तोतुमक्षमः ॥११॥ यं स्तोतुमक्षमो रुद्रः शेषो यं स्तोतुमक्षमः ॥ यं स्तोतुमक्षमो धर्मो यं स्तोतुमक्षमो रविः ॥१२॥ यं स्तो तुमक्षमो लंबोदरश्चापि षडाननः ॥ यं स्तोतुमक्षमाः सर्वे मुनयः सनकादयः ॥ १३ ॥ कपिलो न क्षमः स्तोतुं सिद्धेंद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ न शक्तौ स्तवनं कर्तुं नरनारायणावृषी ॥१४॥ अन्ये जडधियः के वा स्तोतुं शक्ताः परात्परम् ॥ वेदा न शक्ता नो वाणी न च लक्ष्मीः सरस्वती ॥ १५ ॥ न राधा स्तवने शक्ता किं स्तुवंति विपश्चितः ॥ क्षमस्व निखिलं ब्रह्मन्नपराधं क्षणेक्षणे ॥ १६ ॥ रक्ष मां करुणा सिंधो दीनबंधो भवार्णवे ॥ पुरा तीर्थे तपस्तप्त्वा पुत्रः प्राप्तः सनातनः ॥ १७ ॥ स्वकीयचरणांभोजे भक्तिं दास्यं च देहि मे ॥ ब्रह्मत्वममरत्वं वा सालोक्यादिकमेव वा ॥ १८ ॥ त्वत्पदांभोजदास्यस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ इंद्रत्वं वा सुरत्वं वा संप्राप्तिं सि द्धिस्वर्गयोः ॥ १९ ॥ राजत्वं चिरजीवित्वं सुधियो गणयंति किम् ॥ एतद्यत्कथितं सर्वं ब्रह्मत्वादिकमीश्वर ॥ २२० ॥ भक्तसंगक्ष णार्द्धस्य नोपमा ते किमर्हति ॥ त्वद्भक्तो यस्त्वत्सदृशः कस्त्वां तर्कितुमीश्वरः ॥ २१ ॥ क्षणार्द्धालापमात्रेण पारं कर्तुं स चेश्वरः ॥ भक्तसंगाद्भवत्येव भक्तिं कर्तुमनेकधा ॥ २२ ॥ त्वद्भक्तजलदालापजलसेकेन वर्द्धते ॥ अभक्तालापतापात्तु शुष्कतां याति तत्क्षणम् ॥ ॥ २३ ॥ त्वद्गुणस्मृतिसेकाच्च वर्द्धते तत्क्षणे स्फुटम् ॥ त्वद्भक्त्यंकुरमुद्भूतं स्फीतं मानसजं परम् ॥ २४ ॥ न नश्यं वर्द्धनीयं च

१ ध्यानसाध्याय-इ० पा० ।

नित्यानित्यं क्षणेक्षणे ॥ ततः संप्राप्य ब्रह्मत्वं भक्तस्य जीवनाय च ॥ २५ ॥ ददात्येव फलं तस्मै हरिदास्यमनुत्तमम् ॥ संप्राप्य दुर्लभं दास्यं यदि दासो बभूव ह ॥ २६ ॥ मुनिश्रयेन तेनैव जितं सर्वं भयादिकम् ॥ इत्येवमुक्त्वा भक्त्या च नंदस्तस्थौ हरेः पुरः ॥ २७ ॥ प्रसन्नवदनः कृष्णो ददौ तस्मै तदीप्सितम् ॥ एवं नंदकृतं स्तोत्रं नित्यं भक्त्या च यः पठेत् ॥ २८ ॥ सुदृढां भक्ति माप्नोति सद्यो दास्यं लभेद्धरेः ॥ तपस्तप्त्वा यदा द्रोणस्तीर्थे च धरया सह ॥ २९ ॥ स्तोत्रं तस्मै पुरा दत्तं ब्रह्मणा तत्सुदुर्लभम् ॥ हरेः षडक्षरो मंत्रः कवचं सर्वरक्षणम् ॥ ३० ॥ इह सौभरिणा दत्तं तस्मै तुष्टेन पुष्करे ॥ तदेव कवचं स्तोत्रं स च मंत्रः सुदुर्लभः ॥ ॥ ३१ ॥ ब्रह्मणोंऽशेन मुनिना नंदाय च तपस्यते ॥ मंत्रः स्तोत्रं च कवचमिष्टदेवो गुरुस्तथा ॥ ३२ ॥ या यस्य विद्या प्राचीना न तां त्यजति निश्चितम् ॥ इत्येवं कथितं स्तोत्रं श्रीकृष्णाख्यानमद्भुतम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं भवबंधविमोचनम् ॥ २३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवाद इंद्रयागभंजनोनामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा राधिकानाथो बलेन सह बालकैः ॥ जगाम तत्तालवनं परिपक्वफलान्वितम् ॥ १ ॥ वृक्षाणां रक्षिता दैत्यः खर रूपी च धेनुकः ॥ कोटिसिंहसमबलो देवानां दर्पनाशनः ॥२॥ शरीरं पर्वतसमं कूपतुल्ये च लोचने ॥ ईषापंक्तिसमा दंतास्तुंडं पर्व तगह्वरम् ॥ ३ ॥ शतहस्तपरिमिता जिह्वा लोला भयानका ॥ कासारसदृशी नाभिः शब्दस्तस्य भयानकः ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा तालवनं बाला हर्षमापुरानंदिताः ॥ कौतुकात्कृष्णमूचुस्ते स्मेराननसरोरुहाः ॥ ५ ॥ ॥ बाला ऊचुः ॥ ॥ हे कृष्ण करुणासिन्धो दीन बंधो जगत्पते ॥ महाबल बलभ्रातः समस्तबलिनां वर ॥ ६ ॥ अवधानं कुरु विभो क्षणार्द्धं नो निवेदने ॥ क्षुधितानां शिशूनां च भक्तानां भक्तवत्सल ॥ ७ ॥ स्वादूनि सुंदराण्येव पश्य तालफलानि च ॥ भंक्तुं चालयितुं वृक्षान्पातितुं च फलानि च ॥ ८ ॥ नानावर्णानि पुष्पाणि पक्वानि दुर्लभानि च ॥ आज्ञां करोषि चेत्कृष्ण चेष्टां कर्तुं वयं क्षमाः ॥ ९ ॥ किं त्वत्र दैत्यो बलवान्खररूपी च धेनुकः ॥ अजितस्त्रिदशैः सर्वैर्महाबलपराक्रमः ॥ १० ॥ दुर्निवार्यश्च सर्वेषां कंसस्य सचिवो महान् ॥ हिंसकः सर्वजंतूनां

नानामस्ति रक्षिता ॥ ११ ॥ शुचिवार्थ जगत्कांत वद नो वदतां वर ॥ युक्तं कार्यमयुक्तं वा कर्तव्यमथ वा न ॥ १२ ॥ बालकानां वचः श्रुत्वा भगवान्मधुसूदनः ॥ उवाच मधुरं बालान्वचनं तत्सुखावहम् ॥ १३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ किं वो दैत्याद्भयं बाला यूयं मत्सहचारिणः ॥ वृक्षान्भंक्त्वा चालयित्वा फलानि खादतामयम् ॥ १४ ॥ श्रीकृष्णाज्ञां समादाय बालका बलशालिनः ॥ उत्पेतुर्वृक्षशिखरं क्षुधिताश्च फलार्थिनः ॥ १५ ॥ नानाप्रकारवर्णानि स्वादूनि सुरसाणि च ॥ फलानि पातयामासुः परिपक्वानि नारद ॥ १६ ॥ केचिद्बभंजुर्वृक्षांश्च चालयामासुरेव च ॥ केचित्कोलाहलं चक्रुर्ननृतुस्तत्र केचन ॥ १७ ॥ अवरुह्य तरुभ्यश्च बालका बलशालिनः ॥ फलान्यादाय गच्छंतो ददृशुर्दैत्यपुंगवम् ॥ १८ ॥ महाबलं महाकायं घोरं गर्दभरूपिणम् ॥ आगच्छंतं महावेगात्कुर्वंतं शब्दमुल्बणम् ॥ १९ ॥ तं दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वे फलानि तत्यजुर्भिया ॥ कृष्णकृष्णेति शब्दं च प्रचक्रुर्बहुधा भृशम् ॥ २० ॥ अस्मान्रक्ष समागच्छ हे कृष्ण करुणानिधे ॥ हे संकर्षण नो रक्ष प्राणा नो यांति दानवात् ॥२१॥ हे कृष्ण हे कृष्ण हरे मुरारे गोविंद दामोदर दीनबंधो ॥ गोपीश गोपेश भवार्णवेऽस्माननंत नारायण रक्षरक्ष ॥ २२ ॥ भयेऽभये वाथ शुभेऽशुभे वा सुखेषु दुःखेषु च दीननाथ ॥ त्वया विनान्यं शरणं भवार्णवे न नोस्ति हे माधव रक्षरक्ष ॥ २३ ॥ जयजय गुणसिंधो कृष्ण भक्तैकबंधो बहुतरभययुक्तान्बालकान्रक्षरक्ष ॥ जहि दनुजकुलानामीशमस्माकमंतं सुरकुलबलदर्पं वर्धयेमं निहत्य ॥ २४ ॥ बालानां विक्लवं दृष्ट्वा बलेन सह माधवः ॥ आजगाम शिशुस्थानं भयहा भक्तवत्सलः ॥ २५ ॥ भयं नास्ति भयं नास्तीत्युक्त्वा दुद्राव सत्वरम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो निर्भयं दत्तवाञ्छिशून् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वा कृष्णं बलं बाला ननृतुर्विजहुर्भयम् ॥ हरिस्मृतिश्चाभयदा सर्वमंगलदायिका ॥ २७ ॥ श्रीकृष्णो दानवं दृष्ट्वा ग्रसंतं पुरतः शिशून् ॥ [illegible] संबोध्य बलिनमुवाच मधुसूदनः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ दानवो बलिपुत्रोयं नाम्ना साहसिको बली ॥ गर्दभो [illegible] शप्तो दुर्वाससा पुरा ॥ २९ ॥ पापिष्ठो मम वध्योयं महाबलपराक्रमः ॥ अहमेनं वधिष्यामि त्वं रक्ष बालकान्बल ॥ ३० ॥

बालकान्सर्वान्दूरं गच्छेत्युवाच ह ॥ तान्गृहीत्वा बलः शीघ्रं जगाम त्वरयान्वया ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा कृष्णं दानवेंद्रो महाबलपराक्रमः ॥ जग्रास लीलया कोपाज्ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ २२ ॥ बभूवातिदाहयुक्तो मर्तुकामोऽतितेजसा ॥ उद्गमास पुन दैत्यो विभुं तेजस्विनं भिया ॥ २३ ॥ उज्झितं संतमीशं च दृष्ट्वा दैत्यो मुमोच ह ॥ अतीवसुंदरं शांतं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ २४ ॥ कृष्णदर्शनमात्रेण बभूवास्य पुरा स्मृतिः ॥ आत्मानं बुबुधे कृष्णं जगतां कारणं परम् ॥ २५ ॥ तेजःस्वरूपमीशं तं दृष्ट्वा तुष्टाव दानवः ॥ यथागमं यथाजन्म गुणातीतं श्रुतेः परम् ॥ २६ ॥ ॥ दानव उवाच ॥ ॥ वामनोऽसि त्वमंशेन मत्पितुर्यज्ञभिक्षुकः ॥ राज्यहर्ता च श्रीहर्ता सुतलस्थलदायकः ॥ २७ ॥ बलिभक्तिवशो वीरः सर्वेशो भक्तवत्सलः ॥ शीघ्रं त्वं छिन्धि मां पापं शापाद्गर्द भरूपिणम् ॥ २८ ॥ मुनेर्दुर्वाससः शापादीदृशं जन्म कुत्सितम् ॥ मृत्युरुक्तश्च मुनिना त्वत्तो मम जगत्पते ॥ २९ ॥ षोडशारेण चक्रेण सुतीक्ष्णेनातितेजसा ॥ जहि मां जगतां नाथ सद्भक्तिं कुरु मोक्षद ॥ ४० ॥ त्वमंशेन वराहश्च समुद्धर्तुं वसुंधराम् ॥ वेदानां रक्षिता नाथ हिरण्याक्षनिषूदनः ॥ ४१ ॥ त्वं नृसिंहः स्वयं पूर्णो हिरण्यकशिपोर्वधे ॥ प्रह्लादानुग्रहार्थाय देवानां रक्षणाय च ॥ ॥ ४२ ॥ त्वं च वेदोद्धारकर्त्ता मीनांशेन दयानिधे ॥ नृपस्य ज्ञानदानाय रक्षायै सुरविप्रयोः ॥ ४३ ॥ शेषाधारश्च कूर्मस्त्वमंशेन सृष्टिहेतवे ॥ विश्वाधारश्च विश्वस्त्वमंशेनापि सहस्रधृक् ॥ ४४ ॥ रामो दाशरथिस्त्वं च जानक्युद्धारहेतवे ॥ दशकंधरहंता च सिंधौ सेतुविधायकः ॥ ४५ ॥ कलया परशुरामश्च जमदग्निसुतो महान् ॥ त्रिःसप्तकृत्वो भूपानां निहंता जगतीपते ॥ ४६ ॥ अंशेन कपिलस्त्वं च सिद्धानां च गुरोर्गुरुः ॥ मातृज्ञानप्रदाता च योगशास्त्रविधायकः ॥ ४७ ॥ अंशेन ज्ञानिनां श्रेष्ठो नरनारायणावृषी ॥ त्वं च धर्मसुतो भूत्वा लोकविस्तारकारकः ॥ ४८ ॥ अधुना कृष्णरूपस्त्वं परिपूर्णतमः स्वयम् ॥ सर्वेषामवताराणां बीजरूपः सनातनः ॥ ४९ ॥ यशोदाजीवनो नित्यो नंदैकानंदवर्धनः ॥ प्राणाधिदेवो गोपीनां राधाप्राणाधिकप्रियः ॥ ५० ॥ वसुदेवसुतः शांतो देवकीहृत्स्यंजनः ॥ अयोनिसंभवः श्रीमान्पृथिवीभारहारकः ॥ ५१ ॥ पूतनायै मातृगतिं प्रदाता च कृपानिधिः ॥ बककेशि

प्रलंबानां ममापि मोक्षकारकः ॥ ५२ ॥ स्वेच्छामयगुणातीत भक्तानां भयभंजन ॥ प्रसीद राधिकानाथ प्रसीद कुरु मोक्षणम् ॥ ॥ ५३ ॥ हे नाथ गार्दभीयोनेः समुद्धर भवार्णवात् ॥ मूर्खस्त्वद्भक्तपुत्रोहं मामुद्धर्तुं त्वमर्हसि ॥ ५४ ॥ वेदा ब्रह्मादयो यं च मुनींद्राः स्तोतुमक्षमाः ॥ किं स्तौमि तं गुणातीतं पुरा दैत्योऽधुना खरः ॥ ५५ ॥ एवं कुरु कृपासिंधो येन मे न भवेज्जनुः ॥ दृष्ट्वा पादारविंदं ते कः पुनर्भवनं व्रजेत् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मा स्तोता खरः स्तोता नोपहासितुमर्हसि ॥ सदीश्वरस्य विज्ञस्य योग्यायोग्ये समा कृपा ॥५७॥ इत्येवमुक्त्वा दैत्येंद्रस्तस्थौ च पुरतो हरेः ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमानतितुष्टो बभूव ह ॥ ५८ ॥ इदं दैत्यकृतं स्तोत्रं नित्यं भक्त्या च यः पठेत् ॥ सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यं लीलया लभते हरेः ॥५९॥ इह लोके हरेर्भक्तिमंते दास्यं सुदुर्लभम् ॥ विद्यां श्रियं सुकवितां पुत्रपौत्रान्यशो लभेत् ॥६०॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रुत्वानुमेने दैत्येंद्रस्तवनं करुणानिधिः ॥ कथं करोमि संहारमीदृशं भक्तमित्यहो ॥ ॥६१॥ अनुमन्य स्मृतिं तस्य संजहार हरिः स्वयम् ॥ न हि युक्तो वधः स्तोतुर्दुर्वक्तुर्विधिरीश्वरात् ॥६२॥ दानवो मायया विष्णोर्विसस्मार पुनः स्वकम् ॥ दुरुक्तिस्तत्कंठदेशे ह्यदधिष्ठानं चकार ह॥६३॥ उवाच श्रीहरिं दैत्यः कोपात्प्रस्फुरिताधरः ॥ मुने सद्यो मर्तुकामो दैवग्रस्तो विचेतनः॥६४॥ ॥ दैत्य उवाच ॥ ॥ ध्रुवं त्वं मर्तुकामोसि दुर्बुद्धे मानवार्भक ॥ अद्य प्रस्थापयिष्यामि त्वामहं यममंदिरम् ॥ ॥६५॥ आयासि जीवनाकांक्षी मम तालवनं शिशो ॥ न यास्यसि पुनर्गेहं बांधवं न हि द्रक्ष्यसि ॥६६॥ न कंसो न जरासंधो नरको न समो मम ॥ देवाः कंपंति मे नित्यं के चान्ये मत्समा भुवि ॥ ६७ ॥ न हि संहारकर्ता च मां संहर्तुं क्षमः शिवः ॥ न च ब्रह्मा न विष्णुश्च न मृत्युः काल एव च ॥ ६८ ॥ मम तालतरून्भंक्त्वा पातयित्वा फलानि च ॥ अहंकरोषि सहसा किमहो कस्य तेजसा ॥ ६९ ॥ कस्त्वं वद वटो सत्यं कमनीयोतिसुंदरः ॥ दुर्लभं जीवनं दातुं मह्यं कथमिहागतः ॥ ७० ॥ इत्युक्त्वा मस्तके कृत्वा भ्रामयित्वा तु तं बली ॥ दूरतः पातयामास श्रीकृष्णं मरणोन्मुखः ॥ ७१ ॥ पातयित्वा च तं भूमौ विषाणाभ्यां जघान सः ॥

१ गार्दभयोनेरितरर्थः । २ खुराभ्यां च-इ० पा० ।

कृष्णांगस्पर्शमात्रेण तद्विषाणे बभंजतुः ॥ ७२ ॥ दैत्यो भग्नविषाणश्च तमीशं कोपयन्मुने ॥ जग्रास चर्वणं कर्तुं भग्नदंतो बभूव ह ॥ ७३ ॥ तेजसा दग्धवक्त्रश्च तमुज्जग्राह तत्क्षणे ॥ जज्वाल व्यथितः कोपाद्ददार* खुरतो महीम् ॥ ७४ ॥ घूर्णयित्वा तु लांगूलं शब्दं कृत्वा भयानकम् ॥ स जगाम शिशुस्थानं दुद्रुवुर्बालका भिया ॥ ७५ ॥ बलं च प्रेरयामास मस्तकेन महाबली ॥ बलो मुष्टिं ददौ तस्मै मूर्छामाप ततोऽसुरः ॥ ७६ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य जगाम हरिसन्निधिम् ॥ बलमुष्ट्या च व्यथितः पुनर्मूर्छामवाप सः ॥ ७७ ॥ पुनश्च चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ व्यथाकुलः ॥ उत्ससर्ज बृहल्लेंडं मूत्रं च भयमाप ह ॥ ७८ ॥ क्षणात्संधिक्षणं प्राप्य महाबलपराक्रमः ॥ कृत्वा शिरसि गोविंदं घूर्णयामास दानवः ॥ ७९ ॥ पातयामास भूमौ तं घूर्णयित्वा पुनःपुनः ॥ उत्पाट्य तालवृक्षं तं ताडयामास माधवः ॥ ८० ॥ यथा खड्गप्रहारेण दानवस्य भवेद्व्यथा ॥ तथा बभूव दैत्यस्य तालवृक्षस्य ताडनात् ॥८१॥ गोवर्धनं समुत्पाट्य घातयामास तं विभुः ॥ पपात वेगाच्छैलेंद्रस्तस्योपरि महामुने ॥८२॥ पर्वतस्य प्रहारेण मूर्छामाप महाबलः॥ बभूव जर्जरांगश्च रुधिरं च समुद्वमन् ॥ ८३ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ रुषाऽसुरः ॥ गृहीत्वा पर्वतश्रेष्ठं प्रेरयामास माधवम् ॥ ८४ ॥ दृष्ट्वा शैलमुत्पतंतं वेगेन मधुसूदनः ॥ जग्राह दक्षिणकरे यथेक्षुदंडवत्प्रभुः ॥ ८५ ॥ पूर्वस्थाने पर्वतं तं स्थापयामास कौतुकात् ॥ गृहीत्वा दैत्यकर्णाग्रं पातयामास दूरतः ॥ ८६ ॥ उत्पत्य च महावेगाच्चकार वेष्टनं हरेः ॥ पृथिवीं घर्षयामास तीक्ष्णाग्रेण खुरेण च ॥ ८७ ॥ प्रगृह्य श्रीहरिं वेगात्कृत्वा मूर्ध्नि महासुरः ॥ उत्पपात मनोयायी लीलया लक्षयोजनम् ॥ ८८ ॥ प्रहरं च तयोर्युद्धं निर्लक्षे च बभूव ह ॥ ततो गृहीत्वा श्रीकृष्णं पपात धरणीतले ॥ ८९ ॥ पुनर्मुहूर्तं युद्धं च बभूव भूतले तयोः ॥ मुदा हरिः प्रशशंस प्रहस्य दानवेश्वरम् ॥ ९० ॥ मद्भक्तस्य बलेः पुत्रं धन्यं तज्जीवनं परम् ॥ स्वस्त्यस्तु ते दानवेंद्र वत्स निर्वाणतां व्रज ॥ ९१ ॥ मद्दर्शनं स्वस्तिबीजं परं निर्वाणकारणम् ॥ सर्वाधिकं सर्वपरं लभ स्थानं मनोहरम् ॥ ९२ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णः सस्मार चक्रमुत्तमम् ॥ सूर्यकोटिसमं दीप्त्या जग्राह तत्सुदर्शनम् ॥ ९३ ॥ चिक्षेप भ्रामयित्वा च षोडशारमनुत्तमम् ॥ चिच्छे

लीलयाऽवध्यं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥ ९४ ॥ पपात मस्तकं भूमौ दानवस्य महात्मनः ॥ तेजःसमूह उत्तस्थौ शतसूर्यसमप्रभः ॥ ९५ ॥ विलोक्य हरिलोकं संस्लिष्टं कृष्णपदांबुजे ॥ संप्राप्य परमं मोक्षमहो दानवपुंगवः ॥ ९६ ॥ गगनस्थाः सुराः सर्वे मुनयश्च भृशं मुदा ॥ पारिजातप्रसूनानां चक्रुस्ते तत्र वर्षणम् ॥ ९७ ॥ नेदुर्दुंदुभयः स्वर्गे ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ जगुर्गंधर्वनिकरा स्तुष्टुवुर्मुनयो मुदा ॥ ९८ ॥ स्तुत्वा जग्मुः सुराः सर्वे मुनयो हर्षविह्वलाः ॥ धेनुकस्य वधं दृष्ट्वा तत्राजग्मुश्च बालकाः ॥ ९९ ॥ बलश्च बलिनां श्रेष्ठस्तुष्टाव पुरुषोत्तमम् ॥ तुष्टुवुर्बालकाः सर्वे ननृतुश्च मुदान्विताः ॥ १०० ॥ दत्त्वा कृष्णबलाभ्यां च प्रपक्वानि फलानि च ॥ सर्वाणि भक्षयामासुर्बालाः प्रहृष्टमानसाः ॥ १०१ ॥ भुक्त्वा पीत्वा हरिः शीघ्रं बलेन बालकैः सह ॥ जगाम स्वालयं ब्रह्मन्निहत्य दानवेश्वरम् ॥१०२॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे धेनुकवधोनाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ केन पापेन बलिजो गर्दभत्वमवाप ह ॥ दुर्वासाः केन दोषेण शशाप दानवेश्वरम् ॥ १ ॥ केन पुण्येन वा नाथ बलिनः श्रीहरेः पदम् ॥ सहसैकत्वमुक्तिं च संप्राप दानवाधिपः ॥ २ ॥ मुने सर्वं सुविस्तार्य वद संदेहभंजन ॥ अहो कविमुखे काव्यं नूत्नंनूत्नं पदेपदे ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्येहमितिहासं पुरातनम् ॥ पुरा श्रुतं धर्मवक्त्रात्पर्वते गंधमादने ॥ ४ ॥ पाद्मकल्पे च वृत्तांतं विचित्रं सुमनोहरम् ॥ नारायणकथोपेतं कर्णपीयूषमुत्तमम् ॥ ५ ॥ यत्र कल्पे कथा चेयं तत्र त्वमुपबर्हणः ॥ आकल्पजीवी सश्रीकः सुंदरः स्थिरयौवनः ॥ ६ ॥ पंचाशत्कामिनीनां च पतिः शृंगारतत्परः ॥ वरेण ब्रह्मणस्त्वं च सुकंठो गायनेश्वरः ॥ ७ ॥ अनुक्षणं पपुस्तास्ते सुंदरं मुखपंकजम् ॥ निमेषरहिताः सर्वाः कामबाणप्रपीडिताः ॥ ८ ॥ तासां प्राणेश्च घटितो विधिना त्वमिव श्रुतम् ॥ दिवानिशं सहचरा न जीवंति त्वया विना ॥ ९ ॥ पुष्पोद्याने च रहसि स्थानेस्थाने मनोरमे ॥ गह्वरेषु च शैलानां कंदरेषु नदीषु च ॥ १० ॥ काननेषु च रम्येषु स्थाने जंतुवर्जिते ॥ यथामनोरथं ताश्च क्रीडां चक्रुस्त्वया सह ॥ ११ ॥ तदा देवाद्द्विजैः शापाद्भूत्वा दासीसुतो भवान् ॥

अधुना ब्रह्मणः पुत्रो वैष्णवोच्छिष्टभोजनात् ॥ १२ ॥ असंख्यकल्पजीवी च वैष्णवप्रवरो महान् ॥ ज्ञानदृष्ट्या सर्वदर्शी प्रिय शिष्यश्च धूर्जटेः ॥ १३ ॥ तस्य कल्पस्य वृत्तांतं मुने मत्तो निशामय ॥ विस्तार्य दैत्यवृत्तांतं कथयामि सुधोपमम् ॥ १४ ॥ एक देव बलेः पुत्रो नाम्ना साहसिको बली ॥ स्वतेजसा सुराञ्जित्वा प्रतस्थे गंधमादनम् ॥ १५ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगो रत्नभूषण भूषितः ॥ रत्नसिंहासनस्थश्च बहुसैन्यसमन्वितः ॥ १६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तेन पथा याति तिलोत्तमा ॥ रूपेणाप्सरसां श्रेष्ठा नानावेषविधायिनी ॥ १७ ॥ चारुचंपकवर्णाभा रत्नाभरणभूषिता ॥ नवयौवनसंपन्ना कामबाणप्रपीडिता ॥ १८ ॥ ईषद्धास्य प्रसन्नास्या दिव्यवस्त्रं सुबिभ्रती ॥ वक्रभ्रूभंगयुक्ता सा गजेंद्रमंदगामिनी ॥ १९ ॥ स्तनमूरुं मुखेंदुं च दृष्ट्वा साहसिको युवा ॥ वायुना मुक्तवस्त्रायास्तस्या मूर्छामवाप ह ॥ २० ॥ सा ददर्श बलेः पुत्रमतीव सुमनोहरम् ॥ प्रफुल्लमालतीमालां बिभ्रतं नवयौव नम् ॥ २१ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं सुस्मितं सुमनोहरम् ॥ दृष्ट्वा तं विस्मिता कामात्कटाक्षं च चकार सा ॥ २२ ॥ क्रीडार्थे चंद्र लोकं च गच्छंती चंद्रकामुकी ॥ तस्थौ केन च्छलेनैव मत्ता शृंगारलालसा ॥ २३ ॥ दर्शंदर्शं च तस्यास्यं प्रहस्य वक्रचक्षुषा ॥ मुखस्याच्छादनं चक्रे वाससा सा पुनःपुनः ॥ २४ ॥ पुलकांकितसर्वांगं धर्मकर्मसमन्वितम् ॥ बभूव काममत्ताया योनौ कंडू यनं जलम् ॥ २५ ॥ विसस्मार शशधरं बलिपुत्रमनोरथा ॥ अहो को वेद भुवने दुर्ज्ञेयं पुंश्चलीमनः ॥ २६ ॥ पुंश्चल्यां यो हि वि श्वस्तो विधिना स विडंबितः ॥ बहिष्कृतश्च यशसा धर्मेण स्वकुलेन च ॥ २७ ॥ वांछितं नूतनं प्राप्य विनश्यति पुरातनम् ॥ तदा स्वकर्मसाध्या सा को वा तस्याः प्रियोऽप्रियः ॥ २८ ॥ देवे कर्मणि पित्र्ये च पुत्रे बंधौ न भर्तरि ॥ दारुणं पुंश्चलीचित्तं सदा शृङ्गा रकर्मणि ॥ २९ ॥ प्राणाधिकं रतिज्ञं साऽमृतदृष्ट्या च पुंश्चली ॥ रत्नप्रदं रत्नविज्ञं विषदृष्ट्या हि पश्यति ॥ ३० ॥ सर्वेषां स्थल मस्त्येव पुंश्चलीनां न कुत्रचित् ॥ दारुणा पुंश्चली जातिर्नरघातिभ्य एव च ॥३१॥ निष्कृतिः सर्वभोगांते सर्वेषामस्ति निश्चितम् ॥ न पुंश्चलीनां विप्रेंद्र यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ३२ ॥ अन्यासां कामिनीनां च कीटं हंतुं च या दया ॥ सा नास्ति पुंश्चलीनां तु कांत

ंति पुरातनम् ॥ ३३ ॥ कांतं दृष्ट्वा हिनस्त्येव सोपायेनावलीलया ॥ रतिज्ञं नूतनं प्राप्य विषतुल्यं पुरातनम् ॥ ३४ ॥ पृथिव्यां यानि पापानि पुंश्चलीष्वेव भारते ॥ तिष्ठंति ताभ्यो न पराः पापिष्ठाः संति केचन ॥ ३५ ॥ पुंश्चलीपरिपक्वान्नं सर्वपातकनिश्चितम् ॥ दैवे कर्मणि पैत्र्ये च न देयं च तथा जलम् ॥ ३६ ॥ अन्नं विष्ठा जलं मूत्रं पुंश्चलीनां च निश्चितम् ॥ दत्त्वा पितृभ्यो देवेभ्यो भुक्त्वा च नरकं व्रजेत् ॥ ३७ ॥ शतवर्षं कालसूत्रे पचत्येव सुदारुणे ॥ घोरांधकारे कृमयस्तं दशंति दिवानिशम् ॥ ॥ ३८ ॥ पुंश्चल्यन्नं च यो भुंक्ते दैवाद्यदि नराधमः ॥ सप्तजन्मकृतं पुण्यं तस्य नश्यति निश्चितम् ॥ ३९ ॥ आयुःश्रीयशसां हानिरिह लोके परत्र च ॥ तस्माद्यत्नाद्रक्षणीयं पाकपात्रं कलत्रकम् ॥ ४० ॥ पुंश्चलीदर्शने पुण्यं यात्रासिद्धिर्भवेद्ध्रुवम् ॥ स्पर्शने च महापापं तीर्थस्नानाद्विशुध्यति ॥ ४१ ॥ स्नानं दानं व्रतं चैव जपश्च देवपूजनम् ॥ निष्फलं पुंश्चलीनां च भारते जीवनं वृथा ॥ ॥ ४२ ॥ कथितं कुलटाख्यानं दुर्ज्ञेयं च यथागमम् ॥ संवादं च तयोस्तत्र प्रकृतं शृणु नारद ॥ ४३ ॥ स पुनश्चेतनां प्राप्य तां दृष्ट्वैव बलेः सुतः ॥ कामातुरः प्रमत्तश्च जगाम कुलटांतिकम् ॥ ४४ ॥ उवाच कुटिलापांगीं पीनश्रोणिपयोधराम् ॥ व्रीडया वाससा वक्त्रमाच्छन्नं कुर्वतीं मुदा ॥ ४५ ॥ ॥ साहसिक उवाच ॥ ॥ कासि त्वं कस्य कन्यासि कस्य कांतासि कामिनि ॥ स्वयं क्व यासि कं सुभ्रूःपुण्यवंतं मनोहरम् ॥ ४६ ॥ कल्पांते तपसा पूतं भोक्तुं त्वामेव सुंदरि ॥ यं तं यासि याहि सा त्वं भृत्यं मां कर्तुमर्हसि ॥ ४७ ॥ क्रीणीहि रतिपुण्येन मां भृत्यं रतिलोलुपम् ॥ शृंगारलोलुपा त्वं च शृंगारं देहि कामुकि ॥ ४८ ॥ त्वया सह ममाश्लेषो विधिना च विनिर्मितः ॥ निरूपितं यत्तेनैव वार्यते केन तत्प्रिये ॥ ४९ ॥ वाक्यं पीयूषसदृशं सस्मितं वद सुंदरि ॥ शीघ्रं भुजलतापाशैर्बंधनं कुरु निर्जने ॥५०॥ आसनं देहि कल्याणि स्वोरुं कनकसन्निभम् ॥ स्तनमंडलकुंभं च पात्रयोग्यं प्रदर्शय ॥५१॥ तीक्ष्णाक्षेपकटाक्षेण जर्जरं कुरु भामिनि ॥ कामसर्पक्षतं पादस्पर्शनेनारुजं कुरु ॥ ५२ ॥ अधरोष्ठामृतं स्वादु देहि मे क्षुधिताय च ॥ पक्वदाडिमबीजाभं दंतं दर्शय सुंदरम् ॥ ५३ ॥ गंभीरनाभिं त्रिवलीं द्रष्टुमिच्छामि सुंदरि ॥ नीवीप्रमोक्षणं कर्तुमिच्छा मे वर्तते सदा ॥ ५४ ॥

श्रोणीं पश्यामि ललितां मुनिमानसमोहिनीम् ॥ शरन्मध्याह्नपद्मानां प्रभामोचनलोचनाम् ॥ ५५ ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यं प्रसन्नं च प्रदर्शय ॥ सा च तद्वचनं श्रुत्वा तमुवाच स्मरातुरा ॥५६॥ दृष्ट्वार्तं कामबाणेन मानसंक्षयकामिनी ॥ ॥तिलोत्तमोवाच ॥ ॥ पतिस्त्वत्सदृशो नाथ कामिनीनां मनीषितः ॥ ५७ ॥ बलिपुत्रोसि धर्मिष्ठो रूपवान्गुणवान्युवा ॥ शृंगारनिपुणः कांतः कामशास्त्रविशारदः ॥५८॥ सदा मनोज्ञः स्त्रीणां त्वं सुवेषश्च स्वभावतः ॥ सुवेषं सुंदरं शांतं कांतं दांतमरोगिणम् ॥५९॥ शृंगारज्ञं गुणज्ञं त्वां युवानं रसिकं शुचिम् ॥ स्त्रीमनोज्ञं दयालुं च बलिष्ठं सन्तमीश्वरम् ॥ दातारमनुरक्तं च कांतमिच्छति कामिनी ॥ ६० ॥ एते सर्वे गुणाः कांत संति कांते त्वयि ध्रुवम् ॥ त्वां न वांछंति याः कांतास्ता अविज्ञाश्च वंचिताः ॥ ६१ ॥ संतोषं ते करिष्यामि समागम्य विधोर्गृहात् ॥ वेषं कृत्वा तु चंद्रार्थं यात्राद्य तस्य कामिनी ॥ अन्याश्लेषणमात्रेण भविता धर्मलंघना ॥ ६२ ॥ याश्च धर्मान्न रक्षंति तासां च जीवनं वृथा ॥ चंद्राश्लेषं न जानंति यास्ता मूढाः प्रकीर्तिताः ॥ ता एव मातृगर्भस्था न प्राज्ञाः पौरुषे रसैः ॥ ६३ ॥ स्ववैद्यो मदनश्चंद्रो मरुत्वान्नलकूबरः ॥ एभिर्नालिंगिता यास्ता वंचिता रतिकर्मभिः ॥ ६४ ॥ दिवानिशं मानसं मे तेषां क्रीडां च चिंतयेत् ॥ विशेषतः कामदेवो निपुणो रतिकर्मणि ॥ ६५ ॥ चंद्रशृंगारमाश्लेषमालापममृताधिकम् ॥ अद्य तस्य रतिदिनं तेन तच्चिंतयेन्मनः ॥ ६६ ॥ तिलोत्तमावचः श्रुत्वा जहास बलिनंदनः ॥ सकामश्च सपुलकस्तामुवाच रहःस्थले ॥ ६७ ॥ ॥ साहसिक उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणा निर्मिता त्वं च कौतुकेन तिलोत्तमे ॥ अतो वरा चाप्सरसां विदग्धरसिकेश्वरी ॥ ६८ ॥ सुंदोपसुंदयोर्नाशनिमित्तेन प्रयत्नतः ॥ सर्वरूपगुणाधारा विधिना च कृता पुरा ॥ ६९ ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञे विज्ञा सुरतकर्मणि ॥ हर्षेण श्रोतुमिच्छामि वद वो मानसं वचः ॥ ७० ॥ अतिप्रियश्च को वा च कः स्वभावो वरानने ॥ अवश्यं गोपनीयं च श्रोतुमिच्छामि सुंदरि ॥ ७१ ॥ गंधर्वाणां सुराणां च राज्ञां पुण्यवतामपि ॥ सर्वेषां प्राणतुल्या त्वमेषु ते कः परः प्रियः ॥ ७२ ॥ असुरस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य सा तिलोत्तमा ॥ मुखमाच्छादनं चक्रे विलोक्य वक्रचक्षुषा ॥ ७३ ॥ सत्यं सारमंतरस्थमव्यक्तमतिगोपनम् ॥ उवाच मान

सं वाक्यमज्ञातं विदुषामपि ॥ ७४ ॥ ॥ तिलोत्तमोवाच ॥ ॥ कथनीयं साहसिक पुंश्चलीनां मनोवचः ॥ स्त्रीजातीनां च सर्वा सासुपहासकरं परम् ॥ ७५ ॥ सर्वेषामपि दुर्ज्ञेयं चरितं योषितामपि ॥ विशेषतोपि दुर्ज्ञेयं पुंश्चलीनां मनोवचः ॥ ७६ ॥ वेदवेदांगशास्त्रांतं सर्वं जानाति पंडितः ॥ कांत नांतं विजानाति दिशामाकाशयोषिताम् ॥ ७७ ॥ विषादप्यप्रियो वृद्धो रत्नादपि च योषिताम् ॥ युवा सर्वस्वहर्ता चेत्प्राणेभ्योपि परः प्रियः ॥ ७८ ॥ युवानं सुंदरं दृष्ट्वा ह्यार्ता भवति पुंश्चली ॥ विशेषतः सुवेषं च दृष्ट्वैव हतचेतना ॥ ७९ ॥ निमेषरहिता तस्या लोचनाभ्यां पिबेन्मुखम् ॥ योनौ जलं क्षरेत्तस्याः सद्यः कंडूयनं भवेत् ॥ ८० ॥ मनोऽतिलोलमस्थैर्यं सर्वांगानि चकंपिरे ॥ जडीभूतं शरीरं च प्रदग्धं मदनानलात् ॥ ८१ ॥ संप्राप्य तं चेद्रहसि सालापं कुरुते स्फुटम् ॥ सकटाक्षं स्मेरवक्त्रं दर्शयित्वा पुनःपुनः ॥ ८२ ॥ तथा यदि वशं कर्तुं न शशाक जितेंद्रियम् ॥ स्वमंगं दर्शयित्वा तमं तर्वाक्यं स्फुटं वदेत् ॥ ८३ ॥ दुःसाध्ये नायके दुःखं भवेदाजन्मजन्मनि ॥ तत्तुल्यं तत्परं प्राप्य तं विस्मरति पुंश्चली ॥ ८४ ॥ पुंश्चलीनामप्रियः कः कः प्रियो वा महीतले ॥ योतिशृंगारनिपुणः स च प्राणाधिकः प्रियः ॥ ८५ ॥ पूर्वजारं पतिं पुत्रं भ्रातरं पितरं प्रसूम् ॥ विशिष्टं नूतनं प्राप्य सर्वं त्यजति लीलया ॥ ८६ ॥ न दानेन न मानेन सत्येन स्तवनेन वा ॥ नोपकारेण प्रीत्या वा सा साध्या सुरतिं विना ॥ ८७ ॥ शयने भोजने चापि स्वप्ने ज्ञाने दिवानिशम् ॥ नित्यं सत्पुरुषाश्लेषं स्मरंति कुलटाः स्त्रियः ॥८८॥ शृङ्गारनिपुणानां च ध्यानसाध्या चिरं परम् ॥ दारुणा पुंश्चलीजातिः प्रार्थयंति नवंनवम् ॥८९॥ सर्वासां कुलटानां च चरित्रं कथितं मया ॥ अकथ्यं गोपनीयं च मम हृद्वचनं शृणु ॥९०॥ मम संति प्रियतरा गंधर्वेषु सुरेषु च ॥ युवानो रतिशूराश्च कामशास्त्र विशारदाः ॥ ९१ ॥ विशेषतः शशधरे स्नेहो मे विद्यते परः ॥ ततोतिरिक्तः सर्वस्मादपि कामः प्रियो मम ॥ ९२ ॥ प्रियो मे कामसदृशो न भूतो न भविष्यति ॥ स्मरस्य स्मरणात्तूर्णं सुस्निग्धं मानसं मम ॥ ९३ ॥ इत्येवं कथितं सर्वमात्मनो योषितामपि ॥

१ गंधर्वेषूरगेषु च—३० पा०।

आज्ञां कुरु महाराज यास्यामि चंद्रसन्निधिम् ॥ ९४ ॥ चंद्रस्थानात्तव स्थानं समागत्य सुनिश्चितम् ॥ संतोषं तव दैत्येंद्र करिष्यामि न संशयः ॥ ९५ ॥ श्रुत्वैवं बलिपुत्रश्च जहासोच्चैः पुनःपुनः ॥ सा वक्रचक्षुषालोक्य तं जहास स्मरातुरा ॥ ९६ ॥ छलेन दर्शयामास कठिनं स्तनयोर्युगम् ॥ चारुचंपकवर्णाभं वर्तुलं पीनमुच्छ्रितम् ॥ ९७ ॥ श्रोणीं सुकठिनां रम्यां रंभास्तंभविनिंदिनीम् ॥ सकटाक्षं स्मेरमुखं कपोलं पुलकांचितम् ॥ ९८ ॥ रहःस्थानं समासाद्य कामेन हतचेतना ॥ पुलकांचितसर्वांगी लोचनाभ्यां पपौ मुखम् ॥ ९९ ॥ तस्य रूपं च वेषं च दर्शंदर्शं पुनःपुनः ॥ मुखस्याच्छादनं भावात्कुर्वती सूक्ष्मवाससा ॥ १०० ॥ अतिकामातुरां दृष्ट्वा सुप्राज्ञो बलिनंदनः ॥ पप्रच्छ कामिनीं कामी भावं विज्ञातुमुत्सुकः ॥ १०१ ॥ ॥ साहसिक उवाच ॥ ॥ किं करिष्यसि मां सत्यं वद पंकजलोचने ॥ कार्यांतरं करिष्यामि सुचिरं स्थातुमक्षमः ॥ १०२ ॥ कामिनीषु बलात्कारो न धर्मो धर्मिणां प्रिये ॥ विशेषतोतिविदुषां नास्माकं स्वकुलोचितः ॥ १०३ ॥ शृंगारं देहि वा गच्छ रतिं कर्तुं सुरांतिके ॥ कः क्षमो वा वशीकर्तुं पुंश्चलीं बहुगामिनीम् ॥ १०४ ॥ दानवस्य वचः श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ आत्मानमधमंमन्या भिद्यमाना स्मरास्त्रतः ॥ १०५ ॥ ॥ तिलोत्तमोवाच ॥ ॥ कथमेवं ब्रूहि त्वं मे कांतः प्राणाधिकः प्रियः ॥ कथं वा कोपयुक्तोसि कुरु कार्यं मनीषितम् ॥ १०६ ॥ त्वामेवं विमुखं कृत्वा यामि चंद्रांतिकं यदि ॥ तवाभिशापात्तत्रैव सद्यो विघ्नो भविष्यति ॥ १०७ ॥ विहारं कुरु भद्रं ते करिष्यति हरिः स्वयम् ॥ पदेपदे शुभं तस्य यः स्त्रीमानं च रक्षति ॥ १०८ ॥ अवमन्य स्त्रियं मूढो यो याति पुरुषाधमः ॥ पदेपदे तदशुभं करोति पार्वती सती ॥ १०९ ॥ तिलोत्तमावचः श्रुत्वा जहास बलिनंदनः ॥ कामशास्त्रेषु निष्णातः तद्भावं बुबुधे सुधीः ॥ ११० ॥ भावं विज्ञाय भावज्ञः कामशास्त्रविशारदः ॥ करे धृत्वा समाश्लिष्य चुचुंब मुखपंकजम् ॥ १११ ॥ जगाम च तया सार्धं गंधमादनगह्वरम् ॥ ददर्श तत्र गत्वा च स्थानं जंतुविवर्जितम् ॥ ११२ ॥ संस्थाप्य रत्नदीपांश्च धूपं च सुमनोहरम् ॥ शय्यां रतिकरीं कृत्वा सुष्वाप च तया सह ॥ ११३ ॥ नानाप्रकारशृंगारं चकार काममोहितः ॥ तिलोत्तमा तं बुबुधे सुरादपि विचक्षणम् ॥ ११४ ॥

विपरीतरतौ तुष्टा बभूव रसिकेश्वरी ॥ दिवानिशं न बुबुधे नवसंगममूर्छिता ॥११५॥ तिलोत्तमा कामभावाद्बलिपुत्रमुवाच ह ॥ कृत्वा वक्षसि प्राणेशं स्तनयोरंतरे मुदा ॥ ११६ ॥ ॥ तिलोत्तमोवाच ॥ ॥ कदा द्रक्ष्याम्यहं कांत मुखचंद्रं मनोहरम् ॥ एवंभूतं शुभ दिनं कदा मे भविता पुनः ॥११७॥ अयि किं रूपमाश्चर्यं गुणो वा तव दानव ॥ ध्रुवं शृंगारनिपुणस्त्वत्परो नास्ति कश्चन ॥११८॥ मां विस्मरसि कालेन पुरुषः षट्पदो यथा ॥ स्त्रीणां सत्पुरुषाश्लेष आजीवं मनसि स्थितः ॥ ११९ ॥ सत्संगमः शुभदिने पुण्यात्पुण्यवतां भवेत् ॥ सद्विच्छेदो दुःखहेतुर्मरणादतिरिच्यते ॥ १२० ॥ पीयूषभोजनात्स्वर्गवासादपि च दुर्लभः ॥ सत्संगमः सुखमयोऽप्यसत्संगो विषाधिकः ॥ १२१ ॥ क्षणं तिष्ठ महाराज पुनरालिंगनं कुरु ॥ त्वया सार्धं मम प्राणा यास्यंति चेतसा सह ॥ १२२ ॥ इत्येवमुक्त्वा कुलटा कृत्वा वक्षसि सादरम् ॥ पुमंगसंगोत्पुलका मूर्छामाप सुखेन च ॥ १२३ ॥ कुलटालिंगनालापात्सोतिकामी बभूव ह ॥ यथा दीप्तः कृष्णवर्त्मा वर्धते हविषाधिकम् ॥ १२४ ॥ पुनश्चकार शृंगारमसुरोऽष्टविधं मुने ॥ चुंबनं च नवविधं यथास्थाने यथोचितम् ॥ १२५ ॥ नखदंतकरैः क्रीडां चकार विविधां पुनः ॥ किंकिणीनां कंकणानां बभूव शब्द उल्बणः ॥ मुनेर्दुर्वाससस्तेन ध्यानभंगो बभूव ह ॥ १२६ ॥ अदृष्टस्य तयोस्तत्र वल्मीकाच्छादितस्य च ॥ योगासनं कुर्वतश्च गंधमादनगह्वरे ॥ १२७ ॥ ध्यायतश्चरणांभोजं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ न पपात तयोर्दृष्टिः समीपस्थे महामुनौ ॥ कामात्मनोर्न हि ज्ञानं कामेन हतचेतसोः ॥ १२८ ॥ सहसा चेतनां प्राप्य प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ ददर्श पुरतस्तौ तु मुनिरुन्मील्य लोचने ॥ १२९ ॥ दिवानिशं न जानन्तौ संयुक्तौ काममोहितौ ॥ दृष्ट्वा चुकोप तेजस्वी रुद्रांशो भगवान्विभुः ॥ १३० ॥ उवाच तौ विहारांते रक्तपंकजलोचनः ॥ ध्यानप्राप्तपदांभोजविच्छेदोद्विग्नमानसः ॥ १३१ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ गर्दभाकार निर्लज्ज पुरुषाधम ॥ भक्तप्रधानस्य बलेः पुत्रः पशुसमप्रभः ॥ १३२ ॥ देवो वा मानवो वापि दैत्यगंधर्वराक्षसाः ॥ लज्जां कुर्वंति सततं स्वजातौ च पशुर्न्विना ॥ १३३ ॥ ज्ञानलज्जाविहीना च खरजातिर्विशेषतः ॥ तस्मात्त्वं दानवश्रेष्ठ खरयोनिं व्रजाधुना ॥ १३४ ॥ तिलोत्तमे

त्वमुत्तिष्ठ लज्जादीना च पुंश्चली ॥ एतादृशी स्पृहा दैत्ये व्रज योनिं च दानवीम् ॥ १३५ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिस्तस्थौ तत्र रुषा ज्वलन् ॥ तौ च तुष्टुवतुर्भीतावुत्थाय व्रीडितौ मुनिम् ॥ १३६ ॥ ॥ साहसिक उवाच ॥ ॥ त्वं ब्रह्मा त्वं च विष्णुश्च त्वं च साक्षान्महेश्वरः ॥ हुताशनस्त्वं सूर्यश्च सृष्टिस्थित्यंतकारकः ॥ १३७ ॥ क्षमापराधं भगवन्कृपां कुरु कृपानिधे ॥ मूढापराधं सततं यः क्षमेत्स सदीश्वरः ॥ १३८ ॥ इत्येवमुक्त्वा दैत्येंद्रो रुरोदोच्चैः पुरो मुनेः ॥ कृत्वा तृणानि दशने पपात चरणांबुजे ॥ १३९ ॥ ॥ तिलोत्तमोवाच ॥ ॥ हे नाथ करुणासिंधो दीनबंधो कृपां कुरु ॥ विधिसृष्टौ च सर्वेषां मूढा स्त्रीजातिरेव च ॥ १४० ॥ ततोतिमत्ता कुलटा सदा कामातुरा परा ॥ ॥ लज्जा भीतिश्चेतना च न संति कामुके विभो ॥ १४१ ॥ इत्युक्त्वा रोदनं कृत्वा जगाम शरणं मुनेः ॥ विना विपत्तौ केषांचिज्ज्ञानं भवति भूतले ॥ तयोर्दृष्ट्वा च वैकल्यं बभूव करुणा मुनेः ॥ १४२ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ अतिशापः प्रसादो वा भवेद्दैवेन दानव ॥ सत्कीर्तिरपकीर्तिर्वा प्राक्तनप्रभवा ध्रुवम् ॥ १४३ ॥ विष्णुभक्तबलेः पुत्रः सद्वंशप्रभवो जनः ॥ जनकाद्विष्णुभक्तोसि जानामि त्वां सुनिश्चितम् ॥ १४४ ॥ जनकस्य स्वभावो हि जन्ये तिष्ठति निश्चितम् ॥ यथा श्रीकृष्णपादांकः कालीयवंशमस्तके ॥ १४५ ॥ संप्राप्य गार्दभीं योनिं वत्स निर्वाणतां व्रज ॥ पूर्वं कृष्णार्चनफलं न हि लुप्तं सतां चिरात् ॥ १४६ ॥ वृन्दारण्यं तालवनं व्रज शीघ्रं व्रजांतिकम् ॥ प्राणांस्त्यक्त्वा हरेश्चक्रान्मुक्तिं प्राप्स्यसि निश्चितम् ॥ १४७ ॥ तिलोत्तमे भारते त्वं बाणपुत्री भविष्यसि ॥ श्रीकृष्णपौत्रश्लेषेण पुनः पूता भविष्यसि ॥ १४८ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्विरराम महामुने ॥ तौ जग्मतुर्यथास्थानं प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ १४९ ॥ इत्युक्तं सर्ववृत्तांतं दैत्यस्य खरजन्मनः ॥ तिलोत्तमा बाणपुत्री ह्युषानिरुद्धकामिनी ॥ १५० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे तिलोत्तमाबलिपुत्रयोर्ब्रह्मशापप्रस्तावो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ निगूढं शृणु वृत्तांतं मुनेर्दुर्वाससो मुने ॥ अहोस्य दारसंयोगः कथं तदूर्ध्वरेतसः ॥ ॥ १ ॥ दृष्ट्वा तयोश्च शृंगारं मुनिः कामी बभूव ह ॥ जितें

श्रियोऽसत्संसर्गाद्दोषः सांसर्गिको भवेत् ॥ २ ॥ सहसा तस्य हृदये बभूव सुरते स्पृहा ॥ तपस्तप्त्वा तत्र दध्यौ कामिनीं मदनातुरः ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तेन पथा याति मुनीश्वरः ॥ प्रार्थयंत्या पतिं संतमौर्वश्च सुतया सह ॥ ४ ॥ ऊरूद्भवो ब्रह्मणश्च पुरा कल्पे तपस्यतः ॥ ऊर्ध्वरेताश्च योगींद्र और्वस्तेन इति स्मृतः ॥ ५ ॥ तस्य जानूद्भवा कन्या कंदली नाम विश्रुता ॥ दुर्वाससं प्रार्थयंती नान्यं मनसि रोचते ॥ ६ ॥ ससुतो हि मुनिश्रेष्ठो मुनेर्दुर्वाससः पुरः ॥ तस्थौ महाप्रसन्नश्च ज्वलदग्निशिखोपमः ॥ ॥ ७ ॥ मुनींद्रोपि मुनींद्रं तं पुरो दृष्ट्वा ससंभ्रमः ॥ प्रजवेन समुत्तस्थौ ननाम च मुदान्वितः ॥ ८ ॥ और्वो दुर्वाससं तत्र समाश्लिष्य मुदान्वितः ॥ उवाच मुनये सर्वं कन्यकाया मनोरथम् ॥ ९ ॥ ॥ और्व उवाच ॥ ॥ विख्याता कंदली नाम मम कन्या मनोहरा ॥ प्रौढा त्वामेव ध्यायंती श्रुत्वा वाचिकवक्त्रतः ॥ १० ॥ अयोनिसंभवा कन्या त्रैलोक्यं मोहितुं क्षमा ॥ सर्वरूपगुणाधारा दोषेणैकेन संयुता ॥ ११ ॥ अतीवकलहाविष्टा कोपेन कटुभाषिणी ॥ नानागुणयुतं द्रव्यं न त्यजेदेकदोषतः ॥ १२ ॥ और्वस्य वचनं श्रुत्वा हर्षशोकान्वितो मुनिः ॥ ददर्श कन्यां पुरतो गुणरूपसमन्विताम् ॥ १३ ॥ शरत्पार्वणचन्द्रास्यां शरत्पंकजलोचनाम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां पीनश्रोणिपयोधराम् ॥ १४ ॥ नवयौवनसंयुक्तां पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यां वह्निशुद्धांशुकान्विताम् ॥ १५ ॥ मुनिर्मुमोह तां दृष्ट्वा कामबाणप्रपीडितः ॥ उवाच तं मुनिश्रेष्ठं हृदयेन विदूयता ॥ १६ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ नारीरूपं त्रिभुवने मुक्तिमार्गनिरोधकम् ॥ व्यवधानं तपस्यायाः सततं मोहकारणम् ॥ १७ ॥ कारागारे च संसारे दुर्वहं निगडं परम् ॥ अच्छेद्यं ज्ञानखड्गैश्च महद्भिः शंकरादिभिः ॥ १८ ॥ संगिच्छायातिरिक्तं च कर्मभोगात्परात्परम् ॥ इंद्रियादिंद्रियाधाराद्विद्यायाश्च मतेरपि ॥ १९ ॥ आदेहं संगिनी छाया भोगांतं भोग एव च ॥ देहेंद्रियाणि जीवांतं विद्या चैवावशीलिनम् ॥ २० ॥ मतिश्चैवावशीलांता मुक्ती जन्मनिजन्मनि ॥ यावज्जीवी च मुक्तीको न तावज्जन्मखंडनम् ॥ २१ ॥ यावच्च जीविनो जन्म तावद्रोगः सुखावहः ॥ परं मुनींद्र सर्वस्माद्धरिपादाब्जसेवनम् ॥ २२ ॥ ध्यायतः कृष्णपादाब्जं मम विघ्नो बभूव ह ॥

न जाने कर्मदोषेण केन वा पूर्वजन्मनः ॥ २३ ॥ पुंश्चल्या सह शृंगारं दृष्ट्वा दैत्यस्य मन्मनः ॥ बभूव कामसंयुक्तं दत्तं धात्रा च तत्फलम् ॥ २४ ॥ किं त्वहं तव कन्यायाः कटूक्तिशतकं मुने ॥ ध्रुवं क्षमां करिष्यामि दास्यामि च ततः फलम् ॥ २५ ॥ सर्वतोपि परा निंदा स्त्रीकटूक्तिसहिष्णुता ॥ अतीव निंदितः सत्सु स्त्रीजितो भुवनत्रये ॥ २६ ॥ तवाज्ञां मस्तके कृत्वा ग्रहीष्यामि सुतां तव ॥ उपेतां कामिनीं त्यक्त्वा कालसूत्रं व्रजेन्नरः ॥ २७ ॥ रहस्युपस्थितां कामात्पुंश्चलीं चेज्जितेंद्रियः ॥ परित्यजेद्धर्मभयादधर्मो नरकं व्रजेत् ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वा दुर्वासा विरराम मुनेः पुरः ॥ मुनिर्वेदोक्तविधिना ददौ तस्मै सुतां मुने ॥ २९ ॥ स्वस्तीत्युवाच दुर्वासा मुनिश्च यौतुकं ददौ ॥ कन्यासमर्पणं कृत्वा मोहाच्चैव रुरोद ह ॥ ३० ॥ मूर्च्छामवाप स मुनिः स्वकन्याविरहातुरः ॥ अपत्यभेदशोकौघः स्वात्मारामं न मुंचति ॥ ३१ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य बोधयामास कन्यकाम् ॥ मूर्छितां तातविच्छेदाद्रुदंतीं शोकसंयुताम् ॥ ३२ ॥ ॥ और्व उवाच ॥ ॥ शृणु वत्से प्रवक्ष्यामि नीतिसारं सुदुर्लभम् ॥ हितं सत्यं च वेदोक्तं परिणामसुखावहम् ॥ ३३ ॥ स्वकांतश्च परो बंधुरिह लोके परत्र च ॥ न हि कांतात्परः प्रेयान् कुलस्त्रीणां परो गुरुः ॥ ३४ ॥ देवपूजाव्रतं दानं तपश्चानशनं जपः ॥ स्नानं च सर्वतीर्थेषु दीक्षा सर्वमखेषु च ॥ ३५ ॥ प्रादक्षिण्यं पृथिव्याश्च ब्राह्मणातिथिसेवनम् ॥ सर्वाणि पतिसेवायाः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ३६ ॥ किमेतैः पतिभक्ताया अभक्तायाश्च भारते ॥ यदा दुःखी सुखारंभे साकांक्षः प्रथमो भवेत् ॥ पतिसेवापरो धर्मः सर्वशास्त्रेषु पठ्यते ॥ ३७ ॥ स्वप्रज्ञानेन सततं कांतं नारायणाधिकम् ॥ दृष्ट्वा तच्चरणांभोजसेवां नित्यं करिष्यति ॥ ३८ ॥ परिहासेन कोपेन भ्रमेणावज्ञया मुने ॥ कटूक्तिं स्वामिनः साक्षात्परोक्षान्न करिष्यति ॥ ३९ ॥ स्त्रिया वाग्योनिदुष्टायाः कामतो भारते भुवि ॥ प्रायश्चित्तं श्रुतौ नास्ति नरकं ब्रह्मणः शतम् ॥ ४० ॥ सर्वधर्मपरीता या कटूक्तिं कुरुते पतिम् ॥ शतजन्मकृतं पुण्यं तस्या नश्यति निश्चितम् ॥ ४१ ॥ दत्त्वा कन्यां बोधयित्वा जगाम मुनिपुंगवः ॥ स्वात्मारामः स्वाश्रमे च तस्थौ स्त्रीसहितो मुदा ॥४२॥ संभोगेच्छावृते चित्ते कामी संप्राप कामिनीम् ॥ अहो सुकृतिनां कामो वांछामात्रेण सिध्यति ॥४३॥ शय्यां

रतिकरीं कृत्वा मुनिश्रेष्ठो महामुने ॥ शुभे क्षणे गृहीत्वा तां सुष्वाप निर्जने प्रियाम् ॥४४॥ नारीरसानभिज्ञस्यादाजन्ममुनिपुंगवः ॥ तथापि सुरतौ विज्ञः कामशास्त्रविशारदः ॥ ४५ ॥ नानाप्रकारंशृंगारं चकार विधिपूर्वकम् ॥ नवसंगममात्रेण मूर्छां संप्राप कंदली ॥ ॥ ४६ ॥ मूर्छां प्राप मुनिश्रेष्ठो बुबुधे न दिवानिशम् ॥ एवं प्रतिदिनं तत्र चकार सुरतिं मुने ॥ ४७ ॥ विदग्धाया विदग्धेन बभूव संगमः समः ॥ संबभूव गृहासक्तस्तपस्त्यक्त्वा मुनीश्वरः ॥ ४८ ॥ करोति कलहं नित्यं कंदली स्वामिना सह ॥ मुनींद्रो बोधयामास नीतिवाक्येन कामिनीम् ॥ सा तन्न बुबुधे किंचित्करोति कलहे स्पृहाम् ॥ ४९ ॥ तातप्रदत्तज्ञानेन सा न शांता बभूव ह ॥ न हीयते प्रबोधेन स्वभावो दुरतिक्रमः ॥ ५० ॥ नित्यं कटूक्तिं कांतं सा करोति हेतुना विना ॥ जगत्प्रकंपितं येन तया कोपात्स कंपितः ५१ ॥ तया कृतां कटूक्तिं च क्षमासंस्थां चकार ह ॥ बोधयामास तां नित्यं सद्यो मोहाद्दयानिधिः ॥ ५२ ॥ कटूक्तिशतकं पूर्णं तत्कालेन बभूव ह ॥ क्षमां चकार कृपया कटूक्तिं च शताधिकाम् ॥ ५३ ॥ पत्नीकटूक्त्या नियतं प्रदग्धं मानसं मुनेः ॥ तस्याः कटूक्तिकारिण्याः कर्म पूर्णं बभूव ह ॥ ५४ ॥ स्वात्मारामो दयालुश्च कोपं त्यक्तुं न स क्षमः ॥ शशाप कामिनीं मोहाद्भस्मराशिर्भवेति च ॥ ५५ ॥ मुनेरिंगितमात्रेण भस्मसात्सा बभूव ह ॥ एवमत्युच्छ्रितानां च न कल्याणं जगत्रये ॥ ५६ ॥ शरीरे भस्मसाद्भूते प्रतिबिंबः स चात्मनः ॥ जीवस्तत्रांतरिक्षस्थो ह्युवाच विनयात्प्रभुम् ॥ ५७ ॥ ॥ जीव उवाच ॥ ॥ हे नाथ सर्वदर्शी त्वं सततं ज्ञानचक्षुषा ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञः किमहं बोधयामि ते ॥ ५८ ॥ सदुक्तिर्वा कटूक्तिर्वा कोपः संताप एव च ॥ लोभो मोहश्च कामश्च क्षुत्पिपासादिकं च यत् ॥ ५९ ॥ स्थौल्यं कार्श्यं च नाशश्च दृश्यादृश्यं समुद्भवम् ॥ सर्वं शरीरधर्मं च न जीवस्य न चात्मनः ॥ ६० ॥ सत्त्वं रजस्तम इति शरीरं त्रिगुणात्मकम् ॥ तच्च नानाप्रकारं च निबोध कथयामि ते ॥ ६१ ॥ किञ्चित्सत्त्वातिरिक्तं च किञ्चिदेव रजोधिकम् ॥ तमोतिरिक्तं किञ्चिच्च न समं कुत्रचिन्मुने ॥ ६२ ॥ सत्त्वोदयाच्च मुक्तीच्छा कर्मेच्छा च रजोगुणात् ॥ तमोगुणाज्जीवहिंसा कोपोहंकार एव च ॥ ६३ ॥ कोपात्कटूक्तिर्नियतं कटूक्त्या शत्रुता भवेत् ॥ तया चाप्रियता सद्यः शत्रुः कः कस्य

भूतले ॥ ६४ ॥ को वा प्रियोऽप्रियः कः किं किं मित्रं को रिपुर्भवेत् ॥ इंद्रियाणि च बीजानि सर्वत्र शत्रुमित्रयोः ॥६५॥ प्राणाधिकः प्रियः स्त्रीणां भर्तुः प्राणाधिका प्रिया ॥ बभूव शत्रुता सद्यो दुरुक्त्या च क्षणाद्द्वयोः ॥ ६६ ॥ यद्भूतं द्रुततं सर्वं कामदोषेण वै प्रभो ॥ क्षमापराधं निखिलं किं कर्तव्यं वदाधुना ॥ ६७ ॥ किं करोमि क्व यामीति भविता कुत्र जन्म मे ॥ तव नान्यस्य जायाहं भविष्यामि जगत्त्रये ॥ ६८ ॥ इत्येवमुक्त्वा जीवश्च मौनीभूतो बभूव ह ॥ मूर्छामवाप स मुनिः शोकेन हतचेतनः ॥ ६९ ॥ स्वात्मारामो महाज्ञानी जहार चेतनामहो ॥ स्त्रीविच्छेदो विदग्धानां सर्वशोकात्परात्परः ॥ ७० ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यतः ॥ तत्र योगासनं कृत्वा चकार वायुधारणम् ॥ ७१ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र जगाम ब्राह्मणोऽर्भकः ॥ दंडी छत्री रक्तवासा बिभ्रत्तिलकमुत्तमम् ॥ ७२ ॥ सस्मितः श्यामवर्णश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ वयसातिशिशुः शांतो ज्ञानी वेदविदां वरः ॥ ७३ ॥ दृष्ट्वा तं संभ्रमेणैव दुर्वासाः प्रणनाम ह ॥ वासयामास तत्रैव पूजयामास भक्तितः ॥ ७४ ॥ उवाच ब्राह्मणवटुर्दत्त्वा तस्मै सदाशिषम् ॥ तद्दर्शनादाशिषा च सर्वं दुःखं गतं मुनेः ॥ ७५ ॥ शिशुरूपं क्षणं स्थित्वा तमुवाच विचक्षणः ॥ पीयूषतुल्यं नित्यौघं नीतिशास्त्रविशारदः ॥ ७६ ॥ ॥ शिशुरुवाच ॥ ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञ गुरोर्मंत्रप्रसादतः ॥ किं तत्त्वं त्वामहं विप्र पृच्छामि शोककातरम् ॥ ७७ ॥ ब्राह्मणानां तपो धर्मस्तपः साध्यं जगत्त्रयम् ॥ स्वधर्मं वै परित्यज्य किमिदानीं करोषि भोः ॥ ७८ ॥ का कस्य पत्नी कः कांतः कस्या वा भुवनत्रये ॥ मूर्खाणां वंचनां कर्तुं करोति मायया हरिः ॥ ७९ ॥ मिथ्या पत्नी तनेयं च क्षणात्तेन गताधुना ॥ न हि सत्यमदृश्यं च मिथ्या यत्राचिरस्थितिः ॥८०॥ एकानंशा च भगिनी वसुदेवसुता हरेः ॥ पार्वत्यंशसमुद्भूता सुशीला चिरजीविनी ॥ ८१ ॥ कल्पे कल्पे सुंदरी सा तव पत्नी भविष्यति ॥ मनो देहि तपस्यायां मुदा कतिपयं दिनम् ॥ ८२ ॥ कंदली कदलीजातिर्भविष्यति महीतले ॥ शुभदा फलदा कांता सकृत्सुता सुदुर्लभा ॥ ८३ ॥ कल्पांतरे शांतरूपा तव पत्नी भविष्यति ॥ अत्युच्छ्रितस्य दमनमुचितं च श्रुतौ श्रुतम् ॥ ८४ ॥ इत्येवमुक्त्वा शीघ्रं च विप्ररूपी जनार्दनः ॥ दत्त्वा ज्ञानं च विप्राय सोंत

धानं चकार ह ॥ ८५ ॥ मुनिः सर्वं श्रमं त्यक्त्वा तपस्यायां मनो दधे ॥ कंदली कदलीजातिर्बभूव धरणीतले ॥ ८६ ॥ दैत्यस्तालवनं गत्वा बभूव गर्दभाकृतिः ॥ तिलोत्तमा बाणपुत्री बभूव समये मुने ॥ ८७ ॥ दैत्येंद्रो विष्णुचक्रेण प्राणांस्त्यक्त्वा सुवांछितम् ॥ संप्राप्य चरणांभोजं मुनेरपि सुदुर्लभम् ॥ ८८ ॥ काले तिलोत्तमा भूत्वा जगाम स्वालयं पुनः ॥ कृष्णपौत्रालिंगनेन परिपूर्णमनोरथा ॥ ८९ ॥ इत्येवं कथितं श्रुत्वा श्रीकृष्णाख्यानमुत्तमम् ॥ पदेपदे सुंदरं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ९० ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे तालफलभक्षणप्रसंगे बलिपुत्रमोक्षो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुतं किमद्भुतं ब्रह्मन् हरेश्चरितमंगलम् ॥ विशेषतस्तव मुखे ह्यतीव सुमनोहरम् ॥ १ ॥ मृतायां मुनिकन्यायां शापाद्दुर्वाससो मुनेः ॥ किं चकार समागत्य तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥ २ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ सरस्वतीनदीतीरे तपस्यां कुर्वतो मुनेः ॥ पपात धौतमूर्ध्वांच धार्यमाणं च वायुना ॥ ३ ॥ पृथिव्यां पतिते वस्त्रे तपस्त्यक्त्वा मुनीश्वरः ॥ ध्यानेन बुबुधे सर्वं कन्यासंबंधिसंकटम् ॥ ४ ॥ जगाम शोकाविष्टोपि तूर्णं जामातुराश्रमम् ॥ सिषेच पृथिवीरेणूञ्छ्वन्नयनबिंदुना ॥ ५ ॥ गत्वालयसमीपं च विप्रः कातरमानसः ॥ हे वत्से कंदलीत्येवमुवाच च पुनःपुनः ॥ ॥ ६ ॥ श्वशुरस्य स्वरं ज्ञात्वा दुर्वासा भयविह्वलः ॥ बहिर्बभूव शीघ्रं च पपात चरणांबुजे ॥ ७ ॥ प्रणम्य श्वशुरं शोकाद्विललाप भृशं पुनः ॥ प्रवृत्तिं कथयामास मूलतो मुनिसत्तमम् ॥ ८ ॥ श्रुत्वा वार्तां शुचाविष्टः पपात धरणीतले ॥ मूर्च्छामाप महाज्ञानी निश्चेष्टो हि यथा मृतः ॥ ९ ॥ मृतं दृष्ट्वा स दुर्वासा मुने मनसि संकटम् ॥ चेतनां कारयामास प्रयत्नेन महामुनेः ॥ १० ॥ संप्राप्य चेतनां शीघ्रमुवाच तं पुरः स्थितम् ॥ जामातरं शोकयुतं भीतं प्रणतकंधरम् ॥ ११ ॥ महाशोकादश्रुपूर्णं रक्तपंकजलोचनम् ॥ कोपात्कंपितवाञ्छ्वत्संत्रस्तः स्फुरिताधरः ॥ १२ ॥ ॥ और्व उवाच ॥ ॥ अये ब्रह्मन्नत्रिवंश पौत्रस्त्वं जगतीपतेः ॥ स्वल्पदोषे बहुतरः कृतो दंडस्त्वया कथम् ॥ १३ ॥ त्वज्जन्म शंकरांशेन शिष्यस्तस्य जगद्गुरोः ॥ वेदवेदांगविज्ञश्च सर्वज्ञो गुणवा

न्स्वयम् ॥ १४ ॥ अनसूया महासाध्वी कमलांशा तव प्रभुः ॥ न जाने केन दोषेण तव चैतादृशी मतिः ॥ १५ ॥ गुणवाञ्जनको यस्य माता गुणवती सती ॥ तयोः पुत्रो दयाहीनो गतिः सूक्ष्मा श्रुतेरहो ॥ १६ ॥ मम प्राणाधिका कन्या मुदा त्वयि समर्पिता ॥ महागुणान्विता स्वल्पदोषेण परिमिश्रिता ॥ १७ ॥ वाग्दुष्टायाश्च दंडो हि परित्यागः श्रुतौ श्रुतः ॥ त्वया क्रोधाद्यदि त्यक्ता पित्रा यत्नेन पालिता ॥ १८ ॥ मदपत्यं स्वल्पदोषे यतो भस्मीकृतं त्वया ॥ पराभवस्तव महान्भविष्यति न संशयः ॥ १९ ॥ महतां क्षुद्रजंतूनां सर्वेषां जीविनां सदा ॥ स्रष्टा पाता च शास्ता च भगवान्करुणानिधिः ॥ २० ॥ इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो विलप्य च पुनःपुनः ॥ हेम्ब वत्से क्वयीत्युक्त्वा जगाम स्वालयं रुषा ॥ २१ ॥ गते मुनींद्रे दुर्वासा विललाप भृशं पुनः ॥ ज्ञानेन विस्मृतः शोको बभूव द्विगुणः पुनः ॥ २२ ॥ शोकानलो हि कालेन विच्छिन्नो ज्ञानभस्मना ॥ बंधुदर्शनशुष्केंधदानेन वर्धते पुनः ॥ ॥ २३ ॥ स्मारंस्मारं प्रियां तत्र विलप्य च पुनःपुनः ॥ बोधयित्वा स्वमात्मानं तपस्यायां मनो दधौ ॥ २४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं मुनेः शापस्य कारणम् ॥ बभूव तस्य कालेन दुःसहश्च पराभवः ॥ २५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ दुर्वासाः शंकरस्यांशः शिवतुल्यश्च तेजसा ॥ तेजस्वी को महानेव चकार तत्पराभवम् ॥ २६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अंबरीषो हि राजेंद्रः सूर्यवंशसमुद्भवः ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजे तन्मनाः संततं मुने ॥ २७ ॥ न राज्येषु न भार्यासु न पुत्रेषु प्रजासु च ॥ न संपत्सु क्षणं चित्तं पुण्यकर्मार्जितासु च ॥ २८ ॥ ध्यायतेहर्निशं धर्मी स्वप्ने ज्ञाने हरिं मुदा ॥ महाजितेंद्रियः शांतो विष्णुव्रतपरायणः ॥ ॥ २९ ॥ एकादशीव्रतरतः कृष्णपूजासु तत्परः ॥ सर्वकर्मस्वलितश्च कर्ता कृष्णार्पितेषु च ॥ ३० ॥ सुतीक्ष्णं षोडशारं च हरेश्चक्रं सुदर्शनम् ॥ तेजसा हरितुल्यं च सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ३१ ॥ ब्रह्मादिभिः स्तूयमानं पूजितं च सुरासुरैः ॥ प्रभुणा रक्षितं शश्वद्रक्षायै नृपसन्निधौ ॥ ३२ ॥ एकादशीव्रतं कृत्वा द्वादशीदिवसे सति ॥ स्नात्वा विधाय पूजां च कालेन विधिपूर्वकम् ॥ ३३ ॥

१ एकदा स व्रतम्–इ०पा० ।

दत्त्वा दानं ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णरजतादिकम् ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा च भोजनार्थमुवास ह ॥ ३४ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्रस्तपस्वी क्षुधितो मुने ॥ दंडी छत्री शुक्लवासा बिभ्रत्तिलकमुत्तमम् ॥ ३५ ॥ जटिलोतिकृशस्त्रस्तः शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ तत्राजगाम भगवान्दुर्वासा नृपतेः पुरः ॥ ३६ ॥ स च दृष्ट्वा मुनींद्रं तमुत्थाय च प्रणम्य च ॥ दत्त्वा पाद्यं च संप्रीत्या स्वर्णसिंहासनं ददौ ॥ ३७ ॥ तस्मै दत्त्वाशिषं विप्रः समुवास सुखासने ॥ पप्रच्छ राजा तं प्रीतः काङ्क्षा ते वद कामितम् ॥३८॥ नृपेंद्रवचनं श्रुत्वा तमुवाच महामुनिः ॥ बुभुक्षितस्य मे राजन्देह्यन्नं विधिपूर्वकम् ॥ ३९ ॥ किं त्वघमर्षणमंत्रं तु जप्त्वायाम्यचिरेण वै ॥ क्षणं प्रतीक्षतां राजन्नित्युक्त्वा च गतो मुनिः ॥ ॥ ४० ॥ गते विप्रे तु राजर्षिश्चिंतां प्राप दुरत्ययाम् ॥ विलोक्य विगतप्रायां द्वादशीं भयसंयुतः ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र समायांतं गुरुं मुदा ॥ नत्वा निवेद्य सर्वं तु नृपतिः समुवाच ह ॥ ४२ ॥ नायाति मुनिशार्दूलः प्रयाति द्वादशी तिथिः ॥ संकटेऽस्मिन्विधेयं च विविच्य विधिपूर्वकम् ॥ शीघ्रं वद मुनिश्रेष्ठ भद्राभद्रं च मामिति ॥ ४३ ॥ श्रुत्वा नृपोक्तिं त्वरितमुवाच मुनिपुंगवः ॥ हितं तथ्यं च वेदोक्तं परिणामसुखावहम् ॥ ४४ ॥ ॥ वशिष्ठ उवाच ॥ ॥ द्वादश्यां समतीतायां त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥ उपवासफलं हत्वा व्रतिनं हंति निश्चितम् ॥ ४५ ॥ ब्रह्महत्यासमं पापं भवेत्तस्य श्रुतौ श्रुतम् ॥ भक्ष्यद्रव्यं सुरातुल्यमित्याह कमलोद्भवः ॥ ४६ ॥ न भोजयित्वा मूढश्चेदतिथिं समुपस्थितम् ॥ स त्रस्तः क्षुधितो भुंक्ते कुंभीपाके व्रजेद्ध्रुवम् ॥ ४७ ॥ शतवर्षं तत्र तिष्ठन्नरश्चांडालतां व्रजेत् ॥ व्याधियुक्तो दरिद्रश्च भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ ४८ ॥ अतोतिसूक्ष्मं किं ब्रूमोऽधुना परमसंकटे ॥ रक्षां कुरु द्वयोर्धर्मं समालोक्य वदामि ते ॥ ४९ ॥ उपवासफलं रक्ष कृष्णस्य चरणोदकम् ॥ भुक्त्वा शीघ्रमपो राजंस्तद्भक्षणमभक्षणम् ॥ ५० ॥ इत्युक्त्वा ब्रह्मणः पुत्रो विरराम महामुने ॥ बुभुजे तज्जलं किंचित्कृष्णपादांबुजं स्मरन् ॥५१॥ एतस्मिन्नंतरे तत्राजगाम मुनीश्वरः ॥ चिच्छेद कोपात्सर्वज्ञः स्वजटां नृपतेः पुरः ॥ ५२ ॥ ततः समुत्थितः शीघ्रं पुरुषोऽग्निशिखोपमः ॥ खड्गहस्तो महाभीमो राजेंद्रं हंतुमुद्यतः ॥५३॥ हरेश्चक्रं च तं दृष्ट्वा सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ चिच्छेद कृत्यापुरुषं ब्राह्मणं छेत्तुमुद्यतम् ॥ ५४ ॥

दृष्ट्वा सुदर्शनं विप्रो दुद्राव भयविह्वलः ॥ द्विजः पश्चात्तं ददर्श ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ ५५ ॥ ब्रह्मांडक्रमणं कृत्वा निर्विण्णोऽति भयाकुलः ॥ तं च मत्वा जगन्नाथं ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ ५६ ॥ त्राहित्राहीत्येवमुक्त्वा विवेश ब्रह्मणः सभाम् ॥ उत्थाय ब्रह्मा विप्रेंद्रं पप्रच्छ कुशलं मुने ॥ ५७ ॥ सर्वं स कथयामास वृत्तांतं मूलतो विधिम् ॥ श्रुत्वा ब्रह्मा निशश्वास तमुवाच भयाकुलः ॥ ५८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ हरिदासं वत्स शप्तुं गतोसि कस्य तेजसा ॥ रक्षिता यस्य भगवांस्तं को हंता जगत्त्रये ॥ ५९ ॥ क्षुद्राणां महतां चैव भक्तानां रक्षणाय च ॥ ररक्ष संततं चक्रं श्रीहरिर्भक्तवत्सलः ॥ ६० ॥ यो मूढो वैष्णवं द्वेष्टि विष्णुप्राणसमं द्विज ॥ तस्य संहारकर्तारं संहर्तुमीश्वरो हरिः ॥ ६१ ॥ शीघ्रं स्थानांतरं गच्छ वत्स त्राणं न वाधुना ॥ अन्यथा त्वां मया सार्धं हनिष्यति सुदर्शनम् ॥ ६२ ॥ किं ब्रह्मलोकं ब्रह्मांडं दग्धुं शक्तं क्षणेन यत् ॥ तेजसा विष्णुतुल्यं यत्केनान्येन निवार्यते ॥ ६३ ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा ततो दुद्राव ब्राह्मणः ॥ त्रस्तो जगाम कैलासं शंकरं शरणं भिया ॥ ६४ ॥ कृपानिधान मां रक्षेत्युवाच शंकरं भिया ॥ न हि पप्रच्छ कुशलं सर्वज्ञो ब्राह्मणं शिवः ॥ ६५ ॥ उवाच दीनदीनेशः संहर्ता जगतां क्षणात् ॥ स्थिरो भव द्विजश्रेष्ठ मदीयं वचनं शृणु ॥ ६६ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ पौत्रस्त्वं जगतां धातुरत्रेश्च तनयो मुने ॥ वेदज्ञातासि सर्वज्ञ मूर्खतुल्यं तु कर्म ते ॥ ६७ ॥ वेदेषु च पुराणेषु सेतिहासेषु सर्वतः ॥ निरूपितो यः सर्वेशस्तं न जानासि मूढवत् ॥ ६८ ॥ अहं ब्रह्मा च इंद्रश्च आदित्या वसवस्तथा ॥ धर्मेंद्रो च सुराः सर्वे मुनींद्रा मनवस्तथा ॥ ६९ ॥ आविर्भूतास्तिरोभूता यस्य भ्रूभंगलीलया ॥ तस्य प्राणाधिकं भक्तं हंसि त्वं कस्य तेजसा ॥ ७० ॥ अहं ब्रह्मा च कमला दुर्गा वाणी च राधिका ॥ न हि भक्तात्पराः प्रेम्णा भक्ताश्च सर्वतः प्रियाः ॥ ७१ ॥ क्षुद्रांश्च महतो भक्तान्छश्वद्रक्षति यत्नतः ॥ सर्वांतरात्मा भगवांश्चक्रेण दुःसहेन च ॥ ७२ ॥ नियुज्य चक्रं दुर्वार्यं स्वात्मतुल्यं च तेजसा ॥ तथापि न प्रतीतिश्च स्वयं गच्छति रक्षितुम् ॥ ७३ ॥ स्वकीयगुणनाम्नां च श्रवणार्थं[illegible] ॥ भक्तसंगे [illegible] संततं हरिः ॥ ७४ ॥ कांता प्राणाधिका शश्वन्न हि कोपि ततोधिकः ॥

भक्तान्द्वेष्टि स्वयं सा चेद्रूपं त्यजति तां प्रभुः ॥ ७५ ॥ सर्वेषां च प्रिया विप्राः स्वशरीरादपि द्विज ॥ ब्राह्मणेभ्यः प्रिया भक्ताः प्राणेभ्यश्च हरेरपि ॥ ७६ ॥ ईश्वरस्य प्रियः को वाऽप्रियः को वा जगत्त्रये ॥ यः शिष्टस्तं भजेच्छश्वद्ध्यायते सततं सदा ॥ ७७ ॥ महति प्रलये ब्रह्मन्ब्रह्मांडौघे जलप्लुते ॥ न तत्र नाशो भक्तानां सर्वेषां च भविष्यति ॥ ७८ ॥ भज ब्राह्मण गोविंदं स्मर तस्य पदांबुजम् ॥ सर्वापदो विनश्यंति श्रीहरेः स्मरणादपि ॥ ७९ ॥ व्रज शीघ्रं च वैकुंठ वैकुंठः शरणं तव ॥ दास्यत्येवाभयं तुभ्यं करुणासागरो विभुः ॥ ८० ॥ एतस्मिन्नंतरे व्याप्तं कैलासं चक्रतेजसा ॥ यथा च सूर्यकिरणैः सुप्रदीप्तं महीतलम् ॥ ८१ ॥ दग्धा ज्वालाकरालैश्च सर्वे कैलासवासिनः ॥ त्राहि त्राहीत्येवमुक्त्वा शंकरं शरणं ययुः ॥ ८२ ॥ दृष्ट्वा चक्रं दुर्विषहं शंकरः करुणानिधिः ॥ पार्वत्या सह संप्रीत्या ब्राह्मणायाशिषं ददौ ॥ ८३ ॥ तेजः सत्यं तपः सत्यं यदि चेच्चिरसंचितम् ॥ कृतापराधो भीतश्च द्विजो भवतु विज्वरः ॥ ८४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ यत्प्रभोर्मम पुण्येषु ब्राह्मणः शरणागतः ॥ ममाशिषा महाभीत्या शीघ्रं भवतु विज्वरः ॥ ८५ ॥ इत्येवमुक्त्वा कृपया विरराम शिवा शिवः ॥ मुनिः प्रणम्य देवेशं वैकुंठं शरणं ययौ ॥ ८६ ॥ गत्वा वैकुंठभवनं मनोयायी मुनीश्वरः ॥ दृष्ट्वा सुदर्शनं पश्चाद्विवेशांतःपुरं हरेः ॥ ८७ ॥ ददर्श श्रीहरिं विप्रो रत्नसिंहासनस्थितम् ॥ शंखचक्रगदापद्मधरं पीतांबरं परम् ॥ ८८ ॥ श्यामं चतुर्भुजं शांतं लक्ष्मीकांतं मनोहरम् ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यं रत्नमालाविभूषितम् ॥ ८९ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ सद्रत्नसाररचितं किरीटोज्ज्वलशेखरम् ॥ ९० ॥ पार्षदप्रवरैश्चैश्च सेवितं श्वेतचामरैः ॥ पद्मासेवितपादाब्जं सरस्वत्या स्तुतं पुरः ॥ ९१ ॥ सुनंदनंदकुमुदप्रचंडादिभिरावृतम् ॥ गुणानुवादं गायंतं तंत्रैः पश्यंतमीप्सितम् ॥ ९२ ॥ एवंभूतं प्रभुं दृष्ट्वा दंडवत्प्रणनाम च ॥ तुष्टाव सामवेदोक्तस्तोत्रेण परमेश्वरम् ॥ ९३ ॥ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ त्राहि मां कमलाकांत त्राहि मां करुणानिधे ॥ दीनबंधोऽतिदीनेश करुणासागर प्रभो ॥ ९४ ॥ वेदवेदांगसंस्रष्टुर्विधातुश्च स्वयं विधे ॥ मृत्योर्मृत्युः कालकाल त्राहि मां संकटार्णवे ॥ ९५ ॥ संहारकर्तुः संहारः सर्वेशः

सर्वकारणः ॥ महाविष्णुतरोर्बीज रक्ष मां भवसागरे ॥ ९६ ॥ शरणागतशोकार्तभयत्राणपरायण ॥ भगवन्नव मां भीतं नारायण नमोस्तु ते ॥ ९७ ॥ वेदेष्वाद्यं च यद्वस्तु वेदाः स्तोतुं न च क्षमाः ॥ सरस्वती जडीभूता किं स्तुवंति विपश्चितः ॥ ॥ ९८ ॥ शेषः सहस्रवक्त्रेण यं स्तोतुं जडतां व्रजेत् ॥ पंचवक्त्रो जडीभूतो जडीभूतश्चतुर्मुखः ॥ ९९ ॥ श्रुतयः स्मृतिकर्तारो वाणी चेत्स्तोतुमक्षमा ॥ कोहं विप्रश्च वेदज्ञः शिष्यः किं स्तौमि मानद ॥ १०० ॥ मनूनां च महेंद्राणामष्टाविंशतिमे गते ॥ दिवानिशं यस्य विधेरष्टोत्तरशतायुषः ॥ १०१ ॥ तस्य पातो भवेद्यस्य चक्षुरुन्मीलनेन च ॥ तमनिर्वचनीयं च किं स्तौमि पाहि मां प्रभो ॥ १०२ ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा पपात चरणांबुजे ॥ नयनांबुजनीरेण सिषेच भयविह्वलः ॥ १०३ ॥ दुर्वाससा कृतं स्तोत्रं हरेश्च परमात्मनः ॥ पुण्यदं सामवेदोक्तं जगन्मंगलनामकम् ॥ १०४ ॥ यः पठेत्संकटग्रस्तो भक्तियुक्तश्च संयतः ॥ नारायण स्तं कृपया शीघ्रमागत्य रक्षति ॥ १०५ ॥ राजद्वारे श्मशाने च कारागारे भयाकुले ॥ शत्रुग्रस्ते दस्युभीतो हिंस्रजंतुसमन्विते ॥ ॥ १०६ ॥ वेष्टिते राजसैन्येन मग्ने पोते महार्णवे ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण मुच्यते नात्र संशयः ॥१०७॥ इति ब्रह्मवैवर्ते दुर्वाससा कृतं श्रीकृष्णस्तोत्रं समाप्तम् ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ मुनेश्च स्तवनं श्रुत्वा भगवान्भक्तवत्सलः ॥ प्रहस्योवाच मधुरं पीयूषवृष्टिवन्मुदा ॥ १०८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते भविष्यति वरेण मे ॥ किं तु मे वचनं नित्यं शृणु सत्यं सुखावहम् ॥ १०९ ॥ अन्येषां च भवेज्ज्ञानं श्रुत्वा शास्त्रं सतां मुखात् ॥ ॥ स्वमूर्तिमंति शास्त्राणि भवेत्संतश्चरंति हि ॥ ११० ॥ कर्मवेदविरुद्धं च सर्वेषामतिगर्हितम् ॥ करोति विद्वांश्चेज्ज्ञात्वा स च जीवन्मृताधिकः ॥ १११ ॥ पुराणेषु च वेदेषु चेतिहासेषु ब्राह्मण ॥ वैष्णवानां च महिमा श्रुतः सर्वैश्च सर्वतः ॥ ११२ ॥ अहं प्राणा वैष्णवानां मम प्राणाश्च वैष्णवाः ॥ तानेव द्वेष्टि यो मूढो ममासूनां च हिंसकः ॥ ११३ ॥ पुत्रान्पौत्रान्कलत्रांश्च राज्यं लक्ष्मीं विहाय च ॥ ध्यायंते सततं ये मां को मे तेभ्यः परः प्रियः ॥ ॥ ११४ ॥ परा भक्ता मे प्राणा न च लक्ष्मीर्न शंकरः ॥ न भारती न च ब्रह्मा न दुर्गा न गणेश्वरः ॥ ११५ ॥ न ब्राह्मणा न

वेदाश्च वेदजननी परा ॥ न गोप्यो न च गोपाला न राधा प्राणतः प्रियाः ॥११६॥ इत्येवं कथितं सर्वं सत्यं सारं च वास्तवम् ॥ न प्रशंसापरं तेषां ते च प्राणाधिकाः प्रियाः ॥ ११७ ॥ मां द्विषंति च ये मूढा ज्ञानहीनाश्च वंचिताः ॥ आत्मानं ये न जानंति ते यांति निरयं चिरम् ॥ ११८ ॥ ये द्विषंति च मद्भक्तान्प्राणानामधिकं प्रियान् ॥ तेषां शास्ता त्वहं तूर्णं परत्र निरयं चिरम् ॥११९ ॥ प्रभावोहं च सर्वेषामीश्वरः परिपालकः ॥ न च व्यापीस्वतंत्रोहं भक्ताधीनो दिवानिशम् ॥१२० ॥ गोलोके वाथ वैकुंठे द्विभुजं च चतुर्भुजम् ॥ रूपमात्रमिदं शश्वत्प्राणा मे भक्तसन्निधौ ॥ १२१ ॥ यदुक्तं भक्तदत्तं च भक्षणीयं च तन्मम ॥ अभक्ष्यं द्रव्यमन्येन दत्तं चेदमृतोपमम् ॥ १२२ ॥ अंबरीषं नृपश्रेष्ठं निरीहं तमहिंसकम् ॥ कथं हंसि दयाशीलं सर्वप्राणिहिते रतम् ॥ १२३ ॥ दयां कुर्वंति ये संतः सततं सर्वजंतुषु ॥ तान्द्विषंति च ये मूढास्तेषां हंताहमेव च ॥ १२४ ॥ भक्तानां हिंसकं शत्रुमहं रक्षितुमक्षमः ॥ अंबरीषालयं गच्छ स त्वां रक्षितुमीश्वरः ॥ १२५ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ इदं वाक्यं च तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणो भयविह्वलः ॥ विषण्णमानसस्तस्थौ स्मरन्कृष्णपदांबुजम् ॥ १२६ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा भवान्या सह शंकरः ॥ धर्मश्चेंद्रादयो देवा आजग्मुर्मुनिपुङ्गवाः॥ ॥ १२७ ॥ प्रणम्य तुष्टुवुः सर्वे परमात्मानमीश्वरम् ॥ पुलकांचितसर्वांगा भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ १२८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ स्वात्मस्वरूप निर्लिप्त भक्तानुग्रहकातर ॥ भक्तापराधजनकं रक्ष ब्राह्मणपुङ्गवम् ॥ १२९ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ दीनबंधो जगन्नाथ नायं विप्रो जगद्बहिः ॥ कृतापराधं दीनं च पाहीमं शरणागतम् ॥ १३० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ भक्त एवांबरीषस्ते न द्विजा न सुरा वयम् ॥ सर्वेषामीश्वरस्त्वं च रक्ष विप्रं कृतागसम् ॥ १३१ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ सर्वेषां जनकस्त्वं च पाता दंडकृदीश्वरः ॥ शिशुहेतोः शिशुं हंति पितेत्येवं कुतः प्रभो ॥ १३२ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ कृपया समता शश्वत्सर्वेषु जीविषु प्रभो ॥ अपराधफलं भुक्तमधुना पातुमर्हसि ॥ १३३ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ शांतिं कर्तुं समुचितमुचितं सांप्रतं कुरु ॥ कृतकुंठस्य मूलस्य पालनं कर्तुमर्हसि ॥ १३४ ॥ ॥ दिक्पाल उवाच ॥ ॥ कृतापराधं विप्रं च छेत्तुमर्हसि न श्रुतौ ॥ अपराधशमं

कृत्वा सदा पाति सदीश्वरः ॥ १३५ ॥ ॥ ब्रह्मा ऊचुः ॥ ॥ यो द्वेष्टि वैष्णवं मूढस्तं रुष्टाः सर्वदेवताः ॥ पीडां कुर्मो वयं शश्व
त्पश्चात्त्वं पातुमर्हसि ॥ १३६ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ नाथ विप्रे पराभूते सर्वे जीवन्मृता वयम् ॥ दंडं विधातुमेकस्य
भवेल्लज्जा स्वजातिषु ॥ १३७ ॥ ॥ अत्रिरुवाच ॥ ॥ त्वयैव दत्तः पुत्रो मे क्रोधी त्वत्सेवकः सदा ॥ न कं बिभेति
त्रैलोक्ये तेजस्वी तेजसा तव ॥ १३८ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ क्षमापराधं भगवन् ब्राह्मणं शरणागतम् ॥ स्तुवंति देव
विप्राश्च न विप्रं हंतुमर्हसि ॥ १३९ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ बोधयिष्यामि देवानां जनकं कामदं श्रुतिम् ॥ भगवन्स्वा
मी सर्वेषां सर्वांश्च पातुमर्हसि ॥ १४० ॥ ॥ पार्षदा ऊचुः ॥ ॥ भवतः स्मृतिमात्रेण सर्वेषां सर्वमंगलम् ॥ भवेत्सर्वापदो यांति पाहीमं
शरणागतम् ॥ १४१ ॥ ॥ नर्तका ऊचुः ॥ ॥ दारिद्र्यभंजन वयं भिक्षुकास्तव संततम् ॥ भिक्षां नः सांप्रतं देहि परित्राणं द्विजस्य
च ॥ १४२ ॥ एतेषां स्तवनं श्रुत्वा प्रभुः शरणवत्सलः ॥ प्रहस्योवाच वचनं सर्वसंतोषकारणम् ॥ १४३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
सर्वे शृणुत मद्वाक्यं नीतियुक्तं सुखावहम् ॥ विप्ररक्षां करिष्यामि युष्माकमाज्ञया ध्रुवम् ॥ १४४ ॥ किं त्वयं यातु वैकुंठादंबरीषालयं
पुनः ॥ करोतु पारणं तत्र राज्ञः सुप्रीतये मुनिः ॥ ॥ १४५ ॥ विप्रस्तस्यातिथिर्भूत्वा निर्दोषं शप्तुमुद्यतः ॥ सुदर्शनं तु तं रक्ष्यं
ब्राह्मणं हंतुमुद्यतम् ॥ १४६ ॥ पूर्णं वर्षमयं भीतो भ्रमत्येव भुवं मुदा ॥ उपवासी स राजेंद्रः सस्त्रीकश्च शुचान्वितः ॥ १४७ ॥ ततोह
मुपवासी च भक्तोपवासकारणात् ॥ स्तनांधं बालकं दृष्ट्वा न भुंक्ते जननी यथा ॥ १४८ ॥ ममाशिषा मुनिश्रेष्ठः सद्यो भवतु
विज्वरः ॥ पथि तत्रास्य हिंसां च मच्चक्रं न करिष्यति ॥ १४९ ॥ अहमेवाद्य निश्चिंतः सुखं भोक्ष्यामि निश्चितम् ॥ भक्तदत्तं च
यद्वस्तु प्रीत्या कृत्वा सुधोपमम् ॥ १५० ॥ लक्ष्मीदत्तं च यद्द्रव्यं न चाहं भोक्तुमीश्वरः ॥ विना भक्तप्रदानेन न तृप्तिं दातुमीश्वरः ॥
॥ १५१ ॥ हे मुनींद्र महाप्राज्ञ गच्छ वत्स नृपालयम् ॥ सर्वे देवाश्च देव्यश्च गच्छंतु मुनयो गृहम् ॥ १५२ ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तूर्णं
ययौ [illegible] मुदा ॥ ययुः सर्वे मुदा युक्ताः प्रणम्य जगदीश्वरम् ॥ १५३ ॥ ब्राह्मणश्च मनोयायी जगाम नृपमंदिरम् ॥ सुदर्शनं

च तत्रैकं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ॥ १६४ ॥ उपोष्य वत्सरं राजा शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ सिंहासनस्थो ददर्श पुरतो मुनिपुंगवम् ॥ १६५ ॥ उत्थाय संभ्रमात्सद्यः प्रणम्य सादरं मुदा ॥ भोजयित्वा तु मिष्टान्नं ब्राह्मणं बुभुजे स्वयम् ॥ १६६ ॥ भुक्त्वा तुष्टो द्विजश्रेष्ठो युयुजे परमाशिषम् ॥ जगाम स्वालयं तूर्णं प्रशशंस पुनःपुनः ॥ १६७ ॥ उवाच पथि विप्रेंद्रो मनसा विस्मयाकुलः ॥ माहात्म्यं दुर्लभमहो वैष्णवानामिति द्विजः ॥ १६८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे मुनिमोक्षणप्रस्तावो नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ द्वादशीलंघने दोषः श्रुतस्त्वन्मुखतो मुने ॥ परभावो मुनेश्चैव नृपत्राणं हरेरहो ॥ १ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि सर्वेषामीप्सितं च मे ॥ एकादशीव्रतस्यास्य विधानं वद निश्चितम् ॥ २ ॥ अहो श्रुतौ श्रुतं किंचिन्मतभेदान्न निश्चितम् ॥ श्रुतीनां कारणमुखाच्छ्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ३ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ एकादशीव्रतमिदं देवानामपि दुर्लभम् ॥ श्रीकृष्णप्रीतिजनकं तपःश्रेष्ठं तपस्विनाम् ॥ ४ ॥ देवानां च यथा कृष्णो देवीनां प्रकृतिर्यथा ॥ आश्रमाणां यथा विप्रो वैष्णवानां यथा शिवः ॥ ५ ॥ यथा गणेशः पूज्यानां यथा वाणी विपश्चिताम् ॥ शास्त्राणां च यथा वेदास्तीर्थानां जाह्नवी यथा ॥६॥ तैजसानां यथा स्वर्णं प्राणिनां वैष्णवो यथा ॥ धनानां च यथा विद्या संगिनां च यथा प्रिया ॥७॥ प्रमथानां यथा रुद्रः श्रेयसां च यथा मतिः ॥ आत्मा यथेंद्रियाणां च चंचलानां यथा मनः ॥ ८ ॥ गुरुस्त्रीणां यथा माता बंधूनां च यथा पतिः ॥ बलिष्ठानां यथा दैवं कालः कलयतां यथा ॥९॥ सुशीलं चैव मित्राणां शत्रूणां रुग्यथा मुने ॥ यथा कीर्तिः कीर्तिमतां गृहिणां च यथा गृहम् ॥ १० ॥ यथा खलो हिंसकानां दुष्टानां चैव पुंश्चली ॥ तेजस्विनां ग्रहेशश्च सहिष्णूनां यथा क्षितिः ॥ ११ ॥ यथाऽमृतं भक्षणानां दाहकानां यथानलः ॥ यथा श्रीर्धनदातॄणां सतीनां च यथा सती ॥ १२ ॥ प्रजेशानां यथा ब्रह्मा सरितां सागरो यथा ॥ यथा साम श्रुतीनां च गायत्री छंदसां यथा ॥ १३ ॥ वृक्षाणां च यथाश्वत्थः पुष्पाणां तुलसी यथा ॥ यथा मार्गो हि मासानामृतूनां च यथा मधुः ॥ १४ ॥ आदित्यानां यथा सूर्यो रुद्राणां शंकरो यथा ॥ यथा भीष्मो वसूनां च वर्षाणां भारतं

यथा ॥ १५ ॥ देवर्षीणां यथा त्वं च ब्रह्मर्षीणां यथा भृगुः ॥ नृपाणां च यथा रामः सिद्धानां कपिलो यथा ॥ १६ ॥ यथा सनत्कुमारश्च योगिनां ज्ञानिनां वरः ॥ ऐरावतो गजेंद्राणां पशूनां शरभो यथा ॥ १७ ॥ यथा हिमाद्रिः शैलानां मणीनां कौस्तुभो यथा ॥ सरस्वती नदीनां च यथा पुण्यस्वरूपिणी ॥ १८ ॥ गंधर्वाणां चित्ररथो यथा श्रेष्ठश्च नारद ॥ यथा कुबेरो यक्षाणां सुमाली रक्षसां यथा ॥ १९ ॥ यथा श्रेष्ठा च नारीणां शतरूपा वरा परा ॥ मनूनां च यथा श्रेष्ठः स्वयं स्वायंभुवो मनुः ॥ २० ॥ सुंदरीणां यथा रम्भा यथा माया च मायिनाम् ॥ एकादशीव्रतमिदं व्रतानां च वरं तथा ॥ २१ ॥ कर्तव्यं च चतुर्णां च वर्णानां नित्यमेव च ॥ यतीनां वैष्णवानां च ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ २२ ॥ सत्यं सर्वाणि पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ संत्येवौदनमाश्रित्य श्रीकृष्णव्रतवासरे ॥ २३ ॥ भुक्त्वैतानि च पापानि यो भुंक्ते तत्र मंदधीः ॥ इहातिपातकी सोपि यात्यंते नरकं ध्रुवम् ॥ २४ ॥ एकादशीप्रमाणानि युगसंख्याकृतानि च ॥ कुंभीपाके महाघोरे स्थित्वा चांडालतां व्रजेत् ॥ २५ ॥ गलितव्याधियुक्तश्च ततः सप्तसु जन्मसु ॥ पश्चान्मुक्तो भवेत्पापादित्याह कमलोद्भवः ॥२६॥ इत्येवं कथितं ब्रह्मन्यो दोषस्तत्र भोजने ॥ द्वादशीलंघने दोषो मयोक्तश्च श्रुतः पुरा ॥२७॥ दशमीलंघने दोषं निबोध कथयामि ते ॥ पुरा श्रुतो धर्मवक्त्राद्वेदसारोद्धृतोपि च ॥ २८ ॥ दशमीं यः कलामात्रां मूढोऽज्ञानेन लंघयेत् ॥ याति श्रीस्तद्गृहात्तूर्णं शापं दत्त्वा तु दारुणम् ॥ २९ ॥ इह तद्वंशहानिश्च यशोहानिर्भवेद्ध्रुवम् ॥ अंते मन्वंतरशतमंधकूपे वसेद्द्विज ॥ ३० ॥ दशम्येकादशी वापि द्वादशी यत्र वासरे ॥ तत्र भुक्त्वा परदिने उपोष्य व्रतमाचरेत् ॥ ३१ ॥ द्वादश्यां च व्रतं कृत्वा त्रयोदश्यां च पारणम् ॥ द्वादशीलंघने दोषो व्रतिनां तत्र विद्यते ॥३२॥ संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते किंचिदेव सा ॥ तत्रोपोष्या द्वितीया च परा चेद्यदि वर्धते ॥ ३३ ॥ षष्टिदंडात्मिका यत्र प्रभाते च तिथित्रयम् ॥ कुर्वंति गृहिणः पूर्वं नैव यत्यादयस्तथा ॥ ३४ ॥ परत्रानशनं कृत्वा नित्यकृत्यं समाचरेत् ॥ व्रते जागरणं सर्वं पूर्वत्रैवाचरेद्बुधः ॥ ३५ ॥ तत्पूर्वदिवसे नित्यं व्रतं कृत्वा परेहनि ॥ एकादश्यां व्यतीतायां पारणं तु समाचरेत ॥ ३६ ॥ वैष्णवानां यतीनां च विधवानां तथैव च ॥ सर्वाः समा उपोष्या

स्ता भिक्षूणां ब्रह्मचारिणाम् ॥ ३७ ॥ शुक्लामेव तु कुर्वंति गृहिणो वैष्णवेतराः ॥ न कृष्णालंघने दोषस्तेषां वेदेषु नारद ॥ ३८ ॥ शयनीबोधिनीमध्ये या कृष्णैकादशी भवेत् ॥ सैवोपोष्या गृहस्थेन नान्या कृष्णा कदाचन ॥ ३९ ॥ इत्येवं कथितो ब्रह्मन्निर्णयोयं श्रुतौ श्रुतः ॥ व्रतस्यास्य विधानं च निबोध कथयामि ते ॥ ४० ॥ कृत्वा हविष्यं पूर्वाह्ने न च भुंक्ते पुनर्जलम् ॥ एकाकी कुशशय्यायां नक्तं शयनमाचरेत् ॥ ४१ ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय प्रातः कृत्यं विधाय च ॥ नित्यकृत्यं विधायाथ ततः स्नानं समाचरेत् ॥ ॥ ४२ ॥ व्रतोपवासं संकल्प्य श्रीकृष्णप्रीतिपूर्वकम् ॥ कृत्वा संध्यां तर्पणं च विधायाह्निकमाचरेत् ॥ ४३ ॥ नित्यपूजां दिने कृत्वा व्रतद्रव्यं समाहरेत ॥ कृत्वा षोडशोपचारं प्रहृष्टं विधिबोधितम् ॥ ४४ ॥ आसनं वसनं पाद्यमर्घ्यं पुष्पानुलेपनम् ॥ धूपं दीपं च नैवेद्यं यज्ञसूत्रं च भूषणम् ॥ ४५ ॥ गंधं स्नानीयतांबूले मधुपर्कं पुनर्जलम् ॥ एतान्याहृत्य दिवसे व्रतं नक्तं समाचरेत् ॥ ४६ ॥ उपविश्यासने पूतो धृत्वा धौतेयवाससी ॥ आचम्य श्रीहरिं नत्वा स्वस्तिवाचनमाचरेत् ॥ ४७ ॥ आरोप्य मंगलघटं धान्याधारे शुभे क्षणे ॥ फलशाखाचंदनाक्तं वेदोक्तं मुनिभिर्मुदा ॥ ४८ ॥ देवषट्कं समावाह्य पृथग्धान्यैः समाचरेत् ॥ पूजां पंचोपचारैश्च प्रकृष्टैश्च विचक्षणः ॥ ४९ ॥ गणेश्वरं दिनकरं वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ॥ संपूज्यैतान्प्रणम्याथ व्रतं कुर्याद्धरिं स्मरन् ॥ ५० ॥ नाराध्य देवषट्कं च यदि कर्म समाचरेत् ॥ नित्यं नैमित्तिकं चापि तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ ५१ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं व्रतांगभूतमेव च ॥ कण्वशाखोक्तमिष्टं च व्रतं शृणु महामुने ॥ ५२ ॥ सामवेदोक्तध्यानेन ध्यात्वा कृष्णं परात्परम् ॥ पुष्पं च शिरसि न्यस्य पुनर्ध्यानं समाचरेत् ॥ ५३ ॥ ध्यानं शृणु निगूढं च सर्वेषामपि वांछितम् ॥ न प्रकाश्यमभक्ताय भक्तप्राणाधिकं परम् ॥ ५४ ॥ नवीननीरदोघद्दच्छ्यामसुन्दरविग्रहम् ॥ शरत्पार्वणचंद्राभाविर्निद्यास्यमनुत्तमम् ॥ ५५ ॥ शरत्सूर्योदयाब्जानां प्रभामोचनलोचनम् ॥ स्वांगसौंदर्यशोभाभी रत्नभूषणभूषितम् ॥ ५६ ॥ गोपीलोचनकोणैश्च प्रसन्नैरतिसूचकैः ॥ शश्वन्निरीक्ष्यमाणं तत्प्राणैरिव विनिर्मितम् ॥ ५७ ॥ रासमंडलमध्यस्थं रासोल्लाससमुत्सुकम् ॥ राधावक्त्रशरच्चंद्रसुधापानचकोरकम् ॥ ५८ ॥ कौस्तुभेन मणींद्रेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥

पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजितम् ॥ ५९ ॥ सद्रत्नसारनिर्माणं किरीटोज्ज्वलशेखरम् ॥ विनोदमुरलीन्यस्तहस्तं पूज्यं सुरासुरैः ॥ ६० ॥ ध्यानासाध्यं दुराराध्यं ब्रह्मादीनां च वंदितम् ॥ कारणं कारणानां यस्तमीश्वरमहं भजे ॥ ६१ ॥ ध्यात्वानेन तमावाह्य चोपहाराणि षोडश ॥ दत्त्वा संपूजयेद्भक्त्या मंत्रैरेभिश्च नारद ॥ ६२ ॥ आसनं स्वर्णनिर्माणं रत्नसारपरिच्छदम् ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं गृह्यतां परमेश्वर ॥ ६३ ॥ वह्निप्रक्षालितं वस्त्रं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ मूल्यानिर्वचनीयं च गृह्यतां राधिकापते ॥ ॥ ६४ ॥ पादप्रक्षालनार्हं च सुवर्णपात्रसंस्थितम् ॥ सुवासितं शीतलं च गृह्यतां करुणानिधे ॥ ६५ ॥ इदमर्घ्यं पवित्रं च शंखतोयसमन्वितम् ॥ पुष्पदूर्वाचंदनाक्तं गृह्यतां भक्तवत्सल ॥ ६६ ॥ सुवासितं शुक्लपुष्पं चंदनागुरुसंयुतम् ॥ सद्यस्ते प्रीतिजनकं गृह्यतां सर्वकारण ॥ ६७ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमोशीरमुत्तमम् ॥ सर्वेप्सितमिदं कृष्ण गृह्यतामनुलेपनम् ॥ ६८ ॥ रसो वृक्षविशेषस्य नानाद्रव्यसमन्वितः ॥ सुगंधियुक्तः सुखदो धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ६९ ॥ दिवानिशं सुप्रदीप्तो रत्नसारविनिर्मितः ॥ पुनर्ध्वांतनाशबीजं दीपोयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ७० ॥ नानाविधानि द्रव्याणि स्वादूनि सुरभीणि च ॥ चोष्यादीनि पवित्राणि स्वात्माराम प्रगृह्यताम् ॥ ७१ ॥ सावित्रीग्रंथिसंयुक्तं स्वर्णतंतुविनिर्मितम् ॥ गृह्यतां देवदेवेश रचितं चारुकारुणा ॥७२॥ अमूल्यरत्नरचितं सर्वावयवभूषणम् ॥ त्विषा जाज्वल्यमानं च गृह्यतां नंदनंदन ॥ ७३ ॥ प्रधानो वर्णनीयश्च सर्वमंगलकर्मणि ॥ प्रगृह्यतां दीनबंधो गंधोयं मंगलप्रदः ॥ ७४ ॥ धात्रीश्रीफलपत्रोत्थं विष्णुतैलं मनोहरम् ॥ वांछितं सर्वलोकानां भगवन्प्रतिगृह्यताम् ॥ ७५ ॥ वाञ्छनीयं च सर्वेषां कर्पूरादिसुवासितम् ॥ मया निवेदितं नाथ तांबूलं प्रतिगृह्यताम् ॥ ७६ ॥ सर्वेषां प्रीतिजनकं सुमिष्टं मधुरं मधु ॥ सद्रत्नसारपात्रस्थं गोपीकान्त प्रगृह्यताम् ॥ ७७ ॥ निर्मलं जाह्नवीतोयं सुपवित्रं सुवासितम् ॥ पुनराचमनीयं च गृह्यतां मधुसूदन ॥ ७८ ॥ इति षोडशोपचारान्दत्त्वा भक्तो मुदान्वितः ॥ मंत्रेणानेन पुष्पाणि माल्यं दत्त्वा प्रयत्नतः ॥ ७९ ॥ नानाप्रकारपुष्पैश्च ग्रथितं शुक्लतंतुना ॥ प्रवरं भूषणानां च माल्यं च गृह्यतां प्रभो ॥ ८० ॥ इति पुष्पांजलिं दद्यान्मूलमंत्रेण च व्रती ॥ कुर्यात्तत्स्तवनं भक्त्या कुर्याच

न्वितः सुधीः ॥ ८१ ॥ ॥ भक्त उवाच ॥ ॥ हे कृष्ण राधिकानाथ करुणासागर प्रभो ॥ संसारसागरे घोरे मामुद्धर भयानके ॥ ८२ ॥ शतजन्मकृतायासादुद्विग्नस्य मम प्रभो ॥ स्वकर्मपाशनिगडैर्बद्धस्य मोक्षणं कुरु ॥ ८३ ॥ प्रणतं पादपद्मे ते पश्य मां शरणागतम् ॥ भवपाशभयाद्भीतं पाहि त्वं शरणागतम् ॥ ८४ ॥ भक्तिहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च वेदतः ॥ वस्तुमंत्रविहीनं यत्तत्संपूर्णं कुरु प्रभो ॥ ८५ ॥ वेदोक्तविहिताऽज्ञानात्स्वांगहीने च कर्मणि ॥ त्वन्नामोच्चारणेनैव सर्वं पूर्णं भवेद्धरे ॥ ८६ ॥ इति स्तुत्वा तं प्रणम्य दत्त्वा विप्राय दक्षिणाम् ॥ महोत्सवं विधायाथ कुर्याज्जागरणं व्रती ॥ ८७ ॥ कृत्वा व्रतोपवासं च यदि निद्रां निषेवते ॥ पुनरेव जलं भुंक्ते व्रतार्धफलभाग्भवेत् ॥ ८८ ॥ यत्नेन च हविष्यान्नं सकृदेव समाचरेत् ॥ मंत्रेणानेन विप्रेंद्र श्रीकृष्णचरणं स्मरन् ॥ ८९ ॥ अन्नं हि प्राणिनां प्राणा ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ॥ देहि मे विष्णुरूपं त्वं व्रतोपवासयोः फलम् ॥ ९० ॥ एवं यः कुरुते भक्त्या भारते व्रतमुत्तमम् ॥ पूर्वान्सप्त परान्सप्त स्वात्मानमुद्धरेद्ध्रुवम् ॥ ९१ ॥ मातरं भ्रातरं चैव श्वश्रूं च श्वशुरं सुताम् ॥ जामातरं तथा भृत्यमुद्धरेन्निश्चितं नरः ॥ ९२ ॥ इत्येवं कथितं विप्र श्रीकृष्णचरितव्रतम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारमपरं कथयामि ते ॥ ९३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे एकादशीव्रतनिरूपणं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि श्रीकृष्णचरितं पुनः ॥ गोपीनां वस्त्रहरणं वरदानं मनीषितम् ॥ १ ॥ हेमंते प्रथमे मासि गोपिकाः काममोहिताः ॥ कृत्वा हविष्यं भक्त्या च यावन्मासं सुसंयुताः ॥ २ ॥ स्नात्वा सूर्यसुतातीरे पार्वतीं वालुकामयीम् ॥ कृत्वाऽऽवाह्य च मंत्रेण पूजां कुर्वंति नित्यशः ॥ ३ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमैश्च मनोहरैः ॥ नानाप्रकारपुष्पैश्च माल्यैर्बहुविधैरपि ॥ ४ ॥ धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैर्वस्त्रैर्नानाफलैर्मुने ॥ मणिमुक्ताप्रवालैश्च वाद्यैर्नानाविधैरपि ॥ ५ ॥ हे देवि जगतां मातः सृष्टिस्थित्यंतकारिणि ॥ नंदगोपसुतं कांतमस्मभ्यं देहि सुव्रते ॥ ६ ॥ मंत्रेणानेन देवेशीं परिहारं विधाय च ॥ ततः कृत्वा तु संकल्पं पूजयन् मूलमंत्रतः ॥ ७ ॥ मंत्रस्तु सामवेदोक्तोऽयातयामः सबीजकः ॥ ॐ श्रीदुर्गायै सर्वविघ्नविनाशिन्यै

नम इति ॥ ८ ॥ पुष्पं माल्यं च नैवेद्यं धूपं दीपं तथा शुभम् ॥ मंत्रेणानेन तद्भक्त्या ददुः सर्वा मुदान्विताः ॥ ९ ॥ प्रवाल मालया भक्त्या चेमं मंत्रं सहस्रधा ॥ जपं कृत्वा च स्तुत्वा च प्रणेमुः शिरसा भुवि ॥ १० ॥ सर्वमंगलमांगल्ये सर्वकामप्रदे शिवे ॥ देहि मे वांछितं देवि नमस्ते शंकरप्रिये ॥ ११ ॥ इत्युक्त्वा च नमस्कारं कृत्वा दत्त्वा च दक्षिणाम् ॥ नैवेद्यानि च सर्वाणि ब्राह्मणेभ्यो ययुर्गृहम् ॥ १२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स्तवराजं शृणु मुने तुष्टुवुर्येन पार्वतीम् ॥ भक्त्या गोपांगनाः सर्वाः सर्वाभीष्टफलप्रदाम् ॥ १३ ॥ जगत्येकार्णवे घोरे चंद्रसूर्यविवर्जिते ॥ अंजनाकारतोयेन संप्लुते च चराचरे ॥ १४ ॥ दत्तं पुरा ब्रह्मणे च हरिणा जलशायिना ॥ तस्मै दत्त्वा सर्वमिदं निद्रां भेजे जगत्पतिः ॥ १५ ॥ नाभिपद्मे जगत्स्रष्टा मधुना कैटभेन च ॥ पीडितः परितुष्टाव मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ दुर्गे शिवेऽभये माये नारायणि सनातनि ॥ जये मे मंगलं देहि नमस्ते सर्वमंगले ॥ १७ ॥ दैत्यनाशार्थवचनो दकारः परिकीर्तितः ॥ उकारो विघ्ननाशार्थ वाचको वेदसंमतः ॥ १८ ॥ रेफो रोगघ्नवचनो गश्च पापघ्नवाचकः ॥ भयशत्रुघ्नवचनश्चाकारः परिकीर्तितः ॥ १९ ॥ स्मृत्युक्ति स्मरणाद्यस्या एते नश्यंति निश्चितम् ॥ अतो दुर्गा हरेः शक्तिर्हरिणा परिकीर्तिता ॥ २० ॥ विपत्तिवाचको दुर्गश्चाकारो नाश वाचकः ॥ दुर्गं नश्यति या नित्यं सा दुर्गा परिकीर्तिता ॥ २१ ॥ दुर्गो दैत्येंद्रवचनोप्याकारो नाशवाचकः ॥ तं ननाश पुरा तेन बुधैर्दुर्गा प्रकीर्तिता ॥ २२ ॥ शश्च कल्याणवचन इकारोत्कृष्टवाचकः ॥ समूहवाचकश्चैव वाकारो दातृवाचकः ॥ २३ ॥ श्रेयःसंघो त्कृष्टदात्री शिवा तेन प्रकीर्तिता ॥ शिवराशिर्मूर्तिमती शिवा तेन प्रकीर्तिता ॥ २४ ॥ शिवो हि मोक्षवचनश्चाकारो दातृवाचकः ॥ स्वयं निर्वाणदात्री या सा शिवा परिकीर्तिता ॥ २५ ॥ अभयो भयनाशोक्तश्चाकारो दातृवाचकः ॥ प्रददात्यभयं सद्यः साभया परिकीर्तिता ॥ २६ ॥ राज्यश्रीवचनो माश्च याश्च प्रापणवाचकः ॥ तां प्रापयति या सद्यः सा माया परिकीर्तिता ॥ २७ ॥ माश्च मोक्षार्थवचनो याश्च प्रापणवाचकः ॥ तं प्रापयति या नित्यं सा माया परिकीर्तिता ॥ २८ ॥ नारायणार्धांगभूता तेन तुल्या च तेजसा ॥

सदा तस्य शरीरस्था तेन नारायणी स्मृता ॥ २९ ॥ निर्गुणस्य च नित्यस्य वाचकश्च सनातनः ॥ सदा नित्या निर्गुणा या कीर्ति
ता सा सनातनी ॥ ३० ॥ जयः कल्याणवचनो याकारो दातृवाचकः ॥ जयं ददाति या नित्यं सा जया परिकीर्तिता ॥ ३१ ॥ सर्व
मंगलशब्दश्च संपूर्णैश्वर्यवाचकः ॥ आकारो दातृवचनस्तद्दात्री सर्वमंगला ॥ ३२ ॥ नामाष्टकमिदं सारं नामार्थसहसंयुतम् ॥ नाराय
णेन यद्दत्तं ब्रह्मणे नाभिपंकजे ॥ ३३ ॥ तस्मै दत्त्वा निद्रितश्च बभूव जगतां पतिः ॥ मधुकैटभौ दुर्गौ तौ ब्रह्माणं हंतुमु
द्यतौ ॥ ३४ ॥ स्तोत्रेणानेन स ब्रह्मा स्तुतिं नत्वा चकार ह ॥ साक्षात्स्तुता तदा दुर्गा ब्रह्मणे कवचं ददौ ॥ ३५ ॥ श्रीकृष्णकवचं
दिव्यं सर्वरक्षणनामकम् ॥ दत्त्वा तस्मै महामाया सांतर्धानं चकार ह ॥ ३६ ॥ स्तोत्रं कुर्वंति निद्रां च संरक्ष्य कवचेन वै ॥
निद्रानुग्रहतः सद्यः स्तोत्रस्यैव प्रभावतः ॥ ३७ ॥ तत्राजगाम भगवान्वृषरूपी जनार्दनः ॥ शक्त्या च दुर्गया सार्धं शंकरस्य
जयाय च ॥ ३८ ॥ सरथं शंकरं मूर्ध्नि कृत्वा च निर्भयं ददौ ॥ अत्यूर्ध्वं प्रापयामास जया तस्मै जयं ददौ ॥ ३९ ॥ स्तोत्रस्यैव
प्रभावेण संप्राप्य कवचं विधिः ॥ वरं च कवचं प्राप्य निर्भयं प्राप निश्चितम् ॥ ४० ॥ ब्रह्मा ददौ महेशाय स्तोत्रं च कवचं वरम् ॥
त्रिपुरस्य च संग्रामे सरथे पतिते हरौ ॥ ४१ ॥ ब्रह्मास्त्रं च गृहीत्वा स सनिद्रं श्रीहरिं स्मरन् ॥ स्तोत्रं च कवचं प्राप्य जघान त्रिपुरं
हरः ॥ ४२ ॥ स्तोत्रेणानेन तां दुर्गां कृत्वा गोपालिकाः स्तुतिम् ॥ लेभिरे श्रीहरिं कांतं स्तोत्रस्यास्य प्रभावतः ॥ ४३ ॥ गोपकन्या
कृतं स्तोत्रं सर्वमंगलनामकम् ॥ वांछितार्थप्रदं सद्यः सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ४४ ॥ त्रिसंध्यं यः पठेन्नित्यं भक्तियुक्तश्च मानवः ॥
शैवो वा वैष्णवो वापि शाक्तो दुर्गात्प्रमुच्यते ॥ ४५ ॥ राजद्वारे श्मशाने च दावाग्नौ प्राणसंकटे ॥ हिंस्रजंतुभयग्रस्तो मग्नः पोते
महार्णवे ॥ ४६ ॥ शत्रुग्रस्ते च संग्रामे कारागारे विपद्गते ॥ गुरुशापे ब्रह्मशापे बंधुभेदे च दुस्तरे ॥ ४७ ॥ स्थानभ्रष्टे धनभ्रष्टे जातिभ्रष्टे
शुचान्विते ॥ पतिभेदे पुत्रभेदे खलसर्पविषान्विते ॥ ४८ ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण सद्यो मुच्येत निर्भयः ॥ वांछितं लभते सद्यः सर्वैश्वर्य
मनुत्तमम् ॥४९॥ इह लोके हरेर्भक्तिं दृढां च सततं स्मृतिम् ॥ अंते दास्यं च लभते पार्वत्याश्च प्रसादतः ॥५०॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते

गोपकन्याकृतं सर्वमंगलास्तोत्रम् ॥ ॥ अनेन स्तवराजेन तुष्टुवुर्नित्यमीश्वरीम् ॥ प्रणेमुः परया भक्त्या यावन्मासं व्रजांगनाः ॥५१॥ एवं पूर्णे च मासे च समाप्तिदिवसे तथा ॥ स्नातुं प्रजग्मुर्गोप्यश्च वस्त्राण्याधाय तत्तटे ॥ ५२॥ नानाविधानि द्रव्याणि रत्नमूल्यानि नारद ॥ पीतलोहितशुक्लानि चारूणि मिश्रितानि च ॥५३ ॥ तीरावृतान्यसंख्यानि तैश्च तीरं सुशोभनम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीवायुना सुरभीकृतम् ॥ ५४ ॥ नैवेद्यैश्च बहुविधैः कालदेशोद्भवैः फलैः ॥ धूपैः प्रदीपैः सिंदूरैः कुंकुमैश्च विराजितम् ॥ ५५ ॥ जले क्रीडोन्मुखा गोप्यो बभूवुः कौतुकेन च ॥ नग्नाः क्रीडाभिरासक्ताः श्रीकृष्णार्पितमानसाः ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा कृष्णश्च वस्त्राणि द्रव्याणि विविधानि च ॥ वासांस्यादाय वस्तूनि चखाद शिशुभिः सह ॥ ५७ ॥ गत्वा दूरं च गोपालास्तस्थुः सर्वे मुदान्विताः ॥ वस्त्राणि पुंजीकृत्यादावूचुः स्कंधेऽतिलोलुपाः ॥ ५८ ॥ श्रीदामा च सुदामा च वसुदामा तथैव च ॥ सुबलश्च सुपार्श्वश्च शुभांगः सुंदरस्तथा ॥ ५९ ॥ चंद्रभानो वीरभानः सूर्यभानस्तथैव च ॥ वसुभानो रत्नभानो गोपाला द्वादश स्मृताः ॥ ६० ॥ श्रीकृष्णो बलदेवश्च प्रधानाश्च चतुर्दश ॥ गोपा हरेर्वयस्याश्च कोटिशः कोटिशो मुने ॥ ६१ ॥ वस्त्राण्यादाय ते सर्वे तस्थुरेकत्र दूरतः ॥ शतशः पुंजिकास्तत्र स्थापयामासुरुन्मुखाः ॥ ६२ ॥ किंचिद्वस्त्रं समादाय कृत्वा च पुंजिकां मुदा ॥ समारुह्य कदंबाग्रमुवाच गोपिका हरिः ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भोभो गोपालिकाः सर्वा विनष्टा व्रतकर्मणि ॥ कृत्वा विधानं मद्वाक्यं श्रुत्वा क्रीडत मन्मथात् ॥ ६४ ॥ संकल्पिते व्रतार्हे च मासे मंगलकर्मणि ॥ यूयं नग्नाः कथं तोये व्रतांगहानिकारिकाः ॥ ६५ ॥ परिधेयानि वासांसि पुष्पमाल्यानि यानि च ॥ व्रतार्हाणि च वस्तूनि केन नीतानि वोऽधुना ॥ ६६ ॥ व्रते तु नग्ना या स्नाति तां रुष्टो वरुणः स्वयम् ॥ वरुणानुचराश्चक्रुर्वासोवस्तूपनिर्हृतिम् ॥ ६७ ॥ कथं यास्यथ नग्नाश्च व्रतस्य किं भविष्यति ॥ व्रताराध्या कथं सा च वस्तूनि किं न रक्षति ॥ ६८ ॥ चिंतां कुरुत तां पूज्यां तुष्टाव बलिरीश्वरीम् ॥ युष्माकमीदृशी देवी न शक्ता वस्तुरक्षणे ॥ ६९ ॥ कथं व्रतफलं सा वा दातुं शक्ता सुरेश्वरी ॥ फलं प्रदातुं या शक्ता सा शक्ता सर्वकर्मणि ॥ ७० ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा चिंतामापुर्व्रज

स्त्रियः ॥ ददृशुर्यमुनातीरं वस्त्रवस्तुविहीनकम् ॥७१॥ चक्रुर्विषादं तोये च नग्नास्ता रुरुदुर्भृशम् ॥ क गतानि च वस्त्राणि वस्तूनीत्यूचु स्त्र नः ॥७२॥ कृत्वा विषादं तत्रैव तमूचुर्गोपकन्यकाः ॥ पुटांजलियुताः सर्वा भक्त्या विनयपूर्वकम् ॥७३॥ ॥ गोपालिका ऊचुः ॥ परिधेयानि वस्त्राणि किंकरीणां सदीश्वर ॥ निबोधयात्मानमेव स्पर्शं कर्तुं त्वमर्हसि ॥ ७४ ॥ व्रतार्हाणि च वस्तूनि देवस्वानि च सांप्रतम् ॥ अदत्तानि नोचितानि ग्रहीतुं वेदविद्वद ॥ ७५ ॥ देहि धौतानि धृत्वा च करिष्यामो व्रतं वयम् ॥ वस्तुनान्येन गोविंद वस्तूनां भक्षणं कुरु ॥ ७६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र श्रीदामा वस्त्रपुंजिकाम् ॥ दर्शयित्वा च ताः सर्वा दूरं दुद्राव तत्पुरः ॥ ७७ ॥ दृष्ट्वा सवस्त्रं गोपालं सर्वासामीश्वरी परा ॥ सर्वा वयस्याश्चोवाच कोपयुक्ता जलप्लुता ॥७८॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ हे सुशीले शशिकले हे चन्द्रमुखि माधवि ॥ कदंबमाले हे कुन्ति यमुने सर्वमंगले ॥ ७९॥ हे पद्ममुखि सावित्रि पारिजाते च जाह्नवि ॥ सुधामुखि शुभे पद्मे हे गौरि हे स्वयंप्रभे ॥ ८० ॥ कालिके कमले दुर्गे हे सरस्वति भारति ॥ अपूर्णे रति हे गंगे चांबिके सति सुंदरि ॥ ८१ ॥ कृष्णप्रिये मधुमति चंपे चंदननंदिनि ॥ यूयं सर्वाः समुत्थाय बद्धानयत बल्लवम् ॥ ८२ ॥ सर्वा राधाज्ञया तूर्णं समुत्थाय जलात्क्रुधा ॥ प्रजग्मुर्गोपिका नग्ना योनिमाच्छाद्य पाणिना ॥ ८३ ॥ एतासां सहचारिण्यो गोप्यस्तूर्णं सहस्रशः ॥ प्रजग्मुस्तेन रूपेण कोपादारक्तलोचनाः ॥ ८४ ॥ वेगेन दुद्रुवुः सर्वाः श्रीदामानं च बालिकाः ॥ वेगेन च प्रधावंतं बिभ्रतं वस्त्रपुंजिकाम् ॥ ८५ ॥ जगाम शीघ्रं श्रीदामा यत्र गोपाः सहांशुकाः ॥ जवेन दुद्रुवुर्गोप्यस्तत्पश्चाद्बलसंयुताः ॥ ८६ ॥ वस्त्रचोरांश्च गोपांश्च वेष्टयामासुराशु ताः ॥ भिया प्रदुद्रुवुर्बाला यत्र कृष्णः सहांशुकः ॥ ८७ ॥ श्रीकृष्णसहितान्बालान्वरयामासुराशु च ॥ गोपिकानां भिया गोपा ददुर्वस्त्राणि माधवम् ॥ ८८ ॥ माधवः स्थापयामास स्कंधेस्कंधे तरोस्तथा ॥ कदंबवृक्षः शुशुभे वस्त्रैर्नानाविधैरपि ॥ ८९ ॥ वस्त्राणां पुंजिकाः सर्वाः स्कंधेषु विनिधाय च ॥ उवाच गोपिकाः कृष्णः परिहासपरं वचः ॥ ९० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भो भो गोपालिका नग्ना इदानीं किं करिष्यथ ॥ वस्त्रयाच्ञां प्रकर्तुं च कुरुताशु पुटांजलिम् ॥ ९१ ॥ गत्वा वदत युष्माकमीश्वरीमथ

राधिकाम् ॥ करोतु शीघ्रं वस्त्राणां याच्ञां कृत्वा पुटांजलिम् ॥ ९२ ॥ अन्यथाहं न दास्यामि युष्मभ्यमंशुकानि च ॥ युष्माकमीश्वरी राधा किं करिष्यति मेऽधुना ॥ ९३ ॥ व्रताराध्या च या देवी सा वा मे किं करिष्यति ॥ इत्येवं कथितं सर्वं ब्रूत यूयं च राधिकाम् ॥ ९४ ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा ताः सर्वा गोपकन्यकाः ॥ वीक्ष्य लोचनकोणेन प्रजग्मू राधिकांतिकम् ॥ ९५ ॥ चक्रुर्निवेदनं गत्वा यदुवाच हरिः स्वयम् ॥ श्रुत्वा जहास सा राधा बभूव कामपीडिता ॥ ९६ ॥ श्रुत्वा तासां च वचनं पुलकांचितविग्रहा ॥ न जगाम हरेः स्थानं व्रीडया सस्मिता सती ॥ ९७ ॥ जले योगासनं कृत्वा दध्यौ कृष्णपदांबुजम् ॥ ब्रह्मेशानंतधर्माणां वंद्यमीप्सितदं परम् ॥ ९८ ॥ स्मारंस्मारं पदांभोजं साश्रुसंपूर्णलोचना ॥ भावातिरेकात्प्राणेशं तुष्टाव निर्गुणं परम् ॥ ९९ ॥ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ गोलोकनाथ गोपीश मदीश प्राणवल्लभ ॥ हे दीनबंधो दीनेश सर्वेश्वर नमोस्तु ते ॥ १०० ॥ गोपेश गोसमूहेश यशोदानंदवर्धन ॥ नंदात्मज सदानंद नित्यानंद नमोस्तु ते ॥ १०१ ॥ शतमन्योर्मन्युभग्न ब्रह्मदर्पविनाशक ॥ कालीयदमन प्राणनाथ कृष्ण नमोस्तु ते ॥ १०२ ॥ शिवानंतेश ब्रह्मेश ब्राह्मणेश परात्पर ॥ ब्रह्मस्वरूप ब्रह्मज्ञ ब्रह्मबीज नमोस्तु ते ॥ १०३ ॥ चराचरतरोर्बीज गुणातीत गुणात्मक ॥ गुणबीज गुणाधार गुणेश्वर नमोस्तु ते ॥ १०४ ॥ अणिमादिकसिद्धीश सिद्धेः सिद्धिस्वरूपक ॥ तपस्तपस्विंस्तपसां बीजरूप नमोस्तु ते ॥ १०५ ॥ यदनिर्वचनीयं च वस्तु निर्वचनीयकम् ॥ तत्स्वरूप तयोर्बीज सर्वबीज नमोस्तु ते ॥ १०६ ॥ अहं सरस्वती लक्ष्मीर्दुर्गा गंगा श्रुतिप्रसूः ॥ यस्य पादार्चनान्नित्यं पूज्या तस्मै नमोनमः ॥ ॥ १०७ ॥ स्पर्शने यस्य भृत्यानां ध्यानेन च दिवानिशम् ॥ पवित्राणि च तीर्थानि तस्मै भगवते नमः ॥ १०८ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा देवी जले संन्यस्य विग्रहम् ॥ मनः प्राणांश्च श्रीकृष्णे तस्थौ स्थाणुसमा सती ॥ १०९ ॥ राधाकृतं हरेः स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥ हरिभक्तिं च दास्यं च लभेद्राधागतिं ध्रुवम् ॥ ११० ॥ विपत्तौ यः पठेद्भक्त्या सद्यः संपत्तिमाप्नुयात् ॥ चिरकालगतं द्रव्यं हृतं नष्टं च लभ्यते ॥ १११ ॥ बंधुवृद्धिर्भवेत्तस्य प्रसन्नं मानसं परम् ॥ चिंताग्रस्तः पठेद्भक्त्या परां निर्वृतिमाप्नुयात् ॥ ११२ ॥

पतिभेदे पुत्रभेदे मित्रभेदे च संकटे ॥ मासं भक्त्या यदि पठेत्सद्यः संदर्शनं लभेत् ॥ ११३ ॥ भक्त्या कुमारीस्तोत्रं च शृणुयाद्वत्सरं यदि ॥ श्रीकृष्णसदृशं कांतं गुणवंतं लभेद्ध्रुवम् ॥ ११४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे राधाकृतं श्रीकृष्णस्तोत्रम् ॥ ॥ जलस्था राधिका ध्यात्वा श्रीकृष्णचरणांबुजम् ॥ स्तुत्वैवं चक्षुरुन्मील्य दृष्ट्वा कृष्णमयं जगत् ॥ ११५ ॥ ददर्श यमुनातीरं वस्त्रद्रव्यमयं मुने ॥ दृष्ट्वा तंद्राथवा स्वप्नमिति मेने च राधिका ॥ ११६ ॥ यत्र स्थाने यदाधारे यद्द्रव्यं संस्थितं पुरा ॥ वस्त्रैश्च सहितं सर्वं तत्प्रापुर्गोपकन्यकाः ॥ ११७ ॥ जलादुत्थाय ताः सर्वा व्रतं कृत्वा मनीषितम् ॥ संप्राप्य च वरं देव्यस्ताः सर्वाः स्वालयं ययुः ॥ ११८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ व्रतस्य किं विधानं च किं नाम किं फलं प्रभो ॥ कानि द्रव्याणि देयानि का देया तत्र दक्षिणा ॥ ११९ ॥ व्रतांते किं रहस्यं च बभूव सुमनोहरम् ॥ व्यासं कृत्वा महाभाग वद नारायणीं कथाम् ॥ ॥ १२० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः ॥ कथां कथितुमारेभे कवींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ १२१ ॥ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ सर्वं व्रतविधानं च मत्तो वत्स निशामय ॥ ख्यातं गौरीव्रतंनाम मार्गे मासि कृतं स्त्रिया ॥ १२२ ॥ पुंसां च धर्मकामार्थमोक्षदं कृष्णभक्तिदम् ॥ देशभेदे प्रसिद्धं च व्रतं पौर्वापरं स्मृतम् ॥ १२३ ॥ कामदं कामुकानां च फलं कांतनिमित्तकम् ॥ उपोष्य पूर्वदिवसे वस्त्रं प्रक्षाल्य संयता ॥ १२४ ॥ प्रातश्च मार्गसंक्रांत्यां भक्त्या गत्वा सरित्तटम् ॥ धृत्वा धौते च स्नात्वा च नानाद्रव्येण कन्यका ॥ १२५ ॥ देवषट्कं च संपूज्य कृत्वा चावाहनं घटे ॥ गणेशं च दिनेशं च वह्निं नारायणं शिवम् ॥ १२६ ॥ दुर्गां पंचोपचारैश्च संपूज्य व्रतमारभेत् ॥ घटाधः पिंडिकां कृत्वा चतुरस्रां सुविस्तृताम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमैश्च सुसंस्कृताम् ॥ १२७ ॥ निर्माय वालुकाभिर्वा च दुर्गां दशभुजां पराम् ॥ धृत्वा कपाले सिंदूरं तदधश्चंदनेंदुकम् ॥ ॥ १२८ ॥ तां ध्यात्वाऽऽवाहयेद्देवीं ततो भूत्वा पुटांजलिः ॥ इमं मंत्रं पठित्वादौ ततः पूजां समारभेत् ॥ १२९ ॥ हे गौरि शंकरार्धांगि यथा त्वं शंकरप्रिया ॥ तथा मां कुरु कल्याणि कांतकांतां सुदुर्लभाम् ॥ १३० ॥ इमं मंत्रं पठित्वा तु ध्यायेद्देवीं जगत्प्रसूम् ॥

ध्यानं तत्सामवेदोक्तं निगूढं सर्वकामदम् ॥ १३१ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि मुनींद्राणां च दुर्लभम् ॥ ध्यायंत्यनेन सिद्धाश्च दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥ १३२ ॥ शिवां शिवप्रियां शैवां शिववक्षःस्थलस्थिताम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां सुप्रतिष्ठां सुलोचनाम् ॥ १३३ ॥ नवयौवनसंपन्नां रत्नाभरणभूषिताम् ॥ रत्नकंकणकेयूररत्ननूपुरभूषिताम् ॥ १३४ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजिताम् ॥ मालती माल्यसंसक्तकबरभ्रमरान्विताम् ॥ १३५ ॥ सिंदूरतिलकं चारुकस्तूरीबिंदुना सह ॥ वह्निशुद्धांशुकां रत्नकिरीटां सुमनोहराम् ॥ ॥ १३६ ॥ मणींद्रसारसंसक्तरत्नमालासमुज्ज्वलाम् ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालानुलंबिताम् ॥ १३७ ॥ सुपीनकठिनश्रोणीं बिभ्रतीं च स्तनानताम् ॥ नवयौवनभारोर्वादीपत्रम्रां मनोहराम् ॥ १३८ ॥ ब्रह्मादिभिः स्तूयमानां सूर्यकोटिसमप्रभाम् ॥ पक्वबिंबाधरोष्ठीं च चारुचंपकसन्निभाम् ॥ १३९ ॥ मुक्तापंक्तिविनिंद्यैकदंतराजिविराजिताम् ॥ मुक्तिकामप्रदां देवीं शरच्चंद्रमुखीं भजे ॥ ॥ १४० ॥ ध्यात्वैवं मस्तके पुष्पं विन्यस्य च व्रती मुदा ॥ पुष्पं गृहीत्वा भक्त्या च पुनर्ध्यात्वा च पूजयेत् ॥ १४१ ॥ दत्त्वा षोडशोपचारान्प्रत्यहं तत्र नित्यशः ॥ पूर्वोक्तेनैव मंत्रेण मुदा भक्त्या व्रते व्रती ॥ १४२ ॥ पूर्वोक्तेनैव स्तोत्रेण स्तुत्वा च प्रणमेत्तदा ॥ कृत्वा प्रणामं भक्त्या च संयतः शृणुयात्कथाम् ॥ १४३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ व्रतं व्रतविधानं च फलं च स्तोत्रमद्भुतम् ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि गौरीव्रतकथां शुभाम् ॥ १४४ ॥ व्रतं केन कृतं पूर्वं भूमौ केन प्रकाशितम् ॥ एतत्सर्वं सुविस्तार्थं वद संदेहभंजन ॥ १४५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कुशध्वजस्य हि सुता नाम्ना वेदवती सती ॥ तया कृतं व्रतमिदं महातीर्थे च पुष्करे ॥ १४६ ॥ समाप्तिदिवसे साक्षाद्बभूव जगदंबिका ॥ योगिनीलक्षसंयुक्ता सूर्यकोटिसमप्रभा ॥ १४७ ॥ शातकुंभविनिर्माणरथस्था परमेश्वरी ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या तामुवाच सुसंयताम् ॥ १४८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ हे वेदवति भद्रं ते वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ तव व्रतेन तुष्टाहं तुभ्यं दास्यामि वांछितम् ॥ १४९ ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा तां हृष्टमानसाम् ॥ पुटांजलियुता साध्वी प्रणम्योवाच नारद ॥ १५० ॥ ॥ वेदवत्युवाच ॥ ॥ देवि नारायणं कांतं मह्यं देहि मनीषितम् ॥

वर्त्स्यस्मिन्स्पृहा नास्ति दृढां भक्तिं च तत्पदे ॥ १५१ ॥ श्रुत्वा वेदवतीवाक्यं प्रहस्य जगदंबिका ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं तामुवाच हरिप्रियाम् ॥ १५२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ज्ञातं सर्वं जगन्मातस्त्वं च लक्ष्मीः स्वयं सती ॥ भारतं पादरजसा पूतं कर्तुं समागता ॥ त्वत्पादरजसा साध्वि सद्यः पूता वसुंधरा ॥ १५३ ॥ निखिलानि च तीर्थानि धूतानि परमेश्वरि ॥ व्रतं ते लोकशिक्षार्थं तपश्चर तपस्विनि ॥ १५४ ॥ नारायणस्य कांता त्वं प्रिया जन्मनिजन्मनि ॥ भारावतरणे विष्णुर्वसुधामागमिष्यति ॥ ॥ १५५ ॥ रामो दाशरथिः पूर्णः कर्तुं दस्युविनिग्रहम् ॥ ब्रह्मशापाच्च च्युतयोर्मोक्षणाय च भक्तयोः ॥ १५६ ॥ अयोध्यायां च त्रेतायामाविर्भावो हरेरपि ॥ त्वमेव मिथिलां गच्छ विधाय शिशुविग्रहम्॥१५७॥ त्वामिमां प्राप्य जनकोऽप्ययोनिसंभवां सुताम् ॥ पालयिष्यति यत्नेन सीता त्वं च भविष्यसि ॥१५८॥ गत्वा रामोपि मिथिलां त्वद्विवाहं करिष्यति ॥ नारायणस्य कांता त्वं कल्पेकल्पे भविष्यसि ॥ १५९ ॥ इत्युक्त्वा तां समालिंग्य पार्वती स्वालयं ययौ ॥ गत्वा सा मिथिलां साध्वी शिशुरूपं विधाय च ॥ १६० ॥ लांगलस्य च रेखायां सुखात्तस्थौ च मायया ॥ विलोक्य जनकस्तां च नग्नां मुद्रितलोचनाम् ॥ १६१ ॥ तप्तकांचनवर्णां च रुदंतीं तेजसान्विताम् ॥ दृष्ट्वा तां च गृहीत्वा च कृत्वा वक्षसि नारद ॥ १६२ ॥ गच्छंतं प्रति तत्रैव वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ अयोनिसंभवां कन्यां कमलां ग्रहणं कुरु ॥ १६३ ॥ नारायणस्ते जामाता भवितेत्येव मे वचः ॥ श्रुत्वा तदा देववाणीं गृहीत्वा कन्यकामृषिः ॥ १६४ ॥ गत्वा ददौ स्वकांतायै पालनाय मुदान्वितः ॥ सा लब्धयौवना प्राप रामं दाशरथिं सती ॥ १६५ ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेण कांतं त्रिजगतां पतिम् ॥ प्रकाशितं वशिष्ठेन पृथिव्यां भक्तिभावतः ॥ १६६ ॥ राधा कृत्वा व्रतमिदं श्रीकृष्णं प्राणवल्लभम् ॥ गोपांगनाश्च तं प्रापुर्व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ १६७ ॥ इत्येवं कथिता विप्र कथा गौरीव्रतस्य च ॥ भारते च व्रतमिदं या करोति कुमारिका ॥ स्वामिनं कृष्णतुल्यं च सा प्राप्नोति न संशयः ॥ १६८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एवं व्रतं च चक्रुस्ता यावन्मासं च गोपिकाः ॥ पूर्वस्तोत्रेण तां देवीं तुष्टुवुश्च दिनेदिने ॥ १६९ ॥ समाप्तिदिवसे गोप्यो व्रतं कृत्वा मुदान्विताः ॥

कृष्णशाखोक्तस्तोत्रेण तुष्टुवुः परमेश्वरीम् ॥ १७० ॥ येन स्तोत्रेण तां स्तुत्वा सीता सत्यपरायणा ॥ सद्यः संप्राप कांतं च रामं राजीवलोचनम् ॥ १७१ ॥ ॥ जानक्युवाच ॥ ॥ शक्तिस्वरूपे सर्वेषां सर्वाधारे गुणाश्रये ॥ सदाशंकरयुक्ते च पतिं देहि नमोऽस्तु ते ॥ १७२ ॥ सृष्टिस्थित्यंतरूपेण सृष्टिस्थित्यंतरूपिणी ॥ सृष्टिस्थित्यंतबीजानां बीजरूपे नमोऽस्तु ते ॥ १७३ ॥ हे गौरि पतिमर्मज्ञे पतिव्रतपरायणे ॥ पतिव्रते पतिरते पतिं देहि नमोऽस्तु ते ॥ १७४ ॥ सर्वमंगलमांगल्ये सर्वमंगलसंयुते ॥ सर्वमंगल बीजे च नमस्ते सर्वमंगले ॥ १७५ ॥ सर्वप्रिये सर्वबीजे सर्वाशुभविनाशिनि ॥ सर्वेशे सर्वजनके नमस्ते शंकरप्रिये ॥ १७६ ॥ परमात्मस्वरूपे च नित्यरूपे सनातनि ॥ साकारे च निराकारे सर्वरूपे नमोऽस्तु ते ॥ १७७ ॥ क्षुत्तृष्णेच्छा दया श्रद्धा निद्रा तंद्रा स्मृतिः क्षमा ॥ एतास्तव कलाः सर्वा नारायणि नमोस्तु ते ॥ १७८ ॥ लज्जा मेधा तुष्टिपुष्टी शांतिसंपत्तिवृद्धयः ॥ एतास्तव कलाः सर्वाः सर्वरूपे नमोऽस्तु ते ॥ १७९ ॥ दृष्टादृष्टस्वरूपे च तयोर्बीजफलप्रदे ॥ सर्वानिर्वचनीये च महामाये नमोऽस्तु ते ॥ १८० ॥ शिवे शंकरसौभाग्ययुक्ते सौभाग्यदायिनि ॥ हरिं कांतं च सौभाग्यं देहि देवि नमोऽस्तु ते ॥ १८१ ॥ स्तोत्रेणानेन याः स्तुत्वा समाप्तिदिवसे शिवाम् ॥ नमंति परया भक्त्या ता लभंते हरिं पतिम् ॥ १८२ ॥ इह कांतसुखं भुक्त्वा पतिं प्राप्य परात्परम् ॥ दिव्यं स्यंदनमारुह्य यांत्यंते कृष्णसन्निधिम् ॥ १८३ ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते सीताकृतं पार्वतीस्तोत्रम् ॥ ॥ समाप्तिदिवसे राधा गोपीभिः सह संयुता ॥ देवीं प्रणम्य स्तुत्वा च व्रतं पूर्णं चकार ह ॥ १८४ ॥ गोसहस्रं ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णशतकं मुदा ॥ विप्राय दक्षिणां दत्त्वा स्वगृहं गंतुमुद्यता ॥ १८५ ॥ ब्राह्मणानां सहस्रं च भोजयामास सादरम् ॥ वाद्यानि वादयामास भिक्षुकाय धनं ददौ ॥ १८६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी ॥ आविर्बभूव गगनाज्ज्वलंती ब्रह्मतेजसा ॥ १८७ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या योगिनीशतसंयुता ॥ सिंहस्था च दशभुजा रत्नालंकारभूषिता ॥ १८८ ॥ शातकुंभमयाद्दिव्याद्रत्नसारपरिच्छदात् ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णमालिंग्योरसि राधिकाम् ॥ १८९ ॥ दृष्ट्वा गोपांगना देवीं प्रणेमुश्च मुदान्विताः ॥ आशिषं युयुजे दुर्गा वांच्छासिद्धिर्भ

विष्णोः ॥ १९० ॥ गोपिकाभ्यो वरं दत्त्वा ताः संभाष्य च सादरम् ॥ उवाच राधिकां दुर्गा स्मेराननसरोरुहा ॥ १९१ ॥
॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ राधे सर्वेश्वरप्राणादधिके जगदंबिके ॥ व्रतं ते लोकशिक्षार्थं मायामानुषरूपिणि ॥ १९२ ॥ गोलोकनाथं
गोलोकं श्रीशैलं गिरिजातटम् ॥ श्रीरासमंडलं दिव्यं वृन्दावनमनोहरम् ॥ १९३ ॥ चरितं रतिचोरस्य स्त्रीणां मानसहारकम् ॥
विदुषः कामशास्त्राणां किंस्वित्स्मरसि सुंदरि ॥ १९४ ॥ श्रीकृष्णार्धांगसंभूता कृष्णतुल्या च तेजसा ॥ तवांशकलया देव्यः कथं
त्वं मानुषी सती ॥ १९५ ॥ भवती च हरेः प्राणा भवत्याश्च हरिः स्वयम् ॥ वेदे नास्ति द्वयोर्भेदः कथं त्वं मानुषी सती ॥ १९६ ॥
षष्टिवर्षसहस्राणि ब्रह्मा तप्त्वा तपः पुरा ॥ न ते ददर्श पादाब्जं कथं त्वं मानुषी सती ॥ १९७ ॥ कृष्णाज्ञया च त्वं देवि गोपी
रूपं विधाय च ॥ आगतासि महीं शांते कथं त्वं मानुषी सती ॥ १९८ ॥ सुयज्ञो हि नृपश्रेष्ठो मनुवंशसमुद्भवः ॥ त्वत्तो जगाम
गोलोकं कथं त्वं मानुषी सती ॥ १९९ ॥ त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपां चकार पृथिवीं भृगुः ॥ तव मंत्रेण कवचात्कथं त्वं मानुषी सती
॥ २०० ॥ शंकरात्प्राप्य त्वन्मंत्रं सिद्धं कृत्वा च पुष्करे ॥ जघान कार्तवीर्यं च कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०१ ॥ बभंज दर्पाद्दंतं
च गणेशस्य महात्मनः ॥ त्वत्तो नाम भयं चक्रे कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०२ ॥ मय्युद्धतायां कोपेन भस्मसात्कर्तुमीश्वरः ॥
ररक्षागत्य मत्प्रीत्या कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०३ ॥ कल्पेकल्पे तव पतिः कृष्णो जन्मनिजन्मनि ॥ व्रतं लोकहितार्थाय जगन्मा
तस्त्वया कृतम् ॥ २०४ ॥ अहो श्रीदामशापेन भारावतरणेन च ॥ भूमौ तवाधिष्ठानं च कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०५ ॥
अयोनिसंभवा त्वं च जन्ममृत्युजरापहा ॥ कलावतीसुता पुण्या कथं त्वं मानुषी सती ॥ २०६ ॥ त्रिषु मासेष्वतीतेषु मधुमासे
मनोहरे ॥ निर्जने निर्मले रात्रौ सुयोग्ये रासमंडले ॥ २०७ ॥ सर्वाभिर्गोपिकाभिश्च सार्धं वृन्दावने वने ॥ हर्षेण हरिणा सार्धं
क्रीडा ते भविता सति ॥ २०८ ॥ विधात्रा लिखिता क्रीडा कल्पेकल्पे महीतले ॥ तव श्रीहरिणा सार्धं केन राधे निवार्यते
॥ २०९ ॥ यथा सौभाग्ययुक्ताहं हरस्य श्रीहरिप्रिये ॥ तथा सौभाग्ययुक्ता त्वं भव कृष्णस्य सुंदरि ॥ २१० ॥ यथा क्षीरेषु धाव

त्वं यथा वह्नौ च दाहिका ॥ भुवि गंधो जले शैत्यं तथा कृष्णे स्थितिस्तव ॥ २११ ॥ देवी वा मानुषी वापि गांधर्वी राक्षसी तथा ॥ त्वत्तः परा च सौभाग्या न भूता न भविष्यति ॥ २१२ ॥ परात्परो गुणातीतो ब्रह्मादीनां च वंदितः ॥ स्वयं कृष्णस्त्व धीनो मद्वरेण भविष्यति ॥ २१३ ॥ ब्रह्मानंतशिवाराध्यो भविता त्वद्वशः सति ॥ ध्यानासाध्यो दुराराध्यः सर्वेषामपि योगिनाम् ॥ २१४ ॥ त्वं च भाग्यवती राधे स्त्रीजातिषु न ते परा ॥ कृष्णेन सार्धं पश्चात्त्वं गोलोकं च गमिष्यसि ॥२१५॥ इत्युक्त्वा पार्वती सद्यस्तत्रैवांतर्दधे मुने ॥ सार्धं गोपालिकाभिश्च राधिका गंतुमुद्यता ॥२१६॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णो जगाम राधिकापुरः ॥ राधा ददर्श श्रीकृष्णं किशोरं श्यामसुंदरम् ॥२१७॥ पीतवस्त्रपरीधानं नानालंकारभूषितम् ॥ आजानुमालतीमालावनमालाविभूषितम् ॥ २१८ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं शरत्पंकजलोचनम् ॥ २१९ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥ पक्कदाडिमबीजाभदशनं सुमनोहरम् ॥ २२० ॥ विनोदमुरलीहस्तन्यस्तलीलासरोरुहम् ॥ कोटिकंदर्पलावण्यं लीलाधाममनोहरम् ॥२२१॥गुणातीतं स्तूयमानं ब्रह्मानंतशिवादिभिः॥ ब्रह्मस्वरूपं ब्रह्मण्यं श्रुतिभिश्चानिरूपितम् ॥२२२॥ अव्यक्तमक्षराव्यक्तं ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ मांगल्यं मंगलाधारं मंगलं मंगलप्रदम् ॥ २२३ ॥ दृष्ट्वा तदद्भुतं रूपं संभ्रमात्प्रणनाम तम् ॥ तं दृष्ट्वा मूर्च्छिता राधा कामबाणप्रपीडिता ॥ २२४ ॥ दर्शंदर्शं मुखांभोजं सस्मिता वक्रलोचना ॥ मुखस्याच्छादनं चक्रे व्रीडया च पुनःपुनः ॥ २२५ ॥ दृष्ट्वा हरिस्तामुवाच प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ गोपालिकासमूहानां सर्वेषां पुरतः स्थितः ॥ २२६ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ प्राणाधिके राधिके त्वं वरं वृणु मनीषितम् ॥ भोभो गोपालिकाः सर्वा वरं वृणुत वांछितम् ॥ २२७ ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा वरं वव्रे च राधिका ॥ गोपालिकाः प्रहृष्टाश्च सर्वसंकल्पपादपात् ॥ २२८ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ त्वत्पादाब्जे मन्मनोलिः सततं भ्रमतु प्रभो ॥ पातुं भक्तिरसं पद्मे मधुपश्च यथा मधु ॥ २२९ ॥ मदीयप्राणनाथस्त्वं भव जन्मनिजन्मनि ॥ त्वदीयचरणांभोजे देहि भक्तिं सुदुर्लभाम् ॥२३०॥ तव स्मृतौ गुणे चित्तं स्वप्ने ज्ञाने दिवानिशम् ॥ भवेन्निमग्नं सततमेतन्मम मनीषितम् ॥२३१॥ ॥ गोपालिका

ऊचुः ॥ ॥ यथा राधा तथा नश्च प्राणबंधो दिवानिशम् ॥ भविष्यसि प्राणनाथः पास्यसि प्रतिजन्मनि ॥ २३२ ॥ आसां च वचनं श्रुत्वा तथास्त्वेवमुवाच ह ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमान्यशोदानंदवर्धनः ॥ २३३ ॥ क्रीडापद्मं राधिकायै सहस्रदलसंयुतम् ॥ ललितां मालतीमालां ददौ प्रीत्या जगत्पतिः ॥ २३४ ॥ मालासमूहं पुष्पाणि गोपीभ्यो गोपिकापतिः ॥ प्रहस्य परमप्रीत्या प्रददावित्यु वाच ह ॥ २३५ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ त्रिषु मासेष्वतीतेषु यूयं क्रीडां मया सह ॥ रासमंडलरम्ये च वृंदारण्ये करिष्यथ ॥ २३६ ॥ यथाहं च तथा यूयं नाहं भेदः श्रुतौ श्रुतः[1] ॥ प्राणोऽहं चैव युष्माकं यूयं प्राणा मम प्रभोः ॥ २३७ ॥ व्रतं वो लोकरक्षार्थं न हि स्वार्थमिदं प्रियाः ॥ सहागताश्च गोलोकाद्गमनं च मया सह ॥ २३८ ॥ गच्छत स्वालयं शीघ्रं वोऽहं जन्मनिजन्मनि ॥ प्राणेभ्योऽपि गरीयस्यो यूयं मे नात्र संशयः ॥ २३९ ॥ इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्र तस्थौ सूर्यसुतातटे ॥ तस्थुर्गोपालिकाः सर्वा वीक्ष्य कृष्णं पुनःपुनः ॥२४०॥ सर्वाः प्रहृष्टवदनाः सस्मिता वक्रलोचनाः ॥ प्रीत्या चक्षुश्चकोराभ्यां मुखचं द्रं पपुर्हरेः ॥ २४१ ॥ ताः शीघ्रं प्रययुर्गेहं जयं दत्त्वा पुनःपुनः ॥ हरिश्च शिशुभिः सार्द्धं प्रसन्नः स्वालयं ययौ ॥ २४२ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं हरेश्चरितमंगलम् ॥ गोपीनां वस्त्रहरणं सर्वलोकसुखावहम् ॥ २४३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे गोपिकावस्त्रहरणप्रस्तावोनाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ त्रिषु मासेष्वतीतेषु तासां च हरिणा सह ॥ वद केन प्रकारेण बभूव तनुसंगमः ॥ १ ॥ वृंदावनं किंप्रकारं किंविधं रासमंडलम् ॥ हरिरेकस्ताश्च बह्वयः केन क्रीडा बभूव ह ॥ २ ॥ कुतूहलं भवति मे इदं श्रोतुं नवंनवम् ॥ कथयस्व महाभाग पुण्यश्रवणकीर्तन ॥ ३ ॥ कथापुराणसारा ख्यां रासयात्रा हरेरहो ॥ हरिलीलाः पृथिव्यां तु सर्वाः श्रुतिमनोहराः ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा ऋषिर्नारायणः स्वयम् ॥ प्रहस्य सुप्रसन्नास्यः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एकदा श्रीहरिर्नक्तं वनं

[1] श्रुतमस्यास्तीति श्रुतः—अर्श आदित्वादच् ।

वृंदावनं ययौ ॥ शुभे शुक्लत्रयोदश्यां पूर्णे चंद्रोदये मुने ॥ ६ ॥ यूथिकामालतीकुंदमाधवीपुष्पवायुना ॥ वासितं कलनादेन मधु
व्राणां मनोहरम् ॥ ७ ॥ नवपल्लवसंयुक्तं पुंस्कोकिलरुतश्रुतम् ॥ नवलक्षरासवाससंयुक्तं सुमनोहरम् ॥ ८ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकु
मेन सुवासितम् ॥ कर्पूरान्विततांबूलभोगद्रव्यसमन्वितम् ॥ ९ ॥ प्रसूनैश्चंपकानां च कस्तूरीचंदनान्वितैः ॥ रतियोग्यैर्विरचितैर्ना
नातल्पैः सुशोभितम् ॥ १० ॥ दीप्तं रत्नप्रदीपैश्च धूपेन सुरभीकृतम् ॥ नानापुष्पैश्च रचितं मालाजालैर्विराजितम् ॥ ११ ॥ परितो
वर्तुलाकारं तत्रैव रासमंडलम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमेन सुसंस्कृतम् ॥१२॥ पुष्पोद्यानैः पुष्पितैश्च युक्तं क्रीडासरोवरैः ॥ हंसकार
डवाकीर्णैर्जलकुक्कुटकूजितैः ॥ १३ ॥ क्रीडनीयैः सुंदरैश्च सुरतश्रमहारिभिः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशतोयपूर्णैः सुनिर्मलैः ॥ १४ ॥
दधिपूर्णशुक्लधान्यजलैर्निर्मञ्छनीकृतम् ॥ रंभास्तंभसमूहेन सुंदरेण सुशोभितम् ॥ १५ ॥ आम्रपल्लवयुक्तेन सूत्रबंधेन चारुणा ॥ भूषि
तं मंगलघटैः सिंदूरचंदनान्वितैः ॥१६॥ मालतीमाल्यसंयुक्तैर्नारिकेलफलान्वितैः ॥ स रासमंडलं दृष्ट्वा जहास मधुसूदनः ॥ १७ ॥
चकार तत्र कुतुकाद्विनोदमुरलीरवम् ॥ गोपीनां कामुकीनां च कामवर्धनकारणम् ॥ १८ ॥ तच्छ्रुत्वा राधिका सद्यो मुमोह मद
नातुरा ॥ बभूव स्थाणुवद्देहा ध्यानैकतानमानसा ॥ १९ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य पुनः शुश्राव सा ध्वनिम् ॥ उवास सा समुत्तस्थौ
समुद्विग्ना पुनःपुनः ॥ २० ॥ त्यक्त्वा चावश्यकं कर्म निःससार द्रुतं गृहात् ॥ ययौ तदनुसारेण प्रसमीक्ष्य चतुर्दिशम् ॥ २१ ॥
ध्यायंती चरणांभोजं श्रीकृष्णस्य महात्मनः ॥ तेजसा च द्योतयंती सद्रत्नसारभूषणैः ॥ २२ ॥ बहिर्बभूवुस्तास्त्रस्ता वरेण हृतचे
तनाः ॥ कुलधर्मं परित्यज्य निःशंकाः काममोहिताः ॥ २३ ॥ त्रयस्त्रिंशद्वयस्याश्च ताः सुशीलादयः स्मृताः ॥ राधिकायाः
प्रियतमा गोपीनां प्रवरा ययुः ॥२४॥ तासां पश्चाद्ययुर्गोप्यस्तासां संख्यां निबोध मे ॥ समा वेषेण वयसा रूपेण च गुणेन च ॥२५॥
ययुः सुशीलासंगेन सहस्राणि च षोडश ॥ ययुश्चंद्रमुखी पश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ २६ ॥ एकादशसहस्राणि माधव्यालयश्च
निर्ययुः ॥ अन्याः कदंबमालाल्यः सहस्राणि त्रयोदश ॥ २७ ॥ ययुः कुन्तीवयस्याश्च सहस्राणि दश स्मृताः ॥ चतुर्दश सहस्राणि

ययुस्ता यमुनानुगाः ॥ २८ ॥ जाह्नवीसहचारिण्यः सहस्राणि ययुर्नव ॥ ययुर्नवसहस्राणि पद्ममुख्यालय एव च ॥२९॥ सावित्र्याल्यः पंचदश सहस्राणि ययुर्व्रजात् ॥ पारिजातावयस्याश्च सहस्राणि ययुर्दश ॥ ३० ॥ स्वयंप्रभानुगाः सप्त सहस्राणि ययुर्व्रजात् ॥ ययुः सुधामुखीगोप्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥३१॥ शुभानुगा ययुर्गोप्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥ पद्मानुगा ययुर्गोप्यः सहस्राणि चतुर्दश॥३२॥ गौरीपश्चात् ययुर्गोप्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥ ययुः सर्वमंगलाल्यः सहस्राणि च षोडश ॥ ३३ ॥ कालिकाल्यो ययुर्गोप्यः सहस्राणि च षोडश ॥ निर्ययुः कमलाल्यश्च सहस्राणि त्रयोदश ॥ ३४ ॥ दुर्गानुगा ययुर्गोप्यः सहस्राणि च षोडश ॥ ययुः सरस्वतीपश्चात्सहस्राणि त्रयोदश ॥ ३५ ॥ प्रजग्मुर्भारतीपश्चात्सहस्राणि दश व्रजात् ॥ अपर्णासहचारिण्यः सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३६ ॥ रतिपश्चाद्वयस्याश्च सहस्राणि ययुर्दश ॥ गंगावयस्याः प्रययुः सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३७ ॥ प्रजग्मुरंबिकापश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ सतीपश्चाद्ययुर्गोप्यः सहस्राणि त्रयोदश ॥ ३८ ॥ नंदिनीसहचारिण्यः सहस्राणि ययुर्दश ॥ प्रययुः सुंदरीपश्चात्सहस्राणि त्रयोदश ॥ ॥३९॥ ययुः कृष्णप्रियापश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ ययुर्मधुमतीपश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ ४० ॥ ययुश्चम्पानुगा गोप्यः सहस्राणि त्रयोदश ॥ चंदनाल्यो ययुः पश्चात्सहस्राणि च षोडश ॥ ४१ ॥ सर्वा बभूवुरेकत्र तत्र तस्थुः परं मुदा ॥ तत्राययुर्गोपिकाश्च मालाहस्ताश्च काश्चन ॥ ४२ ॥ चारुचंदनहस्ताश्च काश्चित्तत्राययुर्व्रजात् ॥ श्वेतचामरहस्ताश्च काश्चित्तत्राययुर्मुदा ॥ ४३ ॥ तत्राययुर्गोपकन्याः काश्चित्कस्तूरिकाकराः ॥ तत्राययुर्गोपकन्याः काश्चित्कुंकुमवाहिकाः ॥ ४४ ॥ काश्चित्तत्राययुर्गोप्यस्तांबूलपात्रवाहिकाः ॥ यावत्कांचनवस्त्राणां वाहिका गोपकन्यकाः ॥ काश्चित्तत्राययुः शीघ्रं यत्र चंद्रावली मुदा॥४५॥ सर्वाश्चैकत्र संभूय तस्मिंस्ताश्च मुदान्विताः ॥ विधाय राधिकावेषं स्थानाच्च प्रययुर्मुदा ॥ ४६ ॥ चक्रुः पुनः पुनस्ताश्च हरिशब्दजपं पथि ॥ प्रापुर्वृंदावनं रम्यं तद्रम्यं रासमंडलम् ॥४७॥ स्वर्गेभ्यः सुंदरं दृश्यं राकापतिकरान्वितम् ॥ सुनिर्जनं कुसुमितं वासितं पुष्पवायुना॥४८॥ नारीणां काम

१ गौर्याः स्वस्वामिन्याः पदेऽष्टप्रेमा यासु ताः ।

जननं मुनिमोहनकारणम् ॥ शुश्रुवुस्तत्र ताः सर्वाः पुंस्कोकिलकलध्वनिम् ॥ ४९ ॥ अतिसूक्ष्मकलं चातिभ्रमराणां मनोहरम् ॥ प्रसूनमधुमत्तानां भ्रमरीसंगसंगिनाम् ॥ ५० ॥ शुभे क्षणे प्रविवेश राधिका रासमंडलम् ॥ सर्वाभिरालिभिः सार्धं ध्यात्वा कृष्णपदांबुजम् ॥ ५१ ॥ राधामारात्तु संवीक्ष्य कृष्णस्तत्र मुदान्वितः ॥ जगामानुव्रजन्प्रीत्या सस्मितो मदनातुरः ॥ ५२ ॥ मध्यस्थां सखिसंघानां रत्नालंकारभूषिताम् ॥ दिव्यवस्त्रपरीधानां सस्मितां वक्रलोचनाम् ॥५३॥ गजेंद्रगामिनीं रम्यां मुनिमानसमोहिनीम् ॥ नवीनवेषवयसा रूपेणातिमनोहराम् ॥ ५४ ॥ तलश्रोणिनितंबानां भारशेषान्वितां पराम् ॥ चारुचंपकवर्णाभां शरच्चंद्रनिभाननाम् ॥ बिभ्रतीं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥ ५५ ॥ राधा ददर्श श्रीकृष्णं किशोरं श्यामसुंदरम् ॥ नवयौवनसंपन्नं रत्नाभरणभूषितम् ॥ ५६ ॥ कंदर्पकोटिलावण्यलीलाधाम मनोहरम् ॥ प्राणाधिकां तां पश्यंतं पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥५७॥ परमाद्भुतरूपं च सर्वत्रानुपमं परम् ॥ विचित्रवेषं चूडां च बिभ्रतं सस्मितं मुदा ॥५८॥ वक्रलोचनकोणेन दर्शंदर्शं पुनःपुनः ॥ मुखमाच्छादयांचक्रे व्रीडया सस्मिता सती ॥ ५९ ॥ मूर्च्छामवाप सा सद्यः कामबाणप्रपीडिता ॥ पुलकांचितसर्वांगी बभूव हतचेतना ॥ ६० ॥ कटाक्षकामबाणेश्च विद्धः क्रीडारसोन्मुखः ॥ मूर्च्छां प्राप्य न पपात तस्थौ स्थाणुसमो हरिः ॥ ६१ ॥ पपात मुरली तस्य क्रीडाकमलमुज्ज्वलम् ॥ द्वितीयं पीतवस्त्रं च शिखिपिच्छं शरीरतः ॥ ६२ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य ययौ राधांतिकं मुदा ॥ कृत्वा वक्षसि तां प्रीत्या समाश्लिष्य चुचुंब सः ॥ ६३ ॥ श्रीकृष्णस्पर्शमात्रेण संप्राप्य चेतनां सती ॥ प्राणाधिकं प्राणनाथं समाश्लिष्य चुचुंब ह ॥ ६४ ॥ मनो जहार राधायाः कृष्णस्तस्य च सा मुने ॥ जगाम राधया सार्धं रसिको रतिमंदिरम् ॥ ६५ ॥ रत्नप्रदीपसंयुक्तं रत्नदर्पणसंयुतम् ॥ चारुचंपकशय्याभिश्चंदनाक्ताभी राजितम् ॥ ६६ ॥ कर्पूरान्विततांबूलैर्भोगद्रव्यैः समन्वितम् ॥ उवास राधया सार्धं कृष्णस्तत्र मुदान्वितः ॥ ६७ ॥ राधया दत्ततांबूलं चखाद मधुसूदनः ॥ रासेश्वरी कृष्णदत्तं तांबूलं बुभुजे मुदा ॥ ६८ ॥ दत्तं चर्विततांबूलं राधायै प्रभुणा मुदा ॥ चखाद भक्त्या सा तूर्णं प्रहस्य मदनातुरा ॥ ६९ ॥ राधाचर्विततांबूलं ययाचे माधवो मुदा ॥

न ददौ राधिका भीता पपात चरणांबुजे ॥ ७० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सकामः सुरतोन्मुखः ॥ सुष्वाप राधया सार्धं रतितल्पे मनोहरे ॥ ७१ ॥ शृंगाराष्टप्रकारं च विपरीतादिकं विभुः ॥ नखदंतकराणां च प्रहारं च यथोचितम् ॥ ७२ ॥ कामशास्त्रेषु यद्गोप्यं चुंबनाष्टविधं परम् ॥ कामिनीनां मनोहारि चकार रसिकेश्वरः ॥७३॥ अंगैरंगानि प्रत्यंगैः प्रत्यंगानि स्मरातुरः ॥ चकाराश्लेषणं तत्र कामुकीनां सुखावहम् ॥७४॥ शृंगारकुशलौ तौ तु कामशास्त्रसुपंडितौ ॥ रतियुद्धविरामश्च न बभूव द्वयोरपि ॥७५॥ एवं गृहेगृहे रम्ये नानामूर्तिं विधाय च ॥ रेमे गोपांगनाभिश्च सुरम्ये रासमंडले ॥ ७६ ॥ गोपीनां नव लक्षाणि गोपानां च तथैव च ॥ लक्षाण्यष्टादश मुने युक्तानि रासमंडले ॥ ॥ ७७ ॥ मुक्तकेशानि नग्नानि विच्छिन्नभूषणानि च ॥ वेषोच्छिन्नानि मत्तानि मूर्च्छितानि स्मरेण च॥७८॥ कंकणानां किंकिणीनां वलयानां च नारद ॥ सद्रत्ननूपुराणां च शब्दयुक्तानि संततम् ॥७९॥ एवं कृत्वा स्थलक्रीडां ययुस्तानि जलं मुदा ॥ कृत्वा तत्र जलक्रीडां परिश्रांतानि सांप्रतम् ॥८०॥ तूर्णं जलात्समुत्थाय वासांसि परिधाय च ॥ ददृशुर्मुखपद्मानि सद्रत्नदर्पणेषु च ॥ ८१ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीद्रव्याणि पुष्पमालिकाः ॥ मुदा परिदधुस्तानि संप्रापुश्चेतनानि च ॥ ८२ ॥ सकर्पूरं च तांबूलं भुक्त्वा सर्वाणि कौतुकात् ॥ ददृशुर्मुखपद्मानि सद्रत्ने दर्पणेमले ॥ ८३ ॥ काचित्कामातुरा कृष्णं बलादाकृष्य कौतुकात् ॥ हस्ताद्वंशीं निजग्राह वसनं च चकर्ष ह ॥ ८४ ॥ काचित्कामप्रमत्ता च नग्नं कृत्वा तु माधवम् ॥ निजग्राह पीतवस्त्रं परिहस्य पुनर्ददौ ॥ ८५ ॥ युक्तिं शृण्वित्येवमुक्त्वा काचित्संगृह्य स्वामिनम् ॥ चुचुंब गंडे बिंबोष्ठे समाश्लिष्य पुनःपुनः ॥ ८६ ॥ सस्मितं सकटाक्षं च मुखचंद्रं स्तनोन्नतम् ॥ काचिच्छ्रोणीं सुललितां दर्शयामास कामतः ॥ ८७ ॥ काचित्कांतं करे कृत्वा संस्थाप्य श्रोणिदेशतः ॥ चकार चूडानिर्माणं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥८८॥ काचिच्चूडां समाकृष्य मयूरपिच्छकं ददौ ॥ गुंजामाल्यं च चूडायां वेष्टयामास काचन ॥ ८९ ॥ प्रददौ स्वामिने कामात्प्रेमवर्धनहेतवे ॥ काचित्कांचित्समाकृष्य नग्नां कृत्वा तु कामतः ॥ ९० ॥ प्रेषयामास कृष्णस्य क्रोडे चंदनचर्चिते ॥ ननृतुश्च जगुः काश्चित्कांतं कृत्वा तु कामतः ॥ ९१ ॥

र्तनं कारयामास तं च काचिद्वलेन च ॥ कृष्णश्च वस्त्रं कस्याश्च विचकर्ष कुतूहलात् ॥ ९२ ॥ कांचित्कृत्वा तु नग्नां च कस्यैचिदंशुकं ददौ ॥ कृष्णो राधां समाकृष्य वासयामास वक्षसि ॥९३॥ तस्याश्च कबरीं रम्यां सुनिर्माणं चकार ह ॥ सिंदूरं च ददौ भाले कस्तूरीं बिंदुभिः सह ॥ ९४ ॥ अतिसूक्ष्मं चंदनेंदुं कौतुकात्तदधो ददौ ॥ पत्रावलीं सुललितां सुकपोले चकार ह ॥ ९५ ॥ वह्निशुद्धांशुकं चारु परिधाप्य प्रयत्नतः ॥ पदोः सद्रत्नमंजीरे गृहीत्वा चरणांबुजे ॥ नखनिर्मार्जनं कृत्वा सुंदरं यावकं ददौ ॥ ९६ ॥ भूषणैर्भूषितां कृत्वा संप्रलिप्यानुलेपनैः ॥ दत्त्वा च मालतीमालां चुचुंब च पुनःपुनः ॥ ९७ ॥ चारुलोचनपद्मे च चकारांजनसंयुते ॥ प्रददौ नासिकामध्ये दुर्लभं गजमौक्तिकम् ॥ ९८ ॥ श्रोणिदेशे च स्तनयोर्नखच्छिद्रं चकार ह ॥९९॥ चकार दंतदलनं पक्वबिंबाधरे वरे ॥ सरसश्च तटे रम्ये पुष्पोद्याने सुनिर्जने ॥ १०० ॥ बहिश्चंद्रोदये रम्ये पुष्पचंदनचर्चिते ॥ अगुरुचंदनाक्तेन वायुना सुरभीकृते ॥ १०१ ॥ भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंस्कोकिलरुतश्रुते ॥ बहुमूर्तीः संविधाय योगिनां परमो गुरुः ॥ १०२ ॥ पुनश्चकार शृंगारं गोपीनां चित्तहारकः ॥ किंकिणीनां कंकणानां नूपुराणां च नारद ॥ १०३ ॥ शृंगारोद्रेकतस्तत्र बभूव सुंदरो वरः ॥ मूर्च्छामवापुस्ताः सर्वा नवसंगममात्रतः ॥ १०४ ॥ बभूवुरचलास्पंदाः पुलकांचितविग्रहाः ॥ शृंगारविरते भूते संप्रापुश्चेतनां पुनः ॥ १०५ ॥ नखदंतप्रहारं च प्रचकार परस्परम् ॥ कृष्णः कररुहाघातं ददौ तासां कुचोपरि ॥ १०६ ॥ श्रोणीदेशे सुकठिने नखचिह्नं चकार ह ॥ नीवी विस्रंसिता तासां कबरी क्षुद्रघंटिकाः ॥ १०७ ॥ दूरीभूतं सुवसनं सुवेषं सुमनोहरम् ॥ आलिंगनं नवविधं चुंबनाष्टविधं मुदा ॥ १०८ ॥ शृंगारं षोडशविधं चकार रसिकेश्वरः ॥ अंगैरंगानि प्रत्यंगैः प्रत्यंगानि च योषिताम् ॥ १०९ ॥ चकारालिंगनं प्रीत्या कामुकीनां च कामुकः ॥ नारीणां षोडश कलाः शृंगारस्तत्प्रमाणकः ॥ ॥ ११० ॥ कलाभेदेन तद्भेदं कामशास्त्रविदो विदुः ॥ प्राकृतं द्वादशविधं चकार रसिकेश्वरः ॥ १११ ॥ निरूपितं कामशास्त्रे चकारेशस्ततोधिकम् ॥ क्रीडारंभे च मध्ये च विरतौ कर्म योषिताम् ॥ ११२ ॥ प्रीत्यर्थमपि कर्तव्यं चकारेशस्ततोधिकम् ॥

गोपीकंकणरेखाभिः पादालक्तकचिह्नितः ॥ शुशुभे कृष्णदेहश्च यथाद्रिर्गैरिकेण च ॥ ११३ ॥ एवंभूते पूर्णरासंसंभूते रासमंडले ॥ समाजग्मुः सुराः सर्वे सकलत्राश्च सानुगाः ॥ ११४ ॥ सुवर्णस्यंदनस्थाश्च कौतुकात्स्वगणावृताः ॥ पुलकांचितसर्वांगाः कामबाणप्रपीडिताः ॥ ११५ ॥ ऋषयो मुनयश्चैव सिद्धाश्च पितरस्तथा ॥ विद्याधराश्च गंधर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः ॥ सस्त्रीकाश्च समाजग्मुर्ददृशुश्च मुदान्विताः ॥ ११६ ॥ दिव्यस्यंदनमारुह्य शातकौंभविनिर्मितम् ॥ सुशोभितं च मणिना रत्नसारपरिच्छदम् ॥ ११७ ॥ वह्निशुद्धांशुकेनैव वेष्टितं सुमनोहरम् ॥ श्वेतचामरयुक्तं च सद्रत्नदर्पणांबुजम् ॥ ११८ ॥ शतचक्रं चित्रयुक्तं मनोयायि मनोहरम् ॥ सद्रत्नसारनिर्माणकलशोज्ज्वलशेखरम् ॥ ११९ ॥ समाजगाम भगवान्पार्वत्या सह शंकरः ॥ वामपार्श्वे महाकालो दक्षिणे नंदिकेश्वरः ॥ १२० ॥ पुरतः कार्तिकेयश्च स्वयं देवो गणेश्वरः ॥ पिंगलाक्षादयः सर्वे पार्षदाः पारतस्तयोः ॥ १२१ ॥ क्षेत्रपालादयः सर्वे तथाष्टौ भैरवेश्वराः ॥ वक्षःस्थलस्थिता दुर्गा सस्मिता वक्रलोचना ॥ १२२ ॥ भारत्या सह ब्रह्मा च शातकौंभरथस्थितः ॥ वामे सप्तर्षयस्तस्य दक्षिणे सनकादयः ॥ १२३ ॥ सुवर्णस्यंदनस्थश्च धर्मः साक्षी च कर्मणाम् ॥ वक्षःस्थलस्थिता तस्य मूर्तिः स्मेराननना सती ॥ १२४ ॥ पश्यंती पूर्णरासं च सकामा वक्रलोचना ॥ परितः पार्षदाः सर्वे ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ १२५ ॥ शच्या सह महेंद्रश्च रोहिण्या च कलानिधिः ॥ स्वाहासार्द्धं स्वयं वह्निः सूर्यश्च संज्ञया सह ॥ १२६ ॥ समाजगाम कामश्च रतिं कृत्वा च वक्षसि ॥ सर्वे ग्रहाश्च दिक्पाला आजग्मुः सकलत्रकाः ॥ १२७ ॥ आकाशस्थाश्च ददृशुः सरासं रासमंडलम् ॥ केचिच्च मुमुहुस्तत्र मूर्छामापुश्च केचन ॥ १२८ ॥ मुहूर्तं च सुराः सर्वे सस्मिताश्च मुदान्विताः ॥ चंदनद्रववृष्टिं च पुष्पवृष्टिं च चिक्षिपुः ॥१२९॥ कस्तूरीयुक्तमाल्यानां वृष्टिं चक्रुर्मुनीश्वराः ॥ रासं दृष्ट्वा देवपत्न्यः कामबाणप्रपीडिताः ॥ १३० ॥ स्थले रतिरसं कृत्वा जगाम यमुनाजलम् ॥ राधया सह कृष्णश्च पूर्णब्रह्म सनातनः ॥१३१॥ गोपीभिः सह जग्मुश्च मायाः श्रीकृष्णरूपिकाः ॥ प्रपीडिताः कामबाणैः क्रीडां चक्रुर्जले मुदा ॥ १३२ ॥ जलं ददौ राधिकायै सकामो

माधवः स्वयम् ॥ ददौ सा च माधवाय कामार्तांयांजलित्रयम् ॥ १२३ ॥ वस्त्रं जग्राह तस्याश्च सा च नग्ना बभूव ह ॥ मालां चिच्छेद कबरीं चकार शिथिलां हरिः ॥ १२४ ॥ सिंदूरपत्रकं लुप्तं वेषं च जलताडनैः ॥ भ्रूविचित्रमोष्ठरागं लुप्तं कज्जललोचनम् ॥ १२५ ॥ तां च नग्नां समाश्लिष्य निममज्ज जले हरिः ॥ प्रकृत्याभ्यंतरे क्रीडां सुतस्थौ च तया सह ॥ १२६ ॥ तां च नग्नां दर्शयित्वा गोपिकां क्रीडया नताम् ॥ सस्मितां प्रेरयामास दूरतो यमुनाजले ॥ १२७ ॥ सा वेगेन समुत्थाय बलाज्जग्राह माधवम् ॥ गृहीत्वा मुरलीं कोपात्प्रेरयामास दूरतः ॥ १२८ ॥ गृहीत्वा पीतवसनं चकार तं दिगंबरम् ॥ वनमालां च चिच्छेद ददौ तोयं पुनः पुनः ॥ १२९ ॥ हरिं पुनः समाकृष्य प्रेषयामास पाथसि ॥ गभीरे स्रोतसि मुने निममज्ज जगत्पतिः ॥ १४० ॥ उत्थाय माधवः शीघ्रं तां गृहीत्वा प्रहस्य च ॥ कृत्वा वक्षसि नग्नां च चुचुंब च पुनःपुनः ॥ १४१ ॥ एवं ता मूर्तयः सर्वा गोपीभिः सह कौतुकात्॥ क्रीडां विचक्रुर्यमुनातीरतीरे मनोहरे ॥ १४२ ॥ तीरं गत्वा तया सार्धं हरिर्नग्नश्च मग्नया ॥ सा तं ययाचे वसनं स च तां सस्मितां सतीम् ॥ १४३ ॥ राधिकायै ददौ वस्त्रं रम्यां मालां च माधवः ॥ प्रददौ हरये वस्त्रं वंशीं रासेश्वरी तथा ॥ १४४ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीं सर्वांगे कुंकुमान्विताम् ॥ कृष्णस्य परया भक्त्या ददौ श्रोणिस्थितस्य च ॥ १४५ ॥ निर्माय चूडां ललितां कामिनीं चित्तमोहिनीम् ॥ शोभनैर्मालतीमाल्यैश्चकार वेष्टनं पुनः ॥ १४६ ॥ श्रीकृष्णो राधिकायाश्च कबरीं सुमनोहराम् ॥ कृत्वा कुंडलसंस्कारं निर्ममे पत्रकावलीम् ॥ १४७ ॥ ददौ ललाटे सिंदूरं कस्तुरीबिंदुभिः सह ॥ तदधश्चंदनेंदुं च सुसूक्ष्मं सुमनोहरम् ॥ १४८ ॥ नखांकं स्तनयोरूर्वोरुरस्येव घनं मुदा ॥ दत्त्वा तां वासयामास वह्निशुद्धांशुकेन वै ॥ १४९ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमानां द्रवेण सः ॥ कृत्वा वक्षसि संलिप्य चुचुंब च मुहुर्मुहुः ॥ १५० ॥ पुनराश्लेषणं कृत्वा ददौ मालां गले पुनः ॥ भूषणैर्भूषितां कृत्वा मंजीरं चरणे ददौ ॥ १५१ ॥ अलक्तकं चरणयोर्नखेषु च ददौ पुनः ॥ एवं गोपश्च गोपीनां विदधौ च पृथक्पृथक् ॥ १५२ ॥ पुनः प्रजग्मुरुत्था मत्ताः सुंदरं रासमंडलम् ॥ पूर्णेंदुचंद्रिकायुक्तं रतियोग्यं सुनिर्जनम् ॥ १५३ ॥ माधवीकेतकीकुंदमालतीनां मनो

रे ॥ चंपकयूथीमल्लिकानां पुष्पैश्च सुरभीकृतम् ॥ १५४ ॥ दृष्ट्वा च स्फुटितं पुष्पं चयनं कर्तुमीश्वरी ॥ गोपीर्नियोजयामास कौतु
केन च राधिका ॥ १५५ ॥ काश्चिन्नियोजयामास मालानिर्माणकर्मणि ॥ काश्चित्तांबूलसज्जेषु काश्चिच्चंदनघर्षणे ॥ १५६ ॥ माला
चंदनतांबूलं गोपीदत्तं च सुंदरी ॥ ददौ कृष्णाय संप्रीत्या सस्मिता वक्रलोचना ॥ १५७ ॥ काश्चिन्नियोजनं चक्रुः कृष्णसंगीतक
र्मणि ॥ मृदंगमुरजादीनां वादनेषु च काश्चन ॥ १५८ ॥ एवं रासे रतिं कृत्वा लीलया हरिणा सह ॥ विजहार च सर्वत्र निर्जने
षु मनोहरम् ॥ १५९ ॥ पुष्पोद्यानेषु रम्येषु सरसां च तटेषु च ॥ कंदरे कंदरे रम्ये नदेषु च नदीषु च ॥ १६० ॥ अतीव
निर्जनस्थाने स्मशाने गिरिगह्वरे ॥ वांछितेषु च नारीणां त्रयस्त्रिंशद्वनेषु च ॥ १६१ ॥ भांडीरे श्रीवने रम्ये कदंबकानने
तथा ॥ तुलसीकानने कुंदवने चंपककानने ॥ १६२ ॥ निंबारण्ये मधुवने जंबीरकानने तथा ॥ नालिकेरवने पूगवने च कदलीवने
॥ १६३ ॥ बदरीकानने बिल्ववने नारिंगकानने ॥ अश्वत्थकानने वंशवने दाडिमकानने ॥ १६४ ॥ मंदारकानने तालवने
चूतवने तथा ॥ केतकीकाननेशोकवने खर्जूरकानने ॥ १६५ ॥ आम्रातकवने जंबूगहने शालकानने ॥ कटके कानने पद्मवने
जातिवने मुने ॥ १६६ ॥ न्यग्रोधगहने घोरे श्रीखंडकानने तथा ॥ प्रहृष्टकेसरवने सर्वतोऽपि विलक्षणे ॥ १६७ ॥ एवं रेमे
कौतुकेन कामात्रिंशद्दिवानिशम् ॥ तथापि मानसं पूर्णं न च किंचिद्बभूव ह ॥ १६८ ॥ न कामिनीनां कामश्च शृंगारेण निवर्तते ॥
अधिकं वर्धते शश्वद्यथाग्निर्घृतधारया ॥ १६९ ॥ जग्मुर्देवाः स्वगेहं च देव्यश्च मुनयस्तथा ॥ ते सर्वे प्रशशंसुश्च विस्मयं च
ययुर्मुदा ॥ १७० ॥ गेहे गेहे नृपेंद्राणां लेभिरे जन्म भारते ॥ दग्धाः कामाग्निनांशेन देव्यः शृंगारलालसाः ॥ १७१ ॥
॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे रासक्रीडाप्रस्तावोनाम अष्टाविंशोऽध्यायः
॥ २८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ गोपांगनाः सर्वाः काममत्ततया मुने ॥ अतिप्रौढाश्च मानिन्यो
नेश्वरं मेनिरे पतिम् ॥ १ ॥ काश्चिदूचुरहो कृष्णं सस्मिता वक्रलोचनाः ॥ मालतीपुष्पमुत्तोल्य देहि मे मालिकामिति ॥ २ ॥

काश्चिद्गुरये कृष्ण स्कंधोडेऽस्यांश्च कुर्विति ॥ गृहीत्वा श्रीहरेः स्कंधमारुरोह च काचन ॥ ३ ॥ उवाच काचिद्दर्पेण प्रमत्ता प्राणव
ल्लभम् ॥ स्वकीयपीतवसनं परिधारय मामिति ॥ ४ ॥ उवाच काचिदीशं तं सिंदूरं देहि मामिति ॥ उवाच काचित्प्राणेशं शीघ्रमाग
त्य सांप्रतम् ॥ ५ ॥ कृत्वा कुंतलसंस्कारं कुरु मे कबरीमिति ॥ काश्चित्संप्रेरयामासुः श्रीखंडं बल्लवाय च ॥ ६ ॥ स्वांगवेषविधायि
न्यो भूषार्थं श्रुतिमूलयोः ॥ उवाच काचित्कामेन परं संकेतपूर्वकम् ॥ ७ ॥ पश्यंती तन्मुखांभोजं सस्मिता मैथुनाय च ॥ काचि
च्चग्राह मुरलीं बलादाकृष्य माधवम् ॥ ८ ॥ जहार पीतवसनं कृत्वा नग्नं च कामिनी ॥ कामिन्यः काश्चिदित्यूचुर्मानिन्यो मधु
सूदनम् ॥ ९ ॥ अलक्तकद्रवं देहि पादयोर्नखरेषु च ॥ उवाच काचित्प्रेम्णा तं गंडयोःस्तनयोर्मम ॥ १० ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यां
कुरु पत्रावलीमिति ॥ कृत्वानुमानं मनसा दृष्ट्वा तासां प्रमत्तताम् ॥ ११ ॥ माधवो राधया सार्द्धमंतर्धानं चकार ह ॥ अतीव
निर्जने स्थाने मुदा स्वेच्छामयो विभुः ॥ १२ ॥ कलामानप्रकारं च शृंगारं च चकार ह ॥ पर्वते पर्वते रम्ये द्वीपेद्वीपे सुनिर्जने ॥
॥ १३ ॥ तटे तटे नदीनां च सर्वजंतुविवर्जिते ॥ श्रीगोष्ठे रत्नशैले च वेलागंगातटेऽपि च ॥ १४ ॥ कालिंदे च पुलिंदे च
मंदिरे गंधमादने ॥ मनोहरे कुन्दवने कावेरीतीरनीरजे ॥ १५ ॥ पुष्पभद्रापुलिनजे पुष्पोद्याने सुपुष्पिते ॥ सर्वत्र रमणं कृत्वा
राधावेषं विधाय च ॥ १६ ॥ जगाम मलयद्रोणीं रम्यां चंदनवायुना ॥ शय्यां पुष्पमयीं कृत्वा तत्र रेमे तया.सह ॥ १७ ॥
अतीव सुखसंभोगान्मूर्च्छां संप्राप्य राधिका ॥ कृत्वा वक्षसि गोविंदं पुलकांचितविग्रहा ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा तां मूर्च्छितां कृष्णो घनश्रो
णिपयोधराम् ॥ विलुप्तवेषां कामार्तां नग्नां शिथिलकुन्तलाम् ॥ १९ ॥ चेतनां कारयामास कृत्वा वक्षसि तंद्रिताम् ॥ वासया
मास वसनं राधाया मेखलांबरम् ॥ २० ॥ कबरीं रचयामास किंचिद्वामेन वक्रताम् ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तां कुंदपुष्पैश्च वेष्टिताम् ॥
॥ २१ ॥ तस्याः कपाले सिंदूरतिलकं सुंदरं ददौ ॥ गंडयोः स्तनयोश्चित्रां चकार पत्रिकां मुदा ॥ २२ ॥ सालक्तकांश्च नखरांश्चित्रि
तान्पदपद्मयोः ॥ नखैः कृत्रिमपद्मानि निर्ममे श्रोणिवक्षसोः ॥ २३ ॥ उत्थायाथ तया सार्द्धं जगाम ह सरोवरम् ॥ नानाप्रकारप

नानां राशिभिश्च विराजितम् ॥ २४ ॥ निर्मलस्फटिकाकारजलपूर्णं मनोहरम् ॥ हंसकारंडवाकीर्णं जलकुक्कुटकूजितम् ॥ २५ ॥ मधुलुब्धमधुभ्राणां पद्मस्थानं सुपद्मजम् ॥ चारुणा कलशब्देन शब्दितं शश्वदेव हि ॥ २६ ॥ तत्र स्नात्वा जलक्रीडां चकार ह तया सह ॥ जलं ददौ राधिकायै मुदा सा माधवाय च ॥ २७ ॥ सहस्रदलपद्मे च गृहीत्वा माधवः स्वयम् ॥ एकं ददौ राधिकायै ररक्ष स्वार्थमेककम् ॥ २८ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवमीप्सितम् ॥ स्वांगं दत्त्वा राधिकायै लिलेप राधिकेश्वरः ॥ २९ ॥ ततो गच्छंस्तया सार्द्धं ददर्श पुरतो वटम् ॥ अतीवोत्तुंगशाखाग्रमतिविस्तृतमेव च ॥ ३० ॥ मूले योजनपर्यंतं छायया परिवेष्टितम् ॥ उवास तत्र गोविंदः केतकीवनसंनिधौ ॥ ३१ ॥ पुष्पाक्तेन सुशीतेन वायुना सुरभीकृते ॥ चित्रं रहस्यं सुचिरं पुराणं च पुरातनम् ॥ ॥ ३२ ॥ प्रहर्षितश्च श्रीकृष्णः कथयामास राधिकाम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र ददर्श मुनिपुंगवम् ॥ ३३ ॥ आगच्छंतं च तं दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ न दृष्ट्वा हृदये रूपमीशस्य परमात्मनः ॥ ३४ ॥ ध्यानाद्विरतमग्रे च पश्यंतं बहिरेव तत् ॥ सर्वावयववक्रं च कृष्णं खर्वं दिगंबरम् ॥ ३५ ॥ नाम्नाष्टवक्रं जटिलं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ मुखतोग्निमुद्गिरंतं तपोराशिमिवोत्थितम् ॥ ३६ ॥ अहो किं वा ब्रह्मतेजो मूर्तिमंतमिह स्वयम् ॥ नखश्मश्रुसुदीर्घं च शांतं तेजस्विनं परम् ॥ ३७ ॥ पुटांजलियुतं भक्त्या भीतं प्रणतकंधरम् ॥ दृष्ट्वा हसंतीं राधां तां वारयामास माधवः ॥ ३८ ॥ प्रभावं कथयामास मुनींद्रस्य महात्मनः ॥ अथ प्रणम्य गोविंदं तुष्टाव मुनिपुंगवः ॥ यत्स्तोत्रं च पुरा दत्तं शंकरेण महात्मना ॥ ३९ ॥ ॥ अष्टावक्र उवाच ॥ ॥ गुणातीत गुणाधार गुणबीज गुणात्मक ॥ गुणीश गुणिनां बीज गुणायन नमोस्तु ते ॥ ४० ॥ सिद्धिस्वरूप सिद्ध्यंश सिद्धिबीज परात्पर ॥ सिद्धिसिद्धगुणाधीश सिद्धानां गुरवे नमः ॥ ४१ ॥ हे वेदबीज वेदज्ञ वेदिन्वेदविदां वर ॥ वेदाज्ञातावरूपेश वेदज्ञेश नमोस्तु ते ॥ ४२ ॥ ब्रह्मानंतेश शेषेंद्रधर्मादीनामधीश्वर ॥ सर्व सर्वेश शर्वेश बीजरूप नमोस्तु ते ॥ ४३ ॥ प्रकृते प्राकृत प्राज्ञ प्रकृतीश परात्पर ॥ संसारवृक्ष तद्बीज फलरूप नमोऽस्तु ते ॥ ४४ ॥ सृष्टिस्थित्यंतबीजेश सृष्टिस्थित्यंतकारण ॥ महाविराट्तरोर्बीज राधिकेश नमोऽस्तु ते ॥ ४५ ॥

ब्रह्मो यस्य ब्रह्मः स्कंधा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ शाखाप्रशाखा वेदाद्यास्तपांसि कुसुमानि च ॥ ४६ ॥ संसारविफला एव प्रकृत्यंकुरमेव च ॥ तदाधार निराधार सर्वाधार नमोऽस्तु ते ॥ ४७ ॥ तेजोरूप निराकार प्रत्यक्षानूहमेव च ॥ सर्वाकारातिप्रत्यक्ष स्वेच्छामय नमोऽस्तु ते ॥ ४८ ॥ इत्युक्त्वा स मुनिश्रेष्ठो निपत्य चरणांबुजे ॥ प्राणांस्तत्याज योगेन तयोः प्रत्यक्ष एव च ॥ ४९ ॥ पपात तत्र तद्देहः पादपद्मसमीपतः ॥ तत्तेजश्च समुत्तस्थौ ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ ५० ॥ सप्ततालप्रमाणं तु चोत्थाय च पपात ह ॥ भ्रामं भ्रामं च परितो लीनं चाभूत्पदांबुजे ॥५१॥ अष्टावक्रकृतं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ परं निर्वाण मोक्षं च समाप्नोति न संशयः ॥ ५२ ॥ प्राणाधिको मुमुक्षूणां स्तोत्रराजश्च नारद ॥ हरिणाहो पुरा दत्तो वैकुंठे शंकराय च ॥ ५३ ॥ इति श्रीब्रह्मवै० म० श्रीकृ० ज० नाराय० मुनिमोक्षणप्रस्ताव एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ महामुने रहस्यं च श्रुतं ब्रह्मन्किमद्भुतम् ॥ मृते मुनौ किं चकार श्रीकृष्णो भक्तवत्सलः ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ दृष्ट्वा मृतं मुनिं कृष्णः संस्कारं कर्तुमुद्यतः ॥ कृत्वा वक्षसि तद्देहं रुरोदोच्चैर्यथा नरः ॥ २ ॥ बाहुभ्यां च समाश्लिष्य पिपेषोद्रिक्तमोहतः ॥ निर्गतं भस्मनिकरं शवाद्भ्रांगघर्षणात् ॥ ३ ॥ रक्तमांसास्थिहीनं तच्छरीरं च महात्मनः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि निराहारः कृतो मुने ॥ ४ ॥ दग्धं लोहितमांसास्थि ज्वलता जठराग्निना ॥ बाह्यज्ञानविहीनस्य हरिपादाब्जचेतसः ॥ ५ ॥ चितां चंदनकाष्ठेन निर्माय मधुसूदनः ॥ कृत्वाग्निकार्यं तत्रैव स्थापयामास शोकतः ॥ ६ ॥ ददौ चितायामग्निं च काष्ठं दत्त्वा शवोपरि ॥ ज्वलितायां चितायां च मूर्च्छामाप क्षणं विभुः ॥ ७ ॥ तद्देहे भस्मसाद्भूते नेदुर्दुंदुभयो दिवि ॥ बभूव पुष्पवृष्टिश्च तत्क्षणाद्गगनाद्दहो ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र रत्नसारविनिर्मितम् ॥ स्यंदनं च मनोयायि वस्त्रमाल्यपरिच्छदम् ॥ ९ ॥ पार्षदप्रवरैर्युक्तं श्रीकृष्णसदृशैर्वरैः ॥ आविर्बभूव गोलोकात्सुंदरं पुरतो हरेः ॥ १० ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं पार्षदप्रवरा हरेः ॥ सर्वे समानरूपास्ते प्रणम्य राधिकेश्वरौ ॥ ११ ॥ भूतवंतं सूक्ष्मदेहं प्रणमय्य मुनीश्वरम् ॥ रथे कृत्वा तु तं देहं जग्मुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ १२ ॥ गते मुनींद्रे गोलोकं वृन्दावनविनो

देवी ॥ कथम निर्लिप्ता साध्वी पप्रच्छ जगदीश्वरम् ॥ १३ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ कोऽयं नाथ मुनिश्रेष्ठः सर्वावयववक्रियः ॥ अतिसर्वजनाकारस्तेजीयानतिकुत्सितः ॥ १४ ॥ कथं वा निर्गतं भस्म देहादस्य किमद्भुतम् ॥ साक्षाद्विलीनं यत्तेजस्त्वत्पादाब्जेऽनलोपमम् ॥ १५ ॥ रथस्थः पुण्यवान्सद्यो गोलोकं च जगाम ह ॥ स्वात्मारामस्य यद्धेतो रोदनं ते बभूव ह ॥ १६ ॥ त्वया कृतं च सत्कारमश्रुपूर्णेन चक्षुषा ॥ सर्वं विवरणं तूर्णं संव्यस्य कथय प्रभो ॥ १७ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः कथां कथितुमारेभे युगांतरगतामपि ॥ १८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ रहस्यमष्टावक्रीयं विख्यातं सर्वतः प्रिये ॥ पश्चाच्छ्रोष्यसि कालेन प्रसंगे विदुषां मुखात् ॥ १९ ॥ अष्टावक्रो मुनींद्रोपि विख्यातो भुवनत्रये ॥ परिपूर्णं यद्यशसा जन्मना तज्जगत्त्रयम् ॥ २० ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा विमनस्का हरिप्रिया ॥ उवाच मधुरं यत्नाच्छुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ २१ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ यत्तृष्णालोर्मनः पूर्णं न बभूव सुधांबुधौ ॥ स वितृप्तो भवति किं गोष्पदोदकपानतः ॥ २२ ॥ वेदानां वेदवक्तॄणां विधातुर्जनकस्य च ॥ महाविष्णोरीश्वरस्त्वं कोऽन्यो वक्तास्ति त्वत्परः ॥ २३ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा तुष्टः कृष्णो बभूव ह ॥ उवाच गोपनीयं च रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ २४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु कांते प्रवक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ॥ श्रवणात्कथनाद्यस्य सर्वं पापं प्रणश्यति ॥ २५ ॥ महाविष्णोर्नाभिपद्माद्बभूव जगतां विधिः ॥ ममांशस्य मत्कलया जलाकीर्णे जगत्त्रये ॥ २६ ॥ पुत्रा बभूवुश्चत्वारो ब्रह्मणो मानसात्पुरा ॥ नारायणपराः सर्वे ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ २७ ॥ शिशवः पंचवर्षीया नग्ना अज्ञानिनो यथा ॥ बाह्यज्ञानविहीनाश्च ब्रह्मतत्त्वविशारदाः ॥ २८ ॥ सनकश्च सनंदश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ सनत्कुमारो भगवानेते चत्वार एव च ॥ २९ ॥ तानुवाच जगद्धाता सृष्टिं कुरुत पुत्रकाः ॥ ते न तस्थुः पितुर्वाक्ये प्रययुस्तपसे मम ॥ ३० ॥ विधाता विमनस्कश्च तनयेषु गतेषु च ॥ पितुर्दुःखाय प्रभवेत्पुत्रश्चेदवचस्करः ॥ ३१ ॥ ज्ञानेन निर्ममे पुत्रान्स्वांगेषु च तपोधनान् ॥ वेदवेदांगविदुषो ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ ३२ ॥ अत्रिः पुलस्त्यः पुलहो मरीचिर्भृगुरंगिराः ॥ क्रतुर्वसिष्ठो वोढुश्च कपिलश्चासुरिः कविः ॥ ३३ ॥

शंकुः शंखः पंचशिखः प्रचेतास्ते तपोधनाः ॥ बहुकालं तपस्तप्त्वा चक्रुः सृष्टिं तदाज्ञया ॥ २४ ॥ कलत्रवंतस्ते सर्वे संसारं कर्तुमु न्मुखाः ॥ बभूवुः पुत्रपौत्राश्च सर्वेषां च तपस्विनाम् ॥ २५ ॥ तदस्तु च कथा बह्वी मुनिवंशानुकीर्तनी ॥ चार्वी पुण्यस्वरूपा च प्रकृतं शृणु सुन्दरि ॥ २६ ॥ प्रचेतसः सुतः श्रीमानसितो मुनिपुंगवः ॥ सकलत्रस्तपस्तेपे दिव्यं वर्षसहस्रकम् ॥ २७ ॥ न बभूव सुत स्तस्य प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यतः ॥ तं सम्बोद्धुं बभूवाथ सत्या वागशरीरिणी ॥ २८ ॥ कथं त्यजसि प्राणांस्त्वं गच्छ शंकरसन्निधिम् ॥ सिद्धं कुरु गृहीत्वा च मन्त्रं शंकरवक्त्रतः ॥ २९ ॥ मंत्राधिष्ठातृदेवी ते सद्यः साक्षाद्भविष्यति ॥ वरेणाभीष्टदेव्याश्च पुत्रस्ते भविता ध्रुवम् ॥ ४० ॥ श्रुत्वैतच्चरितं विप्रो जगाम शिवसन्निधिम् ॥ योगिनामप्यगम्यं च शिवलोकं निरामयम् ॥ ४१ ॥ सकलत्रो य था योगी तुष्टाव योगिनां गुरुम् ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥४२॥ ॥ असित उवाच ॥ ॥ जगद्गुरो नमस्तुभ्यं शिवाय शिवदाय च ॥ योगींद्राणां च योगींद्र गुरूणां गुरवे नमः ॥ ४३ ॥ मृत्योर्मृत्युस्वरूपेण मृत्युसंसारखंडन ॥ मृत्योरीश मृत्युबीज मृत्युंजय नमोऽस्तु ते ॥ ४४ ॥ कालरूपं कलयतां कालकालेश कारण ॥ कालादतीत कालस्थ कालकाल नमोऽस्तु ते ॥ ४५ ॥ गुणातीत गुणाधार गुणबीज गुणात्मक ॥ गुणीश गुणिनां बीज गुणिनां गुरवे नमः ॥ ४६ ॥ ब्रह्मस्वरूप ब्रह्मज्ञ ब्रह्मभावे च तत्पर ॥ ब्रह्मबीजस्वरूपेण ब्रह्मबीज नमोऽस्तु ते ॥ ४७ ॥ इति स्तुत्वा शिवं नत्वा पुरस्तस्थौ मुनीश्वरः ॥ दीनवत्साश्रुनेत्रश्च पुलकां चितविग्रहः ॥ ४८ ॥ असितेन कृतं स्तोत्रं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ॥ वर्षमेकं हविष्याशी शंकरस्य महात्मनः ॥ ४९ ॥ स लभेद्वै ष्णवं पुत्रं ज्ञानिनं चिरजीविनम् ॥ भवेद्धनाढ्यो दुःखी च मूको भवति पंडितः ॥ ५० ॥ अभार्यो लभते भार्यां सुशीलां च पतिव्र ताम् ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यंते शिवसन्निधिम् ॥५१॥ इदं स्तोत्रं पुरा दत्तं ब्रह्मणा च प्रचेतसे ॥ प्रचेतसा स्वपुत्रायासिताय दत्तमुत्तमम् ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ समाकर्ण्य मुनेः स्तोत्रं भगवाञ्छंकरः स्वयम् ॥ उवाच ब्रह्मणः पुत्रं स्वभक्तं भक्तव त्सलः ॥५३॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ स्थिरो भव मुनिश्रेष्ठ जानामि तव वांछितम् ॥ पुत्रस्ते भविता सत्यं मदंशेन स मत्समः ॥५४॥

[illegible] मंत्रमतुलं सर्वेषां च सुदुर्लभम् ॥ इत्युक्त्वा च ददौ मंत्रं तवैव षोडशाक्षरम् ॥ ५५ ॥ स्तोत्रं पूजाविधानं च
कवचं परमाद्भुतम् ॥ संसारविजयंनाम पुरश्चरणपूर्वकम् ॥५६॥ वरं दातुमिष्टदेवी प्रत्यक्षा भवितेति च ॥ इत्युक्त्वा विरतो रुद्रः स तं
नत्वा जगाम ह ॥ ५७ ॥ जजाप परमं मंत्रं सोऽसितः शतवत्सरम् ॥ साक्षाद्भूत्वा वरस्तस्मै त्वया दत्तः पुरा सति ॥ ५८ ॥ पुत्रस्ते
भविता सत्यं महाज्ञानी सुतेति च ॥ वरं दत्त्वा त्वमगमो गोलोकं मम सन्निधिम् ॥ ५९ ॥ कालेन च सुतस्तस्य शिवांशेन बभूव
ह ॥ ब्रह्मिष्ठो देवलो नाम्ना कंदर्पसमसुंदरः ॥ ६० ॥ सुयज्ञनृपतेः कन्यां रत्नमालावतीं मुदा ॥ तां सुंदरीं विवाहेन जगृहे सर्वमो
हिनीम् ॥ ६१ ॥ स्थानेस्थाने च रहसि शतवर्षं तया सह ॥ स रेमे निपुणः श्रेष्ठः स्त्रीणां रमणकर्मणि ॥ ६२ ॥ कालांतरे स विरतो
बभूव मुनिपुंगवः ॥ सुखं सर्वं परित्यज्य धर्मिष्ठः श्रीहरिं स्मरन् ॥ ६३ ॥ उत्थाय रात्रौ शयनाद्विरक्तश्च तपोधनः ॥ स ययौ तपसे
कर्तुं गंधमादनपर्वते ॥ ६४ ॥ निद्रां त्यक्त्वा च तत्कांता न दृष्ट्वा स्वामिनं सती ॥ विललाप भृशं शोकात्प्रदग्धा विरहाग्निना॥६५॥
उत्तिष्ठंती निर्विशंती रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ तप्तपात्रे यथा धान्यं बभूव तन्मनस्तदा ॥ ६६ ॥ आहारं च परित्यज्य प्राणांस्तत्याज
सुंदरी ॥ चकार तत्सुतस्तस्याः कर्म निर्हरणादिकम् ॥६७॥ तपश्चकार स मुनिर्गंधमादनगह्वरे ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च मम भक्तो जितें
द्रियः ॥ ६८ ॥ तं ददर्श ह दैवेन रंभा शृंगारलोलुपा ॥ अतीव सुंदरं शांतं कंदर्पमिव सुंदरम् ॥ ६९ ॥ सा च तं कथयामास निर्जने
समुपस्थिता ॥ विधाय वेषं यत्नेन त्रैलोक्यचित्तमोहिनी ॥ ७० ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ निबोध साधो मद्वाक्यं कामिनीनां मनोहरम् ॥
त्यक्त्वा कठोरं रहसि भज मां सुखदायिकाम् ॥ ७१ ॥ त्वं वरेषु वरः पृथ्व्यां वरारोहा स्वयंवरा ॥ विदग्धाया विदग्धस्य दुर्लभो नव
संगमः ॥ ७२ ॥ यत्नं कुर्वंति भूपाला भारते स्वर्गहेतुकम् ॥ स्वर्गभोगनिमित्तं च भोगसारा वयं मुने ॥ ७३ ॥ स्तनयोर्युग्ममूर्वोर्मे
सुंदरं मुखपंकजम् ॥ हास्यभ्रूभंगसहितं दृष्ट्वा को न लभेत्सुखम् ॥ ७४ ॥ स्त्रीरसः सुखसारश्च मुनीनामभिवांछितः ॥ रसिकासुखसंभो
गो निर्जने चातिदुर्लभः ॥ ७५ ॥ देवो वा मानवो वापि गंधर्वो वाथ राक्षसः ॥ स्त्रीसुखेष्वप्यविज्ञेयो रंभाया रतिवंचितः ॥ ७६ ॥

रहस्युपस्थितां कांतां न भजेद्यो जितेंद्रियः ॥ गात्रलोमप्रमाणाब्दं कुंभीपाके वसेद्ध्रुवम् ॥७७॥ सत्यं तस्याश्च वधभाक्च्छापेन प्रणश्यति ॥ विधाता मोहिनीशापादपूज्यो भुवनत्रये ॥ ७८ ॥ येन त्यक्तोपस्थिता तं यथा पश्यति पुंश्चली ॥ स्वामिपुत्रस्वबंधूनां न तथा घातकं रुषा ॥ ७९ ॥ परं प्रियं च सर्वेषां जारं जानाति पुंश्चली ॥ यदि तेन परित्यक्ता तं हंतुं सा तु दक्षिणा ॥ ८० ॥ पुंश्चली हिंस्रजंतुभ्यो नववातिभ्य एव च ॥ दुष्टा शश्वद्दयाहीना दुरंता प्रतिजन्मनि ॥ ८१ ॥ त्यज ध्यानं मुनिश्रेष्ठ भुंक्ष्वेदं तपसः फलम् ॥ रहस्युपस्थितां मां च गृहीत्वा सुचिरं सुखम् ॥ ८२ ॥ स रंभावचनं श्रुत्वा तामुवाच भयाकुलः ॥ हितं तथ्यं नीतिसारं परिणामसुखावहम् ॥ ८३ ॥ ॥ देवल उवाच ॥ ॥ शृणु रंभे प्रवक्ष्यामि वेदसारं परं वचः ॥ कुलधर्मोचितं सत्यं ब्राह्मणानां तपस्विनाम् ॥८४॥ धर्मोयं युक्तकाले च स्वयोषिति रतो द्विजः ॥ सर्वत्र पूजितः शश्वदिह लोके परत्र च ॥ ८५ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यो यो रतः परयोषिति ॥ याति तस्यापूजितस्य रुष्टा लक्ष्मीर्गृहादपि ॥ ८६ ॥ इहातिनिंद्यः सर्वत्र नाधिकारी स्वकर्मसु ॥ परत्रैवांधकूपे च यावद्वर्षशतं वसेत् ॥ ८७ ॥ ब्राह्मा चोपस्थिता स्त्री च गृहिणा न तपस्विना ॥ त्यागे दोषः कामिनीनां शापभाक्पापभाग्गृही ॥ ८८ ॥ ब्रह्मा जगद्विधातापि न विरक्तः कलत्रवान् ॥ त्यागे दोषस्तत्कदाचिन्नास्माकं त्यक्तयोषिताम् ॥ ८९ ॥ स्वभार्यां च परित्यज्य यो गृह्णाति परस्त्रियम् ॥ यशोधनायुषां हानिर्भवेज्जीवन्मृतस्य च ॥ ९० ॥ भुवि नास्ति यशो यस्य जीवनं तस्य निष्फलम् ॥ सुसंपदा किं राज्येन सुखेन च तपस्विनः ॥ ९१ ॥ निष्कामेन च वृद्धेन मया किं ते प्रयोजनम् ॥ सुवेषं सुंदरं मातर्युवानं पश्य सुंदरि ॥ ९२ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा चुकोपाप्सरसां वरा ॥ उवाच भूयो वाक्यं तं त्रस्ता प्रस्फुरिताधरा ॥ ९३ ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ चारुचंपकवर्णाभः कंदर्पसमसुंदरः ॥ तपःप्रभावात्स श्रीकः सुवेषः संमतः स्त्रियाः ॥ ९४ ॥ त्वया विनान्यं कं यामि को वास्ति त्वत्परः पुमान् ॥ पुंश्चली त्वां परित्यज्य का जीवति स्मरातुरा ॥ ९५ ॥ शीघ्रं मां भज विप्रेंद्र दग्धां कामाग्निना सदा ॥ कामो नश्यति मां त्वत्तो यथा रंभां मतंगजः ॥ ९६ ॥ न चेच्छापं

प्रयास्यामि वद वेदविदां वर ॥ मां वा दारुणशापं वा सत्वरं ग्रहणं कुरु ॥९७॥ दग्धाः प्राणा मनो दग्धं स्वात्मा वा इति संततम् ॥ नवशृंगारपीयूषपाननिर्वाणतां व्रजेत् ॥ ९८ ॥ स्वांतर्दुःखेन दुःखार्तो यो यं शपति निश्चितम् ॥ तं शापं खंडितुं शक्तो न विधाता जगत्पतिः ॥ ९९ ॥ द्विजो रंभावचः श्रुत्वा बभूव ध्यानतत्परः ॥ नोवाच किंचिन्मौनस्थः सा तं कोपाच्छशाप ह ॥ १०० ॥ हे वक्रचित्त ते विप्र सर्वावयववक्रिमम् ॥ शरीरमंजनाकारं रूपयौवनवर्जितम् ॥ १ ॥ अतीव विकृताकारं त्रिषु लोकेषु गर्हितम् ॥ पुरातनं तपो नष्टं सद्यो भवतु निश्चितम् ॥ २ ॥ इत्युक्त्वा पुंश्चली कामात्कामलोकं जगाम ह ॥ अचिरेण मुनींद्रश्च न ददर्श हरेः पदम् ॥ ३ ॥ पदारविंदविरहात्समुद्विग्नो बभूव ह ॥ स्वांगं च दृष्ट्वा विकृतं पूर्वपुण्यविवर्जितम् ॥ ४ ॥ कृत्वाग्निकुंडं शोकेन प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यतः ॥ मया दृष्टो वरो दत्तो दिव्यज्ञानेन बोधितः ॥ ५ ॥ आश्वासश्च कृतः प्रीत्या ततः शांतो बभूव ह ॥ अंगान्यष्टौ च वक्राणि दृष्ट्वा तूर्णं महामुनेः ॥ ६ ॥ अष्टावक्रेति तन्नाम कौतुकेन मया कृतम् ॥ मद्वाक्यान्मलयद्रोणीमयमागम्य सत्वरः ॥ ७ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि चकार परमं तपः ॥ तपोऽवसाने मद्भक्तो मया युक्तः कृतः प्रिये ॥ ८ ॥ सर्वस्मिन्प्रलये नष्टे न मद्भक्तः प्रणश्यति ॥ सुचिरेणैव तपसा ज्वलता जठराग्निना ॥ ९ ॥ त्यक्त्वा हारस्यांतरं च भस्मपूर्णं ततो मुनेः ॥ आगतं मलयद्रोणीं मुनिहेतोर्मया प्रिये ॥ ११० ॥ अष्टावक्राच्च मद्भक्तो न भूतो न भविष्यति ॥ एवंभूतस्तपोनिष्ठः प्रपौत्रो ब्रह्मणो मुनिः ॥ ११ ॥ निष्कलः पुंश्चलीशापाद्ब्रह्मापूज्यो यथा पुरा ॥ इत्येवं कथितं सर्वं रहस्यं च महात्मनः ॥ सुखदं पुण्यदं गूढं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ११२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे राधाप्रश्ने त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ किमाश्चर्यं श्रुतं नाथ चरितं सुमनोहरम् ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि ब्रह्मणः शापकारणम् ॥ १ ॥ यो विधाता त्रिजगतां तपसां फलदायकः ॥ स कथं कुलटाशापादपूज्यश्च बभूव ह ॥ २ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ मन्वंतरे रैवतस्य सुचंद्रो नृपपुंगवः ॥ तपस्वी वैष्णवः श्रेष्ठो ज्ञानी परमधार्मिकः ॥ ३ ॥ स च पूर्वं तपः कुर्वन्नाजगाम मम प्रिये ॥ इमां च मलयद्रोणीं भारतेषु मनोह

राम् ॥ ४ ॥ तपश्चकार राजेंद्रो वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ जीर्णं तस्य शरीरं च कठोरेण तपस्विनः ॥ ५ ॥ वल्मीकाच्छादितं देहं दृष्ट्वा धाता कृपानिधिः ॥ आजगाम वरं दातुं तपःस्थानं मुनिर्जनम् ॥६॥ कमंडलुजलेनैव मम देहोद्भवेन च॥सिषेच तं च मंत्रेण मया दत्तेन योगवित् ॥ ७ ॥ कमंडलुजलस्पर्शादुत्थाय नृपतिः स्वयम् ॥ ननाम भक्त्या जगतां स्रष्टारं च पुरःस्थितम् ॥ ८ ॥ स तं नमंतं राजानमुवाच कमलोद्भवः ॥ वरं वृण्विति राजेंद्र यत्ते मनसि वांछितम् ॥ ९ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वरं वव्रे परात्परम् ॥ ममैव चरणे भक्तिं मदीयं दास्यमेव च ॥ १० ॥ कृपया च वरं ब्रह्मा दत्तवानभिवांछितम् ॥ स च तत्पुरतस्तस्थौ कामदेवसमप्रभः ॥ ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा ददर्श रथमुत्तमम् ॥ आकाशान्निपतंतं वै शतसूर्यसमप्रभम् ॥ १२ ॥ तेजसाच्छादितं सर्वं सुप्रदीप्तं दिशो दश ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणं शतचक्रसमन्वितम् ॥१३॥ अमूल्यरत्नरचितं विचित्रकलशोज्ज्वलम् ॥ मुक्तामाणिक्यहीराणां मालाजालैश्च राजितम् ॥ १४ ॥ सद्रत्नदर्पणैर्दीप्तैरतीव सुमनोहरम् ॥ भूषितं दिव्यवस्त्रैश्च श्वेतचामरकोटिभिः ॥ १५ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालाजालैः सुशोभितम् ॥ मनोयायि महाश्चर्यं नानाचित्रेण चित्रितम् ॥१६॥ वेष्टितं पार्षदैर्दिव्यै रत्नभूषणभूषितैः ॥ चतुर्भुजैः श्यामलैश्च ज्वलद्भिः स्थिरयौवनैः ॥ १७ ॥ पीतवस्त्रपरीधानैश्चंदनागुरुचर्चितैः ॥ दृष्ट्वा रथस्थान्देवांश्च ननाम नृपतिर्मुदा ॥ १८ ॥ सह सा तस्य शिरसि पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥ नेदुर्दुंदुभयः स्वर्गे चानकाश्च मनोहराः ॥ १९ ॥ ऋषयो मुनयः सिद्धाः प्रकुर्वंतो मुदाशिषम् ॥ प्रशशंसुः सुराः सर्वे राजानं हर्षनिर्भराः ॥ २० ॥ राजा च पार्षदान्ध्यात्वा तद्रूपश्च बभूव ह ॥ पार्षदास्तं रथे कृत्वा नीत्वा जग्मुर्ममालयम् ॥ २१ ॥ मदीयः पार्षदो भूत्वा स च तस्थौ ममांतिके ॥ ततः स्वमंदिरं यांतं ददर्श मोहिनी विधिम् ॥ २२ ॥ पुष्पोद्याने च रम्ये च पुष्पचंदनवायुना ॥ सद्यो मुमोह तं दृष्ट्वा प्रदग्धा मदनानलैः ॥२३॥ विलोक्य वक्रनयना जुगोप सस्मितं मुखम्॥ सिंदूरबिंदुं दधती कस्तूरीबिंदुना सह ॥ २४॥ चारुचंपकवर्णाभा सततं स्थिरयौवना ॥ बृहन्नितंबयुगला पीनश्रोणिपयोधरा ॥२५॥ शरत्पार्वणशुभ्रांशुप्रभामुष्टकरानना ॥ सूक्ष्मवस्त्रपरीधाना रत्नालंकारभूषिता ॥ २६ ॥ त्रैलोक्यं मोहितुं शक्ता कटाक्षैरेव लीलया ॥

अतीव कामिनी शश्वद्गजेंद्रमन्दगामिनी ॥ २७ ॥ पुलकांचितसर्वांगी मूर्छां संप्राप वर्त्मनि ॥ सन्निरीक्ष्य च तां ब्रह्मा जगाम श्रीहरिं स्मरन् ॥ २८ ॥ स विकारं न हि प्राप ह्यात्मारामो जितेंद्रियः ॥ ब्रह्मलोकं च संप्राप ब्रह्मा च जगतां पतिः ॥ २९ ॥ सकामा सा च कुलटा बभूव हतचेतना ॥ दिवानिशं चिन्तयन्ती स्वप्ने ज्ञाने चतुर्मुखम् ॥ ३० ॥ सर्वं जारं विसस्मार तत्याज हरिमीश्वरी ॥ उत्तिष्ठंती निवसती शयनं कुर्वती क्षणम् ॥ ३१ ॥ तप्तपात्रे यथा सस्यं भ्रमत्येव तथा पथि ॥ एतस्मिन्नंतरे रंभा विदग्धाप्सरसां वरा ॥ ॥ ३२ ॥ गच्छन्ती कामलोकं सा सकामा तेन वर्त्मना ॥ दृष्ट्वा सहचरीं तत्र शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाम् ॥ अभिप्रायेण बुबुधे पप्रच्छ सस्मिता तदा ॥ ३३ ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ कथमेवंविधा त्वं हि त्रैलोक्यचित्तमोहिनि ॥ ३४ ॥ वद शीघ्रं महाभागे रंभाहं चेतनं कुरु ॥ समुद्दिश्य सकामा त्वं गच्छ त्वं कांतमीप्सितम् ॥३५॥ कुलटा सर्वसौभाग्या न वयं कुलपालिकाः ॥ सर्वे व्यग्रा इन्द्रियाणां सुखाय भुवनत्रये ॥ ३६ ॥ यांति प्राणा यतः काले का लज्जा तत्र जीविनाम् ॥ न चात्मनः परः कश्चित्प्रियोऽस्ति भुवनत्रये ॥३७॥ कांतेऽपत्ये स्वबन्धौ च स्नेहो यः स्वात्महेतुकः ॥ सम्बंधः स्वात्मनो यावत्तावत्स्नेहोस्ति तत्र वै ॥ ३८ ॥ येषु यन्मानसं शश्वत्तेषां प्राणास्त एव हि ॥ गच्छन्तीं कामलोकं च सकामां पश्य मां प्रिये ॥ ३९ ॥ सह सख्या समालोच्य मनसा गच्छ तं प्रियम् ॥ निबद्ध्य नीवीं केशांश्च कृत्वा वेषमभीप्सितम् ॥ ४० ॥ मुनिमोहनबीजं च तं मोहं कुरु मोहिनि ॥ कथयस्व महाभागे वचनं हृदयंगमम् ॥ ४१ ॥ रहस्यमानं प्रभावं च स्त्रीजातीनां जगत्त्रये ॥ स्वाभिप्रायश्च सुरतौ न प्रकाश्यः कदाचन ॥ ४२ ॥ स्वांतं कांतं स्वाभुत्कमूर्ज्यां सहचरीं विना ॥ तस्माद्यत्नेन हृद्वाक्यं प्रकाश्यं च प्रिये प्रिये ॥ ४३ ॥ अन्यथा चोपहासाय मरणायैव कल्पते ॥ तस्याश्च वचनं श्रुत्वा सस्मिता सा सुलज्जिता ॥ हृद्यं च कथयामास यद्धेतोस्तादृशी गतिः ॥ ४४ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ यावद्दृष्टो मया रंभे निर्जने चतुराननः ॥ ४५ ॥ तावन्मनो मेतिदग्धं शश्वन्मनसिजानलैः ॥ न दत्तमात्मने भक्ष्यमंतरे न हि रोचते ॥ ॥ ४६ ॥ जानामि नाहमुदयं यामिनीशदिनेशयोः ॥ अधुना न हि भेदो मे सततं स्वप्नज्ञानयोः ॥ ४७ ॥ मम प्राणाः प्रतीक्षंते

तस्यालिंगनमेव च ॥ क्षणं विज्ञाय न चिरं यास्यन्ति नान्यथा प्रिये ॥ ४८ ॥ कामज्वालाकलापैश्च स्वर्णाकारं कलेवरम् ॥ अनाहारेण चेदानीं बभूव दग्धशैलवत् ॥ ४९ ॥ गंतुं स्थातुं न शक्ताहं शयनं कर्तुमुद्यता ॥ धिगस्तु पुंश्चलीजातिं मामेव च विशेषतः ॥५०॥ कमुपायं करिष्यामि वद रंभेति सांप्रतम् ॥ लज्जां वापि शरीरं वा विसृजामि च किं द्वयोः ॥ ५१ ॥ मोहिनीवचनं श्रुत्वा प्रहस्याप्सरसां वरा ॥ तामुवाच हितं नीतमुपायं शुभकारणम् ॥ ५२ ॥ ॥ रंभोवाच ॥ ॥ एवमेतदहो भद्रे भद्रस्य कारणं तव ॥ सर्वं त्वपनयिष्यामि शृणूपायं भयं त्यज ॥ ५३ ॥ कृत्वा वेषमपूर्वं च पूर्वमाराध्य मन्मथम् ॥ तेन सार्द्धं स्वयं गत्वा मोहं कुरु च भामिनि ॥ ॥ ५४ ॥ जितेंद्रियाणां प्रवरं साक्षान्नारायणात्मकम् ॥ विना कामसहायेन का शक्ता जेतुमीश्वरम् ॥ ५५ ॥ भज कामं तपः कृत्वा पुष्करे व्रज मोहिनि ॥ सद्यः साक्षात्स भविता दयालुर्योषितां प्रभुः ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वा तामप्सरसां प्रवरा काममंतिकम् ॥ जगामेंद्रियशांत्यर्थं सा जगाम च पुष्करम् ॥ ५७ ॥ पुष्करे च तपः कृत्वा कामं संप्राप्य मोहिनी ॥ जगाम तेन सार्द्धं च ब्रह्मलोकमनामयम् ॥ ५८ ॥ ददर्श निर्जनस्थं च मोहिनी कमलोद्भवम् ॥ तमेव मोहनं कर्तुं समारेभे पुरः स्थिता ॥ ५९ ॥ क्षणं ननर्त सुचिरं सुगानेन क्षणं जगौ ॥ संगीतं मम संबंधि भक्तानां चित्तमोहनम् ॥ ६० ॥ विधाता जगतां तस्याः श्रुत्वा संगीतमीप्सितम् ॥ पुलकांचितसर्वांगो मुमोह साश्रुलोचनः ॥ ६१ ॥ दृष्ट्वा मुग्धं चतुर्वक्त्रं मोहिनी हृष्टमानसा ॥ कलाप्रमाणं भावं च चकार तत्र लीलया ॥ ६२ ॥ स्वांगं संदर्शयामास स्मेरभ्रूभंगपूर्वकम् ॥ का लज्जा तस्य संसारे यः कामहतचेतनः ॥ ६३ ॥ विज्ञाय ब्रह्मा तद्भावं नतवक्त्रो बभूव ह ॥ प्रदाय तस्या दानं च विरतः श्रीहरिं स्मरन् ॥ ६४ ॥ विज्ञाय ब्रह्मणो भावं शुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ हतोद्यमा सा तुष्टाव कामं कामप्रदं वरम् ॥ ६५ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ सर्वेंद्रियाणां प्रवरं विष्णोरंशं च मानसम् ॥ तदेव कर्मणां बीजं तदुद्भव नमोऽस्तु ते ॥ ६६ ॥ स्वयमात्मा हि भगवाञ्ज्ञानरूपो महेश्वरः ॥ नमो ब्रह्मजगत्स्रष्टस्तदुद्भव नमोऽस्तु ते ॥ ६७ ॥ दृष्टिः सर्वशरीरेषु दृष्टिश्च योगिनामपि ॥ जगत्साध्य दुराराध्य दुर्निवार नमोऽस्तु ते ॥६८॥ सर्वाजित जगज्जेतर्जीव जीवमनोहर ॥

रतिबीज रतिस्वामिन्रतिप्रिय नमोऽस्तु ते ॥ ६९ ॥ शश्वद्योषिदधिष्ठान योषित्प्राणाधिकप्रिय ॥ योषिद्वाहन योषास्त्र योषिद्बंधो नमोऽस्तु ते ॥ ७० ॥ पतिसाध्यकराशेषरूपाधारगुणाश्रय ॥ सुगंधिवातसचिव मधुमित्र नमोऽस्तु ते ॥ ७१ ॥ शश्वद्योनिकृताधार स्त्रीसंदर्शनवर्धन ॥ विदग्धानां विरहिणां प्राणांतक नमोऽस्तु ते ॥ ७२ ॥ अकृपा येषु तेनर्थस्तेषां ज्ञानविनाशनम् ॥ अनूहरूपभक्तेषु कृपासिन्धो नमोऽस्तु ते ॥ ७३ ॥ तपस्विनां च तपसां विघ्नबीजावलीलया ॥ मनः सकामं मुक्तानां कर्तुं शक्त नमोऽस्तु ते ॥ ७४ ॥ तपःसाध्याश्चाराध्याश्च सदैवं पांचभौतिकाः ॥ पंचेंद्रियकृताधार पंचबाण नमोऽस्तु ते ॥ ७५ ॥ मोहिनीत्येवमुक्त्वा तु मनसा सा विधेः पुरः ॥ विररामानम्रवक्त्रा बभूव ध्यानतत्परा ॥ ७६ ॥ उक्तं माध्यंदिने कांते स्तोत्रमेतन्मनोहरम् ॥ परा दुर्वाससा दत्तं मोहिन्यै गंधमादने ॥ ७७ ॥ स्तोत्रमेतन्महापुण्यं कामी भक्त्या यदा पठेत् ॥ अभीष्टं लभते नूनं निष्कलंको भवेद्ध्रुवम् ॥ ७८ ॥ चेष्टां न कुरुते कामः कदाचिदपि तं प्रियम् ॥ भवेदरोगी श्रीयुक्तः कामदेवसमप्रभः ॥ वनितां लभते साध्वीं पत्नीं त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ ७९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे मोहिनीस्तोत्रवर्णनंनामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ मोहिनीस्तवनेनैव कामस्तुष्टो बभूव ह ॥ चकार शरसंधानमंतरिक्षे स्थितः स्वयम् ॥ १ ॥ मंत्रपूतं महास्त्रं च चिक्षेप पितरं मुदा ॥ बभूव चंचलो ब्रह्मा कामास्त्रेण च कामुकः ॥ २ ॥ क्षणं निरीक्षणं चक्रे मोहिन्यास्ये पुनःपुनः ॥ ज्ञानं प्राप्य तदा धाता विरराम हरिं स्मरन् ॥ ३ ॥ बुबुधे मनसा सर्वं चरितं मन्मथस्य च ॥ शशाप तं सुतमपि विधाता क्रोधविह्वलः ॥ ४ ॥ हे काम यौवनोन्मत्त मूढैश्वर्येण गर्वितः ॥ भविता दर्पभंगस्ते गुरोर्मे हेलनादिति ॥ ५ ॥ इतोद्यमो जगामाशु मन्मथो मधुना सह ॥ ब्रह्मणः शापभीतश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ ६ ॥ इत्युवाच जगद्धाता मोहिनीं मदनातुराम् ॥ चतुर्वक्त्रं च पश्यंतीं सस्मितं वक्रचक्षुषा ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मातर्मोहिनि गच्छ त्वं निष्फलं कर्म चात्र ते ॥ ज्ञातस्तवाभिप्रायश्च नाहं योग्योऽस्य कर्मणः ॥ ८ ॥ वेदे जुगुप्सितं कर्म तदेव कर्तुमक्षमः ॥ वेदकर्ता स्वयमहं व्यव

स्याकारको भवे ॥ ९ ॥ अकीर्तिं वेदवक्तुश्च निंद्यं च किमतः परम् ॥ उपस्थिता च या योषिदत्याज्या रागिणामपि ॥ १०॥ श्रुतौ श्रुतमिति त्याज्या सर्वदैव तपस्विनाम् ॥ अहो सर्वैः परित्याज्या पुंश्चली च विशेषतः ॥ ११ ॥ धनायुःप्राणयशसां नाशिनी दुःखदायिनी ॥ स्वकार्यतत्परा शश्वत्परकार्यविनाशिनी ॥ १२ ॥ निष्ठुरा नवघातिभ्यः सर्वापद्बीजरूपिणी ॥ विद्युद्दीप्तिर्जले रेखा लोभान्मैत्री यथा भवेत् ॥ १३ ॥ परद्रोहाद्यथा संपत्कुलटाप्रेम तत्समम् ॥ सर्वेभ्यो हिंस्रजंतुभ्यो विपद्बीजा सदैव हि ॥ १४ ॥ यो विश्वसेत्तां संमूढो विपत्तस्य पदेपदे ॥ त्वं च रूपवती धन्या वंचिता कामुकैःसदा॥१५॥ यूनां संपत्स्वरूपा च विषतुल्या तपस्विनाम्॥ त्वमेवाप्सरसां श्रेष्ठा सर्वदा स्थिरयौवना ॥१६॥ तवैव कर्म योग्यं च युवानं पश्य सुन्दरि ॥ त्वं विदग्धा च योषित्सु विदग्धान्वेषणं कुरु ॥ १७ ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥ जरातुरोऽहं वृद्धश्च तपस्वी वैष्णवो द्विजः ॥ १८ ॥ अस्वतंत्रः पराधीनः का रतिः पुंश्चलीषु मे ॥ अये वत्से गच्छ शीघ्रं विहाय पितरं च माम् ॥ १९ ॥ नाम्नाहं च जगत्स्रष्टा तस्मात्तव पिता सदा ॥ मन्मथं चंद्रमित्रं च जयंतं नलकूबरम् ॥ २० ॥ स्वर्वैद्यौ चंद्रतनयं दितिपुत्रांश्च सुंदरान् ॥ कामशास्त्रेषु निष्णातान्रतिकर्मविशारदान् ॥ ॥ २१ ॥ या मां यासि हि तांस्त्यक्त्वा सा विदग्धा च कामुकी ॥ सदा संभोगविषये स्त्रियं प्रार्थयते पुमान् ॥ २२ ॥ स्त्री चेत्प्र याति पुरुषं विपरीतं विडंबनम् ॥ सर्वेषां चैव रत्नानां स्त्रीरत्नं दुर्लभं परम् ॥ २३ ॥ स्वयं प्रार्थयते स्वामी न तु स्वामिनमेव च ॥ योषिज्जातिषु धिक् ताश्च स्वयं याः समुपस्थिताः ॥२४॥ भवेद्दूरं स्वल्पमूल्यं रत्नं स्वयमुपस्थितम् ॥ नित्यं पुमान्स्त्रियं याति स्त्री वा याति च न प्रियम् ॥ २५ ॥ लोकाचारेषु वेदेषु न स्त्री याति परप्रियम् ॥ स्ववस्तु भुंक्ते यः काले शास्त्रोक्तविधिपूर्वकम् ॥ २६ ॥ स पूज्यो न भवेत्पूज्यो यद्रतिः परवस्तुषु ॥ कः कस्य शत्रुरबले निशामय जगत्त्रये ॥ २७ ॥ स्वेंद्रियाः शत्रवः सर्वे शत्रुता यन्निमित्ततः ॥ वेदोक्ताचरणे सर्वं मित्रं च जगतां जगत् ॥ २८॥ कृते वेदविरुद्धे च मित्रं शत्रुर्भवेद्ध्रुवम् ॥ वेदोक्तं कृतवंतं च हरिस्तुष्टो दिवानिशम् ॥ २९ ॥ हरौ तुष्टे जगत्तुष्टं तस्मिन्रुष्टे भवो रिपुः ॥ कुत्रास्ति कुलटाजातिः साध्वीजातिश्च कुत्र वा ॥ ३० ॥ स्वकी

यावरणात्सर्वं भवे भवति कर्मणः ॥ स्त्रीजातिः प्रकृतेरंशा नारायणविनिर्मिता ॥ ३१ ॥ दुःशीला पुंश्चली निंद्या सुशीला च पतिव्रता ॥ पतिव्रतास्तु त्रिविधाः पुंश्चलीषु च योषितः ॥ ३२ ॥ तासामेवंविधा नास्ति स्वयं याति परप्रियम् ॥ स्त्रीजातीनां च मध्ये च कास्त्येवं कुलकज्जला ॥ ३३ ॥ भवे रत्यै स्वयं दृष्ट्वा वेषं कृत्वा प्रयाति तम् ॥ क्षोभिता यदि पश्यंती भक्ष्यद्रव्यमसाध्यकम् ॥ ॥ ३४ ॥ वैकुल्यान्नहि तत्साध्यं सामान्यमेव केवलम् ॥ इत्येवमुक्त्वा जगतां विधाता विरराम च ॥ वक्तुं समुद्यता सा च कोपप्रस्फुरिताधरा ॥ ३५ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ ज्ञातं सर्वं जगद्धातश्चरितं तव सांप्रतम् ॥ ३६ ॥ त्वया निबोधिता नीतिर्मनो मे न स्थिरं भवेत् ॥ भूतं त्वयि विशिष्टे च यावद्दृष्टः क्षणे भवान् ॥ ३७ ॥ त्वद्वक्रदृष्टिमात्रेण सर्वे जाराश्च विस्मृताः ॥ देहं कामाग्निना दग्धं यदा त्यक्तुं समुद्यता ॥ ३८ ॥ निषिषेध च मां रंभा प्रददौ मंत्रमीदृशम् ॥ तदा कामसहायेन त्वत्समीपं समागता ॥ ३९ ॥ समधुस्तव शापेन स जगाम इतोद्यमः ॥ अहो गंतुमशक्ताहं त्वया यद्यपि भर्त्सिता ॥ ४० ॥ सर्वांगेष्वेव मे जाड्यं बभूव सांप्रतं विभो ॥ कृपां कुरु कृपासिंधो न मां हंतुं त्वमर्हसि ॥ ४१ ॥ तवाश्लेषणमात्रेण विज्वराहं सुनिश्चितम् ॥ त्वमेव जगतां धाता कुलटाऽहं च कर्मणा ॥ ४२ ॥ संतो गर्वं न कुर्वंति कर्मसाध्याश्च जीविनः ॥ कश्चित्प्रयाति यानेन वहंति तं च केचन ॥ ४३ ॥ करं गृह्णाति नृपतिः कर्मणा ददति प्रजाः ॥ कश्चित्सिंहासनस्थश्च नृपमात्रश्च कश्चन ॥ ४४ ॥ कर्मणा वाहकाः केचित्केचिद्वाहनपालकाः ॥ सूकरीजठरं कश्चित्संप्रयाति स्वकर्मणा ॥ ४५ ॥ कश्चिच्छच्याश्च जठरं तव पुत्राश्च केचन ॥ केचित्कृत्वा हरेर्भक्तिं कर्मणा तस्य पार्षदाः ॥ ४६ ॥ केचिद्भवंति कृमयो विष्ठायां दैवदोषतः ॥ स्वर्गं प्रयांति राजेंद्राः केचिच्च स्वस्वकर्मणा ॥ ४७ ॥ केचित्प्रयांति नरकं विण्मूत्रे तत्र पच्यते ॥ कर्मणा कश्चिदिंद्रः सुराणां प्रवरः स्वयम् ॥ ४८ ॥ केचित्सुरा नराः केचित्केचिच्च क्षुद्रजंतवः ॥ केचिच्च कर्मणा विप्रा वर्णश्रेष्ठा महीतले ॥ ४९ ॥ केचिद्भूपा वैश्यशूद्राः केचिच्च म्लेच्छजातयः ॥ केचित्स्वकर्मणा प्राज्ञा ज्ञानेन सर्वदर्शिनः ॥५०॥ केचिन्मूर्खाः केचिदंधाः स्वांगहीनाश्च केचन ॥ केचिच्छास्त्रं

बोधयंति शिष्यवर्गान्स्वकर्मणा ॥ ५१ ॥ केचित्पठंति सर्वार्थं जानंति गुरुवक्त्रतः ॥ भवंति कर्मणा केचिद्देहे स्थावरजंगमे ॥ ५२ ॥ तपस्वी नवघाती च त्वं च ब्रह्मा च कर्मणा॥ काचित्स्वकर्मणा साध्वी पूज्येह च परत्र च ॥५३॥ काचिद्वेश्या तदाहारं भुंक्ते कृत्वांग विक्रयम् ॥ स्वर्वेश्याहं सुरपुरे सुरभोग्या सुपूजिता ॥ ५४ ॥ येषामालिंगनेनैव कर्मणां खंडनं भवेत् ॥ मनःस्वभावबीजं च स्वभावः कर्मबीजकः ॥ ५५ ॥ तत्कर्म फलबीजं च सर्वेषां जनको हरिः ॥ फलं ददाति नियतं कर्मद्वारा विभुः स्वयम् ॥ ५६ ॥ सर्वेभ्यो . बल वान्नित्यं कर्मरूपी जनार्दनः ॥ कुतो हेतोर्निंदिताहं त्वयैव भर्त्सिता कथम् ॥ ५७ ॥ जगत्स्रष्टुरीश्वरस्य पादाब्जं द्रष्टुमागता ॥ स्वप्ने यस्य पदद्वंद्वं न हि पश्यंति योगिनः ॥ ५८ ॥ तमीश्वरं पतिं कर्तुमिच्छया स्वयमागता ॥ गत्वा हि कस्यचित्स्थानमस्पृश्येह परत्र च ॥ ५९ ॥ कस्यचित्पादरजसा यशसा भांति योषितः ॥ इत्युक्त्वा मोहिनी शीघ्रं गत्वोवास हरेः पुरः ॥ ६० ॥ स्वयं विधाता जगतां चकंपे कुलटाभयात् ॥ सस्मिता वक्रनयना कामभावं चकार ह ॥ ६१ ॥ स्वांगं च दर्शयामास कामबाणप्रपीडिता ॥ एतस्मिन्नंतरे कामः सर्वज्ञः सर्वयोगवित् ॥ ६२ ॥ आविर्भूय पंचबाणान्निचिक्षेप च ब्रह्मणि ॥ सम्मोहनं समुद्वेगं बीजस्तंभितकारणम् ॥ ६३ ॥ उन्मत्तबीजं ज्वलदं शश्वच्चेतनहारकम् ॥ एतान्प्रक्षिप्य मदनोऽप्यंतरिक्षस्थितः स्वयम् ॥ ६४ ॥ किंकरान्प्रेषयामास संमोहाय पितुर्मुदा ॥ वसंतं कोकिलालीश्च गंधवातं मनोहरम् ॥ ६५ ॥ नियुज्याभ्यंतरं गत्वा तद्विकारं चकार ह ॥ पुंस्कोकिलः कलं रावमुवाच तत्समीपतः ॥ ६६ ॥ षट्पदः सुंदरं सूक्ष्मं जुगुंजे पुरतः स्थितः ॥ शश्वद्ववौ गंधवहो मंदोतिशीतलः प्रिये ॥ ६७ ॥ सततं मुदितस्तत्र बभ्राम च मधुः स्वयम् ॥ पुलकांचितसर्वांगो बभूव जगतां विधिः ॥ ६८ ॥ ददर्श मोहिनी भावं प्रहस्य च पुनःपुनः ॥ अतीव वक्रनयना कामास्त्रहतचेतना ॥ ६९ ॥ विधाता बुबुधे सर्वं सर्वबंधनिबंधनम् ॥ नियंतु न मनः शक्तः सस्मार श्रीहरिं भिया ॥ ७० ॥ तुष्टाव मनसा कृष्णं शांतं हृत्पंकजस्थितम् ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं हरिं पीतांबरं परम् ॥ ७१ ॥ अतीव कमनीयं च किशोरं स्थिरयौवनम् ॥ रत्नालंकारभूषाढ्यं सस्मितं श्याममसुंदरम् ॥ ७२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥

रक्ष रक्ष हरे मां च निमग्नं कामसागरे ॥ दुष्कीर्तिजलपूर्णे च दुष्पारे बहुसंकटे ॥ ७३ ॥ भक्तिविस्मृतिबीजे च विपत्सोपानदुस्तरे ॥ अतीव निर्मलज्ञानचक्षुःप्रच्छन्नकारणे ॥ ७४ ॥ जन्मोर्मिसंघसहिते योषिन्नक्रौघसंकुले ॥ रतिस्रोतःसमायुक्ते गंभीरे घोर एव च ॥ ७५ ॥ प्रथमामृतरूपे च परिणामविषालये ॥ यमालयप्रवेशाय मुक्तिद्वारातिविस्मृते ॥७६॥ बुद्ध्या तरण्या विज्ञानैरुद्धरास्मानतः स्वयम् ॥ स्वयं च त्वं कर्णधारः प्रसीद मधुसूदन ॥७७॥ मद्विधाः कतिचिन्नाथ नियोज्या भवकर्मणि ॥ संति विश्वेश विधयो हे विश्वेश्वर माधव ॥ ७८ ॥ न कर्मक्षेत्रमेवेदं ब्रह्मलोकोऽयमीप्सितः ॥ तथापि नः स्पृहा कामे त्वद्भक्तिव्यवधायके ॥७९॥ हे नाथ करुणासिन्धो दीनबन्धो कृपां कुरु ॥ त्वं महेश महाज्ञाता दुःस्वप्नं मां न दर्शय ॥ ८० ॥ इत्युक्त्वा जगतां धाता विरराम सनातनः ॥ ध्यायंध्यायं मत्पदाब्जं शश्वत्सस्मार मामिति ॥ ८१ ॥ ब्रह्मणा च कृतं स्तोत्रं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ॥ स चैवाकर्ण्य विषये न निमग्नो भवेद्ध्रुवम् ॥ ८२ ॥ मम मायां विनिर्जित्य संज्ञानं लभते ध्रुवम् ॥ इह लोके भक्तियुक्तो मद्भक्तप्रवरो भवेत् ॥ ८३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे ब्रह्ममोहिनीसंवादे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ कृत्वा ब्रह्मा हरेः स्तोत्रं तस्थौ तस्याः समीपतः ॥ मनोमत्तगजेंद्रं च कामासक्तं निवारयन् ॥ १ ॥ दिव्यज्ञानांकुशेनैव मया दत्तेन राधिके ॥ उवाच मोहिनी तं च परिहासपरं वचः ॥ २ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ इंगितेनैव नारीणां सद्यो मत्तं भवेन्मनः ॥ करोत्याकृष्य संभोगं यः स एवोत्तमो विभो ॥ ३ ॥ ज्ञात्वा स्फुटमभिप्रायं नार्या संप्रेषितो हि यः ॥ पश्चात्करोति शृंगारं पुरुषः स च मध्यमः ॥ ४ ॥ पुनःपुनःप्रेषितश्च स्त्रिया कामार्तया च यः ॥ तया न लिप्तो रहसि स क्लीबो न पुमानहो ॥५॥ गृही तपस्वी कामी वा त्यजेत्स्त्रियमुपस्थिताम् ॥ व्रजेत्परत्र नरकमपूज्यश्च भवेदिह ॥ ६ ॥ नष्टश्रीर्भ्रष्टरूपश्च भ्रष्टबुद्धिर्भवेद्ध्रुवम् ॥ स सद्यः क्लीबतां याति ब्रह्मञ्छापेन योषितः॥७॥ उत्तिष्ठ जगतीनाथ पारं कुरु स्मरार्णवे ॥ निमग्नां दुस्तरे घोरे कर्णधार भयानके ॥८॥ अतीव निर्जनस्थाने सर्वजंतुविवर्जिते ॥ सुगंधिवायुना रम्ये पुंस्कोकिलरुतश्रुते ॥ ९ ॥ सततं त्वन्मनस्कां मां दासीं जन्मनि

जन्मनि ॥ क्रीणीहि रतिपण्येनामूल्यरत्नेन सत्वरम् ॥ १० ॥ इत्युक्त्वा मोहिनी सद्यो जगत्स्रष्टुश्च ब्रह्मणः ॥ विचकर्ष वरं वस्त्रं सस्मिता कामविह्वला ॥ ११ ॥ विज्ञाय समयं धाता तामुवाच भयातुरः ॥ पीयूषतुल्यं वचनं वरं विनयपूर्वकम् ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु मोहिनि मद्वाक्यं सत्यसारं हितं स्फुटम् ॥ न कुरु त्वं च त्रैलोक्ये स्त्रीजातीनामपत्रपाम् ॥ १३ ॥ त्यज मामंबिके पुत्रं वृद्धं निष्काममेव च ॥ त्वत्कर्मयोग्यरसिकं युवानं पश्य सुस्मिते ॥ १४ ॥ निषेकाल्लभते पत्नी गुरु भर्तुः शुभाशुभम् ॥ मंत्रशिल्पमपत्यं च सर्वमेतन्न यत्नतः ॥ १५ ॥ त्वया सह मम रते निर्बंधो नास्ति सुव्रते ॥ क्षुद्रं महद्वा यत्कर्म सर्वं देवनिबंधकम् ॥ १६ ॥ इत्युक्तवंतं ब्रह्माणं स्मरंतं मत्पदांबुजम् ॥ विचकर्ष पुनर्वेश्या कामेन हतचेतना ॥ १७ ॥ एतस्मिन्नंतरे शीघ्रं स्थानं तत्सुमनोहरम् ॥ आजग्मुर्मुनयः सर्वे ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ १८ ॥ अत्रिः पुलस्त्यः पुलहो वसिष्ठः क्रतुरंगिराः ॥ भृगुर्मरीचिः कपिलो वोढुः पंचशिखो रुचिः ॥ १९ ॥ आसुरिश्च प्रचेताश्च स्वयं शुक्रो बृहस्पतिः ॥ उतथ्यः करकः कण्वः कश्यपो गौतमस्तथा ॥ २० ॥ सनकश्च सनंदश्च कर्दमश्च सनातनः ॥ सनत्कुमारो भगवान्योगिनां परमो गुरुः ॥ २१ ॥ शातातपः पिप्पलश्च शंकुः शुकः पराशरः ॥ मार्कण्डेयो लोमशश्च मृकंडुश्च्यवनस्तथा ॥ २२ ॥ दुर्वासाश्च जरत्कारुरास्तीकश्च विभांडकः ॥ ऋष्यशृंगो भरद्वाजो वामदेवश्च कौशिकः ॥ २३ ॥ दृष्ट्वेतांश्च तपोनिष्ठानागतांश्च मुनीश्वरान् ॥ तत्याज मोहिनी शीघ्रं व्रीडया कमलोद्भवम् ॥ २४ ॥ तत्रोवास जगद्धाता तद्वामपार्श्वतश्च सा ॥ प्रणेमुर्मुनयस्तं च भक्तिनम्रात्मकंधराः ॥ २५ ॥ आशिषं युयुजे ब्रह्मा वासयामास तान्विभुः ॥ तेषु मध्ये प्रजज्वाल यथा तारासु चंद्रमाः ॥ २६ ॥ पप्रच्छुर्मुनयो देवं कथमेषा तवांतिके ॥ स्वर्वेश्यानां च प्रवरा मोहिनीत्येवमेव च ॥ २७ ॥ श्रुत्वा मुनीनां वचनमुवाच तान्प्रजापतिः ॥ स्त्रीजातीनां च वचनं लज्जाच्छादनमेव च ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अपूर्वं नृत्यगीतं च चिरं कृत्वा शुभावहा ॥ उवासेयं परिश्रांता यथा कन्या पितुः पुरः ॥ इत्युक्त्वा जगतां धाता जहास मुनिसंसदि ॥ २९ ॥ जहसुर्मुनयः सर्वे सर्वज्ञास्तत्र राधिके ॥ सर्वं रहस्यं विज्ञाय जगत्स्रष्टुश्च मानसम् ॥ ३० ॥ सद्यश्चुकोप कुलटा

नृत्यव्याजेन संसदि ॥ सर्वांगकंपमाना सा कुल्टा कुटिलानना ॥ ३१ ॥ रक्तपंकजनेत्रां च कोपप्रस्फुरिताधरा ॥ उत्थाय च समामध्ये तेषां च पुरतः स्थिता ॥ संबोध्योवाच ब्रह्माणं मृत्युकन्या यथा रुषा ॥ ३२ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ ॥ अये ब्रह्मञ्ज गन्नाथ वेदकर्ता त्वमेव च ॥ ३३ ॥ किं वा वेदप्रणिहितं कर्म किं तद्विपर्ययम् ॥ विचारं मनसा स्वेन कुरु वेदविदां गुरो ॥ ३४ ॥ स्वकन्यायां यत्स्पृहा स कथं हससि नर्तकीम् ॥ निर्मिताहमीश्वरेण स्ववेश्या सर्वगामिनी ॥ ३५ ॥ सतां कर्म विरुद्धं यत्तदत्यंतविडंबनम् ॥ दासीतुल्यां विनीतां च दैवेन शरणागताम् ॥ ३६ ॥ यतो हससि गर्वेण ततोऽपूज्यो भवाचिरम् ॥ अचिराद्दर्पभंगं ते कारिष्यति हरिः स्वयम् ॥ ३७ ॥ निबोध वचनं ब्रह्मन्वेश्यायाश्च तु सांप्रतम् ॥ तवैव वचनं स्तोत्रं गृह्णाति यो नरः सदा ॥ ३८ ॥ भविता तस्य विघ्नश्च स यास्यत्युपहास्यताम् ॥ भविता वार्षिकी पूजा देवतानां युगेयुगे ॥ ३९ ॥ तव माघ्यां च संक्रांत्यां न भविष्यति सा पुनः ॥ कल्पांतरेऽत्र कल्पे वा देहे देहांतरेऽत्र वा ॥ ४० ॥ पुनः पूजा न भविता या गता सा गतैव च ॥ इत्युक्त्वा मोहिनी शीघ्रं जगाम मदनालयम् ॥ ४१ ॥ तेन सार्द्धं रतिं कृत्वा बभूव विज्वरा पुनः ॥ पश्चात्सा चेतनां प्राप्य विललाप भृशं पुनः ॥ ४२ ॥ अयं कथं मया शप्तो जगद्विधिरतिप्रियः ॥ स्ववेश्यायां गतायां च मुनयो दुःखिता भृशम् ॥ ४३ ॥ स्वयं विधाता जगतां चकंपे नतकंधरः ॥ उपायं मुनयस्तस्मै ददुः कल्याणकारिणः ॥ ४४ ॥ शरणं व्रज वैकुंठमित्युक्त्वा ते गृहान्ययुः ॥ ब्रह्मा जगाम शरणं मम मूर्त्यंतरं परम् ॥ ४५ ॥ शांतं तं कमलाकांतं श्यामं नारायणाभिधम् ॥ गत्वा विषण्णवदनः प्रणम्य च चतुर्भुजम् ॥ ४६ ॥ तत्रोवास जगत्कर्ता नातिदूरे समीपतः ॥ रहस्यं कथयामास शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ ४७ ॥ दीनबंधुं दयासिंधुं विपत्तारणकारणम् ॥ श्रुत्वा रहस्यं तत्सर्वं प्रहस्योवाच तं विभुः ॥ सत्यं सारं हितं वाक्यं जगतां च सुखावहम् ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स्वयं त्वं वेदविदसि विदुषां च गुरोर्गुरुः ॥ ४९ ॥ त्वया कृतं च यत्कर्म इह केन न तत्कृतम् ॥ स्त्रीजातिः प्रकृतेरंशा जगतां बीजरूपिणी ॥ ५० ॥ स्त्रीणां विडंबनेनैव प्रकृतेश्च विडंबनम् ॥ न तद्भारतवर्षे च पुण्यक्षेत्रमनुत्तमम् ॥ ५१ ॥

क्रीडाक्षेत्रे ब्रह्मलोके कस्तवेंद्रियनिग्रहः ॥ यदि तद्वारते देवात्कामिनी समुपस्थिता ॥ ५२ ॥ स्वयं रहसि कामार्ता न सा त्याज्या जितेंद्रियैः ॥ त्यक्त्वा परत्र नरकं व्रजेदतिविडंबितः ॥ ५३ ॥ भवेदेव हि दुःखार्ता शापं दद्याच्च तं ध्रुवम् ॥ विहाय स्वकलत्रं च यो गृह्णाति परस्त्रियम् ॥ ५४ ॥ लोभात्कामसुखाद्वापि सोऽधमो नात्र संशयः ॥ पातयित्वा स च पतेद्दश पूर्वान्दशापरान् ॥ ५५ ॥ त्यक्त्वा स्वस्वामिनं या च परं गच्छति कामतः ॥ न पुमान्न च वेश्या च कुलस्त्री तत्र दुष्यति ॥ ॥ ५६ ॥ उपायेन च या साध्यं करोति परपूरुषम् ॥ तिष्ठत्येवांधकूपे सा यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ५७ ॥ स्ववेश्या च दिवं याति सततं कुलधर्मतः ॥ ध्रुवं भवेत्सोपराधी तस्या अप्यवमानतः ॥ ५८ ॥ तमुपायं करिष्यामि शप्तो यत्र विशुद्ध्यति ॥ क्षणं तिष्ठ जगन्नाथ पापिनश्च भवार्णवे ॥ ५९ ॥ एतस्मिन्नंतरे कश्चिदाजगाम हरेः पुरः ॥ द्वारपालः शीघ्रगामीत्युवाच नत कंधरः ॥ ६० ॥ ॥ द्वारपाल उवाच ॥ ॥ अन्यब्रह्मांडाधिपतिर्ब्रह्मा दशमुखः स्वयम् ॥ द्वारे तिष्ठन्महाभक्तस्त्वां द्रष्टुं स्वयमागतः ॥ ६१ ॥ द्वारपालवचः श्रुत्वा स चैवानुमतिं ददौ ॥ द्वारपालाज्ञया ब्रह्मा तुष्टावागत्य भक्तितः ॥ ६२ ॥ स्तोत्रैरतिविचित्रैश्च चतुर्वक्त्राऽश्रुतैरहो ॥ स्तुत्वोवासाज्ञया विष्णोः कृत्वा पश्चाच्चतुर्मुखम् ॥ ६३ ॥ नारायणो द्वारपालानित्युवाच चतुर्भुजान् ॥ आगं तुकं जनमपि प्रवेशयत सादरम् ॥ ६४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वृन्दावनविनोदिनि ॥ आजगामातिप्रणतो ब्रह्मा शतमुखः स्वयम् ॥ ॥ ६५ ॥ दिव्यैः स्तोत्रैश्च तुष्टाव निगूढमतिसुन्दरैः ॥ स्तुत्वोवास वरैः स्तोत्रैः सर्वेषामश्रुतैरहो ॥ ६६ ॥ तदनन्तरयोरग्रे भक्त्या शतमुखः स्वयम् ॥ जगद्विधौ सभार्यां च तत्र तिष्ठति तत्क्षणे ॥ ६७ ॥ आजगामान्यब्रह्मांडाधिपो ब्रह्मा हरेः पुरः ॥ सहस्रवदनः श्रीमान्भक्त्या नम्रात्मकंधरः ॥ ६८ ॥ स्तुत्वोवास वरैः स्तोत्रैः सर्वेषामश्रुतैरहो ॥ तं च पप्रच्छ सर्वेषां ब्रह्मांडानां च ब्रह्मणाम् ॥ ॥ ६९ ॥ वार्तां विपर्यिणां चैवं सुराणां च क्रमेण च ॥ चतुर्मुखस्य तान्दृष्ट्वा दर्पभंगो बभूव ह ॥ ७० ॥ आत्मानं विष्णुसदृशं मन्यमानस्य दर्पतः ॥ अन्यान्दर्शयामास ब्रह्मांडस्थान्विधीन्हरिः ॥ ७१ ॥ दृष्ट्वा च कृपया तत्र मृततुल्यं चतुर्मुखम् ॥ यावंति गात्रलो

नि संति नारायणस्य मे ॥७२॥ तत्प्रमाणाश्च ब्रह्मांडा ब्रह्माणः संति सन्ततम् ॥ नारायणं प्रणम्याशु जग्मुस्ते स्वालयं प्रति ॥७३॥ स मेने विधिरात्मानमत्यल्पविषयाविषय ॥ पप्रच्छ प्रणतं विष्णुर्लज्ज्ञानम्रचतुर्मुखम् ॥ ७४ ॥ वद तत्किमिदं दृष्टं स्वप्नवद्र क्ताधुना ॥ नारायणवचः श्रुत्वा विधिरित्युक्तवांस्तदा ॥ ७५ ॥ भूतं भव्यं भविष्यं च तव मायासमुद्भवम् ॥ इत्येवमुक्त्वा स विधिस्त स्थौ संसदि लज्जया ॥ सर्वांतर्यामी भगवांस्तस्योपायं विनिर्ममे ॥ ७६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे मोहिनीशापब्रह्मदर्पभंगोनाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शंकरः समुपास्थितः ॥ सस्मितो वृषभेन्द्रस्थो विभूतिभूषणः स्वयम् ॥ १ ॥ व्याघ्रचर्मांबरधरो नागयज्ञोपवीतकः ॥ स्वर्णाकारज टाधारमर्धचन्द्रं च सन्दधत् ॥ २ ॥ त्रिशूलपट्टिशकरो बिभ्रत्खट्वाङ्गमुत्तमम् ॥ सद्रत्नसाररचितस्वरयंत्रकरो मुदा ॥ ३ ॥ वादनादव रुह्याशु भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ प्रणम्य कमलाकांतं वामे चोवास भक्तितः ॥४॥ आजग्मुर्मुनयः सर्वे सुराः शक्रादयस्तथा ॥ आदित्या वसवो रुद्रा मनवः सिद्धचारणाः ॥ ५ ॥ पुलकांचितसर्वांगास्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥ प्रणम्य तं शिवं सर्वे सुराश्च नम्रकंधराः ॥ ६ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र संगीतं शंकरो जगौ ॥ कृत्वातीव सुतालं च स्वरयंत्रसमन्वितः ॥ ७ ॥ आवयोश्च गुणाख्यानं राससंबंधि सुन्द रम् ॥ समयोचितरागेण मनोमोहनकारिणा ॥८॥ यत्र कण्ठैकतानेन चैकमानेन चारुणा ॥ पदभेदविरामेण गुरुणा लघुना क्रमात्॥ ॥ ९ ॥ गमकेनातिदीर्घेण मदेन मधुरेण च ॥ भवेतिदुर्लभं सृष्टं प्रीत्या स्वेन विनिर्मितम् ॥ १० ॥ पुलकांचितसर्वांगः साश्रुनेत्रः पुनःपुनः ॥ तदेव श्रुतिमात्रेण मूर्च्छां प्रापुर्विचेतनाः ॥ ११ ॥ बभूवु रुद्ररूपाश्च मुनयः पुरतः प्रिये ॥ रुद्ररूपाः सुराः सर्वे विधातृह रिपार्षदाः ॥ १२ ॥ नारायणश्च लक्ष्मीश्च गायकश्च शिवः स्वयम् ॥ जलपूर्णं च वैकुण्ठं दृष्ट्वा त्रस्तोहमीश्वरि ॥ १३ ॥ गत्वा मूर्तीर्वि निर्माय सर्वाश्च तादृशीरिति ॥ तत्स्वरूपास्तदस्त्राश्च तत्स्ववाहनभूषणाः ॥ १४ ॥ तत्स्वभावास्तन्मनस्कास्तत्तद्विषयमानसाः ॥ स्थानं निर्माय परितो वैकुण्ठस्य चतुर्दिशि ॥ १५ ॥ तदधिष्ठातृदेवी च आजगाम स्वमालयम् ॥ शरीरजा सुराणां सा बभूव सुर

निम्नगा ॥ १६ ॥ मुक्तिदा च मुमुक्षूणां भक्तानां हरिभक्तिदा ॥ कोटिजन्मार्जितं पापं विविधं पापिनामहो ॥ १७ ॥ यस्याश्च स्पर्शवायोश्च संपर्केण विनश्यति ॥ किं वा न जाने प्राणेशि स्पर्शदर्शनयोः फलम् ॥१८॥ किमुत स्नानजन्यं च कथयामि निरूपणम् ॥ सर्वतीर्थात्परं पृथ्व्यां पुष्करं परिकीर्तितम् ॥ १९ ॥ वेदोक्तं च तदेवास्याः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ भगीरथेन चानीता तेन भागीरथी स्मृता ॥ २० ॥ गामागता स्रोतसोंशाद्गंगा तेन प्रकीर्तिता ॥ जानुद्वारा पुरा दत्ता जह्नुनाऽऽपीय कोपतः ॥ २१ ॥ तस्य कन्यास्वरूपा सा जाह्नवी तेन कीर्तिता ॥ भीष्मः स्वयं वसुर्जातस्तस्यांशात्तेन भीष्मसूः ॥ २२ ॥ धाराभिस्तिसृभिः स्वर्गं पृथिवीमतलं तथा ॥ ममाज्ञया च गच्छंती तेन त्रिपथगामिनी ॥ २३ ॥ प्रधानधारया स्वर्गे सा च मंदाकिनी स्मृता ॥ योजनायुतविस्तीर्णा प्रस्थे च योजना स्मृता ॥ २४ ॥ क्षीरतुल्यजला शश्वदत्युत्तुंगतरंगिणी ॥ वैकुंठाद्ब्रह्मलोकं च ततः स्वर्गं समागता ॥ २५ ॥ स्वर्गाद्धिमाद्रिमार्गेण पृथिवीमागता मुदा ॥ सा धारालकनंदाख्या लवणोदेन मिश्रिता ॥ २६ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशा बहुवेगवती सती ॥ पापिनां पापशुष्केंधं दग्धुं पावकरूपिणी ॥ २७ ॥ अहो सागरवंशेभ्यो निर्वाणमुक्तिदायिनी ॥ वैकुंठगामिनी सा च सोपानरूपिणी वरा ॥ २८ ॥ अतोपि मृत्युसमये सतां पुण्यस्वरूपिणाम् ॥ आदौ पादौ च संन्यस्य मुखे तोयं प्रदीयते ॥ २९ ॥ गंगासोपानमारुह्य संतो यांति निरामयम् ॥ आब्रह्मलोकं संलंघ्य रथस्थाश्च निरापदः ॥ ३० ॥ दैवात्पुरा प्राक्तनेन मग्नं चेत्कृतपातकैः ॥ लोमप्रमाणवर्षं च मोदंते हरिमंदिरे ॥ ३१ ॥ ततो भोगो भवेत्तेषां निश्चितं पापपुण्ययोः ॥ अतिस्वल्पेन कालेन कालव्यूहं च बिभ्रताम् ॥ ३२ ॥ ततः पुण्यवतां गेहे लब्ध्वा जन्म च भारते ॥ संप्राप्य निश्चलां भक्तिं भवंति हरिरूपिणः ॥ ३३ ॥ मृतद्विजानां देहांश्च दैवाच्छूद्रा वहंति चेत् ॥ पदप्रमाणवर्षं च तेषां च नरके स्थितिः ॥३४॥ ततस्तेषां च साहाय्यं करोति हरिरूपिणी ॥ ददाति मुक्तिं तेभ्योपि क्रमेण च कृपामयी॥३५॥ जन्म पुण्यवतां गेहे कारयित्वा च भारते ॥ स्थलं ददाति वैकुंठे निश्चितं जन्मभिस्त्रिभिः ॥ ३६ ॥ यात्रां कृत्वा तु यः शुद्धो स्नातुं याति सुरेश्वरीम् ॥ पदप्रमाणवर्षं च वैकुंठे

मोदते सुखम् ॥ ३७ ॥ गंगां प्राप्यानुषंगेण स्नाति चेत्समलो नरः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यः पुनर्यदि न लिप्यते ॥ ३८ ॥ कलौ पंच सहस्राब्दं स्थितिस्तस्याश्च भारते ॥ तस्यां च विद्यमानायां कः प्रभावः कलेरहो ॥ ३९ ॥ कलौ दशसहस्राणि वर्षाणि प्रतिमा मम॥ तिष्ठंति च पुराणानि प्रभावस्तत्र कः कलेः ॥ ४० ॥ अतलं याति या धारा सा च भोगवती स्मृता ॥ पयःफेननिभा शश्वदतिवेग वती सदा ॥ ४१ ॥ आकरामूल्यरत्नानां मणींद्राणां च संततम् ॥ नागकन्याश्च यत्तीरे क्रीडंति स्थिरयौवनाः ॥ ४२ ॥ स्वयं देवी च वैकुंठं वेष्टयित्वा च संततम् ॥ सहस्रयोजना प्रस्थे दैर्घ्ये च लक्षयोजना ॥ ४३ ॥ अस्या विनाशः प्रलये नास्त्येव दुहितुर्मम ॥ नानारत्नाकरं दिव्यं तत्तीरं सुमनोहरम् ॥ ४४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं जाह्नवीजन्म पुण्यदम् ॥ ब्रह्मणश्च प्रतीकारो मोहिनीशापतः शृणु ॥ ४५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे जाह्नवीजन्मप्रस्तावोनाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ नारायणश्च ब्रह्माणमुवाच कृपया पुनः ॥ दृष्ट्वा गंगां च सर्वे तां मम मायां च मेनिरे ॥ १ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ गच्छ भद्रं ते भविष्यति चतुर्मुख ॥ अत्र स्नात्वाभिशापस्त्वं पूतो भव ममाज्ञया ॥२॥ त्वं चेत्स त्यं स्वयं पूतः स्पर्शं वांछंति तानि ते ॥ वैष्णवेशस्य तीर्थानि सर्वाणि सततं मुने ॥ ३ ॥ तथापि शापमुक्तस्त्वमत्र प्रकृतिहेलनात् ॥ अहंकारश्च सर्वेषां पापबीजममंगलम् ॥ ४ ॥ शीघ्रं त्वं गच्छ गोलोकं ममालयं परात्परम् ॥ प्रकृत्यंशां मंगलदां तत्र प्राप्स्यसि भार तीम् ॥ ५ ॥ प्रकृतिं भज कल्याण सृष्टिबीजस्वरूपिणीम् ॥ अहो कल्पांतपर्यंतं तपस्तप्तं त्वयाधुना ॥ ६ ॥ तव मंत्रं न गृह्णंति केपि वेश्याभिशापतः ॥ यदन्यदेवपूजायां तव पूजा भविष्यति ॥ ७ ॥ त्वमेव जगतां धाता स्वात्मारामश्च योषितः ॥ सर्वरूपी च पूजा च सर्वदेहेषु सर्वतः ॥ ८ ॥ तदा ममाज्ञया ब्रह्मास्नात्वा च जाह्नवीजले ॥ शीघ्रं जगाम गोलोकं मां प्रणम्य जगद्गुरुः ॥ ९ ॥ ते देवा मुनयः सर्वे प्रजग्मुः स्वालयं मुदा ॥ सुनिर्मलं मम यशो गायंतश्च पुनःपुनः ॥ १० ॥ विधिरागत्य गोलोकं संप्राप्य भारतीं सतीम् ॥ सर्वविद्याधिदेवीं तां मद्वक्त्राब्जविनिर्मिताम् ॥ ११ ॥ वागीश्वरीं च संप्राप्य ब्रह्मा प्रमुदितः स्वयम् ॥ कामास्त्राणां च व्या

भास्मनुमेने स्वयं विभुः ॥ १२ ॥ तत आगत्य मां नत्वा प्राप्य त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ क्रीडां चकार भगवान्स्थानेस्थानेऽतिनिर्जने ॥१३॥ रतिं चिरतरं कृत्वा विरराम स्वयं विधिः ॥ वागीश्वरीमुवाचेदं त्वं वै ब्रह्मा च कर्मणा॥१४॥ काचित्स्वकर्मणा साध्वी पूजा च स्थिरयौवना ॥ तवैव कर्मयोगं च युवानं पश्य सुन्दरि ॥ १५ ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥ जरातुरोऽहं वृद्धश्च तपस्वी वैष्णवो द्विजः ॥ १६ ॥ अस्वतंत्रः पराधीनः का रतिः पुंश्चलीषु मे ॥ आजगाम ब्रह्मलोकं पुनरेव निजालयम् ॥ १७ ॥ ददृशुर्ब्रह्मलोकस्थास्तां देवीं कौतुकान्विताः ॥ अतीव सुंदरीं रम्यां शुभ्रवर्णां च सस्मिताम् ॥ १८ ॥ शरच्छीतांशुवदनां शरत्पंकजलोचनाम् ॥ पक्वबिंबप्रभामुष्टदीप्तौष्ठाधरपल्लवाम् ॥ १९ ॥ मुक्तापंक्तिविनिंद्यैकदंतपंक्तिमनोहराम् ॥ रत्नकेयूरवलयरत्ननूपुरशोभिताम् ॥ २० ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन कर्णमूलविराजिताम् ॥ रत्नेंद्रसारहारेण वक्षःस्थलसमुज्ज्वलाम् ॥ २१ ॥ वह्निशुद्धांशुकं सूक्ष्मं बिभ्रतीं नवयौवनाम् ॥ अतीव कमनीयां च पीनश्रोणिपयोधराम् ॥ २२ ॥ वीणापुस्तकहस्तां च व्याख्यामुद्राकरां वराम् ॥ ते च निर्मञ्छनं कृत्वा चक्रुः परममंगलम् ॥ २३ ॥ पुरीं प्रवेशयामासुर्ब्रह्माणं भारतीं मुदा ॥ ब्रह्मा तया सह क्रीडां चकार स दिवानिशम् ॥ २४ ॥ अतीव सुखसंभोगे निमग्नः सततं मुदा ॥ गूढं सर्वपुराणेषु किं पुनः श्रोतुमिच्छसि ॥ २५ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ प्राणेशवचनं श्रुत्वा प्रहस्य परमेश्वरी ॥ भूयोपि परिपप्रच्छ कौतुकान्मानसं पुरा ॥ २६ ॥ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ ब्रह्मा कथं न जग्राह वेश्यां स्वयमुपस्थिताम् ॥ न कर्मक्षेत्रे रहसि फलदाता च कर्मणाम् ॥ २७ ॥ उपस्थितायास्त्यागे च महान्दोषो हि योषितः ॥ ज्ञात्वा देवो विधाता स कथं तत्याज मोहिनीम् ॥ २८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ पाद्मकल्पस्य वृत्तांतमुवाच परमेश्वरीम् ॥ २९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु कांते प्रवक्ष्यामि पुरावृत्तांतमीप्सितम् ॥ अकथ्यं गोपनीयं च महतामभिनिंदितम् ॥ ३० ॥ एकदा च प्रजाः स्रष्टुं विधाता प्रेरितो मया ॥ ससर्ज मनसा पुत्राञ्ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ ३१ ॥ सनकं च सनंदं च सनातनमनुत्तमम् ॥ सनत्कु

मारं वोढुं च कर्वि पंचशिखं विभुम् ॥ ३२ ॥ असितं कपिलं सिद्धं सिद्धान्मम कलोद्भवान् ॥ तान्ब्रह्मान्पंचवर्षीयान्पिता स्रष्टु जगाद ह ॥ ३३ ॥ प्रजाः स्रष्टुं प्रेरकं च जनकं तेऽवमन्य च ॥ प्रजग्मुस्तपसे तूर्णं ममार्चनपरायणाः ॥ ३४ ॥ तदा रुष्टो जगद्धाता पुनः पुत्रान्विनिर्ममे ॥ रुद्रानेकादश वरान्नुदतो भीमविग्रहान् ॥ ३५ ॥ तस्मिन्प्रयुज्य तरसा पुनः पुत्रान्विनिर्ममे ॥ योगी योगेन मां ध्यात्वा स्वात्मारामः स्वविग्रहे ॥ ३६ ॥ वसिष्ठं पुलहं चैव क्रतुमंगिरसं तथा ॥ भृगुमत्रिं पुलस्त्यं च दक्षं कर्दममेव च ॥ ३७ ॥ मरीचिं च विनिर्माय प्रजाः स्रष्टुं नियुज्य च ॥ प्रहृष्टमानसः पुत्रं कन्यैकां च ससर्ज ह ॥ ३८ ॥ कृष्णस्य कामिनः पुत्रः कामदेवो बभूव ह ॥ कन्या षोडशवर्षीया रत्नभूषणभूषिता ॥ ३९ ॥ उवाच पुत्रं स विधिः सुदीप्तं पुरतः स्थितम् ॥ दुर्निवार्यं मत्कलांशं स्वात्मारामं मनोहरम् ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ स्त्रीपुंसोः क्रीडनार्थाय मुदा त्वं च विनिर्मितः ॥ हष्टियोगेन सर्वेषामधिष्ठानं करिष्यसि ॥ ४१ ॥ संमोहनं समुद्वेगं बीजस्तंभितकारणम् ॥ उन्मत्तबीजं ज्वलदं शश्वच्चेतनहारकम् ॥ ४२ ॥ प्रगृहीतान्मया दत्तान्सर्वान्संमोहनं कुरु ॥ दुर्निवार्यो मम वराद्भव वत्स भवेषु च ॥ ४३ ॥ बाणान्दत्त्वैवमुक्त्वा च प्रहृष्टश्च जगद्विधिः ॥ हष्ट्वोवाच दुहितरं वरं दातुं समुद्यतः ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्नंतरे कामो मनसालोच्य मंत्रणाम् ॥ कर्तुं शस्त्रपरीक्षां च बाणांश्चिक्षेप ब्रह्मणि ॥ ४५ ॥ मंत्रपूतैश्च बाणैश्च दुर्वार्यैः स्मरणेन च ॥ अतिविद्धो महायोगी मूर्छितो हतचेतनः ॥ ४६ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य ददर्शाग्रे च कन्यकाम् ॥ तां संभोक्तुं मनश्चक्रे सा दुद्राव भिया सती ॥ ४७ ॥ दृष्ट्वा पश्चाच्च पितरं धावंतं हतचेतनम् ॥ जगाम शरणं शीघ्रं भ्रातॄणां च तपस्विनाम् ॥ ४८ ॥ ते तां समीपे संस्थाप्य तमूचुः पितरं क्रुधा ॥ हितं तथ्यं च वेदोक्तं नीतिसारं परं वचः ॥ ४९ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अहो किमेतज्जनक कर्म तेऽतिविगर्हितम् ॥ नीचानां चरितं यत्तत्करोपि त्वं जगद्विधे ॥ ५० ॥ पश्यंति सततं संतः प्रसूमिव परस्त्रियम् ॥ ये ते सर्वत्र पूज्याश्च परत्रेह जितेंद्रियाः ॥ ५१ ॥ त्वं स्वयं वेदकर्ता च कन्यां संभोक्तुमिच्छसि ॥ कन्या च मातृवर्गेषु प्रविष्टा च श्रुतौ श्रुता ॥ ५२ ॥ गुरोः पत्नी राजपत्नी विप्रपत्नी च या

सखी ॥ पत्नी च भ्रातृसुतयोर्मित्रपत्नी च तत्प्रसूः ॥ ५३ ॥ प्रसूः पित्रोस्तथा भ्रातुः पत्नी श्वश्रूः स्वकन्यकाः ॥ जननी तत्सपत्नी च भगिनी सुरभी तथा ॥ ५४ ॥ स्वामीश्वसुरपत्नी च धात्रिकान्नप्रदायिका ॥ गर्भधात्री स्वनाम्ना च भयात्त्रातुश्च कामिनी ॥ ५५ ॥ एता वेदप्रणीताश्च सर्वेषां मातरः स्मृताः ॥ एतास्वपि च सर्वासु न्यूनता नास्ति कासु च ॥ ५६ ॥ कन्यादातान्नदाता च ज्ञानदाताभयप्रदः ॥ जन्मदो मंत्रदो ज्येष्ठभ्राता च पितरः स्मृताः ॥ ५७ ॥ एता वहंति ये मूढा य एताञ्जनकानपि ॥ पच्यंते नरके ते च यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥ ५८ ॥ तानंधकूपे संस्थाप्य दूरतो यमकिंकराः ॥ कुर्वंति ताडनं शश्वत्पुरीषं पाययंति च ॥ ५९ ॥ त्वमेव विश्वकर्ता च शास्ता वै शमनस्य च ॥ स्वयं विधाता जगतां तेन गृह्णासि कन्यकाम् ॥ ६० ॥ अस्माकं पुरतो दूरं गच्छ कामार्तमानस ॥ न कुर्मो भस्मसात्कर्तुं शक्ताश्च जनकं वयम् ॥ ६१ ॥ गुरोर्दोषसहस्राणि क्षंतुमर्हंति पंडिताः ॥ सर्वघ्नं तं विनिघ्नंति नीतिज्ञाः स्वगुरुं विना ॥ ६२ ॥ गृह्णंतं यदि सर्वस्वं शपंतं निष्ठुरं गुरुम् ॥ साधवस्तं न निंदंति प्रणमंति स्वभक्तितः ॥ ६३ ॥ ये द्विषंति च निंदंति गुरुमिष्टं सुरात्परम् ॥ पच्यंते तेंऽधकूपे च यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ६४ ॥ पुरीषं भुंजते नित्यं क्षुभिता यमताडनैः ॥ सर्पप्रमाणकीटैश्च दंशिताश्च दिवानिशम् ॥ ६५ ॥ इत्येवमुक्त्वा मुनयः प्रणेमुस्तत्पदांबुजम् ॥ सर्वं भवति दैवेन प्रशां तमनसा ध्रुवम् ॥ ६६ ॥ उन्मुखा मुनयः सर्वे बभूवुश्च स्वकर्मणि ॥ ब्रह्मा शरीरं संत्यक्तुं व्रीडया च समुद्यतः ॥ ६७ ॥ योगेन भित्त्वा षट्चक्रं सर्वान्प्राणान्निरुद्ध्य च ॥ ब्रह्मरंध्रं समानीय तत्याज स्वेन वर्त्मना ॥ ६८ ॥ मनसा श्रीहरिं स्मृत्वा नमस्कारं चकार ह ॥ न मे मनः परद्रव्ये भविता स्तोकमीश्वर ॥ ६९ ॥ प्राणत्यागात्परं दुःखमयशश्च यशस्विनाम् ॥ बभूव हृदि कृत्वेकं ब्रह्मा लीनश्च ब्रह्मणि ॥ ७० ॥ कन्या तातं मृतं दृष्ट्वा विलप्य च भृशं मुहुः ॥ योगेन देहं तत्याज सा प्रलीना च ब्रह्मणि ॥ ७१ ॥ मृतं तातं च भगिनीं दृष्ट्वा च मुनिपुंगवाः ॥ सस्मरुः श्रीहरिं कोपात्स्वात्मारामं विलप्य च ॥ ७२ ॥ नारायणो मदंशश्च कृपयागत्य सत्वरम् ॥ ब्रह्माणं जीवयामास ब्रह्माज्ञानसंयुतां च ताम् ॥ ७३ ॥ ब्रह्मा पुरो हरिं दृष्ट्वा वरं वव्रे स्म वांछितम् ॥ भक्तिं त्वच्चरणे शश्वन्निश्चलामनपायिनीम् ॥ ७४ ॥ ब्रह्माणं

विरसं दृष्ट्वा तमुवाच कृपानिधिः ॥ भवोचवचनं सत्यं नीतिसारं मनोहरम् ॥ ७५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु ब्रह्मन्वक्ष्येऽहं सुखसुत्तोल्य सांप्रतम् ॥ त्यज लज्जां जगन्नाथ हृदयज्वररूपिणीम् ॥ ७६ ॥ सत्कीर्तिरपकीर्तिर्वा सुप्रतिष्ठाप्युपद्रवः ॥ क्षुद्राणां चैव महतां भवत्येव स्वकर्मणा ॥७७॥ सर्वेषामपि सर्वेभ्यः स्वकर्म बलवत्तरम् ॥ तस्मात्संतः प्रकुर्वंति नित्यं सत्कर्म संततम् ॥ ७८ ॥ केचित्कुर्वंति निर्मूलं सर्वेषामपि कर्मणाम् ॥ कृतं कर्म परं भुक्त्वा हरिपादाब्जचेतसः ॥ ७९ ॥ कुकर्मणश्चापकीर्तिस्ततो लज्जा भवेद्ध्रुवम् ॥ सुकर्मणः सुप्रतिष्ठा सर्वत्र निर्मलं यशः ॥ ८० ॥ कालेन रजसा देहो बलं रूपं शुभाशुभम् ॥ कीर्तिर्या त्रिगुणा चैव मोहश्चाप्ययशो विधे ॥ ८१ ॥ ऋणव्रणापवादाश्च जंतूनां यांति कालतः ॥ महतां तौ च पूर्वोक्तौ नेतरश्च कदाचन ॥ ८२ ॥ सदापकीर्तिर्वसति परस्त्रीषु च वस्तुषु ॥ तस्मात्ते नैव गृह्णंति संतः स्वक्लेशकारणे ॥ ८३ ॥ स्मर मामंतरे ब्राह्मे मदीयं विषयं कुरु ॥ अतस्ते न मनो लोलं भविता परवस्तुषु ॥ ८४ ॥ योषिद्रूपा च मे माया सर्वेषां मोहकारिणी ॥ लीलया कुरुते मोहं स्वात्मारामस्य संततम् ॥८५॥ नानामुद्राश्रये देशे रागिणां संततं रतिः ॥ स्तनाभिधे मांसपिंडेऽधरे लालालयेऽशुचौ ॥८६॥ श्रोणिवक्रस्तनं तासां कामदेवालयं सदा ॥ तस्मात्ते न हि पश्यंति संतो हि धर्मभीरवः ॥८७॥ को धर्मः किं यशस्तेषां का प्रतिष्ठा च किं तपः ॥ किं बुद्धिर्विद्या दानं च परस्त्रीषु च यन्मनः ॥ ८८ ॥ इहाप्ययपयशो दुःखं नरकेषु परत्र च ॥ वासः प्रहारस्तेषां च ताडनैः कृमिभक्षणैः ॥ ८९ ॥ दुःखबीजं सुखं मत्वा मूढाश्च दैवदोषतः ॥ परस्त्रीसेवनं प्रीत्या कुर्वंति संततं मुदा ॥ ९० ॥ उत्तमा मत्पदांभोजं सत्कर्म मध्यमाः सदा ॥ स्मरंति शश्वदधमाः परस्त्रीसेवनं मुदा ॥ ९१ ॥ विपत्तिः संततं तस्य परवस्तुषु यन्मनः ॥ विशेषतः परस्त्रीषु सुवर्णेषु च भूमिषु ॥ ९२ ॥ दैवात्परस्त्रियं दृष्ट्वा विरमेद्यो हरिं स्मरन् ॥ दृष्ट्वा परसुवर्णं च हस्तप्रक्षालनाच्छुचिः ॥ ९३ ॥ सततं नैव संसक्ताः संतः स्वस्त्रीषु कामतः ॥ यक्ष्मव्याधिज्ञानहानिलोकनिंदाभयेन च ॥ ९४ ॥ तपस्विनस्तपस्यायां शास्त्रचिंतासु पंडिताः ॥ योगिनो योगचिंतासु वेदार्थेषु च वैदिकाः ॥ ९५ ॥ साध्व्यश्च पतिसेवासु गृहस्था गृहकर्मसु ॥ विषयेषु विषयिणो मद्भक्ता मम सेव

के ॥ ९६ ॥ एते नियुक्ता एतेषु सभासु च प्रशंसिताः ॥ वेदोक्ताचरणेनैव तद्विरुद्धेन निंदिताः ॥ ९७ ॥ सर्वे नित्यं प्रशंसंति शश्वत्स न्मार्गगामिनम् ॥ हालिका अपि निंदंति कुवर्त्मगामिनं विधे ॥ ९८ ॥ भविता न परस्त्रीषु परवस्तुषु ते मनः ॥ अद्यप्रभृति जीवं तं निविष्टं मद्वरेण च ॥ ९९ ॥ मदीयविषये वाञ्छे मया दत्तं कुरु प्रियम् ॥ अंतरा मत्पदांभोजचिन्तां विघ्नविनाशिनीम् ॥ १०० ॥ कन्या भवतु मे ब्रह्मन्कामदेवस्य कामिनी ॥ रतिर्नाम परित्याज्या रत्यधिष्ठातृदेवता ॥ १ ॥ इत्येवमुक्त्वा ब्रह्माणमाश्वास्य कमला पतिः ॥ जगाम नित्यं वैकुंठं वृंदावनविनोदनः ॥ १०२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे राधाकृष्णसंवादोनाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ एतेन नियमेनैव ब्रह्मा तत्याज मोहिनीम् ॥ कथं स कुलटाशापादपूज्यः संबभूव ह ॥ १ ॥ कथं तस्य दर्पभंगं चकार कमलापतिः ॥ कथयस्व सर्वबीजं सर्वेषामीश्वरः स्वयम् ॥ २ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ रासेश्वरीवचः श्रुत्वा प्रहस्य रसिकेश्वरः ॥ निगूढमितिहासं च तां वक्तुमुपचक्रमे ॥ ३ ॥ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ ब्रह्मा चिरं तपस्तप्त्वा मत्तो लब्ध्वा वरं वरम् ॥ सृष्टिं नानाविधां कृत्वा विधाता स बभूव ह ॥ ४ ॥ तपसां फलदाता च सर्वेषां शास्तिकृत्प्रभुः ॥ आत्मानमीश्वरं ज्ञात्वा महागर्वो बभूव ह ॥ ५ ॥ ब्रह्मांडेषु च सर्वेषु गर्वपर्यंतमुन्नतिः ॥ इति मत्वा ब्रह्मणश्च दर्पभंगः कृतो मया ॥ ६ ॥ येषां येषां भवेद्दर्पो ब्रह्मांडेषु परात्परः ॥ विज्ञाय सर्वं सर्वात्मा तेषां शास्ताहमेव च ॥ ७ ॥ प्रथमे ब्रह्मणो गर्वो मया चूर्णीकृतः श्रुतः ॥ शंकरस्य च पार्वत्याश्चंद्रस्य च रवेस्तथा ॥ ८ ॥ वह्नेर्दुर्वाससश्चैव तथा धन्वंतरेः प्रिये ॥ क्रमेण दर्पभंगं च कथयामि निशामय ॥ ९ ॥ क्षुद्राणां महतां चैव येषां गर्वो भवेत्प्रिये ॥ एवंविधमहं तेषां चूर्णीभूतं करोमि च ॥ १० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ पप्रच्छ राधा यत्नेन संत्रस्ता भय विह्वला ॥ ११ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ कस्य केन प्रभावेण महादर्पो बभूव ह ॥ त्वया केन प्रभावेण तस्य भंगः कृतः पुरा ॥ १२ ॥ कथयस्व प्राणनाथ सर्वेषां दर्पभंजन ॥ दर्पदो भयदः प्राणदानेककारणेश्वर ॥ १३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥

नेन भूतं गर्वपूर्णं श्रुतं त्रिजगतां विधेः ॥ अन्यथा श्रूयतां राधे व्यासेन कथयामि ते ॥ १४ ॥ स्वयं शिवो महेशश्च संहर्ता जगतां च
कः ॥ तेजसा मत्समः पूर्णो ज्ञानेन च गुणेन च ॥ १५ ॥ ध्यायंति योगिनो यं स योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ज्ञानानंदस्वरूपोऽयं तस्या
ख्यानं शृणु प्रिये ॥१६॥ युगषष्टिसहस्राणि तपस्तप्त्वा दिवानिशम् ॥ भूत्वा च मत्कलापूर्णो बभूव मत्समो विभुः ॥१७॥ तपसा तेजसा
चैव तेजोराशिर्बभूव ह ॥ सूर्यकोटिप्रभावश्च भक्तानां कल्पपादपः ॥१८॥ ध्यायंध्यायं च योगींद्रास्तत्तेजो बहुकालतः ॥ तदंतरे च
पश्यंति स्वरूपमतिसुन्दरम् ॥ १९ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ त्रिशूलपट्टिशकरं व्याघ्रचर्मांबरं वरम् ॥ २० ॥ जपंतं
स्वात्मनात्मानं श्वेताब्जबीजमालया ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं चंद्रचूडं परात्परम् ॥ २१ ॥ स्वर्णाकारं जटाभारं दधतं शिरसा मुदा ॥
शांतं कांतं त्रिजगतां भक्तानुग्रहकातरम् ॥ २२ ॥ अथ स्वमीश्वरं मत्वा प्रदाता सर्वसंपदाम् ॥ ददाति सर्वं सर्वेभ्यो वांछितं कल्पपा
दपः ॥२३॥ यो यं वांछति तं तस्मै वरं दत्त्वा वरेश्वरः ॥ बभूव गर्वसंयुक्तः स्वात्मारामः स्वलीलया ॥ २४ ॥ एकदा च वृको दैत्यस्त
पस्तेपे शिवस्य च ॥ केदारे च कठोरेण वर्षमेकं दिवानिशम् ॥ २५ ॥ नित्यं याति तत्समीपं कृपया च कृपानिधिः ॥ वरं दातुं
यथाभीष्टं न जग्राहासुरो वरम् ॥ २६ ॥ वर्षांते शंकरः शश्वत्तस्थौ तत्पुरतः स्वयम् ॥ वरदो भक्तिपाशेन क्षणं गंतुं न स क्षमः
॥ २७ ॥ सर्वैश्वर्यं सर्वसिद्धिं भुक्तिं मुक्तिं हरेः पदम् ॥ दैत्यः किंचिन्न गृह्णाति परितः शूलपाणिनः ॥ २८ ॥ ध्यायमानं तत्पदाब्जं
दृष्ट्वा त्रस्तो महेश्वरः ॥ अयाचितारं निश्चेष्टं रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ २९ ॥ अतीव रोदनात्तस्य ध्यानभंगो बभूव ह ॥ ददर्श पुरतः
साक्षाद्दातारं सर्वसंपदाम् ॥ ३० ॥ यन्मायया वरं वव्रे दैत्येंद्रो भक्तिपूर्वकम् ॥ हस्तं दधे च यन्मूर्ध्नि स भस्म भवितेति च ॥ ३१ ॥
ओमित्युक्त्वा प्रयांतं तं दुद्राव दैत्यपुंगवः ॥ मृत्युंजयो मृत्युभयाद्दुद्राव त्रासविह्वलः ॥ ३२ ॥ पपात डमरुस्तस्य व्याघ्रचर्म मनो
हरम् ॥ दिगंबरो दशदिशो भेजे दानवभीतये ॥ ३३ ॥ न हंति तं च कृपया भक्तं च भक्तवत्सलः ॥ दुष्टानुसारं साधुश्च न करोति
कदाचन ॥ ३४ ॥ साधवो घ्नंति भ्रंतं च भृत्यं पुत्रं प्रियां विना ॥ प्रबोधितुं न शक्तश्च स्वात्मानं कृपया समम् ॥ ३५ ॥ शिवः स्वष्ट

तं मत्वा च भीतश्च निरहंकृतः ॥ स्मारंस्मारं च मां भद्रे मामेव शरणं ययौ ॥ ३६ ॥ दृष्ट्वा स्वाश्रममायांतं शुष्ककंठोष्ठतालुकम् ॥ हे हरे रक्ष रक्षेति जपंतं भयविह्वलम् ॥ ३७ ॥ संस्थाप्य तत्समीपे च स दैत्यो बोधितो मया ॥ पृष्टश्च सर्ववृत्तांतमुवाच मां क्रमेण च ॥ ३८ ॥ तदा ममाज्ञया तूर्णं वंचितो माययासुरः ॥ दत्त्वा स्वमूर्ध्नि हस्तं च सद्यो भस्म बभूव ह ॥ ३९ ॥ तदा सिद्धाः सुरेंद्राश्च मुनींद्रा मनवो मुदा ॥ तुष्टुवुर्मां सुभक्त्या च लज्जया लज्जितः शिवः ॥ ४० ॥ बभूव चूर्णस्तद्गर्वो जगाम बोधितो मया ॥ वरं ददाति वरदस्ततो बोध्यो ह्यहं शिवः ॥ ४१ ॥ अथ गर्वान्वितो रुद्रो हंतुं त्रिपुरमुल्बणम् ॥ मत्वा मनसि संहर्ता सर्वेषां जगतामिति ॥ ४२ ॥ कोऽयं पतंगवद्दैत्य इति मत्वा ययौ रणम् ॥ विहाय शूलं मद्दत्तं मदीयकवचं परम् ॥ ४३ ॥ चिरं बभूव समरं वर्षमेकं दिवानिशम् ॥ न कोपि जेतुं कं शक्तो द्वौ समौ समरे तदा ॥ ४४ ॥ पृथिव्यां चरणं कृत्वा दैत्येंद्रो मायया प्रिये ॥ अत्यूर्ध्वं च समुत्तस्थौ पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ ४५ ॥ उत्तस्थौ शंकरस्तूर्णं हंतुं दैत्यं जगत्प्रभुः ॥ बभूव तत्र युद्धं च मासमेकं निराश्रये ॥ ४६ ॥ अस्त्राणि चापं चिच्छेद शंकरस्यासुरो बली ॥ रथं बभंज दैत्येंद्रश्चापमस्त्राणि शंकरात् ॥ ४७ ॥ जघान मुष्टिना रुद्रो दानवेंद्रं प्रकोपतः ॥ वज्रमुष्टिप्रहारेण सद्यो मूर्च्छामवाप सः ॥ ४८ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य कोपाद्दानवपुंगवः ॥ शिवं शयानमुत्तोल्य पातयामास भूतले ॥ ४९ ॥ सरथे पातिते रुद्रे देवा देवर्षयो भिया ॥ तुष्टुवुर्मां परित्राहि कृष्णेत्युक्त्वा पुनःपुनः ॥ ५० ॥ हरः सस्मार मामेव निर्भयो भयकारणम् ॥ तुष्टाव भक्त्या स्तोत्रेण मया दत्तेन संकटे ॥ ५१ ॥ तदाहं कलया शीघ्रं वृषरूपं विधाय च ॥ शयानं शंकरं धृत्वा विषाणाभ्यामुरुक्रमम् ॥ ५२ ॥ ददौ तस्मै स्वकवचं स्वशूलमारिमर्दनम् ॥ प्राप्य तद्दानवस्थानमत्यूर्ध्वं च निराश्रयम् ॥ ५३ ॥ मया दत्तेन शूलेन जघान त्रिपुरं हरः ॥ मामेव दर्पहंतारं तुष्टाव व्रीडितः पुनः ॥ ५४ ॥ सद्यः पपात दैत्येंद्रश्चूर्णीभूतश्च भूतले ॥ देवता मुनयः सर्वे तुष्टुवुः शंकरं मुदा ॥ ५५ ॥ तत्याज शंकरो दर्पं विघ्नबीजं ततो विभुः ॥ ज्ञानानंदस्वरूपश्च निर्लिप्तः सर्वकर्मसु ॥५६॥ ततोहं वृषरूपेण वहामि तेन तं प्रियम् ॥ मम प्रियतमो नास्ति त्रैलोक्येषु शिवात्परः ॥५७॥

मनःस्वरूपो ब्रह्मा मे ज्ञानरूपो महेश्वरः ॥ बुद्धिर्भगवती दुर्गा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ५८ ॥ निद्रादयः शक्तयो यास्ताः सर्वाः प्रकृतेः कलाः ॥ वागधिष्ठातृदेवी या सा स्वयं च सरस्वती ॥५९॥ मम कल्याणाधिदेवो हर्षरूपो गणेश्वरः ॥ परमार्थः स्वयं धर्मो मम भक्तो हुताशनः ॥ ६० ॥ सर्वैश्वर्याधिदेवी मे सर्वगोलोकवासिनः ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवी त्वं सदा प्राणाधिका मम ॥ ६१ ॥ गोपांगनास्तव कला अत एव मम प्रियाः ॥ मल्लोमकूपजा गोपाः सर्वे गोलोकवासिनः ॥ ६२ ॥ तेजःस्वरूपः सूर्यश्च प्राणा मे वायवः स्मृताः ॥ जलाधिदेवो वरुणः पृथिवी मे मलोद्भवा ॥ ६३ ॥ मम शून्यो महाकाशो मदनो मानसोद्भवः ॥ इंद्रादयः सुराः सर्वे मत्कलांशांशसंभवाः ॥ ६४ ॥ एतानि सृष्टिबीजानि महदादीनि चैव हि ॥ सर्वेषां बीजरूपोऽहं स्वयमात्मा निराश्रयः ॥६५॥ जीवो मे प्रतिबिंबश्च कर्मभोगाधिकारकः ॥ अहं साक्षी निरीहश्च न भोगी सर्वकर्मसु ॥ ६६ ॥ भक्तध्यानार्थदेहोयं मम स्वेच्छामयस्य च ॥ प्रकृतिः पुरुषोऽहं च एक एव परात्परः ॥ ६७ ॥ इत्येवं कथितं राधे शिवदर्पविमोचनम् ॥ सृष्टिबीजं च शृणु मे पार्वतीदर्पमोचनम् ॥ ६८ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ इत्युक्तवंतं श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरम् ॥ पप्रच्छ राधिका देवी निगूढमभिवांछितम् ॥६९॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वतत्त्वज्ञ सर्वबीज सनातन ॥ वद मे वांछितं प्रश्नं सर्वसंदेहभंजनम् ॥७०॥ सर्वज्ञानाधिदेवश्च शंकरः सर्वतत्त्ववित् ॥ मृत्युंजयः कालकालो भगवांस्त्वत्समो महान् ॥ ७१ ॥ कथं विभूतिगात्रश्च पंचवक्त्रस्त्रिलोचनः ॥ दिगंबरो जटाधारी नागसंघातभूषणः ॥ ७२ ॥ वृषेणाटति देवेंद्रो विहाय वरवाहनम् ॥ न बिभर्ति कथं रत्नं सारनिर्माणभूषणम् ॥७३॥ वह्निशुद्धांशुकं त्यक्त्वा धत्ते शार्दूलचर्मकम् ॥ धत्ते धत्तूरकुसुमं पारिजातं विहाय च ॥७४॥ नास्ति रत्नकिरीटेच्छा जटायां प्रीतिरुत्तमा ॥ दिव्यलोकं परित्यज्य श्मशानेषु स्पृहा विभोः ॥ ७५ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसुगंधिकुसुमानि च ॥ त्यक्त्वा स्पृहा बिल्वपत्रे बिल्वकाष्ठानुलेपने ॥७६॥ तच्छेदितुमिच्छामि व्यासेन कथय प्रभो ॥ श्रोतुं कौतूहलं नाथ वर्द्धते मे मनःस्पृहा ॥ ७७ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ कथां कथितुमारेभे कृत्वा राधां स्ववक्षसि ॥७८॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ युगषष्टिसहस्राणि तपः कृत्वा महेश्वरः ॥ विरराम

पूर्णतमो ध्यात्वा मां मनसा मुदा ॥ ७९ ॥ एतस्मिन्नंतरे मां च ददर्श पुरतः स्थितम् ॥ अतीव कमनीयांगं किशोरं श्यामसुंदरम् ॥ ८० ॥ अहोनिर्वचनीयं च दृष्ट्वा रूपमनुत्तमम् ॥ न बभूव वितृष्णश्च लोचनाभ्यां त्रिलोचनः ॥८१॥ पश्यन्निमेषरहित इति मत्वा स्वमानसे ॥ भक्त्युद्रेकान्महाभक्तो रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ ८२ ॥ सहस्रवदनोऽनंतो भाग्यवांश्च चतुर्मुखः ॥ बहुभिर्लोचनैर्दृष्ट्वा तुष्टाव बहुभिर्मुखैः ॥ ८३ ॥ पश्यामि किं वा किं स्तौमि संप्राप्य नाथमीदृशम् ॥ आस्यैकेन लोचनाभ्यां चतुर्द्धा स पुनःपुनः ॥ ८४ ॥ स्व मानसे कुर्वंतीदं शंकरे च तपस्विनि ॥ तद्बभूव चतुर्वक्त्रं पूर्वेण सह पंचमम् ॥ ८५ ॥ एकैकवक्त्रं शुशुभे लोचनैश्च त्रिभिस्त्रिभिः ॥ बभूव तेन तन्नाम पंचवक्त्रस्त्रिलोचनः ॥ ८६ ॥ स्तवनादधिकप्रीतिः शिवस्य दर्शने मम ॥ तेनाधिकानि तस्यैवं बभूवुर्लोचनानि च ॥ ॥ ८७ ॥ चक्षूंषि गुणरूपाणि तस्य ब्रह्मस्वरूपिणः ॥ सत्त्वं रजस्तम इति तस्य हेतुं निशामय ॥ ८८ ॥ सत्त्वांशेन दृशा शंभुः पश्यन्पाति च सात्त्विकान् ॥ राजसेन राजसिकांस्तामसेन च तामसान् ॥ ८९ ॥ चक्षुषस्तामसात्पश्चाल्ललाटस्थाद्धरस्य च ॥ संहार काले संहर्तुरग्निराविर्भवेत्क्रुधा ॥ ९० ॥ कोटितालप्रमाणश्च सूर्यकोटिसमप्रभः ॥ लेलिहानो दीर्घशिखस्त्रैलोक्यं दग्धुमीश्वरः ॥९१॥ विभूतिगात्रः स विभुः सतीसंस्कारभस्मना ॥ धत्ते तस्या अस्थिमालां प्रेमभावेन भस्म च ॥ ९२ ॥ स्वात्मारामो यद्यपीशस्तथापि पूर्णमन्दकम् ॥ सतीशवं गृहीत्वा च भ्रामंभ्रामं रुरोद ह ॥ ९३ ॥ प्रत्यंगं चापि तस्याश्च पपात यत्र यत्र ह ॥ सिद्धपीठस्तत्र तत्र बभूव मंत्रसिद्धिकृत् ॥ ९४ ॥ तदा शवावशेषं च कृत्वा वक्षसि शंकरः ॥ पपात मूर्च्छितो भूत्वा सिद्धिक्षेत्रे च राधिके ॥ ९५ ॥ तदा गत्वा महेशं तं कृत्वा क्रोडे प्रबोध्य च ॥ अददां दिव्यतत्त्वं च तस्मै शोकहरं परम् ॥९६॥ तदा शिवश्च संतुष्टः स्वं लोकं च जगाम ह ॥ मृत्यंतरेण कालेन तां संप्राप प्रियां सतीम् ॥ ९७ ॥ दिव्यस्रग्धारियोगेन नेच्छा नित्ये परे विभोः ॥ जटां तपस्याकालीनां धत्तेद्यापि विवेकतः ॥ ९८ ॥ न चेच्छा केशसंस्कारे स्वांगवेषेण योगिनः ॥ समता चंदने पंके लोष्टे रत्ने मणीश्वरे ॥ ९९ ॥ गरुडद्वेषिणो नागाः शंकरं शरणं ययुः ॥ बिभर्ति कृपया स्वांगे तानेव शरणागतान् ॥१००॥ वाहनं वृषरूपोऽहमन्यस्तं वोढुमक्षमः ॥ त्रिपु

तस्य वधे पूर्वं मत्कलांशसमुद्भवः ॥१॥ पारिजातादिकं पुष्पं सुगंधिचंदनादिकम् ॥ मयि संन्यस्य तेष्वेवं प्रीतिर्नास्ति कदाचन ॥२॥
धत्तूरे तत्सदा प्रीतिर्बिल्वपत्रानुलेपने ॥ गंधहीने सुगंधे च योगीष्टे व्याघ्रचर्मणि ॥३॥ दिव्यलोके दिव्यतल्पे जनतायां न तन्मनः ॥
श्मशानेऽतीव रहसि ध्यायते मामहर्निशम् ॥४॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं समं च मन्यते शिवः ॥ ममानिर्वचनीयेऽत्र रूपे तन्मग्नमानसम् ॥५॥
ब्रह्मणःपतनेनापि शूलपाणेः क्षणो भवेत् ॥ तस्यायुषः प्रमाणं च नाहं जानामि का श्रुतिः ॥६॥ ज्ञानं मृत्युंजयः शूलं धत्ते मत्तेजसा
समम् ॥ विना मया न कश्चित्तं शंकरं जेतुमीश्वरः ॥ ७ ॥ शंकरः परमात्मा मे प्राणेभ्योऽपि परः शिवः ॥ त्र्यंबके मन्मनः शश्वत्
प्रियो मे भवात्परः ॥ ८ ॥ ब्रह्मांडनिकरं छन्नं मया मन्मायया सदा ॥ स कंपति हरं शश्वन्न च तं मोहितुं क्षमः ॥ ९ ॥ न संवसामि
गोलोके वैकुंठे तत्र वक्षसि ॥ सदा शिवस्य हृदये निबद्धः प्रेमपाशतः ॥ ११० ॥ स्वरसिद्धं सुतानेन पंचवक्त्रेण शंकरः ॥ शश्वद्गायति
मद्गाथां तेनाहं तत्समीपतः ॥ ११ ॥ स्रष्टुं शक्तो हि नष्टुं च भ्रूभंगलीलयापि यः ॥ ब्रह्मांडनिकरं योगात्र योगी शंकरात्परः ॥ १२ ॥
दिव्यज्ञानेन यः स्रष्टुं नष्टुं भ्रूभंगलीलया ॥ मृत्युं कालादिकं शक्तो न ज्ञानी शंकरात्परः ॥ १३ ॥ मम भक्तिं च दास्यं च मुक्तिं च
सर्वसंपदः ॥ सर्वसिद्धिं दातुमीशो न दाता शंकरात्परः ॥१४॥ पंचवक्त्रेण मन्नाम योहि गायत्यहर्निशम् ॥ मद्रूपं ध्यायते शश्वन्न भक्तः
शंकरात्परः ॥ १५ ॥ अहं सुदर्शनं शंभुस्तेजसा च वयं समाः ॥ ब्रह्मा स्रष्टा च योगेन नास्माभिस्तेजसा समः ॥१६॥ इत्येवं कथितं
सर्वं शंकरस्य यशोऽमलम् ॥ तथाप्यस्य दर्पभंगं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ११७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे
नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णकृतशंकरप्रशंसानाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ एवंभूतस्य च विभोः सर्वेशस्य
महात्मनः ॥ न शस्तं कथमुच्छिष्टं ब्रूहि संदेहभंजन ॥ १ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ॥
सर्वेंधनानां दहने ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥२॥ सनत्कुमारो वैकुंठमेकदा च जगाम ह ॥ ददर्श भुक्तवंतं च नाथं नारायणं द्विजः ॥३॥
तुष्टाव सूक्तैः स्तोत्रैश्च प्रणम्य भक्तितो मुदा ॥ अवशेषं ददौ तस्मै संतुष्टो भक्तवत्सलः ॥ ४ ॥ प्राप्तमात्रेण तत्रैव भुक्तं तेनैव किंचन ॥

...मस्तकेश बधूना मद्धाय च दुर्लभम् ॥५॥ सिद्धाश्रमे च यद्दत्तं गुरवे शूलपाणिने ॥ भक्त्युद्रेकाच्च तत्सर्वं भुक्तं च प्रीतिमात्रतः॥६॥ भुक्त्वा सुदुर्लभं वस्तु ननर्त प्रेमविह्वलः ॥ पुलकांकितसर्वांगः साश्रुनेत्रो मुदान्वितः ॥ ७ ॥ गायन्मम गुणान्भक्त्या सुकंठः पंचवक्त्रतः ॥ रागभेदैकतानेन तालमानेन सुंदरम् ॥ ८ ॥ पपात डमरुर्हस्ताच्छृंगं च व्याघ्रचर्म च ॥ स्वयं निपत्य पश्चाच्च रुदन्मूर्च्छामवाप ह ॥ ९ ॥ अतीव कमनीयं तद्रूपं ध्यात्वैकमानसः ॥ सहस्रदलमध्यस्थं मां पश्यन्हृत्सरोरुहे ॥ १० ॥ एतस्मिन्नंतरे देवी दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी ॥ मुदाजगाम शीघ्रं तत्प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ ११ ॥ रुदंतं मूर्च्छितं दृष्ट्वा निपतंतं च भक्तितः ॥ प्रहस्य वार्तां पप्रच्छ कुमारं शूलपाणिनः ॥ १२ ॥ सर्वं तां कथयामास कुमारः संपुटांजलिः ॥ श्रुत्वा चुकोप सा देवी शिवं प्रस्फुरिताधरा ॥ ॥ १३ ॥ तां शप्तुमुद्यतां देवीमुत्थाय च त्रिलोचनः ॥ बोधयामास विविधं तुष्टाव संपुटांजलिः ॥ १४ ॥ श्रुत्वा मनोहरं स्तोत्रं न शशाप शिवं शिवा ॥ दुष्टं चक्रे तदुच्छिष्टमभक्ष्यं विदुषामपि ॥ १५ ॥ न लोकानां प्रभावश्च तपःसौभाग्यतेजसाम् ॥ ब्रह्मांडे सर्वसंहर्ता चकंपे पार्वतीभये ॥ १६ ॥ उवाच तं जगन्माता नीतिसारं परं वचः ॥ गणप्रसूः सकोपा च रक्तपंकजलोचना ॥ १७ ॥ अहो तपःप्रभावश्च तेजसश्च न जीविनाम् ॥ स ब्रह्मांडस्य संहर्ता चकंपे शैलकन्यका ॥ १८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ त्वं पोष्टा जगतां पाता ममैव च विशेषतः ॥ वक्ता चतुर्णां वेदानां जनकश्च स्वयं विभुः ॥ १९ ॥ मुक्तिप्रदाता भक्तानां दाता च सर्वसंपदाम् ॥ त्वं चेत्करोषि दुर्नीतिं को वा धर्मं च पाति वै ॥ २० ॥ सदा ते परिपाल्याहं पोष्या भक्त्या च किंकरी ॥ वंचिता कर्मदोषेण हरनिर्माल्यभक्षणे ॥ २१ ॥ किंचिच्छुद्धं हिरण्येन किंचिद्वस्तु च वायुना ॥ किंचित्प्रक्षालनेनैव सर्वं विष्णोर्निवेदनात् ॥ २२ ॥ विष्णोर्निवेदितान्नेन यष्टव्याः सर्वदेवताः ॥ पितरोऽतिथयश्चैवमिति वेदेषु निश्चितम् ॥ २३ ॥ अनिवेद्यमभक्ष्यं च नैवेद्यमुदरे हरेः ॥ त्यक्त्वा करोति यो भक्त्या पार्षदप्रवरो भवेत् ॥ २४ ॥ अमृतं सर्ववस्तूनामिष्टसारं सुदुर्लभम् ॥ विष्णोर्निवेदितान्नस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ २५ ॥ हंत्यकालिकमृत्युं तदमृतं मृढरंजनम् ॥ नैवेद्यं च हरेरेव हरितुल्यं करोत्यहो ॥ २६ ॥ यदृच्छया तं नैवेद्यं यो

भुंक्ते साधुसंगतः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणां प्राप्नोति तपसः फलम् ॥ २७ ॥ यो निवेद्य हरिं भुंक्ते भक्त्या भक्तश्च नित्यशः ॥ किं वा तपस्यां कर्ता च स हरेस्तेजसा समः ॥ २८ ॥ श्रुतं पुरा त्वन्मुखतः पुष्करे मुनिसंसदि ॥ अहं वेदविधाता न किमहं वक्तुमीश्वरी ॥ ॥ २९ ॥ सुचिरं च तपस्तप्त्वा मया लब्धस्त्वमीश्वरः ॥ त्वया विष्णोः प्रसादेन वंचिताहं कथं प्रभो ॥ ३० ॥ यतो न दत्तं नैवेद्यं विष्णोर्मह्यं त्वयाधुना ॥ अतो मत्तो गृहाणैतत्फलमेव महेश्वर ॥ ३१ ॥ अद्य प्रभृति ये लोका नैवेद्यं भुंजते तव ॥ ते जन्मैकं सारमेया भविष्यंत्येव भारते ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती माता रुरोद पुरतो विभोः ॥ दृष्टिः पपात तत्कंठे नीलकंठो बभूव ह ॥ ३३ ॥ तदा शिवः शिवां भक्त्या कृत्वा वक्षसि सादरम् ॥ तन्मानभंगं स्तोत्रेण विनयेन चकार ह ॥ ३४ ॥ करेण चक्षुषोर्नीरं संमृज्य च पुनःपुनः ॥ बोधयामास विविधैर्नीतिवाक्यैर्मनोहरैः ॥ ३५ ॥ परितुष्टा च सा देवी भर्तारं समुवाच ह ॥ कलेवरं च त्यक्ष्यामि नैवेद्येन विना हरेः ॥ ३६ ॥ बिभर्ति देहं सततं तव सौभाग्यवर्द्धनम् ॥ कथं वहामि सौभाग्यरहितं च कलेवरम् ॥ ३७ ॥ अपूर्वं तव नैवेद्यं जन्ममृत्युजराहरम् ॥ कृतं दुष्टं च यत्तस्मात्पश्य देहं त्यजामि च ॥ ३८ ॥ लिंगोपरि च यद्दत्तं तदेवाग्राह्यमीश्वर ॥ सुपवित्रं भवेत्तस्य विष्णोर्नैवेद्यमिश्रितम् ॥ ३९ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा देवी देहं त्यक्तुं समुद्यता ॥ त्रस्तो हरस्तत्पुरतः स्तुत्वा च स्वीचकार ह ॥ ४० ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ स्थिरा भव महादेवि चंडिके जगदंबिके ॥ ममापराधमखिलं क्षंतुमर्हसि सुंदरि ॥ ॥ ४१ ॥ मां भृत्यं तपसा क्रीतं कृपां कुरु ममोपरि ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां बीजभूते सनातनि ॥ ४२ ॥ अहो गोलोकनाथस्य गुणातीतस्य निर्गुणे ॥ सर्वशक्तिस्वरूपे च सदैव सहचारिणि ॥ ४३ ॥ साकारे च निराकारे नित्ये स्वेच्छामये प्रिये ॥ कृपया तद्विभोरेव मम वक्षसि सांप्रतम् ॥ ४४ ॥ सर्वबीजस्वरूपे च महामाये मनोहरे ॥ सर्वसिद्धिप्रदे देवि मुक्तिदे कृष्णभक्तिदे ॥ ४५ ॥ इच्छेयं श्रीहरेः साक्षान्नाहं दातुमपि क्षमः ॥ तदा देहं परित्यज्य निर्गुणं व्रज निर्गुणे ॥ ४६ ॥ इत्येवमुक्त्वा पुरतस्तस्थौ च चंद्रशेखरः ॥ बभूव सुप्रसन्ना सा प्रणनाम हरं परम् ॥ ४७ ॥ इत्येवं पार्वतीस्तोत्रं शंकरेण कृतं पुरा ॥ यः पठेद्विपदा ग्रस्तः स

मयादेव मुच्यते ॥ ४८ ॥ मित्रभेदो भवेद्दूरं तत्संप्रीतिर्भवेत्पुरा ॥ पार्वती परितुष्टा च न त्यजेत्तस्य मंदिरम् ॥ ४९ ॥
॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा प्रतिज्ञां नाथस्य परितुष्टा बभूव सा ॥ जगाम स्वर्णदीं तूर्णं स्नानार्थं शंकराज्ञया ॥ ५० ॥
स्नात्वा संपूज्य भक्त्या च सुरभिष्टं च निर्गुणम् ॥ चकार प्रस्तुतं शीघ्रं मिष्टान्नं व्यंजनानि च ॥ ५१ ॥ शिवः स्नात्वा च संपूज्य
ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ तुष्टाव परया भक्त्या मामेव हृदयस्थितम् ॥ ५२ ॥ गत्वा सर्वमहं भुक्त्वा तस्मै दत्त्वाभिवांछितम् ॥
नैवेद्यं पार्वती लेभे तव मूलं समागता ॥ ५३ ॥ भुक्त्वावशेषं सा देवी सह भर्त्रा मुदान्विता ॥ तुष्टाव शंकरं भक्त्या प्रणनाम मुहु
र्मुहुः ॥ ५४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं त्वया पृष्टं सुरेश्वरि ॥ अभिशप्तं शंकरस्य निर्माल्यं येन हेतुना ॥ ५५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे हरनिर्माल्यशापप्रसंगोनाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥
दर्पभंगः श्रुतो देवि शंकरस्य जगद्गुरोः ॥ अधुना श्रूयतां मत्तो दुर्गादर्पविमोचनम् ॥ १ ॥ तेजसा सर्वदेवानामाविर्भूय जगत्प्रसूः ॥
दधार कामिनीरूपं कमनीयं मनोहरम् ॥ २ ॥ निहत्य दानवेंद्रांश्च ररक्ष देवताकुलम् ॥ लेभे जन्म ततो देवी जठरे दक्षयोषितः
॥ ३ ॥ पिनाकपाणिं जग्राह सा देवी सुरसाधनम् ॥ शश्वत्परमभक्त्या च सिषेवे स्वामिनं सती ॥ ४ ॥ दक्षेण सार्द्धं देवेन बभूव
शिवशत्रुता ॥ निरर्थकं दैवयोगात्पुरा वै सुरसंसदि ॥ ५ ॥ दक्षश्चकार यज्ञं च तत आगत्य कोपतः ॥ सर्वान्विज्ञापयामास तत्रैव
शंकरं विना ॥ ६ ॥ सस्त्रीका देवताः सर्वा आजग्मुर्दक्षमंदिरम् ॥ सगणः शंकरः कोपान्नाजगामाभिमानतः ॥ ७ ॥ सती पतिं च
मोहेन बोधयामास यत्नतः ॥ न तं चालयितुं शक्ता बभूव चंचला स्वयम् ॥ ८ ॥ आजगाम पितुर्गेहं दर्पात्तस्य विनाज्ञया ॥
तस्य शापेन तस्याश्च दर्पभंगो बभूव ह ॥९॥ न हि संभाषणं चक्रे वाङ्मात्रेण पिता च ताम् ॥ श्रुत्वा च निंदां भर्तुश्च देहं तत्याज
मानतः ॥ १० ॥ एवं प्रिये निगदितं सतीदर्पविमोचनम ॥ तस्या जन्मांतरं नित्यं दर्पभंगश्च श्रूयताम् ॥ ११ ॥ लेभे जन्म सती
शीघ्रं जठरे शैलयोषितः ॥ शिवस्तस्याश्चिताभस्म चास्थि जग्राह भक्तितः ॥ १२ ॥ चकार मालामस्थ्नां च भस्मना तनुलेप

वम ॥ स्मारंस्मारं सतीं प्रेम्णा भ्रामंभ्रामं पुनःपुनः ॥ १३ ॥ सुषाव मेना तां देवीमतीव सुमनोहराम् ॥ सृष्टौ विधातुस्तस्याश्च सुपमा नास्ति कुत्र च ॥ १४ ॥ गुणप्रसूर्गुणान्सर्वान्सर्वरूपान्बिभर्त्ति सा ॥ सर्वाश्च देवपत्न्यस्तत्कलां नार्हंति षोडशीम् ॥ १५ ॥ बभूव वर्द्धमाना सा शुक्ले चंद्रकला यथा ॥ अतीव यौवनस्था च शैलगेहे दिनेदिने ॥ ॥ १६ ॥ बभूवाकाशवाणी च तां संबोध्य जगत्प्रसूम् ॥ शिवे शिवं च तपसा कठोरेण लभेति च ॥ १७ ॥ विनेश्वरं न तपसा प्राप्ता हि गर्भसंभवम् ॥ प्रहस्य तस्थौ श्रुत्वेति सा च यौवनगर्विता ॥ १८ ॥ मम जन्मांतरीयं च भस्मास्थि च बिभर्ति यः ॥ स मां प्रौढां कथं दृष्ट्वा न गृह्णात्यत्र जन्मनि ॥ १९ ॥ यो विदग्धश्च ब्रह्मांडं बभ्राम मम शोकतः ॥ स कथं मां न गृह्णाति दृष्ट्वा परमसुंदरीम् ॥ २० ॥ दक्षयज्ञं यो बभंज मम हेतोः कृपानिधिः ॥ स कथं मां न गृह्णाति पत्नीं जन्मनिजन्मनि ॥ २१ ॥ या यस्य पत्नी यो यस्या भर्ता प्राक्तनतः पुरा ॥ कुतो विश्वे तयोर्भेदो निषेको नान्यथा भवेत् ॥ २२ ॥ सर्वरूपगुणाधारं मत्वा स्वमतिमानतः ॥ न चकार तपः साध्वी न विज्ञाय तमीश्वरम् ॥ २३ ॥ सुंदरीषु च सर्वासु मत्तो नास्त्येव सुंदरी ॥ हृदीति मत्वा गर्वेण न चकार तपः शिवा ॥ २४ ॥ रूपयौवनवेषाणां पुमान्ग्राही स्वयोषिताम् ॥ शिवो मच्छ्रुतिमात्रेण मां गृह्णाति विना तपः ॥ २५ ॥ हृदीति मत्वा गिरिजा तस्थौ हिमगिरेर्गृहे ॥ शश्वत्सहचरीमध्ये क्रीडोन्मत्ता दिवानिशम् ॥ २६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तूर्णं दूतः शैलेंद्रसंसदि ॥ उवाचागत्य मधुरं तत्पुरः संपुटांजलिः ॥ २७ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ शैलेंद्र गच्छाक्षयवटांतिकम् ॥ आजगाम महादेवः सगणो वृषवाहनः ॥ ॥ २८ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ पूजनं कुरु शैलेन्द्र देवेन्द्रं तमतींद्रियम् ॥ २९ ॥ सिद्धिस्वरूपं सिद्धेशं योगींद्राणां गुरोर्गुरुम् ॥ मृत्युंजयं कालकालं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ ३० ॥ परमात्मस्वरूपं च सगुणं निर्गुणं विभुम् ॥ भक्तध्यानार्थमलं दधानं देहमीश्वरम् ॥ ३१ ॥ शैलो दूतवचः श्रुत्वा समुत्तस्थौ मुदान्वितः ॥ मधुपर्कादिकं नीत्वा जगाम शंकरांतिकम् ॥ ३२ ॥ देवी दूतवचः श्रुत्वा प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ हृदीति मेने मद्धेतोराजगाम महेश्वरः ॥ ३३ ॥ चकार वेषमतुलं दधार वस्त्रमुत्त

भम् ॥ रत्नेंद्रसारालंकाराद्रत्नमालां मनोहराम् ॥ ३४ ॥ पारिजातप्रसूनानां मालां चंदनसंयुताम् ॥ चकार शंकरार्थं च मत्वा मालां मनोहराम् ॥ ३५ ॥ रत्नसिंहासनस्था सा ददर्श दर्पणे मुखम् ॥ कस्तूरीबिंदुना सार्द्धं सिंदूरबिंदुभूषितम् ॥ ३६ ॥ आरक्त नेत्रयुगलं निर्मलांजनसंयुतम् ॥ शरन्मध्याह्नममलं यथालिपंक्तिवेष्टितम् ॥३७॥ सुकोमलौष्ठयुगुलं तांबूलरागसंयुतम् ॥ अतीव सुंदरं रम्यपक्वबिंबफलं यथा ॥३८॥रत्नकुंडलदीप्त्या च गंडस्थलविराजितम् ॥ सूर्योदयेन ज्वलितं सुमेरुशिखरं यथा ॥३९॥ अत्यनिर्वच नीयं च दंतपंक्तिमनोहरम् ॥ यथा मुक्तासमूहं च सजलं जलदागमे ॥४०॥ गजमुक्तासमायुक्तं सुचारुनासिकोत्तमम् ॥ सुशोभितं यथा मेरुं स्वर्णदीजलधारया ॥४१॥ मालतीमाल्यसंयुक्तकबरीभारसंयुतम् ॥ बकपंक्तिसुशोभाढ्यं नवीनं जलदं यथा ॥४२॥ तप्तकांचन वर्णाभं चारुवक्षःस्थलोज्ज्वलम् ॥ रत्नेंद्रसारहाराक्तं कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥४३॥ चारुचंपकवर्णाभं स्तनयुग्मं मनोहरम् ॥ बदरीफ लतुल्यं च चारुपत्रकशोभितम् ॥ ४४ ॥ मध्यं मनोहरं क्षीणं निम्ननाभिस्थलोज्ज्वलम् ॥ अतीव सुंदरं रम्यमुदरं वर्तुलाकृति॥४५॥ रंभास्तंभविनिंद्यैकमूरुयुग्मं मनोहरम् ॥ कामालयं सुकठिनं निगूढं[1]शुकेन च ॥४६॥ स्थलपद्मप्रभामुष्टपदयुग्मं मनोहरम् ॥ रत्नपाश कसंयुक्तं सिद्धालक्तकभूषितम् ॥ ४७ ॥ दधतं रत्नमंजीरं राजहंसानुकारि च ॥ रत्नेंद्रसाराभरणं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ४८ ॥ करं सुकोमलतरं सुंदरं कनकप्रभम् ॥ रत्नकंकणकेयूरशंखभूषणभूषितम् ॥ ४९ ॥ बिभ्रत्सद्रत्नमुकुरं लीलाकमलमुज्ज्वलम् ॥ रत्नांगुलीय मतुलं दधतं सुमनोहरम् ॥ ५० ॥ दृष्ट्वा स्वरूपमतुलं दध्यौ शंकरमीश्वरम् ॥ विशिष्य मनसा शश्वद्दुर्तुश्चरणपंकजम् ॥ ५१ ॥ पितरं मातरं बंधुं साध्वीवर्गं सहोदरम् ॥ अंतरे सा न सस्मार किंचिदेव शिवं विना ॥ ५२ ॥ अथ शैलेश्वरस्तत्र ददर्श चंद्रशेख रम् ॥ स्वर्णदीपुलिनाद्रम्यादुत्पतंतं च सस्मितम् ॥ ५३ ॥ दधतं संस्कृतां मालां जपंतं मम नामकम् ॥ ततस्स्वर्णप्रभाजुष्टजटाराशि विराजितम् ॥ ५४ ॥ वृषभस्थं शूलपाणिं सर्वभूषणराजितम् ॥ नागयज्ञोपवीतं च सर्पभूषणभूषितम् ॥ ५५ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं

[1] शुकम्-१० पा०।

व्याघ्रचर्मवरं परम् ॥ विभूतिभूषितांगं तमस्थिमालं दिगम्बरम् ॥ ५६ ॥ पंचवक्त्रं त्रिनयनं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ददर्श रुद्रान्परितो ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ ५७ ॥ शिववामे महाकालं दक्षिणे नंदिकेश्वरम् ॥ भूतप्रेतपिशाचांश्च कूष्मांडान्ब्रह्मराक्षसान् ॥ ५८ ॥ वेतालान्क्षेत्रपालांश्च भैरवान्भीमविक्रमान् ॥ सनकं च सनंदं च कुमारं च सनातनम् ॥ ५९ ॥ जैगीषव्यं देवलं च काणादं गौतमं तथा ॥ पिप्पलादं कणखनं वोढुं पंचशिखं कंठम् ॥ ६० ॥ ॥ जाजलिं करखं कर्णं लोमशं सूर्यवर्चसम् ॥ कात्यायनं पाणिनिं च शंखं दुर्वाससं ततः ॥ ६१ ॥ शातातपं पारिभद्रमष्टावक्रं मरुद्भवम् ॥ एतान्पुरोगमान्नत्वा प्रणनाम शिवं गिरिः ॥ ६२ ॥ मूर्ध्ना निपत्य भूमौ स दंडवत्संपुटांजलिः ॥ अथो अनल्पया भक्त्या धृत्वा तच्चरणांबुजम् ॥ ननाम चाश्रुनेत्रः स पुलकांचितविग्रहः ॥ ६३ ॥ धर्मदत्तेन स्तोत्रेण तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ तुष्टे ब्राह्मे दिनेऽतीते पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥ ६४ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ ॥ त्वं ब्रह्मा सृष्टिकर्ता च त्वं विष्णुः परिपालकः ॥६५॥ त्वं शिवः शिवदोऽनंतः सर्वसंहारकारकः ॥ त्वमीश्वरो गुणातीतो ज्योतीरूपः सनातनः ॥ ६६ ॥ प्रकृतः प्रकृतीशश्च प्राकृतः प्रकृतेः परः ॥ नानारूपविधाता त्वं भक्तानां ध्यानहेतवे ॥ येषु रूपेषु यत्प्रीतिस्तत्तद्रूपं बिभर्षि च ॥६७॥ सूर्यस्त्वं सृष्टिजनक आधारः सर्वतेजसाम् ॥ सोमस्त्वं सस्यपाता च सततं शीतरश्मिना ॥६८॥ वायुस्त्वं वरुणस्त्वं च त्वमग्निः सर्वदाहकः ॥ इंद्रस्त्वं देवराजश्च कालो मृत्युर्यमस्तथा ॥ ६९ ॥ मृत्युंजयो मृत्युमृत्युः कालकालो यमांतकः ॥ ७० ॥ वेदस्त्वं वेदकर्ता च वेदवेदांगपारगः ॥ विदुषां जनकस्त्वं च विद्वांश्च विदुषां गुरुः ॥ ७१ ॥ मंत्रस्त्वं हि जपस्त्वं हि तपस्त्वं तत्फलप्रदः ॥ वाक् त्वं वागधिदेवी त्वं तत्कर्ता तद्गुरुः स्वयम् ॥७२॥ अहो सरस्वतीबीजं कस्त्वां स्तोतुमिहेश्वरः ॥ इत्येवमुक्त्वा शैलेंद्रस्तस्थौ धृत्वा पदांबुजम् ॥ ७३ ॥ तत्रोवास तमाबोध्य चावरुह्य वृषाच्छिवः ॥ स्तोत्रमेतन्महापुण्यं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः ॥ ७४ ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो भयेभ्यश्च भवार्णवे ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं मासमेकं पठेद्यदि ॥ ७५ ॥ भार्याहीनो लभेद्भार्यां

१ कचम्-इ०पा० । २ जाबालिम्-इ०पा० । ३ करथं कण्वम्-इ० पा० ।

सुशीलां सुमनोहराम् ॥ चिरकालगतं वस्तु लभते सहसा ध्रुवम् ॥ ७६ ॥ राज्यभ्रष्टो लभेद्राज्यं शंकरस्य प्रसादतः ॥ कारागारे श्मशाने च शत्रुग्रस्तेऽतिसंकटे ॥ ७७ ॥ गभीरेऽतिजलाकीर्णे भग्नपोते विषादने ॥ रणमध्ये महाभीते हिंस्रजंतुसमन्विते ॥ ७८ ॥ सर्वतो मुच्यते स्तुत्वा शंकरस्य प्रसादतः ॥ ७९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे ऽष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ इति स्तुत्वा हिमगिरिर्विसतः शंकरस्य च ॥ उवास पुरतो दूरे लब्धा ज्ञः सर्वसंमतः ॥ १ ॥ मधुपर्कादिकं तस्मै प्रददौ भक्तिपूर्वकम् ॥ मुनीन्संपूजयामास ततः शंकरपार्षदान् ॥ २ ॥ तदा तत्र समागत्य मेनका स्त्रीगणैः सह ॥ ददर्श वटमूलस्थं शंकरं चंद्रशेखरम् ॥ ३ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं वसंतं व्याघ्रचर्मणि ॥ मध्ये मुनिगणानां च ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ४ ॥ यथाकाशे तारकाणां द्विजराजं विराजितम् ॥ परमाह्लादकं रूपं कंदर्पकोटिसन्निभम् ॥५॥ विहाय वार्द्धकावस्थां दधतं नवयौवनम् ॥ अतीव सुंदरं रम्यं चित्तचोरं च योषिताम् ॥ ६ ॥ कामं कामातुराणां च सतीनां च सुतं यथा ॥ वैष्णवानां महाविष्णुं शैवानां च सदाशिवम् ॥ ७ ॥ शक्तिस्वरूपं शाक्तानां सौराणां सूर्यरूपिणम् ॥ कालस्वरूपं दुष्टानां शिष्टानां परिपालकम् ॥८॥ कालकालसमं मृत्योर्मृत्युमृत्युं भयानकम् ॥ व्याघ्रचर्मचारुवस्त्रं बभूव भस्मचंदनम् ॥९॥ सर्पाः सुंदरमाल्यानि कस्तूरी या विषप्रभा ॥ जटा सुललिता चूडा चंद्रस्त्वलिकचंदनम् ॥ १० ॥ सुचार्वी मालतीमाला गंगाधारा मनोहरा ॥ अस्थिमाला रत्नमाला धत्तूरं चारुचंपकम् ॥११॥ एकीभूतं पंचवक्त्रं नेत्रयुग्माब्जशोभितम् ॥ शरत्पार्वणचंद्राभं प्रच्छाद्य दीप्तमुत्तमम् ॥ १२ ॥ बंधुजीवविनिंद्यैकमोष्ठाधरमनोहरम् ॥ श्वेतश्चंद्रो वृषेंद्रश्च भूताद्या नर्तका इव ॥१३॥ सद्यो व्यतिक्रमं सर्वं महेशस्य महेश्वरि ॥ दृष्ट्वैवं शिवरूपं च मेना तुष्टा बभूव ह ॥ १४ ॥ काश्चिन्निमेषरहिताः कामेन पुलकांचिताः ॥ अतिकामातुराः सत्यः प्रापुर्मूर्च्छां च काश्चन ॥ ॥ १५ ॥ काश्चिद्विनिंद्य कांतांश्च प्रशशंसुर्महेश्वरम् ॥ मनोरथेन मनसा समाश्लिष्यंति काश्चन ॥ १६ ॥ काचिन्मानसिकं कामा

त्कुर्वंती चुंबनं मुदा ॥ ध्रुवं कामं करिष्यामो वयं च कामसागरे ॥ १७ ॥ अस्माकमेवं भर्ता चेत्परत्रैव यशो भवेत् ॥ इहैवं किं करिष्यामो वयं कांते रतेरलम् ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा तमेवं सुचिरमिति जल्पंति काश्चन ॥ काश्चिद्दृष्ट्वा शिवं किंचिन्मुखमाच्छाद्य वाससा ॥ १९ ॥ सस्मिता वक्रनयनाः पश्यंत्येवं पुनःपुनः ॥ वयं गृहं न यास्यामो यास्यामः शिवसन्निधिम् ॥ २० ॥ शरत्सुधांशुवदनं द्रक्ष्यामोऽहर्निशं मुदा ॥ संसारं न करिष्यामः प्रविशामो हुताशनम् ॥ २१ ॥ भविता नः शिवः स्वामीत्येवं जल्पंति काश्चन ॥ अहो पुण्यवती दुर्गा श्लाघ्यते जन्म भारते ॥ २२ ॥ यस्या अयं शिवः स्वामीत्येवं जल्पंति काश्चन ॥ मुदा मेना शिवं दृष्ट्वा गृहं ताभिर्जगाम ह ॥ २३ ॥ शिवं संपूज्य शैलेंद्रः प्रणम्य स्वगृहं ययौ ॥ कृत्वानुमानं रहसि गिरीशो मेनया सह ॥ २४ ॥ दुर्गां प्रस्थापयामास शिवाय शिवसन्निधिम् ॥ पार्वती सखिभिः सार्द्धं वेषं कृत्वा मनोहरम् ॥ २५ ॥ भावानुरक्ता हर्षेण जगाम शिवसंनिधिम् ॥ दृष्ट्वा शिवा शिवं शांतं प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ २६ ॥ सप्तप्रदक्षिणं कृत्वा सस्मिता प्रणनाम सा ॥ अनन्यभावं गुणिनम् परं ज्ञानिनां वरम् ॥ २७ ॥ सुंदरं लभ भर्तारं सुन्दरीत्याशिषं ददौ ॥ भविता तव सौभाग्यं शुभे स्वामिनि संततम् ॥ २८ ॥ पुत्रस्ते भविता साध्वि नारायणसमो गुणैः ॥ भविता ते परा पूजा त्रैलोक्ये जगदंबिके ॥ २९ ॥ ब्रह्मांडेषु च सर्वेषु सर्वेषां च परा भव ॥ सप्तप्रदक्षिणाः कृत्वा यतो भक्त्या त्वया नतम् ॥ ३० ॥ सप्तजन्मनि तुष्टोऽहं तत्फलं लभ सुन्दरि ॥ तीर्थे कांतेऽभीष्टदेवे गुरौ मंत्रे तथौषधे ॥ ३१ ॥ आस्था च यादृशी यासां सिद्धिस्तासां च तादृशी ॥ इत्युक्त्वा शंकरस्तूर्णं ब्रह्मज्योतिः परं च माम् ॥ ३२ ॥ दध्यौ योगासनं कृत्वा योगीशो व्याघ्रचर्मणि ॥ प्रक्षाल्य चरणौ देवी पपौ तच्चरणोदकम् ॥ ३३ ॥ चकार मार्जनं भक्त्या वह्निशौचेन वाससा ॥ रत्नसिंहासनं रम्यं विश्वकर्मादिनिर्मितम् ॥ ३४ ॥ अपूर्वं कांस्यपात्रस्थं नैवेद्यं प्रददौ किल ॥ अर्घ्यं मंदाकिनीतोयसंयुक्तं चरणे ददौ ॥३५॥ सुगंधिचंदनं चारु कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ प्रददौ मालतीमालां गले गरलसुंदरे ॥ ३६ ॥ भक्त्या पूजां

१ च परत्र चयतो भवेत् ॥ इहैवैकं करिष्यामो वयं कान्तं रतौ रतम्–इ० पा० ।

[illegible]तथ पुष्पवृष्टिं च तुष्टये ॥ पीयूषं स्वर्णपात्रस्थं प्रददौ मधुरं मधु ॥ ३७ ॥ रत्नप्रदीपशतकं समंताद्रूपमुत्तमम् ॥ त्रैलोक्य
दुर्लभं वस्त्रं स्वर्णयज्ञोपवीतकम् ॥३८॥ सुगंधिशीततोयं च पानार्थं पार्वती ददौ ॥ अतीव सुन्दरं रम्यं रत्नसारेन्द्रभूषणम् ॥ ३९ ॥
दुर्लभां कामधेनुं च स्वर्णशृंगसमन्विताम् ॥ स्नानीयं तीर्थतोयं च तांबूलं च मनोहरम् ॥ ४० ॥ दत्त्वा षोडशोपचारं प्रणनाम
पुनःपुनः ॥ संपूज्य शूलिनं भक्त्या ययौ नित्यं पितुर्गृहम् ॥ ४१ ॥ शुश्रावाप्सरसां वक्त्राद्देवीमिंद्रो महेश्वरः ॥ श्रुत्वा वार्तां शुना
सीरो ननर्त हर्षसंयुतः ॥ ४२ ॥ दूतद्वारा कामदेवमानिनाय त्वरान्वितः ॥ इंद्राज्ञया कामदेवः प्रजगामामरावतीम् ॥ ४३ ॥ तूर्णं
प्रस्थापयामास तं च यत्र शिवः शिवा ॥ पंचसायकसंयुक्तो जगाम पंचसायकः ॥ ४४ ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमान्यत्र शक्तियुतः शिवः ॥
गत्वा ददर्श मदनः शिवायुक्तं शिवं विभुम् ॥ ४५ ॥ शांतं त्रैलोक्यकांतं च प्रसन्नवदनेक्षणम् ॥ कामः स्थितोंतरिक्षे च धृत्वा च सशरं
धनुः ॥ ४६ ॥ चिक्षेपास्त्रं दुर्निवार्यममोघं शंकरे मुदा ॥ बभूवामोघमस्त्रं च मोघं तत्परमात्मनि ॥४७॥ आकाश इव निर्लिप्ते निर्लिप्ते
परमात्मनि ॥ मोघीभूते च शस्त्रे च भयमाप च मन्मथः ॥ ४८ ॥ चकंप पुरतः स्थित्वा दृष्ट्वा मृत्युंजयं विभुम् ॥ सस्मार त्रिदशा
न्कामः शक्रादीन्भयविह्वलः ॥ ४९ ॥ आययुर्देवताः सर्वाः शंभुकोपेन वेपिताः ॥ चक्रुः स्तुतिं च स्तोत्रेण शंकरं त्रिदशेश्वरम् ॥५०॥
कोपाग्निरुद्गिरंतं तं कपाललोचनाद्धरो ॥ स्तुतिं कुर्वत्सु देवेषु स वह्निः शंभुसंभवः ॥ ५१ ॥ जज्वालोर्ध्वशिखो दीप्तः प्रलयाग्निशिखो
पमः ॥ उत्पत्य गगने घूर्णन्निपत्य धरणीतले ॥ भ्रामं भ्रामं च परितः पपात मदनोपरि ॥ ५२ ॥ बभूव भस्मसात्कामः क्षणेन हर
कोपतः ॥ विषण्णा देवताः सर्वा नतवक्त्रा च पार्वती ॥५३॥ विललाप बहुतरं हरस्य पुरतो रतिः ॥ तुष्टुवुर्देवताः सर्वाः कंपिताश्चंद्रशे
खरम् ॥ ५४ ॥ रतिमूचुः सुराः सर्वे रुरुदुश्च मुहुर्मुहुः ॥ किंचिद्भस्म गृहीत्वा च रक्ष मातर्भयं त्यज ॥ ५५ ॥ वयं तं जीवयिष्यामो
लभिष्यसि प्रियं पुनः ॥ हरकोपापनयने सुप्रसन्ने दिने तथा ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा रतेर्विलापं च मूर्च्छां संप्राप पार्वती ॥ सतीन्द्रियं गुणातीतं
[illegible] ॥५७॥ रुदंतीं पार्वतीं त्यक्त्वा स्वस्थानं प्रययौ शिवः ॥ सद्यो बभूव तत्रैव पार्वतीदर्पमोक्षणम् ॥५८॥ रूपयौवनयो

मेवं तत्याज शैलकन्यका ॥ मुखं दर्शयितुं लज्जा तद्बभूव सखीगणे ॥ ५९ ॥ सुराश्च रविमाश्वास्य सर्वे जग्मुः स्वमंदिरम् ॥ प्रणम्य दंडवद्रुद्रं शोकादुद्विग्नमानसाः ॥ ६० ॥ स्तुत्वा रुदित्वा शोकेन भयेन कामकामिनी ॥ कोपरक्तेक्षणं रुद्रं राधिके स्वालयं ययौ ॥ ६१ ॥ न जगाम पितुर्गेहं पार्वती सा तु लज्जया ॥ स्वालिभिर्वार्यमाणापि जगाम तपसे वनम् ॥ ६२ ॥ प्रजग्मुः सहचारिण्यस्तत्पश्चाच्छोकविह्वलाः ॥ मातृभिर्वार्यमाणा सा स्वर्णदीतीरजं वनम् ॥ ६३ ॥ सुचिरं च तपस्तप्त्वा सा संप्राप त्रिलोचनम् ॥ रतिः संप्राप मदनं शंकरस्य वरेण च ॥ ६४ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं पार्वतीदर्पमोक्षणम् ॥ निगूढचरितं राधे किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ अहो विचित्रं चरितमपूर्वं किं श्रुतं विभो ॥ सुन्दरं श्रुतिपीयूषं निगूढं ज्ञानकारणम् ॥ १ ॥ न विशेषं समासं च श्रुतं न व्यासमीप्सितम् ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि विस्तीर्णं कथय प्रभो ॥ २ ॥ किं किं तपः कठोरं च चकार पार्वती स्वयम् ॥ कं कं वरं वा संप्राप्य कथमाप महेश्वरम् ॥ ३ ॥ रतिः केन प्रकारेण जीवयामास मन्मथम् ॥ पार्वतीशिवयोः कृष्ण विवाहं वर्णय प्रभो ॥ ४ ॥ तयो रहसि संभोगं पापिनां पापमोचनम् ॥ कथ्यतां करुणासिंधो दुःखिनां दुःखमोचनम् ॥ ५ ॥ दंपतीविरहो किंच कर्णज्वाला च योषितः ॥ श्रोतुं कौतूहलं कृष्ण पुनः संमेलनं तयोः ॥ ६ ॥ अग्निज्वाला विषज्वाला क्षमा सोढुं च योषितः ॥ दंपतीविरहज्वाला न श्रोतुं च क्षणं क्षमा ॥ ७ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा विस्मितश्चकिताननः ॥ विस्तीर्णं वक्तुमारेभे हृदयेन विदूयता ॥ ८ ॥ दंपतीविरहोक्तिं च यां राधा श्रोतुमक्षमा ॥ विच्छेदे शतवर्षीये किमस्या भविता मम ॥ ९ ॥ इत्येवं मानसे कृत्वा मायेशो माययान्वितः ॥ कृपासिंधुश्च कृपया कथां कथितुमुद्यतः ॥ १० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ प्राणाधिके राधिके त्वं श्रूयतां प्राणवल्लभे ॥ प्राणाधिदेवि प्राणेशि प्राणाधारे मनोहरे ॥ ११ ॥ वटमूलाद्गते रुद्रे पार्वती तपसे ययौ ॥ पुनःपुनः स्वमात्रा च पित्रा च विनिवारिता ॥१२॥ गत्वा सा स्वर्णदीतीरं स्नात्वा त्रिषवणं मुदा ॥ संदेशे च मया दत्तं जजाप तं मनुं मुदा॥१३॥

वर्षमेकं च संपूर्णमनाहारा स्वभक्तितः ॥ तस्या तपः कठोरं च चकार जगदंबिका ॥ १४ ॥ ग्रीष्मे च परितो वह्नि प्रज्व लंतं दिवानिशम् ॥ कृत्वा प्रतस्थौ तन्मध्ये संततं जपती मनुम् ॥१५॥ शश्वत्स्मशाने वर्षासु कृत्वा योगासनं शिवा ॥ शिलां दृष्ट्वा च संसिक्तां बभूव जलधारया ॥ १६ ॥ शीते जलांतरे शश्वत्प्रतस्थौ भक्तिपूर्वकम् ॥ अनाहारा शरद्रौद्रनीहारासु दिशासु च ॥ १७॥ एवं कृत्वा परं वर्षमप्राप्य शंकरं सती ॥ शुचा कृत्वाग्निकुंडं च प्रवेष्टुं सा समुद्यता ॥१८॥ तामग्निकुंडं विशतीं तपसातिकृशां सतीम्॥ दृष्ट्वा शिवः कृपासिंधुः कृपया तां जगाम ह ॥ १९ ॥ अतीव वामनो बालो विप्ररूपी स्वतेजसा ॥ प्रज्वलन्मनसा हृष्टो दंडी छत्री जटाधरः ॥ २० ॥ शुक्लयज्ञोपवीती च शुक्लवासाश्च सस्मितः ॥ श्वेताब्जबीजमालां च बिभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् ॥ २१ ॥ निर्जने बालकं दृष्ट्वा स्निग्धा सापि जगाद ह ॥ तत्तेजसाति प्रच्छन्ना तत्याज च तपः स्वयम् ॥ २२ ॥ को भवानिति पप्रच्छ तं शिशुं पुरतः स्थितम् ॥ मनसालिंगनं कर्तुमिच्छंती परमादरम् ॥ २३ ॥ श्रुत्वा शैलसुताप्रश्नं प्रहस्य परमेश्वरः ॥ उवाचातीव मधुरं कर्णपीयूषमीश्वरीम् ॥ २४ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ इच्छागामी बटुरहं तपस्वी विप्रबालकः ॥ का त्वं कांतातिकांतारे तपश्चरसि सुन्दरि ॥ २५ ॥ वद कस्य कुले जाता कस्य कन्या च काभिधा ॥ तपसः फलदात्री त्वं कस्माद्धेतोस्तपस्तव ॥ २६ ॥ अहो वा तपसां राशिः स्वयं मूर्तिमती सती ॥ तपो वा लोकशिक्षार्थं करोषि कमलेक्षणे ॥ २७ ॥ स्वयं तेजःस्वरूपा वा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ विधाय भक्तध्यानार्थं विग्रहं भारते जनुः ॥ २८ ॥ किं वा त्रिलोके लक्ष्मीस्त्वं संपद्रूपा सनातनी ॥ रक्षां विधातुं जगतामागता धातुरंतिके ॥ २९ ॥ किं वांबिका त्वं देवानां स्वयं मूर्तिमती सती ॥ सावित्री भारते जन्म स्वेच्छया लब्धुमागता ॥ ३० ॥ रागाधिष्ठातृदेवी वा स्वयं साक्षात्सरस्वती ॥ सर्वविद्याः प्रकटितुं स्वेच्छया जन्म भारते ॥ ३१ ॥ एतासु मध्ये का वा त्वं नाहं तार्कितुमीश्वरः ॥ या सा भवति कल्याणि परितुष्टा च मां भव ॥ ३२ ॥ सति त्वयि प्रसन्नायां प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ पतिव्रतायां तुष्टायां तुष्टो नारायणः स्वयम् ॥ ३३ ॥ तुष्टे नारायणे देवे शश्वत्तुष्टं जगत्त्रयम् ॥ तरुमूलेषु सिक्तेषु शाखाः सिक्ता यथा प्रिये ॥ ३४ ॥ शिशोस्तद्

एवं श्रुत्वा प्रहस्य परमेश्वरी ॥ उवाच वचनं चारु कर्णपीयूषमीश्वरी ॥ ३५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ नाहं वेदप्रसूर्लक्ष्मीर्वाग धिष्ठातृदेवता ॥ जन्म मे भारते वर्षे सांप्रतं शैलकन्यका ॥ ३६ ॥ पूर्वं जन्म दक्षगेहे सती शंकरकामिनी ॥ योगेन त्यक्तदेहाहं तातभर्तृविनिंदया ॥ ३७ ॥ ॥ अत्र जन्मनि पुण्येन संप्राप्ते शंकरे द्विज ॥ मां त्यक्त्वा भस्मसात्कृत्वा मन्मथं स जगा मह ॥ ३८ ॥ प्रयाते शंकरे तापाद्व्रीडयाहं पितुर्गृहात् ॥ आगमत्तपसे चित्तं ममेदं स्वर्णदीतटे ॥ ३९ ॥ तपः कृत्वा कठोरं च सुचिरं प्राणवल्लभम् ॥ अप्राप्याग्निं प्रवेष्टुं च त्वां च दृष्ट्वा क्षणं स्थिता ॥ ४० ॥ गच्छ त्वं प्रविशाम्यग्नौ प्रलयाग्निशि खोपमे ॥ कृत्वा स्वकामनां विप्र हरप्राप्तिमनीषितम् ॥ ४१ ॥ यत्र यत्र जनुर्लब्ध्वा लभिष्यामि शिवं परम् ॥ प्राणाधिकं प्रियं कांतं विभुं जन्मनि जन्मनि ॥ ४२ ॥ सर्वा हि स्वप्रियं लब्धुं लभंति जन्म वांछितम् ॥ तज्जन्म पतिलाभार्थं सर्वासां च श्रुतौ श्रुतम् ॥ ४३ ॥ प्राक्तनीयो हि यो भर्ता स तासां प्रतिजन्मनि ॥ या स्त्री येषां सुनियता सा तेषां जन्मजन्मनि ॥ ४४ ॥ तद्देहमिह न प्राप्य कृत्वा घोरतरं तपः ॥ कृत्वाग्निकुंडे काम्यं च लभिष्यामि परत्र तम् ॥ ४५ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती तत्र तत्पुरः प्रविवेश ह ॥ निषिध्यमाना पुरतो ब्राह्मणेन पुनःपुनः ॥ ४६ ॥ वह्निप्रवेशं कुर्वंत्याः पार्वत्याः परमेश्वरि ॥ बभूव तपसा सद्यो वह्निश्चंदनवद्ध्रुवम् ॥ ॥ ४७ ॥ क्षणं तदंतरे स्थित्वा चोत्पतंतीं शिवां शिवः ॥ पुनः प्रपच्छ सहसा वृंदावनविनोदिनि ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ अहो तपस्ते किं भद्रे न बुद्धं किंचिदेव हि ॥ न दग्धो वह्निना देहो न च प्राप्तो मनीषितः ॥ ४९ ॥ शिवं कल्याणरूपं च भर्ता रं कर्तुमिच्छसि ॥ अविग्रहं पतिं कृत्वा किं वा ते वांछितं भवेत् ॥ ५० ॥ संहर्तारं च भर्तारं यदीच्छसि शुचिस्मिते ॥ कांतमिच्छंति का वा स्त्री सर्वसंहारकारणम् ॥ ५१ ॥ मोक्षं वांछसि चेद्देवि कृत्वा कांतं स्वरूपिणम् ॥ सर्वमुक्तिप्रदा त्वं च तपस्या विफला तव ॥ ॥ ५२ ॥ शिवश्च मंगले मोक्षे संहर्ता न च दृश्यते ॥ शिवशब्दस्य चान्योऽर्थो न हि वेदे निरूपितः ॥ ५३ ॥ तं च संहारकर्तारं यदि वाञ्छसि सुंदरि ॥ लभिष्यसे रतं रुद्रं सर्वलोकभयंकरम् ॥ ५४ ॥ न भविष्यति मोक्षस्ते स्वाभीष्टं देवसेवनम् ॥ हरिस्मृतिर

शोभा च सर्वमंगलदा सदा ॥ ५५ ॥ शीघ्रं पितुर्गृहं गच्छ तत्र द्रक्ष्यसि शंकरम् ॥ ममाशिषा स्वतपसां फलेन च सुदुर्लभम् ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वा पार्वतीं विप्रस्तत्रैवांतरधीयत ॥ दुर्गा ययौ पितुर्गेहं महादेवेति वादिनी ॥ ५७ ॥ पार्वत्यागमनं श्रुत्वा मेनका च हिमालयः ॥ दिव्यं यानं पुरस्कृत्य प्रययौ हर्षविह्वलः ॥ ५८ ॥ संस्थाप्य मंगलघटान्राजवर्त्मनि राधिके ॥ चंदनागुरुकस्तूरीफलशाखासमन्वितान् ॥ ५९ ॥ पट्टसूत्रसन्निबद्धरसालपल्लवान्वितैः ॥ परितः परितो रंभास्तंभवृंदसमन्विते ॥ ६० ॥ पतिपुत्रवतीयोषित्समूहै र्दीपहस्तकैः ॥ पूर्णैर्लाजाधान्यदूर्वाफलपुष्पसमन्वितैः ॥ ६१ ॥ सुपुण्यैर्ब्राह्मणैश्चापि मुनिभिर्ब्रह्मचारिभिः ॥ नटीभिर्नर्तकीभिश्च गजेंद्रैः परिशोभिते ॥ ६२ ॥ पुरोहितैश्च संयुक्तैः कुर्वद्भिर्मंगलध्वनिम् ॥ सुचारुमालतीमालाहस्तैः शस्तैः प्रशंसितैः ॥ ६३ ॥ नानाप्रकारवाद्यैश्च शंखध्वनिसुनादितैः ॥ सिंदूररेणुभिश्चारुचंदनद्रवपंकिलम् ॥ ६४ ॥ प्रविश्य नगरं दुर्गा ददर्श पितरौ पुरः ॥ सुप्रसन्नौ प्रधावंतौ हर्षाश्रुपुलकान्वितौ ॥ ६५ ॥ प्रसन्नवदना देवी चालिभिः प्रणनाम तौ ॥ संयुज्याथाशिषं तौ च चक्रतुस्तां च वक्षसि ॥ ॥ ६६ ॥ हे वत्से वत्सेत्युच्चार्य रुदंतौ प्रेमविह्वलौ ॥ तदा तां च रथे कृत्वा जग्मतुर्निजमंदिरम् ॥ ६७ ॥ स्त्रियो निर्मंच्छनं चक्रुर्विप्रा युयुजुराशिषम् ॥ ब्राह्मणेभ्यश्च बंदिभ्यः पर्वतेंद्रो धनं ददौ ॥ ६८ ॥ मंगलं कारयामास पाठयामास छांदसम् ॥ एवं स्वकन्यया सार्द्धं तस्थतुस्तौ स्वमंदिरे ॥ ६९ ॥ सुखेन वसतौ तौ हि हर्षनिर्भरमानसौ ॥ एकदा च तपः कर्तुं जगाम स्वर्णदीं गिरिः ॥ ७० ॥ मेनका कन्यया सार्द्धमुवास प्रांगणे मुदा ॥ एतस्मिन्नंतरे भिक्षुर्नर्तकश्च सुगायनः ॥ ७१ ॥ सहसैक आजगाम मेनकासन्निधिं मुदा ॥ शृंगवाद्यं वामहस्ते डमरुं दक्षिणे तथा ॥ ७२ ॥ कृत्वा विभूतिगात्रोऽतिवृद्धोतीव जरातुरः ॥ पृष्ठकंथो रक्तवासाः सुकंठोऽतिमनोहरः ॥ ७३ ॥ जगौ मम गुणाख्यानं कृत्वा नृत्यं मनोहरम् ॥ वादयामास शृंगं च क्षणं डमरुकं तथा ॥ ७४ ॥ आजग्मुर्नागरा बाला बालिका हर्षविह्वलाः ॥ वृद्धा युवानो युवतीसमूहो वृद्धयोषितः ॥ ७५ ॥ श्रुत्वा तु सुन्दरं गीतं सुतानस्वरसंयुतम् ॥ सहसा सुमुहुः सर्वे तेन मूर्च्छामवाप्नुवन् ॥ ७६ ॥ मूर्च्छां संप्राप सा दुर्गा ददर्श हृदि शङ्करम् ॥ त्रिशूलपट्टिशकरं व्याघ्रचर्मवरं परम् ॥७७॥

विभूतिभूषणं रम्यमस्थिमालां सुनिर्मलाम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं सुप्रसन्नं त्रिलोचनम् ॥ ७८ ॥ मालाहस्तं पंचवक्त्रं नाग यज्ञोपवीतकम् ॥ वरं वृणिवत्युक्तवंतं सुन्दरं चंद्रशेखरम् ॥ ७९ ॥ हृदयस्थं हरं दृष्ट्वा मनसा तं ननाम सा ॥ वरं वव्रे मानसे सा त्वं प तिर्मे भवेति च ॥ ८० ॥ एवं दत्त्वा शिवस्तस्यै चांतर्धानं चकार सः ॥ न दृष्ट्वा हृदि तं दुर्गा संप्राप्य चेतनां पुनः ॥ ८१ ॥ ददर्श चक्षुरुन्मील्य भिक्षुकं गायकं पुरः ॥ नृत्यसंगीततः सा तु भिक्षुकस्य च मेनका ॥ ८२ ॥ दातुं ययौ सा रत्नानि स्वर्णपात्रस्थितानि च ॥ भिक्षां ययाचे भिक्षुस्तां दुर्गां नान्यां गृहीतवान् ॥ ८३ ॥ पुनश्च नर्तनं कर्तुमुद्यतः कौतुकेन च ॥ मेना तद्वचनं श्रुत्वा चुको प विस्मयं ययौ ॥ ८४ ॥ भिक्षुकं भर्त्सयामास बहिः कर्तुमुवाच तम् ॥ पत्नी त्रिलोकनाथस्य शिवस्य परमात्मनः ॥ ८५ ॥ याच्ञामिमां प्रकुर्वंतं दूरं कुरु सुभाषिणम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्या गिरिः स्वालयमाययौ॥८६॥ ददर्श पुरतो भिक्षुं प्रांगणस्थं मनोहरम् ॥ कृत्वा नारायणार्चां च गंगातीरे मनोहरे ॥ ८७ ॥ तन्मूर्तिध्यानविश्लेषशोकादुद्विग्नमानसः ॥ श्रुत्वा मेनामुखाद्वार्तां जहास च चुकोप सः ॥ ८८ ॥ आज्ञां चकार स्वचरं बहिः कर्तुं च भिक्षुकम् ॥ आकाशमिव दुःस्पर्शं प्रज्वलंतं स्वतेजसा ॥८९॥ न शशाक बहिः कर्तुं समीपं गंतुमक्षमः ॥ ददर्श भिक्षुकं शैलः क्षणं चारुचतुर्भुजम् ॥९०॥ किरीटिनं कुंडलिनं पीतांबरधरं परम् ॥ सुवेषं सुंदरश्याममीष द्धास्यं मनोहरम् ॥ ९१ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ यद्यत्पुष्पं प्रदत्तं च पूजाकाले गदाभृते ॥ ९२ ॥ गात्रे शिरसि तत्सर्वं भिक्षुकस्य ददर्श ह ॥ धूपः प्रदीपो यो दत्तो नैवेद्यं वा मनोहरम् ॥ ९३ ॥ ददर्श शैलस्तत्सर्वं भिक्षुकस्य पुरः स्थितम् ॥ क्षणं ददर्श द्विभुजं विनोदमुरलीकरम् ॥ ९४ ॥ गोपवेषं किशोरं च सस्मितं श्यामसुंदरम् ॥ मयूरपिच्छचूडं च रत्नालंकारभूषितम् ॥ ॥ ९५ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं वनमालाविभूषितम् ॥ क्षणं ददर्श स्वच्छं च शंकरं चंद्रशेखरम् ॥ ९६ ॥ त्रिशूलपट्टिशकरं व्याघ्रचर्मां बरं परम् ॥ विभूतिगात्रममलमस्थिमालाविभूषितम् ॥ ९७ ॥ नागयज्ञोपवीतं च तप्तस्वर्णजटाधरम् ॥ डमरुशृंगहस्तं च सुप्रशस्तं मनोहरम् ॥ ९८ ॥ प्रजपंतं हरेर्नाम श्वेताब्जबीजमालया ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ९९ ॥ स्वतेजसा प्रज्वलंतं

पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ क्षणं ददर्श जगतां स्रष्टारं च चतुर्मुखम् ॥ १०० ॥ जपंतं श्रीहरेर्नाम स्वच्छस्फटिकमालया ॥ क्षणं सूर्यस्वरूपं च ददर्श त्रिगुणात्मकम् ॥ १ ॥ ददर्श तमतीव्रं तु ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ क्षणमग्निस्वरूपं च ज्वलंतमतितेजसा ॥ २ ॥ क्षणमाह्लादजनकं चंद्ररूपं ददर्श ह ॥ क्षणं तेजःस्वरूपं च निराकारं निरंजनम् ॥ ३ ॥ निर्लिप्तं च निरीहं च परमात्मस्वरूपिणम् ॥ एवं स्वेच्छामयं दृष्ट्वा नानारूपधरं परम् ॥ ४ ॥ हर्षाश्रुपुलकः शैलो दंडवत्प्रणनाम तम् ॥ भक्त्या प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्य च पुनःपुनः ॥ ५ ॥ समुत्पत्य हर्षयुक्तो ददर्श पुनरेव तम् ॥ वास्तवं भिक्षुकं दृष्ट्वा शैलेंद्रो विष्णुमायया ॥ ६ ॥ विसस्मार च तत्सर्वं नानारूपधरं परम् ॥ भिक्षां ययाचे भिक्षुस्तं भिक्षास्थालीस्वपार्श्वकम् ॥ ७ ॥ रक्तांबरः शृंगवाद्यविचित्रडमरुः करे ॥ आदातुमुत्सुको दुर्गां नान्यां भिक्षुः कदाचन ॥ ८ ॥ न स्वीचकार शैलेंद्रो मोहितो विष्णुमायया ॥ भिक्षुः किंचिन्न जग्राह तत्रैवांतरधीयत ॥ ९ ॥ तदा बभूव ज्ञानं च मेनकाशैलयोः प्रिये ॥ अहो दृष्टो जगन्नाथ आवाभ्यां स्वप्रवद्दिने ॥ ११० ॥ आवां शिवो वंचयित्वा स्वस्थानं गतवान्विभुः ॥ तयोर्भक्तिं शिवे दृष्ट्वा सर्वे देवाश्च चिंतिताः ॥ ११ ॥ चक्रुः शक्रादयो युक्तिं सुमेरो रक्षणे भरात् ॥ एकांतभक्त्या शैलश्चेत्कन्यां तस्मै प्रदास्यति ॥ १२ ॥ ध्रुवं निर्वाणतां सद्यः संप्राप्नोत्येव भारते ॥ अनंतरत्नाधारश्चेत्पृथ्वीं त्यक्त्वा प्रयास्यति ॥ १३ ॥ रत्नगर्भाभिधा भूमेर्मिथ्यैव भविता ध्रुवम् ॥ स्थावरत्वं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय सः ॥ १४ ॥ कन्यां शूलभृते दत्त्वा विष्णुलोकं गमिष्यति ॥ नारायणस्य सारूप्यं भविष्यत्येव लीलया ॥ १५ ॥ संप्राप्य पार्षदत्वं च हरिदासो भविष्यति ॥ दशवापीसमा कन्या दीयते ब्राह्मणाय ताम् ॥ १६ ॥ वेदज्ञाय पवित्राय चाप्रतिग्रहशालिने ॥ संध्यायज्ञवेदपाठकारिणे सत्यवादिने ॥ १७ ॥ अस्मै प्रदत्ता कन्या च दशवापीफलप्रदा ॥ त्रिसंध्याकारिणे सत्यवादिने गृहशालिने ॥ १८ ॥ वेदज्ञाय सुविप्राय दत्त्वा सुफलदायिनीं ॥ परदारगृहीताय याजकाय द्विजातये ॥ १९ ॥ शठाय संध्याहीनाय वाप्यैकफलदा सुता ॥ सर्वसंध्यास्वगायत्रीविहीनाय शठाय च ॥ १२० ॥ वैश्योद्भवाय दत्ता या वाप्यर्द्धफलदा स्मृता ॥ पापिने शूद्रजाताय विप्रक्षत्रोद्भवाय च ॥ २१ ॥ दत्त्वा चांडाल

तुल्याय कन्या सा नरकप्रदा ॥ विष्णुभक्ताय विदुषे विप्राय सत्यवादिने ॥ २२ ॥ जितेंद्रियाय दत्ता या विशद्वाप्रीफलप्रदा ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि दिव्यरूपं विधाय च ॥ २३ ॥ एवंभूताय दत्ता चेन्मोदते विष्णुमंदिरे ॥ दत्त्वा कन्यां सुशीलां च हराय हरयेऽथ वा ॥ २४ ॥ नारायणस्वरूपं च भवेदेव श्रुतौ श्रुतम् ॥ विष्णुभक्तो यदा कन्यां ददाति विष्णुप्रीतये ॥ २५ ॥ स लभेद्धरिदास्यं च ध्रुवं विप्रोद्भवाय च ॥ इत्यालोच्य सुराः सर्वे कृत्वा च मंत्रणां प्रिये ॥ २६ ॥ गुरुं प्रस्थापितुं जग्मुर्हिमालयगृहं प्रति ॥ गत्वा प्रणम्य च गुरुं सर्वे चक्रुर्निवेदनम् ॥ २७ ॥ हिमालयगृहं गत्वा कुरु निंदां च शूलिनः ॥ पिनाकिनं विना दुर्गा वरं नान्यं वरिष्यति ॥ २८ ॥ अनिच्छया सुतां दत्त्वा फलं तूर्णं लभिष्यति ॥ कालेन या तु शैलेंद्रश्चेदानीं भुवि तिष्ठतु ॥ २९ ॥ अनंतरत्नाधारं च त्वमेव रक्ष भारते ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा प्रददौ कर्णयोः करौ ॥ १३० ॥ न स्वीचकार स्वगुरुः स्मरन्नारायणेति च ॥ उवाच देववर्गांश्च संभर्त्स्य च पुनःपुनः ॥ ३१ ॥ वेदवेदांतविज्ञाता महाभक्तो हरौ हरे ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ श्रूयतां मद्वचः सत्यं हे देवाः स्वार्थसाधकाः ॥ ३२ ॥ नीतिसारं च वेदोक्तं परिणामसुखावहम् ॥ हरकेशवयोर्भक्तं ये च निंदंति पापिनः ॥ ३३ ॥ भूदेवान्ब्राह्मणांश्चैव स्वगुरुं च पतिव्रताः ॥ पतिभिक्षुब्रह्मचारिसृष्टिबीजान्सुरांस्तथा ॥ ३४ ॥ पच्यंते कालसूत्रे ते यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ श्लेष्ममूत्रपुरीषेषु शेरते ते दिवानिशम् ॥ ३५ ॥ भक्षिताः कीटनिकरैः शब्दं कुर्वंति कातराः ॥ ये निंदंति च ब्रह्माणं स्रष्टारं जगतां गुरुम् ॥ ३६ ॥ शिवं सुराणां प्रवरं दुर्गां लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥ गीतां च तुलसीं गंगां वेदांश्च वेदमातरम् ॥ ३७ ॥ व्रतं तपस्यां पूजां च मंत्रं मंत्रप्रदं गुरुम् ॥ ते पच्यंतेंऽधकूपे वै चायुषोऽर्धं विधेरहो ॥ ३८ ॥ भक्षिताः सर्पसंघैश्च शब्दं कुर्वंति संततम् ॥ ये निंदंति हृषीकेशं देवसाम्यं विधाय च ॥ ३९ ॥ विष्णुभक्तिप्रदं चैव पुराणं च श्रुतेः परम् ॥ राधा तदंगजा गोपी ब्राह्मणांश्च सदार्चितान् ॥ १४० ॥ ते पच्यंतेऽवटे क्लेशा विधातुराखुषा समम् ॥ अधोमुखा ऊर्ध्वजंघाः सर्पसंघैश्च वेष्टिताः ॥ ४१ ॥ भक्षिता विकृताकारैः कीटैः सर्पसमाकृतैः ॥ अतीव कातरा भीताः शब्दं कुर्वंति संततम् ॥ ४२ ॥ श्लेष्ममूत्रपुरीषाणि ध्रुवं भक्षंति क्षोभिताः ॥ उल्कां ददति रुष्टाश्च तन्मुखे यम

किंकराः ॥ ४३ ॥ त्रिसंध्यं तर्जनं कृत्वा कुर्वंति दंडताडनम् ॥ कुर्वंति मूत्रपानं च प्रहारैस्तृषितान्भिया ॥ ४४ ॥ तदा कल्पांतरे सृष्टिं सृष्टिं च प्रथमे पुनः ॥ तेषां भवेत्प्रतीकार इत्याह कमलोद्भवः ॥ ४५ ॥ कृत्वा हि शिवनिंदां च यास्यंति नरकं सुराः ॥ इममेवोपकारं च कर्तुमिच्छथ पुत्रकाः ॥ ४६ ॥ ब्रह्मणा प्रेरितो दक्षो दत्त्वा शूलभृते सुताम् ॥ न पापं परमैश्वर्यं संप्राप हरनिंदकः ॥ ४७ ॥ अनिच्छया सुतां दत्त्वा तुर्यपुण्यं ललाभ सः ॥ अहो विहाय सारूप्यं तुच्छं स्वर्गं ललाभ सः ॥ ४८ ॥ कश्चिन्मध्ये च युष्माकं गत्वा शैलगृहं सुराः ॥ संपादयतु स्वमतं शैलेंद्रस्य प्रयत्नतः ॥ ४९ ॥ अनिच्छया सुतां दत्त्वा सुखं तिष्ठतु भारते ॥ तस्मै भक्त्या सुतां दत्त्वा मोक्षं प्राप्यति निश्चितम् ॥ १५० ॥ पश्चात्सप्तर्षयः सर्वे गृहीत्वा तामरुंधतीम् ॥ ध्रुवं तस्य गृहं गत्वा बोधयिष्यंति पर्वतम् ॥ ५१ ॥ विना पिनाकिनं दुर्गा वरं नान्यं वरिष्यति ॥ अनिच्छया सुतां तस्मै प्रदास्यति सुताज्ञया ॥ ५२ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं देवा गच्छंतु मंदिरम् ॥ इत्युक्त्वा वाक्पतिः शीघ्रं तपसे स्वर्णदीं गतः ॥ १५३ ॥ इति श्री ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ तदा देवाः समालोच्य जग्मुस्ते ब्रह्मणोऽतिकम् ॥ सर्वे निवेदनं चक्रुर्ब्रह्माणं जगतां पतिम् ॥ १ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ तव सृष्टौ जगत्स्रष्टा रत्नाधारो हिमालयः ॥ स चेत्प्राप्स्यति मोक्षं च रत्नगर्भा कुतो मही ॥ २ ॥ सुतां शूलभृते दत्त्वा भक्त्या शैलेश्वरः स्वयम् ॥ नारायणस्य सारूप्यं संप्राप्स्यति न संशयः ॥ ३ ॥ त्वं तस्य निंदनं कृत्वा विमतिं प्रतिपादय ॥ त्वया विना क्षमो नान्यो गच्छ शैलगृहे प्रभो ॥ ४ ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा तानुवाच विधिः स्वयम् ॥ वचनं नीतिसारं च कर्णपीयूषमुत्तमम् ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नाहं कर्तुं क्षमो वत्साः शिवनिंदां सुदुष्कराम् ॥ संपद्विनाशरूपां च विपदो बीजरूपिणीम् ॥ ६ ॥ भूतेशं प्रस्थापयत स्वात्मनिंदां करोति सः ॥ परनिंदा विनाशाय स्वनिंदा यशसे परम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा तं प्रणम्य सुराः प्रिये ॥ शीघ्रं ययुस्ते कैलासं गत्वा च तुष्टुवुः शिवम् ॥ ८ ॥ सर्वे निवेदनं चक्रुः शंकरं करुणालयम् ॥ स ययौ शैलमूलं च तानाश्वास्य प्रह

स्य च ॥ ९ ॥ देवा मुमुदिरे सर्वे शीघ्रं गत्वा स्वमंदिरम् ॥ इष्टसिद्धिर्मुदे शश्वदसिद्धिर्दुःखवर्धिनी ॥ १० ॥ अथ, शैलः सभामध्ये समुवास मुदान्वितः ॥ बंधुवर्गैः परिवृतः पार्वतीसहितः स्वयम् ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र विप्ररूपी शिवः स्वयम् ॥ समाजगाम सहसा प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ १२ ॥ दंडी छत्री दीर्घवासा बिभ्रत्तिलकमुत्तमम् ॥ करे स्फटिकमालां च शालग्रामं गले दधत् ॥ १३॥ तं च दृष्ट्वा समुत्तस्थौ सगणश्च हिमालयः ॥ ननाम दंडवद्भूमौ भक्त्यातिथिमपूर्वकम् ॥ १४ ॥ ननाम पार्वती भक्त्या प्राणेशं विप्ररूपिणम् ॥ आशिषं युयुजे विप्रः सर्वेषां प्रीतिपूर्वकम् ॥ १५ ॥ शैलदत्तासने शीघ्रमुवास ब्राह्मणः स्वयम् ॥ मधुपर्कादिकं सर्वं जग्राह प्रीतिपूर्वकम् ॥ १६ ॥ पप्रच्छ कुशलं शैलो ब्राह्मणं को भवानिति ॥ उवाच सर्वं विप्रेंद्रो गिरींद्रं सादरेण च ॥ १७ ॥

॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ घाटिकां वृत्तिमाश्रित्य भ्रमामि धरणीतले ॥ मनोयायी सर्वगामी सर्वज्ञोहं गुरोर्वरात् ॥ १८ ॥ मया ज्ञातं शंकराय सुतां दातुं त्वमिच्छसि ॥ इमां पद्मासमां दिव्यामज्ञातकुलशीलिने ॥१९॥ निराश्रयायासंगायारूपाय निर्गुणाय च ॥ श्मशानगामिने सर्वभूतनाथाय योगिने ॥२०॥ दिग्वाससेऽहिगात्राय विभूतिभूषणाय च ॥ व्यालग्राहिस्वरूपाय कालव्यापादनाय च ॥२१॥ अज्ञातमृत्यवेऽज्ञायानाथायाबंधवे भवे ॥ तप्तस्वर्णजटाभारधारिणे निर्धनाय च ॥२२॥ अज्ञातवयसेऽतीव वृद्धाय चाविकारिणे ॥ सर्वाश्रयाय भ्रमिणे नागहाराय भिक्षवे ॥ २३ ॥ निबोध ज्ञानिनां श्रेष्ठं नारायणं कुलोद्भवम् ॥ स ते पात्रानुरूपश्च पार्वतीदातृकर्मणि ॥ २४ ॥ महाजनः स्मेरमुखः श्रुतिमात्राद्भविष्यति ॥ लक्षशैलाधिपस्त्वं च न तस्यैकोऽस्ति बांधवः ॥ २५ ॥ बांधवान्मेनकां प्रश्नं कुरु शीघ्रं प्रयत्नतः ॥ सर्वान्पृच्छ च यत्नेन हे बंधो पार्वतीं विना ॥ २६ ॥ रोगिणे नौषधं शश्वत्कुपथ्यं रोचते सदा ॥ इत्युक्त्वा ब्राह्मणः शीघ्रं स्नात्वा भुक्त्वा मुदान्वितः ॥ २७ ॥ जगाम स्वालयं शांतो वृन्दावनविनोदिनि ॥ ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा मेनोवाच हिमालयम् ॥ शोकेन साश्रुनयना हृदयेन विदूयता ॥ २८ ॥ मेनकोवाच ॥ ॥ शृणु शैलेंद्र मद्वाक्यं परिणामसुखावहम् ॥ २९ ॥ पृच्छ शैलवरानस्मै न दास्यामि सुतामहम् ॥ त्यक्ष्यामि सर्वान्विषयान्भक्ष्यामि विषमेव च ॥ ३० ॥ गले बद्ध्वांबिकां

पश्य यास्यामि घोरकाननम् ॥ गृहीत्वा पार्वतीं मेना गत्वा कोपालयं रुषा ॥ २१ ॥ त्यक्त्वाहारं रुदंती च चकार शयनं भुवि ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वसिष्ठो भ्रातृभिः सह ॥ २२ ॥ आजगाम पुनस्तेश्च युक्ता पश्चादरुंधती ॥ प्रणम्य शैलस्तान्सर्वान्स्वर्ण सिंहासनं ददौ ॥ २३ ॥ दत्त्वा षोडशोपचारान्पूजयामास भक्तितः ॥ ऋषयश्च सभामध्ये सुखमूषुः सुखासने ॥ २४ ॥ जगामारुंधती तूर्णं यत्र मेना च पार्वती ॥ गत्वा ददर्श मेनां च शयानां शोकमूर्च्छिताम् ॥ २५ ॥ उवाच मधुरं साध्वी सावधानां हितं वचः ॥ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ मेनके साध्वि त्वद्गृहेहमरुंधती ॥ २६ ॥ पितॄणां मानसी कन्या मां जानीहि विधेर्वधूम् ॥ अरुंधत्याः स्वरं श्रुत्वा शीघ्रमुत्थाय मेनका ॥ उवाच शिरसा नत्वा तां पद्मामिव तेजसा ॥२७॥ ॥ मेनकोवाच ॥ ॥ अहोऽद्य किमिदं पुण्यमस्माकं पुण्यजन्मनाम् ॥ २८ ॥ वधूर्जगद्विधेः पत्नी वसिष्ठस्य ममालये ॥ संभ्रमेणेदमेवोक्ते गृहं तेहं च किंकरी ॥ ॥ २९ ॥ ईश्वरी जगतां स्वष्टुरागता बहुपुण्यतः ॥ पाद्यं दत्त्वा स्वर्णपीठे वासयामास तां सतीम् ॥ ४० ॥ भोजयामास मिष्टान्नं बुभुजे कन्यया सह ॥ शिवस्य हेतोर्नीतिं च बोधयामास मेनकाम् ॥ ४१ ॥ अरुंधतीप्रसंगेन संबंधयोजनानि च ॥ अथ शैलमृषींद्राश्च नीतिसारं परं वचः ॥ बोधयामासुः संबंधयोजनानि प्रसंगतः ॥ ४२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ शैलेंद्र श्रूयतां वाक्यमस्माकं शुभकारकम् ॥ ४३ ॥ शिवाय पार्वतीं देहि संहर्तुः श्वशुरो भव ॥ अयाचितारं देवेशं बोधयाशु प्रयत्नतः ॥ ४४ ॥ तव शंकाविनाशाय ब्रह्मसंबंधकर्मणि ॥ नेच्छको दारसंयोगे शंकरो योगिनां वरः ॥ ४५ ॥ विधेः प्रार्थनया देव तव कन्यां ग्रहीष्यति ॥ दुहितुस्ते तपस्यांते प्रतिज्ञानं चकार सः ॥ ४६ ॥ हेतुद्वयेन योगींद्रो विवाहं च करिष्यति ॥ ऋषीणां वचनं श्रुत्वा प्रहस्य च हिमालयः ॥ उवाच किंचिद्भीतश्च परं विनयपूर्वकम् ॥ ४७ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ ॥ शिवस्य राजसामग्रीं न हि पश्यामि कांचन ॥ किंचिदाश्रममैश्वर्यं किं वा स्वजनबांधवम् ॥ ४८ ॥ न कन्यामतिनिर्लिप्तयोगिने दातुमर्हति ॥ यूयं विधातुः पुत्राश्च सत्यं वदत निश्चितम् ॥ ४९ ॥ नानुरूपाय पुत्राय पिता कन्यां ददाति चेत् ॥ कालाल्लोभाद्भयान्मोहाच्छताब्दं नर

[illegible]भवेत् ॥ ५० ॥ न हि तस्याम्यहं कन्यामिच्छया शूलपाणिने ॥ यद्विधानं भवेद्योग्यमुपायस्तद्विधीयताम् ॥ ५१ ॥ हिमाल
यवचः श्रुत्वा वसिष्ठो विधिनंदनः ॥ वेदवेदांगविज्ञाता वेदोक्तं वक्तुमुद्यतः ॥ ५२ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ वचनं त्रिविधं
शैल लौकिके वैदिके तथा ॥ सर्वं जानाति शास्त्रज्ञो निर्मलज्ञानचक्षुषा ॥ ५३ ॥ असत्यमहितं पश्चात्सांप्रतं श्रुतिसुन्दरम् ॥
सुबुद्धं शत्रुर्वदति न हितं च कदाचन ॥ ५४ ॥ आपातप्रीतिजनकं परिणामसुखावहम् ॥ दयालुर्धर्मशीलश्च बोधयत्येव बांधवम् ॥
॥ ५५ ॥ श्रुतिमात्रात्सुधातुल्यं सर्वकाले सुखावहम् ॥ सत्यसारं हितकरं वचसां श्रेष्ठमीप्सितम् ॥ ५६ ॥ एवं च त्रिविधं शैल नीति
शास्त्रनिरूपितम् ॥ कथ्यतां त्रिषु मध्ये किं वदामि वाक्यमीप्सितम् ॥ ५७ ॥ बाह्यसंपद्विहीनश्च शंकरस्त्रिदशेश्वरः ॥ तत्त्वज्ञानसमुद्रेषु
सन्निमग्नैकमानसः ॥ ५८ ॥ आपातभ्रमसंपत्तिर्विद्युच्छ्रीरिव नाशिनी ॥ सदानंदस्येश्वरस्य स्वात्मारामस्य का स्पृहा ॥ ५९ ॥ गृही
ददाति स्वसुतां राज्यसंपत्तिशालिने ॥ कन्यां विद्वेषिणे दत्त्वा कन्याघाती भवेत्पिता ॥ ६० ॥ को वदेच्छंकरो दुःखी कुबेरो यस्य
किंकरः ॥ भ्रूभंगलीलया सृष्टिं स्रष्टुं नष्टुं क्षमो हि यः ॥ ६१ ॥ निर्गुणः परमात्मा च य ईशः प्रकृतेः परः ॥ सर्वेशः स च निर्लिप्तो लिप्तश्च
सर्वजंतुषु ॥ ६२ ॥ स एकः सृष्टिसंहारे स सर्वः सृष्टिकर्मणि ॥ निराकारश्च साकारो विभुः स्वेच्छामयः स्वयम् ॥ ६३ ॥ य ईशस्त्रिविधां
मूर्तिं विधत्ते सृष्टिकर्मणि ॥ सृष्टिस्थित्यंतजननीं ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् ॥ ६४ ॥ ब्रह्मा च ब्रह्मलोकस्थो विष्णुः क्षीरोदवासकृत् ॥
शिवः कैलासवासी च सर्वाः कृष्णविभूतयः ॥ ६५ ॥ श्रीकृष्णश्च द्विधा भूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः
स्वयम् ॥ ६६ ॥ तस्य देवस्य तेंशाश्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ केचिद्देवाः कलास्तस्य कलांशाश्चैव केचन ॥ ६७ ॥ कृष्णः सृष्ट्युन्मुखश्चा
पि प्रकृतिं तत्र निर्ममे ॥ निर्माय तां च तद्योनौ वीर्याधानं चकार ह ॥ ६८ ॥ ततो डिंभः समुद्भूतस्तन्मध्ये च महाविराट् ॥ महा
विष्णुः स विज्ञेयो श्रीकृष्णषोडशांशकः ॥ ६९ ॥ नाभिपद्मोद्भवो ब्रह्मा तस्यैव जलशायिनः ॥ भालोद्भवस्तस्य स्रष्टुः शंकरः संहरो
[illegible] ॥ ७० ॥ महाविष्णुर्वामपार्श्वात्संभूतो विष्णुरेव च ॥ सर्वे प्राकृतिकाः शैल ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ७१ ॥ धत्ते चतुर्विधां मूर्तिं

प्रकृतिः कृष्णसंभवा ॥ अंशेन लीलया सृष्टये कलया बहुधा तया ॥ ७२ ॥ कृष्णवामांगसंभूता राधा रासेश्वरी स्वयम् ॥ मुखोद्भवा स्वयं वाणी रागाधिष्ठातृदेवता ॥ ७३ ॥ वक्षःस्थलोद्भवा लक्ष्मीः सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥ शिवा तेजःसु देवानामाविर्भावं चकार सा ॥ ७४ ॥ निहत्य दानवान्सर्वान्देवेभ्यश्च श्रियं ददौ ॥ प्राप्य कल्पांतरे जन्म जठरे दक्षयोषितः ॥ ७५ ॥ नाम्ना सती शिवं प्राप दक्षस्तस्मै ददौ च ताम् ॥ योगेन देहं तत्याज श्रुत्वा सा भर्तृनिंदनम् ॥ ७६ ॥ पितृणां मानसी कन्या मेनका तव गेहिनी ॥ ललाभ तस्य जठरे जन्म सा जगदंबिका ॥७७॥ शिवा शिवस्य पत्नीयं शैल जन्मनिजन्मनि ॥ कल्पेकल्पे बुद्धिरूपा ज्ञानिनां जननी परा ॥७८॥ जातिस्मरा च सर्वज्ञा सिद्धिदा सिद्धिरूपिणी ॥ अस्या अस्थि चिताभस्म भक्त्या धत्ते शिवः स्वयम् ॥७९॥ देहि त्वं स्वेच्छया कन्यां देहि भद्र शिवाय च ॥ अथवा सा स्वयं कांतस्थानं यास्यति द्रक्ष्यति ॥ ८० ॥ प्राक्तनाद्यस्य या कांता सा तं प्राप्नोति वल्लभम् ॥ प्रजापतेर्निबंधं च न कोऽपि खंडितुं क्षमः ॥ ८१ ॥ विवाहेनोत्सुकः शंभुः स्वात्मारामश्च तत्त्ववित् ॥ तुष्टुवुस्तं सुराः सर्वे तारकाख्येन पीडिताः ॥ ८२ ॥ देवानां पीडनं दृष्ट्वा ब्रह्मणा प्रार्थितो विभुः ॥ कृपया स्वीचकाराशु कृपालुर्देवसंसदि ॥ ८३ ॥ कृत्वा प्रतिज्ञां योगींद्रो दृष्ट्वा क्लेशमसंख्यकम् ॥ दुहितुस्ते तपःस्थानमाजगाम द्विजात्मकः ॥ ८४ ॥ तामाश्वास्य वरं दत्त्वा जगाम निजमंदिरम् ॥ तच्छ्रुत्वैवाययुः सर्वे सुराः शक्रादयो मुदा ॥ ८५ ॥ नारायणश्च भगवान्ब्रह्मा धर्मश्च सांप्रतम् ॥ ऋषयो मुनयः सर्वे गंधर्वा यक्षराक्षसाः ॥ ८६ ॥ तत्र सर्वे मुदा युक्तैः समालोचनकर्तृभिः ॥ प्रस्थापिता वयं शीघ्रमनृणा सा अरुंधती ॥ ८७ ॥ तव प्रबोधने प्रीतिर्वर्द्धते महती सदा ॥ संप्राप्तं शुभकार्यं च सर्वकालसुखावहम् ॥ ८८ ॥ शिवां शिवाय शैलेंद्र स्वेच्छया चेन्न दास्यसि ॥ भविता वा विवाहश्च भवितव्यंबलेन च ॥ ८९ ॥ आगमिष्यति देवो यो नारायणसहायवान् ॥ रत्नसाररथे कृत्वा देवानां प्रवरं वरम् ॥ ९० ॥ योगींद्राणां वरेण्यं तं ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुम् ॥ आदिमध्यांतरहितमविकारमजं परम् ॥ ९१ ॥ वरं ददौ शिवायै स शिवश्च तपसः स्थले ॥ न हीश्वरप्रतिज्ञातं दुर्लभं विफलं भवेत् ॥ ९२ ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतं सर्वं नश्वरमस्थिरम् ॥ अहो प्रतिज्ञा

दुर्लंघ्या साधुनामविनाशिनी ॥ ९३ ॥ एको महेंद्रः शैलानां पक्षांश्चिच्छेद लीलया ॥ पवनो लीलया मेरोः शृंगभंगं चकार ह ॥ ॥ ९४ ॥ के वा शैलेषु योद्धारः सुरैः सह हिमालय ॥ पतिष्यंति समुद्रेषु पवनैः प्रेरिताः क्षणात् ॥ ९५ ॥ एकार्थे यदि शैलेंद्र सर्वसंपद्विनश्यति ॥ सर्वान्रक्षति तद्दत्त्वा विना च शरणागतम् ॥ ९६ ॥ शरणागतरक्षार्थं प्राणांश्च दातुमर्हति ॥ पुत्रदारधनं सर्वा निति नीतिविदो विदुः ॥ ९७ ॥ दत्त्वा विप्राय स्वसुतामनरण्यो नृपेश्वरः ॥ ब्रह्मशापाद्विमुक्तश्च ररक्ष सर्वसंपदम् ॥ ९८ ॥ तमाशु बोधयामासुर्नीतिशास्त्रविदो जनाः ॥ ब्रह्मशापनिमग्नं च ब्रह्मण्यमतिकातरम् ॥ ९९ ॥ त्वमेव शैलराजेंद्र सुतां दत्त्वा शिवाय च ॥ रक्ष सर्वान्बंधुवर्गान्वशे कुरु सुरानपि ॥ १०० ॥ वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य पर्वतेश्वरः ॥ पप्रच्छ नृपवृत्तांतं हृदयेन विदूयता ॥ १०१ ॥ हिमालय उवाच ॥ ॥ कस्य वंशोद्भवो ब्रह्मन्ननरण्यो नृपेश्वरः ॥ सुतां दत्त्वा स च कथमरक्षत्सर्वसंपदम् ॥ १०२ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ मनुवंशोद्भवो राजा सोनरण्यो नृपेश्वरः ॥ चिरंजीवी धर्मशीलो वैष्णवो विजितेंद्रियः ॥१०३॥ स्वायंभुवो मनुः पूर्वं ब्रह्मपुत्रोऽतिधार्मिकः ॥ राज्यं चकार धर्मेण युगानामेकसप्ततिम् ॥ १०४ ॥ ततो जगाम वैकुंठं सहितः शतरूपया ॥ संप्राप्य दास्यं सान्निध्यं हरेर्दासो बभूव ह ॥ १०५ ॥ मनुर्बभूव तत्पश्चात्तत्तनयं स्वारोचिषो महान् ॥ स्वारोचिषे गते शैल बभूव मनुरुत्तमः ॥ १०६ ॥ उत्तमे निर्गते धर्मी तामसो मनुरेव च ॥ ततो मनुर्बभूवात्र रैवतो ज्ञानिनां वरः ॥ ७ ॥ चाक्षुषश्च ततो ज्ञेयः श्राद्धदेवश्च सप्तमः ॥ सावर्णिरष्टमो ज्ञेयः श्रीसूर्यतनयो महान् ॥ ८ ॥ चैत्रवंशोद्भवो राजा पुरासीत्सुरथो भुवि ॥ नवमो दक्षसावर्णिर्ब्रह्मसाव र्णिको दश ॥ ९ ॥ एकादशो मनुश्रेष्ठो धर्मसावर्णिरुच्यते ॥ ततश्च रुद्रसावर्णिर्विष्णुभक्तो जितेंद्रियः ॥ ११० ॥ तत्परो देवसावर्णि रिंद्रसावर्णिकस्ततः ॥ इत्येवं कथिता बंधो मनवश्च चतुर्दश ॥ ११ ॥ एतेषु समतीतेषु बभूव ब्रह्मणो दिनम् ॥ इंद्रसावर्णिवृत्तांतं सर्वं मत्तो निशामय ॥ १२ ॥ मनूनां प्रवरो धर्मी शुद्धभक्तो गदाभृतः ॥ चकार राज्यं धर्मेण युगानामेकसप्ततिम् ॥ १३ ॥ राज्यं दत्त्वा सुरेंद्राय जगाम तपसे वनम् ॥ सुरेंद्रस्य सुतः श्रीमान्श्रीनिकेतुर्महाबलः ॥१४॥ तस्य पुत्रो महायोगी पुरीषतरुरेव च ॥ तस्य पुत्रोऽति

तेजस्वी गोकासुस इति स्मृतः ॥ १५ ॥ वृद्धश्रवाः सुतस्तस्य तत्पुत्रो भानुरेव च ॥ पुंडरीकः सुतस्तस्य तत्पुत्रो जिह्वलस्तथा ॥ ॥ १६ ॥ जिह्वलस्य सुतः शृंगी तत्पुत्रो भीम एव च ॥ तत्पुत्रोऽपि यशश्चन्द्रो यशसा च शशीजितः ॥ १७ ॥ तत्कीर्तिं निर्मलां संतो गायंति संततं सुराः ॥ तस्य पुत्रो वरेण्यश्च पुरारण्यश्च तत्सुतः ॥ १८ ॥ तत्पुत्रो धार्मिकः श्रीमान्धरारण्यश्च एव च ॥ तत्पुत्रो मंगलारण्यस्तपस्वी ज्ञानिनां वरः ॥ १९ ॥ अपुत्रको नृपश्रेष्ठस्तपसे पुष्करं गतः ॥ सुचिरं च तपस्तप्त्वा वरं लब्ध्वा महेश्वरात् ॥ ॥ १२० ॥ संप्राप्य वैष्णवं पुत्रमनरण्यं जितेंद्रियम् ॥ दत्त्वा तस्मै च राज्यं च जगाम तपसे वनम् ॥ २१ ॥ अनरण्यो नृपश्रेष्ठः सप्तद्वीपमहीपतिः ॥ चकार यज्ञशतकं भृगुणा च पुरोधसा ॥ २२ ॥ तुच्छं मत्वाशु शक्रत्वं न लेभे नश्वरं सुधीः ॥ लीलया च जितः शक्रो लीलया च जितो बलिः ॥ २३ ॥ जिताश्च दानवेंद्रा वै ज्वलता स्वेन तेजसा ॥ बभूवुः शतपुत्राश्च राज्ञस्तस्य हिमालय ॥ २४ ॥ कन्यैका सुंदरी रम्या पद्मा पद्मालयासमा ॥ सा कन्या यौवनस्था च बभूव पितृमंदिरे ॥ २५ ॥ चारं प्रस्थापयामास वराय नृपतीश्वरः॥ एकदा पिप्पलादश्च गंतुं स्वाश्रममुत्सुकः ॥ २६ ॥ तपःस्थाने निर्जने च गंधर्वं स ददर्श ह ॥ स्त्रीषु निमग्नचित्तं च शृंगाररससागरे ॥ २७ ॥ कामादतीव मत्तं च न जानंतं दिवानिशम् ॥ दृष्ट्वा तं मुनिशार्दूलः सकामश्च बभूव ह ॥ २८ ॥ ततः सुभग्नचित्तः सञ्चिन्तयन्दारसंग्रहम् ॥ एकदा पुष्पभद्रायां स्नातुं गच्छन्मुनीश्वरः ॥ २९ ॥ ददर्श पद्मां युवतीं पद्मामिव मनोरमाम् ॥ केयं कस्येति पप्रच्छ समीपस्थाञ्जनान्मुनिः ॥ ॥ १३० ॥ जना निवेदनं चक्रुः पद्माऽनरण्यकन्यका ॥ मुनिः स्नात्वाभीष्टदेवं संपूज्य राधिकेश्वरम् ॥ ३१ ॥ जगाम कामी भिक्षार्थमनरण्यसभाजिरे ॥ राजा शीघ्रं मुनिं दृष्ट्वा प्रणनाम भयाकुलः ॥ ३२ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा पूजयामास भक्तितः ॥ कामात्सर्वं गृहीत्वा च ययाचे कन्यकां मुनिः ॥ ३३ ॥ मौनी बभूव नृपतिः किंचिन्निर्वक्तुमक्षमः ॥ मुनिः पुनर्ययाचे तं कन्यां देहीति मे नृप ॥ ३४ ॥ अथवा भस्मसात्सर्वं करिष्यामि क्षणेन च ॥ सर्वे बभूवुराच्छन्ना गणाश्च तेजसा मुनेः ॥ ३५ ॥ रुरोद राजा सगणो दृष्ट्वा वृद्धं जरातुरम् ॥ महिष्यो रुरुदुः सर्वा इति कर्तव्यमक्षमाः ॥ ३६ ॥ मूर्च्छां प्राप महाराज्ञी कन्या

माता शुचाकुला ॥ पंडितो नीतिशास्त्रज्ञो बोधयामास भूमिपम् ॥ ३७ ॥ महिषीं च नृपसुतान्कन्यकानीतिमुत्तमाम् ॥ अद्य वापि दिनांते वा दातव्या कन्यका नृप ॥ ३८ ॥ पराय विप्रादन्यस्मै कस्मै वा दातुमर्हसि ॥ सत्पात्रं ब्राह्मणादन्यं न पश्यामि जगत्त्रये ॥ ३९ ॥ सुतां दत्वा च मुनये रक्षस्व सर्वसंपदम् ॥ राजकन्यानिमित्तेन सर्वसंपत्प्रणश्यति ॥ १४० ॥ सर्वं रक्षति तत्त्यक्त्वा विना तं शरणागतम् ॥ राजा प्राज्ञवचः श्रुत्वा विलप्य च मुहुर्मुहुः ॥ ४१ ॥ कन्यां सालंकृतां कृत्वा मुनींद्राय ददौ किल ॥ कांतां गृहीत्वा स मुनिर्मुदितः स्वालयं ययौ ॥ ४२ ॥ राजा सर्वान्परित्यज्य जगाम तपसे शुचा ॥ भर्तुश्च दुहितुः शोकात्प्राणांस्तत्याज सुंदरी॥४३॥ पुत्राः पौत्राश्च भृत्याश्च मूर्च्छां प्रापुर्नृपं विना ॥ अनरण्यस्तपस्तप्त्वा चिंतयन्राधिकेश्वरम् ॥४४॥ गोलोकनाथं संसेव्य गोलोकं च जगाम ह ॥ बभूव कीर्तिमान्राजा ज्येष्ठपुत्रो नृपस्य च ॥ पुत्रवत्पालयामास प्रजाः सर्वा महीतले ॥ १४५ ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसम्वादे राधाकृष्णसंवादे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ अथानरण्यस्य कन्या सिषेवे भक्तितो मुनिम् ॥ कर्मणा मनसा वाचा लक्ष्मीर्नारायणं यथा ॥ १ ॥ एकादा स्वर्णदीं स्नातुं गच्छंतीं सस्मितां सतीम् ॥ ददर्श पथि धर्मश्च मायया नृपलिंगकः ॥ २ ॥ चारुरत्नरथस्थश्च रत्नालंकारभूषितः ॥ नवीनयौवनश्रीमान्कामदेवसमप्रभः ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा तां सुंदरीं रम्यामुवाच मायया विभुः ॥ विज्ञातुमंतस्तत्त्वं च तस्याश्च मुनियोषितः ॥ ४ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ अयि सुंदरि लक्ष्मीव राजयोग्ये मनोहरे ॥ अतीव यौवनस्थे च कामिनि स्थिरयौवने ॥५॥ जरातुरस्य वृद्धस्य समीपे त्वं न राजसे ॥ चंदनागुरुसंलिप्ता राजसे राजवक्षसि ॥६॥ विप्रं तपःसु निरतं सत्यज्ञं मरणोन्मुखम् ॥ विहाय पश्य राजेंद्रं रतिशूरं स्मरातुरम् ॥ ७ ॥ प्राप्नोति सुंदरं पुण्यात्सौंदर्यं पूर्वजन्मतः ॥ सफलं तद्भवेत्सर्वं रसिकालिंगनेन च ॥ ८ ॥ सहस्रसुंदरीकांतं कामशास्त्रविशारदम् ॥ किंकरं कुरु मां कांते परित्यक्ष्यामि ता अपि ॥ ९ ॥ निर्जले निर्जने रम्ये शैलेशैले नदेनदे ॥ पुष्पोद्याने पुष्पिते च सुगंधिपुष्पवायुना ॥१०॥ मलये चन्दनारण्ये चारुचंदनवायुना ॥ विहरिष्यामि कामेन कामिन्या च त्वया सह ॥११॥ कामंज्वरेण

दग्धायाः शांतिं कर्तुमहं क्षमः ॥ विहरस्व मया सार्द्धं जन्मेदं सफलं कुरु ॥ १२ ॥ इत्येवमुक्तवंतं तं स्वरथादवरुह्य च ॥ गृहीतुमुत्सुकं हस्ते तमुवाच पतिव्रता ॥१३॥ ॥ पद्मोवाच ॥ ॥ दूरं गच्छगच्छ दूरं पापिष्ठ भूमिपाधम ॥ मां चेत्पश्यसि कामेन सद्यो भस्म भविष्यसि ॥ १४ ॥ पिप्पलादं मुनिश्रेष्ठं तपसा पूतविग्रहम् ॥ विहाय त्वां भजिष्यामि स्त्रीजितं रतिलंपटम् ॥१५॥ स्त्रीजितस्पर्शमात्रेण सर्वं पुण्यं प्रणश्यति ॥ न भूमौ पातकी पापात्पापिनां स्त्रीजितात्परः ॥ १६ ॥ मां मातरं च स्त्रीभावं कृत्वा येन ब्रवीषि च ॥ भविष्यति क्षयस्तेन कालेन मम शापतः ॥ १७ ॥ श्रुत्वा धर्मः सतीशापं नृपमूर्तिं विहाय च ॥ धृत्वा स्वमूर्तिं देवेशः कंपमान उवाच ताम् ॥ १८ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ मातर्जानीहि मां धर्मं धर्मज्ञानां गुरोर्गुरुम् ॥ परस्त्रीमातृबुद्धिं च कुर्वंतं संततं सति ॥ १९ ॥ अहं तवांतर्विज्ञातुमागतस्तव सन्निधिम् ॥ युष्माकं च मनो जाने तथापि दैवबोधितः ॥ २० ॥ कृतं मे दमनं साध्वि न विरुद्धं यथोचितम् ॥ शास्तिः समुत्पथस्थानामीश्वरेण विनिर्मिता ॥ २१ ॥ धर्मं स्वधर्मं विज्ञातुं कालं कलयितुं क्षमः ॥ विधातारं संविधातुं तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २२ ॥ संहर्तुं यः क्षमः काले संहर्तारं भवं विभुः ॥ स्रष्टारं लीलया स्रष्टुं तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २३ ॥ शत्रुं विधातुं मित्रं च सुप्रीतिं कलहं क्षमः ॥ स्रष्टुं नष्टुं तदेवं च तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २४ ॥ शापं प्रदातुं सर्वांश्च सुखदुःखवरान्क्षमः ॥ संपदं विपदं यो हि तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २५ ॥ प्रकृतिर्निर्मिता येन महाविष्णुश्च निर्मितः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यास्तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २६ ॥ येन शुक्लीकृतं क्षीरं जलं शीतं कृतं पुरा ॥ दाहीकृतो हुताशश्च तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २७ ॥ अतितेजः समुत्थाय तेजोरूपाय मूर्त्तये ॥ गुणश्रेष्ठनिर्गुणाय तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २८ ॥ सर्वस्मै सर्वबीजाय सर्वेषामंतरात्मने ॥ सर्वबंधुस्वरूपाय तस्मै कृष्णाय ते नमः ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वा पुरतस्तस्यास्तस्थौ धर्मो जगद्गुरुः ॥ सा साध्वी तं च विज्ञाय सहसोवाच पर्वत ॥ ३० ॥ ॥ पद्मोवाच ॥ ॥ त्वमेव धर्मः सर्वेषां साक्षी च सर्वकर्मणाम् ॥ सर्वांतरेषु सर्वात्मा सर्वज्ञः सर्वतत्त्ववित् ॥३१॥ कथं मनो मे विज्ञातुं विडंबयसि किंकरीम् ॥ यत्कृतं त्वत्कृते ब्रह्मन्नपराधो बभूव मे ॥ ३२ ॥ त्वं च शप्तो मयाऽज्ञानात्स्त्रीस्वभावा

कुथा विभो ॥ का व्यवस्था भवेत्तत्र चिन्तयामीति सांप्रतम् ॥ ३३ ॥ आकाशोसौ दिशः सर्वा यदि नश्यंति वायवः ॥ तथापि साध्वीशापस्तु न नश्यति कदाचन ॥ ३४ ॥ त्वं च नष्टोऽभवसि चेत्सृष्टिनाशो भवेत्तदा ॥ इतिकर्तव्यतामूढा तथापि त्वां वदाम्यहम् ॥ ३५ ॥ सत्ये पूर्णश्चतुष्पादैः पौर्णमास्यां यथा शशी ॥ विराजसे देवराज सर्वकालं दिवानिशम् ॥ ३६ ॥ पादक्षयश्च त्रेतायां भगवन्भविता तव ॥ पादौ परौ द्वापरे च तृतीयश्च कलौ विभो ॥ ३७ ॥ कलिशेषे शेषपादस्तवाच्छन्नो भविष्यति ॥ पुनः सत्ये समायाते परिपूर्णो भविष्यसि ॥ ३८ ॥ सत्ये सर्वव्यापकस्त्वं तदन्येषु च कुत्रचित् ॥ यत्र स्थानं तवाधारो वदामि श्रूयतां विभो ॥ ३९ ॥ वैष्णवेषु च सर्वेषु यतिषु ब्रह्मचारिषु ॥ पतिव्रतासु प्राज्ञेषु वानप्रस्थेषु भिक्षुषु ॥ ४० ॥ नृपेषु धर्मशीलेषु सत्सु सद्वैश्यजातिषु ॥ द्विजसेविषु शूद्रेषु सत्संसर्गस्थितेषु च ॥ ४१ ॥ एषु त्वं सततं पूर्णो धर्मराज विराजसे ॥ युगेयुगे तदाधारा यत्र पुण्यतमा जनाः ॥ ४२ ॥ अश्वत्थवटबिल्वेषु तुलसीचंदनेषु च ॥ दीक्षापरीक्षाशपथगोष्ठगोष्पदभूमिषु ॥ ४३ ॥ विवाहेषु च पुण्येषु विद्यमानोऽसि शाखिषु ॥ देवालयेषु तीर्थेषु सतां शश्वद्गृहेषु च ॥ ४४ ॥ वेदवेदांगश्रवणे जलेषु च सभासु च ॥ श्रीकृष्णगुणनामोक्तश्रुतिगीतस्थलेषु च ॥ ४५ ॥ व्रतपूजातपोन्यायज्ञसाक्षिस्थलेषु च ॥ गवां गृहेषु गोष्ठेव विद्यमानो हि पश्यसि ॥ ४६ ॥ कृशतातेन भविता धर्म तेषु स्थलेषु च ॥ एतदन्येषु कृशता यदगम्यं च तच्छृणु ॥ ४७ ॥ पुंश्चलीषु च सर्वासु गृहेषु नरघातिनाम् ॥ नरघातिषु नीचेषु मूर्खेषु च खलेषु च ॥ ४८ ॥ देवतागुरुविप्रेष्टपाल्यानां धनहारिषु ॥ असन्नरेषु धूर्तेषु चौरेषु रतिभूमिषु ॥ ४९ ॥ दुरोदरसुरापानकलहानां स्थलेषु च ॥ शालग्रामसाधुतीर्थपुराणरहितेषु च ॥ ५० ॥ दस्युम्लेच्छेषु वादेषु तालच्छायासु गविषु ॥ असिजीविमषीजीविदेवलग्रामयाजिषु ॥ ५१ ॥ वृषवाहस्वर्णकारजीवहिंसोपजीविषु ॥ भर्तृनिंदितनारीषु स्त्रीजितेषु च पुंसु च ॥ ५२ ॥ दीक्षासंध्याविष्णुभक्तिविहीनेषु द्विजेषु च ॥ स्वांगकन्याविक्रयिषु स्वयोषिद्विक्रयेष्वथ ॥ ५३ ॥ शालग्रामसुरग्रंथभूमिविक्रयिषु प्रभो ॥ मित्रद्रोहिकृतघ्नेषु सत्यविश्वासघातिषु ॥५४॥ शरणागतदीनेषु चाश्रितघ्नेषु नृष्वपि ॥ शश्वन्मिथ्योक्तिशीलेषु तथा सीमाप

चारिषु ॥ ५५ ॥ कामात्क्रोधात्तथा लोभान्मिथ्यासाक्षिप्रवादिषु ॥ पुण्यकर्मविहीनेषु पुण्यकर्मविरोधिषु ॥ ५६ ॥ स्थातुमेतेषु निंद्येषु नाधिकारस्तव प्रभो ॥ ममापि वचनं सत्यं बभूव तत्क्षणं तव ॥ ५७ ॥ यास्यामि पतिसेवायै गच्छ तात स्वमंदिरम् ॥ इत्येवंवादिनीं साध्वीमुवाच विधिनंदनः ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमानतीव विनयं वचः ॥ ५८ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ धन्यासि पतिभक्तासि स्वस्ति तेऽस्तु च संततम् ॥ ५९ ॥ वरं गृहाण दास्यामि मत्परित्राणकारिणि ॥ युवा भवतु भर्ता ते रतिशूरश्च कन्यके ॥ ॥ ६० ॥ रूपवान्गुणवान्साध्वि संततं स्थिरयौवनः ॥ परमैश्वर्यसंयुक्ता त्वं भव स्थिरयौवना ॥ ६१ ॥ चिरजीवी भवतु स मार्कंडेयात्परः सुते ॥ कुबेराद्धनवांश्चैव शक्रादैश्वर्यवानपि ॥ ६२ ॥ विष्णुभक्तः शिवसमः सिद्धस्तु कपिलात्परः ॥ स्वामिसौभाग्यसंयुक्ता भव त्वं जीवनावधि ॥ ६३ ॥ गृहा भवंतु ते साध्वि कुबेरभवनाधिकाः ॥ माता त्वं दशपुत्राणां गुणिनां चिरजीविनाम् ॥ ॥ ६४ ॥ स्वभर्तुरधिकानां च भविष्यसि न संशयः ॥ इत्येवमुक्त्वा संतस्थौ धर्मराजश्च पर्वत ॥ ६५ ॥ सा तं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्य स्वगृहं ययौ ॥ धर्मस्तामाशिषं युक्त्वा जगाम निजमंदिरम् ॥ ६६ ॥ पतिव्रतां प्रशशंस प्रतिसंसदि संसदि ॥ सा रेमे स्वामिना सार्द्धं यूना रहसि संततम् ॥ ६७ ॥ पश्चाद्बभूव सत्पुत्रा तद्भर्तुरधिका गुणैः ॥ शैलेंद्र कथितं सर्वमितिहासं पुरातनम् ॥ ६८ ॥ दत्त्वाऽनरण्यः स्वसुतां ररक्ष सर्वसंपदम् ॥ त्वमेव कन्यकां दत्त्वा सर्वेषामीश्वराय च ॥ ६९ ॥ रक्ष सर्वबंधुवर्गानात्मनः सर्वसंपदम् ॥ सप्ताहे समतीते च दुर्लभेऽतिशुभे क्षणे ॥ ७० ॥ लग्नाधिपे च लग्नस्थे चंद्रे स्वतनयान्विते ॥ मोदते रोहिणीयुक्ते विशुद्धे चंद्रतारके ॥ ७१ ॥ मार्गशीर्षे चंद्रवारे सर्वदोषविवर्जिते ॥ सर्वसद्ग्रहसंदृष्टे ह्यसद्ग्रहविवर्जिते ॥ ७२ ॥ सदपत्यप्रदेतीव पतिसौभाग्यदायिनि ॥ अवैधव्यप्रदे सौख्यप्रदे जन्मनि जन्मनि ॥ ७३ ॥ अत्यंतप्रेमाविच्छेदप्रदायिनि परात्परे ॥ कन्यां प्रदाय देवाय त्वं कृती भव पर्वत ॥ ७४ ॥ जगदंबां जगत्पित्रे मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ तेजःस्वरूपां सर्वेषां देवानां देवपूजिताम् ॥ ७५ ॥ आविर्भूता पुरा कल्पे देवानां रक्षणाय च ॥ तेजोराशिः सुरौघाणां प्रज्वलंती दिशो दश ॥ ७६ ॥ अस्याः स्वतेजसा दैत्याः केचिद्दग्धाः पला

विताः ॥ केचिद्बभूवुः शैलेंद्र भस्मीभूताश्च भूतले ॥ ७७ ॥ बिलं प्रविविशुः केचिन्मूर्च्छां प्रापुश्च केचन ॥ केचिद्दंते तृणं कृत्वा जग्मुः शरणमीश्वरीम् ॥ ७८ ॥ केचिच्चिक्षिपुरस्त्राणि स्तंभिता अपि केचन ॥ केचिच्चिरं रणं कृत्वा ययुः स्वर्गमनामयम् ॥ ७९ ॥ निःशत्रवो बभूवुस्ते सुरा अस्याः प्रसादतः ॥ कृष्णाज्ञया सा कल्पांते दक्षकन्या बभूव ह ॥ ८० ॥ दक्षश्च विधिवद्देवीं प्रददौ शूलपाणये ॥ देवेन मत्पितुर्यज्ञे सहसा सुरसंसदि ॥ ८१ ॥ बभूव कलहः शैल तेन शूलभृता महान् ॥ ब्रह्माणं च नमस्कृत्य ययौ रुष्टस्त्रिलोचनः ॥ ८२ ॥ दक्षश्च सगणो रुष्टः प्रययौ स्वालयं तदा ॥ कोपात्संभृतसंभारो दक्षो यज्ञं चकार ह ॥ ८३ ॥ न ददौ यज्ञभागं च मात्सर्याच्छूलपाणये ॥ दृष्ट्वा सती प्रकुपिता जनकं रक्तलोचना ॥ ८४ ॥ निर्भर्त्स्य च बहुंतरं हृदयेन विदूयता ॥ यज्ञस्थानात्समुत्थाय जगाम मातुरंतिकम् ॥ ८५ ॥ भविष्यं कथयामास त्रिकालज्ञा परात्परा ॥ यज्ञभंगादिकं वापि स्वपितुश्च पराभवम् ॥ ८६ ॥ पलायनं च देवानां यज्ञस्थानाद्गिरीश्वरम् ॥ मुनीनामृत्विजां चैव पर्वतानां तथैव च ॥ ८७ ॥ जयं शंकरसैन्यानां स्वात्मनो मृत्युमेव च ॥ शोकात्पर्यटनं भर्तुर्विरहातुरचेतसा ॥ ८८ ॥ निर्माणं नेत्रसरसः प्रबोधं च जनार्दनात् ॥ मूर्तिभेदात्पुनः प्राप्तिं विहारं तस्य तत्समम् ॥ ८९ ॥ अपरं भवितव्यं च सर्वमुक्त्वा जगाम सा ॥ स्वमात्रा भगिनीभिश्च प्रतिषिद्धा च दुःखिता ॥ ९० ॥ बभूवादर्शनायोगात्सर्वासां सिद्धियोगिनी ॥ गत्वा सा जाह्नवीतीरं स्मृत्वा संपूज्य शंकरम् ॥ ९१ ॥ स्मृत्वा तच्चरणांभोजं देहं तत्याज सुंदरी ॥ गंधमादनद्रोणीस्थं शरीरं प्रविवेश ह ॥ ९२ ॥ संजहार पुरा येन दैत्यानामखिलं कुलम् ॥ हाहाकारं प्रचक्रुश्च सुराः सर्वेतिविस्मिताः ॥ ९३ ॥ जग्मुः शंकरसेनाश्च दक्षयज्ञं विनश्य च ॥ पराभवं च सर्वेषां कृत्वा शोकातुराः पराः ॥ ९४ ॥ सत्वरं सर्ववृत्तांतं कथयामासुरीश्वरम् ॥ श्रुत्वा प्रवृत्तिं संहर्ता सर्वरुद्रगणैर्वृतः ॥ जगाम स्वर्णदीतीरं यत्र देवीकलेवरम् ॥ ९५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे सतीदेहत्यागो नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ दुर्गां महादेवस्सतीमूर्तिं मनोहराम् ॥ अम्लानपद्मवक्त्रां तां शया

नां जाह्नवीतटे ॥ १ ॥ दधतीमक्षमालां च प्रतप्तकांचनप्रभाम् ॥ तेजसा प्रज्वलंतीं च दधानां शुक्लवाससम् ॥ २ ॥ दृष्ट्वा सतीशरीरं च प्रदग्धो विरहाग्निना ॥ तत्त्वराशिर्मूर्तिमांश्च मूर्च्छां प्राप तथापि च ॥ ३ ॥ कलत्रशोको बलवान्स्वात्मारामं परात्परम् ॥ बाधते वेदबीजं तं योगींद्राणां गुरोर्गुरुम् ॥ ४ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य तामुवाच त्रिलोचनः ॥ निरीक्ष्य वदनांभोजं स्थाणुः स्थाणुरिवापरः ॥ ५ ॥ साश्रुनेत्रोऽतिदीनश्च दीनानां शरणप्रदः ॥ दीनदैन्यापहारी च विललाप परं वचः ॥ ६ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ सुभगे सति प्राणेश्वरि प्रिये ॥ शंकरोऽहं तव स्वामी पश्य मां निकटागतम् ॥ ७ ॥ शिवं शिवप्रदं सर्वसंपद्रूपं च सिद्धिदम् ॥ सर्वात्मानं च सर्वेशं शवतुल्यं त्वया विना ॥ ८ ॥ शक्तोऽहं च त्वया सार्द्धं सर्वशक्तिस्वरूपया ॥ शक्तिहीनः शवसमो निश्चेष्टः सर्वकर्मसु ॥ ९ ॥ यश्च शक्तिं न जानाति ज्ञानहीनश्च निंदति ॥ तं त्यक्तुमुचित विज्ञे कथं मां त्यजसि प्रिये ॥ १० ॥ स्वयं ब्रह्मा स्वयं विष्णुः साध्यभूता वयं तव ॥ सस्मितं सकटाक्षं च वद किंचित्सुधोपमम् ॥ ११ ॥ मधुराभासदृष्ट्या च मां दग्धं सेचनं कुरु ॥ मां दृष्ट्वा दूरतः शीघ्रं स्निग्धं वदसि सस्मितम् ॥ १२ ॥ कथमद्यापि रुष्टेव विलपंतं न भाषसे ॥ प्राणाधिके समुत्तिष्ठ रुदंतं मां न पश्यसि ॥ १३ ॥ परित्यज्य च नः प्राणान्गंतुं नार्हसि सुन्दरि ॥ जगदंबे समुत्तिष्ठ प्राणाधारे परात्परे ॥ १४ ॥ पतिव्रते समुत्तिष्ठ कथं मां नाद्य सेवसे ॥ कथं करोषि विज्ञाय व्रतभंगं श्रुतिप्रसूः ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वा मृतदेहं च प्रियाया विरहातुरः ॥ निधायोरसि संश्लिष्य चुचुंब च पुनःपुनः ॥ १६ ॥ अधरे चाधरं दत्त्वा वक्षो वक्षसि शंकरः ॥ पुनःपुनः समाश्लिष्य पुनर्मूर्च्छामवाप सः ॥ १७ ॥ पुनः स चेतनां प्राप्य वेगादुत्थाय शोकतः ॥ दुद्राव च यथोन्मत्तो ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ १८ ॥ सप्तद्वीपं सप्तसिंधुं लोकालोकं च कांचनम् ॥ बभ्राम भ्रांतवज्ज्ञानी सतीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ १९ ॥ शतशृंगगिरेः पार्श्वे जंबुद्वीपे च भारते ॥ सुनिर्जनेऽक्षयवटे गंगातीरे सरित्तटे ॥ २० ॥ रुरोदोच्चैः स्वयं कृत्वा सति साध्वीत्युदीर्य च ॥ त्रिनेत्रनेत्रनीरेण संबभूव सरोवरम् ॥ २१ ॥ तन्नेत्रं च सरो नाम मुनीनां तपसः स्थलम् ॥ योजनद्वयविस्तीर्णं पुण्यतीर्थं मनोहरम् ॥ २२ ॥ यत्र स्नात्वा पुनर्जन्म

नराणां न भवेद्धिरे ॥ शतजन्मकृतं पापं स्नानमात्रेण नश्यति ॥ २३ ॥ त्यक्त्वा तां मानवीं मूर्तिं नरा यांति हरेः पदम् ॥ तत्र स रोदनं त्यक्त्वा पुनर्बभ्राम मेदिनीम् ॥ २४ ॥ पूर्णमब्दं महायोगी विरहातुरमानसः ॥ सतीगलितप्रत्यंगैरंगैश्च पर्वतेश्वर ॥ २५ ॥ बभूव सिद्धपीठानां समूहो वाञ्छितप्रदः ॥ शेषांगानां महादेवः संस्कारं वै विधाय च ॥२६॥ अस्थिमालां विनिर्माय चकार कंठभूषणम् ॥ नित्यं तद्भस्म भक्त्या च चकार गात्रलेपनम् ॥२७॥ सति प्राणेश्वरीत्युक्त्वा पुनर्मूर्च्छामवाप सः ॥ विसस्मार ब्रह्म परमात्मानमात्मसंभवः ॥२८॥ स्वात्मारामः पूर्णकामो निश्चेष्टो विरहज्वरात् ॥ तं शयानं गिरिवरस्याभ्याशे वटमूलके ॥२९॥ दृष्ट्वा देवाः समाजग्मुर्विस्मिताः शिवसन्निधिम् ॥ नारायणश्च भगवानीश्वरः सह पार्षदैः ॥३०॥ रत्नयानेनाजगाम पद्मार्चितपदांबुजः ॥ रत्नालंकारशोभाढ्यः पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ ३१ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो वनमालाविभूषितः ॥ ब्रह्मा शेषश्च धर्मश्च सुराः सर्वे महर्षयः ॥ ३२ ॥ समपुरीशसदसि लक्ष्मीकांतं प्रणम्य ते ॥ श्रीहरिः शंकरमहो कृत्वा वक्षसि मूर्च्छितम् ॥ रुदंतं बोधयामास ज्ञानीशो ज्ञानिनां गुरुम् ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ स्वात्माराम निबोधेदं मदीयं वचनं शृणु ॥ ३४ ॥ हितमध्यात्मसारं च दुःखशोकनिकृंतनम् ॥ सर्वाध्यात्मविद्यमानबीजं ज्ञाननिधिं विधिम् ॥ ३५ ॥ तथापि बोधयामि त्वां सर्वज्ञं वेधसां विधिम् ॥ बुधं बोधयितुं शक्तोऽबुधोपि प्राणसंकटे ॥ ३६ ॥ व्यवहारोऽस्ति लोकेषु सर्वः सर्वपरस्परम् ॥ मायाश्रिता गुणाः सर्वे हेतवः सुखदुःखयोः ॥ ॥ ३७ ॥ विष्णुमाया बलवती गुणयुक्तं प्रबाधते ॥ दुःखं शोकं भयं शंभो दुर्दिने भवतीश्वर ॥ ३८ ॥ तत्रातीते कुतस्तानि सुदिने च समागते ॥ हर्ष ऐश्वर्यदर्पश्च संततं तत्र वर्द्धते ॥ ३९ ॥ सर्वाण्येतानि गण्यंते स्वप्नानीव विपश्चितः ॥ ज्ञानं लभ महादेव ज्ञानबीज सनातन ॥ ४० ॥ चेतनां कुरु भद्रं ते सतीं प्राप्स्यसि निश्चितम् ॥ तत्तोयं शीतता नित्यं नाग्निं मुंचति दाहिका ॥ ४१ ॥ तेजः सूर्यं महीं गंधो तथा त्वां च सती शिव ॥ शैलेत्येवं समाकर्ण्य हरिं किंचिदुवाच ह ॥ ४२ ॥ नेत्राण्युन्मीलनं कृत्वा त्रिनेत्रः श्रूयतामिति ॥ ॥ त्रिनेत्र उवाच ॥ ॥ कस्त्वं तेजःस्वरूपोसि क इमे तव सन्निधौ ॥ ४३ ॥ किन्नाम भवतश्चैषां कानि नामानि

का सती ॥ कोहं को मे भवान्ब्रूते किंकराः कुत आगताः ॥ ४४ ॥ क यास्यसि क यास्यामि क गच्छंत इमे वद ॥ हरिरित्येवमा कर्ण्य रुरोद सगणो गिरे ॥ ४५ ॥ नेत्रनीरैस्त्रिनेत्रं तं रुदंतं प्रसिषेच सः ॥ हरित्रिनेत्रयोर्नेत्रनीरपातेन तत्र वै ॥ ४६ ॥ बभूव सरसां श्रेष्ठं तीर्थं भुवनपावनम् ॥ भारतेऽस्तगिरेः पश्चात्तत्राक्षयवटांतिके ॥ ४७ ॥ स्थलं बभूव तपसां मुक्तिबीजं तपस्विनाम् ॥ अथो वाच पुनः शीघ्रमाध्यात्मं च हरं हरिः ॥ ४८ ॥ शृण्वतां सर्वदेवानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु शंकर वक्ष्यामि ज्ञानानंद सनातन ॥ ४९ ॥ ज्ञानं ज्ञाननिधे शोकाद्विस्मृतोसि परात्पर ॥ सुदिनं दुर्दिनं शश्वद्भवत्येव भवे भवे ॥ ५० ॥ सर्वेषां प्राकृतानां च ते बीजे सुखदुःखयोः ॥ सुखाद्भवति हर्षश्च दर्पः शौर्यं प्रमत्तता ॥ ५१ ॥ राग ऐश्वर्यकामश्च विद्वेषश्च निरंत रम् ॥ दुःखाच्छोकात्समुद्वेगाद्भयं नित्यं प्रवर्तते ॥ ५२ ॥ हतान्येतानि सर्वाणि हते बीजे महेश्वर ॥ सुदिनं दुर्दिनं चैव सर्वकर्मोद्भवं भव ॥ ५३ ॥ तत्कर्म तपसां साध्यं कर्मणां च शुभाशुभम् ॥ तपः स्वभावसाध्यं च स्वभावोऽभ्यासतो भवेत् ॥ ५४ ॥ संसर्गसाध्यो ऽभ्यासश्च संसर्गः पुण्यतो भवेत् ॥ पुण्यबीजं मनश्चैव पापबीजं च चंचलम् ॥५५॥ मनः शंभो ममांशश्च सर्वेंद्रियपुरःसरम् ॥ सर्वेषां जनकोऽहं च चित्त्वं ब्रह्मा पतिस्त्वयम् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मैकं मूर्तिभेदस्तु गुणभेदेन संततम् ॥ तद्ब्रह्म विविधं वस्तु सगुणं निर्गुणं शिव ॥ ५७ ॥ मायाश्रितो यः सगुणो मायातीतश्च निर्गुणः ॥ स्वेच्छामयश्च भगवानिच्छया विकरोति च ॥ ५८ ॥ इच्छाशक्तिश्च प्रकृ तिर्नित्या सर्वप्रसूः सदा ॥ केचिदेकं वदंत्येव ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ ५९ ॥ केचिद्वदंति द्विविधं ब्रह्म प्रकृतिपूर्वकम् ॥ शृणु ये च वदंत्येकं मायापुरुषयोः परम् ॥ ६० ॥ तस्माद्भवति तौ द्वौ च तद्ब्रह्म सर्वकारणम् ॥ अथ चैकं परं ब्रह्म द्विविधं भवतीच्छया ॥ ॥ ६१ ॥ इच्छाशक्तिश्च प्रकृतिः सर्वशक्तिप्रसूः सदा ॥ तत्राशक्तश्च सगुणः सर्वाधारः सनातनः ॥ ६२ ॥ सर्वेश्वरः सर्वसाक्षी सर्व त्रास्ति फलप्रदः ॥ शरीरं द्विविधं शंभो नित्यं प्राकृतमेव च ॥ ६३ ॥ नित्यं विनाशरहितं नश्वरं प्राकृतं सदा ॥ अहं त्वं चापि भगवान्नावयोर्नित्यविग्रहः ॥ ६४ ॥ आवयोरंशभूता ये प्राकृता नष्टविग्रहाः ॥ रुद्रादयस्त्वदंशाश्च मदंशा विष्णुरूपिणः ॥ ६५ ॥

ममाप्येवं द्विधा रूपं द्विभुजं च चतुर्भुजम् ॥ चतुर्भुजोऽहं वैकुंठे पद्मया पार्षदैः सह ॥ ६६ ॥ गोलोके द्विभुजोऽहं च गोपीभिः सह राधया ॥ द्विविधं ये वदंत्येवं द्वौ प्रधानौ तु तन्मते ॥ ६७ ॥ पुरुषश्च सदा नित्यो नित्या प्रकृतिरीश्वरी ॥ सदा तौ द्वौ च संश्लिष्टौ सर्वेषां पितरौ शिव ॥ ६८ ॥ सशरीरौ निःशरीरौ स्वेच्छया सर्वरूपिणौ ॥ प्राधान्यं च यथा पुंसः प्रकृतेश्च सदा तथा ॥ ६९ ॥ सतीमिच्छसि चेच्छंभो प्रकृतेः स्तवनं कुरु ॥ यत्स्तोत्रं च त्वया दत्तं पुरा दुर्वाससे मुदा ॥ ७० ॥ तद्दिव्यं कण्वशाखोक्तं भज तेन जगत्प्रसूम् ॥ शोकनाशो भवतु ते शिवं शिव ममाशिषा ॥ ७१ ॥ दूरं विप्लवहेतुश्च यातु स्त्रीविरहज्वरः ॥ इत्येवमुक्त्वा लक्ष्मीशो विरराम गिरीश्वरम् ॥ ७२ ॥ स्तवनं कर्तुमारेभे प्रकृतेश्च महेश्वरः ॥ स्नात्वा नत्वा च श्रीकृष्णं ब्रह्माणं भक्तिसंयुतः ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा पुलकांचितविग्रहः ॥ ७३ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ ओं नमः प्रकृत्यै मंत्रः ॥ ब्राह्मि ब्रह्मस्वरूपे त्वं मां प्रसीद सनातनि ॥ परमात्मस्वरूपे च परमानंदरूपिणि ॥ ७४ ॥ भद्रे भद्रप्रदे दुर्गे दुर्गघ्ने दुर्गनाशिनि ॥ पोतस्वरूपे जीर्णे त्वं मां प्रसीद भवार्णवे ॥ ॥ ७५ ॥ सर्वस्वरूपे सर्वेशि सर्वबीजस्वरूपिणि ॥ सर्वाधारे सर्वविद्ये मां प्रसीद जयप्रदे ॥ ७६ ॥ सर्वमंगलरूपे च सर्वमंगलदायिनि ॥ समस्तमंगलाधारे प्रसीद सर्वमंगले ॥ ७७ ॥ निद्रे तंद्रे क्षमे श्रद्धे तुष्टिपुष्टिस्वरूपिणि ॥ लज्जे मेधे बुद्धिरूपे प्रसीद भक्तवत्सले ॥ ७८ ॥ वेदस्वरूपे वेदानां कारणे वेददायिनि ॥ सर्ववेदांगरूपे च वेदमातः प्रसीद मे ॥ ७९ ॥ दये जये महामाये प्रसीद जगदंबिके ॥ क्षांते शांते च सर्वांते क्षुत्पिपासास्वरूपिणि ॥ ८० ॥ लक्ष्मीर्नारायणक्रोडे स्रष्टुर्वक्षसि भारति ॥ मम क्रोडे महामाये विष्णुमाये प्रसीद मे ॥ ८१ ॥ कलाकाष्ठास्वरूपे च दिवारात्रिस्वरूपिणि ॥ परिणामप्रदे देवि प्रसीद दीनवत्सले ॥ ८२ ॥ कारणे सर्वशक्तीनां कृष्णस्योरसि राधिके ॥ कृष्णप्राणाधिके भद्रे प्रसीद कृष्णपूजिते ॥ ८३ ॥ यशःस्वरूपे यशसां कारणे च यशःप्रदे ॥ सर्वदेवीस्वरूपे च नारीरूपविधायिनि ॥ ८४ ॥ समस्तकामिनीरूपे कलांशेन प्रसीद मे ॥ सर्वसंपत्स्वरूपे च सर्वसंपत्प्रदे शुभे ॥ ८५ ॥ प्रसीद परमानंदे कारणे सर्वसंपदाम् ॥ यशस्विनां पूजिते च प्रसीद यशसां

भिधे ॥ ८६ ॥ आधारे सर्वजगतां रत्नाधारे वसुंधरे ॥ चराचरस्वरूपे च प्रसीद मम मा चिरम् ॥ ८७ ॥ योगस्वरूपे योगीशे योगदे योगकारणे ॥ योगाधिष्ठात्रि देवीशे प्रसीद सिद्धयोगिनि ॥ ८८ ॥ सर्वसिद्धिस्वरूपे च सर्वसिद्धिप्रदायिनि ॥ कारणे सर्वसिद्धीनां सिद्धेश्वरि प्रसीद मे ॥ ८९ ॥ व्याख्यानं सर्वशास्त्राणां मतभेदे महेश्वरि ॥ ज्ञाने यदुक्तं तत्सर्वं क्षमस्व परमेश्वरि ॥ ९० ॥ केचिद्वदंति प्रकृतेः प्राधान्यं पुरुषस्य च ॥ केचित्तत्र मतद्वैधे व्याख्याभेदं विदुर्बुधाः ॥ ९१ ॥ महाविष्णोर्नाभिदेशे स्थिते तं कमलोद्भवम् ॥ मधुकैटभौ महादैत्यौ लीलया हंतुमुद्यतौ ॥ ९२ ॥ दृष्ट्वा स्तुतिं प्रकुर्वंतं ब्रह्माणं रक्षितुं पुरा ॥ बोधयामास गोविंदं विनाशहेतवे तयोः ॥ ९३ ॥ नारायणस्त्वद्भक्त्या च जघान तौ महासुरौ ॥ सर्वेश्वरस्त्वया सार्द्धमनीशोऽयं त्वया विना ॥ ९४ ॥ पुरा त्रिपुरसंग्रामे गगनात्पतिते मयि ॥ त्वया च विष्णुना सार्द्धं रक्षितोऽहं सुरेश्वरि ॥ ९५ ॥ अधुना रक्ष मामीशे प्रदग्धं विरहाग्निना ॥ स्वात्मदर्शनपुण्येन क्रीणीहि परमेश्वरि ॥९६॥ इत्युक्त्वा विरतः शंभुर्ददर्श गगनस्थिताम् ॥ रत्नसाररथस्थां तां देवीं शतभुजां मुदा ॥ ९७ ॥ तप्तकांचनवर्णाभां रत्नाभरणभूषिताम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां जगतां मातरं सतीम् ॥ ९८ ॥ दृष्ट्वा तां विरहासक्तः पुनस्तुष्टाव सत्वरम् ॥ दुःखं निवेदयामास प्ररुदन्विरहोद्भवम् ॥ ९९ ॥ दर्शयामासास्थिमालां स्वांगस्थं भस्मभूषणम् ॥ कृत्वा बहु परीहारं तोषयामास सुंदरीम् ॥ १०० ॥ नारायणश्च ब्रह्मा च धर्मः शेषः सुरर्षयः ॥ शिवं रक्षेश्वरीत्युक्त्वा तुष्टुवुस्ते सनातनीम् ॥१॥ बभूव परितुष्टा सा तेषां स्तोत्रेण तत्क्षणम् ॥ उवाच कृपया शंभुं प्राणेशं प्राणवल्लभा ॥ २ ॥ ॥ प्रकृतिरुवाच ॥ ॥ स्थिरो भव महादेव प्राणाधिक मम प्रभो ॥ भवानात्मा च योगीशः स्वामी जन्मनि जन्मनि ॥३॥ अहं शैलेंद्रकामिन्यां लब्ध्वा जन्म महेश्वर ॥ तव पत्नी भविष्यामि मुंच त्वं विरहज्वरम् ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा शिवमाश्वास्य चांतर्धानं चकार सा ॥ सुरा जग्मुस्तमाश्वास्य लब्ध्वानन्दमकंधरम् ॥ ५ ॥ हर्षांतरात्मा गिरिशः कैलासं तु जगाम ह ॥ ननर्त सगणस्तूर्णं संत्यज्य विरहज्वरम् ॥ ६ ॥ इदं शिवकृतं स्तोत्रं भक्त्या यः पठेन्नरः ॥ न भवेत्कामिनीभेदस्तस्य जन्मनि जन्मनि ॥ ७ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा स याति शिवमंदिरम् ॥ धर्मो

[illegible]मोक्षं लभते नात्र संशयः ॥ १०८॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे शंकरशोकापनो
दनं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा सगणोऽपि हिमालयः ॥ विस्मितो
भार्यया सार्द्धं जहास पार्वती स्वयम् ॥ १ ॥ अरुंधती च तां मेनां बोधयामास कातराम् ॥ निराहारां रुदंतीं तां जहौ शोकं मुदा
च सा ॥ २ ॥ अरुंधतीं भोजयित्वा बुभुजे भोगमुत्तमम् ॥ सर्वं प्रहृष्टमनसा मंगलं च चकार ह ॥ ३ ॥ ततः संभृतसंभारो वसिष्ठ
स्याज्ञया प्रिये ॥ पत्रं प्रस्थापयामास नानास्थानं त्वरान्वितः ॥ ४ ॥ ततः प्रस्थापयामास शिवं मंगलपत्रिकाम् ॥ नानाप्रकारद्रव्या
णि वाद्यानि च चकार ह ॥ ५ ॥ तंडुलानां च शैलान्वै पृथुकानां च सुंदरि ॥ तैलानां च घृतानां च दध्नां वापीश्चकार ह ॥६॥ गुडा
नामासवानां च क्षीराणां च तथैव च ॥ अथो हैयंगवीनानां लवणानां परं मुने ॥७॥ लड्डुकानां शर्कराणां स्वस्तिकानां तथैव च ॥
[illegible]चूर्णादिपिष्टानां घृतपक्वानि तानि च ॥ ८ ॥ नानाप्रकारवस्त्राणि वह्निशौचानि यानि च ॥ महारत्नप्रवालानि सुवर्णरजतानि
च ॥ ९ ॥ द्रव्याण्येतानि शैलेंद्र कृत्वा तु विधिपूर्वकम् ॥ मंगलं कर्तुमारेभे तत्रैव मंगले दिने ॥ १० ॥ संस्कारं कारयामासुः पार्वतीं
पर्वतस्त्रियः ॥ स्नापयित्वा वस्त्रयुग्मं धारयामासुराशु ताः ॥ ११ ॥ कारयित्वा सुवेषां च रत्नभूषणभूषिताम् ॥ दर्पणं धारयामासुर्दूर्वा
[illegible]समन्वितम् ॥ १२ ॥ ददुश्चालक्तकं चारु पादांगुलिषु पादयोः ॥ गंडे पत्रावलीं रम्यां नेत्रे कज्जलमुज्ज्वलम् ॥ १३ ॥ कबरीं कार
यामासुर्मालतीमाल्यवेष्टिताम् ॥ पट्टसूत्रपिनद्धां तां वामवक्त्रां मनोहराम् ॥ १४ ॥ एतस्मिन्नंतरे राधे समाजग्मुः सुरेश्वराः ॥ नीत्वा
[illegible]नेत्रं तत्रैव रत्नयानस्थमीश्वरम् ॥ १५ ॥ शैलः संभृतसंभारान्संभाषयितुमीश्वरान् ॥ शैलान्प्रस्थापयामास ब्राह्मणानपि पूजितान् ॥
१६ ॥ प्रांगणं कारयामास रंभास्तंभैः समन्वितम् ॥ पट्टसूत्रसन्निबद्धरसालपल्लवान्वितैः ॥ १७ ॥ फलपल्लवसंयुक्तैः कलशैर्जलसं
[illegible] ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसुचारुकुसुमान्वितैः ॥ १८ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तैः संयुक्तं सुमनोहरम् ॥ देवेश्वरान्पुरो दृष्ट्वा प्रणनाम हिमा
[illegible] ॥ १९ ॥ रत्नसिंहासनं दातुं प्रेरयामास किंकरान् ॥ नारायणो हि भगवानुवास पार्षदैः सह ॥ २० ॥ विनतानंदनात्तूर्णमव

... चतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजैः पार्षदैश्च रत्नभूषणभूषितैः ॥ २१ ॥ रत्नमुष्टिनिबद्धैश्च सेवितः श्वेतचामरैः ॥ ऋषिश्रेष्ठैः सुरश्रेष्ठैः स्तूयमानश्च संसदि ॥ २२ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकातरः ॥ उवास च तदभ्याशे ब्रह्मा देवगणैः सह ॥ २३ ॥ ऋषयो मुनयश्चैव समूहुर्मंगले स्थले ॥ एतस्मिन्नंतरे शंभुरवरुह्य रथाद्‌द्रुतो ॥ २४ ॥ रत्नासने समुत्तिष्ठन्ददर्श पर्वतालयम् ॥ समाजग्मुः शिवं द्रष्टुं शैलेंद्रनगरस्त्रियः ॥ २५ ॥ वृद्धा बाला युवत्यश्च वस्त्राभरणभूषिताः ॥ काश्चित्कज्जलहस्ताश्च वस्त्रहस्ताश्च काश्चन॥ २६ ॥ काश्चित्सिंदूरहस्ताश्च काश्चित्कंकतिकाकराः ॥ वेषार्धभूषिताः काश्चित्काश्चिन्नैवार्धभूषिताः ॥ २७ ॥ काश्चिन्निर्भूषिताः काश्चित्सर्वाभरणभूषिताः ॥ सर्वा आगत्य संतस्थुः सस्मिताः पर्वतालये ॥ २८ ॥ ऋषिकन्या देवकन्या नागकन्या मनोहराः ॥ गंधर्वशैलकन्याश्च राजकन्याः समागताः ॥ २९ ॥ सर्वा अप्सरसो दिव्या रंभाद्याः समुपस्थिताः ॥ मेना कन्यागणैः सार्द्धं ददर्श शंकरं वरम् ॥ ३० ॥ चारुचंपकवर्णाभमेकवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं रत्नाभरणभूषितम् ॥ ३१ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीचारुकुंकुमभूषितम् ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तं सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ३२ ॥ वह्निशौचेनातुलेन चातिसूक्ष्मेण चारुणा ॥ अमूल्यवस्त्रयुग्मेन विचित्रेणातिभूषितम् ॥ ३३ ॥ रत्नदर्पणहस्तं च कज्जलोज्ज्वललोचनम् ॥ सर्वया प्रभयाच्छन्नमतीव सुमनोहरम् ॥ ३४ ॥ अतीव तरुणं रम्यैर्भूषितांगैश्च भूषितम् ॥ बिभ्रंतं रूपमतुलं परं नारायणाज्ञया ॥ ३५ ॥ योगस्वरूपं योगेशं योगींद्राणां गुरोर्गुरुम् ॥ स्वेच्छामयं गुणातीतं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ ३६ ॥ गुणभेदाद्रूपभेदं धत्तेऽनंतमरूपकम् ॥ तारणं तं भवस्थानां सृष्टिस्थित्यंतकारणम् ॥ ३७ ॥ सर्वाधारं सर्वबीजं सर्वेशं सर्वजीवनम् ॥ साक्षिरूपं निरीहं च परमानंदमक्षरम् ॥ ३८ ॥ आद्यंतमध्यरहितं सर्वाद्यं सर्वरूपकम् ॥ दृष्ट्वा जामातरं मेना जहौ शोकं मुदान्विता ॥ ३९ ॥ प्रशशंसुर्युवत्यश्च धन्या धन्या सतीति ताः ॥ दुर्गा भाग्यवतीत्येवमूचुः काश्चन कन्यकाः ॥ ४० ॥ कामेन काश्चित्कामिन्यो मौनीभूताश्च स्तंभिताः ॥ न दृष्टो वर इत्येवमस्माभिर्ज्ञानगोचरे ॥ ४१ ॥ काश्चिन्निमेषरहिता मूर्च्छामापुश्च काश्चन ॥ निर्निद्रुः स्वपतिं काश्चित्स्वेच्छां चक्रुश्च काश्चन ॥ ४२ ॥ काश्चिद्भावेन लब्धुं पुलकांचितवि

ब्रह्माः ॥ जगुर्गंधर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ४३ ॥ दृष्ट्वा शंकररूपं च प्रहृष्टाः सर्वदेवताः ॥ नानाप्रकारवाद्यानि चारूणि मधु राणि च ॥ ४४ ॥ वादका वादयामासुर्नानाशिल्पेन तत्र वै ॥ एतस्मिन्नंतरे दुर्गां शैलांतःपुरचारिका ॥ ४५ ॥ बहिश्चकार सद्रत्नास नस्थां रत्नवेदिकाम् ॥ कस्तूरीबिंदुभिः सांद्रसिंदूरबिंदुभूषिताम् ॥ ४६ ॥ चारुचंदनचंद्राभां नम्रभालस्थलोज्ज्वलाम् ॥ रत्नेंद्रसारहा रेण वक्षःस्थलविभूषिताम् ॥ ४७ ॥ त्रिनेत्रदत्तनेत्रां तामन्यवारितलोचनाम् ॥ अतीषद्धास्ययुक्तास्यां सकटाक्षां मनोहराम् ॥ ४८ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नकंकणमंडिताम् ॥ रत्नपाशकसंसक्तां क्वणन्मंजीररंजिताम् ॥ ४९ ॥ अमूल्यातुल्यचित्राढ्यवस्त्रयुग्म सुशोभिताम् ॥ सद्रत्नकुंडलाभ्यां च चारुगंडस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ५० ॥ मणिसारप्रभामुष्टदंतराजिविराजिताम् ॥ रत्नदर्पणहस्तां च क्रीडापद्मं विघूर्णतीम् ॥ ५१ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमेनांगचर्चिताम् ॥ मुदिता ददृशुः सर्वे जगदाद्यां जगत्प्रसूम् ॥ ५२ ॥ त्रिनेत्रो नेत्रकोणेन तां ददर्श मुदान्वितः ॥ सर्वां सत्याकृतिं दृष्ट्वा विजहौ विरहज्वरम् ॥ ५३ ॥ शिवः सर्वं विसस्मार दुर्गासंन्यस्तमानसः ॥ पुलकांचितसर्वांगो हर्षाश्रुयुक्तलोचनः ॥ ५४ ॥ एतस्मिन्नंतरे शैलः प्रहृष्टः सपुरोहितः ॥ तं वरं वरयामास वस्त्रचंदनभूषणैः ॥ ५५ ॥ भक्त्या पाद्यादिभिर्माल्यैर्दिव्यगंधमनोहरैः ॥ ततः शीघ्रं वेदमंत्रैः संप्रदानं चकार ताम् ॥ ५६ ॥ यौतुकानि ददौ तस्मै रत्नानि विविधानि च ॥ चारुरत्नविकाराणि पात्राणि सुंदराणि च ॥ ५७ ॥ गवां लक्षं गजेंद्राणां सहस्राणि च राधिके ॥ रत्नकंबलयुक्तानि सांकुशानि मुदान्वितः ॥ ५८ ॥ त्रिंशल्लक्षं हयानां च सज्जितानामकातरः ॥ दासीनामनुरक्तानां लक्षं सद्रत्नभूषितम् ॥ ५९ ॥ शतं द्विजवधूनां च पार्वतीभ्रातृकल्पकम् ॥ रथानां च शतं रम्यं रत्नेंद्रसारनिर्मितम् ॥ ६० ॥ पार्वतीं वस्तुसहितां स्वस्तीत्युच्चार्य शंकरः ॥ जग्रा हानंदमनसा यत्नाच्छैलसमर्पिताम् ॥ ६१ ॥ हिमालयः सुतां दत्त्वा परिहारं चकार तम् ॥ माध्यंदिनोक्तस्तोत्रेण तुष्टाव संपुटांज लिः ॥ ६२ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ ॥ प्रसीद दक्षयज्ञघ्न नरकार्णवतारक ॥ सर्वात्मरूप सर्वेश परमानंदविग्रह ॥ ६३ ॥ गुणार्णव गुणातीत गुणयुक्तगणेश्वर ॥ गुणबीज महाभाग प्रसीद गुणिनां वर ॥ ६४ ॥ योगाधार योगरूप योगज्ञ योगकारण ॥

योगीश योगिनां बीज प्रसीद योगिनां गुरो ॥ ६५ ॥ प्रलयप्रलयाद्यैकभवप्रलयकारण ॥ प्रलयांते सृष्टिबीज प्रसीद परिपालक ॥ ६६ ॥ संहारकाले घोरे च सृष्टिसंहारकारण ॥ दुर्निवार्य दुराराध्य चाशुतोष प्रसीद मे ॥ ६७ ॥ कालस्वरूप कालेश काले च फलदायक ॥ कालबीजैककालघ्न प्रसीद कालपालक ॥ ६८ ॥ शिवस्वरूप शिवद शिवबीज शिवाश्रय ॥ शिवभूत शिवप्राण प्रसीद परमाश्रय ॥ ६९ ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा विरराम हिमालयः ॥ प्रशशंसुः सुराः सर्वे मुनयश्च गिरीश्वरम् ॥ ७० ॥ हिमालयकृतं स्तोत्रं संयतो यः पठेन्नरः ॥ प्रददाति शिवस्तस्मै वांच्छितं राधिके ध्रुवम् ॥ ७१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे पार्वतीसंप्रदाने चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ अथ वेदविधानेन संस्थाप्य वह्निमीश्वरः ॥ यज्ञं चकार तत्रैव वामे संस्थाप्य पार्वतीम् ॥ १ ॥ निवृत्ते विधिवद्यज्ञे विप्राय दक्षिणां ददौ ॥ शिवः शतसुवर्णानि वृंदावनविनोदिनि ॥ २ ॥ अथ प्रदीपमानीय शैलेंद्रनगरस्त्रियः ॥ निर्वर्त्य मंगलं कर्म गृहं संप्राप्य दंपती ॥ ३ ॥ कृत्वा जयध्वनिं प्रीत्या शुभनिर्मंछनादिकम् ॥ सस्मिताः सकटाक्षाश्च पुलकांचितविग्रहाः ॥ ४ ॥ वासगेहं संप्रविश्य ददृशुः कामिनीगणाः ॥ शंकरं रूपवेषाढ्यं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ५ ॥ चन्दनागुरुकस्तूरीकुंकुमांचितविग्रहम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं सकटाक्षं मनोहरम् ॥ ६ ॥ अपूर्वसूक्ष्मवेषाढ्यं सिंदूरबिंदुभूषितम् ॥ चारुचंपकवर्णाभं सर्वावयवसुंदरम् ॥ ७ ॥ नवीनयौवनस्थं च मुनींद्रचित्तमोहनम् ॥ सरस्वतीं च लक्ष्मीं च सावित्रीं जाह्नवीं रतिम् ॥ ८ ॥ अदितिं च शचीं चैव लोपामुद्रामरुंधतीम् ॥ अहल्यां तुलसीं स्वाहां रोहिणीं च वसुंधराम् ॥ ९ ॥ शतरूपां च संज्ञां च सतीस्त्रीणां च षोडश ॥ देवकन्या नागकन्या मुनिकन्या मनोहराः ॥ १० ॥ या याः स्थितास्तत्र तासां संख्यां कर्तुं च कः क्षमः ॥ ताभी रत्नासने दत्ते तत्रोवास शिवो मुदा ॥ तमूचुः क्रमशो देव्यो मधुरोक्तिं सुधामिव ॥ ११ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ प्राप्ता सती महादेवाधुना प्राणाधिका मुदा ॥ दृष्ट्वा प्रियास्यं चंद्राभं संतापं त्यज कामुक ॥ ॥ १२ ॥ कालं गमय कालेश सदा संश्लेषपूर्वकम् ॥ विश्लेषस्ते न भविता सर्वकालं ममाशिषा ॥ १३ ॥ ॥ लक्ष्मीरुवाच ॥ ॥

लज्जां विहाय देवेश सतीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ तिष्ठ संप्रति का लज्जा प्राणा यांति यया विना ॥ १४ ॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ भोजयित्वा सतीं शंभो शीघ्रं भोजय मा खिदः ॥ तदाचम्य सकर्पूरं तांबूलं देहि भक्तितः ॥ १५ ॥ ॥ जाह्नव्युवाच ॥ ॥ स्वर्णकंकतिकां धृत्वा केशान्मार्जय योषितः ॥ कामिन्याः स्वामिसौभाग्यं सुखं नातः परं भवेत् ॥ १६ ॥ ॥ रतिरुवाच ॥ . ॥ गृहीत्वा पार्वतीं देव सुगभामतिदुर्लभाम् ॥ कथं मम प्राणनाथो निःस्वार्थं भस्मसात्कृतः ॥ १७ ॥ जीवयसि विभो कामं कामव्यापारमात्मनि ॥ कुरु दूरं च संतापं मम विश्लेषहेतुकम् ॥ १८ ॥ दंपतीविरहक्लेशं सर्वं ज्ञात्वा दयानिधे ॥ तथापि मम कांतश्च कोपेन भस्मसात्कृतः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा कामभस्माथ ददौ सा ग्रंथिबंधितम् ॥ रुरोद पुरतः शंभोर्नाथ नाथेत्युदीर्य च ॥ २० ॥ हरिस्तद्रोदनं श्रुत्वा करुणामयसागरः ॥ ब्रह्मा धर्मादिदेवाश्च ययुर्वासगृहं शिवम् ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा नारायणं धर्मं ब्रह्माणं च सुरानपि ॥ जवेन पीठादुत्थाय स्वाज्ञां कुर्वित्युवाच ह ॥ २२ ॥ शंकरस्य वचः श्रुत्वा तमुवाच हरिः स्वयम् ॥ कामं जीवय हे रुद्रेत्युक्त्वा शीघ्रं जगाम सः ॥ २३ ॥ ऊचुर्देव्यो बहुतरं वाक्यं विनयपूर्वकम् ॥ क्षुधा दृष्ट्वा शूलभृतो भस्मतो निर्गतः स्मरः ॥ २४ ॥ दृष्ट्वा कामं रतिस्तं च प्रणनाम महेश्वरम् ॥ तद्रूपं च तदाकारं सस्मितं सधनुःशरम् ॥ २५ ॥ प्रणम्य शंकरं कामः स्तुतिं कृत्वा यथागमम् ॥ बहिर्गत्वा हरिं देवान्प्रणम्य समुवाच ह ॥ २६ ॥ कामं संभाष्य देवाश्च युयुजुश्च तमाशिषम् ॥ काले रक्षा विनाशश्च निषेधः केन वार्यते ॥ २७ ॥ अथ शैलः सुरान्सर्वान्नारायणपुरोगमान् ॥ भोजयामास भक्त्या च शाययामास यत्नतः ॥ २८ ॥ अथ शंभुर्वासगृहे वामे संस्थाप्य पार्वतीम् ॥ मिष्टान्नं भोजयामास तया सह मुदान्वितः ॥ २९ ॥ भुक्तवंतं शिवं तत्र देवमाताऽदितिः स्वयम् ॥ उवाच सस्मितं राधे संप्रीत्या सरसं वचः ॥ ३० ॥ ॥ अदितिरुवाच ॥ ॥ भोजनांते शचि शंभोः शौचार्थं जलमर्पय ॥ देहि शीघ्रं मम प्रीत्या दंपत्योः प्रीतिपूर्वकम् ॥ ३१ ॥ ॥ शच्युवाच ॥ ॥ कृत्वा विलापं यद्धेतोः शवं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ यो बभ्राम भुवं मोहात्कालेन प्राप तां सतीम् ॥ ३२ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ मया दत्ता सती तुभ्यं मेना दातुमनीप्सिता ॥ विविधं बोधयित्वेमां रतिं

च कर्तुमर्हसि ॥ ३३ ॥ ॥ अहल्योवाच ॥ ॥ वृद्धावस्थां परित्यज्य ह्यतीव तरुणोऽधुना ॥ तेन मेना तु मेने त्वां सुतामर्पितुमीश्वर ॥ ३४ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ सती त्वया परित्यक्ता कामो दग्धः पुराकृतः ॥ कथं तदा वसिष्ठश्च प्रभो प्रस्थापितोऽधुना ॥ ३५ ॥ ॥ स्वाहोवाच ॥ ॥ स्थिरो भव महादेव स्त्रीणां वचसि सांप्रतम् ॥ विवाहे व्यवहारोऽस्ति पुरःस्त्रीणां प्रगल्भता ॥ ३६ ॥ ॥ रोहिण्युवाच ॥ ॥ कामं पूरय पार्वत्याः कामशास्त्रविशारद ॥ कुरु पारं स्वयं कामी कामिनां कामसागरम् ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ वसुंधरोवाच ॥ ॥ भोगद्रव्यं विना भोगी न हि तुष्टः क्षुधातुरः ॥ येन तुष्टिर्भवेच्छंभो तत्कर्तुमुचितं स्त्रिया ॥ ३८ ॥ ॥ संज्ञोवाच ॥ ॥ जानासि भावं सर्वज्ञ कामार्तानां च योषिताम् ॥ न च स्वस्वामिनं शंभो सती जानाति संगतम् ॥ ३९ ॥ ॥ शतरूपोवाच ॥ ॥ तूर्णं प्रस्थापय प्रीत्या पार्वत्या सह शंकरम् ॥ रत्नप्रदीपं तांबूलं तल्पं निर्माय निर्जने ॥४०॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ ॥ स्त्रीणां तद्वचनं श्रुत्वा ता उवाच शिवः स्वयम् ॥ निर्विकारी च भगवान्योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ४१ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ देव्यो मा वदतोक्तिं च ह्येवंभूतां ममांतिके ॥ जगतां मातरः साध्व्यः पुत्रे चपलता कथम् ॥ ४२ ॥ शंकरस्य वचः श्रुत्वा लज्जिताः सुरयोषितः ॥ बभूवुः संभ्रमात्तूष्णीं चित्रपुत्तलिका यथा ॥ ४३ ॥ भुक्त्वा मिष्टानि भगवानाचम्य च मुदान्वितः ॥ सकर्पूरं च तांबूलं बुभुजे भार्यया सह ॥ ४४ ॥ रत्नसिंहासने शंभुर्मेनादत्ते मनोहरे ॥ सन्निधाय मुदा युक्तो ददर्श वासमंदिरम् ॥ ४५ ॥ रत्नप्रदीपशतकैर्ज्वलद्भिर्ज्वलितं श्रिया ॥ रत्नपात्रघटाकीर्णं मुक्तामाणिक्यभूषितम् ॥ ४६ ॥ रत्नदर्पणशोभाढ्यं मंडितं श्वेतचामरैः ॥ चंदनागुरुसंयुक्तं पुष्पशय्यासमन्वितम् ॥ ४७ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ रत्नसारेण खचितं रचितं हीरकैर्वरैः ॥ ४८ ॥ कुत्रचित्सुरनिर्माणवैकुंठसुमनोहरम् ॥ वृंदावनं कुंजवनं कुत्रचिद्रासमंडलम् ॥ ४९ ॥ कैलासं च कुत्रचन कुत्रचिदिंद्रमंदिरम् ॥ दृष्ट्वाश्चर्यं महादेवः परितुष्टो बभूव ह ॥ ५० ॥ अथ प्रभातकालश्च बभूव प्राणवल्लभे ॥ नानाप्रकारवाद्यानि वादयांचक्रिरे जनाः ॥ ५१ ॥ सर्वे सुराः समुत्तस्थुः सज्जीभूताः ससंभ्रमाः ॥ स्ववाहनान्समारुह्य कैलासं गंतुमुद्यताः ॥ ५२ ॥ वासगेहं समागत्य धर्मो नारायणा

क्षया ॥ उवाच शंकरं योगी योगीशं समयोचितम् ॥ ५३ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते भवतु प्रमथाधिप ॥ पार्वत्या सह माहेंद्रे यात्रां कुरु हरिं स्मरन् ॥ ५४ ॥ इत्थं धर्मवचः श्रुत्वा पार्वत्या सह शंकरः ॥ यात्रां चकार माहेंद्रे ,वृंदावनविनोदिनि ॥ ५५ ॥ यात्रां कुर्वति देवेशे पार्वत्या सह शंकरे ॥ उच्चै रुदित्वा सा मेना तमुवाच कृपानिधिम् ॥ ५६ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ ॥ कृपानिधे कृपां कृत्वा मद्वत्सां पालयिष्यसि ॥ सहस्रदोषान्भगवानाशुतोषः क्षमिष्यसि ॥ ५७ ॥ त्वत्पदांबुजभक्तैषा मद्वत्सा जन्म जन्मनि ॥ स्वप्ने ज्ञाने स्मृतिर्नास्ति महादेवप्रभुं विना ॥ ५८ ॥ त्वद्भक्तिश्रुतिमात्रेण हर्षाश्रुपुलकान्विता ॥ त्वन्निंदया भवेन्मौना मृत्युंजय मृता इव ॥ ५९ ॥ इत्युक्त्वा मेनका शीघ्रं तत्रागत्य हिमालयः ॥ उच्चै रुरोद च तदा वत्सां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ६० ॥ क्यासि वत्सेत्युच्चार्य शून्यं कृत्वा हिमालयम् ॥ स्मारं स्मारं तद्गुणौघं विदार्य मन्मनः स्फुटम् ॥ ६१ ॥ इत्येवमुक्त्वा शैलेंद्रः समर्प्य च शिवां शिवे ॥ स शैलः सहपुत्रश्च रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ ६२ ॥ नारायणश्च भगवानध्यात्मविद्यया स्वयम् ॥ सर्वान्प्रबोधयामास कृपया स कृपानिधिः ॥ ६३ ॥ ननाम पार्वती भक्त्या मातरं पितरं गुरुम् ॥ मायया च महामाया रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ ६४ ॥ पार्वतीरोदनेनैव रुरुदुः सर्वयोषितः ॥ मुनयश्च सुराः सर्वे सस्त्रीकाः सगणा ध्रुवम् ॥ ६५ ॥ शीघ्रं ययुस्ते कैलासं देवा मानसशायिनः ॥ मुहूर्तार्द्धेन मुदिताः संप्रापुः शंकरालयम् ॥ ६६ ॥ दृष्ट्वा गतं देवपत्न्यो मुनिपत्न्यश्च सत्वरम् ॥ आययुर्दीपमानीय मुदा मंगलकर्मणि ॥ ६७ ॥ वायुपत्नी कुबेरस्य कामिनी शुक्रकामिनी ॥ तारा सुरगुरोः पत्नी पत्नी दुर्वाससस्तथा ॥ ६८ ॥ अत्रिभार्यानुसूया च चंद्रपत्न्यस्तथैव च ॥ देवकन्या नागकन्या मुनिकन्याः सहस्रशः ॥ ६९ ॥ असंख्यकामिनीसंघः संख्यां कर्तुं च कः क्षमः ॥ ताश्च प्रवेशयामासुर्दंपती वासमंदिरम् ॥ ७० ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामासुरीश्वरीम् ॥ सतीं तां दर्शयामास शिवः पूर्वालयं मुदा ॥ ७१ ॥ सति स्मरस्यतो गेहाद्यद्गता तातमंदिरम् ॥ अधुना शैलकन्या त्वं तत्र दक्षसुता पुरा ॥ ७२ ॥ जातिस्मरां स्मारयामि नित्यं स्मरसि चेद्वद ॥ शंकरस्य वचः श्रुत्वा सस्मितोवाच सा सती ॥ ७३ ॥ सर्वं स्मरामि प्राणे

श मौनीभूतो भवेति तम् ॥ शिवः संभृतसंभारो नानावस्तुमनोहरम् ॥ ७४ ॥ भोजयामास देवांश्च नारायणपुरोगमान् ॥ भुक्त्वा देवाः प्रजग्मुस्ते नानारत्नविभूषिताः ॥ ७५ ॥ सस्त्रीकाः सगणाः सर्वे प्रणम्य चंद्रशेखरम् ॥ नारायणं च ब्रह्माणं ननाम शंकरः स्वय म् ॥ ७६ ॥ तौ च तं च समाश्लिष्याशिषं कृत्वा प्रजग्मतुः ॥ अथ शैलश्च मेना च मैनाकमाजुहाव ह ॥ ७७ ॥ शीघ्रमानय भद्रं ते पार्वतीं शंकरं सुत ॥ तयोः स वचनं श्रुत्वा शीघ्रं गत्वा शिवालयम् ॥ ७८ ॥ आजगाम समानीय पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ पार्वत्यागमनं श्रुत्वा बालाश्च बालिकास्तथा ॥ ७९ ॥ वृद्धा युवत्यो या याश्च शैलाश्च दुद्रुवुर्मुदा ॥ मेना सुताभ्यां वध्वा च सह दुद्राव सस्मिता ॥ ८० ॥ हिमालयश्च मुदितो दुद्रावानुव्रजन्सुताम् ॥ अवरुह्य रथाद्देवी मातरं पितरं गुरुम् ॥ ८१ ॥ प्रणनाम प्रमुदिता निमग्नाऽऽनं दसागरे ॥ पार्वतीं च समाश्लिष्य मेनका हर्षविह्वला ॥ ८२ ॥ हिमालयश्च मुदितो गताः प्राणा इवागताः ॥ सुतां निधाय गेहे स्वे रत्नसिंहासनं ददौ ॥ ८३ ॥ शूलभृते गणेभ्यश्च मधुपर्कादिकं मुदा ॥ तस्थौ श्वशुरगेहे च सगणश्चंद्रशेखरः ॥ ८४ ॥ नित्यं षोड शोपचारैः पूजितः सह भार्यया ॥ इत्येवं कथितं राधे शंकरोद्वाहमंगलम् ॥ शोकघ्नं हर्षजनकं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ८५ ॥

॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे शंकरविवाहो नाम पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ॥ ४५ ॥ ॥

॥ राधिकोवाच ॥

॥ सुचिरं च मृतं कामं शंकरेण च जीवितम् ॥ रतिः पुनः प्रियं प्राप्य किं च कार मुदान्विता ॥ १ ॥ स्त्रीणां स्वस्वामिविच्छेदो मरणादतिदुष्करः ॥ पुनः संमेलनं भर्तुः सुखं परमदुर्लभम् ॥ २ ॥ शिवः सतीं तां संप्राप्य संगे मंगलकर्मणि ॥ चिरं प्रनष्टविरहः किं चकार मुदान्वितः ॥ ३ ॥ कलत्रविरहः पुंसां सर्वशोकात्सुदुष्करः ॥ पुनः संमीलनं तस्याः प्राणदानाधिकं सुखम् ॥ ४ ॥ रतिः पुंसो विरहिणी शिवः स्त्रीविरही चिरम् ॥ द्वयोर्द्वयोश्च संप्राप्तौ किं बभूव द्वयोः सुखम् ॥ ५ ॥ तदेवं श्रोतुमिच्छामि परं कौतूहलं मम ॥ कृपया विदुषां श्रेष्ठ सव्यासं कथय प्रभो ॥ ६ ॥ मेलनं शक्तिशि वयो रतिमन्मथयोस्ततः ॥ शोकापहं श्रुतवतां सर्वमंगलकारणम् ॥ ७ ॥

॥ नारायण उवाच ॥

॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी स

स्मिता विरराम ह ॥ कृष्णस्तद्वचनं श्रुत्वा सस्मितस्तामुवाच ह ॥ ८ ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ ॥ मृतं कामं पुनः प्राप्य कामार्ता कामकामिनी ॥ स्वालयं तं समानीय हरोद्वाहगृहाद्दहो ॥ ९ ॥ भर्तुः सुवेषं विविधं स्वात्मनः स्वालिभिर्मुदा ॥ कारयामास यत्नेन सा रती रमणोत्सुका ॥ १० ॥ ज्ञात्वा कामस्तु तद्भावं कामशास्त्रविधायकः ॥ रत्नयानं समारुह्य जगाम स्वालयाद्वनम् ॥ ११ ॥ शैलेशैलेऽतिरम्ये च नद्यांनद्यां नदेनदे ॥ द्वीपेद्वीपे सिंधुतटे पुष्पोद्याने मनोहरे ॥ १२ ॥ कांचने भूमिनिकरे वटमूलेऽतिनिर्जने ॥ नदीपुलिनभूम्यां च पुष्पिते पुष्पकानने ॥ १३ ॥ भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुंस्कोकिलरुतश्रुते ॥ सुगंधिवायुनाकीर्णे दधती जलसीकरम् ॥ १४ ॥ चित्तेषु चेतनानां च हरणं योषितामहो ॥ कलामानप्रकारेण शृंगारं च चकार सा ॥ १५ ॥ पूर्णमब्दशतं दिव्यं स रेमे वामया सह ॥ दिवानिशं न बुबुधे संसक्तः सततं मुदा ॥ १६ ॥ तस्थतुस्तौ च तत्रैव संसक्तौ सततं मुदा ॥ सुरतौ च न विरतौ रतिशास्त्रविशारदौ ॥ १७ ॥ पतिविच्छेदसंतापं विजहौ सा रतिर्मुदा ॥ प्राप्य रत्नमपहृतं कः क्षणं त्यक्तुमुत्सहेत् ॥ १८ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं रतिसंतापकारणम् ॥ शृंगारं शक्तिशिवयोरतुलं शृणु राधिके ॥ १९ ॥ शृण्वतां कर्णपीयूषं परमाश्चर्यमीप्सितम् ॥ सर्वसंतापहरणं सुखदं पुण्यदं शुभम् ॥ २० ॥ वसञ्छ्वशुरगेहे स पार्वत्या सह शंकरः ॥ तदनुज्ञां समादाय क्रीडार्थं प्रययौ वनम् ॥ २१ ॥ रत्नस्यंदनमारुह्य रत्नसारपरिच्छदम् ॥ रत्नसारेण खचितं रचितं विश्वकर्मणा ॥ २२ ॥ शतशृंगे सुवसने मलये गंधमादने ॥ नंदने पुष्पभद्रे च पारिभद्रे च भद्रके ॥ २३ ॥ पुलिंदे च कलिंदे च पुंड्रे पिंडारकेऽधके ॥ वनेवनेऽतिरम्ये च सागराणां तटेतटे ॥ २४ ॥ निकटेरस्तगिरेः पार्श्ववटमूले मनोहरे ॥ चकार करुणां यत्र परित्यज्य सती शिवम् ॥ २५ ॥ नानास्थानेषु रहसि पशुपक्षिविवर्जिते ॥ यथामनोरथंगामी स रेमे वामया सह ॥ २६ ॥ यत्रयत्र शिवं नीत्वा बभ्राम धरणीतलम् ॥ तत्सर्वं दर्शयामास सतीं शंभुर्मुदान्वितः ॥ २७ ॥ कृत्वा विहारं सुचिरं न पूर्णं मानसं तयोः ॥ महाशृंगारमारेभे सहस्राब्दं जगत्पिता ॥ २८ ॥ मायातीतोऽतिमायेशो मायासक्तः स्वमायया ॥ न कालं बुबुधे योगी सुखेन कालकारकः ॥ २९ ॥ शक्ति

शक्तिमतोस्तत्र न बभूव परिश्रमः ॥ जहतोः सर्वसंतापमन्योन्यविरहोद्भवम् ॥ ३० ॥ सुखसंसक्तमनसोः पुलकांचितगात्रयोः ॥ कामबाणमूर्च्छितयोः पुष्पशय्याशयानयोः ॥ ३१ ॥ नग्नयोः सुखसंभोगाद्रतिशास्त्रविधिज्ञयोः ॥ नखदंतप्रहारैश्च क्षतविक्षतदेहयोः ॥ ३२ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीसिंदूरबिंदुलिप्तयोः ॥ निबद्धकेशकबरीश्लथयोच्छिन्नमाल्ययोः ॥ ३३ ॥ वसनानां नूपुराणां कंकणानां च सुंदरि ॥ वलयानां कुंडलानां शब्दैः क्रीडां प्रकुर्वतोः ॥ ३४ ॥ पुष्पतल्पं दलितयोर्बाष्पोत्कर्षं च बिभ्रतोः ॥ तेजसा समयोः शश्वत्क्रीडया कौतुकेन च ॥ ३५ ॥ भारेण विश्वंभरयोर्भाराक्रांता वसुंधरा ॥ सा विदीर्णा चकंपे च सशैलवनसागरा ॥ ३६ ॥ तयोर्भरभराक्रांतधरायाश्च भरेण च ॥ भाराक्रांतो हि शेषश्च तद्भरार्तोपि कच्छपः ॥ ३७ ॥ कच्छपस्य भरेणैव सर्वाधाराः समीरणाः ॥ महाविक्लवयुक्ताश्च सर्वप्राणाश्च स्तंभिताः ॥ ३८ ॥ स्तंभितेषु समीरेषु त्रिलोका भयविह्वलाः ॥ ब्रह्मादयः सुराः सर्वे वैकुंठं शरणं ययुः ॥ ३९ ॥ सर्वं निवेदनं चक्रुर्नारायणपदांबुजे ॥ नारायणश्च भगवानुवाच कमलोद्भवम् ॥ ४० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृंगारभंगसमयो भविता नाधुना विधे ॥ कालप्रयुक्तं कार्यं च सिद्धं तत्समयोचितम् ॥ ४१ ॥ पूर्णे वर्षसहस्रे च स्वेच्छया विरमिष्यति ॥ शंभोः संभोगमिष्टं च को भेदं कर्तुमीश्वरः ॥ ४२ ॥ स्त्रीपुंसो रतिविच्छेदमुपायेन करोति यः ॥ तस्य स्त्रीपुंसयोर्भेदो भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ ४३ ॥ यात्यंते कालसूत्रे च वर्षलक्षं स पातकी ॥ भ्रष्टज्ञानो नष्टकीर्तिरलक्ष्मीको भवेदिह ॥ ४४ ॥ रंभायुक्तं शक्रमिमं चकार विरतं रतौ ॥ महामुनींद्रो दुर्वासास्तत्स्त्रीभेदो बभूव ह ॥ ४५ ॥ पुनरन्यां स संप्राप्य निषेव्य शूलपाणिनम् ॥ दिव्यवर्षसहस्रं च विजहौ विरहज्वरम् ॥ ४६ ॥ रोहिणीसहितं चन्द्रं चकार विरतं रतौ ॥ महर्षिर्गौतमस्तस्य स्त्रीविच्छेदो बभूव ह ॥ ४७ ॥ पुनः शिवं समाराध्य प्राप्याहल्यां च पुष्करे ॥ दिव्यवर्षसहस्रं च विजहौ विरहज्वरम् ॥ ४८ ॥ मुनिः स्वभार्यासंसक्ते दिवसे निर्जने वने ॥ ब्रह्मांडकसुतं नीत्वा चकार विरतं रुषा ॥ ४९ ॥ बभूव पुत्रविच्छेदस्तस्य कल्पांतरे पुनः ॥ शिवं निषेव्य संप्राप्य पुत्रं तत्याज विक्लवम् ॥ ५० ॥ हरिश्चंद्रो हालिकं च वृषलया सह संयुतम् ॥ धारयामास निश्चेष्टं

निर्जने तत्फलं शृणु ॥ ५१ ॥ भ्रष्टः श्रीराज्यवित्तेभ्यस्तं चकारावलीलया ॥ विश्वामित्रो महर्षिश्च ताडयामास तं पुरा ॥ ॥ ५२ ॥ ततः शिवं समाराध्य दातारं सर्वसंपदाम् ॥ सद्यो जगाम वैकुंठं सगणो मम मंदिरम् ॥ ५३ ॥ अजामिलं द्विजश्रेष्ठं वृषल्यां सह संयुतम् ॥ न भिया वारयामासुः सुरास्तं चापि केचन ॥ ५४ ॥ निष्पन्ने कर्मभोगे च स मद्भक्तो मुमोच ह ॥ मन्नामस्मृतिमात्रेण चाजगाम ममालयम् ॥ ५५ ॥ सर्वं निषेकसाध्यं च निषेको बलवान्विधे ॥ निषेकफलदाताहं निषेकः केन वार्यते ॥ ५६ ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च शंभोः संभोगकर्मकृत् ॥ निषेकफलदातुस्तु निषेकफलसंचयम् ॥ ५७ ॥ पूर्णे वर्षसहस्रे च गत्वा तत्र महेश्वरः ॥ येन वीर्यं पतेद्भूमौ तत्करिष्यति निश्चितम् ॥ ५८ ॥ तत्र वीर्ये च भविता स्कंदको भक्ततारकः ॥ सदा भद्रस्वरूपोऽहं भयं किं वो मयि स्थिते ॥ ५९ ॥ अधुना त्वं गृहं गच्छ भगवान्स्वगणैः सह ॥ करोतु शंभुः संभोगं पार्वत्या सह निर्जने ॥ ६० ॥ इत्युक्त्वा कमलाकांतः शीघ्रं स्वांतःपुरं ययौ ॥ स्वालयं प्रययुर्देवाः शिवः स्वस्थो रतौ रतः ॥ ६१ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा राधिकां कृष्णः सकटाक्षां च सस्मिताम् ॥ जगाम चंदनवनं निर्जने च तया सह ॥ ६२ ॥ अतीव निर्जनं रम्यं वायुना सुरभीकृतम् ॥ पुष्पोद्यानैः समाकीर्णं तत्र क्रीडां चकार ह ॥ ६३ ॥ पुष्पतल्पसमाकीर्णे परपुष्टरुतश्रुते ॥ भ्रमरध्वनिसंयुक्ते कामिनीनां मनोहरे ॥ ६४ ॥ कृष्णसंभोगमात्रेण सुखसंमूर्च्छिता च सा ॥ अतीव मूर्च्छितः कृष्णो राधांगस्पर्शमात्रतः ॥ ॥ ६५ ॥ तस्थतुस्तत्र संयुक्तौ राधारासेश्वरौ मुने ॥ अतीव रतिनिश्चेष्टौ किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६६ ॥ इत्येवं मंगलं कर्म यः शृणोति समाहितः ॥ कदाचिद्बंधुविच्छेदो न भवेत्तस्य नारद ॥ ६७ ॥ महाशोकार्णवे मग्नो भेदे पुत्रकलत्रयोः ॥ मद्भृत्यानां च बंधूनां मासं श्रुत्वा लभेद्ध्रुवम् ॥ ६८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा धर्मपुत्रश्च विरराम महामुनिः ॥ पुनः संप्रष्टुमारेभे देवर्षिः कौतुकान्वितः ॥ ६९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे मंगलवर्णनंनाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अथ क्रीडांतरे राधा किं पप्रच्छ हरिं विभुम् ॥ कां कथां कथयामास कथ्यतां

करुणानिधे ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उत्थाय सुखसंभोगाद्राधां कृत्वा पुरो हरिः ॥ उवास मलयद्रोणीं वटमूले मनो हरे ॥ २ ॥ राधा तं परिपप्रच्छ सस्मितं सुमनोहरम् ॥ दर्पभंगं वज्रभृतो निगूढं श्रुतिसुन्दरम् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ श्रुतं यशः शूलभृतो दर्पभंगश्च दैवतः ॥ पार्वत्या दर्पभंगश्च विवाहश्च तयोरहो ॥ ४ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि दर्पभंगं हरेर्हरे ॥ शेषाणां च क्रमेणैव वद व्यस्य जगद्गुरो ॥ ५ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ दर्पभंगं सुरपतेस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥ कर्णपीयूषमतुलं सुंदरं शृणु सुंदरि ॥ ६ ॥ पुरा शतमखो दर्पात्कृत्वा शतमखान्मुदा ॥ बभूव सर्वदेवानामध्यक्षः संपदा युतः ॥ ७ ॥ दिने दिने तदैश्वर्यं वर्द्धते तपसां फलात् ॥ दीक्षां तं कारयामास सिद्धमंत्रं बृहस्पतिः ॥ ८ ॥ स जजाप महामंत्रं पुष्करे शतवत्सरम् ॥ बभूव मंत्रसिद्धश्च परिपूर्णमनोरथः ॥ ९ ॥ ब्रह्मस्वरूपां प्रकृतिं संपन्मूढो न मन्यते ॥ सा तं शशाप स्वगुरोः शापं लेभेतिकोपतः ॥ ॥ १० ॥ एकदा प्रकृतेः शापाद्धतबुद्धिः स्वसंसदि ॥ गुरुं दृष्ट्वा समुत्थाय न ननाम मुदान्वितः ॥ ११ ॥ बृहस्पतिस्ततः कोपान्नो वास गृहमाययौ ॥ न तस्थौ तारकाभ्याशे तपसे काननं ययौ ॥ १२ ॥ उवाच मनसा दीनो यातु संपद्धरेरिति ॥ अथ शक्रो मतिं प्राप्य क्व गतोऽतो मदीश्वरः ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा वेगतः पीठाज्जगाम तारकांतिकम् ॥ प्रणम्य मातरं भक्त्या नतस्कंधः पुटांजलिः ॥ ॥ १४ ॥ सर्वं निवेदनं कृत्वा रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ पुत्रस्य रोदनं दृष्ट्वा रुरोद तारका भृशम् ॥ १५ ॥ वत्स गच्छ गृहं नैव गुरुं द्रक्ष्यसि सांप्रतम् ॥ दुर्दिनांते गुरुं प्राप्य पुनर्लक्ष्मीमवाप्स्यसि ॥ १६ ॥ अधुना कर्मणां भोगं भुंक्ष्व मूढ दुराशय ॥ दुर्दिने स्वगुरौ दोषः सुदिने परितोषणम् ॥ १७ ॥ सुदिनं दुर्दिनं शक्र कारणं सुखदुःखयोः ॥ इत्युक्त्वा तारका देवी विरराम पतिव्रता ॥ १८ ॥ जगाम शक्रः स्नानार्थं स्वर्णदीं सुमनोहराम् ॥ ददर्श तत्र रुचिरां मार्जंतीं च नितंबिनीम् ॥ १९ ॥ सस्मितां सकटाक्षां तामहल्यां गौतमप्रियाम् ॥ दृष्ट्वा च विपुलश्रोणीं स्तनयुग्मं मनोहरम् ॥ २० ॥ स तस्याः शक्रः संपश्यन्मुमोह काममोहितः ॥ पुनः स चेतनां प्राप्य विहाय स्नानमीश्वरि ॥ २१ ॥ मूर्तिं विधाय तद्भर्तुस्तत्समीपं जगाम ह ॥ गत्वा तु स्निग्धवक्त्रां तां समाकृष्य स्मरातुरः ॥ २२ ॥

चकार विविधं तत्र शृंगारं सुमनोहरम् ॥ मूर्च्छां संप्राप कामेन तंद्रां च मुनिकामिनी ॥ २३ ॥ निश्चेष्टा सुखसंभोगान्निश्चेष्टस्त्रिदशा धिपः ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्वा समागत्य मुनीश्वरः ॥ २४ ॥ ददर्श गेहे मिथुनं मैथुने च रतिप्रिये ॥ दृष्ट्वा चुकोप स मुनिर्ज्वलन्निव हुताशनः ॥ २५ ॥ विज्ञानेनातिरोषेण बभंज सुरतिक्षणम् ॥ शक्रः स चेतनां प्राप्य दृष्ट्वा च मुनिपुंगवम् ॥ २६ ॥ कालस्वरूपं त्रासेन दधार चरणांबुजम् ॥ कोपरक्तास्यनयनो देवं पादानतं भिया ॥ उवाच नीतिवचनं गौतमः शरणागतम् ॥ २७ ॥

॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ धिक् त्वामिंद्र सुरश्रेष्ठ कश्यपात्मज पंडित ॥ २८ ॥ प्रपौत्र जगतांस्रष्टुर्बुद्धिस्ते कथमीदृशी ॥ मातामहः स्वयं दक्षोऽदितिर्माता पतिव्रता ॥ २९ ॥ कर्मसाध्यः स्वभावश्च कुलधर्मं प्रबाधते ॥ वेदं विज्ञाय ज्ञानी त्वं योनि लुब्धोऽसि कर्मणा ॥ ३० ॥ योनीनां च सहस्रं च तव गात्रे भवत्विह ॥ पूर्णवर्षं च सततं योनिगंधं त्वमाप्नुहि ॥ ३१ ॥ ततः सूर्यं समाराध्य योनिश्चक्षुर्भविष्यति ॥ मम प्राणेश्वरी दुष्टा येन मूढ त्वया कृता ॥ ३२ ॥ मच्छापेन गुरोः कोपाद्भ्रष्ट श्रीर्भव सांप्रतम् ॥ गुरोरपेक्षया मूढ प्राणा नापहृतास्तव ॥ ३३ ॥ तेजरविनोतिबंधोमें बंधुभेदभिया सुर ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ देवेंद्र गच्छ वत्स स्वमंदिरम् ॥ ३४ ॥ शुभाशुभं च यत्किंचित्सर्वं कर्मोद्भवं भवेत् ॥ महामुनींद्रवचनाद्गतः शक्रश्च पुष्करम् ॥ ३५ ॥ चकाराराधनं भक्त्या नैष्कृत्यं च चकार ह ॥ पादानतामहल्यां तामुवाच मुनिपुंगवः ॥ ३६ ॥ वनं गत्वा चिरं तिष्ठ विधाय मूर्तिमश्मनः ॥ अकामां चकमे शक्रः सर्वं जानाम्यहं प्रिये ॥ ३७ ॥ तथा च परभोग्या मे न च भोग्या व्रजाधमे ॥ परवीर्यं यदुदरे कामतोऽकामतोऽपि वा ॥ ३८ ॥ अहल्ये याति दैवेन तदुपायं निशामय ॥ अकामतो न दुष्टा सा प्रायश्चित्तेन शुद्ध्यति ॥ ३९ ॥ कामभोगेन त्याज्या सा कर्मभोगेन शुद्ध्यति ॥ पितृपाके दैवपाके पूजायां नाधिकारिणी ॥ ४० ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि कालसूत्रं प्रयाति सा ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि क्षयं कृत्वा स्वकर्मणः ॥ ४१ ॥ स्वामिनो वचनात्सा तु प्रणम्य स्वामिनं भिया ॥ नाथनाथेति कुर्वंती रुदंती वनमाप सा ॥ ४२ ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि भुक्त्वा भोगं मुनिप्रिया ॥ श्रीरामचरणस्पर्शात्सद्यः शुद्धा बभूव ह ॥ ४३ ॥

त्रैलोक्यमोहनं रूपं विधाय मुनिकामिनी ॥ जगाम गौतमाभ्याशं मुनिः सम्प्राप्य सुन्दरीम् ॥ ४४ ॥ अथ शक्रस्य वृत्तांतं परमं शृणु सुन्दरि ॥ पापघ्नं पुण्यबीजं तत्संव्यस्य कथयामि ते ॥ ४५ ॥ एकदा च गुरोः कोपात्प्रकृतेरवहेलनात् ॥ ब्रह्महत्या वज्रभृतो बभूव हतचेतसः ॥ ४६ ॥ शक्रस्त्यक्तगुरुर्दैवग्रस्तो दैत्यनिपीडितः ॥ जगाम शरणं भीतो ब्रह्माणं जगतां गुरुम् ॥ ॥ ४७ ॥ तदाज्ञया विश्वरूपं चकार च पुरोहितम् ॥ बभूव तत्र विश्वस्तो देवाद्बुद्धिहतो हरिः ॥ ४८ ॥ दैत्यदौहित्रस्य भावं विज्ञाय च विचक्षणः ॥ प्रचिच्छेद शिरस्तस्य तीक्ष्णबाणेन लीलया ॥ ४९ ॥ विश्वरूपपिता त्वष्टा श्रुत्वा सद्यश्चुकोप ह ॥ इंद्रशत्रो विवर्द्धस्वेत्युक्त्वा यज्ञं चकार ह ॥ ५० ॥ यज्ञकुंडात्समुत्तस्थौ वृत्रो नाम महासुरः ॥ चकार निग्रहं कोपाद्देवानामवलीलया ॥ ५१ ॥ शक्रो महामुनेरस्थ्नां वज्रं कृत्वा सुदारुणम् ॥ जघान वृत्रं देवानां कंटकं दैत्यमर्दनः ॥ ५२ ॥ ब्रह्महत्या शुनासीरं दुद्राव हतचेतनम् ॥ रक्तवस्त्रपरीधाना वृत्रस्त्रीवेषधारिणी ॥ ५३ ॥ सप्ततालप्रमाणा सा शुष्ककण्ठोष्ठतालुका ॥ ईषाप्रमाणदशना महाभीतं चकार तम् ॥ ५४ ॥ धावंतं परिधावंती बलिष्ठा हतचेतनम् ॥ खड्गहस्ता दयाहीना वेगेन परिधावति ॥ ५५ ॥ इंद्रो दृष्ट्वा च तां घोरां स्मारंस्मारं गुरोः पदम् ॥ विवेश मानससरो मृणालसूक्ष्मसूत्रतः ॥ ५६ ॥ तत्र गंतुं न शक्ता सा ब्रह्मणः शापकारणात् ॥ सा तस्थौ वटशाखायां सरसस्तटसन्निधौ ॥ ५७ ॥ अथात्र नहुषो भूपस्त्रिलोकेशो बभूव ह ॥ स ययाचे शचीं देवान्बलिष्ठो दुर्बलानपि ॥ ५८ ॥ शची श्रुत्वा महाभीता तारकां शरणं ययौ ॥ तारा निर्भर्त्स्य स्वपतिं भृत्यपत्नीं ररक्ष च ॥ ५९ ॥ शचीमाश्वास्य स्वगुरुर्जगाम तत्सरो मुदा ॥ आजुहाव शुनासीरं कातरं हतचेतनम् ॥ ६० ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ हे वत्स भयं किं ते मयि स्थिते ॥ त्वदीश्वरं स्वरेणैव निशामय भयं त्यज ॥ स्वरं बृहस्पतेर्ज्ञात्वा सर्वसिद्धीश्वरो हरिः ॥ ६१ ॥ सूक्ष्मरूपं परित्यज्य स्वरूपं च दधार सः ॥ उत्थाय सद्यः संभ्रांतो गुरुं तं सूर्यवर्चसम् ॥ ६२ ॥ दृष्ट्वा ननाम संप्रीत्या सप्रीतं त्यक्तकोपकम् ॥ पादांबुजे निपतितं रुदंतं भयविह्वलम् ॥ ६३ ॥ निधाय वक्षसि प्रेम्णा रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ रुदंतं वाक्पतिं तुष्टं तुष्टाव

त्रिदशेश्वरः ॥ ६४ ॥ पुटांजलिः पुलकितो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ क्षमस्व भगवन्दोषं कृपां कुरु कृपानिधे ॥ ६५ ॥ भृत्यापराधं सततं न गृह्णाति सदीश्वरः ॥ स्वभार्यासु स्वशिष्येषु स्वभृत्येषु सुतेषु च ॥ ६६ ॥ दुर्बलः सबलो वापि को दंडं कर्तुमक्षमः ॥ त्रिषु कोटिषु देवेषु देवकोऽहमपंडितः ६७ ॥ त्वत्प्रसादात्सुरश्रेष्ठ कृपया वर्द्धितस्त्वया ॥ संहर्तुमीशस्त्वं सर्वमहं को वापि कीटवत् ॥ ६८ ॥ स्वयं विधातुः पौत्रश्च पुनः स्रष्टुं स्वयं क्षमः ॥ इति तस्य स्तवं श्रुत्वा परितुष्टो गुरुः स्वयम् ॥ उवाच वचनं प्रीत्या प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ ६९ ॥ ॥ गुरुरुवाच ॥ ॥ स्थिरो भव महाभाग निश्चलां कमलां लभ ॥ ७० ॥ संप्राप्य परमैश्वर्यं पूर्वस्माच्च चतुर्गुणम् ॥ गच्छामरावतीं वत्स राज्यं कुरु पुरंदर ॥ ७१ ॥ हतशत्रुर्मत्प्रसादाद्भूत्वा पश्य शचीं सतीम् ॥ इत्येवमुक्त्वा स गुरुः सशिष्यो गंतुमुद्यतः ॥ ७२ ॥ ददर्श पुरतो घोरां ब्रह्महत्यां सुदुःसहाम् ॥ दृष्ट्वा शक्रो महाभीतस्तं गुरुं शरणं ययौ ॥ ७३ ॥ बृहस्पतिर्महाभीतः सस्मार मधुसूदनम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ ७४ ॥ स्वल्पाक्षरा च बह्वर्था तां शुश्राव बृहस्पतिः ॥ संसारविजयं नाम सर्वाशुभविनाशनम् ॥ ७५ ॥ राधिके वचनं श्रुत्वा शिष्यं रक्षाधुनेति च ॥ तदा त्वत्कवचं दत्त्वा शिष्याय शिष्यवत्सलः ॥७६॥ चकार भस्मसात्तां च हुंकारेणैव लीलया ॥ तदा शिष्यं गृहीत्वा च गत्वाताममरावतीम् ॥७७॥ ददर्श च्छिन्नभग्नां च शत्रुणा वचनाद्गुरोः ॥ भर्तुरागमनं श्रुत्वा शची संहृष्टमानसा ॥७८॥ प्रणम्य च गुरुं भक्त्या स्वकांतं प्रणनाम सा ॥ श्रुत्वाऽऽगमनमिंद्रस्य समाजग्मुः सुराः प्रिये ॥ ऋषयो मुनयश्चैव हर्षगद्गदमानसाः ॥७९॥ योजयामास सत्कारं निर्मातुममरावतीम् ॥ पूर्णमब्दशतं शिल्पी निर्ममे त्वमरावतीम् ॥८०॥ नानारत्नविचित्राढ्यां मणिरत्नेंद्रनिर्मिताम् ॥ मनोहरां निरुपमां न हि तुष्टो यया हरिः॥८१॥ विश्वकर्मा गृहं गंतुं न शशाक विनाज्ञया ॥ परमोद्विग्नचित्तश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ ८२ ॥ विज्ञाय तदभिप्रायं तमुवाच विधिः स्वयम् ॥ तव कर्मक्षयादेव तावच्छो भवितेति च ॥८३॥ श्रुत्वा तद्वचनं कारुः शीघ्रं प्रापामरावतीम् ॥ ब्रह्मा जगाम वैकुण्ठं प्रणम्योवाच मातरम् ॥८४॥ हरिर्ब्रह्माणमाश्वास्य प्रस्थाप्य स्वगृहं च तम् ॥

विप्ररूपं समास्थाय चाजगामामरावतीम् ॥ ८५ ॥ दंडी छत्री शुक्लवासा बिभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् ॥ अतिखर्वः शुक्लदंतः सस्मितः सुमनोहरः ॥ ८६ ॥ वयसातिशिशुर्बुद्ध्या ज्ञानवृद्ध्या विचक्षणः ॥ स्वयं विधातुर्धाता च दाता च सर्वसंपदाम् ॥ ८७ ॥ इंद्रद्वारे समुत्तिष्ठन्द्वारपालमुवाच ह ॥ ब्रूहीदं ब्राह्मणो द्वारे शीघ्रं त्वां द्रष्टुमागतः ॥ ८८ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा द्वारि ज्ञानं चकार तम् ॥ स च शीघ्रं समागम्य ददर्श ब्राह्मणार्भकम् ॥ ८९ ॥ बालकानां बालिकानां समूहैः परिवेष्टितम् ॥ हसद्भिश्च महोत्साहात्सस्मितं तेजसान्वितम् ॥ ९० ॥ प्रणनाम हरिर्भक्त्या तं हरिं शिशुरूपिणम् ॥ आशिषं युयुजे प्रीत्या तं हरिर्भक्तवत्सलः ॥ ९१ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा शक्रः पूजां चकार तम् ॥ पप्रच्छागमनं कस्माद्वदेति विप्रबालकम् ॥ ९२ ॥ इंद्रस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच द्विजार्भकः ॥ मेघगंभीरया वाचा बृहस्पतिगुरोर्गुरुः ॥ ९३ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ समागतोऽहं त्वां द्रष्टुं प्रष्टुं वचनमीप्सितम् ॥ चित्रं नगरनिर्माणं समाकर्ण्याद्भुतं हरे ॥ ९४ ॥ कतिवर्षं च निर्माणे भवान्संकल्पितो यथा ॥ कतिचित्तां विश्वकर्मा निर्माणं वा करिष्यति ॥ ॥ ९५ ॥ एवंभूतं च निर्माणं न केनेंद्रेण निर्मितम् ॥ नैवंविधं सुनिर्माणे विश्वकर्मा परः क्षमः ॥९६॥ बालकस्य वचः श्रुत्वा जहास स सुरेश्वरः ॥ संपन्मदातिमत्तश्च पुनः पप्रच्छ बालकम् ॥ ९७ ॥ कतींद्राणां समूहश्च त्वया दृष्टः श्रुतोथवा ॥ विश्वकर्मा कतिविधस्तं मे ब्रूहि शिशोऽधुना ॥ ९८ ॥ शक्रस्य वचनं श्रुत्वा प्रहस्य विप्रबालकः ॥ तमुवाच श्रुतिसुखं पीयूषसदृशं वचः ॥ ९९ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ जानामि कश्यपं तात तव तातं प्रजापतिम् ॥ मुनिं मरीचिनामानं तत्रालं च तपोनिधिम् ॥ १०० ॥ नाभिपद्मोद्भवं विष्णोः स्तुत्वा तं विधिमीश्वरम् ॥ रक्षितारं च तं विष्णुं परं सत्त्वगुणान्वितम् ॥ १ ॥ एकार्णवं च प्रलयं सत्त्वशून्यं भयानकम् ॥ सृष्टिं कतिविधां शक्र कल्पं कतिविधं ध्रुवम् ॥ २ ॥ ब्रह्मांडं च कतिविधं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ ब्रह्मांडेषु कतिविधानिंद्रान्को गंतुमीश्वरः ॥३॥ यदि संख्यास्ति रेणूनां धरायां च सुराधिप ॥ तथापि संख्या शक्राणां नास्त्येवेति विदुर्बुधाः ॥ ४ ॥ शक्रस्यायुश्चाधिकारो युगानामेकसप्ततिः ॥ अष्टाविंशतिशक्राणां पतनेऽहर्निशं विधेः ॥ ५ ॥ विधेरष्टोत्तरशतमायुरेव प्रमाणतः ॥ सुरं

द्राणां च का संख्या नास्ति संख्या विधेरपि ॥ ६ ॥ ब्रह्मांडसंख्या यत्र क्व ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ महाविष्णोर्लोमकूपोद्भवे तोये मुनिर्मले ॥ ७ ॥ ब्रह्मांडोऽस्ति यथा नौका भवतोये च कृत्रिमा ॥ एवं लोम्नः प्रमाणेन ब्रह्मांडाः संत्यसंख्यकाः ॥ ८ ॥ ब्रह्मांडे च कतिविधाः सुराः संत्येव त्वत्समाः ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र ददर्श पुरुषोत्तमः ॥ ९ ॥ पिपीलिकासमूहं च व्यायतं धनुषां शतम् ॥ क्रमशस्तान्संनिरीक्ष्य जहासोच्चैर्द्विजार्भकः ॥११०॥ नोवाच किंचिन्मौनी च गंभीरः सगणो यथा ॥ दृष्ट्वा हास्यं विप्रबटोर्गाथां श्रुत्वातिविस्मितः ॥ पप्रच्छ च पुनर्विप्रं शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ ११ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ कथं हससि विप्रेंद्र मां शीघ्रं कारणं वद ॥ त्वं वा को मायया च्छन्नः शिशुरूपी गुणार्णवः ॥ १२ ॥ इंद्रस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच द्विजार्भकः ॥ आध्यात्मिकं नीतिसारं ज्ञानबीजं परं वरम् ॥१३॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ दृष्टः पिपीलिकासंघो हेतुरस्य निगूढकः ॥१४॥ मा मां पृच्छ शोकबीजं तवान्यज्ञानकारणम् ॥ सांसारिकाणां संसारवृक्षमूलनिकृंतनम् ॥ १५ ॥ अज्ञानतमसि च्छन्नं ज्ञानदीपमनुत्तमम् ॥ निगूढं सर्ववेदेषु सिद्धानामपि दुर्लभम् ॥ १६ ॥ योगिनां प्राणतुल्यं च मूढाहंकारभंजनम् ॥ इत्युक्त्वा तत्र संतस्थौ सस्मितो द्विजपुंगवः ॥ पुनः पप्रच्छ शक्रस्तं शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ १७ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥ ब्रूहि विप्रबटो शीघ्रं ज्ञानदीपं पुरातनम् ॥ न जानामि शिशुः कस्त्वं ज्ञानराशिः स्वमूर्तिमान् ॥१८॥ इंद्रस्य वचनं श्रुत्वा विप्ररूपी जनार्दनः ॥ ज्ञानं भाषितुमारेभे योगींद्राणां सुदुर्लभम् ॥१९॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ सृष्टः पिपीलिकासंघ एकैकः क्रमशो मया ॥ १२० ॥ सर्वे स्वकर्मणा शक्र शक्रीभूताः सुरालये ॥ अधुना कर्मणा सर्वे क्रमशो भूतजन्मनाम् ॥ २१ ॥ अतीतकाले संप्राप्ता भूतजातिं पिपीलिकाम् ॥ कर्मणा जीविनो यांति वैकुंठं च निरामयम् ॥ २२ ॥ कर्मणा ब्रह्मलोकं च शिवलोकं च कर्मणा ॥ स्वर्गं स्वर्गसमास्थानं पातालं च स्वकर्मणा ॥ २३ ॥ कर्मणा नरकं घोरं स्वात्मदुःखैककारणम् ॥ कर्मणा सूकरीगर्भं कर्मणा क्षुद्रजीवनम् ॥ २४ ॥ कर्मणा पशुपत्नीनां कर्मणा पक्षियोषिताम् ॥ कर्मणा कीटयोनिं च वृक्षत्वं च स्वकर्मणा ॥२५॥ स्वकर्मणा सुखी दुःखी सेव्यः सेवक एव च ॥ कर्मणा ब्राह्मणत्वं च देवं चापि स्व

कर्मणा ॥ २६ ॥ स्वकर्मणा च प्रेतत्वं ब्रह्मत्वं च स्वकर्मणा ॥ कर्मणा व्याधियुक्तश्च कर्मणैवातिसुन्दरः ॥ २७ ॥ कर्मणा स्वांगहीनश्च स्वांगवृद्धश्च कर्मणा ॥ विधाता कर्मसूत्रेण फलदाता च जीविनाम् ॥ २८ ॥ कर्मस्वभावसाध्यं च स्वभावोऽभ्यासजीवकः ॥ इत्येवं कथितं सर्वमाध्यात्मिकपरं वचः ॥ २९ ॥ सुखदं पुण्यदं सारं नरकार्णवतारकम् ॥ संसारः स्वप्नवत्सर्वे देवेंद्र सचराचरम् ॥ १३० ॥ मृत्युश्च मस्तकस्थायी सर्वेषां कालयोगतः ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वे जीविनां च शुभाशुभम् ॥ ३१ ॥ शक्र शश्वंद्भ्रमत्येव नाविष्टस्तत्र पंडितः ॥ इत्येवमुक्त्वा विप्रश्च तत्र तस्थौ च सस्मितः ॥ ३२ ॥ विस्मितस्त्रिदशाध्यक्षो नात्मानं बहुमन्यते ॥ एतस्मिन्नंतरे शीघ्रमाजगाम मुनीश्वरः ॥ ३३ ॥ अतिवृद्धो महायोगी ज्ञानेन वयसा महान् ॥ कृष्णाजिनी जटाधारी बिभ्रत्तिलकमुज्ज्वलम् ॥ ॥ ३४ ॥ वक्षःस्थले रोमचक्रं बिभर्ति मस्तके कटम् ॥ स्थितं सर्वं मध्यदेशे किंचिदुत्पाटितं स्फुटम् ॥ ३५ ॥ समागत्य द्वयोर्मध्ये तस्थौ स्थाणुवदेव सः ॥ महेंद्रो ब्राह्मणं दृष्ट्वा प्रणनाम मुदान्वितः ॥ ३६ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा पूजयामास भक्तितः ॥ पप्रच्छ कुशलं विप्रं चकार विनयं पुनः ॥ ३७ ॥ तुष्टावातिथिभावेन मुदा सादरपूर्वकम् ॥ विप्रार्भकस्तेन सार्द्धं संभाषां च चकार सः ॥ स्ववांछितं परं प्राह सर्वं विनयपूर्वकम् ॥ ३८ ॥ ॥ बालक उवाच ॥ ॥ कुतस्त्वमागतो विप्र किन्नाम तव वा वद ॥ को वात्रागमने हेतुर्निवासः केन हेतुना ॥ ३९ ॥ कटं कथं मस्तके ते लोमचक्रं च वक्षसि ॥ अत्युन्नतं मध्यदेशे किंचिदुत्पाटितं मुने ॥ ॥ १४० ॥ मां चेत्कृपास्ति ते विप्र सर्वं संन्यस्य कथ्यताम् ॥ अत्यद्भुतमिदं सर्वं श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ४१ ॥ स शिशोर्वचनं श्रुत्वा तमुवाच महामुनिः ॥ सर्वं स्वकीयवृत्तांतं शक्रस्य पुरतो मुदा ॥ ४२ ॥ ॥ मुनिरुवाच ॥ ॥ अल्पायुषा मया विप्र कुत्रापि न कृता गृहाः ॥ न विवाहश्चोपजीव्यं भिक्षोपजीविनाधुना ॥ ४३ ॥ लोमशेति च मन्नाम हेतुर्विप्रस्य दर्शनम् ॥ वर्षणातपशांत्यर्थं मस्तकस्थं कटं मम ॥ ४४ ॥ वक्षःस्थलस्थितं रोमचक्रं तत्कारणं शृणु ॥ सांसारिकाणां भयदं विवेकजननं परम् ॥ ४५ ॥ आयुःसंख्याप्रमाणं मे लोमचक्रं च वक्षसि ॥ शक्रैकपतनं विप्र लोमैकोत्पाटनं मम ॥ ४६ ॥ उत्पाटितानि लोमानि तेन, मध्ये स्थितानि

च ॥ ब्रह्मणो द्विपरार्धे च मम मृत्युर्निरूपितः ॥४७॥ असंख्यविधयो ब्रह्मन्मरिष्यंति मृता अपि ॥ कलत्रेण च पुत्रेण गृहेण किं प्रयोजनम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मणः पतने चक्षुर्निमेषश्च हरेर्भवेत् ॥ तत्पादपद्ममतुलं चिंतयामि निरंतरम् ॥ ४९ ॥ दुर्लभं श्रीहरेर्दास्यं भक्तिर्मुक्तेर्गरीयसी ॥ स्वप्नवत्सर्वमैश्वर्यं तद्भक्तिव्यवधायकम् ॥ १५० ॥ इदं मद्गुरुणा दत्तं शंभुना ज्ञानमुत्तमम् ॥ विना भक्तिं न गृह्णामि सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ ५१ ॥ इत्येवमुक्त्वा स मुनिर्जगाम शिवसन्निधिम् ॥ शिशुरूपी हरिस्तत्रैवांतर्धानं चकार ह ॥ ५२ ॥ इंद्रस्तु स्वप्नवद्दृष्ट्वा बभूव तत्र विस्मितः ॥ तृष्णामात्रं च संपत्तौ नास्त्येव परमेश्वरे ॥ ५३ ॥ विश्वकर्माणमानीय प्रियमुक्त्वा शतक्रतुः ॥ दत्त्वा रत्नानि संपूज्य तं प्रस्थापितवान्गृहम् ॥ ५४ ॥ सर्वं विन्यस्य पुत्रे च शरणं गंतुमुद्यतः ॥ शचीं राज्यश्रियं त्यक्त्वा विवेकी क्षयकामुकः ॥ ५५ ॥ दृष्ट्वा विवेकिनं कांतं हृदयेन विदूयता ॥ शची जगाम शोकार्ता संत्रस्ता शरणं गुरोः ॥ ५६ ॥ सर्वं निवेदनं कृत्वा समानीय बृहस्पतिम् ॥ बोधयामास शक्रं तं नीतिसारेण कामिनी ॥५७॥ गुरोः शास्त्रविशेषं च दंपतीरससंयुतम् ॥ विधाय च स्वयं प्रीत्या पाठयामास तं मुदा ॥ ५८ ॥ मुनिः शास्त्रविशेषं च बोधयामास वाक्पतिः ॥ स चकार तदा राज्यं वृंदावनविनोदिनि ॥ ५९ ॥ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं शक्रदर्पविमोचनम् ॥ साक्षाद्दृष्टो दर्पभंगो नंदयज्ञे सुरेश्वरि ॥ १६० ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णराधासंवादे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ कथितो भवता मह्यं दर्पभंगः श्रुतो हरेः ॥ दर्पभंगं रवेश्चापि श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ १ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ एकदेवोदयं कृत्वा रविरस्तं जगाम ह ॥ माली सुमाली दैत्येंद्रौ दीप्तिं कर्तुं समुद्यतौ ॥ २ ॥ महासंपन्मदोन्मत्तौ शंकरस्य वरेण च ॥ तयोश्च प्रभया रात्रिर्नभवेदिति सुंदरि ॥ ३ ॥ रुष्टः सूर्यः स्वशूलेन तौ जघानावलीलया ॥ पतितौ सूर्यशूलेन मूर्च्छितौ धरणीतले ॥ ४ ॥ भक्तापायं च विज्ञाय शंकरो भक्तवत्सलः ॥ आगत्य जीवयामास महाज्ञानेन तौ विभुः ॥ ५ ॥ तौ च नत्वा शिवं भक्त्या जग्मतुर्निजमंदिरम् ॥ दुद्राव च महादेवः सूर्यं हंतुं रुषा ज्वलन् ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा संहारकर्तारं जिघांसंतं हरं

रविः ॥ भिया पलायमानश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ ७ ॥ दुद्राव च महादेवो ब्रह्मणो निलयं रुषा ॥ शूलमत्यर्थमुद्यम्य कालका
लो विधेर्विधिः ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा ब्रह्मा हरं रुष्टं तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ चतुर्वक्त्रेण वेदोक्तस्तोत्रेण जगतां पतिः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
प्रसीद दक्षयज्ञघ्न सूर्यं मच्छरणागतम् ॥ त्वयैव सृष्टः सृष्टेश्च समारंभे जगद्गुरो ॥ १० ॥ आशुतोष महाभाग प्रसीद भक्तवत्सल ॥
कृपया च कृपासिंधो रक्ष रक्ष दिवानिशम् ॥ ११ ॥ ब्रह्मस्वरूप भगवन्सृष्टिस्थित्यंतकारण ॥ स्वयं रविं च निर्माय
स्वयं संहर्तुमिच्छसि ॥ १२ ॥ स्वयं ब्रह्मा स्वयं शेषो धर्मः सूर्यो हुताशनः ॥ इंद्रचंद्रादयो देवास्त्वत्तो भीताः परात्पर ॥ १३ ॥
ऋषयो मुनयश्चैव त्वां निषेव्य तपोधनाः ॥ तपसां फलदाता त्वं तपस्त्वं तपसां फलम् ॥ १४ ॥ इत्येवमुक्त्वा ब्रह्मा तं सूर्यमानीय
भक्तितः ॥ प्रीत्या समर्पयामास शंकरे दीनवत्सले ॥ १५ ॥ शंभुस्तमाशिषं कृत्वा विधिं नत्वा जगद्विधिः ॥ प्रसन्नवदनः श्रीमाना
लयं प्रययौ मुदा ॥ १६ ॥ इति धातृकृतं स्तोत्रं संकटे यः पठेन्नरः ॥ भयात्प्रमुच्यते भीतो बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ १७ ॥ राज
द्वारे श्मशाने च मग्नपोते महार्णवे ॥ स्तोत्रस्मरणमात्रेण मुच्यते नात्र संशयः ॥ १८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म
खंडे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णराधासंवादे अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सूर्यः प्रणम्य ब्रह्माणं
मुदा युक्तस्तदाज्ञया ॥ चकार विनयं प्रीत्या तेजस्वी त्रिगुणात्मकः ॥ १ ॥ अथ वह्नेरुपाख्यानं सावधानं निशामय ॥ गोपनीयं पुरा
णेषु कर्णपीयूषमुत्तमम् ॥२॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुमेकदाग्निः समुद्यतः॥ शततालप्रमाणां तां शिखां कृत्वा भयानकीम् ॥३॥ क्षुभितः
कुपितश्चैव भृगोः शापस्य कारणात् ॥ स्वं च तेजस्विनं मत्वा तुच्छं मत्वान्यमात्मनः ॥४॥ एतस्मिन्नंतरे विष्णुराजगामावलीलया ॥
वह्नेस्तां दाहिकां शक्तिं तां जहार पुरः स्थितः ॥ ५ ॥ मायया शिशुरूपी च तमुवाच जनार्दनः ॥ सस्मितो विनयं कृत्वा भक्तिनम्रा
त्मकंधरः ॥ ६ ॥ ॥ शिशुरुवाच ॥ ॥ कथं रुष्टोसि भगवन्भवान्मां कारणं वद ॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुमुद्यतोसि निरर्थकम् ॥७॥
त्वमेव भृगुणा शप्तो भृगोश्च दमनं कुरु ॥ एकापराधात्त्रैलोक्यं भस्मीकर्तुं न चार्हसि ॥ ८ ॥ विश्वं च ब्रह्मणा सृष्टं तस्य पाता स्वयं

हरिः ॥ संहर्ता भगवान्रुद्र एवमेव क्रमो भवेत् ॥ ९ ॥ तत्कथं भस्मसात्कर्तुमीश्वरे शंकरे स्थिते ॥ रक्षितारं हरिं जित्वा संहारं कुरु सत्वरम् ॥ १० ॥ इत्युक्त्वा ब्राह्मणबटुः शरपत्रं पुरः स्थितम् ॥ अतिशुष्कं करे धृत्वा दग्धं कर्तुं ददौ मुदा ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा शुष्केंधनो वह्निर्लेलिहानो भयानकः ॥ स वव्रे शिखया विप्र मेघेन शशिनं यथा ॥ १२ ॥ न च दग्धं शुष्कपत्रं लोमैकं च शिशोस्तथा ॥ दृष्ट्वा व्रीडायुतो वह्निर्निस्तब्धो हि शिशोः पुरः ॥१३॥ कृत्वा वह्नेर्दर्पभंगमंतर्धानं चकार सः ॥ वह्निः स्वमूर्तिं संहृत्य स्वस्थानं भीत वद्ययौ ॥ १४ ॥ उक्तो वह्नेर्दर्पभंगः परं वै श्रोतुमिच्छसि ॥ नित्यनूतनमाख्यानं देवानां दर्पमोचनम् ॥ १५ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ शेषाणां दर्पभंगं च क्रमेण कथय प्रभो ॥ कथापीयूषधारां ते श्रुत्वा तृप्येत को भुवि ॥ १६ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा सस्मितो भगवान्प्रभुः ॥ कथां कथितुमारेभे श्रुत्वा रम्यां पुरातनीम् ॥ १७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे अग्निदर्पमोचनं नामैकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ छ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ दुर्वाससो दर्पभंगं कथयामि शृणु प्रिये ॥ महामुनेर्योगतश्च रुद्रांशस्यातितेजसः ॥१॥ एकदा चांबरीषश्च कृत्वा च द्वादशीव्रतम् ॥ पारणं कर्तुमारेभे भोजयित्वा द्विजान्बहून् ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र चाजगाम मुनिः स्वयम् ॥ क्षुधार्तश्च तृषार्त्तश्च विष्णुव्रतपरायणः ॥ ३ ॥ मां भोजय महाभागेत्येवं स नृपमुक्तवान् ॥ राजा भक्त्या ददौ तस्मै परमान्नं सुधोपमम् ॥ ४ ॥ सकेशं पायसं दृष्ट्वा राजानं शप्तुमुद्यतः ॥ जटां निकृत्य शिरसः स्थापयामास भूतले ॥ ५ ॥ जटामध्यात्समुद्भूतो ज्वलदग्निशिखोपमः ॥ सप्ततालप्रमाणश्च पुरुषः प्रलयांतकः ॥ ६ ॥ नृपश्रेष्ठं स राजानं कोपेन हंतुमुद्यतः ॥ भयेन कंपिताः सर्वे शुष्ककंठोष्ठतालुकाः ॥ ७ ॥ सस्मार च महाभीतो राजा मम पदांबुजम् ॥ सर्वविघ्नस्योपशमः स्मृतिमात्राद्बभूव ह ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नंतरे चक्रं दुर्निवार्यं सुदर्शनम् ॥ तेजसा मम तुल्यं च कोटिसूर्यप्रभोपमम् ॥ ९ ॥ आविर्बभूव सहसा सभामध्ये च घूर्णितम् ॥ निकृत्य कृत्यापुरुषं दुद्राव मुनिपुंगवम् ॥ १० ॥ सशैलसागरां पृथ्वीं कांचनीं भूमिमुत्तमाम् ॥ भ्रामयित्वा महीं सर्वां पुनर्दुद्राव तं मुनिम् ॥ ११ ॥ धावंतं मुक्तकेशं तं भीतं कातरमातु

रम् ॥ तेजसाच्छाद्य सूर्यं तं दीप्तिं कुर्वंतमुत्तमाम् ॥ १२ ॥ कैलासं सप्तवर्गं च ब्रह्मलोकमनामयम् ॥ विप्रेंद्रो भ्रमणं कृत्वा वैकुंठं शरणं ययौ ॥ १३ ॥ पादपद्मे पतंतं च ददर्श विप्रपुंगवम् ॥ कृपया च कृपासिंधुर्ददौ विप्राय निर्भयम् ॥ १४ ॥ नारायणवरेणैव बभूव विज्वरो द्विजः ॥ पुनर्ययौ हरिं स्तुत्वा नृपगेहं तदाज्ञया ॥ १५ ॥ राजा मुनींद्रं संप्राप्य भोजयामास पायसम् ॥ स्वयं च पारणं चक्रे सस्त्रीकः सह बांधवः ॥ १६ ॥ राजानमाशिषं कृत्वा भुक्त्वा विप्रो गृहं ययौ ॥ मया नियोजितं चक्रं भक्तानां रक्षणाय च ॥ १७ ॥ नश्यंति सर्वे प्रलये न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ सर्वे देवा मम प्राणा भक्ताः प्राणाधिका मम ॥ १८ ॥ त्वं च लक्ष्मीर्महामाया सावित्री वा सरस्वती ॥ ब्रह्मा शंभुरनंतश्च धर्मश्च ब्राह्मणास्तथा ॥ १९ ॥ गोपांगनाश्च गोपाश्च सर्वे प्रियतमा मम ॥ तेभ्यः प्रियाः परा भक्ताः प्रियो भक्तान्न कश्चन ॥ २० ॥ दत्त्वा सुदर्शनं चक्रं भक्तानां रक्षणाय च ॥ तथापि न प्रतीतिर्मे स्वयं द्रष्टुं प्रयामि तान् ॥ २१ ॥ दुर्वाससो दर्पभंगः श्रुतो मत्तः सुरेश्वरि ॥ आज्ञापय महाभागे किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ २२ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ धन्वंतरेर्दर्पभंगं कथयस्व जगद्गुरो ॥ पुराणे गोपनीयं च श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ २३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा जहास मधुसूदनः ॥ कथां कथितुमारेभे श्रुतिरम्यां पुरातनीम् ॥ २४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे दुर्वाससो दर्पभंगोनाम पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ नारायणांशो भगवान्स्वयं धन्वंतरिर्महान् ॥ पुरा समुद्रमथने समुत्तस्थौ महोदधेः ॥ १ ॥ सर्ववेदेषु निष्णातो मंत्रतंत्रविशारदः ॥ शिष्यो हि वैनतेयस्य शंकरस्योपशिष्यकः ॥ ॥ २ ॥ शिष्याणां च सहस्रेण गतः कैलासमीश्वरि ॥ ददर्श तक्षकं मार्गे लेलिहानं भयानकम् ॥ ३ ॥ लक्षनागैः परिवृतं शैलतुल्यं विषोल्बणम् ॥ भोक्तुं कोपात्समायांतमेवं दृष्ट्वा जहास च ॥ ४ ॥ दंभी धन्वंतरेः शिष्यो धृत्वा तक्षकमुल्बणम् ॥ मंत्रेण जृंभितं कृत्वा निर्विषं तं चकार ह ॥ ५ ॥ अमूल्यं मणिरत्नं च जहार मस्तके स्थितम् ॥ करेण भ्रामयित्वा च प्रेरयामास दूरतः ॥ ॥ ६ ॥ निश्चेष्टस्तक्षकस्तस्थौ तत्र मार्गे यथा मृतः ॥ गणा निवेदनं चक्रुर्गत्वा वासुकिसन्निधिम् ॥ ७ ॥ वासुकिस्तत्समाकर्ण्य

र्गर्बलब्रतिकोपतः ॥ सर्पान्प्रस्थापयामासासंख्यांश्चैव विषोल्बणान् ॥ ८ ॥ सर्पसेनाग्रणीनां च मुख्यान्पंच विशारदान् ॥ द्रोणकालीयकर्कोटपुंडरीकधनंजयान् ॥ ९ ॥ सर्वे नागाः समाजग्मुर्यत्र धन्वंतरिः स्वयम् ॥ भयमापुः शिष्यगणा दृष्ट्वा नागा संख्यकान् ॥ १० ॥ नागनिश्वासवातेन सर्वे शिष्या मृता इव ॥ निश्चेष्टा ज्ञानरहिताः शेरते धरणीतले ॥ ११ ॥ धन्वतरिश्च भगवान्पीयूषवर्षणेन च ॥ जीवयामास शिष्यांश्च मंत्रेण च गुरुं स्मरन् ॥ १२ ॥ ॥ चेतनां कारयित्वा च शिष्याणां च जगद्गुरुः ॥ चकार जृंभितं मंत्रैः सर्पसंघं विषोल्बणम् ॥ १३ ॥ सर्वे बभूवुर्निश्चेष्टा जृंभितास्ते मृता इव ॥ कोपि नालं ततो देवि वार्तां दातुं गणेषु च ॥ १४ ॥ वासुकिर्बुबुधे सर्वं सर्वज्ञः सर्वसंकटम् ॥ आजुहाव जगद्गौरीं भगिनीं ज्ञानरूपिणीम् ॥ १५ ॥ ॥ वासुकिरुवाच ॥ ॥ मनसे त्वं समागच्छ नागान्रक्षातिसंकटात ॥ जगत्रये महाभागे पूजा तव भविष्यति ॥ १६ ॥ वासुकेर्वचनं श्रुत्वा प्रहस्योवाच कन्यका ॥ वाक्यं पीयूषतुल्यं च विनयावनतस्थिता ॥ १७ ॥ ॥ मनसोवाच ॥ ॥ नागेंद्र शृणु मद्वाक्यं यास्यामि समरं प्रति॥ भद्राभद्रं देवसाध्यं करिष्यामि यथोचितम् ॥ १८ ॥ तं शत्रुं संहरिष्यामि लीलया समरस्थले ॥ अहं यं निहनिष्यामि तं को रक्षितुमीश्वरः ॥ १९ ॥ यदि ब्रह्मादयो देवाः समायांति रणस्थले ॥ तथापि तव शत्रुं च प्रजेष्यामि न संशयः ॥ २० ॥ गुरुर्मे भगवान्छेषः सिद्धमंत्रं च दत्तवान् ॥ नारायणस्य जगतामीशस्य परमाद्भुतम् ॥ २१ ॥ बिभर्मि कवचं कंठे परं त्रैलोक्यमंगलम् ॥ संसारं भस्मसात्कृत्वा पुनः स्रष्टुमहं क्षमा ॥ २२ ॥ शिष्याहं मंत्रशास्त्रेषु शंभोर्भगवतः पुरा ॥ महाज्ञानं दत्तवान्स मह्यं च कृपया विभुः ॥ २३ ॥ शंभोश्च शिष्यो गरुडो गणयामि न तं ध्रुवम् ॥ धन्वंतरिस्तच्छिष्याणामेकः किं गणयामि तम् ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा सा जगामैका त्यक्त्वा नागगणान्रुषा ॥ प्रणम्य श्रीहरिं शंभुं शेषं च हृष्टमानसा ॥ २५ ॥ यत्र धन्वंतरिर्देवः प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ तत्राजगाम सा देवी कोपरक्तेक्षणा रुषा ॥ २६ ॥ दृष्टिमात्रेण सर्वांश्च जीवयामास सुन्दरी ॥ विषदृष्ट्या शत्रुशिष्यांश्चिच्छेदांश्च चकार ह ॥ २७ ॥ धन्वंतरिस्तु भगवान्मंत्रशास्त्रविशारदः ॥ मंत्रेण यत्नं कृतवान्नोत्थापयितुमीश्वरः ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा धन्वं

तरिं देवी प्रहस्योवाच सत्वरम् ॥ वहूक्तिमर्थयुक्तां च साहंकारां सुरेश्वरि ॥ २९ ॥ ॥ मनसोवाच ॥ ॥ मंत्रार्थं मंत्रशिल्पं च मंत्रभेदं महौषधम् ॥ वद जानासि किं सिद्ध शिष्योऽसि गरुडस्य च ॥ ३० ॥ अहं च वैनतेयश्च शिष्यौ शंभोश्च विश्रुतौ ॥ सुक रूपकालं सुचिरमहं धन्वंतरे शृणु ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वा सरसः पद्मं समानीय जगत्प्रभुः ॥ मंत्रसंवलितं कृत्वा प्रेरयामास कोपतः ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वागतं पद्मपुष्पं ज्वलदग्निशिखोपमम् ॥ (धन्वंतरिश्च निःश्वासैर्भस्मसात्तचकार ह) ॥ ३३ ॥ तच्च धन्वंतरिर्दृष्ट्वा समं त्ररेणुमुष्टिना ॥ चकार निष्फलं भस्म तां प्रहस्यावलीलया ॥ ३४ ॥ देवी जग्राह शक्तिं च ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् ॥ मंत्रसंवलितां कृत्वा प्रेरयामास तं रिपुम् ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा जाज्वल्यमानां तां शक्तिं धन्वंतरिः स्वयम् ॥ विष्णुदत्तेन शूलेन स तु चिच्छेद लीलया ॥ ३६ ॥ तां च शक्तिं वृथा दृष्ट्वा प्रजज्वालेश्वरी रुषा ॥ जग्राह नागपाशं च घोरमव्यर्थमुल्बणम् ॥ ३७ ॥ नागलक्षसमायुक्तं सिद्धमंत्रेण मंत्रितम् ॥ प्रेरयामास कोपेन कालांतकसमप्रभम् ॥ ३८ ॥ धन्वंतरिर्नागपाशं दृष्ट्वा च सस्मितो मुदा ॥ सस्मार गरुडं तूर्णमाजगाम खगेश्वरः ॥ ३९ ॥ सर्पास्त्रमागतं दृष्ट्वा गरुडो हरिवाहनः ॥ विधाय चंचुना शीघ्रं बुभुजे क्षुधितश्चिरम् ॥ ४० ॥ नागास्त्रं निष्फलं दृष्ट्वा कोपरक्तेक्षणा भृशम् ॥ जग्राह भस्ममुष्टिं च शिवदत्तां पुरा प्रिये ॥ ४१ ॥ भस्ममुष्टिं मंत्रपूतां दृष्ट्वा च प्रेरितां यथा ॥ पक्षवातेन चिक्षेप शिष्यं पश्चान्निधाय च ॥ ४२ ॥ निरस्तां भस्ममुष्टिं च दृष्ट्वा देवी चुकोप ह ॥ जग्राह शूलमव्यर्थं हंतुं धन्वंतरिं स्वयम् ॥ ४३ ॥ शिवदत्तं च शूलं च शतसूर्यसमप्रभम् ॥ अव्यर्थशूलं लोकेषु प्रलयाग्निसमप्रभम् ॥ ४४ ॥ अथ ब्रह्मा तथा शंभुराजगाम रणाजिरम् ॥ धन्वंतरेश्च रक्षार्थं शमनार्थं खगस्य च ॥ ४५ ॥ दृष्ट्वा शंभुं जगद्गौरी विधिं च जगतां पतिम् ॥ भक्त्या ननाम तावेव निःशंका शूलधारिणी ॥ ४६ ॥ धन्वंतरिश्च गरुडः प्रणनाम सुरेश्वरौ ॥ तुष्टाव परया भक्त्या तौ च चक्रतुराशिषम् ॥ ४७ ॥ उवाच ब्रह्मा मधुरं हितं धन्वंतरिं मुदा ॥ पूजार्थं मनसायाश्च लोकानां हितकाम्यया ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ धन्वंतरे महाभाग सर्वशास्त्रविशारद ॥ रणं ते मनसासार्द्धं न हि साम्यं च मे मतम् ॥ ४९ ॥

शिवदत्तेन शूलेन दुर्निवार्येण सर्वतः ॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुं क्षमेयं त्रिदशेश्वरी ॥ ५० ॥ ध्यानं कौथुमशाखोक्तं कृत्वा भक्त्या समाहितः ॥ दत्त्वा षोडशोपचारं देव्याश्च कुरु पूजनम् ॥ ५१ ॥ आस्तिकोक्तेन स्तोत्रेण स्तवनं कर्तुमर्हसि ॥ परितुष्टा च मनसा वरं तुभ्यं प्रदास्यति ॥ ५२ ॥ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा चकारानुमतिं शिवः ॥ वैनतेयश्च संप्रीत्या बोधयामास यत्नतः ॥ ५३ ॥ एषां च वचनं श्रुत्वा स्नात्वा शुचिरलंकृतः ॥ विधिं पुरोहितं कृत्वा पूजां कर्तुं समुद्यतः ॥ ५४ ॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच ॥ ॥ इहागच्छ जगद्गौरि गृहाण मम पूजनम् ॥ पूज्या त्वं त्रिषु लोकेषु पुरा कश्यपकन्यके ॥ ५५ ॥ त्वया जितं जगत्सर्वं देवि विष्णुस्वरूपया ॥ तेन तेषप्रयोगश्च न कृतो रणभूमिषु ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वा संयतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ गृहीत्वा शुक्लकुसुमं ध्यानं कर्तुं समुद्यतः ॥ ५७ ॥ चारुचंपकवर्णाभां सर्वांगसुमनोहराम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शोभितां सूक्ष्मवाससा ॥ ५८ ॥ सुचारुकबरीं शोभां रत्नाभरणभूषिताम् ॥ सर्वाभयप्रदां देवीं भक्तानुग्रहकातराम् ॥ ५९ ॥ सर्वविद्याप्रदां शांतां सर्वविद्याविशारदाम् ॥ नागेंद्रवाहिनीं देवीं भजे नागेश्वरीं पराम् ॥ ६० ॥ ध्यात्वैवं कुसुमं दत्त्वा नानाद्रव्यसमन्वितम् ॥ दत्त्वा षोडशोपचारं पूजयामास तां प्रिये ॥ ६१ ॥ स्तोत्रं चकार यत्नाच्च पुलकांचितविग्रहः ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥६२॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच ॥ ॥ नमः सिद्धिस्वरूपायै सिद्धिदायै नमोनमः ॥ नमः कश्यपकन्यायै वरदायै नमोनमः ॥ ६३ ॥ नमः शंकरकन्यायै शंकरायै नमोनमः ॥ नमस्ते नागवाहिन्यै नागेश्वर्यै नमोमनः ॥ ६४ ॥ नम आस्तीकजननि जनन्यै जगतां मम ॥ नमो जगत्कारणायै जरत्कारुस्त्रियै नमः ॥६५॥ नमो नागभगिन्यै च योगिन्यै च नमोनमः ॥ नमश्चिरं तपस्विन्यै सुखदायै नमोनमः ॥ ६६ ॥ नमस्तपस्यारूपायै फलदायै नमोनमः ॥ सुशीलायै च साध्व्यै च शांतायै च नमोनमः ॥ ६७ ॥ इत्येवमुक्त्वा भक्त्या च प्रणनाम प्रयत्नतः ॥ तुष्टा देवी वरं दत्त्वा सत्वरं स्वालयं ययौ ॥ ६८ ॥ ब्रह्मरुद्रवैनतेयाः समाजग्मुर्निजालयम् ॥ धन्वंतरिश्च भगवाञ्जगाम निजमंदिरम् ॥ ६९ ॥ जग्मुर्नागाः प्रहृष्टाश्च फणाराजिविराजिताः ॥ इत्येवं कथितं सर्वं स्तवराजं मया तव ॥ ७० ॥ विधिना मातरं भक्तिमास्तीकश्च चकार

ह ॥ तदा तुष्टा जगद्गौरी पुत्रं तं मुनिपुंगवम् ॥ ७१ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ॥ ॥ वंशजानां नागभयं नास्ति तस्य न संशयः ॥ ७२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे धन्वंतरिदर्पभंगमनसाविजयो नामैकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सर्वेषां दर्पभंगश्च कथितश्च श्रुतस्त्वया ॥ क्षुद्राणां महतां चैव कृत एव न संशयः ॥ १ ॥ अधुना च समुत्तिष्ठ गच्छ वृंदावनं वनम् ॥ गोपिका विरहार्ताश्च शीघ्रं पश्यामि सुन्दरि ॥ २ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा मानिनी रसिकेश्वरी ॥ उवाच कृष्णं नय मां न शक्ता गंतुमीश्वर ॥ ३ ॥ राधिका वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ मामारुहेत्येवमुक्त्वा सोंतर्धानं चकार ह ॥ ४ ॥ सा मनोयायिनी राधा कृत्वा च रोदनं क्षणम् ॥ इतस्ततस्तमन्वेष्य वृंदारण्यं जगाम सा ॥ ५ ॥ विवेश चंदनवनं रुदंती शोककातरा ॥ ददर्श गोपिकास्तत्र शोकार्ता भयविह्वलाः ॥ ॥ ६ ॥ ताम्रास्या घूर्णनयना भ्रमंतीः सर्वकाननम् ॥ नाथ नाथेति कुर्वंतीर्निराहारा रुषान्विताः ॥ ७ ॥ ता दृष्ट्वा राधिका सा च प्रेमविच्छेदकातरा ॥ कथयामास वृत्तांतं मलयभ्रमणादिकम् ॥ ८ ॥ ताभिः सार्धं च सा राधा रुरोद विरहातुरा ॥ हा नाथ नाथे त्युच्चार्य विलप्य च मुहुर्मुहुः ॥ ९ ॥ विनिंद्य कृष्णं कोपेन तर्जयामास च क्षणम् ॥ क्षणं शरीरमुत्स्रष्टुं कोपात्सर्वाः समुद्यताः ॥ ॥ १० ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णस्तत्र चंदनकानने ॥ स्वात्मानं दर्शयामास राधिकां गोपिकागणम् ॥ ११ ॥ राधा गोपांगनाभिश्च दृष्ट्वा प्राणेश्वरं मुदा ॥ सस्मिता च प्रदुद्राव पुलकांचितविग्रहा ॥ १२ ॥ तूर्णं कृष्णं समाश्लिष्य जहार मुरलीं रुषा ॥ मालां च पीत वसनं भग्नं कृत्वा च मानिनी ॥ १३ ॥ पुनः संधारयामास वस्त्रं मालां मनोहराम् ॥ विनोदमुरलीं तुष्टा वृंदावनविनोदिनी ॥ १४ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमाक्तं च कातरम् ॥ मुहुर्मुहुर्मुखं वीक्ष्य चुचुंब परमादरम् ॥ १५ ॥ क्षणं संतर्जयामास क्षणं स्तोत्रं चकार ह ॥ सकर्पूरं च तांबूलं क्षणं तस्मै ददौ मुदा ॥ १६ ॥ अथ गोपांगनाः सर्वा रुरुदुः प्रेमविह्वलाः ॥ सर्वं निवेदनं चक्रुः स्वदुःखं विरहोद्भवम् ॥ १७॥ देहत्यागं च स्नानं च स्वाहारस्य विसर्जनम् ॥ वनेवनेऽहर्निशं च शश्वद्भ्रमणमेव च ॥ १८॥ क्षणं तं भर्त्सयामासुः स्तोत्रं

चक्रुः क्षणं मुदा ॥ क्षणं ददुर्भूषणं च क्षणं तस्मै च चंदनम् ॥ १९ ॥ काश्चिदूचुः प्राणचोरं पश्य रक्षेति संततम् ॥ एवं पुनर्न कर्तव्य मनेनेति च काश्चन ॥ २० ॥ काश्चिदूचुरिमं मध्ये यूयं कुरुत सत्वरम् ॥ निबद्धप्रेमपाशेन हृदये चेति काश्चन ॥ २१ ॥ काश्चिदूचुरयं नास्ति प्रतीतिर्न कदाचन ॥ यत्नाच्चेतनचोरं च पश्य पश्येति काश्चन॥२२॥ काश्चिदूचुर्निष्ठुरोऽयं नरघातीतिकोपतः ॥ न पुनर्वदते मां च काश्चनेति च नारद ॥ २३ ॥ निर्जनानि च रम्याणि यानि यानि वनानि च ॥ भ्रमेयुर्गोपिकास्तानि कृष्णेन सह कौतुकात् ॥ २४ ॥ एवं तं गोपिकाः सर्वा मध्ये कृत्वा सदीश्वरम् ॥ ययुर्वनांतरे यत्र सुरम्यं रासमंडलम् ॥ २५ ॥ रासं गत्वा स्वर्णपीठे तस्थौ स रसिकेश्वरः ॥ निशि भाति यथाकाशे चंद्रस्तारागणैः सह ॥ २६ ॥ नानामूर्तीर्विधायात्र सह ताभिर्जनार्दनः ॥ चकार च पुनः क्रीडां कामुकीनां मनोहराम् ॥ २७ ॥ स्वयं राधां करे धृत्वा पूर्वोक्तं रतिमंदिरम् ॥ विश्वकर्मविनिर्माणमारुरोह स्मरातुरः ॥ २८ ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमाक्तं सुवासितम् ॥ तत्र चंपकतल्पे स सुष्वाप च तया सह ॥ २९ ॥ नानाप्रकारश्रृंगारं कामशास्त्रविशारदः ॥ चकार कामी क्रीडां च कामिन्या सह कौतुकी ॥ ३० ॥ बभूव सुरतिस्तत्र सुचिरं च तयोर्मुने ॥ रतिनिष्ठा तयो रम्या विरतिर्नास्ति तत्क्षणम् ॥ ३१ ॥ एवं तौ तस्थतुस्तत्र राधाकृष्णौ रसोत्सुकौ ॥ तस्थुस्ता गोपिकाभिश्च सुरतौ कृष्णमूर्तयः ॥ ३२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं विदुर्बुधाः ॥ निमित्तमस्य मां भक्त वद भक्तजनप्रिय ॥३३॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ निमित्तमस्य त्रिविधं कथयामि निशामय ॥ जगन्माता च प्रकृतिः पुरुषश्च जगत्पिता ॥ ३४ ॥ गरीयसी त्रिजगतां माता शतगुणैः पितुः ॥ राधाकृष्णेति गौरीशेत्येवं शब्दः श्रुतौ श्रुतः ॥ ३५ ॥ कृष्णराधेशगौरीति लोके न च कदा श्रुतः ॥ प्रसीद रोहिणीचंद्र गृहाणार्घ्यमिदं मम ॥ ३६ ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं संज्ञया सह भास्कर ॥ प्रसीद कमलाकांत गृहाण मम पूजनम् ॥ ३७ ॥ इति दृष्टं सामवेदे कौथुमे मुनिसत्तम ॥ राशब्दोच्चारणादेव स्फीतो भवति माधवः ॥ ३८ ॥ धाशब्दोच्चारतः पश्चाद्धावत्येव ससंभ्रमः ॥ आदौ पुरुषमुच्चार्य पश्चात्प्रकृतिमुच्चरेत् ॥ ३९ ॥ स भवेन्मातृघाती च वेदातिक्रमणे मुने ॥ त्रैलोक्ये

भारतं धन्यं कर्मक्षेत्रं च पुण्यदम् ॥ ४० ॥ ततो वृंदावनं पुण्यं राधापादाब्जरेणुना ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तप्तं च वेधसा ॥ राधिका चरणांभोजपादरेणूपलब्धये ॥ ४१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे राधामाधवयो रासवर्णनं नाम द्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ समतीते पूर्णमासे किं चकार जगत्पतिः ॥ रहस्यं किं बभूवाथ तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥१॥ ॥ श्रीनारायण उवाच॥ ॥ रासं निवर्त्य रासे च रासेश्वर्या समन्वितः ॥ स्वयं रासेश्वरस्तस्माद्यमुना पुलिनं ययौ ॥ २ ॥ तत्र स्नात्वा जलं पीत्वा निर्मलं निर्मले जले ॥ सार्द्धं गोपांगनाभिश्च जलक्रीडां चकार सः ॥ ३ ॥ ततो जगाम भगवान्भांडीरं राधया सह ॥ गोपांगनाश्च स्वगृहान्प्रययुर्विरहातुराः ॥ ४ ॥ क्रीडां चकार रहसि भांडीरे मालतीवने ॥ मालतीपुष्पशय्यायां रम्यायां रमणोत्सुकः ॥ ५ ॥ कृत्वा क्रीडां च तत्रैव वासंतीकाननं ययौ ॥ रेमे तत्रैव रासेशो वसंते सुमनोहरे ॥ ६ ॥ तत्रैव रमणं कृत्वा ययौ चंदनकाननम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगो गृहीत्वा चंदनोक्षितम् ॥ ७ ॥ रम्ये चंदनतल्पे च स्निग्धे चंदन पल्लवे ॥ पूर्णचंद्रे समुदिते विजहार तया सह ॥ ८ ॥ कृत्वा विहारं तत्रैव ययौ चंपककाननम् ॥ रम्ये चंपकतल्पे च चकार रतिमी श्वरीम् ॥ ९ ॥ रतिं निर्वृत्य तत्रैव ययौ पद्मवनं प्रभुः ॥ पद्मपत्रसमाकीर्णे तल्पेतिसुमनोहरे ॥१०॥ सार्धं तत्र पद्ममुख्या शीतेन पद्म वायुना ॥ चकार सुखसंभोगं ययौ निद्रां तया सह ॥ ११ ॥ विहाय निद्रां निद्रेशो ददर्श निद्रितां प्रियाम् ॥ शयानां पद्मतल्पे च सुखसंभोगमात्रतः ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा मुखं च घर्माक्तं शरच्चंद्रविनिंदितम् ॥ अतिसंलुप्तसिंदूरं लुप्तं कज्जलमुल्बणम् ॥ १३ ॥ संलुप्ता धररागं च संलुप्तगंडपत्रकम् ॥ विस्रस्तकबरीभारं नेत्रोत्पलविमुद्रितम् ॥ १४ ॥ रत्नकुंडलयुग्मेनामूल्येन परिशोभितम् ॥ राजितं मौक्तिकेनैव गजराजोद्भवेन च ॥ १५ ॥ प्रेम्णा स्वसूक्ष्मवस्त्रेण वह्निशुद्धेन माधवः ॥ चकार मार्जनं भक्त्या तद्वक्त्रं भक्तवत्सलः ॥ १६ ॥ केशसंमार्जनं कृत्वा निर्माय कबरीं हरिः ॥ माधवीमालतीमालाजालेन परिशोभिताम् ॥ १७ ॥ रत्नपट्टसूत्रबद्धां वाम वक्रां मनोहराम् ॥ अतीव वर्तुलाकारां कंदपुष्पसुशोभिताम् ॥ १८ ॥ ददौ सिंदूरतिलकमधश्चंदनमुज्ज्वलम् ॥ कस्तूरीबिंदुना

सार्द्धं परितः परिशोभिताम् ॥ १९ ॥ चकार पत्रकं गंडयुग्मे चित्रविचित्रितम् ॥ प्रददौ कज्जलं भक्त्या नेत्रोत्पलसमुज्ज्वलम् ॥ ॥ २० ॥ चकाराधररागं च राधायाश्चानुरागतः ॥ कर्णभूषणयुग्मं च चकारातीव निर्मलम् ॥ २१ ॥ अमूल्यरत्नहारं च स्तनभारयुगोज्ज्वलम् ॥ ददौ कंठे च वैकुंठो मणिराजिविराजितम् ॥ २२ ॥ वह्निशुद्धांशुकं दिव्यममूल्यं विश्वरत्नतः ॥ वासयामास वसनं कस्तूरीकुंकुमाक्तकम् ॥ २३ ॥ प्रददौ पादयुगुले रत्नमंजीररंजितम् ॥ चकारालक्तकं भक्त्या पादांगुलिनखेषु च ॥ २४ ॥ चकार सेवां सेव्यायाः सेव्यस्त्रिजगतां सताम् ॥ अहो सेवकसंभक्त्या श्वेतेन चामरेण च ॥ २५ ॥ सर्वभावविदां श्रेष्ठो बोधज्ञः कामशास्त्रवित् ॥ कामिनीं बोधयामास वासयामास वक्षसि ॥ २६ ॥ प्रेम्णा च प्रददौ तस्यै सद्रत्नदर्पणं शुभम् ॥ सुवेषदर्शनार्थं च मुखचन्द्रं च मार्जितुम् ॥ २७ ॥ नानापुष्पैर्विरचितामम्लानां चंदनोक्षिताम् ॥ गंडे सौभाग्ययुक्तायाः सौभाग्येन ददौ हरिः ॥ २८ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च सुगंधि चंदनं ततः ॥ ददौ प्रियायाः सर्वांगे प्रियः प्रेमभरेण च ॥ २९ ॥ पारिजातस्य कुसुमं दत्तं रहसि ब्रह्मणा ॥ प्रददौ तत्कबर्यां च ललितायाश्च नारद ॥ ३० ॥ कमलं निर्मलं दिव्यं सहस्रदलमुज्ज्वलम् ॥ शिवेन दत्तं रहसि ददौ तद्दक्षिणे करे ॥ ३१ ॥ अतिसारं मणींद्राणां मणिरत्नं च कौस्तुभम् ॥ दत्तं रहसि धर्मेण तस्यै सुप्रीतये ददौ ॥ ३२ ॥ आसवं रत्नपात्रस्थं दस्रदत्तं च निर्जने ॥ पानार्थं प्रददौ तस्यै कामोन्मादकरं परम् ॥ ३३ ॥ मालतीमाधवीकुंदमंदारचंपकादिकम् ॥ पुष्पं सद्रत्नपात्रस्थं तस्यै सुप्रीतये ददौ ॥ ३४ ॥ सुदुर्लभं च तांबूलं कर्पूरादिसुसंस्कृतम् ॥ भक्षणं कारयामास समयज्ञश्च तां प्रियाम् ॥३५ ॥ सुदुर्लभं च विश्वेषु वाक्पतेः परिनिर्मितम् ॥ अनुत्तमममूल्यं च वरुणेन रहःस्थले ॥ ३६ ॥ अतिसूक्ष्ममनुपमं दत्तं भक्त्या विराजितम् ॥ वासयामास वसनं कृत्वा नग्नां च कौतुकात् ॥ ३७ ॥ देवराजेन दत्तं च गजराजेंद्रमौक्तिकम् ॥ नासिकाभूषणं चारु तस्यै सुप्रीतये ददौ ॥ ३८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सुशीलाद्याश्च गोपिकाः ॥ षष्टिः सत्सहचर्यश्च राधायाः सुप्रतिष्ठिताः ॥ ३९ ॥ षष्टिसत्कोटिगोपीभिः सार्धं संहृष्टमानसाः ॥ आययुः पादचिह्नेन प्रियस्य वहतः प्रियाम् ॥ ४० ॥

काश्चिच्चंदनहस्ताश्च काश्चिच्चामरवाहिकाः ॥ काश्चित्कस्तूरिहस्ताश्च मालाहस्ताश्च काश्चन ॥ ४१ ॥ काश्चित्सिंदूरहस्ताश्च काश्चित्कंकतिकाकराः ॥ काश्चिदलक्तककरा वस्त्रहस्ताश्च काश्चन ॥ ४२ ॥ काश्चिद्दर्पणहस्ताश्च पुष्पपात्रधरा वराः ॥ काश्चित्क्रीडापद्महस्ता मालाहस्ताश्च काश्चन ॥ ४३ ॥ काश्चिदासवहस्ताश्च काश्चिद्भूषणवाहिकाः ॥ करतालकराः काश्चिन्मृगंवाहिकाः पराः ॥ ४४ ॥ स्वरयंत्रकराः काश्चिद्वीणाहस्ताश्च काश्चन ॥ षट्त्रिंशद्रागरागिण्यो गोपिकारूपधारिकाः ॥ ४५ ॥ गोलोकादागता याश्च भारतं राधया सह ॥ काश्चिज्जगुश्च ननृतुस्तत्रागत्य च काश्चन ॥ ४६ ॥ काश्चिच्चक्रुश्च सेवां च राधायाः श्वेतचामरैः ॥ काश्चिच्चक्रुश्च देव्याश्च पादसंवाहनं मुदा ॥ ४७ ॥ काचिद्ददौ च तांबूलं भक्षणार्थे महामुने ॥ एवं कौतुकयुक्तश्च पुण्ये वृंदावने वने ॥ ॥ ४८ ॥ प्रतस्थौ गोपिकासार्द्धं राधावक्षःस्थलस्थितः ॥ क्षणं पपौ च माध्वीकं प्रियया सह माधवः ॥ ४९ ॥ क्षणं चखाद तांबूलं क्षणं निद्रां ययौ मुदा ॥ क्षणं चकार शृंगारं रत्ननिर्मितमंदिरे ॥ ५० ॥ क्षणं जलविहारं च चकार यमुनाजले ॥ इत्येवं कथिता वत्स रासक्रीडा हरेरहो ॥ ५१ ॥ स्वेच्छामयस्यात्मनश्च परिपूर्णतमस्य च ॥ निर्गुणस्य स्वतंत्रस्य परस्य प्रकृतेः प्रभोः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरस्य परस्य च ॥ कृष्णजन्मरहस्यं च बालक्रीडनमीप्सितम् ॥५३॥ उक्तं किशोरचरितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ॥ ५४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णरासक्रीडावर्णनं नाम त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अतः परं किं रहस्यं बभूव मुनिसत्तम ॥ कथं जगाम भगवान्मथुरां नंदमंदिरात् ॥ १ ॥ नंदो दधार प्राणांश्च विच्छेदेन हरेः कथम् ॥ गोपांगना यशोदा वा कृष्णैकतानमानसाः ॥२॥ चक्षुर्निमेषविच्छेदाद्या राधा न हि जीवति ॥ कथं दधार सा देवी प्राणान्प्राणेश्वरं विना ॥ ३ ॥ येये तत्संगिनो गोपाः शयनासनभोगतः ॥ कथं विसस्मरुस्ते च तादृशं बांधवं व्रजे ॥४॥ श्रीकृष्णो मथुरां गत्वा किं किं कर्म चकार सः ॥ स्वर्गारोहणपर्यंतं तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ कंसश्चकार यज्ञं च समाहूतो धनुर्मखम् ॥ जगाम तत्र भगवान् तेन राज्ञा निमंत्रितः ॥ ६ ॥ राजा प्रस्थापयामास चाक्रूरं भग

वत्प्रियम् ॥ अक्रूरः प्रेरितो राज्ञा गत्वा च नंदमंदिरम् ॥ ७ ॥ श्रीकृष्णं च गृहीत्वा स सगणं मथुरां गतः ॥ कृष्णः श्रीमथुरां गत्वा जघान नृपतिं मुने ॥ ८ ॥ जघान रजकं चैव चाणूरं मुष्टिकं गजम् ॥ चकार पित्रोरुद्धारं बांधवानां च बांधवः ॥ ९ ॥ कुब्जया सह शृंगारं कृत्वा च कौतुकेन च ॥ तां च प्रस्थापयामास गोलोकं गोपिकापतिः ॥ १० ॥ चकार कृपया विष्णुर्मालाकारस्य मोक्षणम् ॥ कृपया चोद्धवद्वारा बोधयामास गोपिकाः ॥ ११ ॥ तदोपनीतो भगवानवंतीनगरं ययौ ॥ चकार विद्याग्रहणं मुनेः सांदीपनेर्गुरोः ॥ १२ ॥ ततो जित्वा जरासंधं निहत्य यवनेश्वरम् ॥ उग्रसेनं च नृपतिं चकार विधिपूर्वकम् ॥ १३ ॥ गत्वा समुद्रनिकटं निर्माय द्वारकां पुरीम् ॥ जहार रुक्मिणीं देवीं जित्वा नृपतिसंघकम् ॥ १४ ॥ कालिंदीं लक्ष्मणां शैब्यां सत्यां जांबवतीं सतीम् ॥ मित्रविंदां नाग्नजितीं समुद्वाहं चकार सः ॥ १५ ॥ निहत्य नरकं भूपं रणेन दारुणेन च ॥ पत्नीषोडशसाहस्रं विहारं च चकार सः ॥ १६ ॥ जहार पारिजातं च जित्वा शक्रं च लीलया ॥ चिच्छेद बाणहस्तांश्च जित्वा च चंद्रशेखरम् ॥ १७ ॥ पौत्रस्य मोक्षणं कृत्वा पुनरागत्य द्वारकाम् ॥ आत्मानं दर्शयामास लोकांश्च प्रतिमंदिरम् ॥ १८ ॥ योगे च वसुदेवस्य तीर्थयात्राप्रसंगतः ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवीं च ददर्श तत्र राधिकाम् ॥ १९ ॥ पूर्णे च शतवर्षे च सुदाम्नः शापमोक्षणे ॥ पुनर्ययौ तया सार्द्धं पुण्यं वृन्दावनं वनम् ॥ २० ॥ पुनश्चतुर्दशाब्दं च तया सार्धं जगत्पतिः ॥ चकार रासं रासे च पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ २१ ॥ पूर्णमेकादशाब्दं च निवृत्य नंदमंदिरे ॥ मथुरायां द्वारकायां पूर्णमब्दशतं विभुः ॥ २२ ॥ चकार भारहरणं पृथिव्यां पृथुविक्रमः ॥ पंचविंशतिवर्षं च शतवर्षाधिकं मुने ॥ २३ ॥ तिष्ठञ्जगाम गोलोकं पृथिव्यां च पुरातनः ॥ यशोदायै च नंदाय वृषभानाय धीमते ॥ २४ ॥ राधामात्रे कलावत्यै ददौ सामीप्यमोक्षणम् ॥ कृष्णेन सार्द्धं गोपी च राधिका च कुतूहलात् ॥ २५ ॥ निबध्य धर्मसेतुं च वेदोक्तं च युगे युगे ॥ इत्येवं कथितं सर्वं समासेन महामुने ॥ २६ ॥ श्रीकृष्णचरितं रम्यं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतं सर्वं नश्वरमेव च ॥ २७ ॥ भजंतं परमानंदं सानंदं नंदनंदनम् ॥ स्वेच्छामयं परं ब्रह्म परमात्मानमीश्वरम् ॥ २८ ॥ परमव्ययमव्यक्तं भक्तानुग्रहवि

ब्रह्म ॥ सत्यं नित्यं स्वतंत्रं च सर्वेशं प्रकृतेः परम् ॥ २९ ॥ निर्गुणं च निरीहं च निराकारं निरंजनम् ॥ ३० ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णराधिकासंवादो नाम चतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ पूर्वार्द्धं समाप्तम् ॥ ॥ ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्या श्रीकृष्णदासात्मजेन खेमराजेन स्वकीये श्रीवेङ्कटेश्वरयन्त्रालयेऽङ्कित्वा प्रकाशितम् । संवत् १९६६ शके १८३१.

॥ इति ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे पूर्वार्द्ध समाप्तम् ॥

॥ अथ ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्ध प्रारंभः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ स एव भगवान्कृष्णः सर्वात्मा पुरुषः परः ॥ दुराराध्योतिसाध्यश्च सर्वाराध्यः सुखप्रदः ॥ १ ॥ निजभक्तातिसाध्यश्च भक्तस्याराध्य एव च ॥ शश्वद्दृश्यः स्वभक्तस्याभक्तस्यादृश्य एव च ॥२॥ दुर्ज्ञेयं तस्य चरितं कार्यं हृदय एव च ॥ बद्धास्तन्मायया सर्वे मोहिताश्च दुरंतया ॥ ३ ॥ यद्भयाद्वाति वातोयं कूर्मं धत्ते निराश्रयः ॥ कूर्मोनंतं विधत्ते च यद्भयेन निरंतरम् ॥ ४ ॥ बिभर्ति शेषो विश्वं च यद्भयेन च नारद ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः शिरसश्चैकदेशतः ॥ ५ ॥ सप्तसागरसंयुक्ता सप्तद्वीपा वसुंधरा ॥ शैलकाननसंयुक्ता पातालाः सप्त एव च ॥ ६ ॥ सप्तस्वर्गाश्च विविधा ब्रह्मलोकसमन्विताः ॥ एवं विश्वं त्रिभुवनं कृत्रिमं परिकीर्तितम् ॥ ७ ॥ यद्भयेन विधात्रा च प्रतिसृष्टौ च निर्मितम् ॥ एवं विश्वान्यसंख्यानि लोमकूपैर्महान्विराट् ॥८॥ यद्भयेन विधत्ते च यदंशो ध्यायते हि यम् ॥ विष्णुः पाति च संसारं यद्भयेन कृपानिधिः ॥ ९ ॥ कालाग्निरुद्रो यद्भीतः कालः संहरते प्रजाः ॥ मृत्युंजयो महादेवो यद्भयाद्ध्यायते च यम् ॥ १० ॥ षड्गुणैरनुरागैश्च विरागी विरतः सदा ॥ यद्भयेन दहत्यग्निः सूर्यस्तपति यद्भयात् ॥ ११ ॥ यद्भयाद्वर्षतींद्रश्च मृत्युश्चरति जंतुषु ॥ यद्भयेन यमः शास्ता पापिनां धर्म एव च ॥ १२ ॥ धत्ते च धरणी लोकान्यद्भयेन चराचरान् ॥ सूयते प्रकृतिः सृष्टौ यद्भयान्महदादिकम् ॥ १३ ॥ दुर्ज्ञेयं तदभिप्रायं को वा जानाति पुत्रक ॥ यत्प्रभावं न जानंति ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १४ ॥ कथं जानामि तच्चेष्टामहं वत्स सुमंदधीः ॥ कथं जगाम मथुरां त्यक्त्वा वृन्दावनं वनम् ॥ १५ ॥ कथं तत्याज गोपीश्च राधां प्राणाधिकां प्रियाम् ॥ यशोदां बांधवादींश्च नंदं वा नंदनंदनः ॥ १६ ॥ दर्पहा दर्पदः सोपि सर्वेषां सर्वदः सदा ॥ बभंज राधा दर्पं च सुदाम्नः शापकारणात् ॥ १७ ॥ अन्येषां भावनाहेतोर्ब्रह्मप्राप्तिस्तथा भवेत् ॥ एवं किंचिद्वितर्कं च कुरुते कमलोद्भवः ॥ १८ ॥ चकार दर्पभंगं च महाविष्णुः पुरा विभुः ॥ ब्रह्मणश्च तथा विष्णोः शेषस्य च शिवस्य च ॥ १९ ॥ धर्मस्य च यमस्यापि सांबस्य चंद्रसूर्ययोः ॥ गरुडस्य च वह्नेश्च गुरोर्दुर्वाससस्तथा ॥ २० ॥ दौवारिकस्य भक्तस्य जयस्य विजयस्य च ॥ सुराणामसुराणां च भवतः कामशक्रयोः ॥ २१ ॥ लक्ष्मणस्यार्जुनस्यापि बाणस्य च भृगोस्तथा ॥

सुमेरोश्च समुद्राणां वायोश्च वरुणस्य च ॥ २२ ॥ सरस्वत्याश्च दुर्गायाः पद्मायाश्च भुवस्तथा ॥ सावित्र्याश्चैव गंगाया मनसायास्तथैव च ॥२३॥ प्राणाधिष्ठातृदेव्याश्च प्रियायाः प्राणतोपि च ॥ प्राणाधिकाया राधाया अन्येषामपि का कथा ॥२४॥ हत्वा दर्पं च सर्वेषां प्रसादं च चकार सः ॥ कर्ता हर्ता पालयिता स्रष्टा स्रष्टुश्च सर्वतः ॥ २५ ॥ यं स्तोतुमीशो नालं च पंचवक्त्रैस्तु शंकरः ॥ स्तोतुं नालं चतुर्वक्त्रो विधाता जगतामपि ॥ २६ ॥ स्तोतुं नालमनंतश्च सहस्रवदनैरहो ॥ स्वयं विष्णुर्विश्वव्यापी नालं स्तोतुं जनार्दनः ॥ २७ ॥ महाविराण्न शक्तोपि यं स्तोतुं परमेश्वरम् ॥ कंपिता यस्य पुरतः प्रकृतिः परमात्मनः॥२८॥ सरस्वती जडीभूता यं स्तोतुं परमेश्वरम् ॥ महिमानं न जानंति वेदा यस्य च नारद ॥२९॥ इत्येवं कथितो ब्रह्मन्प्रभावः परमात्मनः ॥ निर्गुणस्य च कृष्णस्य किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥३०॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णप्रभाववर्णनं नाम पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ किमपूर्वं श्रुतं ब्रह्मन्रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ अनंतचरितं धन्यमनंतस्याच्युतस्य च ॥ १ ॥ कथं कृष्णो महाविष्णोर्दर्पभंगं चकार सः ॥ अन्येषां वा कथमहो तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ २ ॥ स्वतः श्रीकृष्णचारितमतीव मधुरं श्रुतौ ॥ अतीव मधुरं रम्यं काव्यं कविमुखात्ततः ॥ ३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ महाविष्णोरहंकारो बभूव सहसेति च ॥ सर्वं मल्लोमकूपेषु विश्वान्येवाहमीश्वरः ॥४॥ संहारभैरवो भूत्वा तं सजग्रास लीलया ॥ स्थिते मूर्धावशेषे च प्रसादं तं चकार सः ॥ ५ ॥ सर्वात्मना ध्यायमानस्तुतो भीतं कृपानिधिः ॥ तच्छरीरं सुसंपन्नं पुनरेव चकार सः ॥ ६ ॥ ब्रह्मणः सहसा ब्रह्मन्निति दर्पो बभूव ह ॥ अहं त्रिजगतां धाता कर्ताहमीश्वरः स्वयम् ॥ ७ ॥ मत्परः पूजितो नास्ति मत्परः पूजितेंद्रियः ॥ इत्येवं मनसा कृत्वा बहुदर्पो बभूव ह ॥ ८ ॥ तं ब्रह्मणां समूहं च दर्शयामास तत्क्षणम् ॥ गोलोके स्वसमीपे च वसंतं पुरतो विभोः ॥ पंचवक्त्रं चतुर्वक्त्रं षड्वक्त्रं च ततोधिकम् ॥ ९ ॥ शतवक्त्रं च प्रत्येकं ब्रह्मांडौघं च लीलया ॥ त्यक्तुकामं स्वदेहं च व्रीडया नतकंधरम् ॥ ॥ १० ॥ पुनः प्रसादं कृपया तं चकार कृपानिधिः ॥ कालेन मोहिनीद्वारा तमपूज्यं चकार सः ॥ ११ ॥ स्वकन्यां

दर्शयित्वा तं सकामं च चकार ह ॥ पुनस्तद्दर्पभंगं च शिवद्वारा चकार सः ॥ १२ ॥ तत्याज लज्जया देहं पुनर्देहं दधार
सः ॥ पुनश्चकार तं पूज्यं ब्रह्माणं ब्राह्मणः प्रभुः ॥ १३ ॥ ज्ञानं ददौ महाज्ञानी ज्ञानानंदः सनातनः ॥ विष्णोर्बभूव गर्वश्च
जगत्पाताहमीश्वरः ॥ १४ ॥ तमात्मविस्मृतं कृष्णश्चकार रामजन्मनि ॥ अहं विश्वं बिभर्मीति शेषो दर्पी बभूव ह ॥ १५ ॥
तद्दर्पं गरुडद्वारा चूर्णीभूतं चकार सः ॥ एकदा पूजितो नागैर्गरुडः कृष्णवाहनः ॥ १६ ॥ न पूजितश्च शेषेण स्वदर्पेण
पुरा मुने ॥ गरुडेन जितं क्रोधात्तमनंतं मनस्विनम् ॥ १७ ॥ चकार मोक्षणं तस्य श्रीकृष्णश्च कृपानिधिः ॥ स्वयं
शिवः स्वदर्पाच्च विवाहं न चकार सः ॥ १८ ॥ तं कृत्वा मायया मोहं कारयामास स्त्रीयुतम् ॥ पुनर्जहार पत्नीं च दक्षकन्यां
महासतीम् ॥ १९ ॥ वर्षं शुशोच तद्देहं क्रोडे कृत्वा च शंकरः ॥ नानास्थानं च बभ्राम रुदञ्छोकान्मुहुर्मुहुः ॥ २० ॥
जन्मांतरे पुनः प्राप्य तां सतीं पार्वतीं मुदा ॥ विसस्मार च स्वज्ञानं दक्षशप्तः पुनः शिवः ॥ २१ ॥ पुनश्चांगिरसद्वारा
स्मारयामास सत्वरम् ॥ एकदा सरथः शंभुः प्रेरितस्त्रिपुरे पुरा ॥ २२ ॥ हत्वा दैत्यं शिवद्वारा त्रिपुरारिं चकार तम् ॥ सर्वं
वरं च सर्वस्मै दातुं शंभुः कृपानिधिः ॥ २३ ॥ स्वयं कल्पतरुर्भूत्वा प्रतिज्ञां च चकार सः ॥ वृकासुरोऽनुष्ठानं च कृत्वा वव्रे वरं
विभुम् ॥ २४ ॥ दास्यामि हस्तं यन्मूर्ध्नि भस्मासाद्भवतु क्षणात् ॥ जगाद जगतां नाथ ईप्सितं ते भविष्यति ॥ २५ ॥ इति लब्ध्वा
वरं रुद्राद्गच्छंतं शंकरं विभुम् ॥ हस्तं दातुं च तन्मूर्ध्नि प्राधावत्सत्वरं पुरा ॥ २६ ॥ अतीव भीतः शंभुश्च जगाम शरणं हरिम् ॥
भगवांश्च शिवस्यार्थे दैत्यं भस्मीचकार सः ॥ २७ ॥ शिवं युद्धं च कुर्वंतं बाणयुद्धे पुरा विभुः ॥ लीलया जृंभणास्त्रेण जडीभूतं चकार
सः ॥ २८ ॥ समागतं दक्षयज्ञे शंभुं दंभेन लीलया ॥ वारयामास भगवान्हस्तं दत्त्वा च तद्गले ॥ २९ ॥ केदारकन्यकाद्वारा शप्तो
धर्मोऽतिदैवतः ॥ बभूवातिकृशो भीतः कुहामेव यथा शशी ॥ ३० ॥ तदा तस्य च शापांते सत्ये पूर्णो बभूव ह ॥ त्रिपाद्बभूव त्रेतायां
द्वापरे च द्विपादिति ॥ ३१ ॥ एकपाच्च कलौ सोऽपि कलेरंते पुनः क्षयः ॥ षोडशांशोति क्लिष्टश्च सस्मार चरणं विभोः ॥ ३२ ॥

तदा सत्ययुगारंभे परिपूर्णोभवत्पुनः ॥ पुनर्युगानुरोधेन क्रमेण च पुनः क्षयः ॥ ३३ ॥ यमो मांडव्यशापेन शूद्रयोनिमवाप ह ॥
तदा पुनः शताब्दांते पुनः शुद्धो बभूव ह ॥ ३४ ॥ सांबो विमातृशापेन गलत्कुष्ठी बभूव सः ॥ चंद्रो दर्पमदेनैव, जहार च गुरोः
प्रियाम् ॥ ३५ ॥ बभूव दर्पभंगोस्य यक्ष्मग्रस्तो बभूव सः ॥ सूर्यो दर्पात्तेजसश्च हंतुं शंकरकिंकरम् ॥ ३६ ॥ सुमालीत्यभिधं दैत्यं
जगामाशु गिरिं प्रति ॥ अहर्निशं दीप्तिकरं कुर्वंतं विषयं रवेः ॥ ३७ ॥ सूर्येण भीतो दैत्यश्च शंकरं शरणं ययौ ॥ सूर्यं दृष्ट्वा शंकरश्च
जग्राह शूलमेव च ॥ भीतो दुद्राव सूर्यश्च दृष्ट्वा तं शूलिनं मुने ॥ ३८ ॥ जघान काश्यां शूलेन शूली काशीश्वरो रविम् ॥ मूर्च्छां
संप्राप्य शूलेन दर्पभंगो बभूव ह ॥ ३९ ॥ सांद्रांधकारः सहसा जग्राह पृथिवीतलम् ॥ आशुतोषो महादेवो जीवयामास तत्क्षणम्
॥ ४० ॥ तुष्टाव शंकरं सूर्यो लज्जितोपि भयेन च ॥ कृत्वा तमाशिषं तुष्टो ययौ गेहं कृपानिधिः ॥ ४१ ॥ विभुर्गरुत्मतो दर्पं बभंज
लीलया पुरा ॥ निःश्वासैः प्रेरितस्यापि शिवस्य वृषभस्य च ॥ ४२ ॥ आगच्छतश्च वैकुंठं पृष्ठे कृत्वा शिवं पुरा ॥ द्रष्टुं समागतं
भक्त्या देवं नारायणं परम् ॥ ४३ ॥ ॥ वह्निर्दर्पी भृगोः शापात्सर्वभक्षो बभूव ह ॥ गुरोः स्वभार्याहरणाद्दर्पश्चूर्णो बभूव ह ॥
॥ ४४ ॥ दुर्वाससो दर्पभंगो बभूव ह्यंबरीषतः ॥ सुदर्शनेन चक्रेण विष्णोर्दुर्विषहेण च ॥ ४५ ॥ जयस्य विजयस्यापि दर्पभंगं
चकार सः ॥ वैकुंठात्पतितस्यापि ब्रह्मशापच्छलेन च ॥ ४६ ॥ नृसिंहेण हतः सोपि हिरण्यकशिपुर्यथा ॥ सुकरेण हिरण्याक्षो
लीलया च रसातले ॥ ४७ ॥ रावणः कुंभकर्णश्च निहतौ रामबाणतः ॥ जन्मांतरे च लंकायां ब्रह्मणा प्रार्थितस्य च ॥ ४८ ॥ शिशु
पालो हि निहतः कृष्णबाणेन लीलया ॥ दंतवक्रश्च सहसा परिपूर्णेत्र जन्मनि ॥ ४९ ॥ सुराणां दर्पभंगं च दैत्यद्वारा चकार ह ॥
असुराणां सुरद्वारा विरोधेन परस्परम् ॥ ५० ॥ विधिद्वारा दर्पभंग भवतश्च चकार सः ॥ भवानासीन्नारदश्च पुरा पुत्रः प्रजापतेः
॥ ५१ ॥ गंधर्वश्च पितुः शापाच्छूद्रीपुत्रस्ततः क्रमात् ॥ ततः पुनर्नारदश्च प्रसादादधुना विभोः ॥ ५२ ॥ मम साध्यं विश्वमिति
कामदर्पो बभूव ह ॥ तं प्रमत्तं हरद्वारा भस्मसाच्च चकार सः ॥ ५३ ॥ पुनः कृत्वा प्रसादं तं जीवयामास लीलया ॥ ऐकांतिकं

च तद्भक्तं स च नाम्रं करोति हि ॥ ५४ ॥ चकार दर्पभंगं च दर्पिणो लक्ष्मणस्य च ॥ रणे शंकरशूलेन रावणप्रेरितेन च ॥ ५५ ॥ पुनस्तं जीवयामास रामस्य स्तवनेन च ॥ स्वयं विस्मृतविष्णोश्च ब्रह्मशापेन नारद ॥ ५६ ॥ चकार दर्पभंगं च कार्तवीर्यार्जुनस्य च ॥ जामदग्न्यस्य शस्त्रेणामोघेन पर्शुना पुरा ॥ ५७ ॥ विप्रपुत्रस्य मरणे हरणे कृष्णयोषिताम् ॥ कर्णेन सार्द्धं समरे पार्थदर्पं बभंज सः ॥ ५८ ॥ बाणस्य चोषाहरणे चिच्छेद च भुजान्विभुः ॥ भृगोश्च दक्षयज्ञे च दर्पभंगं चकार सः ॥ ५९ ॥ पर्शुरामस्य रामस्य विवाहे पथि गच्छतः ॥ बभंज दर्पं समरे रामद्वारा पुरा विभुः ॥ ६० ॥ सुमेरोः शृंगभंगं च वायुद्वारा चकार सः ॥ समुद्राणां दर्पभंगं चकारागस्त्यभक्षणात् ॥ ६१ ॥ अकाले सृष्टिहरणे तत्पुत्रमरणे पुरा ॥ कोपयुक्तस्य वायोश्च दर्पभंगं चकार सः ॥ ६२ ॥ उषाहरणयात्रायां द्वारकागमने हरेः ॥ बाणस्य च गर्वा हेतोर्वरुणं च शशाप सः ॥ ६३ ॥ कलहे गंगया सार्द्धं वाण्या नारायणाग्रतः ॥ सरस्वतीं च तत्याज तस्या दर्पं बभंज सः ॥ ६४ ॥ दर्पयुक्तां च दुर्गां च त्यक्त्वा शंभुर्हिमालये ॥ कामं च भस्मसात्कृत्वा तपसे च ययौ विभुः ॥ ६५ ॥ लज्जामवाप सा देवी तस्या दर्पं बभंज सः ॥ सा ययौ तपसे विष्णोः प्रातिहेतोः शिवस्य च ॥ ६६ ॥ भारते सुचिरं तप्त्वा देवी विष्णोर्वरेण च ॥ चकार स्वामिनं शंभुं भगवंतं सनातनम् ॥ ६७ ॥ महासौभाग्ययुक्ता सा बभूव शंकरप्रिया ॥ विश्वेषु सर्वदेवीषु पूज्या वंद्या स्तुता सुरैः ॥ ६८ ॥ दर्पयुक्ता महालक्ष्मीर्बभूव सा महामुने ॥ पराभूता पुरा देवी जयेन विजयेन च ॥ ६९ ॥ प्रविशंती विभोर्द्वारं दत्त्वा भक्ताय वांछितम् ॥ निवारिता सा द्वाराच्च तेन दौवारिकेण वै ॥ ७० ॥ यदात्मनस्तिरस्कारं साभिमाना महासती ॥ स्मृत्वा हरेः पादपद्मं देहं त्यक्तुं समुद्यता ॥ ७१ ॥ तदा ब्रह्मा महेशश्च विष्णुर्धर्मश्च भास्करः ॥ चंद्रश्च कामदेवश्च वैश्वानरो धनेश्वरः ॥ ७२ ॥ ऋषयो मुनयश्चैव मनवो विघ्ननाशकाः ॥ महेंद्रो वरुणश्चैव जगत्प्राणो हुताशनः ॥ ७३ ॥ समाययू रुदंतस्ते पद्मायाः पुरतः पुरः ॥ तुष्टुवुश्च महालक्ष्मीं मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ ७४ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ क्षमस्व भगवत्यंब क्षमाशीले परात्परे ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपे च कोपादिपरिवर्जिते ॥ ७५ ॥ उपमे

सर्वसाध्वीनां देवीनां देवपूजिते ॥ त्वया विना जगत्सर्व मृततुल्यं च निष्फलम् ॥ ७६ ॥ सर्वसंपत्स्वरूपा त्वं सर्वेषां सर्वरूपिणी ॥ रासेश्वर्यधिदेवी त्वं त्वत्कलाः सर्वयोषितः ॥ ७७ ॥ कैलासे पार्वती त्वं च क्षीरोदे सिंधुकन्यका ॥ स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीस्त्वं मर्त्य लक्ष्मीश्च भूतले ॥ ७८ ॥ वैकुंठे च महालक्ष्मीर्देवदेवी सरस्वती ॥ गंगा च तुलसी त्वं च सावित्री ब्रह्मलोकतः ॥ ७९ ॥ कृष्ण प्राणाधिदेवी त्वं गोलोके राधिका स्वयम् ॥ रासे रासेश्वरी त्वं च वृन्दा वृन्दावने वने ॥ ८० ॥ कृष्णप्रिया त्वं भांडीरे चंद्रा चंद नकानने ॥ विरजा चंपकवने शतशृंगे च सुन्दरी ॥ ८१ ॥ पद्मावती पद्मवने मालती मालतीवने ॥ कुंददंती कुंदवने सुशीला केत कीवने ॥ ८२ ॥ कदंबमाला त्वं देवी कदंबकाननेपि च ॥ राजलक्ष्मी राजगेहे गृहलक्ष्मीर्गृहे गृहे ॥ ८३ ॥ इत्युक्त्वा देवताः सर्वे मुनयो मनवस्तथा ॥ रुरुदुर्नम्रवदनाः शुष्ककंठोष्ठतालुकाः ॥ ८४ ॥ इतिलक्ष्मीस्तवं पुण्यं सर्वदेवैः कृतं शुभम् ॥ यः पठेत्प्रा तरुत्थाय स वै सर्वं लभेद्ध्रुवम् ॥ ८५ ॥ अभार्यो लभते भार्यां विनीतां च सुतां सतीम् ॥ सुशीलां सुन्दरीं रम्यामतिसुप्रियवादिनीम ॥ ८६ ॥ पुत्रपौत्रवतीं शुद्धां कुलजां कोमलां वराम् ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं वैष्णवं चिरजीविनम् ॥ ८७ ॥ परमैश्वर्ययुक्तं च विद्या वंतं यशस्विनम् ॥ भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं भ्रष्टश्रीर्लभते श्रियम् ॥८८॥ हतबंधुर्लभेद्बंधुं धनभ्रष्टो धनं लभेत् ॥ कीर्तिहीनो लभेत्कीर्तिं प्रतिष्ठां च लभेद्ध्रुवम् ॥ ८९ ॥ सर्वमंगलदं स्तोत्रं शोकसंतापनाशनम् ॥ हर्षानंदकरं शश्वद्धर्ममोक्षसुहृत्प्रदम् ॥ ९० ॥ इति श्रीब्रह्म वैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवद्गुणवर्णने लक्ष्मीस्तोत्रकथनंनाम षट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ देवानां स्तवनं श्रुत्वा त्यक्त्वा च रोदनं सती ॥ उवाच सुप्रसन्ना तांस्तेषां स्तोत्रेण नारद ॥ १ ॥ ॥ महालक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ त्यजामि देहं न क्रोधान्न वैराग्येण सांप्रतम् ॥ इदं हृदि समालोच्य देवास्तच्छ्रूयता मिति ॥ २ ॥ यस्मिन्सदीशे महति सर्वसाम्ये च निर्गुणे ॥ सर्वात्मनि सदानंदे समता तृणशैलयोः ॥ ३ ॥ भ्रूभंगलीलया लक्ष्मी लक्षं स्रष्टुमलं च यः ॥ भृत्ये स्त्रियां यत्समता किं काय तस्य सेवया ॥ ४ ॥ तत्पत्नीनां प्रधानाहं निरस्ता द्वारिणाधुना ॥

तद्भृत्यभृत्यभृत्येन परिपूर्णेन नेप्सिता ॥ ५ ॥ त्यक्ष्यामि जीवनमहमसौभाग्या च स्वामिनि ॥ वह्नौ च कामनां कृत्वा यथा भद्रं भवेत्पुरा ॥ ६ ॥ या स्त्री भर्तुरसौभाग्या सासौभाग्या च सर्वतः ॥ शयने भोजने तस्या न सुखं जीवनं वृथा ॥ ७ ॥ यस्या नास्ति प्रियप्रेम तस्या जन्म निरर्थकम् ॥ तत्किं पुत्रे धने रूपे संपत्तौ यौवनेथवा ॥ ८ ॥ यद्भक्तिर्नास्ति कांते च सर्वप्रियतमे परे ॥ साऽशुचिर्धर्महीना च सर्वकर्मविवर्जिता ॥ ९ ॥ पतिर्बंधुर्गतिर्भर्ता दैवतं गुरुरेव च ॥ सर्वस्माच्च परः स्वामी न गुरुः स्वामिनः परः ॥ १० ॥ पिता माता सुतो भ्राता क्लिष्टा दातुमिदं धनम् ॥ सर्वस्वदाता स्वामी च मूढानां योषितां सुराः ॥ ११ ॥ काचिदेव हि जानाति महासाध्वी च स्वामिनम् ॥ अतिसद्वंशजाता च सुशीला कुलपालिका ॥ १२ ॥ असद्वंशप्रसूता या दुःशीला धर्मवर्जिता ॥ मुखदुष्टा योनिदुष्टा पतिं निंदति कोपतः ॥ १३ ॥ या स्त्री सर्वपरं द्वेष्टि पतिं विष्णुसमं गुरुम् ॥ कुंभीपाके पचति सा यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥ १४ ॥ व्रतं चानशनं दानं सत्यं पुण्यं तपश्चिरम् ॥ पतिभक्तिविहीनाया भस्मीभूतं निरर्थकम् ॥ १५ ॥ अतः किंचिन्न वक्ष्यामि निष्ठुरं पतिमीश्वरम् ॥ भृत्यापराधैर्देवस्य प्राणांस्त्यक्ष्यामि निश्चितम् ॥ १६ ॥ पतिदोषे महासाध्वी पतिं चानिष्ठुरं वदेत् ॥ यदि सोढुमशक्ता च प्राणांस्त्यजति धर्मतः ॥ १७ ॥ पतिसेवा व्रतं स्त्रीणां पतिसेवा परं तपः ॥ पतिसेवा परो धर्मः पतिसेवा सुरार्चनम् ॥ १८ ॥ पतिसेवा परं सत्यं दानतीर्थानुकीर्तनम् ॥ सर्वदेवमयः स्वामी सर्वदेवमयः शुचिः ॥ १९ ॥ सर्वपुण्यस्वरूपश्च पतिरूपी जनार्दनः ॥ या सती भर्तुरुच्छिष्टं भुंक्ते पादोदकं सदा ॥ २० ॥ तस्या दर्शमुपस्पर्शं नित्यं वांछंति देवताः ॥ ततः सर्वाणि तीर्थानि पुनंति पापिनो ह्यवात् ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वा च महासाध्वी रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥ उवाच ब्रह्मा भीतश्च भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भविष्यति न भद्रं च जयस्य विजयस्य च ॥ त्वया न शप्तौ तौ मूढौ प्रियापराधभीतया ॥ २३ ॥ सापराधं च धर्मिष्ठः क्षमया न शपेद्यदि ॥ सर्वनाशो भवेत्तस्य निश्चितं मा चिरं सति ॥२४॥ यदि शप्तुं न शक्तश्च न दंडं कर्तुमीश्वरः ॥ सापराधे च पुरुषे धर्मो दंडं करोति च ॥ २५ ॥ सर्वं क्षमस्व हे मातर्गच्छ गच्छ प्रियांतिकम् ॥ मां च त्वत्स्वा

मिनो भक्तं नियोज्य सृष्टिकर्मणि ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वा तां पुरस्कृत्वा सार्द्धं देवैर्मुनींद्रकैः ॥ शीघ्रं जगाम वैकुंठं वैकुंठं स्तोतुमीश्वरः ॥२७॥ तत्र गत्वा जगन्नाथं तुष्टाव कमलासनः ॥ चतुर्वक्रैश्चतुर्वक्रश्चतुर्वेदविदां गुरुम् ॥२८॥ ब्रह्मणः स्तवनं श्रुत्वा दृष्ट्वा लक्ष्मीं पुरः सराम् ॥ रुदतीं नम्रवदनामुवाच कमलापतिः ॥२९॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सर्वं जानामि सर्वज्ञः सर्वात्मा सर्वपालकः ॥ सर्वशास्ता च सर्वादिकारणं कमलोद्भव ॥३०॥ भक्ते कलत्रे बंधौ च सर्वत्र समता मम ॥ विशेषतोतिमद्भक्तः कलत्रात्पर एव च ॥३१॥ मद्भक्तौ तव पुत्रौ च द्वारपालौ दुरंतकौ ॥ क्षम मामपराधं च तयोश्च भक्तिपूर्णयोः ॥ ३२ ॥ मद्भक्तिपूर्णो बलवान्दैत्येभ्यो न बिभेति च ॥ रक्षितो मम चक्रेण भक्तिमाध्वीकदुर्मदः ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो लक्ष्मीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ समानीय द्वारपालं तमुवाचेदमेव च ॥ ॥ ३४ ॥ माभैर्वत्स सुखं तिष्ठ भयं किं ते मयि स्थिते ॥ मद्भक्तानां च कः शास्ता गच्छ वत्सात्मनः पदम् ॥३५॥ इत्युक्त्वा भगवां स्तत्र विरराम महामुने ॥ ययुर्देवाश्च स्वस्थानं प्रणम्य जगदीश्वरम् ॥ ३६ ॥ नारायणवचः श्रुत्वा द्वारपाल उवाच तम् ॥ पुलकांचित सर्वांगो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ३७ ॥ ॥ जय उवाच ॥ ॥ नाहं बिभेमि देवांश्च लक्ष्मीं मुनिगणांस्तथा ॥ त्वदीयचरणांभोजध्या नैकतानमानसः ॥ ३८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदसंवादे उत्तरार्द्धे वैराग्यमोचनंनाम सप्तपंचा शत्तमोऽध्यायः ॥५७॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ बभूव दर्पः पृथ्व्याश्च सर्वाधाराहमेव च ॥ पृथुद्वारा च तद्दर्पं जघान चैव तत्प्रभुः ॥१॥ बभूव दर्पः सावित्र्या वेदमाताहमेव च ॥ काले चकार तस्याश्च सपुत्राया अदर्शनम् ॥ २ ॥ बभूव दर्पो गंगाया अहं निर्वाणदेति च ॥ जह्नुद्वारा च तद्दर्पं जहार जगतां पतिः ॥ ३ ॥ जहार मनसादर्पं दुर्गाद्वारा पुरा मुने ॥ विरजोपगतं कृष्णं भर्त्सयामास कोपतः ॥ ॥ ४ ॥ प्रविशंतं रासगृहं गोपीभिर्विनिवारितम् ॥ दौवारिकाभिर्वेत्रैश्च ताडितं तं च दर्पतः ॥५॥ सुदाम्ना निजभक्तेन राधा शप्ता बभूव ह ॥ देवेन सहसा ध्वस्ता गोलोकादागता धराम् ॥६॥ वृषभानुस्त्रियां जाता कलावत्यां च नारद ॥ कृष्णस्तदनुरोधेन कंसभीति च्छलेन च ॥७॥ समागतो नन्दगेहं तेनाहं नंदनंदनः ॥ सुदाम्नः शापविच्छेदपालनार्थं जगत्पतिः ॥८॥ पुनर्जगाम मथुरामित्याह कम

लोद्भवः ॥ अस्याः परमभिप्रायं को वा जानाति नारद ॥ ९ ॥ कथं जातः समायातो मथुरायाश्च गोकुलम् ॥ इत्येवं कथितं सर्वम परं श्रूयतामिति ॥ १० ॥ यथा जगाम मथुरां नंदात्स नंदनंदनः ॥ शोकं नंदो यशोदा च यथा संप्राप दैवतः ॥ ११ ॥ यथा गोपा श्च गोप्यश्च गावो वृंदावने वने ॥ वने वने वा वन्यास्ते वन्या जानंति किंचन ॥ १२ ॥ वृन्दं स्वयं वन्यपदमपि त्यक्त्वा वनेवने ॥ श्मशाने वाश्मशाने वा बभ्राम भामिनी मुने ॥ १३ ॥ भ्रामं त्यक्त्वा च बभ्राम चेतनाचेतना क्षणम् ॥ क्षणेन वर्जिता सा च प्रार्थ यंती प्रतिक्षणम् ॥ १४ ॥ क्षणं क्षणं सा श्वसंती चिंतनं कुर्वती क्षणम् ॥ क्षणं विशंती तल्पे च क्षणमुत्थाय तिष्ठति ॥ १५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे अष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवा च ॥ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं सर्वेषां दर्पभंजनम् ॥ इंद्रस्य दर्पभंगं च विस्तरेण निशामय ॥ १ ॥ इंद्रो दर्पात्सभायां च रत्नसिं हासनाद्वरात् ॥ नोत्तस्थौ स्वगुरुं दृष्ट्वा ब्रह्मिष्ठं च बृहस्पतिम् ॥ २ ॥ गुरुर्जगामातिरुष्टः स्वापमाने समत्सरः ॥ तथापि कृपया धर्मी स्नेहाच्च न शशाप तम् ॥ ३ ॥ विना शापेन तद्दर्पश्चूर्णीभूतो बभूव ह ॥ अन्यश्चेन्न शपेद्धर्मात्प्रेम्णा वाचातिकिल्बिषम् ॥ ४ ॥ तथा ऽपि तं च फलति धर्मस्तं इति नारद ॥ यो यं हिंस्रं सापराधं शपेत्कोपेन धार्मिकः ॥ ५ ॥ विनाशः सापराधस्य धर्मो नष्टश्च धर्मि णः ॥ तेनाधर्मेण शक्रस्य ब्रह्महत्यां बभूव ह ॥ ६ ॥ भीतस्त्यक्त्वा स्वराज्यं च प्रययौ स सरोवरम् ॥ सरसः पद्मसूत्रे च निवासं च चकार सः ॥ ७ ॥ गंतुं न शक्ता हत्या च पुण्यं विष्णुसरोवरम् ॥ श्रेष्ठं भरतवर्षे च तपस्थानं तपस्विनाम् ॥ ८ ॥ तदेव पुष्क रं तीर्थं प्रवदंति पुराविदः ॥ राज्यभ्रष्टं हरिं दृष्ट्वा हरिभक्तो नराधिपः ॥ ९ ॥ बलाज्जहार तद्राज्यं नहुषो नाम धार्मिकः ॥ दृष्ट्वा शचीं वरारोहामनपत्यां च सुन्दरीम् ॥ १० ॥ स्वर्गगंगां च गच्छंतीं हृदयेन विदूयता ॥ नवयौवनसंपन्नां रत्नालंकारभूषिताम् ॥ ११ ॥ सुकोमलां तां सुदतीं वदंतीं च महासतीम् ॥ मूर्च्छां संप्राप राजेंद्रः कामेन यौवनेन च ॥ उवाच तत्पुरः स्थित्वा सुविनीतश्च दासवत् ॥१२॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ धातुर्गतिर्विचित्राहो न बोध्या च सतामपि ॥ १३ ॥ ईदृशी स्त्री भगांगस्य

लुब्धस्य परयोषिति ॥ ईदृशी सुन्दरी यस्य परभार्यासु तन्मनः ॥ १४ ॥ अस्या अग्रे च का रंभा कोर्वशी का तिलोत्तमा ॥ का वा मेना घृताची वा रत्नमाला कलावती ॥१५॥ कालिका सुन्दरी भद्रावती चंपावती तथा ॥ एताश्चाप्सरसश्चान्याः कलां नार्हंति षोडशीम् ॥१६॥ इमां विहाय मूढोन्यां कथं गच्छति मंदधीः ॥ अस्माकं योषितो याश्च चेटीतुल्याश्च निश्चितम् ॥१७॥ मां भजस्व वरारोहे सुप्रीता भव किंकरम् ॥ यथा राधा च गोलोके कृष्णवक्षसि राजते ॥ १८ ॥ वैकुंठोरसि वैकुंठे यथा लक्ष्मीः सरस्वती ॥ ब्रह्मलोके च ब्रह्माणी यथैव ब्रह्मवक्षसि ॥ १९ ॥ यथा मूर्तिर्महासाध्वी धर्मवक्षःस्थलस्थिता ॥ पातालतललक्ष्मीर्वा यथैवानंतवक्षसि ॥ २० ॥ यथा पुष्टिर्गणेशे च देवसेना च कार्तिके ॥ वरुणे वरुणानी च यथा स्वाहा हुताशने ॥ २१ ॥ यथा रतिः कामदेवे यथा संज्ञा दिनेश्वरे ॥ वायोः पत्नी यथा वायौ यथा चंद्रे च रोहिणी ॥ २२ ॥ यथादितिर्देवमाता तव श्वश्रूश्च कश्यपे ॥ यथा हिमालये मेना पितृकन्या च मानसी ॥ २३ ॥ लोपामुद्रा यथागस्त्ये यथा तारा बृहस्पतौ ॥ कर्दमे देवहूती च वसिष्ठेरुंधती यथा ॥ २४ ॥ मनौ च शतरूपेव दमयंती नले यथा ॥ तथा भव त्वं सौभाग्या मम वक्षसि सुन्दरि ॥ २५ ॥ लीलया च सहस्रेंद्रांश्छेत्तुं शक्तोहमीश्वरः ॥ नारी वांछति जारं च स्वामिनो बलवत्तरम् ॥ २६ ॥ सुमेरुगिरिकूटे च दुर्गमेति रहःस्थले ॥ अथवा मलये रम्ये रम्ये चंदनवायुना ॥ २७ ॥ विश्रंभके सुरसने किं वा नंदनकानने ॥ निकटे शतशृंगस्य पुष्पभद्रानदीतटे ॥ २८ ॥ गोदावरीतीरनीरे समीपे शीतवायुना ॥ चंपावतीनदीतीरे रम्ये चंपककानने ॥ २९ ॥ श्मशानेतिश्मशाने च रम्येतिनिर्जने वने ॥ शैले शैलेतिरहसि कंदरे कंदरे वने ॥ ३० ॥ द्वीपे द्वीपे दुर्गदुर्गे नद्यां नद्यां नदे नदे ॥ समुद्रपुलिने रम्ये सर्वजंतुविवर्जिते ॥ ३१ ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो निर्जने सुखः ॥ पुष्पचंदनशय्यायां पुष्पचंदनचर्चिते ॥३२॥ मां गृहीत्वा कुरु रतिं पुष्पचन्दनचर्चितम् ॥ ब्रह्मणश्च वरैर्देवि जरामृत्युविवर्जितम् ॥३३॥ मां कुरुष्व पतिं भद्रे नित्यं सुस्थिरयौवनम् ॥ सुवेषं सुंदरं धीरं कामशास्त्रविशारदम् ॥३४॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं चंद्रवंशसमुद्भवम् ॥ आगता सुर्वशीं मद्यां त्यक्त्वांतं च याचतीम् ॥३५॥ न मे स्पृहा परस्त्रीषु त्वां दृष्ट्वा लोलुपं मनः ॥ त्यक्ता मया स्वभार्याश्च रत्नभूषणभूषिताः ॥३६॥

अथवा रक्षिताः सर्वा दासीः कृत्वा वरानने ॥ रत्नेंद्रसारां मालां ते दास्यामि वरुणस्य च ॥ ३७ ॥ निर्जित्य वरुणं युद्धे ब्रह्मास्त्रेणातितेजसा ॥ वह्निशुद्धं वस्त्रयुगं जित्वा वह्निं सुदुर्बलम् ॥ ३८ ॥ दास्याम्यद्यैव ते देवि नियोज्यं मां नियोजय ॥ मणींद्रसार निर्माणमकराकारकुण्डले ॥ ३९ ॥ दास्यामि देवान्निर्जित्य देवमातुश्च सुंदरि ॥ करभूषणयुग्मं चात्यमूल्यरत्ननिर्मितम् ॥४०॥ दास्याम्यद्यैव रोहिण्याश्चंद्रं जित्वातिदुर्लभम् ॥ यक्ष्मग्रस्तमतिकृशं ममैव पूर्वपूरुषम् ॥ ४१ ॥ विना युद्धेन भीतो मां कृपया वा प्रदास्यति॥ अल्परत्नविनिर्माणं क्वणन्मंजीरयुग्मकम् ॥ ४२ ॥ दास्याम्यद्यैव पार्वत्या भिक्षां कृत्वा महेश्वरम् ॥ आशुतोषं स्तुतिवशं भक्तेशं च कृपामयम् ॥ ४३ ॥ सर्वसंपत्तिदातारं परं कल्पतरुं शुभे ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणकेयूरयुगुलं प्रिये ॥ ४४ ॥ दास्यामि तेद्य गंगाया युद्धं कृत्वा सुदुर्लभम् ॥ बहुलीयुगुलं चारु सूर्यपत्न्या मनोहरम् ॥ ४५ ॥ सद्रत्नसारनिर्माणं दास्याम्यद्य सुशोभने ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं दर्पणं चातिनिर्मलम् ॥ ४६ ॥ दास्यामि ते कामपत्न्याः कामं जित्वा च लीलया ॥ क्रीडाकमलमम्लानं कमलायाश्च सुन्दरि ॥४७॥ भिक्षां कृत्वा च दास्यामि, स्तुत्वा च कमलापतिम् ॥ अंगुलीयकरत्नानि विश्वेषु दुर्लभानि च ॥ ४८ ॥ सावित्र्याश्च प्रदास्यामि कृत्वा च ब्रह्मणस्तथा ॥ स्वयं गीतं प्रगायंतीं मूर्च्छनाश्रुतिसंयुताम् ॥४९॥ वाणीवीणां प्रदास्यामि कृत्वा नारायणव्रतम् ॥ रत्नपाशक संघं च विश्वकर्मविनिर्मितम् ॥ ५० ॥ कुबेरपत्न्या दास्यामि पादांगुलिविभूषणम् ॥ इत्येवमुक्त्वा नहुषः पपात तत्पदांबुजे ॥ ५१ ॥ उवाच तं शची त्रस्ता राजमार्गगतं नृपम् ॥ उत्थाप्य तं करे धृत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ स्मारं स्मारं पदांभोजं महासाध्वी हरेर्गुरोः ॥ ॥५२॥ ॥ शच्युवाच ॥ ॥ शृणु वत्स महाराज हे तात भयभंजन ॥५३॥ भयत्राता च राजा च सर्वेषां पालकः पिता ॥ भ्रष्टश्रीश्च महेंद्रोद्य त्वं च स्वर्गे नृपोधुना ॥ ५४ ॥ यो राजा स पिता पाता प्रजानामेव निश्चितम् ॥ गुरुपत्नी राजपत्नी देवपत्नी तथा वधूः॥ ॥ ५५ ॥ पित्रोः स्वसा शिष्यपत्नी भृत्यपत्नी च मातुली ॥ पितृपत्नी भ्रातृपत्नी श्वश्रूश्च भगिनी सुता ॥५६॥ गर्भधात्रीष्टदेवी च पुंसः षोडश मातरः ॥ त्वं नरो देवभार्याहं माता ते देवसंमता ॥५७॥ गच्छ वत्सादितिं रंतुं यदि चेच्छसि मातरम्॥ सर्वेषां निष्कृति

श्चास्ति न वत्स मातृगामिनाम् ॥ ५८ ॥ कुंभीपाके ते पचंति यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥ ततो भवंति कृमयः कल्पाः सप्त भवंति ये ॥ ५९ ॥ ततश्च कुष्ठिनो म्लेच्छा भवंति सप्तजन्मसु ॥ नास्त्येव निष्कृतिस्तेषामित्याह कमलोद्भवः ॥ ६० ॥ एवं विट्क्षत्रशूद्राणां ब्राह्मणीगमने नृप ॥ वेदेषु निष्कृतिर्नास्ति चेत्यांगिरसभाषितम् ॥ ६१ ॥ स्वर्गसंपत्तिभोगश्च सुखं संसारिणां ध्रुवम् ॥ मुमुक्षूणां च मोक्षश्च तपश्चैव तपस्विनाम् ॥ ६२ ॥ ब्राह्मणानां च ब्राह्मण्यं मुनीनां मौनमेव च ॥ वेदाभ्यासो वैदिकानां कवीनां काव्यवर्णनम् ॥ ६३ ॥ विष्णुदास्यं वैष्णवानां विष्णुभक्तिरसं परम् ॥ विष्णुभक्तिं विना नैव मुक्तिं वांछंति वैष्णवाः ॥ ६४ ॥ मलाढयेषु च क्लेदेषु दुर्गंधिनिलयेषु च ॥ साधूनां किं सुखं साधो स्त्रीणां योनिषु मां वद ॥ ६५ ॥ कुलप्रदीपे राजेंद्र राज्ञां मण्डलवर्तिनाम् ॥ लब्धं च भारते जन्म पुण्येन बहुजन्मनाम् ॥ ६६ ॥ पद्मानां चंद्रवंश्यानां नृपाणां दीप्तिहेतवे ॥ त्वमाविरासीस्तेजस्वी ग्रीष्ममध्याह्नभास्करः ॥ ६७ ॥ सर्वेषामाश्रमाणां च स्वधर्मश्च यशः परम् ॥ स्वधर्महीना नरके पतंति मूढचेतसः ॥ ६८ ॥ ब्राह्मणस्य स्वधर्मश्च त्रिसंध्यमर्चनं हरेः ॥ तत्पादोदकनैवेद्यभक्षणं च सुधाधिकम् ॥ ६९ ॥ अन्नं विष्ठा जलं मूत्रमनिवेद्यं हरेर्नृप ॥ भवंति सूकराः सर्वे ब्राह्मणा यदि भुंजते ॥ ७० ॥ आजीवं भुंजते विप्रा एकादश्यां न भुंजते ॥ कृष्णजन्मदिने चैव शिवरात्रौ सुनिश्चितम् ॥ ७१ ॥ तथा रामनवम्यां च यत्नतः पुण्यवासरे ॥ ब्राह्मणानां स्वधर्मश्च कथितो ब्रह्मणा नृप ॥ ७२ ॥ व्रतं पतिव्रतानां च पतिसेवापरं तपः ॥ यथा पुत्रः परपतिरेषधर्मश्च योषिताम् ॥ ७३ ॥ पालयंति यथा भूपाः प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ॥ प्रजाश्रियं च पश्यंति राजानो मातरं यथा ॥ ७४ ॥ यज्ञं कुर्वंति विष्णोश्च सेवनं देवविप्रयोः ॥ निवारणं च दुष्टानां शिष्टानां प्रतिपालनम् ॥ ॥ ७५ ॥ इति धर्मः क्षत्रियाणां कथितो ब्रह्मणा पुरा ॥ वाणिज्यं चैव वैश्यानां स्वधर्मो धर्मसंचयः ॥७६॥ शूद्राणां विप्रसेवा च परो धर्मो विधीयते ॥ सर्वन्यासो हरौ भूप धर्मः संन्यासिनां ध्रुवम् ॥ ७७ ॥ रक्तैकवासा दंडी च बिभर्ति मृत्कमंडलुम् ॥ सर्वत्र समदर्शी

१ वेश्यायोनिषु कल्पकान्—इति पुस्तकान्तरे ।

च स्मरेन्नारायणं सदा ॥ ७८ ॥ करोति भ्रमणं नित्यं गेहेगेहे न तिष्ठति ॥ विद्यामंत्रं च कस्मैचिन्न ददाति च लोभतः ॥ ७९ ॥ करोति नाश्रमं भिक्षुः करोति नान्यवासनाम् ॥ करोति नान्यसंगं च निर्मोहः संगवर्जितः ॥८०॥ न स्वादु भुङ्क्ते लोभाच्च स्त्रीमुखं न हि पश्यति ॥ न वांछितं भक्ष्यवस्तु याचते गृहिणं व्रती ॥ ८१ ॥ इति संन्यासिनां धर्ममित्याह कमलोद्भवः ॥ इति ते कथितं पुत्र गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ ८२ ॥ इत्युक्त्वा च महेंद्राणी विरराम च वर्त्मनि ॥ उवाच नहुषो राजा शचीं वक्रकंधरः ॥ ८३ ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ त्वया यत्कथितं देवि सर्वं तत्तु विपर्ययम् ॥ यथार्थधर्मं वेदोक्तं निबोध कथयामि ते ॥ ८४ ॥ कर्मणां फलभोगश्च सर्वेषां सुरसुंदरि ॥ नैव स्वर्गे न पाताले नान्यद्वीपे श्रुतौ श्रुतम् ॥ ८५ ॥ कृत्वा शुभाशुभं कर्म पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ अन्यत्र तत्फलं भुंक्ते कर्मी कर्मनिबंधनात् ॥ ८६ ॥ हिमालयादासमुद्रं पुण्यक्षेत्रं च भारतम् ॥ श्रेष्ठं सर्वस्थलानां च मुनीनां च तपःस्थलम् ॥ ८७ ॥ तत्र लब्ध्वा जन्म जीवी वंचितो विष्णुमायया ॥ शश्वत्करोति विषयं विहाय सेवनं हरेः ॥ ८८ ॥ कृत्वा तत्र महत्पुण्यं स्वर्गं गच्छति पुण्यवान् ॥ गृहीत्वा सर्वकन्याश्च चिरं स्वर्गे प्रमोदते ॥ ८९ ॥ स्वर्गमागच्छति नरो विहाय मानवीं तनुम् ॥ स्वशरीरेणागतोऽहं मत्पुण्यं पश्य सुंदरि ॥ ९० ॥ अनेकजन्मपुण्येन चागतः स्वर्गमीप्सितम् ॥ ततः किं केन पुण्येन दर्शनं मे त्वया सह ॥ ९१ ॥ न हि कर्मस्थलमिदं स्वभोगस्थलमेव च ॥ भोगस्थले भोगवस्तु न हि त्यक्तुं प्रशस्यते ॥ ९२ ॥ भावानुरक्ता रसिका भोग्या त्वं भोगिनामिह ॥ द्रव्यमस्वामिकं भोग्यं सुखं त्यजति मंदधीः ॥ ९३ ॥ अविरोधसुखत्यागी पशुरेव न संशयः ॥ गच्छ कांते गृहं गत्वा कुरु तल्पं मनोहरम् ॥ ९४ ॥ रमणीयं च रहसि वरं रतिकरं परम् ॥ त्यज द्वैधं च मनसो निश्चितं वरवर्णिनि ॥ ९५ ॥ वरानने मया सार्द्धं मोदस्व वरमंदिरे ॥ अमूल्यरत्नमालां च मणिराजविराजिताम् ॥ ९६ ॥ भिक्षां कृत्वा च दास्यापि लक्ष्मीवक्षसि शोभिताम् ॥ मणिं चानंतशिरसः सर्वेषामतिदुर्लभम् ॥ ९७ ॥ दुष्प्राप्यं त्रिषु लोकेषु तुभ्यं दास्यामि सुन्दरि ॥ मणिरत्नं कौस्तुभं च यो नारायणवक्षसि ॥ ९८ ॥ भिक्षां कृत्वा तु दास्यामि कृत्वा नारायणव्रतम् ॥ चंद्रशेखरमौलेश्च यदर्द्धं

चंद्रभूषणम् ॥ ९९ ॥ जरामृत्युव्याधिहरं शक्तं क्रीडाकरं वरम् ॥ अतीव विश्वदुष्प्राप्यं विश्ववंद्यं च सुन्दरम् ॥ १०० ॥ विश्वनाथव्रतं कृत्वा तुभ्यं दास्यामि निश्चितम् ॥ दास्यामि ते श्रीसूर्यस्य मणिश्रेष्ठं स्यमंतकम् ॥ १ ॥ भक्त्या सूर्यव्रतं कृत्वा त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ अष्टौ भारान्सुवर्णं च यश्च नित्यं प्रसूयते ॥ २ ॥ जरामृत्युहरं चैव परं क्रीडाकरं प्रिये ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं पात्ररत्नं मनोहरम् ॥ ३ ॥ संततं मधुपूर्णं च दास्यामि मदनस्य च ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं सूर्यतुल्यं च तेजसा ॥ ४ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं निर्माणमीश्वरेच्छया ॥ निर्मलं मंडलाकारं मणिराजविराजितम् ॥ ५ ॥ हस्तलक्षपरिमितं चतुरस्रं च सुन्दरि ॥ पद्मापद्मासनं श्रेष्ठं श्रेष्ठं तस्याः सुदुर्लभम् ॥ ६ ॥ ध्रुवं तुभ्यं प्रदास्यामि कृत्वा पद्मालयाव्रतम् ॥ इत्येवमुक्त्वा नहुषः कृत्वा वर्त्मनिरोधनम् ॥ ७ ॥ पुनः पपात चरणे महेंद्राण्या मुहुर्मुहुः ॥ नृपस्य वचनं श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ तमुवाच महेंद्राणी स्मारं स्मारं गुरुं हरिम् ॥ ८ ॥

॥ ॥ शच्युवाच ॥ ॥ अचेतनस्य मूढस्य कार्याकार्यमजानतः ॥ ९ ॥ श्रोष्याम्यद्य कतिविधां कथां कामातुरस्य च ॥ मधुमत्तः सुरामत्तः काममत्तो विचेतनः ॥ ११० ॥ मृत्युं न गणयेत्कामी कामेन हृतमानसः ॥ त्यज मामद्य हे मत्त मातृतुल्यां रजस्वलाम् ॥ ११ ॥ ऋतोः प्रथमो दिवसो ह्यद्य हे नृप मे ध्रुवम् ॥ प्रथमे दिवसे स्त्री च चांडाली सा रजस्वला ॥ १२ ॥ द्वितीये दिवसे म्लेच्छा तृतीये रजकी तथा ॥ शुद्धा भर्तुश्चतुर्थेह्नि न शुद्धा दैवपैत्र्ययोः ॥ १३ ॥ असच्छूद्रासमा सा च तद्दिने च परं प्रति ॥ प्रथमे दिवसे कांतां यो हि गच्छेद्रजस्वलाम् ॥ १४ ॥ ब्रह्महत्याचतुर्थांशं लभते नात्र संशयः ॥ स पुमान्न हि कर्मार्हो दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ १५ ॥ अधमः स च सर्वेषां निंदितश्चायशस्करः ॥ द्वितीये दिवसे नारीं यो व्रजेच्च रजस्वलाम् ॥ १६ ॥ कामतः परिपूर्णश्च गोहत्यां लभते ध्रुवम् ॥ आजीवनं नाधिकारी पितृविप्रसुरार्चने ॥ १७ ॥ अमनुष्योऽयशस्यः स्यादित्यांगिरसभाषितम् ॥ तृतीये दिवसे जायां यो हि गच्छेद्रजस्वलाम् ॥ १८ ॥ स मूढो भ्रूणहत्यां च लभते नात्र संशयः ॥ पूर्ववत्पतितः सोपि न चार्हः सर्वकर्मसु ॥ १९ ॥ असच्छूद्रा चतुर्थेह्नि न गच्छेत्तां विचक्षणः ॥ यदि मां मातरं

मूढ ग्रहीष्यसि बलेन च ॥ १२० ॥ ऋतावतीते दिवसे गमनं च कारिष्यसि ॥ शच्याश्च वचनं श्रुत्वा प्रहस्य नहुषस्तथा ॥ २१ ॥ उवाच मधुरं शांतः शक्रकांतां च सुव्रताम् ॥ देवपत्नी सदा शुद्धा तन्न्यूनं मानवं प्रति ॥ २२ ॥ शयने भोजने देवी नाशुद्धा मानवं प्रति ॥ रजस्वलायाः संभोगे कर्मक्षेत्रे च भारते ॥ २३ ॥ त्वयोक्तं च भवेत्पापं नात्र दुर्गे च सुंदरि ॥ कर्मक्षेत्रेऽपि तत्कर्म यद्वेदोक्तं शुभाशुभम् ॥ २४ ॥ न भवेद्वैष्णवानां च ज्वलतां ब्रह्मतेजसा ॥ यथा प्रदीप्ते वह्नौ च शुष्काणि च तृणानि च ॥ ॥ २५ ॥ भवंति भस्मीभूतानि तथा पापानि वैष्णवे ॥ वह्निसूर्यब्राह्मणेभ्यस्तेजीयान्वैष्णवः सदा ॥ २६ ॥ रक्षितो विष्णुचक्रेण स्वतंत्रो मत्तकुंजरः ॥ न विचारो न भोगश्च वैष्णवानां स्वकर्मणाम् ॥ २७ ॥ लिखितं साम्नि कौथुम्यां कुरु प्रश्नं बृहस्पतिम् ॥ अस्मांश्च सर्वे जानंति चंद्रवंश्यांश्च वैष्णवान् ॥ २८ ॥ देवमन्यं न सेवंते चंद्रवंश्या हरिं विना ॥ सद्वंशप्रभवो यो हि ब्राह्मणः क्षत्रियोथवा ॥ २९ ॥ विष्णुमंत्रं न गृह्णाति वंचितो देवमायया ॥ को वा मंत्रश्च के देवा न हि शास्ता यमो मम ॥ १३० ॥ सर्वाञ्छास्तुं समर्थोऽहं ब्रह्मविष्णुशिवान्विना ॥ शय्यां कुरु गृहं गत्वा शीघ्रं यास्यामि ते गृहम् ॥ ३१ ॥ ऋतुपापं मयि भवेत्तव किं गच्छ शोभने ॥ इत्युक्त्वा नहुषो राजा प्रफुल्लवदनेक्षणः ॥३२॥ रत्नयानं समारुह्य ययौ नंदनकाननम् ॥ न ययौ सा शची गेहं प्रजगाम गुरोर्गृहम् ॥ ३३ ॥ गत्वा कुशासनस्थं च ददर्श च बृहस्पतिम् ॥ तारासेवितपादाब्जं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ३४ ॥ जपमालाकरं शश्वज्जपंतं कृष्णमीप्सितम् ॥ परमं परमानंदं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ३५ ॥ निर्गुणं च निरीहं च स्वतंत्रं प्रकृतेः परम् ॥ स्वेच्छामयं परं ब्रह्म भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ३६ ॥ तमानंदाश्रुनेत्रं च ननाम शिरसा भुवि ॥ रुदती साश्रुनेत्रा सा मज्जंती भक्तिसागरे ॥ ३७ ॥ शोकार्णवे निमज्जंती हृदयेन विदूयता ॥ तुष्टाव भीता स्वगुरुं ब्रह्मिष्ठं च कृपानिधिम् ॥ ३८ ॥ ॥ शच्युवाच ॥ ॥ रक्षरक्ष महाभाग मां भीतां शरणागताम् ॥ त्वमीश्वरः स्वदासीं च निमग्नां शोकसागरे ॥ ३९ ॥ अनीश्वरश्चेश्वरो वा बलवान्वा सुदुर्बलः ॥ स्वशिष्यभार्यां पुत्रांश्च शासितुं च सदा क्षमः ॥ १४० ॥ दूरीभूतः स्वराज्याच्च स्वशिष्यश्च कृतस्त्वया ॥ शांतिर्बभूव दोषस्य चाधुना निग्रहं

कुरु ॥ ४१ ॥ अनाथां सर्वशून्यां मां शून्यां साममरावतीम् ॥ संपच्छून्यमाश्रमं मे पश्य रक्ष कृपानिधे ॥ ४२ ॥ दस्युग्रस्तां च मां रक्ष देशं किंकरमानय ॥ दत्त्वा चरणरेणूंस्तं शुभाशीर्वचनं कुरु ॥ ४३ ॥ सर्वेषां च गुरूणां च जन्मदाता परो गुरुः ॥ पितुः शत गुणा माता पूज्या वंद्या गरीयसी ॥ ४४ ॥ विद्यादाता मंत्रदाता ज्ञानदो हरिभक्तिदः ॥ पूज्यो वंद्यश्च सेव्यश्च मातुः शतगुणो गुरुः ॥ ४५ ॥ मंत्राद्युद्गिरणेनैव गुरुरित्युच्यते बुधैः ॥ अन्यो वंद्यो गुरुरयमन्यश्चारोपितो गुरुः ॥ ४६ ॥ अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानांजन शलाकया ॥ चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ ४७ ॥ अदीक्षितस्य मूर्खस्य निष्कृतिर्नास्ति निश्चितम् ॥ सर्वकर्मस्वन र्हस्य नरके तत्पशोः स्थितिः ॥ ४८ ॥ जन्मदाताऽन्नदाता च माताऽन्ये गुरवस्तथा ॥ पारं कर्तुं न शक्तास्ते घोरसंसारसागरे ॥ ॥ ४९ ॥ विद्यामंत्रज्ञानदाता निपुणः पारकर्मणि ॥ स शक्तः शिष्यमुद्धर्तुमीश्वरश्चेश्वरात्परः ॥ १५० ॥ गुरुर्विष्णुर्गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्देवो महेश्वरः ॥ गुरुर्धर्मो गुरुः शेषः सर्वात्मा निर्गुणो गुरुः ॥ ५१ ॥ सर्वतीर्थाश्रयश्चैव सर्वदेवाश्रयो गुरुः ॥ सर्वदेवस्वरूपश्च गुरुरूपी हरिः स्वयम् ॥ ५२ ॥ अभीष्टदेवे रुष्टे च गुरुः शक्तो हि रक्षितुम् ॥ गुरौ रुष्टेऽभीष्टदेवो न हि शक्तश्च रक्षितुम् ॥ ५३ ॥ सर्वे ग्रहाश्च यं रुष्टा रुष्टाश्च देवब्राह्मणाः ॥ त्वमेव रुष्टो भवसि गुरुरेव हि देवताः ॥ ५४ ॥ न गुरोश्च प्रियश्चात्मा न गुरोश्च प्रियः सुतः ॥ धनं प्रियं च न गुरोर्न च भार्या प्रिया तथा ॥ ५५ ॥ न गुरोश्च प्रियो धर्मो न गुरोश्च प्रियं तपः ॥ न गुरोश्च प्रियं सत्यं न पुण्यं च गुरोः परम् ॥ ५६ ॥ गुरोः परो न शास्ता च न हि बंधुर्गुरोः परः ॥ देवो राजा च शास्ता च शिष्याणां च सदा गुरुः ॥ ५७ ॥ याव च्छक्तो दातुमन्नं तावच्छास्ता तमन्नदः ॥ गुरुः शास्ता च शिष्याणां प्रतिजन्मनि जन्मनि ॥ ५८ ॥ मंत्रो विद्यागुरुर्देवः पूर्वलब्धो यथा पतिः ॥ प्रतिजन्मनि बंधेन सर्वेषामुपरि स्थितः ॥ ५९ ॥ पिता गुरुश्च वंद्यश्च यत्र जन्मनि जन्मदः ॥ गुरवोन्ये तथा माता गुरुश्च प्रतिजन्मनि ॥ १६० ॥ विप्राणां त्वं वरिष्ठश्च गरिष्ठश्च तपस्विनाम् ॥ ब्रह्मिष्ठो ब्रह्मविद्ब्रह्मन् धर्मिष्ठः सर्वधर्मिणाम् ॥ ६१ ॥ तुष्टो भव मुनि श्रेष्ठ मां च शक्रं च सांप्रतम् ॥ त्वयि तुष्टे सदा तुष्टा भवंति ग्रहदेवताः ॥ ६२ ॥ इत्युक्त्वा सा शची ब्रह्मन्पुनरुच्चैरुरोद ह ॥ दृष्ट्वा तद्रो

दनं तारा रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ ६३ ॥ पपात चरणे तारा रुरोद च पुनःपुनः ॥ अपराधं क्षमेत्युक्त्वा गुरुस्तुष्टोप्युवाच ताम् ॥ ६४ ॥ गुरुरुवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ तारे शच्याश्च सर्वं भद्रं भविष्यति ॥ सद्यः प्राप्स्यति भर्त्तारं महेंद्रं च मदाशिषा ॥ ६५ ॥ इत्युक्त्वा स गुरुस्तत्र विरराम च नारद ॥ पपात चरणे तारा पुनरेव रुरोद च ॥ ६६ ॥ गृहीत्वा च शचीं तारा संस्थाप्य च स्ववक्षसि ॥ बोधयामास विविधमध्यात्मकमनुत्तमम् ॥ ६७ ॥ शचीकृतं गुरुस्तोत्रं पूजाकाले च यः पठेत् ॥ गुरुश्चाभीष्टदेवश्च संतुष्टः प्रतिजन्मनि ॥ ६८ ॥ महदेवद्विजास्तं च परितुष्टाश्च संततम् ॥ राजानो बांधवाश्चैव संतुष्टाः सर्वतः सदा ॥ ६९ ॥ गुरुभक्तिं विष्णुभक्तिं वांछितं लभते ध्रुवम् ॥ सदा हर्षो भवेत्तस्य न च शोकः कदाचन ॥ १७० ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रं भार्यार्थी लभते प्रियाम् ॥ सुस्वरूपां गुणवतीं सतीं पुत्रवतीं ध्रुवम् ॥ ७१ ॥ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ॥ ७२ ॥ कदाचिद्बंधुविच्छेदो न भवेत्तस्य निश्चितम् ॥ नित्यं तद्वर्द्धते धर्मो विपुलं निर्मलं यशः ॥ ७३ ॥ लभते परमैश्वर्यं पुत्रपौत्रधनान्वितम् ॥ इह सर्वसुखं भुक्त्वा प्राप्यते श्रीहरेः पदम् ॥ ७४ ॥ न भवेत्तत्पुनर्जन्म हरिदास्यं लभेद्ध्रुवम् ॥ विष्णुभक्तिरसाब्धौ च निमग्नश्च भवेद्ध्रुवम् ॥ ७५ ॥ शश्वत्पिबति शांतश्च विष्णुभक्तिरसामृतम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकसंतापनाशनम् ॥ १७६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे महेंद्रदर्पभंगप्रकरणे शचीशोकापनोदने शचीकृतगुरुस्तोत्रकथनं नामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शचीस्तोत्रं समाकर्ण्य परितुष्टो बृहस्पतिः ॥ उवाच मधुरं शांतः कांतामिंद्रस्य नारद ॥ १ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ त्यज वत्से भयं सर्वं भयं किं ते मयि स्थिते ॥ यथा कचस्य पत्नी मे तथा त्वमपि शोभने ॥ २ ॥ यथा पुत्रस्तथा शिष्यो न भेदः पुत्रशिष्ययोः ॥ तर्पणे पिंडदाने च पालने परितोषणे ॥ ३ ॥ यथान्नदाता पुत्रश्च तथा शिष्यश्च निश्चितम् ॥ इतीदं कण्वशाखायामुवाच कमलोद्भवः ॥ ४ ॥ पिता माता गुरुर्भार्या शिशुश्चानाथबांधवाः ॥ एते पुंसां नित्यपोष्या इत्याह कमलोद्भवः ॥ ५ ॥ यश्चैतांश्च न पुष्णाति भस्मांतं

तस्य सुतकम् ॥ दैवे पित्र्ये न कर्मार्हः सोपीत्याह महेश्वरः ॥ ६ ॥ कुरुते नरबुद्धिं च मातरं पितरं गुरुम् ॥ अयशस्तस्य सर्वत्र विघ्न एव पदेपदे ॥ ७ ॥ संपन्मत्तो यः करोति स्वगुरोश्च पराभवम् ॥ अचिरात्सर्वनाशश्च भवेत्तस्य सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥ मां च दृष्ट्वा सभामध्ये नोत्तस्थौ पाकशासनः ॥ तत्फलं भुज्यते साक्षात्सद्यः पश्य च सांप्रतम् ॥ ९ ॥ अहं कारोमि मोक्षं च तव रक्षां सुनिश्चितम् ॥ शासितुं रक्षितुं शक्तः स एव गुरुरुच्यते ॥ १० ॥ न पश्यति सती त्वं च हृच्छुद्धायाश्च योषितः ॥ यन्मानसे विकल्पश्च तस्य धर्मश्च नश्यति ॥ ११ ॥ भविष्यति प्रभावस्ते दुर्गायाश्च समः सति ॥ लक्ष्मीसमा प्रतिष्ठा च यशस्तद्यशसा समम् ॥ १२ ॥ सौभाग्यं राधिकातुल्यं तत्समं प्रेम भर्त्तरि ॥ तत्तुल्यं गौरवं मान्यं प्रीतिः प्राधान्यमीश्वरे ॥ १३ ॥ रोहिण्याश्च समापेक्षा पूज्या च भारतीसमा ॥ शुद्धा निरुपमा शश्वत्सावित्रीसदृशी सदा ॥ १४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र आगतो नहुषाचरः ॥ उवाच वचनं भीतो वाक्पतेर्गोचरे ततः ॥ १५ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ देवि शीघ्रं त्वं गच्छस्व नहुषंप्रति ॥ क्रीडां कर्तुं च रहसि रम्ये नंदनकानने ॥ १६ ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच बृहस्पतिः ॥ कंपितावयवः कोपाद्रक्तपंकजलोचनः ॥ १७ ॥ ॥ ॥ गुरुरुवाच ॥ ॥ नहुषं वद गत्वा त्वं शचीं चेद्भोक्तुमिच्छसि ॥ अपूर्वं यानमारुह्य निशायामागमिष्यसि ॥ १८ ॥ सप्तर्षीणां च स्कंधे च दत्त्वा स्वशिबिकां शुभाम् ॥ तामारुह्य सुवेषश्च गमनं कर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ वाक्पतेर्वचनं श्रुत्वा गत्वोवाच नृपं तदा ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा प्रहस्योवाच किंकरम् ॥ २० ॥ गच्छगच्छ त्वरन् गच्छ सप्तर्षीञ्छीघ्रमानय ॥ उपायं च करिष्यामि तैः सार्द्धं सांप्रतं चर ॥ २१ ॥ नृपस्य वचनं श्रुत्वा गत्वा दूतस्तदंतिकम् ॥ उवाच सर्वांस्तत्रैव यथोक्तं नहुषेण च ॥ २२ ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा ययुः सप्तर्षयो मुदा ॥ राजा दृष्ट्वा च तान्सर्वान्ननामोवाच सादरम् ॥ २३ ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ यूयं च ब्रह्मणः पुत्रा ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ ब्रह्मणः सदृशाः सर्वे सततं भक्तवत्सलाः ॥ २४ ॥ नारायणपराः शश्वच्छुद्धसत्त्वस्वरूपिणः ॥ मोहमात्सर्यहीनाश्च दर्पाहंकारवर्जिताः ॥ २५ ॥ नारायणसमाः सर्वे तेजसा यशसा सदा ॥ गुणेन कृपया प्रेम्णा वरदानेन निश्चि

तम् ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वा प्रणतो राजा तुष्टाव च रुरोद च ॥ दृष्ट्वा ते कातरं भूपमूचुः परहितैषिणः ॥ २७ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ वरं वृणीष्व हे वत्स यत्ते मनसि वांछितम् ॥ सर्वं दातुं वयं शक्ता नासाध्यं नश्च किंचन ॥ २८ ॥ इंद्रत्वं वा मनुत्वं वा चिरायुर्वा ततः परम् ॥ सप्तद्वीपेश्वरत्वं चाप्यतीव सुचिरं सुखम् ॥ २९ ॥ अथापि सर्वसिद्धित्वं सर्वैश्वर्यं सुदुर्लभम् ॥ मुक्तिं वा हरिभक्तिं वा तपसा या सुदुर्लभा ॥ ३० ॥ किमीप्सितं ते हे वत्स ब्रूहि नः सांप्रतं मुदा ॥ सर्वं तुभ्यं प्रदायैव यास्यामस्तपसे मुदा ॥ ३१ ॥ युगलक्षसमं यच्च क्षणं कृष्णार्चनं विना ॥ दुर्दिनं दुर्दिनं यत्तद्ध्यानसेवनवर्जितम् ॥ ३२ ॥ विना तत्सेवनं यो हि विषयान्यं च वांछति ॥ विषमत्ति प्रणाशाय विहायामृतमीप्सितम् ॥३३॥ ब्रह्मा शिवश्च धर्मश्च विष्णुश्चापि महान्विराट् ॥ गणेशश्च दिनेशश्च शेषश्च सनकादयः ॥ ३४ ॥ एते यच्चरणांभोजं ध्यायंतोहर्निशं मुदा ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरं तन्निरता वयम् ॥ ३५ ॥ तेषां च वचनं श्रुत्वा तानुवाच नृपेश्वरः ॥ सलज्जितो नम्रवक्त्रो मायामोहितमानसः ॥ ३६ ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ सर्वं दातुं समर्थाश्च यूयं च भक्तवत्सलाः ॥ अधुना देहि मे तूर्णं शचीदानमभीप्सितम् ॥ ३७ ॥ सप्तर्षिवाहनं कांतं शचीच्छति महासती ॥ एतदेव मम वरं निष्पन्नं कुरुताचिरम् ॥ ३८ ॥ नहुषस्य वचः श्रुत्वा मुनयश्च परस्परम् ॥ अत्युच्चैर्जहसुः सर्वे कौतुकेन च नारद ॥ ३९ ॥ राजानं मोहितं मत्वा वेष्टितं विष्णुमायया ॥ चक्रुः प्रतिज्ञां वोढुं च कृपया दीनवत्सलाः ॥ ४० ॥ चक्रुः स्कंधे तच्छिबिकां मुक्तामाणिक्यभूषिताम् ॥ राजा ययौ सुवेषश्च रत्नभूषणभूषितः ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा चातिविलंबं च भर्त्सयामास तान्नृपः ॥ क्रुधा शशाप दुर्वासाश्चाग्रगामी च वर्त्मनि ॥ ४२ ॥ महानजगरो भूत्वा पत वै मूढमानस ॥ दर्शनाद्धर्मपुत्रस्य तव मोक्षो भविष्यति ॥ ४३ ॥ रत्नयानेन वैकुंठं गत्वा वैकुंठसेवनम् ॥ करिष्यसि महाराज न कर्म निष्फलं भवेत् ॥ ४४ ॥ इत्युक्त्वा प्रययुः सर्वे प्रहस्य मुनिसत्तमाः ॥ राजा पपात तच्छापात्सर्पो भूत्वा महामुने ॥ ४५ ॥ शची जगाम तच्छ्रुत्वा गुरुं नत्वामरावतीम् ॥ ययौ बृहस्पतिः शीघ्रं यत्रेंद्रः पद्मतंतुषु ॥ ४६ ॥ गत्वा सरोवराभ्याशमाजुहाव सुरेश्वरम् ॥ अतिप्रसन्नवदनः कृपया च कृपानिधिः ॥४७॥

॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अयि वत्स त्वमागच्छ भयं किं ते मयि स्थिते ॥ त्यज भीतिमिहागच्छ गुरुस्तेहं बृहस्पतिः ॥ ४८ ॥ स्वगुरोश्च स्वरं श्रुत्वा महेंद्रो हृष्टमानसः ॥ रूपं विहाय सूक्ष्मं च स्वरूपेण समाययौ ॥ ४९ ॥ पपात दंडवन्मूर्ध्ना भक्त्या चरणयो र्गुरोः ॥ तं रुदंतं महाभीतं मुदोरसि चकार सः ॥ ५० ॥ कारयित्वा सोमयागं प्रायश्चित्तार्थमेव च ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास तं गुरुः ॥ ५१ ॥ प्रददौ परमैश्वर्यं पूर्वस्माच्च चतुर्गुणम् ॥ आगत्य सर्वदेवाश्च चक्रुः सेवां मुदान्विताः ॥ ५२ ॥ शची संप्राप भर्तारं महेंद्रं त्रिदशेश्वरम् ॥ मंदिरे पुष्पतल्पे च मुमुदे सा मुदान्विता ॥ ५३ ॥ इत्येवं कथितं वत्स महेंद्रदर्पभंजनम् ॥ शचीसतीत्वरक्षा च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ५४ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सोमयागविधानं च ब्रूहि मां मुनिसत्तम ॥ कथं तं कारयामास गुरुश्च किं फलं परम् ॥ ५५ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ ब्रह्महत्याप्रशमनं सोमयागफलं मुने ॥ वर्षं सोमलतापानं यजमानः करोति च ॥ ५६ ॥ वर्षमेकं फलं भुंक्ते वर्षमेकं जलं मुदा ॥ त्रैवार्षिकं व्रतमिदं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५७ ॥ यत्र त्रैवार्षिकं धान्यं निहितं भूतवृद्धये ॥ अधिकं वापि विद्येत स सोमं पातुमर्हति ॥ ५८ ॥ महाराजश्च देवो वा यागं कर्तुमलं मुने ॥ न सर्वसाध्यो यज्ञोयं बह्वन्नो बहुदक्षिणः ॥ ५९ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे शक्रदर्पभंगप्रकरणे शक्रमोक्षकथनं नाम षष्टिमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ इति ते कथितं किंचिदिंद्रस्य दर्पभंजनम् ॥ अपरं श्रूयतां ब्रह्मन्सावधानं निगूढकम् ॥ १ ॥ समुद्रमथनं कृत्वा पीत्वामृतरसं पुरा ॥ निर्जित्य दैत्यसंघांश्च बहुदर्पो बभूव ह ॥२॥ तदा कृष्णो बलिद्वारा शक्रदर्पं बभंज ह ॥ भ्रष्टश्रियो बभूवुस्ते देवा इंद्रपुरोगमाः ॥ ३ ॥ तदा बृहस्पतेः स्तोत्राददितेश्च व्रतेन ते ॥ जातश्च स्वांशकलयाप्यदित्यां वामनो विभुः ॥ ४ ॥ याच्ञां कृत्वा बलिं राज्यं कृपया च कृपानिधिः ॥ तस्मै ददौ महेंद्राय देवेभ्यश्चापि संपदम् ॥ ५ ॥ बभूव शक्रदर्पश्च पुनः कल्पांतरे पुरा ॥ विभुर्दुर्वाससो द्वारा जहार तच्छ्रियं मुने ॥ ६ ॥ पुनर्ददौ च कृपया कृपालुर्भक्तवत्सलः ॥ पुनः श्रीदुर्मदः सोऽपि जहार गौतमप्रियाम् ॥ ७ ॥ तदा गौतमशापेन भगांगश्च बभूव सः ॥ संप्राप यातनामिंद्रः स्वांग

वेदनया पुरा ॥ ८ ॥ एवैस्तं अदसुरेन्द्रा ऋषयो मनवस्तथा ॥ देवाश्च लज्जिताः सर्वे मृततुल्यो बृहस्पतिः ॥ ९ ॥ तदा सहस्रवर्षं च तपस्तप्त्वा रवेः पुरा ॥ रवेर्वरेण शक्रः स सहस्राक्षो बभूव ह ॥ १० ॥ कलंकरूपमिंद्रस्य तच्चक्षुर्निकरं परम् ॥ यथा चंद्रे कलंकश्च तारकाहरणादभूत् ॥ ११ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मन् केन प्रकारेण जहार गौतमप्रियाम् ॥ महासतीमहल्यां च पूज्यां भुवन पावनीम् ॥ १२ ॥ शुद्धाशयां महाभागां निर्मलां कमलाकलाम् ॥ एतद्वेदितुमिच्छामि वद वेदविदां वर ॥ १३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ पुष्करे तीर्थयात्रायां सूर्यपर्वणि नारद ॥ तत्रागतामहल्यां च ददर्श पाकशासनः ॥१४॥ सुस्मितां सुदतीं शांतां पीनश्रो णिपयोधराम् ॥ मूर्च्छामवाप चेंद्रश्च दृष्टिमात्रेण तत्क्षणात् ॥ १५ ॥ अथापरदिने तां च दृष्ट्वा मंदाकिनीतटे ॥ एकाकिनीं सुस्मितां च स्नातीं नग्नां सलज्जिताम् ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा श्रोणिं स्तनयुगमतीव विपुलं हरिः ॥ मूर्च्छामवाप कामार्तो जहार चेतनां पुनः ॥ १७ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य गत्वा कामी तदंतिकम् ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा विनयेन पतिव्रताम् ॥ १८ ॥ ॥ महेंद्र उवाच ॥ ॥ अहो गुणमहो रूपमहो किं वा नवं वयः ॥ अहो किं वा मुखश्रीस्ते शरच्चंद्रं विनिंदती ॥ १९ ॥ अहो कटाक्षं कुटिलं पुंसां चित्तविकर्षणम् ॥ किमहो लोचनं पद्मप्रभामोचनमीप्सितम् ॥ २० ॥ गमनं रमणीयं च गजखंजनभञ्जनम् ॥ अहो वाक्यं तु मधुरं पीयूषादपि दुर्लभम् ॥ २१ ॥ किमहो विपुलश्रोणी कामाधारा मनोहरा ॥ कामदा कामुकायैव मुनिमानसमोहिनी ॥ २२ ॥ अतीव कठिना पीना रंभास्तंभविडंबिता ॥ अहो नितंबयुगलं वर्तुलं चंद्रबिंबवत् ॥ २३ ॥ श्रीयुक्तं श्रीफलयुगतुल्यं ते स्तनयुग्मकम् ॥ अत्युन्नतं सुकठिनं त्रैलोक्यचित्तमोहनम् ॥ २४ ॥ अहो किं वा तपस्तेपे गौतमश्च तपोधनः ॥ संप्राप यत्फलेनैव सुदतीं सुन्दरीं वराम् ॥२५॥ निषेव्य प्रकृतिं दुर्गां विष्णुमायां सनातनीम् ॥ लक्ष्मीं च लक्ष्मीसदृशीं तपसा प्राप्य पद्मिनीम् ॥२६॥ सुकोमलां सुवदनां ललनां नलिनाननाम् ॥ शुद्धां च सुदतीं श्यामां न्यग्रोधदलमध्यमाम् ॥ २७ ॥ त्वत्पालनं च जानामि कामशास्त्रविचक्षणः ॥ कामो वा कामुकश्चंद्रः किं त्वां जानाति गौतमः ॥ २८ ॥ मां प्रशंसंति नित्यं ते कामशास्त्रविचक्षणाः ॥ उर्वश्या

चाश्चाप्सरसो मां प्रशंसंति संततम् ॥ २९ ॥ दासीं कृत्वा च दास्यामि शचीं तुभ्यं वरानने ॥ त्रैलोक्यलक्ष्मीं विपुलां गृहाण त्यज गौतमम् ॥३०॥ अनभिज्ञं कामशास्त्रे दुर्बलं च तपस्विनम् ॥ अव्यवहार्यं निष्कामं नारायणपरायणम् ॥ ३१ ॥ अविदग्धो विधाता च योजयामास योक्षमम् ॥ ईदृशीं कामुकीं रम्यां ददाति च तपस्विने ॥३२॥ इत्युक्त्वा कामुकः शक्रः पपात चरणे मुदा ॥ तमुवाच महासाध्वी वेदोक्तं च यथोचितम् ॥ ३३ ॥ ॥ अहल्योवाच ॥ ॥ अभाग्याद्ब्रह्मणश्चापि मरीचेश्च तपस्विनः ॥ अभाग्यात्कश्यपस्यापि त्वं पुत्रः पापमानसः ॥ ३४ ॥ किं तज्जपेन तपसा मौनेन च व्रतेन च ॥ सुरार्चनेन तीर्थेन स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतम् ॥ ॥ ३५ ॥ स्त्रीरूपं निर्मितं सृष्टौ मोहाय कामिनां मनः ॥ अन्यथा न भवेत्सृष्टिः स्रष्टुः तेन पुराज्ञया ॥ ३६ ॥ सर्वं मायाकरंडश्च धर्ममार्गार्गलं नृणाम् ॥ व्यवधानं च तपसां दोषाणामाश्रयं परम् ॥३७॥ कर्मबंधनिबंधानां निगडं कठिनं स्मृतम् ॥ प्रदीपरूपं कीटानां मीनानां बडिशं यथा ॥ ३८ ॥ विषकुंभं दुग्धमुखमारंभे मधुरोपमम् ॥ परिणामे दुःखबीजं सोपानं नरकस्य च ॥ ३९ ॥ ऋषयः सनकाद्याश्च नोद्वाहं चक्रुरीप्सितम् ॥ परस्त्रीषु मनो येषां तेषां सर्वं च निष्फलम् ॥४०॥ परस्त्रीसेवनं शक्र इहैवात्ययशस्करम् ॥ परत्र नरकं घोरं ददाति कामुकाय च ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वा च महासाध्वी विहाय तं च कामुकम् ॥ प्रययौ स्वगृहं तूर्णं गृहिणी गौतमस्य च ॥ ४२ ॥ तत्सर्वं कथयामास गौतमाय तपस्विने ॥ तस्थौ प्रहस्य स मुनिर्महेंद्रं च विनिंद्य च ॥ ४३ ॥ एकदा गौतमः शीघ्रं जगाम शंकरालयम् ॥ शक्रो गौतमरूपेण तां संभोगं चकार सः ॥४४॥ सर्वं ज्ञात्वा च सर्वज्ञः स्वयं मंदिरमाययौ ॥ निर्गच्छंतं महेंद्रं च ददर्श मुनिपुंगवः ॥ ४५ ॥ नग्नामहल्यां रहसि पीनश्रोणिपयोधराम् ॥ मुनिः शशाप शक्रं च भगांगश्च भवेति च ॥ ४६ ॥ कोपाच्छशाप पत्नीं च रुदंतीं भयविह्वलाम् ॥ त्वं च पाषाणरूपा च महारण्ये भवेति च ॥ ४७ ॥ ययौ च स्वगृहं शक्रो लज्जैकतानमानसः ॥ उवाच मधुरं भीता स्वामिनं शोककर्शितम् ॥ ४८ ॥ ॥ अहल्योवाच ॥ ॥ मां च दासीं च निर्दोषां कथं त्यजसि धार्मिक ॥ त्वं च वेदविदां श्रेष्ठो विचारं कुरु धर्मतः ॥ ४९ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ त्वां जानामि मनःशुद्धां सुव्रतां च पतिव्रताम् ॥

त्यक्ष्यामि च तथापि त्वां परवीर्यं च बिभ्रतीम् ॥५०॥ परभोग्या च या कान्ता साऽशुद्धा सर्वकर्मसु ॥ तां यो गच्छेन्महामूढो नरकं तस्य कल्पकम् ॥ ५१ ॥ अन्नं विष्ठा जलं मूत्रं परभोग्याश्च निश्चितम् ॥ उपस्पृशेन्न तस्याश्च हंति पुण्यं पुराकृतम् ॥ ५२ ॥ अनिच्छया च शृंगारे स्त्री जारेण न दुष्यति ॥ दुष्टा स्त्री निश्चितं साध्वी स्वेच्छाशृङ्गारकर्मणि ॥ ५३ ॥ त्वं शक्रं स्वामिनं मत्वा सुखं भुक्त्वा रतिं गृहे ॥ पश्चाद्बभूव ते ज्ञानं मां दृष्ट्वा च निशामय ॥ ५४ ॥ गच्छगच्छ महारण्यं भव पाषाणरूपिणी ॥ रामपादांगुलिस्पर्शात्सद्यः पूता भविष्यसि ॥ ५५ ॥ मां संप्राप्स्यसि तत्पुण्यात्पुनरेवागमिष्यसि ॥ गच्छ कांते महारण्यमित्युक्त्वा तपसे ययौ ॥ ५६ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं महेंद्रदर्पभंजनम् ॥ पुनः संप्राप्य लक्ष्मीं च विभोश्च कृपया मुने ॥ ५७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे एकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मन् केन प्रकारेण रामो दाशरथिः स्वयम् ॥ चकार मोक्षणं कुत्र युगे गौतमयोषितः ॥ १ ॥ रामावतारं सुखदं समासेन मनोहरम् ॥ कथयस्व महाभाग श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ २ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितो विष्णुर्जातो दशरथात्स्वयम् ॥ कौशल्यायां च भगवांस्त्रेतायां च मुदान्वितः ॥ ३ ॥ कैकेय्यां भरतश्चैव रामतुल्यो गुणेन च ॥ लक्ष्मणश्चापि शत्रुघ्नः सुमित्रायां गुणार्णवः ॥ ४ ॥ विश्वामित्रप्रेषितश्च श्रीरामश्च सलक्ष्मणः ॥ प्रययौ मिथिलां रम्यां सीताग्रहणहेतवे ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा पाषाणरूपां च रामो वर्त्मनि कामिनीम् ॥ विश्वामित्रं च पप्रच्छ कारणं जगदीश्वरः ॥ ६ ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महातपाः ॥ उवाच तत्र धर्मिष्ठो रहस्यं सर्वमेव च ॥ ७ ॥ कारणं तन्मुखाच्छ्रुत्वा रामो भुवनपावनः ॥ पस्पर्श पादांगुलिना सा बभूव च पद्मिनी ॥ ८ ॥ सा राममाशिषं कृत्वा प्रययौ भर्तृमंदिरम् ॥ शुभाशिषं ददौ तस्मै भार्यां संप्राप्य गौतमः ॥ ९ ॥ रामस्स मिथिलां गत्वा धनुर्भंगं शिवस्य च ॥ चकार पाणिग्रहणं सीतायाश्चैव नारद ॥ १० ॥ कृत्वा विवाहं राजेंद्रो भृगुदर्पं निहत्य च ॥ अयोध्यां प्रययौ रम्यां क्रीडाकौतुकमंगलैः ॥ ११ ॥ राजा पुत्रं नृपं कर्तुमियेष कृतसादरम् ॥ सप्ततीर्थोदकं तूर्णमानीय मुनिपुंगवान् ॥ १२ ॥ कृताधिवासं श्रीरामं सर्वं मंगलसंयुतम् ॥ दृष्ट्वा भरतमाता

च कैकेयी शोकविह्वला ॥ १३ ॥ वरयामास राजनं पूर्वमंगीकृतं वरम् ॥ रामस्य वनवासं च राजत्वं भरतस्य च ॥ १४ ॥ वरं दातुं महाराजो नेयेष प्रेममोहितः ॥ धर्मसत्यभयेनैवोवाच रामो नृपं सुधीः ॥ १५ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ तडागशतदानेन यत्पुण्यं लभते नरः ॥ ततोधिकं च लभते वापीदानेन निश्चितम् ॥ १६ ॥ दशवापीप्रदानेन यत्पुण्यं लभते नरः ॥ ततोधिकं च लभते पुण्यं कन्याप्रदानतः ॥ १७ ॥ दशकन्याप्रदानेन यत्पुण्यं लभते नरः ॥ ततोधिकं च लभते यज्ञेकेन नराधिप ॥ १८ ॥ शतयज्ञेन यत्पुण्यं लभते पुण्यकृज्जनः ॥ ततोधिकं च लभते पुत्रास्यदर्शनेन च ॥ १९ ॥ दर्शने शतपुत्राणां यत्पुण्यं लभते नरः ॥ तत्पुण्यं लभते नूनं पुण्यवान्सत्यपालनात् ॥ २० ॥ न हि सत्यात्परो धर्मो नानृतात्पातकं परम् ॥ न हि गंगासमं तीर्थं न देवः केशवात्परः ॥ २१ ॥ नास्ति धर्मात्परो बंधुर्नास्ति धर्मात्परं धनम् ॥ धर्मात्प्रियः परः को वा स्वधर्मं रक्ष यत्नतः ॥ २२ ॥ स्वधर्मे रक्षिते तात शश्वत्सर्वत्र मंगलम् ॥ यशस्यं सुप्रतिष्ठा च प्रतापः पूजनं परम् ॥ २३ ॥ चतुर्दशाब्दं धर्मेण त्यक्त्वा गृहसुखं भ्रमन् ॥ वनवासं करिष्यामि सत्यस्य पालनाय ते ॥ २४ ॥ कृत्वा सत्यं च शपथमिच्छयानिच्छयाथ वा ॥ न कुर्यात्पालनं यो हि भस्मांतं तस्य सूतकम् ॥ २५ ॥ कुंभीपाके स पचति यावचंद्रदिवाकरौ ॥ ततो मूको भवेत्कुष्ठी मानवः सप्तजन्मसु ॥ २६ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीरामो विधाय वल्कलं जटाम् ॥ प्रययौ च महारण्ये सीतया लक्ष्मणेन च ॥ २७ ॥ पुत्रशोकान्महाराजस्तत्याज स्वतनुं मुने ॥ पालनाय पितुः सत्यं रामो बभ्राम कानने ॥ २८ ॥ कालांतरे महारण्ये भगिनी रावणस्य च ॥ भ्रमंती कानने घोरे भर्त्रा सार्द्धं सुकौतुकात् ॥ २९ ॥ ददर्श रामं कुलटा कामार्ता राक्षसी तदा ॥ पुलकांचितसर्वांगी मूर्च्छामाप स्मरेण च ॥ ३० ॥ श्रीरामनिकटं गत्वा सस्मितोवाच कामुकी ॥ शश्वद्यौवनसंयुक्तातिप्रौढा कामदुर्मदा ॥ ३१ ॥ ॥ शूर्पणखोवाच ॥ ॥ हे राम हे घनश्याम रूपधाम गुणान्वित ॥ भावानुरक्तां वनितां मां गृहाण सुनिर्जने ॥ ३२ ॥ श्रुत्वा शूर्पणखावाक्यं धर्मं संस्मृत्य धार्मिकः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं शापभीतश्च नारद ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ अंब मातः सभार्योहमभार्यं

गच्छ मेनुजम् ॥ दुःखं प्रियोन्यां प्रभजेदितरं च सुखालयम् ॥ २४ ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा प्रययौ लक्ष्मणं मुदा ॥ ददर्श लक्ष्मणं शांतं कांतं च लक्षणान्वितम् ॥ २५ ॥ मां भजस्व महाभागेत्युवाच च पुनःपुनः ॥ लक्ष्मणस्तद्वचः श्रुत्वा तामुवाच कुतूहलात् ॥ ॥ २६ ॥ ॥ लक्ष्मण उवाच ॥ ॥ विहाय रामं सर्वेशं हे मूढे दासमिच्छसि ॥ सीतादासी च मत्पत्नी सीतादासोहमेव च ॥ २७ ॥ भव सीतासपत्नी त्वं गच्छ रामं मदीश्वरम् ॥ तव पुत्रो भविष्यामि सीतायाश्च यथा सति ॥ २८ ॥ लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा कामेन हृतमानसा ॥ उवाच लक्ष्मणं मूढा शुष्ककंठोष्ठतालुकी ॥ २९ ॥ ॥ शूर्पणखोवाच ॥ ॥ यदि त्यजसि मां मूढ कामात्स्वयमुपस्थिताम् ॥ युवयोश्च विपत्तिश्च भविष्यति न संशयः ॥ ४० ॥ ब्रह्मा च मोहिनीं त्यक्त्वा विश्वेऽपूज्यो बभूव सः ॥ रंभाशापेन दक्षश्च छागमस्तो बभूव सः ॥ ४१ ॥ स्वर्वैद्यश्चोर्वशीशापाद्यज्ञभागविवर्जितः ॥ रूपहीनः कुबेरश्च मेनाशापेन लक्ष्मण ॥ ४२ ॥ कामो घृताचीशापेन बभूव भस्मसाच्छिवात् ॥ बलिर्मंदालसाशापाद्भ्रष्टराज्यो बभूव ह ॥ ४३ ॥ शापेन मिश्रकेश्याश्च हतभार्यो बृहस्पतिः ॥ मम शापात्तथा रामो हृतभार्यो भविष्यति ॥ ४४ ॥ कामातुरां यौवनस्थां भार्यां स्वयमुपस्थिताम् ॥ न त्यजेद्धर्मभीतश्च श्रुतं माध्यंदिने पुरा ॥ ४५ ॥ इह त्यक्त्वा विपद्ग्रस्तः परत्र नरकं व्रजेत् ॥ श्रुत्वा शूर्पणखावाक्यमर्द्धचंद्रेण लक्ष्मणः ॥ ४६ ॥ चिच्छेद नासिकां तस्याः क्षुरधारेण लीलया ॥ तस्या भ्राता च युयुधे बलवान्खरदूषणः ॥ ४७ ॥ ससैन्यो लक्ष्मणास्त्रेण स जगाम यमालयम् ॥ चतुर्दशसहस्रं च राक्षसान्खरदूषणम् ॥ ४८ ॥ मृतान्दृष्ट्वा शूर्पणखा भर्त्सयामास रावणम् ॥ सर्वं निवेदनं कृत्वा जगाम पुष्करं तदा ॥ ४९ ॥ ब्रह्मणश्च वरं प्राप कृत्वा च दुष्करं तपः ॥ उवाच तादृशीं दृष्ट्वा निराहारां तपस्विनीम् ॥५०॥ सर्वज्ञस्तन्मनो मत्वा कृपासिंधुश्च नारद ॥ ५१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अप्राप्य रामं दुष्प्रापं करोषि दुष्करं तपः ॥ जितेंद्रियाणां प्रवरं लक्ष्मणं धर्मलक्षणम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरं प्रकृतेः परम् ॥५२॥ जन्मांतरे च भर्तारं प्राप्स्यसि त्वं वरानने॥

१ भजेत्प्रियजनं दुःखम्-इ० पा०।

इत्येवमुक्त्वा ब्रह्मा च जगाम स्वालयं मुदा ॥ ५३ ॥ देहं तत्याज सा वह्नौ सा च कुब्जा बभूव ह ॥ अथ शूर्पणखावाक्यात्कोपात्क पितविग्रहः ॥५४॥ जहार मायया सीतां मायावी राक्षसेश्वरः ॥ सीतां न दृष्ट्वा रामश्च मूर्च्छां प्राप चिरं मुने ॥ ५५ ॥ चेतनां कारया मास भ्राता चाध्यात्मिकेन च ॥ ततो बभ्राम गहनं शैलं च कंदरं नदम् ॥ ५६ ॥ अहर्निशं च शोकार्तो मुनीनामाश्रमं मुने ॥ चिर मन्वेषणं कृत्वा न दृष्ट्वा जानकीं विभुः ॥ ५७ ॥ चकार मित्रतां रामः सुग्रीवेण स्वयं प्रभुः ॥ निहत्य वालिनं बाणैर्ददौ राज्यं च लीलया ॥ ५८ ॥ सुग्रीवाय च मित्राय स्वीकारपालनाय वै ॥ दूतान्प्रस्थापयामास सर्वत्र वानरेश्वरः ॥५९॥ तस्थौ सुग्रीवभवने श्रीरामश्च सलक्ष्मणः ॥ हनूमते वरं दत्त्वा रम्यं रत्नांगुलीयकम् ॥ ६० ॥ सीतायै शुभसंदेशं प्राणधारणकारणम् ॥ तं च प्रस्थापया मास दक्षिणां दिशमुत्तमाम् ॥ ६१ ॥ सुप्रीत्यालिंगनं दत्त्वा पादरेणून्सुदुर्लभान् ॥ हनूमान्प्रययौ लंकां सीतान्वेषणहेतवे ॥ ६२ ॥ रामादधीतसंदेशो ययौ रुद्रकलोद्भवः ॥ अशोककानने सीतां ददर्श शोककर्शिताम् ॥ ६३ ॥ निराहारामतिकृशां कुह्वां चंद्रकला मिव ॥ सततं रामरामेति जपंतीं भक्तिपूर्वकम् ॥ ६४ ॥ बिभ्रतीं च जटाभारं तप्तकांचनसन्निभाम् ॥ ध्यायमानां पदाब्जं च श्रीरा मस्य दिवानिशम् ॥ ६५ ॥ शुद्धशय्यां सुशीलां च सुव्रतां च पतिव्रताम् ॥ महालक्ष्मीलक्ष्मयुक्तां प्रज्वलंतीं स्वतेजसा ॥ ६६ ॥ पुण्यदां सर्वतीर्थानां दृष्ट्वा भुवनपावनीम् ॥ प्रणम्य मातरं दृष्ट्वा रुदंतीं वायुनंदनः ॥ ६७ ॥ रत्नांगुलीयं रामस्य ददौ तस्यै मुदा न्वितः ॥ रुरोद धर्मी तां दृष्ट्वा धृत्वा तच्चरणांबुजम् ॥ उवाच रामसंदेशं सीताजीवनरक्षणम् ॥ ६८ ॥ ॥ हनुमानुवाच ॥ ॥ पारं समुद्रे श्रीरामः सन्नद्धश्च सलक्ष्मणः ॥ ६९ ॥ बभूव राममित्रं च सुग्रीवो बलवान्कपिः ॥ रामश्च वालिनं हत्वा राज्यं निष्कंटकं ददौ ॥ ७० ॥ सुग्रीवाय च मित्राय तद्भार्यां वालिना हृताम् ॥ सुग्रीवश्च तवोद्धारं स्वीचकार च धर्मतः ॥ ७१ ॥ वानराश्च ययुः सर्वे तवान्वेषणकारणात् ॥ प्राप्य मंगलवार्तां च मत्तो राजीवलोचनः ॥ ७२ ॥ गंभीरं सागरं बद्ध्वा सोऽचिरेणागमिष्यति ॥ नि हत्य रावणं पापं सपुत्रं च सबांधवम् ॥ ७३ ॥ करिष्यत्यचिरेणेव हे मातस्तव मोक्षणम् ॥ अद्य रत्नमयीं लंकां निःशंकस्त्वत्प्रसा

द्दतः ॥ ७४ ॥ भस्मीभूतां करिष्यामि मातः पश्य च सस्मितम् ॥ मर्कटीडिंभतुल्यां च लंकां पश्यामि सुव्रते ॥ ७५ ॥ मूत्रतुल्यं समुद्रं च शरावमिव भूतलम् ॥ पिपीलिकासंचमिव ससैन्यं रावणं तथा ॥ ७६ ॥ संहर्तुं च समर्थोहं मुहूर्तार्धेन लीलया ॥ रामप्रतिज्ञारक्षार्थं न हनिष्यामि सांप्रतम् ॥ ७७ ॥ स्वस्था भव महाभागे त्यज भीतिं मदीश्वरि ॥ वानरस्य वचः श्रुत्वा रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ उवाच वचनं भीता सीता रामपतिव्रता ॥ ७८ ॥ ॥ सीतोवाच ॥ ॥ अये जीवति मे रामो मच्छोकार्णवदारुणात ॥ ७९ ॥ अपि मे कुशली नाथः कौसल्यानंदनः प्रभुः ॥ कीदृशश्च कृशांगश्च जानकीजीवनोधुना ॥ ८० ॥ किमाहारश्च किं भुंक्ते मम प्राणाधिकः प्रियः ॥ अपि पारे समुद्रस्य सत्यं सीतापतिः स्वयम् ॥ ८१ ॥ अपि सत्यं स सन्नद्धो न शोकेन हतः प्रभुः ॥ अपि स्मरति मां पापां स्वामिनो दुःखरूपिणीम् ॥ ८२ ॥ मदर्थे कति दुखं वा संप्राप स मदीश्वरः ॥ हारो नारोपितः कंठे पुरा व्यवहितो रतौ ॥ ८३ ॥ अधुनैवावयोर्मध्ये समुद्रः शतयोजनः ॥ अपि द्रक्ष्यामि तं रामं करुणासागरं प्रभुम् ॥ ८४ ॥ कांतं शांतं नितांतं च धर्मिष्ठं धर्मकर्मणि ॥ अपि सेवां करिष्यामि पादपद्मे पुनः प्रभोः ॥ ८५ ॥ पतिसेवाविहीनाया मूढाया जीवनं वृथा ॥ अपि मे धर्मपुत्रश्च सत्यं जीवति लक्ष्मणः ॥ ८६ ॥ मच्छोकसागरे मग्नो भग्नदर्पो मया विना ॥ वीराणां प्रवरो धर्मी देवकल्पश्च देवरः ॥ ८७ ॥ अपि सत्यं स सन्नद्धो मत्प्रभोरनुजः सदा ॥ अपि द्रक्ष्यामि सत्यं तं लक्ष्मणं धर्मलक्षणम् ॥ प्राणान्ममधिकं प्रेम्णा धन्यं पुण्यस्वरूपिणम् ॥ ८८ ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा दत्त्वा प्रत्युत्तरं शुभम् ॥ भस्मीभूतां च लंकां च चकार लीलया मुने ॥ ८९ ॥ पुनः प्रबोधं तस्यै च दत्त्वा वायुसुतः कपिः ॥ प्रययौ लीलया वेगाद्यत्र राजीवलोचनः ॥ ९० ॥ सर्वं तत्कथयामास वृत्तांतं मातुरेव च ॥ सीतामंगलवृत्तांतं श्रुत्वा रामो रुरोद च ॥ ९१ ॥ रुरोदोच्चैर्लक्ष्मणश्च सुग्रीवश्चापि नारद ॥ वानरा रुरुदुः सर्वे महाबलपराक्रमाः ॥ ९२ ॥ निबध्य सेतुं लंकां च प्रययौ रघुनंदनः ॥ ससैन्यः सानुजः शीघ्रं सन्नद्धश्चापि नारद ॥ ९३ ॥ निहत्य रावणं रामो रणं कृत्वा सबांधवम् ॥ चकार मोक्षणं ब्रह्मन् सीतायाश्च शुभेक्षणे ॥ ९४ ॥ कृत्वा पुष्पकयानेन सीतां सत्यपरायणाम् ॥ अयोध्यां

प्रययौ शीघ्रं क्रीडाकौतुकमंगलेः ॥९५॥ क्रीडां चकार भगवान् सीतां कृत्वा च वक्षसि ॥ विजहौ विरहज्वालां सीतारामश्च तत्क्षणम् ॥ ९६ ॥ सप्तद्वीपेश्वरो रामो बभूव पृथिवीतले ॥ बभूव निखिला पृथ्वी आधिव्याधिविवर्जिता ॥ ९७ ॥ बभूवतु रामपुत्रौ धार्मिकौ च कुशीलवौ ॥ तयोश्च पुत्रैः पौत्रैश्च सूर्यवंशोद्भवा नृपाः ॥ ९८ ॥ इति ते कथितं वत्स श्रीरामचरितं शुभम् ॥ सुखदं मोक्षदं सारं पारपोतं भवार्णवे ॥९९॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे श्रीरामचरितं नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ अथ कंसो विचिंत्यैवं दृष्ट्वा दुःस्वप्नमेव च ॥ समुद्विग्नो महाभीतो निराहारो निरुत्सुकः ॥ १ ॥ पुत्रं मित्रं बंधुगणं बांधवं च पुरोहितम् ॥ समानीय सभामध्ये तानुवाच सुदुःखितः ॥ २ ॥ ॥ कंस उवाच ॥ ॥ मया दृष्टो निशीथे यो दुःस्वप्नो हि भयप्रदः ॥ निबोधत बुधाः सर्वे बांधवाश्च पुरोहिताः ॥ ३ ॥ बिभ्रती रक्तपुष्पाणां मालां सा रक्तचंदनम् ॥ रक्तांबरं खड्ग तीक्ष्णं खर्परं च भयंकरम् ॥४॥ प्रकुर्वत्याट्टाट्टहासं च लोलजिह्वा भयंकरी ॥ अतीव वृद्धा कृष्णांगी नगरे मम नृत्यति ॥ ५ ॥ मुक्तकेशी छिन्ननासा कृष्णा कृष्णांबरप्रिया ॥ विधवा सा महाशूद्री मामालिंगितुमिच्छति ॥६॥ मलिनं चैलखंडं च बिभ्रती रूक्षमूर्द्धजान् ॥ दधतीं चूर्णतिलकं कपोले मम वक्षसि ॥ ७ ॥ कृष्णवर्णानि पक्वानि छिन्नभिन्नानि सत्यक ॥ पतंति कृत्वा शब्दांश्च शश्वत्तालफलानि च ॥ ॥ ८ ॥ कुचेलो विकृताकारो म्लेच्छो हि रूक्षमूर्द्धजः ॥ ददाति मह्यं भूषायां च्छिन्नभिन्नकपर्दकान् ॥ ९ ॥ महारुष्टा च दिव्या स्त्री पतिपुत्रवती सती ॥ बभंज पूर्णकुंभं च साभिशप्य पुनःपुनः ॥ १० ॥ अम्लानामूढमालां च रक्तचंदनचार्चिताम् ॥ ददाति मह्यं विप्रश्च महारुष्टोतिशप्य च ॥ ११ ॥ क्षणमंगारवृष्टिश्च भस्मवृष्टिः क्षणं क्षणम् ॥ क्षणंक्षणं रक्तवृष्टिर्भवेच्च नगरे मम ॥ १२ ॥ वानरं वायसं श्वानं भल्लूकं सूकरं खरम् ॥ पश्यामि विकटाकारं शब्दं कुर्वंतमुल्बणम् ॥ १३ ॥ पश्यामि शुष्ककाष्ठानां राशिमम्लानकज्जलम् ॥ अरुणोदयवेलायां कपींश्छिन्ननखानि च ॥ १४ ॥ पीतवस्त्रपरीधाना शुक्लचंदनचर्चिता ॥ बिभ्रती मालतीमालां रत्नभूषणभूषिता ॥ ॥ १५ ॥ क्रीडाकमलहस्ता सा सिंदूरबिंदुशोभिता ॥ कृत्वाभिशापं मां रुष्टा याति मन्मंदिरात्सती ॥ १६ ॥ पाशहस्तांश्च पुरुषा

न्मुक्तकेशान्भयंकरान् ॥ अतिदृश्यांश्च पश्यामि विशतो नगरं मम ॥ १७ ॥ नग्ननारीं मुक्तकेशीं नृत्यंतीं च गृहेगृहे ॥ अतीव विकृताकारां पश्यामि सस्मितां सदा॥१८॥ छिन्ननासा च विधवा महाशूद्री दिगंबरा ॥ सा तैलाभ्यंगितं मां च करोत्यतिभयंकरी ॥१९॥ निर्वाणांगारयुक्ताश्च भस्मपूर्णा दिगंबराः ॥ अतिप्रभातसमये चित्राः पश्यामि सस्मिताः ॥ २० ॥ पश्यामि च विवाहं च नृत्यगीतमनोहरम् ॥ रक्तवस्त्रपरीधानान्पुरुषान्रक्तमूर्द्धजान् ॥ २१ ॥ रक्तं वमंतं पुरुषं नृत्यंतं नग्नमुल्बणम् ॥ धावंतं च शयानं च पश्यामि सस्मितं सदा ॥ २२ ॥ राहुग्रस्तं च गगने मंडलं चंद्रसूर्ययोः ॥ एककाले च पश्यामि सर्वग्रासं च बांधवाः ॥ २३ ॥ उल्कापातं धूमकेतुं भूकंपं राष्ट्रविप्लवम् ॥ झंझावातं महोत्पातं पश्यामि च पुरोहित ॥ २४ ॥ वायुना घूर्णमानांश्च च्छिन्नस्कंधान्महीरुहान् ॥ पतितान्पर्वतांश्चैव पश्यामि पृथिवीतले ॥ २५ ॥ पुरुषं छिन्नशिरसं नृत्यंतं नग्नमुच्छ्रितम् ॥ मुंडमालाकरं घोरं पश्यामि च गृहेगृहे ॥ २६ ॥ दग्धं सर्वाश्रमं भस्म पूर्णमंगारसंकुलम् ॥ हाहाकारं च कुर्वंतं सर्वं पश्यामि सर्वतः ॥ २७ ॥ इत्येवमुक्त्वा राजा स विरराम सभातले ॥ दृष्ट्वा स्वप्नं बांधवाश्च न तमुक्त्वा निशश्वसुः॥२८॥ जहार चेतनां सद्यः सत्यकश्च पुरोहितः ॥ मत्वा विनाशं कंसस्य यजमानस्य नारद ॥२९॥ रुरोद नारीवर्गश्च पिता माता च शोकतः ॥ मेने विनाशकालं च सद्यः स्वयमुपस्थितम् ॥३०॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे कंसदुःस्वप्नकथनं नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ सर्वं कृत्वा परामर्शं सत्यकश्च पुरोहितः ॥ बुद्धिमाञ्छुक्रशिष्यश्च तमुवाच हितं मुने ॥ १ ॥ ॥ सत्यक उवाच ॥ ॥ भयं त्यज महाभाग भयं किं ते मयि स्थिते ॥ कुरु यागं महेशस्य सर्वारिष्टविनाशनम् ॥ २ ॥ यागो धनुर्मखो नाम बह्वन्नो बहुदक्षिणः ॥ दुःस्वप्नानां नाशकरः शत्रुभीतिविनाशकः ॥ ३ ॥ आध्यात्मिकमाधिदैवमाधिभौतिकमुत्कटम् ॥ एषां त्रिविधोत्पातानां खंडनो भूतिवर्धनः ॥ ४ ॥ यागे समाप्ते शंभुश्च जरामृत्युहरं वरम् ॥ ददाति साक्षाद्भवति दाता च सर्वसंपदाम् ॥ ५ ॥ चकारेमं च यागं च पुरा बाणो महाबलः ॥ नंदी परशुरामश्च भल्लश्च बलिनां वरः ॥६॥ पुरा ददौ धनुरिदं शिवो नंदीश्वराय च ॥ यागेन भूत्वा

सिद्धः स ददौ बाणय धार्मिकः ॥ ७ ॥ कृत्वा यागं महासिद्धो ददौ रामाय पुष्करे ॥ तुभ्यं ददौ परशुरामः कृपया च कृपानिधिः ॥ ॥ ८ ॥ सहस्रहस्तपरिमितं दैर्घ्येतिकठिनं नृप ॥ दशहस्तप्रशस्तं च शंकरेच्छाविनिर्मितम् ॥ ९ ॥ पशुपतेः पाशुपतं युक्तयानेन दुर्वहम् ॥ सर्वे भंक्तुं न शक्ताश्च देवं नारायणं विना ॥ १० ॥ यागे च धनुषः पूजां शंकरस्य तु शंकरे ॥ कुरु शीघ्रं शुभार्थं च सर्वान्कुरु निमंत्रणम् ॥ ११ ॥ अस्मिन्यागे धनुर्भंगो भवेद्यदि नराधिप ॥ विनाशो यजमानस्य भविष्यति न संशयः ॥ १२ ॥ भग्ने धनुषि यागश्च भग्नो भवति निश्चितम् ॥ फलं ददाति को वात्र चानिष्पन्ने च कर्मणि ॥१३॥ ब्रह्मा च धनुषो मूले मध्ये नारायणः स्वयम् ॥ अग्रे चोग्रप्रतापश्च महादेवो महामते ॥ १४ ॥ धनुर्हि त्रिविकारं च सद्रत्नखचितं वरम् ॥ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रभाप्रच्छन्नकारणम् ॥ ॥ १५ ॥ अशक्तश्च नमयितुमनंतश्च महाबलः ॥ सूर्यश्च कार्तिकेयश्च का कथान्यस्य भूमिप ॥ १६ ॥ त्रिपुरारिः पुरानेन जघान त्रिपुरं मुदा ॥ निर्भयं कुरु स्वच्छंदं मंगलार्हं महोत्सवे ॥ १७ ॥ सत्यकस्य वचः श्रुत्वा चंद्रवंशविवर्धनः ॥ उवाच कंसः सर्वार्थे सततं च हितैषिणम् ॥ १८ ॥ ॥ कंस उवाच ॥ ॥ वसुदेवगृहे जज्ञे मद्वधी कुलनाशनः ॥ स्वच्छंदं नंदगेहे च वर्धते नंदनंदनः ॥ ॥ १९ ॥ मद्बंधुवर्गाञ्छूरांश्च मंत्रिणः सुविशारदान् ॥ भगिनीं पूतनां पूतां जघान बालको बली ॥ २० ॥ गोवर्धनं दधारैककरेण बलवर्धनः ॥ महेंद्रस्य च शूरस्य चकार च पराभवम् ॥ २१ ॥ ब्रह्माणं दर्शयामास ब्रह्मरूपं चराचरम् ॥ निवहं बालवत्सानां चकार कृत्रिमं मुदा ॥ २२ ॥ तमेव बलिनं हंतुं मंत्रणं कुरु सत्यक ॥ मम शत्रुर्विना तेन नास्तीह धरणीतले ॥ २३ ॥ न हि स्वर्गे न पाताले त्रिषु लोकेषु निश्चितम् ॥ संति संतश्च राजानः सर्वत्र मम बांधवाः ॥ २४ ॥ महातपस्वी ब्रह्मा च तपस्वी शंकरः स्वयम् ॥ विष्णुः सर्वत्र सर्वात्मा समदर्शी सनातनः ॥ २५ ॥ नंदपुत्रं निहत्याहं त्रिषु लोकेषु पूजितः ॥ सार्वभौमो भविष्यामि सप्तद्वीपेश्वरो महान् ॥ २६ ॥ स्वर्गे निहत्य शक्रं च दुर्बलं दैत्यनिर्जितम् ॥ भविष्यामि महेंद्रश्च तत्र निर्जित्य भास्करम् ॥ २७ ॥ यक्ष्मग्रस्तं च चंद्रं च ममैव पूर्वपुरुषम् ॥ वायुं कुबेरं वरुणं यमं जेष्यामि निश्चितम् ॥ २८ ॥ गच्छ

नंदव्रजं शीघ्रं नंदं च नंदनंदनम् ॥ तद्भ्रातरं च बलिनं बलमानय सांप्रतम् ॥ २९ ॥ कंसस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच स सत्यकः ॥ हितं सत्यं नीतिसारं परं सामयिकं तथा ॥ ३० ॥ ॥ सत्यक उवाच ॥ ॥ अक्रूरमुद्धवं वापि वसुदेवमथापि वा ॥ प्रस्थापय महाभाग नंदव्रजमभीप्सितम् ॥ ३१ ॥ सत्यकस्य वचः श्रुत्वा वसंतं तत्र संसदि ॥ स्वर्णसिंहासनस्थं च वसुदेवमुवाच सः ॥ ३२ ॥ ॥ ॥ राजेंद्र उवाच ॥ ॥ तत्त्वज्ञो नीतिशास्त्राणां त्वमुपायविशारदः ॥ व्रज नंदव्रजं बंधो वसुदेवसुतालयम् ॥ ३३ ॥ वृषभानुं च नंदं च बलं च नंदनंदनम् ॥ शीघ्रमानय यत्नेन सर्वं गोकुलवासिनम् ॥ ३४ ॥ गृहीत्वा पत्रिकां दूता गच्छंतु च चतुर्दिशम् ॥ नृपान्मुनिगणान्सर्वान्कर्तुं विज्ञापनं मुदा ॥ ३५ ॥ नृपस्य वचनं श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुकः ॥ उवाच वचनं ब्रह्मन् हृदयेन विदूयता ॥ ३६ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ नियुक्तमत्र राजेंद्र गमनं मम सांप्रतम् ॥ विज्ञापितुं नदव्रजं वसुदेवस्य नंदनम् ॥ ३७ ॥ यद्यातो नंदपुत्रो यागे ते च महोत्सवे ॥ अवश्यं तद्विरोधश्च भविष्यति त्वया सह ॥ ३८ ॥ तमहं च समानीय कारयिष्यामि संयुतम् ॥ इति मे न हि भद्रं च विघ्नस्तस्य तवापि च ॥ ३९ ॥ पित्रानीतो मृतः कृष्ण इति सर्वो वदिष्यति ॥ वसुदेवः सुतद्वारा जघान नृपमेव च ॥ ४० ॥ द्वयोरेकतरस्यापि सद्यो मृत्युर्भविष्यति ॥ पतिष्यंति च शूराश्च नास्ति युद्धं निरामिषम् ॥ ४१ ॥ वसुदेववचः श्रुत्वा रक्तपंकजलोचनः ॥ खड्गं गृहीत्वा तं हंतुं प्रययौ नृपतीश्वरः ॥ ४२ ॥ हाहेति कृत्वा पुत्रं च वारयामास तत्क्षणम् ॥ उग्रसेनो महाराजमतीव बलवान्मुने ॥ ४३ ॥ स्वपीठाद्वसुदेवश्च कोपाविष्टो गृहं ययौ ॥ अक्रूरं प्रेरयामास गंतुं नंदव्रजं नृपः ॥ ४४ ॥ दूतान्प्रस्थापयामास शीघ्रं प्रतिदिशं तथा ॥ आययुर्मुनयः सर्वे नृपाश्च सपरिच्छदाः ॥ ४५ ॥ दिक्पालाश्च सुराः सर्वे ब्राह्मणाश्च तपस्विनः ॥ सनकश्च सनंदश्च वोढुः पंचशिखस्तथा ॥ ४६ ॥ सनत्कुमारो भगवान्प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ कपिलश्चासुरिः पैलः सुमंतुश्च सनातनः ॥ ४७ ॥ पुलहश्च पुलस्त्यश्च भृगुश्च क्रतुरंगिराः ॥ मरीचिः कश्यपश्चैव दक्षोत्रिश्च्यवनस्तथा ॥ ४८ ॥ भरद्वाजश्च व्यासश्च गौतमश्च पराशरः ॥ प्रचेताश्च वसिष्ठश्च संवर्तश्च बृहस्पतिः ॥ ४९ ॥ कात्यायनो याज्ञवल्क्योप्युत्तंकः सौभरिस्तथा ॥

पर्वतो देवलश्चैव जैगीषव्यश्च जैमिनिः ॥ ५० ॥ विश्वामित्रश्च सुतपाः पिप्पलः शाकटायनः ॥ जाबालिर्जांगलिश्चैव पिशलिश्च शिलालिकः ॥ ५१ ॥ आस्तिकश्च जरत्कारुस्तथा कल्याणमित्रकः ॥ दुर्वासा वामदेवश्च ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥ ५२ ॥ पथिः कविः कणादश्च कौशिकः पाणिनिस्तथा ॥ कौत्सोघमर्षणश्चैव वाल्मीकिर्लोमहर्षणः ॥ ५३ ॥ मार्कंडेयो मृकंडुश्च पर्शुरामश्च सांकृतिः ॥ अगस्त्यश्च तथा वांतस्तथाऽन्ये मुनयो मुने ॥ ५४ ॥ सशिष्याश्च सपुत्राश्च ब्राह्मणाश्च तपस्विनः ॥ जरासंधो दंतवक्रो दांभिको द्रविडाधिपः ॥ ५५ ॥ शिशुपालो भीष्मकश्च भगदत्तश्च मुद्गलः ॥ धार्तराष्ट्रो धूमकेशो धूम्रकेतुश्च शंबरः ॥ ५६ ॥ शल्यः सत्राजितः शंकुर्नृपाश्चान्ये महाबलाः ॥ भीष्मो द्रोणः कृपाचार्यो ह्यश्वत्थामा महाबलः ॥ ५७ ॥ भूरिश्रवाश्च शाल्वश्च केकेयः कौशलस्तथा ॥ सर्वान्संभाषयामास महाराजो यथोचितम् ॥ सत्यको यज्ञदिवसं चकार च शुभक्षणम् ॥ ५८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे कंसयज्ञकथनं नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कंसस्य वचनं श्रुत्वा सोक्रूरो धर्मिणां वरः ॥ उवाच चोद्धवं शांतं शांतः प्रहृष्टमानसः ॥ १ ॥ ॥ अक्रूर उवाच ॥ सुप्रभाताद्य रजनी बभूव मे शुभं दिनम् ॥ तुष्टाश्च गुरवो विप्रा देवा मामिति निश्चितम् ॥ २ ॥ कोटिजन्मार्जितं पुण्यं मम स्वयमुपस्थितम् ॥ बभूव मे समुत्पन्नं यद्यत्कर्म शुभाशुभम् ॥ ३ ॥ चिच्छेद बंधनिगडं मम बद्धस्य कर्मणा ॥ कारागाराच्च संसारान्मुक्तो यामि हरेः पदम् ॥ ४ ॥ सुहृदर्थी कृतोहं च कंसेन विदुषा रुषा ॥ वरेण तुल्यो देवस्य क्रोधो मम बभूव ह ॥ ५ ॥ व्रजराजं समाहर्तुं व्रजं यास्यामि सांप्रतम् ॥ द्रक्ष्यामि परमं पूज्यं भुक्तिमुक्तिप्रदायिनम् ॥ ६ ॥ नवीनजलदश्यामं नीलेंदीवरलोचनम् ॥ पीतवस्त्रसमायुक्तकटिदेशविराजितम् ॥ ७ ॥ धूलिधूसरितांगं च किं वा चंदनचर्चितम् ॥ अथवा नवनीताक्तमंगं द्रक्ष्यामि सस्मितम् ॥ ८ ॥ किं वा विनोदमुरलीं वादयंतं मनोहरम् ॥ किं वा गवां समूहं च चारयंतमितस्ततः ॥ ९ ॥ किं वा वसंतं गच्छंतं

---

१ कपिरथः-इ० पा० ।

शयानं वा सुनिश्चितम् ॥ निदेशं कीदृशं चाद्य सुदृष्ट्वा च शुभे क्षणे ॥ १० ॥ यत्पादपद्मं ध्यायंते ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ न हि जानंति यस्यांतमनंतोनंतविग्रहः ॥ ११ ॥ यत्प्रभावं न जानंति देवाः संतश्च संततम् ॥ तस्य स्तोत्रे जडीभूता भीता देवी सरस्वती ॥ १२ ॥ दासीनियुक्ता यद्दास्ये महालक्ष्मीश्च लक्षिता ॥ गंगा यस्य पदांभोजान्निःसृता सत्त्वरूपिणी ॥ १३ ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरा त्रिभुवनात्परा ॥ दर्शनस्पर्शनाभ्यां च नृणां पातकनाशिनी ॥ १४ ॥ ध्यायते यत्पदांभोजं दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी ॥ त्रैलोक्यजननी देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ १५ ॥ लोम्नां कूपेषु विश्वानि महाविष्णोश्च यस्य च ॥ असंख्यानि विचित्राणि स्थूलात्स्थूलतरस्य च ॥ १६ ॥ स च यत्षोडशांशश्च यस्य सर्वेश्वरस्य च ॥ तं द्रष्टुं यामि हे बंधो मायामानुषरूपिणम् ॥ १७ ॥ सर्वं सर्वांतरात्मानं सर्वज्ञं प्रकृतेः परम् ॥ ब्रह्मज्योतिःस्वरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ॥ १८ ॥ निर्गुणं च निरीहं च निरानंदं निराश्रयम् ॥ परमं परमानंदं सानंदं नंदनंदनम् ॥ १९ ॥ स्वेच्छामयं सर्वपरं सर्वबीजं सनातनम् ॥ वदंति योगिनः शश्वद्ध्यायंतेहर्निशं शिशुम् ॥ २० ॥ मन्वंतरसहस्रं च निराहारः कृशोदरः ॥ पद्मे पाद्मस्तपस्तेपे पुरा पाद्मे तु यत्कृते ॥ २१ ॥ पुनः कुरु तपस्यां च तदा द्रक्ष्यसि मामिति ॥ सकृच्छब्दं च शुश्राव न ददर्श तथापि तम् ॥ २२ ॥ तावत्कालं पुनस्तप्त्वा वरं प्राप ददर्श तम् ॥ ईदृशं परमेशं च द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ २३ ॥ पुरा शंभुस्तपस्तेपे यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥ ज्योतिर्मंडलमध्ये च गोलोके तं ददर्श सः ॥ २४ ॥ सर्वतत्त्वं सर्वसिद्धं मम तत्त्वं परं वरम् ॥ संप्राप तत्पदांभोजे भक्तिं च निर्मलां पराम् ॥ २५ ॥ चकारात्मसमं तं च यो भक्तो भक्तवत्सलः ॥ ईदृशं परमेशं च द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ २६ ॥ सहस्रशक्रपातांतं निराहारः कृशोदरः ॥ यस्यानंतस्तपस्तेपे भक्त्या च परमात्मनः ॥ २७ ॥ तदा चात्मसमं ज्ञानं ददौ तस्मै य ईश्वरः ॥ ईदृशं परमेशं च द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ २८ ॥ सहस्रशक्रपातांतं धर्मस्तेपे च यत्तपः ॥ तदा बभूव साक्षी स धर्मिणां सर्वकर्मिणाम् ॥ २९ ॥ शास्ता च फलदाता च यत्प्रसादान्नृणामिह ॥ सर्वेशमीदृशमहो द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ ३० ॥ अष्टाविंशतिरिंद्राणां पतने यद्दिवानिशम् ॥

एवं क्रमेण मासाब्दैः शताब्दं ब्रह्मणो वयः ॥ ३१ ॥ अहो यस्य निमेषेण ब्रह्मणः पतनं भवेत् ॥ ईदृशं परमात्मानं द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ ३२ ॥ नास्ति भूरजसां संख्या यथैव ब्रह्मणां तथा ॥ तथैव बंधो विश्वानां तदाधारो महाविराट् ॥ ३३ ॥ विश्वे विश्वे च प्रत्येकं ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ मुनयो मनवः सिद्धा मानवाद्याश्चराचराः ॥ ३४ ॥ यत्षोडशांशः स विराट् सृष्टो नष्टश्च लीलया ॥ ईदृशं सर्वशास्तारं द्रक्ष्याम्यद्य तमुद्धव ॥ ३५ ॥ इत्येवमुक्त्वाक्रूरश्च पुलकांचितविग्रहः ॥ मूर्च्छां प्राप साश्रुनेत्रो दध्यौ तच्चरणांबुजम् ॥ ३६ ॥ बभूव भक्तिपूर्णश्च स्मारं स्मारं पदांबुजम् ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं वापि कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ३७ ॥ उद्धवश्च तमाश्लिष्य प्रशशंस पुनःपुनः ॥ स च शीघ्रं ययौ गेहमक्रूरोपि स्वमंदिरे ॥ ३८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवाद अक्रूरहर्षोत्कर्षकथनं नाम पंचषष्टितमोऽध्यायः ॥६५॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ रासेश्वरीयुक्तो रासे रासेश्वरः स्वयम् ॥ स च रेमे तया सार्द्धमतीव रमणोत्सुकः ॥ १ ॥ सुखसंभोगमात्रेण ययौ निद्रां च राधिका ॥ दृष्ट्वा स्वप्नं समुत्थाय दीनोवाच प्रियं दिने ॥ २ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ अहो स्वामिन्निहागच्छ त्वां करोमि स्ववक्षसि ॥ परिणामे विधाता मे न जाने किं करिष्यति ॥ ३ ॥ इत्युक्त्वा सा महाभागा प्रियं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ दुःस्वप्नं कथयामास हृदयेन विदूयता ॥ ४ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ रत्नसिंहासनेऽहं च रत्नछत्रं च बिभ्रती ॥ तदातपत्रं जग्राह रुष्टो विप्रश्च मे प्रभो ॥ ५ ॥ सागरे कज्जलाकारे महाघोरे च दुस्तरे ॥ गभीरे प्रेरयामास मामेव दुर्बलां स च ॥ ६ ॥ तत्र स्रोतसि शोकार्ता भ्रमामि च मुहुर्मुहुः ॥ महोर्मीणां च वेगेन व्याकुला नक्रसंकुलैः ॥ ७ ॥ त्राहि त्राहीति हे नाथ त्वां वदामि पुनःपुनः ॥ त्वां न दृष्ट्वा महाभीता करोमि प्रार्थनां मुरम् ॥ ८ ॥ कृष्ण तत्र निमज्जंती पश्यामि चंद्रमंडलम् ॥ निपतंतं च गगनाच्छतखंडं च भूतले ॥ ९ ॥ क्षणांतरे च पश्यामि गगनात्सूर्यमंडलम् ॥ बभूव च चतुःखंडं निपत्य धरणीतले ॥ १० ॥ एककाले च गगने मंडलं चंद्रसूर्ययोः ॥ अतीव कज्जलाकारं सर्वं ग्रस्तं च राहुणा ॥ ११ ॥ क्षणांतरे च पश्यामि ब्राह्मणो दीप्तिमानिति ॥ मत्क्रोडस्थसुधाकुंभं बभंज च रुषेति च ॥ १२ ॥ क्षणांतरे

च पश्यामि महारुष्टं च ब्राह्मणम् ॥ गृहीत्वा च व्रजंतं च चक्षुषोः पुरुषं मम ॥ १३ ॥ क्रीडाकपालदंडं च हस्ताद्धस्तं मम प्रभो ॥ सहसा खंडखंडं च बभूव सह हेतुना ॥ १४ ॥ हस्ताद्धस्तं च सहसा सद्रत्नसारदर्पणः ॥ निर्मलः कज्जलाकारः खंडखंडो बभूव ह ॥ १५ ॥ हारो मे रत्नसाराणां छिन्नो भूत्वा च वक्षसः ॥ अतीव मलिनं पद्मं पपात धरणीतले ॥ १६ ॥ सौधपुत्तलिकाः सर्वा नृत्यंति च हसन्ति च ॥ आस्फोटयंति गायन्ति रुदंति च क्षणंक्षणम् ॥१७॥ कृष्णवर्णं बृहच्चक्रं खे भ्रमंतं मुहुर्मुहुः ॥ निपतंतं चोत्पतंतं पश्यामि च भयंकरम् ॥ ॥ १८ ॥ प्राणाधिदेवः पुरुषो निःसृत्याभ्यंतरान्मम ॥ राधे विदार्यं देहीति ततो यामीत्युवाच ह ॥१९॥ कृष्णवर्णा च प्रतिमा मामाश्लिष्यति चुंबति ॥ कृष्णवस्त्रपरीधाना चेति पश्यामि सांप्रतम् ॥२०॥ इतीदं विपरीतं च दृष्ट्वा च प्राणवल्लभ ॥ नृत्यंति दक्षिणांगानि प्राणा आंदोलयंति मे ॥२१॥ रुदंति शोकात्कर्षंति समुद्विग्नं च मानसम् ॥ किमिदं किमिदं नाथ वद वेदविदांवर ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी शुष्ककंठोष्ठतालुका ॥ पपात तत्पदांभोजे भीता सा शोकविह्वला ॥२३॥ श्रुत्वा स्वप्नं जगन्नाथो देवीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ आध्यात्मिकेन योगेन बोधयामास तत्क्षणम् ॥ २४ ॥ तत्याज शोकं सा देवी ज्ञानं संप्राप्य निर्मलम् ॥ शांतं च भगवंतं च कृत्वा कांतं स्ववक्षसि ॥२५॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे श्रीराधाशोकापनोदने षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ विरहव्याकुलां दृष्ट्वा कामिनीं काममोहनः ॥ कृत्वा वक्षसि तां कृष्णो ययौ क्रीडासरोवरम् ॥ १ ॥ राजराजेश्वरी राधा कृष्णवक्षसि राजते ॥ सौदामिनीव जलदे नवीने गगने मुने ॥ २ ॥ रेमे स रमया सार्द्धं कृपया च कृपानिधिः ॥ द्वयोर्द्वयोर्यथा स्वर्णमण्योर्मारकतो मणिः ॥ ३ ॥ रत्ननिर्माणपर्यंके रत्नेंद्रसारनिर्मिते ॥ रत्नप्रदीपे ज्वलति रत्नभूषणभूषितः ॥ ४ ॥ रत्नभूषाभूषितया रासरत्नश्च कौतुकात् ॥ रसरत्नाकरे रम्ये निमग्नो रसिकेश्वरः ॥ ५ ॥ रासे रासेश्वरी राधा रासेश्वरमुवाच सा ॥ सुरतौ विरतौ सत्यां विरतेन मनोरथे ॥६॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ प्रफुल्लाहं त्वया नाथ मृता म्लाना च त्वां विना ॥ यथा महौषधिगणः प्रभाते भाति भास्करे ॥ ७ ॥ नक्तं दीपशिखेवाहं त्वया सार्द्धं त्वया विना ॥ दिने दिने यथा क्षीणा

कृष्णपक्षे विधोः कला ॥ ८ ॥ तव वक्षसि मे दीप्तिः पूर्णचंद्रप्रभा समा ॥ सद्यो मृता त्वया त्यक्ता कुहां चंद्रकला यथा ॥ ९ ॥ ज्वलदग्निशिखेवाहं घृताहुत्या त्वया सह ॥ त्वया विनाहं निर्वाणा शिशिरे पद्मिनी यथा ॥ १० ॥ चिंताज्वरजराग्रस्ता मत्तस्त्वयि गतेप्यहम् ॥ अस्तंगते रवौ चंद्रे ध्वांतग्रस्ता धरा यथा ॥ ११ ॥ भ्रष्टो वेषस्त्वां विना मे रूपं यौवनचेतनम् ॥ तारावली परिभ्रष्टा सूर्यसूतोदये यथा ॥ १२ ॥ त्वमेवात्मा च सर्वेषां मम नाथो विशेषतः ॥ तनुर्यथात्मना त्यक्ता तथाहं च त्वया विना ॥ १३ ॥ पंचप्राणात्मकस्त्वं मे मृताहं च त्वया विना ॥ दृष्टेश्च गोलकौ यद्वद्दृष्टिः पुत्तलिकां विना ॥ १४ ॥ स्थलं यथा चित्रयुक्तं त्वया सार्द्धमहं तथा ॥ असंस्कृता त्वया हीना तृणछन्ना यथा मही ॥ १५ ॥ त्वया सार्द्धमहं कृष्ण चित्रयुक्तेव मृन्मयी ॥ त्वां विना जलधौताहं विरूपा मृन्मयीव च ॥ १६ ॥ गोपांगनानां शोभा च त्वया रासेश्वरेण च ॥ हारे स्वर्णविकारे च श्वेतेन मणिना सह ॥ १७ ॥ व्रजराज त्वया सार्द्धं राजंते राजराजयः ॥ यथा चंद्रेण नभसि ताराराजिर्विराजते ॥ १८ ॥ त्वया शोभा यशोदाया नन्दस्य नन्दनंदन ॥ यथा शाखाफलस्कंधैस्तरुराजिर्विराजते ॥ १९ ॥ त्वया सार्द्धं गोकुलेश शोभा गोकुलवासिनाम् ॥ यथा सर्वा लोकराजी राजेंद्रेण विराजते ॥ २० ॥ रासस्यापि च रासेश त्वया शोभा मनोहरा ॥ राजते देवराजेन यथा स्वर्गेमरावती ॥ २१ ॥ वृंदावनस्य वृक्षाणां त्वं च शोभा पतिर्गतिः॥ अन्येषां च वनानां च बलवान्केसरी यथा ॥ २२ ॥ त्वया विना यशोदा च निमग्ना शोकसागरे ॥ अप्राप्य वत्सं सुरभिः क्रोशंती व्याकुला यथा ॥२३॥ आंदोलयंति नंदस्य प्राणा दग्धं च मानसम् ॥ त्वया विना तप्तपात्रे यथा धान्यसमूहकः ॥ ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा परमप्रेम्णा सा पतंती हरेः पदे ॥ पुनराध्यात्मिकेनैव बोधयामास तां विभुः ॥ २५ ॥ आध्यात्मिको महायोगो मोहसंच्छेदकारणम् ॥ यथा पर्शुश्च वृक्षाणां तीक्ष्णधारश्च नारद ॥ २६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ आध्यात्मिकं महायोगं वद वेदविदां वर ॥ शोकच्छेदं च लोकानां श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ २७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ आध्यात्मिको महायोगो न ज्ञातो योगिनामपि ॥ स च नानाप्रकारश्च सर्वं वेत्ति हरिः स्वयम् ॥ २८ ॥ किंचिदाध्यात्मिकं चैव गोलोके राधिकेश्वरः ॥ सुप्रीतः

कथयामास त्रिपुरारिं यथा मुने ॥ २९ ॥ सहस्रेंद्रनिपातांतं तपः कुर्वंतमीश्वरम् ॥ श्रेष्ठं ज्येष्ठं वैष्णवानां वरिष्ठं च तपस्विनाम् ॥३०॥ पुष्करे दुष्करं तप्त्वा पाद्मे पाद्मं च पद्मजः ॥ दृष्ट्वा तं सादरं कृत्वा उवाच किंचिदेव तम् ॥३१॥ शतेंद्रपातपर्यंतं कठोरेण कृशोदरम् ॥ निश्चेष्टमस्थिसारं च कृपया च कृपानिधिः ॥ ३२ ॥ सिंहक्षेत्रे पुरा धर्मं मत्तातं चर्मिणां वरम् ॥ चतुर्दशेंद्रावच्छिन्नं तपस्तप्त्वा कृशोदरम् ॥ ३३ ॥ पपाठाध्यात्मिकं किंचित्कृपया च कृपानिधिः ॥ किञ्चिच्छतेंद्रावच्छिन्नमातपं तमुवाच सः ॥३४॥ किंचित्सनत्कुमारं च तपंतं सुचिरं चिरम् ॥ सुतपंतमनंतं च किंचिच्चोवाच नारद ॥३५॥ चिरं तपंतं कपिलं हिमशैले तपस्विनम् ॥ पुष्करे भास्करे किंचित्तपंतं दुष्करं तपः ॥३६॥ उवाच किंचित्प्रह्लादं किंचिद्दुर्वाससं भृगुम् ॥ एवं निगूढं भक्तं च कृपया भक्तवत्सलः ॥३७॥ क्रीडासरोवरे रम्ये यदुवाच कृपानिधिः ॥ शोकार्तां राधिकां तच्च कथयामि निशामय ॥ ३८ ॥ विरसां रसिकां दृष्ट्वा वासयित्वा च वक्षसि ॥ उवाचाध्यात्मिकं किञ्चिद्योगिनीं योगिनां गुरुः ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ जातिस्मरे स्मरात्मानं कथं विस्मरसि प्रिये ॥ सर्वं गोलोकवृत्तांतं सुदाम्नः शापमेव च ॥ ४० ॥ शापात्किंचिद्दिनं दीने त्वद्विच्छेदो मया सह ॥ भविष्यति महाभागे मेलनं पुनरावयोः ॥ ४१ ॥ पुनरेव गमिष्यामि गोलोकं तन्निजालयम् ॥ गत्वा गोपांगनाभिश्च गोपैर्गोलोकवासिभिः ॥ ॥ ४२ ॥ अधुनाध्यात्मिकं किंचित्त्वां वदामि निशामय ॥ शोकघ्नं हर्षदं सारं सुखदं मानसस्य च ॥ ४३ ॥ अहं सर्वांतरात्मा च निर्लिप्तः सर्वकर्मसु ॥ विद्यमानश्च सर्वेषु सर्वत्रादृष्ट एव च ॥ ४४ ॥ वायुश्चरति सर्वत्र यथैव सर्ववस्तुषु ॥ न च लिप्तस्तथैवाहं साक्षी च सर्वकर्मणाम् ॥ ४५ ॥ जीवो मत्प्रतिबिंबश्च सर्वः सर्वत्रः जीविषु ॥ भोक्ता शुभाशुभानां च कर्ता च कर्मणां सदा ॥ ४६ ॥ यथा जलघटेष्वेव मंडलं चंद्रसूर्ययोः ॥ भग्नेषु तेषु संश्लिष्टस्तयोरेव तथा मयि ॥ ४७ ॥ जीवः श्लिष्टस्तथा काले मृतेषु जीविषु प्रिये ॥ आवां च विद्यमानौ च संततं सर्वजंतुषु ॥ ४८ ॥ आधारश्चाहमाधेयं कार्यं च कारणं विना ॥ अये सर्वाणि द्रव्याणि नश्वराणि च सुन्दरि ॥ ४९ ॥ आविर्भावाधिकाः कुत्र कुत्रचिन्न्यूनमेव च ॥ ममांशाः केपि देवाश्च केचिद्देवाः कलास्तथा ॥ ५० ॥ केचित्कलाः कलांशांशास्तदं

शांशाश्च केचन ॥ मदंशा प्रकृतिः सूक्ष्मा सा च मूर्त्या च पंचधा ॥ ५१ ॥ सरस्वती च कमला दुर्गा त्वं चापि वेदसूः ॥ सर्वे देवाः प्राकृतिका यावंतो मूर्तिधारिणः ॥ ५२ ॥ अहमात्मा नित्यदेही भक्तध्यानानुरोधतः ॥ येये प्राकृतिका राधे ते नष्टाः प्राकृते लये ॥ ५३ ॥ अहमेवासमेवाग्रे पश्चादप्यहमेव च ॥ यथाहं च तथा त्वं च यथा धावल्यदुग्धयोः ॥ ५४ ॥ भेदः कदापि न भवेन्निश्चितं च तथावयोः ॥ अहं महान्विराट् सृष्टौ विश्वानि यस्य लोमसु ॥५५॥ अंशस्त्वं तत्र महती स्वांशेन तस्य कामिनी ॥ अहं क्षुद्रविराट् सृष्टौ विश्वं यन्नाभिपद्मतः ॥५६॥ अयं विष्णोर्लोमकूपे वासो मे चांशतः सति ॥ तस्य स्त्री त्वं च बृहती स्वांशेन सुभगा तथा ॥ ५७ ॥ तस्य विश्वे च प्रत्येकं ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ब्रह्मविष्णुशिवा अंशाश्चान्याश्चापि च मत्कलाः ॥ ५८ ॥ मत्कलांशांशकलया सर्वे देवि चराचराः ॥ वैकुंठे त्वं महालक्ष्मीरहं तत्र चतुर्भुजः ॥५९॥ स च विश्वाद्बहिश्चोर्द्ध्वं यथा गोलोक एव च ॥ सरस्वती त्वं सत्ये च सावित्री ब्रह्मणः प्रिया ॥ ६० ॥ शिवलोके शिवा त्वं च मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ विनाश्य दुर्गं दुर्गा च सर्वदुर्गतिनाशिनी ॥ ६१ ॥ सा एव दक्षकन्या च सा एव शैलकन्यका ॥ कैलासे पार्वती तेन सौभाग्या शिववक्षसि ॥ ६२ ॥ स्वांशेन त्वं सिंधुकन्या क्षीरोदे विष्णुवक्षसि ॥ अहं स्वांशेन सृष्टौ च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ६३ ॥ त्वं च लक्ष्मीः शिवा धात्री सावित्री च पृथक्पृथक् ॥ गोलोके च स्वयं राधा रासे रासेश्वरी सदा ॥ ६४ ॥ वृन्दा वृंदावने रम्ये विरजा विरजातटे ॥ सा त्वं सुदामशापेन भारतं पुण्यमागता ॥६५॥ पूतं कर्तुं भारतं च वृन्दारण्यं च सुन्दरि ॥ त्वत्कलांशांशकलया विश्वेषु सर्वयोषितः ॥६६॥ या योषित्सा च भवती यः पुमान्सोहमेव च ॥ अहं च कलया वह्निस्त्वं स्वाहा दाहिका प्रिया ॥ ६७ ॥ त्वया सह समर्थोहं नालं दग्धुं च त्वां विना ॥ अहं दीप्तिमतां सूर्यः कलया त्वं प्रभाकरी ॥ ६८ ॥ संज्ञा त्वं च त्वया भामि त्वां विनाहं न दीप्तिमान् ॥ अहं च कलया चंद्रस्त्वं च शोभा च रोहिणी ॥ ६९ ॥ मनोहरस्त्वया सार्द्धं त्वां विना न च सुन्दरः ॥ अहमिंद्रश्च कलया सर्वलक्ष्मीश्च त्वं शची ॥ ७० ॥ त्वया सार्द्धं देवराजो हतश्रीश्च त्वया विना ॥ अहं धर्मश्च कलया त्वं च मूर्तिश्च धर्मिणी ॥ ७१ ॥ नाहं शक्तो धर्मकृत्ये त्वां च धर्मक्रियां विना ॥

अहं यज्ञश्च कलया त्वं स्वाहांशेन दक्षिणा ॥ ७२ ॥ त्वया सार्द्धं च फलदोऽप्यसमर्थस्त्वया विना ॥ कलया पितृलोकोऽहं स्वांशेन त्वं स्वधा सती ॥ ७३ ॥ त्वयालं कव्यदाने च सदा नालं त्वया विना ॥ अहं पुमांस्त्वं प्रकृतिर्न स्रष्टाऽहं त्वया विना ॥ ७४ ॥ त्वं च संपत्स्वरूपाऽहमीश्वरश्च त्वया सह ॥ लक्ष्मीयुक्तस्त्वया लक्ष्म्या निःश्रीकश्च त्वया विना ॥ ७५ ॥ यथा नालं कुलालश्च घटं कर्तुं मृदा विना ॥ अहं शेषश्च कलया स्वांशेन त्वं वसुंधरा ॥ ७६ ॥ त्वां सस्यरत्नाधारां च बिभर्मि मूर्ध्नि सुन्दरि ॥ त्वं च कांतिश्च शांतिश्च मूर्तिमूर्तिमती सती ॥ ७७ ॥ तुष्टिः पुष्टिः क्षमा लज्जा क्षुधा तृष्णा परा दया ॥ निद्रा श्रद्धा च तंद्रा च मूर्च्छा च सन्नतिः क्रिया ॥ ७८ ॥ मूर्तिरूपा भक्तिरूपा देहिनां देहरूपिणी ॥ ममाधारा सदा त्वं च तवात्माऽहं परस्परम् ॥ ७९ ॥ यथा त्वं च तथाऽहं च समौ प्रकृतिपूरुषौ ॥ न हि सृष्टिर्भवेद्देवि द्वयोरेकतरं विना॥ ८०॥ इत्युक्त्वा परमात्मा च राधां प्राणाधिकां प्रियाम् ॥ कृत्वा वक्षसि सुप्रीतो बोधयामास नारद ॥ ८१ ॥ स च क्रीडानियुक्तश्च बभूव रत्नमंदिरे ॥ तथा च राधया सार्द्धं कामुक्या सह कामुकः ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे आध्यात्मिकयोगकथनं नाम सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कृत्वा क्रीडां समुत्थाय पुष्पतल्पात्पुरातनः ॥ निद्रितां प्राणसदृशीं बोधयामास तत्क्षणम् ॥ १ ॥ वस्त्रांचलेन संस्कृत्य कृत्वा तन्निर्मलं मुखम् ॥ उवाच मधुरं शांतं शांतां च मधुसूदनः ॥ २ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ अयि तिष्ठ क्षणं रासे रासेश्वरि शुचिस्मिते ॥ व्रज वृंदावनं वापि व्रजं व्रज व्रजेश्वरि ॥३॥ रासाधिष्ठातृदेवि त्वं रासं रासे कुरु क्षणम् ॥ ग्रामेग्रामे यथा संति सर्वत्र ग्रामदेवताः॥ ४ ॥ प्रियालिनिवहैः सार्द्धं क्षणं चंदनकाननम् ॥ क्षणं वा चंपकवनं गच्छ वा तिष्ठ सुंदरि ॥ ५ ॥ क्षणं गृहं च यास्यामि विशिष्टं कार्यमस्ति मे ॥ विरामं देहि मे प्रीत्या क्षणं मां प्राणवल्लभे ॥ ६ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवि त्वं प्राणाश्च त्वयि संति मे ॥ प्राणी विहाय प्राणांश्च कुत्र स्थातुं क्षमः प्रिये ॥ ७ ॥ त्वयि मे मानसं शश्वत्त्वं मे संसारवासना ॥ त्वत्तो मम प्रिया नास्ति त्वमेव शंकरात्प्रिया ॥ ८ ॥ प्राणा मे शंकरः सत्यं त्वं च प्राणाधिका सति ॥ इत्युक्त्वा तां समा

श्लिष्य भगवान् गंतुमुद्यतः ॥९॥ अक्रूरागमनं ज्ञात्वा सर्वज्ञः सर्वसाधनः ॥ आत्मा पाता च सर्वेषां सर्वोपकारकारकः ॥ १० ॥ दृष्ट्वा तमेव गच्छंतमुत्सुकं भिन्नमानसम् ॥ उवाच राधिका देवी हृदयेन विदूयता ॥११॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ हे नाथ रमणश्रेष्ठ श्रेष्ठश्च प्रेयसां मम ॥ हे कृष्ण हे रमानाथ व्रजेश मा व्रज व्रजम् ॥ १२ ॥ अधुना त्वां प्राणनाथ पश्यामि भिन्नमानसम् ॥ गते त्वयि मम प्रेम गतं सौभाग्यमेव च ॥ १३ ॥ क्व यासि मां विनिक्षिप्य गंभीरे शोकसागरे ॥ विरहव्याकुलां दीनां त्वय्येव शरणागताम् ॥ १४ ॥ न यास्यामि पुनर्गेहं यास्यामि काननांतरम् ॥ कृष्ण कृष्णेति कृष्णेति गायंगायं दिवानिशम् ॥ १५ ॥ न यास्याम्यथवारण्यं यास्यामि कामसागरे ॥ तत्र त्वत्कामनां कृत्वा त्यक्ष्यामि च कलेवरम् ॥ १६ ॥ यथाकाशो यथात्मा च यथा चंद्रो यथा रविः ॥ तथा त्वं यासि मत्पार्श्वे निबद्धो वसनांचले ॥ १७ ॥ अधुना यासि नैराश्यं कृत्वा मे दीनवत्सल ॥ न युक्तं हि परित्यक्तुं दीनां मां शरणागताम् ॥ १८ ॥ यत्पादपद्मं ध्यायंते ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ त्वां मायया गोपवेषं कथं जानामि मत्सरी ॥ १९ ॥ कृतं यद्देव दुर्नीतमपराधसहस्रकम् ॥ यदुक्तं पतिभावेन चाभिमानेन तत्क्षम ॥२०॥ चूर्णीभूतश्च मद्गर्वो दूरीभूतो मनोरथः ॥ विज्ञातुमात्मसौभाग्यं किमन्यत्कथयामि ते ॥२१॥ ज्ञात्वा गर्गमुखाच्छ्रुत्वा मोहिता तव मायया ॥ त्वां च वक्तुं न शक्नोमि प्रेम्णा वा भक्तिपाशतः ॥ २२ ॥ यासि चेन्मां परित्यज्य सकलंको भविष्यसि ॥ त्वत्पुत्रपौत्रा नश्यंति ब्रह्मकोपानलेन च ॥ २३ ॥ क्षणं युगशतं मन्ये त्वां विना प्राणवल्लभम् ॥ कथं शताब्दं त्वां त्यक्त्वा बिभर्मि जीवनं प्रभो ॥२४॥ इत्युक्त्वा राधिका कोपात्पपात धरणीतले ॥ मूर्च्छां संप्राप सहसा जहार चेतनां मुने ॥२५॥ कृष्णस्तां मूर्च्छितां दृष्ट्वा कृपया च कृपानिधिः ॥ चेतनां कारयित्वा च वासयामास वक्षसि ॥२६॥ बोधयामास विविधं योगैः शोकविखण्डनैः ॥ तथापि शोकं त्यक्तुं च न शशाक शुचिस्मिता ॥ २७ ॥ सामान्यवस्तुविश्लेषो नृणां शोकाय केवलम् ॥ देहात्मनोश्च विच्छेदः क्व सुखाय प्रकल्पते ॥२८॥ न ययौ तत्र दिवसे व्रजराजो व्रजं प्रति ॥ क्रीडासरोवराभ्याशं प्रययौ राधया सह ॥ २९ ॥ तत्र गत्वा पुनः क्रीडां चकार च तया सह ॥ विजहौ विरहज्वालां रासे रासेश्वरी मुदा ॥ ३० ॥ राधा सा

स्वामिना सार्द्धं पुष्पचंदनचर्चिता ॥ पुष्पचंदनतल्पे च तस्थौ रहसि नारद ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म खण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे राधाशोकविमोचनं नाम अष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अतः परं किं रहस्यं राधाकेशवयोर्वद ॥ निगूढतत्त्वमस्पष्टं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ गोपनीयं च वेदेषु पुराणेषु पुराविदाम् ॥ २ ॥ पुनः सकामो भगवान्कृष्णः स्वेच्छामयो विभुः ॥ रेमे स रमया सार्द्धं विदग्धश्च विदग्धया ॥ ३ ॥ चतुःषष्टिकलाशक्त्या यथा कांता कलावती ॥ कामशास्त्रेषु निपुणा विदग्धा रसिकेश्वरी ॥ ॥ ४ ॥ शृंगारलीलानिपुणा शश्वत्कामा च कामुकी ॥ सुंदरी सुंदरीष्वेव शश्वत्सुस्थिरयौवना ॥ ५ ॥ पितॄणां मानसी कन्या धन्या मान्या च मानिनी ॥ शंभोः शिष्या ज्ञानयुता शतकल्पांतजीविनी ॥ ६ ॥ वेदवेदांगनिपुणा योगनीतिविशारदा ॥ नानारूपधरा साध्वी प्रसिद्धा सिद्धयोगिनी ॥ ७ ॥ तत्कन्या राधिका देवी मातृतुल्या च कामुकी ॥ चकार नानाभावं सा सुशीला स्वामिनं प्रति ॥ ८ ॥ चतुःषष्टिकलामानं शृंगारं च चकार सः ॥ तथा विशिष्टया साकं रासे रासरसोत्सुकः ॥ ९ ॥ तां नखाग्रक्षतश्रोणीं नखक्षतपयोधराम् ॥ लुप्तचंदनसिंदूरां कबरीशिथिलां सतीम् ॥ १० ॥ सुखसंभोगमग्नां च नग्नां च शोकमूर्च्छिताम् ॥ पुलकांचितसर्वांगीं निद्रादेवी समाययौ ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा तां निद्रितां कृष्णः कृपया च कृपानिधिः ॥ रुरोद मायया मायी मायेशो लोकशिक्षया ॥ १२ ॥ कृत्वा वक्षसि राधां च चुचुंब च पुनःपुनः ॥ स्नातां च नेत्रसलिलैः प्राणाधिष्ठातृदेवताम् ॥ १३ ॥ प्राणाधिकां प्रियतमां धारयामास वाससी ॥ वह्निशुद्धेतिसूक्ष्मे चामूल्ये विश्वसुदुर्लभे ॥ १४ ॥ कबरीं रचयामास ददौ कुंकुमचंदनम् ॥ तद्गात्रे च गले हारममूल्यं रत्ननिर्मितम् ॥ १५ ॥ सिंदूरं च ददौ तस्याः सीमंताधःस्थलेऽमले ॥ दाडिमीकुसुमाकारं युक्तं चंदनबिंदुभिः ॥ १६ ॥ चकार पत्रकं गंडे नानाचित्रविचित्रकम् ॥ ददौ तत्पादपद्मे च रत्नमंजीररंजितम् ॥ १७ ॥ पादांगुलिनखाग्रे च सुन्दरालक्तकं ददौ ॥ नानासुवेषोज्ज्वलितां तां निद्राकुलितां विभुः ॥ १८ ॥ पुनश्चकार मोहेन गाढालिंगनमीप्सितम् ॥ पुनश्च चुंबनं कृत्वा निवेश्य च स्ववक्षसि ॥ १९ ॥

सुष्वाप जगतां स्वामी कामी विरहकातरः ॥ एतस्मिन्नंतरे काले ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ २० ॥ शिवशेषादिभिर्देवैर्मुनींद्रैस्सार्द्धमाययौ ॥ आगत्य नत्वा शिरसा तुष्टाव संपुटांजलिः ॥२१॥ सामवेदोक्तस्तोत्रेण परिपूर्णतमं विभुम् ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ जय जय जगदीश वंदितचरण निर्गुण निराकार स्वेच्छामय भक्तानुग्रह नित्यविग्रह गोपवेष मायया मायेश सुवेष सुशील शांत सर्वकांत दांत नितांतज्ञानानंद परात्परतर प्रकृतेः पर सर्वांतरात्मरूप निर्लिप्त साक्षिस्वरूप व्यक्ताव्यक्त निरंजन भारावतारण करुणार्णव शोकसंतापग्रसन जरामृत्युभयादिहरण शरणपंजर भक्तानुग्रहकातर भक्तवत्सल भक्तसंचितधन ओं नमोस्तु ते ॥ २३ ॥ सर्वाधिष्ठातृदेवायेत्युक्त्वा वै प्रीणनाय च ॥ पुनःपुनरुवाचेदं मूर्च्छितश्च बभूव ह ॥ २४ ॥ इति ब्रह्मकृतं स्तोत्रं यः शृणोति समाहितः ॥ तत्सर्वाभीष्टसिद्धिश्च भवत्येव न संशयः ॥ २५ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं प्रियाहीनो लभेत्प्रियाम् ॥ निर्धनो लभते सत्यं परिपूर्णतमं धनम् ॥ २६ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा चांते दास्यं लभेद्धरेः ॥ अचलां भक्तिमाप्नोति मुक्तेरपि सुदुर्लभाम् ॥ २७ ॥ स्तुत्वा च जगतां धाता प्रणम्य च पुनःपुनः ॥ शनैः शनैः समुत्थाय भक्त्या पुनरुवाच ह ॥२८॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ देवदेवेश परमानंदकारण ॥ नंदनंदन सानंद नित्यानंद नमोस्तु ते ॥ २९ ॥ व्रज नंदालयं नाथ त्यज वृंदावनं वनम् ॥ स्मर सुदामशापं च शतवर्षनिबंधनम् ॥ ॥ ३० ॥ भक्तशापानुरोधेन शतवर्षं प्रियां त्यज ॥ पुनरेतां च संप्राप्य गोलोकं च गमिष्यसि ॥ ३१ ॥ गत्वा पितृगृहं देव पश्याक्रूरं समागतम् ॥ पितृव्यमतिथिं मान्यं धन्यं वैष्णवमीश्वरम् ॥ ३२ ॥ तेन सार्द्धं मधुपुरीं भगवन् गच्छ सांप्रतम् ॥ कुरु शंभोर्धनुर्भंगं भग्नं वैरिगणं हरे ॥ ३३ ॥ हन कंसं दुरात्मानं तातं बोधय मातरम् ॥ निर्माणं द्वारकायाश्च भारावतरणं भुवः ॥ ३४ ॥ दह वाराणसीं शंभोः शक्रस्य सदनं विभो ॥ शिवस्य जृंभणं युद्धे बाणस्य भुजकृंतनम् ॥ ३५ ॥ रुक्मिणीहरणं नाथ घातनं नरकस्य च ॥ षोडशानां सहस्रं च स्त्रीणां पाणिग्रहं कुरु ॥ ३६ ॥ त्यज प्रियां प्राणसमां व्रजेश्वर व्रजं व्रज ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते यावद्राधा न जाग्रति ॥ ३७ ॥ इत्येवमुक्त्वा ब्रह्मा च सेंद्रैर्देवगणैः सह ॥ जगाम ब्रह्मलोकं च शेषश्च शंकरस्तथा ॥ ३८ ॥ पुष्पचंदनवृष्टिं च

कृष्णस्योपरि देवताः ॥ चक्रुः प्रीत्या च भक्त्या च वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ ३९ ॥ वध कंसं वधार्हं च स्वपित्रोर्मोक्षणं कुरु ॥ क्षयं कुरु भुवो भारं नारदेत्येवमेव च ॥ ४० ॥ इत्येवं तद्वचः श्रुत्वा भगवान् भूतभावनः ॥ राधां भगवतीं त्यक्त्वा समुत्तस्थौ शनैः शनैः ॥ ४१ ॥ ययौ हरिः कियद्दूरं निरीक्ष्य च पुनःपुनः ॥ क्षणं तस्थौ चंदनानां वने वाससमीपतः ॥ ४२ ॥ विहाय राधा निद्रां सा समुत्तस्थौ स्वतल्पतः ॥ न निरीक्ष्य हरिं शांतं कांतं च प्राणवल्लभम् ॥ ४३ ॥ हा नाथ रमण प्रेष्ठ प्राणेश. प्राणवल्लभ ॥. प्राणचोर प्रियतम क्व गतोसीत्युवाच ह ॥ ४४ ॥ क्षणमन्वेषणं कृत्वा बभ्राम मालतीवनम् ॥ उवास क्षणमुत्तस्थौ क्षणं सुष्वाप भूतले ॥ ४५ ॥ रुरोद क्षणमत्युच्चैर्विललाप मुहुर्मुहुः ॥ आगच्छागच्छ हे नाथेत्येवमुक्त्वा पुनःपुनः ॥ ४६ ॥ मूर्च्छां संप्राप संतापात्संतप्ता विरहानलैः ॥ भूतले च तृणाच्छन्ने पपात च यथा मृता ॥ ४७ ॥ आययुस्तत्र गोप्यश्च ब्रह्मञ्छतसहस्रशः ॥ काश्चिच्चामरहस्ताश्च गृहीत्वा चंदनद्रवम् ॥ ४८ ॥ तासां मध्ये प्रियाली तां कृत्वा राधां स्ववक्षसि ॥ मृतामिव प्रियां दृष्ट्वा रुरोद प्रेमविह्वला ॥ ४९ ॥ सजलं पंकजदलं पंकोपरि निधाय च ॥ स्थापयामास तां राधां निश्चेष्टां च मृतामिव ॥ ५० ॥ गोपीभिः सेवितां तत्र रुचिरैः श्वेतचामरैः ॥ चंदनद्रवयुक्तां च स्निग्धवस्त्रान्वितां सतीम् ॥ ५१ ॥ ददर्श कृष्णस्तत्रैत्य तामेव प्राणवल्लभाम् ॥ निवारितश्च गोपीभिर्बलिष्ठाभिश्च नारद ॥ ५२ ॥ यथा नीतः सापराधो दंड्यो राजभयादिभिः ॥ चकार राधां क्रोडे च समागत्य कृपानिधिः ॥ ५३ ॥ चेतनां कारयामास बोधयामास बोधनैः ॥ संप्राप्य चेतनां देवी ददर्श प्राणवल्लभम् ॥ ५४ ॥ बभूव सुस्थिरा देवी तत्याज विरहज्वरम् ॥ चकार कांतं सा कांता गात्रालिंगनमीप्सितम् ॥ ५५ ॥ नानाप्रकारशृंगारं चकार मधुसूदनः ॥ उवास रत्नतल्पे च राधां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ५६ ॥ राधासखी रत्नमाला विदग्धा सर्वपूजिता ॥ उवाच कृष्णं मधुरं नीतिसारमनुत्तमम् ॥ ५७ ॥ ॥ रत्नमालोवाच ॥ ॥ शृणु कृष्ण प्रवक्ष्यामि परिणामसुखावहम् ॥ हितं तथ्यं नीतिसारं दंपत्योः प्रीतिकारणम् ॥ ५८ ॥ संमतं कामशास्त्रेषु नीतौ वेदपुराणयोः ॥ ,लौकिकव्यवहारेषु प्रशस्यं सुयशस्करम् ॥ ५९ ॥ नारीणां च यथा माता प्रियो भ्राता च बंधुषु ॥ ततः

प्रियश्च पुत्रश्च पुत्रादेव प्रियः पतिः ॥ ६० ॥ शतपुत्रात्प्रियः स्वामी साध्वीनां साधुसंमतः ॥ रसिकानां विदग्धानां न हि भर्तुः परः प्रियः ॥ ६१ ॥ यदि भर्ता विदग्धश्च विदग्धानां सुखावहः ॥ अन्यथा विषतुल्यश्च विषमश्चेत्खलः खलु ॥ ६२ ॥ संसारे चानृते वत्स दंपत्योः प्रीतिरेव च ॥ परस्परं च समता प्रियसौभाग्यमीप्सितम् ॥ ६३ ॥ ॥ दंपत्योः समता नास्ति यत्रयत्र हि मंदिरे ॥ अलक्ष्मीस्तत्र तत्रैव विफलं जीवनं तयोः ॥ ६४ ॥ सुस्वामिनां विभेदश्च परं दुःखं च योषिताम् ॥ शोकसंतापबीजं च जीवितं मरणाधिकम् ॥ ६५ ॥ स्वप्ने जागरणे चापि पतिः प्राणाश्च योषितः ॥ पतिरेव गुरुः स्त्रीणामिह लोके परत्र च ॥ ६६ ॥ अस्मात्त्वयि गते नाथे मूर्च्छां संप्राप राधिका ॥ पपात सहसा भूमौ तृणाच्छन्ने च भूतले ॥ ६७ ॥ मया दत्तं मुखेस्याश्च शीतलं जलमुत्तमम् ॥ तदाश्वासो बभूवास्याश्चेतनं बाल्यमेव च ॥ ६८ ॥ क्षणं वदति हे नाथ हे कृष्णेति क्षणं सखी ॥ क्षणं रोदिति संतप्ता मूर्च्छां प्राप्नोति तत्क्षणम् ॥ ६९ ॥ राधिकायाः शरीरं च संतप्तं विरहानलैः ॥ दग्धलोहयष्टिसममस्पृश्यमनलोपमम् ॥ ७० ॥ स्वप्ने जागरणे रात्रौ दिवासु च गृहे वने ॥ जले स्थले चांतरिक्षेभ्युदये चंद्रसूर्ययोः ॥ ७१ ॥ नास्ति भेदश्च राधाया मृततुल्या जडाकृतिः ॥ शश्वत्पश्यति स्थानस्था सर्वं विष्णुमयं जगत् ॥ ७२ ॥ स्निग्धपंके पंकजानां सजलानि दलानि च ॥ निपत्य तत्कृते तल्पे सुष्वाप विरहातुरा ॥ ७३ ॥ सेविता सा प्रियालीभिः संततं श्वेतचामरैः ॥ चंदनद्रवसंसिक्ता स्निग्धवस्त्रसमन्विता ॥ ७४ ॥ राधांगस्पर्शमात्रेण पंकः संप्राप शुष्कताम् ॥ स्निग्धानि पद्मपत्राणि बभूवुर्भस्मसात्क्षणम् ॥ ७५ ॥ चंदनं शुष्कतां प्राप वर्णश्चंपकसन्निभः ॥ बभूव कज्जलाकारः केशस्य वर्णतो हरे ॥ ७६ ॥ सिंदूरबिंदू रुचिरः श्यामतां प्राप तत्क्षणम् ॥ वेषो विलासो लीला च क्रीडा त्यक्ता बभूव ह ॥ ७७ ॥ रत्नमाला तु तां दृष्ट्वा गत्वा कृष्णांतिकं तदा ॥ उवाच मधुरं वाक्यं राधाहितकरं परम् ॥ ७८ ॥ ॥ रत्नमालोवाच ॥ ॥ हे कृष्ण कमलाकांत त्वद्वियोगेन मत्सखी ॥ प्राणांस्त्यक्ष्यति शीघ्रं सा यदि नायास्यसि ध्रुवम् ॥ ७९ ॥ विचार्य मनसा कृष्ण यत्तत्समुचितं कुरु ॥ न भवेत्कामिनीहत्या येन नीति

विशारद ॥ ८० ॥ रत्नमालावचः श्रुत्वा प्रहस्योवाच माधवः ॥ हितं सत्यं नीतिसारं परिणामसुखावहम् ॥ ८१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ ईशो यद्यपि शक्तोहं निषेधं खंडितुं प्रिये ॥ तथापि न क्षमो रत्ने नियतेर्न करोम्यहम् ॥ ८२ ॥ ब्रह्मांडेषु च सर्वेषु मर्यादा स्थापिता मया ॥ तया कर्म प्रकुर्वंति मुनयश्च सुरा नराः ॥ ८३ ॥ सुदामशापाद्विच्छेदः शतवर्षमनीप्सितः ॥ भविष्यत्येव दंपत्योरावयोरेव सुन्दरि ॥ ८४ ॥ भेदो जागरणेस्याश्च मया सह सुमध्यमे ॥ संश्लेषः संततं स्वप्ने मद्वरेण भविष्यति ॥ ८५ ॥ आध्यात्मिकी मया दत्ता शोकच्छेदो भविष्यति ॥ राधां बोधय भद्रं ते यास्यामि नंदमंदिरम् ॥ ८६ ॥ इत्युक्त्वा जगतान्नाथो ययौ नंदालयं प्रति ॥ राधिकां बोधयामासुरालिसंघाश्च नारद ॥ ८७ ॥ गत्वा गृहं च पितरं ननाम मातरं तथा ॥ चकार माता क्रोडे च नवनीतं च नूतनम् ॥ ८८ ॥ मातृदत्तं च तांबूलं चखाद शीतलं जलम् ॥ उवास तत्र जगतां नाथो मातृसमीपतः ॥ ८९ ॥ सर्वैर्गोपसमूहैश्च सेवितः श्वेतचामरैः ॥ माल्यचंदनतांबूलं ते च तस्मै ददुर्मुदा ॥ ९० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णागमनं नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ यथाक्रूरः स्वशरणं गंत्वा कंसेन प्रेषितः ॥ चकार शयनं तल्पे भुक्त्वा मिष्टान्नमुत्तमम् ॥ १ ॥ सकर्पूरं च तांबूलं चखाद वासितं जलम्॥ जगाम निद्रां सुखतः सुखसंभोगमात्रतः ॥ २ ॥ ततो ददर्श सुस्वप्नं पुराणश्रुतिसंमितम् ॥ निशावशेषसमये वाद्यादिपरिवर्जिते ॥ ३ ॥ अरोगी बद्धकेशश्च वस्त्रयुग्मसमन्वितः ॥ सुतल्पशायी सुस्निग्धश्चिंताशोकविवर्जितः ॥ ४ ॥ किशोरवयसं श्यामं द्विभुजं मुरलीधरम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानं वनमालाविभूषितम् ॥ ५ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं मालतीमाल्यशोभितम् ॥ भूषितं भूषणार्हं च सद्रत्नमणिभूषणैः ॥ ६ ॥ मयूरपिच्छचूडं च सस्मितं पद्मलोचनम् ॥ एवंभूतं द्विजशिशुं ददर्श प्रथमं मुने ॥ ७ ॥ ततो ददर्श रुचिरां पतिपुत्रवतीं सतीम् ॥ पीतवस्त्रपरीधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ८ ॥ ज्वलत्प्रदीपहस्तां च शुक्लधान्यकरां वराम् ॥ शरच्चंद्रनिभास्यां च सस्मितां वरदां शुभाम् ॥ ९ ॥ ततो ददर्श विप्रं च प्रकुर्वंतं शुभाशिषम् ॥ श्वेतपद्मं राजहंसं तुरगं च सरोवरम् ॥ १० ॥ ददर्श चि

त्रितं चारु फलितं पुष्पितं शुभम् ॥ आम्रनिंबनारिकेलगुर्वर्ककदलीतरुम् ॥ ११ ॥ दर्शतं श्वेतसर्पं च स्वात्मानं पर्वतस्थितम् ॥ वृक्षस्थं च गजस्थं च तरिस्थं तुरगस्थितम् ॥ १२ ॥ वीणां वादितवंतं च भुक्तवंतं च पायसम्॥ दधिक्षीरयुतान्नं च पद्मपत्रस्थमीप्सितम् ॥ १३ ॥ कृमिविट्संहितांगं च रुदंतं मोदितं तदा ॥ शुक्लधान्यपुष्पकरं क्षणं चंदनचर्चितम् ॥ १४ ॥ प्रासादस्थं समुद्रस्थमात्मानं च सलोहितम् ॥ छिन्नभिन्नं क्षतांगं च मेदपूयसमन्वितम् ॥ १५ ॥ ततो ददर्श रजतं मणिं शुभ्रं च कांचनम् ॥ मुक्तामाणिक्यरत्नं च पूर्णकुंभजलं शुभम् ॥ १६ ॥ सुरभिं च सवत्सां च वृषभेन्द्रं मयूरकम् ॥ शुकं च सारसं हंसं चिल्लं खंजनमेव च ॥ १७ ॥ तांबूलं पुष्पमाल्यं च ज्वलदग्निं सुरार्चनम् ॥ पार्वतीप्रतिमां कृष्णप्रतिमां शिवलिंगकम् ॥ १८ ॥ विप्रबालां च बालां च सुपक्कफलितां कृषिम् ॥ देवस्थलीं च राजेंद्रं सिंहं व्याघ्रं गुरुं सुरम् ॥ १९॥ दृष्ट्वा स्वप्नं समुत्तस्थौ चकाराह्निकमीप्सितम् ॥ उद्धवं कथयामास सर्वं वृत्तांतमेव च ॥ २० ॥ उद्धवाज्ञां समादाय कृत्वा गुरुसुरार्चनम् ॥ यात्रां चकार श्रीकृष्णं ध्यत्वा मनसि नारद ॥ २१ ॥ ददर्श वर्त्मन्येवं च मंगलार्हं शुभप्रदम् ॥ वांछाफलप्रदं रम्यं पुरो मंगलसूचकम् ॥ २२ ॥ वामे शिवं शिवां पूर्णं कुंभं नकुलचाषकम् ॥ पतिपुत्रवतीं साध्वीं दिव्याभरणभूषिताम्॥ २३ ॥ शुक्लपुष्पं च माल्यं च धान्यं च खंजनं शुभम् ॥ दक्षिणे ज्वलदग्निं च विप्रं च वृषभं गजम् ॥ २४ ॥ वत्सप्रयुक्तां धेनुं च श्वेताश्वं राजहंसकम् ॥ वेश्यां च पुष्पमालां च पताकां दधि पायसम् ॥ २५ ॥ मणिं सुवर्णं रजतं मुक्तामाणिक्यमीप्सितम् ॥ मद्यं मांसं चंदनं च माध्वीकं घृतमुत्तमम् ॥ २६ ॥ कृष्णसारं फलं लाजसिद्धार्थं दर्पणं तथा ॥ विचित्रितं विमानं च सुदीप्तां प्रतिमां तथा ॥ २७ ॥ शुक्लोत्पलं पद्मवनं शंखचिल्लं च कोरकम् ॥ मार्जारं पर्वतं मेघं मयूरं शुकसारसम् ॥ २८ ॥ शंखकोकिलवाद्यानां ध्वनिं शुश्राव मंगलम् ॥ विचित्रकृष्णसंगीतं हरिशब्दं जयध्वनिम् ॥ २९ ॥ एवंभूतं शुभं दृष्ट्वा श्रुत्वा प्रहृष्टमानसः ॥ प्रविवेश हरिं स्मृत्वा पुण्यं वृन्दावनं वनम् ॥ ३० ॥ ददर्श पुरतो रम्यं रासमंडलमीप्सितम् ॥ चंदनागुरुकस्तूरीपुष्पचंदनवायुना ॥ ३१ ॥ वासितं मंगलघटै रंभास्तंभैर्विराजितम् ॥ आम्रपल्लवसंवेष्ट

पट्टसूत्रविचित्रितैः ॥ ३२ ॥ शोभितैः परितः शश्वत्पद्मरागविनिर्मितम् ॥ शोभितं शोभनार्हं च त्रिकोटिरत्नमंदिरैः ॥ ३३ ॥ रम्यैः कुंजकुटीरैश्च राजितं शतकोटिभिः ॥ रासं वृंदावनं दृष्ट्वा कियद्दूरं ययौ च सः ॥ ३४ ॥ ददर्श पुरतो रम्यं नंदव्रजमनुत्तमम् ॥ परं वैकुंठसंकाशं वैकुंठनिलयं शुभम् ॥ ३५ ॥ रत्नसोपानसंयुक्तं रत्नस्तंभैर्विराजितम् ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं सद्रत्नवलयान्वितम् ॥ ॥ ३६ ॥ खचितं मणिसारेण रचितं विश्वकर्मणा ॥ द्वारि दृष्टेन मार्गेण राजद्वारं विवेश सः ॥ ३७ ॥ पताकारत्नजालाढ्यं मुक्तामाणिक्यभूषितम् ॥ रत्नदर्पणशोभाढ्यं रत्नचित्रविचित्रितम् ॥३८॥ रत्नवीथीविरचितं मंगलं मंगलैर्घटैः ॥ अक्रूरागमनं श्रुत्वा साह्लादो नंद एव च ॥ सहितो रामकृष्णाभ्यां जगामानुव्रजाय वै ॥ ३९ ॥ वृषभान्वादिभिर्युक्तः कृत्वा वेश्यां पुरःसराम् ॥ पूर्णकुंभं गजेंद्रं च कृत्वाग्रे शुक्लधान्यकम् ॥ ४० ॥ कृष्णां गां मधुपर्कं च पाद्यं रत्नासनादिकम् ॥ गृहीत्वा सादरः शांतः सस्मितो विनतस्तथा ॥ ४१ ॥ आनंदयुक्तो नंदश्च सगणः सह बालकः ॥ दृष्ट्वाक्रूरं महाभागं तूर्णमालिंगनं ददौ ॥ ४२ ॥ प्रणेमुः शिरसा सर्वे गोपा जग्मुराशिषम् ॥ परस्परं च संयोगो बभूव गुणवान्मुने ॥४३॥ क्रोडे चकाराक्रूरश्च कृष्णं रामं क्रमेण च ॥ चुचुंब गंडयुगले पुलकांचितविग्रहः ॥ ४४ ॥ साश्रुनेत्रोतिसाह्लादः कृतार्थः सिद्धवांछितः ॥ ददर्श कृष्णं द्विभुजं क्षणं श्यामलसुंदरम् ॥४५॥ पीतवस्त्रपरीधानं मालतीमाल्यभूषितम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं परं वंशीधरं वरम् ॥ ४६ ॥ स्तुतं ब्रह्मेशशेषाद्यैर्मुनींद्रैः सनकादिभिः ॥ वीक्षितं गोपकन्याभिः परिपूर्णतमं विभुम् ॥ ४७ ॥ क्षणं ददर्श क्रोडस्थं सस्मितं च चतुर्भुजम् ॥ लक्ष्मीसरस्वतीयुक्तं वनमालाविभूषितम् ॥४८॥ सुनंदनंदकुमुदैः पार्षदैः परिसेवितम् ॥ सेवितं सिद्धसंघैश्च भक्तिनम्रैः परात्परम् ॥ ४९ ॥ क्षणं ददर्श देवं तं पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं नागराजविराजितम् ॥ ॥ ५० ॥ दिगंबरं परब्रह्म भस्मांगं च जटायुतम् ॥ जपमालाकरं ध्याननिष्ठं श्रेष्ठं च योगिनाम् ॥ ५१ ॥ क्षणं चतुर्मुखं ध्याननिष्ठं श्रेष्ठं मनीषिणाम् ॥ क्षणं धर्मस्वरूपं च शेषरूपं क्षणं क्षणम् ॥ ५२ ॥ क्षणं भास्कररूपं च ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ क्षणं परमशोभाढ्यं कोटिकंदर्पनिंदितम् ॥ ५३ ॥ कामिनीकमनीयं च कामुकं कामसंयु

तम् ॥ एवंभूतं शिशुं दृष्ट्वा स्थापयामास वक्षसि ॥ ५४ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये नंददत्ते च नारद ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं भक्त्या पुलकांचित विग्रहः ॥ प्रणम्य शिरसा भूमौ तुष्टाव पुरुषोत्तमम् ॥ ५५ ॥ ॥ अक्रूर उवाच ॥ ॥ नमः कारणरूपाय परमात्मस्वरूपिणे ॥ ॥ ५६ ॥ सर्वेषामपि विश्वानामीश्वराय नमोनमः ॥ पराय प्रकृतेरीशपरात्परतराय च ॥ ५७ ॥ निर्गुणाय निरीहाय नीरूपाय स्वरूपिणे ॥ सर्वदेवस्वरूपाय सर्वदेवेश्वराय च ॥ ५८ ॥ सर्वदेवाधिदेवाय विश्वादिभूतरूपिणे ॥ असंख्येषु च विश्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवात्मक ॥ ५९ ॥ स्वरूपायादिबीजाय तदीशविश्वरूपिणे ॥ नमो गोपांगनेशाय गणेशेश्वररूपिणे ॥ ६० ॥ नमः सुरगणेशाय राधेशाय नमोनमः ॥ राधारमणरूपाय राधारूपधराय च ॥ ६१ ॥ राधाराध्याय राधायाः प्राणाधिकतराय च ॥ राधासाध्याय राधाधिदेवप्रियतमाय च ॥ ६२ ॥ राधाप्राणाधिदेवाय विश्वरूपाय ते नमः ॥ वेदस्तुतात्मवेदज्ञरूपिणे वेदिने नमः ॥ ६३ ॥ वेदाधिष्ठातृदेवाय वेदबीजाय ते नमः ॥ यस्य लोमसु विश्वानि चासंख्यानि च नित्यशः ॥ ६४ ॥ महद्विष्णोरीश्वराय विश्वेशाय नमो नमः ॥ स्वयं प्रकृतिरूपाय प्राकृताय नमोनमः ॥ ६५ ॥ प्रकृतीश्वररूपाय प्रधानपुरुषाय च ॥ इत्येवं स्तवनं कृत्वा मूर्च्छामाप सभातले ॥ ६६ ॥ पपात सहसा भूमौ पुनरीशं ददर्श सः ॥ बहिःस्थं हृदयस्थं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ ६७ ॥ परितः श्यामरूपं च विश्वस्थं विश्वमेव च ॥ अक्रूरं मूर्च्छितं दृष्ट्वा नंदः सादरपूर्वकम् ॥ ६८ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास नारद ॥ पप्रच्छ सर्ववृत्तांतं किंस्विद्दृष्टमिति त्वया ॥ ६९ ॥ मिष्टान्नं भोजयामास कुशलं च पुनःपुनः ॥ अक्रूरः कथयामास कंसवृत्तांतमीप्सितम् ॥ ॥ ७० ॥ स्वपित्रोर्मोक्षणार्थं च गमनं रामकृष्णयोः ॥ इत्यक्रूरकृतं स्तोत्रं यः पठेत्सुसमाहितः ॥ ७१ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रमभार्यो लभते प्रियाम् ॥ अधनो धनमाप्नोति निर्भूमिरुर्वरां महीम् ॥ ७२ ॥ हतप्रजः प्रजालाभं प्रतिष्ठां चाप्रतिष्ठितः ॥ यशः प्राप्नोति विपुलमयशस्वी च लीलया ॥ ७३ ॥ अथ सुष्वाप समये परं संहृष्टमानसः ॥ रम्ये चंपकतल्पे च कृष्णं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ७४ ॥ प्रातरुत्थाय सहसा कृत्वाह्निकमनुत्तमम् ॥ स्वरथे स्थापयामास रामं कृष्णं जगत्पतिम् ॥ ७५ ॥ गव्यं पंचप्रकारं च नानाद्रव्यं

सुदुर्लभम् ॥ वृषभानं च नंदं च सुनंदं चंद्रभानकम् ॥ ७६ ॥ नानाप्रकारं वाद्यं च मृदंगमुरजादिकम् ॥ पटहं पणवं चैव ढक्कां दुंदुभिमानकम् ॥ ७७ ॥ सर्वां संनहनीं कांस्यपट्टमर्दलमंडवीम् ॥ वादयामास सानंदं नंदगोपो व्रजेश्वरः ॥ ७८ ॥ श्रुत्वा वाद्यं च गोप्यश्च गमनं रामकृष्णयोः ॥ दृष्ट्वा कृष्णं रथस्थं तमाययुः कोपपीडिताः ॥ ७९ ॥ कृष्णेन वारिताः सर्वाः प्रेरिता राधया द्विज ॥ बभंजुरीश्वररथं पादाघातेन लीलया ॥ ८० ॥ तत्र सर्वेषु गोपेषु हाहाकारं कृतेषु च ॥ प्रययुर्बलवत्यश्च कृष्णं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ८१ ॥ काचित्क्रूरं तमक्रूरं भर्त्सयामास कोपतः ॥ काश्चिद्बद्ध्वा च वस्त्रेण चाक्रूरं प्रययुस्ततः ॥ ८२ ॥ काचित्तं ताडयामास कंकणेन करेण च ॥ तद्वस्त्रं हारयामास कृत्वा विवसनं मुने ॥ ८३ ॥ क्षतविक्षतसर्वांगं दृष्ट्वाक्रूरं च माधवः ॥ जगाम राधानिकटं बोधयामास तां पुनः ॥ ८४ ॥ अध्यात्मिकेन योगेन विनयेन च सादरम् ॥ अक्रूरं बोधयामास बोधयामास तां विभुः ॥ ८५ ॥ आकाशात्पतितं दिव्यं मंत्रप्रस्थापितं रथम् ॥ विचित्रवस्त्रसंयुक्तं ददर्श पुरतो हरिः ॥ ८६ ॥ खचितं मणिराजेन रचितं विश्वकर्मणा ॥ तं दृष्ट्वा मातृभवनमाजगाम जगत्पतिः ॥ ८७ ॥ भुक्त्वा पीत्वा सुखं सुप्त्वा भगवान्सह बांधवः ॥ तस्थौ मुनींद्रदेवेंद्रब्रह्मेशशेषवंदितः ॥ ८८ ॥ सुषुपुर्गोपिकाः सर्वाः परं संहृष्टमानसाः ॥ पुष्पतल्पे च रम्ये च राधया सह नारद ॥ ८९ ॥ सर्वे चानंदयुक्ताश्च जना गोकुलवासिनः ॥ केचिद्गोपाश्च ननृतुः केचित्संगीततत्पराः ॥ ९० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे गोपीविषयो नाम सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ॥ ७० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ राधिकायां च सुप्तायां सुप्तासु गोपिकासु च ॥ पुष्पचंदनतल्पे च वायुना सुरभीकृते ॥ १ ॥ तृतीयप्रहरेतीते निशायां च शुभेक्षणे ॥ शुभचंद्रर्क्षयोगे चाऽमृतयोगसमन्विते ॥ २ ॥ सौम्यस्वामियुते लग्ने सौम्यग्रहविलोकिते ॥ पापग्रहसमासक्तदुष्टदोषादिवर्जिते ॥ ३ ॥ यशोदां बोधयामास कारयामास मंगलम् ॥ बंधूनाश्वासयामास समुत्थाय हरिः स्वयम् ॥ ४ ॥ वाद्यं निषेधयामास राधिकाभयभीतवत् ॥ स्वतंत्रो विश्वकर्ता च पाता भर्ता स्वतंत्रवत् ॥ ५ ॥ प्रक्षाल्य पादयु

शूलं धृत्वा धौते च वाससी ॥ उवास संस्कृते स्थाने विलिप्ते चंदनादिना ॥ ६ ॥ फलपल्लवसंयुक्तं संस्कृतं चंदनादिभिः ॥ वामे कृत्वा पूर्णकुंभं वह्निं विप्रं स्वदक्षिणे ॥ ७ ॥ पतिपुत्रवतीं दीपं दर्पणं पुरतस्तथा ॥ दूर्वाकांडं च सुस्निग्धं पुष्पं धान्यं सितं शुभम् ॥ ॥ ८ ॥ गुरुदत्तं गृहीत्वा च प्रददौ मस्तकोपरि ॥ घृतं ददर्श माध्वीकं रजतं कांचनं दधि ॥ ९ ॥ चंदनं लेपनं कृत्वा पुष्पमाला गले दधौ ॥ गुरुवर्गं ब्राह्मणं च वंदयामास भक्तितः ॥ १० ॥ शंखध्वनिं वेदपाठं संगीतं मंगलाष्टकम् ॥ विप्राशीर्वचनं रम्यं शुश्राव परमादरम् ॥ ११ ॥ ध्यात्वा मंगलरूपं च सर्वत्र मंगलप्रदम् ॥ चिक्षेप दक्षिणं पादं सुंदरं स्वात्मविग्रहम् ॥ १२ ॥ विधृत्य नासिकां वामभागं मध्यमया विभुः ॥ विसृज्य वायुसंपूर्णं नासादक्षिणरंध्रतः ॥ १३ ॥ ततो ययौ नंदनंदो नंदस्य प्रांगणं वरम् ॥ सानंदः परमानंदो नित्यानंदः सनातनः ॥ १४ ॥ नित्योऽनित्यो नित्यबीजस्वरूपो नित्यविग्रहः ॥ नित्यांगभूतो नित्येशो नित्यकृत्यविशारदः ॥ १५ ॥ नित्यंनूतनरूपश्च नित्यनूतनयौवनः ॥ नित्यो नूतवेषश्च वयसा नित्यनूतनः ॥ १६ ॥ नित्यनूतनसंभाषो यत्प्रेम नित्यनूतनम् ॥ नित्यनूतनसंप्राप्तिः सौभाग्यं नित्यनूतनम् ॥ १७ ॥ सुधारसपरं मिष्टं यद्वाक्यं नित्यनूतनम ॥ नित्यनूतनभक्तं च यत्पदं नित्यनूतनम् ॥ १८ ॥ स्थायंस्थायं प्रांगणेस्मिन्मायेशो मायया युतः ॥ अतीव रम्ये सुस्निग्धो बभूव गमनोन्मुखः ॥ १९ ॥ रंभास्तंभसमूहैश्च रसालपल्लवान्वितैः ॥ पटसूत्रनिबद्धैश्च सुंदरैश्च सुसंस्कृते ॥ २० ॥ पद्मरागेण खचिते रचिते विश्वकर्मणा ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तैश्च चंदनैश्च सुसंस्कृते ॥ २१ ॥ तत्र तस्थौ स्वयं कृष्णः सहाक्रूरः सबांधवः ॥ यशोदया समाश्लिष्टो वामपार्श्वेन मायया ॥ २२ ॥ नंदेनानंदयुक्तेनाऽश्लिष्टो दक्षिणपार्श्वतः ॥ संभाषितो बांधवैश्च पित्रा मात्रा च चुंबितः ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे यात्रामंगलं नामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ कृष्णो गुरुं नत्वा निर्गम्य शिबिरान्मुने ॥ आरुह्य स्वर्गयानं च शुभां मधुपुरीं ययौ ॥ १ ॥ विवेश मथुरां रम्यां सहाक्रूरगणैः समम् ॥ निर्जित्य शक्रनगरीं शोभायुक्तां मनोहराम् ॥ २ ॥ रत्नश्रेष्ठेन खचितां रचितां विश्वकर्मणा ॥ अमूल्य

रत्नकलशै राजितैश्च विराजिताम् ॥ ३ ॥ राजमार्गशतैरिष्टैर्वेष्टितां रुचिरैर्वरैः ॥ चंद्राकारैश्चंद्रसारैर्मणिभिः परिसंस्कृतैः ॥ ४ ॥ विचित्रैर्मणिसारैश्च वीथीशतविनिर्मितैः ॥ शोभितैर्वणिजैः श्रेष्ठैः पुण्यवस्तुसमन्वितैः ॥ ५ ॥ सरोवरसहस्रैश्च परितः परिशोभिताम् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशैः पद्मरागविराजितैः ॥ ६ ॥ रत्नालंकारभूषाढ्यैः शोभितां पद्मिनीगणैः ॥ स्थिरयौवनसंयुक्तैर्निमेषरहितैः परैः ॥ ७ ॥ साक्षतैरूर्ध्ववदनैः कृष्णदर्शनलालसैः ॥ भ्रूभंगलीलालोलैश्च शश्वच्चंचललोचनैः ॥ ८ ॥ शश्वत्कामसमायुक्तैः पीनश्रोणिपयोधरैः ॥ कोमलांगैर्मध्यकूपे रतिरासविशारदैः ॥ ९ ॥ रत्ननिर्माणयानानां कोटिभिः परिशोभिताम् ॥ भूषणैर्भूषिताभिश्च चित्रिताभिश्च चित्रकैः ॥ १० ॥ नानाप्रकारश्रीयुक्तां पुष्पोद्यानत्रिकोटिभिः ॥ नानापुष्पैः पुष्पिताभिर्युक्ताभिर्मधुमूदनैः ॥ ११ ॥ माधुर्यमधुसंयुक्तैर्मधुलुब्धैर्मुदान्वितैः ॥ माध्वीकमधुमत्तैश्च युक्तैर्मधुकरीचयैः ॥ १२ ॥ नानाप्रकारदुर्गैश्च दुर्गम्यां वैरिणां गणैः ॥ रक्षितां रक्षकैः शश्वद्रक्षाशास्त्रविशारदैः ॥ १३ ॥ त्रिकोट्यट्टालिकाभिश्च संयुक्तां सुमनोहराम् ॥ रचितां किल सद्रत्नैर्विचित्रैर्विश्वकर्मणा ॥ १४ ॥ एवंभूतां च मथुरां दृष्ट्वा कमललोचनः ॥ ददर्श पथि कुब्जां तां वृद्धामतिजरातुराम् ॥ १५ ॥ यांतीं दंडसहायेन चातिनम्रां नमद्वलीम् ॥ रुषितां विकृताकारां बिभ्रतीं चंदनद्रवम् ॥ १६ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च स्पृष्टमात्रेण नारद ॥ सुगंधिमकरंदेन गंधाढ्यं सुमनोहरम् ॥ १७ ॥ सा दृष्ट्वा सस्मिता वृद्धा श्रीकांतं शांतमीश्वरम् ॥ श्रीयुक्तं श्रीनिवासं तं श्रीबीजं श्रीनिकेतनम् ॥ १८ ॥ प्रणम्य सहसा मूर्ध्ना भक्तिनम्रा पुटांजलिः ॥ प्रददौ चंदनं तस्य गात्रे श्यामलसुन्दरे ॥ १९ ॥ गात्रेषु तद्गुणानां च स्वर्णपात्रकरा वरा ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं कृष्णं प्रणनाम पुनःपुनः ॥ २० ॥ श्रीकृष्णदृष्टिमात्रेण श्रीयुक्ता सा बभूव ह ॥ सहसा श्रीसमा रम्या रूपेण यौवनेन च ॥२१॥ वह्निशुद्धा सुवसना रत्नभूषणभूषिता ॥ यथा द्वादशवर्षीया कन्या धन्या मनोहरा ॥ २२ ॥ बिंबोष्ठी सस्मिता श्यामा तप्तकांचनसन्निभा ॥ सुश्रोणी सुदती बिल्वफलतुल्यपयोधरा ॥ २३ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणहारसारविराजिता ॥ गजेंद्रराजगमना रत्नमंजीररंजिता ॥ २४ ॥ बिभ्रती कबरीभारं मालतीमाल्यवेष्टितम् ॥ रक्षितं वाम

भागेन रुचिरं वर्तुलाकृतिम् ॥ २५ ॥ सिंदूरबिंदुं दधती दाडिमीकुसुमाकृतिम् ॥ कस्तूरीबिंदुमुपरि सार्द्धं चंदनबिंदुभिः ॥२६॥ रत्नदर्पणहस्ता च प्रशस्ता रतिकर्मसु ॥ श्रीकृष्णं वरयामास लोललोचनकोणतः ॥ २७ ॥ श्रीवासस्तां समाश्वास्य ययौ स्थानांतरं परम् ॥ कृतार्थरूपा सा प्रीत्या ययौ पद्मा यथालयम् ॥ २८ ॥ सा ददर्श स्वभवनं यथा पद्मालयालयम् ॥ रत्नशय्याविरचितं सद्रत्नसारनिर्मितम् ॥ २९ ॥ रत्नप्रदीपराजीभी राजिताभिश्च राजितम् ॥ रत्नदर्पणराजैश्च राजितं परितस्ततः ॥ ३० ॥ सिंदूरवस्त्रतांबूलं श्वेतचामरमाल्यकम् ॥ बिभ्रतीभिश्च दासीभिर्वेष्टितं दाससंघकैः ॥ ३१ ॥ तत्र गत्वा च भुक्त्वा च मिष्टान्नं परमं मुदा ॥ सुष्वाप रत्नपर्यंके सा दासीभिश्च सेविता ॥ ३२ ॥ सकर्पूरं च तांबूलं कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ चंदनं स्थापयामास स्वतल्पे हरये सती ॥ ३३ ॥ मालतीमाल्ययुगुलं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ शीतलं सलिलं स्वादु मिष्टान्नं स्वसमीपतः ॥ ३४ ॥ कर्मणा मनसा वाचा चिंतयंती हरेः पदम् ॥ हरेरागमनं चापि मुखचंद्रं मनोहरम् ॥ ३५ ॥ जगत्कृष्णमयं शश्वत्पश्यंती कामुकी मुने ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं कामसक्तं च कामुकम् ॥ ३६ ॥ ततो ददर्श श्रीकृष्णो मालाकारं मनोहरम् ॥ मालासमूहं बिभ्रंतं गच्छंतं राजमंदिरम् ॥ ३७ ॥ सोपि दृष्ट्वा च श्रीकांतं प्रणम्य शिरसा भुवि ॥ ददौ माल्यसमूहं च कृष्णाय परमात्मने ॥ ३८ ॥ कृष्णस्तस्मै वरं दत्त्वा स्वदास्यमतिदुर्लभम् ॥ माल्यं गृहीत्वा प्रययौ राजमार्गं वरं वरः ॥ ३९ ॥ ततो ददर्श रजकं बिभ्रंतं वस्त्रपुंजकम् ॥ अहंकृतिबलिष्ठं च सततं यौवनोद्धतम् ॥ ॥ ४० ॥ वस्त्रं ययाचे तं कृष्णो विनयेन महामुने ॥ स तस्मै न ददौ वस्त्रं तमुवाच च निष्ठुरम् ॥ ४१ ॥ ॥ रजक उवाच ॥ ॥ गोरक्षकानां त्वयोग्यं वस्त्रमेतत्सुदुर्लभम् ॥ राजयोग्यं च हे मूढ हे गोपजनवल्लभ ॥४२॥ गृहीत्वा गोपकन्याश्च कन्यालोलुप लंपट ॥ यद्विहारः कृतस्तत्र वृन्दारण्येप्यराजके ॥ ४३ ॥ न चात्र तादृशं कर्म राज्ञः कंसस्य वर्त्मनि ॥ विद्यमानोत्र राजेंद्रः शास्ता दुष्टस्य तत्क्षणम् ॥ ४४ ॥ रजकस्य वचः श्रुत्वा जहास मधुसूदनः ॥ जहास बलदेवश्च साक्रूरो गोपवर्गकः ॥ ४५ ॥ तं निहत्य चपेटेन जग्राह वस्त्रपुंजकम् ॥ वस्त्रं संधारयामास श्रीकृष्णः सगणस्तथा ॥ ४६ ॥ रत्नयानेन गोलोकं पार्षदैर्वेष्टितेन च ॥ ययौ रजकराजश्च

धृत्वा दिव्यकलेवरम् ॥ ४७ ॥ शश्वद्यौवनयुक्तं च जरामृत्युहरं वरम् ॥ पीतवस्त्रसमासक्तं सस्मितं श्यामसुन्दरम् ॥ ४८ ॥ बभूव सोपि गोलोके पार्षदेषु च पार्षदः ॥ कृष्णस्यागमनं तत्र सस्मार सततं वशी ॥ ४९ ॥ अस्तं गतो दिनकरोप्यक्रूरः स्वगृहं ययौ ॥ कृष्णस्यानुमतिं प्राप्य कृष्णोपि कस्यचिद्गृहम् ॥ ५० ॥ वैष्णवस्य कुविंदस्य तस्मिन्नस्तधनस्य च ॥ सानंदो नंदसहितो बलदेवादिभिर्युतः ॥ ५१ ॥ स भक्तः पूजयामास प्रणम्य श्रीनिकेतनम् ॥ तस्मै ददौ स्वदास्यं च वरं ब्रह्मादिदुर्लभम्[1] ॥ ५२ ॥ पर्यंके सुषुपुः सर्वे भुक्त्वा मिष्टान्नमुत्तमम् ॥ निद्रां च लेभे सा कुब्जा निद्रेशोपि ययौ मुदा ॥ ५३ ॥ गत्वा ददर्श कुब्जां तां रत्नतल्पे च निद्रिताम् ॥ दासीगणैः परिवृतां सुन्दरीं कमलामिव ॥ ५४ ॥ बोधयामास तां कृष्णो न दासीश्चापि निद्रिताः ॥ तामुवाच जगन्नाथो जगन्नाथप्रियां सतीम् ॥ ५५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ त्यज निद्रां महाभागे शृंगारं देहि सुन्दरि ॥ पुरा शूर्पणखा त्वं च भगिनी रावणस्य च ॥ ५६ ॥ रामजन्मनि मद्धेतोस्त्वया कांते तपः कृतम् ॥ तपःप्रभावान्मां कांतं भज श्रीकृष्णजन्मनि ॥ ५७ ॥ अधुना सुखसंभोगं कृत्वा गच्छ ममालयम् ॥ सुदुर्लभं च गोलोकं जरामृत्युहरं परम् ॥ ५८ ॥ इत्युक्त्वा श्रीनिवासश्च कृत्वा तामेव वक्षसि ॥ नग्नां चकार शृंगारं चुंबनं चापि कामुकीम् ॥ ५९ ॥ सा सस्मिता च श्रीकृष्णं नवसंगमलज्जिता ॥ चुचुंबे गंडे क्रोडे तां चकार कमलां यथा ॥ ६० ॥ सुरतेर्विरतिर्नास्ति दंपती रतिपंडितौ ॥ नानाप्रकारसुरतं बभूव तत्र नारद ॥ ६१ ॥ स्तनश्रोणियुगं तस्या वीक्षितं च चकार ह ॥ भगवान्नखरैस्तीक्ष्णैर्दशनैरधरं वरम् ॥ ६२ ॥ निशावसानसमये वीर्याधानं चकार सः ॥ सुखसंभोगभोगेन मूर्च्छामाप च सुंदरी ॥ ६३ ॥ तत्राजगाम तां तंद्रा कृष्णवक्षःस्थलस्थिताम् ॥ बुबुधे न दिवारात्रं स्वर्गं मर्त्यं जलं स्थलम् ॥ ६४ ॥ सुप्रभाता च रजनी बभूव रजनीपतिः ॥ पत्युर्व्यतिक्रमेणैव लज्जयेव मलीमसः ॥ ॥ ६५ ॥ अथाजगाम गोलोकाद्रथो रत्नविनिर्मितः ॥ जगाम तेन तं लोकं धृत्वा दिव्यकलेवरम् ॥ ६६ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानं

---

१ ब्रह्मादिदेवदुर्लभम्–इ० पा० ।

रत्नभूषणभूषितम् ॥ प्रतप्तकांचनाभासं नित्यं जन्मादिवर्जितम् ॥ ६७ ॥ सा बभूव च तत्रैव गोपी चंद्रमुखी मुने ॥ गोप्यः कतिविधास्तस्या बभूवुः परिचारिकाः ॥ ६८ ॥ भगवानपि तत्रैव क्षणं स्थित्वा स्वमंदिरम् ॥ जगाम यत्र नंदश्च सानंदो नंदनंदनः ॥ ॥ ६९ ॥ अथ कंसो निशायां च निद्रायां भयविह्वलः ॥ ददर्श दुःखदुःस्वप्नमात्मनो मृत्युसूचकम् ॥ ७० ॥ ददर्श सूर्यं भूमिस्थं चतुःखंडं नभश्च्युतम् ॥ दशखंडं चंद्रबिंबं भूमिस्थं खाच्युतं मुने ॥ ७१ ॥ पुरुषान्विकृताकारान्रज्जुहस्तान्दिगंबरान् ॥ विधवां शूद्रपत्नीं च नग्नां च च्छिन्ननासिकाम् ॥ ७२ ॥ हसंतीं चूर्णतिलकां श्वेतकृष्णोच्चमूर्द्धजाम् ॥ खड्गखर्परहस्तां च लोलजिह्वां च बिभ्रतीम् ॥ ७३ ॥ रुंडमालासमायुक्तां गर्दभं महिषं वृषम् ॥ सूकरं भल्लुकं काकं गृध्रं कंकं च वानरम् ॥ ७४ ॥ द्विजं कुक्कुरं नक्रं शृंगालं भस्मपुंजकम् ॥ अस्थिराशिं तालफलं केशं कार्पासमुल्बणम् ॥७५॥ निर्वाणांगारमुल्कां च शवं मर्त्यं चिताश्रितम् ॥ कुलालतैलकाराणां चक्रं वक्रं कपर्दकम् ॥७६॥ श्मशानं दग्धकाष्ठं च शुष्ककाष्ठं कुशं तृणम् ॥ गच्छंतं च कबंधं च नदंतं मृतमस्तकम् ॥७७॥ दग्धस्थानं भस्मयुतं तडागं जलवर्जितम् ॥ दग्धमत्स्यं च लोहं च निर्वाणदग्धकाननम् ॥ ७८ ॥ गलत्कुष्ठं च वृषलं नग्नं च मुक्तमूर्द्धजम् ॥ अतीव रुष्टं विप्रं च शपंतं गुरुमीदृशम् ॥ ७९ ॥ अतीव रुष्टं भिक्षुं च योगिनं वैष्णवं नरम् ॥ एवं दृष्ट्वा समुत्थाय कथयामास मातरम् ॥ ८० ॥ पितरं भ्रातरं पत्नीं रुदंतीं प्रेमविह्वलाम् ॥ मंचकान्कारयामास स्थापयामास हस्तिनम् ॥ ८१ ॥ मल्लं सैन्यं च योद्धारं कारयामास मंगलम् ॥ सभां च कारयामास पुण्यं स्वस्त्ययनं शिवम् ॥ यत्नेन योजयामास योगे युक्तं पुरोहितम् ॥ ॥ ८२ ॥ उवास मंचके रम्ये धृत्वा खड्गं विलक्षणम् ॥ रणे नियोजयामास योद्धारं युद्धकोविदम् ॥ ८३ ॥ वासयामास राजेंद्रान्ब्राह्मणांश्च मुनीश्वरान् ॥ ब्राह्मणांश्च सुहृद्वर्गान्धर्मिष्ठान्व्रणकोविदान् ॥ ८४ ॥ अथाजगाम गोविंदो रामेण सह नारद ॥ महेशस्य धनुर्मध्यं बभंज तत्र लीलया ॥८५॥ शब्देन तस्य मथुरा बधिरा च बभूव ह ॥ विषादं प्राप कंसश्च मुदं च देवकीसुतः ॥८६॥ उपस्थितः सभामध्ये गजमल्लं निहत्य च ॥ योगी ददर्श तं देवं परमात्मानमीश्वरम् ॥८७॥ यथाहृत्पद्ममध्यस्थं तादृशं बहिरेव च ॥ राजेंद्र

रूपं राजानः शास्तारं दंडधारिणाम् ॥ ८८ ॥ पिता माता दुग्धमुखं स्तनांधं बालकं यथा ॥ कामिन्यः कोटिकंदर्पलीलालावण्यधारिणम् ॥ ८९ ॥ कंसश्च कालपुरुषं वैरिणं तस्य बांधवाः ॥ मल्ला मृत्युप्रदं चैव प्राणतुल्यं च यादवाः ॥ ९० ॥ नमस्कृत्य मुनीन्विप्रान्पितरं मातरं गुरुम् ॥ जगाम मंचकाभ्याशं हस्ते कृत्वा सुदर्शनम् ॥ ९१ ॥ दृष्ट्वा भक्तं भक्तबंधुः कृपया च कृपानिधिः ॥ आकृष्य मंचकात्कंसं जघान लीलया मुने ॥ ९२ ॥ राजा ददर्श विश्वं च सर्वं कृष्णमयं परम् ॥ पुरतो रत्नयानं च हीरकाहारभूषितम् ॥ ९३ ॥ ययौ विष्णुपदं स्फीतो दिव्यरूपं विधाय च ॥ तेजो विवेश परमं कृष्णपादांबुजे मुने ॥ ९४ ॥ निवृत्य तस्य सत्कारं ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ॥ ददौ राज्यं राजछत्रमुग्रसेनाय धीमते ॥ ९५ ॥ स बभूव नृपेंद्रश्च चंद्रवंशसमुद्भवः ॥ विललाप कंसमाता पत्नीवर्गश्च तत्पिता ॥९६॥ बांधवा मातृवर्गश्च भगिनी भ्रातृकामिनी ॥ दर्शनं देहि राजेंद्र समुत्तिष्ठ नृपासने ॥९७॥ राज्यं रक्ष धनं रक्ष बांधवे बलमेव च ॥ क्व यासि बांधवान्हित्वा त्वमनाथान्महाबल ॥ ९८ ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतमसंख्यं विश्वमेव च ॥ सर्वं चराचराधारं यः सृजत्येव लीलया ॥ ९९ ॥ ब्रह्मेशशेषधर्माश्च दिनेशश्च गणेश्वरः ॥ मुनींद्रवर्गो देवेंद्रो ध्यायते यमहर्निशम् ॥ १०० ॥ वेदाः स्तुवंति यं कृष्णं स्तौति भीता सरस्वती ॥ स्तौति यं प्रकृतिर्हृष्टा प्राकृतं प्रकृतेः परम् ॥ १ ॥ स्वेच्छामयं निरीहं च निर्गुणं च निरंजनम् ॥ परात्परतरं ब्रह्म परमात्मानमीश्वरम् ॥ २ ॥ नित्यं ज्योतिःस्वरूपं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ नित्यानंदं च नित्यं च नित्यमक्षरविग्रहम् ॥ ३ ॥ सोवतीर्णो हि भगवान्भारावतरणाय च ॥ गोपालबालवेषश्च मायेशो मायया प्रभुः ॥ ४ ॥ स यं हंति च सर्वेशो रक्षिता तस्य कः पुमान् ॥ स यं रक्षति सर्वात्मा तस्य हंता न कोपि च ॥ ५ ॥ इत्येवमुक्त्वा सर्वश्च विरराम महामुने ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास तेभ्यः सर्वं धनं ददौ ॥ ६ ॥ भगवानपि सर्वात्मा जगाम पितुरंतिकम् ॥ छित्वा च लोहनिगडं तयोर्मोक्षं चकार सः ॥ ७ ॥ ननाम दंडवद्भूमौ मातरं पितरं तथा ॥ तुष्टाव भक्त्या देवेशो भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ पितरं मातरं विद्यामंत्रदं गुरुमेव च ॥ यो न पुष्णाति पुरुषो यावज्जीवं च सोऽशुचिः ॥ ९ ॥ सर्वेषामपि पूज्यानां पिता वंद्यो महान्

गुरुः ॥ पितुः शतगुणैर्माता गर्भधारणपोषणात् ॥ ११० ॥ माता च पृथिवीरूपा सर्वेभ्यश्च हितैषिणी ॥ नास्ति मातुः परो बंधुः सर्वेषां जगतीतले ॥ १११ ॥ विद्यामंत्रप्रदः सत्यं मातुः परतरो गुरुः ॥ न हि तस्मात्परः कोपि वंद्यः पूज्यश्च वेदतः ॥ ११२ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णो बलभद्रो ननाम च ॥ माता चकार तौ क्रोडे पिता च सादरं मुने ॥ ११३ ॥ मिष्टान्नं परमं तौ च भोजयामास सादरम् ॥ नंदं च भोजयामास गोपालान्परमादरम् ॥ ११४ ॥ मंगलं कारयामास भोजयामास ब्राह्मणान् ॥ वसुर्वसुसमूहं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ११५ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे कंसवधवसुदेवदेवकीमोक्षणं नाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ कृष्णश्च सानंदं नंदं तं पितरं बलः ॥ बोधयामास शोकार्तं दिव्यैराध्यात्मिकादिभिः ॥ १ ॥ उच्चै रुदंतं निश्चेष्टं पुत्रविच्छेदकातरम् ॥ दत्त्वा तस्मै मणिश्रेष्ठमित्युवाच जगत्पतिः ॥ २ ॥ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ निबोध नंद सानंदं त्यज शोकं मुदं लभ ॥ ज्ञानं गृहाण मद्दत्तं यद्दत्तं ब्रह्मणे पुरा ॥ ३ ॥ यद्यद्दत्तं च शेषाय गणेशायेश्वराय च ॥ दिनेशाय मुनीशाय योगीशाय च पुष्करे ॥ ४ ॥ कः कस्य पुत्रः कस्तातः का माता कस्यचित्कुतः ॥ आयांति यांति संसारं परं स्वकृतकर्मणा ॥ ५ ॥ कर्मानुसाराज्जंतुश्च जायते स्थानभेदतः ॥ कर्मणा कोपि जंतुश्च योगींद्राणां नृपस्त्रियाम् ॥ ६ ॥ द्विजपत्न्यां क्षत्रियाणां वैश्यायां शूद्रयोनिषु ॥ तिर्यग्योनिषु कश्चिच्च कश्चित्पश्वादियोनिषु ॥ ७ ॥ ममैव मायया सर्वे सानंदा विषयेषु च ॥ देहत्यागे विषण्णाश्च विच्छेदे बांधवस्य च ॥ ८ ॥ प्रजाभूमिधनादीनां विच्छेदो मरणाधिकः ॥ नित्यं भवति मूढश्च न च विद्वाञ्छुचा युतः ॥ ९ ॥ मद्भक्तो भक्तियुक्तश्च मद्याजी विजितेंद्रियः ॥ मन्मंत्रोपासकश्चैव मत्सेवानिरतः शुचिः ॥ १० ॥ मद्भयाद्वाति वातोयं रविर्भाति च नित्यशः ॥ भाति चंद्रो महेंद्रश्च कालभेदे च वर्षति ॥११॥ वह्निर्दहति मृत्युश्च चरत्येव हि जंतुषु ॥ बिभर्ति वृक्षः कालेन पुष्पाणि च फलानि च ॥ १२ ॥ निराधारश्च वायुश्च वाय्वाधारश्च कच्छपः ॥ शेषश्च कच्छपाधारः शेषाधाराश्च पर्वताः ॥ १३ ॥ तदाधाराश्च पातालाः सप्त एव हि पंक्तितः ॥ निश्चलं च जलं तस्माज्जलस्था च वसुन्धरा ॥१४॥

सप्तस्वर्गं धराधारं ज्योतिश्चक्रं ग्रहाश्रयम् ॥ निराधारश्च वैकुंठो ब्रह्मांडेभ्यः परो वरः ॥ १५ ॥ तत्परश्चापि गोलोकः पंचा शत्कोटियोजनात् ॥ ऊर्ध्वं निराश्रयश्चापि रत्नसारविनिर्मितः ॥ १६ ॥ सप्तद्वारः सप्तसारः परिखासप्तसंयुतः ॥ लक्षप्राकारयुक्त श्च नद्या विरजया युतः ॥ १७ ॥ वेष्टितो रत्नशैलेन शतशृंगेण चारुणा ॥ योजनायुतमानं च यस्यैकं शृंगमुज्ज्वलम् ॥ १८ ॥ शत कोटियोजनश्च शैल उच्छ्रित एव च ॥ दैर्घ्यं तस्य शतगुणं प्रस्थं च लक्षयोजनम् ॥ १९ ॥ योजनायुतविस्तीर्णस्तत्रैव रासमंडलः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणो वर्तुलश्चंद्रबिंबवत् ॥ २० ॥ पारिजातवनेनैव पुष्पितेन च वेष्टितः ॥ कल्पवृक्षसहस्रेण पुष्पोद्यानशतेन च ॥२१॥ नानाविधैः पुष्पवृक्षैः पुष्पितेन च चारुणा ॥ त्रिकोटिरत्नभवनो गोपीलक्षैश्च रक्षितः ॥२२॥ रत्नप्रदीपयुक्तश्च रत्नतल्पसमन्वितः ॥ नानाभोगसमायुक्तो मधुवापीशतैर्वृतः ॥२३॥ पीयूषवापीयुक्तश्च कामभोगसमन्वितः ॥ गोलोकगृहसंख्यानवर्णने वा विशारदः॥२४॥ न कोपि वेद विद्वान्वा वेद विद्वान्व्रजेश्वरः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभवनानां त्रिकोटिभिः ॥२५॥ शोभितं सुन्दरं रम्यं राधाशिबिरमुत्त मम् ॥ अमूल्यरत्नकलशैरुज्ज्वलं रत्नदर्पणैः ॥ २६ ॥ अमूल्यरत्नस्तंभानां राजिभिश्च विराजितम् ॥ नानाचित्रविचित्रैश्च चित्रितं श्वेतचामरैः ॥ २७ ॥ माणिक्यमुक्तासंसक्तं हारैवारसमन्वितम् ॥ रत्नप्रदीपसंसक्तं रत्नसोपानसुंदरम् ॥ २८ ॥ अमूल्यरत्नपात्रैश्च तल्पराजिविराजितम् ॥ अमूल्यरत्नचित्रैश्च त्रिभिश्चित्रविचित्रितैः ॥ २९ ॥ तिसृभिः परिखाभिश्च त्रिभिर्द्वारैश्च दुर्गमैः ॥ युक्तं षोडश कक्षाभिः प्रतिद्वारेषु वांतरम् ॥ ३० ॥ गोपीषोडशलक्षैश्च सन्नियुक्तैरितस्ततः ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानै रत्नभूषणभूषितैः ॥ ३१ ॥ तप्त कांचनवर्णाभैः शतचंद्रसमन्वितैः ॥ राधिकाकिंकरीवर्गैर्युक्तमभ्यंतरं वरम् ॥ ३२ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणप्रांगणं सुमनोहरम् ॥ अमूल्य रत्नस्तंभानां समूहैश्च सुशोभितम् ॥ ३३ ॥ रत्नमंगलकुंभैश्च फलपल्लवसंयुतैः ॥ संयुतं रत्नवेदीभिर्युक्तायुक्ताभिरीप्सितम् ॥ ३४ ॥ अमूल्यरत्नमुकुरैः शोभितं सुन्दरैरहो ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं भवनानां वरं गृहम् ॥ ३५ ॥ रत्नसिंहासनस्था च गोपीलक्षैश्च सेविता ॥ कोटिपूर्णं सुशोभाढ्या श्वेतचंपकसन्निभा ॥ ३६ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणैश्च विभूषिता ॥ अमूल्यरत्नवसना बिभ्रती रत्नदर्प

णम् ॥ ३७ ॥ रत्नपद्मं च रुचिरं सव्यदक्षिणहस्ततः ॥ दाडिंबकुसुमाकारं सिंदूरं सुमनोहरम् ॥ ३८ ॥ सुशोभितं मृगमदैरिष्टैश्चंदन बिंदुभिः ॥ दधती कबरीभारं मालतीमाल्यमंडिम् ॥ ३९ ॥ रचितं वामभागेन मुनींद्राणां मनोहरम् ॥ एवंभूतं तत्र राधा गोपीभिः परिसेविता ॥ ४० ॥ श्वेतचामरहस्ताभिस्तत्तुल्याभिश्च सर्वतः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणैर्भूषिताभिश्च भूषणैः ॥ ४१ ॥ मत्प्राणाधिष्ठातृदेवी देवीनां प्रवरा वरा ॥ सुदाम्नः सा च शापेन वृषभानसुताधुना ॥ ४२ ॥ शताब्दिको हि विच्छेदो भविष्यति मया सह ॥ तेन भारावतरणं करिष्यामि भुवः पितः ॥ ४३ ॥ तदा यास्यामि गोलोकं तया सार्द्धं सुनिश्चितम् ॥ त्वया यशोदया चापि गोपैर्गोपीभिरेव च ॥ ४४ ॥ वृषभानेन तत्पत्न्या कलावत्या च बांधवैः ॥ एवं च नंद सानंदं यशोदां कथयिष्यसि ॥ ४५ ॥ त्यज शोकं महाभाग व्रजैः, सार्द्धं व्रजं व्रज ॥ अहमात्मा च साक्षी च निर्लिप्तः सर्वजीविषु ॥ ४६ ॥ जीवो मत्प्रतिबिंबश्च इत्येवं सर्वसंमतम् ॥ प्रकृतिर्मद्विकारा च साप्यहं प्रकृतिः स्वयम् ॥ ४७ ॥ यथा दुग्धे च धावल्यं न तयोर्भेद एव च ॥ यथा जले तथा शैत्यं यथा वह्नौ च दाहिका ॥ ४८ ॥ यथाकाशे तथा शब्दो भूमौ गंधो यथा नृप ॥ यथा शोभा च चंद्रे च यथा दिनकरे प्रभा ॥ ४९ ॥ यथा जीवस्तथात्मानं तथैव राधया सह ॥ त्यज त्वं गोपिकाबुद्धिं राधायां मयि पुत्रताम् ॥ ५० ॥ अहं सर्वस्य प्रभवः सा च प्रकृतिरीश्वरी ॥ श्रूयतां नंद सानंद मद्विभूतिं सुखावहाम् ॥ ५१ ॥ पुरा या कथिता तात ब्रह्मणे व्यक्त जन्मने ॥ कृष्णोहं देवतानां च गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥ ५२ ॥ चतुर्भुजोहं वैकुंठे शिवलोके शिवः स्वयम् ॥ ब्रह्मलोके च ब्रह्माहं सूर्यस्तेजस्विनामहम् ॥ ५३ ॥ पवित्राणामहं वह्निर्जलमेव द्रवेषु च ॥ इंद्रियाणां मनश्चास्मि समीरः शीघ्रगामिनाम् ॥ ५४ ॥ यमोहं दंडकर्तॄणां कालः कलयतामहम् ॥ अक्षराणामकारोस्मि साम्नां च साम एव च ॥ ५५ ॥ इंद्रश्चतुर्दशेंद्रेषु कुबेरो धनिनामहम् ॥ ईशानोहं दिगीशानां व्यापकानां नभस्तथा ॥ ५६ ॥ सर्वांतरात्मा जीवेषु ब्राह्मणश्चाश्रमेषु च ॥ वनानां च रत्नमहममूल्यं सर्वदुर्लभम् ॥ ५७ ॥ तेजसानां सुवर्णोहं मणीनां कौस्तुभः स्वयम् ॥ शालग्रामस्तथार्च्यानां पत्राणां तुलसीति च ॥ ५८ ॥ पुष्पा

णां पारिजातोऽहं तीर्थानां पुष्करः स्वयम् ॥ वैष्णवानां कुमारोऽहं योगींद्राणां गणेश्वरः ॥ ५९ ॥ सेनापतीनां स्कंदोऽहं लक्ष्मणो हं धनु
ष्मताम् ॥ राजेंद्राणां च रामोऽहं नक्षत्राणामहं शशी ॥६०॥ मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनामस्मि माधवः ॥ वारेष्वादित्यवारोऽहं तिथिष्वे
कादशीति च ॥ ६१ ॥ सहिष्णूनां च पृथिवी माताहं बांधवेषु च ॥ अमृतं भक्ष्यवस्तूनां गव्येष्वाज्यमहं तथा ॥ ६२ ॥ कल्पवृक्षश्च
वृक्षाणां सुरभिः कामधेनुषु ॥ गंगाहं सरितां मध्ये कृतपापविनाशिनी ॥ ६३ ॥ वाणीति पंडितानां च मंत्राणां प्रणवस्तथा ॥ विद्यासु
बीजरूपोऽहं सस्यानां धान्यमेव च ॥ ६४ ॥ अश्वत्थः फलिनामेव गुरूणां मंत्रदः स्वयम् ॥ कश्यपश्च प्रजेशानां गरुडः पक्षिणां तथा
॥६५॥ अनंतोऽहं च नागानां नराणां च नराधिपः ॥ ब्रह्मर्षीणां भृगुरहं देवर्षीणां च नारदः॥६६॥ राजर्षीणां च जनको महर्षीणां शुक
स्तथा ॥ गंधर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ ६७ ॥ बृहस्पतिर्बुद्धिमतां कवीनां शुक एव च ॥ ग्रहाणां च शनिरहं विश्व
कर्मा च शिल्पिनाम् ॥ ६८ ॥ मृगाणां च मृगेंद्रोऽहं वृषाणां शिववाहनम् ॥ ऐरावतो गजेंद्राणां गायत्री छंदसामहम् ॥ ६९ ॥ वेदाश्च
सर्वशास्त्राणां वरुणो यादसामहम् ॥ उर्वश्यप्सरसामेव समुद्राणां जलार्णवः ॥ ७० ॥ सुमेरुः पर्वतानां च रत्नवत्सु हिमालयः ॥
दुर्गा च प्रकृतीनां च देवीनां कमलालया ॥ ७१ ॥ शतरूपा च नारीणां मत्प्रियाणां च राधिका ॥ साध्वीनामपि सावित्री वेद
माता च निश्चितम् ॥ ७२ ॥ प्रह्लादश्चापि दैत्यानां बलिष्ठानां बलिः स्वयम् ॥ नारायणर्षिर्भगवान्ज्ञानिनां मध्य एव च ॥ ७३ ॥
हनूमान्वानराणां च पांडवानां धनंजयः॥ मनसा नागकन्यानां वसूनां द्रोण एव च ॥७४॥ द्रोणो जलधराणां च वर्षाणां भारतं तथा ॥
कामिनां कामदेवोऽहं रंभा च कामुकीषु च ॥ ७५ ॥ गोलोकश्चास्मि लोकानामुत्तमः सर्वतः परः ॥ मातृकासु शांतिरहं रतिश्च सुंद
रीषु च ॥ ७६ ॥ धर्मोऽहं साक्षिणां मध्ये संध्या च वासरेषु च ॥ देवेष्वहं च माहेंद्रो राक्षसेषु विभीषणः ॥ ७७ ॥ कालाग्निरुद्रो रुद्राणां
संहारो भैरवेषु च ॥ शंखेषु पांचजन्योऽहमंगेष्वपि च मस्तकः ॥ ७८ ॥ परं पुराणसूत्रेषु चाहं भागवतं वरम् ॥ भारतं चेति हासेषु
पंचरात्रेषु कापिलम् ॥ ७९ ॥ स्वायंभुवो मनूनां च मुनीनां व्यासदेवकः ॥ स्वधाहं पितृपत्नीषु स्वाहा वह्निप्रियासु च ॥ ८० ॥

यज्ञानां राजसूयोहं यज्ञपत्नीषु दक्षिणा ॥ शस्त्रास्त्रज्ञेषु रामोहं जमदग्निसुतो महान् ॥ ८१ ॥ पौराणिकेषु सूतोहं नीतिवत्स्वंगिरा मुनिः ॥ विष्णुव्रतं व्रतानां च बलानां दैवमेव च ॥ ८२ ॥ ओषधीनामहं दूर्वा तृणानां कुशमेव च ॥ धर्मकर्मसु सत्यं च स्नेहपात्रेषु पुत्रकः ॥ ८३ ॥ अहं व्याधिश्च शत्रूणां ज्वरो व्याधिष्वहं तथा ॥ मद्भक्तिष्वपि मदास्यं वरेषु च वरः स्मृतः ॥ ८४ ॥ आश्रमाणां गृहस्थोहं संन्यासी च विवेकिनाम् ॥ सुदर्शनं च शस्त्राणां कुशलं च शुभाशिषाम् ॥ ८५ ॥ ऐश्वर्याणां महाज्ञानं वैराग्यं च सुखेष्वहम् ॥ मिष्टवाक्यं प्रीतिदेषु दानेषु चात्मदानकम् ॥ ८६ ॥ संचयेषु धर्मकर्म कर्मणां च मदर्चनम् ॥ कठोरेषु तपश्चाहं फलेषु मोक्ष एव च ॥८७॥ अष्टसिद्धिषु प्राकाम्यमहं काशी पुरीषु च ॥ नगरेषु तथा कांची सदेशो यत्र वैष्णवः ॥८८॥ सर्वाधारेषु स्थूलेषु अहमेव महान्विराट् ॥ परमाणुरहं विश्वे महासूक्ष्मेषु नित्यशः ॥ ८९ ॥ वैद्यानामश्विनीपुत्रौ चौषधीषु रसायनम् ॥ धन्वंतरिर्मंत्रविदां विषादः क्षयकारिणाम् ॥ ९० ॥ रागाणां मेघमल्लारः कामोदस्तत्प्रियासु च ॥ मत्पार्षदेषु श्रीदामा मद्बंधुष्वहमुद्धवः ॥ ९१ ॥ पशुजंतुषु गौश्चाहं चंदनं काननेषु च ॥ तीर्थपूतश्च पूतेषु निःशंकेषु च वैष्णवः ॥९२॥ न वैष्णवात्परः प्राणी मन्मंत्रोपासकश्च यः ॥ वृक्षेष्वंकुररूपोहमाकारः सर्ववस्तुषु ॥ ९३ ॥ अहं च सर्वभूतेषु मयि सर्वे च संततम् ॥ यथा वृक्षे फलान्येव फलेषु चांकुरस्तरोः ॥ ९४ ॥ सर्वकारणरूपोहं न च मत्कारणं परम् ॥ सर्वेशोहं न मेऽपीशो ह्यहं कारणकारणम् ॥९५॥ सर्वेषां सर्वबीजानां प्रवदंति मनीषिणः ॥ मन्मायामोहितजना मां न जानंति पापिनः ॥ ९६ ॥ पापग्रस्तेन दुर्बुद्ध्या विधिना वंचितेन च ॥ स्वात्माहं सर्वजंतूनां स्वाम्यहं नादृतः स्वयम् ॥९७॥ यत्राहं शक्तयस्तत्र क्षुत्पिपासादयस्तथा ॥ गते मयि तथा यांति नरदेहे यथानुगाः ॥ ९८ ॥ हे व्रजेश नंद तात ज्ञानं ज्ञात्वा व्रजं व्रज ॥ कथयस्व च तां राधां यशोदां ज्ञानमेव च ॥९९॥ ज्ञात्वा ज्ञानं व्रजेशश्च जगाम स्वानुगैः सह ॥ गत्वा च कथयामास ते द्वे च योषितां वरे ॥१००॥ ते च सर्वे जहुः शोकं महाज्ञानेन नारद ॥ कृष्णो यद्यपि निर्लिप्तो मायेशो मायया रतः ॥ १०१ ॥ यशोदया प्रेरितश्च पुनरागत्य माधवम् ॥ तुष्टाव परमानंदं नंदश्च नंदनंदनम् ॥ १०२ ॥ सामवेदोक्तस्तोत्रेण कृतेन ब्रह्मणा पुरा ॥ पुत्रस्य पुरतः

स्थित्वा करोद च पुनःपुनः ॥ १०२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराण श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे नंदादिशोकम्मोचनं नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णः परमानंदः परिपूर्णतमः प्रभुः ॥ परमात्मा च परमो भक्तानुग्रहकारकः ॥ १ ॥ भुवो भारावतरणे निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ परात्परस्तु भगवान्ब्रह्मेशशेषवंदितः ॥ २ ॥ तुष्टो नंदस्तवं श्रुत्वा तमुवाच जगत्पतिः ॥ आगच्छंतं गोकुलाच्च विरहज्वरकातरम् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ गच्छ नंद व्रजं नंद त्यज शोकं भ्रमं भुवि ॥ शृणु सत्यं परं ज्ञानं शोकग्रंथिनिकृंतनम् ॥ ४ ॥ वायुश्च भूमिराकाशो जलं तेजश्च पंकजम् ॥ उक्तः श्रुतिगणैरेतैः पंचभूतैश्च नित्यशः ॥ ५ ॥ सर्वेषां देहिनां तात देहश्च पांचभौतिकः ॥ मिथ्याभ्रमः कृत्रिमश्च स्वप्नवन्माययान्वितः ॥ ॥ ६ ॥ देहं गृह्णंति सर्वेषां पंचभूतानि नित्यशः ॥ मायासंकेतरूपं तदभिज्ञानं भ्रमात्मकम् ॥ ७ ॥ को वा कस्य सुतस्तात का स्त्री कस्य पतिस्तु वा ॥ कर्मणा भ्रमणं शश्वत्सर्वेषां भूरि जन्मनि ॥८॥ कर्मणा जायते जंतुः कर्मणैव प्रलीयते ॥ सुखं दुःखं भयं शोकं कर्मणा च प्रपद्यते ॥ ९ ॥ केषां वा जन्मसर्गेषु केषां वा ब्राह्मणो गृहे ॥ केषां विप्रेषु क्षत्रेषु केषां वा वैश्यशूद्रयोः ॥१०॥ अतिनीचेषु केषां वा केषां कृमिषु विट्सु च ॥ पशुपक्षिषु केषां वा केषां वा क्षुद्रजंतुषु ॥ ११ ॥ पुनःपुनर्भ्रमंत्येव सर्वे तात स्वकर्मणा ॥ करोति कर्म निर्मूलं मद्भक्तो मत्प्रियः सदा ॥ १२ ॥ सत्यं त्रेता द्वापरश्च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥ पचविंशत्सहस्राणां युगांते निधनं मनोः ॥ ॥ १३ ॥ मनोः समं महेंद्रस्य परमायुर्विनिर्मितम् ॥ चतुर्दशेंद्रविच्छित्तौ ब्रह्मणो दिनमुच्यते ॥ १४ ॥ एवं परिमिता रात्रिः कालविद्भिर्विनिर्मिता ॥ एवं परिमिता मासा वर्षं च परिनिश्चितम् ॥ १५ ॥ ब्रह्मणश्च वर्षशतं परमायुर्विनिर्मितम् ॥ निमेषमात्रं कालोयं ब्रह्मणो निधने मम ॥ १६ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यंतं सर्वं विश्वे विनिश्चितम् ॥ सत्योहं परमात्मा च भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ १७ ॥ मन्मंत्रोपासकः सत्यो देहं त्यक्त्वा धरासु च ॥ यास्यत्येव हि गोलोकं छित्वा कर्म पुरातनम् ॥ १८ ॥ असंख्यब्रह्मणां पाते न भवेत्तस्य पातनम् ॥ गृह्णाति नित्यं स्वं देहं जन्ममृत्युजरापहम् ॥ १९ ॥ न नंद मम भक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ नित्यं सुदर्शनं तं च परिरक्षति

सवतः ॥२०॥ मत्ता हे कलवान्भर्त्श्चितितोऽहं न चिंतितः ॥ अहं स्वामी च तस्यैव न मे स्वामी पिता प्रभुः॥२१॥पुत्रबुद्धिं परित्यज्य भज मां ब्रह्मरूपिणम् ॥ छित्त्वा च ब्रह्मनिगडं गोलोकं तद्व्रज स्वयम् ॥ २२ ॥ कथयस्व यशोदां च गोपीं गोपगणं व्रज ॥ तैश्च सर्वैर्जनैः शोकं त्यजस्व मंदिरं व्रज ॥ २३ ॥ इत्येवमुक्त्वा भगवान्विरराम च संसदि ॥ पप्रच्छ पुनरेवं तं नंदश्चानंदसंप्लुतः ॥ २४ ॥ ॥ ॥ नन्द उवाच ॥ ॥ वद सांसारिकं ज्ञानं येन यास्यामि त्वत्पदम् ॥ मूढोऽहं परमानंद श्रुतीनां जनको भवान् ॥ २५ ॥ नंदस्य वचनं श्रुत्वा सर्वज्ञो भगवान्स्वयम् ॥ आह्निकं कथयामास श्रुतिभिर्न श्रुतं हि यत् ॥ २६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु नंद प्रवक्ष्यामि ज्ञानं च परमाद्भुतम् ॥ सुगोपनीयं वेदेषु पुराणेषु च दुर्लभम् ॥ १ ॥ न विश्वासो हि नारीषु संततं कुलटासु च ॥ मोक्षमार्गार्गलास्वेव भ्रममायासु भूमिषु ॥ २ ॥ हरिभक्तेरसाध्वीनां विरुद्धासु युतासु च ॥ बीजरूपासु नाशानां प्रमदासु व्रजेश्वर ॥ ३ ॥ नित्यं च प्रातरुत्थाय रात्रिवासो विहाय च ॥ अभीष्टदेवं हृत्पद्मे ब्रह्मरंध्रे गुरुं परम् ॥ ४ ॥ विचिंत्य मनसा प्रातःकृत्यं कृत्वा सुनिश्चितम् ॥ स्नानं करोति सुप्राज्ञो निर्मलेषु जलेषु च ॥ ५ ॥ न संकल्पं च कुरुते भक्तः कर्मनिकृंतनः ॥ स्नात्वा हरिं स्मरेत्संध्यां कृत्वा याति गृहं प्रति ॥ ६ ॥ प्रक्षाल्य पादौ प्रविशेन्निधाय धौतवाससी ॥ पूजयेत्परमात्मानं मामेव मुक्तिकारणम् ॥ ७ ॥ शालग्रामे मणौ यंत्रे प्रतिमायां जलेऽपि च ॥ तथा च विप्रे गवि च गुरुष्वेव विशेषतः ॥ ८ ॥ घटेऽष्टदलपद्मे च पात्रे चंदननिर्मिते ॥ आवाहनं च सर्वत्र शालग्रामे जलेन च ॥ ९ ॥ मंत्रानुरूपध्यानेन ध्यात्वा मां पूजयेद्व्रती ॥ षोडशोपचारद्रव्याणि दद्यान्मूलेन भक्तितः॥ ॥ १० ॥ श्रीदामानं सुदामानं वसुदामानमेव च ॥ वीरभानुं शूरभानुं गोपान्पंच प्रपूजयेत् ॥ ११ ॥ सुनंदनंदकुमुदं पार्षदं मे सुदर्शनम् ॥ लक्ष्मीं सरस्वतीं दुर्गां राधां गंगां वसुंधराम् ॥ १२ ॥ गुरुं च तुलसीं शंभुं कार्तिकेयं विनायकम् ॥ नवग्रहांश्च दिक्पालान्[illegible] पूजयेत्सुधीः ॥ १३ ॥ देवषट्कं च संपूज्य सर्वादौ विघ्नविघ्नतः ॥ गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ॥ १४ ॥

[illegible] विनिर्मिता[illegible]कर्मैकृतमान् ॥ गणेशं विघ्ननाशाय सूर्यं व्याधिविनाशिने ॥ १५ ॥ वह्निं प्राप्तिनिमित्तेन शांतौ शुद्धौ [illegible]मकेद्वम ॥ विष्णुं मोक्षनिमित्तेन ज्ञानदानाय शंकरम् ॥ १६ ॥ बुद्धिमुक्तिनिमित्तेन पार्वतीं पूजयेत्सुधीः ॥ पुष्पांजलित्रयं दत्त्वा स्वस्तोत्रं कवचं पठेत् ॥ १७ ॥ गुरुं प्रणम्य संपूज्य तत्पश्चात्प्रणमेत्सुरम् ॥ कृत्वाह्निकं च संपूज्य यथा सुखमुदीरितम् ॥ १८ ॥ समाचरेत्स्वकर्मैतद्वेदोक्तं स्वात्मशुद्धये ॥ विष्ठां न पश्येत्प्राज्ञश्च व्याधिबीजस्वरूपिणीम् ॥ १९ ॥ मूत्रं च व्याधिबीजं च परं नरककारणम् ॥ लिंगयोनिं पापदुःखव्याधिदारिद्र्यदायिनीम् ॥ २० ॥ उरोमुखं स्तनं स्त्रीणां कटाक्षं हास्यमेव च ॥ विनाशबीजं रूपं च विपदां कारणं सदा ॥ २१ ॥ दिवाभोगं च स्वस्त्रीणां स्वलोपं परिवर्जयेत् ॥ रोगाणां कारणं चैव चक्षुषोः कर्णयोस्तथा ॥ २२ ॥ एकतारं च गगनं न पश्येत्तु रुजां भयात् ॥ देवान्दृष्ट्वा हरिं स्मृत्वा सप्तधा नारदं जपेत् ॥ २३ ॥ अस्तकाले रविं चंद्रं न पश्येद्व्याधिकारणम् ॥ खंडं समुदितं चंद्रं न पश्येद्व्याधिकारणम् ॥ २४ ॥ जलस्थं च रविं चंद्रं दृष्ट्वा शोकं लभेन्नरः ॥ बंधुविविच्छेदहेतुं च न पश्येत्परमैथुनम् ॥ २५ ॥ एकत्र शयनस्थानं भोजनं च गतिं तथा ॥ न कुर्यात्पापिना सार्द्धं सर्वं नाशस्य लक्षणम् ॥ २६ ॥ आलापाद्गात्रसंस्पर्शाच्छयनाश्रयभोजनात् ॥ संचरंति ध्रुवं पापास्तैलबिंदुरिवांभसा ॥ २७ ॥ हिंस्रजंतुसमीपं च न गच्छेद्दुःखकारणम् ॥ खलेन सार्द्धं मिलनं न कुर्याच्छोककारणम् ॥२८॥ ब्राह्मणानां गवां चैव वैष्णवानां विशेषतः ॥ न कुर्याद्धिंसनं हानिं सर्वनाशस्य कारणम् ॥ २९ ॥ देवदेवलविप्राणां वैष्णवानां तथैव च ॥ वित्तं धनं च न हरेत्सर्वनाशस्य कारणम् ॥३०॥ स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवित्तं हरेत्तु यः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः ॥ ३१ ॥ गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥ श्वापदः शतजन्मानि गंडकः सप्तजन्मनि ॥ ३२ ॥ घोटकः सप्तजन्मानि कुंभीरः पंचजन्मसु ॥ पुंश्चलीनां योनिकीटं शतजन्मसु निश्चितम् ॥ ३३ ॥ ब्रह्मकीटं च तेषां च शतजन्मसु नारद ॥ गोपिका सप्तजन्मानि गर्दभः सप्तजन्मसु ॥ ३४ ॥ सप्तजन्मानि मार्जारो नकुलस्त्रिषु जन्मसु ॥ उच्चैःश्रवा जन्मशतं खरश्चापि तथैव च ॥ ३५ ॥ क्रूरसर्पश्च शार्दूलो महिषः सप्तजन्मसु ॥ भेकश्च श

तज्जन्मानि च्छागलः सप्तजन्मसु ॥ ३६ ॥ भल्लूकः शतजन्मानि सृगालो लक्षजन्मसु ॥ ततो जलौका भवति ब्रह्मस्वहरणाद्ध्रुवम् ॥ ॥ ३७ ॥ कुंभीपाके च पच्यंते पापिनो ब्रह्मणः शतम् ॥ दक्षिणां विप्रमुद्दिश्य तत्कालं चेन्न दीयते ॥३८॥ एकरात्रे व्यतीते तु तद्दानं द्विगुणं भवेत् ॥ मासे शतगुणं प्रोक्तं द्विमासे तु सहस्रकम् ॥ ३९ ॥ संवत्सरे व्यतीते तु स दाता नरकं व्रजेत् ॥ दात्रा न दीयते मूर्खो गृहीता च न याचते ॥ ४० ॥ उभौ तौ नरकं यातो दाता व्याधियुतो भवेत् ॥ विप्राणां हिंसनं कृत्वा वंशहानिं लभेद्ध्रुवम् ॥ ४१ ॥ धनं लक्ष्मीं परित्यज्य भिक्षुकश्च भवेद्व्रजन् ॥ देवं च ब्राह्मणं दृष्ट्वा न नमेद्यो लभेच्छुचम् ॥ ४२ ॥ न कुर्याद्गुरुभक्तिं यो लभते रौरवं शुचम् ॥ या स्त्री मूढा दुराचारा स्वपतिं हरिरूपिणम् ॥ ४३ ॥ न पश्येत्तर्जनं कृत्वा कुंभीपाके व्रजेद्ध्रुवम् ॥ वाक्त जंनाद्भवेत्काको हिंसनात्सूकरो भवेत् ॥ ४४ ॥ सर्पो भवति कोपेन दर्पेण गर्दभो भवेत् ॥ कुक्कुरी च कुवाक्येनाप्यंधश्च विषदर्शनात् ॥ ४५ ॥ पतिव्रता च वैकुंठं पत्या सह व्रजेद्ध्रुवम् ॥ शिवं दुर्गां गणपतिं सूर्यं विप्रं च वैष्णवम् ॥ ४६ ॥ विष्णुं निंदति यो मूढः स महारौरवं व्रजेत् ॥ पितरं मातरं पुत्रं सतीं भार्यां गुरुं तथा ॥ ४७ ॥ अनाथां भगिनीं कन्यां विनिंद्य नरकं व्रजेत् ॥ विप्र भक्तिविहीनाश्च क्षत्रविट्शूद्रयोनिजाः ॥४८॥ हरिभक्तिविहीनाश्च पच्यंते नरके ध्रुवम् ॥ पतिभक्तिविहीनाश्च युवत्यश्च नराधमाः ॥ ४९ ॥शालग्रामजलं विष्णुप्रसादं ये च भुंजते ॥ तीर्थं पुनंति ते विप्राः शतं पुंसां वसुन्धराम् ॥५०॥ पितॄन्देवान्समभ्यर्च्य खादन्मांसं द्विजः शुचिः ॥यो भक्षति वृथा मांसं स महारौरवं व्रजेत् ॥ ५१ ॥ मत्स्यांश्च कामतो दग्ध्वा चोपवासं वसेद्द्विजः ॥प्रायश्चित्तं ततः कुर्याद्व्रतं चांद्रायणं चरेत् ॥ ५२ ॥ सोऽशुचिः सततं नंद हंति पुण्यं पुराकृतम् ॥ कामतो ब्राह्मणो मत्स्यं भुंक्ते यो ज्ञानदुर्बलः ॥ ५३ ॥ विष्णोरुच्छिष्टभोजी यो मत्स्यं मांसं न खादति ॥ पदेपदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥५४॥ एकादशीं ये कुर्वंति कृष्णजन्माष्टमी व्रतम् ॥ शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यंते नात्र संशयः ॥५५॥ यद्बाल्ये यच्च कौमारे वार्द्धके यच्च यौवने ॥ भस्मीभूतानि कुर्वंति पातकानि कृतानि च ॥५६॥ एकादशीदिने भुंक्ते कृष्णजन्माष्टमीव्रते ॥ त्रैलोक्यजनितं पापं सोपि भुंक्ते न संशयः ॥ ५७ ॥ आतुरे नियमो न

स्यादपि वृद्धे च बालके ॥ भक्तस्य द्विगुणं दत्त्वा ब्राह्मणाय शुचिर्भवेत् ॥ ५८ ॥ यो भुंक्ते शिवरात्रौ च श्रीरामनवमीदिने ॥ उपावसे समर्थश्च स महारौरवं व्रजेत् ॥ ५९ ॥ कुहूपूर्णेंदुसंक्रांतिचतुर्दश्यष्टमीषु च ॥ नरश्चांडालयोनिः स्यात्स्त्रीतैलमांससेवनात् ॥ ६० ॥ मत्स्यं मांसं मसूरं च कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥ आर्द्रकं रक्तशाकं च रवौ च परिवर्जयेत् ॥ ६१ ॥ अन्यथा नरकं याति कुंभीपाकं न संशयः ॥ रजस्वलान्नं वेश्यान्नं मदिरान्नं व्रजेश्वर ॥ ६२ ॥ यो भुंक्ते ब्राह्मणो दैवाद्विट्भोजी स भवेद्ध्रुवम् ॥ यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् ॥ ६३ ॥ स भवेदशुचिर्नित्यं भस्मांतं तस्य सूतकम् ॥ नारी वेश्या प्रतिज्ञेया चतुष्पुरुषगामिनी ॥ ६४ ॥ पाके च पितृदेवानामधिकारो न तद्भवेत् ॥ यद्ग्रामयाजिनामन्नं शूद्रश्राद्धान्नभोजनम् ॥ ६५ ॥ भुक्त्वा च नरकं याति यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ शूद्राणां श्राद्धदिवसे तदन्नं भुंजते द्विजाः ॥ ६६ ॥ कुंभीपाके च पच्यंते यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ यः शूद्रेणाभ्यनुज्ञातो भुंक्ते श्राद्धदिनेन्यतः ॥ ६७ ॥ सुरापीति स विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ असिजीवी मषीजीवी देवलो वृषवाहकः ॥ ॥ ६८ ॥ शूद्राणां शवदाही च यो हि शूद्रापतिर्द्विजः ॥ स शूद्रवद्बहिष्कार्यस्तदन्नं विट्समं सताम् ॥ ६९ ॥ नोपतिष्ठति यः पूर्वां नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् ॥ स शूद्रवद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्द्विजकर्मणः ॥ ७० ॥ संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ॥ यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् ॥ ७१ ॥ वाममंत्रोपासकश्च[1] ब्राह्मणो नरकं व्रजेत् ॥ नदीगर्भे च गर्ते च वृक्षमूले जलांतिके ॥ ॥ ७२ ॥ देवांतिके सस्यभूमौ पुरीषं नोत्सृजेद्बुधः ॥ वल्मीकमूषकोत्खातां मृदमंतर्जलां तथा ॥ ७३ ॥ शौचावशिष्टां गेहाच्च नादद्याल्लेपसंभवाम् ॥ अंतःप्राणिपिपीलयां च हलोत्खातां व्रजेश्वर ॥ ७४ ॥ आलवालोत्थितां चैव सस्यक्षेत्रोत्थितां तथा ॥ वृक्षमूलोत्थितां नंद नदीगर्भोत्थितां तथा ॥ ७५ ॥ परित्यजेन्मृदस्त्वेताः सकलाः शौचसाधने ॥ कूष्मांडघातिका या स्त्री दीपनिर्वाणकः पुमान् ॥ ७६ ॥ सप्तजन्म भवेद्रोगी दरिद्रो जन्मजन्मनि ॥ प्रदीपं शिवलिंगं च शालग्रामं मणिं तथा ॥ ७७ ॥

---

१ राममंत्रविहीनश्च—इ० पा० ।

प्रतिमां यज्ञसूत्रं च सुवर्णं शंखमेव च ॥ हीरकं च तथा मुक्तां गोमूत्रं गोमयं घृतम् ॥ ७८ ॥ शालग्रामशिलातोयं भूमौ त्यक्त्वा व्रजेदधः ॥ दरिद्रः कृपणः कुष्ठी वंशहीनोप्यभार्यकः ॥ ७९ ॥ भूमिहीनः प्रजाहीनो बंधुहीनश्च कुत्सितः ॥ अंधः पुंगुर्वा खर्वश्च खंजश्चैवांगहीनकः ॥ ८० ॥ भवेत्क्रमेण पापी स ह्येतान्भूमौ त्यजेत्तु यः ॥ दिवसे संध्ययोर्निद्रां स्त्रीसंभोगं करोति यः ॥ ८१ ॥ सप्तजन्म भवेद्रोगी दरिद्रः सप्तजन्मसु ॥ उदिते जगतीनाथे यः कुर्याद्दंतधावनम् ॥ ८२ ॥ स पापिष्ठः कथं ब्रूते पूजयामि जनार्दनम् ॥ मृद्भस्मगोशकृत्पिंडैस्तथा वालुकयापि वा ॥ ८३ ॥ कृत्वा लिंगं सकृत्पूज्य वसेत्कल्पशतं दिवि ॥ सहस्रपूजनात्सोपि लभते वाञ्छितं फलम् ॥ ८४ ॥ लक्षं च पूजयेद्यस्तु शिवत्वं लभते ध्रुवम् ॥ जीवन्मुक्तो भवेद्विप्रो लिंगमभ्यर्चयेत्तु यः ॥ ८५ ॥ शिवपूजाविहीनश्च ब्राह्मणो नरकं व्रजेत् ॥ मत्पूजितं प्रियतमं शिवं निंदंति ये नराः ॥ ८६ ॥ पच्यंते निरये तावद्यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ पूजिते शिवलिंगे च यदि स्यात्केशवालुका ॥ ८७ ॥ स महांधो वालुकया केशेन यवनो भवेत् ॥ क्षुद्रो दरिद्रः कृपणो व्याधिः स्यात्कुत्सिते यथा ॥ ८८ ॥ सर्वेभ्यो मानहानिः स्याज्जायते नीचयोनिषु ॥ सर्वेषु प्रियमात्रेषु ब्राह्मणश्च मम प्रियः ॥ ८९ ॥ ब्राह्मणाच्च प्रिया लक्ष्मीः सततं वक्षसि स्थिता ॥ ततोऽधिका प्रिया राधा प्रिया भक्तास्ततोधिकाः ॥९०॥ ततोधिकः शंकरो मे नास्ति मे शंकरात्प्रियः ॥ महादेवमहादेवमहादेवेति वादिनः ॥९१॥ पश्चाद्यामि च संतृप्तो नामश्रवणलोभतः ॥ मनो मे भक्तमूले च प्राणा राधात्मिका ध्रुवम् ॥ ९२ ॥ आत्मा मे शंकरस्थानं शिवः प्राणाधिकश्च यः ॥ आद्या नारायणी शक्तिः सृष्टिस्थित्यंतकारिणी ॥ ९३ ॥ करोमि च यथा सृष्टिं यया ब्रह्मादिदेवताः ॥ यया जयति विश्वं च यया सृष्टिः प्रजायते ॥ ९४ ॥ यया विना जगन्नास्ति मया दत्ता शिवाय सा ॥ दया निद्रा च क्षुत्तृप्तिस्तृष्णा श्रद्धा क्षमा धृतिः ॥ ९५ ॥ तुष्टिः पुष्टिस्तथा शांतिर्लज्जाधिदेवता हि सा ॥ वैकुंठे सा महालक्ष्मीर्गोलोके राधिका सती ॥ ९६ ॥ मर्त्ये लक्ष्मीश्च क्षीरोदे दक्षकन्या सती च सा ॥ सा दुर्गा मेनकाकन्या दैन्यदुर्गतिनाशिनी ॥९७॥ स्वर्गलक्ष्मीश्च दुर्गा सा शक्रादीनां गृहेगृहे ॥ सा वाणी सा च सावित्री विद्या

विद्यातृदेवता ॥ ९८ ॥ वह्नौ सादाहिकाशक्तिः प्रभाशक्तिश्च भास्करे ॥ शोभाशक्तिः पूर्णचंद्रे जले शक्तिश्च शीतता ॥ ९९ ॥ सस्यप्रसूता शक्तिश्च धारणा च धरासु सा ॥ ब्रह्मण्यशक्तिर्विप्रेषु देवशक्तिः सुरेषु सा ॥ १०० ॥ तपस्विनां तपस्या सा गृहिणां गृह देवता ॥ मुक्तिशक्तिश्च मुक्तानामाशा सांसारिकस्य सा ॥ १ ॥ मद्भक्तानां भक्तिशक्तिर्मयि भक्तिप्रदा सदा ॥ नृपाणां राज्यलक्ष्मीश्च व णिजां लभ्यरूपिणी ॥ २ ॥ पारे संसारसिंधूनां त्रयीतत्त्वा तु तारिणी ॥ सत्सु सद्बुद्धिरूपा सा मेधाशक्तिस्वरूपिणी ॥ ३ ॥ व्याख्याशक्तिः श्रुतौ शास्त्रे दातृशक्तिश्च दातृषु ॥ क्षत्रादीनां विप्रभक्तिः पतिभक्तिः सतीषु च ॥ एवंरूपा च या शक्तिर्मया दत्ता शि वाय सा ॥ ४ ॥ एवं ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ प्रश्नं करोषि यद्यन्मां तत्सर्वं कथयामि ते ॥ १०५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे पंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ श्री नंद उवाच ॥ ॥ येषां च दर्शने पुण्यं पापं यस्य च दर्शने ॥ तत्सर्वं वद सर्वेश श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ १ ॥ ॥ श्रीभगवानु वाच ॥ ॥ सुब्राह्मणानां तीर्थानां वैष्णवानां च दर्शने ॥ देवताप्रतिमादर्शी तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ २ ॥ सूर्यस्य दर्शने भक्त्या सतीनां दर्शने तथा ॥ संन्यासिनां यतीनां च तथैव ब्रह्मचारिणाम् ॥ ३ ॥ भक्त्या गवां च वह्नीनां गुरूणां च विशेषतः ॥ गजे न्द्राणां च सिंहानां श्वेताश्वानां तथैव च ॥ ४ ॥ शुकानां च पिकानां च खंजनानां तथैव च ॥ हंसानां च मयूराणां चाषाणां शंखप क्षिणाम् ॥ ५ ॥ वत्सप्रयुक्तधेनूनामश्वत्थानां तथैव च ॥ पतिपुत्रवतीनां च नराणां तीर्थयायिनाम् ॥ ६ ॥ प्रदीपानां सुवर्णानां मणीनां च विशेषतः ॥ मुक्तानां हीरकाणां च माणिक्यानां महाशय ॥ ७ ॥ तुलसीशुक्लपुष्पाणां दर्शनं पापनाशनम् ॥ फलानि शुक्लधान्यानि घृतं दधि मधूनि च ॥ ८ ॥ पूर्णकुंभं च लाजांश्च राजेंद्र दर्पणं जलम् ॥ मालां च शुक्लपुष्पाणां दृष्ट्वा पुण्यं लभेन्नरः ॥ ॥ ९ ॥ गोरोचनं च कर्पूरं रजतं च सरोवरम् ॥ पुष्पोद्यानं पुष्पितं च दृष्ट्वा पुण्यं लभेन्नरः ॥ १० ॥ शुक्लपक्षस्य चंद्रं च पीयूषं चंदनं तथा ॥ कस्तूरीं कुंकुमं दृष्ट्वा नंद पुण्यं लभेन्नरः ॥ ११ ॥ पताकामक्षयवटतरुं देवोत्थितं शुभम् ॥ देवालयं देवखातं दृष्ट्वा पुण्यं

लभेन्नरः ॥ १२ ॥ देवाश्रितं देवघटं सुगंधिपवनं तथा ॥ शंखं च दुंदुभिं दृष्ट्वा सद्यः पुण्यं लभेन्नरः ॥ १३ ॥ शुक्तिं प्रवालं रजतं स्फटिकं कुशमूलकम् ॥ गंगामृदं कुशं ताम्रं दृष्ट्वा पुण्यं० ॥ १४ ॥ पुराणपुस्तकं शुद्धं सबीजं विष्णुयंत्रकम् ॥ स्निग्धदूर्वाक्षतं रत्नं दृष्ट्वा पु० ॥ १५ ॥ तपस्विनां सिद्धमंत्रं समुद्रं कृष्णसारकम् ॥ यज्ञं महोत्सवं दृष्ट्वा स पुण्यं लभते नरः ॥ १६ ॥ गोमूत्रं गोमयं दुग्धं गोधूलिं गोष्ठगोष्पदम् ॥ पक्कसस्यान्वितं क्षेत्रं दृष्ट्वा पुण्यं लभेद्ध्रुवम् ॥ १७ ॥ रुचिरां पद्मिनीं श्यामां न्यग्रोधपरिमंडलाम् ॥ सुवेषकां सुवसनां दिव्यभूषणभूषिताम् ॥ १८ ॥ वेश्यां क्षेमकरीं गंधं सुदूर्वाक्षततंडुलम् ॥ सिद्धान्नं परमान्नं च दृष्ट्वा पुण्यं लभेन्नरः ॥ ॥ १९ ॥ कार्तिकीपूर्णिमायां च राधिकाप्रतिमां शुभाम् ॥ संपूज्य दृष्ट्वा नत्वा च करोति जन्मखंडनम् ॥ २० ॥ द्विमुलायां तथा ष्टम्याभिषे मासि सिते शुभे ॥ श्रीदुर्गाप्रतिमां दृष्ट्वा करोति जन्मखंडनम् ॥ २१ ॥ शिवरात्रौ च काश्यां च विश्वनाथस्य दर्शनम् ॥ कृत्वोपवासं पूजां च करोति जन्मखंडनम् ॥ २२ ॥ जन्माष्टमीदिने भक्तो दृष्ट्वा मां बिंदुमाधवम् ॥ प्रणम्य पूजां कृत्वा च करोति जन्मखंडनम् ॥ २३ ॥ पौषे मासि शुक्लरात्रौ यत्र यत्र स्थले नरः ॥ पद्मायाः प्रतिमां दृष्ट्वा करोति जन्म० ॥ २४ ॥ सप्तजन्म भवे त्तस्य पुत्रः पौत्रो धनेश्वरः ॥ उपोष्यैकादशीं स्नात्वा प्रभाते द्वादशीदिने ॥ दृष्ट्वा काश्यामन्नपूर्णां करोति ज० ॥२५॥ चैत्रे मासि चतुर्दश्यां कामरूपेषु पुण्यदे ॥ दृष्ट्वा नत्वा भद्रकालीं करोति ज० ॥२६॥ अयोध्यायां च रामं च श्रीरामनवमीदिने ॥ संपूज्य नत्वा दृष्ट्वा च करोति० ॥ २७ ॥ उपोष्य पुष्करे स्नात्वा किं वा बदरिकाश्रमे ॥ संपूज्य दृष्ट्वा मामेकं करोति० ॥ २८ ॥ दत्त्वा विष्णुपदे पिंडं विष्णुं यश्च प्रपूजयेत् ॥ पितॄणां स्वात्मनश्चैव करो० ॥ २९ ॥ प्रयागे मुंडनं कृत्वा दानं च कुरुते यदि ॥ उपोष्य नैमिषारण्ये करोति० ॥ ३० ॥ सिद्धिं कृत्वा च बदरीं भुंक्ते बदरिकाश्रमे ॥ दृष्ट्वा मत्प्रतिमां नंद करोति० ॥ ३१ ॥ दोलायमानं गोविंदं पुण्ये वृंदावने च माम् ॥ दृष्ट्वा संपूज्य नत्वा च करोति जन्म० ॥ ३२ ॥ भद्रे दृष्ट्वा च मंचस्थं मामेव मधुसूदनम् ॥ संपूज्य नत्वा भक्तश्च करोति० ॥ ३३ ॥ रथस्थं च जगन्नाथं यो द्रक्ष्यति कलौ नरः ॥ संपूज्य नत्वा भक्त्या च करोति० ॥ ३४ ॥ उत्तरायणसंक्रान्त्यां

प्रयागे स्नानमाचरेत् ॥ संपूज्य नत्वा मामेव करोति० ॥ ३५ ॥ कार्तिकीपौर्णिमायां च दृष्ट्वा मत्प्रतिमां शुभाम् ॥ उपोष्य कृत्वा पूजां च करोति० ॥ ३६ ॥ चंद्रभागासमीपे च माघ्यां च मां नमेत्सुधीः ॥ राधया सह मां दृष्ट्वा करोति० ॥ ३७ ॥ रामेश्वरं सेतुबंधे आषाढीपूर्णिमादिने ॥ उपोष्य दृष्ट्वा संपूज्य करोति० ॥ ३८ ॥ स्वर्गे विद्याधरा रात्रौ नृत्यंति च मुहुर्मुहुः ॥ प्रणामं कर्तुमीशं तं समायाति विभीषणः ॥ ३९ ॥ गायंति किन्नरा रात्रौ गंधर्वाश्च मनोहरम् ॥ प्रणामं कर्तुमीशं तं समायाति च माधवः ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा साक्षाद्वसंतं च सर्वेशं चंद्रशेखरम् ॥ जीवन्मुक्तो भवेदंते प्रयाति हरिमंदिरम् ॥ ४१ ॥ दीननाथं दिनकरं कोणार्के चोत्तरायणे ॥ उपोष्य दृष्ट्वा संपूज्य करोति जन्मनः क्षयम् ॥ ४२ ॥ कृषिकोष्ठे सुवसने कलविंके वसुंधरे ॥ विस्पंदके राजकोष्ठे नंदके पुष्पभद्रके ॥ ४३ ॥ पार्वतीप्रतिमां दृष्ट्वा कार्तिकेयं गणेश्वरम् ॥ नंदिनं शंकरं दृष्ट्वा करोति जन्मनः फलम् ॥ ४४ ॥ उपोष्य प्रतिसंपूज्य दृष्ट्वा स्तुत्वा च तौ नतः ॥ पारणं च दधि प्राश्य करोति जन्मनः फलम् ॥ ४५ ॥ त्रिकूटे मणिभद्रे च पश्चिमोदधिसंनिधौ ॥ समुपोष्य दधि प्राश्य मां दृष्ट्वा मुक्तिमाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ प्रतिमासु मदीयासु पार्वतीप्रतिमासु च ॥ जीवं संन्यस्य संपूज्य करोति जन्मनः क्षयम् ॥ ४७ ॥ शिवदुर्गालयं कृत्वा मदीयं च विशेषतः ॥ शिवसंस्थापनं कृत्वा करोति जन्मनः क्षयम् ॥ ४८ ॥ पुष्पोद्यानं च शंकुं च सेतुं खातं सरोवरम् ॥ विप्रसंस्थापनं कृत्वा करोति जन्मनः फलम् ॥ ४९ ॥ न च वेदाः पुराणानि ब्रह्मसंस्थापनं फलम् ॥ जानंति संतो मुनयः सुरा विप्रादयः पितः ॥ ५० ॥ गण्यंते पांसवो भूमेर्गण्यंते वृष्टिबिंदवः ॥ न गण्यते विधात्रापि विप्रसंस्थापने फलम् ॥ ५१ ॥ कृत्वोपजीव्यं विप्रस्य जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ अचलां श्रियमाप्नोति परे मुक्तिचतुष्टयम् ॥ ५२ ॥ महास्यभक्तिं स लभेद्वैकुण्ठे मोदते चिरम् ॥ न हि पातो भवेत्तस्य यथा मे परमात्मनः ॥ ५३ ॥ कुमारीमष्टवर्षीयां सुविप्राय ददाति यः ॥ संपूज्य सर्वाभरणां दुर्गादानफलं लभेत् ॥ ५४ ॥ सर्वं स्वर्ग्यं समालोक्य ब्रह्मलोकेषु पूजितः ॥ लभते मम दास्यं च वैकुंठे मोदते चिरम् ॥ ५५ ॥ विवाहदर्शने कोटिस्वर्णदानफलं लभेत् ॥ अंते स्वर्गं प्रयात्येवमिहैव निश्चलां श्रियम् ॥ ५६ ॥ यः सुविप्र

मनाथं च दरिद्रं च सुपंडितम् ॥ दृष्ट्वा कुर्यात्तद्विवाहं स मोक्षं लभते ध्रुवम् ॥ ५७ ॥ यच्छत्रपादुकादानं शालग्रामस्य योषितः ॥ करोति भक्त्या पुण्याहे पृथ्वीदानफलं लभेत् ॥५८॥ गजदाने च तल्लोममानवर्षं श्रुतौ श्रुतम् ॥ चतुर्गुणं गजेंद्रे च मोदते मम मंदिरे ॥ ॥ ५९ ॥ गजार्द्धं श्वेततुरगे तदर्द्धं चेतरे पितः ॥ गजतुल्यं कृष्णगवां दाने च तत्फलं लभेत् ॥ ६० ॥ तत्तुल्यं धेनुदाने च अर्धं सामान्यगोस्तथा ॥ लभेद्वत्सप्रसूतानां दानेदाने फलं विभो ॥ ६१ ॥ भूमिदाने रेणुमानवर्षस्थानं च मत्पदे ॥ ज्ञानदाने महत्पुण्यं वैकुंठे मोदते चिरम् ॥ ६२ ॥ श्रियं लभेत्स्वर्णदाने राजत्वं रजतेन च ॥ अन्नदाने फलं नाहं कथं जानामि वै श्रुतम् ॥ ६३ ॥ लभते सर्वदानस्य फलं ब्राह्मणभोजने ॥ अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ ६४ ॥ नात्र पात्रपरीक्षा सा न कालनियमः क्वचित् ॥ अन्नदाने शुभं पुण्यं दातुः पात्रं त्वपातकी ॥ ६५ ॥ अन्नदानं च धन्यं स्याद्भूमौ वैकुंठहेतुकम् ॥ वस्त्रं ददाति विप्राय दरिद्राय कुटुंबिने ॥ ६६ ॥ वस्त्रसूत्रमानवर्षं वैकुंठे मोदते चिरम् ॥ सुरम्ये चंद्रलोके च वारुणे च तथैव च ॥ ६७ ॥ कृत्वा लोहप्रदीपं च स्वर्णवर्तिसमन्वितम् ॥ दत्त्वा घृतप्रदीपं च हरये परमात्मने ॥ ६८ ॥ अंधकारं च न गृहं यमदूतं यमं तथा ॥ न हि पश्यति दाता च प्रयाति मम मंदिरम् ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणाय च दत्त्वैव न याति यमयातनाम् ॥ दिव्यवर्षसहस्रं च मोदते शक्रमंदिरे ॥ ७० ॥ आसनं लभते स्वर्गे वस्तुमानानुरूपतः ॥ उत्तमं लक्षवर्षं च तदर्धं चेतरे व्रजेत् ॥ ७१ ॥ तांबूलेन लभेद्भोगं स्वर्गे वर्षशतं व्रजेत् ॥ माल्यदाने प्रियं स्वर्गं वस्तुपात्रानुरूपतः ॥ ७२॥ फलदानफलं स्वर्गं लभते नात्र संशयः ॥ समान्यशय्यादानेन स्वर्गं वर्षशतं व्रजेत् ॥ ७३ ॥ चतुर्गुणं प्रकृष्टानां गुणलक्षं विलक्षणे ॥ अनाथाय सुविप्राय यदि गेहं प्रदीयते ॥ ७४ ॥ अत्रैव मानवर्षं च शक्रलोके महीयते ॥ दृष्ट्वा बुभुक्षितं विप्रमन्नं तस्मै प्रदीयते ॥ अचलां श्रियमाप्नोति पुत्रपौत्रविवर्द्धिनीम् ॥ ७५ ॥ व्रजनाथ व्रजं गत्वा व्रजभूमौ व्रजाधुना ॥ व्रज भोजय विप्रांश्च व्रज सर्वे व्रजेव्रजे ॥ ७६ ॥ गोकुले गोकुले वत्स वस वत्स निराकुले ॥ व्याकुलानां गोकुलानां संकुले च व्रजेव्रजे ॥ ७७ ॥ एतत्ते कथितं नंद सानंदं पुण्यवर्द्धनम् ॥

सुस्वप्नदर्शने पुण्यं यदि नीचं न वक्ति च ॥ ७८ ॥ काश्यपं दुर्भगं नीचं शत्रुमज्ञानिनं स्त्रियम् ॥ त्यक्त्वा रात्रिं च दिवसे वक्ति विप्रं सुपंडितम् ॥ ७९ ॥ देवालये च देवं वाप्यश्वत्थतुलसीवटम् ॥ उक्त्वा तद्द्विगुणं पुण्यमप्रकाश्यं चतुर्गुणम् ॥ ८० ॥ सुस्वप्नदर्शने प्राज्ञो गंगास्नानफलं लभेत् ॥ अर्थं वित्तं च भार्यां च भूमिं पुत्रं लभेच्च सः ॥ ८१ ॥ मोक्षं च परमैश्वर्यं लभते सर्ववांछितम् ॥ इत्येवं कथितं तात किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ८२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ केन स्वप्नेन किं पुण्यं केन मोक्षो भवेत्सुखम् ॥ कोपि कोपि च सुस्वप्नस्तत्सर्वं कथय प्रभो ॥ १ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ वेदेषु सामवेदश्च प्रशस्तः सर्वकर्मसु ॥ तथैव कण्वशाखायां पुण्यकांडे मनोहरे ॥ २ ॥ स व्यक्तो यश्च दुःस्वप्नः शश्वत्पुण्यफलप्रदः ॥ तत्सर्वं निखिलं तात कथयामि निशामय ॥३॥ स्वप्नाध्यायं प्रवक्ष्यामि बहुपुण्यफलप्रदम् ॥ स्वप्नाध्यायं नरः श्रुत्वा गंगास्नानफलं लभेत् ॥ ४ ॥ स्वप्नस्तु प्रथमे यामे संवत्सरफलप्रदः ॥ द्वितीये चाष्टभिर्मासैस्त्रिभिर्मासैस्तृतीयके ॥५॥ चतुर्थे चार्द्धमासेन स्वप्नः स्वात्मफलप्रदः ॥ दशाहे फलदः स्वप्नोप्यरुणोदयदर्शने ॥६॥ प्रातःस्वप्नश्च फलदस्तत्क्षणं यदि बोधितः ॥ दिने मनसि यद्दृष्टं तत्सर्वं च लभेद्ध्रुवम् ॥ ७ ॥ चिंताव्याधिसमायुक्तो नरः स्वप्नं च पश्यति ॥ तत्सर्वं निष्फलं तात प्रयात्येव न संशयः ॥ ॥ ८ ॥ जडो मूत्रपुरीषेण पीडितश्च भयाकुलः ॥ दिगंबरो मुक्तकेशो न लभेत्स्वप्नजं फलम् ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा स्वप्नं च निद्रालुर्यदि निद्रां प्रयाति च ॥ विमूढो वक्ति चेद्रात्रौ न लभेत्स्वप्नजं फलम् ॥१० ॥ उक्त्वा काश्यपगोत्रं च विपत्तिं लभते ध्रुवम् ॥ दुर्गते दुर्गतिं याति नीचे व्याधिं प्रयाति च ॥ ११ ॥ शत्रौ भयं च लभते मूर्खे च कलहं लभेत् ॥ कामिन्यां धनहानिः स्याद्रात्रौ घोरभयं भवेत् ॥ १२ ॥ निद्रायां लभते शोकं पंडिते वांछितं फलम् ॥ न प्रकाश्यश्च स स्वप्नः पंडितैः काश्यपे व्रज ॥ १३ ॥ गवां च कुंजराणां च हयानां च व्रजेश्वर ॥ प्रासादानां च शैलानां वृक्षाणां च तथैव च ॥ १४ ॥ आरोहणं च धनदं

भोजनं रोदनं तथा ॥ प्रतिगृह्य तथा वीणां सस्याढ्यां भूमिमालभेत् ॥ १५ ॥ शस्त्रास्त्रेण यदा विद्धो व्रणेन कृमिणा तथा ॥ विष्ठया रुधिरेणैव स युक्तोप्यर्थवान्भवेत् ॥ १६ ॥ स्वप्नेप्यगम्यागमनो भार्यालाभं करोति यः ॥ मूत्रसिक्तः पिबेच्छुक्रं नरकं च विशत्यपि ॥ १७ ॥ नगरं प्रविशेद्रक्तं समुद्रं वा सुधां पिबेत् ॥ शुभवार्तामवाप्नोति विपुलं चार्थमालभेत् ॥ १८ ॥ गजं नृपं सुवर्णं च वृषभं धेनुमेव च ॥ दीपमन्नं फलं पुष्पं कन्यां छत्रं रथं ध्वजम् ॥ १९ ॥ कुटुंबं लभते दृष्ट्वा कीर्तिं च विपुलां श्रियम् ॥ पूर्णकुंभं द्विजं वह्निं पुष्पतांबूलमंदिरम् ॥ २० ॥ शुक्लधान्यं नटं वेश्यां दृष्ट्वा श्रियमवाप्नुयात् ॥ गोक्षीरं च घृतं दृष्ट्वा चार्थं पुण्यधनं लभेत् ॥ २१ ॥ पायसं पद्मपत्रे च दधि दुग्धं घृतं मधु ॥ मिष्टान्नं स्वस्तिकं भुक्त्वा ध्रुवं राजा भविष्यति ॥ २२ ॥ पक्षिणां मानुषाणां च भुंक्ते मांसं नरो यदि ॥ बह्वर्थं शुभवार्तां च लभते वांछितं फलम् ॥ २३ ॥ छत्रं वा पादुकां वापि लब्ध्वा धान्यं च गच्छति ॥ असिं च निर्मलं तीक्ष्णं तत्तथैव भविष्यति ॥ २४ ॥ हेलया संतरेद्योहि स प्रधानो भविष्यति ॥ दृष्ट्वा च फलितं वृक्षं धनमाप्नोति निश्चितम् ॥ २५ ॥ सर्पेण भक्षितो यो हि अर्थलाभश्च तद्भवेत् ॥ स्वप्ने सूर्यं विधुं दृष्ट्वा मुच्यते व्याधिबंधनात् ॥ २६ ॥ वडवां कुक्कुटीं दृष्ट्वा क्रौंचीं भार्यां लभेद्ध्रुवम् ॥ स्वप्ने यो निगडैर्बद्धः प्रतिष्ठां पुत्रमालभेत् ॥ २७ ॥ दध्यन्नं पायसं भुंक्ते पद्मपत्रे नदीतटे ॥ विशीर्णपद्मपात्रे च सोपि राजा भविष्यति ॥ २८ ॥ जलौकसं वृश्चिकं च सर्पं च यदि पश्यति ॥ धनं पुत्रं च विजयं प्रतिष्ठां वा लभेदिति ॥ २९ ॥ शृंगिभिर्दंष्ट्रिभिः कोलैर्वानरैः पीडितो यदि ॥ निश्चितं च भवेद्राजा धनं च विपुलं लभेत् ॥ ३० ॥ मत्स्यं मांसं मौक्तिकं च शंखं चंदनहीरकम् ॥ यस्तु पश्यति स्वप्नांते विपुलं धनमालभेत् ॥ ३१ ॥ सुतं च रुधिरं स्वर्णं भुक्त्वा विष्ठां धनं लभेत् ॥ प्रतिमां शिवलिंगं च लभेद्दृष्ट्वा जयं धनम् ॥ ३२ ॥ फलितं पुष्पितं बिल्वमाम्रं दृष्ट्वा लभेद्धनम् ॥ दृष्ट्वा च ज्वलदग्निं च धनं बुद्धिं श्रियं लभेत् ॥ ३३ ॥ आमलकं धात्रीफलमुत्पलं च धनागमम् ॥ देवताश्च द्विजा गावः पितरो लिंगिनस्तथा ॥ ३४ ॥ यद्वदंति मिथः स्वप्ने तत्तथैव भविष्यति ॥ शुक्लांबरधरा नार्यः शुक्लमाल्यानुलेपनाः ॥ ३५ ॥ समालिंग्यंति यं स्वप्ने तस्य श्रीः

सर्वतः सुखम् ॥ पीतांबरधरां नारीं पीतमाल्यानुलेपनाम् ॥ अवगूहति यः स्वप्ने कल्याणं तस्य जायते ॥ ३६ ॥ सर्वाणि शुक्लानि प्रशंसितानि भस्मास्थिकार्पासविवर्जितानि ॥ सर्वाणि कृष्णान्यतिनिंदितानि गोहस्तिवाजिद्विजदेववर्ज्यम् ॥ ३७ ॥ दिव्या स्त्री सस्मिता विप्रा रत्नभूषणभूषिता ॥ यस्य मंदिरमायाति स प्रियं लभते ध्रुवम् ॥ ३८ ॥ स्वप्ने च ब्राह्मणो देवो ब्राह्मणी देवकन्यका ॥ ब्राह्मणो ब्राह्मणी वापि संतुष्टा सस्मिता सती ॥ फलं ददाति यस्मै च तस्य पुत्रो भविष्यति ॥ ३९ ॥ यं स्वप्ने ब्राह्मणा नंद कुर्वंति च शुभाशिषम् ॥ यद्वदंति भवेत्तस्य तस्यैश्वर्यं भवेद्ध्रुवम् ॥ ४० ॥ परितुष्टो द्विजश्रेष्ठश्चायाति यस्य मंदिरम् ॥ नारायणः शिवो ब्रह्मा प्रविशेत्तु तदाश्रमम् ॥ ४१ ॥ संपत्तिस्तस्य भवति यशश्च विपुलं शुभम् ॥ पदेपदे सुखं तस्य समानं गौरवं लभेत् ॥ ४२ ॥ अकस्मादपि स्वप्ने तु लभते सुरभिं यदि ॥ भूमिलाभो भवेत्तस्य भार्या चापि पतिव्रता ॥ ४३ ॥ करेण कृत्वा हस्ती यं मस्तके स्थापयेद्यदि ॥ राज्यलाभो भवेत्तस्य निश्चितं च श्रुतौ मतम् ॥ ४४ ॥ स्वप्ने तु ब्राह्मणस्तुष्टः समाश्लिष्यति यं व्रज ॥ तीर्थस्नायी भवेत्सोपि निश्चितं च श्रियान्वितः ॥ ४५ ॥ स्वप्ने ददाति पुष्पं च यस्मै पुण्यवते द्विजः ॥ जययुक्तो भवेत्सोपि यशस्वी च धनी सुखी ॥ ४६ ॥ स्वप्ने दृष्ट्वा च तीर्थानि सौधरत्नगृहाणि च ॥ जययुक्तश्च धनवांस्तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ ४७ ॥ स्वप्ने तु पूर्णकलशं कश्चित्कस्मै ददाति च ॥ पुत्रलाभो भवेत्तस्य संपत्तिं वा समालभेत् ॥ ४८ ॥ हस्ते कृत्वा तु कुडवमाढकं वारसुंदरी ॥ यस्य मंदिरमायाति स लक्ष्मीं लभते ध्रुवम् ॥ ४९ ॥ दिव्या स्त्री यद्गृहं गत्वा पुरीषं विसृजेद्द्विज ॥ अर्थलाभो भवेत्तस्य दारिद्र्यं च प्रयाति च ॥५०॥ यस्य गेहं समायाति ब्राह्मणो भार्यया सह ॥ पार्वत्या सह शंभुर्वा लक्ष्म्या नारायणोथवा ॥५१॥ ब्राह्मणो ब्राह्मणी वापि स्वप्ने तस्मै प्रदीयते ॥ धान्यं पुष्पांजलिं वापि तस्य श्रीः सर्वतोमुखी ॥५२॥ मुक्ताहारं पुष्पमाल्यं चंदनं च लभेद्व्रज ॥ स्वप्ने ददाति विप्रश्च तस्य श्रीः सर्वतोमुखी ॥ ५३ ॥ गोरोचनं पताकां वा हरिद्रामिक्षुदंडकम् ॥ सिद्धान्नं च लभेत्स्वप्ने तस्य श्रीः सर्वतोमुखी ॥ ५४ ॥ ब्राह्मणो ब्राह्मणी वापि ददाति यस्य मस्तके ॥ छत्रं वा शुक्लधान्यं वा स च राजा भविष्यति ॥ ५५ ॥ स्वप्ने रथस्थः पुरुषः शुक्लमाल्यानुलेपनः ॥

तत्रस्थो दधि भुंक्ते च पायसं वा नृपो भवेत् ॥ ५६ ॥ स्वप्ने ददाति विप्रश्च ब्राह्मणी च सुधां दधि ॥ प्रशस्तपात्रं यस्मै वा सोपि राजा भवेद्ध्रुवम् ॥ ५७ ॥ कुमारी चाष्टवर्षीया रत्नभूषणभूषिता ॥ यस्य तुष्टा भवेत्स्वप्ने स भवेत्कविपंडितः ॥ ५८ ॥ ददाति पुस्तकं स्वप्ने यस्मै पुण्यवते च सा ॥ स भवेद्विश्वविख्यातः कवींद्रः पंडितेश्वरः ॥ ५९ ॥ यं पाठयति स्वप्ने वा मातेव च सुतं यथा ॥ सरस्वतीसुतः सोपि तत्परो नास्ति पंडितः ॥ ६० ॥ ब्राह्मणः पाठयेद्यं च पितेव यत्नपूर्वकम् ॥ ददाति पुस्तकं प्रीत्या स च तत्सदृशो भवेत् ॥ ६१ ॥ प्राप्नोति पुस्तकं स्वप्ने पथि वा यत्र तत्र वा ॥ स पंडितो यशस्वी च विख्यातश्च महीतले ॥ ६२ ॥ स्वप्ने यतो महामंत्रं विप्रो विप्रे ददाति चेत् ॥ स भवेत्पुरुषः प्राज्ञो धनवान्गुणवान्सुधीः ॥ ६३ ॥ स्वप्ने ददाति विप्रं वा प्रतिमां वा शिलामयीम् ॥ यस्मै ददाति विप्रश्च मंत्रसिद्धिश्च तद्भवेत् ॥ ६४ ॥ विप्रो विप्रसमूहं च दृष्ट्वा नत्वाशिषं लभेत् ॥ राजेन्द्रः स भवेद्वापि किं वा च कविपंडितः ॥ ६५ ॥ शुक्लधान्ययुतां भूमिं यस्मै विप्रः समुत्सृजेत् ॥ स्वप्नेपि परितुष्टश्च स भवेत्पृथिवीपतिः ॥ ६६ ॥ स्वप्ने विप्रो रथे कृत्वा नानास्वर्गं प्रदर्शयेत् ॥ चिरंजीवी भवेदायुर्धनवृद्धिर्भवेद्ध्रुवम् ॥ ६७ ॥ विप्राय विप्रः संतुष्टो यस्मै कन्यां ददाति च ॥ स्वप्ने च स भवेन्नित्यं धनाढ्यो भूपतिः स्वयम् ॥ ६८ ॥ स्वप्ने सरोवरं दृष्ट्वा समुद्रं वा नदीं नदम् ॥ शुक्लाहिं शुक्लशैलं च दृष्ट्वा श्रियमवाप्नुयात् ॥ ६९ ॥ यं पश्यंति मृतं स्वप्ने स भवेच्चिरजीवनः ॥ अरोगी रोगिणं दुःखी सुखिनं च ध्रुवं भवेत् ॥ ७० ॥ दिव्या स्त्रीयं प्रवदति मम स्वामी भवानिति ॥ स्वप्ने दृष्ट्वा च जागर्ति स च राजा भवेद्दृढम् ॥ ७१ ॥ स्वप्ने वा कालिकां दृष्ट्वा लब्ध्वा स्फटिकमालिकाम् ॥ इंद्रचापं शक्रवज्रं स प्रतिष्ठां लभेद्ध्रुवम् ॥७२॥ स्वप्ने वदति यं विप्रो मम दासो भवेति च ॥ हरिदास्यं च मद्भक्तिं स लब्ध्वा वैष्णवो भवेत् ॥ ७३ ॥ स्वप्ने विप्रो हरिः शंभुर्ब्रह्माणी कमला शिवा ॥ शुक्ला स्त्री देवमाता वा जाह्नवी वा सरस्वती ॥७४॥ गोपालिकावेषधरी बालिका राधिका मम ॥ बालश्च बालगोपालः स्वप्नविद्भिः प्रकाशितः ॥७५॥ एष ते कथितो नंद सुस्वप्नः पुण्यहेतुकः ॥ श्रोतुमिच्छसि किं वा त्वं किं भूयः कथयामि ते ॥ ७६ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्ण

जन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे सुस्वप्नदर्शनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥७७॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्ण जगतां नाथ सुस्वप्नश्च श्रुतो मया ॥ वेदसारो नीतिसारो लौकिको वैदिकस्तथा॥१॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि पापं येषां च दर्शने ॥ यस्मिन्कर्मणि वा वत्स तन्मां कथितुमर्हसि ॥ २ ॥ वचनं वेदशास्त्रोक्तं तथा वेदानुयायिनः ॥ श्रोतुमिच्छंति संतप्ता लोकास्त्वन्मुखतस्तथा ॥ ३ ॥ वेदानां जनकस्त्वं च वैदिकानां सतामपि ॥ ब्रह्मादीनां सुराणां च मुनीनां जगतामपि ॥ ४ ॥ श्रुतं यत्त्वन्मुखांभोजात्प्र माणं वचनामृतम् ॥ तेन देहोभिषिक्तो मे वत्स विच्छेददाहनः ॥ ५ ॥ स्वप्ने यच्चरणांभोजं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ब्रह्मादयो न पश्यंति तदद्य दृष्टिगोचरम् ॥ ६ ॥ अतः परं त्वत्पदाब्जं क्व पश्यामि च पातकी ॥ विण्मूत्रधारी देहो मे निबद्धश्च स्वकर्मणा ॥ ७ ॥ ईदृशं च दिनं वत्स कदा मम भविष्यति ॥ त्वया ब्रह्मादिनाथेन संवादो मम पापिनः ॥ ८ ॥ कृपां कुरु कृपानाथ मम दोषं क्षमस्व च ॥ वत्सबुद्ध्या च दुर्नीतं यत्कृतं च महेश्वर ॥ ९ ॥ ब्रह्मेशशेषमुनयो ध्यायंते त्वत्पदांबुजम् ॥ सरस्वती श्रुतिर्यस्य स्तवने जडतां व्रजेत् ॥ १० ॥ इत्येवमुक्त्वा नंदश्च निरानंदः शुचाकुलः ॥ मूर्च्छामाप रुदित्वा च पुत्रविच्छेदविह्वलः ॥ ११ ॥ संत्रस्तो भगवा न्कृष्णो बोधयामास यत्नतः ॥ परमाध्यात्मिकं ज्ञानं ददौ तस्मै जगत्पतिः ॥ १२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ हे नंद जनकश्रेष्ठ सर्वश्रेष्ठ व्रजेश्वर ॥ चेतनं कुरु कल्याण ज्ञानं च परमं शृणु ॥ १३ ॥ परमाध्यात्मिकं ज्ञानं ज्ञानिनां च सुदुर्लभम् ॥ वेदशास्त्रे गोप नीयं तुभ्यमेव ददाम्यहम् ॥ १४ ॥ निबोध श्रूयतां नंद सानंदः सुसमाहितः ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिर्यदभ्यासान्न जायते ॥ १५ ॥ स्थिरो भव महाराज व्रजनाथ व्रजं व्रज ॥ ज्ञानं लब्ध्वा सदानंदः शोकमोहविवर्जितः ॥ १६ ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारं सचराचरम् ॥ प्रभाते स्वप्नवन्मिथ्या मोहकारणमेव च ॥ १७ ॥ मिथ्याकृत्रिमनिर्माणहेतुश्च पांचभौतिकः ॥ मायया सत्यबुद्ध्या च प्रतीतिं जाय ते नरः ॥ १८ ॥ कामक्रोधलोभमोहैर्वेष्टितः सर्वकर्मसु ॥ मायया मोहितः शश्वज्ज्ञानहीनश्च दुर्बलः ॥ १९ ॥ निद्रातंद्राक्षुत्पिपासा क्षमाश्रद्धादयादिभिः ॥ लज्जा शांतिर्धृतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चाभिश्च वेष्टितः ॥ २० ॥ मनोबुद्धिचेतनाभिः प्राणज्ञानात्मभिः सह ॥ संसक्तः

सर्वेर्देवैश्च यथा वृक्षश्च वायसैः ॥२१॥ अहमात्मा च सर्वेशः सर्वज्ञानात्मकः स्मृतः॥ मनो ब्रह्मा च प्रकृतिर्बुद्धिरूपा सनातनी॥२२॥ प्राणा विष्णुश्चेतना सा पद्मा तु चाधिदेवता ॥ मयि स्थिते स्थिताः सर्वे गतास्तेपि गते मयि ॥ २३ ॥ अस्माभिश्च विना देहः सद्यः पतति निश्चितम् ॥ पांचभूतो विलीनश्च पंचभूतेषु तत्क्षणम् ॥ २४ ॥ नामसंकेतरूपं च निष्फलं मोहकारणम् ॥ शोकश्चाज्ञानिनां तात ज्ञानिनां नास्ति किंचन ॥ २५ ॥ निद्रादयः शक्तयश्च ताः सर्वाः प्रकृतेः कलाः ॥ लोभादयो ह्यधर्मांशास्तथाहंकारपंचमः ॥ २६ ॥ ते ब्रह्मविष्णुरुद्रांशा गुणाः सत्त्वादयस्त्रयः ॥ ज्ञानात्मकः शिवो ज्योतिरहमात्मा च निर्गुणः ॥ २७ ॥ यदा विशामि प्रकृतौ तदाहं सगुणः स्मृतः ॥ सगुणा विषया विष्णुब्रह्मरुद्रादयस्तथा ॥२८॥ धर्मो मदंशो विषयी शेषः सूर्यः कलानिधिः॥एवं सर्वे मत्कलांशा मुनि मन्वादयः सुराः ॥ २९ ॥ सर्वदेहे प्रविष्टोहं न लिप्तः सर्वकर्मसु ॥ जीवन्मुक्तश्च मद्भक्तो जन्ममृत्युजराहरः ॥ ३० ॥ सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमान्कीर्तिमान्पंडितः कविः ॥ चतुस्त्रिंशद्विधः सिद्धः सर्वकर्मोपहारकः ॥ ३१ ॥ तमुपैमि स्वयं सिद्धं भक्तस्त्वन्यन्न वाञ्छति ॥ द्वाविंशतिविधं सिद्धं सिद्धिसाधनकारणम् ॥ ३२ ॥ मन्मुखाच्छ्रूयतां नंद सिद्धमंत्रं गृहाण च ॥ अणिमा लघिमा प्राप्तिः प्राकाश्यं महिमा तथा ॥ ३३ ॥ ईशित्वं च वशित्वं च तथा कामावसायिता ॥ दूरश्रवणमेवेति परकायप्रवेशनम् ॥ ३४ ॥ मनोयायित्वमेवेति सर्वज्ञत्वमभीप्सितम् ॥ वह्निस्तंभं जलस्तंभं चिरंजीवित्वमेव च ॥ ३५ ॥ कायव्यूहं च वाक्सिद्धिं मृतानयनमीप्सितम ॥ सृष्टीनां करणं चैव प्राणाकर्षणमेव च ॥ ३६ ॥ ॐ सर्वेश्वरेश्वराय सर्वविघ्नविनाशिने मधुसूदनाय स्वाहेति ॥ अयं मंत्रो महागूढः सर्वेषां कल्पपादपः ॥ सामवेदे च कथितः सिद्धानां सर्वसिद्धिदः ॥ ३७ ॥ अनेन योगिनः सिद्धा मुनींद्राश्च सुरास्तथा ॥ शतलक्षजपेनैव मंत्रसिद्धिर्भवेत्सताम् ॥ ३८ ॥ यदि नारायणे क्षेत्रे हविष्यान्नरतो जपेत् ॥ गत्वा कुरु जपं तात काशिकां मणिकर्णिकाम् ॥ ३९ ॥ शृणु नारायणक्षेत्रं जलाधस्तच्चतुष्टयम् ॥ अत्र नारायणः स्वामी नान्यः स्वामी कदाचन ॥ ४० ॥ ज्ञानं चात्र मृते लोके मूर्तिर्भवति तस्य वै ॥ व्रतं विनापि मंत्रेण जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ ४१ ॥ व्रजं कुरु पवित्रं च व्रजनाथ व्रजं व्रज ॥ पापं यद्दर्शने तात कथया

मि निशामय ॥ ४२ ॥ दुःस्वप्नं पापबीजं च केवलं विघ्नकारणम् ॥ गोघ्नं च ब्राह्मणघ्नं वा कृतघ्नं कुटिलं तथा ॥ ४३ ॥ देवघ्नं पितृमातृघ्नं पापं विश्वासघातिनम् ॥ मिथ्यासाक्षिप्रदातारं यं चातिथ्यविवंचनम् ॥ ४४ ॥ ग्रामयाजिनमेवेति देवविप्रस्वहारिणम् ॥ अश्वत्थघातिनं दुष्टं शिवविष्णुविनिंदकम् ॥ ४५ ॥ अदीक्षितमनाचारं संध्याहीनं द्विजं तथा ॥ देवलं वृषवाहं च शूद्राणां सूपकारकम् ॥ ॥ ४६ ॥ शवदाहं च शूद्राणां शूद्रश्राद्धान्नभोजिनम् ॥ अवीरां छिन्ननासां च देवब्राह्मणनिंदकाम् ॥ ४७ ॥ पतिभक्तिविहीनां च विष्णुभक्तिविहीनकाम् ॥ शूद्राणां विधवां चैव चांडालीं व्यभिचारिणीम् ॥ ४८ ॥ शश्वत्कोपयुतं दुष्टमृणग्रस्तं च जारजम् ॥ चौरं मिथ्यावादिनं च शरणागतयायिनम् ॥ ४९ ॥ मांसापहारिणं चैव ब्राह्मणं वृषलीपतिम् ॥ ब्राह्मणीगामिनं शूद्रं द्विजं वार्धुषिकं तथा ॥ ॥ ५० ॥ अगम्यागामिनं दुष्टं चतुर्वर्णं नराधमम् ॥ माता सपत्नीमाता च श्वश्रूश्च भगिनी तथा ॥ ५१ ॥ गुरुपत्नी पुत्रपत्नी सोदरस्य प्रिया सती ॥ मातृष्वसा पितृष्वसा भागिनेयप्रिया तथा ॥ ५२ ॥ मातुलानी नवोढा च पितृव्यस्त्री रजस्वला ॥ पितृमातृप्रसूश्चैव चागम्याष्टादशस्मृताः ॥ ५३ ॥ कीर्तिताः सामवेदे च परिपाल्याः सतां व्रज ॥ एता दृष्ट्वा च स्पृष्ट्वा च ब्रह्महत्यां लभेन्नरः ॥ ५४ ॥ तस्माद्दैवेन ता दृष्ट्वा सूर्यं दृष्ट्वा हरिं स्मरेत् ॥ कामतो यदि पश्यंति विनिंद्यास्ते भवंति वै ॥ ५५ ॥ तस्मात्संतो न पश्यंति शापभीता व्रजेश्वर ॥ राहुग्रस्तं रविं सोमं न पश्यंति विपश्चितः ॥ ५६ ॥ जन्माष्टसप्तारिःफांकदशमस्थे दिवाकरे ॥ जन्मर्क्षे निधनं चापि चतुर्थेपि कलानिधौ ॥ ५७ ॥ नष्टचंद्रो न दृश्यश्च भाद्रे मासि सितासिते ॥ चतुर्थ्यामुदितश्चंद्रः परित्यक्तो मनीषिभिः ॥ ५८ ॥ चंद्रस्तारापहरणं कलंकमतिदुष्करम् ॥ तस्मै ददाति हे नंद कामतो यदि पश्यति ॥ ५९ ॥ अकामतो नरो दृष्ट्वा मंत्रपूतं जलं पिबेत् ॥ तदा शुद्धो भवेत्सद्यो निष्कलंकी महीतले ॥ ६० ॥ सिंहः प्रसेनमवधीत्सिंहो जांबवता हतः ॥ सुकुमारक मारोदीस्तव ह्येष स्यमंतकः ॥ ६१ ॥ इति मंत्रेण पूतं च जलं साधु पिबेद्ध्रुवम् ॥ इति ते कथितं सर्वमपरं कथयामि ते ॥ ६२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादेऽष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

॥ श्रीनंदउवाच ॥ ॥ राहुग्रस्तः कथं सूर्यश्चंद्रो वापि जगत्प्रभो ॥ नेष्टश्चंद्रः कथं भाद्रे चतुर्थ्यां चासिते सिते ॥१॥ वेदानां जनकस्त्वं च कं पृच्छामि त्वया विना ॥ वेदे पुराणे गोप्यं यन्न जानंति विपश्चितः ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा चेदं वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अतथ्यं वचनं चेदं निषिद्धं वैदिकरपि ॥ क्षमस्व नंद भद्रं ते प्रश्नमन्यं कुरुष्व माम् ॥ ३ ॥ विश्वस्तं वचनं तात न प्राकाश्यं मनीषिभिः ॥ विघ्नः प्रकाशे भवति सतां छिद्रं च दैवतः ॥ ४ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ कथयस्व जगन्नाथ न भक्ते वंचनं कुरु ॥ अदृश्यौ चापि देवेशौ राहुग्रस्तौ च पुण्यदौ ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु नंद प्रवक्ष्यामि कथामेतां पुरातनीम् ॥ यां श्रुत्वा निष्कलंकश्च तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ ६ ॥ सर्वपातकिनं दृष्ट्वा यत्पापं लभते नरः ॥ आख्यानश्रवणेनैव भस्मीभूतं भविष्यति ॥ ७ ॥ एकदा जमदग्निश्च महाकौतूहलान्वितः ॥ रेणुकासहितस्तुष्टो जगाम नर्मदातटम् ॥ ८ ॥ निर्जने नर्मदातीरे विजहार तया सह ॥ नवोढया च सुंदर्या नवयौवनयुक्तया ॥ ९ ॥ सुवेषया सुस्मितया रत्नभूषणयुक्तया ॥ नतया स्तनभारेण श्रोणीभारेण मंदया ॥ १० ॥ सुंदरीणामतुलया श्वेतचंपकवर्णया ॥ सुपूर्णचंद्राननया कटाक्षयुतया तथा ॥ ११ ॥ अतीव सूक्ष्मांबरया कामबाणार्तया व्रज ॥ पुलकांचितसर्वांगसंभोगेनापि मूर्च्छया ॥ १२ ॥ पुंस्कोकिलयुते रम्ये शब्दिते सुमधुव्रते ॥ सुगंधिवायुसंयुक्ते पुष्पतल्पान्विते शुभे ॥ १३ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं वक्षमाल्यधरं मुनिम् ॥ महारासरसाढ्यं तमुवाच भास्करः स्वयम्॥ १४ ॥ वेदकर्तुः प्रपौत्रस्त्वं ब्रह्मणश्च जगत्पतेः ॥ चतुर्वेदविधेयेषु सुनिष्णातः सदा शुचिः ॥ १५ ॥ वेदांगकर्ता धर्मज्ञः श्रेष्ठो वेदविदां वरः॥ महातपस्वी तेजस्वी ब्रह्मचारी च सुव्रती ॥ १६ ॥ युष्मद्विधोक्तं शास्त्रं च पठित्वान्यश्च पंडितः ॥ वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ॥ १७ ॥ धर्मं त्यजति धर्मज्ञो ह्यधर्मेण रतः कथम् ॥ दिवामैथुनदोषं च वक्ति वेदो विशेषतः ॥ १८ ॥ अहं च धर्मिणां साक्षी तेन त्वां कथयामि ते ॥ सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा तत्याज मैथुनं द्विजः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा पुरो विप्ररूपं सूर्यं तेजस्विनं सुरम् ॥ उवाच सूर्यं रक्तास्यः कोपलज्जासमन्वितः

रेणुका लज्जिता तत्र विधाय वाससी सती ॥ २० ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ को भवान्पंडितंमन्यो न त्वदन्योस्ति पंडितः ॥ २१ ॥ अहं भृगोर्भगवतः शिष्यस्त्वं कश्यपस्य च ॥ चतुर्वेदांश्च जानामि धर्माधर्मनिरूपणे ॥ २२ ॥ वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ॥ अज्ञानी पुरुषः शश्वज्जडितश्च स्वकर्मणा ॥ २३ ॥ तेजीयसां न दोषाय वह्नेः सर्वभुजो यथा ॥ अन्ये भवांश्च धर्मश्च साक्षी सर्वे च कर्मणाम् ॥ २४ ॥ फलदाता च शास्त्रज्ञो यतस्त्वत्तनयः सदा ॥ न वैष्णवानां शास्तारो यूयमस्माकमेव च ॥ २५ ॥ न वासुदेवभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ हरेः सुदर्शनं चक्रं शश्वद्रक्षति वैष्णवान् ॥ २६ ॥ नारायणश्च भगवान्स्वयं ब्रह्मा च शंकरः ॥ शास्ता यमश्च नास्माकं त्वं वै नापि दिवाकर ॥ २७ ॥ राजपुत्रो यथा स्थाने वयं स्वच्छंदगामिनः ॥ शक्तोहं भस्मसात्कर्तुं यमं सर्वसुरांस्तथा ॥ २८ ॥ महेंद्रप्रभृतीन्सूर्य क्षणेनैवावलीलया ॥ कस्त्वं धर्मप्रवक्ता मे याहि स्वस्थानमेव च ॥ २९ ॥ मम शास्ता तु भगवाञ्छ्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥ अद्य मे निर्जने स्थाने रसभंगस्त्वयाकृतः ॥ ३० ॥ मम शापात्पापदृश्यो राहुग्रस्तो भविष्यसि ॥ द्रष्टुं त्वां ये घनाः सर्वे दूरीभूता भवंति ते ॥ ३१ ॥ त्वामाच्छन्नं करिष्यंति वायुना प्रेरितास्तथा ॥ स्वतेजसा भवान्गर्वोद्धततेजा भविष्यसि॥३२॥ मेघाच्छन्नः स्वल्पतेजा राहुग्रस्तो भवान्भव ॥ ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा भगवान्भास्करः स्वयम् ॥ ततः पुटांजलिर्भूत्वा तुष्टाव मुनिपुंगवम् ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभास्कर उवाच ॥ ॥ अवध्याः सर्वधर्मज्ञ धन्या मान्याः पुरस्कृताः ॥३४॥ नारायणश्च भगवाञ्छंभुर्ब्रह्मा स्वयं प्रभुः ॥ गणेशश्चापि शेषश्च धर्मश्चापि सनातनः ॥ ३५ ॥ स्तुवंति ब्राह्मणं सर्वे विप्ररूपी जनार्दनम् ॥ क्षमस्व वैष्णवः शुद्धः स्वधर्मं च समाचर ॥ ३६ ॥ वैष्णवानां कुतः कोपो हृदि येषां जनार्दनः ॥ अस्माभिः पूजिता विप्रा युष्माभिः पूजिताः सुराः ॥ ३७ ॥ परपस्परं स्नेहपात्रं चेदमाचरणं द्विज ॥ अहमेव त्वया शप्तो मया शप्तो भवान्भव ॥३८॥ अन्यथा मां वदंत्येवं सूर्यं निस्तेजसं जनाः ॥ पराभूतः क्षत्रियेण भविष्यसि द्विजेश्वर ॥ ३९ ॥ मरणं क्षत्रियास्त्रेण भवतश्च भविष्यति ॥ सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा चुकोप ब्राह्मणः पुनः ॥ तं शशापातिरक्तास्यः शंभुना निर्जितो भवान् ॥ ४० ॥ उभयोः कलहं ज्ञात्वा कश्य

पेन सह व्रज ॥ आजगाम स्वयं ब्रह्मा विधाता जगतामपि ॥ ४१ ॥ आगत्य ब्रह्मा संत्रस्तं बोधयामास भास्करम् ॥ मुनिश्रेष्ठं च धर्मज्ञं धर्मज्ञानां गुरोर्गुरुः ॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ क्षमस्व भास्कर त्वं च साक्षान्नारायणो भवान् ॥ युष्माकं परिपाल्यश्चा प्यवध्यो ब्राह्मणः सदा ॥ ४३ ॥ अहं करोमि भवतो विप्रशापांतमुल्बणम् ॥ अत्राहमागतस्त्रस्तो भृगुणा प्रेरितस्ततः ॥ ४४ ॥ स्फु टोहं प्रेरितश्चापि कश्यपेन मरीचिना ॥ शांतो भव सुरश्रेष्ठ साक्षी त्वं सर्वकर्मणाम् ॥ ४५ ॥ कुत्रचिद्दिवसे ब्रह्मंस्त्वां तत्र कुत्रचित्क्ष णम् ॥ भविष्यसि घनाच्छन्नः सद्यो मुक्तो भविष्यसि ॥ ४६ ॥ न्यूनातिरिक्ते वर्षे च राहुग्रस्तो भविष्यसि ॥ तत्राहश्यश्च केषांचि त्पुण्यदृश्यो हि कस्यचित् ॥ ४७ ॥ अन्यथा सर्वकालेन पुण्यदृश्यो भवान्भुवि ॥ त्वां दृष्ट्वा च नमस्कृत्य सर्वे निष्पापिनो जनाः ॥ ४८ ॥ जन्मसप्ताष्टरिःफांकचतुर्थे दशमे तथा ॥ जन्मर्क्षे निधनं नृणामदृश्यस्त्वं भविष्यसि ॥ ४९ ॥ अस्तकाले घनाच्छन्ने मध्याह्नस्थे जलेपि वा ॥ अर्द्धोदिते च काले च पापदृश्यो भविष्यसि ॥ ५० ॥ भार्यादुःखनिमित्तेन भार्यया हेतुभूतया ॥ श्वशुरेण शालकेन हततेजा भविष्यसि ॥ ५१ ॥ अन्यथा तव तेजश्च संज्ञा सहितुमक्षमा ॥ मालीसुमालियुद्धे च शंभुना त्वं पराजि तः ॥ ५२ ॥ इत्येवमुक्त्वा सूर्यं च बोधयामास ब्राह्मणम् ॥ नम्रं शापपराभूतं लज्जितं कोपितं व्रज ॥ ५३ ॥ हे विप्र स्वगृहं गच्छ गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ त्वत्तेजसा क्षणेनैव भस्मीभूतं भवेज्जगत् ॥ ५४ ॥ सूर्यस्त्वत्परिपाल्यश्च भवान्सूर्यस्य नित्यशः ॥ परस्परं च पूज्यश्च संबंधः पोष्यपोषकः ॥ ५५ ॥ हयेशेन क्षत्रियेण कार्तवीर्यार्जुनेन च ॥ भविष्यसि न संदेहः पराभूतो द्विजो मृतः ॥ ५६ ॥ पुरा ते प्राक्तनं सर्वं कदाचिन्न हि खंडितम् ॥ नारायणश्च स्वांशेन तव पुत्रो भविष्यति ॥ ५७ ॥ त्रिःसप्तकृत्वो जगतीं निःक्षत्रां च करिष्यति ॥ मृत्युस्ते यशसो बीजं भविष्यति महीतले ॥ ५८ ॥ इत्येवमुक्त्वा ब्रह्मा च ययौ गेहं व्रजेश्वर ॥ प्रययौ जमदग्निश्च भास्करश्च स्वमंदिरम् ॥ ५९ ॥ इत्येवं कथितं तात आख्यानं पुण्यकारकम् ॥ राहुग्रस्तो भास्करश्चाप्यदृ श्यो येन हेतुना ॥ ६० ॥ चतुर्थ्यामुदितश्चंद्रो भाद्रे मासि सितासिते ॥ अदृश्यो नष्टरूपश्च श्रूयतां येन हेतुना ॥ ६१ ॥ राहुग्रस्तः

कलंकी वा पुरा शप्तो मया पितः ॥ सर्वं त्वां कथयिष्यामि कथामेतां पुरातनीम् ॥ ६२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ पुरा तारा गुरोः पत्नी नवयौवनसंयुता ॥ रत्नभूषणभूषाढ्या वरसूक्ष्मांबरा सती ॥ १ ॥ सुश्रोणी सस्मिता रम्या सुंदरी सुमनोहरा ॥ अतीव कबरीरम्या मालतीमाल्यभूषिता ॥ २ ॥ सिंदूरबिंदुना साकं चारुचंदनबिंदुभिः ॥ कस्तूरीबिंदुनाधश्च भालमध्यस्थलोज्ज्वला ॥ ३ ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणक्वणन्मंजीररंजिता ॥ सुवक्रलोचना श्यामा सुचारुकज्जलोज्ज्वला ॥ ४ ॥ सुचारुसारमुक्ताभदंतपंक्तिमनोहरा ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन चारुगंडस्थलोज्ज्वला ॥ ५ ॥ कामिनीष्वतुला बाला गजेंद्रमंदगामिनी ॥ सुकोमला चंद्रमुखी कामाधारा च कामुकी ॥ ६ ॥ स्वर्गमंदाकिनीतीरे स्नाता स्निग्धांबरा वरा ॥ ध्यायंती गुरुपादं सा स्वगृहं गमनोन्मुखी ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा तस्याश्च सर्वांगमनंगबाणपीडितः ॥ भाद्रे चतुर्थ्यां चंद्रश्च जहार चेतनां व्रज ॥ ८ ॥ ज्ञानं क्षणेन संप्राप्य रथस्थो रसिको बली ॥ रथमारोहयामास करे धृत्वा च तारकाम् ॥ ९ ॥ कामोन्मत्तः कामिनीं तां समाश्लिष्य चुचुंब च ॥ शृंगारं कर्तुमुद्यंतं तमुवाच गुरुप्रिया ॥ १० ॥ ॥ तारकोवाच ॥ ॥ त्यज मां त्यज मां चंद्र सुरेषु कुलपांसन ॥ गुरुपत्नीं ब्राह्मणीं च पातिव्रत्यपरायणाम् ॥ गुरुपत्नीसंगमने ब्रह्महत्याशतं भवेत् ॥ ११ ॥ गुरुपत्नी विप्रपत्नी यदि सा च पतिव्रता ॥ ब्रह्महत्यासहस्रं च तस्याः संगमने लभेत् ॥ १२ ॥ पुत्रस्त्वं तव माताहं धैर्यं कुरु सुरेश्वर ॥ धिक्त्वां श्रुत्वा सुरगुरुर्भस्मीभूतं करिष्यति ॥ १३ ॥ पुत्राधिकश्च शिष्यश्च प्रियो मत्स्वामिनो भवान् ॥ स्वधर्मं रक्ष पापिष्ठ मामेवं मातरं त्यज ॥ १४ ॥ दास्यामि स्त्रीवधं तुभ्यं यदि मां संग्रहीष्यसि ॥ विलंघ्य तारावचनं तां च संभोक्तुमुद्यतम् ॥ १५ ॥ शशाप तारा कोपेन निष्कामा सा पतिव्रता ॥ राहुग्रस्तो घनग्रस्तः पापदृश्यो भवान्भव ॥ १६ ॥ कलंकी यक्ष्मणा ग्रस्तो भविष्यसि न संशयः ॥ चंद्रं शप्त्वा तदा तूर्णं कामदेवं शशाप सा ॥ १७ ॥ तेजस्विना केनचित्त्वं भस्मीभूतो भविष्यसि ॥ चन्द्रस्तारां गृहीत्वा च कृत्वापि रमणं व्रज ॥ १८ ॥ क्रोडे निधाय प्रययौ रुदंतीं तां शुचान्वि

ताम् ॥ निर्जने निर्जने रम्ये शैले शैले मनोहरे ॥ १९ ॥ सरोनदनदीनां च तीरेतीरे मनोहरे ॥ मधुव्रतपिकोक्ते च पुष्पोद्याने सुपुष्पिते ॥ २० ॥ रम्यायां पुष्पशय्यायां स रेमे रामया सह ॥ चंदनोक्षितसर्वांगो मधुपानरतः सुरः ॥ २१ ॥ सुखसंभोगसंसक्तो बुबुधे न दिवानिशम् ॥ मलये मलयारण्ये मलयानिलसंयुते ॥ २२ ॥ स्यंदने चंदनवने पश्चिमोदधिसन्निधौ ॥ त्रिकूटे वटमूले च तत्र चंद्रसरोवरे ॥ २३ ॥ सुचारुशतपत्राणां पत्रे चंदनचर्चिते ॥ सुचारुचंपकोद्याने चंपकानिलपूजिते ॥ २४ ॥ क्षीरोदकांचनीभूमौ क्रौंचकांचनपर्वते ॥ रत्नशैले मणिमये मणिमंदिरसुंदरे ॥ २५ ॥ माणिक्यमुक्तासारेण हीरहारेण शोभिते ॥ सुचारुवस्त्रचित्राढ्ये श्वेतचामरदर्पणैः ॥ २६ ॥ भूषिते रत्नदीपैश्च देवक्रोडे प्रियस्थले ॥ वारुणीं मदिरां पीत्वा वरुणानीसमन्वितः ॥ २७ ॥ वरुणो रमते यत्र तत्र रेमे तया सह ॥ पावने पवनोद्याने पारिजातानिलेन च ॥ २८ ॥ सुगंधिमोदिते रत्नमालातीरे च निर्मले ॥ ऋक्षशैले कल्पवृक्षवने वह्निप्रियाश्रमे ॥ २९ ॥ पपौ च कामधेनूनां क्षीरं क्षीरोदधेस्तटे ॥ वह्निशुद्धांशुकयुगं वह्निस्तस्मै ददौ मुदा ॥ ३० ॥ वरुणो रत्नमालां च रत्नच्छत्रं समीरणः ॥ तत्र दृष्ट्वासुरगुरुं बलिगेहात्समागतम् ॥ ३१ ॥ प्रणम्य सर्वमुक्त्वा च चंद्रस्तं शरणं ययौ ॥ शुक्रस्तं बोधयामास वचनं नीतियुक्तितः ॥ निरपेक्षो मुनिश्रेष्ठो वेदवेदांगपारगः ॥ ३२ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि गुरवे देहि तारकाम् ॥ शंभोश्च गुरुपुत्राय पौत्राय ब्रह्मणश्च वै ॥ ३३ ॥ पूजिताय सुराणां च देया तस्मै निशापते ॥ प्रियाय तत्प्रियां दत्वा शीघ्रं त्वं शरणं व्रज ॥ ३४ ॥ गुरुपत्नीं मातृतुल्यां त्यज मद्वचनाद्विधो ॥ कुरु पापक्षयं पापनिवृत्तिस्तु महाफला ॥ ३५ ॥ सतीनां गुरुपत्नीनां ग्रहणे च बलेन च ॥ ब्रह्महत्यासहस्राणां पातकं लभते जनः ॥ ३६ ॥ कुंभीपाके च पच्यंते यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ साम्यं नारायणस्थाने तृणपर्वतयोः सुर ॥ ३७ ॥ कस्त्वं वत्स हरेः स्थाने कर्मभोगोस्ति ब्रह्मणः ॥ नारायणाश्रिताः सर्वे जीविनस्त्रिविधा भवे ॥ ३८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवच्चंद्रसंवादे ताराहरणेऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे शुक्रः सुरश्रेणीं

ददर्श सः ॥ आकाशमार्गादायांतीं रणशस्त्रास्त्रधारिणीम् ॥ १ ॥ पताकानां त्रिकोटिश्च शतकोटिर्महारथाः ॥ शतकोटि गजेंद्राणां रथानां तच्चतुर्गुणम् ॥ २ ॥ अश्वानां तच्छतगुणं समूहं च सुदारुणम् ॥ पदातीनां समूहं च तुरंगेभ्यश्च षड्गुणम् ॥ ३ ॥ दुंदुभीवाद्यभांडानां पंचलक्षं तथैव च ॥ पटहानां त्रिलक्षं च डिंडिमानां त्रिलक्षकम् ॥ ४ ॥ ऐरावते महेंद्रं च श्वेताश्वे धर्ममेव च ॥ कुबेरं वरुणं वह्निं रथस्थं पवनं तथा ॥ ५ ॥ महिषस्थं यमं चैव स्यंदनस्थं दिवाकरम् ॥ ईशानं च वृषेंद्रस्थमनंतं नागवाहनम् ॥ ६ ॥ आदित्यांश्च वसून्रुद्रान्सिद्धगंधर्वकिन्नरान् ॥ जीवन्मुक्तमुनीनां च समूहं सूर्यवर्चसम् ॥ ७ ॥ तान्दृष्ट्वा निर्भयः शुक्रः समाश्वास्य निशाकरम् ॥ सुराणां द्विगुणं सैन्यमाजुहाव व्रजेश्वर ॥ ८ ॥ रत्नमालानदीतीरे हुताशनप्रियाश्रमे ॥ तत्र तस्थौ दैत्यसैन्यं पुण्यक्षीरोदधेस्तटे ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नंतरे शुक्रः समीपे सरसस्तटे ॥ पुण्याश्रमेऽक्षयवटे सुरसैन्यात्समागतम् ॥ १० ॥ ददर्श वृषभस्थं च शंकरं सर्वशंकरम् ॥ त्रिशूलपट्टिशधरं व्याघ्रचर्मांबरं वरम् ॥ ११ ॥ तेजःस्वरूपं परमं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ सर्वसंपत्प्रदातारं सर्वज्ञं सर्वकारणम् ॥ १२ ॥ सर्वेश्वरं सर्वपूज्यं सर्वरूपं सनातनम् ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणम् ॥ १३ ॥ सस्मितं परमात्मानं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ संत्रस्तः सहसोत्थाय प्रणनाम पदांबुजे ॥ १४ ॥ ददौ शुभाशिषं तस्मै सुप्रसन्नः परात्परः ॥ रत्नसिंहासने तं च वासयामास सादरम् ॥ १५ ॥ अथ तत्रांतरे विप्र पुरतस्तं ददर्श सः ॥ शांतं स्वयं विधातारं रत्नस्यंदनसुन्दरम् ॥ १६ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानं रत्नमालाविभूषितम् ॥ प्रसन्नं सुस्मितं शुद्धं जगतामीश्वरं परम् ॥ १७ ॥ कर्मणां फलदातारं तपोरूपे तपस्विनाम् ॥ वेदानां जनकं वेदप्रसूं कांतं मनोहरम् ॥ १८ ॥ पुटांजलिस्तदा त्रस्तः प्रणनाम सुरेश्वरम् ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयमास भक्तितः ॥ १९ ॥ पूजां चकार भक्त्या च तयोश्चरणपंकजे ॥ नोचितं कुशलप्रश्नं तयोः कल्याणमेव च ॥ २० ॥ विधाता जगतां शुक्रमाचार्यं पुरतः स्थितम् ॥ सुनीतिं कथयामास यत्नतः शंभुसंमतः ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणु शुक्र प्रवक्ष्यामि दुर्नीतिं शशिनः सुत ॥ लज्जाकरं त्रिजगतां कर्म वेदबहिष्कृतम् ॥ २२ ॥ स्नात्वा गृहोन्मुखीं तारां गुरुपत्नीं

पतिव्रताम् ॥ गृहीत्वा शरणापन्नस्त्वयि पापश्च सांप्रतम् ॥ २३ ॥ प्रस्तुतं देवसैन्यं च पश्य वत्स रणोद्यतम् ॥ अहं शंभुस्त्वत्समीपं तदर्थं च समागतो ॥ २४ ॥ ॥ शंभुरुवाच ॥ ॥ चंद्रमानय हे विप्र यद्यात्मशिवमिच्छसि ॥ संहरिष्ये शिरस्तस्य त्रिशूलेन च पापिनः ॥ २५ ॥ अन्यथा संहरिष्यामि सर्वदैत्यान्क्षणेन च ॥ मयि रुष्टे रक्षिता को दैत्यानां च भवेद्द्विज ॥ २६ ॥ सद्यः पाशुपतेनैव वास्त्रास्त्रेण च सांप्रतम् ॥ सुराणां रिपुवर्गं च हरिष्यामि च लीलया ॥ २७ ॥ दुर्वाससो मद्वंशस्य गुरुस्तस्यांगिरा मुनिः ॥ परस्पराच्च संबंधाद्गुरुपुत्रो गुरुर्मम ॥ २८ ॥ बृहस्पतिश्च तेजस्वी तं भस्मीकर्तुमीश्वरः ॥ न चकार कृपालुश्चेत्प्रियशिष्येण हेतुना ॥ २९ ॥ उतथ्यपत्नीं दृष्ट्वा स पुरा रेमे स्वकामतः ॥ तत्पतेः शापतोस्यैव परग्रस्ता प्रिया सती ॥ ३० ॥ पत्नीं मद्गुरुपुत्रस्य देहि तारां मनोहराम् ॥ मद्वैरिणं च चंद्रं च भ्रातृभार्यापहारिणम् ॥३१॥ शरणागतदीनार्तं न हि रक्षेद्यदीश्वरः ॥ पच्यते निरये तावद्यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥ ३२ ॥ अत्र नास्ति विचारो मे पापिष्ठे शरणागते ॥ पापी यं शरणं याति स पापी च न संशयः ॥३३॥ देहि तं विप्रशार्दूल पापिनं मातृगामिनम् ॥ बहिष्कृत्य स्वाश्रमाच्च तारासाध्वीसमन्वितम् ॥ ३४ ॥ ॥ शुक्र उवाच ॥ ॥ सुराणामसुराणां च सर्वेषां जगतामपि ॥ त्वमेव शास्ता भगवान्को वा शास्ति सुरेऽसुरे ॥ ३५ ॥ कृत्वा सुराणां साहाय्यं कथं दैत्यान्हनिष्यसि ॥ संहर्तुः सर्वजगतां दैत्यौघे किंच पौरुषम् ॥ ३६ ॥ त्वं ज्योतिः परमं ब्रह्म सगुणो निर्गुणः स्वयम् ॥ गुणभेदान्मूर्तिभेदो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ॥ ३७ ॥ बलिद्वारे गदापाणिः स्वयमेव भवान्प्रभो ॥ स्वयं प्रदत्ता शक्राय तस्मै श्रीरपि लीलया ॥ ३८ ॥ क्षमस्व भगवञ्छंभो हर क्रोधं च संहर ॥ किं पौरुषं च भवतो ब्राह्मणस्यापि हिंसया ॥ ३९ ॥ अहं जीवञ्छरीरेण न दास्यामि निशाकरम् ॥ शरणागतदीनार्तं लज्जितं पापसंयुतम् ॥ ४० ॥ अहं च त्वत्पदांभोजे शरणं यामि शंकर ॥ यथोचितं कुरु विभो जगत्सर्वं तथैव च ॥ ४१ ॥ शुक्रस्य वचनं श्रुत्वा प्रसन्नो भगवाञ्छिवः ॥ इत्युवाच निशानाथं समानय शुभं भवेत् ॥ ४२ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा बोधयित्वा कविं विभुः ॥ समानीय निशानाथं तारकासहितं व्रज ॥ ४३ ॥ शंभोश्च चरणांभोजे चकार च समर्पणम् ॥ शंभुस्तं प्रीति

गुरुश्च वासयामास वक्षसि ॥ ४४ ॥ दत्त्वा तस्मै पादरेणुं निष्पापं च चकार सः ॥ दत्त्वा तन्मस्तके हस्तं कृपालुरभयं ददौ ॥ ४५ ॥ क्षीरोदे स्नापयित्वा च प्रायश्चित्तेन शंकरः ॥ चकार चंद्रं निष्पापं ब्रह्मणा सहितः शुचिम् ॥ ४६ ॥ योगेन चंद्रं योगींद्रो द्विखंडं तं चकार सः ॥ ररक्षार्धं ललाटे च सोप्यर्द्धं ब्रह्मणः पुरः ॥ ४७ ॥ एवमेव महादेवो बभूव चंद्रशेखरः ॥ मृगांको लज्जितस्तत्र कलंकी देवसंसदि ॥ ४८ ॥ लज्जया च स्वयोगेन देहत्यागं चकार सः ॥ तच्छरीरं च क्षीरोदे ब्रह्मणा च समर्पितम् ॥ रुरोदात्रिश्च कृपया शुचा क्षीरोदधेस्तटे ॥ ४९ ॥ अत्रेश्चक्षुर्जलं तस्य पपात च जले व्रज ॥ तस्माद्बभूव चंद्रश्च निष्पापो देवसंसदि ॥५०॥ ब्रह्मा च भगवाञ्छंभुरभिषेकं चकार तम् ॥ उवाच तं महादेवो निर्भयं देवसंसदि ॥ ५१ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ स्वस्थानं गच्छ पुत्र त्वं कुरुष्व विषयं मुदा ॥ पश्चात्तस्याश्च शापेन यक्ष्मग्रस्तो भविष्यसि ॥ ५२ ॥ व्यर्थं पतिव्रताशापं कर्तुमीशश्च को भुवि ॥ मदाशिषा यक्ष्मणश्च प्रतीकारो भविष्यति ॥ ५३ ॥ यस्माद्भाद्रचतुर्थ्यां तु गुरुपत्नीक्षतिः कृता ॥ तस्मात्तस्मिन्दिने वत्स पापदृश्यो युगे युगे ॥ ५४ ॥ नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ ५५ ॥ देहत्यागेन हे वत्स कर्मभोगो न नश्यति ॥ प्रायश्चित्तान्न संदेहो ह्रस्तमेव भविष्यति ॥ ५६ ॥ तारापहरणाद्वत्स कलंकश्चंद्रमंडले ॥ मृगाकृतिर्विलग्नश्च भविष्यति युगेयुगे ॥ ५७ ॥ शृणु वाक्यमिहागच्छ तारके च पतिव्रते ॥ सत्यं ब्रूहि कस्य गर्भं त्यक्त्वा शुद्धा भव प्रिये ॥ ५८ ॥ अकामतो बलात्साध्वी न स्त्री जारेण दुष्यति ॥ कामतो नरकं याति यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ५९ ॥ उवाच तारा ब्रह्माणं गर्भं चंद्रस्य सस्मितम् ॥ जहसुर्देवताः सर्वाः शंभुश्च मुनिसंघकाः ॥ ६० ॥ ददौ तारां च गुरवे लज्जिताय व्रजेश्वर ॥ बृहस्पतिर्ययौ गेहं गृहीत्वा स्व पतिव्रताम् ॥ ६१ ॥ तया प्रसूतं पुत्रं च सुन्दरं कनकप्रभम् ॥ गृहीत्वा प्रययौ चंद्रो नमस्कृत्य विधिं शिवम् ॥ ६२ ॥ ययुर्देवाश्च मुनयः शंभुश्च कमलोद्भवः ॥ प्रययौ स्वगृहं शुक्रो दैत्ययुक्तो मुदान्वितः ॥ ६३ ॥ ॥ एतत्ते कथितं नंद ह्याख्यानं पुण्यदं शुभम् ॥ एतच्छ्रुत्वा तु निष्पापो निष्कलंकी नरो भवेत् ॥ ६४ ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं सर्वसंपत्करं परम् ॥ शोकापनोदनं हर्षकरं सर्वत्र

मंगलम् ॥ ६५ ॥ त्यज शोकं सदा नंद गृहं व्रज व्रजेश्वर ॥ ब्रूहि सर्वं यशोदां च मत्प्रश्नं गोपिकागणम् ॥ ६६ ॥ बोधयिष्यसि सर्वां तां स्त्रीजातिं शोकसंयुताम् ॥ मदीयज्ञानदत्तेन हर्षयुक्तः सदा भव ॥ ६७ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे ताराहरणंनामैकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ श्रुतं सर्वं महाभाग दुःस्वप्नं कथय प्रभो ॥ उवाच तं वै भगवाञ्छ्रूयतामिति तद्वचः ॥ १ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ स्वप्ने हसति यो हर्षाद्विवाहं यदि पश्यति ॥ नर्तनं गीतमिष्टं च विपत्तिस्तस्य निश्चितम् ॥ २ ॥ दंता यस्याविपीडचंते विचरंतं च पश्यति ॥ धनहानिर्भवेत्तस्य पीडा चापि शरीरजा ॥ ३ ॥ अभ्यंगितस्तु तैलेन यो गच्छेद्दक्षिणां दिशम् ॥ खरोष्ट्रमहिषारूढो मृत्युस्तस्य न संशयः ॥ ४ ॥ स्वप्ने कर्णे जपापुष्पमशोकं करवीरकम् ॥ विपत्तिस्तस्य तैलं च लवणं यदि पश्यति ॥ ५ ॥ नग्नां कृष्णां छिन्ननासां शूद्रस्य विधवां तथा ॥ कपर्दकं तालफलं दृष्ट्वा शोकमवाप्नुयात् ॥ ६ ॥ स्वप्ने रुष्टं ब्राह्मणं च ब्राह्मणीं कोपसंयुताम् ॥ विपत्तिश्च भवेत्तस्य लक्ष्मीर्याति गृहाद्ध्रुवम् ॥ ७ ॥ वनपुष्पं रक्तपुष्पं पलाशं च सुपुष्पितम् ॥ कार्पासं शुक्लवस्त्रं च दृष्ट्वा दुःस्वप्नमवाप्नुयात् ॥ ८ ॥ गायंतीं च हसन्तीं च कृष्णांबरधरां स्त्रियम् ॥ दृष्ट्वा कृष्णां च विधवां नरो मृत्युमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥ देवता यत्र नृत्यंति गायंति च हसंति च ॥ आस्फोटयंति धावन्ति तस्य देहो मरिष्यति ॥ १० ॥ वांतं मूत्रं पुरीषं च वेद्यं रौप्यं सुवर्णकम् ॥ प्रत्यक्षमथवा स्वप्ने जीवितं दशमावधि ॥ ११ ॥ कृष्णांबरधरां नारीं कृष्णमाल्यानुलेपनाम् ॥ उपगूहति यः स्वप्ने तस्य मृत्युर्भविष्यति ॥ १२ ॥ मृतवत्सं च मुंडं च मृगस्य च नरस्य च ॥ यः प्राप्नोत्यस्थिमालां च विपत्तिस्तस्य निश्चितम् ॥ १३ ॥ रथं खरोष्ट्रसंयुक्तमेकाकी योधिरोहयेत् ॥ तत्रस्थोपि च जागर्ति मृत्युरेव न संशयः ॥ १४ ॥ अभ्यंगितस्तु हविषा क्षीरेण मधुनापि च ॥ तक्रेणापि गुडेनैव पीडा तस्य विनिश्चितम् ॥ १५ ॥ रक्तांबरधरां नारीं रक्तमाल्यानुलेपनाम् ॥ उपगूहति यः स्वप्ने तस्य व्याधिर्विनिश्चितम् ॥ १६ ॥ पतितान्नखकेशांश्च निर्वाणांगारमेव च ॥ भस्मपूर्णां चितां दृष्ट्वा लभते मृत्युमेव च ॥ १७ ॥ श्मशानं शुष्ककाष्ठं च तृणानि लोहमेव च ॥ शमीं च किंचित्कृष्णाश्वं दृष्ट्वा दुःखं लभेद्ध्रुवम् ॥ १८ ॥

मृत्तुकां फलकं रक्तं पुष्पमाल्यं भयानकम् ॥ माषं मसूरं मुद्गं वा दृष्ट्वा सद्यो व्रणं लभेत् ॥ १९ ॥ कटकं सरठं काकं भल्लूकं वानरं गवम् ॥ पूयं मात्रमलं स्वप्ने केवलं व्याधिकारणम् ॥ २० ॥ भग्नभांडं क्षतं शूद्रं गलत्कुष्टं च रोगिणम् ॥ रक्तांबरं च जटिलं सूकरं महिषं खरम् ॥ २१ ॥ अंधकारं महाघोरं मृतं जीवं भयंकरम् ॥ दृष्ट्वा स्वप्ने योनिर्लिंगं विपत्तिं लभते ध्रुवम् ॥ २२ ॥ कुवेषरूपं म्लेच्छं च यमदूतं भयंकरम् ॥ पाशहस्तं पाशशास्त्रं दृष्ट्वा मृत्युं लभेन्नरः ॥ २३ ॥ ब्राह्मणो ब्राह्मणी बाला बालको वा सुतः सुता ॥ विलापं कुरुते कोपाद्दृष्ट्वा दुःखमवाप्नुयात् ॥ २४ ॥ कृष्णं पुष्पं च तन्माल्यं सस्यं शस्त्रास्त्रधारिणम् ॥ म्लेच्छां च विकृताकारां दृष्ट्वा मृत्युं लभेद्ध्रुवम् ॥२५॥ त्यक्तप्राणं मृतं दृष्ट्वा मृत्युं च लभते ध्रुवम् ॥ मत्स्यादिधारयेद्यो हि तद्भ्रातुर्मरणं ध्रुवम् ॥ २६ ॥ वाद्यं च नर्तनं गीतं गायनं रक्तवाससम् ॥ मृदंगं वाद्यमानं तं दृष्ट्वा दुःखं लभेद्ध्रुवम् ॥२७॥ छिन्नं वापि कबंधं वा विकृतं मुक्तकेशिनम् ॥ क्षिप्रं नृत्यं च कुर्वंतं दृष्ट्वा मृत्युं लभेन्नरः ॥ २८ ॥ मृतो वापि मृता वापि कृष्णम्लेच्छा भयानका ॥ उपमृद्दति यं स्वप्ने तस्य मृत्युर्विनिश्चितम् ॥ २९ ॥ येषां दंताश्च भग्नाश्च केशाश्चापि पतंति हि ॥ धनहानिर्भवेत्तस्य पीडा वा तच्छरीरजा ॥ ३० ॥ उपद्रवंति यं स्वप्ने शृंगिणो दंष्ट्रिणोपि वा ॥ बालका मानवाश्चैव तस्य राजकुलाद्भयम् ॥ ३१ ॥ छिन्नवृक्षं पतंतं च शिलावृष्टिं तुषं क्षुरम् ॥ रक्तांगारं भस्मवृष्टिं दृष्ट्वा दुःखमवाप्नुयात् ॥ ३२ ॥ गृहं पतंतं शैलं वा धूमकेतुं भयानकम् ॥ भग्नस्कंधं नरं वापि दृष्ट्वा दुःखमवाप्नुयात् ॥ ३३ ॥ रथगेहशैलवृक्षगोहस्तितुरगांबरात् ॥ भूमौ पतति यः स्वप्ने विपत्तिस्तस्य निश्चितम् ॥ ॥ ३४ ॥ उच्चैः पतंति गर्तेषु भस्मांगारयुतेषु च ॥ क्षारकुंडेषु चूर्णेषु मृत्युस्तेषां न संशयः ॥ ३५ ॥ बलाद्गृह्णाति दुष्टश्च छत्रं च यस्य मस्तकात् ॥ पितुर्नाशो भवेत्तस्य गुरोर्वापि नृपस्य वा ॥ ३६ ॥ सुरभिर्यस्य गेहाच्च याति त्रस्ता सवत्सिका ॥ प्रयाति पापिनस्तस्य लक्ष्मीरपि वसुंधरा ॥ ३७ ॥ पाशेन कृत्वा बद्धं च यं गृहीत्वा प्रयांति च ॥ यमदूताश्च ये म्लेच्छास्तस्य मृत्युर्विनिश्चितम् ॥ ३८ ॥ गणको ब्राह्मणो वापि ब्राह्मणी वा गुरुस्तथा ॥ परिरुष्टः शपति यं विपत्तिस्तस्य निश्चितम् ॥ ३९ ॥ विरोचिनश्च

काकाश्च कुक्कुटा भल्लुकास्तथा ॥ पतंत्यागत्य यद्गात्रे तस्य मृत्युर्न संशयः ॥ ४० ॥ महिषा भल्लुका उष्ट्राः सूकरा गर्दभास्तथा ॥ रुष्टा धावंति यं स्वप्ने स रोगी निश्चितं भवेत् ॥ ४१ ॥ रक्तचंदनकाष्ठानि घृताक्तानि जुहोति यः ॥ गायत्र्याश्च सहस्रेण तेन शांतिर्विधीयते ॥ ४२ ॥ सहस्रधा जपेद्यो हि भक्त्येनं मधुसूदनम् ॥ निष्पापो हि भवेत्सोपि दुःस्वप्नः सुखवान्भवेत् ॥ ४३ ॥ अच्युतं केशवं विष्णुं हरिं सत्यं जनार्दनम् ॥ हंसं नारायणं चैव ह्येतन्नामाष्टकं शुभम् ॥ ४४ ॥ शुचिः पूर्वमुखः प्राज्ञो दशकृत्वश्च यो जपेत् ॥ निष्पापोपि भवेत्सोपि दुःस्वप्नः शुभवान्भवेत् ॥ ४५ ॥ विष्णुं नारायणं कृष्णं माधवं मधुसूदनम् ॥ हरिं नरहरिं रामं गोविंदं दधिवामनम् ॥ ४६ ॥ भक्त्या चेमानि नामानि दश भद्राणि यो जपेत् ॥ शतकृत्वो भक्तियुक्तो जप्त्वा नीरोगतां व्रजेत् ॥ ॥ ४७ ॥ लक्षधा हि जपेद्यो हि बंधनान्मुच्यते ध्रुवम् ॥ जप्त्वा च दशलक्षं च महावंध्या प्रसूयते ॥ ४८ ॥ हविष्याशी यतः शुद्धो दरिद्रो धनवान्भवेत् ॥ शतलक्षं च जप्त्वा च जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ ४९ ॥ ओं नमः शिवं दुर्गां गणपतिं कार्तिकेयं दिनेश्वरम् ॥ धर्मं गंगां च तुलसीं राधां लक्ष्मीं सरस्वतीम्॥५०॥नामान्येतानि भद्राणि जले स्नात्वा च यो जपेत्॥वांछितं च लभेत्सोपि दुःस्वप्नः शुभवान्भवेत् ॥ ५१ ॥ ओंह्रींश्रीं क्लीं पूर्वदुर्गतिनाशिन्यै महामायायै स्वाहा ॥ ५२ ॥ कल्पवृक्षो हि लोकानां मंत्रः सप्तदशाक्षरः ॥ शुचिश्च दशधा जप्त्वा दुःस्वप्नः सुखवान्भवेत् ॥ ५३ ॥ शतलक्षजपेनैव मंत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ सिद्धमंत्रस्तु लभते सर्वसिद्धिं च वांछिताम् ॥ ५४ ॥ ओं नमो मृत्युंजयायेति स्वाहांतं लक्षधा जपेत् ॥ दृष्ट्वा च मरणं स्वप्ने शतायुश्च भवेन्नरः ॥ ५५ ॥ पूर्वोत्तरमुखो भूत्वा स्वप्नं प्राज्ञे प्रकाशयेत् ॥ काश्यपे दुर्गते नीचे देवब्राह्मणनिंदके ॥ मूर्खे चैवानभिज्ञे च . न च स्वप्नं प्रकाशयेत् ॥ ५६ ॥ अश्वत्थे गणके विप्रे पितृदेवासनेषु च ॥ आर्ये च वैष्णवे मित्रे दिवास्वप्नं प्रकाशयेत् ॥ ५७ ॥ इति ते पुण्यमाख्यातं कथितं पापनाशनम् ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ५८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे श्रीभगवन्नंदसंवादे द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ वेदानां कारणं

र्मं च ब्रह्मादीनां च पुत्रक ॥ सर्वं कथय भद्रं ते कं पृच्छामि त्वया विना ॥ १ ॥ विप्राणां यो हि धर्मश्च क्षत्रविट्शूद्रकर्मणाम् ॥ संन्यासिनां च यो धर्मो यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ २ ॥ विप्राणां विधवास्त्रीणां वैष्णवानां सतामपि ॥ पतिव्रतानां स्त्रीणां च तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥ ३ ॥ गृहिणां गृहिणीनां च शिष्याणां च विशेषतः ॥ पुत्राणां चापि कन्यानां पितरं मातरं प्रति ॥ ४ ॥ स्त्रीजातिश्च कतिविधा भक्तः कतिविधः प्रभो ॥ ब्रह्मांडं च कतिविधं वदनं च किमात्मकम् ॥ ५ ॥ किं नित्यं कृत्रिमं किं च ब्रूहि सर्वं क्रमेण च ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ संध्यापूतः सदा विप्रः कुरुते मम सेवनम् ॥ ६ ॥ नित्यं भुंक्ते मत्प्रसादमनिवेद्य कदाचन ॥ अन्नं विष्ठा जलं मूत्रं यद्विष्णोरनिवेदितम् ॥ ७ ॥ विष्णुप्रसादभोजी च जीवनन्मुक्तश्च ब्राह्मणः ॥ नित्यं तपस्यानिरतः शुचिः शांतश्च शास्त्रवित् ॥ ८ ॥ व्रततीर्थाश्रितो धर्मी नानाध्यापनसंयुतः ॥ विष्णुमंत्रं गृहीत्वा च कृत्वा च गुरुसेवनम् ॥ ९ ॥ गृहीत्वा तदनुज्ञां च पश्चाद्भवति संगृही ॥ दक्षिणां नित्यपूजानां गुरवे च निवेदयेत् ॥ १० ॥ गुरूणां पोषणं नित्यं कर्तव्यं नात्र संशयः ॥ सर्वेषामपि वंद्यानां पिता चैव महान् गुरुः ॥ ११ ॥ पितुः शतगुणैर्माता मातुः शतगुणैः गुरुः ॥ मंत्रदस्तंत्रदश्चैव गुरूणां च चतुर्गुणः ॥ ॥ १२ ॥ नारायणश्च भगवान्गुरुः प्रत्यक्ष ईश्वरः ॥ उद्देशे दीयते तस्मै गुरायेति श्रुतौ श्रुतम् ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षभोक्ता स्वगुरुः स्वयं देही जनार्दनः ॥ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुरेव स्वयं शिवः ॥ १४ ॥ गुरौ च सर्वदेवाश्च तिष्ठंति सततं मुदा ॥ गुरौ तुष्टे हरिस्तुष्टो यस्मिंस्तुष्टे च देवताः ॥ १५ ॥ गुरुः पुत्रसमं स्नेहं शिष्येषु न करिष्यति ॥ लभते ब्रह्महत्यां च भुंक्ते कृत्वा च नाशिषम् ॥ १६ ॥ स्वधर्मनिरतो विप्रो ब्राह्मणश्च सदा शुचिः ॥ विष्णुसेवी सदा विप्रस्तदन्योप्यशुचिः सदा ॥ १७ ॥ ब्राह्मणो वृषवाहश्च शूद्राणां सूपकारकः ॥ ब्राह्मणो देवलश्चैव संध्याहीनश्च दुर्बलः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणश्च दिवाशायी शूद्रश्राद्धान्नभोजनः ॥ शूद्राणां शवदाही च ते च शूद्रसमा द्विजाः ॥ १९ ॥ शालग्राममहामंत्रं कृत्वा पूजां विधानतः ॥ भुंक्ते नैवेद्यशेषं च तत्पादोदकमेव च ॥ २० ॥ हरेः पादोदकं पीत्वा तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ २१ ॥

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ शालग्रामशिलातोयैर्योऽभिषेकं समाचरेत् ॥ २२ ॥ गंगाजलाद्दशगुणं शालग्रामजलं व्रज ॥ नित्यं भुंक्ते च यो विप्रो जीवन्मुक्तः सुरैः समः ॥ २३ ॥ विप्राणां नित्यकृत्यं च विष्णोर्नैवेद्यभोजनम् ॥ यत्नेन पूजनं तस्य तत्पादोदकसेवनम् ॥ २४ ॥ नित्यं त्रिसंध्यं कुरुते भक्त्या च मम पूजनम् ॥ एकादश्यां न भुंक्ते च मम वै जन्मवासरे ॥ २५ ॥ शिवरात्रौ च हे तात श्रीरामनवमीदिने ॥ न च भुंक्ते व्रती यो हि जीवन्मुक्तो हि स द्विजः ॥ २६ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि तस्य पादेन तानि च ॥ विप्रपादोदकं पीत्वा तीर्थस्नायी भवेन्नरः ॥ २७ ॥ विप्रपादोदकक्लिन्ना यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥ तावत्पुष्करपात्रेषु पिबंति पितरो जलम् ॥ २८ ॥ विष्णुप्रसादभोजी च पवित्रां कुरुते महीम् ॥ तीर्थानि च नरांश्चैव जीवन्मुक्तो हि स द्विजः ॥ २९ ॥ सर्वतीर्थेषु स स्नातो व्रतानां च फलं लभेत् ॥ पदेपदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥ ३० ॥ वह्निवायुसमः पूतस्तेजसा भास्करोपमः ॥ यमदूतं यमं चैव स च स्वप्ने न पश्यति ॥ ३१ ॥ वैकुंठे मोदते सोपि पार्षदो हरिणा सह ॥ न भवेत्तस्य पातो हि विप्रस्य हरिसेविनः ॥३२॥ विष्णुमंत्रोपासकश्च स एव वैष्णवो द्विजः॥ब्राह्मणो वैष्णवः प्राज्ञो न हि तस्मात्परः पुमान् ॥ ३३ ॥ वेदोक्तो वा पुराणोक्तस्तंत्रोक्तो वा मुनिः शुचिः ॥ विचारतो गृहीत्वा तं शैवः शाक्तश्च वैष्णवः॥३४॥गुरुवक्त्राद्विष्णुमंत्रो यस्य कर्णे विशत्ययम् ॥ तं वैष्णवं महापूतं प्रवदंति मनीषिणः ॥ ३५ ॥ मंत्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ भित्त्वा ब्रह्मांडमखिलं यास्यत्येव हरेः पदम् ॥ ३६ ॥ पूर्वान्सप्त परान्सप्त सप्तमातामहादिकान् ॥ सोदरानुद्धरेद्भक्तस्तत्प्रसूं तत्प्रसूं तथा ॥ ३७ ॥ जपेन्नारायणं क्षेत्रे पुरश्चरणपूर्वकम् ॥ पुरुषाणां सहस्रं च लीलयात्मानमुद्धरेत् ॥ ३८ ॥ मंत्रग्रहणमात्रेण फलमेतद्व्रजेश्वर ॥ पुरश्चरणसंपर्कात्पुरुषाणां शतंशतम् ॥ ३९ ॥ एकांतिको वैष्णवश्च पुंसां लक्षं समुद्धरेत्॥ क्रिया विष्णुपदे यस्य संकल्पाश्च बहिष्कृताः ॥ ४० ॥ द्विजाः सुरा मम प्राणा भक्तः प्राणात्परः प्रियः ॥ विश्वेषु प्रियपात्रेषु न मे भक्तात्परः प्रियः ॥ ४१ ॥ तेजीयांसं गुरुं दृष्ट्वा सर्वत्र रक्षितुं क्षमम् ॥ करोति मंत्रग्रहणं तस्माद्भूयाद्विचक्षणः ॥ ४२ ॥ वयोहीनाज्ज्ञानहीनाद्विद्याहीनात्तथैव च ॥ जातिहीनाद्गुरो

मंत्रं गृह्णीयान्न कदाचन ॥ ४३ ॥ शाठ्यार्थं चासतं मंत्रं न गृह्णीयात्कदाचन ॥ मूर्खादाश्रमहीनाच्च पितुः संन्यासिनस्तथा ॥ ४४ ॥ रोगिणो वंशहीनाच्च भार्याहीनात्तथैव च ॥ मंत्रक्षिप्तात्तथा मंत्रं न गृह्णीयात्कदाचन ॥ ४५ ॥ विष्णुमंत्रं न गृह्णीयाद्विष्णु भक्तिविहीनतः ॥ न च शैवान्न शाक्ताच्च गृह्णीयाद्वैष्णवाद्द्विजात् ॥ ४६ ॥ वयोहीनात्तथाल्पायुर्ज्ञानहीनादपंडितात् ॥ विद्याहीनाद्भवेन्मूढो जातिहीनात्क्षयो भवेत् ॥ ४७ ॥ मूर्खान्मूर्खो भवेत्सद्यो दुःखी स्वाश्रमहीनतः ॥ यशोहानिः पितुश्चैव मृत्युः संन्यासिनस्तथा ॥ ४८ ॥ रोगिणो व्याधियुक्तश्च निवशो वंशहीनतः ॥ भार्याहीनोपि स्त्रीहीनान्मंत्रक्षिप्तात्तु तत्समः ॥ ४९ ॥ विष्णुभक्तिविहीनाच्च भक्तिहीनो भवेन्नरः ॥ शैवाच्छाक्ताद्गृहीत्वा च हरौ भक्तिर्न वर्द्धते ॥ ५० ॥ ब्राह्मणो वैष्णवः शुद्धः पक्वान्नं दातुमीश्वरः ॥ पक्वान्नं हर येद्दातुमक्षमश्चेतरो जनः ॥ ५१ ॥ ओंकारोच्चारणाद्धोमाच्छालग्रामशिलार्चनात् ॥ मह्यं पक्वान्नदानाच्च विप्रादन्यो व्रजेदधः ॥ ५२ ॥ उदासीनाद्दुराचारान्न गृह्णीयान्मनुं सुधीः॥ दैवाद्यदि च गृह्णीयाद्धनहीनो भवेद्ध्रुवम् ॥ ५३ ॥ ब्राह्मणानां सदा भक्ष्यं हविष्यं च निरामिषम् ॥ आमिषस्य परित्यागात्सूर्यवत्तेजसा भवेत् ॥ ५४ ॥ नित्यं नूतनभांडेन कर्तव्यः पाक एव च ॥ अथवा पक्ष पर्यंतं ततस्त्याज्यं मनीषिभिः ॥ ५५ ॥ स्थानं सुसंस्कृतं कृत्वा पाकं निर्वृत्य पूजकः ॥ स्थाने परिष्कृते विप्रो दत्त्वा मह्यं च भक्तितः ॥ ५६ ॥ तदा निवेद्य भुंक्ते च दत्त्वा विप्राय सादरम् ॥ अनिवेद्य च भुक्त्वा च सुरापीतिर्भवेद्द्विजः ॥ ५७ ॥ चंद्रसूर्योपरागे वै चाशौचे मृतजातयोः ॥ स्पृष्टेनाशुचिना सद्यः पाकभांडं परित्यजेत् ॥ ५८ ॥ भ्रष्टद्रव्यं तथान्नं च धृत्वा धौते च वाससी ॥ पादप्रक्षालनं कृत्वा भुंक्ते स्थाने परिष्कृते ॥५९॥ द्विर्भोजनं न कर्तव्यं स्थिते सूर्ये द्विजातिभिः ॥ निष्फलं तद्भवेत्कर्म भुक्त्वा च नरकं व्रजेत् ॥ ६० ॥ यात्रां युद्धं नदीतीरं पुनर्भोजनमैथुने ॥ वर्जयेच्छ्राद्धदिवसे हविष्याशी च संयमी ॥ ६१ ॥ द्विजाय विष्णुभक्ताय पात्रं दद्यादुपाय च ॥ वृषलीपतये चैव न दद्याच्छूद्रयाजिने ॥ ६२ ॥ संध्याहीनाय दुष्टाय वृषवाहाय यत्नतः ॥ शुकविक्रयिणे चैव देवलाय कदाचन ॥ ६३ ॥ प्रदत्तं पात्रमेतेभ्यो ब्राह्मणं नरकं नयेत् ॥ पात्रं भुक्त्वा तद्दिवसे मैथुनान्नरकं व्रजेत् ॥६४॥ सर्वेभ्यः

पातकी तात कन्याविक्रयकारकः ॥ मूल्यं गृहीत्वा यो दद्यात्स महारौरवं व्रजेत् ॥ ६५ ॥ कन्यालोमप्रमाणांतं वर्षं च पितृभिः स ह ॥ कुंभीपाके पच्यते च पुत्रश्चापि पुरोहितः ॥ ६६ ॥ तस्मात्कन्यां सुपुत्राय दानं कुर्याद्विचक्षणः ॥ शूद्रवद्ब्राह्मणेभ्यश्च नैव तद्दं शजाय च ॥ ६७ ॥ विप्रवैष्णवयोर्धर्मः कथितश्च व्रजेश्वर ॥ यदुक्तं च पुराणेश्च चतुर्भिः श्रुतिभिस्तथा ॥ ६८ ॥ द्विजार्चनं क्षत्रियाणां तथा नारायणार्चनम् ॥ राज्यानां पालनं चैव रणे निर्भयता तथा ॥६९॥ नित्यं दानं ब्राह्मणेभ्यः शरणागतरक्षणम् ॥ पुत्रतुल्यं प्रजानां च दुःखिनां परिपालनम् ॥ ७० ॥ शस्त्रास्त्राणां च नैपुण्यं रणे शौंडीर्यमेव च ॥ तपश्च धर्मकृत्यं च यत्नतः कुरुते सदा ॥ ७१ ॥ पंडितं नीतिशास्त्रज्ञं नित्यं च परिपालयेत् ॥ नियोजयेत्सभामध्ये नित्यं सद्भिश्च संयुते ॥ ७२ ॥ हस्त्यश्वरथपादातं सेनांगं च चतुष्टयम् ॥ पालयेद्यत्नतो नित्यं यशस्वी च प्रतापवान् ॥ ७३ ॥ रणे निमंत्रितश्चैव दाने न विमुखो भवेत् ॥ रणे वा यस्त्यजेत्प्राणांस्तस्य स्वर्गो यशस्करः ॥ ७४ ॥ वैश्यानामपि वाणिज्यमीश्वरः कृषिपालने ॥ विप्रदेवार्चनं दानं तपस्या व्रतसेवनम् ॥ ७५ ॥ विप्राणामर्चनं नित्यं शूद्रधर्मो विधीयते ॥ तत्कृषी तद्धनग्राही शूद्रश्चांडालतां व्रजेत् ॥७६॥ गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥ श्वापदः शतजन्मानि शूद्रो विप्रधनापहः ॥७७॥ यः शूद्रो ब्राह्मणीगामी मातृगामी स पातकी ॥ कुंभीपाके पच्यते स यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ ७८ ॥ कुंभीपाके तप्ततैले भुक्तः सर्पैरहर्निशम् ॥ शब्दं च विकृताकारं कुरुते यमताडनात् ॥ ७९ ॥ ततश्चांडालयोनिः स्यात्सप्तजन्मसु पातकी ॥ सप्तजन्मसु सर्पश्च जलौकाः सप्तजन्मसु ॥ ८० ॥ जन्मकोटिसहस्रं च विष्ठायां जायते कृमिः ॥ पुंश्चलीनां योनिकृमिः स भवेत्सप्तजन्मसु ॥ ८१ ॥ गवां व्रणकृमिः स्याच्च पातकी सप्तजन्मसु ॥ योनौयोनौ भ्रमत्येवं न पुनर्जायते नरः ॥ ८२ ॥ संन्यासिनां च यो धर्मो मन्मुखाच्च निशामय ॥ दंडग्रहणमात्रेण नरो नारायणो भवेत् ॥ ८३ ॥ पूर्वकर्माणि दग्ध्वा च पापकर्मनिकृंतनम् ॥ कुरुते चिंतयेन्मां च ह्यायाति मम मंदिरम् ॥ ८४ ॥ संन्यासिनः पदस्पर्शात्सद्यः पूता वसुंधरा ॥ सद्यः पुनंति तीर्थानि वैष्णवस्य यथा व्रज ॥८५॥ संन्यासिनश्च स्पर्शेन निष्पापो जायते नरः ॥ संन्यासिनां भोजयित्वा चाश्वमेधफलं लभेत् ॥८६॥

नत्वा च कामतो दृष्ट्वा राजसूयफलं लभेत् ॥ फलं संन्यासिनां तुल्यं यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ ८७ ॥ संन्यासी याति सायाह्ने क्षुधितो गृहिणां गृहम् ॥ सदन्नं वा कदन्नं वा तद्दत्तं नैव वर्जयेत् ॥८८॥ न याचते च मिष्टान्नं न कुर्यात्कोपमेव च ॥ न धनग्रहणं कुर्यादेकवासा निरीहितः ॥ ॥ ८९ ॥ शीतग्रीष्मसमानश्च लोभमोहविवर्जितः ॥ तत्र स्थित्वैकरात्रं च प्रातरन्यत्स्थलं व्रजेत् ॥ ॥ ९० ॥ यानमारोहणं कृत्वा गृहीत्वा गृहिणो धनम् ॥ गृहं कृत्वा गृही रम्यात्स्वधर्मात्पतितो भवेत् ॥९१॥ कृत्वा च कृषिवाणिज्यं कुवृत्तिं कुरुते च यः ॥ स संन्यासी हृताचारः स्वधर्मात्पतितो भवेत् ॥ ९२ ॥ अशुभं च शुभं वापि स्वकर्म कुरुते यदि ॥ बहिष्कृतः स्वधर्मी वाप्युपहास्यश्च वै भवेत् ॥ ९३ ॥ ब्राह्मणी पतिहीना या भवेन्निष्कामिनी सदा ॥ एकभुक्ता दिनांते सा हविष्यान्नरता सदा ॥ ९४ ॥ न धत्ते दिव्यवस्त्रं च गंधद्रव्यं सुतैलकम् ॥ स्रजं च चंदनं चैव शंखसिंदूरभूषणम् ॥ ९५ ॥ त्यक्त्वा मलिनवस्त्रा स्यान्नित्यं नारायणं स्मरेत् ॥ नारायणस्य सेवां च कुरुते नित्यमेव च ॥ ९६ ॥ तन्नामोच्चारणं शश्वत्कुरुते नान्यभक्तितः ॥ पुत्रतुल्यं च पुरुषं सदा पश्यति धर्मतः ॥ ९७ ॥ मिष्टान्नं न च भुंक्ते सा न कुर्याद्विभवं व्रज ॥ एकादश्यां न भोक्तव्यं कृष्णजन्माष्टमीदिने ॥ ९८ ॥ श्रीरामस्य नवम्यां तु शिवरात्रौ पवित्रया ॥ अघोरायां च प्रेतायां चंद्रसूर्योपरागयोः ॥ ९९ ॥ भ्रष्टं द्रव्यं परित्यज्य भुज्यते परमेव च ॥ तांबूलं विधवास्त्रीणां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ १०० ॥ संन्यासिनां च गोमांससुरातुल्यं श्रुतौ श्रुतम् ॥ रक्तशाकं मसूरं च जंबीरं पर्णमेव च ॥ १ ॥ अलाबुर्वर्तुलाकारा वर्जनीया च तैरपि ॥ पर्यंकशायिनी नारी विधवा पातयेत्पतिम् ॥ ॥ २ ॥ यानमारोहणं कृत्वा विधवा नरकं व्रजेत् ॥ न कुर्यात्केशसंस्कारं गात्रसंस्कारमेव च ॥ ३ ॥ केशवेणीं जटारूपं तत्क्षौ तीर्थकं विना ॥ तैलाभ्यंगं न कुर्वीत नहि पश्यति दर्पणम् ॥ ४ ॥ मुखं च परपुंसां च यात्रां नृत्यं महोत्सवम् ॥ नर्तनं गायनं चैव सुवेषं पुरुषं शुभम् ॥ ५ ॥ शृणुर्याच्च सतां धर्मं सामवेदनिरूपितम् ॥ परमार्थं परं चैव निबोध कथयामि ते ॥६॥ अध्यापनमध्ययनं शिष्याणां परिपालनम् ॥ गुरूणां सेवनं नित्यं द्विजदेवार्चनं तथा ॥ ७ ॥ सिद्धांतशास्त्रनैपुण्यं भावनं स्वात्मतोषणम् ॥ व्याख्यानं

परिशुद्धं च यथाभ्यस्तं च संततम् ॥ ८ ॥ व्यवस्थापरिशुद्ध्यर्थं विचारो वेदसंमतः ॥ शास्त्रार्थाचरणं चैव कर्तव्यं स्वयमेव च ॥ ९ ॥ देवाह्निकेषु नैपुण्यं वेदाचरणमीप्सितम् ॥ वेदोक्तभक्षणं चैव पवित्राचरणं सदा ॥ १० ॥ पतिव्रतानां यं धर्मं तन्निबोध व्रजेश्वर ॥ नित्यं तु भर्तर्य्यौत्सुक्यात्तत्पादोदकमीप्सितम् ॥ ११ ॥ भक्तिभावेन सततं भोक्तव्यं तदनुज्ञया ॥ व्रतं तपस्यां देवार्चां परित्यज्य प्रयत्नतः ॥ १२ ॥ कुर्याच्चरणसेवां च स्तवनं परितोषणम् ॥ तदाज्ञारहितं कर्म न कुर्याद्विरतः सती ॥ १३ ॥ नारायणात्परं कांतं ध्यायते सततं सती ॥ परपुंसां मुखं चैव सुवेषपुरुषं परम् ॥ १४ ॥ यात्रामहोत्सवं नृत्यं नर्तनं गायनं व्रज ॥ परक्रीडां च संततं न हि पश्यति सुव्रता ॥ १५ ॥ यद्भक्ष्यं स्वामिनो नित्यं तदेवमपि योषिताम् ॥ नहि त्यजेत्तु तत्संगं क्षणमेव च सुव्रता ॥ १६ ॥ उत्तरे नोत्तरं दद्यात्स्वामिनश्च पतिव्रता ॥ न कोपं कुरुते शुद्धा ताडिता चापि कोपतः ॥ १७ ॥ क्षुधितं भोजयेत्कांतं दद्यात्पानं च भोजनम् ॥ न बोधयेत्तं निद्रालुं प्रेरयेन्नैव कर्मसु ॥ १८ ॥ पुत्राणां च शतगुणं स्नेहं कुर्य्यात्पतिं सती ॥ पतिबन्धुर्गतिर्भर्ता दैवतं कुलयोषितः ॥ १९ ॥ शुभं दृष्ट्वा सुधातुल्यं कांतं पश्यति सुंदरी ॥ सस्मितं वदनं कृत्वा भक्तिभावेन यत्नतः ॥ २० ॥ पुरुषाणां सहस्रं च सती स्त्री च समुद्धरेत् ॥ पतिः पतिव्रतानां च मुच्यते सर्वपातकात् ॥ २१ ॥ नास्ति तेषां कर्मभोगः सतीनां व्रततेजसाम् ॥ तया सार्धं च निष्कर्मी मोदते हरिमंदिरे ॥ २२ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि सतीपादेषु तान्यपि ॥ तेजश्च सर्वदेवानां मुनीनां च सतीषु च ॥ २३ ॥ तपस्विनां तपः सर्वं व्रतिनां यत्फलं व्रज ॥ दाने फलं यद्दातॄणां तत्सर्वं तासु संततम् ॥ २४ ॥ स्वयं नारायणः शंभुर्विधाता जगतामपि ॥ सुराः सर्वे च मुनयो भीतास्ताभ्यां च संततम् ॥ २५ ॥ सतीनां पादरजसा सद्यः पूता वसुंधरा ॥ पतिव्रतां नमस्कृत्वा मुच्यते पातकान्नरः ॥ २६ ॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुं क्षणेनैव पतिव्रता ॥ स्वतेजसा समर्था सा महापुण्यवती सदा ॥ २७ ॥ सतीनां च पतिः साधुः पुत्रो निःशंक एव च ॥ न हि तस्य भयं किंचिद्देवेभ्यश्च यमादपि ॥ २८ ॥ शतजन्मपुण्यवतां गेहे जाता पतिव्रता ॥ पतिव्रताप्रसूः पूता जीवन्मुक्तः पिता

तथा ॥ २९ ॥ सती श्रीं प्रातरुत्थाय त्यक्त्वा च रात्रिवाससम् ॥ भर्तारं च नमस्कृत्य करोति स्तवनं मुदा ॥ ३० ॥ गृहकार्यं ततः कृत्वा स्नात्वा धौते च वाससी ॥ गृहीत्वा शुक्लपुष्पं च भक्तितः पूजयेत्पतिम् ॥ ३१ ॥ स्नापयित्वा सुपूतेन जलेन निर्मलेन च ॥ तस्मै दत्त्वा धौतवस्त्रं तत्पादौ क्षालयेन्मुदा ॥ ३२ ॥ आसने वासयित्वा च दत्त्वा भाले च चंदनम् ॥ सर्वांगलेपनं कृत्वा दत्त्वा माल्यं गलेऽपि च ॥ ३३ ॥ सामवेदोक्तमंत्रेण भोगद्रव्यैः सुधोपमैः ॥ संपूज्य भक्तितः कांतं स्तुत्वा च प्रणमेन्मुदा ॥ ३४ ॥ ओं नमः कांताय शांताय सर्वदेवाश्रयाय स्वाहा ॥ इत्यनेनैव मंत्रेण दत्त्वा पुष्पं च चंदनम् ॥ ३५ ॥ पाद्यार्घ्यं धूपदीपौ च वस्त्रं नैवेद्यमुत्तमम् ॥ जलं सुवासितं शुद्धं तांबूलं च सुवासितम् ॥ ३६ ॥ दत्त्वा स्तोत्रं पठेद्यद्यत्कृतं वै पाठ्यमेव च ॥ ओं नमः कांताय भर्त्रे च शिरश्चंद्रस्वरूपिणे ॥ ३७ ॥ नमः शांताय दांताय सर्वदेवाश्रयाय च ॥ नमो ब्रह्मस्वरूपाय सतीप्राणपराय च ॥ ३८ ॥ नमस्याय च पूज्याय हृदाधाराय ते नमः ॥ पंचप्राणाधिदेवाय चक्षुषस्तारकाय च ॥ ज्ञानाधाराय पत्नीनां परमानंदरूपिणे ॥ ॥ ३९ ॥ पतिर्ब्रह्मा पतिर्विष्णुः पतिरेव महेश्वरः ॥ पतिश्च निर्गुणाधारो ब्रह्मरूप नमोस्तु ते ॥ ४० ॥ क्षमस्व भगवन् दोषं ज्ञाना ज्ञानकृतं च यत् ॥ पत्नीबंधो दयासिंधो दासीदोषं क्षमस्व मे ॥ ४१ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं सृष्ट्यादौ पद्मया कृतम् ॥ सरस्वत्या च धरया गंगया च पुरा व्रज ॥ ४२ ॥ सावित्र्या च कृतं पूर्वं ब्रह्मणे चापि नित्यशः ॥ पार्वत्या च कृतं भक्त्या कैलासे शंकराय च ॥ ४३ ॥ मुनीनां च सुराणां च पत्नीभिश्च कृतं पुरा ॥ पतिव्रतानां सर्वासां स्तोत्रमेतच्छुभावहम् ॥ ४४ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं या शृणोति पतिव्रता ॥ नरोन्यो वापि नारी वा लभते सर्ववांछितम् ॥ ४५ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं निर्धनो लभते धनम् ॥ रोगी च मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ ४६ ॥ पतिव्रता च स्तुत्वा च तीर्थस्नानफलं लभेत् ॥ फलं च सर्वं तपसां व्रतानां च व्रजेश्वर ॥ ४७ ॥ इदं स्तुत्वा नमस्कृत्वा भुंक्ते सा तदनुज्ञया ॥ उक्तः पतिव्रताधर्मो गृहिणां श्रूयतां व्रज ॥ ४८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥

॥ द्विजदेवार्चनं चैव करोति सततं गृही ॥ स्वधर्माचरणं चैव चातुर्वर्ण्यं च नित्यशः ॥ १ ॥ कुर्वंति गृहिणामाशां सर्वे देवादयस्तथा ॥ अकृत्वातिथिपूजां च गृहस्थश्च सदाऽशुचिः ॥ २ ॥ पितरः कर्मकाले चातिथिकाले च देवताः ॥ सर्वे गृहस्थमायांति निपानमिव धेनवः ॥ ३ ॥ समायाति प्रयत्नेन सायाह्ने क्षुधितोऽतिथिः ॥ पूजां कृत्वाशिषं लब्ध्वा प्रयाति गृहिणो गृहात् ॥ ४ ॥ अकृत्वातिथिपूजां च गृही भवति पातकी ॥ त्रैलोक्यजनितं पापं लभते नात्र संशयः ॥ ५ ॥ अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ॥ पितरस्तस्य देवाश्च वह्नयश्च तथैव च ॥ ६ ॥ निराशाः प्रतिगच्छंति गृहिणोतिथयो गृहात् ॥ स्त्रीघ्नैर्गोघ्नैः कृतघ्नैश्च ब्राह्मणैर्गुरुतल्पगैः ॥ ७ ॥ तुल्यदोषो भवत्येव येनातिथिरनर्चितः ॥ स्वात्मनः पातकं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति ॥ ८ ॥ तस्मात्कृत्वा सर्वसेवां देवादींश्च शुभाशयः ॥ पोष्याणां भरणं कृत्वा पश्चाद्भुंक्ते स धर्मवित् ॥ ९ ॥ यस्य माता गृहे नास्ति भार्या च पुंश्चली तथा ॥ अरण्यं तेन गंतव्यमरण्यादुःखदं गृहम् ॥ १० ॥ पतिं द्वेष्टि सदा दुष्टा विषतुल्यं च पश्यति ॥ ददाति तस्मै नाहारं भर्त्सनं कुरुते सदा ॥ ११ ॥ पूजितं मुनितुल्यं च सा च पापीयसी परम् ॥ संततं तृणवन्मत्वा न्यक्कारं कुरुते सदा ॥ १२ ॥ दुर्वाक्यवह्निना दग्धो मृततुल्यश्च जीवति ॥ यावज्जीवनपर्यंतं संप्राप्य दुष्टवंशजाम् ॥ १३ ॥ गृहिणीनां सदाचारं श्रूयतां तच्छ्रुतौ श्रुतम् ॥ गृहिणी पतिभक्ता च देवब्राह्मणपूजिता ॥ १४ ॥ सा शुद्धा प्रातरुत्थाय नमस्कृत्य पतिं सुरम् ॥ प्रांगणे मंगलं दद्याद्गोमयेन जलेन च ॥ १५ ॥ गृहकृत्यं च कृत्वा च स्नात्वागत्य गृहं सती ॥ सुरं विप्रं पतिं नत्वा पूजयेद्गृहदेवताम् ॥ १६ ॥ गृहकृत्यं सुनिर्वृत्य भोजयित्वा पतिं सती ॥ अतिथिं पूजयित्वा च स्वयं भुंक्ते सुखं सती ॥ १७ ॥ पुत्रैश्च पूजितस्तातः शिष्यैश्च पूजितो गुरुः ॥ आज्ञया कुरुते कर्म पुत्रः शिष्यश्च भृत्यवत् ॥ १८ ॥ न प्रेरयेन् गुरुं तातं पुत्रं शिष्यश्च कर्मसु ॥ पित्रे च गुरवे नित्यं सर्वस्वं च समर्पयेत् ॥ १९ ॥ न कुर्यान्नरबुद्धिं च गुरौ पितरि संततम् ॥ कृत्वा च नरबुद्धिं च ब्रह्महत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥ २० ॥ मातरं पूजयेद्भक्त्या पितुश्चाप्यधिकां तथा ॥ मातुः परं गुरुं चैव पूजयेद्भक्तियोगतः ॥ २१ ॥ पिता माता गुरुर्भार्या शिष्यः पुत्रः स

ब्रह्मणः ॥ अनाथा भगिनी कन्या नित्यं पोष्या गुरुप्रिया ॥२२॥ एवं च कथितं तात सर्वेषां धर्ममुत्तमम् ॥ स्त्रीजातिर्वास्तवी शुद्धा ताश्च सर्वाः पतिव्रताः ॥ २३ ॥ सर्वा जातिरेकविधा चादौ सृष्टा च ब्रह्मणा ॥ ताः सर्वाः प्रकृतेरंशाः पवित्राः पंडिताधिकाः ॥२४॥ केदारकन्याशापेन स हि धर्मः क्षयं गतः ॥ तदा कोपेन धात्रा च कृत्या स्त्री च विनिर्मिता ॥२५॥ कृत्या स्त्री त्रिविधा जातिर्ब्रह्मणा निर्मिता पुरा ॥ उत्तमा प्रथमा सा च मध्यमा चाधमा व्रज ॥२६॥ उत्तमा पतिभक्ता सा किंचिद्धर्मसमन्विता ॥ प्राणांतेपि न कुरुते तं जारमयशस्करम् ॥ २७ ॥ पूजयेत्सा यथा कांतं तथा देवद्विजातिथीन् ॥ व्रतानि चोपवासांश्च कुरुते सर्वपूजनम् ॥ २८ ॥ गुरुणा रक्षिता यत्नाज्जारं च न भजेद्भयात् ॥ सा कृत्रिमा मध्यमा च यथा किंचित्पतिं भजेत् ॥२९॥ स्थानं नास्ति क्षणं नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः ॥ तेन हे नंद तासां च सतीत्वमुपजायते ॥ ३० ॥ अधमा परमा दुष्टात्यंताऽसद्वंशजा तथा ॥ अधर्मशीला दुःशीला दुर्मुखा कलहान्विता ॥ ३१ ॥ पतिं भर्त्सयते नित्यं जारं च सेवते सदा ॥ दुःखं ददाति कांताय विषतुल्यं च पश्यति ॥ ३२ ॥ जार द्वारमुपायेन हंति कांतं मनोहरम् ॥ धर्मिष्ठं च वरिष्ठं च गरिष्ठं च महीतले ॥ ३३ ॥ कामदेवसमं चापि जारं पश्यति कामतः ॥ शुभदृष्ट्या कटाक्षेण शश्वत्पापीयसी मुदा ॥ ३४ ॥ सुवेषं पुरुषं दृष्ट्वा युवानं रतिशूकरम् ॥ योनिः क्लिद्यति नारीणां कामिनीनां निरंतरम् ॥ ३५ ॥ ददाति भर्त्रे नाहारं विषोक्तिं वक्ति संततम् ॥ अधर्मं चिंतयेच्छश्वज्जारं च परमं मुदा ॥ ३६ ॥ गुरुभिर्भर्त्सिता सा च रक्षिता च शतेन च ॥ तथापि जारं कुरुते नापि साध्या नृपैरपि ॥ ३७ ॥ नास्ति तस्याः प्रियं किंचित्सर्वं कार्यवशेन च ॥ गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयंति नवंनवम् ॥ ३८ ॥ विद्युदाभा जले रेखा तस्याः प्रीतिस्तथैव च ॥ अधर्मयुक्ता सततं कपटं वक्ति निश्चितम् ॥ ३९ ॥ व्रते तपसि धर्मे च न मनो गृहकर्मणि ॥ न गुरौ न च देवेषु जारे स्निग्धं च चंचलम् ॥ ४० ॥ स्त्रीजातित्रिविधानां च कथा च कथिता मया ॥ भक्तानां त्रिविधानां च लक्षणं श्रूयतामिति ॥४१॥ तृणशय्यारतो भक्तो मन्नामगुणकीर्तिषु ॥ मनो निवेशयेत्त्यक्त्वा संसारसुखकारणम् ॥४२॥ ध्यायते मत्पदाब्जं च पूजयेद्भक्तिभावतः ॥ अहैतुकीं तस्य देवाः संकल्परहितस्य च ॥४३॥

सर्वसिद्धिं न वांछंति तेऽणिमादिकमीप्सितम् ॥ ब्रह्मत्वममरत्वं वा सुरत्वं सुखकारणम् ॥ ४४ ॥ दास्यं विना नहीच्छंति सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ नैव निर्वाणमुक्तिं च सुधापानमभीप्सितम् ॥ ४५ ॥ वांछंति निश्चलां भक्तिं मदीयामतुलामपि ॥ स्त्रीपुंविभेदो नास्त्येव सर्वजीवेषु भिन्नता ॥ ४६ ॥ तेषां सिद्धेश्वराणां च प्रवराणां व्रजेश्वर ॥ क्षुत्पिपासादिकं निद्रालोभमोहादिकं रिपुम् ॥४७॥ त्यक्त्वा दिवानिशं मां च ध्यायंते च दिगंबराः ॥ स मद्भक्ततमो नंद श्रूयतां मध्यमादिकम् ॥ ४८ ॥ नासक्तः कर्मसु गृही पूर्वप्राक्तनतः शुचिः ॥ करोति सततं कर्म पूर्वकर्मनिकृंतनम् ॥ ४९ ॥ न करोत्यपरं यत्नात्संकल्परहितः स च ॥ सर्वं कृष्णस्य यत्किंचिन्नाहं कर्ता च कर्मणः ॥ ५० ॥ कर्मणा मनसा वाचा सततं चिंतयेदिति ॥ न्यूनभक्तश्च तन्न्यूनः स च प्राकृतिकः श्रुतौ ॥ ५१ ॥ यमं वा यमदूतं वा स्वप्नेपि न च पश्यति ॥ पुरुषाणां सहस्रं च पूर्वभक्तः समुद्धरेत् ॥ ५२ ॥ पुंसां शतं मध्यमश्च तच्चतुर्थं च प्राकृतः ॥ भक्तश्च त्रिविधस्तात कथितश्च तवाज्ञया ॥ ५३ ॥ ब्रह्मांडरचनाख्यानं श्रूयतां सावधानतः ॥ ब्रह्मांडरचनार्थं च भक्ता जानंति यत्नतः ॥ ५४ ॥ मुनयश्च सुराः संतः किंचिज्जानंति दुःखतः ॥ जानामि विश्वं सर्वार्थं ब्रह्मानंतो महेश्वरः ॥ ५५ ॥ धर्मः सनत्कुमारश्च नरनारायणावृषी ॥ कपिलश्च गणेशश्च दुर्गा लक्ष्मीः सरस्वती ॥ ५६ ॥ वेदाश्च वेदमाता च सर्वज्ञा राधिका स्वयम् ॥ एते जानंति विश्वार्थं नान्यो जानाति कश्चन ॥ ५७ ॥ वैषम्यार्थं च सुधियः सर्वे विज्ञातुमक्षमाः ॥ नित्याकाशो यथात्मा च तथा नित्या दिशो दश ॥ ५८ ॥ यथा नित्या च प्रकृतिस्तथैव विश्वगोलकः ॥ गोलोकश्च यथा नित्यस्तथा वैकुंठ एव च ॥ ५९ ॥ एकदा मयि गोलोके रासे नित्यं प्रकुर्वति ॥ आविर्भूता च वामांगाद्बाला षोडशवार्षिकी ॥६०॥ श्वेतचंपकवर्णाभा शरच्चंद्रसमप्रभा ॥ अतीव सुंदरी रामा रमणीनां परावरा॥६१॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्या कोमलांगी मनोहरा ॥ वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नाभरणभूषिता॥६२॥ यथा जलदपंक्तिश्च बलाकाभिर्विभूषिता ॥ सिंदूरबिंदुना चारुचंद्रचंदनबिंदुभिः ॥६३॥ कस्तूरीबिंदुभिः सार्धं सीमंताधः स्थलोज्ज्वला ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणसुस्निग्धकिरणोज्ज्वला ॥६४॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलसमुज्ज्वला ॥ कुंकुमालक्तकस्तूरीचारुचंदनपत्रकैः ॥६५॥ वि

चित्रेव सुचित्रेव सुकपोलस्थलोज्ज्वला ॥ खगेंद्रचंचुविजितनासामौक्तिकशोभिता ॥ ६६ ॥ गजेंद्रगंडनिर्मुक्तमुक्ताभूषणभूषिता ॥ सुत्तया विमुक्तमुक्ताभदंतपंक्तिमनोहरा ॥६७॥ वलिताकलितातीव पक्वबिंबाधरा वरा ॥ शश्वत्पूर्णेंदुनिंदास्या पद्मनिंदितलोचना॥६८॥ कृष्णसारनिभोद्भिन्नसुचारुकज्जलोज्ज्वला॥ अमूल्यरत्ननिर्माणकेयूरकंकणोज्ज्वला ॥६९॥ मणींद्रराजिराजीभिः शंखयुग्मकरोज्ज्वला॥ रत्नांगुलीयकैरेभिरमृतांगुलिभूषिता ॥ ७० ॥ रत्नेंद्रराजराजेन क्वणन्मंजीररंजिता ॥ रत्नपाशकराजीभिः पादांगुलिविराजिता.॥ ॥ ७१ ॥ सुंदरालक्तरागेण चरणाधः स्थलोज्ज्वला ॥ गजेंद्रगामिनी रामा कामिनी वामलोचना ॥ ७२ ॥ मां ददर्श कटाक्षेण रमणी रमणोत्सुका ॥ रासे संभूय रामा सा दधार पुरतो मम ॥ ७३ ॥ तेन राधा समाख्याता पुराविद्भिः प्रपूजिता ॥ प्रहृष्टा प्रकृतिश्चास्या स्तेन प्रकृतिरीश्वरी ॥ ७४ ॥ शक्ता स्यात्सर्वकार्येषु तेन शक्तिः प्रकीर्तिता ॥ सर्वाधारा सर्वरूपा मंगलार्हा च सर्वतः ॥ ७५ ॥ सर्व मंगलदक्षा सा तेन स्यात्सर्वमंगला ॥ वैकुंठे सा महालक्ष्मीर्मूर्तिभेदे सरस्वती ॥ ७६ ॥ प्रसूय वेदान्विदिता वेदमाता च सा सदा ॥ सावित्री सा च गायत्री धात्री त्रिजगतामपि ॥ ७७ ॥ पुरा संहृत्य दुर्गं च सा दुर्गा च प्रकीर्तिता ॥ तेजसः सर्वदेवानामाविर्भूता पुरा सती ॥ ७८ ॥ तेनाद्या प्रकृतिर्ज्ञेया सर्वासुरविमर्दिनी ॥ सर्वानंदा च सानंदा दुःखदारिद्र्यनाशिनी ॥ ७९ ॥ शत्रूणां भयदात्री च भक्तानां भयहारिणी ॥ दक्षकन्या सती सा च शैलजातेति पार्वती ॥ ८० ॥ सर्वाधारस्वरूपा सा कलया सा वसुंधरा ॥ कलया तुलसी गंगा कलया सर्वयोषितः ॥ ८१ ॥ सृष्टिं करोमि च यया तात शक्त्या पुनःपुनः ॥ दृष्ट्वा तां रासमध्यस्थां मम क्रीडा तया सह ॥ ८२ ॥ बभूव सुचिरं तात यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ अत्यद्भुतं कौतुकं च महाशृंगारमीक्षितम् ॥ ८३ ॥ तयोर्द्वयोर्घर्मराशिः सुस्राव रासमंडले ॥ तस्मान्मनोहरं जज्ञे नाम्नाकारसरोवरम् ॥ ८४ ॥ पपात घमधाराधो वेगेन विश्वगोलके ॥ बभूव जलपूर्णं च ब्रह्मांडानां च गोलकम् ॥ ८५ ॥ जलपूर्णं पुरा सर्वं सृष्टिशून्यं व्रजेश्वर ॥ शृंगारांते च तस्यां च वीर्याधानं मया कृतम् ॥ ८६ ॥ दधार गर्भं सा राधा यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥ सुस्राव सा तदंते च डिंभं च परमाद्भुतम् ॥ ८७ ॥ चुकोप देवी तं दृष्ट्वा रुरोद विषसाद

सा ॥ पादेन प्रेरयामास तमधो विश्वगोलके ॥ ८८ ॥ स पपात जले तात सर्वाधारो महान्विराट् ॥ दृष्ट्वापत्यं जलस्थं च मया शप्ता च सा पुरा ॥८९॥ अनपत्यो न सा राधा मच्छापेन पुरा विभो ॥ तेन प्रभूताः क्रमतो दुर्गा लक्ष्मीः सरस्वती॥९०॥चतस्रः परिपूर्णास्ताः प्रसूताश्च सुनिश्चितम् ॥ देव्योऽन्याश्चापि कामिन्यस्ताः प्रसूता व्रजेश्वर ॥ ९१ ॥ कलया प्रभवो यासां कलांशांशेन वा व्रज ॥ जज्ञे महान्विराडघेन डिंभेन कलयाश्रयः ॥ ९२ ॥ अमृतांगुष्ठपीयूषं मया दत्तं पपौ च सः ॥ जले स्थावररूपश्च शेते च निजकर्मणः ॥ ९३ ॥ उपाधानं जलं तल्पं तस्य योगबलेन च ॥ तस्य लोम्नां च कूपानि जलपूर्णानि संततम् ॥ ९४ ॥ प्रत्येकं क्रमतस्तेषु शेते क्षुद्रविराट् पुनः ॥ सहस्रपत्रं कमलं जज्ञे क्षुद्रस्य नाभितः ॥ ९५ ॥ तत्र जज्ञे वरो ब्रह्मा तेनायं कमलोद्भवः ॥ तत्राविर्भूय सविधिश्चिंताग्रस्तो बभूव सः ॥ ९६ ॥ कस्मादहं क्व माता मे पिता वा क्व च बांधवः ॥ दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च बभ्राम कमलांतरे ॥ ९७ ॥ ततो दिव्यं पंचलक्षं सस्मार तपसा च माम् ॥ तदा मया दत्तमंत्रं जजाप कमलांतरे ॥ ९८ ॥ दिव्यसप्तवर्षलक्षं नियतं संयतः शुचिः ॥ तदा मत्तो वरं लब्ध्वा स्रष्टा सृष्टिं चकार सः ॥ ९९ ॥ मायया प्रतिब्रह्मांडे ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ दिक्पाला द्वादशादित्या रुद्राश्चैकादशापि च ॥१००॥ नवग्रहाष्टौ वसवो देवाः कोटित्रयं तथा ॥ ब्राह्मणक्षत्रविट्शूद्रा यक्षगंधर्वकिन्नराः ॥ १ ॥ भूतादयो राक्षसाश्चाप्येवं सर्वं चराचरम् ॥ विश्वेविश्वे विनिर्माणाः स्वर्गाः सप्त क्रमेण च ॥ २ ॥ सप्तसागरसंयुक्ता सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥ कांचनीभूमिसंयुक्ता तमोयुक्तं स्थलं तथा ॥ ३ ॥ पातालाश्च तथा सप्त ब्रह्मांडमेभिरेव च ॥ विश्वेविश्वे चंद्रसूर्यौ पुण्यक्षेत्रं च भारतम् ॥ ४ ॥ तीर्थान्येतानि सर्वत्र गंगादीनि व्रजेश्वर ॥ यावंति लोमकूपानि महाविष्णोः क्रमेण च ॥ ५ ॥ विश्वान्येव हि तावंति ह्यसंख्यातानि च ध्रुवम् ॥ विश्वेषामूर्ध्वभागे च वैकुंठश्च निराश्रयः ॥ ६ ॥ मदिच्छया विनिर्माणा वेदाः कथितुमक्षमाः ॥ कुयोगिनामदृष्टश्च भक्तानां च विनिश्चितम् ॥ ७ ॥ तस्मादुपरि गोलोकः पंचाशत्कोटियोजनः ॥ वायुना धार्यमाणश्च विचित्रः परमाश्रयः ॥ ८ ॥ अतीव रम्यनिर्माणो नित्यरूपो मदिच्छया ॥ शतशृंगेण शैलेन पुण्यवृंदावनेन च ॥ ९ ॥ सुरासमंडलेनापि नद्या विरजया युतः ॥

कोटियोजनविस्तीर्णा प्रस्थेन विरजा व्रज ॥११०॥ दैर्घ्यं तस्याः शतगुणं परितः परमा शुभा ॥ अमूल्यरत्ननिकरैर्हरिमाणिक्ययोस्त
था ॥ ११ ॥ मणीनां कौस्तुभादीनामसंख्यानां मनोहरम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं तत्रापि प्रतिमंदिरम् ॥ १२ ॥ मनोहरं च प्राका
रमदृष्टं विश्वकर्मणा ॥ गोपीभिर्गोपनिकरैर्वेष्टितं कामधेनुभिः ॥ १३ ॥ कल्पवृक्षैः पारिजातैरसंख्यैश्च सरोवरैः ॥ पुष्पो
द्यानैः कोटिभिश्च संवृतं रासमंडलम् ॥ १४ ॥ वेष्टितं वेष्टितैर्गोपैर्मंदिरैः शतकोटिभिः ॥ रत्नप्रदीपयुक्तैश्च पुष्पतल्पसमन्वितैः
॥ १५ ॥ सुगंधिचंदनामोदैः कस्तूरीकुंकुमान्वितैः ॥ क्रीडोपयुक्तैर्भोगैश्च तांबूलैर्वासितैर्जलैः ॥ १६ ॥ धूपैः सुरभिरम्यैश्च
माल्यैश्च रत्नदर्पणैः ॥ रक्षकै रक्षितं शश्वद्राधादासीत्रिकोटिभिः ॥ १७ ॥ अमूल्यरत्नाभरणैर्वह्निशुद्धांशुकैरपि ॥ लक्षमत्तगजेंद्राणां
वेष्टितं च बलैः क्रमात् ॥ १८ ॥ नवयौवनसंपन्नै रूपैर्निरुपमैरपि ॥ रम्यं च वर्तुलाकारं चंद्रबिंबं यथा व्रज ॥ १९ ॥ अमूल्यरत्नरचितं
दशयोजनविस्तृतम् ॥ कस्तूरीकुंकुमै रम्यैः सुगंधिचंदनार्चितम् ॥ १२० ॥ आवृतं मंगलघटं फलपल्लवसंयुतैः ॥दधिलाजैश्च पर्णैश्च
स्निग्धदूर्वांकुरैः फलैः ॥ २१ ॥ श्रीरामकदलीस्तंभैरसंख्यैश्च मनोहरैः ॥ पट्टसूत्रनिबद्धैश्च स्निग्धश्चंदनपल्लवैः ॥ २२ ॥ चंदनास
क्तमाल्यैश्च भूषणैश्च विभूषितम् ॥ अमूल्यरत्नरचितं शतशृंगमनोहरम् ॥ २३ ॥ कोटियोजनमूर्ध्वं च दैर्घ्यं दशगुणोत्तरम् ॥ शैलप्र
स्थंपरिमितं पंचाशत्कोटियोजनम् ॥ २४ ॥ अतीव कमनीयं च वेदानिर्वचनीयकम् ॥ प्राकारमिव तस्यापि गोलोकस्य मनोह
रम् ॥ २५ ॥ परितो वेष्टितं रम्यं हीरहारसमन्वितम् ॥ तत्र वृन्दावनं रम्यं युक्तं चंदनपादपैः ॥ २६ ॥ कल्पवृक्षैश्च रम्यैश्च मंदारैः का
मधेनुभिः ॥ शोभितं शोभनाढ्यैश्च पुष्पोद्यानैर्मनोहरैः ॥ २७ ॥ क्रीडासरोवरै रम्यैः सुरम्यैरतिमंदिरैः ॥ अतीव रम्यं रहसि रासयो
ग्यस्थलान्वितम् ॥ २८ ॥ रक्षितं रक्षकै रम्यैरसंख्यैर्गोपिकागणैः ॥ परितो वर्तुलाकारं त्रिलक्षयोजनं वरम् ॥ २९ ॥ षट्पदध्वनिसं
युक्तं पुंस्कोकिलरुतान्वितम् ॥ तत्राक्षयो वटो रम्यो रहस्ये बहुविस्तृतः ॥ १३० ॥ सहस्रयोजनोर्ध्वश्च परितश्च चतुर्गुणः ॥ गोपी
नां कल्पवृक्षश्च सर्ववांछाफलप्रदः ॥ ३१ ॥ क्रीडान्वितैरावृतश्च राधादासीत्रिलक्षकैः ॥ विरजातीरनीराणां वायुना शीतलेन च॥३२॥

पुष्पान्वितेन मंदेन पवित्रश्च सुगंधिना ॥ दासीगणैरसंख्यैश्च वृन्दावनविनोदिनी ॥ ३३ ॥ तत्र क्रीडति राधा सा मम प्राणाधिदेवता ॥ सेयं श्रीदामशापेन वृषभानसुताधुना ॥ ३४ ॥ ब्रह्मादिदेवैः सिद्धेंद्रैर्मुनींद्रैः पूजिता व्रज ॥ सिद्धैर्गुणैर्बलैर्बुद्ध्या ज्ञानयोगैश्च विद्यया ॥ ३५ ॥ तात सर्वप्रकारेण वंद्या मत्सदृशी प्रिया ॥ इत्येवं कथितं नंद ब्रह्मांडानां च वर्णनम् ॥ यथोचित परिमितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १२६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ वर्णानां च चतुर्णां च भक्ष्याभक्ष्यं च सांप्रतम् ॥ विपाकं कर्मणां चैव सर्वेषां प्राणिनामपि ॥ १ ॥ कथयस्व महाभाग कारणानां च कारणम् ॥ त्वत्तोन्यं कं च पृच्छामि नितांतं संतमीश्वरम् ॥ २ ॥ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भक्ष्याभक्ष्यं चतुर्णां च वर्णानां च यथोचितम् ॥ वेदोक्तं श्रूयतां तात सावधानं निशामय ॥ ३ ॥ अयःपात्रे पयःपानं गव्यं सिद्धान्नमेव च ॥ भ्रष्टादिकं मधु गुडं नालिकेरोदकं तथा ॥ ४ ॥ फलं मूलं च यत्किंचिदभक्ष्यं मनुरब्रवीत् ॥ दग्धान्नं तत्तसौवीरमभक्ष्यं ब्रह्मनिर्मितम् ॥ ५ ॥ नालिकेरोदकं कांस्ये ताम्रपात्रे स्थितं मधु ॥ गव्यं च ताम्रपात्रस्थं सर्वं मद्यं घृतं विना ॥ ६ ॥ ताम्रपात्रे पयःपानमुच्छिष्टं घृतभोजनम् ॥ दुग्धं सलवणं चैव सद्यो गोमांसभक्षणम् ॥ ७ ॥ अभक्ष्यं मधुमिश्रं च घृतं तैलं गुडं तथा ॥ आर्द्रकं गुणसंयुक्तमभक्ष्यं श्रुतिसंमतम् ॥ ८ ॥ पीतशेषजलं चैव माघे च मूलकं तथा ॥ जपादिकं च शयने सदा प्राज्ञः परित्यजेत् ॥९॥ द्विर्भोजनं च दिवसे संध्ययोर्भोजनं तथा ॥ भक्ष्य च रात्रिशेषे च ध्रुवं प्राज्ञः परित्यजेत् ॥ १० ॥ पानीयं पायसं चूर्णं घृतं लवणमेव च ॥ स्वस्तिकं गुडकं चैव क्षीरं तक्रं तथा मधु ॥ ११ ॥ हस्ताद्धस्तगृहीतं च सद्यो गोमांसमेव च ॥ कर्पूरं रौप्यपात्रस्थमभक्ष्यं श्रुतिसंमतम् ॥ १२ ॥ परिवेषणकारी चेद्रोकारं स्पृशते यदि ॥ अभक्ष्यं च तदन्नं च सर्वेषामेव संमतम् ॥ १३ ॥ नकुलानां गंडकानां महिषाणां च पक्षिणाम् ॥ सर्पाणां सूकराणां च गर्दभानां विशेषतः ॥ १४ ॥ मार्जाराणां सृगालानां कुक्कुटानां व्रजेश्वर ॥ व्याघ्राणामपि सिंहानां त्याज्यं मांसं नृणां सदा ॥ १५ ॥ जलौकसां च नक्राणां गो

चिकानां तथैव च ॥ मंडूकानां कर्कटीनां चुंचुकानां च निश्चितम् ॥ १६ ॥ गवां च चमरीणां च न कलौ मांसभक्षणम् ॥ ह स्तिनां घोटकानां च नृणामेव च रक्षसाम् ॥ १७ ॥ दंशश्च मशकश्चैव मक्षिका च पिपीलिका ॥ अन्येषां च निषिद्धानां लोके वेदे व्रजेश्वर ॥ १८ ॥ वानराणां भल्लुकानां शरभाणां तथैव च ॥ निषिद्धं मृगनाभीनां गर्दभानां च मांसकम् ॥ १९ ॥ अभक्ष्यं महिषी णां च दुग्धं दधि घृतं तथा ॥ स्वस्तिकं च तथा तत्र विप्राणां नवनीतकम् ॥ २० ॥ मांसमुच्चैश्रवसकं तस्य दुग्धादिकं तथा ॥ वर्णानां च चतुर्णां चाप्यभक्ष्यं च श्रुतौ श्रुतम् ॥ २१ ॥ अभक्ष्यमार्द्रकं चैव सर्वेषां च रवेर्दिने ॥ पर्युषितं जलं चान्नं विप्राणां दुग्धमेव च ॥ २२ ॥ वर्णानां च चतुर्णां चाप्यवीरान्नस्य भक्षणम् ॥ तदन्नं च सुरातुल्यं गोमांसाधिकमेव च ॥ २३ ॥ अवीरान्नं च यो भुंक्ते ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥ पितृदेवार्चनं तस्य निष्फलं मनुरब्रवीत् ॥ २४ ॥ ब्राह्मणानां वैष्णवानामभक्ष्यं मात्स्यमेव च ॥ इतरेषामभक्ष्यं च पंचपर्वसु निश्चितम् ॥ २५ ॥ पितृदेवावशेषे च भक्ष्यं मांसं न दूषितम् ॥ पंचपर्वसु त्याज्यं च सर्वेषां मनुरब्रवीत् ॥ २६ ॥ असंस्कृतं च लवणं तैलं चाभक्ष्यमेव च ॥ भक्ष्यं पवित्रं सर्वेषां व्यंजनं वह्निसंस्कृतम् ॥ २७ ॥ एक हस्ते घृतं तोयमभक्ष्यं सर्वसंमतम् ॥ आविलं कृमियुक्तं चापरिशुद्धं च निर्मलम् ॥ २८ ॥ अभक्ष्यं ब्राह्मणानां च वैष्णवानां विशे षतः ॥ अनिवेद्यं हरेरेव यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ २९ ॥ पिपीलिकामिश्रितं च मधु गव्यं गुडं तथा ॥ यत्किंचिद्वस्तु वा तात न भक्ष्यं च श्रुतौ श्रुतम् ॥ ३० ॥ पक्षिभक्ष्यं कीटभक्ष्यं शुद्धं पक्कफलं तथा ॥ काकभक्ष्यमभक्ष्यं च सर्वेषां द्रव्यमेव च ॥ ३१ ॥ घृत पक्कं तैलपक्कं मिष्टान्नं शूद्रसंस्कृतम् ॥ अभक्ष्यं ब्राह्मणानां च शूद्रभक्ष्यं च पीठकम् ॥ ३२ ॥ सर्वेषामशुचीनां च जलमन्नं परित्यजेत् ॥ अशौचांतात्परदिने शुद्धमेव न संशयः ॥ ३३ ॥ विपाकं कर्मणामेव दुष्करं श्रुतिसंमतम् ॥ भक्ष्याभक्ष्यं च कथितं यथाज्ञानं व्रजेश्वर ॥ ३४ ॥ क्रमाच्चतुर्षु वेदेषु चोक्तं मतचतुष्टयम् ॥ सर्वेषां सारभूतं च कथयामि पितः शृणु ॥ ३५ ॥ नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ ३६ ॥ तीर्थानां च सुराणां च सहाय्यो न नृणामपि ॥ किंचि

र्भवति साहाय्यं कायव्यूहेन सर्वतः ॥ ३७ ॥ प्रायश्चित्तानि चीर्णानि निश्चितं मत्पराङ्मुखम् ॥ न निष्पुनंति हे तात सुराकुंभमिवापगाः ॥ ३८ ॥ प्रायश्चित्तेन पुण्येन न हि शुद्ध्यंति मानवाः ॥ सर्वारंभेण वैश्येंद्र दानेन योगतोपि वा ॥ ३९ ॥ शुभाशुभं च यत्कर्म विना भोगान्न च क्षयः ॥ भोगेन शुद्धिमाप्नोति ततो मुक्तिर्भवेन्नृणाम् ॥ ४० ॥ न नष्टं दुष्कृतं कर्म सुकृतेन च कर्मणा ॥ न नष्टं सुकृतं कर्म कृतेन दुष्कृतेन च ॥ ४१ ॥ यज्ञेन तपसा वापि व्रतेनानशनेन च ॥ तीर्थस्नानेन दानेन जपेन नियमेन च ॥ ॥ ४२ ॥ भुवः प्रदक्षिणेनैव पुराणश्रवणेन च ॥ उपदेशेन पुण्येन पूजया गुरुदेवयोः ॥ ४३ ॥ स्वधर्माचरणेनैवातिथीनां पूजनेन च ॥ ब्रह्मणां पूजनेनैव भोजनेन विशेषतः ॥ ४४ ॥ यद्दत्तमपि विप्राय तत्प्राप्तं पूर्णरूपतः ॥ बीजरूपं च तद्दानं क्षेत्ररूपं च ब्राह्मणः ॥ ४५ ॥ एकेन कर्मणा तात स्वर्गं प्राप्नोति मानवः ॥ कर्मणा न हि मोक्षं च तदेव मम सेवया ॥ ४६ ॥ स्वर्गं च सुकृतेनैव नरकं दुष्कृतेन च ॥ व्याधिर्जन्म च योनौ च कुत्सितेन ततः शुचिः ॥ ४७ ॥ गोघ्नो यो ब्राह्मणानां च कामतश्चोपपातकी ॥ दंदशूकत्वमाप्नोति गोलोमसमवर्षकम् ॥ ४८ ॥ सर्पेण भक्षितस्तेन ज्वालया गरलस्य च ॥ तृषितो व्यथितश्चैव निराहारः कृशोदरः ॥ ॥ ४९ ॥ ततः कुंडात्समुत्थाय गौर्भवेल्लोमवर्षकम् ॥ ततः कुष्ठी च चांडालो वर्षलक्षं ततो नरः ॥ ५० ॥ तदा भवेद्ब्राह्मणश्च कुष्ठयुक्तो हि कर्मणा ॥ भोजयित्वा विप्रलक्षं निर्व्याधिश्च भवेच्छुचिः ॥ ५१ ॥ अकामतस्तदर्धं च क्षत्रियस्यापि कामतः ॥ अकामतस्तदर्धं च तदर्धं च विशस्तथा ॥ ५२ ॥ तदर्धं शूद्रगोघ्नश्च भुंक्ते पापं न संशयः ॥ प्रायश्चित्तेन शुद्धश्च भुंक्ते शेषं च कर्मणः ॥ ५३ ॥ अनुकल्पे चतुर्थं च पापं भुंक्ते न संशयः ॥ चतुर्गुणं च गोघ्नानां ब्राह्मणानां च पातकम् ॥ ५४ ॥ भुंक्ते पापं च ब्रह्मघ्नो ब्राह्मणश्चेतरोपि वा ॥ क्रमेणानेन बोध्यं च कामतोऽकामतोपि वा ॥ ५५ ॥ प्रायश्चित्तं जन्म कर्म व्याधिरेव न संशयः ॥ गोघ्नो भवति गौश्चापि यावद्वर्षं च निश्चितम् ॥ ५६ ॥ चतुर्गुणं च तेषां च ब्रह्मघ्नो विट्कृमिर्भवेत् ॥ ततो भवति म्लेच्छश्च तावद्वर्षचतुर्गुणम् ॥ ५७ ॥ इतश्चांधो भवेत्क्रिमिः पूर्वेषां च चतुर्गुणम् ॥ ब्राह्मणानां चतुर्लक्षं भोजयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ५८ ॥ चक्षुष्मांश्च यशस्वी च

भवेत्सोप्यतिपातकात् ॥ स्त्रीघ्नश्चतुर्णां वर्णानां वेदे सोप्यतिपातकी ॥ ५९ ॥ कालसूत्रं च प्राप्नोति स्त्रीलोमसमवर्षकम् ॥ भक्षितः कृमिणा तत्र निराहारो व्यथायुतः ॥ ६० ॥ ततो भवति लोके च तावद्वर्षं च पातकी ॥ ततः पापी भवेत्सोपि यक्ष्मग्रस्तश्च कर्मणा ॥ ६१ ॥ वर्षाणां शतकं चैव विप्रलक्षं च भोजयेत् ॥ ततः शुद्धो ब्राह्मणश्च विद्वांस्तपसि संयतः ॥ ६२ ॥ किंचिद्भुक्ते पापशेषं स्वर्णदानाच्छुचिर्भवेत् ॥ गर्भघ्नश्च महापापी संप्राप्नोति शुनीमुखम् ॥ ६३ ॥ वर्षाणां शतकं चैव घोटकश्च भवेद्ध्रुवम् ॥ वर्षाणां शतकं चैव सूक्ष्मशस्त्रेण पीडितः ॥ ६४ ॥ ततः पापी भवेद्वैश्यो द्रव्ययुक्तो हि कर्मणा ॥ पंचाशद्वर्षपर्यंतं स्वर्णदानाद्भवेच्छुचिः ॥ ६५ ॥ ततः स्वकुलजातोपि निर्व्याधिर्ब्राह्मणः शुचिः ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियघ्नश्च क्षत्रियो वा विना रणात् ॥ ६६ ॥ ततशूलं च प्राप्नोति वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ क्वथितं तप्तलोहेन चार्तनादं करोति च ॥ ६७ ॥ ततो भवेन्मत्तगजो वर्षाणां शतकं तथा ॥ ततो रक्तविकारी च शूद्रो वर्षशतं तथा ॥ ६८ ॥ गजदानेन मुक्तश्च व्याधितश्च ततो द्विजः ॥ वैश्यघ्नश्चापि वैश्यश्च शूद्रघ्नो वैश्य एव च ॥ ६९ ॥ वैश्यघ्नश्चापि शूद्रश्च समं पापं लभेद्ध्रुवम् ॥ कृमिकुंडं च प्राप्नोति वर्षाणां शतकं तथा ॥७०॥ कृमिभिर्भक्षितो दुःखी किरातश्च भवेत्ततः ॥ वर्षाणां शतकं चैव कृमिव्याधिसमन्वितः ॥७१॥ ततो मंदाग्नियुक्तश्च ब्राह्मणो दैन्यवान्व्रज ॥ पंचाशद्वर्षपर्यंतं दुर्बलश्च कृशोदरः ॥ ७२ ॥ मुक्तिर्भवति युक्तेन तीर्थे चाश्वप्रदानतः ॥ शूद्रघ्नो ब्राह्मणश्चैव कामतोकामतोपि वा ॥ ७३ ॥ सावित्री लक्षजाप्येन तदर्धेन शुचिर्भवेत् ॥ चतुर्वर्णः कुक्कुटघ्नो ह्यविशप्तश्च शंभुना ॥७४॥ वर्षाणां शतकं चैव प्राप्नोति रौरवं नरः ॥ ततो भुंक्ते कुक्कुटश्च वर्षाणामपि षोडश॥७५॥ततः शुद्धो भवेद्विप्रो भक्षितः कुक्कुटेन च ॥ गंगास्नानेन दानेन स्वर्णस्यापि भवेच्छुचिः ॥७६॥ मार्जारघ्नश्चतुर्वर्णो गंगास्नानाद्भवेच्छुचिः ॥ विप्राय लवणं दत्त्वा षट्पलं च प्रमुच्यते ॥ ७७ ॥ हत्वा सर्पांश्चतुर्वर्णो मम पादेन चिह्नितान् ॥ ब्रह्महत्याचतुर्थं च पातकं च लभेद्ध्रुवम् ॥ ७८ ॥ असिपत्रं च नरकं वर्षाणां शतकं तथा ॥ प्राप्नोति यातनायुक्तो विच्छिन्नस्तीक्ष्णधारया ॥ ७९ ॥ ततो भवति सर्पश्च डुंडुभो वर्षपंचकम् ॥ नरेण ताडितो दुःखी मृत्योर्भवति पीडितः ॥८०॥ ततो भवेन्नरः पापी ज्वरयुक्तो हि दुर्बलः ॥ वर्षाणां पंचकेनैव

मृतो भवति कर्मणा ॥ ८१ ॥ ततो भवति हस्ती च घोटको वा व्रजेश्वर ॥ यावद्विंशतिवर्षं च ततः शूद्रो भवेद्ध्रुवम् ॥ ८२ ॥ अहं कृती व्याधियुक्तो रौप्यदानेन मुच्यते ॥ ब्राह्मणानां च शतकं भोजयित्वा शुचिर्भवेत् ॥८३॥क्षुद्रजंतुवधेनैव क्षुद्रजंतुर्भवेन्नरः ॥ वर्षाणां शतकं चैव क्षुद्रव्याधिं तरेत्ततः ॥ ८४ ॥ कृपा कार्या सता शश्वदहिंसिषु च जंतुषु ॥ हिंसायां न हि दोषश्च हिंस्राणां च व्रजेश्वर ॥ ॥ ८५ ॥ अश्वत्थघ्नश्चतुर्वर्णो ब्रह्महत्याचतुर्थकम् ॥ पापं च लभते तात चासिपत्रं व्रजेद्ध्रुवम् ॥ ८६ ॥ स तीक्ष्णेनापि शस्त्रेण विच्छिन्नश्च दिवानिशम् ॥ वर्षाणां शतकं चैव भुंक्ते परमयातनाम् ॥ ८७ ॥ ततो भवति वृक्षश्च शाल्मलिर्वर्षलक्षकम् ॥ ततो भवति शूद्रश्च छिन्नांगो व्याधिसंयुतः ॥ ८८ ॥ यावज्जीवनपर्यंतं ततो विप्रो भवेद्ध्रुवम् ॥ व्रणव्याधिसमायुक्तो मुच्यते स्वर्णदानतः ॥ ८९ ॥ मिथ्यासाक्ष्यप्रदाता च कृतघ्नोऽतिकृतघ्नकः ॥ विश्वासघाती मित्रघ्नो विप्राणां धनहारकः ॥ ९० ॥ शूद्रश्राद्धान्नभोजी च शूद्राणां शवदाहकः॥ शूद्राणां सूपकश्चैव वृषवाहकपातकी ॥ ९१ ॥ धावको देवलश्चापि चैतेतिपापिनस्तथा ॥ कुंभीपाकं प्रयांत्येव वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ९२ ॥ तत्रैव तप्ततैलेन संतप्तश्च दिवानिशम् ॥ भक्षितो व्याधितश्चैव सर्पाकारेण जंतुना ॥ ९३ ॥ गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि शूकरः ॥ श्वापदः शतजन्मानि शूद्रो रोगी भवेत्ततः ॥ ९४ ॥ मंदाग्निज्वरसंयुक्तः पंचाशद्वर्षकं तथा ॥ सुवर्णानां शतपलं दत्त्वा शुद्धो भवेद्ध्रुवम् ॥ ९५ ॥ चतुर्वर्णो वस्त्रहारी गव्यहारी च मानवः ॥ रौप्यमुक्तापहारी च शूद्रद्रव्यापहारकः ॥ ९६ ॥ वर्षाणां च सहस्रं च बकजातिर्भवेद्ध्रुवम् ॥ मूत्रकुंडं च वै भुक्त्वा वर्षाणां शतकं तथा ॥ ९७ ॥ ततो भवेच्छूद्रजातिर्वर्षाणां शतकं व्रज ॥ कुष्ठव्याधिसमायुक्तो गलितश्चैव पातकी ॥ ९८ ॥ ततो भवेद्ब्राह्मणश्च कुष्ठावशेषसंयुतः ॥ स्वर्णषट्पलदानेन व्याधितो मुच्यते शुचिः ॥ ९९ ॥ कोशापहारकश्चैव फलापहारकस्तथा ॥ यक्षः पृथिव्यां संभूतो लीलाद्रव्यापहारकः ॥ १०० ॥ वर्षाणां शतकं चैव चाषपक्षी भवेद्ध्रुम् ॥ ततो भवेत्कृष्णवर्णः शूद्रश्च भारते भुवि ॥ १ ॥ ततो भवेद्ब्राह्मणश्चाप्यधिकांगोपि जन्मभिः ॥ पुनर्जन्मद्विजो भूत्वा मुच्यते विप्रभोजनात् ॥ २ ॥ पक्वद्रव्यापहारी च पशुयोनिर्भवेद्ध्रुवम् ॥ यस्यांडकोशो गंधाक्तः कस्तूरी यस्य नाम च ॥ ३ ॥ सम

जन्ममृगो भूत्वा ततो भवति गंधकः ॥ जन्मैकं च ततः शूद्रो गलत्कुष्ठी च जन्मनि ॥४॥ ततो रोगावशेषेण संयुतो ब्राह्मणः कृशः॥ स्वर्णषट्पलदानेन मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५ ॥ धान्यापहारी दुःखी च कृपणः सप्तजन्मसु ॥ विष्ठाकुंडं वर्षशतं संप्राप्य मुच्यते भिया ॥ ६ ॥ स्वर्णापहारी कुष्ठी च मानवः पतितो भवेत् ॥ स्वर्णदानप्रतिग्राही विट्कुंडं च प्रयाति च ॥७॥ ततो वर्षशतं भुक्त्वा पुरीषं च दिवानिशम् ॥ ततो व्याधो भवेच्छूद्रो रक्तदोषेण संयुतः ॥ ८ ॥ तज्जन्मपातकं भुक्त्वा ब्राह्मणश्च पुनर्भवेत् ॥ व्याधि शेषोपयुक्तश्च मुच्यते स्वर्णदानतः ॥ ९ ॥ अगम्यानां च गामी च पूर्वोक्तं रौरवं व्रजेत् ॥ कुंभीपाकं महाघोरं वर्षाणां चाप्यसंख्यकम् ॥ ११० ॥ ततो भवेत्पुंश्चलीनां योनीनां च कृमिस्तथा ॥ वर्षाणां च सहस्रं च विट्कृमिर्वर्षलक्षकम् ॥ ११ ॥ पशुयोनिर्भवेत्तस्मात्त स्माच्च क्षुद्रजंतवः ॥ ततो भवेन्म्लेच्छजातिस्ततःशूद्राधमस्तदा ॥ १२ ॥ ततो भवति विप्रश्च व्याधियुक्तो नपुंसकः ॥ पुनश्च ब्राह्मणो भूत्वा तीर्थपर्यटनेन च ॥ १३ ॥ क्रमेण शुद्धो भवति वंशहीनश्च पातकात् ॥ भोजयित्वा विप्रलक्षं पुत्रं च लभते शुचिः ॥ १४ ॥ मानवः क्रोधयुक्तश्च गर्दभः सप्तजन्मसु ॥ मानवः कलहाविष्टः सप्तजन्मसु वायसः ॥ १५ ॥ शालग्रामप्रतिग्राही कालसूत्रं व्रजेद्ध्रुवम् ॥ वर्षाणां शतकं चैव खंजरीटो भवेत्ततः ॥ १६ ॥ लोहचोरश्च निर्वंशो मषीचोरश्च कोकिलः ॥ शुक्रोप्यंजनचोरश्च मिष्टचोरः कृमिर्भ वेत् ॥ १७ ॥ विप्रद्वेषी गुरुद्वेषी शिरसां च कृमिर्भवेत् ॥ पुंश्चलीं कामिनीं तात भुक्त्वा च रौरवं व्रजेत् ॥ १८ ॥ ततो वृथा कृमिश्चैव वर्षाणां शतकं तथा ॥ ततोपि विधवा चैव वंध्या च सप्तजन्मसु ॥ १९ ॥ अस्पृश्या जातिहीना च छिन्ननासा भवेत्क्रमात् ॥ रक्त द्रव्यापहारी च रक्तदोषान्वितो भवेत्॥१२०॥ आचारहीनो यवनः खंजो भवति हिंसकः ॥ अदीक्षितो वंखरश्च दुष्टदर्शी च कानकः ॥ ॥ २१ ॥ अहंकारी कर्णहीनो बधिरो वेदनिंदकः ॥ वाक्यहर्ता च मूकश्च हिंसकः क्लेशहीनकः.॥ २२ ॥ मिथ्यावादी श्मश्रुहीनो दुर्वाक्यो दंतहीनकः ॥ जिह्वाहीनः सत्यहारी दुष्टोप्यंगुलिहीनकः ॥ २३ ॥ ग्रंथापहारी मूर्खश्च व्याधियुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥ अश्वद्रोही च तच्चोरो लालामूत्रं व्रजेदिति ॥ २४ ॥ वर्षाणां च शतं स्थित्वा घोटकश्च भवेद्ध्रुवम् ॥ गजचोरो गजग्राही विट्कुंडे च सहस्रकम् ॥२५॥

स्थित्वा वर्षं भवेद्धस्ती तत्पश्चाद्वृषलो भवेत् ॥ अयज्ञे छागहंता च छागचोरप्रतिग्रही ॥ २६ ॥ पूयकुंडे वर्षशतं स्थित्वा चांडालतां व्रजेत् ॥ छागश्च वर्षपर्यंतं तदा भवति मानवः ॥ २७ ॥ शत्रुशस्त्रेण छिन्नश्च तदा मुक्तो भवेद्विजः ॥ दत्तापहारी वाग्दानं कृत्वापहरते पुनः ॥ २८ ॥ स भवेन्म्लेच्छयोनौ च भुक्त्वा च नरकं व्रजेत् ॥ एकाकी मिष्टमश्नाति कालसूत्रं व्रजेद्ध्रुवम् ॥ २९ ॥ तत्र वर्षशतं स्थित्वा प्रेतो वर्षसहस्रकम् ॥ तदा भवति जन्मैकं मक्षिका च पिपीलिका ॥ १३० ॥ जन्मैकं भ्रमरश्चैव जन्मैकं मधुमक्षिका ॥ जन्मैकं वरलश्चैव जन्मैकं दंश एव च ॥ ३१ ॥ जन्मैकं मशकश्चैव जन्मैकं पूतिकं स्मृतम् ॥ जन्मैकं तल्पकीटश्च तदा शूद्रो भवेद्ध्रुवम् ॥ ३२ ॥ असद्बुद्धिर्धर्मधियुक्तस्तदा मुक्तो भवेद्विजः ॥ तैलचोरस्तैलकारो मूर्ध्निकीटस्त्रिजन्मकम् ॥ ३३ ॥ तदा भवेत्स्वर्णकारो जन्मैकं दुष्टमानसः ॥ विश्वैकलिपिकर्ता च भक्ष्यदातुर्धनं हरेत् ॥ ३४ ॥ तमःकुंडे वर्षशतं स्थित्वा स्वर्णवणिग्भवेत् ॥ जन्मैकं च दुराचारो जन्मैकं करणो भवेत् ॥ ३५ ॥ कायस्थेनोदरस्थेन मातुर्मांसं न खादितम् ॥ तत्र नास्ति कृपा तस्य दंताभावेन केवलम् ॥ ३६ ॥ स्वर्णकारः स्वर्णवणिक् कायस्थश्च व्रजेश्वर ॥ नरेषु मध्ये ते धूर्ताः कृपाहीना महीतले ॥ ३७ ॥ हृदयं क्षुरधाराभं तेषां नास्ति च सादरम् ॥ शतेषु सज्जनः कोपि कायस्थो नेतरौ च तौ ॥ ३८ ॥ सुबुद्धिः शिवयुक्तश्च शास्त्रज्ञो धर्ममानसः ॥ न विश्वसेत्तेषु तात स्वात्मकल्याणहेतवे ॥ ३९ ॥ सीमापहारी दुष्टश्च भूमिचोरश्च हिंसकः ॥ भूमिदानापहारी च कालसूत्रं व्रजेद्ध्रुवम् ॥ १४० ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि क्षुत्पिपासार्दितः स्थितः ॥ ततोपि तानि नामानि विष्ठायां जायते कृमिः ॥ ४१ ॥ ततो भवेदसच्छूद्रो जन्मैकं च ततः शुचिः ॥ तस्माज्ज्ञानैः सावधानं भवेत्प्राज्ञश्च यत्नतः ॥ ४२ ॥ रक्तवस्त्रापहारी च जन्मैकं रक्तकीटकः ॥ ततः शूद्रश्च जन्मैकं ततो विप्रो भवेच्छुचिः ॥ ४३ ॥ त्रिसंध्यहीनो विप्रश्च प्रातःशायी च यो नरः ॥ संध्याशायी दिवाशायी यज्ञसूत्रापहारकः ॥ ४४ ॥ अशुद्धः संध्याकारी च वेदवेदांगनिंदकः ॥ तद्विरुद्धः स्वर्गमार्गस्त्रिजन्मपतितो द्विजः ॥ ४५ ॥ यः शूद्रो ब्राह्मणीगामी कुंभीपाके व्रजेद्ध्रुवम् ॥ वर्षाणां च त्रिलक्षं च पच्यते तत्र पीडितः ॥ ४६ ॥ दिवानिशं प्रदग्धश्च तप्ततैले च

दारुणे ॥ ततो भवेद्योनिकीटः पुंश्चलीनां च पातकी ॥ ४७ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि चाहारं तस्य तन्मलम् ॥ ततो भवति चांडालो जन्मलक्षं क्रमेण च ॥ ४८ ॥ ततः शूद्रो गलत्कुष्ठी जन्मैकं च ततः शुचिः ॥ सोपि विप्रो व्याधिशेषस्तीर्थपर्यटनाच्छुचिः ॥ ४९ ॥ असच्छूद्रश्च भवति सोऽस्थानेऽसुरपूजिते ॥ दत्त्वा देवाय नैवेद्यमपवित्रं च मानवः ॥ १५० ॥ सकेशं पार्थिवं लिंगं संपूज्य यवनो भवेत् ॥ दुर्बलेन भवेदंधः कुत्सितेन च कुत्सितः ॥ ५१ ॥ अंगहीनो दरिद्रश्च व्याधियुक्तश्च मानवः ॥ अश्रद्धया च निर्माणे निर्माण सदृशं फलम् ॥ ५२ ॥ मृद्भस्मगोशकृत्पिंडैस्तथा वालुकयापि वा ॥ कृत्वा लिंगं सकृत्पूज्य वसेत्कल्पायुषं दिवि ॥ ५३ ॥ ततो भवति विप्रश्च महाप्राज्ञश्च भूमिमान् ॥ राजा भवेद्भारते च लिंगानां शतपूजनात् ॥ ५४ ॥ सहस्रपूजनात्सोपि लभते निश्चितं फलम् ॥ स्थित्वा च सुचिरं स्वर्गे राजेंद्रो भारते भवेत् ॥ ५५ ॥ अयुते च तदीशश्च लक्षे च पृथिवीश्वरः ॥ पूजने चातिभक्त्या चाप्यतिरिक्तं फलं लभेत् ॥ ५६ ॥ तीर्थस्नानेन दानेन विप्राणां भोजनेन च ॥ नारायणार्चया चैव विप्रजातिश्च कर्मणा ॥ ५७ ॥ अतिरिक्तेन तपसा पंडितो ब्राह्मणो भवेत् ॥ पंडितो ब्राह्मणश्चैव वैष्णवश्च जितेंद्रियः ॥ ५८ ॥ अनेकजन्मपुण्येन जायते भारते भुवि ॥ तस्यांघ्रिस्पर्शनेनैव सद्यः पूता वसुंधरा ॥ ५९ ॥ तीर्थाः कुर्वंति तीर्थानि जीवन्मुक्ताश्च वैष्णवाः ॥ स्वपुंसां च सहस्रं च पुनंतीति श्रुतौ श्रुतम् ॥ १६० ॥ पापेन वैद्यजन्मैव दुश्चिकित्सोपि ब्राह्मणः ॥ दुश्चिकित्सस्तथा वैद्यो व्यालग्राही त्रिजन्मसु ॥ ६१ ॥ अतिक्रूरो दुराचारो द्वेष्टा च सुरविप्रयोः ॥ स भवेत्कुटिलव्यालो वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ६२ ॥ पुंश्चलीलंपटानां च दूती या कामिनी व्रज ॥ कालसूत्रे वर्षशतं स्थित्वा च गोधिका भवेत् ॥ ६३ ॥ जन्मैकं गोधिका भूत्वा हरिणश्च त्रिजन्मसु ॥ जन्मैकं महिषश्चैव जन्मैकं भल्लुको भवेत् ॥ ६४ ॥ जन्मैकं गंडकश्चैव सृगालश्च त्रिजन्मसु ॥ परकीयतडागं च सुतसस्यं ददाति च ॥ ६५ ॥ स भवेन्नक्रजातिश्च कच्छपश्च त्रिजन्मसु ॥ वृथा मांसं च यो भुंक्ते मत्स्यलुब्धश्च ब्राह्मणः ॥ ६६ ॥ भुंक्ते मांसमदत्तं च स मीनश्च मृगो भवेत् ॥ वर्षाणां च सहस्रं च तात भुक्त्वा च किल्बिषम् ॥ ६७ ॥ कर्मभोगाच्छुचिर्भूत्वा स पुनर्ब्राह्मणो भवेत् ॥ एकादशीविहीनश्च

ब्राह्मणः पतितो भवेत् ॥ ६८ ॥ मत्स्यस्य द्विगुणं दत्त्वा तेन पापेन मुच्यते ॥ मम जन्मदिने चैव यो भुंक्ते मानवोऽधमः ॥ ६९ ॥ त्रैलोक्यजनितं पापं सोपि भुंक्ते न संशयः ॥ भुक्त्वा च नरकं सर्वं पश्चाच्चांडालतां व्रजेत् ॥ १७० ॥ एवं च शिवरात्रौ च श्रीरामनवमीदिने ॥ उपवासासमर्थश्च हविष्यान्नं समाचरेत् ॥ ७१ ॥ ततोऽशक्तो दुर्बलश्च भोजयेद्ब्राह्मणानपि ॥ कृत्वा महोत्सवं पुण्यं मदीयं पातकाच्छुचिः ॥ ७२ ॥ तस्माद्यत्नेन कर्तव्यं नामसंकीर्तनं मम ॥ गृध्रः कोटिसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः ॥ ७३ ॥ श्वापदः शतजन्मानि भवेच्च निशि भोजनात् ॥ अदीक्षितो द्विजश्चैव शंखश्चिल्लः शुको भवेत् ॥ ७४ ॥ अनुद्राही द्विजश्चैव राजहंसो भवेद्ध्रुवम् ॥ चित्रवस्त्रापहारी च मयूरश्च त्रिजन्मसु ॥ ७५ ॥ तेजःपात्रापहारी च भवेत्कारंडवश्चिरम् ॥ सुराणां प्रतिमाचोरोप्यंधश्च सप्तजन्मसु ॥ ७६॥ दरिद्रो व्याधियुक्तश्च बधिरश्चापि कुब्जकः ॥ स्त्रीतैलमधुमांसानि रवौ वा पंचपर्वसु ॥ ७७ ॥ सेवते यो महामूढो वज्रदंष्ट्रं व्रजेद्ध्रुवम् ॥ पातकी दुःखितस्तत्र वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ७८ ॥ ततो भवति म्लेच्छश्च चांडालः सप्तजन्मसु ॥ व्याधियुक्तस्ततः शूद्रो ब्राह्मणश्च ततः शुचिः ॥ ७९ ॥ तस्माद्यत्नान्न भोक्तव्यं भारते धर्मभीरुणा ॥ ब्राह्मणं च गुरुं दृष्ट्वा न नमेद्यो नराधमः ॥ १८० ॥ यावज्जीवनपर्यंतमशुचिर्यवनो भवेत् ॥ अभ्युत्थानं न कुरुते दृष्ट्वा चागतब्राह्मणम् ॥ ८१ ॥ स भवेद्ब्रह्मघाती च सप्तजन्मसु निश्चितम् ॥ शिवद्वेषी कुक्कुटश्च देवलः सप्तजन्मसु ॥ ८२ ॥ पितृदेवार्चनं हंति वेदोक्तं ज्ञानदुर्बलः ॥ स याति नरकं पापी वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ८३ ॥ ततश्च रौरवं भुक्त्वा तीर्थकाकस्त्रिजन्मसु ॥ त्रिजन्मसु शृगालश्च तीर्थे भुंक्ते शवं व्रज ॥ ८४ ॥ त्रिजन्मसु भवेत्सोपि तीर्थेषु शवरक्षकः ॥ शवानां करमादत्ते कर्मणा कृतपातकी ॥ ८५ ॥ नित्यं सुरार्चनं कृत्वा दांभिको ज्ञानदुर्बलः ॥ गुरुं च नार्चयेद्भक्त्या तस्मै नान्नं ददाति यः ॥ ८६ ॥ स भवेद्देवलो दुःखी देवशापेन पातकी ॥ नित्यं सुरार्चनं कृत्वा दांभिको ज्ञानदुर्बलः ॥ ८७ ॥ पूजाफलं न लभते देवद्रोही स दारुणः ॥ दीपनिर्वाणकर्ता च खद्योतः सप्तजन्मसु ॥ ८८ ॥ अतीव मत्स्यलुब्धश्चाप्यनैवेद्यं च खादति ॥ स भवेन्मत्स्यरंगश्च मार्जारः सप्तजन्मसु ॥ ८९ ॥ गोणीहर्ता कपोतश्च

मालाहर्ता विहंगमः ॥ चटको धान्यचोरश्च मांसचोरश्च कुंजरः ॥ १९० ॥ कविः प्रहर्ता विदुषां मंडूकः सप्तजन्मसु ॥ असत्कवि
ग्रामविप्रो नकुलः सप्तजन्मसु ॥ ९१ ॥ कुष्ठी भवेच्च जन्मैकं कृकलासस्त्रिजन्मसु ॥ जन्मैकं वरलश्चैव ततो वृक्षपिपीलिका
॥ ९२ ॥ ततः शूद्रश्च वैश्यश्च क्षत्रियो ब्राह्मणस्तथा ॥ कन्याविक्रयकारी च चतुर्वर्णो हि मानवः ॥ ९३ ॥ सद्यः प्रयाति तामि
स्रं यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ततो भवति व्याधश्च मांसविक्रयकारकः ॥ ९४ ॥ ततो व्याधिर्भवेत्पश्चाद्यो यथापूर्वजन्मनि ॥ मन्त्रामवि
क्रयी विप्रो न हि मुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥ ९५ ॥ मृत्युलोके च मन्त्रामस्मृतिमात्रं न विद्यते ॥ पश्चाद्भवेत्स गोयोनौ जन्मैकं ज्ञानदु
र्बलः ॥ ९६ ॥ ततश्छागस्ततो मेषो महिषः सप्तजन्मसु ॥ महाचक्री च कुटिलो धर्महीनस्तु मानवः ॥ ९७ ॥ जन्मैकं तैलकारश्च
कुंभकारस्तथैव च ॥ मिथ्याकलंकवक्ता च देवब्राह्मणनिंदकः ॥ ९८ ॥ स भवेत्स्वर्णकारश्च रजकः सप्तजन्मसु ॥ ब्राह्मणक्षत्रवि
ट्शूद्राः कुत्सिताः शौचवर्जिताः ॥ ९९ ॥ जन्म तेषां म्लेच्छयोनौ वर्षाणामयुतं तथा ॥ कामतो योषितां श्रोणीस्तनास्ये यश्च पश्य
ति ॥ २०० ॥ स भवेद्दृष्टिहीनश्च परत्रापि नपुंसकः ॥ विप्रोभिचारकर्ता च हिंसको ज्ञानदुर्बलः ॥ १ ॥ यात्येवमंधतामिस्रं वर्षा
णामयुतं तथा ॥ तदा भवति देवज्ञोप्यग्रदानी च दुर्मतिः ॥ २ ॥ ततः शूद्रो भवेद्विप्रो भोगेन कर्मणस्तथा ॥ शास्त्रज्ञाता च देवज्ञो
मिथ्या वदति लोभतः ॥ ३ ॥ स भवेच्च ध्रुवं ज्येष्ठी वानरः सप्तजन्मसु ॥ अनेकजन्मतपसा भारते ब्राह्मणो भवेत् ॥ ४ ॥ सुबुद्धि
रतिधर्मिष्ठो धर्महीनश्च पातकी ॥ स्वधर्मनिरतो विप्रः परमाच्च हुताशनात् ॥ ५ ॥ पवित्रश्चातितेजस्वी तस्माद्भीताः सुराः सदा ॥
नदीषु च यथा गंगा तीर्थेषु पुष्करं यथा ॥ ६ ॥ पुरीषु च यथा काशी यथा ज्ञानिषु शंकरः ॥ शास्त्रेषु च यथा वेदा यथाश्वत्थ
श्च पादपे ॥ ७ ॥ मम पूजातपस्यासु व्रतेष्वनशनं यथा ॥ तथा जातिषु सर्वासु ब्राह्मणः श्रेष्ठ एव च ॥ ८ ॥ विप्रपादेषु तीर्थानि
पुण्यानि च व्रतानि च ॥ विप्रपादरजः शुद्धं पापव्याधिविमर्दनम् ॥ ९ ॥ शुभाशीर्वचनं तेषां सर्वकल्याणकारणम् ॥ एतत्ते
कथितं तात विपाकः कर्मणामहो ॥२१०॥ यथाश्रुतं यथाज्ञातं तदशेषं निशामय ॥ श्रुत्वा धर्मविपाकं च वाचकाय सुवर्णकम् ॥११॥

दद्यात्तस्मै च रौप्यं च वस्त्रं तांबूलमेव च ॥ सुवर्णशतकं दद्यात्सद्यो देही च गोकुलम् ॥ रौप्यं वस्त्रं च तांबूलं मत्प्रीत्या ब्राह्मणाय च ॥ २१२ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे पंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ केदारकन्याप्रस्तावात्कथितं कर्मकीर्तनम् ॥ कृत्यास्त्रीणां प्रसंगेन तद्व्यासेन वद प्रभो ॥ १ ॥ केदारकन्या सा का वा को वा केदारभूपतिः ॥ कस्य वंशे च तज्जन्म तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ पुरा तु ब्रह्मणः पुत्रो मनुः स्वायंभुवस्तथा ॥ तस्य स्त्री शतरूपा च धन्या मान्या च योषिताम् ॥ ३ ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ तयोः पुत्रौ बभूवतुः ॥ उत्तानपादपुत्रश्च ध्रुव एव महायशाः ॥ ४ ॥ तत्पुत्रो नंदसावर्णिः केदारश्च तदात्मजः ॥ सप्तद्वीपपतिः श्रीमान्केदारो वैष्णवः स्वयम् ॥ ५ ॥ तस्य रक्षानिमित्तेन तत्सभायां सुदर्शनम् ॥ गवां लक्षं नवं शुद्धं स्वर्णशृंगं च भूषितम् ॥ ६ ॥ वह्निशुद्धानि वस्त्राणि दत्तानि वरुणेन च ॥ सुवर्णानां तथा लक्षं सर्वसस्या वसुंधरा ॥ ७ ॥ मणिरत्नं च मुक्ताश्च हीरकं परमं तथा ॥ माणिक्यमश्वरत्नानां लक्षं लक्षं च हस्तिनाम् ॥ ८ ॥ रौप्यं प्रवालं मिष्टान्नं शतधान्याचलं वरम् ॥ नित्यं नित्यं ब्राह्मणेभ्यो ददौ च रत्नभूषणम् ॥ ९ ॥ शतलक्षं ब्राह्मणानां भोजयामास नित्यशः ॥ जलभोजनपात्राणि सुवर्णानां ददौ नृपः ॥ १० ॥ सुवर्णानां यज्ञसूत्रमंगुलीयकमुत्तमम् ॥ आसनं स्वर्णरत्नानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ११ ॥ ब्राह्मणानां च लक्षं च सूपकारं नृपस्य च ॥ ब्राह्मणानां द्विलक्षं च परिवेषणकारकम् ॥ १२ ॥ घृतकुल्या मधुकुल्या दधिकुल्या मनोहराः ॥ गुडकुल्या दुग्धकुल्या नित्यं प्रार्थनमीप्सितम् ॥ १३ ॥ प्रातरारभ्य संध्यांतं विप्राणां भोजनं तथा ॥ दुःखिनां भिक्षुकाणां च धनदानं यथोचितम् ॥ १४ ॥ फलमूलाशनो राजा वैष्णवश्च जितेंद्रियः ॥ सर्वं मदर्पणं कृत्वाऽजन्यमां च दिवानिशम् ॥ १५ ॥ एकदा सूपकारश्च तमुवाच नृपेश्वरम् ॥ विप्राणां भोजनायैव दशलक्षमुपस्थितम् ॥ १६ ॥ भुंजते ब्राह्मणाश्चाद्य रूक्षमन्नं वद प्रभो ॥ कुर्वंतु भक्षणं ते वै विप्राः सूपादिना नृप ॥ १७ ॥ चतुर्योजनपर्यंतमविकारो

ब्रह्मस्य च ॥ यो राजा तच्छतगुणः स एव मंडलेश्वरः ॥ १८ ॥ तत्तद्दशगुणो राजा राजेंद्रः परिकीर्तितः ॥ राजेंद्राणां पंचलक्षं नित्यं केदारसंसदि ॥ १९ ॥ अमूल्यरत्नमाणिक्यं मुक्ताहारं मणीश्वरम् ॥ गजरत्नमश्वरत्नं केदाराय करं ददौ ॥ २० ॥ कमला कलया जाता यज्ञकुंडसमुद्भवा ॥ वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणभूषिता ॥ २१ ॥ कामुकी कामिनीश्रेष्ठा कन्या कमललोचना ॥ कन्यास्मि ते महाराजेत्युवाच नृपतिं च सा ॥ २२ ॥ राजा संपूज्य तां भक्त्या तस्थौ पत्नीं समर्प्य च ॥ सा विज्ञाय प्रभुं तातं कृत्वा च विनयं मुदा ॥२३॥ ययौ पुण्यवनं रम्यं तपसे यमुनांतिकम् ॥ तत्तपस्यावनं यस्मात्तस्मा वृंदावनं स्मृतम् ॥२४॥ तपसा वरयामास मां वरं च वरंवरम् ॥ ब्रह्मा ददौ वरं तस्यै पश्चात्कृष्णं लभिष्यसि ॥ २५ ॥ सा चैकदा नदीतीरे वसंते सस्मिता सती ॥ शयाना पुष्पशय्यायां रत्नाभरणभूषिता ॥ २६ ॥ ब्रह्मा परीक्षितुं यातः साध्वीं च सुमनोहराम् ॥ ददर्श कन्या रहसि युवानं पुरुषं परम् ॥२७॥ चंदनोक्षितसर्वांगं रत्नभूषणभूषितम् ॥ सस्मितं कामुकं रम्यं रमणीनां च वांछितम् ॥ २८ ॥ यथा षोडशवर्षीयं कुमारं कनकप्रभम् ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं पीतांबरधरं वरम् ॥ २९ ॥ शरत्पार्वणचंद्रास्यं शरत्पद्मसुलोचनम् ॥ दृष्ट्वा तं च समुत्थाय वासयामास सन्निधौ ॥ ॥ ३० ॥ पूजां चकार भक्त्या च फलं मूलं ददौ मुदा ॥ सुवासितं जलं दत्त्वा प्रणनाम मुदान्विता ॥ ३१ ॥ पूजां गृहीत्वा मुदितः सादरं तामुवाच ह ॥ विप्ररूपी च भगवान्प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ कामुकीनां च काम्यं च सतीनां दुष्करं व्रज ॥ ३२ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ भवती कस्य कन्या वा किं ते नाम मनोहरे ॥ किं करोषि रहस्येव तन्मे कथितुमर्हसि ॥ ३३ ॥ कस्य हेतोस्तपस्या ते किं वा वांछसि सुन्दरि ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वांछितम् ॥ ३४ ॥ ॥ वृंदोवाच ॥ ॥ विप्र केदारकन्याहं वृंदा वृंदावने स्थिता ॥ तपः करोमि रहसि चिंतयामि हरिं पतिम् ॥ ३५ ॥ यदि दातुं समर्थोसि देहि मे वांछितं वरम् ॥ असमर्थोसि चेद्गच्छ किं ते प्रश्नेन ब्राह्मण ॥ ३६ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ निरीहमवितर्क्यं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ निर्गुणं च निराकारं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ॥ ३७ ॥ कां क्षया तं पतिं कर्तुं विना लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥ चतुर्भुजस्य द्वे भार्ये हरे वैकुंठशायिनः ॥ ३८ ॥ गोलोके द्विभुजस्यापि

श्रीवंशीवदनस्य च ॥ किशोरगोपवेषस्य परिपूर्णतमस्य च ॥ ३९ ॥ तस्य माया स्वयं राधा महालक्ष्मीः परात्परा ॥ ब्रह्मस्वरूपा परमा परमात्मानमीश्वरम् ॥ ४० ॥ भजते सततं शांतं सुरम्यं श्यामसुन्दरम् ॥ कोटिकंदर्पसौंदर्यनिंदितं सुकलेवरम् ॥ ४१ ॥ अमूल्यरत्नाभरणं सत्यं च नित्यविग्रहम् ॥ पीतांबरधरं रम्यं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ ४२ ॥ श्रीकृष्णश्च द्विधारूपो द्विभुजश्च चतुर्भुजः ॥ चतुर्भुजश्च वैकुंठे गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥ ४३ ॥ यन्निमेषो भवेद्वृंदे ब्रह्मणः पतनेन च ॥ पंचविंशत्सहस्रेण युगेनेंद्रस्य पातनम् ॥ ॥ ४४ ॥ चतुर्दशेंद्रावच्छिन्नकालेन ब्रह्मणो दिनम् ॥ तावतीति निशा तस्य विधातुर्जगतामपि ॥ ४५ ॥ एवं त्रिंशद्दिनैर्मासं द्विषट्के मासि वर्षकम् ॥ एवं शतायुस्तस्यैव निबोध बोधतत्परम् ॥ ४६ ॥ यावज्जीवनपर्यंतं सेवंते सनकादयः ॥ कल्पानां कोटिकोटिं च तत्र साध्यश्च यो विभुः ॥ ४७ ॥ सहस्रवक्त्रः शेषश्च सेवते च जपेत्सदा ॥ दिवानिशं च यं भक्त्या कल्पकोटिशतं शतम् ॥ ४८ ॥ तत्र साध्यो हितकरो दुराराध्यःपरात्परः ॥ ब्रह्मा ब्रह्मस्वरूपं तं भजेज्जन्मनि जन्मनि ॥४९॥ वक्त्रैश्चतुर्भिः सततं स्तौति नित्यं सनातनम् ॥ वेदे निर्वचनीयश्च वेदानां जनको विधिः ॥ ५० ॥ विधाता फलदाता च दाता च सर्वसंपदाम् ॥ तत्र साध्यो हि भगवान्कालकालांतकांतकः ॥ ५१ ॥ संहारकर्ता जगतां कलया रुद्ररूपतः ॥ स स्तौति पंचवक्त्रैस्तु कोन्योन्यस्यापि का कथा ॥ ५२ ॥ तत्परश्च प्रियो नास्ति वृंदे भगवतः शृणु ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा सा दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥ ५३ ॥ ब्रह्मस्वरूपा परमा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ नारायणी विष्णुमाया वैष्णवी सा सनातनी ॥ ५४ ॥ यन्मायया जगद्भ्रांतमनित्ये भ्रमते सदा ॥ सा स्तौति भक्त्या यं देवं वृंदेप्यंगे दिवानिशम् ॥ ५५ ॥ स्तौति भक्त्या स्वशक्त्या च गजवक्त्रः षडाननः ॥ ध्यायते यं गणेशश्च सर्वादौ यस्य पूजनम् ॥ ५६ ॥ भगवान्सर्वदेवेशो ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ सिद्धेंद्रेषु च देवेंद्रे योगींद्रे ज्ञानिनां गुरौ ॥ ५७ ॥ न गणेशात्परो विद्वान्गणेशश्च सुराधिपः ॥ सरस्वती च यं स्तोतुमशक्ता परमेश्वरी ॥ ५८ ॥ दिवानिशं पादपद्मं भक्त्या पद्मा न सेवते ॥ यत्कटाक्षाज्जगत्सर्वं परिपूर्णतमं शिवम् ॥ ५९ ॥ यद्भयाद्वातिवातोयं सूर्यस्तपति यद्भयात् ॥ वर्षतींद्रो दहत्यग्निर्मृत्युश्चरति जंतुषु ॥ ६० ॥ पृथिवीसेवया यस्य सर्वाधारा वसुंधरा ॥

समुद्रा निश्चलाः शैला यस्य भीताश्च सुन्दरि ॥ ६१ ॥ तीर्थसारा च सा गंगा पवित्रा मुक्तिदायिनी ॥ जगतां पावनी देवी यस्य पादाब्जसेवया ॥ ६२ ॥ पवित्रा तुलसी देवी स्मरणाद्यस्य सेवनात् ॥ नवग्रहाश्च दिक्पाला भीता यस्य प्रतापतः ॥ ६३ ॥ ब्रह्मांडेषु च सर्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ अन्ये ये ये सुरेशाश्च शेषाद्या मुनयस्तथा ॥ ६४ ॥ केचित्कलास्वरूपाश्चाप्यंशरूपाश्च केचन ॥ केचित्कलांशाः कृष्णस्य केचिच्च परमात्मनः ॥ ६५ ॥ पतिमिच्छसि कल्याणि प्रकृतेः परमीश्वरम् ॥ गोलोके राधिकासाध्यो नान्येषां च कदाचन ॥ ६६ ॥ मां भजस्व महाभागे नृपाणामीश्वरं पतिम् ॥ बलवंतं च देवेभ्यो दैत्येभ्यश्च वरानने ॥ ६७ ॥ सुखानि यानि कल्याणि त्रिषु लोकेषु संति वै ॥ भुंक्ष्व तान्येव सर्वाणि मत्प्रसादान्न संशयः ॥ ६८ ॥ सप्तसागरपारे च कांचनी रुचिरा वरे ॥ देवानां क्रीडनार्थाय विधात्रा निर्मिता पुरी ॥ ६९ ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे मया सह ॥ महेंद्रस्य प्रियवनं पुष्पोद्यानसमन्वितम् ॥ ७० ॥ गच्छ स्वर्णमयीं लंकां नानारत्नविभूषिताम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे मया सह ॥ ७१ ॥ विस्पंदकं सुवसनं नंदकं पुष्पभद्रकम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे मया सह ॥ ७२ ॥ सुमेरुगह्वरं वापि क्षीरोदं वा मनोहरम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे मया सह ॥ ७३ ॥ सत्यलोकं ब्रह्मलोकं रम्यं सद्म रहःस्थलम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते रम रामे० ॥ ॥ ७४ ॥ मलयं निलयं रम्यं महेंद्रसारनिर्मितम् ॥ सुगंधियुक्तं सततं शुद्धं चंदनवायुना ॥ ७५ ॥ मालती यूथिका रम्या केतकी माधवी तथा ॥ चारुचंपकपुष्पाणां गंधेन सुमनोहरम् ॥ तत्रैव० ॥ ७६ ॥ पिकानां भ्रमराणां च मधुरध्वनिसंयुतम् ॥ तत्रैव० ॥ ७७ ॥ इंद्रस्य वरुणस्यैव वायोरपि यमस्य च ॥ धनेश्वरस्य वह्नेश्च धर्मस्य शशिनस्तथा ॥ ७८ ॥ सुरम्यं लोकमेतेषां मध्ये देवि यथेच्छसि ॥ तत्रैव० ॥ ७९ ॥ रत्नद्वीपं मणिद्वीपं रम्यं चंद्रसरोवरम् ॥ तत्रैव गच्छ भद्रं ते० ॥ ८० ॥ इत्येवमुक्त्वा संभोक्तुं गच्छंतं तं छलेन च ॥ न वास्तवपरीक्षार्थं सतीत्वं बोधितुं व्रज ॥ ८१ ॥ उवाच सा नृपसुता कोपवक्रास्यलोचना ॥ हितं सत्यं योगयुक्तं धर्मार्थं च यशस्करम् ॥८२॥ ॥ श्रीवृंदोवाच ॥ ॥ धैर्यं कुरु महाभाग श्रेष्ठो जातिषु ब्राह्मणः ॥ ब्राह्मणानां तपो मूलं सत्यं वेदव्रतं

धृतिः॥ ८३ ॥ परस्त्रीसहसंभोगः स्वभावश्चाप्यधर्मिणाम् ॥ अधर्मेणैव हे विप्र दुष्टोऽभद्राणि पश्यति ॥ ततः सपत्ने जयति समूलस्थो विनश्यति ॥ ८४ ॥ पतिव्रतानां गमने बलात्कारेण निश्चितम् ॥ मातृगामी भवेत्सद्यो ब्रह्महत्याशतं भवेत् ॥ ८५ ॥ कुंभीपाके पच्यते च यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ प्रदग्धस्तैलतप्तेषु न मृतः सूक्ष्मदेहतः ॥ ८६॥ ताडितो यमदूतैश्च लोहदंडेन मूर्धनि ॥ क्षणं सुखं चिरं दुःखं सर्वनाशस्य कारणम् ॥ ८७ ॥ अगम्यागमनं दुःखं धर्मिष्ठो नैव वांछति ॥ क्षमस्व गच्छ भद्रं ते ब्राह्मण ज्ञानदुर्बल ॥ ८८ ॥ यथा दीपशिखां दृष्ट्वा कीटः पतति निश्चितम् ॥ मिष्टं दृष्ट्वा बडीशाग्रे लुब्धमीनो मृगो यथा ॥ ८९ ॥ यथाविषाक्तं भक्ष्यं च भुंक्ते भोक्ता बुभुक्षितः ॥ गृह्णाति दुष्टो दुष्टं च विषकुंभं पयोमुखम् ॥ ९० ॥ तथा दृष्ट्वा परस्त्रीणां मुखपद्मं मनोहरम् ॥ विनाशबीजं मोहे न भ्रांतो भवति लंपटः ॥ ९१ ॥ मुखं च रुचिरं स्त्रीणां श्रोणियुग्मं स्तनौ तथा ॥ कामाधारं नाशबीजमधर्मस्थलमेव च ॥ ९२ ॥ भगं नरककुंडं च लालामूत्रसमन्वितम् ॥ दुर्गंधियुक्तं पापं च यमदंडस्य कारणम् ॥ ९३ ॥ यथा लिंगं विशत्येव पापयोनौ च योषिताम् ॥ तथा पुमान्विशत्येव रौरवे च युगेयुगे ॥ ९४ ॥ रहस्यं चापदं दृष्ट्वा मां त्वं धर्षितुमिच्छसि ॥ अत्रैव सर्वदेवाश्च लोकपालाश्च ब्राह्मण ॥ ९५ ॥ जाज्वल्यमानो धर्मश्च साक्षी शास्ता च कर्मणाम् ॥ यमश्च दंडकर्ता च स्थापितो हरिणा स्वयम्॥ ९६ ॥ स्वयं कृष्णश्च धर्मात्मा ज्ञानरूपो महेश्वरः ॥ दुर्गा बुद्धिर्मनो ब्रह्मा चेंद्रियाणि सुरास्तथा ॥ ९७ ॥ सर्वप्राणिषु तिष्ठंति साक्षिणः कर्मणां द्विज ॥ क गुप्तं क रहस्यं वा ब्राह्मण ज्ञानदुर्बल ॥ ९८ ॥ क्षमस्व गच्छ भद्रं ते अवध्याश्च द्विजातयः ॥ शक्ताहं भस्मसात्कर्तुं गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ ९९ ॥ तपस्यासु मम गतमष्टोत्तरशतं युगम् ॥ नास्ति गोत्रं मत्पितुश्च न माता न पिता मम ॥ १०० ॥ सर्वांतरात्मा भगवान्कृष्णो रक्षति मां द्विज ॥ कृष्णेन स्थापितो धर्मो मां च रक्षति नित्यशः ॥ १ ॥ आदित्यश्च तथा चंद्रः पवनश्च हुताशनः ॥ ब्रह्मा शंभुर्भगवती दुर्गा रक्षति मां सदा ॥ २ ॥ येन शुक्लीकृता हंसाः शुकाश्च हरिताः कृताः ॥ मयूराश्चित्रिता येन स मे रक्षां करिष्यति ॥ ३ ॥ अनाथबालवृद्धानां रक्षकाः सर्वदेवताः ॥ नारीबुद्ध्या न मां धर्मस्त्यक्त्वा गच्छेद्धि सर्वदा ॥ ४ ॥ मां मातरं

परित्यज्य गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ इत्येवमुक्त्वा देवी सा तस्थौ तत्र धरा यथा ॥ ५ ॥ आगच्छंतं च संभोक्तुं मायातं बोध नेन च ॥ शशापेति च सा कोपाद्ब्रह्मबंधो क्षयो भव ॥ ६ ॥ क्षयो भव दुराचार हे पापिष्ठ क्षयो भव ॥ पुनः शप्तं स्वयं सूर्यो वारयामास यत्नतः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तात तत्रैव जगदीश्वराः ॥ आजग्मुरतिसंत्रस्ता ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ८ ॥ धर्मं दृष्ट्वा कलारूपं रुरुदुस्त्रिदशेश्वराः ॥ कृत्वा क्रोडेतीव कृशं कुह्वा भीतं यथा विधुम् ॥ निश्चेष्टं मलिनं दग्धं सतीकोपाग्निना व्रज ॥ ९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ क्षमस्व वृन्दे मद्भक्ते जन्ममृत्युजराहरे ॥ धर्मं जीवय मद्भक्तं रक्ष धर्मं पतिव्रते ॥ ॥ ११० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ध्वांतपूर्णं जगत्सर्वं विना धर्मं बभूव ह ॥ कंपितौ चंद्रसूर्यौ च शेषश्चापि वसुंधरा ॥ ११ ॥ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ प्रनष्टं च जगत्सर्वं विना धर्मेण सुन्दरि ॥ धर्मं जीवय भद्रं ते स्वस्ति तेस्तु वरानने ॥ १२ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वांछितम् ॥ धर्मं जीवय भद्रं ते रक्ष सृष्टिं पतिव्रते ॥ १३ ॥ ॥ ॥ अनंत उवाच ॥ ॥ धर्मं करोषि तपसा कथं धर्मं विहंसि च ॥ धर्मं जीवय भद्रं ते सर्वधर्मो भवेत्तव ॥ १४ ॥ ॥ चंद्र उवाच ॥ ॥ द्विजरूपधरो धर्मस्त्वां परीक्षितुमागतः ॥ ब्रह्मणा प्रेरितश्चैव निर्दोषश्च विहिंसितः ॥ १५ ॥ ॥ महेंद्र उवाच ॥ ॥ तपसोपार्जितो धर्मो धर्मेण च फलं नृणाम् ॥ कथं फलं च तपसां यदि धर्मः क्षयं गतः ॥ १६ ॥ ॥ वरुण उवाच ॥ ॥ धर्मं जीवय धर्मिष्ठे धर्मं रक्ष सनातनम् ॥ निष्फलं कर्मिणां कर्म विना धर्मेण धार्मिके ॥ १७ ॥ ॥ पवन उवाच ॥ ॥ जगत्पूतं कुरु शुभे धर्मं जीवय सांप्रतम् ॥ धर्मे प्रनष्टे तपसां तवापूर्वं विनंक्ष्यति ॥ १८ ॥ ॥ वह्निरुवाच ॥ ॥ स्वधर्मोपार्जनं कर्तुमागतासि च भारतम् ॥ विहंसि धर्ममज्ञात्वा पुनर्जीवय सुंदरि ॥ १९ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ वेदोक्तकर्मकर्तॄणामहं विश्वेश्वरानने ॥ धर्मानुसारात्फलदो धर्मं जीवय सत्वरम् ॥ १२० ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा समुत्थाय पतिव्रता ॥ नमस्कृत्य सुरेशांश्च तानुवाच तपस्विनी ॥ २१ ॥ ॥ वृन्दोवाच ॥ ॥ अहं देव न जानामि धर्मं ब्राह्मणरूपिणम् ॥ कृतः क्षयो मया कोपान्मां परीक्षि

नुमागतः ॥ २२ ॥ जीवयामि ध्रुवं धर्मं युष्माकं च प्रसादतः ॥ इत्येवमुक्त्वा सा वृन्दा चेत्युवाच व्रजेश्वर ॥ २३ ॥ तपः सत्यं यदि मम सत्यं च विष्णुपूजनम् ॥ तेन पुण्येन सद्योत्र द्विजो भवतु विज्वरः ॥ २४ ॥ यदि मे त्व भवेत्सत्यं व्रतं शत्यं तपः शुचि ॥ तेन पुण्येन सत्येन द्विजो भवतु विज्वरः ॥ २५ ॥ यदि नारायणः सत्यः सर्वात्मा नित्यविग्रहः ॥ ज्ञानात्मकः शिवः सत्यो द्विजो भवतु विज्वरः ॥ २६ ॥ ब्रह्म सत्यं च ते देवाः प्रकृतिः परमा यदि ॥ यज्ञः सत्यस्तपः सत्यं द्विजो भवतु विज्वरः ॥ २७ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा वृंदा धर्मं क्रोडे चकार च ॥ तं दृष्ट्वा च कलारूपं रुरोद कृपया सती ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नंतरे मूर्तिधर्मभार्या शुचाकुला ॥ निपत्य विष्णुपादे च शिरसा चेत्युवाच सा ॥ २९ ॥ ॥ मूर्तिरुवाच ॥ ॥ हे नाथ करुणासिंधो दीनबंधो कृपां कुरु ॥ तूर्णं जीवय कांतं मे जगन्नाथ कृपामय ॥ १३० ॥ पतिहीना च या नारी पापिनो सा भवार्णवे ॥ यथास्यं चक्षुर्विरतं प्राणहीना यथा तनूः ॥ ३१ ॥ मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता मितं सुतः ॥ मितं बंधुर्मितं माता सर्वदाता पतिः प्रभुः ॥ ३२ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा देवी तत्र तस्थौ रुरोद च ॥ उवाच वृन्दां भगवान्सर्वात्मा प्रकृतेः परः ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ त्वयाऽऽयुस्तपसा लब्धं यावदायुश्च ब्रह्मणः ॥ तदेव देहि धर्माय गोलोकं गच्छ सुंदरि ॥ ३४ ॥ तन्वानया च तपसा पश्चान्मां च लभिष्यसि ॥ पश्चाद्गोलोकमागत्य वाराहे च वरानने ॥ वृषभानसुता त्वं च राधाच्छाया भविष्यसि ॥ ३५ ॥ मत्कलांशश्च रापाणस्त्वां विवाहे ग्रहीष्यति ॥ मां लभिष्यसि रासे च गोपीभी राधया सह ॥ ३६ ॥ राधा श्रीदामशापेन वृषभानसुता यदा ॥ सा चैव वास्तवी राधा त्वं च छायास्वरूपिणी ॥ ३७ ॥ विवाहकाले रापाणस्त्वां च छायां ग्रहीष्यति ॥ त्वां दत्त्वा वास्तवी राधा सांतर्धाना भविष्यति ॥ ३८ ॥ राधैवेति विमूढाश्च विज्ञास्यंति च गोकुले ॥ स्वप्ने राधापदांभोजं न हि पश्यंति बल्लवाः ॥ ३९ ॥ स्वयं राधा मम क्रोडे छाया रापाणकामिनी ॥ विष्णोश्च वचनं श्रुत्वा ददावायुश्च सुंदरी ॥१४०॥ उत्तस्थौ पूर्णधर्मश्च तप्तकांचनसन्निभः ॥ पूर्वस्मात्सुन्दरः श्रीमान्प्रणनाम परात्परम् ॥ ४१ ॥ ॥ वृन्दोवाच ॥ ॥ देवाः शृणुत मद्वाक्यं दुर्लंघ्यं सावधानतः ॥ न हि मिथ्या भवेद्वाक्यं

मदीयं च निशामय ॥ ४२ ॥ क्षयो भवेति वाक्यं च मयोक्तं कोपभीतया ॥ वारत्रयं पुनर्वक्तुं वारयामास भास्करः ॥ ४३ ॥ सत्ये च परिपूर्णोयं यथा पूर्वो यथाधुना ॥ त्रिपादश्चापि त्रेतायां द्विपादो द्वापरे तथा ॥ ४४ ॥ एकपादश्च धर्मोयं कलेश्च प्रथमे हरे ॥ शेषः कलाषोडशांशः पुनः सत्ये यथा पुरा ॥ ४५ ॥ त्रिर्निर्गतं मम मुखात्क्षयस्तेन ततः क्रमात् ॥ पुनरुक्ते च मनसि वारयामास भास्करः ॥ ४६ ॥ तेनैव हेतुनायं च कलिशेषे कलामयः ॥ तथा शप्तः स्थितो दुर्गे कलिशेषे तथा ध्रुवम् ॥ ४७ ॥ एतस्मिन्नंतरे नंद ददृशुर्देवता रथम् ॥ गोलोकादागतं वेगादतीव सुन्दरं शुभम् ॥ ४८ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणहीरहारपरिष्कृतम् ॥ मणिमाणिक्य मुक्ताभिर्वेष्टेश्च श्वेतचामरैः ॥ ४९ ॥ विभूषितं भूषणैश्च रुचिरै रत्नदर्पणैः ॥ नत्वा हरिं हरं वृन्दा ब्रह्माणं सर्वदेवताः ॥ १५० ॥ समारुह्य रथं दृष्ट्वा गोलोकं च जगाम सा ॥ देवा जग्मुश्च स्वस्थानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१५१॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे भगवन्नंदसंवादे षडशीतितमोऽध्यायः ॥८६॥ ॥ नंद उवाच॥ ॥ त्वां ज्ञातुं नहि शक्ताश्च वेदा वेदप्रभुं स्वयम् ॥ सुरा ब्रह्मेशशेषाद्या मुनिसिद्धादयस्तथा ॥ १ ॥ को भवानिति विज्ञातुं परं कौतूहलं मम ॥ तत्सर्वं स्वात्मयाथार्थ्यं निर्जने कथय प्रभो ॥ २ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र कृष्णं द्रष्टुं मुनीश्वराः॥ आजग्मुः सहसा वत्स ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ ३ ॥ पुलहश्च पुलस्त्यश्च क्रतुश्च भृगुरंगिराः ॥ प्रचेताश्च वसिष्ठश्च दुर्वासाः कण्व एव च ॥ ४ ॥ कात्यायनः पाणिनिश्च कणादो गौतमस्तथा ॥ सनकश्च सनंदश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ ५ ॥ कपिलश्चासुरिश्चैव वायुः पंचशिखस्तथा ॥ विश्वामित्रो वाल्मीकिश्च कश्यपश्च पराशरः ॥ ६ ॥ विभांडको मरीचिश्च शुक्रोत्रिश्च बृहस्पतिः ॥ गार्ग्यश्चापि तथा वात्स्यो व्यासश्च जैमिनिस्तथा ॥ ७ ॥ मितवागृष्यशृंगश्च याज्ञवल्क्यः शुकस्तथा ॥ सौभरिः शुद्धजटिलो भरद्वाजः सुभद्रकः॥८॥मार्कंडेयो लोमशश्च आसुरिश्च विटंकणः ॥ अष्टावक्रः शतानंदो वामदेवश्च भासुरिः ॥ ९ ॥ संवर्तश्चाप्युतथ्यश्च नरोहं चापि नारदः ॥ जाबालिः पर्शुरामश्चाप्यगस्त्यः पैल एव च ॥ १० ॥ युवामन्युर्गौरमुखोप्युपमन्युः श्रुतश्रवाः ॥ मैत्रेयश्च्यवनश्चैव वररुच्यर्षिरेव च ॥ ११ ॥ तान्दृष्ट्वा सहसोत्थाय नमस्कृत्य पुटांजलिः ॥

सिंहासनेषु रम्येषु वासयामास सादरम् ॥ १२ ॥ पूजयामास विधिवत्कुशलप्रश्नपूर्वकम् ॥ परस्परं च संभाष्य मध्ये कृष्ण उवास सः ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे कृष्णस्तेजोराशिं ददर्श सः ॥ ददृशुस्ते च मुनयोप्याकाशे च समुज्ज्वलम् ॥ १४ ॥ तेजसोभ्यंतरे वत्स कुमारं कनकप्रभम् ॥ यथैवं पंचवर्षीयं नग्नं बालकमीप्सितम् ॥ १५ ॥ आविर्बभूव सहसा सभामध्ये च नारद ॥ उत्तिष्ठमानं सहसा तद्दृष्ट्वा मुनिपुंगवाः ॥ १६ ॥ प्रणेमुर्मुनयः सर्वे शौरिश्च प्रणनाम तम् ॥ सस्मितं स्निग्धनेत्रं च कृत्वा युक्तिं च सादरम् ॥ १७ ॥ स सर्वानाशिषं कृत्वा समुवास च संसदि ॥ उवाच तांश्च शौरिं च भगवंतं सनातनम् ॥ १८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ भद्रं वो मुनयः शश्वत्तपसां फलमीप्सितम् ॥ कृष्णस्य कुशलप्रश्नं शिवबीजस्य निष्फलम् ॥ १९ ॥ सांप्रतं कुशलं वश्च दर्शनं परमात्मनः ॥ भक्तानुरोधाद्देहस्य परस्य प्रकृतेरपि ॥ २० ॥ निर्गुणस्य निरीहस्य सर्वबीजस्य तेजसा ॥ भारावतरणायैव चाविर्भूतःस्य सांप्रतम् ॥ २१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शरीरधारिणश्चापि कुशलप्रश्नमीप्सितम् ॥ तत्कथं कुशलप्रश्नं मयि विप्र न विद्यते ॥ २२ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ शरीरे प्राकृते नाथ संततं च शुभावहम् ॥ नित्यदेहे क्षेमबीजे शिवप्रश्नमनर्थकम् ॥ २३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ योयो विग्रहकारी च स च प्राकृतिकः स्मृतः ॥ देहो न विद्यते विप्र तां नित्यां प्रकृतिं विना ॥ २४ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ रक्तबिंदूद्भवा देहास्ते च प्राकृतिकाः स्मृताः ॥ कथं प्रकृतिनाथस्य बीजस्य प्राकृतं वपुः ॥ २५ ॥ सर्वबीजस्य सर्वादिर्भवांश्च भगवान्स्वयम् ॥ सर्वेषामवताराणां प्रधानं बीजमव्ययम् ॥ २६ ॥ कृत्वा वदंति वेदाश्च नित्यं नित्यं सनातनम् ॥ ज्योतिःस्वरूपं परमं परमात्मानमीश्वरम् ॥ २७ ॥ मायया सगुणं चैव मायेशं निर्गुणं परम् ॥ प्रवदंति च वेदांगास्तथा वेदविदः प्रभो ॥ २८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सांप्रतं वासुदेवोहं रक्तवीर्याश्रितं वपुः ॥ कथं न प्राकृतो विप्र शिवप्रश्नमभीप्सितम् ॥ २९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ वासुः सर्वनिवासश्च विश्वानि यस्य लोमसु ॥ तस्य देवः परं ब्रह्म वासुदेव इतीरितः ॥ ३० ॥ वासुदेवेति तन्नाम वेदेषु च चतुर्षु च ॥ पुराणेष्वितिहासेषु यात्रादिषु च दृश्यते ॥ ३१ ॥ रक्तवीर्याश्रितो

देह: कृते वेदे निरूपितः ॥ साक्षिणो मुनयश्चैव धर्मः सर्वत्र एव च ॥ साक्षिणो मम वेदाश्च रविचंद्रौ च सांप्रतम् ॥ ३२ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ सत्यं वदसि विप्रेंद्र त्वमेव वैष्णवाग्रणीः ॥ स्वागतं कुशलं शश्वत्किन्निमित्तमिहागतः ॥३३॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ श्रूयतां मुनयः सर्वे श्रूयतां कृष्ण सांप्रतम् ॥ अहो येन निमित्तेन चातिशीघ्रमिहागतः ॥ ३४ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ किंनिमित्तमिहागतः ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञ त्वमेव विदुषां वर ॥ ३५ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ धन्योसि भगवञ्छश्वन्मान्योसि जगतामपि ॥ सर्वेश्वरेश्वरोसि त्वं त्वत्परो नास्ति विश्वतः ॥ ३६ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ यज्ञानां च व्रतानां च तपस्यानां द्विजेश्वर ॥ सततं फलदाताहं दक्षिणाभिः सहेति च ॥३७॥ इति श्रुत्वा कुमारश्च जवेन प्रययौ च ते ॥ मत्वाश्चर्यं च वचनं वारयामास तेपि तम् ॥ ३८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ हे सिद्धेंद्र महाभाग कुमार करुणामय ॥ का शंकितकथा प्रोक्ता भगवत्कृष्णसंनिधौ ॥ ३९ ॥ किं पुत्र दृष्टमाश्चर्यं श्रुतं किमपि कुत्रचित् ॥ अतीव कृत्वा विस्तीर्णमस्माकं वक्तुमर्हसि ॥ ॥ ४० ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा पार्वत्या सह शंकरः ॥ अनंतश्चापि धर्मश्च श्रीसूर्यश्च निशाकरः ॥ ४१ ॥ आदित्या वसवो रुद्रा दिक्पालाद्याश्च देवताः ॥ श्रीकृष्णं सहसोत्थाय संभाष्य च पृथक्पृथक् ॥ ४२ ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा पूजयामास भक्तितः ॥ प्रणेमुर्ऋषयः सर्वे शेषं शंभुं विधिं शिवाम् ॥ ४३ ॥ परस्परं च संभाषा बभूव द्विजदेवयोः ॥ समुवासासने मध्ये कुमारः कनकप्रभः ॥ कथां कथितुमारेभे संसदि द्विजदेवयोः ॥ ४४ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ मया गतश्च गोलोको न दृष्टो राधिकापतिः ॥ ततो गतं च वैकुंठं तत्र नास्ति चतुर्भुजः ॥ ४५ ॥ ततो गतश्च क्षीरोदस्तत्र नास्ति हरिः स्वयम् ॥ परिश्रांतो विषण्णश्च स्नातं क्षीरोदधेस्तटे ॥ ४६ ॥ विस्तीर्णवालुकामध्ये कच्छपः शतयोजनः ॥ भीतश्च कंपितस्तत्र दृष्टो दुःखी च शुष्कितः ॥ ४७ ॥ निःसारितो राघवेण मीनेन च महात्मना ॥ धन्योसीति मयोक्तश्च नाहं धन्य उवाच सः ॥ ४८ ॥ क्षीरोदः सागरो धन्यो जंतवो यत्र मद्विधाः ॥ मत्तो महत्तराश्चापि ह्यसंख्याश्च महामुने ॥ ४९ ॥ भवान्धन्योसि क्षीरोद तेनोक्तो नाहमेव च ॥ धन्या वसुंधरा देवी यत्रैव

सप्तसागराः ॥ ५० ॥ धन्यासि वसुधेत्युक्ता नाहमेवेत्युवाच सा ॥ धन्योनंतो ममाधारः कृष्णांशो नागराट् प्रभुः ॥ ५१ ॥ सहस्रमूर्धा मध्येहं मूर्ध्नि शूर्पे च सर्षपः ॥ धन्योसि शेषेत्युक्तोयं धन्यो नाहमुवाच वै ॥५२॥ धन्यः कूर्मो ममाधारो गच्छ तत्रैव वै मुने ॥ धन्योसि कूर्मेत्युक्तोयं नाहं धन्योस्मि वै मुने ॥ ५३ ॥ वायुना धार्यमाणोहं मत्तो धन्यतमश्च सः ॥ धन्योसीत्युक्तः पवनो धन्यो नाहमुवाच सः ॥ धन्यश्च भगवान्ब्रह्मा विधाता जगतामपि ॥ ५४ ॥ धन्योसि तत्र धाता च धन्यो नाहमुवाच सः ॥ धन्यो महेश्वरो देवो योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥५५॥ सर्वाराध्यः सर्वपूज्यो धर्मरूपः सनातनः ॥ कालकालश्च संहर्ता स्वयं मृत्युंजयः प्रभुः ॥ धन्योसि तत्र शंभुश्च धन्यो नाहमुवाच सः ॥ ५६ ॥ सर्वादौ पूजनं यस्य ज्ञानिनां च गुरुः ॥ धन्यो गणेश्वरो देवो देवानां प्रवरः परः ॥५७ ॥ सि देवेंद्रेषु मुनींद्रेषु देवेंद्रेषु श्रुतौ श्रुतम् ॥ योगींद्रेषु च प्राज्ञेषु न गणेशात्परः पुमान् ॥५८॥ निम्नगासु यथा गंगा तीर्थेषु पुष्करं यथा ॥ वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ॥ ५९ ॥ वेदो नारायणः साक्षाद्वयं पूज्या व्यवस्थया ॥ तस्माच्छास्त्राणि सर्वाणि पुराणानि च संति वै ॥ ६० ॥ तस्मान्निरूपितो धर्मश्चेतिहासश्च संहिताः ॥ तस्माद्धन्याश्च ते वेदा वदंत्यत्र मनीषिणः ॥ ६१ ॥ यूयं धन्याश्च मान्याश्चेत्युक्ता वेदा मया ततः ॥ ऊचुस्ते न वयं न्या यज्ञसंघश्च सांप्रतम् ॥ ६२ ॥ वयं व्यवस्थाकर्तारो यज्ञौघः फलदः स्वयम् ॥ तस्माद्धन्यः स एवापि गच्छगच्छ महामुने ॥ ६३ ॥ धन्योसि यज्ञसंघोसीत्युक्तस्तत्र मया विभो ॥ ऊचुस्ते न वयं धन्या धन्यं कर्म शुभं मुने ॥ ६४ ॥ शुभकर्मासि धन्यं त्वं नाहं धन्यमुवाच तत् ॥ कर्मणां फलदाता यः कर्महेतुश्च सांप्रतम् ॥ ६५ ॥ धातुर्विधाता भगवान्सर्वादिः सर्वकारकः ॥ श्रीकृष्णः परमात्मा च धन्यो मान्यश्च निश्चितम् ॥ ६६ ॥ धर्मालयं ततो गत्वा न दृष्ट्वा जगदीश्वरम् ॥ मथुरामागतं द्रष्टुं परिपूर्णतमं प्रभुम् ॥ ६७ ॥ यज्ञानां तपसां चैव व्रतानां शुभकर्मणाम् ॥ ईश्वरं फलदातारं परमात्मानमेव च ॥ ६८ ॥ कारणं कारणानां च ब्रह्मादीनां पुरःसरम् ॥ धन्योसीति मयोक्तश्च दक्षिणाभिः सहेति च ॥ ६९ ॥ इत्युक्तेन भगवता कथितं सर्वकारणम् ॥ दक्षिणाभिश्च फलदो हतयज्ञो ह्यदक्षिणः ॥ ७० ॥ दक्षिणा विप्रमुद्दिश्य तत्काले

तु न दीयते ॥ एकरात्रे व्यतीते तु तद्दानं द्विगुणं भवेत् ॥ ७१ ॥ मासे शतगुणं प्रोक्तं द्विमासे तु सहस्रकम् ॥ संवत्सरे व्यतीते तु स दाता नरकं व्रजेत् ॥ ७२ ॥ वर्षाणां च सहस्रं च मूत्रकुंडे निपत्य च ॥ ततश्चांडालतां याति व्याधियुक्तश्च पातकी ॥ ७३ ॥ दात्रा न दीयते दानं गृहीत्रा चेन्न गृह्यते ॥ उभौ तौ नरकं प्राप्तौ वर्षाणां च सहस्रकम् ॥ ७४ ॥ यजमानश्च चांडालो ब्राह्मणस्तत्पुरोहितः ॥ व्याधियुक्तावुभौ तौ च पापिनौ कर्मणः फलात् ॥ ७५ ॥ सर्वे देवाश्च मुनयो जहसुर्विस्मयं ययुः ॥ विस्मयं च ययौ नंदस्तत्याज पुत्रभावकम् ॥ ७६ ॥ रुरोद च सभामध्ये लज्जाहीनः शुचाकुलः ॥ त्यज मोहमितीत्युक्त्वा बोधयामास पार्वती ॥ ७७ ॥ ॥ श्रीनंद उवाच ॥ ॥ अमूल्यरत्नं माणिक्यं यथा कुजन्मनो गृहे ॥ स्थितं तेन च देवेश तथाहं वंचितः प्रभो ॥ ७८ ॥ ममापराधं भगवन् क्षमस्व प्रकृतेः पर ॥ यास्यामि न पुनर्गेहं गोकुलं यमुनातटम् ॥ ७९ ॥ वृंदावनं तथावासं क्रीडावासं गदाग्रज ॥ तत्सर्वं च यशोदाया गोपिकांतिकमेव च ॥ ८० ॥ किं ब्रवीमि यशोदां च प्रेयसीं राधिकामपि ॥ प्रेमपात्रं च बालौघं वद भो कथयामि किम् ॥ ८१ ॥ इत्युक्त्वा च सभामध्ये मूर्च्छां संप्राप नारद ॥ क्रोडे कृत्वा जगन्नाथो बोधयामास तत्क्षणम् ॥ ८२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवन्नंदसंवादे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु हे तात हे तात चेतनं कुरु ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं संसारं सचराचरम् ॥ १ ॥ त्यज मोहं महाभाग मायां स्तौहि परात्पराम् ॥ ब्रह्मस्वरूपां परमां सर्वमोहनिकृंतनीम् ॥ मुक्तिप्रदां महाभागां विष्णुमायां सनातनीम् ॥ २ ॥ त्रिपुरस्य वधे घोरे महायुद्धे भयाकुले ॥ येन स्तोत्रेण शंभुश्च तया दैत्यं जघान सः ॥ ३ ॥ स्तोत्रराजं प्रदास्यामि सर्वमोहनिकृंतनम् ॥ सर्ववांछाप्रदं नंद श्रूयतामत्र संसदि ॥ ४ ॥ ॥श्रीनंद उवाच॥ ॥ सर्वविघ्नविनाशाय दुःस्वप्नशमनाय च ॥ विभूतये च यशसे नृणां वांछितसिद्धये॥५॥ स्तोत्रमेकं महादेव्या जगन्मातुर्जगत्प्रभो ॥ परं दुर्गतिनाशिन्या गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥ ६ ॥ देहि मह्यं विनीताय भक्ताय भक्तवत्सल ॥ वेदानां जनकस्त्वं च

निर्गुणश्च परात्परः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु वक्ष्यामि वैश्येंद्र स्तोत्रं यत्परमाद्भुतम् ॥ सर्वविघ्नविनाशार्थं मोहपाशनिकृंतनम् ॥८॥ रणत्रस्तेन विभुना शंकरेण पुरा कृतम् ॥ नारायणोपदेशेन प्रेरितेन च ब्रह्मणा ॥९॥ शत्रुग्रस्तं शिवं दृष्ट्वा स ब्रह्माणमुवाच ह ॥ उवाच शंकरं ब्रह्मा रथस्थं पतितं रणे ॥ १० ॥ शूरसंकटशांत्यर्थं दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥ मूलप्रकृतिमाद्यां तां स्तौहि ब्रह्मस्वरूपिणीम् ॥ ११ ॥ हरिणा प्रेरितोहं च त्वां वदामि सुरेश्वर ॥ विना शक्तिसहायेन को वा कं जेतुमीश्वरः ॥ १२ ॥ ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा दुर्गां सस्मार शंकरः ॥ पुटांजलिपरो भूत्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ १३ ॥ स्नातः पादौ च प्रक्षाल्य धृत्वा धौते च वाससी ॥ आचांतः कुशहस्तश्च शुचिर्विष्णुं च संस्मरन् ॥ १४ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ रक्षरक्ष महादेवि दुर्गे दुर्गतिनाशिनि ॥ मां भक्तमनुरक्तं च शत्रुग्रस्ते कृपा मयि ॥ १५ ॥ विष्णुमाये महाभागे नारायणि सनातनि ॥ ब्रह्मस्वरूपे परमे नित्यानंदस्वरूपिणि ॥ १६ ॥ त्वं च ब्रह्मादिदेवानामंबिके जगदंबिके ॥ त्वं साकारे च गुणतो निराकारे च निर्गुणात् ॥ १७ ॥ मायया पुरुषस्त्वं च मायया प्रकृतिः स्वयम् ॥ तयोः परं ब्रह्म परं त्वं बिभर्षि सनातनि ॥ ८ ॥ वेदानां जननी त्वं च सावित्री च परात्परा ॥ वैकुंठे च महालक्ष्मीः सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥ १९ ॥ मर्त्यलक्ष्मीश्च क्षीरोदे कामिनी शेषशायिनः ॥ स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीस्त्वं राजलक्ष्मीश्च भूतले ॥ २० ॥ नागादिलक्ष्मीः पाताले गृहेषु गृहदेवता ॥ सर्वसस्यस्वरूपा त्वं सर्वैश्वर्यविधायिनी ॥ २१ ॥ रागाधिष्ठातृदेवी त्वं ब्रह्मणश्च सरस्वती ॥ प्राणानामधिदेवी त्वं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ २२ ॥ गोलोके च स्वयं राधा श्रीकृष्णस्यैव वक्षसि ॥ गोलोकाधिष्ठिता देवी वृन्दावनवने वने ॥ २३ ॥ श्रीरासमंडले रम्या वृन्दावनविनोदिनी ॥ शतशृंगाधिदेवी त्वं नाम्ना चित्रावलीति च ॥ २४ ॥ दक्षकन्या कुत्रकल्पे कुत्रकल्पे च शैलजा ॥ देवमाता दितिस्त्वं च सर्वाधारा वसुन्धरा ॥ २५ ॥ त्वमेव गंगा तुलसी त्वं च स्वाहा स्वधा सती ॥ त्वदंशांशांशकलया सर्वदेवादियोषितः ॥ २६ ॥ स्त्रीरूपं चातिपुरुषं देवि त्वं च नपुंसकम् ॥ वृक्षाणां वृक्षरूपा त्वं सृष्टा चांकुररूपिणी ॥ २७ ॥ वह्नौ च दाहिका शक्तिर्जले शैत्यस्वरूपिणी ॥ सूर्ये तेजःस्वरूपा च प्रभारूपा

च संततम् ॥ २८ ॥ गंधरूपा च भूमौ च आकाशे शब्दरूपिणी ॥ शोभास्वरूपा चंद्रे च पद्मसंघे च निश्चितम् ॥ २९ ॥ सृष्टौ सृष्टिस्वरूपा च पालने परिपालका ॥ महामारी च संहारे जले च जलरूपिणी ॥ ३० ॥ क्षुत्त्वं दया त्वं निद्रा त्वं तृष्णा त्वं बुद्धिरूपिणी ॥ तुष्टिस्त्वं चापि पुष्टिस्त्वं श्रद्धा त्वं च क्षमा स्वयम् ॥ ३१ ॥ शांतिस्त्वं च स्वयं भ्रांतिः कांतिस्त्वं कीर्तिरेव च ॥ लज्जा त्वं च तथा माया भुक्तिमुक्तिस्वरूपिणी ॥ ३२ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा त्वं सर्वसंपत्प्रदायिनी ॥ वेदे निर्वचनीया त्वं त्वां न जानाति कश्चन ॥ ३३ ॥ सहस्रवक्त्रस्त्वां स्तोतुं न च शक्तः सुरेश्वरि ॥ वेदा न शक्ताः को विद्वान्न च शक्तः सरस्वती॥ ३४ ॥ स्वयं विधाता शक्तो न न च विष्णुः सनातनः ॥ किं स्तौमि पंचवक्त्रेस्तु रणत्रस्तो महेश्वरि ॥ ३५ ॥ कृपां कुरु महामाये मम शत्रुक्षयं कुरु ॥ इत्युक्त्वा च सकरुणं रथस्थे पतिते रणे ॥ ३६ ॥ आविर्बभूव सा दुर्गा सूर्यकोटिसमप्रभा ॥ नारायणेन कृपया प्रेरिता परमात्मना ॥ ३७ ॥ शिवस्य पुरतः शीघ्रं शिवाय च जयाय च ॥ इत्युवाच महादेवी मायाशक्त्यासुरं जहि ॥ ३८ ॥

॥ ॥ श्रीदुर्गोवाच ॥ ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वांछितम् ॥ भवान्वरः सुराणां च जयं तुभ्यं ददाम्यहम् ॥ ३९ ॥

॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ क्षयो भवतु दैत्यस्य इति मे वरमीश्वरि ॥ देहीति वांछितं दुर्गे परमाद्ये सनातनि ॥ ४० ॥

॥ भगवत्युवाच ॥ ॥ हरिं स्मर महाभाग जय दैत्यं जगद्गुरो ॥ स्वयं विधाता भगवांस्त्वमेव ज्योतिरीश्वरः ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे विष्णुर्वृषरूपो बभूव ह ॥ दधार कलया मूर्ध्ना शूलपाणे रथं विभुः ॥ ४२ ॥ ऊर्ध्वचक्रमथोग्रं च प्रकृतिं च चकार सः ॥ अस्त्रं ददौ मंत्रपूतमुद्दधार ततो रथम् ॥ ४३ ॥ शिवः शस्त्रं गृहीत्वा च ध्यात्वा विष्णुं महेश्वरीम् ॥ जघान त्रिपुरं शीघ्रं स पपात महीतले ॥ ४४ ॥ तुष्टुवुः शंकरं देवाश्चक्रुश्च पुष्पवर्षणम् ॥ दुर्गा तस्मै ददौ शूलं पिनाकं विष्णुरेव च ॥ ४५ ॥ ब्रह्मा शुभाशिषं चैव मुनयश्चापि हर्षिताः ॥ ननृतुर्देवताः सर्वा जगुर्गंधर्वकिन्नराः ॥ ४६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तात स्तवराजमनुत्तमम् ॥ विघ्नं विघ्नकरं शीघ्रं शत्रुसंहारकारणम् ॥ ४७ ॥ परमैश्वर्यजनकं सुखदं परमं शुभम् ॥ निर्वाणमोक्षदं चैव हरिभक्तिप्रदं ध्रुवम् ॥ ४८ ॥ गोलो

कवासदं चैव सर्वसिद्धिप्रदं वरम् ॥ स्तोत्रराजप्रपठनात्प्रसन्ना पार्वती सदा ॥ ४९ ॥ लोभमोहकामक्रोधकर्ममूलनिकृंतनम् ॥ बलबुद्धिकरं चैव जन्ममृत्युविनाशनम् ॥ ५० ॥ धनपुत्रप्रियाभूमिसर्वसंपत्प्रदं नृणाम् ॥ शोकदुःखहरं चैव सर्वसिद्धिप्रदं वरम् ॥ ॥ ५१ ॥ स्तोत्रराजप्रपठनान्महावंध्या प्रसूयते ॥ बंधनान्मुच्यते दुःखी भयान्मुच्येत निश्चितम् ॥ ५२ ॥ रोगाद्विमुच्यते रोगी दरिद्रश्च धनी भवेत् ॥ दावाग्निमध्ये न मृतो मग्नः पोतो महार्णवे ॥ ५३ ॥ दस्युग्रस्तो रिपुग्रस्तो हिंस्रजंतुसमन्वितः ॥ स्तोत्रेणानेन वैश्वर्येंद्र कल्याणं लभते नरः ॥ ५४ ॥ तेजसानां यथा रत्नमाश्रमाणां द्विजो यथा ॥ नदीनां च यथा गंगा मंत्राणां प्रणवो यथा ॥ ॥ ५५॥ तुलसी सर्वपत्राणां धराणां च वसुंधरा ॥ पुष्पाणां पारिजातं च काष्ठानां चंदनं यथा ॥५६॥ विष्णुपूजा च तपसां व्रतेष्वेकादशी यथा ॥ ज्ञानिनां च यथा शंभुः सिद्धानां च गणेश्वरः॥५७॥देवानां च यथा विष्णुर्वेदाः शास्त्रेषु तंत्रतः ॥ देवीनां च यथा दुर्गा शांतानां कमला यथा ॥ ५८॥ सरस्वती च विदुषां राधिका सुन्दरीषु च ॥ तथा स्तोत्रेष्विदं स्तोत्रं नातः परतरं व्रज ॥ ५९ ॥ पुरा दत्तं ब्रह्मणे च पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥ दैत्यग्रस्ताय भीताय सर्वदुर्गहरं परम् ॥ ६० ॥ शिवाय शत्रुग्रस्ताय ददौ ब्रह्मा मदाज्ञया ॥ शिवश्च सनकादिभ्यः पुरा दुर्वाससे ददौ ॥ ६१ ॥ सनत्कुमारो भगवान्कृपया गौतमाय च ॥ पुलहाय पुलस्त्याय ददौ चांगिरसे मुदा ॥ ६२ ॥ तथा चंद्राय सूर्याय सूर्यश्चापि यमाय च ॥ यमश्च चित्रगुप्ताय कृपया च पुरा ददौ ॥ ६३ ॥ नित्यं पठिष्यसि स्तोत्रं गोलोकगमनाय वै ॥ साक्षात्पश्यसि भो तात तामेव पार्वतीमिह ॥ ६४ ॥ यस्मै कस्मै न दातव्यं पापिने गोपनं कुरु ॥ नारायणस्य भक्ताय शांताय विदुषे तथा ॥ ६५ ॥ सर्वज्ञाय च विप्राय प्रदातव्यं प्रयत्नतः ॥ विप्राय वृषवाहाय वृषलीपतये तथा ॥ ६६ ॥ शूद्राणां सूपकाराय शूद्रश्राद्धान्नभोजिने ॥ कन्याविक्रयिणे चैव ब्राह्मणाय विशेषतः ॥ ६७ ॥ सर्वसिद्धिं च लभते सिद्धस्तोत्रो भवेद्यदि ॥ दशायुतजपेनैव सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः ॥ ६८ ॥ अग्निस्तंभं जलस्तम्भं मृत्स्तंभं मनसस्तथा ॥ अश्वमेधसहस्राच्च पृथिव्याश्च प्रदक्षिणात्॥ ६९ ॥ स्नानाच्च सर्वतीर्थानां स्तोत्रमेतच्च पुण्यदम् ॥ दत्तं तुभ्यं मया तात मम प्राणसमं व्रज ॥७०॥ स्तवनं कुरु पार्व

त्वाश्चेदानीं मम संसदि ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा नंदस्तुष्टाव पार्वतीम् ॥७१॥ स्तोत्रेणानेन विप्रेंद्र सर्वसंपत्प्रदायिनीम् ॥ वरं तस्मै ददौ दुर्गा गोलोकवासमीप्सितम् ॥७२॥ दुर्लभं परमं ज्ञानं वेदे यन्न श्रुतं मुने ॥ राजेंद्रत्वं गोकुले च कृष्णभक्तिं सुदुर्लभाम् ॥७३॥ तद्दास्यं चापि परतो महत्त्वं सिद्धमेव च ॥ वरं दत्त्वा ययौ दुर्गा संभाष्य शंभुना सह ॥ जग्मुर्देवाश्च मुनयः स्तुत्वा च नंदनंदनम् ॥ ॥ ७४ ॥ उवाच नंदं श्रीकृष्णो व्रज नंद व्रजान्वितः ॥ प्रहृष्टस्त्यक्तमोहश्च बोधेन दुर्लभेन च ॥ ७५ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे श्रीभगवन्नंदसंवादे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ गच्छगच्छ गृहं गच्छ व्रजराज व्रजं व्रज ॥ सर्वतत्त्वं त्वया ज्ञातं दृष्टाश्च मुनयः सुराः ॥ १ ॥ श्रुतं मे धन्यमाख्यानं नानाख्यानं सुदुर्लभम् ॥ दुर्गायाः स्तोत्रराजं च जन्मपापनिकृंतनम् ॥ २ ॥ स्थितं तत्ते निगदितं हर्षेण च सुखेन च ॥ मत्कृतं बालभावेन चापराद्धं च तत्क्षम ॥ ३ ॥ यत्सुखं न कृतं तात पित्रोश्च नृपमंदिरे ॥ कृतं सुखं तत्परं च स्वर्गादपि सुदुर्लभम् ॥ ४ ॥ मदीयं प्रियवाक्यं च प्रह्वत्वं विनयं नयम् ॥ परिहासं बहुतरं यशोदां गोपिकागणम् ॥ ५ ॥ बालकानां समूहं च राधां चापि विशेषतः ॥ एकत्र च स्थितं तेषु बंधुवर्गेषु कर्मणा ॥ ६ ॥ इहैवापि सुखं भुक्त्वा गच्छ गोलोकमुत्तमम् ॥ सार्द्धं यशोदया तात रोहिण्या गोपिकागणैः ॥ ७ ॥ गोपानां बालकैः सार्द्धं वृषभानेन गोपकैः ॥ राधामात्रा कलावत्या राधया सह यास्यसि ॥ ८ ॥ रथानां शतलक्षं च गोलोकादागतं पितः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं हीरहारपरिष्कृतम् ॥ ९ ॥ मणिमाणिक्यमुक्तानां मालाजालविभूषितम् ॥ वह्निशुद्धांशुके रम्यैराच्छन्नं पीतवर्णकैः ॥ १० ॥ पार्षदप्रवरे रम्यैर्वेष्टितं श्वेतचामरैः ॥ सद्रत्नदर्पणे रम्यैर्गोपिकाभिश्च गोपकैः ॥ वेष्टितं च तदारुह्य कौतुकाद्यास्यसि ध्रुवम् ॥ ११ ॥ त्यक्त्वा च पार्थिवं देहं दिव्यदेहं विधाय च ॥ अयोनिसंभवा राधा राधामाता कलावती ॥ १२ ॥ यास्यत्येव हि तेनैव नित्यदेहेन निश्चितम् ॥ पितृणां मानसी कन्या धन्या मान्या कलावती ॥ १३ ॥ धन्या च सीतामाता च दुर्गामाता च मेनका ॥ अयोनिसंभवा दुर्गा तारा सीता च सुन्दरी ॥ १४ ॥

अयोनिसंभवास्ताश्च धन्या मेना कलावती ॥ इत्येवं कथितं तात गोपनीयं सुदुर्लभम् ॥ वरोयं दत्तस्तुभ्यं च मया च दुर्गया तथा ॥ १५ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच व्रजेश्वरः ॥ पुनरेव जगन्नाथं तद्भक्तो भक्तवत्सलम् ॥ १६ ॥ . ,॥ नंद उवाच ॥ ॥ युगानां च चतुर्णां च यंयं धर्मं सनातनम् ॥ क्रमेण कृष्ण विस्तीर्णं कृत्वा मां कथय प्रभो ॥ १७ ॥ कलिशेषे भवेद्यद्यद्गुणदोषं कलेस्तथा ॥ का गतिर्वा पृथिव्याश्च धर्मस्य प्राणिनां तथा ॥१८॥ नंदस्य वचनं श्रुत्वा हृष्टः कमललोचनः ॥ कथां कथितुमारेभे विचित्रां मधुरान्विताम् ॥ १९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरभागे नारायणनारदसंवादेभगवन्नंदसंवादे एकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु नंद प्रवक्ष्यामि सानंदं मानसं यथा ॥ कथां रम्यां सुमधुरां पुराणेषु परिष्कृताम् ॥ १ ॥ परिपूर्णतमो धर्मो धार्मिकाश्च कृते युगे ॥ परिपूर्णतमं सत्यं परिपूर्णतमा दया ॥ २ ॥ अतीव प्रज्वलद्रूपा वेदाश्चत्वार एव च ॥ वेदांगाश्चापि विविधाश्चेतिहासाश्च संहिताः ॥ ३ ॥ पुराणानि सुरम्याणि पंचरात्राणि पंच च ॥ रुचिराणि सुभद्राणि धर्मशास्त्राणि यानि च ॥ ४ ॥ विप्रा वेदविदः सर्वे पुण्यवंतस्तपस्विनः ॥ नारायणं ते ध्यायंति तन्मनस्का जपंति च ॥५॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याश्चतुर्वर्णाश्च वैष्णवाः ॥ शूद्रा ब्राह्मणभृत्याश्च सत्यधर्मपरायणाः ॥ ६ ॥ राजानो धार्मिकाश्चैव प्रजापालनतत्पराः ॥ गृह्णंत्येव प्रजानां च षोडशांशकरान्नृपाः ॥ ७ ॥ करशून्याश्च विप्राश्च पूज्याः स्वच्छंदगामिनः ॥ संततं सर्वसस्याढ्या रत्नाधारा वसुंधरा ॥८॥ गुरुभक्ताश्च शिष्याश्च पितृभक्ताः सुतास्तथा ॥ योषितः पतिभक्ताश्च पतिव्रतपरायणाः ॥९॥ ऋतौ संभोगिनः सर्वे न स्त्रीलुब्धा न लंपटाः ॥ न भयं दस्युचौर्याणां न तत्र पारदारिकाः ॥ १० ॥ तरवः पूर्णफलिनः पूर्णक्षीराश्च धेनवः ॥ बलवन्तो जनाः सर्वे दीर्घाः सौंदर्यसंयुताः ॥ ११ ॥ लक्षवर्षायुषः केचित्पुण्यवंतो ह्यरोगिणः ॥ यथा विप्रा विष्णुभक्तास्त्रिवर्णा विष्णुसेविनः ॥ १२ ॥ जलपूर्णा नदा नद्यः संततं कंदरास्तथा ॥ तीर्थपूताश्चतुर्वर्णास्तपःपूता द्विजातयः ॥ १३ ॥ मनःपूताश्च निखिलाः खलहीनं जगत्त्रयम् ॥ सत्कीर्तिपरिपूर्णं च यशस्यं मंगलान्वितम् ॥ १४ ॥ पितरः सर्वकालेषु तिथिकालेषु देवताः ॥ सर्वकालेष्वतिथ

यः पूजिताश्च गृहेगृहे ॥ १५ ॥ त्रिवर्णा विप्रभक्ताश्च विप्रभोजनतत्पराः ॥ ब्राह्मणस्य मुखं क्षेत्रमनूषरमकंटकम् ॥ १६ ॥ नारायणोत्की र्तनेन हर्षयुक्तास्तदुत्सवे ॥ न देवानां द्विजानां च विदुषां तत्र निंदकाः ॥ १७ ॥ नात्मप्रशंसकाः केचित्सर्वे परगुणोत्सुकाः ॥ न शत्रवो जनानां च सर्वे सर्वहितैषिणः ॥ १८ ॥ पुरुषा योषितश्चापि न हि मूर्खाश्च पंडिताः ॥ न दुःखिनो जनाः सर्वे सर्वेषां रत्न मंदिरम् ॥ १९ ॥ मणिमाणिक्यरत्नौघरत्नस्वर्णसमन्वितम् ॥ न भिक्षुका न रोगार्ताः शोकहीनाश्च हर्षिताः ॥ २० ॥ न हि भूष णहीनाश्च नरा नार्यश्च केचन ॥ न पापिनो न धूर्ताश्च न क्षुधार्ता न कुत्सिताः ॥ २१ ॥ जराहीनाः प्राणिनश्च शश्वद्यौवनसंस्थि ताः ॥ आधिव्याधिविहीनाश्च निर्विकाराश्च देहिनः ॥ २२ ॥ यदुक्तो वै सत्ययुगे धर्मः सत्यं दयादिकम् ॥ पादहीनश्च त्रेतायां स त्यार्द्धं द्वापरेपि च ॥ २३ ॥ धर्मैकपाच्च प्रथमे कलेश्चापि कृशोऽबलः ॥ दुष्टानां दस्युचौर्याणामंकुरः प्रभवेद्व्रज ॥२४॥ अधर्मनिरताः केचिद्भीताः संगोपिनस्तथा ॥ भीता गुप्ताश्च पुंश्चल्यो भीताश्च पारदारिकाः ॥ २५ ॥ धर्मिष्ठानां भयं शश्वदधर्मिष्ठाश्च कंपिताः ॥ स्वल्पधर्मरता भूपाः स्वल्पवेदरता द्विजाः ॥ २६ ॥ व्रतधर्मरताः केचित्सर्वे स्वच्छंदगामिनः ॥ यावत्तिष्ठंति तीर्थानि यावत्तिष्ठंति साधवः ॥ २७ ॥ यावत्तिष्ठंति ग्रामाणां देवाः शास्त्राणि पूजनम् ॥ तावत्किंचित्तपः सत्यं स्वर्गधर्मांश एव च ॥ २८ ॥ कलेर्दोषनि धेस्तात गुण एको महानपि ॥ मानसं च भवेत्पुण्यं सुकृतं न हि दुष्कृतम् ॥ २९ ॥ तीर्थादिके गते तात नष्टो धर्मांश एव च ॥ कलारूपश्च धर्मश्च यथा कुह्वां निशाकरः ॥ ३० ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ तीर्थान्येतानि सर्वाणि तिष्ठंत्येव कियद्दिनम् ॥ साध वो ग्राम्यदेवाश्च शास्त्राण्येतानि वत्सक ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ कलौ दशसहस्राणि हरिस्तिष्ठति मेदिनीम् ॥ देवा नां प्रतिमा पूज्या शास्त्राणि च पुराणकम् ॥ ३२ ॥ तदर्धमपि तीर्थानि गंगादीनि सुनिश्चितम् ॥ तदर्धं ग्रामदेवाश्च वेदाश्च विदु षामपि ॥ ३३ ॥ अधर्मः परिपूर्णश्च तदंते च कलौ पितः ॥ एकवर्णा भविष्यंति वर्णाश्चत्वार एव च ॥ ३४ ॥ न मंत्रपूतोद्वाहश्च न हि सत्यं न च क्षमा ॥ स्त्रीस्वीकाररतो नित्यं ग्राम्यधर्मप्रधानतः ॥३५॥ न यज्ञसूत्रं तिलकं ब्राह्मणानां च नित्यशः ॥ संध्याशास्त्रवि

हीनाश्च विप्रवंशाः श्रुता अपि ॥३६॥ सर्वैः सार्द्धं च सर्वेषां भक्षणं नियमच्युतम् ॥ अभक्ष्यभक्षा लोकाश्च चतुर्वर्णाश्च लंपटाः ॥३७॥ नारीषु न सती काचित्पुंश्चली च गृहेगृहे ॥ करोति तर्जनं कांतं भृत्यतुल्यं च कंपितम् ॥ ३८ ॥ जाराय दत्त्वा मिष्टान्नं तांबूलं वस्त्रचंदनम् ॥ न ददात्येव चाहारं स्वामिने दुःखिने पितः ॥३९॥ पुत्रेण भर्त्सितस्तातः शिष्येण भर्त्सितो गुरुः ॥ प्रजाभिस्ताडितो भूपो भूपेन ताडिताः प्रजाः ॥४०॥ दस्युचोरैश्च दुष्टैश्च शिष्टाश्च परिपीडिताः ॥ सस्यहीना च वसुधा क्षीरहीनाश्च धेनवः ॥४१॥ स्वल्पक्षीरे घृतं नास्ति नवनीतं च नित्यंशः ॥ सत्यहीना जनाः सर्वे नित्यं मिथ्या वदंति च ॥४२॥ शौचसंध्याशास्त्रहीना ब्राह्मणा वृषवाहकाः ॥ सूपकाराश्च शूद्राणां शूद्राणां शवदाहकाः ॥४३॥ शूद्रस्त्रीनिरताः शश्वच्छूद्रा विप्रवधूरताः ॥ खादंति यस्य विप्रस्य भक्ष्यं च परिपाचकाः ॥ ॥४४॥ मातुः परां तस्य पत्नीं शूद्रा गृह्णंति लंपटाः ॥ भृत्यश्च हत्वा राजानं स्वयं राजा भविष्यति ॥४५॥ नारी हत्वा पतिं कामाद्भजेज्जारं च कौतुकात् ॥ पुत्रश्च पितरं हत्वा स्वयं भूपो भविष्यति ॥ ४६ ॥ सर्वे स्वच्छंदनिरताः शिश्नोदरपरायणाः ॥ वंखरा व्याधियुक्ताश्च कुत्सिताश्च कुचेलकाः ॥ ४७ ॥ विक्षुण्णमंत्रलिप्ताश्च मिथ्यायंत्रप्रचारकाः ॥ जातिहीनाश्च गुरवो वयोहीनाश्च निंदकाः ॥ ॥ ४८ ॥ राजानश्चापि म्लेच्छाश्च यवना धर्मनिंदकाः ॥ सत्कीर्तिमपि साधूनां कुर्वंत्युन्मूलनं मुदा ॥ ४९ ॥ पितृदेवद्विजातीनामतिथीनां च नित्यशः ॥ पूजा नास्ति गुरूणां च पित्रोश्च पूजनं स्त्रियाः ॥ ५० ॥ स्त्रीबंधूनां गौरवं च स्त्रीणां च सततं पितः ॥ चोरः सत्कुलजातिश्च ब्राह्मणो देवहारकः ॥ ५१ ॥ मानं वहंति लोभेन युगे धर्मेण कौतुकात् ॥ देवायतनहीनं च जगत्सर्वं भयाकुलम् ॥ ॥ ५२ ॥ अराजकं च दुर्नीतं संततं कलिदोषतः ॥ बुभुक्षिताः कुचेलाश्च दरिद्रा व्याधिनो नराः ॥ ५३ ॥ कपर्दकट्टाध्यक्षो राजेन्द्रो हि वटेश्वरः ॥ वृद्धांगुष्ठसमा लोका वृक्षाः शाकसमास्तथा ॥ ५४ ॥ तालानां नारिकेराणां पनसानां तथैव च ॥ फलानि सर्षपाण्येव तत्क्षुद्रं च ततः परम् ॥ ५५ ॥ जलभाजनपात्रेण सस्येन वाससा तथा ॥ विहीनं मंदिरं सर्वं गृहाणामपरिष्कृतम् ॥ ५६ ॥ गंधकेन परिवृतं दीपहीनं तमोयुतम् ॥ हिंस्रजंतुभयाद्भीता जनाः सर्वे च पापिनः ॥ ५७ ॥ सर्वे च फललोभिष्ठाः पुंश्चल्यः कलह

प्रियाः ॥ रूपवत्यो न कामिन्यो नराश्चापि न रूपिणः॥५८॥नद्यो नदाः कंदराश्च तडागाश्च सरोवराः ॥ जलपद्मविहीनाश्च जलहीना घनास्तथा॥५९॥अपत्यहीना नार्यश्च कामुक्यो जारसंयुताः ॥ अश्वत्थच्छेदिनः सर्वे वृक्षहीना वसुंधरा॥६०॥फलहीनाश्च तरवःशाखा स्कंधविहीनकाः ॥ फलानि स्वादुहीनानि चान्नानि च जलानि च ॥६१॥ मानवाः कूटवक्तारो निर्दया धर्मवर्जिताः ॥ तदंते द्वादशा दित्याः संहरिष्यंति मानवान् ॥ ६२॥ सर्वाञ्जंतूंश्च तापेन बहुवृष्ट्या व्रजेश्वर ॥ अवशिष्टा च पृथिवी कथामात्रावशेषिता ॥ ६३ ॥ कलौ गते च पृथिवी क्षेत्रं वर्षागते तथा ॥ पुनः सत्यप्रवृत्तिश्च भविष्यति क्रमेण वै ॥६४॥ इत्येवं कथितं सर्वं गच्छ तात व्रजं सुखम् ॥ अहं दुग्धमुखो बालः पुत्रस्ते कथयामि किम् ॥ ६५ ॥ नवनीतं घृतं दुग्धं दधि तक्रं परिष्कृतम् ॥ स्वस्तिकं शुभकर्माहं मिष्टान्नं च सुधोपमम् ॥ ६६ ॥ मिष्टद्रव्यं च यत्किंचित्पितृदेवनिमित्तकम् ॥ भुक्तं बलाच्च तत्सर्वं बालानां रोदनं बलम् ॥ ६७ ॥ तत्क्षमस्वापराधं मे बालदोषः पदेपदे ॥ त्वं पिता तव पुत्रोहं यशोदा जननी मम ॥ ६८ ॥ मदीयं परिहासं च यशोदां रोहिणीं वद ॥ कुमारास्याच्छ्रुतं सर्वं सोहमित्येवमीप्सितम् ॥ ६९ ॥ कीर्तयिष्यसि तत्सर्वं सर्वं गोकुलवासिनम् ॥ कालः करोति संसर्गं बंधूनां बंधुभिः सह ॥ ७० ॥ कालः करोति विच्छेदं विरोधं प्रीतिमेव च ॥ कालः सृष्टिं च कुरुते कालश्च परिपालनम् ॥ ७१ ॥ कालः करोति सानंदं कालः संहरते प्रजाः ॥ सुखं दुःखं भयं शोकं जरां मृत्युं च जन्म च ॥ ७२ ॥ सर्वं कर्मानुरोधेन काल एव करोति च ॥ सर्वं कालकृतं तात विस्मयं न व्रज व्रज ॥ ७३ ॥ कुतस्त्वं गोकुले वैश्यो नंदो वैश्याधिपो नृपः ॥ वसुदेवसुतोहं च मथुरायामहो कुतः॥ ॥ ७४ ॥ पित्रा मे कंसभीतेन त्वद्गृहे च समर्पितः ॥ पितुः परः पिता त्वं च माता मातुः परापि वा ॥ ७५ ॥ मया दत्तेन ज्ञानेन पार्वत्या च व्रजेश्वर ॥ त्यज मोहं महाभाग गच्छ तात सुखं गृहम् ॥ ७६ ॥ ॥ नंद उवाच ॥ ॥ स्मर वृन्दावनं तात रम्यं पुण्यं महोत्सवम् ॥ गोकुलं गोकुलं रम्यं सुन्दरं यमुनातटम् ॥७७॥ रमणीनां सुरम्यं च तत्प्रियं रासमंडलम् ॥ गोपालिका गोपबालान्यशोदां रोहिणीं प्रियाम् ॥ ७८ ॥ प्राणाधिकां राधिकां न कथं स्मरसि पुत्रक ॥ वारमेकं स्वल्पदिनं गोकुलं गच्छ वत्सक ॥ ७९ ॥

इत्येवमुक्त्वा नंदश्च क्रोडे कृष्णं चकार सः ॥ नेत्राश्रुणा च पूर्णेन तं सिषेच शुचान्वितः ॥ ८० ॥ चुचुंब तद्गंडयुगं कृत्वा वक्षसि मोहतः ॥ सानंदः परमानंदो भगवांस्तमुवाच सः ॥ ८१ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरभागे नारायण नारदसंवादे नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ निषेकेन परिष्वंगो विभेदस्तेन वा भवेत् ॥ क्षणेन दर्शनं तेन निषेकः केन वार्यते ॥१॥ गमनागमनार्थं चाप्युद्धवः कथयिष्यति ॥ प्रस्थापयामि तं शीघ्रं विज्ञास्यसि ततः पितः ॥ २ ॥ यशोदां रोहिणीं चैव गोपिकां गोपबालकान् ॥ प्राणाधिकां राधिकां तां गत्वा संबोधयिष्यति ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वसुदेवश्च देवकी ॥ बलदेवश्चोद्धवश्च तथाक्रूरश्च सत्वरम् ॥ ४ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ नंद त्वं बलवान्ज्ञानी सद्बंधुश्च सखा मम ॥ त्यज मोहं गृहं गच्छ वत्सस्तेयं यथा मम ॥ ५ ॥ द्वारभूता गोकुलाच्च मथुरा नास्ति बांधवः ॥ महोत्सवे सदानंदे नंद द्रक्ष्यसि पुत्रकम् ॥ ६ ॥ ॥ श्रीदेवक्युवाच ॥ ॥ यथायमावयोः पुत्रस्तथैव भवतो ध्रुवम् ॥ सालसः केन हे नंद शुचा देहो हि लक्ष्यते ॥ ७ ॥ एकाद शाब्दं सबलः स्थित्वा ते मंदिरे सुखम् ॥ कथं स्वल्पदिनेनैव शोकग्रस्तो भविष्यसि ॥ ८ ॥ तिष्ठ पुत्रेण सार्द्धं च मथुरायां कियद्दिनम् ॥ पूर्णचंद्राननं पश्य जन्म त्वं सफलं कुरु ॥ ९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ गच्छोद्धव सुखं भद्रं भविष्यति तव प्रियम् ॥ प्रहर्षं गोकुलं गत्वा यशोदां रोहिणीं प्रसूम् ॥ १० ॥ गोपबालसमूहं च राधिकां गोपिकागणम् ॥ प्रबोधयाध्यात्मिकेन मद्दत्तेन च शुच्छिंदा ॥ ११ ॥ नंदस्तिष्ठतु सानंदं मन्मातुराज्ञया शुचा ॥ नंदस्थितिं मद्विनयं यशोदां कथयिष्यसि ॥ १२ ॥ इत्येवमुक्त्वा श्रीकृष्णः पित्रा मात्रा बलेन च ॥ अक्रूरेण समं तूर्णं ययावभ्यंतरं गृहम् ॥ १३ ॥ उद्धवो रजनीं स्थित्वा मथुरायां च नारद ॥ प्रभाते प्रययौ शीघ्रं रम्यं वृन्दावनं वनम् ॥ १४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरभागे नारायणनारदसंवादे एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णप्रेरितो हृष्टः प्रणम्य च गणेश्वरम् ॥ स्मरन्नारायणं शंभुं दुर्गां लक्ष्मीं सरस्वतीम् ॥ १ ॥ गंगां च मनसि ध्यत्वा दिगीशं तं महेश्वरम् ॥ प्रजगामो

बालश्चैव दृष्ट्वा मंगलसूचकम् ॥ २ ॥ शुश्राव दुंदुभिं घंटानादं शंखध्वनिं तथा ॥ हरिशब्दं च संगीतं शुश्राव मंगलध्वनिम् ॥ ३ ॥ पतिपुत्रवतीं साध्वीं प्रदीपं माल्यदर्पणम् ॥ परिपूर्णतमं कुंभं दधिलाजफलानि च ॥ ४ ॥ दूर्वांकुरं शुक्लधान्यं रजतं कांचनं मधु ॥ ब्राह्मणानां समूहं च कृष्णसारं वृषं घृतम् ॥५॥ सद्योमांसं गजेंद्रं च नृपेंद्रं श्वेतघोटकम् ॥ पताकां नकुलं चाषं शुक्लं पुष्पं च चंदनम् ॥ ॥ ६ ॥ दृष्ट्वैवं पथि कल्याणं प्राप वृंदावनं वनम् ॥ ददर्श पुरतो वृक्षं भांडीरवटमक्षयम् ॥ ७ ॥ स्निग्धपूर्णं रक्तवर्णं पुण्यदं तीर्थमीप्सितम् ॥ सुवेषान्बालकांश्चैव रक्तभूषणभूषितान् ॥ ८ ॥ वदतो बलकृष्णेति रुदतश्च शुचान्वितान् ॥ तानाश्वास्य ययौ दूरं प्रविश्य नगरं मुदा ॥ ९ ॥ ददर्श नंदशिबिरं रचितं विश्वकर्मणा ॥ मणिरत्नविनिर्माणं मुक्तामाणिक्यहीरकैः ॥ ॥ १० ॥ परिच्छन्नं मनोरम्यं सद्रत्नकलशान्वितम् ॥ द्वारं चित्रं विचित्राढ्यं दृष्ट्वा च प्रविवेश सः ॥ ११ ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं तस्थौ तत्रांगणे मुदा ॥ यशोदा रोहिणी शीघ्रं पप्रच्छ कुशलं परम् ॥ १२ ॥ आसनं च जलं गां च मधुपर्कं ददौ मुदा ॥ क्व नंदः क्व बलः कृष्णः सत्यं तत्कथयोद्धव ॥ १३ ॥ उद्धवः कथयामास सर्वं भद्रं क्रमेण च ॥ सार्द्धं च बलकृष्णाभ्यां नंदः सानंदपूर्वकम् ॥ १४ ॥ आयास्यति विलंबेन कृष्णोपनयनावधि ॥ युष्माकं कुशलं तत्त्वं विज्ञाय विधिपूर्वकम् ॥ १५ ॥ अहं यास्यामि मथुरां यशोदे शृणु सांप्रतम् ॥ श्रुत्वा मंगलवार्तां च यशोदा रोहिणी मुदा ॥ १६ ॥ ब्राह्मणाय ददौ रत्नं सुवर्णं वस्त्रमीप्सितम् ॥ उद्धवं भोजयामास मिष्टान्नं च सुधोपमम् ॥ १७ ॥ मणिश्रेष्ठं च रत्नं च ददौ तस्मै च हीरकम् ॥ वाद्यं च वादयामास भद्रं नानाविधं तथा ॥ १८ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास कारयामास मंगलम् ॥ वेदांश्च पाठयामास परमानंदपूर्वकम् ॥ १९ ॥ शंकरं पूजयामास विप्रद्वारा परं विभुम् ॥ नानोपहारैर्नैवेद्यैः पुष्पधूपप्रदीपकैः ॥ २० ॥ चंदनैर्वस्त्रतांबूलैर्मधुगव्यघृतादिभिः ॥ भवानीं पूजयामास श्रीवृन्दारण्यदेवताम् ॥ २१ ॥ षोडशोपचारैर्द्रव्यैश्च बलिभिर्विविधैर्मुने ॥ महिषाणां शतं शुद्धं छागलानां सहस्रकम् ॥ २२ ॥ मेषाणामयुतं शुद्धं शुक्लमादाय पंचकम् ॥ ब्राह्मणेभ्यः स्वर्णशतं धेनूनां च शतं तथा ॥ २३ ॥ प्रददौ दक्षिणां तूर्णं कृष्णकल्याणहेतवे ॥ उद्धवं पूज

प्रणनाम सादरं च पुनःपुनः ॥ २४ ॥ दृष्ट्वाऽस्य यशोदां च रोहिणीं गोपबालकान् ॥ वृद्धान्गोपालिकाः सर्वाः प्रययू रासमंडलम् ॥ २५ ॥ ददर्श रासं रुचिरं चंद्रमंडलवर्तुलम् ॥ श्रीरामकदलीस्तंभशतकैरुपशोभितम् ॥ २६ ॥ युक्तैश्च स्निग्धवसनैश्चंदनानां च पल्लवैः ॥ पट्टसूत्रनिबद्धैश्च श्रीयुक्तमाल्यजालकैः ॥ २७ ॥ दधिलाजफलैः पट्टैः पुष्पैर्दूर्वांकुरैरपि ॥ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमैः परिसंस्कृतम् ॥ २८ ॥ वेष्टितं रक्षितं यत्नाद्गोपिकानां त्रिकोटिभिः ॥ त्रिलक्षैः सुंदरै रम्यैः संसिक्तं रतिमंदिरैः ॥ २९ ॥ लक्षगोपैः परिवृतं कृष्णागमनशंकितैः ॥ यमुनां दक्षिणां कृत्वा प्रययौ मालतीवनम् ॥ ३० ॥ चंदनानां चंपकानां यूथिकानां तथैव च ॥ केतकीमाधवीनां च वनं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ ३१ ॥ बकुलानां वंजुलानामशोकानां च काननम् ॥ मल्लिकानां पलाशानां शिरीषाणां तथैव च ॥ ३२ ॥ धात्रीणां कांचनानां च कर्णिकानां वनं तथा ॥ नागेश्वराणां विपिनं लवंगानां तथैव च ॥ ३३ ॥ वनं च शालतालानां हिंतालानां वनं तथा ॥ पनसानां रसालानां लांगलीनां मनोहरम् ॥ ३४ ॥ मंदारकाननं रम्यं वामं कृत्वा च सत्वरम् ॥ दृष्ट्वा कुंदवनं रम्यं संप्राप्य मधुकाननम् ॥ ३५ ॥ पुंस्कोकिलानां शब्देन मधुरेण समन्वितम् ॥ मधुव्रतसमूहानां मधुरध्वनिपूरितम् ॥ ३६ ॥ वन्यवृक्षैः परिवृतं माध्वीकाधारमीप्सितम् ॥ वातेन वन्यपुष्पाणां परितः सुरभीकृतम् ॥ ३७ ॥ तद्दृष्ट्वा राजमार्गेण यशोदोक्तेन सांप्रतम् ॥ ययौ शीघ्रं निरुद्विग्नं रहस्यं बदरीवनम् ॥ ३८ ॥ श्रीफलानां च निंबानां नारिंगाणां वनं तथा ॥ पद्मानां कसीराणां तुलसीनां च काननम् ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वा रक्तिमवर्णं च सुपक्वफलमीप्सितम् ॥ तदेव वामतः कृत्वा विवेश कदलीवनम् ॥ ४० ॥ अतीव निर्जने रम्ये ददर्श राधिकाश्रमम् ॥ मणींद्राणां च प्राकारं परिखादुर्गवेष्टितम् ॥ ४१ ॥ अत्यगम्यं रिपूणां च विज्ञानां सुगमं सुखम् ॥ ॥ गोप्यं संकेतमार्गं च रक्षकैः परिरक्षितम् ॥ ४२ ॥ नानाचित्रविचित्राढ्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ मणींद्रसारग्रथितं [illegible]रोज्ज्वलं परम् ॥ ४३ ॥ रत्नेंद्रसाररचितं रत्नस्तंभैः सुशोभितम् ॥ रत्नसोपानसंसक्तमंदिरेण मनोहरम् ॥ ४४ ॥ अमूल्यरत्नरचितं कलशैः परिशोभितम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाभिश्च पताकाभिः परिष्कृतम् ॥ ४५ ॥ सद्रत्नदर्पणोत्कृष्टं पर्वितं चेतसा

[illegible] ॥ [illegible] सिंहद्वारं च शुभं रत्नकपाटकैः ॥ ४६ ॥ द्वारोपरि विचित्रं च रम्यं वृन्दावनं वनम् ॥ कदंबकाननं रम्यं तत्[illegible] [illegible]तम् ॥ ४७ ॥ विश्वकर्मविरचितं सुरम्यं रासमंडलम् ॥ नानारत्नकुटीरं च गोपगोपीसमन्वितम् ॥ ४८ ॥ रक्षितं गोपिकालक्षै र्वेत्रहस्तैर्मनोहरैः ॥ स्वच्छंदाचरणैः शश्वदमितैर्बलिभिर्मुदा ॥ ४९ ॥ तद्द्वारं पुरतो दृष्ट्वा विलंघ्य च जगाम सः ॥ द्वितीयं द्वारमुल्लंघ्य तस्मादुत्तममीप्सितम् ॥ ५० ॥ द्वारं चतुर्थं संप्राप्य सर्वस्माच्च विलक्षणम् ॥ तत्पश्चात्पंचमं द्वारं ददर्श चित्रमुत्तमम् ॥ ५१ ॥ द्वार षट्कं च प्रययौ सर्वत्र रुचिरं परम् ॥ रामरावणयोर्युद्धं भित्तिचित्रं मनोहरम् ॥ ५२ ॥ दशावतारं विष्णोश्च कृत्रिमं रासमंडलम् ॥ यमुनां जलकेलिं च रचितां विश्वकर्मणा ॥ ५३ ॥ गोपिकानां सहस्रेण षष्ठं द्वारं च रक्षितम् ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणभूषणैर्भूषितेन च ॥५४॥ सद्रत्नदंडहस्तेन हीरकैर्भूषितेन च ॥ मणींद्रमुक्तामाणिक्यहीरहारान्वितेन च ॥५५॥ माधवी तत्प्रधाना सा पप्रच्छ सांप्रतं शिवम् ॥ ददौ प्रत्युत्तरं सर्वं क्रमेण च स उद्धवः ॥ ५६ ॥ गत्वा विज्ञापयामास राधाप्रियसखीगणम् ॥ सा माधवी महाहृष्टा तत्र संस्थाप्य तं मुदा ॥ ५७ ॥ श्रुत्वा मंगलवार्तां च राधाप्रियसखीगणैः ॥ कृत्वा शंखध्वनिं घंटामृदंगपटहस्वनम् ॥ ५८ ॥ कृत्वा निर्मंछनं शीघ्रमुद्धवं प्रियमागतम् ॥ दृष्ट्वा प्रवेशयामास राधाभ्यंतरमुत्तमम् ॥ ५९ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं गत्वा मंदिरमुत्तमम् ॥ ददर्श पुरतो राधां कृशां चंद्रकलोपमाम् ॥ ६० ॥ सुपक्वपद्मनेत्रां च शयानां शोकमूर्छिताम् ॥ रुदंतीं रक्तवदनां क्लिष्टां च त्यक्तभूषणाम् ॥ ॥ ६१ ॥ निश्चेष्टां च निराहारां सुवर्णवर्णकुंडलाम् ॥ शुष्किताधरकंठां च किंचिन्निश्वाससंयुताम् ॥ ६२ ॥ प्रणनाम च तां दृष्ट्वा भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ पुलकांचितसर्वांगो भक्त्या भक्तः स उद्धवः ॥ ६३ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ वंदे राधापद्मांभोजं ब्रह्मादिसुरवंदितम् ॥ यत्कीर्तिकीर्तनेनैव पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ६४ ॥ नमो गोकुलवासिन्यै राधिकायै नमोनमः ॥ शतशृंगनिवासिन्यै चंद्रवत्यै नमोनमः ॥ ६५ ॥ तुलसीवनवासिन्यै वृंदारण्यै नमोनमः ॥ रासमंडलवासिन्यै रासेश्वर्यै नमोनमः ॥ ६६ ॥ विरजातीरवासिन्यै [illegible] च नमोनमः ॥ वृंदावनविलासिन्यै कृष्णायै च नमोनमः ॥ ६७ ॥ नमः कृष्णप्रियायै च शांतायै च नमोनमः ॥

कृष्णवक्षःस्थितायै च तत्प्रियायै नमोनमः ॥ ६८ ॥ नमो वैकुंठवासिन्यै महालक्ष्म्यै नमोनमः ॥ विद्याधिष्ठातृदेव्यै च सरस्वत्यै नमोनमः ॥ ६९ ॥ सर्वैश्वर्याधिदेव्यै च कमलायै नमोनमः ॥ पद्मनाभप्रियायै च पद्मायै च नमोनमः ॥ ७० ॥ महाविष्णोश्च मात्रे च पराद्यायै नमोनमः ॥ नमः सिंधुसुतायै च मर्त्यलक्ष्म्यै नमोनमः ॥ ७१ ॥ नारायणप्रियायै च नारायण्यै नमोनमः ॥ नमोस्तु विष्णुमायायै वैष्णव्यै च नमोनमः ॥ ७२ ॥ महामायास्वरूपायै संपदायै नमोनमः ॥ नमः कल्याणरूपिण्यै शुभायै च नमोनमः ॥ ७३ ॥ मात्रे चतुर्णां वेदानां सावित्र्यै च नमोनमः ॥ नमो दुर्गविनाशिन्यै दुर्गादेव्यै नमोनमः ॥ ७४ ॥ तेजःसुसर्वदेवानां पुरा कृतयुगे मुदा ॥ अधिष्ठानकृतायै च प्रकृत्यै च नमोनमः ॥ ७५ ॥ नमस्त्रिपुरहारिण्यै त्रिपुरायै नमोनमः ॥ सुन्दरीषु च रम्यायै निर्गुणायै नमोनमः ॥ ७६ ॥ नमो निद्रास्वरूपायै निर्गुणायै नमोनमः ॥ नमो दक्षसुतायै च नमः सत्यै नमोनमः ॥ ॥ ७७ ॥ नमः शैलसुतायै च पार्वत्यै च नमोनमः ॥ नमोनमस्तपस्विन्यै ह्युमायै च नमोनमः ॥ ७८ ॥ निराहारस्वरूपायै ह्यपर्णायै नमोनमः ॥ गौरीलोकविलासिन्यै नमो गौर्यै नमोनमः ॥ ७९ ॥ नमः कैलासवासिन्यै माहेश्वर्यै नमोनमः ॥ निद्रायै च दयायै च श्रद्धायै च नमोनमः ॥ ८० ॥ नमो धृत्यै क्षमायै च लज्जायै च नमोनमः ॥ तृष्णायै क्षुत्स्वरूपायै स्थितिकर्त्र्यै नमोनमः ॥ ॥ ८१ ॥ नमः संहाररूपिण्यै महामार्यै नमोनमः ॥ भयायै चाभयायै च मुक्तिदायै नमोनमः ॥ ८२ ॥ नमः स्वधायै स्वाहायै शांत्यै कांत्यै नमोनमः ॥ नमस्तुष्ट्यै च पुष्ट्यै च दयायै च नमो नमः ॥ ८३ ॥ नमो निद्रास्वरूपायै श्रद्धायै च नमोनमः ॥ क्षुत्पिपासास्वरूपायै लज्जायै च नमोनमः ॥ ८४ ॥ नमो धृत्यै क्षमायै च चेतनायै नमोनमः ॥ सर्वशक्तिस्वरूपिण्यै सर्वमात्रे नमोनमः ॥ ८५ ॥ नमो दाहस्वरूपायै भद्रायै च नमोनमः ॥ शोभायै पूर्णचंद्रे च शरत्पद्मे नमोनमः ॥ ८६ ॥ नास्ति भेदो यथा देवि दुग्धधावल्ययोः सदा ॥ यथैव गंधभूम्योश्च यथैव जलशैत्ययोः ॥ ८७ ॥ यथैव शब्दनभसोर्ज्योतिःसूर्यकयोर्यथा ॥ लोके वेदे पुराणे च राधामाधवयोस्तथा ॥ ८८ ॥ चेतनं कुरु कल्याणि देहि मामुत्तरं सति ॥ इत्युक्त्वा चोद्धवस्तत्र प्रणनाम पुनः पुनः ॥ ८९ ॥ इत्युद्धवकृतं

स्तोत्रं यः पठेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यंते हरिमंदिरम् ॥ ९० ॥ न भवेद्बंधुविच्छेदो रोगः शोकः सुदारुणः ॥
प्रोषिता स्त्री लभेत्कांतं भार्याभेदी लभेत्प्रियाम् ॥ ९१ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनो लभते धनम् ॥ निर्भूमिर्लभते भूमिं प्रजाहीनो
लभेत्प्रजाम् ॥ ९२ ॥ रोगाद्विमुच्यते रोगी बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आपदः ॥ अस्पष्टकीर्तिः
सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ॥ ९३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे राधास्तोत्रे
द्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उद्धवस्तवनं श्रुत्वा चेतनां प्राप्य राधिका ॥ विलोक्य कृष्णाकारं
च तमुवाच शुचान्विता ॥ १ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ किन्नाम भवतो वत्स केन वा प्रेरितो भवान् ॥ आगतो वा कुत इति ब्रूहि
मां केन हेतुना ॥ २ ॥ कृष्णाकृतिस्त्वं सर्वांगैर्मन्ये त्वां कृष्णपार्षदम् ॥ कृष्णस्य कुशलं ब्रूहि बलदेवस्य सांप्रतम् ॥३॥ नंदस्तिष्ठति
तत्रैव हेतुना केन तद्वद ॥ समायास्यति गोविंदो रम्य वृन्दावन वनम् ॥ ४ ॥ पुनर्द्रक्ष्यामि तस्यैव पूर्णचंद्रमुखं शुभम् ॥ पुनः क्रीडां
करिष्यामि तेनाहं रासमंडले ॥ ५ ॥ जले च विहरिष्यामि पुनर्वा सखिभिः सह ॥ श्रीनंदनंदनांगे च पुनर्दास्यामि चंदनम् ॥ ६ ॥
॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ उद्धवेत्यभिधानं मे क्षत्रियोहं वरानने ॥ प्रेषितः शुभवार्तार्थं कृष्णेन परमात्मना ॥७॥ तवांतिकं समायातः पार्ष
दोहं हरेरपि ॥ कृष्णस्य बलदेवस्य शिवं नंदस्य सांप्रतम् ॥८॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ अस्ति तद्यमुनाकूलं सुगंधि मंदनोस्ति सः ॥
तस्य केलिकदंबानां मूलमस्त्येव सांप्रतम् ॥ ९ ॥ पुण्यं वृन्दावनं रम्यं तद्विद्यमानभीप्सितम् ॥ पुंस्कोकिलानां विरुतं तल्पं चंदनच
र्चितम् ॥१०॥ चतुर्विधं च भोज्यं च मधुपानं च सुन्दरम् ॥ दुरंतो दुःखदोप्यस्ति पापिष्ठो मन्मथस्तथा ॥ ११ ॥ ते च रत्नप्रदीपाश्च
ज्वलंति रासमंडले ॥ मणींद्रसारनिर्माणमस्त्येवं रतिमंदिरम् ॥१२॥ गोपांगनागणोस्त्येव पूर्णचंद्रोस्ति शोभितः ॥ सुगंधिपुष्परचितं
तल्पं चंदनचर्चितम् ॥१३॥ तांबूलं रतिभोगार्हं कर्पूरादिसुसंस्कृतम् ॥ सुगंधिमालतीमाल्यं श्वेतचामरदर्पणम् ॥१४॥ मुक्तामाणिक्यसं
सक्तहरिहारंमनोहरम् ॥ नानोपकाननं रम्यं रम्यक्रीडासरोवरम् ॥१५॥ सुगंधिपुष्पोद्यानं च पद्मश्रेणीमनोहरम् ॥ अस्त्येवं सर्वविभवः

[illegible]ः कुतो मम ॥ १६ ॥ हा कृष्ण हा रमानाथ क्वासि मे प्राणवल्लभ ॥ क्व वापराधो दास्याश्च दासीदोषः पदेपदे ॥ १७ ॥ इत्येवमुक्त्वा सा देवी पुनर्मूर्च्छामवाप सा ॥ चेतनां कारयामास पुनरेव स उद्धवः ॥ तां दृष्ट्वा परमाश्चर्यं मेने क्षत्रियपुंगवः ॥ १८ ॥ सखीभिः सप्तभिः शश्वत्सेवितां श्वेतचामरैः ॥ गोपीनां च त्रिलक्षैश्च सुप्रियः प्रियसेविताम् ॥ १९ ॥ दिवानिशं वेष्टितां च गोपीनां शतकोटिभिः ॥ काचित्कज्जलहस्ता च काचिन्माल्यधरापरा ॥ २० ॥ काचित्सिंदूरहस्ता च काचिद्गोरोचनाकरा ॥ काचिच्चंदनपात्रं च हस्ते कृत्वा च तिष्ठति ॥ २१ ॥ काचिद्दर्पणहस्ता च काचित्कुंकुमवाहिका ॥ कस्तूरीपात्रमिष्टं च काचिद्वहति तत्र वै ॥ २२ ॥ काचिच्चंपकपात्रं च करे धृत्वा च तिष्ठति ॥ मधुभिर्मधुरैः पूर्णपात्रं धृत्वा शुचान्विता ॥ २३ ॥ काचित्सुगंधि तैलं च गृहीत्वा परितिष्ठति ॥ काचिद्वहति तांबूलं कर्पूरादिसुवासितम् ॥२४॥ काचिद्वासितमिष्टं च जलं धृत्वा च तिष्ठति ॥ क्रीडापुत्तलिकां काचिच्चित्राढ्यां परिरक्षति ॥ २५ ॥ काचिद्वहति कंदुकं काचिच्च रत्नभूषणम् ॥ वह्निशुद्धांशुकं काचिदमूल्यं परिरक्षति ॥ २६ ॥ काचिद्रस्योपहारं च गृहीत्वा परिवर्तते ॥ काचिच्च केशवेशार्थं करोति माल्यमीप्सितम् ॥ २७ ॥ काचित्कंकतिकां धृत्वा पुरतः परितिष्ठति ॥ काचिद्यावकहस्ता च काचिद्धात्रीरसं मुदा ॥ २८ ॥ दूरतोपि वहत्येवं भीता च परितिष्ठति ॥ काचिद्भीता भिया स्तौति काचिद्रोदिति शोकतः ॥ २९ ॥ काचित्तां बोधयत्येव विदग्धा विरहातुराम् ॥ काचिदुत्तापतप्ता च स्निग्धतल्पे मनोहरे ॥ ॥ ३० ॥ स्थापयेद्दाहदूरार्थं स्निग्धपद्मदले शुभे ॥ एवंभूतां च तां दृष्ट्वा चोवाच पुनरुद्धवः ॥ सुप्रियं कर्णपीयूषं विनयेन च भीतवत् ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ जाने त्वां देवदेवीशां सुस्निग्धां सिद्धयोगिनीम् ॥ ३२ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपां च मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ श्रीदामशापाद्धरणीं प्राप्तां गोलोककामिनीम् ॥ ३३ ॥ कृष्णप्राणाधिकां देवीं तद्वक्षःस्थलवासिनीम् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपां च मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ ३४ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि शुभवार्तामभीप्सिताम् ॥ सुस्थिरं सखिभिः सार्द्धं हृदयस्निग्धकारिणीम् ॥ ॥ ३५ ॥ दुःख[illegible]याः सुधावर्षणरूपिणीम् ॥ विरहव्याधियुक्ताया रसायनसमां शुभाम् ॥ ३६ ॥ तत्र तिष्ठति नंदोयं

सानंदो मुदितः सदा ॥ निमंत्रितश्च वसुना कृष्णोपनयनावधि ॥ ३७ ॥ गृहीत्वा सबलं कृष्णं सांगे मंगलकर्मणि ॥ सनंदः परमा
नंदो मुदा यास्यति गोकुलम् ॥ ३८ ॥ आगत्य कृष्णो मुदितः प्रणम्य मातरं पुनः ॥ नक्तमायास्यति मुदा पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥
॥ ३९ ॥ अचिराद्रक्ष्यसि सति श्रीकृष्णमुखपंकजम् ॥ सव विरहदुःखं च संत्यक्ष्यसि च सांप्रतम् ॥ ४० ॥ सुस्थिरा भव मातस्त्वं
त्यज शोकं सुदारुणम् ॥ वह्निशुद्धांशुकं रम्यं परिधाय प्रहर्षिता ॥ ४१ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणग्रहणं कुरु ॥ गृहाण चंदनं स्निग्धं
कस्तूरीकुंकुमान्वितम् ॥ ४२ ॥ कुरुष्व केशसंस्कारं मालतीमाल्यभूषितम् ॥ सुवेषं कुरु कल्याणि गंडे च चित्रपत्रकम् ॥ ४३ ॥
सिंदूरबिंदुं सीमंते कस्तूरीचंदनान्वितम् ॥ अलक्तकाक्तं चरणं युक्तं यावकभूषणैः ॥ ४४ ॥ कुरुष्व तिष्ठ चोत्तिष्ठ रत्नसिंहासने वरे ॥
सपंकपंकजं तल्पं त्यज सार्द्धं शुचा सति ॥ ४५ ॥ भुंक्ष्व कृष्णेन मनसा विशुद्धं मधुरं मधु ॥ संस्कृतं भासितं तोयं तांबूलं च
सुवासितम् ॥ ४६ ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणपर्यंके सुमनोहरे ॥ वह्निशुद्धांशुकांते च मालतीमाल्यभूषिते ॥ ४७ ॥ सुगंधियुक्ते कस्तूरी
जातीचंपकचंदनैः ॥ परितो मालतीमाल्यहीरहारविभूषिते ॥ ४८ ॥ मणींद्रमुक्तामाणिक्यसुंदरैश्च परिष्कृते ॥ पुष्पमाल्योपधाने
च मंगलार्हे मुदान्विता ॥ ४९ ॥ शयनं कुरु देवेशि गोपीभिः सेविता सदा ॥ करोति सेवनं शश्वत्प्रियालिः श्वेतचामरैः ॥ ५० ॥
पदारविंदसेवां च गोपीभक्ता मनोहरे ॥ सद्रत्नसारनिर्माणपर्यंके सुमनोहरे ॥५१॥ इत्येवमुक्त्वा स मुने पुनस्तूष्णीं बभूव ह ॥ प्रणम्य
पादपद्मं च ब्रह्मादिसुरवंदितम् ॥ ५२ ॥ उद्धवस्य वचः श्रुत्वा सस्मिता राधिका सती ॥ कौतुकं च ददौ तस्मै रत्नसारांगुलीयकम् ॥
॥ ५३ ॥ अमूल्यं सुंदरं रम्यं विश्वकर्मविनिर्मितम् ॥ मुखशोभं पीतवर्णं सुदीप्तं सुप्रदीपवत् ॥ ५४ ॥ कृष्णाय वह्निना दत्तमपूर्वं
रासमंडले ॥ मणिकुंडलयुग्मं चामूल्यरत्नविनिर्मितम् ॥५५॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं सर्वभूषणमीप्सितम् ॥ वह्निशुद्धांशुकयुगं रत्ननिर्माण
नायकम् ॥ ५६ ॥ हीरहारविनिर्माणं हारं च सुमनोहरम् ॥ पुरा दत्तं च सुप्रीत्या कृष्णाय वरुणेन च ॥ ५७ ॥
श्रीसूर्येण च यद्दत्तं श्रीकृष्णाय स्यमंतकम् ॥ प्रदत्तं कौतुकं तस्मै यद्दत्तं हरिणा पुरा ॥ ५८ ॥ यद्दत्तं च महेंद्रेण रत्नसिंहासनं

परम् ॥ तत्प्रदत्तं मुदा देव्या तस्मै प्रीत्या च राधया ॥ ५९ ॥ मणींद्रसारनिर्माणं छत्ररत्नं मनोहरम् ॥ मुक्तामाणिक्यसारेण हीरहारसमन्वितम् ॥ ६० ॥ विचित्ररत्नपद्मेन चित्रितं वारुणं सदा ॥ शोभितं परितश्चान्ये रत्ननिर्माणदर्पणैः ॥ ६१ ॥ यद्दत्तं ब्रह्मणा प्रीत्या हरते रासमंडले ॥ सुप्रीत्या राधया तत्र प्रदत्तमुद्धवाय च ॥ ६२ ॥ मणिसारविनिर्माणं मणिराजविराजितम् ॥ जपामाल्यं संस्कृतं च यद्दत्तं शंभुना पुरा ॥ ६३ ॥ तदेव दत्तं तस्मै चाप्यमूल्यं पुण्यदं शुभम् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरं चातिमनोहरम् ॥ ६४ ॥ चंद्रकांतमणिं रम्यं चंद्रदत्तं परिष्कृतम् ॥ चंद्रावली ददौ तस्मै सुदीप्तं पूर्णचंद्रवत् ॥ ६५ ॥ विशुद्धं मधुपर्कं च मधुपात्रं यदक्षयम् ॥ धर्मेण यत्प्रदत्तं च तद्दत्तं प्रियया हरेः ॥ ६६ ॥ जलभोजनपात्रं च शुद्धं स्वर्णविनिर्मितम् ॥ मिष्टान्नं परमान्नं च ददौ सुस्वादुमिष्टकम् ॥ ६७ ॥ भोजनं कारयित्वा च कर्पूरादिसुवासितम् ॥ तांबूलं च ददौ शीघ्रं माल्यं सुस्निग्धचंदनम् ॥ ६८ ॥ शुभाशिषं च प्रददौ वांछितं प्रवरं वरम् ॥ ज्ञानं कृष्णेन यद्दत्तं गोलोके रासमंडले ॥ ६९ ॥ पुरुषाणां शतं यावन्निश्चलां कमलां ददौ ॥ विद्यां यशस्करीं शुद्धां यशः कीर्तिं सुनिर्मलाम् ॥ ७० ॥ सर्वसिद्धिं हरेर्दास्यं हरिभक्तिं च निश्चलाम् ॥ पार्षदप्रवरत्वं च पार्षदं च हरेरिति ॥ ७१ ॥ वरं प्रसादं दत्त्वा च समुत्थाय मुदान्विताम् ॥ वह्निशुद्धांशुके धृत्वा चामूल्यं रत्नभूषणम् ॥ ॥ ७२ ॥ हीरहारं रत्नमालां परिधाय मनोहराम् ॥ सिंदूरं कज्जलं पुष्पमाल्यं सुस्निग्धचंदनम् ॥ ७३ ॥ रत्नसिंहासनस्थं तं पूजिता पूजितं मुदा ॥ वेष्टिता हर्षनिरतं गोपीनां शतकोटिभिः ॥ तप्तकांचनवर्णाभा शतचंद्रसमप्रभा ॥ ७४ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ सत्यमायास्यति हरिः सत्यं निष्कपटं वद ॥ ७५ ॥ वद तथ्यं भयं त्यक्त्वा सत्यं ब्रूहि सुसंसदि ॥ वरं कूपशताद्वापी वरं वापीशतात्क्रतुः ॥ ७६ ॥ वरं क्रतुशतात्पुत्रः सत्यं पुत्रशतात्किल ॥ न हि सत्यात्परो धर्मो नानृतात्पातकं परम् ॥ ७७ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ सत्यमायास्यति हरिः सत्यं द्रक्ष्यसि सुंदरि ॥ ध्रुवं त्यक्ष्यसि संतापं दृष्ट्वा चंद्रमुखं हरेः ॥ ७८ ॥ अहं प्रस्थापयास्यामि गत्वा मधुपुरीं हरिम् ॥ विधाय तत्प्रबोधं च कार्यमन्यत्करिष्यति ॥ ७९ ॥ विदायं कुरु मे मातर्यास्यामि हरिसंनिधिम् ॥

सर्वं तं कथयिष्यामि त्वद्वार्तां यथोचितम् ॥ ८० ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ गमिष्यसि यदा वत्स मथुरां सुमनोहराम् ॥ शृणु दुःखकथां कांचित्तिष्ठ वत्स स्थिरो भव ॥ ८१ ॥ मां विस्मृतो न भवसि विरहज्वरकातराम् ॥ कथयिष्यामि मत्कांतं ध्रुवं प्रस्थापयिष्यसि ॥ ८२ ॥ नारीणां मनसो वार्तां को वा जानाति पंडितः ॥ किंचिच्छास्त्रानुसारेण प्रकरोति निरूपणम् ॥ ८३ ॥ वेदा वक्तुं न शक्ताश्च शास्त्राणि किं वदंति च ॥ कथयिष्यामि त्वां सर्वं पुत्र कृष्णं च वक्ष्यसि ॥ ८४ ॥ गेहे वने न भेदो मे पश्वादिषु यथा नृषु ॥ किं वा जलं किमु स्वप्नमज्ञानं च दिवानिशम् ॥ ८५ ॥ आत्मानं च न जानामि चोदयं चंद्रसूर्ययोः ॥ क्षणं प्राप्य हरेर्वार्तां चेतनं मे बभूव ह ॥ ८६ ॥ कृष्णाकृतिं च पश्यामि शृणोमि मुरलीध्वनिम् ॥ कुलं लज्जां भयं त्यक्त्वा चिंतयामि हरेः पदम् ॥ ८७ ॥ संप्राप्य सर्वजगतामीश्वरं प्रकृतेः परम् ॥ न ज्ञानं मायया तस्य ज्ञात्वा गोपपतेर्मम ॥ ८८ ॥ ध्यायंते यत्पदांभोजं वेदा ब्रह्मादयः सुराः ॥ स भर्त्सितो मया कोपाद्धृदि शल्यमिदं मम ॥ ८९ ॥ तत्पदांभोजसेवाभिर्गुणप्रस्तावतोपि वा ॥ तद्भक्त्या यत्क्षणो नीतो ध्यानेन पूजयाथ वा ॥ ९० ॥ तत्रापि मंगलं सर्वं हर्षमायुर्व्यवस्थितम् ॥ विघ्नं च हृदि संतापस्तद्विच्छेदे सदोद्धव ॥ ९१ ॥ क्रीडाप्रीतिर्न भविता तादृशीष्टा पुनर्मम ॥ तादृशं प्रेमसौभाग्यं निर्जने न च संगमः ॥९२॥ वृन्दावनं न यास्यामि तत्संगे पुनरुद्धव ॥ चंदनं वा न दास्यामि नंदनंदनवक्षसि ॥ ९३ ॥ मालां तस्मै न दास्यामि न द्रक्ष्यामि मुखांबुजम् ॥ मालतीनां केतकीनां चंपकानां च काननम् ॥ ९४ ॥ पुनरेव न यास्यामि सुन्दरं रासमंडलम् ॥ हरिसंगे न यास्यामि रम्यं चंदनकाननम् ॥९५॥ पुनरेव न यास्यामि मलयं रत्नमंदिरे ॥ माधवीनां वनं रम्यं रहस्यं मधुकाननम् ॥९६॥ श्रीखंडकाननं रम्यं स्वच्छं चंद्रसरोवरम् ॥ विस्पंदकं सुरवनं नंदनं पुष्पभद्रकम् ॥ ९७ ॥ भद्रकं हरिणा सार्द्धं न यास्यामि पुनः पुनः ॥ क्व सा रम्या विकसिता माधवे माधवीलता ॥ ९८ ॥ क्व गता माधवीरात्रिः क्व मधुः क्वापि माधवः ॥ इत्येवमुक्त्वा सा राधा ध्यात्वा कृष्णपदांबुजम् ॥ ९९ ॥ पुनर्मूर्च्छां च संप्राप्य रुदती पुलकान्विता ॥१००॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे राधो

द्धवसंवादे त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उद्धवो विस्मयं प्राप्य भयं च विपुलं मुने ॥ चेतनं कारयामास तामुवाच मृतामिव ॥ १ ॥ तद्भक्तिं समभिज्ञाय स्वात्मानं भक्तसंल्लवकम् ॥ तुच्छं मेने जगत्सर्वं दृष्ट्वा भाग्यवतीं सतीम् ॥ २ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु कल्याणि जगन्मातर्नमोऽस्तु ते ॥ त्वमेव प्राकृतं सर्वं कृष्णं द्रक्ष्यसि सांप्रतम् ॥ ३ ॥ त्वत्तो विश्वं पवित्रं च त्वत्पादरजसा मही ॥ सुपवित्रं त्वद्वदनं पुण्यवत्यश्च गोपिकाः ॥ ४ ॥ लोकास्त्वामेव गायंति संगीतैर्मंगलस्तवैः ॥ त्वत्सुकीर्तिं च देवाश्च सनकाद्याश्च संततम् ॥ ५ ॥ कृतपापहरां पुण्यां तीर्थपूजां च निर्मलाम् ॥ हरिभक्तिप्रदां भद्रां सर्वविघ्नविनाशिनीम् ॥ ६ ॥ त्वमेव राधा त्वं कृष्णस्त्वं पुमान्प्रकृतिः परा ॥ राधामाधवयोर्भेदो न पुराणे श्रुतौ तथा ॥ ७ ॥ राधिकां मूर्च्छितां दृष्ट्वा पश्चात्कृत्वा तमुद्धवम् ॥ उवाच माधवी गोपी राधायाः पुरतः स्थिता ॥ ८ ॥ ॥ ॥ माधव्युवाच ॥ ॥ किं वा चोरस्य कृष्णस्य रूपं वा वेषमुत्तमम् ॥ किं सुखं विभवं किं वा गौरवं चाप्यनुत्तमम् ॥ ९ ॥ किं वा तदीयमैश्वर्यं शौर्यं वा दुरतिक्रमम् ॥ किं वा सिद्धं प्रसिद्धं वा किं वा तुल्यं गुणोत्तमम् ॥ १० ॥ इतो वा कुत आयातः पुनरेव कुतो गतः ॥ बालको गोपवेषश्च न हि राजात्मजः पुमान् ॥ ११ ॥ त्वं किं स्मरसि कल्याणि गोपालं नंदनंदनम् ॥ आत्मानं रक्ष यत्नेन कः प्रियः स्वात्मनः परः ॥ १२ ॥ ॥ ॥ मालत्युवाच ॥ ॥ धिक्त्वां राधेतिऽनिर्लज्जां तवैव जीवनं वृथा ॥ जगतो युवतीनां च करोषि सुयशःक्षयम् ॥ १३ ॥ नारीणां गोपनं कार्यं सुव्यक्ते स्वयशःक्षयम् ॥ यत्नेन चक्षुषो वाहं सखि संचरणं कुरु ॥ अंतरे पतिभावं च संगोप्य भावनं कुरु ॥ १४ ॥ न वै जातिश्च शत्रूणां मित्राणां च सुरेश्वरि ॥ शत्रुः कार्यवशेनैव मित्रं च कर्मणा भवेत् ॥ १५ ॥ स्वकार्यमुद्धरेत्प्राज्ञः कार्यध्वंसेन मूर्खता ॥ कः कस्य वल्लभो राधे कः कस्याप्रिय एव च ॥ १६ ॥ कार्यं च समयं ज्ञात्वा संतः कुर्वंति संततम् ॥ सद्गुणंनाशकारी च प्राणहर्ता ततः परः ॥ १७ ॥ कटुवक्ता दुःखदाता शत्रूणां लक्षणं शृणु ॥ स्वकुलात्त्वां बहिष्कृत्य विसृज्य शोकसागरे ॥ १८ ॥ गृहीत्वा चेतनं प्राणान्निष्ठुरो करुणो गतः ॥ किं किं स्मरसि मूढे हि त्यज शोकं सुदारुणम् ॥ १९ ॥

[illegible] कालेन क शिवः स्वात्मनः परः ॥ २० ॥ ॥ पद्मावत्युवाच ॥ ॥ भवता कथितं पूर्वं [illegible] ॥ [illegible] रतिर्दूरं नारीणां न सुखं प्रिये ॥ विद्युज्ज्वाला जले रेखा खलानां प्रीतिरेव च ॥ २१ ॥ न नीतिर्नीतिशास्त्रेषु [illegible] खलेषु च ॥ यदा त्वं यमुनाकूले मुखं वीक्ष्य हरेरहो ॥ २२ ॥ सस्मितं सुकटाक्षं च पुनः कृत्वास्य गोपनम् ॥ पुनः पुनस्त्वं संवीक्ष्य त्वया त्यक्तं च चेतनम् ॥ २३ ॥ गृहं त्यक्त्वा गुरुभयं सखीनां वचनं शुभम् ॥ संततं ध्यायते कृष्णो नाहारं जीवनं तथा ॥ २४ ॥ क कृष्णो मथुरायां च कापि त्वं कदलीवने ॥ त्वं यदि त्यजसि प्राणान्न विर्भवति सोधुना ॥ काले द्रक्ष्यसि स्वात्मानं यदि रक्षसि सुंदरि ॥ २५ ॥ ॥ चंद्रमुख्युवाच ॥ ॥ प्राक्तनेन शुभं सर्वं सुखं च विभवश्चिरम् ॥ २६ ॥ दुःखं शोको प्राक्तनेन विपत्तं पश्य सांप्रतम् ॥ भारते पुण्यभूमौ च सर्वेषामीप्सिते वदे ॥ २७ ॥ लभेत्पतिं हरिं कांतं तपसा प्रकृतेः परम् ॥ तथा विप्रदहेद्गात्रं काम बाणेन सांप्रतम् ॥ २८ ॥ अस्याः शत्रुः कथं चंद्रो मधुर्वा मधुमाधवौ ॥ शंकरेण प्रदग्धोभूत्पुनरेव स मन्मथः ॥ २९ ॥ चंद्रं भक्षतु राहुश्च पुनश्चोद्गमनं तथा ॥ मधुश्च मित्रशोकेन प्राणांस्त्यक्त्वा ययौ वनम् ॥ ३० ॥ सुधासिंधुश्च चेंदुर्यो विषसिंधुश्च मां प्रति ॥ सुवेषः स्याज्ज्वलद्वह्निश्चंदनं तद् घृताहुतिः ॥ ३१ ॥ संततं प्रदहेद्गात्रं सुगंधिश्च समीरणः ॥ त्यक्ताहारा मम सखी पश्य श्वसित जीवतीम् ॥३२॥ प्रशंसां कुरु कृष्णस्य मुखेन कुरुनंदन ॥ तन्नामस्मृतिमात्रेण तद्गुणश्रवणेन च ॥ तद्वार्तया च शुभया सहसा चेतनं भवेत् ॥ ३३ ॥ ॥ शशिकलोवाच ॥ ॥ त्वं किं माधवि जानासि कृष्णमात्मानमीश्वरम् ॥ ३४ ॥ यं तं ब्रह्मादयो देवा वेदाश्च त्वार एव च ॥ ध्यायंति संततं संतः पादपद्मं सुरेप्सितम् ॥ ३५ ॥ पद्मा सरस्वती दुर्गा सोनंतोपि महेश्वरः ॥ यं न जानंति सिद्धेंद्रा मुनींद्रा मनवस्तथा ॥ ३६ ॥ सर्वात्मनः कुतो रूपं निर्गुणस्य कुतो गुणाः ॥ सत्यमुक्तं च सत्यस्य यत्तदेवं यथोचितम् ॥ ३७ ॥ धत्ते मायावतरणे पृथिव्याश्च मनोहरम् ॥ सुखमाह्लादकं रम्यं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ३८ ॥ किमनिर्वचनीयं च रूपं जनमनोहरम् ॥ कोटिकंदर्पलावण्यं लीलाधाम शुभाश्रयम् ॥ ३९ ॥ यत्पादपद्ममधुरं मधु मंदाकिनीजलम् ॥ दध्रे शिरसि भक्त्या च सर्वेशः शंकरः

परः ॥ ४० ॥ शश्वत्करोति वैरागी तीर्थकीर्तेश्च कीर्तनम् ॥ क्षणं नृत्यति भक्त्या च पंचवक्त्रेण गायति ॥ ४१ ॥ आहारं भूषणं वस्त्रं परित्यज्य दिगंबरः ॥ ब्रह्म ज्योतिःस्वरूपं च ध्यात्वा शुभ्रं सुनिर्मलम् ॥ ४२ ॥ ब्रह्मा च तपसा जन्म नयंत्येव हि सेवया ॥ शेषः सनत्कुमारश्च सिद्धसंघश्च योगवित् ॥ ४३ ॥ ॥ सुशीलोवाच ॥ ॥ निर्मंथनार्हं न भवेत्तस्य कामशतं शतम् ॥ चंद्रोऽश्विनीकुमारो वा रूपेषु केन गुण्यते ॥ ४४ ॥ असंख्येषु च विश्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ मुनयो मनवः सिद्धा भक्ताः संतश्च संततम् ॥ ॥ ४५ ॥ ध्यायंते यत्पदांभोजं निर्गुणस्यात्मनश्च वै ॥ वेदाः स्तोतुं न शक्ताश्च यमीशं च सरस्वती ॥४६॥ जडीभूता तु भीता च स्तवनेन क्षमापयेत् ॥ सहस्रवक्त्रः स्तवने कंपितश्च निरंतरम् ॥ ४७ ॥ वेदानां जनको ब्रह्मा स्तोत्रेण तस्य ईश्वरः ॥ तं सत्यं नित्यमीशं च माधवी परिनिंदति ॥ ४८ ॥ अपवित्रा सभा भूता गोपीनां जीवनं वृथा ॥ तासु पुण्यवती राधा ध्यायते यं दिवानिशम् ॥ ४९ ॥ यन्नामस्मृतिमात्रेण कोटिजन्मार्जितं सखि ॥ कृतपापभयं शोकः प्रणश्यति न संशयः ॥५०॥ ॥ रत्नमालोवाच ॥ ॥ दधार वामहस्तेन शैलं गोवर्धनं हरिः ॥ ततः किं तद्यशः शौर्यं जगतां जनकस्य च ॥५१॥ शैलानां च सहस्रं यो भेत्तुं शक्तश्च दैत्यराट् ॥ लीलामात्रेण तेषां च लक्षं हंतुं क्षमो हरिः ॥ ५२ ॥ यदंशकलया जातः सूकरो विष्णुरीश्वरः ॥ वसुधां दशनाग्रेण चोद्दधार च लीलया ॥५३॥ शैलानां च सहस्राणि यत्र संति महीतले ॥ दैत्याश्च वाप्यसंख्याश्च वीराः शूरास्तथैव च ॥ ५४ ॥ तेनैव कर्मणा तस्य न शौर्यं न च पौरुषम् ॥ न यशश्च प्रशंसा वा सखि सर्वात्मनात्मना ॥ ५५ ॥ ॥ पारिजातोवाच ॥ ॥ सप्तद्वीपा च वसुधा सशैलवनसागरा ॥ कांचनीभूमिसहिता सर्वाधारा मनोहरा ॥ ५६ ॥ सप्तस्वर्गाश्च विविधा ब्रह्मलोकावधिप्रिये ॥ विचित्राः सुन्दराश्चैव पातालानां च सप्त च ॥ ५७ ॥ एतैः परिमितं विश्वं ब्रह्मांडं ब्रह्मणा कृतम् ॥ महद्विष्णोर्लोमकूपे तदेवं चाणुवत्स्थितम् ॥ ५८ ॥ तस्य यावंति लोमानि तानि विश्वानि संति च ॥ स एव षोडशांशश्च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ५९ ॥ तस्यैव किं यशः शौर्यं महिमानमनूपमम् ॥ यत्स्वरी गोपकन्या च किं वा जानाति माधवी ॥ ६० ॥ ॥ माधव्युवाच ॥ ॥ मया यदुक्तं न ज्ञात्वा मूढा जल्पंति गोपिकाः ॥

उद्धव शृणु मे वाक्यं यन्मया कथितं शुभम् ॥ ६१ ॥ स्वेच्छया सगुणो विष्णुः स्वेच्छया निर्गुणो भवेत् ॥ भुवो भारावतरणे गोपवेषः शिशुर्विभुः ॥ ६२ ॥ यदि वेदाः पुराणानि सिद्धाः संतश्च संततम् ॥ ब्रह्मेशशेषभक्ताश्च न जानंति यमीश्वरम् ॥ ६३ ॥ तं किं जानामि मूढाहं यत्स्मरी गोपकन्यका ॥ तथापि मद्वचः सत्यं श्रूयतां वत्स तत्क्षणम् ॥ ६४ ॥ किमनिर्वचनीयं च रूपं शौर्यं यशो बलम् ॥ वीर्यं वेषं च सिद्धिं चाप्यन्यो वा यो गुणो हरेः ॥ ६५ ॥ स्वेच्छामयस्य तस्यैव सगुणस्य च सांप्रतम् ॥ किमनिर्वचनीयं च वर्तते तद्विशेषणम् ॥ ६६ ॥ निर्गुणस्य च विष्णोश्च देहहीनश्च स्वात्मवान् ॥ वर्तते च किमाख्येयं तस्य रूपादिकं च किम् ॥ ६७ ॥ मां निंदति महामूढा न बुद्धा वचनं मम ॥ एषा जानाति किं मूढा तं सत्यं प्रकृतेः परम् ॥ ६८ ॥ ज्योतिःस्वरूपं परमं परमात्मानमीश्वरम् ॥ तमनिर्वचनीयं च भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ६९ ॥ यत्पादपद्मं पद्मा सा त्रैलोक्यजननी परा ॥ सेवते कल्पिता भीता दासीवत्सततं भिया ॥ ७० ॥ विष्णुमाया च प्रकृतिर्मूलरूपा सनातनी ॥ ब्रह्मस्वरूपा परमा भीता दक्षिणपार्श्वतः ॥ ७१ ॥ सरस्वती जडीभूता भीता च परमेश्वरी ॥ स्तोतुं न शक्ता वेदाः किं स्तुवंति परमेश्वरम् ॥ ७२ ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा चोद्धवो भक्तिविह्वलः ॥ पुलकांचितसर्वांगो रुरोद च पपात च ॥ ७३ ॥ मूर्च्छां संप्राप्य भक्त्या च ध्यात्वा तं परमेश्वरम् ॥ तुच्छं मेने स चात्मानं गोपीं भक्त्याप्युवाच सः ॥ ७४ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ धन्यं यशस्यं द्वीपानां जंबूद्वीपं मनोहरम् ॥ यत्र भारतवर्षं च पुण्यदं शुभदं तथा ॥ ७५ ॥ वणिजां च पुण्यकृतं वाणिज्यस्थलमीप्सितम् ॥ अत्र कृत्वा सुपुण्यं च भुंक्तेन्यत्र शुभं फलम् ॥ ७६ ॥ धन्यं भारतवर्षं च पुण्यदं शुभदं वरम् ॥ गोपीपादाब्जरजसा पूतं परमनिर्मलम् ॥ ७७ ॥ ततोपि गोपिका धन्या मान्या योषित्सु भारते ॥ नित्यं पश्यंति राधायाः पादपद्मं सुपुण्यदम् ॥ ७८ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तप्तं च ब्रह्मणा ॥ राधिकापादपद्मस्य रेणूनामुपलब्धये ॥ ७९ ॥ गोलोकवासिनी राधा कृष्णप्राणाधिका परा ॥ तत्र श्रीदामशापेन वृषभानसुताधुना ॥ ८० ॥ ये ये भक्ताश्च कृष्णस्य देवा ब्रह्मादयस्तथा ॥ राधायाश्चापि गोपीनां कलां नार्हंति षोडशीम् ॥ ८१ ॥ कृष्णभक्तिं विजानाति योगी

स्तथा महेश्वरः ॥ राधा गोप्यश्च गोपाश्च गोलोकवासिनश्च ये ॥ ८२ ॥ किंचित्सनत्कुमारश्च ब्रह्मा चेद्विषयी तथा ॥ किंचिदेव निजानंति सिद्धा भक्ताश्च निश्चितम् ॥ ८३ ॥ धन्योहं कृतकृत्योहमागतो गोकुलं यतः ॥ गोपिकाभ्यो गुरुभ्यश्च हरिभक्तिं लभेचलाम् ॥ ८४ ॥ मथुरां च न यास्यामि तीर्थकीर्तेश्च कीर्तनम् ॥ श्रोष्यामि किंकरो भूत्वा गोपीनां जन्मजन्मनि ॥ ८५ ॥ न गोपीभ्यः परो भक्तो हरेश्च परमात्मनः ॥ यादृशीं लेभिरे गोप्यो भक्तिं नान्ये च तादृशीम् ॥ ८६ ॥ ॥ कलावत्युवाच ॥ ॥ पितृणां मानसी कन्या धन्या मेना कलावती ॥ वयं तिस्रो भगिन्यश्च भ्रमामः पृथिवीतले ॥ ८७ ॥ धन्या जनकपत्नी च सीतामाता पतिव्रता ॥ अयोनिसंभवा राधा अहं चायोनिसंभवा ॥ ८८ ॥ राधा श्रीदामशापेन वृषभानसुता भुवि ॥ सनत्कुमारशापेन वयमेव महीतले ॥ ८९ ॥ क्षीरोदसागरं रम्यं श्वेतद्वीपं मनोहरम् ॥ तिस्रो भगिन्यो भक्त्या च विष्णुं द्रष्टुं गता वयम् ॥ ९० ॥ अभ्युत्थानादि न कृतं कोपादस्मान्छशाप ह ॥ सनत्कुमारो भगवान्योगींद्राणां गुरुर्गुरुः ॥ ९१ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ मूढास्तिष्ठत भूमौ च पुनः स्वर्गं न यास्यथ ॥ मर्त्यप्राणिप्रिया भूत्वा चाहंकारेण हेतुना ॥ ९२ ॥ पुनर्वरं च प्रत्येकं ददौ तुष्टो द्विजेश्वरः ॥ विष्णोर्वंशस्य शैलस्य हिमाधारस्य कामिनी ॥ ९३ ॥ ज्येष्ठा भवतु त्वत्कन्या भविष्यत्येव पार्वती ॥ धन्या प्रिया तु भवतु योगिनो जनकस्य च ॥ ९४ ॥ तस्य कन्या महालक्ष्मीः सीतादेवी भविष्यति ॥ वृषभानस्य वैश्यस्य योगिनां प्रवरस्य च ॥ ९५ ॥ दुर्वाससश्च शिष्यस्य कनिष्ठा च कलावती ॥ भविष्यति प्रिया साध्वी द्वापरांते च गोकुले ॥ ९६ ॥ कलावतीसुता राधा देवी गोलोकवासिनी ॥ श्रीदामगोपशापेन भविष्यति न संशयः ॥ ९७ ॥ ईशो ब्रह्मेशशेषाणां भारावतरणेन च ॥ आगमिष्यति पृथ्वीं च पुण्यक्षेत्रं च भारतम् ॥ ९८ ॥ कलावती वृषभानः कौतुकात् कन्यया सह ॥ जीवन्मुक्तश्च गोलोकं गमिष्यति न संशयः ॥ ९९ ॥ धन्या च सीतया सार्द्धं वैकुण्ठं च गमिष्यति ॥ मेनका योगिनी सिद्धा पार्वत्याश्च वरेण च ॥ १०० ॥ कल्पांते विष्णुलोके च लक्ष्मीवन्मोदते चिरम् ॥ विना विपत्त्या महिमा केषां कुत्र भविष्यति ॥ १ ॥ कर्मणा च गते

दुःखे प्रभवेद्दुर्लभं सुखम् ॥ पुरा पितॄणां कन्याश्च स्वर्गभोगविलासिकाः ॥ २ ॥ लक्ष्मीसमा वरेणापि विप्रस्य विष्णुदर्शनात् ॥ कर्मक्षयं चाप्यस्माकं बभूव विष्णुदर्शनात् ॥ ३ ॥ पुण्येन तेन तीव्रेण कुमारस्यापि दर्शनम् ॥ श्रुतं तत्र कुमारास्याज्ज्ञानं परम दुर्लभम् ॥ ४ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां सिद्धानां जगतामपि ॥ ईश्वरः परमात्मा च श्रीकृष्णः प्रकृतेः परः ॥ निर्गुणश्च निरीहश्च परः स्वेच्छामयो वरः॥५॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ ॥ सर्वप्राणिषु देवाश्च तिष्ठंत्येव पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥ प्राणो विष्णुश्च विषयी मनो ब्रह्मा च चेतना ॥ प्रकृतिर्बुद्धिरूपा च सर्वशक्त्यधिदेवता ॥ ७ ॥ ज्ञानस्वरूपः शंभुश्च स्वयं धर्मश्च पूरुषः ॥ निर्गुणः परमात्मा च तद्ब्रह्म प्रकृतेः परम् ॥ ८ ॥ स एव कृष्णः साक्षी च कर्मणां जीविनामपि ॥ भोक्ता च सुखदुःखानां जीवस्तत्प्रतिबिंबकः ॥ ९ ॥ चक्षुषोश्चंद्रसूर्यौ च जिह्वायां च सरस्वती ॥ वसुंधरा त्वचि सदा बाह्वोस्ते लोकपालकाः ॥ ११० ॥ आत्मनश्चापि ते सर्वे परिचारकरूपिणः ॥ आत्मन्येव प्रियास्ते च सर्वे गच्छंति जीविनः ॥ ११ ॥ यथा संसदि संसारे नरदेहमिवानुगाः ॥ तस्मात्सर्वात्मनात्मानं भजंति संततं सदा ॥ १२ ॥ संतश्च परया भक्त्या ध्यायंते योगिनो मुदा ॥ कर्मिणां कर्मणां साक्षी कुतः कर्म च गोपनम् ॥ अन्तर्यामी च कृष्णश्च प्रचारं कुरुते मुदा ॥१३॥ ॥ कालिकोवाच ॥ ॥ नरा बालाश्च वृद्धाश्च युवानस्त्रिविधास्तथा ॥१४॥ देवाद्यश्च ये सिद्धाः सर्वे जानंति तं परम् ॥ सांप्रतं मूर्च्छितां राधां युक्तो बोधयितुं बुधः ॥१५॥ अत्र युक्तिः प्रधाना च तां प्रबोधय चोद्धव ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु कल्याणि जगन्मातर्निबोध माम् ॥ १६ ॥ उद्धवं कृष्णभक्तस्य किंकरस्यापि किंकरम् ॥ प्रसादं कुरु मातर्मां यास्यामि मथुरां पुनः ॥ १७ ॥ न स्वतंत्रः पराधीनो योषा दारुमयी यथा ॥ यथा वृषो वशीभूतो वृषवाहस्य संततम् ॥ ११८ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे राधोद्धवसंवादे चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ उद्धवस्य वचः श्रुत्वा चेतनं प्राप्य राधिका ॥ सा चोवाच समुत्थाय रत्नसिंहासने वरे ॥ १ ॥ उवाच मधुरं देवी हृदयेन विदूयता ॥ गोपीभिः सततभिर्भक्त्या सेविता श्वेतचामरैः ॥ २ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥

मथुरां गच्छ वत्स त्वं मां च विस्मर संपदा ॥ अतोप्यधर्मो नास्त्येव भवतो भवसागरे ॥ ३ ॥ मदीयं वचनं सर्वं गत्वा कथय सांप्रतम् ॥ श्रीकृष्णं परमानन्दं शीघ्रमानय मत्प्रभुम् ॥ ४ ॥ योषिज्जन्मनि योषित्सु संप्राप्य तादृशं पतिम् ॥ भेदो बभूव. कस्या वा मदन्या कापि दुःखिनी ॥ ५ ॥ किं ददासि प्रबोधं मे नास्ति मे बोधमौचितम् ॥ निष्फलो देहिनां देहो विनात्मानं सदोद्धव ॥ ॥ ६ ॥ संप्रीत्या सह सौभाग्यं गौरवं नित्यनूतनम् ॥ अतीव दुर्लभं प्रेम रहस्यं नवसंगमम् ॥ ७ ॥ स्मरास्मि मनसा शश्वन्नान्यो मनसि वर्तते ॥ रात्रौ निद्रां परित्यज्य स्मरणं शोकवर्धनम् ॥ ८ ॥ मामुद्धर ध्रुवं वत्स निमग्नां शोकसागरे ॥ जीवाभयप्रदानेन तीर्थे स्नानफलं नृणाम् ॥ ९ ॥ प्रबोधितुं न शक्नोमि दुर्निवारं च मानसम् ॥ चिंतये चरणांभोजं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ १० ॥ तद्गुणं महिमानं च प्रीतिं च प्रेमसागरम् ॥ स्मारंस्मारं च सौभाग्यं मनो मे न स्थिरं चरम् ॥ ११ ॥ जगतां युवतीनां च कासां वा दुःखमीदृशम् ॥ श्रीकृष्णभेददुःखं च का वा जानाति मां विना ॥ १२ ॥ किंचिज्जानाति सीता साप्यहं च विधिबोधितम् ॥ मत्परा दुःखिनी नास्ति कामिनीषु जगत्त्रये ॥ १३ ॥ का वा याति प्रतीतिं मे श्रुत्वा च मानसीं व्यथाम् ॥ कासां वा मत्समं दुःखं युवतीनां सुतोद्धव ॥ १४ ॥ राधिकासदृशी स्त्रीषु न भूता न भविष्यति ॥ दुःखिनी विरहातप्ता सुखसौभाग्यवर्जिता ॥ १५ ॥ संप्राप्य कल्पवृक्षं च पतिं च जगतां पतिम् ॥ वंचिताहं विधात्रा च निर्दयेन च पापिना ॥ १६ ॥ जीवनं सफलं जन्म सुस्निग्धं चक्षुषी मनः ॥ तत्पादपद्मवक्त्रेंदुरूपवेषप्रदर्शनात् ॥ १७ ॥ यन्नामश्रुतिमात्रेण पंच प्राणाः प्रहर्षिताः ॥ स्मृतिमात्रात्प्रफुल्लयन्ते आत्मा सुस्निग्ध एव च ॥ १८ ॥ यश्च पस्पर्श सुरतौ यशस्त्रिभुवनेष्वपि ॥ कया वा संपदा वत्स विस्मरामि तमीश्वरम् ॥ १९ ॥ त्रैलोक्यविजयं रूपं गुणमेव बिभर्ति यत् ॥ न निर्मितो यो विधिना तेनैव निर्मितो विधिः ॥ २० ॥ तं विधेश्च विधातारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ कल्पवृक्षात्परं शांतं लक्ष्मीकांतं मनोहरम् ॥ २१ ॥ सर्वेशं सर्वबीजं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ कया वा संपदा तात विस्मरामि च तं पतिम् ॥ २२ ॥ यस्य निर्मथनार्हं च न चंद्रो न च मन्मथः ॥ नैवाश्विनीकुमारश्च गुणसाम्यं न विश्वतः ॥ २३ ॥

ध्यायंते यत्पदांभोजं ब्रह्मेशशेषसंज्ञकाः ॥ कया वा संपदा तात विस्मरामि च तं प्रभुम् ॥ २४ ॥ स्वप्ने पश्यंति ये रूपमतुलं च मनोहरम् ॥ तेपि सर्वं परित्यज्य ध्यायंते तमहर्निशम् ॥ २५ ॥ गुणेन शैलः सलिलं शुष्ककाष्ठं द्रवेदिति ॥ मृतवृक्षो मुकुलितः स्तंभितश्च समीरणः ॥ २६ ॥ सूर्यश्च जलधिश्चैव स्थगितो भक्तिभावतः ॥ कया वा संपदा पुत्र विस्मरामि च तं प्रियम् ॥ २७ ॥ यद्भयाद्वाति वातोयं सूर्यस्तपति यद्भयात् ॥ वर्षतींद्रो दहत्यग्निर्मृत्युश्चरति जंतुषु ॥ २८ ॥ यद्भयात्फलिता वृक्षाः पुष्पिताः समयेपि च ॥ समुद्राः स्वात्मविषये ग्रहाश्च मुनयः सुराः ॥ २९ ॥ कालस्य कालः संवर्तः संहर्ता स्रष्टुरीश्वरः ॥ स्वाधीनश्च स्वतंत्रश्च स्वयमेवात्मसंज्ञकः ॥ ॥ ३० ॥ कया वा संपदा भक्त विस्मरामि च तं प्रभुम् ॥ प्रबोधो नास्ति तद्भेदे येन मां बोधयेद्बुधः ॥ ३१ ॥ मां च बोधयितुं शक्ता न सावित्री सरस्वती ॥ न वेदा न च वेदांगाः के वा संतश्च के सुराः ॥ ३२ ॥ सहस्रवक्त्रोनंतश्च वेदानां जनको विधिः ॥ न शंभुर्न गणेशश्च योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ३३ ॥ स्थितेर्गतिश्चिंतनीया मार्गशून्ये कुतो गतिः ॥ कालसाध्यं च सर्वं च सुखं दुःखं शुभाशुभम् ॥ ॥ ३४ ॥ दुर्निवारः स कालश्च कालसाध्यं जगत्सु च ॥ उत्तिष्ठ मथुरां गच्छ सुखं वत्स मनोहरम् ॥ ३५ ॥ व्रजवासं परित्यज्य भवांश्च गमनोत्सुकः ॥ सुचिरं कृष्णविच्छेदो दुःखाय न सुखाय च ॥ ३६ ॥ पश्य चंद्रमुखं तस्य जन्ममृत्युजरापहम् ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा रुरोद भृशमुद्धवः ॥ रुदंतीं राधिकां दृष्ट्वा बंधुविच्छेदकातराम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे राधोद्धवसंवादे पंचनवतितमोऽध्यायः ॥९५॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णस्मरणं कृत्वा गमनोन्मुखमुद्धवम् ॥ नतं राधापदांभोजे शिरसा पुलकांचितम् ॥ १ ॥ उवाच माधवी गोपी रुदंती प्रेमविह्वला ॥ भक्तं रुदंतमुच्चैश्च राधाविच्छेदकातरम् ॥ २ ॥ ॥ माधव्युवाच ॥ ॥ उद्धव शृणु वक्ष्यामि क्षणं तिष्ठ यथोचितम् ॥ निगूढं परमं ज्ञानं यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ ३ ॥ सुदुर्लभं पुराणेषु वेदेषु गोपनीयकम् ॥ प्रश्नं कुरु महाभाग राधिकां त्रिजगत्प्रसूम् ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा सा च गोपीशा सस्मितास सुसंसदि ॥ उवाच मधुरं शांतामुद्धवश्चापि राधिकाम् ॥ ५ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ एकाकी गर्भमायाति

यात्येकाकी पुनःपुनः ॥ प्राणी कर्मानुरोधेन स्वकर्मफलभुक्पुमान् ॥ ६ ॥ कर्मणा जायते जंतुः कर्मणैव प्रलीयते ॥ सुखं दुःखं भयं शोकं कर्मणैवाभिपद्यते ॥ ७ ॥ जंतुर्भोगावशेषेण भोगं भुंक्ते भवेषु च ॥ पुनश्च कर्मणो भोगात्समायाति च याति च ॥८॥ रत्नादिकं च यत्किंचिन्मह्यं दत्तं त्वया सति ॥ मया सार्द्धं न यात्येव तेन मे किं प्रयोजनम् ॥ ९ ॥ भवाब्धितारणे देवी भवती तरणिवरा ॥ कर्णधारः स्वयं कृष्णः सर्वेषां पारकारकः ॥ १० ॥ किंचिद्दानं देहि मह्यं भवाब्धिपारकारणम् ॥ प्राप्य प्रसादं यास्यामि मथुरां कृष्णमूलकम् ॥ ११ ॥ यां यां कालगतिं मातः सुराणां च नृणामपि ॥ पितॄणां ब्रह्मलोकस्य तदूर्ध्वस्य च तां वद ॥१२॥ तामेव दुस्तरां घोरां तीर्त्वा यामि हरेः पदम् ॥ एवंभूतमुपायं च देहि मे कमलालये ॥ १३ ॥ दूरतो यत्पदांभोजं ध्यायंते च दिवानिशम् ॥ देवा ब्रह्मेशशेषाद्यास्त्वं तद्वक्षःस्थलस्थिता ॥ १४ ॥ उद्धवस्य वचः श्रुत्वा जहास कमलालया ॥ वाससा नेत्रनीरं च संमार्ज्यंतमुवाच सा ॥ १५ ॥ ॥ श्रीराधोवाच ॥ ॥ माधवीवचनेनैव करोषि प्रश्नमुद्धव ॥ स्त्रीजातिरबला लोके किं वा ज्ञानं ददामि ते ॥ १६ ॥ शुद्धां कालगतिं वत्स जानाति भगवान्हरिः ॥ ब्रह्मा महेशः शेषश्च वेदाश्चत्वार एव च ॥ १७ ॥ किंचिद्वेदानुसारेण संतो जानंति पुत्रक ॥ श्रूयतां कृष्णवक्त्रेण गोलोके रासमंडले ॥ १८ ॥ गोलोके चापि वैकुंठे ब्रह्मलोके च सांप्रतम् ॥ या च दृष्टा कालगतिस्तामेव कथयामि ते ॥ १९ ॥ नृणां पितॄणां देवानां ब्रह्मलोकादिकस्य च ॥ बहिर्लोकस्य ब्रह्मांडात्पातालानां च निश्चितम् ॥ २० ॥ दुरत्ययां कालगतिं येनोपायेन पंडिताः ॥ निस्तरंति बुधश्रेष्ठ कथयामि निशामय ॥ २१ ॥ भजंति जगतां नाथं कालकालं जगद्गुरुम् ॥ निर्गुणं च निरीहं च परमात्मानमीश्वरम् ॥२२॥ सद्यः पतति देहोयं विना येन सदात्मना ॥ तं निषेव्य कालगतिं तरत्येव हि केवलम् ॥ २३ ॥ आयुर्हरति सर्वेषां प्राणिनां रविरेव च ॥ श्रीहरेः शुद्धभक्तानां सतां पुण्यवतां विना ॥ २४ ॥ विधेर्मानसिकान्पुत्रांश्चतुरः पश्य पुत्रक ॥ सनकादीन्भागवतान्येषां च सुस्थिरं वयः ॥ २५ ॥ रुद्राद्यान्वयसा वित्वाञ्ज्ञानिनां च गुरोर्गुरून् ॥ बालाननुपनीतांश्च पंचवर्षशिशून्यथा ॥ २६ ॥ अभ्यंतरे महास्फीतान्सस्मितांश्च दिगंबरान् ॥

श्रीकृष्णध्यानपूतांश्च तीर्थपूतांश्च वैष्णवान् ॥ २७ ॥ वेदवेदांगशास्त्राणां चिंताहीनान्प्रफुल्लितान् ॥ भक्त्या दिवानिशं शश्वद्धरिभावेन तत्परान् ॥ २८ ॥ बाह्यपूजाविहीनांश्च पूतान्मानसिकांस्तथा ॥ मृत्युंजयान्महाभागान्कालव्यालजितस्तथा ॥ २९ ॥ सनकं च सनंदं च तृतीयं च सनातनम् ॥ परं सनत्कुमारं च ये स्मरंति च सर्वशः ॥ ३० ॥ तीर्थस्नानफलं लब्ध्वा मुच्यंते कृतपातकात् ॥ हरिभक्तिर्भवत्येषां हरिदास्यं लभंति च ॥ ३१ ॥ मृकंडुबालकं पश्य कर्मणा च द्विजोत्तमम् ॥ दशवर्षायुतं तीव्रं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ॥३२॥ हरिमेवमतः पश्चात्सप्तकल्पांतजीविनम् ॥ वोढुं पंचशिखं पश्य लोमकं चासुरिं तथा ॥३३॥ सर्वकर्मविहीनं च हरिसेवनतत्परम् ॥ शतकल्पायुषं चैव ध्यायमानं हरेः पदम् ॥३४॥ जमदग्नेः सुतं पश्य रामं तं चिरजीविनम् ॥ हनुमंतं बलिं व्यासमश्वत्थामानमेव च॥ ॥३५॥ विभीषणं कृपं विप्रं जांबवंतं च भल्लुकम् ॥ हरिभावनया चैते शुद्धाः सुचिरजीविनः ॥३६॥ सिद्धेंद्रेषु मुनींद्रेषु नरेष्वन्येषु चोद्धव ॥ हरिभावेन शुद्धाश्च सर्वे ते चिरजीविनः ॥ ३७ ॥ प्रह्लादं पश्य दैत्येषु हिरण्यकशिपोः सुतम् ॥ हरिद्विषो दुरंतस्य हरिभावनतत्परम् ॥३८॥ चिरायुषं कालजितं पश्यान्यं चाप्यसंज्ञकम् ॥ अनेकजन्मतपसा लब्ध्वा जन्म च भारते ॥३९॥ ये हरिं तं न सेवंते ते मूढाः कृतपापिनः ॥ वासुदेवं परित्यज्य विषये निरतो जनः ॥ ४० ॥ त्यक्त्वामृतं महामूढो विषं भुंक्ते निजेच्छया ॥ कस्य स्त्री कस्य वा पुत्रः कस्य वा बांधवास्तथा ॥ ४१ ॥ कः कस्य बंधुर्विपदि श्रीकृष्णेन विना भुवि ॥ तस्मात्संतः सदा कृष्णं भजंत्येव दिवानिशम् ॥ ४२ ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरं सर्वहरं परम् ॥ कालस्य तरणोपायं भजनं परमात्मनः ॥ ४३ ॥ आनंदनंदनस्यैव परिपूर्णतमस्य च ॥ शृणु कालगतिं वत्स मदीयज्ञानगोचराम् ॥४४॥ नराणां च पितॄणां च सुराणां चापि ब्रह्मणः ॥ नागानां राक्षसादीनां तत्परेषां च पुत्रक ॥ ४५ ॥ कथयामि निगूढार्थं सावधानं निशामय ॥ सर्वस्माच्च परस्थानं सर्वाधारो महान्विराट् ॥ ४६ ॥ यस्य लोमसु विश्वानि चासंख्यानि च तानि च ॥ सर्वस्माच्च परं सूक्ष्मं परमाणुं निशामय ॥ कालारंभात्मकं सर्वमंतूहं परमीप्सितम् ॥ ॥ ४७ ॥ परमः सद्विशेषाणामनेकोऽसंबुतः सदा ॥ परमाणुः स विज्ञेयो नृणामैक्यभ्रमो यतः ॥ ४८ ॥ परमाणुद्वयेनाणुस्त्रसरेणुस्तु ते

त्रयः ॥ त्रसरेणुत्रिकेणापि त्रुटिरुक्ता मनीषिभिः ॥ ४९ ॥ वेधस्त्रुटिशतेनैव त्रिवेधेन लवस्तथा ॥ त्रिलवेन निमेषश्च त्रिनिमेषेण च क्षणः ॥ ५० ॥ काष्ठा पंचक्षणेनैव लघुश्च दशकाष्ठया ॥ लघुपंचदशं दंडस्तत्प्रमाणं निशामय ॥ ५१ ॥ द्वादशार्द्धपलोन्मानं चतुर्भिश्चतुरंगुलैः ॥ स्वर्णमाषैः कृतच्छिद्रं यावत्प्रस्थजलप्लुतम् ॥ ५२ ॥ दंडद्वये मुहूर्तः स्यात्त्वष्टिदंडात्मिका तिथिः ॥ तदष्टभागः प्रहरः प्रमाणं च निरूपणम् ॥ ५३ ॥ चतुर्भिः प्रहरे रात्रिश्चतुर्भिर्दिनमुच्यते ॥ तिथिपंचदशेनैव पक्षमानं प्रकीर्तितम् ॥ ५४ ॥ पक्षद्वयेन मासः स्याच्छुक्लकृष्णाभिधेन च ॥ ऋतुर्मासद्वयेनैव तत्षट्केनैव वत्सरः ॥ ५५ ॥ वसंतग्रीष्मवर्षाश्च शरद्धेमंतशीतकाः ॥ वर्षाः पंचविधा ज्ञेयाः कालविद्भिर्निरूपिताः ॥ ५६ ॥ संवत्सरः प्रवत्सर इलावत्सर एव च ॥ अनुवत्सरो वत्सरोयमिति कालविदो विदुः ॥ ॥ ५७ ॥ अब्दो द्विषट्कमासैश्च तन्नाम शृणु चोद्धव ॥ वैशाखो ज्येष्ठ आषाढः श्रावणो भाद्र एव च ॥ ५८ ॥ आश्विनः कार्तिको मार्गः पौषो माघस्तु फाल्गुनः ॥ चैत्रस्तु चरमो ज्ञेयो वर्षशेषो निरूपितः ॥ ५९ ॥ वसंतश्चैत्रवैशाखमासयुग्मेन कीर्तितः ॥ ज्येष्ठाषाढद्वयेनैव ग्रीष्मस्तु परिकीर्तितः ॥ ६० ॥ वर्षा श्रावणभाद्रे च ह्याश्विने कार्तिके शरत् ॥ मार्गे पौषे च हेमंतः शिशिरो माघफाल्गुने ॥ ६१ ॥ अब्दस्तु चायने द्वे वै चोत्तरे दक्षिणायने ॥ माघादिषड्भिर्निर्मितमुत्तरायणमीप्सितम् ॥ ६२ ॥ श्रावणादिमासषट्कं दक्षिणायनमेव च ॥ ६३ ॥ नक्तवृद्धिः श्रावणाच्च पौषपर्यंतमेव च ॥ प्रतिपत्पूर्णिमांतस्य शुक्लपक्षः प्रकीर्तितः ॥ ६४ ॥ पूर्णिमायाः प्रतिपदश्चामावास्यांत एव च ॥ कृष्णपक्षस्तु विज्ञेयो वेदविद्भिर्निरूपितः ॥ ६५ ॥ द्वितीया च तृतीया च चतुर्थी पंचमी तथा ॥ षष्ठी च सप्तमी चैव ह्यष्टमी नवमी तथा ॥ ६६ ॥ दशम्येकादशी चापि द्वादशी च त्रयोदशी ॥ चतुर्दशी कुहूर्यावद्दिनं तु गणनं स्मृतम् ॥ ६७ ॥ अश्विनी भरणी चापि कृत्तिका रोहिणी तथा ॥ मृगशिरस्तथार्द्रा च नक्षत्रे द्वे पुनर्वसू ॥ ६८ ॥ पुष्याश्लेषे मघा चैव पूर्वा चोत्तरफाल्गुनी ॥ हस्तचित्रे तथा स्वाती विशाखा चानुराधिका ॥ ६९ ॥ ज्येष्ठा मूलं तथा ज्ञेया पूर्वाषाढोत्तरा तथा ॥ श्रवणाभिजिती चैव धनिष्ठा च प्रकीर्तिता ॥ ७० ॥ ततः शतभिषा ज्ञेया पूर्वाभाद्रपदा तथा ॥ तथोत्तरा तु विज्ञेया रेवती चरमा

स्मृता ॥ ७१ ॥ अष्टाविंशति नक्षत्रं कलत्रं शशिनस्तथा ॥ क्रमेण ताभिः सार्द्धं च चंद्रस्तिष्ठति नित्यशः ॥ ७२ ॥ सप्तविंशति नक्षत्रं कलत्रं च श्रुतौ श्रुतम् ॥ अभिजिच्छ्रवणच्छाया तेनाष्टाविंशतिः स्मृता ॥ ७३ ॥ एकदा च मधौ चंद्रो रोहिण्या वामया सह ॥ रेमे दिवानिशं नित्यं श्रवणा च चुकोप सा ॥ ७४ ॥ छायां च दत्त्वा चंद्राय ययौ तातांतिकं भिया ॥ ततः पितरमादाय सा चक्रे च विभागकम् ॥ ७५ ॥ बभूव तेन नक्षत्रमभिजिन्नामकं पुरा ॥ एतच्छ्रुत्वा कृष्णमुखाच्छतशृंगे च पर्वते ॥ ७६ ॥ नक्षत्रं कथितं वत्स तिथ्या भ्रमति नित्यशः ॥ योगं च करणं चैव मद्वक्त्रेण निशामय ॥ ७७ ॥ विष्कंभः प्रीतिरायुष्मान्सौभाग्यः शोभन स्तथा ॥ अतिगंडः सुकर्मा च धृतिः शूलस्तथैव च ॥ ७८ ॥ गंडो वृद्धिर्ध्रुवश्चैव व्याघातो हर्षणस्तथा ॥ वज्रं सिद्धिर्व्यतीपातो वरीयान्परिघः शिवः ॥ ७९ ॥ सिद्धिः साध्यः शुभः शुक्लो ब्रह्मेंद्रो वैधृतिस्तथा ॥ कीर्तितस्ते योगगणो करणं श्रूयतामिति ॥ ॥ ८० ॥ बवश्च बालवश्चैव कौलवस्तैतिलस्तथा ॥ गरश्च वणिजश्चापि विष्टिश्च शकुनिस्तथा ॥ ८१ ॥ चतुष्पाच्चापि नागश्च किंस्तुघ्न इति कीर्तितम् ॥ नराणां चापि मासेन पितृणां च दिवानिशम् ॥ ८२ ॥ शुक्ले चापि दिनं तेषां कृष्णे नक्तं प्रकीर्तितम् ॥ वत्सरेण नराणां च सुराणां च दिवानिशम् ॥८३॥ दिनं तेषामुत्तरे च नक्तं च दक्षिणायने ॥ मन्वंतरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥ ८४ ॥ मनोरायुःपरिमितं शक्रस्यायुः प्रकीर्तितम् ॥ पंचविंशत्सहस्रं च तथा पंचशतं परम् ॥ ८५ ॥ तत्र सूर्यगतिर्नास्ति शक्रपातानुसारतः ॥ दिवानिशं च जानंति ब्रह्मलोकनिवासिनः ॥ ८६ ॥ दंडद्वयं नरपलं शक्रपातेन तत्पलम् ॥ एवं त्रिंशद्दिनेनैव धातुर्मासः प्रकीर्तितः ॥ ८७ ॥ अब्दो द्वादशभिर्मासैरेवं तस्य शतायुषः ॥ ब्रह्मणः पतनेनैव निमेषाच्छ्रीहरेरपि ॥ ८८ ॥ धातुः पातानुसारेण वैकुंठे न दिवानिशम् ॥ तत्र सूर्यगतिर्नास्ति चैवं गोलोकतः स्मृतम् ॥ ८९ ॥ वैकुंठवासिनः सर्वे न वै जानंत्यहर्निशम् ॥ चंद्रस्यापि ग्रहाणां च गतिर्नास्ति च तत्र वै ॥ ९० ॥ चक्रं नैव भ्रमत्येव राशीनामिच्छया हरेः ॥ दिनं च तेजसा दीप्तं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ९१ ॥ नक्तं तेजोविहीनं च हरौ च मंदिरं गते ॥ एवं कालगतिस्तत्र विष्णुलोकेस्ति संततम् ॥ ९२ ॥ कालस्व

रूपो भगवान्परमात्मा निराकृतिः ॥ चन्द्रसूर्यगतिर्नास्ति पातालेषु च सप्तसु ॥ ९३ ॥ तद्वासिनश्च जानंति शंकंते न दिवानिशम् ॥ दिने च मूर्ध्नि नागानां मणिर्ज्वलति नित्यशः ॥ ९४ ॥ संध्यायां दीप्तमग्निश्च रात्रिश्च तमसावृता ॥ कालं तामग्रीप्रमाणेन जानंति तन्निवासिनः ॥ ९५ ॥ यथा भुवि तथा तत्र परिमाणं प्रकीर्तितम् ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥ ९६ ॥ दिव्यैर्द्वादशसाहस्रैर्वत्सरैश्चापि तन्मितम् ॥ अष्टौ शतान्यप्यधिकं सहस्राणां चतुष्टयम् ॥९७॥ दिव्यैर्वर्षैः कृतयुगं कालविद्भिर्निरूपितम् ॥ अष्टाविंशत्सहस्राण्यप्यधिकं परिमाणकम् ॥ ९८ ॥ लक्षाणां च सप्तदशं नृमानं परिकीर्तितम् ॥ अधिकं षट्शतान्येव सहस्राणां शतं तथा ॥ ९९ ॥ दिव्यैर्वर्षैश्च त्रेतेति वत्स कालविदो विदुः ॥ षण्णवतिसहस्राणि लक्षैर्द्वादशभिः सह ॥ १०० ॥ नृणां वर्षैश्च त्रेतेति कालविद्भिः प्रकीर्त्तितः ॥ चतुष्टयं शतानां चाप्यधिकं द्विज सहस्रकम् ॥ १ ॥ वर्षं दिव्यं द्वापरं च कालज्ञैः परिकीर्तितम् ॥ चतुःषष्टिसहस्राणि लक्षैरष्टभिरेव च ॥ २ ॥ नृणां वर्षैर्द्वापरं च कालज्ञैः परिकीर्तितम् ॥ अधिकं द्विशतं चैव दिव्यं वर्षसहस्रकम् ॥ ३ ॥ एवंमितं कलियुगं वत्स प्राज्ञैर्निरूपितम् ॥ द्वात्रिंशच्च सहस्रं च चतुर्लक्षं नृमानकम् ॥ ४ ॥ वर्षं चेति कलियुगे चकार कालकोविदः ॥ लक्षैर्द्विचत्वारिंशद्भिः सह विंशत्सहस्रकैः ॥ नृमानवर्षैः कालज्ञैर्व्यक्तमेव चतुर्युगम् ॥ ५ ॥ इति ते कथितं वत्स कालसंख्यानिरूपणम् ॥ यथाश्रुतं यथाज्ञानं गच्छ वत्स हरेः पुरम् ॥ ६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे राधोद्धवसंवादे कालनिरूपणं नाम षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गच्छंतमुद्धवं दृष्ट्वा संत्रस्ता श्रीहरेः प्रियाः ॥ समुत्थायासनाच्छीघ्रं हृदयेन विदूयता ॥ १ ॥ गोपीभिः सहिता शीघ्रं समुद्विग्ना महासती ॥ ददौ शुभाशिषं तस्मै तस्य मूर्ध्नि करं तथा ॥ २ ॥ स्निग्धदूर्वाक्षतं शुक्लधान्यं पुष्पं च मंगलम् ॥ प्रेरयामास लाजांश्च फलं पर्णं तथा दधि ॥ ३ ॥ दर्पणं दर्शयामास पूर्णकुंभं सपल्लवम् ॥ सफलं गंधसिंदूरकस्तूरीचंदनान्वितम् ॥४॥ पुष्पमाल्यं प्रदीपं च रक्तगंधं द्विजोत्तम ॥ पतिपुत्रवती साध्वी कांचनं रजतं तथा ॥ ५ ॥ तमुवाच महासाध्वी हितं सत्यं च मंगलम् ॥ संगोप्य साश्रुनेत्रं च पतितं दुःखि

ता हृदि ॥ ६ ॥ शुभं भवतु मार्गस्ते कल्याणमस्तु संततम् ॥ ज्ञानं लभ हरेः स्थानात्कृष्णस्य सुप्रियो भव ॥ ७ ॥ कृष्णभक्तिः कृष्णदास्यं वरेषु च वरं वरम् ॥ श्रेष्ठा पंचविधा मुक्तेर्हरिभक्तिर्गरीयसी ॥ ८ ॥ ब्रह्मत्वादपि देवत्वादिंद्रत्वादमरादपि ॥ अमृतात्सि द्धिलाभाच्च-हरिदास्यं सुदुर्लभम् ॥ ९ ॥ अनेकजन्मतपसा संभूय भारते द्विजः ॥ हरिभक्तिर्यदि लभेत्तस्य जन्म सुदुर्लभम् ॥ १० ॥ सफलं जीवनं तस्य कुर्वतः कर्मणः क्षयम् ॥ पितॄणां च सहस्राणि स्वस्य मातुश्च निश्चितम् ॥ ११ ॥ मातामहानां पुंसां च शतानां सोदरस्य च ॥ बांधवस्यापि पत्न्याश्च गुरूणां शिष्यभृत्ययोः ॥ १२ ॥ तत्कर्म शोभनं वत्स यच्च कृष्णे समर्पणम् ॥ तत्कर्म शोभनं शुद्धं कृष्णसंतोषणं यतः ॥ १३ ॥ संकल्पसाधनं कर्म संप्रीतिविधिपूर्वकम् ॥ तदेव मंगलं धन्यं परिणामसुखावहम् ॥ १४ ॥ त द्व्रतं तत्तपः सत्यं तद्भक्तिः पूजनं तथा ॥ तदुद्देश्यमनशनं केवलं दास्यकारणम् ॥ १५ ॥ समस्तपृथिवीदानं प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा ॥ समस्ततीर्थस्नानं च समस्तं च व्रतं तपः ॥ १६ ॥ समस्तयज्ञकरणं सर्वदानफलं तथा ॥ समस्तवेदवेदांगपठनं पाठनं तथा ॥ १७ ॥ भीतस्य रक्षणं चैव ज्ञानदानं सुदुर्लभम् ॥ अतिथीनां पूजनं च शरणागतरक्षणम् ॥ १८ ॥ सर्वदेवार्चनं चैव वन्दनं जपनं मनोः ॥ भोजनं विप्रदेवानां पुरश्चरणपूर्वकम् ॥ १९ ॥ गुरुशुश्रूषणं चैव पित्रोर्भक्तिश्च पोषणम् ॥ सर्वं श्रीकृष्णदास्यस्य कलां नार्हति षोड शीम् ॥ २० ॥ तस्मादुद्धव यत्नेन भज कृष्णं परात्परम् ॥ निर्गुणं च निरीहं च परमात्मानमीश्वरम् ॥ २१ ॥ नित्यं सत्यं परं ब्रह्म प्रकृतेः परमीश्वरम् ॥ परिपूर्णतमं शुद्धं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ २२ ॥ कर्मिणां कर्मणां साक्ष्यप्रदं निर्लिप्तमेव च ॥ ज्योतिःस्वरूपं परमं कारणानां च कारणम् ॥ २३ ॥ सर्वस्वरूपं सर्वेशं सर्वसंपत्प्रदं शुभम् ॥ भक्तिदं दास्यदं स्वस्य निजसंपत्पदप्रदम् ॥ २४ ॥ विसृज्य ज्ञातिबुद्धिं च मात्सर्यमशुभप्रदम् ॥ भज तं परमानंदं सानंदं नंदनंदनम् ॥ २५ ॥ वेदे कौथुमिशा खायां तस्य नाम्नां सहस्रकम् ॥ नंदनंदननामोक्तं कृतविघ्नसुदुर्लभम् ॥ २६ ॥ उद्धवः सर्वमाकर्ण्य परमं विस्मयं ययौ ॥ ज्ञानं संप्राप्य संपूर्णं परिपूर्णो बभूव ह ॥ २७ ॥ स्ववस्त्रं च गले बद्ध्वा दंडवत्प्रणनाम ताम् ॥ मूर्ध्नः केशैश्च तत्पादं निबध्य च पुनः

पुनः ॥ १८ ॥ पुलकांचितसर्वांगः साश्रुनेत्रश्च भक्तितः ॥ तद्विच्छेदशुचा प्रेम्णा रुरोदोच्चैश्च नारद ॥ २९ ॥ रुरोद राधा तत्प्रेम्णा रुरोद बल्लवीगणः ॥ उद्धवस्य गलं धृत्वा स्थापयामास लोमतः ॥ ३० ॥ उद्धवं मूर्च्छितं दृष्ट्वा जृंभितं त्यक्तचेतनम् ॥ शीघ्रमु त्थापयामास राधिका कृष्णमानसम् ॥ ३१ ॥ चेतनं कारयामास जलं दत्त्वा मुखांबुजे ॥ शुभाशिषं च प्रददौ वत्स जीवेति नारद ॥ ॥ ३२ ॥ उद्धवश्चेतनां प्राप्य तामुवाच सुसंसदि ॥ रुदतीनां च गोपीनां पुरतः परमार्थदम् ॥३३॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ धन्यो यश स्यो द्वीपानां जंबूद्वीपः सुदुर्लभः ॥ यत्र भारतवर्षं तु सर्वेषामीप्सितं वरम् ॥ ३४ ॥ अहो भारतवर्षे तु पुण्यो वृन्दावनं वनम् ॥ राधापादाब्जसंस्पर्शरजःपूतं सुरेप्सितम् ॥ ३५ ॥ धन्या मान्या च पृथिवी त्रिषु लोकेषु पूजिता ॥ राधायास्तीर्थपूताया पादाब्जर जसा वरा ॥३६॥ षष्टिवर्षसहस्राणि दिव्यानि पुष्करे पुरा ॥ ब्रह्मणा च तपस्तप्तं वेदोक्तं भक्तिपूर्वकम् ॥३७॥ गोलोके राधिकाकृष्ण दर्शनार्थं मनोरथात् ॥ गोलोके राधिकाकृष्णो न दृष्टः स्वप्नतस्तदा ॥ ३८ ॥ श्रुता तेनाकाशवाणी सत्यरूपा च लीलया ॥ वाराहे भारते वर्षे पुण्ये वृन्दावने वने ॥ ३९ ॥ रासोत्सवे महारम्ये तत्रैव रासमंडले ॥ द्रक्ष्यसीति च देवानां मध्ये सुस्थो न संशयः ॥४०॥ श्रुत्वा च विरतो ब्रह्मा तपसः स्वगृहं गतः ॥ कृष्णो दृष्टश्च दृष्टश्च परिपूर्णमनोरथः ॥ ४१ ॥ गोपानां गोपिकानां च सफलं जन्म जीवनम् ॥ नित्यं पश्यंति ते पादपद्मं ब्रह्मादिदुर्लभम् ॥ ४२ ॥ मानिनीं राधिकां संतः सदा सेवंति नित्यशः ॥ योगींद्राश्च मुनींद्रा श्च सिद्धेंद्रा वैष्णवास्तथा ॥ ४३ ॥ सतीं पुण्यां तीर्थपूतां स्वतःशुद्धां सुदुर्लभाम् ॥ सुलभं यत्पदांभोजं ब्रह्मादीनां सुदुर्लभम् ॥ ॥ ४४ ॥ यत्पादपद्मनखरं कृतं यावकचिह्नितम् ॥ सर्वेश्वरेश्वरेणैव कृष्णेन परमात्मना ॥ ४५ ॥ चकार यस्याः पूजां च स्तोत्रराजं सु दुर्लभम् ॥ शतशृंगे स्वयं कृष्णो गोलोके रासमंडले ॥ ४६ ॥ पारिजातप्रसूनानामंजलिं गंधचंदनम् ॥ ददौ दूर्वाक्षतं स्निग्धं यस्याः पादारविंदयोः ॥ ४७ ॥ त्रिंशत्सहस्रकोटीनां गोपीनामीश्वरी च या ॥ तत्पदत्रिंशत्सखीनां च ईश्वरी राधिकाभिधा ॥ ४८ ॥ ये वा द्विषंति निंदंति पापिनश्च हसंति च ॥ कृष्णप्राणाधिकां देवदेवीं च राधिकां वराम् ॥ ४९ ॥ ब्रह्महत्याशतं ते च लभंते नात्र

संशयः ॥ तत्पापेन च पच्यंते कुंभीपाके च रौरवे ॥ ५० ॥ तप्ततैले महाघोरे ध्वांते कीटे च यंत्रके ॥ चतुर्दशेंद्रावच्छिन्नं पितृभिः सप्तभिः सह ॥ ५१ ॥ ततः परं च जायेत जन्मैकं लोकजन्मतः ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च विष्ठाकीटाश्च पापतः ॥ ५२ ॥ पुंश्चलीनां योनिकीटास्तद्रक्तमलभक्षकाः ॥ मलकीटाश्च तन्मानवर्षं च पूयभक्षकाः ॥ ५३ ॥ वेदे च काण्वशाखायामित्याह कमलोद्भवः ॥ इत्युक्तवंतं तं यांतमुवाच राधिका पुनः ॥ रुदंतं च रुदंती सा कृष्णविच्छेदकातरा ॥ ५४ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ गच्छ वत्स मधुपुरीं सर्वं बोधय माधवम् ॥ ५५ ॥ यथा पश्यामि गोविंदं प्रयत्नेन तथा कुरु ॥ निष्फलं च गतं जन्म गच्छ मिथ्यादुराशया ॥ ५६ ॥ आशा हि परमं दुःखं नैराश्यं परमं सुखम् ॥ पश्चाद्विचिंत्य गोविंदं जीवन्मुक्ता बभूव सा ॥ ५७ ॥ इत्युक्त्वा राधिका तत्र रुरोद च भृशं पुनः ॥ प्रणम्य तां रुदंतीं च यशोदाभवनं ययौ ॥५८॥ अथोद्धवे गते राधा मूर्च्छां संप्राप नारद ॥ तत्याज चेतनां शश्वद्बभूव ध्यानतत्परा ॥ ५९ ॥ पंकस्थे पंकजदले सजले शयने मुने ॥ गोप्यस्तां स्थापयामासुः साश्रुनेत्रोत्पला वराः ॥ ६० ॥ तत्स्पर्शमात्राच्छयनं भस्मीभूतं बभूव ह ॥ पुनः स्निग्धस्थले स्निग्धनिचोले चंदनांतिके ॥ ६१ ॥ पुनस्तां स्थापयामासुर्विरहज्वरकातराम् ॥ सहसा शुष्कतां प्राप सुगंधि चंदनोदकम् ॥ ६२ ॥ निमेषेण शतयुगं तद्बभूवोद्धवं विना ॥ हाहोद्धवोद्धव हरिं शीघ्रं गत्वा वदेति च ॥ ६३ ॥ समानय हरिं शीघ्रं मत्प्राणेश्वरमित्यपि ॥ इत्युक्तवचनां दीनां संतापहृतचेतनाम् ॥ ६४ ॥ रुरुदुर्गोपिकाः सर्वा राधां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ चेतनां कारयामासुर्बोधयामासुरीप्सितम् ॥६५॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे राधोद्धवसंवादे सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथोद्धवो यशोदां च प्रणम्य त्वरया मुदा ॥ खर्जूरकाननं वामे कृत्वा च यमुनां ययौ ॥१॥ स्नात्वा भुक्त्वा च तत्रैव जगाम मथुरां पुनः ॥ ददर्श वटमूले च गोविंदं रहसि स्थितम् ॥२॥ प्रफुल्लोप्युद्धवं दृष्ट्वा सस्मितं तमुवाच सः ॥ रुदंतं शोकदग्धं च साश्रुनेत्रं च कातरम् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ आगच्छोद्धव कल्याण राधा जीवति जीवति ॥ कल्याणयुक्ता गोप्यश्च जीवंति विरहज्वरात् ॥ ४ ॥ शुभं गोपशिशूनां च वत्सानां

च गवामपि ॥ माता मे पुत्रविरहाद्यशोदा कीदृशी च सा ॥ ५ ॥ वद बंधो यथार्थं तत्त्वां दृष्ट्वा किमुवाच सा ॥ त्वयोक्ता जननी किं वा पुनः सा किमुवाच माम् ॥ ६ ॥ दृष्टं तद्यमुनाकूलं पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ निर्जनोपवनौघैश्च सुरम्यं रासमंडलम् ॥ ७ ॥ रम्यं कुंजकुटीरौघे रम्यं क्रीडासरोवरम् ॥ पुष्पोद्यानं विकसितं संकुलं च मधुव्रतैः ॥ ८ ॥ भांडीराख्यो वटो दृष्टः सुस्निग्धो बालकान्वितः ॥ दृष्टो गोष्ठो गवां दृष्टं गोकुलं गोकुलव्रजम् ॥ ९ ॥ यदि जीवति राधा सा दृष्ट्वा त्वां किमुवाच माम् ॥ तत्सर्वं वद हे. बंधो चांदोलयति मे मनः ॥ ॥ १० ॥ किमूचुर्गोपिकाः सर्वाः किमूचुर्गोपबालकाः ॥ गोपाश्च वृद्धाः किंवोचुर्वयस्या जनकस्य मे ॥ ११ ॥ बलदेवस्य जननी किमूचे रोहिणी सती ॥ किमूचुरपरास्तात बंधुवल्लभवल्लवाः ॥ १२ ॥ किं भुक्तं किमपूर्वं वा दत्तं मात्रा च राधया ॥ कीदृग्वाक्यं सुमधुरं संभाषा कीदृशीति च ॥ १३ ॥ गोपानां गोपिकानां च शिशूनां मातुरेव च ॥ राधायाश्चापि कीदृग्वा मयि प्रेमोर्द्धवाधिकम् ॥ ॥ १४ ॥ मां च स्मरति माता मे मां च स्मरति रोहिणी ॥ मां च स्मरति सा राधा मत्प्रेमविरहाकुला ॥ १५ ॥ मां च स्मरंति गोप्यश्च गोपाश्च गोपबालकाः ॥ भांडीरे वटमूले च बालाः क्रीडंति मां विना ॥ १६ ॥ दत्तमन्नं ब्राह्मणीभिर्यत्र भुक्तं सुधोपमम् ॥ प्रमदा बालकैः सार्द्धं यत्तदृष्टं परीप्सितम् ॥ १७ ॥ इंद्रयागस्थलं दृष्टं दृष्टो गोवर्धनो वरः ॥ ब्रह्मणा च हृता गावो यत्र तद्दृष्टमुत्तम् ॥ ॥ १८ ॥ श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा शोकोक्तं मधुसन्वितम् ॥ उद्धवः समुवाचेदं भगवंतं सनातनम् ॥ १९ ॥ ॥ उद्धव उवाच ॥ ॥ यद्यदुक्तं त्वया नाथ सर्वं दृष्टं यथोप्सितम् ॥ सफलं जीवनं जन्म कृतमत्रैव भारते ॥ २० ॥ दृष्टं भारतसारं च पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ तत्सारं व्रजभूमौ च सुरम्यं रासमंडलम् ॥ २१ ॥ तत्सारभूता गोलोकवासिन्यो गोपिका वराः ॥ दृष्टा तत्सारभूता च राधा रासेश्वरी परा ॥ २२ ॥ कदलीवनमध्ये च निर्जने सुहृदस्थले ॥ पंकस्थे पंकजदले सजले चंदनार्चिते ॥ २३ ॥ शयनेतिविषण्णा सा रत्नभूषणवर्जिता ॥ अतीव मलिना क्षीणाच्छादिता शुक्लवाससा ॥ २४ ॥ सेविता सखिभिस्तत्र सततं श्वेतचामरैः ॥ कृशोदरी निराहारा क्षणं श्वसिति च क्षणम् ॥ २५ ॥ क्षणं जीवति किं सा वा विरहज्वरपीडिता ॥ किं वा जलं स्थलं किं वा नक्तं किं वा दिनं हरे ॥ २६ ॥

परं पशुं न जानाति किं परं कः सुबांधवः ॥ बाह्यज्ञानविरहिता ध्यायमाना पदं तव ॥ २७ ॥ त्रैलोक्ये यशसा भाति तन्मृत्युर्यशसंभवः ॥ स्त्रीहत्यां नैव वांछंति ज्ञानहीनाश्च दस्यवः ॥ २८ ॥ गच्छ शीघ्रं जगन्नाथ कदलीवनमीप्सितम् ॥ बहिर्भूता न जगतां सा राधा त्वत्परायणा ॥ २९ ॥ अतीव भक्ता न त्याज्या प्रभुणा रक्षिता सदा ॥ न हि राधापरा भक्ता न भूता न भविष्यति ॥ ३० ॥ मन्मथः शंकराद्भीतो भवांश्च तत्पुरःसरः ॥ भवद्विधं पतिं प्राप्य कामदग्धा च राधिका ॥ ३१ ॥ तस्मात्सर्वपरं कर्म तच्च केनापि वार्यते ॥ मधुर्दहति चंद्रश्च सततं किरणेन च ॥ ३२ ॥ शश्वत्सुगंधिवायुश्चाप्यनाथा सर्वपीडिता ॥ तप्तकांचनवर्णाभा साऽधुना कज्जलोपमा ॥ ३३ ॥ सुवर्णवर्णकेशी च वासोवेषविवर्जिता ॥ स्वयं विधाता त्वद्भक्तः सुराणां प्रवरो विभुः ॥ त्वद्भक्तः शंकरो देवो योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ३४ ॥ सनत्कुमारस्त्वद्भक्तो गणेशो ज्ञानिनां वरः ॥ मुनींद्राश्च कतिविधास्त्वद्भक्ता धरणीतले ॥ ३५ ॥ त्वद्भक्ता यादृशी राधा न भक्तस्तादृशोऽपरः ॥ ध्यायते यादृशी राधा स्वयं लक्ष्मीर्न तादृशी ॥ ३६ ॥ हरिरायाति चेत्येवं राधाग्रे स्वीकृत मया ॥ शीघ्रं गच्छ महाभाग तदेव सार्थकं कुरु ॥ ३७ ॥ उद्धवस्य वचः श्रुत्वा जहासोवाच माधवः ॥ वेदोक्तं कथयामास सहितं सत्यसुव्रतम् ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ स्त्रीषु नर्मविवाहेषु वृत्त्यर्थे प्राणसंकटे ॥ गवामर्थे ब्राह्मणार्थे नानृतं स्याज्जुगुप्सितम् ॥ ३९ ॥ तत्स्वीकारविहीनेन कुतस्त्वं नरकः कुतः ॥ गोलोकं याति मद्भक्तो नरकं न हि पश्यति ॥ ४० ॥ त्वदंगीकारसाफल्यं करिष्यामि तथापि च ॥ यास्यामि स्वप्ने तन्मूलं गोपीनां मातुरेव च ॥ ४१ ॥ इत्याकर्ण्य ययौ गेहमुद्धवश्च महायशाः ॥ हरिर्जगाम स्वप्ने च गोकुलं विरहाकुलम् ॥ ४२ ॥ स्वप्ने राधां समाश्वास्य दत्त्वा ज्ञानं सुदुर्लभम् ॥ संतोष्य क्रीडया तां च गोपिकाश्च यथोचितम् ॥ ४३ ॥ बोधयित्वा यशोदां च स्तनं पीत्वा च निद्रिताम् ॥ गोपान्गोपशिशूंश्चैव बोधयित्वा ययौ पुनः ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे अष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥

॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे गर्गो वसुदेवाश्रमं ययौ ॥ दंडी छत्री च जटिलो दीप्तश्च ब्रह्मतेजसा ॥ १ ॥ शुक्लयज्ञोपवीती च तप

स्वी संयतः सदा ॥ शुक्लदंतः शुक्लवासा यदोः कुलपुरोहितः ॥ २ ॥ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय देवकी प्रणनाम च ॥ वसुदेवश्च भक्त्या च रत्नसिंहासनं ददौ ॥ ३ ॥ मधुपर्कं कामधेनुं वह्निशुद्धांशुकं तथा ॥ दत्त्वा गंधं पुष्पमाल्यं पूजयामास भक्तितः ॥ ४ ॥ मिष्टान्नं परमान्नं च पिष्टकं मधुरं मधु ॥ भोजयामास यत्नेन तांबूलं वासितं ददौ ॥ ५ ॥ प्रणम्य कृष्णं मनसा सबलं तं विलोक्य च ॥ उवाच वसुदेवं च देवकीं च पतिव्रताम् ॥ ६ ॥ ॥ गर्ग उवाच ॥ ॥ वसुदेव निबोधेदं सबलं पश्य पुत्रकम् ॥ उपनीतोचितं शुद्धं वयसा सांप्रतं वरम् ॥ ७ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ शुभक्षणं कुरु गुरो यदूनां पूज्यदैवत ॥ उपनीतोचितं शुद्धं प्रशस्यं च सतामपि ॥ ८ ॥ ॥ गर्ग उवाच ॥ ॥ सर्वेभ्यो बांधवेभ्योपि देह्यामंत्रणपत्रिकाम् ॥ संभारं कुरु यत्नेन वसुदेव वसूपम ॥ ९ ॥ परश्वः शुभमेवास्ति चोपनेतुमिहार्हसि ॥ दिनं सतामपि मतं विशुद्धं चन्द्रतारयोः ॥ १० ॥ गर्गस्य वचनं श्रुत्वा वसुदेवो वसूपमः ॥ प्रस्थापयामास सर्वान्बंधून्मंगलपत्रिकाम् ॥ ११ ॥ घृतकुल्यां दुग्धकुल्यां दधिकुल्यां मनोहराम् ॥ मधुकुल्यां गुडकुल्यां प्रचकार समन्वितः ॥ १२ ॥ राशिं नानोपहाराणां मणिरत्नं सुवर्णकम् ॥ नानालंकारवस्त्रं च मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ १३ ॥ श्रीकृष्णो देववर्गांश्च मुनींद्रसिद्धपुंगवान् ॥ सस्मार मनसा भक्त्या भक्तश्च भक्तवत्सलः ॥ १४ ॥ शुभे दिने च संप्राप्ते ते च सर्वे समाययुः ॥ मुनींद्रा बांधवा देवा राजानो बहुशस्तथा ॥ १५ ॥ देवकन्या नागकन्या राजकन्याश्च सर्वशः ॥ विद्याधर्यश्च गंधर्वाश्चाययुर्वाद्यभांडकाः ॥ १६ ॥ ब्राह्मणा भिक्षुका भट्टा यतयो ब्रह्मचारिणः ॥ संन्यासिनश्चावधूता योगिनश्च समाययुः ॥ १७ ॥ स्त्रीबांधवाः स्वबंधूनां वर्गो मातामहस्य च ॥ बंधूनां बांधवाः सर्वे स्वाययुः शुभकर्मणि ॥ १८ ॥ भीष्मो द्रोणश्च कर्णश्चाप्यश्वत्थामा कृपो द्विजः ॥ सपुत्रो धृतराष्ट्रश्च सभार्यश्च समाययौ ॥ १९ ॥ कुंती सपुत्रा विधवा हर्षशोकसमाप्लुता ॥ नानादेशोद्भवा योग्या राजानो राजपुत्रकाः ॥ २० ॥ अत्रिर्वसिष्ठश्च्यवनो भरद्वाजो महातपाः ॥ याज्ञवल्क्यश्च भीमश्च गार्ग्यो गर्गो महातपाः ॥ २१ ॥ वत्सः सपुत्रश्च धर्मो जैगीषव्यः पराशरः ॥ पुलहश्च पुलस्त्यश्चाप्यगस्त्यश्चापि सौभरिः ॥ २२ ॥ सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ सनत्कुमारो

भगवान्वोढुः पंचशिखस्तथा ॥ २३ ॥ दुर्वासाश्चांगिरा व्यासो व्यासपुत्रः शुकस्तथा ॥ कुशिकः कौशिको राम ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥२४॥ शृंगी च वामदेवश्च गौतमश्च गुणार्णवः ॥ क्रतुर्यतिश्चारुणिश्च शुक्राचार्यो बृहस्पतिः ॥ २५ ॥ अष्टावक्रो वामनश्च वाल्मीकिः पारिभद्रकः ॥ पैलो वैशंपायनश्च प्रचेताः पुरुजित्तथा ॥ २६ ॥ भृगुर्मरीचिर्मधुजित्कश्यपश्च प्रजापतिः ॥ अदितिर्देवमाता च दितिर्दैत्यप्रसूस्तथा ॥ २७ ॥ सुमंतुश्च सुभानुश्च एकः कात्यायनस्तथा ॥ मार्कंडेयो लोमशश्च कपिलश्च पराशरः ॥ २८ ॥ पाणिनिः पारियात्रश्च पारिभद्रश्च पुंगवः ॥ संवर्तश्चाप्युतथ्यश्च नरोऽहं चापि नारद ॥ २९ ॥ विश्वामित्रः शतानन्दो जाबालिस्तैतिलस्तथा ॥ सांदीपिनिश्च ब्रह्मांशो योगिनां ज्ञानिनां गुरुः ॥ ३० ॥ उपमन्युर्गौरमुखो मैत्रेयश्च श्रुतश्रवाः ॥ कठः कचश्च करखो भरद्वाजश्च धर्मवित् ॥ ३१ ॥ सशिष्या मुनयः सर्वे वसुदेवाश्रमं ययुः ॥ वसुदेवश्च तान्दृष्ट्वा ववंदे दंडवद्भुवि ॥ ३२ ॥ अथास्मिन्नंतरे ब्रह्मा सस्मितो हंसवाहनः ॥ रत्ननिर्माणयानेन पार्वत्या सह शंकरः ॥ ३३ ॥ नंदी स्वयं महाकालो वीरभद्रः सुभद्रकः ॥ मणिभद्रः पारिभद्रः कार्तिकेयो गणेश्वरः ॥ ३४ ॥ गजेंद्रेण महेन्द्रश्च धर्मश्चंद्रो रविस्तथा ॥ कुबेरो वरुणश्चैव पवनो वह्निरेव च ॥ ३५ ॥ यमः संयमिनीनाथो जयंतो नलकूबरः ॥ सर्वे ग्रहाश्च वसवो रुद्राश्च सगणास्तथा ॥३६॥ आदित्याश्च तथा शेषो नानादेवाः समाययुः ॥ वसुदेवश्च भक्त्या च ववंदे शिरसा भुवि ॥३७॥ तुष्टाव परया भक्त्या देवेंद्रांश्च तथा सुरान् ॥ भक्तिनम्रात्ममूर्धा च पुलकांचितविग्रहः ॥ ३८ ॥ ॥ ॥ वसुदेव उवाच ॥ ॥ परं ब्रह्म परं धाम परमेशः परात्परः ॥ स्वयं विधाता मद्गेहे जगतां परिपालकः ॥ ३९ ॥ वेदानां जनकः स्रष्टा सृष्टिहेतुः सनातनः ॥ सुराणां च मुनींद्राणां सिद्धेंद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ४० ॥ स्वप्ने यत्पादपद्मं च क्षणं द्रष्टुं सुदुर्लभम् ॥ शिवस्मरणमात्रेण सर्वानिष्टाः पलायिताः ॥४१॥ सर्वसंकटमुत्तीर्य कल्याणं लभते नरः ॥ सर्वाग्रे पूजनं यस्य देवानामग्रणीः परः ॥ ४२ ॥ घटेषु मंगलं मंत्रैर्भक्त्या चावाहनेन च ॥ स्वयं गणेशो भगवान् साक्षाद्विघ्नविनाशकः ॥ ४३ ॥ कार्तिकेयश्च भगवान्देवादीनां च पूजितः ॥ देवानां प्रवरा पूज्या महालक्ष्मीः परात्परा ॥ ४४ ॥ मद्गेहे पार्वती माता जगतामादिरूपिणी ॥ सर्वशक्ति

स्वरूपा च मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ४५ ॥ परापराणां परमा परब्रह्मस्वरूपिणी ॥ यस्याः पादौ समाराध्य वांछितं लभते नरः ॥ ४६ ॥ शरत्काले च भक्त्या च सा साक्षान्मम मंदिरे ॥ सर्वदेवैश्च सहिता सगणा भक्तवत्सला ॥ ४७ ॥ कृपामयी च कृपया चाविर्भूता च भारते ॥ धन्योहं कृतकृत्योहं सफलं जीवनं मम ॥ ४८ ॥ आगतासि यतो दुर्गे परमाद्या च मद्गृहम् ॥ एवं सर्वांश्च तुष्टाव क्रमेण च परस्परम् ॥ ४९ ॥ सर्वान्मुनींद्रान्विप्रांश्च गले बद्धांशुकं मुदा ॥ प्रत्येकं वासयामास रत्नसिंहासने वरे ॥५०॥ पूजयामास विधिवत्क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ प्रत्येकं वरयामास ब्रह्मादींश्च सुरानपि ॥ ५१ ॥ मुनिवर्गान्ब्राह्मणांश्च भक्त्या गर्गं पुरोहितम् ॥ रत्नैः प्रवालैर्मणिभिर्मुक्तामाणिक्यहीरकैः ॥ ५२ ॥ भूषणैर्वसनैश्चैव माल्यैश्च गंधचंदनैः ॥ रत्नसिंहासने रम्ये सर्वेषां मध्यदेशतः ॥५३॥ गणेशं वरयामास पूजार्थं शुभकर्मणि ॥ सप्ततीर्थोदकेनैव सुवर्णकलशेन च ॥ ५४ ॥ पुष्पचंदनयुक्तेन शीतेन वासितेन च ॥ स्वर्गंगाजलेनैव पुष्करोदकपुण्यतः ॥ ५५ ॥ पंचामृतेन शुद्धेन पंचगव्येन भक्तितः ॥ हेरंबं स्नापयामास समुद्रोदेन मंत्रतः ॥ ५६ ॥ वारयामास माल्येन पारिजातस्य नारद ॥ रत्नेंद्रभूषणैनैव वह्निशुद्धेन वाससा ॥ ५७ ॥ गंधचंदनपुष्पैश्च रत्नमाल्यांगुलीयकम् ॥ तुष्टाव पार्वतीपुत्रं सर्वदेवाधिपं शुभम् ॥ विघ्ननिघ्नकरं शांतं भगवंतं सनातनम् ॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे भगवदुपनयने गणेशाभिषेके नवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथादितिर्दितिश्चैव देवकी रोहिणी रतिः ॥ सरस्वती च सावित्री यशोदा च पतिव्रता ॥ १ ॥ लोपामुद्रारुंधती च अहल्या तारका तथा ॥ ययुस्ताः पार्वतीं दृष्ट्वा वेगेन मंदिरादपि ॥ २ ॥ परस्परं च संभाष्य समाश्लिष्य पुनःपुनः ॥ प्रणम्य वेशयामासुर्मंदिरं रत्ननिर्मितम् ॥ ३ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामासुरीश्वरीम् ॥ वरयामास माल्येन वाससा रत्नभूषणैः ॥ ४ ॥ पारिजातस्य पुष्पं च शक्रानीतं मनोहरम् ॥ ददौ तत्पादपद्मे च देवकी भक्तिपूर्वकम् ॥ ५ ॥ सिंदूरबिंदुं सीमंते भाले चंदनबिंदुकम् ॥ कस्तूरीकुंकुमादींश्च प्रददौ परितस्तयोः ॥ ६ ॥ मिष्टान्नं भोजयामास

शीततोयं सुवासितम् ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ ७ ॥ अलक्तकं च प्रददौ नखेषु पादपद्मयोः ॥ कुंकुमस्यापि रागं च सिषेवे श्वेतचामरैः ॥ ८ ॥ संपूज्य पार्वतीं देवीं मुनिपत्नीः क्रमेण च ॥ पूजयामास विधिवत्पतिपुत्रवतीः सतीः ॥ ९ ॥ राजकन्या देवकन्या नागकन्या मनोहराः ॥ मुनिकन्या बंधुकन्याः पूजयामास सुव्रत ॥ १० ॥ वाद्यं नानाविधं रम्यं वादयामास कौतुकात् ॥ मंगलं कारयामास भोजयामास ब्राह्मणान् ॥ ११ ॥ भैरवीं पूजयामास मथुराग्रामदेवताम् ॥ उपचारैः षोडशभिः षष्ठीं मंगलचंडिकाम् ॥ १२ ॥ पुण्यं स्वस्त्ययनं शुद्धं कारयामास मंगलम् ॥ वेदांश्च पाठयामास वसुदेवस्य वल्लभा ॥ १३ ॥ स्वर्गंगासुजलेनैव सुवर्णकलशेन च ॥ स्नापयामास सबलं श्रीकृष्णं पुत्रवत्सला ॥ १४ ॥ वस्त्रचंदनमाल्यैश्च तयोर्वेषं चकार सा ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणभूषणैश्च मनोहरैः ॥ १५ ॥ मातृभूषणभूषाढ्यः सबलः कृष्ण एव च ॥ आययौ च सभां देवमुनींद्राणां च नारद ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा तं जगतां नाथमुत्तस्थौ प्रजवेन च ॥ स्वयं विधाता शंभुश्च शेषो धर्मश्च भास्करः ॥ १७ ॥ देवाश्च मुनयश्चैव कार्तिकेयो गणेश्वरः ॥ पृथक्पृथक् क्रमेणैव तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नाथानिर्वचनीयोसि भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ वेदानिर्वचनीयं च कस्त्वां स्तोतुमिहेश्वरः ॥ १९ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ देहेषु देहिनं शश्वत्स्थितं निर्लिप्तमेव च ॥ कर्मिणां कर्मणां शुद्धं साक्षिणं शाश्वतं विभुम् ॥ किं स्तौमि रूपशून्यं च गुणशून्यं च निर्गुणम् ॥२०॥ ॥ अनंत उवाच ॥ ॥ किं वा जानाम्यहं नाथ त्वामज्ञोनंतमीश्वरम् ॥ २१ ॥ अनंतकोटिब्रह्मांडकारणं दुःखतारणम् ॥ महाविष्णोश्च लोम्नां च विवरेषु जलेषु च ॥ २२ ॥ संति विश्वान्यसंख्यानि चित्राणि कृत्रिमाणि च ॥ संति संतश्च देवाश्च ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ २३ ॥ त्वदंशाः प्रतिबिंबेषु तीर्थानि भारतं तथा ॥ ब्रह्मांडैकस्थितोहं च सूक्ष्मनागस्वरूपकः ॥ २४ ॥ स्थापितश्च त्वया कूर्मे गजेंद्रे मशको यथा ॥ परमाणुपरं सूक्ष्मं विश्वेषु नास्ति कुत्रचित् ॥ २५ ॥ महाविष्णोः परं स्थूलं समो नास्ति च कुत्रचित् ॥ महाविष्णोः परस्त्वं च त्वत्परो नास्ति कश्चन ॥ २६ ॥ स्थूलात्स्थूलतरो देवः सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमो महान् ॥ आधारश्च महाविष्णो जलरूपो भवान्स्वयम् ॥ २७ ॥ जलाधारो हि

गोलोकस्त्वं च स्थावररूपधृक् ॥ सर्वाधारो महान्वायुः श्वासनिःश्वासरूपकः ॥ २८ ॥ भक्तानुग्रहदेहस्य नित्यस्य भवतो विभो ॥ वक्रैर्वदुतरैर्योथ त्वया दत्तैः पुरैव च ॥ स्तोतुमिच्छामि त्वद्योगं न दत्तं ज्ञानमैश्वरम् ॥ २९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ त्वामनंतं यदि स्तोतुं देवोनंतो न हीश्वरः ॥ ३० ॥ न हि स्वयं विधाता च न हि ज्ञानात्मकः शिवः ॥ सरस्वती जडीभूता किं कुर्मः स्तवनं वयम् ॥ ३१ ॥ ॥ मुनींद्रा ऊचुः ॥ ॥ वेदा न शक्ताः स्तोतुं चेत्त्वां चैव ज्ञातुमीश्वरम् ॥ वयं वेदविदः संतः किं कुर्मः स्तवनं तव ॥ ३२ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं देवैश्च मुनिभिः कृतम् ॥ यः पठेत्संयतः शुद्धः पूजाकाले च भक्तितः ॥ ३३ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा लब्ध्वा ज्ञानं निरंजनम् ॥ रत्नयानं समारुह्य गोलोकं स च गच्छति ॥ ३४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे भगवदुपनयने शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ संस्तूय देवा मुनयो विरेमुश्चैव मानसे ॥ ददृशुः प्रांगणे कृष्णं शोभितं पीतवाससा ॥ १ ॥ यथा सौदामिनीयुक्तं नवीनजलदं मुने ॥ बकपंक्तियुतं चैव मालतीमालया तथा ॥ २ ॥ कपाले मंडलाकारकस्तूरीयुक्तचंदनम् ॥ सकलंकं मृगांकं च शोभितं जलदे तथा ॥ ३ ॥ द्विभुजं श्यामलं कांतं राधाकांतं मनोहरम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ४ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमंजीररंजितम् ॥ रुदंतं पितुरुत्संगे बलेन सहितं परम् ॥ ५ ॥ अथ मंगलकाले च शुभलग्ने मनोरमे ॥ संवीक्षिते ग्रहैः सौम्यैर्जामलग्नाधिपे स्थिते ॥ ६ ॥ असद्ग्रहैरदृष्टे च सद्ग्रहेक्षित एव च ॥ शुभकर्मसमारंभं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ ७ ॥ चकार वसुदेवश्चाप्याज्ञया सुरविप्रयोः ॥ दत्त्वा सुवर्णशतकं ब्राह्मणाय च सादरम् ॥ ८ ॥ देवेंद्रांश्च मुनींद्रांश्च नमस्कृत्य पुरोहितम् ॥ गणेशं च दिनेशं च वह्निं च शंकरं शिवम् ॥ ९ ॥ संपूज्य देवषट्कं च साक्षतैर्देवसंसदि ॥ उपचारैः षोडशभिः संयतो भक्तिपूर्वकम् ॥ १० ॥ पुत्राधिवासनं चक्रे वेदमंत्रेण संसदि ॥ संपूज्य नानादेवांश्च दिक्पालांश्च नवग्रहान् ॥ ११ ॥ दत्त्वा पंचोपचारांश्च भक्त्या षोडश मातृकाः ॥ दत्त्वा च वसुधारां च सप्तवारान्घृतेन च ॥ १२ ॥ चेदिराजं वसुं नत्वा संपूज्य प्रययौ पुनः ॥ वृद्धिश्राद्धं मुनिर्वाप्य यत्किंचिद्दैविकं तथा ॥ १३ ॥ यज्ञं कृत्वा

ए वेदोक्तं यज्ञसूत्रं ददौ मुदा ॥ बलदेवाग्रजायैव कृष्णाय परमात्मने ॥ १४ ॥ गायत्रीं च ददौ ताभ्यां मुनिः सांदीपिनिस्त
था ॥ भिक्षां ददौ च प्रथमं पार्वती परमादरात् ॥ १५ ॥ अमूल्यरत्नपात्रस्थं मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ हीरसारविनिर्माणं पित्रा
दत्तं च हारकम् ॥ १६ ॥ शुभाशिषं च प्रददौ शुक्लपुष्पेण दूर्वया ॥ ततोऽदितिर्दितिश्चैव मुनिपत्न्यश्च देवकी ॥ १७ ॥ यशोदा
रोहिणी हृष्टा सावित्री च सरस्वती ॥ प्रत्येकं प्रददौ भिक्षां मणिकांचनभूषिताम् ॥ १८ ॥ देवकन्या नागकन्या राजकन्याः प्रति
व्रताः ॥ कामिन्यो बांधवानां च सस्मिताः स्निग्धलोचनाः ॥ १९ ॥ इंद्राणी वरुणानी च पवनानी च रोहिणी ॥ कुबेरपत्नी
स्वाहा च रतिः कामस्य कामिनी ॥ २० ॥ प्रत्येकं प्रददौ भिक्षां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ भिक्षां गृहीत्वा भगवान्सबलो भक्तिपूर्व
कम् ॥ २१ ॥ किंचिद्ददौ च गर्गाय किंचित्स्वगुरवे तथा ॥ वैदिकं कर्म निर्वाप्य गर्गाय दक्षिणां ददौ ॥ २२ ॥ देवांश्च भोजया
मास ब्राह्मणांश्चापि सादरम् ॥ येये समाययुर्यज्ञे ते च दत्त्वा शुभाशिषम् ॥ २३ ॥ कृष्णाय बलदेवाय प्रहृष्टाः प्रययुर्गृहम् ॥ नंदः
सभार्यो निर्वाप्य शुभकर्म सुतस्य वै ॥ २४ ॥ क्रोडे कृत्वा बलं कृष्णं चुचुंब वदनं तयोः ॥ उच्चै रुरोद नंदश्च यशोदा च पतिव्रता ॥
श्रीकृष्णस्तं समाश्वास्य बोधयामास यत्नतः ॥ २५ ॥ . ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ सानंदं गच्छ हे मातर्यशोदे तात सत्वरम् ॥
त्वमेव माता पोष्ट्री त्वं पिता च परमार्थतः ॥ २६ ॥ अवंतिनगरं तात यास्यामि सबलोधुना ॥ मुनेः सांदीपिनेः स्थानं वेद
पाठार्थमीप्सितम् ॥ २७ ॥. ततं आगत्य सुचिरं काले भवति दर्शनम् ॥ कालः करोति कलनं स च भेदं करोति च ॥
॥ २८ ॥ सर्वं कालकृतं मातर्भेदं संमीलनं नृणाम् ॥ सुखं दुःखं च हर्षं च शोकं च मंगलालयम् ॥ २९ ॥ मया दत्तं च तत्त्वं
च योगिनामपि दुर्लभम् ॥ सर्वं नंदश्च सानंदं त्वामेव कथयिष्यति ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो वसुदेवसभां ययौ ॥ तदा
ज्ञया क्षणं प्राप्य ययौ सांदीपिनेर्गृहम् ॥ ३१ ॥ वसुदेवं देवकीं च संभाष्य विनयेन च ॥ नंदः सभार्यः प्रययौ हृदयेन विदूयता ॥
॥ ३२ ॥ मुक्तामणिं सुवर्णं च माणिक्यहीरकं तथा ॥ वह्निशुद्धांशुकं रत्नं नंदाय देवकी ददौ ॥ ३३ ॥ श्वेताश्वं च गजेंद्रं च

सुवर्णरथमुत्तमम् ॥ नंदाय कृष्णः प्रददौ वसुदेवश्च सादरम् ॥ ३४ ॥ तयोरनुव्रजन्विप्रा देवकीप्रमुखाः स्त्रियः ॥ वसुदेवस्तथाक्रूरो प्युद्धवश्च ययौ मुदा ॥ ३५ ॥ कालिंदीनिकटं गत्वा ते सर्वे रुरुदुः शुचा ॥ परस्परं च संभाष्य ते सर्वे स्वालयं ययुः ॥ ३६ ॥ कुंती सपुत्रा विधवा वसुदेवाज्ञया मुने ॥ नानारत्नमणिं प्राप्य प्रययौ स्वालयं मुदा ॥ ३७ ॥ वसुदेवो देवकी च पुत्रकल्याणहेतवे ॥ नानारत्नमणिं वस्त्रं सुवर्णं रजतं तथा ॥ ३८ ॥ मुक्तामाणिक्यहारं च मिष्टान्नं च सुधोपमम् ॥ भट्टेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च प्रददौ सादरं मुदा ॥ ३९ ॥ महोत्सवं वेदपाठं हरेर्नामैकमंगलम् ॥ विप्राणां भोजनं चैव कारयामास यत्नतः ॥ ४० ॥ ज्ञातीनां बांधवानां च पुरस्कारं यथोचितम् ॥ चकार मणिमाणिक्यमुक्तावस्त्रैर्मनोहरैः ॥ ४१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरभागे नारायणनारदसंवादे भगवदुपनयनं नामैकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कृष्णः सांदीपिनेर्गेहं गत्वा च सबलो मुदा ॥ ननमस्कार स्वगुरुं गुरुपत्नीं पतिव्रताम् ॥ १ ॥ शुभाशिषं गृहीत्वा च दत्त्वा रत्नमणिं हरिः ॥ गुरवे तस्य भार्यायै तमुवाच यथोचितम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ त्वत्तो विद्यां लभिष्यामि वांछितां वांछितं मम ॥ कृत्वा शुभक्षणं विप्र मां पाठय यथोचितम् ॥ ३ ॥ ओमित्युक्त्वा मुनिश्रेष्ठः पूजयामास तं मुदा ॥ मधुपर्कप्राशनेन गवा वस्त्रेण चंदनैः ॥ ४ ॥ मिष्टान्नं भोजयामास तांबूलं च सुवासितम् ॥ सुप्रियं कथयामास तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ ५ ॥ ॥ सांदीपिनिरुवाच ॥ ॥ परं ब्रह्म परं धाम परमीश परात्पर ॥ स्वेच्छामयं स्वयंज्योतिर्निर्लिप्तैको निरंकुशः ॥ ६ ॥ भक्तैकनाथ भक्तेष्ट भक्तानुग्रहविग्रह ॥ भक्तवांछाकल्पतरो भक्तानां प्राणवल्लभ ॥ ७ ॥ मायया बालरूपोसि ब्रह्मेशशेषवंदितः ॥ मायया भुवि भूपाल भुवो भारक्षयाय च ॥ ८ ॥ योगिनो यं विदंत्येवं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ ध्यायंते भक्तनिवहा ज्योतिरभ्यंतरे मुदा ॥ ९ ॥ द्विभुजं मुरलीहस्तं सुंदरं श्यामरूपकम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं सस्मितं भक्तवत्सलम् ॥ १० ॥ पीतांबरधरं देवं वनमालाविभूषितम् ॥ लीलापांगतरंगैश्च निंदितानंगमूर्च्छितम् ॥ ११ ॥ अलक्तभवनं तद्वत्पादपद्मं सुशोभनम् ॥ कौस्तुभोद्भासितांगं च दिव्यमूर्ति

मनोहरम् ॥ १२ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नं च सुवेषं प्रस्तुतं सुरैः ॥ देवदेवं जगन्नाथं त्रैलोक्यमोहनं परम् ॥ १३ ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं कमनीयमनीश्वरम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणौघेन भूषितम् ॥ १४ ॥ वरं वरेण्यं वरदं वरदानामभीप्सितम् ॥ चतुर्णामपि वेदानां कारणानां च कारणम् ॥ १५ ॥ पाठार्थं मत्प्रियस्थानमागतोसि च मायया ॥ पाठं ते लोकशिक्षार्थं रमणं गमनं रणम् ॥ स्वात्मारामस्य च विभोः परिपूर्णतमस्य च ॥ १६ ॥ ॥ गुरुपत्न्युवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म सफलं जीवनं मम ॥ पातिव्रत्यं च सफलं सफलं च तपोवनम् ॥ १७ ॥ मद्दक्षहस्तः सफलो दत्तं येनान्नमीप्सितम् ॥ तदाश्रमं तीर्थपरं तीर्थपादपदांकितम् ॥ १८ ॥ तत्पादरजसा पूता गृहाः प्रांगणमुत्तमम् ॥ यस्य त्वत्पादपद्मं चैवावयोर्जन्मखंडनम् ॥ १९ ॥ तावद्दुःखं च शोकश्च तावद्रोगश्च रोगकः ॥ तावज्जन्मानि कर्माणि क्षुत्पिपासादिकानि च ॥ यावत्त्वत्पादपद्मस्य भजनं नास्ति दर्शनम् ॥ २० ॥ हे कालकाल भगवन्स्रष्टुः संहर्तुरीश्वर ॥ कृपां कुरु कृपानाथ मायामोहनिकृंतन ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वा साश्रुनेत्रा सा क्रोडे कृत्वा हरिं पुनः ॥ स्वस्तनं पाययामास प्रेम्णा च देवकी यथा ॥ २२ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ मातस्त्वं मां कथं स्तौषि बालं दुग्धमुखं सुतम् ॥ गच्छ गोलोकमिष्टं च स्वामिना सह सांप्रतम् ॥ २३ ॥ त्यक्त्वा प्राकृतिकं मिथ्या नश्वरं च कलेवरम् ॥ विधाय निर्मलं देहं जन्ममृत्युजराहरम् ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा चतुरो वेदान्पठित्वा मुनिपुंगवात् ॥ मासेन परया भक्त्या दत्त्वा पुत्रं मृतं पुरा ॥ २५ ॥ रत्नानां च त्रिलक्षं च मणीनां पंचलक्षकम् ॥ हीरकाणां चतुर्लक्षं मुक्तानां पंचलक्षकम् ॥ २६ ॥ माणिक्यानां द्विलक्षं च वस्त्रं त्रैलोक्यदुर्लभम् ॥ हारं च दुर्गया दत्तं हस्तरत्नांगुलीयकम् ॥ २७ ॥ दशकोटिं सुवर्णानां गुरवे दक्षिणां ददौ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं नारीसर्वांगभूषणम् ॥ २८ ॥ गुरुप्रियायै प्रददौ वह्निशुद्धांशुकं वरम् ॥ मुनिर्दत्त्वा च पुत्राय तत्सर्वं प्रियया सह ॥ २९ ॥ सद्रत्नरथमारुह्य ययौ गोलोकमुत्तमम् ॥ तमद्भुतं हरिं दृष्ट्वा प्रययौ स्वालयं मुदा ॥३०॥ एवं ब्रह्मण्यदेवस्य चरित्रं शृणु नारद ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं यः पठेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ ३१ ॥ श्रीकृष्णे निश्चलां भक्तिं लभते नात्र संशयः ॥ अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ॥ ३२ ॥ इह लो

के सुखं प्राप्य यात्यंते श्रीहरेः पदम् ॥ तत्र नित्यं हरेर्दास्यं लभते नात्र संशयः ॥ ३३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्म खंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे मुनिपत्नीस्तोत्रंनाम द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथा गत्य मधुपुरीं प्रणम्य पितरं विभुः ॥ सबलो वटमूले च सस्मार गरुडं हरिः ॥ १ ॥ सादरं लवणोदं च विश्वकर्माणमीप्सितम् ॥ तत्याज गोपवेषं च नृपवेषं दधार सः ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे चक्रमाजगाम हरिं स्वयम् ॥ परं सुदर्शनं नाम सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ३ ॥ तेजसा हरिणा तुल्यं परं वैरिविमर्दनम् ॥ अव्यर्थमस्त्रमस्त्राणां प्रवरं परमं परम् ॥ ४ ॥ रत्नयानं पुरः कृत्वा गरुडो हरिसंनिधिम् ॥ विश्वकर्मा सशिष्यश्च जलधिः कंपितस्तथा ॥ ५ ॥ हरिं प्रणेमुस्ते सर्वे मूर्ध्ना च भक्तिपूर्वकम् ॥ सस्मितं सादरं यत्नात्तानुवाच क्रमाद्विभुः ॥ ६ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ हे समुद्र महाभाग स्थलं च शतयोजनम् ॥ देहि मे नगरार्थं च पश्चाद्दास्यामि निश्चितम् ॥ ७ ॥ नगरं कुरु हे कारो त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ रमणीयं च सर्वेषां कमनीयं च योषिताम् ॥ ८ ॥ वांछितं चापि भक्ता नां वैकुंठसदृशं परम् ॥ सर्वेषामपि स्वर्गाणां परं पारमभीप्सितम् ॥ ९ ॥ दिवानिशं खगश्रेष्ठ सन्निधौ विश्वकर्मणः ॥ स्थितिं कुरु महाभाग यावन्निर्माति द्वारकाम् ॥ १० ॥ दिवानिशं च मत्पार्श्वे चक्रश्रेष्ठ स्थितिं कुरु ॥ ओमित्युक्त्वा तु प्रययुः सर्वे चक्रं विना मुने ॥ ११ ॥ कंसस्य पितरं भद्रमुग्रसेनं महाबलम् ॥ नृपं चकार नगरे क्षत्रियाणां सतामपि ॥ १२ ॥ विजित्य च जरासंधं निहत्य यवनं तथा ॥ उपायेन महाभाग निर्माणकममीश्वरः ॥ १३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शतयोजनपर्यंतं नगरं सुमनोहरम् ॥ पद्मरागैर्मरकतैरिंद्रनीलैरनुत्तमैः ॥ १४ ॥ रुचकैः पारिभद्रैश्च पलंकैश्च स्यमंतकैः ॥ गंधकैर्गोलिमैश्चैव चंद्रकांतादिभिस्तथा ॥ १५ ॥ सूर्यकांतादिभिश्चैव पुत्रैश्च स्फटिकाकृतैः ॥ हरिद्वर्णैश्च मणिभिः श्यामैर्गौरमुखैश्चषैः ॥ १६ ॥ गोरोचनाभिः पीतैश्च दाडिमीबीजरू पकैः ॥ पद्मबीजनिभैश्चैव नीलैः कमलवर्णकैः ॥ १७ ॥ मणिभिः कज्जलाकारैरुज्ज्वलैश्च परिष्कृतैः ॥ श्वेतचंपकवर्णाभैस्तप्तकांचन सन्निभैः ॥ १८ ॥ स्वर्णमूल्यशतगुणैरीषद्रक्तैः सुशोभनैः ॥ गरिष्ठैश्च वरिष्ठैश्च मणिश्रेष्ठैश्च पूजितैः ॥ १९ ॥ यथाविधानं यद्योग्यं यत्र

यन्मुक्तमाप्सतम् ॥ मणीनां हरणं चैव यक्षसंघा हिमालयात् ॥२०॥ दिवानिशं करिष्यंति यावन्निर्माणपूर्वकम् ॥ यक्षेश्च सप्तभिर्लक्षैः कुबेरप्रेरितैरपि ॥ २१ ॥ वेताललक्षैः कूष्मांडलक्षैः शंकरयोजितैः ॥ दानवैर्ब्रह्मरक्षोभिः शैलकन्यानियोजितैः ॥ २२ ॥ कुरु दिव्यं च पत्नीनां सहस्राणां च षोडश ॥ अन्यपत्नीजनस्यापि चाष्टाधिकशतस्य च ॥ २३ ॥ शिबिरं परिखायुक्तमुच्चैः प्राकारवेष्टितम् ॥ युक्त द्वादशशालं च सिंहद्वारपरिष्कृतम् ॥२४॥ युक्तं चित्रैर्विचित्रैश्च कृत्रिमैश्च कपाटकैः ॥ निषिद्धवृक्षरहितं प्रसिद्धैश्च परिष्कृतम् ॥ २५ ॥ सुलक्षणं चंद्रवेधं प्रांगणं च तथैव च ॥ यदूनामाश्रमं दिव्यं किंकराणां तथैव च ॥२६॥ सर्वत्र सिद्धं निलयमुग्रसेनस्य भूभृतः ॥ आश्रमं सर्वतोभद्रं वसुदेवस्य मत्पितुः ॥ २७ ॥ ॥ विश्वकर्मोवाच ॥ ॥ के ते वृक्षाः प्रशस्ताश्च निषिद्धाश्चापि केचन ॥ भद्राभद्र प्रदाश्चापि तान्वदस्व जगद्गुरो ॥२८॥ केषामस्थिनियुक्तं च शिबिरं च शुभाशुभम् ॥ दिशि कुत्र जलं भद्रमभद्रं च वद प्रभो ॥२९॥ भद्रप्रदश्च को वृक्षो दिशि कुत्र प्रवर्तते ॥ किं प्रमाणं गृहाणां च प्रांगणानां सुरेश्वर ॥३०॥ मंगलं कुसुमोद्यानं दिशि कुत्र तरोस्तथा ॥ प्राकाराणां किं प्रमाणं परिखाणां सुरेश्वर ॥ ३१ ॥ द्वाराणां च गृहाणां च प्राकाराणां प्रमाणकम् ॥ कस्यकस्य तरोः काष्ठं प्रशस्तं शिबिरे प्रभो ॥ ३२ ॥ अमंगलं वा केषां च सर्वं मां वक्तुमर्हसि ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ आश्रमे नारिकेलश्च गृहिणां च धनप्रदः ॥ शिबिरस्य यदीशाने पूर्वे पुत्रप्रदस्तरुः ॥ ३४ ॥ सर्वत्र मंगलार्हश्च तरुराजो मनोहरः ॥ रसालवृक्षः पूर्वस्मिन्नृणां संपत्प्रद स्तथा ॥ ३५ ॥ शुभप्रदश्च सर्वत्र सुरकारो निशामय ॥ बिल्वश्च पनसश्चैव जंबीरो बदरी तथा ॥३६॥ प्रजाप्रदश्च पूर्वस्मिन्दक्षिणे धन दस्तथा ॥ संपत्प्रदश्च सर्वत्र यतो हि वर्धते गृही ॥ ३७ ॥ जंबूवृक्षश्च दाडिंबः कदल्याम्रातकस्तथा ॥ बंधुप्रदश्च पूर्वस्मिन्दक्षिणे मित्रद स्तथा ॥ ३८ ॥ सर्वत्र शुभदश्चात्र धनपुत्रशुभप्रदः ॥ हर्षप्रदो गुवाकश्च दक्षिणे पश्चिमे तथा ॥ ३९ ॥ ईशाने सुखदश्चैव सर्वत्रैव निशा मय ॥ सर्वत्र चंपकः शुद्धो भुवि भद्रप्रदस्तथा ॥ ४० ॥ अलाबुश्चातिकूष्मांडमायांबुश्च सकिंशुकः ॥ खर्जूरी कर्कटी चापि शिबिरे मंग लप्रदा ॥ ४१ ॥ वास्तूककारविल्वश्च वार्ताकश्च शुभप्रदः ॥ लताफलं च शुभदं सर्वं सर्वत्र निश्चितम् ॥ ४२ ॥ प्रशस्तं कथितं कारो

निषिद्धं च निशामय ॥ वन्यवृक्षो निषिद्धश्च शिबिरे नगरेपि च ॥ ४३ ॥ वटो निषिद्धः शिबिरे नित्यं चोरभयं यतः ॥ नगरेषु प्र सिद्धश्च दर्शनात्पुण्यदस्तथा ॥ ४४ ॥ निषिद्धः शाल्मलिश्चैव शिबिरे नगरे पुरे ॥ दुःखप्रदश्च सततं भूमिपानां सदापि च ॥ ४५ ॥ न निषिद्धः प्रसिद्धश्च ग्रामेषु नगरेषु च ॥ विद्यामतिनिषिद्धस्तु सततं दुःखदस्तदा ॥ ४६ ॥ हे कारो तिंतिडीवृक्षो यत्नात्तं परिव र्जयेत् ॥ शतेन धनहानिः स्यात्प्रजाहानिर्भवेद्ध्रुवम् ॥ ४७ ॥ शिबिरेतिनिषिद्धश्च नगरे किंचिदेव च ॥ न निषिद्धः प्रसिद्धश्च ग्रामेषु नगरेषु च ॥ ४८॥ विद्यामतिनिषिद्धश्च प्राज्ञस्तं परिवर्जयेत् ॥ खर्जूरश्च गडुश्चैव निषिद्धः शिबिरे तथा ॥ ४९ ॥ न निषिद्धः प्रसिद्धश्च ग्रामेषु नगरेषु च ॥ वृक्षश्च चणकादीनां धान्यं च मंगलप्रदम् ॥ ५० ॥ ग्रामेषु नगरे चापि शिबिरे च तथैव च ॥ इक्षुवृक्षश्च शुभ दः संततं शुभदस्तथा ॥ ५१ ॥ अशोकश्च शिरीषश्च कदंबश्च शुभप्रदः ॥ कश्चिद्दरिद्रा शुभदा शुभदश्चार्द्रकस्तथा ॥ ५२ ॥ हरीत की च शुभदा ग्रामेषु नगरेषु च ॥ नवाद्या भद्रदा नित्यं तथा चामलकी ध्रुवम् ॥ ५३ ॥ गजानामस्थि शुभदमश्वानां च तथैव च ॥ कल्याणमुच्चैःश्रवसां वास्तौ स्थापनकारिणाम् ॥ ५४ ॥ न शुभप्रदमन्येषामुच्छिन्नकारणं परम् ॥ वानराणां नराणां च गर्दभानां ग वामपि ॥ ५५ ॥ कुक्कुटानां शृगालानां मार्जाराणामभद्रकम् ॥ भेटकानां सूकराणां सर्वेषां च शुभप्रदम् ॥ ५६ ॥ ईशाने चापि पूर्वस्मिन्पश्चिमे च तथोत्तमे ॥ शिबिरस्य जलं भद्रमन्यत्राशुभमेव च ॥ ५७ ॥ दीर्घे प्रस्थे समान च न कुर्यान्मंदिरं बुधः ॥ च तुरस्रे गृहे कारो गृहिणां धननाशनम् ॥ ५८ ॥ दीर्घप्रस्थः परिमितो नेत्रांकेनापि संहृतम् ॥ शून्येन रहितं भद्रं शून्यं शून्यप्रदं नृणा म् ॥ ५९ ॥ प्रस्थे हस्तद्वयात्पूर्वं दीर्घं हस्तत्रयं तथा ॥ गृहाणां शुभदं द्वारं प्राकारस्य गृहस्य च ॥ ६० ॥ न मध्यदेशे कर्तव्यं किं चिन्न्यूनाधिके शुभम् ॥ ॥ चतुरस्रं चंद्रवेधं शिबिरं मंगलप्रदम् ॥ ६१ ॥ अभद्रदं सूर्यवेधं शिबिरं मंगलप्रदम् ॥ अभद्रदं सूर्य वेधं प्रांगणं च तथैव च ॥ ६२ ॥ शिबिराभ्यंतरे भद्रा स्थापिता तुलसी नृणाम् ॥ धनपुत्रप्रदात्री च पुण्यदा हरिभक्तिदा ॥ ६३ ॥ प्रभाते तुलसीं दृष्ट्वा स्वर्णदानफलं लभेत् ॥ मालती यूथिका कुंदं माधवी केतकी तथा ॥ ६४ ॥ नागेश्वरं मल्लिकां च कांचनं बकु

लं शुभम् ॥ अपराजिता च शुभदा तेषामुद्यानमीप्सितम् ॥ ६५ ॥ पूर्वे च दक्षिणे चैव शुभदं नात्र संशयः ॥ ऊर्ध्वं षोडशहस्तेभ्यो नैव कुर्याद्गृहं गृही ॥ ६६ ॥ ऊर्ध्वं विंशतिहस्तेभ्यः प्राकारं न शुभप्रदम् ॥ सूत्रधारं तैलकारं स्वर्णकारं च हीरकम् ॥ ६७ ॥ वाटी मूले ग्राममध्ये न कुर्यात्स्थापनं बुधः ॥ ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं सच्छूद्रं गणकं शुभम् ॥ ६८ ॥ भट्टं वैद्यं पुष्पकारं स्थापयेच्छिबिरां तिके ॥ प्रस्थे च परिखामानं शतहस्तं प्रशस्तकम् ॥ ६९ ॥ परितः शिबिराणां च गंभीरं दशहस्तकम् ॥ संकेतपूर्वकं चैव परि खाद्वारमीप्सितम् ॥ ७० ॥ शत्रोरगम्यं मित्रस्य गम्यमेव सुखेन च ॥ शालमलीनां तिंतिडीनां हिंतालानां तथैव च ॥ ७१ ॥ निंबानां सिंधुवाराणामुंबराणामभद्रकम् ॥ धत्तूराणां वटानां चाप्येरंडानामवांछितम् ॥ ७२ ॥ एतेषामतिरिक्तानां शिबिरे काष्ठमीप्सि तम् ॥ वृक्षं च वज्रहस्तं च भूधरो वर्जयेदधः ॥७३॥ पुत्रदारधनं हन्यादित्याह कमलोद्भवः ॥ कथितं लोकशिक्षार्थं कुरु काष्ठं विना पुरी म् ॥ ७४ ॥ शुभक्षणं चाप्यधुना गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ विश्वकर्मा हरिं नत्वा जगाम पक्षिणा सह ॥ ७५ ॥ समुद्रस्य समीपं च वटमूलं मनोहरम् ॥ सुष्वाप तत्र नक्तं च कारुश्च पक्षिणा सह ॥ ७६ ॥ स्वप्ने द्वारवतीं रम्यां ददर्श गरुडस्तथा ॥ यत्किंचित्कथितं का रुं कृष्णेन परमात्मना ॥७७॥ तदेव लक्षणं सर्वं ददर्श नगरे मुने ॥ कारुं हसंति स्वप्ने च सर्वे ते शिल्पकारिणः ॥७८॥ गरुडं गरुडा श्चान्ये बलवंतश्च पक्षिणः ॥ बुद्धो ददर्श गरुडो विश्वकर्मा च लज्जितः ॥ ७९ ॥ अतीव द्वारकां रम्यां शतयोजनविस्तृताम् ॥ ब्रह्मादीनां च नगरं विजित्य च विराजिताम् ॥ ८० ॥ तेजसाच्छादितं सूर्यं रत्नानां च परिष्कृताम् ॥ ८१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्म वैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे द्वारकानिर्माणारंभे त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥

॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा भवान्या च भवः स्वयम् ॥ अनंतश्चापि धर्मश्च भास्करश्च हुताशनः ॥ १ ॥ कुबेरो वरुणश्चैव पवनश्च यमस्तथा ॥ महेंद्रश्चापि चंद्रश्च रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ २ ॥ अन्ये देवाश्च मुनयो वसवः सप्त एव च ॥ आदित्या श्चापि दैत्याश्च गंधर्वाः किन्नरास्तथा ॥ ३ ॥ आययुर्द्वारकां द्रष्टुं श्रीकृष्णं च बलं तथा ॥ आगच्छंतं च सहसा वटमूलं मनोह

रम् ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा च देवताः सर्वास्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥ आकाशाच्च विमानैश्च संप्राप्य वटमूलकम् ॥ ५ ॥ ददृशुर्द्वारकां रम्या मतीव सुमनोहराम् ॥ मुक्तामाणिक्यहीरेण रत्नराजिविराजिताम् ॥ ६ ॥ परितश्चसुरस्रां च शतयोजनसंमिताम् ॥ सप्तभिः परि खाभिश्च गंभीराभिश्च वेष्टिताम् ॥ ७ ॥ प्राकारैर्नवभिर्युक्तां लक्षैः क्रीडासरोवरैः ॥ मनोहरैः सपद्मैश्च सहितैश्च मधुव्रतैः ॥ ८ ॥ शोभितां सर्वतोभद्रैः पुष्पोद्यानत्रिलक्षकैः ॥ प्रफुल्लपुष्पैः पवनैः सर्वत्र सुरभीकृताम् ॥ ९ ॥ आमोदितां च शीतेन मंदचंदनवायुना ॥ तरुभिर्नारिकेराणां शोभितां शतकोटिभिः ॥ १० ॥ गुवाकानां च वृक्षैश्च भूषितां तच्चतुर्गुणैः ॥ चतुर्गुणैर्गुवाकानां युक्तामाम्रमहीरुहैः ॥ ॥ ११ ॥ परीतां पनसानां च वृक्षैराम्रसमैर्मुने ॥ सुशोभितां च तालानां द्रुमैराम्रसमैर्मुने ॥ १२ ॥ अश्वत्थैर्बदरीभिश्च बिल्वैराम्रातकैर्वटैः ॥ शाल्मलीभिश्च जंबूभिः कदंबैश्चापि शोभिताम् ॥ १३ ॥ वंशैश्च तिंतिडीभिश्च चंपकैर्बकुलैस्तथा ॥ नागेश्वरैर्नागरंगैर्जंबीरैर्दाडिमैर्युताम् ॥ १४ ॥ खर्जूरैरर्जुनैः पिष्टैरिक्षुभिः कांचनैरपि ॥ हरीतकीभिर्धात्रीभिरिंदुभिः परितः प्लुताम् ॥ १५ ॥ शालैः प्रियालैर्हिंतालैः शिशिरैः सप्तपर्णकैः ॥ अन्यैर्नानाद्रुमैरिष्टैरिष्टां युक्तां परिप्लुताम् ॥ १६ ॥ असंख्यैर्मंदिरै रम्यैरत्युच्चैरपि संस्कृताम् ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणैर्मुक्तामाणिक्यभूषितैः ॥ १७ ॥ माणिक्यहीरकैश्चित्रैः सद्रत्नकलशान्वितैः ॥ मणिभिर्निर्मितैरिष्टैः सोपाननिकरैर्वरैः ॥ १८ ॥ कपाटैः कठिनैर्दिव्यैरर्गलाकीलकैर्युताम् ॥ हरिन्मणीनां स्तंभानां कदंबैरपि संयुतैः ॥ १९ ॥ नानाचित्रैर्विचित्रैश्च सुचित्रैश्च परिष्कृतैः ॥ दर्पणैः सूक्ष्मवस्त्रैश्च शोभितैः श्वेतचामरैः ॥ २० ॥ प्रांगणैः पद्मरागाद्यैरिंद्रनीलपरिष्कृताम् ॥ वीथीभी रत्नखचितै राजमार्गैः समन्विताम् ॥ २१ ॥ ग्रीष्ममध्याह्नसूर्याभां ज्वलितां रत्नतेजसा ॥ गवाक्षलक्षैः संयुक्तां वाजिशालापरिष्कृताम् ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा च द्वारकां रम्यां ते देवा विस्मयं ययुः ॥ प्रसन्नवदनो देवो लांगली भगवानजः ॥ २३ ॥ सस्मार यदुवंशानां समूहमुग्रसेनकम् ॥ वसुदेवं देवकीं च पांडवांश्च समातृकान् ॥ २४ ॥ नंदं यशोदां गोपालान्व्रजेंद्रमुनिपुंगवान् ॥ गंधर्वान्किन्नरांश्चैव सहितो यदुपुंगवैः ॥ २५ ॥ नंदो यशोदा गोपाश्च जनन्या सह पांडवाः ॥ गंधर्वाः किन्नराश्चैव विद्याधर्यश्च नारद ॥ २६ ॥ किन्नर्य

आपि नर्तक्यो गायका वाद्यभांडकाः ॥ भिक्षुका भांडकाश्चैव भट्टाश्च गणकास्तथा ॥ २७ ॥ नानादेशोद्भवा भूपा वेद्या आन्ये च मानवाः ॥ संन्यासिनश्च यतयोऽवधूता ब्रह्मचारिणः ॥ २८ ॥ आययुर्मुनयः सर्वे सशिष्याः सिद्धपुंगवाः ॥ सनकश्च सनंदश्च तृतीयश्च सनातनः ॥ २९ ॥ सनत्कुमारो भगवाञ्ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ शिष्यैस्त्रिकोटिभिः सार्द्धं पंचवर्षो दिगंबरः ॥ ॥ ३० ॥ शिष्यैस्त्रिलक्षैः सहितो दुर्वासा भगवानजः ॥ लक्षशिष्यैः कश्यपश्च वाल्मीकिश्च त्रिलक्षकैः ॥ ३१ ॥ लक्षशिष्यैर्गौतमश्च कोटिभिश्च बृहस्पतिः ॥ शुक्रस्त्रिकोटिभिः सार्द्धं भरद्वाजश्च लक्षकैः ॥ ३२ ॥ शिष्यैस्त्रिकोटिभिः सार्द्धमंगिरा भगवानजः ॥ वसिष्ठः कोटिभिः शिष्यैः प्रचेताः कोटिभिस्तथा ॥ ३३ ॥ त्रिलक्षैश्च पुलस्त्यश्चाप्यगस्त्यः कोटिभिः सह ॥ पुलहो लक्षशिष्यैश्च क्रतुर्लक्षैस्तथैव च ॥ ३४ ॥ अत्रिस्त्रिकोटिभिः सार्द्धं भृगुश्च पंचकोटिभिः ॥ त्रिकोटिभिर्मरीचिश्च शतानंदः सहस्रकैः ॥ ३५ ॥ सार्द्धं त्रिकोटिभिः शिष्यैर्ऋष्यशृंगो विभांडकः ॥ पाणिनिः कोटिभिः शिष्यैर्लक्षैः कात्यायनस्तथा ॥ ३६ ॥ याज्ञवल्क्यः सहस्रैश्च व्यासः शिष्यत्रिकोटिभिः ॥ शिष्यैर्लक्षैश्च सहितो गर्गः कुलपुरोहितः ॥३७॥ गालवश्च सहस्रैश्च सहस्रैः सौभरिस्तथा ॥ त्रिकोटिभिर्लोमश मार्कंडेयस्त्रिकोटिभिः ॥३८॥ सांदीपिनिर्देवलश्च सच्छिष्यैश्च त्रिकोटिभिः ॥३९॥ वोढुः शिष्यैः कोटिभिश्च लक्षैः पंचशिखस्तथा ॥ अहं नारायणश्चैव नरो मम सहोदरः ॥ ४० ॥ शिष्यैस्त्रिकोटिभिः सार्द्धं विश्वामित्रश्च कोटिभिः ॥ त्रिकोटिभिर्जरत्कारुरास्तीकश्च त्रिकोटिभिः ॥ ४१ ॥ त्रिकोटिभिः परशुरामो वत्सो लक्षैश्च शिष्यकैः ॥ दक्षस्त्रिलक्षैः शिष्यैश्च कपिलः पंचकोटिभिः ॥ ४२ ॥ संवर्तश्च त्रिलक्षैश्चाप्युतथ्यश्च तथैव ॥ सहस्रैर्जैमिनिश्चैव पैलो लक्षैस्तथैव च ॥४३॥ सुवर्णश्च सहस्रैश्च वैशंपायन एव च ॥ शिष्यैर्लक्षैः समेतश्च व्यासशिष्यः पुरोगमः ॥४४॥ लक्षैः शिष्यैस्तथा शृंगी चोपमन्युस्तथैव च ॥ सहस्रैश्च गौरमुखः कचो लक्षैर्गुरोः सुतः ॥४५॥ अश्वत्थामा तथा द्रोणः कृपाचार्यः सशिष्यकः ॥ भीष्मः कर्णश्च शकुनी राजा दुर्योधनस्तथा ॥ नृपस्य भ्रातरः सर्वे चान्ये भूपा जगद्गुरुम् ॥४६॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शुभकर्मणि निष्पन्ने यास्यंति ये समागताः ॥ शिवब्रह्मादयो देवा मुनयश्च तथापरे ॥४७॥

भवांश्च यादवैः सार्द्धं प्रविश द्वारकां पुरीम् ॥ मत्पित्रा मातृभिः सार्धं महेंद्रे च क्षणे नृपः ॥ ४८ ॥ अपरे यदवोऽन्ये च यास्यंति मथुरां पुरीम् ॥ श्रुत्वेति विरसो राजा तमुवाच भयाकुलः ॥ ४९ ॥ ॥ उग्रसेन उवाच ॥ ॥ वासुदेव न यास्यामि भूमिं तां पैतृकीं पुनः ॥ सर्वतीर्थपरां शुद्धां दैवे कर्मणि पैतृके ॥ ५० ॥ पावके भूमिदेशे च पितॄणां निर्वपेत्तु यः ॥ मद्भूमिः स्वामिपितृभिः श्राद्धकर्मणि इन्यते ॥ ५१ ॥ पितॄणां निष्फलं श्राद्धं देवानामपि पूजनम् ॥ किंचित्फलप्रदं चैव संपूर्णं पैतृके स्थले ॥ ५२ ॥ पुत्रपौत्रकलत्रेभ्यः प्राणेभ्यः प्रेयसी सदा ॥ दुर्लभा पैतृकी भूमिः पितुर्मातुर्गरीयसी ॥५३॥ तत्सत्यं च पवित्रं च दैवे कर्मणि पैतृके ॥ कीडां च दत्ते दानं च परदत्तमशुद्धकम् ॥ ५४ ॥ म्रियते पैतृकीभूम्यां तीर्थतुल्यफलं लभेत् ॥ गंगाजलसमं पूतं पितृखातोदकं हरे ॥ ५५ ॥ तत्र स्नात्वा जले पूते गंगास्नानफलं लभेत् ॥ पितॄणां तर्पणं तत्र पवित्रं देवपूजनम् ॥ ५६ ॥ पैतृकी जन्मभूमिश्चेद्द्विगुणं तत्फलं लभेत् ॥ पैतृकीभूमितुल्या च दानभूमिः सतामपि ॥ ५७ ॥ ॥ वासुदेव उवाच ॥ ॥ भोगास्ते वचनं किं वा निषेकः केन वार्यते ॥ पैतृकीतीर्थतुल्या सा किं तीर्थं द्वारकापरम् ॥५८॥ सर्वतीर्थपरा श्रेष्ठा द्वारका बहुपुण्यदा ॥ यस्याः प्रवेशमात्रेण नराणां जन्मखंडनम् ॥ ५९ ॥ दानं च द्वारकायां च श्राद्धं च देवपूजनम् ॥ चतुर्गुणं च तीर्थानां गंगादीनां च भूमिप ॥ ६० ॥ गच्छ ब्रह्मादिभिः सार्द्धं मुनिभिर्यादवैः सह ॥ राजेंद्रभवनं तत्र गृहाणां सादरं पुनः ॥ ६१ ॥ करोति शश्वन्न्यक्कारं महेंद्रस्यामरावतीम् ॥ निवस त्वं सुधर्मायां महेंद्रे च क्षणे नृप ॥ ६२ ॥ जंबुद्वीपस्थिता भूपा राजेंद्रमंडलेश्वराः ॥ करं दास्यंति तुभ्यं च महेंद्राय सुरा यथा ॥ ॥ ६३ ॥ भूयाज्जितः कुबेरश्च धनेन धनसंपदा ॥ तेजसा भास्करश्चापि महेंद्रः संपदा तथा ॥ ६४ ॥ देवा जिता रणेनैव पुण्येन मुनयो जिताः ॥ तपस्विनश्च तपसा व्रतिनश्च व्रतेन च ॥ ६५ ॥ उग्रसेनसमो राजा न भूतो न भविष्यति ॥ सभायां यस्य भगवाञ्ज्वलद्देवो महाबलः ॥ ६६ ॥ विश्वं च यस्य शिरसां सहस्राणां नरेश्वर ॥ एकस्मिञ्शिरसि न्यस्तं शूर्पे च सर्षपो यथा ॥ ६७ ॥ नानंतसमो देवो बलेन बलवत्तरः ॥ यद्गुणानां च नास्त्यंतस्तेनानंतं जगुर्बुधाः ॥ ६८ ॥ वसवोऽष्टौ महाभागा रुद्राश्च शंकरं विना ॥

बलिनो द्वादशादित्या महेंद्रश्च सुरैः समः ॥ ६९ ॥ न समर्था ध्रुवं जेतुमुग्रसेनं नृपेश्वरम् ॥ कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा प्रसन्नवदनो नृपः ॥ ॥ ७० ॥ प्रययौ यादवैः सार्द्धं महेंद्रभवनात्परम् ॥ स्वालयं द्वारकामध्ये ज्वलंतं मणितेजसा ॥ ७१ ॥ सहस्रैर्द्वारपालैश्च शूलिभिर्दंडहस्तकैः ॥ नियुक्तै रक्षित द्वारं ददर्श मानवेश्वरः ॥ ७२ ॥ अभ्यंतरे च शिबिरं द्वारेभ्यः षड्भ्य एव च ॥ मंदिराणां च शतकै रत्नानां परिभूषणम् ॥ ७३ ॥ कोटिं मत्तगजेंद्राणां ददर्श गजमंदिरे ॥ चतुर्युगं गजौघं च गजानां षड्गुणं तथा ॥ ७४ ॥ महाबलांश्च तुरगान्सूर्याश्वं च हसंति च ॥ गजेंद्रौघं च सर्वेषां वाहनानामपीश्वरम् ॥ ७५ ॥ हसत्यैरावतं शश्वन्महेंद्रस्य च नारद ॥ अत्युच्चैरुच्चैःश्रवसां ददर्श कोटिमीप्सितम् ॥ ७६ ॥ खराणां दशकोटिं च पादातं षड्गुणं तथा ॥ निर्माणं रत्नसाराणां रथानां पंचलक्षकम् ॥ ७७ ॥ पंचलक्षं सारथीनां तत्राश्वं षड्गुणं तथा ॥ अश्ववाटं तत्समं च सुधर्मां च सभामपि ॥ ७८ ॥ ददर्शाभ्यंतरे रम्ये देवौघमुनिसंयुताम् ॥ वह्निशुद्धांशुकै रम्यैर्भूषितां रक्तकंबलैः ॥७९॥ रत्नसिंहासनै रम्यैर्भूषितां रक्तपिंगलैः ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणवीथीनां तेजसोज्ज्वलाम् ॥८०॥ वेष्टितां च महाभीतैः किंकरैः शतकोटिभिः ॥ प्रविवेश सभां रम्यां श्रुत्वा शंखध्वनिं शुभम् ॥ ८१ ॥ वाद्यं च दुंदुभीनां च मुनीनां वेदमंत्रकम् ॥ दृष्ट्वा नृपं समुत्तस्थौ वेगेन सबलो हरिः ॥ ८२ ॥ ब्रह्मा महेश्वरश्चैव शेषश्च देवपुंगवाः ॥ समुत्तस्थुः सुराः सर्वे मुनयश्च महाव्रताः ॥ ८३ ॥ राजेंद्राश्चापि सिद्धेंद्रा वसुदेवपुरोगमाः ॥ रत्नसिंहासने रम्ये चोग्रसेनो महाबलः ॥ ८४ ॥ समुवास महेंद्रस्य मुनीनामाज्ञया हरेः ॥ देवानां च गुरूणां च गर्गस्यापि तथैव च ॥ ८५ ॥ सप्ततीर्थोदकेनैव पूर्णकुंभेन नारद ॥ चकार वेदमंत्रैश्च नृपस्याप्यभिषेचनम् ॥ ८६ ॥ तस्मै वस्त्रयुगं दत्तं वह्निशुद्धं मनोहरम् ॥ वरुणेन पुरा दत्तं कृष्णाय परमात्मने ॥ ८७ ॥ माल्यं च पारिजातानां त्वदमं रत्नभूषणम् ॥ रत्नच्छत्रं ददौ तस्मै बलदेवो महाबलः ॥ ८८ ॥ ब्रह्मा कमंडलुं चैव शूलं चापि महेश्वरः ॥ पार्वती रत्नमाल्यं च हारं च मालती सती ॥८९॥ अन्ये देवाश्च मुनयो राजेंद्राः सिद्धपुंगवाः ॥ यौतकं च ददौ तस्मै क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ ॥ ९० ॥ वसुदेवो ददौ तस्मै शुभदं श्वेतचामरम् ॥ पवनेन पुरा दत्तं कृष्णाय परमात्मने ॥ ९१ ॥ नंदो ददौ च सुरभिं कामधेनुं च

पूजिताम् ॥ यशोदा देवकी तस्यै रत्नश्रेष्ठं ददौ मुदा ॥ ९२ ॥ सप्तभिः किंकरैश्चापि संवीतः श्वेतचामरैः ॥ दधार छत्रमक्रूरो भक्त्या चैवाज्ञया हरेः ॥ ९३ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये ददर्श रत्नदर्पणम् ॥ अतीव पुण्यमवाप्यं च हरिणा च पुरस्कृतः ॥ ९४ ॥ चक्रुः स्तुतिं च भट्टाश्च भिक्षुका ब्राह्मणास्तथा ॥ ददुः शुभाशिषं तस्मै देवाश्च मुनयस्तथा ॥ ९५ ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददौ राजा रत्नकोटिं च भक्तितः ॥ भट्टेभ्यो रत्नशतकं भिक्षुकेभ्यस्तथैव च ॥ ९६ ॥ अभिषिच्य नृपेंद्रं च देवांश्च मुनिपुंगवान् ॥ संपूज्य ब्राह्मणांश्चापि भट्टान्भिक्षुं द्विजं गुरुम् ॥ ९७ ॥ स्वालयं च ययुः सर्वे यादवाश्च मुदान्विताः ॥ येये हरेः पार्षदाश्च ते सर्वे स्वालयं ययुः ॥ ९८ ॥ प्रभाते चाययुः सर्वे सुधर्मां च सभां हरेः ॥ नमस्कृत्य महेंद्रं च चोषुः सर्वे च संसदि ॥ ९९ ॥ ॥ ~ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे द्वारकाप्रवेश उग्रसेनाभिषेके चतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ वैदर्भराजेंद्रो महाबलपराक्रमः ॥ विदर्भदेशे पुण्यात्मा सत्यशीलश्च भीष्मकः ॥ १ ॥ राजा नारायणांशश्च दाता च सर्वसंपदाम् ॥ धर्मिष्ठश्च गरीयांश्च वरिष्ठश्चापि पूजितः ॥ २ ॥ तस्य कन्या महालक्ष्मी रुक्मिणी योषितां वरा ॥ अतीव सुन्दरी रम्या रमा रामासु पूजिता ॥३॥ नवयौवनसंपन्ना रत्नाभरणभूषिता ॥ तप्तकांचनवर्णाभा तेजसो ज्वलिता सती ॥ ४ ॥ शुद्धसत्त्वस्वरूपा सा सत्यशीला पतिव्रता ॥ शांता दांता नितांता चाप्यनंतगुणशालिनी ॥ ५ ॥ इंद्राणी वरुणानी च चंद्रनारी च रोहिणी ॥ कुबेरपत्नी सूर्यस्त्री स्वाहा शांता कलावती ॥ ६ ॥ अन्यासु रमणीयासु श्रेष्ठा च सुमनोहरा ॥ रुक्मिण्या भीष्मकन्यायाः कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ॥ ७ ॥ तां दृष्ट्वा राजराजेंद्रो बालक्रीडारतां पराम् ॥ बालां सुशोभां कुर्वंतीं यथाभ्रेषु विधोः कलाम् ॥ ८ ॥ शरत्पूर्णेंदुशोभाढ्यां शरत्कमललोचनाम् ॥ विवाहयोग्यां युवतीं लज्जानम्राननां शुभाम् ॥ ९ ॥ सहसा चिंतितो धर्मो धर्मशीलश्च सुव्रतः ॥ सुतां पप्रच्छ पुत्रांश्च ब्राह्मणांश्च पुरोहितान् ॥ १० ॥ ॥ भीष्मक उवाच ॥ ॥ कं वृणोमि सुतार्थं च वरार्हं प्रवरं वरम् ॥ मुनिपुत्रं देवपुत्रं राजेंद्रसुतमीप्सितम् ॥ ११ ॥ विवाहयोग्या कन्या मे वर्धमाना मनोहरा ॥ शीघ्रं

पस्य वरं योग्यं नवयौवनसंस्थितम् ॥ १२ ॥ धर्मशीलं सत्यसंधं नारायणपरायणम् ॥ वेदवेदांगविज्ञं च पंडितं सुंदरं शुभम् ॥१३॥ शांतं दांतं क्षमाशीलं गुणिनं चिरजीविनम् ॥ महाकुलप्रसूतं च सर्वत्रैव प्रतिष्ठितम् ॥ १४ ॥ करोषि राजपुत्रं चेद्रणशास्त्रविशारदम् ॥ महारथं प्रतापार्हं रणमूर्ध्नि च सुस्थिरम् ॥ १५ ॥ करोषि देवपुत्रं चेद्देवं गुणयुतं तथा ॥ करोषि मुनिपुत्रं चेच्चतुर्वेदविशारदम् ॥ ॥ १६ ॥ सुवाचकं विचारज्ञं सिद्धांतेषु नितांतकम् ॥ नृपेंद्रवचनं श्रुत्वा तमुवाच मुनेः सुतः ॥ १७ ॥ गौतमस्य शतानंदो वेदवेदांग पारगः ॥ आप्तः प्रवक्ता विज्ञश्च धर्मी कुलपुरोहितः ॥ पृथिव्यां सर्वतत्त्वज्ञो निष्णातः सर्वकर्मसु ॥ १८ ॥ ॥ शतानंद उवाच ॥ ॥ राजेंद्र त्वं च धर्मज्ञो धर्मशास्त्रविशारदः ॥१९॥ पूर्वाख्यानं च वेदोक्तं कथयामि निशामय ॥ भुवो भारावतरणे स्वयं नारायणो भुवि ॥ २० ॥ वसुदेवसुतः श्रीमान्परिपूर्णतमः प्रभुः ॥ विधातुश्च विधाता च ब्रह्मेशशेषवंदितः ॥ २१ ॥ ज्योतिःस्वरूपः परमो भक्तानु ग्रहविग्रहः ॥ परमात्मा च सर्वेषां प्राणिनां प्रकृतेः परः ॥ २२ ॥ निर्लिप्तश्च निरीहश्च साक्षी च सर्वकर्मणाम् ॥ राजेंद्र तस्मै कन्यां च परिपूर्णतमाय च ॥ २३ ॥ दत्त्वा यास्यसि गोलोकं पितॄणां शतकैः सह ॥ लभ सारूप्यमुक्तिं च कन्यां दत्त्वा परत्र च ॥ २४ ॥ इहैव सर्वपूज्यश्च भव विश्वगुरोर्गुरुः ॥ सर्वस्वं दक्षिणां दत्त्वा महालक्ष्मीं च रुक्मिणीम् ॥ २५ ॥ समर्पणं कुरु विभो कुरुष्व जन्मखं डनम् ॥ विधात्रा लिखितो राजन्संबंधः सर्वसंमतः ॥ २६ ॥ द्वारकानगरे कृष्णं शीघ्रं प्रस्थापय द्विजम् ॥ कृत्वा शुभक्षणं तूर्णं सर्वे षामपि संमतम् ॥ २७ ॥ आनीय परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ ध्यानानुरोधहेतुं च नित्यदेहमनुत्तमम् ॥ २८ ॥ दृष्टिमात्रात्कुरु नृप स्वजन्मकर्मखंडनम् ॥ यं न जानंति चत्वारो वेदाः संतश्च देवताः ॥ २९ ॥ सिद्धेंद्राश्च मुनींद्राश्च देवा ब्रह्मादयस्तथा ॥ ध्यायंते ध्यानपूताश्च योगिनो न विदंति यम् ॥ ३० ॥ सरस्वती जडीभूता वेदाः शास्त्राणि यानि च ॥ सहस्रवक्त्रः शेषश्च पंचवक्त्रः सदाशि वः ॥ ३१ ॥ चतुर्मुखो जगद्धाता कुमारः कार्तिकस्तथा ॥ ऋषयो मुनयश्चैव भक्ताः परमवैष्णवाः ॥ ३२ ॥ अक्षमाः स्तवने यस्य ध्यानासाध्यश्च योगिनाम् ॥ बालकोऽहं महाराज तद्गुणं कथयामि किम् ॥ ३३ ॥ शतानंदवचः श्रुत्वा प्रफुल्लवदनो नृपः ॥ आलिंग

नं ददौ तस्मै समुत्थाय जवेन च ॥ ३४ ॥ नानारत्नं सुवर्णं च वस्त्रं च रत्नभूषणम् ॥ ददौ तस्मै प्रदानं च प्रसादसुमुखो नृपः ॥ ३५ ॥ गजेंद्रं तुरगं श्रेष्ठं रथं च मणिनिर्मितम् ॥ रत्नसिंहासनं रम्यं धनं च विपुलं तथा ॥ ३६ ॥ भूमिं च सर्वसस्याढ्यां शश्वद्दृष्टिकरीं शुभाम् ॥ अकृष्टसाध्यां पूज्यां च ग्रामं सर्वप्रशंसितम् ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नंतरे रुक्मिश्चुकोप नृपनंदनः ॥ कंपितोऽधर्मयुक्तश्च रक्तास्यो रक्तलोचनः ॥३८॥ उवाच पितरं विप्रं सभायामस्थिरस्तदा ॥ उत्थाय तिष्ठन्पुरतः सर्वेषां च सभासदाम् ॥३९॥ ॥ रुक्मिरुवाच ॥ ॥ शृणु राजेन्द्र वचनं हितं तथ्यं प्रशंसितम् ॥ त्यज वाक्यं भिक्षुकाणां लोभिनां क्रोधिनामहो ॥४०॥ नर्तकानां च वेश्यानां भट्टानामर्थिनामपि ॥ कायस्थानां च भिक्षूणामसत्यं वचनं सदा ॥ ४१ ॥ घटकानां नाटकानां स्त्रीलुब्धानां च कामिनाम् ॥ दरिद्राणां च मूर्खाणां स्तुतिपूर्वं वचः सदा ॥ ४२ ॥ निहत्य कालयवनं राजेंद्रं दूरतो भिया ॥ उपायेन महाबाहो लब्धं कृष्णेन तद्धनम् ॥ ४३ ॥ द्वारकायां धनी कृष्णो यवनस्य धनेन च ॥ जरासंधभयेनैव समुद्राभ्यंतरे गृही ॥ ४४ ॥ जरासंधशतं चैव क्षणेनैव च लीलया ॥ क्षमोहं हंतुमेकाकी राज्ञश्चान्यस्य का कथा ॥ ४५ ॥ दुर्वाससश्च शिष्योहं रणशास्त्रविशारदः ॥ ध्रुवं भीष्मक तेनैव विश्वं संहर्तुमीश्वरः ॥ ४६ ॥ मत्समः पर्शुरामश्च शिशुपालश्च मत्समः ॥ सखा च बलनान्छूरः स्वर्गं जेतुं स च क्षमः ॥ ४७ ॥ महेंद्रं सगणं जेतुमहमीशः क्षणेन च ॥ जित्वा युद्धे जरासंधं दुर्बलं योगिनं नृप ॥ ४८ ॥ अहंकारयुतः कृष्णो वीरं स्वं मन्यते धिया ॥ यद्यायास्यति मद्ग्रामं विवाहं कर्तुमीप्सितम् ॥ ४९ ॥ ध्रुवं प्रस्थापयिष्यामि क्षणेन यममंदिरम् ॥ अहो नंदस्य वैश्यस्य तस्मै गोरक्षकाय च ॥ ५० ॥ साक्षाज्जाराय गोपीनां गोपालोच्छिष्टभोजिने ॥ करोषि कन्यास्वीकारं देवयोग्यां च रुक्मिणीम् ॥ ५१ ॥ दातुमिच्छसि वाक्येन भिक्षुकस्य द्विजस्य च ॥ राजेंद्र बुद्धिहीनोसि वचनाद्ब्रह्मलस्य च ॥ ५२ ॥ मा राजपुत्रो मा शूरो मा कुलीनश्च माशुचिः ॥ मा दाता मा धनाढ्यश्च मा योग्यो मा जितेंद्रियः ॥ ५३ ॥ कन्यां देहि सुपुत्राय शिशुपालाय भूमिप ॥ बलेन रुद्रतुष्टाय राजेंद्रतनयाय च ॥ ५४ ॥ निमंत्रणं कुरु नृप नानादेशभवान्नृपान् ॥ बांधवांश्च मुनींद्रांश्च पत्रद्वारा

त्वरान्वितः ॥ ५५ ॥ अंगं कालिंगं मगधं सौराष्ट्रं वल्कलं वरम् ॥ राटं वरेन्द्रं वंगं च गुर्जराटिं च पेठरम् ॥ ५६ ॥ महाराष्ट्रं विराटं च मुद्गलं च मुरंगकम् ॥ भल्लकं गल्लकं सर्वं दुर्गं प्रस्थापय द्विजम् ॥ ५७ ॥ घृतकुल्यासहस्रं च मधुकुल्यासहस्रकम् ॥ दधिकुल्यासहस्रं च दुग्धकुल्यासहस्रकम् ॥ ५८ ॥ तैलकुल्यापंचशतं गुडकुल्याद्विलक्षकम् ॥ शर्कराणां राशिशतं मिष्टान्नानां चतुर्गुणम् ॥ ५९ ॥ यवगोधूमचूर्णानां पिष्टराशिशतं शतम् ॥ पृथुकानां राशिलक्षमन्नानां च चतुर्गुणम् ॥ ६० ॥ गवां लक्षं छेदनं च हरिणानां द्विलक्षकम् ॥ चतुर्लक्षं शशानां च कूर्माणां च तथा कुरु ॥ ६१ ॥ दशलक्षं छागलानां भेटानां तच्चतुर्गुणम् ॥ पर्वणि ग्रामदेव्यै च बलिं देहि च भक्तितः ॥ ६२ ॥ एतेषां पक्कमांसं च भोजनार्थं च कारय ॥ परिपूर्णं व्यंजनानां सामग्रीं कुरु भूमिप ॥ ६३ ॥ अथ श्रुत्वा च तद्वाक्यं राजेंद्रः सपुरोहितः ॥ चकार मंत्रणं तूर्णं निजेन मंत्रिणा सह ॥ ६४ ॥ द्विजं प्रस्थापयामास द्वारकां योग्यमीप्सितम् ॥ कृत्वा च शुभलग्नं च सर्वेषामभिवांछितम् ॥ ६५ ॥ राजा संभृतसंभारो बभूव सत्वरं मुदा ॥ निमंत्रणं च सर्वत्र चकार च सुताज्ञया ॥ ६६ ॥ विप्रः सुधर्मां संप्राप्य नृपैर्देवैश्च वेष्टिताम् ॥ प्रददौ पत्रिकां भद्रामुग्रसेनाय भूभृते ॥ ६७ ॥ प्रफुल्लवदनो राजा श्रुत्वा पत्रं सुमंगलम् ॥ सुवर्णानां सहस्रं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ ६८ ॥ दुंदुभिं वादयामास द्वारकायां च सर्वतः ॥ देवान्मुनीन्नृपांश्चैव ज्ञातिवर्गांश्च बांधवान् ॥ ६९ ॥ भट्टांश्च भिक्षुकांश्चैव भोजयामास सादरम् ॥ श्रीकृष्णस्य सुवेषं च कारयामास भूपतिः ॥ ॥ ७० ॥ अतीव रम्यमतुलं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ यात्रां च कारयामास जगतां प्रवरं वरम् ॥ ७१ ॥ वेदमंत्रेण रम्येण माहेंद्रे सुमनोहरे ॥ आदौ ब्रह्मा रथस्थश्च सावित्र्या सहितो ययौ ॥ ७२ ॥ रथस्थश्च महाहृष्टो भवान्या च भवः स्वयम् ॥ शेषश्चापि दिनेशश्च गणेशश्चापि कीर्तितः ॥ ७३ ॥ महेंद्रश्च तथा चंद्रो वरुणः पवनस्तथा ॥ कुबेरश्च यमो वह्निरीशानोपि ययौ मुदा ॥ ७४ ॥ देवानां च त्रिकोटयश्च मुनीनां षष्टिकोटयः ॥ गजेंद्राणां त्रिलक्षं च श्वेतच्छत्रं त्रिलक्षकम् ॥ ७५ ॥ उग्रसेनो बभौ राजा नक्षत्रेषु यथा शशी ॥ ययौ प्रसन्नवदनः कुंडिनाभिमुखो बली ॥ ७६ ॥ रत्ननिर्माणयानेन बलदेवो महाबलः ॥ वसुदेवश्चोद्धवश्च नंदोऽक्रूरश्च

सात्यकिः ॥ ७७ ॥ गोपाला यादवेंद्राश्च चंद्रवंश्याश्च ते ययुः ॥ धृतराष्ट्रसुताः सर्वे दुर्योधनपुरोगमाः ॥ ७८ ॥ युधिष्ठिरस्तथा भीमः फाल्गुनो नकुलस्तथा ॥ सहदेवश्च यानेश्च प्रययुः पंच पांडवाः ॥ ७९ ॥ भीष्मो द्रोणश्च कर्णश्चाप्यश्वत्थामा महाबलः ॥ कृपाचार्यश्च शकुनिः शल्यश्च प्रययौ मुदा ॥ ८० ॥ भटानां च त्रिकोट्यश्च विप्राणां शतकोटयः ॥ संन्यासिनां सहस्रं च यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ ८१ ॥ द्विसहस्रं जितक्रोधाश्चावधूतास्तथैव च ॥ उत्पलानां सहस्रं च सहस्रं पुष्पकारिणाम् ॥ ८२ ॥ नानाशिल्पकराश्चैव विचित्रं चित्रमेव च ॥ लक्षं च वाद्यभांडानां नर्तकानां च लक्षकम् ॥ ८३ ॥ गंधर्वाणां गायकानां लक्षमेकं तु नारद ॥ तत्र कल्पे भवत्येव गंधर्वश्चोपबर्हणः ॥ ८४ ॥ पंचाशत्कामिनीभिश्च त्वमेव तेषु मध्यगः ॥ विद्याधारीणां लक्षं च लक्षमप्सरसां तथा ॥ ८५ ॥ किन्नराणां त्रिलक्षं च गंधर्वाणां त्रिलक्षकम् ॥ ८६ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे रुक्मिण्युद्वाहे षंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा ककुद्मी च महाबलः ॥ वरार्थं कन्यकायाश्च ब्रह्मलोकात्समागतः ॥ १ ॥ प्रददौ रेवतीं कन्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥ अमूल्यरत्नभूषाढ्यां त्रिषु लोकेषु दुर्लभाम् ॥ २ ॥ बलाय बलदेवाय संप्रदानेन कौतुकात् ॥ वयो यस्या गतं सत्ये युगानां सप्तविंशतिः ॥ ३ ॥ दत्त्वा कन्यां विधानेन मुनिदेवेंद्रसंसदि ॥ गजेंद्राणां त्रिलक्षं च जामात्रे यौतुकं ददौ ॥ ४ ॥ दशलक्षं तुरंगाणां रथानां लक्षमेव च ॥ रत्नालंकारयुक्तानां दासीनां चापि लक्षकम् ॥ ५ ॥ मणिलक्षं रत्नलक्षं स्वर्णकोटिं च सादरम् ॥ वह्निशुद्धांशुकं रम्यं मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ ६ ॥ दत्त्वा कन्यां च राजेंद्रो बलाय बलशालिने ॥ रत्नेंद्रसारयानेन तैः सार्द्धं कुंडिनं ययौ ॥ ७ ॥ अथांतरे च निर्बंधे सांगे मंगलकर्मणि ॥ रेवतीं वेशयामास योषितां कमलां कलाम् ॥ ८ ॥ देवकी रोहिणी चैव यशोदा नंदगेहिनी ॥ अदितिश्च दितिः शांतिर्जयं कृत्वा च मंदिरम् ॥ ९ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास ददौ तेभ्यो धनं मुदा ॥ मंगलं कारयामास वसुदेवस्य वल्लभः ॥ १० ॥ अथ देवाश्च मुनयो राजेंद्राः कटकैः सह ॥ संप्रापुर्लीलामात्रेण कुंडिनं नगरं मुदा ॥ ११ ॥ ददृशुर्नगरं सर्वे ह्यतीव सुमनोहरम् ॥

सप्तभिः परिखाभिश्च गभीराभिश्च वेष्टितम् ॥ १२ ॥ प्राकारैः सप्तभिर्युक्तं द्वाराणां शतकैस्तथा ॥ नानारत्नैश्च मणिभिर्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ १३ ॥ नगरस्य बहिर्द्वारं ददृशुर्वैरयात्रिणः ॥ रक्षितं रक्षकैः सार्द्धं चतुर्भिश्च महारथैः ॥ १४ ॥ रुक्मिश्च शिशुपालश्च दंतवक्रो महाबली ॥ शाल्वो मायाविनां श्रेष्ठो युद्धशास्त्रविशारदः ॥ १५ ॥ नानाशस्त्रैस्तथास्त्रैश्च रथस्थश्च रणोन्मुखः ॥ विलोक्य कृष्णसैन्यं च चुकोप नृपनंदनः ॥ १६ ॥ उवाच निष्ठुरं वाक्यं श्रुतितीक्ष्णं सुदुष्करम् ॥ उपहास्यं मुनींद्रांश्च देवांश्च मुनिपुंगवान् ॥ ॥ १७ ॥ ॥ रुक्मिरुवाच ॥ ॥ अहो कालकृतं कर्म दैवं च केन वार्यते ॥ किं वाहं कथयिष्यामि देवेंद्राणां च संसदि ॥ १८ ॥ ग्रहीतुं रुक्मिणीं कन्यां देवयोग्यां मनोहराम् ॥ आयाति देवैर्मुनिभिर्नंदस्य पशुरक्षकः ॥ १९ ॥ साक्षाज्जारश्च गोपीनां गोपोच्छिष्टान्नभोजनः ॥ जातेश्च निर्णयो नास्ति भक्ष्यमैथुनयोस्तथा ॥ २० ॥ किन्तु राजेंद्रपुत्रश्च किन्तु वा मुनिपुत्रकः ॥ वसुदेवः क्षत्रियश्च भक्षणं वैश्यमंदिरे ॥ २१ ॥ शिशुकाले च स्त्रीहत्या कृतानेन दुरात्मना ॥ कुब्जा मृता च संभोगाद्वाससा रजको मृतः ॥ २२ ॥ राजेंद्रस्य वधो दुष्टो ब्रह्महत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥ मथुरायां च धर्मिष्ठः सद्यः कंसो निपातितः ॥२३॥ ॥ शाल्व उवाच ॥ ॥ यदुक्तं रुक्मिणा देव किमसत्यं च तत्र वै ॥ को वायं रुक्मणीभर्ता नंदस्य पशुरक्षकः ॥२४॥ ॥ शिशुपाल उवाच ॥ ॥ अहो भुवि किमाश्चर्यं देवा ब्रह्मादयस्तथा ॥ मुनींद्रा ब्रह्मणः पुत्राश्चाययुर्मानवाज्ञया ॥२५॥ ॥ दंतवक्र उवाच ॥ ॥ संततं ब्राह्मणा लुब्धा देवाश्च भक्तवत्सलाः ॥ आययुर्ब्रह्मपुत्राश्च नंदपुत्राज्ञया कथम् ॥ २६ ॥ तेषां च वचनं श्रुत्वा चुकोप देवसंघकः ॥ मुनिराजेंद्रसंघश्च लांगलीत्यादिकं तथा ॥ ॥ २७ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे रुक्मिण्युद्वाहे षडधिकशततमोऽध्यायः ॥ ॥ १०६ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ अथ कोपपरीतश्च बलदेवो महाबलः ॥ हलेन रुक्मियानं च बभंज मुनिपुंगव ॥ १ ॥ घोटकान्सारथिं चैव निहत्य जगतीपतिः ॥ भूमिष्ठं चापि पापिष्ठं रुक्मिं हंतुं जगाम सः ॥ २ ॥ रुक्मी च शरजालेन वारयामास लीलया ॥ नागास्त्रं योजयामास बद्धुं हलिनमीश्वरम् ॥३॥ नागास्त्रं गारुडेनैव संजहार हली स्वयम् ॥ जग्राह कोपाद्रुक्मी च परं पाशुपतं मुने ॥४॥

अव्यर्थं वैरिमर्दं च शतसूर्यसमप्रभम् ॥ अभितो हलिना रुक्मी जृंभणास्त्रेण जृंभितः ॥ ५ ॥ भूमिष्ठः स्थाणुवद्रुक्मी निद्रास्त्रेणैव निद्रितः ॥ शाल्वस्तं निद्रितं दृष्ट्वा शतबाणान्मुमोच तम् ॥ ६ ॥ शैलवृष्टिं शिलावृष्टिं जलवृष्टिं चकार सः ॥ ज्वलदंगारवृष्टिं च शरवृष्टिं चकार ह ॥ ७ ॥ बलाद्वाणेण सर्वाणि वारयामास लांगली ॥ हलेन तद्रथं चूर्णं चकार रणमध्यतः ॥ ८ ॥ घोटकान्सारथिं चैव जघान चैव लीलया ॥ कोपाद्धलेन तं हंतुं वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ ९ ॥ त्यज शाल्वं कृष्णवध्यं तव किं पौरुषं रणे ॥ यस्य मूर्ध्नि च ब्रह्मांडं शूर्पे च सर्षपं यथा ॥ १० ॥ तच्छ्रुत्वा बलदेवश्च हलेन तस्य मस्तकम् ॥ चकार चूर्णं व्यथितः पपात रणमूर्धनि ॥ ११ ॥ शाल्वस्य पतनं दृष्ट्वा शिशुपालो महाबली ॥ चकार शरवृष्टिं च जलवृष्टिं यथा भुवि ॥ १२ ॥ हली तस्य रथं चूर्णं चकार लांगलेन च ॥ अर्द्धचंद्रेण तद्बाणान्वारयामास लीलया ॥ १३ ॥ तं हंतुं शंकरः साक्षान्निषेधं च चकार तम् ॥ कृष्णवध्यं त्यज बल पार्षदप्रवरं हरेः ॥ १४ ॥ दंतवक्रस्य दंतं च बभंज स हलेन च ॥ सुप्रवृत्तस्य युद्धेन ते सर्वे जहसुश्च तम् ॥ १५ ॥ बलस्य विक्रमं दृष्ट्वा सर्वे वीराः पलायिताः ॥ चक्रुः प्रवेशनं सर्वे कुंडिनं वरयात्रिकाः ॥१६॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शतानंदो महामुनिः ॥ कोटिभिर्मुनिभिः सार्द्धमाजगाम हरेः पुरः ॥ १७ ॥ पुरं प्रवेशयामास शतद्वारं च दुर्गमम् ॥ अगम्यं चापि शत्रूणां मित्राणां च सुखप्रदम् ॥ १८ ॥ देवकन्या नागकन्या राजकन्यास्तथैव च ॥ मुनिकन्या वरं द्रष्टुं सस्मिताश्च समाययुः ॥ १९ ॥ ददृशुर्योषितः सर्वा निमेषरहितेन च ॥ प्रसन्नं कारयमास सस्मितश्चंद्रशेखरः ॥ २० ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणरथस्थं परमेश्वरम् ॥ सर्वेषां परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ २१ ॥ नवीनजलदश्यामं शोभितं पीतवाससा ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं वनमालाविभूषितम् ॥ २२ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमालाकुलोज्ज्वलम् ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् ॥ २३ ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणक्वणन्मंजीररंजितम् ॥ सस्मितं मुरलीहस्तं पश्यंतं रत्नदर्पणम् ॥ २४ ॥ सप्तभिः पार्षदैर्गोपैः सेवितं श्वेतचामरैः ॥ नवयौवनसंपन्नं शरत्कमललोचनम् ॥ २५ ॥ शरत्पूर्णेंदुतुल्यास्यं भक्तानुग्रहकारकम् ॥ कोटिकंदर्पसौंदर्यं सत्यं नित्यं सनातनम् ॥ २६ ॥ तीर्थपूतं कीर्तिपूतं ब्रह्मेशशेषवंदितम् ॥ परमाह्लादकं रूपं कोटिचंद्रसमप्रभम् ॥ २७ ॥

ध्यानासाध्यं दुराराध्यं परमं प्रकृतेः परम् ॥ दूर्वया पट्टसूत्रं च रत्नेंद्रसारदर्पणम् ॥ २८ ॥ दधानं कर्तृकासाध्यं कदल्याः स्फुटमंजरीम् ॥ चूडां त्रिविक्रमाकारां मालतीमल्यभूषिताम् ॥२९॥ पुष्पं नारीप्रदत्तं च मुकुटं मस्तकोज्ज्वलम् ॥ दृष्ट्वा वरं युवत्यश्च मूर्च्छां संप्रापुरीश्वरम् ॥ ३० ॥ रुक्मिणीजीवनं धन्यं श्लाघ्यमित्यूचुरीप्सितम् ॥ जामातरं सा ददर्श राज्ञी भीष्मककामिनी ॥ ३१ ॥ निमेषरहिता तुष्टा प्रसन्नवदनेक्षणा ॥ राजा प्रसन्नवदनः सामात्यः सपुरोहितः ॥ ३२ ॥ समागत्य सुरान्विप्रान्भूतांश्च प्रणनाम सः ॥ ददौ योग्याश्रमं तेभ्यो भक्ष्यपूर्णं सुधोपमम् ॥ ३३ ॥ दिवानिशं चाप्युवाच दीयतां दीयतामिति ॥ सुखं निनाय रजनीं देवैश्च बांधवैः सह ॥ ३४ ॥ वसुदेवः प्रभाते च प्रातःकृत्यं चकार सः ॥ स्नात्वा संध्यादिकं कृत्वा धृत्वा धौते च वाससी ॥ ३५ ॥ चकार वेदमंत्रेण शुभाधिवासनं हरेः ॥ संपूज्य मातृकाः सर्वाः साक्षाच्च सर्वदेवताः ॥ ३६ ॥ प्रदाय वसुधारां च वृद्धिश्राद्धादिकं तथा ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास देवांश्च बांधवांस्तथा ॥ ३७ ॥ वाद्यं च वादयामास कारयामास मंगलम् ॥ सुवेषं कारयामास वरस्याप्रतिमस्य च ॥ ३८ ॥ सज्जं च कारयामास नरयानं सुशोभनम् ॥ एवं राजा भीष्मकश्च विवाहार्हं च मंगलम् ॥ ३९ ॥ पुरोहितैर्वेदमंत्रैः सर्वकर्म चकार सः ॥ मणिरत्नं धनं वापि मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ ४० ॥ भक्ष्यद्रव्यं च वस्त्रं चाप्युपहारमनुत्तमम् ॥ भट्टेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽपि भिक्षुकेभ्यो ददौ मुदा ॥ ४१ ॥ वाद्यं च वादयामास कारयामास मंगलम् ॥ सुवेषं कारयामास रुक्मिण्याश्च मनोहरम् ॥ ४२ ॥ राज्ञीभिर्मुनिपत्नीभिर्विधानं च यथोचितम् ॥ ततः शुभे क्षणे प्राप्ते माहेंद्रे परमोदये ॥ ४३ ॥ विवाहोचितलग्ने च लग्नाधिपतिसंयुते ॥ सद्ग्रहेक्षणशुद्धे चाप्यसतां दृष्टिवर्जिते ॥ ४४ ॥ शुभक्षणे शुभर्क्षे च विशुद्धे चंद्रतारयोः ॥ वेधदोषादिरहिते शलाकादिविवर्जिते ॥ ४५ ॥ दंपत्योः शर्मयोग्ये च परिणामसुखप्रदे ॥ एवंभूते च समये भीष्मकप्रांगणं हरिः ॥ ४६ ॥ आजगाम सुरैः सार्द्धं मुनिविप्रपुरोहितैः ॥ ज्ञातिभिर्बांधवैः सार्द्धं पित्रा मात्रा नृपैस्तथा ॥ ४७ ॥ गोपालकैः पार्षदैश्च वयस्यैश्च मनोहरैः ॥ भट्टैश्च गणकैश्चैव ज्योतिःशास्त्रविशारदैः ॥ ४८ ॥ वाद्यैर्नानाविधैश्चैव नर्त्तकैर्गायनैस्तथा ॥ नानाशिल्पकरैश्चैव मालाकारैस्तथापरैः ॥ ४९ ॥

विद्याधर्यप्सरोभिश्च किन्नरीभिश्च सत्वरम् ॥ स्थलं च ददृशुर्देवा मुनयश्च नृपेश्वराः ॥ ५० ॥ सर्वे समागता ये च विवाहदर्शनोत्सुकाः ॥ रंभास्तंभसहस्रैश्च पट्टसूत्रपरिष्कृतैः ॥ ५१ ॥ चंपकानां चंदनानां रसालानां च पल्लवैः ॥ माल्यैर्नानाविधैश्चैव पीतरक्तसितान्वितैः ॥ ५२ ॥ परितो मंगलघटैः फलपल्लवसंयुतैः ॥ कस्तूरीचंदनाक्तैश्च कुंकुमेन विराजितैः ॥ ५३ ॥ पर्णैर्लाजैः फलैः पुष्पैर्दूर्वाभिरुपशोभितैः ॥ मुनिभिर्ब्राह्मणैश्चैव राजेंद्रैरपि वेष्टितम् ॥ ५४ ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणवेदीयुक्तं मनोहरम् ॥ चर्चितं चंदनस्निग्धैः कस्तूरीकुंकुमान्वितैः ॥ ५५ ॥ सुगंधिशीतमंदैश्च पवनैः सुरभीकृतम् ॥ रत्नानां च सहस्रैश्च ज्वलितं ज्वलदीपकैः ॥ ५६ ॥ नानाप्रकारधूपैश्च गंधद्रव्यैः सुवासितम् ॥ चित्राविचित्रैर्विविधैः शिल्पिनां पुण्यकारिणाम् ॥ ५७ ॥ परितः परितश्चैव शोभनार्हैः सुशोभनैः ॥ गंधर्वाणां च संगीतैर्मधुरैर्मधुरीकृतम्॥५८॥ विद्याधरीणां नृत्यैश्च नर्तकीनां च शिल्पिनाम् ॥ तत्र निश्चेष्टचित्रैश्च जनराजिविराजितम् ॥ ५९ ॥ सुसद्वारैर्गवाक्षैश्च युवतीभिश्च वीक्षितम् ॥ मंगलेन घटेनैव विदुषा च पुरोधसा ॥ ६० ॥ कुशहस्तेन भूपेन दानेन दानवस्तुना॥दृष्ट्वा च प्रांगणे राज्ञो देवा ब्रह्मादयस्तथा ॥६१॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं तिष्ठंति प्रांगणे मुदा ॥ राजेंद्रा दानवेंद्राश्च मुनयः सनकादयः ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णश्चापि भगवान्पार्षदप्रवरैः सह ॥ तान्दृष्ट्वा सहसोत्थाय जवेन भीष्मकस्तथा ॥ ६३ ॥ मूर्ध्ना ववंदे देवांश्च मुनींद्रांश्च नृपांस्तथा ॥ रत्नसिंहासने चैव सुरम्येषु पृथक्पृथक् ॥ ६४ ॥ क्रमतो वासयामास संपूज्य सादरेण च ॥ राजा तुष्टाव भक्त्या च तान्सर्वान्भक्तिपूर्वकम् ॥ वसुदेवं वासुदेवं साश्रुनेत्रः पुटांजलिः ॥ ६५ ॥ ॥ भीष्मक उवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ ६६ ॥ बभूव जन्मकोटीनां कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ स्वयं विधाता जगतां प्रदाता सर्वसंपदाम् ॥ ६७ ॥ स्वप्ने यत्पादपद्मं च द्रष्टुं नैव क्षमः प्रभो ॥ तपसां फलदाता च संप्राप्ता प्रांगणे मम ॥ ६८ ॥ स्वात्मारामेषु पूर्णेषु शुभप्रश्नमभीप्सितम् ॥ योगींद्रैरपि सिद्धेंद्रैः सुरेंद्रैश्च मुनींद्रकैः ॥ ६९ ॥ ध्यानादृष्टश्च यो देवः स शिवः प्रांगणे मम ॥ कालस्य कालो भगवान्मृत्योर्मृत्युश्च यः प्रभुः ॥ ७० ॥ मृत्युंजयश्च सर्वेशो नराणां दृष्टिगोचरः ॥ यस्य मूर्ध्ना सहस्रेषु मूर्ध्नि विश्वं चराच

रम् ॥ ७१ ॥ नास्त्यंतः सर्ववेदेषु सोयं च मम प्रांगणे ॥ सर्वकामप्रणेयो हि सर्वाग्रे यस्य पूजनम् ॥ श्रेष्ठो देवगणानां च स गणेशो ममांगणे ॥ ७२ ॥ मुनीनां वैष्णवानां च प्रवरो ज्ञानिनां गुरुः ॥ सनत्कुमारो भगवान्प्रत्यक्षः प्रांगणे मम ॥ ७३ ॥ ब्रह्मपुत्राश्च पौत्राश्च प्रपौत्राश्चापि वंशजाः ॥ ते सर्वे मद्गृहेष्वेव ज्वलंतो ब्रह्मतेजसा ॥ ७४ ॥ अहो कल्पांतपर्यंतं तीर्थीभूतो ममाश्रयः ॥ येषां पादोदकैस्तीर्थं विशुद्धं तद्गृहं मम ॥ ७५ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि सागरे ॥ सागरे यानि तीर्थानि विप्रपादेषु तानि च ॥ ७६ ॥ विप्रपादोदकक्लिन्ना यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥ तावत्पुष्करपत्रेषु पिबंति पितरो जलम् ॥ ॥ ७७ ॥ विप्रपादोदकं भुक्त्वा दत्त्वा विप्राय दक्षिणाम् ॥ स्नातानां सर्वतीर्थानां फलमाप्नोति निश्चितम् ॥ ७८ ॥ निकृंतनं च विपदां व्याधिनिर्मूलकारणम् ॥ सुखदं शुभदं सारं विप्रपादोदकं नृणाम् ॥ ७९ ॥ न गंगासदृशं तीर्थं न देवो माधवात्परः ॥ सनत्कुमाराद्भक्तो न न हि कल्पतरोस्तरुः ॥ ८० ॥ न पुष्पं पारिजाताच्च न व्रतं हरिवासरात् ॥ पुजने न हि पूज्यं च न पत्रं तुलसीपरम् ॥ ८१ ॥ न देवी प्रकृतेश्चापि नाधारः पवनात्परः ॥ न हि स्थूलो महाविष्णोर्न सूक्ष्मं परमाणुतः ॥ ८२ ॥ न ब्राह्मणात्परः पूतो नाश्रमश्च परः प्रभुः ॥ नं देवो न परः कोपि इत्याह कमलोद्भवः ॥ ८३ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां प्रकृतेश्च परः प्रभुः ॥ ध्यानासाध्यो दुराराध्यो योगिनामपि निश्चितम् ॥ ८४ ॥ निर्गुणश्च निराकारो भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ स एव चक्षुषो नृणां साक्षाद्देवश्च मद्गृहे ॥ ८५ ॥ देवैर्ब्रह्मेशशेषैश्च ध्यातं यत्पादपंकजम् ॥ धनेशेन गणेशेन दिनेशेनापि दुर्लभम् ॥ ८६ ॥ इत्युक्त्वा भीष्मकः कृष्णं समानीय स्वयं पुरः ॥ तुष्टाव सामवेदोक्तस्तोत्रेण परमेश्वरम् ॥८७॥ ॥ भीष्मक उवाच ॥ ॥ सर्वांतरात्मा सर्वेषां साक्षी निर्लिप्त एव च ॥ कर्मिणां कर्मणामेव कारणानां च कारणम् ॥ ८८ ॥ केचिद्वदंति त्वामेकं ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ केचिच्च परमात्मानं जीवो यत्प्रतिर्बिंबकः ॥ ८९ ॥ केचित्प्राकृतिकं जीवं सगुणं भ्रांतबुद्धयः ॥ केचिन्नित्यशरीरं च बुद्धाश्च सूक्ष्मबुद्धयः ॥ ९० ॥ ज्योतिरभ्यंतरे नित्यं देहरूपं सनातनम् ॥ कस्मात्तेजः प्रभवति साकारमीश्वरं विना ॥ ९१ ॥ एवं स्तुत्वा स वाचांतः स्मरन्विष्णुं च नारद ॥

पाद्यं पद्मार्चिते पादपद्मे चार्घ्यं ददौ मुदा ॥ ९२ ॥ अर्घ्यं च प्रददौ तत्र दूर्वापुष्पजलान्वितम् ॥ मधुपर्कं च सुरभिं सर्वांगे गंध चंदनम् ॥ ९३ ॥ यत्प्रदत्तं महेंद्रेण शुभकर्मणि यौतुकम् ॥ पारिजातस्य माल्यं च जामातुश्च गले ददौ ॥ ९४ ॥ कुबेरेण च यद्दत्तममूल्यरत्नभूषणम् ॥ चकार वरणं तस्य स राजा भक्तिपूर्वकम् ॥ ९५ ॥ वह्निशुद्धांशुकयुगं यद्दत्तं वह्निना पुरा ॥ ददौ तदेव कृष्णाय परिपूर्णतमाय च ॥ ९६ ॥ ज्वलितं रत्नमुकुटं यद्दत्तं विश्वकर्मणा ॥ ददौ तन्मस्तके राजा कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ९७ ॥ धूपं रत्नप्रदीपं च नैवेद्यं सुमनोहरम् ॥ नानाप्रकारपुष्पं च रत्नसिंहासनं ददौ ॥ ९८ ॥ सप्ततीर्थोदकं चैव पुनराचमनीयकम् ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ ९९ ॥ शय्यां रतिकरीं रम्यां पानार्थं वासितं जलम् ॥ कृत्वा च वरणं राजा परिहारं चकार तम् ॥ १०० ॥ कृतांजलिपुटो राजा तस्मै पुष्पांजलिं ददौ ॥ १०१ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे रुक्मिण्युद्वाहे सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवी महालक्ष्मीश्च रुक्मिणी ॥ आजगाम सभामध्ये मुनिदेवादिभिर्युता ॥ १ ॥ रत्नसिंहासनस्था च रत्नालंकारभूषिता ॥ वह्निशुद्धांशुकाधाना कबरीभारभूषिता ॥ २ ॥ पश्यंती सस्मिता साध्वी ह्यमूल्यरत्नदर्पणम् ॥ कस्तूरीबिंदुभिर्युक्ता स्निग्धचंदनचर्चिता ॥ ३ ॥ सिंदूरबिंदुना शश्वद्भालमध्यस्थलोज्वला ॥ तप्तकांचनवर्णाभा शतचंद्रसमप्रभा ॥ ४ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगा मालतीमाल्यशोभिता ॥ सप्तभिर्नृपपुत्रैश्च समानीता च बालकैः ॥ ५ ॥ देवेंद्राश्च मुनींद्राश्च सिद्धेंद्रा नृपपुंगवाः ॥ ददृशू रुक्मिणीदेवीं महालक्ष्मीं पतिव्रताम् ॥ ॥ ६ ॥ सप्तप्रदक्षिणाः कृत्वा प्रणम्य स्वपतिं सती ॥ सिषेच शीततोयेन स्निग्धचंदनपल्लवैः ॥ ७ ॥ तां सिषेच जगत्कांतः कांतां शांतां च सस्मिताम् ॥ ददर्श कांतः कांतां च कांतं कांता शुभे क्षणे ॥ ८ ॥ अथ देवी पितुः क्रोडे समुवास शुभानना ॥ लज्जया नम्रवदना ज्वलंती च स्वतेजसा ॥ ९ ॥ राजा देवेश्वरीं तस्मै परिपूर्णतमाय च ॥ प्रददौ संप्रदानेन वेदमंत्रेण नारद ॥ १० ॥ वसुदेवाज्ञया कृष्णः स्वस्तीत्युक्त्वा स्थितो मुदा ॥ जग्राह देवीं देवश्च भवानीं च भवो यथा ॥ ११ ॥ सुवर्णानां पंचलक्षं कृष्णाय परमा

त्मने ॥ दक्षिणां तां ददौ राजा परिपूर्णतमाय च ॥ १२ ॥ शुभकर्मणि निष्पन्ने कृत्वा कन्यां च वक्षसि ॥ रुरोद राजा मोहेन मुनि देवेंद्रसंसदि ॥ १३ ॥ परिहारेण वचसा कृत्वा तस्मै समर्पणम् ॥ सिषेच कन्यां धन्यां च नेत्रयुग्मजलेन च ॥ १४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे रुक्मिण्युद्वाहेऽष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे राज्ञी रुक्मिणीजननी शुभा ॥ पतिपुत्रवतीभिश्च साध्वीभिः सहिता मुदा ॥ १ ॥ आगत्य मंगलं कृत्वा तत्र निर्मंछनादिकम् ॥ दंपती वेशयामास रत्ननिर्माणमंदिरम् ॥ २ ॥ नानाविचित्रचित्राढ्यं हीरहारेण भूषितम् ॥ मुक्तामाणिक्यरत्नेन सुदीप्तं दर्पणेन च ॥ ३ ॥ ददर्श कृष्णस्तत्रैव दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥ सरस्वतीं च सावित्रीं रतिं च रोहिणीं सतीम् ॥ ४ ॥ देवपत्नीं राजपत्नीं मुनिपत्नीं पतिव्रताम् ॥ रत्नसिंहासनस्थां च रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ५ ॥ उत्तस्थुसराद्दृष्ट्वा च श्रीकृष्णं जगतीपतिम् ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास तां मुदा ॥ ६ ॥ स्तुतिं चक्रुश्च देवाश्च मुनिपत्न्यश्च माधवम् ॥ पुटांजलियुतास्तत्र क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ ७ ॥ भोजयामास राज्ञी च वरेण सह कन्यकाम् ॥ सकर्पूरं सताबूलं प्रददौ वासितं जलम् ॥ ॥ ८ ॥ दुर्गा कृष्णाय प्रददौ तत्र मंगलपत्रिकाम् ॥ सर्वासामाज्ञया देवी पठेति तमुवाच सा ॥ ९ ॥ पपाठ पत्रिकां कृष्णो देवीसंसदि सस्मितः ॥ लक्ष्मी सरस्वती दुर्गा सावित्री राधिका सती ॥ १० ॥ तुलसी पृथिवी गंगाऽरुंधती यमुनादितिः ॥ शतरूपा च सीता च देवहूतिश्च मेनिका ॥ ११ ॥ देव्यश्चैताश्च दंपत्योः कुर्वंतु मंगलं परम् ॥ पपाठ चेति कृष्णश्च शुश्रुवुर्जहसुश्च ताः ॥ १२ ॥

॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ रुक्मिणीं रुक्मिणीकांत त्वां पश्यंतीं च सस्मिताम् ॥ पश्य प्रौढां रूपवतीं सुंदरीं नवयौवनाम् ॥ १३ ॥

॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ अत्र योग्या च युवती रत्नभूषणभूषिता ॥ त्वां प्रार्थयंती सुचिरमवमन्यान्यमीश्वरम् ॥ १४ ॥

॥ ॥ सावित्र्युवाच ॥ ॥ यथा वरस्तथा कन्या विधिना योजिता पुरा ॥ विदग्धाया विदग्धेन सर्वत्र संगमः शुभः ॥ १५ ॥

॥ ॥ रत्युवाच ॥ ॥ ईश्वरेण परीहासं का वा कर्तुं क्षमा भुवि ॥ ध्यानासाध्यो दुराराध्यश्चावमन्यान्यमीश्वरम् ॥ १६ ॥

॥ गायत्र्युवाच ॥ ॥ यथा वरस्तथा कन्या चाक्षुण्वे भैष्मके गृहे ॥ ॥ रोहिण्युवाच ॥ ॥ सत्यं ब्रूहि जगन्नाथ कामिनीनां च संसदि ॥ कीदृशी राधिका रम्या रुक्मिणी चापि कीदृशी ॥ १७ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ राधायां यादृशी प्रीती रुक्मिण्यां नैव तादृशी ॥ सा संगिनी पूर्वकाले सर्वक्रीडासु वर्धिनी ॥ १८ ॥ प्राणाधिष्ठातृदेवी सा पंचप्राणाधिका सती ॥ रुक्मिणी कमला साक्षात्संपदामधिदेवता ॥ १९ ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ बुद्धेरप्यधिदेवी च दुर्गा नारायणी परा ॥ ॥ २० ॥ देवाधिष्ठातृदेवी त्वं सावित्री वेदमातृका ॥ विद्याधिदेवताहं च ततोन्याश्च कलाकलाः ॥ २१ ॥ न ब्रह्मणि शिवे शेषे गणेशे च दिनेश्वरे ॥ न भक्तेषु च पद्मायां न शिवायां च मय्यपि ॥ २२ ॥ प्रसादो यादृशस्तस्यामन्येषु च न तादृशः ॥ त्रैलोक्ये पृथिवी धन्या सुपुण्यं भारतं यतः ॥ २३ ॥ तत्र वृंदावनं धन्यं राधापादाब्जचिह्नितम् ॥ सर्वासामपि देवीनां राधा पुण्यवती सती ॥ ॥ २४ ॥ राधापादाब्जनखरे ददौ स्निग्धमलक्तकम् ॥ अयमेवमिति श्रुत्वा जहसुः सर्वयोषितः ॥ २५ ॥ ध्यायंते दूरतः सर्वा राधा वक्षःस्थलस्थिता ॥ तस्माद्राधां नमस्कृत्य तुलनां मन्यते किल ॥ २६ ॥ सरस्वतीवचः श्रुत्वा सावित्री पार्वती सती ॥ अन्याश्च योषितः सर्वाः साध्वित्यूचुश्च संसदि ॥ २७ ॥ लोपामुद्रानसूया चाप्यहल्यारुंधती तथा ॥ सर्वास्ता मुनिपत्न्यश्च रभसं चक्रुरीश्वरम् ॥ २८ ॥ अथ देवांश्च भूपांश्च मुनींद्रांश्चापि भीष्मकः ॥ पूजयामास विधिना भोजयामास सादरम् ॥ २९ ॥ खाद्यतां खाद्यतां लोका दीयतां दीयतामिति ॥ शब्दो बभूव नगरे वाद्यसंगीतमंगलैः ॥ ३० ॥ अथ प्रभाते ब्रह्मेशशेषाद्यास्त्रिदशास्तथा ॥ यानमारोहणं भूपाश्चक्रिरे च त्वरान्विताः ॥ ३१ ॥ राजा महोग्रसेनश्च वसुदेवस्त्वरान्वितः ॥ कारयामास यात्रां च श्रीकृष्णं रुक्मिणीं सतीम् ॥ ॥ ३२ ॥ सुभद्रा रुक्मिणीमाता कन्यां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ रुरोदोच्चैस्ततस्सखीभिर्बांधवैरित्युवाच सा ॥ ३३ ॥ ॥ सुभद्रोवाच ॥ ॥ क यासि मां परित्यज्य वत्से मातरमीश्वरीम् ॥ कथं जीवामि त्वां त्यक्त्वा कथं त्वं वापि जीवसि ॥ ३४ ॥ महालक्ष्मीर्मम गृहात्कन्यारूपा च मायया ॥ वसुदेवालयं यासि वासुदेवप्रिया सती ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा कन्यकां शोकात्सिषेच नेत्रजैर्जलैः ॥

भीष्मकः साश्रुनेत्रश्च कन्यां कृष्णे समर्प्य च ॥ ३६ ॥ तं च कृत्वा परीहारं रुरोदोच्चैरतीव सः ॥ रुरोद रुक्मिणी देवी श्रीकृष्ण श्चापि मायया ॥ ३७ ॥ रथमारोपयामास वसुदेवः सुतं वधूम् ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा जामात्रे यौतुकं ददौ ॥ ३८ ॥ गजेंद्राणां सहस्रं च षड्गुणं च तुरंगमम् ॥ दासीनां च सहस्रं च किंकराणां शतंशतम् ॥ ३९ ॥ रत्नानां च सहस्रं चैवामूल्यरत्नभूषणम् ॥ स्वर्णानां परिशुद्धानां पंचलक्षं च सादरम् ॥ ४० ॥ तोयभोजनपात्राणि कृतानि विश्वकर्मणा ॥ सौवर्णानि च रम्याणि सुरभीः प्रददौ मुदा ॥ ४१ ॥ दुग्धवतीनां धेनूनां सवत्सानां सहस्रकम् ॥ अमूल्यानि च रम्याणि वह्निशुद्धांशुकानि च ॥ ४२ ॥ वसुदेवश्चोग्रसेनो देवैश्च मुनिभिः सह ॥ प्रहृष्टवदनः शीघ्रं द्वारकाभिमुखं ययौ ॥ ४३ ॥ प्रविश्य स्वपुरीं रम्यां कारयामास मंगलम् ॥ वाद्यं च वादयामास सुंदरं सुमनोहरम् ॥ ४४ ॥ देवकी रोहिणी रम्या यशोदा नंदगेहिनी ॥ अदितिश्च दितिश्चैव तथा च वरकामिनी ॥ ४५ ॥ श्रीकृष्णं रुक्मिणीं रम्यां विलोक्य च पुनःपुनः ॥ गृहं प्रवेशयामास कारयामास मंगलम् ॥ ४६ ॥ चतुर्विधं भोजयित्वा देवांश्च मुनिपुंगवान् ॥ नृपांश्च बांधवांश्चैव परिहारं चकार च ॥ ४७ ॥ भट्टेभ्यो ब्राह्मणेभ्योपि ददौ रत्नादिकं मुदा ॥ तांश्चापि भोजयामास परितुष्टांश्च सस्मितान् ॥ ४८ ॥ एवं भुक्त्वा धनं लब्ध्वा ययुः सर्वे गृहं मुदा ॥ मंगलं कारयामास वसुदेवस्य वल्लभा ॥ ४९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे रुक्मिण्युद्वाहे नवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ आगतेषु गतेष्वेवं सांगे मंगलकर्मणि ॥ नंदो यशोदया सार्द्धं पुत्राभ्याशं समाययौ ॥ १ ॥ ॥ यशोदोवाच ॥ ॥ ज्ञानं च भवता दत्तं पित्रे नंदाय माधव ॥ मां चापि मातरं वत्स कृपां कुरु कृपानिधे ॥ २ ॥ मामुद्धर महाभाग धरोद्धारणकारण ॥ भवाब्धितरणे भीमे भीतां च पतितामपि ॥ ॥ ३ ॥ मायामयी सा प्रकृतिर्भवाब्धितरणे तरिः ॥ त्वमेव कर्णधारश्च भक्तोत्तीर्णे कृपामय ॥ ४ ॥ यशोदावचनं श्रुत्वा जहास पुरुषोत्तमः ॥ उवाच मातरं भक्त्या ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ ५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सिद्धियोगात्मकं मातर्ज्ञानं च विषयात्म

कम् ॥ ज्ञानं भक्त्यात्मकं श्रेष्ठं महास्यकारणं शुभम् ॥ ६ ॥ ज्ञानं पंचविधं प्रोक्तं सर्ववेदेषु संमतम् ॥ भक्त्यात्मकं सर्वपरं तेषां च लक्षणं शृणु ॥ ७ ॥ क्षुत्पिपासादिकानां च खंडनं स्वांतशोधनम् ॥ नाडीनां शोधनं चैव चक्राणामपि भेदनम् ॥ ८ ॥ शक्तिकुंडलिनीयुक्तमीश्वरं चिंतयेत्ततः ॥ इंद्रियाणां च दमनं लोभादीनां च वर्धनम् ॥ ९ ॥ मूलाधारं स्वधिष्ठानं मणिपूरमनाहतम् ॥ विशुद्धं च तथाज्ञाख्यं चक्रषट्कं प्रकीर्तितम् ॥ १० ॥ नारीणामपि दुर्बोधं मूर्खाणां च विशेषतः ॥ ज्ञानं योगात्मकं साध्वि सिद्धानां साध्यमीप्सितम् ॥ ११ ॥ जंतूनामपि सर्वेषां ज्ञानं स्वविषये तथा ॥ संतः सर्वे विजानंति स्वेच्छया च मदीयया ॥ १२ ॥ सिद्ध्यात्मकं च सिद्धानां नियुक्तं सर्वकर्मसु ॥ चतुस्त्रिंशत्सु सिद्धानां साधनं बोधनं तथा ॥ ज्ञानं मोक्षात्मकं सिद्धं परं निर्वाणकारणम् ॥ ॥ १३ ॥ निवृत्तिमार्गमारूढं भक्तस्तन्नेव वांछति ॥ भक्त्यात्मकं च यज्ज्ञानं तुभ्यं राधा प्रदास्यति ॥ १४ ॥ तस्यां च मानवं भावं त्यक्त्वाज्ञां च करिष्यति ॥ नंदाय दत्तं यज्ज्ञानं तच्च तुभ्यं प्रदास्यति ॥ १५ ॥ गच्छ नंदव्रजं मातर्नंदेन सह सादरम् ॥ इत्युक्त्वा विनयं कृत्वा जगामाभ्यंतरं हरिः ॥१६॥ नंदो यशोदया सार्द्धं प्रययौ कदलीवनम् ॥ ददर्श राधां तत्रैव निद्रितां त्यक्तभूषणाम् ॥१७॥ दधानां शुक्लवस्त्रं च निराहारां कृशोदरीम् ॥ पंकस्थे पंकजदले सजले चंदनार्चिते ॥ १८ ॥ शयानां शुष्कितोष्ठीं च साश्रुनेत्रां च मूर्च्छिताम् ॥ ध्यायमानां पदांभोजं कृष्णस्य परमात्मनः ॥ १९ ॥ बाह्यज्ञानपरित्यक्तां तन्निविष्टैकमानसाम् ॥ पश्यंतीं सस्मितं कांतं पश्यंतीमुन्मुखांबुजम् ॥ २० ॥ हसंतीं च रुदंतीं च स्वप्ने कांतसमीपतः ॥ सखीभिः परितः शश्वत्सेवितां श्वेतचामरैः ॥२१॥ दिवानिशं रक्षितां च गोपीभिः शतकोटिभिः ॥ सावधानपराभिश्च वेत्रहस्ताभिरीश्वरीम् ॥ २२ ॥ सप्तद्वारेषु युक्ताभिः परितः प्रांगणेषु च ॥ तां दृष्ट्वा विस्मयं प्राप्य सभार्यो नंद एव च ॥ २३ ॥ ननाम परया भक्त्या दंडवत्प्रणिपत्य च ॥ निद्रां त्यक्त्वा च सहसा बुबुधे सेश्वरेच्छया ॥ २४ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप विषयज्ञानवर्जिताम् ॥ पुरतो दंपती दृष्ट्वा पप्रच्छ सादरं सती ॥ उवाच मधुरं चैवं तत्रैव सखिसंसदि ॥ २५ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ कस्त्वं चात्र समायातो ब्रूहि वा किं प्रयोजनम् ॥ न च मे विषयज्ञानं न

जानामि नरं पशुम् ॥ २६ ॥ किं जलं वा स्थलं किं वा किं वा नक्तं दिनं शृणु ॥ स्त्रियं पुमांसं क्लीबं वा नाहं जानामि भेदकम् ॥ २७ ॥ राधिकावचनं श्रुत्वा नंदश्च विस्मयं ययौ ॥ भीता यशोदा निकटं गोपी संभाषिता ययौ ॥ २८ ॥ उवास निकटे तस्याः समुवाच प्रियं वचः ॥ उवास तत्र नंदश्च गोपीदत्तासनेन च ॥ २९ ॥ ॥ यशोदोवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु राधे त्वमात्मानं रक्ष यत्नतः ॥ द्रक्ष्यसि प्राणनाथं च संप्राप्ते मंगले दिने ॥ ३० ॥ त्वत्तो विश्वं पवित्रं च स्वकुलं च सुरेश्वरि ॥ गोप्यश्च पुण्यवत्यश्च त्वत्पादांबुजसेवया ॥ ३१ ॥ लोका गास्यंति त्वत्कीर्तिं तीर्थपूतां सुमंगलाम् ॥ सतो वेदाश्च चत्वारः पुराणानि पुरातनम् ॥ ३२ ॥ अहं यशोदा नंदोयं बुद्धिरूपे निबोध माम् ॥ वृषभानुसुता त्वं च मां निशामय सुव्रते ॥ ३३ ॥ द्वारकानगराद्भद्रे श्रीकृष्णसन्निधानतः ॥ तवांतिकमागताहं प्रेरिता हरिणा सति ॥ ३४ ॥ शृणु मंगलवार्तां च मंगलं च गदाभृतः ॥ आराद्द्रक्ष्यसि कृष्णं तं हे देवि चेतनं कुरु ॥ ३५ ॥ भक्त्यात्मकं परिज्ञानं देहि मह्यं च सांप्रतम् ॥ त्वद्भर्तुरुपदेशेन त्वत्समीपं समागतौ ॥ ३६ ॥ प्रश्नादायास्यति हरिस्त्वां मुहूर्तं वरानने ॥ भविष्यत्यचिरेणैव श्रीदाम्नः शापमोचनम् ॥ ३७ ॥ यशोदावचनं श्रुत्वा वार्तां प्राप्य गदाभृतः ॥ श्रीकृष्णनामस्मरणाद्दूरीभूतममंगलम् ॥ ३८ ॥ संप्राप चेतनं राधा संभाव्य कृष्णमंतरम् ॥ उवाच मधुरं शांता लौकिकीं भक्तिमुत्तमाम् ॥ ३९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे राधायशोदासंवादे दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ ज्ञानात्मकश्च परमो ब्रह्मेशशेषपूजितः ॥ ज्ञानं च न ददौ तुभ्यं मन्मूलं प्रेषिता सति ॥ १ ॥ तेनैव छद्मना नेतुं भावार्थं बोधयामि किम् ॥ वेदाः संतश्च भावार्थं नैव जानंति तस्य च ॥ २ ॥ स्त्रीजातिरबला मूढा वस्तुतोऽज्ञानतत्परा ॥ ततस्तद्विरहेणैव संततं हतचेतना ॥ ३ ॥ किं वाहं कथयिष्यामि ज्ञानं पंचविधेषु च ॥ भक्त्यात्मकं सर्वपरं निबोध कथयामि ते ॥ ४ ॥ श्रीकृष्णस्य वरेणापि त्वं साधो निर्भयो भव ॥ गोलोके चापि पतनं संभवेच्च कुयोगिनः ॥ ५ ॥ तस्मात्सर्वं परित्यज्य भजस्व परमेश्वरम् ॥ पुत्रबुद्धिं परित्यज्य ब्रह्मरूपं निशामय ॥ ६ ॥ सर्वं यशोदे भवती परित्यज्य च नश्वरम् ॥ गत्वा वृन्दा

वनं रम्यं पुण्यक्षेत्रं च भारतम् ॥ ७ ॥ कृत्वा त्रिकालस्नानं च निर्मले यमुनाजले ॥ कृत्वाष्टदलपद्मं च स्निग्धेन चंदनेन च ॥८॥ ध्यानेन गर्गदत्तेन शुद्धेन मनसा सति ॥ संपूज्य परमानंदं सानंदं व्रज तत्पदम् ॥ ९ ॥ कृत्वा निकृंतनं कर्म पितृभिः शतकैः सह ॥ वैष्णवेन सहालापं कुरुष्व सततं सति ॥ १० ॥ वरं हुतवहज्वालां भक्तो वांछति पंजरम् ॥ वरं च कंटके वासं वरं च विषभक्षणम् ॥ ॥ ११ ॥ हरिभक्तिविहीनानां न संगं नाशकारणम् ॥ स्वयं नष्टो भक्तिहीनो बुद्धिभेदं करोति च ॥ १२ ॥ अंकुरो भक्तिवृक्षस्य भक्तिसंगेन वर्द्धते ॥ परं हरिकथालापपीयूषासेचनेन च ॥ १३ ॥ अभक्तालापदीपाग्निज्वालायाः कलयापि च ॥ अंकुरः शुष्कतां याति पुनः सेकेन वर्द्धते ॥ १४ ॥ तस्मादभक्तसंगं च सावधानः परित्यज ॥ यथा दृष्ट्वा कालसर्पं नरो भीत्वा पलायते ॥ १५ ॥ यशोदे च प्रयत्नेन स्वात्मनः पुत्रमीश्वरम् ॥ राम नारायणानंत मुकुंद मधुसूदन ॥ १६ ॥ कृष्ण केशव कंसारे हरे वैकुंठ वामन ॥ इत्येकादश नमामि पठेद्वा पाठयेदिति ॥ जन्मकोटिसहस्राणां पातकादेव मुच्यते ॥१७॥ राशब्दो विश्ववचनो मश्चापीश्वरवाचकः ॥ विश्वानामीश्वरो यो हि तेन रामः प्रकीर्तितः ॥ १८ ॥ रमते रमया सार्धं तेन रामं विदुर्बुधाः ॥ रमाया रमणस्थानं रामं रामविदो विदुः ॥ १९ ॥ रा चेति लक्ष्मीवचनो मश्चापीश्वरवाचकः ॥ लक्ष्मीपतिं गतिं रामं प्रवदंति मनीषिणः ॥ २० ॥ नाम्नां सहस्रं दिव्यानां स्मरणे यत्फलं लभेत् ॥ तत्फलं लभते नूनं रामोच्चारणमात्रतः ॥ २१ ॥ सारूप्यमुक्तिवचनो नारेति च विदुर्बुधाः ॥ यो देवोप्ययनं तस्य स च नारायणः स्मृतः ॥२२॥ नाराश्च कृतपापाश्चाप्ययनं गमनं स्मृतम् ॥ यतो हि गमनं तेषां सोयं नारायणः स्मृतः ॥ ॥२३॥ सकृन्नारायणेत्युक्त्वा पुमान्कल्पशतत्रयम् ॥ गंगादिसर्वतीर्थेषु स्नातो भवति निश्चितम् ॥ २४ ॥ नारं च मोक्षणं पुण्यमयनं ज्ञानमीप्सितम् ॥ तयोर्ज्ञानं भवेद्यस्मात्सोयं नारायणः प्रभुः ॥ २५ ॥ नास्त्यंतो यस्य वेदेषु पुराणेषु चतुर्षु च ॥ शास्त्रेष्वन्येषु योगेषु तेनानंतं विदुर्बुधाः ॥ २६ ॥ मुकुमव्ययमानं च निर्माणं मोक्षवाचकम् ॥ तद्ददाति च यो देवो मुकुन्दस्तेन कीर्तितः ॥ ॥ २७ ॥ मुकुं भक्तिरसप्रेमवचनं वेदसंमतम् ॥ यस्तं ददाति भक्तेभ्यो मुकुंदस्तेन कीर्तितः ॥ २८ ॥ सूदनं मधुदैत्यस्य यस्मात्स

मधुसूदनः ॥ इति संतो वदंतीशं वेदे भिन्नार्थमीप्सितम् ॥ २९ ॥ मधु क्लीवं च माध्वीके कृतकर्मशुभाशुभे ॥ भक्तानां कर्मणां चैव सदनं मधुसूदनः ॥ ३० ॥ परिणामाशुभं कर्म भ्रांतानां मधुरं मधु ॥ करोति सूदनं यो हि स एव मधुसूदनः ॥ ३१ ॥ कृषिरुत्कृष्टवचनो णश्च सद्भक्तिवाचकः ॥ अश्चापि दातृवचनः कृष्णं तेन विदुर्बुधाः ॥ ३२ ॥ कृषिश्च परमानंदे णश्च तद्दास्यकर्मणि ॥ तयोर्दाता च यो देवस्तेन कृष्णः प्रकीर्तितः ॥ ३३ ॥ कोटिजन्मार्जिते पापे कृषिः क्लेशे च वर्तते ॥ भक्तानां णश्च निर्वाणे तेन कृष्णः प्रकीर्तितः ॥ ३४ ॥ नाम्नां सहस्रं दिव्यानां त्रिरावृत्त्य च यत्फलम् ॥ एकावृत्त्या तु कृष्णस्य तत्फलं लभते नरः ॥ ३५ ॥ कृष्णनाम्नः परं नाम न भूतं न भविष्यति ॥ सर्वेभ्यश्च परं नाम कृष्णेति वैदिका विदुः ॥ ३६ ॥ कृष्णकृष्णेति हे गोपि यस्तं स्मरति नित्यशः ॥ जलं भित्त्वा यथा पद्मं नरकादुद्धरेच्च सः ॥ ३७ ॥ कृष्णेति मंगलं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते ॥ भस्मीभवंति सद्यस्तु महापातककोटयः ॥ ३८ ॥ अश्वमेधसहस्रेभ्यः फलं कृष्णजपस्य च ॥ वरं तेभ्यः पुनर्जन्म नातो भक्तपुनर्भवः ॥ ३९ ॥ सर्वेषामपि यज्ञानां लक्षाणि व्रतानि च ॥ तीर्थस्नानानि सर्वाणि तपांस्यनशनानि च ॥ ४० ॥ वेदपाठसहस्राणि प्रादक्षिण्यं भुवः शतम् ॥ कृष्णनामजपस्यास्य कलां नार्हंति षोडशीम् ॥ ४१ ॥ तेषां लोभाद्भवेत्स्वर्गफलं च सुचिरं नृणाम् ॥ स्वर्गादवश्यं पुंसश्च जपकर्तुर्हरेः पदम् ॥ ४२ ॥ के जले सर्वदेहेपि शयनं यस्य चात्मनः ॥ वदंति वैदिकाः सर्वे तं देवं केशवं परम् ॥ ४३ ॥ कंसश्च पातके विघ्ने रोगे शोके च दानवे ॥ तेषामरिर्निहंता च स कंसारिः प्रकीर्तितः ॥ ४४ ॥ रुद्ररूपेण संहर्ता विश्वानामपि नित्यशः ॥ भक्तानां पातकानां च हरिस्तेन प्रकीर्तितः ॥ ४५ ॥ मा च ब्रह्मस्वरूपा या मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ नारायणीति विख्याता विष्णुमाया सनातनी ॥ ४६ ॥ महालक्ष्मीस्वरूपा च वेदमाता सरस्वती ॥ राधा वसुंधरा गंगा तासां स्वामी च माधवः ॥ ४७ ॥ ब्रह्मेशशेषादिभवैश्च वंद्यं ध्यानैर्न किंचित्सनकादिभिश्च ॥ वेदैः पुराणैर्न निरूपितं च भजस्व भक्त्या नवनीतचोरम् ॥ ४८ ॥ क चापि दुग्धं क दधि घृतं वा नवोद्धृतं वा क च तक्रमीप्सितम् ॥ तेषां क चोरो भवति क चापि क बंधनं ते भवमूलमध्ये ॥४९॥ न योगि

भिः सिद्धगणैर्मुनीन्द्रैर्न भक्तसंघैर्भवपद्मशेषैः ॥ योगैर्न बद्धो न हि रक्षितुं क्षमैः कथं स बद्धस्तव मूलमध्यतः ॥ ५० ॥ प्रेम्णा नु भक्त्या स्तवनेन पूजया भजस्व पुत्रं तरसा च भारते ॥ हृत्पद्ममध्ये स्थितमीश्वरं परं ध्यानेन यत्नेन च संततं सति ॥ ॥ ५१ ॥ वरं वृणुष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वांछितम् ॥ सर्वं दास्यामि जगति देवानामपि दुर्लभम् ॥ ५२ ॥ ॥ यशोदोवाच ॥ ॥ हरौ च निश्चला भक्तिस्तद्दास्यं वांछितं मम ॥ तव नाम्नश्च व्युत्पत्तिः का वा तद्वक्तुमर्हसि ॥ ५३ ॥ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ भवेद्भक्तिर्निश्चला ते हरेर्दास्यं च दुर्लभम् ॥ लभस्व मद्वरेणापि कथयामि सुनिर्णयम् ॥ ॥ ५४ ॥ पुरा नंदेन दृष्टाहं भांडीरे वटमूलके ॥ मया च कथितो नंदो निषिद्धश्च व्रजेश्वरः ॥ ५५ ॥ अहमेव स्वयं राधा छाया रापाणकामिनी ॥ रापाणः श्रीहरेरंशः पार्षदप्रवरो महान् ॥ ५६ ॥ राशब्दश्च महाविष्णुर्विश्वानि यस्य लोमसु ॥ विश्वप्राणिषु विश्वेषु धा धात्री मातृवाचकः ॥ ५७ ॥ धात्री माताहमेतेषां मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ तेन राधा समाख्याता हरिणा च पुरा बुधैः ॥ ५८ ॥ अहं सुदामशापेन वृषभानसुताधुना ॥ शतवर्षं च विच्छेदो हरिणा सह सांप्रतम् ॥ ५९ ॥ वृषभानश्च कृष्णस्य पार्षदप्रवरो महान् ॥ पितॄणां मानसी कन्या मम माता कलावती ॥६०॥ अयोनिसंभवाहं च मम माता च भारते ॥ पुनः सार्धं च युष्माभिर्यास्यामि श्रीहरेः पदम् ॥ ६१ ॥ इति ते कथितं सर्वं व्रजं व्रज व्रजेश्वरि ॥ व्रजेश्वरेण सहिता स्वामिना ज्ञानिना सति ॥ ६२ ॥ ममाधुना च भवती ध्यानस्य व्यवधानिका ॥ ध्यानभंगे महादोषो नराणामपि सुंदरि ॥ ६३ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे राधायशोदासंवादे एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ वासुदेवो द्वारकायां वसुदेवाज्ञया मुने ॥ प्रययौ रत्नरुचिरं रुक्मिणीमंदिरं वरम् ॥१॥ शुद्धस्फटिकसंकाशममूल्यरत्ननिर्मितम् ॥ पुरतः परितो रम्यं नानाचित्रेण चित्रितम् ॥ २ ॥ अमूल्यरत्नकलशं श्वेतचामरदर्पणैः ॥ वह्निशुद्धांशुकैः शुद्धैः परितः परिशोभितम् ॥ ॥ ३ ॥ ददर्श रुक्मिणीं देवीमतीव नवयौवनाम् ॥ रत्नपर्यंकमारुह्य शयानां सस्मितां मुदा ॥ ४ ॥ अप्रौढां च नवोढां च नवसंगम

लज्जिताम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणेन विभूषिताम् ॥ ५ ॥ सुचारुकबरीभारां मालतीं माल्यभूषिताम् ॥ दृष्ट्वा कृष्णं भीष्मकन्या सहसा प्रणनाम सा ॥ ६ ॥ तां संप्राप्य जगन्नाथो रत्नतल्पे उवास सः ॥ शुभक्षणे च शुभया स रेमे रमया सह ॥ ७ ॥ सुखसंभोग मात्रेण मूर्च्छामाप मुदा सती ॥ तस्यां जज्ञे कामदेवो भस्मीभूतश्च शंभुना ॥ ८ ॥ स शंबरं निहत्यैव तत्र प्राप रतिं सतीम् ॥ रती मायावती नाम्ना संकेतेन सुरस्य च ॥ छायां दत्त्वा च शयने गृहिणी शंबरालये ॥ ९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ जहार शंबरं कामो दैत्यं केन प्रकारतः ॥ कथयस्व महाभाग विस्तरेण शुभां कथाम् ॥ १० ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ समतीते च सप्ताहे रुक्मिणी सूतिकागृहात् ॥ गृहीत्वा बालकं दैत्यो जगाम स्वालयं जवात् ॥ ११ ॥ अपुत्रकश्च दैत्येशः पुत्रं प्राप्य प्रहर्षितः ॥ मायावत्यै ददौ हृष्टो हृष्टा मायावती सती ॥ १२ ॥ अतीव पालनेनैव वर्धयामास बालकम् ॥ सरस्वती तां रहसि कथयामास निर्जने ॥ ॥ १३ ॥ ॥ सरस्वत्युवाच ॥ ॥ शिवकोपानले पूर्वं भस्मीभूतः पतिस्तव ॥ स चायं रुक्मिणीपुत्रो दैत्येनैव समाहृतः ॥१४॥ माययापि च मायेशो रुक्मिणीसूतिकागृहात् ॥ समानीय ददौ तुभ्यं पतिस्तेऽयं न चात्मजः ॥१५॥ कामं च कथयामास जगन्माता च सा सती ॥ तव पत्नी रतिश्चेयं रमस्व रामया सह ॥ १६ ॥ त्वमेव रुक्मिणीपुत्रो नान्यदैत्यस्य मन्मथः ॥ कुररीव सती नित्यं रोदिति स्म त्वया विना ॥ १७ ॥ इत्युक्त्वा च ययौ वाणी ब्रह्माणी ब्रह्मणः पदम् ॥ स रेमे निर्जने नित्यं रामया सह सुंदरः ॥ ॥ १८ ॥ एकदा मन्मथं दैत्यो ददर्श रहसि स्थितम् ॥ शृंगारं रामया सार्धं कुर्वंतं कौतुकेन च ॥ १९ ॥ सस्मितं सस्मितायाश्च मध्यवक्षःस्थलस्थितम् ॥ रतिं ददर्श कामेन मूर्च्छितां सुरतोत्सुकाम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वा चुकोप दैत्यश्च जग्राह खड्गमुत्तमम् ॥ उवाच खड्ग हस्तश्च कामदेवं रतिं सतीम् ॥ २१ ॥ ॥ शंबर उवाच ॥ ॥ धिक् त्वां महाकामुकं च मूर्खं पंडितमानिनम् ॥ महापातकिनां श्रेष्ठं प्रमत्तं मातृगामिनम् ॥ २२ ॥ धिक् त्वां च पुंश्चलीं मत्तां कामुकीं हतचेतनाम् ॥ पुत्रं गृहीत्वा रहसि करोषि सुरतिं सति ॥ ॥ २३ ॥ इत्येवमुक्त्वा खड्गं च तामेव हंतुमुद्यतः ॥ जिघांसंतं रतिं दैत्यं प्रेरयामास मन्मथः ॥ २४ ॥ पपात दूरतो ब्रह्मन्मूर्च्छितः

स्वांगपीडितः ॥ पुनश्च चेतनां प्राप्य कोपेन प्रज्वलन्निव ॥ २५ ॥ शिवदत्तं च शूलं च जग्राह निर्भरेण च ॥ शतसूर्यप्रभं शूलं प्रलयाग्निसमं मुने ॥ २६ ॥ दृष्ट्वाजग्मुश्च देवाश्च ब्रह्मेशशेषसंज्ञकाः ॥ पवनः कथयामास कर्णे कामस्य यत्नतः ॥ २७ ॥ स्मरस्मर महामायां दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥ पवनस्य वचः श्रुत्वा दुर्गां सस्मार मन्मथः ॥ २८ ॥ शूलं बभूव तस्यांगे रम्यं माल्यं मनोहरम् ॥ ब्रह्मास्त्रेण च तं दैत्यं जघान मन्मथो मुदा ॥ २९ ॥ रतिं गृहीत्वा यानेन जगाम द्वारकां पुरीम् ॥ प्रययुर्देवताः सर्वाः स्तुत्वा च पार्वतीं स्वयम् ॥ ३० ॥ रुक्मिणी मंगलं कृत्वा प्रजग्राह रतिं सुतम् ॥ उत्सवं कारयामास परं स्वस्त्ययनं हरिः ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास पूजयामास पार्वतीम् ॥ अथ कृष्णः क्रमेणैव वेदोक्ते मंगले दिने ॥ ३२ ॥ सतानां रमणीनां च पाणिग्राहं चकार ह ॥ कालिंदीं सत्यभामां च सत्यां नाग्निजितीं सतीम् ॥ ३३ ॥ जांबवतीं लक्ष्मणां च समुद्राहं चकार सः ॥ ताभिः सार्द्धं क्रमेणैव पुत्रोत्पत्तिं चकार ह ॥ ३४ ॥ एकस्यां दशपुत्राश्च कन्यकैका क्रमेण च ॥ निहत्य नरकं दैत्यं सपुत्रं च नृपेश्वरम् ॥ ३५ ॥ बलवंतं मुरं दैत्यं जघान रणमूर्धनि ॥ ददर्श कन्यास्तत्रस्थाः सहस्राणां च षोडश ॥ ३६ ॥ शताधिका वयस्याश्च शश्वत्सुस्थिरयौवनाः ॥ प्रफुल्लवदनाः सर्वा रत्नभूषणभूषिताः ॥ ३७ ॥ शुभक्षणे च तासां च पाणिं जग्राह माधवः ॥ ताभिः सार्धं स रेमे च क्रमेण च शुभक्षणे ॥ ३८ ॥ एकस्यां दशपुत्राश्च कन्यकैका क्रमेण च ॥ हरेरेतान्यपत्यानि बभूवुश्च पृथक्पृथक् ॥ ३९ ॥ एकदा द्वारकां रम्यां दुर्वासा मुनिपुंगवः ॥ शिष्यैस्त्रिकोटिभिः सार्धमाजगामावलीलया ॥ ४० ॥ राजा महोग्रसेनश्च सपुत्रः सपुरोहितः ॥ वसुदेवो वासुदेवोप्यक्रूरश्चोद्धवस्तथा ॥ ४१ ॥ नीत्वा षोडशोपचारं प्रणेमुर्मुनिपुंगवम् ॥ शुभाशिषं च प्रददौ तेभ्यो ब्रह्मन्पृथक्पृथक् ॥ ४२ ॥ एकानंशां च कन्यां तां ददौ तस्मै शुभक्षणे ॥ मुक्तामाणिक्यहीरांश्च रत्नं च यौतकं ददौ ॥ ४३ ॥ स रेमे रामया सार्धं माहेंद्रे रत्नमंदिरे ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणं ददौ तस्मै शुभाश्रमम् ॥ ४४ ॥ एकदा स मुनिश्रेष्ठः समालोच्य स्वचेतसा ॥ शयानं कुत्रचिद्रम्यपर्यंके रत्ननिर्मिते ॥ ४५ ॥ श्रुतवंतं पुराणं च श्रद्धया कुत्रचिद्विभुम् ॥ महोत्सवे नियुक्तं च कुत्रचित्प्रांगणे शुभे ॥ ४६ ॥ तांबूलं भुक्तवंतं

च भक्त्या दत्तं च सत्यया ॥ कुत्रचित्सेवितं तल्पे रुक्मिण्या श्वेतचामरैः ॥ ४७ ॥ कालिंदीसेवितपदं शयानं कुत्रचिन्मुदा ॥ सर्वत्र समसंभाषां चकार भगवान्मुनिः ॥ ४८ ॥ विस्मयं प्रययौ विप्रो दृष्ट्वा तत्परमद्भुतम् ॥ तुष्टाव जगतीनाथं रुक्मिणीमंदिरे पुनः ॥ वसंतं च सुधर्मायां सतां संसदि सुन्दरम् ॥ ४९ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ ॥ जयजय जगतां नाथ जितसर्व जनार्दन सर्वात्मक सर्वेश सर्वबीज पुरातन निर्गुण निरीह निर्लिप्त निरंजन निराकार भक्तानुग्रहविग्रह सत्यस्वरूप सनातन निःस्वरूप नित्यनूतन ब्रह्मेशशेषधनेशवंदित पद्मया सेवितपादपद्म ब्रह्मज्योतिरनिर्वचनीय वेदाविदितगुणरूप महाकाशसम्माननीय परमात्मन्नमोस्तु ते ॥ ५० ॥ इत्येवमुक्त्वा मनसा हरेरनुमतेन च ॥ प्रणम्य तस्थौ विप्रेंद्रस्तत्रैव पुरतो हरेः ॥ ५१ ॥ तमुवाच जगन्नाथो हितं सत्यं पुरातनम् ॥ ज्ञानं च वेदविहितं सर्वेषां च सतां मतम् ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मा भैर्विप्र शिवांशस्त्वं किं न जानासि ज्ञानतः ॥ अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ॥ ५३ ॥ अहमात्मा च सर्वेषां शवाः सर्वे मया विना ॥ प्राणिदेहान्मयि गते यांत्येव सर्वशक्तयः ॥ ५४ ॥ जातान्यप्येक एवाहं व्यक्त एव पृथक्पृथक् ॥ यो भुंक्ते तस्य तृप्तिः स्यान्नान्येषां च कदाचन ॥ ५५ ॥ पृथग्जीवादिसर्वेषां प्रतिमानं च प्राणिनाम् ॥ परिपूर्णतमोहं च गोलोके रासमंडले ॥ ५६ ॥ श्रीदामशापाद्राधा सा मां द्रष्टुमक्षमाधुना ॥ सर्वे चैवांशरूपेण कलया च तदंशतः ॥ ५७ ॥ रुक्मिणीमंदिरे चांशोप्यन्यासां मंदिरे कलाः ॥ ममापि कुत्रचिच्चांशं कुत्रचिच्च कलाकलाः ॥ ५८ ॥ कलाकलांशाः कुत्रापि प्रतिमासु च देहिषु ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथो गृहस्याभ्यंतरं ययौ ॥ ५९ ॥ दुर्वासाश्च प्रियां त्यक्त्वा श्रीहरेस्तपसे गतः ॥ ६० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे मुनिकृष्णसंवादे द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ सशिष्यश्चापि दुर्वासास्त्यक्त्वा च द्वारकां पुरीम् ॥ कैलासं प्रययौ भक्त्या शंकरं द्रष्टुमीश्वरम् ॥१॥ गत्वा मुनिश्च कैलासं प्रणनाम शिवं शिवाम् ॥ तुष्टाव परया भक्त्या सशिष्यः प्रणतः शुचिः ॥२॥ तत्सर्वं कथयामास वृत्तांतं श्रीहरेरपि ॥ आत्मनस्तपसस्तत्त्वं स्ववैराग्यं च चेतसः ॥३॥

मुनेश्च वचनं श्रुत्वा प्रहस्य पार्वती सती ॥ तमुवाच हितं सत्यं साक्षाच्छंकरसन्निधौ ॥ ४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ धर्मत त्वं न जानासि धर्मिष्ठं मन्यसे स्वकम् ॥ अनपत्यां परित्यज्य क्व यासि तपसे मुने ॥ ५ ॥ अनपत्यां च युवतीं कुलजां च पतिव्रताम् ॥ त्यक्त्वा भवेयुः संन्यासी ब्रह्मचारी यतीति वा ॥ ६ ॥ वाणिज्ये वा प्रवासे वा चिरं दूरं प्रयाति यः ॥ तीर्थे वा तपसे वापि मोक्षार्थे जन्म खंडितुम् ॥ ७ ॥ न मोक्षस्तस्य भवति धर्मस्य स्खलनं ध्रुवम् ॥ अभिशापेन भार्याया नरकं च परत्र च ॥ इहैव च यशोनाश इत्याह कमलोद्भवः ॥ ८ ॥ द्वारकां गच्छ हे विप्र स्वधर्मं रक्ष सांप्रतम् ॥ एकानंशां मदंशां च धर्मतः परिपालय ॥ ९ ॥ पाद्मार्जितं पादपद्मं सर्वसुदुर्लभम् ॥ संततं शंभुना गीतं मुनींद्रैः सनकादिभिः ॥ १० ॥ परित्यज्य सुरतरोः कृष्णस्य परमात्मनः ॥ क्व यासि तपसे वत्स सुधां त्यक्त्वा मनोहराम् ॥ ११ ॥ श्रीकृष्णपादपद्मं च स्वप्ने जपति यो मुने ॥ शतजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ १२ ॥ यद्बाल्ये यच्च कौमारे वार्धके यच्च यौवने ॥ कामतोकामतो वापि भस्मीभूतं च पातकम् ॥ १३ ॥ साक्षाद्यो भारते वर्षे श्रीकृष्णचरणांबुजम् ॥ दृष्ट्वा सद्यो भवेत्पूज्यो जीवन्मुक्तो भवेद्ध्रुवम् ॥१४॥ कोटिजन्मार्जितात्सद्यः कृतपापाद्विमुच्यते ॥ सर्वाण्येव हि तीर्थानि यतः पूतानि नित्यशः ॥ १५ ॥ तद्व्रतं तत्तपः सत्यं तत्पुण्यं तच्च पूजनम् ॥ सफलं कृष्णसंबंधि स्वजन्मखंडनं यतः ॥१६॥ कृष्णभक्तिविहीनश्च ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ तत्संगाच्च तदालापाद्भक्तभक्तिः प्रणश्यति ॥१७॥ कृष्णस्योच्छिष्टभोजी यः कृष्णश्च ब्राह्मणः स्वयम् ॥ आवह्निपवनात्पूतः पूतं कर्तुं जगत्क्षमः ॥ १८ ॥ श्रीकृष्णं च परित्यज्य क्व यासि तपसे द्विज ॥ तपसां फलमाप्नोति श्रीकृष्णस्मरणेन च ॥ १९ ॥ यतो भक्तिर्न च भवेच्छ्रीकृष्णे परमात्मनि ॥ स गुरुः परमो वैरी करोति जन्म निष्फलम् ॥ २० ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा शंकरः प्रेमविह्वलः ॥ पुलकांचितसर्वांगस्तुष्टाव परमेश्वरीम् ॥ २१ ॥ दुर्वासाः प्रणतिं कृत्वा शिवदुर्गापदांबुजे ॥ स्मारंस्मारं कृष्णपदं पुनश्च द्वारकां ययौ ॥ २२ ॥ तत्र गत्वा हरिं दृष्ट्वा तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ एकानंशालयं गत्वा स च रेमे तया सह ॥ ॥ २३ ॥ कृष्णो युधिष्ठिरध्यानात्प्रययौ हस्तिनापुरम् ॥ कुंतीं संभाष्य भूपं च भ्रातॄंश्च प्रमुदान्वितः ॥२४॥ उपायेन जरासंधं निहत्य

शाल्व मेव च ॥ कारयामास यज्ञं च विधिबोधितदक्षिणम् ॥२५॥ मुनींद्रैश्च नृपेंद्रैश्च राजसूयमभीप्सितम् ॥ शिशुपालं दंतवक्रं तत्र यज्ञे जघान सः ॥ २६ ॥ अतीव निंदां कुर्वंतं सभायां सुरभूपयोः ॥ पपात तच्छरीरं च जीवो गत्वा हरेः पदम् ॥ न दृष्ट्वा तत्र सर्वेशं तुष्टावागत्य माधवम् ॥२७॥ ॥ शिशुपाल उवाच ॥ ॥ वेदानां जनकोसि त्वं वेदांगानां च माधव ॥२८॥ सुराणामसुराणां च प्राकृतानां च देहिनाम् ॥ सूक्ष्मां विधाय सृष्टिं च कल्पभेदं करोषि च ॥ २९ ॥ मायया च स्वयं ब्रह्मा शंकरः शेष एव च ॥ मनवो मुनयश्चैव वेदाश्च सृष्टिपालकाः ॥ ३० ॥ कलांशेनापि कलया दिक्पालाश्च ग्रहादयः ॥ स्वयं पुमान्स्वयं स्त्री च स्वयमेव नपुंसकः ॥ ॥ ३१ ॥ कारणं च स्वयं कार्यं जन्यश्च जनकः स्वयम् ॥ यंत्रस्य च गुणो दोषो यंत्रिणश्च श्रुतौ श्रुतम् ॥ ३२ ॥ सर्वे यंत्रा भवान्यंत्री त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ मम क्षमस्वापराधं मूढस्य द्वारिणस्तव ॥ ३३ ॥ ब्रह्मशापात्कुबुद्धेश्च रक्ष रक्ष जगद्गुरो ॥ इत्येवमुक्त्वा क्रमतो जयो विजय एव च ॥ ३४ ॥ मुदा तौ ययतुः शीघ्रं वैकुंठद्वारमीप्सितम् ॥ शिशुपालस्य स्तोत्रेण सर्वे ते विस्मयं ययुः ॥ ॥ ३५ ॥ परिपूर्णतमं कृत्वा मेनिरे कृष्णमीश्वरम् ॥ कारयित्वा राजसूयं भोजयामास ब्राह्मणान् ॥ ३६ ॥ कुरुपांडवयुद्धं च कारयामास भेदतः ॥ भुवो भारावतरणं चकार स कृपानिधिः ॥ ३७ ॥ पुनर्ययौ द्वारकां च चिरं स्थित्वा नृपाज्ञया ॥ विप्राया मृतवत्साया जीवयामास पुत्रकान् ॥ ३८ ॥ मृतस्थानात्समानीय तन्मात्रे प्रददौ सुतान् ॥ तद्दृष्ट्वा देवकी तुष्टा ययाचे मृतपुत्रकान् ॥ ३९ ॥ मृतस्थानात्समानीय ददौ मात्रे सहोदरान् ॥ सद्यो जहार दारिद्र्यं सुदाम्नो ब्राह्मणस्य च ॥ ४० ॥ समागतस्य स्वगृहाद्द्वारकां शरणार्थिनः ॥ तस्मै ददौ राजलक्ष्मीं निश्चलां सप्तपौरुषीम् ॥ ४१ ॥ पृथुकानां कणं भुक्त्वा भक्तस्य भक्तवत्सलः ॥ बभूव तस्य राज्यं च यथेंद्रस्यामरावती ॥ ४२ ॥ यथा धनेश्वरो देवो धनाढ्यः स बभूव ह ॥ निश्चलां हरिभक्तिं च ददौ दास्यं सुदुर्लभम् ॥ ४३ ॥ अविनाशिनि गोलोके यथेष्टं पदमुत्तमम् ॥ जहार पारिजातं च शक्राहंकारमेव च ॥ ४४ ॥ सत्यां च कारयामास पुण्यकं व्रतमीप्सितम् ॥ वर्धयामास सर्वत्र नित्यं नैमित्तिकं मुने ॥ ४५ ॥ तत्र व्रते कुमाराय स्वात्मानं दक्षिणां ददौ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास तेभ्यो

रत्नं ददौ मुदा ॥ ४६ ॥ सत्यभामातिमानं च वर्धयामास सर्वतः ॥ रुक्मिण्या अतिसौभाग्यमन्यासां च नवंनवम् ॥ ४७ ॥ वैष्णवानां सुराणां च विप्राणामपि पूजनम् ॥ वर्धयामास सर्वत्र नित्यं नैमित्तिकं मुने ॥ ४८ ॥ परमाध्यात्मिकं ज्ञानमुद्धवाय ददौ प्रभुः ॥ अर्जुनं कथयामास गीतां च रणमूर्धनि ॥ ४९ ॥ कृत्वा निष्कंटकं चैव कृपया च कृपानिधिः ॥ युधिष्ठिराय पृथिवीराज्यलक्ष्मीं ददौ प्रभुः ॥ ५० ॥ दुर्गां च कारयामास वैष्णवीं ग्रामदेवताम् ॥ यज्ञं च कारयामास कोटिहोमान्वितं शुभम् ॥ ५१ ॥ नानाप्रकारनैवेद्यैर्धूपदीपैर्मनोहरैः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास पार्वतीप्रीतये तथा ॥ ५२ ॥ रैवते पर्वते रम्ये चामूल्यरत्नमंदिरे ॥ गणेशं पूजयामास देवानामीश्वरं परम् ॥५३॥ लड्डुकानां तिलानां च सुस्वादु सुमनोहराम् ॥ परितुष्टिं पंचलक्षं नैवेद्यं च ददौ मुदा ॥ लड्डुकं स्वस्तिकानां च सप्तलक्षं सुधोपमम् ॥ ५४ ॥ गणेश्वराय प्रददौ शर्कराशतराशिकम् ॥ पक्वरंभाफलानां च दशलक्षमपूपकम् ॥ ॥ ५५ ॥ मिष्टान्नं पायसं रम्यं स्वादु स्वतिकपिष्टकम् ॥ घृतं च नवनीतं च दधि दुग्धं सुधोपमम् ॥ ५६ ॥ धूपं दीपं पारिजातपुष्पमाल्यमभीप्सितम् ॥ सुगंधि चंदनं गंधं वह्निशुद्धांशुकं ददौ ॥ ५७ ॥ यज्ञं च कारयामास कोटिहोमान्वितं शुभम् ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास तुष्टाव सगणेश्वरम् ॥ ५८ ॥ वाद्यं दशविधं चैव वादयामास तत्र वै ॥ सूर्यं च पूजयामास सांबः कुष्ठक्षयाय च ॥ ५९ ॥ हविष्यं कारयामासत्तं च सांबं समातरम् ॥ परिपूर्णं वत्सरं चाप्युपहारैरनुत्तमैः ॥६०॥ वरं ददौ च सांबाय स्तोत्रं च भास्करः स्वयम् ॥६१॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे गणेशपूजानाम त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११३॥

॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ कृष्णपुत्रश्च प्रद्युम्नो महाबलपराक्रमः ॥ तत्पुत्रोप्यनिरुद्धश्च विधातुरंश एव च ॥ १ ॥ एकदासावनिरुद्धो नवयौवनसंयुतः ॥ सुप्तो रहसि पर्यंके पुष्पचंदनचर्चिते ॥ २ ॥ स्वप्ने ददर्श युवतीं पुष्पोद्याने सुपुष्पिते ॥ सुगंधिपुष्पे तत्प्रेमस्निग्धचंदनचर्चिते ॥ ३ ॥ शयानां सुस्मितां रम्यां नवयौवनसंयुताम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणेन विभूषिताम् ॥ ४ ॥ चारुकेयूरवलयशंखकंकणशोभिताम् ॥ मणिकुंडलयुग्मेन गण्डस्थलविराजिताम् ॥ ५ ॥

अतीव सूक्ष्मवसनां क्वणन्मंजीररंजिताम् ॥ पक्वबिंबाधरोष्ठीं च शरत्कमललोचनाम् ॥ ६ ॥ शरत्पद्मप्रभामुष्टकोटींदुर्निं दितानननाम् ॥ मुक्तापंक्तिसमासाद्यदंतपंक्तिमनोहराम् ॥ ७ ॥ त्रिवक्रकबरीभारां मालतीमाल्यभूषिताम् ॥ कस्तूरीकुंकुमालक्तस्निग्धचंदनकज्जलैः ॥ ८ ॥ पत्रावलीविरचितसुकपोलस्थलोज्ज्वलाम् ॥ दाडिमीकुसुमाकारसिंदूरबिंदुभूषिताम् ॥ ९ ॥ श्रीरामकदलीस्तंभनिंदितोरुस्थलोज्ज्वलाम् ॥ अत्युच्चैर्वर्तुलाकारस्तनयुग्मविभूषिताम् ॥ १० ॥ नितंबभारनम्रां च कामबाणप्रपीडिताम् ॥ कामुकीं कमनीयां च पश्यंतीं वक्रचक्षुषा ॥ ११ ॥ कुंकुमालक्तरक्ताक्तपादपद्मविराजिताम् ॥ वायुप्रेरणवस्त्रेण व्यक्तगुप्तस्थलोज्ज्वलाम् ॥ १२ ॥ तां दृष्ट्वा कामपुत्रश्च कामोन्मथितमानसः ॥ उवाच मधुरं मत्तः काममत्तां सुकोमलाम् ॥ १३ ॥ चारुचंपकवर्णाभां कामेन पुलकान्विताम् ॥ अतिप्रौढां नवोढां च शृंगारेच्छासुचंचलाम् ॥ १४ ॥ ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ ॥ किं देवी किं च गांधर्वी का त्वं कामिनि कानने ॥ कस्य स्त्री कस्य कन्या वा कं वा वांछसि सुन्दरि ॥ १५ ॥ त्रैलोक्यातुलसौंदर्या मुनिमानसमोहिनी ॥ न बिभेषि कथं ब्रूहि स्वयमेकाकिनी च माम् ॥ १६ ॥ अहं त्रैलोक्यनाथस्य पौत्रः कामात्मजोऽधुना ॥ कांतेऽहमनिरुद्धश्च नवीनयौवनाहतः ॥ १७ ॥ कमनीयश्च कामी च कामशास्त्रविशारदः ॥ कामुकीकामनां पूर्णां कर्तुमेवेश्वरः स्वयम् ॥ १८ ॥ मां भजस्व सुशीले त्वं सुवेषं च सुशीलकम् ॥ रतिशूरं रतिरसप्राज्ञं रतिरसप्रियम् ॥ १९ ॥ रतिपुत्रं रतिरसं प्रमत्तं रसिकं प्रिये ॥ युवानं व्याधिहीनं च कामुकं कामुकीच्छति ॥ २० ॥ विदग्धासु विदग्धं च कांतमायाति कामतः ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥ २१ ॥ प्रच्छाद्य लोचनास्यं च नवसंगमलज्जिता ॥ विलोकयंती वक्राक्षिकोणेन तमुवाच सा ॥ २२ ॥ ॥ कामिन्युवाच ॥ ॥ कामुकः कामपुत्रोसि कामेन व्याकुलोधुना ॥ भवांश्चेत्कामुकीयोग्यो न कामश्चिंतितः कथम् ॥ २३ ॥ पौत्रस्त्रैलोक्यनाथस्य स्वतः संभावितस्य च ॥ स्वयं योग्यो योग्यपुत्रो विवाहं न कथं कुरु ॥ २४ ॥ विवाहिता यज्ञपत्नी सा च पुण्यव्रता सती ॥ निश्चला सततं साध्या वर्धिनी संगिनी सदा ॥ २५ ॥ भयप्रीतिदानसाध्या गुप्तपत्नी त्वनिश्चला ॥ नैमित्तिका न नित्या सा साध्वी वेदविवर्जिता ॥ २६ ॥

परं नरकसोपाना परत्रेहायशस्करा.॥ साधुस्तत्र न हि रतो वंशजो वैष्णवो यदि ॥ २७ ॥ यदि पूर्वं भवेद्भ्रांतो निवृत्तः साधुसंगतः ॥ प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ॥ २८ ॥ प्रायश्चित्ती पुनर्लिप्तो निवृत्तः पातकी यदि ॥ उपहास्यो भुवि भवेत्सर्वं कुंजरशौचवत् ॥ २९ ॥ सुशीला सुन्दरी शांता धर्मपत्नी प्रशंसिता ॥ पतिव्रता सुसाध्व्या सा शश्वत्सुप्रियवादिनी ॥ ३० ॥ कोमलांगी विदग्धा च श्यामा रतिसुखप्रदा ॥ एवंभूतां परित्यज्य वैष्णवस्तपसे व्रजेत् ॥ ३१ ॥ सा चेत्परिणता साध्वी शांता पुत्रवती यदा ॥ अन्यथा च वृथा सर्वं तपसस्स्खलनं भवेत् ॥ ३२ ॥ असाधुश्च कुवंशश्चेत्परनारीं प्रयाति चेत् ॥ स याति नरकं घोरं पितृभिः सप्तभिः सह ॥ ३३ ॥ अहमूषा बाणकन्या बाणः शंकरकिंकरः ॥ रणे त्रैलोक्यविजयी शंकरो जगतां पतिः ॥ ३४ ॥ न स्वतंत्रा पराधीना त्रिषु कालेषु कामिनी ॥ पुंश्चली या स्वतंत्रा साप्यसद्वंशप्रसूतिका ॥ ३५ ॥ पिता ददाति कन्यां तां सुयोग्याय वराय च ॥ कन्या वरं व्र याचेत धर्म एष सनातनः ॥ ३६ ॥ त्वं च योग्योसि योग्याहं मामिच्छसि यदि प्रभो ॥ बाणं प्रार्थय शंभुं वाप्यथ वा पार्वतीं सतीम् ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वा सुन्दरी साध्वी सांतर्धाना बभूव ह ॥ निद्रां तत्याज सहसा कामी कामात्मजो मुने ॥३८॥ बुद्ध्वा स्वप्नं स विज्ञाय कामेन व्यथितान्तरः ॥ बभूव व्याकुलोऽशांतो न दृष्ट्वा प्राणवल्लभाम् ॥३९॥ त्यक्त्वाहारमनिद्रश्च प्रमत्तश्च कृशोदरः ॥ क्षणं तिष्ठति शेतेच क्षणं रहसि रोदिति ॥ ४० ॥ पुत्रं दृष्ट्वा तु क्रंदंतं देवकी रुक्मिणी रतिः ॥ अन्याश्च योषितः सर्वाः कथयामासुरीश्वरम् ॥ ४१ ॥ तासां च वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ उवाच सर्वतत्त्वज्ञः कृष्णश्च पूर्णमानसः ॥ ४२ ॥

॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कामातुरा बाणकन्या रतिं दृष्ट्वा शिवेशयोः ॥ वरं संप्राप दुर्गाया व्याकुला मदनास्त्रतः ॥ ४३ ॥ स्वप्नं च दर्शयामास सा[illegible] पार्वती ॥ मम पौत्रं प्रमत्तं च चकार कौतुकेन च ॥ ४४ ॥ तत्पुत्रीं च प्रमत्तां तां करोमि स्वप्नतोधुना ॥ स्वच्छंदं तिष्ठ न चिरं नास्ति चिंता मनोव्यथा ॥ ४५ ॥ इति कृष्णः समाश्वास्य सर्वात्मा सर्वसिद्धिवित् ॥ स्वप्नं च दर्शयामास बाणपुत्रीं च कामुकीम् ॥ ४६ ॥ सुप्ता सुतल्पे बाला सा पुष्पचंदनचर्चिते ॥ नवयौवनसंयुक्ता रत्नभूषणभूषिता ॥ ४७ ॥

शयाना रत्नपर्यंके ददर्श स्वप्नमीप्सितम् ॥ अतीव निर्जने देशे रत्ननिर्माणमंदिरे ॥ ४८ ॥ नवीननीरदश्याममतीव नवयौवनम् ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं सस्मितं सुमनोहरम् ॥ ४९ ॥ रत्नकेयूरवलयरत्नमंजीररंजितम् ॥ रत्नकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् ॥ ५० ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं भूषितं पीतवाससा ॥ सुचारुमालतीमाल्यवक्षःस्थलसमुज्ज्वलम् ॥ ५१ ॥ शयानं रत्नपर्यंके पुष्पचंदनचर्चिते ॥ तं दृष्ट्वा सहसा साध्वी तन्मूलं प्रययौ मुदा ॥ ५२ ॥ उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विदूयता ॥ कामात्मजप्रिया कांता कामबाणप्रपीडिता ॥ ५३ ॥ ॥ ऊषोवाच ॥ ॥ कस्त्वं कामुक भद्रं ते मां भजस्व स्मरातुराम् ॥ अतिप्रौढां नवोढां च नवसंगमलालसाम् ॥ ५४ ॥ तवानुरक्तां भक्तां च गांधर्वेण समुद्वह ॥ विवाहाष्टप्रकारेषु गांधर्वः सुलभो नृणाम् ॥ ५५ ॥ अनुरक्तां प्रियां प्राप्य त्यजेद्यः कपटी पुमान् ॥ तस्माद्याति महालक्ष्मीः शापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ पुमानुवाच ॥ ॥ अहं कृष्णस्य पौत्रश्च कामदेवात्मजः स्वयम् ॥ कथं गृह्णामि त्वां कांते तयोरनुमतिं विना ॥ ॥ ५७ ॥ इत्येवमुक्त्वा स पुमानंतर्धानं चकार सः ॥ कामेन व्याकुला कांता न दृष्ट्वा कांतमीप्सितम् ॥ ५८ ॥ निद्रां त्यक्त्वा समुत्थाय तल्पादेव मनोहरात् ॥ विषसाद सखीमध्ये प्रमत्ता रुदती भृशम् ॥ ५९ ॥ पप्रच्छ तां वरालीनां किंकिमित्येवं निश्चितम् ॥ उवाच बोधयामास चित्रलेखा सुयोगिनी ॥ ६० ॥ ॥ चित्रलेखोवाच ॥ ॥ चेतनं कुरु कल्याणि कस्मात्ते भीतिरुल्बणा ॥ स्वयं शंभुः शिवा साक्षाद्दुर्लंघ्ये नगरे सति ॥ ६१ ॥ शिवस्मरणमात्रेण सर्वारिष्टं पलायते ॥ शिवं भवति सर्वत्र शिव एव शिवालयः ॥ ६२ ॥ ध्यानाद्दुर्गतिनाशिन्याः सर्वदुर्गं विनश्यति ॥ ददाति मंगलं तस्मै सर्वमंगलमंगला ॥ ६३ ॥ चित्रलेखावचः श्रुत्वा किंचिन्नोवाच सुंदरी ॥ त्यक्त्वाहारं च निद्रां च पुरुषं चिन्तयेत्सदा ॥ ६४ ॥ चित्रलेखा सखी गत्वां बाणमाह च तत्प्रियाम् ॥ दुर्गां च शंकरं स्कंदं गणेशं योगिनां गुरुम् ॥ ६५ ॥ चित्रलेखावचः श्रुत्वा रुरोदोच्चैर्भृशं सती ॥ बाणश्च शंकराभ्याशे विषसाद प्रमूर्च्छितः ॥ जहास शंकरो दुर्गा कार्तिकेयो गणेश्वरः ॥ ६६ ॥ ॥ गणेश्वर उवाच ॥ ॥ यो ददाति ध्रुवं दुःखमन्य

स्मे दंभमोहितः ॥ सूक्ष्मधर्मविचारेण स विंदति चतुर्गुणम् ॥ ६७ ॥ शिवेशयोश्च क्रीडां च दृष्ट्वा या काममोहिता ॥ वरं तस्यै ददौ दुर्गा वरमेव सुदुर्लभम् ॥ ६८ ॥ स्वप्ने गत्वा स्वयं देवी मत्तं कृत्वा स्मरात्मजम् ॥ अधुना वामपार्श्वे च शंभोस्तिष्ठति मूकवत् ॥६९॥ सर्वं ज्ञात्वा च सर्वज्ञो भगवान्हरिरीश्वरः ॥स्वप्ने सुवेषं पुरुषं दर्शयामास कन्यकाम् ॥ ७० ॥ सुवेषं पुरुषं दृष्ट्वा युवानं युवती सती ॥ परमेच्छां भवेत्तस्या धर्मभीत्या निवर्तते ॥ ७१ ॥ सुवेषं पुरुषं दृष्ट्वा पुंश्चली पापवंशजा ॥ त्यजेन्निद्रां च स्वाहारं पतिं पुत्रं धनं गृहम् ॥ ७२ ॥ चेतनं गृहकार्यं च कुललज्जां कुलद्वयम् ॥ युवानं रतिशूरं चाप्यतिनीचं न हि त्यजेत् ॥ ७३ ॥ त्यजेज्जातिं च धर्मं च प्राणांश्च परिणामतः ॥ तस्मात्प्राज्ञः प्रयत्नेन प्राणेभ्यो युवतीं सदा ॥ ७४ ॥ परिरक्षेच्च सततं मायायुक्तां न विश्वसेत् ॥ हृदयं क्षुरधाराभं नारीणां मधुरं वचः ॥ ७५ ॥ तासां मनो न जानंति संतो वेदाश्च वैदिकाः ॥ प्रयातु द्वारकां सद्यश्चित्रलेखा सुयोगिनी ॥ ॥७६॥ अनिरुद्धं समाहर्तुं प्रमत्तमवलीलया ॥ इति श्रुत्वा महादेवो गणेशं तमुवाच ह ॥७७॥ न शृणोति यथा बाणः शुभकार्यं तथा कुरु ॥चित्रलेखा ययौ तूर्णं द्वारकाभवनं हरेः ॥ ७८ ॥ सर्वेषामपि दुर्लंघ्यं लीलया प्रविवेश सा ॥ निद्रितं चानिरुद्धं च समाहृत्य च योगतः ॥ ७९ ॥ रथमारोहयामास निद्रितं बालकं मुदा ॥ सा मनोयायिनी भद्रा गृहीत्वा बालकं मुने ॥ ८० ॥ मुहूर्ताच्छोणितपुरं कृत्वा शंखध्वनिं ययौ ॥ अथाश्रमाभ्यंतरे च रुरुदुः सर्वयोषितः ॥ ८१ ॥ अहो प्राणहरो वत्सः क्व गतः प्राणवल्लभः ॥ कृष्णस्ताश्च समाश्वास्य सर्वज्ञः सर्वतत्त्ववित् ॥ ८२ ॥ सांबकामबलैः सार्धं कृष्णः सात्यकिना तथा ॥ गृहीत्वा गरुडं वीरं रथमारुह्य सत्वरः ॥ ८३ ॥ सुदर्शनं पांचजन्यं पद्मं कौमोदकीं गदाम् ॥ पश्चाद्यास्यति देवेशो नगरं शोणितं तथा ॥ ८४ ॥ सगणैः शंकरेणैव पार्वत्यां परिरक्षितुम् ॥ अथ सा योगिनी धन्या पुण्या मान्या च योषिताम् ॥ ८५ ॥ शिष्या दुर्वाससः शांता सिद्धयोगेन सिद्धिदा ॥ बालकं बोधयामास रुदंतं मातरं स्मरन् ॥ ८६ ॥ स्नापयित्वा ददौ तस्मै माल्यचंदनभूषणम् ॥ कृत्वा सुवेषं बालस्य

१ अथ श्रुत्वा च गमनम्–इ०पा०।

कन्यांतःपुरमीप्सितम् ॥ ८७ ॥ चक्रे प्रवेशं योगेन रक्षकैश्चापि रक्षितम् ॥ तामूषां रक्षितां दृष्ट्वा निराहारां कृशोदरीम् ॥ ८८ ॥
शीघ्रं च बोधयामास सखीभिः परिवारिताम् ॥ ऊषां कृत्वा च सुस्नातां वस्त्रभूषणभूषिताम् ॥ ८९ ॥ वस्त्रमाल्यैश्चंदनैश्च सिंदूरपत्रकैः
शुभैः ॥ द्वयोः संभाषणं तत्र महेंद्रे च शुभक्षणे ॥ ९० ॥ कारयामास गोष्ठ्या च सखीनां संगमेन च ॥ पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा सा
रेमे विगतज्वरा ॥ ९१ ॥ गांधर्वेण विवाहेन तामुवाह स्मरात्मजः ॥ रतिर्बभूव सुचिरमुभयोः सुखकारणम् ॥ ९२ ॥ दिवानिशं न
बुबुधे स्मरपुत्रः स्मरातुरः ॥ ऊषा कामातुरा प्रौढा नवोढा नवसंगमात् ॥ ९३ ॥ मूर्च्छां संप्राप पुंसश्च स्पर्शमात्रेण कामुकी ॥
एवं नित्यं च रहसि संगमः सुमनोहरः ॥ बभूव सुचिरं विप्र राजा शुश्राव रक्षकात् ॥ ९४ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धे ऊषानिरुद्धयोः संवादे चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥
॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ अथ भीता रक्षकास्ते समूचुर्बाणमीश्वरम् ॥ स्कंदं गणेशं दुर्गां च दंडवत्प्रणिपत्य च ॥
॥ १ ॥ ॥ रक्षका ऊचुः ॥ ॥ अहो दुष्टश्च कालोयमतीव दुरतिक्रमः ॥ स्वतंत्रा बालिका प्रौढा पतिमिच्छति सांप्रतम् ॥
॥ २ ॥ असंगसंगमं नाथ साधूनां दुःखकारणम् ॥ संसर्गजा गुणा दोषा भवंति सततं नृणाम् ॥ ३ ॥ चित्रलेखा स्वयं दूती
समानीय परं वरम् ॥ रणशूरं महावीरं नृपेंद्रं च महारथम् ॥ ४ ॥ युवानं व्याधिहीनं च कंदर्पादपि सुंदरम् ॥ संभोगं कारयामास
बुबुधे न दिवानिशम् ॥ ५ ॥ सांप्रतं तव कन्या साप्यूषा गर्भवती सती ॥ कुलजा कुलयोश्चैव तप्तांगारस्वरूपिणी ॥ ६ ॥ दौहित्रो
वापि दौहित्री बभूव सांप्रतं तव ॥ कन्यां पश्य महाप्रौढां नगरीं नागरान्विताम् ॥ ७ ॥ नखविक्षतसर्वांगीं वराधीनां च चंचलाम् ॥
पुंसश्च संगिनीं शश्वद्रहस्ये रतिसंगिनीम् ॥ ८ ॥ सस्मितां सकटाक्षं च चंचलेक्षणवीक्षिताम् ॥ एवं श्रुत्वा लज्जितश्च बाणस्तत्र चुको
प ह ॥ ९ ॥ युद्धाय च मतिं चक्रे वारितः शंभुना भृशम् ॥ वारितश्च गणेशेन स्कंदेन शिवया तथा ॥ १० ॥ भैरव्या भद्रकाल्या
च योगिनीभिश्च संततम् ॥ अष्टभिर्भैरवैश्चैव रुद्रैरेकादशात्मकैः ॥ ११ ॥ भूतैः प्रेतैश्च कूष्मांडैर्वेतालैर्ब्रह्मराक्षसैः ॥ योगींद्रैरपि सिद्धैः

द्रे रुद्रेषंडादिभिस्तथा ॥ १२ ॥ कोट्टवी ग्रामदेव्या च यथा मात्रा हिताय च ॥ उवाच शंकरो बाणं मूढं पंडितमानिनम् ॥ हितं सत्यं नीतिशास्त्रं परिणामसुखावहम् ॥१३॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ शृणु बाण प्रवक्ष्यामि कथामेतां पुरातनीम् ॥ १४ ॥ भुवो भारावतरणे भास्ते स्वयमीश्वरः ॥ निहत्य सर्वान्राजेंद्रान्द्वारकायां विराजते ॥ १५ ॥ यस्य लोमसु विश्वानि तस्य वासः सदीश्वरः ॥ वासुदेव इति ख्यातः कथ्यते तेन कोविदैः ॥ १६ ॥ धातुर्विधाता भगवांश्चक्रपाणिः स्वयं भुवि ॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरः प्रकृतेः परः ॥ १७ ॥ निर्गुणश्च निरीहश्च भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ परं ब्रह्म परं धाम परमात्मा च देहिनः ॥ १८ ॥ यस्मिन्गते शवो जीवो संग्रामस्तेन संभवेत् ॥ शस्त्रविद्धो महाकाशो यथा मूढ दिशस्तथा ॥१९॥ तथात्मा च निराकारो देही च ध्यानहेतुना ॥ तस्य पुत्रोऽनिरुद्धश्च महाबलपराक्रमः ॥ २० ॥ त्रैलोक्यमपि संहर्तुं क्षणेन च क्षमः स्वयम् ॥ सर्वे देवाश्च दैत्याश्च बलवंतो महारथाः ॥२१॥ ते सर्वे चानिरुद्धस्य कलां नार्हंति षोडशीम् ॥ ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं बलम् ॥ २२ ॥ तयोर्विवाहो मैत्री च न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ बलिः पिता ते दैत्यानां सारभूतो महारथः ॥ २३ ॥ क्षणेन येन नीतश्च सुतलं स हरेः कला ॥ सर्वे चांशकलाः पुंसः परिपूर्णतमस्य च ॥ वृंदावनेश्वरस्यापि कृष्णस्य परमात्मनः ॥ २४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ध्यायते ध्याननिष्ठश्च हृत्पद्मे च दिवानिशम् ॥ २५ ॥ ब्रह्मा महेशः शेषश्च भगवंतं सनातनम् ॥ दिनेशश्च गणेशश्च योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ध्यायते परमात्मानं भगवंतं सनातनम् ॥ २६ ॥ सनत्कुमारः कपिलो नरो नारायणस्तथा ॥ ध्यायंते हृदयांभोजे भगवंतं सनातनम् ॥ २७ ॥ मनवश्च मुनींद्राश्च सिद्धेंद्रा योगिनां वराः ॥ ध्यानासाध्यं च ध्यायंते भगवंतं सनातनम् ॥ २८ ॥ सर्वादिं सर्वबीजं च सर्वेशं च परात्परम् ॥ ध्यायंते ज्ञानिनः सर्वे भगवंतं सनातनम् ॥ २९ ॥ ॥ गणेश उवाच ॥ ॥ अभाग्यं च बलेश्चापि वैष्णवस्य महात्मनः ॥ मूढोऽयमीदृशः पुत्रः प्रह्लादस्य च धीमतः ॥ ३० ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ अये भ्रातर्न श्रुता च हिरण्यकशिपोः कथा ॥ हिरण्याक्षस्य च मधोः कैटभस्य महात्मनः ॥ पूर्वजास्तेपि ते दैत्या महाबलपराक्रमाः ॥३१॥ क्रमेण विष्णुना नीता लीलया यमसादनम् ॥

भगवान्यस्त्वं संहर्तास्त्वयं नारायणः प्रभुः ॥ ३२ ॥ तस्य को रक्षिता भ्रातर्निवर्तस्व शुभाय च ॥ तेषां च वचनं श्रुत्वा तानुवाचासुरेश्वरः ॥ ३३ ॥ कोपरक्तास्यनयनो धनुष्पाणिर्यथांतकः ॥ शृणु मातः प्रवक्ष्यामि शृणु तात महेश्वर ॥ ३४ ॥ शृणु भ्रातर्गणपते शृणु भ्रातश्च कार्तिक ॥ शुभाशुभं प्राक्तनेन प्राणिनां कर्मणां तथा ॥ ३५ ॥ कृतकर्मातिरिक्तं च कार्यं केषां च वर्तते ॥ नानात्तकाले म्रियते विद्धः शरशतैरपि ॥ ३६ ॥ तृणाग्रेणापि संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ॥ यस्माच्च यस्य निर्वाणं विधात्रा लिखितं पुरा ॥ ॥ ३७ ॥ तदेव नित्यं सत्यं च निषेकः केन वार्यते ॥ संग्रामे कातरो यो हि निष्फलं तस्य जीवनम् ॥ ३८ ॥ जयी यशश्च लभते मृतः स्वर्गं च गच्छति ॥ प्रविश्य कन्यां गृह्णाति नगरं शिवरक्षितम् ॥ ३९ ॥ पार्वत्या च गणेशेन युद्धेन बलिना तथा ॥ को वा गृह्णाति कन्यां च कस्य वा जीवितस्य च ॥ ४० ॥ सगर्भा तव कन्येति सभायां रक्षको वदेत् ॥ इति मे वज्रतुल्यं च श्रुतिकोटं परं वचः ॥ ४१ ॥ अतोनिरुद्धं हत्वा च घातयिष्यामि कन्यकाम् ॥ अन्यथा ज्वलदग्नौ च त्यक्ष्यामि च कलेवरम् ॥ ४२ ॥ ॥ कोटर्युवाच ॥ ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि माताहं तेपि धर्मतः ॥ दुरंतेनापि पुत्रेण पित्रोर्दुःखं पदेपदे ॥ ४३ ॥ कन्या परगृहीता साप्यन्यस्मै दातुमक्षमा ॥ श्रीकृष्णस्यापि पौत्राय प्रद्युम्नस्य सुताय च ॥ ४४ ॥ अनिरुद्धाय महते स्वेच्छया देहि कन्यकाम् ॥ पूतोसि भारते वर्षे सप्तभिः पितृभिः सह ॥ ४५ ॥ यौतकं देहि सर्वस्वं यशसे महते भुवि ॥ अन्यथा रणमध्ये च त्वां हनिष्यति माधवः ॥ ४६ ॥ सुदर्शनेन चक्रेण को वा त्वां रक्षितुं क्षमः ॥ कोटरीवचनं श्रुत्वा चुकोप दैत्यपुंगवः ॥ ४७ ॥ प्रययौ रथमारुह्य यत्र पौत्रो हरेर्मुने ॥ स्कंदः सेनापतिर्भूत्वा प्रययौ शंकराज्ञया ॥ ४८ ॥ बाणः स्वस्त्ययनं चक्रे गणेशश्च शिवः स्वयम् ॥ बाणं शुभाशिषं चक्रे पार्वती कोटरी तथा ॥ ४९ ॥ अष्टौ च भैरवाश्चैव रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ सर्वे युद्धाय हंतारो बभूवुः शस्त्रपाणयः ॥ ५० ॥ एतस्मिन्नंतरे दूतोप्यनिरुद्धमुवाच ह ॥ पार्वत्या प्रेरितश्चैव बाणपत्न्या च सत्वरम् ॥ ५१ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ अनिरुद्धोत्तिष्ठ भद्रं पार्वतीवचनं शृणु ॥ भव सन्नाहिको वत्स कुरु युद्धं बहिर्भव ॥ ५२ ॥ भीतोषा रुदती त्रस्ता सस्मार पार्वतीं सतीम् ॥ रक्षरक्ष महामाये मत्प्राणेश्वरमीप्सितम् ॥ ५३ ॥

अभयेप्यभयं देहि संग्रामे घोरदारुणे ॥ त्वमेव जगतां माता स्नेहस्ते सर्वतः समः ॥ ५४ ॥ तथानिरुद्धः सन्नाही शस्त्रपाणिर्बभूव ह ॥ उषादत्तं रथं प्राप्य चकारारोहणं मुदा ॥ ५५ ॥ बहिःसंभूय शिबिराद्ददर्श बाणमीश्वरः. ॥ सान्नाहिकं शस्त्रपाणिं रक्तास्यलोचनं परम् ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वानिरुद्धं बाणश्च तमुवाच रुषान्वितः ॥ घोरसंग्राममध्ये च विषोक्तिं प्रज्वलन्निव ॥ ५७ ॥ . ॥ बाण उवाच ॥ ॥ अये वीर महादुष्ट नीतिशास्त्रविवर्जित ॥ चंद्रवंशकुलांगार पुण्यक्षेत्रेऽयशस्कर ॥ ५८ ॥ पिता ते शंबरं हत्वा जग्राह तस्य कामिनीम् ॥ ततो जातो भवानेव निरोधं स्वकुलक्षमम् ॥ ५९ ॥ पितामहो वासुदेवो मथुरायां च क्षत्रियः ॥ गोकुले वैश्यपुत्रश्च नाम्ना च नंदनंदनः ॥ ६० ॥ वृंदावने च गोपस्य नंदस्य पशुरक्षकः ॥ साक्षाज्जारश्च गोपीनां दुष्टः परमलंपटः ॥ ६१ ॥ जघान पूतनां सद्यो नारीघाती ह्यधार्मिकः ॥ आगत्य मथुरां कुब्जां जघान मैथुनेन च ॥ ६२ ॥ दुर्बलं नरकं हत्वा स्त्रीसमूहं मनोहरम् ॥ जग्राह योनिलुब्धश्च स्वपुत्रमतिनि ः रः ॥ ६३ ॥ भीष्मकं मानवं जित्वा तत्पुत्रं चापि दुर्बलम् ॥ जग्राह कन्यकां तस्य देवयोग्यां च रुक्मिणीम् ॥ ६४ ॥ सत्राजितः सूर्यभृत्यो देवात्प्राप्य मणीश्वरम् ॥ घातयित्वा ह्युपायेन जग्राह मणिकन्यकाम् ॥ ६५ ॥ कुरुपांडवयुद्धं च कारयित्वा च दारुणम् ॥ युधिष्ठिरस्य यज्ञे च शिशुपालं जघान सः ॥ ६६ ॥ दंतवक्रं च शाल्वं च जरासंधं च दारुणः ॥ संजहार भुवो भूपसंमूहमतिदारुणम् ॥ ६७ ॥ उपायान्नरकं हत्वा सर्वस्वं तज्जहार सः ॥ दुर्बलो राजभीतश्च समुद्रं शरणं गतः ॥ ६८ ॥ जित्वा च भ्रातरं शक्रं भार्याया वचनेन च ॥ जग्राह पारिजातं च पुष्पं च स्वर्गदुर्लभम् ॥ ६९ ॥ कंसं निहत्याधर्मिष्ठो भ्रातरं मातुरेव च ॥ जग्राह तस्य सर्वस्वं परं किं कथयामि ते ॥ ७० ॥ जित्वा च भल्लुक युद्ध जग्राह तस्य कन्यकाम् ॥ तत्पितुर्भगिनी कुंती चतुर्णां कामिनी भुवि ॥ ७१ ॥ द्रौपदी भ्रातृपत्नी च पंचानां कामिनी तथा ॥ गोष्ठीनो योनिलुब्धश्च शश्वत्परमलंपटः ॥ ७२ ॥ तज्ज्येष्ठो बलदेवश्च शश्वत्पिबति वारुणीम् ॥ यमुनां भ्रातृपत्नीं च करोत्याह्वानमीप्सितम् ॥ ७३ ॥ जहार भगिनीं तस्य कौंतेयः शक्रनंदनः ॥ सुभद्रां मातुलसुतां सन्निबोध कुलक्रमम् ॥ ७४ ॥ बाणस्य वचनं श्रुत्वा चुकोप कामनंदनः ॥ उवाच परमार्थं च

योग्यं प्रत्युत्तरं मुने ॥ ७५ ॥ ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ ॥ पिता मे कामदेवश्च ब्रह्मपुत्रः पुरा शुचिः ॥ यस्यास्त्रेण वशीभूतं त्रैलोक्यं सततं शृणु ॥ ७६ ॥ शिवकोपानलेनैव भस्मीभूतः स्वकर्मतः ॥ कृष्णस्य पुत्रोप्यधुना सर्वेषां परमात्मनः ॥ ७७ ॥ पतिव्रता रतिर्माता पतिशोकेन सांप्रतम् ॥ शंबरस्य गृहे तस्थौ हृता तेन बलेन च ॥ ७८ ॥ छायां मायावतीं दत्त्वा मायया शयनेन च ॥ रतिं स्वधर्मं संरक्ष्य धर्मसाक्षी च तद्गृहे ॥ ७९ ॥ निहत्य शंबरं शत्रुं गृहीत्वा स्वप्रियां सतीम् ॥ आजगाम द्वारकां च चंद्रसूर्यौ च साक्षिणौ ॥ ८० ॥ पितामहं वासुदेवं त्वं किं जानासि मूढवत् ॥ यं च संतो न जानंति वेदाश्चत्वार एव च ॥ ८१ ॥ वासुः सर्वनिवासस्य विश्वानि यस्य लोमसु ॥ तस्य देवः परं ब्रह्म वासुदेव इति स्मृतः ॥ ८२ ॥ शंकरं पृच्छ साक्षाच्च यस्य भृत्योऽधुना भवान् ॥ कृष्णभृत्यस्य च बलेः पुत्रोसि किंकरात्मजः ॥ ८३ ॥ गोकुले वैश्यपुत्रत्वं ब्रूहि त्वं ज्ञानदुर्बल ॥ भोजनं वेदविहितं शश्वत्क्षत्रियवैश्ययोः ॥ ८४ ॥ द्रोणः प्रजापतिः श्रेष्ठो धरा तस्य प्रिया सती ॥ पुत्रं च तपसा लेभे परमात्मानमीश्वरम् ॥ ८५ ॥ द्रोणो नंदो वैश्यराजो यशोदा सा धरा सती ॥ वृषभानसुता राधा सुदाम्नः शापकारणात् ॥ ८६ ॥ त्रिंशत्कोटिं च गोपीनां गृहीत्वा भर्तुराज्ञया ॥ पुण्यं च भारतं क्षेत्रं गोलोकादाजगाम सा ॥ ८७ ॥ ताभिः सार्धं स रेमे च स्वपत्नीभिर्मुदान्वितः ॥ पाणिं जग्राह राधायाः स्वयं ब्रह्मा पुरोहितः ॥ ८८ ॥ गोपकोटिश्च गोलोकादाजगाम मुदान्विता ॥ तेजसा हरितुल्यास्ते पार्षदप्रवरा हरेः ॥ ॥ ८९ ॥ गोरक्षणं हरेरेव गोपवेषस्य चात्मनः ॥ गोपानां शिशुरक्षार्थ मायेशस्यापि मायया ॥ ९० ॥ पूतना बलिकन्या च भगिनी च तवासुर ॥ दृष्ट्वा च वामनं विंध्या चकार पुत्रमानसम् ॥ ९१ ॥ एवं भूतो यदि मम पुत्रो भवति सांप्रतम् ॥ स्तनं ददामि तनयं कृत्वा वक्षसि सुंदरम् ॥ ९२ ॥ तस्याः पूर्णं मानसं च चकार भगवान्प्रभुः ॥ स्तनं दत्त्वा च गोलोकं ययौ सा रत्नयानतः ॥ ९३ ॥ कुब्जा सा भगिनी पूर्वं रावणस्य दुरात्मनः ॥ श्रीरामं चकमे कामाद्राम्ना शूर्पणखा सती ॥ ९४ ॥ नासां चिच्छेद तस्याश्च लक्ष्मणो धार्मिकेश्वरः ॥ तपसा च वरं लेभे ब्रह्मणः प्रियमीश्वरम् ॥ ९५ ॥ तेन पुण्येन तं लब्ध्वा गोलोकं सा

जगाम ह ॥ गोपी बभूव गोलोके कृष्णस्यालिंगनेन च ॥ ९६ ॥ नरको हरिवध्यश्च स्वपूर्वप्राक्तनेन च ॥ पाणिं जग्राह कन्यानां साक्षिणौ शशिभास्करौ ॥ ९७ ॥ भीष्मकन्या महालक्ष्मीः श्रीकृष्णस्य प्रिया सती ॥ वैकुंठादागता साध्वी ब्रह्मणो नुमतेन च ॥ ९८ ॥ सत्राजितस्य कन्या सा सत्यभामा वसुन्धरा ॥ ददौ कृष्णाय राजा स तं मणिं यौतुकेन च ॥ ९९ ॥ भुवो भारावतरणहेतुना गमनं हरेः ॥ संजहार भुवो भारं कुरुपांडवयुद्धतः ॥ १०० ॥ शिशुपालो दंतवक्रो जयो विजय एव च ॥ द्वारिणौ द्वारषट्के च वैकुंठे श्रीहरेरपि ॥ १ ॥ कुमारशापात्पतितौ प्राप्य जन्मत्रयं ध्रुवम् ॥ हिरण्यकशिपुश्चैव तवैव पूर्वपूरुषः ॥ २ ॥ तस्य भ्राता हिरण्याक्षस्तेनैव वरुणो जितः ॥ हरिर्नृसिंहरूपेण तं जघानावलीलया ॥ ३ ॥ सूकरेण हतोन्यश्च पूर्वजन्मकथां शृणु ॥ द्वितीये जन्मनि पुरा रावणः कुंभकर्णकः ॥ ४ ॥ श्रीरामेण हतौ तौ द्वौ शेषजन्म कलौ तयोः ॥ श्रीकृष्णेन हतौ तौ द्वौ धर्मपुत्रावुभौ तथा ॥ ५ ॥ जरासंधश्च शाल्वश्च दुरात्मा कंस एव च ॥ प्राक्तनात्तस्य वध्यास्ते भुवो भारजिहीर्षया ॥ ६ ॥ मांधातुः सुतमध्ये च यवनश्चापि प्राक्तनात् ॥ लक्ष्मीश्वरस्य कृष्णस्य धनेन किं प्रयोजनम् ॥ ७ ॥ प्रतिज्ञया च सत्यायाः पुण्यकव्रतकारणात् ॥ पारिजातं समानीय चकार स्वात्मनो व्रतम् ॥ ८ ॥ स्वयं जांबवती देवी दुर्गांशा भल्लुकात्मजा ॥ पाणिं जग्राह तस्याश्च तपसा भारते हरिः ॥ ९ ॥ कुंत्याश्च क्षेत्रजाः पुत्राः केवलं भर्तुराज्ञया ॥ कलौ निषिद्धं त्रियुगे प्रसिद्धं पलपैतृकम् ॥ ११० ॥ युधिष्ठिरो धर्मपुत्रो भीष्मश्च पवनात्मजः ॥ महेंद्रपुत्रो धर्मिष्ठः फाल्गुनो विजयी भुवि ॥ ११ ॥ यस्मै पाशुपतं शंभुः प्रददौ च स्वयं पुरा ॥ अश्वमेधं गवालंभं संन्यासं पलपैतृकम् ॥ १२ ॥ देवरेण सुतोत्पत्तिं कलौ पंच विवर्जयेत् ॥ द्रौपद्याः पंच भर्तारः शंकरेण वरेण च ॥ १३ ॥ बलदेवः पुष्पमधु पूतं पिबति नित्यशः ॥ चकार यमुनास्नानं स्नानार्थं धार्मिकः शुचिः ॥१४॥ सुभद्रां च ददौ कृष्णः फाल्गुनाय महात्मने ॥ कन्यकां मातुलानां च दाक्षिणात्यः परिग्रहः ॥ १५ ॥ देशेष्वन्येषु दोषोयमित्याह कमलोद्भवः ॥ ११६ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणानिरुद्धसंवादे पं

पंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ बाण उवाच ॥ ॥ अनिरुद्ध बुधोसि त्वं त्वयोक्तं सत्यमेव च ॥ शंभुना चैवमुक्तं च सर्वं बुद्धं स्वचेतसा ॥ १ ॥ त्वयोक्तं शंकरवरात्पंचानां स्वामिनां प्रिया ॥ द्रौपदी च महाभागा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥ शंबरेण हृता पूर्वं तव माता कथं रतिः ॥ देवैरपि कथं दत्ता देवास्तेन जिता कथम् ॥ ३ ॥ ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ ॥ एकदा रघुनाथश्च सीतया लक्ष्मणेन च ॥ स्नातः सरसि तत्रस्थो रम्ये पंचवटीतटे ॥ ४ ॥ उवास सीता हेमंते जलं सुस्वादु निर्मलम् ॥ तथान्नं व्यंजनं रम्यं सर्वं वस्तु सुशीतलम् ॥ ५ ॥ फलावचयनं चक्रे सीतायै प्रददौ मुदा ॥ ततो ददौ लक्ष्मणाय पश्चाद्भुंक्ते स्वयं प्रभुः ॥ ६ ॥ लक्ष्मणस्तद्गृहीत्वा च नैव भुंक्ते फलं जलम् ॥ मेघनादवधार्थं च सीतोद्धारणकारणात् ॥ ७ ॥ निद्रां न याति नो भुंक्ते वर्षाणां च चतुर्दश ॥ य एवं पुरुषो योगी तद्वध्यो रावणात्मजः ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नंतरे रामं द्रष्टुं कमललोचनम् ॥ वह्निस्तत्र समायातो द्विजरूपी कृपानिधिः ॥ भविष्यत्कथयामास श्रुतिकोटपरं वचः ॥ ९ ॥ ॥ वह्निरुवाच ॥ ॥ शृणु राम महाभाग सीतासंगोपनं कुरु ॥ १० ॥ सप्ताहाभ्यंतरे चैव रावणो दुष्टराक्षसः ॥ दुर्निवार्यः प्राक्तनेन जानकीं च हरिष्यति ॥ ११ ॥ विधात्रा लिखितं कर्म प्राक्तनं केन वार्यते ॥ देवैश्चतुर्भिः कथितं न च दैवात्परं वरम् ॥ १२ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ सीतां गृहीत्वा त्वं गच्छ छाया त्रैव तु तिष्ठतु ॥ कलत्रवर्जनं कर्म सर्वेषां च जुगुप्सितम् ॥ १३ ॥ सीतां गृहीत्वा प्रययौ रुदंतीं च हुताशनः ॥ सीतया सदृशी छायां या तस्थौ रामसन्निधौ ॥ १४ ॥ सा च छाया हृता पूर्वं रावणेनावलीलया ॥ समुद्धार तां रामो निहत्य तं सबांधवम् ॥ १५ ॥ वह्नौ परीक्षाकाले च छाया वह्नौ विवेश या ॥ अग्निश्छायां च संरक्ष्य ददौ रामाय जानकीम् ॥ १६ ॥ रामस्तां च गृहीत्वा च प्रययौ स्वाश्रमं मुदा ॥ छाया तस्थौ वह्निपार्श्वे हृदयेन विदूयता ॥ १७ ॥ सा च छाया तपश्चक्रे नारायणसरोवरे ॥ तपश्चकार दिव्यं च शतवर्षं च शूलिनः ॥ १८ ॥ वरं वृणुष्व भद्रे त्वमुवाच शंकरश्च ताम् ॥ उवाच सा शिवं व्यग्रा भर्तुर्दुःखेन दुःखिता ॥ १९ ॥ पतिं देहि पंचधा सा वरं वव्रे त्रिलोचनम् ॥ सर्वसंपत्प्रदस्तुष्टस्तस्यै शर्वो वरं ददौ ॥ २० ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥

साध्वि त्वं पंचधा ब्रूहि पतिं देहीति व्याकुला ॥ पंचेंद्राश्च हरेरंशा भविष्यंति प्रियास्तव ॥ २१ ॥ ते च सर्वे च पंचेंद्राश्चाधुना पंच पांडवाः ॥ सा च छाया द्रौपदी च यज्ञकुंडसमुद्भवा ॥ २२ ॥ कृते युगे वेदवती त्रेतायां जनकात्मजा ॥ द्वापरे द्रौपदी छाया तेन कृष्णा त्रिहायणी ॥ २३ ॥ वैष्णवी कृष्णभक्ता च तेन कृष्णा प्रकीर्तिता ॥ स्वर्गलक्ष्मीर्महेंद्राणां सा च पश्चाद्भविष्यंति ॥ २४ ॥ राजा ददौ फाल्गुनाय कन्यायाश्च स्वयं वरे ॥ पप्रच्छ मातरं वीरो वस्तु प्राप्तं मयाधुना ॥ २५ ॥ तमुवाच स्वयं माता गृहाण भ्रातृभिः सह ॥ शंभोर्वरेण पूर्वं च परत्र मातुराज्ञया ॥ २६ ॥ द्रौपद्याः स्वामिनस्तेन. हेतुना पंच पांडवाः ॥ चतुर्दशानामिंद्राणां पंचेंद्राः पंच पांडवाः ॥ २७ ॥ शंकरेणाभिसंशप्ता सा मात्रा भर्त्सितेन च ॥ भर्ता ते भस्मसाद्भूतो हरकोपानलेन च ॥ २८ ॥ हरेति त्वं मया शप्ता दैत्यग्रस्ता भवाधुना ॥ विजित्य देवान्सेंद्रांश्च शंबरस्त्वां हरिष्यति ॥ २९ ॥ पुनरुक्तं वरं प्रादात्सतीत्वं तेन यास्यति ॥ छायां दत्वा तिष्ठ गेहे यावज्जीवति ते पतिः ॥ ३० ॥ इति ते कथितं सर्वमितिहासं पुरातनम् ॥ देवानां गुप्तचरितं शृणु दैत्येंद्र सांप्रतम् ॥३१॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सुभद्रश्च महाबलः ॥ कुभांडभ्राता बलवान्बाणसेनापतीश्वरः ॥ ३२॥ निर्भर्त्स्य बाणं समरे शस्त्रपाणिर्महारथः ॥ श्रीकृष्णपौत्रं शूलं च चिक्षेप प्रलयाग्निवत् ॥ ३३ ॥ अर्धचंद्रेण तच्छूलं चिच्छेद कामपुत्रकः ॥ शक्तिं चिक्षेप भद्रश्च शतसूर्यसमप्रभाम् ॥ ३४ ॥ वैष्णवास्त्रेण चिच्छेद तां शक्तिं कामपुत्रकः ॥ नारायणास्त्रं चिक्षेप सुभद्रो रणमूर्धनि ॥ ३५ ॥ प्रणम्य शेते निर्भीतो मदनस्य सुतो बली ॥ ऊर्ध्वमस्त्रं च बभ्राम शतसूर्यसमप्रभम् ॥ ३६ ॥ प्रलीनमस्त्रमाकाशे विश्वसंहारकारणम् ॥ अस्त्रे गते सोनिरुद्धो गृहीत्वा च महानसिम् ॥ ३७ ॥ प्रबभंज भद्ररथं जघानाश्वांश्च सारथिम् ॥ जघान तं सुभद्रं च लीलया रणमूर्धनि ॥ ३८ ॥ हते सुभद्रे बाणश्च महाबलपराक्रमः ॥ बाणानां शतकं चापि चिक्षेप रणमूर्धनि ॥ ॥ ३९ ॥ कामात्मजोग्निबाणेन बाणौघं प्रददाह सः ॥ बाणश्चिक्षेप ब्रह्मास्त्रं सृष्टिसंहारकारणम् ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा कामात्मजः शीघ्रं सबीजं मंत्रपूर्वकम् ॥ ब्रह्मास्त्रेणैव सहसा संजहारावलीलया ॥ ४१ ॥ बाणः पाशुपतं क्षेप्तुं समारेभे च कोपतः ॥ निषिद्धश्च गणेशेन

स्कंदेन शंभुना तथा ॥ ४२ ॥ तद्दृष्ट्वा सोनिरुद्धस्तं धनुर्बाणौघसंयुतम् ॥ मुमोच जृंभणं युद्धे शीघ्रं तं च महारथम् ॥ ४३ ॥ जडो बभूव बाणश्च निश्चेष्टो रणमूर्धनि ॥ पुनश्चिक्षेप निद्रास्त्रं निद्रितं तं चकार सः ॥ ४४ ॥ बाणं तं निद्रितं दृष्ट्वा गृहीत्वा खड्गमुत्तमम् ॥ बाणं हंतुं समुद्यंतं वारयामास कार्तिकः ॥ ४५ ॥ स्कंदश्च शतबाणैश्च वारयामास लीलया ॥ अनिरुद्धं महाभागं बलवंतं धनुर्धरम् ॥ ॥ ४६ ॥ अनिरुद्धश्च सहसा तया शक्त्या दुरत्यया ॥ बभंज कार्तिकरथं रत्नेंद्रसारनिर्मितम् ॥ ४७ ॥ गदया कार्तिकः क्रुद्धोऽप्यनिरुद्धरथं मुदा ॥ बभंज लीलया तत्र क्षणेन रणमूर्धनि ॥ ४८ ॥ अनिरुद्धोऽर्धचंद्रेण क्षुरधारेण लीलया ॥ चिच्छेद कार्तिकधनुर्भल्लास्त्रेण नियोजितम् ॥ ४९ ॥ जघान कार्तिकस्तं च गदया च दुरंतया ॥ गदां जग्राह तद्धस्ताज्जवेन मदनात्मजः ॥ ५० ॥ शूलं गृहीत्वा स्कंदं च तमेव हंतुमुद्यतम् ॥ अनिरुद्धश्च कोपेन प्रेरयामास दूरतः ॥ ५१ ॥ कार्तिकः पुनरागत्य गृहीत्वा कामपुत्रकम् ॥ गृहीत्वा च करेणैव पातयामास भूतले ॥ ५२ ॥अनिरुद्धो गृहीत्वाऽसिं समुत्तस्थौ महाबलः ॥ तयोर्विरोधं दूरं च प्रचकार गणेश्वरः ॥५३॥ कार्तिकः प्रययौ गेहमुमांगेहं स्मरात्मजः ॥ सर्वं निवेदितुं शंभुं प्रययौ स गणेश्वरः ॥ ५४ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धे षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गणेशस्तु शिवस्थानं गत्वा नत्वा महेश्वरम् ॥ सर्वं विज्ञापयामास क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ १ ॥ बाणानिरुद्धयोर्युद्धं सुभद्रनिधनं तथा ॥ स्कंदानिरुद्धयोर्युद्धमनिरुद्धस्य विक्रमम् ॥ २ ॥ गणेशवचनं श्रुत्वा प्रहस्य भगवान्भवः ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा सुयुतं वेदसंमतम् ॥ ॥ ३ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ गणेश्वर महाभाग श्रूयतां वचनं मम ॥ हितं तथ्यं नीतिसारं परिणामसुखावहम् ॥ ४ ॥ असंख्यविश्वसंघं च सर्व कृष्णात्मजं सुतम् ॥ कृष्णं जानीहि यत्कार्यं कारणानां च कारणम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यंतं जगत्सर्वं गणेश्वर ॥ निबोध सत्यं कृष्णं च भगवंतं सनातनम् ॥ ६ ॥ गोलोके द्विभुजं शांतं राधाकांतं मनोहरम् ॥ शिशुरूपं गोपवेषं परिपूर्णतमं प्रभुम् ॥ ७ ॥ गोपीभिर्गोपनिकरैः सहितं कामधेनुभिः ॥ पुण्ये वृन्दावने रम्ये सुंदरे रासमंडले ॥ ८ ॥ चरंतं मुरलीहस्तं ब्रह्मे

शशेषवंदितम् ॥ शतशृंगे च शैलेशे वटमूले निराकुले ॥ ९ ॥ गोष्ठे भांडीरनिकटे निर्मले विरजातटे ॥ नवीननीरदश्यामं शोभितं पीतवाससा ॥ १० ॥ यथा नवं घनौघं च सौदामिन्या विराजितम् ॥ आविर्भावश्च तेषां वै गोलोके रासमंडले ॥ ११ ॥ तावंतो गोकुले रम्ये पुण्ये वृंदावने वने ॥ सर्वे चांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान्स्वयम् ॥ १२ ॥ परिपूर्णतमः कामो ब्रह्मशापात्स्वविस्मृतः ॥ तस्य पुत्रोऽनिरुद्धश्च महाबलपराक्रमः ॥ १३ ॥ मया प्रस्थापितः स्कंदो महायुद्धे सुदारुणे ॥ मृतो बाणश्च संग्रामे तेन स्कंदेन रक्षितः ॥ १४ ॥ स्कंदानिरुद्धयोर्युद्धे समत्वं तु गणेश्वर ॥ अष्टौ च भैरवाः सर्वे रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ १५ ॥ अष्टौ च वसवश्चैते देवाः शक्रादयस्तथा ॥ तथैव द्वादशादित्याः सर्वे दैत्येश्वरास्तथा ॥ १६ ॥ देवानामग्रणीः स्कंदो बाणश्च सगणस्तथा ॥ सर्वे ते चानिरुद्धं च संग्रामे जेतुमक्षमाः ॥ १७ ॥ अनिरुद्धः स्वयं ब्रह्मा प्रद्युम्नः काम एव च ॥ बलदेवः स्वयं शेषः कृष्णश्च प्रकृतेः परः ॥ १८ ॥ एतत्ते कथितं सर्वं बाणं रक्ष गणेश्वर ॥ भवाञ्शुभस्वरूपश्च विघ्नखंडनकारकः ॥ १९ ॥ आरादायास्यति हरिर्गृहीत्वा च सुदर्शनम् ॥ अव्यर्थमस्त्रप्रवरं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ २० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धं शिवलंबोदरसंवादे सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ गणेशं बोधयित्वा तु शंभुरभ्यंतरं ययौ ॥ तत्र सिंहासने रम्ये दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥ १ ॥ भैरवी भद्रकाली च उग्रचंडा च कोटरी ॥ ताः समुत्थाय सहसा प्रणेमुर्जगदीश्वरम् ॥ २ ॥ तत्राययौ गणेशश्च कार्तिकेयश्च वीर्यवान् ॥ बाणश्च वीरभद्रश्च स्वयं नंदी सुनंदकः ॥ ३ ॥ महाकालो महामंत्री अथाष्टौ भैरवास्तथा ॥ सिद्धेंद्राश्चापि योगींद्रा रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र मणिभद्रः समाययौ ॥ सिंहद्वारे स्वयं द्वारी तमीश्वरमुवाच सः ॥ ५ ॥ ॥ मणिभद्र उवाच ॥ ॥ असंख्यानि च सैन्यानि यादवानां महेश्वर ॥ बलदेवश्च प्रद्युम्नः सांबश्च सात्यकिस्तथा ॥ ६ ॥ राजा महोग्रसेनश्च भीमश्च स्वयमर्जुनः ॥ अक्रूरश्चोद्धवश्चैव जयंतः शक्रनंदनः ॥ ७ ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणरथेंद्रे सुमनोहरे ॥ विधेर्विधाता भगवाञ्छ्रीकृष्णः परमेश्वरः ॥ ८ ॥ सप्तभिः पार्षदैर्गोपैः सेवितः श्वेत

चामरैः ॥ कंदर्पकोटिलीलाभो वनमालाविभूषितः ॥ ९ ॥ दधार चक्रमतुलं कोटिसूर्यसमप्रभम् ॥ गदां कौमोदकीं शूलमन्यर्थं सन्निधाय च ॥ १० ॥ रथमध्ये महाशंखं विश्वसंहारकारणम् ॥ महारथानां लक्षैश्च रथानां च त्रिकोटिभिः ॥ ११ ॥ त्रिकोटिभिर्गजेंद्राणां मल्लानां च त्रिकोटिभिः ॥ शतकोटिभिरश्वानां चर्मिणां तच्चतुर्गुणैः ॥ १२ ॥ खड्गिनां तत्समगुणैर्द्विगुणैस्तद्धनुष्मताम् ॥ एभिः सार्धं च त्वरितमाययौ शोणितं पुरम् ॥ १३ ॥ परितो वेष्टयामास लंकां दाशरथिर्यथा ॥ सहस्रतालमानां च ज्वलदग्निशिखोज्ज्वलाम् ॥ १४ ॥ ऊर्ध्वे च परिखायुक्तां दुर्लंघ्यामसुरैः सुरैः ॥ स्वर्गगंगांबुराशीनां समूहैर्वृष्टिभिस्तथा ॥ १५ ॥ पक्षींद्रो गरुडः साक्षान्निर्वाणं च चकार सः ॥ मणींद्रसारनिर्माणं प्रकाराभ्रलिहं पुरम् ॥ १६ ॥ बभंज लक्षं मल्लानां बलदेवश्च लांगलैः ॥ उद्यानानां त्रिलक्षं च प्राकारोत्पाटनं प्रभोः ॥ १७ ॥ प्रविवेश महाद्वारं द्वारपालान्निहत्य च ॥ एवं श्रुत्वा महादेवश्चोवाच सुरसंसदि ॥ ॥ १८ ॥ पार्वतीं भद्रकालीं च स्कंदं गणपतिं तथा ॥ अष्टौ च भैरवांश्चैव रुद्रांश्च वीरभद्रकम् ॥ महाकालं नंदिनं च सर्वान्सेनापतीन्नव ॥ १९ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ गोलोकनाथो भगवांश्चक्रपाणिः समागतः ॥ २० ॥ विश्वौघ भंक्तुमीशो यः क्षणेन नगरं च किम् ॥ सर्वोपायैश्च सर्वे ते बाणं रक्षंतु यत्नतः ॥ २१ ॥ बाणो गच्छतु संग्रामं स्मृत्वा लंबोदरं परम् ॥ बाणस्य दक्षिणे स्कंदः पुरतश्च गणेश्वरः ॥ २२ ॥ वामे च भैरवा रुद्राः स्वयं नंदी महारथः ॥ महाकालो वीरभद्रो ये चान्ये सैनिकास्तथा ॥ २३ ॥ ऊर्ध्वे दुर्गा भद्रकाली ह्युग्रचंडा च कोटरी ॥ बाणं रक्ष महाभागे दुर्गे दुर्गतिनाशिनि ॥ २४ ॥ कृष्णस्य भवती शक्तिस्तेन नारायणी स्मृता ॥ विष्णुमाये जगन्मातः सर्वमंगलमंगले ॥ २५ ॥ अव्यर्थाच्चक्रसाराच्च रक्ष बाणं सुदर्शनात् ॥ बाणः प्रियो मे सर्वेभ्यो गणेशात्कार्तिकादपि ॥ २६ ॥ बाणमूर्ध्नि करं धेहि पादाब्जरजसा सह ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥ प्रहस्योवाच मधुरं याथार्थ्यं समयोचितम् ॥ २७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ मणिरत्नादिकं यद्यन्मुक्तामाणिक्यहीरकम् ॥ २८ ॥ सर्वस्वं कन्यकामूषां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ रत्नभूषणभूषाढ्यमनिरुद्धं परं वरम् ॥ २९ ॥ पुरस्कृत्य देहि बाण कृष्णाय परमात्मने ॥ राज्यं

कुरुष्व निर्विघ्नं किं युद्धमात्मना सह ॥२०॥ यस्मिन्गते गताः प्राणाः स जीवश्चेन्द्रियैः सह ॥ शक्तिश्चाहं मनो ब्रह्मा स्वयं ज्ञानात्मकं शिवः ॥ २१ ॥ सद्यः पतति देहश्च शिवं त्यक्त्वा शिवो भवेत् ॥ को वा तिष्ठति संग्रामे चक्रस्य तेजसा शिव ॥ २२ ॥ नात्माकाशो बाणयुद्धे युद्धं किं स्वात्मना सह ॥ परमात्मा च सर्वेषां भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ २३ ॥ नित्यः सत्यो हि कृष्णश्च परिपूर्णतमः प्रभुः॥ गणेशः कार्तिकेयश्च भवानपि तयोः परः ॥ २४॥ किंकरेषु प्रियो बाणो न हि कृष्णात्परः प्रियः ॥ वैकुंठेऽहं महालक्ष्मीर्गोलोके राधिका स्वयम् ॥ २५ ॥ शिवाहं शिवलोकेषि ब्रह्मलोके सरस्वती ॥ अहं निहत्य दैत्यांश्च दक्षकन्या सती पुरा ॥ २६ ॥ त्वन्निन्दया त्यक्तदेहा सा चाहं शैलकन्यका ॥ रक्तबीजस्य युद्धे च काली च मूर्तिभेदतः ॥ २७ ॥ सावित्री वेदमाताहं सीता जनककन्यका ॥ रुक्मिणी द्वारवत्यां च भारते भीष्मकन्यका ॥ २८ ॥ सुदाम्नः शापतो दैवाद्वृषभानुसुताऽधुना ॥ धर्मपत्नी च कृष्णस्य पुण्ये वृंदावने वने ॥ २९ ॥ भगवंतं च सर्वज्ञं त्वां शिवं च सनातम् ॥ किं वाहं कथयामीति कर्तव्यं समयोचितम् ॥ ४० ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धेऽष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥

॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा गणेशश्च शिवः स्वयम् ॥ कार्तिकेयश्च काली च तां प्रशंसां चकार ह ॥ १ ॥ उवाच भगवाञ्शंभुर्जगतां मातरं पराम् ॥ ज्योतिःस्वरूपां परमां मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ त्वया प्रयुक्तं देवेशि सर्वं वेदोक्तमीप्सितम् ॥ अयुक्तमुपहास्यं च समरं परमात्मना ॥ ३ ॥ बाणो ददातु कन्यां तां स्वर्णभूषणभूषिताम् ॥ सामंजस्यं यशस्यं च शुभदं सर्वकर्मसु ॥ ४ ॥ न ददाति यदा बाणो हिरण्यकशिपोः प्रजा ॥ युद्धे पराङ्मुखो भीतो भगवत्यपरस्करः ॥ ५ ॥ बाणो गच्छतु सन्नाही रणशास्त्रविशारदः ॥ पश्चाच्चागमनं कुर्मो वयं सान्नाहिकाः शिवे ॥ ६ ॥ उवाच बाणं तां दातुं स च न स्वीचकार ह ॥ दुर्गा तं बोधयामास न बुबोध च सद्वचः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तां च सभामेव मनोरमाम् ॥ आजगाम महाधर्मो बलिश्च वैष्णवाग्रणीः ॥ ८ ॥ रथं रत्नेंद्रनिर्माणं समारुह्य महाबलः ॥ प्रततैः सप्तभिर्दैत्यैः सेवितः

श्वेतचामरैः ॥ ९ ॥ दैत्येंद्राणां सतलक्षैरावृतः परमात्मवित् ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं गणेशं च शिवां शिवम् ॥ १० ॥ प्रणम्य कार्तिकेयं च स उवास च संसदि ॥ उत्तस्थुरारात्तं दृष्ट्वा ते सर्वे शंकरं विना ॥ तमुवाच महादेवः संभाष्य प्रियभाषणम् ॥ ११ ॥ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ भगवंश्चतुरस्त्वं च प्रदाता सर्वसंपदाम् ॥ १२ ॥ अयं हि परमो लाभो वैष्णवानां समागमः ॥ तीर्थान्यपि च पूतानि वैष्णवस्पर्शमात्रतः ॥ १३ ॥ सर्वेषामाश्रमाणां च पूजितो ब्राह्मणः शुचिः ॥ ततोऽधिकः पूजितोपि ब्राह्मणो यदि वैष्णवः ॥ १४ ॥ न हि पूतं च पश्यामि वैष्णवब्राह्मणात्परम् ॥ स पूतः पवनादेव स पूतश्च हुताशनात् ॥ १५ ॥ तीर्थेभ्योऽपि च सर्वेभ्यो बिभेति च ततोऽसुर ॥ न हि पापानि तद्देहे वह्नौ शुष्कतृणादिवत् ॥ १६ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ कथं स्तौषि जगन्नाथ भृत्यस्तव महेश्वर ॥ प्रदत्तं परमैश्वर्यं त्वया नाथ सुदुर्लभम् ॥ १७ ॥ अधुना स्थापितो दैवात्सर्वाधः सुतलेपि च ॥ इंद्राय दत्तमैश्वर्यं मत्तो भक्तात्सुरेश्वरं ॥ १८ ॥ त्वया वामनरूपेण सर्वरूपोसि सर्वतः ॥ बाणं बोधय भद्रं च मम प्राणात्मजं परम् ॥ १९ ॥ आत्मना सह युद्धं च देवेष्वपि विगर्हितम् ॥ इत्युक्त्वा च शिवं नत्वा शिरसा प्रणनाम तम् ॥ २० ॥ सामवेदोक्तस्तोत्रेण तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ पुलकांचितसर्वांगः साश्रुनेत्रोतिविह्वलः ॥ २१ ॥ ध्यायमानश्च नित्यं यो हृत्पद्मे सुमनोहरः ॥ शुक्रेण दत्तं मंत्रं च जप्त्वा चैकादशाक्षरम् ॥ २२ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ अदित्याः प्रार्थनेनैव मातुर्देव्या व्रतेन च ॥ पुरा वामनरूपेण त्वयाहं वंचितः प्रभो ॥ २३ ॥ संपद्रूपा महालक्ष्मीर्दत्ता भक्ताय भक्तितः ॥ शक्राय मत्तो भक्ताय भ्रात्रे पुण्यवते ध्रुवम् ॥ २४ ॥ अधुना मम पुत्रोयं बाणः शंकरकिंकरः ॥ आराच्च रक्षितः सोपि तेनैव भक्तबंधुना ॥ २५ ॥ परिपुष्टश्च पार्वत्या यथा मात्रा सुतस्तथा ॥ गृहीतवांश्च तत्कन्यां बलेन युवतीं सतीम् ॥ २६ ॥ समुद्यतश्च तं हंतुं कार्तिकेनापि वारितः ॥ आगतोसि पुनर्हंतुं पौत्रस्य दमने क्षमः ॥ २७ ॥ सर्वात्मनश्च सर्वत्र समभावः श्रुतौ श्रुतः ॥ करोषि जगतां नाथ कथमेवं व्यतिक्रमः ॥ २८ ॥ त्वया च निहतो यो हि तस्य को रक्षिता भुवि ॥ सुदर्शनस्य तेजो हि सूर्यकोटिनिभं परम् ॥ २९ ॥ केषां सुराणामस्त्रेण तदेवमनिवारितम् ॥

यथा सुदर्शनं चैवमस्त्राणां प्रवरं वरम् ॥ ३० ॥ तथा भवांश्च देवानां सर्वेषामीश्वरः परः ॥ यथा भवांस्तथा कृष्णो विधाता वेधसामपि ॥ ३१ ॥ विष्णुः सत्त्वगुणाधारः शिवः सत्त्वाश्रयस्तथा ॥ स्वयं विधाता रजसः सृष्टिकर्ता पितामहः ॥ ३२ ॥ कलाभिरुद्रो भगवान्विश्वसंहारकारकः ॥ तमसश्चाश्रयः सोपि रुद्राणां प्रवरो महान् ॥ ३३ ॥ स एव शंकरांशश्चाप्यन्ये रुद्राश्च तत्कलाः ॥ भवांश्च निर्गुणस्तेषां प्रकृतेश्च परस्तथा ॥ ३४ ॥ सर्वेषां परमात्मा वै प्राणा विष्णुस्वरूपिणः ॥ मानसं च स्वयं ब्रह्म स्वयं ज्ञानात्मकः शिवः ॥ ३५ ॥ प्रवरा सर्वशक्तीनां बुद्धिः प्रकृतिरीश्वरी ॥ स्वात्मनः प्रतिबिंबस्ते जीवः सर्वेषु देहिषु ॥ ३६ ॥ जीवः स्वकर्मणां भोगी स्वयं साक्षी भवांस्तथा ॥ सर्वे यांति त्वयि गते नरदेवे यथानुगः ॥ ३७ ॥ सद्यः पतति देहश्च शवोऽस्पृश्यस्त्वया विना ॥ बुद्धाः संतो न जानंति वंचितास्तव मायया ॥३८॥ त्वां भजंत्येव ये संतो मायामेतां तरंति ते ॥ त्रिगुणा प्रकृतिर्दुर्गा वैष्णवी च सनातनी ॥ ३९ ॥ परा नारायणीशानी तव माया दुरत्यया ॥ त्वदंशाः प्रतिविश्वेषु ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ ४० ॥ सर्वेषामपि विश्वेषामाश्रयो यो महान्विराट् ॥ स शेते च जले योगाद्विश्वेशो गोकुले यथा ॥ ४१ ॥ स एव वासुर्भगवांस्तस्य देवो भवान्परः ॥ वासुदेव इति ख्यातः पुराविद्भिः प्रकीर्तितः ॥ ४२ ॥ त्वमेव कलया सूर्यस्त्वमेव कलया शशी ॥ कलया च हुताशश्च कलया पवनः स्वयम् ॥ ४३ ॥ कलया वरुणश्चैव कुबेरश्च यमस्तथा ॥ कलया त्वं महेंद्रश्च कलया धर्म एव च ॥ ४४ ॥ त्वमेव कलया शेष ईशानो नैर्ऋतिस्तथा ॥ मुनयो मनवश्चैव ग्रहाश्च फलदायकाः ॥ ४५ ॥ कला कलायाश्चांशेन सर्वे जीवाश्चराचराः ॥ त्वं ब्रह्म परमं ज्योतिर्ध्यायंते योगिनः सदा ॥ ४६ ॥ तं त्वाद्रियंते भक्तास्ते ध्यायंते च तदंतरे ॥ नवीननीरदश्यामं पीतकौशेयवाससम् ॥ ४७ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तेशं भक्तवत्सलम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं द्विभुजं मुरलीधरम् ॥ ४८ ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यभूषितम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणकेयूरवलयान्वितम् ॥ ४९ ॥ मणिकुंडलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् ॥ रत्नसारांगुलीयं च क्वणन्मंजीररंजितम् ॥ ५० ॥ कोटिकंदर्पलीलाभं शरत्कमललोचनम् ॥ शरत्पूर्णेंदुनिंदास्यं चंद्रकोटिसमप्रभम् ॥ ५१ ॥ वीक्षितं सस्मिताभिश्च गोपीनां कोटि

कोटिभिः ॥ वयस्यैः पार्षदैर्गोपैः सेवितं श्वेतचामरैः ॥ ५२ ॥ गोपबालकवेषं च राधावक्षःस्थलस्थितम् ॥ ध्यानासाध्यं दुराराध्यं ब्रह्मेशशेषवंदितम् ॥ ५३ ॥ सिद्धेंद्रैश्च मुनींद्रैश्च योगींद्रैः प्रणतं स्तुतम् ॥ वेदानिर्वचनीयं च परं स्वेच्छामयं विभुम् ॥५४॥ स्थूलस्थूलतमं रूपं सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरं परम् ॥ सत्यं नित्यं प्रशस्तं च प्रकृतेः परमीश्वरम् ॥ ५५ ॥ निर्लिप्तं च निरीहं च भगवंतं सनातम् ॥ एवं ध्यात्वा च ते पूताः स्निग्धदूर्वाक्षता जलम् ॥५६॥ पद्मापद्मार्चिते पादपद्मे च दातुमुत्सुकाः ॥ वेदाः स्तोतुमशक्ता स्त्वामशक्ता सा सरस्वती ॥ ५७ ॥ शेषः स्तोतुमशक्तश्च स्वयंभूः शंभुरीश्वरम् ॥ गणेशश्च दिनेशश्च महेंद्रश्चंद्र एव च ॥ ५८ ॥ स्तोतुं नालं धनेशश्च किमन्ये जडबुद्धयः ॥ गुणातीतमनीहं च किं स्तौमि निर्गुणं परम् ॥ ५९ ॥ अपंडितोयमसुरो न सुरः क्षंतुमर्हति[1] ॥ बलेस्तु वचनं श्रुत्वा तमुवाच जगत्पतिः ॥ परिपूर्णतमः श्रीमान्भक्तं च भक्तवत्सलः ॥ ६० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ माभैर्वत्स गृहं गच्छ सुतलं रक्षितं मया ॥ ६१ ॥ मद्वरेण प्रसादेन त्वत्पुत्रोप्यजरामरः ॥ दर्पहानिं करिष्यामि तस्य मूर्खस्य दर्पिणः ॥ ॥ ६२ ॥ प्रह्लादाय वरो दत्तो भक्ताय च तपस्विने ॥ ममावध्यश्च त्वद्वंशश्चेति प्रीतेन चेतसा ॥ ६३ ॥ तव पुत्राय दास्यामि ज्ञानं मृत्युंजयं परम् ॥ त्वया कृतमिदं स्तोत्रं सामवेदोक्तमीप्सितम् ॥ ६४ ॥ पुरा सनत्कुमाराय प्रदत्तं ब्रह्मणा तथा ॥ सिद्धाश्रमे पुण्यतमे प्रशस्ते सूर्यपर्वणि ॥ ६५ ॥ गौतमाय प्रदत्तं च गौर्या मंदाकिनीतटे ॥ शंकरेण च शिष्याय भक्ताय च दयालुना ॥ ६६ ॥ ब्रह्मणे च मया दत्तं शिवाय विरजातटे ॥ भृगवे च पुरा दत्तं कुमारेण च धीमता ॥६७॥ त्वं च दास्यसि बाणाय बाणः स्तोष्यत्यनेन माम् ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यमुपदिश्य गुरोर्मुखात् ॥ ६८ ॥ वृतस्य पूजितस्यापि वस्त्रभूषणचंदनैः ॥ सुस्नातो यः पठेन्नित्यं पूजाकाले च भक्तितः ॥ ६९ ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ विपदां खंडनं स्तोत्रं कारणं सर्वसंपदाम् ॥ ७० ॥ वारणं दुःखशोकानां भवाब्धिघोरतारणम् ॥ खंडनं गर्भवासानां जरामृत्युहरं परम् ॥ ७१ ॥ बंधमानां च रोगाणां खंडनं भक्तमंडनम् ॥

---

[1] न पंडितोऽहमसुरो न सुरः क्षंतुमर्हसि—इ०पा० ।

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ ७२ ॥ व्रताव्रतेषु सर्वेषु तपस्वी च तपःसु च ॥ स सत्यं सर्वदानानां फलं च लभते ध्रुवम् ॥ ७३ ॥ लक्षधा स्तोत्रपाठेन स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ सर्वसिद्धिं च लभते सिद्धस्तोत्रो भवेद्यदि ॥ ७४ ॥ इह लोके देवतुल्योऽप्यंते याति हरेः पदम् ॥७५॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धे बलिकृतश्रीकृष्णस्तोत्रं नामैकोनविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ अथ कृष्णश्च भगवानुद्धवेन बलेन च ॥ दूतं प्रस्थापयामास विधाय मंत्रिणं शुभम् ॥ १ ॥ शिवो गणपतिर्यत्र दुर्गा दुर्गतिनाशिनी ॥ कार्तिकेयो भद्रकाली चोग्रचंडा च कोटरी ॥ २ ॥ आगत्य नत्वा दूतश्च गणेशं च शिवं शिवाम् ॥ मानवांश्चापि पूज्यांश्च समुवाच यथोचितम् ॥ ३ ॥ ॥ दूत उवाच ॥ ॥ बाणमाह्वयते कृष्णः संग्रामार्थं महेश्वर ॥ किं वानिरुद्धमूषां च गृहीत्वा शरणं व्रज ॥ ४ ॥ रणे निमंत्रितो यो हि न याति भयकातरः ॥ परत्र नरकं याति सप्तभिः पितृभिः सह ॥ ५ ॥ दूतस्य वचनं श्रुत्वा सभामध्ये यथोचितम् ॥ उवाच पार्वती देवी स्वयं शंकरसन्निधौ ॥ ६ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ गच्छ बाण महाभाग गृहीत्वा वद कन्यकाम् ॥ सर्वस्वं यौतकं दत्त्वा श्रीकृष्णं शरणं व्रज ॥ ७ ॥ सर्वेषामीश्वरं बीजं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ वरं वरेण्यं शरणं कृपालुं भक्तवत्सलम् ॥ ८ ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा तमूचुस्ते सुरेश्वराः ॥ प्रशशंसुः सभामध्ये धन्यधन्येति सर्वदा ॥ ९ ॥ कोपाविष्टश्च बाणोयमुत्तस्थौ प्रहसासुरः ॥ सान्नाहिको धनुष्पाणिः प्रणम्य शंकरं ययौ ॥ १० ॥ सर्वैर्निषिध्यमानश्च कंपितो रक्तलोचनः ॥ सान्नाहिकश्च दैत्यानां त्रिकोट्या च महाबलः ॥ ११ ॥ कुभांडः कूपकर्णश्च निकुंभः कुंभ एव च ॥ सेनापतीश्वरश्चैते ययुः सान्नाहिकास्तथा ॥ १२ ॥ उन्मत्तभैरवश्चैव संहारभैरवस्तथा ॥ असितांगो भैरवश्च रुरुभैरव एव च ॥ १३ ॥ महाभैरवसंज्ञश्च कालभैरव एव च ॥ प्रचंडभैरवश्चैव क्रोधभैरव एव च ॥ १४ ॥ प्रययुः शक्तिभिः सार्द्धं सर्वे सान्नाहिकाश्च ते ॥ कालाग्निरुद्रो भगवान्रुद्रैः सान्नाहिको ययौ ॥ १५ ॥ उग्रचंडा प्रचंडा च चंडिका चंडिनायिका ॥ चंडेश्वरी च चामुंडा चंडी चंडकपालिका ॥ १६ ॥ अष्टौ च नायिकाः सर्वाः प्रययुः खर्परान्विताः ॥ कोटरी रत्नया

कौमारी नारसिंही च वाराही विकटाकृतिः ॥ माहेश्वरी महामाया भैरवी भीमरूपिणी ॥ १९ ॥ अष्टौ च शक्तयः सर्वा रथस्थाः प्रययुर्मुदा ॥ रत्नेंद्रसारयानस्था प्रययौ भद्रकालिका ॥ २० ॥ रक्तवर्णा त्रिनयना जिह्वाललनभीषणा ॥ शूलशक्तिगदाहस्ता खड्ग खर्परधारिणी ॥ २१ ॥ प्रययौ शूलहस्तश्च वृषभस्थो महेश्वरः ॥ स्कंदश्च शिखियानस्थः शस्त्रपाणिर्धनुर्धरः ॥ २२ ॥ एवं च प्रययुः सर्वे गणेशं पार्वतीं विना ॥ एभिर्युक्तं महादेवं दृष्ट्वा च भद्रकालिकाम् ॥ २३ ॥ प्रचक्रे चक्रपाणिश्च संभाषां च यथोचिताम् ॥ बाणः शंखध्वनिं कृत्वा प्रणम्य पार्वतीश्वरम् ॥ २४ ॥ धनुर्दधार सगुणं दिव्यास्त्रेण नियोजितम् ॥ बाणं समुद्यतं दृष्ट्वा सात्यकिः परवीरहा ॥ २५ ॥ निषिध्यमानस्तैः सर्वैः सन्नाही प्रययौ मुदा ॥ बाणश्चिक्षेप दिव्यास्त्रमंजनं नाम नारद ॥ २६ ॥ अव्यर्थं ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडाभं सुतीक्ष्णकम् ॥ दृष्ट्वास्त्रं सात्यकिः साक्षात्किंचिन्नम्रो बभूव सः ॥ ॥ २७ ॥ किं वा न दग्धः प्रययौ नभोमध्यं सुदारुणम् ॥ वह्निं चिक्षेप बाणश्च सात्यकिर्वारुणेन च ॥२८॥ प्रज्वलंतं तालमानं निर्वाणं च चकार सः ॥ चिक्षेप पावनं बाणः प्रचंडं घोरमुल्बणम् ॥ २९ ॥ चिच्छेद सात्यकिश्चैव पर्वतास्त्रेण लीलया ॥ नारायणास्त्रं चिक्षेप बाणश्च रणमूर्धनि ॥ ३० ॥ सात्यकिर्दंडवद्भूमौ पपातार्जुनशिक्षया ॥ माहेश्वरं प्रचिक्षेप बाणः शस्त्रविदां वरः ॥ ३१ ॥ सात्यकिर्वैष्णवास्त्रेण प्रचिच्छेदावलीलया ॥ ब्रह्मास्त्रं चापि चिक्षेप बाणश्च रणमूर्धनि ॥ ३२ ॥ क्षणं चकार निर्वाणं ब्रह्मास्त्रेण च सात्यकिः ॥ नागास्त्रं चापि चिक्षेप बाणो रणविशारदः ॥ ३३ ॥ सात्यकिर्गरुडेनैव संजहार क्षणेन च ॥ जग्राह शूलमव्यर्थं शंकरस्य सुदारुणम् ॥ ॥ ३४ ॥ तुष्टाव सात्यकिर्दुर्गां गले माल्यं बभूव ह ॥ जग्राह धनुषा बाणो बाणं पाशुपतं तथा ॥ ३५ ॥ बाणं सबाणं जृंभं च सात्यकिश्च चकार ह ॥ बाणं तं जृंभितं दृष्ट्वा कार्तिकेयो महाबलः ॥ ३६ ॥ अर्धचंद्रं च चिक्षेप कामश्चिच्छेद लीलया ॥ गदां चिक्षेप च

१ केशवन् दग्धवां च-इ० पा० ।

स्कंदः प्रातःसूर्यसमप्रभाम् ॥ ३७ ॥ वैष्णवास्त्रेण कामश्च निर्वाणं च चकार सः ॥ नारायणास्त्रं स्कंदश्च प्राक्षिपच्च त्वरान्वितः ॥ ॥ ३८ ॥ पपात दंडवद्भूमौ प्रद्युम्नः कृष्णशिक्षया ॥ स्कंदः शक्तिं च चिक्षेप प्रलयाग्निसमप्रभाम् ॥ ३९ ॥ कामो नारायणास्त्रेण निर्वाणं च चकार ताम् ॥ ब्रह्मास्त्रं च प्रचिक्षेप कार्तिको रणमूर्धनि ॥ ४० ॥ ब्रह्मास्त्रेणापि कामश्च निर्वाणं च चकार सः ॥ जग्राह कार्तिकः कोपाद्दिव्यं पाशुपतं तथा ॥ ४१ ॥ निद्रास्त्रेणापि मदनो निद्रितं च चकार तम् ॥ कार्तिकं निद्रितं दृष्ट्वा बाणं च जृंभितं तथा ॥४२॥ कोपात्कामं च सरथं जग्राह भद्रकालिका ॥ क्रोडे कृत्वा च बाणं च स्कंदं च जगतां प्रभुः ॥ ४३ ॥ रणस्थलाच्च प्रययौ यत्रैव पार्वती सती ॥ कार्तिकं बोधयामास बाणं सुस्थं चकार सा ॥ ४४ ॥ सहसा सरथः कामो नासारंध्रेण वर्त्मना ॥ बहिर्बभूव संत्रस्तः प्रययौ च रणस्थलम् ॥४५॥ दृष्ट्वा कामं च सरथं जहृषुर्यादवास्तदा ॥ सर्वे शैवाश्च तत्रस्थाः शुष्ककंठा भयाकुलाः ॥ ४६ ॥ अथ बाणः पुनः क्रुद्धो रथमारुह्य कोपतः ॥ कार्तिकेयश्च भगवान्युद्धाय पुनरागतः ॥ ४७ ॥ बाणः पंचशरांश्चैव चिक्षेप रणमूर्धनि ॥ अर्धचंद्रेण चिच्छेद बलदेवो महाबलः ॥ ४८ ॥ रथं बभंज बाणस्य लांगलेन च लांगली ॥ जघान सूतमश्वांश्च मुसलेना वलीलया ॥ ४९ ॥ कुर्वंत मुद्यमं छेत्तुं हलिनं च महाबलः ॥ कालाग्निरुद्रो भगवान्वारयामास लीलया ॥ ५० ॥ रथं कालाग्निरुद्रस्य बभंज लांगली रुषा ॥ हलेन सूतमश्वांश्च जघान रणमूर्धनि ॥ ५१ ॥ कालाग्निरुद्रः कोपेन चिक्षेप ज्वरमुल्बणम् ॥ बभूवुर्यादवाः सर्वे ज्वराक्रांता हरिं विना ॥५२॥ तं दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः ससर्ज वैष्णवं ज्वरम् ॥ तं चिक्षेप ज्वरं हंतुं माहेशं रणमूर्धनि ॥ ॥ ५३ ॥ बभूव ज्वरयोर्युद्धं मुहूर्तमतिदारुणम् ॥ वैष्णवज्वरनिष्क्रांतो रणमूर्ध्नि पपात सः ॥ परं बभूव निश्चेष्टस्तुष्टाव माधवं पुनः ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ज्वर उवाच ॥ ॥ प्राणात्रक्ष जगन्नाथ भक्तानुग्रहविग्रह ॥ त्वमात्मा पुरुषः पूर्णः सर्वत्र समता तव ॥ ५५ ॥ ज्वरस्य वचनं श्रुत्वा संजहार स्वकं ज्वरम् ॥ माहेश्वरो ज्वरो भीतो रणादेव हि निर्ययौ ॥ ५६ ॥ बाणश्च पुनरागत्य बाणानां च सहस्रकम् ॥ चिक्षेप मंत्रपूतं च प्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ ५७ ॥ फाल्गुनः शरजालेन वारयामास लीलया ॥ चिक्षेप शक्तिं बाणश्च भीष्म

सूर्यसमप्रभाम् ॥ ५८ ॥ चिच्छेद लीलया तां च सव्यसाची महाबलः ॥ स जग्राह पाशुपतं शतसूर्यसमप्रभम् ॥ ५९ ॥ अत्यर्थ मतिघोरं च विश्वसंहारकारकम् ॥ तद्दृष्ट्वा चक्रपाणिश्च चक्रं चिक्षेप दारुणम् ॥ ६० ॥ हस्तानां च सहस्रं च सपाशुपतमुल्बणम् ॥ चिच्छेद रणमध्ये च पपाताचलसिंहवत् ॥ ६१ ॥ शस्त्रं पाशुपतं चैव ययौ पशुपतेः करम् ॥ अत्यर्थं दारुणं लोके प्रलयाग्निशिखो पमम् ॥ ६२ ॥ बाणरक्तसमूहेन बभूव च महानदः ॥ बाणः पपात निश्चेष्टो व्यथितो हतचेतनः ॥ ६३ ॥ तत्राजगाम भगवान्महा देवो जगद्गुरुः ॥ रुरोदागत्य मोहेन बाणं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ६४ ॥ शिवाश्रुपतनेनैव संबभूव सरोवरम् ॥ चेतनं कारयामास करु णासागरः प्रभुः ॥ ६५ ॥ बाणं गृहीत्वा प्रययौ यत्र देवो जनार्दनः ॥ चक्रे पद्मार्चिते पादपद्मे बाणसमर्पणम् ॥ ६६ ॥ तुष्टाव जगतां नाथं भक्तेशं चंद्रशेखरः ॥ बलिना च स्तुतं येन वेदोक्तेन च तेन च ॥ ६७ ॥ हरिर्मृत्युंजयं ज्ञानं ददौ बाणाय धीमते ॥ करपद्मं ददौ गात्रे तं चकाराजरामरम् ॥ ६८ ॥ बाणः स्तोत्रेण तुष्टाव भक्त्या बलिकृतेन च ॥ वरां कन्यां समानीय रत्नभूषणभूषिताम् ॥ ६९ ॥ प्रददौ हरये भक्त्या तत्रैव देवसंसदि ॥ गजेंद्राणां पंचलक्षमश्वानां च चतुर्गुणम् ॥ ७० ॥ दासीनां च सहस्रं च रत्नभूषणभूषि तम् ॥ सहस्रं कामधेनूनां वत्सयुक्तं च सर्वदम् ॥ ७१ ॥ माणिक्यानां च मुक्तानां रत्नानां शतलक्षकम् ॥ मणींद्राणां हीरकाणां शतलक्षं मनोहरम् ॥ ७२ ॥ जलभाजनपात्राणि सुवर्णनिर्मितानि च ॥ सहस्राणि ददौ तस्मै भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥ ७३ ॥ वराणि सूक्ष्मवस्त्राणि वह्निशुद्धांशुकानि च ॥ ददौ बाणश्च सर्वाणि स्वभक्त्या शंकराज्ञया ॥ ७४ ॥ तांबूलानां च चूर्णानां पूर्णपात्राणि नारद ॥ सहस्राणि ददौ भक्त्या वराणि विविधानि च ॥ ७५ ॥ कन्यां समर्पयामास पादपद्मे हरेरपि ॥ रुरोदोच्चैः स्वभक्त्या च परिहारं चकार सः ॥ ७६ ॥ कृष्णस्तस्मै वरं दत्त्वा वेदोक्तं च सुभाषितम् ॥ शंकरानुमतेनैव प्रययौ द्वारकां पुरीम् ॥ ७७ ॥ गत्वा कन्यां नवोढां तां बाणस्यापि महात्मनः ॥ रुक्मिण्यै प्रददौ शीघ्रं देवक्यै च हरिः स्वयम् ॥ ७८ ॥ महोत्सवं मंगलं च कारयामास यत्नतः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ॥ ७९ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे

श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे बाणयुद्धं नाम विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ अथ कृष्णः सुधर्मायां निवसन्सगणस्तथा ॥ तत्राजगाम विप्रश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ १ ॥ आगत्य दृष्ट्वा तुष्टाव भक्त्या च पुरुषोत्तमम् ॥ उवाच मधुरं शांतो भीतो विनयपूर्वकम् ॥ २ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ शृगालो वासुदेवश्च राजेशो मंडलेश्वरः ॥ त्वामुवाच स यद्वाक्यं सावधानं निशामय ॥ ३ ॥ ॥ शृगाल उवाच ॥ ॥ वैकुंठे वासुदेवोहं देवेशश्च चतुर्भुजः ॥ लक्ष्मीपतिश्च जगतां धाता धातुश्च पालकः ॥ ४ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितोहं च भारावतरणाय च ॥ भुवो भारतवर्षं च तदर्थं गमनं मम ॥ ५ ॥ वसुदेवसुतो वैश्यः क्षत्रियश्चाप्यहं कृतः ॥ जनं जनेन निर्जित्य दुर्बलं बलिना सह ॥ योधयित्वा महाधूर्तो घातयामास भूपतीन् ॥ ६ ॥ दुर्योधनं जरासंधं भूपमन्यं च दुर्बलम् ॥ भीमेन घातयामास बलिनाल्पेन भूतले ॥ ७ ॥ द्रोणं भीष्मं च कर्णं च यं यमन्यं च भूतले ॥ बलीयसार्जुनेनैव घातयामास लीलया ॥ ८ ॥ यं यमन्यं दुर्बलं च प्रसिद्धमप्रसिद्धकम् ॥ प्रसिद्धेन बलवता घातयामास लीलया ॥ ९ ॥ शिशुपालं दंतवक्रं कंसं च चिररोगिणम् ॥ मत्पुत्रं नरकं चैव दुर्बलं केशिनं मुरम् ॥ १० ॥ स्वयं जघान संकेताच्छलेन सहसा बत ॥ न धर्मयुद्धे कपटी स च बालो ह्यधार्मिकः ॥ ११ ॥ जघान पूतनां कुब्जां स्त्रीघाती वस्त्रहेतुना ॥ जघान रजकं शिष्टमशिष्टश्च प्रतारकः ॥ १२ ॥ हिरण्यकशिपुं दैत्यं हिरण्याक्षं महाबलम् ॥ मधुं च कैटभं चैव हत्वाहं सृष्टिरक्षकः ॥ १३ ॥ अहमेव स्वयं ब्रह्मा ह्यहमेव स्वयं शिवः ॥ अहं विष्णुश्च जगतां पाता दुष्टापहारकः ॥ १४ ॥ अंशेन कलया सर्वे मनवो मुनयस्तथा ॥ स्वयं नारायणोहं च निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ १५ ॥ लज्जया कृपया चैव मित्रबुद्ध्या क्षमा कृता ॥ यद्गतं तद्गतं भद्र युद्धं कुरु मया सह ॥ १६ ॥ शृणोमि दूतद्वारेण ह्यतीवोच्चैरहंकृतम् ॥ उचितं दमनं तस्याप्युन्नतानां निपातनम् ॥ १७ ॥ राज्ञश्च परमो धर्मोप्यहं शास्ता भुवोधुना ॥ शंखं चक्रं गदां पद्मं गृहीत्वाहं चतुर्भुजः ॥ १८ ॥ द्वारकां तां गमिष्यामि युद्धाय सगणः स्वयम् ॥ युद्धं कुरु यदीच्छास्ति न मां च शरणं व्रज ॥ १९ ॥ यदि मा यास्यति मम शरणं शरणागतः ॥

भस्मीभूतां करिष्यामि द्वारकां च क्षणेन च ॥ २० ॥ सबलं च सपुत्रं त्वां सगणं च सबांधवम् ॥ क्षणेन दग्धुं शक्तोऽहमसहायेन
लीलया ॥ २१ ॥ तपस्विनं च वृद्धं च जित्वा युद्धे च शंकरम् ॥ शक्रं भगांगं जित्वा च रोगिणं ब्रह्मशापतः ॥ २२ ॥ मत्तोसि
वीरमात्मानं मन्यमानस्त्वमेव च ॥ स्त्रीजितो हि वृथार्थं च पारिजातस्य हेतुना ॥ २३ ॥ लंपटो योनिलुब्धश्च राधाधीनश्च गोकु
ले ॥ अधुना किंकरसमः सत्यादीनां च योषिताम् ॥ २४ ॥ इत्येवमुक्त्वा विप्रश्च तूष्णींभूय स्थितो मुने ॥ श्रीकृष्णः सगणः
श्रुत्वा भृशमुच्चैर्जहास सः ॥ २५ ॥ भोजयित्वा च संपूज्य ब्राह्मणं च चतुर्विधम् ॥ निनाय रजनीं दुःखाद्राकुशल्यमानसज्वरात् ॥
॥ २६ ॥ प्रभाते रथमारुह्य सगणः सत्वरं मुदा ॥ लीलामात्रेण प्रययौ शृगालो नृपतिर्यतः ॥ २७ ॥ श्रुत्वा शृगालो वार्तां तां कृत्रि
मश्च चतुर्भुजः ॥ आजगाम हरेः स्थानं युद्धार्थ सगणः स्वयम् ॥ २८ ॥ कृष्णश्चक्रे च संभाषां मित्रबुद्ध्या च लौकिकीम् ॥ आ
श्लेषं मधुरालापं स्निग्धनेत्रश्च सस्मितः ॥ २९ ॥ राजा निमंत्रणं चक्रे कृष्णो न स्वीचकार तत् ॥ उवाच कृष्णभीतश्च त्यक्त्वा दं
भं च दर्शनात् ॥ ३० ॥ ॥ शृगाल उवाच ॥ ॥ चक्रेण मच्छिरश्छित्त्वा सुशीघ्रं द्वारकां व्रज ॥ पापः पततु देहोयमनित्यो न
श्वरस्तथा ॥ ३१ ॥ अहं सुभुद्रस्ते द्वारि जयश्च विजयो यथा ॥ सर्वं जानासि सर्वज्ञ मा विलंबं कुरु प्रभो ॥ ३२ ॥ लक्ष्मीशापेन
भ्रष्टोहं कालः पूर्णो बभूव मे ॥ शतवर्षेण शापांते यास्यामि भवनं तव ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ पूर्वं मां मित्र प्रहर
पश्चाद्युद्धं करोम्यहम् ॥ सर्वं जानामि वैकुंठं गच्छ वत्स यथासुखम् ॥ ३४ ॥ शृगालो दशबाणांश्च चिक्षेप माधवं प्रति ॥ ते प्रणम्य
ययुः शीघ्रमाकाशं कालरूपिणः ॥ ३५ ॥ गदां चिक्षेप राजा स प्रलयाग्निशिखोपमाम् ॥ कृष्णांगस्पर्शमात्रेण बभंज च क्षणेन च
॥ ३६ ॥ धनुश्चिक्षेप खड्गं च कालरूपं सुदारुणम् ॥ कृष्णांगस्पर्शमात्रेण बभंज च क्षणेन च ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा निरस्तं राजा नमि
त्युवाच कृपानिधिः ॥ गृहं गत्वा सुतीक्ष्णं च मित्रास्त्रमानयेति च ॥ ३८ ॥ ॥ शृगाल उवाच ॥ ॥ नात्माकाशोस्त्रवि
द्धश्च किं युद्धमात्मना सह ॥ मामुद्धर भवाब्धेश्च घरोद्धारणकारण ॥ ३९ ॥ भवाब्धिं विषमं नाथ विषयं च विषाधिकम् ॥ छिंधि

मे निगडं मायां मोहजालं स्वकर्मणः ॥ ४० ॥ कर्मणामीश्वरस्त्वं च विधाता धातुरेव च ॥ दाता शुभफलानां च प्रदाता सर्वसं
पदाम् ॥ ४१ ॥ कारणं प्राक्तनानां च तेषां च खंडने क्षमः ॥ यामि गेहं च वैकुंठं तवैव. द्वारसत्तमम् ॥ ४२ ॥ त्यक्त्वा च नश्वरं
देहं प्राकृतं पांचभौतिकम् ॥ मित्रस्य स्तवनं श्रुत्वा वचनं च सुधोपमम् ॥ ४३ ॥ रुरोद समरे तत्र कृपया च कृपानिधिः ॥ बभूव
तत्र सहसा कृष्णनेत्राश्रुबिंदुना ॥ ४४ ॥ दिव्यं बिंदुसरो नाम तीर्थानां प्रवरं परम् ॥ तत्तोयस्पर्शमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ सप्त
जन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कथमेतादृशी बुद्धिर्मित्र ते निर्मलं मनः ॥ दूतद्वारा
कथं चोक्तं निष्ठुरं दारुणं वचः ॥ ४६ ॥ ॥ शृगाल उवाच ॥ ॥ एवमुक्तो मया त्वं च तेन क्रोधादिहागतः ॥ अन्यथा दुर्लभं नाथ
स्वप्नेपि तव दर्शनम् ॥ ४७ ॥ एतस्मिन्नंतरे योगाद्देहं त्यक्त्वा च प्राकृतम् ॥ दृष्ट्वा कृष्णं च यानेन वैकुंठं प्रययौ मुदा ॥ ४८ ॥ सप्त
तालप्रमाणं च ज्योतिस्तत्र महोल्बणम् ॥ पद्मैः पद्मार्चितं पादपद्मं नत्वा जगाम ह ॥ ४९ ॥ गत्वा च द्वारकां कृष्णो नत्वा च पितरं
प्रसूम् ॥ श्रीकृष्णः सगणः शीघ्रं दृष्ट्वा च परमाद्भुतम् ॥५०॥ प्रफुल्लवदनः श्रीमान्द्वारकाभिमुखं ययौ ॥ जगाम रुक्मिणीगेहं पुष्प
चंदनवासितम् ॥ ५१ ॥ पुष्पचंदनतल्पे च नक्तं रेमे तया सह ॥ मूर्च्छां संप्राप सा भैष्मी कृष्णं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ५२ ॥ ॥ इति
श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे शृगालवासुदेवमोक्षणं नामैकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥
॥ १२१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सर्वासां रमणीनां च कृष्णेन परमात्मना ॥ समुद्राहश्च कथितस्त्वया भगवता मुदा ॥१॥ स्यमं
तकस्य च मणेरुपाख्यानमभीप्सितम् ॥ तत्र श्रुतं महाभाग तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ ॥ भाद्रशुक्लचतु
र्थ्यां च तारकां हृतवाञ्छशी ॥ तां तत्याज स कृष्णायां गुरुस्तां च गृहीतवान् ॥ ३ ॥ गुरुणा भर्त्सिता तारा सगर्भा लज्जिता सती ॥
शशाप लज्जया कोपाच्चन्द्रं कामातुरं पुरा ॥ ४ ॥ ॥ तारोवाच ॥ ॥ भव शापकलंकी त्वं यस्त्वां पश्यति देहभृत् ॥ पापं दृष्ट्वा स
पापी च कलंकी च भविष्यति ॥ ५ ॥ इति श्रुत्वा स चंद्रश्च नारायणसरोवरे ॥ नारायणतपस्तस्त्वा मुमोच कृतपातकात् ॥ ६ ॥

तपःक्लिष्टं च तं दृष्ट्वा भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ तमुवाच महाभीतं कृपया च कृपानिधिः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मुक्तो भव
कलंकी त्वं सर्वकालं कलानिधे ॥ शापस्थानं तारकाया भाद्रे मासि सितासिते ॥ ८ ॥ चतुर्थ्यामुदितं चंद्रं यस्तु पश्यति कामतः ॥
तं याति त्वत्कलंकश्च स कलंकी भविष्यति ॥ ९ ॥ हरिणा दीयते ताली भाद्रे मासि सितासिते ॥ चतुर्थ्यामुदितश्चंद्रो नेक्षितव्यः
कदाचन ॥ १० ॥ स्वयं दृष्ट्वा स्ववाक्यं च पालनं कर्तुमर्हति ॥ भाद्रे चंद्रं चतुर्थ्यां तु स कलंकी बभूव ह ॥ ११ ॥ कलंकी येन रूपेण
तद्वक्ष्यामि निशामय ॥ स मुमोच कलंकाच्च लोकशिक्षार्थमीश्वरः ॥ १२ ॥ सत्राजितः सूर्यभक्तस्तपस्तप्त्वा च पुष्करे ॥ स्यमंतकं
मणिश्रेष्ठं संप्राप भास्करादपि ॥ १३ ॥ अष्टौ भारान्सुवर्णानां प्रसूते नित्यमेव च ॥ विष्णोर्मणावधिष्ठानं महापूते च पुण्यदे ॥ १४ ॥
सत्राजितः सत्यभामां दत्त्वा कृष्णाय भक्तितः ॥ यौतुकार्थे मणिं दातुमुद्यतो महते महान् ॥ १५ ॥ तं निषिध्य प्रसेनश्च दुर्मतिः
कालपीडितः ॥ मणिं गृहीत्वा प्रययौ पुण्यां वाराणसीं पुरीम् ॥ १६ ॥ निहत्य तं पथि बलात्सिंहः सबल एव च ॥ मणिं जग्राह रुचि
रं सूत्रबद्धं गले ददौ ॥ १७ ॥ कालिंगराजपुत्रश्च ब्रह्मशापात्सुदारुणात् ॥ विप्रेणाभ्युदितस्तेन पशुयोनिं जगाम सः ॥ १८ ॥ निह
त्य सिंहं गहने भल्लूको जांबवान्बली ॥ मणिं गृहीत्वा प्रययौ स्वपुरं रत्ननिर्मितम् ॥ १९ ॥ ऊचुः सर्वे द्वारकायां मणिं जग्राह माध
वः ॥ तस्य बुद्धिं न जानीमः केनोपायेन वेति च ॥ २० ॥ इति श्रुत्वा तु भगवान्कलंककृंतनाय च ॥ प्रययौ काननं घोरं चौरचिह्नेन
वर्त्मना ॥ २१ ॥ मृतं प्रसेनं दृष्ट्वा च दुःखी सिंहं ददर्श सः ॥ मणिशून्यं च तं दृष्ट्वा विषसाद च माधवः ॥ २२ ॥ सर्वं ज्ञात्वा च
सर्वज्ञो भल्लूकभवनं ययौ ॥ रुदंतं बालकं तत्र धात्रीक्रोडे ददर्श सः ॥ २३ ॥ बालकं बोधयामास सा धात्री करुणान्विता ॥ मणिं गृहा
ण बालेति तव ह्येषः स्यमंतकः ॥ २४ ॥ सिंहः प्रसेनमवधीत्सिंहो जांबवता हतः ॥ सुकुमारक मा रोदीस्तव ह्येष स्यमंतकः ॥ २५ ॥
इति धात्र्युक्तसुश्लोकं यश्च स्मृत्वा जलं पिबेत् ॥ देवदृष्टनष्टचंद्रदोषादेव प्रमुच्यते ॥ २६ ॥ कामतो यदि पश्यंति दांभिका वेदनिं
दकाः ॥ कलंकिनो भवंत्येवमित्याह कमलोद्भवः ॥ २७ ॥ कृष्णो धात्रीवचः श्रुत्वा मणिं जग्राह बालकात् ॥ धात्री गत्वा च भल्लूकं

कथयामास कोपतः ॥ २८ ॥ जांबवांश्च समागत्य तुष्टाव प्रणिपत्य सः ॥ कन्यां जांबवतीं तस्मै यौतकार्थं मणिं ददौ ॥ २९ ॥ द्वारकां मणिमानीय दर्शयामास यादवान् ॥ प्रभुश्च सर्वतः शुद्धो निष्कलंको बभूव सः ॥ ३० ॥ एतत्ते कथितं वत्स मणेराख्यानमुत्तमम् ॥ अध्यायश्रवणादेव निष्कलंको भवेन्नरः ॥ ३१ ॥ यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रेण तदुक्तं च यथागमम् ॥ सुदुर्लभमुपाख्यानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ३२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे स्यमन्तकमणिहरणंनाम द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ गणेशपूजमाख्यानं पुराणेषु च दुर्लभम् ॥ श्रुतं तद्ब्रह्मणो वक्त्रात्सामान्यं च समासतः ॥ १ ॥ महिमानं गणपतेः सर्वपूज्येश्वरस्य च ॥ व्यासेन श्रोतुमिच्छामि योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥ २ ॥ सिद्धाश्रमे महापूजा दिवौकोभिः कृता पुरा ॥ राधामाधवयोस्तत्र पुनः संमीलनं पुरा ॥ ३ ॥ अतीते वर्षशतके श्रीदाम्नः शापमोक्षणे ॥ अदौ चकार पूजां च सा च राधा कथं मुने ॥ ४ ॥ स्थितेषु च सुरेंद्रेषु ब्रह्मविष्णुशिवादिषु ॥ नागेंद्रे च स्थिते शेषे नागेषु च महत्सु च ॥ ५ ॥ राजेंद्रेषु च भूमौ च बलिष्ठेष्वसुरेषु च ॥ गंधर्वेषु च रक्षःसु चान्येषु बलवत्सु च ॥ ६ ॥ विस्तरेण महाभाग तन्मां व्याख्यातुमर्हसि ॥ ७ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ त्रैलोक्ये पृथिवी धन्या मान्या पुण्यवती सती ॥ तत्र भारतवर्षं च कर्मणां फलदं शुभम् ॥ ८ ॥ धन्यं यशस्यं पूज्यं च पुण्यक्षेत्रं च भारते ॥ सिद्धाश्रमं महापुण्यक्षेत्रं मोक्षप्रदं शुभम् ॥ ९ ॥ सनत्कुमारो भगवांस्तत्र सिद्धो बभूव ह ॥ स्वयं विधाता तत्रैव तप्त्वा सिद्धो बभूव ह ॥ १० ॥ योगींद्राश्च मुनींद्राश्च सिद्धेंद्राः कपिलादयः ॥ शतक्रतून्महेंद्रश्च तत्र कृत्वा बभूव ह ॥ ११ ॥ तेन सिद्धाश्रमं नाम सर्वेषामपि दुर्लभम् ॥ अधिष्ठानं गणेशस्य तत्रैव सततं मुने ॥ १२ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणगणेशप्रतिमां शुभाम् ॥ वैशाखीपूर्णिमायां च पूजां कुर्वंति देवताः ॥ १३ ॥ नागाश्च मानवाश्चैव दैत्या गंधर्वराक्षसाः ॥ सिद्धेंद्राश्च मुनींद्राश्च योगींद्राः सनकादयः ॥ १४ ॥ तत्राजगाम शंभुश्च पार्वत्या सह शंकरः ॥ सगणः कार्तिकेयश्च स्वयं ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ १५ ॥ तत्राजगाम शेषश्च नागेंद्रैः सह सत्वरम् ॥

तत्राजग्मुः सुराः सर्वे मनवो मुनयस्तथा ॥ १६ ॥ आजग्मुस्ते नृपाः सर्वे पूजार्थं हृष्टमानसाः ॥ आययौ भगवान्कृष्णो द्वारकावासि
भिः सह ॥ १७ ॥ आजगाम तथा नंदः सार्द्धं गोकुलवासिभिः ॥ गोपीभिः शतकोटीभिर्गोलोकवासिभिः सह ॥ १८ ॥ गजेंद्र
कोटितुल्याभिर्बलिष्ठाभिः सहालिभिः ॥ आययौ सुंदरी राधा कृष्णप्राणाधिदेवता ॥ १९ ॥ रासेश्वरी सुरसिका शतवर्षे गते सति ॥
सुस्नाता सुदती शुद्धा धृत्वा धौते च वाससी ॥ २० ॥ संयता सा निराहारा गत्वा च मणिमंडपम् ॥ सुप्रक्षालितपादाब्जा कांता
भुवनपावनी ॥ २१ ॥ श्रीकृष्णप्राप्तिकामाऽथ सुसंकल्पं विधाय च ॥ गंगोदकेन हेरंबं स्नापयामास भक्तितः ॥ २२ ॥ ध्यानं च
सामवेदोक्तं चकार शुक्लपुष्पतः ॥ माता चतुर्णां वेदानां वसोश्च जगतामपि ॥ २३ ॥ बुद्धिरूपा भगवती ज्ञानिनां जननी परा ॥
ध्यानात्मके स्वपुत्रं तं परा ध्यानं चकार सा ॥ २४ ॥ खर्वं लंबोदरं स्थूलं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ गजवक्त्रं वह्निवर्णमेकदंतमनंतकम् ॥
॥ २५ ॥ सिद्धानां योगिनामेव ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुम् ॥ ध्यातं मुनींद्रैर्देवेंद्रैर्ब्रह्मेशशेषसंज्ञकैः ॥ २६ ॥ सिद्धेंद्रैर्मुनिभिः सद्भिर्भगवंतं
सनातनम् ॥ ब्रह्मस्वरूपं परमं मंगलं मंगलालयम् ॥ २७ ॥ सर्वविघ्नहरं शांतं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ भवाब्धिमायापोतेन कर्ण
धारं च कर्मिणाम् ॥ २८ ॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणम् ॥ ध्यायेद्ध्यानात्मकं साध्यं भक्तेशं भक्तवत्सलम् ॥ २९ ॥ इति
ध्यात्वा स्वशिरसि दत्त्वा पुष्पं पुनः सती ॥ सर्वांगशोधनं न्यासं वेदोक्तं च चकार सा ॥ ३० ॥ पुनश्च ध्यात्वा ध्यानेन तेनैव शुभ
दायिना ॥ ददौ पुष्पं पादपद्मे राधा लंबोदरस्य च ॥ ३१ ॥ सप्ततीर्थोदकेनैव शीतेन वासितेन च ॥ ददौ पद्मं पादपद्मे तैः पद्मादि
भिरर्चिते ॥ ३२ ॥ दूर्वाक्षतैः शुक्लपुष्पैः सुगंधिचंदनोदकैः ॥ अर्घ्यं ददौ तच्छिरसि स्वयं गोलोकवासिनी ॥ ३३ ॥ सचंदनं स्नि
ग्धमाल्यं पारिजातस्य सुंदरम् ॥ ददौ गले गणेशस्य स्वयं रासेश्वरी मुदा ॥ ३४ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च सुगंधि स्निग्धचंदनम् ॥
सर्वांगे प्रददौ तस्य वृंदावनविनोदिनी ॥ ३५ ॥ सुगंधि शुक्लपुष्पं च सुगंधि चंदनार्चितम् ॥ ददौ तस्य पदांभोजे महापद्मालया सती
॥ ३६ ॥ सुगंधियुक्तं धूपं च पूतैर्वस्तुभिरन्वितम् ॥ ददौ कृष्णप्रिया तस्मै जगतामीश्वराय च ॥ ३७ ॥ दीपं घृतप्रदीप्तं च ध्वांत

विध्वंसकारणम् ॥ ददौ तस्मै सुरेशाय परमाद्या सनातनी ॥ ३८ ॥ नैवेद्यं विविधं रम्यं सुस्वादु सुमनोहरम् ॥ चोष्यं चर्व्यं लेह्यपेये सुधातुल्यं चतुर्विधम् ॥ ३९॥ फलानि च सुपकानि त्रैलोक्ये दुर्लभानि च ॥ मधुराणि च मूलानि ग्राम्यारण्यानि नारद ॥ ४० ॥ तानि स्नानंत्यसंख्यानि तिलानां लड्डुकानि च ॥ सुपकानि सुरम्याणि स्वादूनि सुरसानि च ॥ ४१ ॥ यवगोधूमचूर्णानां पक्कानि पिष्टकानि च ॥ घृताक्तानि च रम्याणि शर्करासहितानि च ॥४२॥ स्वस्तिकानां लड्डुकानि स्थूलानि सुंदराणि च ॥ भ्रष्टद्रव्यं च विविधमक्षतं शर्करान्वितम् ॥४३॥ घृतकुल्यां दुग्धकुल्यां मधुकुल्यां मनोहराम् ॥ गुडस्य दध्नः कुल्यां च पायसानां तथैव च ॥४४॥ पिष्टकानां स्वस्तिकानां रंभाणां राशिरेव च ॥ मिष्टव्यंजनयुक्तानि शाल्यन्नानि शुभानि च ॥ ४५ ॥ ददौ तस्मै सुरेशाय कृष्णप्राणाधिदेवता ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं रम्यं सिंहासनं वरम् ॥ ४६ ॥ ददौ विघ्नविनाशाय विरजातटवासिनी ॥ सूक्ष्मवस्त्रयुगं रम्यममूल्यं वह्निशुद्धकम् ॥ ४७ ॥ ददौ शैलात्मजायैव शतशृंगनिवासिनी ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ ४८ ॥ सर्वसंपत्प्रदात्रे च वृषभानसुता ददौ ॥ सप्ततीर्थोदकं शुद्धं सुपूतं च सुवासितम् ॥ ४९ ॥ पानार्थं च जलं तस्मै ददौ गोपीश्वरी मुदा ॥ अमूल्यं दुर्लभं चैव विशुद्धं श्वेतचामरम् ॥ ५० ॥ ददौ तस्मै परेशाय मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं मुक्तामाणिक्यहीरकैः ॥ ॥ ५१ ॥ परिष्कृतं सुतल्पं च पुष्पचन्दनचर्चितम् ॥ सितसूक्ष्मांशुकेनैव परितश्च परिष्कृतम् ॥ ५२ ॥ ददौ शिवात्मजायैव कृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥ दत्त्वा च कामधेनुं च सवत्सां वांछितप्रदाम् ॥ ५३ ॥ कृत्वातीव परीहारं वृन्दा पुष्पांजलिं ददौ ॥ दिव्येनानेन मनुना सबीजनोज्ज्वलेन च ॥ ५४ ॥ ददौ षोडशोपचारं कालिंदीकुलवासिनी ॥ ॐ गंगौं गणपतये विघ्नविनाशिने स्वाहा ॥ ५५ ॥ इत्येवमेव मंत्रं च गाणेशं षोडशाक्षरम् ॥ सा जजाप सहस्रं च परं कल्पतरुं वरम् ॥ ५६ ॥ तुष्टाव परया भक्त्या भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥ साश्रुनेत्रा पुलकिता स्तोत्रेण कौतुकेन च ॥ ५७ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ परं धाम परं ब्रह्म परेशं परमीश्वरम् ॥ विघ्ननिघ्नकरं शांतं पुष्टं कांतमनंतकम् ॥ ५८ ॥ सुरासुरेंद्रैः सिद्धेंद्रैः स्तुतं स्तौमि परात्परम् ॥ सुरपद्मदिनेशं च

गणेशं मंगलायनम् ॥ ५९ ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं विघ्नशोकहरं परम् ॥ यः पठेत्प्रातरुत्थाय सर्वविघ्नात्प्रमुच्यते ॥ ६० ॥
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥
रायण उवाच ॥ ॥ राधा संपूज्य विधिना स्तुत्वा लंबोदरं सती ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं सर्वांगभूषणं ददौ ॥ १ ॥ राधायाः पूजा
श्रीनास्तवनं श्रुत्वा पूजां दृष्ट्वा च वस्तु च ॥ उवाच मधुरं शांतः शांतां त्रैलोक्यमातरम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीगणेश उवाच ॥ ॥ तव
जगन्मातर्लोकशिक्षाकरी शुभे ॥ ब्रह्मस्वरूपा भवती कृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥ ३ ॥ यत्पादपद्ममतुलं ध्यायंते ते सुदुर्लभम् ॥ सुरा
ब्रह्मेशशेषाद्या मुनींद्राः सनकादयः ॥ ४ ॥ जीवन्मुक्ताश्च भक्ताश्च सिद्धेंद्राः कपिलादयः ॥ तस्य प्राणाधिदेवी त्वं प्रिया प्राणाधिका
परा ॥ ५ ॥ वामांगनिर्मिता राधा दक्षिणांगश्च माधवः ॥ महालक्ष्मीर्जगन्माता तव वामांगनिर्मिता ॥ ६ ॥ वसोः सर्वनिवासस्य प्रसू
स्त्वं परमेश्वरी ॥ वेदानां जगतामेव मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥ ७ ॥ सर्वाः प्राकृतिका मातः सृष्ट्यां च त्वद्विभूतयः ॥ विश्वानि कार्यरू
पाणि त्वं च कारणरूपिणी ॥ ८ ॥ प्रलये ब्रह्मणः पाते तन्निमेषो हरेरपि ॥ आदौ राधां समुच्चार्य पश्चात्कृष्णं परात्परम् ॥ ९ ॥ स
एव पंडितो योगी गोलोकं याति लीलया ॥ व्यतिक्रमे महापापी ब्रह्महत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥ १० ॥ जगतां भवती माता परमात्मा पिता
हरिः ॥ पितुरेव गुरुर्माता पूज्या वंद्या परात्परा ॥ ११ ॥ भजते देवमन्यं वा कृष्णं वा सर्वकारणम् ॥ पुण्यक्षेत्रे महामूढो यदि निंद
ति राधिकाम् ॥ १२ ॥ वंशहानिर्भवेत्तस्य दुःखशोकमिहैव च ॥ पच्यते निरये घोरे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ १३ ॥ गुरुश्च ज्ञानोद्गिरणा
ज्ज्ञानं स्यान्मंत्रतंत्रयोः ॥ स च मंत्रश्च तत्तंत्रं भक्तिः स्याद्युवयोर्व्रतः ॥ १४ ॥ निषेव्य मंत्रं देवानां जीवा जन्मनि जन्मनि ॥ भक्ता
भवन्ति दुर्गायाः पादपद्मे सुदुर्लभे ॥ १५ ॥ निषेव्य मंत्रं शंभोश्च जगतां कारणस्य च ॥ तदा प्राप्नोति युवयोः पादपद्मं सुदुर्लभम्
॥ १६ ॥ युवयोः पादपद्मं च दुर्लभं प्राप्य पुण्यवान् ॥ क्षणार्धं षोडशांशं च नहि मुंचति दैवतः ॥ १७ ॥ भक्त्या च युवयोर्मंत्रं
गृहीत्वा वैष्णवादपि ॥ स्तवं वा कवचं वापि कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ १८ ॥ योजयेत्परया भक्त्या पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ पुरुषाणां

सहस्रं च स्वात्मना सार्द्धमुद्धरेत् ॥ १९ ॥ गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्वस्त्रालंकारचंदनैः ॥ कवचं धारयेद्यो हि विष्णुतुल्यो भवेद्ध्रुवम् ॥२०॥ यद्दत्तं वस्तु मे मातस्तत्सर्वं सार्थकं कुरु ॥ देहि विप्राय मत्प्रीत्या तदा भोक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ २१ ॥ देवे देयानि दानानि देवे देया च दक्षिणा ॥ तत्सर्वं ब्राह्मणे दद्यात्तदानंत्याय कल्पते ॥ २२ ॥ ब्राह्मणानां मुखं राधे देवानां मुखमुल्यकम् ॥ विप्रभुक्तं च यद्द्रव्यं प्राप्नुवंत्येव देवताः ॥ २३ ॥ विप्रांश्च भोजयामास तत्सर्वं राधिका सती ॥ बभूव तत्क्षणादेव प्रीतो लंबोदरो मुने ॥ २४ ॥ एतस्मिन्नं तरे देवा ब्रह्मेशशेषसंज्ञकाः ॥ आययुर्वटमूलं च देवपूजार्थमेव च ॥ २५ ॥ तत्र गत्वा शिवचरो देवान्देवीरुवाच सः ॥ श्रीकृष्णं शुष्ककंठश्च भयभीतश्च रक्षकः ॥ २६ ॥ ॥ रक्षक उवाच ॥ ॥ गणेशं पूजयामास सर्वादौ च शुभक्षणे ॥ वृषभानुसुता राधा प्रकृत्यं स्वस्तिवाचनम् ॥ २७ ॥ सहिता सा बलवती गोपी त्रिशतकोटिभिः ॥ वारितोऽहं बलिष्ठाभिर्युष्मांश्च कथयामि तत् ॥ २८ ॥ सर्वादौ पूजयेद्यो हि सोऽनंतं फलमालभेत् ॥ मध्ये मध्यविधं पुण्यं शेषे स्वल्पमिति स्मृतम् ॥ २९ ॥ देवेंद्रेषु मुनींद्रेषु देवस्त्रीषु स्थितासु च ॥ गोपीभिश्च सह तया राधया पूजितः परः ॥ ३० ॥ दूतवाक्यं समाकर्ण्य जहसुः सर्वदेवताः ॥ मुनयो मनवश्चैव राजानो देवयोषितः ॥ ३१ ॥ रुक्मिण्याद्या रमण्यश्च या देव्यो विस्मयं ययुः ॥ सरस्वती च सावित्री पार्वती परमेश्वरी ॥ ३२ ॥ रोहिणी च सती संज्ञा स्वाहाद्या देवयोषितः ॥ मुदिताः प्रययुः सर्वा मुनिपत्न्यः पतिव्रताः ॥ ३३ ॥ मुनयो मनवः सर्वे देवाश्चापि नरास्तथा ॥ श्रीकृष्णः सगणैः सार्धं ये चान्ये प्रययुर्मुदा ॥ ३४ ॥ ते सर्वे विविधैर्द्रव्यैः पूजां चक्रुः शुभक्षणे ॥ बलिष्ठा दुर्बलाश्चैवं क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ ३५ ॥ लड्डुकानां च राशीनां शतकोटिर्बभूव ह ॥ शर्कराणां तदर्द्धं च स्वस्तिकानां तथैव च ॥ ३६ ॥ अन्नानां भक्ष्यवस्तूनां शतकोटिर्बभूव ह ॥ असंख्यानि फलान्येव स्वादूनि मधुराणि च ॥ ३७ ॥ मधुकुल्या दुग्धकुल्या दधिकुल्या घृतस्य च ॥ बभूवुः शतसंख्याश्च त्रैलोक्यानां च पूजने ॥ ३८ ॥ पूजां कृत्वा तु ते सर्वे समूपुश्च सुखासने ॥ पार्वती परमप्रीत्या राधास्थानं समाययौ ॥ ३९ ॥ सा राधा पार्वतीं दृष्ट्वा समुत्थाय जवेन च ॥ यथायोग्यां च संभाषां चकार सादरं मुदा ॥ ४० ॥

आश्लेषणं चुंबनं च बभूव च परस्परम् ॥ उवाच मधुरं दुर्गा राधां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ ४१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥
किं वा प्रश्नं करिष्यामि त्वां राधां मंगलालयाम् ॥ गता ते विरहज्वाला श्रीदाम्नः शापमोक्षणे ॥ ४२ ॥ सततं मन्मनः प्राणास्त्वय्ये
व मयि ते तथा ॥ न ह्येवमावयोर्भेदः शक्तिपुरुषयोस्तथा ॥ ४३ ॥ ये त्वां निंदंति मद्भक्तास्त्वद्भक्ताश्चापि मामपि ॥ कुंभीपाके च
पच्यन्ते यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ४४ ॥ राधामाधवयोर्भेदं ये कुर्वंति नराधमाः ॥ वंशहानिर्भवेत्तेषां पच्यंते नरके चिरम् ॥ ४५ ॥ यांति
सूकरयोनिं च पितृभिः शतकैः सह ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां कृमयस्तथा ॥ ४६ ॥ त्वयैव पूजितः पुत्रो न मया च गणेश्वरः ॥
सर्वादौ सर्वपूज्योऽयं यथा तव तथा मम ॥४७॥ यावज्जीवनपर्यंतं न विच्छेदो भविष्यति ॥ राधामाधवयोर्देवि मुग्धधावल्ययोर्यथा ॥
॥ ४८ ॥ सिद्धाश्रमे महातीर्थे पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ निर्विघ्नं लभ गोविंदं संपूज्य विघ्नखंडनम् ॥ ४९ ॥ रासेश्वरी त्वं रसिका श्रीकृ
ष्णो रसिकेश्वरः ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् ॥ ५० ॥ श्रीदाम्नः शापनिर्मुक्ता शतवर्षांतरे सति ॥ कुरुष्व
मद्वरेणाद्य कृष्णेन सह संगमम् ॥ ५१ ॥ ममाज्ञया दुर्लभया सुवेषं कुरु सुन्दरि ॥ सुदुर्लभः कामिनीनां सत्पुंसा सह संगमः ॥
॥ ५२ ॥ चक्रुः सुवेषं राधायाः प्रियालयश्च शिवाज्ञया ॥ ५३ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामासुरीश्वरीम् ॥ पुरतो रत्नमाला सा रत्न
मालां गले ददौ ॥ ५४ ॥ राधाया दक्षिणे हस्ते क्रीडापद्मं मनोहरम् ॥ ददौ पद्ममुखी पादपद्मयुग्मेप्यलक्तकम् ॥ ५५ ॥ प्रददौ सुन्द
री गोपी सिंदूरं सुन्दरं वरम् ॥ चंदनेन समायुक्तं सीमंताधस्तलोज्ज्वलम् ॥ ५६ ॥ सुचारुकबरीं रम्यां चकार मालती सती ॥ मनो
हरां मुनीनां च मालतीमाल्यभूषिताम् ॥ ५७ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च चारुचंदनपत्रकम् ॥ स्तनयुग्मे सुकठिने चकार चंदना सती ॥
॥ ५८ ॥ चारुचंपकपुष्पाणां मालां गंधमनोहराम् ॥ मालावती ददौ तस्यै प्रफुल्लां नवमल्लिकाम् ॥ ५९ ॥ रतीषु रसिका गोपी रत्न
भूषणभूषिताम् ॥ तां चकारातिरसिकां वरां रतिरसोत्सुकाम् ॥ ६० ॥ शरत्पद्मदलाभं च लोचनं कज्जलोज्ज्वलम् ॥ कृत्वा ददौ सुल
लितं वसंतं ललिता सती ॥ ६१ ॥ महेंद्रेण प्रदत्तं च पारिजातप्रसूनकम् ॥ सुगंधियुक्तं तस्याश्च पारिजातं करे ददौ ॥ ६२ ॥

सुशीलं मधुरोक्तं च भर्तुः पार्श्वे यथोचितम् ॥ शिक्षां चकार नीतिं च सुशीला गोपिका सती ॥ ६३ ॥ स्त्रीणां च षोडशकलां विप त्तौ विस्मृतां तयोः ॥ स्मरणं कारयामास राधामाता कलावती ॥ ६४ ॥ शृंगारविषयोक्तं च वचनं च सुधोपमम् ॥ स्मरणं कारया मास भगिनी च सुधामुखी ॥ ६५ ॥ कमलानां चंपकानां दले चंदनचर्चिते ॥ चकार रतितल्पं च कमला चाशु कोमलम् ॥ ६६ ॥ चारुचंपकपुष्पं च कृष्णार्थं पुटकस्थितम् ॥ चकार चंदनाक्तं च स्वयं च पार्वती सती ॥ ६७ ॥ पुष्पं केलिकदंबानां स्तवकं च मनो हरम् ॥ कदंबमालां कृष्णार्थं विद्यमानां चकार सा ॥ ६८ ॥ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ कृष्णप्रिया च कृष्णार्थं चकार वासितं जलम् ॥ ६९ ॥ एतस्मिन्नंतरे सर्वमाश्रमं सजलस्थलम् ॥ साक्षाद्गोरोचनाभं च ददृशुर्मुनयः सुराः ॥ ७० ॥ ते सर्वे विस्मयं गत्वा पप्रच्छुः कृष्णमीश्वरम् ॥ उवाच भगवांस्तांश्च सर्वज्ञः सर्वकारणः ॥ ७१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अभिशप्ता च श्रीदाम्ना भ्रष्टशोभा च राधिका ॥ सर्वं ज्ञानं विसस्मार मद्विच्छेदज्वरातुरा ॥ ७२ ॥ विमुक्ते वर्षशतके ज्ञानं सस्मार सा सती ॥ सिद्धा श्रमं च पीताभं रासेश्वर्याश्च तेजसा ॥ ७३ ॥ परमाह्लादकं तेजश्चंद्रकोटिसमप्रभम् ॥ सुखदृश्यं च सुखदं चक्षुषा प्राणिनामपि ॥ ॥ ७४ ॥ तच्छ्रुत्वा परमाश्चर्यं मुनयो मनवस्तथा ॥ देव्यश्च सर्वदेवास्ते ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ ७५ ॥ जवेन गत्वा तत्स्थानं भक्ति नम्रात्मकंधराः ॥ सर्वे जनास्ते ददृशुस्त्रैलोक्यस्थाश्च राधिकाम् ॥ ७६ ॥ श्वेतचंपकवर्णाभामतुलां सुमनोहराम् ॥ मोहिनीं मानसा नां च मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ ७७ ॥ सुकेशीं सुन्दरीं श्यामां न्यग्रोधपरिमंडलाम् ॥ नितंबकठिनश्रोणीं स्तनयुग्मोन्नताननाम् ॥ ॥ ७८ ॥ कोटींदुर्निंदितास्यां तां सस्मितां सुदतीं सतीम् ॥ कज्जलोज्ज्वलरूपां च शरत्कमललोचनाम् ॥ ७९ ॥ महालक्ष्मीं बीजरूपां परामाद्यां सनातनीम् ॥ परमात्मस्वरूपस्य प्राणाधिष्ठातृदेवताम् ॥ ८० ॥ स्तुतां च पूजितां चैव परां च परमात्मने ॥ ब्रह्मस्वरूप निर्लिप्तां नित्यरूपां च निर्गुणाम् ॥ ८१ ॥ विश्वानुरोधात्प्रकृतिं भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥ सत्यस्वरूपां शुद्धां च पूतां पतितपावनीम् ॥ ८२ ॥ सुतीर्थपूतां सत्कीर्तिं विधात्रीं वेधसामपि ॥ महत्प्रियां च महतीं महाविष्णोश्च मातरम् ॥ ८३ ॥ रासेश्वरेश्वरीं रम्यां रसिकां

रसिकेश्वरीम् ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानां स्वेच्छारूपां शुभालयाम् ॥ ८४ ॥ गोपीभिः सप्तभिः शश्वत्सेवितां श्वेतचामरैः ॥ चतसृभिः प्रियालीभिः पादपद्मोपसेविताम् ॥ ८५ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणभूषणोच्चैर्विभूषिताम् ॥ चारुकुंडलयुग्मेन श्रुतिगंडस्थलोज्ज्वलाम् ॥ ८६ ॥ सुनासां गजमुक्ताढ्यां खगेंद्रचंचुर्निंदिताम् ॥ कुंकुमालक्तकस्तूरीस्निग्धचंदनचर्चिताम् ॥ ८७ ॥ दधानां सुकपोलां च कोमलांगीं सुकासुकीम् ॥ गजेंद्रगामिनीं रामां कमनीयां सुकामिनीम् ॥ ८८ ॥ कामास्त्रजयरूपां च कामकाम्यालयां वराम् ॥ क्रीडाकमलमम्लानं पारिजातप्रसूनकम् ॥ ८९ ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणं दधानां दर्पणोज्ज्वलम् ॥ नानारत्नविचित्राढ्यरत्नसिंहासनस्थिताम् ॥ ९० ॥ पद्मैः पद्मार्चितं पादपद्मं च मंगलालयम् ॥ हृत्पद्मे ध्यायमानां च कृष्णस्य परमात्मनः ॥ ९१ ॥ कर्मणा मनसा वाचा स्वप्ने जागरणेपि च ॥ तत्प्रीतिं प्रेम सौभाग्यं स्मरंतीं नित्यनूतनम् ॥ ॥ ९२ ॥ भावानुरक्तसंसिक्तां शुद्धभक्तां पतिव्रताम् ॥ धन्यां मान्यां गौरवर्णां शश्वद्वक्षःस्थलस्थिताम् ॥ ९३ ॥ प्रियासु प्रियभक्तेषु सुप्रियां प्रियवादिनीम् ॥ कृष्णवामांगसंभूतामभेदां युगरूपयोः ॥ ९४ ॥ गोलोकवासिनीं देवदेवीं सर्वोपरिस्थिताम् ॥ वृषभानुसुतारूपां तां पुण्ये क्षेत्रे च भारते ॥ ९५ ॥ गोपीश्वरीं मुक्तिरूपां सिद्धिदां सिद्धिरूपिणीम् ॥ ध्यानासाध्यां दुराध्यां वंदे सद्भक्तवंदिताम् ॥ ९६ ॥ ध्याने ध्याने न राधाया ध्यायंते ज्ञानतत्पराः ॥ इहैव जीवन्मुक्तास्ते परत्र कृष्णपार्षदाः ॥ ९७ ॥ दृष्ट्वा ब्रह्मा च सर्वादौ तुष्टाव परमेश्वरीम् ॥ स्वयं विधाता जगतां मातरं वेधसामपि ॥ ९८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि दिव्यानि परमेश्वरि ॥ पुष्करे च तपस्तप्तं पुण्ये क्षेत्रे च भारते ॥ ९९ ॥ त्वत्पादपद्ममधुरमधुलुब्धेन चेतसा ॥ मधुव्रतेन लोभेन प्रेरितेन मया सति ॥ १०० ॥ तथापि न मया लब्धं त्वत्पादपद्ममीप्सितम् ॥ न दृष्टमपि स्वप्नेपि जाता वागशरीरिणी ॥ १ ॥ वाराहे भारते वर्षे पुण्ये वृंदावने वने ॥ सिद्धाश्रमे गणेशस्य पादपद्मं च द्रक्ष्यसि ॥ २ ॥ राधामाधवयोर्दास्यं कुतो विषयिणस्तव ॥ निवर्तस्व महाभाग परमेतत्सुदुर्लभम् ॥ ३ ॥ इति श्रुत्वा निवृत्तोहं तपसे भग्नमानसः ॥ परिपूर्णं तदधुना वांछितं तपसः फलम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीम

हादेव उवाच ॥ ॥ पद्मैः पद्मार्चितं पादपद्मं यस्य सुदुर्लभम् ॥ ध्यायंते ध्याननिष्ठाश्च शश्वद्ब्रह्मादयः सुराः ॥ ५ ॥ मुनयो मनव
श्चैव सिद्धाः संतश्च योगिनः ॥ द्रष्टुं नैव क्षमाः स्वप्ने भवती तस्य वक्षसि ॥ ६ ॥ ॥ अनंत उवाच ॥ ॥ वेदाश्च वेदमाता च पुरा
णानि च सुव्रते ॥ अहं सरस्वती संतः स्तोतुं नालं च संततम् ॥ ७ ॥ अस्माकं स्तवने यस्य भ्रूभंगं च सुदुर्लभम् ॥ तवैव भर्त्सने
भीताश्चावयोरंतरं हरेः ॥ ८ ॥ एवं देवाश्च देव्यश्चाप्यन्ये ये च समागताः ॥ प्रणतास्तुष्टुवुः सर्वे मुनिमन्वादयस्तथा ॥ ९ ॥ लज्जया
नम्रवक्त्राश्च रुक्मिण्याद्याश्च योषितः ॥ मलीमसं च चक्रुस्ताः श्वासेन रत्नदर्पणम् ॥ ११० ॥ मृततुल्या सत्यभामा निराहारा कृशो
दरी ॥ मनसोप्यभिमानं च सर्वं तत्याज नारद ॥ १११ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारद
संवादे सिद्धाश्रमतीर्थयात्राप्रसंगे गणेशपूजनं ब्रह्मेशशेषादिकृतराधिकास्तोत्रं नाम चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥
॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ गणेशपूजनादेव राधास्तोत्रात्परं विभो ॥ बभूव किं रहस्यं वा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥
॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ गणेशपूजने तीर्थे ये देवाश्च समाययुः ॥ मुनयश्चापि योगींद्रा वसंतो वटमूलके ॥ २ ॥ वसुदेवो
देवकी च परमादरपूर्वकम् ॥ पप्रच्छ शंभुं ब्रह्माणमनंतं मुनिपुंगवान् ॥ ३ ॥ भवेद्भवाब्धितरणमावयोरुत्तमा गतिः ॥ शीघ्रं ब्रूत महा
भागा दीनयोर्दीनबांधवाः ॥ भवाब्धितरणे तथ्यां तत्र यूयं च नाविकाः ॥ ४ ॥ न ह्यम्मयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ॥ यन्नरू
पाणि पुण्यानि व्रतान्यनशनानि च ॥ ५ ॥ तपांसि नानादानानि विप्रदेवार्चनानि च ॥ चिरं पुनंति सर्वाणि दर्शनादेव वैष्णवाः ॥
॥ ६ ॥ सतां च विष्णुभक्तानां रजसां स्पर्शमात्रतः ॥ पूतानां पादपद्मानां सद्यः पूता वसुंधरा ॥ ७ ॥ तीर्थानि च पवित्राणि समुद्राः
पर्वतास्तथा ॥ सुरा दर्शनमिच्छंति पातकेंधनपावकम् ॥ ८ ॥ सोऽज्ञानी नैव बुबुधे ज्ञानं च ज्ञानिना सह ॥ परमं स्वादुरूपं च दधि
दुग्धरसं यथा ॥ ९ ॥ यथा कृष्णस्य तातोऽहं संगी सुचिरमेव च ॥ तथैव देवकी माता ज्ञानिनां च गुरोर्गुरो ॥ १० ॥ वसुदेववचः
श्रुत्वा प्रहस्य शंकरः स्वयम् ॥ चतुर्णामपि वेदानामुवाच जनको गुरुः ॥ ११ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ सन्निकर्षो ज्ञानिनां

चाप्यनादरणकारणम् ॥ यांति गंगांभसा पूतास्तीर्थान्यन्यानि सिद्धये ॥ १२ ॥ वासुदेवस्य तातोयं वसुदेवश्च पंडितः ॥ ज्ञानिनः कश्यपस्यांशो वासोस्तातस्य चात्मनः ॥ १३ ॥ पृच्छति ज्ञानमस्मांश्च कृष्णाज्ञान्पुत्रबुद्धितः ॥ अहो दुर्गामहामाया ज्ञानिनामपि मोहिनी ॥ १४ ॥ विष्णुमाया दुराराध्या न साध्या जगतामपि ॥ वयं च मोहिताः शश्वद्वेदानां जनकस्तथा ॥ १५ ॥ ब्रह्मा कृष्णं परीक्षेत मोहितस्तस्य मायया ॥ ध्यायते यत्पदांभोजं तपसा जीवनावधि॥१६॥इंद्रेषु दशलक्षेष्वप्यधिकाष्टशतेषु च ॥ पातेषु ब्रह्मणः पाते निमेषो माधवस्य च ॥१७॥ सह देवेंद्रयुद्धं च पारिजातस्य हेतुना ॥ पारिजाततरुं दत्त्वा मया शक्रश्च रक्षितः ॥१८॥ यज्ज्ञानं न गिरामेव तत्त्वं वा विषयात्मकम् ॥ नाहं किंचित्तदज्ञानात्साध्यानां च सदैव हि ॥१९॥ प्राणिनामात्मनो ज्ञानमस्माकं ज्ञानमस्ति च ॥ तदूर्ध्वं तत्समं नैव कृष्णं पृच्छ शुभाशुभम् ॥ २० ॥ ब्रह्मणश्च चतुर्यामं कल्पं कल्पविदो विदुः ॥ सप्तकल्पांतजीवी च मार्कंडेयो महामुनिः ॥ २१ ॥ अष्टानवतिशक्रेषु पातेषु पतनं मुनेः ॥ ततः प्राप्तं हरेर्दास्यं मुनिना तपसः फलात् ॥ २२ ॥ प्रलये ब्रह्मणः पाते पतन लोमशस्य च ॥ दिक्पालानां ग्रहाणां च तदायुश्चिरजीविनाम् ॥ २३ ॥ अन्येषामपि देवानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ तदेवायुश्च रुद्राणां मां च मृत्युंजयं विना ॥ २४ ॥ प्रलये च विधेः पातो शिवलोकेप्यहं शिवः ॥ ब्रह्मभालोद्भवः शंभुः सर्वादिः सर्गभाषणः ॥ ॥ २५ ॥ कृष्णवामांगसंभूता यथा राधा तथैव च ॥ तथैव दुर्गा लक्ष्मीश्च सावित्री च सरस्वती ॥ २६ ॥ आदित्योप्यदितेः पुत्रः कायव्यूहेन द्वादश ॥ तथैव च महेंद्रश्च कायव्यूहाश्चतुर्दश ॥ २७ ॥ तथैव वसवश्चाष्टौ रुद्राश्चैकादशैव ते ॥ मनुपाते चेंद्रपातो विषयात्पतनं भवेत् ॥ २८ ॥ समाययौ च सर्वेषां निधनं प्रलयेपि च ॥ प्रलये दर्शयामास ब्रह्मांडं च जलप्लुतम् ॥ २९ ॥ ब्रह्माणं च स्वलोकं च स्वात्मानं शक्तिभिश्च माम् ॥ सर्वेषां मूलरूपश्च सर्वेशः कृष्ण एव च ॥ ३० ॥ भज पुत्रं राजसूये यज्ञेशं यज्ञकारणम् ॥ विधिवद्दक्षिणां दत्त्वा भवाब्धिं तर यादव ॥ ३१ ॥ मुक्तिस्ते नास्ति निर्वाणा विषयी कश्यपो भवान् ॥ न ते दास्यं भक्तधनमदितिर्देवकी तथा ॥ ३२ ॥ व्रज स्वर्गं भोगबीजं स्वस्थानममरालयम् ॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा संयतश्च शुभ क्षणे ॥ ३३ ॥ तत्र

संभृतसंभारो राजसूयं चकार सः ॥ वसुदेवस्य द्रव्यं च साक्षाच्च जगृहुः सुराः ॥ ३४ ॥ यत्र साक्षाच्च यज्ञेशो यज्ञोयं दक्षिणा सह ॥ पूर्णाहुतिं दत्तवंतं वसुदेवमुवाच सः ॥ सनत्कुमारो भगवान्वासुदेवाज्ञया मुने ॥ ३५ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ सर्वस्वं दक्षिणां देहि तूर्णं लक्ष्मीपतेः पितः ॥ ३६ ॥ सार्थकं कुरु कर्मेदं वेदोक्तं वचनं शृणु ॥ दक्षिणां विप्रमुद्दिश्य यत्कालं चेन्न दीयते ॥ ३७ ॥ मुहूर्ते तु व्यतीते सा दक्षिणा द्विगुणा भवेत् ॥ वासरे च बहिर्भूते भवेत्सापि चतुर्गुणा ॥ ३८ ॥ त्रिरात्रे समतीते तु षड्गुणा दक्षिणा भवेत् ॥ पक्षांते तु शतगुणा मासांते तु चतुर्गुणा ॥ ३९ ॥ षण्मासेप्यधिके न्यूने च साहस्रगुणा तथा ॥ वर्षांते सा लक्षगुणा ब्रह्मणोक्तं च यादव ॥ उभौ च नरकं यातः कर्मकर्तृपुरोहितौ ॥ ४० ॥ वसुदेवश्च तच्छ्रुत्वा सर्वस्वमुत्ससर्ज सः ॥ अधिकारांश्च साह्लादो वासुदेवाज्ञया तथा ॥ ४१ ॥ अमूल्यानां च रत्नानां दशकोटिमनुत्तमाम् ॥ ददौ गर्गाय सर्वादौ स्वयं लक्ष्मीपतेः पिता ॥४२॥ शतकोटिं मणींद्राणां स्वर्णानां तच्चतुर्गुणम् ॥ माणिक्यानां च मुक्तानां हीरकाणां तथैव च ॥ ४३ ॥ रौप्यं प्रवालं परमं स्वर्णपात्राणि यानि च ॥ स्वस्त्रीणां स्ववधूनां चाप्यमूल्यरत्नभूषणम् ॥ ४४ ॥ श्वेतचामरलक्षं च लक्षं च रत्नदर्पणम् ॥ कामधेनुगणं सर्वं शतकोटिगजानपि ॥ ४५ ॥ शतकोटिं गजेंद्राणामश्वानां तच्चतुर्गुणम् ॥ यद्धनं यादवानां च राज्ञो राजानुमोदनात् ॥ ४६ ॥ ग्रामाणां शतलक्षं च ससस्यं फलितं तरुम् ॥ धान्याचलानां लक्षं च शाल्यन्नानां तथैव च ॥ ४७ ॥ पायसं पिष्टकं चैव मिष्टान्नं च सुधोपमम् ॥ स्वस्तिकानां तिलानां च रम्याणि लड्डुकानि च ॥ ४८ ॥ दध्नां मधूनां दुग्धानां गुडानां हविषामपि ॥ कुल्यानां शतकं दत्त्वा परिहारं चकार सः ॥ ४९ ॥ सकर्पूरं च तांबूलं सुशीतं वासितं जलम् ॥ सुगंधि चंदनं चैव पारिजातस्य मालिकाम् ॥ ५० ॥ आसनानि च रम्याणि वह्निशुद्धांशुकानि च ॥ रत्ननिर्माणतल्पानि पुष्पाणि च फलानि च ॥ ५१ ॥ प्रददौ ब्राह्मणेभ्यश्च प्रफुल्लवदनेक्षणः ॥ देवांश्च भोजयामास ब्राह्मणानां मुखैः शुभैः ॥ ५२ ॥ देवाश्च मुनयो रात्रौ स्वारामाभिश्च रेमिरे ॥ प्रभाते प्रययुः सर्वे श्रीकृष्णानुमतेन च ॥ ५३ ॥ यादवाः प्रययुः सर्वे द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ अमूल्यरत्नपूर्णां च रुक्मिणीदर्शनेन च ॥ ५४ ॥ ॥ इति

श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे पंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ गणेशपूजनं कृत्वा माधवो यादवैः सह ॥ देवैर्मुनिभिरन्यैश्च देवीभिः सह नारद ॥ १ ॥ अंशेन देवो देवीभी रुक्मिण्याद्याभिरेव च ॥ प्रययौ द्वारकां रम्यां तस्थौ सिद्धाश्रमे स्वयम् ॥ २ ॥ कृत्वा सुप्रीतिसंभाषां सार्द्धं गोलोकवासिभिः ॥ गोपैः सुहृद्भिर्नंदेन मात्रा गोप्या यशोदया ॥३॥ उवाच मातरं तातं सुनीतं च यथोचितम् ॥ गोपांश्च गोकुलस्थांश्च बन्धुवर्गांश्च सांप्रतम् ॥ ४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ गच्छ नंदव्रजं नंद तात प्राणस्य वल्लभ ॥ मातर्यशोदे त्वमपि परमार्ये यशस्विनि ॥ ५ ॥ भुक्त्वा कालावशेषं च गच्छ गोकुलमुत्तमम् ॥ सालोक्यमुक्तिं दास्यामि सार्द्धं गोकुलवासिभिः ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्कृष्णः पित्रोरनुमतेन च ॥ जगाम राधिकास्थानं नंदश्च गोकुलं तथा ॥ ७ ॥ ददर्श राधां रुचिरां मुक्ताहारां च सस्मिताम् ॥ यथा द्वादशवर्षीयां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥ ८ ॥ रत्नोच्चैरासनस्थां च गोपीत्रिशतकोटिभिः ॥ आवृतां वेत्रहस्ताभिः सस्मिताभिश्च सांप्रतम् ॥९॥ दृष्ट्वा च दूरतो राधां श्रीकृष्णं प्राणवल्लभा ॥ शिशुवेषं सुवेषं च सुन्दरेशं च सस्मितम् ॥ १० ॥ नवीनजलदश्यामं पीतकौशेयवाससम् ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ११ ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यशोभितम् ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ १२ ॥ क्रीडाकमलमम्लानं धृतवंतं मनोहरम् ॥ मुरलीहस्तविन्यस्तं सुप्रशस्तं च दर्पणम् ॥ १३ ॥ जवेन च समुत्थाय गोपीभिः सह सादरम् ॥ प्रणम्य परया भक्त्या तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १४ ॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ यद्दृष्ट्वा मुखचंद्रं ते सुस्निग्धं लोचनं मनः ॥ १५ ॥ पंचप्राणाश्च स्निग्धाश्च परमात्मा च सुप्रियः ॥ उभयोर्हर्षबीजं च दुर्लभं बंधुदर्शनम् ॥ १६ ॥ शोकार्णवे निमग्नाहं प्रदग्धा विरहानलैः ॥ त्वद्दृष्ट्यामृतवृष्ट्या च सुसिक्ताद्य सुशीलता ॥ १७ ॥ शिवा शिवप्रदाहं च शिवबीजा त्वया सह ॥ शिवस्वरूपा निश्चेष्टाप्यदृष्टा च त्वया विना ॥ १८ ॥ त्वयि तिष्ठति देहे च देही श्रीमाञ्छुचिः स्वयम् ॥ सर्वशक्तिस्वरूपा च शिवरूपा गते त्वयि ॥ १९ ॥ स्त्रीपुंसोर्विरहो नाथ सामान्यश्च सुदारुणः ॥ यात्येव शक्तिभिः

प्राणा विच्छेदात्परमात्मः ॥ २० ॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी परमात्मानमीश्वरम् ॥ स्वासने वासयामास कृत्वा पादार्चनं मुदा ॥ ॥ २१ ॥ रत्नसिंहासने श्रीमानुवास राधया सह ॥ गोपीभिः सहितः शश्वत्सेवितः श्वेतचामरैः ॥ २२ ॥ चंदना सा ददौ गात्रे सुगंधि चंदनं हरेः ॥ सस्मिता रत्नमाला सा रत्नमालां गले ददौ ॥ २३ ॥ पद्मैः पद्मार्चिते पादपद्मे पद्मावती सती ॥ अर्घ्यं ददौ सा सजलं दूर्वां पुष्पं च चंदनम् ॥ २४ ॥ मालती मालतीमाल्यं चूडायां च हरेर्ददौ ॥ चंपा पुष्पस्य पुटकं ददौ च पार्वती सती ॥ २५ ॥ पारिजाता च हरये पारिजातं ददौ मुदा ॥ सकर्पूरं च तांबूलं वासितं शीतलं जलम् ॥ ददौ कदंबमाली सा कदंबमालिकां शुभाम् ॥ ॥ २६ ॥ क्रीडाकमलमम्लानममूल्यं रत्नदर्पणम् ॥ ददौ हस्ते हरेरेव कमला सा सुकोमला ॥ २७ ॥ वरुणेन पुरा दत्तं वस्त्रयुग्मं च सुंदरम् ॥ साक्षाद्गोरोचनाभं च सुंदरी हरये ददौ ॥ २८ ॥ मधुपात्रं वधूस्तस्मै मधुरं मधुपूर्णकम् ॥ सुधापूर्णं सुधापात्रं ददौ भक्त्या सुधामुखी ॥ २९ ॥ चकार पुष्पशय्यां च गोपी चंदनचर्चिताम् ॥ अम्लानमालतीपुष्पमालाजालविभूषिताम् ॥ ३० ॥ रत्नेंद्रसारनिर्माणमंदिरे सुमनोहरे ॥ मणींद्रमुक्तामाणिक्यहीरहारविभूषिते ॥ ३१ ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तेन वायुना सुरभीकृते ॥ रत्नप्रदीपशतकैर्ज्वलद्भिश्च सुदीपिते ॥ ३२ ॥ धूपिते सततं धूपैर्नानावस्तुसमन्वितैः ॥ कृत्वा शय्यां रतिकरीं ययुर्गोप्यश्च सस्मिताः ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वा रहसि तल्पं च सुरम्यं सुमनोहरम् ॥ माधवो राधया सार्धं विवेश रतिमंदिरम् ॥ ३४ ॥ नानाप्रकारहास्यं च परिहासं स्मरोचितम् ॥ द्वयोर्बभूव तल्पे च मदनातुरयोस्तथा ॥ ३५ ॥ माल्यं ददौ च कृष्णाय तांबूलं च सुवासितम् ॥ कस्तूरीकुंकुमाक्तं च चंदनं श्यामवक्षसि ॥ ३६ ॥ चारुचंपकपुष्पं च चूडायां प्रददौ सती ॥ सहस्रदलसंसक्तक्रीडापद्मं करे ददौ ॥ ३७ ॥ प्रक्षिप्य मुरलीं हस्तात्प्रददौ रत्नदर्पणम् ॥ पारिजातस्य कुसुममम्लानं पुरतो ददौ ॥ ३८ ॥ उवाच मधुरं राधा रहस्यं मधुरं वचः ॥ सस्मिता सस्मितं शांतं कांतं कांतामनोहरम् ॥ ३९ ॥ ॥ श्रीराधिकोवाच ॥ ॥ निष्फलं मंगलप्रश्नं मंगलं मंगलालये ॥ सर्वमंगलबीजे च मांगल्ये मंगलप्रदे ॥ ४० ॥ तथापि कुशलप्रश्नं सांप्रतं समयोचितम् ॥ लौकिको व्यवहारोपि वेदेभ्यो बलवांस्तथा ॥ ४१ ॥ कुशलं रुक्मिणी

कांत सत्यभामेश सांप्रतम् ॥ महेंद्रेण समं युद्धं लीलया च यदाज्ञया ॥ ४२ ॥ पारिजाततरुं स्वर्गादुत्पाट्य चामरावतीम् ॥ गत्वा विजित्य देवांश्च तस्यै दत्तमिति श्रुतम् ॥ ४३ ॥ पुण्यकं च कृतं तेन पारिजातेन सुव्रतम् ॥ त्वामेव साध्यं कांतं च संपूर्णे दक्षिणां ददौ ॥ ४४ ॥ ब्रह्मेशशेषासाध्यस्त्वं तया साध्यः कृतः कथम् ॥ सर्वाभ्यः कामिनीभ्यश्च सत्यभामां बिभर्षि च ॥ ४५ ॥ रुक्मिण्याः प्रेमसौभाग्यमतिरिक्तं च गौरवम् ॥ भयं मानं च धन्यायां सत्यायां सततं श्रुतम् ॥४६॥ सत्यं जांबवतीकांत वद मां च सुनिश्चितम् ॥ तासु सर्वासु कांतासु कस्यास्ते प्रेम चाधिकम् ॥ ४७ ॥ शृंगारे सर्वभावे वा तासु का रसिका परा ॥ त्वयि स्निग्धा विदग्धा का तासु धन्यातिसुव्रता ॥ ४८ ॥ सा स्त्री भावानुरक्ता या भार्या पाति पतिश्च सः ॥ प्रेमातिरिक्तं स्त्रीपुंसोस्त्रैलोक्येषु सुदुर्लभम् ॥ ४९ ॥ रसिका स्त्री विजानाति सती गुणवती पतिम् ॥ गुणज्ञं रसिकं शूरं सुशीलं सुरतौ सदा ॥ ५० ॥ दूराद्धावंति पद्मार्थं मधुलोभान्मधुव्रतः ॥ भेकस्तत्र हि जानाति तन्मूर्ध्नि पादमुत्सृजेत् ॥ ५१ ॥ यंत्री जानाति संगीतरसं यंत्रं च नैव च ॥ दुग्धस्वादं विदग्धश्च न दर्वी नैव भाजनम् ॥५२॥ परिपक्वफलास्वादं जानंति भोगिनः सुखम् ॥ एकत्रावस्थिताः शश्वन्न किंचित्फलिनो यथा ॥ ५३ ॥ सुशीतलजलास्वादं विजानंति कृषीवलाः ॥ न च वापी न च घटश्चैकत्रावस्थितो यथा ॥ ५४ ॥ भोगिनो हि विजानंति शालिस्वादुरसं परम् ॥ एकत्रावस्थितं चेत्तु न क्षेत्रं भाजनं यथा ॥ ५५ ॥ बुबुधे चंदनाघ्राणं चंदनार्थी च भोगवित् ॥ न गर्दभो भारवाही न तस्य पात्रिका यथा ॥ ५६ ॥ यं न जानंति वेदाश्च ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ योगिनो मुनयः सिद्धास्तं किं जानंति योषितः ॥ ५७ ॥ सौभाग्यं गौरवं प्रेम दुर्लभं नित्यनूतनम् ॥ योषितां च परं नैव चूर्णीभूतं क्षणेन च ॥ ५८ ॥ अत्युच्छ्रितो निपतनं प्राप्नोत्येव ध्रुवं प्रभो ॥ अप्राद्रिपत्तिबीजं च वैष्णवानां विहिंसनम् ॥ ५९ ॥ श्रीदामा च मया शप्तस्त्वद्भक्तो भक्तवत्सलः ॥ एतादृशी विपत्तिर्मे पुत्र श्रीदामशापतः ॥६०॥ ईश्वरः कस्य वा बंधुः प्रियो वा विप्रियस्तथा ॥ सततं भक्तिसाध्यश्च यो भक्तश्च तदीश्वरः ॥ ६१ ॥ वेदाश्च वैदिकाः संतः पुराणानि वदंति च ॥ राधाया माधवः साध्यो भगवानिति निष्फलम् ॥ ६२ ॥ जित्वा च सगणं शंभुं

बाणस्य भुजकृंतनम् ॥ कृत्वा च रुक्मिणीपौत्रः समानीतः सभार्यकः ॥ ६३ ॥ अहो त्वयि समायाते रुक्मिणी किमुवाच ह ॥ प्रेम स्थितं समानं ते किं विवृद्धं च गौरवम् ॥ ६४ ॥ कुरुपांडवयुद्धेन कुरवो निहतास्त्वया ॥ पांडवार्थे तथा भूपाः क साम्यं परमात्मनः ॥ ६५ ॥ साक्षान्महेंद्रजातस्य कौंतेयस्यार्जुनस्य च ॥ राजमंडलमध्यस्थो भवानेव हि सारथिः ॥ ६६ ॥ तेन भक्तेन शुद्धेन भीष्मेण च महात्मना ॥ पूजितेन किमुक्तं ते महतीषु सभासु च ॥६७॥ देवैरपि कथं दृष्टो ब्रह्मेशशेषसंज्ञकैः ॥ भक्तासिद्धैर्मृतैः सर्वैर्न चोक्तं किंचिदेव सः ॥ ६८ ॥ यश्चानिर्वचनीयश्च वेदेषु च चतुर्षु च ॥ पुराणेष्वितिहासेषु प्रकृतेः पर ईश्वरः ॥ ६९ ॥ निर्गुणश्च निरीहश्च निर्लिप्तः सर्वकर्मणाम् ॥ कर्मणां साक्षिरूपश्च भक्तानुग्रहविग्रहः ॥७०॥ परं ब्रह्म परं ज्योतिः परमेशः परात्परः ॥ परमात्मा च सर्वेषां सूतो नररथस्थितः ॥ ७१ ॥ त्वया कुब्जा च संभुक्ता वृद्धा क्षत्रियकामिनी ॥ अपुत्रिणी चाधिकांगी यूना स्पृश्या च प्राक्तनात् ॥ ७२ ॥ त्वया च निहतः कंसो मातुलः केन हेतुना ॥ आयास्यतीति कृत्वा च गतं न पुनरागतम् ॥ ७३ ॥ निहत्य यादवान्सर्वान्विभज्य द्वारकां पुरीम् ॥ त्वां निबध्य समानेतुमीश्वरी वारिता जनैः ॥ ७४ ॥ इत्युक्त्वा राधिका देवी भृशमुच्चै रुरोद सा ॥ मूर्छां संप्राप सहसा निर्निश्वासा बभूव ह ॥ ७५ ॥ गोप्यो गवाक्षजालस्थाः शुश्रुवुर्ददृशुस्तथा ॥ दृष्ट्वा तामाययुः सर्वा ऊचू राधा मृतेति च ॥७६॥ उच्चैस्ता रुरुदुः सर्वाः क्रोडे कृत्वा च राधिकाम् ॥ ऊचुस्ता रक्षरक्षेति हरे नरहरे प्रभो ॥ ७७ ॥ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ ॥ किं कृतं किं कृतं कृष्ण त्वया राधा मृता च नः ॥ राधां जीवय भद्रं ते यास्यामः काननं वयम् ॥ ७८ ॥ अन्यथा स्त्रीवधं तुभ्यं दास्यामः सर्वयोषितः ॥ ७९ ॥ गोपीनां वचनं श्रुत्वा राधिकायाश्च माधवः ॥ उवाच जीवयामास सुधादृष्ट्या च नारद ॥ ८० ॥ उत्तस्थौ राधिका देवी रुदन्ती मानिनी सती ॥ गोप्यस्तां बोधयामासुः क्रोडे कृत्वा पुनःपुनः ॥ ८१ ॥ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ शृणु राधे प्रवक्ष्यामि ज्ञानमाध्यात्मिकं परम् ॥ यच्छ्रुत्वा हलिको मूर्खः सद्यो भवति पंडितः ॥८२॥ जात्याहं जगतां स्वामी किं रुक्मिण्यादियोषिताम् ॥ कार्यकारणरूपोहं व्यक्तो राधे पृथक्पृथक् ॥ ८३ ॥ एकात्माहं च विश्वेषां

जात्या ज्योतिर्मयः स्वयम् ॥ सर्वप्राणिषु व्यक्त्या चाप्याब्रह्मादितृणादिषु ॥ ८४ ॥ एकस्मिंश्च भुक्तवति न तुष्टोन्यो जनस्तथा ॥ मय्यात्मनि गतेप्येको मृतोप्यन्यः सुजीवति ॥ ८५ ॥ जात्याहं कृष्णरूपश्च परिपूर्णतमः स्वयम् ॥ गोलोके गोकुले रम्ये क्षेत्रे वृंदावने वने ॥ ८६ ॥ द्विभुजो गोपवेषश्च स्वयं राधापतिः शिशुः ॥ गोपालैर्गोपिकाभिश्च सहितः कामधेनुभिः ॥ ८७ ॥ चतुर्भुजोहं वैकुण्ठे द्विधारूपः सनातनः ॥ लक्ष्मीसरस्वतीकांतः सततं शांतविग्रहः ॥ ८८ ॥ यन्मानसी सिंधुकन्या मर्त्यलक्ष्मीपतिर्भुवि ॥ श्वेतद्वीपे च क्षीरोदे तत्रापि च चतुर्भुजः ॥ ८९ ॥ अहं नारायणर्षिश्च नरो धर्मः सनातनः ॥ धर्मवक्ता च धर्मिष्ठो धर्मवर्त्मप्रवर्तकः ॥ ९० ॥ शांतिर्लक्ष्मीस्वरूपा च धर्मिष्ठा च पतिव्रता ॥ अत्र तस्याः पतिरहं पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ ९१ ॥ सिद्धेशः सिद्धिदः साक्षात्कपिलोहं सतीपतिः ॥ नानारूपधरोहं च व्यक्तिभेदेन सुंदरि ॥ ९२ ॥ अहं चतुर्भुजः शश्वद्द्वार्वत्यां रुक्मिणीपतिः ॥ अहं क्षीरोदशायी च सत्यभामागृहे शुभे ॥ ९३ ॥ अन्यासां मंदिरेऽहं च कायव्यूहात्पृथक्पृथक् ॥ अहं नारायणर्षिश्च फाल्गुनस्यास्य सारथिः ॥ ९४ ॥ स नरर्षिर्धर्मपुत्रो मदंशो बलवान्भुवि ॥ तपसाराधितस्तेन सारथ्येऽहं च पुष्करे ॥ ९५ ॥ यथा त्वं राधिका देवी गोलोके गोकुले तथा ॥ वैकुण्ठे च महालक्ष्मीर्भवती च सरस्वती ॥ ९६ ॥ भवती मर्त्यलक्ष्मीश्च क्षीरोदशायिनः प्रिया ॥ धर्मपुत्रवधूस्त्वं च शांतिलक्ष्मीः स्वरूपिणी ॥ ९७ ॥ कपिलस्य प्रिया कांता भारते भारती सती ॥ त्वं सीता मिथिलायां च त्वच्छाया द्रौपदी सती ॥ ॥ ९८ ॥ द्वारवत्यां महालक्ष्मीर्भवती रुक्मिणी सती ॥ पंचानां पांडवानां च भवती कलया प्रिया ॥ ९९ ॥ रावणेन हृता त्वं च त्वं च रामस्य कामिनी ॥ नानारूपा यथा त्वं च छायया कलया सति ॥ १०० ॥ नानारूपस्तथाहं च स्वांशेन कलया तथा ॥ परिपूर्णतमोहं च परमात्मा परात्परः ॥ १ ॥ इति ते कथितं सर्वमाध्यात्मिकमिदं सति ॥ राधे सर्वापराधं मे क्षमस्व परमेश्वरि ॥ २ ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा परितुष्टा च राधिका ॥ परितुष्टाश्च गोप्यश्च प्रणेमुः परमेश्वरम् ॥ १०२ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ श्रीनारायण

उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णवचनं श्रुत्वा प्रहृष्टा गोपिका मुदा ॥ मंदिरं प्रययुः सर्वाः प्रणम्य राधिकां प्रभुम् ॥१॥ राधा शृंगारभावं च कला षोडशपूर्वकम् ॥ चकार सस्मिता साध्वी वक्रचंचललोचना ॥२॥ दत्त्वा च चन्दनं माल्यं स्वामिने पुनरेव च ॥ रहस्यं च परीहास्यं पुनरेव चकार सः ॥३॥ आकृष्य राधिकां कृष्णः समानीय स्ववक्षसि ॥ ओष्ठाधरं कपोलं च गंडयुग्मं चुचुंब च ॥ ४ ॥ राधा चुचुंब कृष्णस्यं मुखचंद्रं मनोहरम्॥ चकार कृष्णं प्राणेशं बाहुभ्यां च स्ववक्षसि ॥ ५ ॥ शृंगारं षोडशविधं कामशास्त्रोक्तमीप्सितम् ॥ स्त्रीपुंसोस्तोषजनकं चकार भगवान्प्रभुः ॥६॥ नखविक्षतसर्वांगा दशनेनाधरक्षता ॥ पुलकांचितदेहा सा तंद्रिता वामनस्तनी ॥७॥ मूर्च्छिता सुखसंभोगाद्विलग्ना हतचेतना ॥ श्वासमात्रावशेषा च निद्रामुद्रितलोचना ॥ ८ ॥ रतिशूरा कोमलांगी कांतवक्षस्थलस्थिता ॥ शीते सुखोष्णसर्वांगी ग्रीष्मे सा सुखशीतला ॥९॥ शृंगारकाले सुखदा सांद्रश्रोणिपयोधरा ॥ नितंबभारा नम्रा च प्रसंगे सुखदायिका ॥१०॥ विदग्धा रसिका श्रेष्ठा कामुकी च वरांगना ॥ सहसा चेतनं प्राप्य शुश्राव कोकिलध्वनिम् ॥११॥ श्रुत्वा परमभीता सा दीना दीनविशंकया ॥ उवाच परमा सा च परमेशं परात्परम् ॥ बाहुश्रोणियुगाभ्यां च निबध्य च पुनःपुनः ॥१२॥ ॥ राधिकोवाच ॥ ॥ रासं गच्छ महाभाग पुण्यं वृन्दावनं वनम् ॥ तत्र क्रीडां करिष्यामि जलेन च स्थलेन च ॥१३॥ पुनर्यास्यामि मलयं सुन्दरं मणिमंदिरम् ॥ अपरं यद्रहस्यं वा जन्मना न श्रुतं मया ॥१४॥ तत्र यामि त्वया सार्द्धमिति मे लालसा परा ॥ परस्परैकालापेन प्रययौ रजनी शुभा ॥१५॥ अरुणोदयकालेपि न त्यजेन्माधवं सती ॥ माधवः प्रीतिवशगा बोधयामास साधनात् ॥१६॥ प्रातःकृत्यं ततः कृत्वा रुरोह रथं हरिः ॥ गोपीभी राधया सार्धं शरत्कमललोचनः ॥ १७ ॥ योजनायतविस्तीर्णं गृहैस्त्रिशतकोटिभिः ॥ मणींद्रसारनिर्माणैर्ज्वलद्भिरुपशोभितम् ॥ १८ ॥ गोलोकादागतं तत्र मनोयायि मनोहरम् ॥ सहस्रचक्रसंयुक्तं सहस्राश्वैः प्रचालितम् ॥ १९ ॥ मणिस्तंभैस्त्रिकोटीभी रत्नराजिविराजितम् ॥ मुक्तामाणिक्यपरमैर्हीरहारैः सुशोभितम् ॥ २० ॥ नानाचित्रैर्विचित्रैश्च श्वेतचामरदर्पणैः ॥ वह्निशुद्धांशुकैर्दीप्तैर्मालाजालैर्विभूषितम् ॥ २१ ॥ रत्ननिर्माणतल्पैश्च पुष्पचंदनचर्चितम् ॥ समानरूपवेषैश्च गोपीलक्षैः समावृतम् ॥२२॥

रथेन तेन भगवान्पुनर्वृंदावनं ययौ ॥ तत्र गत्वा निशाकाले विजहार जले स्थले ॥ २३ ॥ शृंगारं सुचिरं कृत्वा वनेषूपवनेषु च ॥ राधिकां दर्शयामास यथा सर्वं च नूतनम् ॥ २४ ॥ विस्पंदके सुरसने माहेंद्रे नंदने वने ॥ सुमेरुशिखरे रम्ये पर्वते गंधमादने ॥ २५॥ शैलेशैले सुंदरे च कंदरेकंदरे वने ॥ पुष्पोद्याने सुरहसि नद्यांनद्यां नदेनदे ॥ २६ ॥ समुद्रपुलिने रम्ये पारिजातवनेवने ॥ सुभद्रे पुष्पभद्रे च नारायणसरोवरे ॥ २७ ॥ पवनस्यैव निलये मलये च सुरालये ॥ त्रिकूटे भद्रकूटे च पंचकूटे सुकूटके ॥ २८ ॥ देवानां कमनीयायां कांचन्यां च तथैव च ॥ समुद्रे च समुद्रे च द्वीपेद्वीपे मनोहरे ॥ २९ ॥ स्वर्नदे प्रवरे रम्ये पुण्यचंद्रसरोवरे ॥ सुपार्श्वे मुनिपार्श्वे च स रेमे रामया सह ॥ ३० ॥ शीघ्रं च पुनरागत्य जंबूद्वीपं च पुण्यदम् ॥ द्वारकां दर्शयामास पर्वतं रैवतं तथा ॥ ३१ ॥ गोकुलं पुनरागत्य गोपगोकुलसंकुलम् ॥ तत्र दृष्ट्वा च भांडीरं पुण्यं वृन्दावनं ययौ ॥ ३२ ॥ श्रीकृष्णागमनं श्रुत्वा यशोदा नंद एव च ॥ गोपीगोप्यश्च वृद्धाश्चाप्यश्रुनेत्रा निराकुलाः ॥ ३३ ॥ वारणेंद्रं पुरस्कृत्य वेश्यां च नटनर्तकाः ॥ पतिपुत्रवतीं साध्वीं ब्राह्मणीं ब्राह्मणं तथा ॥ ३४ ॥ यथा देवाश्च वह्निं च दृष्ट्वा नंदं च मातरम् ॥ आययुर्बालकृष्णश्च राधया सह माधवः ॥ ३५ ॥ मातुः क्रोडमारुरोह प्रहस्य मधुसूदनः ॥ ॥ नंदं यशोदया सार्द्धं चुचुंब मुखपंकजम् ॥ ३६ ॥ आश्लिष्य भृशमुच्चैश्च सिषेच नेत्रजैर्जलैः ॥ स्वयं च भगवान्कृष्णो यशोदायास्तनं पपौ ॥ ३७ ॥ तादृशं ददृशुः सर्वे यादृशो मथुरां ययौ ॥ मुरलीहस्तविन्यस्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥ ३८ ॥ यथैकादशवर्षीयं शोभितं पीतवाससा ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यमंडितम् ॥ ३९ ॥ मंदिरं वेशयामास राधया सह माधवम् ॥ यशोदा मंगलं कृत्वा भोजयामास ब्राह्मणान् ॥ ४० ॥ पूजां चकार गोपीनां मुनीनां च यथा जनः ॥ मणिरत्नं प्रवालं च सुवर्णं परमं तथा ॥ ४१ ॥ मुक्तामाणिक्यहीरं च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा ॥ गजरत्नं गवां रत्नमश्वरत्नं मनोहरम् ॥ ४२ ॥ आसनानि च पात्राणि भूषणानि तथैव च ॥ धान्यान्यपि च सस्यानि वस्त्राणि च तथा ददौ ॥ ४३ ॥ अपूर्वं दर्शयामास राधया सह माधवम् ॥ गोपीगणं च मिष्टान्नं सादरेणापि नारद ॥ ४४ ॥ दुन्दुभीन्वादयामास कारयामास मंगलम् ॥ देवांश्च भोजयामास सानंदं च मनो

हरम्॥४९॥इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१२७॥ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच॥ ॥ श्रीकृष्णश्च समाह्वानं गोपांश्चापि चकार सः ॥ भांडीरे वटमूले च तत्र स्वयमुवास ह ॥ १ ॥ पुरान्नं च ददौ तस्मै यत्रैव ब्राह्मणीगणः ॥ उवास राधिका देवी वामपार्श्वे हरेरपि ॥ २ ॥ दक्षिणे नंदगोपश्च यशोदासहितस्तथा ॥ तद्दक्षिणे वृषभानुस्तद्वामे सा कलावती ॥३॥ अन्ये गोपाश्च गोप्यश्च बांधवाः सुहृदस्तथा ॥ तानुवाच स गोविंदो याथार्थ्यं समयोचितम् ॥४॥ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ शृणु नंद प्रवक्ष्यामि सांप्रतं समयोचितम् ॥ सत्यं च परमार्थं च परलोकसुखावहम् ॥ ५ ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं भ्रमं सर्वं निशामय ॥ विद्युद्दीप्तिर्जलेरेषा यथा तोयस्य बुद्बुदम् ॥ ६ ॥ मथुरायां सर्वमुक्तं नावशेषं च किंचन ॥ यशोदा बोधयामास राधिका कदलीवने ॥ ७ ॥ तदेव सत्यं परमं भ्रमध्वांतप्रदीपकम् ॥ विहाय मिथ्यामायां च स्मर तत्परमं पदम् ॥ ८ ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिहरं हर्षकरं परम् ॥ शोकसंतापहरणं कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ ९ ॥ मामेव परमं ब्रह्म भगवंतं सनातनम् ॥ ध्यायं ध्यायं पुत्रबुद्धिं त्यक्त्वा लभ परं पदम् ॥ १० ॥ गोलोकं गच्छ शीघ्रं त्वं सार्द्धं गोकुलवासिभिः ॥ आरात्कलेरागमनं कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ ११ ॥ स्त्रीपुंसोर्नियमो नास्ति जातीनां च तथैव च ॥ विप्रे संध्याधिकं नास्ति चिह्नं यज्ञोपवीतकम् ॥ १२ ॥ यज्ञसूत्रं च तिलकं शेषं लुप्तं सुनिश्चितम् ॥ दिवाव्यवायनिरतं विरतं धर्मकर्मणि ॥ १३ ॥ यज्ञानां च व्रतानां च तपसां लुप्तमेव च ॥ केदारकन्याशापेन धर्मो नास्त्येव केवलम् ॥ १४ ॥ स्वच्छंदगामिनीस्त्रीणां पतिश्च सततं वशे ॥ ताडयेत्सततं तं च भर्त्सयेच्च दिवानिशम् ॥ १५ ॥ प्राधान्यं स्त्रीकुटुंबानां स्त्रीणां च सततं व्रज ॥ स्वामी च भक्तस्तासां च पराभूतो निरंतरम् ॥ १६ ॥ कलौ च योषितः सर्वा जारसेवासु तत्पराः ॥ शतपुत्रसमस्नेहस्तासां जारे भविष्यति ॥ १७ ॥ ददाति तस्मै भक्ष्यं च यथा भृत्याय कोपतः ॥ सस्मिता सकटाक्षा सामृतदृष्ट्या निरंतरम् ॥ १८ ॥ जारं पश्यति कामेन विषदृष्ट्या पतिं सदा ॥ सततं गौरवं तासां स्नेहं च जारबांधवे ॥ १९ ॥ पत्यौ करप्रहारं च नित्यं नित्यं करोति च ॥ मिष्टान्नं श्रद्धया भक्त्या जाराय प्रददाति च ॥ २० ॥ वेषयुक्ता च

सततं जारसेवनतत्परा ॥ प्राणा बंधुर्गतिश्चात्मा कलौ जारश्च योषिताम् ॥ २१ ॥ लुप्ता चातिथिसेवा च प्रलुप्तं विष्णुसेवनम् ॥ पितॄणामर्चनं चैव देवानां च तथैव च ॥ २२ ॥ विष्णुवैष्णवयोर्द्वेषी सततं च नरो भवेत् ॥ वाममंत्रोपासकाश्च चतुर्वर्णाश्च तत्पराः ॥ २३ ॥ शालग्रामं च तुलसीं कुशं गंगोदकं तथा ॥ न स्पृशेन्मानवो धूर्तो म्लेच्छाचाररतः सदा ॥ २४ ॥ कारणं कारणानां च सर्वेषां सर्वबीजकम् ॥ सुखदं मोक्षदं शश्वद्दातारं सर्वसंपदाम् ॥ २५ ॥ त्यक्त्वा मां परया भक्त्या क्षुद्रसंपत्प्रदायिनम् ॥ वेदनिघ्नं वाममंत्रं जपेद्द्विजश्च मायया ॥ २६ ॥ सनातनी विष्णुमाया वंचितं तं करिष्यति ॥ ममाज्ञया भगवती जगतां च दुरत्यया ॥ २७ ॥ कलेर्दशसहस्राणि मदर्चा भुवि तिष्ठति ॥ तदर्धानि च वर्षाणां गंगा भुवनपावनी ॥ २८ ॥ तुलसी विष्णुभक्ताश्च यावद्गंगा च कीर्तनम् ॥ पुराणानि च स्वल्पानि तावदेव महीतले ॥ २९ ॥ मम चोत्कीर्तनं नास्ति एतदंते कलौ व्रज ॥ एकवर्णा भविष्यंति किराता बलिनः शठाः ॥ ३० ॥ पित्रोः सेवा गुरोः सेवा सेवा च देवविप्रयोः ॥ विवर्जिता नराः सर्वे चातिथीनां तथैव च ॥ ३१ ॥ सस्यहीना भवेत्पृथ्वी सा चावृष्ट्या निरंतरम् ॥ फलहीनोपि वृक्षश्च जलहीना सरित्तथा ॥ ३२ ॥ वेदहीनो ब्राह्मणश्च बलहीनश्च भूपतिः ॥ जातिहीना जनाः सर्वे म्लेच्छो भूपो भविष्यति ॥ ३३ ॥ भृत्यवत्ताडयेत्तातं पुत्रः शिष्यस्तथा गुरुम् ॥ कांतं च ताडयेत्कांता लुब्धकुक्कुटवद्गृही ॥ ३४ ॥ नश्यंति सकला लोकाः कलौ शेषे च पापिनः ॥ सूर्याणामातपात्केचिज्जलौघेनापि केचन ॥ ३५ ॥ हे वैश्येंद्र सति कलौ न नश्यति वसुन्धरा ॥ पुनः सृष्टिर्भवेत्सत्यं सत्यबीजं निरंतरम् ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्र रथमेव मनोहरम् ॥ चतुर्योजनविस्तीर्णमूर्ध्वे च पंचयोजनम् ॥ ३७ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं रत्नेंद्रसारनिर्मितम् ॥ अम्लानपारिजातानां मालाजालविराजितम् ॥ ३८ ॥ मणीनां कौस्तुभानां च भूषणेन विभूषितम् ॥ अमूल्यरत्नकलशं हीरहारविलंबितम् ॥ ३९ ॥ मनोहरैः परिष्वक्तं सहस्रकोटिमंदिरैः ॥ सहस्रद्वयचक्रं च सहस्रद्वयघोटकम् ॥ ४० ॥ सूक्ष्मवस्त्राच्छादितं च गोपीकोटीभिरावृतम् ॥ गोलोकादागतं तूर्णं ददृशुः सहसा व्रजे ॥ ४१ ॥ कृष्णाज्ञया तमारुह्य ययुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ राधा कलावती देवी धन्या चायोनिसंभवा ॥ ४२ ॥ गोलोकादागता गोप्यश्चायोनिसंभवाश्च ताः ॥ श्रुतिपत्न्यश्च ताः सर्वाः स्वशरीरेण नारद ॥ ४३ ॥ सर्वे त्यक्त्वा शरीराणि नश्व

राणि सुनिश्चितम् ॥ गोलोकं च ययौ राधा सार्धं गोकुलवासिभिः ॥ ४४ ॥ ददर्श विरजातीरं नानारत्नविभूषितम् ॥ तदुत्तीर्य ययौ विप्र शतशृंगं च पर्वतम् ॥ ४५ ॥ नानामणिगणाकीर्णं रासमंडलमंडितम् ॥ ततो ययौ कियद्दूरं पुण्यं वृन्दावनं वनम् ॥ ॥ ४६ ॥ सा ददर्शाक्षयवटमूर्ध्वे त्रिशतयोजनम् ॥ शतयोजनविस्तीर्णं शाखाकोटिसमावृतम् ॥ ४७ ॥ रक्तवर्णैः फलौघैश्च स्थूलै रपि विभूषितम् ॥ गोपीकोटिसहस्रैश्च सार्द्धं वृंदा मनोहरा ॥ ४८ ॥ अनुव्रजं सादरं च सस्मिता सा समाययौ ॥ अवरुह्य रथात्तूर्णं राधां सा प्रणनाम च ॥ ४९ ॥ रासेश्वरीं तां संभाष्य प्रविवेश स्वमालयम् ॥ रत्नसिंहासने रम्ये हीरहारसमन्वितम् ॥ ५० ॥ वृन्दा तां वासयामास पादसेवनतत्परा ॥ सप्तभिश्च सखीभिश्च सेवितां श्वेतचामरैः ॥ ५१ ॥ आययुर्गोपिकाः सर्वा द्रष्टुं तां परमेश्वरीम् ॥ नंदादिकं प्रकल्प्यैतद्राधा वासं पृथक्पृथक् ॥ ५२ ॥ परमानंदरूपा सा परमानंदपूर्वकम् ॥ स्ववेश्मनि महारम्ये प्रतस्थे गोपिका सह ॥ ५३ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ श्रीकृष्णो भगवांस्तत्र परिपूर्णतमः प्रभुः ॥ दृष्ट्वा सालोक्यमोक्षं च सद्यो गोकुलवासिनाम् ॥ १ ॥ उवास पंचभिर्गोपैर्भांडीरे वटमूलके ॥ ददर्श गोकुलं सर्वं गोकुलं व्याकुलं तथा ॥ २ ॥ अरक्षकं च व्यस्तं च शून्यं वृन्दावनं वनम् ॥ योगेनामृतवृष्ट्या च कृपया च कृपानिधिः ॥ ३ ॥ गोपीभिश्च तथा गोपैः परिपूर्णं चकार सः ॥ तथा वृन्दावनं चैव सुरम्यं च मनोहरम् ॥ ४ ॥ गोकुलस्थांश्च गोपांश्च समाश्वासं चकार सः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं हितं नीतं च दुर्लभम् ॥५॥ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ हे गोपगण हे बंधो सुखं तिष्ठन्स्थिरो भव ॥ रमणं प्रियया सार्धं सुरम्यं रासमंडलम् ॥ ६ ॥ तावत्प्रभृति कृष्णस्य पुण्ये वृंदावने वने ॥ अधिष्ठानं च सततं यावचंद्रदिवाकरौ ॥७॥ तथा जगाम भाण्डीरं विधाता जगतामपि ॥ स्वयं शेषश्च धर्मश्च भवान्या च भवः स्वयम् ॥ ८ ॥ सूर्यश्चापि महेंद्रश्च चंद्रश्चापि हुताशनः ॥ कुबेरो वरुणश्चैव पवनश्च यमस्तथा ॥ ९ ॥ ईशानश्चापि देवाश्च वसवोऽष्टौ तथैव च ॥ सर्वे ग्रहाश्च रुद्राश्च मुनयो मनवस्तथा ॥ १० ॥ त्वरिताश्चाययुः सर्वे यत्रास्ते भगवान्प्रभुः ॥ प्रणम्य दंडवद्भूमौ तमुवाच विधिः स्वयम् ॥ ११ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ परिपूर्णतम ब्रह्मस्वरूप नित्यविग्रह ॥ ज्योतिः

स्वरूप परम नमोस्तु प्रकृतेः पर ॥ १२ ॥ सुनिर्लिप्त निराकार साकार ध्यानहेतुना ॥ स्वेच्छामय परं धाम परमात्मन्नमोस्तु ते ॥
॥ १३ ॥ सर्वकार्यस्वरूपेश कारणानां च कारण ॥ ब्रह्मेश शेष देवेश सर्वेश ते नमोनमः ॥ १४ ॥ सरस्वतीश पद्मेश पार्वतीश
परात्पर ॥ हे सावित्रीश राधेश रासेश्वर नमोस्तु ते ॥ १५ ॥ सर्वेषामादिभूतस्त्वं सर्वः सर्वेश्वरस्तथा ॥ सर्वपाता च संहर्ता सृष्टिरूप
नमोस्तु ते ॥ १६ ॥ त्वत्पादपद्मरजसा धन्या पूता वसुंधरा ॥ शून्यरूपा त्वयि गते हे नाथ परमं पदम् ॥ १७ ॥ यत्पंचविंशत्य
धिकं वर्षाणां शतकं गतम् ॥ त्यक्त्वेमां स्वपदं यासि रुदंतीं विरहातुराम् ॥ १८ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थित
स्त्वं च समागत्य वसुंधराम् ॥ भूभारहरणं कृत्वा प्रयासि स्वपदं विभो ॥ १९ ॥ त्रैलोक्ये पृथिवी धन्या सद्यः पूता पदांकिता ॥
वयं च मुनयो धन्याः साक्षाद्दृष्ट्वा पदांबुजम् ॥ २० ॥ ध्यानासाध्यो दुराराध्यो मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ अस्माकमनघश्रेशः सोधुना
चाक्षुषो भुवि ॥ २१ ॥ वायुः सर्वनिवासश्च विश्वानि यस्य लोमसु ॥ देवस्तस्य महाविष्णुर्वासुदेवो महीतले ॥ २२ ॥ सुचिरं तपसा
लब्धं सिद्धेंद्राणां सुदुर्लभम् ॥ यत्पादपद्ममतुलं चाक्षुषं सर्वजीविनाम् ॥ २३ ॥ ॥ अनंत उवाच ॥ ॥ त्वमनंतो हि भगवन्नाह
मेव कलांशकः ॥ विश्वैकस्थे क्षुद्रकूर्मे मशकोहं गजे यथा ॥ २४ ॥ असंख्यशेषाः कूर्माश्च ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ॥ असंख्यानि च
विश्वानि तेषामीशः स्वयं भवान् ॥ २५ ॥ अस्माकमीदृशं नाथ सुदिनं क्व भविष्यति ॥ स्वप्नादृष्टश्च यश्चेशः स दृष्टः सर्वजीविनाम् ॥
॥ २६ ॥ नाथ प्रयासि गोलोकं पूतां कृत्वा वसुंधराम् ॥ तामनाथां रुदंतीं च निमग्नां शोकसागरे ॥ २७ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥
वेदास्तोतुं न शक्ता यं ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ तमेव स्तवनं किं वा वयं कुर्मो नमोस्तु ते ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वा देवास्ते प्रययुर्द्वारकां
पुरीम् ॥ तत्रस्थं भगवंतं च द्रष्टुं शीघ्रं मुदान्विताः ॥ २९ ॥ अथ तेषां च गोपाला ययुर्गोलोकमुत्तमम् ॥ पृथिवी कंपिता भीता
चलंतः सप्तसागराः ॥ ३० ॥ हतश्रियं द्वारकां च त्यक्त्वा च ब्रह्मशापतः ॥ मूर्तिं कदंबमूलस्थां विवेश राधिकेश्वरः ॥ ३१ ॥ ते
सर्वे चैरकायुद्धे निपेतुर्यादवास्तथा ॥ चितामारुह्य देव्यश्च प्रययौ स्वामिभिः सह ॥ ३२ ॥ अर्जुनः स्वपुरं गत्वा तमुवाच युधिष्ठि
रम् ॥ स राजा भ्रातृभिः सार्धं ययौ स्वर्गं च भार्यया ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वा कदंबमूलस्य तिष्ठंतं परमेश्वरम् ॥ देवा ब्रह्मादयस्ते च प्रणेमुर्भ

क्तिपूर्वकम् ॥ ३४ ॥ तुष्टुवुः परमात्मानं देवं नारायणं प्रभुम् ॥ श्यामं किशोरवयसं भूषितं रत्नभूषणैः ॥ ३५ ॥ वह्निशुद्धांशुकाधानं शोभितं वनमालया ॥ अतीव सुन्दरं शांतं लक्ष्मीकांतं मनोहरम् ॥ ३६ ॥ व्याधाम्रसंयुतं पादपद्मं पद्मादिवंदितम् ॥ दृष्ट्वा ब्रह्मादिदेवांस्तानभयं सस्मितं ददौ ॥ ३७ ॥ पृथिवीं तां समाश्वास्य रुदंतीं प्रेमविह्वलाम् ॥ व्याधं प्रस्थापयामास परं स्वपदमुत्तमम् ॥ ॥ ३८ ॥ बलस्य तेजः शेषे च विवेश परमाद्भुतम् ॥ प्रद्युम्नस्य च कामेके वानिरुद्धस्य ब्रह्मणि ॥ ३९ ॥ अयोनिसंभवा देवि महालक्ष्मीश्च रुक्मिणी ॥ वैकुण्ठं प्रययौ साक्षात्स्वशरीरेण नारद ॥ ४० ॥ सत्यभामा पृथिव्यां च विवेश कमलालया ॥ स्वयं जांबवती देवी पार्वत्यां विश्वमातरि ॥ ४१ ॥ या या देव्यश्च यासां चाप्यंशरूपाश्च भूतले ॥ तस्यां तस्यां प्रविविशुस्ता एव च पृथक्पृथक् ॥ ४२ ॥ सांबस्य तेजः स्कंदे च विवेश परमाद्भुतम् ॥ कश्यपेव सुदेवश्चाप्यदित्यां देवकी तथा ॥ ४३ ॥ रुक्मिणी मंदिरं त्यक्त्वा समस्तां द्वारकां पुरीम् ॥ स जग्राह समुद्रश्च प्रफुल्लवदनेक्षणः ॥ ४४ ॥ लवणोदः समागत्य तुष्टाव पुरुषोत्तमम् ॥ रुरोद तद्वियोगेन साश्रुनेत्रश्च विह्वलः ॥ ४५ ॥ गंगा सरस्वती पद्मावती च यमुना तथा ॥ गोदावरी स्वर्णरेखा कावेरी नर्मदा मुने ॥ ४६ ॥ शरावती बाहुदा च कृतमाला च पुण्यदा ॥ समाययुश्च ताः सर्वाः प्रणेमुः परमेश्वरम् ॥४७॥ उवाच जाह्नवी देवी रुदंती परमेश्वरम्॥ साश्रुनेत्रातिदीना सा विरहज्वरकातरा ॥ ४८ ॥ ॥ भागीरथ्युवाच ॥ ॥ हे नाथ रमणश्रेष्ठ यासि गोलोकमुत्तमम् ॥ अस्माकं का गतिश्चात्र भविष्यति कलौ युगे ॥ ४९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कलेः पंचसहस्राणि वर्षाणि तिष्ठ भूतले ॥ पापानि पापिनो यानि तुभ्यं दास्यंति स्नानतः ॥ ५० ॥ मन्मंत्रोपासकस्पर्शाद्भस्मीभूतानि तत्क्षणात् ॥ भविष्यंति दर्शनाच्च स्नानादेव हि जाह्नवि ॥ ५१ ॥ हरेर्नामानि यत्रैव पुराणानि भवंति हि ॥ तत्र गत्वा सावधानमाभिः सार्द्धं च श्रोष्यसि ॥ ५२ ॥ पुराणश्रवणाच्चैव हरेर्नामानुकीर्तनात् ॥ भस्मीभूतानि पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥५३॥ भस्मीभूतानि तान्येव वैष्णवालिंगनेन च ॥ तृणानि शुष्ककाष्ठानि दहंति पावको यथा ॥ ५४ ॥ तथापि वैष्णवा लोके पापानि पापिनामपि ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यपि च जाह्नवि ॥ ५५ ॥ मद्भक्तानां शरीरेषु सन्ति पूतेषु संततम् ॥ मद्भक्तपादरजसा सद्यः पूता वसुन्धरा ॥ ५६ ॥ सद्यः पूतानि तीर्थानि

सद्यः पूतं जगत्तथा ॥ मन्मंत्रोपासका विप्रा ये मदुच्छिष्टभोजिनः ॥ ५७ ॥ मामेव नित्यं ध्यायंते ते मत्प्राणाधिकाः प्रियाः ॥
तदुपस्पर्शमात्रेण पूतो वायुश्च पावकः ॥ ५८ ॥ कलेर्दशसहस्राणि मद्भक्ताः संति भूतले ॥ एकवर्णा भविष्यंति मद्भक्तेषु गतेषु च
॥ ५९ ॥ मद्भक्तशून्या पृथिवी कलिग्रस्ता भविष्यति ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र कृष्णदेहाद्विनिर्गतः ॥ ६० ॥ चतुर्भुजश्च पुरुषः शतचं
द्रसमप्रभः ॥ शंखचक्रगदापद्मधरः श्रीवत्सलाञ्छनः ॥ ६१ ॥ सुन्दरं रथमारुह्य क्षीरोदं स जगाम ह ॥ सिंधुकन्या च प्रययौ स्व
यं मूर्तिमती सती ॥ ६२ ॥ श्रीकृष्णमनसा जाता मर्त्यलक्ष्मीर्मनोहरा ॥ श्वेतद्वीपं गते विष्णौ जगत्पालनकर्तरि ॥ ६३ ॥ शुद्ध
सत्त्वस्वरूपे च द्विधा रूपो बभूव ह ॥ दक्षिणांशश्च द्विभुजो गोपबालकरूपकः ॥ ६४ ॥ नवीनजलदश्यामः शोभितः पीतवाससा ॥
श्रीवंशवदनः श्रीमान्सस्मितः पद्मलोचनः ॥ ६५ ॥ शतकोटींदुसौंदर्यं शतकोटिस्मरप्रभम् ॥ दधानः परमानंदः परिपूर्णतमः प्रभुः
॥ ६६ ॥ परं धाम परब्रह्म स्वरूपो निर्गुणः स्वयम् ॥ परमात्मा च सर्वेषां भक्तानुग्रहविग्रहः ॥ ६७ ॥ नित्यदेहश्च भगवानीश्वरः
प्रकृतेः परः ॥ योगिनो यं वदंत्येवं ज्योतीरूपं सनातनम् ॥६८॥ ज्योतिरभ्यंतरे नित्यरूपं भक्ता विदंति यम् ॥ वेदा वदंति सत्यं यं
नित्यमाद्यं विचक्षणाः ॥६९॥ यं वदंति सुराः सर्वे परं स्वेच्छामयं प्रभुम् ॥ सिद्धेंद्रा मुनयः सर्वे सर्वरूपं वदंति यम् ॥ ७० ॥ यमनि
र्वचनीयं च योगींद्रः शंकरो वदेत् ॥ स्वयं विधाता प्रवदेत्कारणानां च कारणम् ॥ ७१ ॥ शेषो वदेदनंतं यं नवधा रूपमीश्वरम् ॥
तर्काणामेव षण्णां च षड्विधं रूपमीप्सितम् ॥ ७२ ॥ वैष्णवानामेकरूपं वेदानामेकमेव च ॥ पुराणानामेकरूपं तस्मात्त्रिविधं स्मृतम्
॥ ७३ ॥ न्यायो निर्वचनीयं च यं मतं शंकरो वदेत् ॥ नित्यं वैशेषिकाश्च यं तं वदंति विचक्षणाः ॥ ७४ ॥ सांख्यो वदति तं देवं
ज्योतीरूपं सनातनम् ॥ मीमांसा सर्वरूपं च वेदांतः सर्वकारणम् ॥ ७५ ॥ पातंजलोऽप्यनंतं च वेदाः सत्यस्वरूपकम् ॥ स्वेच्छा
मयं पुराणं च भक्ताश्च नित्यविग्रहम् ॥ ७६ ॥ सोयं गोलोकनाथश्च राधेशो नंदनंदनः ॥ गोकुले गोपवेषश्च पुण्ये वृंदावने वने
॥ ७७ ॥ चतुर्भुजश्च वैकुंठे महालक्ष्मीपतिः स्वयम् ॥ नारायणश्च भगवान्यन्नाम मुक्तिकारणम् ॥ ७८ ॥ सकृन्नारायणेत्युक्त्वा पुमा
न्कल्पशतत्रयम् ॥ गंगादिसर्वतीर्थेषु स्नातो भवति नारद ॥ ७९ ॥ सुनंदनंदकुमुदैः पार्षदैः परिवारितः ॥ शंखचक्रगदापद्मधरः श्री

वत्सलाञ्छनः ॥ ८० ॥ कौस्तुभेन मणीन्द्रेण भूषितो वनमालया ॥ वेदैः स्तुतश्च यानेन वैकुंठं स्वपदं ययौ ॥ ८१ ॥ गते वैकुंठनाथे च राधेशश्च स्वयं प्रभुः ॥ चकार वंशीशब्दं च त्रैलोक्यमोहनं परम् ॥ ८२ ॥ मूर्च्छां प्रापुर्देवगणा मुनयश्चापि नारद ॥ अचेतना बभूवुश्च मायया पार्वतीं विना ॥ ८३ ॥ उवाच पार्वती देवी भगवंतं सनातनम् ॥ विष्णुमाया भगवती सर्वरूपा सनातनी ॥ ८४ ॥ परब्रह्मस्वरूपा या परमात्मस्वरूपिणी ॥ सगुणा निर्गुणा सा च पुरा स्वेच्छामयी सती ॥ ८५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ एकाहं राधिकारूपा गोलोके रासमंडले ॥ रासशून्यं च गोलोकं परिपूर्णं कुरु प्रभो ॥ ८६ ॥ गच्छ त्वं रथमारुह्य मुक्तामाणिक्यभूषितम् ॥ परिपूर्णतमाहं च तव वक्षःस्थलस्थिता ॥८७॥ तवाज्ञया महालक्ष्मीरहं वैकुंठगामिनी ॥ सरस्वती च तत्रैव वामे पार्श्वे हरेरपि ॥८८॥ तवाहं मानसा जाता सिंधुकन्या तवाज्ञया ॥ सावित्री वेदमाताहं कलया विधिसन्निधौ ॥ ८९ ॥ तेजःसु सर्वदेवानां पुरा सत्ये तवाज्ञया ॥ अधिष्ठानं कृतं तत्र धृतं देव्या शरीरकम् ॥ ९० ॥ शुंभादयश्च दैत्याश्च निहताश्चावलीलया ॥ दुर्गं निहत्य दुर्गाहं त्रिपुरा त्रिपुरे वधे ॥ ९१ ॥ निहत्य रक्तबीजं च रक्तबीजविनाशिनी ॥ त्वदाज्ञया दक्षकन्या सती सत्यस्वरूपिणी ॥ ९२ ॥ योगेन त्यक्त्वा देहं च शैलजाहं तवाज्ञया ॥ त्वया दत्त्वा शंकराय गोलोके रासमंडले ॥ ९३ ॥ विष्णुभक्तिरहं तेन विष्णुमाया च वैष्णवी ॥ नारायणस्य मायाहं तेन नारायणी स्मृता ॥९४॥ कृष्णप्राणाधिकाहं च प्राणाधिष्ठातृदेवता ॥ महाविष्णोश्च वासोश्च जननी राधिका स्वयम् ॥९५॥ तवाज्ञया पंचधाहं पंचप्रकृतिरूपिणी ॥ कलाकलांशयाहं च देवपत्न्यो गृहेगृहे ॥ ९६ ॥ शीघ्रं गच्छ महाभाग तत्राहं विरहातुरा ॥ गोपीभिः सहिता रासं भ्रमंती परितः सदा ॥ ९७ ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य रसिकेश्वरः ॥ रत्नयानं समारुह्य ययौ गोलोकमुत्तमम् ॥ ९८ ॥ पार्वती बोधयामास स्वयं देवगणं तथा ॥ मायावंशीरवाच्छिन्नं विष्णुमाया सनातनी ॥ ९९ ॥ कृत्वा ते हरिशब्दं च स्वगृहं विस्मयं ययुः ॥ शिवेन सार्द्धं दुर्गा सा प्रहृष्टा स्वपुरं ययौ ॥१००॥ अथ कृष्णं समायांतं राधा गोपीगणैः सह ॥ अनुव्रजं ययौ हृष्टा सर्वज्ञा प्राणवल्लभम् ॥१॥ दृष्ट्वा समीपमायांतमवरुह्य रथात्सती ॥ प्रणनाम जगन्नाथं शिरसा सखिभिः सह ॥२॥ गोपा गोप्यश्च मुदिताः प्रफुल्लवदनेक्षणाः ॥ दुंदुभिं वादयामासुरीश्वरागमनोत्सुकाः ॥ ३ ॥ विरजां च समुत्तीर्य दृष्ट्वा राधां जगत्पतिः ॥

अवरुह्य रथात्तूर्णं गृहीत्वा राधिकाकरम् ॥ ४ ॥ शतशृंगे च बभ्राम सुरम्यं रासमंडलम् ॥ दृष्ट्वाक्षयवटं पुण्यं पुण्यं वृंदावनं वनम्॥५॥
तुलसीकाननं दृष्ट्वा प्रययौ मालतीवनम् ॥ वामे कृत्वा कुंदवनं माधवीकाननं तथा ॥६॥ चकार दक्षिणे कृष्णश्चंपकारण्यमीप्सितम् ॥
चकार पश्चात्तूर्णं च चारुचंदनकाननम् ॥७॥ ददर्श पुरतो रम्यं राधिकाभवनं परम् ॥ उवास राधया सार्धं रत्नसिंहासने वरे ॥८॥
सकर्पूरं च तांबूलं बुभुजे वासितं जलम् ॥ सुष्वाप पुष्पतल्पे च सुगंधिचंदनार्चिते ॥९॥ स रेमे रामया सार्धं निमग्नो रससागरे ॥
इत्येवं कथितं सर्वं धर्मवक्त्राच्च यच्छ्रुतम् ॥ ११० ॥गोलोकारोहणं रम्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १११ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
पुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे गोलोकारोहणं नामैकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १२९ ॥ ॥ नारद
उवाच ॥ ॥ सर्वं श्रुतं महाभाग नावशेषमभीप्सितम् ॥ किमपूर्वं पुराणं च ब्रह्मवैवर्तमिष्टदम् ॥ १ ॥ अधुना किं करिष्यामि तन्मां
ब्रूहि जगद्गुरो ॥ आज्ञां कुरु तमस्यां च कर्तुं यामि हिमालयम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ ॥ ॥ उपबर्हणगंधर्वः पंचा
शत्कामिनीपतिः ॥ जन्मांतरे भवानासीदधुना ब्रह्मपुत्रकः ॥ ३ ॥ तास्वेका च सती रम्या तपसा शंकरं परम् ॥ आराध्य च वरं लेभे
वाञ्छितं नारदं पतिम् ॥४॥ सा च सृंजयकन्या च स्वर्णष्ठीवीसहोदरा॥ तां विवाहं कुरुष्वेति शंकराज्ञा कथं वृथा ॥ ५ ॥ सुंदरीं सुंदरी
ष्वेव कोमलां कमला[illegible]म् ॥ पतिव्रतां महाभागां रम्यां सुप्रियवादिनीम् ॥ ६ ॥ कामुकीं कमनीयां च शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥
विधात्रा लिखितं कर्म प्राक्तनं केन वार्यते ॥ ७ ॥ नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभा
शुभम् ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ नारायणवचः श्रुत्वा हृदयेन विदूयता ॥ प्रणम्य प्रययौ शीघ्रं नारदः सृंजयालयम् ॥ ९ ॥
॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ अहो सूत महाभाग श्रुतं किं परमाद्भुतम् ॥ किमपूर्वं रहस्यं च सरसं च पुरातनम् ॥१०॥ अधुना श्रोतुमि
च्छामि विवाहं नारदस्य च ॥ अतींद्रियस्य च मुनेर्ब्रह्मपुत्रस्य सांप्रतम् ॥ ११ ॥ सूत उवाच ॥ नारदो मूढरूपश्च दृष्ट्वा सृंजयक
न्यकाम् ॥ तपस्विनीं महाभागां विष्णुव्रतपरायणाम् ॥ १२ ॥ ययौ ब्रह्मसभां रम्यां सर्वदेवैः समावृताम् ॥ प्रणम्य पितरं शांतः सर्वं
तत्त्वमुवाच तम् ॥ १३ ॥ ब्रह्मा प्रहृष्टवदनः श्रुत्वा वार्तां शुभावहाम् ॥ तपस्विनं च पुत्रं च संभाष्य जगतां पतिः ॥ १४ ॥ रत्ननिर्मा

णयानेन सार्धं देवैः शुभे क्षणे ॥ पुत्रं कृत्वा च पुरतो ययौ सृंजयमंदिरम् ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वा सृंजयो राजा रत्नभूषणभूषिताम् ॥ गृहीत्वा कन्यकां रम्यां नारदाय ददौ मुदा ॥ १६ ॥ सर्वस्वं दक्षिणां दत्त्वा मणिमुक्तादिकं तथा ॥ पुटांजलियुतो भूत्वा परिहारं चकार सः ॥ १७ ॥ कन्यां समर्प्य ब्रह्माणं राजा च योगिनां वरः ॥ रुरोद भृशमुच्चैश्च वत्से वत्स इतीरितम् ॥ १८ ॥ क यासि त्यक्त्वा मद्गेहं शून्यं कमललोचने ॥ अहं यामि वनं घोरं त्वां त्यक्त्वा जीवितो मृतः ॥ १९ ॥ प्रणम्य पितरं कन्या रुदंतं मातरं तथा ॥ रुदंतीं तां रुदती साप्यारुरोह रथं विधेः ॥ २० ॥ गृहीत्वा च सभार्यं च पुत्रं धाता मुदान्वितः ॥ प्रययौ ब्रह्मलोकं च देवेंद्रैर्मुनिभिः सह ॥२१॥ ब्राह्मणान्भोजयामास सांगे मंगलकर्मणि ॥ देवानपि च सिद्धांश्च वादयामास दुंदुभिम् ॥ २२ ॥ नारदस्तु मुनिश्रेष्ठो बाधितः पूर्वकर्मणा ॥ यस्य यत्प्राक्तनं विप्र दुर्लंघ्यं केन वार्यते ॥ २३ ॥ सुरम्ये पुष्पतल्पे च सुगंधिचंदनार्चिते ॥ स रेमे रामया सार्धं बुबुधे न दिवानिशम् ॥ २४ ॥ एवं कृत्वा विवाहं च विरतो मुनिसत्तमः ॥ उवास ब्रह्मलोकेषु वटमूले मनोहरे ॥ २५ ॥ तत्राजगाम नग्नश्च प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ सनत्कुमारो भगवान्साक्षाच्च बालको यथा ॥ २६ ॥ सृष्टेः पूर्वश्च वयसा यथैव पंचहायनः ॥ अचूडोऽनुपनीतश्च वेदसंध्याविहीनकः ॥ २७ ॥ कृष्णेति मंत्रं जपति यस्य नारायणो गुरुः ॥ अनंतकालकल्पं च भ्रातृभिश्च त्रिभिः सह ॥ २८ ॥ वैष्णवानामग्रणीशो ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥ आराद्दृष्ट्वा नारदस्तं भ्रातरं च सतां वरम् ॥ २९ ॥ सहसा शिरसा भूमौ दंडवत्प्रणनाम तम् ॥ उवाच नारदं बालः प्रहस्य परमार्थकम् ॥ ३० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अये भ्रातः किं करोषि कुशलं युवतीपते ॥ स्त्रीपुंसोर्वर्द्धते प्रेम नित्यं तन्नित्यनूतनम् ॥ ३१ ॥ अर्गलं ज्ञानमार्गस्य भक्तिद्वारकपाटकम् ॥ मोक्षमार्गव्यवहितं चिरं बंधनकारणम् ॥ ३२ ॥ पीयूषबुद्ध्या गरलं भुंक्ते पापी नराधमः ॥ परं नारायणं त्यक्त्वा यस्यास्ते विषये मनः ॥ ३३ ॥ स वंचितो मायया चामृतं त्यक्त्वा विषं भजेत् ॥ सर्वेषां कामभोगोस्ति कर्मिणामीश्वरं विना ॥ ३४ ॥ वयं विधातुः पुत्राश्च सा बुद्धिरिति देहिनाम् ॥ यदि ते नास्ति भोगश्च कथं गंधर्वजन्म च ॥ ३५ ॥ कथं दासीसुतस्त्वं च मुक्तश्च भक्तसंगतः ॥ निर्गच्छ तपसे भ्रातस्त्यज मायामयीं प्रियाम् ॥ ॥ ३६ ॥ सुपुण्ये भारते वर्षे तपसा भज माधवम् ॥ स्थिते नारायणे स्वेशे परे स्वपददातरि ॥ ३७ ॥ विषयी विषयांधश्च वंचितो

मायया ध्रुवम् ॥ गृहाण मम मंत्रं च कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् ॥ ३८ ॥ सर्वेषामेव मंत्राणां सारात्सारं परात्परम् ॥ सर्वेषु च पुराणेषु वेदेषु च चतुर्षु च ॥ ३९ ॥ धर्मशास्त्रेषु तंत्रेषु नास्त्येवास्मात्परो मनुः ॥ नारायणेन दत्तो मे पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥ ४० ॥ असंख्यकल्पं जप्त्वाहं भ्रमामि सर्वपूजितः ॥ इत्युक्त्वा स्नापयित्वा तं ददौ तस्मै परं मनुम् ॥ ४१ ॥ दिवानिशं स जपति पूतया मणिमालया ॥ तस्मै शुभाशिषं दत्त्वा मंत्रं च वैष्णवाग्रणीः ॥ ४२ ॥ गोलोकं प्रययौ द्रष्टुं भगवंतं सनातनम् ॥ नारदस्तु मनुं प्राप्य सर्वसिद्धिप्रदं वरम् ॥ ॥ ४३ ॥ श्रीकृष्णे निश्चला भक्तिः पूर्वकर्मनिकृंतनी ॥ त्यक्त्वा मायामयीं भार्यां भारतं तपसे ययौ ॥ ४४ ॥ कृतमालानदीतीरे ददर्श शंकरं परम् ॥ दृष्ट्वा च सहसा मूर्ध्ना प्रणनाम शिवं मुनिः ॥ तमुवाच जगन्नाथो भक्तं च भक्तवत्सलः ॥ ४५ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ अहो नारद दृष्ट्वा त्वां प्रसन्नोहं स्वतेजसा ॥ ४६ ॥ भक्तानां दर्शनं यत्र सुदिनं तच्छरीरिणाम् ॥ अयं हि परमो लाभो देहिनां भक्तसंगमः ॥ ४७ ॥ स स्नातः सर्वतीर्थेषु यो ददर्श च वैष्णवम् ॥ अपि प्राप्तो महामंत्रः सर्वतंत्रसुदुर्लभः ॥ ४८ ॥ मया दत्तो गणेशाय स्कंदाय स्वात्मजाय च ॥ मह्यं दत्तश्च कृष्णेन गोलोके रासमंडले ॥ ४९ ॥ ब्रह्मणे चापि धर्माय धर्मो नारायणाय च ॥ ब्रह्मा सनत्कुमाराय तुभ्यं दत्तश्च तेन वै ॥ ५० ॥ मंत्रग्रहणमात्रेण जनो नारायणो भवेत् ॥ विचारणं च नास्त्यत्र कालाकालं शुभाशुभम् ॥ ५१ ॥ पंचलक्षजपेनैव पुरश्चरणमस्य च ॥ ध्यानं च सामवेदोक्तं तेन ध्यायेच्च वैष्णवः ॥ ५२ ॥ ध्यानं च पापदहनं कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ कृष्णं नवघनश्यामं किशोरं पीतवाससम् ॥ ५३ ॥ शतकोटींदुसौंदर्यं दधानमतुलं परम् ॥ भूषितं भूषणैर्वस्त्रैरमूल्यरत्ननिर्मितैः ॥ ५४ ॥ चंदनोक्षितसर्वांगं कौस्तुभेन विराजितम् ॥ मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यमंडितम् ॥ ५५ ॥ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं नित्योमास्यं शिवादिभिः ॥ ध्यानासाध्यं दुराराध्यं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥५६॥ सर्वेषां परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥ वेदानिर्वचनीयं तं वरं सर्वेश्वरं भजे ॥५७॥ ध्यानेनानेन तं ध्यात्वा भगवंतं सनातनम् ॥ भज तं परमानंदं सत्यं नित्यं परात्परम् ॥५८॥ इत्युक्त्वा स्वपदं शंभुर्जगाम परमेश्वरः ॥ तं प्रणम्य जगन्नाथं नारदस्तपसे ययौ ॥५९॥ नारदः श्रीहरिं स्मृत्वा योगात्त्यक्त्वा कलेवरम् ॥ निलीनः पादपद्मे च पादपद्मार्चिते हरेः ॥६०॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे नारदविवाहादिमक

रणं नाम त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३०॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ अत्यपूर्वमुपाख्यानं श्रुतं परममद्भुतम् ॥ सुगोप्यं च सुगोप्यं च रम्यंरम्यं नवंनवम् ॥ १ ॥ किमनिर्वचनीयं च कमनीयं मनोहरम् ॥ सुदुर्लभा कथा प्रोक्ता पुराणेषु पुरातनी ॥ २ ॥ एवंभूतं च सुदिनं कदास्माकं भविष्यति ॥ तज्जन्म सफलं धन्यं यत्र वैष्णवसंगमः ॥ ३ ॥ गर्भवासोच्छेदनं च कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ हरिदास्यप्रदं शुद्धं भक्तानां भक्तिवर्धनम् ॥ ४ ॥ असाधुसंगदुर्बुद्धिपापोन्मूलनकारणम् ॥ गणेशजन्मोपाख्यानं पुराणेषु सुदुर्लभम् ॥५॥ तुलसीराधिकाख्यानं किमपूर्वं श्रुतं परम् ॥ नवं यद्यद्गोपनीयं व्यक्तमव्यक्तमीप्सितम् ॥ सर्वं श्रुतं महाभाग परिपूर्णं मनोहरम् ॥ ६ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि वह्नेरुत्पत्तिमीप्सिताम् ॥ स्वर्णस्य च महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ७ ॥ ॥ सूत वाच ॥ ॥ सामग्रीकरणं सृष्टेर्जलमेव हुताशनः ॥ तथैव प्रकृतिर्नित्या महानेव तथैव च ॥ ८ ॥ यथा दिशो महाकाशो यथैव सृष्टिगोलकम् ॥ प्रकृतेर्महतश्च स्यादहंकारस्तथैव च ॥ ९ ॥ यथैव शब्दस्तन्मात्रं तथैव च हुताशनः ॥ तथापि तत्समुत्पत्तिं कथयामि निशामय ॥ १० ॥ एकदा सृष्टिकाले च ब्रह्मानंतमहेश्वराः ॥ श्वेतद्वीपं ययुः सर्वे द्रष्टुं विष्णुं जगत्पतिम् ॥११॥ परस्परं च संभाषां कृत्वा सिंहासनेषु च ॥ ऊषुः सर्वे सभामध्ये सुरम्ये पुरतो विभोः ॥१२॥ विष्णुगात्रोद्भवास्तत्र कामिन्यः कमलाकलाः ॥ तत्र नृत्यंति गायंति विष्णुगाथाश्च सुस्वरम् ॥१३॥ तासां च कठिनां श्रोणिं कठिनं स्तनमंडलम् ॥ सस्मितं मुखपद्मं च दृष्ट्वा ब्रह्मा सुकामुकः ॥ १४ ॥ मनोनिवारणं कर्तुं न शशाक पितामहः ॥ वीर्यं पपात चच्छाद लज्जया वाससा विभुः ॥१५॥ तद्वीर्यं वस्त्रसहितं प्रतप्तं कामतापतः ॥ क्षीरोदे प्रेरयामास संगीते विरते द्विज ॥ १६ ॥ जलादुत्थाय पुरुषः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥ उवास ब्रह्मणः क्रोडे लज्जितस्य च संसदि ॥ १७ ॥ एतस्मिन्नंतरे रुष्टो जलादुत्थाय सत्वरः ॥ प्रणम्य वरुणो देवो बालं नेतुं समुद्यतः ॥ १८ ॥ बालो दधार ब्रह्माणं बाहुभ्यां च भयादुदन् ॥ किंचिन्नोवाच जगतां विधाता लज्जया द्विज ॥ १९ ॥ बालकस्य करे धृत्वा चकाराकर्षणं रुषा ॥ वरुणश्च सभामध्ये तं चिक्षेप प्रजापतिः ॥२०॥ पपात दूरतो देवो वरुणो दुर्बलस्ततः ॥ मूर्च्छां संप्राप मृतवत्कोपदृष्ट्या विधेरहो ॥२१॥ चेतनं कारयामासामृतदृष्ट्या च शंकरः ॥ संप्राप्य चेतनं तत्र तमुवाच जलेश्वरः ॥२२॥ ॥ वरुण उवाच ॥ ॥ बालो जले समुद्भूतो मम पुत्रोयमीप्सितः ॥ अहं गृहीत्वा या

स्यामि ब्रह्मा मां ताडयेत्कथम् ॥ २३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ बालकः शरणापन्नो मयि विष्णो महेश्वर ॥ कथं दास्यामि भीतं च रुदंतं शरणागतम् ॥२४॥ शरणागतदीनार्तं यो न रक्षेदपंडितः ॥ पच्यते निरये तावद्यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥२५॥ उभयोर्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ उवाच तत्र सर्वज्ञः सर्वेशश्च यथोचितम् ॥२६॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ दृष्ट्वा तु कामिनीश्रोणिं वीर्यं धातुः पपात तत्॥ लज्जया प्रेरयामास क्षीरोदे निर्मले जले ॥ २७ ॥ ततो बभूव बालश्च धर्मतो विधिपुत्रकः ॥ क्षेत्रजश्च सुतः शास्त्रे वरुणस्यापि गौणतः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ यो विद्यायोनिसंबंधो वेदेषु च निरूपितः ॥ शिष्ये पुत्रे च समतां चेति वेदविदो विदुः ॥ २९ ॥ मंत्रं ददातु वरुणो विद्यां च बालकाय च ॥ पुत्रो विधातुर्वह्निश्च शिष्यश्च वरुणस्य च ॥ ३० ॥ विष्णुर्ददातु बालाय दाहिकां शक्तिमुज्ज्वलाम् ॥ सर्वदग्धो हुताशश्च निर्वाणो वरुणेन च ॥ ३१ ॥ विष्णुश्च दाहिकां शक्तिं ददौ तस्मै शिवाज्ञया ॥ मंत्रं विद्यां च वरुणो रत्नमालां मनोहराम् ॥ ३२ ॥ क्रोडे कृत्वा च तं बालं चुचुंब मायया सुरः ॥ ब्रह्मणे च ददौ साक्षाद्विष्णुशंकरयोरपि ॥३३॥ प्रणम्य विष्णुं ब्रह्मा च ययौ शंभुः स्वमंदिरम् ॥ अग्न्युत्पत्तिश्च कथिता स्वर्णोत्पत्तिं निशामय ॥ ३४ ॥ एकदा सर्वदेवाश्च समूपुः स्वर्गसंसदि ॥ तत्र कृत्वा च नृत्यं च गायंत्यप्सरसां गणाः ॥३५॥ विलोक्य रंभां सुश्रोणिं सकामो वह्निरेव च ॥ पपात वीर्यं चच्छाद लज्जया वाससा तथा ॥ ३६ ॥ उत्तस्थौ स्वर्णपुंजश्च वस्त्रं क्षिप्त्वा ज्वलत्प्रभम् ॥ क्षणेन वर्धयामास स सुमेरुर्बभूव ह ॥३७॥ हिरण्यरेतसं वह्निं प्रवदंति मनीषिणः ॥ इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ३८ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखंडे उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे वह्निसुवर्णोत्पत्तिर्नामैकात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३१॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ श्रुतं सर्वं नावशेषं धर्मेश ब्राह्मणं च माम् ॥ कथयस्व महाभाग पुराणं पुनरेव हि ॥ १ ॥ एवंविधं पुराणं च जन्मनैव न हि श्रुतम् ॥ न दृष्टं न श्रुतं तात तादृशं वाचकं तथा ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रूयतां भो महाभाग सावधानं च संयतम् ॥ अध्यायश्रवणे नैव पुराणफलमालभेत् ॥ ३ ॥ ब्रह्मखंडे च कथितं परं ब्रह्मनिरूपणम् ॥ तदनिर्वचनीयं च येषामपि यथागमम् ॥ ४ ॥ साकारं च निराकारं सगुणं निर्गुणं पृथक् ॥ येषामपि यथाशक्तिस्तथैव ध्यानमेव च ॥ ५ ॥ गोलोकादेर्वर्णनं च क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ तत्रोप

युक्तोपाख्यानं यद्यत्प्रासंगिकं विभो ॥ ६ ॥ जातीनां निर्णयश्चैव संकराणां तथैव च ॥ यद्यद्विशिष्टोपाख्यानं तत्तत्प्रश्नानुरोधतः ॥ ७ ॥ राधामाधवयोः क्रीडा महाविष्णोः समुद्भवः ॥ निरूपणं च विश्वेषां समासेन द्विजोत्तम ॥ ८ ॥ ब्रह्मनारदयोश्चैव संवादः परमार्थतः ॥ विवेको नारदस्यैव मुनींद्रस्य तथैव च ॥ ९ ॥ आज्ञया ब्राह्मणश्चैव नरनारायणाश्रमम् ॥ गमनं नारदस्यैव तेन सार्धं च दर्शनम् ॥ १० ॥ तयोः संभाषणं चैव नारदाद्यनिवेदनम् ॥ तत्र देवब्रह्मखंडक्रमेणोक्तं द्विजोत्तम ॥ ११ ॥ श्रूयतां प्रकृतेः खंडं सुधाखंडसमं मुने ॥ प्रकृतेर्लक्षणं प्रोक्तं प्रकृतीनां च वर्णनम् ॥ १२ ॥ उपाख्यानं च तासां च वर्णनं पूजनादिकम् ॥ लक्ष्मीः सरस्वती दुर्गा सावित्री राधिका तथा ॥ १३ ॥ एतासां चरितं चैवमन्यासां च पृथक्पृथक् ॥ उपाख्यानं महालक्ष्म्याः सरस्वत्यास्तथैव च ॥ १४ ॥ अपूर्वं राधिकाख्यानं सावित्र्याश्च तथैव च ॥ संवादो यमसावित्र्योः सत्यवज्जीवदानकम् ॥ १५ ॥ कुंडानां वर्णनं प्रोक्तं तेषां च लक्षणं तथा ॥ जीविकर्मविपाकश्च भोगनिर्णय एव च ॥ १६ ॥ अपूर्वं राधिकाख्यानं पुराणेषु सुगोप्यकम् ॥ सुयज्ञस्य नृपेंद्रस्य चरितं परमाद्भुतम् ॥ १७ ॥ प्रोक्तं तुलस्युपाख्यानं परमाद्भुतमेव च ॥ महायुद्धं च संवादे महेशशंखचूडयोः ॥ १८ ॥ तुलसीकृष्णसंवादस्तयोः संभोग एव च ॥ निधनं शंखचूडस्य श्रीदाम्नः शापमोक्षणम् ॥ १९ ॥ पदप्राप्तिः सुराणां च विपदां खंडनं तथा ॥ जीविनां मोक्षबीजं च गंगोपाख्यानमीप्सितम् ॥ २० ॥ तथैव मनसाख्यानं परं हर्षविवर्धनम् ॥ स्वाहास्वधाख्यानमेवमन्यासां च निरूपणम् ॥ २१ ॥ यद्यत्प्रासंगिकाख्यानं वक्तुः प्रश्नानुरोधतः ॥ प्रोक्तं तत्प्रकृतेः खंडं खंडं गणपतेः शृणु ॥ २२ ॥ अतीव मधुरं रम्यं स्वादुस्वादु पदेपदे ॥ सुगोप्यं तत्पुराणेषु रम्यंरम्यं नवंनवम् ॥ २३ ॥ सुदुर्लभमुपाख्यानं श्रोतृप्रीतिकरं परम् ॥ प्रोक्ता क्रीडा च परमा पार्वतीपरमेशयोः ॥ २४ ॥ स्कंदोत्पत्तिः प्रथमतः क्रीडाभंगस्तयोस्तथा ॥ पार्वतीतोषणं चैवमभिमानविमोक्षणम् ॥ २५ ॥ पुण्यकं च व्रतं विष्णोर्देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥ वरदानं हरेरेव सुव्रतां पार्वतीं प्रति ॥ २६ ॥ हरेश्च दर्शनं चैव ब्राह्मणातिथिरूपिणः ॥ आविर्भावो गणेशस्य कृपया शिवमंदिरे ॥ २७ ॥ दर्शनं पुत्रवक्त्रस्य पार्वतीपरमेशयोः ॥ परमानंदरूपं च शिवगेहे महोत्सवम् ॥ २८ ॥ देवाद्या ददृशुः सर्वे बालं नित्यमजं विभुम् ॥ सत्यस्वरूपं परमं परब्रह्मस्वरूपिणम् ॥ २९ ॥ सर्वविघ्नहरं शांतं

दातारं सर्वसंपदाम् ॥ तपसां जपयज्ञानां व्रतानां फलदं विभुम् ॥ ३० ॥ अतीव कमनीयं च रमणीयं च योषिताम् ॥ प्राणाधिकं
प्रियतमं पार्वतीपरमेशयोः ॥३१॥ परमात्मस्वरूपं च भगवंतं सनातनम् ॥ सर्वेशं सर्वबीजं च साक्षान्नारायणात्मकम् ॥३२॥ यद्दर्शनाच्च
स्तवनात्प्रणामात्पूजनात्तथा ॥ ध्यानासाध्यं दुराराध्यं जन्मकोटयघनाशनम् ॥ ३३ ॥ कार्तिकोद्धरणं प्रोक्तं तस्याभिषेक एव च ॥
गणेशपूजनं चैव सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ३४ ॥ जमदग्नेश्च युद्धं च कार्तवीर्यार्जुनेन च ॥ सुरभीहरणं चैव निधनं च मुनेस्तथा ॥ ३५ ॥
पतिव्रतारेणुकायाश्चितारोहणमेव च ॥ प्रतिज्ञातं भृगोश्चैव दारुणं च सुदारुणम् ॥ ३६ ॥ निःक्षत्रीकरणं चैवमेकविंशतिकं द्विज ॥
संवादो ज्ञानलाभश्च गणेशपर्शुरामयोः ॥ ३७ ॥ तयोर्युद्धं दारुणं च हेरंबदंतभंजनम् ॥ दुर्गायाश्च विलापश्चाभिशापो भार्गवं प्रति
॥ ३८ ॥ स्मरणे पर्शुरामस्याप्याविर्भावो हरेरपि ॥ पार्वतीं बोधयामास स्वयं नारायणः प्रभुः ॥ ३९ ॥ वर्णनं शिवलोकस्य पर
माश्चर्यमीप्सितम् ॥ प्रदत्तं पर्शुरामाय महास्त्रं शंकरेण च ॥ ४० ॥ मंत्रं च कवचं चैव कृष्णस्य परमात्मनः ॥ वरदानं चाभयं च
प्रदानं सर्वसंपदाम् ॥ ४१ ॥ त्रिःसप्तकृत्वो भूपानां निधनं च चकार सः ॥ बभूव भृगुणा विप्र भुवश्च भारहारणम् ॥ ४२ ॥ प्रश्नानुरो
धक्रमतः पूर्वोपाख्यानमेव च ॥ प्रोक्तं गणपतेः खंडं समासेन द्विजोत्तम ॥ ४३ ॥ श्रीकृष्णजन्मखंडं च श्रूयतां सावधानतः ॥ जन्म
मृत्युजराव्याधिहरं मोक्षकरं परम् ॥ ४४ ॥ हरिदास्यप्रदं शुद्धं सुश्राव्यं च सुधोपमम् ॥ अत्यपूर्वमुपाख्यानं रम्यंरम्यं नवंनवम् ॥
॥ ४५ ॥ न श्रुतं जन्मना यद्यत्स्वादुस्वादु पदेपदे ॥ प्रदीपं सर्वसत्त्वानां भवाब्धितारणं परम् ॥ ४६ ॥ कर्मोपभोगरोगाणां मर्दनं
च रसायनम् ॥ श्रीकृष्णचरणांभोजप्राप्तिसोपानकारणम् ॥ ४७ ॥ श्रीदामराधाकलहवर्णनं दारुणं द्विज ॥ तयोः शापप्रकथनं तत
स्तेषां विसर्जनम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितस्यैव हरेर्जन्म महीतले ॥ प्रोक्तं च जन्मखंडं च परमाद्भुतमेव च ॥ ४९ ॥ आविर्भावो
हरेरेव वसुदेवस्य मंदिरे ॥ कंसासुरभयेनैव गोकुले गमनं हरेः ॥ ५० ॥ वृषभानुसुता राधा श्रीदाम्नः शापहेतुना ॥ बालक्रीडावर्णनं
च गोकुले परमात्मनः ॥ ५१ ॥ दैत्यादिनिधनं चैव कीर्तितं हरिणा तथा ॥ गर्गस्यागमनं प्रोक्तं शुभान्नप्राशनं हरेः ॥ ५२ ॥ निधनं
पूतनायाश्च सद्यः शकटभंजनम् ॥ श्रीकृष्णबंधमोक्षं च यमलार्जुनभंजनम् ॥ ५३ ॥ त्रैलोक्यदर्शनं वक्त्रे गोवत्साहरणं तथा ॥ कृत्वा

गोवत्सनिर्माणं ब्रह्मणः स्तवनं हरेः ॥५४॥ सहसा गोकुलं त्यक्त्वा पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ भयाज्जगाम नंदश्च सार्धं च नंदनेन च ॥ ॥ ५५ ॥ वृंदावनस्य निर्माणं प्रोक्तं च परमाद्भुतम् ॥ सार्धं च बालकैः सार्धं तत्र संक्रीडनं हरेः ॥ ५६ ॥ सदन्नं ब्राह्मणीनां च भोजनं कथितं हरेः ॥ वरदानं च तासां च प्राक्तनेन निरूपणम् ॥ ५७ ॥ क्रतूनां वर्णनं चैव वस्त्रापहरणं तथा ॥ वरदानं च गोपीनां कृष्णेनैव कृतं द्विज ॥ ५८ ॥ कात्यायनीव्रतं प्रोक्तं श्रीदुर्गापूजनं तथा ॥ पार्वत्या च वरो दत्तो गोपीभ्यो यमुनातटे ॥ ५९ ॥ तालानां भक्षणं प्रोक्तं शक्रयागविमर्दनम् ॥ राधया सह कृष्णस्य विरहो मेलनं तथा ॥ ६० ॥ गोपीक्रीडा च संप्रोक्ता कृष्णक्रोडे च राधिका ॥ छाया रापाणगेहे च संप्रोक्ता मायया हरेः ॥ ६१ ॥ शृंगारं षोडशविधं कृत्वा तं रासमंडले ॥ अंतर्धानं हरेरेव राधया सह कानने ॥ ॥ ६२ ॥ मलयागमनं चैव तया सार्धं द्विजोत्तम ॥ राधामाधवयोश्चैव संवादस्तत्र निर्जने ॥ ६३ ॥ कैवल्यमपि गोपीनां प्रोक्तं नानाविधं मुने ॥ पुनरागमनं चैव पुण्यं वृंदावनं वनम् ॥ ६४ ॥ श्रीकृष्णदर्शनं चैव गोपीनां हर्षवर्धनम् ॥ नानाप्रकारक्रीडा च प्रोक्ता तस्य जले स्थले ॥ ६५ ॥ गोपीनामपि सौभाग्यं राधायाश्च विशेषतः ॥ प्रोक्तं व्यासेन सौंदर्यं रम्यंरम्यं नवंनवम् ॥ ६६ ॥ नभःस्थितानां देवानां दर्शनं प्रोक्तमेव च ॥ मनसः स्खलनं चैव देवीनां रासमंडले ॥ ६७ ॥ अंशेन लेभिरे जन्म देव्यश्चोक्तमिदं द्विज ॥ अक्रूरागमनं चैव गोपीनां च विलापनम् ॥ ६८ ॥ प्रोक्तं सर्वक्रमेणैव चाक्रूरभर्त्सनं तथा ॥ मथुरागमनं विष्णोः शोकं गोकुलवासिनाम् ॥ ६९ ॥ राधिकाविरहज्वालाजालं प्रोक्तं यथोचितम् ॥ स्वमूर्तिदर्शनं चैवमक्रूरं यमुनातटे ॥ ७० ॥ मथुरावेशनं प्रोक्तं निधनं रजकस्य च ॥ कुब्जया सह संभोगस्तस्या मोक्षणमेव च ॥ ७१ ॥ प्रसादनं कुविंदस्य मालाकारस्य मोक्षणम् ॥ धनुषो भंजनं शंभोर्हस्तिनो निधनं तथा ॥ ७२ ॥ सभाप्रवेशनं प्रोक्तं नानारूपप्रदर्शनम् ॥ कंसस्य निधनं प्रोक्तं तद्बंधूनां विलापनम् ॥ ७३ ॥ सत्कारं तस्य विधिवद्राजत्वं तत्पितुस्तथा ॥ विलापनं च नंदस्य स्तवनं परमाद्भुतम् ॥ ७४ ॥ प्रोक्तस्तयोश्च संवादो निर्जने तात पुत्रयोः ॥ परमाध्यात्मिकं ज्ञानं नंदाय च ददौ विभुः ॥ ७५ ॥ मुनीनां गमने चैव धन्योपाख्यानमेव च ॥ कथितं च कुमारेण प्रोक्तमेव सुदुर्लभम् ॥ ७६ ॥ उद्धवागमनं प्रोक्तं राधास्थानं च निर्जनम् ॥ ज्ञानं तयोश्च संवादे प्रोक्तमेव शुभावहम् ॥ ७७ ॥ यज्ञोपवीतं

कृष्णस्य विद्यादानं गुरोर्गृहे ॥ मृतपुत्रप्रदानं च प्रोक्तं तद्गुरवे पुरा ॥ ७८ ॥ जरासंधस्य दमनं निधनं यवनस्य च ॥ द्वारकायाश्च
निर्माणं विश्वकारोद्यमं तथा ॥ ७९ ॥ द्वारकावेशनं प्रोक्तमुग्रसेनविलापनम् ॥ रुक्मिणीहरणं चैव नृपाणां दमनं तथा ॥ ८० ॥
सर्वासां कामिनीनां च प्रोक्तमुद्वाहनं तथा ॥ मायावतीमोक्षणं च निधनं शंबरस्य च ॥८१॥ धर्मपुत्रराजसूये शिशुपालस्य मोक्षणम् ॥
दंतवक्रस्य च मुने शाल्वस्य निधनं तथा ॥ ८२ ॥ मणेश्च हरणं चैव पारिजातस्य स्वर्गतः ॥ कुरुपांडवयुद्धे च भुवश्च भारमोक्षणम् ॥
॥ ८३ ॥ उषाया हरणं प्रोक्तं बाणस्य भुजकृंतनम् ॥ बलेश्च स्तवनं प्रोक्तमनिरुद्धस्य विक्रमः ॥८४॥ राधायशोदासंवादः प्रोक्तः परम
दुर्लभः ॥ मोक्षणं च शृगालस्य प्रोक्तं च परमाद्भुतम् ॥८५॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन गणेशपूजनं तथा ॥ दर्शनं राधिकासार्धं कृष्णस्य परमा
त्मनः ॥८६॥ राधाया दर्शनं देव्या राधातेजःप्रकाशनम् ॥ राधया रमणं तीर्थे भ्रमणं रहसि स्मृतम् ॥ ८७ ॥ निधनं यदुवंशानां ब्रह्म
शापेन शौनक ॥ मोक्षणं पांडवानां च स्वपदे गमनं हरेः ॥८८॥ विवाहो नारदस्यैवोत्पत्तिर्वह्निसुवर्णयोः ॥ प्रोक्तं सर्वं महाभाग पुन
रेव समासतः ॥ ८९ ॥ चतुःखंडैः पुराणं च ब्रह्मवैवर्तमेव च ॥ अतः परं मुनिश्रेष्ठ किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥९०॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्धे नारायणनारदसंवादे चानुक्रमणिकं नाम द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३२॥ ॥ शौनक
उवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ यत्फलं ब्रह्मवैवर्ते निर्विघ्नं मोक्षकारणम् ॥ १ ॥ अभयं देहि हे वत्स हे
वार्तं मह्यमेव च ॥ तदा निवेदनं किंचिदस्तीति च करोम्यहम् ॥२॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ त्यज भीतिं महाभाग प्रश्नं कुरु यदिच्छ
सि ॥ सर्वं ते कथयिष्यामि यद्गोप्यं मनोहरम् ॥३॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि पुराणानां च लक्षणम् ॥
संख्यानमपि तेषां च फलमस्यैव पुत्रक ॥ ४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ विस्तराणि पुराणानि चेतिहासश्च शौनक ॥ संहितां पंचरा
त्राणि कथयामि यथागतम् ॥ ५ ॥ सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च ॥ वंशानुचरितं विप्र पुराणं पंचलक्षणम् ॥ ६ ॥ एतदुपपु
राणानां लक्षणं च विदुर्बुधाः ॥ महतां च पुराणानां लक्षणं कथयामि ते ॥ ७ ॥ सृष्टिश्चापि विसृष्टिश्च स्थितिस्तेषां च पालनम् ॥
कर्मणां वासना वार्ता मनूनां चाक्रमेण च ॥ ८ ॥ वर्णनं प्रलयानां च मोक्षस्य च निरूपणम् ॥ तत्कीर्तनं हरेरेव देवानां च पृथक्

पृथक् ॥ ९ ॥ दशाधिकं लक्षणं च महतां परिकीर्तितम् ॥ संख्यानं च पुराणानां निबोध कथयामि ते ॥ १० ॥ परं ब्रह्मपुराणं च सहस्राणां दशैव तु ॥ पंचोनषष्टिसाहस्रं पाद्ममेव प्रकीर्तितम् ॥ ११ ॥ त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णवं च विदुर्बुधाः ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं शैवं चैव निरूपितम् ॥ १२ ॥ ग्रंथोष्टादशसाहस्रं श्रीमद्भागवतं विदुः ॥ पंचविंशतिसाहस्रं नारदीयं प्रकीर्तितम् ॥ १३ ॥ मार्कण्डं नवसाहस्रं पुराणं पंडिता विदुः ॥ चतुःशताधिकं पंचदशसाहस्रमेव च ॥ १४ ॥ परमग्निपुराणं च रुचिरं परिकीर्तितम् ॥ चतुर्दशसहस्राणि परं पंचशताधिकम् ॥ १५ ॥ पुराणप्रवरं चैव भविष्यं परिकीर्तितम् ॥ अष्टादशसहस्रं च ब्रह्मवैवर्तमीप्सितम् ॥ १६ ॥ सर्वेषां च पुराणानां सारमेवं विदुर्बुधाः ॥ एकादशसहस्रं तु परं लिंगपुराणकम् ॥ १७ ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं वाराहं परिकीर्तितम् ॥ एकाशीतिसहस्रं च परमेव शताधिकम् ॥ १८ ॥ वरं स्कंदपुराणं च सद्भिरेव निरूपितम् ॥ वामनं दशसाहस्रं कौर्मं सप्तदशैव तु ॥ १९ ॥ मात्स्यं चतुर्दश प्रोक्तं पुराणं पंडितैस्तथा ॥ ऊनविंशतिसाहस्रं गारुडं परिकीर्तितम् ॥ २० ॥ परं द्वादशसाहस्रं ब्रह्मांडं परिकीर्तितम् ॥ एवं पुराणसंख्यानं चतुर्लक्षमुदाहृतम् ॥ २१ ॥ अष्टादशपुराणानामेवमेव विदुर्बुधाः ॥ एवं चोपपुराणानामष्टादश प्रकीर्तिता ॥ २२ ॥ इतिहासो भारतं च वाल्मीकं काव्यमेव च ॥ पंचकं पंचरात्राणां कृष्णमाहात्म्यपूर्वकम् ॥ २३ ॥ वासिष्ठं नारदीयं च कापिलं गौतमीयकम् ॥ परं सनत्कुमारीयं पंचरात्रं च पंचकम् ॥ २४ ॥ पंचकं संहितानां च कृष्णभक्तिसमन्वितम् ॥ ब्रह्मणश्च शिवस्यापि प्रह्लादस्य तथैव च ॥ २५ ॥ गौतमस्य कुमारस्य संहिताः परिकीर्तिताः ॥ इति ते कथितं सर्वं क्रमेण च पृथक्पृथक् ॥ २६ ॥ अस्त्येवं विपुलं शास्त्रं ममापि च यथागमम् ॥ उवाचेदं पुराणं च गोलोके रासमंडले ॥ २७ ॥ श्रीविष्णुर्भगवान्साक्षाद्ब्रह्माणं च स्वभक्तकम् ॥ ब्रह्मा धर्मं च धर्मिष्ठं धर्मो नारायणं मुनिम् ॥ २८ ॥ नारायणो नारदं च नारदो मां च भक्तकम् ॥ अहं त्वां च मुनिश्रेष्ठं वरिष्ठं कथयामि तत ॥ २९ ॥ सुदुर्लभं पुराणं च ब्रह्मवैवर्तमीप्सितम् ॥ यद्वृणोत्येव विश्वौघं जीविनां परमात्मकम् ॥ ३० ॥ तद्ब्रह्म साक्षिरूपं च कर्मणामेव कर्मिणाम् ॥ तद्ब्रह्म विवृतं यत्र तद्विभूतिमनुत्तमाम् ॥ ३१ ॥ तेनेदं ब्रह्मवैवर्तमित्येवं च विदुर्बुधाः ॥ पुण्यप्रदं पुराणं च मंगलं मंगलप्रदम् ॥ ३२ ॥ सुगोप्यं च रहस्यं च यत्र रम्यं नवंनवम् ॥ हरिभक्तिप्रदं चैव दुर्लभं हरिदास्यदम् ॥ ३३ ॥ सुखदं

ब्रह्मदं सारं शोकसंतापनाशनम् ॥ सरितां च यथा गंगा सद्यो मुक्तिप्रदा शुभा ॥३४॥ तीर्थानां पुष्करं शुद्धं यथा काशी पुरीषु च ॥
सर्वेषु भारतं वर्षं सद्यो मुक्तिप्रदं शुभम् ॥ ३५ ॥ यथा सुमेरुः शैलेषु पारिजातं च पुष्पतः ॥ पत्रेषु तुलसीपत्रं व्रतेष्वेकादशीव्रतम् ॥
॥ ३६ ॥ वृक्षेषु कल्पवृक्षश्च श्रीकृष्णश्च सुरेषु च ॥ ज्ञानींद्रेषु महादेवो योगींद्रेषु गणेश्वरः ॥३७॥ सिद्धेंद्रेष्वेव कपिलः सूर्यस्तेजस्विनां
यथा ॥ सनत्कुमारो भगवान्वैष्णवेषु यथाग्रणीः ॥ ३८ ॥ भूपेषु च यथा रामो लक्ष्मणश्च धनुष्मताम् ॥ देवीषु च यथा दुर्गा महा
पुण्यवती सती ॥ ३९ ॥ प्राणाधिका यथा राधा कृष्णस्य प्रेयसीषु च ॥ ईश्वरीषु यथा लक्ष्मीः पंडितेषु सरस्वती ॥ ४० ॥ तथा
सर्वपुराणेषु ब्रह्मवैवर्तमेव च ॥ नातो विशिष्टं सुखदं मधुरं च सुपुण्यदम् ॥ ४१ ॥ संदेहभंजनं चैव पुराणं परिकीर्तितम् ॥ इह लोके
च सुखदं सुप्रदं सर्वसंपदाम् ॥ ४२ ॥ शुभदं पुण्यदं चैव विघ्ननिघ्नकरं परम् ॥ हरिदास्यप्रदं चैव परलोके प्रहर्षदम् ॥ ४३ ॥
यज्ञानामपि तीर्थानां व्रतानां तपसां तथा ॥ भुवः प्रदक्षिणस्यापि फलं नास्य समानकम् ॥ ४४ ॥ चतुर्णामपि वेदानां पाठादपि
वरं फलम् ॥ शृणोतीदं पुराणं त्र संयतश्चेह पुत्रक ॥ ४५ ॥ गुणवंतं च विद्वांसं वैष्णवं पुत्रमालभेत् ॥ शृणोति दुर्भगा चेत्तु सौभा
ग्यं स्वामिनो लभेत् ॥ ४६ ॥ मृतवत्सा काकवंध्या महावंध्या च पापिनी ॥ पुराणश्रवणाल्लेभे पुत्रं च चिरजीविनम् ॥ ४७ ॥
अपुत्रो लभते पुत्रमभार्यो लभते प्रियाम् ॥ अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः ॥ ४८ ॥ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्ये
त बंधनात् ॥ भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आपदः ॥ ४९ ॥ अरण्ये प्रांतरे भीतो दावाग्नौ मुच्यते ध्रुवम् ॥ अंधं कुष्ठं च दारिद्र्यं
रोगं शोकं च दारुणम् ॥ ५० ॥ पुराणश्रवणादेव नैव जानात्यपुण्यवान् ॥ श्लोकार्धं श्लोकपादं वा यः शृणोति सुसंयतः ॥ ५१ ॥
गोलक्षदानपुण्यं च लभते नात्र संशयः ॥ चतुःखंडं पुराणं चः शुद्धकाले जितेंद्रियः ॥ ५२ ॥ संकल्पतो यः शृणोति भक्त्या दत्त्वा
च दक्षिणाम् ॥ यद्बाल्ये यच्च कौमारे वार्धके यच्च यौवने ॥ ५३ ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ रत्ननिर्माणयानेन
धृत्वा श्रीकृष्णरूपकम् ॥५४॥ नित्यं गत्वा च गोलोकं कृष्णदास्ये लभेद्ध्रुवम् ॥ असंख्यं ब्रह्मणां पाते न भवेत्तस्य पातनम् ॥ ५५ ॥
समीपे पार्षदो भूत्वा सेवां च कुरुते चिरम् ॥ श्रुत्वा च ब्रह्मखंडं च सुस्नातः संयतः शुचिः ॥५६॥ पायसं पिष्टकं चैव फलं तांबूलमेव च ॥ भोज

यित्वा वाचकं च तस्मै दद्यात्सुवर्णकम् ॥५७॥ चंदनं शुक्लमाल्यं च सूक्ष्मवस्त्रं मनोहरम् ॥ निवेद्य वासुदेवं च वाचकाय प्रदीयते ॥५८॥ श्रुत्वा च प्रकृतेः खंडं सुश्राव्यं च सुधोपमम् ॥ भोजयित्वा च दध्यन्नं तस्मै दद्याच्च कांचनम् ॥५९॥ सवत्सां सुरभिं रम्यां दद्याद्वै भक्तिपूर्वकम् ॥ श्रुत्वा गणपतेः खंडं विघ्ननाशाय संयतः ॥६०॥ स्वर्णयज्ञोपवीतं च श्वेताश्वच्छत्रमाल्यकम् ॥ प्रदीयते वाचकाय स्वस्तिकं तिललड्डुकम् ॥ ६१ ॥ परिपक्वफलान्येव कालदेशोद्भवानि च ॥ श्रीकृष्णजन्मखंडं च श्रुत्वा भक्तश्च भक्तितः ॥ ६२ ॥ वाचकाय प्रदद्याच्च परं रत्नांगुलीयकम् ॥ सूक्ष्मवस्त्रं च माल्यं च स्वर्णकुंडलमुत्तमम् ॥ ६३ ॥ माल्यं च वरदोलां च सुपक्वं क्षीरमेव च ॥ सर्वस्वं दक्षिणां दद्यात्स्तवनं कुरुते ध्रुवम् ॥ ६४ ॥ शतकं ब्राह्मणानां च भोजयेत्परमादरात् ॥ ब्राह्मणं वैष्णवं शास्त्रनिष्णातं पंडितं वरम् ॥ ६५ ॥ कुरुते वाचकं शुद्धमन्यथा निष्फलं भवेत् ॥ श्रीकृष्णविमुखाद्दुष्टाच्चोपदेष्टाच्च ब्राह्मणात् ॥ ६६ ॥ श्रीकृष्णभक्तियुक्तं च पुराणं न शृणोति यः ॥ भक्तिं पुण्यं न लभते हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥ ६७ ॥ श्रीकृष्णभक्तियुक्ताच्च पुराणं यः शृणोति च ॥ भक्तिं पुण्यं च लभते यात्यंते श्रीहरेः पदम् ॥ ६८ ॥ एतत्ते कथितं सर्वं यच्छ्रुतं गुरुवक्त्रतः ॥ विदायं देहि विप्रेंद्र यामि नारायणाश्रमम् ॥६९॥ दृष्ट्वा विप्रसमूहं च नमस्कर्तुं समागतः ॥ कथितं ब्रह्मवैवर्तं भवतामाज्ञया परम् ॥ ७० ॥ नमोस्तु ब्राह्मणेभ्यश्च कृष्णाय परमात्मने ॥ शिवाय ब्रह्मणे नित्यं गणेशाय नमोनमः ॥ ७१ ॥ कायेन मनसा वाचा परं भक्त्या दिवानिशम् ॥ भज सत्यं परं ब्रह्म राधेशं त्रिगुणात्परम् ॥ ७२ ॥ नमो देव्यै सरस्वत्यै पुराणगुरवे नमः ॥ सर्वविघ्नविनाशिन्यै दुर्गादेव्यै नमोनमः ॥ ७३ ॥ युष्माकं पादपद्मानि दृष्ट्वा पुण्यानि शौनक ॥ अद्य सिद्धाश्रमं यामि यत्र देवो गणेश्वरः ॥ ७४ ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्ड उत्तरार्द्धे नारायणनारदसंवादे सूतशौनकसंवादे त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजेन खेमराजेन स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर" स्टीम् यन्त्रालयेऽङ्कित्वा प्रकाशितम । संवत् १९६६ शके १८३१.